

પુસ્તક ૧૪ મું.
અંક ૧ થી.

સા.પુ.આ.રી
૧૯૩૬

પુસ્તકાલય

દલાલમ :

પ્રમા વાર્ષિક રૂ. ૩-૮-૦
દિવસી ,, રૂ. ૫-૦-૦
શ્રેષ્ઠ નકલ રૂ. ૦-૬-૦

વંચીંગા :

તાનાભાઈ ચંદ્રશેખર દીવાનજી
મજિથાલ પ્રભારીકર વ્યાસ

અવરગાવત :

વાઘજીભાઈ નારજીભાઈ અમી
જી. કોશ.
મંત્રી, પુ. સ. સ. મં. સિ.
રાવપુરા.....વડોદરા.

જુડિ.

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પૃષ્ઠક્રં
ચૌદમા વર્ષે	શ્રી. મણિલાલ પ્ર. વ્યાસ (તંત્રી)	૧
ચાલો ચાલુતરને ચોક (કાવ્ય) ...	શ્રી. રમણભાઈ ન. વહોરા ...	૩
પુસ્તકપરિમલ (કાવ્ય)	શ્રી. હરિયાચંદ્ર કાકર ...	૪
જ્ઞાનદીપ (કાવ્ય)	શ્રી. રમણ પાઠક	૪
પરિભ્રમણ	શ્રી. ' સેવક '	૫
એક પાનું (કાવ્ય)	શ્રી. કદ્દાપાણીકાન્ત પટેલ ...	૭
મહાપંચમી વર્ષંત (કાવ્ય) ...	શ્રી. સોભાભાઈ ન. રાવળ ...	૮
જ્ઞાનદેવીને (કાવ્ય)	શ્રી. ચુનીલાલ હ. વ્યાસ ...	૮
૧૯૯૪નું બાલસાહિત્ય	શ્રી. હોદાલાલ માનસિંગ કામદાર	૯
જ્ઞાનપંચમી-જ્ઞાનદિન	શ્રી. જ્યેષ્ઠભાઈ લા. શાહ ...	૨૪
હસ્તલિખિત સામયિકો	શ્રી. હોદાલાલ માનસિંગ કામદાર	૨૫
ગણદેવી મહાલ પુસ્તકાલય પ્રથમ પરિષદ	...	૨૮
મહાલ મંડળોની સલાઓ	...	૩૭
શિક્ષકો અને પુસ્તકાલય	શ્રી. મ. ર. વહીઆ ...	૩૮
મધ્યવર્તી પુન્ર ખાતાના કાર્યકરોનું સ્નેહસંમેલન	...	૪૦
પુસ્તકપરિચય	શ્રી. ના. ચં. દીરાંગજી, ના. નં. ચોકસી શ્રી. ' દટ્ટા ' શ્રી. મ. પ્ર. વ્યાસ	૪૧
બાલસાહિત્યના પ્રકાશોને વિવરિત ...	શ્રી. જીરામ જોષી ...	૫૦
નવીન કાલ	...	૫૧
પુસ્તકોનો પરિચયસંગ્રહ	...	૫૨
સૌથી વધારે વર્તમાનપત્રો-ગ્રંથાનુમાલ	...	૫૬
માસિકો ગળ્યા તારીખ	...	૫૭
શું વાંચશે ?	...	૫૮
પુસ્તકાલય નોંધ	...	૬૩
પત્રો શરૂ થયાની માહિતી	...	૬૬
ખાતાની સચવાઓ વગેરે	...	૧
“સામાયિક દોહન” વિભાગ		
સુધરાઈ અને આપણી સ્વચ્છતા	...	૧
વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિ	...	૭
આર્થિક ગરીબાઈ વિ. સંસ્કારી ગરીબાઈ	...	૧૨
વિદ્યાર્થીઓ ! ધંધલથી છેટા રહો !	...	૧૫
ખાટીમીઠી ટિકીઓ ને ગોળાઓ	...	૧૬

પુસ્તકાલય

પુસ્તક ૧૪ મું

[જાન્યુઆરીથી ડિસેમ્બર ૧૯૩૬]

લેખોની અનુક્રમણિકા

અખબારી આંખો		આવરણના થર	
શ્રી. કાઠા કાલેલકર	૩૫૫	શ્રી. ' અરવિન્દ '	૪૫૬
અમર ' આત્મા 'ને (કાવ્ય)		આ સ્મારકઅંક	
શ્રી. ત્રંબકલાલ મા. શુક્લ	૩૬૧	તંત્રીરથાનેથી	૧૪૫
અમર ' સાહિબ 'ને (કાવ્ય)		એ પુણ્ય પ્રસંગો	
શ્રી. ત્રંબકલાલ મા. શુક્લ	૩૬૫	શ્રી. ના. નં. ચોકસી	૨૩૩
અમર પુરુષ		એક અંજલિ	
શ્રી. રાવજીભાઈ મ. પટેલ	૧૫૪	શ્રી. રાંકરભાઈ સો. પટેલ	૨૦૯
અનેક પ્રવૃત્તિઓના ઉત્પાદક અને સંચાલક		એક પાતું (કાવ્ય)	
રા. બા. ગોવિંદભાઈ હા. દેસાઈ	૧૬૨	શ્રી. કલ્યાણકાન્ત પટેલ	૨૩૩
અવસાનને આરે		એક શિક્ષકની અંજલિ	
શ્રી. રામભાઈ કા. પટેલ	૧૬૯	શ્રી. મણિલાલ દામોદરદાસ	૨૭૩
અજ્ઞાનમાંથી ઓજસમાં		એક યા બીજા નામે પ્રસિદ્ધ થતાં	
શ્રી. મણિભાઈ એલ. દેસાઈ	૩૬૬	પુસ્તકો	૫૧૫
આગામી પુ. પરિષદ માટે વિચારવા જેવું		ઉદ્ઘાટન અને અનાવરણના	
શ્રી. મણિલાલ મં. કાશીવાળા	૭૧૭	પ્રસંગોનો વૃત્તાંત	૫૦૫
આચાર્ય શ્રી. આનંદશંકર મુવતું ભાષણ		ઐગણીસસો ચોરાણું બાલસાહિત્ય	
શ્રી. આ. બા. કુવ	૮૫	શ્રી. છોટલાલ મા. કામદાર	૯
આજનું પુસ્તક લાંડોળ	૪૩૩	ઐછા ખર્ચે વધુ તાચન	
આદર્શ નરવીર		તંત્રીરથાનેથી	૬૮૫
શ્રી. વસંતજી જીવજીત નાયક	૨૭૯	આન. શ્રી. ખેર સાહેબે આપેલું	
આપણી અંધમાળાઓ	૪૩૩	ભાષણ	૭૩, ૭૪
આવકારદાયક ચોજના	૫૮૬	કચરામાંથી કાઢી દેયો !	
		શ્રી. રતિભાઈ અમીન	૬૧૫

કડી મહાલ પુ. દ્વિતીય પરિષદનો હેવાલ	૫૨૨	અંધમંદિર (કાવ્ય) શ્રી. અલીન્દ્ર	૪૧૪
કડી મહાલ પુ તૃતીય પરિષદ	૭૩૨	અંધમાળાઓની જૂંચવણ તંત્રીરથાનેથી	૫૫૮
કલોલ મહાલ બીજી પુ. પરિષદ	૧૧૯	ચરોતરનું મોતી (કાવ્ય) શ્રી કેશવ દ. શેઠ	૧૪૭
કલ્પવૃક્ષ શ્રી. વજ્રલાલ દ. મહેતા	૨૬૬	ચાલોને પૂજવા (કાવ્ય) શ્રી. પુષ્પાબેન ર. પંડ્યા	૪૧૩
કેટલાંક સુખદ-દુઃખદ સ્મરણો શ્રી. રસલભાઈ ન. વહોરા	૨૧૬	ચાલો ચારુતરને ચોક (કાવ્ય) શ્રી. રસલભાઈ ન. વહોરા	૩
કેવી નિઃસ્પૃહતા શ્રી. ના. નં. ચોકસી	૨૬૭	ચાલો ઝારોળા તંત્રીરથાનેથી	૭૨૫
ગણદેવી મહાલ પુ. પ્રથમ પરિષદ	૨૮	ચૌદમા વર્ષે તંત્રીરથાનેથી	૧
ગયા વર્ષમાં પ્રકટ થયેલાં ગુ. પુસ્તકો ૭૭૧		જર્મનીમાં કેદીઓની વાચનવૃત્તિ છનીવાનું આંતરરાષ્ટ્રીય	૩૭૭
ગુજરાતનો લાયબ્રેરીઅન શ્રી. ઈન્દ્રલાલ વીમાવાળા	૨૦૦	પુસ્તકાલય	૪૨૧
ગુજરાતના સાચા શિક્ષણશાસ્ત્રીનું અવસાન તંત્રીરથાનેથી	૫૧૧	તમારા વાચનનો વધુ ઉપયોગ તેજસ્વી તારો	૧૦૮
ગુજરાતનો સાચો સમાજસેવક શ્રી. વલ્લભભાઈ મુ. પટેલ	૨૪૬	શ્રી. જ્યેષ્ઠિંગભાઈ ગરબડભાઈ ચોઠાંક દરથો	૩૬૮
ગુજરાતે શુભાવેલાં અઢોઢ નરરત્નો- તંત્રીરથાનેથી	૬૯	શ્રી. વિનુ બ. દેસાઈ	૩૩૮-૬
આમજનોનું સાહિત્ય શ્રી. મણિભાઈ ઉપાધ્યાય	૬૦૮	દક્ષિતોના ઉદ્ધારક શ્રી. કાવંસજી એ. ગણદેવીઆ	૩૪૬
આમ પુ. અને પુ. સ. સ. મં. લિ. નો પરસ્પર સંબંધ	૭૮૦	દામનગર મહાલ પુ. પરિષદ દાનની દિશા	૧૩૫
અંધ જ્ઞાનનું ધામ છે (કાવ્ય) શ્રી. મનમોહન જે. રામી	૭૪૦	શ્રી. કાન્તિપ્રસાદ લા. ત્રિવેદી	૭૩૯
અંધગૌરવ (કાવ્ય) શ્રી. વજ્રલાલ જી. જોષી	૪૫૭	નવીન ફાલ ૫૧, ૧૪૨, ૩૨૫, ૩૮૯, ૪૪૫, ૪૮૯, ૫૪૩, ૫૮૪, ૫૯૩, ૬૩૧, ૮૬૫	
અંધપ્રભાવ (કાવ્ય) શ્રી. રમણકાન્તા પાઠક	૪૬૨	નિર્જીવ કે જીવંત શ્રી. ઉમિયાશંકર ઠાકર	૪૨૫

પત્રો શરૂ થયાની માહિતી આદી
નં. ૨, ૩, ૪, ૬૬, ૧૪૩, ૩૩૧

પરદેશી સાહિત્યસૃષ્ટિનું થોડુંક અવનવું
શ્રી. છોટાલાલ મા. કામદાર ૫૬૫, ૬૦૮

પરદેશની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ
શ્રી. રતિભાઈ અમીન ૬૧૦, ૬૮૭

પરિષદ માટેનો સંદેશ
શ્રી. મજલાલ દ. મહેતા ૭૨૬

પરિષદમાં પસાર થયેલા ઠરાવો ૮૨૮
પરિષદની કાર્યવાહીનો હેવાલ ૮૩૬

પરિભ્રમણ
'સેવક' ૫

પાટણ મહાલ પુ. પરિષદનું ૨ જી
અધિવેશન ૩૬૯

પાણીદાર મોતી
બાઇમ.પ ર. દાશુ ૧૬૮-૧

પુણ્ય સ્મૃતિ
શ્રી. ચારદાપ્રસાદ વર્મા ૨૦૬

પુસ્તકાલય નોંધ ૬૩, ૧૩૯, ૩૯૯, ૪૫૩,
૪૯૮, ૫૫૧, ૬૩૭, ૭૨૨, ૭૭૫

પુસ્તકાલયનાં પ્રકાશકિરણો
શ્રી. મજલાલ દ. મહેતા ૬૯૦, ૫૬૯

પુસ્તકાલયના કાર્યકર્તાઓ શું શું કરી
શકે ?

શ્રી. મોહનલાલ શંકરલાલ મહેતા ૫૭૧
પુસ્તકાલય અને પછાત કોમો

શ્રી. કાલિદાસ દયાળજી પરમાર ૫૭૨
પુસ્તકોની પસંદગી

તંત્રીચાનેથી ૫૯૭
પુસ્તકાલય સ. સ. મં. લિ. નું ૧૫
મું વાર્ષિક નિવેદન ૬૪૫

પુસ્તકપરિમલ (કાવ્ય)

શ્રી. ઉમિયાશંકર ઠાકર ૪

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પિતામહ

શ્રી. હર્ષિવરલાલ કદાનદાસ પટેલ ૨૨૧

પુસ્તકાલયોની તપાસણી ૩૯, ૧૩૬,
૩૯૭, ૫૦૪, ૫૩૧, ૪૩૬, ૫૯૫,
૬૨૨,

પુસ્તકપરિચય

ના. ચં. દીવાનજી. મ પ્ર. વ્યાસ, 'દ્રષ્ટા',
" ઐતિહાસિક " જ્યન્તિશાલ પાઠક,
નર્મદાશંકર પંડ્યા, જોડાલાલ જોષી,
વિનાયક પંડ્યા, ૪૧, ૧૨૧, ૩૭૮, ૪૩૬,
૪૮૨, ૫૦૩, ૬૨૪, ૭૬૫

અકલના ઇતિહાસ ૪૮, અખંડ યોગ અથવા
આરોગ્યમય જીવનકલા ૪૨, અગ્નિપ્રમાર ૩૮૨,
અજિતા ૬૨૪, અટકચાળાં વાંદરાં ૩૮૩, અપૂર્વ
ભારતી ૫૭૪, અવનતીનાય ૫૩૬, અમે પિંજરનાં
પંખી ૫૩૬, અરમા ૧૨૩, અકપાત્મજીવન ૩૭૬,
અર્જુનમાલી ૩૮૨, અર્વાચીન કાવ્યસાહિત્યનાં
વહેણો ૪૮૪, આવતી કાલે ૭૬૭, આજનો
ધર્મ ૭૬૬, આત્મનિવેદન અથવા આત્મસ્વરૂપનું
તત્ત્વજ્ઞાન ૪૩૬, આપણા દેશની પ્રાથમિક કેળવણી
૩૮૦, આરોગ્યપ્રસૂત અદ્ભુત ક્રિયા ૫૭૬, આંધળાનું
આંકુ ૭૬૬, એકજ પત્ની ૪૨, હમા ૪૭, હંભાર
બહાર ૪૧, હોડો આકાશમાં ૫૭૩, હોમો અવધૂત,
૫૮૨, ઓખાદરણ ૪૩૭ કપાલકુંડલા ૫૭૩, કબીર
સાહેબજી બીજક ૫૭૮, કલાસૃષ્ટિ ૧૨૪, કલ્યાણ-
ચાત્રા ૫૪૦, કાવ્યપરિચય ભા. ૨ ને ૩૮૧, કુમારનાં
કાવ્યો ૫૩૬, કેળવણીનો કોયડો ૩૮૪, કંકાવટી
૪૪૦, ખાદીવિદ્યાપ્રવેશિકા ૭૬૫, ખાપરા કોડિયાનાં
પરાક્રમો ૪૮, ખેલકી અને નામરિકા ૭ ૭, અક્ષિત-
પ્રવેશપોથી ૬૨૮, ગદ્ય કુસુમ ૫૩૪, ગાંધી મુસ્તફા
કમાલ ૪૮૩, ગામડાંની વહારે ૭૬૬, ગાંધીજી ૭૬૬,
ગાંધી યુગની કાવ્ય ૭૬૬, ગાંધીજીની સાધના ૩૮૨,
ગીતલદરિ ૭૬૬, ગુજરાતના મુસલમાનો ૧૨૬,
કુંચન ૪૮૬, ગોદાન (પૂર્વાર્ધ) ૫૭૫, ગોરિશો ૫૭૩,

ઐતમસ્વામી ૩૮૨, આમમાતા અને બીજાં કાગો
૩૮૧, શુદ્ધય યોગી ૩૭૮, ચક્રવર્તી સનકુમાર ૩૮૨,
ચરિત્રહીન ૪૪૧, આલો ગામડામાં ૫૭૮, આલો
ગામડે ૭૬૬, અંદનાથ ૫૪૦, હાથાદેવી અને બીજી
વાતો ૬૨૬, ભતક ચન્દ્રિકા ૪૮૫, ભત્તીયવિજ્ઞાન
૪૫, હવન અને સાહિત્ય ભા. ૨ ને ૫૩૬, હવતા
તહેવારો ૫૩૮, હવન સંસ્કૃતિ ૪૩૬, હવનનું ઝેર
અને તમાકુત્યાગની તદબીરો ૫૩૩, જંગલકથાઓ
૪૬, જંતુશાસ્ત્ર પ્રવેશિકા ૪૩૬, ઝૂંઝૂકિયાં ૭૬૮,
ઠગ ૪૮૨, ડોન કિવકઝોટ ૭૬૬, તમાકુરોષ દરિયા
૫૭૬, તુલસીદાસ ૩૮૪, ત્યાગમૂર્તિ અને બીજી
લેખો ૩૮૪, ત્રિપદ પદ્ધતિ અને પ્રાથમિક વાચન-
શિક્ષણ ૪૮૬, દશ લાખનો દરતાવેજ ૫૮૧, દાર્શ-
નિક કોષ ૪૩૮, દોન દુષ્ટ ૪૮, ધારતી ૫૩૬, ધર્મ-
મંથન ૫૩૮, નગાધિરાજ ૪૭, નવમાલિકા ૪૮૫,
નવી બાળપોથી ૪૪૧, નાનુક સવારી ૪૪, નાનપણની
વાતો ૩૮૩, નાનાં ઝોકરાં ૫૭૮, નિર્મળા ૬૨૫,
નીચી નોંધપોથી ૬૨૬, પાતીલકિતિ અને બીજી
વાતો ૩૭૮, પચેરણી પૂર્વાર્ધ ૪૮૨, વૈતરાધ ૫૨૨,
પર્થિવના પત્રો ગુચ્છ ૧-૨ ૩૮૬, ગુચ્છ ત્રીજો ૭૬૮,
પાનનો પ્રવાસ ૫૮૨, પરી અને રાજકુમાર ૪૮૩,
પર્યુષણ પર્વનાં બાળાનો ૪૧, પારસી વિરલાઓ
૧૨૬, પારિભૂત ૧૨૧, પિશાચની પ્રતિમા ૪૪,
પુરતકાલય પ્રવૃત્તિ: ભાષણો અને લેખો ભા. ૨ ને
૪૮૭, પૂર્ણા અને બીજી વાતો ૩૮૭, પૈસામાં પ્રોદ
શિક્ષણ ૬૨૬, પ્રાનોપનિષદ ૪૩૮, પ્રાચીન અર્વા-
ચીન સ્ત્રીઓનો પહેરવેશ ૪૪૦, પૃથ્વીનો ઇતિહાસ
૧૨૫, ફૌરમ લહારિ ૧-૩ ૬૨૬, બચુકડો ૬૨૬, ૬૨૮,
બળવાજોર પિતાની તરવીર ૫૩૪, બાલવિહાર
અર્થાત્ સુગમ બાલવાડી ૫૩૭, બાળકોનો બાગ
૫૩૭, બિન્દુ ૭૬૬, બુદ્ધના બાલ ૫૪૦, બેઠો બળવો
૪૫, બંધન ૫૩૩, બંધન અને મુક્તિ ૫૪, બ્રહ્મ-
ચર્ય ૩૭૮, બ્રહ્મચર્ય બોધસંગ્રહ ૫૭૬, ભજનસંગ્રહ
ધર્મામૃત ૪૩૬, વારત બાહુમાલિ ૩૮૨, ભયંકર
૫૩૭૫૦ ૪૩, ભાઇબહેન ૪૪, ભારતનો ટંકાર ૪૪૧,
ભારતમાં અંગ્રેજી રાજ્ય ૫૨૭, ભાભીની બંગ્લીઓ
અને બીજી વાતો ૭૭૦, ભાષો ચોટો ૫૩૬, ભૌત્ત-
લિક કોષ (દ્વિતીય ખંડ) ૪૩૮, મહાલક્ષા ૫૩૬,
મહામંત્રી ઉદયન ૩૮૨, મહાબત આલબમ ૫૪૦,
મહારાજ ભેલુકી ૩૮૨, માણસ માંદો કેમ પડે છે ?

૩૭૮, માતા કે રાક્ષસી ? ૧૨૪, માનવધર્મ ૪૩૭,
માનવ દેહમંદિર ૭૬૮, માનવશરીરવિકાસ ૩૮૫,
માયાબાજ અને બીજી વાર્તાઓ ૭૬૬, મુક્તિ ૪૩,
મુદ્રણકલા ૧૨૭, મુસ્તફા કમાલ ૫૩૬, મૂળ લોક-
સેવક મોતીલાલ ૭૬૦, મંદવાડ કેમ મથાડવો ? ૩૭૮,
મંદાગિન ૩૭૮, મૃત્યુ અને પરલોક ૭૬૭, યોગી
કેણ ? ૬૨૮ રમુજ દૂચકા ૪૪૦, રસમય કલાણીઓ
૬૨૬, રાતું રસ ભા. ૩ ને ૫૩૫, રાષ્ટ્રવાધનો
ગુજરાતી કોષ ૫૩૬, રાસકોમુદી ૫૬૨, રાસ
કોહિલા ૭૬૬, રાસમાલિકા ૫૮૨, રેડિયમ ૫૭૩,
રંગ રંગ વાદળિયાં ૫૮૦, રંગસહરિ ૪૬, લોકપોથી
૧ લી ૫૭૮, પઝોદરા રાજ્ય ડિરેક્ટરી ૫૩૩, વર્ધા
શિક્ષણ યોજના ૩૮૦, વિદ્યાર્થી વાચનમાળા: શ્રેણી
આઠમી ૪૮૭, વિષ્ણુદર્શન ૫૩૫, વીર ભામારાહ ૩૮૨,
વીર રાઈલ અને બીજી વાર્તાઓ ૧૨૨, શાં માટે
બંધન ૮ ૧૨૪, શિખર ૫૩૬, શેક્સપિયરનાં કથા-
નકો ભા. ૨ ૩૮૩, શંકરાચાર્ય ૫૭૮, શ્રી ગોપાલ
કાવ્ય ૩૮૭, શ્રી ભક્તિ રસામૃત ૩૮૮, શ્રી શંકરા-
ચાર્ય અને દ્વાદશ ન્યૈતિકિર્મિ ૫૮૧, સર્વ શેઠની
સોથી સરસ સારવાર ૫૭૬, સદ્ગરી નિબંધ (સદીક)
૫૮૧, સદ્ગરીની શોધમાં ૫૮૦, સહેલી વાતો ૩૮૩,
સાચી વાતો ૬૨૮, સુભાષિત પદ્ય રતનાકર ભા. ૫મો
૪૩૬, સુવાચનદ્ર ૩૮૬, સુદર શુદ્ધચાત્રમ ૪૪૦,
સોનેરી સંદેશ ૪૩, સોરઠપતિ ૪૩૬, સોનેરી
સિખામણ ૫૮૨, સંવાદો ૪૧, સંસાર સાર સંગ્રહ
૪૪૦, સંસ્કૃત પ્રાચીન કાવ્યસંદોહ ૫૭૩, રમુતિ
અને દર્શન ૧૨૩, સ્વેરવિહાર ભા. ૨ ને ૭૭૬,
હસ્ય મોં ૧૨૬, હૃદયજ્વાળા ૫૫૦.

સામયિકો

આરામ (નવલિકા અંક) ૫૪૧, આરામ જન્માષ્ટમી
અંક ૬૨૬, વસાન પડત, કર્મચોગી (દિંદી માસિક)
૪૪૧, કિસાન ૪૬, આમજવન (ત્રૈમાસિક) ૩૮૮,
આમસેવા ૫૮૨, નવગુજરાત (રાજ્યારોહણ અંક)
૪૪૪, નવચેતન (રંગભૂમિ અંક) ૫૪૨, નવપ્રસાદ
૫૮૩, નીકર (દક્ષિણદિશ અંક) ૧૨૭, પંચિની ૩૮૮,
ફૌરમ ૪૮, બાલક ૪૮, બાલજગત (પાક્ષિક) ૪૮૮,
બાલજવન (વાર્તાઅંક) ૪૪૪, બાલજવન (પ્રવાસ
અંક) ૫૪૨, બાલમિત્ર (આગસ્ટ '૩૯) ૫૮૩,

ખાલસખા (વાર્તાઅંક) ૫૮૩, રચેતાર (નવરસઅંક) ૬૩૦, વાતર (દિંદી) ૬૩૦, વિલાસ (ત્રિમાસિક) ૫૪૧, વેપાર ૧૨૭, વેપારદ્વય ૫૪૧, 'શરદા (પ્રદેશ અંક) ૬૩૦, શિક્ષણ પત્રિકા (ત્રિમાસિક સ્મારક અંક) ૫૮૩, સયાજી વિજય (રાજ્યાધિક અંક) ૪૪૪, સ્કાઉટ્સ ૫૪૧, સ્ત્રીબોધ ૪૯, સ્ત્રીશક્તિ-દેશબંધુ (ગિજુભાઈ અંક) ૬૩૦, સ્થાનિક સ્વરાજ (ત્રિમાસિક) ૫૪૨, સંદેશ (મિલ્લવંશગપૂર્ણ) ૬૨૯.

પુસ્તકોનો પરિચય સંગ્રહ ૫૨, ૩૯૦, ૪૯૦, ૫૪૪, ૫૮૫, ૬૩૨

પુસ્તકપ્રચારનો નવો નુસ્ખો ૭૬

પુસ્તકાલય પર્વણી ૧૨૯

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પ્રેરક
શ્રી. ના. ચં. દીવાનજી ૧૫૩

પુસ્તકાલયસૂચનોના પિતા
શ્રી. ભોળાભાઈ મોતીસિંહ બારોટ ૨૮૭

પુસ્તકોના પરીક્ષક
શ્રી. વંશભાઈ સુંદરજી કવિ ૨૧૫

પૂજ્ય મોતીભાઈ સાહેબ
શ્રી. મોહનલાલ હરિલાલ ગાંધી ૨૪૫

પુસ્તકાલય માટે પુસ્તક પસંદગીની કસોટી
રા. બા. ગો. હા. દેસાઈ ૮૨૨

પુસ્તકાલયને પ્રચારનો અખાડો
બનાવશે મા

શ્રી. કલ્યાણરાય ન. જોષી ૭૮૮

પુ. પ્રદર્શન ખુલ્લું મૂકતી વેળાનું લાવણ
શ્રી. મોતીલાલ છો. દેસાઈ ૮૧૭

પુ. પ્રદર્શનમાં શું શું હતું ? ૮૨૧

પુસ્તકાલયનો અઠંગ પૂજારી
શ્રી. ભગવાનદાસ સાંકળચંદ પટેલ ૨૭૦

પૂજ્ય અમીન સા. નાં સંસ્મરણો
શ્રી. જયચંદર ઉ. પાંકજી ૨૭૨

પ્રાંત પુ. મંડળની વાર્ષિક સભાઓ ૬૯૧

” ” ” ” હેવાલ ૭૪૧, ૭૦૧

પૂજ્ય મોતીભાઈ સાહેબ સાથે એક માસ
શ્રી. મણિભાઈ ઉપાધ્યાય ૨૭૬

પૂજ્ય મોતીભાઈ સાહેબના ઉમદા
શુભોત્તું સ્મરણ
શ્રી. ત્રંબકલાલ મા. શુક્લ ૩૪૩

પૂજ્ય સાહેબ : થોડાંક સંસ્મરણો
શ્રી. મણિભાઈ શિ. પટેલ ૩૬૦

પુસ્તકાલયના મંત્રીઓને
શ્રી. મોતીલાલ હીરાલાલ દવે ૪૬૧

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ અને સ્વ. ગિજુભાઈ
શ્રી. પ્રતાપરામ ગિ. મહેતા ૫૬૦

પુસ્તકાલયનાં પ્રકાશકરણો
શ્રી. મજલાસ દ. મહેતા ૫૧૬

પુસ્તકાલયનું બજેટ (દૂંઠી વાર્તા)
શ્રી. કૃષ્ણલાલ ર. ત્રિવેદી ૫૨૧

પુસ્તકો પ્રાણપ્રચાર (કાવ્ય)
શ્રી. જયંતિલાલ ગિ. પંચોળી ૫૨૧

પુસ્તકાલયના ગાનદ પ્રચારકો
શ્રી. છોટાલાલ નરમોરમ પંડ્યા ૪૧૮

પ્રતિનિધિઓની યાદો
શ્રી. રતિભાઈ અમીન ૫૨૮

પ્રોફેસર શિક્ષણ અને પુસ્તકાલય
શ્રી. રતિભાઈ અમીન ૫૨૮

પ્રોફેસર શિક્ષણનો સંકલ્પ (કાવ્ય)
શ્રી. ખીમજીભાઈ ડી. ઠાકર ૫૫૯

પ્રોફેસર શિક્ષણ સંમિતિ (૧૯૩૮)નું નિવેદન
શ્રી. નાનાભાઈ ચં. દીવાનજી ૬૧૩

ફૂલવાડી (કાવ્ય)
શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મો. દેસાઈ ૬૮૬

બાલસાહિત્યના પ્રકાશકોને વિનંતિ
જીવરામ જોષી ૫૦

વડોદરા રાજ્ય અને યુજરાતનાં સા. પુ. ના કાર્યકર્તાઓને	
શ્રી. આશાભાઈ ન. પટેલ	૩૨૮
વડોદરા રાજ્ય ૭મી પુ. પરિષદ	
પત્રિકા ૧ લી	૭૧૯
વડોદરા રાજ્ય પુ. મં.ની જાહેરાતો ૪૦૮, ૫૫૫, ૫૬૬, ૭૨૪	
વડોદરા રાજ્ય પુ. મંડળ શું શું કરે છે ?	૭૭૯
વ. રા. સાતમી પુ. પરિષદનાં ભાષણો અને ઠરાવો	
તંત્રીસ્થાનેથી	૭૮૫
વિભાગતનાં બાલવાયકોની વિકાસવૃત્તિ	
શ્રી. પનાલાલ અનંતરાય	૫૬૪
વાંચીને ધ્યાનમાં રાખો	
શ્રી. નાનજીભાઈ જે. પટેલ	૭૪૦
શારદામંદિર (કાવ્ય)	
શ્રી. દૈર્ઘ્યંદ્ર ર. શુદ્ધ	૬૦૨
શું વાંચશો ? ૫૮, ૩૯૪, ૪૬૪, ૪૪૬, ૫૪૭, ૫૮૮, ૬૩૫, ૮૭૨	
શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા ૧૫ મીના પ્રશ્નપત્રો	૧૩૭
શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા ૧૫ મીનું પરિણામ સહિત નિવેદન	૪૦૨
શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા ૧૬ મીનું પરિણામ સહિત નિવેદન	૬૪૦
શિષ્ટ વાચનમાં ઉપયોગી પુસ્તકોની યાદી	૭૫૯
શ્રી. મોતીભાઈ અમીન	
શ્રી. જયશંકર પી ત્રિવેદી	૨૦૧

શ્રી. મોતીભાઈ અમીનનું આર્થદર્શન	
શ્રી. કૃષ્ણલાલ રણછોડલાલ ત્રિવેદી ૨૬૩	
શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનો રાજ્યાભિષેક તંત્રીસ્થાનેથી	૩૩૩-૧
શ્રીમંત પ્રતાપસિંહ ચિરાયુ હો (કાવ્ય)	
શ્રી. મગનલાલ જેઠાલાલ રામી ૩૩૩-૨	
શ્રીમંત રાજ્યાભિષેક પ્રસંગે પ્રભાતી શુભાશા	
શ્રી. મગનલાલ જેઠાલાલ રામી ૩૩૩-૩	
શ્રીયુત મોતીભાઈ અમીનના જીવનપ્રસંગો	
શ્રી. કલ્યાણરાય નથુભાઈ જોષી ૩૪૦	
શ્રી. મોતીભાઈ અમીનઃ કેટલાંક સ્મરણો	
શ્રી. જીવરામ જોષી.	૩૫૬
શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને વ. રા. પુ. મંડળનું અભિનંદનપત્ર ૪૨૭	
સત્કાર (કાવ્ય)	
શ્રી. ખીમજીભાઈ ટી. ઠાકર	૪૫૮
સદ્. મોતીભાઈ	
શ્રી. ગિણુભાઈ	૧૫૯
સદ્. રૂપણાના અમર આત્માને	
શ્રી. મ. જ. પુરાણી	૧૫૧
સદ્ગુણસંપન્ન મોતીભાઈ	
શ્રી. ગોકળદાસ મ. શાહ	૧૬૮-૨
સદ્. મોતીભાઈ અમીનઃ તેમના કાર્યની ઐક રેખા	
શ્રી. આશાભાઈ ન. પટેલ	૧૮૮
સદ્. શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબના હસ્તાક્ષર	
	૨૦૨
સન ૧૯૩૮-૩૯ના પુ. શિક્ષણવર્ગો ૫૦૬	
સફળતા ઇચ્છતા સંદેશાઓ	૮૫૦

સાચા વૈષ્ણવજન

શ્રી. હાર્યાભાઈ અમયાભાઈ પટેલ ૨૫૪
સાચા મુકાની

શ્રી. કૃષ્ણલાલ મો. ઝવેરી ૨૬૭
સાદુ' જીવન અને ઉચ્ચ આદર્શ

શ્રી. રામભોજનરાય મો. દેસાઈ ૧૬૮-૪
સાધુચરિત અમીન સાહેબ

શ્રી. ડાહ્યાભાઈ રામદાસ પટેલ ૨૮૩
સારાં પુસ્તકોની યાદીઓ મંગાવનારને

શ્રી. આચાર્યાભાઈ ન. પટેલ ૨૧૧
સા પુ. ગંભીરાના મકાનની ખાતક્રિયા ૮૫૭

” પાનસરના ” ઉદ્ઘાટન
ક્રિયા ૮૫૮

સ્વાગતસભ્યોની યાદી ૮૩૬
સાવધાન

તંત્રીરથાનેથી ૫૦૯
સાર્વજનિક પુસ્તકાલયનું કર્તવ્યક્ષેત્ર

શ્રી. ઉમેશભાઈ મો. પટેલ ૫૧૨
સાક્ષર શ્રી. રામનારાયણ પાઠકનું ભાષણ

શ્રી. રા. વિ. પાઠક ૮૯
સાતમી વ. રા. પુ. પરિષદની

પત્રિકાઓ ૨, ૩ ૭૮૨
સેવાધર્મિલા શ્રી મોતીભાઈ

શ્રી. ન્હાનાલાલ ઈ. કવિ ૩૪૮
સેવાદીક્ષિતને (કાવ્ય)

શ્રી. મગનલાલ નાગરજી મહેતા ૬૦૨
સેવામૂર્તિ શ્રી. મોતીભાઈ અમીન

શ્રી. પ્રતાપરાય ગિ. મહેતા ૨૪૦
સેવામૂર્તિ

શ્રી. સુમન્ત મહેતા ૧૫૭
સોવિયટ રશિયાનો વાચનપ્રચાર

શ્રી. “પરાયર” ૪૨૪
સૌજન્યમૂર્તિ સદ્. અમીન સાહેબ

શ્રી. વિવિત્ત ૨૦૨

સૌજન્યમૂર્તિ અમીન સાહેબ

શ્રી. ડાહ્યાભાઈ નાચાલાલ પરીખ ૨૬૭
સ્નેહસંમેલન ૪૦

સ્મરણાંજલિ
શ્રી. ચંદ્રકાન્ત ગૌ. ભટ્ટ ૨૧૧

સ્વ. મોતીભાઈ અમીન ત્રણ દાયકા પહેલાં
શ્રી. નંદનાથ કે. દીક્ષિત ૧૬૬

સ્વ. મોતીભાઈ સા.ના અમર આત્માને
શ્રી. મ. જ. પુરાણી ૧૫૦

સ્વ. પૂ. મોતીભાઈ શું હતા ?
શ્રી. ગિણુભાઈ ૧૬૭

સ્વ. પૂજ્ય શ્રી. અમીન સાહેબને અંજલિ
(કાવ્ય)

શ્રી. મગનલાલ જે. રામી ૧૮૭
સ્વ. મોતીભાઈ અમીન

સો. જયવતીબહેન દેસાઈ ૧૬૮
સ્વ. મોતીભાઈ અમીનનો વસમો વિયોગ

શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીન ૧૬૮-૮
સ્વ. મોતીભાઈ અમીનને અંજલિ (કાવ્ય)

શ્રી. મયારામ કુલારામ પંડ્યા ૧૮૦
સ્વ. પૂ. મોતીભાઈ અમીન સા. ના

સંસર્ગમાં
શ્રી. ઉમિયાશંકર લ. દવે ૩૫૪

સ્વ. મોતીભાઈ સાહેબનાં સ્મરણો
શ્રી. હરિભાઈ નારાયણ સ્વમીન ૨૫૬

સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન-એક રેખા
શ્રી. વાલજીભાઈ ના. અમીન ૨૪૭

સ્વર્ગસ્થ મોતીભાઈ ?
શ્રી. કમળાશંકર દલપતગમ પાઠક ૨૫૪

સ્વ. મોતીભાઈનાં સંસ્મરણો
શ્રી. વિદ્યારામ વસનજી ત્રિવેદી ૨૬૦

સ્વ. પૂજ્ય મોતીભાઈ ન. અમીનને
અંજલિ

શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર પંડ્યા ૨૭૧

૨૧. મોતીલાલ અમીનનું વસિયતનામું	
શ્રી. મોતીલાલ ન. અમીન	૨૯૦
સ્વ. મોતીલાલ અમીનના અવસાન	
પરત્વેના સંદેશાઓ	૨૯૮
સ્વ. મોતીલાલ અમીનના અવસાન	
પરત્વે વર્તમાનપત્રો	૩૦૪
સ્વ. મોતીલાલ અમીનના સ્મારક	
ફૂંડ માટે વિજ્ઞપ્તિ	૩૨૯
સ્વ. શ્રી. અમીન સ્મારક અંકની પૂરવણી	
તંત્રીસ્થાનેથી	૩૩૩
સ્વ. પૂજ્ય મોતીલાલ ન. અમીન એટલે	
શ્રી. મણિલાલ મં. કાશીવાળા	૩૪૪
સ્વ. સાહેબની વિશિષ્ટતા	
શ્રી. મરુલાલ દ. દીક્ષિત	૩૬૭
સ્વ. પૂ. અમીન સા. નો મને મળેલો લાભ	
શ્રી. સોમાલાલ ગરબડલાલ	૩૬૮
સ્વ. શ્રી. મોતીલાલ અમીન સ્મા.	
ફૂંડની રકમો	૬૨૩, ૫૩૦, ૮૪૯
સ્રીઓ અને પુસ્તકાલય	૪૨૩
હિતચિંતક (કાવ્ય)	
શ્રી. ધૈર્યચંદ્ર ૨. જુદ	૪૫૮
હૃદયસંસ્કાર (કાવ્ય)	
સ્વરૂપરૂપ હિપ્પેન્ડ્રાપ્સ	૯૧
હસ્તલિખિત પ્રતોની મૂલ્યવાન મહત્તા	
શ્રી. છોટાલાલ મા. કામદાર	૭૩૦
જ્ઞાનતીર્થની શુભજ્ઞતા	
શ્રી. લલિત	૧૬૮-૫
જ્ઞાનદીપ (કાવ્ય)	
૨મથ પાઠક	૪
જ્ઞાનદેવીને (કાવ્ય)	
સુનીલાલ દ. વ્યાસ	૮
જ્ઞાનવાહીનું ખરેખરું પુષ્પ	
શ્રી રતિલાલ અમીન	૨૫૮

જ્ઞાનપંચમી-જ્ઞાનદિન	
જ્યેષ્ઠભાઈ લા. શાહ	૨૪
જ્ઞાનોત્કંઠા (કાવ્ય)	
‘-શશિન’ ઓઝા	૮૮
જ્ઞાનચંદ્રો (કાવ્ય)	
શ્રી વજ્રલાલ જ. જોષી	૫૯૯
જ્ઞાનજ્યોતિ (કાવ્ય)	
શ્રી. કમરીન	૫૯૯
જ્ઞાનદીપક (કાવ્ય)	
શ્રી. દિરાલાલ ઉપાધ્યાય	૭૨૯
સામાયિક દોહન	
સુધરાઈઓ અને આપણી સ્વચ્છતા	
ડૉ. હરિપ્રસાદ વજરાય દેસાઈ	૧
વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિ	
ડૉ. સાકરલાલ તુ. યાસિક	૭
આર્થિક ગરીબી વિ. સંસ્કારની ગરીબી	
વિદ્યાર્થીઓ ! ધાંધલથી છેટા રહો	૧૫
ખાટીમીઠી ટીકડીઓ અને ગોળીઓ	૧૪
શુજરાતની ખેતીમાં ખાતરના પ્રશ્નો	
શ્રી. કાન્તિલાલ મ. શાહ	૧૭
આર્યસંસ્કાર: દુનિયાના ઉદ્ધારની દવા	
શ્રી. ક. મા. મુનશી	૨૮
હિંદી સંસ્કૃતિની પ્રાચીન લાવ્યતા	
પં. જવાહરલાલ નહેરુ	૩૦
સફળતાનું સાચું સૂત્ર	
ઝાન. શ્રી ખેર	૪૨
જીવનનિર્વાહની કેળવણી	
શ્રી કિ. ઘ. મયરવાળા	૩૩
વિદ્યામિન્સની ઘેલછા	૩૭
આંખની સંભાળ	૪૦
નવમતવાદ કે નકલવેડા ?	૪૨
હસ્તલિખિત સામાયિકો	
છોટાલાલ માનસિંગ કામદાર	૨૫

લેખકોની અનુક્રમણિકા

અરવિન્દ	ક મા. સુનંદી
આવરણના ધર	આર્થ સંસ્કાર: દુનિયાના ઉદ્ધારની દવા સા.
અલીન્દ્ર	દો. ૨૮
અંથમંદિર (કાવ્ય) ૪૧૪, મને ચોપડીઓ	કમરીન
આપો (કાવ્ય) ૪૧૬	જ્ઞાનભોતિ (કાવ્ય) ૫૬૬
આ. બા. દ્રુવ	કમળાશંકર હલપતરામ પાઠક
આચાર્યશ્રી. આનંદશંકર દ્રુવનું લાપણું	સ્વર્ગસ્થ મોતીલાલ ? ૫૨૯
૮૫	કલ્યાણકાન્ત પટેલ
આશાલાલ ન. પટેલ	એક પાતું (કાવ્ય) ૨૩૩
બીજી યુ. પુ. પરિપક્વના મંત્રીનું નિવે-	કલ્યાણરાય નથુભાઈ ભોવી
દન ૯૪, વડોદરા રાજ્ય અને યુ. નાં	શ્રી, મોતીલાલ અમીનના જીવનપ્રસંગો ૩૪૦
મ્ના. પુ. ના કાર્યકર્તાઓને ૩૨૮, સારાં	પુસ્તકાલયને પ્રચારનો અખાડો
પુસ્તકોની યાદીઓ મંગાવનારને ૨૧૧,	બતાવશે મા. ૭૮૮
સહુ. શ્રી. મોતીલાલ અમીન: તેમના	કાકા કાલેલકર
કાર્યની રેખા ૧૮૮	અખબારી આંખો ૩૫૫
ધુરલાઈ કહાનદાસ પટેલ	કાવસજી એ. ગણુદેવીઆ
પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પિતામહ ૨૨૧	દલિતોના ઉદ્ધારક ૩૪૬
ધરલાલ વીમાવાળા	કાન્તિપ્રસાદ લા. ત્રિવેદી
યુજ્જરાતનો લાયબ્રેરીઅન ૨૦૦	દનની દિશા ૭૧૯
ડેનેન્દ્રાચાર્યજી (સ્વરૂપસ્થ)	કાલિદાસ દયાળજી પરમાર
હૃદયસંસ્કાર (કાવ્ય) ૮૪	પુસ્તકાલય અને પછાત કામો ૫૭૨
ઉમેદલાઈ મો. પટેલ	કાન્તિલાલ મ. શાહ
સાર્વજનિક પુસ્તકાલયનું કર્તવ્યક્ષેત્ર ૫૧૨	યુજ્જરાતની ખેતીમાં ખાતરના પ્રશ્નો
ઉમિયાશંકર ઠાકર	સા. દો. ૧૭
નિજીવ કે જીવંત ? ૪૨૫, પુસ્તક	કિ. ઘ. મશરૂવાળા
પરિમલ (કાવ્ય) ૪	જીવનનિર્વાહની કેળવણી સા. દો. ૩૩
ઉમિયાશંકર લ. દવે	કેશવ હ. શેઠ
સ્વ. પૂ. મોતીલાલ અમીન સા. ના	ચરોતરનું મોતી (કાવ્ય) ૧૪૭
સંસર્ગમાં ૩૫૪	કૃષ્ણલાલ મો. ઝવેરી
આન શ્રી. ખેર	સાચા સુકાની ૨૬૭
સફલતાનું સાચું સૂત્ર સા. દો. ૩૨	કૃષ્ણલાલ ર. ત્રિવેદી
	પુસ્તકાલયનું ગ્રંથ ૫૨૨, શ્રી. મોતી-
	લાલ અમીનનું આર્થ દર્શન ૨૬૩

ખીમજીભાઈ ટી. ઠાકર

પ્રોફ શિક્ષણનો સંકલ્પ (કાવ્ય) ૫૫૯

મોતીભાઈ સાહેબના સહવાસમાં ૨૮૦

સત્કાર (કાવ્ય) ૪૫૮

ગિજુભાઈ

સહ. મોતીભાઈ અમીન ૧૫૬, ૨૧ પૂજ્ય

મોતીભાઈ શું હતા ? ૧૬૭

ગોકળદાસ મ. શાહ

સહયુક્તસંપન્ન મોતીભાઈ ૧૬૮-૨

ગોવિંદભાઈ હા. દેસાઈ (રા. બા.)

અનેક પ્રવૃત્તિઓના ઉત્પાદક અને સંચાલક ૧૬૨, બીજી ગુ. પુ. પરિષદના

સ્વાગતપ્રમુખનું ભાષણ ૭૭, પુસ્તકાલયો

માટે પુસ્તકપસંદગીની કસોટી ૮૨૨

ગોપાળદાસ (દરબારશ્રી)

મારા જીવનના ચોક્કીદાર ૧૫૫

ચન્દ્રકાન્ત ગૌ. ભટ્ટ

સ્મરણાન્વિત ૨૧૧

ચિમનભાઈ હ. અમીન

સ્વ. મોતીભાઈ અમીનનો વસમો વિશેષ ૧૬૮-૮

ચુનીલાલ હ. વ્યાસ

જ્ઞાનદેવીને (કાવ્ય) ૮

છોટાલાલ નરસેરામ પંડ્યા

પુસ્તકાલયના માનદ પ્રચારકો ૪૧૮

છેટાલાલ માનસિંગ કામદાર

૧૯૯૪નું બાલસાહિત્ય૯, પરદેશી સાહિત્યનું

થોડું અવનવું ૫૬૫, મહાન રાષ્ટ્રીય

પુસ્તકાલય ૪૬૩, હસ્તલિખિત સામયિકો

૨૫, હસ્તલિખિત પ્રતોની મૂલ્યવાન

મહત્તા ૭૩૦

જયશંકર ઉ. પાઠક

અમીન સા. નાં સંસ્મરણો ૨૭૨

જયશંકર પી. ત્રિવેદી

ધી. મોતીભાઈ અમીન ૨૦૧

જેશિંગભાઈ ગરબડભાઈ

તેજસ્વી તારો, ૩૬૮, જ્ઞાનપંચમી--

જ્ઞાનદિન ૨૪

જયંતિલાલ ગિ. પંચોળી

પુરતકો પ્રાણધારાં (કાવ્ય) ૫૨૧

જયવતીબેન દેસાઈ

સ્વ. મોતીભાઈ અમીન ૧૬૮

જીવરામ જોષી

બાળસાહિત્યના પ્રકાશકોને વિસંપ્તિ ૫૦

શ્રી. મોતીભાઈ અમીન: કેટલાંક સ્મરણો ૩૫૬

જગજીવનદાસ હ. મોદી

મિત્ર મોતીભાઈ (કાવ્ય) ૨૮૮

જેઠાલાલ મગનલાલ રામી

મારા જ્ઞાનમંદિરોએ (કાવ્ય) ૪૧૪

ડાહ્યાભાઈ રામદાસ પટેલ

સાધુચરિત અમીન સાહેબ ૦૮૩

ડાહ્યાભાઈ નાથાલાલ પટેલ

સૌજન્યમૂર્તિ અમીન સાહેબ ૨૬૭

તંત્રીસ્થાનેયી

આ સ્મારકઅંક ૧૪૫, આજ: અર્થે

વધુ વાચન ૬૮૫, ગુજરાતના સાચા

શિક્ષણદાઓનું અવસાન ૫૧૧, ગ્રંથ-

માળાઓની ગૂંચવણ ૫૫૮, ગુજરાતે

શુભાવેલાં અન્નેક નરસેનો-સંસ્કાર-

દાતાઓ ૬૯, ચાલો ગારોળા ૭૨૫,

ચોદમા ચર્ચે ૧, પુરતકોની પસંદગી ૫૬૭,

શ્રીમંત મહાગમ સાહેબનો ગુલ્યા-

લિપેક ૦૪૩-૧, સારવાન ૫૦૯, ૨૧.

શ્રી. અમીન સ્મારક અંકની પૂરવણી ૩૩૩

ધૈર્યચંદ્ર ૨. જુદા

સારદામંદિરે ૬૦૨, દિવસિંતક (કાવ્ય) ૪૫૮

ત્રંબકલાલ માણેકલાલ શુક્લ

અમર આત્માને (કાવ્ય) ૩૭૧, અમર

સાહેબને (કાવ્ય) ૩૬૫, પૂજ્ય મોતીભાઈ
 સાહેબના ઉમદા સદ્ગુણોનું સ્મરણ ૩૪૩
 નરસિંહભાઈ ઈશ્વરભાઈ
 ભણતર વખતના ભેરભંધ ૧૮૧
 નંદવરલાલ ગિ શાહ
 મારે પરિચય ૨૬૬
 ના નં. ચોકસી
 એ પુણ્ય પ્રસંગો ૨૩૩, કેવી નિઃસ્વૃહતા ૨૯૭
 નાનાભાઈ જેઠીદાસ પટેલ
 મારા દીકાશુરુ ૩૬૯, વાણીને ધ્યાનમાં રાખો
 ૭૪૦
 ના. ચં. દીવાનજી
 પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રેરક ૧૦૩, પ્રોફ
 શિક્ષણ સમિતિ (૧૯૩૯)નું નિવેદન ૬૧૩
 નાનાલાલ દલપતરામ કવિ
 સેવાધર્મી શ્રી. મોતીભાઈ ૩૪૮
 કનાથ કે. દીક્ષિત
 મોતીભાઈ અમીન: ત્રણ દાયકા પહેલાં ૧૬૬
 લાલાલ અનંતરાય
 વિદ્યાવતનાં બાલવાચકોની વિકાસશક્તિ ૫૬૪
 પરાશર
 સોવિયેટ રશિયાનો વાચનપ્રચાર ૪૨૪
 પુષ્પાબેન ર. પંડ્યા
 ચાલોને પૂજવા (કાવ્ય) ૪૧૩
 પ્રતાપરાય ગિ. મહેતા
 સેવાધર્મ શ્રી. મોતીભાઈ અમીન ૨૪૦
 બાઈમાય રૂ. દાણુ
 પાણીદાર મોતી ૧૬૮-૧
 ભગવાનદામ સાંકળચંદ
 પુસ્તકાલયોનો અઠંગ પ્રાગરી ૨૭૦
 લોખાનાથ મોતીસિંહ બારોટ
 પુસ્તકાલયસૂત્રોના પિતા ૨૮૭
 મગનલાલ જે. રામી
 મય જ્ઞાનનું ધામ છે (કાવ્ય) ૭૪૦,

શ્રીમંત પ્રતાપસિંહ ચિરાયુ હો ૩૩૩-૩,
 શ્રીમંત રાજ્યાભિષેક પ્રસંગે પ્રગ્નની
 શુભાશિષ ૩૩૩-૩, પૂ. શ્રી. અમીન
 સા. ને અંજલિ ૧૮૭
 મ. જ. પુરાણી
 સ્વ. મોતીભાઈ સા. ના અમર આત્માને
 ૧૫૦, સ્વ. રૂપાના અમર આત્માને ૧૬૧
 મયારામ કુલારામ પંડ્યા
 મોતીભાઈ અમીનને અંજલિ ૧૮૦
 મસ્તુલાલ ઠ. દીક્ષિત
 સ્વ સાહેબની વિશિષ્ટતા ૩૬૭
 મગનલાલ નાગરજી મહેતા
 સેવાધીક્ષિતને (કાવ્ય) ૬૦૨
 મણિલાલ મં. કાશીવાળા
 આગામી પુ પરિષદ માટે વિચારવા
 જેવું ૭૧૭, સ્વ પૂ. મોતીભાઈ ન.
 અમીન એટલે ? ૩૪૪
 મણિભાઈ ઉપાધ્યાય
 આમજનોનું સાહિત્ય ૬૦૦, મોતીભાઈ
 સા. સાથે એક માસ ૨૭૬
 મણિભાઈ એલ દેસાઈ
 અજ્ઞાનમાંથી ઓજસમાં ૩૬૬
 મણિલાલ દામોદરદાસ
 એક શિક્ષકની અંજલિ ૨૭૩
 મણિભાઈ શિ. પટેલ
 પૂજ્ય સાહેબ : થોડાંક સંસ્મરણો ૩૬૦
 મહેન્દ્રકુમાર મો દેસાઈ
 ફૂલવાડી (કાવ્ય) ૬૮૬
 મોતીભાઈ ન. અમીન
 મારી અંતિમ ઇચ્છા ૨૯૯, વસિયત-
 નામું ૨૯૦
 મોતીલાલ હીરાલાલ દવે
 પુસ્તકાલયના મંત્રીઓને ૪૬૧
 મોહનલાલ શંકરલાલ મહેતા
 પુસ્તકાલયના કાર્યકર્તાઓ શું કરી
 શકે ? ૫૭૧

મોહનલાલ હરિલાલ ગાંધી
પૂજ્ય મોતીલાલ સાહેબ

૨૪૫

રમણકાન્તા પાઠક
અંચપ્રભાવ (કાવ્ય)

૪૬૨

રમણ પાઠક
રાનદીપ (કાવ્ય)

૪

રમણલાલ ના. શાહ
મતસદિષ્ણતા

૨૦૪

રાવજીભાઈ મ. પટેલ
અમર પુરુષ

૧૫૪

રામરાય મો. દેસાઈ

સાદુ જીવન અને ઉચ્ચ આદર્શ ૧૬૮-૪

રામભાઈ કા. પટેલ

અવસાનને આરે ૧૬૯

રા. વિ. પાઠક

સાક્ષરશ્રી રામનારાય પાઠકનું ભાષણ ૮૯

રસૂલભાઈ ન. વઢોશ

કેટલાંક સુખદ દુઃખદ રમણો, ૨૧૬

ચાલો ચાકતરને ચોઠ (કાવ્ય) ૩

રતિભાઈ અમીન

કચરામાંથી કાઢી લેયો ૪૧૫, પરદેશની

પુરતકાલયપ્રવૃત્તિ ૬૧૦, ૬૮૭, પ્રોઠ

શિક્ષણ અને પુરતકાલય ૫૨૮, રમણોના

સમયનો સદુપયોગ ૩૩૩ ૪, રાનવાડીનું

ખરેણું પુષ્પ ૨૫૮

લલિત

રાનતીયાની ગુણગતતા ૧૬૮-૫

વલ્લભભાઈ મૂ. પટેલ

ગુજગતનો સાચો સમાજસેવક ૨૪૯

વલ્લભજી સુંદરજી કવિ

પુરતકાના પરીક્ષક ૨૧૫

વસનજી જીવજી નાયક

આદર્શ નરવીર ૨૭૯

વાધજીભાઈ નારજીભાઈ અમીન

શ્રી. મોતીલાલ અમીન એક રેખા ૨૪૩

વિવિત્સુ

સૌજન્યમૂર્તિ અમીન સાહેબ ૨૦૨

વિનુ બ. દેસાઈ

થોડાંક દરથો

૩૩૩-૬

વિધારામ વસનજી ત્રિવેદી

૨૧. મોતીલાલના સંરમરણો ૨૬૦

વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા

૨૨. પૂજ્ય મોતીલાલ ન. અમીનને

અંજલિ ૨૭૯

મજલાલ છ. જોષી

અંચગોરવ (કાવ્ય) ૪૫૭, રાનમ થો

(કાવ્ય) ૫૯૯

મજલાલ હ મહેતા

લે.કમદદના કીમિયાગરો ૬૦૩, કંઈપટ્ટી

૨૬૯, પરિપદ માટેનો સંદેશ ૭૨૬,

પુરતકાલય ા પ્રકાશકિરણો ૫૧૬, ૫૬૯

‘શશિન્’ ઓઝા

રાનોતકંઠા (કાવ્ય) ૮૮

શારદાપ્રસાદ વર્મા

પુણ્ય રમૃતિ ૨૦૬

શંકરભાઈ સો. પટેલ

એક અંજલિ ૨૦૯

સાકરલાલ તુ. યાજ્ઞિક

વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિ સા. દો. ૭

સુમન્ત મહેતા

સેવામૂર્તિ ૧૫૭

‘સેવક’

પરિભ્રમણ ૫

સોમાભાઈ ગરબડભાઈ

પૂ અમીન સા. નો અને મળેલો લાભ ૩૬૮

સોમાભાઈ ન. રાવળ

મહાપંચમી વસંત (કાવ્ય) ૮

સોમાભાઈ શંકરભાઈ બ્રહ્મભટ્ટ

મારા દીક્ષાગુરુ ૩૪૨

હાથીલાઈ અમથાભાઈ પટેલ

સાચા વૈજ્ઞવજન ૨૫૪

હરિપ્રસાદ મજરાય દેસાઈ

સુધરાઈઓ અને આપણી સ્વચ્છતા સા. દો. ૧

હીરાલાલ ઉપાધ્યાય

રાનદીપક (કાવ્ય)

અમારી સોલ એજન્સીનાં પુસ્તકો.

કુળદીપક	શ્રી. રાયચુરા	૧-૮-૦	પ્રાથમિકશાળાના શિક્ષકનો સાથી	૧-૦-૦
હુકાની રમઝટ	„	૧-૮-૦	વડોદરામાં ચાળીસ વર્ષ (ગુજરાતી)	૧-૦-૦
રાસમંદિર	„	૧-૦-૦	„ „ (અંગ્રેજી)	૧-૦-૦
સોરઠી વીરાંગનાની વાર્તાઓ,,		૨-૦-૦	ધર્મોપદેશ	૦-૧૨-૦
રાયચુરાની રસીલી વાર્તાઓ,,		૧-૮-૦	શિવજીકામ (જનકીબાઈ પ્રધાન)	૦-૧૨-૦
રસિયાના રાસ	„	૧-૦-૦	ગુજરાતજી ટાઇપીસ્ટઃગંગાબેન પટેલ	૧-૪-૦
પ્રેમલીલા-ભાગ ૧ લો	„	૧-૪-૦	સ્થપાનની કેળવણી	૦-૮-૦
ગાંધીયુગની વાર્તાઓ	„	૦-૧૨-૦	પટેલપોથી	૦-૩-૦
મહીપાળદેવ	„	૨-૮-૦	જ્યોતિ-રેખા મું. ગો. બેટાઈ	૧-૦-૦
દાલચીવડાનો દાયરો	„	૧-૮-૦	જાતકકથાઓ અંદ્રશંકર ભટ્ટ	૦-૧૦-૦
રાયચુરાની કથા	„	૧-૮-૦	રામસિંહ રાઠોડ	૦-૬-૦
સોરઠી લો તાર્ત્તો	„	૧-૧૨-૦	ક્રિસ્ટોફર કોલમ્બસ	૦-૬-૦
સોરઠરાણી	„	૧-૮-૦	પથાસ પ્રેરક પ્રસંગો	૦-૬-૦
નગાધિરાજ	„	૧-૮-૦	કુમાર વીરસેન ભા. ૩	૦-૬-૦
જીવનસંભારણાં (શારદા મહેતા)		૨-૮-૦	વિજ્ઞાનસૃષ્ટિ રે. ઓ. સોમપુરા	૧-૦-૦
ખેતીની જમીનના ટુકડા પડી જતા			યોગિક સાધન અરવિંદ ઘોષ	૦-૮-૦
અટકાવવાને અને પડી ગયેલાને			Mother America S. Bose	૬-૦-૦
એકત્ર કરવાને વડોદરા રાજ્યમાં			કપીર સાહેબનું બીજક ભા	૧-૨ ૩-૦-૦
ધયેલી તજવીજ (G. H. Desai)		૧-૦-૦	ખજાનાખોર પિતાનો તસ્વીર	૨-૮-૦

લખો:-

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મં. લિ.

રાવપુરા-વડોદરા.

પુસ્તકોની પસંદગી માટે

મૂળ ક્રિંમત } પુસ્તકનું નામ { લેવાની ક્રિંમત	મૂળ ક્રિંમત } પુસ્તકનું નામ { લેવાની ક્રિંમત
૭-૦ ૮૦૦૦ ગુજરાતી પુસ્તકોની વર્ગીકૃત નામાવલી ભા. ૧લો ૫-૪	૦-૧૪ માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ શિક્ષણ ૦-૭
૫-૦ ૪૦૦૦ ગુજરાતી પુસ્તકોની વર્ગીકૃત નામાવલી ભા. ૨લો ૩-૨૨	૧-૫ રોગ અને આરોગ્ય ૦-૧૦
૩-૦ વડોદરા રાજ્યની પુ. પ્ર. ૧-૮	૦ ૧૩ માટીનો પ્રાકૃતિક ઇતિહાસ ૦-૬
૦-૨૪ કસરત અને આરોગ્ય ૦-૭	૦-૧૧ શિક્ષણનો શાસ્ત્રીય ૦-૫
૦-૩ નળદમયંતી ૦-૨	૦-૧૨ હિંદના ઇતિહાસની વાતો ૦-૬
૦-૩ બાળકાવ્યો ૦-૨	૦-૬ બાલરામાયણ ૦-૩
૧-૧ પ્રગતિને પંથે ૦-૮	૦-૮ હાડપિંજર ૦-૪
૦-૧૧ ભૂચરના ૦-૫	૦-૫ પરિભલ ૦-૩
૧-૧ વિદ્યાશાળા ૦-૮	૦-૧૨ વીરકથાઓ ૦-૮
૦-૬ સિંહ ૦-૩	૦-૧ વીર અભિમન્યુ ૦-૪
૦-૧૪ આહારશાસ્ત્ર ૦-૭	૦-૬ જીવરામ લટ્ટ ૦-૪
૦-૧૪ બાળકેળવણી ૦-૭	૨-૦ કૂલછાળ ૦-૧૦
૦-૬ રામાયણ-રહસ્ય ૦-૩	૧-૦ અ.સો. કુમારી ૦-૧૦
૦-૬ શ્રેષ્ઠ સલાહકાર ભા. ૨ લો ૦-૩	૦-૧૦ મહનમંદિર ૦-૬
૦-૧૧ મધુમક્ષિકા અને ભ્રમર ૦-૫	૧-૮ વૈજ્ઞાનિક ન્યાસમાળા ૦-૧૨
૦-૧૪ ઉત્તર હિંદુસ્તાની સંગીતનો ઇતિહાસ ૦-૭	૧-૨ મોન્ટેસોરી પદ્ધતિનો આત્મા ૦-૬
૩-૦ શ્રી. કેવેનું આત્મચરિત્ર ૧-૦	૦-૫ આર્યોની ઓળખાણ ૦-૨
૦-૪ ઘરમાં રમવાની રમતો ૦-૩	૧-૧૨ છુકર ટી. વૉશિંગ્ટન ૧-૦
૦-૧૩ કેટલાક રોગો-ભા. ૩લો ૦-૬	૧-૮ બાલવિજ્ઞાન ભાગ ૩લો ૧-૪
૧-૮ વીર ગાર્ફિલ્ડ ૦-૧	૨-૦ અર્વાચીન સાર્વજનિક પુ. ૧-૦
	1- 8 Flowers of Life 1-0

સરસ છતાં સસ્તાં
ઓછી ક્રિમંતનાં

પુસ્તકોની યાદી

પસંદ કરવા આ પૃષ્ઠ
પરનાં પુસ્તકો જુઓ.

પુસ્તકાલય સ. સ મંડળ, સિ.
રાવપુરા : વડોદરા.

ખાળકો તેમજ મોટાઓ-સહુને એકસરખું આનંદ આપનાર
ચિત્રો જોવાનું દૂરબીન, ચિત્રોનાં કાર્ડ અને રમતો।

હિંદુસ્થાન, લંકા, ધ્રુવદેશ, જાવા, આફ્રિકા, યુરોપ, વગેરે દુનિયાના તમામ ભાગોના

દેખાવોનાં; હાથી, વાઘ અને બીજાં જંગલી અને ભાતભાતનાં પ્રાણીઓનાં

તથા

કુદરતના દેખાવોનાં

રંગીન તેમ જ સાદાં

ચિત્ર કાર્ડ

૧૦૦ કાર્ડની કિંમત રૂ. ૪૨-૦-૦ છૂટક દરેકના રૂપિયા ૦-૮-૦.

સ્ટિરિઓસ્કોપ દૂરબીન નંબર ૧ ના રૂ. ૬-૦-૦, ૫-૦-૦.

એક સ્ટિરિઓસ્કોપ તથા ૧૦ કાર્ડના સેટના રૂપિયા ૧૦-૦-૦.

પોકેટ સ્ટિરિઓસ્કોપ બીસામાં રહી શકે તેવું તથા ૫ કાર્ડની કિં. રૂ. ૪-૦-૦.

૧૦ કાર્ડના સેટની કિં. રૂ. ૨-૮-૦.

મોબેક્ષ (Building boxes)	નં. ૦૦,	નં. ૦૦,	નં. ૦
	કિં. ૨-૮-૦	૪-૦-૦	૧-૦-૦
	નં. ૧	નં. ૧ A	નં. ૨
	૧૦-૦-૦	૧૫-૦-૦	૨૧-૦-૦

આજેજ મંગાવો :-

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. રાવપુરા-વડોદરા।

ચૌદમા વર્ષ-

“પુસ્તકાલય” માસિક પોતાનું તેર વર્ષનું વય વટાવી આજે ચૌદમા વર્ષના પ્રવેશદ્વારે આવી જિલું છે. એણે વીતાવેલાં બાર વર્ષ દરમિયાન બળવેલી કામગીરીનું સરવૈયું આ અગાઉ, દરેક નવીન વર્ષના પ્રથમ માસે આપ્યું છે. આજે એ નવીન વર્ષના પ્રવેશસમયે પોતે પૂરા કરેલા તેરમા વર્ષનું આછું અવલોકન કરે છે.

આજે આપણે ત્યાં તેર વર્ષ જેટલું વા તેથી વધુ આયુષ્ય લોગવનાર માસિકો જોઈશું તો માત્ર આંગળીને વેઢે ગણી શકાય એટલાં જ હાથ આવશે; એ બધાંમાં મુખ્યત્વે જેઓ પોતાનું અમુક જ ધ્યેય સ્વીકારી તે ધ્યેયની પૂર્તિ અર્થે પોતાની દરજ બળવતાં હોય છે તેઓ જ હશે.

આવું જ કંઈક ધ્યેયલક્ષી માસિક “પુસ્તકાલય” પણ છે. એને પોતાનું એક નિશ્ચિત ધ્યેય છે અને તે ગુજરાતનાં પુસ્તકાલયોની પ્રગતિ અને પ્રચારનું. એ ધ્યેય-પ્રાપ્તિને માટે આજ તેર વર્ષ થયાં એ પોતાથી બનતો યત્નિચિત્ કાળો આપતું રહ્યું છે અને સદા આપતું રહેશે. એ ધ્યેયપ્રાપ્તિને અર્થે એણે, એનાં આગલાં વર્ષોની જેમ ગત વર્ષમાં પણ ‘પુસ્તકપરિચય’ ‘પુસ્તકાલય નોંધ’ ‘વાચન તરંગ’ ‘થોડુંક જાણવા જેવું’ ‘નવીન જ્ઞાન’ ‘માસિકો મળ્યા તારીખ’ ‘પુસ્તકાલયની તપાસણી’ વગેરે એનાં વિશિષ્ટ અંગોનાં લખાણો ઉપરાંત બીજા પણ વિવિધ ગદ્ય-પદ્ય વાચનસામગ્રી કુલ ૮૦૦ પૃષ્ઠોમાં આપી છે. આ વાચનસામગ્રીના રચયિતાઓમાં હિંદુ-મુસ્લીમ તેમ જ પછાત કોમોનાં નાનાં મોટાં મળી કુલ ૭૨ લેખકોનો સહકાર “પુસ્તકાલય” મેળવી શક્યું છે. આ લેખક-લેખિકાઓમાં પુરુષો તેમજ સ્ત્રીલેખકોનો પણ સમાવેશ છે. એ પરથી જણાઈ આવશે કે “પુસ્તકાલય” માસિક સ્ત્રીઓ તેમ જ પછાત કોમોનો પણ આદર પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી થયું છે. આ સ્થળે એ સૌ લેખક ભાઈબહેનોનો હાર્દિક આભાર માની જણાવવાનું કે તેઓ પોતાનો એ સહકાર આગલા વર્ષ પ્રમાણે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિવિષયક ને પોષક લેખો,

નિબંધો, કાવ્યો, સંવાદો, વાર્તાઓ, નાટિકાઓ અને અહેવાલો તેમ જ દેશ-વિદેશના મથકો પર ગ્રંથપાલો તથા સાહિત્યસર્જકોના જીવનની આછી રૂપરેખા વગેરે વગેરે પોતાથી જનતું આપીને ચાલુ રાખે.

આ સિવાય પુસ્તકપરિચય વિભાગમાં જુદા જુદા લેખક-પ્રકાશક બંધુઓનો પણ સારો સહકાર મળ્યો છે, કે જેથી ‘પુસ્તકાલય’ની વાચક જનતાને જે તે પુસ્તકનો પરિચય આપી શકાયો છે. આશા રાખીશું એ સૌ લેખક-પ્રકાશક બંધુઓ એમનો એ સહકાર આગામી વર્ષમાં પણ પૂર્વવત્ ચાલુ રાખશે, જેથી પુસ્તક ખરીદનાર સૌ કોઈને પુસ્તકોનો પરિચય મેળવવાની ઠીક ઠીક સરળતા થઈ રહેશે.

આ ઉપરાંત ગત વર્ષના છેલ્લા ત્રણ માસ થયાં-ઑક્ટોબર માસના અંકથી “પુસ્તકાલયે” એક નવીન દિશામાં પ્રયાણ આદર્યું છે અને તે “પુસ્તકોનો પરિચયસંગ્રહ” વાળો વિભાગ શરૂ કરીને. એ વિભાગના પ્રણેતા શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબની ઇચ્છા તો એને ઘણો વખત થયાં અગત્યમાં મૂકવાની હતી પરંતુ સંયોગવશાત્ તેમ જની શકેલું નહિ; તો પણ તંત્રીઓની દ્રેશબલીનો સમય આવી લાગતાં અને માસિક ખાતે પૂરો સમય એ ખાતે જ કામ કરનાર તંત્રીની યોજના થતાં તેઓ સાહેબે એ વિભાગ શરૂ કરાવ્યો, જે આજે પુસ્તકાલયોના સંચાલકોને પુસ્તકો ખરીદવામાં ઠીકઠીક માર્ગદર્શક દેખાશે. આ સિવાય, આ જ ચારમામાં એક ખીજે “શું વાંચશો ?” વાળો વિભાગ, જેમાં અગાઉ માસિક પત્રોમાં આવતા સારા સારા લેખોનો માત્ર નામનિર્દેશ કરવામાં આવતો તેને વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યો-અર્થાત્ “શું વાંચશો” એ વિભાગમાં વાંચવા જેવા લેખોનો દૃઢ સાર આપવાનું પણ યોજાયું, જે વાંચીને વાચક પોતે એ લેખ પોતાને વાંચવા માટે પસંદ પડે તેવો છે કે નહિ તેની તુલના કરી શકે. આમ ગત વર્ષમાં “પુસ્તકાલયે” આ બે નવીનતાઓ રજૂ કરી છે અને તે આ જ રીતે આગામી વર્ષે પણ આપશે.

આગામી વર્ષથી (આ અંકથીજ) એક ખીજે નવીન વિભાગ “પુસ્તકાલય”-માં ઉમેરાશે. એ વિભાગ તે “સામયિક દોહન” એમાં જુદાં જુદાં ગુજરાતી સામયિકોમાંથી, વખત જતાં નાશ પામતા અને પછી કદી હાથ ન લાગે છતાં હંમેશા માટે ઉપયોગી ધણ રહે તેવા લેખોનો સંગ્રહ આવશે. એ લેખોનાં પૃષ્ઠોની દર વખતે વધુ પ્રતો છપાશે, અને જેને છૂટક ભેંધશે તેમને તે છૂટક કિંમતે આપી શકાય તેની યોજના પણ છે, કે જેથી વર્ષ આખરે તેને કોઈ પુસ્તકાકારે જાંઘાવવા ઇચ્છે તો તેમ પણ કરી શકે, અથવા કોઈને એવા સારા લેખો પત્રિકાએ વહેંચવા હોય તો વહેંચી પણ શકે.

અંતે, મારા આ સંપાદનકાર્યમાં મારા પુરોગામી તંત્રી અને વડોદરા રાજ્ય

પુ. મં. ના સહમંત્રી શ્રી. નાનુકલાલ ચોકસીએ વળતોવખત જે સલાહ—સૂચના આપી છે તેમનો હાદિંક આભાર માનવાની આ તક લઉં છું. અને એક વધુ આભાર માનવાનો તો રહે છે શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબનો, જેમણે મારા આ સંપાદન-કાર્યમાં મને વખતોવખત ખાસ દિશાસૂચનો આપી “ પુસ્તકાલય ” ની ખરી ખુબીતું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. “ પુસ્તકાલય ” ના વિશાળ વાચકસમુદાયને તેઓ સારી રીતે પરિચિત છે સરકારી નોકરીથી નિવૃત્ત થયા પછી પણ તેઓશ્રી આ પ્રવૃત્તિને આગળ વધારવા જે શ્રમ લઈ રહ્યા છે તે હરકોઈ જીવાન કાર્યકર્તાને પણ ઘડીભર તો ચકિત કરે તેવા છે. અને તેમની એ કાર્યદક્ષતાથી આર્કર્ષાઈને મુંબઈ સરકારે તેમને સમગ્ર ગુજરાતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનું સુકાંત સોંપ્યું છે. ધ્રુવર તેઓશ્રીના એ મહત્કાર્યમાં તેમને સંપૂર્ણ સફળતા અર્પે એવી તે પરમનિયંતા પ્રત્યે પ્રાર્થનાપૂર્વક પુનઃ મંગલમ્

મણિજ્ઞાન પ્રભાશંકર વ્યાસ
તંત્રી

ચાલો ચારુતરને ચોક—

- ચાલો ચારુતરને ચોક, રસિકડાં પંખીડાં;
મંજશે વિધવિધ માગી મોજ, રસિકડાં પંખીડાં.....ચાલો૦
- વિકસે જ્ઞાનગંગ—સરોજ, રસિકડાં પંખીડાં;
જેની ફેરે મોઢે મન, રસિકડાં પંખીડાં.....ચાલો૦
- ચણ્ણે રમણે કરણે મોજ, રસિકડાં પંખીડાં;
પીણે પાણે રસના ઘૂંટ, રસિકડાં પંખીડાં.....ચાલો૦
- લાવી મૂક્યા મેવા અખૂટ, રસિકડાં પંખીડાં;
લૂંટે લહાણી કરે છે છૂટ, રસિકડાં પંખીડાં....ચાલો૦
- ચાલો કરશું સંત—કલ્લોલ, રસિકડાં પંખીડાં;
ઉમંગે ઉડાડશું રસછેળ, રસિકડાં પંખીડાં ....ચાલો૦
- કરશું ગોઠડી હિંચશું ડાળ, રસિકડાં પંખીડાં;
પધારો પંખીડાં તત્કાળ, રસિકડાં પંખીડાં.....ચાલો૦
- પરિષદ ચારુતરને ચોક, રસિકડાં પંખીડાં;
પંખી મળણે જૂથે જૂથ, રસિકડાં પંખીડાં.....ચાલો૦

પુસ્તક—પરિમલ

પુસ્તકો જીવનમાં રસ રેડે છે.
 પુસ્તકો જીવનને આનંદ અર્પે છે.
 પુસ્તકો જીવનનાં સાચાં સાથી છે.
 પુસ્તકો તો સ્વર્ગની સીડીનાં પગથિયાં છે.
 પુસ્તકો જીવનનૌકાનાં સુકાન છે.
 પુસ્તકો ગૃહનો સાચો શણગાર છે.
 પુસ્તકો પામરમાં પ્રાણુ પૂરે છે.
 પુસ્તકો મહાપુરુષો સાથે મેળાપ કરાવે છે.
 પુસ્તકો મૂર્ખાં છતાં ઉપદેશ આપે છે.
 પુસ્તકો જડ છતાં ચેતનરૂપ બનાવે છે.
 પુસ્તકો અંતરનાં ઉંઝાણુ ખોલે છે.
 પુસ્તકો તો સાચાં મિત્ર છે.
 પુસ્તકો જ સંસારનું અમૃત છે.
 પુસ્તકો જ દુનિયાનું નૂર છે.
 પુસ્તકો તો શુરુ, મિત્ર, માતા ને પિતા-અધુન્ય છે.
 પુસ્તકો જ વિશ્વનું સઉ કાંઈ છે.

—ઉમિયાશંકર ઠાકર

—❦—

જ્ઞાનદીપ

(ખંડ ચિખરિણ)

પ્રકાશે ને જ્યોતિ ચિતનસ મહિં તારક સમી,
 ઝગે ઉરે ઉરે, તિમિર હણુતી જ્ઞાનદીપની.
 રૂપેરી આ પાત્રે મનુજ ઉરના ને ઝગમગે,
 વિહારે અજ્ઞાન-તમ હૃદયનું જ્ઞાનદિવડો.

ભલે જં જાવા તો,

વળો ઘેરી વિશ્વે—

અને અજિધ વારિ

તરંગો ઉછાળો,

વિંટળો વળતા વિશ્વ સઘળું

દીપ જીવવા જ્ઞાન-જલતો.

ઝીણીશી જ્યોતિથી, ઝળહળ ઉરે જ્ઞાનો જનના,

જુઓ ના કિન્તુ અખૂંટ જળતો જ્ઞાનદીપ આ.

—રમણ પાઠક

નવું અને જુનું વર્ષ એટલે વર્તમાન અને જૂતકાળને સાંધતી શૃંખલા. સાહિત્યની દૃષ્ટિએ નવું અને જુનું વર્ષ એટલે જુનાની સમાલોચના અને નવાની ક્ષતેહ; જ્ઞાનપ્રાપ્તિની દૃષ્ટિએ, મેળવેલા જ્ઞાનની પૂર્ણ કસોટી ને નવું જ્ઞાન સત્યં શિવં સુન્દરમ્ મેળવવાની સાચી શ્રમ અને પુરતી તૈયારી.

વર્ષ પૂરું થાય ત્યારે શુભેચ્છા બનાવવાનો એક સર્વમાન્ય શિરસ્તો છે. તે મુજબ સમજાનાં છાપાં-માસિકા, ત્રૈમાસિકા દિવાળી અંકો કે પતેલી અંકો કાઢીને નવા વર્ષ સમક્ષ જાણે નજરાણાં ધરતા હોય તેમ, તેનાં ગુણગાન કરે છે. આમ નવું વર્ષ એટલે બેસતો રામ જ ને ! રામને નજરાણું ધરવું જ જોઈએ, એ પ્રાચીન કાળથી ચાલી આવતી પ્રણાલિકા છે. એ ન્યાયે સાહિત્ય-રાજવીને લખાણો-કાવ્યો, નવલિકા, નાટક, નવલકથાઓ નજરાણું ધરવું એ સામાન્ય રિવાજ પડી ગયો છે. અથવા કદાચ લોકોની જિજ્ઞાસાવૃત્તિને સંતોષવા પણ નજરાણું ધરાવું હોય; ગમે તે હોય પરંતુ નવા વર્ષને સર્વેએ નમસ્કાર કરવા જોઈએ.

નવું વર્ષ પધારે ત્યારે પોતાની સાથે નવું અનાજ, નવા રસકસ, નૂતન સમાજ, નવીન સાહિત્ય વગેરે લાવે છે. ને ગયા કરતાં આવડું સવાયું એ લાવના આગળ પ્રગતિ સાધવાની તેની નેમ અચૂક-ધ્યેયલક્ષી હોય છે. (સિવાય કે દુષ્કાળ જેવી અડચણો.)

જગત વિકાસના પંથે પડ્યું છે. જગતની પ્રગતિ અચૂક-મેરોકટોક થયે જ જાય છે. જગતની સાથે, જગતને સાંકળતી પ્રગતિ સંધાતી જાય છે. એટલે જેમ જેમ જગત વિકાસના પુણ્યપંથે આગળ ધપે તેમ તેમ, જગતનાં વાણિજ્ય, સાહિત્ય, કલા, શિક્ષણ સ્થાપત્ય, હૃન્નરઉદ્યોગ, વિજ્ઞાન અને આ બધાના સારૂં સંસ્કૃતિનો પણ વિકાસ થાય છે.

ઉપરની બાબતોનું જરા વિવેચન કરીએ.

સાહિત્ય વગર સંસ્કૃતિ અને વાણિજ્ય ન હોય. સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિ એ વિશ્વ-વિકાસની બે બાજુ છે. એ બે વચ્ચે જગતની તમામ કલા, વિજ્ઞાન, કેળવણી, શિક્ષણ, સ્થાપત્ય વગેરે વહેંચાય છે; એટલે સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિના એકબીજા સંબંધરથી જ સંસ્કૃતિ વિકાસ પામી ફેલાય છે, ફૂલે-ફાલે છે. જગતનું ધ્યેય ઉચ્ચ સંસ્કૃતિ મેળવવાનું છે ને સાહિત્ય વગર સંસ્કૃતિ સંભવે નહિ; જેથી સાહિત્યનો વિકાસ એ સંસ્કૃતિના વિકાસની મુખ્ય ચાવી (Main switch) છે.

વિકાસની કક્ષા ક્રાંતિ (Revolution) ના ચક્રાવ્રમાંથી પસાર થાય છે, તે મુજબ યુગે યુગના યુગધર્મ-સમયધર્મ મુજબ સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિમાં ફેરફાર થઈ નવા ધડાય છે. દષ્ટાંત તરીકે આપણું ૨૦ વર્ષ પહેલાંનું અને હાલનું રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય. ક્ષણે ક્ષણે નવતામુપૈતિ તદૈવ રૂપં રમણીયતાયા: ।

આપણું સાહિત્ય પણ આ રીતે જ વિકાસ પામેલું છે. વિદ્યા વગર જ્ઞાન ન હોય, જ્ઞાન વગર સર્જન નથી અને સર્જન વિના સાહિત્ય નથી, સાહિત્ય અને કલા વગર સંસ્કૃતિ નથી. માટે સંસ્કૃતિ (Civilization) નું મૂળ વિદ્યામાં તિરોબૂત છે. માટે વિદ્યાને મેળવવાથી સંસ્કૃતિ આપોઆપ ચાલી આવશે. અને વિદ્યા તો સા વિદ્યા યા ધિમુક્તયે જોઈએ; નહિતર તેની અવળી બાજુ જલવાદ પાછળ છે જ.

વિદ્યા પુસ્તકોમાંથી મળે છે ને પુસ્તકો તો પુસ્તકાલયમાં હોય, માટે પુસ્તકાલયને અપનાવવાથી જ્ઞાન મળે છે એ નકકી છે. આમ પુસ્તકાલય, સંસ્કૃતિ-સર્વ સુધારાનું પ્રતીક બને છે.

વિકાસની સમાનતા માટે જ્ઞાનની અમુક મર્યાદા સુધી સમાનતા જોઈએ જ. કારણ કે સંસાર-વ્યવહાર, રાજકારણ, અર્થશાસ્ત્ર, પરદેશનીતિ, રાષ્ટ્રીય ભાવના વગેરે વગેરે સમજવા માટે-ફક્ત મત આપવા પૂરતી સમજણ માટે અક્ષરજ્ઞાન એ પ્રાયમિક જરૂરીઆત બની જાય છે. માટે દરેક ગામે શાળા-રાત્રિશાળા ને પુસ્તકશાળા હોવાં જ જોઈએ. પ્રાયમિક કેળવણી કરતાં પ્રૌઢ કેળવણીનો પ્રશ્ન ભવિષ્યમાં અતિ મહત્વનો થઈ પડશે, એ ભૂલી જવાનું નથી. માટે સવેળા ચેની શાળા, રાત્રિશાળા, તેમ જ પુસ્તકાલયો હિન્દના ગામડે ગામડે સ્થાપી દેવાની શરૂઆતના શ્રીગણેશ કરવા ઘટે છે.

સાધારણ રીતે શહેરમાં ભણેલો જનસમાજ વધારે હોય છે. પરંતુ ગામડામાં કેળવણીનું પ્રમાણ ઓછું હોય છે, જેથી ગામડાની દશા સુધારવા-આમલોકિતે જીવનમાં રસ લેતા કરવા દરેક ગામે શાળા અને પુસ્તકાલય જોઈએ જ. પાણી અને અન્નની તુલના ધરાવતાં શાળા અને પુસ્તકાલય વગર ગામડાં નહિ સુધરે.

પરંતુ વાતો કરવી સહેલી છે. પૈસા વગર કંઈ બની શકતું નથી. દરેક ગામે શાળા અને પુસ્તકાલય તો જોઈએ જ તફાવત રાત્રિશાળા, દવાખાનું, આરોગ્ય મંદિર, વ્યાયામ મંદિર વગેરે પણ જોઈએ. તે માટે પૈસા કાઢવા ક્યાંથી ?

આજે તો સૌ કોઈને મૂંઝવતો પ્રશ્ન આ પૈસાનો જ છે. મહાન મુશ્કેલીમાંથી પણ બચવાનો રસ્તો સૂઝી આવે છે; તેમ આનો પણ રસ્તો છે. રાગ, ધનવાન, વિદ્વાન અને સેવક, આ ચાર જણના હાથમાં આખા જગતનું લાવિ છે. (પાશ્ચાત્ય દેશોને બાદ કરવાના છે) માટે ગામડે ગામડે શાળા સ્થાપવા, પુસ્તકાલયો કે નિદાન વાચનાલયો સ્થાપવા-જ્ઞાનની પરખો બેસાડવા-રાગ અને ધનવાનોએ પૈસા આપવા જોઈએ, વિદ્વાનોએ યોજના ધડી વ્યવહારમાં મૂકવી જોઈએ અને શિક્ષક સરખાએ તેને અમલમાં મૂકવી જોઈએ.

આપણા દેશની દરેક પ્રકારની ઉન્નતિ ને ખરેખરી સાધવી હોય તો સુધારાનું પ્રથમ પગથિયું તો જ્ઞાન છે. જનતાને જ્ઞાન આપવા માટે ઉપર કહેલી યોજના અમલમાં આણવી ઘટે છે. આને માટે ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદે ને સાહિત્ય પરિષદે આવરણ પગલાં લેવાં જોઈએ. ધનિકો પાસેથી અને રાજ્યો પાસેથી નાણાંની મદદ મેળવી જ્ઞાનપરખો ગામડે ગામડે માંડી શકાય છે. આને માટે કામ કરનારા શિક્ષકો છે જ, તેમ જ લોકસેવકો પણ નીકળી આવશે જ. રાગ-પ્રગ્ન સહકાર કરે અને આ યોજના ફલિભૂત થાય, તો દેશમાંથી નિરક્ષરતા દૂર થઈ તમામ પ્રગતિ જ્ઞાનસપાટી સરખી થાય. ને તેથી આખો દેશ સાચી પ્રગતિ સાધી શકે. સહનાયકત્વ, સહનો મુનકત્વ, સહયોગ્ય કરવાયક જેવો સહકાર જ્યારે રાગ, પ્રગ્ન, ધનિક અને વિદ્વાનો મળે ત્યારે જ સાચી પ્રગતિ દોડી આવે છે. આનાં દૃષ્ટાંતો માટે, સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રોની આઝાદીની લડતની તવારીખ અવલોકત્રી જોઈએ.

છેવટે, આપણે ધ્યાનમાં લે, હિન્દ સમસ્તમાંથી નિરક્ષરતા દૂર કરવા, રાગ-પ્રગ્ન-વિદ્વાન ને ધનિકો યોગ્ય મદદ આપશે, જેથી આમજર્જનાં મુખ્ય બે દુઃખો બેકારી ને નિરક્ષરતા ટળી શકે, ને તેઓ પણ પોતાના જીવનસાક્ષ્યનો માર્ગ મેળવી શકે.

એક પાતું

(સિખરિણી)

સમી સાંજે જ્યારે ઘન થકી હતું લોભ ભરિયું,
અમરતુ લોકોતું દિસતું સઘળે કિલક ફરવું;
કંઈ શ્રદ્ધાળુઓ ધસમસ જતા'તા વિનવવા
પ્રભુને એવું કે, સરવ ફળને આશ દિલના.

૧

કંઈ લહેરી લાલા સખી સહ પ્રિતે જાય ફરવા,
મીઠી ગોષ્ઠીઓમાં કંઈક જન મશ્ગૂલ બનતા;
કંઈ થાળી-વાળાં ઘરર કરતાં ઘોષ મધુરો
અને પીતાં'તાં ત્યાં પ્રિયજન મળી ચાહ મધુરો.

૨

અહા ! એવે ટાણે મમ ચરણ પાસે, રઝળતું
પડયું આવી પાતું અણમૂલું અને એક અટુલું
અમૂલા ગ્રંથે એ કંઈક દિન પહેલાં વસ્યું હતું
પરંતુ આજે એ ધૂળ મહિં હતું ત્યાં રખડતું.

૩

લખ્યું'તું એમાં કે-પ્રભુ રીઝવવા જે જન ચહે
કરે સેવા નાનાં શિશુજન તણી ત્યાં પ્રભુ વસે.
અને ખીલ ખાલુ પરમ મધુરું સૂત્ર લખ્યું'તું
'મહા મોટું દાન મનુજ ખરું વિદ્યાધન તણું'

૪

લઈ એને ચાંપ્યું ઉર સહ ધીરથી પ્રિય ગણી,
વહાવી એણે તો સુજ ઉર મહી પ્રેમઝરણી;
દયાના અંકુરે રસ થકી દિલે દિવ્ય વિકસ્યા,
અને દિલે લાક્યું : 'સરવ જનનાં હવે સરખા.'

૫

—કલ્યાણકાન્ત પટેલ

મહાપંચમી-વસંત

(રાસ)

- કંઈ વડોદરાને વડે રે,
 કંઈ જ્ઞાનસિંધુને તીરે રે,
 કંઈ અંથપાલને દ્વારે રે,
 કંઈ કસુંબી કાચે વસંત આ ખીલી રહી રે । ૧
- કંઈ વાચકના ઘટધટમાં રે,
 કંઈ વૃદ્ધ-યુવકના તનમાં રે,
 કંઈ બાલ-મહિલા મનમાં રે,
 કંઈ કુમકુમવર્ણી વસંત આ ખીલી રહી રે । ૨
- કંઈ અંથાલય અજવાળ્યાં રે,
 કંઈ હર્ષભર્યાં સૌ આવ્યાં રે,
 કંઈ અંથપાલ મન ભાવ્યાં રે,
 કંઈ પવિત્ર પંચમી વસંત આ ખીલી રહી રે । ૩
- કંઈ જ્ઞાનવિભૂતિ ઝલકે રે,
 કંઈ અંથ ગીતની હલકે રે,
 કંઈ પુસ્તકપ્રેમી મલકે રે,
 કંઈ મહાપંચમી વસંત આ ખીલી રહી રે । ૪

સોમાલાલ ન. રાવળ

—૪—

જ્ઞાનદેવીને-

[રાગ : અય માતૃભૂમિ તેરે, ચરણેમાં શિષ્ય નમાવું]

- પૂરે અમારી આશા, જગમાં જણાય એવી;
 સ્તુતિ કરે કર જોડી, સહુ બાળ જ્ઞાનદેવી । પૂરે૦
- કાજળ સમી કુષુદિ, જગમાં વસેલ જુએ;
 લજવે સુકીર્તિને જે, ન્યોતિ જગાવી ખુએ. પૂરે૦
- યશ પામવા મનુષ્યો, તારા શરણમાં આવે;
 અલભ્ય પ્રીત આણી, કોટીએ કંઈ ચઢાવે. પૂરે૦
- મહર્ષિ મા'નુલાલો, આગે પ્રગટ થયા જે;
 રહસ્ય બાણી તારૂં, વિરમી ગયા સહુ તે. પૂરે૦
- રહી સૃષ્ટિમાં હજુ બહુ, નરરત્ન આણુ એવી;
 હો હો પ્રતાપ તારો, જય માત જ્ઞાનદેવી । પૂરે૦

ચુનીલાલ હ. વ્યાસ

૧૯૯૪નું બાલસાહિત્ય*

એક પત્ર

મિત્ર ભાઈશ્રી,

મારા ગયા પત્ર ('પુસ્તકાલય' જૂન ૧૯૭૮)માં લખેલ આ પત્ર વહેલો લખી શક્યો છું, જે કે ધાર્યા જેટલો તો નહિ જ. મારી વિનંતિને માન આપી પ્રકાશકો પુસ્તકો પ્રગટ થતાં જાય તેમ તેમ મોકલે છે અને તેથી એકીસાથે બધાં પુસ્તકો વાંચવાં ન પડેતાં, જેમ આવતાં જાય છે તેમ વાંચવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થાય છે; અલબત્ત, આ કથન જાણીતા પ્રકાશકોને જ લાગુ પડે છે. વર્ષમાં કોઈ વાર પુસ્તક પ્રગટ કરનારને તો આસો માસની શરૂઆતમાં વિનંતિ કરી પુસ્તક મંગાવી લેવાય છે.

બાલસાહિત્યની બધી પ્રકાશક સંસ્થાઓનો આજુ વર્ષમાં ઠીક કાળે આવ્યો ગણી શકાય. વર્ષ દરમિયાન સંખ્યાની દૃષ્ટિએ લગભગ એકસોવીસ પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે, કોઈ સંસ્થાએ પ્રકાશનોમાં મોટો કાળો આપ્યો છે, તો કોઈ સંસ્થા વર્ષ દરમિયાન આપણને બહુ ઓછાં પ્રકાશનો આપી શકી છે, પણ તેમ તો આત્મા કરે તે સ્વાભાવિક છે. આ પ્રકાશનોનો મોટો ભાગ માળાનાં પુસ્તકો તરીકે પ્રગટ થયેલ છે. આવી-માત્ર બાલસાહિત્યની જ નહિ પણ બધી-માળાઓની એક યાદી વાચકોની સગવડ માટે કરવાની ખાસ જરૂર છે; જે કે તેમાં ખૂબ માહિતી તથા સહકારની જરૂર છે. આ વાર્ષિક નોંધમાં બાલ તથા કુમાર સાહિત્યની માળાઓ તો સહેજે આવી જાય છે.

આપણા જૂના બાલસાહિત્યનો ઉદ્ધાર કરી તેને પણ અંતર્ય કરવાની જરૂર છે. વર્ષો પહેલાં સ્વ. પુરુષોત્તમ કાનુજીએ 'વાંચવા લાયક વાતો', 'હસાહસ', 'કંજુસના કર્મની કહાણીઓ', વગેરે પુસ્તકો બહાર પાડેલ હતાં. અત્યારે કોઈ પુસ્તકાલયમાં તે મળી પણ આવશે તેમાંથી બાળકોને રૂચે તેવા સાહિત્યનું પુનર્મુદ્રણ કરવાની ખાસ જરૂર છે.

બાળકોનાં પુસ્તકોના રૂપરંગનો સુધારો આજુ રહ્યો છે. અલબત્ત, અમુક પ્રકાશકો તે આખતમાં ઉલ્લસીન રહ્યા છે. તેમણે તે વૃત્તિનો ત્યાગ કરી ગુજરાતી સાહિત્યના આ વિભાગના ઉત્કર્ષમાં પોતાનો કાળો આપવો જોઈએ.

શ્રી દક્ષિણમૂર્તિ^૧ બાલસાહિત્ય વાર્ષિકમાં ઠીક પ્રમાણમાં પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે. "ઉદયપુર-મેવાડ"ની મુસાફરીનું^૨ વર્ણન શ્રી નટવરલાલ ખૂચે લખેલું છે અને તે વર્ણનમાં માહિતી સાથે કેંકડેકાણે હાસ્યનાં છાંટણાં હોશયો બાળકોને ગમી જાય તેવું છે; માત્ર બાળકોને જ નહિ પરંતુ મોટાઓને પણ ઉપયોગી થાય તેવી 'વિવિધ માહિતી'ના સંગ્રહ^૩ શ્રી. વિષ્ણુભાઈએ કરેલો છે. માત્ર બાલસાહિત્યમાં જ આવા પુસ્તકોની ખોટ હતી એમ નહિ, પરંતુ સકળ ગુજરાતી સાહિત્યમાં આવા પુસ્તકોની ખોટ હતી તેમ કહી શકાય. આવાં પુસ્તકો અનેક દૃષ્ટિબિંદુથી લખી શકાય અને તે પ્રમાણમાં તેના કદમાં વધારો થઈ શકે.

* આ પત્રમાં બાલસાહિત્ય ઉપરાંત કિથોર અને કુમારસાહિત્યનો પણ લેખકે સમાવેશ કરેલો છે.

‘ ગિરીશભાઈની વાતો ભા. ૨ ”માં જુદા જુદા દેશોની સાત બાલવાર્તાઓ શ્રી. ગિરીશભાઈએ ગુજરાતમાં ઉતારી છે. પરંતુ તેમાંની ‘ સુખસાતા મંદિર ’ જેવી વાત બાળક ભાગ્યે જ સમજી શકશે. તે બાદ કરતાં બાકીની વાતો બાળકને ગમશે. બાળકાદિત્યના કવિ તરીકે શ્રી. સોમાભાઈ ભાવસારનું નામ ખૂબ પરિચિત છે. તે ગીતો ‘ સોમભાઈનાં કાવ્યો ’ શીર્ષક હેઠળ મંત્રાદાયક છે. તેના પાંચ વિભાગો ‘ બાલમંદિરનાં ગીતો ’ ‘ કુદરતનાં ગીતો ’ ‘ હાસરડાં ’ ‘ બાલસંવેદન ગીતો ’ તથા ‘ નવાં ગીતો ’ બધાં બાળકોને ગમી જાય તેવાં છે એટલું જ નહિ પણ બાળકો તેમાંનાં ઘણાંખંડો મેટે કરી લેશે. “ સુશીલાને પત્રો ”માં શ્રી. ત્રિજુભાઈએ શાંતિનિકેતનમાં રહેતી પેતાની પુત્રીને લખેલા પત્રોના સંગ્રહનો પ્રથમ ભાગ છે. આ પત્રોમાં અંગત બાબતો એટલી બધી આવી જાય છે કે વાચકને તેમાં રસ ન પડે તો નવાઈ નહિ અજ્ઞાત, પત્રલેખનની દૃષ્ટિએ બાળકોએ પત્રો કેવી રીતે તથા શું વિગતથી ભરપૂર લખવા તે તેનાથી જણાઈ આવશે. ‘ દારજીન ભાગ ૩ ’માં દારજીનની રસિક વાર્તા આગળ આવે છે. આગળ ભાગ એટલી જ તે રસપ્રસંગ છે. અજ્ઞાત, કુલદોષ પર ઘોડું વધારે ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. “ કુદરતકથાઓ ભા. ૧ ”માં ‘ મેઘધનુષ ’ ‘ ચાંદની ’ ‘ આકાશગંગા ’ ‘ મદલ્યુ ’ ‘ સાપની કાંચળી ’ ‘ ખારો સાગર ’ ‘ પીપળો ’ ‘ યુવક ’ ‘ લાલમણી ’ વગેરે ૧૭ કુદરતી બનાવોનાં કારણો વિજ્ઞાનિક દૃષ્ટિયા નહિ પણ લોકોની દૃષ્ટિથી અજ્ઞાત પ્રાચીન-શ્રી. સોમાભાઈએ રસભરી ભાષામાં સમજાવ્યાં છે. “ આપણાં પક્ષીઓ ” શ્રી. નરેન્દ્ર બહેનએ ગુજરાતમાં મળી આવતાં બાવીસ પક્ષીઓ વિશે ટુંકામાં પૃષ્ઠળ માહિતી આપી છે. પક્ષીઓ સંબંધી ‘ કુમાર ’માં વારંવાર તથા ‘ કિશોર ’માં મોઢવાર દેખાતી લેખમાળાજ આપણને મળી શકે છે. શ્રી ત્રિજુભાઈના આવા પ્રકારના પુસ્તક ‘ ફેટલાંક પક્ષીઓ ’ વિશે ગયા વર્ષની સમીક્ષાનામાં દુ’ લખી ગયો છું. જેનાથી આપણે ખૂબ પરિચિત છીએ તેવાં પક્ષીઓ સંબંધી પણ આપણી માહિતી નહિ જેવીજ હોય છે, એટલે આ પુસ્તક આપણને ખૂબ ઉપયોગી રહી પડશે.

“ ગાંડીવ બાલોદનમાળા ”નાં પુસ્તકોની સંખ્યા આ વર્ષે એ.છી છે. પણ જે પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે તેણે આગળું દિવ્ય ધોરણ જાળવી રાખ્યું છે. રૂપરંગ, સુધક છપાઈ તથા મોટા અક્ષરો એ ‘ ગાંડીવ ’નાં પ્રકાશનોની પહેલેથી જ વિશિષ્ટતા છે. ‘ વીર શાંતિવાહન ’માં યકવર્તી રાજ શાંતિવાહનની બાળપણથી રાજ કરીને છેલ્લે સુધીની વાત બાળકોને લાગેલાં લખવામાં આવી છે. ‘ સુસુની ચતુરાડ ’ શ્રી. હવરામ નેપોએ લખેલી છે અને તેમાં ટીસુ નામનો શિયાળ એક કાચાને ભોજવીને તેનાં જમ્યાં દગ્ગમ કરી જાય છે તેને સુસુ નામનો હર કેવી રીતે શિક્ષા કરે છે તે વાત રસિક સૈદીમાં દહેવામાં આવી છે. ‘ બકેર પટેલની વાતો ’ના બે નવા ભાગ ૮-૯ બહાર પડ્યા છે. આ પુસ્તકના નામથી હવે ભાગ્યે જ કોઈ બાળક અપરિચિત હશે. ‘ ગાંડીવ ’ પાંદિત્ર આવતાં જ તેમાં બકેર પટેલની વાતોનો દખો છે કે કેમ તે સૌથી પહેલાં બાળક જાણે છે. આ ભાગોમાં ‘ પટેલે મિત્ર-બાની આશ ’ ‘ મસાણુમાંથી પાછા ’ ‘ સળસે બડી અછલ ’ ‘ ગાંડી ચૂક્યા ’ ‘ પટેલે બંસો બદલ્યો ’ ‘ પોલાકની દરિયાઈ ’ ‘ ધાગપુરીની સહેલગાદે ’ એમ એક એકથી ચડિયાતી, બાળકોને ખૂબ દાસ્ય ઉપજાવે તેવી સાત વાર્તાઓ આપવામાં આવી છે. આવતે વર્ષે તેના વધુ ભાગોની બાળકો રાહ જાણે તે સ્વાભાવિક છે.

આ સંસ્થા તરફથી 'કુમારમાળા'ના ત્રણ મધુકા બહાર પડેલ છે. 'લલ્લુ' એ આપણા સાહિત્યમાં નવીન ભાત પાડતી એક ક્રિકેટ કથા છે. આ વાર્તાનું 'ખોખુ' અંગ્રેજીમાંથી લીધું છે તે વાતની પ્રસ્તાવના પરથી આપણને ખબર ન પડી હોવા તો આપણે તેને મૌલિક જ માની લેત. ખેલદિલીના પાઠ શીખવવા માટે આ પુસ્તક અનોડ છે. 'સંકટની શોધમાં' પશ્ચિમમાં અનેકાએ સાહસ ખેડી જીવ ખોયા છે, એટલે આપણે ત્યાં આવા પુસ્તકનું પ્રકાશન યુવકો માટે આવકારદાયક છે. 'એતીએ સરદાર' શરાતન તથા બહારવટાની કથા છે. આ કથા સુરતના સાપ્તાહિક 'દાંડીઓ'માં પ્રગટ થઈ ત્યારે તેણે વાચકોનું ઠીક ધ્યાન ખેંચ્યું હતું અને તેથી તેને પુસ્તકસ્વરૂપે પ્રગટ કરવામાં શ્રી. વીમાવાળાએ યોગ્ય જ કયું છે. 'ગુજરાતનું શરાતન અને વીરરસનું સાહિત્ય' પર શ્રી. મગનલાલ બાપુજી બ્રહ્મ-ભટ્ટનો નિબંધ આ પુસ્તકની ઉપયોગિતામાં વધારો કરે છે.

'અંશેક બાલ પુસ્તકમાળા'નાં પુસ્તકો નિયમિત પ્રગટ થયાં છે, ત્રીજા વર્ષનાં બાકીનાં ત્રણ પુસ્તકો તથા બેટ પુસ્તક મળી ચાર પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે. 'દગાખાજ દુરમન'માં જાણીતા સમાજવાદી લેખક શ્રી. ચંદ્રલાલએ ઉધધની આત્મકથા રસમય શૈલીમાં આપી છે. આ આત્મકથામાંથી માત્ર બાળકોને જ નહિ પરંતુ મોટાઓને પણ આ નાના જગત વિષે ઘણું જાણવાનું મળી શકે છે. 'સુંદર સંવાદો'માં શ્રી. ચંદ્રાન્ત ઓઝાએ 'કરોળીઓ અને માખી', 'નળ-દમયંતી', 'રાજ અને ખાસદારો' અને 'પ્રભુભક્ત પ્રહલાદ' એમ બાળકો લગ્નવી શકે તેવા ચાર સંવાદો આપેલા છે. પાછળ અધરા શબ્દોની સમજૂતી આપવાથી બાળકોને બાંધાની મુશ્કેલી નડશે નહિ. 'નાની મોટી વાતો ભા. ૧'માં શ્રી. રમણલાલ શાહે 'લલો ચિતો', 'લાઇનું હેત', 'મધરાતની મોજ', 'લોકિયો શેઠ' તથા 'ઝોઆરા'ની પ્રાણીકથા આપવામાં આવી છે. જુદા જુદા દેશોની આ વાતો બાળકોને રુચિ કર થઈ પડે તેવી છે. બેટપુસ્તક 'દેવરાજ' શ્રી. માધવરાવ કણિંકે લખેલ બાલનાટક છે. નાટકની વસ્તુ ઐતિહાસિક છે. જીજ્ઞાસુ પિતામહની માફક, દેવરાજ માતૃશ્રી ગુજરાતને ખાતર સેનાપતિપદનો તથા ગુજરાતની રાજગાદીનો ત્યાગ કરે છે, તે વાત બહુ સુંદર રીતે મૂકવામાં આવી છે.

ચોથા વર્ષનું 'પહેલું' પુસ્તક 'રાણા પ્રતાપ' શ્રી. નાગરદાસ પટેલનું લખેલ છે. મહારાણા પ્રતાપની પ્રસિદ્ધ વાત બાળકોને ગમી નય તે રીતે તેમાં આપવામાં આવી છે. બીજા તથા ત્રીજા પુસ્તક તરીકે પટેલ દંપતિએ લખેલ 'અમારી વાર્તાઓ ભા. ૧' આપવામાં આવેલ છે. આ પુસ્તક પ્રગટ તો વહેલું થયું હતું. વર્ષો પહેલાં તે વાંચેલ ત્યારે જ તે ખૂબ ગમી ગયું હતું. આપણા બાલસાહિત્યમાં તે અગત્યનો ઉમેરો કરે છે. આ પુસ્તકની ત્રીજી આવૃત્તિ માળામાં આપવામાં આવી છે. ત્રીજું પુસ્તક 'ગાંધીયાં' એકસ્વાન-કથા છે. અને તે શ્રી. કેશવલાલ લ. શાહે લખેલ છે. પ્રાણીજીવનની આ કથા બાળકો હોંધથી વાંચે તેમ છે. ત્યાર પછી 'અમારી વાર્તાઓ ખંડ ૨' આવે છે. પહેલા ભાગની માફક આમાં પણ બાળકો એક એક પૂરી કરે તેવી વાતો આપવામાં આવી છે. આમાં કલ બાર વાતો આપવામાં આવી છે. તેમાંની કેટલીક અન્ય રચણે છપાઈ પણ ગઈ છે. પરંતુ આવી વાતોના જુદા જુદા સંપ્રદેશોમાં આ સ્થિતિ અનિવાર્ય છે. સાતમા પુસ્તક તરીકે શ્રી. રમણલાલ શાહે લખેલું 'પત્રપેટી' પ્રગટ થયું છે, તેમાં નમુનારૂપે ૧૭ પત્રો આપવા-

માં આવ્યા છે. એક પ્રવાસપત્ર બાદ કરતાં, બધા પત્રો કુંદા છે. બાળકો નાનપણથી જ આવ્યા પત્રો લખવા ટેવાઈ જાય, તો મોટી ઉંમરે તેમને મુશ્કેલી ન પડે. પ્રવાસપત્ર જરા લાંબો છે, પણ ખૂબ રસદાયક છે. આઠમા તથા નવમા પુસ્તક તરીકે 'અમારી વાર્તાઓ ખંડ ૩' બહાર પાડવામાં આવેલ છે. આઠમા બે સંપ્રદેશી માફક બાળકોને રસ આવે તેવી દસ વાર્તાઓ આમાં આપેલી છે. પહેલી આવૃત્તિ કરતાં રૂપ-રંગમાં સુધારા-વધારાં કર્યા હોવા છતાં કિંમત અર્ધી કરવામાં આવી છે, તે બાળસાહિત્યને સુલભ કરવાની લેખકોની તમન્નાને આભારી છે. દશમા પુસ્તક તરીકે શ્રી. નવલકાંત બાવસારનું લખેલ 'વિજ્ઞાનવિહાર ભાગ ૪' આપવામાં આવ્યું છે. આમાં શ્રી. બાવસારે જાતે કાલસાની ખાણની મુલાકાત લખને કાલસા સંબંધી હકીકત આપી છે. આનો જ જાતનું પુસ્તક 'કાલસા કાકા' ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર તરફથી વર્ષો પહેલાં બહાર પડેલું છે.

બાલકોના માળાના પુસ્તક તરીકે 'ધરતી માતા' શ્રી. નાગરદાસ પટેલે લખ્યું છે. આ પુસ્તકમાં પૃથ્વી સંબંધી ઘણી માહિતી આપવામાં આવી છે, અને મોટી ઉંમરના માણસોને પણ તેમાંથી ઘણું જાણવાનું મળશે. પરંતુ બાળકોને તો તેમાંથી કેટલુંક સમજવાનું અઘરું પડે તેમ લાગે છે.

બાઈ નાગરદાસ નવીન દિશામાં પ્રગતિ કર્યા સિવાય રહ્યા નથી. તેમણે નાનાં બાળકોને માટે સજોગ વાર્તાઓ કરાવેલી અદ્યતન માળા પ્રગટ કરી છે. ચાંદામાં સારી રીતે પ્રકાશન કરવું એ તો બાઈ નાગરદાસનો મુદ્દાત્મેક ધ્યેય પડ્યો છે. આ જાતનું સાહિત્ય આપણે ત્યાં બહુ જાણ્યો હોઈ તેમાં આ કિંમતી વધારો છે.

ન્યેતિ કાર્યાલય તરફથી બાઈ ધીરજલાલ શાહે કુમાર મંથમાળાના ચોથા પુષ્પ તરીકે "કોયડા સંપ્રદેશનો રજા ભાગ" બહાર પાડ્યો છે. પહેલા બાગની માફક જ શુદ્ધિની કસોટીના આમાં કોયડા આપવામાં આવ્યા છે. બીજગણિત જાણનારને આમાંના કેટલાક કોયડા તરફ સહેલા લાગશે, પણ સામાન્ય વાચકવર્ગને તો તેમાં શુદ્ધિની ખરી કસોટી થતી જણાશે. પાંચમા પુષ્પ તરીકે જાપાનના અમર પુસ્તક 'A Daughter of the Samurais' ના સારરૂપે શ્રીમતી દિપ્તિ મહેતાનું લખેલું 'જાપાનની રમણી' બહાર પડ્યું છે. રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયાના ડેપુટી ગવર્નર શ્રી. મણિલાલ બાલાભાઈ નાણાવડી જાપાનના પ્રવાસે ગયેલા અને ત્યાં તેમને જે જે પુસ્તકો સારાં લાગ્યાં તેના અનુવાદ આપણી ભાષામાં કરાવી સાહિત્યને સમૃદ્ધ બનાવવામાં પોતાનો ફાળો આપ્યો. આ પુસ્તક પણ તેમના જ જાતનું છે. જાપાનીસ યુવતીની આત્મકથામાં ત્યાંની સંસ્કૃતિ, યૃદ્ધવ્યવસ્થા, વફાદારી, પિતૃભક્તિ તથા સંયમ અને શિસ્તપાલનનું ઠેકઠેકાણું દિગ્દર્શન થાય છે. આપણા યુવકો તથા યુવતીઓને આમાંથી ઘણું શીખવાનું મળે તેમ છે.

આજ સંસ્થા તરફથી પ્રગટ થતી વિદ્યાર્થી વાચનમાળાની સાતમી શ્રેણીનાં વીસ પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે. તેમાંનાં ૧૨ તો શ્રી ધીરજલાલ શાહેજ લખેલાં છે. બાકીનાં આઠ, ૭ જુદા જુદા લેખકોએ લખેલાં છે. આ પુસ્તકોને જે ભાગમાં વહેંચી શકાય તેમ છે. તેર ચરિત્રો તથા સાત રચનવર્ણનો. ચરિત્રોમાં પ્રાચીનકાળના પુરોગામી ગાંડીને જીવંત વ્યક્તિઓનાં ચરિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. 'શ્રીમદ્ધર્મશાસ્ત્ર' 'ગિરજનાથ' 'વીર કૃષ્ણાલ' 'અંબરશાહ'

‘મહામંત્રી મુંજલ’ ‘કવિ દયારામ’ ‘જ્યેષ્ઠજી ઈંદ્રજી’ ‘શ્રી સયાજીરાવ ગાયક-
વાડ’ ‘મહાવીરપ્રસાદ દ્વિવેદી’ ‘મહાકવિ ન્હાનાલાલ’ ‘પ્રો. રામમૂર્તિ’
‘અબ્દુલ ગફારખાન’ તથા ‘સોરઠી સંતો’ એટલા જીવનચરિત્રો છે. આ નામાવલિ
પરથી જણાશે કે તેમાં તીર્થંકરો, યોગીઓ, મહાઅમાત્યો, કવિઓ, રાજનીતિજ્ઞ પુરુષો તથા
મહારાજાનાં ચરિત્રોની વિવિધતા છે. રચનવર્ણનોમાં ‘નેપાળ’ ‘મહાઅખેન્દ્ર’
‘અમરનાથ’ ‘બદરી કેદારનાથ’ ‘કલકત્તા’ ‘પાર્ણવ’ તથા ‘અનુપમ ધનુરા’ છે. તેમાં
પણ ઠીક પ્રમાણમાં વિવિધતા જળવાઈ રહી છે. ભાષાશૈલી તથા મોટા અક્ષરો વિલાઈઓને
અનુકૂળ આવે તેવાં છે.

ભરચથી પ્રગટ થતી આપણી બાળગ્રંથમાળાનું બીજું પુસ્તક ‘ગામડામાં’ બહાર
પડેલું છે. સાત પ્રકરણમાં એક નાની વાત આપવામાં આવી છે, પણ પુસ્તકના નામનું
કંઈ સાર્થક થતું હોય તેમ મને તો જણાયું નથી. ત્રીજું પુસ્તક ‘બાંસચિત્રો’ શ્રી. વૈકુંઠ મો.
ઠાકોરનું લખેલું છે, અને તેમાં મહેતાજી, દૂધવાળી, ભેંયો, મોચી, ઢેક તથા શાકવાળાનાં
રેખાચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે, આવાં રેખાચિત્રો વાંચીને બાળકો પણ તેવાં રેખાચિત્રો
લખતાં લલચાય તો નવાઈ નહિ. ત્યાર પછીનું પુસ્તક ‘હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભા’ છે.
રાષ્ટ્રીય મહાસભા પછી તરત જ બાળકો માટે આવું પુસ્તક બહાર પડે તે બરાબર યોગ્ય છે.
અલબત્ત, તેમાં કેટલાક શબ્દો બાળકો ન સમજે તેવા આવી ગયા છે, પણ તે લેખકને
અનિવાર્ય જણાયું છે. ચિત્રોની નીચે નામ આપ્યાં હોત તો બાળકોને વધારે સુગમ પડત.
ત્યાર પછી ‘ચાંડો હિમાલય’ના બે ભાગો પદ્માવતી દેસાઈના લખેલા બહાર પડ્યા છે. નાનાં
બાળકો માટેનું આ પ્રવાસવર્ણન બાળકોને ગમી જાય તેવું છે. દિલગીરીની વાત એટલી જ
છે કે આ માળા પણ મુદ્રણદોષોથી મુક્ત રહી શકી નથી. બાળકો માટેનાં નાનાં પુસ્તકોમાં
પણ આપણે વધારે ધ્યાન આપી આ ક્ષતિ દૂર ન કરી શકીએ ?

માળાનું બીજું વર્ષ પણ ચર ચંદ્ર ગયેલું છે અને તેના પ્રથમ પુસ્તક તરીકે ‘કેમ
અને શા માટે’ બહાર પડેલ છે. સાત ચિત્રો ભેગા થઈને એક મંડળ રચે છે. તેમાં
દર રવિવારે અમુક વિષય પર ચર્ચા કરવાનું ગણી કરેલ છે. પુસ્તક નાનું હોવાથી તેમાં
માત્ર ત્રણજ રવિવારની વિગતો—‘કમરત શા માટે કરવી જોઈએ ?’—‘નાહનું શા માટે ?’
તથા ‘આપણા દાંત’ પર ચર્ચા છે. આવા નાના પુસ્તકમાં બીજા વિષયોને ન્યાય ન
આપી શકાય તે દેખીતું છે, એટલે તેના વધારે ભાગો બહાર પાડીને તેના બીજા વિષયો
ચર્ચવાની ખાસ જરૂર છે.

ચૂનર બાલ ગ્રંથાવલિની ત્રીજી શ્રેણીના ૪ થા પુસ્તકરૂપે શ્રી. રમણલાલ ના. શાહે
લખેલું ‘સન્ય જગત’ પ્રગટ થતું છે. આખા જગતમાં અદ્વિજીત ગણાતી બાળતેનું ચિત્રો
સહિત સર્વિસ્તર વર્ણન આમાં આપવામાં આવેલ છે. વાદળ સાથે વાતો કરતું ‘એમ્પાયર
રેટ બિલ્ડિંગ’ ‘લગ્નકર સહરાન’ રણ’ ‘પ્રાચીન જગતની સાત અજાયબીઓ’
‘નગધરાજ’ ‘હિમાલય’ નદીઓની મહારણી ‘આમાઝોન’ ‘તાન્મહાલ’ ‘છદ્દેશ્વર’
વગેરે અનેક બાળતેનો આમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. આવા પુસ્તકની ચૂનરાની
સાહિત્યમાં બાળા સમયથી ખોટ હતી તે ધી. રમણલાલે ખરી પાડી છે.

પુસ્તક ૫-૬ તરીકે શ્રી. મગનલાલ પટેલ કૃત ' પદ્મીમત્રો ' બહાર પડેલ છે. આ પુસ્તકમાં જુદાં જુદાં ૧૬ પદ્મીઓ વિષે માહિતી આપવામાં આવી છે. વળી તે બધાં પદ્મીઓનાં ચિત્રો શરૂઆતના એક પાનામાં આપવામાં આવ્યાં છે. પદ્મી વિષેની આપણા સાહિત્યમાં ઉણપ હતી તે ચાલુ વર્ષમાં એ તથા આગલા વર્ષે એક મળી કુલ ત્રણ પુસ્તકો પ્રગટ થતાં તે દૂર થઈ છે.

ચરોતર એન્કુકેશન સોસાયટીએ ' કિશોર ચરિત્રમાળા 'ના પ્રથમ ગુચ્છ તરીકે બાર પરદેશી મહાપુરુષોનાં ચરિત્રોનું એક ગુચ્છ, શ્રી. રમણલાલ ન. વહેગરા પાસે લખાવીને પ્રગટ કરેલું. તે પુસ્તકોની હાલ બીજી આવૃત્તિ જાપાય છે. આ પુસ્તકોની સમાસોચના વખતે આપણા દેશનાં મહાપુરુષોનાં આવાં ચરિત્રો પ્રગટ થાય તેવી આવશ્યકતા સર્વ ક્ષમ્યે બનાવી હતી. તે આવશ્યકતા 'ગુજરાતી મહાજનો'નાં ચરિત્રોનાં બાર પુસ્તકો પ્રગટ થતાં પૂરી થાય છે. એનો અર્થ એમ નથી કે તેટલાં પુસ્તકો પ્રગટ થવાથી આ આવશ્યકતા પૂરી થાય છે. આવાં તો અનેક ગુચ્છો પ્રગટ થવાની જરૂર છે, અને સોસાયટી તે ક્રમશઃ પ્રગટ પણ કરવાની છે. ૪૦-૪૨ પાનાંની આ સચિત્ર પુસ્તકોની છૂટક કિંમત માત્ર બે આના તથા આખા ગુચ્છની કિંમત રૂ. ૧-૫-૦ જે પુસ્તકોની જાણ તથા રૂપરંગ બેતાં જરા પણ વધારે નહિ લાગે. બધાં પુસ્તકો સચિત્ર છે, પણ તે ચિત્રો બેઠકાએ તેવાં ચારાં લાગતાં નથી. બીજી આવૃત્તિ વખતે પ્રકાશકો ચિત્રોની પસંદગી પર ખાસ લક્ષ આપશે તેમ ઇચ્છીએ.

આ બારે પુસ્તકોમાં શ્રી. મોતીલાલ ન. અમીનનું નિવેદન છે તથા દરેક પુસ્તકોનો પરિચય આશાલાલ નરસિંહલાલ પટેલે કરાવેલ છે. આ પરિચયમાં દરેક મહાપુરુષના જીવનની વિસ્તૃત માહિતી મેળવવા ઇચ્છનાર માટે બીજાં પુસ્તકોનાં નામ આપવામાં આવેલાં છે.

આ ગુચ્છમાં હિંદમાં મિલઉદ્યોગની શરૂઆત કરી રણછોડલાલ રેડીઆવાળાનું નામ મેળવનાર મહાન ઉદ્યોગપતિ રણછોડલાલ છોટાલાલનું ચરિત્ર, કિશોરોને, બહુ જ હુંકા પગારથી જીવનની શરૂઆત કરનાર પણ ખંત ઉદ્યોગ તથા સાહસથી કેવા મહાન બને છે તે બતાવી આપે છે. હિંદની ગરીબાઈનું સચોટ દર્શન કરાવનાર હિંદના દાદા દાદાલાલ નચરોજીનું ચરિત્ર બીજી પુસ્તકારૂપે પ્રગટ થયેલ છે. અત્યારે લાંબો સમયમાં આર્યસમાજના અનુયાયીઓ મળી આવે છે, તે સમાજની સ્થાપના કરનાર મહુર્ષિ દયાનંદ સરસ્વતીની પુસ્તકો બીજી છે. થોડા વખત પહેલાં મુંબઈમાં જેની જ્યંતી ઉજવવામાં આવી હતી તે પ્રખર મુધારક 'કરસનદાસ મૂળજી'ની ચોથી પુસ્તકમાં, સંસારમુધારાની પહેલ કરનારને કેવી કેવી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે તે બતાવેલ છે. ત્યાર પછી ' પ્રેમ સીધ ' ના ઉત્પાદક ' કવિ નર્મદ ' આવે છે. છેલ્લાં થોડાં વર્ષોમાં ચતારાઈને અગ્રે કવિ વિશે આપણને ખૂબ લખાણ પ્રાપ્ત થયેલ છે. ' વનસ્પતિશાસ્ત્ર ' અંગ્રેજીમાં લખાયું હોત તો જેની કાવિત્રી દેશ દેશવરમાં ફેલાઈ રહેત તે 'વનસ્પતિશાસ્ત્રી જયકૃષ્ણલાલ'નું ચરિત્ર પણ આમાં છે ૮૩ વર્ષની ઉંમરે મુલાનોને લઈને તેવી સફિનવાળા આ વનસ્પતિશાસ્ત્રીનું ચરિત્ર હવે ને બોધ લેવા લાયક છે.

દેશી દવાઓ લેનારને ધરમથુ થમ ત્રયેલ ચબ્દ ' ઝંક બદલ ' ના ચરિત્રમાં બદ

છત્રી નીડરતા તથા ઉદારતાના પ્રસંગો ઠેરઠેર મળી આવે છે. વેપાર-ઉદ્યોગના દરેક ક્ષેત્રમાં કંઈ તે કંઈ પ્રગતિ કરી પોતાનું નામ રાખનાર હિંદના મહાન ઉદ્યોગપતિ સર જમશેદજી ટાટા માત્ર વેપારી તરીકે કુશળ હતા એટલું જ નહિ પણ દાન આપવામાં પણ એક્ષા હતા. જે શાળામાં મેકમિલન ફાં ની અંગ્રેજી વાચનમાળાનાં પાઠ્ય પુસ્તકો ચાલતાં હશે ત્યાં વિદ્યાર્થીઓએ અનેક મુશ્કેલીઓનો સામનો કરી, પોતાના ચારિત્ર્યથી કલુસ ગણાતા છત્રાજી કેસાઈનું મન પોતાના તરફ આકર્ષનાર, 'સેવા સદ્ધન' ની સ્થાપના કરીને સ્ત્રીઓની સેવા કરનાર 'બહેરામજી મલખારી' નું નામ સાંભળ્યું હશે. તેમને આ પુસ્તકોમાંથી અનેક પ્રકારની રસમય માહિતી મળી શકશે.

શુભર્ગ યુવાન તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલ. શ્રીમંત કુટુંબમાં જન્મેલા, પોતાના પ્રમાણિકપણથી શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકાર સરખા રાજવીના માનપાત્ર થયેલા 'અબ્બાસ તૈયબજી' જૂદ વયે માતાની દાકેજ પડતાં સેવા કરવા નીકળી પડે છે, ગામડે ગામડે રખડે છે તથા જેલ પણ ભોગવે છે. ગુજરાતી ભાષાને લગભગ ૨૦૦ જેટલાં પુસ્તકો લખી આપીને તે ભાષાની અભિવૃદ્ધિ કરનાર. પોતાના પોશાક વિષે તદ્દન એદરકાર, પાસે પૈસા ન હોવા છતાં પરદેશની મુસાફરી ખેડનાર 'નારાયણ હેમચંદ્ર' નું નામ આજના યુવકોને બહુ પરિચિત નથી. તેમનાં પુસ્તકોની ભાષા સુધારીને, પુનર્મુદ્રણ કરવાની જરૂર છે. હેન્સી પુસ્તકો 'સ્વર્ગના ઇન્જરદાર' શ્રી. પદ્મિપાર વિખેની છે. એ વાત ખરી છે કે 'સ્વર્ગના પુસ્તકો' નાં નામ અપારની પ્રજાએ ઓછાં સાંભળ્યાં હશે. તેમનાં અનેક પુસ્તકોમાંથી બે ત્રણથી વધારે હવે ભાગ્યે જ મળી શકતાં હશે. પરંતુ વર્ષો પહેલાં તેમણે આમજનતા સમજી શકે તેવી ભાષામાં શોકબંધ ઉપકારક પુસ્તકો લખીને ગુજરાતી સાહિત્યની કંઈ જેવી તેવી સેવા બજાવી નથી.

આ ગુરૂથી જુદું એક ચરિત્ર 'કુમારી હેલન' નું ચરિત્ર એન્ક્યુટેશન સોસાયટીએ પ્રગટ કરેલ છે. જે કે તે દીવાળી પછી પ્રગટ થયું છે એટલે આ સમાલોચનામાં તેનો સંભાસ યર્ષ શકે નહિ, પરંતુ એકાદ પુસ્તકને અપવાદ બનાવી આ સાથે તેને લેવું યોગ્ય માન્યું છે. છત્રવની પ્રતિકૂળતાઓથી દબાઈ ન જતાં તે સામે ઝૂકનાર એક બાઈ ટેટલું કાર્ય કરી શકે છે તે આમાંથી આપણને મળી આવશે.

આ તેરે પુસ્તકોઓમાં શ્રી. રસજીભાઈની શૈલી વાચકને ગમી જાય તેવી છે. નવલ-કથાના વાચનના આ જમાનામાં આનું વાચન ખૂબ દિતાવહ છે અને આ દિશામાં ખીજ અંસ્થાઓ-ન્યોતિ કાર્યક્રમની વિદ્યાર્થી વાચનમાળાની શ્રેણીઓ તથા યુગાંતર કાર્યાલયની 'ફોરમ' એ કરેલ ચર્ચા તેટલા જ આવકારદાયક છે.

રાજકોટના શ્રી. વલ્લભજી સુદરજી કવિએ પોતાના પુત્ર સ્વ. નરેશભાઈ સ્મરણાર્થે નરેશભાઈ બાલકાવલિ પ્રગટ કરવી શરૂ કરી છે. આ કાવ્યવલિનાં બાર પુસ્તકોનું લવાજમ બે રૂપિયા રાખવામાં આવ્યું છે. છૂટક કિંમત ત્રણ આના છે.

પહેલું પુસ્તક 'નર્મી ઉપાણ્યાં' છે. બાળકોની જીંદગીને કસોટીએ ચડાવે તેવાં ૪૮ ઉપાણ્યાં પદ્યમાં આપી, પાછાં ગદ્યમાં સમજાવ્યાં છે. અને પુસ્તકના છેલ્લા પાના પર તેના જવાબ આપવામાં આવેલા છે. ડિ. બ. કૃષ્ણદાસ ઝવેરી, સાક્ષર શ્રી. રમણલાલ દેસાઈ ત્રેરે

અનેકના આ પુસ્તક માટે સારા અભિપ્રાયો મળ્યા છે તે જ તેની ઉપયોગિતાની ખાતરી કરાવી આપે છે. બીજું પુસ્તક 'ત્યાગકથાઓ' છે. તેમાં ત્યાગના દશ પ્રસંગો છે. જેમાં ચાર પ્રસંગો તો બાળકોના જ છે. માત્ર મોટા મનુષ્યો જ ત્યાગવૃત્તિ કેળવી શકે અને બાળકોને માટે તે 'અશક્ય' વસ્તુ છે તેવી માન્યતાને આ દાખલાઓ ખોટી પાડે છે. ત્રીજું પુસ્તક 'મહાન માતાઓ' છે. દરેક મહાપુરુષના ઘડતરમાં તેની માતાનો જ હિસ્સો મોટો પ્રમાણમાં હોય છે, એટલે આ પુસ્તકમાં 'ચંકર મિશ્રનાં માતૃશ્રી' 'રામકૃષ્ણ પરમહંસનાં માતૃશ્રી' 'શુરુ ગોવિંદસિંહ' તથા 'પંડિત ઈશ્વરચંદ્રનાં માતૃશ્રી' તથા 'જીજ્ઞાષા' 'રૂપસુંદરી' અને 'મીનગદેવી'નાં ચરિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. ચોથું પુસ્તક 'પરોપકારી બાળકો' છે. આમાં જુદા જુદા વખતે જુદા જુદા પ્રકારની આફતમાંથી બચાવનાર છોકરાઓના નવ દાખલા આપવામાં આવ્યા છે. પણ તેમાં છોકરાંનાં નામ આપવામાં આવ્યાં હોત તો તે દાખલા વધારે ઉપયોગી થઈ પડત. પાંચમું પુસ્તક 'સત્યર્થાદી બાળકો' છે. તેમાં કરોડકોટીના પ્રસંગોએ સાચું બોલનાર નવ બાળકોના દાખલા આપવામાં આવ્યા છે. બાળકોને નાનપણથી જ આ ટેવ પડે તે ઇચ્છ છે. છઠ્ઠા પુસ્તક તરીકે 'સુવર્ણ મંદિર' પ્રગટ થયું છે. તેમાં અમૃતસરના શીખ મંદિર ઉપરાંત શીખ લોકો વિષે પણ જાણવાનું મહત્ત્વ માહિતી આપવામાં આવી છે. સાતમું પુસ્તક 'નરોત્તમ' છે. કવિશ્રીના જે પુત્રના રમરણુર્થે આ માગા શરૂ થઈ છે તે લાંબ નરોત્તમના જીવન વિષે માહિતી આપનાર પંદર લેખોનો આમાં સંગ્રહ છે. યુદ્ધ માંધીજીએ જ 'હરિજનબંધુ'માં આ લાંબ વિષે તોંધ લખી હતી. તે જ બતાવે છે કે ઈશ્વરે આયુષ આપ્યું હોત તો કોઈ મહાપુરુષ થાત. આઠમું પુસ્તક 'શોધખોળ' છે. તેમાં શરૂઆતનાં પાનાંમાં શોધખોળ વિષે ટૂંકી હકીકત આપી પાછળથી અમુક શોધો વિષે લંબાણથી હકીકત આપવામાં આવી છે. નવમું પુસ્તક 'ઉન્દર મામા' છે. 'ઉન્દર' જેવી જોડણી કેમ પસંદ કરવામાં આવી છે તે સમજાવું નથી; જો કે પૂંઠા પર જ આ જોડણી દેખા દે છે. ઉન્દર સંબંધી અગીઆર વાતોનો આમાં સંગ્રહ છે. આ પુસ્તકની કાગળો સંબંધી ખાસ ફરિયાદ કરવા જેવું છે.

દશમું પુસ્તક 'સંસ્કાર' છે. તેમાં વિશ્વનાથ શાસ્ત્રી તર્કબૂધણની ચાર પેઢીના જીવનપ્રસંગો આપવામાં આવ્યા છે. આ શાસ્ત્રીજીના જીવન સંબંધી પ્રસ્તાવનામાં થોડી વધારે વિગતો આપી હોત તો આપણને વધારે માહિતી મળી શકત.

અગીઆરમું પુસ્તક 'ફૂતરાની વાતો' છે. તેમાં ફૂતરા સંબંધી જુદી જુદી નવ વાતો આપવામાં આવી છે. ફૂતરા જેવું પ્રાણી મનુષ્યને કેટલું ઉપયોગી થઈ પડે છે તે આ વાતોથી સાબીત થાય છે.

બારમું પુસ્તક 'જાડું જોડું' છે. તેમાં જાડા માણસ વિષેની રમુજ વાત છે; પણ તે કરતાં લાંબી વાત તો 'બહુનામી'ની છે. આ બન્ને વાતો બાળકોને ગમી જાય તેવી છે. 'બહુનામી'ની વાર્તા H. G. Wells પરથી લીધેલી છે. જાડાં જોડાનો આ પુસ્તકમાં ફોટો આપ્યો હોત તો બાળકોને તે વધારે ગમી જતે. આ બારે પુસ્તકના રૂપરંગ સંબંધી સખત ફરીઆદ કરવી પડે તેમ છે. અત્યારે દિનપ્રતિદિન સાહિત્યમાં અને વિશેષતઃ માલસાહિત્યનાં પુસ્તકોની છપાઈ, બાંધણી, કાગળ, બ્લેઝાં, ચિત્રો તથા એટઅપ ઉપર જે

ધ્યાન આપવામાં આવે છે તે આ વિદ્વાન સંપાદકની દષ્ટિ બહાર કેમ રહેવા પામ્યું હશે તે ન સમજી શકાય તેવું છે. આ માળાની ખીજ શ્રેણિમાં ઉપર જણાવેલી બાબતો પર વિશેષ ધ્યાન આપવામાં આવશે તેમ આપણે ઇચ્છીશું.

કુમારોને પ્રેરણા આપે તેવું એક પુસ્તક ‘ અંગલિ ગ્રંથમાળા ’માં પણ નીકળ્યું છે અને તે શ્રી. મૂળશંકર ભટ્ટનું લખેલ ‘ મહાન સુસાદરો. ’ નવું જાણવાની તમન્ના પાછળ જીવન ખર્ચી નાખનાર અનેક લોકોની આમાં જીવનકથા છે. આટલી જીવનકથાઓ હોવા છતાં છેવટે વાચકની નિરાસા તો અનુભવ જ રહે છે એ આ પુસ્તકની ખુબી છે. આ સાહસિકોમાંથી એકનું પણ નામ આપવું તે બીજાને અપમાન કરવા જેવું છે. વેદના વારાની વાત બાળુએ મૂકીએ તો તેની હરોલમાં ઊભો રહે તેવો એક પણ હિંદી ભૂતકાળમાં તેમ જ વર્તમાનકાળમાં આપણને મળતો નથી તે સ્થિતિ શોચનીય નથી શું? આપણા યુવાનોમાંથી સાહસજ્વલિ શું મરી પડવારી છે કે પછી આપણને આરામખુરશીમાં બેસીને જ ચર્ચા કરવાનું વધારે પસંદ છે? એવરેસ્ટના આરોહણ માટે હિંદીઓની એક ટુકડી થોડા સમય પહેલાં તૈયાર થતી સાંલળી હતી, પરંતુ પછી તો તે વિષેની વિગત વર્તમાનપત્રોના પાને ચડી નથી, એટલે તેનું શું થયું તેની ખબર પડતી નથી લાઇ મૂળશંકરને આપણે જરૂર એટલી વિનંતિ કરીએ કે તેમની પાસે આ પ્રકારનું જે જે સાહિત્ય હોય તે સત્વર ગુજરાતને ચરણે ધરે અને ગુજરાતના કુમારોમાં સાહસજ્વલિ પ્રગટાવવામાં સહાયબૂત થાય.

સુજાવવાળા સેતુમાલાઈ કીશોભાઈ પટેલ તરફથી બાલ વાચનમાળાનાં નવ પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે. આમાં કેટલાંક પુસ્તકોની આશુ સાલમાં ખીજ આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ છે તો કેટલાંક પહેલી જ વાર પ્રગટ થાય છે. આ વાચનમાળા ક્રમિક અભ્યાસક્રમને ધ્યાનમાં રાખીને રચવામાં આવી છે. “ શબ્દપોથી ૧-૨ ” માં શબ્દોનો પરિચય છે. “ બાલ-પાઠો ” “ સુંદર પાઠો ” માં અનુક્રમે બળ્લે, ત્રણચાર શબ્દોવાળા અણીતી વસ્તુઓ પરના પાઠો છે, અને રસિક પાઠોમાં ચારચાર શબ્દોના પ્રાસવાળાં વાક્યોના પાઠો છે. આ પાંચે પુસ્તકોમાં એક પણ જોડાક્ષર ન આવવા દેવાની કાળજી રાખવામાં આવી છે, કેમકે તે કાર્ય તો “ જોડાક્ષર પોથી ” માં છે. તેમાં બાળકોને અનુકૂળ પડે તેવા જોડાક્ષરો આપવામાં આવ્યા છે. “ નાના મોટા પાઠો ” માં બાળકોને પરિચિત પદાર્થો પર ૩૦ પાઠો આપવામાં આવ્યા છે. આઠમા પુસ્તક “ જોડકણાં ” માં બાળકોને સહેલાઈથી યાદ રહી જાય તેવાં જોડકણાં આપવામાં આવ્યાં છે. “ પાંખડીઓ ” માં બાળકો માટેનાં કાવ્યો છે. એક પુસ્તક હજી બહાર પડવાનું બાકી છે. આ પુસ્તકોનાં રૂપરંગ તથા બીજાં બાળકોને ગમી જાય તેવાં છે. બાળકોને પહેલેથી ઇતર વાચન તરીકે આ પુસ્તકોનો સેટ ગમી જાય તેવો છે.

હવે પરચુરણ પ્રકાશનો લખ્લે. શ્રી શારદાપ્રસાદ વર્માએ ફોરમની ૧૨ મી લહરીમાં પ્રસિદ્ધ પુરુષો વિકૃલભાઈ પટેલ, પંડિત માલવવિયાજી, બાપુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ, પંડિત જવાહર નહેરુ, સર રેમેશચંદ્ર દત્ત, શ્રી. જંગબહાદુર તથા મહારાણી-લક્ષ્મી-બાઈના જીવનપ્રસંગો આપ્યા છે. દરેકે દરેક પ્રસંગ વાંચનારાના મનમાંથી ખસે તેવો નથી. આ માળા અત્યારે તો પૂરી થઈ શકે છે, પણ તેને આગળ ચલાવી, ખીજાં તેટલાં

પુસ્તકો લખવાની આપણે ભાષા શાસ્ત્રપ્રસાદને વિનંતિ કરીશું. ખાચકોની જિજ્ઞાસા આટલેથી અટકત ન રહે છે.

અંધેરીની એમ. એ. હાઈસ્કૂલના સંગીતશિક્ષક મારતર ધીરજલાલ કે. જ્ઞેશીએ બાળ સંગીતમાળાના ભાગ ૧ થી ૪ પ્રગટ કર્યા છે. પહેલા ભાગની કિંમત બાદ કરતાં બાકીના ભાગોની કિંમત દરેકની અઢી આના છે. સંગીત સંબંધી લેખકનું જ્ઞાન નહિવત હોવાથી આ પુસ્તકો માટે અભિપ્રાય આપવાનું કાર્ય તેની શક્તિ બહાર છે, પરંતુ બાળકોને નાનપણથી જ સંગીત શીખવવા માટે આવાં પુસ્તકોની જરૂર છે તેનો તો સ્વીકાર કરવો જ પડશે. આવાં પુસ્તકોના બીજા ચાર ભાગ તથા બાળ રાસમાળાના ચાર ભાગો બહાર પાડવાની લેખકની ઇચ્છા છે.

સુરતની મહિલા પ્રાથમિક શાળાના હેડમાસ્તર શ્રી. ખંડેરાવ માનાજી પવારે પણ બાલસહિત્યનાં ત્રણ પુસ્તકો બહાર પાડ્યાં છે. “ હું પણ વાંચીશ ”માં નાના બાળકોને ગમે તેવા આઠ પાકો તથા વાર્તાઓ આપેલી છે. “ રાસવિલાસ ”માં નાના નાના રાસ આપેલા છે, પણ તે શીખવાને માટે બાળકોની ઉંમર જરા મોટી જોઈશે. “ ઝાંસીની રાણી ”માં વીરાંગના લક્ષ્મીબાઈની વાત છે, પણ તેમાં બાળસુઝલ ભાષા કે અક્ષરો વપરાયા નથી તે પ્રત્યે લેખકનું લક્ષ્ય ખેંચવાની જરૂર લાગે છે.

વિળપુર તાલુકાના આન્નેલ ગામના બાલવીર શિક્ષક નારાયણ નથુરામ ઠાકરે “ બાલચમૂનાં ગીતો ” બહાર પાડ્યાં છે. આ નાના પુસ્તકમાં ૮૮ ગીતો આપવામાં આવ્યાં છે. અત્યારની રાષ્ટ્રીય ચળવળ વખતે, જ્યારે અનેક સંસ્થાઓ ખેડત પોવેલની પ્રવૃત્તિથી જુદી પડી છે અને રાષ્ટ્રીય ભાષાનો પ્રશ્ન મોખરે છે ત્યારે આવાં ગીતો શુભ-શાંતિમાં ઊતરે તે ખાસ જરૂરનું હતું અને તેમ કરવા માટે લેખક અભિનંદનને પાત્ર છે. આમાં કેટલાંક ગીતો ખૂબ સુંદર છે અને ભાષા સરળ છે.

અમદાવાદના શ્રીપુત જયંત સંકર જ્ઞેશીની પુસ્તિકા “ તલસાંકળી ” ગયા વર્ષમાં પ્રગટ થયેલ છે, પણ આ વર્ષે પ્રાપ્ત થયેલ છે. આ પુસ્તિકામાં બાળકોને ગમે તેવાં વિવિધ પ્રકારનાં ૧૬ ગીતો આપવામાં આવ્યાં છે; પણ આવી નાની પુસ્તિકા પણ ગાહેર ખર્ચથી મુક્ત રહી શકી નથી તે શોચનીય છે. બાલસહિત્યનાં પુસ્તકોમાં, પુસ્તકો સિવાયની ગાહેર ખર્ચ આવેલી હોય તેવું તો આ પહેલું પુસ્તક કહી શકાય.

સામાન્યતઃ આ સમાલોચનામાં પાઠ્ય પુસ્તકોનું અવલોકન કરવામાં આવતું નથી, માત્ર ઇતર વાચનનાં પુસ્તકોની નોંધ લેવાય છે; છતાં આ વખતે બે ત્રણ પાઠ્ય પુસ્તકો મળ્યાં છે એટલે તેની પણ નોંધ લેવી યોગ્ય ધાર્ છે.

રંગૂનની શુભરાતી એ. વી. હાઈસ્કૂલના શિક્ષક શ્રી. જીવનલાલ લ. પટેલ તથા જગજીવન ન. ઝોઝાએ નવીન બાળપોથી ભાગ ૧-૨ બહાર પાડ્યા છે. સરકારી બાળપોથી સામેનો પોકાર તો જૂના વખતનો છે વર્ષો વીતી ગયાં પણ તે વાચનમાળામાં કંઈ પણ ફેરફાર કરવાની જરૂર કમિટિને લાગી નથી. પરિણામે ઘણી શાળાઓમાંથી તે વાચનમાળાને બદલે બીજા વાચનમાળા દાખલ થઈ છે ‘ નવીન બાળપોથી ’ અત્યારની ચાલતી બાળ-પોથી કરતાં જુદી તરી આવે છે, અને તેનો ખૂબ પ્રચાર થવો આવશ્યક છે ,

સુંદર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર તરફથી શ્રી. જમુભાઈ દાણી તથા સોમભાઈ પટેલે સંપાદિત કરેલ ' સુંદર બાલવાતો ' નો પ્રથમ ખંડ બહાર પડેલ છે. જુદા જુદા લેખકોની પચીસ વાતોનો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. ઈતર વાચન તરીકે આ પુસ્તક બાળકોને ખૂબ ગમી જાય તેવું છે. આ વાતોના બીજા બે ખંડ પણ બહાર પાડવામાં આવનાર છે.

આ પ્રકાશન મંદિર તરફથી બીજા ત્રણ પુસ્તકો પ્રાપ્ત થયાં છે. તેમાંનાં બે તો વહેલાં પ્રકાશન પામ્યાં છે, છતાં સાથે સાથે તેવું પણ અવલોકન કરી લઉં. બાળકોના અભ્યાસમાં સંગીતને પણ રથાન છે તે દષ્ટિથી ' ન્યુ ઇરા રૂલ ' ના સંગીત અધ્યાપક શ્રી. કલકર્ણી પાસે તૈયાર કરાવીને " સંગીત-મંજરી " ના ભાગ ૧-૨ સાથે બહાર પાડવામાં આવ્યા છે આખા પુસ્તકમાં જુદી જુદી જાતનાં ૧૧૧ ગીતો આપવામાં આવ્યાં છે. તેમાં બાળકોને ગમે તેવાં સાદાં ગીતો છે તેમજ રાગ-રાગણીનાં ગીતો પણ છે. માધ્યમિક શાળાના ધોરણ પહેલા માટે " વિજ્ઞાન-પાઠાવલી ભાગ ૧ " બહાર પાડવામાં આવેલ છે. માતૃભાષા દ્વારા શિક્ષણ આપવાની થયેલી પ્રયાને અંગે આવાં અનેક પુસ્તકોની આપણે જરૂર રહેવાની એટલે તે દિશામાં થતા દરેક પ્રયત્ન આવકારણ્યક છે. પરંતુ માત્ર નવ જ દિવસમાં બીજી આઠ્ઠિત કાઢવાનો મુયોગ જે પુસ્તકને સાંપડે તે દરિયુરા મહાસભાના અધિવેશન વખતે પ્રગટ થયેલ " મહાસભાના પ્રમુખો " છે. ૨૦૪ પાનાંમાં મહાસભાના અત્યાર સુધીના પ્રમુખોની સંચર રસદાયક માહિતી આ પુસ્તકમાંથી મળી શકશે. કિશોરો માટે આ પુસ્તક અતિ ઉપયોગી છે. મજૂર બાલગૃહવાળા શ્રી. છોટુભાઈ તથા શાંતાબેન પટેલે, બાળવર્ગ તથા પ્રથમ ધોરણનાં બાળકો માટે ૩૪ બાલગીતોનો સંગ્રહ " પારેવાં " નામથી બહાર પાડેલ છે. ત્રિધવિધ રચિત્તાનાં બાળકોને આ સંગ્રહ ગમી જાય તેવા છે અમદાવાદથી શ્રી પ્રેમચંદ્ર મંગનલાલ પટેલે દિંદી ઉપરથી તૈયાર કરાવી " ભારતીય વીર બાળકોની કથાઓ " બહાર પાડેલ છે. આ પુસ્તકમાં ' અષ્ટાવક', ' દ્રુવ', ' બાદલ ' ' ધ્રુવ ' વગેરે દસ ગાનતીર, ધર્મવીર, કર્મવીર વગેરેની કથાઓ છે. લખાણમાં અદ્ભુત કરેલ શૈલી બાળકોને પસંદ પડશે કે કેમ તે સંશયાર્પક છે. પરંતુ તેથી પુસ્તકની કિંમત જરા પણ ઓછી થતી નથી.

' ચિત્રમય હિંદ કાર્યાલય-વડતાલ ' તરફથી સાત આનાની કિંમતે પ્રગટ થયેલ " હુનિયાનો એટલાસ " મળ્યો છે. જુદા જુદા પ્રકારના ૩૨ નકશાઓ આ એટલાસમાં આપવામાં આવેલા છે જે શાળામાં જતા વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી થઈ પડે તેના છે.

કોટર હાઈસ્કૂલના નિવૃત્ત અધ્યાપક શ્રી. ચિમનલાલ જાભાઈ પરીખે બાળજ્ઞાન ચિત્રમાળાના બીજા પુસ્તક તરીકે ' સચિત્ર વડોદરા ' બહાર પાડેલ છે. પાને પાને ચિત્રો-વાળા ૪૧ પાનાના આ પુસ્તકની કિંમત સાઝચાર આના વધારે ગણી શકાય નહિ. વડોદરા જોવા જનારને તો ગાંધી છુક ' નો ગરજ સારે તેવું આ પુસ્તક છે. ફક્ત એને બાલોપયોગી શી રીતે ગણ્યું તે સમજી શકાતું નથી. બાળકો કરતાં મોટાને વધારે ઉપયોગી થઈ શકે તેવું મને તો લાગ્યું છે.

કુમાર કાર્યાલય તરફથી પંદર બાલવાતોનો સંગ્રહ ' અજવાળી રાત ' નામથી બે રૂપિયાની કિંમતે બહાર પડેલ છે. ' કુમાર ' કાર્યાલયનું પ્રકાશન, એટલે સુધડતા, રૂપરંગ વિશે કંઈ લખવાનું હોય જ નહિ. તેમાં એક પણ મુદ્દજુદોય નથી. ચિત્રો પણ

સરસ, આપું કોઈ ને કોઈ એકાદ પ્રકાશન આવસાહિત્યમાં વર્ષોવર્ષ થયા કરે છે તે ખુશી થવા જેવું છે. જુદા જુદા સિદ્ધહસ્ત લેખકો તથા લેખિકાઓની આ પંદર વાતોની આવસાહિત્યમાં વીણણી કરવા માટે શ્રી. રવિભાઈ અભિનંદનને પાત્ર છે. દર વર્ષે, વધારે નહિ તો એકાદ આપું પ્રકાશન 'કુમાર' કાર્યાલય આપે તેવું આપણે ઇચ્છીએ.

વર્ષ દરમિયાન પ્રગટ થયેલાં અને મળ્યાં તેટલાં પુસ્તકોનો પરિચય આ પત્રમાં કરાવેલ છે, જ્યાં મારા પ્રધાનમાં ન આવ્યાં હોય તેવાં કેટલાંક પુસ્તકો રહી ગયાં હોય તે સ્વાભાવિક છે. આમ જતાં આવા ગામમાં બેઠાં જે સમવક મળી શકી છે તે ખાતર પ્રકાશકોનો ઋણી છું. ૫ દીમાં જણાવેલ કેટલાંક પુસ્તકો મળી ન શકવાથી જોઈ શકયો નથી એટલે તે વિષે કંઈ લખી શકયો નથી, જતાં યાદીમાં તો તેનું નમ દાખલ કરેલ છે.

ચાલુ વર્ષે પણ ગયા વર્ષમાં પ્રકાશકોએ આપેલો સહકાર ચાલુ રહે અને વર્ષોથી લખાતો આ પત્ર પણ ચાલુ રહે એમ ઇચ્છી વિરમું છું. †

વાંકાનેર, ૨૫-૧૨-૭૮
સં. ૧૯૯૫ પોષ સુ. ૪

છોટાલાલ માનસિંગ કામદાર

પરિશિષ્ટ

શ્રી દક્ષિણમૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર-ભાવનગર

આલસાહિત્ય વાર્ષિકાનાં પુસ્તકો દરેકની કિંમત ૦-૫-૦

૧ ઉદયપુર મેવાડ (નટવરલાલ પ્ર. જીય)	૫ સુશીલાને પત્રો ભા. ૧ (ગિજુભાઈ)
૨ વિવિધ માહિતીસંગ્રહ (વિજયભાઈ)	૬ ટારઝન ભા. ૩ (શંકર શાહ)
૩ ગિરીશભાઈની વાર્તાઓ ભા. ૨ (ગિરીશભાઈ)	૭ કુદરતકથાઓ ભા. ૧ (સોમાભાઈ પટેલ)
૪ સોમાભાઈનાં કાવ્યો (સોમાભાઈ ભાવસાર)	૮ આપણાં પક્ષીઓ (નરેન્દ્ર બધેકા)

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર

આલોચનમાળા

૧ વીર શાલિવાહન	૦-૫	૩ બકોર પટેલની આઠમી વાતો	૦-૫
૨ ચુચુની ચતુરાઈ	૦-૩	૪ બકોર પટેલની નવમી વાતો	૦-૫

કુમારમાળા

૧ લક્ષ્મી	૦-૧૦	૩ જોતીઓ સરદાર	૧-૮
૨ સંકટની શોધમાં	૧-૨		

અશોક આલપુસ્તકમાળા

(સંપાદકો નાગરદાસ ઇ. પટેલ તથા રમણલાલ ના. શાહ)

(વાર્ષિક લવાજમ પોસ્ટેજ સાથે રૂ. ૨-૦-૦)

ત્રીજા ગુચ્છનાં પુસ્તકો

૧ દગાબાજ દુરમન (ચંદ્રભાઈ કા. ભટ્ટ)	૦-૩
૨ સુદર સવાહો (ચંદ્રકાન્ત મંગળજી ઓઝા)	૦-૩
૩ નાની મોટી વાતો ભાગ ૨ (રમણલાલ ના. શાહ)	૦-૩
૪ લેખરાજ (માધવરાવ કણિક) બેટ પુસ્તક	૦-૩

† આ પત્રમાં જે તે પુસ્તક માટે લેખકે વ્યક્ત કરેલા અભિપ્રાયો લેખકના પોતાના જ અભિપ્રાયો સમજવાના છે

ચોથા ગુચ્છનાં પુસ્તકો

૫ રાણા પ્રતાપ (નાગરદાસ પટેલ તથા રમણલાલ શાહ)	૦-૩
૬ અમારી વાર્તાઓ ભાગ ૧ (સુમતિબેન તથા નાગરદાસ પટેલ)	૦-૬
૭ ગલુડિયાં (કેશવલાલ લ. શાહ)	૦-૩
૮ અમારી વાર્તાઓ ખંડ ૨ (સુમતિબેન તથા નાગરદાસ પટેલ)	૦-૬
૯ પત્રપેટી (રમણલાલ ના. શાહ)	૦-૩
૧૦ અમારી વાર્તાઓ ખંડ ૩ (સુમતિબેન તથા નાગરદાસ પટેલ)	૦-૬
૧૧ વિજ્ઞાનવિદ્યાર ખંડ ૪ (નવલકાંત ભાવસાર)	૦-૩

શ્રી. નાગરદાસ ધ. પટેલ (મહાડ) દ્વારા સંપાદિત થતી

બાલવિનોદ માળાનાં પુસ્તકો

દરેકની કિંમત ત્રણ આના

અન્ય પ્રકાશનો

(૧) ધરતી માતા (નાગરદાસ ધ. પટેલ) ૦-૩ (૨) અક્ષરમાળા ૦-૫

અરોતર એન્જ્યુકેશન સોસાયટી આણંદ તરફથી પ્રગટ થયેલ કિશોર
ચરિત્રમાળા ગુચ્છ ૨ નાં બાર પુસ્તકો

અર્ધા પુસ્તકોના લેખક રસલભાઈ ન વહોરા આખા ગુચ્છની કિંમત રૂ. ૧-૫-૦

છૂટક દરેકના ૦-૨-૦

૧ રણુપ્રેડલાલ છોટાલાલ	૫ કવિ નગંદ	૧૦ અખબાસ તૈયબજી
૨ દાદાભાઈ નવરોજજી	૬ જયકૃષ્ણભાઈ	૧૧ નારાયણ હેમચંદ્ર
૩ દયાનંદ મરસ્વતી	૭ ઝંકુ લાદજી	૧૨ અમૃતલાલ પદિયાર
૪ કરસનદાસ મૂળજી	૮ જમશેદજી ટાટા	કુમારી હેલન
	૯ બહોરામજી મલબારી	

શ્રી ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલયનાં પુસ્તકો

૧ બ્રહ્મ જગત (રમણલાલ ના. શાહ) ૦-૧૦

૨ પક્ષી મિત્રો (મગ્નભાઈ પટેલ) ૦- ૫

નરોત્તમ બાલગ્રંથાવલિ-(સંપાદક વલ્લભજી સુંદરજી કવિ-રાજકોટ.)

બાર પુસ્તકોના ગુચ્છના રૂ. ૨-૦-૦ ટપાલખર્ચ ભુકું, દરેક પુસ્તકની છૂટક કિંમત ૦-૩

૧ નવાં ઉખાણાં, ૨ ત્યાગકથાઓ, ૩ મહાન માતાઓ, ૪ પરોપકારી બાળકો,
૫ મત્તવવાદી બાળકો, ૬ સુવર્ણ મંદિર, ૭ નરોત્તમ, ૮ શોધખોળ, ૯ ઉંદરમામા, ૧૦ સંસ્કાર,
૧૧ કુતરાની વાતો, ૧૨ બકડું બોડું.

શ્રી જ્યોતિ કાર્યાલય લિમિટેડની કુમાર ગ્રંથમાળા

(વાર્ષિક ૮૫૦ પૃષ્ઠનાં પુસ્તકોનું લવાજમ લવાજમ રૂ. ૩-૦-૦)

૧ કોયડા સંગ્રહ ભાગ ૨ (ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ) ૦-૮-૦

૨ જાપાનની રમણી (શ્રીમતી કપિલા મહેતા) ૦-૮-૦

વિદ્યાર્થી વાચનમાળા શ્રેણી સાતમીનાં ૨૦ પુસ્તકો દરેકની કિંમત સત્રા આનો

૧ શ્રી. ઋષભદેવ	૮ શ્રી સચાશ્વરાવ ગાયકવાડ	૧૫ મહાબળેશ્વર
૨ ગોરક્ષનાથ	૯ મહાવીરપ્રસાદ દ્વિવેદી	૧૬ અમરનાથ
૩ વીર કુણાલ	૧૦ મહાકવિ નાનાલાલ	૧૭ બદરી કેદારનાથ
૪ અકબરશાહ	૧૧ પ્રો રામભૂતિ	૧૮ કલકત્તા
૫ મહામત્રી મુંગલ	૧૨ અબ્દુલ ગફારખાન	૧૯ પાટણ
૬ કવિ દયારામ	૧૩ સોરઠી સંતો	૨૦ અનુપમ ધલુરા
૭ જયકૃષ્ણ દિગ્ગજ	૧૪ નેપાળ	

નં. ૧, ૩, ૫, ૭, ૮, ૧૦, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૬, ૧૭, ૨૦ ના લેખક શ્રી. ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ; નં. ૨ ના લેખક માધવરાવ કર્ણિક; નં. ૪, ૬ ના લેખક સોમાભાઈ પટેલ; નં. ૯, ૧૮ ના લેખક બાલાભાઈ વીરચંદ દેસાઈ; નં. ૧૫ ના લેખક ભોગીલાલ ગાંધી; નં. ૧૯ ના લેખક કૃલચંદ હરિચંદ દેસી.

શ્રી. સોમાભાઈ કીશાભાઈ પટેલ-સુણાવ-તી

બાલ વાચનમાળાનાં પુસ્તકો

૧ શબ્દપોથી—૧ ૦-૧-૬	૪ સુંદર પાઠો ૦-૨-૬	૭ નાનામોટા પાઠો ૦-૨-૦
૨ શબ્દપોથી—૨ ૦-૨-૦	૫ રસિક પાઠો ૦-૨-૦	૮ જોડકણી ૦-૨-૦
૩ બાલપાઠો ૦-૨-૦	૬ જોડસરપોથી ૦-૨-૦	૯ પાંખડીઓ ૦-૨-૦

આપણી બાળગ્રંથમાળા ભરૂચનાં પુસ્તકો

(૭ પુસ્તકોનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ સાથે)

૧ ગામડામાં (હર્ષદ પટેલ)	૦-૪
૨ બાલચિત્રો (વૈકુંઠ મો. દોર)	૦-૩
૩ હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસલા (હર્ષદ પટેલ)	૦-૪
૪ આસો હિમાલયે ભાગ ૧ (પદ્માવતી દેસાઈ)	૦-૩
૫ આસો હિમાલયે ભાગ ૨ (પદ્માવતી દેસાઈ)	૦-૩

ખીલું વધું

૬ કેમ અને શા માટે ? (હર્ષદ પટેલ) ૦-૩

પ્રકીર્ણ પ્રકાશનો

૧ ફોરમ હદરી ૧૨ મી (જીવનપ્રસંગો)	૦-૩
૨ મહાન મુસાફરો (મૂળશંકર મો. ભટ્ટ)	૧-૮
૩ અજવાળી રાત (દ્રમાર કાર્યાલય)	૨-૦
૪ બાલ સંગીતમાળા ભાગ ૧ (ધીરજલાલ કે જોશી)	૦ ૨-૩
૫ " " ભાગ ૨ " "	૦-૨-૬
૬ " " ભાગ ૩ " "	૦-૨-૬
૭ " " ભાગ ૪ " "	૦-૨-૬
૮ હું પશુ વાંચીશ (ખડેરાવ માનાજી પવાર)	૦-૨
૯ રાસવિલાસ " "	૦-૨
૧૦ ઝાંસીની રાણી " "	૦-૨
૧૧ બાલચમૂનાં ગીતો (નારાયણ નથુરામ ઠાકર)	૦-૮
૧૨ નવીન બાળપોથી ભાગ ૧ (જીવજીલાલ પટેલ તથા જગજીવન ઓઝા)	૦-૧-૯
૧૩ નવીન બાળપોથી ભા. ૨ " "	૦-૧-૯
૧૪ હું મહાત્મા ગાંધી થઈશ (જ્યોતિ પ્રકાશન માળા)	૦-૫
૧૫ બાલરાજાન ચિત્રમાળા (ચિત્રનલાલ જીભાઈ પારેખ)	૦-૪
૧૬ દુનિયાનો એટલાસ " "	૦-૭
૧૭ ભક્તનાં બાળગીતો (મૂળજીભાઈ ભક્ત)	૦-૪
૧૮ પારેવાં (હોદુભાઈ તથા શાંતાબેન પટેલ)	૦-૩
૧૯ ઊપોદિયો (ચરોતર એન્યુકેશન સોસાયટી)	૦-૧
૨૦ તલસાંકળી (જયંત શંકર જોશી)	૦-૧-૬
૨૧ ભારતીય વીર બાળકોની કથા (ત્રિકમલાલ હરિલાલ)	૦-૮
૨૨ મુંદર ગાલવાતો પ્રથમ ખંડ (જમુભાઈ દાણી અને સોમભાઈ પટેલ)	૦-૮
૨૩ સંગીત મંજરી ૧-૨ (જળવંતરાવ કુલકર્ણી)	૦-૧૨
૨૪ વિજ્ઞાનપાઠાવલી ભાગ ૧ (અરવિંદ પટેલ)	૦-૮
૨૫ મહાસભાના પ્રમુખો (સોમભાઈ પટેલ)	૧-૦

—પ્ર—

નવલકથાના વાચનને કે લેખનને હું જીવનની જરૂરીઆતરૂપે ગણતી નથી. તમારાથી જાની શકે તો તમે કદી નવલકથા લખશો નહિ. પહેલી વાત તો એ છે કે, એ કોઈ રીતે સમાજને હિતકર્તા નથી. કેટલીક વખત એવી નવલકથાઓ તેના વાંચનારને તેના કુટુંબ કે તેના મિત્રો સાથેના સુખેજનો નાશ કરનાર નીવડે છે. નવલકથાલેખકો કેટલીક વાર જ્યારે કોઈ ભરાય છે અથવા ધાકીને કલમને વેગળી મૂકે છે ત્યારે એ નવલકથાના વસ્તુનું જૂત તેમના મગજને કોરતું રહે છે.

(મિસિસ પર્લ બક)

જ્ઞાનપંચમી-જ્ઞાનદિન

(લેખક : જોશંગભાઈ લા. શાહ મુ. શિ. જાપાના તા ચાણુસ્મા)

આજે પુસ્તકાલય એટલે (પુસ્તકન્યાલય) પુસ્તકો સંગ્રહી રાખવાનું ઠેકાણું એવો સામાન્ય અર્થ ન્યાં ત્યાં પ્રચલિત છે; પણ તેમ નથી. પુસ્તકાલય એટલે નાની ઉંમરનાને જ્ઞાન મેળવવાનું અને મોટી ઉંમરનાને મેળવેલું જ્ઞાન સતત ચાલુ રાખવાનું સ્થાન છે. ઉપરાંત પુસ્તકાલય એ ગુરુસ્થાનો છે, કે ન્યાંથી આપણને ધર્મનો મોઢો અને આપણાં કર્તવ્યોની ઝોળખાણ પડે છે. શાળાઓ મોટે ભાગે શ્રીમંત સરકાર ચલાવે છે, નમારે પુસ્તકાલય સમાજ ચલાવે છે અને તેને માટે પ્રેમ પ્રગટ્યો છે. શાળામાં જ્ઞાન અપાય છે, પણ પુસ્તકાલયમાં મેળવાય છે અને જે હિંદનો ઉદ્ધાર થવાનો હોય તો તે મેળવાયેલા જ્ઞાનથી જ થવાનો. એનું એ જ સાત્તું પ્રેરક બળ છે. તે જ ઉદ્દેશથી મુંબાઈ સરકારે હાલમાં વડોદરા રાજ્ય માફક પુસ્તકાલયો ઉઘાડતા તજવીજ કરી છે.

આ પુસ્તકાલયોથી તો જીવનપલટો શિક્ષકોનો થયો છે. કારણ, કરખાથી દૂરના રથને મેટ્રિક પાસ શિક્ષકે શાળાના વખત બાદ શું કરે ? તે પોતે મેળવેલા જ્ઞાનનો ઉપયોગ પુસ્તકો દ્વારા તાજે રાખી શકે અને જે સેવાભાવી હોય તો પુસ્તકાલયને ગામડાની એક ઉપયોગી સંસ્થા બનાવી શકે. આ સંસ્થામાં તે શાળાના વખત બાદ પુસ્તકાલયના નહિ સમજાતા પ્રશ્નો ઉપર ચર્ચા કરે, અને તેનો ઉકેલ લાવે. વળી વર્તમાનપત્રો દ્વારા દુનિયા કંઈ દિશામાં ફેવી રીતે આગળ વધે છે તથા નવીન હુન્નર-ઉદ્યોગની માહિતી મેળવે તો ગામડાની ગરીબ પ્રજા ફરીને પ્રાણુવાન બને.

નમારે પુસ્તકાલયો દ્વારા આપણને ઘણો લાભ છે અને શ્રીમંત સરકારે તે લાભ ધણી જ મદદ કરીને વહેલી તકે મેળવી આપ્યો છે ત્યારે પુસ્તકાલયોનાં બજેટ પણ અવશ્ય થવા ધટે. આજે પુસ્તકાલયોની મોટામાં મોટી બીડ બજેટ માટેની છે. કારણ, વર્ષ પછી વર્ષ ખરાબ આવે છે. હવે ન્યાં બજેટ માટે પર્વણીદિને ' લોકમદદ ' ન થઈ શકી હોય ત્યાં આ જ્ઞાનપંચમીના ' જ્ઞાનદિન ' તરીકે ' પર્વણીદિન ' માફક સવારમાં બાળ-સંમેલન, બપોરે સ્ત્રીસંમેલન, સાંજના વડેરાનું સંમેલન, ને રાત્રે મેન્જિક લેન્ટર્ન દ્વારા પ્રતિ-વર્ષ ' લોકમદદ ' એકઠી કરે તો શક્ય છે. કારણ, જ્ઞાનની ઉપયોગિતા અને કિંમત, તેનું મહત્ત્વ અને રહસ્ય પ્રેરણા સમજાય અને લક્ષમાં આવે એ હેતુથી આપણા પૂર્વજોએ ખેસ ના નવીન વર્ષની શરૂઆતમાં એક દિવસ નિયુક્ત કર્યો છે, કે જે દિને જ્ઞાનને તેના મૂર્ત રૂપ પુસ્તકને જ્ઞાનભંડારમાંથી કાઢી તેનું ભાવપૂર્વક પૂજન અર્ચન કરવામાં આવે છે. અને એ રીતે જ્ઞાનમહિમા દ્રવ્ય વગેરેથી પૂજન કરીને વધારવામાં આવે છે. જૈન સમાજ આજે એ શ્રદ્ધિ સાચવી રહી જ્ઞાનની આરાધના જ્ઞાનપંચમીને દિને કરે છે.

—૬—

જેને પોતે કમાયેલા પૈસાની કિંમત છે તે તો ફાણુભર માટે મનોરંજક જણાતાં છતાં આખરે હાનિકારક એવાં પુસ્તકોથી તો વેગલો જ રહેશે, અને પોતે પોતાની કમાણી-માંથી બચાવી જે પુસ્તકો ખરીદતો હશે તે તો શિષ્ટ વચનનાં જ પુસ્તકો ખરીદી એકલા પોતાનું જ નહિ, પરંતુ પોતાની પાછળનાંઆનું પણ હિત સાધવા માટે સાગ સંસ્કારનો આ અમૂલ્ય વારસો મૂકી જશે.

હસ્તલિખિત સામયિકો

જ્યારે આકર્ષક ઇપાઇ તથા ઉદાવવાગાં સામયિકો સંખ્યાબંધ નીકળી રહ્યાં છે ત્યારે હસ્તલિખિત સામયિકો કાઢવાની વાત ફેટલાકને વિચિત્ર લાગશે.

કહેવાતી સંસ્કૃતિના પ્રતીકરૂપે પ્રથમ વર્ગની હોટલો તથા રેસ્ટોરાં નીકળવાથી આપણે ઘેર રાંધવાનું છોડી દીધું છે ? સાહિત્યમાં અસંખ્ય બાળકો દેખાવા છતાં આપણાં ઘરનાં બાળકોની વાત આપણને આનંદદાયક લાગતી નથી ? ટોકીઓને આટલો પ્રચાર થવા છતાં શાળામાં આપણાં બાળકો જે નાટકો લખે છે તેમાં આપણને રસ પડતો નથી ? સાઇકલ, મોટર, વીજળીથી ચાલતી ટ્રામો, ઝડપથી ચાલતી ટ્રેનો તથા વાયુયાનો હોવા છતાં આપણે ચાલવાનું છોડી દીધું છે ?

*

તેવી જ રીતે સામયિકોના જગતમાં હસ્તલિખિત સામયિકનું સ્થાન છે. મિ. ડી. કૃષ્ણાએ એક એંગ્લો વર્નાક્યુલર હસ્તલિખિત સામયિકના તંત્રી છે, એ સામયિકના થોડા અંકો નીકળ્યા છે. તે ક્ષેત્રના તેમના અનુભવનું તેમના શબ્દોમાં જ વર્ણન આપવું ઠીક પડશે.

પહેલાં તો મારે જણાવવું જોઈએ કે મદ્રાસ યુનિવર્સિટી લાઇબ્રેરીના તથા કેનેમરા જાહેર પુસ્તકાલયના હસ્તલિખિત કાર્ડ ફેટલોગ, બુકસેલરોના પ્રગટકર્તાઓના તથા પુસ્તકાલયના સચિત્ર ફેટલોગમાં, ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ એક જણાયા છે. હસ્તલિખિત કાર્ડ ફેટલોગના વિકાસનો ઇતિહાસ લખ્યા પછી રસદાયક છે, પરંતુ સામાન્ય વાચકને તેમાં બહુ રસ પડશે નહિ.

હવે હસ્તલિખિત સામયિકો પર આવતાં, પુસ્તકરૂપે ઇપાયા પહેલાં, બધાં પુસ્તકો તથા લેખો હસ્તલિખિત સ્વરૂપમાં હોય છે તે તો દરેક જણ કબૂલ કરશે. બધાં અપ્રગટ પુસ્તકોની શોધખોળ સાહિત્યપ્રેમીઓ કરી રહ્યા છે. મદ્રાસની ઓરિએન્ટલ મેન્યુસ્ક્રિપ્ટ લાઇબ્રેરી તથા તેની અવ્યાસપૂર્ણ શોધખોળ આ જાતનું કાર્ય છે. તે દરેક સાહિત્યપ્રેમી કદી પણ બૂલશે નહિ.

કેદમાં પુરાઇ રહેલ હસ્તલિખિત પુસ્તકોમાં કળામય દૃષ્ટિ, ધીરજ, ઉત્સાહ, મધ્યરાત્રિ સુધીની મહેનત, મગજમારી, જીવનભરનો અવ્યાસ-આ બધું શાશ્વતપણાના વિશિષ્ટ હેતુ માટે હોય છે. આ બધું લંડનના સંગ્રહસ્થાનમાં તથા બીજાં સ્થળોએ, સંતોષ આનંદ તથા કળાના કાર્યની નોંધ માટે સાચવી રાખવામાં આવ્યું છે.

*

વિદ્યાર્થીઓનાં સુંદર વાક્યોની તથા તેમના વખાણની નોંધ રાખવા તેમ જ તેમને ભવિષ્યના લેખકો, વર્તમાનપત્રકારો તથા મહાન વ્યક્તિઓ બનવા માટે ઉત્તેજન આપવા વારસે શાળાઓમાં હસ્તલિખિત સામયિકો હોય છે. સહકારની ભાવનાને અંગે ચિત્રકળામાં પ્રવીણ વિદ્યાર્થી આ સામયિકને કળામય બનાવવા માટે પોતાનો સમય ગાળે છે. ઔદ્યોગિક વલણવાળા વિદ્યાર્થી તેની સરસ બાંધણી કરે છે. આ રીતે ટુંકામાં વિદ્યાર્થીઓ પોતાની કલ્પના તથા ઇચ્છા પ્રમાણે તેમની શાળાના 'બાળક'-શાળાના હસ્તલિખિત સામયિક-ને

વાસ્તવદર્શન અને કલ્પના

“મારો કહેવાનો આશય એ નથી કે લેખકોએ પોતાના લખાણમાં કોઈ ઉત્તરતો કે દર્શા માગે દર્શાવે, પરંતુ હું એટલું તો જરૂર કહું છું કે તેઓએ વધારે વાસ્તવવાદી બનવા તરફ પોતાની કલમને દોરવી જોઈએ, કે જે વાસ્તવવાદને એનો વાંચનાર વર્ગ પણ અનુસરવા પ્રયત્ન કરતો હોય.”

“લેખકો બહુ કલ્પનાશીલ વસ્તુઓ રચી કરીને પોતાના વાચકગણ સમક્ષ જીવનનું એક વિકૃત ધોરણ રચી કરે છે. એમાંની કલ્પનાપ્રધાન વાતોથી વાચક-ગણ પૈસા, લગ્ન અને જીવનધોરણ—એ બધામાં સુખ અને કૃતેહને ભેટા બની નીચે પડે. ખરી રીતે તો સૌથી વધુ નીચસ. બહુ જ વિસ્તૃત અનુભવ જે વિષયનો જગત સમસ્તને છે, જેની વિવિધતા માત્ર રાષ્ટ્રદેશમાં અને સંસ્કાર માત્ર એને સ્પર્શતાં બે પાત્રો પૂરતો જ હોય છે.”

પક્ષ બંધ વાર્તાઓમાં આવતા સુખી અનંતની વિકૃત પોતાનો મત દર્શાવે છે. આથી એને સુખી અનંત પ્રત્યે, સુખદ બનાવો પ્રત્યે ધૂણા છે એમ માનવાનું નથી; બલકે પોતાનાં પુસ્તકો, ચિત્રપટ્ટો વગેરેમાં એ પ્રકારના સુખદ અનંતને મૂકવા સારે પ્રયત્ન કરતી હોય છે. તેમ છતાં એ માને છે કે પાત્રોને ચાલી આવતી રૂઢિના જોખામાં જેનો અનંત હંમેશાં સુખી જ હોય છે—પૂરી રાખવાથી એવાં પાત્રો વાર્તા અને નાટકોનો ત્યાં જ અંત આણી દે છે. આ પ્રકારનું વાચન વ્યક્તિને માનવજીવનની સમસ્યાઓનો સામનો કરવાની તાકાત નથી આપી શકતું કે એવી મુશ્કેલીઓ જાળંગવાની બુદ્ધિ પણ નથી આપતું.

[સાહિત્યનું મોઝેલ પારિતોષિક પ્રાપ્ત કરનાર સિસિસ પક્ષ બંધ]

શણગારવા યત્ન કરે છે અને તેના ફેલાવાથી બધાને આનંદ થાય છે અને પોતાના કાર્યનું તેમને મહત્ત્વ લાગે છે.

*

કદાચ કોલેજઓને આવો યત્ન તદ્દન પુરાણો અને મધ્યકાલીન લાગે; બલે તે તેમ ધારે.

હસ્તલિખિત સામયિકો કાઢનારા ખાનગી આસા-મીઓનો કંઈક વિશિષ્ટ હેતુ હોય છે. મેથુ આનો લડની કવિતા ‘રૂઝી એપલ’માં જણાવ્યા મુજબ કદાચ મનુષ્યોના ત્રણ પ્રકાર હોય છે.

કેટલાક તો શરૂઆતમાં પોતાનું લખાણ છપાવીને ખરચના મોટા ખાડામાં ઉતરી શકે તેવા હોતા નથી. આપણે ત્યાં અજસિયાની પેઠે જન્મીને તુરત મૃત્યુ-શરણ થતાં કેટલાયે સામયિકો છે.

કેટલાક લોકો તેમના પ્રયત્નમાં લોકોનું દૃષ્ટિબિંદુ બળાવવાનો તથા તેમની નાડ પરખવાનો યત્ન કરે છે. કેટલાકો જે વિષયમાં પોતે રસ લેતા હોય તે વિષય માટે આ સ્વરૂપને પસંદ કરે છે. આ સાહસની કિંમતમાં અખૂટ ધીરજની જરૂર પડે છે, અને જે તંત્રી એકલો જ બધે કારભાર ચલાવતો હોય તે સ્ટેશનરી વગેરે ખરીદવા માટે થોડા પૈસાની જરૂર પડે છે. નહિતર સમય તથા પૈસાની તંગીના આ સમયમાં બીજાઓ તરફથી હાદિક સહકાર મળવાનો સંભવ ઓછો હોય યત્ન નિષ્ફળ જવાનો સંભવ છે.

જે તંત્રીની ઇચ્છા હોય તો તે પોતાના એ બાળકને પોતાની ઇચ્છા તથા શક્તિ મુજબ શણ-ગારીને તેને ખરેખર આકર્ષક બનાવી શકે છે. જ્યારે તેને જણાય કે હવે બાળક હેટપુષ્ટ થયું છે ત્યારે જે તેની ઇચ્છા હોય તો તેને છપાવેલ સ્વરૂપ આપે અથવા તો તેના મૂળ સ્વરૂપથી જ સંતોષ ગાને તે તેને સુંદર સ્વરૂપ સળવી શકે. એક દેખાતી ખામી એ છે કે આવાં સામયિકો પ્રચાર ખર્ચાળ થઈ પડે છે અને છપાવેલ સામયિકો જેટલો તેનો વિશાળ ફેલાવો થઈ ન શકે. પરંતુ છપાતાં પુસ્તક સામયિકો પર ધણું માણસો ઊડતી નજર નાખે તે

કરતાં થોડા માણસો આવાં સામયિકો વાંચીને સંસ્કૃતિનો ખરો અર્થ સમજતા યાય તેમાં એક જાતનો ગુપ્ત આનંદ રહેલો છે. કોઈ પણ વાચનાલયના સામયિકોના વિભાગમાં જોશો તો જણાશે કે ટેબલ પર ઘણાં સામયિકોને હાથ પણ અડાડવામાં આવતો નથી, અને બહુ જ થોડાં પર વાચકોનું ધ્યાન ખેંચાય છે. જે વાચનાલયમાં સંખ્યાબંધ સામયિકો આવતાં હોય ત્યાં સામયિકોને વંચાવાની કેટલી તક મળતી હશે તેના આંકડા કાઢવા કરતાં કલ્પનાથી વધારે સહેલાઈથી સમજી શકાશે.

કુકામાં હસ્તલિખિત સામયિકોના કાયદા આટલા છે-જે તંત્રીને પોતાના કાર્ય માટે ગ્રેમ તથા ઉત્સાહ હોય તો તે પોતાની વસ્તુને શાશ્વત હિતની બનાવી શકે. દરેક પાતું કળામય રીતે શણગારી શકાય. દરેક પૃષ્ઠને અંત રંગબેરંગી રીતે પૂરી શકાય. ચિત્રો અને રકચો મોટા પ્રમાણમાં આપી શકાય. વિવિધ સચિત્ર પત્રોની કાપલીઓ ચોદીને આપું સામયિક કળામય બનાવી શકાય. છાપવામાં જુદા જુદા પ્રકારનાં બીજાની મહેનત અને લાંબા ચોડા શુદ્ધિપત્રકને બદલે હસ્તલિખિત સામયિકોના તંત્રીના અક્ષરો સારા હોય તો વાચકની આંખને મહેનત આપ્યા સિવાય દરેક જાતના વાચકની રસવૃત્તિ પોષી શકે, ચિત્રો અને એવી બીજી વસ્તુઓથી આંખને આનંદ આવે છે અને આ રીતે લેખકના યત્નને ટેકા મળે છે.

*

ન્યાસિધી આપણે આપણાં બાળકો પર ગ્રેમ રાખતા ચાલુ રહીશું, આપણાં અવયવો આપણને ખમતાં હશે ત્યાં સુધી હસ્તલિખિત સામયિકોનું અસ્તિત્વ ચાલુ રહેવાનું અને બીજાં સામયિકો યંત્રથી થાય છે તેને બદલે આ હાથથી થતાં હોવાથી આગે-કદમ દૂર કરશે.

આ આગાહી જેવું લાગે છે ? હું ધારું છું કે ખરેખર નહિ

જોડાણાલ માનસિંગ હામદાર

ઊગતા લેખકોને

ઊગતા અને તરફ લેખકો ઘણી વખત નિષ્ફળતા અનુભવે છે. એ પરત્વે તો એવી માન્યતા છે કે ઘણી વખત ઊગતા લેખકોમાં સક્રિયતા અભાવ હોય છે, અને કેટલીક વખત તો પોતાના લખાણને બહાર મૂકવાની વધારે પડતી ધગશ તેઓ રાખે છે. લખાણ તૈયાર કર્યા પછી એના પર ફરી અને ફરી દૈયાદી મારવાનો, બહુ જ ધીરજ અને શાન્તિપૂર્વક એને તપાસવાનો ક્રમ લેવા તેઓ તૈયાર નથી હોતા. કેટલીક વખત ઊગી આવતા વિચારને કે પાત્રને મનોભૂમિમાં પરિપક્વ થવા દીધા વગરજ કાગળ પર અને બીજાં પર ઉતારી નાખવાની ઉતાવળ તેઓ કરે છે આ કારણે ઊગતા લેખકો ઘણી વખત બહુજ કપરી નિષ્ફળતા અનુભવે છે.

આ ઉપરાંત કેટલાક તરફ લેખકો એક બીજી પણ ખામીના ભોગ ધઈ પડે છે. તેઓ લખે જ નય છે, ઢગલે ઢગલા લખે જ નય છે; પરંતુ એ લખાણની ભૂમિકા, વસ્તુ, પાત્રો, એમાં આવડું સમાજનું ચિત્ર-એ પરત્વે કાંઈ જ લક્ષ તેઓ આપતા નથી. તેઓ અંધારામાં જ નાણે અથડાતા કુટાતા હોય છે તેમના લખાણ પાછળ કાંઈ જ પ્રકારની ચોજના, વિવેકશુદ્ધિ, નેમ એણે કાંઈ કાંઈ જ હોતું નથી. નવલકથાલેખકો માટે પત્રકારવ એક બયસ્થાન સમૂહ છે. વર્તમાનપત્રનું પહેલું પાતું અને વાર્તા એ બેની વચ્ચે કથું જ સામ્ય નથી હોતું.

જો તમે તદ્દન જ કોરા-અનુભવ વગરના-દુનિયાથી ભાગતા રહેશો તો તમે કોઈ બચ્ચિના છવનમાં ઘડા નહિ ઉતરી શકો, કોઈ તમારા છવનના અતલ ઘંડાણમાં ડે.રિયું કરવા નહિ આવે, અને સૂઝ, નીરસ અને છવનની સુવાળખ વગરનાં આવેખનો કોને મોઝાં ચોધી શકવાનાં હતાં ? લેખક એવો સુકો, અનુભવ વગરનો બનશે તો એ માનવ-છવનને ક્યાંથી સમજી શકશે ? ક્યાંથી એ લખવાની ભૂમિકા શોધશે ?

[મિસિસ પર્લ બેક]

ઇતર વાચન માટે હાલ શાળાઓના અભ્યાસક્રમમાં જે વિષય રાખવામાં આવ્યો છે તેની જગ્યાએ શિષ્ટ વાચનનું સારું જેવું વર્ગવાર લુદ્ધું પુસ્તક જ ને વર્ગમાં છોકરાઓ સમક્ષ વાંચી જવા અને તેમાંથી જ પ્રત્યોત્તરી કાઢવાનો વહીવટ કેળવણી ખાતા તરફથી રાખવામાં આવે તે નાનાંમોટાં સર્વ બાળકોને તેઓ શાળા છોડી જાય તે પહેલાંથી જ ઇતર વાચનનો શોખ લાગેલો હોવાથી, મોટી ઉંમરે પણ પુસ્તકવાચન તરફ તેઓ વધુ ખેંચાતા રહી શકે. આ કામે પુસ્તક એવી નજીવી કિંમતનું અને ઉપયોગી હોવું જોઇએ કે જેથી બંને લાભ મેળવી શકાય. આ બાબત ઘણાઓને પસંદ પડશે, પરંતુ આ યોજના કેળવણી ખાતા સાથે કરવાની હોવાથી, રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદની થોડા જ વખતમાં મળનારી બેઠક વખતે એ બાબતની ચર્ચા વધુ જોશભરે ઉપાડી લેવામાં આવે એ ઇચ્છવા જોગ છે.

છેવટમાં તાલુકાના શિક્ષક ભાષાઓને પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગના મોટા પ્રમાણમાં લાભ લેવાની તેમ જ જેવી પરમાર્થી સેવા શિક્ષક ભાષાઓ અનવતા રહ્યા છે તેવી જ પેતાથી બની શકતી સેવા બજાવવા માટે જે તે ગામના તલાટી ભાષાઓ પણ પુસ્તકાલયમાં રસ લેતા થાય એવી નમ્ર વિનંતિ એક વાર ફરીથી કરું છું.

એક મહાન ક્વિલસરે કહ્યું છે કે:—

“કોઇ હુંદે જંગલ જંગલ, કોઈ જાએ મંદર,
મયને તેરા જલવા દેખા, પુસ્તકાલય અંદર.”

સ્વાગત પ્રમુખનું ભાષણ પૂરું થયા બાદ પરિષદના પ્રમુખની વરણી કરવામાં આવી હતી. બાદ પરિષદની સફળતા ઇચ્છતા સદેશાઓ વાંચવામાં આવ્યા હતા, જેમાં પુસ્તકાલય ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક, શ્રી મેલીલાઇ અમીન સાહેબ. શ્રી. ઠાકોરભાઈ ના. દેશાઇ વગેરેના મુખ્ય હતા.

બાદ પરિષદના પ્રમુખશ્રીએ ભાષણ કયું હતું જેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે:—

પ્રમુખ સાહેબનું ભાષણ

શરૂઆતમાં તેઓશ્રીએ ગણદેવીના કાવસજી ધનજીભાઈ પુસ્તકાલયનો પરિચય—ઇતિહાસ આપી જણાવ્યું કે, ગણદેવીનું શ્રી કાવસજી ધનજીભાઈ પુસ્તકાલય ગુજરાતનાં ઘણાં થોડાં જૂનાં પુસ્તકાલયોમાંનું એક છે. પાશ્ચાત્ય કેળવણીના બહોળો પ્રચાર થયો નહોતો, આધુનિક સંસ્કૃતિના પાયા હજી મંડાયા નહોતા એવે સમયે ગણદેવીના કેટલાક જ્ઞાનપિપાસુ નાગરિકોને પુસ્તકાલયની આવશ્યકતા જણાયેલી અને એક પારસી ગૃહસ્થની આજેવાની અને પ્રયાસને અન્તે એ પુસ્તકાલય જન્મ પામેલું. બાહ્યાવસ્થામાં પારસી ગૃહસ્થોની ઉદારતાથી અને પાછળથી હિંદુ પારસી સહકારથી પોષણ પામતું અને બે નિઃસ્વાર્થી કાર્યકરો રા. રાતમજી ખરશેદજી મોખેદજીના અને રા. કાવસજી એદલજી ગણદેવીઆ એમની સેવાઓથી આગળ ધપતું એ પુસ્તકાલય શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની વિશાળ પુસ્તકાલય નીતિના બળે એક સુંદર પુસ્તકાલયમાં પરિણમ્યું હતું. એ પુસ્તકાલયની હીરક મહોત્સવની ઉજવણી પ્રસંગે મુ. પ. મોલીભાઈ અમીન સાહેબની સચના, પ્રેરણા અને ઉત્સાહના પરિણામે ગણદેવીમાં વડોદરા રાજ્યનાં તમામ પુસ્તકાલયોની પ્રથમ પરિષદ ભરવામાં આવી હતી. એ પ્રમાણે રાજ્યની

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને વેગ આપવામાં ગણદેવીએ પહેલ કરી હતી. હિંદુ, પારસી, મુસ્લીમ ઐક્ય અને સહકારનું એ એક સુંદર ફળ હતું. વડોદરા રાજ્યની એ પ્રથમ પુસ્તકાલય પરિષદ ગણદેવીમાં મળ્યે આશરે બાર વર્ષ થયાં અને રાજ્યમાં કંઈક અંશે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિએ સારો વેગ પકડ્યો. રાજ્ય પરિષદો પછી પ્રાન્તે પ્રાન્તે અને તાલુકે તાલુકે પરિષદો મળવા લાગી. માત્ર એ દિશામાં પહેલ કરનાર ગણદેવીમાં તાલુકા પરિષદ આજે બાર વર્ષો મળે છે. હવે પછી ગણદેવી તાલુકા પરિષદ દર વર્ષે મળતી રહે, મત-મતાંતરે રહ્યા છતાં આ દિશામાં તો પરસ્પર સહકાર નીતરતો રહે અને જનસમાજની ઉત્કર્ષસાધક આ પ્રવૃત્તિ વધુ ઝડપી અને વેગવાન બને એવી પ્રજા પ્રત્યે મારી પ્રાર્થના છે.

આગળ ચાલતાં પ્રમુખશ્રીએ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે કરેલાં લોકહિતેષી કાર્યોનો સભાજનોને સુંદર ખ્યાલ આપ્યો હતો. અને જણાવ્યું હતું કે, પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ વિષે આપણા એ મહાન રાજ્યનીના મહાન પ્રયાસો વધુ ને વધુ સફળ થતા રહે તેની જવાબદારી શિક્ષક-વર્ગને શિર છે. ગામડે ગામડે પુસ્તકાલયનું સંચાલન કરતા શિક્ષક બંધુઓ ગ્રામજનતાના માર્ગદર્શક અને ગ્રામજીવનના સૂત્રધાર છે. ગ્રામજનતાને અધિકારમાંથી અજવાળામાં દોરવી લઈ જવાનો શિક્ષકોનો નિશ્ચય હોવો જોઈએ. એવો નિશ્ચય ફળદાયી ક્યારે નીવડી શકે ? ચારિત્રનો પ્રભાવ અને નિઃસ્વાર્થી સેવાની ભાવના એ બેની સંકલના થયે જ એ નિશ્ચય ફળદાયી નીવડે એમ આપ સર્વ સ્વીકારશો. વળી ગામડામાં શિક્ષકનું શું સ્થાન છે તે દૃષ્ટાંતસર દર્શાવતાં તેમણે જણાવ્યું કે, ગુજરાતમાં તો શિક્ષક એટલે મહેતાજી એવા હલકા ઉપનામથી ઓળખાય છે. એમ છતાં કવિશ્રી લલિતજીના ગામડાના ભોળા ભોળા લોકવર્ગમાં ગામડાનો શિક્ષક એ એક સાધારણ વ્યક્તિ નથી. ગ્રામજીવનમાં એનું સ્થાન કાંઈ ઊંચતરું નથી. એ સ્થાન જાળવી રાખવું એ એના હાથમાં છે, પરંતુ આ તાલુકામાં નહિ તો અન્યત્ર શિક્ષક પોતાનું સ્થાન આદર્શ ચારિત્રના અભાવે જાળવી શકતો હશે કે કેમ તે બાબત મને શંકા રહે છે. ઉત્તર ગુજરાતમાં બ્રાહ્મણોની વસ્તી કેટલાક ભાગમાં ઠીક ઠીક છે અને તેથી બ્રાહ્મણ શિક્ષકો સારી સંખ્યામાં હોય છે. એમની અસોમતિનું માત્ર એકજ દર્ષાત આપીશ. કેાઈ ગામડે અમલદાર સાહેબનો મુકામ થાય ત્યારે રસોઈ કરનાર બ્રાહ્મણ મળી નહિ આવતાં બ્રાહ્મણ શિક્ષકની સેવા લેવામાં આવે અને એક વખતનું મફત ભોજન મળી શકે તે માટે એ બ્રાહ્મણ શિક્ષક પોતાનું સ્થાન જૂલી જઈ રસોડે જઈ બેસે અને ગ્રામજનતામાં હલકો બને. પોતાનું સ્વમાન જાળવવાનું ચૂકે તો ખરેખર શિક્ષક પોતે કેાઈ પ્રકારનું સેવાક્ષેત્ર સાધી શકે નહિ, એ સ્પષ્ટ છે. ચારિત્રગાલ શિક્ષક હોય તો જનસમાજ તેની દોરવણીએ ન દોરવાય એ વાત હું સ્વીકારી શકતો નથી. પરંતુ આજનો શિક્ષક કાં તો ઉદરપોષણાર્થે અધમ બની પોતાના ચારિત્રનું બળ ગુમાવી બેસે છે અથવા ગ્રામજીવનમાં પોષાઈ શકે એવી મહત્ત્વાકાંક્ષા સાધવા માટે ગામના એકાદ પક્ષનો નેતા થઈ બેસે છે. ગામના તલાટીનો હરીફ થાય છે અને ગામના બે પક્ષોમાં એક પક્ષે તલાટી સૂત્રધાર અને બીજે પક્ષે શિક્ષક સૂત્રધાર બનતાં ગામનું નિર્દોષ જીવન ઝિન્નભિન્ન થઈ જાય છે. કેટલાક સ્થળોએ એક વધીલ તલાટીને સાધે છે જ્યારે બીજે વધીલ શિક્ષકને સાધે છે અને એ રીતે ગામના ઝડપ વધતા જ રહે છે. જો શિક્ષક

પોતે એટલું સ્વીકારી લે કે હવે ગામનો તલાટી તે ગામનો નેતા હોય, ગામનો એક સત્તાધારી રાજા હોય, હું તો ગામનો નામ સેવક છું તો એ ગામનું શ્રેય અનેક દિશામાં સાધી શકે. ઉપરોક્ત રિયતિ ગણદેવી તાલુકામાં છે કે કેમ તેની મને પ્રત્યક્ષ માહિતી નથી.

ગામજાના પુસ્તકાલયનો સંચાલક શિક્ષક છે. સંચાલક તરીકે મહાન જવાબદારી તેને માથે છે. પુસ્તકાલય અગર વર્તમાનપત્રની સંખ્યામાં વધારો કરતા રહ્યાથી એ જવાબદારી સંપૂર્ણ થતી નથી. ગ્રામજનતામાં એક નામ સેવક તરીકે ભેળાઈ જઈ તેમનામાં એમણે વાચનરસ કેળવવો જોઈએ, એજ એમનું મહત્વનું કાર્ય કહી શકાય. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ ગામડે ગામડે પુસ્તકાલય સ્થાપવા પૂરતા પ્રમાણમાં આર્થિક સહાય કરે પરંતુ આપણા હાથે આવેલ એ પુસ્તકાલય ધૂળ ખાતું રહે તો તેમાં દોષ કોનો ? કેટલેક રથને જોતાં પુસ્તકાલયનાં પુસ્તકોને બાંહેલા ધૂળના થર વર્ષ દિવસે પણ દૂર થતા હશે કે કેમ તે બાબત મને શંકા આવેલી.

ત્યારબાદ શિક્ષકોને ઉદ્દેશી પ્રમુખ સાહેબે જણાવ્યું કે, શ્રી ગજદર પુસ્તકાલય તે એક વખતના સુદર સહકારનું પરિણામ છે. હવે મહત્વનાં કાર્યો શહેરોમાં એવો સહકાર સંયોગવશાત્ જળવાઈ ન રહે, ગામડામાં આવો સહકાર હવેમાં ન આવી પડે એટલી સંપૂર્ણ દક્ષતા રાખશો. નામ સેવક તરીકે પુસ્તકાલયનું સંચાલન કરતા રહેશો. ગામના અનેકવિધ ઝગડાઓથી પર રહેશો તો તમારું ક્ષેત્ર સરળ રહેશે. અને પ્રસંગવશાત્ ગામજાના ઝગડામાં તમે ઝડપાઈ જાઓ તો પણ પુસ્તકાલયના સંચાલનમાંથી વિરુદ્ધપક્ષનો અગર તમારા સૂરમાં સૂર પૂરતો ન હોય એવા સ્વતંત્ર માનસની વ્યક્તિઓને દૂર રાખવાની જૂલ કરશો નહિ. જનસમાજનો ઉત્કર્ષ સાધવાનાં કાર્યોમાં વ્યક્તિગત માનાપમાન અને વૈરભાવની વૃત્તિઓથી પર રહેશો. એવી શક્તિનો અભાવ એ જ આ દેશની દુર્દશાનું મુખ્ય કારણ છે. કોઈ એક સંસ્થા અગર પ્રવૃત્તિના ઝગડા અને તેથી ઉપરિચિત થતા પ્રસંગો ગામની દરેક સંસ્થા અને પ્રવૃત્તિને રંગદોળી લે છે. અને પરિણામે વિકસેલો જનસમાજ સંકુચિત થઈ લોકજીવન અધોગતિએ પહોંચે છે. તેથી મારો ખાસ આગ્રહ છે કે આપના ગામની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ આંતરિક કલહોથી જકડાઈ જાય નહિ એવો પ્રયાસ હંમેશ કરતા રહેશો.

આગળ ચાલતાં પુસ્તકાલયોના સંચાલકોને કેટલીક સૂચનાઓ આપી તેમણે જણાવ્યું કે, ગ્રામ્ય પુસ્તકાલયોની આર્થિક રિયતિ એટલી સળળ નથી કે કોઈ પણ ક્ષતિને દૂર કરી શકે. આજે અનેક પુસ્તકો એક પછી એક પ્રસિદ્ધ થતાં જાય છે. ગ્રામ્ય પુસ્તકાલય એ તમામ પુસ્તકો ખરીદ કરી શકે નહિ એ સ્પષ્ટ છે. ગણદેવી તાલુકાના સુયોગે ધણાં ખર્ચાં ગામો એકમેકની નજીકમાં છે. એક ગામનો વાચક બીજા ગામના પુસ્તકાલયમાંથી પુસ્તક લાવી વાંચી શકે, તેથી જુદાં જુદાં પુસ્તકોનો લાભ મળી શકે તે માટે નજીક નજીકનાં પુસ્તકાલયોનાં જૂથ બાંધી જૂથ પુસ્તકાલયોમાં જુદાં જુદાં પુસ્તકો ખરીદી શકાય અને તેથી વાચકને વિવિધ પ્રકારનાં પુસ્તકો વાંચવા મળી શકે એવી યોજના કરી લેવાની જરૂર છે. એક પુસ્તકાલય સરસ્વતીચંદ્રના ભાગો રાખે તો બીજું પુસ્તકાલય ચંદ્રકાન્તના ભાગો ખરીદે એવી સમજ રાખવામાં આવે તો વ્યક્તિગત પુસ્તકાલયની આર્થિક રિયતિથી જે ઉણપ દૂર થઈ શકતી નથી તે આ રીતે થશે.

પ્રમુખશ્રીનું ભાષણ પૂરું થયા બાદ મંત્રી શ્રી. ગઝદરે તેમનું નિવેદન વાંચ્યું હતું જેમાં તેમણે કેટલીક પ્રાથમિક હકીકત દર્શાવી જણાવ્યું કે

મંત્રીનું નિવેદન

આ મંડળની રચાપના થયા પહેલાં આ તાલુકામાં ધમડાજા, ગઢત, સોનવાડી, માણે-કપુર, ધતોરી અને માસા ગામે પુસ્તકાલયો અને અજરાઈ તથા દસેરા ગામે વાચનાલયો હતાં. ત્યાર પછી સને ૧૯૨૫-૨૬ માં શ્રી. કાવમજી એલજી ગણદેવીઆ તથા શ્રી. ગજેન્દ્રરાય દેસાઈ, એઓના પ્રયાસથી ખખવાડા અને વલોડીમાં પુસ્તકાલયો અને તોરણગામ, ખંભેટા અને દેસાડમાં વાચનાલયો જે તે ગામના લોકોના સહકાર અને ઉત્સાહથી ઉઘાડવામાં આવ્યાં. સને ૧૯૨૬-૨૭ માં ધમડાજા ગામે, ગામ લોકોના સહકાર અને ઉત્સાહથી સ્વતંત્ર મકાન બંધાઈ, નેક નામદાર દિવાન સાહેબને હસ્તે તા. ૯-૬-૨૭ ના ગુરુવારના રોજ ખુલ્લું મૂક્યું. ત્યારબાદ સને ૧૯૨૯-૩૦ માં દેવધા ગામે પુસ્તકાલય ખોલવામાં આવ્યું. સને ૧૯૩૦-૩૧ માં તોરણ ગામે પુસ્તકાલય ખોલવામાં આવ્યું. સને ૧૯૩૧-૩૨ માં દેસરા વાચનાલયને પુસ્તકાલયમાં ફેરવવામાં આવ્યું. સને ૧૯૩૨-૩૩ માં ત્યાંના ઉત્સાહી શિક્ષકો રા. ભાણાભાઈ મકનજી તથા રા. વલ્લભભાઈ લાલભાઈ, એઓના પ્રયાસથી પાથરી ગામે પુસ્તકાલય ખોલવામાં આવ્યું જેમાં ત્યાંના પરગણુ ભાઈ ગોવિંદજી વસનજીએ રૂ. ૧૦૦ સહર પુસ્તકાલય ખોલવા માટે આપ્યા છે, તેમને ધન્યવાદ ધટે છે,

પાથરી જેવા નાના ગામના અમારા અનુભવ ઉપરથી અમે ભાર મૂકી કહીએ છીએ કે જે ગામના એકાદ પશુ માણસને સારા સંસ્કાર પડેલા હોય તો તે સારા સંસ્કારનાં બીજ વહેલે મોડે પશુ ઊભી નીકળ્યા વિના રહેતાં નથી અને તરત નહિ તો મોડેથી પણ ગામની ઉન્નતિમાં અગ્રભાગ ભજવે છે. વળી એ જ ગામે નવસારીના સખાવતી શેઠ ડૉ. જમશેદજી ખેરામજી વીમાદલાલના પુણ્યાર્થે તેમના દિકરાઓ તરફથી રૂ. ૨૦૦, પુસ્તકાલય માટે સ્વતંત્ર રૂમ બંધાવવા મળ્યા છે. અને તે રૂ. ૨૦૦, તથા તે ગામના લોકોએ અંગ મદદ કરીને શાળાના મકાનને જેડીને પુસ્તકાલય માટે એક ચોરડો બંધાવ્યો છે. એજ રીતે બીજાં પુસ્તકાલયો પણ પાથરીનું અનુકરણ કરી સ્વતંત્ર ચોરડો બંધાવે એમ ઇચ્છીએ છીએ

ભારપછી સને ૧૯૩૨-૩૩ માં નવસારી પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદ ડોસંબા મુકામે ભરાઈ. ત્યાં પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી આવેલું સિનેમા ગણદેવી લાવી તા. ૯-૧-૩૩ના રોજ ગણદેવી લાયબ્રેરીના આગણામાં તથા તા. ૧૦-૧-૩૩ના રોજ તે વખતના ગણદેવી મહાલના લોકપ્રિય વહીવટદાર સાહેબના આગ્રહથી અત્રેના દેસાઈજીના કમ્પાઉન્ડમાં બતાવવામાં આવ્યું હતું. તેમજ એજ સાલમાં મે વેકેશનમાં ગણદેવી ચત્રાવેલા શિક્ષકોના આપ-વર્ગમાં રૂબે રૂબે મેન્જિક લેન્ટર્નની સલાહોડી બતાવવામાં આવી હતી. તથા સને ૧૯૩૩ના માર્ચ મહિનામાં ગણદેવી પંચાયત સપ્તાહ ધમડાજા મુકામે ઉજવવામાં આવી હતી તે વખતે પુસ્તકાલયનો સ્ટોલ પ્રદર્શનમાં ગોઠવવામાં આવ્યો હતો. વળી એજ સાલમાં રા. વહીવટદાર સા. શ્રી શંકરભાઈની મદદથી અંબેડા, ધંધોર, ધકવાડા અને તલોધમાં પુસ્તકાલયો ખોલવામાં સફળ નીવડ્યા છીએ. સને ૧૯૩૪-૩૫માં શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના હીરક મહેતસવ અંગે નવસારી પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી આ તાલુકાના દેવસર, નાંદરખા,

પાટી, લાઠી એ ગામેએ પેટી પુસ્તકાલય સાથેનું વાચનાલય ખોલવામાં આવેલ છે. એટલે આ તાલુકાનાં શાળાવાળાં તમામ ગામે પુસ્તકાલય અને વાચનાલયો થઈ ગયાં છે એ ગૌરવ લેવા જેવું છે. પરંતુ આપણું ગૌરવ સાચવી રાખવા માટે આપણા તાલુકાનું એક પણ પુસ્તકાલય બંધ ન પડે તે માટે આપ સર્વ કાળજી રાખશો એમ ઈચ્છીએ છીએ.

વળી સને ૧૯૩૬ની સાલમાં એપ્રિલ માસની ૧૯, ૨૦ અને ૨૧મી તારીખે આપણા તાલુકાના ધમગાછા ગામે નવસારી પ્રાંત પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગ આ મંડળની સલામતીથી વ રા. પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી સ્થાપવામાં આવ્યો હતો. તેમાં આ તાલુકાના ૨૧ લાઠીઓ અને બહારના તાલુકાના બે લાઠીઓ મળી ૨૩ લાઠીઓએ લાભ લીધો હતો, અને ખેડ જાહેર કરવા ઘટે છે કે થેર બેઠાં ગંગા આવી હતી પણ સ્નાન કર્યા વગર રહી ગયા. ધમગાછા ગામે પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગ આવે અને ધમગાછાના એક પણ શિક્ષક લાઠીએ આ વર્ગનો લાભ લીધો નથી. એ વર્ગમાં ૧૦ રા. પુ. મંડળનું સિનેમા પણ બતાવવામાં આવ્યું હતું અને તે સિનેમા તાલુકાનાં બધાં ગામેએ આ મહાલ મંડળના ખર્ચે બતાવવા વિચાર્યું હતું. ગડત ગામે બતાવી ધનોરી મોકલવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ કમનસીબે લાવવા લઈ જવાથી યંત્ર બગડી જતાં બતાવી શક્યા નથી.

મંડળ તરફથી ખરીદેલાં સ્ટીરીઓસ્કોપ-કાર્ડઝ તથા રમતોના સેટોનો લાભ તાલુકાનાં પુસ્તકાલયો સારી રીતે લે છે.

આ તાલુકાના અજરાઈ, કેસલી, ખખવાડા, ગડત, ધંધોર, તલોધ, તોરણગામ, દેવધા, દેસગ, ધકવાડા, ધમગાછા, પાથરી, માણેકપુર અને માસાના કાયમ ફંડે પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. વડોદરામાં છે; ધનોરી પુસ્તકાલયનું ધનોરી સહકારી મંડળીમાં છે. સોનવાડી પુસ્તકાલયનાં પોસ્ટલ કેશ સર્ટિફિકેટોમાં રોકાયેલાં છે.

માણેકપુરના કા. ફંડનાં ચોડાં નાણાં ત્યાંના રા. દાણલાઈ વલ્લભભાઈને ત્યાં છે. તે વધુ ઇષ્ટ નથી, જેથી ઉપાડવા તજવીજ કરવા સલામતી કરીએ છીએ. તેમજ ગડતના પુસ્તકાલયના મકાન ફંડના રૂ. ૫૦૦, ગડત પુ. ના પ્રયુખને ત્યાં વગર ખાતે અને વગર વ્યાજે પડી રહેલા છે તે વ્યાજે મૂકવા સલામતી કરીએ છીએ.

મંડળની વાર્ષિક સભાએ નિયમિત ભરવામાં આવે છે. તાલુકાનાં પુસ્તકાલયોનાં બજેટો, વાર્ષિક નિવેદનો તથા બજેટનાં નાણાં અત્રે આવે છે અને તે જે તે સ્થળે મોકલી આપવામાં આવે છે. તે બદલ પુસ્તકાલયો પાસે કદમ પણ મહેનતાણું કે શી લેવામાં આવતી નથી. જૂથમંડળની સભાએ હજી તાલુકાનાં બધાં જૂથો ભરતાં નથી. તે નિયમિત ભરવા જૂથમંડળના મંત્રીએને વિનંતિ કરીએ છીએ. ચાલુ સાલે ગણદેવી, ખીલીમોરા અને અંબેડા એ જૂથોએ સભા ભરી છે. બાકીના ધમગાછા અને ગડત જૂથોએ સભા ભરી નથી. એ જૂથમંડળની સભાએ હવેથી નિયમિત ભરાય તે માટે આ મંડળે ઠરાવ્યું છે કે આગસ્ટ માસના પહેલા બે રવિવારે ગણદેવી કર્યા પુઠના અંધપાળે-દરેક જૂથે હાજર રહી સભાએ ભરાવવી અને તે દિવસોએ અંધપાળે કર્યા પુઠમાંથી છૂટા કરવા સદર સંરથાના મંત્રીએને સલામતી કરી છે. આ તાલુકા માટે શિષ્ટ વાચનની ખાસ પરીક્ષાઓ રાખવા બની શક્યું નથી. પરંતુ વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી જે પરીક્ષાઓ

લેવાય છે તેમાં અત્રેથી ઉમેદવારો ઉભા કરી પરીક્ષાઓ અપાવાય છે. કુલ એકંદર ૭ પરીક્ષામાં ભાગ લેવાયો છે. તેમાં કુલ ૩૧ ઉમેદવારોએ ભાગ લીધો છે. તે પૈકી ૨૩ પાસ થયા હતા. તેમાં ૭ ઉમેદવારોને કુલ રૂ. ૫) ધનામ મળેલું છે.

વર્ષ આખરે આ તાલુકામાં ૨ કર્યા પુસ્તકાલયો, ૧૮ ગ્રામ પુઁ અને પાંચ વાય-નાલયો છે. તે પૈકી એ કર્યા પુઁ અને બે ગ્રામ પુઁ મળી ચાર સ્વતંત્ર મકાનવાળાં છે; તેમજ ગડત, ધમગાછા, માણેકપુર, માસા, સોનવાડી, અંભેટા, ગણુદેવી એ સાત પુસ્તકાલયો ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીમાં રજીસ્ટર થયેલાં છે. અને સોનવાડી, અખવાડા, તોરણગામ, વલોટી, માણેકપુર, વડસાંગળ એ ગામોએ વર્ગીકરણ થયેલું છે.

છેલ્લાં ત્રણ વરસથી ગણુદેવી કર્યા પુસ્તકાલયનાં ગ્રંથપાળ રા. મણિલાલ ગણુદેવી તાલુકાના માનદ પ્રચારક તરીકે કામ કરે છે. એઓ પોતાની રમ્મનો ભાગ આપી સેવા બજાવે છે તે બદલ એમનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

પરિષદમાં થયેલા ઠરાવો

ઠરાવ ૧—કેટલાંક પુસ્તકાલયોના કાયમકર્તાની રકમ કેટલાંક ખાનગી ઇસમોને ત્યાં હજી રાખવામાં આવેલી છે, તે રકમો ત્યાંથી ઉપાડીને સરકારી નમીનગીરીવાળી કોઇ પણ * બેંકમાં થા કંપનીમાં જમા મૂકવા આ પરિષદ ને તે પુસ્તકાલયના કાર્યકર્તાઓને સલામત કરે છે.

[દરખાસ્ત:-ગઢત સા. પુસ્તકાલયના મંત્રી ટેકો:-ધમગાછા સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના મંત્રી

ઠરાવ ૨—પુસ્તકાલયનું કાયમી અસ્તિત્વ તેના કાયમકર્તા ઉપર જ અવલંબિતું છે એથી ને ગ્રામ પુસ્તકાલયનું કાયમકર્તા રૂ. ૫૦૦ની અંદર હોય તે ગ્રામ પુસ્તકાલયના મંત્રીઓ અને કાર્યવાહકોને રૂ. ૫૦૦નું પૂરું ફંડ કરવા આ પરિષદ સલામત કરે છે.

[કાચ મુનારા:-ધનેરી સા. પુ. નં મંત્રી ટેકો:-વલોટી સા. પુ. નં મંત્રી

ઠરાવ ૩—ગ્રામ પંચાયત પોતાના ગામનાં પુસ્તકાલયોને ને મદદ કરે તે નાણાં નવેમ્બર આખ સુધીમાં પંચાયતમાં ખર્ચ પાડી, પુસ્તકાલયોને અદા કરે એવી તજવીજ કરવા મે. રા. રા. વહીવટદાર સાહેબને આ પરિષદ વિનંતિ કરે છે.

[દરખાસ્ત:-વલોટી સા. પુસ્તકાલયના મંત્રી ટેકો:-અંભેટા સા. પુ. નં મંત્રી

ઠરાવ ૪—ચાલુ સાલે થી, નવસારી પ્રાંત પંચાયતે પ્રાંતનાં પુસ્તકાલયોને ને મદદ મંગતી રા હતી તેમાં સરકારમદદના નીમે ભાગે જ સને ૧૯૩૯-૪૦ થી મદદ આપવા ઠરાવ્યું છે. આમ ચવા નવસારી પ્રાંતનાં પુસ્તકાલયોને આર્થિક મદદના અસાને એની ચાલતી પ્રવૃત્તિમાં મદદતા આપશે ન માટે નવસારી પ્રાંત પંચાયતના અધ્યક્ષ સાહેબ અને સભાસદોને આ પરિષદ અંકતાપૂર્વક અરજી કરે છે કે રહેલો ઠરાવ રદ કરી, ચાલુ રિવાજ પ્રમાણે સરકાર મદદ નેટથી જ પૂરેપૂરી રકમની મદદ આપશે.

[દરખાસ્ત:-રા. રા. નાનુભાઈ નિર્ભયરામ વેદ્ય ટેકો:-રા. રા. કાવસજી એલલજી ગણુદેવીઆ]

ઠરાવ ૫—ને ને ગામે સુધરાઇની સંસ્થાઓ છે અને ને સુધરાઇઓ તરફથી પુસ્તકાલયને હાલ મદદ મળે છે તે માટે તે સુધરાઇઓનો આ પરિષદ આભાર માને છે, અને વિરોધ વિનંતિ કરે છે કે સુધરાઇએ પોતાની હદનાં પુસ્તકાલયોને પૂરેપૂરી સરકાર મદદ આપી, તેનો નિશાવ કરવો જોઇએ એમ પરિષદ આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરે છે.

[દરખાસ્ત:-ગણુદેવી પુસ્તકાલયના મંત્રી ટેકો:- રા. રા. ગણેન્દ્ર હ. દે.]

* પુસ્તકાલયનું નાણું આવી કોઇ બેંક વા કંપનીમાં જમા મૂકવાનું ધોરણ ઇષ્ટ નથી. એ નાણું તે ખાતા તરફથી જણાવાયેલા રચણે જ જમા મૂકી શકાય. [જ્યોતિ આ અંકમાં એ વિષેની સૂચના]

કરના ૬—મહાસના જે ગ્રામ પુસ્તકાલયોએ પુસ્તકોનું વર્ગીકરણ કરી વિષયવારી અને નામવારી રજીસ્ટરો બનાવ્યાં ન હોય તે ગ્રામ પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને આ વર્ષે આખર પહેલાં વર્ગીકરણ કરી વિષયવારી અને નામવારી રજીસ્ટરો તૈયાર કરી દેવા આ પરિષદ આગ્રહભરી ભલામણ કરે છે. અને જે મંત્રીઓ વર્ગીકરણનું કામ બળતા ન હોય તે મંત્રીઓને પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગનો લાભ લેવા આ કર્યા પુસ્તકાલયમાંથી તેની માહિતી મેળવી લેવા આ પરિષદ વિનંતિ કરે છે.

[દરખાસ્ત:—બીલીમોરા પુસ્તકાલયના મંત્રી; ટેકો:—અગ્રરાધ સા. પુ. ના મંત્રી.]

કરના ૭—અન્ય પ્રાંતના મહાલોમાં કેટલાક શિક્ષક ભાઈઓ માનદ પ્રચારક તરીકે સેવા બળવે છે તેની આ પરિષદ કદર કરે છે અને આપણા મહાલમાંથી પુસ્તકાલયોના કાર્યમાં રસ લેતા તેવા શિક્ષક ભાઈઓ માનદ પ્રચારક તરીકેના કાર્યમાં યોગ્ય, પુસ્તકાલયની પ્રવૃત્તિને વેગ આપશે એવી આ પરિષદ આશા રાખે છે.

[દરખાસ્ત:—અગ્રરાધ સા. પુસ્તકાલયના મંત્રી, ટેકો:—અગ્રવાડા સા. પુ.ના મંત્રી.]

કરના ૮—તાલુકા પુસ્તકાલય મંડળ સુંદર પ્રગતિ કરી બતાવે અને તે સારી સ્થિતિ ઉપર આવી ગામડાંની પ્રબળ ઉપકારક નીવડે એ હેતુથી આ પરિષદ ઠરાવે છે કે:—(૧) જે જે ગામોમાં હજી પુસ્તકાલય કે વાંચનાલય નથી તે તે ગામોમાં તે ખોલવાની તજવીજ આ મંડળ જેમ બને તેમ સત્તરે કરે; (૨) જે જે ગામોમાં પુસ્તકાલય કે વાંચનાલય છે તે આ મંડળના સત્તાસહ બને; (૩) ગામડાનાં તમામ પુસ્તકાલયો અને વાંચનાલયોના એવી રીતે તૃપ્ત પાડવા કે તેઓ પરસ્પર તેમજ કર્યા પુસ્તકાલય સાથે, પુસ્તકો અને ચોપાનિયાં વગેરેની આપ-લે કરી બને તેટલો વધારે ફાયદો ઉઠાવી શકે. (૪) આ મંડળ દ્વારા ગામડાનાં પુસ્તકાલયો અને વાંચનાલયોનાં વાર્ષિક બજેટો એવી રીતે ગોઠવવામાં આવે કે ઓછે પૈસે વધારે ફાયદો મળી શકે; (૫) મેન્જિક લેન્ડન, ચલચિત્રો, સાપણો વગેરેનો વખતોવખત આકર્ષક કાર્યક્રમ ગોઠવી આ મંડળ ગામડાની પ્રજામાં જ્ઞાન અને પ્રગતિ ફેલાવે. (૬) ગામડાનાં પુસ્તકાલયો અને વાંચનાલયો વ્યવસ્થિત સ્થિતિમાં રહે, ગ્રામ્ય પ્રજા તેનો બને તેટલો સારો ફાયદો ઉઠાવે અને તેઓમાં જ્ઞાન માટે તેમજ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ માટે સારો ઉત્સાહ કાયમ રહે, તે માટે પુસ્તકાલય મંડળે બવદાક અને લોકોપયોગી યોજના ધરી કાઢી અમલમાં મૂકવી.

કરના ૯—રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને સામાન્ય હેતુ ધ્યાનમાં લેતાં તેમજ ગામડાના ખેડૂતોના પૈસામાંથી પ્રાંત પંચાયત કર્યા પુસ્તકાલયોને દર વર્ષે સારી રકમની મદદ કરીને તેઓને સંકર બનાવે છે તે ખાસ હેતુ પણ ધ્યાનમાં લેતાં આ પરિષદ ગામડાંની પ્રજા તરફ અને ગ્રામ પુસ્તકાલયો તથા વાંચનાલયો તરફ કર્યા પુસ્તકાલયોની જે ફરજ છે તેના ઉપર કર્યા પુસ્તકાલયોનું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે અને તેઓને ભલામણ કરે છે કે:—કર્યા પુસ્તકાલયો પાસે પુસ્તકો, ચોપાનીયાં, રીડીંગ-રુકોમ અને તેનાં કોર્ડો, મેન્જિક લેન્ડન અને બીજાં જ્ઞાન સાથે ગરમત આપે તેવાં સાહિત્યો હોય તેમાંથી ગામડાની પ્રજાને વખતોવખત નેહતો લાભ બની શકતી અનુકૂળતાએ મળતો રહે એવો પ્રયત્ન કર્યા પુસ્તકાલયોએ જેમ બને તેમ જલદી કરવો જોઈએ અને તે ગામડાંની પ્રજાની બાજુ માટે દરેક ગામના પુસ્તકાલય અને વાંચનાલય ઉપર ચોક્કસ આપવો જોઈએ.

[દરખાસ્ત:—રા. મગનલાલ કે. દલાલ, ટેકો:—રા. રા. ગળેન્દ્રરાય હ. દેસાઈ.]

આ સિવાય ઠરાવ ૧૦, ૧૧, ૧૨ ઠરાવો આચારદર્શનના પસાર થયા હતા.

ઠરાવો પસાર થયા બાદ પુસ્તકાલય ખાતાના વ્યવસ્થાપક સાહેબે મહાલ મંડળના કાર્યની પ્રશંસા કરી કેટલુંક ટ્રેક પ્રવચન કર્યું હતું. બાદ પરિષદનું કાર્ય સંપૂર્ણ થયું હતું.

મહાલ મંડળોની સભાઓ

(૧) કડી મહાલ પુ. મંડળના કાર્યવાહક મંડળની સભા તા. ૨૫-૧૨-૩૮ ના રોજ કડી મહાલ શાળાધિકારી અને કડી મહાલ પુ. મંડળના પ્રમુખ શ્રી. મગનલાલ ચતુર્ભુજ મહેતાના પ્રમુખપણે મળી હતી તેમાં (૧) કડી મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદ ભરવાનો તથા (૨) તેની તારીખો નક્કી કરતો. (૩) પરિષદના પ્રમુખનો નિર્ણય કરતો, (૪) પરિષદના કા. વા. મંડળની નિમજૂકનો, (૫) મહાલ પુ. મંડળ તરફથી લેવાયેલી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થનારને ધનાભોની વહેંચણીની વ્યવસ્થાની યોજનાનો (૬) મહાલમાં શાળાવાળાં તમામ ગામોએ પુસ્તકાલયો ખુલ્લાની ખર્ચરનો, (૭) પુસ્તકાલયો રજીસ્ટર કરવા માટે ગામ-મદદની રકમ ૧૫૦ છે તેને બદલે રૂ. ૫૦) બજેટની રકમમાંથી આપવાનું ધોરણ દાખલ કરવા ખાતાને વિનંતિ કરતો, (૮) જૂથ મંડળના મંત્રીઓએ વર્ષમાં એક વાર પોતાનાં જૂથનાં પુસ્તકાલયો વર્ષમાં નિદાન ૧ વાર તપાસવાનો તથા તેનાં હેવાલ મહાલ પુ. મંડળને મોકલવા વિધેનો, વધુ ફાળવણી મહેસાણા પ્રાંત પુ. મંડળમાંથી મેળવવાનો તેમ જ પરિષદમાં રજૂ કરવાના ઠરાવો પરિષદની તારીખથી ૧૫ દિવસો અગાઉ તે જણાવવા બાબત, (૧૦) નવાં ઉધાડેલાં પુસ્તકાલયો સ્થાપવામાં જેમણે મદદ કરી હોય તેમને પ્રમાણપત્ર આપવાની સત્તા આપનારો (૧૧) તેમજ મહાલ પરિષદમાં હાજરી આપનાર શિક્ષકોની તે દિવસોની કામગીરી ગણવા મે. રા. રા. કડી વિભાગ શાળાધિકારી સા. ની પરવાનગી મેળવી લેવા પ્રમુખને સત્તા આપતો અને બીજા બે મળી કુલ ૧૩ ઠરાવો પસાર થયા હતા.

(૨) વિસતગર મહાલ પુ. મંડળની ત્રિમાસિક સભા તા. ૨૭-૧૦-૩૮ ના રોજ મહાલ પુ. મંડળના પ્રમુખ અને વિસતગર મહાલ શાળાધિકારી શ્રી. જયંતિલાલભાઈ જાનીના પ્રમુખપદે મળી હતી. તેમાં મહાલના જુદા જુદા જૂથ મંડળના મંત્રીઓ તથા પ્રતિનિધિઓ હાજર હતા. શરૂઆતમાં મંત્રીએ ચર્ચેલાં કાર્યોનું નિવેદન વાંચી સંભળાવ્યું હતું, જેમાં તેમણે, જે જે જૂથમંડળોએ હજી વાર્ષિક નિવેદનો મોકલ્યાં ન હોય તેમને સત્વર મોકલી આપવા સૂચન કર્યું હતું. બાદ નીચે પ્રમાણે ઠરાવો પસાર થયા હતા: (૧) મહાલનાં શુભી, રાલીમણ, સદુથળા અને ધામણવા ગામોએ જે વાચનાલયો છે તેમને પુસ્તકાલયો બનાવવા તરફથી તબવીજ કરવાનો, (૨) પત્રો-માસિકો મંગાવવા બાબત, (૩) શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા મેટાઓ માટે દિવાસ્વરન પુસ્તક મુકરર કરતો અને ૬-૭ ધોરણના વિદ્યાર્થીઓ માટે બાલભાગવત નક્કી કરતો ઠરાવ કરી તે પરીક્ષા તા. ૧૬ અને ૨૩ મી એપ્રિલે લેવા ઠરાવાયું હતું. ઉપરાંત (૪) પુ. સ. મં. દ્વારા, મંગેલાં જ પુસ્તકો મોકલશે એવી પુસ્તકાલય ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપકે આપેલી ખાત્રીની નોંધનો, તથા (૫) રાયપુર ગામે વાચનાલય ખોલવા ખાતાએ આપેલી પરવાનગી બદલનો આભારદર્શક એમ ક્ષણ પાંચ ઠરાવો થયા હતા.

(૩) ચાણસ્મા મહાલ પુ. મંડળની એક સભા તા. ૧૩-૧૧-૩૮ ના રોજ મળી હતી, (૧) તેમાં આમ પંચાયતને સરકારી ધોરણ મુજબ પુસ્તકાલયોને મદદનો બજેટ

દર્માં સમાવેશ કરવા તથા તે રકમ પુસ્તકાલયને પહોંચાડવાની વિનંતિ કરતો, (૨) જૂથ-મંડળોની નિયમિત સભા ભરવા તથા નિવેદનની તાકીદનો, (૩) રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદમાં પ્રતિનિધિ મોકલવાનો, તથા (૪) દિસાગતપાસનીશોની નિમણૂકનો એમ ૪ ઠરાવો પસાર થયા હતા.

જૂથમંડળની સભાઓ:

તેનતલાવ (તા. સિનોર)ના જૂથ મંડળની ત્રિમાસિક સભા તા. ૨૫-૧૨-૩૮, ના રોજ મળી હતી. તેમાં (૧) વિષયવારી તથા કક્કાવારી રજીસ્ટરી તૈયાર કરવા, (૨) વાંચવા આપેલું પુસ્તક એક માસથી વધારે રહેવા નહિ દેવા વિષે, (૩) વાર્ષિક નિવેદન ગામના સભ્યો-ને વાંચી સંભળાવવા બાબત અને બીજા એ ઠરાવો પસાર થયા હતા.

અષાઘલ (તા. સિનોર) જૂથમંડળની ત્રિમાસિક સભા તા. ૧૩-૧૧-૩૮ ના રોજ મળી હતી તેમાં દર ત્રણ માસે ત્રિમાસિક સભા ભરવાનો ઠરાવ થયો હતો.

શિનોર જૂથ મંડળની સભા તા. ૨૦-૧૧-૩૮ ના રોજ મળી હતી તેમાં દર ત્રણ માસે ત્રિમાસિક સભા ભરવાનો અને ત્રિમાસિક નિવેદન તૈયાર કરી જૂથમંડળ મારફત રવાના કરવાનું ઠરાવાયું હતું.

શિક્ષકો અને પુસ્તકાલય

પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયો શિક્ષકો ચલાવે છે. વાચકોની સંખ્યા વધારવા માટે તેમને કહેવામાં આવે છે, પણ તેમના વાચન માટે આપણે અને પુસ્તકાલય ખાતાએ વિચાર કરવાનો છે. પ્રાથમિક કે માધ્યમિક શિક્ષક માટે શિક્ષણોપયોગી સાધનો અને પુસ્તકોનો એક વિભાગ તૈયાર કરી, મધ્યવર્તી પુસ્તકાલયમાં એક ઓરડામાં રાખવો જોઈએ. પરદેશના મહાન કેળવણીકારો, કેળવણીની દિશામાં છેલ્લામાં છેલ્લી દબ્બના સંશોધનો અને ફેરફારોની માહિતી તેમાં રાખવી જોઈએ, અને ત્યાંથી દરેક પ્રાંત અને મહાલના મુખ્ય પુસ્તકાલયમાં શિક્ષક-મધ્યવર્તી પુસ્તકાલયનો વિભાગ રાખવો જોઈએ. અહીંથી આમ શિક્ષકોને ગદી માહિતી તાલુકા સ્કૂલના મુખ્ય શિક્ષક તરફથી મળી શકે.

મ. ર. વહીવટી

પાટણ વિભાગ અ. શાળાધિકારી

સુધારો

ડિસેમ્બર ૧૯૩૮ ના “ પુસ્તકાલય ” માસિકના પૃષ્ઠ ૭૮૯ પર ટૂંક ફંદ ૩૬ માં ટૂંક ફંદનું નામ “ સ્વ. શા. ગિરધરલાલ અંબાલાલ સ્મારક ટૂંક ફંદ. ” હયાયું છે તે સુધારીને “ સ્વ. શા. ગિરધરલાલ ત્રંબકલાલ સ્મારક ટૂંક ફંદ ” એમ સુધારીને વાંચવું.

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

નીચેના પ્રચારકોએ જણાવેલી મુદત દરમિયાન નીચેનાં સ્થળોની મુલાકાત લઈ પુસ્તકાલયની તપાસણી, વ્યવસ્થા, વર્ગીકરણ તથા પ્રચારની કામગીરી બાબતે છે:—

વડોદરા પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. જગનભાઈ મથુરભાઈ પટેલ નવેમ્બર માસમાં (૧) અમીસના, (૨) સાંઘ, (૩) ગરેડી, (૪) દામનગર (૫) તેનતલાવ, (૬) શિરોળા, (૭) માલપોર, (૮) મેજ રોલ, (૯) કણ્ઠ, (૧૦) અંબાલી, (૧૧) મોટા ફાદરીયા, (૧૨) દામપુરા, (૧૩) જાણુભોધ, (૧૪) કુકશ, (૧૫) સેગાવા, (૧૬) પુનીઆદ, (૧૭) તેરસા; અને ડિસેમ્બરમાં (૧) સીમરીયા-શિનોર, (૨) મોટા કરાળા, (૩) વણીઆદ, (૪) નાના કરાળા, (૫) સતીસણા, (૬) ઝાંઝ, (૭) બરકાલ, (૮) મોલેયા, (૯) દરિયાપુરા, (૧૦) બીથરી, (૧૩) મોઢોળ, (૧૨) આનંદી, (૧૩) વરખડ, (૧૪) માલસર, (૧૫) અનસુયા માતા.

વડોદરા મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. છોટુભાઈ ર. પટેલ-ડિસેમ્બર માસમાં (૧) કલાલી, (૨) તરસાળી અને (૩) માંગલપુર.

મહેસાણા પ્રાંત પુ. પ્રચારક શ્રી. શંકરલાલ ત્રિવેદી ડિસેમ્બર માસમાં (૧) વિજનપુર, (૨) હીરપુરા, (૩) ગણેરાપુરા, (૪) જેપુર, (૫) ફલુ, (૬) આગલોડ, (૭) પોદામલી, (૮) ફેદેડા, (૯) માલી, (૧૦) સુંદરપુર, (૧૧) સરદારપુર, (૧૨) રણુશીપુર, (૧૩) શુંદરાસણ, (૧૪) બામણુવા, (૧૫) જંત્રાલ, (૧૬) ખલેડા, (૧૭) બીલીઆ, (૧૮) મોરવડ, (૧૯) તાતોસણ, (૨૦) અભરામપુર, (૨૧) માલોસણ, (૨૨) લાવસોર, (૨૩) આગલોડ, (૨૪) મહાદેવપુરા, (૨૫) ગવાડા, (૨૬) પામેલ, (૨૭) ગેરીતા, (૨૮) કોલવડા, (૨૯) કુકરવાડા, (૩૦) ઉબળાલ, (૩૧) સોખડા, (૩૨) વડાસણ, (૩૩) ફેલીસણા, (૩૪) દગાવાડીઆ, (૩૫) દેવડા, (૩૬) ડાબલા, (૩૭) વસાઇ.

સાવલી મહાલ પ્રચારક શ્રી. સોમાભાઈ ગર-ડભાઈ ડિસેમ્બર માસમાં (૧) વરસડા, (૨) ધર્મપુર, (૩) સુવાલ, (૪) સમલાયા, (૫) ઠગચળા, (૬) જાંબુગોરળ.

કડી મહાલ પુ. મં. ના મંત્રી શ્રી. મહેતલાલ ર. દવે ડિસેમ્બર માસમાં રંજપુર, વેકરી.

ડભોઇ મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. રવિશંકર છોટાલાલ જોષી ડિસેમ્બર માસમાં (૧) મંડાળા, (૨) અભિપુરા, (૩) સાડોદ.

ચાણુરમા મહાલના માનદ પ્રચારક શ્રી. નાનજીભાઈ જે. પટેલ ડિસેમ્બર માસમાં (૧) બહુચરાજી, (૨) ધરીપર (૩) કારોડા.

—ક—

બીજી ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ

સદર પરિષદ જે ચાલુ માસની તા. ૨૧-૨૨ ના રોજ મળનાર હતી તે તારીખે ફેરવાઈ તા. ૧૪-૧૫ ના રોજ મળનાર છે. પરિષદની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા, સુબંધ સરકારના વડા પ્રધાન ઓન. શ્રી. જેર સાહેબના હસ્તે થયો.

સ્નેહસંમેલન

ઉપર્યુક્ત સ્નેહસંમેલન આલુ માસની તા. ૩૦ મે મંગળવારે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના હીરક મહોત્સવ દિને સ્થાનિક પબ્લિક પાર્ક પાસેના કામનાથ શિવાલયના રમણીય વાતાવરણમાં યોજવામાં આવ્યું હતું. તેમાં પુસ્તકાલય ખાતાના વ્યવસ્થાપક મે. રા. રા. વાકનીસ સાહેબ, મંદહનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ પટેલ તથા ખાતાના અન્ય કાર્યકર્તાઓ—કારકુનો, અંથપાલો, પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. તથા વડોદરા રાજ્ય ૬૦ મંડળના કાર્યકર્તાઓ વગેરેએ એકત્ર થઈ આનંદવિનોદપૂર્વક ઉજવ્યો હતો.

સંમેલનનો કાર્યક્રમ સવારથી સાંજ સુધીનો ઐચ્છિક રીતનો છતાં ભરચક હતો. તેમાં ભાગ લેનારઓ પોતપોતાનાં જીદાં જીદાં જૂથોમાં વહેંચાઈ જઈ વિવિધ રમતોમાં રોકાઈ ગયા હતા, કેટલાકો વાતા-વિનોદ દ્વારા આનંદ લઈ રહ્યા હતા અને અન્ય કેટલાકો ચર્ચાઓ દ્વારા જ્ઞાનપ્રાપ્તિ મેળવતા હતા; જ્યારે બીજી બાજુ બાળકો પોતાની પસંદગી અનુસાર ઉઘાનની વિવિધતા જોવા નીકળી ગયાં હતાં.

બપોર પછીના સમયે રમત-ગમતનો કાર્યક્રમ યોજાયો હતો, જેમાં નાના-મોટા સૌએ હર્ષભેર ભાગ લીધો હતો. બાદ પ્રીતિભોજન ગોઠવાયું હતું, જેમાં સૌએ પંક્તિબદ્ધ બેસીને વિનોદપૂર્વક વિવિધ વાનીઓને ન્યાય આપ્યો હતો. આ કાર્યક્રમ દરમિયાન બાળકોને ગમી જાય તેવું ફાડખાતું પણ ફેડવામાં આવ્યું હતું.

પ્રીતિભોજનનું કાર્ય પૂર્ણ થયા બાદ સ્નેહસંમેલનમાં હાજર રહેનાર સૌ પાનસોપારી બાદ એકત્ર થયા હતા, જે વખતે ખાતાના મંદહનીશ વ્યવસ્થાપક મે. રા. રા. શ્રી. ઉમેદભાઈએ પ્રાસંગિક વિવેચન કરી સંમેલનની સફળતા માટે કલ્પ તરફથી આભાર માન્યો હતો. તથા વખતોવખત આથી પણ વધુ સુંદર સંમેલનો યોજાય અને એક પુસ્તકાલયને બદલે બીજાં ઘણાં પુસ્તકાલયોનાં કાર્યકરો આવા આનંદમાં સહભાગી બને એમ ઇચ્છ્યું હતું.

બાદ સંમેલનના પ્રમુખ તરફે ખાતાના વ્યવસ્થાપક મે. રા. રા. શ્રી. વાકનીસ સાહેબે અંગ્રેજીમાં બોલતાં જણાવ્યું હતું કે, આજના પ્રસંગે પોતે જે જોયું તેથી તેમને પોતાની કચેરીના કાર્યકરો પર સારી માનની ઘાજની ઉદ્ભવી હતી. આજના પ્રસંગે ભાઈઓએ જેટલો સંખ્યામાં વધારો કરી કાર્યક્રમ દીધાવ્યો હતો તેની જ રીતે હવેના એવા પ્રસંગે જેનેની વધુ સંખ્યા થાય એમ ઇચ્છ્યું હતું. આગળ ચાલતાં વક્તાએ જણાવ્યું હતું કે, આ સ્નેહસંમેલન પુસ્તકાલય ખાતાના કાર્યકરોનું યોગનયું હતું તે હવેના પ્રસંગે શહેરનાં તમામ પુસ્તકાલયોના અંથપાલો, કાર્યવાહકો વગેરેને આમંત્રણ આપી તેમને પણ આવા કાર્યમાં આનંદ અને ઉત્સાહ સાથે વધુ રસ લેતા કરવાના આશયથી આપણી સાથે નોતરવા, જેથી પુસ્તકાલય ખાતાના ઐક્યરૂપ વડોદરા શહેરનાં તમામ પુસ્તકાલયો પોતાનું એક મંડળ સ્થાપી શકે.

ઉલ્લેખ આભારદર્શન બાદ કાર્યક્રમ પૂર્ણ થયો હતો.

૧. સંવાદો:—કર્તા: રવ. બ્યોમેશચન્દ્ર જનાર્દન પાઠકજી, પ્રકાશક: શ્રીમતી જયમન-
ગૌરી બ્યો. પાઠકજી, ખપાડીઆ ચકલા, ગોપીપુરા, સુરત, ૧૯૩૮; કાઉન ૧૬ પેજ, પૃષ્ઠ
૧૦૩, પૂઠું પાકું આગ્રહાદનવાળું, મૂલ્ય રૂ.-૧-૦-૦

રવ. પાઠકજીનું આ ત્રીજું પુસ્તક એમનાં પત્ની તરફથી બહાર પડે છે. આગલાં
બન્ને પુસ્તકોની માફક આ પુસ્તક પણ કટાક્ષમય અને હારચરસિક છે. આમાંના લેખો
વખતોવખત અન્ય પત્રો-માસિકોમાં પ્રસિદ્ધ થયા હતા, પરંતુ આ પુસ્તક તો એમની
લખેલી નોંધો ઉપરથી જ પ્રસિદ્ધ થાય છે. સમાજની કેટલીક અનિચ્છનીય શૃદ્ધિઓને તેના
ખરા રૂપમાં આ લેખો આપણી સમક્ષ રજૂ કરે છે. ભાષા વગેરે એટલું સરળ છે કે
સામાન્ય મનુષ્ય પણ એ સમજી શકે અને રમુજ મેળવી શકે. લેખો બોધદાયક છે, એકંદરે
આમાં ૧૨ લેખો સંગ્રહાયા છે. કેટલાક સાહિત્યવિષયક, કેટલાક નીતિવિષયક તથા કેટલાકમાં
સામાજિક વિષયો ચર્ચા છે. સીતા તારા, મદોદરી, લક્ષ્મી, સરસ્વતી, નારદ, દુર્વાસા,
ઉપદેશાત્મક હોષ્ટને સૌ કોષ્ટને વાંચવા ગમે એવા છે. જમાખની પસંદગી, ગોર મહારાજ,
સામાજિક શૃદ્ધિઓ પર ભારો કટાક્ષ ફેંકે છે. કાગળ, છપાઇ બાંધણી વગેરે સુંદર છે. કિંમત
કાંઈક વધારે લાગે છે. આવા સિદ્ધહસ્ત લેખકનાં પુસ્તકો દરેક પુસ્તકાલયમાં હોવાં જોઈએ.

૨. ઉંબર બહાર—અનુવાદક: મૂળશંકર પાખ્યા, પ્રકાશક: અમૃતલાલ નાનાલાલ
પાખ્યા; અમે ગ્રંથમાળા કાર્યાલય, ગજા, વેતાળ પેક, પૂતા ૨, ૧૯૩૮; કાઉન ૧૬ પેજ, કાચું
પૂઠું; પૃષ્ઠ ૮+૧૦૭, મૂલ્ય ૧૨ આના.

આચાર્ય પ્રહ્લાદ કેશવ એત્રેના મૂળ મરાઠી નાટકનું આ ગુજરાતી ભાષાંતર
છે. આમાં આધુનિક સંસારની ખરી જોખમ આપી છે. બહારથી સભ્ય અને ખાનદાન
પુરુષો કેવા દુર્ગુણી અને દંભી હોય છે અને પોતાની સામે યતનરતે કેટલે સુધી હેરાન કરી
શકે છે એ આમાં વસંતરાય તથા રમજુનાં પાત્રો રપજી કરી આપે છે. સસરાની પુત્રવધૂ પર
કુદષ્ટિ અને નિર્મળાનો તિરસ્કાર અનુભવતાં તેની રાક્ષસી પ્રકૃતિ કેટલી હદે જાય છે અને
નિર્દય બની પુત્રને કાઢી મૂકે છે તેમ જ શાળાઓ તથા શિક્ષિકાઓ અને સંચાલકો તેમજ
નિરીક્ષકો કેવાં હોય છે વગેરે દોહતરાય તથા મીનાક્ષીનાં પાત્રો દ્વારા દષ્ટિગોચર થાય છે.
આખરે મીનાક્ષી જ દોહતરાયને ઠેકાણે લાવે છે અને વસંતરાયને અશ્વસાસ કરતા મૂકી રમજુ,
નિર્મળા અને અશોક તેના પૈસાને તિરસ્કારી સ્વતંત્ર જીવન ગાળવા ચાલી નીકળે છે. આખરે
વસંતરાયને દોહતરાય ઉંચર બહાર મોકલી દે છે. પુસ્તક દરેક વાંચવા અને બોધ લેવા
લાયક છે. આ નાટક સુરતની એમ. ટી. બી. કોલેજના વિદ્યાર્થીઓએ બહુ પ્રશંસાપાત્ર
રીતે ભજવ્યું હતું. સમાજોત્તતિ માટે આવાં પુસ્તકોની જરૂર છે. છપાઇ, કાગળ ઠીક છે.
બાંધણી જોઈએ એવી નથી. ભાષાથી જ્યોતીન્દ્ર દવેની પ્રસ્તાવના બોધક અને પ્રેરક છે.

૩. એક જ પત્ની:—કર્તા: હોટુલાઈ નારણજી જોશી; પ્રકાશક: અંબેલાલ નારણજી જોશી એડવોકેટ, હાઈકોર્ટ, મુંબાઈ: ૧૯૩૬. ૬૬ કાઉન ૧૬ પેજ, ૫૫૬ ૯૦, બોર્ડિંગ પૂઠું; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

વકીલાતના ધંધામાંથી સમય મેળવી લાઈ હોટુલાઈ ગુજરાતી સાહિત્યને સમૃદ્ધ કરી રહ્યા છે. આ સામાજિક ત્રિઅંકી નાટકમાં શ્રીમંતો ગરીબ લોકો તરફ કેવી ધૃણાથી જુએ છે તેમ જ ગુણદોષનો સહેજ પલ્લુ વિચાર કર્યા વિના સર માધવલાલ પોતાના સુશિક્ષિત પુત્રને પોતાને મનગમતી અને પસંદ કરેલી પરંતુ ગરીબની છોકરીને પરણવાની હેઠ લેવા માટે ધરમાંથી કાઢી મૂકે છે. માધવલાલ અરવિંદને કોઈ પૈસાદારની છોકરી જોડે પરણાવવા માગે છે અને અરણ્ય તથા વાસન્તીની પસંદગી કરે છે. વાસન્તી સ્વચ્છ હી છે અને અરણ્યનો પોતાની ઉપર પ્રેમ નથી તેમ જ હેમલતા ગરીબની છોકરી છતાં સમજી વિનયી, સહૃદયી અને ઠાવકી છે તેને પસંદ કરી તેને પરણે છે. આખરે માધવલાલ પણ છોકરા જોડે સલાહ કરે છે અને એની પસંદગી જરાબર છે એ કબૂલ કરે છે આમાં શ્રીમંતોની મનોદશાનો આબેહૂબ ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે. નાટક લગ્નની રાકાય એવું છે. બોધક પણ છે જ. પુસ્તકાલયોએ ખરીદવા લાયક છે. સામાજિક કુદિવાળે સામે સમાજને કેળવવાનો આ સરસ રસ્તો છે. લેખક જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપે એવું નાટક લખી શક્યા છે. એક જ પત્ની અને નિષ્કા એ આ પુસ્તકનું ખરું રહસ્ય છે. સિદ્ધાન્ત માટે સ્વાર્થત્યાગ કરતાં પણ શીખવે છે. પુસ્તક આદરપાત્ર નીવડશે. અરવિંદ તેમ જ હેમલતા, દિનકર વગેરે પાત્રો ખરેખર બહુ ઉચ્ચ કોટીનાં છે. લગ્નવાન દામ સર માધવલાલ વગેરે જૂના વિચારનાં પાત્રો પૈસાદારની છોકરી કે છોકરા પૈસાદારને ત્યાં જ પરણી શકે એમ ધારી પોતાનાં છોકરાને સતાવે છે પરંતુ તેઓ વીકરી જતાં તેમને ધરખહાર કાઢી મૂકી પછી પસ્તાય છે અને આખરે તેમને મનગમતાં લગ્ન કરવા દે છે. સમય પ્રમાણે રૂઢિમાં ફેરફાર થવા જોઈએ એ સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન અને કથું છે.

પુસ્તકની છપાઈ, બાંધણી, ઢાગળ વગેરે સુંદર છે.

૪. અખંડ વૈવાન અથવા આરોગ્યમય જીવનકલા:—અનુવાદક અને પ્રકાશક: ડૉ. રવિશંકર મણેશજી અંબારિયા, આંગરોળ, કોડાબાગ, ૧૬૯૪ (સંવત), કાઉન ૧૬ પેજ, ૫૫૬ ૨૩+૧૮૪; બોર્ડિંગ પૂઠું; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

ડૉ. રાઈટ જી. જેકમનના પુસ્તકનો અનુવાદ તેમના શિષ્ય ડૉ. રવિશંકર અંબારિયાએ કરી પોતાના ગુરુને ગુરુદક્ષિણા તરીકે અર્પણ કર્યો છે. મૂળ પુસ્તકમાંની મૂળ લેખકની પ્રસ્તાવનાનો અનુવાદ તેમ જ અનુવાદકનો ઉપોદ્ધાત જન્મે ખરેખર વાંચવા જેવા છે. આવાં સહેલાણી સમજી શકાય તેવાં પુસ્તકો ખરી સમજૂતીને માટે આવશ્યક છે લાખા સરળ અને સચોટ છે. મૂળ લેખક તથા અનુવાદક જન્મે રૂઝ રુઝનાં ચક્ષુની લાંબી જાંઘી ભોગવી રહ્યા છે. મૂળમૂત શિદ્ધાન્તો સરજાતમાં આપેલા છે તે ખાસ વાંચવા અમારી જાણ-મયુ છે. લાંબી જાંઘી શી રીતે ભોગવવી. શરીરના દરેક અવયવો, આમડી વગેરેનાં કર્તવ્યો ક્યાં ક્યાં છે તેમ જ તેમાં વિક્રિયા થવાથી કયા કયા રોગો શુ દારણે થાય છે તેના પ્રકારો સાથે બહુ સરળ અને સીધી ભાષામાં સમજાવ્યા છે. ડૉ. જેકમને પોતાના અનુભવો ઉપરથી આ પુસ્તક સામાન્ય જનતા સમક્ષ ધકુ અને ડૉ. અંબારિયાએ એ જ વિષય ગુજ-

રાતી ભાષામાં ગુજરાતી ભાષાઓ માટે રજૂ કર્યો એ માટે ડૉ. અંગરિયાને ધન્યવાદ ઘટે છે. આપણા જોરાકમાં ક્યાં ક્યાં તરવો છે, ક્યાં ક્યાં તરવો આપણને ખાસ જરૂરનાં છે અને તે ક્યાં ક્યાં જોરાકમાં વિશેષ પ્રમાણમાં મળી આવે છે તે આ પુસ્તકમાં બહુ સહેલી ભાષામાં આપેલું હોવાથી સામાન્ય મનુષ્યને પણ સમજાણ પડે એવું છે. છપાઇ વગેરે સાઈ છે. કાગળ જરા કાળાશ પડતા છે. મૂલ્ય સહેજ વધારે છે. પરંતુ આ સામાન્ય જનહિતનાં પુસ્તકો જેમ વધારે ખરીદાય અને વધારે વંચાય તેમ લોકોની સુખાકારી વધશે અને અજ્ઞાન નાશ પામવાથી આરોગ્યપ્રાપ્તિ પણ વધારે થઈ શકે. 'પહેલું' સુખ તે બલે નંચા' એ કહેવત પ્રમાણે તદ્દુસ્તી સાચવવી એ ખાસ જરૂરનું છે. શાળાઓ, પુસ્તકાલયો જરૂર ખરીદે અને પ્રચાર કરે.

૫. સો. ૧૨ી સદ્દક—કર્તા: માધવરાવ ભારકરરાવ કલ્હિક, પ્રકાશક: નિરંજન કાર્યાલય, શ્રેયદ્વપુરા સુરત; ૧૯૩૮, કલિન ૧૬ પેજ, પૃષ્ઠ ૨૮૮, સચિત્ર આનંદાદનવાળું પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦.

છૂપી પોલીસ ગ્રંથમાળાનું આ પુસ્તક અદ્ભુત રસના ભોક્તાઓનો પુષ્કળ આદર પામશે. છૂપી પોલીસની વાતો આધુનિક સમયમાં ખૂબ વંચાય છે. લોકો ગુન્હા વગેરે સંબંધી ધણુંજ જાણવા ઇતેન્નર હોય છે. એમાં ધણાને રસ પડે છે અને વાચનશક્તિ તથા ટેવ કેળવવા માટે આવાં પુસ્તકો છૂટથી વંચાય છે. સ્ત્રીઓ પણ કેવાં કેવાં સાહસકર્મો કરી શકે છે અને ભલભલાને છલ્લડ ખવડાવે છે, છૂપી પોલીસના અમલદારો કેવી રીતે ગુન્હાઓ શોધી કાઢે છે અને ભેદભરેલા ઉઘાડા પાડી શકે છે વગેરે આમાં બહુ રસમય રીતે વર્ણવેલું છે. છપાઇ કાગળ બાંધણી વગેરે સાઈ છે, પરંતુ કિંમત ધણી વધારે છે. કિંમત વધારે હોય તો ધણા થોડા લોકો લઈ શકે. પ્રકાશકો આ બાબત ધ્યાનમાં લેશે.

૬. ભયંકર પડછાયો—લેખક: ગુપ્તહત, પ્રકાશક, રચન, કદ, વર્ષ. ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૯૬+૧૧૨; સચિત્ર આનંદાદનવાળું ખોડનું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

છૂપી પોલીસ ગ્રંથમાળાનું આ બીજું પુસ્તક છે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪) આ માળાના છે. આમાં ગુન્હામાં વિજાનનો આશરો લઇ કેવી કેવી ભયંકર રચનાઓ કરવામાં આવે છે, પેતાના ચિકાર પાસેથી પૈસા પગવવા या વેર લેવા કેવી નિર્દયતા વાપરવામાં આવે છે; બહારથી ગૃહસ્થ જણાતા પૈસાપાત્ર સાદુકારો કેવાં કાળાધોળાં કરે છે, તેમ જ પેતાનો સ્વાર્થ સાધવા કેટલાં કેટલાં જોખમ ખેડે છે છતાં જ્યારે પકડાય છે ત્યારે પોતે નિષ્ફળ જતા માટે ખેદ કરે છે અને સામા માણસની હોશિયારી તથા તેની શુકિતઓ તેમ જ સાહસિકતાની કદર કરે છે. કાગળ બહુ જ નીચી પંકિતના છે. જૂના અને મેસા રંગના છે. એથી આંખને નુકસાન થવા સંભવ છે.

૭. શુકિત—કર્તા: ગુપ્તહત, પ્રકાશક, રચન, વર્ષ, કદ, પૂઠું વગેરે ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૧૮૮, મૂલ્ય ૧-૮-૦

ગુપ્તહત ગ્રંથમાળાનું આ ત્રીજું પુસ્તક ઉપલાં બંને પુસ્તકો જેટલું રસમય છે. રાત્ર રજવાડામાં પત્નીએને છેડી નાખ્યો: રૂપાળી સ્ત્રીઓ માટે પૈસા ખર્ચી કેવાં ભય કરે શકે છે, ઉપરથી ગૃહસ્થ રીતે વર્તનાર છૂપી રીતે કેવાં દુઃકૃત્યો કરે છે અને પ્રજ્ઞના પૈસા કેવાં નિર્થક ખર્ચાં નાખે છે અને આખરે તેનો કેવો દુઃખનો થાય છે તે આ વાતો

ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે. લિખારણુમાંથી લાલચમાં ફસાઈ કેવા કેવા અનુભવો મેળવે છે તે સધાના પાત્રથી જાણી શકાય છે. બહુ જીલમ થતાં સારા માણસો પણ રાજ્ય સામે થઈ ગયા છે અને આખરે સત્યનો જય થાય છે એ અનિરુદ્ધના પાત્ર દ્વારા દષ્ટિગોચર થાય છે. આ બધાં પુસ્તકો અંગ્રેજી વાર્તાઓ ઉપરથી ચોખ્ખામાં જણાય છે. 'સેકરટન પ્લેક' સીરીઝ હમણાં બહુ પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂકી છે. આ આખી વાર્તા રોમાંચક, બોધક તથા 'રાજબટપટ' અને વિષયલોહિતપતાના તેમજ રજવાડાની હલકી વૃત્તિનું દર્શાવતું પૂરું પાડે છે, છૂટક કિંમત વધારા પડતી છે.

૮. પિશાચની પ્રતિમા—કર્તા, પ્રકાશક, રચના, વર્ષ પૂઠું ઉપર પ્રમાણ; પૃષ્ઠ ૧૯૨+૧૧, મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

ગુપ્તહત્ર ગ્રંથમાળાનું આ પ્રથમ પુસ્તક છે. એમાં ડિટેક્ટીવ દેવેન્દ્રનાં સાહસો તથા તેની વીરતા તેમજ ડાકુ મસુદનું પકડાવા છતાં તરફીયથી પોતાના સાર્થકોને છોડાવી ભાગી જવું અને ચિઠ્ઠીથી દેવેન્દ્રને એની ગાહિતી આપવી વગેરે અક્ષલ-હોશિયારી અને વિદ્યાનની મદદથી દેવેન્દ્રને હંકારવા સંબંધી રસમય વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે. ભેદી ભરમોથી ભરપૂર આ વાર્તા આપણને અભયથીમાં ગરકાવ કરે છે અને પ્રશંસા માગી લે છે. કાગળ કાળા તથા મેલા છે. બાંધણી જપાઈ ઠીક છે.

૯. નાણુકે સવારી:—લેખક વિનોદકાન્ત, પ્રકાશક: વિજયરાય ક. વૈદ્ય, મૃષ્ટાનગર, બાવનગર. કદ ૧૬ પેજ, પૃષ્ઠ ૩૦૭, પાકું આજીવનવાળું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

ભાષ વિનોદકાન્તે આમાં રમુજ અને કટાક્ષમય એવા ૨૪ નિબંધો મર્મોળી ભાષામાં આપ્યા છે. પ્રકાશકની નોંધ તથા 'આ ચોપડી' બંને શરૂઆતમાં વાંચવા જેવાં છે. નિબંધિકાઓ કેમ લખાઈ અને આવું શિરોનામ કેમ આપ્યું વગેરે તેમાં સમજાવ્યું છે. આમાં ભાષ વિનોદકાન્તે પોતાના અનુભવો, પોતાની મુરકેલીઓ વગેરેનું રમુજ અને મર્મોળી ભાષામાં બ્યાન કર્યું છે એમની પોતાની લાક્ષણિક શૈલીમાં લેખકે વિવિધ વિષયો વર્ણવ્યા છે એમાં એમની તીક્ષ્ણ નજર, સારગ્રાહી વૃત્તિ તથા એમની કલ્પનાશક્તિનો આપણને સારો પરિચય થાય છે. બૃહદ્વપતિનો ઉપદેશ, નદટાપ વિષે પત્રકાર, ગમનું અણગમતું, આપઘાત, અમારા દેવ વગેરે નિબંધો બોધક, કટાક્ષમય અને રમુજ પણ છે. આવી જાનનું આ પહેલું જ પુસ્તક છે. સામાન્ય જનસમૂહને આમાં બહુ રસ નહિ પડે, પરંતુ વિદ્વાનોને તો આ નિબંધો બહુ ગમશે. મોટાં પુસ્તકાલયો જરૂર ખરીદે.

ના ચં. દીરાનજી

૧૦. ભાઈ-બેન:—લેખક: શિવપ્રસાદ ભટ્ટ; પ્રકાશક: ભાષલાલ ડી. પટેલ, 'આપણું' બાળકાર્યમંદિર, ભરૂચ; ૧૯૩૮; ૧૬ પેજ ૫. ૩૧; કાર્ય પૂઠું; કિં. ૦-૩-૦.

આ નાનકડું પ્રકાશન 'આપણી બાળગ્રંથમાળા'ના બીજા વર્ષની ૩ જ પ્રસ્તિકા હોઈ તેમાં ભાઈબેનોએ હળીમળીને રહેવાની તથા પરસ્પરની અદેખાઈ ન કરવાની શિખામણ આપનારા ૩ પ્રસંગોની બોધક ગૂંચણી છે. બાળકો તે જરૂર વાંચે ને પરસ્પર હળીમળીને રહેવાનો ગુણ કેળવે. બીજી ત્રીજી લણતાર આળકો વાંચીને સમજી શકે એવી સહેલી ને સરળ ભાષાસૈલી છે.

૧૧. પર્યુપણપર્વાનાં વ્યાખ્યાનો:—પ્રકાશક: શ્રી મુંબાઈ જૈન યુવક સંઘ, ધનજી સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ નં. ૬; ૧૯૩૮; ૧૬ પેજ ૫. ૮+૧૮૬; કાચું પૂઠું; કિં. ૦-૮-૦.

પર્યુપણ એ જૈન બંધુઓના સર્વશ્રેષ્ઠ તહેવાર છે. એ પ્રસંગે રૂઢિ અને ધર્મને બહાને નિષ્પ્રાણ પ્રણાલિકાઓ અને વહેમોના ભોગ થતી જનતામાં નૂતન પ્રકાશ પાડવાના ઉદ્દેશથી મુંબાઈના શ્રી જૈન યુવક મંડળે છેલ્લાં ચારેક વર્ષથી ‘પર્યુપણપર્વ’ વ્યાખ્યાનમાળાની યોજના કરી છે તે ખરેખર વખાણના જેવી છે. સં. ૧૯૯૩ ના ત્રીજા વર્ષની વ્યાખ્યાન-માળામાંથી પંડિત સુખલાલજી, શ્રી ધર્માનંદ કોસળી, પંડિત શ્રી દરબારીલાલજી, શ્રી રમણિક-લાલ મોદી, કાકાસાહેબ કાલેલકર, શ્રી મનભાઈ પ્ર. દેસાઈ, પંડિત કેદારનાથ, શ્રીમતી ઇન્દુમતી દેસાઈ જેવી વિદ્વાન વ્યક્તિઓનાં કુલ ૧૧ વ્યાખ્યાનો અને અધ્યાપક રામનારાયણ પાંડકરનું આગત્રી સાતનું ૧ વ્યાખ્યાન મળી કુલ ૧૨ વ્યાખ્યાનો આ પુસ્તકમાં સંચિત થયેલાં છે. એનું વાચન જૈન તેમ જ જૈનેતર જિજ્ઞાસુ વાચકોને જરૂર રુચિકર થઈ પડશે. બાળવાનું પણ ઘણું મળશે.

૧૨. જાતીય વિજ્ઞાન (સચિત્ર) —લેખકનું નામ નથી અપાયું; પ્રકાશક: ધી જનરલ બુક ડીપો ૧૧૮, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબાઈ; ૧ લી આવૃત્તિ ૧૯૩૮; ૧૬ પેજ ૫૪ ૧૬+૩૨૪; પાકું પૂઠું; સુંદર સચિત્ર જેકેટ; કિં. ૨-૮-૦.

જ્ઞાનવિજ્ઞાનનાં ઇતર વિષયોની માફક જાતીય વિજ્ઞાનની પણ પ્રમાણભૂત માહિતી, સંસારમાં પ્રવેશવાની તૈયારી કરનારાં તરુણ-તરુણીઓ તેમ જ પ્રવેશી ચૂકેલાં સ્ત્રીપુરુષો મેળવે તો ખોટું નહિ બલકે ઇચ્છવાનું છે એવી માન્યતા તો આજ ઘણા વિદ્વાનોની છે, તેને પરિણામે ‘પરંપરા પહેલાં’, ‘પરંપરા પછી’, ‘કાનમાં કહું’, ‘જીવોને એ જાણવાની ને પાળવાની આમતો’, ‘તારણમાં પ્રવેશતી કન્યાને પત્રો’ વગેરે જેવું સાહિત્ય શુભરાતી-માં આ પૂર્વે પ્રગટ થયું છે ને ઠીક ઠીક આદર પામ્યું છે. પ્રસ્તુત પુસ્તક પણ એ જ કોર્ટનું હોય તેમાં જાતીય જ્ઞાનની આવરયક્તા, સ્ત્રી-પુરુષનાં પ્રજનન અવયવો, માસિક ધર્મ, સ્ત્રી-પુરુષને યતાં શુભ દર્શો વગેરે બાબતોની આવરયક માહિતી મર્યાદાશીલ ભાષામાં અપાઈ છે. લખાણમાં કે ચિત્રોમાં અસ્વીકૃતતા કે બીજાસૂત્રોનો અંશ નથી, એટલે ઉપરોક્ત અન્ય પુસ્તકોની માફક આ પ્રકાશન પણ આદરપાત્ર લેખારો. જાહેર પુસ્તકાલયોના ગ્રંથપાલોએ આ પુસ્તક બાબતમાં ખાસ દક્ષતા એટલી રાખવાની કે આપું સાહિત્ય એના અધિક રીતોના જ હાથમાં જાય, કુમળી વયનાં બાળકોને હાથ હરગીજ ન ચૂકે એ જોડું.

૧૩. ખેડો બળવો:—લેખક: ‘જ્યલિખ્યુ’; પ્રકાશક: ધી જ્યોતિ કાર્યાલય લિ. અમદાવાદ અને મુંબાઈ; પહેલી આવૃત્તિ ૧૯૯૪; ૧૬ પેજ ૫. ૨૦+૧૬૦; પાકું પૂઠું; કિં. ૧-૦-૦.

સોસમાજની પરંપરાતા અને પુરુષવર્ગની સ્વાર્થલોભતા ને બેહુકમીને કારણે તેમનો થયેલી અવંદશાનાં કેટલાંક કારણો રજૂ કરી તેની સામે સ્ત્રીવર્ગે પ્રયત્ન કરવા ઉત્કાંચવાની જરૂર છે એવું પ્રતિપાદન કરવાને આ નવક્રકયા લખાઈ છે. સ્ત્રીજાતિને યતા-અન્યથ તરફ સમાજના વિચરવંત વર્ગનું લક્ષ્ય આપ્યું અને અન્યાયનાં કારણો દૂર કરવાની આ યોજના થાય એ અચિત ઇચ્છવાયોગ્ય છે. પરંતુ તે માટે લેખકે આ ચોપડીમાં થયેલી છે તે રીતો કેટલે દરજ્જે કારગત યામ એ વિચારવાનું રહે છે. આપણો સોસમાજ:

હજી એટલો તૈયાર નથી કે તે વાતવાતમાં નિર્મળા જેવી જાંડખેરનો સંદેશો ઝીલી લે અને તેય એકાદ મુલાકાતમાં જ. વળી, દરિદ્ર ને દુઃખી માઆપની અળણ પુત્રી કે જે જૂની ઘરડામાં ઉછરી છે તે જેની કાષ્ઠ જાતની પૂર્વતૈયારી નથી ખતાવાઈ તેનામાં બળવાની ચિનગારી કેવી રીતે પ્રગટી શકે એ પણ વિચારવાનું છે. અર્થાત્ કે વાર્તાનું વસ્તુ સાફ છે, પણ એના કલાવિધાનમાં કચાશ હોવાથી એનું વાચન ધારેલી અસર નહિ ઉપજવી શકે એમ માનીએ છીએ.

ના. નં. એકસી

૧૪. જંગલકથાઓ : લેખક : ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ; પ્રકાશક : ધી જ્યોતિ કાર્યાલય લિમિટેડ, જુમ્મા મંરિજદ સામે; અમદાવાદ, પ્રથમાવૃત્તિ; ૧૯૩૮ પ. ૧૫૬. પૂઠું બોર્ડપત્રીનું સચિત્ર, કિંમત ૦-૧૦-૦

કુમાર અંધમાળાના પ્રથમ વર્ષનું આ જીકું ને છેલ્લું પુસ્તક છે. આમાં કુલ ૯ વાર્તાઓ આપી છે. (૧) માનવ-વ્યાધ, (૨) વાઘનો શિકાર, (૩) મનુષ્યલક્ષક, (૪) મુસાફરીની મોજ, (૫) સાપના સપાટામાં, (૬) કપરી કસોટી, (૭) યાત્રાળુઓની મદદ, (૮) દગાખોર અને (૯) હીરાની ખાણ.

પ્રથમ વાર્તા 'માનવ વ્યાધ' મોદનાપુરનાં જંગલોમાં જનેલી સત્ય ઘટના છે. એ લગ્નના એક પત્રમાં સચિત્ર પ્રગટ થયેલી, બીજી 'વાઘનો શિકાર' પ્રત્યક્ષ પરિચય પરથી થોળેલી છે. એમાં શિક્ષણવિષયક આછી ચિનગારી ફેંકી છે. ત્રીજી 'મનુષ્યલક્ષક' નામની વાર્તા મગરના શિકારની છે, જે સુપ્રસિદ્ધ શિકારી શ્રીરામ શર્માની સાચી સાહસ-કથા છે. (૪) 'મુસાફરીની મોજ' અનુભવનું જ્ઞાન આપે તેવી વાર્તા છે (૫) 'સાપના ભારા' સાપ સંબંધી વિરતૂત માહિતી આપે તેવી અજબ વાર્તા છે. (૬) 'કપરી કસોટી' એ છોટાનાગપુરનાં જંગલોની રોમાંચક કથા છે. (૭) 'યાત્રાળુઓની મદદ' સાતપુડાના ભીલોનો ભીલજીવનનો આછો પાતળો અનુભવ છે. (૮) 'હીરાની ખાણમાં' આસામના જંગલમાં બનેલી ઘટનાનો ચિતાર છે. (૯) 'દગાખોર' દીપડાના શિકારનો સાહસિકતા ભર્યો, રસિક ચિતાર છે.

એકંદરે નવેય વાર્તાઓ કુમારોને સાચા રસાહુત અને નીડર રખડુ બનાવે તેવી ઉમદા છે. વસ્તુમેળ સુંદર સંધાયો છે. પુસ્તક ખરીદના જેવું છે. કુમાર અંધમાળા સાચું કુમારજીવન વિકસાવે તે વધુ ને વધુ સાહસપ્રિય પુસ્તકો પીરસે જાય.

દ્રષ્ટા

૧૫. રંગલહરિ:—ચિત્રકાર: શ્રી. કનુ દેસાઈ; પ્રાપ્તિસ્થાન: કુમાર કાર્યાલય, રાયપુર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦

ભાષ કનુ દેસાઈની કલાની ઓળખ આપવી એટલે સૂરજની ઓળખાણ આપવી. એમની ચિત્રકળા આપણી ગુજરાતી તેમ જ ધર પ્રાંતીય અને પરદેશી જનતાને પણ એટલી જાણીતી છે કે આજે એમની ગણતરી દુનિયાના જાણીતા ચિત્રકારોમાં થાય છે. આ અગાઉ તેમણે જનતાને આપેલી વિવિધ ચિત્રાવલિઓ અત્યંત લોકપ્રિય થઈ છે. આ 'રંગલહરિ' પણ તેમની જ સુંદર કલાકૃતિઓની કલાના ઉત્તમ નમૂનારૂપ છે. આ અગાઉ તેમના તરફથી પ્રકટ થયેલ 'જીવન મંગલ' અને 'મંગલાષ્ટક' તો અનેક રચને લખપ્રસંગે ભેટ આપ્યાં છે. એવું જ શુભ પ્રસંગે ભેટ આપવા લાયક આ 'રંગલહરિ'નું આંદબ્ધમ પણ છે. આ 'આંદબ્ધમ'

માં આપેલાં ચિત્રો 'વર્ષા', 'ઉપા-નિશા', 'તુ' અને 'હું' 'ગંગા-યમુના' 'અર્જુન-ઉર્વશી' 'લહર' 'ગીત-માધુરી' અને 'દિવ્ય સંગીત' એટલાં મનોહર અને રસયુક્ત છે કે જાણે તેનું વારંવાર નિરીક્ષણ કરતાં તેના દ્રષ્ટા ધરાય જ નહિ. એ સૌ ચિત્રોનો પરિચય આલ્પશ સાથે જ આવે છે. અશા છે કલાપ્રિય જનતા જરૂર એનો સત્કાર કરશે. છેલ્લે છેલ્લે કલાથી અનભિજ્ઞ પણ એને ગૃહરાણ્યગાર તરીકે પોતાનાં ગૃહોમાં ટાંગશે તોય તેનું મૂલ્ય વળી રહેશે. આલ્પમત્તું મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦ એની કલાના પ્રમાણમાં અદ્ય જ લેખાય.

૧૬. નગાધિરાજ:—લેખક: શ્રી. ગોકુલદાસ ઠા. રાયચુરા, ચૌરવાડ. સોલ એજન્ટસ, પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. રાવપુરા, વડોદરા. આવૃત્તિ ૨૭, પૃષ્ઠ ૧૨ + ૧૭૦, પૂઠું બોર્ડ પટ્ટીનું મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

આપણામાં લોકસાહિત્યના સાચા પ્રચારકો ને આજે હોય તો શ્રી. મેઘાણી અને શ્રી. રાયચુરા. શ્રી મેઘાણીના આ દિશાના પ્રયત્નો હમણાં હમણાં જાણે થઈ ગયા જણાય છે, બ્યારે શ્રી. રાયચુરા એમની લોકસાહિત્યની વાનીઓ અવારનવાર આપતા રહે છે. આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ "શારદા" માસિકના ૧૯૩૬-૩૭ ના આદ્યકોને બેટ અપાઈ હતી. ત્યારે એ એટલી લોકપ્રિય થઈ હતી કે માત્ર ટૂંક સુદતમાં જ તેની બીજી આવૃત્તિ છપાવવી પડેલી. એજ આ બીજી આવૃત્તિ છે.

આ નવલકથામાં લેખકે ઐતિહાસિક તથ્યને જળવી રાખી એની આસપાસ એવી રસભરી ગૂંથણી કરી છે કે પુસ્તક વાંચતાં તે હેઠે મૂકવાનું મન ન થાય તેવું છે. આ પુસ્તકને તેના પુરોગામી, 'સોરઠરાણી'ના અનુસંધાનરૂપ ગણી શકાય; છતાં સ્વતંત્ર રીતે વંચાય તો પણ તેનો રસ અસ્ખલિત જળવાઈ રહે છે.

૧૭. ઉમા:—લેખક: શ્રી. પ્રદ્યાદ બલભટ્ટ; પ્રકાશક નવચેતન સાહિત્ય મંદિર ભદ્ર, અમદાવાદ. ક.ઉન મોળપેજ પૃષ્ઠ ૧૮૪+૪૪; સાદું પૂઠું મૂલ્ય ૧-૪-૦ પાકું ૧-૮-૦.

નવચેતન સાહિત્ય મંદિર તરફથી પ્રકટ થતી ગૃહલક્ષ્મી ગ્રંથમાળાના ચોથા વર્ષનું આ પહેલું પુસ્તક છે એમાં કલ ૧૪ ટૂંકી વાર્તાઓ સંગ્રહાઈ છે. તેમાંની પ્રથમ "ઉમા" ટૂંકી છતાં સળંગ કથા છે. વાર્તાનું વસ્તુ પ્રજ્વલિતપુરી પર રચાયું છે. વાર્તાનો નાયક કિશોર ઉમાને આહિ છે. પાછળથી તેનાં માતપિતા તેની જ્ઞાતિની કન્યા સરોજિની સાથે તેનાં લગ્નની ગોઠવણ કરે છે, ત્યારે કિશોર સરોજિનીને પત્ર લખી પોતે તેનો પતિ થવાને નાલાયક હોવાનું જણાવે છે, છતાં સરોજિની તેનાં માતાપિતાની આગામી આધીન થઈ 'પિતાએ પરજીવ્યો તે પતિ' તરીકે સ્વીકારે છે છતાં લેખક સરોજિની પાસે આગળ જતાં હુચ્ચારાવે છે કે "એના જીવનમાં ને કોઈ બીજી બાળાને સ્થાન જ હતું તો તેણે મારી સાથે લગ્ન કરવાનું કેમ મંજૂર રાખ્યું?" આવી વિચિત્રતા લેખકે વાર્તા તૈયાર થયા પછી તેના પર એક વાર ફરી હથોટી મારવાની ધીરજ રાખી તપાસ્યું હોત તો સહેજે નગરે ચઢી જત, તે પછીની વાર્તાઓ, એન્ડ્યુએટની બેકરી, અમજીવીની દીવાળી એ બે કારણભરી વાર્તાઓ સિવાયની બધીજ આમાગિક છે. કોઈ કોઈ સ્થળે બાપાદોષ નગરે પડે છે તો જોશુદોષ અનેક સ્થળે જણાય છે. આવી પ્રકાશન સંસ્થાઓ બાંધત પરત્વે દુર્લભ દાખવે એ અદ્ય-જ લેખાય.

૧૮. અક્ષલના ઈજારદાર : લેખક: શ્રી. “ બેકાર ” પ્રકાશક: હરિહર પુસ્તકાલય, ટાવર રોડ સુરત. કાઉન સોમપેથ પૃષ્ઠ ૮+૨૦૦, પાકું પૂકું, મૂલ્ય રૂ. દોઢ. ૧૯૩૮

હજીવો હાસ્યરસ જન્મવત્તામાં ભાષ બેકાર હમણીં હમણીં હીક આગળ આવતા જાય છે. બુદ્ધા બુદ્ધાં સામયિકોમાં એમણે લખેલા હાસ્યપ્રતંગો લોકો આજે હોંસે હાંસે વાંચે છે. એવા જ પ્રસંગો ભાષ બેકારે આ પુસ્તકમાં રજૂ કર્યા છે. એમણે અસ્થ ગણાતા જાંતુ માંકડ-મનુષ્ય માંડીને લણેલી ભામિની સુધીની કક્ષાના વર્ગમાંથી હાસ્યરસ ઉપજાવી જનતા સમક્ષ રજૂ કર્યો છે. પુસ્તકની ભાષા મર્માંગી અને હાસ્યોત્પાદક હોઇને જ્યારે મગજ થાકેલું હોય ત્યારે વાંચવા લેનારને પ્રવૃક્ષ બનાવે તેવું છે. પુસ્તકની પ્રસ્તાવના આપણા જાણીતા સાક્ષર શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈએ લખી છે, જેમાં તેમણે ભાષ બેકારની હાસ્યકલાની યોગ્ય મૂલવણી કરી છે.

૧૯. ખાપરા-કોડિયાનાં પરાક્રમે:—લેખક શ્રી. કેશવલાલ ર. સાયલાકર; પ્રકાશક શ્રી. સોમચંદ પાનાચંદ શેઠ, બેંગાલ વર્તમાન પ્રેસ, સુ. બેંગા. પૃષ્ઠ ૮ + ૩૩૮; બોર્ડપટ્ટીનું પૂકું, મૂલ્ય રૂ. ૨૫.

અમદાવાદમાં ખાડીઆ ચાર રસ્તેથી ખાડીઆમાં જવાના રસ્તા પર નાની સરખી કપડાં રીવવાની દુકાનમાં આખો દિવસ સચો વસાવતા અને અવારનવાર સાહિત્યપ્રિય મિત્રોનો મેળો જમાવતા ભાષ સાયલાકરનું લખેલું આ પુસ્તક છે. ધંધે દરજી છતાં સાહિત્ય પ્રત્યેની અભિરુચિએ તેમને કલ્પ પકડાવી. તેમના પ્રકટ થયેલ આ પુસ્તક ઉપરાંત, અવારનવાર સામયિકોમાં પણ લેખો લખે છે. આ પુસ્તકમાં એમણે કાઠિયાવાડની ભૂમિ પર ચંદ્ર ગયેલા બહારવટિયા ખાપરા અને કોડિયાનાં પરાક્રમેની ગાથા વીરરસ ઉપજાવે તેવી શૈલીએ લખી છે. શૌર્યના પૂજકો અને અદ્ભુત રસના રસિયાઓને આ પુસ્તક પડશે. પુસ્તકની બાંધણી જોઈએ તેવી મજબૂત બનાવવા પ્રકાશકે કાળજી રાખવા જરૂર હતી.

૨૦. દોન દ્રુવ:—હરજીવન વિ. સોમૈયા, પ્રકાશક: ભારતી સાહિત્ય સંઘ, પાનકોર નાકા, અમદાવાદ. કાઉન ૧૬ પેથ પૃષ્ઠ ૩૫૨, પાકું પૂકું મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

આજે આપણે ત્યાં શરદ્યાણીની નવલકથાઓના થેક ખડકાં જાય છે એવે વખતે ભારતી સાહિત્ય સંઘના સંચલકોએ દક્ષિણ તરફ નજર પાડેલાં ત્યાંના આજના આપણા નવલકથાકાર શ્રી. રમણલાલ દેસાઈની કક્ષાનું રચન ધરાવતા શ્રી. ખાંડેકરની કૃતિ શુર્જર જનતા સમક્ષ ધરવાનું ઇચ્છ કાર્ય કર્યું છે.

એજ મહારાષ્ટ્રીય લેખક શ્રી. ખાંડેકરની નવલકથા ‘ દોન દ્રુવ ’ના મૂળને વળગી રહી કરેલો આ અનુવાદ છે. લેખકને અન્યાય ન યાય તે માટે અનુવાદકે કાળજી રાખી છે. લેખકે આ નવલકથાનાં આપણી સામાજિક સ્થિતિનું નિરીક્ષણ કરાવી તેમાં પ્રવર્તતી અસમાનતા અને તેના ઉપાય દર્શાવી દિવસ અને અદિસાની હીક હીક સમીક્ષા કરી છે.

મ. પ્ર. વ્યાસ

સામયિકો

ફૅરમ—ડિસેમ્બર: ૧૯૩૮. તંત્રી: રસિકચંદ બી. રાવળ: સંપાદક: જયરાંકર રાં. જાની, ૭૫, ખાર. મુંબઈ ૧૧. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨.
મુંબઈથી પ્રકટ થતા ‘ ફૅરમ ’ના આ અંકમાં મુંબઈના પત્રકારિત્વની આગલી

દરોહ સાયનનાર શ્રી. હેલશંકર વ્યાસ, શ્રી. ખંડુભાઈ દેમાઈ, શ્રી. રવિશંકર મહેતા તેમજ ગુજરાતમાં ક્રાન્તિકારી સાહિત્ય આપનાર નવી દુનિયા કાર્યાલયવાળા શ્રી. ભોગીલાલ ગાંધીના લેખો નજરે પડે છે. શ્રી. ગાંધીના “ બંગસાહિત્યસ્વામી શરદ્ બાબુ ” વાળો લેખ આજે ગુજરાતી બાષામાં ભરપેટ પ્રચાર પામેતા તેમની નવલકથાના વાચકોને શરદ્બાબુના જીવન વિષે ઠીક ઠીક પ્રકાશ આપે તેવો છે. ઉપરાંત આંતરરાષ્ટ્રીય આંદોલનો અને “ સહચાર ” નામક ચાલુ વાર્તા આપી છે એ સિવાય એમાં આવતો એનો બાલવિભાગ બાળકોનું મનરંજન કરી માનદાતા નીવડે તેવો છે. એ રૂપિયાના લવાજમમાં માસિક અલખત સરસ ગણી શકાય.

કિસાન—નવેમ્બર ૧૯૩૮—તંત્રીઓ : બી. લા. દેસાઈ અને શં. જ. રાવલ વ્યવસ્થાપક આર. રાય એન્ડ કંપની ખેતવાંડી રોડ, મુંબઈ ૪. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨-૮-૦

આ માસિકમાં ખેતીવાડીવિષયક લેખો પ્રકટ થાય છે. એના નવેમ્બર અંકમાં ખેડૂનો ઉપયોગી લેખો ઉપરાંત આપણાં જુદાં જુદાં શાકો જેવાં કે કંકાડાં, કરેલાં, કાલિંગડાં, કાલીમડાં, ખીજડાની ફરીઓ (સાંગરી) વગેરેની સૂકવણીને લંગતો માહિતીપૂર્ણ લેખ પણ છે. ઉપરાંત કેરી જંગલનું માનીતું ફળ એ લેખમાં કેરીની કલમો, આંબાને ચંતી હવામાનની અસર વગેરે વગેરે ખેડૂનો ઉપયોગી માહિતી આપવામાં આવી છે.

સ્ત્રીઓ—જાન્યુઆરી : ૧૯૩૬ : તંત્રી શ્રી. કેશવપ્રસાદ હો. દેસાઈ, મંત્રી શ્રી. ચંદ્રકાન્ત જીવનલાલ મહેતા, પીરમંચોરાડ, અમદાવાદ. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪-૦-૦ વડોદરા રાજ્યના પુતકાલયો માટે રૂ. ૩-૦-૦

આ માસિકનો જાન્યુઆરી માસનો અંક જેની થયેલી બંધવરમાંની ફેબ્રુઆરી દર્શાવે છે અને આ અંક જેમાં જ એમાં કંઈક નવીનતા નજરે પડે છે. માસિકના આગલા મંત્રી શ્રી જીવનલાલ મહેતા મંત્રીપદથી નિવૃત્ત થતાં એ સંક્રાંત તેમણે પોતાના પુત્ર શ્રી ચંદ્રકાન્તને સુપ્રત કયું છે અને પહેલે જ અંકે એમણે માસિકના રૂપરૂબ અને ઉદાવમાં કરેલાં ફેરફાર સંદર્ભ દર્શાવેલ રાય છે. ઇચ્છીએ કે કુશળ પિતાનાં સુચોચ પુત્ર યુગ્યગને ઓળખી માસિકને વધુ ઉપયોગી બનાવવા સફળ નીવડે.

મ. પ્ર. વ્યાસ

બાળક : જાન્યુઆરી ૧૯૩૬ : તંત્રી : લિખુભાઈ વ્યાસ; ગ્રાધરા. બાળકનો આ અંક એનો ૧૭મા વર્ષનો પ્રવેશક છે. “ બાળક ” માસિકે અત્યાર સુધીનાં ૧૬ વર્ષો પર્વત કોઈ પણ જાતના બાલ આડખરે સિવાય અને જાહેરખબરોના સંભાર કે કોઈ પણ જાતની મહત્તે લલચાવનારી ચોળના કર્યા સિવાય ચૂકપણે જે કાર્ય કયું છે તે એક રીતે જેમાં ખરેખર પ્રશંસાપાત્ર કાર્ય છે. દર માસે એણે એના બાળવાચકો સમક્ષ કંઈક કંઈ નવીનતા રજૂ કરી છે. એના દર માસે અપાતા ‘ નેટ ’ (ચોખ્ખા) વાચનના બદલામાં મોત્રે એ રૂપિયાનું લવાજમ અદ્ય જ લેખાય.

સ્વીકાર

ધી વાકળ એ. વી. સ્કૂલ અને તેને અંગે ચાલતી અન્ય પ્રવૃત્તિઓનું પહેલું નિવેદન, ગુજરાત વિદ્યાપીઠનું વાર્ષિક નિવેદન ઇ. સ. ૧૯૩૭-૩૮ નું.

પુસ્તકોનો પરિચયસંગ્રહ*

ક્રમાંક	પુસ્તકનું નામ તથા વિષય	લેખક કે અનુવાદક	પ્રકાશક પ્રાપ્તિસ્થાન	પૃષ્ઠ, પૃ.કે. મૂલ્ય	પરિચય આપનાર પત્રો
૧૫૬	ગુજરાતી મહાજનો (અવન ચરિત્રો)	રસુલભાઈ ન. વહોરા	ચરોતર એન્ડ કોર્પોરેશન સોસાયટી આણંદ	૧- ૧-૦ પાકું ૧- ૮-૦	"ભિમિ" જાન્યુ. '૩૬ "સાંજ" ૧૫-૧૨-૩૮ "પ્રજ્ઞાપ્રધુ" ૧૧-૧૨-૩૮ "એકા વર્તમાન" ૨૧-૧૨-૩૮ "જન્મભૂમિ" ૨૨-૧૨-૩૮ "ફૂલછાયા" ૨૩-૧૨-૩૮
૧૭૮	કુમારી હેલન (ચરિત્ર)	"	"	૦- ૨-૦	"સાંજ" ૨૨-૧૨-૩૮ "ફૂલછાયા" ૨૩-૧૨-૩૮ "પ્રજ્ઞાપ્રધુ" ૨૫-૧૨-૩૮ "ભિમિ" જાન્યુ. '૩૬
૧૭૯	અપંગની પ્રતિભા (ચરિત્ર)	મગનભાઈ પ્ર. દેસાઈ	નવજીવન પ્ર. મંદિર-અમદાવાદ	૦-૧૨-૦	"ફૂલછાયા" ૬-૧-૩૬ "પારીદાર" ચોથું ૬૫ "ભિમિ" જાન્યુ. '૧૮૩૬
૧૭૫	દીપશિખા (દ્વંડી વાતા)	અમીદાસ કાણુકિયા	આર. આર. શેઠની કંપની મુંબઈ	૫. ૧૧૧ ૧- ૮-૦	"પ્રજ્ઞાપ્રધુ" ૧-૧-૩૬
૧૬૩	વિરાજવહુ (નવલકથા)	મહાદેવ હ. દેસાઈ	નવજીવન પ્ર. મંદિર અમદાવાદ	ગીજી આ. ૦-૧૦-૦	"સાંજવર્તમાન" ૧૫-૧૨-૩૮
૧૨૬	અપરાધી (નવલકથા)	ઝવેરચંદ મેઘાણી	ગુજર્ અંધરલ યુ. કો. અમદાવાદ	૪ ૩૮૪ ૮-૦	"પ્રજ્ઞાપ્રધુ" ૧૮-૧૨-૩૮
૧૬૮	અધિકાર વચ્ચે (નાટક)	ઈન્દુલાલ ગાંધી	લેખક પોતે: સમરસેટ ટ્રીટ. કેમ્પ, કરાચી	૫. ૧૧૦ ૧- ૦-૦	"પ્રજ્ઞાપ્રધુ" ૧૮-૧૨-૩૮
૨૩	શેષપ્રશ્ન (નવલકથા)	માધવરાવ કણુક	એન. એમ. ઈસ્ટર્ની કંપની મુંબઈ ૨	૨- ૮-૦	"ગુજરાતીપંથ" ૧૮-૧૨-૩૮

* આ કોષ્ટકમાં જે પુસ્તકોના ક્રમાંક આપણામાં આપ્યો છે તેનો તેજ ક્રમાંક, જે તે પુસ્તકનો પરિચય ફરીવાર અન્ય સામયિકમાં પ્રકટ થતાં આપણામાં આપ્યો છે અને હવે પછી અપાયો—તેનો પૃષ્ઠ.

૧૩૨	શુભદા (નવલકથા)	શાંતિલાલ શાહ દિમાંશુ ચક્રવર્તી	એન. એમ. ટક્કરની કંપની મુબમ્બે ૨	૨-૮-૦	"બાલજીવન" માગસ્ટર '૯૫ "ગુજરાતીપંચ" ૧૮-૧૨-૩૮ "અભિષેક" જાન્યુ. '૩૯
૩૨	અંજનિ (નાટક)	રમણલાલ વ. દેસાઈ	"સયાજી વિજય" પ્રેસ, વડોદરા	૨-૮-૦	"ગુજરાતીપંચ" ૧૮-૧૨-૩૮
૭	કલંકિત (નવલકથા)	મણિભાઈ ભ. દેસાઈ	ગુર્જરપ્રેસ રત્ન કા. અમદાવાદ	૧-૪-૦	"ગુજરાતીપંચ" ૧-૧-૧૯૩૯
૧૪૪	દોન દુવ (નવલકથા)	હરજીવન ત્રિ. સોમૈયા	ભારતી સાહિત્ય સંઘ અમદાવાદ	૨-૦-૦	"અભિષેક" જાન્યુ. ૧૯૩૯
૩૯	દરિયાલાલ (નવલકથા)	શુભવંતરામ આચાર્ય	પ્રજાપંથુ પ્રિં. પ્રેસ અમદાવાદ	૨-૦-૦	"ગુજરાતીપંચ" ૧-૧-૩૯
૧૨૭	નિરંજના (નવલકથા)	મુળજીભાઈ પી. શાહ	"ભારત" કા. વડોદરા	૨-૦-૦	"ગુજરાતી પંચ" ૧-૧-૩૯ "મું. સં." ૭-૧-૩૯
૧૮૧	ઉમા (ટૂંકી વાર્તાઓ)	પ્રદુભાઈ જાલભાઈ	નવચેતન સા. મંદિર ભદ્ર અમદાવાદ	૧-૮-૦	"ગુજરાતીપંચ" ૧-૧-૩૯
૧૩૧	ચોગી કોણ ? (નાટક)	દિવ્યાનંદ	"	૧-૪-૦	"ધ્રુવક" જાન્યુ. '૩૯
૧૧૪	જંગીજખાન (ઐતિહાસિક)	રમણીકલાલ જ. દલાલ	જીવનલાલ અમરસી મહેતા અમદાવાદ	પાકું ૨-૦-૦	"ગુજરાતી" ૨૫-૧૨-૩૮
૩૦	સ્વાયત રશિયા (ઐતિહાસિક)	ઉત્તરંગરાય ઓઝા	" "	પૃ. ૨૨૩ ૧-૮-૦	"પ્રજાપંથુ" ૨૫-૧૨-૩૮
૧૭૧	ભારતમાં અંગ્રેજો રાજ્ય (ઐતિહાસિક)	ગોપાળરાવ વિદ્યાસિ	ચતુર્ગુજ જસાણી એ દીવા (સી. પી.)	૬+૧૫૨ ચિત્ર ૪૧ ૧૦-૦-૦	"નવસૌરાષ્ટ્ર" ૧૫-૧૨-૩૮
૧૧૬	લકનનાં ગીતો (આભેષયોગી)	મુળજીભાઈ ભક્ત	ફૂલચંદ બાગ- મંદિર નડીઆદ	૫૪ ૬૮ કાચુ ૦-૪-૦	પ્રજાપંથુ ૨૫-૧૨-૩૮ "ધ્રુવક" જાન્યુ. '૩૯ "ભિમિ" જાન્યુ. '૩૯

૧૬૫	પદ્મીમિત્રો (આલોપથોગી)	મંગનલાષ પટેલ	જૂનર ગ્રંથ ૨૦ કાર્યા. અમ- દાવાદ	૦-૫-૦	"બાલચવન" માગસર '૬૫
૧૭૬	રતન (કાવ્ય)	અન્નવદન મહેતા	આર. આર. શેઠની કંપની મુબઇ	૫૪ ૯૧ ૧-૦-૦	"પ્રત્યક્ષ" ૧-૧-૩૯
૧૭૭	કાવ્યસંહિતા (કાવ્ય)	અનામી	રણજિત એમ. પટેલ હોલોડ (એ. પી. રેડવે)	૧-૦-૦	"શ્રીભોધ" જાન્યુ. '૩૯ "પ્રત્યક્ષ" ૧-૧-૩૯ "જન્મભૂમિ" ૫-૧-૩૯
૧૨૮	સંવાદો (પ્રકીર્ણ)	સ્વ. બોમ્બેશયંદ્ર પાઠકજી	જયમનગૌરી બો. પાઠકજી ખપાટિયાચકલા મુરત	૧-૦-૦	"જન્મભૂમિ" ૫-૧-૩૯
૮૪	પકવાનપોથી (પ્રકીર્ણ)	વિમળાબેન મ. પડયા	એન એમ. ત્રિપાઠીની કુ. મુબઇ	૨-૮-૦	"શ્રીભોધ" જાન્યુ. '૩૯
૧૩૪	બેઠો બળવો (સામાજિક)	જયલિખજી	જ્યોતિ કા. લિ. અમદાવાદ	૧-૦-૦	"જન્મભૂમિ" ૫-૧-૩૯
૪૭	જેકિલ અને હાઇડ (નવલકથા)	મંગનલાષ પ્ર. દેસાઈ	નવજીવન પ્ર. મંદિર અમદાવાદ	૦-૬-૦	"જન્મભૂમિ" ૫-૧-૩૯
૬૯	પારિજાત (કાવ્યો)	પૂજાલાલ	અરવિંદ કાર્યા- લય-આણંદ		"ભિમ" જાન્યુ. '૩૯ "ફૂલજાત" ૨૬-૧૨
૧૮૨	નૂતન બાળપોથી	શંકરભાઈ સો. પટેલ	લેખક પોતે નિઝામ પુરા જૂ- તડીયાં પા વડોદરા	૫ ૪૪ ૦-૩-૦	"પાટીદાર" પોષ '૬૫ "પ્રત્યક્ષ" ૨૫-૧૨-૩૯
૧૪૭	કેળવણીનો કાયદો (કેળવણી)	મ. મેહનદાસ ક. ગાંધી	નવજીવન પ્ર. મં દિર-અમદાવાદ	૧-૦-૦	"સાંજવર્તમાન" ૧૫-૧૨-૩૯ "ભિમ" જાન્યુ. '૩૯
૧૮૬	ત્યાગમૂર્તિ અને બીજા લેખો (સામ.જિક)	ગાંધીજી	" "	૧-૦-૦	"ભિમ" જાન્યુ. '૩૯ "ફૂલજાત" ૨૩-૨-૩૯ "પાટીદાર" પોષ '૬૫

૧૬૯	યુરોપમાં મુદ્રાન- અવન (સામાજિક)	રા. બા. ગોવિંદ દલાઈ હા. દેસાઈ	લેખક પોતે, અલ્પાપરી વડોદરા	...	"ગુજરાતી પંચ" ૧૮-૧૨-૩૮
૧૭૦	અવનભારતી (સાહિત્ય)	કાકા કાલેશ્વર	નવઅવન પ્ર. મં દિર અમદાવાદ	૨-૮-૦	"ગુજરાતી પંચ" ૧૮-૧૨-૩૮
૧૫	લલિત કાવ્યસંગ્રહ	લલિતાશંકર વ્યામ	પ્રસન્નગય લલિ તારી કર વ્યામ નાગરકેળીઆ સુત	૧-૪-૦	"ગુજરાતી પંચ" ૧૮-૧૨-૩૮
૧૮૪	નીતિનાશને માર્ગે (સામાજિક)	મહાત્મા ગાંધીજી	નવઅવન પ્ર. મં દિર અમદાવાદ	૦-૮-૦	"ભિમિ" જાન્યુ '૩૯ "પાટીદાર" પોષ '૬૫ "ગુજરાતી પંચ" ૧૮-૧૨ "ફલજાપ" ૨૩-૧૨-૩૮ "સાંજવત્માન" ૫-૧ "પ્રજાપંથુ" ૮-૧-૨૯
૧૮૫	શ્રી ગુરુતીલામૃત (ધાર્મિક)	રંગ અવધૂત	અમૃતયાત્ર ના ચાલાલ મોદી મોદીમાથ નડીઆદ	૧-૦-૦	"ગુજરાતી પંચ" ૧૮-૧૨-૩૮
૧૩૮	વિશ્વવર્ણન (પરિચય પુસ્તક)	હોટાલાલ મો કામદાર	ભાગતી સાહિત્ય સંઘ અમદાવાદ	પૃ. ૪૬૨ પાકું ૩-૮-૦	"સ્ત્રી શક્તિ" ૧૮-૧૨-૩૮ "નવનૌજાતી" ૧૫ ૧૨ "ભિમિ" જાન્યુ. '૩૯
૧૭૨	વિશ્વશાંતિ (કાવ્ય)	કમાશંકર જોષી	નવઅવન પ્ર. મંદિર અમદાવાદ	૦-૨-૦	"ફલજાપ" ૨૩-૧૨-૩૮ "ભિમિ" જાન્યુ '૩૯
૧૫૩	સંગીતની પ્રાથમિક માહિત (સંગીત)	નાગયજ્ઞ મે ખરે	નવઅવન પ્ર દિર અમદાવાદ	૦-૨-૦	"ફલજાપ" ૨૩-૧૨-૩૮ "ભિમિ" જાન્યુ '૩૯
	ચિત્રગારી (પ્રકીર્ણ)	ગુરાળ	૩૫મ સાહિત્ય કા. મુખ્ય ૩	૧-૦-૦	"ગુજરાતી" ૨૫-૧૨-૩૮

૧૮૬	અંકકલનો ઇતિહાસ	બેકાર	હરિદ્વર પુસ્તક લય ટાવર રોડ સુરત	૧-૮-૦	"સાન્નિવર્તમાન" ૫-૧-૩૬ "ગુજરાતી પંથ" ૧-૧-૩૬
૧૪૧	ખોરાક (આરોગ્ય)	ચિમનલાલવૈષ્ણવ	લોકોપયોગી ગ્રં થમાળા પોરબંદર	૫. ૧૬૬ ૦-૮-૦	"નવસૌરાષ્ટ્ર" ૧૫-૧૨-૩૮
૧૮૦	મરાઠી	સૈયદ પીરસાહેબ હુસેનઅલી	રામપ્રદીપ અલા- ઉદીપ પેટલાદ	૦-૧૦-૦	"કૃતકાળ" ૬-૧-૩૬
૧૭૩	શરીર અને આરોગ્ય (આરોગ્ય)	ચરિશંકર જ. ત્રિવેદી	ગુજરાત આયુ- વેદિક કાર્મરી અમદાવાદ	૫. ૨૨૪ ૧-૮-૦	"નવસૌરાષ્ટ્ર" ૧૫-૧૨-૩૮
૧૪૨	સાનમાં સમગ્રનું (આરોગ્ય)	ડાહ્યાલાલ હ. ગાની	રોપચ ગ્રંથમાળા વડવાણ	૫. ૧-૧ ૦-૫-૦	"નવસૌરાષ્ટ્ર" ૧૫-૧૨-૩૮
૯૬	પશ્ચિમના દેશોની કેળવણી ભા. ૧-૩ (શિક્ષણ)	ડૉ ગમ્મન શ્રી. ખેર	હરિયામુર્તિ પ્ર. અને મંદિર ભાવનગર ભાગના	૨-૮-૦	"ગુજરાતી" ૨૫-૧૨-૩૮
૧૭૪	રૂપરેખા (કાવ્યો)	ભગવાનલાલ લ. માંકડ	લેખક ચોતે રાજકોટ	૫. ૬૬ ૧-૦-૦	"ગુજરાતી" ૨૫-૧૨-૩૮

સૌથી વધારે વર્તમાનપત્રો : જાપાનમાં

હેલ્લા થોડા સમયથી ફેલાવાની બાબતમાં લંડનનાં બે પત્રો; 'ધી ડેઇલી એક્સપ્રેસ' અને 'ધી ડેઇલી હેરલ્ડ' વચ્ચે ખૂબ રસાકસી ચાલી હતી. દરેક પત્ર પોતાનો ફેલાવો વીસ લાખથી વધારે હોવાથી જગતમાં વધારેમાં વધારે ફેલાવો હોવાનું દાવો ધરાવતું હતું; પણ જાપાનના ખબરે આ બંને પત્રોને મૂંઝા બનાવી દીધા. 'ધી વર્લ્ડ ન્યુઝ પ્રેસ' આ પત્રોને પૂર્વમાં જાપાન પ્રતિ દ્રષ્ટિ કરવાની સલાહ આપી છે, ત્યાં 'ઓસાકા મૈનિયિ' નો હમેશનો ફેલાવો ત્રીસ લાખનો છે. 'ટોકિયો મૈનિયિ' નો ફેલાવો બે લાખ ચાળીશ હજારનો છે.

વર્તમાનપત્રોની દુનિયામાં જાપાનનું અગ્રસ્થાન હોવાનું કારણ એ છે કે બાળકોને બાદ કરતાં બધા જાપાનીઓ શિક્ષિત છે.

માસિકો મહ્યા તારીખ

નામ	પુસ્તક	અંક	માસ	તારીખ
આયુર્વેદવિગ્ન	૨૧	૧૨	આશ્વિન	૨૩-૧૨-૩૮
ભર્મિ	૮	૧	જન્યુઆરી	૩-૧-૩૯
કિરેમર	૪	૪	શ્રાવણ	૨૨-૧૦-૩૮
કુમાર	૧૫	૧૨	માગશર	૨૭-૧૨-૩૮
ખેડૂત, ખેતી ને સહકાર	૫	૬	ડિસેમ્બર	૧૧-૧૨-૩૮
ખેતીવાડી	૪	૮	માગશર	૮-૧-૩૯
ખેતીવાડીવિગ્ન	૨૭	૫	ડિસેમ્બર	૨-૧-૩૯
શુશ્રુષુન્દરી	૩૧	૫	જન્યુઆરી	૧-૧-૩૯
આમજીવન	૯	૬	જન્યુઆરી	૨-૧-૩૯
ચરોતર	૮	૧૨	ડિસેમ્બર	૧૬-૧૨-૩૮
ચિત્રમય જગત	૨૪	૧૨	જન્યુઆરી	૨-૧-૩૯
નવચેતન	૩૪	૪	જન્યુઆરી	૨-૧-૩૯
નવચના	૩	૯	ડિસેમ્બર	૧૭-૧૨-૩૮
પાટીદાર	૧૬	૩	પોષ	૨૬-૧૨-૩૮
પૂર્ણા	૨	૫	ડિસેમ્બર	૧૬-૧૨-૩૮
પ્રસ્થાન	૧૪	૧	કારતક	૧૧-૧૨-૩૮
દાર્પસ ગુ. સભા ત્રિમાસિક	૩	૩	ઑક્ટો-ડિસેમ્બર	૧૪-૧૧-૩૮
બાલમિત્ર	૧૮	૬	જન્યુઆરી	૨-૧-૩૯
બાલસખા	૨	૮	જન્યુઆરી	૩-૧-૩૯
બાળક	૧૭	૧	જન્યુઆરી	૨-૧-૩૯
બાલજીવન	૧૭	૩	જન્યુઆરી	૮-૧-૩૯
બુદ્ધિપ્રકાશ ત્રિમાસિક	૮૫	૪	ઑક્ટો-ડિસે	૮-૧-૩૯
માનસી ત્રિ.	૩	૩	ઑક્ટો-ડિસે.	૫-૧૧-૩૮
યુવક	૯	૧	જન્યુઆરી	૨-૧-૩૯
વસંત-ત્રિમાસિક	૩૭	૩	શ્રાવણ-આશ્વિન	૩-૧૧-૩૮
વૈદકસ્પતક	૪૪	૧	જન્યુઆરી	
વ્યાયામ	૨૪	૩	ડિસેમ્બર	૨૧-૧૨-૩૮
ચારદા	૩૦	૩	ડિસેમ્બર	૧૫-૧૨-૩૮
ચિદામૃતપત્રિકા	૧૩	૧૦	માગશર	૨૧-૧૨-૩૮
સૌરાષ્ટ્ર ચિદામૃત	૧૨	૨	સપ્ટે-નવે.	૧-૧૨-૩૮
સ્ત્રીબોધ	૮૩	૧	જન્યુઆરી	૫-૧-૩૯

મહાકાળના અપરમાં પૃથ્વીના પ્રદેશ : મોગલ સલ્તનતના જમાનામાં નવસારીના ગુલાબના બગીચાઓના સત્વનીચોડ-અતરો-એ જહાંગીરનું દિલ જીત્યું હતું. ત્યારે નવસારીની જગનાથી વહેપારી વહાણોમાં દેશપરદેશ વેચાતી. નવસારી તાલુકાની સરહદે મીઠા-જાને કઠિ પથ્થરો ફોડી લોખંડ ગળાતું-શીધાતું, કહે છે કે નવસારીના વણાટનો ઉલોગ જેવા દેશ પરદેશથી અનેક મુસાફરો આવતા.

યુવક : જાન્યુઆરી : ૧૯૩૯

ઉધડતા પાને : સાહિત્ય એ જીવનનું પ્રતિબિંબ છે, એમ સ્વીકારીએ તો પ્રગતિ-શીલ સાહિત્ય સમજવું સહેલું પડશે. જીવન હમેશાં પ્રગતિશીલ નથી જ હોતું; લેખકને કેટલીક વાર પીછેહઠ પાણી કરવી પડે છે, એટલે સર્જક પણ હમેશાં પ્રગતિશીલ જ હોય એ અસંભવિત છે. તે જે સર્જવાનો તે તો જીવનમાંથી જ. એટલે તો આપણને કેટલીયે કૃતિઓ પીછેહઠ કરાવનારી લાગે છે. કેટલાકે ‘હું કલાકાર છું’, મને ગમે તે સર્જક’ એમ કહી ‘કલાની ખાતર કલા’ સર્જે છે કે જેને આપણે વાંચતાં પણ અચકાઈએ, આપણને વાંચતાં જ ગુણસા ઉપજે.

ગામડે જન્મને : બાવાઓની આપણને શું જરૂર ? બાવાઓને શા માટે પોપવા તોષ્ટએ ? ધર્મને નહિ સમજનાર ધર્મનું શું રક્ષણ કરવાના ? અને એમની સંખ્યા પણ દેશમાં ક્યાં નાનીસૂતી છે ? રાષ્ટ્રની શક્તિ વેડફાઈ રહી છે. આ બાવાઓને કાંઈ સર્જનાત્મક કામમાં ન રોકી શકાય ? ગામડાની પ્રગતિ બાવા બાવાઓ ચૂસે, સંસ્કારી કર ચૂસે અને તેમની અચાનકતા ચૂસે, પછી ગામડાં ક્યાંથી ટટાર રહી શકે ?

ગ્રામોદ્ધારની આર્થિક બાજુ : ગ્રામોદ્ધારના આર્થિક કાર્યક્રમમાં જેટલું મહત્ત્વ જેતીની સુધારણાનું છે તેટલું જ મહત્ત્વ ગ્રામઉદ્યોગો ખીલવવાનું છે. ગ્રામઉદ્યોગો સિવાય એકલી જેતી ટકી શકે તેમ નથી, જેતીની આજે છે તેવી મરણુતોલ સ્થિતિ યદ્ય હોય તો તેના કારણના મૂળમાં ગ્રામઉદ્યોગો લોપાયમાન થવાથી ઉદ્યોગોમાં રોકાયેલા બધાય શ્રમજીવીઓને જેતીનો આશરો લેવા પડ્યો, અને પરિણામે જેતી ઉપર ઘણા વધારે પ્રમાણમાં કામ પૂરું પાડવાનું બારણું આવ્યું. ગ્રામઉદ્યોગો પુનર્જીવન પ્રાપ્ત કરે, ખૂબ ખીલે અને વિકાસ સાધે તો જેતી ઉપરનું અસહ્ય બારણું ઓછું થાય અને શ્રમજીવીઓ માટે શ્રમનાં અનેક ક્ષેત્રો પ્રાપ્ત થાય. આજે ગામડાંઓ વૃદ્ધતાં ગમ્ય છે કારણ કે ગામડાંઓમાં ઉદ્યોગ નથી, શ્રમનું ક્ષેત્ર નથી, ગામડાંઓ વૃદ્ધ અને રહેશે માનવસંખ્યાથી ઊભરાય તેમાં રાષ્ટ્રની આર્થિક ઉન્નતિ સંભવી શકે તેમ નથી. કારણ કે હિંદુસ્થાન કૃષિપ્રાધાન્ય દેશ છે અને કૃષિ ઉદ્યોગની એ વિશિષ્ટતા છે કે તેની સાથે સહઉદ્યોગો યોગાય છે. ઉદ્યોગ અને કૃષિ પરસ્પર બંનેને સહાયજૂત થાય છે અને એકબીજાને પોષે છે. ઉદ્યોગ વિના કૃષિ સમૃદ્ધ થતી નથી અને કૃષિ વિના ઉદ્યોગ સંભવતો નથી. હજારો બેકારોને કામ ત્યારે જ મળી શકે જ્યારે ગ્રામઉદ્યોગોના વિકાસ થાય અને ગ્રામઉદ્યોગ આખા દેશભરમાં લ્યાપક બને કરોડો ખેડૂતો જેતીમાં શ્રમ કરવા છતાં બેકાર જેવા છે; કારણ કે તેમની જેતીને ગ્રામઉદ્યોગની સહાય નથી, સહકાર નથી, જેતીની સુધારણા બે ગ્રામોદ્ધાર અને રાષ્ટ્રના આર્થિક કલ્યાણના પ્રાણ સમી

હોય તો ગ્રામઉદ્યોગ રાષ્ટ્રના આર્થિક ઉન્નતિના આત્મા સમાન છે. ગ્રામઉદ્યોગ વિના ગ્રામો દ્વાર નથી, અને ગ્રામોદ્ધાર વિના દેશની મુક્તિ નથી, માટે ગ્રામઉદ્યોગ દેશની મુક્તિનું સાધન છે.

પ્રસ્થાન : કારતક : ૧૯૯૫

વરકન્યાની અવસ્થા : પરણતી વેળાએ વરકન્યાની ઉંમર કેટલી હોવી જોઈએ એનું આજે આપણમાં કંઈ ઠેકાણું રહ્યું નથી. વરકન્યા ચાલતાં પણ શીખ્યાં ન હોય ત્યારે તેમનાં માતૃપિતા તેમના વતીથી તેમને કાખમાં તેડી ફેરા ફરી કામ પતાવે છે. વળી સગણી માતાઓ સાત પગલાં સાથે ભરે ને પછી એકને પુત્ર ને બીજાને પુત્રી અવતરે તો એ બેના વિવાહ થયા ગણાય છે. વળી કેટલીક વાર વૃદ્ધી પણ વર લાડકા ના સાજ સજે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં વરકન્યાની સાચી વય શું હોય જોઈએ તે શાસ્ત્રપ્રમાણથી બતાવ્યું છે.

ઉપદેશસાર : તામીલનાડમાં મહર્ષિ તરીકે ગણાતા અને સાચા મહર્ષિનું જીવન જીવતા મહર્ષિ રમણના ઉપદેશનો સાર આમાં સંગ્રહાયો છે. એ ઉપદેશસારના જુદી જુદી ભાષાઓમાં અનુવાદો થયા છે. ગુજરાતીમાં પણ એ આજે મળે છે. સૌ કોઈ એ જરૂર વાંચે.

આપણાં શાકો : દરેક શાક કુમળાં જ લેવાં જોઈએ. ઉપરથી સહેજસાજ છેલવાં જોઈએ, બહુ નહિ. દરેક શાક વધાર મૂકી પાણીમાં બારીને જ ખાવાં જોઈએ, એકલા તેલમાં કંકડવેલાં શાકો કોઈપણ રીતે ખાવાં ઇષ્ટ નથી. શાક રસાદાર, સારી રીતે ચડી ગયેલાં, મનને પ્રિય હોય એવાં બનવાં જોઈએ. કાચાં ખાધ શકાય તેવાં શાકો ખૂબ ખાવાને કારણે ખાવાં. શાક સ્વાદ માટે નહિ પણ તેમાં રહેલા કિંમતી દારો માટે આપણે ખાઈએ છીએ. આખોય લેખ વિવિધ શાકોના ગુણદોષ પર સારો પ્રકાશ પાડે છે. ખાસ વાંચવો.

શારદા : ડિસેમ્બર : ૧૯૩૮

રાજપૂતાનાનું ઐતિહાસિક મહત્વ : આ ભૂમિ ભારતનું નાક છે. એ જ ભારત-વર્ષનો પ્રાણ છે. ન્યાં પ્રાચીન આર્ય સભ્યતા, રાજ્યનીતિ અને ક્ષત્રિયોની પ્રાચીન વિભૂતિ-ઓનું દર્શન પ્રાપ્ત થાય છે. અહીંના ઇતિહાસનાં પૃષ્ઠો ઉચ્ચાવતાં મુઠ્ઠાં દિલમાં પણ જોય આવી જાય છે. કાયરોની ભુગમમાં પણ નવીન જોમ આવી જાય છે.

તપ એટલે સૂર્યસ્નાન : માનવજાતિની ઉન્નતિ પ્રકાશની સહાયથી પરાકાષ્ઠાએ પહોંચી હતી, ફરી એ જ માર્ગે આગળ વધી રહી છે. પ્રકાશના સક્રિય જ્ઞાન વિના અધિકારના અભેદ કિંદલા કેમ જીતાય ? સીધી કે આડકતરી રીતે સૂર્યપ્રકાશ મેળવ્યા વિના માનવી જીવન અસમ્ય-અસંભવિત છે, તથાપિ માનવજાતિ એ વિશે વિશેષ લક્ષ કે કાળજી રાખતી નથી, અને જગતની એ મહાચકિતથી, જગતના એ અખૂટ ધનથી શા માટે વંચિત રહે છે ? એ મેળવવા માટે ભારે પરિશ્રમ કે અથાક પ્રયાસ કરવાની કશી જરૂર નથી. એથી રક્ષણ મેળવવા માટે, એથી વંચિત બનવા માટે ધરખાર બાંધવાની ખટપટ કરતી પડે છે. રક્ષક બનવા માટે પ્રયત્નોની આવશ્યકતા છે. દેવ, પ્રકાશિત, તેજસ્વી બનવા માટે તો કયા કાર્યની અગત્ય નથી, એ તો અનાયાસે બની શકાય છે, પણ એ સમજવું હજી છેડી છે. અજ્ઞાનતાની ઉધમાં ધોરતી માનવજાતિ માટે મનુષ્ય અને પ્રકાશદર્શનની પુણ્ય પગ દવે આવી પહોંચી છે.

તેમના મહેમાનો સાથે લીધેલી પુસ્તકાલયની મુલાકાત વખતે રૂ. ૮) ની કિંમતનું 'ધડિયાળ બેટ આયુ' છે.

સરસાપ—(તા. ૪ડી)ને શ્રી. રતિલાલ બોધાયકર ઉપાધ્યાય તરફથી રૂ. ૨૫-૮-૦ નાં તથા શ્રી. રતિલાલ શિવલાલ ઉપાધ્યાય તરફથી રૂ. ૨૩ ની કિંમતનાં પુસ્તકો મળ્યાં છે.

ખરેસાણા—(તા. સિદ્ધપુર)ને પા. નાગરભાઈ ધનાભાઈ તરફથી રૂ. ૪-૮-૦, પા. કાશીરામ શંકરદાસ તરફથી રૂ. ૨-૮-૦, પા. હરિભાઈ શંકરદાસ તરફથી રૂ. ૧-૮-૦ તથા પા. મગનભાઈ બેચરદાસ તરફથી રૂ. ૧-૦-૦ મળ્યાં છે.

કરજણ મહાલ પુ. પરિષદ—બચાર મુકામે તા. ૧૫-૧-૩૯ ના રોજ સાક્ષર શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈના પ્રમુખપદે મળનાર છે.

સા. પુ.ના મકાનની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા—મહુદ (તા. પાટણ)ના વાડીલાલ બેચરદાસ સા. પુ. ના નવા બંધાયેલા મકાનની ઉદ્ઘાટનક્રિયા તા. ૧-૧-૩૯ ના રોજ મહેસાણા પ્રાંત સુબા સા. મે. રા. રા. કસાલકર સાહેબના શુભ હસ્તે કરવામાં આવી હતી.

સા. પુ. ના મકાનની ખાતમહૂર્તક્રિયા—દીધસ (તા. કામરેજ) ના સા. પુસ્તકાલયના ખાત મુહૂર્તની ક્રિયા નવસારી પ્રાંત પંચાયતના અધ્યક્ષ રાજરત્ન દિનશાસ્ત્રીતનજી દાણુના હસ્તે કરવામાં આવી હતી.

૧૦ રાં પું મંડળ

કઠી મહાલ મંડળે નવા વર્ષમાં કરેલું કાર્ય—કઠી મહાલમાં કુલ શાળાવાળાં ૧૫ ગામ પૈકી તેમાં ગયા વર્ષે આખરે ૩૬ ગામે ગ્રામ્ય પુસ્તકાલય અને કઠીમાં એક કર્યા પુસ્તકાલય મળી ૪૦ ગામે પુસ્તકાલય હતાં, અને પંદર શાળાવાળાં ગામે પુસ્તકાલય નહોતાં. આ ગામેએ હાલના મહાલ શાળાધિકારી અને મહાલ મંડળના પ્રમુખ શ્રી. મગનલાલ, ચતુર્થુજ મહેતા તથા મંત્રી શ્રી. મહંતલાલ ર. દવેના સતત પ્રયત્નથી પંદર ગામે પુસ્તકાલય બનાવવામાં આવ્યાં છે. (ત્યાં પણ પુસ્તકાલય બનાવવામાં આવ્યું છે, એટલે એકંદરે સોળ ગામે હુંક મુદતમાં પુસ્તકાલય બનાવવામાં આવ્યાં છે.) ઉપરાંત મહાલ મંડળની કાર્યવાહક કમિટી વારંવાર મેળવી પુસ્તકાલય પ્રશ્નિ જેમ અને તેમ પણ ઉપકારક થાય તેવી રીતે પ્રચારકાર્ય પણ કરે છે.

આણુ સાહે મહાલમંડળે શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા લીધી છે. તેમાં ૭૩ પરીક્ષેએ પરીક્ષા આપી છે. આ પરીક્ષામાં મેટ્રીક સીનિયરો વિદ્યાર્થીઓ, વિદ્યાર્થીનીઓ, ઇતર ગૃહસ્થો, ઓશિક્ષિકાઓ ઉપરાંત બીજા તાલુકાના શિક્ષકશ્રેણીઓએ પણ ભાગ લીધો છે. જૂથમંડળો વ્યવસ્થિત કરવા, વાચનનો વિશેષ પ્રમાણમાં લાભ લેવા તથા પરિષદ બરવા પણ વ્યવસ્થા થઈ છે.

કઠી મહાલ પુસ્તકાલય મંડળે તા. ૧૩-૧૧-૩૮ના રોજ 'લુકર ટિ. ડોશિંગ્ન' પુસ્તકની શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા લીધી તેમાં કુલ ૭૩ પરીક્ષેએ પરીક્ષા આપી. તે પૈકી હિતમ કોટીનાં પંદર છે.

મહેસાણા પ્રાંત પ્રચારકની ખેરાણુ મહાલમાં ફેરફાર—મહેસાણા પ્રાંત પ્રચારક ખેરાણુ મહાલનાં પુસ્તકાલયોના તપાસણી માટે ખેરાણુ મહાલમાં નીકળ્યા છે. તે મહાલનાં

તમામ પુસ્તકાલયો તેમની મદદ લઈ વર્ગીકરણનું કામ પૂરું કરી નાખશે. તે માટે જોઈતાં ફાઈલો જોડાણ કરવા પુસ્તકાલયમાંથી જે તે પુસ્તકાલય મંગાવી લેશે.

શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા—દામનગર મહાલ પુ. મંડળ તરફથી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા લેવાઈ હતી, તેમાં ૩૮ પરીક્ષ્યોએ ભાગ લીધો હતો, જેમાંના ૩૫ શિક્ષકો તથા ૨ વિદ્યાર્થીઓ ઉત્તીર્ણ થયા છે. તે પૈકી ૯ ધનામને પાત્ર નીવડ્યા હતા; જેમને જર્મન સિલ્વરના લોટા-ધ્યાલા આપવામાં આવ્યા હતા. બાકીનાઓને પ્રમાણુપત્રો આપવામાં આવ્યાં હતાં.

દામનગર મહાલ પરિપદ—તા. ૨૨-૧-૩૯ ના રોજ મળનાર છે. આ કાર્યમાં દામનગર મહાલશાળાધિકારી શ્રી. દવે સાહેબ હીક હીક રસ લઈ રહ્યા છે તે બદલ તેઓશ્રીને અભિનંદન.

૧૫ મી શિષ્ટવાચન પરીક્ષા: અપંગની પ્રતિભા: તા. ૨૨-૧-૧૯૩૯ સવારના ૭ થી ૧૦.

“ પુસ્તકાલય ” માસિકના ડિસેમ્બર અંકમાં સરદાર પરીક્ષાને લગતી હકીકત શ્રી. મોતીલાલ અમીન સાહેબે જણાવી છે. હજી પણ એ માટે તમે તૈયારી ન કરી હોય તો આજથી જ કરવા માંડો અને આવા ઉત્તમ પુસ્તકના વાચનને લાભ અવશ્ય મેળવી એની પરીક્ષા આપો.

પર્વણીદિન—આજ માસની ૨૫ મી તારીખે એ શુભ દિવસ જરૂર ઉજવશે. એને અંગે વિવિધ કાર્યક્રમોની યોજના કરજો; એને લગતી ખાતાની સૂચના આ અંકમાં અન્યત્ર આપી છે; અને “ પુસ્તકાલય ” માસિકના ગતઅંકમાં પણ એને લગતી વિવિધ યોજનાઓ રજૂ કરેલ છે. એ શુભ દિવસે તમે જે જે કાર્યક્રમ ઉજવો તેની નોંધ “ પુસ્તકાલય ” ના તંત્રી પર જરૂર મોકલી આપજો.

અંતર્યામી અને મંત્રીઓ માટે પ્રાંતવાર શિક્ષણવર્ગો—ત્રીએ દર્શાવેલાં સ્થળોએ તેની સામે દર્શાવેલ તારીખોએ બસશે. હજી પણ જે બાઈઓએ વર્ગોના શિક્ષણથી વંચિત રહ્યા હોય તેઓ જરૂર એનો લાભ લે.

પ્રાંત	તારીખ : વાર	સ્થળ
૧ વડોદરા	૨૩-૨૪-૨૫ માર્ચ ગુરુ, શુક્ર, શનિ	રણપુર તા. કરજળ
૨ મહેસાણા	૧૭-૧૮-૧૯ એપ્રિલ સોમ, મંગળ, બુધ	વડનગર
૩ નવસારી	૨૭-૨૮-૨૯ એપ્રિલ ગુરુ, શુક્ર, શનિ	પલસાણા
૪ અમરેલી	મે મહિનામાં તારીખો ચોક્કસ થઈ જાહેર થશે.	ધારકા

રાજ્ય બહાર

બાળપુસ્તકાલય “પ્રુદ્યુ” —કાસર તા. આજુબની કુમારશાળાના બાલ પુસ્તકાલયની ઉદ્ઘાટનક્રિયા ખેડા ડિ. લો. બો. તા ઉપપ્રમુખ શ્રી. ગોકલદાસ મોતીલાલના શુભ હસ્તે તા. ૧૭-૧૨-૩૮ ના રોજ થઈ છે.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના પુસ્તકાલયના રૂ. ૩૫૦૦) ના ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે જરૂરી મદદ વાસ્તે સરદાર વલ્લભભાઈએ ગૂજરાતના મુનિફો જોગ એક અપીલ બહાર પાડી છે.

—મુખબની શ્રી પાર્વતીબાઈ હિન્દુ લાયબ્રેરીમાં ફાલ ૪૦૭૦ પુસ્તકો છે. તેનો સને ૧૯૩૮ માં ૪૪૬, ૧૯૩૭ માં ૫૩૬ અને ૧૯૩૮ માં ૪૬૪ વાચકોએ લાભ લીધો છે.

પત્રો શરૂ થયાની માહિતી સન- ૧૯૩૮-૩૯

યાદી નં. ૨ : સંખ્યા ૨૯૬

નીચે જણાવેલાં ગ્રામ પુસ્તકાલયો તથા વાચનાલયો તરફથી લોકમહદની રકમ તથા બજેટ તા. ૬-૧-૩૯ સુધીમાં આવી ગયાં છે, એટલે તેમને તા. ૧૬મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ થી પત્રો શરૂ કરાવી આપવાની વ્યવસ્થા થઈ છે. તા. ૧૦-૨-૩૯ સુધીમાં જેમની લોકમહદની રકમ તથા બજેટો આવી જશે તેમને વહેલામાં વહેલી તરીકે પત્રો શરૂ કરાવી અપાશે તેમની યાદી અલગત ફેબ્રુઆરીના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થશે. યાદી પૈકી તેમજ બીજાં ગ્રામ પુસ્તકાલયો તરફથી સરકાર પંચાયત મદદ મેળવવાની પાવતીઓ ખાતા તરફ મોકલવામાં ન આવી હોય તેઓ સત્વરે મોકલી આપે.

પેટલાદ	રણોશી	વધુછરા	મહેલી	વાંધાડીઆ	જલુદા મોટા
કણીઆ	મેધાકુષ્ઠ	સાદરા	રાજલી	કરમાલીઆપુરા	ગહુદણ
ખજુસોલ	વડસાલા	મેળકુવા	વ્યારા	જરોદ	પાલજ
ધુટેલી	સેરખી	સોખડાખુર્દ	વસાઇ	રવાલ	સોનારડા
થલેડી	સીસ્વા	દરણમાળ	સમશેરપુરા	સાંગાડાલ	સલાટપુર
પાડગોલ	ધનોરા	પીંડાપા	શિનોર	સા ખેડા	આતરમુંબા
બીહોલ	પાતલ-	નેદરા	ઉતરાજ	કાવીદા	દેવકરજુના
બાંડરજ	વેણી	કરજણ	કુદસ	શુડીઆ	મુંવાડા
માણજ	તાંદગળ	અટાલી	ફેફળીઆ મોટા	પાટણ	ધડીઆ
માલાવાડા	અંદાદપુરા	અખરાત	ગાંડવા	ભાટપર	આતરમુંબા
રામોદડી	મુંદરપુરા	ઉગદ	સિનોર	લાહરસ	ખરા
વટાવ	સમા	કંચારીઆ	બીધળી	સયાધોડા	કડી
સીમરડા	ફાગલપુર	ચોરંદા	મીમળી	મોનગીર(ઉગડ)	કથાજીપુરા
સીલવાઇ	(સાંકરદા)	જાજરા	કળુજેદા	સરગી	દંદાખા
મુંદરા	પાદરા	વડજ	અંઆલી	મુરીઆ	સુડાસખા
ભાદરજ	ઉમરાવા	વેમાર	સાવલી	પનરા	ચાલાસખા
જલસાખ	કરણકુવા	કલા	ખાખરીઆ	ગાજ	ડરજ
શીખાવ	ધાધજ	કરજ	પીસોલ	દરેગામ	નગરાલખ
વડોદરા	ચાખમદ	તેગવા	રાખીઆ	ઉદખ	નવાસખ
આસોજ	ચોકારી	ડભોઈ	ગાંગડીઆ	ધમીજ	રંચપુર
કરગીઆ	ડખડા	અમોટી	ધમંપુર	ધારીસખા	વડ
ચાપડ	બોજ	નાનાફેફળીઆ	અંજેસર	મહુદરા	નસલપુર
ખદમલા	મોખા	નાદારીઆ	માપવપુરા	પાટનાકુવા	આડુંદરા
ખાજવા	શંભુપુરા	બોરીઆદ		ચીસોડા	કરજસખ

શિયાપુરા	રીંદરોલ	મુણુક	દાંતી	ધોરણપારડી	અમરેલી લક્ષ્મી
ગલોદરા	ઉપખલ	હાછપુર	પડધા	માકણા	ના. હ. વાં
દોરીઆ	માઢી	સેદાણા	પરયાણુ	ખાનપુર	દામનગર
વાધરોડા	અંબોડ	ખટાસણા	વેરમા	નેત્રંગ	દહોધરા
માયાપુલ	વિજાપુર	રણછોડપુરા	સરધ	મહુવા	પાડરસીંગા
ભાદી	ખાણુસા	ખેરાણુ	સંદલપુર	અનાવળ	વીરપુર
(કુમારપુરા)	હરણરોડા	કરખડીઆ	માણેકપુર	કરચેડીઆ	ધારી
ઊંટવા	વિસનગર	ડલાડ	સાગરા	વેલણપુર	દલખાણીઆ
સેદરડા	કુવાસણા	શોભાસણુ	મીરખપુર	દાસ	દીતલા
દંદાડ	તરભ	બાલીપુર	હિનાર	વાંસકંઈ	ખાંભા
કલોલ	બાસણા	મજાવા	ભાઠા	મહુવરીઆ	પીપળવા
ડીંગુઆ	વડુ	પારણુ	નડોદ	વહેવલ	મોટા સમડીઆ
ધમાસણા	ખડોરણુ	કંથરાવી	ગણદેવી	શેખપુર	કોડીનાર
પલસાણા	યલોટા	પાટણુ	અંબેડી	માંગરોલ	દેવલી
વડસર	બાકરપુર	અનાયાશ્રમ	ધમડાજા	નંદાવ	માલસરમ
સાંતેજ	રંગાકુર્ષ	પાટણુ ધીવટા	માણેકપુર	ગીજરમ	મીનીઆજ
સોજા	મહેસાણા	પાટણુ બાલ પુ.	વડસાંગલ	વ્યારા	હરમડીઆ
રકનપુર	જડીઆરડા	કણી	ખીલીમોર	ડોલવાણુ	વેલણુ
વાગોસણુ	દેલા	રવાવી	તલોદકવીઆ	વાંસકુઈ	ડોલાસા
મોટીઆદ્રજ	પીલુદરા	એંદલા	દેવસર	આંખીઆ	ગોહીશની ખાણુ
વિજાપુર	છુટાપાલડી	ચાણુરમા	ભાઠા	અમરેલી	રતનપુર
આગ્નેલ	માકણુજ	પલાસર	પલસાણા	નળીઆ	મેવાસા
કોલવડા	મુલસણુ	ગોખરવા	એના	દોલરવા	ઓખામંડળ
ગેરીતા	મીઠા	વેણુપુરા	ચલયાણુ	દેવરાજીઆ	ધાસણુવેલ
ડાલલા	સાંગણુપુર	ધરમોડા	દરતાન	મોટા ગોખર-	દારકા મહિલા
દગાવાડીઆ	આંજલીઆસણુ	વીરતા	ધામડોદએવા	વાંગા	પ્રાંપુલય
દેવડા	બરીઅર	સરસાર	બગુમરા	લાલાવદર	બાલ
જંત્રાલ	લાખવડ	શીંચાલ	અરતાન	સરલાડા	
પકરમા	નાગલપુર	ધેલીસા	કામરેજ	નાના ભંડારીઆ	
માલોસણુ	ધનપુરા	વાસણુ	કોદોદરા	મેડી	
વિહાર	સિદ્ધપુર	દાણોદરડા	ડોસમાડી	કેરાળા	
વેડ	ઉપેરા	નવસારી	રીમાડા	અમરેલી	
સમૌ	એંદોર	કાળીઆવાડી	કુંગરા	રાજરચલી	
ધનપુરા	કરલી	આસણા	દીમરા	સોનારીઆ	
સુંદરપુર	મહેરવાડા	જાણુમ	ધાતવા		

સન ૧૯૩૯નું તારીખપત્ર

તારીખ					જા. ઑગસ્ટ	એપ્રિ. જુલાઈ	સપ્ટે. ડિસે.	જૂન	ફેબ્રુ. માર્ચ. નવે.	આગ.	મે
૧૯૩૯					૧-૧૦	૪-૭	૬-૧૨	૬	૨-૩-૧૧	૮	૫
૧	૮	૧૫	૨૨	૨૯	૨૫	૨.	૨.	૨.	૨.	મં.	સો.
૨	૯	૧૬	૨૩	૩૦	સો.	૨.	૨.	૨.	૨.	૨.	મં.
૩	૧૦	૧૭	૨૪	૩૧	મં.	સો.	૨.	૨.	૨.	૨.	૨.
૪	૧૧	૧૮	૨૫	...	૨.	મં.	સો.	૨.	૨.	૨.	૨.
૫	૧૨	૧૯	૨૬	...	૨.	૨.	મં.	સો.	૨.	૨.	૨.
૬	૧૩	૨૦	૨૭	...	૨.	૨.	૨.	મં.	સો.	૨.	૨.
૭	૧૪	૨૧	૨૮	...	૨.	૨.	૨.	૨.	મં.	સો.	રવિ

જોવાની રીત

- (૧) સૌથી મથાળે માસનાં નામ આપ્યાં છે.
- (૨) તેની નીચે તારીખ અને વારના ક્રમાં આપ્યા છે.
- (૩) જે તારીખનો વાર નહીં કરવો હોય તે તારીખની સાધી લીટીમાં વારના ખાનામાં જોતા જુવું અને જે માસની તારીખનો વાર નહીં કરવો હોય તે માસની નીચે ઉતરવું એમ જે દૃષ્ટિએ નજર કરતાં કાટખૂણામાં વાર આવશે તે જે તે માસની જે તે તારીખનો વાર આવશે.

ઉદાહરણ :— ૧૯૩૯ ના નવેમ્બરની ૫ મી તારીખે કયો વાર ?

નવે.
તા. _____ રવિવાર
૫

૧૯૩૯ ના ઑગસ્ટની ૧૨ મી તારીખે કયો વાર ?

ઑગસ્ટ
તા. _____ શનિવાર
૧૨

ઉપર પ્રમાણે તારીખપત્ર જોવાની રીત તદ્દન સહેલી છે.

સૂચના નં. ૪૮૭ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

પુસ્તકોની યાદીઓ વેળાસર મોકલવા બાબત

આથી નીચેની યાદી પૈકીનાં ગ્રામ પુસ્તકાલયોના મંત્રીએને જથ્થાવવામાં આવે છે કે, તેમની પુસ્તકો ખાતેની રકમ પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળમાં જમા હોવાથી તેથી બમણી રકમનાં પુસ્તકોની યાદી પસંદ કરીને પુસ્તકાલય ખાતા તરફ મંજૂર થવા વેળાસર મોકલી આપવી, નહિ તો તે બદલની એક માસની રાદ જોવા બદ અગ્રેની પસંદગીનાં પુસ્તકો મોકલી આપવામાં આવશે, તે બદલની કદ પછુ ફરિયાદ પાછળથી સંભાળવામાં આવશે નહિ.

મુ. વડોદરા
તા. ૨૪-૧૨-૩૮ }

ગે. વા. પટેલ

ઉ. મા. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાક

પેટલાક	રોપક-વાસણ	૧૨-૫-૦	વસણ	૧૧-૧૧-૧
કલોશી	૭-૦-૦	૨-૪-૦	કાસમપુર	૩-૧-૦
બજસોલ	૮-૧૧-૦	૧૦-૮-૧	માતોજ	૭-૧-૦
નેજ	૭-૭-૦	૩-૭-૦	સગડોલ	૧૪-૧૨-૦
ડોમોલ	૪-૧૩-૧	૫-૬-૦	પાછીઆપુરા	૧૧-૧૧-૦
ત્રભોવાડ	૩-૦-૦	૦-૪-૦	કરણ	૬-૫-૦
દેવા	૫-૮-૧	પાદરા	કલોશી	
બોરીઆ	૮-૨-૦	આમગા	કુંવરવાડા	૧-૧૩-૦
ખાંટવા	૩-૦-૦	કરબડી	જનાલ	૧-૧૩-૦
માણજ	૧૭-૧૨-૦	ગણપતપુરા	દોશાર	૬-૧૫-૦
રામોદડી	૨-૧૦-૦	ગવાસલ	યુનાવી	૩-૮-૦
નાર બાલ પુસ્તકા. ૧૫-૧૩-૧		ચિનાલ	પલાસવાડા	૧-૮-૦
રાવતી	૪-૧૦-૦	ચાણપુર	પુનીઆલ	૦-૪-૦
લાદરણ		સાદરા	મેનપુરા	૩-૨-૦
ચમારા	૧-૮-૦	સાદક	સમરોરપુરા	૧૬-૪-૦
બામબામ	૫-૦-૦	સાંપલા	શિનાર	
બુલેલ	૬-૧૩-૧	વીરપુર	ઉતરાજ	૧૬-૬-૦
વડોદરા		ડામણ	કાસ	૧૮-૫-૦
અંતોડીઆ	૨-૧૦-૦	મેદાલ	બાજબેલ	૧૫-૧-૦
કાતી	૮-૩-૦	કે.ટપા	કાંકા	૭-૦-૦
ગાંધી	૧૩-૦-૦	કરજણ	દિવેર	૨૬-૧૧-૦
બાજવા	૧-૨-૦	એક	નાનાદનીપુરા	૧-૮-૦
સારા	૪-૩-૧	સારાલ	બીધાની	૦-૭-૧

मोडवा	६-७-६	लुणासणा	१-११-०	राजगढ	१३-१६-०
सीमणी	३१-१४-०	उगिरवा	८-३-०	पुढलपुर	२-२-०
भादेया	७-१५-०	करुमणु	६-६-०	शुंशी	२-५-०
सीमणीवांटा	१-१-०	सादरा	२-११-०	थलोटा	१२-४-०
उसर	५-०-०	कडोले		सातसणा	१८-८-०
सायली		डिनाडि	१-१२-०	सेवालीआ	१२-१०-०
धनतेज	६-५-०	छत्राल	५५-६-०	महेसाणा	
रतनपुरा	२-८-०	पक्षीआड	१६-१०-०	पांथोड	२३-५-६
अंकेसर	४-०-०	पानसर	०-८-०	अंभारणा	१-६-०
समलाया स्टेशन	१५-०-०	पीपणज	२३-८-०	छट्टीआरडा	१६-१४-०
दुधसीपुरा	२-१-०	रायराडा	१७-१५-०	पीतुदरा	२५-११-०
वांथोडीआ		सरदव	१२४-४-०	भाकणुज	४-१०-०
अंधा	२-६-०	सोम	०-१२-६	मुससणु	७-०-०
सजेडा		मुआरकपुर	०-१२-०	लाघणुज	६४-१३-०
पडेकी	४-६-०	रकतपुर	२-५-०	लालकीआसं. वा.	७-१२-०
पुपुर	१२-८-०	वागोसणु	२-४-०	धनपुरा	०-१०-०
रडीआं	१-७-०	वासणु	३०-१-०	मेवडा	२-२-६
पामार	३६-१२-६	कडोले महिला पु.	१४-११-०	सांगणुपुर	२०-२-०
पत्राहपुर	४१-७-०	विणपुर		पारा	१४-११-४
मरीडा	०-१२-०	भरोडा	१६-४-०	पेराणु	
दडेगाव		यराडा	३५-३-६	डंदाघ	८-०-०
परीसणा	२-१२-०	टीटोदणु	३८-१३-०	मछवा	३-०-०
महीअल	१७-१५-६	रणासणा	१६-१२-०	अंभावाडा	१५-१३-०
भावेडा	४-३-०	लोढा	८-१०-०	सीपार	६-७-०
वासणा राडा	१३-३-०	वेडा	३-३-०	आणीपुर	८-०-०
घण्टीअल	०-६-६	धनपुरा	१-१-०	सिद्धपुर	
सोनारडा	१०११-०	पुडेडा नवा	३-८-०	डिनावा	२७-१२-०
अंतरमुंधा		पकुसभा	१-४-०	करवी	१३-१-०
देकरणुना मुंधाडा	४-१२-०	भरणा	६-१३-०	सभोडा	२-६-०
कमालगंध वसरा	१२-१२-०	सीअडा	१-८-०	अमुढ	३-६-६
कडी		डिपअल	२-८-०	डिनाग वासणा	२४-१२-०
भावंडा	१७-३-६	विसनगर		मुणाला	१६-४-०
भारनना डोडा	१२-१२-०	कुवासणा	०-१४-०	भामवाडा	१-६-०
लटासणा	५-१-०	डभाणा	५-१३-०	वनासणा	१०-११-०
राजपुर	१८-८-०	तरल	८-१५-०	दयणी	१२-८-०
पीडण	२-८-०	साछडी	४-१-०	वणागला	४-०-०

रसुवपुर	११-१३-६	अ.भासा	३-१०-०	भोलेपुर	३-६-०
सुगलपुर	१६-७-०	हारीग		हीगस	१०-११-०
करणपुर	२०-६-०	हारीग	१६-१५-०	धावा	३-६-०
रणुडोडपुरा	६-३-०	नयसारी		वाव	४-७-०
गांगदासपुर	१२-५-०	काजीआवाडी	८-११-०	पानपुर	२-६-०
वडवाडा	१-०-०	तपडी	४-१-०	धला	३-७-०
पाटण		परयाथ	३-६-०	घोरणवारडी	३-५-०
नंगराव	५-४-६	परणथ	१-१३-०	लैरव	२-०-०
पाटण महिदा	२६-१५-०	पी.सांड	४-२-०	भहुवा	
कण्डी	८-५-०	सागरा	३-६-०	अभरोली	१६-१-०
अधार	१-११-०	वेगलगेर	८-६-०	आभयक	४-३-६
समोडा	१-५-०	काजाकाजा	६-६-६	अरेवावरा	३-११-६
अंधवा	२-४-०	भोरसी	३-४-०	भहुवा	८-११-०
कोसा	६-११-०	भीरगपुर	२२-१-०	कोस	६-१३-०
पक्षी	७-१३-६	वेरभा	६-३-०	अडय	२-२-६
धारणुग	१४-६-०	कडोली	६-३-०	आभा	२२-११-०
पाटण ड. पं.वा.वा.	१२-५-०	करभापार	३-५-०	कुरेल	२५-७-०
भोरसथा	१०-०-०	सीमलभाम	११-१४-०	वलवाडा	१-३-०
भेसर	६३-११-०	गणुदेवी		दलदवा	१-३-०
डेर	८-११-०	अगराध	३-१४-०	वडीआ	१-०-०
थाणुभा		देवधा	६-१-०	भांगरीग	
ठासरी	१७-१२-०	धकवाडा	४-५-०	पीपोदरा	१८-१४-०
गंभु	१-२-०	पायरी	५-६-०	भोरीदरा	६-६-०
छतोडा	६-१४-०	पलसाणा		मोसावी	१४-४-६
सरसाव	२४-६-०	अरथाथ	१-३-०	लीमोदरा	१२-११-७
मेरवाडा	११-१०-०	कडोदरा	५-४-०	व्यारा	
टाकोही	४-१०-०	तांतीथियां	१५-४-०	वासकुर्ध	३-५-०
हणपुर	१-४-०	हुडी	५-८-०	कलकवा	७-५-६
पेथीआ वासथा	१-१५-०	धामडाह अना	११-३-६	गडत	१२-७-६
रणुवा	१३-१४-०	अयुधमरा	५-०-०	हानदरा	५६-१-०
डोडीवाडा	६-११-०	भोरमडी	२-६-०	भुंटाडीआ	१-११-६
जमीठा	२१-०-०	धटागवा	३-१२-०	घाटा	६-०-०
धावे.धरीला	३८-१२-०	अत्रोली	२-११-६	नीपली	३-१-६
पयाध	१-२-०	अभपार	६-६-०	घाट	०-१८-६
रपपुर	५३-३-६	धामरेण		भगदुध	०-०-६
आदीवाडा	१४-३-०	करणथ	६-७-०	भोरभाडी	७-६-०

જેસંગપુરા	૦-૨-૬	દામનગર	કોડિનાર
ખાનપુર	૦-૨-૬	ચાવડ	૧૧-૧૦-૦
બેડચીત	૧૦-૧૦-૦	ધામેલ	૨૭-૧૪-૦
કાંજલુ	૮-૦-૦	નારણગઢ	૪-૧-૦
		રૂપાવટી	૧૮-૦-૬
		પાડરસિંગા	૪-૫-૦
		ધારી	
અમરેલી		વીરપુર	૧૧-૨-૦
બાલપુ. અમરેલી	૧૯-૧૧-૦	સરસીયા	૬-૧૨-૦
નાના બંડારીઆ	૬-૭-૦	ગરમલી	૩-૨-૦
સણોસરા	૧-૧-૦	કેરાળા	૧-૦-૦
કમીગઢ	૧૩-૧૩-૦	ખીઆ	૩-૦-૦
ચક્રગઢ	૫-૪-૦		
ગાવડકા	૧-૧૪-૦		
			લીમકદા
			લીમકદા
			૨-૧-૬
			ઓખામંડળ
			બરડીઆ
			૮-૧૩-૦
			ખતુઆ
			૮-૫-૦
			કદ્યાણપુરા
			૩-૪-૧

સૂચના નં. ૪૪૮ સન ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

ગ્રામ પુસ્તકાલયોનાં દફતરોની તપાસણી બાબત

ગ્રામ પુસ્તકાલયોની દફતર તપાસણી સંબંધી મે. રા. રા. વિદ્યાધિકારી સાહેબ તરફથી મહેરાત નં. ૫ સન ૧૯૩૩-૩૪ માં થયેલી છે. અને તે બાબત અત્રેના સરકારીઓનાં ઓફીસરશુ ભાગ ૩ નામાં વટહુકમ નં. ૧૨ દ્વારા તમામ પુસ્તકાલયોનાં કામ કરનાર અને કેબરેખ રાખનાર અધિકારીઓની નજી માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે. છતાં અમારી તપાસમાં જણાયું છે કે, કેટલાક સેન્ટરના મુખ્ય શિક્ષકો તાબામાં આવેલાં પુસ્તકાલયોની બરાબર તપાસણી કરતા નથી, તેમજ સેન્ટરની શાળામાં રહેલાં પુસ્તકાલયોની વ્યવસ્થા પણ ઠીક જણાઈ નથી. સત્ય કરાવવામાં આવે છે કે:-

(૧) સેન્ટરના મુખ્ય શિક્ષકે પોતાના તાબામાં આવેલાં ગ્રામ પુસ્તકાલયોની તપાસણી દર સાલ કરવી. આમાં તાબાના મકાનવાળા ગ્રામ પુસ્તકાલયોની પણ સમાવેશ થાય છે.

(૨) આ તપાસણી બરાબર થાય છે કે નહિ, તે રા. મહાલ શાળાધિકારી સાહેબોએ પોતાની તપાસણીમાં જણાવવું જોઈએ.

(૩) કર્યા સિવાયના સેન્ટરોની શાળાવાળા ગામોએ આવેલાં તમામ પુસ્તકાલયોની દફતર તપાસણી રા. મહાલ શાળાધિકારી સાહેબોએ કરી ઑડિટ ખૂંમાં ઑડિટો નોંધી તેના ખુલાસા કરાવી લેવા.

(૪) દરવર્ષે બજેટ મોકલતી વખતે કંઈ સાલની દફતર તપાસણી કાણે કરી છે તે તમામ કર્યા અને ગ્રામ પુસ્તકાલયોએ જણાવવાની તજવીજ કરવી.

મુ. વડોદરા
તા. ૪-૧-૩૯

ઉ. મો. પટેલ
મહાનિય વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૪૪૯ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

પુસ્તકાલય પર્વણોદિન ઉજવવા બાબત

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય તરફ લોકો આકર્ષાય અને પુસ્તકાલયનું મહત્વ સમજે એ ઉદ્દેશથી વર્ષમાં એક વખત પુસ્તકાલય પર્વણોદિન ઉજવવો જરૂરી છે. આ હેતુ લક્ષમાં રાખી દરેક વર્ષના મહા સુદ ૫ (વસંતપંચમી) ને દિવસે સદર પર્વણોદિન ઉજવવો એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.

આ પર્વણોદિન દરેક વર્ષે ઉજવાય અને તે મારફત પુસ્તકાલયના હિતમાં ભાગ લેનાર ભાષ્યહોને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને સંદેશો ધરોધર પહોંચાડે તથા આ પ્રવૃત્તિને પોતાના જીવનની જરૂરીયાત સમજે તે માટે વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ વર્ષોવર્ષ “ પુસ્તકાલય ” માસિકમાં આ બાબત જાહેરાત કરી રાજ્યનાં તમામ પુસ્તકાલયોના કાર્યકર્તાઓને જાગૃત રાખે છે.

પરંતુ રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી થતી જાહેરાતો જોત-એ તેવો અમલ રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો તરફથી થતો નથી. તેથી એવું ઠરાવવામાં આવે છે કે દર વર્ષે દરેક પુસ્તકાલયે વસંતપંચમીને દિવસે પુસ્તકાલય પર્વણોદિન ઉત્સાહપૂર્વક ઉજવવો, તે ઉજવવામાં નીચેની બાબતો તરફ ખાસ લક્ષ આપવું.:-

- (૧) પુસ્તકાલયના સ્થળને બરાબર સાફસફ કરી શણગારવું;
- (૨) ગામમાં જુદે જુદે ઠેકાણે પુસ્તકાલયનાં સૂત્રો લટકાવવાં;
- (૩) નિશાળમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓ તથા બાળાઓની પ્રભાતફેરી કાઢી ગામમાં ઉધ-રાણું કરવું અને આ પ્રમાણે ઉધરાવેલી રકમ લોકમદદ તરીકે ગણવી;
- (૪) ગામના પ્રમાણમાં ગ્રામ ઉદ્યોગના પ્રદર્શનની ગોઠવણ કરવી;
- (૫) સાંજના સભા રાખી પુસ્તકાલયની અગત્ય સંબંધી બાબતો તેમજ સંવાદો તથા નાટ્યપ્રયોગો વગેરે કાર્યક્રમ રાખવો.

દર વર્ષે દરેક પુસ્તકાલયે ઉપર પ્રમાણે પુસ્તકાલય પર્વણોદિન પોતાને ત્યાં ઉજવી તેની ટૂંકી નોંધ “ પુસ્તકાલય ” માસિકના તૃતીય તરફ મોકલી આપવી.

પુસ્તકાલય ખાતું
વડોદરા
તા. ૧-૧-૩૯

ઉ. મા. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

વટહુકમ અંક ૧ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

પુસ્તકાલયોમાં રખાતાં પત્રકોમાં તપાસણી નોંધ રાખવાનું

ઠરાવ્યા બાબત

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોની રાજ્યના અમલદારો તરફથી મેટ બેવામાં આવે છે

તેની નોંધ પુસ્તકાલયોની બેટની નોંધમાં રહે છે. પરંતુ, પુસ્તકાલયોની તપાસણી પુસ્તકાલય ખાતાના અમલદારો તરફથી, રા. મહાલ શાળાધિકારી સાહેબો પુસ્તકાલયોનાં પત્રકોમાં તરફથી, સેન્ટરની શાળાના મુખ્ય શિક્ષકો તરફથી અને માનનીય પ્રચારકો તરફથી કરવામાં આવે છે તેની નોંધ કોષ પણ કર્યાં બાબત.

ગ.આએ રહેતી ન હોવાથી તપાસણીમાં જણાઈ આવેલી ખામીઓ માટે એક તપાસણી નોંધ રાખવાની ખાસ જરૂરીયાત જણાઈ આવવાથી નીચે પ્રમાણેની તપાસણી નોંધ રાખવાનું કરાવવામાં આવે છે.

માટે તા. પ્રાં સા. પુસ્તકાલયના દફતર તપાસણીની નોંધ બુક

તપાસણીની તારીખ.	તપાસણી કરનારનું નામ અને હોદ્દો.	તપાસણીમાં જણાવેલી ખામીઓ બાબતની દફતર,	શેરો.
-----------------	---------------------------------	--------------------------------------	-------

સમગ્ર આથી રાજ્યના પ્રાંત, કચ્છા અને ગ્રામ પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને જણાવવામાં આવે છે કે આ વરહુકમ પ્રસિદ્ધ થયે તુરંતજ જેમણે તેમણે પોતાપોતાના પુસ્તકાલયના દફતરમાં રહેતાં પત્રકો ઉપરાંત ઉપર જણાવેલી તપાસણીનોંધ રાખવી અને તેના ઉપર બીજા પત્રકોની માફક પુસ્તકાલયનો સિલ્કો મારી પાન અંક નાખી ઉવરે એકજાતનો શેરો કરી પ્રમુખ અને મંત્રીઓ સહીઓ કરવી.

પુસ્તકાલયખાતું
સાર્વજનિક પુસ્તકાલય
શાખા. વડોદરા.
તા. ૩૦ ડિસેમ્બર ૧૯૩૮

પું. ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

વરહુકમ નં. ૨ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

શાળા છોટી જનાર વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ કરાવવા બાબત

જનસમાજમાં જ્ઞાનનો જહોજો ફેલાવો યાવ એ ઉદ્દેશથી રાજ્યમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો સ્થાપવામાં આવેલાં છે. આ વિસ્તૃત ઉદ્દેશમાં ભણેલાં બૂલી ન જાય અને ફરજિયાત કેળવણી પાછળ થતાં ખર્ચ અને મહેનત જરૂરના ન જાય એ મહત્ત્વના આશયનો પણ મૂળથી જ વિચાર કરવામાં આવેલો છે. આ માટે નેકતામદાર દિવાન સાહેબે હુકમ નં. ૯/૫ તા. ૮-૮-૩૧ થી કરાવ્યું છે કે દરેક પુસ્તકાલયને શાળાના એક અંગ તરીકે જ ગણવું અને ફરજિયાત પ્રાથમિક કેળવણીને લઈને વિદ્યાર્થીઓ શાળામાં વાંચવાનું લખવાનું જે કાર્ડ શીખ્યા હોય તે શાળા છોડ્યા પછી બૂલી ન જાય તેમ જ પુસ્તકાલયના ઉપયોગથી પોતાના જ્ઞાનમાં તેઓ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ કરે, તે માટે પુસ્તકાલય ખાતાએ તજવીજ કરવી. એ. રા. રા. વિદ્યાધિકારી સાહેબનો તા. ૩-૩-૩૨નો ચેરો આદાપત્રિકા પૃષ્ઠ ૧૮૦ ઉપરનો

યથો છે તે પ્રમાણે દરેક પુસ્તકાલય તરફ, શાળાના મુખ્ય શિક્ષકો છેલ્લા પાંચ વર્ષમાં શાળાના ધોરણ ૪ અને તે ઉપરાંતના શાળા છોડી જવાર વિદ્યાર્થીઓની એક માદી મોકલશે, તેવી માદીઓ અમારી ગ્રામ પુસ્તકાલયોની તેમ જ કર્યા પુસ્તકાલયોની તપાસણી વખતે ઘણે ખરે ઠેકાણે જોવામાં આવેલી નથી; માત્ર પીલવાઈ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયમાં આવી માદી અમે જોઈ હતી. જે આ પ્રમાણેની માદીઓ જે તે શાળાના મુખ્ય શિક્ષકો પુસ્તકાલય તરફ ન મોકલે તો 'પુસ્તકાલયનું' આ મહત્વનું પ્રચારકાર્ય મંદ પડી જાય અને પછત કોમના ઘણા શિક્ષિત આગ્રો તેમ જ બહેનો ફરી નિરક્ષર બને એ સંભવિત છે. સખળ આ બાબતનો અમલ વધારે કાળજીપૂર્વક કરવામાં આવે એ હેતુથી નીચે પ્રમાણે ઠરાવવામાં આવે છે:—

- (૧) તમામ શાળાઓના મુખ્ય શિક્ષકોએ વર્ગ ૪ અને તે ઉપરાંતના બાળકો જે એક પરીક્ષાથી બીજી પરીક્ષા પૂરી થતાં સુધીમાં ઉડી ગયાં હોય તેની માદી નવા વર્ગો શરૂ થાય તે પહેલાં પુસ્તકાલયના મંત્રી તરફ મોકલવી. આ પ્રમાણે માદી વખતસર ન આવે તો જે તે પુસ્તકાલયના મંત્રીએ રા. મહાલ શાળાધિકારી સા. તરફ લખી માદી મંગાવી લેવા તજવીજ કરવી.
- (૨) આવી આવેલી માદીઓ ઉપરથી તમામ ગ્રામ તથા કર્યા પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓએ તેમજ વ્યવસ્થાપક મંડળે આ બાળકોને વિના લવાજમે તથા જમીનગીરીએ પુસ્તકો પાંચ વર્ષ સુધી પ્રચારની દૃષ્ટિએ વાંચવા આપવા માટે વ્યવહાર યોજનાઓ ધડી ઠાઠી અમલમાં મૂકવા તજવીજ કરવી.
- (૩) આવા પ્રચાર માટે ગામડામાં સ્થપાયેલાં બાલજન સેવા સંસ્થા તથા કુમારમંડળો અને બાલવીર સંસ્થાઓનો સારો સહકાર મેળવી શકાશે.
- (૪) આ પ્રવૃત્તિનો ખરો ખ્યાલ વાર્ષિક નિવેદનમાં દરેક પુસ્તકાલયે આપવા તજવીજ કરવી.

વડોદરા
તા. ૨-૧-૩૯ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

વટહુકમ આંક ૩ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

પુસ્તકાલયોનાં કાયમ ફંડનાં નાણાં શ્રીમંત સરકારની અગર શ્રીમંત સરકારે માન્ય રાખેલી કોઈ શરાદી પેઢીમાં અગર જમીનગીરીઓમાં રોકવા બાબત.

જે પુસ્તકાલયોની કાયમ ફંડની રકમો ખાનગી ગૃહરથોને ત્યાં મૂકેલી હોય ત્યાંથી ઉપાડી લેવા અગર તાકીદે વસૂલ કરી લેઈ તેની હકીકત આ વટહુકમ કરવાનું કારણ તરફ મોકલવા અત્રેથી સૂચના નંબર ૪૨૯ સને ૧૯૩૮-૩૯. તારીખ ૬-૮-૩૮ ની કાઢવામાં આવેલી છે તે પ્રમાણે ફેટલાંક પુસ્તકાલયો તરફથી આવેલી હકીકત ઉપરથી જણાય છે કે ખાનગી ઇસમોને ત્યાં મૂકેલી

રકમો વસૂલ લેવા માટે દાવા કરવાના પ્રસંગ આવવા મંજૂર છે. આવા પ્રસંગ લાવિષ્યમાં ફરીથી બનવા ન પામે તેથી આ વટહુકમ કરવામાં આવે છે.

જે પુસ્તકાલયોના કાયમ ફંડની રકમો ખાનગી ધસમોને - ત્યાં છે તેમની પાસેથી સમગ્રવટથી રકમો વસૂલ કરી લેવા જે તે મંત્રીએ અને વ્યવ-

પુસ્તકાલયોની કાયમ સ્થાપક મંડળના કાર્યવાહકોએ તજવીજ કરવી. અને એથી ફંડની રકમો રોકવા આવા પ્રસંગ બનવા ન પામે તેટલા માટે તમામ પુસ્તકાલયોના અધ્યક્ષ, મંત્રીઓને, અંચાલોને અને વ્યવસ્થાપક મંડળના કાર્યવાહકોને આ વટહુકમથી જાણવવામાં આવે છે કે કાયમ ફંડની રકમો

જૂની તેમ જ નવીન ખાનગી ધસમોને ત્યાં નહિ મૂકતાં અત્રેની પરવાનગી લઈ નીચે જણાવેલા રચણાએ જમા મૂકવા અગર રોકવા તજવીજ કરશે:—

- (૧) ના. હિંદુસ્તાન સરકારની પ્રોપ્રીયરી નોટો, ડિબેન્ચરો અને લોનો.
- (૨) વડોદરા રાજ્યની સહકારી પેટીઓ, સહકારી બેંકો, લેન્ડ મેટ્રોજેન્ બેંક, ખેતીવાડી સહકારી પેટીઓ, આમર્ણગની સહકારી મંડળોઓ અને મહાલની બચત પેટીઓ.
- (૩) બરોડા બેંક.
- (૪) પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ.
- (૫) ના. હિંદુસ્તાન સરકારની પોસ્ટ ઓફિસ સેવિંગ બેંક.
- (૬) મુંબઈ, અમદાવાદ કે પુના મ્યુનિસિપાલિટીનાં ડિબેન્ચરો કે લોનો.

ઉપર પ્રમાણે વટહુકમનો અમલ ચુસ્તપણે કરવા તમામ પુસ્તકાલયોના કાર્યવાહકોએ ખાસ કાળજી રાખવી; છતાં કોઈના તરફથી તે વિરુદ્ધ વર્તન થશે તો કામ કરનાર ધસમોને તેમ જ મંજૂરી આપનાર કાર્યવાહકોને જવાબદાર ગણવામાં આવશે અને લાવિષ્યમાં સરકાર પંચાયત મદદ બંધ કરવાની ફરજ પડશે.

વડોદરા
તા. ૬ જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ } ઇ. ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

જાહેરાત નં. ૧ સને ૧૯૩૮-૩૯

આથી વડોદરા પ્રાંતનાં તમામ પુસ્તકાલયોના મંત્રી ભાઈઓને જણાવવામાં આવે છે કે, વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળે, પુસ્તકાલયોની તપાસણી અને વર્ગીકરણ માટે એક પ્રચારકની નિમણૂક કરેલી છે. એ પ્રચારક આપને ત્યાં ન્યારે આવે ત્યારે, તેમની મદદ લઈ તમારા પુસ્તકાલયનું વર્ગીકરણનું તમામ કામ તમારે પૂરું કરી નાખવું; તેમ જ તપાસણીમાં પણ જોઈતી તમામ માહિતી વા હકીકત પૂરી પાડવી, અને તપાસણીમાં પ્રચારકને જે કંઈ ખામી જણાય તે સુધારવા પ્રચારક તરફથી જે ચૂચના થાય તેનો પણ દુરત અમલ કરવો. તા. ૪-૧-૩૯

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નંબર $\frac{૪૪૫}{૧}$ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

સૂચના નં. ૪૪૫ સને ૧૯૩૮-૩૯ ની ચૂકની દુરસ્તી

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો ખાતે લલામણ કરવામાં આવેલાં સામયિકોની સૂચના નં. ૪૪૫ સને ૧૯૩૮-૩૯ તા. ૨-૧૨-૩૮ ની માહે ડિસેમ્બર ૧૯૩૮ ના 'પુસ્તકાલય' માસિકમાં પ્રસિદ્ધ કરેલી છે તેમાં જણાવેલાં માસિકો પૈકી માધુરી હિંદી માસિક મંજૂર કરેલું છે તેમાં નીચે પ્રમાણે ફેરફાર કરવામાં આવે છે.

નામ	પ્રકાર	વાર્ષિક લવાજમ	ઠેકાણું
માધુરી	ગુજરાતી માહિત્યનું ત્રિમાસિક	૩-૦-૦	મગનલાલ લાલભાઈ દેશાઈ, તંત્રી, માધુરી કાર્યાલય, બગ્ગ-રોડ, વીલેપાલે.

પુસ્તકાલય ખાતે,
સાંર્વજનિક પુસ્તકાલય
શાખા, વડોદરા.
તા. ૪ જાન્યુઆરી ૧૯૩૯

પું. ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નંબર ૪૫૦ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો ખાતે લલામણ કરવામાં આવેલાં સામયિકો

ક્રમાંક	નામ	પ્રકાર	વાર્ષિક લવાજમ	ઠેકાણું
૧	સમર્થ	માસિક	રૂ. ૨-૮-૦ પોસ્ટેજ સાથે	મેનેજર, સમર્થ મેગેઝીન, સમર્થ કાર્યાલય દાદર, મુંબાઈ.
૨	કલ્પવૃક્ષ	હિંદી માસિક	૨-૮-૦	વ્યવસ્થાપક, કલ્પવૃક્ષ કાર્યાલય, ઉજ્જૈન, સી. આઈ.

વડોદરા
તા. ૬ જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ } પું. ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો માટે ભલામણ કરવામાં આવેલાં પુસ્તકોની યાદી નં. ૫૯ સને ૧૯૩૮-૩૯

પુસ્તકનું નામ	અંચકર્તાનું નામ	કિંમત	ક્રમ	વર્ષ	પૃષ્ઠ	બાંધણી	પ્રકાશકનું ઠેકાણું
ચરિત્રહીન	માધવરાવ ભારદ્વાજ કર્ણિક	૩-૮-૦	૧૬૦	૧૯૩૮	૫૦૮	પાકી	નંદલાલ મો. હમ્મર, ૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબાઈ ૨.
સુભદ્રા	શાંતિલાલ શાહ, હીમાચંદ્ર ચક્રવર્તી	૨-૮-૦	"	૧૯૩૮	૨૪૮	"	"
ભાષાનક પદ્યોત્તર યાત્રે ભાષ કર ભોદભરમો	શ્રી, જ્યોત મહેતા	૧-૪-૦	"	"	૧૭૦	"	મગનલાલ વનમણીદાસ દેશીચિત્ર પ્રેસ હીમાચ- ચોક, સુરત
રાસપૂર્ણિમા	વકીલ જામિયતરામ નરસેરામ અધ્વર્યુ	૧-૦-૦	"	૧૯૯૪	૯૨	"	કર્તા, નાની મહેતાવાડ, વલસાડ
કાવ્યસંહિતા	અનામી	૧-૦-૦	"	૧૯૯૫	૧૧૧	કાચી	રણજિત એમ. પટેલ, ડભોડા, ઝો. પી. રેલ્વે
વિદ્યાનંદ વિતાદ (વિદ્યાનંદ અંધમાળાનું પંચમ પુણ્ય)	લોકમંત્રહી રવાળી વિદ્યાનંદજી	૦-૮-૦	"	૧૯૯૩	૧૦૬	"	વ્યવસ્થાપક વિવિધ અંધમાળા, ગીતાધર્મ પ્રેસ, સાક્ષીવિનાયક, કાશી

અતીતવિદ્યાન	પરમાર્થદાસ પરીતાન- અરદાસ પ્રકાશક	૨-૮-૦	૧૬૦	૧૯૯૪	૩૨૪	પાટ્ટી	પરમાર્થદાસ પીતાન- અરદાસ, ૧૧૮, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, કુશવભાગ, મુંબાઈ ૨
ગુજરાતના પ્રસિદ્ધમાનો ભાગ ૧	કરીમ મહમદ 'માસ્તર' સરદાર અદાલત બંડુજ	૨-૦-૦	"	૧૯૩૮	૨૯૭	"	કર્તા, જુનાગઢ
ભાવનાતરંગ	સૌ. દીદિરાબાઈ તેલંગ	૦-૧૨-૦	"	—	૮૪	કાગી	કર્તા, ૧૮૮, ડી. બી.મ-રાવલાડી, ઠાકુરદાર કાલબાદેવી મુંબાઈ ૨
માનવશરીર વિકાસ	હાલદાસ બાલકૃષ્ણ પુરાણી	૧-૮-૦	"	૧૯૯૪	૩૭૪	"	કર્તા, મંત્રી ગુજરાત વ્યાપાર પ્રચારક મંડળ, અમદાવાદ
શ્રી ગુરુલીલામૃત (સાન-કર્મ-ઉપાસના)	રંગ અવધૂત	૪-૪-૦	૮૦	૧૯૯૪	૫૫૯	પાટ્ટી	અમૃતલાલ નાથલાલ મોદી, દેવજી સરીઆની પોળ, સાંકડી શેરી, અમદાવાદ
આપના-શ્રીઆનાં સાહસિક પરાક્રમે	કુશવલાલ રંજીલાલદાસ સાયલાકર	૨-૦-૦	૧૬૦	૧૯૩૮	૩૪૨	કાગી	સોમચંદ પાનાચંદ શેઠ, તંત્રી, ખેડા વર્તમાન, ખેડા
ગીતાપ્રબોધતર અથવા અદ્વૈત સંવાદ (શ્રી વિદ્વાનંદ ત્રંચમાળા પુષ્પ ૧૩)	ગીતાનંદ થર્મા	૧-૦-૦	"	"	૨૬૩	"	ગોરધનલાલ મંગળલાલ પટેલ, ગીતધર્મ પ્રેસ, સાક્ષીવિનાયક, કાશી

प्राकृतिक आरोग्यविज्ञान राजयोग ग्रन्थमाला का प्रथम पुष्प	नारायण गोविन्द नायर	०-४-०	११०	१६६२	३४	श्री	दुर्गाशंकर नागर; कल्पवृक्ष कार्यालय, उज्जैन (सी. आई.)
ध्यानसे आत्मचिकित्सा	ज्योमचन्द्र	०-६-०	"	१६६१	१७	"	सदर
सूर्य-किरण चिकित्सा	गोविन्द यापुजी टोंगु	२-६-०	"	१६६४	३५	"	सदर
अर्थोकिक् चिकित्सा- विज्ञान	पं. रामलाल पहाडा	१-०-०	"	"	१११	"	सदर
प्राथना-कल्पद्रुम	दुर्गाशंकर नागर	०-४-०	३२०	१६३७	१०६	"	सदर
मंफल्प-मिद्धि	स्वामी ज्ञानाश्रमजी	०-१०-०	११०	१६६२	१६	"	सदर

पुस्तकालय भाग
सांस्कृतिक पुस्तकालय शाखा
पड़ोसरी, ता. ६ मनुआरी १९३६

पुं. त्रि. शाह

डि. मे. पटेल,
महर्षीश व्यवस्थापक

" સામાયિક દોહન "

સામાયિક પત્રોમાંના સંઘરવા જેવા લેખો

વર્ષ ૧]

જાન્યુઆરી ૧૯૩૯

[અંક ૧]

સુધરાઇઓ અને આપણી સ્વચ્છતા

[ડૉ. હરિપ્રસાદ મંજરાય દેસાઈ]

આપણી પોળોમાં ને શેરીઓ કે ફળિયામાં પેસતાં આપણી નજરે શું ચઢે છે ? આંગણ સામે માતાઓએ બાળકોને ઘાટે ફરવા બેસાડ્યાં હોય, મેલાં પર ધૂળ નાખી ન હોય અને માખીઓ તેના પર બજુબજુતી હોય, લોકો ગમે ત્યાં લઘુશંકા માટે બેઠા હોય, એ મળ-મૂતવાળી ધૂળથી આપણી બહેનો વાસણો માંજી રહી હોય, માંઢા માણસના ગડકા-હોંટ, ને પાટા-પટી કામઠામ રસ્તામાં ફેંકાતાં હોય, રસ્તાપરની કુંડીઓ પર આપણી સત્તારીઓએ ગાય-કૂતરાના એકવાડ નાખેલા હોય, ને એમાંથી નાક ફાટી જાય એવી દુર્ગંધ મારતી હોય, પાસેજ ધૂળમાં ને ગંદકીમાં ધરણું ને કિંમતી લૂગડાં પહેરી પલાંઠા મારી આપણાં સંજ્ઞત-સત્તારીઓ જમવા બેઠાં હોય-આ અને આવાં અનેક ચિત્રો પોળોમાં દાખલ થતાં જોવા મળે છે. આમાંથી સ્વચ્છતા સોધવાના ઉપાયો કેટલા કપરા છે તેનું સચોટ વર્ણન આ નીચે વાંચો.

જૂના જમાનાની સુધરાઇઓ

મહાત્માજી અમદાવાદ આવ્યા તે પહેલાં મ્યુ. નાં કાર્યોમાં હું ધ્યાન આપતો. વિદ્યાર્થી તરીકે ત્યારે વડીલોને ચૂંટણીમાં મત મેળવી આપવાનું કામ કરેલું. ત્યારે જે મત માટે ખેંચાખેંચી થતી તેમાં હાસ્યરસ ધણો જણાતો. જે લોકો સભ્યો થવા જતા તેમનામાં શહેરની સેવા માટે કેટલી ભાવના હતી તે મોટો પ્રશ્ન હતો; આ ચૂંટણીઓનાં ફારસ જોઇને સ્વ. ગણાભાષ ધોળશાહને એ ઉપર એક નાટક લખવા મેં પત્ર લખેલો ને તેમણે મારા પત્રને માન આપી એવું એક નાટક લખેલું. તેમાં "યાસ કમીરનર જાણે મવનર જાણે આખાનો" એવું એક ગાયન પણ હતું, જેમાં સભ્યો કેવું ઝોઢું અભિમાન ધરાવતા તે બતાવેલું હતું.

જે જમાનામાં મ્યુ. સભ્યોની સરખામણી હું ન્યાતના પટેલીઆ સાથે કરતો, જન-

સમાજમાં ત્યારે સભ્યો માટે જાણે અભિપ્રાય ન હતો. પોળનાં અસિયલ ફૂતરાં સાથે તેમની સરખામણી પણ થતી; આથી મેં તો મ્યુ. સભ્ય કદી ન થવું એમ મનમાં ગાંઠ વાળેલી.

દિ. બા. અખ્યાલાત્મક જોવા તે વખતના સમર્થ અમ્રણી અમદાવાદ મ્યુ. માં હતા થયેલા. અમે તેમને મદદ કરતા હતા. ત્યારે લોકો કહેતા કે આને ઘરેઘડપણ શું ગાંડપણ લાગ્યું છે ! માળા ફેરવવાની મૂખીને આ પંચાત શી ? અમે એ વાત તેમને કરી ત્યારે તેમણે ગંભીર ભાવે અમને સમગળ્યું કે આ કાર્ય માળા ફેરવવા કરતાં મોટું છે ને સેવાશુદ્ધિ હું મ્યુ. માં જવા માથું છું. મ્યુ. માં જવામાં સેવાશુદ્ધિ હોય એ વાત મેં એમની પાસે પહેલીવાર સાંભળી. પણ તેઓ મ્યુ. માં જઈને કંઈ ન કરી શક્યા. તે પછી જેમના પ્રત્યે મને ગુરુભાવ હતો એવા સ્વ. રમણલાલ નીલકંઠ જેમણે ગૂજરાતી સાહિત્યને ભારે અર્પણ કરેલું છે તેઓ મ્યુ. માં ગયા. પણ ના કલાકમાં યામ તે કામમાં છ કલાક મ્યુ. માં માયા-ઝીક ચાલતી. તેઓ પણ કંઈ ન કરી શક્યા. અસિયલ ફૂતરાના અવતારની વાતની સાથે આવા મોટા માણસની નિષ્ફળતા જોઈ એટલે મેં મ્યુ. માં ન જવું એવો નિશ્ચય કર્યો.

સંસ્કારની સેવા માટે સુધરાઈ

પણ ૧૯૨૦ માં સરદાર વલ્લભલાલજીએ પહેલ કરી. તેમણે મ્યુ. માં જવા વિચાર કર્યો ને તે માટે તેઓ ટોળીની શોધમાં હતા. તેમણે મને પકડ્યો ને મ્યુ. માં આવવા કહ્યું. મેં મારા અનુભવને કારણે ના પાડી પણ સરદારે સમગળ્યું કે હવે સ જોગો બદલાયા છે ને આપણે તો રાષ્ટ્રની સેવાની દૃષ્ટિએ મ્યુ. માં જવું છે ને સઘનજ કેળવીશું તો શહેરની સારી સેવા કરી શકીશું આથી પ્રયત્ન કરી જોઈએ એવી ભાવનાથી હું મ્યુ. માં દાખલ થયો.

આ પહેલાં શહેરની સંસ્કાર વિશે મદરમાજ સાથે મારે ઘણી ઘણી વાતો થયેલી. તેઓ દેશમાં આવ્યા પછી તેમણે અમદાવાદ મ્યુ. માં સભ્ય તરીકે જવાનો વિચાર કર્યો. પોણા કેમ સાફ રહે, જાજરૂઓ સ્વચ્છ બને ને લોકોની સુખાકારી કેમ જળવાય એ માટે રોજ રોજ વિચારો કરતા ને યોજનાઓ ઘડતા હતા તેમને ત્યારે પુરસ્ક મળતી એટલે મ્યુ. માં જઈને કેમ સેવા કરવી તે માટે તેઓએ ખૂબ વિચાર્યું હતું. હાથમાં પાવડ ને ઝાકુ લઈ શહેરસંસ્કારનો આદર્શ રજૂ કરવા ને સાચો સભ્ય કેાણ તે જતાવવા તેઓ ખૂબ ઉત્સુક હતા; અને અમદાવાદમાં કાર્ય કરી તે મારફતે સારા ભારતને સ્વચ્છતાના પાઠ આપવાના તેમને કોડ હતા.

મહાત્માજી જેવા શક્તિસંપન્ન પુરુષ મ્યુ. ના ઉકરડામાં એક વાર પડ્યા તો તેમાંથી બહાર નીકળવાના નથી એમ મને લાગતું હતું ને તેથી મહાત્માજી મ્યુ. માં જવાની વાત કરતા હતા તેથી મારો જીવ બળતો હતો, ને હું પરમાત્માને રોજ પ્રાર્થના કરતો કે મહાત્માજીને એ મનોરથ અફળ જાય તો સાજું, પણ મહાત્માજી તો જક લઈને બેઠા. મને પૂછ્યું કે મતદારની યાદીમાં માફે નામ છે કે નહિ ? તપાસ કરતાં તેમનું નામ જ ન મળે એટલે મને નિરાંત થઈ; પણ તેમણે તો કહ્યું કે હું બેરીસ્ટર છું એટલે મારો મત હોઈ શકે ને હું બેરીસ્ટરી કરતો નથી પણ “ મોહનલાલ કરમચંદ ગાંધી ના ન.મનું પાટિલ” તમારા દવાખાના પર એક બજુ લગાવી દો એટલે ચાલશે તે પછી તેઓ શહેરની દદ ઊડી સાજરમતી ગયા એટલે મત વાંધામાં પડશે એમ મને લાગ્યું, પણ સ્વ. રમણલાલજીએ તેમનું નામ મતદારપત્રકમાં દાખલ કરાવી દીધું. દેશને રાજકારણી ક્ષેત્રમાં આથી ભારે નુકસાન થશે એમ હું માનતો હતો, ત્યાં તો ખેડની લડત જાગી, મહાત્માજીને પોતાનું જીવનકાર્ય

મળી જતાં થયું. માં જવાની વાત રહી ગઈ, પણ એમણે થયું. ના કાર્ય અને શહેરસફાઈ વિષે એમના વિચારો અમારી આગળ મૂકી અમને સળગાવી મૂક્યા હતા. એટલે સરદારના કહેવાથી અમે ટોળી થઈને થયું. માં દાખલ થયા.

થયું. માં જઈને મહાત્માજીને માનપત્ર આપવાનું પહેલું કામ અમે કર્યું. તે પહેલાં તો માનપત્રો ગવર્નરને જ અપાતાં ને થયું. એ સરકાર તરફ મોહું રાખીને બેસતી, દેશ તરફ નહિ. થયું. સભ્યો ગવર્નર સાથે શેકહેન્ડ કરવામાં ને દરબાર ને પાર્ટીમાં જવામાં ફૂંચ્યા સમાતા નહિ. મહાત્માજી માનપત્ર લેવા થયું. માં આવ્યા ત્યારે હું હાજર ન હતો, પણ તેમણે માનપત્રના જવાબમાં અમારી સુધરાઈને સ્વચ્છતા અંગેની બધી વાતો જાહેરમાં મૂકી દીધી ને કહ્યું કે મારો ભાઈ હરિપ્રસાદ સુધરાઈમાં આવ્યો છે તે સાફ થયું છે. એ પાવડો ને ઝાડુ લઈને કામ કરશે.

મહાત્માજીએ તે પછી “ નવજીવન ”માં પોળોનું વર્ણન કરવાનું મને કહ્યું એટલે મારે બધી પોળો જોવી પડી. આ ઉપરાંત શહેરની લાયકર રિયલિટીને મને ખ્યાલ આવ્યો. મેં અનેક ગામડાં અને શહેરો તે પછી જોયાં છે ને મને લાગ્યું છે કે આપણા દેશમાં સાંક્રારિક એકતા છે, તે સાથે ગદકીની બાબતમાં પણ આખા દેશમાં એકતા છે. એક શહેર કે ગામ જોઈને તમે બધાં શહેર કે ગામ વિષે ખ્યાલ આપી શકો એવી સ્વચ્છતાની બાબતમાં આપણી પતિત રિયલિટી છે.

પોળોમાં પેસતાં શું જોયો ?

પોળમાં પેસતાં શું નજર પડે છે ? જોટલાઓ ઉપર માતાઓએ બાળકોને ઝાડે ફરવા બેસાડ્યાં હોય, મેલા પર ધૂળ નાખી ન હોય અને અનેક માખીઓ તેના પર બહુ-બહુતી હોય, લોકો ગમે ત્યાં લઘુચાંકા માટે બેઠા હોય, મગમગતી લારેલી ધૂળથી આપણી બંદનો વાસણો માંજી રહી હોય, પાણીની ચકલીઓ ઠામ ઠામ ગળતી હોય કે છૂટી મૂકી દીધેલી હોય, માંદા માણસના બળખા, લીંટ ને પાટાપટી કામ કામ રસ્તામાં ફેંકાયાં હોય અને પોળનાં કૂતરાં પાટાની તાણાતાણી કરી તેને આમતેમ ફેંદતાં હોય, ધરને માળેથી રસ્તા પર એકવાડ ને પાણી ફેંકતાં હોય, ઝાડુવાળાએ સાફસફ કર્યા પછી રસ્તા પર કચરાના ઢગલા કરતા હોય, રસ્તા ઉપર કંડીઓમાં આપણી સન્નારીઓ ગાયો ને આખલાઓ માટે એકવાડ નાખતી હોય ને એ કંડીમાંથી નાક ફાટી બધા એવી વાસ આવતી હોય, ધૂળમાં ને ગંદકીમાં ઘરેણું ને ભારે લૂગડાં પહેરી પડાંકા મારીને આપણાં સન્જન-સન્નારીઓ જમવા બેઠાં હોય-આ અને આવાં અનેક ચિત્રો પોળોમાં દાખલ થતાં આપણી નજરે પડે છે. મેં આ ચિત્રો ‘ નવજીવન ’માં આપ્યાં-‘ યંગ ઇન્ડિયા ’માં પણ એ લખાણો આવતાં. એ પરથી પેલી મિસ મેયોએ આપણને ગંદકીચરા કલા ને આપણી બદબોધ કરી.

પોળોની સફાઈ

આ પોળો સાફ કરવાનું કામ મેં સાથે લીધું. અમે જઈએ ને ઘરમાંથી જે કચરો હોય તે કંદો એમ લોકોને કહીએ. અને પરિણામે છુદ્ધ ખીલા, લાગેલાં શનસ, ફાટેલાં ખાસડાં, કાણી ડોલો, ફૂટેલા શીયા, ગદ્યાતી ગોદડીઓ ને વાસ ભરતા ગાભાઓ કામઠાયથી નીકળે. એકો આ બધું જા માટે રાખે છે એમ પૂછીએ તો કહે કે સંઘર્ષો સાપ પણ કામનો !!

લાંગેલાં નાજિયાં ને ઇટોના ટૂકડા પશુ મળે. લોકો એનાથી આરણ્યાં પૂરે, ને તેમાં વીંછી ને કાનખનૂરા પાકે. કોડીઓ ને ડામચીઆ પર ગોદડાં હોય તેમાં સાપ પશુ વાસો કરે. આવી પંદરસો પોળો અમદાવાદની છે તે અમે એકવાર એકેએક સાફ કરી ને તેનો મહાત્માજીને રિપોર્ટ કર્યો. દરેક પોળમાંથી બે ટન જેટલો કચરો સરાસરી નીકળતો, એટલે દરરોજ સાફ સ્ત્રીમાં કચરો નીકળે તે ઉપરાંત પોળ દીઠ ૧૧૨ મણુ કચરો નીકળ્યો. કંટ્રાક્ટર થાક્યો ને કરારમાં આવો કચરો ઉઠાવવાનું નથી એમ પશુ કહેવા લાગ્યો. પશુ એક વાર સાફ કરી આવ્યા પછી વળી પાછા એ લગવાન એના એ.

તે પછી તો મ્યુ. તરફથી આ બધી પોળો કુલ સાત વખત સાફ કરવામાં આવી. વાળનારા પશુ આદર્શ સફાઈ શું તે સમજવા લાગ્યા. લોકોને પશુ સફાઈનો આડકતરો ઉપદેશ મળતો ગયો. મ્યુ એ એકાં માટે મુકાતી કુંડીઓ ઉપડાવી લીધી. અમદાવાદને જહાંગીર બાદશાહ ગર્દાબાદ યાને ધૂળાબાદ કહેતો એટલે કે ધૂળનું કલંક અમદાવાદને માથે ૪૦૦ વર્ષથી ચોંટ્યું હતું, તે આ મ્યુ.એ આરક્ષાલટ, પથ્થર, ડામર, સિમેન્ટ વગેરેના રસ્તા કરી ધીમે ધીમે દૂર કરવા માંડ્યું.

મોટા સરિયામ રસ્તા મૂકી અમે ગલીકુંચીઓ કે ન્યાં પલાંકા વાળી લોકો જમવા બેસે છે અને ન્યાં બાળજીવન રૂંધાય છે ત્યાંથી શરૂઆત કરી હતી. એવી પોળોના પાકા રસ્તા પહેલા બનાવ્યા. લોકોનો એ સામે પોકાર ઉઠ્યો. અમે પ્રસંગે રસોષ ક્યાં કરીએ ? ચૂલા રસ્તા પર કેવી રીતે બોદીએ ? પાકા રસ્તા થાય તો વાસણ માંજવાની ધૂળ ક્યાંથી લાવીએ ? વળી ડામરના રસ્તા પર તો રસ થાય ને તપે માટે અમારે જોડા લાવવા પડશે. આમ ધણી ફરિયાદો ને અરજીઓ થઈ. તમે જાણતા હશે કે અમદાવાદમાં આગળ જોડા પહેરવાનો રિવાજ ન હતો. ખુલ્લા પગ યાને અમદાવાદી હોલબૂટથી તેઓ ચસાવતા; અમે માનતા કે હવે મોચીઓની કમાણી વધવાની ને લોકો માનતા કે ડામરના રસ્તા પર સરકેલું વધશે એટલે હાડવૈદનાં ઘર ભરવાં પડવાનાં. પશુ અમે કહેતા કે ભાઈ ! જીટનો માફક ચાલીએ તો જ પડાય. આજે અમે આ પંદરસો પોળો પાકી કરી દેવાની અણી પર આવ્યા છીએ ને બે વર્ષમાં તો એ કાર્યક્રમ પૂરો થશે.

આ કાર્યમાં અનેક વખત મને નિરાશા થતી. સુધરેલા ઝંકરેલા સુદાં પાટા ને રસ્તા પર નાખે ત્યાં ખીજાની વાત શી ! પશુ એક વખત એક ભક્ત કવિનું વચન મારા સાંભળવામાં આવ્યું : એક નોકર હતો, તે તેના શેઠનાં વાસણ એવાં ચકચકતાં કરે કે પિત્તળનાં વાસણ સોના જેવાં દેખાય ને જર્મન સિદ્ધરનાં ચાંદી જેવાં દેખાય. શેઠ એ કંઈ જુએ નહિ કે એથી પગારમાં વધારે કરો નહિ. આથી નોકરને એક જણે કહ્યું કે ભાઈ નકામે શું કામ ઝીકાઈ મરે છે, ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે “ સીયા મનમોહન દેખત હૈ સગ કામ. ” કોઈ નહિ જુએ તો લગવાન તો બધું, જુએ છે ને ! આ ઉપરથી મને આશા આવી કે કોઈ દિવસ પશુ લોકનાં જડ હૃદય અમારું કામ જોઈ પીગળશે.

મરણપ્રમાણ

અમારા રવિશંકર રાવળ ફરિયાદ કરે છે કે લોકોમાં ચિત્રકલા પ્રત્યે અભિરચિ નથી, ત્યારે હું કહું છું કે સ્વચ્છતાના ગુણુ વિના એ શક્ય નથી. આપણાં કેટલાં કુમળાં બાળકો મરી જાય છે તેનો ખ્યાલ છે ? ૧૦૦ જન્મે તેમાંથી ૨૦ બાળકો મરી જાય. આપણા

જીવન ને ભાવિનાં આધાર જેવાં બાળકોની આજે અસ્વચ્છતા ને ગંદકીને કારણે આવી દશા છે. શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનનો જન્મ થાય કે ટુરત તેનો નાશ કરવા કંસે અગ્નાસુર બગ્નાસુર, પૂતના ને કંઈ કેટલા રાક્ષસો-મારાઓ છોડ્યા હતા, તેમ આપણે પણ આપણાં બાળકોને મારવા માટે જાતજાતના રોગો-કે જે અસ્વચ્છતાની ગંદકીમાંથી ઊભા થાય છે-રૂપી મારા છોડ્યા છે. ઉધરસ, વરાધ, ઉંઠાંટિયું, ઝાડા, મરડા, ઝોરી, અછળડા એમ ઘણા રોગો છે ને આપણી રહેણીકરણી એવી છે કે ગામમાં એક બાળકને રોગ થયો કે આખા ગામનાં બાળકો તેનો ભોગ થવાનાં, અનેક બાળકો છાતીના રોગોથી મરી જાય છે. અમદાવાદમાં મિલની ધૂણીનો પાર નથી. દરરોજ ૮૦૦૦ ગય ડોલ્લરના લોટ થઈને વાતાવરણમાં ફરે છે ને લોકના-ખાસ કરીને બાળકોનાં ગળાં, આંખ ને નાકને નુકસાન કરે છે. સૂર્યના કિરણમાં જે અલ્ટ્રાવાયોલેટ કિરણો છે તેનો લાભ સવારે ૮ વાગ્યા સુધીમાં મળે છે તે આપણને મળતો નથી-તેમ આ ધૂણીને કારણે શરીરખંધારણમાં ચૂનાનો ઉપયોગ છે તે મળતો નથી. શિયાળામાં પવન સ્થિર થાય છે ત્યારે તો અમદાવાદમાં રહેવું નરક સમાન થઈ પડે છે. આ કારણે આપણાં બાળકો માયકાંગલાં-રીકેટી થાય છે. અગે શાળાઓમાં બાળકોની તપાસ કરાવી છે, તો ત્રણમાંથી એક રીકેટી હોય છે. અને સ્ટાન્ડર્ડ વજનનું તો ભાગ્યે જ કોઈ બાળક મળે છે.

સ્વચ્છતાનું મહત્ત્વ સૌએ સમજવું જોઈએ. માત્ર પોળ સાફ થાય તેથી કંઈ વળે નહિ. સૌંદર્યપારખુ ને સૌંદર્યગ્રાહક શક્તિ આપણે બોધ બેઠા છીએ, સ્વચ્છતા વિના એ શક્ય નથી. ને સ્વચ્છતા હશે તો જ આપણું મરણપ્રમાણ ઘટશે ને આપણી પ્રજા તાકાતવાળી થશે, તમારે ત્યાં સરતમાં દર વર્ષે દર હજારે ૩૧ થી ૪૫ માણસ મરે છે, અમદાવાદમાં ૩૫ થી ૪૫ મરે છે. આવી જ વાત બીજાં શહેરોની છે. કાનપુર આ બાબતમાં પહેલે નંબરે છે. જ્યારે લંડનમાં ૧૮ ને ન્યુઝીલેન્ડમાં ૮ નું પ્રમાણ છે. આપણે હવે છઠ્ઠીના લેખ, જન્મમરણ ધ્રિવરના હાથમાં, તેની ઇચ્છા હોય તો માણસ ફાટી પડે ને કોઈનું નહિ ચાલે એવી બધી વાતો છોડી વિચારતા થવું જોઈએ અને આપણી ગંદી આદતો ને રહેણીકરણી છોડવી જોઈએ. અમેરિકામાં સરેરાશ આયુષ્ય ૪૦ નું હતું તે હવે વધીને ૫૦ નું થયું છે. રામચંદ્રજીના રાજમાં આપણે ત્યાં તો બાપ પહેલાં દોકરો મરી જાય તો ઉલ્કાપાત થતો ને રામના પાપનું એ પરિણામ ગણવું. એક બ્રાહ્મણને એક છોકરો મરણ પામ્યો ત્યારે રામચંદ્ર પાસે તે મુઠકું લઈને ધા નાખતો ગયેલો એ વાત તો તમે જાણતા હશો. આજે આપણું સરાસરી આયુષ્ય ૨૩ વર્ષનું થયું છે.

સ્ત્રીઓની સુવાચક

સુવાચક એ સ્ત્રીઓ માટે સ્વાભાવિક ને સહજ વાત મનાવી જોઈએ તે આપણે ત્યાં ધાત જેવી ગણાય છે. એમાં જૈરાંઓને કાળજી ફડકો રહે છે. ઘણા સુધરેલા લોકોમાં પણ હજી સુવાચક માટે અંધારું ઘેર હોય; અંધારો ઝોરડો, વૂટેલો ફાટેલો ખાટલો, વાસ મારતું ગોઢકું, ફાકી, માસી કે ફેઈનાં ઉધરાવેલાં ને બિતરેલાં લૂગડાંના ડુઆ એવી બધી સુવાચકની સામગ્રી હોય છે ને તેમાં ગંદી સોયારાણી સુઠી છરી લઈ નાળ કાપવા આવે ને અણધારી રીતે સુવાચક કરાવે ત્યાં પછી સુવારોગ થાય ને ધાત થાય તેમાં કંઈ નવાઈ છે? આ જ કારણે આપણાં ૧૦૦ બાળકો જન્મે છે તેમાં ૩૦ તો મરેલાં જ જન્મે છે, ૩૦ બાળકો

પાંચ વરસની ઉંમર સુધીમાં મરી જાય છે ને બાકીનાં બચે છે તે માયકાંગલાં રહે છે ને મરવાને આજસે જીવે છે.

મારી તો કામમની પ્રાર્થના છે કે ભગવાન લોકનાં દિલને જાગ્રત કરે ને આ દેશ ધૂળ, ગંદકી, દુર્ગંધ ને મેલથી છવાયેલો છે તેને આરોગ્યરક્ષા માટે સ્વચ્છતા વિના આરોગ્ય નથી એનું જ્ઞાન કરાવે. ધર્મસ્થાનો ને પવિત્ર મનાતાં મંદિરો પણ મેં જોયાં છે, બધે જ ગંદકી અને દુર્ગંધ છે. આખો દેશ ગંદકીની બિમારીમાં સપડાયેલો છે-આવાં સંખ્યાબંધ મંદિરોની ગંદકી પણ અમદાવાદમાં અમારે સાક્ષ કરવી પડી છે; મંદિરોમાં લાડે દુકાન અપાય છે ને ત્યાં ધનજી માંદના સોડા ને ધાસલેટના કબ્બાઓ વેચાય છે. હોટલો ને વીણીઓ હોય છે. પવિત્ર ધામોમાં પણ ગલીચોનો પાર નથી.

પંચનાં જાજરૂ

અમદાવાદમાં ગટર થઇ, રસ્તાઓ થયા, ગંધાતી કૂંડીઓ ગઇ, પોળો પણ સાફ કરી એમ ઘણાં રોગનાં ધામ બંધ કર્યાં. તે પછી રોગનું મોટું ધામ તે પંચનાં જાજરૂઓ-એના પર અમારી નજર ગઇ. મિત્રોના શેર ભરાય તેવી આ ભાગીદારી સંસ્થા જાજરૂની છે, મોટી મોટી હવેલીવાળાં પણ ઘેર જાજરૂ ન રાખતા, પરિણમે સ્ત્રીઓ ત્રણ ત્રણ દિવસે ઝાડે જતી ને મોંદલી રહેતી. રોશને ટિકિટ લઇએ તેમ આવા જાજરૂ આગળ લાઇનબંધ વારા માટે થોભવાનું. જે જાજરૂ તે પહેલો. મિત્રમાં જનાર ઉતાવળ છે કહી પહેલો જાય, કુટુંબિક જાજરૂઓમાં તો લોકો વાતો કરતાં કરતાં આ ક્રિયા કરે; મર્યાદા-વિવેકનું નામ નહિ. આ દશામાં વિવેકી લોકો ને શરમાળ લાઇનજોનોની શી દશા થાય ? ઘણા આવી ઝાડાને રોકે ને પરિણમે રોગના ભોગ થાય-આથી અમે આવાં બધાં જાજરૂ તોડી પડાવ્યાં-લોકોએ અમને ઉછેદેદીયા કહ્યા, છતાં હવે અમે એવાં જાજરૂઓની જગ્યાઓએ નાનાં નાનાં રમવાનાં સ્થાનો બનાવ્યાં છે ને બાળકો ત્યાં રમી આનંદ કરે છે.

સફાઈની નવી યોજના

લડાઇ આજે નથી ત્યારે પ્રજાજીવનનું બંધકામ કરવાનો આપણો ધર્મ છે. આજે એવો સમય છે. આજે તો આપણી સરકારના અમલમાં ગામોગામ પંચાયતો થવાની છે. પણ શહેરની તો એક એક પેળ ગામ કરતાં મોટી હોય છે, એટલે પોળે પોળે લોકોની આરોગ્ય સમિતિ કરવાની અમારી યોજના છે. એ પેળમાંનાં છોકરાં છોકરી બધાં બાર વર્ષની ઉપરનાં એનાં સભ્ય હોય-એ લોકો અસ્વચ્છના દૂર કરવામાં સહયોગી થાય, ઝાકું ને ડાલ લઇને ફરી વળે. અમદાવાદની પંદરસો પેળોમાં માત્ર ૩-૪ પેળોમાં આવી સમિતિઓ થઇ છે. કચરો નાખવા ટોપલા મૂક્યા છે. પણ હજી લોકો બહાર કચરો ફેંકે છે, ઝાકું કઢાયા પછી પણ ઘણા હજી કચરો નાખે છે. કાષ્ટ નિયમ પાળતું નથી. પાંચ રૂ. એ માટે દંડ રાખ્યો છે ને બસો માણસો દંડાઇ પણ ગયા છે; છતાં એ ભગવાન એના એ હવે આશા એક આરોગ્ય સમિતિની યોજના પર છે અને પેળોના જીવાન છોકરા છોકરીઓ ઉપર છે. સ્વચ્છતા હોય ત્યાં પ્રજાનો વાસ છે ને એ પ્રજા અત્યંત અગત્યનો છે એ અમદાવાદની અને અન્યત્ર જિગતી પ્રજા સમજે એવી પરમાત્મા તેમને સદ્બુદ્ધિ આપે એવી મારી પ્રાર્થના છે. ગંદકીના આ સર્વવ્યાપી દુર્ગુણને હટાવવાનું આ કાર્ય ધર્મરૂપે માનીશું તો જ આપણો દહાડો ફરશે, નહિ તો આજની રિયાતમાં સડ્યા કરીશું ને આપણી જીવનશક્તિ હજીજી જશે અને એમ થશે તો સ્વરાજ મળશે તે પણ કાશ્ય ભોગવવાનું છે ?

વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિ

એક જ પ્રશ્નનો અનેક રીતે વિચાર કરી શકાય છે. જેમકે સામાજિક, રાજકીય, ઐતિહાસિક, આર્થિક વગેરે; પણ એ દરેક રીતે વિચાર કરતી વખતે તે તે દૃષ્ટિ તરફ પક્ષ-પાત કેળવાય છે. બધી બાબતોનો આર્થિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરવાથી પણ ચાલતું નથી. બધી બાબતોનો ભાવનાત્મક રીતે વિચાર કરવાથી પણ ચાલતું નથી. વિચાર કરવાની વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિ બીજી બધી દૃષ્ટિઓ કરતાં વધારે તટસ્થ અને અપક્ષપાતી છે, એમ કહેવામાં વાંધો નથી. વિજ્ઞાનનો અંતિમ હેતુ તો સત્ય શોધવાનો, આ દુનિયાની પાછળ રહેલા અગમ્ય તત્ત્વનું શોધન કરવાનો છે.

જીવન પર વિજ્ઞાનની અસર

વિજ્ઞાનનો એ રીતે વિચાર કરી શકાય. વિજ્ઞાનની શોધખોળોની અસર આપણા જીવન પર કેટલી થાય છે ? પહેલી અસર એ છે કે વિજ્ઞાનની શોધખોળોનો ફાયદો ઉઠાવીને બનાવવામાં આવેલાં સાધનો આપણે વાપરીએ છીએ. વિજ્ઞાનની એ આપણા જીવન પર થતી સીધી અસર છે. ઘોડાગાડી કે ગાડામાં બેસીને મુસાફરી કરવાને બદલે આપણે અત્યારે આગ-ગાડી, મોટર કે વિમાનમાં પ્રવાસ કરી શકીએ છીએ. દરદ થાય તો અર્વાચીન વૈદકશાસ્ત્રમાં પારંગત થયેલા ડૉક્ટર પાસે દવા કરાવીએ છીએ પણ ભૂવા કે જંગલીજાતિ પાસે જતા નથી. લગાઇમાં અંજર, બાણ કે તલવારથી મરણ પામવાને બદલે બંદૂકની ગોળી કે બોમ્બથી લોકો મરણ પામે છે. આપણી માન્યતાઓ પર પણ વિજ્ઞાનની છાપ પડી છે. આપણે બધા અત્યારે માનીએ છીએ કે પૃથ્વી ગોળ છે ને આરમાન પોતું છે. આપણા વડવાઓ જનાવરોમાંથી જિતરી આવેલા હતા, એ મત પણ આપણે સ્વીકારી લઇએ છીએ. દિવસે દિવસે મનુષ્યની ઉત્કૃષ્ટિ થતી જાય છે, એ વિજ્ઞાનનું તત્ત્વ પણ આપણે કબૂલ કરીએ છીએ.

વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિ : સ્થિર અને અપક્ષપાતી

પણ અમુક જાતની માન્યતાઓ બદલાવવા કરતાં કે અમુક જાતની વિચારપ્રણાલીને ઉચ્છેદવા પાડવા કરતાં પણ વિજ્ઞાન કાંઈક વધારે કરે છે. વિજ્ઞાનની પ્રગતિ સાથે વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિનો પણ ફેલાવો થતો જાય છે. જે દૃષ્ટિથી પ્રેરાધને યોગદણ્ણ વૈજ્ઞાનિકો પોતપોતાની પ્રયોગશાળાઓમાં કામ કર્યા કરે છે તે દૃષ્ટિ સમગ્ર જનસમાજમાં ખીલવવી એ વિજ્ઞાનનું મુખ્ય કામ છે. પ્રયોગશાળામાં કરેલી શોધખોળો આપણે ઉલ્લેખધધા, ખેતીવાડી, લગાઇ, વૈદક-શાસ્ત્ર વગેરે બધાં ક્ષેત્રોમાં લાગુ કરીએ છીએ. પણ એ શોધખોળોને કુટુંબ રાષ્ટ્ર ને માનવ-જાતિને પણ લાગુ કરવાથી નુકસાન થશે, એમ માની લેવું એ હાસ્યાસ્પદ છે.

કમનસીબે, વિજ્ઞાનને નામે ચરી ખાનરા કેટલાયે ટોંગી લોકો, ખોટી ગહેરખજારો કે અર્ધસત્યોનો પ્રચાર કરીને શુદ્ધ વિજ્ઞાનને હાનિ પહોંચાડી રહ્યા છે. એ લોકો પોકાર કરે છે કે જો આપણે તમાકુ પીવી કે ખાવી છોડી નહિ દઇએ કે માનવજાતિનો સંતતિ નિય-મનનો ત્યગ કે સ્વીકાર નહિ કરી લઇએ તો માનવજાતિની શી હાલત થશે ! કેાણ જાણે પણ વિજ્ઞાનનાં તત્ત્વો કદી પણ સ્થિર નથી હોતાં એ આપણે પહેલાં સમજી લેવું જોઇએ. વિજ્ઞાનનાં તત્ત્વો અસ્થિર છે; પણ વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિ સ્થિર ને અપક્ષપાતી હોય છે.

વિજ્ઞાનની મર્યાદા

ત્યારે વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિબિન્દુનું મુખ્ય લક્ષણ શું છે ? વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિ સત્યને અનુસરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. એટલે જ તે નિષ્પક્ષપાતી પણ હોય છે. કાયદાના કરતાં પણ એના નિષ્પક્ષપાત વધારે હોય છે. કોઈ ભલો ન્યાયાધીશ હશે તો એ ધન્સાદ કરતી વખતે એકે અંગ્રેજ અને ચીની આદમીને સરખી નજરે જોશે; પણ શુદ્ધ વૈજ્ઞાનિક તો કરમિયા, માણસ ને સૂર્યમાળાનો પણ એક જ દૃષ્ટિએ વિચાર કરશે. કરમિયા પ્રત્યેની સ્વાભાવિક ઘૃણા તે ત્યાગી દેશે, એના બદલે તેના તે ઝીણવટથી અભ્યાસ કરશે. સૂર્યમાળાની ભવ્યતાથી મુગ્ધ થઈ જઈને, તેને દિવ્ય માની લઈને તેનું પૂજન કરવાને બદલે કે માનવી પ્રાણીને એ અગમ્ય છે એમ માની લેવાને બદલે એનો અભ્યાસ કરશે.

વિશ્વ અને તેના બધા પ્રશ્નો તરફ આવી વૈજ્ઞાનિક રીતે જોનાર આદમી મગફરી અને વિનમ્રતાના વિચિત્ર મિશ્રણ જેવો બની જાય છે. સૂર્યમાળામાં ફરતા ગ્રહો ઉપગ્રહો તેમના જેવા ખીખ ગ્રહોની સાથે સરખાવતાં તેને ઘણા અદ્ય ને નાના લાગે છે. અમુક જાતના સહેલાઈથી સમજી શકાય એવા અને સાદા નિયમો પ્રમાણે પોતપોતાની કક્ષામાં ફર્યા જાય છે પોતે પણ વાંદરાની જાતનો એક સામાન્ય આદમી છે, પોતાના મનના ઉપર પોતાની કોઈ પણ જાતની સત્તા ચાલતી નથી, એ વિચાર તેના અહંકાર ને મગફરીને નષ્ટ બનાવી દે છે.

વિજ્ઞાનના નિંદકો

એટલે વિજ્ઞાન સત્ય અને અસત્ય વચ્ચેનો તફાવત નક્કી કરી શકતું નથી, એમાં કશું એ તેની મર્યાદામાં આવતું પણ નથી. જુદાં જુદાં કાર્યોની અસર શી થાય છે, એ વિજ્ઞાન જણાવી શકે, પણ તે ખરી છે કે ખોટી છે, એ તે જણાવી શકતું નથી. કોઈ પણ જંતુશાસ્ત્રી આપણને કહી શકે કે જો પાણીમાં કૉલેરાનાં જંતુઓ નાખવામાં આવે તો એ પાણી પીનારા માણસો મરણ પામે; જેવી રીતે એકાદી શરીરમાં જોખમ ફેંકવાથી માણસો મરણ પામે છે. પણ એ બંને ક્રિયાઓ યોગ્ય છે કે અયોગ્ય છે, એ કહેવાનો તેને અધિકાર નથી. વિજ્ઞાનના દુશ્મનો ઘણીવાર એમ કહીને વૈજ્ઞાનિકોને નિંદે છે કે તેઓ વિજ્ઞાનનો વિચાર કરતી વખતે નીતિશાસ્ત્રનો લગીરે વિચાર કરતા નથી. પણ એ ટીકા બરાબર નથી.

જીવનશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ પ્રશ્નોત્તર વિચારો

સામાન્ય માણસોની પ્રવૃત્તિ હમેશાં કોઈ પણ પ્રશ્નનો ભાવના અને નીતિની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવાની જ હોય છે; રક્ષ પણ નક્કર હકીકતોમાં વૈજ્ઞાનિકોના જેટલો તેમને રસ પડતો નથી. એક બે દષ્ટાંત વડે આ મુદ્દો આપણે સ્પષ્ટ કરીએ. અમેરિકામાં નીચો લોકોનો પ્રશ્ન જટીલ ગણાય છે. ઘણાખરા અમેરિકન લોકો એવું માને છે કે નીચો લોકો ગોરા લોકો કરતાં ઊતરતા છે ને તેમને તેમનાથી જુદા રાખવા જોઈએ. બીજા લોકો નીચો લોકોને પણ એકસરખા હક આપવાની માગણી કરે છે. વિજ્ઞાન આ વિષયનો કેવી રીતે વિચાર કરશે ? જીવનશાસ્ત્રી (Biologist) એ સ્પષ્ટ કરશે કે નીચો લોકોની જોખરી ગોરા લોકોની જોખરી કરતાં વાંદરાને વધારે મળતી આવે છે; પણ વાંદરાના શરીરને વધારે વાળ હોય છે; એથી ઊલટું નીચો લોકોના શરીર પર બહુ ઓછા, નહિ જેવા જ વાળ હોય છે. જીવનશાસ્ત્રી દૃષ્ટિએ બંને વચ્ચે શો તફાવત છે, એ જણાવવાનું કામ વિજ્ઞાનનું છે. દક્ષિણ અમેરિકાનાં સંસ્થાનોમાં ગામડાંઓમાં નીચો લોકોનું જન્મપ્રમાણ મરણપ્રમાણ કરતાં વધારે

હોય છે. ઉત્તર અમેરિકામાં ને દક્ષિણ અમેરિકાનાં શહેરોમાં જેટલા હબસીઓ જન્મે છે એના કંરનાં મરણ વધારે પામે છે; ઘણાખરા ક્ષયરોગથી મરણ પામે છે. એનો અર્થ એવો છે કે જે સ્થાનો ગેરા લોકોની પ્રકૃતિને માફક આવે છે તે હબસીઓને માફક આવતાં નથી. હબસીઓના મૃગ વતેન આફ્રિકાના પશ્ચિમ કિનારાની હવા ગેરા લોકોને માફક આવતી નથી.

હબસીઓનું દંષાંત

જેટલે અમેરિકામાં હબસીઓને જો મોટર ગાડીઓ, કારખાના વગેરે ઠેકાણેથી કાઢી મૂકવામાં આવે કે કોઈ વાર 'લીયોંગ' કરીને તેમને ગેરા લોકોના સહવાસમાં આવતા અટકાવવામાં આવે. ને પાછા ગામડામાં કપાસના ખેતરોમાં કામ કરવા માટે મોકલી દેવામાં આવે તો તેમની તંદુરસ્તી સુધરે ને જન્મપ્રમાણ વધે. પણ જો તેમને ગેરાઓના જેટલા જ બંધા અધિકાર આપવામાં આવે, ગેરાઓની સાથે સહવાસ કરવા દેવામાં આવે તો તેમને પણ ગેરાઓનાં બંધાં સુધરેલાં દરદોનો વારસો મળે છે. જેટલે કે તેમને ગેરાઓની સાથે રહેવું હોય, તેમને ગળતા બંધા અધિકારો મોગવવા હોય તો તેમનાં દરદો પણ સ્વીકારી લેવાં પડે છે.

કાચી ભાવના અને માત્ર રાજકારણી વિચારણાને વશ થઈને ન્યારે અમુક કામ કરવામાં આવે છે ત્યારે એની અસર સ્પષ્ટપણે જોઈ શકાય છે. અમેરિકામાં થયેલા આંતર-વિગ્રહની, જીવનશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ થયેલી પહેલી અસર એ હતી કે લગાઈથી હબસીઓની મૃત્યુસંખ્યા વધી અને જન્મ-પ્રમાણ બહુ જ ઓછું થઈ ગયું. ત્યાર પછી માત્ર ૧૯૧૦ થી ૧૯૨૦ સુધીમાં તેમનું જન્મપ્રમાણ અમેરિકાના આંતરવિગ્રહના પહેલાંના દશકામાં જેટલું હતું જેટલું થયું. ગુલામીમાંથી છૂટ્યા પછી આવી રીતે મરણ પામેલા હબસીઓની સંખ્યા લગાઈમાં મરણ પામેલાના કરતાં ઘણી વધારે હતી.

ભાવનાવશ ન બને

દરદોનો વિચાર કરવાની આપણી રીત પણ બિલકુલ વિજ્ઞાની નથી. ઈશ્વરના ઉપર આધાર રાખીને હાથ જોડીને બેસી રહેનારા કે બંધા-અ.ખડીથી દરદો સારાં થઈ જાય છે, એવું માનનારા લોકોને જવા દઈએ. પણ જો લોકો અર્વાચીન વૈદ્યકશાસ્ત્રની કુશળતા ઉપર થોડાંધણે પણ ધૃતિઆર. રાખે છે તેમનો જ આપણે વિચાર કરીએ. આપણે પડે કે આપણા કોઈ મિત્રો માંદા પડે ત્યારે આપણે ખૂબ ભાવનાવશ બની જઈએ છીએ. ન્યારે આપણે અમુક વિષયની આંખતમાં ભાવનાવશ બની જઈએ છીએ ત્યારે કશાકના પર વિશ્વાસ મૂકવાની આપણી માનસિક પ્રવૃત્તિ હોય છે. એ વખતે આપણે જેના પર વિશ્વાસ મૂકીએ છીએ, એ ખરું છે કે ખોટું છે, એનો વિચાર કરતા નથી. સુદિની કસોટી વડે આપણી માન્યતાઓની પરીક્ષા કરતા નથી. કેટલીક વાર રોગને પ્રભુએ મોકલેલું પ્રાયશ્ચિત્ત કે આપણા પૂર્વજન્મના ક્ષણ તરીકે માની લેવામાં આવે છે. પણ આપણે સમજી લેવું જોઈએ કે દરેક દરદનું મૃગ-કારણ ઘણીવાર આપણે શોધી શકીએ છીએ. કારણ શોધી કાઢ્યા પછી દરદની ઉત્પત્તિની ખબર પડે છે. કુદરતના કાનુનનો ભંગ કરવાથી રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

કુદરત તરફ પાછા ફરવું

અત્યારે પણ ઘણા લોકોની માન્યતા એવી છે કે જો આપણે પાછા કુદરતી જીવન

ગાળવા લાગીએ તો દરદો યતાં અટકાવી શકીએ. લેખકને એવું લાગે છે કે 'કુદરતી જીવન'ની પહેલી શરત કપડાંનો જેમ અને તેમ એણે ઉપયોગ છે. હંડી ઝગતુમાં આવી રીતે કપડાં કાઢી નાખીને ફરવાથી ન્યુમેનિયાથી થતું મરણપ્રમાણ સોગણું વધી જશે. 'કુદરત પ્રમાણે ચાલવા માટે' એવું કહેવામાં કર્યો અર્થ નથી. સુધરેલા માણસો અને જંગલી લોકો તંદુરસ્તી અને-માદગી, એ બંને કુદરતના અંગ છે; સુધારાની કેટલોક આત્મતા તંદુરસ્તીને હાનિ પહોંચાડે છે, એ વાત ખરી હોવા છતાં, અત્યારે ક્ષેત્રબદ્ધ યતા આંકડાઓ ઉપરથી તો એમ પૂરવાર થાય છે કે જંગલી માણસો કરતાં સુધરેલાં માણસો લાંબી આવરણ બોગવે છે. જાવનાવશ બની જવાથી ઘણા લોકો એમ પણ માની બેસે છે કે દરેક દરદને માટે દવા હોવી જોઈએ. વૈદકશાસ્ત્રનો થોડે ઘણો પરિચય થયા પછી એ માન્યતા કેટલી ખોટી છે, એની ખબર પડે છે. ઘણાંખરાં દરદોનો પ્રતિબંધ કરી શકાય છે; પણ એક વાર દરદ થયા પછી, દસમાંથી નવ વખત ડાકટરો દરદીને 'આરામ ને સારી સારવાર'ની સલાહ અપવા સિવાય બીજું કંઈ પણ કરી શકતા નથી. ખરી રીતે જાંઘએ તો વૈદકશાસ્ત્રની સ્થિતિ અત્યારે ગંભીર છે. કેલેરા જેવાં પાણીથી ફેલાતાં દરદોનો પ્રતિબંધ થવાથી ઘણાંખરાં સુધરેલા દેશોમાં, છેલ્લાં પચાસ વરસથી લોકસંખ્યા વધતી જ નય છે. પ્રજાની આર્થિક હાલત સુધરતી જતી હોવાથી જૂખમરાથી યતાં દરદોનું પ્રમાણ પણ એ હું થતું છે. અત્યારે વૈદકશાસ્ત્રની પ્રગતિ થઈ હોવા છતાં એની શોધખોળોનો વ્યવહારમાં ઉપયોગ કરવાનું અને તે પ્રમાણે ચાલવાનું દિવસે દિવસે મુશ્કેલ બનતું જાય છે.

એપની અટકાયત

ગરમીનો એપ ફેલાતો કેવી રીતે અટકાવવો, એની આપણને ખબર છે, પણ કાનૂનને જાહેર મત એની વિરુદ્ધ હોવાથી એ માહિતી આપી શકાતી નથી. ગરમી યતી કેવી રીતે અટકાવી શકાય એનું જ્ઞાન પ્રજાને મળતું નથી. એટલે દરવરસે હજારો બાળકો ગરમીથી મરણ પામે છે ને અનાયાશ્રમોમાં પણ અનેક અસકત માણસોની ભરતી થાય છે. સરકારમાં જ નો કંસર્નનું ઓપરેશન કરવામાં આવે તો દરદ બચી જાય છે એ વાત બિટતમાં સરકારી અધિકૃત વૈદકીય આંકડાઓ ઉપરથી પૂરવાર કરી શકાય એવી છે. પણ કંસરના ઘણાંખરા દરદીઓ મરણ પામવાનું કારણ તેઓ ડાકટર પાસે બહુ જ મોડા જાય છે એ છે. જો કોઈ વર્તમાનપત્ર જાહેર પ્રજાની તંદુરસ્તીને ખાતર કંસરનાં લક્ષણો દરરોજ એકાદ કોલમમાં જાહેર કર્યા કરે તો કેટલાયે દરદીઓનો જીવ બચી જાય; પણ એમ કરવાથી કદાચ એ વર્તમાનપત્રના ધરાક ઓછા થઈ જશે.

પ્રજાએ સાથ આપવો જોઈએ

હવે જો કદાચ થોડાં વરસમાં કંસરને માટે દવાની શોધ થાય-અને એ શોધ ઇન્સુલીનનાં ઇન્જેક્શનો પેતાને હાથે લેવાની રીત કરતાં સરેલી તો નહિ જ હોય-તો પણ પ્રજાને એનો વધારે ઉપયોગ થશે એવું માની લેવાનું કારણ નથી. આ વિષયમાં અનુભવ એવો છે કે માણસો પોતે એકલે પડે કંઈ પણ કરવા ને તૈયાર હોતા નથી. ટાઇફોઇડ અને કોલેરા જેવાં પાણીથી ફેલાતાં દરદો અટકાવવાની ગોઠવણ સરકારે જ કરવી જોઈએ. દરેક માણસ પોતે પીવાનું પાણી ઉકાળા લે, એ વાત

અસહ્ય છે એટલે સરકાર જ જે પાણીને શુદ્ધ અને જંગુ વિનાનું કરીને પૂરું પાડે તો જ કોલેરા અને ટાઇફાઇડ અટકાવી શકાય. ડિપ્થેરિયા, માતા, ઓરી વગેરે હવા દ્વારા ફેલાતાં દરોહો અટકાવવા માટે સરકાર અને પ્રજા બંનેએ એકબીજાને સાથ આપવો જોઈએ. આવા કામમાં દરદી, દરદીનાં સર્ગાવહાલાં અને ઘણીવાર તો આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારની પણ જરૂર પડે છે. જંગુઓ વડે આપણને દરદ થાય છે ને જંગુઓનો સંહાર કરવો જોઈએ, એ વાતનું સામાન્ય પ્રજાને સંપૂર્ણ જ્ઞાન નહિ થાય ત્યાં સુધી એપી અને સાંસર્ગિક દરોહો ફેલાતાં અટકાવવાનું અસહ્ય છે. દરદનું ખરું સ્વરૂપ જાણવા માટે પ્રજાને વૈજ્ઞાનિક પાયા પર જ્ઞાન આપવાની શરૂઆત કરવી જોઈએ વૈજ્ઞાનિક પાયા પર જો વૈદકશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવામાં નથી આવતો ને એમ ને એમ વૈદકનાં પુસ્તકો વાંચવામાં આવે છે તો એને પરિણામે વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિબિંદુવાળો લોકો નિર્માણ થવાને બદલે 'નર્વસ' લોકો જ વધારે પેદા થાય છે.

સૂગ છોડી કેવી જોઈએ

જીવનમાં આ બધો પલટો કરવા માટે નિશાબોમાં જીવનશાસ્ત્રના સામાન્ય નિયમો શીખવવા જોઈએ, છોડવા, વનસ્પતિ, જીવડાં, પાણેલાં દોર વગેરેના જીવનની માહિતી ગામડાંનાં છોકરાંઓને હોય છે; શહેરમાં તો છોકરાંઓને માણસ સિવાય બીજું એક પ્રાણી જન્મરે પડતું નથી નાનપણથીજ જીવનશાસ્ત્રના નિયમો શીખવવાની પ્રજામત ધણો વિરુદ્ધ છે મુઝદાને અકર્તા પણ આપણે ડરીએ છીએ; આલડછેટની વાત તો જવા જ દષ્ટએ, કેળવણેલા દરેક માણસે, પોતાના અંદરના અવયવો કેવા હોય છે અને કેવી રીતે કામ કરે છે એ જાણી લેવું જોઈએ. માણસને મજાતા બનાવેલા નમુના જેવાથી મન ઉપર બરાબર છાપ પડતી નથી, કેટલીક વાર શવ્દછેદન કર્યા પછી જ મને ખચર પડી કે બહારથી કદરૂપા કેખાતા માણસના અવયવો ઘણી વાર સૌથી સુંદર હોય છે. ત્યાર પછી જ્યારે જ્યારે બસમાં બેઠો હોઉં છું ને મારા આગળ કોષ બેઠોજ આદમી કે ઓરત હોય છે ત્યારે હું તેનું માનસિક શવ્દછેદન કરું છું ને તેના અંદરના અવયવો કેટલા સુંદર હશે, એનો વિચાર કરીને સંતોષ પામું છું. મારો મુદ્દો એ છે કે જીવનશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા માટે, જીવનશાસ્ત્રની નજરે જેવાની દૃષ્ટિ કેળવવા માટે મુઝદાની સૂગ છોડી કેવી જોઈએ.

જીવનશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ

પણ જીવનશાસ્ત્ર શીખવવામાં મોટો અંતરાય તો જનતામાં ઉડાં મૂળ નાખી બેઠેલી બીજી એક માન્યતા છે. મનુષ્યોના ઇતિવિવિજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવામાં અસમ્મતા છે: ઈદ્રવ-વિગાનના સાદામાં સાદા અભ્યાસક્રમમાં પણ મૂત્રનું પરીક્ષણ ને પૃથકકરણ કંબુ પડે છે, પ્રત્યેત્પત્તિની ક્રિયા કેવી રીતે થાય છે, એ જાણવું પડે છે. એ વિના અભ્યાસક્રમ 'અપૂર્ણ' મણાય. આવી બાબતો બાદ કરીને જે જીવનશાસ્ત્ર શીખવવા બેસીએ તો એ હાસ્યાસ્પદ થઈ પડે. ઘણા લોકોની વિચારણા આ વિષયમાં જૂનવાણી હોય છે. લૈંગિક વિષયનું નામ કાદતાં જ તેઓ જતેજિત થઈ જાય છે. કેટલાક લોકોને એ વિષયની ધૂણા હોય છે. કેટલાક માત્ર વિનોદની દૃષ્ટિએ જ જુએ છે. એને પરિણામે નવી પેઢીનાં જ્ઞાણકો આ વિષયમાં સુખવાદ (Hedonism) નો સ્વીકાર કરતાં જાય છે. મને લાગે છે કે જૂનવાણી લોકો પણ સુખવાદના કરતાં જીવનશાસ્ત્રની દૃષ્ટિને અપનાવી લેવાનું પસંદ કરશે.

પાશ્ચાત્ય સુધારાનો અંત ?

આવી રીતે ઉગતી પ્રગતે વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિએ કેળવણી આપવાનો વિશેષ સામાન્ય પ્રગતિ, અખણતાં પણ ખૂબ કરી રહી છે. પણ જ્યાં સુધી જીવનના બધા ક્ષેત્રોમાં વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિબિંદુનો સ્વીકાર કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી પાશ્ચાત્ય સુધારામાં એક જાતની વિસંવાદિતા રહ્યા કરશે. કેમકે એ સુધારાનો ભૌતિક પાયો વિજ્ઞાનના પર ચણાયેલો છે અને એની ઔદિક મહારત જૂનવાણી, વિજ્ઞાનપૂર્વ વિચારણાવાળી (Pre-scientific) છે. આત્મારે દુનિયામાં ગતી રહેલા જનાવાનું સમગ્ર દષ્ટિએ અવલોકન કરતાં એમ લાગે છે કે જો આપણે એ વિસંવાદ એછા કરવાનો જોરશોરથી પ્રયત્ન નહિ કરીએ તો, ભૂતકાળની સંસ્કૃતિઓની પેઠે, પાશ્ચાત્ય સુધારો સુદાં માટીમાં મળી જશે.*

ડૉ. સાકરલાલ તુ. યાજ્ઞિક

卐

આર્થિક ગરીબી વિ. સંસ્કારના ગરીબી*

એક નકામી શંકા

પ્રિન્સિપાલે પોતાના બાપણમાં આ કોલેજની આત્માર સુધીની કારકીર્દીનો અહેવાલ આપ્યો છે આ કોલેજે પોતાના ૬૦ વર્ષના જીવનકાળમાં રાષ્ટ્રીય કાર્ય, ઔદ્યોગિક, વ્યાપારી તથા કાયદાના ક્ષેત્રોમાં કાળો આપ્યો છે. પ્રિન્સિપાલ શિરાજના વહિવટ નીચે કોલેજમાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યામાં વધારો થયો છે અને યુનિવર્સિટીની પરીક્ષામાં કોલેજ સારાં પરિણામો લાવી રાકી છે એ જણાય છે. તેઓ આપણી વચ્ચે સિવિલિયન તરીકે નહિ પણ શિક્ષક તરીકે આવ્યા છે અને હવે નિવૃત્ત થાય છે. આ સંસ્થાની વર્તમાન આબાદી પ્રગતિ અને સરકાર બંનેને આભારી છે. જે સરકાર મધ કાલે હતી તે સરકાર આજે નથી. આજની સરકાર-મહાસભાવાદી સરકાર ઉચ્ચ કેળવણી તરફ સાવકી માતી નજર રાખે છે અને ઉચ્ચ કેળવણીના બોગે પ્રાથમિક કેળવણીને પોષવા પ્રયત્ન કરે છે એવી શંકા કેટલાક રાખે છે, પણ એ શંકા નકામી છે આ હું કંઈ મદામજાવાદી સરકારના પ્રતિનિધિ તરીકે બોલતો નથી. અલબત્ત, વધારા કેળવણી યોજના પ્રાથમિક કેળવણી-અને તે પણ ૭ થી ૧૪ વર્ષના બાળકોની કેળવણી-ઉપર વધુ ભાર મૂકે છે, પરંતુ તેથી એ સિવાયની કેળવણીને તે અવગણે છે એમ કહેવું વાજબી નથી. હું માનું છું કે સાચા પ્રગતિત્રવાદ નીચે અક્ષરજ્ઞાન-સાક્ષરતા અત્યંત આવશ્યક છે. કહ્યું છે કે પ્રગતિત્રવાદ એ ઉચ્ચ પ્રકારની રાજકીય રીતભાત સિવાય બીજું કંઈ નથી.

પરીક્ષણ વિનાનું અનુસરણ

પણ આ અપેક્ષા માત્ર અક્ષરજ્ઞાનથી-સાક્ષરતાથી નહિ સન્તોષાય, અન્યાય, અજ્ઞાન, અમન્ટોષ અને શોષણના નાશનો પણ પ્રગતિત્રવાદમાં સમાવેશ થાય છે. અસારની આપણી

* પ્રો. જે. બી. એસ. હાઈડેનના The Scientific Point of view ઉપરથી.

* ગુજરાત કોલેજના હીરક મહોરજીવ પ્રસંગે ડૉ. રાધાકૃષ્ણને આપેલું આખ્યાન.

કેળવણી 'પરપ્રત્યયનેયશુદ્ધિ' વાળી છે. આને આપણે 'ખીજની શુદ્ધિ' ઉપર જીવીએ છીએ. આપણે વિવિધ પ્રકારનાં સૂત્રો ઉચ્ચારીએ છીએ. અને કોઈ પણ પ્રકારનું 'પરીક્ષણ' કર્યા સિવાય ખીજ લોકોના વિચાર કરવા પણ યોગ્યતા નથી. આ વસ્તુ અનેક રીતે ધાતક છે.

જીવનની પરાકાષ્ટા : વ્યક્તિ

આપણે જાણવું જોઈએ કે વ્યક્તિ એ જીવનની ચરમ પરાકાષ્ટારૂપ વસ્તુ છે. એટલે જ જ્યાંસુધી માનવીના મનસને તેના પોતાના માટે વિચાર કરતાં શીખવેશું નહિ ત્યાંસુધી એ પરમ પરાકાષ્ટાને ધોકા જ પહોંચ્યા કરવાનો. વ્યક્તિને પોતાને જ સાહસ કરવા દો, અનુભવા માર્ગે જવા દો તેની નિષ્ફળતા અને વિજયનાં ફળ ભોગવવા દો, આ જગતમાં વ્યક્તિ માત્ર અદ્વિતીય (Unique) છે. જ્યાં સુધી વ્યક્તિનો હાસ થયાં કરે ત્યાંસુધી એ સાચું પ્રગતિનું ન કહેવાય. આપણે જાણીએ છીએ કે ઇતિહાસ 'મહાન વ્યક્તિઓથી બનેલો' છે, એ મહાન વ્યક્તિઓ આખરે તે 'વ્યક્તિઓ' હતી. હું આશા રાખું છું કે તમારી સંસ્થા એવી વ્યક્તિઓ પેદા કરશે. એ માટે તમારી સંસ્થાએ લોકોની અંતરજ સજીવતાને જગાડવી જોઈએ.

ઉંચી કેળવણી પરનો આદેશ

કેટલાકો કહે છે કે યુનેવર્સિટીની કેળવણી નિષ્ફળ ગઈ છે; પરંતુ એમ ન કહી શકાય 'ખરી વાત' છે કે પ્રાથમિક કેળવણીને આપણે અવગણી છે, ખરી વાત છે કે આપણે ત્યાં શિક્ષિતોની ખેડારી છે, પરંતુ આજની અપણી રાજકીય અને સાંસ્કૃતિક દુર્દશા યુનેવર્સિટીની કેળવણીનું પરિણામ છે ? એ કેળવણીને વધુ ઉપયોગી બનાવવી જોઈએ એ ખરું; પણ તેજે આપણી યુક્તામી મનોદશા કેળવી છે એમ કહેવું વાસ્તવિક નથી. વૈજ્ઞાનિક અને ધર્માધારી કેળવણીની અવગણના કોઈ નહિ કરી શકે; અક્ષયત, પ્રાથમિક કેળવણીનો ભોગ નજ લેવાનો જોઈએ.

સાંસ્કૃતિક ગરીબી

આ કોલેજમાં તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મશાસ્ત્રને સ્થાન નથી તે કીક નથી. આ કોલેજ સમક્ષ એક મહાકાર્ય પડેલું છે. આપણી સંસ્કૃતિના પુનઃજીવન માટે, રાષ્ટ્રના પુનરુત્થાન માટે, નિઃશ્ચીંઓમાં આપણા ભૂતકાળ અને સંસ્કૃતિ માટે પ્રેમ પેદા કરવો જોઈએ. યાદ રાખો કે આર્થિક ગરીબી દૂર થઈ શકે છે, પણ સંસ્કારની ગરીબી કદી દૂર થતી નથી. ઇતિહાસનું જીવન એ જીવન-મરણનો પ્રશ્ન છે, કારણ કે મરણાંઓનું પુનર્જીવન કદી પણ થતું નથી.

આદર્શ સંસ્કૃતિનો વારસો

આપણી સંસ્કૃતિ કહે છે કે, આપણે એક પ્રકારના આદર્શ માટે જીવીએ છીએ. ઇતિહાસનું વચન છે કે જેની પાછળ અપ્રાપ્તિવિધાનું પીઠબળ નથી એવી કોઈ સંસ્કૃતિ નકામી અને નિરર્થક છે. અને આને આપણી દશા કેવી છે ? મહાભારતમાં કૌરવની સભામાં વસ્ત્રાદરશ્ય વખતે દ્રૌપદી કહે છે કે:—

કુરુ મહતિ જાતાસ્મિ દિશ્યેન વિધિના કિલ ।

કેશમદનમનુષ્યાપા પ્લાતુ જીવેન્ માદયો ॥

“ વિધિની લીલાને કારણે હું કુલીન કુટુંબમાં જન્મી છું, પણ અત્યારે મારા વાળ ખેંચાય છે. મારી જેવી કંઈ જીવતી રહે ? આ જ દશા આજે આપણી માતૃભૂમિની છે. આપણે એક મહાન સંસ્કૃતિના વારસો છીએ, પણ ન્યાંસુધી એ હકીકતનું આપણને ભાન ન થાય ત્યાંસુધી આપણા વ્યક્તિગત તેમજ સમષ્ટિગત જીવન માટે બિલકુલ આશા નથી.

સંસ્કૃતિની જીવનશક્તિ

કેટલાકો કહે છે કે આપણી જ સંસ્કૃતિઓએ આપણો વિનિષાત કર્યો છે, આપણને ગુલામ બનાવ્યા છે, પણ આ માન્યતા છેક જ ખૂલભરેલી છે. કેમ્બ્રિજમાં ઇતિહાસના અભ્યાસવર્ગનું ઉદ્ઘાટન કરતાં એક જાણીતા વિદ્વાને કહ્યું હતું કે કોઈ પણ પ્રગ્નને અભ્યાસ કરવા માટે તમારે તેના ઇતિહાસનાં છેલ્લાં ત્રણસો વર્ષ નહિ, પણ ત્રણ હજાર વર્ષ લેવાં જોઈએ. આ વિધાન હિન્દી સંસ્કૃતિ માટે તદ્દન સાચું છે. અનેક હુમલાખોર, મહત્વાકાંક્ષી અને હસકરી સંસ્કૃતિઓની વચ્ચે હજારો વર્ષ થયાં પોતાનું સ્થાન ટકાવી રાખ્યું છે, હિન્દી અને ચીની સંસ્કૃતિનો ઇતિહાસ શતાબ્દીઓથી નહિ, પણ સહસ્રાબ્દિઓથી લખાયો છે, એ વસ્તુ તે શાન્ત સંસ્કૃતિઓ પાછળનું અંતઃસ્થ બળ કેટલું હશે એ ખતાવે છે. એમાં અદ્ભુત એવું જીવનમળ છે, જીવનના પ્રબળ પ્રવાહો છે, બીજી કોઈ સંસ્કૃતિએ આવી ક્ષતેદ મેળવી છે ખરી ? જો ન મેળવી હોય તો આપણે શા માટે આપણી સંસ્કૃતિથી શરમાઈ બીજાઓની નકલ કરીએ છીએ ? મિત્રો ! આપણા ભૂતકાળનું અવલોકન કરો, કે જેણે આપણને આશા, હિંમત અને આદર્શપૂર્વક આટલી સદીઓ સુધી જોડ્યા આપણી સંસ્કૃતિનો આદર્શ અને ભાવનાની નિર્મળતા છે અને એ આદર્શ જીવનમાં મૂર્તિમંત પણ થયો છે. ભવિષ્ય આપણે જાણતા નથી, પણ મિત્રો, તમે આપણી સંસ્કૃતિથી શરમાશો નહિ. રાજકીય અને આર્થિક દૃષ્ટિએ જો આજે તમારો વિનિષાત થયો હોય તો તે આપણી સંસ્કૃતિના આદર્શને જીવનમાં ન ઉતારવાનું પરિણામ છે. એ આદર્શને આપણે દીવેલા છેહને કારણે જ આપણી આ દશા થઈ છે.

આધ્યાત્મિક મૂલ્યનું મહત્ત્વ

પ્રજાતંત્રવાદ એ સર્વોત્તમ રાજકીય સત્ય છે. પ્રજાતંત્રવાદ તો વ્યક્તિનો સૌથી વધુ વિકાસ સાધે. વ્યક્તિ એ તો ઈશ્વરનો પ્રત્યક્ષ અવતાર છે. મહાભારતમાં એક રથગે કહ્યું છે કે ન માનુષાત્ એષ્ટનરં દિ કિંચિન્ન ।—અર્થાત્ માનવથી ઉત્તમ બીજું કંઈ નથી. જે પ્રજાતંત્ર વ્યક્તિની સર્વ શક્તિઓને વિકાસની પૂરતી તક આપતું નથી એ સાચું પ્રજાતંત્ર નથી. પણ એક કેંચ વિચારકે શુદ્ધિજીવી અને આમનર્ગ વચ્ચે થોડાક જોદ જાગ્યો છે, એ વાર્તાવિક છે. તમે સમાજને પ્રજાકીય ધોરણ પર લાવવા માગો છો. તમે કહો છો કે અમે બહુ શંક જોઈએ છીએ. તમે સમૃદ્ધિની વહેંચણી કરો, તંદુરસ્તી વધારો, ઘેર ઘેર રેડિયો આવે તેમ કરે—પરંતુ એ બધું થયા પછી પ્રશ્ન યશે કે આથી મનુષ્ય સંતોષારો ખરો ? આ તો કેવળ માનિક સાધનો છે. જે લોભ પાસે સમૃદ્ધિ છે તેણે પણ શું આત્માની નમ્રતાથી પીડાતા નથી ? કામ ક્રોધ, મદ, મોહ—એ રિપુઓ તેમને હેરાન કરે છે ? જડ સમૃદ્ધિ વહેંચાયા પછી પણ માણસ પૂજ્યો કે આપણે ખરડા કેમ થઈએ છીએ, મરણ કેમ

પામીએ જીએ ? એ વખતે પણ માણસ સામાના આત્માને સમજવાનો પ્રયત્ન ત્યાગશે ખરો ? આધ્યાત્મિક મૂલ્ય પ્રત્યેના મારા આ પક્ષપાતને નકામો ન ગણુશો. તમારા જીવનમાં જે સંસ્કૃતિએ આનંદ પૂર્યો છે તેનો એ પ્રધાન સ્ત્ર છે.

ઉપસંહાર .

આપણે દિન્દવાસીઓ વ્યાયામના, પ્રેમના અને સમસ્ત જગતની મુક્તિના પ્રયત્નો કરી શકીએ. યુનિવર્સિટીઓનું અસ્તિત્વ પણ માત્ર અમુક પ્રકારનું 'ટેકનિક' શીખવવા માટે નહિ, પણ આદર્શ અને ગુણદર્શન માટે છે.

વિદ્યાર્થીઓ ! ધાંધલથી છેટા રહો !

વિદ્યાર્થીઓ તો અભ્યાસ કરે અને કૅમ્પસનો ધર્મ ફેડરેશનનો વિરોધ કરવાનો છે તે કરશે.

વિદ્યાર્થી તેના અભ્યાસમાં ધ્યાન આપે ને અભ્યાસ દ્વારા પ્રાપ્ત થએલું જ્ઞાન દેશને અર્પણ કરે.

વિદ્યાર્થીઓ માને છે, કે તેઓ અત્યારે જે રીતે કામ કરે છે, હડતાળ પાડે છે, ધાંધલ કરે છે, ચળવળોમાં ભાગ લે છે એ દેશને માટે 'સાફ' છે અને એમ પણ માને છે કે દેશનેતાઓ એ બધું ધ્રુષ્ટ છે.

નેતાઓ શું ધ્રુષ્ટ છે તે તો હું નથી જાણતો, પણ હું તો કહીશ કે વિદ્યાર્થીઓ જે કરે છે તેમાં બાવાના બે બગલ જેવું છે. અભ્યાસ બગડે તેમાં વિદ્યાર્થીને ફાયદો નથી ને મુલેકને ફાયદો નથી. ધાંધલથી તો કેવલ વિદ્યાર્થીનું સ્વરાજ આવે, એ સ્વરાજ્યમાં અસાજકતા છે. એ સ્વરાજ્ય પ્રજા પામી શકશે, એ મદદ્યોર અસાન છે. વિદ્યાર્થીઓ કાંઈ બધાજ ગામડા-માંથી આવતા નથી. શહેરમાંથી આવે છે. ધાંધલના સત્યાગ્રહથી સ્વરાજ નહિ પણ અજ્ઞાન મળશે. વિદ્યાર્થીઓ નિયમમાં રહે, સંયમ પાળે. જે સ્વરાજ આપણે મેળવીએ તે શાંતિનું હોય; અશાંતિ માટે તો ગુંડાનું લશ્કર જોઈએ ને વિદ્યાર્થીઓ ગુંડા બને એમ તો બનવાનું નથી. અત્યારે આપણે શાંતિનું કહીએ છીએ એટલે એ લોકો ગુંડા બની શકવાના નથી.

ધાંધલથી છેટા રહો

એટલે તમે વિદ્યાર્થી તરીકે એટલું જ કરો કે વિદ્યાર્થી વિદ્યાભ્યાસ કરે ત્યાં સુધી તે ધાંધલમાં ભાગ ન લે. ફેડરેશનને ભાંગવાનું તમારાથી ન થાય. ફેડરેશનને તોડવા તો કરોડો દિંદુ, મુઘલીમ, પારસી એક્ય જોઈશે ને તો જ ફેડરેશન વૃદ્ધશે.

૧૯૨૦ ની સાલમાં મેં શાળા કેમ્પસે છોડાવું કહેલું, પણ કાંઈ ધાંધલ કરવાનું કહ્યું ન હતું. શાળા છોડ્યા પછી ચરખો ફાટે કે રચનાત્મક કાર્યમાં ભાગ લે. તે તો હું આજે પણ કહું છું.

પણ અધા કાંઈ એમ કરતા નથી. વિદ્યાર્થીઓનો ફાલનો જે માર્ગ છે તે સુમાર્ગ નથી. સ્વરાજ્ય માટે નથી અને એવા માર્ગને બદલે તેઓ રચનાત્મક કાર્ય કરે એમ ધ્રુષ્ટું છું.

મહાત્મા ગાંધીજી

ખાટીમીડી ગાળીઓ અને ટિકડીઓ*

આને અનેક માખાપો પોતાનાં બાળકોને રાજ રાખવાં પીપરમીટની ગાળીઓ અને ટિકડીઓ લાવી આપે છે. પરંતુ તે કેવા પદાર્થોમાંથી બનાવાય છે તે તરફ આજ સુધી લાગણ્ય કેમકે એવું હશે. અહીં એનો હું મહુ ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે.

એક ખાટીમીડીના પરીકા ઉપર “ શુદ્ધ ફળનો રસ અને કેવળ સાકર ” એવી ચિઠ્ઠી ચોટીને વેચનારી એક કંપની ઉપર ફરયાદ થયેલી. તેમાં એવું સાબીત કરી બતાવવામાં આવ્યું હતું કે એ ખાટીમીડીની બનાવટમાં ફળ કે સાકર બેમાંતું કશું વાપરવામાં આવ્યું નહોતું. વેપાનીઓ આજકાલ અસલ પદાર્થને બદલે તેને માટે “ માન્ય અવેજ ” વાપરે છે. એ પણ એક ચતુરાઇભરેલો શબ્દપ્રયોગ છે. લિંબુના રસની અવેજમાં “ સાધદ્રિક એસિડ ” અને સાકરની અવેજમાં ‘ ગ્લુકોઝ ’ વપરાય છે. આ કંપનીએ તો પોતાને જોડતો ‘ સાધદ્રિક એસિડ ’ બીજા વેપારી પાસેથી ખરીદેલો. ‘ સાધદ્રિક એસિડ ’ની ‘ માન્ય અવેજ ’ તરીકે ‘ ટાર્ટરિક એસિડ ’ આપી શકાય એવા આ વેપારીનો ખ્યાલ હતો. વેપારી નીતિ તો એટલે સુધી જાય છે કે ‘ ટાર્ટરિક એસિડ ’ની પણ હલકી બનાવટ કરી શકાય. એટલે પેલી ખાટીમીડી બનાવનારી કંપનીને તો ટાર્ટરિક એસિડની ‘ માન્ય અવેજ ’માં બીજું જ કશું મળ્યું હતું. પોતે શું વાપર્યું છે તેની એ કંપનીને કશી ખબર જ નહોતી. સાધદ્રિક એસિડ એટલે લિંબુનો ખારો (અમ્લ) અને ટાર્ટરિક એસિડ એટલે આંબલીનો ખારો (અમ્લ), પણ તે લીંબુ કે આંબલીમાંથી બનાવવામાં આવતા નથી. રાસાયણિક દૃષ્ટિએ તેમાં લીંબુ કે આંબલીનાં તત્ત્વો હોય એટલું જ. કેમકે બહુ હલકી વસ્તુઓમાંથી આ ખાર બનાવવામાં આવે છે. સાધદ્રિક એસિડ કરતાં ટાર્ટરિક એસિડ સસ્તો બને છે. ગ્લુકોઝ એ સાકરનાં તત્ત્વો વાળો રાસાયણિક પદાર્થ છે. ફાર્મેટિક એસિડ હાડકામાંથી બનાવવામાં આવે છે. અદ્યતન તરફથી પૃથક્કરણ કરાવતાં એ ફાર્મેટિક એસિડ છે એમ માલૂમ પડ્યું. એટલે પેલી કંપનીએ તો જીલની મિઠાશની લાલચમાં પડેલાં પેલાં બિચારાં બાળકોને અવેજનો અવેજ અને તેનોય અવેજ એવો પદાર્થ આપ્યો હતો. પરીકા ઉપર ચોટીની ચિઠ્ઠીમાં ઉપર દર્શાવેલા પેલા બુફા શબ્દો જ કેવળ નહોતા, પણ તેના ઉપર તો એક મોટા અને પીગા લીંબુનું અને તેની સાથે પડખામાં બરાબર શોભે એવા સુંદર લીલા પાંદડાનું ચિત્ર આપ્યું હતું. પ્રતિવાદી કંપનીએ એવી દલીલ કરી કે આ ચિત્ર તો એટલાં માટે મૂકવામાં આવ્યું હતું કે તે જોઇને ખાનારને એ ખાટીમીડીનો સ્વાદ ખરા લીંબુ જેવો છે, એવો અનુભવ થાય. પરંતુ બુખાની એવી પડેલી હતી કે તેમાં લીંબુનો સ્વાદ જરાયે આવતો નહોતો. પ્રતિવાદીઓ તો એવી પણ દલીલ કરે કે તેટલા મટે ચિત્રની મદદની જરૂર વિશેષે કરીને ! દારૂની જગતની યગવાળો કેઈ મણમ, જે આખો જન્મારો એ ઘાતક એટલી આઘો ને આઘો લાગ્યો હોય તે જો આ ખાટીમીડી સાખવા જાય તો ગ્લુકોઝના દારૂ અને એકાં હાડકામાંથી બનાવેલો અપાચ્ય પદાર્થ જ તેના પેટમાં જાય એ વિચાર અતિ દુષ્કર છે. ”

પોતાનાં બાળકોને હેંસિહેંસે જતનજતની ખાટીમીડી ગાળીઓ અને ટિકડીઓ લાવી આપનાર માખાપોએ ચેતવાનું છે.

નરહરિ દ્વારકાદાસ પરીખ

—: થોડાક અભિપ્રાયો :—

...દોષ પુસ્તકાલયમાં આ પુસ્તક હોયું જ નોંધ્યે એટલું જ નહિ પરંતુ તે વિશેષ વંચાય એવી પેરેલી મંત્રીઓએ કરવી નોંધ્યે....

“પુસ્તકાલય” માસિક (વડોદરા)

.....આવા પ્રેમ ઉપયોગી પુસ્તકને રાત્રી અને ઉદ્યોગોના પ્રચાર માટે ઉપયોગી થયેલી સંસ્થાઓએ ઉત્તેજન આપી, જામ ઉદ્યોગોને સહયોગ કરવામાં સાથ અને સહકાર આપેલા નોંધ્યે ....

“આમ જીવન, સહકાર” અને એતી ”
માસિક. (વડોદરા).

... પરમથુ દુનિયાનાં આ ભવનાં દેખાતાં પુસ્તકો આપણે ત્યાં ઘણાં બહાર પડ્યાં છે, અને હજી એ ગમે તેવી ભહેરાતોનાં ચોક્કાં સાથે બહાર પારો, પરંતુ આ પુસ્તકની વિશેષતા તેમાં મૂકેલા પ્રવેશો જ માત્ર નથી. પણ જુદા જુદા વિષયોનાં ચારા અને અનુભવી લેખકો પાસે લખાવેલા લેખોને સમઢીને આ પુસ્તકને વિવિધનામયું બનાવવામાં આપ્યું છે તે છે...

“રવિવાર” સાપ્તાહિક (મુંબઈ).

.....એકાદશે માટે આમાં નીતિપૂર્વકના પરસેવાની શેઠશી રજવાડું માર્ગદર્શન છે.....

“જનમજૂમિ” દૈનિક (મુંબઈ).

...ગુજરાતના એકાદશે આમાંથી એક દુનિયાને અખતરો કરી છવનસર સુખી જિંદગી ગણી શકે એવા ઉદ્યોગો આ પુસ્તકમાં બતાવવામાં આવ્યા છે.

“મહાગુજરાત” સાપ્તાહિક (કરાંચી).

.....શ્રી. મૂળ કાનજી ચાવડાએ “નફાકારક દુનિયા” નો પહેલો ભાગ ગુજરાતીમાં બહાર પાડી ગુજરાતી સાહિત્યની તો ઠીક પણ ગુજરાતના અનેક એકાદશે-શેઠ વચર રખડવા યુવાનોની-સુધર સેવા બજાવી છે.....

“દેશી વેપારી એજરનું” માસિક.” (મુંબઈ)

.....આવું સાહીબ પુસ્તક બે રૂપિયાની કિંમતે મને એ ખરેખર સમૃદ્ધ જ લેખાવ.....

“કમર” માસિક (સુરત).

“દિવાના હોકરા અને હોકરીઓને પ્રથમ પેટ ભરવાનો રસ્તો બતાવી આપેલા નોંધ્યે.”

શ્રી. કાકા સાહેબ કાલેલકર મુંબઈ સરકારના કેળવણી ખાતાએ અને વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલયો માટે મંજુર કર્યું છે.

ઘેર બેઠાં પૈસા કમાવા મંગાવો !

શ્રી. કચ્છ વેપારી મંડળના પ્રમુખ,
શ્રી. કુંગરશી ધરમશી સંપટના
“આમુખ” સાથે.

નફાકારક દુનિયા

ભાગ પહેલો

નિબંધાતો અને અનુભવીઓએ લખેલા વિવિધ દુનિયાથી ભરપૂર પુસ્તક

જેનાં વિષે દેશી વેપારી એજરનું માસિક, Industrial India, વિજ્ઞાન, કમર, મુવક, ભૂમિ, પુસ્તકાલય, જીવિપ્રકાશ, ચિત્રમય જગત, ગ્રામ્યેવા, કીમાન, એતીવાડી વિજ્ઞાન, સાંજ વર્તમાન, સદેશ, સિંધસેવક, મહા-ગુજરાત, The Financial News, ફૂલજાળ, ગ્રામજીવન, મુંબઈ સમાચાર, જ્ય-કચ્છ, દારીઓ, પ્રતાપ, લોકવાણી વગેરે પત્રોએ ઉત્તમ અભિપ્રાય આપ્યા છે.

સફેદ ઉમદા એટીક કાગળ અને સુંદર છપાઈ, છતાં કિંમત માત્ર બે રૂપિયા.

ટપાલખર્ચ માફ.

ઓર્ડર સાથે પૈસા મનીઓર્ડરથી મોકલવા
સહામતી માટે પુસ્તક રજીસ્ટર્ડ
લુકપોસ્ટથી મોકલાય છે.

સંપાદક :

શ્રી લક્ષ્મી પુસ્તકમાળા

પોસ્ટ સીનુગરા (અંબાર-કચ્છ)

વિશેષ ખાત્રી માટે બીજા અભિપ્રાયોની પત્રિકા મફત મંગાવો !

કેળવણી અને શિક્ષણ જેવા પ્રશ્ન પરત્વે જેટલું વિચારો તેટલું આજું છે.
 નીચેનાં પુસ્તકો તમને એ વિષયમાં સારું માર્ગદર્શન કરાવશે.
 સચાજ સાહિત્યમાળા દ્વારા ખાસ તૈયાર કરાવાયલું પુસ્તક

શિક્ષણનો સાસ્ત્રાર્થ

શિક્ષણ જેવા વિચારણીય વિષયને દરેક બાલુધી તપાસવો જોઈએ. આવી સાવદેશિક વિચાર સરણી માટે તમારે આ પુસ્તક વાંચીને વિચારવા જેવું છે.

એનું મૂલ્ય માત્ર ૦-૧૧-૦ છે.

છતાં દાઢ મંગાવનારને માત્ર ૦-૫-૦.

મળવાનું સ્થળ:—

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિં રાવપુરા-વડોદરા

“ પુસ્તકાલય ” માસિકમાં જાહેરખબર માટેના ભાવ

	૧૨ માસ	૬ માસ	ત્રણ માસ	એક માસ
૧ પેજ	૪૫	૩૦	૧૮	૭
૦૫ પેજ	૩૦	૧૮	૧૨	૫
કવરપેજ ૩જી	૫૦	૩૦	૧૮	૮
કવરપેજ ૪થું	૬૦	૩૫	૨૦	૯

ફેન્ડેબીલ વહેંચામણી ૮ પેજ સુધી એક વખતના રૂ. ૮

“ ” “ ” ત્રણ વખતના રૂ. ૨૦

૧. લ. ખ. ના ઉપરના દરો સાફી છે. તેમાં કાંઈ વળતર કાપી આપવામાં આવતું નથી.
૨. લ. ખ. નાં નાણાં અગાઉથીજ લેવામાં આવે છે.
૩. બદલામાં લ. ખ. લેવાનું ધોરણ હવે બંધ છે; માટે તે ત્રિપે કૃપા કરી કોઈએ પૂછપરછ કરવા તસ્દી લેવી નહિ.

વિશેષ હકીકત માટે લખો:—વ્યવસ્થાપક ‘પુસ્તકાલય’ માસિક.

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિં
 પો. બો. ૧૦ રાવપુરા-વડોદરા

વિદ્યાશાળાના

એ પુસ્તકમાં વિદ્યાશાળાને લગતા અટપટા પ્રશ્નોના ઉકેલ મળી આવશે. જેમકે:—માનવ બાલ, કેળવણીની સંસ્થાઓનો ઉદ્ભવ, વિદ્યાશાળાનું કર્તવ્ય, વિકાસક્રમ, કેળવણીની સંયોજના ઇ. ઇ. અનેક બાબતોની આ પુસ્તકમાં ચર્ચા કરી છે. આજેનું મંગાવો.

મૂલ્ય માત્ર ૧-૧-૦

છતાં તુરત માટે કિંમત માત્ર ૦-૮-૦

પુસ્તક ૧૪ મું.
બાક ૨ જો

ફેબ્રુઆરી
૧૯૩૬

પુસ્તકાલય

સંવાળમ :

'શર્મા વાર્ષિક' રૂ. ૩-૮-૦
'ત્રિદશર્મા' ,, રૂ. ૫-૦-૦
'કુટુંબ નેત્ર' રૂ. ૦-૬-૦

તરીખો :

નાનાભાઈ શ્વદરીબર દીવાનજી
મજિત્રાજી અવારો કર બ્યાસ

અવસ્થાપક :

વાઘજીભાઈ નારજીભાઈ
જી. કે.મ.
મ.વી. પુ. સ. સ. મ. વિ.
રાવપુરા .. વડોદરા

સ્વ. શ્રીમંત સયાજીરાવને

અંતરની અંજલિ

* *

હરિગીત

શ્રીપતિ, ગોપાલ, જન્મ્યા વંશ ગાયકવાડમાં,
મંદિર વિદ્યાદેવીનાં શુભ સ્થાપિયાં નિજ રાજ્યમાં.
તનમાં રહી ઇચ્છા ધણી છાંતેર વર્ષાયુ લગી,
સુધળી પ્રભનો સાધવા ઉત્કર્ષ ઉર ધાયું નકી.
યાજ્ઞિક બની ગ્રન્થાલયોથી જ્ઞાનયજ્ઞો આદર્યા,
જીવો તણાં નવજીવન કાજે કાયદા વિધવિધ કર્યા.
રૂગ ને વિરાગની વાતો વિચારી અનુસંધ્યા,
વૃણી વિશ્વધર્મ તણી પરિહર-મહીં વ્યાખ્યાનો કર્યા.
નેત્રમાં ભાજ્યા અનેસ ભાવ રેયતજન જ્યહીં,
અંતિમ દિનો માંહે મુધારા દીધલા કૃષિ-કર-મહીં.
તપનનાં ફળ વિશ્વ માંહે ફલિત યાતાં સર્વથા,
રઘુવીર શાન્તિ આત્મને આપો અનેરી અન્યથા.
નિજ કાર્યથી સર્વે પ્રભજન આપને સંભારશે,
અંતરથી ઇચ્છું, “વિભુ, કીર્તિ અમર ફેલાવજે.”
જલ-અંજલિ અર્પું વળી કમલપુષ્પ ધરી કરે,
સિન્ધુત. લૂટે સ્વર્ગીય, એવું ઉમાશંકર ઉચરે.

ગુજરાતે ગુમાવેલાં અઝેડ નરરત્નો :

સંસ્કારદાતાઓ

પરલોકવાસી મહારાજ સાહેબ સર મયાજીરાવ ગાયકવાડ

૧૯૩૬ નું 'કારમું' વર્ષ ગુજરાતને માટે બહુ આફતકારી નીવડવાને સર્જાયું હોય તેમ જાણે છે. નહોતી ખબર કે આ અંકે એકસામટા ત્રણ ગુજરાતી નરરત્નોની અવસાનનોંધ અમારે લેવી પડશે. કસળ કાળનો ફૂર પંજે ગુજરાતની આ વિરલ વિભૂતિ-ઓને એકસામટી આ રીતે ઉપાડી જશે એવા સ્વપ્નેય ખ્યાલ નહોતો.

બન્યુઆરીની ૨૧મી તારીખે ગુજરાતે પોતાના એક પ્રખર કેળવણીકાર અને અનેક સંસ્થાઓના સૂત્રધારસમા શ્રી. બલવંતરાય ઠાકોરને ગુમાવ્યા. એમના એ અવસાનનો ઘા હજી ગુજરાત ભૂલ્યું નથી ત્યાં તો એમની જ કક્ષાના ને એવા જ અનન્ય છતાં મૂક સેવક શ્રી. મોતીલાલ અમીનને કસળ કાળ ઉપાડી ગયો. ગુજરાત એકસામટા આ બે કાર્યકરો ગુમાવવાના જખમોથી પીડિત હતું ત્યાં તેને માથે આટલી આફત બહુ ઓછી હોય તેમ, એના એક મહાન પુરુષનું અવસાન થયું. એ

વિરલ વ્યક્તિ તે આપણા પ્રજાપાલક, લોકકલ્યાણકારી, પ્રજાવત્તલ રાજવી ગુજરાતરેશ સદ્ગત શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ સર સયાજીરાવ ગાયકવાડ.

શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબની કારકીર્દિ હરકોઈ રાજવીને માટે આદર્શરૂપ છે. આદર્શ રાજા કેવો હોયો જોઈએ તેનો તાદૃશ દાખલો આપણા સદ્ગત શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે દુનિયાને દર્શાવી આપ્યો છે. લોકો એમને સ્મૃતિકાર “મનુ”નું બિરદ આપતા એ તદ્દન યોગ્ય જ હતું.

એઓશ્રીએ પોતાની પ્રજાકલ્યાણની ભાવનાથી પ્રેરાઈને રાજ્યમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ ફરજિયાત કરી પોતાનો કેઈ પ્રમજન નિરક્ષર ન હોય તે માટેની ઉત્તમ યોજના અમલમાં મૂકી. આ પ્રમાણે ભણેલાઓ ઉમરલાયક થયા પછી ભણેલું ભૂલી ન જાય અને પોતે લીધેલા શિક્ષણની યોગ્ય ખીલવણી કરી શકે તે માટે પોતાના રાજ્યને ગામઠે ગામઠે પુસ્તકાલયો, વાચનાલયો સ્થાપવાની વ્યવસ્થિત યોજનાઓ અમલમાં મૂકી જેનો જોટો આખા હિંદુસ્તાનમાં પણ મળવો મુશ્કેલ છે.

સદ્ગ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ પોતાની પ્રજાનાં હિતકાર્યો કરવામાં આટલે જ અટક્યા નહોતા, પરંતુ આગળ વધીને પોતાની પ્રજાને રાજવહીવટમાં રસ લેતી કરવા રાજ્યમાં ગ્રામ પંચાયતો, મુદ્રાધિકારી અને સહકારી સંસ્થાઓ સ્થપાય એ માટેના જરૂરી પ્રયત્નો પણ કર્યા છે.

આ બધા ઉપરાંત સદ્ગ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનાં પ્રગતિશીલ પગલાં તો તેઓશ્રીએ પ્રજાનાં અયોગ્ય રૂઢિ-રિવાજોને દૂર કરવા જે સામાજિક સુધારણાઓ કરી છે તે છે. તેઓશ્રીએ જેમતેમ ધર્મવિધિ કરાવતા પુરોહિતોને વિધિ-પુરઃસર ક્રિયાકર્મ કરાવવાને કરેલો પુરોહિતનિબંધ, જ્ઞાતિત્રાસનિવારણ કાયદો, લગ્નપ્રતિબંધક કાયદો, સગીર દીક્ષાપ્રતિબંધક કાયદો વગેરે સમાજસુધારના સક્રિય કાયદાઓના અમલ દ્વારા જે સામાજિક સુધારણાઓ કરી છે તે આજે ભાગ્યે જ કોઈ પણ રાજસ્થાનમાં અસ્તિત્વમાં હશે.

આવા પ્રજાપ્રગતિકારક રાજવીના અવસાનથી વડોદરા રાજ્યની તમામ પ્રજા શોકમગ્ન બની ગઈ છે અને કારણ કાળે પોતાની પ્રગતિમાં નાખેલા આ અંતરાય માટે અશ્રુ સારે છે. સદ્ગ શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબના અવસાનથી માત્ર રાજ્યની જ પ્રજાને દુઃખ થયું છે એમ નથી, પરંતુ સમસ્ત ગુજરાત પણ જે રાજવી માટે ગૌરવ ધરાવતું હતું તે પણ આજે સર સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબના અવસાનથી શોકમગ્ન બન્યું છે.

અને આ કારી ઘા એકલા ગુજરાત પર જ ક્યાં છે ? સમસ્ત હિંદને! એ હીરો, જેણે યુરોપ-અમેરિકામાં પોતાના દેશની શ્રીર્તિપતાકા ફરકાવી હતી તેને માટે સમસ્ત ભારતવર્ષ આજે શોકાન્વિત બન્યું છે

પ્રભુ અમારા એ અમર રાજ્યીને શાન્તિ પ્રદાન કરો

પ્ર

સદ્. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબ

જેવી મહાન જોડ ગુજરાતને સદ્. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની પડી છે તેવી જ જોડ તેમના અવનાનના પાંચ જ દિવસ અગાઉ પરલોકે પ્રયાણ કરનાર સદ્. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબની પણ સાલશે.

વડોદરા રાજ્યની-બહુ સમસ્ત ગુજરાતની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની બાંહેધરી પાંખો કપાઈ ગઈ હોય તેવો પ્રસંગ અત્યારે ઉપસ્થિત થયો છે. સદ્. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ અને સદ્. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને ઉચ્ચગામી બનાવનાર બે પાંખો સરખા હતા. આજે એની એ બન્ને પાંખો કપાઈ ગઈ છે. સદ્ગત શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે આ પ્રવૃત્તિને ઉદાર રાજ્યાશ્રય આપ્યો અને સદ્. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબે પોતાના ખંત, ઉત્સાહ અને સતત પરિશ્રમ વડે સુચારુરૂપે વિકસાવી. એ બન્ને વ્યક્તિઓના અવસાનથી ગુજરાતની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને બાંહેધરી સંખત ફટકો પડ્યો છે.

હજી હમણાં જ બીજી ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ સદ્. શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબના ખંત અને પરિશ્રમે ભરાઈ, જેમાં તેઓશ્રી નાદુરસ્ત તબિયતને કારણે હાજર રહી શક્યા નહોતા. છતાં તેમની પ્રેરણાથી પણ ગુજરાતના આ ક્ષેત્રના કાર્યકરોને હૃદ્ હતી. આજે એ હૃદ્ જેટલી રહેતાં તેઓ નિઃસહાય સરખા થઈ પડ્યા છે. સદ્ગતે ઉપાડેલી આ પ્રવૃત્તિનાં સુદ્ધ બેવા આજે તે અહીં નથી.

સદ્. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ સંખંધે અહીં લેશ પણ લખવું એ સૂર્યને ઝોળાંખાવવાનો પ્રયત્ન કરવા સરખું છે.

તેઓશ્રી માત્ર પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ કરીને જ અટક્યા છે એવું નથી, પરંતુ તેમણે સમાજની સર્વાંગી સેવા પણ કરી છે.

તેઓ વિદ્યાર્થીઓના મિત્ર હતા, ગરીબોના સહાયક હતા, આર્થિક કારણે અભ્યાસમાં અટકી જતા વિદ્યાર્થીઓને આગળ વધવામાં સહાયરૂપ થતા.

શ્રી. ઠક્કર બાપાની જેમ સદ્. મોતીભાઈ સાહેબ હરિજનોની ઋણમુક્તિ માટે સતત પરિશ્રમ કરતા રહેતા. ખેડૂતોના પ્રશ્નો પણ તેઓ અનેક વાર વિચારતા અને વિવિધ યોજનાઓ ઘડતા.

અહીં તો એમના વિષે માત્ર આટલો જ ઉલ્લેખ અત્યારે તો કરી શકીએ છીએ; પરંતુ વાચકને તેમના જીવનમાંથી 'જલુલા જેવું' આપવાના અમારા કોડ છે. એ માટે તેમના અતેવાંસીઓ, પરિચયમાં આવનારાઓ, શિષ્યો એ વગેરેના હાથે લખાયેલ તેમનો જીવનપરિચય યથાશક્તિ અમે આવતાં અંકે આપીશું.

પ્રભુ સદ્ગતના આત્માને શાંતિ આપો અને તેઓશ્રીએ કરેલાં કાર્યો દ્વારા સૌ સેવાભાવીઓને પ્રેરણા પ્રદાન કરો એ અભ્યર્થના.

卐

સ્વ. શ્રી. બલુભાઈ ઠાકોર

ગુજરાતની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની પાંખ કપાયાની જેમ ગુજરાતના શિક્ષણક્ષેત્રની પણ એક રીતે પાંખો કપાયા જેવું થયું છે, અને તે શ્રી. બલુભાઈ ઠાકોરના અવસાનથી વડોદરા રાજ્યમાં સદ્. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબ જેવું કાર્ય કયું છે તેવું જ ખ્રિદિશ ગુજરાતમાં સ્વ. શ્રી. બલુભાઈ ઠાકોરનું પણ છે. સદ્. બલુભાઈ ઠાકોરના ઉચ્ચકક્ષાએ વિરાજતા અનેક વિદ્યાર્થીઓ સદ્. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબના વિદ્યાર્થીઓની જેમ જ્યાં ત્યાં તેમની યશસ્વીર્તિ પ્રસરાવતા નજરે પડે છે. સદ્ગત બલુભાઈ અમદાવાદ મ્યુનિ.ના રફલ બોર્ડના ચેરમેન હતા, મુંબઈ યુનિવર્સિટીની સેનેટના સભ્ય હતા. એ બન્ને સ્થાને રહીને સદ્. શ્રી. બલુભાઈએ કેળવણી પ્રચાર માટે જે કાર્ય કયું છે તે નોંધપાત્ર છે, એટલું જ નહિ પરંતુ અત્યંત પ્રશંસનીય પણ છે. સદ્. બલુભાઈ જે આજે હયાત હોત તો ખ્રિદિશ ગુજરાત પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ પરત્વે સદ્. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબ જેટલી જ તેમની સેવાની અપેક્ષા રાખી શકત. અને એ આશાએ જ બીજા ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદે તેમને પોતાની વ્યવસ્થાપક સમિતિમાં ચૂંટ્યા હતાં. આજે એ વિરલ વ્યક્તિની ગુજરાતને ખોટ પડી છે તે લવિષ્યમાં તો પુરાય ત્યારે ખરી.

પ્રભુ સદ્ગતના આત્માને શાંતિ અર્પો એજ પ્રાર્થના.

મણિલાલ પ્રભાસંકર વ્યાસ
તાંત્રી

ઓ.ન. શ્રી. ખેર સાહેબે આપેલું ભાષણ

[ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટીના ચોગાનમાં બીજી ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદની ઉદ્ધાટન-ક્રિયાના આખ્યાન પહેલાં મુંબઈ સરકારના વડા પ્રધાન શ્રી. ખેર સાહેબે “ વિકલભાઈ પટેલ શ્રદ્ધા ” ની ઉદ્ધાટનક્રિયા કરી હતી. તે પ્રસંગે તેઓએ આપેલું આખ્યાન “ પુસ્તકાલય ” માસિકના વાચકોને સુલભ થાય તે માટે અહીં લેવાયું છે.]

ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટીના પ્રમુખ સાહેબ, સહયો, ભાષ્યઓ અને બહેનો,
અહીં આગળ મારી પાસે બે કામ છે. તે કરતાં પહેલાં મારે એક ફરજ બજાવવાની છે. અને તે આપને ૧ કલાક માટે થયેલી ઢીલની મારી માગવાનું.

આપ જાણો છો કે અમારે દૂર દૂરથી આવવાનું હતું. રસ્તા પર આવતાં ગામોના લોકો અમારા રસ્તામાં આંડે બેસી રહેતા અને અમારે રોકાવું પડતું. આ રસ્તા અમારા કાર્યક્રમમાં નહિ છતાં અમારે રોકાવું પડ્યું છે. અને એમ કરતાં અહીં આવ્યા છીએ. હજી તો અમારે ૩૦-૪૦ માઈલને પ્રતિસ જાગી છે. ફરીથી, આટલી મોટી સલાને ખોટી કરવા માટે તમે સૌની ક્ષમા માગું છું.

ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટીના કાર્યો હવાલ મેં અહીં સાંભળ્યો છે, મને ખબર પેશુ નહોતી કે અહીં આટલું સાફ કાર્ય થતું હશે.

સહ. વિકલભાઈ પટેલ જેવા બાહોશ અને કાર્યકુશળ નેતા આ સંસ્થાના પ્રમુખ હતા તે સંસ્થા કેવું કાર્ય કરે તેનો ખ્યાલ મને આવી ગયો છે. અનેક પ્રવૃત્તિઓ જે અન્ય વિદ્યાર્થીઓમાં નથી થતી તે અહીં થાય છે. આની સાગી સંસ્થા માટેના નવીન મકાનની ઉદ્ધાટનક્રિયા મારા હાથે થાય છે એ મારું સહભાગ્ય સમજું છું.

વર્ષો થયાં હું સહ. વિકલભાઈ પટેલના પરિચયમાં આવ્યો છું. એમની સાથે રહી કામ કરવાનો મોકો મને ૧૯૨૩ ની સાલથી મળ્યો હતો. અમારી રાજકીય શિક્ષણની તાલીમનો લાભ અમને એમની પાસેથી મળ્યો. એમની કાર્યક્રમગતથી અમને ઘણું ઘણું જાણવા મળ્યું છે. આવા મહાન પુરુષના સ્મારકરૂપ આ વિદ્યાર્થીશ્રદ્ધામાંથી તેજસ્વી સેવકો બહાર પડશે અને સેવાકાર્ય કરશે તો આ ઉદ્ધાટનવિધિ સાર્થક થશે.

જે શિક્ષણ આપણને પરાવલંબી બનાવે તે શિક્ષણ નકામું છે. એટલે જ આજે શિક્ષણક્રમમાં ફેરફાર કરવામાં આવે છે. અને એ ફેરફારથી મેટ્રિક સુધી જનાર વિદ્યાર્થીને આજીવિકા માટે ફાંફાં મારવાં નહિ પડે.

બાદ તેમણે બીજી ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદની ઉદ્ધાટન ક્રિયાને લગતું આખ્યાન આપ્યું હતું, જે આ પછીના પૃષ્ઠમાં સામેલ કરવામાં આવ્યું છે.

સુખદ સરકારના વડા પ્રધાન ના. ખેર સાહેબનું ભાષણ

આજના વિદ્યાર્થીઓની અવનત દશા

વર્ધા શિક્ષણ સમિતિએ શિક્ષણવિષયક ફેરફારો કર્યા છે. આજે તે વિદ્યાર્થીઓ પ્રાથમિક કેળવણી લઈ માધ્યમિક શિક્ષણ લે છે અને માંડ માંડ મેટ્રિક સુધી પહોંચે છે અને બહુ તો પૈસાની સમ્ભવ મજે તો કોલેજ સુધી જાય છે. પરંતુ આપણા એ ટ્રેન્યુએટોની સી રિયતિ છે તે જુઓ. એમનામાં બેકારી ઘણી હોય છે. પરિણામે એમની શારીરિક અને માનસિક રિયતિ દુર્બળ થતી જાય છે. જે શિક્ષણ આપણને દુર્બળ અને પરાવલંબી બનાવે છે તે નકામું છે. તેને બદલી નાખી વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી જ્ઞાન મજે તેવી ગોઠવણ વર્ધા યોજનામાં છે. બાદ તેઓ નામદારે એ યોજનાના ફાયદાઓ દર્શાવ્યા હતા.

બીજી ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ—પુસ્તકાલય પરિષદની ઉદ્ઘાટન વિધિ કરતાં તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે, આ બીજી પરિષદ ૪ વર્ષ બાદ મળે છે તેમાં કંઈ દરકત નહિ. એમાં પરિષદ સરનારાઓનો દોષ નથી. ૪ વર્ષ દરમિયાનમાં પણ ફીક ફીક કામ થયું છે. અને પરિષદ સરવા પહેલાં એના કાર્યની પૂર્વતૈયારીનો ફીક પ્રયત્ન કર્યો છે.

પ્રૌઢ શિક્ષણનો પ્રશ્ન

આજે પ્રૌઢ શિક્ષણનો પ્રશ્ન અતિ અગત્યનો છે. નાનાં બાળકો કરતાં પ્રૌઢ વયનાં માણસોની નિરક્ષરતા નિવારવાનો પ્રશ્ન જરૂરનો છે એમની નિરક્ષરતા દૂર કરવી એટલું જ બસ નથી. લખતાં વાંચતાં આવડ્યું એટલે થયું એમ ન હોવું જોઈએ. દક્ષિણમાં મારા હાથે એક કામ ઉપાડ્યું છે. એ પ્રયત્ન કેળવણીની વસ્તીવાળા ગામમાં આદર્યો. જૂનથી સપ્ટેમ્બર સુધીમાં તો ૫૦-૬૦ લોકોને શીખવી દીધું. હવે તેઓ તેમના કામનો પણ લખતાં વાંચતાં શીખી ગયા છે પરંતુ આટલું થાય તેથી કામ ન પતે. આ તો અદ્ય જ થયું ગણાય. તેમને લખતાં-વાંચતાં આવડ્યાનું કામ કાયમ રહેવું જોઈએ. અને એમને માટેનું સાહિત્ય તૈયાર થવું જોઈએ.

અભણો પ્રત્યે ભણેલાઓની ઉપેક્ષા

ભણેલાઓ પોતાના અભણ ભાઈઓ તરફ ઉપેક્ષા દાખવે છે તેમ ન થવું જોઈએ. ભણેલાઓ ગામડામાં પોતાના જે ભાઈઓ રહે છે તેમનો વિચાર નથી કરતા. આથી આપણે ત્યાં જાણે એ વર્ગ પડી ગયા છે. (૧) મુશિક્ષિત અને (૨) અશિક્ષિત. આમાંના મુશિક્ષિતો ખૂબ ભણે છે અને પછી શહેરમાં જઈ રહે છે. તેમનામાં આથી પરિવર્તન થઈ જાય છે. નાનાં ગામમાં રહેવું એ તેમને મન અકાર થઈ જાય છે. આપણા ભણેલાઓની આજે આવી દશા છે.

અહીં હું એક ચમારના છોકરાનો દાખલો આપું. એ છોકરો થોડું ધણું ભણ્યો છે તે તેમની જાતવાળાઓ સાથે ભળતો નથી અને તેમને અભણ કહ્યા કરે છે.

બીજા એક જિલ્લામાં એક બીલ ફીક ફીક ભણ્યો. મોટી પરીક્ષા પાસ કરી, પછી

એને હોદ્દો મળ્યો. આજે એ એમના ભેગા ન રહેતાં જુદા રહે છે. આપણી આવી હાલત છે. એમાં પરિવર્તન કરવું જોઈએ.

અમારો માલિક

આ માટે પ્રૌઢ શિક્ષણ હાથ કરો. પ્રૌઢ શિક્ષણની વૃદ્ધિના પ્રયત્ન કરો. આ વિષે તમે પશ્ચિમમાં જોશો તો સોચે સો ટકા માણસો લખતાં વાંચતાં જાણે છે, દેશનો કારભાર ચલાવવામાં તેઓ રસ લે છે. તેઓ પોતાના મતની કિંમત જાણે છે. અમને મત આપી ધારસભામાં મોકલનાર, અમને પ્રધાન બનાવનાર, અમારા માલિક તો પ્રજા છે. એમના એ મતની કિંમત શીખવવા માટે પ્રૌઢ શિક્ષણનું કાર્ય અતિ અગત્યનું છે.

મારે વિશેષ પ્રવચન કરવાની જરૂર નથી. પુસ્તકાલય પરિષદની આ યોજનાથી મને હર્ષ થાય છે. પાસે જ વડોદરા રાજ્યે આ પ્રયત્નમાં સારી સફળતા પ્રાપ્ત કરી છે, એ બિના મને મળેલા રિપોર્ટ પરથી હું જાણી શક્યો છું. અહીં હાજર છતાં તમારા આ કાર્યમાં ભાગ લેવાની મને તક નહિ મળે. પુસ્તકાલયોનું કાર્ય પ્રૌઢ શિક્ષણના કાર્યકર્તાઓએ કરવું જોઈએ. આ બાબતમાં સરકાર કેટલુંક કરી શકે !

પશ્ચિમમાં જ્ઞાનપ્રચારનાં સાધનો

ખીજા દેશોમાં જ્ઞાનપ્રચાર અનેક રીતે કરવામાં આવે છે. તેઓ સંગ્રહરચના રચાયે છે, પુસ્તકાલયોનો લાભ બહોળા પ્રમાણમાં લેવાય છે અને જ્ઞાનપ્રચારનાં આવાં અનેક સાધનો હોય છે. સરકાર પુસ્તકાલયોને લગતો કાયદો કરવાની યોજના વિચારે છે.

પુસ્તકાલયનો કાયદો

પુસ્તકાલયો માટે ટેક્ષ નાખવાની શક્યતા શોધીએ છીએ. આજે તો જ્ઞાનપ્રાપ્તિનું સાહિત્ય આગળ વધારવાની જરૂર છે. ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદે આ કામ ઉપાડ્યું છે. આપણે ત્યાં પુસ્તકાલયોની હાજત સારી નથી એકાદ રોયલ એશિયાટિક સોસાયટિ જેવી સંસ્થાઓ પણ જૂજ જ છે. અને એની રિયલિટ પણ તમે જાણતા હશો.

પુસ્તકાલયો રચાવવા માટે સરકાર પાસે સાધન હોન તો તે જરૂર કરત, અને આવાં પુસ્તકાલયો રચાવવા માત્રથી કામ નહિ ચાલે. એમને આગળ વધારવાની જરૂર છે, એ માટે અત્યારે સરકાર પાસે સાધન નથી. પહેલી પરિષદમાં ઠીક ઠીક ઠરાવો થયા હતા.

આ કાર્યમાં માત્ર સરકાર પર આધાર રાખ્યે નહિ ચાલે. સરકાર તો ન્યાં કામ કરનાર મળે ત્યાં ત્યાં કામ કરે છે. અત્યારે તો માત્ર ૫૦,૦૦૦ મંજુર કર્યા છે. આજે સરકાર કરે છે તેથી વધુ નહિ કરે. પણ એ કામ પરિષદ ઉપાડશે. જે કરવું તે સેવાભાવથી કરવું. સરકાર પોતાથી બંન થઈ કરશે. આ બાબતમાં ટેક્સ નાખવાની સત્તા રચાનિક રવ. સંસ્થાઓને અપાશે. આને લગતો લાપજેરી એક્ટ થવા સંભવ છે.

નાણાંનો સંબંધ

તમે બધા ધર્માદા કરો છો એ ધર્માદા મદ-મંદિરોમાં આપો છો. માત્ર અન્નદાનથી સાચી સેવા થતી નથી. માત્ર ભોજન આપવાથી ખરી સેવા થતી નથી. આજે આપણે ત્યાં મંદિરોમાં જે ખૂબ દોલત છે તે આવાં કામોમાં ખર્ચાવી જોઈએ. એ એકા કરેલા પૈસા દરિદ્ર નારાયણોની સેવામાં ખર્ચવા જોઈએ.

ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે, ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति । માટે આવાં કામોમાં

મદદ કરે. કંઈક કરવા જતાં લોકો તો અમને હીટલર કહેવા લાગે છે. તમારે સારા કામમાં અર્થવાના પૈસા આરા માર્ગે, ખર્ચો.

પુસ્તકાલયો અને લોકોના રાજ્ય

પુસ્તકાલયોનો પ્રશ્ન વડોદરા રાજ્યે ઠીક નીવેડ્યો છે. આપણા બીજા પ્રતિ એનો દાખલો લઈ એવા કાર્ય માટે પ્રયત્ન કરે. આ કાર્ય કાંઈકથી કરવા અમે પ્રયત્ન કરીએ છીએ. પુસ્તકાલય બિલ્લો વિચાર ચાલે છે. અને તેને લગતી હકીકત થોડા વખતમાં પ્રકટ થશે.

પણ (અધારમાં બિલ્લો) લોકોને જોઈને મને દિલમાં દર્દ થાય છે કે અમે આટલી સરસ પ્રશ્ન છતાં અંધ જેવા છીએ ! આપણે અહીં પ્રકાશમાં બેઠા છીએ અને સામે અધારમાં અનેકો બેઠા છે. આપણે પ્રકાશ મેળવીએ તો તેમને પણ આપણે જોઈએ. પુસ્તકાલયોનું પણ તેમજ છે. આપણે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીએ અને અન્યને વ્યવિત રાખીએ તે યોગ્ય નથી. તેમને પણ આપણી માફક જ્ઞાનથી પ્રકાશિત કરી દો.

છેલ્લે તેઓ નામદારનું વકતવ્ય પૂરું થયા બાદ તેમનો આભાર મનાતાં તેઓથીએ વિદાય લીધી હતી.

પુસ્તકપ્રચારનો નવો નુરખો !

આપણા પુસ્તકવિકેતાઓ વેચાણ માટે અત્યારે જે પ્રયત્નો કરે છે તેના કરતાં વધારે પ્રયત્નો કરે અને પ્રચારની નવી રીતો અજમાવે તો પુસ્તકોનું વેચાણ છે એ કરતાં જરૂર વધે તેમાં શંકા નથી. અંગ્રેજી પ્રકાશકો વિધિવિધ પ્રકારની રીતો આ માટે અજમાવે છે. આ વિષયમાં રક્ષા ધરાવતા લોકોને તેમની યાદીઓ પહોંચાડવા માં આવે છે, જેથી વાચકો પસંદ કરીને ચોપડીઓ મંગાવી શકે. મુબાઈની તારાપોરવાળા જેવી પ્રકાશન સંસ્થાઓ તમને જે વિષયમાં રસ હોય તે વિષયનાં પુસ્તકો બહાર પડતાં જ તેની ખબર આપે. તમે જો તેના નિયમિત આદક હો તો તમને એ ચોપડી તરત રવાના થાય. તમને પસંદ પડે તો રાખો, નહિતર પાછી આપો. મોટા લાગના વાચકો આ પુસ્તકો રાખી જ દે છે. ઇંગ્લેન્ડ-અમેરિકાના ઘણા પ્રકાશકો આ નુરખો અજમાવે છે.

અમેરિકાની એક કંપનીએ તાજેતરમાં નવો નુરખો અજમાવ્યો છે. નીકોલરપન એન્ડ વોટ્સન કંપનીએ પોતાનાં પુસ્તકો નીચે એક નોંધ આ પ્રમાણે મૂકી છે :

“ પુસ્તકમાં ત્રણ જણા રસ દે છે: લેખક, પ્રકાશક ને વાચક. આ ત્રણે જુદા અપરિચિત માનવીઓ વચ્ચે આમ એક બીજાને સંબંધ બંધાય છે. આ સંબંધ વધારે મોટો બને તેમ ન કરે ! તમને આ પુસ્તક ગમે તો અમને જણાવજો. ન તમે તો આકાંક્ષના કરજો, તમારી ઠીક આદરપાત્ર કરો.”

એક પ્રકાશન સંસ્થાએ પોતાની નવલકથાની ચોખ્ખાં માટે જે નવી વ્યવહાર સૂચના મોકલે તેને ધનામ આપવાનું દરખાસ્ત છે. લેખ કંપની પોતાનાં છ-પેનીનાં પ્રકાશનો માટે નવાં નામ સૂચવે તેને ઘણા સંમયથી ધનામ આપે છે.

આપણે ત્યાં આમાંની એક પણ રીત કોઈ અજમાવતું હોય તેમ લાગતું નથી. ઘણીવાર નવાં પ્રકાશનો થાય છે તેની ખબર પણ પડતી નથી. તેનાં અવલોકનો પ્રસિદ્ધ થાય ત્યારે ખબર પડે કે એકાદ સારાં પુસ્તકોના આપણા સાહિત્યમાં ઉમેરો થયો છે. ને આવાં અવલોકનો એટલાં મોડાં આવે છે કે ત્રણચાર માસ સુધી તે પુસ્તક વિશે આપણને જાણ સુધાં ન થાય.

આપણા પુસ્તકવિકેતાઓ ને પ્રકાશકો, હવે આવી આવી રીતો અજમાવે તો કે.

બીજી ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ

[તા. ૧૪, ૧૫-૧-૩૯ : સ્થળ, આણંદ]

સ્વાગત પ્રમુખ

રા. બ. ગોવિંદભાઈ હા. દેસાઈનું ભાષણ

સન્નારીઓ અને સહૃદયો !

૧. સત્કાર : ચરોતર પ્રદેશમાં કેળવણીનું આદરપાત્ર કાર્ય કરતી ચરોતર એન્જુ-કેશન સોસાયટીએ પોતાને આંગણે નોતરેલી સમગ્ર ગુજરાતની આ બીજી પુસ્તકાલય પરિષદમાં ભાગ લેવાને પધારેલા આપ સહુ સન્નતોનો, સ્વાગત સમિતિ તરફથી ભાવભેર સત્કાર કરતાં મને આનંદ થાય છે.

૨. આમોદ્ધાર અને નિરક્ષરતા-નિવારણ : 'આમોદ્ધાર,' 'આમ સુધારણા,' 'આમ પુનર્ધરના'ના સર આજકાલ વાતાવરણમાં સર્વત્ર શું રહ્યા છે. પ્રગટકથાણુનું કામ કરનારા આગેવાનો તેમ જ સરકારી અમલદારો બધા જ એની વાતો કરે છે ને કંઈ કંઈ યોજનાઓ આગળ ધરે છે. તેમાં નિરક્ષરતાનિવારણને પણ સ્થાન અપાય છે તે વાળખી જ છે; કારણ કે પ્રગનું અસાન અને અણુધપણું ટાળવામાં વાંચવા લખવાની શક્તિ મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે, એમ તો જગતના બધાજ મહાન વિચારકો માને છે. અને તેથીજ નિરક્ષરતા-નિવારણ અને કેળવણીના પ્રચાર માટે જગતની બધીજ સુધરેલી સરકારો ખાસ પ્રયત્ન કરે છે.

સ્વાગતપ્રમુખ

રા. બ. ગોવિંદભાઈ હા. દેસાઈ

૩ જગતનાં રાષ્ટ્રોની કેળવણી :

પોતાના દેશની કેળવણીની ટકાવારી પ્રતિવર્ષ વધતી જાય તે જોવાની પ્રત્યેક સુધરેલી સરકાર કેવી કાળજીભરી તકેદારી રાખે છે, તે નીચે આપેલા કેળવણીની ટકાવારીના આંકડા-પરથી સમજશે:—

જાપાન	૯૭.૫	બેલ્જિયમ	૯૨.૫	ગ્રીસ	૫૬.૭
ઇંગ્લેન્ડ	૯૬.૩	હંગેરી	૮૭.૦	સોવિયેટ રશિયા	૫૨.૩
ફ્રેન્સ	૯૪.૩	ઇટાલી	૭૩.૨	ધર્મપત	૧૪.૩
સ્પેન	૯૪.૨	પોલેન્ડ	૬૭.૩	હિંદ	૯.૪
અમેરિકા	૯૪.૦				

૪૮. પ્રગતિગામી-દેશાની ખાસ યોજનાઓ : આપણા દેશની સ્થિતિ, આ બાબતમાં, અતિ શોચનીય છે. યુરોપીય મહાયુદ્ધ પહેલાં પાશ્ચાત્ય રાષ્ટ્રોમાં રશિયાની તથા પૌર્વાત્ય રાષ્ટ્રોમાં ચીન અને ધરાનની, પણ એવી દુર્દશા હતી. પણ મહાયુદ્ધ પછી એ દેશોમાં થયેલી રાજ્યકાન્તિ અને પ્રગટેલી જનશક્તિને પરિણામે નિરક્ષરતા-નિવારણના ભગીરથ પ્રયત્નો ત્યાં આરંભાયા છે. રશિયાની સોવિયેટ સરકારે અભણતાના હાઉને પોતાની હદમાંથી હાંકી કાઢવાને ખાસ યોજના કરી હોઈ. તેને પાંચ પાડવાને ઉત્સાહી યુવકોનાં જૂથો એ વિશાળ દેશના આથેનાં આથે ખૂણામાં-સાઇબેરિયા જેવા ખરાબ આબોહવાવાળા પ્રદેશમાં પણ ફરી વળે છે. સન ૧૯૩૭માં સોવિયેટ રશિયામાં ૪૬ લાખ જુદા જુદા 'ગ્રામીણો'ની સાહીબીઓને કરોડ કુલો પ્રેક્ટ યજ હતી, એ જ એના આ દિશાના વ્યવસ્થિત પ્રયત્નોની સામિતી લેખાશે. ચીનની પ્રજાકીય સરકારે પણ દેશાન્નતિના બીજા ઉપાયોમાં નિરક્ષરતાનિવારણને બહુ અગત્યનું ગણ્યું છે. અને એ યોજના પાર પાડવા માટે પાઠશાળામાં ભણતાં યુવાન-યુવતીઓને પદવી એનાયત કરતા પહેલાં એક વર્ષ નિરક્ષરતાનિવારણની યોજના એ પોતાની સેવા અર્પવાતું ફરજિયાત કરાવ્યું છે. ધરાને પણ બે વર્ષમાં અભણતાને પોતાની હદમાંથી હાંકી કાઢવાનું બીજું ઉદ્દેશ્ય છે, અને તેને માટે ખાસ કાયદો કરી બાળકો માટે કેળવણી ફરજિયાત કરી છે, અને મોટી ઉંમરનાં માટે પ્રૌઢ-શિક્ષણવર્ગો કામ કામ ઉઘાડી અભણ નોકરોને એ વર્ગોના લાભ લેવાની અનુકૂળતા આપવાતું માલિકો માટે ફરજિયાત ધોરણ કરાવ્યું છે. પોલીસ પણ અભણોને આ પ્રૌઢ-શિક્ષણવર્ગોમાં જવાની ફરજ પાડી શકે છે. પ્રગતિવાંચુ દેશોના આવા આવા પ્રયત્નો આગળ-આવી આવી યોજનાઓ આગળ-પ્રજની નિરક્ષરતા ક્યાં સુધી ટકી રહે વાર ?

૫. આપણી પ્રાન્તિક સરકારોનો દષ્ટિપક્ષ : મતલબ કે પ્રગતિવાંચુ કોઈએકે રાષ્ટ્ર પોતાની પ્રજાનું અગાનતિમિર ટાળવાને નિરક્ષરતાનિવારણ તરફ ખાસ લક્ષ આપે છે જ. આપણા દેશમાં નવા બંધારણ અનુસાર અસ્તિત્વમાં આવેલી મહાસભાવાદી પ્રાંતિક સરકારોએ પણ બજેટમાં નાણાંની પૂરતી છૂટ ન હોવા છતાં પણ આ પ્રયત્ને કાયમ લેવાનું ઉચિત ગણ્યું છે એ આશાજનક છે. મદ્રાસ, ઓરિસ્સા, સંયુક્તપ્રાંત, મધ્યપ્રાંત અને મુંબઈની સરકારોએ પોતાના તંત્ર બજેટોમાં પણ કેળવણી પ્રસાર અને કેળવણીના પૂરક અંગ સંબંધી પુસ્તકાલય સ્થાપિત તથા સહેલી તરીકે જ નહીં ફક્ત જોગવાઈ કરેલી છે. મુંબઈ સરકારે આ કામે 'પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિ' નામની એક ખાસ સમિતિ નીમેલી છે. એ સમિતિ આપણા તરફ હમેશાં જ ફરી ગઈ. એટલે આપણે માટે મુંબઈ સરકારના આ દિશાના પ્રયત્નોની વાત તાજ જ છે. 'પ્રૌઢશિક્ષણ'ના કાર્ય માટે સુઅષ સરકારે શ. બે લાખ મંજૂર કર્યા છે અને તેમાંથી શ. ૫૦ લાખ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ માટે રાખ્યા છે. આમંજનતાની કેળવણી માટેના સરકારના પ્રયત્નોને બિલટથી વધારી લેવામાં પ્રજા પાછી નહિ પડે એમ હું માનું છું. સરકારના પ્રયત્નોને પ્રજાકીય સંરચાઓ ને કાર્યકર્તાઓને, યુવક મંડળો અને યાજાપાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓને સહાય સહકાર મળશે તો પ્રૌઢ-શિક્ષણસમિતિના પ્રયાસોને આપણે દૃઢ સમયમાં જ ફળદાયી થતાં જોઈશું. લાંબી રમતોમાં યાજાપાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓ નિરક્ષરતાનિવારણની કાષ્ટાપચ્ચ યોજનાને સારો સાથ આપી શકે, અને ચીનમાં સ્વીકારાયેલું-પદવીદાન પહેલાં અમુક સુદ્ધ માટે ગ્રામપ્રદેશમાં નિરક્ષરતાનિવારણનું-કાર્ય કરવાનું ધોરણ આપણાં વિશ્વવિદ્યાલયો અપનાવી લે તો તો એકાદ દાયકામાં જ આપણે સુંદર પરિણામ આવેલું જોઈ શકીએ.

૬. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની અનિવાર્યતા : પણ નિરક્ષરતાનિવારણના બધા જ પ્રયત્નો અને તે પાછળ કરેલો બધો જ ખર્ચ એજે જવાનો સંભવ છે, જો પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિને સાથે સાથે જ અપનાવવાની ને ધપાવવાની દક્ષતા ન રખાય તો.

“ શાળાનો લાભ લેનારી વસ્તીનો ૮૦-૮૫ ટકા ભાગ આપણે ત્યાં એવો છે કે જે મહત્તરના પૂરા લાભ પામવા જેટલો સમય શાળાજીવન પાછળ ગુમરી શકતો નથી, અને તેવાં અધૂરાં શીખેલાંને વા મોટી ઉંમરે પ્રૌદશિક્ષણ જેવી ખાસ યોજનાને પરિણામે અક્ષરજ્ઞતા પામેલાંને, પાછળથી વાંચવાનું માધન નહિ મળવાંને સમજે થોડું ધણું બણેલું પણ તેઓ તદ્દન ભૂલી જાય એ સ્વાભાવિક છે. આ વિકેટ પ્રશ્નનો ઉકેલ ગ્રામ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની સ્થાપના અને તેના વિકાસમાં જ રહેલો છે. અક્ષરજ્ઞતા પામેલી જનતા પાછી અભણતામાં ગરક ન થઈ જાય તે માટે ગ્રામ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ વીમાની ગરજ સારનારી છે. ”-આ શબ્દોમાં વડોદરાના વિદ્વાન દિવાન સર કૃષ્ણભાઆરિયારે સન ૧૯૩૪માં વડોદરા મુકામે બરાચેલી રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદના દ્વારા અધિવેશનનું ઉદ્ઘાટન કરતાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની અગત્ય સમજાવી હતી, એ વિષે વિશેષ વિવેચન કરવાની જરૂર બાજે જ હોય. પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિવિદ્યોષી પ્રાથમિક કેળવણી વા નિરક્ષરતાનિવારણના બધા જ પ્રયત્નો નિષ્ફળ નીવડવાને સરખા છે. લોકોને અક્ષરજ્ઞતા આપીને પછી તેના ઉપયોગ માટે વાચનસામગ્રી પૂરી ન પાડવી એ તો ગંભીર ભૂલ છે. આમ હોવાથી જ પ્રગતિવાંચુ પ્રત્યેક દેશ કેળવણીને ફરજિયાત બનાવવાની સાથે સાથે જ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની શરૂઆત કરી દે છે ને તેને ઉદારતાથી પોષે છે. આપણા દેશમાં શ્રીમંત ગાયકવાડ નરેશ એ દિશામાં પહેલ કરીને અનુકરણીય દાખો એસાડ્યો છે. આપણી પ્રાન્તિક સરકારો જરા મોટી જાગી છે; છતાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનું મહત્વ તેમના ખ્યાન બદાર નથી રહ્યું એ આનંદની વાત છે. એ તો જોમ માંની સંજે એનું બાળક હોય જ, ગાયની પછવાડે એનું વાછરડું ચાલ્યું જ આવે, તેમ જ આમજનતાની કેળવણીના પ્રયત્ન પાછળ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ ચાલી આવવી જ જોઈએ.

૭. સાર્વજનિક પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ અને વડોદરા રાજ્ય : પુસ્તકાલય સંસ્થા એ કંઈ નવીન વસ્તુ નથી. આપણા દેશમાં તેમ જ સંસ્કૃતિસંપન્ન બીજા દેશોમાં પણ છેક પ્રાચીન સમયમાં જ પુસ્તકાલયો હતાં એવા પુરાવા છે. આપણે ત્યાં મળેલા પ્રાચીન જૈન ભંડારો તો મોજુદ છે. અર્થાત કે પુસ્તકાલય વા પ્રાચીન નામે ઓળખીએ તો ‘અંચલંકાર’ જેવી જ્ઞાનપ્રાપ્તિની સંસ્થા નવીન નથી; પણ આધુનિક સ્વરૂપની સાર્વજનિક પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ એ તો ઓગણીસમી સદીના પાછલા ભાગની જ પ્રસાદી છે. અમેરિકાએ એની પહેલ કરી ને યુરોપે પણ તેને અપનાવી. જનહિતસાધક એ શુભ પ્રવૃત્તિના રોપને આપણા દેશમાં લઈ આવવાનું માન ગાયકવાડ નરેશ શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજને ઘટે છે. તેઓ શ્રીમંતે સન ૧૮૦૬ માં પ્રાથમિક કેળવણીને પોતાના રાજ્યમાં ફરજિયાત કરી અને તેના અમલને સર્વાંશે ફળદાયી બનાવવા કાજ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની અનિવાર્ય અગત્ય સમજતાં સન ૧૮૧૦-૧૧માં સ્વતંત્ર પુસ્તકાલય ખાતું સ્થાપન કરી કુશળ માળીઓની દેખરેખ નીચે પુસ્તકાલયરૂપી જ્ઞાનવાહીને ખીલવી છે. તેને પરિણામે આજે વડોદરા રાજ્યના પાટનગર વડોદરાની એ નમ્રનેદાર-સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી ઉપરાંત ૪ પ્રાંત પુસ્તકાલયો, ૪૨ કરબા પુસ્તકાલયો, ૧૭ મહિલા

પુસ્તકાલયો, ૧૧ બાલ પુસ્તકાલયો ને ૧૧૯૬ ગ્રામ પુસ્તકાલયો પોતાની સુવાસ ફેલાવી રહ્યાં છે. ફરતાં પુસ્તકાલયોની પ્રસંસાપાત્ર યોજના એ સુવાસમાં અભિવૃદ્ધિ કરે છે. 'શાળા ત્યાં પુસ્તકાલય હોય' જ નોંધાયે. 'એવી નીતિ વડોદરા રાજ્યે સ્વીકારી છે ને તેના સંપર્ક' અમલ માટે દર વર્ષે ૫૦ નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડતા રહેવાની યોજના આજ પણ જારી છે. એ સુજન્ય ચાલુ સાલે ૫૦ પુસ્તકાલયો નવીન ઉઘાડી જતાં ૧૭૮ ગામો બાકી રહેશે ને ત્યાં પણ આવતાં ૪ વર્ષમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનાં થાણાં બેસી ચૂકશે. આ બાકી રહેતાં ૧૭૮ ગામો પૈકી દોઢસો જેટલાંમાં તો પુસ્તકપેટી સાથેનાં વાચનાલયો નિદાન અત્યારે પણ છે, એ બીના ખાસ નોંધપાત્ર છે.

૮. શ્રી ગુજરાતમાં પ્રવૃત્તિની જમાવટ માટે : વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ પ્રજા, સરકાર, પ્રાંત પંચાયત (જલ્લા લોકલ બોર્ડો) તેમ જ સુધરાષ્ટ્રોના સહકારથી ચાલે છે અને દર વર્ષે ૩ થી ૪ લાખ રૂપિયા સા. પુ. ની પ્રવૃત્તિ પાછળ ચરિયના મળી ખર્ચાય છે. જેમાં સરકારના ૧ થી ૧૧ લાખ અને પ્રાંત પંચાયતોના ૫૦ થી ૬૦ હજાર હોય છે. બ્રિટિશ ગુજરાતમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ જમાવવા માટે પણ જરૂરી થોડાક ફરકારો સાથે એ જ ધોરણે કામ લઈ શકાય, સરકારે પોતાની તૈયારી બતાવી છે. લોકો તરફથી જવાબ મળવામાં વધી નહિ આવે એવું માનું છું. જલ્લા બોર્ડો તરફથી પણ વડોદરા રાજ્યની પ્રાંત પંચાયતો જેવા સાથ મળવાની જે અપેક્ષા છે તે પણ બોર્ડોનું પ્રત્યક્ષ તંત્ર જેતાં સિદ્ધ થવાની આશા રાખી શકાય તેમ છે. આમજનતાનું અગાધનિમિત્ર ટાળવાને મથતી જ્ઞાનપ્રચારની પ્રવૃત્તિઓને પોષવી એ તો કોઈ પણ જાહેર સંસ્થાની ફરજ ગણાય. તો પછી સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓની તો એ ફરજ પ્રથમ દરજ્જાની ગણાવી જ નોંધાયે ને ? આપણે દેશ ગરીબ છે એની ના નહિ; છતાં બોર્ડો ખર્ચે પર કાપ મૂકીને ફૂલ નહિ તો ફૂલની પાંખડીથી પણ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનું પોષણ કરવામાં પ્રજા પાછી ન જ પડે.

૯. પહેલી ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ : શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારની જ્ઞાનવાદીના કુશળ માળીઓમાંના એક તે શ્રીયુત મોતીભાઈ અમીન છે. એમની પ્રેરણા અને પેરવીથી, સન ૧૯૨૯ માં પાટણમાં ભરાયેલી વડોદરા રાજ્યની પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ પ્રસંગે લેડી વિધાનેન અને સ્વ. હીરાલાલ પારેખ વગેરે જેવા ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના સુકાનીઓમાં ગુજરાતમાં વીખરાયેલી પુસ્તકાલય સંસ્થાઓનું સંગઠન સાધી વડોદરા માથે શ્રી. ગુજરાતમાં પણ જ્ઞાનવાદી ખીલવવાનો ઉત્સાહ પ્રગટ્યો. પછીનાં એ ત્રણ વર્ષોમાં તે પોષાયો ને પરિણામે સન ૧૯૩૪ના માર્ચ-એપ્રિલમાં સમગ્ર ગુજરાતની પહેલી પુસ્તકાલય પરિષદ અમદાવાદના સુપ્રસિદ્ધ પ્રેમાલાલ દોલમાં મળી; એ વાતને આજે પોણાપાંચ વર્ષનાં વઢાણાં વાઈ ગયાં છે. છતાં પહેલી પરિષદે પસાર કરેલા ૧૦ ઠરાવોમાંથી ફક્ત બીજા ઠરાવનો જ અમલ થઈ શક્યો છે, એ ખેદનો વિષય છે. એ બીજો ઠરાવ ગુજરાત પુ. મંડળનું બંધારણ ધડનારી તથા કમચલાઉ કારોબારી સમિતિની નિમણૂક સંબંધી હતો.

૧૦. બીજું અધિવેશન મોડું ભરાવાનાં કારણો : એ સમિતિએ બંધારણનો ખરડો તૈયાર કરી, તે મંજૂર કરાવી લેવાને પરિવર્તન બીજું અધિવેશન ભરવાના હિસાબે એક બે વાર કરેલા; પરંતુ સંલેગો સાનુકૂળ નહિ સાંપડવાથી તેમ જ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના ફાઈને હાથ ધરવા માટે જરૂરી ભૂમિકા તૈયાર નહિ હોવાનું જણાયાથી પરિવર્તન બીજું

અધિવેશન ભરવાનો વિચાર પડતો મૂકવામાં આવેલો અને તેનો એકરાર શ્રી. મોતીલાલ અમીને પુ. પ્રવૃત્તિના મુખપત્ર ‘પુસ્તકાલય’ માસિકના ૧૯૩૮ના ફેબ્રુઆરી માસના મહા-સભા ખાસ અંકમાં જ પોતાના લેખમાં કરેલો; પરંતુ તે પછી પરિસ્થિતિએ એકદમ પલટો ખાધો છે. નવા બંધારણ અન્વયે સત્તારૂઢ થયેલી મહાસભાવાદી પ્રાન્તિક સરકારોએ, આગળ જણાવ્યું છે તેમ, લોકશિક્ષણ અને તેને અંગે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનું મહત્ત્વ પિછાન્યું છે, ને તેને માટે પોતાના તંગ બજેટમાં પણ ખાસ રકમની જોગવાઈઓ કરી છે. સન ૧૯૩૪માં મળેલી પહેલી પરિષદ વખતે સરકાર તરફથી આશ્રય મળવાની ન્યાં ખિલકુલ આશા નહોતી, જોલટ પક્ષે સરકારને આ સાંવર્ણનિક જ્ઞાનપ્રચારની પ્રવૃત્તિ ગમશે કે કેમ તેની આશંકા હતી, તેને બદલે સરકારે જ એ હિતકર પ્રવૃત્તિના મંડળ માટે અડધા લાખ જેટલી રકમ મંજૂર કરી સમિતિ પણ નીમી દીધી છે. ના. મુંબઈ સરકારની આટલી તૈયારી એ વાતાવરણ બદલાયું હોવાનું જ શુભ ચિહ્ન ગણાય. એ શુભ ચિહ્નને પારખી લઇને સમગ્ર ગુજરાતની પહેલી પરિષદના ખીળ ઠરાવ મુજબ નિમાયલી સમિતિએ ઘડેલા સમગ્ર ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળના બંધારણને બહાલી આપવાને અને ગુજરાતમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને વેગ આપવાને આ ખીળ અધિવેશન ભરવાનું ઉચિત ગણ્યું છે.

૧૨. ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળની આવશ્યકતા : આનું મંડળ રીતસર અસ્તિત્વમાં આવેલું હોય તો જ સરકારની તૈયારીનો પૂરેપૂરો લાભ ઉઠાવી શકાય, એ તો દેખીતું જ છે. કારણ કે ના. મુંબઈ સરકાર, વડોદરા સરકારની માફક પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ માટે સ્વતંત્ર ખાતું ખોલે એ હાલના સંજોગો જોતાં શક્ય નથી લાગતું. એટલે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના જોયને સફળ રીતે પાર પાડવા માટે આવા મંડળની જરૂર અનિવાર્ય ઠરે છે. પશ્ચિમનાં રાષ્ટ્રોમાં તો લોકશિક્ષણ તેમ જ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના સંચાલનનો ભાર કાયદેસર સ્થપાયલાં આર્વા પ્રજાકીય મંડળોને જ શિર મુકાય છે. સરકાર તો માત્ર તેમને આર્થિક આશ્રય વા ખાસ કર નાખવાની સત્તા આપી છૂટે છે. આપણા દેશમાં પણ ન્યાં સ્વતંત્ર ખાતાં ઉઘાડવાને સરકારની તૈયારી ન હોય ત્યાં આવા જ પ્રકારની ગોઠવણ થવી જોઈએ. વડોદરા રાજ્યના નિકટપણાને કારણે બ્રિટિશ ગુજરાતના કાર્યકરો તેમ જ લોકસમુદાય આ રહસ્ય પૂરતું પિછાણી ગયા હોય તેમાં આશ્ચર્ય નથી. એટલે પહેલી પરિષદના ઠરાવ મુજબ તૈયાર થયેલા મંડળના કાચા બંધારણને યથાથોગ્ય ચર્ચા પછી, તેને વિધિસર પસાર કરીને અખિલ ગુજરાત પુ. મંડળ ની સ્થાપના જાહેર કરી દેવાની મારી આપને લલામણુ છે.

૧૨. મંડળ સ્થપાતાં શું શું થઈ શકે ? એ મંડળ અસ્તિત્વમાં આવતાં જ ગુજરાતનાં મોટાં શહેરો તથા કસબાઓમાં જ નહિ, પણ કેટલાંક ગામડાંઓમાં પણ કેવળ લોકાશ્રયથી જ ઉદ્ભવેલાં ને પોષાતાં પુસ્તકાલયોનું સંગઠન થઈ શકશે; સરકાર તરફથી પ્રગટ થતી યોજનાઓનો પૂરેપૂરો લાભ લઈ શકશે; દાનની દિશાઓ બદલાવાની આવશ્યકતા સ્વીકારનારા ઉદાર ધનિકોની સખાવતો મેળવી શકશે; વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના જેવી શિષ્ટ અને ધૃષ્ટ વાચનના પ્રચારની વિવિધ યોજનાઓ થઈ શકશે; અને પ્રૌઢ-શિક્ષણ સમિતિના પ્રયત્નોને સાચ ને સહકાર આપનાર વિશ્વાસપાત્ર સાથીદાર સાંપડશે; એટલું જ નહિ પણ વડોદરા રાજ્યમાં પ્રવૃત્તિના સંચાલન ને દેખરેખનું જે કાર્ય રાજ્યનું પુસ્તકાલય

ખાતુ કરે છે તે કાર્ય આ મંડળ દ્વારા લઈ શકાશે. મંડળ પર એટલો વિશ્વાસ મૂકવાની નોંં સરકારને મારી નાખી લેવામાં છે.

૧૩. ગુજરાતના લક્ષ્મીનંદનો પાસે રખાતી શુભાશા: પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની ઉપકારકતા સમજનારાં ધનિક આપણે ત્યાં સરકારના આ દષ્ટિપલટા પહેલાં પણ હતા, એની ખાતરી તો સર પુરુષોત્તમ ઠાકોરદાસના આશ્રયથી કાર્ય કરી રહેલી સુરત જીલ્લાની શાળા-પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ તેમ જ અમદાવાદ, નડીઆદ, ગોધરા, ભરૂચ અને સુરતની એ આપારાવ, ડાહીલક્ષ્મી, તેલંગ, ગાયચંદ દીપચંદ અને એન્ડ્રુસ લાયબ્રેરીઓ, તેમ જ છેલ્લાં બે ચાર વર્ષોમાં અસ્તિત્વમાં આવેલાં અનેક નાનાં મોટાં પુસ્તકાલયોથી મળી રહે છે. નવી ગુજરાતી આવમને સુપરિચિત સર સી. વી મહેતાએ હાલ સુરત માટે રૂ. ૧૦ હજાર સુધીની રકમ આ લોકભંડ પ્રવૃત્તિના વિકાસ પાછળ ખર્ચવાને ગુજરાતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પીઠ સ્વયંસેવક શ્રી. મોતીભાઈ અમીનને હરતક મૂકવાની ઉત્સુકતા દેખાડી છે. એ જોતાં તો મંડળનું કાર્ય સુવ્યવસ્થિત બનતાં ને તેની પ્રતિષ્ઠા જામતાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના એ પરમ ભક્ત અને આદર્શ આશ્રયદાતા અમેરિકન ગૃહસ્થ દાનવીર એન્ડ્રુ કોનેગી જેવો દાષ સંભાવતે શરૂ લક્ષ્મીનંદન ગુજરાતની આપણી ફળદ્રુપ ભૂમિમાંથી, વખત જતાં નીકળી આવે તો આપણે કાષ્ટએ જરાએ આશ્ચર્ય પામવાનું નથી. આવી શુભાષા આપણે જરૂર સેવાએ અને પ્રભુકૃપાએ એ પાર પડે એમ ઇચ્છીએ. નજીકના લવિષ્યમાં આવી મોટી આશા ફળવાની સંભાવના ન હોય તો પણ બીજી એ જ કોટીની ઉદાર ધનિક વ્યક્તિઓ તેમ જ સંસ્થાઓ તમકથી સંગીન મદદ મળવાની પૂરી શક્યતા છે. પ્રામાણિક ને પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિઓનું પીઠબળ ધરાવતા આ બંધારણીય મંડળને માટે એ કેવળ શક્ય બનશે.

૧૪. ધર્મદા ફંડો : આપણે ત્યાં ઘણે ઠેકાણે હજારો અને લાખોનાં ધર્મદા દ્રરૂંદ ફંડો અને ગામતા ફંડો તો લગભગ દરેક મોટા ગામમાં હોય છે. એમાંનાં ઘણાં સદુપયોગ થતો હોતો નથી. બધે દુરુપયોગ થતો જણાય છે. આ ફંડો પૈકી કેટલાંક એવાં પણ હશે કે જેનો ઉપયોગ મૂળ ઉદ્દેશ પ્રમાણે કરવાની હાલના જમાનામાં જરૂર પણ ન રહી હોય. તેનો ઉપયોગ કાયદેસર મંજૂરી મેળવી લોકકલ્યાણની સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિઓના વિસ્તાર ને વિકાસ પાછળ થઈ શકે. કેટલાંક વળી એવાં પણ હશે કે જેની ઉપજ મૂળ ઉદ્દેશ પાછળ ન ખર્ચાતાં, તેના વહીવટકર્તાઓ જ પરભાર આવી જતા હશે. આવી જાતના જાહેર ધર્મદા ફંડોની ભાળ મેળવી તેનો ઉપયોગ પ્રાચીનતાની કલ્યાણકર પ્રવૃત્તિમાં કરાય એ જેવાની ગામના સમગ્ર વર્ગની તેમ જ યુવકોની ફરજ છે. લોકશિક્ષણ, દવાખાનું, વ્યાયામપ્રવૃત્તિ અને પુસ્તકાલય-વાચનાલય એ આ કોટીની પ્રવૃત્તિઓ છે.

૧૫. રાષ્ટ્રીય મૂડી : " સાઈ ખાનગી પુસ્તકાલય એ અંગત મૂડી લહે હોય, પરંતુ સાઈ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય એ તો રાષ્ટ્રીય મૂડી ગણાય. " શ્રીમતી લલિતા બસુ B.A. (Oxon)ના આ શબ્દો આપણી સરકાર તેમ જ પ્રમુખીય પ્રવૃત્તિઓના સુકાનીઓએ તેમ જ સર્વે શુભેચ્છકોએ હરહંમેશ સ્મરણમાં રાખવા જેવી છે.

૧૬. પ્રવૃત્તિના વિકાસ માટે શ્રદ્ધા: રાષ્ટ્રીય મૂડી સમી પુસ્તકાલયરૂપી લોકભંડ સંસ્થાઓની બળગૂંથણી ગુજરાતના જિલ્લાઓમાં કરવાના કામે અને વડોદરા રાજ્યની ફરતાં પુસ્તકાલયોની એ અનુકરણીય યોજના દ્વારા ગામડે ગામડે પહોંચી વળવાના કામે તો અમદા-

વાદની સુપ્રસિદ્ધ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી અને સુરત; અમદાવાદ, આણંદ તથા ભરૂચની એન્જ્યુકેશન સોસાયટીઓ તેમ જ પંચમહાલનું પ્રાથમિક કેળવણી મંડળ આ પ્રવૃત્તિને પ્રરોધ સાથે આપશે. પ્રવૃત્તિના મંડાણ તેમ જ મિકામના કામે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના અનન્ય ઉપાસક શ્રી. મોતીલાલ અમીનના પાકટ અનુભવને સેવાપરાયણતાનો ચરોતરનાં દ્વાર નવાચનાલયો અને પુસ્તકાલયોના સંચાલકોના અનુભવનો વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય ખાતાના નિષ્ણાદોની સલાહને; વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના તેમ જ પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિંના અનુભવી સેવકોના સહકાર, માર્ગદર્શન અને દોરવણીના લાભ ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળને મળવામાં મંધો નહિ આવે એવી સુતે શ્રદ્ધા છે.

૧૭. દેવદ્રવ્ય અને સામાન્ય દ્રવ્ય: ગુજરાતના ધનાઢ્યોમાં મોટા ભાગ જૈન બંધુઓનો છે. તેમના તરફથી લોકકલ્યાણ માટે સખાવતો ધણી થાય છે. એ દિશામાં વધારે થાય તેવું એક મહત્ત્વનું સચન કેટલાંક વર્ષ ઉપર સદ્ગત શાસ્ત્રવિશારદ આચાર્યશ્રી વિજય-ધર્મચંદ્રીજી તરફથી થયું હતું. પણ હજી તેનો કંઈ અમલ થયેલો હોવાનું જાણવામાં આવ્યું નથી. મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા-પૂજા વગેરે કાણે કરવી એ નક્કી કરવાને હરાજી બોલાવી જે વધારે રકમ આપે તેને પ્રધાન હક્ક આપવાનો શિલાજ જૈનોમાં પડ્યો છે. તેને લખને જે નાણું આવે છે તે પૈકી કેટલીક આપતોનું ઉત્પન્ન 'દેવદ્રવ્ય' ખાતામાં અને કેટલીકનું 'સામાન્ય' ખાતામાં જમાવે થાય છે. દેવદ્રવ્યમાં જમા થતી ઉપજ દેરાસરે બંધાવવા, સ્તતા દુસ્ત કરાવવા, વરદાડા ફેરવવા વગેરે દેવને લગતાં કાર્યોમાં થાય છે; અને સામાન્ય ખાતાનો વિદ્યાલયો, સ્કૂલ-નિવારણ વગેરે શાવકોના લાભનાં કાર્યોમાં થાય છે. ટૂંકામાં બોલતાં દેવદ્રવ્યનો ભાગ તમારાં અને નગારામાં અને સામાન્ય ખાતાનો ભાગ જૈનસંઘની ઉન્નતિમાં ખર્ચાય છે. કોઈ કોઈ ઠેકાણે તો દેવદ્રવ્ય પડ્યું પડ્યું સહે છે અગર તેનો ઉપયોગ જરૂર વગરનાં દેરાશ્રયો બંધવામાં થાય છે. હવે દેશકાળને અનુસરી, દેવદ્રવ્ય ખાતામાં જમા થતો ભાગ કમી કરી, સામાન્ય ખાતામાં વધારે થાય તો તેથી આધુનિક સમયની જરૂરિયાત પ્રમાણે ફાળાનાં, પાઠશાળા, પુસ્તકપ્રકાશન વગેરે કાર્યો વધારે મોટા પાયા પર થઈ શકે. દેશકાળને અનુકૂળ આવે ફેરફાર કરવા સામે જૈન શાસ્ત્રોમાં કંઈ મનાઈ નથી. સંઘને તેમ કરવાની સત્તા છે. તેથી જો આવો ફેરફાર થાય તો જૈન ભંડારોનાં મૂલ્યવાન પુસ્તકો માટે તથા આધુનિક પ્રકરનાં સાધારણ પુસ્તકાલયો માટે ધણું માણું મળી આવે.

૧૮. લેખક-પ્રકાશકોને સુચના: છેવટે ગુજરાતના લેખક-પ્રકાશકોનું એક અગત્યની બાબત તરફ ધ્યાન ખેંચી મારું વક્તવ્ય હું પૂરું કરીશ. પ્રકાશનપ્રવૃત્તિ તો આજકાલ આપણે ત્યાં ઠીક ઠીક ખીલી છે. વાર્તા અને નવલકથાઓનાં, નાટક અને કાવ્યોનાં, જીવનચરિત્રો અને પ્રવાસવર્ણનોનાં, વિદ્યાન તેમ ઇતિહાસ ભૂગોળ વગેરે વિવિધ વિષયોનાં પુસ્તકો બહાર પાડવાની તરફ તરફની યોગ્યતાઓ હાથ ધરાઈ છે; અને વાર્તા તથા નવલકથાનાં પુસ્તકોની બાબતમાં તો જાણે હરીશંકર જ મંડાઈ છે. વિવિધ વિષયના બાલ તેમ કિશોર સાહિત્યનો કાલ પણ સારો જીતે છે. એ બાલ સાહિત્યનાં ધણાં પ્રકાશનો અક્ષરજ્ઞાન તાલું જ પામેલાં પ્રાટેને પણ કામ જાગે તેવાં છે; છતાં કહેવા દો કે આમજીવનને ઉપયોગી આમજીવનના વિવિધ પ્રશ્નો સાથે સંબંધ ધરાવતી વ્યવહારુ બાબતોની વસ્તુચણીવાળાં સંસ્કૃત ભાષાશૈલીનાં નાનકડાં પુસ્તકો લખાવવાની ને મોટાં શ્રીત્રાંમાં જાણી બહાર પાડવાની સુવ્યવસ્થિત યોગ્યતા થવાનો

સમય હવે આવી પહોંચ્યો છે. ગુજરાતના લેખક-પ્રકાશકોને આ નમ્ર સૂચના ધ્યાનમાં લેવાની મારી વિનંતિ છે. ગામડાંઓમાં કાર્ય કરતા તેમ જ ગ્રામ્ય પ્રશ્નો સાથે ગાઢ સંપર્ક ધરાવતા આમસેવકોના આ દિશાના પ્રયત્નો વધારે આવકારપાત્ર થઈ પડવાનો સંભવ છે.

૧૯. પ્રભુને પ્રાર્થના : હવે, આપ આજના અધિવેશન માટે સ્વાગત સમિતિએ પસંદ કરેલા વયોવૃદ્ધ અને યૌનસમૃદ્ધ આચાર્ય શ્રી. આનન્દશંકરભાઈની પ્રમુખાસને વરણી કરી, ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળની કાયદેસર સ્થાપના જાહેર કરી, અને તેના ઉદ્દેશોને સફળ રીતે પાર પાડવાની વિવિધ યોજનાઓ વિચારી તેના અમલ માટે કટિબદ્ધ થાઓ એવી મારી આપ સૌને વિનંતિ છે. રાજ્ય-પ્રજ્ઞના સહૃદય સહકારપૂર્વક ધ્વિટિશ ગુજરાતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ શાખપડોશી વડોદરા રાજ્યના જેવી ફાલે ફૂલે ને પોતાની સુવાસ યોમેર ફેલાવે એ જ જોવાના કોડ હોવા ધટે આપણુ સૌના. એ સુભગ દિન આપણા જીવનકાળમાં જ દેખાડવાની પરમાત્મા પ્રત્યે મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

૨૦. એવટ વિનંતિ: માત્ર સ્વાગત કરવાને ઉભો થયેલો હું મારા વિષય બહાર ધણો ગયો હોઉં એ બનવાનું છે. પણ મારો અચાવ મેં જે કહ્યું છે તેની અગત્ય અને સામાજિક ઉપયોગિતા સિવાય અન્ય કશો જ નથી. હવે વખત ન લેતાં આપ સૌને ફરીથી ખરા હીલથી આવકાર આપું છું. વખત થોડો હોવા છતાં સ્વાગત સમિતિએ પોતાનાથી બનતી તજવીજ કરી છે, તેમાં ઊલ્લેખ પણ હશે તે તરફ દુર્લક્ષ કરી આપ નભાવી લેશે એવી આશા છે.

—૫—

હૃદય સંતકાર

[મને ફરી મળે અવતાર, રાજની-એ લય]

રસભર્યો હૃદયસંતકાર આજ હઉં આવો સુજન !
કંઈ ઝીલાવું અમીરસધાર, ઝીલજો મારાં સ્વજન !
જહેનો ! યધને પ્રસન્ન, જન્ધુ યઈ સુપ્રસન્ન : રસભર્યો
કરું કંઈ જીવનમંત્ર પ્રકાશન, દર્શાવું સુંદર રસદર્શન,
જગવે જે જીવન, દિવ્ય કાંઈ જગવે જે જીવન : રસભર્યો
મમં સ્પર્શતા ઉતરી અંતર, કલ્પનાથી કંઈ સુંદર સુંદર,
કરજો ઉદ્ધયન, પુદ્ધિમય કરજો ઉદ્ધયન : રસભર્યો
તરવવસ્તુથી કરજો સંગમ, સદાય તમ ઉપર હૃદયંગમ,
હો આશીર્વાચન, પ્રભુનાં હો આશીર્વાચન : રસભર્યો

સ્વરૂપસ્થ શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી

આચાર્યશ્રી ડૉ. આનંદશંકર બાપુભાઈ ટ્રુવ

પ્રમુખ: બીજી ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ

આચાર્યશ્રી ડૉ. આનંદશંકરભાઈ ધ્રુવનું ભાષણ

બહેનો અને ભાઈઓ,

વૃદ્ધોને ભૂલી જાઓ

આપે મને આ પરિષદનું પ્રમુખસ્થાન આપ્યું છે તે માટે હું આપનો આભાર માનું છું. તે સાથે આરંભમાં કહેવા મળ્યું હતું કે, હું ન્યારે મારા ઉતારાથી અહીં આવ્યો ત્યારે શ્રી. ભાઈલાલભાઈએ એક વાત કહી, તેમણે જણાવ્યું કે યુગપલટો યદ્ય રહ્યો છે: હાલનો સમય અદલાતો જાય છે: ધણી જૂની આજનો ચાલી ગઈ છે: અને નવીન આવતી જાય છે તે માટે હર્ષ દર્શાવ્યો. પરંતુ મને લાગે છે કે આપણામાં કેટલાક જૂના રિવાજો જડ ધાલી બેઠા છે તેવા આપણે હજી દૂર કરતા નથી. વૃદ્ધોને માન આપવું, આદર આપવો, પ્રમુખસ્થાને બેસાડવા, તેમની પાસેથી બોધ લેવો ઇત્યાદિ-આવા બધા રિવાજો હજી આપણામાં રહ્યા છે. પુરાણ સમયમાં કેટલાક દેશોમાં તો વૃદ્ધોને મરતાં સુધી અરણ્યમાં નાખી મૂકવાનો રિવાજ હતો. આપણે ત્યાં પણ વૃદ્ધોને પ્રવૃત્તિમય ગૃહસ્થાશ્રમમાંથી અલગ કરવાનો રિવાજ હોતો જ. એમને માટે વાનપ્રસ્થનો આશ્રમ ફાવવામાં આવ્યો હતો, પણ એમાં તો 'એકદિવિટી' - પ્રવૃત્તિ અને શક્તિનો ઉપયોગ તો ખરો જ. અને સંન્યાસી એટલે પાંજરાપોળના બોડાં ઠોર જેવા. પરંતુ એમાં જ જનસેવા છે. (એક ભાઈએ કહ્યું કે પાંજરાપોળ એટલે બોડાં ઠોરનો આશ્રમ). ' સંન્યાસ ' એટલે પાંજરાપોળ નહિ. જનતાએ પાંજરાપોળમાં પ્રેમથી ધરડાં ઠોરની સેવા કરવાનો આદેશ છે, પણ એમની પાસેથી સેવા લેવામાં આવતી નથી. તેમ સંન્યાસી પાસેથી પણ સેવા લેવાની હોય જ નહિ.

મનુષ્ય જન્મે છે: પાપ સાથે નહિ પણ અજ્ઞાન સાથે

આ રીતિમાં મારે આપને લાંબો બોધ આપવાનો હોય જ નહિ. આમ વૃદ્ધોને ભૂલી જવાનો ઉપદેશ કરવામાં મારો ઉદ્દેશ આપણી દષ્ટિ જૂતકાળને ભૂલી જઈ ભવિષ્ય તરફ ફેરવવી નોંધએ, એટલું કહેવાની છે. આજે તો કેટલાકો ખરાબીનો દોષ પૂર્વજોને આરોપે છે. તમે જાણતા હશે કે, આણંદમાં ખ્રિસ્તી મિશનનો પહેલો છે. એ ખ્રિસ્તીઓની ને આપણી માન્યતામાં એક ભેદ એ છે, કે તેઓ માને છે કે મનુષ્ય જન્મતાં જ પાપ સાથે જન્મે છે, અને કોઈના અવલંબન સિવાય એમાંથી ઉદ્ધાર નથી થવાનો. પરંતુ આપણે માનીએ છીએ કે મનુષ્ય પાપ લઈને નહિ પણ અજ્ઞાન લઈને જન્મે છે, અને અજ્ઞાનમાંથી જ પાપ થાય છે. મનુષ્ય શ્વાભાવિક રીતે પાપી નથી. શ્વાભાવથી તો એ સંસ્મિદાનંદરૂપ છે. પરંતુ એમાંથી મનુષ્ય જે બ્રહ્મ થયેલ છે તે એના અજ્ઞાનથી છે. અજ્ઞાન દૂર કરવાના રસ્તામાં સૌથી અગત્યનો રસ્તો કેળવણીનો છે. શ્રી. ગોવિંદભાઈ સાહેબે આરંભમાં જ કહ્યું છે કે નિરક્ષરતા દૂર કર્યા સિવાય જ્ઞાન નથી થતું. અને નિરક્ષરતા દૂર કરવા માટે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ આવશ્યક છે.

અજ્ઞાનગઢ

અજ્ઞાનગઢ એ એક એવો ગઢ છે કે જેના પર ચારે બાજુથી હથેલી કરવો નોંધએ. આપણી

પાસે જેટલાં અસ્ત્રશસ્ત્રો હોય તે બધાંનાં એમાં ઉપયોગ કરવો જોઈએ. જો ખરેખરી રીજાસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો શાળાઓ સ્થાપવી એટલાથી ખસ નથી; પુસ્તકાલયો સ્થાપી જ્ઞાનનો નિત્ય પ્રવિચાર કરાવતા રહેવું જોઈએ. વળી, પુસ્તકાલયો સ્થાપી બેસી રહેવું ન જોઈએ. સાથે સાથે સંસારસુધારાના, રાજકીય સુધારાના અને એવી જ બીજી ઉન્નતિના પ્રયત્નો કરીને પુસ્તકાલયનું વાતાવરણ શુદ્ધ બનાવવું જોઈએ.

આવી ઉન્નતિનું પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ આ નવી પ્રવૃત્તિમાં દેખાય છે. મહાત્મા ગાંધીજીએ ‘પોલિટેકમ’થી (રાજકારણથી) આરંભ કર્યો અને એ દ્વારા દેશ આગળ આવ્યો. સ્ત્રીઓને બહાર આવવાની છૂટ મળી, પ્રજામાં નિર્ભયતા આવી અને આત્મમાન ઉત્પન્ન થયું. ગાંધીજીએ જે મહાન શક્તિઓ ઉત્પન્ન કરી વિકસાવી તેથી નહું પ્રભાત દેખાય છે અને તે ગાંધીજીનો મુખ્ય ઉપકાર છે. પછી એમને અવતાર કહો કે ગમે તે કહો; પણ એમનાથી જ આ બધી પ્રવૃત્તિઓ ઉત્પન્ન થઈ છે.

પાશ્ચાત્યોનું અનુકરણ

પ્રજાને આગળ વધારવા જેમ બને તેમ વધુ ને વધુ જ્ઞાનવૃદ્ધિ થવી જોઈએ. માનવતા ખેર સાહેબે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ માટે આપેલી આશાએ આપણા હિસાબમાં જરૂર કરી છે. તેઓ ‘ધણ-ધણ’ કરવા ઇચ્છે છે, પણ તેમના હાથ નાણાંબીડથી જકડાયેલા છે. સરકારી તિજોરીમાં પૈસા નથી; પણ પ્રજા પાસે કંઈક છે. આ આખતમાં આપણે પાશ્ચાત્યોનું અનુકરણ કરવું જોઈએ. તેમના જેટલું ન કરી શકીએ, પણ શરૂઆત તો કરી શકીએ. હું એમ તથી કહેતો કે તેમણે જે કંઈ કર્યું તેનું અનુકરણ કરવું; પણ તેમનાથી જે દોષો થયા તે આપણાથી ન થાય તે માટે કાળજી રાખવી જોઈએ.

જેમ લશ્કરી ગોઠવણ કરવા સાથે તેને જરૂરી ઇરિખતાસોની પણ યુદ્ધસમયે ગોઠવણ કરવામાં આવે છે, તેમ આપણે પણ, જ્ઞાન વધતાં એના ગુણ સાથે દોષ, પણ અવશે, એવા દોષો શરૂઆતથી જ દૂર થાય તે માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

સાહિત્યમાં કાવ્યનું સ્થાન

આપણે એવા શિષ્ટ સાહિત્યનો પ્રચાર કરવો કે જેનાથી પ્રજાનો ઉદ્ધાર થાય, વળી એકલો ઉપદેશ પણ કંઈ કામ નથી આવતો, સાથે આનંદ-વિશ્રાંતિ પણ મળવાં જોઈએ. બંને એકત્ર હોય એવું વાચન હોવું જોઈએ. જગતના સાહિત્યમાં કાવ્ય શા માટે છે ? કવિતામાં ‘કાન્તાસન્મિતતયોપદેશયુજે’ આવેલો જોઈએ. પણ ‘કાન્તા ઉપદેશ આપે તેવી રીતે.’ તે માત્ર પરિણીતા જ નહિ પણ પરિણીતા ‘કાન્તા’ જ હોવી જોઈએ. આવું કાર્ય કવિતા કરે છે. કાવ્ય અંકુશી નથી જોઈતાં. સાહિત્ય તો ઉપદેશ આપે તે સાથે જીવનને આનંદથી પ્રયુક્ત કરે એવું હોવું જોઈએ. ઉપદેશ સાથે કવિતામાંથી આનંદ મુગધરૂપે આવે. ઉપદેશ થોડે ભાગે શિક્ષકો આપે, પણ શ્રીયુત રમણલાલ જેવા નવલકથાકારો એમાં રસ ઉતારે તો જ્ઞાન સહેલાઈથી પ્રવર્તે.

દેશમાં ધણી સંસ્થાઓ વ્યાપે એમ આપણે ઇચ્છીએ છીએ, પરંતુ સાથે કાર્યકર્તાઓ પણ જોઈએ.

પ્રાચીનકાળમાં શુદ્ધો નહોતાં

આપણે પ્રાચીન ઇતિહાસને સમજવામાં ભૂલીએ છીએ. પ્રાચીનકાળમાં શિક્ષણ ફરજિયાત હતું. આપણે આર્યો દેશમાં આવતાં દિવસના સંસ્કાર હતા; ત્યારે શુદ્ધતા રચાઈ નહોતી. આના પુરાવા ત્રણ વર્ણોનાં મૂળ શબ્દાર્થમાંથી મળી આવશે. એમ જે માનવામાં આવે છે, કે આર્યોએ શુદ્ધોને ગુલામ કર્યા તે બરાબર નથી. નિષાદનો અર્થ લઘુએ: જેઓ આવ્યા તેમને 'એસવા' કહ્યું. કેટલાક કહે છે તેમ એમને સમાજમાંથી કાઢ્યા એ સત્ય નથી. નિષાદને બહાર કાઢવાને બદલે જે આવ્યા તેમને સમાજમાં દાખલ કર્યા. વખત જતાં વેદની ભાષા સમજતી બંધ થઈ ત્યારે પુરાણ રચાયાં. આગળ ચાલતાં કેટલાક સંત-મહાત્માઓએ ભાગવતનું હૃદય લઈ જનતા આગળ મૂક્યું. જ્ઞાન પ્રસારે એ માટે શું કર્યું? દેશને જ્ઞાનવાન કેવી રીતે રાખવો, વધુ ને વધુ નિરક્ષરતાના સમયમાં પણ જ્ઞાન અને સંસ્કૃતિ જાગ્રત રાખવા માટે માર્ગ શોધ્યો: સંતો-સંન્યાસીઓ ગામેગામે ફરે, કોઈ સ્થળે ટકીને રહે નહિ, પેટપૂર અને માટે ભિક્ષા માગી નિર્વાહ કરે-એવા ત્યાગીઓ એવો પ્રચાર કરે. આજે તો આવા સાધુ-સંન્યાસીઓ ભારૂપ થઈ પડ્યા છે, આવું કહેનારને સ્વામી વિવેકાનંદે કહ્યું હતું તે કહીએ કે એટલા અધામાંથી એક સંક્રાન્તિ થશે તો પણ બસ છે, પરંતુ આનો અર્થ એ નથી કે બાવા-સાધુઓને સમાજ ઉપર ભારૂપ રાખી મૂકવા.

અધમતાનાં કારણો

આપણી અધમતાનું કારણ આજના ક્ષત્રિયો રજપૂત બન્યા, વૈરથો લોભીઆ વાણિયા થયા, બ્રાહ્મણો ભીખ માગનાર-મહારાજ-પાણી પાનાર-પાણકા થયા તે છે. આ સ્થિતિ સૌએ પોતાના હાથે કરી કે ગમે તે રીતે પણ થઈ જ.

આ અધાનું મૂળ કારણ જોઈએ તો માત્ર અજ્ઞાન જ છે. એને ફેડવા માટે ગુજરાતે ઉપકાર જે વધુમાં વધુ માનવો જોઈએ તો તે માત્ર મોતીભાઈ અમીનનો, હું તો એમને ધણા વખતથી જોળ્યું છું. એમને ઉત્તેજન આપનાર, એમના કાર્યોનો પડઘો જીલનાર વડોદરાનરેશ છે. મહારાજ સાહેબ પશ્ચિમમાંથી ધણું લાવે છે. એમણે એમના રાજ્યમાં પશ્ચિમની ધણી બાબતો દાખલ કરી છે. એટલું તો બ્રિટિશ રાજ્યાધિકારીઓએ પણ ક્યું નથી.

પુસ્તકોની પસંદગી

પુસ્તકાલય માટે પુસ્તકોની પસંદગી કરવામાં પશ્ચિમની નવલકથાઓ વાંચી આપણે એ માર્ગ ન જવું જોઈએ. સાઈ લાગતાં તેનું અનુકરણ કરવું. એવા અનુકરણમાં ભૂલ પણ થાય, પણ ખોટા પ્રયત્નો કરતાં કરતાં જ ખર્ચ આવડે છે. સાઈ જ્ઞાન ન હોય તે લાલે ભૂલ કરે, પણ એ ભૂલમાંથી જ તે ખર્ચ મેળવી શકશે. નામદાર વડોદરાનરેશ આપણને પુસ્તકાલયોનો આદર્શ આપ્યો છે. એમના માર્ગે સંસ્થાસ્થપાશે તો પુસ્તકાલયો એક જ બાબત થશે.

અક્ષરજ્ઞાન કરતાં વ્યક્તિત્વ માણસને કેળવે છે. જેમ એક દીવાથી બીજો દીવો પ્રકટે છે, તેમ માણસથી માણસ કેળવાય છે. નિરક્ષરતા દૂર કરવા માટે પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. ઐન્ડિયન યુનિવર્સિટી અનેક ગામડાંમાં કામ કરે ત્યારે જ તેને ઐન્ડિયન યુનિવર્સિટી પદવી આપવી જોઈએ. આવા ઐન્ડિયન યુનિવર્સિટી અનેક માણસોને અક્ષરજ્ઞાન આપી શકે. અક્ષરજ્ઞાન અપાયા પછી જો તે ષોષાય નહિ તો તેની પાછળ વળી પાછી નિરક્ષરતા આવે છે.

આવાં કામો સરકાર કરે અને યાય એમ ન હોયું' જોઈએ, પણ એ તો આપણે કરી લેવું જોઈએ. આપણને પરાશ્રયની દેવ પડી છે તે ન રહેવી જોઈએ. પરદેશીઓ આપણો ઉદ્ધાર કરવાના નથી.

અત્યાર સુધી સરકારનાં આવાં બજેટ થતાં નહોતાં, પણ હવે કેમ યાય છે ? એના એ જ પૈસા છે જેટલી લાગણી આપણા ભાષણોને હોય તેટલી પરદેશીને ન હોય. ગમે તેવું પણ માતાના હાથનું બોજન કાયદાકારક છે. *

—❧—

જ્ઞાનોત્કંઠના

(પૃથ્વી)

છોંપી નવ છોંપે કદી મનુજ-જ્ઞાન ઉત્કંઠના,
નિમગ્ન હર નિત્ય એ નવિન જ્ઞાનની શોધમાં;
અખંડ કરતો પ્રયત્ન નિજ વૃત્તિને પોષવા,
છોંપી નવ તૃપા કદી મનુજ જ્ઞાન-આકાંક્ષુની !

(અનુક્રમ)

વીંખોલ્યું પુસ્તકાલય ને કાઢયાં કે' કે' પુસ્તકો,
આપરે વૃત્તિ-રોચતાં પુસ્તકો કંઈ મળ્યાં ખરે !

*

અતુલ જ્ઞાન રસે ભરિયું જ્યંહી,
નવીનતા-સરિતા કલ ગૂંજતી.

*

ધૂધવે ગંભિરા નાદે જ્ઞાન-વારિ ઉછાળતો !
મહા ત્યાં જ્ઞાન-અંબોધિ જ્ઞાન-છાંટણુ છાંટતો.

(પૃથ્વી)

પિપાસુ નવ જ્ઞાનનો નિજ સુવૃત્તિને તોષવા;
જળ-ક્રિડન એ કરે અખેંટ જ્ઞાનનાં પુસ્તકે !
વળી ડુબકોં મારતો નવ-રહસ્ય-કે' શોધવા,
અને કરત શાંત એ પ્રબળ જ્ઞાન-ઉત્કંઠના !

‘શશિન્’ ઓઝા

સાક્ષર શ્રી. રામનારાયણ વિ. પાઠકનું ભાષણ

શ્રીયુત ગોવિન્દભાઈ સાહેબ, ખહેને અને ભાઈઓ !

આ પરિપક્વ અંગે ભરાયેલું પુસ્તકપ્રદર્શન ખુલ્લું મૂકવાનું કામ મને સોંપ્યું છે તે માટે હું વ્યવસ્થાપકોનો આભારી છું.

‘પ્રદર્શનમાં તમે શું જોશો?’ એની યાદી તો કાર્યક્રમની પાછળ વિગતવાર આપેલી હોવાથી એનો પરિચય આપવાનું મારે રહેતું નથી. અને પ્રદર્શિત પ્રસ્તુતો તો મેં પોતે પણ જોયાં નથી, એટલે એ સંબંધી વિશેષ માહિતી ત્યાંપી શકું એમ નથી. આ પ્રદર્શનમાં પુસ્તકપસંદગીના પ્રયોગો હોવાથી, પુસ્તકપસંદગીના કેટલાક સામાન્ય સિદ્ધાંતો હું ચર્ચું તો તે અરથાને નહિ ગણાય એમ આશા રાખું છું.

આ પ્રદર્શનમાં ૧૪ પ્રકારના સંગ્રહો છે. તેમાં પ્રથમ બાળકોએ વાંચવા યોગ્ય પુસ્તકોનો છે. આપણા સાહિત્યમાં આ સાહિત્ય ઘણું મર્યાદિત છે. જે કે શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ લખેને અને ખાસ કરીને બાળકોના મિત્ર યદ્ય ગયેલા શ્રી. ગિજુભાઈએ આ દારિદ્ર ટાળવા ઘણો પ્રયત્ન કરેલો છે. આવાં પુસ્તકોની પસંદગી કરવામાં મને એ તરફ ધ્યાન દોરવું જરૂરનું લાગે છે કે બાળકોને પણ વેવલી કે કાલી ભાષા હાનિકારક જ છે, શિષ્ટ ભાષા પણ સાદી અને સુગ્રાહ્ય હોઈ શકે. અશિષ્ટ ભાષા તેના રુચિત્રના ધડતરમાં વિશેષક અને ઉત્પત્તે લઈ જનારી નીવડે છે બીજી તરફથી કલ્પનાનાં ઉચ્ચનોથી બાળકને નુકસાન યદ્ય જરૂર એવો ભાષ રાખવાની જરૂર નથી. અલગત, તેનામાં કુસંસ્કારો પેસી ન જાય તેની તો સંભાળ રાખવી જોઈએ. આ બહુ જ સામાન્ય શબ્દોમાં કરેલી ચર્ચા છે, પણ તેથી વિશેષ આવા પ્રસંગે કંઈ કરી શકાય નહિ.

એક વિભાગ સ્ત્રીઓને વાંચવાનાં પુસ્તકોનો છે. આ વિભાગનો એવો અર્થ નથી જ કે જ્ઞાનનો કોઈ અમુક વિભાગ જ સ્ત્રીઓ માટે યોગ્ય હોઈ શકે, તેને બીજા વિભાગો નિષિદ્ધ છે. જૂના સમયમાં, કહો કે પચીસેક વરસ ઉપર. એવા પતિદેવો હતા. જે પોતે ગમે તે વાંચે, ગમે તેવાં નાટકો જુએ, પણ ઘરમાં ખાસ સતી સ્ત્રીઓ સંબંધી જ ચોપડીઓ રાખે, પત્નીને સતીમાહાત્મ્યનાં જ નાટકો દેખાડે. એ જમાનો ચાલ્યો ગયો છે, પણ એ માનસ હજી અદૃષ્ટ ચર્ચું નથી. સ્ત્રી, પુરુષ જેટલી જ જ્ઞાનની અધિકારી છે. માત્ર વ્યવહારમાં તેની નિકટની અમુક પરિસ્થિતિને લીધે તેના કેટલાક ખાસ પ્રશ્નો છે. કુટુંબમાં તેને જે કામ કરવાનું છે તેને અંગે તેને કેટલુંક જ્ઞાન સૌથી પ્રથમ આવરણ છે, એ દૃષ્ટિએ તેનું સાહિત્ય ગણવું હોય તો ગણો, પણ એ સર્વ સાહિત્ય પુરુષને પણ એટલું જ મનનયોગ્ય છે. હું તો સ્ત્રીના વારસાનો કે સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યનો પ્રશ્ન પણ એકલી સ્ત્રીજાતિનો નહિ, પણ સમાજનો ગણું છું. એમ એક સમગ્ર સમાજના સ્ત્રી વિરુદ્ધ પુરુષમાં લાગલા કરવા હિતાવહ નથી. આ દૃષ્ટિબિંદુ માત્ર પુસ્તકપસંદગીનું નથી, પુસ્તકાલયનું પણ છે, સમગ્ર સમાજશાસ્ત્રના વિચારનું છે.

હવે હું કેટલાક સામાન્ય સિદ્ધાંતોની ચર્ચા કરીશ. વ્યવસ્થિત પુસ્તકાલયમાં અલગત વ્યવસ્થાપકોને નિયત બજેટમાં કામ કરવું પડવાનું. એ સ્થિતિમાં વ્યવસ્થાપકો અને કાર્યકર્તાઓનું એક મોટું પ્રસાભન એ રહેવાનું કે પુસ્તકોની સંખ્યા વધારેમાં વધારે કેમ થાય ! આપણી

આધુનિક પદ્ધતિએ આપણે વાર્ષિક નિવેદનો પ્રસિદ્ધ કરવાના અને તેમાં દર વરસ આપણે જતાવવાના કે આ વરસે આટલાં નવાં પુસ્તકો ખરીદ્યાં, અને તેથી અત્યાર સુધીનાં અમુક પુસ્તકાલયોનાં પુસ્તકોની સંખ્યા કુલ આટલાની થઈ. અહીં મોટી સંખ્યા જતાવવાનું પ્રયોજન સંયમમાં રાખવું ધણું કઠિન છે. આ પ્રયોજનને યોગ્યખીને જ, તેમાંથી નફો કરવા માટે ધણા પુસ્તકપ્રકાશકો વરસમાં આટલી સંખ્યાનાં પુસ્તકો માત્ર આટલા રૂપિયામાં પૂરાં પાડવાની જાહેરખબરો આપે છે. આવા એકાદ પ્રકાશનના સભ્ય થઈ ગયા હોય એ તો પછી કશી પંચાત નહિ, પુસ્તકો એની મેળે ચાલ્યાં આવે ને સંખ્યા વધ્યા કરે ! 'આનું' ખીજું ખરાબ પરિણામ એ છે કે પુસ્તકની પસંદગી ખરીદનારના હાથમાં રહેતી જ નથી. નિષ્પત્ત કરેલા પ્રકાશનમાં જે બહાર પડે તે લેવું પડે. પુસ્તકાલયો આનું કાનું નહિ કરતાં હોય, અને આમ ન જ કરવું એમ પણ હું નથી કહેતો. કેટલાંક આવાં પ્રકાશનો સારાં હોવાનો સંભવ છે, જેમકે ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીનાં પ્રકાશનો. એ પ્રકાશનો ઉત્તરોત્તર સારાં થતાં ગયાં છે અને હજી વધારે સારાં થશે એવી મને ખાતરી છે. એ પ્રકાશનોની પુસ્તકાલયોને હું અવરૂંચ લલામણુ કહું, પણ એટલા જ વિશ્વાસથી લલામણુ કરી શકું એવી કોઈ ખીજી સંસ્થા મને જણાતી નથી. નફો ન કરતી હોય તેથી મોટા પાયા પર ચાલતી હોય, મોટા જોડાળથી કામ કરતી હોય એવી ખીજી સંસ્થાઓ છે, પણ આટલું સારું પુસ્તકપ્રકાશન કોઈના ખાતામાં ભાગ્યે જ જમા થયેલું જતાવી શકાય. મારું વક્તવ્ય એ છે કે પુસ્તકાલયોએ પુસ્તકોની સંખ્યાના મોહમાં ન પડવું જોઈએ.

એક ઉત્તમ પુસ્તકલય મૂલ્ય, એક સાધારણ પુસ્તકના કરતાં અનેકગણું છે. ત્રણ કે ચાર સાધારણ, દરો કે ત્રીજી કે ચોથી પકિતનાં પુસ્તકો વાંચવા કરતાં એક ઉત્તમ પુસ્તક વાંચવાનું ફળ અનેકગણું વધારે છે. અને પુસ્તકાલયોએ પેલું ઉત્તમ પુસ્તક જ લેવું જોઈએ, નહિ કે પેલાં ત્રણ કે ચાર.

અને ગુજરાતમાં કદાચ નવાં લખાતાં સારાં પુસ્તકોની કિંમત વધતી જશે. આમ લખતી વખતે હું નવજીવન પ્રકાશન મંદિર જેવી સંસ્થાઓ તરફથી, ઉત્તમ સાહિત્ય, ધણી જ ઓછી કિંમતે વેચાય છે તે બૂદ્ધી જતો નથી. ઊત્તરું, મને પુસ્તકાલય પરિપદમાં બોલવાનો પ્રસંગ મળેલો છે ત્યારે, જનતા તરફથી તેમનું ઝણ રવીકારું છું. પણ જે ત્યાગથી કામ કરતા લેખકો, તેમની પ્રતિષ્ઠા, તજજન્ય મંગલક, એ સર્વનો લાભ એ સંસ્થાને છે તે લાભ સાધારણ પ્રકાશન મંદિરને કે ખાનગી લેખકને હોવાનો સંભવ નથી જ. ગુજરાતી પુસ્તકોનાં પ્રકાશનોનો અત્યાર સુધીનો ઇતિહાસ જોશે તો, ઉપર જણાવી તેવી સંસ્થાઓ યાદ કરતાં, પુસ્તકોની કિંમતો વધતી જ ગઈ જણાશે. તેનું કારણ જીવન બધી બાજુ ખરચાળ થાય છે તે જ નથી. એટલું જ હોત તો એ કહેવાનો કાંઈ અર્થ નથી. પણ મુખ્ય કારણ એ છે કે અત્યાર સુધી આપણામાં સાહિત્ય અને પુસ્તકપ્રકાશન, મુખ્યત્વે, એક શોખનો, નવરાજના વખતમાં કરેલા કામનો, ધંધો હતો. આપણા ધુરંધર લેખકો પગારદાર હતા, અને નવરાજમાં સાહિત્યસેવા કરતા હવે કેળવણીનો વિસ્તાર થતાં, અને ખીજી બાજુ એકારી આવતાં, અનેક લેખકોને લેખન એ જ દ્રવ્યોપાર્જનનો ધંધો થતો જાય છે, અને હજી થશે, અને ત્યારે સોંપાં નફા વિનાનાં પુસ્તકોની અપેક્ષા નહિ રાખી શકાય. જે લેખકો નફો ન કરવાના ઇચ્છાથી લખે છે તેમને ધન્યવાદ છે. અપરિચિદ એક મહાન ધાર્મિક શુષ્ક છે. પણ લેખનનો ધંધો પવિત્ર છે માટે તેમાંથી નફો ન કરવો જોઈએ એવી અપેક્ષા નહિ રાખી શકાય. જે મહાન આધિક્ષિક બોલો

દુનિયામાં ધણે જાણે છે, તેમાં હિંદ પણ ધસડાય છે અને ધસડાશે, અને તેનાથી આપણે બચી શકીશું નહિ. દુનિયાની બધી ચીજો એ પૈસાનું ભાવે જ મળતી હશે તો પુસ્તકો તેમાં અપવાદરૂપ રહી શકશે નહિ. અને પુસ્તકો, કે જેને દુનિયા બધી લેખકને પૈસા આપી ખરીદે છે, તે માત્ર આપણા દેશમાં લેખકને આપ્યા વિના મળવાં જોઈએ એવી અપેક્ષા રાખવી એ અપરિગ્રહની પૂજા નથી, પણ નામોશીભરેલી લોહપતા છે. એટલે પ્રકાશક સંસ્થાઓએ કે લેખકોએ ઓછી કિંમત રાખવી જોઈએ, એમ માનીને ઓછી કિંમતથી વધારે પુસ્તકો ખરીદવાના લોકોથી આપણે બચવું જોઈએ. અલખત, સંગઠિત પુસ્તકાલય કાર્યાલય એક મોટું ધંરાક છે એ તરીકે વેચાણમાં સારી કસર કપાવી શકે એ જુદા સવાલ છે; પણ ત્યાં પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે વેચનારા જેમ ભેગા થઈ ભાવ ચડાવે તે અન્યાયી અને જુલમી છે, તેમ ખરીદનારાં પણ ભેગા થઈ ભાવ ઘટાડીને અન્યાયી થવાનો એટલો જ સંભવ છે. આપણા દેશમાં હું માનું છું, કસીને ભાવ ઘટાડવા કરતાં યોગ્ય વસ્તુની યોગ્ય કિંમત આપવાનું શિક્ષણ મેવાની વધારે જરૂર છે.

અને અહીં જ અને લગતી એક બીજી બાબત તરફ સર્વનું ધ્યાન ખેંચવા ઇચ્છું છું. આપણે ગ્રન્થરાત્રીઓ કુશળ હિસાબી છીએ. માણસ દેશ અને કાળમાં વિચાર કરે છે, એ પ્રસિદ્ધ છે. ગયા મહાન યુરોપીય યુદ્ધમાં ગએલા હિંદીઓ વિશે વાંચેલું કે, આપણા લોકોને દિશાભાન ધણું સારું હોય છે, કાલમાનજીદિ આપણી નિર્બળ છે. એ પરિભાષાનો ઉપયોગ કરીને કહી શકાય કે પૈસામાં વિચાર કરવાની પણ એક શક્તિ છે. અને તે શક્તિ ગ્રન્થરાત્રીઓમાં સારી છે, તે ખરેખર મગફળ થવા જેવી છે. પણ એ શક્તિ અતિશયતાએ નુકસાનકારક થવાનો સંભવ છે. આપણા કાર્યકર્તાઓ, પુસ્તકખરીદીમાં મોટું કમિશન મેળવવામાં પોતાની વ્યવહારકુશળતા ગણે એ સંભવિત છે. અનેક પુસ્તકોમાંથી જેનું વધારેમાં વધારે કમિશન હોય તે લેવા લલચાય, કારણ કે તેથી વાર્ષિક નિવેદનમાં ખતાવી શકાય કે આટલી કિંમતની ચોપડીઓ આટલી અર્ધી રકમમાં લઈ આટલી રકમનો બચાવ કરી આપ્યો. આનું સીધું પરિણામ એ જ આવે કે લેખકો અને પ્રકાશકો પુસ્તકની કિંમત વધારે ચૂકવા લલચાય અને પરિણામે છૂટા ધરકોને સોંપવું પડે.

ગામડાંનાં પુસ્તકાલયોનો વિચાર કરતાં એક બીજું દાષ્ટ્યિન્દુ પણ યાદ રાખવા જેવું છે. આપણે સર્વ ક્ષીએ છીએ કે પુસ્તકાલય એ જનતાની કેળવણી માટે છે. કેળવણીનો એક સિદ્ધાન્ત એ છે કે દરેક વિષયનું થોડું જાણવું જોઈએ, અને એક વિષય પર સ્વામિત્વ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ગામડાંનાં પુસ્તકાલયોમાં જાન્યેટ એવડું નહિ જ હોય કે કોઈ પણ એક વિષયનાં બધાં પુસ્તકો રાખી શકાય. પણ જુદા જુદા વિષયનાં પુસ્તકો રાખવાનો આચર્ય તો જરૂર રાખવો જોઈએ. આ દષ્ટિબિન્દુ તરફ દુર્લક્ષ થવાનો મોટો સંભવ એટલા માટે છે કે, વ્યવસ્થાપકો એમ વિચાર કરે કે અમુક વિષયનું વંચાણ જ નથી, તો પછી એવાં પુસ્તકો શા માટે લેવાં? વધારે વંચાણ પુસ્તકો શા માટે ન લેવાં? પણ આ તો એક દુષ્ટ ચક્ર છે. આપણે પુસ્તકો લઈએ નહિ તેથી વાંચનારા ન મળે, અને વાંચનારા ન મળે તેથી લઈએ નહિ, તો પછી એ અમાનનું ચક્ર એની મેળે નિરંતર ચાલ્યા જ કરે, માટે બંને ત્યાં સુધી બધા વિષયો-ઇતિહાસ, ભૂગોળ, વિજ્ઞાન, રાજ્યવહીવટ, અર્થશાસ્ત્ર બધા વિષયોનાં-પુસ્તકો રાખવા અને સમાજને સુગમ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેને માટે માગણી થવાની રાહ જોવી ન જોઈએ. કારણ કે

અજ્ઞાનમાંથી જ્ઞાનની માગણી થવાની જ નથી. એમ થતું હોત તો આપણે કદી કર્મજીવાત કેળવણીની વાત ન જ કરતા હોત. વાર્તાના પુસ્તકોની માગણી હમેશાં એટલી જોરદાર વેગવાળી અને વ્યાપક હોય છે, કે તેની ખૂબ આડે આવા વિષયોની માગણી સંભળાય નહિ. માટે મારે ખાસ આ વિષય ઉપર ધ્યાન ખેંચવાની જરૂર છે.

અને વાર્તાસાહિત્યની માગણી પૂરી પાડતાં ઘણી જ સંભાળ લેવાની જરૂર છે. જેનામાં જરા પણ વિચાર કરવાની કે સાફ નરમું સમજવાની શક્તિ નથી તેને પણ વાર્તામાં રસ પડે છે. હમણાં હમણાં આપણા સાહિત્યમાં વાર્તાની જાણે ભૂખ ઉઘડી છે, અને તેને પૂરી પાડવા પ્રકાયકો અને લેખકો જાણે હરીકાષ્ટ કરી રહ્યા છે. પણ ભૂખ ઉઘડી હોય ત્યારે જ પચાપચ્યનો સૌથી વધારે વિચાર કરવો જોઈએ. પુસ્તકાલયનું એક મોટું સૂત્ર એ હોયું જોઈએ કે સુરચિતો ભંગ થાય એવું કશું પુસ્તકાલયમાં ન હોયું જોઈએ. હું કોઈ પણ મતો કે મતવાદોની વિરુદ્ધ કહેતો નથી, બુદ્ધિ અને શુદ્ધ સમજણની જાગી ભૂમિકાએ રહીને જે કંઈ ચર્ચેલું હોય તે બધું જ લાવે, પણ કદી સુરચિતો ભંગ થાય એવું સાહિત્ય ન આવવા દે. ઘણા દલીલ કરે છે કે માણસ વાંચતો હોય તે વાંચવા દો, આજે હલકું વાંચે છે તો કાલે સાફ વાંચશે. પણ આ દલીલ ખોટી છે. આપણે સાહિત્યને માત્ર આનંદનું સાધન લેલે માનીએ, પણ સાહિત્યનું મોટામાં મોટું કામ આપણા સંસ્કારો, વૃત્તિઓ વગેરેનું તારતમ્યની દૃષ્ટિએ એક તંત્ર રચવાનું હોય છે. આપણે માત્ર સાહિત્ય-માંથી આનંદ લેતા હોઈએ ત્યારે પણ એ તંત્રરચના નિરંતર ચાલ્યા જ કરતી હોય છે. એ વ્યાપાર એટલો સૂક્ષ્મ છે કે માણસના ધ્યાનમાં તે ન હોય. મનના અગોચર પ્રદેશોમાં તે ચાલે છે, અને એના પરિણામે રચાઈ રહ્યાનું સ્થિતંત્ર સૂક્ષ્મ હોવા ઉપરાંત વ્યાપક છે. આખા જીવનનું નિર્ણાયક તે બને છે. જેને આપણે સંસ્કારિતા કહીએ તે આ સ્થિતંત્રનું જ પરિણામ છે. માણસનાં સર્વ જ્ઞાત અજ્ઞાત કર્મોની નીચે તે અદૃશ્ય પ્રેરક તત્ત્વ તરીકે રહેલું છે, અને અગ્રાજ સાહિત્ય એ જીવન આખાને વ્યાપવું ધીમે ધીમે ફેલાવું વિષ છે. એની સામે જેટલી સંભાળ લઈએ તેટલી જોઈ.

આ સિદ્ધાન્તમાં તો કોઈ ના કહે તેમ નથી; પણ આ લિનરુચિ લોકમાં એનો અમલ કેવી રીતે કરવો? વ્યવહારમાં દરેક માણસને જુદું જુદું ગમે છે અને કોઈ પોતાની રુચિને હોષવાળી કબૂલ કરવા તૈયાર નથી હોતું ત્યાં શું કરવું? આ તો એક જ ઉપાય છે કે શિષ્ટ લેખકોનાં વિવેચનો જોઈને કામ કરવું. જેમ કોઈ ગ્રાણ્ય પુસ્તકાલયનો વ્યવસ્થાપક થવાને લાયક નથી, એને માટે યોગ્યતા અને કેળવણી જોઈએ છે, તેમજ વિવેચનમાં પણ યોગ્યતા અને કેળવણી બંને જોઈએ જ. સદ્ભાગ્યે આપણાં કેટલાંક શિષ્ટ માસિકોમાં આહુ વાહ્યમયનું વિવેચન આવે છે. ગુજરાત સાહિત્ય સભા તરફથી દર વરસ વાર્ષિક વાહ્યમયની સમાલોચના થયા કરે છે. એ અભિપ્રાયો ધ્યાનમાં લેવાય તો એકંદર લાભ થવા સંભવ છે. હું માનું છું કે પુસ્તક-પસંદગીની બાબતમાં ખાનગી રીતે આપણા પ્રેરિસરોની મદદ લેવાય તો પણ સાફ. હું મારા ધંધાભાઈનો પક્ષપાત કરું છું એમ ન માનશો. માણસમાત્ર બૂલને પાત્ર છે અને પ્રેરિસરોની પણ બૂલ થાય એ સ્વાભાવિક છે. પણ અનેકની સલાહ લેવાથી બૂલોનો સંભવ ઘટતો જાય છે, વિચારો અને અભિપ્રાયોની ચોખવટ થાય છે, અને તેથી એકંદર પસંદગીનું કામ વધારે સાફ થાય.

આને અંગેજ કહેવાનું પ્રાપ્ત થાય છે કે આપણા આવા વાર્ષિક મેળાવડામાં અનેક

ક્ષેત્રોમાંથી પ્રતિનિધિઓ આવી શકે એમ કરીએ તો સારું. આપણા મેળાવડામાં ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીનું પ્રતિનિધિત્વ રાખેલ છે તેમ જ આ વરસ જ અસ્તિત્વમાં આવેલ અમદાવાદની મ્યુનિસિપાલિટીના શેઠ માણેકલાલ જેઠાભાઈ પુસ્તકાલયના અને વડોદરાનાં મોટાં પુસ્તકાલયોના પ્રતિનિધિઓ આવે તેમ જ આપણી સારી રૂઢી-ઠોઢીઓનાં પુસ્તકાલયોના પ્રતિનિધિઓ; પણ આવે તો નિયમિત કામકાજની બહાર પણ જે મળવાનું થાય તેના લાભ પણ હું તો ઘણો મોટો ગણું છું. એથી કેળવણી અને પુસ્તકાલયનો સહકાર મશે, જે આપણે હમેશાં ઇષ્ટ ગણેલો છે.

પુસ્તકોની પસંદગીના જેવો જ પણ જરા ઊંચડા પ્રકારનો પુસ્તકોને રદ કરી વેચી કે નાશ કરી કાઢી નાખવાનો પ્રશ્ન છે. મર્યાદિત સાધનોવાળાં પુસ્તકાલયોને નવાં પુસ્તકોનો સમાસ કરવા જૂનાં પુસ્તકો કાઢી નાખવાં પડશે. કેટલાંય જૂનાં પુસ્તકાલયોનો મને અનુભવ છે કે પ્રાચીન કાવ્યમાળા કે સૌરાષ્ટ્રનો ઇતિહાસ કે જોગે ગેઝેટિયર જેવાં અલગ અલગ પુસ્તકો 'જૂનાં થયાં છે, કાઢ વાંચતું નથી' કહી કેટલાંક પુસ્તકાલયોએ તેનો નાશ કર્યો કે થવા દીધો છે કે તે જોયાં છે અને બીજી તરફથી એ પુસ્તકો અભ્યાસીઓને શાધ્યાં જડતાં નથી. આપણાં સંગઠિત પુસ્તકાલયોમાં આપણે કાંઈ પુસ્તકો રદ કરતાં પહેલાં કેન્દ્ર સંસ્થાને એના ખર્ચ આપવાનું રાખીએ તો પુસ્તકો રદ કરવામાં બૂલ કરવાનો સંભવ ન રહે.

પુસ્તકાલય એ આપણા ગરીબ દેશમાં ઘણી જગાએ તો એક જ સાર્વજનિક મકાન હશે. તો તેને આપણે સંસ્કારિતાનું અને સર્વોપયોગી સાચવી રાખવા જેવી ચીજોનું સંગ્રહસ્થાન બનાવી શકીએ તો સારું. મકાનમાં સમાસ હોય તો તેટલા પ્રદેશની આસપાસના ઇતિહાસની મામમીરપ પાળિયા, મૂર્તિઓ વગેરે સંઘરી શકીએ. ગામનાં જૂનાં વંશવૃક્ષો તેમાં રાખી શકીએ; જૂનાં ચોપડાના નમૂના, જૂનાં દસ્તાવેજો, મૂનાં કાવ્યો વગેરે જે ઇતિહાસ તેમ જ ભાષાના અભ્યાસને ઉપકારક થાય એવી સામગ્રી આપણે ત્યાં ભેગી કરી સુરક્ષિત રાખી શકીએ. ટૂંકમાં, આપણે પુસ્તકાલયને સર્વ રીતે એક સંસ્કૃતિનું કેન્દ્ર મનાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

બંધુઓ, જ્ઞાન એ મનુષ્યના સર્વ વ્યાપારમાં સૌથી પવિત્ર વ્યાપાર છે. સર્વ વિવેકનું, સર્વ સંસ્કારનું, માણસની પ્રગતિનું અને તેની માત્રી આધ્યાત્મિક ઉન્નતિનું એ મૂળ છે. પણ આ બધું મારે આપને કહેવાનું ન હોય. એ સમજીને જ આપ સર્વ અહીં ભેગા થયા છો. મેં મારું કર્તવ્ય, મુખ્યત્વે પુસ્તકાલયોના અને ખાસ કરીને નાનાં પુસ્તકાલયોના વ્યવહારના પ્રશ્નો ઉપર ધ્યાન આપ્યું છે. તેમાં પણ મેં તો માત્ર સામાન્ય ચર્ચા કરી છે. આપનામાં ઘણા એવા છે, જેમને આ વ્યવહારનો મારા કરતાં ઘણો લાભી પરિચય છે. પણ આપણો વહીવટ લોકશાસનનો છે અને વધારે વધારે યશ, એ ઇષ્ટ છે જ. પણ દરેક ઇષ્ટ વસ્તુના જેમ અપાયો હોય છે, તેમ લોકશાસનના પણ છે; અને આપણા ઉપાયની ચિન્તા કરતાં આપણે તેના અપાયથી બચવા સંભાળ રાખીએ એ ઇષ્ટ છે તેથી તે તરફ જ મુખ્યત્વે ધ્યાન દેરવું મેં પસંદ કરેલું છે. તેમાં કાંઈ ચાલુ વહીવટ ઉપર ટીકા નથી. આજ સુધી જે કાંઈ કામ થયું છે તે ધન્યવાદને યોગ્ય છે અને એ સર્વના વારસાથી આપણે કેટલી પ્રગતિ કરી શકીએ છીએ તે ઉપર આપણી લાયકાતને આધાર છે.

બંધુઓ, આપે સર્વેએ મને આ કામ સોંપી મને મારા વિચારો દર્શાવવાની તક આપેલ છે તે માટે આપ સર્વનો હું આભારી છું. અને હવે હું પ્રદર્શન ખુલ્લું ગાંઠેર કરું છું,

પરિપદના મંત્રીનું નિવેદન

શાળા છોડ્યા પછી વાંચનનાં સાધન ન મળવાને કારણે શાળામાં ભણેલું બુદ્ધી જવાંચ નહિ તેમ જ પુસ્તકો અને સામયિકોના વાચન દ્વારા વિવિધ જ્ઞાન મેળવી માનવી આ યુગમાં પોતાની તેમ જ દેશની ઉન્નતિ સાધવા શકિતમાન અને તે માટે દરેકને વાંચનનાં સાધન સુલભ થવાં જોઈએ એમ સર્વત્ર સ્વીકારાયું છે. આ દૃષ્ટિએ લોકશિક્ષણના એક સાધન તરીકે વાચનાલય અને પુસ્તકાલયની અગત્ય સ્વીકારી આગળ વધેલા દેશો અને સમાજમાં સમૃદ્ધ પુસ્તકાલયો સ્થાપવામાં આવ્યાં છે.

ગુજરાતમાં આ પ્રવૃત્તિ હજુ સાર્વાંત્રિક બની નથી, પણ પુસ્તકાલયોને ઉદાર હાથે મદદ આપવાની વડોદરાનરેશ શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડની યોજનાથી વડોદરા રાજ્યમાં પુસ્તકાલયોની સ્થાપના બહોળા પ્રમાણમાં થઈ છે એ સુવિદિત છે.

વાચનનો જે લાભ વડોદરા રાજ્યની પ્રજાને મળે છે તેવો લાભ ગુજરાતની બંધી પ્રજાને મળે એવી વ્યવસ્થા કરવી એ સમાજનાયકોનું કર્તવ્ય છે, એમ માની ગુજરાતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને વેગ આપવાના ઉદ્દેશથી પહેલી ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિપદ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટિના આશ્રય નીચે અમદાવાદમાં ૧૯૪૮ના મે માસની તા. ૬ ને ૭ ને રોજ વડોદરા રાજ્યના નિવૃત્ત દિવાન સર મનુભાઈ નંદરાંકર મહેતાના પ્રમુખપદે મળી હતી.

આ પરિપદે “ ગુજરાતમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનું કામ આગળ વધારવા અને તેનાં અંગેનું સર્વ કામગાજ કરવા તેમ જ ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળનું બંધારણ ધડી બીજી પુસ્તકાલય પરિપદમાં મંજૂરી માટે રજૂ કરવા અને તે સંબંધી બીજી કાયમની બંધારણ-પૂર્વક વ્યવસ્થા થતા સુધી ૧૧ એક કારોબારી સમિતિ, તેમાં વધુ નામે ઉમેરવાની સત્તા સાથે, ” નીમી હતી. આ બંધારણનો જે મુસદ્દો ધડયો છે તે આ બેઠકમાં મંજૂર કરવા રજૂ કરવામાં આવશે.

આ કારોબારી સમિતિની એક બેઠક તા. ૧-૭-૪૮ને રોજ અમદાવાદમાં મહુમ દિ. બ. કેશવલાલ ધ્રુવને પ્રમુખપદે મળી હતી અને “ મ્યુનિસિપાલિટી, જીલ્લા લોકલ બોર્ડ તથા કેળવણી ખાતાનો સહકાર અને સાથ મેળવી ગુજરાતનાં નાનાં મોટાં ગામોમાં ગ્રાન્ટ-ધન-એછડના ધોરણે નવીન પુસ્તકાલયો ને વાચનાલયો ખોલવા વા જુદાં હોય તેને વ્યવસ્થિત કરવા ” પરિપદે કરેલા કસવ મુજબ સમિતિએ “ જુદી જુદી મ્યુનિસિપાલિટીઓ. જીલ્લા બોર્ડો, તાલુકા બોર્ડો તેમ જ દેશી રાજ્યોના દિવાનોને એમની હદમાં લાયબેરીઓ હોય તો તેની યાદી, એમના તરફથી લાયબેરીને અપાતી મદદ અને લાયબેરીપ્રવૃત્તિ વધારવા જે કંઈ કાર્ય થતું હોય અથવા તેના જે કાંઈ ધારાધોરણ હોય તે બધી માહિતી એકઠી કરી તે પરથી જુદાં જુદાં ગામોમાં વાચનાલયો અને ફરતાં પુસ્તકાલયો સ્થાપવા ઘટતી વ્યવસ્થા કરવા શ્રી. મોતીલાલ ન. અમીન અને બે મંત્રીઓ શ્રી. હીરાલાલ ત્રિ. પારેખ અને શ્રી. આશાભાઈ ન. પટેલને અધિકાર ” આપ્યા હતા.

આ પ્રમાણે માહિતી એકઠી કરવા તે વખતે તેમ જ હાલમાં બીજી પરિપદ બસતા પહેલાં પણ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો; પણ બપો વખત લખવા છતાં ઉત્તરો નહિ મળવાથી જેટલી માહિતી એકઠી થઈ છે તેટલી માહિતી આ સાથે પરિપદમાં પ્રકટ

કરવામાં આવે છે, જેથી ગુજરાતમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની હાલ શી સ્થિતિ છે તે સહુ કોઈ જાણી શકે અને ભવિષ્યની પ્રગતિ સાથે તે સરખાવી શકે.

ખેડા જિલ્લામાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ

ગુજરાતનાં ગામેગામ પુસ્તકાલયો એકલે હાથે સ્થાપવાં એ ઘણું વિકટ કાર્ય છે. તે માટે રાજ્યના આશ્રય ઉપરાંત સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ શ્રીમંતોની ઉદાર મદદ તેમ જ સેવાભાવી સેવકોની પણ ઘણી જરૂર રહે છે. આ દૃષ્ટિએ વિચારતાં આખા ગુજરાતમાં પુસ્તકાલયો સ્થાપવાનો પ્રશ્ન હાથ ધરવો એ મુશ્કેલ હતું અને તેમાં વળી એ માટે ખાસ ધંધાધુડું કોઈ મંડળ પણ નહોતું. એટલે આખા પ્રાન્તનો પ્રશ્ન હાથ ન ધરતાં ખેડા જિલ્લામાં એ પ્રશ્ન હાથ ધરવામાં આવ્યો જે ચરોતર પ્રદેશમાં ખેડા જિલ્લાનો સમાવેશ થઈ જાય છે તે ચરોતર પ્રદેશમાં પુસ્તકાલયો સ્થાપવાની યોજના ૧૯૦૬-૦૭ થી ગુજરાતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રવર્તક શ્રી. મોતીભાઈ ન. અમીને ધરી ખમલમાં મૂકી હતી. એટલે ખેડા જિલ્લામાં વાતાવરણ તૈયાર હતું, કામ ઉપાડી લેવા ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી જેવી અનુભવી સંસ્થા હતી, ગામેગામ કામ કરનાર માણસો તૈયાર હતા અને દાદાભાઈ નવરોજી યાદગીરી મંડળે રૂ. ૧૦૦૦ જેટલી વાર્ષિક મદદ આપવાની તૃપ્તરતા ખતાવી હતી એટલે એ પ્રશ્ન ખેડા જિલ્લામાં હાથ ધરવામાં આવ્યો અને તેને પરિણામે ૧૯૩૮ ની સાલમાં ૬૨૦ જેટલાં વાચનાલયો નિભાવી શકાયાં.

આ અગાઉ ચરોતરનાં ગામડાંમાં વાચનાલયો તે પુસ્તકાલયો સ્થાપવા માટે અર્વાચીનવાર મુખ્યમંત્રીના સોલિસિટર શ્રી. નટવરલાલ માધવલાલ, પેટલાદના દાતાર શેઠ શ્રી. રમણલાલ કશવલાલ પરીખ અને શ્રી. વૈકુંઠલાલ શ્રીપતરાય કોકરની તેમ જ હોમરૂઝ લાયબ્રેરીઓ અને ગોખલે પુસ્તકાલયોની યોજના તરફથી પણ નાની મોટી મદદો મળતી રહી છે. અને તે પુસ્તકાલયો આજે પણ ચાલે છે.

વળી ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટીએ ચરોતરનાં ગામડાં માટે કરતા પુસ્તકાલયની ૩૩ પેટીઓ પણ કેટલાંક વર્ષથી તૈયાર કરાવી છે.

અન્ય સ્થળે થયેલી યોજનાઓ : પરિપક્વ અંગે આથી વધુ કામ થયું નથી; પરંતુ ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિપક્વ જેવી પ્રવૃત્તિ અસ્તિત્વમાં આવવાને કારણે પુસ્તકાલયોની જરૂરિયાત તરફ પ્રગ્લહિતચિન્તકોનું ને દાન આપનાર ગૃહસ્થોનું ધ્યાન ખેંચાયું છે, ને પરિણામે ખાનગી પ્રયત્નોથી કોઈ કોઈ સ્થળે પુસ્તકાલયો ઉઘાડવાની યોજનાઓ થતી જાય છે. એવી કેટલીક યોજનાઓ વિષે મળેલી ખબરને આધારે નીચેની હકીકતો નોંધી છે:

અમદાવાદ શહેરને એક સારા પુસ્તકાલયની જરૂર હતી. ને એ ખોટ શેઠ માણેકલાલના સ્મરણાર્થે રૂ. ૬૬,૦૦૦ નું મકાન બંધાવી મ્યુનિસિપાલિટીને સોંપાયી પૂરી થઈ છે. મ્યુનિસિપાલિટીએ પણ વાર્ષિક રૂ. ૩૦,૦૦૦ જેવી બાદશાહી રકમ અર્ચવાનું મંજૂર કરી પોતાની એ ફરજ અદા કરી છે.

લોકોને ઘેર ખેડાં વાંચવા પુસ્તકો મળે એ માટે ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટિને અમદાવાદના શ્રી. કાન્તિલાલ નાથાલાલે તેમનાં માણુશ્રીના સ્મારક માટે ૧૮૦૦ પુસ્તકો અને ૨૫ પેટીઓ આપી છે.

એકા જીલ્લા લોકલ બોર્ડે પણ વિલેજ અપલિકેટ કમિટિની યોજનાની મદદથી રૂ. ૧૦૦૦ ખર્ચી પોતાની શાળાઓ માટે ફરતી પુસ્તકાલયની ૪૦ પેટીઓ તૈયાર કરાવી શાળાઓને વાંચવાનું સાધન પૂરું પાડ્યું છે.

સુરત જીલ્લા લોકલ બોર્ડની શાળાઓમાં પુસ્તકાલયો સ્થાપવા માટે ગામમદદના રૂ. ૨૫ માં સર પુરુષોત્તમદાસ ઠાકોરદાસ તરફથી રૂ. ૪૦ ઉમેરી રૂ. ૬૫ માંથી રૂ. ૪૦ નાં પુસ્તકો ને રૂ. ૨૫ નું કખાટ આપવાની થયેલી યોજનાનો હાલ ૩૫૦ શાળાઓને મળ્યો છે.

જનહિતપ્રવૃત્તિમાં રસ લેતા સર સી વી. મહેતાએ ગુજરાતમાં પુસ્તકાલયો સ્થાપવા શ્રી. મોતીલાલ અમીનના હાથમાં હાલમાં રૂ. ૧૦૦૦૦ જેવી સારી રકમ મૂકી છે.

એકા જિલ્લામાં વિલેજ અપલિકેટ કમિટિઓ તરફથી પણ પુસ્તકો ખરીદવા તેમ જ મકાન બાંધવા માટે મદદો કોષ કોષ રચેને આપવામાં આવે છે.

અમદાવાદ જિલ્લામાં જે કે લોકલબોર્ડ તરફથી પુસ્તકાલયો ખોલવામાં આવ્યાં નથી તો પણ ગામલોક અને વિલેજ અપલિકેટ કમિટિની મદદથી એક વર્ષ માટે ૬૯ ગામોએ વાચનાલયો ખોલવાનું નક્કી થયું છે અને તે પૈકી ૫૫ ગામોએ વાચનાલયો ચાલુ થયાં છે. આ વાચનાલયોને રૂ. ૩૦ સુધીનાં છાપાં, માસિકો તથા ગ્રંથમાળા આપવામાં આવે છે.

આ પ્રમાણે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ તરફ જનતાનું ધ્યાન હવે ખેંચાયું છે. મુખ્ય સરકારે પણ પ્રૌઢ શિક્ષણ બોર્ડ મારફત આ વર્ષે પુસ્તકાલયો માટે રૂ. ૫૦૦૦૦ ખર્ચવાની જાહેરાત કરી છે. એટલે આશા રહે છે કે ભવિષ્યમાં સરકાર તરફથી સારી મદદ મળતાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ ફૂલી શકશે.

મધ્યસ્થ પુસ્તકાલય વિષે : ગુજરાતી ભાષામાં હવે પુસ્તકો તેમજ અન્ય પ્રકારનું સાહિત્ય ઝડપભેર પ્રકટ થતું જાય છે. એ બધું સાહિત્ય એક જ સ્થળેથી વાંચવા મળી શકે તેવું કોષ રચણ હાલ નથી. એટલે ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટિ મધ્યસ્થ પુસ્તકાલયની જવાબદારી સ્વીકારે અને સાથે સાથે એનો પોતાનો સંગ્રહ તેમ જ જે નવાં પુસ્તકો લેખકવર્ગ તેમ જ સરકાર ઉભય તરફથી મળે એનો અંશભર સંગ્રહ કરવા અને સાચવવા યોગ્ય પ્રયત્ન કરવાની ને તે સંગ્રહનો ઉપયોગ કરવાની સહુ કોષને છૂટ મળે એવી જવાબદારી સ્વીકારે એ શરતે કારોબારી મંડળે પોતાને મળેલી સત્તા મુજબ ગુજરાતી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ થતાં સધળાં પુસ્તકો એક મધ્યસ્થ સ્થળે કાયમ સંગ્રહાઈ ને સચવાઈ રહે એ હેતુથી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટિને મધ્યસ્થ પુસ્તકાલય તરીકે પસંદ કર્યું છે. પણ પરિપક્વતા એક સ્થાનિક મંત્રી લાઇ હીરાલાલના અવસાનથી આ પ્રશ્ન હાથ ધરાયો હોય તેમ લાગતું નથી; છતાં આ ઠરાવ કરતી વખતે ગુ.વ. સોસાયટિના પ્રમુખ ને આસિ સેક્રેટરી ને બીજા જે સભ્યો હાજર હતા તેમના વક્ષણ ઉપરથી લાગે છે કે સોસાયટિ એ જવાબદારી સ્વીકારવામાં તત્પરતા બતાવશે.

સહકારી ધોરણે પુસ્તક વેચાણ ભંડારો : લેખકવર્ગને તેમનાં પુસ્તકોનું પ્રકાશન-કાર્ય સગવડાલયું થઈ પડે અને પુસ્તક ખરીદનારાઓને પુસ્તકો સહેલાઈથી અને વાજબી કિંમતે મળી શકે એ આશયથી અમદાવાદમાં અને અન્ય અનુકૂળ સ્થળોએ પુસ્તક વેચાણ ભંડારો સહકારી ધોરણે ઉપર સ્થાપવા પરિષદે ઠરાવ કર્યો હતો. આ માટે વડોદરામાં પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ વડોદરા રાજ્ય માટે સ્થપાયલું છે; છતાં તે ગુજરાતનાં બીજાં પુસ્તકાલયોને તેમ જ બીજાં માણસોને પણ ઉપયોગી થઈ પડે છે. જ્યાં સુધી ગુજરાત પુસ્તકાલય

મંડળનું ધ્યાયદ્ધ કાર્યાલય ન હોય અને ન્યાં સુધી ગુજરાતનાં ધણાં ગામોએ પુસ્તકાલયો સરકારી મદદ મેળવતાં ન હોય ત્યાં સુધી આ અને એવા બીજા પ્રશ્નો હાય ધરવા શક્ય નથી.

ગુજરાતી પુસ્તકોનું વર્ગીકરણ : ગુજરાતી પુસ્તકોનું વર્ગીકરણ એકસરખા સર્વમાન્ય ધોરણે કરવા અને પુસ્તકાલયના ગ્રંથપાલોને પુસ્તકાલય વહીવટનું આવશ્યક શિક્ષણ આપનાર વર્ગ કાઢવા પ્રબંધ કરવા પરિપદે ઠરાવ કર્યો હતો. આ દિશામાં સ્વતંત્ર પ્રયાસ થયો નથી, પણ વડોદરા રાજ્યે વર્ગીકરણની યોજના ધડી અમલમાં મૂકેલી છે અને તે મુજબ ૧૨૦૦૦ પુસ્તકોની વિષયવારી, ક્તોવારી અને નામવારીવાળી વિસ્તૃત યાદી બારે શ્રમ લઈ પ્રકટ કરી છે એટલે આપણી પરિપદે પણ તેને અપનાવવી ને હિતેજવી એ એવરકર છે. આપણે અહીં હજી પુસ્તકાલયો બહુ જૂઠા છે અને છે તે પણ સમૃદ્ધ નથી. એટલે ગ્રંથપાલોને કેળવવાનો પ્રશ્ન બહુ મહત્વનો નહોતો; પણ હવે સરકારે એ પ્રશ્ન હાથ ધર્યો છે એટલે શરૂઆતથી એકસરખો વહીવટ શરૂ થાય તો પાછળથી બહુ અનુકૂળતા મળે. માટે હવે એ પ્રશ્ન હાથ ધરવામાં વિલંબ કરવો ન જોઈએ.

‘પુસ્તકાલય’ માસિક : પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના શાસ્ત્રીય જ્ઞાનનો જનતામાં પ્રચાર કરવા, દેશવિદેશની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિઓથી જનતાને વાકેફ કરવા, પુસ્તકાલયોના પ્રશ્નોની ચર્ચા કરવા અને પ્રકટ થતા સાહિત્ય સંબંધી જરૂરી માહિતી આપવા પુસ્તકાલયો માટે મુખપત્રની જરૂર છે જ એટલે ‘પુસ્તકાલય’ માસિકને પોતાના મુખપત્ર તરીકે પરિપદે સ્વીકારેલું છે. એ માસિકમાં પુસ્તકાલયનું આખું શાસ્ત્ર ચર્ચાય છે એટલે આપણે પણ જે તે સ્થાનિક સામયિક ઉપરાંત તે માસિક દ્વારા પુસ્તકાલયનો પ્રશ્ન છણવો જોઈએ. આ માટે ગુજરાતના વિદ્વાનોએ અવારનવાર પુસ્તકાલયો સંબંધી પોતાનાં મનત્યો રજૂ કરી જનતાને દોરવી જોઈએ. અને જનતા પણ એ શાસ્ત્ર સમજી શકે તે માટે ગુજરાતના એકેએક પુસ્તકાલયમાં તે માસિક ભય તો જ લોકોને તે વાંચવાનો લાભ મળે.

પુસ્તકાલયો ખોલવા માટે ગુજરાતનાં ગામોની જરૂરી માહિતી : પહેલી જ વાર મુખ્ય સરકાર તરફથી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને આર્થિક મદદ મળે તેવી જાહેરાત થઈ છે. એટલે હાલ ગુજરાતમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની શી સ્થિતિ છે અને તેને આગળ વધારવા માટે કેવા કેવા ઉપાયો યોજવા જોઈએ તેનો વિચાર કરવામાં ઉપયોગી થઈ પડે તે માટે ખેડા, સુરત અને અમદાવાદ જિલ્લાની તાલુકા દીઠ ગામવાર માહિતી એકઠી કરવામાં આવી છે ને અનુકૂળતા મળ્યે તે પ્રકટ કરવામાં આવશે. ભરૂચ ને પંચમહાલ જિલ્લાની માહિતી હજી મળી શકી નથી.

શિક્ષકોના સહકારની જરૂર : ગામેગામ પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયો ખોલાય એ આ પ્રવૃત્તિનું અંતિમ ધ્યેય છે; પરંતુ શરૂઆતમાં તે બધાંને પહોંચી વળવું મુશ્કેલ છે એટલે ન્યાં સાળા હોય ત્યાં પુસ્તકાલય પહેલું ઉઘડે અને ન્યાં તે હોય ત્યાં નબી રહે તે માટે ખાસ પ્રયત્ન કરવા, એ આ પ્રવૃત્તિ નવીન હોવાથી લોકો તે તરફ ઉદાસીનતા દાખવે છે; એટલે ગામેગામથી લોકમદદ એકઠી કરવી એ થણું મુશ્કેલ પડે છે. આ માટે કુનેહથી કામ લેવાની જરૂર પડે છે અને તે કામમાં મોટે ભાગે શિક્ષકો જ ઉપયોગી થઈ પડે છે અને અનુભવ એવો છે કે જેની સેવાની ભાખે જ સમાજમાં કદર થાય છે તેવા શિક્ષકવર્ગ જ આવાં લોકોપયોગી સેવાનાં કાર્યોમાં પોતાના પરસેવાના મેળવેલા ટૂંકા પગારમાંથી પણ નાણાં

પ્રવેશી ચૂકી છે. જે થોડોક પ્રદેશ બાકી છે ત્યાં પણ આવતાં બે ચાર વર્ષોમાં જ એ લોક-ભદ્ર પ્રવૃત્તિનાં થાણાં ખેંચી જશે.

૩. અમને જાણીને ઘણો આનંદ થાય છે કે મહાસભાવાદી મંત્રીમંડળે નાણાંની પૂરતી સવડ ન હોવા છતાં પણ રાષ્ટ્રીય પ્રગતિ માટે પ્રગતિ અજ્ઞાન દૂર કરવાની જરૂર પીછાની આમજનતાની કેળવણી તરફ આસ લક્ષ આપવાની પહેલી તકે જ કાળજી લીધી છે તે તેના અમલ તરીકે પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિ નીમી તેના અર્થ માટે બે લાખ રૂપિયા મંજૂર કર્યાં છે; એટલું જ નહિ પણ તેમાંથી રૂ. ૫૦ હજાર પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ માટે ખાસ ઇલાયદા રાખ્યા છે. આગળ ઉપર જેમ જેમ નાણાંની સવડ સરકારી બજેટમાં થતી જશે, તેમ તેમ આ રકમમાં સંગીન વધારો થતો જશે એવી અમોને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે.

૪. પ્રગ, રચાનિક સંસ્થાઓ અને સરકારના સહકારથી વડોદરા રાજ્યની પેઠે ગુજરાતમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના કાર્યને હાથ ધરવાના શુભ હેતુથી મને ૧૯૩૪ ના માર્ચમાં ગુજરાતના પાટનગર અમદાવાદમાં પહેલી ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ ભરવામાં આવી હતી; પણ પછી એ લોકભદ્ર પ્રવૃત્તિની યોજના માટે યોગ્ય ભૂગિકા તૈયાર હોવાનું નહિ જણાયાથી પરિષદનું બીજું અધિવેશન અસાર લગી મુલતવી રાખવામાં આવ્યું હતું. હવે મુખ્યાલય સરકારે બદલેલી રાજનીતિથી રિયલિટી પલટો ખાધો છે, એટલે હવે તે માટે અનુકૂળ સમય સાંપડ્યો છે એવી પ્રતીતિ થતાં જ આ બીજું અધિવેશન ભરવાની તક લેવામાં આવી છે, અને તેમાં સમગ્ર ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળનું બંધારણ નક્કી કરી લઈ ગુજરાતના જુદા જુદા જિલ્લાઓમાં વેરવિખેર પડેલાં નાનાં મોટાં પુસ્તકાલયોનું સંગઠન સાધી એ કલ્યાણકારી પ્રવૃત્તિને ગુજરાતને ગામડે ગામડે પહોંચાડી નામદાર સરકારે નીમેલી પ્રૌઢ શિક્ષણ-સમિતિના પ્રયત્નને સાથ આપવાનો ઇરાદો રાખ્યો છે. પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ વગરની આમજનતાની કેળવણીની કાંઈ પણ યોજના સર્વાંશે ફલિભૂત થવાની સંભાવના નથી એ તો સાહેબે સમજી શકાય તેવી વાત છે, એટલે અમોને ખાત્રી રહે છે કે ત્રોકહિતેચ્છુ મહાસભાવાદી સરકાર ગામેગામ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને પહોંચાડવાની અમારી મહત્વાકાંક્ષાને સિદ્ધ કરવાના કાર્યમાં સક્રિય સહાય આપશે અને સુધરાઈઓ, જીલ્લા લોકલોઓડો વગેરે તરફથી પણ અપાવશે જ. અમારું મંડળ પણ તાલુકાવાર અને જિલ્લાવાર સમિતિઓ નીમી, તેની મારફતે પ્રગપક્ષનો ફાળો એકઠો કરવાને અને સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો વડોદરા રાજ્યના ધોરણે ઉઘાડવાને તથા નિભાવવાને પોતાનાથી બનતી-બધી તજવીજ કરશે.

૫. સમય ટૂંકો છે એટલે હવે વધુ રિવેચન ન કરતાં નામદાર ખેર સાહેબને સમગ્ર ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદનું આ બીજું અધિવેશન ખુલ્લું મૂકવાનો વિધિ કરવાને વિનંતિ કરું છું. આદ ના. ખેર સાહેબે પરિષદની ઉદ્ઘાટનક્રિયા કરતાં પ્રેરક પ્રવચન કર્યું હતું. (જે આ અંકની શરૂઆતમાં આપ્યું છે.)

ઉદ્ઘાટનક્રિયા સમાપ્ત થતાં ના. ખેર સાહેબ તેમના સાથીદારો સાથે વિદાય થયા હતા.

પુસ્તકાલયપ્રદર્શનનું ઉદ્ઘાટન

ત્યારબાદ રા. ગા. ગોવિંદભાઈ દેસાઈએ શ્રી. સમનારાયણ પાઠકને પુસ્તકાલય પ્રદર્શનની ઉદ્ઘાટનક્રિયા કરવા વિનંતિ કરતાં જણાવ્યું હતું કે, પરિષદની ઉદ્ઘાટનક્રિયા

ના. ખેર સાહેબના હાથે થઈ છે. એને અંગે પુસ્તકાલયોને ઉપયોગી સંગ્રહરચના પણ થોળ્યું છે. એને માટે વખત થોડો મળ્યો છે, છતાં તેને વધુ ઉપયોગી બનાવવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

પુસ્તકોનો રાફડો

આજે તો પુસ્તકોનો રાફડો ફટકો છે. એમાંનાં સારાં પુસ્તકો ક્યાં તે જાણવા માટે એક પ્રશ્ન ઊભો થયો છે. કેટલાંક પુસ્તકો એવાં હોય છે કે જે બાળકોને વાંચવા જ ન આપી શકાય. એટલે આપણે કેવાં પુસ્તકો રાખવાં એ પ્રશ્ન વિચારવા જેવો છે. તેથી આ સંગ્રહાલયમાં બાલોપયોગી, કિશોરોને ઉપયોગી, સ્ત્રીઓપયોગી એવાં પુસ્તકોનું પ્રદર્શન ગોઠવાયું છે. તે ઉપરાંત રૂ. ૧૦૦ ની કિંમતનાં, રૂ. ૨૫૦ ની કિંમતનાં, ૫૦૦ ની કિંમતનાં ખરીદવા જેવાં પુસ્તકોનો વિભાગ પણ આ પ્રદર્શનમાં જોવા મળશે. તે ઉપરાંત ખેડુતોને ઉપયોગી પુસ્તકો તેમ જ સામયિકો અને ગુજરાતી સાહિત્યનાં સામયિકો, પુસ્તકાલયો માટે ઉપયોગી ફાર્માના નમૂના, ગુજરાતી પરિચયપુસ્તકો એ વગેરે બધું આ પ્રદર્શનમાંથી જોવા મળશે. એ બધું તમે જોજો, જરૂરી જાણીય તે નોંધી લેજો, ઘેર વસાવવા જેવું વસાવજો.

આપણી ૧ કરોડની વસ્તીમાં ૧૦ લાખ જેટલા વાંચનાર છતાં કોઈ પુસ્તકની આવૃત્તિની ૧૦૦૦ નકલો મહાપુરકેલીએ ખરે છે. આપણે માટે પુસ્તકાલયો છે છતાં આપણી શક્તિ મુજબ આપણે ઘેર પણ પુસ્તકો વસાવવાં જોઈએ. આજે તો ઉછીનાં વાંચવા માગી આવેલાં પુસ્તકો કોઈ પાછાં પણ આપતા નથી.

આપણે વસાવવા જેવાં પુસ્તકો ક્યાં ક્યાં છે તેની જુદી જુદી યાદીઓ છે તેમાંથી પસંદગી કરી પુસ્તકો ખરીદજો.

બાદ શ્રી. રામનારાયણ પાઠકે પોતે લખી લાવેલા તે પ્રદર્શનની ઉદ્ઘાટનક્રિયાનું આખ્યાન વાંચ્યું હતું. (જે આ અંકમાં અન્યત્ર છપાયું છે.)

બાદ સૌ વિસર્જન થયાં હતાં અને બોજન બાદ રાત્રે દશ વાગે વિષયવિચારણી સમિતિ મળી હતી, જેમાં પરિષદમાં પસાર કરવાના ઠરાવોના સુસદ્દાઓ ચર્ચા અને વિચારોની આપ-લેને અંતે ઘડાયા હતા, જે બીજે દિવસે ખુદશી બેઠકમાં પસાર કરવામાં આવ્યા હતા.

તા. ૧૫-૧-૩૬ નો (બીજા દિવસનો) કાર્યક્રમ

પરાંખર સાંજનાં વાગતાં પરિષદના પ્રમુખ આચાર્યશ્રી ડૉ. આનંદશંકર કુવ સભા-રચાને આવી પહોંચ્યા હતા.

પ્રારંભમાં સ્વાગતગીત ગવાયા બાદ થોડાંક સંગીત કાર્યક્રમ થોળ્યો હતો. બાદ સ્વાગતપ્રમુખ રા. બા. ગોવિંદલાલ દેસાઈએ જાહેરું સ્વાગત લાપણું વાંચી સંભળાવ્યું હતું. (જે આ અંકમાં અન્યત્ર આપ્યું છે.)

સ્વાગતોધ્યક્ષનું લાપણું સમાપ્ત થતાં પરિષદના મંત્રીએ નિવેદન વાંચી સંભળાવ્યું હતું. x બાદ પરિષદની સફળતા ઇચ્છતા સંદેશાઓ વંચાયા હતા, જેમાં મુંબઈની ધારાસભાના સ્પીકર ના. માવલંકર, લેડી વિદ્યાબહેન તીલકંક, પ્રૌદ્યશિક્ષણ સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. ભાગવત,

રા. રા. નં. કે. દિક્ષિત, દક્ષિણમૂર્તિવાજા શ્રી. ગિનુભાઈ, ગુજરાત વિદ્યાપીઠના મહામાત્ર શ્રી. મગનભાઈ દેસાઈ અને પંચજ્યોતી પ્રગટ થતા “ મોડર્ન લાઇબ્રેરીઅન ” ના તંત્રીના મુખ્ય હતા.

બાદ પ્રમુખશ્રીએ તેમનું વકતવ્ય રાફ કયું હતું. (જે આ અંકમાં અન્યત્ર છપાયું છે.)

પ્રમુખશ્રીનું વકતવ્ય પૂરું થયા બાદ સવારનો કાર્યક્રમ પૂરો થયો હતો, જે પછી ખુલ્લી સભા બપોરે બે વાગે મળવા નિયત થયું હતું.

બપોરે બે વાગે ખુલ્લી સભા મળતાં ગઈ રાત્રે વિષયવિચારણીની બેઠકમાં કેટલીક ચર્ચા બાદ પસાર કરવા માટે તૈયાર થયેલા ઠરાવો પસાર થયા હતા. જે આ નીચે આપ્યા છે.

પસાર થયેલા ઠરાવો

ઠરાવ ૧—ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદની કારોબારી મંડળના સભ્યો—ગુજરાતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં રસ લેતા ગુજરાત વર્તીકયુલર સોસાયટીના મદદનીશ મંત્રી અને ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદના એક મંત્રી ભાઈ હીરાલાલ ત્રિભુવનદાસ પારેખ, ગુજરાત વર્તીકયુલર સોસાયટીના પ્રમુખ દિ. બ. કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ, શ્રી. કાલાભાઈ પીતાંબરદાસ દેસાસરી અને વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના પ્રમુખ શ્રી. દેવીદાસ હરગોવિંદદાસ શાહના અવસાનની આ પરિષદ સખેદ નોંધ લે છે અને તેમના કુટુંબ પ્રત્યે દીક્ષસોજી બતાવે છે.

પ્રમુખસ્થાનેથી

આ ઠરાવ સર્વેએ જીલા થમ સર્વાનુમતે પસાર કર્યો હતો.

ઠરાવ ૨—ગુજરાત પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને વેગ આપવા તેમ જ તેને માર્ગદર્શક થવા ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળ જેવા સ્વતંત્ર મંડળની અગત્ય ગત પરિષદ સ્વીકારેલી છે એટલે આ પરિષદની વિષયનિર્ણાયક સભાએ ફેરફાર સાથે મંજૂર કરેલું ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળનું બંધારણ આ પરિષદ સ્વીકારે છે ને તે ધારણે સભાસદો નોંધી આગળની તજવીજ કરવા કારોબારી મંડળને સત્તા આપે છે.

દ. મૂ.—શ્રી. રામનારાયણ વિ. પાઠક. ટ. આ.—શ્રી. મહાસુખભાઈ છુનીભાઈ શેઠ, ભીખાભાઈ કુંભેરભાઈ પટેલ, દેસાઈભાઈ નાથાભાઈ પટેલ, બાપાલાલ ગ. વેદ.

આ ઠરાવ સાક્ષર શ્રી. રામનારાયણ પાઠકે રજૂ કર્યો હતો. એના સમર્થનમાં તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે બંધારણ એ તો મંડળનો પાયો છે, પરિષદના કાર્યનો આધાર આ બંધારણ પર છે. બંધારણનો પાયો તો મજબૂત જોઈએ. પરંતુ પાયો એકલો સુધર હશે તેથી નહિ ચાલે પણ એ પાયા પર જેવું મકાન ચણાશે તે પરતમારી શોભા છે માત્ર આ બંધારણને મંજૂર કર્યાથી સંતોષ નહિ થવો જોઈએ. તમારામાં કામની ધગશ હોવી જોઈએ. માટે એને વાસ્તે તો ઉત્સાહપૂર્વક કામ કરવું જોઈશે

ઠરાવ ૩—ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળના નોંધાયેલા સભ્યો પોતાનું કારોબારી મંડળ રચે ત્યાં સુધીની મુદત માટે નીચે પ્રમાણેના સભ્યોનું કારોબારી મંડળ વધારવાની સત્તા સાથે નિમવામાં આવે છે:

પ્રમુખ : શ્રી. આનંદશંકર બાપુભાઈ ધ્રુવ, -અમદાવાદ
 ઉપપ્રમુખો : } લેડી વિદ્યાબેન ર. નીલકંઠે, અમદાવાદ.
 રા. બ. ગોવિન્દભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ, વડોદરા
 મંત્રીઓ : } શ્રી. રસિકલાલ છોટાલાલ પરીખ, અમદાવાદ.
 શ્રી. આશાભાઈ નરસિંહભાઈ પટેલ, આણંદ

કાર્યવાહક મંડળ

શ્રીમતી ઈન્દુમતી ચિમનલાલ શેઠ, અમદાવાદ	શ્રી. નાનાભાઈ કાળીદાસ ભટ્ટ, ભાવનગર
,, ન્યોતરનાબેન શુક્લ, સુરત	,, ભીખાભાઈ કુબેરદાસ પટેલ, શુકલતીર્થ
શ્રી. મોતીભાઈ નરસિંહભાઈ અમીન, વસો	,, કીકુભાઈ રતનજી દેસાઈ, અમદાવાદ
,, બળવંતરાય પ્રમોદરાય ઠાકોર, અમદાવાદ.	,, નાનુકલાલ નંદલાલ ચૌકસી, વડોદરા
,, દાદુભાઈ પુરુષોત્તમ દેસાઈ, નડિયાદ	,, ઉમેદભાઈ મોતીભાઈ પટેલ, ,,
,, દીનકરરાય નરભેરામ, ભરૂચ	,, દેસાઈભાઈ નાથાભાઈ પટેલ, નડીઆદ
,, શ્રીકાન્ત' લક્ષ્મીદાસ, દાહોદ	,, બાપાલાલ ગ. વૈદ, હોંસોટ
,, મહામુખભાઈ સુનીલાલ શેઠ, વિસનગર	,, જુગતરામ દવે, વેડચી
,, મણિલાલ મંગળજી કાશીવાળા, વાઘોડીઆ	,, નરહરિભાઈ ઠા. પરીખ, અમદાવાદ
,, પ્રાણુલાલ કીરપારામ દેસાઈ, અમદાવાદ	,, ગિરિજાશંકર હરિશંકર ભટ્ટ, ડાકોર
,, હરિપ્રસાદ જનરાય દેસાઈ, ,,	દરેક જિલ્લાના લોકલબોર્ડના પ્રમુખ
,, ગદુલાલ ગો. ધ્રુવ, ,,	દરેક જિલ્લાના સ્કૂલબોર્ડના પ્રમુખ
,, રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠક, ,,	

—પ્રમુખસ્થાનેથી.

આ ઠરાવ પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ થતાં તે સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

ઠરાવ ૪—લોકશિક્ષણના એક સાધન તરીકે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની અગત્ય સ્વીકારી મુંબાઈ સરકારે આમ પુસ્તકાલયોને મદદ આપવા ચાલુ વર્ષના અંદાજપત્રમાં રૂ. ૫૦૦૦૦ મંજૂર કર્યા છે. તે રકમ જે કે ઇલાકાના વિસ્તારની દૃષ્ટિએ નાની છે છતાં આ શુભ પ્રવૃત્તિની શરૂઆત કરવા બદલ આ પરિષદ સરકારને અભિનંદન આપે છે. અને નવા વર્ષમાં એ રકમમાં બહુ મોટો વધારો કરે એવી મુંબાઈ સરકારને વિનંતિ કરે છે.

—પ્રમુખસ્થાનેથી

આ ઠરાવ પણ પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ થતાં તે સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો.

ઠરાવ ૫—સુરત જિલ્લાઓની શાળાઓમાં છતર વાચન માટે પુસ્તકોની અનુકૂળતા કરી આપવા માટે મુંબઈના સુપ્રસિદ્ધ સર પુરુષોત્તમદાસ ઠાકોરદાસે જે મદદ આપી છે તે બદલ તેમને, જેણે જિલ્લાનાં ગામોમાં વાચનાલયો શરૂ કરવા ને ગિલાવવા હાથ ધરેલી પ્રવૃત્તિ બદલ ચરેતર એન્જ્યુકેશન સોસાયટીને, ગામડાંમાં વાચનાલયો ઉઘાડી તે મારફત વાચન પૂરું પાડવાની ચ. એ. સોસાયટીની પ્રવૃત્તિમાં સહાયજૂત થવા વાર્ષિક રૂ. ૧૦૦૦ની મદદ આપવા બદલ, દાદાભાઈ નવરોજી યાદગીરી મંડળને, ગુજરાતમાં આમ પુસ્તકાલયો રચપાચ તે માટે રૂ. ૧૦૦૦૦ શ્રી. મોતીભાઈ અમીનને આપવાની યોજના કર્યા બદલ સરસી, વી,

મહેતાને, શેઠ માણેકલાલ જેઠાભાઈ પુસ્તકાલય સ્થાપી અન્ય મ્યુનિસિપાલિટીઓને દાખલો ખેસાડયા બદલ અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીને અને પોતાનાં ગામોમાં પુસ્તકાલયો માટે ખાસ મકાનો બંધાવી આપવા બદલ જે તે ઉદાર ગૃહસ્થોને આ પરિપદ અભિનંદન આપે છે ને તેમનું અનુકરણ કરી જ્ઞાનપરબો સ્થાપવામાં અન્ય ધનિકો ઉદાર કાજો આપે એવી તેમની પાસેથી પરિપદ આશા રાખે છે.

૬. મૂ.—શ્રી. મણિલાલ મં. કાશીવાળા

૮. આ.—શ્રી. આશાભાઈ ન. પટેલ

આ ઠરાવ શ્રી. મણિલાલ કાશીવાળાએ રજૂ કરતાં તેના સમર્થનમાં તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે, આવાં લોકહિતનાં કાર્યો કરનારને આપણે અભિનંદન આપવાં જોઈએ, કે જેથી તેમનાં આવાં કાર્યોની પ્રેરણા અન્ય સખાવતીઓમાં ઉત્પન્ન થાય. શ્રી. પુરુષોત્તમદાસ ઠાકરદાસ, સુરત જિલ્લાનાં ગામડાંઓમાં કેળવણી બોર્ડ મારફતે ફરતા પુસ્તકાલયના ખર્ચને પહોંચી વળવા વાર્ષિક રકમ આપે છે. વળી શાળાઓમાં ધૃતિ વાચનના લાભ માટે તેમની આ યોજના બહુ ઉપયોગી નીવડી છે; તેમ જ ચ. એ. સોસાયટીની યોજનાનાં સુંદર ફળરૂપે ખેડા જિલ્લાના ગામડે ગામડે દા. ન. વાચનાલયો ચાલે છે. બાદ શ્રી. આશાભાઈ ન પટેલના અનુમોદનથી તે પસાર થયો હતો.

ઠરાવ ૬—શાળાઓ દ્વારા નિરક્ષરતા દૂર કરવી એ સ્થાનિક સ્વરાજની સંસ્થાઓની જેવી ને જેટલી અગત્યની ફરજ છે તેવી ને તેટલી અગત્યની ફરજ શાળાઓમાં બહેન બૂલી ન જાય, દરરોજના બનતા જગતના બનાવોથી વાકેફ રહેવાય તથા પુસ્તકોના વાચન દ્વારા જનતામાં જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થયે જાય તે માટે ગામડાંઓમાં પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયો ઉઘાડવાની અને પોષવાની પણ છે. માટે મુંબાઈ ઇલાકાની સરકાર જેટલી મદદ પુસ્તકાલય યા વાચનાલયને આપે તેટલી જ લોકલ બોર્ડો આપે એમ આ પરિપદ ગુજરાતના સર્વ લોકલ બોર્ડોને આગ્રહપૂર્વક લલામણુ કરે છે.

૬. મૂ.—શ્રી. મગનલાલ રણછોડદાસ પટેલ

૮. આ.—શ્રી. પ્રભુદાસ ભીખાભાઈ

નાનુભાઈ બિહારીલાલ દેરાસરી

આ ઠરાવ અમદાવાદ જિલ્લા લોકલ બોર્ડના સભ્ય શ્રી. મગનભાઈ ર. પટેલે રજૂ કરતાં જણાવ્યું કે, કેંગ્રેસ સભ્યો લોકલ બોર્ડોમાં દાખલ થયા પછી નડિયાદ સુકામે એવા સભ્યોની એક સભા મળી હતી. તેમાં અમે હવેથી રૂવા-હવાડાનાં કામેને પાછળ મૂકી જે કાર્યોથી પ્રજામાં સંસ્કારવૃદ્ધિ થાય તેવાં કાર્યો કરવા સામે દષ્ટિ ફેરવવાનું નક્કી કર્યું છે. આ સંબંધે અમે ઠરાવ કર્યો છે. આ વર્ષે એ માટે અમે ૩૦૦૦ નડકી. કર્યા છે. વળી પુસ્તકાલયો સ્થાપવાની વિચારણા ચાલે છે. અને આજ સુધીમાં આશરે ૬૯ વાચનાલયો તો અમારે ત્યાં ઉઘાડી ગયાં છે. બાદ શ્રી. પ્રભુદાસ ભીખાભાઈ અને શ્રી. નાનુભાઈ બિહારીલાલ દેરાસરીના અનુમોદનથી તે પસાર થયો હતો

ઠરાવ ૭—પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ વાસ્તવિક રીતે સત્વર ને ઝડપી પ્રગતિ કરે તે માટે સ્વતંત્ર પુસ્તકાલય ખાતું મુંબાઈ સરકારે ઉઘાડ્યું જોઈએ એમ આ પરિપદ મારે છે. પણ હાલ આર્થિક કારણે એમ બની શકે તેમ ન હોય તો પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ માટે ગુજરાતમાં જે રકમ સરકાર ખર્ચવા માગતી હોય તે રકમ ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળને સોંપી તે દ્વારા

ગુજરાતમાં પુસ્તકાલયો ઉઘાડવાની તજવીજ કરવા આ પરિષદ સરકારને આગ્રહપૂર્વક ભલામણ કરે છે.

દ. મૂ.—શ્રી. દેસાઈભાઈ નાથાભાઈ પટેલ   ટ. આ.—શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીન
આ ઠરાવ શ્રી. દેસાઈભાઈ નાથાભાઈએ રજૂ કરતાં જણાવ્યું હતું કે, સરકારે નીમેલી પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિ પાસે ઘણાં કામો છે. એ યોજના આપા મુબંધ ઇલાકા માટે છે. એટલે ગુજરાતના જીલ્લા પુસ્તકાલય મંડળો અને તાલુકા પુસ્તકાલય મંડળો મારફતે આ બાબતમાં સારું કામ થઈ શકશે. અને આવી યોજના ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળ મારફતેજ થઈ શકે. એટલે સરકારે એ મંડળને ખાસ અપનાવવાની જરૂર છે.

આ ઠરાવ શ્રી. દેસાઈભાઈએ રજૂ કર્યો હતો જેને અનુમોદન આપતાં શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીને જણાવ્યું હતું કે, પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિથી આપણને સ્વરાજની તાલીમ મળી છે. હાલ સરકાર પાસે આ પ્રવૃત્તિ ચલાવવા માટેની નેગવાઈ ન હોય એ સ્વાભાવિક છે એટલે સરકાર આ પ્રવૃત્તિ આ મંડળ મારફત ચલાવે તો તેથી ઘણું કામ થઈ શકે તેમ છે. બાદ ઠરાવ પસાર થયો હતો.

ઠરાવ ૮—જે તે યુગની પરિસ્થિતિ અને જરૂરીઆત લક્ષમાં લઈ યુગેયુગે રિવાજો ને રૂઢિઓ બદલાય છે એટલે પ્રેતભોજન, નાતવરા, વરધોડા જેવાં ખર્ચો કમી કરી તેમ જ અનિષ્ટ ને ભારરૂપ ખર્ચ કમી કરી ગુજરાતમાં દર વર્ષે સારા માફા પ્રસંગોએ હળસે રૂપીઆનાં જે દાન કરવામાં આવે છે તેમાંથી કેટલોક ભાગ બચાવી જ્ઞાનપ્રચાર કરનારી પુસ્તકાલયો જેવી ઉપયોગી સંસ્થાઓ માટે ખર્ચાય તેવી રીતે પ્રયત્ન કરવા ગુજરાતની જનતાને આ પરિષદ ભલામણ કરે છે.

દ. મૂ.—શ્રી. નાનુભાઈ બિહારીલાલ દેસાસરી   ટ. આ.—શ્રી. જેઠાલાલ કુંગરજી જોષી.
આ ઠરાવ રજૂ કરતાં શ્રી નાનુભાઈ દેસાસરીએ જણાવ્યું કે, આ ઠરાવ સ બધે સમજૂત આપવાની આજે જરૂર હોયજ નહિ એટલે આપ એને સર્વાનુમતે પસાર કરશો. બાદ શ્રી. જેઠાલાલ જોષીએ એને અનુમોદન આપતાં તે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

બાકીના ઠરાવ ૯, ૧૦, ૧૧ નીચે પ્રમાણે હતા, જે પર જરૂરી વિવેચન થતાં પસાર કરાયા હતા:

ઠરાવ ૯—ન્યાં ન્યાં મ્યુનિસિપાલિટીઓ પુસ્તકાલયો સ્થાપી તેમનો વહીવટ કરતી હોય ત્યાં ત્યાં તેમને પુસ્તકો પાઠાં નહિ આપનાર વાચકો પાસેથી તે પુસ્તકોની કિંમત સ્થાનિક કરવેરાની પેઠે વસૂલ કરવાની સત્તા અપાય તેવી નેગવાઈ સ્થાનિક સ્વરાજ્યના કાયદામાં કરવાની નામદાર મુબંધ સરકારને આ પરિષદ વિનંતિ કરે છે.

દ. મૂ.—શ્રી. છોકભાઈ રતનજી દેસાઈ   ટ. આ.—શ્રી. મંજીલાલ મં. કાશીવાળા
ઠરાવ ૧૦—હિન્દુસ્તાની ભાષા હિન્દની રાષ્ટ્રભાષા સ્વીકારાયલી હોવાથી જે પુસ્તકાલયો ગુજરાતી ભાષા સિવાયની અન્ય ભાષાનાં પુસ્તકો ખરીદતાં હોય તેમને બજેટના સવડ પ્રમાણે હિન્દુસ્તાની ભાષાનાં પણ પુસ્તકો ખરીદવા આ પરિષદ આગ્રહપૂર્વક ભલામણ કરે છે.

દ. મૂ.—શ્રી. જેઠાલાલ કુંગરજી જોષી   ટ. આ.—શ્રી. નાણુલાલ નંદલાલ ચોકસી
ઠરાવ ૧૧—આચાર્ય શ્રી. આનંદશંકર બાપુભાઈ ધ્રુવે પોતાનાં અમૂલ્ય વખતનો ભોગ આપી બીજી પુસ્તકાલય પરિષદનું સૂઝન હાથમાં લઈ પરિષદનું કાર્ય નિર્વિઘ્ને પૂરું કર્યું છે તે બદલ આ પરિષદ તેઓશ્રીનો આભાર માને છે.

દ. મૂ. શ્રી. ગોવિંદભાઈ હાથીલાઈ દેસાઈ   ટ. આ. , રામનારાયણ વિ. યાદવ

ઉપસંહાર—કારાવોતું કાર્ય પૂરું થતાં ચ. બ. ગોવિંદભાઈ દેસાઈએ ઉપસંહાર કરતાં જણાવ્યું કે, આ પરિષદ ભરવામાં ભાઈ આશાભાઈ અને તેમના સહકાર્યકર્તાઓએ ખૂબ મહેનત ઉઠાવી છે, અને એ બધું શ્રી. મોતીભાઈ અમીનની પ્રેરણાને આભારી છે. કાર્યકર્તાઓએ આપણને જરાય કોઈપણ ભતની તકલીફ પડવા દીધી નથી; એટલે અહીં એ બધાનો આભાર માનવો જોઈએ.

અતે આભારદર્શન બાદ પરિષદનું કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું અને સૌ હર્ષનાદો વચ્ચે વીખરાયા હતા.

તમારા વાચનનો વધુ ઉપયોગ

નિયમિત વર્તમાનપત્રો, અઠવાડિક, માસિક યા માસિક આપણા વાંચવામાં આવે છે. આપણને તેમાંથી ઘણું ઘણું જાણવાનું પણ મળે છે. એ વાંચ્યા પછી આપણને કાંઈકે સંગ્રહવાની ઇચ્છા પણ થાય છે. જે વ્યક્તિને આ પ્રકારની હૃદયમાંથી જ જિમ્મિ આવે તે વ્યક્તિને વર્તમાનપત્રની કાપડીઓ સંગ્રહ કરવામાં મજા આવશે તેમ સમજવું. આવા પ્રકારની જિમ્મિ હૃદયમાં ન આવે ત્યાં સુધી આ જાતના શોખમાં જે મહેનત અને ખર્ચ રાખવા જોઈએ તે આવશે નહિ.

વાચન વાંચ્યા પછી આપણને જે તે લેખ યા કાવ્ય સંગ્રહ કરવાની ઇચ્છા થાય તો આપણે તેનો ઉતારો સારા અક્ષરે કારા કાગળ ઉપર કરી લેવો જોઈએ. લેખ યા કાવ્ય જે માસિકમાં હોય અને તે માસિક યા પત્ર આપણી માલિકીનું હોય તો તેનો તેટલો ભાગ કોતરશી યા પીન વડે કાપી લેવો. આમ કાપવામાં ખાસ ધ્યાન એ રાખવું કે કાપલ કરતી વખતે લેખનું વાચન ન કપાય. આમ કાપલ કરવામાં રહે તેવી રીતે તે લેખ કાપવો. ઘણી વખતે એમ પણ બને છે કે તે પત્રમાં જ આવી સગવડ મળે તેટલી જગ્યા હોતી નથી. આવા સંયોજોગમાં લેખ કાપી તેને એક કાગળ ઉપર ચીટકાવી તે આખાથે કાગળને કાપલ કરવો. આમ લેખ યા કાપડીને સંગ્રહ કર્યા પછી તેને વિષયવાર ગોઠવવું આવશ્યક છે. કાવ્યો કાવ્ય-વિભાગમાં મૂકવાં જોઈએ. લેખોમાં પણ આપણને થોડા ભાગે તેમ વિભાગો પાડી ગોઠવવા. આમ ગોઠવણો થયા બાદ તેને સરસ રીતે કાપલ કરવા.

આવો સંગ્રહ કરવાંથી આપણને ઘણા જ ફાયદા થાય છે. ભવિષ્યમાં ઐતિહાસિક તવારીજો મળવા ઉપરાંત કોઈ પણ જાતનાં લખાણ જોવા મળે છે. લેખકે લખવા માટે તેમજ લાખણો તૈયાર કરવા માટે પણ આપણને તેમાંથી સારી સારી વસ્તુઓ મળે છે. આમ આવા સંગ્રહના અનેક લાભો ભવિષ્યમાં થાય છે.

આ જાતના શોખીન બંધુઓ એકબીજાને પોતાના સંગ્રહો વાંચવા આપે. વળી બીજા સભ્યો કેવી રીતે સંગ્રહ કરે છે અને કેવા પ્રકારના લેખો પણ એકત્રિત કરે છે તે પણ આ રીતે જાણવા મળશે. જેઓને આ પ્રકારનો શોખ હોય છે તેઓને આમાં ઘણો જ આનંદ આવે છે, અને આમ આનંદ સાથે જ્ઞાનમાં પણ ઘણો જ વધારો થાય છે.

[“વિદ્યાર્થી” સપ્તાહિકના તા. ૧૬-૧-૩૬ ના અંકમાંથી]

પરિશિષ્ટ ૧

બીજી ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદની

સફળતા ઇચ્છતા કેટલાક સંદેશાઓ

“ શારીરિક અશક્તિને કારણે હાજર નથી રહી શકતો એટલે દૂર રહી પરિષદને ફતેહ મળે એમ ઈશ્વરને પ્રાર્થુ” છું...ગુજરાત અને મહાગુજરાતમાં શાળાવાળાં એકેએક ગામે પુસ્તકાલય સ્થપાય અને ન્યાં વાંચનારા હોય ત્યાં શાળા વિનાનાં ગામેને પણ વાચનાલય અને ફરતા પુસ્તકાલય દ્વારા વાચનનો લાભ મળે તેવી કોઈ વ્યવહાર યોજના થાય અને ફક્ત નિર્દોષ, ઉપયોગી અને શિષ્ટ વાચન આ પુસ્તકાલયો દ્વારા સર્વ કોષ્ટને સારી રીતે મળ્યા કરે અને આ પ્રકારનો કાર્યક્રમ આવતા દશ વર્ષમાં પૂરો થાય એવી અભિલાષા નવું સ્થપનાર ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળ સેવે અને સર્વ જીલ્લાઓ અને તાલુકાઓના સાચા સહકારથી સંપૂર્ણ રીતે પાર ઉતારવા પ્રયત્ન આદરે એવી એ મંડળના કાર્યવાહકોને ભારી વિનંતિ છે. ”

વસો

—સ્વ૦ શ્રી. મોતીલાલ ન. અમીન

*

“ સાર્વત્રિક જ્ઞાનપ્રચારના અને લોકશાહીના આ નવયુગમાં પુસ્તકો અને પુસ્તકાલયોને અતિશય મહત્વનું સ્થાન છે. ગુજરાતમાં એ પ્રવૃત્તિ સધળે ઠેકાણે વ્યવસ્થિત થાય એ આવશ્યક છે. આપની પ્રવૃત્તિઓ સફળ થાઓ એવી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના છે. ”

અમદાવાદ

—શ્રી. ગણેશ વાસુદેવ આવલંકર
(મુંબઈ ધારાસભાના સ્પીકર)

*

“ ન્યાં પ્રમુખપદે આચાર્યશ્રી આનંદશંકરભાઈ છે અને ન્યાં શ્રી. રામનારાયણભાઈને હાથે પ્રદર્શનની ઉદ્ઘાટનક્રિયા છે ત્યાં આવવાનું મન થઈ નય છે; પણ નીકળી શકાવું નથી તો માફ કરશો. પુસ્તકાલય એ એક મૂળો સંતસમૂહ છે. થોડા વખત પહેલાં કાશીમાં સાધુઓનો મેળો થયો હતો. પુસ્તકાલય પરિષદ એ પણ એક એવો મેળો છે. એના કામકાજને હું ફતેહ ઇચ્છું છું. ”

રાજકોટ

—શ્રી. ગિણુભાઈ બધેકા

*

“ ગુજરાતનાં બધાં ગામે અને શહેરોમાં પુસ્તકાલયો સ્થાપી જો જનતાને શિષ્ટ વાચન પર પાડી શકાય તો કેવું સારું ? આશા છે કે પરિષદનું કામ યશસ્વી અને સફળ નીવડશે. ”

સુરત

—શ્રી. નન્દનાથ કે. દીક્ષિત

*

“ આપણા દેશમાં નિરક્ષરતાનિવારણની સાથે સાથે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને પણ વિરાટ પાયા ઉપર વિકસાવવાની જરૂર છે. કેમકે ગ્રામડાંઓમાં ધતર વાચનની સગવડને અભાવે

થોડું ધણું લાગેલાઓનું લાગુતર પણ સાવ હુતપ્રાય બની ગય છે અથવા સહી કરવાની તાકાત પૂરતું મર્યાદિત યદ્ય જાય છે—સહી કરવાની તાકાતરૂપે જ અવશિષ્ટ રહે છે. શિક્ષણના પ્રચાર સાથે વાચનાલયો ને પુસ્તકાલયોની સ્થાપના ગામેગામે ન થાય તો શિક્ષણનો મૂળભૂત હેતુ માર્યો જવાની સંભાવના ઉભી થાય છે. એટલે જ ગુજરાતનું એક પણ ગામડું વાચનાલય—પુસ્તકાલય વિનાનું ન રહે એમ કરવાની રાજ્યતંત્ર તથા પ્રજાસેવકોની સ્પષ્ટ દરજ છે. ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ, આ કાર્ય માટે જોષ્ટિય અનુકૂળ વાતાવરણ નીપજવવામાં યશસ્વી બનશે એ વિશે મને શંકા નથી. શ્રી. મોતીલાલ અમીન જેવા એ વિષયના પ્રતિકરૂપ યદ્ય પડેલા પુરુષે જ્યારે એ કામ હાથ ઉપર લીધું છે ત્યારે યશનિષ્પત્તિ કેવળ નિર્માણ છે. મારાથી બની શકે તેવી ને તેટલી મદદ કરવા માટે હું પણ ઇતેજર છું ને તત્પર રહીશ.

સુરત

—શ્રી. નટવરલાલ વીમાવાળા

*

“ આ અધિવેશન સંબંધીનો કાર્યક્રમ ઘણો સારો યોજાયો છે, અને ખાસ કરીને પુસ્તકાલયપ્રદર્શનની યોજના અને વિભાગો નવીન પદ્ધતિવાળાં હોય ધણાં આકર્ષક તથા ઉપયોગી નીવડે એવાં છે. આ બદલ કાર્યકરોને ધન્યવાદ ઘટે છે પરિષદ અધિવેશનનું સર્વ કાર્ય સંપૂર્ણ રીતે ક્ષેત્રમંદ થાયો અને તેના કાર્યથી ગુજરાતને અનેક રીતે લાભ થતો રહે એવી મારી શુભેચ્છા હોય પરમાત્માને તેમાં સહાય આપવા નમ્ર પ્રાર્થના છે.”

મુંબાઈ

—શ્રી. હજનલાલ ઠાકોરદાસ મોદી

*

“ પરિષદ તરફ મારી સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ છે અને તેને પૂર્ણ સફળતા ઇચ્છું છું. ગામડાંને અક્ષરજ્ઞાન પહેલાં ઉપયોગી બોધક અને રંજક જ્ઞાનની જરૂર છે, જેથી તેમની આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો થાય, ઉત્પન્ન વધે અને ખર્ચ ઘટે એજ ઉપાય છે. અને તેવા જ્ઞાન અને વાચનની જરૂર છે. ત્રીજી પત્રિકાના જવાબમાં લખેલા મારા કાગળ પ્રમાણે તેને ત્રાયક પ્રકાશનો નથી. તે ખાસ સંસ્થા દ્વારા તૈયાર કરાવવાની બને તો યોજના કરાય અને તેમ ન બને તો અમદાવાદ સાહિત્ય પરિષદ વાર્ષિક સમાલોચના કરે છે તે વખતે ગામડાંને ઉપયોગી પ્રકાશનની યાદી પણ તૈયાર કરે અને તેમાંથી પુસ્તકાલય મંડળ પસંદગી કરે, તો પણ ચાલે.”

અમદાવાદ

—શ્રી. ચિમનલાલ દ. કવિ

*

“ ત્યાંનો અમૂલ્ય લાભ નહિ લઈ શકું. છતાં મૂળ ચરોતરના જ વતની તરીકે મને જે કાંઈ સેવા પરિપક્વના સક્રિય કાર્યને અંગે સોંપાશે તે યથાશક્તિ આદા કરીશ.”

અમદાવાદ

—શ્રી. કેશવ હ. શેઠ

*

“ આખા ગુજરાતમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને ક્ષેત્ર મળી દરેક ગામડે ગામડે પણ એ પ્રવૃત્તિ ફૂલી-ફાલીને જનતાનું લહું કરો એવી મુજ કમતરીન યાચકની પ્રાર્થના તે મહાન પ્રભુ કૃપાભૂત કરો.

ગણદેવી

—શ્રી. કાવસજી એલજી ગણદેવિયા

*

“ (૧) પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ જેટલી શુજરાત (Proper)માં લોકપ્રિય અને લોક-
ભોગ્ય છે તેટલી કાઠિયાવાડમાં નથી, જેથી કાઠિયાવાડમાં પણ તે પ્રવૃત્તિમાં સૌરાષ્ટ્રવાસીઓ
રસ લેતાં થાય તે માટે કાઠિયાવાડનાં કેન્દ્રસ્થળો-રાજકોટ, ભાવનગર, અમરેલી પૈકી-એક
સ્થળે શાખા ખોલી પ્રચાર કરવાનું રાખવું. (૨) બની શકે તો હવે પછીનું સંમેલન આ
બાલુ ભરાય તેવી યોજના કરવી. (૩) શુજરાત પુસ્તકાલય ભડોળ જેવી એક સંસ્થા ઊભી
કરી કાઠિયાવાડનાં નાનાં મોટાં ગામોને વાચનાલયનો લાભ મળે તે ખાતર સરતાં પુસ્તકોની
યોજના હાથ ધરવી. (૪) આ બાલુ કામ કરવા માટે મને કંઈ સોંપવામાં આવશે તો હું
મારાથી બનતું કરી બનતી સેવા કરીશ. ”

રાજકોટ

—શ્રી હરખચંદ જેઠાભાઈ ખંડરિયા

“ જનતા સમસ્તમાં જ્ઞાનદીપ પ્રકટાવવા માટેનું સમર્થ અને સબલ સાધન પુસ્તક-
કાલય છે. અને તેથી આ પ્રવૃત્તિના વિકાસ અને વિસ્તાર માટે જે જે પ્રયાસો થાય તેમાં
સાથ આપવો એ પ્રત્યેક સંસ્કારી વ્યક્તિની ફરજ છે...અત્યારે જ્યારે શુજરાતે આ પ્રશ્ન
ઉપાડી લીધો છે, ત્યારે શ્રી, પુરુષો, બાળકો અને ગ્રામજનતા સમસ્ત વાંચતી વિચારતી અને
સહયોગી જીવનમાં ઉતારતી યથ જગ્ય એવું ઇચ્છું છું. શ્રી. મોતીભાઈ જેવા જ્ઞાનર્ષિએ જે
કારણે બેખ લીધો છે એ કાર્ય સફળ થવાનું જ. પરિપદની કાર્યવાહી સફળ થાય એમાં ઇતિ-
કર્તવ્યતા નથી, પરિપદ પછીનું ઘેર ઘેર જ્ઞાનદીપ પ્રકટાવવાનું કાર્ય સફળ થાય એમ ઇચ્છું છું.

અમરેલી

—રાજરત્ન પ્રતાપરાય ગિરધરલાલ મહેતા

“ નામદાર ખેર સાહેબ, સાક્ષરચિરોમણિ આનન્દશંકરભાઈ તથા શ્રી. રામનારાયણ-
ભાઈ જેવાના વિચારોના લાભ જે અધિવેશનને મળનાર છે તેની ફતેહની મને ખાતરી છે.
આપણા સમયમાં પ્રજાઘડતરમાં યથોની જોડાજોડ વર્તમાનપત્રો માસિકો અને પત્રિકા-
ઓના કાળો ધોધમુખે વહી રહ્યો છે. વિસ્તારની સાથે તેમની ગંભીર જવાબદારીની કક્ષા
ઉંચી થતી ચાલે અને કમાણીની દૃષ્ટિ મુકાબલે ગૌણ બની વિચાર કેળવવાની દૃષ્ટિ
પ્રાધાન્ય ભોગવે એવી વ્યવસ્થાની આવશ્યકતા ઉભી થવા લાગી છે. હિન્દની પ્રજા મુખ્યત્વે
ગામડામાં વસે છે. ભાષા, વિષય અને સમાજોચ્ચના તેને અનુલક્ષીને અને તેને અનુકૂળ હોય
એ પણ જરૂરનું છે. વાચનની ભલામણ કરનારે તે વિશુદ્ધ સ્વરૂપે પૂરું પડે અને અયોગ્ય
વાચન દ્વારા પ્રજાનું મન માંદું ન પડે અથવા પડતું અટકે તેવા જ્ઞાનામૃત માટેના ‘સેનિટરી
ઇન્સ્પેક્ટરો’ની જવાબદારી પરિપદ સ્વીકારે એવી ખારી વિનંતિ છે.”

ધંધુકા

—શ્રી. ઇશ્વરલાલ કાળીદાસ વ્યાસ (એમ. એલ. એ.)

“ અનિચાર્ય રોકાણને લીધે હું આવી સક્ષીય નહિ તે માટે દિલગીર છું. પરિપદને
સંપૂર્ણ ફતેહ ઇચ્છું છું. ”

અમદાવાદ

—લેડી વિદ્યાગૌરી નીલકંઠ

“ આપના પ્રયાસો ભારે અને પ્રશંસાપાત્ર છે. વ્યક્તિઓની પસંદગીની તો વાત જ
શી ? પરિપદને હરેક ફતેહ ઇચ્છું છું. ”

અમરેલી

—શ્રી. કરસનદાસ જ. ચિતલિયા

“ પરિષદને હું સંપૂર્ણપણે ફતેહ મચ્છું છું. આવાં પુસ્તકાલયોના પ્રદર્શનોથી સમાજને સાહિત્ય તરફ રુચિ ઉત્પન્ન થાય છે ને તેથી આવાં પ્રદર્શનો સમાજને ધણાં જ ઉપયોગી છે.”
હિંમતનગર ડાયરેક્ટર એન્ડ પબ્લિક ઈન્ફર્મેશન ઈડર રોડ

*

“ Hearty wishes success conference remitting reward
library selection ” (તારથી)

આલિયર

—સર મનુભાઈ મહેતા

*

“ Hearty greetings from Bengal ” (તારથી)

કલકત્તા

—મુનીન્દ્રદેવ રાય

પ્રમુખ, અંગલ પુસ્તકાલય મંડળ

*

“ Heartiest wishes for Parishad. Gujarat is greatly indebted to Motibhai Saheb for this ” (તારથી)

પૂના

—પ્રો. જયશંકર વિ. ત્રિવેદી

*

“ Wish the conference every success it deserves. ”

હેરાબાદ

—આનુ બહમનજી હીરજી ખુરશેહ

મંત્રી, ડા. ન. યાદગીરી મંડળ

*

“ I wish the conference a great success and I fervently hope that in course of time your deliberations and decisions will make each Gujarati a literate and enable each village in Gujarat to boast of a library. ”

લાહોર

—અંધપાલ, પંજાબ યુનિવર્સિટી લાયબ્રેરી

*

“ I wish a greart success to the Library conference. ”

લાહોર

તંત્રી, એડર્ન લાયબ્રેરિયન

*

“ I wish your conference every success and trust that it will help in accelerating progress of general education of the masses—especially those of rural areas. ”

પૂના

—એસ. આર. ભાગવત

પ્રમુખ, મુંબાઈ ઇલાકા પ્રૌઢ શિક્ષણ બોર્ડ

*

“ We send our greetings to the Gujarat Library conference and good wishes for the continued success of your association. ”

લખનૌ

—અંધપાલો, લખનૌ યુનિવર્સિટી

—કુ—

પરિશિષ્ટ ૨

પુસ્તકાલય પ્રદર્શનમાં પ્રદર્શિત સામયિકા

નામ	તંત્રી	સ્થળ	વર્ષ	લવાજમ
-----	--------	------	------	-------

દૈનિક

મુંબાઈ સમાચાર	સોરાબજી પાલનજી કાપડીઆ	મુંબાઈ	૧૨૦	૨૫-૦-૦
જામે જમશેદ	અરદેશર શ્રીરાજશા મર્ઝબાન	"	૧૦૭	૩૦-૦-૦
જન્મભૂમિ	શામળદાસ ગાંધી	"	૫	૨૩-૦-૦
હિન્દુસ્તાન અને પ્રજામિત્ર	રવિશંકર વિ. મહેતા	"	૨૫	૧૨-૦-૦
સત્યમિત્ર	જયન્તિલાલ હાથીભાઈ અમીન	"	૧	
ગુજરાત સમાચાર	ધન્વદત્ત જી. ઠાકોર	અમદાવાદ	૮	૧૪-૮-૦
સંદેશ	નંદલાલ યુનીલાલ ખોડીવાળા	"	૧૬	૧૪-૬-૦
રોજગર	સુદેભાન ઇબ્રાહીમ છાપખાનાવાલા	"	૧	૫-૦-૦
સિંધસેવક	ભદ્રશંકર મંગરામ ભટ્ટ	કરાંચી	૩	૧૦-૦-૦
દેશબંધુ	ચંદ્રકાન્ત છોટુભાઈ દેસાઈ	સુરત	૯	

અર્ધસાપ્તાહિક

હિન્દુસમાજ	મૂળશંકર જલદજી વ્યાસ	કરાંચી	૧૨	૨-૦-૦
ભારત	રામચન્દ્ર જી. ભટ્ટ	વડોદરા	૪	૫-૦-૦

સાપ્તાહિક

મુંબાઈ સમાચાર	સોરાબજી પાલનજી કાપડીઆ	મુંબાઈ	૧૮	૭-૦-૦
કેસરી હિન્દ	ધરાકશા આર. હીરજીભેહેરીન	"	૫૮	૧૫-૦-૦
નવપ્રકાશ	ચંદુલાલ જોડાલાલ વ્યાસ	"	૨	૨-૮-૦
રવિવાર	ઉપકાન્ત જી. પંડ્યા	"	૧૩	૪-૦-૦
પ્રજામિત્ર કેસરી	સીતારામ જી. શર્મા	"	૨૫	૪-૦-૦
ગુજરાતી પંચ	સોમાલાલ મંગળદાસ શાહ	અમદાવાદ	૩૮	૪-૦-૦
પ્રજાબંધુ	ધન્વદત્ત બળવંતરાય ઠાકોર	"	૪૨	૪-૦-૦
નવસોરોજી	કકલભાઈ કોઠારી	"	૩	૫-૦-૦
દીન	નીઝામુદ્દીન એ. કુરેશી	"	૧૪	૪-૦-૦
જૈનજ્યોતિ	ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ	"	૮	૪-૦-૦
કોમશિંયલ ન્યુસ	નટવરલાલ દેસાઈ	"	૭	૩-૦-૦
જૈન પ્રવચન	ચંદુલાલ મોતીલાલ નવાબ	"	૧૦	૩-૧૨-૦
ધર્મમંગલા	નગીનદાસ પુ. સંઘવી	"	૧૨	૧-૮-૦
વિદ્યાર્થી	ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ	"	૦	૩-૦-૦
આશમ	નંદલાલ યુનીલાલ ખોડીવાળા	"	૮	૪-૮-૦

નવરોઝ	ઇ. એન. કાંગા	કલકત્તા	૨૨.	૪-૮-૦
પ્રતાપ	કાળીદાસ કૃપાયંકર શેલત	સુરત	૧૩	૩-૦-૦
લોકવાણી	ધ્રુવરલાલ ઇચ્છારામ દેસાઈ	"	૫	૩-૮-૦
દોડિયો	નટવરલાલ એમ. વિભાવાળા	"	૩	૩-૧૨-૦
સ્ત્રીશક્તિ	ધ્રુવરલાલ વિભાવાળા	"	૧૫	૫-૦-૦
નવયુગરાત	ચિમનલાલ મંગનલાલ ડાકટર	વડોદરા	૧૭	૪-૦-૦
સયાજીવિજય	માણેકલાલ ડાકટર	"	૪૬	૪-૦-૦
આર્યસંદેશ	નાગજીભાઈ આર્ય	"	૩	૪-૦-૦
ખેડાવર્તમાન	સોમચંદ પાનાચંદ શાહ	ખેડા	૭૯	૩-૦-૦
કર્મભૂમિ	વિદુલદાસ ના. પટેલ	"	૧	૩-૦-૦
યુગરાત ટાઇમ્સ	માણેકલાલ હરજીવન શાહ	નડીઆદ	૧૩	૨-૦-૦
આર્યપ્રકાશ	માયાશંકર રામા	આણંદ	૩૫	૪-૦-૦
લોકાણ હિતેચ્છુ	લાલજી નાગજી ગણુગા	રાજકોટ	૨૪	૪-૮-૦
ફલજાળ	ઝવેરચંદ મેઘાણી	રાણપુર	૪	૫-૦-૦
મહાયુગરાત	ભદ્રશંકર મંજારામ ભટ્ટ	કરાંચી	૬	૪-૦-૦
હરિજનબંધુ	ચંદ્રશંકર પ્રાણશંકર શુક્લ	પુના	૬	૪-૦-૦

પાક્ષિક

ખેડત	નટવરલાલ દવે	આણંદ	૧	૧-૦-૦
ગાડીવ	નટવરલાલ વીમાવાળા	સુરત	૧૨	૫-૦-૦
કડીમા ક્ષત્રિય પ્રકાશ	દેવરાગ ડાલાભાઈ	અમદાવાદ	૮	૪-૦-૦
સમયધર્મ	જ્યોતિલાલ ક. પંડ્યા	સોનગઢ	૭	૨-૮-૦
જ્યોતિર્ધર	ગદુલાલ ગો. ધ્રુવ	અમદાવાદ	૨	૩-૦-૦

માસિકો

આરોગ્યપત્રિકા	શંકરલાલ પાનાચંદ શાહ	અમદાવાદ	૧૧	
કિશોર	રણછોડજી કેસુરભાઈ મિસ્ત્રી	"	૪	૪-૦-૦
કુમાર	રવિશંકર રાવળ	"	૧૫	૬-૦-૦
અઝાયતામિત્ર	કેશવ હ. શેઠ	"	૨૫	
અિરતી બંધુ	ડાહ્યુ. જી. મલ્લીગન	"	૬	૧-૦-૦
ગીતા	શિવપ્રસાદ પી. મહેતા	"	૩	૨-૦-૦
જૈન શિક્ષણ પત્રિકા	ધીરજલાલ ટો. શાહ	"	૪	૧-૦-૦
ત્રિવેદી મેવાડા વર્તમાન	જેઠાનંદ સુનીલાલ ભટ્ટ	"	૮	૧-૦-૦
નાગરજ્યોતિ	ડાલાભાઈ મહેતા	"	૮	૨-૦-૦
નાથી આજણ હિતેચ્છુ	મોહનલાલ અંબારામ મારેખ	"	૧૭	૨-૦-૦
નિઝામ	નિઝામુદ્દીન એ. કુરેશી	"	૪	૧-૪-૦
પચિની	વાડીલાલ શાહ	"	૨	૪-૦-૦
પંચાલદીપક	શિવરામ રમનાથદાસ પંચાલ	"	૧૧	૧-૦-૦
પ્રજ્ઞપતિ	જીવન ગ. પ્રજ્ઞપતિ	"	૧૭	૨-૦-૦
પ્રસ્થાન	મણિહોડજી કેસુરભાઈ મિસ્ત્રી	"	૧૪	૫-૦-૦
બાલસખા	હિમતલાલ યુ. શાહ	"	૨	૩-૦-૦
ભટ્ટભારકર	સુનીલાલ પુ. આરોહ	"	૧૮	૨-૮-૦

ત્રીમાળી શુભેચ્છક	ત્રંબકલાલ શિવરાંકર ત્રિવેદી	અમદાવાદ	૨૦	૨-૦-૦
મોદેન્દુ	ભક્તિપ્રસાદ ત્રિવેદી	"	૧૦	૧-૮-૦
મોક્ષપત્રિકા	રામરાંકર મોનજી ભટ્ટ	"	૧૯	૨-૪-૦
રાયકા પ્રકાશ	રામજીભાઈ રામસિંહજી રાયકા	"	૧	૧-૦-૦
વાળંદ વિકાસ	મોહનલાલ મૂ. વાળંદ	"	૧	૨-૦-૦
વિશ્વકર્માબન્ધુ	મોતીલાલ બી. કમોજીઆ	"	૧૧	૧-૪-૦
વૈવકલપતરુ	રવિરાંકર જટારાંકર ત્રિવેદી	"	૪૩	૩-૦-૦
શુજરાત શાળાપત્ર	એચ. ડી. ધોધારી	"	૭૭	૧-૮-૦
સર્વોદય	ગુલઝારીલાલ નંદા	"	૩	૧-૦-૦
સુવાસ	રાશિકાન્ત ત્રિજીવનદાસ શાહ	"	૧	૩-૩-૦
શુદ્ધાદિત	વસંતરામ હરિદ્રુષ્ય શાસ્ત્રી	"	૧૩	૨-૦-૦
સ્ત્રીબોધ	જીવનલાલ અ. મહેતા	"	૮૨	૪-૦-૦
ગુણસુંદરી	પ્રેમલીલા મહેતા	પંડોરસ	૧૬	૪-૬-૦
આમજીવન	સેવકલાલ દ. પરીખ	"	૯	૨-૦-૦
પુસ્તકાલય	નાનાભાઈ ચં. દીવાનજી	"	૧૩	૩-૮-૦
પ્રચારક	ચંદ્રમણિ મોતીલાલ	"	૧૨	૨-૦-૦
પ્રજ્ઞમંડળ	પ્રાણુલાલ ઠા. મુનશી	"	૬	૧-૮-૦
બાળક	ભીખાભાઈ પુ. બ્યાસ	"	૧૭	૨-૦-૦
બ્રહ્મચારિણી	સીતાકુમારી	"	૫	
બ્યાયામ	ધો. ના. વિદ્યાસ	"	૨૩	૨-૮-૦
ચારદા	ગોકુળદાસ રાયચુરા	"	૧૫	૬-૦-૦
સ્કલિટવીર	શુણ્વંતરાય મ. ભટ્ટ	"	૮	૧-૮-૦
સર્વોદાર	ભીખાલાલ બી. કપાસી	"		
અનાવીલ જગત	બળવંતરાય મ. દેસાઈ	મુરત	૫	૨-૬-૦
અનાવીલ પોકાર	મણિભાઈ ડાહ્યાભાઈ	"	૧૬	૨-૦-૦
કમર	મહમુદ હિસમાન	"	૯	૩-૦-૦
ખેડૂત ખેતી સહકાર	નીલકુમાર શુક્લ	"	૫	૨-૦-૦
દશનામ ગોરવામી	દુસિંહગિરિ મણિગિરિ મહેતા	"	૪	૨-૦-૦
દીપક	ડી. ડી. વેરા	"	૧	
નૂતન શિક્ષણ	હરભાઈ ત્રિવેદી	"	૪	૨-૦-૦
બાળવાડી	મિસ એલ. એફ. ઓર્ટીન	"	૧૧	૧-૦-૦
મહિલાબૂણ	કમળાબેન પ્રજુસંકર બ્યાસ	"	૧૭	૨-૦-૦
વિશ્વન્યાયિ	પ્રજુસંકર નરસેરામ બ્યાસ	"	૧૮	૩-૦-૦
સમાજશિક્ષક	લીમભાઈ નારણજી નાયક	નવસારી	૬	૨-૦-૦
ઉન્નતિ	ત્રિજીવન કે. વિલાસી	મુંબઈ	૪	૧-૦-૦
કચ્છી દશા એક્ષનાલપ્રકાશ	કુંભકાન્ત ડી. ભટ્ટ	"	૧૫	૨-૦-૦
કિરમત	ઉપાકાન્ત જે. પ્રંડ્યા,	"	૨	૧-૮-૦
કિસ્મત	બી. એલ. દેસાઈ	"	૩	૨-૮-૦
પ્રજ્ઞપતિ પ્રકાશ	ડાહ્યાભાઈ આણંદજી ચાવડા	"	૪	૧-૦-૦
ભાડીઆ મુવક	કુંગરસિંહ હરિદાસ દગાઈ	"	૯	૨-૮-૦
ભિષગવિદ્યાસ	ગંગાધર શાસ્ત્રી ગુણે	"	૧	૨-૦-૦
રવિવાર	ઉપાકાન્ત જે. પ્રંડ્યા	"	૧૩	૪-૦-૦
ચેષ્ટી	સી. મણિબેન વિશ્વાસ	"	૧	
દિન્દો માહિક	મિસ બાઈઆઈ લીમજીભાઈ	મુંબઈ	૫૦	૭-૦-૦

વેપાર	કાન્તિલાલ જી. મહેતા	મુંબઈ	૧	૬-૦-૦
ખેતીવાડી વિજ્ઞાન	મગનલાલ દેસાઈ	લીમડી	૨૭	૨-૮-૦
બાલવાચન	વલ્લભજી સુન્દરજી કવિ	રાજકોટ	૨	૨-૦-૦
સુધા	કેશવલાલ જશરાજ પોરબ	"	૧૧	૨-૦-૦
પ્રણામી ધર્મપત્રિકા	કૃષ્ણદાસ શર્મા	જામનગર	૧૦	૨-૦-૦
આત્માનંદપ્રકાશ	શ્રી જૈન આત્માનંદ સલા	ભાવનગર	૩૬	...
ઔદીચપ્રકાશ	નારાયણ ગોવર્ધનરામ કેળસારકર	"	૧૮	૨-૦-૦
જૈનધર્મપ્રકાશ	જૈનધર્મપ્રચારક સલા	"	૫૪	...
ક્ષત્રિયમિત્ર	ધીરસિંહ બહેરાલાઈ ગોહિલ	"	૭	૩-૦-૦
મોઢ મહોદય	પરીખ ભીખાલાઈ ગોપાળજી	"	૨૨	૧-૧૩-૦
ઉર્મિ	ધ્રુવરલાલ દવે	રાણપુર	૮	૫-૦-૦
નવરચના	ભારતી સાહિત્ય સંઘ	"	૩	૨-૨-૦
નવચેતન	ચંપશી વિકલદાસ ઉદેશી	કલકત્તા	૧૭	૬-૧૦-૦
ખેતીવાડી	અંબાલાલ એમ. પટેલ	આણંદ	૪	૨-૦-૦
ચરોતર	મોતીલાઈ નરસીલાઈ અમીન	"	૮	૧-૦-૦
પાટીદાર	નરસિંહલાઈ ધ્રુવરલાઈ પટેલ	"	૧૬	૨-૦-૦
બાલમિત્ર	રા. પટેલ અને સો. ભાવસાર	"	૧૬	૪-૦-૦
યુવક	ચુ. શાહ ને મો. પટેલ	વડોદરા	૯	૧-૮-૦
શ્રીમાળા હિતેચ્છુ	લક્ષ્મીશંકર કાશીરામ ઝોઝા	મહુવા (કાઠી.)	૮	૨-૦-૦
શ્રીમાળા અનુદય	રતિલાલ જટારાંકર ત્રિવેદી	"	૨૭	૨-૪-૦
આમસેવા	સોમાલાલ ઇગનલાલ મહેતા	ઉનાવા	૩	૩-૦-૦
નાગરખંડુ	દાલાઈ "અંબાઈદાસ" પટેલ	"	૨	૨-૦-૦
ભરૂચ સહકાર સમાચાર	વેણીદાસ ઉગ્રમદાસ પટેલ	ભરૂચ	૯	૧-૮-૦
લોકોદય	ગણપતસિંહ વર્મા	કઠી	૩	૧-૮-૦
સ્વરિતક	ભીખાલાઈ પુ. વ્યાસ	દોલ્લી	૪	૨-૮-૦
બાળક		ગોધરા	૧૭	૨-૦-૦

દ્વિમાસિક

બાળખેડાવાળ	મણિલાલ દેવશંકર પંડ્યા	અમદાવાદ	૮	૧-૮-૦
સમસ્ત લાઝમિત્ર	હિરાલાલ રણછોડદાસ મુનીમ	મુંબઈ	૧૭	૨-૦-૦
જનસેવા	ચન્દ્રકાન્ત મ. પરીખ	કપડવાણ	૧	

ત્રિમાસિક

કેળવણીકાર	શાન્તિલાલ એસ. ઠાકર	નડીઆદ	૧	
દેશીશાળ્ય	જયંતીલાલ મોરારજી મહેતા	"	૧૧	
ગુણજ્યોતિ	દા. નં. હાઈરકલ	આણંદ	૨	૦-૮-૦
સૌરાષ્ટ્ર શિક્ષક	ભગવાનજી કલ્યાણ કચેચા	રાજકોટ	૧૨	૧-૮-૦
વિલાસ	મિસ હીરજી યુરશેદ	હેઢરાબાદ	૨૧	૧-૦-૦
માનસી	વિજયરાય વૈદ્ય	ભાવનગર	૩	૫-૦-૦
કેળવણીપ્રકાશ	મીસ ઇ. એમ. વિલ્સન	સુરત	૧૦	૦-૮-૦
કાર્યસ ગુ. સલા	અંબાલાલ જી. જાની	મુંબઈ	૩	૩-૦-૦
સુદ્ધિપ્રકાશ	રસિકલાલ છો. પરીખ	અમદાવાદ		૧-૮-૦
વસન્ત	ડા. આનંદશંકર બા. ધ્રુવ	"	૩૭	૨-૮-૦

ચારમાસિક

કુસુમ	ડા. જી. મો. ઝોઝા	પુના		૧-૦-૦
-------	------------------	------	--	-------

પરિશિષ્ટ ૩

નીચે ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ આણુંદનો

આવકે જવકનો હિસાબ

જ

ક

૧૦૯-૦-૦ સ્વાગત સલામત શી
૧૦૦-૦-૦ સર મનુભાઈ નંદશંકર મહેતા
તરફથી-સારાં પુસ્તકોની યાદી-
ઓ માટે
૨૬-૪-૦ ભોજન પાસના
૫-૦-૦ દાન
૩૩૧-૧૦-૩ ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી
તરફથી મદદના
૫૭૧-૧૪-૩

૧૨૬-૧-૦ જામખણી ખર્ચ
૧૬૯-૧૫-૩ સારાં પુસ્તકોની યાદીઓ
૨૯-૬-૦ ઇનામ
૧૪૦-૯-૩ જામખણી
૧૬૯-૧૫-૩
૯૮-૧૪-૦ ભોજનખર્ચ
૧-૮-૦ ભોજન પાસની
જામખણી
૯૨-૬-૦ ભોજન
૪૫-૩-૦ પોરટેજ
૧૫-૦-૦ લાઉડ રીપીકર
૮-૦-૦ દીવાખતી
૧૪-૧૪-૦ પરચુરણ
૧૫-૦-૦ અનામત જમી
૬૧-૧૪-૦ ભવિષ્યના ખર્ચ માટે પગાર
૪૫-૦-૦ કારકૂનને
૧૬-૧૪-૦ રવખસેવકોને
ખર્ચના
૪-૧૫-૯ રટેશનરી
૧૭-૧-૩ ગાડીભાડા વગેરે ખાતે
૧૩-૧૨-૯ રેલવે ભાડું
૧-૧-૦ ઘોડાગાડી
૨-૩-૬ ગૂરના
૧૭-૧-૩
૫૭૧-૧૪-૩

આશાભાઈ નરસિંહભાઈ પટેલ

મંત્રી, નીચે ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ

૦/૦ ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી, આણુંદ

કલોલ મહાલ બીજી પુસ્તકાલય પરિષદ

સુદર પરિષદ તા. ૪-૧૨-૩૮ નારોજ રાંચરડા સુકામે શાળાના યોગાનમાં, મહેસાણા પ્રાંત સુધા સાહેબના પ્રમુખપદે મળી હતી, જે પ્રસંગે ગામના સંભાવિત જનો ઉપરાંત કેડી વિભાગ શાળાધિકારી મે. રા. રા. સુનીભાઈ સાહેબ, પુસ્તકાલય ખાતાના મે. રા. રા. મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ સાહેબ, કેડી વિભાગ નાયબ સુધા મે. રા. રા. તાવડે સાહેબ, વહીવટદાર મે. દેસાઈ સાં, તાલુકા ફોજદાર ચૌહાણ સાં, તેમજ તજવીજદાર મૂળશંકરભાઈ વગેરે હાજર હતા. સભામાં આશરે ચારસો-પાંચસો માણસોની હાજરી હતી. બહેનોની હાજરી પણ પ્રમાણમાં ઠીક ઠીક હતી.

શરૂઆતમાં સ્વાગતપ્રમુખનું બાપણ શાળાના મુ. શિ. ચંદુલાલે વાંચી સંભળાવ્યું હતું, જેમાં ગામની ઐતિહાસિકતા તથા અન્ય વિવેચન કર્યું હતું.

બાદ પ્રમુખશ્રીની વરણી થતાં તેઓ સાહેબે પ્રેરક વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. જેમાં તેમણે જણાવ્યું કે, વડોદરા રાજ્ય કેળવણી પાછળ હજારો રૂપિયા ખર્ચે છે. તેને સાર્થક કરવાની ખાતર પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ ખાસ અગત્યની છે, અને તે માટે રાજ્ય તરફથી સારા પ્રમાણમાં ખર્ચ થાય છે, આ પ્રવૃત્તિમાં લોકોને પણ પોતાનો હિસ્સો આપવાનો હોય છે. એટલે લગ્ન જેવા આનંદના પ્રસંગોએ પુસ્તકાલયને દાન આપવું જોઈએ, બીજા પ્રસંગોએ પણ દાન આપવાનું જુલુવું જોઈએ નહિ. થોડાક પૈસામાં વધારે વાંચવાનું મળે એવી એક સહકારી યોજના પણ વિચારવા જેવી છે, ચાર પાંચ ગામોનું જૂથ બાંધી અરસપરસ માસિકો, અને પુસ્તકો વાંચવા મળે તેવી યોજના વિચારવી જોઈએ, અને દરેક ગામ જુદાં જુદાં પુસ્તકો મંગાવે, આથી આખા જૂથમાં અરસપરસ નવાં નવાં પુસ્તકો વાંચવાનાં મળે. છેવટમાં ગામડાંએ પ્રેમથી રહેવું જોઈએ, કુસંપને દૂર કરવો જોઈએ, સત્યને છોડવું ન જોઈએ, એકબીજાને મદદ કરવી જોઈએ વગેરે જે શિક્ષણના આદેશો છે તે આ પુસ્તકાલયો દ્વારા પાર પડે એવી આશા વ્યક્ત કરી હતી.

ત્યારપછી ચંદ-પૂર્વરાજ અને પ્રતાપ-માનસિંહના સંવાદો થયા હતા. બાદ મહાલમંડળના મંત્રી શ્રી. માણેકલાલ શાહે નિવેદન વાંચી સંભળાવ્યું હતું. તેનો સારભાગ આ પ્રમાણે છે:

સને ૧૯૩૫ માં પહેલી મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદ નારદીપુર સુકામે મળી હતી. તે આજે રાંચરડા ગામના ભાઈઓના આમંત્રણથી તાલુકાના દૂરના ખુણામાં પરિષદ ભરવા ભાગ્યશાળી થયા છીએ. કલોલ મહાલમાં શાળાવાળાં ૫૦ ગામો પૈકી પુસ્તકાલયો ૪૭ ગામોમાં ઉઘડ્યાં છે, અને પલાસણામાં ચાલુ સાલે પુસ્તકાલય ઉઘડે છે; માત્ર ૬ ગામ બાકી રહે છે. મહાલનાં ગ્રામપુસ્તકાલયોમાં ૨૬૩૨૨ પુસ્તકો છે, તેમાં ગત વર્ષમાં ૪૪૧૭ વાચકોએ ૧૬૧૫૬ પુસ્તકો વાંચ્યાં છે. બાકી ૬ ગામ શાળાવાળાં પણ પુસ્તકાલય વિનાનાં છે. ત્યાં પુસ્તકોની પેટીસહ વાચનાલયો ખોલેલાં છે.

બાદ મંત્રીએ પરિષદને સફળતા ઇચ્છતા આવેલા સંદેશ વાંચ્યા હતા. ત્યારપછી બાળાઓનો સુંદર ગરબો ગવાયો હતો.

ઠરાવો

તે પછી ઠરાવોનું કામકાજ હાથ પર લેવાતાં ઈમંત મહારાજ સાહેબના દીર્ઘાયુષ્યનો, ગામેગામ પુસ્તકાલય સ્થાપવાનો, આમપંચાયતે મદદ આપવા બદલનો, મહાલમંડળે શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાની યોજના કરવા બદલનો, કેળવણીખાતાએ ઠરાવેલાં સેન્ટરો પ્રમાણે જૂથ મંડળો સ્થાપી જૂથ મંડળોએ જાગૃત થવા બદલનો અને વસંતપંચમીએ પુસ્તકાલય પરવર્ણી-દિન ઉજવવાનો વગેરે સર્વાનુમતે પસાર થયા હતા, જે પૈકી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા અંબધી સમજ આપતાં મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ સા. એ વિશેષ અનુમોદન આપતાં જણાવ્યું હતું કે મનુષ્યનું ચારિત્ર્ય ધડવામાં શિષ્ટ વાચન ખૂબ ઉપયોગી થઈ પડતું હોય અને તેમાં જીવનચરિત્રો ખાસ હોય તેવાં પુસ્તકોની પરીક્ષા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી લેવાય છે. તેનો સૌ કોઈએ જરૂર લાભ લેવો જોઈએ.

ત્યારપછી અન્ય ભાષણો થતાં રંગપુર તા. કડીના ભાઈ ચતુર્ભુજ વ્યાસ, રાધેજી યાજ્ઞના મુ. શિ. ભાઈશ્રી પ્રભાશંકર અને રાજ્યપુસ્તકાલય પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈએ પ્રસંગોચિત્તે બે શબ્દો કહ્યા હતા.

છેવટમાં પ્રમુખશ્રી તરફથી ઉપસંહારનું ભાષણ થઈ નગરશેઠ શ્રી વિમળભાઈ તરફથી રાંચરડા પુસ્તકાલયને રૂ. ૧૦૧ ના દાનની જાહેરાત થઈ હતી. એ પછી સુખા સાહેબનો તથા અન્ય મહેમાનોનો આભાર મનાઈ રાજગીત ગવાઈ પરિષદનું કાર્ય પૂરું થયું હતું.

પસાર થયેલા ઠરાવો

ઠરાવ ૧—ઈમંત મહારાજ સાહેબ પરદેશમનથી પાછા ફરતાં, અચાનક આવી પડેલી માંદગીમાંથી સાજા થવા બદલ આ પરિષદ પોતાનો આનંદ પ્રદર્શિત કરે છે, અને પ્રત્યુત્તેજાને વધારે વંદનરસી અને હાંસુ આયુષ્ય બક્ષે એવી પ્રાર્થના કરે છે.

પ્રમુખસ્થાનેથી

ઠરાવ ૨—‘જ્યાં સાળા ત્યાં પુસ્તકાલય’ એ સૂત્ર આધારે, મહાલનાં ૫૧ સાળાવાળાં ગામેમાંથી ૪૫ ગામેએ પુસ્તકાલયો ઉપડી ચૂક્યાં છે અને ફક્ત કારોલી, નાદરી, બીલેશ્વરપુરા, ભોયજી રોડોડ, ચાનીપુર અને હાલપુર આ ૬ ગામેએ ઉઘડવાનાં બાકી રહ્યાં છે; તે આ ગામેએ પણ પુસ્તકાલયો જેમ અને તેમ જલદી ઉપડી જાય તેવી તજવીજ કરવા આ મહાલના મે. વહીવટદાર સાહેબને, મે. મદાલચાળાધિકારી સાહેબને, મદાલ પુ. મંડળના કાર્યવાહકોને નિમંત્રણ આપીને અને બાકી જણાવેલાં ગામેના મુખ્ય શિક્ષકોને આ પરિષદ આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરે છે.

દ. મૂ.—ચંદુલાલ પ્રભાશંકર, રાંચરડા. અ. આ.—જોહનપુરી માધવપુરી, સેહબ.

ઠરાવ ૩—સરકાર અને પ્રાંત પંચાયતની માફક જે તે ગામની સ્થાનિક પંચાયત પણ, પોતાના ઉત્પન્નમાંથી સેંકડે ૧૦ ટકા પ્રમાણે મરજિયાત કામોમાં ખર્ચવાની રકમમાંથી મદદ આપી શકે છે, પણ તે પ્રમાણે કેટલીક આમપંચાયતો જે તે પુસ્તકાલય તરફથી માગણી થવા છતાં મદદ આપતી નથી, અને જે આપવા માંડે કરે છે તેના તરફથી જુલાઈ આખર સુધી પણ મળતી નથી; જેથી જે તે આમ પંચાયતો પોતાના પુસ્તકાલયોને બનતી મદદ આપવાની બજેટમાં મંજૂર કરી, વેળાસર પુસ્તકાલયને આપે તેવી તજવીજ કરવા આમ પંચાયતોના અધ્યક્ષોને અને મદાલના મે. વહીવટદાર સાહેબને આ પરિષદ બહામણ કરે છે.

દ. મૂ.—ડાહ્યાભાઈ અંબાલાલ બારોટ, સેરીસા. અ. આ.—ઈશ્વરલાલ આંકળેશ્વર, સાંતેજ

ઠરાવ ૪—રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી શિક્ષકવાચનની જે પરીક્ષા લેવાય છે, તે પરીક્ષાને મદાલના સિદ્ધિત જનો પૂરતો લાભ લે તેવી તજવીજ કરવા મદાલનાં તમામ પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને અને બોલ વાહકોની માફક આ મદાલમાં પણ મદાલ પૂરતી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા

લેવાય તેવી યોજના કરવા મહાલ પુસ્તકાલય મંડળના વ્યવસ્થાપક મંડળને આ પરિષદ બલામણુ કરે છે.

દ મૂ.—ડાહ્યાલાલ અંબાલાલ ખારોડ-છેરીસા. અ. આ.—અલુદાસ પુતલાઈ મોહાસણુ
વિ. અ. આ.—શ્રી. ઉમેદભાઈ મો. સાહેબ

કરોય ૫—મહાલનાં છેવટનાં નકકી થયેલાં ન્યૂનમંડળો રદ કરી, કેળવણી ખાતાએ નકકી કરેલાં સેન્ટર પ્રમાણે ન્યૂન મંડળ માનવા આ પરિષદ કરાવે છે. અને તે ન્યૂન મંડળો નીચે પ્રમાણે કામ કરતાં થઈ ન્યૂન એવી આ પરિષદ નિર્ણય કરે છે:—

૧ દર ત્રણ માસે પોતાના ન્યૂનની સભા બરવી અને તેનું નિવેદન મહાલ મંડળ તરફ મોકલવું.

૨ પોતાના ન્યૂનમાં આવેલાં તમામ પુસ્તકાલયો તપાસવાં.

૩ ન્યૂનમાં આવેલાં તમામ પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયોનાં દર વર્ષે બજેટ બને તથા વાર્ષિક નિવેદન ખાતા તરફ નિયમિત ન્યૂન તેવી તજવીજ કરવી.

૪ ન્યૂનમાં સાળાવાળા જે ગાયે વાચનાલય હોય ત્યાં પુસ્તકાલય ઉપડવાની તજવીજ કરવી.

દ મૂ.—ભગવતોત્તરાહ મણિલાલ, પલિયડ. અ. આ.—જેકાલાલ નરસીભાઈ, ટીડોડા.

કરોય ૬—રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળે વર્ષ ૧૯૫૭-૫૮ માં 'પુસ્તકાલય પર્વણ દિન' ઉજવવા કરાવ્યું છે. તે પ્રમાણે આપણા મહાલનાં તમામ પુસ્તકાલયોમાં તેવો દિન ઉજવાય, તેવી તજવીજ કરવા મહાલનાં તમામ પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને આ પરિષદ બલામણુ કરે છે અને જે તે પુસ્તકાલયે તેનું નિવેદન મહાલમંડળ તથા 'પુસ્તકાલય' માસિકના તંત્રી તરફ મોકલવા જણાવે છે.

દ મૂ.—અંબાલાલ કેવળદાસ, વાસણુ અ. આ.—મામાજી સવાળ, સોભાસણુ

સદ્દ ૦ શ્રી. મોતીલાલ અમીન સાહેબના સંપર્કમાં આવનાર સૌને વિનંતિ

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રાણ અને કેળવણીના કાર્ય માટે અથાગ પરિશ્રમ કરનાર સદ્દ ૦ શ્રી. મોતીલાલ નરસિંહલાલ અમીન સાહેબ તા. ૧-૨-૩૬ ના રોજ સદ્દગત થયાના સમાચાર આપે દૈનિક-સાપ્તાહિક વર્તમાનપત્રોમાં વાંચ્યા હશે.

“પુસ્તકાલય” માસિકનો આવતો અંક તેઓશ્રીના સ્મારકઅંક તરીકે પ્રસિદ્ધ કરવા નક્કી થયું છે.

આપ સદ્દગતના પરિચયમાં આવ્યા હો, એઓશ્રીના જીવનમાંથી જનતાને જણાવવા જેવું આપ જે કંઈ મેળવી શક્યા હો તે સદર અંકમાં પ્રસિદ્ધ કરવા માટે તા. ૨૮-૨-૩૬ સુધીમાં અમને નીચેના સરનામે મોકલી આપવા કૃપા કરશો.

“પુસ્તકાલય” કાર્યાલય
૦/૦ પુસ્તકાલય સ સ. મંડળ લિ.
રાવપુરા, વડોદરા.

લિ.
નાનાલાલ અંદ્રીબર દીવાનજી
મણિલાલ પ્રભાશંકર વ્યાસ
તંત્રીઓ

“પુસ્તકાલય” માસિક

પારિભાષા*

અર્વાચીન કાવ્યલેખકોમાં ભાષા પૂર્ણલાલનું સ્થાન અનોખું છે. એમનાં છૂટક કાવ્યો 'ભૂમિ'માં, 'કુમાર'માં અને 'પ્રસ્થાન'માં વાંચેલાં ત્યારથી જ એમની કવિતા તરફ અમને સ્વાભાવિક પક્ષપાત થવા માંડેલો અને કવિતાના રસિયા એવા બીજા અંગત મિત્રોએ પણ સ્વાનુભવથી અમારા એ કથનને સમર્થિત કરેલું.

“ કવિઓ ખરેખર સ્વાનુભવમાં સર્વાનુભવ કવે છે ” એ સૂત્રાનુસાર શ્રી અરવિંદની પવિત્ર જાયામાં સર્વતોભદ્ર અને સર્વતોમુખી વિકાસ સાધવું એમનું માનસ એમની કેટલીક સુંદરતમ કૃતિઓને ચરણે ચરણે પ્રતિબિંબિત થવું માલૂમ પડે છે. આધ્યાત્મિકતાના રંગથી રંગાએલું એમનું માનસ કવિતાને માટે એમણે પસંદ કરેલા વિષયોમાં તથા એમની ભાવોની તેમ જ ઉપમાઓની પસંદગીમાં આપણે સ્પષ્ટ રીતે નેષ્ટ શક્તિએ છીએ; અને તે ઉપરથી જ અમે તો માનીએ છીએ કે સર્વથા પવિત્ર અને સ્વર્ગીય વાતાવરણ જન્માવવામાં ભાષા પૂર્ણલાલ અનોકો છે એમ કહીએ તો તેમાં જરાયે અત્યુક્તિ નથી.

‘ ચિતારો, ’ ‘ અતિથિ, ’ ‘ તારૂં નામ, ’ ‘ મ્હારે હૃદયે આવ ’ અને એવાં ઘણાં કાવ્યો પરમ આરાધ્ય જગદીશ્વર તરફની તેમની અખંડિત, અચલા ભક્તિનાં દ્યોતક છે અને એ વાંચતાં આપણને નરસિંહ, મીરાં અને દયાશમનું આપોઆપ સ્મરણ થઈ જાય છે. કીર્તિલોહીપતાથી અને દ્રવ્યપ્રાપ્તિની આશાથી રહિત વૃત્તિને લઈને જ તેઓ આવું સુંદર અને મંગલ સ્વરૂપ પરમાત્માની વીણાના સૂરો સાથે સંવાદિ સર્જન કરવા સમર્થ થઈ શક્યા છે, અને માનવજાતિને ઈશ્વરાભિમુખ કરવા સફળ પ્રયાસ કરી શક્યા છે.

એમના આ સંગ્રહમાં સુરુચિનો ભંગ થાય એવું કશુંય નથી, ને કે ‘કુવિવેચકને’ એ કાવ્ય લખવાને બદલે તેવાઓ તરફ તેમણે મૈત્રી, કરુણા, સુદિતા અને ઉપેક્ષા પૈકીની ઉપેક્ષા જ દર્શાવી હોત તો તે વધારે ઠીક થઈ પડત.

વૃત્તોનું નાવીન્ય પણ તેમણે ઠીક ઠીક સાધ્યું છે. ગુર્જરપચાર, દીર્ઘપચાર, પૃથ્વીતિલક, આર પંક્તિઓને બદલે પાંચ પંક્તિઓની કડીઓ વગેરેમાં નવીનતાના પ્રયાસો આપણે નેષ્ટ શક્તિએ છીએ પરંતુ તે કેટલે અંશે સફળ થયા છે તે કહેવું કઠિન છે; છતાં એટલું તો અમને લાગે જ છે કે શ્રી. ઠાકરનો પૃથ્વીતિલક રચવામાં અને અત્યંત અર્થઘન શૈલી સાધવામાં કદાચ કિલખટતા નહિ છતાં કલેશગમ્યતા અથવા કહો કે દુર્બોધતા તો આવી

જવા પામી જ છે. તેમણે સ્વેચ્છાએ રચેલાં પદો અને ' નાવિક ' જેવાં ગીતો તેમનાં કલેશગમ્ય સોનેટો કરતાં વધારે પ્રવાહી અને સામાન્ય જનતાને ઉપકાર છે. તેમની કવિતામાં યતિભંગ મોટા પ્રમાણમાં જેવામાં આવે છે. અહીં રચાણીપુલાકન્યાયે બે ત્રણ નમૂના ઊતારીશું:

“ કાં આંખેઃ સુઃ હંધ્ય ત્હારી ન ખોલે ? ”

“ ખુલ્લાં છે સઃ વેં દિશા એ સદાનાં ”

“ મૈત્રીના યદ્વા ના તળે દહાણુ થાય ”

ભાઈ પૂજનલાલની ભાષા પ્રૌઢ છે છતાં વર્ણવિકૃતિ પણ પ્રસંગોપાત નજરે પડે છે:—

“ લપ્ત કુસુમ મંજરી, ચૂંથત વેણી તારી પ્રિયે ।

“ સુરંગિત સુગંધઃ પુષ્પરજ છાંટી તારે શુભે ”

૬૦ મું કાવ્ય ‘ વિશ્વદેવ ’ તેમાં વસંતતિલકામાં ત્રીજી ઉપજ્જતિની પંક્તિ મૂકવાથી કંઈ પણ સવિશેષ અર્થ સંધાતો હોય એમ માનવાને અમે તૈયાર નથી.

આશા છે કે અમારાં આ નવ સૂચનો ઉપર ભાઈ પૂજનલાલ થોડોક વિચાર કરશે; અને જો તેમની ખાતરી થાય તો ભવિષ્યમાં એવી ત્રુટિઓથી દૂર રહેવા પ્રયાસ કરશે.

કવિએ કેટલાંક કાવ્યો ચિત્રો જોઈને રચેલાં છે; એ પ્રયાસ આપણી ભાષામાં નવો છતાં અનુકરણીય છે.

તેમનાં “ પ્રિયા કવિતાને ” તથા “ કવનાતુરને ” એ કાવ્યો તો અત્યંત હૃદયગમ હોષ કવિતાના પ્રત્યેક અભ્યાસીએ મનન કરવા જેવાં છે.

તેમની સ્વદેશભાવના અને ધર્મભાવના અત્યંત વિશાળ છે; તે કથનના પુરાવા તરીકે “ હમ્સ જન્મ મહોત્સવ ” કાવ્ય પ્રતિ અશુભિનિર્દેશ પૂરતો યષ્ઠ પડશે.

આપણે આશા રાખીશું કે કવિ પૂજનલાલની કાવ્યશક્તિ ગાઢતમ બને અને તેમની કવિતાઓ ગુજરાતને ગૌરવ લેવા જેવી યષ્ઠ પડે.

કવિતાસાહિત્યના પ્રત્યેક શાખીને આ સંગ્રહ ધરમાં વસાવવા જેવો છે; કારણ કે તેના વાચનથી વાચકને આનંદ, ઉલ્લાસ, ઉમ્મા અને નવસર્જનની શક્તિ મળ્યા સિવાય નહિ જ રહે એમ અમે સ્વાનુભવથી નિઃસંકોચ કહી શકીએ છીએ.

છેવટે આ સુંદરતમ સંગ્રહનું હજી વધારે વિસ્તૃત અને સહાનુભૂતિભર્યું વિગતપૂર્વક વિવેચન કરવામાં આવે એમ હરકોઈ કાવ્યાનુરાગી ગુજરાતી ઇચ્છે તે સાહજિક છે; આવા સુંદર સંગ્રહને પ્રકટ કરવા બદલ ભાઈ પૂજનલાલને અમે હાર્દિક અભિનંદન આપીએ છીએ.

—વિવિરસુ

૧. વીરશાસ્ત્રી અને બીજી વાર્તાઓ—લેખક તથા પ્રકાશક : શેઠ શુભાનંદ વલ્લભજી, ૨૭૦, ક્રિશ્ન રોડ, કોટ, મુંબાઈ ૧; ૧૬ પેજ કદ, ૧૯૩૯; કાચું ભાવવાહી અને માંશલિક પ્રસંગ દાખવતા ચિત્રવાણું જોડું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

‘ શારદા ’, ‘ કલાપિ ’ ‘ ચંદ્રલોચિતિ ’ વગેરે સામયિકોમાં આ વાર્તાઓ અગાઉ પ્રસિદ્ધ યષ્ઠ ચૂકી છે. આજે એ સંગ્રહ પુસ્તકરૂપે એક ધનિકની મદદથી કર્તા તરફથી બહાર પડે છે. આમાં વીર શાસ્ત્રી ઉપરાંત બીજી સાત વાર્તાઓ છે. પ્રસંગો પણ જુદા જુદા છે, પાલીતાણાવાળા ચિત્રકાર હરિલાલ ત્રિવેદી અને ચિત્રકાર રવિશંકર પંડિત

ખી. એ. એ બન્નેએ, પુસ્તકની વાર્તાઓને સજીવ બનાવે અને બંધબેસતાં આવે એવાં સુદર ચિત્રોથી શણગારી છે. એકંદર વાર્તાનાં વસ્તુની ચોખવટ કરતાં ૮ ચિત્રો છે. વાર્તાઓ રસમય, પ્રેત્સાહક, મનોરંજક અને બોધક છે. શરવીરતા અને શુદ્ધ પ્રેમની આ વાર્તાઓ વાંચવા માંડ્યા પછી હાથમાંથી મૂકવી ગમે એવી નથી. વચનની વિશુદ્ધતા અને તેને પાળવાનો ટેક, સ્ત્રીની નીચતા અને ભોળપણ, પ્રેમની પરાકાષ્ઠા વગેરે તત્ત્વો આ વાર્તાઓમાં ખાસ તરી આવે છે.

૨. સ્મૃતિ અને દર્શન—લેખક અને પ્રકાશક : ત્રિવેદી રતિલાલ મોહનલાલ; ૫૫, બ્રહ્મણ સોસાઇટી, એલિસ બ્રિજ, અમદાવાદ; કાલિ ૧૬ પેજ ૬૬; ૧૯૩૮; ૫૪ ૧૯૫; આચ્છાદનવાળું પાકું પૂઠું; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

આ પૂર્વે ભાષ્ય રતિલાલનાં બે ચાર પુસ્તકો પ્રસિદ્ધિ પામી ચૂક્યાં છે. 'હિન્દનાં વિદ્યા-પીઠો' નામનું પુસ્તક ગુજરાતી સાહિત્યના અભ્યાસીઓને પરિચિત છે. આ પુસ્તકમાં ત્રણ વિભાગ છે. પહેલામાં કર્તાના કેટલાક પ્રવાસોનું વર્ણન છે. એમાં ઉત્તર અને પૂર્વ હિંદુસ્તાનમાં કર્તાએ કરેલા પ્રવાસની સ્મૃતિ આલેખી છે. ખીજા અને ત્રીજામાં સાહિત્ય, કાવ્ય, તત્ત્વજ્ઞાન, ધર્મ અને સંસ્કૃતિ ઉપર વિવેચન છે. કેટલાક લેખો નવીન પણ છે. 'વસંત' 'કૌમુદી' 'પ્રસ્થાન' વગેરે માસિકોમાં આમાંના ઘણાખરા લેખો જુદે જુદે સમયે લગભગ પાછલા ૨૦ વર્ષમાં પ્રસિદ્ધ થએલા તેના આમાં સંગ્રહ છે. ખીજા વિભાગમાં લેખકની તાત્ત્વિક અને સાહિત્યવિવેચક દૃષ્ટિ નજરે પડે છે. કવિતા અને તત્ત્વજ્ઞાનીનો મેળ આમાં મળી આવે છે. કવિ માનસનો અભ્યાસ વગેરે બાબતો પ્રધાનપણે ચર્ચા છે. એમાં પણ વિવિધતા છે. ત્રીજા વિભાગમાં ધર્મ અને સંસ્કૃતિ સંબંધી લેખો છે. આ આખું પુસ્તક સામાન્ય અનુભવ જનતાને કદાચ સમજાવું સુગમ ન પડે, પરંતુ કેળવણી પામેલાંઓને તો એ ઉપયોગી માલૂમ પડશે. વિષય પરત્વે વિચારો પ્રૌઢ અને ઉચ્ચતર છે. આવાં મનનીય પુસ્તકો પુસ્તકાલયો જરૂર ખરીદે. એમાંથી ચારિત્રનું ધડતર, વિચારત્રેણી અને પ્રગલ્ભતા વગેરે ઉદ્દભવશે. પુસ્તક અભ્યાસપૂર્ણ અને સૂક્ષ્મદષ્ટિના પરિણામરૂપ છે. આવાં પુસ્તકોની ચારિત્ર્યના ધડતર માટે ખાસ જરૂર છે.

૩. અમરમા—કર્તા તથા પ્રકાશક: ભોજીલાલ ગાંધી, નવી દુનિયા કાર્યાલય, ગાંધીરોડ અમદાવાદ; ૧૪૩૮; કાલિ ૧૬ પેજ, સચિત્ર પૂઠું; ૫૪ ૧૫+૩૦૮; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

રશિયન સાહિત્યકાર મેક્સિમ ગોર્કીના 'મધર' નામના પુસ્તક પરથી આ પુસ્તક લખાયું છે અને 'નવી દુનિયા અંચમાળા' ના ૩ જી પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ થાય છે. એમાં મજૂરીના પ્રશ્નની જણાવટ છે. પરેશ અને તેની મા બંગાળના એક ગામડામાં રહે છે. તેઓ કામદાર વર્ગનાં છે. સરકાર, જમીનદાર અને કારખાનદારોના જુદા નીચે બંગાળના કામદારો સડી રહ્યા છે. પરેશ અને તેના જીવાન ગોડીઆઓ આખરે સામા યદ કામદારોને સંગઠિત કરે છે અને કારખાનદારોના જુદા સામે શિર ઉઠાવી અજબો જગાવે છે. સરકારની મદદથી કારખાનદારો તેમને દાખી દેવા માંગે છે. પરેશની અલણ મા જે પહેલાં તો કશું સમજતી જ નહોતી, તે આ લોકોના વારંવારના સંપર્કમાં આવતાં અને તેમની વાતચીત સાંભળતાં સાંભળતાં ધીરેધીરે એમાં મળે છે. અને ધીરેધીરે પરેશ અને એના ગોડીઆઓને મદદ પણ કરી રહી છે, અને ધીરે ધીરે ક્રાંતિમાં સક્રીય ભાગ લેતી થાય છે. આખરે કેટલાંક દમનનાં

દરથો જોતાં છેવટે એ પણ ક્રાંતિકારી બની જાય છે, દમનથી અલગ્ય મનુષ્યો પણ કેવાં સામયિક જાય છે અને પોતાનાં આત્મીય જનો પર ચતા જુલમોથી કેવાં ઉશ્કેરાઈ જાય છે આં આખરે પોતે પણ તેવાં ચક્ર જાય છે તે 'મા'ના પાત્ર પરથી બહુ સારી રીતે સમજાય છે. મજૂરો-પ્રત્નો સમજવા માટે આવાં પુસ્તકો ઉપયોગી છે. આપણે ત્યાં પણ આ પ્રવૃત્તિ હાલમ ચાલી રહી છે તેવે સમયે આ પુસ્તક પ્રજામાં કામદારોની સ્થિતિ અને તેમની ચળવળ પ્રતિ સહાનુભૂતિ અને અનુકંપા જાગ્રત કરશે.

૪. માતા કે રાક્ષસી—લેખક : નમકસાર, : પ્રકાશક મણિલાલ ધરજીરામ દેસાઈ, નવી રાશની કાર્યાલય, ૩૫, હમામ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઈ, ૧૯૩૬; કાઉન ૧૬ પેજ, પાકું સચિત્ર અસ્પષ્ટનવાળું પૃષ્ઠ ૬+૧૮૨; મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

' નવી રાશની ' સામયિકમાં આ વાર્તા કટકે કટકે પ્રસિદ્ધ થયેલી તે ૧૯૩૬ માં પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધિ પામી છે. આવેશમાં પતિનું ખૂન કરી પાછળથી પરતાવો કરતી અને છોકરાં માટે પ્રાણ પાથરવા તૈયાર તેમજ તેમને નામોશીમાંથી બચાવવા ગમે તેવાં સંકટ ખેલવા તૈયાર, હીરા નામ ફેરવી અન્ય દૂરના ગામમાં જઈ નવે નામે દિવસ ગુજારનાર નારીની કથા છે. એમાં માતાનો અપત્યગ્રેમ, તેની હિંમત, નિશ્ચય અને કર્તાવ્યપરાયણતા બહુ સુંદર રીતે દર્શિગોચર થાય છે.

પુસ્તક રોમાંચક હોઈને આનંદ આપે એવું છે. બોધક પણ છે. વ્યસનોથી અને હલકી સોબતથી મનુષ્યો કેવા ગુના કરે છે અને આખા કુટુંબને કેવા હેરાન કરે છે તે આમાં જણાય છે. અને પતિ બહુ અકળાય ત્યારે છોકરાંને માટે પતિનું ખૂન કરવામાં પણ પાછું વાળી જોતી નથી તેનો તાદશ ચિતાર આ પુસ્તકમાં આપ્યો છે.

છપાઈ, બાંધણી વગેરે સારું છે પરંતુ કાગળ સારા નથી.

૫. શા માટે બંધન ?—અનુવાદક : માણેકલાલ ગોવિંદલાલ જોષી; પ્રકાશક : ગૂર્જર અંચરલ કાર્યાલય, ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ; ૧૯૩૮; કાઉન ૧૬ પેજ; પાકું પૃષ્ઠ ૧૩+૧૫૯; મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦

ગૂર્જર અંચરલાનું આ ૮ મું પુસ્તક છે. પેન્ટેલીમોન રોમાનોવ નામના રશિયન લેખકની કૃતિના આ અનુવાદ છે. એમાં લગ્ન કરી શા માટે બંધનમાં પડવું જોઈએ એ વિષય ઉપર એક સ્ત્રીની કથની છે. પતિ જતાં અન્ય જોડે ગ્રેમમાં પડનાર તરુણીના તરંગો અને તેની પતિને પ્રથમ છોટરી આખરે છોડીને તેનાથી છૂટી પડી પોતાના પ્રિય પુરુષ જોડે રહે છે એ દશામાં પડતા પહેલાં પોતાનાં વીતક આમાં કરણ રીતે વર્ણવ્યાં છે. પુસ્તકમાંનું વસ્તુ વિચારવા જોવું હોઈને કાચી હિંમતનાં યુવાનોનાં હાથમાં બનતા સુધી ના જાય એ માટે કાળજી રાખવા જેવું આ પુસ્તક છે. આવાં પુસ્તકોને ઉત્તેજનની જરૂર નથી.

કાગળ, છપાઈ, બાંધણી વગેરે સારું છે. કિંમત પણ માફકસર છે.

૬. કલામુદ્રિ—અનુવાદક : મહેતા હિંદુમતી અને મહેતા જીવતરાય, પારસી અગી-આરી લેન, અમદાવાદ; પ્રકાશક : શાહ અંબાલાલ જીવામીદાસ; દરવાજાવાળો ખાંચો; શાહપુર, અમદાવાદ; ૧૯૩૮; કાઉન ૧૬ પેજ; બાવવાળો સુંદર સચિત્ર અસ્પષ્ટનવાળું પાકું પૃષ્ઠ ૨૭+૪૬૧; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

* જાણીતા યિયોસોફિસ્ટ ભાષ સી. જનરાજદાસે અંગ્રેજીમાં લખેલા આ આધ્યાત્મિક પુસ્તકનો અનુવાદ શ્રી. ઇંદુમતી તથા ભાષ ભૂપતરાયે ગુજરાતી ભાષામાં ઉતારીને ગુજરાતી સાહિત્યમાં સારો ઉમેરો કર્યો છે. શ્રીયુત જનરાજદાસ યિયોસોફિકલ સોસાયટીના પ્રખર વક્તા તથા સ્તંભરૂપ હોમને એમનું યિયોસોફીનું જ્ઞાન પણ બહોળું અને ઊંડું છે. એમણે કલાની દૃષ્ટિએ પરાશુદ્ધિ અથવા દેવપ્રસાદ ઉપર સુરપષ્ટ અને વિસ્તૃત વિવેચન કર્યું છે તે અધ્યાત્મવાદીઓને તેમ જ દક્ષારસિકો, શિક્ષકો વગેરેને પોતાના અનુભવો ઉપર સારો પ્રકાશ પાડી શકશે. એમના જીવનનો મુખ્ય સંદેશ એ છે કે 'પ્રભુનો પ્રેમ પ્રસાદ અને પ્રતાપ અથવા શક્તિ ઉપરાંત સૌન્દર્ય મારફત પણ પ્રગટે છે.' યિયોસોફી આપણને ધ્વજાવિદ્યા અથવા આંતરપ્રભુતા મેળવવા પ્રેરણા કરે છે. કલા એટલે શું ? કલાકાર કોણ ? પરાશુદ્ધિનો ઉપયોગ, સ્વરૂપ માર્ગ, વિકાસ તેમ જ પ્રગતી પ્રેરણા, તેનો પ્રકાશ, તેનો સંદેશ વગેરે કલાની દૃષ્ટિએ પોતાના અનુભવ ઉપરથી વર્ણવ્યું છે. યિયો-સોફીના અનુયાયીઓને તેમ જ ધ્વજાવિદ્યા અથવા અધ્યાત્મવિદ્યાના જિજ્ઞાસુઓને તથા ઇતર જિજ્ઞાસુઓને પણ આમાંથી બહુ જ જાણવાનું મળશે અને તેમના કેટલાક ફૂટ પ્રશ્નોનું નિરસન પણ આમાંથી મળી રહેશે.

મોટા પુસ્તકાલયો જરૂર ખરીદે. કિંમત ઘણી જ ઓછી છે એટલે અન્ય પુસ્તકાલયોને સેવામાં હરકત આવશે નહિ. ઓછી કિંમત રાખવા માટે અનુવાદકોને અભિનંદન ધટે છે. છપાઇ, બાંધણી, કાગળ વગેરે સારું છે. મૂળ લેખકનું ઓળખાણ પણ આમાં દ્રઢકામાં આપ્યું છે.

૭. પૃથ્વીનો ઇતિહાસ:—કર્તા: યશવંત ગુલાબભાઈ નાયક, પ્રકાશક : અંબાલાલ શુલાખીરામ જાની; મંત્રી: શ્રી. ફાર્ગસ ગુજરાતી સભા, ૩૬૫, કેમ્પેસ હાઉસલેન, વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ રોડ મુંબાઈ નં. ૪; ૧૯૩૬, કાઉન ૧૬ પેજ; પૃષ્ઠ ૬+૧૧૦; ભાડાનું પૂઠું; મૂલ્ય ૧૨ આના.

શ્રી. ફાર્ગસ ગુજરાતી સભા મંથાવસિતું આ ૩૦મું પુસ્તક છે. એમાં ભાષ યશવંત નાયકે પૃથ્વી સંબંધી જરૂરી માહિતી દ્રઢકામાં આપી છે. ગુજરાતી ભાષામાં પૃથ્વી સંબંધી માહિતી આપનારા પુસ્તકો વિરલ છે. તેમાં આવી સરળ અને આડંબર વગરની શૈલીમાં આવી માહિતી આપતું આ પ્રથમજ પુસ્તક છે. જે પૃથ્વી ઉપર આપણે રહીએ છીએ, જેનાથી આપણું પોષણ થાય છે અને જ્યાં આપણે જીવન ગુજારીએ છીએ તે પૃથ્વી સંબંધી થોડી માહિતી દરેક મનુષ્યે જાણવી જોઈએ. ભાઈ નાયકે એ હકીકત સંક્ષેપમાં અત્રે આપી છે. શાળાઓ, પુસ્તકાલયો, શિક્ષકો વગેરેને આ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે. પૃથ્વીની ઉત્પત્તિ, સૂર્યમંડળમાં તેનું સ્થાન, પૃથ્વીનાં મુખ્ય અંગો, પાણીના પ્રકાર, આબોહવા, હવામાન અને વરસાદની અસર, પૃથ્વીમાં થતા ફેરફારો અને તેનાં કારણો, ભૂસ્તર પડોનું રિયતિ-પરિવર્તન, પૃથ્વીનું વય તથા ભવિષ્ય વગેરે સંબંધી માહિતી આકૃતિઓ સાથે સારી રીતે સમજી શકાય એવી સરળ ભાષામાં આપી હોવાથી આ પુસ્તક દરેક ઘરમાં રાખવા જેવું છે. મૂલ્ય પણ વિશેષ નથી.

* ફાર્ગસ સભા દ્વારા આવા મંથો સુલભ કરવા માટે સમાને અભિનંદન ધટે છે. કાગળ, છપાઇ, બાંધણી ઉત્તમ છે.

૮ ગુજરાતના મુસલમાનો લા. ૧—ભાષાન્તરકર્તા: કરીમ મહમદ મારતર એમ
એલ એલ. ખી. ચીફ ન્યુટ્રીશિયલ ઓફિસર જુનાગઢ સ્ટેટ. પૃ. ૨૮૨. પાકું પૂઠું કિં. ૨-૦-૦

આ પુસ્તક બાંધે ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટિયર, પુસ્તક ૯, લા. ૨ના વિભાગ ૧નું ભાષા
ન્તર છે. કર્તાએ ગુજરાતના ઇતિહાસ સંબંધી ગુજરાતી ભાષા જાણનારાઓ માટે સુંદર સાહિત્ય
પ્રેરણું છે. ગુજરાતના મોટા ભાગમાં મુસલમાનો વસે છે. જેઓ પોતે ગુજરાતી છે, ગુજરાત
ની અમુક મુસલમાન કોમના છે એમ જાણે છે, છતાં એ કોમની ઉત્પત્તિ કે વિશિષ્ટ સંબંધ
કંઈ જ જાણતા નથી એવાઓ આમાંથી પોતપોતાની કોમનું જ્ઞાન મેળવશે કે જિજ્ઞાસ
ઇતિહાસવેત્તાઓ આના આધાર ઉપર ગુજરાતના મુસલમાનો સંબંધે જ્ઞાન મેળવી ચોગ્ય અવ
સરે ઉપયોગ કરશે તો પ્રયત્ન સફળ થશે જણાશે.

ભાષાન્તરકારે પોતાની લાક્ષણિક શૈલીએ આ ઇતિહાસના પુસ્તકને વિશેષ શાભાવ્યું છે
એમનું ગુજરાતના મુસલમાનો પ્રતિ ભારે ઝલુ ચઢેલું છે. એમણે ‘ઇસ્લામની ઓળખ,
‘કાવ્યો ને લેખો’ ‘મુસલમાન વક્ફ એક્ટ’ વગેરે લખી ગુજરાતની ઠીક ઠીક સેવાઓ કર
છે—કરે જાય છે. આ પુસ્તકમાં મુસલમાનોની મુખ્ય કોમોથી લઈને તેમાંની ધાર્મિક કોમો,
વેપારી વર્ગો, ખેડૂતો, કારીગરો, નોકરીઓ કરનારા, મજૂરી કરનારા વગેરે મુસલમાનો સંબંધી
સુંદર વિવરણ કયું છે.

ટુંકામાં કહીએ તો આ પુસ્તક ગુજરાતના મુસલમાનો માટે એક ગૌરવલયે સત્ય
હકીકત રજૂ કરતો ગ્રંથ છે. સૌ કોઈ એને વસાવે. ખીજે ભાગ સત્વરે પ્રકાશમાં આવે.

૯ હુસનું મોં—સંગ્રાહક : રમણલાલ નાનાલાલ શાહ, તંત્રી: બાલજીવન, પ્રકાશક:
ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય, ગાંધી રસ્તા; અમદાવાદ, પૃ. ૪૮, પૂઠું જડા કાગળનું, આવૃત્તિ
૩ જી કિં. ૦-૩-૦

આ પુસ્તક ગૂર્જર બાલ ગ્રંથાવલિનું ૧૨ મું પુસ્તક છે. એમાં રમણ હાસ્યના હુસ-
કાઓ પીરસવામાં આવ્યા છે, બાળકો તથા સામાન્ય લાણેલા સૌ એનો ઉપયોગ કરે ને હસ્યા
કરે. હાસ્યપ્રેમીઓ એને જરૂર અપનાવે. ટુંકા વખતમાં આની ત્રીજી આવૃત્તિ થાય છે એ
ખુશ થવા જેવું છે. ત્રણ આના કિંમત વધારે પડતી ગણી શકાય.

‘દ્રષ્ટા’

૧૦ પારસી વીરલાઓ—લેખક શ્રી. નાહોખી, તે એન. એચ. ખીલીમેરીઆ,
પ્રકાશક: જામે જમશેદ કાર્યાલય-કોટ, મુંબઈ. પૃ. ૪૫૨, પાકું પૂઠું; ૧૯૩૬.

ભાઈ નાહોખીએ આ પુસ્તક તૈયાર કરી પારસી આલમની ઉત્તમ સેવા બજાવી છે.
આજે આપણે ત્યાં શિષ્ટ વાચન તરીકે જીવન ચરિત્રોને પ્રથમ સ્થાન અપાય છે, કારણ કે
મોટાઓનાં જીવનચરિત્રોમાંથી આપણને ઘણું જાણવાનું મળે છે.

આપણે ત્યાં પારસી કોમમાં યદ્ય જ્યેલા સૌ મહાપુરુષોને બદ્ધ થોડાક જ જાણે છે.
અને તેમાં પછુ વ્યાયામના અભાગોના ઉત્તાદિનો પરિચય તો ઘણું થોડાઓને જ હોય છે.
આવી એક ઉણપ ભાઈ ‘નાહોખી’એ પૂરી પાડી પારસી કોમની અને ગુજરાતી સાહિત્યની
ઠીક ઠીક સેવા બજાવી ગણી શકાય, પુસ્તકની પ્રતાવના શ્રી. અરદેશર મર્ઝ્યાને લખી છે,

જેમાંથી પુસ્તકની ઉત્તમતાનો ઉડતો ખ્યાલ આપણને મળી આવે છે. અને રા. જે. આર. જીજ્ઞાસાએ અંગ્રેજીમાં લખેલો ઉપોદ્ધાત પારસીઓના ઇતિહાસ પર ઠીક ઠીક પ્રકાશ પાડે છે. ઇચ્છીએ કે, આણું અતુલ્ય પ્રકાશન પારસી કોમની ઉત્તમ સેવા બનવી પ્રેરણા આપ્યા કરે.

૧૧ સુદ્રષ્ટકળા—લેખક અને પ્રકાશક શ્રી. જગન્નાથ કોટારદાસ મોદી બી. એ. માસિક ગુજરાતી ટાઇપ ફાઉન્ડ્રી, મુંબઈ. ૩મી આઈ પેજ, ૪૦૦ રૂ. સાદુ પૂઠું.

આ પુસ્તક કટકે કટકે ‘ગુજરાતી’ પત્રમાં છપાતું હતું ત્યારે મારા જેવાઓએ લેખખાળા વાંચવા આતુર રહેતા હતા. આજે એ પુસ્તકાકારે બહાર પડેલું જોઈ આનંદ થાય છે.

આપણે ત્યાં છાપખાનાના ઉદ્યોગને લગતી માહિતી આપતાં પુસ્તકો ગણ્યાં ગાંઠ્યાં જ છે. અને જે છે તે માત્ર આપણા દેશમાં ચાલતા ઉદ્યોગને આધારે તૈયાર થયેલાં છે. પરંતુ આ પુસ્તકમાં પરદેશમાં ચાલતા આ ઉદ્યોગને લગતી માહિતી એકત્ર કરી સંગ્રહવામાં આવી છે. એથી આ ઉદ્યોગમાં હિત ધરાવનારાઓ અને રસ લેનારાઓને આ નાના પરંતુ ઉપયોગી પુસ્તકમાંથી ઠીક ઠીક જાણવાનું મળી આવશે.

આ પુસ્તક તૈયાર કરીને લેખકે આપણા દેશના છાપખાનાના ઉદ્યોગ કરનારાઓને સારી એવી માહિતી પૂરી પાડી છે.

મ. પ્ર. વ્યાસ

સામયિકો

વેપાર—તંત્રી અને પ્રકાશક : કાન્તિલાલ મહેતા. વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ રોડ, મુંબઈ. ૪. ઉત્તમ કાગળ, સુંદર છપાઈ, વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬)

‘વેપાર’ માસિક વેપારીઓને—મોટા વેપારીઓને લગતા વિષયો રચે છે. આંતર્રાષ્ટ્રીય વેપાર ખેડનાર વેપારીઓને આ માસિક અતિ ઉપયોગી યથ પડવા સંભવ છે. વેપારી-આલમના અગ્રણીઓએ એને ઠીક આવકાર આપ્યો છે. આરા રાખીએ દેશ-પરદેશનો વેપાર ખેડના વેપારીઓને ‘વેપાર’ માસિક માર્ગદર્શક નીવડે.

નોંધ—(સાપ્તાહિક) માદન તંત્રી શ્રી. વી. કે. પારેખ બી. એ. એલ. એલ. બી. કોચીન (મલબાર) વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪)

કોચીન જેટલે દૂર મદ્રાસ ઇલાકામાં પણ આપણા અનેક ગુજરાતીઓ છે, એ મદા-ગુજરાતમાં વસતા ગુજરાતીઓની સેવા અર્થે આ સાપ્તાહિક ચર કરવામાં આવ્યું છે. કોચીનમાં પણ એક ગુજરાતી મંડળ છે. જાણુવા પ્રમાણે તે ત્યાંના ગુજરાતીઓની ઠીક ઠીક સેવા બનવે છે. ગુજરાત બહાર વસતા એ ગુજરાતીઓની સેવા કરવામાં ‘નોંધ’ સફળ નીવડે.

સ્વીકાર—બીલીમોરના સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ ગૃહ તથા સ્ત્રીઓ અને બાળકો માટેના દવાખાનાનો બીજા વર્ષનો રિપોર્ટ.

મ. પ્ર. વ્યાસ

માસિકો મહત્ત્વા તારીખ

નામ	પુસ્તક	અંક	માસ	તારીખ
આયુર્વેદવિજ્ઞાન	૨૧	૧૨	આશ્વિન	૩-૧૨-૩૯
ભીમિ	૮	૨	ફેબ્રુઆરી	૩-૨-૩૯
કિશોર	૪	૪	શ્રાવણ	૨૨-૧૦-૩૮
કુમાર	૧૬	૧	જાન્યુઆરી	૨૭-૧-૩૯
ખેડૂત, ખેતી ને સહકાર	૫	૭	ફેબ્રુઆરી	૧૧-૨-૩૯
ખેતીવાડી	૪	૧૦	ફેબ્રુઆરી	૮-૨-૩૯
ખેતીવાડીવિજ્ઞાન	૨૭	૬	ફેબ્રુઆરી	૩-૨-૩૯
ગુણસુન્દરી	૩૧	૬	ફેબ્રુઆરી	૨-૧-૩૯
ગ્રામજીવન	૯	૭	ફેબ્રુઆરી	૨-૨-૩૯
ચરોતર	૯	૧	જાન્યુઆરી	૧૬-૧-૩૯
ચિત્રમય જગત	૨૪	૧૨	ફેબ્રુઆરી	૨-૨-૩૯
નવચેતન	૩૪	૪	ફેબ્રુઆરી	૬-૨-૩૯
નવચેતના	૩	૧૦	જાન્યુઆરી	૧૭-૧-૩૯
પાટીદાર	૧૬	૪	માહ	૨૬-૧-૩૯
પૂજા	૨	૬	જાન્યુઆરી	૧૭-૧-૩૯
પ્રસ્થાન	૧૪	૧	કારતક	૧૧-૧૨-૩૮
કાળેસ ગુ. સભા ત્રિમાસિક	૩	૩	ઓક્ટો-ડિસેમ્બર	૧૪-૧૧-૩૮
બાલમિત્ર	૧૮	૭	ફેબ્રુઆરી	૨-૨-૩૯
બાલસખા	૨	૯	ફેબ્રુઆરી	૨-૨-૩૯
બાળક	૧૭	૨	ફેબ્રુઆરી	૧-૨-૩૯
બાલજીવન	૧૭	૪	ફેબ્રુઆરી	૯-૨-૩૯
બુદ્ધિપ્રકાશ ત્રિમાસિક	૮૫	૪	ઓક્ટો-ડિસે	૮-૧-૩૯
માનસી ત્રિ	૩	૩	ઓક્ટો-ડિસે.	૫-૧૧-૩૮
યુવક	૯	૨	ફેબ્રુઆરી	૨-૧-૩૯
વસંત-ત્રિમાસિક	૩૭	૪	શ્રાવણ-આશ્વિન	૩-૧૧-૩૮
વૈદ્યકક્ષતરુ	૪૪	૨	ફેબ્રુઆરી	૮-૨-૩૯
વ્યાયામ	૨૪	૫	જાન્યુઆરી	૨૨-૧-૩૯
સારદા	૩૦	૪	જાન્યુઆરી	૧૫-૧-૩૯
શિક્ષણપત્રિકા	૧૩	૧૧	પોષ	૨૧-૧-૩૯
સૌરાષ્ટ્ર શિક્ષક	૧૨	૨	સપ્ટે-નવે.	૧-૧૨-૩૮
સ્ત્રીબોધ	૮૩	૨	ફેબ્રુઆરી	૩-૨-૩૯

પુસ્તકાલય પર્વણી

[વસંતપંચમી—તા. ૨૫-૧-૩૬ ને રાજ રાજ્યના ચારે પ્રાંતમાં પર્વણીદિન તરીકે રચેલે રચણે ઉજવાયો હતો. તેને લગતા જે હેવાણે અમને મળ્યા છે તેનો સારભાગ અંતે આપીએ છીએ.]

ભાન્ડુ-તા. વિસનગર—પુસ્તકાલયને ખજાન-પતાકાઓથી શણગારવામાં આવ્યું હતું. સભા ભરી તેમાં “ પુસ્તકાલયથી થતા લાભો ” સમજાવવામાં આવ્યા હતા.

ખાકરોલ-તા. પેટલાદ—વિદ્યાર્થીઓનું સરઘસ કાઢવામાં આવ્યું હતું. મકાનને ખજાન-પતાકાથી શણગારવામાં આવ્યું હતું તથા પુસ્તકાલયથી થતા ફાયદા સમજાવવામાં આવ્યા હતા.

મહેલી-તા. હલોધ—ઉપર પ્રમાણે કાર્યક્રમ યોજાયો હતો. ઉપરાંત ઉધરાણું કરવામાં આવ્યું હતું.

કોસિંદ્રા-તા. સંજેઠા—સાંજના વિદ્યાર્થીઓ તથા નાગરિકોની સભા ભરવામાં આવી હતી. નિબંધો અને સંવાદોનો કાર્યક્રમ યોજાયો હતો. પુસ્તકાલયના મંત્રી તથા અન્ય શિક્ષકોએ શિષ્ટ વાચનના લાભો સમજાવ્યા. અંતમાં પર્વણી વિષે વિવેચન કર્યું હતું.

ચરાડા-તા. વિજાપુર—પટેલ સાંકળાભાઈ રતેસિંગના પ્રમુખપદે સભા મળી હતી. તેમાં મુ. શિક્ષક શ્રી. મણિભાઈએ પુસ્તકાલયના ફાયદા સમજાવ્યા હતા. છેલ્લે પાંચ વર્ષનું નિવેદન વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યું હતું.

સિનોર રજે. પુ.—પુસ્તકાલયના મકાનને ખજાન-તોરણોથી શણગાર્યું હતું. સવારમાં અંગ્રેજી તેમજ ગુજરાતી રફૂલના વિદ્યાર્થીઓ તથા શિક્ષકો પુસ્તકાલયને લગતાં ગીતો ગાતા પ્રભાતકૈરી કર્યા હતા. સા. થી ૧૧મી સુધીમાં સિનોર સાપ્તાહિક કેળવણી મંડળના પ્રિન્સિપાલના પ્રમુખપદે વિદ્યાર્થીઓનાં ધનાભી દરીદ્રાધનાં ભાષણો થયાં હતાં. છેલ્લે પ્રમુખશ્રીના વિવેચનને અંતે વિદ્યાર્થીઓને ધનાભો વહેંચવામાં આવ્યાં હતાં. સાંજે સભા ભરાઈ હતી, જેમાં પુસ્તકાલયને લગતાં વિવેચનો થયાં હતાં.

ખાખરીઆ-તા. સાવલી—સવારે વિદ્યાર્થીઓનું સરઘસ નીકળ્યું હતું. સરઘસ દરમિયાન ચાંપાનેરરોડ રોડનના રોડન સારતર શ્રી. બુદ્ધરમલે સાકર વહેંચી હતી. બપોરના ત્રણ વાગે સભા ભરવામાં આવી હતી, જેમાં બજેટને લગતી ચર્ચા કરવામાં આવી હતી. સાંજે વિદ્યાર્થીઓને પટેલ જીવંતભાઈ મોરારભાઈ તરફથી બોજન આપવામાં આવ્યું હતું.

ખરકાલ-તા. સિનોર—અગાઉથી પત્રિકાઓ વહેંચી કાર્યક્રમની ગામના લોકોને બહુ કરવામાં આવી હતી. ખજાનપતાકાઓથી પુસ્તકાલયને શણગાર્યું હતું. માર્કેટિંગ વ્યાખ્યાન મંદિરના બાલવીરોનું અને પુસ્તકાલયના કાર્યવાહકોનું સવારે સરઘસ નીકળ્યું હતું. આ પ્રસંગે વ્યાસ ક્ષેત્રમાંથી ર. ૬૯ ની પુસ્તકાલયને ભેટ તથા બાલવીરોને માટે રૂ. ૨૫ શેર સાકર મળી હતી. રાત્રે જોષી શ્રી. મંજીરામના પ્રમુખપદે સભા મળી હતી, જેમાં મંત્રીએ પુસ્તકાલય રચનાથી આજસુધીનું નિવેદન રજૂ કર્યું હતું. ત્યારબાદ અન્ય વક્તાઓનાં વિવેચનો થયાં હતા.

મોલેથા તા સિનોર—સવારે સરઘસ નીકળ્યું હતું, તથા તે બાદ સભા ભરવામાં

આવી હતી, જેમાં મંત્રીનું ભાષણ થયા પછી લોકમદદ મેળવવાને લગતો દરાવ પસાર થયો હતો. બાદ બાળકોના, પુસ્તકાલયને લગતા તેમજ મનોરંજક સંવાદો થયા હતા.

ખેટમાં તા. ૨૫ શુધવર વસંત પંચમીએ સાર્વં પુસ્તકાલયમાં પુસ્તકાલય પર્વણી ઉત્સાહથી ઉજવાઈ, મકાનને જ્વળ-પતાકા તોરણો બોધક સૂત્રો વગેરેથી શણગાર્યા હતાં. ખેટની અંદર થતા ભરતગૂંચણ સીવણ તથા કાપડ ઉપર રંગીન તથા છાપકામના નમુનાઓનું પ્રદર્શન પણ ભારવામાં આવ્યાથી આખો દિવસ પુસ્તકાલયમાં જનમેદની મોટા પ્રમાણમાં જોવામાં આવતી હતી.

સવારમાં સરઘસ નીકળ્યું હતું તથા બપોરના મહિલા પુસ્તકાલય તરફથી મહિલા સંમેલન યોજાયું હતું. સાંજના અહેર સભા મહાલકારી મે. રા. રા. લેલે સાહેબના પ્રમુખપદે યથા હતી, જેમાં વિદ્વાન વક્તાઓનાં વ્યાખ્યાનો થયાં હતાં. બાદ શ્રી. વલ્લભદાસે વાર્ષિક હેવાલ વાંચી સંભળાવ્યો હતો.

હુરમડિયા-તા. કોડીનાર—પુસ્તકાલયને શણગારવામાં આવ્યું હતું. સવારમાં શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના ફોટાને પાલખીમાં પધરાવી બાલક-બાલિકાઓ ગામમાં સરઘસરૂપે ફર્યાં હતાં. મંદિરના યોગાનમાં સભા ભરવામાં આવી હતી, જેમાં શાળાના મુખ્ય શિક્ષક શ્રી. નરમેશમ કલ્યાણજીએ પ્રસંગોચિત ભાષણ કર્યું હતું. અંતે સાકર વહેંચાઈ સભા વિસર્જન યથા હતી.

ચોકારી-તા. ખાદરા—શાળાના મકાનમાં પર્વણીદિન ઉજવાયો. તેમાં રા. માધવસિંહ કાળીદાસના પ્રમુખપદે સભા યથા હતી, તથા ગરબાઓનો અને અન્ય રંજક કાર્યક્રમ યોજાયો હતો. છેલ્લે નિવેદન વંચાઈ રાજગીત ગવાઈ ઉત્સવ સમાપ્ત થયો હતો.

દાવીઠા-તા. સંખેડા—સવારના સરઘસ કાઢવામાં આવ્યું હતું. સાંજના બાળકોને વાચનથી થતા લાભો સમગ્રવવામાં આવ્યા. પાા વાગે ગામલોકોની સભા ભરી તેમાં પુસ્તકાલયના કાયદાઓ વિષે વિવેચન કરવામાં આવ્યું.

સિદ્ધપુર—પુસ્તકાલયને જ્વળ-પતાકાથી શણગારવામાં આવ્યું હતું. પુસ્તકાલયના મકાનમાં પુસ્તકોનું પ્રદર્શન ગોઠવાયું હતું. સાંજના ચાર વાગે સભા ભરવામાં આવી હતી, તથા બાળકો માટે આનંદજનક કાર્યક્રમ ગોઠવાયો હતો.

સમીઆલા-તા. વડોદરા—સવારમાં પ્રભાતફેરી નીકળી હતી. સાંજના પાંચ વાગે શાળાના યોગાનમાં સભા ભરવામાં આવી. તે પ્રસંગે મંત્રી શ્રી. લલ્લુભાઈએ તથા પ્રમુખ શ્રી. નારાયણદાસજી હરિદાસજીએ કેળવણીના કાયદા સમગ્રવી પુસ્તકાલય સંબંધે વિવેચન કરવામાં આવ્યું હતું.

મુંદરપુરા-તા. વડોદરા—સવારે શિક્ષકો સહિત બાલક-બાલિકાઓની પ્રભાતફેરી નીકળી હતી. તથા બાળકો માટે રમતગમતનો કાર્યક્રમ યોજાયો હતો.

પારીખ-તા. દમોઈ—પુસ્તકાલયના ખંડે શણગારવામાં આવ્યો હતો. જ્વળ-પતાકા અને સૂત્રો તથા પુસ્તકાલયને લગતાં બોર્ડ ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં. સાંજે પાંચ વાગે સભા ભરી પુસ્તકાલયના કાયદા વિષે વિવેચન થયું.

સંરણાણા-તા. કરજણ—મકાનને રવંચ બનીતી શણગારવામાં આવ્યું હતું.

સવારે પ્રભાતફેરી નીકળી હતી. પુસ્તકાલયના પ્રચારનાં સત્રો જાહેર રસ્તાઓ પર ટાંગવામાં આવ્યાં હતાં. ગામના યુવકોના સહકારથી સંવાદો અને ભાષણોનો કાર્યક્રમ ચોગ્યથો હતો.

ઝોરાણા-કામરેજ—પુસ્તકાલયના મકાનને શલુગારવામાં આવ્યું હતું સવારે વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓનું સરઘસ નીકળ્યું હતું. સાંજે ચાર વાગે નવસારી પ્રાંત પંચાયતના જ્ઞાપ્યક્ષ અને નવસારી પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળના પ્રમુખ શ્રી. કનૈયાલાલ મજુમદારના પ્રમુખપદે સભા યજ્ઞ હતી. સભાની શરૂઆતમાં ઈશ્વરસ્તવન, સ્વાગતગીત, શ્રીમંતપ્રશસ્તિ વગેરે કાર્યક્રમ થયો હતો. બાદ “ લાલા પટેલની લાપભરી ” વાળો સંવાદ ભજવાયો હતો. ત્યાર બાદ મંત્રીએ નિવેદન વાંચી સંભળાવ્યું હતું. બાદ પ્રમુખશ્રીએ ગામની સાંસ્કૃતિક સંસ્થાઓની પ્રગતિવિષયક પ્રાસંગિક પ્રવચન કર્યું હતું.

તાતોસણ-તા. વિજાપુર—સવારમાં પ્રભાતફેરી નીકળી હતી. સાંજે વ્યાયામના પ્રયોગો થયા હતા, તથા રાત્રે આઠ વાગે ગામનાં સભ્યો અને બહેનોની પટેલ શંકરભાઈ કાળીદાસના પ્રમુખપદે સભા ભરાઈ હતી. તેમાં શાળાનાં મુ. શિક્ષકે પ્રસંગને અનુરૂપ વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. બાદ બાળકોને મિઠાઈ વહેંચાઈ હતી અને કાર્યક્રમ પૂરો થયો હતો.

વસઈ (દ્વીપાલ) તા. ચાણુરમા—સવારે સરઘસ નીકળ્યું હતું. સાંજના ચાર વાગે શ્રી. મણિલાલ જયશંકર રાવળના પ્રમુખપદે સભા ભરાઈ હતી. તેમાં મુ. શિક્ષક શ્રી. જોશિંગભાઈએ પુસ્તકાલયપર્વણી વિષે બોધક વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. છેલ્લે બાળકોને સાકર વહેંચવામાં આવી હતી.

ઉમતા-તા. ખેરાળુ—પુસ્તકાલયને ધ્વજ-પતાકાથી શલુગારવામાં આવ્યું હતું. સાંજના ચાર વાગે સભા ભરાઈ હતી, તેમાં મંત્રીએ નિવેદન વાંચી સંભળાવ્યું હતું તથા ગામના અન્ય ગૃહસ્થોએ પ્રાસંગિક વિવેચનો કર્યાં હતાં.

ગંગેર-તા. ચાણુરમા—વિદ્યાદાન માટે બાળકો ગામમાં ર્ધ્યાં હતાં. એ દ્વારા રૂ. ૧૫-૧-૦ ની રકમ ભેગી થઈ હતી. સાંજે સભામાં ઉપર મુજબ કાર્યક્રમ થયો હતો.

ઈરલામપુર-તા. ચાણુરમા—સભા ભરવામાં આવી હતી. તેમાં પુસ્તકાલયને મદદ કરવાની જાહેરાત કરવામાં આવતાં રૂ. ૩-૮-૦ ની રકમ આવી હતી. વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકો વાંચવાની લક્ષમણ કરવામાં આવી હતી. બાદ વિદ્યાર્થીઓને પતાસાં વહેંચવામાં આવતાં સભા વિસર્જન થઈ હતી.

ખરસદા-તા. વિસનગર—સવારમાં સરઘસ કાઢવામાં આવ્યું હતું. રામજી મંદિરમાં પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી, સાંજના ત્રાઝપાંચ વાગે સભા ભરવામાં આવી હતી, જેમાં પુસ્તકાલયની અગત્ય પર ભાષણો થયાં હતાં.

બલોલ-તા. મહેસાણા—કાર્યક્રમ ઉપર મુજબ ઉજવાયો. ગરબાનો કાર્યક્રમ પણ હતો. બાળાએતે રમાલ તથા ચેરીનાં છનામ અપાયાં હતાં. આ રથએ પ્રસંગની ખાસ વિશેષતા એ હતી કે શ્રી. સાંકળચંદે પુસ્તકાલયનું નિવેદન કાવ્યરૂપે ગાઈ બતાવ્યું હતું. સભામાં શિન્ત ભિન્ન વક્તાઓએ પ્રાસંગિક વિવેચનો કર્યાં હતાં.

ખીલુદરા-તા. મહેસાણા—પુસ્તકાલયના મકાનને ધ્વજ-પતાકાથી શલુગારવામાં આવ્યું હતું. સવારમાં વિદ્યાદાન નિમિત્તે ઢોલ-નગારાં સાથે વિદ્યાર્થીઓ ઘેર ઘેર ર્ધ્યાં હતાં, એ

દ્વારા રૂ. ૬૦) ને આશરે પ્રાપ્તિ થઈ હતી. રાત્રે સભા થઈ હતી. તેમાં ઈશસ્તુતિ, શ્રીમંત-પ્રશસ્તિ, લાલા પટેલની લાખબરી, પર્વણીરાસ, તેમજ વાર્તા વગેરેનો કાર્યક્રમ થયો હતો. આદ્ય પુસ્તકાલયનું નિવેદન વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યું હતું તથા પ્રાસંગિક પ્રવચનો થયાં હતાં. તેમાં મુખ્ય પુસ્તકાલયનું મકાન બંધાવી આપનાર વૈદ્યરાજ નાનાશંકર મહાશંકરને ઉપકાર વગેરે મુખ્ય.

મહિલા અને બાલ પુ. નવસારી—સદ્. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનો હીરા મહોત્સવદિન તથા વસંતપંચમીને દિવસે પર્વણીદિન શેઠશ્રી દાણુના બંગલે ઉજવાયા હતા.

મહુડી-તા. વિજપુર—પુસ્તકાલય વિભાગને શણુગારવામાં આવ્યો હતો તથા સર્વાં શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના ફાટ સાથે વિદ્યાર્થીઓનું સરઘસ નીકળ્યું હતું.

ઘાટવડ-તા. કોડીનાર—ગામમાં જાહેર રસ્તાઓ પર પુસ્તકાલય સૂત્રોને લગત પાટિયાં ટાંગવામાં આવ્યાં હતાં, ગામમાં શિક્ષકો અને બાલક-બાલિકાઓનું સરઘસ કાર્ય હતું સાંજે પાંચ વાગે સભા ભરાઈ હતી તેમાં પ્રાસંગિક બાપણો થયાં હતાં.

વાંકીઆ-તા. ખાંભા—ઉપર પ્રમાણે. ઉપરાંત પુસ્તકપ્રદર્શન ગોઠવાયું હતું. મધુર ગીતો સાથે વિદ્યાર્થીઓ ગામમાં ફર્યાં હતા.

ભાડેર-તા. ધારી—સવારે સરઘસ કાર્ય હતું તથા સભા ભરી મંથપાલે પુસ્તકાલયના લાભો સમજાવ્યા હતા.

અમરેલી—પુસ્તકાલયને શણુગારવામાં આવ્યું હતું. રચાનિક બધી શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓ તેમજ શિક્ષકોએ ઉત્સવમાં ભાગ લીધો હતો. સભામાં વિદ્યાર્થીઓ વગેરેએ કેવાં પુસ્તકો વાંચ્યાં તે પ્રશ્નોએ સમજાવ્યું હતું. વિદ્યાદાન માટે ઘેર ઘેર ફરતાં પચાસેક પુસ્તકો મેળવી શકાયાં હતાં.

ઝેરવાડા-તા. ચાણુરમા—સવારમાં સરઘસ નીકળ્યું હતું. સાંજના ત્રણ વાગે સભા ભરાઈ હતી. તેમાં બહેનોની સંખ્યા સારા પ્રમાણમાં હતી. ગરબા તેમજ સંવાદનો કાર્યક્રમ પણ ચોજાયો હતો. આદ્ય પ્રમુખશ્રીને હસ્તે ગરબામાં ભાગ લેનાર બહેનોને ઇનામ વહેંચાયાં હતાં. અને શ્રી. બેચરદાસ વિકલભાઈ તરફથી પતાસાં વહેંચવામાં આવ્યાં હતાં.

કંબોઈ-તા. ચાણુરમા—સવારે સરઘસ ફેરવવામાં આવ્યું હતું અને સાંજે સભા મળી હતી; તેમાં પુસ્તકાલયમાં રસ લેવા વિશે બોધ આપવામાં આવ્યો હતો.

ઈંગોરાળા-તા. ખાંભા—ઉપર પ્રમાણે.

મોટા આંકડીઆ-તા. અમરેલી—વસંતપંચમીએ પુસ્તકાલય પર્વણી ધામધૂમથી ઉજવાઈ. વિદ્યાદાન ઝોળીમાં રૂ. ૧૦ મળ્યા.

દેવડા-તા. વિજપુર—શાળામકાનને શણુગાયું. વિદ્યાર્થીઓએ વ્યાયામપ્રયોગો કર્યા. ઐઓમાં વાચનપ્રચાર ગ્રંથપાલ રતિલાલ જાની તરફથી સારો થાય છે.

ગોખારીઆ—પુસ્તકાલય મંદિરને શણુગાયું. બાળકોની સભા ભરી સરસ્વતીપૂજન કર્યું. ગામમાં સરઘસ કાર્ય. વિદ્યાદાનની ઝોળીમાં રૂ. નવ સુગારે મળ્યા. પછી ગોળ વહેંચાઈ સરઘસ પિસર્જન.

કોસિંદ્રા-તા. સંખેડા—સાંજે સભા ભરાઈ. પુસ્તકાલયના હેતુ અને ફાયદા વિશે નિબંધો વંચ્યા તથા સંવાદો થયા. મંત્રીએ પુસ્તકાલયની પ્રગતિ સમજાવી. અંત્યાલ તથા શિક્ષકોએ પણ બોધક વિવેચન કર્યાં.

ઝાંઝક-તા. સિનોર—વસંતપંચમીના દિને પુસ્તકાલયપર્વણી ઉજવવા માટે શાળાના મુ. શિ. નાયાલાલ જ્વેશી, અન્ય શિક્ષક ને બાળકો સાથે ગામમાં સરખસ લેઈને નીકળતાં વિદ્યાદાન તરીકે ગામલોક તરફથી શ. પુ રોકડા ને શાળાનાં બાળકોને ગામ તરફથી જમણુ મળ્યું.

વસાઈ-તા. ચાણુસ્મા—સવારે શાળામાં ઈશ્વરસ્તુતિ અને શ્રીમંતપ્રશંસા થઈ ગામમાં સરખસ રહ્યા. મા. જગન્નાથ રાવળની દેખરેખ નીચે ૬૫. ૬૩માં ૩. બે મળ્યા. સાંજે રાવળ મણિલાલ જ્વેશંકરના પ્રમુખપદે સભા ભરાઈ પ્રાસંગિક વિવેચનો થયાં. પંચાયતના સભ્ય વાધેલા નરસંગજીએ સાકર વહેંચી.

કરનાળી-તા. તિલકવાડા—શ્રી. વિદ્યાગૌરી પુસ્તકાલયમાં પર્વણીદિન રમણીકાત્રમ વાળાં બહેન શ્રી બાજીરાજબાના પ્રમુખપદે ઉજવાયો. મકાનને સુંદર શણગાર્યું હતું. ગામના સરખસેશો તથા શ્રી ગીતા મંદિરવાળા શ્રી આત્માનંદજી પણ સભામાં પધાર્યા હતા. શ્રી રાજપિતાનાં સત્કાર્યોનાં શુભગાન થઈ સુકેળવણી લઈ સત્યાચરણી બનવા બોધક ભાષણો થયાં. પ્રમુખશ્રી તરફથી પતાસાં વહેંચાયાં હતાં.

મણીઆરી-તા. ચાણુસ્મા—વસંતપંચમીએ પુસ્તકાલયદિન ઉજવાયો. શાળામાં સવારે સભા ભરાઈ-ગરબા સંવાદ થયા. મંદિરના મહંતજીએ બાળકોને ગોળધાણુ વહેંચ્યાં. મુ. શિ. અંબાલાલ મગનલાલે વિવેચન કર્યું. વિદ્યાદાન ખરડો થઈ ૩. વીસ મળ્યા. સાંજે સરખસ કાઢતાં વિદ્યાદાન તરીકે બાર મણુ અનાજ મળ્યું. મંદિરમાં પ્રભુપ્રાર્થના કરી.

વાલમ-તા. વીસનગર—મકાનને બોધક સૂત્રો તથા દેશનેતાના ફોટાથી શણગાર્યું. સવારે શ્રીમંતના ફોટાને તથા શારદાદેવીને પાલખીમાં પધરાવી સરખસ જળનાદ કરતું ગામમાં ફર્યું. બાદ બપોરે પ્રદર્શન રોક મૂળચંદ લલ્લુભાઈ પટેલના હસ્તે ખુલ્લુ મુકાયું. રાતે મોટી સભા શ્રી. ગોરધનભાઈ કુંગરભાઈના પ્રમુખપદે થઈ. મંત્રીએ નિવેદન રજૂ કર્યું. મુખ્ય શિક્ષક શ્રી. પોપટલાલભાઈ, શ્રી. ઉમેદલાઈ, શ્રી. લાલજીભાઈ વગેરેએ વિવેચનો કર્યાં. શ્રીમંતના જળનાદ થઈ, વહેમાતરમ ગવાઈ કાર્યક્રમ પુરો થયો. બીજે દિવસે ધનામો વહેંચાયાં.

વેમાર-તા. કરજણુ—સાર્વજનિક પુસ્તકાલય વસંતપંચમીએ ઉજવવા સુંદર વ્યવસ્થા થઈ હતી. કરજણુના વકીલ દોલતભાઈના પ્રમુખપણા નીચે કાર્યક્રમ થવાનો હતો, પરંતુ ઓસલાયાના નવયુવાન તલાટી પાં. ત્રિકમભાઈ ઉકાલાઈનું અકાળ અવસાન થવાથી તેમના સગા મંબાધીઓમાં તથા ગામમાં રોક જવાઈ ઉત્સવ ઉજવવામાં આબેશ નથી. માત્ર મંદિરાઓની સભા શ્રી. ગંગાબેન પટેલના પ્રમુખપણા નીચે થઈ હતી અને ગંગાબેન પટેલે સ્ત્રીઓને પુસ્તકાલયનાં પુસ્તકોની આપ-લેનું કામ તથા સ્ત્રીઓમાં પ્રચારકાર્યનું કામ સેવાભાવથી કરવા સ્વીકાર્યું છે.

વેજપુર-તા. ચાવલી—શાળાના મકાનને ધન-પતાકાથી શણગાર્યું. પુસ્તકનાં કથાઓ હારતોરાથી શણગાર્યાં. સવારે બાળકોનું સરખસ શ્રીમંતના ફોટા સાથે મુ. શિ. શ્રી. કૃષ્ણલાલ તથા પુસ્તકાલયના મંત્રી શ્રી. સોમાભાઈની આગેવાની નીચે શાળામાંથી નીકળી

ગામમાં ફરી મહાદેવ જઈ કારવણીઆપુરામાં ગયું. ત્યાં બાળકોના પ્રયોગો થઈ સરઘસ પાછું ફર્યું. શ્રીમંતના જયનાદ કર્યો. પતાસાં વહેંચાયાં. બપોરે બાળકોમાં વાચનપ્રચાર કર્યો. બાદ શ્રી. જ્ઞેશંગભાઈ હીરાભાઈના પ્રમુખપદે સભા થઈ. મંત્રીએ લાયજેરીનો હેવાલ રજુ કર્યો. પા. છીતાભાઈ હીરાભાઈએ પોતાનું નામ જોડવાની શરતે રૂ. ૧ હજાર દાન આપ્યા માટે ઉપકાર માન્યો. મકાન બાંધવા વગરવજતરે જમીન આપનાર કારવણના પા. શામભાઈ શંકરભાઈનો પણ આભાર મનાયો. સાંજે ભજનમંડળી રેશની થયાં.

મેરવાડા-તા. ચાણુરમા—સવારે સરઘસ શ્રીમંતના જયધોષ કરતું ગામમાં ફર્યું તથા મહાદેવમાં ઈશ્વરસ્તુતિ કરી. પા. મોતીરામ શંકરદાસે આખા સરઘસને સાકર વહેંચી બપોરે બાળકોની સભા થઈ વાચનશોખ લગાડ્યા બોધ આપ્યો. સાંજે પા. અમીચંદ નાગર-દાસના પ્રમુખપદે મોટી સભા થઈ. બહેનોની પણ સારી હાજરી હતી. પ્રમુખશ્રી તરફથી ગરબાવાળી બાળાઓને જરમનના પવાલાની લ્હાણી થઈ તથા પ્રમુખશ્રી તરફથી તેમજ મોની બેચરભાઈ વિઠ્ઠલદાસ તરફથી બાળકોને પતાસાં વહેંચાયાં, વિદ્યાદાનમાં ગામ તરફથી યોદ મણુ દાણા મળ્યા તથા વ્યવસ્થાપક મંડળના પ્રમુખ પા. તળખભાઈ મોતીદાસ તરફથી મેજ ભેટ મળ્યું.

વીસનગર પરી. વરૂણરામ હેમચંદ્ર સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના મકાનને ધ્વજ-પતાકાઓથી શણગાર્યું હતું. પાંચ વાગે લાયજેરીમાં રાજરત્ન શેઠ મહાસુખભાઈ સુનીલાલના પ્રમુખપણા નીચે જાહેર સભા થઈ હતી-જેમાં શેઠ મહાસુખભાઈએ પુસ્તકાલય પર્વણીદિન શા માટે ઉજવવો ? તે બાબતમાં સારું વિવેચન કર્યું. પર્વણી ઉજવવાના કાર્યમાં દાખરદૂલના વિદ્યાર્થીઓએ સારો ભાગ લીધો હતો.

ખાંભા—પુસ્તકાલયના મકાનમાં મે. ડોડીનાર વિભાગનાયબ સુઆ સા. ના પ્રમુખપદે મેળાવડો થયો. મેળાવડામાં સ્થાનિક અમલદારો તથા ગામ લોકોએ સારી હાજરી આપી હતી. કન્યાશાળાનાં શિક્ષિકા બહેનોના સહકારથી સ્ત્રીઓની હાજરી પણ સારી હતી. બાળકોએ ઈશ્વરસ્તુતિ તથા શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનાં યશોગાન ગાયાં તથા સંવાદ ભજવી બતાવ્યા હતા. બાળાઓએ ગરબા પણ સારી રીતે ગાઈ બતાવ્યા હતા. મે. નાયબ સુઆ સાહેબે પુસ્તકાલય વિષે સુંદર વિવેચન કરી કાયદા સમજાવ્યા. શેઠ વીરજીભાઈ જીમજીએ પણ પુસ્તકાલય વિષે વિવેચન કર્યું હતું. બાદ ગામલોકો તરફથી તથા મે. પ્રમુખ સા. તરફથી બાળકોને પતાસાં વહેંચાઈ “ રાજગીત ” ગાયા બાદ મેળાવડો વિસર્જન થયો હતો.

સ્થળસંકોચને લીધે દર અંકના ચાણુ વિભાગ “ પુસ્તકોનો પરિચય સંગ્રહ ” તથા “ શું વાંચશો ” એ બન્ને વિભાગ આ અંકમાં આપી શકાયા નથી. તે માટે વાચકો દરગુજર કરશે.

દામનનગર મહાલ પુઠ પરિષદ પ્રથમ અધિવેશન

પ્રમુખ તથા સ્વાગત પ્રમુખનાં ભાષણોનો સાર

દામનનગર મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદનું પ્રથમ અધિવેશન દામનનગરમાં તા. ૨૮ મી જાન્યુઆરીએ અમરેલીના જાણીતા કાર્યકર્તા શ્રી. પ્રતાપરાય ગિરધરભાઈ મહેતાના પ્રમુખપદે મળી હતી.

સ્વાગતાભ્યક્ત શેઠ શ્રી રતિલાલ અજમેરાએ આવકારનું ભાષણ આપ્યું હતું. દામનનગરનો પરિચય આપતાં તે પ્રાચીન ઐતિહાસિક સ્થળ નથી, પણ લાઠી રાજ્યે આપણા કૈ. શ્રી. સરકાર દામાજીરાવ મહારાજને સં. ૧૭૮૮ માં દીકરી આપી તેના કન્યાદાનમાં એ ભરવાડની વસ્તીનો તેસ ૧૦ ગામ સાથે અપેક્ષે તેની પ્રગતિ કરી. હવે શ્રી મહારાજ સા. ના રાજ્ય અમલમાં એ નેસનો શહેરના રૂપમાં વિસ્તાર અને વિકાસ થયો છે. વગેરે જણાવી પુસ્તકાલયની સ્થાપના ૪૭ વર્ષ ઉપર તે વખતના દિવાન સાહેબ દિ. બ. કૈ. મણિભાઈ જશભાઈના સ્મારક તરીકે થયેલો. તે માટે સવડવાળા મકાનની જરૂર જણાતાં સં. ૧૯૮૦ માં મે. વહીવટદાર પટવર્ધન સા ના પ્રયાસથી સાઈ ફંડ થયું અને સં. ૧૯૮૧ માં શ્રી સુવરાજશ્રી પ્રતાપસિંહ રાજેના શુભ હસ્તેખાત મુહૂર્ત થઈ હાલનું સુશોભિત મકાન થયું છે વગેરે જણાવી પરિષદનો ઉદ્દેશ પુસ્તકાલયો દ્વારા જનતામાંથી અજ્ઞાન મટાડવાનો હોય, એ સાધન ગામડે ગામડે લોકો વસાવી દે, વિરતારે અને તેનો પૂર્ણ લાભ લે એવી તાલુકાની પ્રગતિ વિનંતિ કરી હતી.

પ્રમુખશ્રી પ્રતાપરાયભાઈએ જ્ઞાનક્ષેત્રમાં પ્રમુખપદે વરણી કરવા માટે સહુનો આભાર માની, જ્ઞાનપ્રચાર તો પોતાના જીવનનો પ્રિય વિષય છે, અને પોતે વિદ્યાર્થી હતા તે વખતે પણ એક પુસ્તકાલય સ્થાપેલું તે વખતની સ્થિતિ અને આજે શ્રી. મહારાજ સાહેબની પ્રજાને સંસ્કારી અને જ્ઞાનવાન બનાવવાની ફરજઆત કેળવણી અને પુસ્તકાલય પ્રચારની ઉદાર યોજનાના સફળ પરિણામથી પ્રજાએ એ દિશામાં કેટલી પ્રગતિ કરી છે તે કહી બતાવી.

ગામ, કસબા, તાલુકા અને પ્રાંત પુસ્તકાલયો તથા વાચનાલયોની વિસ્તાર પામતી યોજના અને તેનો ઉદ્દેશ તથા કાયદા જણાવી પુસ્તકાલયની યોજનાને વડોદરાના પ્રગતિના શ્રીમંતના કીર્તિમુકુટની યશસ્વી કલગીરૂપ ઓળખાવી, શુજરાતમાં પણ આ પ્રવૃત્તિ વિસ્તરતી જાય છે, તેનો યશ શ્રીમંતને આપી, ૩૦૦-૪૦૦ નું બજેટ કરી શકે તેવાં ગામો ૨૫-૫૦ નું બજેટ મંજૂર કરાવે છે, તેથી દિલગીરી દર્શાવી, લોકમદદ ઉપર દોઢી સરકાર અને દોઢી પંચાયતમદદ ગ્રામ પુસ્તકાલયોને આપવાનું ધોરણ સ્વીકારવા ખાતાના અધિકારીઓને વિનંતિ કરી હતી અને તાલુકાની પ્રજાને તેમનાં જૂથો તથા પુસ્તકાલયો સતેજ અને જીવંત બનાવવા વિનંતિ કરી અંચાલોને ઉદ્દેશીને તેઓ જ્ઞાનની મશાલ લઈ ખુલ્લે ખુલ્લે ફરી અજવાળું ઝોકાર કરવા તત્પર બનવા પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું.*

* સ્થળ સંકેતને લીધે આ પરિષદનો આદ્યો દ્રષ્ટા હેવાલ આપ્યો છે. યથાન્યાય તે સચિત્તર હવે પછી આવશે—તાંત્રી.

કાને અન્યાય થયો છે ?

પુસ્તકાલયો અને માળાપોતે બાળકોને માટે પુસ્તકો ખરીદવામાં સરળતા થાય એ હેતુથી વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદ મંડળે બાળસાહિત્ય સર્વસંગ્રહ ભાગ બીજો ગયે વર્ષ પ્રગટ કર્યો છે. સંસ્કારદષ્ટિએ તેમાંનાં પુસ્તકોનો પરિચય પણ અપાયો છે. હવે ૧૯૩૬ થી અત્યાર સુધીમાં પ્રગટ થયેલાં બાળસાહિત્યનાં પુસ્તકોનો ત્રીજો ભાગ તૈયાર કરવાનું કરાવ્યું છે. કોષ્ટક કહેવું છે, કે બીજા ભાગના પરિચયથી કોષ્ટ લેખકોને અન્યાય થયો હશે. તો આથી નમ્રભાવે તેવા લેખકોને વિનંતિ છે કે પોતાને ક્યાં, કેવો અન્યાય થયો છે, તે સત્વર મને લખી જણાવે. કોષ્ટને પણ અન્યાય કરવાનો અમારો ભાવ જ નહોતો અને નથી. કેવળ બાળશિક્ષણ અને સંસ્કારધરોતરની જ અમારી દષ્ટિ છે, નિખાલસ ભાવે વિચાર કરનાર કોષ્ટપણ ભાષીને તે સમજાશે. જેના પર ટીકા થઈ હોય તેને લાગી આવે ખરું; પણ તેથી અન્યાય થયો છે એમ ન કહેવાય. દોષનું દર્શન કરાવવું એમાં કોષ્ટ ખૂરી નેમ છે એવું માનવું ન જોઈએ. છતાં અજાણમાં કે અજાણવશ કોષ્ટને અન્યાય થઈ ગયો હોય તો તેવું આગળ ન અને એવી ચોકસાઈ રાખવા અમે તૈયાર છીએ. લેખકશ્રદ્ધાઓ નિખાલસ ભાવે અમને સૂચના આપશે તો આભાર થશે.

૦/૦ પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ }
રાવપુરા-વડોદરા.

જીવરામ જોષી.

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

ત્રીજે જણાવેલા પ્રચારકોએ જણાવેલી મુદત દરમિયાન ત્રીજેનાં સ્થળોની મુલાકાત લઈ પુસ્તકાલયની તપાસણી, વ્યવસ્થા, વર્ગીકરણ તથા પ્રચારની કામગીરી બજાવી છે:—

વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય પ્રચારક જગનભાઈ મથુરભાઈ પટેલ જન્યુઆરી માસમાં (૧) લતીપુર ટીબી, (૨) કંચારિયા, (૩) કીયા, (૪) ધામજીભ, (૫) હળદરવા, (૬) સાંસી રોડ, (૭) કણુલા, (૮) અભડરા, (૯) ચોરજી, (૧૦) નિશાબિયા, (૧૧) સાપર, (૧૨) બચાર, (૧૩) હાડિદ, (૧૪) વેમારડી, (૧૫) જંજવા, (૧૬) આલમપુરા, (૧૭) સગડોલ, (૧૮) લીલોડ, (૧૯) મેથી, (૨૦) કલા.

નવસારી પ્રાંત પુસ્તકાલય પ્રચારક રમણભાઈ દાજીભાઈ નાયક જન્યુઆરી માસમાં (૧) ધનોરી, (૨) પાથરી, (૩) ખખવાડા, (૪) ગડત, (૫) વડસાંગળ, (૬) અજરાઈ, (૭) સોનવાડી, (૮) વલોટી, (૯) તોરજીગામ, (૧૦) ગંગોટ, (૧૧) દેવધા, (૧૨) અંબેડા.

મહેસાણા મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. છોટાલાલ નંદવરાય વેણુવ જન્યુઆરી માસમાં— (૧) બાલોસણ, (૨) મોટી દાઉ.

સપેડા મહાલ માનદ પ્રચારક માસ્તર જેસંગભાઈ ગરબડભાઈ પટેલ જન્યુઆરી માસમાં— (૧) ગરડા, (૨) ટીબી, (૩) ભાટપુર, (૪) ખુનવાડ, (૫) માલપુર, (૬) મરવડા.

વિજયપુરના માનદ પ્રચારક શ્રી. સોમનાથ મગનલાલ ત્રિવેદી (૧) ખરણા.

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ

[શિષ્ટવાચન પરીક્ષા ૧૫ મી તા. ૨૨-૧-૩૯]

સમય ૭૫ થી ૧૦૫

- ટીપ્સ:— (૧) જવાબ માટે કાગળોની નોંધ બાંધવી અથવા છૂટા હોય તો સીવી લેવા.
(૨) જવાબ લખતી વખતે પુસ્તકની વા ઝીલ કાઢ નતની મદદ લેવી નહિ: પ્રામાણિકપણું પૂરેપૂરું જાળવવું.
(૩) દરેક ઉમેદવારે પોતાની ઉત્તરવહીના પૃષ્ઠ પર નામ કામ સાથે ઉમ્મર, અભ્યાસ અને ધર્મી પણ અવરૂપ જણાવવાં.
(૪) જવાબ સુવાચ્ય અક્ષરે શાહીથી લખવા.
(૫) ચોપડીની ભાષામાં નહિ પણ પોતાની ભાષામાં લખાયેલા જવાબ વધારે પસંદગીપાત્ર ગણાશે.

પ્રશ્નપત્ર

અપંગની પ્રતિભા

[૧ થી ૮ મેા સવાલ ફરજિયાત છોડી બીજા ગમે તે ૩ મળી કુલ આઠ સવાલના જવાબ લખવા.]

૧. ‘ અપંગની પ્રતિભા ’ના વાચનથી તમારા મન પર પડેલી છાપ અને ઉદ્ઘાસના વિચાર આલેખો.
૨. કું હેલનનાં કેટલાંક પ્રતિષ્ઠિત મિત્રોનાં નામ ગણાવી તેમાંથી હરમોહ એ વિષે જણાવના હો તે લખો.
૩. આંધળા ને બહેરી હેલન બીજાંઓ જોડે વાતચીત કરે છે, તથા નાટક અને કુદ-રતનાં દેખાવોનો આનંદ પણ લે છે: એ કેવી રીતે તે સમજાવો.
૪. ‘ અપંગતાનું એકે બાંધન મારાં પુસ્તક-મિત્રો જોડે મીઠી મજાની ગોઠડી કરવામાં મને રોકતું નથી: ’ કું હેલનનું આ કથન પૂરવાર કરો.
૫. આંધળા અને મૂંગી હેલન પોતાના મનના ભાવ દર્શાવવા કેવી કેવી યુક્તિઓ વાપરે છે તે સ્પષ્ટ સમજાવો.
૬. દષ્ટિ અને વાચાશક્તિ બોધ ખેડેલી હેલન બાળકોનાં આનંદ ને મસ્તી-તોશન વર્ણવેા.
૭. હેલનના આગ્રહી ને આતુર સ્વભાવનાં દષ્ટાંતો આપો.

અથવા

અપંગ યત્તાં પહેલાંની કું હેલનની બાંધાવરથા વર્ણવો.

૮. હેલન કેલર અને પંડિત સુખલાલનાં જીવનનો મુકાબલો કરો.

૯. કું હેલનના લાણુતર ને જીવનધડતરમાં કું સલિવને કેવો લાગ લજ્યો છે તેનો ખ્યાલ આપી તે પરથી શિક્ષકવર્ગ શો બોધ લઈ શકે તે સમજાવો.

૧૦. અ ' હસ્ત-લિપિ 'ના ઉપયોગ વિષે જાણતા હો તે લખો.

વ મૂંગી હેલન બોલતી ક્યારે કેવી રીતે થઈ તે જણાવો.

૧૧. કું હેલનના વાચનશિક્ષણ વિષે જાણતા હો તે લખો.

૧૨. ' હિમરાજ ' એ શું છે ? એ બદલ હેલનને પરતાવાનો તથા મનોવેદના બોમ્બવાનો પ્રસંગ સાથે આવ્યો વાર ? એ પરથી શો બોધ મળે છે ?

૧૩. હેલનના જીવનધડતરમાં પ્રો. કીથે લજવેલા લાગણુ' જ્યાન કરો.

૧૪. નીચેના વિષે શું જાણો છો ?

અ ' પરીક્ષા ' વિષે કું હેલનનો અભિપ્રાય.

બ કું હેલનનાં આનંદ અને રંજન.

૧૫. આપણા દેશમાં આંધળાં, બહેરાં ને મૂંગાં માટે કેવા પ્રયત્નો કર્યાં કર્યાં થાય છે એ વિષે જાણતા હો તે લખો.

—૫—

જાહેર આભાર

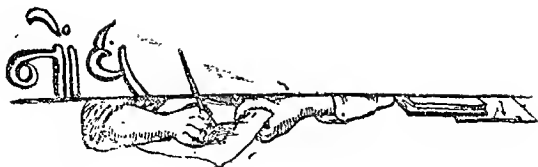
સદ્. શ્રી. મોતીલાલ અમીન સાહેબના અમદાવાદ મુકામે થયેલા દુઃખદ અવસાન-પરવેના ઋણાનુરાગે પ્રેરાયલા અને હાર્દિક લાગણીથી ભરપૂર ઠરાવો તેમ જ સંદેશાઓ લિખ્ત લિખ્ત સંસ્થાઓ અને વ્યક્તિઓ તરફથી અમારા તરફ આવી રહ્યા છે. એ સૌનો, તેમની આવી લાગણી બદલ અમે આભાર માનીએ છીએ.

ચાલુ ફેલુઆરી '૩૯ના " પુસ્તકાલય " અંકમાં એ સૌનો ઉલ્લેખ કરવાનું અમારે માટે અશક્ય થઈ પડ્યું છે; આવતો અંક, જે સદ્. શ્રી. મોતીલાલ અમીન સાહેબના સ્મારક અંક તરીકે પ્રકટ થશે તેમાં યથાશક્ય તેનો ઉપયોગ કરાશે.

લિ.

તંત્રીઓ

" પુસ્તકાલય " માસિક

વડોદરા રાજ્ય

કુમાર મંડળાની સ્થાપના—આલવા (ઉનાવા)માં સા. પુ. ના ઉત્સાહી મંત્રી શ્રી. કાન્તિપ્રસાદના પ્રયત્નથી પર્વણીદિને કુમાર મંડળાની સ્થાપના થઇ છે તથા તેજ દિવસે પર્વણીદિન પણ ઉજવાયો હતો.

ભેટ લીધી—મે. રા. રા. ખાંભા મહાલકરો શ્રી. દેસાઈ સાહેબે વાંકીઆ ભાડ (ખાંભા)ની મુલાકાત લીધી હતી. બહુતા તેમજ બીડી ગયેલા વિદ્યાર્થીઓ પુસ્તકાલયનો વધુ લાભ લે એમ સૂચના કરી હતી. આમ પંચાયતમાંથી એક કબાટ ભેટ આપવા વચન આપ્યું. સ્તુત્ય.

પુસ્તક ભેટ આપવાનું છે—જ્યોત્સ્ના ભા. ૧ લો નામના પુસ્તકની અમરેલી પ્રાંતના સા. પુ. ને ભેટ આપવા કર્તા તરફથી ઘાટવડ તા. કેડીનારના સા. પુ. ના મંત્રીને કેટલીક પ્રતો મળી છે. જે તે પુસ્તકાલયે સદર મંત્રીને પોસ્ટેજ ખર્ચ મોકલી મંગાવી લેવા બલામણુ.

મંત્રીની કદર—ચલાલા તા. ધારીના સા. પુ. ના મંત્રી શ્રી. કદાનજી જીવાલાલની તે ગામેથી બદલી થતાં સદર પુ. ની સલાએ તેમને ધન્યવાદ આપતો ઠરાવ પસાર કર્યો છે.

નામકરણ વિધિ—અમરેલીના ગાંધીયા વાચનલયને શ્રી. ખુશાલદાસ કુરજભાઈએ રૂ. ૧૫૦૦)ની પૌલિસી ભેટ આપતાં તેમના મામા ગાંધી અમરેલી જીવનનું નામ તા. ૩૦-૧૨-૩૮ ના રોજ જોડાયું છે. અને એ પ્રમાણેનો નામકરણવિધિ કરવામાં આવ્યો છે. આ પ્રસંગે તેમનું યોગ્ય સન્માન પણ કરવામાં આવ્યું હતું.

આમ ઉદ્યોગ પ્રદર્શન અને દેશદર્શન—અમરેલી મુકામે ચાલુ માસની તા. ૧૮, ૧૯, ૨૦ ના રોજ સદર પ્રદર્શન ભરાશે, જેમાં જ્ઞાનમંદિરને લગતો વિભાગ પણ યોજાયો છે.

ખાતમુહૂર્ત વિધિ—સા.પુ. દોગસ તા. કામરેળના પુસ્તકાલયની ખાત ક્રિયા તા. ૭-૧-૩૯ ના રોજ શ્રી. દાણુ શેઠના હસ્તે કરવામાં આવી હતી. અને જે સ્થળે એ ક્રિયા કરવામાં આવી હતી તેની યાદગીરી કાયમ રાખવા માટે એ સ્થળનું નામ “ દાણુ ટેકરી ” રાખવામાં આવ્યું છે.

પુસ્તકાલયોને મદદ—ઝોરીસા તા. કલોલ-કોકર હીરાજી વરવાજી તરફથી રૂ. ૧) તથા દીક્ષિત નટવરલાલ મણિયંકર તરફથી રૂ. ૧) મળી કુલ રૂ. ૨) મળ્યા છે.

ચલાલા-તા. ધારી—શેઠ ગોરધનદાસ કસનદાસ કરવત અમરેલીવાળા તરફથી રૂ. ૫૫) તેમના ચિ. અમૃતલાલના લગ્નપ્રસંગે મળ્યા છે. સ્તુત્ય.

માલગમ-તા. કોડીનાર—મૂળજી હરજી તરફથી શ. ૧૭ જીવરાજના ના. રાયાણી તરફથી શ. ૧૭, ઉકા ભગવાન કારડીઆ શ. ૧૭, હરજી જીવા કુંભાર શ. ૧૭, પીરમામદ દરમામદ શ. ૧૭ અને માંડણુ નરસિંહ કારીયા તરફથી શ. ૧૭.

દીગસ—સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના આતમુદ્ધર્ત વખતે મળેલી ભેટ: તા. ૭-૧-૩૯ ૫૧) રાજરત્ન શેઠ દીનશાહજી રતનજી દાણુ, પ્રાં. પં. લોકેશ અધ્યક્ષ સાં, શ્રીમતી જરબાનુ બહેન તરફથી કયાટ એક ભેટ, ૨૫) કુંવરજીભાઈ રણછોડ દેશાઈ, ૧૦) ધ્યારામભાઈ ગોવિન્દ-ભાઈ દેશાઈ, ૧૫) ધરજીરામ માધવભાઈ દેશાઈ, ૧૦) લક્ષ્મીભાઈ છોટલાલ દેશાઈ, ૧૦) જીભાઈ જુલાભાઈ દેશાઈ, ૧૦) દુલ્લભભાઈ નરસિંહ પટેલ, ૨૫) ગામ ઝોરણા તરફથી, ૫) રણછોડભાઈ ગોવિન્દજી દેશાઈ, ૧૦) ગામ દેલાડ તરફથી, ૧૦) રણછોડ અંબારામ દેશાઈ, ૧૦) મોતીરામ ડાલાભાઈ દેશાઈ, ૧૦) દુલ્લભભાઈ વલ્લભભાઈ દેશાઈ, ૫) ધનજી પરસોતમ.

પીલુદરા—તા. મહેસાણાના સા. પુ. ને પુસ્તકાલય પર્વણી નિમિત્તે નીચે પ્રમાણે મદદ મળી છે:—૫) શા. ચંદુલાલ અમૃતલાલ, ૨) પટેલ શંકરભાઈ માધવદાસ, ૨) તલાટી શુભાળખાં કેશરખાં, ૧) શા. ગોરધનદાસ વલ્લભરામ, ૧) પટેલ મોતીભાઈ પ્રભુદાસ, ૧) કુંભાર અલા રાયચંદ, ૧) સુયાર જગન મધારામ, ૧) પટેલ વિક્રમ મગનલાલ, ૧) મારતર શિવાભાઈ જીમેદદાસ, ૧) પટેલ પુરુષોત્તમ બેચર, ૧) પટેલ જોષ્ઠતા વણારશી, ૧) પટેલ નારણભાઈ ઉમેદદાસ, ૧) પટેલ કાશીરામ કુબેર, ૧) પટેલ શિવાભાઈ આશાભાઈ, ૧) ભાવ-સાર ત્રિભુવન હાથી, ૧) પટેલ જોસિંગ વસારામ, ૧) વેદરાજ નાનાશંકર મહાશંકર, બા. શા. જ્યેષ્ઠ હરખચંદ, બા. પટેલ શંભુદાસ બાજીદાસ, બા. પટેલ નયુભાઈ પ્રભુદાસ, બા. મારતર હરિલાલ ગ્રાણીદાસ, બા. મારતર નેમાભાઈ ઉમેદદાસ, બા. મેમણુ જીવાભાઈ અમીભાઈ, બા. મારતર મોહનલાલ પ્રભુદાસ, બા. પટેલ પ્રભુદાસ કરશન, બા. પટેલ બેચર મંછા, બા. પટેલ રામચંદ નારણ, બા. પટેલ જેમા દારકા, બા. પટેલ નાથા ગંગારામ, બા. પટેલ ભગાં કરશન, બા. પટેલ બાજી માધા, બા. પટેલ નાગજી હરજી, બા. પટેલ કચરા રામચંદ, બા. પટેલ મોહન ગણેશ, બા. પટેલ બાળા કાશીરામ, બા. પટેલ નયુ દેવા, બા. સુયાર ધરવર મયારામ, બા. સોની નાનાલાલ હરજીવન, બા. ચમાર જીવા રામા, બા. મનસુરી અમયા હસન, બા. પટેલ જીવા ભવા, બા. પટેલ શિવા પુરુષોત્તમ, બા. જ્વની નારણ નર્મદાશંકર, બા. પટેલ ભગવાન વીરા, બા. પટેલ મોહનલાલ લખુભાઈ, બા. પટેલ જોષ્ઠતા નારણ, ૩૩ ચૌદ ભાઈઓ તરફથી પરચુરણ, બા. સેનમા વાસમાંથી, ૨) ચમાર વાસમાંથી, ૩)—દશ્વારી વાસમાંથી, ૧૫) દાનમાં પરચુરણ આવેલા અનાજના પૈસા (અંદાજે), આ ઉપરાંત નાયક ગિરધરલાલની વિધવા પત્ની બાઈ ચંચળ તરફથી ખુરશી નં. ૧ ભેટ મળી હતી.

મહેરવાડા તા. સિદ્ધપુર—૨૦) પચાલ શિવરામ સાંકળચંદ મહેરવાડા તરફથી, ૨) પચાલ મુળચંદ ગંગારામ કાંસાવાળા તરફથી, ૧) સીદીકલાઈ રસુલભાઈ તરફથી, ૧) સુરજમલ મગનલાલ તરફથી, ૧) ચંદુલાલ ત્રિભોવનદાસ તરફથી, ૧) બીખાભાઈ બેચર-દાસ તરફથી, ૧) મણિલાલ હીરાચંદ તરફથી, ૧) ધુળીદાસ કાળીદાસ તરફથી, ૧) ઉત્તમલાલ પુંજીરામ તરફથી. બા. જોષ્ઠતારામ વખતચંદ તરફથી.

મણીઆરી તા. ચાલુરમા—પુસ્તકાલયપર્વણી દિને ૧) મુખી દારકાદાસ પ્રભુદાસ,

૧) તલાડી શાંતિલાલ હીરાલાલ, ૧) પા. મોતીદાસ હીરાદાસ, ૧) પા. રામદાસ પીતામ્બર, ૧) પા. કામરાજ શિવરામ, ૧) શ્રી. રેવાશંકર નરમેશમ, ૧) પા. મોરાર માધવદાસ, ૧) મહેતા દેવશંકર ઝવેરરામ, ૧) પા. શિવરામ શંભુદાસ, ૧) પા. ગણેશભાઈ મોહનદાસ, ૧) મહેતા મહીધરલાલ સાંકળેશ્વર, ૧) પા. ચતુરભાઈ કુમેરદાસ, ૧) શ્રી. કેશવલાલ હરિચંદ, ૧) શ્રી. ધોરીદાસ ખોડીદાસ, ૧) પંચાલ રેવાભાઈ અમીચંદ, ૦૧ પા. માનદાસ સાંકળચંદ, ૦૧ પા. લગા ભાઈચંદ, ૦૧ જ્યેષ્ઠતા કાળા, ૦૧ પા. ભુદર બાજી, ૦૧ પા. દાનરાંગ થેલા, ૦૧ પા. માધા ભાઈચંદ, ૦૧ પા. ચેલદાસ ભાઈચંદ, ૦૧ પા. બહેચર શંકર, ૦૧ પંચાલ કાળીદાસ ત્રિભુવન, ૦૧ ધોંચી નાગરદાસ જોશી, ૩) પા. કાળીદાસ ઉમેદદાસ, મુદેરાના હિરકમહોત્સવ દિવસે અને વિદ્યાદાનની થેલીમાં અનાજ મળ્યું ૧૨ ઉપર.

મેરવાડા તા. ચાણુરમા—(૧) વિદ્યાદાનમાં ગામમાંથી ઉધરાણું કરતાં ૧૪ મળ્યું દાણા બેગા થયા છે. તેને કેટલોક ઉપયોગ ગ્રામ્ય ઔષધલાલ્યમાં લેવાનો છે. (૨) વ્ય. મંડળના પ્રમુખ પા. તળમભાઈ મોતીદાસ તરફથી એક સુંદર મેજ ભેટ મળ્યું. કિં. રૂ. ૧૦-૦-૦નું.

ખેરાળુ—તા. ચાણુરમા—વિદ્યાદાન નિમિત્તે પર્વણીદિને ગામમાં ઉધરાણું કરતાં ૧૪ મળ્યું દાણા તથા પા. તળમભાઈ મોતીદાસ તરફથી એક મેજ રૂ. ૧૦) ની કિંમતનું. **હરમડિયા—તા. કોડીનાર—**૧) કીલ અંબાલાલ દેવકૃષ્ણ જોષીના ચિ. ભાનુશંકરના લગ્નપ્રસંગે સા. પુ. ને રૂ. ૧૦) આપી બાળકોને સાકર વહેંચી હતી. તથા ગાધકડાના પંડયા પોપટલાલ લધાભાઈ તરફથી રૂ. ૨) લગ્નપ્રસંગે.

પીલવાડ તા. વિજાપુર—૧) રૂ. ૪) શ્રી. વાડીલાલ જગનલાલ, ૨) શ્રી. કાન્તિલાલ; ૧) શ્રી. અમૃતલાલ. આ ઉપરાંત શ્રી. મોહનલાલ જગજીવનદાસ તરફથી કાચનું એક કબાટ આશરે રૂ. ૧૭) ની કિંમતનું.

૧૦ રાં ૫૦ મંડળ

જાગતાં જૂથ મંડળો—પાદરા મહાલ જૂથ મંડળની ત્રિમાસિક સભાઓ નીચે પ્રમાણે ભરાઈ હતી:

૧ પાદરા ૧૧-૧૨-૩૮, ૨ દરાપુરા ૧૨-૧૨-૩૮, ૩ રણું ૧૮-૧૨-૩૮, ૪ પાવજ ૧૧-૧૨-૩૮, ૪ ડભાસા ૩૧-૧૨-૩૮, ૬ સોખપરાણું ૨૪-૧૨-૩૮, ૭ વડુ ૧૦-૧૨-૩૮, ૮ સરસવણી ૨૮-૧૨-૩૮, મોજ ૧૭-૧૨-૩૮, મોલા ૧૭-૧૨-૩૮, કરમડી ૨૪-૧૨-૩૮.

સભા નથી ભરી તે જૂથમંડળો: ૧ ચાણુસદ, ૨ સાધી, ૩ ગવાસદ, ૪ માસર. ૫ મુજપુર, ૬ જલાલપુર, ૭ ડબકા.

બહુચરાણ જૂથ મંડળ—સદર જૂથમંડળની સભામાં નીચે જણાવ્યા પ્રમાણેનું કામકાજ થયું હતું.

(૧) દરેક ગામના પુસ્તકાલયના બજેટ મંજૂર થઇને આવી ગયાં છે, (૨) બરીપદ ગામ સિવાય દરેક ગામની ગ્રાં પંચાયતની મદદ આવી ગઇ છે, (૩) પુસ્તકાલય પર્વણિ ઉજવવાનો દિવસ શિવરાત્રિનો કરાવવામાં આવે છે, (૪) દરેક પુસ્તકાલયનું વર્ગીકરણનું કામ થઇ ગયું છે. (૫) ચાણુરમા મહાલે લેવામાં આવતી શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા માટે બાળકોની શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા માટે-બાલ ભાગવત-ગમનું પુસ્તક રખાયું, (૬) સને ૧૯૩૭-૩૮ ની સાલમાં બજેટમાં મંજૂર કરેલાં પુસ્તકો કાલરી સા. પુસ્તકાલય (તા. ચાણુરમા) સિવાયનાં બધાં આવી ગયાં છે, (૭) ચાણુરમા મ. પુસ્તકાલય પરિષદ ભરવી; પરંતુ બહુચરાણ જૂથ

મંડળમાં મહાલ પરિષદ તેમજ પ્રાન્ત પુસ્તકાલય પરિષદ યોગ સમય ઉપર જ યથા ગમ છે તો મહાલના કેાઇ બીજા ગામે ભરવામાં આવે તો હીક ગણાય. સદર સભામાં બહુચરાજ ગૃહ મંડળના બધા મંત્રીઓ હાજર હતા.

સુધારો—ગણદેવી મહાલ પુ. પરિષદનો હેવાલ જો ગયા અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે તેમાં ઠરાવ ૧૦, ૧૧ ૧૨ આભારદર્શનના થયા હોવાનું જણાવ્યું હતું પરંતુ તેમાંનો ઠરાવ ૧૦ નીચે પ્રમાણે હતો, જ્યારે ઠરાવ ૧૧-૧૨ આભારદર્શનના હતા.

ઠરાવ ૧૦—“ વિદ્યાર્થીઓને વાંચવા માટે પુસ્તકો જેમ બને તેમ વધુ સરળતાથી મળે એટલા માટે જે તે શાળાના મુખ્ય શિ. તરફથી જમીનગીરીના ફોર્મ ભરાઇ આવે તો વિદ્યાર્થીને પુસ્તકો સહેલાઈથી મળી રહે માટે જે તે શાળાના મુ શિ. આ જવાબદારી સ્વીકારે તો વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકો આપવા આ પરિષદ તાત્કાલાં સર્વ પુસ્તકાલયોને બલામણુ કરે છે.

ઠરાવ મુજબ—ગુલાબભાઈ ભી. મહેતા.

ટકો—મ. કે. દલાલ.”

કામરેજ મહાલ શિષ્ટ વાચનની ૧ લી પરીક્ષા—શિષ્ટ વાચનની ૧ લી પરીક્ષા “ નૌજવાન સુભાષ (પ્રકાશક, ગૂજરે ઐય રત્ન કાર્યાલય અમદાવાદ કિંમત રૂ. ૦-૮-૦ કર્તા, ગુણવંતરાય આચાર્ય) એ પુસ્તકની, તારીખ ૧૬-૪-૩૯ને રવિવારને રોજ સવારના ૭ થી ૧૦ ના સમયમાં જે તે ગમના પુસ્તકાલયના મંત્રી અગર પ્રમુખની દેખરેખ હેઠળ અનુકૂળ રચણે લેવાશે.

રાજ્ય બહાર

ફરતાં પુસ્તકાલયોની પેટીઓ—અમદાવાદના ગણીતા શેઠ રતિલાલ નાયાલાલ અને શેઠ કાન્તિલાલ નાયાલાલ, એઓ તરફથી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીને આશરે રૂ.૭૦૦) પુસ્તકો, ફરતાં પુસ્તકાલયો સ્થાપવા, એમનાં માતૃશ્રીતા સ્મરણાર્થે મળેલાં છે; અને સોસાયટી તેનો વહીવટ કરે છે.

અમદાવાદ શહેર અને બહારગામથી જે ભાષાબહેનો જ્ઞાનપ્રચાર અર્થે, સેવાજ્ઞાતિથી સદરદ્દ પુસ્તકોની પેટીઓ મંગાવશે તેમને, નિયમાનુસાર, યોગ્ય ખાત્રી આપેથી, એકલી આપવા ગુ. વ. સો. તરફથી બ્યવસ્થા થઇ છે.

વધુ માહિતી સાર, આસિ. સેક્રેટરી, ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી સાથે પત્રબ્યવહાર કરવા વિનંતિ છે.

—ક્ર—

નવીન કાલ

ક્રમાંક	પુસ્તકનું નામ	લેખક	પ્રકાશક અને મળવાનું સ્થળ	કિંમત	વિશેષ ફકીકત
૧	વર્ધા કેળવણી	નરહરિ હા. પરીખ	નવજીવન પ્રકાશન મંદિર અમદાવાદ	૦-૪-૦	
૨	પારસી વીરલાઓ	‘ નાહોળી ’	જામે જમશેદ ઓ-ફિસ-મુંબઇ	૨-૮-૦	
૩	મુદયુક્તા	જનનલાલ હાકેર-દાસ મોદી બી. એ.	માલીક ગુજરાતી ટાઇપ કાઉંટી, મુંબઇ	કિંમત લખી નથી.	

પત્રો શરૂ થયાની માહિતી સન ૧૯૩૮-૩૯

યાદી નં. ૩ : સંખ્યા ૨૯૬

નીચે જણાવેલાં ગ્રામ પુસ્તકાલયો તથા વાચનાલયો તરફથી લોકમદદની રકમ તથા બજેટ તા. ૧૧-૨-૩૯ સુધીમાં આવી ગયાં છે, એટલે તેમને તા. ૧૬મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૯ થી પત્રો શરૂ કરાવી આપવાની વ્યવસ્થા થઈ છે. તા. ૧૦-૨-૩૯ સુધીમાં જેમની લોકમદદની રકમ તથા બજેટો આવી જશે તેમને વહેલામાં વહેલી તકે પત્રો શરૂ કરાવી અપાશે. તેમની યાદી અલગત માર્ગના અંકમાં પ્રમિદ્ધ થશે. યાદી પૈકી તેમજ બીજાં ગ્રામ પુસ્તકાલયો તરફથી સરકાર પંચાયત મંત્ર મેળવવાની પાવતીઓ ખાતા તરફ મોકલવામાં ન આવી હોય તેઓ સત્વરે મોકલી આપે.

પેટલાદ	સરવણી	સાવલી	દહેગામ	બલેશ્વરપુર	સિદ્ધપુર
ત્રભોવાડ	સાંદા	કુંડાવ	પરાંતીઆ	નાસમેદ	ડાબી
પરચાણીયા	નેદરા	ડેસર	બહીએલ	અદાણા	બીલીઆ
(ધેપુરા)	બ્રાહ્મણવતી	નખીમરા	જળીઆના મઠ	વાસણુ	મુળાણુપુર
મોરડ	કરજણુ	બાકરોલ	આતરસુંબા	કસોલ મહિલા	ખેરાણુ
વિશ્વોલી	દેરાલી	વરસડા	વ્યાસવાસણુ	બોયણુ શઠોડ	વીઠોડા
વડોદરા	ધાવડ	કડાચલા	આંબવેલ	વિજાપુર	કમાલપુર
કલાલી	ફતેપુર	સાવત્રી બાલ	હીસોલ	પુંધરા	કહીપુર
કોયલી	રારોદ	વાઘોડીઆ	રીહોરા	વસાઈ વિઘા-	બહાદરપુર
ગોત્રી	સાદરણુ	કામરોલ	વગલી	થોં વા.	બલાદ
મનીઆવી	દેલવાડા	રાહકુઈ	અંડા	પારસા	મહાસણુ
જયુખીત્રી બાગ	દેલવાડા	લીસોરા	વાઘજીપુર	મલરામપુરા	અંબાવાડા
મકત વા.	કુંદેલા	સાવલી	કડી	પાલડી વ્યાસ	નાની હીરવાણી
આનપુર	યુવારી	સંખેડા	કંડ	વિસનગર	પાટણુ
સેમદ વાસણુ	મેનપુરા	તાંદળજી	લોર	સાતુસણુ	મેસર
ગોસીંદ્રા	મોટા હબીપુરા	પીઠા	કારવા	રાલીસણુ	સમોડા
પાદરા	વઢવાણુ	માલપુર	ખેરાજનાદોડા	ઉંદલપુર	સરવા
અમોગ	અદકાંદપુરા	રાજનગર	ચોળ	રામપુર	ચાણુરમા
કાંદા	શિનોર	વડેલી	મણિપુર	મહેસાણા	કાલરી
ગવાસદ	જાણુખોઈ	હાડોદ	કણુઝરી	બલોલ (પૂર-	જમીછા
ગામેકા	દિવેર	નંદપુર	કસોલ	વણી)	ભાટસર
તાજપુરા	માલેયા	તિલકવાડા	જનાલ	રૂપાલ હારપુરા	પીંઘરપુરા
મુજપુર	તેનતલાવ	શુળેકા	જસપુર	પુનાસણુ	અંબાલા
મેઘદ	(પરવણી)		શોભાસણુ	ચરાડ	દાંતકોડી
			પલીઆડ		

સદ્યજા	માસા	પાલી	વ્યારા	લલગામ	કોડીનાર
સુલસર	પલસાણા	મહુવા	ઘાટા	વીરપુર	કાજ
હારીજ	કડે દરા	કુરાલ	અમરેલી	સરસીયા	જાગ
વાંસા	લીંગડ	અધારી	પીઠવાળા	ખીયા	માલગામ
નવસારી	કામરેજ	ઉમરા	દામનગર	હડલી	ઓખામંદળ
મહુવર	કરજણ	માંગરોળ	ગણેરાગઢ	ખાણાં	ખતુળા
બોરસી	કામરેજ	લીંગાડ	ધામેલ	ગ્રીકીમાળી	કુંપણી
ગણદેવી	દેસોદ	સરદા	કમી		
તોરણગામ	વેળંગ				

—❦—

સૂચના નંબર ૪૫૨ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

વડોદરા શાળ્યનાં પુસ્તકાલયો માટે લગ્નમણુ કરવામાં આવેલાં સામયિકો

ક્રમાંક	નામ	પ્રકાર	તાર્ખિક લવાજમ	ઠેકાણું
૧	વેણી	માસિક	૩-૦-૦ ખાસ અંક તથા મેટ પુસ્તક સાથે	તંત્રી, વેણી કાર્યાલય ૪૪૩, લેમિંગ્ટન રોડ, વનેકર મેનશન, મુંબઈ ૪.
૨	નવપ્રકાશ	અઠવાડિક	૨-૮-૦	તંત્રી, નવપ્રકાશ કાર્યાલય, ૧૬૩, પાંજરાપોળ રોડ, મુંબઈ ૪.

પુસ્તકાલય ખાતું
સાર્વજનિક પુસ્તકાલય શાખા
વડોદરા, તા. ૬ દેશઆરી ૧૯૩૯

પુ. ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૪૫૫ સન ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

સન ૧૯૩૭-૩૮ ના બજેટ પૈકીની બાકીના ખર્ચની પાવતીઓ તપાસવા
વેળાસર મોકલવા બાબત

આથી ગ્રામ બાળ અને મદિલા પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને જણાવવામાં આવે છે કે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ને પુસ્તકાલયોએ સન ૧૯૩૭-૩૮ ના બજેટ પૈકીની પુસ્તકાલયોની, પુસ્તક અધીની, મોકરખર્ચની, મકાનદુરસ્તીની, લાકડી સામાનની અને પરિપદ કંટીન્ટ ખર્ચની પાવતીઓ તપાસવા જનકાલપ ખાતા તરફ મોકલી ન હોય, તેવાં પુસ્તકાલયોએ બાકીની પોતાના તરફની બજેટ પૈકીની તપાસરાની રહેતી પાવતીઓ વેળાસર પુસ્તકાલય ખાતા તરફ તપાસવા મોકલી આપવી, નહિ તો તેની જવાબદારી ને તે સેન્ટરના મુખ્ય સિસ્ટમની પોતાના તાબાનાં પુસ્તકાલયોની રહેશે.

મુ. વડોદરા }
તા. ૬-૨-૩૯ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નંબર $\frac{૪૪૧}{૨}$ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

પુસ્તકાલય પ્રચારકો તરીકે નિમણુંક કર્યા બાબત

પુસ્તકાલયોની તપાસણીનું કામ જે શિક્ષકો સેવાભાવથી કરવા ઈચ્છતા હોય તેમણે મહાલ મંડળના મંત્રી મારફત માગણી મોકલવા આ તરફથી સૂચના નં. ૪૪૧ તા. ૨૪-૧૧-૩૮ ની બહાર પાડવામાં આવેલી છે તે ઉપરથી ચાલુ માસમાં આવેલી માગણીઓનો વિચાર કરી નીચે જણાવેલા મહાલો માટે નીચે જણાવેલા ધસમોની માનદ પ્રચારકો તરીકે નિમણુંક કરવામાં આવે છે.

વડોદરા પ્રાંત

મહાલનું નામ

પ્રચારકનું નામ અને ઠેકાણું

કરજણ

(૨) ઈશ્વરભાઈ નાગજીભાઈ પટેલ, આશનેશ સા. પુ. ના મંત્રી (ભાર્ગવ-ભાઈ બાવાજી પટેલની બહેની પેટલાદ તાલુકામાં થયેલી હોનાયી આ ધસમની નિમણુંક કરી છે.)

ડભોઈ

(૩) મણિલાલ દરિલાલ ઠક્કર ઉપશિક્ષક સ. ગુ. કન્યાશાળા નં. ૨ ડભોઈ.

મહેસાણા પ્રાંત

કડી

(૧) ગોપાળદાસ મકનદાસ પટેલ મુ. શિ. અને સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના મંત્રી, કલ્યાણપુરા તા. કડી.

(૨) મકતલાલ રણછોડલાલ દવે, મંત્રી, કડી સાર્વજનિક પુસ્તકાલય અને મંત્રી કડી મહાલ પુસ્તકાલય મંડળ.

પાટણ

(૧) ત્રિંબકરાવ નીલકંઠ સાહેબ આરી વાવડી સાર્વજનિક પુસ્તકાલય તથા વાચનાલયના મંત્રી, તા. પાટણ.

ઉપર પ્રમાણે જે તે મહાલ માટે જે તે મહાલની સામે જણાવેલા ધસમોની માનદ પ્રચારક તરીકે નિમણુંક કરવામાં આવી છે.

પુસ્તકાલય ખાતું,
સાર્વજનિક પુસ્તકાલય
શાખા, વડોદરા,
તા. ૬ ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૯

} પુ. ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નંબર ૪૫૩ સન ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓ તેમજ દરજ ચિત્રો મોકલવા બાબત

ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓ તેમજ દરજ ચિત્રો માટે અત્રે ઘણી જ માગણીઓ આવી છે તેને વેળાસર પહોંચી શકાય તેમ નથી. આથી ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓ તેમજ

દરમિયાન મંગાવનાર પુસ્તકાલયો અને વ્યક્તિઓને જણાવવાનું કે પેટીઓ તેમની ધારેલી મુદતમાં ન મળે તો ઉધરાણી કરી નાહક પૈસાનો વ્યય ન કરતાં રાહ જોવી. માગણી મળ્યા બાબત પહોંચી મોકલવાનો રિવાજ રાખવામાં આવ્યો છે.

એકલાં દરમિયાન મંગાવનારને જણાવવાનું કે સદર ચિત્રો એકલાં મોકલવા સાધન ન હોવાથી પુસ્તકોની પેટીઓમાં પુસ્તકો સાથે મોકલવામાં આવશે. માટે દરમિયાન ચિત્રોની પેટી મંગાવતી વખતે તેની સાથે પુસ્તકોની પણ માગણી કરવી.

દરમિયાન ચિત્રોવાળી પેટીઓ જેમ અને તેમ જલદી પરત મોકલવા રિવાજ રાખવો. કેટલાંક પુસ્તકાલયો તરફથી તેમની માગણી પ્રમાણેનાં પુસ્તકો મળતાં નથી એવી ફરિયાદ આવે છે. તેમને જણાવવાનું કે અત્રેથી લગભગ બારસો જેટલાં પુસ્તકાલયોને સંતોષવા પૂરતાં પુસ્તકો રાખવા પૂરતી કાળજી રાખવામાં આવે છે પરંતુ પુસ્તકો બહાર પેટીઓમાં પહોંચી ગયાં હોય તે પરત આવતા સુધી તો રાહ જોવી પડે એ સ્વાભાવિક છે. તેથી સારાસારનો વિચાર કરી બનતી તાકીદે પુસ્તકો મોકલવા કાળજી રખાય છે.

માગણી કરનારાઓએ ઉતાવળ ન કરતાં ધીરજ રાખવા વિનંતિ છે. માગણીના અનુક્રમ પ્રમાણે પેટીઓ અને સવડ પ્રમાણે દરમિયાન મોકલવા બનતી તજવીજ કરવામાં આવશે.

સખ્ય જે ભાષાઓ અગર સંસ્કૃતિઓએ પેટીઓ મંગાવી હોય તેઓ પોતે ઉપયોગ કરી રહે કે તુરંત જ ખીંગ ભાષાઓને માટે સવડ થાય એ હેતુ લક્ષ્યાં રાખી બને તેટલી ત્વરાથી દરમિયાન ચિત્રોવાળી પેટીઓ પરત કરવા નેધિ લે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

ઉ. મો. પટેલ

મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

એ. મા. પટેલ

સૂચના નં. ૪૫૪ સન ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

સન ૧૯૩૮-૩૯ નાં બાકી રહેલાં બજેટો મંજૂર થવા મોકલવા બાબત.

આથી ગ્રામ પુસ્તકાલયના અને વાંચનાલયોના મંત્રીઓને જણાવવામાં આવે છે કે જે પુસ્તકાલયોએ અને વાંચનાલયોએ સન ૧૯૩૮-૩૯ નાં બજેટો મંજૂર થવા પુસ્તકાલય ખાતા તરફ મોકલ્યાં ન હોય, તેવાંએ લોકમદદની રકમ પુસ્તકાલય પર્વણીમાં હવે મળી હશે તેમાંથી બજેટ બનાવીને વેગાસર મંજૂર થવા મોકલી આપવાં.

સદરહુ સૂચના જે તે શાળાના સેન્ટરના મુખ્ય શિક્ષકે વાંચી, પોતાની તાબાની શાળા-વાળાં ગામોએ બાકીના પુસ્તકાલય કે વાંચનાલયનું અંદાજપત્ર બનાવી મોકલવા તાત્કાલિક તજવીજ કરવી.

એ. વડોદરા,

તા. ૬-૨-૩૯

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક.
પુસ્તકાલય ખાતે

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો માટે ભલામણ કરવામાં આવેલાં પુસ્તકોની યાદી નંબર ૬૦ સને ૧૯૩૮-૩૯

૧૮

પુસ્તકનું નામ	અંશકર્તાનું નામ	કિંમત	રૂક	વર્ષ	પૃષ્ઠ	બાંધણી	પ્રકાશકનું હેતુભૂત
સ્ટીમ ટરબાઇન એન્જીનીઅરિંગ બુક (Steam Turbine Engineers Hand Book) પુસ્તક પહેલું	માધવલાલ ભાઈલાલ પટેલ	૧૨-૦-૦	૮૦	૧૯૩૮	૨૫૪	પાકી	માધવલાલ ભાઈલાલ પટેલ, મિત્રનિકલ અને એન્જીનીયરિંગ કોન્સ્ટ્રક્શન ઓફ ઓઈલ એન્ડ અમદાવાદ મિલ્સ કે. લી. પદ્મગા ઝોન પાસે, રેલવેપુરા પોસ્ટ, અમદાવાદ
સર પુસ્તક બીજું	"	૧૨-૦-૦	૮૦	"	૨૦૦	"	"
સર પુસ્તક ત્રીજું	"	૧૨-૦-૦	૮૦	"	૨૦૦	"	"
બહુવર્ણ	પ્રદીપ્ત બાઈલાલ શાહ	૦-૧૨-૦	૧૬૦	૧૯૬૦	૨૦૨	કાગી	બાઈલાલ પ્રદીપ શાહ આલ્ફા
આસન અને આરોગ્ય	હરિશંકર વિદ્યાર્થી	૦-૧૨-૦	૧૬૦	"	૨૪૪	"	સદર
સર્વોત્તમ વ્યાયામ	"	૦-૬-૦	"	૧૯૮૫	૭૧	"	સદર
સત્યાર્થ પ્રકાશ	પંડિત મધાશંકર શર્મા	૦-૧૪-૦	૮૦	"	૩૨૨	"	સરજી વલ્લભદાસ નવ-સારી ગોમર, હિરનબી રોડ, કાદ, મુંબાઈ

युवदर्शन (विजयश्री नाटक)

गीतायर्मका मोतामोरयादू
प्रथम भाग वर ४ मन्थु-
आरी १६३६ अं. १ शुक्रशती

आरोख अगरी

पूजा अने भीखवातो, सारसी
मयभागा पु. १ कुं

जेतीवादी माभमुपायया सा-
दितभागा (भयंको १ ला)

मण्डभाष पीतजरास
शाळ

जोरधनभाष मंगलभाष
पदेव प्रकासक

वेवराज पुं. हरिप्रसाद
मुनीशाल भद्र

प्रदसाद अज्ञात

इपनारायण अज्जनंन
कानुनगो अने भाष-
सादाभाष ने. पदेव

१-०-००

०

०-१०-००

१-०-००

०-४-००

१६०

८०

२४०

१६

॥

१६३८

१६८५

१६८४

१६८५

१६८४

११७

४३१

४५१

१७५

७२

काजी

पाडी

॥

काजी

॥

मण्डभाष पीतजरास
शाळ रावपुरा, वडोदरा

जोरधनभाष मंगलभाष
पदेव, गीताधर्म कायल्य,
साक्षी विनायक काशी

कर्ता, जणअशैयजुवन,
रावपुरा, दावर सागे,
वडोदरा.

जयंत ना. इवे सारसी
साक्षीय मंदिर, यार
रस्ता, इरगुवाणीपोग,
गंधी रोड, अगदावाद

श्री गणेश सदाकार
सेवक रा ध-वडोदरा

पुस्तकालय भाट,
सांस्कृतिक पुस्तकालय शाखा
वडोदरा ता. ईशुआरी १६३६

पुं. त्रि. शाळे

उ. भा. पेटल
भाटनीश व्यवस्थापक

સામયિક દોહન

સામયિક પત્રોમાંના સંઘરવા જેવા લેખો

વર્ષ ૧]

ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૯

[અંક ૨]

ગુજરાતની ખેતીમાં ખાતરના પ્રશ્ન

(લેખક : શ્રી. ડૉ. કાન્તિલાલ મથુરદાસ શાહ, બી.એલ, પી.એચ. ડી. ખેતીવાડી કૌશલ, પૂના)

ગુજરાત ગામડાંઓમાં વસેલો છે અને ગામડાંઓનો મુખ્ય ઉદ્યોગ ખેતીનો છે. ખેતીનો મુખ્ય આધાર ખાતર ઉપર છે. એ ખાતરની ઉપયોગિતા અને માહિતીપૂર્ણ આ લેખ, ખેતરોમાં ખાતર નાખવાની મોક્ષમ આવે તે અગાઉ પ્રકટ કરીએ છીએ. ખેડૂત વાઘઓ આ લેખમાંથી ખાતરને લગતી માહિતી મેળવી લઈ પોતાની ખેતીમાં તેનો જરૂરી ઉપયોગ કરે.

વૃક્ષમાં બીજું, બીજમાં વૃક્ષ, બે બે પદંતરે એ જ પાસે.

સૂર્યના તાપથી, સૃષ્ટિ પરનું પાણી સુકાઈ, તેની વરાળ ધઈ, વાદળારૂપે આકાશમાં ઉંચે ચઢી, વર્ષારૂપે પૃથ્વીને પડાળે છે. પૃથ્વીમાં રહેલાં પોષક તત્ત્વો, આ પાણી સાથે ભળી જઈ તે વડે વનસ્પતિનું પોષણ કરે છે. જેમ બાળક માટે માનું ધાવણ તેમ કુમળા છોડ માટે વરસાદનું પાણી અગત્યનું છે. જેમ તરતનું જન્મેલું બાળક ખાઈ શકતું નથી, તેમ બીમાંથી તાજે કૂટેલો અંકુર, જમીનમાંથી પોષક તત્ત્વો ખેંચી શકતો નથી. આ અંકુરને વધવા માટે તો બીની પોતાની અંદર રહેલો જ ખોરાક કામમાં આવે છે. બીમાં રહેલા ખોરાકની મદદથી જ્યારે અંકુર વધે છે, ત્યારબાદ આ અંકુરમાંથી આવિર્ભાવ પામેલાં મૂળમાં એની શક્તિ આવે છે કે તે જમીનમાંથી પોષક તત્ત્વો ખેંચી શકે છે. જેમ જેમ તેનાં બીજાં અંગો અસ્તિત્વમાં આવે છે, તેમ તેમ આ નવાં અંગો-પાંદડાં-ની મદદથી તે હવામાંથી પણ પોષણ તત્ત્વો ખેંચી શકે છે.

આમ, બીમાં રહેલું સૂક્ષ્મ વૃક્ષ પ્રથમ. બીમાં પોતાની અંદર રહેલી શક્તિથી પોષાઈ, તે સૂક્ષ્મ મટી વિરાટ સ્વરૂપ ધારણ કરવા તરફ પ્રગતિ કરે છે. આ પ્રગતિ માટે તેને, આંતરિક મદદ ઉપરાંત બહારના વિશાળ જગતની સહાય લેવી પડે છે. આમ, બીમાંથી વૃક્ષ થાય છે અને તે વૃક્ષ ઉપર અનેક બી આવે છે, જેમાંથી પાછાં અનેક વૃક્ષ ઉત્પન્ન થાય

છે કુદરતી રીતે જ આ ધ્રુવમાળા આકાશ કરે છે. વૃક્ષ જમીનમાંથી જે પોષક તત્ત્વો ચૂસીને વધે છે, તે તત્ત્વો જમીનમાંથી ઘટે છે. એટલે જે જમીનમાંથી તત્ત્વો ખેંચાયા જ કરે, અને કોષ પશુ રીતે તે જમીનમાં પાછાં ઉમેરવા પ્રયત્ન ન થાય તો જમીનમાંથી આ તત્ત્વો ખૂટવા લાગે તે સમજી શકાય એવું છે. કુદરતની વ્યવસ્થા અલૌકિક છે. પૃથ્વીમાં અઢળક પુષ્ટિ તત્ત્વો લઈ્યાં છે, અને તે પશુ જીવ જીવ પ્રકારનાં. સૌ પોતપોતાને યોગ્ય તત્ત્વો-સાર ખેંચી પોતાનું જીવન ક્ષણભૂત કરી શકે છે. તલ જમીનમાંથી એવાં તત્ત્વો ખેંચે છે કે તેનું તેલ જ બને છે, બ્યારે શેરડી જે તત્ત્વો ખેંચે છે તેમાંથી સાકર બને છે. મરચી, તીખાશનું પોષણ કરે એવાં તત્ત્વો ખેંચે છે અને તમાકુ-અરીણ નશો ચઢે તેવાં તત્ત્વોના ઉપયોગ કરે છે.

કુદરતની આ યોજનાનો, વધુમાં વધુ લાભ લેવા માટે માણસે પોતાની જીવિને ઉગયોગ કર્યો. એ જ જમીનમાંથી એક જ જાતનો પાક દર વર્ષે લેવાથી, એક જ જાતનાં તત્ત્વો સુસાધ છે અને તેની જોટ પડે છે. પણ જે તે જ જમીન ઉપર વારાફરતી જીદી જીદી જાતના પાક લેવામાં આવે તો જમીનમાં રહેલાં બીજાં તત્ત્વોમાંથી તેનું પોષણ થાય છે. આમ કુદરતી યોજનાનો લાભ લેવા માટે પાકની ફેરબદલીની પ્રથા (Rotation of Crops) અને થોડે થોડે વર્ષને અંતરે જમીનને થાક ખાવાનો અવસર આપવાની પ્રથા (Fallow) દાખલ થઈ.

પશુ જ્યારથી માણસનું જીવન અકુદરતી થવા લાગ્યું ત્યારથી કુદરતની યોજનામાં લાગણી પડ્યું. જે જમીનમાંથી તત્ત્વો ખેંચાઈ પાક પેદા થયો તેનાથી દૂર દૂરના પ્રદેશમાં તે તણાવા લાગ્યો. આથી એક જમીનમાંથી કેસ ખેંચાઈ તે દૂરની જમીનને ફળદ્રુપ કરવા કારણ બૂત થયો. દાખલા તરીકે, આપણે તેથી બીયાં ઉત્પન્ન કરીએ. તેની નિકાશ પરદેશ થાય. આમાંથી નીકળતો જાળ આપણી જમીનમાં પાછો ખાતર તરીકે ન જતાં તે પરદેશની જમીનને ફળદ્રુપ બનાવે. આમ આપણી જમીનમાંથી પૌષ્ટિક તત્ત્વોનું ખર્ચ જ થયા કરે અને તેની આવક ન રહે તો જમીનનું દેવાળું નીકળે તે સ્વાભાવિક છે આપણા દેશની જમીનની ઉત્પાદક શક્તિ આ કારણથી ઘટવા માંડી છે. તેને વધારવા અગર તો કાયમનું કંઈક જાળવી રાખવા માટે ખેડૂતો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ચલ કરે જાય છે. જમીનમાં પોષક તત્ત્વોનો ઉમેરો કરવા તેમનાથી બની શકે તેટલા રસ્તા શોધવા તેઓ ચૂક્યા નથી. જમીનમાં પોષક તત્ત્વો જે પદાર્થોથી ઉમેરાય તેને ખાતર કહે છે.

ખાતર મેળવવાના મુખ્ય રસ્તા

(૧) ઢોરના જાણીનું ખાતર, (૨) ઘેટાં-બકરાંના વાડામાં ભેગું કરેલું ખાતર, (૩) જેતરમાં ઘેટાં બકરાં ખેસાડવાં, (૪) જેતરમાં જાટ ખેસાડવાં, (૫) તળાવનું મટોડું, (૬) શેઠાની જમીન ખોદીને જેતરમાં નાખવી, (૭) લીલો પડવાસ (Green manuring), (૮) હાડકાંનું ખાતર, (૯) પોપ અને રાસાયણિક ખાતરો તથા (૧૦) ઉકરડાનું ખાતર.

આપણે ત્યાં ચતા પાકો જમીનમાંથી કેટલો કેસ ચૂસે છે અને તે જમીનમાં પાછો આપવા આપણા ખેડૂતો કેટલો ચલ કરે છે અને તેમ છતાં પણ જોઈતા પ્રમાણમાં ખાતર મળી શકે છે કે નહિ તે જાણવા માટે ગુજરાતના ચરોતર પ્રદેશમાં એક ગામ વિષે કરેલા અભ્યાસનું અહીં વિગતવાર વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તે ઉપરથી, ગુજરાતની જમીનમાં

ખાતરની કેટલી ભૂખ છે તે સહેજે સમજી શકાયે. આ ભૂખ થોડે ધણે અંશે કેવી રીતે પૂરી કરી શકાય તે માટે આ લેખના અંતમાં નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

આખા ગામ માટે ખાતરની કુલ આવક

(૧) દોરના છાણનું ખાતર:—ગામની ભેંશો, બળદ અને પાડા-પાડીઓ આ ખાતરના ઉત્પાદક છે. છાણ અને ઝરણનો કોઈ પણ ભાગ નકામો ન જાય માટે ખેડૂતો ખાસ કાળજી રાખે છે. દરેક આંગણે ભેંશને જે કોડમાં બાંધવામાં આવે છે, તે જમીન દોળાવવાળી બનાવવામાં આવેલી હોય છે, કે જ્યાં બધું ઝરણ વહીને કોડની બાજુમાં કરેલા ખાડામાં ભેગું થાય. દિવસ દરમ્યાન ભેંશ જેમ જેમ પોદળા કરે છે, તેમ તેમ તે એક બાજુ ભેગા કરવામાં આવે છે. દરરોજ સવારે ખેડૂતભી આ છાણ અને ઝરણ ભેગું કરી, ટોપલા ભરી ખાતરના ખાડામાં નાખી આવે છે. પ્રથમ થોડું છાણ લઈ તે ઝરણવાળા ખાડામાં નાખી મસળી નાખે છે કે જ્યાં ઝરણનું ટીપ્પીયું છાણ ચૂસી લે છે. આમ બહુ જ કાળજીથી બધું છાણ અને ઝરણ ભેગું કરવામાં આવે છે.

આ ગામમાં બળદની સંખ્યા ૭૫૧ છે. મધ્યપર્વ બળદને દિવસના છાપરી નીચે રાખવામાં આવતા નથી, સિવાય કે વરસાદ વરસતો હોય. ખેતરમાં અગર તો ગાડાં તાણવાનું કામ ન હોય ત્યારે પણ ખેડૂતો પોતાના બળદને દિવસે ખેતરમાં લઈ જઈને ત્યાં જ બાંધે છે. આ દરમ્યાન ખેડૂત મુઠ-વાડ કરે અને કંઈ કામ ન હોય તો આદામ પણ કરે, અને સાંજે બળદને લઈ ઘેર પાછો આવે. આથી દિવસ દરમ્યાન બળદનું છાણ ભેગું થઈ નથી.

આ ૭૫૧ બળદમાંથી ૨૨૪ પાટીદાર ખેડૂતોના એટલે સારા બાંધાના, સારો ખોરાક પામનારા અને સારી માવજત મેળવનારા છે. તેથી આ બળદોવાળું ખાતર વધારે પ્રમાણમાં અને સારી જાતનું હોય છે. બાકીના ૫૨૭ બળદો ખીતપાટીદાર ખેડૂતોના, ધણે ભાગે ધારાળાના છે. આ બળદો સાધારણ રીતે નાના કદના, યોગ્ય ખોરાકના અભાવવાળા અને માવજતની કમીથી તેમનું ખાતર પ્રમાણમાં ઓછું અને થોડા કસવાળું હોય છે.

પાટીદારનો બળદ રોજનો અડધો ટોપલો એટલે વર્ષે લગભગ ૧૯૦ ટોપલા ખાતર આપે. એક ટોપલા તાજા છાણનું ખાતર લગભગ દોઢ મણ (ગુજરાત) હોય છે. આ ૧૮૦ ટોપલા તાજા ખાતરમાંથી સારું પરિપક્વ ખાતર ૧૨૦ ટોપલા થાય અને પકવ ખાતરના એક ટોપલાનું વજન એક મણ થાય. એક ગાડામાં ૨૪ ટોપલા ખાતર માય એટલે દર વર્ષે પાટીદારનો બળદ પાંચ ગાડાં ખાતર આપે. આ હિસાબે પાટીદારના ૨૨૪ બળદ દર વર્ષે ૧,૧૨૦ ગાડાં ખાતર આપે.

આજ પ્રમાણે તપાસ કરતાં માલુમ પડ્યું છે કે ખીતપાટીદાર ખેડૂતનો બળદ દર વર્ષે ચાર ગાડાં ખાતર આપે. એટલે તેના ૫૨૭ બળદ દર વર્ષે ૨,૧૦૮ ગાડાં ખાતર આપે.

પાટીદારની ભેંશ રોજનો એક ટોપલો ખાતર આપે એટલે વર્ષે ૩૬૫ ટોપલા થાય. આ ખાતર ખાડામાં પરિપક્વ થતાં લગભગ ૨૪૦ ટોપલા થાય. આ હિસાબે પાટીદાર ખેડૂતની એક ભેંશ દર વર્ષે દસ ગાડાં ખાતર આપે. ગામમાં પાટીદારોની માલિકીની ૩૨૪ ભેંશો છે એટલે દર વર્ષે ૩,૨૪૦ ગાડાં ખાતર આપે.

આ પ્રમાણે ગણતરી કરતાં માલુમ પડ્યું કે ખીતપાટીદાર ખેડૂતની ભેંશ પ્રતિવર્ષ

આઠ ગાડાં ખાતર આપે. બીને-પાટીદારની ૯૯૩ બે'શો છે. એટલે સઘળી મળી ૬૨ વર્ષે ૭,૯૩૪ ગાડાં ખાતર આપે.

ગામમાં વાછડાં ૯૪ છે એને પાડા-પાડીઓ ૯૧૯. આમ કુલ વાછડાં ૧,૦૧૨ થયાં. આ વાછડાંનું કુલ ખાતર પ્રતિવર્ષ ૧,૦૧૨ ગાડાં થાય.

ગામમાં ૫૫ ગાયો છે. આમાંની ૪૩ ગાયો ભરવાડની માલિકીની છે. આ ગાયોનાં છાણનાં છાણાં બને છે. બાકીની ૧૨ ગાયો ખેડુતોની છે. પ્રતિવર્ષ એક ગાયનું ખાતર ચાર ગાડાં ગણતાં કુલ ૪૮ ગાડાં થાય.

એટલે આખા ગામની મળીને છાણીઆ ખાતરની કુલ ઉત્પન્ન નીચે પ્રમાણે થાય:—

૧,૧૨૦ ગાડાં ખાતર પાટીદાર બળદોનાં શણો	૭,૯૩૪ ગાડાં ખાતર બીનપાટીદારની બે'શોનાં શણો
૨,૧૦૮ " " બીનપાટીદારનાં " "	૧,૧૦૨ " " વાછરડાંનાં શણો " "
૩,૨૪૦ " " પાટીદારની બે'શોનાં શણો	૪૮ " " ગાયોનાં શણો
૧૪,૫૫૨ કુલ છાણિયું ખાતર.	

એક ગાડા ખાતરનું વજન લગભગ ૨૪ મણ (૯૬૦ પૌંડ) થાય. આ ખાતરમાં છાણ ઉપરાંત દોરનાં ઓગાદ અને તેની નીચે પાથરેલા દડોનાં પણ સમાવેશ થાય છે.

(૨) ઘેટાં બકરાંના વાડામાં ભેગું કરેલું ખાતર—ગામમાં ભરવાડનાં વાડા સાત છે. તેમાં કુલ ૨૪ ઘેટાં, ૨૬૫ બકરાં અને આગળ જણાવ્યું તેમ ૪૩ ગાયો છે. આ ગાયોનાં છાણનાં છાણાં થાય છે. ઘેટાં-બકરાંની લીંડીઓના વાડામાં ઢગલા કરવામાં આવે છે. આ ઢગલામાં મોટા ભાગ માટી હોય છે. વાડામાં થોડા દિવસને આંતરે, ઘેટાં-બકરાં તજે માટી પાથરવામાં આવે છે. બહુ ઝરણુ આ માટી ચૂસી લે છે. નવી માટી પાથરવા અગાઉ પક્ષ-જલી બધી માટી ઉસેડીને, લીંડીઓ સાથે ખાતરના ઢગલામાં ભેગી કરવામાં આવે છે. આ સાત વાડાઓમાંથી વર્ષ દરમિયાન બધાં મળી ૨૦૦ ગાડાં ખાતર મળે છે.

(૩) ખેતરમાં ઘેટાં-બકરાં બેસાડવા વિષે—પ્રતિવર્ષ ગામમાં, કચ્છ અને કાઠીઆ-વાડ તરફના ભરવાડો ઘેટાં-બકરાંનાં ટોળાં લખને આવે છે. જે ખેડુતોને સવડ ન હોય તેઓ, આ ટોળાંને પોતાના ખેતરમાં વાસો આપે છે. એક સાધારણ ટોળામાં લગભગ ૫૦૦ માર્યાં હોય. કેટલીક વખત મોટામાં મોટું ટોળું ૧૦૦૦ ની સંખ્યાનું પણ હોય છે. અડધા વિધાના ખેતરમાં ૫૦૦ માર્યાનું એક ટોળું એક રાત માટે બેસાડે છે, અને બીજી રાત બીજા ભાગમાં બેસાડે. હજાર માર્યાનું એક ટોળું એક રાત બેસાડવા માટે ખેડુત ભરવાડને એકથી દોઢ મણુ અનાજ આપે છે. આ અનાજમાં એકલો બાવટો, બાજરી, કોદરા અને ડાંગર અથવા તો આ બધાં અનાજ સરખા ભાગે, આગળથી નક્કી કર્યાં પ્રમાણે, આપે છે. પ્રતિવર્ષ આ ગામમાં ચારથી પાંચ ટોળાં આવે છે અને લગભગ ત્રણ માસ રહે છે. આથી લગભગ ૨૦૦ વીધાં જમીન ખતરાય છે.

ખેડુતો પોતાના વર્ષો સુધીના અંગત અનુભવ ઉપરથી કહે છે કે એક હજાર ઘેટાં-બકરાંને એક વિધામાં એક રાત્રિ બેસાડવાથી જટલું ખાતર મળે છે તે છાણીઆ ખાતરની બીજી ગાડાંની બરાબરીમાં હતરે છે. અને લીંડીઓ તેમ જ ઝરણુ દ્વારા અસર કરતાં હોય

પહેલો પાકજ એ બધાંને ઉપયોગ કરી લે છે. એટલે ઘેટાં-બકરાં એસાડવાથી પ્રતિવર્ષ ગામને મળતું ખાતર, જાણીઆ ખાતરનાં ૫૦૦ ગાડાં બરાબર થાય.

ઘેટાં-બકરાં એસાડવાથી થતી અસર આપણે જાણીઆ ખાતર સાથે સરખાવી, તે કેટલે અંશે સત્ય છે તે જોઈએ. બસો વીધાં જમીન આ પ્રમાણે ખતરાય છે અને દરેક વીધે હજાર માયાં પ્રમાણે એકંદર ૨૦૦,૦૦૦ માયાં થયાં. અને ઉપર કહ્યું તેમ, તેમાંથી ૫૦૦ ગાડાં જાણીઆ ખાતર બરાબરીનું ખાતર મળે. આ હિસાબે ૪૦૦ બકરાં-ઘેટાં એક રાતમાં એક ગાડું જાણીઆ ખાતર બરાબરીનું ખાતર આપે. (૨૦૦૦૦૦) હવે ભરવાડના વાડામાં બેગાં કરેલાં ખાતર વિષે લખતાં આપણે જોયું છે કે ગામમાં ૩૦૦ ઘેટાં-બકરાં છે. અને ગામને તેમના તરફથી ૨૦૦ ગાડાં જાણીઆ ખાતર બરાબરીનું ખાતર મળે છે. વર્ષે ૩૦૦ ઘેટાં એટલે ૧૦,૮૫૦૦ ઘેટાં રાત્રિઓ યથા (૩૬૫x૩૦૦). આ હિસાબે ૫૪૭ ઘેટાં એક રાતમાં એક ગાડું જાણીઆ ખાતર બરાબરીનું ખાતર આપે. ઉપર કહ્યું તેમ ઘેટાં-બકરાં ખેતરમાં એસાડવાથી, ખેડૂતના અનુભવ પ્રમાણે ૪૦૦ માયાં એક રાતમાં એક ગાડું જાણીઆ ખાતર જેટલું ખાતર આપે અને ભરવાડના વાડાની ગણતરી પ્રમાણે ૫૪૭ માયાં એટલું જ ખાતર આપે. આ પ્રમાણે ઘેટાં-બકરાં પરબારાં એસાડવામાં એક કાયદો એ છે કે સઘણું ઝરણું ખેતરમાં યુસાઇ નય છે.

બીજું ઉપર એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે બહારગામના ભરવાડ ગામમાં ત્રણેક માસ રહે છે. આ માહિતી પણ સાચી છે તે નીચેના આંકડા ઉપરથી સમજાશે. ઉપર આપણે ૨૦૦,૦૦૦ ઘેટાં-રાત્રિ ગણી છે. એક ટોળામાં ૫૦૦ માયાં હોય છે અને આવાં ૪ થી ૫ ટોળાં પ્રતિવર્ષ ગામમાં આવે છે. જો પ્રતિવર્ષ ગામમાં ૪ ટોળાં આવે છે એમ ગણીએ તો એક ટોળાની ૨૦,૦૦૦=૫૦,૦૦૦ ઘેટાં-રાત્રિ અથવા એક ટોળાને ૧૦૦ દિવસ (૫૦,૦૦૦) થાય. જો ગામમાં ૫ ટોળાં આવે છે એમ ગણીએ તો ૪૦,૦૦૦ ઘેટાં-રાત્રિ (૨૦,૦૦૦) થાય. અથવા ૫૦૦ ઘેટાંના એક ટોળાને ૮૦ દિવસ લાગે (૪૦,૦૦૦) આ હિસાબે આ ભરવાડો ગામમાં ૮૦ થી ૧૦૦ દિવસ સુધી રહેતા હોવા જોઈએ. તેથી આ ગણતરીથી પણ ખેડૂતોની અટકળ સાચી ઠરે છે.

(૪) ઊંટ એસાડવાનું ખાતર:—ઊંટ એસાડવાથી ખતરાતી જમીન જૂજ છે. કાષ્ટક વખત ૧૫૦ થી ૨૦૦ ઊંટનું ટોળું ગામમાં આવે છે. આજુ ટોળું એક વીધામાં એક રાત બેસે. આ પ્રમાણે લગભગ ૨૦ વીધાં જમીન ખતરાય છે. એક રાત્રિ માટે ૩.૩ ત્રણ ઊંટના માલિકને મળે છે. પણ આ પ્રમાણે કાષ્ટક વખત જ જમીન ખતરાતી હોવાથી, પ્રતિવર્ષ ગામને કેટલું ખાતર મળે છે તે કહી શકાય નહિ.

(૫) તળાવનું મટોડું:—તળાવનું મટોડું, આસપાસનાં ખેતરોમાં, અને તે પણ ખાસ કરીને તમાકુ કરવાની હોય તેમાં નાખવામાં આવે છે. ઉનાળામાં જ્યારે તળાવ સુકાઇ નય ત્યારે બીની માટી ખોદી ખેતરમાં લઇ નય છે. દરરોજ લગભગ સો ગાડાં, એક મહિના સુધી આ પ્રમાણે માટી ખેંચે છે. સરેરાસ દરરોજ એક જોડ બગદશ ગાડાં ઉઘાપી શકે. જે વર્ષે આ આંકડા બેગા કયો હતા તે વર્ષે ખેતરોમાં ૩૦,૦૦૦ ગાડાં મટોડું નાખવામાં આવ્યું હતું. ખેડૂતો પોતાના અનુભવ ઉપરથી કહે છે કે જે ખેતરમાં ૧૦ ગાડાં જાણીઆ ખાતર આપવાથી જેટલો પાક થાય, તે જ ખેતરમાં ૨૦ ગાડાં તળાવનું મટોડું નાખવાથી, તેટલો જ પાક થાય છે. આ હિસાબે તળાવના મટોડાની ખાતર તરીકે અસર

છાણીઆ ખાતરથી અડધી થાય. અને અનુભવ પ્રમાણે આ વાત સાચી છે. કારણ કે તળાવનું પાણી સુકાતાં બધાં માછલાંઓ મરી જાય છે. એટલે ૩૦,૦૦૦ ગાડાં મટોકું ૧૫,૦૦૦ છાણીઆ ખાતર બરોબર થાય. પરંતુ આવા પ્રસંગો દરવર્ષે એક વખત આવે છે. એટલે સરેરાશ પ્રતિવર્ષ ૧૫૦૦ ગાડાં છાણીઆ ખાતર બરોબરનું ખાતર તળાવડાના મટોકામાંથી મળે.

(૬) શેદાની માટી:—ચસાતર પ્રદેશમાં રિવાજ છે કે દરેક ખેતરની આસપાસ પંદરેક પુટની પેહોળાઈની જમીનની પટ્ટી ખેડવા વગરની રાખવી, જેમાં ધાસ ભગે તે ઢોરોને ખાવાના કામમાં આવે; આ પટ્ટીને શેદા કહે છે. થોડે થોડે વર્ષને અંતરે શેદાની જમીન ખોદીને તે મટોકું ખેતરમાં નાખવામાં આવે છે. વરસાદના વહી જતા પાણી સાથે તણાઈને આ શેદાની જમીનમાં ઘસડાઈ આવ્યું હોય તેનો લાભ ખેતરને મળે. શેદા ખોદી માટી ખેતરમાં નાખવાનું કારણ તેમાં રહેલા ખાતરનો ઉપયોગ કરવા માટે જ નહિ પણ જમીન સપાટ બનાવવા અને શેદાનું ધાસ સાફ થાય તે માટે પણ ખોદવામાં આવે છે. એટલે શેદાના મટોકામાંથી મળતા ખાતરની કિંમત નહિ જેવી જ હોય છે.

વર્ષ દરમ્યાન આખા ગામને મળતા ખાતરનો કુલ જથ્થો નીચે પ્રમાણે થાય છે:—

(૧) છાણીઆ ખાતર	...	...	૧૫,૪૫૨ ગાડાં
(૨) ભરવાડના વાડાનું ખાતર (છાણીઆ ખાતર બરોબરનું)			૨૦૦ "
(૩) ઘેટાં-બકરાં ખેસાડવાનું (" " ")			૫૦૦ "
(૪) તળાવનું મટોકું (" " ")			૧,૫૦૦ "

કુલ ખાતર ૧૭,૬૬૨ "

ખાતર ભેગું કરવાની અને તે પકવવાની રીત

બળદને ભેંશથી જુદી જગાએ બાંધવામાં આવે છે. કોડમાં ઝરણુ એકઠું કરવાને ખાડો નથી હોતો. તેનાં બે કારણો છે: એક તો એ કે ઝરણુને કોડની વચ્ચેના ભાગથી લાખે સુધી વહીને ખાડા સુધી પહોંચવું પડે. બેંશની કોડમાં આ મુશ્કેલી નડતી નથી; કારણ કે ભેંશનું ઝરણુ તેના શરીરના છેવટના ભાગમાંથી નીકળતું હોય તે ખાડાની નજીક પડે છે અને ઘુરત ખાડામાં વહી જાય છે. ખીજું કારણ એ છે કે બળદની કોડમાં ખાડો રાખવો એ ભોખમકારક છે. કારણ કે બળદનો પગ ખાડામાં પડે અને તે લંગડો થાય તો ખેડુતનું આખું વર્ષ બગડે.

ખાતર પકવવાના ખાડા ગામઠાણી ચારે બાજુ આવેલા હોય છે. દરેક ખેડુતની માલિકીનો ઓછામાં ઓછો એક ખાડો તો હોય જ. આ ખાડા બહુ ઉંડા નથી હોતા. તેની ઉંડાઈ બેથી ત્રણ પુટ હોય છે; પણ ખાતરનો ઢગસો જમીનની સપાટીથી પાંચેક ફૂટ જેટલો જોડો કરવામાં આવે છે. ખાડા ઘણું ખરું ગોળાકાર હોય છે. આ ખાડાઓ આર્થિક દૃષ્ટિએ હિતકર ગણાય છે. કારણ કે જો ખાડા ગોળાકાર હોય તો તેમાંથી ખાતર કાઢતી વખતે મજૂરી વધારે પડે. આ ખાડામાં ખાતર સારી રીતે પાકું થાય છે. ખેડુતની સંભાળપૂર્વક ખાડામાં ખાતરના ટોપસા ફાવરી તેને દાખે છે અને જરૂર પડે એ સવડે ઉપર પાણી થાય છે; પાકેલું ખાતર અર્ધજીવું કાળું થઈ જાય છે. આ ખાતરનું રાસાયણિક

પૃથકકરણ અમે કરાવ્યું નથી. બનવાજોગ છે કે તેમાંથી ઓગળી જાય એવા અને ઊંડી જાય એવા પદાર્થો થોડા ધણા પ્રમાણમાં વધી જતા હોય. કેટલાક ખાડા, નિયાંણવાળી જગાએ હોવાથી ચોમાસામાં પાણી નીચે ડૂબી જાય છે. ખાડામાંથી કસ ઓછો થતો અટકે એવી રીતે ખાડાની પદ્ધતિમાં ફેરફાર કરી શકાય.

ખાતર અને બળતણ

ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવી બાબત એ છે કે આ ગામના ખેડૂતો છાણનો બળતણ તરીકે ઉપયોગ જૂનું બદલે નહિ જેવો જ કરે છે. તેમની બળતણની જરૂરીઆતો પોતાના ખેતરમાં આવેલાં ઝાડઃ તુવેર, કપાસ, શેરીઆં, તંબાકુના ખાંપા અને દોરની ઓગળમાંથી પૂરી કરે છે. બળતણ માટે પૈસા ભાગ્યે જ ખરચવા પડે છે. કુટુંબ દીઠ દર વર્ષે દોર અને માણસોનો ખોરાક પકવવા માટે અને ઇતર કામને અંગે સાઠ (૬૦) મણ બળતણની જરૂર પડે છે. આ જરૂર ખેડૂત નીચે પ્રમાણે પૂરી કરી શકે છે:

એક એકર વાવણમાંથી તુવેરના ખાંપા બે હોાર થાય છે. તુવેરના ખાંપાના એક હોારનું વજન આઠ મણુ થાય. ગામમાં વાવણ નીચે જમીન ૩,૨૫૬ એકર છે. એટલે એકરે સોળ મણુ લેખે તુવેરના ખાંપા ૫૨,૦૬૬ મણુ થાય.

તમાકુના ખાંપા એક એકરે અર્ધો હોાર થાય. અને તમાકુના એક હોાર ખાંપાનું વજન ત્રણ મણુ થાય. તમાકુનો પાક ૯૧૦ એકર જમીનમાં થાય છે. એટલે તેમાંથી ૪૫૫ હોાર અથવા ૧,૩૬૫ મણુ બળતણ મળે. આ પ્રમાણે તુવેર અને તમાકુના ખાંપામાંથી જ કુટુંબ દીઠ લગભગ ૩૮ મણુ બળતણ મળે. આટીનું બળતણ ગામનાં ઝાડોમાંથી નીચે પ્રમાણે મળે:

ગામમાં ઝાડની સંખ્યા

ઝાડની જાત	સરકારી માલિકીના	ખાનગી માલિકીના	કુલ
આંખા	૭	૨,૫૦૦	૨,૫૦૭
મહુડા	૦	૭૩૫	૭૩૫
આંબલી	૩	૧,૮૦૦	૧,૮૦૩
રાયણ	૧૦	૨,૦૪૫	૨,૦૫૫
કુલ	૨૦	૭,૦૮૦	૭,૧૦૦

બાવળીઆની સંખ્યા ગામના પત્રકમાં નોંધાતી નથી, પણ અમારી ગણતરી પ્રમાણે ગામમાં લગભગ એક હજાર બાવળ છે. એટલે ઝાડની કુલ સંખ્યા ૮૧૦૦ થઈ. આ હિસાબે કુટુંબ દીઠ લગભગ ૭ ઝાડ આવે. દરેક કુટુંબ દસ વર્ષે સરેરાશ એક આખું ઝાડ કાપી શકે અને ઝાડ દીઠ ૨૫૦ મણુ લાકડું પડે. એટલે એક કુટુંબને દસ વર્ષે ૨૫૦ મણુ લાકડું ઝાડમાંથી મળે, જેથી દર વર્ષે કુટુંબ દીઠ ૩૮ મણુ બળતણ મળે અને ઝાડમાંથી ૨૫ મણુ મળી કુલ ૬૩ મણુ થયું. આ ઉપરથી જણાશે કે છાણનો સંપૂર્ણપણે ખાતર તરીકે ઉપયોગ કરવા માટે તેઓ પોતાને જોઈતું બધું બળતણ બીજી રીતે પેદા કરી લે છે.

પાટીદાર ખેડૂતો, બીનપાટીદાર ખેડૂતો પાસેથી, ખાતરના ખાડા ઉચ્ચક ખરીદી લે છે. કારણ ખેડૂતોને પૈસાની તાણ હોવાથી, ખાતર પોતાના ખેતરમાં ન નાખતાં, તેઓ તે વેચવા

લક્ષ્યાય છે. ખાતરના ખાંડા ઘણું ખર્ચ રોકડેથી જ વેચાય છે. કોઇ કોઇ વખત દેવા પેટે વેચાય છે ત્યારે ખાંડાની કિંમત બજારલાવ કરતાં વધારે ગણાય છે. કારણ કે જેટલું બને તેટલું વધારે દેવું પતે તેને માટે ચલત કરવામાં આવે છે. જે ધીરનાર ખેડૂત, થોડો ભાવ વધારે ગણીને ઉકરડો ન ખરીદી લે તો દેવાદાર તે ઉકરડો બીજાને વેચે. આમ તેના પૈસા પતવામાં વધી આવે. ઉકરડો રોકડેથી વેચાય ત્યારે ખાતર કાઢી લીધા પછી એક અકવાડિયામાં પૈસા ચૂકવી દેવામાં આવે છે.

ઉકરડો ખરીદ્યા પહેલાં, તેમાંથી કેટલું ખાતર નીકળશે તેનો અડસદો ખરીદનાર કાઢે છે. ખાંડાની ચારે બાજુ અને મધ્યમાં પરાણે ઘોંચીને તેની સરેરાશ ઉંડાઇ માપવામાં આવે છે. આ પાંચ જગેની સરેરાશ ઉંડાઇ ખાંડાના ક્ષેત્રફળ ઉપરથી, કેટલાં ગાંડા ખાતર નીકળશે તેનો અડસદો કાઢવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત ખાંડાના માલીક પાસે કેટલાં ટોર છે તે ખરીદનાર જાણે છે અને તેના ઉપરથી પણ ખાતરના જમ્યાનો ખ્યાલ આવે છે.

ખેતરમાં ખાતર નાખવાની પદ્ધતિ

એક ગાંડા ખાતરમાંથી, ખેતરમાં ૭ થી ૮ ઢગલા કરવામાં આવે છે. જે ઢગલા વચ્ચેનું અંતર, ચારે બાજુએ વીસેક ફૂટ હોય છે. આ હિસાબે એક એકરે ૨૦ ગાંડા ખાતર થયું. ખેતરમાં ખાતર નાખવાનું કામ અખાત્રીજથી શરૂ થાય છે. વરસાદ આવે ત્યારે આ ખાતરના ઢગલાને ખેતરમાં ફાળી નાખીને પછી તે ખેડી નાખવામાં આવે છે. કેટલાક ખેડૂતોએ તમાકુના ખેતરમાં ખાતર નાખવાની જુદી પદ્ધતિ અપ્પત્યાર કરી છે. એકરે જે વીસ ગાંડા ખાતર આપવાનું હોય તેના ત્રણ કે ચાર મોટા ઢગલા ખેતરની ચારે દિશામાં કરે છે. આ ખાતર પહેલા વરસાદ સાથે, ખેતરમાં ભેળવી દેવામાં આવતું નથી, પણ તમાકુ રોપવાનો વખત થાય તેની અગાઉ જ, છેલ્લી ખેડ સાથે ભેળવી દેવામાં આવે છે. આ પદ્ધતિ અખત્યાર કરવાનું કારણ એ છે કે, જે પહેલા વરસાદ વખતે ખાતર જમીનમાં ભેળવી દેવામાં આવે તો, વરસાદના પાણીમાં ઓગળી જઇ કેટલાંક તત્ત્વો જમીનમાં એટલાં ઊંડે તથાજી જાય કે જેથી ઊગતા પાકનાં મૂળિયાં તેને પહોંચી શકે નહિ. કારણ કે પહેલો વરસાદ અને તમાકુ રોપવાનો ગાળો બહુ લાંબો-લગભગ બે મહિના જેટલો હોય છે.

તળાવનું મટોડું ખેતરમાં નાખવા ખેડૂતને સખત મહેનત કરવી પડે છે. મટોડું ખોદતાં બીની માટી પાવડાને ચોંટી જાય છે અને આ સીસા જેવી માટીના ટોપલા ભરીને ગાંડામાં ઠાલવવા પડે છે. એક ગાંડામાં સોળ ટોપલા મટોડું નાખવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે એક ગાંડામાં ૩૨ મણ મટોડું ભરાય છે. જે કે ગાંડામાં સોળ ટોપલા ઠાલવ્યા પછી પણ જગો તો ધણી રહે છે; પણ આથી વધારે વજન બળદને તાણવું કઠણ પડે તેથી વધારે મટોડું ભરવામાં આવતું નથી. મટોડાના એક ગાંડામાંથી, ખેતરમાં ચારથી ૭ ઢગલા કરવામાં આવે છે. જે ઢગલા વચ્ચેનું અંતર ચારે બાજુએ લગભગ પંદર ફૂટ હોય છે. આ હિસાબે એક એકરે ૪૦ થી ૬૦ ગાંડા મટોડું ભરવામાં આવે છે. આ ઢગલાનું મટોડું મુકાયા પછી તેને અખા ખેતરમાં ફાળી નાખી ખેડ કરવાની શરૂઆત કરવામાં આવે છે.

રોડા ખોદી, તે મટોડા વડે પ્રથમ તો ખેતરનો નીચાણવાળો ભાગ પૂરવામાં આવે છે. આ મટોડું માથે ટોપલામાં ઊંચડી, ગણેડા ઉપર સાદી અગર તો ગાંડા ભરી નાખવામાં

આવે છે. જે ખેતરોમાં તળાવનું મટોકું ન પહોંચી શકે ત્યાં શેઠાનું મટોકું પૂરવામાં આવે છે. વળી જે ખેતરોમાં તાબામાં શેઠા પૂરતા પ્રમાણમાં હોય કે જેમાંથી વર્ષ દરમ્યાન બેઝનું ઘાસ મળી શકે તે જ ખેતરો વધારાના શેઠા તોડી મટોકું ખેતરમાં ભરે છે. શેઠા તોડવાથી બીજો ફાયદો એ છે કે વાડ પાસેની જમીન તપવાથી, તે જગ્યાએ ભરાઈ રહેલાં પાકના રોગના કીડા અને જંતુઓ નાશ પામે છે. આમ બધા શેઠા એક પછી એક થોડાં વર્ષોને અંતરે ખોદાય છે. ખોદાયલા શેઠા, ત્રણથી પાંચ વર્ષની અંદર વરસાદના પાણી સાથે વહેતા મટોકાથી પાછા પુરાઈ જાય છે. ખોદેલા શેઠામાંથી ઘાસ ન થવાને લીધે પડતી તાણ, મેડે ઘણું અંશે પૂરી કરવા માટે, શેઠા ખોદ્યા પછી પહેલે જ વર્ષે તેમાં બાજરી કે કાદરા એરવામાં આવે છે, જેમાંથી ઘેરને માટે ઘાસ મળી રહે. બીજો વર્ષે ઝીંઝવા ઘાસનાં ચડિયાં રાષે એટલે તેમાંથી સાફ ઘાસ મળે.

બીજાં ખાતર

આ પ્રદેશમાં શણના લીલા પડવાસનો ખાતર તરીકે ઉપયોગ ધીમે ધીમે થવા માંડ્યો છે. પરંતુ આ પ્રથમાં એક મોટી અગવડ છે. જે વર્ષ દરમ્યાન વરસાદ સારા પ્રમાણમાં હોય ત્યારે શણનો પડવાચ ઉપયોગી થાય છે. તમાકુ રોપવાનો સમય થાય તે પહેલાં શણ કાપી ઘાટીને બેચેનર કોલી જવામાં દીલ ન થાય તો જ તે ઉપયોગી બને. વરસાદ બેઝતા પ્રમાણમાં ન હોય તો શણ કોલવાને માટે પૂરતો બેજ અને સમય મળી રહેતાં નથી. આમ જે વરસાદ વખતસર ન આવે તો શણનો પડવાસ કરવાથી લાભને બદલે હાનિ થવાનો વધારે સંભવ છે. શણના પડવાસની આ મુશ્કેલીઓને લઈને આ ગાળાના આગળ પડતા ખેતરો પશુ તેનો ઉપયોગ કરતાં અચકાય છે. એટલે આ રીતમાંથી ગામને નહિ જેવું જ ખાતર મળે છે.

રાસાયણિક ખાતરોમાં સલ્ફેટ ઓફ એમોનિયા વધારે પ્રચલિત છે. આ પ્રદેશમાં બીજાં રાસાયણિક ખાતરો ભાગ્યે જ વપરાય છે. આ ખાતરનો ઉપયોગ બધા પાકો ઉપર આવે છે, પણ ખાસ કરીને ડાંગરના પાક માટે તેનો ઉપયોગ વધુ થાય છે. બીનાં વર્ષોમાં એટલે વરસાદ વધુ પ્રમાણમાં હોય તો તેવાં વર્ષોમાં તેનો વપરાશ વધે છે. તેનું પ્રમાણ એકસરખું રહેતું નથી. ડાંગર સિવાયનાં બીજાં ધાન્ય માટે બ્યારે તે વપરાય છે ત્યારે એક એકરે આઠ પૈંડ સલ્ફેટ ઓફ એમોનિયા, બીની સાથે જ એરે છે. ડાંગર અને તમાકુ માટે એક એકરે ૮૦ પૈંડ ભભરાવે છે. ખેડા જિલ્લામાં દર વર્ષે લગભગ ૨૦૦ ટન સલ્ફેટ ઓફ એમોનિયા વપરાય છે. જે ગામને લગતી આ માહિતી આપવામાં આવી છે તે ગામમાં અમારી તપાસના વર્ષે વીસ એકર જમીનમાં સલ્ફેટ ઓફ એમોનિયા વપરાયો હતો. તમાકુના દરવાડિયામાં પણ તેનો ઉપયોગ થાય છે.

જોળ પીયત, તમાકુ અને બાગાયત પાકો માટે વપરાય છે. આ વિભાગમાં એરંડી અને કરંજનો જોળ મુખ્યત્વે કરીને વપરાય છે. એકરે બેથી દશ મણુ સુધી અપાય છે. તમાકુના દરવાડીઆમાં પણ તેનો ઉપયોગ થાય છે.

ખાતર તરીકે બીજાં જે પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તેમ, ખાસ કરીને તમાકુના દરવાડીઆમાં ખાખરી એટલે તમાકુનાં નકામાં પાંદડાંનો ભૂકો અને બીજાં કોલી ગળેલાં ભેગાં કરેલાં પાંદડાં હોય છે. તમાકુના દરવાડીઆમાં એરંડિયું પણ નાખવામાં

આવે છે. પણ તેનું મુખ્ય કારણ વધુ વરસાદથી દર ઉપર થતી કાઠવાશની અસર ટાળવા માટે હોય છે.

ગામને દર વર્ષે કેટલું ખાતર જોઈએ ?

ગામમાં ખાતર કેટલા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન કરી શકાય છે તેની વિગત આપણે જાણી. હવે ગામને સાધારણ રીતે પ્રતિવર્ષ કેટલું ખાતર જોઈએ તેનો હિસાબ કાઢીએ એટલે ખાતરનું ઉત્પન્ન અને ગામને તેની જરૂરીઆત વચ્ચેનો તફાવત જાણી શકાય.

ગામનું કુલ ક્ષેત્રફળ	એકર—ગુંઠા
તેમાંથી બાદ ન ખેડી શકાય તેટલી જમીન	૫,૨૫૫—૩૧
બાકી રહી કુલ ખેડી શકાય તેટલી જમીન	૫૩૧—૯
તેમાંથી બાદ, ઘાસ અને શેઠાની જમીન	૪,૭૨૪—૨૨
બાકી રહી કુલ ખેડાય જમીન	૩૬૧—૦
વત્તા એકથી વધારે વાર ખેડાયેલી જમીન	૪,૩૬૩—૨૨
તુલ્યોનું કુલ ક્ષેત્રફળ	૬૩—૧૦
	૪,૪૫૬—૩૨

એકથી વધારે વખત લેવાયલા પાકને ધણુ 'ખર', ખાતર આપવામાં આવતું નથી. કારણ કે તે પહેલાંના પાકને આપેલા ખાતરના અવશેષોના તે ઉપયોગ કરે છે. એટલે આપણે કુલ ખેડી જમીન એટલે ૪,૩૬૩ એકર અને ૨૨ ગુંઠાની જરૂરીઆત તપાસીશું.

વર્ષ દરમ્યાન તમાકુ ૯૬૦ એકર જમીનમાં થાય, તેમાંથી ૨૫૦ એકર પીયત અને બાકીની કારંટ હોય છે. પણ ખાતર કારંટ અને પીયત બન્ને પાકોને એકરે એકસંરખું જ આપવામાં આવે છે; કારણ કે પીયત તમાકુ જે ફૂલના પાણી ઉપર કરવામાં આવે છે તે પાણીની ખાતર તરીકે પ્રખ્યાતિ હોય છે ફૂલના પાણીમાં આમ કુદરતી રીતે ખાતરનો ગુણ હોવાથી, પીયત તમાકુને પણ કારંટના જેટલું જ જાણિયું ખાતર આપવામાં આવે છે.

મોલીસન પ્રમાણે તમાકુ માટે એક એકરે ૨૫ થી ૩૦ ગાંઠાં જાણિયું ખાતર જોઈએ.* પણ નડીઆદ કાર્મના અખતરાઓ ઉપરથી જણાય છે કે તમાકુમાં એકરે ૨૦ ગાંઠાં જાણિયું ખાતર બસ છે. આપણી ગણતરી તમાકુ માટે એકરે ૨૦ ગાંઠાં ખાતર ગણતાં વાર્ષિક ૧૮,૨૦૦ ગાંઠાં જોઈએ. (૯૧૦×૨૦)

ગામમાં હિનાળુ પીયત બાજરી ૧૦ એકર અને ૩૧ ગુંઠાં છે. આ પાક માટે કેટલું ખાતર જોઈએ તે વિષે ખેતીવાડી ખાતાના અખતરા મળી આવતા નથી. તેથી ખેડૂતોના અનુભવનો આધાર લઈ, એકરે ૧૫ ગાંઠાં લેખે આ પાક માટે ૨૦૦ ગાંઠાં ખાતરની જરૂર ગણી શકાય.

* મોલીસન: ટેકસ્ટ બુક ઓફ ઇન્ડિઅન એગ્રીકલ્ચર, વૉલ્યુમ ૩, પાનું ૨૪૦.

૧ માન, પટેલ અને મુલુમદાર. બૉમ્બે ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ એગ્રીકલ્ચર લુથેટીન નં. ૧૩૨. ૧૯૨૧ની સાલનું, ધી ઇમ્પ્રુવમેન્ટ ઓફ ડાયેકા ઇન નોર્થર્ન ગુજરાત, પાનું ૧૫.

સહઅણુએ: એક્સપેરિમેન્ટલ ઇન મેન્યુરિંગ કૉપ્સ ઇન ધી બૉમ્બે પ્રેસિડેન્સી ૧૮૯૬ થી ૧૯૩૧ ખાનાં ૬૩ થી ૬૫ અને ૨૫૮ થી ૨૬૨.

ઉનાળુ પીયત સૂંદિયું ૫૭ એકર અને ૧૫ ગુંઠા છે. આ પાક માટે જમીનમાંથી કસ વધારે પ્રમાણમાં ચૂસે છે. અને તેથી આ પાકને સાધારણ રીતે એકરે ૨૦ ગાંડાં ખાતરની જરૂર હોય છે. એટલે પ્રતિવર્ષ ૧,૧૪૦ ગાંડાં ખાતર જોઈએ.

શેરડી નીચે જમીન નહિ જેવી જ હતી. એક એકર અને બાર ગુંઠા. આ ખેતરમાં તે ખેડુતે ૩૦ ગાંડાં ખાતર નાખ્યું હતું.

શાકભાજી, મસાલા અને ફળફૂલ ૧૨૪ એકર અને ૧૫ ગુંઠા પર કરવામાં આવ્યાં હતાં. આ પાકોની જરૂરીઆતો વિષે અખતરનું પરિણામ નહિ હોવાથી ખેડુતોના અનુભવ પ્રમાણે એકરે ૨૦ ગાંડાં ખાતરની જરૂરીઆત લેખે ૨,૪૮૦ ગાંડાં ખાતર જોઈએ.

છરાયત, અનાજ અને કઠોળના પાકો ૩,૨૫૬ અને ૩૦ ગુંઠા જમીનમાં લેવામાં આવે છે. તમાકુ પછી લેવામાં આવતા અનાજ અને કઠોળના પાકોને ખાતર આપવામાં આવતું નથી. કારણ કે આગલા તમાકુના પાકને આપેલા ખાતર અને ખેડતો લાલ આ પાકોને મળે છે. તેથી અનાજ કઠોળના ૩,૨૫૬ એકર અને ૩૦ ગુંઠામાંથી ૨,૩૪૬ એકર અને ૩૦ ગુંઠાને ખાતરની જરૂર રહે (૩૨૫૬-૩૦ બાદ ૯૧૦ એકર), આ પાકોને દર વર્ષે ખાતર આપવામાં આવતું નથી. દર આંતરે વર્ષે એકરે ૨૦ ગાંડાં ખાતરની આ પાકને જરૂર હોય છે. મોલીસનની ગણતરી પ્રમાણે આ પ્રદેશમાં બાજરી અને તેની સાથેના પાક માટે દર વર્ષે એકરે ૧૦ ગાંડાં ખાતરની જરૂર ગણાય.* આ હિસાબે આ તુલો માટે વાર્ષિક ૨૩,૪૬૦ ગાંડાં ખાતરની જરૂર પડે.

આ ઉપરથી ગામને વાર્ષિક કેટલાં ગાંડાં ખાતરની જરૂર પડે તે નીચે આપવામાં આવેલ છે—

	ગાંડાં ખાતર
તમાકુ	૧૮,૨૦૦
પીયત	૨૦૦
શાકભાજી, મસાલા, ફૂલઝાડ અને શેરડી	૨,૫૧૦
બાકીનાં અનાજ અને કઠોળનાં તુલો	૨૩,૪૬૦
કુલ ખાતરની જરૂર	૪૪,૫૧૦
ગામમાં ખાતરનું વાર્ષિક ઉત્પન્ન...	૧૭,૬૬૨
ગામને ખાતરની ઉણપ...	૨૭,૮૪૮

આ ઉપરથી જણાશે કે ગામને વાર્ષિક ખાતરની જરૂરીઆતના ફક્ત ૩૯ ટકા જેટલું જ ખાતર મળે છે. ખેતરનો કસ આથી ધીમે ધીમે ઘટતો જાય અને તેથી આપણા દેશનું એકરી ઉત્પન્ન બીજા દેશોની સરખામણીમાં ઓછું ચતું જાય તેમાં નવાઈ નથી.

હવે, આપણાં ગામો ખાતરની આ ઉણપ કેવી રીતે ટાળી શકે તે જોઈએ.

(૧) તેથી બીયાં જેવા કાચા માલની નિકાસ અટકાવી આપણા દેશમાં હુન્નર-ઉદ્યોગ

હિંદી સંસ્કૃતિની પ્રાચીન લબ્યતા

[પંડિત બવાહરલાલ નેહરુ]

હિંદમાં આજે બે પ્રકારનાં બોલો વચ્ચે ધર્ષણ ચાલી રહ્યું છે. આ ધર્ષણ ઘણા ભાગે માનસિક છે. તે ઉપરાંત આર્થિક, રાજકીય આદિ ધર્ષણો પણ નજરે ચડે છે. ઘણાં બોલો આપણને જુદી જુદી દિશામાં ખેંચી રહ્યાં છે. ભૂતકાળમાં જે કેટલાંક તત્ત્વો હતાં, તે આપણને બળ અર્પી રહ્યાં છે, બ્યારે ખીન્ન ભારતીય નીવડ્યાં છે.

મોહનજોડેરોની સંસ્કૃતિ

ભારે લબ્ય ભૂતકાળ હોવા માટે હિંદ ગૌરવ લે છે. આ દેશમાં હજારો વર્ષ સુધી ઇતિહાસ રચાયે ગયો છે. તમે હિંદને ઐતિહાસિક દષ્ટિએ અવલોકો તો પણ તમને જણાશે કે પ્રાકૃત ઐતિહાસિક કાળ સુધી તમે પહોંચી જશો, જો તમે મોહનજોડેરો જશો, તો ત્યાં રેતીમાંથી ખોદી કાઢવામાં આવેલું એક લબ્ય નગર તમને જોવા મળશે. ત્યાં તમને જોઈ પ્રમારતો, સુંદર રેસતાઓ, ગટરની સુધરેલી પદ્ધતિ, નમૂનેદાર શણગારો ને બાળકોનાં રમકડાં જોવા મળશે. આજનાં ઘણાં નાનાં શહેરો કરતાં તો એ સરસ શહેર હતું. આ નગરનું અસ્તિત્વ પાંચ કે છ હજાર વર્ષ પહેલાં હતું. ને જો આપું નગર પાંચ કે છ હજાર વર્ષ પહેલાં અસ્તિત્વમાં હોય તો તેનો અર્થ એ થયો કે એ સ્થિતિએ સંસ્કૃતિ ને સંસ્કારને પહોંચતાં હજાર બે હજાર વર્ષ થયાં હશે.

સતત જલતી જ્યોત

આ જોતાં હિંદની સંસ્કૃતિ આઠ કે દશ હજાર વર્ષો જૂની હશે. આપણે ઘણી હકીકતો જાણતા નથી, પરંતુ ધીમે ધીમે કેટલીક હકીકતો બહાર આવતી જાય છે. એટલે હિંદમાં સંસ્કૃતિ અને સંસ્કારની જ્યોત સતત જલતી આવી છે. આપણા માટે એ ઉત્તમ વારસો છે. ને તેને માટે આપણે ગૌરવ લઈ રાખીએ.

આપણી અશક્તિઓને વિસરી જઈને ખીન્નની અશક્તિઓ પર દોષ મૂકવો યોગ્ય નથી. આપણી પોતાની અશક્તિઓ અને નિર્બળતા માટે આપણે આપણા આત્માનું જ સંશોધન કરવાનું છે. શાહીવાદ વાંધાભર્યો છે અને બ્રિટિશ શાહીવાદ હિંદમાં પ્રવેશ કરી શક્યો, કારણ કે હિંદ તે વખતે દીણુ અને અવનત બન્યું હતું ને તેથી આ દેશ જીતાયો ને હિંદ ગુલામ બન્યું; એવી બધી વાતો કરવી એ ઠીક છે. પરંતુ બધા પ્રત્નોનાં મૂળમાં જોવા માટે યોગ્ય દૃષ્ટિબિંદુની જરૂર છે. આધુનિક કાળ એ હિંદના લાંબા ઇતિહાસનું એક નાનકડું પાનું જ માત્ર છે.

અનેક સંસ્કારોનું પાયાન

હિંદમાં જે જુદા જુદા સંસ્કારોનું આગમન થયું છે તેમાંથી એક મિશ્ર સંસ્કાર ઉત્પન્ન થયેલ છે, પરંતુ દરેક સંસ્કાર એ રીતે મિશ્ર સંસ્કાર છે. કારણ કે બહારની ટોષ પણ અસર વિનાનો જ વિકસેલો એવો કોઈ નિર્ભેજ રાષ્ટ્રીય સંસ્કાર છે નહિ. રાષ્ટ્રીય ૩૦]

સંસ્કાર કેટલેક રચને હોય છે, પણ તેના પર ખીજ અસરો થયેલી હોય છે. જે કે હિંદ એક એવો દેશ છે કે જેને તેના પોતાના સંસ્કાર હજારો વર્ષ સુધી દેતા. હિંદમાં આક્રમણ દ્વારા આવેલા જુદા જુદા પરદેશી સંસ્કારોને હિંદી સંસ્કાર પચાવી શકેલ છે. હજુ, સીચીઅન્સ, ટુર્ક વગેરે પ્રજાઓ આ દેશમાં એક પછી એક આવી છે અને આંહી સમાઈ ગઈ છે.

પશ્ચિમ સાથેનું ઘર્ષણ

અંતે હિંદને પશ્ચિમના નવા સંસ્કારોનો સામનો કરવો પડ્યો. વિજ્ઞાન અને આધુનિક ઉદ્યોગવાદ પર રચાયેલા તે સંસ્કારો આપણા આખા સામાજિક તંત્રને થોડા વખત માટે ખળભળાવી ચૂક્યું. હેલ્થ સો વર્ષથી આ પશ્ચિમના વૈજ્ઞાનિક સંસ્કાર તથા આપણા સંસ્કાર વચ્ચે ઘર્ષણ થયું છે.

પશ્ચિમનો સંસ્કાર જે હિંદમાં રાજકીય વિજેતાના વેષે ન આવ્યો હોત તો આજે જે સંસ્કારો વચ્ચે જે ઘર્ષણ ચાલે છે તે ન થાત ને ખીજ ફરસામાં જન્મ્યું તેમ આ સંસ્કારને પણ આપણે વધુ ઝડપથી પચાવી શક્યા હોત. રાજકીય વિજયથી તેને આપણે જીતી પાડ્યું નેહાં; કારણ કે વિજ્ઞાનને વિજ્ઞાન તરીકે રાજકીય વિજય સાથે કોઈ સંબંધ નથી.

એ વાત તો નિઃશંક છે કે જે આપણે વિજ્ઞાનના પાઠોનો લાભ ન ઉઠાવી શકીએ તો વ્યક્તિ કે રાષ્ટ્ર તરીકે આપણે પ્રગતિ કરી શકીએ નહિ. વિજ્ઞાન એ સત્યને શોધવાની અધિક પદ્ધતિ છે. પ્રત્યેક વિચાર કરવાની ખાસ રીત છે અને જેને તમે પૂરવાર ન કરી શકો તેને તજી દેવાનો એક માર્ગ છે. દુર્ભાગ્યે આજે હિંદમાં અને અન્યત્ર લોકો વિજ્ઞાનની વાતો કરે છે પરંતુ વિજ્ઞાનહીન જીવન જીવે છે.

આજે વ્યક્તિ કે સમાજ તરીકે જે પ્રત્યેક આપણે સામનો કરવાનો છે તેની થોડી વિચારણા કરવાનો માર્ગ વૈજ્ઞાનિક છે. આપણી સામાજિક અને આર્થિક પદ્ધતિઓ તપાસો, તે બેઠી જણાશે.

રચનામાં એક બાજુ પુષ્કળ સમૃદ્ધિ છે, ખીજ બાજુ કુદા અને અકિંચનતા છે. ખોરાકના બાવો નફાની હદ સુધી લાવી શકાય તે માટે ખોરાકની ચીજોનો નાશ કરતા લોકો આજે નેવામાં આવે છે.

જીવનનો ખરો ઉદ્દાસ

હું મને સમાજવાદી કહું છું; કારણ કે હું માનું છું કે સમાજવાદ એ દુનિયાના પ્રત્યેક વૈજ્ઞાનિક રીતે તપાસવાતો વૈજ્ઞાનિક માર્ગ છે. એનો અર્થ એ નથી કે દરેક સમાજવાદી સાથે હું સંમત છું, પરંતુ સમાજવાદમાં વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ હોઈને મને તેનું આકર્ષણ છે. ઇતિહાસ અને ઇતિહાસના પ્રત્યેક સમજવામાં તે મને મદદ કરે છે. જે સમાજવાદી દરિયોદુધી હું ઇતિહાસ પ્રતિ નજર કરું છું તો હું આજની સ્થિતિ સમજી શકું છું; કારણ કે વર્તમાનના મૂળ ભૂતકાળમાં છે; તેથી આજના સમાજના તથા વ્યક્તિના પ્રત્યેક વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી તપાસો.

મહાન આદર્શ માટે કાર્ય કરવું તે માટે આપણું બધું જોમ ને શક્તિ અર્થવા, તેમાં જ જીવનનો ખરો ઉદ્દાસ રહેશે છે.

[હવેના સંસ્કાર પરિપદમાં પં ૪૧ નવા ઉદાહરણ નેહાં કરેલા બ્યાખ્યાનમાંથી]

સાક્ષતાનું સાચું સૂત્ર

થોડા સમયે હું વિદ્યાર્થીઓને સંબોધાને ઠહીસ. આજના વિદ્યાર્થીની સૌથી મોટી ત્રુટિ એ છે કે તે વાવ'ટોળે હંકાય છે-તેની પાસે કોઈ ક્ષુબ્ધતાનો નથી-જીવનનું સ્પષ્ટ ધ્યેય નથી-સુચોક્કસ કાર્યદિશા નથી. થોડા વખત પર લંડનથી કેટલાક વિદ્યાર્થીઓનો કાફલો મુંબાઈ આવેલો, અને તેમણે મને પોતાની સાથે વાતચીત કરવા તોડેલો. તેમની સાથે વાતચીત કરતાં મને સ્પષ્ટ સમજાયું કે તેમનાં એકેએક પાસે સ્પષ્ટ કાર્યદિશા-સુચોક્કસ ધ્યેય હતું. તેમનામોના કોઈ પણ અદાર વર્ષથી ઉપરનો નહોતો; બધાં જ નાના હતા. છતાં એક કહે કે: હું તો મોટો થઈને ઈજનેર બનવાનો છું. બીજો કહે કે હું મોટો થઈને મારા પિતાની સાલિસિટરની પેઢી છે તેમાં દાખલ થવાનો છું. આમ એકેએકને પૂછતાં દરેકની પાસે કંઈ ને કંઈ જીવનયોજના સુસ્પષ્ટ અંકાયેલી હતી.

બીજી બાજુ આપણા દેશના ધણાએક વિદ્યાર્થી વર્તુલોમાં જવાનો મને અનુભવ થયો છે. તે સૌમાં અદારની ઉપરની વયના જુવાનોને પૂછતાં પણ તેમનામોના કોઈની પાસેથી મને નક્કી જીવનયોજના-સુસ્પષ્ટ ધ્યેય હોવાનો જવાબ સાંપડ્યો નથી. 'મોટા થઈને શું કરવા ધારો છો?' ના જવાબમાં 'જોઈશું' 'કંઈ નહીં નથી'-એ જ વાત. જ્યાં આ રિયલિટી હોય ત્યાં વહાણ બંધે ક્યાંથી પહોંચે? માટે આ વાવ'ટોળ રિયલિટીને ટાળવી-સુચોક્કસ જીવનધ્યેય નક્કી કરી તેને ચીલે ચીલે ચાલવાની યોજના કરવી એ વિદ્યાર્થીવર્ગનું પ્રાથમિક કર્તવ્ય છે. અને એમ પણ બને કે કદાચ તેવું ધ્યેય લક્ષ સમીપ રાખવા છતાં તેમાં ધારેલી યશસ્વિતા તે સિદ્ધિ મેળવી ન શકે. પરંતુ તેથી તેમનું જીવન નિષ્ફળ લેખાવાનું નથી-તેઓ માલદાર, મહાન, મશહૂર કે મોબાલવંત ન બની શકે; પરંતુ તેઓ તેમના પ્રયત્નને પ્રભાવે સમાજને ઉપયોગી તો જરૂર નીવડશે-તેમનું જીવન સમાજને લાભદાયક તો અવશ્ય બનશે એ વિષે મને શંકા નથી.

જીવનની સુસ્પષ્ટ યોજના નક્કી કરવા પછી તમારે જે કરવાનું છે તે એ, કે તે યોજનાને પાર પાડવા માટેની ઇચ્છાશક્તિ કેળવવી. એ યોજનાને બર લાવવામાં જે કંઈ વિધો-અંતરાયો નહિ તેની સામે ટક્કર ઝીલવાની તાકાત કેળવવા સિવાય તો તમને તમારે ધ્યેય નહિ જ સાંપડે એ નક્કી સારવું.

ત્રીજો અતિ મહત્વનો ગુણ તમારે કેળવવાનો છે, તે નિર્લેપતાની લાવના. અને તે વિષયમાં જીવનને શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ બરાબર જણી જોનારા આપણા વડાઓએ આપણાં ધર્મ-પુસ્તકોમાં જે કંઈ કહ્યું છે તે આજના એવાજ પંડિતોની વાણી સાથે એટલું તંતોતંત મળતું આવે છે કે અચરજ જ થાય. પરંતુ લગવદ્દગીતા જે "નિર્માનમોહો જિતદ્વંદ્વોષો" ની નિર્લેપતા ઉપદેશો છે-તે જ Detachment ની ચુલ્લવર્ણતા તમને એટલેસ હક્કથીના અંધમાંથી સાંપડશે. તમે જે કંઈ કરો, જે મેળવો, જે ધ્યેય રાખો, જે માર્ગે કામ કરો એ સૌમાં તમે જ માત્ર વિશ્વસ્તની-સમાજના થાપણુદાર તરીકેની જ અધિકારલાવના રાખો-તેના પર માલિકીનો દાવો તમે હરગીજ ન રાખો-માલિકી લાવના ન કેળવો. સુચોક્કસ ધ્યેય, તેને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાશક્તિ અને તે પરત્વે નિર્લેપતાની લાવના: આ ત્રણ પાઘી પર મકાયલું વિદ્યાર્થીજીવન સાક્ષ્યને જ વરવાનું એ નિર્માણ છે.

[એન. શ્રી. બાળાસાહેબ જેરે મુસ્તલી સાર્વજનિક સંસ્થાના રજવ મહોત્સવનું ખાતમુકદ્દત, કરતાં વિદ્યાર્થીઓને કરેલું ઉદ્બોધન]
૩૨]

સ્વ. મોતીભાઈ અમીન સ્મારક ગ્રંથ

પુસ્તક ૧૪ મું,
અંક ૩ એ

માર્ચ
૧૯૩૬

પુસ્તકાલય

સંચાલક :

રેવડા વાણિક રૂ. ૭-૬-૦
પરેડમા ,, રૂ. ૫-૦-૦
પુસ્તક નકલ રૂ. ૦-૬-૦

વર્ગીકરણ :

નાનાભાઈ ચંદ્રશેખર દીવાનજી
અગ્નિવાણ પ્રસાદેશ્વર બચાવ

અવરણ :

વચાવવામાં તારવવામાં
બી. કૌમ.
મંત્રી, પુ. સ. સ. મં. વિ.
શામપુરા ..... પટ્ટાકર

આ અંકની છટક નકલનું મૂલ્ય સુઅષ્ટક પર ૦-૬-૦ છપાયું છે તે ભૂલ છે
મૂલ્ય: રૂ. ૧-૦-૦ છે.

સહગત શ્રી. અમીન સાહેબને શ્રદ્ધાંજલિ

[વસંતતિલકા]

સાદાઈ લખ્ય વિલસી જગ મૂર્તિમંત,
સ્વપ્નો રમ્યાં જીવનમાં સુખદા અનંત;
ઉઘોગનો પ્રખર ધોધ વદાવિયો જે
છોડી બધી અલસતા રેત કાર્યમાં રૂઢે. ૧

ઔદાર્ય પ્રેમ અદકાં હૃદયે નિહાળ્યાં
સ્વર્ગીય સ્વપ્ન નિરખ્યાં જનસેનાનાં,
લોહિપતા ન નગરે પડતી સુખોની
આ પૃથ્વીનાં, મનુજતા સુગભીર દીડી. ૨

ને વિરમયે જગત દંગ થઈ જતું
નિદ્રાગતાં જ અભયત્વ જગે અદીકું;
વાતસલ્યના યુગિ તરંગ ઉઠ્યા અભંગ
જેથી થયો ઉદિત માનવમાં ઉર્મંગ. ૩

એ ઘેલછા વિરલ, પુરતકના પ્રસારે
લોકેયણા તદંપિ ના લવલેય ક્યારે;
ઉત્તમ એ પ્રગળ આશભરી મહેઝા
દીડી નવીન દલિતાર્થ નરી સદિઝા. ૪

સૌજન્યસિંધુ ઉજળ્યો હૃદયે સદૈવ
આદર્શસંધ દગની સર્માપે અખંડ,
કીધા પ્રવાસ પ્રિય શિક્ષકજી સાથે
વિદ્યાપ્રચાર પ્રિય જીવનકાર્ય કાળે. ૫

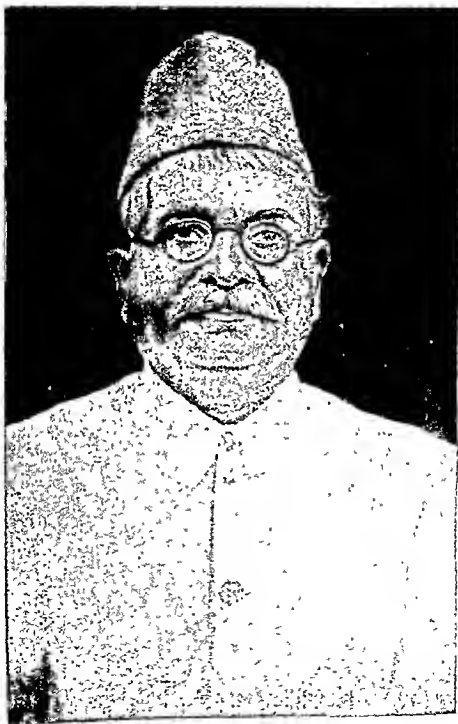
સંજીવની સમ ગણી વૌરની કથાઓ
પાઠાત્મ ને પૂરવમાં નહોં બેદ બાળ્યો;
વ્યકિતત્વ ઔર વિલસ્યું ન કદિ તણાયું
મોટા તણી લભકમાં, રિયરતા મુદાયું. ૬

દીકાં મહે નહિ જ લોચન અંધ ક્યારે
કેફે કરી અવનવા અધિકારમાં રે;

[સાંધણ કવર પૃષ્ઠ ત્રીજા પર]

અનુકંમણિ છેવટના પૃષ્ઠ પર છે.

સદગત શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબ

જન્મ

તા. ૨૬-૧૧-૧૮૬૩

અવસાન

તા. ૧-૨-૧૯૩૬

આ સ્મારક અંક

આજથી દોઢ માસ પહેલાં તા. ૧લી ફેબ્રુઆરીના રોજ સદ્ગૌ માતીભાઈ સાહેબ-નું અવસાન થયું અને અનેક માનવીઓની આંખોમાંથી અશ્રુચિંદુઓ સરી પડ્યાં. એમની વિવિધ સંસ્થાના સંચાલકોના જાણે ધડીગર હાથ હેઠા પડ્યા હોય તેમ તેઓ સૌએ અનુભવ્યું. “પુસ્તકાલય” માસિકના સંચાલકોને પણ ધડીગર તો જાણે વજ્રધાતુ થયો હોય તેમ થઈ આવ્યું, પરંતુ તે પછી ધીમે ધીમે આ કારમાજખમની વેદના કંઈક કમી થતાં એના સંચાલકોએ સદ્ગૌ પ્રત્યેનું પોતાનું જાણ કંઈક અંશે અદા કરવા માટે “પુસ્તકાલય” માસિકનો ખાસ સ્મારક અંક પ્રકટ કરવા નક્કી કર્યું, અને ત્યારથી આ લખનારને એ વિષેની તૈયારી કરવા સૂચના થતાં એ કાર્ય આરંભાયું.

અહીં જરા વિષયોત્તર કરીને પણ સદ્ગૌ સાહેબ પરવેનો કંઈક અંગત પ્રસંગ રજૂ કરી પછી આ અંકના વિષય પર આવું છું.

“પુસ્તકાલય” સાથેનો મારો સંબંધ યશ્વંથ યશ્વંથ પછી માસિકના કામને અંગે મારે પૂ સાહેબ સાથે વખતોવખત મળવાનું થતું અને જેમ જેમ તેમની મુલાકાતનો પ્રસંગ મળતો, તેમ તેમ તેમની પાસેથી અનેક ખાખતો જાણવા મળતી, પુષ્કળ પ્રેરણાઓ પ્રાપ્ત થતી અને કંઈ ને કંઈ નવીન જાણવા-શીખવાનું મળતું અંતરમાં આનંદ આવતો.

માસિકને અંગે ન્યારે ન્યારે સદ્ગૌ સાહેબને મળવાનો મને પ્રસંગ પડતો ત્યારે ત્યારે માસિક અંગેની વિવિધ યોજનાઓ સદ્ગૌ રજૂ કરતા: કયા કયા વિભાગો નવા ઉમેરવા જેવા છે, કયા કયા વિભાગમાં કેવી જાતનો ફેરફાર કરવા જેવો છે વગેરે અનેક જાતની સલાહ-સૂચનાઓ આપે અને આમ ઉત્તરોત્તર મારા વ્યવસાયમાં મને આગળ વધારનાર જાણે એક મહાન દિશાદર્શક મળી ગયો હોય તેવો આનંદ પૂ સાહેબના દરેક મિલન પ્રસંગે મને મળતો અને ન્યારે ન્યારે પૂ સાહેબ વડોદરા આવવાના હોય ત્યારે ત્યારે તેમને મળવાના પ્રસંગો હું શોધતો.

પરંતુ નહેાની ખખર કે આ મારી નવી નિયામનો મહાન શુરુ અને આમ અધૂરું દિગ્દર્શન કરાવી અચાનક જ ઉપડી જશે. એની પાસેથી તો બીજી અનેક પ્રેરણાઓ પામવાની આકાંક્ષા હતી.

અને વાડીલાલ સારાલાલ હારિપટલમાં તેમની છેલ્લી મુલાકાત મળી ત્યારે તો એએ: આમ અચાનક અવસાન પામશે એવો ખ્યાલ જ નહિ આવેલો; કારણ કે હું મળેતો ત્યારે અશક્તિ હતી એટલે સૂતા સૂતા જ વાતચીત કરેલી, અને ગામિકના મનુષ્યોની અંકના છપાવેલા ક્ષમા મારી પાસ માંગેલા, વળી “સામયિક દોહન”માં આ વખતે શું લેશે ? ” એવી ચીવટાઇવારી પૂછપરછ પણ કરેલી; અને ના, વડા પ્રધાન એર સાહેબના પ્રવાસ દરમિયાનના ભાષણમાંથી લેવા જેવું હોય તે લેવાનું જણાવેલું. સૂતાં સૂતાં પણ તેઓ કેટલા કાર્યપરાયણ હતા તેની મને એક અજબ ઝાંખી તે વેળા થઇ.

આ બધી વાતચીત મને તેમના અવસાન માટે સહેજ પણ શંકા આવવા દે તેમ નહોતી; છતાં નહિ ધારેલું એમનું અવસાન થયું અને એઓ આ ક્ષની દુનિયા ત્યજીને પોતે આરંભેલાં, વિકસાવેલાં અને મરણપર્યંત નિભાવેલાં પોતાનાં સત્કાર્યો ને ઊડી દઈ પરમ-ધામને પથે પરવ્યાં.

એમના અવસાનથી ગુજરાતી જનતાને કેટલું દુઃખ થયું છે, ગુજરાતી જનતાએ શું ગુમાવ્યું છે તે અમે કહીએ તે પહેલાં તો જનતાએ ઉચ્ચ સ્તરે પોકારી દીધું છે, અને વર્તમાનપત્રોનાં પૃષ્ઠોએ મોટા અક્ષરોએ એ મહાન નરના અવસાન વિશે જનતાને શું જણાવ્યું છે તે તો વર્તમાનપત્રની વાચક જનતાને જાણ થઇ ગઇ છે. અહીં એનો ઉદ્દેશ અરથાને છે.

આ ઉપરાંત સ્થળે સ્થળે સદ્, પ્રાચીની લાગણીથી જાહેર સભાઓમાં શોક દર્શાવાશે છે, સદ્, ના સમારક માટેની વિધિ યોજનાઓ થઇ છે, એ બધુંય સદ્, ની અમૂલ્ય અને અન્નક સેવાઓને આભારી છે.

અને “ પુસ્તકાલય ” પણ એમની સેવાઓનું એક મુખ્ય અંગ હતું. જ્યારે સર્વ અંગો પોતપોતાની જાનતું બધું કરી છૂટે છે તે પ્રસંગે મુખ્ય અંગ પોતાથી જનતા પત્તિક-ચિત્ત અર્થપ્રદાન વિહોણું કેમ રહી શકે ! આજે આ સમારક અંક સદ્, ના પરિચયમાં આવેલ જિલ્લો જિલ્લો વ્યક્તિઓની અર્થજલિરૂપ વાચકો સમક્ષ રજૂ થાય છે.

એ અર્થ આપનારાઓમાં નાનાએ છે ને મોટાએ છે, નેતાઓ પણ છે અને આમ જનતાના માણસો પણ છે, વિદ્વાન પણ છે અને સામાન્ય જનવર્ગના પણ છે, એ સૌની અંતરની લાગણી એમાં વ્યક્ત થાય છે. અને એ શુભ લાગણીઓના જીવારાતા રેલામાંથી અનેક પ્રકારની સદ્ભાવનાઓ વાચકોને મળી આવશે, લિત્તલિત પ્રકારની પ્રેરણાઓ પ્રાપ્ત થશે. સદ્ગતના જીવનમાંથી શું શીખવા જેવું હતું. કેવા કેવા ગુણો આજ કરવા જેવા હતા, તેઓ આટલું બધું કાર્ય શી રીતે કરવાને શક્તિમાન થયા, વગેરે વગેરે અનેક આત્મો આ સંચયમાંથી સૌ કોઇને પ્રાપ્ત થશે. અને એમાંથી સૌ વાચકો પ્રેરણા પીને સદ્ગતે આરંભેલાં અને આગળ વધાવવા ધારેલાં કાર્યોમાં અનુગામી બનવા પ્રેરશે તો આમાં અપાયેલા સદ્ગતના જીવનપ્રસંગોનો આ સંચય સાર્થક થયો લેખાશે. આપણે ઇચ્છીએ સૌ વાચકો એમાંથી પ્રેરણા પામો અને સદ્ગતનાં અધુરું રહેલાં કાર્યોને આગળ વધારવામાં પ્રયત્નશીલ થઇ સદ્ગતતા પ્રાપ્ત કરો.

મણિલાલ પ્રભાશંકર વ્યાસ.

ચરોતરનું . મોતી

૧

ઘેર્યાં કાં ઘેર નિશાએ, દેવોના દારપાળને ।
શુન્નીરી-કંઠથી કાળે, તોડી તેજલ માળને ।

૨

અમૂલ્ય એ માળ વિષે શુંઘાયલાં,
મહામણિ-મૌકિતિક કે છુપાયલાં;
છૂપું છતાં રશિમપ્રભાવથી વડું,
ચરોતરે એક મઢલ મોતિકું :

૩

મહોયું મોતી વસો ક્ષેત્રે, તપ્યાં તેજ વડોદશ;
મહાતેજે ભળી જાતાં, સારે આંસુ સુની ધરા ।

૪

હંતી સદા નીતરતી નવી કલા,
હૈયાં ભરી પાન કરંત હંસલા;
સુરેખ એ મોતન જ્યોત ઝીલતાં-
જવલંત કું છવનક્ષેત્ર ખીલતાં :

૫

સિંહના વીર સંતાને, વાળ્યાં શુભ વિદ્યાલયો;
નિયોવી શક્તિ નિષ્કામે, પાઠ્યાં પુસ્તકાલયો :

૬

સ્થળે સ્થળે મંડિત જ્ઞાનપર્વણી,
પહે પહે પાંગરતા મનોમણિ;
પળે પળે મ્હોરત પુણ્યપાંખડી,
અમી નશે આજ મિંઆઇ આંખડી ।

૭

અનાસક્તિ તણા ચેગે, યાત્રા આલોકની કળી;
મ્હોંચળે એ પુણ્યાત્માને, લકિતભીજેલ અંજલિ:

અ મ દા વા ૬
૧ : ૨ : ૬૬ }

કેશવ હ. શેઠ

[૧૪૭]

સ્વ. મોતીલાલને સ્નેહાંજલિ

ફોરમલયાં પુષ્પોનાં જીવન અલ્પ છે
એ નગ્ન સત્ય આજે સાચું પડ્યું.
'ત્હારી જીંદગી નાની, ને કાર્યો આઝાં'
એ મારો પંક્તિ તને યોગ્ય જ છે.
આજે અનેક વૃક્ષનાં ણી' એ વાવી ગયો
પ્રભો ! શાંતિ અર્પજે એ આત્માને !
નથી એણે રણાંગણમાં ઝુકાવ્યું,
નથી એણે સ્વાતંત્ર્યનાં બલુગાં ફૂંક્યાં,
નથી એણે ગુર્જરીના એક ગળગ્યા;
છતાં એ સાચો વીર હતો,

ગુર્જરીનો સાચો સંતાન હતો,
સરસ્વતીનો સાચો ઉપાસક હતો.

નિરાળા ક્ષેત્રમાં એકાકી ધૂમી
જીવનસાહિત્યના પાઠ લખાવી
'શિલસૂત્રી'ના મંત્રને સમજાવી
એણે પદ્મટયાં અનેકનાં જીવન.
એના જીવનની આંખી કરાવી
અનેકને દોર્યા સુપથે.
સાહિત્યક્ષેત્રમાં વીરની જેમ ઝંખૂમી
સમાજના ભેગી બની
એણે ઓઢાડયાં સેવાનાં સ્નેહાળ ઓઢણાં.
એની જીવનજ્યોતમાંથી

અર્પી ગુર્જરીને ચેતનચિનગારી !
જરા તો થંભવું હતું
જેવા તારી ચિનગારીની જવાલાને ?
એને તો એક જ અલિલાપા હતી:
હતો એ સેવાનો લિખારી
હતો અમારા તે લિખારીને
લાખો વંદન.

પ્રભો ! ત્હને શું જરૂર પડી એ આત્માની ?
કે શું અમારાં ભાગ્ય રૂઠયાં ?

અમારું પ્યારું પુષ્પ તેં કાં ચૂંટ્યું ?

અને સંધિકાળે ?

શુભ્રીને લાલચમાં લપટાવી કરમાવ્યું

તેં અમારું એ પુષ્પ.

આજે શુભ્રી પુકારે છે ‘ એ મારો હતો ’

વહે છે સૌ મનુજો જેની સુંદર પ્રતિમાને.

સૌને રહાવતો

એ આજે અમરવાસી બન્યો,

પુસ્તકો માટે જીવ્યો,

એને માટે દેહનાં દાન આપવાનું થે ન ચૂક્યો.

મોતી ! સૌને જીવનરસ પાઈ

ઊઠ્યો તું અમરત્વને પંથે

જીવન નીચેથી, નિસ્તેજ બનાવ્યાં.

તું હતો અમારો વિદ્યાદાતા,

નિરક્ષરોની સાચી ઢાલ;

તારી હૂંફે રહી જગત જીતવાની

અનેકજનો આશા સેવી રહ્યાં હતાં.

પ્રભો ! ખૂંચવ્યું તેં અમારું ‘ મોતી ’

અમારા માણેક ‘ મોતી ’ને

આમંચું છે તુજ મંદિરે.

ચરેતરે મેળવ્યાં છે

વિદ્યા ને ક્રીતિલંકાર

મોતી ! તારા નેતૃપણથી.

સમાજમાં સંતાળો રમતો,

છૂપાં કિરણો ફેંકતો,

ગરીબોને સુખનાં સ્વપ્નાં દેતો,

દોરતો સૌને ઉજ્જવળ પંથે.

બાપુ ! જીવંત જીવંત છે ત્હારી જીંદગી

અને જીવંત રહેશે સદાયે

ત્હારા નામની ઉજ્જવળતા.

સ્વીકારજે આ યુવકનું

આછું ને અધુરું તર્પણ !

વિષ્ણો ! શાંતિ અર્પણે અમ ‘ મોતી ’ને

જીવનથી અનેરાં જતન કરીને.

શાંતિવાર્ધ રાવળ

સ્વ. મોતીભાઈ સાહેબના અમર આત્માને

[વસંતતિલકા]

જન્મી જગે જીવનમંત્ર અમૂલ્ય લીધો,
ને જ્ઞાનપદ શુભ શુભર મધ્ય કીધો;
જે કર્મયોગ મદન દનમુખ ભાખ્યો,
આદર્શ એ પ્રતિદિને પ્રતિકાર્ય રાખ્યો. ૧

સેવા જ ધર્મ ગણી મુખ્ય અનેક કર્મો,
સાધી લીધાં જીવનના તણ બાલ ધર્મો;
હોમ્યાં સદેવ તન મન અને ધનેને,
સાનામૃતે અમર કીધાં ધણાં જનેને. ૨

ના પુત્ર નિજ પણ પુત્ર અનેક પાળ્યા,
અચાન ને ગરીબના કંઈ તાપ ટાળ્યા;
વિદ્યાલયે વિવિધ જાતગણે વસાવ્યા,
આપી ઉદાર મદદો કંઈને હસાવ્યા. ૩

અંધાલયો પ્રતિરથજે પરખો વસાવી,
ને જ્ઞાનવારિ તણી ખૂબ તપા છીપાવી;
વિદ્યા તણાં શુભ સદાશ્રત ખૂબ બાંધ્યાં,
ને તૃપ્તતાં જીવન કાંઈ અનેક સાધ્યાં. ૪

શી રીત ઉચ્ચ પદ પ્રાપ્ત સમાજ પામે,
શી રીત દુઃખ જનનાં મૂળગાંધિ વામે;
એ ચિત્તઆદ રજની-દિન ખૂબ રાખી,
તાળ્યાં દુઃખો કંઈકનાં દિલ શુદ્ધ દાખી. ૫

શુદ્ધરથાશ્રમે વિરલ દંપતી ધર્મ દાખ્યો,
ને મોદનો પ્રયજ વેગ નિવારી નાખ્યો;
આસકિન વિષ્ણુ રહી આશ્રમધર્મ સાધ્યો,
ઉંચા પદે રહી સુસેવન યોગ સાધ્યો. ૬

રે ફર કાળ ઉર લેશ દમા ન આવી ।
વંસી વસો અમૂલ રત્ન દીધું શુભાવી ।
શું લાલ તુજ કર માર્હિ અધિક આવ્યો ?
રે કાળ છું કુટિલતા કરવે જ દાખ્યો । ૭

ના જીજ્ઞાસન કરતાં કદી પાર આવે,
આદર્શ જીવન તણા અહનાર કાને;
આપો વિષુ અમર રાગ્નિપદે તમારે,
એ યાત્રીને વિરમીએ હૃદયે અસારે. ૮

મગનલાલ જગન્નાથ પુરાણી

સદ્ગત રૂપબાના અમર આત્માને

[વસંતતિરકા]

જન્મી જગે જીવન સાર્થક હીક કીધું,
ને બ્રહ્મવાક્ય પતિવાક્ય સ્વીકારી લીધું;
ના રાગદ્વેષ નહિ વાદવિવાદ કાંઈ,
રે રૂપબા રૂડી કૃતિ જગમાં જણાઈ. ૧

સાદાઈ ને સરળતા શુભ ન્યાંરણાં છે,
ના કોઈને કદી કદુ વચ્ચેનાં કલાં છે;
ના માન કે મદ કદી અધિકાર કરાં,
ને જુલ્ય જાતગણુ માતૃપદે દરેલાં. ૨

સ્વામીતણા જીવનમંત્ર સ્વીકારી લીધા,
ના તેદના સતપથે અવરોધ કીધા;
જૂઠા જગે જીવન કુશલક સુખ હોડ્યાં,
ને સ્વામી કાય મદદે તન મન જોડ્યાં. ૩

આદર્શ એક ગૃહિણી પદ હીક પાળ્યું,
ના સ્વામીવાક્ય કદી સ્વપ્ન વિશેય ટાળ્યું;
એથી ઉચો જીવન-મંત્ર સ્ત્રીનો કયો છે ?
ચો સ્વામીભક્તિમહિં ધર્મ ઉચો રજો છે ? ૪

ના બાબ-દંભ પશુ વૈજ્યવૃત્તિ સાચી,
પીઠા પરાઈ હરવા નહિ વૃત્તિ કાચી;
મૃદુલ્ય ચર્ચુ ચરણે મનાથી વરેલાં,
એનાં અનન્ય પદ ભાવ વડે દરેલાં. ૫

હોડી ગયાં સ્વજનને મરતોક માંહિ,
ને શુભ કીર્તિ તણી છે સદ્વાસ આંહિ;
રહેજો શ્રીકૃષ્ણ ચરણે વસી વાસ નિત્યે,
એવી શુભાશિષ વડી વિરમું હું પ્રીત્યે. ૬

મગનલાલ જગન્નાથ પુરાણી

મોતીની જ્યોતે

(ભાજન)

મોતીડાં મળ્યાં : હો અમને, મોતીડાં મળ્યાં !

ઓ બહાલાં ! પ્રભુની કૃપાથી, અમને, મોતીડાં મળ્યાં !

ઓ બહાલાં ! પ્રભુનાં લાલન ભોગવિયે, ભેળાં બાપલાં !

ઓ બહાલાં ! પ્રભુનાં મુવ-તારણ ઝીલિયે, ભેળાં : બાપલાં !

જગને અંજળ જંગલ,

સંબ્રમહર જીવનમંગલ :

માનસસર લહેરે, તીરે, મોતીડાં મળ્યાં !

ઓ બહાલાં ! પ્રભુનાં પાલન ભોગવિયે, ભેળાં : બાપલાં !

મીન લયલીન નીરે,

અનુકંપે ધીરે ધીરે :

રસિયાં જીવતરનાં તારણ મોતીડાં મળ્યાં !

ઓ બહાલાં ! પ્રભુનાં જીવન જીરવિયે, ભેળાં : બાપલાં !

માનવ સંસાર મોહિ,

રસને શૃંગાર સોહિ,

મોતીમાં, અમારાં મનડાં મળ્યાં ને મળ્યાં !

ઓ બહાલાં ! પ્રભુનાં રંજન ઝીલવિયે, ભેળાં : બાપલાં !

હંસ, નિશ્ચિંત, ચરે, જે-

હંચે, મનુસંત ધરે, જે-

અનુભવે, એજ, અમે, તો, મોતીમાં, વળ્યાં !

ઓ બહાલાં ! પ્રભુનાં અંજન ધીરવિયે, ભેળાં : બાપલાં !

મોતીડાં ઉરનાં અમૃત !

એથી, ક્ષણતાં બહાલપ-મત :

મોતીની જ્યોતે, મનડાં પ્રલમમાં મળ્યાં !

ઓ બહાલાં ! પ્રભુની પ્રભુતા જીતવિયું, ભેળાં : બાપલાં !

ઓ બહાલાં ! પ્રભુનાં ઋણ જગને ભરિયે, ભેળાં : બાપલાં !

સલિલ

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રેરક

‘ પુસ્તકાલય ’ માસિકના આઠ અને માનદ તંત્રી તરીકે સદર માસિકના ખાસ હિમાયતી અને આઠ સ્પષ્ટા શ્રીમાન મોતીલાલ અમીનના તા. ૧-૨-૩૬ને રોજ અમદાવાદની વાડીલાલ સારાલાલ હૅરિપટલમાં કેન્સરના સસ્તકર્મની સફળતા પછી અશક્તિને લીધે યથેલા દુઃખદ અવસાનથી ‘ પુસ્તકાલય ’ માસિક જ નહિ પરંતુ વડોદરા રાજ્યની બધે ગુજરાતની (ચરોતર)ની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિએ એક મહાન હિમયતી ગુમાવ્યો છે, એ નિઃસંશય છે.

મારો અને એમનો અંગત પરિચય સને ૧૯૧૧ ના પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગની શરૂઆતથી સંધાયો અને ૧૯૧૩ માં વડોદરા રાજ્યના પુસ્તકાલય નિરીક્ષક તરફ નિમજ્જક યથ ત્યારથી વિશેષ વધ્યો. ખરી રીતે કહીએ તો પુસ્તકાલય સંબંધી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ સ્વ. મિ. વિલિયમ એલનસન બોર્ડન તથા સ્વ. શ્રી. જનાર્દન સખારામ કુકલકર દ્વારા સંપાદિત કર્યા પછી રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ સંબંધી મારું જ્ઞાન શ્રી. મોતીલાલ અમીનની દોરવણી નીચે મેં સંપાદન કર્યું. સને ૧૯૧૭ સુધી વડોદરા રાજ્યના ચારે પ્રાંતો તથા ત્યાંના કેટલાક મહાલોની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનું નિરીક્ષણ કર્યા પછી સને ૧૯૧૭ ના જૂન માસથી શ્રી. મોતીલાલની પ્રેરણાથી મને ફરતા પુસ્તકાલયનું કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું. શ્રી. મોતીલાલ સાહેબ ફેરણીમાં હોય ત્યારે રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોનું તમામ કાર્ય તેમજ ફરતા પુસ્તકાલયોનું કાર્ય એમની સચના પ્રમાણે મારે હાથે જ થતું. રહેતે રહેતે એઓ વડોદરામાં હોય ત્યારે પણ મારી પાસે જ એ કાર્ય કરાવતા. પોતે માત્ર બજેટ, મહાનો અથવા તો મંથપાલોના પ્રશ્નો વગેરે અટપટી બાબતો ઉપર જ વધારે લક્ષ આપતા. એમના શિક્ષણથી હું ઘણો જ પાવર થો યથ ગયો. રાજ્યની ૭ પુસ્તકાલય પરિષદ, મદાસની પહેલી અખિત્ર હિન્દ પુસ્તકાલય પરિષદ તથા પ્રાંત અને તાલુકા પરિષદો તેમ જ અમદાવાદ પ્રથમ ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ વગેરેમાં જઈને એમની સીધી દેખરેખ નીચે પુસ્તકાલય પ્રદર્શનો ગોઠવવા, પ્રેક્ષકોને પ્રદર્શનની વસ્તુઓ, આંકડાઓ વગેરે સમજાવવા વગેરેમાં મને સંપૂર્ણ માહિતી મળી. એ ઉપરાંત ગુજરાતી પુસ્તકોની વર્ગીકૃત યાદી પ્રસિદ્ધ કરવાનું તેમ જ વાર્તાનાં પુસ્તકોના પરિચય સંબંધી પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવાનું તથા સ્વ. શ્રી. ચિમનલાલ ડા. દલાલકૃત ગુજરાતી પુસ્તકો માટેની વર્ગીકરણ પદ્ધતિની સંશોધિત આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવાનું કાર્ય પણ એમની દેખરેખ નીચે મોટે ભાગે મારે હાથે થતું છે. વાર્તાનાં પુસ્તકોના પરિચયનું ‘ ત્રીલું ’ પુસ્તક બાલોપયોગી પુસ્તકોના પરિચયનું ‘ ત્રીલું ’ પુસ્તક તેમ જ ગુજરાતી પુસ્તકોની વર્ગીકૃત યાદીનું ‘ ત્રીલું ’ પુસ્તક એ ત્રણે પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવાની પણ તેમની ઘણી જ ઇચ્છા હતી. તેની તૈયારી પણ યથ ગઈ છે અને એ કાર્ય થોડું ઘણું થતું પણ છે. પરંતુ એ કાર્યમાં પણ એમની ખોટ ઘણી જ જણાશે. રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોના સંચાલકો, મંથપાલો, શુભેચ્છકો વગેરેની શંકાઓના નિરસન માટે તેમ જ પુસ્તકાલય અથવા શિક્ષણ સંબંધેની સલાહ માટે તેઓ હમેશાં નિરંતર તૈયાર જ રહેતા. ગુજરાતની અને ખાસ કરીને ચરોતરની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને તો એમની ખોટ ઘણી જ જણાશે. પેટલાદ, વસો અને ચરોતરની અન્ય પ્રેરણા માટેની એમની અલિલાપા પૂરી યથ થકી નહિ. બીજા રોપાઇ, છોડ બહાર નીકળી આવ્યા છે. હવે એમને વાર્ધિસંચન કરનારની ખાસ આવશ્યકતા છે. એ વ્યક્તિ હાલ જડવી મુરકેલ છે. એમની અધુરી

રહેલી પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખી એમની અભિલાષા સંપૂર્ણ રીતે પાર પડે એવી વ્યવસ્થા હવે થવી જોઈએ અને એ જ એમનું ખરું રમારક હોઈ શકે.

પ્રભુ એમના આત્માને શાંતિ આપે અને એમના કાર્યની પ્રગતિ નીરખી એમના આત્મા સંતોષ પામે એ જ પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના.

ના. ચં. દીવાનજી

—❧—

અમર પુરુષ

પૂજ્યશ્રી મોતીલાલ સાહેબ ગુજરી ગયા એવા દુઃખદ સમાચાર મળ્યાં આજે વીસ દિવસ વીતી ગયા, છતાં કેટલીક વખત એ વાત સાચી હોય એમ માનવા મારું હૃદય તૈયાર નથી. તેમના કહેવાતા મૃત્યુ પહેલાં હું તેમના સાનિધ્યમાં નહોતો રહી શક્યો, પણ છેલ્લા વીસ દિવસથી સતત મારી દષ્ટિ સામે એમની સૌમ્ય શૃંગારી મૂર્તિ આવીને ખડી રહે છે અને પીડિત સંસારની સેવા કરવા અનેક રીતે પ્રેરણા આપ્યાં કરે છે.

સને ૧૯૦૬ ની સાલ તો જ્યારે ગઈ કાલે જ વીતી ન ગઈ હોય ! મને પ્રથમ તેમનાં દર્શન ત્યારે થયાં. પેટલદ બોર્ડિંગ હોય એ મારું મંદિર અને એ પોતે મારા જીવનપ્રેરક દેવ ! મારા જીવનનો કુવતારો એ હતો. જેમ જેમ દિવસ વીત્યા, તેમ તેમ હું તેમના જીવનના નિકટ પરિચયમાં આવ્યો. એ પરિચયથી મેં મારી જાતને ધન્ય માની, નીતિ, સદાચાર, સાદાઈ અને સેવાના પાક મારે કદી તેમણે ઉપદેશ આપ્યો નથી, પણ તેમના જીવતા જીવનમાંથી હું તેં શીખ્યો. આ લઢાવો મને પ્રભુએ ન આપ્યો હોત તો હું ક્યાં હોત તેની મને ખબર નથી. હું સને ૧૯૧૦ માં દ. આફ્રિકા ગયો અને ત્યાં મને પૂજ્ય બાપુજી સાંપડ્યા. પૂજ્ય સાહેબે મને ન અજવાળ્યો હોત તો કાળી મેશગી આજીવન ધરેલી મારી કાળી દીકરી પૂ. બાપુજીનું તેજકિરણ ઝીલી શકી ન હોત. એટલે એ બંનેમ આરે દેશમાં સમાન છે: એક જમણું દેશનું, બીજું ડાબું દેશનું. હું જાણું છું કે મારી જેમ અનેકને પૂ. સાહેબે અજવાળ્યા છે, અનેક જીવંતોના એ પ્રેરક બન્યા છે, અનેક જીવંતના મુર બન્યા છે. એમના જીવનની બાજ પ્રવૃત્તિ અને કાર્ય એ તો એમના જીવનનો રચૂલ વિસ્તાર છે, પણ અનેક જીવંતોમાં, તેમણે જે પ્રેરક શક્તિ રેડી છે, તે તેમનું સૂક્ષ્મ જીવન છે. તે અમર છે, મારે જ મારા હૃદયમાં પ્રતીતિ થતી જાય છે કે પૂ. મોતીલાલ સાહેબ મૃત્યુ પામ્યા નથી, તેમનું મૃત્યુ હોઈ ન શકે, તે અમર છે.

તા. ૨૬ મીને રોજ હું અને મુરબી નરસિંહલાલ પટેલ અમદાવાદ દવાખાનામાં તેમને જોવા ગયા, ત્યારે તેમણે કહેલું કે “ તમારી કલ્પનામાં ન આવે એવી શાન્તિ હું અનુભવું છું. ” અને સાચે જ, અમર આત્માને અશાન્તિ હોય જ નહિ. એમણે કાને અશાન્તિ આપી છે કે એમને અશાન્તિ હોય ? એમણે કાનું જીવન દુભવ્યું છે કે તેમને દુઃખ અનુભવવાનું હોય ? સદાનાય નિષ્પાપ અને નિર્દોષ સદાનાય પાપશીરુ અને સદાચારી, સદાનાય ધર્મિષ્ઠ, સૌમ્ય અને સેવાલાવના મૂર્તિમંત રવરૂપ, તેને કદાચે અશાન્તિ ન હોય, તેને કદી એ મૃત્યુ ન હોય, તે અમર છે અને મારા-આપણા-મોતીલાલ સાહેબ અમર છે એવી પ્રતીતિ આપણા હૃદયમાં દિનપ્રતિદિન દૃઢ થાય એવી પ્રભુને મારી દીનલાલે પ્રાર્થના છે.

સેવામંદિર, નડિયાદ }

તા. ૨૦-૨-૩૬ }

સદાનો ઋણી મેવક

રાવજીલાલ મણિભાઈ પટેલ

મારા જીવનનો ચોક્કીદાર

સ્વર્ગસ્થ પૂજ્ય મોતીલાલના જીવન સંબંધે તેમના સ્મારક અંકમાં કાંઈક લખવું

એ મારે માટે મુશ્કેલ થઈ પડ્યું. લખવાનો વિચાર કરતાં જે પ્રશ્ન કદી મેં મારા હૃદયમાં નહિ જાગેલો તે જાગી જઈયો. પૂજ્યશ્રી મોતીલાલની સાથેના મારો સંબંધ કેવા પ્રકારનો કહેવાય, તે મારે કોણ હતા, એ હું નક્કી કરું તો જ તેમને વિષેના મારા હૃદયના સાચા ભાવ પ્રદર્શિત કરી શકું; તે સિવાય મારે વળી તેમના જીવન વિષે શું લખવાનું હોય ? તેમણે પોતે જ પોતાની આત્મકથા ચરોતરને ગામડે ગામડે અને તેમના હજારો અનુયાયી-ઓના અને પ્રશંસકોના હૈયામાં લખી દીધી છે, તેમાં હું શું વધારો કરી દેવાનો છું ? એટલે એમની સાથેના મારો સંબંધ હું શોધી શકું તો તેમાં જ મારે જે કાંઈ તેમના વિષે કહેવું છે તે કહી શકીશ.

મેં વિચાર કર્યો : એ મારા મિત્ર હતા ? ના, મારામાં તેમના મિત્ર થવા જેવી લાચ-કાંત નહોતી અને હજી પણ નથી તે મારા ગુરુ હતા ? ના તેમના ઘણા આદર્શોને મેં મારા કરવા ઇચ્છ્યા નથી, તેમાંના કેટલાક આદર્શો માટે મારા હૃદયમાં કાંઈક મતભેદ પણ હતો એટલે હું તેમને મારા ગુરુપદે પણ સ્થાપી શક્યો નથી; છતાં તેમણે મિત્ર અને ગુરુ કરતાં પણ મારા જીવન ઉપર વધારે પ્રભાવ પાડ્યો છે. મારા જીવનના ઘડતરમાં તેમનો મોટો ફરિસો છે. કોઈ અચાનક અને નિર્દોષ બાળક સમુદ્રતટે સમુદ્રનાં મોજાં સાથે રમવાને બેઠું હોય, તેને માથે કેવો ભય ઝબૂમે છે, તેનું પણ તેને ભાન ન હોય, પણ તેના પગમાં અથડાતાં મોજાંથી તે હસવું હોય, દડોલ કરવું હોય; અને સાગરને કંઠિ બેઠેલા બાળકની આવા ભયથી વાતસલ્યભાવે રક્ષા કરતો કોઈ દેવી ફરિસો તેના જીવનની ચોક્કી કરતો તેની પાછળ ગુપ્ત રીતે બેઠો હોય, તેમ પૂ. મોતીલાલ સાહેબ મારા જીવન પાછળ સંતાપ્યેલા મારા દેવી ચોક્કીદાર હતા. મેં મારા જીવનવિષે નહિ વિચાર્યું હોય તેટલું તેમણે તેને વિષે વિચાર્યું હશે. મારા પિતાશ્રીએ અને દત્તક લીધેલો ત્યારથી પૂ. મોતીલાલએ મને નજરમાં ધાલ્યો, અને તેમણે જેને નજરમાં ધાલ્યો તેમાંથી જટકી જલું બહુ વિકટ કામ હતું. હું પંદર સત્તર વર્ષની ઉંમરનો હતો. મારી ઇચ્છા ચાલ તોપણ હવેલીના દરવાજાની બહાર હું જઈ શકું નહિ. બહારની દુનિયા કેવી છે, ખાટી મીઠી કે કડવી છે તેની પણ મને ગમ નહિ. તેની મારી અવસ્થામાં પૂ. મોતીલાલ સાહેબ કોઈ કોઈ દિવસ પાટણથી કે પેટલાદથી રજા ઉપર વસો આવ્યા હોય ત્યારે ફક્ત મને મળવાને-કહો કે મારી ચોક્કી કરવાને-તે મારી પાસે આવે જ. મને ખ્યાલ છે કે આમ તેમનું મારી પાસે વારંવાર આવવું મારા જૂના વિચારના પિતાશ્રીને તેમ જ કારભારી વગેરે અન્ય મંડળને રુચવું નહોતું. આ વાત પૂ. મોતીલાલ પણ જાણતા હતા. અને મારી ચોક્કીદારીનું કર્તવ્ય તેમણે ઉઠાવ્યું ન હોત તો તેમણે અન્ય કોઈને મળવાને કારણે હવેલીમાં કદી મેં પગ ન મૂક્યો હોત.

મારી પાસે પુરતો મૂકે, શું શું વાંચ્યું તેની માહિતી મેળવે, મારા અભ્યાસ માટે તજવીજ કરે. આમ જ જાસમાં કોઈ કોઈ વખત મારી પાસે આવે તે મને પણ ગમતું. લાંબી રજાઓમાં આવ્યા હોય ત્યારે ગણિત શીખવાને જવાને કે અંગ્રેજી શીખવાને બહાને.

મને તેમને ત્યાં જવાની રજા મેળતી. હું તેમને ત્યાં જતો અને શિષ્યભાવે બેસતો. આમ કેટલોક સમય ચાલ્યું. તેવામાં, મારા પછત રહેલા અવ્યાસને કારણે પેટલાદ બોડિંગ હાઉસમાં બેએક માસ તેમની સાથે રહેવાની પરવાનગી મળી. એમાં મને આનંદ થાય તેના કરતાં તેમને વધારે આનંદ થાય. મારા જીવનકલ્યાણ માટે એટલા બધા એ ઉત્સુક હતા કે એક પણ મોઢા તે જવા ન દે.

પણ મારે વિખૂટા પડવાનું થયું. વડોદરા હાઈસ્કૂલ કે કોલેજમાં અભ્યાસ કરવા રહ્યો ત્યાં સુધી હું તેમના વારંવાર પરિચયમાં આવ્યા કરતો, પણ મારા પિતાશ્રી યુગ્મરી ગયા બાદ હું કાઠિયાવાડ રહેવા લાગ્યો, ત્યારથી તેમની સાથેનો મારો પરિચય ઘટ્યો, છતાં દ્રુવતારાની જેમ મારી નજર ત્યાં જ રહેતી. હું રજવાડામાં હરતો ફરતો. તેમનું જીવન નોતો; તેમાં સારું શીખવાનું તો કાંઈયે નહોતું, પણ ઘણું માફું શીખતો, છતાં મને એક ખટકા રહ્યા કરતો કે હું જે શીખું છું તે પૂ. મોતીલાલને પસંદ હશે? અને તેઓ પણ ચોક્કીદારની જેમ હું સહીસલામત છું કે નહિ તેની અવારનવાર લાજ કાઢ્યાં કરે. મારા વર્તનથી તેમને માફું લાગે તેમ કરવાને મારી હિંમત ન ચાલે. અને સંગઠોપને કારણે તેવું વર્તન કરતો તો હું ચાલાકી વાપરી તેમને જાણુચ ન દેતો. તેમને વિશ્વાસ હતો કે હું દરબાર તરીકે કાઠિયાવાડમાં લાંબો કાળ રહ્યા છતાં સુગ્રપાન તો નહિ જ કરું; હું તેમના વિશ્વાસને પાત્ર ન રહ્યો. એ વાત કાંઈ મિત્રે તેમને કરી. તેમણે સાચી ન માની. પણ કાંઈ સમય પછી મળતાં પ્રથમ પ્રશ્ન તેમણે મને એ પૂછ્યો: “ ગોપાળદાસ ! તમે દારૂ પીઓ છો ? ” મને તેમનો આ પ્રશ્ન વજ્ર સમો લાગ્યો. શો જવાબ આપવો ? તેમની પાસે જૂઠું બોલવાની હિંમત ન કરી શક્યો. સાચું બોલું તો તેમને કેટલું તીવ્ર દુઃખ થશે તેના ખ્યાલથી હું કંપી બિઠ્યો. આ તાત્કાલિક સંકટમાંથી બચવાને મેં ચાલાકી વાપરી અને હા કે ના નહિ કહેતાં મેં સામે જ પ્રશ્ન પૂછ્યો: “ તમને મારે વિરે શી પ્રતીતિ છે ? ” તેમણે નિખાલસ-ભાવે જણાવ્યું કે “ હું તો તે વાત બોલી માનું છું. ” “ તો પછી મને પૂછવાને કારણ જ શું છે ? ” આમ કહી હું તેમની પાસેથી છટક્યો તો ખરો, પણ મારા વફાદાર ચોક્કીદારને આમ ઉત્તરો તેવું દુઃખ હંમેશાં મારા હૃદયમાં રહ્યું છે. જ્યારે મેં ગાદીનો ત્યાગ કર્યો અને સુરાપાન પણ છોડ્યું, ત્યારબાદ કેટલાયે સમય પછી મેં મારી ગતે એકરાર કરેલો. પણ મને એટલું આશ્વાસન હતું કે મારો જીવનપલટો થયા બાદ મારા પાપની વાત જાણીને તેમને બહુ દુઃખ નહિ થયું હોય.

આમ મારું જીવન તેમને મન તેમના જીવનનું અંગ થઈ પડ્યું હતું. આમ છતાં અમારા આદર્શો ભિન્ન હતા, એ ભિન્ન આદર્શોનું પ્રથમ દર્શન અસહકારના યુગમાં થયું. ચરોતર એન્યુકેશન સોસાયટીનો મુંબઈ યુનિવર્સિટી સાથેનો સંબંધ ત્યજવાનો પ્રશ્ન બીજો થયો. તેમાં અમારા વિચારોની ભિન્નતાનાં પ્રથમ દર્શન થયાં. મારી તેમના વિચાર વિરુદ્ધની પ્રવૃત્તિથી તેમને મારે માટે માફું તો લાગ્યું હશે, છતાં મારા પ્રત્યેનો તેમનો વાતસલ્યભાવ તો એ ને એ જ. સને ૧૯૨૨ માં મારાં ગામો જવાનો પ્રસંગ બીજો થયો ત્યારે તેમને બહુ લાગી આવેલું. તેમને કાંઈ રાજ્યની પડી નહોતી કે વફાદારીની પડી નહોતી પણ હું ગામો છોડું તેમાં મારા જીવનનું અદિત છે અને હું ફક્ત લાગણીવશ યદ્ય ઉતાવળિયું પગલું બરું છું. એવી તેમની પ્રામાણિક માન્યતાથી વડોદરા રાજ્યના પાંચસાત મોટા અમલ-

દારો જે મારા રનેહીઓ હતા તેમને વસોમાં આમંત્રણ આપીને યોલાવેલા, તે બધાની રૂબરૂ મારા ઉપર બહુ દયાળુ કરેલું કે મારે એકાએક ગામ જવા ન દેવાં.

આમ રાજકીય વિષયમાં, સાંસારિક વિચારોમાં અને જીવનના આદર્શોમાં તેમની સાથે મારે ઘણો મતભેદ હતો, છતાં છેક અંત ધડી સુધી તે મારા જીવનના સાચા ચોક્કીદાર રહ્યા છે. એવો અલભ્ય લક્ષણો તેમના તરફથી મને એકલાને જ મળ્યો એવું કંઈ નથી. તે તો મારા જેવા સંકેતોના જીવનના ચોક્કીદાર બન્યા હશે એમના જીવનની મહત્તા એમાં જ હતી. એ મહાત્મનું જીવન જીવવાની શક્તિ પ્રભુ આપણને બક્ષે એવી મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

સેવામંદિર, નકિયાદ
તા. ૨૬ : ૨ : '૩૯ }

ગોપાળદાસ અંબાઇદાસ દેસાઇ

—૫—

સેવામૂર્તિ મોતીલાલ

સ્વર્ગસ્થ મોતીલાલ અમીનને વિષે ધણું બોલાશે અને લખાશે, કારણ કે એમનું આપ્તું જીવન સેવામય હતું એમને સ્વાર્થ જેવી ચીજ નહોતી પણ સ્વાર્થત્યાગ એમના સ્વભાવમાં હતો. એમની સાદાઇ પણ અદ્ભુત હતી.

મોતીલાલને હું રામજી મંદિરમાં, પેટલાદમાં તેમ જ વસોમાં મળ્યો છું, પણ એ મારે ત્યાં ધણીવાર આવતા ત્યારે એક, દોઢ કે બે કલાક બેસતા અને એમના હૃદયમાં જેટજેટલા નવા અનુભવો એકઠા થયા હોય અથવા જે જે યોજનાઓ ધડાતી હોય તેની ચર્ચા કરી જતા.

મોતીલાલનું નામ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની સાથે સંકળાઇ ગયું છે. એ એમનો પ્રિય વિષય હતો, એના વિકાસ માટે એમણે જીવનનો ધણો સમય ગાળ્યો હતો, પણ જો આ પ્રવૃત્તિની પાછળ તનમય થવાનું કારણ તપાસીશું તો જણાઇ આવશે કે એમનો ખરો વિષય તો એવો હતો કે ગરીબ પ્રજાને કેળવણી તથા મુસંસકારો કેવી રીતે મળે પુસ્તકાલયો એમની દૃષ્ટિએ એક મહત્વનું સાધન હતું. પુસ્તકાલય ખાતામાં ગયા પહેલાં એમણે બોર્ડિંગની ખીલવણીમાં ધણી શક્તિ ખર્ચી હતી. જ્યારે પેટલાદની બોર્ડિંગ કાઢી તે વખતે પાટીદાર છોકરાઓ આજની માફક ઉચ્ચ કેળવણીના બૂખ્યા થયા નહોતા. એમણે પોતાના આદર્શ જીવનને લીધે એ બોર્ડિંગને ઉચ્ચ સ્થાન આપ્યું અને એમના સંસર્ગમાં આવેલા વિદ્યાર્થીઓએ ગુજરાતની કેળવણીમાં તેમ જ ખીજી પ્રવૃત્તિમાં કેવો ભાગ ભજવ્યો છે, તે વિષે અન્ય કોઇ માહીતગાર વ્યક્તિ લેખ લખશે.

એમણે લેાન ફંડની યોજના કરી તે પણ આર્થિક સાધન વિનાના વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવા રચાપી હતી, અને હાથે રાંધી ખાનારા વિદ્યાર્થીઓને માટે પણ યોજના કરેલી તે પણ આ હેતુથી જ કરેલી. તેથી જો કોઇ એવું માને કે મોતીલાલને માત્ર પુસ્તકાલયો વિષે ધૂન હતી તો તે ભૂલભરેલું છે; એમને ધૂન હતી ગરીબોને મદદ કરવાની—જેમને સાધન નથી તેમને સાધન પૂરાં પાડવાની, જેમને સામાજિક અન્યાય થાય છે તેમને તે અન્યાય દૂર કરવાની. કયા પ્રકારની સેવા કરવી તે માટે એમને શોધખોળ કરવી પડતી નહિ અને કેવી રીતે સેવા કરવી તેના માર્ગ તરત શોધી કાઢતા.

હું જ્યારે પહેલી વાર વસો ગયો ત્યારે ભરછિનાળો હતો. રેલ્વે સ્ટેશનથી ગામમાં જવાનો રસ્તો રેતાળ હોઇને રેતી ખૂબ તપી જતી. પાટીદાર સ્ત્રીઓ ચંપલ કે સપાટ તો પહેરે નહિ, એ જમાનામાં ચંપલ પહેરવામાં મર્યાદાનો ભંગ થયેલો ગણ્યો. સ્ત્રીઓ રેતીથી દાઝતી અને કાંઈ પ્રસંગે પણ ફેફસા પથ્થુ પડતા. મોતીભાઈએ સ્ત્રી સેવિત્રા કરી કે કેટલાક સ્વયંસેવકો ટોપલામાં જોડા સ્ટેશને લઈ જાય અને સ્ત્રીઓને આપે અને ગામની ભાગોળે એ જોડા પાછા લઈ લે. આ પ્રકારની દુઃખ પારખવાની શક્તિ તથા તેને દૂર કરવાની વ્યવહારકુશળતા તેમનામાં હતી.

અમારું ઓળખાણુ ગુજરાતના મહાન કવિ, અમારા બન્નેના મિત્ર ન્હાનાલાલ કવિ મારફત થયેલું, અને પછીથી ઠક્કર આપાને લીધે અમે ઘણું મળતા. ચરોતર સ્ત્રી કેળવણીને માટે શું કરવું તેની ચર્ચા માટે અમે એક વખત વસોમાં એકઠા થયેલા. અમે દરબાર ગોપાળદાસને ત્યાં બિતરેલા અને ગોપાળદાસ તે વખતે ખરેખર દરબાર જ હતા. અમારી (શારદા બહેન અને હું) હાજરીનો લાભ લઇને શ્રીમતી લક્ષ્મીબેન બહેન પહેલી જ વાર પડેલા કેવી રીતે મૂક્યો અને અમારી સાથે વસોના શરતામાં પણ આવ્યાં. એ બાંધ્યું ફૂટવાના જેવા વિપ્લવી પ્રસંગથી હાહાકાર થઈ ગયેલો, પણ આ વિષય મારો નથી. સ્ત્રીઓના પ્રશ્ન વિષે શારદા બહેન પોતાના અનુભવો લખશે.

૧૯૧૮ ની સાલમાં ભયંકર ઇન્ડિયન રીવોલ્યુશન નીકળ્યો. તે અનુભવ પરથી અમને વિચાર સૂઝ્યો કે ગામડાંઓમાં થોડી ધરમથુ દવાઓ રાખવામાં આવી હોય તો ઘણો લાભ થાય. તે વખતે ઇન્ડુલાલ યાસિક, હું અને શંકરલાલ બેન્કર એક આશ્રમ સ્થાપિત (અમદાવાદમાં) રાજકીય તથા સામાજિક કામ કરતા હતા. ગુજરાત આરોગ્ય મંડળની સ્થાપના થઈ. ગામડાંમાં દવાઓની વ્યવસ્થા કોણ કરે, જે કાર્યકર્તા હોય તેને વેતન શું આપવું વગેરે અનેક પ્રશ્નો ખડા થયા. અમે તરત મોતીભાઈને બોલાવ્યા, ચર્ચા કરી અને એમણે જ અમને કહ્યું કે કોઈને વેતન ન આપવું, વેતન આપવાથી સેવાલાભ મરી જશે. આવી રીતે એમણે અમને ઘણી વ્યવહાર સૂચનાઓ કરી. આજે આમઓપધાલયો ગુજરાતમાં સેંકડો થઈ ગયા છે અને તેની શરૂઆત ગુજરાત આરોગ્ય મંડળે કરેલી. ગુજરાત આરોગ્ય મંડળનું બહું દાન એક મિત્ર તરફથી મળતું કે જેનો ડાળો હાથ જાણ્યો નહિ કે જમણાએ શું આપ્યું છે (બાઈબલની એક ઉકિતનો ઉપયોગ કરું છું). એ ભાઈ સ્વર્ગસ્થ બાલાભાઈ જમાનાદાસ. જેટલાં નાણાં જેમણે તે ઇન્ડુલાલ લાવતા, ક્યાં ઔષધો વેચાતાં લેવાં અને તે વાપરવાની સૂચના આપનાર સ્વ. ડૉ. વિટ્ઠલરાય ભટ્ટ હતા, અને બંધી વ્યવસ્થા હું કરતો.

પ્રસંગો તો ઘણા આપી શકાય, પણ તેથી મોતીભાઈનું પવિત્ર વ્યક્તિત્વ ચીતરી શકાય નહિ. એમની સાદાઈ તો જમજાહેર હતી. એમની રહેણીકરણી, પોશાક, ખોરાક અને આખું જીવન બહુ સાદું હતું.

૧૯૧૭ ની સાલમાં તો અમે બન્ને વડોદરા ગ્રાન્ટના નોકર હતા અને મને સેનિટરી કમિશનર તરીકે આગમીડીના પહેલા વર્ગમાં મુસાફરી કરવાનો અધિકાર હતો, પણ મોતીભાઈ સાથે મારે " ગાંધી કન્સાસ "માં જવું પડ્યું. એ માનના બ્રૂખ્યા નહોતા એટલું જ નહિ પણ માનથી દૂર નાસતા. સુરતમાં પહેલી સામાજિક પરિષદ ભરાઈ ત્યારે એમને પ્રમુખ નીમેલા, જ્યારે સંચાલકો પૂછવા ગયા ત્યારે એમણે ના પાડી. સંચાલકોને ટેવ હોય છે તે

પ્રમાણે તેમણે આગ્રહ કર્યો. મોતીભાઈએ ના પાડેલી એટલે પેછી ચૂપ જ રહ્યા. એમને ક્યાં આનાકાની કરાવવાં હતાં ? સંચાલકો સમજ્યા કે એમણે હા પાડી છે. આમંત્રણો અપાઈ ગયાં. પ્રમુખનું નામ જાણી ગયું. અને સુરતમાં એકઠા થયા. પ્રમુખની દરખાસ્ત મુકાઈ, ટેકા અપાયો. મોતીભાઈએ ઉઠીને કહ્યું કે “ મેં કદી હા પાડી નથી. રકબક થઈ, પણ મોતીભાઈએ પ્રમુખસ્થાન લીધું નહિ. આખા ગુજરાત કાઠીઆવાડ અને મુંબઈના પ્રતિનિધિઓ આવેલા એટલે પરિપક્વ કામ તો થવું જોઈએ. તેથી છેવટે મેં હા પાડી. કારણ કે પ્રમુખસ્થાન એ માનનું સ્થાન છે એ ચીજ હું માનતો નથી; તેમાં માત્ર જવાબદારી છે.

૨૧. મોતીભાઈનો સ્વભાવ કેટલો સરળ અને રોહબીનો હતો તે એમના મિત્રમંડળની સંખ્યા પરથી જણાઈ આવે છે. એમને ચરોતર માટે સ્વાભાવિક પેદાશ પાત હતો. નોકરી સિવાયની એમની પ્રવૃત્તિ મોટે ભાગે ચરોતરમાં અને ચરોતર માટે, હાથ ધરી હતી. દરેક કાર્યકરને અમુક મર્યાદા બાંધવી જ પડે છે. પણ એમણે પોતાના જીવનનો બધો સમય જનસેવા માટે ગાળ્યો હતો. એમનું જીવન પ્રેરણાત્મક હતું, અને તેની અસર વર્ષો સુધી ચાલુ રહેશે.

સુમન્ત મહેતા

સદ્ગત મોતીભાઈ અમીન

ઘણા માણસોને આપણે સમજ્યે અને વગર સમજ્યે પ્રાતઃસ્મરણીય કહીએ છીએ. પણ સદ્ગત પૂજ્ય મોતીભાઈને પ્રાતઃસ્મરણીય કહેવામાં મને પોતાને અતિશયોક્તિ લાગતી નથી. મોતીભાઈને પ્રાતઃકાળમાં સંભારતાં, એમનું પ્રાતઃકાળનું પ્રથમ કામ સ્મરણપટે આવે છે. તેઓ સવારે જીંદીને પોતાને પ્રિય એવા અગ્રેજી લાપમાં લખાંચલા સુવાકયો-મનનમંત્રદો-માંનું એક તે વાંચતા. અને દિનભર તે વચનને અનુસરી તેઓ જીવતા. સવારમાં તેનું સ્મરણ કરતાં આપણને તેમનું આ જાતનું નિત્યકર્મ યદ આવશે.

મોતીભાઈને કેટલાંય વર્ષો ઉપર પેટલાદ બોર્ડિંગમાં લીમડા નીચે જોએલા. તે વખતે તેમને મધિ પાટીદારી પાલડી હતી અને મુંગાઓવાનો તેમનો સ્વભાવ તે વખતે જ મને સ્પર્શ્યો હતો.

એ જ મોતીભાઈને વળા મેં વસોમાં બાલ પુસ્તકાલય ઉધડ્યું ત્યારે દીઠા. અને મોતીભાઈ કાણુ છે, શું કહે છે, કેવા છે તે જણ્યા વિના તેમની પાસેથી મને મોં. પદ્ધતિની પ્રેરણા મળી. તેઓએ મને તે પદ્ધતિનાં પુસ્તકો વાંચવા આપ્યાં એ પુસ્તકોએ મારામાં પરિવર્તન કર્યું. એ પરિવર્તન મારી પાસે વધીલાત ઊઝાવી અને મને બાલશિક્ષણમાં ફેંક્યો. ગુજરાતનાં બાલમંદિરો અને બાલસાહિત્ય અને બાલવિકાસની વધતી જતી જ્યોતિની ચીનગારી વસો. મોતીભાઈ, ગોપાળદાસ બધામાં છે. એ બધાની પાછળ મોતીભાઈની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ અને એ પ્રવૃત્તિમાં મોતીભાઈના હાથમાં આવે મો. મધર નામનું પુસ્તક. આ પુસ્તકે મને બદલાવ્યો. મારે માટે મોતીભાઈ આ રીતે સદૈવ પ્રાતઃસ્મરણીય થયા અને રહ્યા.

બીજી વાર વડોદરાનાં રામજી મંદિરમાં મોતીભાઈ મળ્યા. મારી શિક્ષણની પ્રથમ યાત્રામાં મેં તેમને પણ નોંધ્યા. આ મિલને મને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ તરફ અભિમુખ કર્યો અને હંમેશને માટે મોતીભાઈએ વડોદરાનું પુસ્તકાલય મારે માટે ખુલ્લું મૂક્યું. મારા કેટલાં એક વિશિષ્ટ અબ્બાસો આ પુસ્તકાલયને એટલે કે મોતીભાઈને આભારી છે, જોઈએ તેટલાં.

પુસ્તકો માગ્યા પ્રમાણે મોતીભાઈ પહોંચાડતા. મોતીભાઈએ કદી લખેલું કે પૂછેલું નહિ કે મેં એ પુસ્તકોનું શું કયું ? પુસ્તકના પરિચયમાં આવનાર માણસ ઉપર પુસ્તકો અસર કરે જ છે એવી એમની દૃઢ શ્રદ્ધામાં જ તેમનું કર્તવ્ય સમાપ્ત થતું હતું. એમને પોતાના કામની મોંઘ કરવાની ન હતી કે પત્રવ્યવહારનો મોટો દગમો પ્રકાશન માટે પાછળ મૂકી જવાની બહિર્મુખ વૃત્તિ તેમનામાં ન હતી.

ઉક્ત મિલનમાં મોતીભાઈ મને આંભરતા હતા. તટસ્થ દષ્ટિથી તેઓ નવીન વિચારો જોતા હતા અને હંસસીરૃત્તિએ તેમાંથી તેઓ ઠીક લાગે તે ઉપાડતા હતા.

મને કે એમને ઝટ મૈત્રી કરવાની તીવ્રતા આવતી નહોતી. અને તેઓ તો પરીક્ષણ વિના કોઈને મિત્ર તરીકે સ્વીકારતેવા નહોતા. મને પરીક્ષા દેવાની ઉતાવળ નહોતી, પણ સંબંધ વધતો આશ્યો. પછી તો તેઓએ મને પેટલાદ મહાલની પુસ્તકાલય પરિષદના પ્રમુખ તરીકે વસોમાં બેસાડ્યો અને પોતાની નજીક વધારે આવ્યો. ‘મોતીભાઈ એટલે યોજના’ એમ હું ઘણા વખતથી સમજ્યો હતો. ‘મોતીભાઈ એટલે ચોકસાઈ’ એ પણ માથા જાણવામાં આવ્યું હતું અને એ પણ મારા જાણવામાં આવ્યું હતું કે મોતીભાઈ એટલે વ્યવહાર, મધ્યસ્થ વિચારના પણ સ્વતંત્ર પ્રકૃતિના માણસ. પણ મારા જાણવામાં એ ન હતું કે તેઓ વિનોદી છે. એ પણ જાણવામાં ન હતું કે તેઓ પોતાના વતમાં સ્થિર રહેવા જતાં ખીજા પ્રાંતે ઉદાર હતા. એ પણ જાણવામાં નહેતું કે તેઓ ગુણો સાથે સંબંધ બાંધતા અને ખીજા વસ્તુથી અસ્પૃશ્ય રહેતા; પણ પુસ્તકાલય પરિષદમાં એમનું ઝાંખુ સ્વરૂપ મારી આગળ પ્રત્યક્ષ થયું અને વસોના વર્ગમાં તે ઠીક ઠીક લગભગ સંપૂર્ણ પ્રત્યક્ષ થયું.

આગલાં મિલનોએ, પત્રવ્યવહારે, તેમના મનમાં એમ આવ્યું કે હું શિક્ષકોને કાંઈક ઉપયોગી થઈ શકીશ. તેઓએ મને વસોમાં એક માસ માટે શિક્ષકોના વર્ગ ચલાવવા માટે બોલાવ્યો. કોઈપણ યોજના હાથ ધરતાં તેઓ કેટલા મક્કમ, વ્યવસ્થિત દૂરદેશી અને નિરંતર સચિત રહેતા તેનું જ્ઞાન મને વસો વર્ગમાં થયું વર્ગ ઉલ્લસા પહેલાં તેઓ લખતા: “ આ વર્ગ એક અખતરો છે એ ફતેહમંદ નીવડે તો આપણે એવા ઘણા વર્ગો ચલાવી શકીએ. બધો આધાર વસોના વર્ગની સફળતામાં જ છે. ” તેમના પત્રોએ મારી ઉપર ગંભીરતાની અને ધગશની ઉત્તમ છાપ પાડી. મને સારું સૂઝ્યું કે મેં એમ માગ્યું કે અને તેટલો વખત તેઓ વસો વર્ગમાં રહે અને મારું કામ સફળ કરવામાં મને સાથ આપે.

આ વસો વર્ગમાં મોતીભાઈ અદ્યપતિ સાથે રહ્યા. તેમનું અનેકવિધ દર્શન મને તે વખતે થયું. કેળવણી તરફનો જીકો પ્રેમ, અને તે વિષેના તેમના સ્પષ્ટ વિચારો તેમણે આપેલાં વ્યાખ્યાનોમાં મેં સાંભળ્યા. ખીજાનું કામ ફતેહમંદ કરવામાં પોતાને, પોતાના કામને ભૂલી જવાની ઉચ્ચ શક્તિ મોતીભાઈમાં હતી. સફળ પરિણામ લાવવા માટે દક્ષતા ઉપરાંત, પરિશ્રમ ઉપરાંત, તેમણે હૃદયની વિશાળતા બતાવી, સફળતાને કેન્દ્રમાં રાખી તેમણે પોતાના કડક જીવનસિદ્ધાંતોને વિદ્યાર્થીઓ પાસે કડકાઈથી પગાવ્યા નહિ. નીમાપણા સ્વયંસેવકોમાં તેમનું નામ ન હોવા છતાં સૌથી વડા સ્વયંસેવક તરીકે માત્ર વ્યવસ્થા ન કરી પણ સેવા કરી દરેક કામ પોતાનાથી થાય છે એમ માનીને નહિ પણ તે કામ જોઈને રાજી થવા માટે નેમણે દરેક દરેક કામમાં સક્રિય ભાગ લીધો. આપણે આરપાર જોઈ શકીએ: મોતીભાઈ બેબેબે અંતરમાં દરખાઈ રહ્યા છે. આ વખતે મને થયું કે યોજક: તત્ર દુર્લભ: એ ઉક્તિ બરાબર છે, મોતીભાઈ યોજના કરનાર સાચા.

અનેક પ્રવૃત્તિઓના ઉત્પાદક અને સંચાલક

૧. પ્રખર સેવાભાવ, લોકકલ્યાણની ઉત્કૃષ્ટ ભાવના અને તેને પાર પાડવા માટેની વિવિધ યોજનાઓ, સૌજન્ય અને મિલનસાર સ્વભાવથી વડોદરા સ્વખેય નં કલેષુ રાજ્યમાં નાના મોટા સર્વ કાષ્ટના પ્રીતિપાત્ર બનેલા અને ગુજરાત-ભરમાં ગણીતાયથેચ્છા સદ્ગુણી મોતીભાઈ ન અમીનનાં સંસ્મરણો-રૂપે મારે કંઈ લખવું પડશે એમ તો મેં સ્વખેય કલેષુ નહોતું. છતાં દુર્દૈવે પ્રાર્થ થએલી તે કંઈ બળવતાં મારી કલમ ખરેખર થયરી ઉઠે છે ને હૃદય ગળગળું થઈ જાય છે.

૨. સ્વર્ગથ મોતીભાઈ મારી ન્યાતના હતા એટલા માટે જ નહિ પણ તેમના સદ્-ગુણોને કારણે મારા એક અંગત રનેહી બન્યા હતા. બી. એ માં ગાઢ અને અંગત પાસ થઈ સન ૧૯૦૧-૦૨ ના અરસામાં તેઓ વડોદરા રાજ્યની સંબંધ નોકરીમાં દાખલ થયા ત્યારપછી એક બે વર્ષે મારા પ્રત્યક્ષ સંબંધમાં આવ્યા, ત્યારે તેમની નમ્રતા, વિનયશીલતા અને જનસેવા કરવાની તીવ્ર ભાવનાએ મારા મન પર તેમના વિશે સારી છાપ પાડી અને તે દિવસે દિવસે વધારે ગાઢ બનતી ગઈ. સન ૧૯૦૪-૦૫ ના અરસામાં તેઓ પેટલાદ અંગ્રેજી શાળાના હેડ માસ્તર પદે હતા અને મારો મુકામ સરકારી કામે પેટલાદમાં લગભગ એક અઠવાડિયું થયો હતો તે વખતથી તેમની સાથેનો મારો સંબંધ ગાઢ અને અંગત બન્યો.

૩. લોકોમાં પ્રેમવર્ણનો પ્રચાર થઈ તેમનાં અગાધ અને વહેમી વિચાર કેમ ફર થાય, અને જે કદગા ને ખર્ચાળ રૂઢિ-દિવાળથી ગુજરાતની સર્વ જોવા વિચારક તેવા જ ન્યાતોમાં અને વિશેષે કરીને ચરોતરનાં કુલીન ગણાતાં ગામોની પાટીદાર કોમમાં જે હાનિ થતી હતી તેના નિવારણને માટે શું થઈ શકે એનાજ વિચારથી એમનું મગજ ભરેલું હોય એમ એમની સાથેની વાતચીતમાં હમેશાં જણાતું. તેઓ માત્ર વિચારો કરીને-તરંગો ફોડાવીને એસી રહેનાર વ્યક્તિ નહોતા, પણ ઉદ્બલવતા વિચારને અમલમાં મૂકવા માટે વહેવાર ઉપાયો પણ યોજતા.

૪. પ્રસિદ્ધિપાત્ર ફરહી પેટલાદની બોર્ડિંગ એ એવી જ એક યોજનાનું ફળ હતું. પેટલાદ તાલુકાનાં ગામડાંના લોકોને અંગ્રેજી શિક્ષણ મેળવવામાં પેટલાદનું છાત્રાલય પડતી હાડગારીઓ દૂર કરવાને સાર પેટલાદમાં શ્રી. મોતીભાઈએ ઉઘાડેલું એ છાત્રાલય મેં જોયું હતું. એ છાત્રાલયના ગૃહપતિ વા વ્યવસ્થાપક તરીકે સદગત મોતીભાઈ વિદ્યાર્થીઓના શ્રદ્ધાસમાં રહી પોતાના સહર્તનની કેવી સુધરે છાપ પાડતા અને વાતચીતોમાં પણ વિદ્યાર્થીઓનો માનસિક વિકાસ સાધવાને કેવા પ્રયત્નશીલ રહેતા તેની છાપ આજ પણ મારા મન પરથી છુસાઈ નથી વિદ્યાર્થીઓમાં સેવાભાવ પણ તેઓ પ્રેરતા. આના પરેલા પદ્ધતિ તરીકે વિદ્યાર્થી પોતાનું દરેક કામ બનતા લગી બીજાની મદદ લીધા વગર તેમ જ ક્યારેક નહોતો વ્યય ન કરનાં પોતાની મનને જ ફરી લેવામાં નાનમ ન સમજે તે માટે સ્વાશ્રયના ગુણને ખાસ ઉત્તેજન આપતા,

૫. જાહેર હિતની કાંઈ સંસ્થા કે પ્રવૃત્તિ માટે જોઈતાં નાણાં ઊભાં કરવાની સ્વ. મોતીલાલમાં અજબ શક્તિ હતી. પોતે એવી કાંઈ નવીન યોજના અજબ શક્તિ કરે અને તે સંબંધમાં મારા જેવા કાંઈ મિત્રનો અભિપ્રાય પૂછે ત્યારે સરખાતમાં જ કહી દેતા કે “આ કાર્ય માટે જે નાણાં જોઈશું તથા કાર્યકર્તાઓ જોઈશું તે તો હું મેળવી લઉંશ, તેને માટે કંઈ કાળજી કરવાની નથી; માત્ર આ યોજના કાયદાકારક નીવડશે કે કેમ તેટલા પૂરતો જ આપનો અભિપ્રાય દર્શાવો.” સ્વર્ગસ્થે ઊંભી કરેલી વસો, પેટલાદ, આણંદ કે વડોદરાની બધી જ પ્રવૃત્તિઓની સ્થાપનામાં તેમની આ કુનેહ દીક્ષી આવે છે; છતાં પેટલાદ બોર્ડિંગ માટેના મકાનનો પ્રસંગ ધણું જણ્ય જાણ્યતાં નહિ હોય એમ માની અત્રે ટાંકવાનું ઉચિત ગણું છું.

૬. પેટલાદનું જાત્રાલય, પહેલાં ડિરિટકટ જેલ હતી તે જેલ બંધ પડતાં તેનો એક ભાગ સરકાર પાસેથી મેળવીને તેમાં સર કરવામાં આવ્યું હતું. પેટલાદ જાત્રાલયના પણ પાછળથી સરકારને પોતાની કચેરીઓ માટે તે મકાનની જરૂર મકાન માટે નાણાંની પડવાથી જાત્રાલય પાસેથી તેનો કબજો પાછો લઇ લેવાનો પ્રસંગ કરેલી જોગવાઈ ઉપસ્થિત થયો. એ વખતે પેટલાદનું જાત્રાલય, મકાનને અભાવે બંધ પડવાની અણી ઉપર આવ્યું હતું. પરંતુ શ્રી, મોતીલાલની કુનેહભરી તબવીબચી તેમ ન બનતાં તે જારી રહ્યું એટલું જ નહિ પણ તેને માટે જોઈતાં નાણાં પણ મેળવી શકાયાં એ પ્રસંગ બન્યો આ પ્રમાણે:—

૬. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનાં પહેલાં મહારાણી કે. શ્રીમંત ચીમનાબાઈ સાહેબના અવસાન પછી તેમની યાદગીરી કાયમ રાખવાને માટે વડોદરામાં એક ટાવર બાંધવાનું કરી તેને માટે ફંડ કરવામાં આવ્યું હતું. એ માટે વડોદરા શહેરમાં તેમ જ વડોદરા શહેર બહાર પેટલાદ તાલુકામાં ઉધરાણું થયું હતું. ટાવરનો ખર્ચ તો વડોદરા શહેરના ઉધરાણાની રકમ-માંથી જ પૂરો પડી રહ્યો; એટલે પેટલાદ તાલુકાનાં ગામોમાં થયેલા ઉધરાણાનાં નાણાં, જે રૂ. ૭૦૦૦ ને આશરે હતાં તે, પેટલાદ મહાલની સરકારી તિબ્બેરીમાં ધણું વર્ષથી પડી રહ્યાં હતાં. સહગત શ્રી. મોતીલાલને આ વાતની જાણ થતાં તેમણે શ્રીમંત સરકાર સાથે પત્રવ્યવહાર ચલાવી, તેમ નાણાં જારનારાંઓની સમ્મતિ મેળવી લઇને ટાવર ફંડની એ બચત રકમ પેટલાદ જાત્રાલયના મકાન માટે ખર્ચવાની પરવાનગી મેળવીને જાત્રાલયેની એ સંસ્થાને જીવંત રાખી, એટલું જ નહિ પણ તેની ચિંતા કાયમની દૂર કરી.

૭. બીજો એવો એક પ્રસંગ પુસ્તકાલય ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક તરીકેની સહગતની કારકિર્દીમાં બનેલો. સિદ્ધપુરમાં હાઇસ્કૂલની જરૂર હતી સિદ્ધપુરને હાઈસ્કૂલ પણ તે માટે નાણાંની મુરકેલી હતી. એવે પ્રસંગે બ્રાહ્મણભોગન વગેરેને માટે જોઈએ તે કરતાં વધારે નાણાં જુદા જુદા ટ્રસ્ટીઓ પાસે વજુવપરાયલાં પડ્યાં રહ્યાં છે એવી માહિતી સ્વ. મોતીલાલને પોતાની ફેરણી દરમ્યાન થતાં, તેમણે કુનેહપૂર્વક ટ્રસ્ટીઓની તેમ જ સરકારની પરવાનગી મેળવીને એ નાણાંનો ઉપયોગ સિદ્ધપુરની અંગ્રેજી શાળાને હાઇસ્કૂલનો દરજ્જો અપાવવાને કામે કરાવ્યો.

૮. વડોદરામાં કામાડી બાગના કંપઉંડમાં આવેલા રામજી મંદિરમાં જે ચરોતર વિદ્યાર્થી આશ્રમ ચાલે છે તે જગો મેળવવામાં અનેક પ્રકારની અડચણો ઊભી વડોદરાનું એ થયેલી, પણ તે બધીને કુનેહપૂર્વક પહેંચી વળીને અઘાપિ તેનો રામજી મંદિર કબજો વિદ્યાર્થીગૃહ માટે તેઓ રાખી ગયા છે.

૯. સહકાર પ્રવૃત્તિના એ ભારે હિમાયતી હતા, ચરોતર વિદ્યાર્થી સ. સ. મંડળ, સ. સ. મંડળ લિ, વસોની સહકારી જેન્ક વગેરે અનેક સહકાર પ્રવૃત્તિના ખીજ નાની મોટી મંડળીઓ સ્વર્ગસ્થે ઊભી કરી છે ને તે દરેકે સાચા હિમાયતી અનહદ લોકહિત સાધ્યું છે. વડોદરાના વર્તમાન દીવાન નામદાર કૃષ્ણામાચારીનો પણ તેમના પર એટલો બધો ભરોસો હતો કે રેલસંકટની આફત વખતે, સહગતની સેવાભાવના અને ઉત્કૃષ્ટ નીતિમત્તાથી પ્રેરાઈને, પેટલાદ તાલુકાનાં રેલસંકટમાં સપડાયલાં ગામોમાં સહકારના ધોરણે મકાનો ઊઠાં કરાવવાની આસ કામગીરી તેમને સુપ્રત કરી હતી અને તેટલા પૂરતા મુલકી અધિકારો પણ આપ્યા હતા. માછ દીવાન સર મનુભાઈ સાહેબનો પણ સહગત એવો જ વિશ્વાસ ભોગવતા હતા.

૧૦. ગરીબ વિદ્યાર્થીઓના તો તેઓ બેસી હતા એમ કહીએ તો ખોટું નહિ. કોઈ પણ પ્રકારનો કોમી બેદલાવ રાખ્યા વગર સુખાત્ર ગરીબ ગરીબ વિદ્યાર્થીઓના વિદ્યાર્થીઓને તેઓ પોતાની કોષ ને કોષ ચોળનામાંથી તેમ જ પદરથી પણ મદદ કરતા વા ખીજ પાસે કરાવતા. છતાં તેમ કરવામાં વિદ્યાર્થીના મનમાં ' પોતે આપના દાન કે દયાભાવથી ભણે છે ' એવી ભાવના ન બંધાવા પામે એટલા ખાતર ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી શક્તિ-જેમી સેવા લઈને એ સેવાના બદલામાં જરૂરી આર્થિક મદદ આપવાનું ધોરણ પણ એમણે સ્વીકાર્યું હતું. એ ધોરણનો લાભ લઈને ભરણાડ જેવી પછાત કોમનો એક ગરીબ વિદ્યાર્થી ગ્રેન્ડ્યુએટ થઈને મામલતદાર બનવા ભાગ્યશાળી થયો હતો. મરણ્યની દેહી ધડી લગી તેમનું ધોરણ ચાલુ રહ્યું હતું.

૧૧. પુસ્તકાલય ખાતામાં તેમની સેગ શ્રીમંત સરકારે લીધી તે પહેલાંથી ગુજરાતમાં મિત્રમંડળ પુસ્તકાલય અને વાચનાલયોની ચોળના મોતીભાષાએ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ સ્વયંસંસ્કૃતિથી શરૂ કરેલી તેને પરિણામે, પુસ્તકાલય ખાતાના અધિકારપદે તેઓ આવ્યા ત્યારે વડોદરા રાજ્યમાં તેમજ સિટિશ ગુજરાત વગેરે પ્રદેશમાં થઈને ૨૫૦-૩૦૦ જેટલાં પુસ્તકાલય વાચનાલયો ઊઘી ચૂક્યાં હતાં. રાજ્ય ૧ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના ક્ષેત્રની તેમની સેવા તો સર્વવિદિત છે, એટલે એ વિશે લખવાની અત્રે જરૂર નથી.

૧૨. પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનો જે લાભ વડોદરા રાજ્યને મળ્યો છે, તે લાભ નજીકનાં સિટિશ ગુજરાતનાં ગામોને પણ મળે તે જોવાને સહગત મોતીભાષા ગુજરાતનું કમનસીબ ખૂબ આવડતું હતા. છેલ્લાં આઠ દશ વર્ષથી તેમણે એ દિશામાં પોતાનું દક્ષ દોખું હતું. તેને પરિણામે જ સમગ્ર ગુજરાતની પુસ્તકાલય પરિવેશનાં બે અધિવેશનો ભરાયાં છે ને ' ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળ ' જેવી

સંસ્થા સંચાલની યોજના યજ છે. એ યોજના કંઈ મૂર્ત સ્વરૂપ હે તે પહેલાં જ કારણ કાળે તેમને ઝડપી લીધા છે એ ગુજરાતના કમનસીબાની વાત ગણાશે.

૧૩. એમણે શરૂ કરેલી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ માટે ભાવિ સંચાલકો તૈયાર કરવાની દક્ષતા પણ એમણે વાપરી છે. એટલે સદ્ગતની શુદ્ધિએ યોજેલી એ સદ્ગતનું સાચું સમારકારણ જણાતું નથી. એ પ્રવૃત્તિઓ જેવી ને તેવી ચાલુ રહે અને સદ્ગતના અધૂરા રહેલા મનોરથોને મૂર્ત સ્વરૂપ મળે એ જોવાની ફરજ એમના બહોળા શિષ્ય અને અનુયાયી મંડળની છે-એ જ સદ્ગતનું સાચું સમારકાર છે.

૧૪. સ્વ. મોતીલાલનો એક વખાણુ : જેવો શુભ એ હતો કે તેઓ જે કંઈ પ્રવૃત્તિ હાથ ધરતા તેની જમાવટ ને ખિલાવટ માટે તેઓ હરદમ ચિંતન વખાણુવા જેવો શુભ કથા કરતા. નાના મોટા દરેકની સાથે એ સંબંધમાં વાતચીત કરી તેમાંથી કંઈ નવું ગ્રહણ કરવા જેવું મળે તો તેનો ખુશીથી સ્વીકાર કરી લેતા. પોતાની નૂતન યોજનાના વિકાસ માટે જરૂરી સાહિત્ય લેખરૂપે, પત્રિકારૂપે તેઓ પ્રગટ કરતા ને તેનો છુટથી પ્રચાર કરતા. હિંદી પ્રજાને દેવળ અગાધુ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની ખીલાવટ માટે એમની ક્ષમ્મે નીતરેલું વિવિધ પ્રકારનું સાહિત્ય આ વાતની નિર્વિવાદ સાક્ષી પૂરે છે.

૧૫. સ્વર્ગસ્થ મોતીલાલ સિદ્ધાંતવાદી પણ જખરા હતા. પોતે સ્વીકારેલા સિદ્ધાંતના પાલનમાં કોઈની જ મોં શરમ રાખતા નહિ કે મોટા અમરથ ધી-સિદ્ધાંતપાલન ની લાગવમને પણ વશ થતા નહિ. નીતિમત્તાના તેમના આ બોલા ધોરણનો અનુભવ તો સરકારી તેમજ પ્રગ્નકીય અનેક કાર્ય-કર્તાઓને થયો હશે. અને એ કારણે જ રાજ્યના નાના મોટા અમલદારો આગળ તેમ જ સમાજમાં તેમનું સારું વજન પડતું, અને તેમના વ્યક્તિત્વનો ખાસ પ્રભાવ પડતો.

૧૬. સદ્ગત મોતીલાલ અમીન રામ-પ્રમ્મ ઉલયના સરખા પ્રીતિપાત્ર ને સરખા વિશ્વસ-પાત્ર હતા. આવો રામ-પ્રમ્મ બન્નેનો માનીતો સેવક આપણી રામ પ્રમ્મ ઉલયના વચ્ચેથી ચાલી ગયો છે એ પાછળ રહેલાં માટે અત્યંત મારો બનાવ છે. પરંતુ તે પોતાની પાછળ જે સમયની યાદગીરીઓ મૂકી ગયો છે તેનાથી તે મર્યો છે એમ કહેવાય નહિ. એક અંગ્રેજી કવિએ સાચું જ કહ્યું છે કે—

He is not dead whose lofty mind
Lifts thine abigh;
To live in hearts we leave behind
Is not to die.

ગોવિંદલાલ હા. દેસાઈ

સ્વ. મોતીભાઈ અમીન : ત્રણ દાયકા પહેલાં

મોતીભાઈને ને મારે લગભગ પાંત્રીસ વર્ષનું જૂનું ઓળખાણ. એઓ કોલેજ પાસેના 'કમેડી બાગ'માંના એક દેરાને લગતી ધર્મશાળામાં ભાડે થોડા મિત્રો સાથે રહેતા ત્યાં અઠવાડીયામાં એક-બે વખત બીજા ઓળખીતાઓને મોલાવી કોષ વિષય ઉપર વિવેચન કે વાદવિવાદ કરવાનું થતું ખરું એઓ યોજતા. એ અંગે ધણીવાર મોતીભાઈને મળવાનું થતું.

સ્વ. ડાહ્યાભાઈ પુરોહિત એમની સાથે જ હતા. એ વાતને તો સાઠત્રીસ વર્ષ ધર્મ ગયાં. પછો નોકરી અંગે પિંજાન ચાલુ રહ્યું એટલું જ નહિ પણ વધારે ઘાડું થયું.

સ્વ. મણિશંકર રતનજી ભટ્ટ (સ્વ કવિ કાન્ત) સાથે એમને ૧૮૯૪-૯૫ થી થોડો ધણો સંબંધ. મણિશંકરના લગ્નજી સ્વ. પ્રે. હરિલાલ ભટ્ટ સાથે મારે ઠીક ઠીક મૈત્રી. એ કારણે જે તરુણ મંડળી મણિશંકર તરફ આદરભાવથી જોતી તે બધા સાથે મને થોડો ધણો પરિચય ખરો. કરુણાશંકર મારતર અને નરસિંહભાઈ પટેલ એ પણ એ ટોળામાં ખરા. આ બધું મિત્રમંડળ કંઈ ને કંઈ મહત્વાકાંક્ષી સેવણું. મોતીભાઈ મોટે ભાગે મૂળા કાર્ય-ત્રાહક તરીકે જાણીતા થયેલા. પુરોહિતને સાધુતાનો ડોળ કરવાનો શોખ હતો. કરુણાશંકર બ્રાહ્મણને જાજે એવી ગાંઠ મેળવવવાની તત્પરતા દાખવતા અને ગરીબ છતાં ધણીને ચકિત કરે એવું ઔદાર્ય કોષ વાર બતાવતા. 'વસંત' માસિકના પ્રારંભના અંગેની ત્રણ ચાર પ્રતો ખરીદી કરુણાશંકર મિત્રોને વાંચવા આપી દેતા. મોતીભાઈ કાર્યદક્ષ અને વ્યવહાર-કુશળ હતા એટલે આદર્શ કાર્યપત્રિક સૃષ્ટિમાં રહેવું એમને ભાગ્યેજ ગમતું.

મિત્ર મંડળની પ્રવૃત્તિ અંગે પુસ્તકાલયો સ્થાપવાની તથા અન્ય રીતે જ્ઞાનપ્રચાર કરવાની મોતીભાઈને હોંસ હતી. મિત્ર મંડળ તરફથી એમણે વસોમાં ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠીના પ્રમુખપણા નીચે એક સમારંભ પણ યોજ્યો. તેમાં કેટલુંક જનઉપકારક કામ વિવેચન અને ભાષણ દ્વારા થયેલું. એનો યશ મોટે ભાગે મોતીભાઈને ફાળે મૂકી શકાય.

શિક્ષક તરીકે મોતીભાઈનું કામ સારું હતું. પેટલાદનું જે વસતિગૃહ એમણે યોજ્યું ચાલુ કરેલું તે ખરેખર કોષ પણ ઉત્સાહી તરુણને શોભા આપે એવું હતું. આણંદની એન્જીનેરીંગ સોસાયટી સ્થાપવામાં પણ એમનો હિસ્સો મોટો હતો. શ્રીમંત સરકાર તરફથી વસોમાં જે અંગ્રેજી શાળા ચાલતી એમાં મેટ્રીકયુલેશન સુધીના વર્ગો કાઢી ખાનગી રીતે એ પ્રદેશના છોકરાઓને જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો માર્ગ મોકળો કરવાનું માન મોતીભાઈને જ ઘટે છે. એ બધી સંસ્થાઓનો પ્રમુખ મોતીભાઈએ કર્યો અને દરબાર ગોપાળદાસ જેવા દોહા દિલના ગૃહસ્થ પાસે અનેક પ્રકારની સહાય મેળવેલી. ને તેનો ઉપયોગ જનસેવા અર્થે કર્યો એ વાત મોતીભાઈના નિકટ સંબંધીઓ સારી રીતે જાણે છે. એમની યોજક શક્તિ સારે નસીબે શ્રીમંત સયાજીરાવ જેવા કદરવાન રાજકર્તાના અધિકારીઓની દૃષ્ટિએ ચડતાં વડોદરા રાજ્યને જ નહિ પરંતુ ગુજરાત સમસ્તને ફળદાયી નીવડી છે.

ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ એમના પ્રયાસને લીધે જ અસ્તિત્વમાં આવી છે અને યશસ્વી નીવડશે એવી આશા છે.

આંવા કાર્યદક્ષ સેવકની ખોટ ગુજરાતને સાલશે જ.

સ્વ. પૂ. મોતીભાઈ શું હતા ?

મોતીભાઈ જેવા કર્તવ્યનિષ્ઠ પુરુષો કર્તવ્યની ધૂણી સળગાવવા માટે આ પૃથ્વી ઉપર આવે છે.

જેનું સમય જીવન એક ચરરૂપ હતું એવા મોતીભાઈની કિંમત જેમ સમય વહેશે તેમ વધશે.

આ યુગના કર્મચોગીઓની જે નામાવલિ કરીએ તેમાં મોતીભાઈનું નામ મૂક્યા વિના તે નામાવલિ અપૂર્ણ રહે.

મોતીભાઈ ગાંડા હતા: તેમનું ગાંડપણ લોકોનું ભલું કરવાનું હતું. તેના પ્રકારો: વિદ્યાર્થીઓને સહાય, ગરીબોને સહાય, પુસ્તકાલયોની પ્રગતિ, લેખકોને ઉત્તેજન, સમાજસુધારો વગેરે હતા.

મોતીભાઈ ઈશ્વરની મૂર્તિને નહિ પણ માનવીના હૃદયને પૂજવા પ્રયત્ન કરતા.

મોતીભાઈ શાંત અને દૃઢ હતા.

મોતીભાઈની વાણીમાં સ્પષ્ટતા હતી; કેમકે તેની યોજના સત્યને અનુસરવાવાળી હતી.

મોતીભાઈ મતસહિષ્ણુ હતા, કેમકે તે સાંપ્રદાયિક નહોતા.

મોતીભાઈ હંસ હતા, કેમકે તે સારું શોધી શકતા હતા, એટલુંજ નહિ પણ નકારાને સ્પર્શતા નહિ.

મોતીભાઈ સજ્જન તો હતાજ, એટલું નહિ પણ તે સંત હતા; કેમકે તેમનામાં વિવેક હતો, ઉપરાંત ક્ષમાશુદ્ધિ હતી.

ક્રીતિના લોક વિના કામ કરવાની જેમનામાં જાગૃતિ હતી તે મોતીભાઈ સાચી ક્રીતિને પામ્યા છે.

માનવીને યોગ્ય એવા અનેક શુભોના માત્રીક મોતીભાઈ આપણા હૃદયમાં વસે અને આપણને તેના વ્યક્તિત્વ પ્રત્યે સદૈવ આદર અને પ્રેમભાવ રાખવા પ્રેરણા આપે.

—ગિજુભાઈ

દસ્તલિખિત "પારિવ્રતક" ના
"મોતીભાઈ સ્મારક વ્ચંક" માંથી)

સ્વ. મોતીલાલ ગામીન

સ્વ. મોતીલાલને કેન્સર થવાના ને અવસાનના સમાચાર જાણ્યા ને મને ઘણો જ આઘાત થયો. છેલ્લાં દશ વર્ષથી મારે તેમની સાથે પરિચય છે. એમનો સરળ સાદો સ્વભાવ, નાનાં સાથેં નાના અને મોટા સાથે મોટા થવાની શક્તિ સૌ કોઈને તેમની જોડે રૂઢી કામ કરવામાં આનંદથી પ્રેરતી.

એમની કાર્યદક્ષતા વિશે લખતું એ સર્થને ઓળખવા જોઈએ. વડોદરા રાજ્યમાં પુસ્તકાલયોની અને વાંચનાલયોની સંખ્યા અને સફળ યોજના અમલમાં પશુ જ્ઞાન કરાવે છે, અને પ્રેરણા આપે છે.

સ્વ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો વિચાર આપ્યો: સ્વ. મોતીલાલ-એ એ વિચાર ઝીંકી લીધો અને અપનાવી વ્યવહારમાં મૂક્યો. પૃથ્વી ઉપર સૂરજ જાગ્યો, પરંતુ સૂરજનો રથ હાંકનાર અરણ્ય ન હોત તો શું સૂરજ પૃથ્વીને પોતાનું અનુપમ તેજ આપી શક્યો હોત ? તેવી જ રીતે સ્વ. મોતીલાલ સિવાય બીજું કોઈ પણ મહારાજ સાહેબના પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના વિચારો આટલી સુઅવરિયત રીતે અને ઝડપથી વ્યવહારમાં મૂકી શક્યા હોત કે કેમ તે શંકા છે.

પુસ્તકાલયને અંગેનું જે કામ તે એમની ફરજરૂપ સમજી લઈએ તો પણ એમનું ખાનગી જીવન પણ તેવાં અનેક કામોથી ભરપૂર હતું. પરોપકારાય સ્ત્રી વિમૂક્તયઃ તેમ એમની જાતને માટે જોઈતું ખર્ચી ખાઈતું ધણું તે વિદ્યાર્થીઓ માટે અને બીજાં શુભદાને માટે ખર્ચતા હતા.

મોતીલાલ સરળ, સાદા, સ્વાર્થત્યાગી હતા, તેટલા જ હસમુખા અને વિનોદી હતા. દેખાવની એમણે બહુ ગરજ કરી નથી.

કોઈ પણ કાર્ય એ હાથમાં લે તેને પદ્ધતિસર બનાવતા અને નાની સરખી વાત પણ ઝીણવટથી ગોઠવતા હતા.

એમની ઝીણવટ, વ્યવસ્થા, પ્રેમ, સાદાઈ, સરસ અને સાચું છતાં પ્રિય લાગે એવું બોલતું એ શુણોનું અનુકરણ કરતાં આપણે જરૂર શીખવું જોઈએ.

હજારો ઓળખાણવાળાઓમાંથી એક મણ માણસ એવો નથી મળ્યો કે જેણે સ્વ. મોતીલાલના સ્વભાવમાં એક પણ દોષ અનુભવ્યો હોય. આટલી બધી લોકપ્રિયતા મેં કોઈને માટે અનુભવી નથી. એમની જોડે કામ કરનારને તો એમનામાં બહુજ શ્રદ્ધા બેસતી. એમણે લોકસેવા એ જ જીવનમંત્ર ધણે હતા.

એમનો સૂક્ષ્મ દેહ હરહંમેશ આપણી સમીપ રહે અને આપણને સૌને "લોકસેવા"નો મંત્ર આપે એ જ પ્રાર્થના.

પ્રભુ સ્વર્ગસ્થના દેહને સંપૂર્ણ યાંત્રિ અર્પો.

સૌ જયવતી ન. દસાઈ

પાણીદાર મોતી

પૂ. મોતીભાઈ સાહેબ માટે મારી સાથના પરિચય અંગે જણાવવાનું કે ૧૯૩૧ થી આજ સુધીના પરિચયમાં મેં એમને સેવા અને સત્યની હિદાર મૂર્તિ જેવા પીછાડ્યા છે. સારા એકદેહાર છતાં મેં કોઈ દિવસ એમની આગળ કે પાછળ પડાવ જો ન્હોતો નથી. દંભ વિનાના આ નરરત્ને અમલદારી કે શ્રીમંતાઈનો, પોતાના બહોળા જ્ઞાન બાહોશી અને જનતા તરફથી તેમ શ્રીમંત મહારાજ તરફથી મળતો માનનો દંભ ન બતાવ્યો, પણ દેશનાં દીન દુઃખીઓ, અમાનીઓની તથા પોતાના માલિકની સેવા કરવામાં જીવન ગુણધુ' અને તેમાં જ જીવનની સાચકતા અને બહોલાઈ માન્યું. શુદ્ધિનું બળ અને ઉમંગનો લંકાર એમનામાં પુષ્કળ અનુભવો. વિવેકી એટલા કે પોતાને મોટા ગણાવવામાં કોઈ પણ પ્રકારનાં આડંબર વિના, કેળવણી અને પુસ્તકાલય પ્રેરતિઓના પ્રાણ બની અમારા સરખાને પણ જ્ઞાન આપ્યું, સામાને શિક્ષણ આપવા અને નવું શીખવાડવા માટે વિવેકી શૈલીનાં લખાણો કરવાનો ગમે તે શ્રમે પણ વખત ફાળવ પાડી જ્ઞાન આપવામાં કદી નાનમ માની નથી.

ગદિલા તથા બાળ પુસ્તકાલયો તો એમના જ સુવિચારો ને શ્રીમંતના પૈસાથી સરખાયાં, અને સ્ત્રી તથા બાળકોને અપનાવ્યાં, એમ કહેતાં જરા પણ અતિશયોક્તિ કરતી નથી જ. પરને ખાતર જીવ્યા ને ખર્ચ જીવન જીવી, પોતાના મૂંગા સેવકપણાનાં અનેક દૃષ્ટાંતો અમારા જેવાને હાખલાઈપ થવા મૂકી ગયા છે. એમનાં લખાણોમાંથી પુષ્કળ પ્રેરણા મેળવી છે. હિંમત, ઉત્તેજન, કામ કરવાની મજબૂતા તથા સત્યનો માર્ગ કદાપિ ન જ છોડવાની એમની જ્ઞાનશ્રી-મજેલી વાણીની તથા લેખિત ભેટો મેળવવા માટે હું ગૌરવ ધરાવું છું. હાથ હા, ખુલામત, પોઆપણું, સત્યથી વેગળા જવાની કોઈની શરમનો સ્વીકાર તેઓ કદી કરતા નહિ, અને સામાને પણ તેવાં નીડર રહી, કંઈક વેદી લઈ, જનતાં સુધી ઝગડાને સ્થાન ન આપી, જીવનમાં નિરાશા ન માની સત્યને માર્ગે સેવામાં આગળ વધવાની જ શીખ અને ગૂંચવતા પ્રશ્નોનો ઉકેલ બતાવી આપી હિંમત આપી ઈશ્વરમાં અને ગાયકમાડી રાજ્યમાં શ્રદ્ધા રાખી આગળ વધવાનો બોધ અતિ શાંત, વિવેકી અને નમ્ર સ્વભાવે આપતા. કદી કોઈને આડે માર્ગે દોરવતા નહિ સાદુ-તદ્દન સાદુ, આનંદી, ઉપકારી, ઉંચ સેવાદૃષ્ટિનું જીવન જીવવામાં મોજ માની સર્વે ગયલા આ સાચા પાણીદાર મોતી જેવા મોતીભાઈ સાહેબને પચાસ વરસ સુધી તો સૌ કોઈ રમરણમાંથી જૂલવાનાં નથી. એમનાં ઉત્તમવળ ચરિત્રોનો વિચાર કરતાં એ મૂક સેવક પ્રત્યે અતઃકરુણા ઉપકારના ઉલ્લાસતા લાવસહિત નમન કરું છું.

પૂ. મોતીભાઈ સાહેબ ! આપ મરી નથી ગયા, આપ તો અસહાયોને સહાય અને પ્રેરણા પૂરવા જીવંત છો, એમ માનું છું—ખાતરીથી માનું છું, અને માનતી રહીશ. જેણે જેણે આપના દુઃખદ મરણ ઉપર આંસુ સાર્યાં છે, જેણે જેણે આપની હિદાર સેવા અને દરીઆવ દિલ માટે દુઃખથી વિલાપ કર્યો છે, સાચા લાવથી રમરણ કર્યું છે, તે સર્વની મુશ્કેલી એમ જીવતા ટાળતા હતા તેમ મરણ પછી પણ પ્રેરણા આપી પડખે ઊગા રહેજો !

આઈમાય રૂ. હાણુ

મોતી, મદિલા પુસ્તકાલય-નવસારી

સદ્ગુણસંપન્ન સ્વ. મોતીલાલ

॥ પરોપકારાય સ્તાં વિમૂતયઃ ॥

સ્વ. મોતીલાલના પ્રસંગમાં આજથી લગભગ પીરતાળીસ વર્ષ અગાઉ મારે આવવાનું થયું હતું. અમે હાઇસ્કૂલમાં તેમ જ કોલેજમાં કોઇ વખત સાથે ને કોઇ વખત આગળ પાઠ્ય રહ્યા હતા. તે સમયથી જ એમનું પ્રધાન ધ્યેય ગરીબ પણ્ય શુદ્ધિદાગી વિદ્યાર્થીઓ થોડે ખર્ચે શી રીતે અભ્યાસ કરે તે તરફ જણાવું હતું. તે વખતે કોલેજમાં એક જ હોસ્ટલ હતી ને ત્રણ કક્ષો ચાલતી; તેમાં પાટીદારની કક્ષાના સાદા જીવન સાથે સુરતી સાલાઓની કક્ષાના જીવન સાથેનો વિરોધ જણાઇ આવતો. પછી તો પબ્લિક પાર્કમાં એ પ્રકારનું જીવન ગાળનારા લોકો ગયા. મોતીલાલ લખ્યા ને બી. એ. પાસ થયા. પેલા પ્રધાન ધ્યેયને સાધવા જતાં અભ્યાસનું ધ્યેય એમને ગૌણ જ રહેતું ને પાસ, યથ આજીવિકા માટે બીજા ઉપર આશ્રય રાખવો ન પડે તેટલા સાર જ તેઓ લખેલા. લખવામાં તે લવિષ્યમાં મોટા વિદ્વાન કે વક્તા કે લેખક થવા ઇરાદો રાખતા નહિ, તેમ પુષ્કળ ધનોપાર્જન પણ અભ્યાસનો હેતુ ન હતો. શિક્ષક તરીકે એમણે પહેલાં પટણ નોકરી લીધી; થોડે વર્ષે તેમણે પેટલાદ આવી ખાનગી મેટ્રીક ક્લાસ કાઢ્યો ને ત્યાર પછી થોડે વર્ષે તેઓ પુરતકલમ શાખામાં જોડયા; અને લગભગ છેલ્લી ધડી સુધી તેમણે ત્યાં જ કામ કર્યું. આ બધી વાતો તો લોકો જાણે છે; છતાં મેં એમનામાં વિશેષ શુણે જોયેલા જે ઘણા વિરલ પુરુષોમાં જ જોવામાં આવે છે. લોકેપણા, પુત્રેપણા ને વિતેપણા-એ ત્રણમાંની એક, જે કે ત્રણેથી માનવજાત મુક્ત જોવામાં આવતી નથી; પરંતુ મોતીલાલના સંબંધમાં એમ કહેવામાં સંકેત રાખવાનું કારણ નથી કે તે તમામ એપણાઓથી મુક્ત હતા.

કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરે પરિપુષ્પાથી ઓળખાતા દેવો એમણે નિષ્ઠા હતા એમ પણ એમના ગાઢ કે અદ્ય સંસ્કર્મમાં આવનારાઓનો અનુભવ હશે એમ મારે માનવું છે. પેટલાદનો એમણે કાઢેલો મેટ્રીક વર્ગ ન્યારે સ્વ. નારણલાલ કેશવલાલની રૂ. ૧૮૦૦૦ દેણગીથી સરકારી કરવામાં આવ્યો ત્યારે એમણે તમામ સામાન ને લાથજેરી સરકારને અપાવી દીધાં હતાં.

હું ન્યારે નાયબ વિધાધિકારી હતો ત્યારે સ્વ. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે એકદમ પુસ્તકાલયો કાઢવાની યોજનાનો હુકમ મે. મમાણી સાહેબને કરેલો; તે વખતે એ સંબંધી યોજના કરવા સાર અમારે મોતીલાલની સલાહ લેવી પડેલી ને તે આખરે અસાધારણ રીતે સફળ થઇ છે એ વાત દીવા જેવી સ્પષ્ટ છે.

રાજકીય બાબતોથી એ દૂર રહેતા. એમણે એમના કામની મર્યાદા આંકી રાખી હતી. લોકશિક્ષણ ને સમાજસુધારો એ બે એમનાં મુખ્ય કામ હતાં તે સાધવા સાર તેમણે તન-મન ને ધનનો સારો જોગ આપ્યો છે.

એમણે વસોમાં ચરેતરમાં કઇ કઇ સંસ્થાઓ કાઢી, કેટલાં નાણાં એકત્રિત કર્યાં, કેટલી કેટલી જાતની પ્રવૃત્તિઓ આદરી એ બધી વાતો આ હુકા લેખમાં લખવાનો મારો ઇરાદો નથી, આત્મવર્ગ લણે, પ્રજા સર્વ વાચન કરે, પોતાનો સંસાર સુધારે એટલું થાય તો તે કાંઈ ઓછી સિદ્ધિ નથી એમ તે માનતા.

લગ્ન પ્રસંગનાં ખર્ચ, વરને આપવાની પહેરામણીની ગંજવર રકમો, બારમાં પાછળ વેડકાતું નાણું જાતો ને કાણો પાછળ લોકોનું ખરાબ થતું—આ બધી વાતો એમને ગમતી નહિ. તેમાં સુધારા કરવા એમણે પ્રયત્ન કરેલા ત્યારે કેટલાક શ્દિચૂસ્ત લોકોએ વિરોધ અને અણુધટતા દીકાઓ કરેલી; પણ એમનો સ્વભાવ એવો હતો એક વાત સારી જે કરવા જેવી છે એમ એમનો નિશ્ચય થયો એટલે ગમે તે બોલે કરવા તત્પર થતા ને કેડ બાંધતા.

તેમનામાં અમલદારનો ‘અમલ’ ન હતો. ૪૫ વર્ષના અનુભવમાં મેં કોઈ દિવસ એમને બીજા લોકોની પેઠે પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિએ કપડાં પહેરતા, આગળ ચપરાશી દોડાવતા, સિપાઈ કે મજૂર પાસે લોકોની ટ્રન્ક કે આમડની સુધરેલી જંગ જાયકાવતા, લોકોની પાસે મિશ્ટાન ઉડાવતા કે હારતોરા પહેરતા કે માનપત્ર લેતા કે મોટરમાં ફરતા કોઈ પણ વખત જોયા નથી. એમની નોકરી પુસ્તકાલય ખાતાની એટલે ગામડાંમાં જ જવાનું, ત્યાંના ગરીબ બેડુતોને સમજાવી થોડા પૈસા એકઠા કરવાનું—અર્થાત્ સદાસર્વદા ગરીબોના સંસર્ગમાં જ આવવાનું હોવાથી તે વર્ગની હાજતો જેટલી એ સમજતા તેટલી બીજા અધિકારીઓ ભાગ્યેજ સમજતા હશે. કર્તવ્યનિષ્ઠ, નિર્લોભી, નિર્માની, સાદા, ઉચ્ચ ધ્યેયને સેવનારા, પૂરેપુરા પ્રમાણિક, આમોદાર માટે તમન્ના કે ધગશ ધરાવનારા, તમામ માણસોને સમાન ગણનારા, નિર્વ્યંસની, ગંભીર સ્વભાવના, ઓછું બોલનારા પણ સંજીવન કામ જ કર્યે જનારા, વ્યવસ્થાસર કામ કરનારા, રેલ, દુકાળ, ઇન્ફ્લ્યુએન્સા જેવી આફતો વખતે શહત આપવા દોડનારા, ગરીબને આશ્વાસન આપી સક્રિય સહાય આપનારા, નિરભિમાની, સંત જેવું જીવન ગાળનારા, પોતાના કામને માટે ડિંડિમ નહિ વગાડવા દેનારા, નિરક્ષરતા યાજવા અનેક પદ્ધતિઓ અજમાવનારા, શિક્ષકોની રિયાત સુધારવાના નિશ્ચયવાળા—આવા મોતીલાલને સાધુ, યતિ કે યોગી કહીએ તો એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ? ગુજરાતનું અહોભાગ્ય હતું કે તેમાં મોતીલાલ જન્મ્યા. તેમણે કરેલી સેવાઓનું ઋણ શીટ એવું નથી. શાળા ખાતામાં એક ખૂણે પડી રહી કામ કરનાર આ મૂક સેવકના સ્મારક માટે સપાટાળાંધ મોટી રકમ ભરાઈ ગઈ અને હજી તેમાં ધણો વધારો થવાનો સંભવ છે તે જ બતાવી આપે છે કે લોકોનું મન હરણુ કરવામાં તે કેટલા સફળ નીવડ્યા છે ને લોક કેટલા કૂતર છે, મારી સાથે તો અમારે નિશાળોની, શિક્ષકોની, પાઠ્ય-પુસ્તકોના અભ્યાસક્રમની, પરીક્ષાઓની વધુ વાતો થયેલી.

મોતીલાલ બોળા પણ હતા. મેં એવા થોડા પ્રસંગ જોયેલા કે સ્વાર્થી લોકો વાતનો આડંબાર કરી એમને છેતરવાનો પ્રયત્ન કરતા ને કોઈ વખત તે છેતરાતા પણ ખરા. એનું કારણ એ હતું કે તે જગતને પોતાના જેવું ધારતા. એમને મોંએ કાષ્ટની નિન્દા શ્રાંભળવામાં આવી નથી.

આવી વિભૂતિ ગુજરાતમાંથી જન્મ એટલે તેની ઝોટ તો પડે જ અને તે કોષથી પુરાય એમ નથી એમ આપણે જાણીએ છીએ છતાં હવે એમના ગયાનો શોક કરવો મૂકી દઈ એમનાં આચરણનું પૂરેપૂરું કે અંશતઃ અનુકરણ આપણે કરીએ તો સારું.

પ્રાચીના છે કે ઇશ્વર તેમના આત્માને શાંતિ આપેા ને ચરોતરમાં અનેક મોતીલાલ પેદા કરેા.

સાદુ' જીવન અને ઉચ્ચ આદર્શ

શ્રીયુત મોતીલાલ અમીનના અણુધાર્મી અવસાનના દુઃખદ સમાચાર વાંચીને ઘણી દિવસગીરી થઈ છે. એમની પ્રકૃતિ સાધારણ રીતે નરમ હશે, એમ એમના ચાર-પાંચ માસ ઉપરના પત્રથી સમજાયું હતું; પરંતુ ગર્ભ નાતાલના અરસામાં મળેલ એમના પત્રમાં તો એવું કંઈ જ દીસ્યું ન હતું. એટલે આવા માફા અગર જાણીને, મારા જેવા, એમના ગુણ-સ્નેહીઓને તો વિશેષ દુઃખ થાય, એ સ્વાભાવિક છે.

સ્વર્ગસ્થ ભાઈ મોતીલાલ આપણા દેશનું એક અણુમોહું રત્ન હતા. સદ્વાચનની સાધના જનસમાજને સુલભ કરવી, એ એમનું આજીવન પરમ ધ્યેય રહ્યું હતું; અને વાસ્તવિક રીતે, ગુજરાતી પ્રજામાં આજ અનેકધા અભિવૃદ્ધિ પામી રહેલ પુરતકાલયપ્રવૃત્તિના તેઓ જ સુવત્સલ પિતા હતા વળી, લાંબા કાળની રાજ્યસેવામાંથી વાનપ્રસ્થ થયા પછી પણ, લોકસેવામાંથી સહજ નિવૃત્તિ પામવા પણ એમની વૃત્તિ જણાતી ન હતી, એ એમનું સાચું ગૌરવ છે.

“ સાદુ' જીવન અને ઉચ્ચ આદર્શ, ” એ એમનો જીવનમંત્ર હતો; અને સારા સાહિત્યનો વિપુલ પ્રચાર, એ પોતાનું કર્તવ્યક્ષેત્ર માનતા. “ Love and Serve ” (ચાહો અને સેવા) એ ધર્મસૂત્ર જે વાજળી રીતે કાંઈની જિન્દગી માટે આદેશી શકાય, તો તે સ્વ. શ્રી. મોતીલાલ માટે જરૂર હતું.

મારાં ઘણાં વર્ષોના એમના પરિચયે મને પ્રતીતિ આપી હતી કે વર્ગભેદ અથવા જાતિભેદના તક્ષાવતોને એમના ઉદાર હૃદયમાં સ્થાન ન હતું; અને વિચારભેદ હોવા છતાં સારાં કામમાં તેમનો સહયોગ નિઃસંશય મળતો.

મારા પ્રવૃત્તિજીવનના સમયમાં અમારાં કર્તવ્યક્ષેત્ર એક જ પ્રકારનાં હોવાથી અમારી વચ્ચે પરસ્પર સદ્ભાવ પુષ્કળ હતો; તથાપિ લુદી લુદી દિશાઓમાં અમારા વ્યવસાયોનું વહન હોવાથી, અમે ભાગ્યે બહુ મળી શકતા. છતાં, અમારા ઉદ્દેશ પત્રવ્યવહારમાંથી પણ એ ભાવ ન્યૂન થવા નહોતો જ પામ્યો, એ સહજ સમજાય છે.

સુન્દરી સુખોદ મન્દિરનાં, સરતા સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયનાં તથા એવાં-બીજાં સત્સં-સ્થાઓનાં પુરતકોના બહોળા ફેલાવા માટે તેઓ ઘણા આગુર રહેતા અને એવી શુભ પ્રવૃત્તિઓને પોતાનાથી બનતી સઘળી સહાય આપતા, એ મારા સ્મરણમાં છે. હું સ્વર્ગસ્થ ભાઈને ઘણા સમયથી ગુજરાતની એક મહાન વ્યક્તિ માનતો આવ્યો છું; અને એએક વર્ષ ઉપરના “ ગુજરાતી પંચ ” પત્રના દીપોત્સવી અંકમાંના “ મહાન ગુજરાતીઓ ” નામના મારા લેખમાં એમનું ગુણસ્મરણ પણ મેં કર્યું હતું.

-ભાઈશ્રી મોતીલાલ અમીનના જેવા પરમ સત્જનન, સાહિત્યપ્રેમી અને પરમાર્થી-દેશના મૂંગા પણ સાચા, વિરલ સેવકના અવસાનથી આખી ગુજરાતી જનતાને જે ભારે ખોટ પડી છે, તે લાંબા કાળ સુધી પુરાવી કઠિન છે, એમાં તો શક જ નથી.

રામમોહનરાય જશવંતરાય દેસાઈ

જ્ઞાનતીર્થની શુશ્રૂષતા

સ્વર્ગસ્થ શ્રીયુત મોતીભાઈ નરસિંહભાઈ અમીન સાહેબનાં, પ્રથમ પરિચયમાં, સને ૧૯૧૩ માં હું આગ્યો કે તરત, તેઓ, મને વડોદરાને વાલે, પોતાના સેંદ્રલ લામણેરી ખાતામાં ઝડપી લીધેલો પરંતુ ત્યારે તો શ્રી. ગોવર્ધનરામભાઈ ત્રિપાઠીના “ સરસ્વતીચન્દ્ર ” ના “ કલ્યાણગ્રામ ”ની ભાવનાનો હું અલ્પદય પ્રચારક હતો. પ્રો. ગજજર સાહેબે અને શ્રી. રણજિતરામભાઈએ માર્ગદર્શન આપેલું. તેથી સને ૧૯૧૦ માં ‘કાઠિયાવડ ટાઇમ્સ’ના તંત્રી તરીકે હું શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડ સરકારને, ખાસ રૂચર, પોતાથી જમને શ્રી. મનુભાઈ સાહેબ મારફત મળેલો. ત્યારે તેમણે જ મને શ્રીયુત મોતીભાઈને સોંપી દીધો. તેમણે મને લોકસેવાની પ્રથમ દીક્ષા આપીને તેના સંદર્ભની પ્રેરણાઓ સિદ્ધપૂર પાટણમાંથી તે જ વર્ષે મેં આફ્રિકાના દરિયાપાર જગાડવા જયનાદ પડકાર ધર્યો કે:—

“ ગાંધી ! તું હા સુકાની રે ! સાચો હિન્દવાન !

ને પછી તો યુગ્મમાં વડોદરાને વડેથી મહાત્માજીએ મને ખેંચી લીધેલો હતો. પણ શ્રી. મોતીભાઈ અમીનની મહાનુભાવિતાએ તો “ મોતીની જ્યોત ” મહારા જીવનમાં પ્રકટાવી ને મેં ગાયું કે:—

“ મોતીડાં મળ્યાં રે અમને, પ્રભુની કૃપાથી મોતીડાં મળ્યાં:

ઓ જ્ઞાલા ! પ્રભુનાં લાલન જોગવિધે ભેળા: આપણાં ! ”

નવીન શુશ્રૂષતાના તેઓ તે વખતના વીર વિધાયક હતા. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ તો હિન્દ-ભારતના ભાગ્યવિધાયક હતા. તેમને પુસ્તકશાળાના ખીયાવાની પ્રેરણા શ્રી. અમીન સાહેબે ધરી ને વડોદરાના મહા હિન્દ રાષ્ટ્રવીર તથા વસોના પ્રબુધરંધરે સહિયારી શુર્જરી પ્રગતિ એમ અન્યાયના જ્ઞાનતીર્થથી શુશ્રૂષતાપૂર્વકે સાધી. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ વડોદરાને વડેથી આજના મહા હિન્દભારમાં પ્રસરી છે. તેમની મહાયમાં સંસ્કૃત પંડિત જગતપ્રવાસી સ્વ. શ્રી. કુમલકર તથા સ્વ. પુરાતત્ત્વ પંડિત દલાલ હતા. શ્રી. દીવાનજી સમાન અનેક સ્વયંસેવકો તેમનું સેવાકાર્ય હજી ધપાવી રહ્યા છે. શ્રી. મોતીભાઈ, શુર્જર માનસ અને જીવનના અનુભવો ને અંબ્યાસી હતા. તેથી સ્વદેશના લીજણ અધિકારમાં તેમણે પુસ્તકાલયની પૂર્ણિમા પ્રકટાવી. ધર્યારમાં, શાળા-વિદ્યાપીઠમાં અને બેવહારમાં અધૂરી રહેતી કેળવણીને વિશેષ કેળવવા માટે તેમણે પુસ્તકાલયો મક્ત ઉઘાડ્યાં ને નિરક્ષર ગામલોકની જ્ઞાન-ભૂષ સાંચી.

આજના વૃત્તન હિન્દને નવયુગના વાયરા ઝપટે ચગાવે છે. તેને ઝીલવાનાં ચેતનોને પુસ્તકશાળાની પ્રવૃત્તિએ, સવેચ કર્યાં હતાં.

સ્વતંત્ર વિચાર-કલા, સરસ્વતીચન્દ્રે જ પ્રથમ આપણને શીખવી ને તેને ચિંતન પોષણ આપના શ્રી અમીન સાહેબે જ્ઞાનપરબો સ્થાપી, શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજની બોજ વિકસની દાનવીરતા દર્શાવી.

મે. અમીન સાહેબની કામ કરવાની રીત અખોલ હતી. વિશ્વવિભૂતિઓની પેઠે સમયવીર માનવો, દેવોની પેઠે અદૃશ્ય પરિચર્યા કરે છે. સ્વર્ગીય અમૃતલાલ પદિયારજી સમા તેમના અનેક સન્નિવેદો હતા. દરબાર શ્રી ગોપાળદાસભાઈ સમાન તેમના અનેક શિષ્યો.

આજે મહાત્મા ગાંધીજીને કામે લાગી ગયા છે. નવયુગનાં પ્રેરક બલને, આવા સ્વદેશના કાર્ય-ધરો, વીજળીની ચમક જેવાં સળકાવી મૂકે છે ત્યારે યુગયુગલો સતેજ ને સચેત ધસંમ-સતાં આગળ ધપે છે, શ્રીયુત મોતીભાઈ સંત સન્નજન હતા. એમને પગલે ચાલીને સ્વદેશ-દ્વારના રચનાત્મક કાર્ય મૌન શાંતિથી કર્યા જ કરનાર આજે પણ ધણા જોષએ છીએ. ત્યાં સુધી મહાત્માજી એકલવીર લાગે તે દેખીતું છે. ગુજરાતીઓ, મહાહિન્દને, પોતે ઉદ્ધારીને ઉદ્ધારે, એવી ભાવનાથી મહાનુભાવ મોતીભાઈ અમીન પ્રેરાતા તેવા જ સંનદાનવીર નીવડ્યા. વડોદરાને વડે મને લોકસેવાની દિશા પોતાને મુપ્પ પગલે પ્રથમ દર્શાવી હતી ને તે માટે સદેવ કૃતાર્થ છું. ઓ શાંતિ :

લાડી તા. ૧૯-૨-૩૮

‘ લલિત ’

—*—

સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીનનો વસમો વિચોગ

પૂજ્ય શ્રી. મોતીભાઈ અમીનનું દુઃખદ અવસાન વિશેષ તો એટલા માટે સાહે છે કે એ અવસાન એક વ્યક્તિનું નથી પણ બહો કાંઈ મહાન સંસ્થાનું અવસાન થયું છે. તેઓશ્રી એમની સાથે પરિચય ધરાવતા તમામને વ્યક્તિરૂપે નથી જણાયા, પણ એક જીવંતી જનગતી સંસ્થારૂપે જ જણાયા છે.

શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબને દિવસે મળે કે રાત્રે, માંદા હોય કે સાગ હોય, ફરતા હોય કે જમતા હોય, હરેક વખતે સાથીદારો સાથે સાર્વજનિક હિતની ચર્ચા કરતાજ જુઓ. અને એ તમામ ચર્ચાની મધ્યે કેળવણીના કેન્દ્રરૂપ શાળા કે પુસ્તકાલય જ મુખ્યત્વે જણાયા કરે, એને રાફે કરવાની મુશ્કેલીઓથી માંડીને નિભાવવાની અને પ્રચાર કરવાની એક પછી એક ચોજનાઓ ગોઠવાતી જ હોય. જેની પાસે એ કામ લેવાનું હોય તેને માત્ર હુકમ કે સૂચના જ આપે નહિ, પણ તેના જીવન સાથે એ વસ્તુને વણી દેવાનો જ પ્રયત્ન ચાલતો હોય. દાખલા-દલીલો સાથે ચાલતો આડકતરો ઉપદેશ સાંભળનારને સીધી અસર કર્યા કરે અને પછી તો એ પ્રેરક પુરો ચીધેલું સેવાકાર્ય ક્યારે પૂરું થાય એની જ સાંભળી જનારને તમન્ના લાગેલી હોય. પંદર પંદર વર્ષના સતત પરિચયમાં જોએલી અને કંઈક અનુભવેલી એ જનદુષ્ઠ અસરને કયા રાજદોમાં વર્ણવવી ?

પુસ્તકાલય ખાતાના એક અધિકારી હોવા છતાં અધિકારીપણું કાંઈ દિવસ ભોગવ્યું નથી. એક વડીલની જેમ સરળ શિખામણ અને કામની ગૂંચોના ઉકેલ એમની પાસેથી મળતા. એક કારકુનમાં પણ જે સરળતા નથી મળતી એવી તે આ અધિકારી પાસેથી મંત્રી અને મંત્રપાલેએ અનુભવી છે.

જીવનના ખેડરૂપે સ્વીકારેલી અને ઠે. શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજના સાહેબે સેપિલી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ ખીલવવા પાછળ જે તનતોડ મહેનત એમણે કરી છે એ તો વશદારીના દેખાવ કરતા મોટા ભાગના સરકારી નોકરો-અમલદારોએ એક ધડે લેવા જેવી વસ્તુ છે.

પે-શન ઉપર ઊતર્યા પછી બીજે કામધંધે શોધતા કે આગસ્ટની જેમ બેસી રહેતા અગર નિવૃત્તિ ગાળતા અમલદાર તો ધણુએ જોયા છે, પણ શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબની જેમ બહો પુસ્તકાલય ખાતાની નોકરી પર ચાલુ હોય તે કરતાં ય વધુ એજ કાર્યમાં સેવાભાવે શેકાઈ રહેતા, એની જ ધગશ અને સતત ચિંતા રાખતા કાંઈ અમલદાર દંડ સુધી તો નથી જોયા.

આટલી દેશવિખ્યાત કે જગવિખ્યાત બનાવેલી પ્રવૃત્તિ-કે જેથી વડોદરા રાજ્ય દીપી જાડ્યું-એની પાછળ જરાયે પગાર-પ્રમોશનનો સ્વાર્થ રાખ્યો નથી, પણ કદરના પ્રસંગોથી લેણટા એ દૂર જ લાગ્યા છે. શ્રીમંતના માનથી દૂર રહ્યા છે, પણ એઓશ્રીની ભાવનાને મૂર્ત સ્વરૂપ આપવા અને જેના સહકારથી જ તમામ પ્રવૃત્તિ ખીલી શકે એ આમપ્રખનો સંપર્ક સાધવા એમણે જેટલી નિકટતા રખાય તેટલી રાખી છે.

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ ખીલવવામાં આવતી મુશ્કેલીઓ નિવારવાના વિચારમંથનમાંથી પુસ્તકાલય સહાયક સ. મંડળ અને રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળનો જન્મ થયેલો છે. એ પુ. મંડળ દ્વારા ઉત્તમ પુસ્તકો સોંધી કિંમતે પૂરાં પાડવાં, વર્તમાનપત્રોનાં જુનાં જુનાં મનીઓર્ડર અને વી. પી. નો ખર્ચ બચાવવો, તમામ પુસ્તકાલયના દિસામોની ચોખ્ખવટ રખાવવી તેમ જ રાજ્ય પુસ્તકાલય-મંડળ દ્વારા પ્રાંત, મહાલ અને જૂથ મંડળો રચી પુસ્તકાલયો વ્યવસ્થિત કરવાં, ઠેર ઠેર પરિષદો ભરી મત્રી, અંચાલો અને ગ્રામજનોને પ્રચારકાર્યમાં રસ લેતા કરવા, સાથે પ્રવાસો ગોઠવીને કુદરતી રસરુચિ વધારવી, ત્યાં વાર્તાલાપો ગોઠવી ગમ્મત સાથે જ્ઞાન આપવું અને એકબીજાની મૈત્રીઓ વધારી પરસ્પરના અનુભવજ્ઞાનની આપ-લે કરાવવી એ આખીએ સાકળ વિચારીએ છીએ ત્યારે એના અંકોડે અંકોડે નરી યોજનાશક્તિ અને કાર્યધગશ જણાયા કરે છે.

પરિષદો અને પ્રવાસમાં ઝીણી ઝીણી વસ્તુઓ તરફ પણ એમની રહેતી ખારીક નજર તપાસીએ છીએ ત્યારે એઓશ્રીની બારે વ્યવસ્થાશક્તિનો સહેલાઈથી ખ્યાલ આવે છે. કોઈનેય અન્યાય ન થાય એની સતત કાળજી તમામ સમાજસેવકો માટે ખાસ અનુકરણીય હતી.

દરેક પ્રવૃત્તિમાં ચાહે તેવા શુન્દેગારને પણ એક વખત તો નિર્દોષની દૃષ્ટિથી જ એ જોતા. કરિયાદીની આગળ જ્યારે શુન્દેગાર મૌન બની જતો ત્યારે એના બચાવની દલીલો એ કરતા અને છતાં જ્યારે શુન્દેગાર હોવાની ખાતરી થાય ત્યારે જાહેરમાં ઉતારી પાડવાને બંદોબસ્ત આનંદીમાં સચોટ શિખામણ દઈ પચાતાપ અને હૃદયપલ્લટો કરાવવાની કાળજી એમની રોજરોમાં વણાઈ ગયેલી હતી. વિજેતાના કરતાં નાસીપાસ થયેલાના એ પરમ શુરુ અને સહાયક હતા.

અજાનનો અધિકાર શીટાડવા માટે જ્ઞાનદીપ પ્રગટાવવા સાથે ગામડે ગામડે પુસ્તકાલય સ્થાપવાનો ૨૬. મોતીભાઈ અમીને જે ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યો છે એ તો વડોદરા રાજ્યના ઇતિહાસમાં પણ અમર રહેશે. રાજ્ય પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ પાછળ જે ખર્ચ કર્યો છે તે કરતાં અનેકગણી લોકમદદો મેળવીને એ પ્રવૃત્તિને વેગવંતી બનાવી છે અને એનો તમામ યશ જાતને શુભાવી હઈ રાજ્યને ફાળે તેંધાવ્યો છે.

જ્યુમીલી બાગમાં ફરવા આવનાર સહેલાણીઓથી માંડીને દવાખાનાના ખાટલે પડેલા દરદીઓ સુધી પુસ્તકો અને વર્તમાનપત્રો પહોંચાડવાની કાળજી એમણે લીધી છે. માત્ર પુરુષો જ વાંચેથી સર્વાંશે કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી, એમ માનીને ઠેરઠેર મહિલા અને બાલ પુસ્તકાલયો સ્થાપવાના એમણે પ્રયત્નો કર્યા છે, એ માટે જે તે સ્થળે લોકમદદો મેળવવા માટે જે તે ગામોના એ વહીવંત્યા બનેલા હતા. અને એ ગામોના કયો માણસ કયાં સુધી કમાય છે અને એની પાસેથી કેવી રીતે એના ગામ માટે મદદ મેળવવી એનું ચિંતન એ રાત દિવસ રાખતા, પત્રવ્યવહાર કરતા અને રૂબરૂમાં પણ ખૂબજ મગજમારી કરતા. કોઈક ના પાડનાર મળતા ત્યારે પણ એ ધીરજ ખેંચતા નહિ અને કરોળીઆની પેઠે પ્રયત્નો ચાલુ જ રાખતા. આખરે નકારમાં મક્કમ થઈ ગયેલા માણસને પણ એ પીગળાવતા અને

સારી રકમ મેળવતા. 'પુસ્તકાલય' 'ચરોતર' કે બીજાં વર્તમાનપત્રોમાં એ સમાવત જાહેર થાય ત્યારે થોડા અંગત પરિચિતો સિવાય બીજાંને ખબર પહોંચી હોય-કદાચ મદદ મેળવનાર ગામે પહોંચી ન જાયું હોય કે આ મદદ મેળવવા પાછળ થી. મોતીલાલ અમીનનો કેટલો ભગીરથ પ્રયત્ન હતો. પડદા પાછળ રહીને મહાન કાર્યો કરવાની એમની એ રીત કંઈ અનોખી જ હતી.

પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ, રાજ્ય અને પ્રાંતનાં પુસ્તકાલય મંડળો વગેરેમાં એમની સાથે રહીને કંઈક અંશે કામ કરવાનું અને ધણું વર્ષથી સહભાગ્ય મળેલું છે. એમાં જે અનુભવ્યું છે કે અમારે-જવાબદાર માણસોને માથે ભાર નાખી દેવાને બદલે એમણે પોતે-કશામાં નામ નહિ હોવા છતાં અને ખાતાના એક અધિકારી છતાં ખાતા પાસેથી અને રાજ્ય પાસેથી વધુ મદદો મેળવવાની અને પ્રતિષ્ઠા બીજવવાની યોજનાઓ પણ એમણે ઘડી આપી છે, એટલું જ નહિ પણ એને સફળ કરવાનો બોલે પણ જેટલો બને તેટલો પોતાને માથે જ ઉઠાવ્યો છે. અને છતાં જ ન્યારે ન્યારે કંઈ સફળતા મળી છે ત્યારે ત્યારે તેનો યશ અમારે માથે ઢોળ્યો છે અને અપયશ તો બધો પોતે સંધરતા. ત્યારે શરમ અને સંકોચ સાથે મનમાં એક જ પ્રશ્ન થતો કે શું આ મહાપુરુષે પથ્થરોને દેવ કરીને જ ફેરવવાનું નકી કહ્યું છે ? એમનો આ અદ્ભુત ગુણ તમામ સમાજસેવકોએ શીખવા-અનુકરણ કરવા જેવો છે.

પુસ્તકાલયોના વહીવટ કે મહાનિર્વાહકામ-જગ્યાની પસંદગી વગેરે અત્યંતમક પ્રશ્નોમાં તુમાર-કાગળીઆં તોફાન વધારવાને બદલે જે તે ગામે જતે જઈ પુસ્તકાલયના મળતી આ અને વિરોધીઓ સૌને ભેગા કરી સમગ્રવી એનો તોડ કાઢના અને જાને પક્ષને સંતોષ આપી પુસ્તકાલયનું હિત સાધતા.

પુસ્તકાલયો દ્વારા તો એ સંપ અને સ્નેહની લાગણી ફેલાવવા માગતા, એટલું જ નહિ પણ એને આનંદ અને ઉલ્લાસનાં ધામ બનાવવા અને સામાજિક, રાજકીય, આર્થિક, નૈતિક તમામ જાનની ઉન્નતિ સાધવાનાં કેન્દ્ર બનાવવા ઇચ્છતા હતા.

સારા લેખકો અને પ્રકાશકોની મુશ્કેલીઓ જોઈ એમના દિલને ખૂબ ઊંડી અસર થતી. પુ. મંડળના વ્યવસ્થાપક મંડળની માસિક સભાઓમાં વારંવાર એમણે કરેલાં નાનકડાં દુઃખભર્યાં પ્રવચનો કદી ભુલાય તેમ નથી. એમને મદદકર્તા ચલાની અનેક યોજનાઓ એ રજૂ કર્યાં જ કરતાં. કાર્યકર્તાની મૂંઝવણના હરેક પ્રસંગે એમણે એક ભાવનાભર્યા શુરુ, રનેલભર્યા પિતા કે વાત્સલ્યભરી માતાની ગરજ સારી છે. એમની પાસે દિલ ખેલીને જે રાત-દિવસ વાતો કરી છે અને પોતપોતાનાં પુસ્તકાલય કે કેળવણીની સંસ્થાઓ માટેના ઉકેલ મેળવ્યા છે, એ કંમે કર્યાં ભુલાય તેમ નથી. અને એટલા જ ગારે એમનું રમરણ યદ આવર્તા વિરહવેદના ધાય છે અને કંઈ દિલ પણ રડી ઉઠે છે.

વૃદ્ધ ઉંમરે ન્યારે છંદગીભરના અતિથ્રમ પછી નિવૃત્તિ લેવી જોઈતી હતી ત્યારે તો ગ્રંથકી એમની પ્રતિષ્ઠા વધતી ગઈ હતી અને રાતદિવસ બૂખ ઉગમરા વેળેને પણ એમણે છંદગીના હેઠલા દિવસો મુખી સેવાનું સતત કામ કર્યું છે. એવા કર્મવીરનું મૃત્યુ માલગવા-એ વાત જ જાણે ખરી માનવા મન ના પાડે છે. એવા અમર આત્માને હજારો વંદન દો.

પ્રભુ એ પુણ્યાત્માના સતત સેવાકાર્યનાં સુરમરણોમાંથી કંઈક અંશે પણ કર્તવ્ય-પરાયણતા અર્પે એ જ પ્રાર્થના.

શ્રી સેનાસમાજ મંદિર, વરજાગા

ચિમનભાઈ દ. અમીન

સેવાક્ષેત્રના બે સંન્યાસીઓ—

દિવંતા હરિજનસેવક શ્રી. ઠક્કર બાપા સાથે સ્વ. શ્રી. અમીન શાહેબ

અવસાનને આરે—

શ્રી. રામભાઈ, સ્વ. મોતીભાઈ સાહેબના સાચા શિષ્ય હોઇને વસો કેળવણી મંડળના એક પ્રખર કાર્યકર્તા છે. સદ્ગુ શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબે પોતે કરેલાં વસિયાતનામાનો અમલ કરવાનું મુખ્ય કામ તેમને સોંપાયું છે. પૂ. અમીન સાહેબની માંદગીથી મરણપર્યંત તેઓ તેમની સન્નિધિમાં હતા. એ વખતનું તેમણે આ લેખમાં આપેલું ખ્યાલ હરકોઇ વાચકની આંખમાંથી અશ્નુ ખેરવશે. “ચરોતર” માસિકના ફેબ્રુઆરી અંકમાં એ છપાયેલો તે અહીં ઉતાર્યો છે.

એકાએક?

આધુનિક વસોના સ્થા, નિરાધાર ને ગરીબોના આશ્રયદાતા અને વિદ્યાર્થીજનતાના શિરેષ્ઠ ગણતા વસોના પૂજ્ય મોતીભાઈ, છેલ્લા એક માસથી માંદગીને બિછાને હતાં ત્યારે સ્વપ્ને પંજુ કોષને ખ્યાલ નહોતો કે તેઓ ટૂંક મુદતમાં પોતાના વડાલા વતનને અને પ્રોતે જન્મ આપી રાતદિવસના સતત ચિંતનથી ઉછેરેલી વસોની અનેક પ્રવૃત્તિઓને-સાર્વજનિક પુસ્તકાલય, બાલ પુસ્તકાલય, દરિયા મહિલા પુસ્તકાલય, યુવક મંડળ, સહકારી બેંક, રેલ-સંકટ નિવારણ મંડળ બાંધનારી સહકારી મંડળી, વિદ્યાર્થી સહાયક સહકારી મંડળ, લગ્ની નોકરોની સહકારી મંડળી, પગારદાર નોકરોની સહકારી મંડળી, સેનવા લોડોની ધર બાંધનારી સહકારી મંડળી, સુધારાઈ સહાયક સહકારી મંડળ, પુ. મો. મહેતા નવી ગુજરાતી શાળા, જ. મ. બાલમંદિર, અ. જી. હાઈસ્કૂલ, ટિંબક બ્યાયામ મંદિર, દે. જી. વિદ્યાર્થીઆશ્રમ, વિદ્યાર્થી અભ્યાસગૃહ, વગેરે પ્રવૃત્તિઓને-અને પેટલાદ મહાલ, ચરોતર તથા વડોદરા રાજ્ય માટેની પ્રવૃત્તિઓને-પેટલાદ મહાલ કેળવણી મંડળ, આરોગ્ય મંડળ, મહાલ પુસ્તકાલય મંડળ, ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી, ખેડા જિલ્લા વાચનાલયો, ખેડા જિલ્લા ફરતા પુસ્તકાલયની પ્રવૃત્તિ, ચરોતર વિદ્યાર્થી સહાયક સહકારી મંડળ, -પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તેમ જ શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા જેવી જનહિતની અનેક પ્રવૃત્તિઓને-પોતાની પાછળ રહેવા દેઇ આમ એકાએક કાયમની વિદાય લેશે.

પત્નીના અવસાનનો આઘાત

ગયા ડિસેમ્બર માસના છેલ્લા અઠવાડીઆમાં મુંબાઈમાં બરાએલી અખિલ હિંદ કેળવણી પરિષદમાં હાજરી આપવા તેમ જ મુંબઈ સરકારે નીમેલી પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિને સલાહ આપતાં તેઓ મુંબઈ ગયા હતા. લાં બીજે કે ત્રીજે જ દિવસે તેમનાં પત્ની પૂ. રૂપબાની ગંભીર ત્રિમાસીના સમાચાર ઓચિંતા તેમને મુંબઈ પહોંચ્યા કે દુરત જ લાંબું કામ પરવારી તેઓ વસો દોડી આવ્યા અને ૫-૬ કલાકના મેળાપ પછી તેમનાં પત્નીએ તા. ૨૯-૧૨-૧૯૮૧ને રાજ દેહત્યાગ કર્યો. આ પ્રસંગનો આઘાત તેમને નાનોસનો નહોતો. સ્વ. રૂપબાના રાજને ધરમાંથી બહાર કાઢતી વખતે તેમણે ઉચ્ચારેલા શબ્દો-“ આ ધર

આજ સુધી રૂપઆનું હતું, હવે આજથી તે મને સોંપી ગય છે. ”-તેમના દર્દના સૂચક હતા. ત્યાર પછી તુરત જ તેમની પ્રકૃતિમાં ફેરફાર થવા લાગ્યો અને કંઈક અશક્તિ પણ આવવા લાગી. છતાં આ બધી અશક્તિ પોતાના જીવનનાં સાથી રૂપઆના મરણના આધાતનું પરિણામ હશે એમ માની તેના ઉપચાર સંબંધે ખાસ કાળજી લેવાઈ નહિ, અને પહેલાંની જેમ રોજનું તેમનું પત્રવ્યવહારનું તેમ જ સંસ્થાઓને દેરવણી આપવાનું કામ માંદા માંદા પણ નિયમિત રીતે ચલાવ્યે ગયા. તેમનાં પત્નીના અવસાન બદલ આશ્વાસન આપવા અને મળવા અનેક મિત્રો-વસો આવતા તે બધાને શી ખબર કે વસોના તેમના ઘરમાં તે બધાની એ છેલ્લી મુલાકાતો હતી ?

તા. ૬-૧-૩૯ સુધી આમ ઝીણો મંદવાક આલ્પા પછી તેમને આરામ આપવા ખાતર અને અનેક મિત્રોની સલાહ વિરુદ્ધ જમને વધારે પડતો માનસિક શ્રમ ભોગવવાની તેમની ટેવ છોડાવવા ખાતર તેમના અંગત મિત્ર અને પરમ સ્નેહી અમદાવાદના ડૉ. કેશવલાલ મલુકચંદ પરીખે તેમને પથારીમાં જ રહીને સંપૂર્ણ આરામ લેવાની વૈદ્યકીય સલાહ આપી. પૂ. મોતીભાઈનામાં એક ખાસીઅત એ હતી કે ગમે તેવા વિષમ સંજોગોમાં પણ વૈદ્યકીય સલાહને તેઓ અક્ષરશઃ અનુસરતા અને જોરાક તેમજ દવાની બાબતમાં ગમે તેવા પ્રસોબનો વચ્ચે જરા પણ વૈદ્યકીય સલાહનું ઉલ્લંઘન કરતા નહિ. અને આ જ કારણે પોતાના પ્રાણસમી વહાલી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિઓને વેગ આપવા માટે બીજી ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદને પોતાના પ્રિય સ્થળ આણંદમાં પોતે જ નોતરેલી હોવા છતાં અને તેમાં હાજરી આપી અનેક મિત્રોને આ પ્રવૃત્તિમાં વધુ રસ લેતા કરવાની ખૂબ ઉમેદ છતાં કેવળ વૈદ્યકીય સલાહને લીધે છેક છેલ્લી ધડીએ તેમણે આણંદની પરિષદમાં હાજરી આપવાનું બંધ રાખેલું.

વસોની વસમી વિદાય

આમ તેમને આરામ આપવા ખાતર વસોના તેમના પોતાના ઘરમાં જોડતી બધી વ્યવસ્થા બેઠી કરવામાં આવી હતી. ઢગલાબંધ આવતી ટપાલ અને પૂ રૂપઆના સ્વર્ગવાસથી અનેક સ્નેહીઓ અને સ્વજનો તરફથી આવતા દિલાસાપત્રો તેમના ઓરડાની બહારથી જ અટકાવવામાં આવતા અને કવચિત જ મહત્વનો પત્ર હોય તો તેનો સાર માત્ર તેમની આગળ રજૂ થતો. આથી તેમને ઠીક થતું લાગ્યું. જોરાક પણ થોડો થોડો લેવાતો અને પહેલાં જોરાક પ્રત્યે જે અરુચિ હતી તે દૂર થઈ જોરાક પ્રત્યે લાવ પણ પેદા થવા લાગ્યો. આ ચિહ્નોને અમે સુધારાનાં ચિહ્નો ગણ્યાં, એટલે તેમના મંદવાડની મંભીરતાની કૃષ્ણના પણ ડાહ્યને શાની આવે ! દિવસમાં એક વાર-ધણે મોટે ભાગે સાંજે-બેઠી થતી તેમાં કેવળ પાણી જ બહાર નીકળતું અને જોરાક હોજરીમાં ટકી શકતો. આમ છતાં તેમના ડૉક્ટર મિત્રો શ્રી. કેશવલાલ પરીખ, શ્રી. મોતીભાઈ પટેલ અને શ્રી. ભારકર પટેલ વારાફરતી વસો આવી ગયા અને તેમની સલાહ અનુસાર ઉપચાર ચાલુ જ હતા. વસોના સરકારી તેમ જ ખાનગી ડૉક્ટરો તેમની સારવારમાં ઘણો વખત હાજર રહેતા અને ગમે તે વખતે બોલાવતાં હાજર થતા. આ ઉપરાંત અમદાવાદના ડૉ. કેશવલાલ પરીખ તો રોજ સવારમાં વસોથી અમદાવાદ જતી મોટર મારફત તેમના સમાચાર મંગાવતા, વખતોવખત પેશાબ, બેઠી વગેરે મંગાવીને તપાસતા અને સાંજે પાછી ફરતી મોટરમાં સૂચનાઓ મોક-

લતા. આમ વસોમાં રહ્યા છતાં હિંચા પ્રકારની વૈવશીય મદદ ચાલુ જ હતી. અને રોજ થતી ઊઘટી આજે અટકે, કાંચે અટકે એમ આશામાં ને આશામાં દિવસો વીતતા હતા. છતાં સમસ્ત મુજરાતના દુર્ભાગ્યે અને વસોનાં કોષ જન્મનાં પાપે આ સામાન્ય ગણાતી ઊઘટી નિષ્ણાત ડૉક્ટરોની સારવાર છતાં કાળમાં ન આવી શકી છેવટે હવાફેર માટે તેમ જ ડૉ. કેશવલાલ પરીખ તથા વાડીલાલ સારાલાખ હૉસ્પિટલના કુશળ ડૉક્ટરોની સલાહ વધુ સહેલાઈથી અને જરૂર પડે ત્યારે તાત્કાલિક મળી શકે તે માટે તેમને તેમની ઇચ્છા વિરુદ્ધ તા. ૧૭ : ૧ : '૩૬ને રોજ બપોરે વસોથી અમદાવાદ ખસેડવામાં આવ્યા. અને ત્યાં ડૉ. કેશવલાલ મલ્હારજી પરીખને ત્યાં જ તેમનો મુકામ રાખવામાં આવ્યો. આ દિવસે તેઓ પોતાના વસોના ઘરને મેડેથી જતે નીચે ઊતરી મોટરમાં બેઠા અને પાછળ તેમના ઘરને તાળુ વસાવું જોતાં ૫૦ રૂપયાનું સ્મરણ તાળું થયું અને પોતાના તે ઘરને કેટલાય વર્ષે આજે પહેલવહેલું તાળું વાગવું જોઈ જરા વિદ્વજ બન્યા. બાળમાં એકત્ર થએલા પોતાના કુટુંબના સ્ત્રીવર્ગને કોષ વખત નહિ અને આજે પોતે જ હાથ જોડી વિદાય માગી ત્યારે આમ વધારા પડતી નમ્રતા ઘખવવાનું કારણ અમારાથી કદપી શકાયું નહિ. એ વિદાય માત્ર સ્ત્રીવર્ગની નહોતી પણ જે સ્થાન સાથે પોતાના જીવનનાં અનેક સારાં નરસાં સંસ્મરણો જોડાએલાં હતાં તે ઘરની અને મહેલ્લાની પણ હેલી વિદાય હતી. ઘરમાંથી કોષ પુણ વસ્તુ અમદાવાદ સાથે ન લેવાનું તેમનું સૂચન પણ અર્થપૂર્ણ હતું, અમારો આગ્રહ યત્નાં તેમણે આપેલો જવાબ--“ ત્યાં શહેરમાં બધું જ મળી શકે છે. પૈસા ખર્ચતાં પણ ન મળી શકે તેવી એક જ વસ્તુ છે અને તે તમારા બધાનો સહવાસ ”-આજે પણ તે વખતે હાજર રહેલાં સ્ત્રીવર્ગને યાદ આવ્યા કરે છે. પણ આ વખતની તેમની-વિદાય અમારે મન દુઃખદ નહોતી. અનેક વખત તેઓ બહારગામ આવ-જા કરતા તેમ આ પણ એક ૫-૭ દિવસનો તેમનો અમદાવાદનો હવાફેર માટેનો પ્રવાસ જ હતો એમ અમે માનેલું. ઓછામાં ઓછા સાત અને વધુમાં વધુ ૧૦ દિવસ ત્યાં રોકાઈ વસો પાછા આવે ત્યારે વિચારવાના પ્રશ્નો અને તૈયાર રાખવાની માહિતીની સૂચના આપતાં આપતાં તેઓ મોટરમાં બેઠા તે વખતે અમારામાંથી કોષને કદપના પણ ક્યાંથી હોય કે સાર્વજનિક હિતના પ્રશ્નો વિચારનાર અને તેનું જ સતત ચિંતન કરનાર વસોનો આ સપૂત કોષ પણ જાતની ધામધૂમ વિના કે માન વિના ગામની છાની વિદાય લે છે. તા. ૧૭ : ૧ : '૩૬ને રોજ બપોરે ત્રણ વાગે તેમણે વસો છોડ્યું અને વસોએ પોતાનું મોંધું રત્ન છોડ્યું. અને છતાં બેમાંથી કોષ જાણતું નહોતું કે એક પોતાનું વહાલું વતન અને બીજો પોતાનો કિંમતી પુત્ર છુવે છે.

અમદાવાદ ગયા પછી તો તેમની તબિયત સુધરશે જ એવી અમારી માન્યતાને દરરોજ ત્યાંથી આવતા સમાચારોથી ટેકા મળવા લાગ્યો. થોડા દિવસ તો તેમની તબિયતમાં સુધારાનાં ચિહ્ન દેખાવા લાગ્યાં. પરંતુ ઊઘટી અટકી શકી નહિ એટલુંજ નહ પણ આજ-સુધી ઊઘટીમાં કેવળ પાણી જ નીકળતું તેને બદલે હવે તો આખા દિવસનો બધો જ ખોરાક જેમનો તેમ બહાર નીકળવા લાગ્યો. ઘુરત જ અમદાવાદના ૫-૭ નિષ્ણાત ડૉક્ટરો-ડૉ. મોતીલાલ, ડૉ. બારકર પટેલ, ડૉ. પરીખ, ડૉ. છાટાલાલ પટેલ, ડૉ. મોહીજી, ડૉ. તલ-વલકર, ડૉ. મીંકડ વગેરેનો સમૂહ એકત્ર થયો અને પૂ. સાહેબને બધી રીતે તપાસી જોયા પછી વધુ તપાસ માટે વાડીલાલ સારાલાખ હૉસ્પિટલમાં ખસેડવાની સલાહ આપી. તે મુજબ

તા. ૨૩ : ૧ '૩૬ને રોજ તેમને એ હૉસ્પિટલમાં ખસેડવામાં આવ્યા, અને ત્યાંના સ્પેશીઅલ વૉર્ડમાં રાખવામાં આવ્યા. ત્યાંની વૈદ્યકીય પ્રયોગશાળા તેમ જ 'એક્સ રે'ની મદદથી તેમના એક નજીવા ગણાતા દરદમાં ડૉક્ટરોએ એક જીવલેણ લય'કર તત્ત્વ-કેન્સર-જેથું. પાણીના ડીપમાં ભ કે બજે તેવો હાઇડ્રોજન જોનાર અને મીકાની કાકરીમાં સોડીઅમ નામનું કાતિલ એર જોનાર રસાયણશાસ્ત્રીઓની જેમ આ વિદ્વાન ડૉક્ટરોએ પણ આ સેવાપ્રમયણુ પવિત્ર કાયામાં લય'કરમાં લય'કર-અસાધ્ય જીવલેણ-રોગ જોયો. ડૉક્ટરોમાં અને આલુંગાણુ સેવા-અર્થે રહેતા રનેહીવર્ગમાં એકદમ વિપાદની છાયા પ્રસરી અને આ દુઃખદ સમાચાર તા. ૨૬ ને રોજ તેમના રનેહીવર્ગને તેમ જ 'કુટુંબીજનોને તારથી તેમ જ પત્રથી જણાવવામાં આવ્યા. શસ્ત્રક્રિયા

ડૉક્ટરોનો અભિપ્રાય થયો કે હોજરીમાંના ખોરાકને આંતરડામાં જવાનો રસ્તો બંધ થયેલો હોવાથી શસ્ત્રક્રિયા વડે હોજરીમાં ખીણું કાઢું કરી ખોરાકને રસ્તો કરી આપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ખોરાક હોજરી સુધી જઈ જેમનો તેમ ઊઘડી વાટે પાછો જ આવવાનો અને પરિણામે બૂખમરાથી ૨૦ થી ૩૦ દિવસે પ્રાણનો પણ અંત આવવાનો. જો શસ્ત્રક્રિયા વડે હોજરીમાં નવું કાણું કરી ખોરાકને આગળ જવાનો રસ્તો કરી આપવામાં આવે તો શસ્ત્રક્રિયામાં રહેલા લયની સામે એકાદ બે વર્ષ આયુષ્ય લ'ખાવી શકાય એવી પણ આશા મળી, આ બે અનિષ્ટોની વચ્ચે શું પસંદ કરવું તેનો નિર્ણય કરવો મુશ્કેલ હતું. આ દૃષ્ટિકોણ દરદીને જાહેર કરવી કે કેમ તે પણ એક વિકટ પ્રશ્ન હતો. છેવટે હૃદય કઠિન કરીને ડૉક્ટરોએ રાગનું નિદાન અને તેના ઉપાય તથા પરિણામ પૂં સાહેબ આગળ રજૂ કર્યા અને વિપાદની સહેજ પણ ડાયા વિના વા ચહેરા ઉપર કોઈ પણ પ્રકારના ફેરફાર વિના વળાધાત જેવા સમાચાર સાંત ચિત્તે સાંભળી તેમણે ડૉક્ટરોની સલાહને આધીન થવાનું સ્વીકાર્યું. આ વખતે તેમણે જાળવેલા મનોનિઘ્રહથી અને અન્ય ધૈર્યથી ડૉક્ટરો મુગ્ધ બન્યા અને આ દરદી કોઈ સાધારણ દરદી નથી પણ પોતાના મન ઉપર અન્ય કાણ ધરાવનાર સંસારના મોહથી વિરક્ત એવો કોઈ સાધુ આત્મા છે એવી તેમની પ્રતીતિ દઢ થઈ.

તબિયતના સમાચાર માટે આતુરતા

બીજા દિવસથી ખબર જોવા આવનારાઓનો ધસારો શરૂ થયો. દરેક ગાડીએ વસો, આણુંદ, વડોદરા, પેટલાદ, સુબાષ અને પૂતાથી પણ મિત્રોની અને કુટુંબીજનોની આવ-જા શરૂ થઈ. વાડીલાલ સારાભાઈ હૉસ્પિટલ તા. ૨૬ સુધી દરદીઓનું નિવાસસ્થાન હતી તે તા. ૨૭ થી યાત્રાનું સ્થળ બની ગઈ. વહેલી સવારથી મોડી રાત સુધી વાગારતી ટોળાખંધ મિત્રોની આવ-જા ચાલુ રહેતી. હૉસ્પિટલનું દરમ અન્ય પરિવર્તન પામ્યું હતું. હૉસ્પિટલના તેમ જ બહારના રનેહી ડૉક્ટર મિત્રોની સતત આવ-જા અને ચાલુ હોજરી, અમદાવાદના સાક્ષરો, રાજકીય નેતાઓ અને સમાજસેવકોનું આગમન, ગામ-પરગામથી આવેલા મિત્રોની જમાવટ, સાહેબના સમાચાર માટે ઉપગ્રાજાપરી આવતા ટેલિફોનના સંદેશ-આ બધાથી હૉસ્પિટલના અવસ્થાપકો પણ થોડી વાર વિચારમાં પડી જતા, અને હૉસ્પિટલના અનુભવ મોક્ષો તો આ દરદી એવો કોણ મહાન મુશ્કેલ છે તે જાણવા છાનાંછાના પ્રયત્ન કરતા. પૂ. સાહેબના પરમ રનેહી અને સેવાજીવ પૂ. ઠક્કર બાપા પણ દિલ્હીથી થોડી આવ્યા. પૂ. સાહેબને

શિક્ષાશુરુ માનતા દરબારશ્રી જોપાળદાસ પશુ આવી પહોંચ્યા. દરદના સમાચાર જાણી પૂ. મહાત્માજી અને સરદાર વલ્લભલાલ પટેલ તરફથી પશુ દીર્ઘાયુની પ્રાર્થનાના પત્રો આવી પહોંચ્યા. આમ રાગ તથા પ્રભુ ઉલ્લંઘને પ્રિય એના આ મૂંગા સમાજસેવક અને કેળવણી કારના આયુષની હદ નક્કી થયેલી જાણીને સર્વ કોષ દિલગીરી જાહેર કરવું અને જાડે જાડે હૃદયમાં પૂ. સાહેબના જીવન માટે પ્રાર્થના કરવું. કોષ રાજવીને માટે જેટલાં દોડાદોડી અને ગભરાટ ન થાય તેટલાં ધમાલ અને શોક આ દિવસોમાં જણાતાં; ડોક્ટરોની મદદ પૈસા કે સત્તાના બળે નહિ પણ હૃદયના જોડા બાવથી મળતી; અને છુટાતા દીપકને જીવંત રાખવા ડોક્ટરો તેમ જ રેનેલીઓએ રાત્રિદિવસ જે સેવા બજાવી છે તે બહુ જ થોડાને મળી હતી.

હોજરીમાં કે-સરનો એક માત્ર ઉપાય વાઢકાપ છે અને આ શસ્ત્રક્રિયામાં રહેલું જોખમ સ્વીકારતાં પશુ તેનાથી સાહેબની જીંદગી એક બે વર્ષથી વધુ લંબાશે કે કેમ તે શંકા હોવાથી રેનેલી અને કુટુંબી વર્ગમાં ઉપચાર સંબંધે મતભેદ ઉભો થયો. મુખાધના તેમના મિત્રો ઉપરાષ્ટ્રપરી ટ્રેંક કોલ દ્વારા મુખાધના સુપ્રસિદ્ધ ડૉ મુડગાંવકરને હાથે જ ઓપરેશન કરવાની આગ્રહજારી વિચારિત કરવા લાગ્યા. અશક્તિને કારણે ટ્રેનની મુસાફરી સલાહભરેલી ન લાગે તો સ્પેશીઅલ ટ્રેનની જોડવાણુ કરવાની માગણીઓ પણ તાર દ્વારા આવવા લાગી. ખીજી બાજુ ઓપરેશન બિલકુલ ન જ કરાવવું અને દરદીને પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની દયા ઉપર છોડી બાકીનું આયુષ શાંતિમાં વીતાવવા દેવાની ભલામણ પણ તેમના કુટુંબીઓ અને કેટલાક ડોક્ટર મિત્રો તરફથી થતી. ઓપરેશન થાય તો એક-બે વર્ષનું આયુષ કદાચ વધે તે લાભના લોભથી કેટલાક શસ્ત્રક્રિયાની ભલામણને ટેકા આપતા. પૂ. સાહેબના સીધા અને એકના એક વારસ તેમના ભાણેજ શ્રી. મહેન્દ્રલાલ વધુ અભ્યાસાર્થે ઈંગ્લેંડ હતા, ત્યાંથી પોતાના દાદાને મળવા તા. ૨૬ ની સ્ટીમરમાં નીકળ્યાનો તાર આવવાથી તેમને પોતાના દાદાને મળવાની અને વાતચીત કરવાની તક મળે તે કારણે સ્ટીમર આવી ગયા પછી એટલે તા. ૬ : ૨ : '૩૬ પછી ઓપરેશન કરાવવું એમ પણ એક પક્ષ તરફથી માગણી હતી. પણ પૂ. સાહેબથી ખોરાક લેનારો નહિ એટલે દિવસે દિવસે શારીરિક શક્તિ ક્ષીણ થતી અને તે કારણે ઓપરેશનમાં રહેલા ભયના ટકા વધતા એમ માની કેટલાક કુટુંબીઓ અને મિત્રોને નારાજ કરીને પણ તાત્કાલિક તા. ૩૦ : ૧ : '૩૬ ને રોજ સવારે ૧૦૧ વાગે ઓપરેશન કરાવવું એમ છેવટે નક્કી થયું. બાકી રહેલા મિત્રો અને કુટુંબીઓ સહેલાઈથી મળી શકે તે માટે અને મુખાધની મુસાફરીથી થતો શક્તિનો વ્યય અટકાવવાની ખાતર અમદાવાદમાં જ પૂ. સાહેબ તરફ પિતૃભાવથી જોનાર ડોક્ટર મોતીલાલ પટેલને હાથે ઓપરેશન કરવાનું નક્કી કર્યું. ઓપરેશનનો દિવસ નક્કી થયો એટલે ખજર જોવા અને જાડે જાડે સાહેબનાં દર્શન કરી લેવાની ઇચ્છાથી આવતાં રેનેલીઓનો અવરજવર એટલો બધો વધી પડ્યો કે હૉસ્પિટલમાં મેડે ચડનાની બાબતમાં અંકુશ મૂકવા પડ્યા, છતાં સિનેમા હાઉસની માફક હૉસ્પિટલના યોગાનમાં માનવમેદની ચાલુ જ રહી. ઓપરેશનને દિવસે એટલે તા. ૩૦ મીએ તો સવારમાં રહેલા ૨-૩ મિત્રો સિવાય બીજા કોઈ પણ કુટુંબી વા મિત્રને હૉસ્પિટલના મેડે ચડવા ન-દેવા એમ નક્કી કરવું પડ્યું. આગલી રાત્રે સાહેબના પ્રશંસકો અને શિષ્યો તરફથી ઉપગાળાપરી માગણી થવા લાગી કે સવારે ૧૦૧ વાગે જવારે સાહેબને પોતાના સ્પેશીઅલ ઓરડામાંથી સામે છેડે આવેલા ઓપરેશન થીએટરમાં લઈ જવામાં આવે ત્યારે મેડે રસ્તાની

બાળુએ ઉભા રહીને સાહેબનાં દર્શન કરવાની હેતુથી તક-જોડે દરેક હૃદયથી ઈશ્વર પ્રત્યે પ્રાર્થના કરતા કે તે તક હેતુથી ન બને-આપવામાં આવે, પરંતુ આ છૂટ આપવામાં આવે તો અનેક રોહીઓના સમૂહ વચ્ચે યદને પસાર થતાં સાહેબના હૃદયમાં ખૂબ લાગણી થઈ આવે અને પોતાના જીવનભરના સાથીઓને જે હાથ જોડી પોતાનાં દર્શન કરતા ઊભેલા જોઈને તેમનું હૃદય ભાગી જાય. આ વિચારથી અનેકને નારાજ કરીને પણ અમારે અગાઉની યોજનાને વળગી રહેવું પડ્યું અને તા. ૩૦ મીની વહેલી સવારથી હૉસ્પિટલના મુખ્ય દ્વાર આગળ ચોપી ગોઠવી દેવી પડી.

“ પરમ શાંતિ અનુભવું છું. ”

તા ૩૦ અગાઉ પૂ. સાહેબે પોતાનાં કાર્યો સંબંધી, વસોની પ્રવૃત્તિઓ સંબંધી અને પોતાની પાછળ રહેલી મિલકતની વ્યવસ્થા સંબંધી ઉવટની સૂચનાઓ આપવા માંડી હતી. તેમના વિચાર પ્રમાણેના પુણ્યદાન સંબંધી પણ ઝીણામાં ઝીણી વિગતો આપી હતી, અને ૨૦-૨૫ વર્ષની વાતો અને જૂનાં ઓળખાણોને યાદ કરી તે સંબંધે પણ જે તે સૂચના આપતા હતા. ‘ સાહેબ મરણની તૈયારી કરે છે કે શું ? ’ તે વિચારથી બાળુમાં જિનેઝાની આંખમાંથી આંસુ સરતાં અને તે જોઈને સાહેબ પણ ગળગળા થઈ જતા પૂ. સાહેબનું હૃદય ન દ્રવે તે કારણે હૃદય કંઠ્યું કરી આંસુ ખાળવાનો અમારો પ્રયત્ન થોડી મિનિટ સફળ થતો, પણ વળી પાછા ઓચિંતા અમે કાણ જોઈ બેસતા. આમ હેતુ ૩ દિવસ તો દહતી આંખોએ સાહેબની શ્રેય-શુભ્રૂપા થતી અને તેમની અંતિમ ઇચ્છાઓ નોંધાતી, તેમના જૂનામાં જૂના મિત્ર સરસ્વ સાહિત્ય કાર્યાલયવાળા લિટુ-અખંડાનંદ સાથે તો સાગ્ર માણસની માફક પેટ ભરીને પોણા કલાક સુધી વાતો કરી ત્યારે અમને પણ લાગ્યું કે જે માણસની યાદશક્તિ અને ખીછ ધન્દિયો આટલી બધી સતેજ હોય તે ફક્ત થોડા દિવસના મહેમાન હોઈ શકે જ નહિ. સ્વામીજી સાથેની વાતોમાંથી અમને સાહેબના આજન્સુધી અવ્યક્ત વિચારો જાણવાના મળ્યા. “ હું પરમ શાંતિ અનુભવું છું. ધાર્મિક પુસ્તકો મેં બહુ વાંચ્યાં નથી, પણ ધર્મ-પરાયણ રીતે અને નીતિથી મેં મારું જીવન-વીતાવ્યું છે, એટલે મને પરમ આનંદ છે. મને એકમાત્ર ચિંતા મારાં પત્નીની હતી, પણ તે રોજ ખારી આગળ વ્યસ્તતા થઈ છે. એટલે હવે હું મરણને માટે સંપૂર્ણ તૈયાર છું. હું મારા જીવનમાં જે કંઈ કાર્ય કરી શક્યો છું તેમાં મારાં પત્ની રૂપાબાને હિસ્સો ધણો મોટો છે. મને કહેવાતા અર્ધમાં રૂપાણી પત્ની નહોતી મળી, છતાં સાચા અર્ધમાં ખરી પત્ની-અર્ધાંગના-મળી હતી. મારાં તમામ કાર્યોને તેણે દરેક રીતે સાચા આપ્યો છે. પોતે સુરત વૈજ્યુત હોવા છતાં હરિજનને અડીને હું ઘરમાં પેસું ત્યારે મણુ તેણે તે બાજતનું જરા સરખું પણ સૂચન નથી કયું. અનેક મહેમાનોની સરમરા તેમણે હસતે મોંઝી કરી છે. અને મારામાં તેને એટલી બધી શ્રદ્ધા હતી કે હું જે કંઈ કરતો હોઉંય તે સારાને માટે જ હશે એમ તેની દૃઢ માન્યતા હતી.....” આમ કહી નહિ ને આજે પોતાના જૂના રોહી લિટુ અખંડાનંદ આગળ અમારી રૂબરૂ તેમણે પોતાનાં ૨૫ પત્રોનું ઓળખાણ આપ્યું. અને ત્યારે જ અમે પણ પૂ. રૂપાબાને થોડા વધુ ઓળખી શક્યા. લિટુ-અખંડાનંદે જણાવ્યું કે સ્વર્ગમાં-ઈશ્વરના ધામમાં-તમારા જેવાને માટે તો પરમ સુખ છે. આમ કહેતાં બંને મિત્રોની હૃદય ધડીભર ઠંલવાઈ ગયાં. પૂ. દહર

બાપા સાથે તો શરૂઆતમાં અમારી રૂબરૂ થએલી વાતચીતમાં સાહેબે જણાવ્યું કે “ મારી જીંદગીના છેવટના ભાગમાં પછાત વર્ગોની અને ગરીબ લોકોની હું કંઈક સેવા કરી શક્યો છું તેથી મને ખૂબ શાંતિ છે. વસોના બંગી લોકો, રૂબના સેનવા લોકો, અને ચરોતરના ગરીબ લોકો માટે મેં જે કંઈ થોડું થોડું મારાં છેવટનાં વર્ષોમાં કર્યું છે, તેના સંતોષ આગળ મારી આખી જિંદગીમાં કરેલાં કામોનો સંતોષ અદ્ય છે.” ત્યાર પછી તો લગભગ અડધો કલાક સવારે અને ફરીથી અડધો કલાક સાંજે અમને બધાને ઓરડીની બહાર મોકલી બન્ને મિત્રોએ ખૂબ વાતો કરી અને છુટા પડતી વખતનાં એકબીજાનાં હૂંસકાં સિવાય અમારાથી બીજા કંઈક સાંભળી શકાયું નહિ. પોતાના અનેક રોહીઓને જોતાંવેંત પૂ. સાહેબનું હૃદય દ્રવી જવાનું એકમાત્ર કારણ એ હતું કે તેમને પોતાના બહોળા મિત્રવર્ગ માટે ખૂબ માન હતું. “ મને જેવા મિત્રો અને સાથીદારો મળ્યા છે, તેવા સાચા અને સહૃદય મિત્રો બહુ થોડાને જ મળ્યા હશે. ” આ તેમના ઉદ્દારો તે વાતની સાક્ષી પૂરે છે. આવા વિશાળ રોહીવર્ગને જોતાં જ અને તેમની મૈત્રી છોડવી પડશે તે વિચારથી જ તેમનું હૃદય રડી ઊઠતું.

આધુનિક યુગના ઋષિઓનું મહાન કાર્ય

તા. ૩૦ મીની વહેલી સવારથી દવાખાનાની નર્સોએ અને ડોક્ટરોએ દરદીનો સંપૂર્ણ કબજો લઈ લીધો. ઓપરેશન અગાઉની પ્રાથમિક તૈયારીએ એનિમા, ઇન્જેક્શન વગેરે શરૂ થઈ ચૂક્યાં. ૮ વાગતાંમાં તો જુદા જુદા ડગની દવાઓ અને ચક્રચકિત સાધનોથી ભરેલી એક ગાડી ઓરડામાં આવી પહોંચી અને ઓપરેશન કરવાના ભાગ ઉપર દવાઓ અને પટા વીંટાવા લાગ્યા, ત્યારે જ ઓપરેશનની લયંકરતા અમને સમજાઈ. નીચે યોગાનમાં માનક્રમેદની વધતી જતી હતી. પૂ. ડોક્ટર બાપા પણ આ સમયે હાજર હતા. લગભગ ૧૦૫ વાગ્યે દરદીને ઓપરેશન હોલમાં લઈ જવા માટેની ગાડી આવી પહોંચી. જાગૃતિને ખાટલા માંથી ગાડીમાં સુવાડ્યા અને સીધા ઓપરેશન થીએટરમાં લઈ જવામાં આવ્યા, ૧૦ થી ૧૨ ડોક્ટરો અને નર્સો ઓપરેશન ટેબલની ચારેય બાજુ પોતાના સફેદ પોશાકમાં બધા સંરંગમ સાથે હાજર હતાં. ૨-૪ ઝન ચીપીઆ અને પંકડો ટેબલ આગળ તૈયાર હતાં. હારિપટલને નોકરવર્ગ પછી ડોક્ટરોનો પડથો ભેલ તાત્કાલિક ઊંચાકી લેવાને અને એક પણ સેકંડનો નકામે બર્ષ ન થાય તે માટે બાજુમાં જ હાજર હતા. ચક્રચકિત ઓગરો અને સાધનોથી ભરપૂર અને વીજળીના પ્રેકાશથી ઝગમગતા સ્વચ્છ અને વિશાળ હોલમાં જ દેખાવમાં યમ-રાજના દૂત સમા, પણ ધ્રુવરચિત મનુષ્યદેહના ઝીણામાં ઝીણા ચકના ગળુકર આધુનિક યુગના આ ઋષિઓની દષ્ટિ ભરખાનાં બે હિંદુ મારફત બહાર ફેરવી કરતી. પૂ. સાહેબના અંગત મિત્રો ડૉ. ભાસ્કર પટેલ, ડૉ. છોટાલાલ પટેલ તથા ડૉ. પરીખ પણ ટેબલ આગળ હાજર હતા. સાહેબને ટેબલ ઉપર સુવાડી ક્યોરોફોર્મ આપવાનું શરૂ થયું કે તુરત જ ‘Marvellopus (અદ્ભુત) II’ એમ એક ડોક્ટરથી બોલાઈ ગયું. આવે પ્રસંગે સામાન્ય દરદી તરફથી થતી હીલચાલ તથા ચહેરા ઉપરના રનાયુઓનું ચતું હલનચલન કંઈ જ સાહેબના ચહેરા ઉપર દેખાયું નહિ. પોતાને એક લયંકર ઓપરેશન માટે તૈયાર કરે છે અને થોડા જ વખતમાં કાં તો યમરાજનું દારૂ વા આયુષનાં કિંમતી વર્ષોની બક્ષિસ : એમાંથી એકનો નિર્ણય થવાનો

છે, તેવે વખતે પણ સ્થિતપ્રજ્ઞતા જાળવી રાખનાર અને હમેશની જેમ આભુખાભુના પ્રસંગોથી વા ભાવિથી અલિપ્ત રહેનાર, જીવનભરના મૂંઝા આ સમાજસેવકે આ વખતે પણ નથી એક પણ શબ્દ ઉચ્ચાર્યો કે નથી દેખાવા દીધી ચહેરા ઉપર કોઈ પણ પ્રકારની દુઃખી છાયા। બરાબર ૧૧-૫ કલાકે ડૉ. મોતીલાલએ પોતાનું શસ્ત્ર હાથમાં લીધું; થોડી સેકન્ડ આંખો મીચી પ્રાર્થના કરી લીધી, આ જ વખતે નીચે જમા થયેલી મેદનીએ પણ પૂ. ઠંકર આપાની આગેવાની હેઠળ પ્રાર્થના શરૂ કરી પેટને મધ્ય ભાગે નીચેથી ઉપર થોડે થોડે કરતાં ૧૨ ઈંચ જેટલો કાપ મૂકી આંતરડાં બહાર કાઢી બગડેલો ભાગ પકડી પાડ્યો, જેમ જેમ ચીરો આગળ વધતો, તેમ તેમ લોહીની નવી નવી ધારાઓ છૂટતી અને લોહીનો ડુવારો જાંચે જોડી આભુખાભુ ઊભેલા ડૉક્ટરોનાં કપડાંને પણ પાવન કરતો, વધુ સુગમતા ખાતર હોજરીને એક નહિ પણ બે હિંદ્ર કરી ખોરાકને આગળ જમાનો રસ્તો સુલભ કરી આપ્યો. આમ લગભગ ૧૧ કલાક સુધી શસ્ત્રક્રિયા ચાલ્યા પછી બરાબર ૧૨-૨૫ કલાકે ડૉક્ટરે શસ્ત્ર નીચે મૂક્યું. શસ્ત્રક્રિયાનું શસ્ત્ર કેટલું અદ્ભુત છે તેનો અનુભવ પહેલી જ વાર થયો. ધડીઆળ દુરસ્ત કરનાર કારીગર એક નાના ધડીઆળને વછોડી પાછળથી બધા ભાગ જેટલી સરગતાથી અને સહેલાઈથી ગોઠવી ધડીઆળ ચાલતું કરી શકે છે, તે જ પ્રમાણે આ કુશળ શસ્ત્રક્રિયા-વિશારદે સાહેબના પેટને છૂટું કરી પાછળથી બધા જ ભાગ યોગ્ય રથળે ગોઠવી હજી જોતજોતામાં શરીરનો સચો ચાલુ કરી દીધો. ઑપરેશન સફળ થયું મનાયું, હરેકના મોં ઉપર આનંદની છાયા ફરી વળી. ઑપરેશન થીએટરમાંથી આ સમાચાર નીચે ઊભેલી આગુર મેદનીમાં પહોંચતાં થોડા વખત ઉપરનું ગમગીન વાતાવરણ એકદમ આનંદમાં ફેરવાઈ ગયું. સાંજના પાંચ વાગતાં તો કલોરોફોર્મ પણ ઊતરી ગયું અને અગાઉની જેમ પૂ. સાહેબ પાછા વાતો પણ કરવા લાગ્યા. આ સફળ શસ્ત્રક્રિયાના શુભ સમાચાર બહારગામ પણ તારથી અને પત્રથી પહોંચી ગયા. વર્તમાનપત્રોએ પણ આ સમાચારને ખૂબ જાહેરાત આપી. અને ખુદ મહાત્મા ગાંધીજી તરફથી પણ શુભ સમાચારથી થયેલો આનંદ વ્યક્ત કરતો પત્ર આપ્યો. આમ તો, ૩૦ મી ને સોમવારે સાંજે અનેક રથળે કંસાર થયો, એકત્ર થયેલા દૂર દૂરના મિત્રો પણ આનંદમાં અને આનંદમાં પોતપોતાને રથળે પાછા ફરવા લાગ્યા. અને વસો, આણંદ, વડોદરા વગેરે રથળાએ આ સમાચાર મોકલી હવે લોકોએ ખબર જોવા નિમિત્તે દોડદોડી કરી દરદીની શાન્તિમાં ભંગાણુ ન પાડવાની ખબરો અપાઈ.

“ અમારું સવાર તે સાહેબની સંઘ્યા ! ”

સોમવાર તા. ૩૦મીની-ઑપરેશન પછીની પહેલી રાત્રિએ નિદ્રાદેવીએ પહેલી જ વાર દગો દીધો, છતાં પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે સાહેબે આ વાતની તથા યતા દુઃખની ગંધ પણ આભુખાભુનાને આવવા દીધી નહિ. મંગળવારે વહેલી સવારે પાંચ વાગ્યે ડૉ. ભાસ્કર પટેલને તથા મને અમારે મુકામેથી સાહેબે બોલાવરાવ્યા ત્યારે એકદમ દ્રારકો તો પડ્યો, પણ સાહેબને કંઈ કામ છે માટે બોલાવે છે એમ જાણ્યું ત્યારે કંઈક શાન્તિ થઈ. અમે હાજર થતાં તેમના કહેવાની વાતમાં મુખ્ય-વાત તેમને યતા દુઃખની અને જાંબની જ હતી. “ મને જાંબ ન આવે ત્યાં સુધી તમારે પણ જાંબવાનું નથી ” એવી તેમની પહેલી જ વારની આંતરથી તેમના દરદની કંપના અમને આવી. મંગળવારે તો દિવસના વખતે તેમના રનેહી

ડૉક્ટરોને રોગના કરતાં વધુ વખત તેમની પાસે હાજર રહેવાની સૂચનાઓ અપાઇ. જાંઘ માટેના બધા ઇપચારો શરૂ થયા અને કોઇ કોઇ વખત થોડી જાંઘ આવતી હોય એમ પણ અમને લાગ્યું. પણ આબુઆબુનાને ચિંતા ન થાય તે કારણે આંખો મીંચી જતગતા પડી રહેવાની તેમ જ દુઃખનો એક પણ શબ્દ નહિ વિચારવાની તેમની ટેરથી અમે તેમના દરદની સાચી કદપના તો કરી શક્યા જ નહોતા. જાંઘ લાવવા માટેના ડૉક્ટરોના બધા ય પ્રયત્નો નિષ્ફળ જતા લાગ્યા. કોણ જાણતું હતું કે રિસાએલી નિદ્રાદેવીને અતિ આગ્રહ કરી બોલાવવાથી તે આવશે ત્યારે કાયમનું ધર કરી બેસશે અને પાછી કાઢવી પણ મુરકેલ બનશે ! મંગળવારની રાત્રિએ તેમના અંગત મિત્રો ડૉ. ભારકર પટેલ ડૉ. કેશવલાલ પરીખ, ખરોડા બેંકની અમરેલી શાખાના એજન્ટ શ્રી મગનભાઈ અમીન, તેમના ભત્રીજા શ્રી. જમનાદાસ, હું અને બીજા ૨-૩ મિત્રો તેમની પાસે વારાફરતી હાજર રહે તેવી ગોઠવણ કરી. “ હવે તમે બધા સુષ્ટ જાઓ, મને શાન્તિ છે, ” એવા તેમના પહેલી રાત્રિના ઉદ્દગારથી અમને પણ આનંદ થયો અને રાત્રે બે વાગ્યે સારવારમાં રહેલી પહેલી ટુકડીની ફેરબદલી થઇ. બે વાગ્યે અમે સૂતા ત્યારે જરા પણ કદપના નહોતી કે અમારું સવાર તે સાહેબની સંધ્યા બનવાની છે ! પહેલી ટુકડીના ડૉ. ભારકર પટેલે તો સાહેબે મળકમાં કહેલા, “ મને જાંઘ આવ્યા પછી જ તમારે જાંઘવાનું છે, ” એ શબ્દોનો અક્ષરશઃ અમલ કર્યો અને સાહેબની પચારી પાસેનું પોતાનું રયાન જાંઘ, દાતણ કે ચાનો પણ વિચાર કર્યા વિના અંત ઘડી સુધી-બીજા દિવસના બપોર સુધી-છોડ્યું નહિ અને સાહેબે કાયમની જાંઘ લીધી ત્યાર પછી જ તેમણે પોતાની અતનો વિચાર કર્યો !

ડૉક્ટરોની આંખોમાંથી પણ અશ્રુધારા !

રાત્રિના ત્રણ વાગ્યે એકાએક ટેમ્પરેચર ચડી વળી પાછું નીચે પડ્યું ત્યારે જ ડૉક્ટરોને પહેલી વાર લખનું સૂચન થયું. રાત્રે તાબડોતપ ટેલિફોનથી ડૉ. મોતીભાઈને બોલાવી લોહી તપાસરાવી ઓપરેશન સેપ્ટીક તો નથી થયું તેની ખાતરી કરી લીધી, છતાં આમ પ્રકૃતિમાં એવિંતો ફેરફાર થયાનું કારણ કલ્પી શકાયું નહિ. નાડી દગો દેવા લાગી. વાચામાં મંદતા આવી. હૉસ્પિટલના બીજા ડૉક્ટરોને પણ બોલાવવામાં આવ્યા અને શક્ય તેટલા બધા ઇપચારો ઇપરાછાપરી અજમાવવામાં આવ્યા. આમ છતાં બુધવારે સવારના પાંચ વાગ્યે પહેલી જ વાર બેથુદિનાં ચિહ્નો દર્શિગોચર થયાં અને ‘ હજુ એક વર્ષ લાગે ’ એ તેમના છેવટના શબ્દોનો શો અર્થ હોઇ શકે તે કદપનું મુરકેલ પડ્યું. ત્યારપછી તેમની જીલ કંઈક ટૂંકી થઇ અને વાચા અરપટ બની. સવારે ૬ વાગ્યે તો મિત્રોને અને સ્ટેન્ડીઓને આ સ્થિતિના સમાચાર પહોંચી ગયા અને ફાં ના અરસામાં જ્યારે ડૉ. મોતીભાઈ અને ડૉ. ભારકર પટેલની આંખમાંથી પણ આંસુ દ્રઢતાં જોયાં ત્યારે અમે બધાએ પણ છેવટની આશા મૂકી. આમ એક અનન્ય જાહેરજીવનનો વધ કરવા ઈશ્વરે ઉગામેલી કૂર કુહાડી અમારી નજર આગળ તાદશ દેખાવા લાગી.

ચિરશાન્તિ

“ હવે સાહેબના આત્માને શાન્તિથી સ્વર્ગે જવા દો. ” એવો વિચાર કેટલાક ડૉક્ટરોએ સવારે ૭ વાગ્યે જાહેર કરી દીધો. “ આ પવિત્ર આત્મા મરણ સામે યુદ્ધ બેસે છે તે

વખતે આપણે હાથ જોડી બાળુએ એસી તે જોયા કરીએ તેં અને જ કેમ ? ” એમ બીજા ડૉક્ટરોએ જણાવ્યું, અને છેલ્લી ધડી સુધી જુગતા દીપકને સતેજ રાખવાના પ્રયત્નો અને ઉપાયો જારી રાખ્યા. મોંએથી તેમ જ ઇન્જેક્શનથી કિંમતીમાં કિંમતી દવાઓ પાણીની જેમ વપરાવા લાગી. નાક વાટે પ્રાણવાયુ આપવાનો પ્રયોગ શરૂ થયો, પણ આ બધાય પ્રયત્નો અને દવાઓ ઈશ્વરના આદેશને પાછો ફેલવા અસમર્થ, નીવડ્યાં. હિંદુ શાસ્ત્ર પ્રમાણે એકતું આયુષ બીજાને અર્પણ ચક્ર શકતું હોય તો “ અમારી જિંદગીમાંનાં થોડાં વર્ષો આ મહા-પુરુષને અર્પણ કરીએ છીએ ” એવી પ્રાર્થના પણ ડૉક્ટરોએ કરી. હાજર રહેલા અનેકની પણ મૂંગી મૂંગી આજ પ્રાર્થના હતી; પણ ઈશ્વરે અત્યારે કાને હાથ દીધા હતા, નાડી ધીમે ધીમે સંકેલાતી ચાત્રી; છતાં જીભ વિના બીજ બધી શક્તિએ અગાઉની જેમ સતેજ હતી. ડૉક્ટરોના પ્રયત્નોનું પરિણામ એ આવ્યું કે સાહેબનું આયુષ થોડા કલાક લ’આયું. ૧૦ વાગ્યે તો ડૉક્ટરોએ પોતાનું અભિમાન અને ટેક મૂકીને શહેરના વૃદ્ધ અને અનુભવી વૈદોને કહી નહિ અને આજે પહેલી વાર હૉસ્પિટલમાં આવકાર આપ્યો અને તેમને પણ પોતાની શક્તિ અને શુદ્ધિ અજમાવવાની તક આપી. કિંમતી માત્રાઓ અને ભરખોનું પાન શરૂ થયું, પણ ઈશ્વરની માત્રા સામે આ બધી માત્રાએ જીતી પડી. આ બધા વખતે દરમ્યાન યુજ્જ્વલતા આ સેવાવ્રતધારી મૂળા તપસ્વીએ વગર બોલ્યે ટગર ટગર ‘બુધ્ધ’ જોયા કયું છે અને સાંભળ્યા કયું છે. બાળુબાળુ અશ્રુપાત જોઈને કંઈક ઝંઝાનિ થતી હશે તે પણ તેમણે દબાવી રાખી છે, નિસાસા કે કુઃખનો એક પણ શબ્દ ઉચ્ચાર્યો નથી. અનુભવી અને નામાંકિત ડૉક્ટરો અને વૈદોના કુદરત સામેનાં મિથ્યા પ્રયત્નોને નિહાળીને ઈશ્વરેઆ આગળની મનુષ્યની પામરતા ઉપર તેમને વ્યા આવતી હશે ! આમ બુધ્ધવાર તા. ૧ ની પહેલી સવારથી બપોરના દોઢ વાગ્યા સુધી યુજ્જ્વલતા આ કિંમતી મોતી માટે ઈશ્વર ડૉક્ટરો તથા વૈદો વચ્ચે નિષ્ફળ હરિકાષ આત્મા પછી બરાબર ૧-૩૬ વાગે દેહ ડૉક્ટરોના હાથમાં રજો અને પ્રાણ પરમ કૃપાળુ પરમાત્માના હાથમાં ગયો. આમ પોતાના દેહને જેને કહી આરામ લેવા દીધો નથી તેણે આજે મહાન પ્રજ્વળી ગોદમાં ચિરચાન્તિ લીધી.

અંતિમ સંસ્કાર

અત્યાર સુધીની દોડધામ અને મિત્રો તથા કુટુંબીઓની અવરજવર એકદમ શોક અને ગંભીરતામાં ફેરવાઈ ગયાં. થોડી પળો તો બધા રતબ્ધ બની ગયા એમેર આંસુઓની ધારા ચાલુ થઈ. હૉસ્પિટલમાંથી પણ જાણે પ્રાણ બીડી ગયે હોય તેમ વાતાવરણ ચતકાર બની ગયું. કઠિન હૃદય કરી આગળની સંસ્કારવિધિની તૈયારીઓ કરવા માંડી. આજ સુધી જેણે માન ધજીયું નથી તેના મૃતદેહને છેવટનું માન આપવા અમદાવાદ તેમ જ બહાર-ગામના બહોળા મિત્રમંડળ અને કુટુંબીઓ ઉપરાંત અખિલ હિંદ હરિજન સેવક સંઘના મંત્રી શ્રી. પરીક્ષિતલાલ, મુજબ ધારાસલાના પ્રમુખ ઝાનખરેલ શ્રી. માવલંકર. યુજ્જ્વલ પ્રાન્તિક સમિતિના મંત્રી શ્રી. જીવણલાલ દિવાન. અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખ શ્રી. મણિભાઈ ચટ્ટરજી, અમદાવાદ જિલ્લા લોકલ બોર્ડના પ્રમુખ શ્રી. લાલલાલભાઈ સોરાભાઈ, ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ, અમદાવાદ શહેર સમિતિવાળા શ્રી. અણ્ણનલાલા, સાક્ષરચર્ચા શ્રી. આનંદશંકર બાપુભાઈ મુખ, યુજ્જ્વલ લોકપ્રિય વિદ્વાન સાક્ષરશ્રી રામનારાયણ પાઠક, અમદાવાદ રૂઢલ બોર્ડના

માણ મંત્રી અને કેળવણીકાર શ્રી. પ્રાણલાલ કીરપારામ દેસાઈ, વગેરે અનેક સ્નેહીજનો આવી પહોંચ્યા. લગભગ ૪૧ વાગ્યે રમણનયાત્રા નીકળી. મહુંમની ઉવટની ઇચ્છાને માન આપી જરા પણ કલ્પાન્ત વિના 'રઘુપતિ રાઘવ રાજ રામ'ની ધૂન સાથે યાત્રા શરૂ થઈ. સાબરમતીને તટે સપ્તર્ષિના ઓવારા આગળ સાહેબના દેહને ઉતારી 'મંગલ મંદિર ખોલો' પ્રાર્થના ગવાઈ. ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈએ તેમ જ ૫૦ ઠક્કર વાપાએ અશુભીની આંખે દુર્રૂં સાથે સાહેબની સેવાઓની યાદ આપી. ગુજરાતે આજે શું 'જોયું' છે તેનો ખ્યાલ તો હવે પછી આવશે એમ જણાવી મહાત્માજીના શબ્દોમાં 'ગુજરાતનું મોતી' આજે ધડી પછી સાબરમતીના નીરમાં મળી ગય છે અને સાથે સાથે સમસ્ત ગુજરાતનું અને ખાસ કરીને ચરોતરનું જાહેરજીવન પણ ધડીભર રથંબી જશે, એમ જણાવી બંનેએ સહગતને લાવળીની અંજલિ અર્પી. બરાબર ૫-૨૦ કલાકે સાહેબના દેહને તેમના ભત્રીજા ભાઈ ચંદુભાઈના હસ્તે અગ્નિસંસ્કારની ક્રિયા થઈ. આ બધું મિત્રમંડળ સેવાના આ મૂર્ત સ્વરૂપને અને અનેક યોજનાઓના ભંડારને પોતાની નજર આગળ ખાખ થઈ જોઈ રહ્યું. નિષ્કેન્દ્રક ચારિત્ર્ય, અગમ્ય પ્રમાણિકતા, નિઃસ્વાર્થ મૂળી સેવા, સાંસ્કૃતિક જ્ઞાન, અદ્ભુત ત્યાગ વગેરે ધીરે ધીરે નદીના નીરમાં ઓસરવા લાગ્યાં અને એક કલાકના હૃદયક્રાંત દર્શન પછી અમને સોંપાએલી આ અણુમૂલ યાપણને અગ્નિદિવને સોંપી અમે પાછા ફર્યા. પાછા ફરતાં રસ્તામાં થોડા કલાક ઉપર તો અનેક મનુષ્યોના અવરજવરથી ધમધમી રહેલું વાડીલાલ સારાભાઈ હૉસ્પિટલ અત્યારે રમણનવત્ લાગ્યું તેના દર્શનથી છેલ્લા ૭ દિવસનાં રમરણો તાજાં થયાં અને હૉસ્પિટલના વ્યવસ્થાપકોએ, ડૉક્ટરોએ અને પરિચારિકાઓએ સહગત માટે જે પિતૃભાવ, મમતા અને જહેમત દાખવ્યાં હતાં તે બદલ તેમ જ હૉસ્પિટલનાં સામાન્ય ધોરણે બાળુએ મૂકીને પણ સહગતને જીવતાં તેમ જ મરણુ પછી પણ, માન આપવામાં જે અનુકૂળતા આપી હતી તે બદલ આભારનાં બે આંસુ ઢાળી સૌ પોતપોતાના મુકામ તરફ વિદાય થયા.

અપુત્રના અનેક પુત્રો

આ અપુત્ર સમાજસેવકને આટલા બધા પુત્રો છે તે જાણી મારા જેવા સાહેબના કેટલાય મિત્રોને ખૂબ આશ્વાસન અને દિલાસો મળ્યાં છે. અડધી સત્રિએ પણ દોડી આવી હોંશબેર વૈધકીય મદદ આપનાર અને પોતાનાં ઘરનાર, મોટરો વગેરે સાહેબ અને સાહેબના મહેમાનો માટે છૂટાં મૂકનાર ડૉ. મોતીભાઈ પટેલ, ડૉ. કેશવલાલ પરીખ અને ડૉ. છોટાભાઈ પટેલ, સાહેબની સેવા-શુશ્રૂષાની ખાતર જ અમદાવાદ રોકાનાર અને અંત ધડી સુધી સાહેબની પધારી નહિ છોડનાર ડૉ. ભારકર પટેલ, સાહેબના અનેક મિત્રોને પોતાના જ મહેમાન ગણનાર અને હરકેષ પ્રકારના કામ માટે ગમે તે પણ હાજર થનાર સાહેબના સાચા પુત્રોનું સ્થાન જાળવનાર ભાઈ આપાજી અમીન, ભાઈ રાવજીભાઈ સુનીભાઈ અમીન તથા ભાઈ છોટાભાઈ બાવાજીભાઈ પટેલ, વેળા-કેવેળાએ આવતા, સાહેબના 'ડોળાખ ધ કુટુંબીઓનું' તેમ જ મિત્રોનું સ્વાગત કરનાર અને હૉસ્પિટલમાં ખડે પગે સતત હાજરી આપનાર ૫-૭ દિવસથી ઊંઘને ઠોકરે મારનાર અને સાહેબને કારણે પૈસાનો વ્યય કરવામાં પાછું વાળી નહિ બેનાર શ્રી. અંબાલાલ નાથાભાઈ અમીન, માંદગીની શરૂઆતથી અંત સુધી સાહેબની સાથે રહી સાહેબના દેહની અંગત સેવા કરનાર મા અને પત્નીનું સ્થાન છેવટે સુધી પંકડી રાખ-

નાર નારના ભાઈ છોટાભાઈ ખુશાલભાઈ પટેલ, સાહેબની રાજક્રિયા અને પછીની સારવાર નિષ્ણાત હાથે થાય તેની સતત કાળજી અને ચિંતા રાખનાર મુન્દરા શ્રી. રાવજીભાઈ કાશીભાઈ પટેલ, શ્રી. સુનીભાઈ ધનજીભાઈ અમીન તથા શ્રી. જગજીવનદાસ સોલીસીટર વગેરે સ્નેહીવર્ગ અને બહાર દેખાવ કર્યા વિના સાહેબની શુશ્રૂષા માટે હરિશાઈ કરનાર મોટા મિત્રવર્ગ-આ બધું આજેય પણ ઉપકારની લાગણી સાથે પાદ આપ્યા કરે છે. આ બધા ભાઈઓનો ઉપકાર માની તેમની નિઃસ્વાર્થ સેવાઓને અને સાહેબ પ્રત્યેની તેમની પુનભાવનાને આ સ્થળે નહિ ઉતારતાં આ આખા કરુણ પ્રસંગનો અત્રેથી અંત લાવવો ઉચિત માનું છું.

વસો, ૧૦ : ૨ : '૩૬

રામભાઈ કાશીભાઈ પટેલ

—❦—

સ્વ૦ મોતીભાઈ અમીનને અંજલિ

દોહડો

જનની હૈ ઇસ જગતમે, અમૂલ્ય રત્નકી ખાન;
મોતી જૈસે પકત હૈ, રત્ન મહા મૂલવાન.

ભાષા-કવિત

પાકયો હૈ સપૂત ભો, અમીન નરસિંહ સૂત;
મોતી જૈસો મહામૂલ, મોતી નામ પાયો હૈ.

પુસ્તક પ્રચારવેકો, પરિશ્રમ કીનો જ્યાદા;
સમજ સલાહ દેતે, નેકહુ ન હાર્યો હૈ

રાજ્ય બડોદાહુકી, ઓર ગુજરાતશરકી;
પઢેલી પ્રતમે, શિષ્ટ સાહિત્ય પ્રસાર્યો હૈ

‘મયા’ જૈસે વીરકી, પ્રવૃતાકી, બલૈયા લીજે;
બકી કુખ બયો રત્ન, વિદ્યાલેખ પાયો હૈ.

સોરઠો

વિદ્યાવૃદ્ધિ કાજ, દિવસ રાત ભોયાં નથી;
સ્વર્ગ સિધાળ્યો આજ, મોતી મોંઘા મૂલનો.

સોજીત્રા, પરીખવાડો }
તા. ૧-૨-૩૬

મયારામ કુલારામ પંડ્યા

ભાણુતર વખતના લેણુંધ

આ લેખના લેખક શ્રી. નરસિંહભાઈ ઈશ્વરભાઈ પટેલ "પાટીદાર" માસિકના તંત્રી, સદસ્ય થી, અમીન સાહેબના સહાયથી હતા. એમણે, આ લેખમાં આપેલા સફળતા વિદ્યાલયાસકાળના તેમજ છેક બાળપણના પ્રસંગો સફળતા જીવન પર ઠીક પ્રકાશ પાડે છે.

ચરોતરનું મોતી નંદાયું !

“ અહીં આણુંધમાં.....ની મટી છે. આણુંધ પાટીદારનું-કેળવણીનું કેન્દ્ર છે. ખેડા જિલ્લા એટલે પાટીદારનો, એટલે વલ્લભભાઈનો, મોતીભાઈ અમીનનો, ચરોતર કેળવણી મંડળના સ્વયંસેવકોનો, 'સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામની શરૂઆતમાં ઢાંડીકુચને પ્રસંગે તા. ૧૬-૩-'૩૦ને રોજ મહાત્માજી આણુંધના ભાષણમાં ઉપરના શબ્દો બોલેલા. સાચે જ, ભાઈ મોતીભાઈએ સેવાભાવે ખેડા જિલ્લાને પોતાનો કરી લીધો હતો, ચરોતરને પોતાનું કરી લીધું હતું, સમસ્ત ગુજરાતને એમણે પોતાના સેવાક્ષેત્રમાં ધીરે ધીરે લેવા માંડ્યું હતું. એ ગુજરાતનું, ખાસ કરીને ચરોતરનું મોતી સેવા કરતું કરતું આજે નંદાઈ ગયું !

એમનું પૂર્વજીવન

વસોના કુળવાન કુટુંબમાં ભાઈ મોતીભાઈનો જન્મ સુ. ૧૦ : ૧ : ૧૯૩૦, તા. ૨૬ : ૧૧ : ૧૮૭૩ને રોજ થયેલો. તેમના પિતા શ્રી. નરસિંહભાઈ રેવાભાઈ અમીન વડોદરા સરકારના મુકદ્દમી ખાતામાં નોકરી કરતા હતા. ભાઈ મોતીભાઈનું મોસાળ અલિંદ્રા ય.ય. પણ એમના માતા લગભગ અંધ અવસ્થા ભોગવતાં. તેથી તેમના પિતાએ ફરી ધર્મજ લગ્ન કરેલું. તે વખતે ભાઈ મોતીભાઈની ઉંમર ચાર વર્ષની હતી. એમનાં માતાની રિયતિ છેક અપંગ જેવી, એટલે આ અપરમાતા હરખાખાએ ભાઈ મોતીભાઈને ઉછેરવાનું માથે લીધું, સર્ગ માતાની ખોટ એમને ન પડવા દીધી અને મોતીભાઈ પણ એમને સર્ગ માતા ગણતા. ભાઈ મોતીભાઈનું લગ્ન ૭ વર્ષની ઉંમરે સોજીત્રામાં 'પટેલપોથી'ના લેખક શ્રી. હીરાભાઈ 'બાપુ'નાં સાત વર્ષની ઉંમરનાં બેન રૂપયા સાથે થયેલું. આવાં બાળલગ્ન અને આજને હિસાબે કન્યા તે દિવસોમાં તો છેક સામાન્ય હતાં. બીજે ૭ વર્ષે લગભગ એ ૭ ઉંમરે મારું લગ્ન થયેલું અને મારાં પણ પત્ની મારાથી એક વર્ષે મોટાં છે. એમનાં સર્ગ માતા જીઆત્રા સં. ૧૯૬૬માં અને અપરમાતા હરખાખા સં. ૧૯૮૭માં અવસાન પામેલાં. ભાઈ મોતીભાઈ પોતાનાં માખાપના એકમાત્ર પુત્ર હતા. એ કુટુંબ સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયનું હતું અને તેથી સગાઈસંબંધે મારે કુટુંબે પણ એ ધર્મ સ્વીકારેલો.

એક કરુણ પ્રસંગ

ભાઈ મોતીભાઈને ૬૪મું વર્ષ જઈ હતું ત્યારે એક અતિકરુણ પ્રસંગ બન્યો. સં. ૧૯૩૬ માં તેમના કુટુંબના એક લગ્નપ્રસંગે માતર તાલુકાના નવાગામ ગામે તેમના પિતા જનમાં ગયેલા, તે દિવસોમાં લગ્નપ્રસંગે જાંદોમાં અને બીજી રીતે દારૂ ખૂચ ફેલાતો.

આ ગનમાં પણ તે માટે દારૂના કુદ્દાં લીધેલાં. જનમાં ખીજે દિવસે મુ. નરસિંહભાઈ સવારમાં નાહી-ઘોષ દેવસેવા કરવા બેઠા. દેવસેવા માટે તેમના વાળંદે ઘીના દીવો પ્રકટથો ને સગવળી દીવાસળી એક બાજુ ફેંકી દીધી. દીવાસળી દારૂના કુદ્દા પાસે પડી ને તેથી વેરા-યેલો દારૂ સળગ્યો. ફાટેલા કુદ્દાની અંદરનો દારૂ પરિણામે એલ્યો અને કુદ્દાને ઘાટો હોવાથી જોર કરીને એ ફાટ્યું. આમ અકસ્માત થઇ ગયો અને તેથી મુ. નરસિંહભાઈ અને પેલા વાળંદે સુદ્ધા ચાર જણુ દાઝી ગયા ! વાળંદે અને ખીજે એક જણુ તો ત્યાં જ માર્યા ગયા. મુ. નરસિંહભાઈને અને ખીજા એકને આનામાં સુવાડી વસો આપવા. ખીજે દિવસે મુ. નરસિંહભાઈ અને ત્રણ દિવસ પછી ખીજા ભાઈ પણ ગુજરી ગયા, આમ ભાઈ મોતીભાઈને એમના પિતા ૧૦ વર્ષના મૂકી, નખાપા કરી, ચાલતા થયા !

વિદ્યાર્થીઅવસ્થામાં વડોદરે

એમણે પ્રાથમિક શાળાનો અને અંગ્રેજી ચાર ધોરણ મુધાનો અભ્યાસ વસોમાં જ કરેલો. પછી વડોદરા હાઈસ્કૂલમાં ગએલા. ત્યાં કામાટી બાગમાં રામજી મંદિર છે, તેમાં એ અને ખીજા અનેક વિદ્યાર્થીઓ રસોધયો રાખીને રહેતા. હું જ્યારે મેટ્રિક કક્ષાસમાં હતો, ત્યારે સં. ૧૮૯૫ માં એમની સાથે રહેવા ગએલો, અને ત્યારે જ એમની સાથે મારો પ્રથમ સંબંધ બંધાયો. એ દિવસોમાં એક વાર ત્યાં અમે ૩૫ વિદ્યાર્થીઓ થએલા, ત્યારે અમે અમારું નામ "The Thirtysfive" (પાંત્રીસની ટોળી) પાડેલું. ત્યાર પછી એધી થે વધેલા, પણ નામ તો એ જ કાયમ રહેલું. પછીનાં વર્ષોમાં સૌ છૂટા પડી ગએલા, ભાઈ મોતીભાઈ સાથેનો અનેકનો સંબંધ તૂટી ગયેલો અને કેટલાય તો આ જગતનો પણ સંબંધ તોડી ચાલ્યા ગયા છે. બાકીના અમે રહેલાનો પણ સંબંધ તોડી આજે ભાઈ મોતીભાઈ પણ હા ! ચાલ્યા ગયા ! એ પાંત્રીસમાં 'વ'અ' નામે પાંચ જણની અમારી નાની તોફાની ટોળી હતી, તેમાંના પણ ચાર ચાલ્યા ગયા છે; એ લખવા હું એકસો જ આજે અહીં રહ્યો છું. એ પાંત્રીસમાંના એક ભાઈ વીરસદના જીવિંદભાઈ જવેરભાઈ અખીન-ભાઈ મોતીભાઈના મામાસસરાના દીકરા- વેપાર માટે યુરોપ ગયા હતા, ત્યાં પારીસમાં ભારતભક્ત રામજી મુખ્યમંત્રીના, પરિચયમાં. આગ્રી. તેમના, શિષ્ય. બન્યા. હતા.. સં. ૧૮૯૫માં. મોટા આશિર્ક વિદ્યબળમાં આવ્યે ત્યાં તેમણે આત્મહત્યા કરી હતી. સૌથી મહત્વની વાત તો એ છે કે આજના સરદાર વલ્લભભાઈ પણ એ પાંત્રીસમાંના જ.

અમારા ઉપર એમનો પ્રભાવ

ભાઈ મોતીભાઈ ત્રીજી સાલ પ્રીવિયસમાં હતા, ત્યારે ૧૮૯૬ માં હું એમની સાથે થયો હતો. એ ભણવામાં તો હોંશિયાર ન હતા, છતાં ખીજા અનેક રીતે પ્રભાવચાળી હતાં. સદ્ગત ભાઈ (પછી પ્રો.) ગદ્યાભાઈ લક્ષ્મણભાઈ પુરોહિત, ભાઈ (પછી વકીલ) જીવા-ભાઈ રેવાભાઈ-અમે આમને ' જ ' કહેતા-અને ભાઈ મોતીભાઈ, એ ત્રણની ગંભીર ત્રિમૂર્તિ હતી. ત્યાંના બધા અમે એમની માર્ગદર્શી રાખતા, એમની રૂબરૂમાં કંઈ તોફાન ન કરતા. ' સરસ્વતીચંદ્ર ' પુસ્તક ભાઈ મોતીભાઈએ જ પ્રથમ મને વાંચવા આપ્યું. એક વાર અમારામાંથી કેાઈએ કંઈ નિરર્થક વસ્તુ ખરીદી, તે એમને ખટકયું. તે કંઈ બોલ્યા નહિ, પણ બીંત ઉપર ચાકે વડે એમણે મોઢે અરુરે લખ્યું: Is it necessary ? (એની

જરૂર છે ?) અને એનો અર્થ એમ તુરત જ સમજી ગયા. થોડા જ વખતમાં મંદિરની બીંતો ઉપર ઠામ ઠામ એ વાક્ય લખાઈ ગયું. 'સ્વદેશી માલની લાવના એમણે જ પ્રથમ અમારામાં વસાવી, અને ત્યારથી અમારમાંના ઘણા સ્વદેશી જ-એશક મિલનાં-વજ પહેરતા. પણ એથી થે વધારે સ્વદેશી ગાંધીજીની ખાદી-એમણે કોઈ ગૂઢ કારણે ન જ સ્વીકારી । એ ત્રિમૂર્તિને એમ સૌ વડીલ માનતા, છતાં અમારી મરકરીથી કે મસ્તીથી એ કોઈ સલામત રહેતા નહિ. એક 'એપ્રિલ ફૂલ' ને દિવસે એ ત્રિમૂર્તિની ઓરડીનાં બંધ બારણાં ઉપર મળરકે અમારા તોફાની પંચે ખાસડાંનું તોરણ બાંધ્યું ને પરિણામ જેવા એમ સંતાઈ રહ્યા. બારણું ભાઈ મોતીભાઈએ જ ઉઘાડ્યું ને કપાળમાં એક 'ખાસડું' ટિંચાયું । કંઈ પણ ના બોલ્યા, માત્ર 'તેમનું' મોં તેમના નિયમ પ્રમાણે કટાણું થઈ ગયું. 'અદ્યા, દિવેલ બહુ સરવું થઈ ગયું છે,' કહી એમ તાળીએ પાડી છતા થઈ ગયા. એ ચોતે મસ્તીમાં ભાંચે જ ભાગ લેતા, પણ બહારના કોઈ આક્રમણ સામે બચાવ કરવાને પ્રસંગે અમારા પંચને ધસારો કરે એટલે એમ સૌ પાંચડું દોર ને સીધું તીર કરી મૂકીએ । આમ તો એમ એમને બહુએ પજવતા, પણ એ ખિનતા નહિ. ધીરે ધીરે એમના આચારની સુંદર છાપ અમારા ઉપર પડવા લાગી. હું ત્યારે તોફાની હતો અને આજે પણ છું, પણ એમના સહવાસથી અને પ્રભાવથી એ તોફાનો અવળે માર્ગે ન ચડી ગયાં, અને તેથી આજે જે કંઈ હું છું તે એમને પણ પ્રતાપે. મારા ઉપર આ એમનો અનેરો ઉપકાર છે.

એમને સંબંધ હોડવો થડ છે

બી. એ. થયા પછી એમણે સરકારી નોકરી કરવા વિચાર્યું. એક સંબંધીએ એમને વડોદરામાં કોઈ મુલકી કચેરીમાં નોકરી અપાવી. પણ મુલકી ખાતાના ગંદવાડમાં એ રહી શકે ? ગયા તે સાંજે નોકરીને રામ રામ કરી પાછા આવ્યા । પછી અંગ્રેજી શાળાખાતામાં એમને નોકરી મળી. એ પાટણ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક હતા ત્યારે કડી પ્રાન્ત પંચાયતની શાળાઓના ઇન્સ્પેક્ટર તરીકે મારી નિમણૂક થઈ. મારે મોટે ભાગે મહેસાણે રહેવાનું હતું. ત્યાંથી પાટણ પાસે, એટલે ભાઈ મોતીભાઈને મળવાનું ઘણું થતું. મિત્રમંડળ પુસ્તકાલયોની યોજના એમે ત્યાં જ વિચારેલી. પછી એમની બદલી પેટલાદ અંગ્રેજી શાળામાં થયેલી, ત્યારે એ યોજના એમણે અમલમાં મૂકેલી ને ત્યારે કડી પ્રાન્તમાં ૫૦-૬૦ એવાં પુસ્તકાલય સ્થાપી શક્યાં. ઘણું કરીને ૧૯૯૦ માં પુસ્તકાલય સંસ્થાને ખિલવવા માટે વડોદરા રાજ્યે મિ. બોર્ડન નામે અમેરિકન નિષ્ણાતને આવ્યા, ત્યારે એમને લઈને ભાઈ મોતીભાઈ મહેસાણા આવેલા અને ત્યારે એ સંસ્થાને વિકસાવવાની અનેક યોજના વિચારેલી. પણ તે પહેલાં લોર્ડ કર્ઝને ધા કરીને બંગાળના બે ભાગ કરી નાખ્યા, ત્યારથી દેશમાં નવી જગૃતિ આવી. મને પણ એ જગૃતિની અસર થઈ ને દેશના હિતને માટે એમ 'વનસ્પતિને દવા' તૈયાર કરવા માંડી. અંગ્રેજ સરકારને એ દવા પથ ન પડી. એની સચનાથી વડોદરા રાજ્યમાં મારા ઉપર કેસ ચાલ્યો, પણ તેમાં હું નિર્દોષ છો. ૧૯૧૧ના દિલ્લી દરબારમાં વડોદરાનંદેશે સલામ કરવામાં દોષ કર્યો, એ દોષને પરિણામે એ રાજ્યમાંથી મને પાંચ વર્ષનો દેશરો મળ્યો. એટલે મારે ત્યાંથી યુબહની જેલમાં, ત્યાંથી પાંડિચેરી, ત્યાંથી મિટિશ પૂર્વ આફ્રિકા ને ત્યાંથી જર્મન પૂર્વ આફ્રિકા જઈ રહેવું પડ્યું. તેવામાં

મહાયુદ્ધ જગ્યુ', અમે દુનિયાના સંબંધથી કપાઇ ગયા. તે વારે અત્યંત એકાન્તસેવનથી અને ટોસ્ટોયનાં પુસ્તકોનાં વાચનથી મારી વિચારશ્રેણી ખીણ જ દિશામાં ફરી ગઇ, આજની યુરોપિયન સંસ્કૃતિ મને વિકૃતિરૂપે દેખાવા લાગી. આ વર્ષોમાં તેમની સાથેનો મારો સંબંધ છેક જ વટે છે.

ચરોતર એન્જ્યુકેશન સોસાયટી

૧૯૧૬ માં હું ઉગાણમાં જઈ રહ્યો, ત્યારે મેં સાંભળ્યું કે એમના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ જે એન્જ્યુએટ થએલા, તેમણે ભાઇ મોતીલાલની પ્રેરણાથી આણંદમાં ચરોતર એન્જ્યુકેશન સોસાયટીની સ્થાપના કરી છે ને એને અંગે એક હાઇસ્કૂલ સ્થાપવાની છે. થોડા જ વખતમાં એ સોસાયટીના એક સ્વયંસેવક ભાઇ છોટાભાઇ ત્યાં ફંડ ઉઘરાવવા આવેલા તેમની સાથે થએલી વાતોથી હું જાણી શક્યો કે હિંદુસ્થાનમાં ચાલતી અંગ્રેજ કેળવણીની ધરેડમાં કંઈ પણ ફેર કર્યા વિના જ, એ જ ધરેડમાં, એ સોસાયટી કેળવણીને ધકેલવાની છે. મને નિરાશા ઉપજી, તે વિશે મેં ભાઇ ઈશ્વરભાઈને એક કાગળ લખ્યો, જે 'કેળવણીનો હેતુ' ને નામે મારા 'આફ્રિકાના પત્રો'માં છપાયો છે. મેં એ ફંડમાં શક્ય મદદ કરી, પણ જોઈ શક્યો કે ભાઇ મોતીલાલ સાથે કેળવણીની ભાવનાઓ સંબંધે મારે સ્પષ્ટ મતભેદ છે. ભાઇ મોતીલાલએ સ્વયંસેવકોની સહાયતાથી સોસાયટીને પ્રતિષ્ઠિત કરો; સોસાયટી એ એમનો પ્રાણ હતો, પણ તેને વિશે એમને મોહ ન હતો. ૧૯૨૦ માં અમે બંને કલકત્તામાં સાથે બેઠા હતા ત્યાં એમને, તુરત જ ગુજરાતમાં આવવાનો તાર સોસાયટી તરફથી મળ્યો. સરકારનો બહિષ્કાર કરવાના એ દિવસો હતા, એટલે તારનો હેતુ અમે સમજી ગયા. મોતીલાલ તુરત અહીં આવ્યા ને જોયું કે સોસાયટી સરકાર સાથેનો સંબંધ તોડવા નિશ્ચયપૂર્વક તૈયાર થઈ હતી. મોતીલાલએ જોયું કે હવે એ જ થનાર છે એટલે વિરોધ કર્યા વિના દૂર ખસી ગયા અને પોતાની પ્રિય સોસાયટી સાથેનો સંબંધ એમણે બળતે હાથે છોડ્યો. પણ પછી બહિષ્કારના દિવસો આગળ ને સોસાયટી પાછી સરકાર સાથે સંબંધ નોડવા તૈયાર થઈ ત્યારે ફરી મોતીલાલએ સોસાયટીને પોતાની કરી લીધી, પોતાના અવસાન સુધી એમણે એને પોતાની માની છે.

અંગ્રેજ કેળવણીનો મોહ

હિંદુસ્થાન માટે મોકેલોએ ચોંગેલી કેળવણીની મોહકતાથી દેશ ભપારે અંગ્ગએસો હતો તે જમાનામાં-૧૯ મી સદીની છેલ્લી પચીસીમાં-જન્મેલા અને એ જ કેળવણી પામેલા મોતીલાલએ માનેલું કે એ કેળવણી લેવાથી જ દેશની સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિ થવાની છે. મોકેલે-પ્રણીત કેળવણી સિવાય ખીણ કેળવણી તે વખતે સમાજ સમક્ષ નહોતી, એટલે એ પ્રતિષ્ઠિત કેળવણીના લાભ લેકોને આપવા એમણે એકલે હાથે પ્રયત્નો શરૂ કર્યા. એ પ્રયત્નો માટેની એમની ધન્ય અવુજ હતી. ચરોતરમાં ફેરફેર અંગ્રેજ શાળા બંધકે અને ગામેગામ એન્જ્યુએટ થાય એ જોવા તે આગર હતા. એમના બધા પ્રયત્નો આ જાનની સિદ્ધિ માટે હતા. પાઞ્જ-થી એમના જીવન દરમિયાન આ કેળવણી સામે જળજર સુએશ ઉડી, છતાં જૂની કેળવણી વિપેક્ષી એમની શ્રદ્ધા કાયમ રહી અને એન્જ્યુએટો તથા વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યેનો તેમનો મોહ એવો ને એવો જ રહ્યો. આફ્રિકા જઈ રહ્યા પછી ટોસ્ટોયના વિચારોની અસ-

રથી પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ પ્રત્યે મને ઘણો અણુગમો થયો અને ત્યારથી હિન્દુસ્થાનમાં ચાલતી અંગ્રેજ કેળવણીના મારો મોઢ પણુ ઊતરી ગયો. વગી પાછગથી આ કેળવણી વિરુદ્ધ દેશમાં જાગેલા વાતાવરણથી કેળવણી વિશેની મારી લાવના તદ્દન બદલાય ગયું. પણ બાપ મોતીલાલ તો પોતાના પ્રયત્નોના મશગુલ હતા. અમારી વચ્ચે આ મોટો મતભેદ હતો ને તે ઠેક સુધી કાયમ રહ્યો. પશ્ચિમની કેળવણીના તેમના આવા ખ્યાલને જ કારણે તે પશ્ચિમની કેળવણી લેનાર પ્રત્યે ખૂબ માનથી જોતા અને તેને બનતી સહાય કરવા તૈયાર રહેતા. વસો પત્રિકામાં તો અંગ્રેજ ન જાણનાર વર્ગોને પણ ગ્રેજ્યુએટની યાદીમાં મૂકી દીધેલા ! બાપ કાનજી નામે રજારી વિદ્યાર્થીને ભણાવી તેમને ગ્રેજ્યુએટ કર્યા તો બાપ સરકારી નોકરીમાં મામલતદાર થયા, પણ રજારી હોવાની શરમથી પોતાની નાતનો સંબંધ એણે છેક જ તોડી નાખ્યો, ત્યાં નાતની સેવાની તો વાત જ શી ! આમ બધાને ગ્રેજ્યુએટ બનાવી દીધે દેશનું કંઈ હિત થવાનું નથી એ વાત મેં તેમને એક વાર જણાવી કાનજીનું ઉદાહરણ આપ્યું, ત્યારે એટલું જ બોલ્યા : 'હોય એ તો !'

ગાંધીયુગથી અસ્પૃશ્ય

ગાંધીયુગે જન્માવેલ કેળવણીના વિચારોથી તે જેમ ન રંગાયા, તેમ જ રાષ્ટ્રોદ્ધારને માટે આ યુગે ઉત્પન્ન કરેલાં શૈક્ષિક બળો અને વિચારોથી પણ તે દૂર જ રહ્યા. પરિણામે દેશના આર્થિક પ્રયત્નોને સ્પર્શનારી લોકહિતની પ્રવૃત્તિઓનું રહસ્ય તેમને ગળે ઊતરતું નહિ. લોક નવા જુગની નવી ફેશનમાં તણાઈ રૂપાળાં કપડાં પહેરીને ફરે, અનેક વિલાસ મારે, એટલે એ નિશ્ચયપૂર્વક માનતા ને મનાવતા કે દેશ સંધન થતો જાય છે ! પછીનાં વર્ષોમાં એમનો એ ભ્રમ કંઈક ઓછો થતો જતો હતો. લોક ગામડાંમાં દૂધ સંચે વેચે, એથી તેમની આર્થિક, માનસિક ને શારીરિક દાગિ થાય છે એમ એ કદી ન માનતા, ઊલટું એ વસ્તુનો એ ખ્યાલ કરતા.

કોષ્ટનો વિરોધ નહિ

બાપ મોતીલાલ કોષ્ટનાં ધર્ષણમાં આવવા જ ઇચ્છતા નહિ, ધર્ષણથી એ દૂર જ રહેતા. જે કાર્યમાં તેમની સામે વિરોધ જાગે, એ કાર્યથી એ દાય ધોષ નાખતા. બેશક, વસોની અંગ્રેજ નિશાળમાં એ ભણતા ત્યારે નવા જમાનાના વાતાવરણ પ્રમાણે માથે ચોટલી રાખતા નહિ; સનાતન ધર્માભિમાની ભારતર જયશંકર ધણેય પ્રયત્ન કરે, પણ ચોટલી રાખે નહિ; એકાદ વખત એમણે એ માટે સોટીઓ પણ ખાધેલી, છતાં કદી ચોટલી રાખી નથી. આ એમના નિશ્ચયબળનું ઉદાહરણ છે, પણ જ્યાં કાર્યમાં મતભેદ થયો ત્યાંથી એ ખસી જાય વડીલોથી તો દયાતા; પણ તેમનાં યુત્રી બેન સરજબેનને લગ્નપ્રસંગે એમણે અમને મિત્રોને સહકૃત્ય વસો જવાનું આમંત્રણ આપેલું, પણ એમના કાકા હરિકાકાને એ વાતની ખબર પડી, એટલે એમણે એમને ધધડાવ્યા. આથી એ બાપએ અમને સ્ત્રીઓ ન લાવવાનું લખી દીધું; પણ એક મિત્રને એ કાગળ ન મળ્યો. તે સ્ત્રી સાથે આવી પહોંચ્યા અને ત્યારે એ બેનને એક બીજી જ જગ્યાએ મુકામ આપવો પડેલો.

સરકારની અવરૂપાની તો એમને બહુ પીક લાગતી. મને દેહવટો મળ્યા પછી મારું કુટુંબ

થેર-સોજીને-રહેતા આવ્યું. મારાં પત્નીએ મારા પુત્ર ભાષ રમણભાઈને ભાષ જેવા ભાષ મોતીભાઈને હથે ચાલતા બોર્ડિંગ હાઉસમાં રહી લણવા પેટલાદની શાળામાં મૂક્યો, પણ ભાષ રમણભાઈની પાછળ કંઈક હેતુએ સરકારી ડિટીક્ટવો ભમે છે એવી શંકા પડતાં જ ભાષ રમણભાઈને બોર્ડિંગ હાઉસમાંથી, જેમને તો એ સંસ્થાના દિતની ખાતર પણ. એમણે રગ આપી દીધી. આમ સરકારના કે કોઈના વિરોધથી સદાય દૂર રહે એવો એમનો સ્વભાવ હતો.

સમાજસુધારક

ભાષ મોતીભાઈ અનેક રીતે સમાજસુધારક હતા અને તે માટે એ પ્રયત્નો પણ કરતા. 'પાટીદાર' શરૂ થતા પહેલાં અને શરૂ થયા પછી પણ થોડાક માસ સુધી દર માસે 'પાટીદાર પત્રિકા' પ્રસિદ્ધ કરતા. તેમાં સમાજસુધારણા અનેક વિષયો ચર્ચાતા અને એ પત્રિકા વિનામૂલ્ય વહેંચતા. એ પોતે અપુત્ર હોવા છતાં, તેમના સંબંધીઓએ અનેક દબાણ કર્યાં છતાં, તેમણે ફરી લખ ન જ ર્યું. પોતાના પતિથી અનેક રીતે રિખાતી એક બેનની વીતક-કથા મારી પાસે આવી, એ પ્રસંગે ભાષ મોતીભાષ પાસે બેઠા હતા. એ કહીકત જાણીને એ જ પ્રથમ બોલી જાણ્યા: "ખરે જ, આવા પ્રસંગોમાં સ્ત્રીઓને છૂટાછેડાના અધિકાર મળવા લેખએ." પણ એવા ઉદ્દામ વિચારો એ જાહેરમાં મૂકતા નહિ. વળી અતિઉદ્દામ સુધારણાને એ અનુમોદન આપતા નહિ. ધર્મજના ભાષ અંબાલાલ ગાલાભાઈ પટેલે ખ્રિસ્તી બેન વીરમતી સાથે લગ્ન કરવા માટે એમની સમ્મતિ માગેલી તે એમણે નદિ આપેલી, પણ પછી મારા પ્રેરણાદનથી એમણે એ લગ્ન કરેલું. આમ છતાં મોતીભાષ સુધારક તો જરૂર હતા. એમની નિર્બળતા

પોતાની ભાવના વિરુદ્ધનાં કાર્ય, બીજાની વતી પણ, પોતાનાથી ન ચાપ એમ એ સ્પષ્ટ સ્વીકારતા; તથાપિ એમનાં માતૃથી દરખાવાએ પ્રસિદ્ધ કરેલી કમ્પા પ્રમાણે, તેમના મરણ પછી સં. ૧૯૮૭ માં, તે પોતે ગોરવામી મહારાજને ન માનતા હોવા છતાં, એ મંદિરોમાં પૈસાનો ખૂબ દુરુપયોગ ચર્ચા રહ્યો છે એ જાણતા હોવા છતાં, લાગણીને વચ થઈ ત્યાં રૂ. ૫૦૦-૬૦૦ નું દાન આપેલું અને એ વિષે 'પાટીદાર'માં ચર્ચા જોડેલી, ત્યારે પોતાના એ કાર્યનો એમણે બચાવ કરેલો.

x

x

x

કર્મયોગી

પણ એ એવા કર્મયોગી ને કર્મપરાયણ હતા કે કર્મપ્રસંગે બીજાં બધું ય બૂલી જતા. એમની કર્મપરાયણતાની વાતો (આ અંકમાં આ પછીના લેખમાં ભાષ આશાભાઈએ આપી છે, એટલે હું ફરી) વર્ણવતો નથી. એમના જીવનમાં વિશ્વાસ જેવું તો કંઈ હતું જ નહિ. અમે કોઈ જમણમાં સાથે બેસીએ, ત્યારે પત્રાળાપાં મીઠું-મરચું પણ પીરસાય, અને ત્યારે અમને કહી રાખે કે શેમાં મીઠું ઉમેરવાનું છે તે મને કહેજો. આમ સ્વાદનું પણ જ્ઞાન કર્મપરાયણતામાં એ બૂલ્યા હતા. સ્ત્રીઓને દેખીને તો એ ખૂબ ગુસ્સાતા. પેટલાદ બોર્ડિંગ હાઉસમાં એ રહેતા ત્યારે એક વાર રૂપયા બદરાગમ ગએલાં, ત્યાંથી પાછાં આવીને, શરીર

ઠીક ન હોતીયી, ઘરમાં સૂતેલાં. મોતીભાઈને એ વાતની ખબર નહિ. એ ડિંગમાંથી ઘેર ગયા, પણ ઘરમાં સૂતેલું જૈરું જોઈને, 'કાણુ સૂતું છે તે તપાસ કર્યા વિના જ પાછા લાગ્યા ને બોડિંગમાં જઈને મિત્રોને કહ્યું કે મારા ઘરમાં કોઈ જૈરું સૂતું છે ! સૌએ ઘેર જઈને તપાસ કરી તો માંદાં રૂપળા ! પછી તો ભ્રેષ્ઠ દ્યેર લાઈને તમારો ! મિત્રોમાં અમે સૌ બેઠા હોઈએ ત્યાં અંબોની વાત નીકળે ને આલે ત્યાં સુધી ભાઈ તો મુનિવત જ ધારણુ કરે, એ વખતે એ પોતાના સેવાવતના જ વિચારોમાં લીન થાય. એ સેવાવતમાં એમણે જૂખ-તરસ પણ ગણકારી નથી; પરિણામે ખાધે પીધે એ એવા અનિયમિત થઈ ગએલા કે એને પરિણામે આ ઉંમરે રોગે સપડાયા અને રૂપળાના અવસાનને આધાતે એ પડ્યા તે પડ્યા જ ને ગયા ! ખરે જ, આપણે એ કર્મચોગીને ગુમાવ્યો અને વિચાર કરું છું ત્યારે મને રૂપણ સમગ્રય છે કે હું તો એમની તુલનામાં નિષ્કર્મ છું. એમનું રમારક યુવું જ ભ્રેષ્ઠએ; અને એમણે આદરેલાં અને અધૂરાં મૂકેલાં જૂખ ઉન્નત ભાવે વિકસાવવાં એ જ એમનું સાચું રમારક છે.

નરસિંહભાઈ ઇશ્વરભાઈ પટેલ

(તંત્રી " પાટીદાર ")

સ્વ૦ પૂજ્ય શ્રી. અમીન સાહેબને અંજલિ

(અનુષ્ટુપ છંદ)

સિતારા જ્ઞાનગૃહોના, શારદાના મહા ભક્ત;	
ત્રીસ વર્ષો મુધી જેણે, સેવ્યાં શારદ માતને.	૧
નૃસિંહાત્મજ મોતીભાઈ, મોતી તુલ્ય ખરે હતા;	
વિધાતાએ અરે ! આજે, એઓને છીનવી લીધા.	૨
જેઓના સુપ્રયત્નોથી, ફાફી વેલો જ્ઞાનની;	
જ્ઞાન-વાડી તણા રૂઠા, મોતીભાઈ માળી હતા.	૩
સત્યવક્તા કર્મચોગી, સાદા ને વિનથી વળી;	
ઉદ્યોગી ખંતીલા ટેકી, નિઃસ્વાર્થી જ્ઞાની હતા	૪
પરચેઈ કાય અર્પિને, જેણે કાર્યો દિપાવીયાં;	
ધન્ય જીવ્યું કીધું જેણે, વંદન એવા - સંતને.	૫
અર્પું અશ્રુભીની આંખે, સ્વીકારો રનેહ-અંજલિ;	
સ્થાયી શાન્તિ સદા પામો, યાચના અમ ઉરની.	૬

મુકામ કડા,
તા. વિસનગર
દાસ ભાન્ડુ

મગનલાલ જેઠાલાલ રામી

સદ્દો મોતીભાઈ અમીન : તેમના કાર્યની એક રેખા

શ્રી. આશાભાઈ આણંદની ચરોતર એન્સુકેશન સોસાયટીના એક સ્વયંસેવક હોઈને બીજી શુજરાત યુસ્તકાલય પરિશદના મંત્રી છે. તેમને સદ્દો શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબનો ઠીક ઠીક સંપર્ક સાંપડેલો. એ સંપર્ક દ્વારા તેમણે સદ્દો સાહેબ સંબંધે જે લખેલું તે " ચરોતર " માસિકના ગયા ફેબ્રુઆરી અંકમાં રત્ન કયું છે. એ વિગતે વાચકને ઉપયોગી થઈ પડે તેમ હોવાથી તેમનો એ આગોષ શ્રેષ્ઠ આ નીચે આપ્યો છે.

જે કર્મવીર કર્મથોગીએ જુલાઈ જતા ચારતર પ્રદેશને ચરોતર તરીકે હિન્દમાં મશહૂર કર્યો તેને ફૂર કાળે મહા સુદી આરશને મધ્યાહને ચરોતર પાસેથી ખૂંટવી લઈ ચરોતરને રંગપો આપ્યો છે । મોતીભાઈ એટલે ચરોતર અને ચરોતર એટલે મોતીભાઈ. તેમના રક્તનું એકે એક બિન્દુ ચરોતરની પ્રગતિ માટેની ભાવનાથી ભરપૂર હતું. ચરોતર માટે તેમણે જે કયું છે તેવું કોઈએ આજ સુધી કયું નથી અને ભવિષ્યમાં કોઈ કરશે કે કેમ તે કંઈપી શકાતું નથી. એ એક માનવી નહોતા, પણ વિશાળ સંસ્થા હતા, જેની ઉદાર છાયામાં કેટલાંયે વૃદ્ધ યુવાન તેમજ બાળકો આરામ અનુભવતાં. એવા ભાવનાશીલ પુરુષનું જીવન તો ઘોડાં પૃષ્ઠોમાં ન જ આડેખાય, તેને માટે તો એક પ્રંય ભરાય. છતાં તેમના કાર્યની દૃઢી ઝાંખી તેમના પ્રિય ' ચરોતર 'માં આ વખતે કરાવવી એમ મિત્રોની સૂચના થવાથી ભારે દિલે તે કરાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. એટલે જળયે અજળયે પણ એ મહાપુરુષનાં કાર્યને અન્યાય થઈ જવાનો સંભવ છે.

ભણવામાં એ ખાસ હોશિયાર નહોતા, પણ નાનપણથી જ સેવાશક્તિ અને વ્યવસ્થા-શક્તિ (Organising Capacity) તેમનામાં વાસ કરી રહી હતી, ઉમરની સાથે એ પણ ખૂબ વિકસી અને પરિણામે ચરોતરના તે પિતા બની રહ્યા. નાનપણથી જ સેવા કરવાનાં કંઈ કંઈ સ્વપ્નો તેમણે સેવેલાં અને એ બધાં સ્વપ્નો કઈયાં છે એમ પણ નથી. કંઈક કંઈક તો આદ્યાં અધૂરાં રહ્યાં છે અને કેટલાંય તો સાકાર રૂપે બહાર જ નથી આવી શક્યાં. એટલે જ એ કહેતા કે યુવાવરયાનું મુખ આજે આરસીમાં બેઠું હતું તો તે મુખ આજે કાળું મેશ જેવું દેખાય છે. મહાત્મા ગાંધીજી અને હકકર બાપાનાં સેવાનાં કાર્યોમાંથી તેમને પ્રતિદિન પ્રેરણા મળ્યા કરતી અને દિવસે દિવસે સેવાનાં કાર્યોમાં તેમને નવયુવાની આવતી હતી.

તેમના જાહેર જીવનની શરૂઆત પાટણથી થઈ ગણાય. હોળી ઉપરનાં તોફાનો અટકાવી પાટણને શુદ્ધિઓના ત્રાસમાંથી બચાવનાર ' મરતર 'ને આજે પણ પાટણ માનપૂર્વક સંભારે છે. પાટણની પ્રવૃત્તિઓમાં ટેક સુધી તે ખૂબ રસ લેતા અને પાટણથી શિક્ષકના ધંધાની શરૂઆત કરી હોવા છતાં તેમણે ત્યાં એટલું તો સુંદર કાર્ય કરેલું કે મોતીભાઈની નામરજા છતાં પાટણમાંથી વિદ્યાર્થી યતી વખતે પાટણવાસીઓએ તેમને માનપત્ર આપવા પ્રયત્ન કરેલો. એવા જલસાથી તો તે મૂળથી જ દૂર ભાગતા, એટલે મક્કપણે ના પાડી; છતાં માનપત્ર

છપાયું, પણ તે જલસામાં તેમણે હાજરી ન આપી ત્યારે આખરે તેમને પાટણથી લેઈ જતી ગાડીમાં એ માનપત્રો છૂટથી વહેંચાએલાં. આ જનાવ પછી તેમને માનપત્ર આપવા મોઢાએ આગ્રહ કર્યો નથી. તે તો માનતા કે માનપત્રોથી માણસ પડે છે; સાચા દિલથી સેવા કરનારને માનપત્રોથી ઉત્તેજના કદી મળતી નથી.

‘શું શાં પૈસા ચાર’થી પ્રેમાનન્દને સ્વભાષા માટે લાગણી થઈ ને તેમણે ગુજરાતી ભાષાના ઉત્કર્ષ માટે પ્રયત્ન કર્યો. તેમ નૂતન યુગને અદર્શિ જ સમજનાર ચરોતરની મોતીભાષને લાગણી થઈ અને તેના ઉત્કર્ષ માટે તેમણે પ્રયત્નો કર્યા; પણ એ બધું પેટલાદમાં બદલી થયા પછી, એક સાચો સેવારત શિક્ષક શું કરી શકે તેનું હબહ હૃદયનાંત મોતીભાષ પૂરું પાડે છે. માધ્યમિક શિક્ષણ માટે એ યુગમાં આજના જેવી સગવડ નહોતી, નડિયાદ બાદ કરતાં પેટલાદમાં શાળા હતી, પણ તેય મેટ્રિકર્ગ સુધી નહિ. ગામડેથી આવતા વિદ્યાર્થીઓ શહેરમાં ગમે તે વાતાવરણમાં રહી હાથે રાંધી, વીથીમાં જમી વા ત્રણ ત્રણ દિવસનાં વાસી ઢેચાં ખાઈ અભ્યાસ કરતા. આ સ્થિતિ દૂર કરવા તેમણે પેટલાદમાં ખાનગી મકાનમાં બોર્ડિંગની સ્થાપના કરી અને આગળ જતાં સરકારની જૂની જેલનું મકાન પણ તેને માટે મેળવ્યું. એ બોર્ડિંગ ચલાવવા તેમણે જે પરિશ્રમ લીધેલો અને સ્નેહ અને વિશ્વાસથી વિદ્યાર્થીઓના હૃદયમાં જે વાસ કરેલો તે આજે પણ વિદ્યાર્થીઓ ગૌરવપૂર્વક સંભારે છે અને મોતીભાષના શિષ્યો હોવાનું પોતે અભિમાન ધરાવે છે. પેટલાદ બોર્ડિંગ એટલે ગુજરાતની આદર્શ બોર્ડિંગ, આજે છાત્રાલયનું વિજ્ઞાન આગળ વધ્યું છે, પણ તેના જેવું નમૂનેદાર છાત્રાલય કોઈ ચલાવી શક્યું નથી. આજથી બત્રીસ વર્ષ પહેલાં તેમણે બોર્ડિંગ હાઉસ સાથે શરૂ કરેલી પ્રવૃત્તિ આજના યુગને પણ નવીન છે. વહેલાં ઉઠવું, સ્નાન વગેરેથી વખતસર પરવારવું, સવારમાં ફરજિયાત કસરત કરવી, મુકરર કરેલે સમયે અભ્યાસ કરવો; સરકાર માટે શિષ્ટ વાચન ને વર્તન દ્વારા ઉપદેશ, રમતો, પ્રવાસ, વ્યાયામહરીકાઈ, વાચનાલય, વસ્તુભંડાર, બાગ, સુયોજન, વાગ્ધર્મીની સલા સેવાનાં કાર્યો વગેરે પ્રવૃત્તિઓથી એ બોર્ડિંગની સુવાસ ગુજરાતમાં ફેલાઈ હતી. તેમાંથી નીકળેલા પાંચે ચરોતરનાં ગામડાંને સેવકો-પૂરા પાડ્યા છે ને મહાત્માજીને પણ દક્ષિણ આફ્રિકાથી સૈનિકો આપ્યા છે. આમ પેટલાદ બોર્ડિંગ હાઉસ એટલે ગુજરાતનું આદર્શ છાત્રાલય અને મોતીભાષ એટલે આદર્શ ગૃહપતિ. નાત જાત કે કોમના ભેદ સિવાયની છાત્રાલય સંસ્થા તેમને ખૂબ ગમતી ને તેથી જ છાત્રાલય પરિવહના મૂળથી જ તેઓ ગૃહ પ્રેરક બળ હતા.

લાયક પણ ગરીબ વિદ્યાર્થીનો અભ્યાસ પૈસાને અભાવે અટકી ન પડે તેની કાળજી રાખવી એ પેટલાદ બોર્ડિંગની એક શુભ પ્રવૃત્તિ. આ માટે તેમણે આના ફંડની સરચાત કરી હજારો રૂપિયા મેળવ્યા અને તેમાંથી ટિકિટ ચોટયા વિના કે જમીન લીધા સિવાય કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને મોઢાના વચન ઉપર જ નાણાં ધીરી ભણાવી ધંધે વળગાડ્યા છે. આ પ્રમાણે રાખેલી નૈતિક જવાબદારીનું પરિણામ સાફ આવ્યું છે. આ પ્રવૃત્તિ તે પ્રખ્યાત પેટલાદ લોન ફંડ. તેનો સ્વતંત્ર વિગતવાર અહેવાલ સ્વં મોતીભાષએ પોતે જ ‘ચરોતર’ માં પ્રકટ કર્યો છે (જુઓ ‘ચરોતર’, વર્ષ ૭, સન ૧૯૩૭, પૃ. ૪૯-૮૫-૮૬). અનેક વર્ગોથી આવેલો આવનો પેટલાદ લોન ફંડનો હિસાબ મિત્રોના ખાસ આગ્રહથી ચોખ્ખો કરી પ્રકટ કરવાના ઉદ્દેશથી તેમણે બંધ કર્યો. પણ બેઠતી ગદદ મળવામાં વિલંબ ચતાં

વિદ્યાર્થી મુંઝાય નહિ તે માટે તેમણે વડોદરા લોન ફંડ શરૂ કર્યું હતું. પેટલાદ લોન ફંડની પ્રવૃત્તિનો અનુલવ લઈ મોટા પાયા ઉપર મદદ કરવાના હેતુથી 'ચરોતર વિદ્યાર્થી સહાયક સહકારી મંડળ'નો જન્મ થયો અને તેણે આજ સુધી વિદ્યાર્થીઓને કુલ રૂ. ૧,૧૫,૦૨૧ ધીર્યા છે. આ મંડળનું અનુકરણ બીજે રચેલે ચવા લાગ્યું છે ને તે પ્રવૃત્તિ વિદ્યાર્થીઓને ખરેખર આશીર્વાદરૂપ થઈ પડી છે.

પેટલાદ બોર્ડિંગ હાઉસની બીજી પ્રવૃત્તિ તે મિત્રમંડળ પુસ્તકાલયોની યોજના છે. ૧૯૦૬-૭ થી તેમણે એકલે હાથે ચરોતરમાં ને ચરોતર બહાર પુસ્તકાલયો રચાવવા પ્રયત્ન કર્યો. નાના પાયા ઉપર શરૂ કરેલી મિત્રમંડળ પુસ્તકાલયોની એ યોજના લવિષ્યમાં ફૂલીશલી વિશાળ વડ બનશે એવી કલ્પના હાથે જ તે વખતે કોઈને હશે. પણ એ પ્રવૃત્તિને લીધે વડોદરાની મધ્યવર્તી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ માટે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે તેમને પારખી લીધા અને તેનું પરિણામ વડોદરા રાજ્યનાં નાનાં મોટાં ગામોમાં સમૃદ્ધ પુસ્તકાલયોની ફલ-ગૂંથણી, આજે એ રાજ્યનું એકેએક પુસ્તકાલય મોતીભાઈની મૂંગી સેવાનું પ્રતીક છે. તેમની એ પ્રવૃત્તિ વડોદરા રાજ્યથી જ અટકી નથી. મિત્રમંડળ પુસ્તકાલયની યોજનાનો લાભ શિટિય હદનાં ગામોને પણ મળતો અને વડોદરા રાજ્યમાં રહે રહે પણ શિટિય હદમાં પુસ્તકાલયો રચાવવા માટે તેમણે ચરોતર વાચનાલયો, ગોખલે પુસ્તકાલયો, હોમરૂલ પુસ્તકાલયો, પ્રિયવદા વાચનાલયો, જ્ઞાનવર્ધક વાચનાલયો અને દાદાભાઈ નવરોજી વાચનાલયો જેવી વિધવિધ પ્રવૃત્તિ હાથ ધરી વા તેમાં સક્રિય સહાયતા આપી છે ને ગુજરાતમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનું મૂળ નાખ્યું છે. તેમના જ પ્રયત્નને લીધે ગુજરાતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને વેગ આપવા બે પુસ્તકાલય પરિપક્વે ભરાઈ છે. પુસ્તકાલયના વિજ્ઞાનમાં પણ ગુજરાતમાં તેઓ એકલા હતા. તે દિશામાં તેમનો તલસ્પર્શી અભ્યાસ હતો ને વડોદરા જેવા આવનાર દેશપરદેશનો મહેમાન ત્યાંની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ જોઈ આશ્ચર્યમુગ્ધ બનતો. એ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને વ્યવસ્થિત કરવા પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ, પ્રાન્ત પુસ્તકાલય મંડળો, તાલુકા પુસ્તકાલય મંડળો અને વાચક મંડળો રચાવી, શંકાઓના જાહેર ઉત્તર આપી લોકમત કેળવવાની યોજના કરી, અને વાર્તાઓ ને બાલોપયોગી પુસ્તકોની સમાંલોચના સાથેના સર્વસંગ્રહો, ૧૨.૦૦ ગુજરાતી પુસ્તકોની વર્ગવાર, કર્તાવાર, ને વિષયવાર યાદી, પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ સંબંધે લાપણો, લેખો, સૂચનાઓ વગેરે પ્રકટ કરી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પિતાનું સ્થાન તેમણે ખરેખર શોભાવ્યું છે. તેમની આ પ્રવૃત્તિ બદલ હિન્દુસ્તાનમાં તે સુખ્યાત હતા ને તેથી જ મદ્રાસમાં ભરાયેલી અખિલ હિન્દ પુસ્તકાલય પરિપક્વે તેમને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પિતામહનું બહુમાન આપ્યું હતું. ચરોતર પુસ્તકાલય મંડળ તો રચાવાની તૈયારીમાં છે ને ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળ પણ રચાશે. પણ તેમના એ બંને પ્રયત્નો મૂર્તરૂપ બે તે પહેલાં જ પરમ સત્ત્વે તેમને અહીં કામ કરવા મોકલેલા તેણે તેમને પોતાની પાસે બોલાવી લીધા ! ખરેખર, પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના તે પ્રાણ હતા.

પેટલાદ બોર્ડિંગ હાઉસની ત્રીજી પ્રવૃત્તિ તે તેના જૂના વિદ્યાર્થીઓનું સંમેલન. આ સંમેલન ખરેખર કુટુંબમેળો હતો. દૂર દૂરથી વંખીઓ ત્યાં ભીતરી આવતાં, સેહીઓને મળી હેવાની વરાળો કાઢી હેયું હાળુ કરતાં ને નવીન પ્રેરણા મેળવતાં. આ સંમેલનનું એક પરિણામ તે ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી અને બીજું પરિણામ તે ચરોતર યુવક મંડળ.

ચરોતર એન્જ્યુકેશન સોસાયટીની સ્થાપના તા. ૧૭-૪-૧૬ ને રોજ થઈ. તે દિવસ ચરોતરના ઇતિહાસમાં સુવર્ણદિવસ હતો. તેની વિધિસર થયેલી લઘુ સ્થાપનાનો સમારંભ આજે પણ દૃષ્ટિ સમક્ષ તરે છે. આ સોસાયટી મારફત હાથ ધરાયેલી પ્રવૃત્તિઓ-વિદ્યાર્થી-આશ્રમ, હાઇસ્કૂલ, બાલશાળા, બાલગૃહ, સ્વયંપાકી વિદ્યાર્થીઆશ્રમ, 'જ્ઞાનપ્રચાર,' 'ચરોતર' ને 'બાલમિત્ર' માસિકો, બાલસાહિત્યનાં પુસ્તકો ને સાધનો, કિશોર સાહિત્ય, માતાને ઉપયોગી સાહિત્ય, વ્યાયામના વર્ગો ને વ્યાયામ હરીફાઈ, સંગીતનો અભ્યાસ, ટ્રસ્ટફંડોનો સ્વીકાર ને વહીવટ, ગામડાંની સંસ્થાઓના હિસાબો પ્રકટ કરવાની યોજના, ગામેગામ વાચનાલયો સ્થાપવા આદરેલી પ્રવૃત્તિ, ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓ વગેરે જેવી વિવિધરંગી યોજનાઓ ને પ્રવૃત્તિઓ પણ મોતીભાઈની વિવિધ શક્તિઓનો ખ્યાલ આપે છે. ચરોતર એન્જ્યુકેશન સોસાયટી એ એક ગામની કે તાલુકાની સંસ્થા નથી, પણ સમસ્ત ચરોતર પ્રદેશની છે એ તેણે શરૂ કરેલી પ્રવૃત્તિઓથી જણાઈ આવે છે અને તે રીતે યુજારતમાં તો શું પણ સુખદ ઇલાકામાં પણ તેનું સ્થાન અનન્ય છે. તેના કરતાં વધારે સમૃદ્ધ ને લોકપ્રિય સંસ્થાઓ બીજી હશે, પણ કેળવણીના ક્ષેત્રમાં આખા પ્રદેશ માટે કામ કરતી બીજી કોઈ સંસ્થા જાણમાં નથી. આમ ચરોતરને એકમ ગણી તેની પ્રગતિ માટે અહોનિશ સ્વપ્નો સેવતા ને કામ કરતા મોતીભાઈ અમીન હતા.

ચરોતરના યુવકોનું સંઘન જમાવી તે દ્વારા ચરોતરની સામાજિક ઉન્નતિ સાધવાનાં તેમનાં સ્વપ્નો અણુહોવાં રહ્યાં. યશ્વંતમાં તે મંડળે કામ કર્યું પણ ખરું; પણ અસહ-કારના યુગમાં મતભેદને કારણે તે બંધ થયું. પાછળથી તે શરૂ કરવા એક બે વખત પ્રયત્ન થયેલા પણ ખરો, છતાં તેમાં પ્રાણ ન જ આવ્યો. મોતીભાઈનું એ સ્વપ્ન ફળ્યું હોત તો આજે ચરોતર સંગઠિત બની સેવાનાં કાર્ય હાથ ધરવામાં ને સામાજિક સડા દૂર કરવામાં સારું કામ કરી શકત.

છતાં પેટલાદ બોર્ડિંગના જૂના વિદ્યાર્થીઓનાં એ સંમેલને અને પાછળથી ચરોતર યુવક મંડળ તરીકે ઓળખાતા એ મંડળે કંઈ નથી કર્યું એમ તો નથી જ. એની એક સાખા તરીકે છેક ૧૯૧૫ થી બારમાં ને બાળલગ્નબાધક મંડળે લોકમત કેળવવામાં ઉદ્ઘોષા કર્યો છે. એ મંડળના સભ્યોના વર્તનથી ને દલીલયુક્ત ચર્ચાથી ચરોતરમાં બારમાંનું મહત્ત્વ ઓછું થયું અને કેટલેક સ્થળે તો તે બંધ પણ થયાં છે. વળી એ મંડળના સભ્યોએ બાળલગ્ન સામે પણ વિરોધ જગાડ્યો ને ત્રણ દિવસ જનમાં ન રહી પહેલ કરનાર એ યુવકોને પ્રતાપે જનતા દિવસ બે થઈ ગયા છે. આ બધાની પાછળ મોતીભાઈનો પ્રેરક હાથ હતો.

જમાનાના જળતા પ્રશ્નો સમાજની દૃષ્ટિ સમક્ષ ધરી લોકમત કેળવવાની દૃષ્ટિએ તે વારંવાર પત્રિકાઓ પ્રકટ કરતા. પત્રિકાઓ છૂટથી જનતામાં વહેંચી જોઈએ એમ તે માનતા ને પ્રસંગે પ્રસંગે તેમ કરતા. યોગ્ય સંયોગો મળતાં ફળદ્રુપ જમીનમાં પોણું બીજ ઊગી નીકળે છે તેમ પત્રિકામાં રજૂ કરેલા વિચારો કોઈ ને કોઈ જગાએ કામમાં પરિણમશે એમ તે માનતા. પાટીદાર પત્રિકાઓ, જ્ઞાનપ્રચારની સ્ત્રીપત્રિકાઓ, લગ્નની પત્રિકાઓ, નૂતન વર્ષ-ભિન્નનની પત્રિકાઓ વગેરે જાતની પત્રિકાઓ એ પણ તેમની પ્રવૃત્તિ હતી.

શિક્ષક તરીકે તેમણે જીવન શરૂ કર્યું હતું ને ઠેક સુધી તે શિક્ષક રહ્યા છે, એમ કહીએ તો ખોટું નથી. વિપ્લો સીખવવામાં કદાચ તેઓ બહુ હોંશિયાર નહિ હોય, પણ

ફનાકે વાદ્ મી અહલે
કમાલ જિન્દા હૈ ।
જહેવો કામ કિ જિસસે
જહાંમે નામ રહે ॥

અનંત સત્તા ઓર સૃષ્ટિ-
વ્યવસ્થા જો ચાહતો હૈ ઘઘી
હોતા હૈ । જિસ રૂપમેં ઉસે જો
કાર્ય કરના હોતા હૈ યહ સ્વ-
ભાવસે સ્વયં હોને લગ જાતા હૈ
ઓર સ્વભાવસે હી ઘંદ હો જાતા
હૈ ઓર અંશ પૂર્ણ હો જાતા હૈ ।

યદપિ મોતીભાઈ સાદિયસે
મેરા સાક્ષાત્ નહીં થા મેં ઉનકે
મનુષ્યપ્રેમ, વિદ્યાપ્રચાર ઓર
બુદ્ધિસેવાકે કાર્યસે પરિચિત્ત હું ।
આજ શ્રી. મોતીભાઈ સ્કુલ સ્વ-
રૂપમેં અદૃશ્ય હો ગયે હૈ; પર
ઉનકી સચ્ચો ચમક દેર તક
મનુષ્યસમાજ મેં પ્રકાશ રલેગી ॥

૫-૨-૩૬ — શિવચરણ
બ.લ અધ્યાપનમંદિર-રાજકોટ

+ રાજકોટનાં દસ્તાવિજિત "મશિનલ" ના
ના "મોતીભાઈ રમારક અંક" માંથી

કાર્યક્રમવાળો શિક્ષકોનો વર્ગ ચલાવી બાલશિક્ષકોને તૈયાર કર્યા છે. આ આખો માસ વૃદ્ધ
અને શ્રમિત મોતીભાઈ બધા કાર્યક્રમમાં હાજર રહેતા. બાલકોજવણી પ્રત્યે એવો તેમનો
અદ્ભુત પ્રેમ હતો.

જેમ યરોતર એન્યુકેશન સોસાયટી એ એક પ્રદેશની આદર્શ પ્રવૃત્તિ, તેમ વસો
કેજવણી મંડળ ને ત્યાંની પ્રવૃત્તિઓ એ એક ગામની આદર્શ પ્રવૃત્તિઓ. વસોમાં તેમણે
કેટેકેટલી પ્રવૃત્તિઓ શરૂ કરી છે એ જાણવા માટે તો વસો વાર્ષિક પત્રિકાના ટાઇપલ અંકની
અનુક્રમણિકા જેવી જ બસ છે. વસોમાં તેમણે બાલમંદિર, નવી ગુજરાતી શાળા, હાઈસ્કૂલ,
વિદ્યાર્થી આશ્રમ, સંગીત વર્ગ, કન્યાવિદ્યાલય, રાત્રિશાળા, વ્યાયામમંદિર, સાર્વજનિક પુસ્તકા-
લય, આરોગ્યવર્ધક વાચનાલય, મહોદ્દને મહોદ્દને વાચનાલયો, બાલ પુસ્તકાલય, નદિયા

શાળાનો વિકાસ સાધવા કરવી જોઈતી વ્યવસ્થામાં
ને વિદ્યાર્થીઓને પ્રેરણાનાં પાણી પાછ તેમનામાં
ઉત્સાહ અને સંસ્કારનાં બીજ નાખવામાં તે દુશળ
હતા એની ટાઇપ ના પાડી શકશે નહિ. શિક્ષકોના
હિતમાં તેમણે રસ લીધો છે એટલે જ પેટલાદ
તાલુકાના ટૂંકા પગારના શિક્ષકોને ગુજરાત વર્નાક્યુલર
સોસાયટીમાં રૂ. ૨૫ ભરી સલાસદ થવાની યોજના
તેમણે ધરી છે અને નિવૃત્તિવેતન મળતી. પહેલાં
મૃત્યુ પામતા શિક્ષકના વારસને રૂ. ૫૦ મળે તેવી
યોજના અમલમાં મૂકી છે.

ગુજરાતની બાલજનતાનું માતૃત્વ 'બાલમિત્ર'
માસિક એ એમનું સર્જન છે, એ માટે યરોતરમાં
તેમણે કંઈ કંઈ સુચનાઓ આપી છે. ગુજરાતમાં
બાલસાહિત્ય સર્જનવામાં તેમનો ફાળો કંઈ જેવો
તેવો નથી. બેશક, બાળકો માટે તેમણે કંઈ લખ્યું
નથી, પણ તેમણે બાલસાહિત્યના લેખકોને ઉત્તેજન
આપી બાલસાહિત્ય સર્જનવામાં તો કિંમતી ફાળો
આપ્યો છે જ. બાળકોના હાથમાં કેવું સાહિત્ય
મૂકવું તેનો તેમણે જનતાની દૃષ્ટિએ ધણો વિચાર
કર્યો હતો. તેનું પરિણામ તે બાલસાહિત્ય સર્વસંગ્રહ
અને બાલમાહિત્ય સમાલોચનાનાં માર્ગદર્શક પુસ્તકો.
આણ ગુજરાતી શાળાઓમાં ફેરફાર કરવા તેમણે
વસો ને આણંદમાં પ્રયત્નો કર્યા છે ને બન્ને સ્થળે
નવી ગુજરાતી શાળાઓ શરૂ કરી છે. એ સંસ્થા-
ઓમાં પ્રવેશતાં જ કલેસલતાં બાળકો આપણને
નજરે પડે છે. બાલશિક્ષકોને તૈયાર કરવા તેમણે
શ્રી. ગિલુભાઈને વસોમાં આમંત્રી એક માસ ભરત્યક

પુસ્તકાલય, સહકારી બેંક, સહકારી વિદ્યાર્થી સહાયક મંડળ, સહકારી વિદ્યાર્થી વસ્તુલંડાર, બે ત્રણ જાતની બીજી સહકારી મંડળો, સુધારાધ સહાયક મંડળ, બાલદિન સ્ત્રીદિન, વગેરે જેવી નાની મોટી જે અનેક પ્રવૃત્તિઓ એક નાના ગામમાં શરૂ કરી પગલાર કરી છે, તેથી તેા વસોનાં દર્શન કરી ગ્રેરણા મેળવવા સંસ્કારી અને સેવાભાવી સ્ત્રીપુરુષો વસોમાં ઊતરી આવે છે. આ બધી પ્રવૃત્તિઓ તેમને આભારી છે. વળી છેલ્લાં ૧૩ વર્ષથી ૧૫૦ થી વધારે પૃષ્ઠની નિયમિત પ્રકટ થતી વસો વાર્ષિક પત્રિકામાં તેા વસોની એકે એક સંસ્થા અને પ્રવૃત્તિનાં વિગતવાર નિવેદન સૌની જાણ માટે પ્રકટ થાય છે એ ઉપરાંત દર માસે પ્રકટ થતી વસો પત્રિકા દ્વારા પણ લોકમત કેળવવા તેમણે એકલે હાથે જે કપું છે તેથી તેા આપણે આશ્ચર્યમુગ્ધ થઈએ છીએ.

મોતીલાલ પોતે પાટીદાર હતા, છતાં તેમના કાર્યમાં નાત તેમણે આડે આવવા દીધી નથી. તેમની બધી સંસ્થાઓ ને પ્રવૃત્તિઓ સર્વ કામને માટે ખુલ્લી હતી. તેમણે ધાર્યું હોત તેા ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટીને બદલે તેમણે પાટીદાર કેળવણી મંડળ રચાવ્યું હોત, પણ જ્ઞાતિના સાંકડા વાતાવરણમાં પુરાધ તે રાષ્ટ્રવાદને ગૂંચળાવી દેવા માગતા નહોતા. આજે પણ સોસાયટીમાં નાણાં ભરનાર, કામ કરનાર ને લાભ લેનાર મોટે ભાગે પાટીદાર જ છે, એટલે કેટલાક તેને પાટીદાર સોસાયટી તરીકે ઓળખાવે છે; પણ વસ્તુસ્થિતિ એથી લુહી છે. આમ વિશાળ ભાવના હોવા છતાં જ્ઞાતિના દિત માટે તેમણે ઓછું કપું નથી. બધી જ્ઞાતિઓના ઉત્કર્ષ માટે સક્રિય કાર્ય ન કરી શકે, તોપણ એક જ્ઞાતિના સામાજિક મગ દૂર થાય તેા તેની અસર બીજી જ્ઞાતિને પણ થવાની જ એમ તે માનતા; એટલે અનિષ્ટ રિવાજો દૂર કરી પાટીદારને અર્ચના બોળનાથી સુસાધ જતો અટકાવવા તેમણે કરેલા સૌમ્ય પ્રયત્નોની પણ અસર થઈ છે. ‘પાટીદાર’ માસિક પ્રકટ થતા પહેલાં ‘પાટીદાર પત્રિકા’ મક્કત વહેંચી તે મારફત લોકમત કેળવવા તેમણે કરેલા પ્રયત્ન સૌ કોઈ જાણે છે.

સંતાનમાં તેમને એક પુત્રી હતી, પણ એકલા લાણુભાઈને મૂકી યુવ વરયામાં તે મૃત્યુવશ થઈ હતી. એટલે લાણુભાઈ ઉપર તેમને ને તેમનાં પત્ની રૂપાને અત્યંત વાત્સલ્યભાવ હતો. પણ કાળની ગતિ એવી કારગી નીવડી કે એક માસને આંતરે થએલા બન્નેના

પિતા

માનવતા મોતીલાલ સાહેબ એ મારા માર્ગદર્શક પિતા છે. તેમણે સ્વમરણ થતાં પ્રથમ હું તેમને અંતઃકરણથી વંદું છું. જે વિદ્યાર્થીને અભ્યાસ કરવો હોય ને તેને કોઈ જાતની સમયક ન હોય તેા તેના બંદોબસ્ત તે પોતે કરતા ને તે માટે પોતાની શુદ્ધિ, શક્તિ, દ્રવ્ય વગેરે ખર્ચતા. વળી તેવા વિદ્યાર્થીને વારંવાર પ્રોત્સાહન આપતા. ને તેની ભાવી જીદગી સુધારી તેણે સાફ એ જીવન ઉત્તમ અને તેવા પ્રયત્નો કરતા. x x x તેમના માટે હું જેટલું લખું તેટલું ઓછું છે. છતાં એટલું તેા લખું છું જ કે હું જે બાલઅધ્યાયન મંદિરમાં અભ્યાસ અર્થે આવી શકી છું તે તેમના જ બળવડે, તેમના જ પ્રોત્સાહનથી, તેમની જ શક્તિથી, અરે તેમની જ મદદ અને પુણ્ય પ્રતાપે ! તેમણે મૃત્યુ મને ખૂબ સાહે છે. મારા જીવનમાં તેમની મોટી ખોટ પડી છે, જાણે મારા સાચો પિતા, આ જગત માંથી જતો રહ્યો હોય એવું મને દુઃખ થાય છે પરમાત્મા તેમના અત્માને સંતોષ આપે.

—નર્મદાબેન દવે

મરણપ્રસંગે ભાણાભાઈ દૂર પરદેશમાં અઘ્યાસ માટે પડેલા આ વખતે આન્કારી ધા તેમના હૈયાં બહુ વિહ્વલ કરે એ સ્વાભાવિક છે. આમ ભાણાભાઈ સિવાય તેમને કોઈ સંતાન નહોતું છતાં બાળકો ને વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે તેમને અત્યંત રોહ હતો અને તેમનું ઘર મળવા આવ નારથી હમેશાં ભરેલું રહેતું. આમ એ જાણવિહોણું ઘર કદી ખાલી લાગતું નહિ. નિસ્સંતાં સ્ત્રીપુરુષો તેમનો દાખલો લેઈ ખીખનાં સંતાનોના ઉત્કર્ષમાં રસ લે તો તેમનાં જીવન સ્તન ન લાગે. મોતીભાઈની કમાણી ને પ્રવૃત્તિએ પરસંતાન માટે હતી. આમ નિસ્સંતાન હોવ છતાં કોણ નહિ કહે કે તેમને એક નહિ પણ હજારો સત્ત્વશાળી સંતાનો હતાં ? કેટલાં વિદ્યાર્થીઓ તેમને પોતાના પિતા તરીકે ઓળખાવવામાં ગૌરવ માનતા. મૃત્યુના સમાચારે જે અનેકની આંખો ભીંજીએલી તે તેનું સાક્ષ્ય પૂરે છે.

સ્ત્રીકેળવણીના તેઓ ખાસ હિમાયતી હતા પણ તે માટે પોતાની શક્તિ નથી એમ માની તે પ્રવૃત્તિ તેમણે પોતે હાથ ધરેલી નહિ. છતાં આફ્રિકાના મિત્રો સાથે તે સંબંધે વારંવાર વિચારોની આપ-લે કરતા ને પરિણામે વિફલ કન્યા વિદ્યાલયને આફ્રિકામાંથી સારી મદદ મળી શકી. ગામેગામ સ્ત્રીકેળવણી માટે ખર્ચ કરવા રૂ. ૨૫૦ નું એક તો ટ્રસ્ટ ફંડ હોતું જેમણે એમ તેઓ માનતા ને તે મેળવવા પ્રયત્ન કરી કેટલાંક એવાં ટ્રસ્ટ ફંડ તેમણે મેળવ્યાં પણ છે. ચરોતરમાં મેટ્રિક થએલી કન્યાનું નામ સાંભળી તેમની છાતી ફૂલતી.

લેખક હોવાનો તેમણે કદી પણ દાવો કર્યો નથી, પણ પ્રસંગોપાત લખવાની જરૂર પડતાં તેમણે જે લખ્યું છે તે લખાણ કંઈ સામાન્ય કોટિનું નથી. 'ચરોતર'માં તેમણે પ્રકટ કરેલાં જીવનચરિત્રો, પાઠીદાર પત્રિકાના તેમના લેખો અને પુસ્તકાલયોની વ્યવસ્થા માટે તેમણે પ્રકટ કરેલી પ્રત્નોત્તરી-એ સાહિત્યના સારા નમુના છે. તેઓ એક રીતે બેશક સાહિત્યના સર્જક નહોતા, પણ ખીજી રીતે સાહિત્યનું સર્જન કરવામાં અનેકોને પ્રેરણા આપનાર તો હતા જ. સારાં પુસ્તકો પુસ્તકાલયોમાં જ્યાં એ માટે તેઓ બનતી એકી રાખતા સ્વામી અખંડાનંદની સસ્તા સાહિત્યની પ્રવૃત્તિમાં તેમ જ પટિયારનાં સ્વર્ગનાં પુસ્તકો પ્રગટ કરાવવાની યોજનામાં તેમનો સારો હાથ હતો.

બંધારણ ધડવાં એ તેમને મન રમત વાત હતી, પણ બંધારણ એ કાર્યની અનુકૂળતા માટે છે-મંમ માત્રીને, જરૂરના માટે નથી. એમ તેઓ આતતા, એટલે, જરૂર, પણ બંધારણની હદમાં રહી માનવીને હિતકારક હોય તે રીતે વર્તવામાં તે પાછી પાની કરતા નહિ. એટલે જ જડ બંધારણને કારણે તેમણે કોષને અન્યાય કર્યો નથી.

પેટલાદ તાલુકામાં પણ તેમની પ્રવૃત્તિ સારી ચાલતી. પેટલાદ તાલુકા કેળવણી મંડળ, પેટલાદ તાલુકા આરોગ્ય મંડળ, પેટલાદ મહાલ પુસ્તકાલય મંડળ, એ તેમની પ્રવૃત્તિઓ હતી. ચિત્રકળા અને રંગોળીને ઉત્તેજન આપી તે કલાઓનો પરિચય તેમણે પેટલાદ તાલુકા મારફત હવે તો આખા ચરોતરને પણ કરાવ્યો છે. પેટલાદ એ તેમનું લાંબા સમયનું નિવાસ-સ્થાન, એટલે પેટલાદની અને તે તાલુકાનાં ગ્રામોની પ્રવૃત્તિઓમાં તે ખાસ રસ લેતા. પેટલાદ તાલુકામાં ગામેગામ મામદવાખાનાં રથાપવાં ગામેગામ ચોખ્ખાઈ રાખવા તાલુકામાં આરોગ્ય-સંપ્તાઈ ઊજવવું, શિક્ષકોને તાલિમ આપવી વગેરે જેવા પ્રત્નો હાથ ધરી તેમણે પેટલાદ તાલુકાને આદર્શ બનાવવા સારો પ્રયત્ન કર્યો છે ને તેમણે આપેલી પ્રેરણાને લીધે આખા ગુજરાતમાં કેળવણીની આગનમાં પેટલાદ તાલુકા મોખરે છે, એમ કહીએ તો અતિશયોક્તિ નથી.

વર્ષમાં એક દિવસ વિદ્યાદાન ઊજવી કેળવણીનાં અને સેવાનાં ક્ષેત્ર માટે સારી રકમ એકઠી કરી લેવી એ તેમની યોજના. મુજબ વસો ગામ છેલ્લાં ૨૩ વર્ષથી વિદ્યાદાનનો દિવસ ઊજવી દર વર્ષે રૂ. ૫૦૦ થી ૭૦૦ સુધી એકઠા કરે છે. બીજાં પણ કોઇ કોઇ ગામ તેનું અનુકરણ કરી રહ્યાં છે. આમ એક ગામ પૂરતી હાથ ધરેલી પ્રવૃત્તિ આખા ચરોતર પ્રદેશ માટે દર વર્ષે થોડા એક દિવસમાં રૂ. ૨૫૦૦૦ ઉધરાવી જે તે ગામ માટે તે રકમ વારંવાર એ તેમની યોજના હતી. એ દિશામાં ગઇ સાલ તેમણે આશુદ્ધ તાલુકામાં વિદ્યાદાનનો દિવસ ઊજવ્યો હતો ને પરિણામે એક દિવસમાં રૂ. ૩૦૦૦ ભેગા થયા હતા. પણ આખા પ્રદેશ માટેની યોજના તો બાકી રહી ગઇ.

શાળાઓ અંગે પ્રવાસની યોજનાના તે ખાસ દિમાવતી હતા. પેટલાદ બોર્ડિંગથી શરૂ કરેલી એ યોજના હવે તો ઘણીખરી શાળાઓમાં સ્થાન પામી ચૂકી છે; પણ ચરોતરના વિદ્યાર્થીઓની સ્પેશીઅલની તેમની છેવટની યોજના અધૂરી રહી. ઉનાળાની લાંબી રમતોમાં વિદ્યાર્થીઓ પોતપોતાના ગામમાં સેવાનાં નાનાં મોટાં કામે શરૂ કરે એ માટે વિદ્યાર્થીઓને તે પ્રેરણા આપતા ને પરિણામે ગામે ગામ પુસ્તકાલયો, દવાખાનાં, યુવકમંડળો, વ્યાયામમંદિરો ને કેળવણીની બીજી કેટલીક યોજનાઓ હાથ ધરાઇ છે. વિદ્યાર્થીઓને ગામડાંની સ્થિતિનો અભ્યાસ કરવાની તાલિમ આપવા, તે પોતાના ભડકદ ગામને પસંદ કરતા ને ખાધાખોરાકનો બધો ખર્ચ પોતે-ઉઠાવતા.

નોંકરોને તે ધરતા માણસની જેમ રાખતા ને તેમના સુખદુઃખમાં ભાગ લેતા. ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને પણ રવાજથી બનાવવા તેમણે પાછળથી પોતાને ત્યાં એક વિદ્યાર્થીને નોંદર તરીકે રોખવાની પ્રથા રાખી હતી. તેમને ત્યાં રહી પ્રીતિબંધથી બી. એ., એલએલ. બી. થઇ મામલતદાર થયેલા સદ્ગત કહાનજીભાઈનો દાખલો તો સૌ કોઇ જાણે છે (જુઓ ' ચરોતર ' વર્ષ ૭, સન ૧૯૩૭, પૃષ્ઠ ૪૦૯). આમ ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને અન્ય કુટુંબોમાં પણ રાખવાની યોજના તેઓ વિચારી રહ્યા હતા. મુકરર કરેલાં કામમાં આ વિદ્યાર્થી-નોંકરો પાસેથી તે કામ લેતા; પણ જમતી વખતે પોતાની સાથે જમાડતા ને દરેક કાર્યમાં તેમનો મોજો સાચવતા.

તેમને કોઇ શત્રુ નહોતા એમ કહીએ તો અતિશયોકિત ગણાશે નહિ. વિદ્યાર્થીઓને સ્નેહ તો તેમના તરફ અનહદ હતો. તેમને છુપાવવા જેવું બહુ નહોતું. નાની બાખતોમાં કે યોજનાઓમાં તે પોતાનાથી ઊતરતાઓની પણ સલાહ લેવાતું ચૂકતા નહિ, ને તેમની સચના સારી લાગતાં જાહેરમાં તેના સ્વીકાર કરવામાં પણ તેઓ નાનમ માનતા નહિ. જે વસ્તુ છૂપી રાખતા જેવી તેમને લાગે તે તેમની પાસે છૂપી રહેતી ને અચ્છપ્પે પણ તે જાહેર થતી નહિ, એટલે જ સૌ કોઇ દેવાની વરાળ તેમની આગળ ઠાલવવામાં સંકોચાતું નહિ.

તેમણે સવર્ણોની તો સેવા કરી જ છે, પણ ઠક્કર બાપાને રંગે રંગાયા પછી તેમણે અછૂતોની પણ સેવા કરવા માંડી હતી. તેમાં તેમને ઘણો આનંદ આવતો. મૃત્યુના દિવસોમાં ઠક્કર બાપા આગળ તેમણે એકદાર કપોં હતો કે, પાટીદાર રાત્રિએ જે અછૂતોને દુઃખી કરવામાં બાકી રાખ્યું નથી તે અછૂતોને સહાયરૂપ ચંદ્ર તે પાપ ધોઇ નાખવામાં તેમને ખૂબ રસ પડતો. રેલસંકટ કે દુઃકાળનિવારણ માટે રાત્રિદિવસ તેઓ પ્રયત્ન કરતા ને તેમની યોજના-

શક્તિનો આવે પ્રસંગે સારો લાભ મળતો. વીસેક વર્ષ ઉપર તેમ જ દશકા ઉપર આવેલાં સંકરો પ્રસંગે તેમણે કરેલી સેવા હજુ પણ હૃદયમાં તાજી છે.

રાતદિવસ સેવાનાં કાર્યોમાં મુખ્યત્વે બેલા મોતીભાઈને કોઈ એક રથએ રથાથી બેસી રહેવાનું નહોતું. આજે અહીં તો કાલે બીજે રથએ; એમ તેમને આચડવું પડતું. ઉમંગરે કરવા પડતા, નવાં નવાં પાણી પીવાં પડતાં અને વહેલા મોડા જન્મવું પડતું, છતાં તે માંદા પડ્યા નથી એ ભ્રેષ્ઠ ઈર્ષ્યા યતી યુવાનની યુવાનીને પણ લજવે એમ તે કાર્ય કર્યે નતા. કમરત તો તે કદી કરતા નહિ, પણ ઑફિસે પગે ચલી જવામાં કે વાતો કરતાં કરતાં કરવામાં તે કેટલા ય માઇલ દરરોજ ચાલતા હશે એટલે તેમનું આરોગ્ય સચવાતું; પણ એ નીરાગ જણાતું શરીર રૂપાના મરણના આઘાતથી પથારીવશ થયું તે થયું જ !

તેમનાં પત્ની રૂપા બહાં હતી, મોતીભાઈ જેટલા બહાર ફરનારા હતા તેટલા જ તે ઘરને ખૂણે રહેનાર હતાં, છતાં તે જાને વચ્ચે સુમેળ હતો. પુત્રને અભાવે તેમનાં અપર મો તેમને ફરી પરણાવવા ઇચ્છા નાખતાં પણ સુધારક મોતીભાઈએ તેમની ઇચ્છા કદી સફળ થવા દીધી નથી. રૂપાનું તા. ૨૬ : ૧૨ : '૩૮ને રોજ થએલું અવસાન મોતીભાઈ જેવા વીરને પણ કારી ધા સમ નીવડ્યું ને તે જ દિવસથી મોતીભાઈ પથારીવશ થયા તે થયા જ ! રૂપાને લીધે ઘરની તેમને ચિંતા નહોતી ને તેમનાં કાર્યમાં તે કદી આડે આવી વિઘ્ન નાખતાં નહિ એટલે બહારનાં કાર્યો તેઓ નિરાંતે કરી શકતા. રૂપાના મૃત્યુપ્રસંગે મોતીભાઈને આત્માસનના લખેલા પત્રોના ઉત્તરમાં જીવનમાં પહેલી જ વાર રૂપાનાં મુક્તકાંડે વખાણ કર્યાં હતાં. તેમને આ ગ્રેમ ને મતસહિષ્ણતા હિંદુ સમાજની કુદૃષ્ટભાવનાનું મુંઢર દૃશ્યન્ત યુવકો સમક્ષ રજૂ કરે છે.

તેમને પગાર ને લખ્યું ઠીક ઠીક મળતાં, પણ તે સૌ પોતાને નામે ને ધણું પરને નામે વા સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિઓ પાછળ છૂપી રીતે તેમણે ખર્ચા નાખ્યું છે. બહારથી જોનાર તેમને લાખોપતિ માનતા ને ખરેખર કરોડપતિને શોભે તેવું તેમનું હૃદય ઉદર હતું; પણ માસે માસે મળતો પગાર સેવાનાં કાર્યોમાં ખર્ચાઈ જતો. એટલે તેમની પાસે રૂ. ૫૦૦૦ ના વીમા વિના બીજું કંઈ રોકડ નહોતું અને તે રકમ રૂપાના બરણપોપણ માટે તેમણે રાખી મૂકી હતી. એ વિના રૂપા માટે બીજી કોઈ રકમ નહોતી. રૂપાનું અવગન પોતાની પહેલાં થાય એમ તે ઇચ્છતા, જેથી પાછળથી તે દુઃખી થાય નહિ. રૂપા વહેલાં અવસાન પામી મોતીભાઈને એ રીતે તેમણે ચિંતામાંથી મુક્ત કર્યાં હતા જ. આવી અકિંચન રિયતિ હોવા છતાં પગારના વધારા માટે તેમણે કદી માગણી કરી નહોતી અને જ્યારે શ્રીમંત મદારાજ સાહેબે, અચાનક યાદ આવતાં, તેમને રૂ. ૧૫૦૦ નું ઈનામ આપ્યું ત્યારે તે પોતે ન રાખતાં ત્રણ રથગ મરખે ભાગે સાર્વજનિક ઉપયોગ માટે વહેંચી આપેલું. રકમની લખણી લખાયા પછી તે રકમ વહેણમાં વહેલી તકે આપવાની ખાસ કાળજી રાખતા ને સવડ ન હોય તો છેલ્લે દેવું કરીને પણ તે આપી દેતા.

મુખ્યત્વે સરકારે ચાર કરેલી પ્રૌઢ શિક્ષણપ્રવૃત્તિમાં તેઓ ખૂબ રસ લેતા ને એ બોર્ડને પોતાના અનુભવનો લાભ આપવા તેઓ અદ્દ અધીરા જન્યા હતા. દરરૂ જાપાની જેમ તેઓ મુજરાતના સાચા મૂળા સેવક હતા એટલે જ વ્યાસપીઠ ઉપરથી તેમણે ભાવણે આપ્યાં

નથી કે સભાઓમાં ને સંસ્થાઓમાં કદી પ્રમુખ થયા નથી. પ્રમુખનું માનભયું સ્થાન તે હમેશાં ખીનઓ માટે રાખી મૂકતા. તે વક્તા નહોતા, પણ સભામાં જ્યારે તે પોતાની અનુભવવાણી શુભરાતીમાં કે અંગ્રેજીમાં દાખલા-દલીલોથી સંભળાવતા ત્યારે સૌ કોઈ તે ખ્યાનપૂર્વક સાંભળતું, જરૂર પડ્યે તે એ પ્રમાણે લાંબા વખત સુધી પણ સતત બોલે જતા, ગુણના તેઓ પૂજક હતા ને હાથ નીચેના નોકરો પ્રત્યે કદી તુમાખી વર્તન તેમણે બતાવ્યું નથી. પારકાના દુઃખથી તેમનું અંતર રડી થોકતું, એટલે એ દુઃખના નિવારણ માટે પોતાનાથી બનતું તે કરતા.

કોઈ એક સંપ્રદાયને તે માનતા નહિ. સંપ્રદાયોના કર્મકાણ્ડમાં ફેરફાર થવા જોઈએ એમ તે માનતા, પણ એ સુધારો કરાવવાની પોતાની અશક્તિ જાણી એ પ્રશ્ન તેમણે હાથ ધર્યો નથી. ધર્મની તેમની બાવના વ્યાપક હતી-સંકુચિત નહોતી. સેવાધર્મના તે અનુયાયી હતા અને એ સેવાધર્મ પ્રવર્તાવનાર ગોખલે, રામમોહનરાય, વિદ્યાસાગર ગાંધીજી વગેરે જેવા દેશી તેમ જ લિંકન, ગાર્ફિલ્ડ, ખૂર ટી. વૉશિંગ્ટન જેવા વિદેશીઓ તેમના ગુરુ હતા. નીતિવિદ્યાજ્ઞા જીવનની તેમને કંઈ કિમ્મત નહોતી, એટલે જીવનમાં નીતિના સિદ્ધાન્તો દબ કરવા તે સુચાયનનો આશરો લેતા. વર્ગો પહેલાં બક્ષત કવિ નરસિંહ મહેતાએ ગાયેલા વૈષ્ણવ-જનના ગુણ તેમનામાં જણાતા એટલે એ રીતે એ સાચા વૈષ્ણવજન હતા.

મુહૂર્તમાં તેઓ માનતા નહિ એટલે મુહૂર્ત જોઈ તેમણે પોતાની કોઈ સંસ્થા કે પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી નથી; પણ જેનું દિલ સાચું છે તેવા મહાપુરુષોની ઇચ્છા પાછળ પાછળ મુહૂર્તો ફરે છે. પેટલાદનું બોર્ડિંગ હાઉસ તેમણે જાન્યુઆરીની ૧૧ મી તારીખે શરૂ કરેલું. એટલે દર વર્ષે તેઓ એ દિવસને પવિત્ર માની તેની જીજ્વણી કરતા. પયારીવરા હોવાને કારણે જ આ વર્ષે એ દિવસની જીજ્વણીમાં તેઓ ભાગ લઈ શક્યા નહોતા.

તેમના ચારિત્ર માટે બે મત નથી જ. તે એક સાચું 'મોતી' હતા. જાહેરમાં આવવા કે વર્તમાનપત્રોનાં પાને ચડવા તેમણે કદી પ્રયત્ન કર્યો નથી અને કોઈ તેમ કરવા જાય તો તેમણે તેમ કરતાં વાલ્યા પણ છે. છૂટા થવાને દિવસે પણ વડોદરા રાજ્યની નોકરી તેમણે છેલ્લી મિનિટ સુધી રાજ્યની જોમ કરી છે ને ઓફિસનો વખત થઈ રહ્યા પછી પણ માન આપવાની ઇચ્છાવાળાં દુલ્હની તે પ્રસંગે કે પાછળથી જલસો તેમણે થવા દીધો નથી. વિરોધીઓને રંગડવાનો તેમણે સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ કર્યો નથી અને ગાંધીજીએ સુભાષ બાણના પ્રમુખ તરીકે ચૂંટાતાં પોતાના માણસોને આપેલી શિખામણ જોમ મોતીબાઇએ પણ વિરોધીઓને તેમના કાર્યમાં વિઘ્નો ન નાખતાં પોતે ખસી જઈ તેમને કાર્ય કરવાની તક આપી છે.

અનેકવિધ સંસ્થાઓ અને પ્રવૃત્તિઓ રચાવી ચલાવનાર મોતીબાઇ એમ માનતા કે તે બધી સફળ થવી જોઈએ; પણ ઉવટનાં વર્ષોમાં તેમણે પોતાનાં સ્વપ્નેનો કાર્યમાં મૂકવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, જેથી ભવિષ્યની પ્રજા જાણી શકે કે મોતીબાઇએ આવા આવા વિચારો કર્યા હતા વૃક્ષને આવતો મોર બધો ફળતો નથી, તેમ પોતાનાં બધાં સ્વપ્નો સફળ થાય એવી આશા રાખવી એ બ્યર્થ છે, એમ બે-ચાર વર્ષથી તેઓ માનતા થયા હતા. વળી બધાં કમ સર્વાનુમતે થતાં જોઈએ એવા તેમનો પહેલોનો આગ્રહ પણ એકાદ બે વર્ષથી ડગ્યો હતો.

તેમની બધી સંસ્થાઓમાં કે પ્રવૃત્તિઓમાં તે કુખ્ય સક્રિય કાર્યકર્તા હતા ને જવાબદારી પણ તેમની હતી; બીજા તો માત્ર તેમને પૂર્તિરૂપ હતા.

તેમનું આત્મચરિત્ર લખાયું હોત તો પહેલાંના ચરોતરમાં થએલી પ્રગતિ સૌ જાણી શકત ને કાર્ય કરતાં તેમને પડેલી મુશ્કેલીઓ જાણી લાવિશ્ય માટે તેમના અનુભવનો લાભ લઈ શકત. એ દષ્ટિબિન્દુ એક વાર તેમની આગળ રજૂ કરતાં તેમણે આગ્રહને વશ થઈ આત્મકથા લખવાની હા પાડેલી, પણ તે નિવૃત્તિના છેવટના વખતમાં. એ નિવૃત્તિના સમયને એક વર્ષ બાકી હતું ને તે ગયા ! એટલે ચરોતરને તેમના વિકાસની કથા મળતી બંધ રહી. તેમનું વિરત્ત જીવનચરિત્ર તો લખાશે જ, પણ તેમને હાથે લખાએલું અનુભવપૂર્ણ સર્જન જીવન તો ગુજરાતને મળવું બાકી રહી ગયું !

ગ્રેરજી આપવાની તેમની શક્તિ અજબ હતી અને હતાશ વિદ્યાર્થી તેમની સાથે વાત કર્યા પછી આશાવાદી બનતો. તેમની પાસેથી મદદ મેળવી આગળ વધેલા વર્ગ કરતાં જરૂર પડ્યે તેમની મદદ પોતાને મળશે એ હાંફે આગળ વધેલો વર્ગ ઘણો મોટો છે. તેમણે પોતાના કાર્યક્ષેત્ર માટે ચરોતર પસંદ કર્યું હતું. તે ક્ષેત્ર પણ તેમને મોટું લાગતું. એટલે પેદલાદ તાલુકામાં તે કાર્ય કરવા માગતા. તે પણ મોટું લાગતાં વસોને તે કાર્યક્ષેત્ર કરવા માગતા. આ સંકુચિત ક્ષેત્ર છોડી ગુજરાતનાં વિશાળ ક્ષેત્રમાં આવવા સૌ કોણ તેમને કહેતું. પણ ' ગુજરાતના નાથ 'માં મુનશીએ પોતાના માનસપુત્ર મુંગલને મુખે ઉચ્ચશવેલા શબ્દો મુજબ તે કહેતા કે શક્તિ પ્રમાણે કામ થાય, અને એક પ્રદેશમાં કરેલા કામની સુવાસ બીજા પ્રદેશમાં જતાં તે પ્રદેશ પણ તૈયાર થશે. (આ સંબંધે તેમણે આપેલા ઉત્તર માટે જુઓ ' ચરોતર ' વર્ષ ૬, અંક ૧૨, પૃષ્ઠ ૪૧૭)

ચરોતર પુસ્તકાલય મંડળ, ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળ, ચરોતર ન્યાસિક મંડળ ને સ્નેહીઓની સ્થિતિનો અભ્યાસ કરવા આફ્રિકાને પ્રવાસે જવાની યોજના-એ તેમના જીવનની આશાઓ અધુરી રહી ગઈ.

જુદોને તેઓ સત્કારતા, પણ યુવાનોને ઉત્તેજન આગવામાં તે પાછા પડતા નહિ, જુદો ને યુવાનો વચ્ચે તે સંકળરૂપ હતા. સેવાભાવી માણસો તેમના મિત્રો હતા. એ સૌને ને તેમાંય પોતાના સહાધ્યાયી ડપને મળવામાં તેમને જીવનનો અનેરો આનંદ પ્રાપ્ત થતો. સાગરની જેમ તેમનું હૈયું વિશાળ હતું, પણ એ વિશાળ હૈયાને ચિંતાઓના કેવા કેવા ખડકો નહિ ચીરી રહ્યા હોય તે કોણ જાણે ? આવા એક કર્મવીર કર્મચોગી સેવામૂર્તિ ભડવીર પુરુષના અવસાનથી ખરેખર ચરોતર રંડાયું છે !

આ બધું જતાંય મોતીભાઈ એક માનવી હતા, એટલે માનવીની ઉણપો તેમનામાં પણ હતી જ. તેઓ સમ્પૂર્ણ હતા એમ કહીએ તો તે અસત્ય જ છે. પણ એ ઉણપો બાદ કરી બાકીનું જીવન જોઈએ તો લાગશે કે મોતીભાઈએ એકલે હાથે જે કર્યું છે તે ગુજરાતમાં બીજા કોઈએ કર્યું નથી. એમના જીવન ઉપરથી બોધ લેનાર નીકળે તો કેટલો લાભ થાય ? સમાજસેવા માટે અહોનિશ ઉદ્યોગ કરવામાં તેઓ રચ્યાપચ્યા રહેતા. અને કર્મ-ચોગથી પણ મોક્ષ મળે એમ સંતોએ તો કહ્યું જ છે.

એકલા ચરોતરમાં જ નહિ, પણ સમસ્ત ગુજરાનમાં મોતીભાઈ સાહેબ એટલે વસોના વતની શ્રી. મોતીભાઈ નરસિંહભાઈ અમીન નાના ને મોટા, વિદ્યાર્થીઓ અને સહકાર્યકર્તાઓ, અમલદારો ને રનેદીઓ-સૌ તેમને ' મોતીભાઈ સાહેબ ' તરીકે જ ઓળખતા ' સાહેબ ' શબ્દ તેમને ગમતો નહિ. પણ તેમ લખતાં ને સંબોધતાં તે કેટલાંને રોકે ? પત્રવ્યવહારમાં પણ વિદ્યાર્થીઓ તેમને ' પૂજ્ય ' વિશેષણ લખતા, તે પણ તેમને ગમતું નહિ. ગાંધીજીએ પોતાના નામ આગળ ' મહાત્મા ' શબ્દ ન લખતા સૂચવ્યા છતાં સૌ તેમને હજી પણ તે નામે ઓળખે છે, તેમ મોતીભાઈને પણ હતું. ઇચ્છા ગમે તેટલી કરીએ છતાં લખતી વખતે ' પૂજ્ય મોતીભાઈ સાહેબ ' લખાઈ જ જતું. આ લેખમાં તો તેમને સાદા નામે જ લખવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

અંતમાં, ગુજર કવિ ન્હાનાલાલે પોતાના પિતાને આપેલી અંજલિમાંથી થોડીક કડીઓ લઈ મોતીભાઈને અંજલિ આપી તેમના આત્માને પરમ શાન્તિ મળે એમ પ્રાર્થી વિરમીશ,

" વીતતી દીર્ઘ રાત્રી ને થતો પહેરોડ દેશમાં,
એ પહેરોડે ઉગ્યા - આપ આશાનાદી અરુણશા;
જાયા તો વડલા જેવી, ભાવ તો નદના સમ,
દેવના ધામ જેવું હૈકું જાણે હિમાલય.

ભભૂકિ અગ્નિ શા આપે વનો ભરમ નથી કીધાં,
તમે વર્ષા સમા વર્ષ્યા, ચન્દ્રે જેમ સિંચી સુધા;
રહવારે સાંજરે જેવો, તપે ભાનુ દિને દિને,
શીળા શીળે તપ્યા તેમ, દઝડ્યા નહિ દોષને.

ધીર ગંભીર નેતા ને દીર્ઘદર્શી તમે ધણા,
બોધી તેથી દક્ષતાથી ધીરે ધીરે સુધારણા.
સહસ્ર ધારથી જેમ વર્ષે છે મેઘની ઝડી,
લોકમાં વર્ષતાં તેમ આપના આત્મનાં અર્મા.

સિન્ધુ પ્રત્યે વહે જેવો ભ્રમિઓ નદીઓ તણી,
લોકના હૈતનાં પૂર વહેતાં તેવાં તમે ભણી.
શું શું સંભાર ? ને શી શી પૂલ પુરવિભૂતિયે ?
પુણ્યાત્માનાં ઉગરણો તો આલ જેવાં અગાધ છે.

ભરી અંજલિ અશ્રુની કરું છું આ હું અર્પણ,
સતકારો રનેહની સેવા પુત્ર(સિખ)નું પિતૃ(ગુરુ)તર્પણ. "

આશાભાઈ નરસિંહભાઈ પટેલ

ગુજરાતનો લાયબ્રેરીઅન

પુસ્તકાલય માસિક સ્વ. મોતીલાલ અમીનના સ્મરણાર્થે ખાસ અંક કાઢે છે એ જાણીને પરમ સંતોષ થાય છે. ગુજરાતની ભૂમિ પર સ્વ. મોતીલાલનું નામ અમર છે, એમ કહેવામાં કશીયે અતિશયોક્તિ નથી; ખાસ કરીને ગાયકવાડનું ગુજરાત તો એમનું સદાય ઝલ્લુ રહેશે. વડોદરા રાજ્યમાં ગામડે ગામડે પુસ્તકાલયોની સ્થાપના કરવામાં જ એમણે પોતાનું આત્મ્યે જીવન ખર્ચી નાખ્યું છે.

ગુજરાતની જનતાને વાચનવંતી અને વંચતી કરવી એ સ્વ. શ્રી મોતીલાલના જીવનનું મુખ્ય ધ્યેય હતું. અને એ ધ્યેયની પાછળ પોતાની સર્વ શક્તિઓ ખરચવામાં એમણે નથી જોયો દિવસ કે નથી જોઈ રાત. સવારે બપોરે કે સાંજે, અરે, રાતના દશ-અગિયાર વાગતે પણ એમને જોયા હોય તો બસ પોતાના ગોડીઆઓ સાથે એઓ કોઇ ને કોઇ સ્વરૂપમાં પુસ્તકો અને પુસ્તકાલયોની જ ચર્ચા કરતા હોય. ફલાણું પુસ્તક સારું કે નહારું, ફલાણે ગામે પુસ્તકાલયની સ્થાપના કરવાની છે, ફલાણા પુસ્તકાલયમાં વાચકોને હરકત પડતી હોવાની ફરિયાદ છે, પુસ્તકોની ગોઠવણીનું શાસ્ત્ર, તેમાં શું શું સંધારાને સગવડ થઇ શકે ? રંગે ચર્ચાઓ તેમની આગળ ચાલ્યા જ કરતી હોય. હું તો એમને જેટલી વાર મળ્યો છું તેટલી વાર એણે કહી પણ બન્યું નથી કે ભયારે એઓ પોતાના સાથીઓ સાથે ઉપસુંકત વિષયોની ચર્ચા કરવામાં પરોવાયલા માલમ પડ્યા ન હોય.

પાટણ પુસ્તકાલય પરિષદ વેળા મને એમની સાથે રહેવાનો સારો પ્રસંગ મળ્યો હતો. હું પાટણ પહોંચ્યો તે વેળા બયોરના બાર વાગ્યા હતા. મને આવેલો જોઇને તેઓ ધણા ખુશી થયા. હું જમવાનો હતો તે તેઓ સમજી ગયા અને રસોડાના વ્યવસ્થાપકને મારા મોજનની વ્યવસ્થા કરવા તેમણે સૂચના આપી. પછી મને કહ્યું—“ તમે જમી લ્યો, પછી હું તમને અત્યાર સુધીની થયેલી કાર્યવાહી સમજાવી દર્શાવ. પછી છેવટ સુધી તમે અમારી સાથેજ રહેજો. ”

પરિષદમાં જે કાર્યવાહી ચર્ચા તેમાં પણ મેં જોયું તો, તેઓ નાનામાં નાના કાર્યકર્તાની મૂંઝવણો અને મુશ્કેલીઓ સમજવાને એટલો બધો પ્રયાય કરતા હતા કે તે જોઇ મને તો ખૂબ આશ્ચર્ય થયું ! નાનામાં નાના ગામનો અંધપાલ પણ આખા ગામને વાંચતું કરવા માટે શું શું પ્રયાસો કરી શકે તે એમણે જે રીતે તેઓને સમજાવ્યું, તે ઉપરથી મને લાગ્યું કે અહોહો ! એમના આદર્શો કેટલા બધા ભગ્ય છે ! જો એ સિદ્ધ થાય તો ખરેખર સોનાનો મુરજ ઉગે. સાહિત્યપ્રચારની—અને ખાસ કરીને સુ-સાહિત્યના પ્રચારની એમની ધગશ જેવી ધગશ આખા ગુજરાતમાં ભાગ્યે જ બીજા કોઇ પણ મનુષ્યને હશે. તે જ દિવસથી મેં મારા હૃદયથી એમને ‘ ગુજરાતનો લાયબ્રેરીઅન ’ એવો ઇલકાળ આપી દીધો. ભયારે ભયારે પણ હું સ્વ. મોતીલાલને સંભારું છું ત્યારે ત્યારે મારા હૃદયમાં એ બે સખ્તો પડ્યા પડ્યા વગર રહેતો નથી : “ ગુજરાતનો લાયબ્રેરીઅન ” તે દિવસે રાત્રે સૂતી વેળા પણ મેં જોયું તો મોતીલાલ અને એમના મિત્ર થી. ઈશ્વરભાઈ પુસ્તકપ્રચાર વિગે, બાળસાહિત્ય વિગે, સ્ત્રીસાહિત્ય વિગે મોડી રાત સુધી ચર્ચા કરતા બેઠા હતા એક ઝોકું કાઢી સાડાઅંગીઆર ૨૦૦]

વાગે. હું જાગી ઉઠ્યો તો તે વેળા પશુ, પધારીમાં સૂતાં સૂતાં પશુ તેઓ જાને એ જ વાતો કરતા હતા. સવારે વહેલા ઉઠી દાતણ કરતી વેળા પશુ એ જ વાત. આમ એમનું જીવન પુસ્તકો અને પુસ્તકાલયો, વાચન અને સુસાહિત્યની સાથે એકાકાર થઈ ગયેલું હતું એમ કહેવામાં કરી એ અતિશયોકિત નથી.

* * *

બીજા એ પ્રસંગો ટાંકું છું તે એમની સાદાઈના નમુનારૂપ હતા. વડોદરામાં સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાં હું એક વાર એમને મળવા ગયેલો. તે વેળા ઓફિસ બંધ થવાનો સમય થવા આવ્યો હતો. મોતીભાઈ સાહેબ ઉઠ્યા એટલે અમે બધા ઉઠ્યા. એટલે આવતાં મને લાગ્યું કે હમણું શાંદર મોટર હાંકીને બારણામાં લાવી બેઠી કરશે.

પશુ ના, ના, મોટર શાંદર તો શું પશુ એક ગાડી સરખી પશુ ન આવી ! મોતીભાઈ સાહેબ આલતા માંડવી પર આવ્યા અને ત્યાંથી એક આનાની મોટરમાં બેઠા. હું પશુ તેમાં જ બેઠો અને અમે સૌ એમને મુકામે રામજી મંદિરે ગયા. બીજી વાર એમણે મને મળવા માટે બીલીમોરા બોલાવ્યો હતો. અને ત્યાંથી અમે ત્રણદેવીના પુસ્તકાલયનું નિરીક્ષણ કરવા જવાના હતા; ગયા હતા. તે વેળા પશુ થોડુંક આલી લાઇને બાકતી બસમાં બેસીને ગયા હતા.

સારો પગાર મેળવતા અમલદાર હોવા છતાં ૨૫. મોતીભાઈની આ સાદાઈ અન્યથા પંખાડે તેવી હતી. એ બતાવવાને આ બે દૃષ્ટાંતોથી બીજું વધારે શું જોઈએ ? ૨૫. મોતીભાઈ વિષે લખવા બેસીએ તો ઘણું ઘણું મળી આવે તેમ છે. એમના જવાબી ગુજરાતને, ખાસ કરીને બ્રિટિશ ગુજરાતને બારે ખોટ ગઈ છે. કારણ કે ગાયકવાડી ગુજરાતમાં તો એમની યોજનાનાં મૂળ જડ ધાલીને બેઠાં છે અને તે કાયમ તેમનાં સુંદર રૂબા આખ્યાં કરે છે ને કરશે. પરંતુ બ્રિટિશ મુંબાઈ ઇલાકામાં એમની સત્પ્રવૃત્તિઓ આદરવાને માટે તો ના ખેર સાહેબે હમણાંજ એમની સાથે લંબાણ વાટાઘાટ કરેલી હતી. તેને ઝાઝો સમય થયો નથી અને તેમને શુભ હસ્તે બ્રિટિશ ગુજરાતમાં એમની પ્રવૃત્તિના શ્રીગણેશ મંડલિ તે પહેલાંજ પ્રભુએ એમને ઉપાડી લીધા છે. એ જાણીને દરેક સુ-સાહિત્ય-પ્રેમીને ખેદ થયા વગર રહેશે નહિ

ઈશ્વરલાલ વીમાવાળા (સુરત)

—*—

શ્રી. મોતીભાઈ અમીન

મુરબી શ્રી મોતીભાઈ અમીન સાહેબ એટલે ચરોતરના સર્જક-ગુજરાતના શિક્ષકોના આદર્શ અને મોટા વિદ્યાર્થીસમુદાયના વડીલ અને ગ્રેરક. તેઓ તેમના શિષ્યવર્ગમાં " સાહેબ "ના ટુંકા નામથી જ સંબોધાતા. અતિ પ્રેમાળ-શુદ્ધ આસ્થિવાન-સતત કર્મયોગી અને નામના કે વાહવાદથી પર-મૂક સેવક હતા. એકલા હાથે-તીવ્ર ઇચ્છાશક્તિ અને નિષ્ઠા-થી અને તન્મયતાથી શું થઈ શકે તેનાં પાઠ તેમણે આપણે માટે મૂક્યા છે. તેમનો સહવાસ દરેકને માટે ઉત્તમ હતો અને મોટા સમૂહને તે રમરણ પવિત્ર રહેશે. સહકાર-વ્યાયામ-ઉચ્ચ વાચન-હવા-ગ્રામસેવા-વિદ્યાર્થીવર્ગો એ તેમની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનાં અંગો હતાં.

પૂનઃ, તા. ૧૯-૨-૩૯

(પ્રાં.) જયશંકર પીતાંબર ત્રિવેદી

L. C. E.; A. M. I. (Ind.)

સૌજન્યમૂર્તિ સદ્ગત અમીન સાહેબ

સદ્ગત અમીન સાહેબ સાથે પ્રથમ પરિચય મારે ૪. સ. ૧૯૨૦ના અરસામાં થયો. તેમની આણંદની હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક તરીકે જોડાવાની મારી ઇચ્છા હતી. તે વખતે તેઓ મધ્યવર્તી પુસ્તકાલયમાં મદદનીશ વ્યવસ્થાપક હતા, એ સમયે તેમણે મને સંભળાવી દીધેલું એક વાક્ય હજી સ્મરણમાં છે: "જુઓ ભાઈ, લોકમાં કાપનારો જેમ સાંજ પડે લોકડોં કાપીને એક મોટા ઢગ તૈયાર કરે છે, તેવી જ રીતે સ્પષ્ટ જોઈ શકાય તેવું કામ તમારે મને બતાવી આપવું પડશે." મારા એક સંબંધીએ તેમને મારી સાહિત્ય તરફની અભિરુચિ સંબંધી વાત કરેલી; સાહિત્યની ઘેલજાવાળાના માનસમાં બહુધા ધુમ્મસ અને વરાળ જેવી, હાથમાં કંઈ ન આવી શકે એવી અચોક્કસતા હોય છે. એ લાયકયાને દૂર દેશીપણાથી લક્ષમાં રાખીને તેમણે ઉપલું વાક્ય ઉચ્ચારેલું. તેમાં એક સાચા વ્યવહારદક્ષ માણસનું ડહાપણ તો હજીયે મને જણાયાં કરે છે; અને હજીયે મારાં ધણાં કાર્યોના સંબંધમાં હું વિચાર કરું છું કે "લાકડોં કાપનારાની પેઠે કાપેલાં લોકડાંનું ઢગ જેવું ચોક્કસ અને નજરે જોઈ શકાય, કાપને તાદ્ય રીતે બતાવી શકાય એવું. પરિણામ તો હું મેળવી શક્યો છું ને ?" કુકામાં, મારા જેવાને જીવનમાં એક સ્પષ્ટ દિશાનું ભાન કરાવવાને એ વાક્ય પૂરતું હતું એમ હમેશાં મને લાગ્યાં કરે છે.

મારી માફક ધણા યુવાનોને એમણે ખરા માર્ગનું સચ્ચન યોગ્ય સમયે કરાવી દીધેલું જણવામાં છે.

આ પ્રસંગ પડ્યા પછી તો હું તેમની પાસે ધણી વાર જતો. તેમના એક ભાણેજ કે જેઓ હાલ વિલાયત છે તે મારી પાસે જણતા હતા. તે હતા તો માત્ર અંગ્રેજી બીજા ધોરણમાં પરંતુ પૂજ્ય અમીન સા. જતે મારા વર્ગમાં આવે; અને ભાણાભાઈના અંબાસ ઉપરૂત શિક્ષણવિષયક કેટલીકે વાતો કહી જાય. એક વખતે ભાણાભાઈને યુગ્મરાતી શ્રુતલેખન નહિ આવડેલું. તપાસ કરતાં તેમને જણાવેલું કે અંગ્રેજી નિશાળોમાં યુગ્મરાતીના વિષયને ગોણું સ્થાન આપવામાં આવે છે; એટલે એમણે તો ત્રિવેદી વાચનમાળાની પાંચમી ચોપડી માંથી ભારે ભારે શબ્દોની એક નોંધ જીપાવીને તૈયાર કરાવી અને લગભગ દોઢગ્રેએ છોકરાઓને વહેંચાવી દીધી. કેળવણીના પ્રચાર અને વિકાસ માટેની તેમની આ ધૂન જોઈને મને તો ખરેખર આશ્ચર્ય જ થયું; અને તેમના જીવનમાં સેવાવૃત્તિ અગ્રસ્થાને હતી- તેનાં પણ મને ઠીક ઠીક પરિચય થવા લાગ્યો. અમીન સાહેબના પોતાના અક્ષરો બહુ સાગ્ર નહોતા આરતા એટલે ચિ ભાણાભાઈના અક્ષરો મૂળથી જ સારા આવે તેટલા માટે મને કહે કે "કોઈ સારા અક્ષર કઢાવે તેવો શિક્ષક મને મેળવી આગો." શિક્ષક તો મેં મોળી આપ્યા અને એમના કામથી અમીન સા. ને સંતોષ પણ થયો; પરંતુ તે શિક્ષકને યે લાગ્યું કે 'અક્ષર સુધારવાને માટે દશ રૂપિયાનો માસિક પગાર આપનાર આ પહેલો જ ગૃહસ્થ છે; અને મને પોતાને પણ તેમના જેટલો જ અચંબો થયો. આજથી અઢારેક વર્ષ ઉપરની વાત એટલે માસિક દસ રૂપિયાની કિંમત તો મારે મન ધણી જ હતી અને તે પણ અક્ષર સુધારવાને માટે! એટલે મારા આશ્ચર્યનો પાર ન હતો. ભાણાભાઈને જણાવવા તો અમીન સા. જતે જ રોજ કલાક દોઢ કલાક બેસતા. તેમનું એ વાતસલ્ય સંભારતાં મને હજીયે આનંદ થાય છે,

સદ્ગ શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબના હસ્તાક્ષર

ચરોતર વિદ્યાર્થી સહાયક સહકારી મંડળ લિ.

મોતીભાઈ ન. અમીન,
મ યી

વસેા, તા ૧૪-૩-૧૯૩૭

વાપા નમિયાદ

નાણાંની લેવડ દેવડ સંબંધિતે પત્રવ્યવહાર સામગ્રી
મ વિર, અખીક પાસે, વડોદરા એ હિન્દુસ્થાન બંચે

મોતીભાઈ સાહેબ

લેખકે તુ મારા પૂરા તરો કુલકુલ
વસેા બાપુ બાગે મારી પટોરો કુ મારા વખતે
સુવાળા ખુબ જાણે મારે અનુભવ મારા છે
અમારો તો મારા તમારો તુ જાણે મારી તરી
કારેલે મારે વખતે તરો કુલકુલ છે તમા પૂરા માર
તે મારું છે અનુભવ ચરોતરના આપના મારમા
માપારે

મુજબાર છે મારે તુ મારના વતેરો
મારે મારા છે મંગલવારે આપોના મારે
લેતો આપોના વા આપના આપના દારી
માર વારે મારા ઉમેરી લારે

મારે નામુસલાક મારે વારે તુ મારે
વારે મારે તુ મારે વારે આપોના મારે વારે
માર દારી રીતે મારે તુ મારે તુ મારે
મારે તુ મારે તુ મારે તુ મારે

ત્યારબાદ આખું બંગાળાનું રેલસંકટ. જનસેવાનું આ પ્રથમ જ કાર્ય મેં મારા મિત્ર રમણલાલ દલાલને સાથે રાખી હાથમાં લીધેલું, એટલે શરૂઆતમાં અમને કંઈ કંઈ મુશ્કેલીઓ નડેલી, પરંતુ સંકટ સમયમાં ખેંચવાની સાંકળ જેવા અમીન સાહેબ અમને બધી મુશ્કેલીઓનો તરત જ તોડ કાઢી આપતા. રૂપિયા તો ફરી ફરીને ભેગા કર્યાં, પણ મોકલવા શી રીતે ? અમીન સાહેબે કહ્યું: “ તમે રૂપિયા મને આપી દો, એટલે હું જીવનલાલ એન્કાન્સને બરી દઈશ. ” કામ તો પૂરું થઈ ગયું, પરંતુ અમીન સાહેબ માટે અમારી માનવૃત્તિ પહોં જ વધી પડી.

પછી તો, મારા કેટલાક બંગાળી મિત્રો, શ્રી. રમણલાલ દલાલ, શ્રી. મેમોરિયલ કામરૂલના પ્રિન્સિપલ શ્રી. નાનાલાલ શાહ અને બીજા કેટલાક મિત્રોને એકત્ર કરી એક સ્ટડી સર્કલ ' કાઢ્યું. દર પંદર દિવસે એક સભ્ય અમેરિકાના પેલા પ્રખ્યાત પ્રેસિડેન્ટ-માંથી એકાદનું જીવનચરિત્ર વાંચીને તેનો સાર લખી લાવે અને બધાંની આગળ વાંચી પ્રજ્ઞાલાવે. તે સંબંધમાં પછી ચર્ચા થાય અને આ રીતે વિચારવિનિમય કરવાના અમને ઠીક ઠીક પ્રસંગો સાંપડતા. જીવનચરિત્રોનો અમીન સાહેબને બારે શોખ હતો.

વસોમાં એમણે નવી શાળા કાઢેલી તે એક વખતે તેમણે જાતે ફરીને મને બતાવેલી. મગલમ પચાસની ઉપર પહેંચેલા અમીન સાહેબ આટલું બધું કામ શી રીતે કરતા હશે તે મારાથી સમજાતું ન હતું, પરંતુ ત્યારપછી તો વસોના મારા એક મિત્રે માત્ર વસોમાં જ તેમની. એટલી બધી પ્રવૃત્તિઓ ગંજી બતાવી કે હું તો તાજીબ જ થઈ ગયો, અનેક મંગલકારી યોજના ધડવી અને તેમને આખા પાર પાડવી એ એમના જીવનનું રહસ્ય હતું એમ મને હમેશાં લાગ્યાં કયું છે.

એવામાં જાણીતા સાક્ષર કવિ કાન્તનું અવસાન થયું; ને શોકસભા બરવામાં આવી. તે પ્રસંગે એમણે લખેલા “ કાન્તનો દિનચર્ચા લેખ ”નો મેં સ્વાભાવિક પથ જરા વિગતવાર ઉશ્કેષ કરેલો. સભા બરખાસ્ત થઈ અને અમીન સાહેબ કહે: “ મને એ લેખ મેળવી આપો; મારે તેનો પ્રચાર કરવો છે. ” તે મેળવી આપતાં મને જરા વાર લાગી પરંતુ પંદરેક દિવસો તો નહિ વીત્યા હોય એટલામાં તે લેખની એક પ્રત મને કોઈ આપી ગયું. સારા અને ઉપયોગી સાહિત્યના પ્રચાર માટેની તેમની ધૂન ખરેખર પ્રબળ અને અનુકરણીય હતી.

છેક ઉંવટે સને ૧૯૩૪ માં ‘ન્યુસપેપર કંટ્રીંગ લાયબ્રેરિયન’ની નવી જગ્યા, મધ્યવર્તી પુસ્તકાલયમાં નીકળી, તેમાં તેમણે મને માગણી કરી લીધી. ‘એમની સેવાવૃત્તિના મહાનલની એક જ ચિનગારી મને મળશે તોયે જીવન ધન્ય થશે’ એ વિચારે હું ત્યાં ગયો અને તેમના સીધા સમાગમમાં આવ્યો.

એકંદરે અમીન સાહેબમાં નીડરતા, સ્વાર્ષણ, કેળવણી અને પુસ્તકપ્રચાર માટેની પ્રબળ ધગય, વાતસલ્ય, સાદાઈ (એમણે કદી કેટ-પાટલૂન પહેધાં નથી કે રેલવેના ત્રીજા વર્ગના ડબ્બા સિવાય તેઓ બીજા ડબ્બામાં બેઠા નથી) અને મંગળકારી યોજનાઓ ધડવાનો અને પાર પાડવાનો શોખ તથા સાચી માણસાઈ, એ આગળ તરી આવતા ગુણો હતા, એમ મને હંમેશા જણાયાં કયું છે.

અમીન સાહેબ જેવી વ્યક્તિ ગુજરાતમાં વિરલ જ હશે. તેમનાં સત્કાર્યો એટલાં બધાં છે કે તેમના આત્માની સદ્ગતિ થાય એ આપણી પ્રાર્થનાનો વિષય જ નથી, એ તો એમનો હક્ક જ છે; છતાં એમના જીવનના ઉપયુક્ત અંશોમાંથી સ્વદર્શિ પણ આપણું જીવન રંગાય તો એ જ એમનું સાચું સમારક થઈ પડશે.

મતસહિષ્ણુતા

એ વાતને આજે પંદર વર્ષ થયાં. સન ૧૯૨૪ ની સાલની વાત છે. ઉનાળાની મોસમ હતી. દાહોદ ખાતે બીજ પડિષદ ભરાઈ હતી.

વડોદરાના “ નવયુગરાત ” પત્રના પ્રતિનિધિ તરીકે એ સભાની નોંધ લેવા મારે ત્યાં જવું પડેલું.

એ સભામાં સરવૃ સાહિત્યવાળા સ્વામી અખંડનંદજી, સ્વ. મોતીલાલ અમીન સાહેબ, રેવ. સી. એફ. એન્ડ્રુઝ, દક્ષરનાથા, શ્રી. ઇંદુલાલ ક. યાસિક વગેરે હતા.

અગેરે વાત કરતાં અમીન સાહેબે મને ઝોળાખ્યો. પહેલાંથી જ પરિચય તો હોતો જ. વાતવાતમાં મહાત્મા ગાંધીજી, “ નવજીવન ” પત્ર વગેરે ઉપર વાત નીકળી. શિષ્ટ પુસ્તકો અને શિષ્ટ વર્તમાનપત્રોના બહોળા પ્રચારમાં સ્વ. અમીન સાહેબ ભારે રસ લેતા હતા એ તો સૌ કોઈ જાણે છે.

મેં એમને કહ્યું: “ મેં મહાત્મા ગાંધીજીને ‘ નવજીવન ’ની કિંમત ઘટાડવા કાગળ લખ્યો હતો. ”

અમીન સાહેબ ખુશ થયા. એ વેળા ‘ નવજીવન ’ની આશરે ૨૫ થી ૩૦ હજાર પ્રતો અપતી હતી અને “ Young India ”ની પણ સારી જેવી નકલો અપતી હતી. એમ છતાં ‘ નવજીવન ’ની કિંમત સવા આનો હતી એટલે તે ઘટાડી એક આનો અથવા તેથી પણ ઓછી કરવા માટે મેં મહાત્મા ગાંધીજીને લખ્યું હતું કે જેથી ગરીબવર્ગ પણ ‘ નવજીવન ’ પત્રનો લાભ લઈ શકે.

અલખત, મહાત્માજીની વિચારસરણી જુદી હતી. એમણે એમનું આ બાબતનું મતવ્ય Young India માં અને ‘ નવજીવન ’માં નોંધ લખી સમજાવ્યું હતું, અને કયા કારણે કિંમતમાં ઘટાડો રાખવો નથી એનું મારા પત્રના જવાબમાં સુંદર સ્પષ્ટીકરણ કરેલું હતું.

સ્વ. અમીન સાહેબે એ વાંચ્યું હતું. એ પ્રશ્ન પૂછનાર હું હતો એ જોઈ તેઓ બહુ ખુશ થયા. એમણે મને અલિનંદન આપતાં કહ્યું: ‘ તમારો સલાહ અને એનો જવાબ, એ જાને જોઈ જાજતો છે. ધરતું મહાત્મા ગાંધીજી જેવા મોટા નેતાને તમે તમારો અભિપ્રાય નીડરપણે જણાવી સૂચના કરી, એ ખુશી થવા જેવું છે. મોટા માણસોને પણ જરૂર પડે ચિનમયી અને નીડરતાથી ચેતાના વિચારો રજૂ કરવા એ સારી વાત છે. તમે આ રીતે તમારો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો એ સારું કહ્યું. ’

***

બીજાં એક પ્રસંગ તો છેક ગયા વર્ષમાં જ બન્યો. ‘ બાલસાહિત્ય સર્વસંમલ ’ના ત્રીજા ભાગના પ્રકાશન સંબંધમાં કેટલીક બાબત ઉપર મારે વિરોધ હતો અને મેં એ ‘ બાલજીવન ’ માસિકમાં લખાણથી જાહેર કર્યો હતો.

આ બાબત મારા સિવાય અન્ય પત્રોમાં પણ લખાણો આવ્યાં હતાં. એક લખાણ કાગળ લખી એ બધાં લખાણો મેં સ્વ. અમીન સાહેબ ઉપર મોકલી આપ્યાં.

થોડાક દિવસો બાદ ૪ થી ૫ પૃષ્ઠ ભરી સ્વ. અમીન સાહેબનો મારા ઉપર પત્ર આવેલો. મારી દલીલોના સંબંધમાં વિશેષ હકીકત જણાવા અને મારે શું કહેવું છે એ ૨૦૪]

વિસ્તારથી જાણવા માટે વડોદરા ફરીથી આવવાનું થાય ત્યારે મને મુલાકાતે બોલાવવા એમણે લખેલું. અને ૪ પાનાં લરીને લખેલા એ લખાણ લેખમાં મારી અમુક બાબતો માટે મને અભિનંદન પણ આપ્યાં છે.

અને એઓશ્રી વડોદરા આવ્યા ત્યારે મને વખતસર મુલાકાત માટે બોલાવેલો પણ ખરો. પરંતુ એ દિવસે મારે એવિનું છાપખાનાના કામે લાદની કચેરીમાં એજ વખતે હાજર થવાનું હોવાથી હું એમને મળવા જઇ ન શક્યો. ફરીથી બીજા પ્રસંગે મુલાકાત આપના વિનંતિ કરી.

* *

બીજા પણ પ્રસંગો હતા, અત્રે એનો નિર્દેશ કરવાની જરૂર નથી. ઉપરના એ પ્રસંગો ઉપરથી જ રવ. અમીન સાહેબ મહાન-વ્યક્તિ શા માટે હતા તે આપોઆપ ખુલ્લું થાય છે.

રવ. અમીન સાહેબે વર્ષો લગી જવાબદાર જગાએ અમલદારી કરેલી. એમ છતાં કમળપત્રને જેમ જળખિંદુનો સ્પર્શ થતો નથી, તેમ અમલદારી ખુમારી એમને જરા પણ સ્પર્શી શકી ન હતી. પોતાનાથી ગમે એવા નાના દરજ્જાના માણસને પણ શું કહેવાનું છે, એની શી ફરિયાદ છે, એ ફરિયાદમાં વાસ્તવિકતા છે કે કેમ, વાસ્તવિકતા હોય અથવા ન હોય તો પણ એને સમ્યક્તાથી સાંભળી લઇ યોગ્ય તે કરવાનું આત્માસન આપવું એ બધું કામ હૃદયની ઉદારતાવાળા મહાનુભાવથી જ જની શકે. અમીન સાહેબ સાથે જ દિલના અમીર હતા. એમની અનહદ લોકપ્રિયતા અને મોટાપણું રહસ્ય એમની મતસંહિષ્ટતા દ્વારા પણ આપણે સમજી શકીએ છીએ.

* *

ગુજરાતી બાલ સાહિત્યમાં ગાનચક્ર (Children's Encyclopedia)ની અનિવાર્ય જરૂર છે. એ બહુ વિશાળ યોજનાનું કામ છે. નાણાંને એમાં ગંભીર પ્રશ્ન ઊભો થાય છે. શ્રી. ગિણુભાઈ અને એમની સરદારી નીચે કામ કરનાર માણસો તો મળી આવત, પણ પણ નાણાંની વ્યવસ્થા કરવાનું અઘરું કામ તો રવ. અમીન સાહેબ જેવા જ કરી શકત. માફ માનવું છે કે રવ. અમીન સાહેબને બે ધ્રુવે દીર્ઘાયુ આપ્યું હોત તો આ દિશામાં જરૂર સંગીન પ્રયત્ન થઇ શકત. પરંતુ એમના સ્વર્ગવાસથી જેમ અનેક આશાઓને ફટકો પડ્યો છે, તેમ કદાચ આ યોજનાને પણ હાલ તો ફટકો જ પડ્યો સમજવો રહ્યો !

* *

કેટલીક બાબતોમાં રવ. અમીન સાહેબ સાથે મારે મનભેદ હતા. ઘણીઘણી બાબતોની ઝીણી મોટી મારી અને મારા પુસ્તકવિકેતા મિત્રોની ફરિયાદ લાઇને મારે તેમની પાસે જવું પડેલું. પરંતુ દર વખતે એટલી જ શાંતિ, એટલી જ મીઠાશ અને એટલી જ સહાનુભૂતિથી એમણે શબ્દે શબ્દે સાંભળ્યો છે. ફરિયાદમાં જ્યાં જ્યાં એમને તથ્ય જણાયું ત્યાં ત્યાં એના નિકાસો કર્યાં છે. એમની પાસેથી ન્યારે ન્યારે હું પાછો ફર્યો છું ત્યારે ત્યારે ઊંઘ સંતોષની લાગણી સિવાય કદી કશું અનુભવ્યું નથી.

આવા મહાન ગુજરાતીના સ્વર્ગવાસના સમાચાર ન્યારે મેં છાપામાં વાંચ્યા ત્યારે અંતઃકરણને ઊંડો આઘાત થયો. મેં મારું અંગત કાંઈકે ગુમાવ્યું હોય એમ મને લાગ્યા વગર રહ્યું નથી.

રવ. અમીન સાહેબ સ્વર્ગમાં શાશ્વત શાંતિ મેળવો એજ ભક્તિપૂર્ણ હૈયે નમ્ર અવ્યર્થના !

રમણલાલ નાનાલાલ-શાહ
(તંત્રી "બાલજીવન")

આ લેખના લેખક શ્રી. શારદાપ્રસાદ વર્માને એમની ફારમની લઢરિઓ પ્રકટ કરવામાં સફળતા કેટલી અને કેવા પ્રકારે પ્રેરણા આપેલી, એ પ્રેરણાથી તેઓ તેમના લેખનવ્યવસાયમાં કેવી રીતે આગળ આવ્યા તે તેમજ સદૃશ સાહેબને એમના પુસ્તકનું 'અર્પણ' કરતાં પ્રસિદ્ધિના અણગમાને લીધે તેમને 'અપાનાર ડેસેજન કેવી રીતે બંધ થવાનો વખત આવ્યો તે તેમના સમ્બંધમાં અહીં તેમના સ્વાનુભવરૂપે રજૂ થાય છે.

પુસ્તકાલય ખાતાના અધિકારીના હાથમાં એક નાની સુધક ચોપડી એક દિવસ આવી પડે છે. એઓ એકાદ વાર આમતેમ જોઈ, અવકાશે તપાસવા માટે ગંભીર થઈ છે.

દિવસો વીતે છે ને એમની રોજની ચોકબંધ ટપાલમાં પેલી ચોપડી ઉપરનીચે થયા કરે છે, છતાંએ ચોપડીને સાહેબના વાચનનો લાભ મળતો નથી. તો પણ સાહેબના હાથમાં અવરનવર આવવાથી એનું નસીબ ખૂલે છે. સાહેબ મુસાફરીએ જાય છે ત્યારે રસ્તામાં જોવાના કામમાં આ ચોપડીનો પણ સમાવેશ થાય છે.

ગાડી આલસા મારે છે ને સાહેબ સાચે લીધેલાં કામનો-નિકાલ કરવા લાગે છે. પેલી નાની ચોપડીનો વારો આવે છે, બે-ચાર પાનાં સાહેબ વાંચે છે ને બસ, પછી એ ચોપડી વિશે જ વાતો કરે છે, એમના મદદનીશોને એ વંચાવે છે.

મુકામે જઈ સાહેબ ખીજ દિવસની ટપાલ લખાવે છે, તેમાં એક પત્ર પેલી નાની ચોપડી મોકલનાર પર પણ હોય છે. સાહેબનો મુકામ કઠોરમાં છે એ દરમ્યાન લેખકે એમની મુલાકાત લેવી. એવો આગ્રહ કરે છે-દરમાન નહિ. આ કાગળ ટપાલમાં રવાના થાય છે. પછી લેખકના વતનના એક ડે. એ. ઇન્સ્પેક્ટર એમને મળવા જાય છે. એમને પણ એ જ વાત કહે છે, લેખકને મળી જવા કહેવાનું કહે છે.

ખીજે દિવસે એ નાની અમથી '૩૦ પાનાની ચોપડીનો લેખક (૧) કંઈક કૃત્તુલથી, કંઈક આશ્ચર્યથી, કોઈ મોટા અમલદારને મળવા જવાનું હોય એવી લાગણીથી એમની મુલાકાતે જાય છે.

લગભગ બારેક વાગ્યાના સુમારે શ્રી. અબેલાલ દેશાઈ સાચે એ પહોંચે છે. સાહેબ બેજન કરી, થોડી વારમાં આવે છે ને ખબર-અંતર પૂછે છે. એમાં એક વાત એ પણ આવી જાય છે કે અમે જમવાના છીએ કે કેમ ? ન જમ્યા હોયએ તો અમારે પહેલાં જમવા જવાનું. બસ, ઔપચારિક વાત પૂરી થાય છે અને સાહેબ કામની વાત પર આવે છે. " આ નાની ચોપડી જેવી વધુ લઢરિઓ લેખક લખે તો ? લેખક શા માટે ન લખે ? આવી ચોપડી-ઓ વધુ લખાવી જોઈએ. " લેખક પોતાની કેટલીક અશક્તિ અને મર્યાદા દર્શાવે છે. આવી ચોપડી માટે જોઈતાં ત્રિપુલ સાધનો, એ સાધનો-એ સાહિત્યસામગ્રી ખરીદી ન શકાય, અને મેજવખતી મુરકેલી; એ બધું તૈયાર થતાં બપોવવાની ને એ કરતાં બપોવવાની વધુ મુશ્કેલી.

પણ એમણે તો ગણે આ સૌ વાતનો તોડ અગાઉથી આણી જ ન મૂક્યો હોય તેમ કાગળ-પેન્સિલ લખ, પુસ્તકની વિગત અને વિષયવહેચણી કરી લેવા કહે છે. તે તૈયાર થતાં, એ માટે જોઈતી સાહિત્યસામગ્રી પોતે પૂરી પાડવા જણાવે છે અને પછી છેલ્લા મહત્વના, મુશ્કેલ લાગતા અપતતા પ્રશ્ન વિષે તો એ કોઈ શ્રદ્ધાન્વિતની જેમ કહે છે: “પહેલાં તૈયાર તો કરો, તૈયાર થયે એનું નિરાકરણ આવી જશે. શુભ કાર્ય નકામું જતું નથી.” અને લેખક પાસે વધુ લઘુરિઓ તૈયાર કરાવવાનું નક્કી કરે છે.

આ પહેલી મુલાકાત તેનામાં આત્મશ્રદ્ધા પૂરે છે, લખવાની પ્રેરણા આપે છે અને એક નાની બેત્રીસ પાનાંની ચોપડીનો લેખક-જો એને લેખક કહી શકાય તો-વધુ લખવાના ઉત્સાહથી ઉદ્બુદ થાય છે.

એ પ્રેરણા ન મળી હોત તો ફેરમતું પ્રાગટ્ય થાત કે કેમ એ શંકાભયુ લાગે છે. આમ એમણે કેટલાને પ્રેરણા અને ઉત્સાહ આપ્યાં હશે !

એ પછી કેટલાંક પુસ્તકો આ લેખકને મળે છે અને થોડા દિવસ બાદ એક પત્રમાં સમાચાર આવે છે કે સાહેબ સવારની ટાપ્ટીમાં આવી વડોદરે જનાર છે. એ દરમ્યાન ગાડીને અડધો પોણો કલાકની વાર હોય તે સમયે એણે સાહેબને રેશને મળવું.

ફરબારી ઉતારામાં તે દિવસે મળેલા સાહેબ કોણ ગણે આજે કેવા સ્વાખમાં હશે એમ વિચારતો તે બીજા વર્ગના વેષટિંગ રૂમમાં નજર કરે છે. ને એ રૂમ ખાલી જોઈ પાછો ફરવા ગય છે ત્યાં પાસેના બાંકડાની એક બાજુ પર સાહેબ કંઈક વાંચતા દેખાય છે. અને અમલદારી શિષ્ટાચારને બદલે સીધી લેખનવિષયક વાત કહે છે. કરી જ ઔપચારિકતા નહિ: ન મળે ડાળ કે દમામ, સહેજમાં, એક મોટા માણસ સાથે વાત કરતો હોઈ એમ લાગતું નથી, આસપાસનાંય એ ખ્યાલ ન આવે.

પણ એ એમને સ્વાભવિક હતું, એ મેં પછી જાણ્યું. એક વખત મને એમની સાથે ટૂંકી મુસાફરી કરવાનો લાલ મળ્યો ત્યારે મારે ક્યાંક જવું હતું. એમણે કહ્યું: આપણે સાથે જઈશું. રસ્તામાં શ્રી, વામન મુકાદમ મળ્યા. આણુંદ રેશને ચરોતર એન્જન્યુકેશન સોસાયટીના મંત્રી બાઈ આવ્યા હતા. બસ, એમને તો કામ, કામ ને કામ જ ગણે. એઓ ગમે ત્યાં હોય, સદૈવ લોકકલ્યાણની યોજના વિચારતા જ હોય, એ સાથે, એ યોજનાઓ કેવી રીતે કાર્યમાં મૂર્તિમંત થઈ સફળ થાય તે માટે પણ ચિંતન ચાલુ જ, સાધીને સોંપતા ચે રહે. સાથી ગમે તે સ્થિતિના હોય, નાના હોય તોયે અભિપ્રાય લે, સાચો લાગે તે નિખાલસતાથી સ્વીકારે, અને એનો યશ પણ એને આવે.

એમના પરિચયમાં આવનારને એમની વિનોદવૃત્તિની તો ખબર હશે. એક વખત બીજા વર્ગનું બાકું મળે છતાં ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરવા વિષે વાત નીકળતાં, વિનોદમાં એમણે જવાબ આપ્યો; પણ એ ઉતર પાછળ રહેલું રહસ્ય, એમના હૃદયની જાડી લાગણી અને લોક-કલ્યાણની સતત ચિંતા અને કેર્તવ્યપરાયણતા જ દાખવતું હતું. એમના પગારની જેમ એમનું મુસાફરી બંધનું, ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ માટે ખરચાઈ જતું. એક દિવસ, -હતાશ થઈ એક હરિજન વિદ્યાર્થી એમની પાસે આવ્યો. એ વિદ્યાર્થીને મદદ મળતાં વિશ્વંય થતો હતો અને પરીક્ષાની હી તાઈદે ભરવાની હતી. એ મદદ મેળવી આપના વચન આપ્યું, વેળાનર ન મળે

તો ધટતું ગધું જ થશે એમ આશ્વાસન દીધું. અને ' તારે અભ્યાસ સિવાય વિચાર કરવો નહિ, મારે તો તને ટ્રેન્યુએટ બનાવવો છે,' કહી અભ્યાસ માટે ઉત્સાહ આપ્યો. એ વિદ્યાર્થી ગયો એટલે તુરત જ્યાંથી મદદ મળવાની હતી ત્યાં પહોંચો પત્ર લખાવ્યો. આવાં તો કેટલાયે પુણ્યસ્મરણો નોંધાશે! મને તો અદ્યપરિચય જ મળ્યો હતો, ગણતરીજંઘ દિવસો જ એમની સાથે રહેવાનું અદ્ય સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું. અને તેમાં યે હું એમની સાથે ફરવા જઈ શકતો નહિ, એટલે ધણું ધણું જાણુવા જેવું નહોતો જાણી શક્યો. છતાં જ્યારે જ્યારે હું ગયો હોમથ, ત્યારે ત્યારે વખત કાઢતા. અરે, એક વખત તો વહેલા સૂઈ વહેલા જાગનાર શ્રી. મોતીલાલ સાહેબની આંખો ઉઘે પેરાવા લાગી, છતાં એમણે વાર્તાલાપ ચાલુ રાખ્યો હતો. ફોરમનું બધું જ લખાણ એ જોઈ ગયા અને સ્વનો કર્પાં હતાં.

પણ જ્યારે ફોરમ એમને અર્પણ થયેલી જોઈ ત્યારે એમણે કહ્યું કે હવે એમનો મદદ કંઈ મળશે નહિ. કાંઈ પણ પ્રવૃત્તિ સાથે એ નામ જોડવા નહોતા માંગતા. એવા એ નિઃસ્પૃહી ને નિરબિમાની !

એમનો અદ્ય પરિચય પણ પુણ્ય સ્મૃતિ સરખો છે. દાંલ, સ્વાર્થ અને કૃતબ્નતાથી છવાયેલા જગતમાં એમનો સત્સંગ મીઠી વીરડીશો હતો; ને જગતનાં વેરઝેર છુલાવી, પ્રેરણા આપી, શ્રદ્ધા પ્રગટાવે છે; ઉત્સાહ દઈ, નિષ્કામ કર્મ તરફ દોરે છે.

એ પુણ્ય વિભૂતિનાં કેટલાં સ્મરણો સંમ્રણશે ! એમને કંઈ રીતે વંદીએ, નિષ્કામ મૂર્તિમંત કર્મરૂપે કે પ્રેરણામૂર્તિ તરીકે ! એ શું હતા એ જોતાં એ શું નહોતા તે વિચારવું સરળ થઈ પડે. એ માનવી નહોતા પણ એક સંસ્થા હતા—પણ સંસ્થાની જડતાવિહોણા. સંસ્થા જ શાને ?—અનેક સંસ્થા, ગુજરાતને સમૃદ્ધ કરતી, અનેકવિધ પ્રવૃત્તિના એ પ્રેરક હતા. વર્તમાન ગુજરાતનું સમર્થ પ્રેરક જળ કહીએ તો ?

શારદાપ્રસાદ વર્મા

—ક્ર—

અનુષ્ટુપ

જાને કોઈ મરે તેથી કરવો શોક તે વૃથા,
જન્મ ને મૃત્યુ ફેરી જો સદાયે ચાલતી પ્રથા.

કરું ના શોક હું, કિંતુ સદાયે અંતરે સ્મરી,
તારા સત્કર્મની માળા, ફેરવું ફરી ને ફરી.*

—સોમાભાઈ ભાવસાર

* શાન્કેશ બાલઅધ્યાપન મંદિર તારૂંથી પ્રકટ થતા હસ્તલિખિત “ પારિબલક ”ના “ મોતીભાઈ સમારક અંક ”માંથી.

એક અંજલિ

પાવાગઢ, આણુ, ગિરનાર, હિમાલય-આ બધા પર્વતો છે. આમ છતાં આ બધા પર્વતોને સરખાં શિખરો નથી. પાવાગઢને એક જ શિખર છે, આણુને બે ત્રણ છે, ગિરનારને પાંચેક છે અને હિમાલયને તો શિખરોનો પાર જ નથી.

મોટા મણસો પણ આ પર્વતો જેવા જ હોય છે. કોષમાં એક જ પ્રકારની મહત્તા હોય, કોષમાં બે પ્રકારની હોય, કોષમાં એથી વધારે પ્રકારની હોય અને કોષ અદ્વિત વ્યક્તિ-માં તો મહત્તાના પ્રકારોનો પાર જ હોય નહિ.

૫. મોતીલાલ સાહેબને પાવાગઢ, આણુ, ગિરનાર કે હિમાલયમાંથી એકની જ સાથે સરખાવવા હોય તો તેમને હિમાલય સાથે જ સરખાવવા પડે.

૫. મોતીલાલ સત્યવાદી હતા, પ્રમાણિક હતા, દીનપ્રેમી હતા સાદા હતા, વાત્સલ્ય ભાવથી ભરપૂર હતા, સ્વદેશપ્રેમી હતા, માનવપ્રેમી હતા, ઉદ્યોગી હતા, નમ્ર હતા, અંગ હતા, આમ 'એકેક હતા' એમના વર્ણનમાં આવી શકે.

એ બધાનું ગાન કરવું મારાથી અહીં થઈ શકે તેમ નથી. હું તો એમની કેટલીક મહત્તાઓની જ ઝાંખી કરાવવા અત્રે પ્રયત્ન કરીશ.

કેટલાક માણસો મને છે કે માણસને આપમેળે અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ સંજોગો સાંપડે છે, અને એ સંજોગો પ્રમાણે માણસ ધડાય છે. આ માન્યતા સાધારણ માણસોના સંબંધમાં સાચી હશે. અસાધારણ માણસો એની મેળે અનુકૂળ સંજોગો આવે એની રાહ જોતા નથી. તેઓ અનુકૂળ સંજોગો ઉત્પન્ન થાય તે માટે પ્રયત્નશીલ હોય છે. ૫. મોતીલાલ સાહેબના સંબંધમાં પણ આમ હતું.

એક દિવસ વાતચીતમાં ૫. મોતીલાલ સાહેબે મને જણાવ્યું: “ શંકરલાલ ! મને કુદરતે અનુકૂળતા આપી છે તેની સાથે મેં જાતે પણ અનુકૂળતા મેળવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. ધણી કહે છે કે મોતીલાલને તો ઈયાં-ઠોકરાં નહિ એટલે પરોપકારનાં કામ કરી જ શકે ને ! હું કહું છું કે એ વાત સાચી છે. પણ ખીચ વાત એ છે કે મને ફરી પરણાવવા માટે મારી જીવાનીમાં ધણી પ્રયત્નો થયેલા. પણ હું ફરી પરણાવના મોહને વચ ન થતાં મેં તો સેવાધર્મ જ સ્વીકાર્યો. ”

દરેક મોટી ઉંમરનો માણસ પોતપોતાના અંતરમાં વિચાર કરશે તો સમજશે કે જીવન માણસને કુદંબલુષ્મણનો જાણી જાણીને ત્યાગ કરવો સરળ નથી. પરંતુ ૫. મોતીલાલ સાહેબે તે કર્યો. આમ છતાં, આ હકીકતની જાહેરાત તેમણે જિંદગીના છેવટના ભાગ સુધી થવા હીધી નથી તે વસ્તુ તેમના ત્યાગને વધારે ઉજ્જવળ બનાવે છે.

૫. મોતીલાલ સાહેબમાં નમ્રતા, સરળતા તથા વિનોદવૃત્તિનું અજબ મિશ્રણ હતું. એ જો કહેતા: “ શંકરલાલ, મારા અક્ષર તો જીવ્યા ! મારાથી તો તે વાંચી જ શકાતા

નથી ! ” આ શબ્દો એમની નમ્રતા, સરળતા તથા વિનોદવૃત્તિમાંથી જ જન્મતા હતા; બાકી, એમના અક્ષર એવા કંઈ ખરાજ નહોતા કે જેને માટે ઉપરની ઉક્તિ વાપરી શકાય.

ઉપરના જ ગુણોનું મિશ્રણ સચવતો એક બીજો પણ પ્રસંગ છે:—

એક વખત કંઈ વાતવાતમાં મને કહે: “ શંકરભાઈ ! તમે જણો છો કે હું ડબલ એન્જ્યુએટ છું ? ” મેં કહ્યું: “ ના સાહેબ, આપ તો બી. એ. જ છો ને ?—એમ. એ. કે એલ એલ. બી. હો એમ મને ખબર નથી ! ” સાહેબ કહે: “ હું છું તો બી. એ. જ; પણ કૉલેજમાં લગભગ બધા વર્ગોમાં બબ્બે-વર્ષ રહ્યો છું ! એક જ વર્ષે હું કંઈ તમારા બધાની માફક પાસ થયો નથી ! ” મને આશ્ચર્ય થયું કે આવડો મોટો માણસ પોતાની પાછલી આવી હકીકત કેટલી સરળતાથી તથા વિનોદથી રજૂ કરે છે ! આ રજુઆતમાં જ પૂ. સાહેબની મદત્તા હતી.

પૂ. સાહેબ સાથે જેમને જેમને પ્રસંગ પડ્યા છે, તે સૌ જણે છે કે પૂ. સાહેબમાં વસ્તુરિયતિની ગૂંચવણ સમજવાની તથા તેનો ઉકેલ લાવવાની અદ્ભુત ઝડપ હતી. આ શક્તિ અસાધારણ જ કહેવાય વળી તેમનામાં વિચારોની રપટતા એટલી બધી હતી કે તેઓ તેમના વિચારો બીજાને સરળતાથી મોટે બોલીને બૂલચૂક સિવાય લખાવી શકતા, આમ છતાં, પૂ. સાહેબમાં આ ગૂંચાંધી કંઈ જ અભિમાનને બદલે ઉપર એમના શબ્દોમાં રજુ થઈ છે તેવી નમ્રતા જ હતી.

પૂજ્ય સાહેબને ઘણા સુચિક્ષિત લુચાનો જૂની વિચારશ્રેણીના માનતા. મને લાગે છે કે આ એક મોટી ગેરસમજ હતી. પૂજ્ય સાહેબ જૂના કે નવા-એકેના આંધળા પૂજારી કે ઝનૂની દુશ્મન નહોતા. એમને જૂના અને નવા બંનેમાંથી કત્યાણુકારી તરવો પસંદ હતાં. પોતાના કુટુંબમાં જાત કે સ્પર્ધારૂપરૂપની આગ્રહ કોઈ રાખે તો તે સામે તેઓ હટુતા નહિ રાખતાં તેઓ તે ઉદારતાથી સહી લેતા; પરંતુ તેઓ પોતાના જીવનમાં તો શુદ્ધિગમ્ય માર્ગો જ પસંદ કરતા. તેઓ વગેરેના રાજ્યની મોકરીમાંથી લગ્ન થયા તે પહેલાં પણ અત્યંત સાથે ભજતા, અને પાછળથી તો અત્યંતેના ઉદાર માટે તેમણે ઉધારે છેલ્લે કાર્ય આરંભ્યું હતું. મહાત્મા ગાંધીજીના અનુયાયીઓ કહેવડાવનારાઓમાં કેટલાકમાં મહાત્માજીના આદેશો સમજવાની તથા તે આચારમાં મૂકવાની જેટલી ઉત્કટતા હોય તેના કરતાં વધારે ઉત્કટતા પૂ. સાહેબમાં હતી.

વિદ્યાપીઠના સ્નાતકોને પૂ. સાહેબે હલકા નહિ ગણતાં આદરથી અપનાવ્યા છે. શ્રી. ગિજુભાઈ જેવા ઉદામ બાલશિક્ષણશાસ્ત્રીની પરખ કરી તેમનો લાભ પૂ. સાહેબે લીધો છે અને બીજા અનેકને અપાવ્યો છે. શ્રી. દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થીભવનના બીજા અગ્રગણ સભ્યને શ્રી. નાનાભાઈ અને શ્રી. હરભાઈને પણ સાથ આપવામાં પૂ. સાહેબ કદી પાછળ પડ્યા નથી. વિદ્યાપીઠના શ્રી. રામનારાયણ પાઠક કે શાંતિનિકેતનના શ્રી. કિર્તિમોહન સેનની હદર પૂ. સાહેબ પૂરેપૂરી સમજતા હતા. ચરોતર એન્જ્યુકેશન સોસાયટી વિદ્યાપીઠ સાથે જોડાયેલી પછી વિદ્યાપીઠની જીતરતી દશમાં તેનો સાથ હોડી સરકારી ખાતાની સાથે લે તે

પૂ. સાહેબને સહેજે પસંદ નહોતું. આમ, પૂ. સાહેબને જૂની વિચારશ્રેણીના ગણવા એ હાલના મહાસભાના અગ્રણીઓને મવાળ પક્ષના ગણી ખોટા દર્શત કરવા જેવું છે. જે કાર્યને બદલે શબ્દોથી જ માણસને પ્રગતિવાદી કે પછાત ગણી શકતો હોય તો પૂ. સાહેબને પછાતમાં ગણી શકાય ખરા.

પૂ. સાહેબ શિક્ષકોના મિત્ર હતા, વિધવાઓનાં તથા ગરીબોનાં આંસુ લૂછનારા હતા, વિદ્યાર્થીઓની વહાર કરતા હતા, પુસ્તકાલય-વ્યાયામ-ચિત્રકલા-આરોગ્ય-ખેતીવાડી સહકારી પ્રવૃત્તિ-વગેરે અનેક પ્રવૃત્તિઓના ચાતા તથા દોરક હતા, એમ 'અનેક હતા' એમને વિશે કહી શકાય તેમ છે; પણ મેં આગળ કહ્યું તેમ અત્રે એ બધો વિસ્તાર કરી શકાય તેમ નથી. પૂ. સાહેબમાં જે કંઈ હતું તેના અંશ પણ આપણા સૌમાં આવે તે માટે આપણ સૌ પ્રયત્નશીલ રહીએ એમ ઇચ્છી આ અંગલિ હું અત્રે સમાપ્ત કરું છું.

શંકરભાઈ સો. પટેલ

સારાં પુસ્તકોની યાદીઓ મંગાવનારને

ગુજરાતી ભાષામાં રાજ રાજ નવીન પુસ્તકો પ્રકટ થતાં જાય છે એટલે ક્યાં પુસ્તકો વાંચવા જેવાં છે તે નક્કી કરવું મુશ્કેલ પડે છે. બાળકોના હાથમાં ક્યાં પુસ્તકો મૂકવાં, શાળામાં ક્યાં પુસ્તકો વંચાવવાં, પુસ્તકાલયોએ ક્યાં પુસ્તકો ખરીદવાં, કિશોરોએ શું વાંચવું, સ્ત્રીઓ માટે ક્યાં ખાસ પુસ્તકો છે, હિન્દીમાં ક્યાં પુસ્તકો વાંચવાં ને સાધારણ ભણેલાઓએ શું વાંચવું એ પ્રશ્ન છે. આ માટે બીજી ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ વખતે બને તેટલી કાળજી રાખી નીચેની યાદીઓ પ્રકટ કરવામાં આવી છે.

૩. ૫૦) ની કિમ્મતની બાલોપયોગી યાદી	૩. ૫૦૦) ની કિમ્મતનાં સારાં પુસ્તકો
૩. ૫૦) ની કિમ્મતની સ્ત્રી ઉપયોગી યાદી	૩. ૫૦૦) ઉપરાન્તની " " "
૩. ૫૦) ની કિમ્મતની કિશોરોપયોગી યાદી	૩. ૧૦૦) ની કિમ્મતનાં સારાં હિન્દી પુસ્તકો
૩. ૧૦૦) ની કિમ્મતનાં સારાં પુસ્તકો	ખેતીવિષયક પુસ્તકો
૩. ૨૫૦) ની " " "	

આ બધી યાદીઓ યદને કુલ ૪૫ ગૃહ થાય છે.

જેમને આ યાદીઓ જોઈતી હોય તેમણે સવા આનાની પોસ્ટની ટિકિટો અમને મોકલી આપવી વા ૩૫૩ આવી ૦-૦-૬ આપી લઈ જવી. એક જ પરખીડીઆમાં ઘણા માણસો એકઠા થઈને પોતાના સરનામા સાથે ઉપર પ્રમાણે નામ દીઠ સવા આનાની ટિકિટો મોકલશે તો તે દરેકને પણ યાદીઓ મોકલાશે.

ચરોતર એન્ટ્રિકેશન સોસાયટી }
આણંદ, તા. ૧-૩-૩૯ }

આશાભાઈ નરસિંહભાઈ પટેલ
મંત્રી, ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ

સંમરણાંજલિ

‘અમદાવાદની સિવિલ હૉસ્પિટલમાં ઈશ્વર મોતીલાલ અમીનનું અવસાન થયું’ એ ખબર વાંચી સંખ્યાબંધ લોકોને દુઃખ થયું હશે. કોઈ પણ જાતની પ્રાધિક્ષ ધમાલ વગરનું એમનું જેવું જીવન હતું, તેવી જ એમની વિદાય બની. બહુજ જૂન રેતેહીજનોને એમની માંદગીની ખબર પડી હશે. ખરેખર, આપણી વચ્ચેથી એક ગણુવાનેગ માણસ ચાલ્યો ગયો.

એમનું મિત્રમંડળ ઘણું બહોળું હતું. એટલે એમની સાચી પિછાન તો તેમાંના જ કોઈક આપણને કરાવશે. હું તો માત્ર એમની સાથે ત્રણ જ માસ રહેલો. તે દરમિયાન મેં એમને જેવા ઓળખ્યા તેવા અહીં દર્શાવું છું.

* *

દાદરાઓ ચડી હું ઉપર ગયો. મારે પ્રખ્યાત મોતીલાલ સાહેબને મળવું હતું. પટાવાળાએ મને ઑફિસ દેખાડી ને એક કારકુને એમની પિછાન કરાવી. એક મોટા ટેબલની સામી બાજુએ મિ. અમીન બેઠા હતા, બીજી બાજુ પર ને પાછળ કારકુનો કામમાં મરચુલ હતા.

શરૂઆતની અરસપરસ ઓળખાણ થયા બાદ હું ખરેખર એમની સામે બેઠો. મેં વડોદરા આવવાનું મારું પ્રયોજન તેમને કહ્યું ને દૂકમાં મારા કેટલાએક મનોરથોની મેં એમને વાતો કરી.

પછી આડી અવળી વાતો કરી મેં વિદાય લીધી. બહાર આવ્યા બાદ મને વિચાર થયો: “લલા, હું કેને મળી આવ્યો? વડોદરાની પુરતકાલયપ્રવૃત્તિના પ્રાણુ ગણુતા મોતીલાલ અમીનને? મારી કલ્પનાસૃષ્ટિમાં મેં કોઈ ‘ગજવલ્ધમાન’ વ્યક્તિ ધારી મૂકી હતી. એમને પ્રત્યક્ષ જોતાં મારી એ કલ્પનામૂર્તિ અદરશ થઈ ગઈ. પ્રથમ મિલને માત્ર નરી સરગતાની મારા મન પર છાપ પડી.

કેટલાંક માણસો એવાં આવે છે કે પ્રથમ દર્શને આપણા મન પર સંજગડ છાપ પાડે, પણ પરિચય વધતાં એ છાપ ધીમે ધીમે ભૂંસાવા મડે છે. એથી તદ્દન બિલકું, બીજાં કેટલાંક માણસો એવાં હોય છે, જે પ્રથમ દર્શને આપણા મન પર કોઈ જ છાપ ન પાડે પણ એમના પરિચયમાં જેમ જેમ આવતા જઈએ, તેમ તેમ એમના વ્યક્તિત્વની ખુબીઓ ધીમે ધીમે પણ મનમાં ન જુલાય એવી રીતે સમગતી જાય. સદ્. મોતીલાલ આ બીજા વર્ગના હતા.

એક વસ્તુએ મારી પ્રથમ મુલાકાત વખતે મારું ખાસ ધ્યાન એ ‘ચુ’ આસપાસનાં મળવા આવનાર માણસો સૌ કોઈ એમની સાથે પૂજ્યભાવથી જ વાતો કરતાં હતાં.

* *

મારે એમની પાસે ગ્રામ પુરતકાલય પ્રવૃત્તિના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો શીખવાના હતા. એટલે એ પછી હું એમને અવારનવાર મળવા લાગ્યો. આવી અનેક મુલાકાતો થયા પછી અને એમની કાર્યપ્રણાલીનું દિગ્દર્શન થયા પછી ‘મોતીલાલ એટલે શું’ એ મને વધુ ને વધુ મમંગતું ગયું. તેમાં મેં એમની માનવતાના પ્રસંગો નિહાળી-એમના વ્યક્તિત્વની છાપ

મારા મન પર ત હું સાથ તેવી રીતે પડી છે, હું પણ એમના ખીન્ન ઘણાએક પૂજારીઓની સાથે એક વધારાનો પૂજારી બની રહ્યો.

લોકો કેમ વાંચતા થાય-વાચનપ્રેમ કેમ વધે, એ એમના જીવનની પ્રિય ધૂન હતી. એ ધૂન એટલી જ્વલંત ને તીવ્ર હતી કે પોતે જાતજાતના અખતરાઓ કરી તેનું ધાધું પરિણામ આવે ત્યારે જ જ પડતા.

* *

એક વખત એક છોકરો આવી ચડ્યો.

“ હવે અભ્યાસ કેમ ચાલે છે ? ” મોતીભાઈએ પૂછ્યું.

“ સારો. ”

“ હવે કંઈ તમને પુસ્તકોની જરૂર નથી ને ? ”

“ ના જી, આપે અપાવ્યાં તેટલાંથી જ ચાલશે. આ વર્ષ સુખરૂપ નીકળી જશે. ”

“ હીક, બાગમાં જવાનો વખત છે ને ? જાઓ, મનન, આમને એ ત્રણ અઠવાડીકો વધુ આપજો. ”

આ છોકરાને કેટલાંક દૈનિક ને અઠવાડીક વર્તમાનપત્રો આપી જાહેર બાગમાં મોકલવામાં આવતો. ત્યાં ફરવા આવતા સહેલાણીઓ માત્ર ટોળટપા મારવાને બદલે ઠીક ઠીક સાઈ વાંચતા થાય એ એમની ઇચ્છા. હું પોતે એ પછી જાહેર બાગમાં જઈ લોકોને આ છાપાંઓ હાંથથી વાંચતા જોઈ આવ્યો છું. આવા અખતરાઓ પાછળ એમને ખિરસાંમાંથી કેટલા પૈસા કાઢવા પડતા એ તો કોઈ પૂછશે જ નહિ; કારણ કે તેનો કંઈ હિસાબ જ નહોતો.

* *

ખરાખર સંખી સાંજે કંઈ કામ પ્રસંગે હું તેમને ઘેર મળવા ગયો. ચાર-પાંચ માણસો સાથે જાત જાતની યોજનાઓ વિચારાતી હતી. એમની મેડીમાં દાયરો સદાયે જામેલો જ રહેતો. એવામાં અઘેડ ઉંમરની વયના એક વણીક ગૃહસ્થ હસતા હસતા આવ્યા ને મોતીભાઈને ખબર આપી કે પેલી વાતનો નિકાલ આવી ગયો. બન્ને પક્ષો વચ્ચે સમજૂતી થઈ ગઈ. મેં પાસે બેઠેલા એક ભાઈને પૂછ્યું : “ ભાઈ, શાની સમજૂતી થઈ ગઈ ? ” જરાક હસીને તેમણે સમજાવ્યું : આ ભાઈના કુટુંબમાં કેટલાંય વર્ષોથી કલેશ ચાલ્યો આવતો હતો. કોઈ ઉકેલ નહોતું કરી શકતું. છેવટ, મોતીભાઈએ કોઈ જાતની કુનેહ વાપરી એ વાત સરખી કરી દીધી.

“ તે આવા ઝગઝગોના ઉકેલ માટે પણ શું તેમની પાસે આવે છે ? ” મેં પૂછ્યું.

“ ભાઈ, એમની સુજનતાની એવી છાપ છે કે સામાન્ય ઝગઝગો તો જાણે કે સમજ્યાં, પણ કેટલીક વખતે તો અરસપરસ રીસાએલ યુવાન દંપતીઓ પણ એમની પાસે આવી હૃદય ખોલી પોતપોતાની વાતો કરી જાય છે. ”

મને તરત સમજાઈ ગયું કે આસપાસ રહેનાર લોકો એમના પ્રત્યે શું કામ પૂજ્યભાવ ને ભક્તિભાવ રાખતા હતા.

* *

મને સીધી રીતે-ઉપદેશાત્મક રીતે તો એમણે કંઈ પણ શીખવ્યું જ નહિ; એથી તદ્દન બિચરું, એમણે તો મને પુસ્તકાલય શિક્ષણ વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને શીખવવાનું

આડકતરી રીતે પ્રત્યક્ષ દાખલાઓ જ મારી પાસે રજૂ કરી એમણે મને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને લગતું જ્ઞાન સંગીન રીતે આપ્યું છે. પછી તેઓ મને પાટણ પોતાની સાથે તેડી ગયા. આ નાનકડી સફરમાં હું વધુમાં વધુ આમ્ય પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ વિશે જાણી શક્યો. એમને મળ્યા પછી આજ લગભગ એક દસકો વીત્યાબાદ-એમની પ્રતિભાની મને મોડી મોડી પણ કંઈક ઝાંખી થવા માંડી ત્યારે મને પોતાને તો તેઓએ પહેલી મુલાકાતમાં જ પૂરેપૂરો માપી લીધેલો એમ મને લાગ્યું છે.

.

મુખ્ય સરકારે થોડા જ વખત પર આમ્ય પ્રવૃત્તિની ખીલવણી કરવામાં તેમની સલાહ લેવી વાજખી ગણેલી. પણ તે પહેલાં કાઠીઆવાડનાં રાજ્યો પૈકી સૌથી પ્રથમ સંસ્થાન ભાવનગરે તેમની પાસે એવી જ એક યોજના તૈયાર કરાવી પોતાને ત્યાં તેના અમલ પણ કરાવી એમની કાર્યશક્તિને એ રીતે અંજલિ આપી છે.

Propaganda—ધાર્મિક ને સ્વગૃહસ્થાનના આ જમાનામાં દસકાઓ સુધી તદ્દન મૂળા રહી કામ કરવામાં ઓછા સંયમની જરૂર નથી. એવો સંયમ વિરલ પુરુષોમાં હોય છે.

એવા એક વિરલ પુરુષ આપણી સૌની વચ્ચેથી-ગુપચૂપ ચાલી ગયા, ને પાછળ ચરોતર એન્યુકેશન સોસાયટી, પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ ને સંખ્યાબંધ પુસ્તકાલયો પોતાનાં કીર્તિમંદિરો તરીકે મૂકતા ગયા.

અંદકાન્ત ગૌરીશંકર લટ *

સુધારો

‘ પુસ્તકાલય ’ માસિકના ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૬ ના અંકમાં પાન ૧૨૪ ઉપર (૫) શા માટે અન્ધાર ? એ પુસ્તકના પરિચયમાં ‘ પતિ છતાં અન્ય જોડે પ્રેમમાં પડનાર તરુણીના તરંગો અને તેની પતિને છેતરી આખરે હોચોક તેનાથી છૂટી પડી પોતાના પ્રિય પુરુષ જોડે રહે છે એ દશામાં ’ ને લખાયું છે તેમાં ‘ અન્ય પુરુષ જોડે રહે છે ’ એ વિધાન ખરું નથી. છેલ્લા પત્રમાં ઘણા મન્યન પછી તરુણી પતિના મિત્રના હવસથી તિસ્તકાર પામી પોતાના પતિને તેમ જ પોતાના આશકને પણ તણ દષ્ટ પોતે એકાકી જીવન જીવવા નિર્ધારે છે.

મારી થયેલી આ ભૂલ માટે અનુવાદક શ્રી. માણેકલાલ જોષી દરમુજર કરશે અને એ તરફ મારું ધ્યાન દોરવા માટે હું એ લાખતો ઉપકર માનું છું. સંજોગોવશાત એ ભૂલ થવા પામી છે તે માટે હું દિલગીર છું.

ઉપરનાં પુસ્તકને ઉત્તેજનની જરૂર નથી એ ને લખાયું છે તેમાં પણ શબ્દ ‘ ઉત્તેજન ’ નહિ પરંતુ ‘ લલામણ ’ શબ્દ જ વાપરવો છે.

ના. ચં. દીવાનજી

જન્યુઆરી ૨૯ ના ‘ પુસ્તકાલય ’ ના અંકમાં, પાન ૩૮ ઉપર, ‘ શિક્ષકો અને પુસ્તકાલય ’ નામના લેખમાં લેખકનું નામ મ. ૨ વહીઆં જપાયું છે તે સુધારી મ. ૬, વહીઆ વાંચવું.

* રૂટે લાયબ્રેરીઅન-ભાવનગર રહે.

પુસ્તકોના પરીક્ષક

સ્વ., 'શ્રી મોતીલાલ' અમીનની સાથે મારો પ્રથમ પરિચય આશરે વીસેક વરસ પહેલાં થયો હતો. એ પરિચય કરાવનાર શ્રી. ભવાનીદાસ નારણદાસ મોતીલાલ, બી. એ., જે. પી. ઇત્યાદિ.

એ અરસામાં મારા તરફથી 'રાજનગરનાં રત્નો' નામનું અમદાવાદનાં અગ્રેસર નર-નારીઓનાં જીવનચરિત્રોનું પુસ્તક બહાર પડેલું, જેની એક નકલ શ્રી. મોતીલાલએ અમીન સાહેબ તરફ મોકલાવી એ જાતના પ્રકાશન તરફ એમનું ધ્યાન ખેંચેલું.

જીવનચરિત્રના સાહિત્ય તરફ શ્રી. મોતીલાલને ભારે લાગણી હોવાનું એ વખતે અમારી વચ્ચે ચાલેલા પત્રવ્યવહાર પરથી મને માલુમ પડ્યું હતું, એવી જ જાતનું બીજું પુસ્તક 'મુખર્મી મહાશયો' એ વખતે મારા તરફથી તૈયાર થતું હતું. તે પ્રસિદ્ધ થયેથી પોતાને ખચર આપવા તેમણે મને જણાવેલું.

ત્યાર પછી ઘણી વખત અમે મળ્યા હતા. એ દરેક વખતે જીવનચરિત્રના સાહિત્ય તરફનો તેમનો પક્ષપાત જણાઈ આવતો હતો. મારાં ઉપરોક્ત બે પુસ્તકોની બની શકે તેટલી વધુ નકલો વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોમાં સંઘરી લેવાની તેમની ઇચ્છા હતી. એમણે કહેલું કે બીજી જાતનાં પુસ્તકો તો ઘણાં બહાર પડે છે, અને તેમાંનાં અમુક સારાં પુસ્તકોની નવી નવી આવૃત્તિઓ પણ થયા કરે છે, પરંતુ સામુદાયિક જીવનચરિત્રોનાં આવાં પુસ્તકોની બીજી આવૃત્તિ થતી જ નથી એટલે જ્યારે તે પ્રસિદ્ધ થાય ત્યારે સંઘરી લેવામાં ન આવે તો એથી લેખકને અને પુસ્તકાલયોને બંનેને નુકસાન થાય છે. લેખકને એ નુકસાન થાય છે કે ભાવિ પ્રજા એની કૃતિને ભૂલી જાય છે અને પુસ્તકાલયોને એ નુકસાન થાય છે કે તેઓ આવાં Referenceનાં પુસ્તકોથી વંચિત રહી જાય છે.

જીવનચરિત્રોનાં પુસ્તકો ઉપરાંત બીજાં સારાં પુસ્તકોની પણ તેઓ એટલી જ કદર કરી શકતા હતા એનો અનુભવ મને 'હાસ્યતરંગ' અને 'એંશી દિવસમાં દુનિયાની મુસાફરી' નામનાં મારાં પ્રકાશનો વખતે થયેલો.

કેટલાંક નામીયાં માસિકોના તંત્રીઓ પોતાના માસિકને છેલ્લે અંક નવા વર્ષે ગ્રાહક તરીકે ચાલુ ન રહેવાનો જવાબ ન આપનારને વી. પી. કરતા એ પદ્ધતિ તરફ શ્રી. મોતીલાલને ભારે અણગમો હતો. એમણે મને કહેલું કે માસિકોના તંત્રીઓની આ જોહાડીજ છે. જેને ગ્રાહક તરીકે ચાલુ ન રહેવું હોય તે, તંત્રીને શા માટે જવાબ આપે ? તંત્રીએ ગ્રાહકનો લેણો નીકળતો છેલ્લે અંક મોકલી આપવો જોઈએ અને નવો-અંક પ્રસિદ્ધ થતાં સુધીમાં નવું લવાજમ ન આવી જાય તો ગ્રાહકનું નામ કમી કરી નાખવું જોઈએ.

દૂકમાં, શ્રી. મોતીલાલ પુસ્તકોનાં પરીક્ષક અને દીર્ઘ દષ્ટિવાળા હતા. વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં નાણાં સંબંધી સગવડ આપનાર તરીકે શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડનું નામ જોટલા ગૌરવની સાથે લખાયે, એટલાજ ગૌરવની સાથે એ નાણાંનું સુંદર વાવેતર કરનાર તરીકે શ્રી. મોતીલાલ અમીનનું નામ લખાયે.

રાજકોટ,
તા. ૧૮-૨-૩૮

વહલભાઈ સુંદરભાઈ કવિ
કાવ્યમૂલ્ય

કેટલાંક સુખદ-દુઃખદ સ્મરણો.

શું લખું ? કલમ હૃદયભારે દબાઈ ગઈ છે. ફૂમો ભરાઈ હૈયું રડન પોકારી બેઠો છે, છતાંય-લખ્યા વગર-કંઈ છૂટકો છે ? લખું લખું થતાં દિવસો વીતી ગયા, સમયવહેણે હૈયું જરા-હલકું પડ્યું. સ્મૃતિ-વિસ્મૃતિ થતાં થતાં કલમ કંઈક કબજે આવી ને મેં આ લખ્યું.

મારા જીવનકક્ષતરમાં મને યોગ્ય સૂચન કરનાર-દિશા બતાવનાર મારા મુરખી શ્રી, નાનુકલાલે ભાઈ, કે જેઓ સ્વ. મોતીલાલ સાહેબના અંતરને ઓળખતા-અનુસરતા-પચાવતા, તેમણે મારા ને મુરખી મોતીલાલ સાહેબનો યોગ સંધ્યો.

-વાત એમ બનેલી કે ડોહોઈ મુકામે ‘પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગ’ ભરાયેલો, મને ઇચ્છા થઈ કે “જમએ, જોઈએ શી શી નોખતો વાગે છે.” મેં તો ધારણ કે મોટા મોટા સાહેબ આવતા હશે, હાજરી પુરાતી હશે અને કોઈને ધમકાવતા કે ધિક્કારતા હશે.

નિશાસાવૃત્તિએ જોર ક્યું. એટલેજ હું ડોહોઈ ગયો. ડોહોઈમાં શિક્ષણવર્ગ હતો. જતાં જ મારી આશંકાઓ નાશ પામી. આ તે કંઈ વર્ગ કહેવાય ? બિજાયત કરેલી, એક તરફ બધા ગમ્મત કરતા બેઠેલા એક ભાઈ અનુભવ વર્ણવે જાય. કામ પૂરું થયું, ડોહોઈની ભાગોળો નોવાઈ. મેં ઠંડી આંખે આ બધું જોઈ લીધું. વાહ ! આવા વર્ગ તો બહુજ સારો ! ન મળે ખુરશી-ટેબલનો ઠંઠારો કે ન મળે રૂઆબદાર આંખ !

પછી તો ‘પુસ્તકાલય’ માસિકમાં-અવારનવાર ડોકિયું કરવા માંડ્યું. વખત મળતાં રા. નાનુકલાલે ‘સાહેબ’ના હૈયાની વાત છેડી: “અરે ભાઈ ! પુસ્તકાલયોને તો અત્યારે શિષ્ટ સાહિત્યની જરૂર પડી છે. પુસ્તકો ઢગલે મણ પ્રકાશિત થયાં જાય છે, પણ આ પુસ્તકો-થી જનતાને શો લાલ ? જ્ઞાનની કિંમત સંસ્કારથી મપાય. એકલું જ્ઞાન વ્યવહારમાં ન ઉતાયું હોય ત્યાં સુધી કંઈ જ ફાયદો કરતું નથી. જ્ઞાનનો વારસદાર પુત્ર સંસ્કાર હોવો જોઈએ, એ સંસ્કારનું પાન કરાવનાર સુસાહિત્ય તો ચારિત્ર્યનાં પુસ્તકો છે. બીજા દેશોમાં તો આવાં પુસ્તકો ઢગલે ઢગલા છપાય છે ને વંચાય છે. આપણે ત્યાં આવાં પુસ્તકો છે, પરંતુ આમપ્રત્ય-લોકસમૂહ વાંચે તેવાં ચારિત્ર્યવિષયક પુસ્તકો તો મર્યાં ગાંઠ્યાં જ છે.”

“આપણે આવું સાહિત્ય બહાર પાડીએ તો !”

તરત જ મોતીલાલ સાહેબના આ સૂચનને વધાવી લેઈ ભાઈ નાનુકલાલે મારું લક્ષ્ય એ તરફ બેંચ્યું. મેં તરત જ કામ હિપાડ્યું, સૂચન સંકાય ને અનુભવજ્ઞાન મેળવી આમથી તેમથી વીણી-સંચય કરીને સરસ પુસ્તકો તૈયાર કરવાં એમાં તે શું ? આમ કરી નાખું, એમ મનમાં થતું હતું, પણ ન્યાં કામ રાફું થયું ત્યાં તો વિશળતાનો ખ્યાલ આવ્યો. પુસ્તકો જેવા તેવાને સમગ્રવીને જાપવા આપવાનાં નહોતાં. તેમાંય પરદેશી મહાજનો પસંદ કરાયેલા. હું યુજાતમાં બેઠો બેઠો, યુરોપિયન જીવનના પ્રસંગો ગૂંથું. વાચનબળે કલ્પનાઓ દોડાવું, મારી મુશ્કેલીઓનો ઉકેલ મેળવું. કામ આદરાયું ને પૂર્ણ થયું, પણ સાહેબ પાસે જવાની, તે બતાવવાની મારી હિંમત ન ચાલે. સાહેબનો ઑફિસમાં રૂઆબ કેવોક હશે ?

મારી ભિરૂતા મને ડંખતી. ભાષ યોકસી સાથે મારી પહેલી મુલાકાત થઇ ત્યાં તો મારી બીજી લાંગી ગઇ. કેવું મીઠું હતું મંદ હાસ્ય ! ‘રસલભાષ ! સુંદર છે, લખો, અમે છપાવીશું.’

પુસ્તકો છપાયાં. નામ અપાયું “કિશોર ચરિત્ર માળા.” દૂંક વખતમાં બીજી આવૃત્તિ થઇ. એ જ માળાના બીજા ખંડ તરીકે ગુજરાતી મહાજનો, હેલન કેલર વગેરે છપાયાં.

સાહેબના શિષ્ટ સાહિત્યના શોખને લીધે શિષ્ટ સાહિત્યની પરીક્ષાઓ રખાતી. એ પરીક્ષા માટે ઘોડો કેશવ કવે, અમારા જીવનની યાદગીરીએ, આત્મકથા ખંડ ૧-૨ વગેરે રખાયાં. આગળ ચાલતાં એ યોગના ફલદાયી નીવડી.

એટલે કિશોર ચરિત્રમાળાનાં પુસ્તકો અને મુગાન્તર કાર્યાલયનાં ભાષ શારદાપ્રસાદ વર્માનાં ફોરમ લંદરી ૧ થી ૧૨ વધુ પ્રકાશમાં આવ્યાં. આખા યે રાજ્યમાં પરીક્ષા રખાઇ. સૌ કોઇએ હોશિયારકે વાંચ્યાં વિચાર્યાં :

કિશોર ચરિત્ર માળાનાં પુસ્તકોની પરીક્ષાનું પરિણામ જણાયું. સાહેબે મુલાકાત થતાં જ મને પ્રેરણાદાન આપ્યું. કામ સુંદર થયું છે. આપણે આવી માળા આગળ ને આગળ લંખાવવી જોઇએ. અને તે લંખાઇ બીજા ખંડનું પ્રકાશન થતાં જ સામયિકોમાં અવલોકનની નોંધે એમને આનંદિત કર્યાં. પુનઃ ત્રીજા વિભાગની યાદી વિચારપૂર્વક કરાવી. આ યાદી કરાવતાં એમને હૈયે જાણે લાખોની લોટરી પાકી હોય એટલો આનંદ હતો. લોકો આવાં જ પુસ્તકો વાંચે વિચારે અનુભવે તો આપણું જીવનનું અધુરું કામ પૂરું થઇ જાય.

હજારો આશ્રિતો એવા હતા કે જેમને મોતીભાષ સાહેબે તન મન ધનથી નવાંજ્યા હતા. પોતે સાહિત્યના લાંબા યોગ લેખો લખનારા નહોતા, પણ સાહિત્યસર્જનને ઉત્તેજન આપનારા તો અવશ્ય હતા જ. પુસ્તકોમાં કંઈક નવું જુએ કે તરત જનતાનું ધ્યાન ખેંચે. ચરોતર પત્રિકા, ગદ્યપદ્યસંગ્રહ, કાવ્યસંગ્રહ, માસિક સામયિક-સાર દોહન-સૌ એમના જ નિર્દેશનાં પરિણામ હતાં. છતાં એમણે કદીય સાહિત્યકાર થવાનો દાવો કર્યો નથી. પોતે કહેતા કે હું તો સાહિત્યકાર નથી; હું તો તમને જાણતે સારું સાચું કથ્થાજીકાર છું છે તે માત્ર બતાવનારા છું.

એ જે વાંચતા તે પૂણું પચાવીને વાંચતા. પોતાના માણસોને હાથે થતી ભૂલો કે અજુસમજ મીઠા હાસ્યથી બતાવતા. આમ કર્યું હોત તો ?

x

x

x

હું ઘણી વખત કહેતા કે સાહેબ ! અમુક નેતાનું જીવન લીધું હોય તો ? પ્રેરણાવંતુ બને. તરત મને બીજો પ્રશ્ન પૂછાય ‘પણ એ જીવંત છે ?’ ‘હા’ જવાબ મળતાં જ કહી દે કે ત્યારે તો આપણે એ કામ રહેતા દો. મનુષ્ય, જીવનમાં ક્યારે ભૂલ કરી ખેંસશે એનું શું કહેવાય ? જીવંતનું ચરિત્રનિરૂપણ નહિ કરવાની એમની સૂચના ખરેખર અનુભવે સાચી ને પૂણું વિચારપૂર્વકની લાગી. એઓશ્રીના મરણ અગાઉ એકાદ માસ ઉપર અમારી જાનપરજ સરખા-ચરોતર બોર્ડિંગ હાઉસ-રામજી મંદિરમાં મિજલસ મળેલી. રાતના

દેશ વાગી ગએલા. કાગળો લખાવ, નહું નહું બતાવાય, વિચારાય. મને કહે: જુઓને, આ પદિયારનાં પુસ્તકો તો ખૂબ પ્રચાર કરવા જેવાં છે. મેં સરક્યુલેટિંગ લાયબ્રેરીની યોજના એનાં જ પુસ્તકોમાંથી વાંચીને અમલમાં મૂકી છે.

“ આપણે પદિયારનાં તમામ પુસ્તકોના સાર્વસ્વરૂપ એકાદ ગ્રંથ છપાવીએ તો ? મેં અઢાર વીસ પુસ્તકો તો એકત્ર કર્યાં. ખાન કાઢીને પ્રેસમાં આપીશું કે હાથે લખી લખને ? ” મારા જેવા નાના માણસની સલાહ લેતા એ મારા સામું જોઈ રહ્યા.

x

x

x

શિષ્ટ પુસ્તકોનો પ્રચાર અને તેની સાથે શિષ્ટ સુંદર જોડણી અને જૂલ વગરનું લખાણ એમને ખૂબ રુચણું, એમના મનની મુરાદ તો એટલી બધી હતી કે શું કરું તો અજાનતાનો લોપ થઈ જાય ?

એ જોડણીની જૂલ જોતા ત્યારે કહેતા કે આ જૂલોને આપણે નિશાળોમાંથી જ બાતલ કરવી જોઈએ. શિક્ષકની એક જૂલ હમરો જૂલોની પરંપરા ઊભી કરે છે. માટે બાળકો જૂલ ન કરે એવું કંઈક એમના આગળ મુકાવું જોઈએ. વિચાર રહ્યો એટલે તરત જ મને જોડણીકાશનું કામ સોંપાયું. સૂચન થયું કે અંગ્રેજી ત્રણ ધોરણ સુધીનાં બાળકો વાપરે તેવા એકાદ રૂપિયા સુધીની કિંમતનો જોડણીકાશ તૈયાર કરવો. મેં પૂછ્યું: ‘ વિદ્યાપીઠની મંજૂરી લેવી પડશે ને ? ’ તરત જ જવાબ મળ્યો: “ આપણે કયાં કમાણી કરવી છે તે વિદ્યાપીઠ ના પાડશે ? તમે કામ આરંભો. ”

‘ તમે કામ આરંભો ’ એ ઉલ્લા એમનાં શબ્દો હજી ય આંસુ લાવી દે છે. મારી નજર સમક્ષ એ સાધુ જેવા ને તેવા રાતદહાડો તર્યા કરે છે. જીવનમાં એ સાધુની પ્રેરક વાણી સાંભળવાનો મારો લહાવો સદાને માટે લોપ થયો. ઈશ્વરેચ્છા !

x

x

x

ગિજુભાઈના અધ્યક્ષપદે શિક્ષકો માટેનો ‘ શિક્ષણ વર્ગ ’ વસોમાં નીકળેલો. એકાદ મહિનો ખૂબ મજા આવી. ટ્રેનિંગ કોલેજોનાં ત્રણ ત્રણ વર્ષમાં જે નહિ મળેલું તે એકાદ માસમાં મળ્યું. ઉનાળાનો વખત હતો દરરોજ ત્રણેક વાગ્યેથી મોતીલાલ સાહેબ વર્ગનું કામ આરંભે.

તમામ કરે પોતે જ, છતાં કહે: આ બધું તમે બધાંએ કર્યું છે, એકાદ જીવનનો પ્રસંગ છેડતાં મીઠી વાણીથી શરૂ કરે. એ એકધારો રસ વજા કરે. અમે ગાંઠા બનીએ. કલાકોના કલાકો એમની વાણી સાંભળ્યા કરીએ.

મેં એક પથ્થ વક્તા એવો નથી જોયો કે જે એમની પેઠે શાંતિથી સચેટ વાણીમાં લીધેલા વિષયને રુપરોઈ શકે. મોતીલાલ સાહેબનાં એ સૌ મેં જોયું, અનુભવ્યું.

કામ પ્રસંગે વસો ગએલો. બરાબર એવેક વાગ્યે મળ્યો ત્યારે લખવાનું કામ ચાલવું હતું. એ લખાણ માટેના કાગળ જાણવા જેવા હતા,

હોકરાઓની પરીક્ષાના જવાબોની નોટોના પાછલા ભાગ ઉપર લખાવું હતું. કાગળના વાપરના આ જમાનામાં કરકસરથી કાગળોનો કેમ ઉપયોગ કરવો તે મેં 'નોટુ-અનુભવ્યુ'. શિક્ષકો-લેખકો-વિચારકો માટે મને એ ઉપયોગ અજોડ લાગ્યો.

બપોરે ગયેલો એટલે મને જમવા માટે પૂછ્યું : 'કેમ ખાશો ? ચાલો ખાવું હોય તો લેડકું છે. મળ આવશે.' અમીન જેવો માણસ પોતે લેડકું ખાય છે એ અમને જણાવે એ કંઈ જેવી તેવી વાત છે ? આ સ્થળે બીજો ઠરસાવાળો અમલદાર હોત તો કહી શકત ખરો કે મારે ઘેર લેડકું કયું છે ?

x

x

x

ખરેખર ! એ વિચાર અને આચારની વ્યવહાર મૂર્તિ માટે મારું હૈયું હજીય વિચાર-મુગ્ધ બની ઝૂકી જાય છે.

x

x

x

માલસર પુસ્તકાલય પરિવહની મંડળી શુકલતીર્થ ગયેલી. આશરે બસો ઉપર શિક્ષકો વગેરે હતા. એ શિક્ષકોને વાતેવાતમાં સમજાવ્યું કે 'ભાઈ, કેળવણી દરજ્જામાં છે છતાં તેનો અમલ કેમ થતો નથી ? અડચણ ક્યાં છે ?' કેટલીય વાતો થઈ. એમણે કહ્યું 'ભાઈ, લોકોના જુખમરાની વાત જણો છો ? થોડી છૂટછાટ પણ નેહએ. ગામેગામથી દડનું ભારણ આણું થવું નેહએ. હું એ શાળા પસંદ કરું કે જ્યાં એક પાછ પણ દડ ન થતો હોય. કાગળો સાચા હોય, લોકોની સહાનુભૂત કેળવણી હોય. તમે અહીં આવોલા આટલા જ શિક્ષકો ધ્યાનમાં લ્યો તો બસો શાળાઓ તો સારી-સાચી થઈ જાય. 'જે કામ હુકમોથી ન થાય, દમદારીથી ન થાય તે એમણે થોડીજ મુદતની વાતચીતથી ઠસાવી દીધું. ખરેખર ! કેટલીય શાળાઓમાં એ વાત સ્વીકારાઈ પણ ગઈ છે.

એ શિક્ષકો સાથે ખૂબ રહેઠયી લગતા. કબીરવડ આગળ ખીચડી ને જાશનું ખાણું રાખેલું. બધાંયે ખૂબ ખાધું. છતાં જાણ એકાદ ગોરસી નેટલી વધી. એ જાશનું શું કરવું ? વ્યવસ્થાપકો વિચારતા હતા. તેવામાં સાહેબે જ કહ્યું : "એને રોગી દેવાય ? બધાંને પડિયો પડિયો આપો." સાચી દેવાએલાઓને જરા ફોલ થયો. પણ સાહેબે પોતે જ પહેલો પડિયો જાણ પીધો એટલે જાણ ઉપર પડાપડી થઈ. જાણ ખૂટી ગઈ. કેટલામને એ મીઠી મધુરીનું સ્વપ્ન તાણું જ હશે !

x

x

x

મગજના ગોટાળા સાથે પ્રસંગો પણ ગોટાળા કરે છે. સાહેબને નોકરી ઉપરથી પેન્શન પર જવાનો હેતુ દહાડો હતો. મેં જાણ્યું કે સાહેબ બીજા અધિકારી સાહેબોની પેઠે લહેરથી બેઠા હશે, મિજલસ જેવું હશે ચાંતિથી બેસીયું.

પણ, આંદોશમાં જતાં જ હું ચમક્યો, સાડાપાંચ યયા, જ યયા તો પણ એક પછી એક સૂચનાઓ લખાવ્યે જાય. આનું આમ કરજો, આનું તેમ કરજો. ન મળે મિજલસ કે ફૂલપાન !

એ કહેતા કે સાચાં કૂત્રપાન તો મારું કામ સુંદર રીતે આગળ ધપાવવામાં છે, દેશકલ્યાણની ભાવના મૂર્તસ્વરૂપે કેળવવામાં છે.

ખરેખર ! કેટલી ય ગુપ્ત મદદો આપીને—ગ્રેાત્સાહનો આપીને એમણે એ દિશામાં સુંદર વેગ આણ્યો છે.

x

x

x

મને વારંવાર પૂછવું ખૂબ ગમે. એક વખત મેં પૂછ્યું: ‘ સાહેબ ! બધાં ય ખાતા-ઓના મુખ્ય અમલદારો સ્વારી કે બહાર જલસાઓ વખતે સવારીમાં ગય છે, તમે કેમ કોઈ વખત નથી જતા ? ’

જવાબમાં કહેલું કે ‘ આપણી શહેરમાં રહેનારની ખરી જરૂર તો સ્વારી કે બહાર સભાઓ હોય ત્યારે જ પડે છે. બિચારા લોકો ગામડેથી આવ્યા હોય ત્યારે તેમને જોઈતી મદદ કરવાનો એ શુભ અવસર છે. એવી વખતે હું સ્વારીએ ગઈ તે તમને જ ગમે ? ’ મારે શું કહેવું ?

લોકસેવા ને લોકજીવનનો જોડો અભ્યાસ કરનાર એ મહાન નર-મૂક સેવક. અત્યારે અદરશ થયો છે એ જ શોકનો વિષય છે.

એ ગયો ને જતાં જતાં કહેતો ગયો કે “ મારી પ્રવૃત્તિઓને આગળ ધપાવો એ જ મારી સાચી પૂજા છે, એ જ મારા પ્રત્યેની તમારી વફાદારી છે. ”

સ્નેહપાશ બંધાએલ સૌ કોઈ એની આશાઓ સફળ બનવો, ને એ સાધુના આત્માને વધુ ને વધુ શાંતિ આપો ! આમીન !

રમૂલભાઈ ન. વહોરા

બહાર વિનંતિ

“ ગુજરાત સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ, તરફથી ૧૯૩૬ના વર્ષના ગુજરાતી સાહિત્યની સંમીક્ષા કરવાનું કાર્ય ” શ્રી. પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ ર. ત્રિવેદી અને શ્રી. પ્રો. મગરાય મુકુંદરાય દેસાઈને સોંપવામાં આવેલ છે, તો આથી સૌ પ્રકાશકો અને લેખકોને વિનંતિ કરવાની જે તેઓનાં પ્રકાશનો નીચેના સરનામે મોકલી આપી સભાને આ ક.મમાં સહકાર આપે:—

શ્રી. પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ ર. ત્રિવેદી,
એમ. ટી. બી. કોલેજ,
આયવા લાઇન્સ, મુરત.

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના “ પિતામહ ”

સ્વ.૦ પૂજ્ય અમીન સાહેબ પુસ્તકાલય ખાતામાં સન ૧૯૧૧માં નિમાયા ત્યારથી તે તેઓશ્રી ૧૯૩૫માં પેન્શન પર હિતરૂપે ત્યાંસુધી તેમના હાથ નીચે મેં કારકુન તરીકે કામ કર્યું છે એટલું જ નહિ પણ તે પહેલાં પણ પેટલાદમાં લગભગ એ વર્ષ તેમના ઉચ્ચ સહવાસનો મને અપૂર્વ અને અમૂલ્ય લાભ મળ્યો છે.

વસો વસતિગૃહની સ્થાપના

કાષ્ટ પણ દુઃખ તે જોષ શકતા નહિ. દુઃખ નિવારવા તન, મન, ધનથી બનવું કરી છૂટતા. સને ૧૯૦૬માં પાટણ દામરકૂતથી તેમની બદલી પેટલાદ એ. વી. રફૂલમાં થતાં આણુઆણુનાં ગામોના વિદ્યાર્થીઓને રહેવા-જામવાનું દુઃખ તેમના જોવા-જાણવામાં આવ્યું. તે દૂર કરવા માટે તેમણે ભાડાનું મકાન લઈ વસતિગૃહની સ્થાપના કરી હતી અને વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા વધતાં જોવાનું સરકારી મકાન મેળવ્યું હતું. વળી છુદ્દિશાળી વિદ્યાર્થી ગરીબાઈના કારણે આગળ અભ્યાસ કરતાં અટકી પડે તે માટે વગર ખાતુ પકાવ્યે કે વગર ભત્તીનેનાણાં પીરવા ‘પેટલાદ બોર્ડિંગ હોલ ફંડ’ નામની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી હતી. અને છઠ્ઠા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓને મેટ્રિકના અભ્યાસ માટે વડોદરા, અમદાવાદ જેવાં દૂરનાં સ્થળે જવું ન પડે માટે મેટ્રિકનો વર્ગ કાઢવાની પણ પરવાનગી મેળવી હતી, એટલે વસતિગૃહમાં સેવાભાવે કામ કરતા તેમનાં સહકાર્યકર્તાઓના આગ્રહ તેમને પેટલાદ રોકી રાખવાનો હતો; પરંતુ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનો સહૃદય મોતીભાઈ સાહેબને પુસ્તકાલય ખાતામાં હાજર થવાનો હબ્બરહુકમ, અને ખીલું એ તદ્દન નવીન ઉદ્ધડતા ખાતામાં જવાથી બીજા કોઈ પણ ઈસમ કરતાં શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનો સ્તુત્ય હેતુ વધુ બર લાવવાની આત્મશ્રદ્ધા ઉપરાંત જનસેવા માટે મળતું વિશાળ ક્ષેત્ર એ કારણોએ સહકાર્યકર્તાઓને નિરાશ થવું પડ્યું. તેમને સમજાવી, પોતાનો ભાર તેમને સોંપી તેઓશ્રી વડોદરા આવી હાજર થયા.

પુસ્તકાલય ખાતામાં પ્રવેશ

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે સહૃદય શ્રી. અમીન સાહેબને જ આ નવીન ખાતામાં લેવાનું કેમ કહ્યું એ એક પ્રશ્ન હોયે યાય છે. ‘ દુઃખ માત્રનું કારણ અજ્ઞાન છે, ’ ‘ જ્ઞાન એ જ શક્તિ છે, ’ અને ‘ જ્ઞાન મેળવવા, વધારવા અને ટકાવવા માટે શાળાઓના જેટલી જ ગામેગામ મહત્ત્વ પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયોની પણ જરૂર છે, ’ એ સત્યો વિદ્યાર્થી અવસ્થામાંથી જ તેમને પ્રાપ્ત થયાં હતાં. અને જનસેવાની ભાવના જન્મજન્મ સંસ્કારરૂપે પ્રાપ્ત થઈ હતી. એટલે પેટલાદ એ. વી. રફૂલમાં આવતાંની સાથે જ જેમ અમીન સાહેબે વસતિગૃહ ઉઘાડ્યું હતું, તેમ ગુજરાતનાં ગામોમાં મહત્ત્વ પુસ્તકાલય અને વાચનાલયની પ્રવૃત્તિ પણ શરૂ કરી દીધી હતી. ૩. ૧૦) વા ૩. ૧૫) લોકમદદના જિજ્ઞાસુ કરનાર ગામને તેથી બગણી કિંગતનાં પત્રો. માસિકો અને સારાં સારાં પુસ્તકો આપવામાં આવતાં હતાં. આ પુસ્તકાલયો ‘ મિત્ર મંડળ પુસ્તકાલય ’ ને નામે ઓળખાતાં. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે એક વખત જોવા મકાનમાં વસતિગૃહની બેઠ લીધી ત્યારે આ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની

હકીકત તેઓશ્રીની જાણમાં આવી હતી. અમીન સાહેબને આ ખાતે પસંદ કરવાનું આ જ ખાસ કારણ હતું. અમીન સાહેબે પેટલાદ છોડ્યું ત્યારે વડોદરા રાજ્ય, અને બ્રિટિશ પ્રદેશ વગેરેનાં જુદાં જુદાં ૧૫૦ ગામોએ ' મિત્રમંડળ પુસ્તકાલયો ' ચાલુ કર્યાં.

વડોદરા આવતાં જ તેમણે કેટલાંક તાલુકાનાં સ્થળે ઉધડી ચૂકેલાં પુસ્તકાલયો અને તેનાં ધારાધારણો જોઈ લીધાં. તે જોતાં લવાજમ આવે તેમને જ પુસ્તકાલયો વાંચવા આપવાની પદ્ધતિ સમગ્ર જનહિતની દૃષ્ટિએ તેમને ખામીભરી જણાઈ.

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની વિવિધ યોજનાઓ:

ત્યારબાદ ગ્રામ, અને કરબા પુસ્તકાલયને નિભાવ તથા મકાન પંધાવવા માટે મદદ આપવાના નિયમો તેમના એક સ્નેહી અને પ્રાંત શાળાધિકારી મે. ઉમેદભાઈ લખાણાઈની મદદથી ધડી કાઢી, પ્રથમ મે. બોર્ડન સાહેબ પાસે પસંદ કરાવી, સરકાર પાસે મંજૂર કરાવ્યા. તેમાં લવાજમ આપનાર તેમ જ નહિ આપનાર તમામને માટે મફત વાચન પૂર્વ પાડનાર પુસ્તકાલયો વા વાચનાલયોને જ સરકાર તથા પંચાયત મદદ આપવાનું ખાસ કરાવ્યું. આ નિયમો ' સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોને મદદ આપવાના નિયમો ' ના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા છે.

આ નિયમો મંજૂર થઈ આવ્યા પછી કથાનીએ પરવા કર્યા વિના કરબા અને ગામડાઓમાં ફરી, નિયમોના પ્રચાર કરી-કરાવી, શિક્ષકો, સ્નેહીઓ ઓળખીતાઓની સહાય લઈ લોકમદદ જાળી કરાવી, તે પર નિયમ પ્રમાણે સરકાર અને પંચાયત મદદ આપી, નવીન વાચનાલયો અને પુસ્તકાલયો ઉઘાડ્યાં અને સાથે સાથે કેટલાંક તાલુકાનાં સ્થળોએ ઉધડી ચૂકેલાં પુસ્તકાલયોના કાર્યવાહકોને વખતોવખત મળી-સમજાવી લવાજમ આપનાર કે નહિ આપનારને સર્વને માટે પુસ્તકાલય ખુલ્લું મુકાવી, સરકાર તથા પંચાયત મદદ લેતા કર્યા. આ સમજાવટમાં આપણે ધારીએ તેના કરતાં વધારે શક્તિનો વ્યય તેમને કરવો પડ્યો છે, જેના પરિણામે ઉધડી ચૂકેલાં પુસ્તકાલયો એકંદમ નહિ પણ ધીમે ધીમે સરકાર તથા પંચાયત મદદ સ્વીકારતાં ચલાં છે; બ્યારે નવીન પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયો અસાધારણ ઝડપે ઉઘડ્યાં છે.

કામ કરવાની ધગશ

પુસ્તકાલયોની આ ઝડપી પ્રગતિમાં તેમના વ્યક્તિત્વે અદ્ભુત ભાગ લાગ્યો છે. તેઓ પોતે ખડતલ અને મહેનતુ હોય જે કામ હાથમાં લે તે પાર પાડવાનું અડગ નિશ્ચય જાળી ધરાવતા, જેના પરિણામે ગમે તેવી મુશ્કેલીને નિવારી શકતા. તેઓ રહેણી કરણીમાં સાદાઈને જ પસંદ કરતા-લપકો, ડોળ-દમામ તેમને પસંદ નહોતાં. સ્વભાવે તદ્દન નિરંજિમાની, સરળ, નિખાલસ અને સાદ્વિક પ્રકૃતિના હતા અને ગમે તેવા સંયોગોમાં, અને કામના બેહદ બોજમાં પણ, તદ્દન ચાંત અને કેષ કે આવેશ રહિત તેઓ રહી શકતા. તેમનામાં શ્રેવાભાવ ઉપરાંત સમભાવ-આત્મભાવ, પણ એટલો બધો ખીલ્યો હતો કે નાત, જાત, રિયત કે ઉમ્મરના બેદ વગર ગમે તે માણસ ગમે ત્યારે તેમની પાસે જઈ વાતચિત કરી શકતો, સલાહ લઈ પોતાની અડચણ દૂર કરી શકતો ગમે તેવી અડચણ દૂર કરવા અર્થે પોતાથી જનનું બધું-તન, મન, ધનથી-કરી છૂટવા તે હંમેશાં તત્પર રહેતા, ' હાલ

હું કામમાં છું પછીથી મળજો, ’ ‘ મને દાહ વખત નથી ’ એવું તે કદી કોઇને કહેતા નહિ. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને અંગે ગામડાના લોકો તેમને આદિસમાં કે ઘેર ગમે ત્યારે નિઃસંકાય મળી શકતા. તેમનામાં અધિકારનો આડંબર અને વૃમાખીનો મેથ પણ અવશ્ય નહિ હોવાથી, અને ઈતર અધિકારીઓના દડવા અનુભવે કેટલાકને થયેલા હોવાથી, તેમની મુલાકાતથી, ગામડાના લોકો મુગ્ધ થતા અને કેટલાક અમો કારકુનોને કહેતા કે “ અધિકારી તો આવા હોવા જોઈએ, રાજ્યમાં બધા અધિકારીઓ આવા હોય તો કેવું સારું ! ” પુસ્તકાલય ખાતાની ઝડપી પ્રગતિ થવામાં તેમના સુસ્વભાવ અને દેવી યુષ્ણેએ મહત્ત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે. :

પરંતુ જેટલી ઝડપથી પુસ્તકાલયો ઉઘડતાં હતાં તેના પ્રમાણમાં કામ પણ વધતું જતું હતું. સરચાતમાં તેમને એ કારકુનો આપ્યા હતા. કામ તો પૂરઝડપે વધતું હતું, ન્યારે કારકુનોની સંખ્યામાં ગોઠવણાવની ઝડપે વધારો થતો હતો. આર્તું કારણ ‘ પુસ્તકાલયો ઉઘડવામાં તે વળી એટલું બધું શું કામ હોય ? ’ એવી ઉપલા અમલદારોની માન્યતા હતી. આ કામની મદદતા અને તેની કદર ફક્ત સ્વ. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને જ હતી, ખીન્ન કોઇને નહોતી. તે વખતના ના. દીવાન સા. મનુભાઈ સાહેબને પણ નહોતી, જેથી મે. બોર્ડન સાહેબ ૨-૩ વર્ષ રહ્યા ત્યાં સુધી તો ના. દીવાન સા. ની ઉપરવટ થઈને શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ પાસે મદદની મંજુર થએલી રકમમાં વધારો કરાવી શકતા.

કામના ઝડપી નિકાલની યોજના

પરંતુ અખીન સાહેબ હિંમત હારે તેવા નહોતા. તેમનામાં છુદ્ધિબળ અને યોજના તથા વ્યવસ્થાશક્તિ અજબ હતી. ને તેઓ પૈસાદાર થવાનું બ્યેય રાખત તો લાઓ રૂપીઆ મેળવી શકે તેવી શક્તિ હતી; પણ તેમના જીવનનું બ્યેય પૈસાદાર થવાનું નહિ પણ ત્યાગ અને અપરિગ્રહવૃત્તિથી જનસેવા કરવાનું જ હતું. ન્યારે કામને ન પહોંચી વળાયું—ચઢી જતું કામ ચરોતર જાગ્રાલય (રામંજી મંદિર) ના અને કોલેજના વિદ્યાર્થીઓની અવારનવાર મદદ લેતા છતાં પણ ન્યારે ‘ ન પહોંચી વળાયું—ત્યારે સરકારી કામનો બોજો ધટાડવા માટે ‘ પુસ્તકાલય સહાયક સંલેકારી મંડળ લિમિટેડ ’ ની યોજના ધડી કાઢી, સને ૧૯૨૪માં અમલમાં મૂકી. મંડળનો હેતુ તેમનાં પોતાના બ્યેય પ્રમાણે નફો કરવાનો નહિ પણ પુસ્તકાલયોની સેવા કરવાનો—તેમને મદદગાર થવાનો રાખ્યો. અને મંજુર થયેલા બજેટ પ્રમાણે રાજ્યનાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોને ખાતા તરફથી મોકલાવાતાં પત્રો, માસિકો અને પુસ્તકો વગેરે પૂરાં પાડવાનું કઠાકટિયું કામ સૌથી પ્રથમ મંડળને સોંપવામાં આવ્યું. આ યોજનાથી કોઇ પણ વેપારી છુકસેલર કરતાં સસ્તી કિંમતે પુસ્તકાલયોને પુસ્તકો મળે છે.

આ મંડળ દ્વારા તેમણે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને આસ ઉપયોગી તેમ જ જનસમાજને ઉન્નત રિયતિએ લઇ જાય તેવાં—પ્રચાર કરવા જેવાં—સારાં સારાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરાવવાની યોજના પણ છે. અને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના મુખ્યત્વ તરીકે તેમની દોરવણી પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ થતા ‘ પુસ્તકાલય ’ માસિકની વ્યવસ્થા પણ મંડળ કરે છે.

વળી મંડળ પુસ્તકાલયોના હિતનાં દ્રષ્ટકે રવીકારી તેની ચરતો પ્રમાણે વહીવટ પણ કરે છે.

પુ. સ. સ. મંડળની ઉપયોગિતા

ઉઘડેલાં પુસ્તકાલયો સતત આડુ રહે અને ભવિષ્યમાં કલ્યા સરકાર કે પંચાયતમદદ

મળવી બંધ થાય તો પણ પુસ્તકાલય બંધ પડી ન જાય તે માટે અમીન સાહેબે દીર્ઘદષ્ટિ વાપરી સને ૧૯૧૬થી કાયમકુંડની યોજના અમલમાં મૂકી હતી. આ કાયમકુંડની રકમ કેટલીક વાર ગામના માણસો પચાવી પડતા અને તેના ઝઘડા ઉભા થતા; જેથી સદરહુ રકમ સુરક્ષિત રહે તે માટે કાયમકુંડની રકમ ખાનગી ધસમને ત્યાં નહિ મૂકતાં પુ. સ. સ મડળ સિ. માં કે પોસ્ટમાં વા બરોડા બેંક જેવી સદર સરેયામાં જ મૂકવાનું ખાતાની પરવાનગી વિના નહિ ઉપાડવાનું, અને પુ. સ. સ. મં. વિ. માં જ્યાં મુકાતી કાયમ કુંડની રકમનો વ્યાજ સાથેનો પુસ્તકાલયવાર હિસાબ વાર્ષિક અહેવાલમાં પ્રસિદ્ધ કરવાનું તેમણે કરાવ્યું.

પુસ્તકાલયો તો કૂદકે ને બૂરકે લિધડે જતાં, તે લવિષ્યમાં બંધ ન પડતાં ચાલુ રહે તેવી કાયમકુંડની યોજના પણ તેમણે અમલમાં મૂકી હતી; પણ તેથી તેમને સંતોષ થયો નહિ. તેઓ માનતા કે આ પુસ્તકાલયો તો જીવ વગરનાં મુઠકાં છે. પુસ્તકાલયોની બેઠ લેતાં તેમાં વાચકોની ગીરદી જોષએ તેટલી જોવામાં આવતી નહોતી. તેમ અહેવાલોમાં આવતી વાચકોની અને વંચાયલાં પુસ્તકોની સંખ્યા આકર્ષક લાગતી નહોતી; જેથી પુસ્તકાલયોને પ્રાણુવાન બનાવવાની ખાસ જરૂર તેમને જણાઈ. ગમે તો નવીન પુસ્તકાલયો ઉધાડવાનું મોકુફ રાખીને પણ આ કામ હાથમાં લેવાની અને પુસ્તકાલયોને વ્યવસ્થિત બનાવી લોકો તેના છુટથી ખૂબ ઉપયોગ કરે તેવા રસ્તા લેવાની તેમને ખાસ જરૂરીઆત જણાઈ, તે કાય માટે પ્રાંત દીઠ એક એક ઇન્સ્પેક્ટર સરકાર પાસે માગ્યો. છેવટ બે પ્રાંત વચ્ચે એક ઇન્સ્પેક્ટરની માગણી કરી, પણ એકે માગણી સ્વીકારાઈ નહિ અને શાળા ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટરોને માથે પુસ્તકાલયોની બેઠ લેવાની જવાબદારી નંખાઈ, પણ તેથી જોષએ તેવો વેગ મળી શક્યો નહિ.

પુસ્તકાલય પરિષદ મંડળો

એટલે તેમણે 'પુસ્તકાલય પરિષદ મંડળ'ની યોજના સને ૧૯૨૫ માં વિચારી-પડી કાઢી, જેના પરિણામે રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ, પ્રાંત પુ. મંડળો, મહાલ પુ. મંડળો અને જૂથ પુ. મંડળો અસ્તિત્વમાં આવ્યાં અને રાજ્યનાં સર્વ પુસ્તકાલયોનું સુદર સંગઠન થયું. પરિષદ મંડળનો હેતુ 'પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના કાર્યકરો એકબીજાને મળે, વિચારોની આપ-લે કરે, મુશ્કેલીઓનો વહેવાર ને વાજગી તોડ કાઢે, પ્રવૃત્તિનાં નવાં ક્ષેત્ર શોધે તથા વિકાસની યોજનાઓ વિચારે' એ રાખ્યો. જે કે આ યોજના ૧૯૨૫ માં અમલમાં મૂકી, પણ તેનું ખર્ચ કામ તો રાજ્ય પુ. પરિષદ મંડળ ખાતે સેવાલાવી લાઇબ્રેરીની નિમણૂક પછી જ એટલે સને ૧૯૩૦ થી થવા લાગ્યું. પરિષદ મંડળની યોજનાથી રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો વ્યવસ્થિત અને સંગઠિત થવા કેપરાંત જનસમાજમાં વાચનનો રસ વધી પુસ્તકાલયોનો ઉપયોગ સંતોષકારક થવા લાગ્યો છે. એટલું જ નહિ પણ જનસમાજને પુસ્તકાલયની આવરકતા સમજાઈ છે જેના પરિણામે છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષથી સ્વતંત્ર મહિલા પુસ્તકાલયો અને સ્વતંત્ર બાળપુસ્તકાલયો ઉઘાડી આપવાની અને તેમને માટે સ્વતંત્ર મકાનોની માગણીઓ આવવા લાગી છે. તે માગણીઓ તેઓએ સહર્મ સ્વીકારી લોકપ્રવૃત્તિને ઉત્તેજ છે. આ માગણીઓ માટે લોકમદદ અને કાયમ કુંડની રકમ જીતી કરવા-કરાવવામાં અને સ્વતંત્ર ખાસ અને મહિલા પુસ્તકાલયોનાં મકાનો બંધાવી આપવામાં તેમણે પેતાની ભાગવગ, કુનેહ અને શક્તિનો એટલો વ્યય કર્યો નથી. કેમકે તેઓ સમર્થ કેળવણીકાર પણ

પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગ પહેલો—

વચમાં બે. રા. રા. બોરડન સાહેબ તથા સહૃં શ્રી. અમીન સાહેબ બેડેલા છે. [ઇ. સ. ૧૯૧૩]

હોષ બાળકો અને ઝીઝોળી પ્રગતિ વિના કોઈ પણ દેશની પ્રગતિ કદાપિ થઈ શકે નહિ, અને સ્વતંત્ર પુસ્તકાલયોની તેમને માટે પણ સ્વતંત્ર શાળાઓના જેટલી જ જરૂરીઆત છે એમ તે ચોક્કસ માનતા.

પુસ્તકાલયોને ઉપયોગી પ્રકાશનો

પરિપદ મંડળની યોજના અમલમાં મૂકી તેની સાથે જ કોઈ પુસ્તકાલય તરફથી મહત્વનો ખુલાસો કે પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે તેના ઉત્તર ‘ પુસ્તકાલય ’ માસિકમાં પ્રત્યક્ષરૂપે આપી લોકમત કેળવવા અને પુસ્તકાલયના કાર્યવાહકોને તૈયાર કરવા માંડ્યા, તેમ જ રાજ્યનાં તમામ પુસ્તકાલયોનાં પુસ્તકો એકમરખી પદ્ધતિએ વ્યવસ્થિત રાખવાને માટે ૮૦૦૦ પુસ્તકોની કર્તાવારી, નામવારી અને વિષયવારી વર્ગીકરણનું પુસ્તક તૈયાર કરાવવાની યોજના પણ તેમણે હાથમાં લીધી. આ કામ એટલું બધું કઠાકૂટિયું અને જતાંએ એટલું બધું જરૂરી હતું કે તેને તૈયાર કરાવવાની જવાબદારી તેમણે ન સ્વીકારી હોત તો તે કામ ભાગ્યેજ થઈ શક્યું હોત. કારણ કે ગુજરાતભરમાં પુસ્તકાલયવિજ્ઞાનમાં તેમના જેટલો નિષ્ણાત અને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને જીવનનું ધ્યેય માનનાર બીજો એક પણ માણસ નથી. આ પુસ્તક લાંબી મુદતે સન ૧૯૨૯ માં પ્રસિદ્ધ થવા પામ્યું. ૪૦૦૦ પુસ્તકોનો તેનો બીજો ભાગ સન ૧૯૩૩ માં પ્રસિદ્ધ થયો છે.

‘ પુસ્તકાલય સંહાયક-સહકારી મંડળ ’ અને ‘ રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિપદ મંડળ ’ (જેએક વર્ષથી પરિપદ શબ્દ કમી કરવામાં આવ્યો છે) એ બે મંડળનો સમન્વય સાધી સ્વ. અમીન સાહેબે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ જેવી હિંદુસ્થાનને માટે તદ્દન નવીન પ્રવૃત્તિને આગળ ધપાવવા પુસ્તકાલયોને ખાસ ઉપયોગી પંદર પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરાવ્યાં છે. બે તેઓ સરકાર પર આધાર રાખી બેસી રહ્યા હોત તો આવાં અને આટલાં અતિ ઉપયોગી પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થવા પામત કે કેમ અને પુસ્તકાલયોની જેટલી પ્રગતિ થઈ શકી હોત તેટલી થઈ શકી હોત કે કેમ તે વાચકોએ જ વિચારી લેવાનું છે.

x

x

x

હાથ નીચેના માણસોના હિત માટે

તેમનું હૃદય અતિ કોમળ હતું. ખાતાના કોઈ પણ માણસનું દુઃખ કે અડચણ તેમના જાણવામાં આવતાં તે નિવારવા પોતાથી બનતું બધું કરી છૂટતા. સને ૧૯૧૭ માં પુસ્તકાલયનો એક સિપાઈ રાત્રે મરણ પામ્યો. તેને અગ્નિસંસ્કાર કરવાનું સાધન તેની સ્ત્રી પાસે નહિ હોવાથી તે સ્ત્રીને વિટંબણા પડેલી. બીજે દિવસે ઔદિસમાં આવતાં આ હકીકત અમીન સાહેબના જાણવામાં આવી એટલે તાત્કાલિક અડચણ ખસેડવા હેડક્વાર્ટ્સ પેસા આપેલા તે તેમને પોતે પેત્રી સ્ત્રી વતી આપી દીધા, એટલું જ નહિ પણ ‘ પુસ્તકાલય ખાતાનો કોઈ પણ નોકર કે તેનો વારસ આવી મુરકેલીમાં આવી પડતાં તેની મુરકેલી દૂર કરવા ’ સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી રિલિફ ફંડ ’ એ નામના એક ફંડની યોજના તરત જ ધડી ઢાડી તેનો ઉદ્દેશ ‘ પુસ્તકાલય ખાતાના નોકરોના વા તેમનાં દુઃખની જનોના અવસાન, મંદવાડ, વા તેવા જ બીજા પ્રસંગોએ અગ્નિસંસ્કાર, દવા, ખોરાક વગેરે બાબતોમાં તેમ જ ગરીબ નોકરોને બારે બાજના બોળમાંથી ઉગારો લેવાને મદદ કરવી ’ એ રાખ્યો. આ

ચોજનામાં ખાતડાના જે નોકરી ઐચ્છિક રીતે જોડાય તે દરેકને પોતાના પગારમાંથી ૬૨ માસે એક રૂ. ૧ એ એક પાત્ર આપવી એમ ઠરાવ્યું હતું. ઘરઆંતમાં ઘણા કારકુનો અને બધા લાવચેરીના અધિકારીઓ આ ચોજનામાં જોડાયા હતા. પરંતુ સખત મેંધવારીને લઈ કારકુનો કે જેમના પગાર ઘણા ટૂંકા છે તે અને લાવચેરીઓના પણ ધીમે ધીમે ખર્ચા ગયા. અને માત્ર મે. દાદા-આનંદ, મે. દત્ત સાહેબ, અને પૂજ્ય અમીન સાહેબ એ ત્રણ જ્યજ્જ છેવટ સુધી સંખ્યો તરીકે ટકી રહ્યા. તેમાંના પહેલા એ પેન્શન પર નિવૃત્ત થતાં છેવટ ફક્ત અમીન સાહેબ એકલા જ રહ્યા. છતાં એ પોતાના નિવૃત્ત થયા પછી પણ આ ફંડ આજ રહે એવી ચોજના તેમણે રાખી હતી.

આ ફંડમાં કુલ રૂ. ૭૨૨-૧૦-૮ ની જ રકમ આવી હતી, પણ તેના આધુન્ય દરમિયાન ૬૬ ઈસમોને રૂ. ૧૧૫૪૮) નું ધીરાણ યદ્ય તેટલું વસુલ લેવાયું છે. જેમાંના કેટલાક સિપાઇઓને રૂ. ૧) ઉપર એક આના વ્યાજે બહારથી રકમ લેવી પડતી તેમને ફંડને લીધે ધણી રાહત વળી છે; ને કરપ્રિય, લલા. માણ ક્યુરેટર મે. દત્ત સાહેબ સ્વર્ગસ્થ થયાના ખાતાને દુઃખદ સમાચાર મળતાં આ ફંડમાંથી રૂ. ૫૦૧-૮-૭ નું એક ટ્રાંસફર " શ્રી ન્યુટન દત્ત સમારક ફંડ " તરીકે પુસ્તકાલયોની કાયમી સેવા અર્થે પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ.માં અમીન સાહેબે મુકાવ્યું છે; રૂ. ૨૭૭-૩ ૬ ની રકમ મુરકેલીના પ્રશંગે (અંતિમ ક્રિયા, માંદગીમાં હવા, ગરીબ સિપાઇના પુત્રને પુસ્તકો, મૈત્રતા કારણે લોન માંડી વાળવી, દીવાળી-હોળીના તહેવારોમાં સિપાઇઓને બક્ષિસ વગેરેમાં) દાન તરીકે અપાઈ છે; અને એક નોકરે માત્ર રૂ. ૧૫૦) માં જ વાર્ષિક રૂ. ૧૫૦) ઉત્પન્ન આવે તેવી જમીન ૭ વર્ષથી ગીરા મુકેલી તે હોડાવી આપી તેના ઉત્પન્નનો તેને માલિક બનાવી આપ્યો છે.

વિદ્યાર્થીઓને આવકનું સાધન

અમ્યાસ સાથે ગરીબાઈના કારણે નોકરી કરતા કારકુનો તરફ અમીન સાહેબની ખાસ સહાનુભૂતિ અને અગ્રીદૃષ્ટિ રહેતી, અને તેમને બને તેટલા સહાયરૂપ નીવડતા. વિદ્યાર્થીઓને તેઓ કૉલેજનો અભ્યાસ પૂજ્ય નોકરી માથે કરી શકે માટે તેવા કારકુનને સર્જનસવાર પુસ્તક આપ-લે કરવાની યાખામાં મુકાવતા. વળી તેમને કૉલેજની ફી ભરવા માટે રિલિફ ફંડમાંથી વગરબ્યાજે લોન આપવામાં આવતી જે તેઓ જ માસમાં હપ્તાથી પાછી આપી દેતા.

આ રિલિફ ફંડ જોડના તેમ જ હંચાળી કારકુનોને પણ આશીર્વાદરૂપ નીવડતું. તેમની મંજૂરી વખતસર ન મળવાના કારણે તેમનો ચોક્કો પગાર વગરબ્યાજે લોન તરીકે અ.પવામાં આવતો અને પગાર મળતાં વસુલ લેવાતો, જેનો લાભ ધણી કારકુનોને મળ્યો છે.

પુસ્તકાલયો સ્થાપના અંગત નાણાં આપતા

જે જે ગામે વચનાલય કે પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ થઈ શકે તેમ હોવા છતાં પૂરતી લોકમદદ બીની થઈ શકે તેમ ન હોય તેવાં ગામને પોતે કંઈ કંઈ રકમ આપી સહાયરૂપ થના, અને આવાં તદ્દન ગરીબ રિયલિનાં ગામોને તો લોકમદદની પૂરી રકમ પણ પોતે આપી પુસ્તકાલય ઉપાડી આપતા એક વખત તો આર્વા ચાર ગામને રૂ. ૫૦) પ્રત્યક્ષ મળી કુલ રૂ. ૨૦૦) એકી વખતે આપી તે પર સરકાર તથા પંચાયત મદદથી ગામને પુસ્તકાલય તથા વાચનાલયનો લાભ આપ્યો હતો.

શુભ દાન

૨૧. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે તેમના કામની કદર કરી રૂ. ૫૦) માસિક પ્રમોશન અને રૂ. ૧૫૦૦) બક્ષિસ તરીકે આપ્યા હતા. મેં દત્ત સાહેબને પણ રૂ. ૧૦૦ પ્રમોશન અને રૂ. ૨૫૦૦) ની રકમ બક્ષિસ તરીકે મળી હતી. દત્ત સાહેબ સરળ સ્વભાવના હોય તેમણે નિખાલસ દિલથી કહેલું કે મને આ લાભ અગીન સાહેબે ખડતલ મહેનત લઈ રાજ્યમાં પુસ્તકાલયોની ખીલવણી કરી તેને લઈને જ મળ્યો છે.

અમીન સાહેબ તો પગારમાંથી પોતાના નિભાવ પૂરતી રકમ જ પોતાને માટે રાખી બાકીની રકમ વિદ્યાર્થીઓને મદદ આપવામાં, સંકટગ્રસ્ત માણસને શુભદાન કરવામાં, બુદ્ધિ બુદ્ધિ સામાજિક સંસ્થાઓને મદદ આપવામાં ખરચી નાખેતા, અપરિચિત્તિ જ જીવનની શરૂઆતથી રાખી હતી જેથી આ બક્ષિસની રકમ પોતાના કામમાં વાપરવાની ઇચ્છા સુધા ન કરે એ સ્વાભાવિક હતું, જેથી રૂ. ૧૫૦૦) મળવાની સરકાર તરફથી અહેરાત થતાં જ, રકમ મળતા પહેલાં, રૂ. ૫૦૦) પાંચસો મદદની અપેક્ષાવાળી પોતાની ત્રણ સાર્વજનિક સંસ્થાઓને, પોતાના નામે નહિ, પણ 'શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકાર તરફથી બેટ' એ નામે ફાળવી જેના તેના મંત્રીને જણાવી દીધું. અને સરકાર તરફથી બક્ષિસ રકમ આવક-વેરાના રૂ. ૨૨-૮-૦ કપાત થઈ મળવાથી રૂ. ૨૨-૮-૦ તથા રિસિફ ફંડની ૧૫૦૦ પાંચસો પદરની હિમેરી ત્રણ સંસ્થાઓને રૂ. ૧૫૦૦) પૂરા મોકલી આપ્યા !

ખાતાની શરૂઆતમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની જમાવટનું તેમનું કામ જોઈ મેં બોડીન સાહેબે એક વાર તેમને કહેલું કે "મિ. અમીન ! તમારું કામ જેતાં તમને નિદાન રૂ. ૩૦૦) તો પગાર આપવો જોઈએ." જવાબમાં તેમણે જણાવ્યું કે "મને પગાર ગમે તેટલો મળે તેથી મારા કામમાં કંઈ જ ફેર પડવાનો નથી. કામ તો જેવું તે જેટલું થાય છે તેવું ને તેટલું જ ચલાવું છે." તેમણે પોતે પગાર વધારાની કદી માગણી કરી નથી. જેના પરિણામે સ્વ. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે રૂ. ૫૦) ખાસ પ્રમોશન આપ્યું હતું તેઓ કેળવણી ખાતામાં રહ્યા હોત તો ત્યાં જેટલો પગાર મળતો હોત તેટલો પગાર નિવૃત્ત થતા પહેલાં મળતો હતો કે કેમ એ સંકાર્પદ છે.

પુસ્તકાલયોના પિતામહ

પુસ્તકાલય ખાતાની સરકારી નોકરી સાથે પણ વડોદરા રાજ્ય સિવામનાં ગામોએ પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયો સ્થાપવાની પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખી-રખાવી હતી. કામ કરનાર હોય તો પૈસાની ખેટ નથી. પૈસા તો આભમાંથી પડે એમ તેઓ માનતા. સખી ગૃહસ્થો પાસથી મદદ મેળવી તેમણે 'ચરોતર વાચનાલયો', 'ગોખલે પુસ્તકાલયો', 'પ્રિયંવદ વાચનાલયો', 'હોમરૂઢ પુસ્તકાલયો', 'સાનવર્ધક વાચનાલયો' અને 'દાદાભાઈ નવરોજી વાચનાલયો' જેવી વિવિધ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ હાથ ધરી છે-હાથ ધરાવી છે.

૨૨. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીની એક વખત બેટ લીધી હતી ત્યારે અમીન સાહેબને 'પુસ્તકાલયોના પિતા'ના સંબોધનથી તેમની સાથે વાત કરી હતી. સ્વ.શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે-તેમના કામની કેવી કદર કરી હતી તે આથી સ્પષ્ટ થાય છે.

પુસ્તકાલયોના પિતાનું નામ તેમણે સાર્થક કયું છે. પરંતુ મદ્રાસમાં લરાએલી અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદે અમીન સાહેબને ‘પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પિતામહ’નું બહુમાન આપ્યું હતું. હિંદુસ્તાનમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની શરૂઆત પોતાના રાજ્યમાં સૌથી પહેલી કરનાર ૨૧૦ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પિતા માની, તેમની પહેલાં અમીન સાહેબે ૧૫૦ ગામોએ પુસ્તકાલયો સ્થાપેલાં હોવાથી અને ત્યારબાદ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પ્રાચુર્ય થવાથી તેમને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પિતામહનું બહુમાન આપ્યું હોયું જોઈએ.

x

. x

x

વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય ખાતાની નોકરી કરતાં કરતાં જેમ બ્રિટિશ અને અન્ય દેશી રાજ્યનાં ગામોમાં પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયોની પ્રવૃત્તિ ચલાવતા હતા, તેમ વડોદરા ઉપરાંત આણંદ, વસો અને પેટલાદ એ ત્રણ સ્થળને કેન્દ્રરૂપ બનાવી સામાજિક ઉત્કર્ષની અનેક પ્રવૃત્તિઓ પોતાના શિષ્યો અને સ્નેહીઓ દ્વારા તેઓ ચલાવતા તેઓ આ ચારે કેન્દ્રોની બધી પ્રવૃત્તિના આત્મારૂપ હતા અને નાણાં ઊભાં કરવાં, સંસ્થાઓને વ્યવસ્થિત ચાલુ રાખવી, તે માટે સેવાભાવી કાર્યકર્તાઓ મેળવવા, એ બધી જગ્યાદારી પોતાની માની ચાલતા. એટલે જે તે સંસ્થાના મંત્રી, પ્રમુખ કે વ્યવસ્થાપક મંડળના સભ્યો માત્ર તેમને પોતાને મદદગારરૂપ હતા.

x

x

x

સામાજિક સેવાઓ

આટલી બધી સંસ્થાઓ સ્થાપી, તેને સુવ્યવસ્થિત ચલાવવા માટે નાણાં અને કાર્ય-વાહકો મેળવવાની જવાબદારી લઈ કરવા ઉપરાંત પાટીદાર જ્ઞાતિના કુરિવાજો દૂર કરાવવા અને જમાનાને ઓળખી સામાજિક ખર્ચ ઘટાડવા પોતાના વિદ્યાર્થીઓ વગેરેનું ‘યુવક મંડળ’ સ્થાપીને તથા લોકમત કેળવવા ‘પાટીદાર પત્રિકા’ નામની પત્રિકાઓ વખતો-વખત છપાવી છૂટથી વહેંચીને ખારમા-ત્રેતઓજન-અંધ કરાવવા, બાળલગ્નો અટકાવવા અને જન ત્રણ દિવસને બદલે બે દિવસની કરવા-કરાવવા બનતું કયું છે. તેમની આ પ્રવૃત્તિના પરિણામે પાટીદાર સમાજમાં ખારમાનું મહત્ત્વ ઘટી ગયું છે-તેમના પોતાના વસો ગામમાં તો ખારમાનું મહત્ત્વ સૌથી વધુ ઘટ્યું છે, અને કેટલાંક ગામે અમુક અમુક કુટુંબમાં તો ખારમા કરવાની પ્રથા તદ્દન અંધ પણ ધણ છે. જન ત્રણ દિવસને બદલે બે દિવસની ધણ ગણ છે. અને સરકારના બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદાની પુષ્ટી મળતાં અને લોકમત કેળવતાં તે દિશામાં પણ સંતોષકાર સુધારો થયો છે. તેમના આ કાર્યમાં ‘પાટીદાર’ માસિકનો પણ સારો હિસ્સો છે.

રેલસંકટ સમયની સેવાઓ

તેમનું હૃદય અતિ કોમળ હોવાથી કોઈ વ્યક્તિનું દુઃખ જોઈ-જાણી તે નિવારણ કરવા પોતાથી બનતું કરી છૂટતા તે દુઃખાળ કે રેલસંકટ જેવા સમૂહગત દુઃખ તો જોઈ જ રીતે શકે ? આવા પ્રસંગોએ પોતાના પેટલાદ તાલુકાને દુઃખમુક્ત કરવા તે દોડી જતા. દુઃખાળ વખતે મદદ મેળવી પેટલાદ તાલુકાનાં ગામોએ સરતા અનાજની દુકાનો એલાવી

બનતી રાહત આપી-અપાવી હતી. વળી સને ૧૯૨૩ માં રેલસંકટ આ-યું ત્યારે સરકારની મંજુરી મેળવી, પોતે પેટલાદ તાલુકાના રેલસંકટ વહીવટદાર બની, ગામેગામ ફરી, રેલથી થએલું નુકસાન અને લોકોની ખાસ જરૂરીયાત જોઈ લઈ ત્યારબાદ રેલસંકટ નિવારણ માટે સરકારની, પ્રાંતિક સમિતિની, સર્વન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા સોસાયટીની અને ધનાઢ્ય વ્યક્તિઓ વગેરેની મદદ મેળવી નાતબતના બેઠલાવ વગર પ્રજાને અને તેટલી રાહત આપી-અપાવી હતી. પોતાની કાર્યકુશળતાથી તેમણે આ કામ અને તેટલું સ્વરિત, વ્યવસ્થિત અને સંગીન કયું હતું. રેલસંકટના કારણે તેઓ પૂજ્ય ઈક્કર આપા સાથે કડી પ્રાંતમાં પણ ફર્યા હતા.

ફરજીઆત કેળવણીને અંગે દંડનું ભારણ

ફરજીઆત કેળવણીને લઈ કાંઈ પણ બાળકનો દંડ ન થવો જોઈએ એવી તેમની માન્યતા હતી. તેને લઈ તેમના સંસર્ગમાં આવતા શિક્ષકો વગેરેને ખાસ સૂચના કરતા અને પેટલાદ તાલુકાની શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓના દંડ ન થાય તે માટે તો તે દિશામાં તેઓ સંગીન પ્રયત્ન કરતા અને કરાવતા.

શિક્ષકોના સંસ્કારદાતા

દૂંકા પગારના શિક્ષકો તરફ તેમની ખાસ સહાનુભૂતિ રહેતી. પેટલાદ તાલુકાના જે શિક્ષકોને વાંચવાનો ને પોતાનું જીવન ઘડવાનો શોખ હોય તેઓને સહાયરૂપ થવા ગુજરાત વનીકયુક્ત સોસાયટીમાં રૂ. ૨૫) ભરી સોસાયટીના સભ્યસદ બનાવી, બાર વરસના હપ્તાથી રૂ. ૨૫) વગર બાજે વસુલ લેવાની યોજના તેમણે અમલમાં મૂકી હતી, અને ત્યારબાદ બીજી એક યોજના નિવૃત્તવેતન મળતા પહેલાં અવસાન પામતા શિક્ષકના વારસે રૂ. ૫૦) મળે તેવી યોજના થોડા વખત પરજ અમલમાં મૂકી છે

“ વિદ્યાદાન ”ની યોજના

કેળવણીવિષયક પ્રવૃત્તિઓ માટે નાણાં મેળવવાની ‘ વિદ્યાદાન ’ની યોજના તેમણે વસો ગામમાં ૨૪ વર્ષથી અમલમાં મૂકી છે. આ યોજનાનું અનુકરણ બીજાં ઘણાં ગામોની પ્રવૃત્તિઓને પણ પોષક તીવ્રાયું છે.

તેઓ બંધારણના ખસં હિમાયતી હતા. એક વખત વોદરા પ્રાંત પંચાયતમાં તેઓ સભ્ય નિમણા હતા, તે વખતે મનરૂરી રીતે વગર બંધારણે અપાતી મદદ બંધારણપૂર્વક અપાય તે માટે અખાડા વગેરે ખાતે મદદ આપવાના નિયમો તેમણે ઘડી આપ્યા હતા.

પેટલાદ તાલુકો સદ્દો ને આભારી છે

પેટલાદ તાલુકામાં પ્રમાણમાં વધારે હાઇસ્કૂલો અને કેળવણીવિષયક સંસ્થાઓ છે તે અમીન સાહેબની તે દિશામાં પેટલાદમાં રહી પહેલ કરવાની અને પ્રેરણા આપવાની અસરનું જ શુભ પરિણામ છે. આખો ચરોતર પ્રદેશ અને તેમાં ખાસ કરી વસો ગામ અમીન સાહેબના આભાર તળે જેટલું દબાયલું છે, તેટલું બીજા કોઈના આભાર તળે દબાયલું નથી.

સહનશીલ

તેઓ બેહદ સહનશીલ હતા. સુખમાં કે દુઃખમાં સમતા રાખી શકતા અને પોતાના શરીરને પોતાને (આત્માને) અધીન રાખી શકતા. એક વખત જમણા હાથનો અંગુઠો પાક્યો હતો છતાં તેની વેદનાની યાયા સુદ્ધા જણાવા દેતા નહિ અને પોતાનું કામ ચાલુ રાખવા ઉપરાંત બે આંગળાઓ વચ્ચે હોદડર પકડી સહીઓ કરતા. તેમની પાસે સહીઓ કરવાના કાગળો એટલા બધા આવતા કે તેઓ ડિરિટ્રક્ટમાં જતા ત્યારે જેમને સહીઓ દરવી પડતી તે બધા કંટાળતા; પરંતુ અમીન સાહેબ કદી કંટાળતા નહિ; ઉલટ જેમ વધુ કાગળો નીકળે તેમ વધુ સંતોષ પામતા. દાદ કે દાંતના દુઃખ જેવાં દુઃખને તો તેઓ બિલકુલ ગણુકારતા નહિ, સાથે ડોક્ટરની સલાહ લેવાનું પણ ચૂકતા નહિ.

નિવૃત્ત થતાં પહેલાંનાં બે વર્ષ તો તેમણે ખાતાના લાવિ હિત માટે ઘણું સખત કામ કર્યું, જેના પરિણામે નિવૃત્ત થતા પહેલાં થોડા જ દિવસ પર પ્લકપ્રેશરનું દરદ લાગુ પડ્યું, છતાંએ તેને નહિ ગણુકારતાં કામ તો જેવું ને તેવું છેવટ સુધી ચાલુ જ રાખ્યું.

નવીન પ્રવૃત્તિઓ સાથે નવજીવાની

આટલું બધું સખત કામ કરી ૬૨ વર્ષની ઉંમરે નિવૃત્ત થવા છતાં પણ તેમની માનસિક અને શારીરિક શક્તિઓ જેવી ને તેવી જ રહી હતી એટલું જ નહિ પણ, જેમ જેમ નવીન પ્રવૃત્તિઓ વધતી હતી તેમ તેમ જાણે તેમને નવજીવાની આવતી હોય તેમ નિવૃત્ત થયા પછી પણ કામ કરતા-કરી શકતા. વસો, આણંદ કે પેટલાદ કેન્દ્રમાંથી જ્યારે વડોદરા આવતા ત્યારે રાત્રે ત્રણ વાગે ઉઠીને કામે લાગી જતા. નકામે વખત બિલકુલ ગુમાવતા નહિ. તેમના આત્માએ તેમના શરીર પર પૂર્ણ આધિપત્ય મેળવેલું તેથી જ આટલી ઉંમરે દોડાદોડી અને પ્રસન્ન ચિત્તે આટલું સખત કામ કરી શકતા.

તેઓ કદી કસરત કરતા નહિ; પરંતુ પોતાના નિવાસસ્થાનના યોગાનમાં એક પછી એક સહકાર્યકર્તાને કે મળવા આવનારને સાથે લાઇ આંટા મારતા અને તેમની સાથે વાતચિત કે ખુલાસા કરતા ને ધટતી સૂચના આપતા. આ રીતે કેટલાક માઇલની ચાલવાની કસરત મળતી અને સાથે સાથે વખતનો ગયાવ થઈ સૂચનાઓ આપવાનું, વાટાઘાટ કરવાનું અને મુલાકાત પતાવવાનું પણ કામ થતું.

x

x

x

ઝહેરમાં આગળ આવ્યા નથી.

પાટણ હાઇસ્કૂલમાં તેઓ શિક્ષક હતા ત્યારે ગરીબ મુસલમાનોનો આબો મહોલ્લો અઝિઝાપથી બળી જતાં તેમણે ટીપ્પી રકમ ઊભી કરી તેમને ખતતી મદદ કરેલી, આદર્શ શિક્ષક તરીકેની યાંપ સહશિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ પર પાડેલી અને વિદ્યાર્થીઓ તથા નાગરિકોની હોળી ઉપર તોફાનો કરવાની અનિષ્ટ પ્રથાને નાણુંદ કરાવવામાં તેઓ ફત્તેહમંદ થયાલા, જેના પરિણામે તેમની બદલી પાટણથી પેટલાદ થતાં નાગરિકોએ સમારંભ કરીને

માનપત્ર આપવાની યોજના રાખી, માનપત્ર જાપાવી દીધેલાં; છતાં તેનો સ્વીકાર તેમણે ન કર્યો તે ન જ કર્યો. ત્યારબાદ પેટલાદથી બદલી થતાં, વડોદરા રાજ્યમાં ડિસ્ટ્રિક્ટમાં ફરતાં કે ત્યાંથી નિવૃત્ત થતાં પણ માનપાત્ર કે જલસાનો સ્વીકાર તેમણે કર્યો નથી. એ માટે તેમણે સવિનય ના પાડી છે. “ માનપાત્ર સ્વીકારવાથી સેવાનું કામ કરનાર નીચે પડે છે ” એમ તેઓ માનતા.

તેઓ નીતિમય અને ધાર્મિક જીવનના ઉપાસક હતા. ધર્મના કોષ્ટ પણ વાડામાં તેઓ પુરાવા નહોતા. સેવાધર્મ એ જ તેમનો ખાસ ધર્મ હતો. નૈતિક, ધાર્મિક અને સેવા-મય જીવન ઘડે તેવાં ઉત્તમ પુસ્તકો જ તેઓ વાંચતા અને બીજાઓને વાંચવાની પ્રેરણા કરતા.

નિષ્પક્ષ અને નિર્લેપ

તેઓ પોતે કોઇને પોતાનો વિરોધી માનતા નહિ. તેમનામાં યત્કિંચિત્ પણ દ્વેષભુદ્ધિ હતી નહિ. સ્વાર્થાધતાના કારણે કોઈ તેમને વિરોધી માનવાની બૂલ કરે તો તેમને પણ પોતાના મતભેદનું વાજખી કારણ જણાવી પોતાનો કરી લેવાનો પ્રયત્ન કરતા. પરંતુ સ્વાર્થાધિને સંસ્થાના હિતના ભોગે તેમનું પોતાનું હિત સાધવા દેતા નહિ. તેવે પ્રસંગે કૃત-નિશ્ચય અને નીડર રહેતા. છતાં હંમેશાં તેઓ સમાધાનપ્રિય રહેતા. કલહ અને પક્ષાપક્ષીયી સેનાનાં કામ બગડે છે એમ તેઓ માનતા અને તેથી પક્ષાપક્ષીમાં પડતા નહિ.

વિદ્યાર્થીઓના સહાયક

તેઓ સાગર જેવા વિશાળ હૃદયના હતા. પોતે હાથ ધરેલી કોઈ પણ સંસ્થામાં પોતે પ્રથમ સારો ફાળો આપતા અને પછી બીજાઓ પાસેથી કઢાવતા, એટલું જ નહિ પણ કોઈ પણ સામાજિક સેવક વા સામાજિક સંસ્થા સંસર્ગમાં આવતાં તેમને પણ ઘટિત મદદ આપવાનું ચૂકતા નહિ. પોતાને ત્યાં બનતા સુધી પછાત કોમના એકાદ ગરીબ વિદ્યાર્થીને સ્વાશ્રયના ધોરણે તૈયાર કરવાના હેતુથી જૂજજૂજ કામ કરવાની શરતે અભ્યાસ કરતા સુધી વારાફરતી રાખના તે તેમને અભ્યાસ કરવાની પૂરી તક આપતા. એ રીતે ત્રણેક ઐન્યુએટ તૈયાર કર્યા છે.

એક મહિનામાં અનેક વખત એક જ ગામે જવાનો પ્રસંગ ઉભો થતાં સરકાર તરફથી નિયમ પ્રમાણે ભરથુભાડું મળતું નહિ-તેટલા પૂરતી રકમ કપાત થતી, છતાં બિલકુલ આશ્વેષ લેતા કે કચવાતા નહિ, તેમ એક જ સ્થળે અનેક વખત જવાની અનિવાર્યતા ઉભી થતાં ભરથા ભાડાની પરવા કર્યા સિવાય પોતાના ખર્ચે જવાને ચૂકતા નહિ. પોતાના કુટુંબમાં ભરથુપોષણના અભાવે કોઈ દુઃખી ન થાય તેની ખાસ સાવચેતી રાખતા તે તેનું જણતાં નિયમિત ગુપ્ત દાન પરંપ્રાપ્ત અને પોતાના કુટુંબના છોકરાઓની કેળવણી માટે ખાસ કાળજી લેતા તે જરૂરી આત્મભોગ આપતા. નોકરો પ્રત્યે ધરના સબ્યોની પેઠે વર્તતા, નાનામાં નાના નોકર પ્રત્યે પણ કદી તોજાઈ બતાવતા નહિ. (તેમના સ્વભાવમાં તોજાઈને અંશ પણ નહોતો.) તેમનાં સુખદુઃખ જાણવા ઉચ્ચ રહેતા અને તેમની અડચણ ખસેડવા-ફૂંચ ટાળવા બનતું કરતા. કોઈના પણ ઉપકારના બોળ નીચે રહેવાનું પસંદ કરતા નહિ,

વખત આવે તેનો બદલો અનેકગણો વાળો દેતા. તેઓ ગુણના પૂજક હતા-ગુણીને આહતા; પણ કોઈની ખામી તરફ તિરસ્કારની નજરથી જોતા નહિ. તેઓ પ્રવાસના હિમાયતી હતા. કારકુનોને પ્રવાસત્રિય બનાવવા પોતાના ખર્ચે એક વખત નર્મદાકિનારાનાં તીર્થસ્થળો ખતાવવા લઈ ગયા હતા. પ્રવાસની માફક સ્નેહસંમેલનોના પણ હિમાયતી હોઈ વખતોવખત તેમાં આગળ પડતો ભાગ લઈ મધ્યવર્તી પુસ્તકાલયના તમામ નાના મોટા નોકરોનું સ્નેહ-સંમેલન ગોઠવાવી પરસ્પર સ્નેહભાવ વધે તેમ કરતા. ડિસ્ટ્રિક્ટમાં કારકુન સિપાઈઓનું ભોજન-ખર્ચ પોતે જ ઉઠાવવાનો સિદ્ધાંત તેમણે રાખ્યો હતો, અને તેમાં બિલકુલ પંક્તિભેદ થવા દેતા નહિ. એક વખત કોલેજની સામેના મકાનમાં થોડો વખત રહેલા ત્યારે વાસણો કપડાં વગેરેની ચોરી થઈ. આની ખબર તેમને મળતાંની સાથે જ બોલ્યા કે “ બિચારો ગરીબ માણસ સુખી થશે, આપણે તો બીજી વસ્તુઓ લાવી શકીશું. ” જેમનું હૃદય આટલું વિશાળ હતું, જે ગરીબના દુઃખે દુઃખી થયા-તે ચોરને શોધી કાઢવાની કે પોલીસ કેસ કરવાની પંચાતમાં પડે ખરા કે ? તેમનાં પત્ની રૂપણા મૂર્તિપૂજક અને ચૂસ્ત સનાતની વૈષ્ણવમાર્ગી હતાં. પોતે મૂર્તિપૂજને માનતા નહોતા, તેમને પોતાના મતનાં બનાવવા કેટલાક માસ દરરોજ રાત્રે એક એક કલાક ધાર્મિક ચર્ચા અને વાતોમાં ગાળ્યો હતો, પરંતુ સનાતની સિદ્ધાંત કે મૂર્તિ-પૂજા છોડાવવામાં તેમને સંકેપ મળ્યું નહિ. છતાં બંનેનું જીવન શુદ્ધ-પવિત્ર, એકબીજાની વૃત્તિને સંતોષવાની પૂર્ણ ઉદારતાવાળું અને બંનેમાં સહિષ્ણુતા એકસરખી હોવાથી મતભેદ ઉભો થતો નહિ. અમીન સાહેબ હરિજનને અડીને ચૂસા આગળ જમવા બેસે કે સામાજિક કાર્યોમાં બધો પગાર ખરચે અને એક ગામથી બીજે ગામ દોડદોડી કરે તેમાં તે બિલકુલ આડે આવતા નહિ, અને અમીન સાહેબ પણ રૂપણાના ધર્મનાં કામમાં પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ખર્ચે અને સનાતની જીવન જીવે તેમાં તે આડે આવતા નહિ. બંનેનો એકબીજા પર પવિત્ર પ્રેમ અને ભક્તિભાવ હતો.

સાગર સરખું વિશાળ હૃદય

અમીન સાહેબના હૃદયની વિશાળતા ખરેખર સાગર સરખી વિશાળ હતી. વળી તેઓ સામાન્ય માણસ નહિ પણ અસાધારણ હતા. સ્થિરચિત્ત, સ્થિતપ્રજ્ઞ અને સ્થિરજીવિવાળો કર્મવીર-કર્મયોગી દૈવી પુરુષ જ આટલાં બધાં કામ ઉપાડીને નિભાવી શકે અને વળી પરમાત્માના ધરનું તેડું આવતાં અનાસક્તિથી શાંતપણે વીરની માફક મૃત્યુને ભેટે !

પરમ કૃપાળુ પ્રજ્ઞ, આ યોગી પુરુષના આત્માને પરમ શાંતિ આપે, અને તેમના શિષ્યો તથા સહકાર્યકર્તાઓને તેમની તમામ સંસ્થાઓ આજી રાખી શકવાની અને તેમનાં અધૂરાં કાર્યો પૂર્ણ કરવાની શક્તિ આપે.

નાગરવાડા, વડોદરા }
તા. ૧-૩-૧૯૩૯

ઈશ્વરભાઈ કહાનદાસ પટેલ

એ પુણ્ય પ્રસંગો

સદ્ગત શ્રી મોતીલાલ સાહેબના પરિચયમાં હું ૧૯૧૧ની સાલમાં પહેલવહેલો આવ્યો—લાઇબ્રેરી ખાતાની તોકરી અંગે. તે પછી વચમાં દશેક વર્ષ પ્રત્યક્ષ સંબંધ બે કે ન રહ્યો, તોપણ અચારનવાર મળવાનું ચાલુ રહી છેલ્લાં આઠેક વર્ષથી પાછો એ સંબંધ પુરતકાલય પ્રવૃત્તિ અંગે ગાંઠ બની છેવટ લગી ચાલુ રહ્યો. તે દરમ્યાન એઓશ્રીના ચરિત્ર, સત્યનિષ્ઠા, સાદાઈ, માયાળુતા, સેવાભાવ આદિ સદૃશ્યોની મારા મન પર ઊંડી છાપ પડી છે. એમાંના કેટલાક પ્રેરક પ્રસંગો સંભારણરૂપે અત્રે ટાંકું છું:—

(૧) પાટણમાં હેડમાસ્તર હતા તે સમયે ત્યાં લાગેલી મોટી આગમાં ગરીબ લોકોનાં ત્રણસો ઘર બળી ગયેલાં, તેમની મદદ માટે પોતે મુંબાઈ, સુરત વગેરે રથળોના પોતાના મિત્રો ને ઓળખીતાઓ પાસેથી સારી રકમ ભેગી કરીને ગરીબજનોની નમૂનેદાર સેવા એમણે બજાવેલી. ત્યારથી પાટણની જનતામાં એમનું નામ લોકપ્રિય થઈ પડેલું. (૧૯૨૯માં પાટણમાં ભરાયેલી પાંચમી રાજ્ય પુ. પરિષદ વખતે આ પ્રસંગ પાટણવાસીઓને મુખે મેં સાંભળેલો.)

આ પ્રસંગ બેનેસો એમની ભરણુવાનીમાં. એટલે યુવાકાળમાં પણ એમનામાં આધેડ અને વૃદ્ધાવસ્થા બેવો જ સેવાભાવ વિદ્યમાન હતો એમ જણાઈ આવે છે.

(૨) માનપાન જગતમાં કેને ન ગમે ? પ્રયાસ ને ખટપટ કરીને પણ માનપત્ર મેળવવાની પ્રવૃત્તિ કરનાર અનેકાનેક માનભૂખ્યાં માનવી દષ્ટિગોચર થાય છે, ખાસ પ્રયાસ-પૂર્વક નહિ પણ આકર્ષણીએ આવી મળતા માનને વધાવી લેવાને તત્પર તો અનેક મનુષ્યો નગરે ચડે છે. ત્યારે વગર માણે મળતા માનને પણ હડસેલનારી પણ કેટલીક વ્યક્તિઓ દુનિયમાં વસે છે, એવી જો પ્રતીતિ મને થઈ હોય તો તે સદ્ગત શ્રી. મોતીલાલ સાહેબના જીવનમાંથી જ. ખાતાના અધિકારી તરીકે એવાં માનપાન મળવાના યા મેળવવાના અનેક પ્રસંગો આવેલાં. હારપાનની નવાજેશ અને મોંઘી મહેમાનગીરીનાં માન તો અધિકારીઓ માટે સામાન્ય બાબત થઈ પડેલ છે. લોકોની અંગત ઇચ્છા કે જીમિં ન હોય તોય એવા સાહેબોની ઇચ્છા થતાં માન-મિજલસના જલસા ગોઠવાતા જોયા-જણ્યા છે. ત્યારે પોતાની જાણુપહાર ખાસ તક સાધીને ઊભા કરાયેલા પ્રસંગો પણ એનમોકે ઇનકાર કરનાર તો શ્રી. મોતીલાલ સાહેબ જ હશે.

વાત એમ બનેલી કે એક વાર તેઓ નવસારી પ્રાંતમાં ફરવા નીકળેલા તે વખતે એમની મૂળી સેવાથી આકર્ષાઈને ધામણના કાર્યકર્તાઓ કે જેઓ એ તો જાણુતા જ હતા કે શ્રી. મોતીલાલ સાહેબ કોઈનું માનપત્ર સ્વીકારતા નથી, તેમણે એ માટે એમની સમ્મતિ અગાઉથી લેવાનું જ માંડી વાળીને માનપત્ર છપાવી રાખેલું તે બીજો પણ ખર્ચ કરી દીધેલો તે એમ માનીને કે ‘આપણે ખર્ચ કરી નાખ્યો છે એટલે મને નહિ તો કમને પણ અપાણું માન એમને અંગીકાર કરવું પડશે જ.’ પરંતુ એ અતીવ વિસ્માદી ભાઈઓની એ ધારણા સાવ ખોટી નીવડી. શ્રી. મોતીલાલ સાહેબ પોતાના સિદ્ધાંતમાં અડગ રહ્યા ને ધામણનું તૈયાર માનપત્ર સદ્ગત શ્રી. મોતીલાલ સાહેબના અંદર સિદ્ધાંતના સંભારણુ તરીકે ધામણ-વાસીઓ પાસેજ પડ્યું રહ્યું ! (આ હકીકત પણ ક્યોંપક્યોં જાણેલી છે.)

(૩) અધિકાર પરથી નિવૃત્ત થતી વખતે ખાતાના મહેકમ તરફથી ગોઠવાતા સામાન્ય શિષ્ટાચારરૂપે મેળાવકાને પણ સહગતે સમ્મતિ નહિ આપેલી. એ -છેલ્લી 'વખતે' વધારે નહિ તો આપણાં હારપાન તો સ્વીકારવાની ઉદારતા દેખાડશે જ ' એવી કેટલાક મિત્રોની માન્યતાને ખોટી પાડવા સાથે એમણે પોતાનો ટેક આખાદ જાળવી રાખેલો. ફૂલની પાંદડી સરખી પણ ન સ્વીકારનાર અને ઉલટું પોતાની જાત તહેનાતના માણસોને યોગ્યતા પ્રમાણે પ્રશંસાક્ષિપ્ત આપનાર અમલદાર ખીજા કાણ કેટલા હશે ?

(૪) પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ અંગેની સહગતની કામગીરી ગુજરાતને તેમ ગુજરાત બહારની એ ક્ષેત્રની આલમને અમણી નથી. લોકોપકારક એ પ્રવૃત્તિની જમાવટ ને ખીલા-વંટમાં કૈલાસવાસી શ્રીમંત વડોદરાનરેશની દીર્ઘદર્શિત અને ઉદારતાભરી આર્થિક વજેરે સવલતો સાથે સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ જેવા સેવાભાવી અમલદારની ક્રિયાશક્તિનો મેળ ન જામ્યો હોત તો વડોદરા રાજ્યના કીર્તિકલાપરૂપી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ આટલે દરજ્જે ફાલીફૂલી હોત કે કેમ એ તો સનાહ જ છે. શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબની એ ઉત્કૃષ્ટ સેવા સહગત શ્રીમંત સમાજરાવ મહારાજ જેવા મહાન રાજવીના લક્ષ્યહાર કેમ જ રહે ? અને નહોતી રહી તે તેઓ શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબને સન ૧૯૩૧-૩૨ ની સાલમાં રૂ. ૧૫૦૦ ની થેલી ઉપરાંત માસિક રૂ. ૨૫૫૦ નો ખાસ પગાર વધારો આપેલો એ ઉપરથી જ પૂરવાર થાય છે. અને એ મળેલ પર્સનાં નાણાંનો વિનિયોગ શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબે પોતાની અંગત દોલતમાં વધારો કરવાના કામે ન કરતાં લોકહિતની જુદી જુદી કેળવણી સંસ્થાઓને ફાળવી આપવામાં કરેલો, એ ખીના તેઓ સાહેબની નિઃસ્વાર્થ શુદ્ધિ, જાડી સેવાભાવના અને કેળવણી માટેની ધગદગ જ પૂરવાર કરે છે. માસે માસે મળેલા ખાસ પગારવધારાની રકમનો પણ એવો જ સદુપયોગ થયો હશે, એમ મૃત્યુઆદ પ્રસિદ્ધ થયેલ એમનું વીલ જોતાં લાગે છે.

(૫) જુદી જુદી સલાઓ પ્રવૃત્તિઓ, તેમ પરિષદોનાં પ્રમુખસ્થાન તેમને અનેક વાર આપવાની તૈયારીઓ થતી ને તે માટે આગ્રહભરી વિનંતિઓ આવતી; છતાં તેઓ સરકારી હોદ્દા પર રહ્યા ત્યાંસુધી એવી કાંઈ જ માગણી એમણે સ્વીકારી નહોતી, એટલું જ નહિ પણ સરકારી નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થયા બાદ એવી માગણીને મચક પણ આપી નહોતી. સન ૧૯૩૭ માં કરાચીમાં ભરાયેલા ૧૩ મા ગુજરાતી સાહિત્ય સંમેલનના પુસ્તકાલય વિભાગના પ્રમુખપદે શ્રી. મોતીભાઈની વંરણી થઈ તેની અચર તારથી અપાયેલી. હવે તેઓ સરકારી હોદ્દા પર નથી અને આ માનનીય પદનો સ્વીકાર કરવાથી ગુજરાતમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ જમાવવાની તેમની જે મહત્ત્વ કાંદા છે તેને માટે સાહિત્યરસિકોનો મત કેળવવાનો સુયોગ સાંપડશે એવી દલીલ સાથે મિત્રોએ પણ ખૂબ આગ્રહ કરેલો, છતાં તેમણે પોતાનો ટેક ન છોડ્યો તે ન જ છોડ્યો. આવા અન્યાયાસે પ્રાપ્ત થતા માનનીય પદનો તેઓ શા માટે ઇનકાર કરતા તે એમણે એ પ્રસંગે સંમેલનની સ્વાગત સમિતિના મંત્રીજીને લખેલા પત્ર પરથી સમજાઈ શકેલું હોવાથી એ યત્રનો જરૂરી લાગ અત્રે ઉતારવો ઉચિત સમજી શકાયું.

" * * સાહિત્ય પરિષદના કોઈ અંગનું પ્રમુખપદ મળવું એ બહુ મોટું માન હું સમજું છું. પણ મારા સંયોગો એવા ગોઠવાઈ ગયા છે કે હું એ માન સ્વીકારી શકું એ સ્થિતિમાં નથી. પુસ્તકાલયોની સેવાની હું બહુ ઇચ્છા રાખું છું; પણ સેવક થઈને, પ્રમુખ બનીને નહિ,

મારી સેવાનું ક્ષેત્ર મેં ચરોતર રાખ્યું છે. વડોદરા રાજ્યનું કામ પણ યોદ્ધા કર્તૃ હું. પુસ્તકાલય એ મારી પ્રવૃત્તિઓમાંની એક-છે. પ્રમુખ યથા લાભથી આપવાથી જ શુજરાતનાં પુસ્તકાલયોની સેવા કરી શકું તેમ હું માનતો નથી, અને એ આજો પ્રજા હાથમાં લેવાને મને અવકાશ પણ નથી, એટલે આ સ્થિતિમાં આપે લાભપૂર્વક આપેલી સેવાની તક વા માનતો હું સ્વીકાર કરું અને પછી કોઈ કામ ન કરી શકું એ સ્થિતિ મારે માટે અસહ્ય છે. વળી, સાદિત્યનો એક રીતે હું પૂનરી છું, તેના પ્રચાર માટે મેં કંઈક કામ કર્યું અને ઘણું કરવા ઇચ્છું છું, પણ તેમક તરીકે વા વ્યાખ્યાનકર્તા તરીકે સાદિત્યમાં માંડે સ્થાન ન હોય એમ હું માનું છું. ”

તેમના આ ધનકારથી સંમેલનના પુસ્તકાલય વિભાગને પડતો મૂકવો પડેલો.

એવી અનેક પ્રવૃત્તિઓ ચરોતરમાં, વડોદરા રાજ્યમાં, તેમ શુજરાતના ઇતર ભાગોમાં ચાલતી હતી કે જેના પ્રાણરૂપ શ્રી. મોતીલાલ સાહેબ ખુદ હતા, પણ તેના હોદ્દાદાર પોતે નહોતા. એ માન તેઓ ધીનને માટે જ અનામત રહેવા દેતા. બહુ બહુ તો તેઓ પડે સામાન્ય સલાસદ તરીકે જ રહેવાનું કબૂલતા. સરકારી નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થયા બાદ પોતાની કેટલીક પ્રિય પ્રવૃત્તિઓનું મંત્રીપદ કે અધ્યક્ષપદ તેઓએ અલગત માન્ય રાખેલું, પણ તે જે તે પ્રવૃત્તિના યથાચોગ્ય સંચાલન અને વિકાસ સાધવા પૂરતી પોતાની સીધી સેવા આપવાને ધરાવે જ એ ભાર સ્વીકારેલો.

(૬) ઇ. સ. ૧૯૩૩ માં મદ્રાસ ખાતે મળેલી અખિલ હિંદ સાર્વજનિક પુ. પ્રવૃત્તિ પરિષદ પોતાની જાહેર બેઠકમાં શ્રીયુત મોતીલાલ સાહેબને ‘ અધ્યાત્મ ઉદ્યમ પિતામહ ’ નો માનવંતો ઇત્કાળ એનાયત કરવાનો ઠરાવ પસાર કરેલો. તેની જાણ એઓશ્રીને ચતાં તેમણે વિવેકભર્યો પત્ર ઓલ ઈન્ડિયા પબ્લીક લાયબ્રેરી એસોસીએશનના પ્રમુખને લખી પોતે અંગત કોઈ જ માન કે પદની સ્વીકારતા નથી એવો પોતાનો સિદ્ધાંત જણાવી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના આદ્ય પ્રચારક તરીકેનું અર્જ માન પોતે જેના એક અદના નોકર છે તે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ સર સયાજીરાવને ધટતું હોઈ તેમને જ ભાગે એવું હરકોઈ માન જણું જેમણે એમ જણાવી પોતાના કાર્ય પ્રત્યેની કદરભરી નજર બદલ આભાર માન્યો.

(૭) શુજરાત વર્તીકચુદર સોસાઈટી તરફથી ‘ અંથ અને અંથકાર ’ નામનું પ્રકાશન દર સાલ પ્રસિદ્ધ થાય છે, તેમાં સદ્ગત શ્રી. મોતીલાલના જીવનની સંક્ષિપ્ત નોંધ લખી મોકલવા સાર એમના પોતા પર એક બે વાર પત્રક આવેલાં, રજૂમાં પણ આવડ થયેલો, તેમ મારી મારફત પણ પ્રયાસ કરાયેલો, પણ એમણે એ બાબતમાં હેવટ લગી મચક નથી આપી તે નથી જ આપી. એમણે પોતે કોઈ પુસ્તક રચીને પ્રગટ નથી કર્યું, એ વાત સાચી; પરંતુ ‘ ગદ્યપદ્ય સંગ્રહ ’ જેવો કિંમતી સંચય માસિકરૂપે આપનાર અપાવનાર, તેમ કેળવણી અને સામાજિક પ્રશ્નોની ચર્ચાને દોરવણી કરતી વિવિધ પત્રિકાઓ ઉપરાંત જે વિષયને શુજરાતમાં જણવાની હજી કોઈએ ખાસ હિંમત નથી ચલાવી એવા બંદૂકા અન્નપથ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના વિવિધ કોષ પર કિંમતી લેખો, પ્રશ્નોત્તરીઓ લખી આદરપાત્ર અજવાળું પાડવાનું મહદ્ કામ એમણે બાળવ્યું છે. એ બધું લખાણ સંગ્રહવામાં આવે તો પુસ્તકો લાચ. સિવાય, પુસ્તકાલય ખાતાના હોદ્દાદાર તરીકે ખાતાનું તંત્ર સરળ રીતે ચલાવવા માટે ધારાધોરણો નક્કી કરવા કાળે માસે માસે વટહુકમો-સૂચનાઓ ‘ પુસ્તકાલય ’ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ કરાવેલ, તેનાં એકીકરણ યથા ત્રણ ભાગ બહાર પડ્યા છે, જે

ખાતાના જ નહિ બધે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના સંચાલન માટે બહુ જ ઉપકારક છે. એ બધું જ સાહિત્ય એમની પોતાની ક્ષમથી જ નીતરેલું છે, છતાં તેમણે પોતે 'અંધ અને અંધકાર' માં પોતાને રચાવે આપવાને સમ્મતિ નથી આપી એ નિરબિમાનતાની પગલાઈ નહિ તો બીલું શું ?

એરે ! પોતાની જાતનો ફોટો સુદાં કોઈને પાડવાની પરવાનગી નહોતા આપતા, તો પછી એમના પોતાના બ્લોક માટે એમની પાસે આવતી માગણીઓ તો અણસંતોષાપક્ષી જ રહી હોય ને ? એમની એકાકી જીવી એટલા જ કારણે પ્રયાસ કરતાં પણ મળવી મુશ્કેલ છે. મિત્રમંડળ કે સહકાર્યકર્તાઓ સાથેના સમૂહમાં એમનો ફોટો મળી શકે ખરો, પણ ધલાયદો તો નહિ જ. ફોટો પડાવવાની કિયાને તેઓ હમેશાં 'ચાડાં પડાવવાં' માં થેકડીભયાં શબ્દપ્રયોગથી જ ઓળખાવતા.

(૮) રેલ્વેની મુસાફરી કરનાર માથુસે ટિકિટ લીધી હોય ને મુસાફરી ન કરી હોય તો તે ટિકિટનું રિફન્ડ માગનાર ને મેળવનાર અનેક પડ્યા હશે પણ ટિકિટ લીધા વગર અગર તો ઊતરતા વર્ગની ટિકિટ સાથે ચંદિયાતા વર્ગના આપતજન સાથે ચંદિયાતા વર્ગમાં મુસાફરી કરવાનું પ્રાપ્ત થતાં ચંદિયાતા વર્ગના ભાડાને તકાવત, મુસાફરી સહીસલામત પાર પાડ્યા બાદ ઘેર આંગને મોકલી આપનાર તો શ્રી. મોતીભાઈ જ હશે ! લગભગ પચીસેક વર્ષની વાત છે. જ્યારે એક દહાડો શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબે એ ફિસમાં આવીને મને બનેલા પ્રસંગની વાત કહી પોતે અમુક સ્ટેશનેથી ત્રીજા વર્ગના ઊતારે તરિકે મુસાફરી શરૂ કરેલી અને અમુક સ્ટેશનેથી અમુક સ્ટેશન સુધી બીજા વર્ગના ડબ્બામાં મુસાફરી કરેલી એમ D. T. S. ને લખી જણાવી ભાડાના તકાવતની રકમ મોકલી આપવાનું કરમાવ્યું, જે સંમતી મારી સાથે બધા જ આશ્ચર્યચકિત થયેલા !

ખાતદાન ગણતા ને સાહેજના સ્વાર્ગમાં દોડધામ કરતા અનેક હતાઓ વગર ટિકિટ ઉપસા વર્ગમાં ચંદ્રગિતર કરતાં અને પકડાઈ જવાને પ્રમંજે અપમાનિત થતાં મુબાર્કની લોકસભામાં તેમ બીજી ગાડીઓમાં વખતોવખત નગરે ચડે છે. તેમની સાથે સરખામણી કરતાં શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબની આ નેજા ને સત્વનિષ્ઠા પર ભારી માફક જનતા પણ વારી જાય તો નવાઈ નહિ.

આથી ઊંચે પછી એક કિસ્સો જન્યાનું પાદ છે બીજા વર્ગની ટિકિટ હોવા છતાં ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરી હોવાનું જણાવી દરભાડાના તકાવતનું રિફન્ડ માગેલું ને તે મળેલું.

(૯) ખાતાના અધિકારી તરીકે તેઓ રિટ્રિટમાં ફરતા ત્યારે તેમનો મુકામ રેલ્વે હાઉસમાં, ધર્મશાળામાં વા રૂકારી ઉતાવળમાં થતો અને રોસાઈ-પાળીની વ્યવસ્થા હમેશાં પોતાના જ ખર્ચે કરવા. આ એમનો સામાન્ય ક્રમ હતો ને તે ૭૬ લગી ચાલુ રહેતો. રથે રથે એમના િજાબીતાઓ અને પ્રસંગો હોવા છતાં અને તેમના તરફના આશ્રદ છતાં તેઓ કોઈને ત્યાં પહેળા તરીકે ઊતરતા નહિ. તેમાંના કોઈની પાસે કમી સગવડ પોતે કરાવી હોય તો તે મુકામ છોડતી વખતે હિસાબ ચુકારી દેતા. વાદનની જરૂર પડતી હોય તો તેને દર પણ અચૂક ચૂકવી દેતા. આ ક્રમમાં કદી જ અજવાદ પડેલો નહિ. રિટ્રિટમાં એમની સાથે સામાન્ય રીતે બે સિપાઈ અને એક કારકૂન હમેશાં સાથે ફરતા. એ સર્વનાં

મુકામ તેમ ભોજનની વ્યવસ્થા એમની પોતાની સાથે જ અને એમને પોતાને હિસાબે જ રહેતી. રાત્રી પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી ચાલતા શિક્ષણવર્ગોને અંગે કે પરિપક્વતા પ્રસંગે જવાનું થતું તે વખતે સગવડની ખાતર એમનું જમવાનું પરિપક્વને કે શિક્ષણવર્ગને રસોડે થતું તો બધાય દિવસોનું કેવળ પોતાનું જ નહિ પણ પોતાના કારકુન તથા સિપાઇઓ ઉપરાંત પોતાના તરફના કોઇ મહેમાન મિત્ર હોય તે બધાયનું ખિલ પોતે અચૂક ચૂકવી દેતા. એમનો આ ક્રમ દેઠ લગી નબી રહેતો.

(૧૦) અધિકારી તરીકેનો કર્મ કે સત્તાની જોડાણી રત્ન શ્રી. મોતીલાલ સાહેબમાં કદાપિ કોઇએ ભાળી નહિ હોય. એમના સહવાસમાં આવતાં પૂર્વે 'અધિકારી અમલદાર' એ શબ્દ માત્રથી અગ્નિપાના મનમાં ભડક લાલે પેદા થઇ હોય, પણ એક વાર તેમના પરિચયમાં આવ્યા પછી થોડીક વાતચીતને અંતે તેમના પ્રત્યે આત્મભાવ જ પેદા થતો, એની સાક્ષી એમના સહવાસનો લાલ પાત્રેલ એકેએક વ્યક્તિ પૂરશે એવી મારી ખાતરી છે. શ્રી. મોતીલાલ સાહેબ પહેરવેશમાં જેટલા સાદા તેટલા જ વર્તણૂકમાં પણ સાદા ને સરળ હતા. ખીજા અમલદારની હાડકે ચઢતાં દંડાઇ જવાનો કે ઘેર એસવાનો પ્રસંગ આવે એવા કિસ્સાઓમાં પણ એમનો સત્તાને સોટો બન્યો કે મિલ્લજ ખરો જાણ્યો નથી. એક વખતની વાત છે કે જ્યારે શ્રી. મોતીલાલ સાહેબ સાથે એક મકાનવાળા મામપુરતકાલ્યની મુલાકાતે જવાનો લાલ મને અને ખીજા મિત્રોને મળેલો. મુલાકાત અગાઉથી ઠંરેલી નહોતી. એટલે તે રથના કાર્યકર્તાઓને તેની ખબર નહોતી. રાજના વખતે મુકામને રથજેથી પગે ચાલતાં બે અઢી માઇલ દૂર આવેલા તે ગામના પુસ્તકાલયના મકાન પાસે જઇને ઊભા રહ્યા. મકાન બંધ હતું તે ખાસ માણસ મોકલીને ઉઘડાવ્યું. અંદર ટેબલ પર નહોતું એકેય ડાબું કે માસિક, પુસ્તકો ગમે તેમ અસ્તવ્યસ્ત પડી હતી, ધૂળના થર ઢરેક સ્ત્રીજ પર જમણા હતા. તે પરથી સહજ દૃષ્ટિએ સમજી શકાતું હતું કે કેટલાય દિવસોથી પુસ્તકાલય ઊઘડ્યું નથી. પગથિયાં ચઢતાં આંગણામાંથી વનસ્પતિ ઊગી હતી ને પદસંચારનું ચિહ્ન સરખું પણ જણાતું નહોતું. અને તેમ છતાં ત્રિજિટ ખૂંટમાં ચાર જ દિવસ પહેલાંની તારીખનો એક મોટા અમલદારનો પુસ્તકાલય જેઠ સંતાપ પામ્યાનો શેરા હતો. આવ્યા હુદેશા જેઠ મોતીલાલ સાહેબને દિલગીરી તો અવરય થઇ. કાર્યકર્તાઓને બોલાવી એમની ફરજનું લાન મીઠા શબ્દોમાં એમણે કરાવ્યું, છતાં ગુસ્સાનો સ્વરમાંથી કે સત્તાનો દમ્બામ સરખો દેખાડ્યો નહિ; એટલુંજ નહિ પણ ત્રિજિટ ખૂંટમાં વિરુદ્ધ શેરા કરવા જેટલી પણ નસિયત, સાથેની મંડળી પૈકી એક બે. જણની સચના છતાં, ન કરવાની ઉદારતા દેખાડેલી. એ પ્રસંગ મારા મનમાં બરાબર કેતરાઇ રહ્યો છે ને જ્યારે જ્યારે તે સાંભરે છે ત્યારે ત્યારે ક્ષમા વીરસ્ય મૂવણમ્ એ સૂત્રની યથાર્થતા તાજી થાય છે.

અંદિસમાં એમના હાથ નીચે કામ કરનાર કોઇ પણ કારકુનને ગમે તેવા વાંક માટે પણ એમણે કદાપિ દંડ્યો તો શું પણ ધમકાવ્યો સરખો નથી. બાકી જગતમાં સર્વત્ર એવો જ પ્રકાર માલમ પડે છે કે કારકુનો કે નોકરોનો પરિશ્રમ યશસ્વી નીવડે તો માન અકરામ કે સાચાશીના બોક્તા અમલદાર અને અને તેમાં જે બોડખાંપણ જણાય ને ટપકો કે સગ્ન ભાગમાં આવવાનો પ્રસંગ આવે તો હલકામાં હલકી પાપરીના નોકરને બોળી કઢાય અને 'પાડાને લાંકે પખાલીને ડામ' ની નીતિ અમલમાં મુકાય. આનાથી ઊલટો જ પ્રકાર

સહગત શ્રી. મોતીલાલ સાહેબના હાથ તળે કામ કરનાર નોકરવર્ગે મદાય અનુભવેલો. નાની મોટી હરેક પ્રકારની જવાબદારી-કારકુનની અણસમજ ગેરસમજ કે ગંદકતને કારણે આવી પડે તોપણ તેઓ પોતેજ સ્વીકારી લેતા તે કારકુન વા નોકરની આડે પોતે ઢાલસમ ઊભા રહેતા !

એમની લલમનસાધ તે મોટાઇની વાત શી કરવી ! એમની આજ્ઞાનું દેખીતું અપમાન કરનાર વા એમના માર્ગમાં વિઘ્ન ઉપસ્થિત કરનારનું પણ વખત આવ્યે પોતે બૂકું તો ન જ કરે પણ કહ્યાણુ પોતાને હાથે થતું હોય તો તે કરવાને પણ કદી જ ચૂકેલા નહિ, એવો અનુભવ છે.

(૧૧) પુસ્તકાલય ખાતાના કાળા જમણા હાથરૂપ થઇ પડેલા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ અને પુ. સં. સં. મંડળ એ બંને સહગત શ્રી. મોતીલાલ સાહેબની જ કલ્પના અને યોજનાનાં ફળ. રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોની દિનપ્રતિદિન વધતી જતી સંખ્યાના કામને પહોંચી વળવાની ઊલટ કારકુનો દાખવતા તે એમના પોતાના મૂક દાખલાથી જ. ખાતાનું કામ કરવામાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને આગેકદમ કરાવવાને એમણે નથી જોયો દહાડો કે યત, નથી જોયો તહેવાર કે રમતો દિન ! માંદગી અને શારીરિક નાદુરસ્તીનાં સમયમાં પણ ખાટલે પડ્યા પડ્યા પણ “ જ્યાં શાળા ત્યાં પુસ્તકાલય ” રથપાણેણું જોવાની પોતાની મહત્ત્વાકાંક્ષા પૂર્ણ થયેલી તો નહિ પણ નિદાન તેનો સંદેશ શાળાવાળા ગામે પોતાની નિવૃત્તિના વર્ષમાં પહોંચતો કરી દેવાની મહેત્તજ, પુસ્તકપેટી સાથેનાં વાચનાલયો પૂરાં પાડીને, પાર પાડી દેખાડવા કાળે તેમણે જે જહેમત ઉઠાવેલી તે તો ન ભુલાય એવી છે. એમની ક્ષયડી ગયેલી તબિયત આ નિવૃત્તિપૂર્વેના પરિશ્રમના કારણે વધારે લયડવા પામેલી, એમ કહેવામાં સહજ પણ અતિશયોક્તિ નહિ થાય. ક્યાં નિવૃત્તિએ સીધાવતા અમલદારોનો ચડેલી તમામ રમતો સગોપાંગ ભોગવી લેવાનો સામાન્ય શિરસો, અને ક્યાં શ્રી. મોતીલાલ સાહેબની પોતાની લયડતી તબિયતની પણ પરવા કર્યા વગર પોતાની માનીતી પ્રવૃત્તિને ગામે ગામે પહોંચતી કરવાની ધગશ અને ભાવનાભરી છેક છેડેલી ધડી સુધીની સેવા !

(૧૨) નોટપેડ થઇ આવેલો પત્રવ્યવહાર સામાન્ય રીતે કોઇ પણ સરકારી કચેરીમાં સ્વીકારતો નથી; એવો ખર્ચ નાખવાની સવડ યા સવલત પણ ભાગ્યે હોય છે. પુસ્તકાલય ખાતા સાથે સંબંધ ધરાવતા ગ્રામપુસ્તકાલયના બિનઅનુભવી કાર્યકર્તાઓ તરફથી એવાં કેટલાંય લખાણુ, ખાર મહિનામાં, આવતાં ! તેમને પાછાં ધકેલી પુસ્તકાલયના કાર્યને ટીકમાં નાખવા ઉપરાંત અર્થિક ભીડ અનુભવતા પુસ્તકાલયને ખર્ચના વધુ ખાડામાં નહિ ઉતારવાની તાકીદ તેમણે પોતાની આંદિસના કારકુનોને આપી હતી, એટલું જ નહિ પણ તેને યથાર્થ રીતે વ્યવહારમાં આણવા માટે ખાસ ‘ નોટપેડ ’ થઇ આવેલ લખાણના સ્વીકાર માટે જ પોતાના ખિસ્સામાંથી બે પાંચ રૂપિયા આપી રાખવાનો તેમનો કાયમનો ક્રમ હતો. ઉપરાંત પુસ્તકાલયોને મોકલવાનાં પારસને રેલવેની મંગાવવાના કે ત્યાં પહોંચાડવાના વેતરા કે વાહનભાડાના ખર્ચના પ્રશ્નની ગૂંચ ઊભી થતાં તેના નિકાલ પણ પોતાના પદરથી આણી દેતા !

(૧૩) વાચનશ્રુષ્ઠા કોઇ પણ લાઇબ્રેરિને સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરીનો લાભ લેવાની ઇચ્છા થાય તે તેને નિયમ પ્રમાણે કોઇ જ જમીન ધનાર ન જળજના તે જો શ્રી. મોતીલાલ સાહેબ પાસે આવી ચડતા, તો તત્કાળ પોતે જમીનનું ફામ ભરી આપીને પોતે જમીન થઇ તેને વાચનની અનુકૂળતા કરી આપતા ! જેનો કોઇ જમીન નહિ તેવાં વાચનશ્રુષ્ઠાના જમીન શ્રી. મોતી-

ભાષા । આવા તો કેટલાયના જમીન તેઓ ચયેલા, ને તેને પરિણામે કેટલીય વાર ઓળવાયલાં વા પાછાં નહિ ફરેલાં પુસ્તકોની કિંમત પોતાના પદરથી ઘિનકચવાટે ભરી દીધેલી પોતે જેના જમીન થયા હોય તેનાં નામનિધાનની નોંધ રાખી કે રખાવી હોય તો તેમને પતો મેળવી શકાય ને ? આવે વખતે “વિદ્યાસે જ વહાણુ ચાલે છે” અને “જમીન થવાની મારી આ નીતિથી વર્ષમાં બે પાંચ રૂપયા મારે કદાચ ધસાવું પડે પણ તેથી બીજાં કેટલાંકને વાચનનો લાભ તો મળે છે ને ?” અને “ઓળવાયલું પુસ્તક જ્યાં પણ હશે ત્યાં એનો ઉપયોગ તો થતો હશેજ ને ?” આવી મતલબના જ ઉદ્દેશો તેમના મુખેથી સદાય નીકળતા સુણ્યા છે.

(૧૪) પેટલાદ મહાલને કેળવણી, આરોગ્ય તેમ જ સામાજિક ક્ષેત્રોમાં નમૂનેદાર બનાવવાની એમની એ ધગશ ખરેખર અદેખાષ ઉપજાવે એવી હતી. એમના વતન વસોમાં તો એમણે નાનકડું કેળવણી સંસ્થાન જ જમાવી દીધું છે । અને ચરોતરના કેન્દ્ર સમુદાય આણંદ પણ એમનું માનીતું કાર્યક્ષેત્ર । એ ઉભાય કેન્દ્રોની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ નિહાળનારના મન પર ઊંડી છાંપ પડ્યા વગર ન જ રહે. આ વિવિધ પ્રવૃત્તિઓના જવાબદાર સુકાનીઓ ભલે બીજા હોય, પણ એમના ઇતિહાસમાં ઊંડા ઇતરનારને તો શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબનું જ વ્યક્તિત્વ ને સુદ્ધિવૈભવ પ્રત્યક્ષ થયા વગર નહિ જ રહે. એઓશ્રીની અનેકવિધ અન્ય પ્રવૃત્તિઓનો ખ્યાલ તે તે ક્ષેત્રમાં કાર્ય કરતા બીજા ભાષ્યો સુંદર રીતે આપી શકે; પરંતુ મારા મન પર સદ્ગત શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબની જે એક ઉદાત્ત ભાવનાએ ઊંડી અસર કરી છે, તે તેઓશ્રીની વડોદરા રાજ્યના ફરજિયાત કેળવણીના કાયદાના પરિણામે દંડાત્ ગરીબ અને અજ્ઞાન માખાપો પરનો બોલો, પેટલાદ મહાલમાંથી ને નિદાન સદંતર બહિષ્કૃત કરી દેખાડવાની મહેત્તજા, તેને માટે તેમણે આદરેલી કોશિય અને નિવૃત્ત જીવનમાં વધારે વેગપૂર્વક, મેલાવેલી પ્રવૃત્તિ હતી.

તેમની એ મહેત્તજા પાર પડે તે પહેલાં જ કરાળ કાળે તેમને ઝડપી લીધા એ પેટલાદ મહાલનું અને વડોદરા રાજ્યનું જ નહિ, બધેકે સમસ્ત ગુજરાતનું દુઃખ જ ।

(૧૫) છેવટે, મારા જીવનમાં કદી વિસરાય તેવો નથી તે પ્રસંગ નીચે પ્રમાણે:—

૧૯૩૦ ની રાષ્ટ્રીય લડતમાં ગિરફતાર થયેલા રાજકોટી તરીકે હું અમદાવાદની સિવિલ હોસ્પિટલની ચાલીમાં, પોલીસ પહેરા વચ્ચે, એક ખાટલામાં જીવનમરણ વચ્ચે ઝોલાં ખાતો પડ્યો હતો. તેવામાં એક સવારે સદર હોસ્પિટલના એક મોટા દાકતર મિ. પટેલ કે જેમને અમારા વૉર્ડ સાથે કંઈ જ સંબંધ નહોતો, તે આવીને મારી પૂછપરછ કરવા લાગ્યા ને કંઈ અનુકૂળતા જોઈતી હોય તો તેમને સંદેશો મોકલાવવા મારાં આપ્તજનોને બલામણુ કરી ગયા. આ અણધારી ઉદારતાના મૂળની શોધ કરતાં માલમ પડ્યું કે એઓ દાકતર સાહેબ શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબના શિષ્ય હોવાનું સદ્ભાગ્ય ધરાવતા હતા અને તેમના પર પૂજ્ય શ્રી મોતીભાઈ સાહેબનો, મારી સંભાળ લેવા સંબંધીનો પત્ર આવેલો હોવાથી જ એ દાકતર સાહેબની સહાનુભૂતિ મેળવવાને હું ભાગ્યશાળી બન્યો હતો.

આ પ્રસંગનું સ્મરણ જ્યારે જ્યારે થઈ આવે છે, ત્યારે ત્યારે સદ્ગત શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબે પોતાનાં કરી માનેલાં માથુસો માટેનો તેમનો એ મમતામયો આહ અને તેમની સંદેશ-મણીમાં સદાયમૂત થવાની સદ્ભાવના મારે શિર ઝૂક્યા વગર નથી જ રહેતું.

વંદન હો એ ગુજરાતના મુગા પણ સાચા સેવકને ।

અને હું એક પુસ્તકાલયનો કે પ્રતિક મંડળનો મંત્રી. અમરેલી ગેસ્ટ હાઉસમાં એક વાર-અમે સાથે ઉપાહાર લીધેલો. પાછળથી તેમને ખચર પડી કે તે પ્રતાપરાય તરફથી હતો ત્યારે તેમણે શ્રી. ચોકસીને કહ્યું: 'અરે ! મને ખચર ન હતી. આ પ્રમાણે કદી ન કરવું !' આવી કડક શિસ્ત અત્યવહાર છે એ અમારી દલીલ તેઓ ઉઘાડી દેતા. અદ્યતન, અધિકારપદથી નિવૃત્ત થયા બાદ ત્યારે અમરેલી પધારેલા ત્યારે મારો સત્કાર સ્વીકાર્યો હતો ખરો.

વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના વિધાયક જ્ઞાનમૂર્તિ કે શ્રી સયાશ્રાવ મહારાજ: એ સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિના યોજક શ્રી. યોડન સાહેબ: અને તેના પ્રચાર કરી ગામડે ગામડે એ જ્ઞાનદીપ પ્રકટાવનાર શ્રી. મોતીલાલ અમીન, તેમના વિના આ પ્રવૃત્તિ આટલો લોકાદર પામી ન હોત. પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ., વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ, 'પુસ્તકાલય' માસિક વગેરે આ પ્રવૃત્તિના પ્રમુખીય સંગઠન કે બળના સાધનોના યોજક અને આત્મા પણ શ્રી. મોતીલાલ.

છાત્રાલય સંમેલનના ઉદ્ભવમાં તેમનો હાથ હતો. મેટ્રોસેરી શિક્ષણ અને બાલમંદિર માટે ગુજરાત જેના પ્રતાપે હિંદુસ્તાનમાં આગળ પડતું છે, એવા શ્રી. ગિજુભાઈને, તે નૂતન પદ્ધતિની નજરે અન્યથે પ્રેરણા આપનાર શ્રી. મોતીલાલ, વડોદરા રાજ્યની લોકભંદ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રચાર પહેલાં ગાંડેને પૈસે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં 'મિત્રમંડળ' પુસ્તકાલયોની યોજના કરનાર અને જાતભોગે અમલમાં મૂકનાર પણ એ જ પુરુષ. 'ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ'ના સર્જક પણ તેઓ જ હતા. અમરેલી પરિષદમાં સર પટ્ટણીજીએ એમને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ પાછળ થયેલા " ગાંડા- "નું ઉપનામ આપ્યું હતું, અને એવા ગાંડાઓ પોતાના રાજ્યમાં ધણા થાઓ એમ દર્શાવ્યું હતું.

મહાત્મા ગાંધીજીએ જેમને ' ચરોતરનું મોતી ' એવું નામ આપ્યું છે એવા તેઓ ચરોતરની રચનાત્મક પ્રવૃત્તિના આદિપુરુષ, પાંચ પચાસ નહિ પણ સેંકડો બંદે હજારો વિદ્યાર્થીઓના તેઓ તારક અને જીવનસુધારક, અનેકને વિદેશ મોકલનાર કે સારે રેકાણે લગાડનાર, જેનું કોઈ નહિ તેના પણ સલાહકાર અને શુભેચ્છક પણ તેઓ જ.

વડોદરાના મધ્યવર્તી પુસ્તકાલયની મુલાકાતે કે. શ્રીમંત સયાશ્રાવ મહારાજ એક વાંચાચ્છા. ક્યુરેટર શ્રી. -ચુદન મોહન દત્તે બધે કરી સધળું દેખાડ્યું. શ્રીમંતે શ્રી. મોતીલાલ સાથે આમ પુસ્તકાલયના પ્રચારની વાતો કરી. વિદાય થતાં થતાં મોટર પાસે બોલાવી શ્રીમંતે પૂછ્યું: ' Have I decorated you ? ' (મેં તમને માન-ચાંદથી કાંઈ નવાજ્ય છે ?) શ્રી. મોતીલાલ મૌન રહ્યા. શ્રી. દત્તે તેમના વતી જવાખમાં ના કહી. ' દુરત કાગળે કરો 'ની રાજગા યદ. પરંતુ કીર્તિથી નિર્લેપ શ્રી. મોતીલાલજીએ, શ્રી દત્ત અને બીજાઓ સાથે હિલચાલ કરી મળતું બહુમાન અટકાવ્યું. તેમ છતાં, સારી સરખી રકમ પસં તરીકે તેમને મળી. જે તેમણે પોતાના પ્રિય સત્કાર્યમાં વાપરી દીધી. કલ્કાબ મેળવવા માટે પ્રવૃત્તિ કરનારા ઘણા જોયા છે તો પણ ન મળે તેવી તજવીજ કરનાર કોઈ વિરલજ હોય છે.

શ્રી. મોતીલાલ ગદ્ય સદીના આદર્શ પ્રતીક હતા, છતાં નાનકડી કીર્તિ ઝીલવા નિત્ય તત્પર રહેતા. તેમની તેજસ્વી મુખમુશ્ત ન હતી, પ્રતિભાસંપન્ન ચહેરો નહોતો, અખિ-માં આંશ નાખે તેવું જનવલ્લભ્યમાન વ્યક્તિત્વ ન હતું, રાષ્ટ્રદેશજ્ઞથી મુગ્ધ કરી નાખે તેવું પ્રબળ વક્તૃત્વ ન હતું, પણ તેઓ શાંત અને સૌમ્ય હતા. અનુભવના રાષ્ટ્રો અને દૃષ્ટાંતો-

થી તેમની વાચા દીપતી, અને અંતરમાં સોસરવી જતરી જતી. પ્રથમ દર્શને જ તેને માટે માન ઉપજે તેવું તેમનું સરળ પણ સજળ વ્યક્તિત્વ હતું. ઉચ્ચ વિચાર અને સાદું જીવન (High thinking & plain living) ના તેઓ જીવંત આદર્શ (Living Example) હતા. તેઓ નિરભિમાનતાની સજીવ મૂર્તિ સમ હતા. તેમના જીવનની ક્ષણે ક્ષણમાંથી સેવાની સુવાસ નીતરતી.

ગુજરાત જોને માટે ગૌરવ લઈ શકે તેવા થોડા મૂંગા સેવકો પૈકીના એક સેવામૂર્તિ મોતીલાલ આજે આપણી પાસે નથી. આવી ધન, માન કે કીર્તિ માટે પણ લોભ વિનાની વિભૂતિનું સાચું સ્મરક તેના આદર્શોને જીવંત રાખવામાં અને વિકસારવામાં છે તે ગુજરાત ન ભૂલે.

કા. સુ. ૧૫, તા. ૫-૩-૩૯

પ્રતાપરાય ગિરધરલાલ મહેતા

—❖—

નિરાધાર થૈ શારદા !

(સોનેટ)

મંથ તણા ભંડાર, હેતે કોણ વધાવશે ?
નહિ આજ જગમાંય, મોંધિરા અમ રાજવી. ૧

પુરતક માતાધાર, પ્રજા તણું અમૃત રૂકું;
હવું સદા મનમાંય, દેવ સયાજી રાજને. ૨

ગામે ગામે રાજ, મંથાંગાર ઉઘાડિયાં;
લોભોદ્ધારણ કાજ, અમૃતને સિંચ્યાં ધણ્યાં. ૩

પુરતક તણા પ્રચાર, સ્વર્ગ વિષે કરવા તમે;
આગે કોધ વિદાય, મોતીલાલ અમીનને ? ૪

સેવા કરો ભેખ, ધાર્યો જેણે પ્રેમથી;
સાધુને અહાલેક, હતા સયાજી રાજવી. ૫

વીણી ધૂળથી રત્ન, જગમાં કેં ઝળકાવિયાં;
એક ઝવેરી શ્રેષ્ઠ, મનુષ્યના અમ રાજવી. ૬

કવિજનના આધાર, વિદ્યાના દાતા રૂડા;
દૂર વસ્યાં પરદેશ, તમે મનાવ્યાં શારદા. ૭

કીર્તિ કરા મેર, દુનિયામાં જોવા મહા;
સયાજી રૂપે ફેર, ભોજ પધાર્યા ભૂમિમાં ! ૮

વિશ્વધર્મની રાજ, મહાસલાઓ ગાજતી;
તમથી હતી સખત, ભારત માતા રાંકડી. ૯

રોતા જગનાં લોક, રોતા આત્મા માહરો;
મનને એકજ શોક, નિરાધાર થૈ શારદા ! ૧૦

સિદ્ધપુર

મનુ હં. દવે

દાંબ્યતીય

સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન—એક રેખા

સદ્ગુ. શ્રી. અમીન સાહેબે સ્થાપેલા અને જાહેરીના અંત પર્થત જેના વિકાસમાં એકધારે રસ રેખા કર્યો છે તે ચરેતર વિદ્યાર્થી સહાયક સહકારી મંડળ અને ચરેતર વિદ્યાર્થી આશ્રમના કાર્યોના સમયો ભાર જેમના શિરે આને અસ્તિત્વમાં છે તે શ્રી. વાઘજીભાઈ ના. અમીન-પુ. સ. સ. મંડળ લિ.ના મંત્રી-જેઓ સદ્ગુ. સાહેબનો વધુ સંપર્ક મેળવવાને બ.વ.શાળી થયા છે તેઓ અહીં; સાહેબ સાથેના પરિચયમાંથી મેળવેલું કંઈક વાચક સમક્ષ રજૂ કરે છે.

Before God's foot-stool, to confess

A poor soul knelt, and bowed his head.

"I failed!" he cried, The Master said:

Thou didst thy best—that is success.

—Henry Coyle.

વિદ્યાર્થીઅવસ્થામાં જે સેવાની ધગશ શ્રી. મોતીભાઈ અમીનમાં હતી તેના મૂલ્ય સ્વરૂપે તેમણે વિદ્યાર્થીઓને વધારે સંસ્કરી, સાદા, સ્વાશ્રયી, નિર્બંધસતી, સેવાભાવી અને નૈતિક ભાવનાશાળી બનાવવામાં પોતાનું આખું જીવન હોમ્યું હતું. જમનાની નાડ પારખીને ૧૯૦૫-૦૬ ના અંગલગના વખતમાં તેમણે જોયું કે ચરેતર અને આખો હિંદ દેશ અગત્ય અધકારમાં ડૂબેલો હતો અને તેમાંથી તેનો ઉદ્ધાર કરવાનો એકમાત્ર ઉપાય વિદ્યાર્થીઓ અને યુવકોનું ધડતર અને સંઘબળ હતું. વિદ્યાર્થીઓના લોહચુંગકસમા સદ્ગુ. મોતીભાઈની પાછળ વિદ્યાર્થીઓનાં જૂથનાં જૂથ ત્રેરણા મેળવવા તેમ જ જીવનનો નવો રાહ સમજવા અને ઝીલવા ટોળે મળવા લાગ્યાં. સૌ કોઈ પોતાના સુખદુખની વાતો ખુલ્લા દિલથી તેમની પ્રાંસે કાલવતા. શ્રી. મોતીભાઈ જાણતા હતા કે મનુષ્યહૃદયના ઉમદા ગુણોને જો બહાર ખેંચી કાપવા હોય તો પોતાનામાંના ઉમદા તેજનો અખંડ પ્રભાવ વિદ્યાર્થીઓ ઉપર પડવો ચાલુ રહેવો જોઈએ. આથી તેમણે જાત્રાલયો શરૂ કર્યાં. આ તેજપુર્ણના શુદ્ધિકરણને લીધે તેમના સંસર્ગમાં આવેલા વિદ્યાર્થીઓ જે ઓછા સંસ્કરી હોય તેઓ વિશેષ સંસ્કારી બનવા પામતા; પોતાનો જન્મદાતા પિતાને સ્થાને આ જીવન ધડનાર અને નવો પ્રકાર બતાવનાર વિદ્યાર્થીઓના પિતાને પોતાના ધર્મપિતા તરીકે લેખવા લાગ્યા.

પેટલાદ ખોડિંગ હાઉસના વિદ્યાર્થીઓને કોઈ પણ જાતના કામદાના અંધન સિવાય આપેલી મદદથી શ્રી. મોતીભાઈનું વિદ્યાર્થી મંડળ ઘણું મોટું થયું હતું. અને વિદ્યાર્થીઓ એકબીજામાં વધારે વિશ્વાસ, હેતુ અને પ્રેમ મૂકતાં શીખ્યા હતા. મદદ મેળવનાર વિદ્યાર્થીઓએ પોતાનો અભ્યાસ પૂરો કર્યા બાદ આ દેશમાં તેમ જ પરદેશમાં કમાણીએ લાગ્યા પછી પોતાનું જાણ અહીં ક્યું. એટલું જ નહિ પણ ગુરુદક્ષિણારૂપે વિદ્યાર્થીઓને વિશેષ મદદ આપવા માટે વધારાની મદદ તેઓ શ્રી. મોતીભાઈ ઉપર મોકલી આપતા. આ યોજના

આગળ વધતી રહી અને શ્રી. મોતીલાલ કે જેઓ અપુત્ર હતા તેમને ચરોતર અને ચરોત બહારના અનેક સુપુત્રો સાંપડ્યા.

સામાન્ય રીતે વિદ્યાર્થીઓને મદદ આપનાર કેટલાક શ્રીમંતો વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી મોઝાયાઓ રાખે છે. શ્રી. મોતીલાલ કહેતા કે જોશા બેંકમાંથી લેના મેળવનાર વ્યક્તિ પાસે કેવા પ્રકારના બદલાની આશા બેંક રાખે છે? સેવાભાવે આપેલી મદદનો બદલો સેવાના રૂપ એની મેળે જ પરિણમે એ સ્વાભાવિક નિયમ છે. તેમાં બહારનું કોષ પછુ પ્રકારનું દયા હોય તે ઇચ્છવા યોગ્ય નથી. મદદ આપીને બદલાની આશા રાખવામાં તેઓ સ્વાર્થ નેત અને આ નીતિનો જે તેમણે સ્વીકાર કર્યો હોત તો સેવાનાં જે કામો તેઓ કરી શક્યા છે અસંભવિત રહ્યાં હોત.

ગરીબ સ્વાશ્રયી વિદ્યાર્થીને અભ્યાસની મજલ કાપતો જ્યારે તે જોતા અને તેન અનુભવો સાંભળતા ત્યારે તેમને અનેરો આનંદ થતો. ચરોતરના મોટા ગામનો એક પાટીદાર વિદ્યાર્થી અનાયાશ્રમમાં રહી અભ્યાસ કરીને મેટ્રીક પાસ થયો હતો. શ્રી. મોતીલાલ પાં રામજી મંદિરે આવી તેણે પોતાની સંધળી હકીકત જણાવી. અનાયાશ્રમમાં રહી પાટીદાર કામનો વિદ્યાર્થી મેટ્રીક પાસ થાય તેનો કદાચ તે પહેલો દાખલો હશે એમ તેમનો ઉદ્દગાર નીકળી ગયો. આ વિદ્યાર્થીને ધણું પ્રોત્સાહન આપી આગળના અભ્યાસમાં મદદ આપવાનું સ્વીકારી તેને ધણું ઉત્તેજન આપ્યું હતું.

શ્રી. મોતીલાલ એક સૂર્ય સમાન હતા અને તેમનું વિદ્યાર્થીમંડળ એક નક્ષત્રમંડળ સરખું હતું. દરેક ગ્રહ પોતાના ઓછાવત્તા તેજ પ્રમણે સૂર્યની શોભામાં વધારો કરતે હતા અને સૂર્ય પોતે તો સર્વને એકસરખી રીતે નહું ચેતન, નહું જોમ, નવો પ્રકાશ-નવો વિચાર, નવો આચાર, નહું જીવન આપવા માટે સદા તત્પર રહેતો. આ ગ્રહમંડળના સૂર્યનો આજે અસ્ત થયો છે અને જે શુરુવાકર્ષણ સર્વને એકસરખાં જોતી સેવાનાં કાર્મ લગાડતું તે અદશ્ય થયું છે. સંધળાં બળોની એકત્રીકરણ શક્તિ આજે હયાત નથી. અ સંગોગોમાં શ્રી. મોતીલાલએ શરૂ કરેલી સર્વ પ્રવૃત્તિઓ તેના ચાલુ સંચાલકોના હાથમાં આવી પડી છે. પ્રવૃત્તિઓને આવી ધણું સહન કરવું પડશે અને અત્યારે સંચાલકોને માથે વિશેષ બોજો આવી પડ્યો છે.

વિદ્યાર્થીઓના જીવનમાં ચરમકારિક ફેરફારની શરૂઆત કર્યા પછી તે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં જોડાયા અને વડોદરા રાજ્યના ગામડે ગામડે તેમણે જ્ઞાનપરબો શરૂ કરી હતી, જેમાંથી જગાનાને અનુરૂપ જ્ઞાનામૃત પી પીને ગ્રામજનતા સ્વતંત્રતાની ઝાંખી કરતી થઈ છે, હાંચ-શરવતનો સામનો કરતી થઈ છે. સંકુચિત વાતાવરણ છોડી વિદ્યાળ વાતો કરતી થઈ છે અને દેશ-પરદેશના આધાતો અને પ્રત્યાધાતોની અસર પોતાના જીવનવહેણને સ્પર્શે છે એમ સમજતી થઈ છે. કમે કમે સમાજ આગળ વધે છે અને તેની આગેમૂયની ગતિ વધારવામાં શ્રી. મોતીલાલએ ઘણો જ સુંદર ફાળો આપ્યો છે.

અમર રહો શ્રી. મોતીલાલ !

વાઘજીભાઈ ના. અમીન

પૂજ્ય મોતીભાઈ સાહેબ

પૂજ્ય મોતીભાઈ સાહેબને ચરોતરના મોતીની ઉપમા આપવામાં આવી છે તેમાં કંઈ જ ખોટું નથી. તેમના જવાબો ચરોતરને જે ખોટા પડી છે તે તેમને જોડી જોડી સંસ્થાઓમાં પ્રાપ્ત હોતો તે દરેક સંસ્થામાં તેમની જગ્યાએ જુદી જુદી પ્રભાવશાળી વ્યક્તિઓ આવશે છતાં તેમના જેવી પ્રગતિ થઈ શકશે કે કેમ તે બાબતની દરેકને શંકા પડે છે. કેવળ તેમના સંચારથી પ્રગતિ પામેલી સંસ્થાઓ જેવી ને તેવી ચાલ્યા જ કરે એમ હરકોઈ ઇચ્છી રહ્યા છે. હરકોઈ સંસ્થાની પ્રગતિ સાધવા તેઓ રાતદિવસ વિચારમગ્ન રહેતા હતા. સંસ્થાઓ દ્વારા પ્રગતિ કલ્યાણ સાધવું તેજ તેમના જીવનનું ધ્યેય હતું. આમ છતાં તેમની અંતિમ ઇચ્છા પ્રમાણે આપણે સર્વે આશા રાખીએ કે તેમના જેવી શક્તિશાળી વ્યક્તિઓ દરેક સંસ્થાને મળી રહે અને તેમના જેટલી જ પ્રગતિ કરતી રહે.

પૂજ્ય સાહેબ સ્વભાવે અત્યંત માયાળુ અને કપડેલસે ઘણાજ સાદા હતા તેઓ તેમના સરકારી તેમ જ સાર્વજનિક સંસ્થાઓ અંગેના ખાનગી કામમાં એટલા બધા રમ્યા પમ્યા રહેતા હતા કે કપડાં વગેરેની ટાપટીપ કરવાનો અવકાશ જ તેમને મળતો નહિ. તેઓ અપૂત્ર હતા એમ સાધારણ રીતે કહેવાય, પરંતુ સંસ્થાઓ અને મિત્રોફી તેમને ઘણા પુત્રો છે. તે ઉપરાંત ચિ. લાણીભાઈ (તેમની પુત્રીના પુત્ર ચિ. મહેન્દ્રભાઈ) પ્રત્યે તેમનો પુત્રવત્ પ્રેમ હતો. ચિ. લાણીભાઈના સંસ્કારો અને કેળવણી માટે તેઓ ઘણીજ કાળજી રાખતા.

હું મેટ્રિક પાસ થઈને પ્રીવિયસનો અભ્યાસ ૧૯૨૮-૩૦ માં કમાટી બાગ આગળ આવેલા ચરોતર બોર્ડિંગ હાઉસમાં રહીને કરતો હતો તે વખતનો મારે તેમની સાથે વિદ્યાર્થી તરીકેનો સંબંધ હતો. પ્રીવિયસમાં પાસ થઈને અનુકૂળ સંજોગો નહિ હોવાથી મેં અભ્યાસ છોડી દીધો હતો. તે હકીકત તેઓએ જાણી સારે મને તેમણે પાસ કહ્યું હતું કે કોઈ વિદ્યાર્થી નાપાસ થઈને અભ્યાસ છોડી દે તે હકીકત મનાય, પરંતુ તમે પાસ થયા હોવા છતાં અભ્યાસ છોડી દો છો તે ઠીક નથી. તેમણે મને સમજાવવા ઘણો પ્રયત્ન કર્યો હતો. વાતની તમામ નાણાંની મદદની જરૂર હોય તો તે પણ આપવા જણાવ્યું હતું હું અભ્યાસ તો ચાલુ રાખી શક્યો નહોતો, પરંતુ તેમના મારા પ્રત્યેના સદ્ભાવથી હું અવારનવાર તેમની પાસે જતો આવતો હતો એટલે તેમની સાથેના પરિચય કાયમ રહ્યો હતો. એકાદ વર્ષ પછી પુસ્તકાલય-સહાયક સહકારી મંડળ લિ. ની ઓફિસમાં નોકરીએ જોડાયો ત્યાર પછી સવારના બે કલાકના કામ માટે તેમની સાથે કામ કરવાનો પરિચય વર્ષ માટે મને પ્રસંગ મળ્યો હતો. અને તેટલા આજ પરિચયથી પણ તેમના જીવનમાંથી ઘણું શીખવાનું મળ્યું હતું. તેઓ કામથી બિલકુલ કંટાળતા નહિ. તેમની ભાવનાઓ અને વિચારો ઘણા જ વિશાળ હતા.

વડેદરામાં અમારી શાંતિનું જાત્રાલય શરૂ કર્યું અને તે સંબંધીની હકીકત મેં તેમને કહી ત્યારે પહેલી વાત તેમણે એ કહી કે “મારા નામે જાત્રાલયની સભામાં ઠરાવ મૂક્યો કે તમારી શાંતિ સિવાયના બીજા શાંતિના પાંચ કે દસ ટકા વિદ્યાર્થીઓ દાખલ કરવા.” એ પ્રમાણેના ઠરાવ પસાર કરાવવાનો પ્રયત્ન કરવા પાસ ભલામણ કરી હતી; બે કે અમને તેમ કરવામાં સફળતા મળી શકી નહોતી. તેમની સાથે કામ કરતા ભાઈઓની સાથેનો

પણુ તેમનો વર્તાવ બીજા અમલદાર સાહેબો કરતાં જુદી જ જાતનો હતો. તેઓ પોતાના કામ નીચે કામ કરતા કારકુન વગેરેને કોઈ દિવસ એવો ખ્યાલ સરખાય આવવા દેતા નહિ કે તે પોતે તેમના નોકરીયાત છે. હું ચરોતર વિદ્યાર્થી સહાયક સહકારી મંડળ લિ. નું કામ કરતો હતો ત્યારે બોમ્બે પ્રે. કે. એ. ઈન્સ્ટિટ્યુટ તરફથી સહકારી મંડળીઓના સેક્રેટરીની પરીક્ષા માટેના શિક્ષણવર્ષ નડિયાદ ચાલુ થયો હતો. ત્યારે સદરહું મંડળના ખર્ચે મને તેમણે તે વર્ગમાં હાજરી આપવા ઓકળ્યો હતો તેમ જ મારી પાસે પરીક્ષા પણ અપાવી હતી. સદરહું પરીક્ષામાં હું સેકન્ડ ક્લાસ માક્સ મેળવીને ઉત્તીર્ણ થયો હતો તે જાણીને તેમને અનહદ આનંદ થયો હતો. તેથી આગળ વધીને અર્જન્ટ કે. સોસાયટીઝની પરીક્ષા થાય તેમાં પણ ઉમેદવારી કરવા મને તેમણે જણાવ્યું હતું. આવી રીતે તેઓ સર્વ કોષના જીવનનો ઉત્કર્ષ સાધવામાં સાચો સલાહકાર અને મદદગાર થતા હતા.

વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યેનો અને તેમના પરિચયમાં આવેલા ભાઈઓ પ્રત્યેનો તેમનો એટલો બધો સદ્ભાવ હતો કે તેઓ જ્યારે જ્યારે તેમને મળતા ત્યારે ત્યારે તેમને ઘણું જ આનંદ થતો, અને સર્વ કોષને પોતાના જીવનના ઉત્કર્ષ માટેનું માર્ગ બતાવતા. વિદ્યાર્થીઓને તેમણે જે સહાય કરી છે તેનો બદલો તો કોઈ જ વાળી શકે તેમ નથી ચરોતર વિદ્યાર્થી સહાયક સહકારી મંડળ લિ. દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને અંબાસ કરવા માટે લોન તરીકે રકમો અપાતી તેના કરતાં વધારે મહત્ત્વ તો તેઓએ ખાનગી રીતે એટલે કે મંડળમાંથી જેમને નિયમોને પ્રાથમ આવવાના કારણે મદદ ના આપી શકાય તેમને પેટલાદ લોન ફંડ અને વડોદરા લોન ફંડના ચોપડે ઉધારી રકમો અપાતા હતા તેમાં છે. આવી રીતે મદદ આપવા માટે નાણાંની જરૂર પડે તે તેઓ તેમના ધનિક મિત્રો પાસેથી મેળવી લેતા કેટલીક વખત મિત્રો સીધી મદદ આપે તેવી પણ ગોઠવણ કરી આપતા. આવી રીતે ધનિકને વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવા માટેની સેવાનું ક્ષેત્ર બતાવતા. સરકારી નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થયા તે અરસામાં ખાનગી ચોપડેથી અપાતી રકમો અપવાનું લગભગ બંધ થયું હતું અને તે પ્રમાણેની સૂચના પણ કામ કરનાર બે ભાઈઓ હતા તે બંનેને આપી દીધી હતી, છતાં કોઈ વિદ્યાર્થી પોતાની સ્થિતિ, રજૂ કરતા, આવે એટલે તે ભાઈને મદદ અપવાનું તેઓ સ્વીકારતા. કામ કરનાર ભાઈ અનર્જી ચોપડે ઉધારીને રકમો અપવાનું મેળવતા બંધ કર્યાનું તેમને સાદે દેવડાવે ત્યારે તે ચોજના અને વિદ્યાર્થીને મદદ અપવાની જરૂર તે બંને હકીકત સંબંધીનો વિચાર કરીને એક અપવાદ તરીકે પણ પૂંજ્ય સાહેબ રકમ અપવાનું સૂચવતા. આવા અપવાદો એક નહિ પણ અનેક હતા. આટલી બધી વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યેની તેમની ઉદારતા હતી. ચરોતર વિદ્યાર્થી સહાયક સહકારી મંડળ લિ. માંથી પણ મદદ મેળવવા માટે ઘણી લાંબી વિધિ કરવાની હોય છે. લોન લેવા માટે વિદ્યાર્થીએ પોતે તેમ જ તેમના જમીને મંડળના સલાહકાર થવાનું હોય છે. લોનની અરજી, જાગીનદાર પોતે પોતાની જવાબદારી સમજવા માટેના નિયમોનું પાલન કરવા માટેની અરજી, લોન પાછી ભરપાઈ કરવા માટેના હપ્તાનું ફોર્મ, મંડળના નામે વીમાની પોલીસી નામફેર-આ બધા કાગળો તૈયાર થયા પછીથી જ રકમ જેમને તેમને નિયમ પ્રમાણે અદા થઈ શકે. પરંતુ વિદ્યાર્થીઓને નાણાંની તાત્કાલિક જરૂર હોય ત્યારે આ બધી વિધિ એક બાજુ થયા કરે અને ખાનગી ચોપડે રકમ ઉધારીને વિદ્યાર્થી બંધુઓને તેઓ નાણાં આપી દેતા. વિદ્યાર્થીને નાણાંની ખાતર કોઈ પણ જાતની મુશ્કેલી.

ઊભી ના થાય તેની ધણીજ કાળજી રાખતા હતા. વિદ્યાર્થીઓને તેઓ મિત્રજ ગણતા. તેમની સાથે તેમની યોજનાઓ સંબંધી પણ અવારનવાર વાતો કરતા. તેમની યોજનાઓની સફળતાનો આધાર વિદ્યાર્થીઓની શક્તિ ઉપર જ છે એમ પણ તેઓ કહેતા. ચરેતર બોર્ડિંગ હાઉસના વિદ્યાર્થીઓની સવારના વખતની પ્રાર્થનામાં પણ અવારનવાર હાજરી આપીને પ્રવચન કરતા. તેમના પ્રવચનમાં પણ તેમની પ્રવૃત્તિઓનો કંઈક ખ્યાલ આપતા અને વેકેશનમાં ગામમાંમાં સેવાભાવે કામ કરવાની પ્રેરણા આપતા. મહાત્મા ગાંધીજીની જયંતિ વખતે શુદ્ધ ખાદી એક આનો વળતર આપીને વેચાતી ત્યારે તેઓ ખીન્ને એક આનો છાત્રાલયના વિદ્યાર્થીઓને વધારાનું વળતર આપતા અને આ રીતે રવદેશીની લાવના વિદ્યાર્થીઓમાં પ્રકટાવતા.

ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને પોતાના ધરતું કામકાજ કરવા માટે રાખીને વિદ્યાર્થીનો ખર્ચ ઉપાડી લેવાની તેઓ સાહેબની યોજના બહુજ અનુકરણીય છે. આ યોજનાને આધારે સ્વ. કનજીભાઈ ઉપરાંત ભાઈ નાનુભાઈ રામભાઈ પટેલ પણ તૈયાર થયા છે. આ યોજના પ્રમાણે તેમની કામ લેવાની પદ્ધતિ એટલી બધી સરસ હતી કે વિદ્યાર્થી લાઘને કોઈ દિવસ પોતે નોકર છે એવો ખ્યાલ સરખો પણ આવવા દેતા નહિ. તેમની સાથે મિત્રભાવે અવારનવાર તેમના કામના અંગેની તથા અભ્યાસ સંબંધીના પ્રશ્નો, ચર્ચાતા ધરકામના બોજથી અભ્યાસને બિલકુલ બાંધ આવવી જોઈએ નહિ, એમ તેઓ અવારનવાર કહેતા. પરીક્ષા વખતે કામ કરવા માટે ખીન્ને બાણસ રાખીને તેમને વાંચવા ખાતે વધારે વખત આપતા. સ્વાશ્રયથી વિદ્યાર્થીને તૈયાર કરવાનો તેઓનો અખતરો ખરેખર પૂરેપૂરો સફળ થયો છે. છાત્રાલયના વિદ્યાર્થીઓને પણ તેમનામાં સ્વાશ્રયનો શુભ પેદા થવા માટે સ્વયંપાકી વિદ્યાર્થીઓને પહેલા દાખલ કરવામાં આવે તેવી પણ યોજના તેમણે કરી હતી. કેળવણીના તેઓ અકંઠે હિમાયતી હતા. કોઈ પણ કારણે અભ્યાસ છોડી દેતા વિદ્યાર્થીને તેનો અભ્યાસ પુનઃ આણું કરાવવાનો પ્રયત્ન કરતા.

તેઓની પ્રવૃત્તિઓ અમુક જ ક્ષેત્રમાં નહોતી. તેમણે વિદ્યાર્થીઓને તેમના અભ્યાસ માટે જોઈતાં નાણાં પુર્ગા પાડવાની સંસ્થા રચાવી છે તે ઉપરાંત, ખીજી ઘણી જાતની સંસ્થાઓના તેઓ યોજક હતા. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ, સામાજિક પ્રવૃત્તિ, બેકિંગ પ્રવૃત્તિ ઈ. ઈ. પ્રવૃત્તિઓ માટે યોજનાઓ ધડતા અને તે પાર પાડવા માટે યોગ્ય બાણસોની પસંદગી કરતા. કોઈ પણ જાતની મુશ્કેલી પ્રગ્નને ઊભી યાવ એટલે તેનો સામનો કરવા માટે નીતિપૂર્વકની એક સંસ્થા સહકારી સિદ્ધાંતને અનુસરીને ઊભી કરતા. જેમકે ભંગી નોકરોની સહકારી મંડળી, પગારદાર નોકરોની સહકારી મંડળી, સુધરાઈ સલાયક સહકારી મંડળી વગેરે.

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના તો તેઓ સંપૂર્ણ હિમાયતી હતા. વડોદરા રાજ્યમાં તો તે પ્રવૃત્તિ જેવી ને તેવી ફૂલીફાલી રહે તે માટેની સુંદર વ્યવસ્થા કરીને જ તેમણે રિદાય લીધી છે. સમસ્ત ગુજરાતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનાં પણ તેમણે મંડાણ કર્યાં છે, અને તેને ચાલુ વર્ષે જ વિકસારવાની તેમની યોજના હતી. તે યોજનાઓ તેમના જવાથી મંદ પડે નહિ તે જોવાની તેમણે તેમની અંતિમ ધડીએ પણ જોમને તેમને સૂચના આપી છે.

પૂજ્ય સાહેબને તેમના કામની કદર તરીકે માનપાન વગેરેના જલસા બિલકુલ પસંદ જ નહોતા અને જે કોઈ તેમ કરવા પ્રેરાતા તેમને તેઓ ચોખ્ખી જ ના પાડી દેતા. આમ થવાથી સર્વ કોઈ માનતા હતા કે તેમના સ્વર્ગવાસ પછી તેઓને યોગ્ય આદરમાં મળશે.

અને આજે આપણે જોઈ શક્યા છીએ કે તેઓને સર્વ કોઈ અંજલિ અર્પી રહ્યા છે, અને તેમણે સેવાભાવે કરેલાં કાર્યોનાં ચારે કોર શુભગાન થઈ રહ્યાં છે તથા એ રીતે તેમને આત્મા અમર થઈ ગયો છે, એમ કહેવામાં જરૂરે અતિશયોક્તિ નથી. તેમના અવસાન પહેલાં રોક વાડીલાલ સારાભાઈ હોરિપટલમાં અમદાવાદ મુકામે તેમને ઑપરેશન કરવાનું હતું તે દિવસે અને તેના પહેલાં બે ત્રણ દિવસોમાં તેમના હૃદયે મિત્રો અને વિદ્યાર્થીઓ તેમ જ સર્ગારનેહીઓ તેમનાં ઇશ્વરી અવતારની આકર્ષક દર્શન કરીને પાછાં ફરતાં હતાં.

વડોદરા,
તા. ૨૮-૨-૩૯ }

મોહનલાલ હરિલાલ ગાંધી

સ્વ. શ્રી. અમીન સાહેબને અંજલિ

[દૂહા-સોરઠા]

મહાસાગરના મોતીનાં, ઝળકે નર મહિ માંય;	
ચારુતરમાં ત્યમ, ઝળક્યા મુરખ્ખી મોતીલાહ.	૧
વસો વસાહત હોડીને, વરયાં વટપદ ગામ,	
રામજી મંદિરમાં રહી, સાધ્યાં સધળાં કામ.	૨
વડોદરાના રામ, શ્રીમંત સયાશરાવની—	
ધરી પ્રવૃત્તિ હાથ, ઉગળી કીર્તિ એમણે.	૩
રાખ્યું ન એકે ગામ, શ્રીમંતની હદ માંહલું,	
વિના પુસ્તકનાં ધામ, કેવું કર્તવ્ય દોલકું ?	૪
સરસ્વતીનું ધામ, આણુંદ ફોરે સ્થાપીને—	
દીધો વિદ્યા લાવ, ચારુતરનાં બાલને.	૫
‘ માઈ ચરોતર ’ માનીને, કર્યાં અચિરંત કામ,	
મુંગી સેવા સાધીને, ઉગ્ગવલ કીધું નામ.	૬
વિદ્યાદાન-દિન ચોણ્યો, મહાલ આણુંદ કાજ,	
હતી થણેરી હોંથ, કરવા કંઈક મુકાજ.	૭
જીવનની સધળી ધડી, પરઅર્થે અરચી ગંધા;	
પ્રભુ-સંકેત અનુસાર, પત્નીપંથે પરવર્ધા.	૮
ઝાસક વર્ષ જીવન જીવી, દીધા ફોરા પાક,	
ખીજે માસ ભુધવાર, પ્રથમ દિને શું પરવર્ધા ?	૯
શાને ઇચ્છ્યું આમ, હોવું વહાલું ચારતર ?	
હરિલીલાની પાસ, બનવું મનકું નિરુતર ।	૧૦
વંદન હજી અંતરતણાં, અનુપમ અદારદેહને,	
અંજલિ અર્પું આજ, શાન્તિ અર્થે આત્મને.	૧૧

ચ. એ. સોસાયટી,
આણુંદ, ૧-૨-૩૯ }

ઉમિયાશંકર ઠાકર

ગુજરાતનો સાચો સમાજસેવક

વસોના સાચા પુત્ર, ચરોતરના સાચા કેળવણીકાર, વડોદરા રાજ્ય અને ગુજરાતની પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિના સાચા પ્રાણ, ગુજરાતના સાચા અને મૂંગા સમાજસેવક, તેમ જ કેટલીય સંસ્થાઓના જન્મપિતા તથા કેટલીય વ્યક્તિઓના પાળકપિતા-પોષકપિતા અને સુરુપિતા પૂજ્ય અમીન સાહેબ આપણા સૌની વચ્ચેથી આમ સદેજમાં ચાલ્યા જશે એનો તો કોઇને પણ સ્વપ્નેય ખ્યાલ આવતો ન હતો; પણ જન્મવું અને મરવું એ તો કુદરતના હાથમાં છે. અને એ કુદરતને વશ થઇ તેઓ આજે આપણને સર્વને ત્યાગીને-ધડીલર રડાવતા અને જીવન-માર્ગમાં અટૂલા અને અસહાય બનાવતા ચાલ્યા ગયા છે.

આજે, પ્રત્યક્ષ અને અપ્રત્યક્ષ રીતે એમના સંજ્ઞામાં આવનાર સૌ કોઇ, એમના અવસાનના ખગર સાંભળતાંની સાથ ધડીલર થંભી જાય છે, હૃદય ધ્રુવી ઊઠે છે, અને કોઇ કોઇ તો સાચે જ ધડીલર આંસુ સારી પોતાનું હૃદય હલકું કરે છે અને છેવટે એમના આત્માને સંભારી-શાંતિ અર્પે છે.

પૂજ્ય અમીન સાહેબ ખરેખર મહાત્મા ગાંધીજીના શબ્દોમાં કહીએ તો ચરોતરનું બધું ગુજરાતનું. સાચું અને કિંમતી 'મોતી' જ હતા. એ 'મોતી' એ પોતાનું તેજ પ્રસરાવવા શું નથી કર્યું? બાલપણ અને વિદ્યાર્થી અવસ્થા પછીના જીવનની ચરઆતથી તે જીવનની અંત ધડી સુધી, પોતાની જન્મભૂમિ, પોતાનો ચરોતર પ્રદેશ, વડોદરા રાજ્ય અને છેવટમાં ગુજરાત એને જ પોતાનું ઘર, કુટુંબ અને પરિવાર માની રાત અને દિવસ એની પ્રગતિ માટે સતત ચિંતન કર્યાં કર્યું છે. અને અકસ્માત આવી પડતી કુદરતી આફતોના પ્રસંગે, એ જે તે સ્થળેએ પહોંચી જઇ જનતાને સાચું આશ્વાસન અને સહાય અર્પી છે.

પૂ. અમીન સાહેબ ખરેખર સેવાવતધારી-સેવાએખધારી સંન્યાસી જાણે ન હોય એવા જ્યારે જ્યારે જોવાની અને મળવાની તક મળે ત્યારે ત્યારે જણાઇ આવતા હતા જ્યાં જુઓ ત્યાં એમની પાસે કોઇ ને કોઇ વ્યક્તિ કંઇક ને કંઇક ચિખ્ખલાવે સલાહ લેવા અને સહાય માગવા બેઠી જ હોય. અને જ્યારે કોઇ ન હોય ત્યારે તેઓ જનહિતની કોઇ ને કોઇ યોજનાઓ વિચારી રહ્યા હોય વા ધડી રહ્યા હોય, કોઇને પત્રથી માર્ગદર્શન કરાવતા હોય વા કોઇને પોતાની યોજનાઓ અને હિદ્દેશો સમજાવતા હોય; આમ એવીએ કલાક સેવાવું અને સેવાનું જ રતન. કોઇ પણ દિવસ, તેઓએ કોઇની આગળ પણ, પોતાના અંગત સ્વાર્થની વાત કહી હોય વા એકલા હોય ત્યારે એ પ્રકારના વિચારો સેવ્યા હોય. એવું તો એમના જીવનમાં ભાએ જ કોઇને જણાયું હશે. અને એટલા માટે ધડીલર એમ કહેવાનું મન થઇ જાય છે કે, એ પૂજ્ય વ્યક્તિ જણે આ જગતમાં 'જનતાની સેવા'નું એકલું જ કાર્ય કરવાને માટે જન્મી ન હોય ! અને એમ હોય તો તો ખરેખર, એ દૈવી જ પુરુષ કરેવાય.

પૂ. અમીન સાહેબને, લક્ષ્મણ 'નરસિંહ મહેતા'ના "વૈષ્ણવ જન તો તેને કહીએ"ના કાવ્યમાં વર્ણવેલા "વૈષ્ણવ જન" તરીકે ઓળખાવીએ તો તે પણ ખોટું નથી. એ કાવ્યની એકે એક લીટી ખરેખર એમના જીવનને સર્વોંશે લાગુ પડે છે.

પૂ. અમીન સાહેબનું જીવન મુલકી ખાતાની એક જ દિવસની નોકરીથી શરૂ થયેલું ગણાય. કોણ જાણે કેમ, પણ સદર ખાતામાં જે દિવસે નોકરી મળી તે જ દિવસ ફક્ત નોકરી બનવી, સાંજે તો એ નોકરીને નમસ્કાર કરી ઘેર આવ્યા. અને થોડાક વખત પછી અંગ્રેજી શાળા ખાતામાં, શિક્ષક તરીકે પાટણ હાઈસ્કૂલમાં જોડાયા. અહીંથી જ તેમના જાહેર જીવનની પણ શરૂઆત થઈ ગણાય. પાટણ પછી પેટલાદ બદલાયા અને ત્યાં આવીને, પાટણમાં સેવાતા જે વિચારોનો જન્મ થયેલો, તે વિચારોને તથા આવ્યા પછી બીજા જે વિચારો થયેલા તેને મૂર્ત સ્વરૂપમાં મૂકવા માડ્યા.

એમાંનો એક વિચાર તે “ મિત્રમંડળ પુસ્તકાલયો. ” જે વખતે સમસ્ત ગુજરાતમાં “ પુસ્તકાલય એટલે શું ” એ કોઈ જાણતું ન હતું. વા કોઈ જાણતું હશે તો તેણે એ પ્રવૃત્તિને પોતાના ગુજરાતમાં દાખલ કરવા વિચારો પણ નહિ કર્યા હોય અને કદાચ ક્યાં હશે તો તેને અમલમાં મૂકવાની પોતાની અશક્તિ જણાઈ આવી હશે, તેવે વખતે પૂ. અમીન સાહેબે એ પ્રવૃત્તિનો ખૂબ ઉંડો અભ્યાસ કરી, યોજનાઓ ઘડી, સરકારની કે કોઈની કંઈપણ આર્થિક સહાય હાથમાં આવ્યા વગર અમલમાં મૂકી. અને તેને પરિણામે થોડાક વખતમાં જ કેટલાંય મિત્રમંડળ પુસ્તકાલયો ઉઘડી ચૂક્યાં.

બીજો વિચાર પેટલાદ ખોર્ડિંગ હાઉસ અને ત્રીજો પેટલાદ લોન ફંડ. આ બંને પ્રવૃત્તિઓ, ચરોતરમાં કેળવણીનો પ્રચાર કરવામાં અને વિદ્યાર્થીઓને લાંબી નાગરિક ધડવામાં ખૂબ ઉપયોગી થઈ પડેલી. આજે એ પ્રવૃત્તિઓ તો સંતાપ ગઈ છે, પણ એમાંથી અન્ય સ્થળે જે ફળુઆ ફૂટ્યા, ફાટ્યા અને વિકસ્યા તેમાંની એક ચરોતર એન્સુકેશન સોસાયટી અને બીજું ચરોતર વિ. સ. સ. મંડળ. આ સિવાય બીજી પણ ઘણી પ્રવૃત્તિઓ શરૂ કરેલી.

શિક્ષક શું શું કરી શકે ? એનું પ્રલક્ષ અને નિવૃત્તિ ચિત્ર-ઉદાહરણ તો પૂ. અમીન સાહેબનું ‘ શિક્ષક જીવન ’ જ છે. પૂ. અમીન સાહેબ શિક્ષકજીવનમાં જે કરી શક્યા, અનુભવી શક્યા, જાણી શક્યા અને એથી એમના જીવનને જે સંતોષ થતો તે ઉપરથી તેઓ હમેશાં જ્યાં જ્યાં શિક્ષકોની સભા ભરાતી ત્યાં ત્યાં કહેતા કે “ શિક્ષક શિક્ષકની જીંદગીમાંથી હજારો રૂપિયા કમ છને લક્ષ્યાધિપતિ થવાનો નથી. અને કેળવણીની, પુસ્તકાલયની, દવાખાનાની વા અન્ય સાર્વજનિક કાર્યોની મોટી મોટી સરચાઓ બંધાવી શકવાનો નથી વા સંરચાઓ ચલાવવાને મોટી મોટી રકમોનું દાન આપી શકવાનો નથી. પણ એથી શિક્ષક પારમાર્થિક દિશામાં કશું જ કરી શકતો નથી, એમ નથી શિક્ષકોને બાળકોની જે મૂડી સોંપાઈ છે તેને બરોબર કેળવી, સાચા નાગરિક બનાવે અને બાળકોનાં માબાપો સાથે મોકો સંબંધ બાંધી, તેમનો આર્થિક અને બીજી દષ્ટિએ સહકાર સાધી કે વણી, પુસ્તકાલય, દવાખાનું વગેરે પ્રવૃત્તિઓ નાના પાયા ઉપર પણ ચલાવે. શિક્ષક શિક્ષકની જીંદગીમાં આટલી સેવા કરે તો તે સેવા ઝોછી ન કહેવાય. અને પૈસાદારો પૈસા આપીને પણ સેવાનો જે સંતોષ માને છે, તેના કરતાં પણ આ સેવા વધી જાય છે. ”

જે અરસામાં પેટલાદથી મિત્રમંડળ પુસ્તકાલયોની યોજના શરૂ થઈ તે જ અરસામાં વડોદરા સંબંધે પણ એ પ્રવૃત્તિને પોતાના સંબંધમાં દાખલ કરવાનો વિચાર કર્યો અને તે માટે સ્વતંત્ર પુસ્તકાલય ખાતું ઉઘાડી ‘ ગુજરાતમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને જન્મ આપનાર પૂ. અમીન

સાહેબને તે ખાતાના મદદનીશ અધિકારી બનાવી, તેમની યોજનાઓને પૂરેપૂરી ખીલવવા અને વિકસાવવાને સુદર તક આપી.

આમ શિક્ષકમાંથી અધિકારી બનતાં, અધિકારનો મદ આવવાને બદલે તેઓ તો વધારે ને વધારે સેવાભાવી અને નમ્ર બનવા લાગ્યા. અધિકારી તરીકેનું તેઓએ જે જીવન જીવી ખતાવ્યું તે જીવન અધિકારીઓની આલમમાં ખરેખર અનોખી ભાત પાડે તેવું છે.

તેઓ હમેશાં બહુ જ શાંત, સાદા અને નમ્ર રહેતા. કોઇને ધમકાવતાં કે કોઈની સાથે લડતાં તો તેઓને આવડતું જ ન હતું. માન-અપમાનના પ્રશ્નોને તો તે ગળી જતા. પોતાની આંદોશના કારકુનથી માંડીને સિપાઇ સુધીનાની સાથે તેમ જ પોતાના હાથ નીચે ચાલતી અન્ય સંસ્થાઓના કાર્યકરો સાથે તેઓ હંમેશાં ભાષચારથી અને મિત્રોની રીતે વર્તતા, તેમ જ તેઓના સુખદુઃખના પ્રસંગોએ પણ આત્મવાસન આપી અને એક યા બીજી મદદ આપવાનું પણ ચૂકતા નહિ. તેઓ આંદોશમાં આવે કે તુરત કામ ઉપર ચઢી જતા અને મહત્વના એકે એક કાગળોના જવાબના મુસદ્દા પોતાને હાથે ધરી કારકુનને આપતા. કોઈ કારકુન વા સિપાઇ વા પોતાની અન્ય સંસ્થાઓના કોઈ કાર્યકરથી કોઇ કામમાં ભૂલ થઈ હોય વા કોઇ કામ વેળાસર ન થયું હોય તેવે પ્રસંગે તેઓ સહેજે પણ ઉરકેરાતા નહિ અને શાંતિથી એવું સમાધાન કરી લેતા. સાંજના તેઓ આંદોશથી રામજી મંદિર હંમેશાં ચાલીને જ જતા, તે વખતે પણ કોઇ ને કોઇ વ્યક્તિ સાથે હોય જ; તેની સાથે બીજી કોઈ વાતો નહિ પણ ફક્ત પુસ્તકાલય અને સેવાની જ વાતો કરતા કરતા ઠંઠ રામજી મંદિર જતા.

રામજી મંદિર પણ એમના વસવાટ પછી એક સેવાધામ-સેવામંદિર જેવું બની ગયું હતું અને એ ધામના-મંદિરના પૂ. અમીન સાહેબ મહંત જેવા જથ્થાતા હતા. એ મહંતની પાસે સવાર-સાંજ અનેક વ્યક્તિઓ દર્શન, સલાહ સલામ વગેરે અર્થે આવતી અને નિઃસંકાય ગમે તે રીતિમાં મળી શકતી. પૂ. અમીન સાહેબને કરવાનો-ચાલવાનો બહુ શોખ હતો, અને તેથી સવાર-સાંજનો ધણો વખત એ ફરતા. એ પ્રસંગે કોઇ વ્યક્તિ મળવા આવી ચડે તો તે વ્યક્તિને પણ એમની સાથે ચાલવાની કસરત કરવી પડતી અને એટલી કસરતને અંતે પણ તેઓના તરફથી જે આત્મવાસન મળતું તેના પરિણામે એ કસરત પણ બહુ જ મીઠી લાગતી. સવાર-સાંજ ચાલવાના વખત આવે તેઓ હમેશાં પોતાની ધણી પરોની સાથે બનેલ એ જ ઓરડી અને એ જ આરામપુરથીમાં આરામ લેતા લેતા પણ કંઈક કંઈક યોજનાઓ વિચારી રહ્યા હોય, ધડી રહ્યા હોય વા કામગીરી લખાવી રહ્યા હોય. અને એ રીતિમાં રાતના બાર વાગી જાય કે ખાંચનો ટાઇમ થઇ જાય તો તે પણ તેઓને યાદ દેવડાવતું પડતું. સમાજસેવાના ક્ષેત્રમાં પડેલી વ્યક્તિઓને એમની વાતો સાંભળવી બહુ ગમતી અને તે માટે કોઇ વ્યક્તિ લાંબો વખત લે તો પણ તેઓ સહેજે કંટાળતા નહિ. કોઇ કોઇ વખત તો જમવાના અને નાહવાના પ્રસંગોએ કોઇ કોઇ વ્યક્તિ મળવા આવતી વા તે પહેલાં મળવા આવેલી વ્યક્તિની વાતો પૂરી થઈ ન હોય, તો તેઓને પોતાની સાથે જમવાના વા નાહવાના રૂમમાં લઇ જઇને પણ તેઓની વાતો સાંભળતા અને પોતાનું કામ કર્યું જતા.

તેઓ જ્યારે જ્યારે ડિરેક્ટરમાં જતા ત્યારે ત્યારે હમેશાં યર્ડ-કલાસમાં જ મુસાફરી કરતા. અને તેનો તેઓને પોતે અમલદાર હોવા છતાં સહેજે સંકાય થતો નહિ. કોઇ કોઇ વખત રસ્તામાં નારતો કરવાની જરૂર લાગતાં, પોતાની સાથેના માણસો સાથે બેસીને નારતો

કરવામાં પણ સહેજે અચકાતા નહિ. ડિરિટ્ટકટમાં જે રથજો જવાનું હોય ત્યાંના પુસ્તકાલયના અધ્યાપક વા સિપાઈ રેશન ઉપર આવ્યો ન હોય તેમ જ મુકામનો પણ કાંઈ બંદોબસ્ત થયો ન હોય તો તેથી સહેજે પણ નાખુશ થતા નહિ. પોતાના મુકામ માટે વા પોતાની અગવડો પૂરી કરવા માટે સામી વ્યક્તિને બહુ જ ઓછામાં ઓછી તરફી આપવાનું સ્ત્ર તેઓ પોતાના માણસોને વખતોવખત સારી રીતે સમજવતા. જ્યાં ત્યાંના પોતાના માણસોનો ગાડીભાગ સિવાયનો જે તે પ્રકારનો ખર્ચ એ હમેશાં પોતાની પાસેથી જ આપી દેતા. કોઈ કોઈ વખત તો પોતાને જમવું ન હોય તેવે પ્રસંગે પોતાના માણસા પણ જમવાની ઇચ્છા ન બતાવતા હોય તો તેઓને આમહુપૂર્વક જમવાનું કહેતા. પુસ્તકાલયની તપાસણીમાં મંત્રી વા અધ્યાપક સાથે તેઓ હમેશાં બહુ જ મીઠાશથી વર્તતા. કંઈ ખામી જણાય તો નમ્રતાથી તે સુધારવાનું સૂચવતા, અને ખાતા તરફથી કંઈ મુશ્કેલીઓ હોય તો તે સારી પેઠે સમજાવવા ત્યાં ને ત્યાં વા વડોદરા જઈ દૂર કરતા. કોઈ કોઈ રથજો તો મંત્રી વા પ્રમુખ પોતાની કાજરીના પ્રસંગે પુસ્તકાલયમાં ન આવે તો તેઓને ઘેર જઈને પણ પુસ્તકાલયની વાતો કરતા અને અરસપરસ ખુલાસા મેળવી લેતા; પણ આ પ્રમાણે એક અમલદાર તરીકે કોઈને ઘેર જઈને મળવામાં તેઓ સહેજે અપમાન વા નાનમ માનતા નહિ. રેશનથી ગાઉ ૧-૧૧૬ દૂર કોઈ ગામે જવાનું હોય તો ત્યાં ચાલીને જ જતા. જૂલેચૂકે જે બેસવાનું વાહન આવી ગયું હોય તો તેમાં બેસતા નહિ, અને બેસે તો વાહનના માલિકને રીતસર આપણું ઘટે તે આપી દેતા. ડિરિટ્ટકટમાં પોતાનાં ઓળખાણો તો ઘણાં નીકળતાં, પણ તેઓ કોઈના મહેમાન થતા નહિ. ડિરિટ્ટકટનાં રથજોમાં અને રસ્તાઓમાં કોઈ કોઈ નાની મોટી વ્યક્તિઓ વા સંરથાઓની મુલાકાત લેવા જેવી હોય તો તે લેવાનું ચૂકતા નહિ, અને એ પળને તેઓ ધન્ય પળ માનતા આવી મુલાકાતો હમેશાં તેઓ અંબેલદારી રીતે નહિ પણ એક સામાન્ય વ્યક્તિ તરીકે લઈ તેમાંથી શિખરલાવે ધણું ધણું જાણવાની અને મેળવવાની શિલાસા રાખતા.

તેઓને માન, મોટાઈ મેળવીને વા લોકો પોતાની મેળે આપવા તૈયાર થાય તો પણ તે સ્વીકારીને આગળ આવવાનું સહેજે ગમતું નહિ અને એટલા જ માટે ધણો આમદ હોય છતાં કોઈ પણ સભાનું પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારતા નહિ. આજ સુધીના એમના જીવનમાં બ એ જ એકાદ પ્રમુખસ્થાન સ્વીકાર્યાં પ્રસંગ આવ્યો હશે. પ્રમુખસ્થાન લેવાનો આમદ કરનારને તેઓ કહેતા કે- “ તમારે મારા જેવને પ્રમુખસ્થાન લેવાની વાત ન કરવી. પ્રમુખસ્થાન લઈશ કે નહિ લઉં તો પણ હું જે કાંઈ કરવાનો છું તે કર્યું જ જવાનો છું. કદાચ ઉલટું એમ અને કે પ્રમુખસ્થાન આપીને મારામાં અહંત્વિત વા મોટાઈ જ ગાડો તો એથી સેવાનું મારું જે કેન્દ્ર છે તે કંઈક નીચે આવવાનો પ્રસંગ અને ખરે, જેથી કોઈ નવીન વ્યક્તિને રસ લેતી કરવા માટે એ મોટાઈનું પદ આપવું સારું છે. ” આટલા જ કારણે તેઓ માનપત્ર પણ સ્વીકારતા નહિ. પાટણ અને ધામણ એ જે રથજોએ માનપત્રની સંપૂર્ણ તૈયારી થઈ ચૂકેલી, છતાં તે ન જ લીધાં. પુસ્તકાલય ખાતાની રૂપ વર્ણની લાંબી મુદતની નોકરીમાંથી છૂટા થવાના પ્રસંગે પણ ખાતાના રદાઈની બહુ ઇચ્છા હોવા છતાં વિદાયગીરીનો મેળાવડો ન જ કરવા દીધો. નોકરીમાંથી છૂટા થયા પછી વસો જતાં ત્યાંના યુવકોએ, તેઓની ૬૦ વર્ષની જયંતિ ઉજવવા વિચાર કર્યો પણ તે ય અમલમાં ન જ આવવા દીધો.

પૂ અખીન સાહેબ પુસ્તકાલય ખાતાના અધિકારપદે આવ્યા તે વખતે તો વડોદરા

રાજ્યમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનાં મૂળ ઠીક ઠીક જોડાં જિતયાં હતાં. એ મૂળિયાંમાંથી મોટું વૃક્ષ બનાવવાને, નિવૃત્ત થતા સુધી રાત અને દિવસ અથાક પ્રયત્નો કર્યે ગયા હતા. માંદગીને પ્રસંગ હોય તોય સૂતા-સૂતા પણ પુસ્તકાલયનાં બજેટની મંજૂરીનું તથા ખીખ દફતરી પ્રશ્નોના જવાબ આપવાનું તેમ જ સરકાર-સ્વચ્છતાઓ અને પ્રશ્નોત્તરી કાઢવાનું કામ કર્યા વગર રહેતા નહિ. ડિરેક્ટરકદમાં પણ ખૂબ ચાકીને પોતાના મુકામે આવ્યા હોય છતાંય આરામ લેતા લેતા પણ પુસ્તકાલયના વિકાસનું રટણ કર્યા વગર નિદ્રા આવતી જ નહિ. પ્રાંત પંચાયત, કેળવણી ખાતું અને બીજી ઑફિસોની સાથે મહત્વના પ્રશ્નોના નિકાલ, જે તે ખાતાના મુખ્ય અધિકારીઓને ઘર આગળ વા ઑફિસમાં રૂબરૂ મળીને સારી પેઠે સમજાવીને, લાવ્યા વગર એન પડતું જ નહિ. અને આમ ચવાથી જે તે પ્રશ્નોના નિકાલ પણ જલદીથી આવતા હતા. આમ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ પાછળ પોતાની જીંદગીનાં ૨૫ વર્ષ જેટલો લાંબો કાળ સતત અર્પતાં, તેઓ જ્યારે છૂટા થયા ત્યારે, જ્યાં કંઈ જ ન હતું, ત્યાં કરવા, બાલ, મહિલા અને આમ મળી કુલ ૧૧૨૬ પુસ્તકાલયો તથા પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ વેગ મળે તે અર્થે, પુસ્તકાલય સં. સ. મંડળ તથા વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ અને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ અમર રહે તે માટે કાયમ ફંડની યોજના એટલું મૂકતા ગયા અને તે ખરેખર એમનું સાચુ રમરણચિહ્ન-રમારક જ છે.

પૂ. અમીન સાહેબના જીવનમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ મુખ્ય હતી અને તે સિવાય બીજી ગૌણરૂપે તો કેટલીય જનહિતની નાની-મોટી પ્રવૃત્તિઓ અને યોજનાઓ તો હતી જ. અને તે બધી જ એમના મગજમાં ધૂમતી, રમતી અને પ્રસંગ આવે અમક્ષમાં મુકાતી, પોતાની જન્મભૂમિ તેમજ પ્રદેશ (ચરોતર) પ્રત્યેનું પણ ઋણ વાળવા એ ચૂક્યા ન હતા અને તેને પરિણામે આજે વસોમાં પેટલાદ મહાલમાં અને આજુંદમાં કેટલીય સંસ્થાઓ અને યોજનાઓ એમના રમારકરૂપે ખડી રહી છે. પોતાની જાતિના અનિષ્ટ રીતરિવાજો તરફ પણ તેઓએ જીવનની શરૂઆતમાં પણ ઠીક ઠીક પ્રયત્નો કરેલા. અને તેના પરિણામે ખારમાની અનિષ્ટ રૂઢિ આજે કંઈક ઢીલી થવા પામી છે. બાળલગ્ન અને કાંચ-માંકણ તેમ જ ખીખ કેટલાક રીતરિવાજો તરફ પણ આજે કંઈક લક્ષ્ય એવાયું છે. એ બધું જો કાઢતે પણ આભારી હોય તો તેઓને જ છે.

આશ્ચર્ય તો એ છે કે, તેઓ ખાતામાંથી છૂટા થયા છતાંય, આરામ તો લઈ શક્યા જ નહિ. અને ત્રણ વર્ષ કામ કરવાની મહત્તમ પ્રતિજ્ઞા લઈ, નોકરીની પેઠે જ સતત કાર્ય કરવા માંડ્યું. એક દિવસ વસો તો એક દિવસ આજુંદ, એક દિવસ વડોદરા તો એક દિવસ અમદાવાદ, એક દિવસ મુંબઈ તો એક દિવસ ચરોતર પ્રદેશના ગામડામાં આમ, પોતાની શરૂ કરેલી પ્રવૃત્તિઓ અને યોજનાઓના નિરીક્ષણ અર્થે તેમ પોતાની નવી યોજનાઓ અમક્ષમાં મૂકવા અર્થે પ્રવાસ ઉપર પ્રવાસ ખેડવા માંડ્યા અને ખૂબ જ કામ કરવા માંડ્યું. આમ કામ કરતાં કરતાં, ત્રીજાં વર્ષ પૂર્વે થાય તે પહેલાં પ્રજાની સાનિધ્યમાં ગુજરાતના સુચ્યા સમાજસેવક, સેવાનતધારી, સેવાએખધારીનું બિરુદ લઈને સર્વને ચેતા અને કકળતા મૂકીને એ સ્વર્ગે સુગયા. પ્રજા એ અમર આત્માને યાદિ અર્પે

સાચા વૈષ્ણવજન

ચરોતરના જનલંત પ્રાણ, પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના ઉદ્ધારક, ચરોતર કેળવણી મંડળ, પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, વસો કેળવણી મંડળ વગેરે કેળવણીવિષયક તમામ પ્રવૃત્તિના રાત્રિદિવસ રટન કરનાર, પૂજ્ય મોતીલાલ સાહેબ ગ્રાંયાં. તારીખ ૧-૨-૧૯૩૯ સંવત ૧૯૨૫ ના મહા સુદ ૧૨ ને વાર છુપના દિવસે તેઓશ્રીનો આત્મા આ દુનિયામાંથી માટીની કાયા છોડીને ચાલ્યો ગયો.

તેમના દુખદ અવસાનથી તેમના સંસર્ગમાં આવેલ કોઈ પણ વ્યક્તિ એવી નહિ હોય જેને ભારે આઘાત નહિ થયો હોય, જેનું હૃદય ભારે થયું નહિ હોય, જેને આ સમાચાર સાંભળતાં જ ભારે ગ્વાનિ અને શોક થયાં નહિ હોય.

પૂજ્ય મોતીલાલ સાહેબ મારા એકલાનાજ નહિ પણ ઘણા, જેમનાં જેમના સંસર્ગમાં તે આવેલા તેમાંના ઘણાના, જેઓએ તેમની વિદ્યાની ચોજનાઓને લાલ લીધો તેમાંના તમામના, ચરોતરનાજ નહિ પણ ચરોતર બહારના હિંદુસ્તાનમાં વસનારા ઘણાઓના, આંદ્રિકા, યુરોપ અને અમેરિકામાં પણ ચરિતાર્થ માટે વસતા અગર અભ્યાસ કરતા ઘણાઓ જેમના પ્રિયમાં તે આવેલા એઓ તમામના તે પૂજ્યજ હતા.

તેઓ કોઈ સામાન્ય મનવી ન હતા. તેઓના પરિચયમાં આવેલા સૌ કોઈ જાણે છે અને સૌએ અનુભવ્યું છે કે તેમનામાં કોઈનું તો નામજ ન હતું. તેમના પરિચયમાં આવવાના મને પણ ઠીક ઠીક પ્રસંગો પ્રાપ્ત થયેલા, મેં તેમનામાં કોઈ વખત કોઈ જોયો નથી. કામ, કામના, ઇચ્છાતૃપ્તિ, પરસ્પરીને માતા અને બહેન સમા માનનાર તે અનન્ય પુરુષ હતા, સ્વપ્ને પણ તેમને ખોટા વિચારો આવ્યા નહિ હોય તે એમને જાણનાર એમના સાનિધ્યમાં રહેનાર, તમામ એકીમતે કહી શકે તેમ છે. તેમનામાં પૈસાનો લોભ પણ નહોતો. તેમના પગારના પૈસા, તેમના ખાનગી પૈસા કે ગિલકત જે હતી કે આવતી તેનો વ્યય લેકોષકારક કામોમાં અને ઘણે જાણે વિદ્યાવૃદ્ધિનાં કાર્યોમાં જ થતો, તેમને મોઢ માત્ર હતો જે સેવા-ભાવથી કામ કરનાર હતા તેમનો. અને તેમને સેવાભાવથી કામ કરનાર જણાતા તેમના ઉપરનો મોઢ કહો કે પ્રેમ, નિસ્વાર્થ પ્રેમ દાખલારૂપ હતો. આવા ઋષિ, મહાન પુરુષ હાલના કલિ કાળમાં મળવા શુરકેશ છે, તેમ પુરુષ જગત્તેથી કોને આધાર નહિ લાગે ?

તેઓ મોત્ર કેળવણી વિષયના જ પ્રખર પૂજારી નહોતા, સામાજિક કાર્યોમાં સને ૧૯૭ ની અતિરેલના પ્રસંગે પેટલાદ તાલુકામાં અને જ્યાં જ્યાં તેમણે કાર્ય કર્યું છે તે અજોડ હતું.

પાટીદારની અધોગતિ અટકાવવા, મરણ-પરણ પાછળ ખોટાં ખર્ચો કરવાના તે કદા શત્રુ હતા. પાટીદારનું કુળાલિમાન ઓછું થાય, તેમની સામાજિક, આર્થિક અને નૈતિક રિયતિ મુધરે તે માટે પાટીદાર મંડળની રાજ્યાત કરનાર પણ તેઓ જ હતા.

વડોદરા રાજ્યની હાલની પુસ્તકાલય પ્રગતિ અને ચરોતરની અને ખાસ કરીને પેટલાદ ભાદરણ મહાલની કેળવણી તેઓ ન હોત તો હાલ છે તે ન હોત.

સને ૧૯૧૨ માં હું પેટલાદ દાખરૂદમાં અને ખોડિંગમાં લથુવા ગયો ત્યારે તેમનો પ્રથમ પરિચય થયો, પણ અંગત પરિચય નહિ. ત્યારબાદ મારી નોકરીનાં વરસોમાં હું જ્યાં હોઉં ત્યાં પુસ્તકાલયના કામના પ્રસંગે જ્યારે જ્યારે તેમનું આવડું થાય ત્યારે તેઓ, ૨૫૪]

કેમના મહેમાન થતા નહિ એવો સર્વસામાન્ય તેમનો સિદ્ધાન્ત હતો, છતાં મારા મહેમાન થવાનું મને સદ્ભાવ્ય એક કરતાં અધિક વખતે પ્રાપ્ત થયેલું. ત્યારે તેમની સાદાઈ, સરળતા, વખતસર કામ કરવાની રીત, રાતદિવસ કોઈ ને કોઈ લોકોના લક્ષ્ય માટેની યોજનાઓનો કંઈક કંઈક ખ્યાલ મને આવતો નિરક્ષરતા કેમ ટાળવી, છોકરાઓનો દુરજિયાત દંડ કેમ ન થાય અગર કેમ કરી થાય, તે બાબત તેઓ ધણો વિચાર કરતા અને છોકરાઓની નિયમિત હાજરી થાય, રમ્મ વખતસર માળાપો પાસે લેવડાવાય તેવી સરળ યોજનાઓ કરતા.

તેમનામાં અજબ ગુણ તો એ હતો કે, તેઓ દરેક માણસના સારા ગુણોને જ જોતા. માણસમાત્ર બુદ્ધને પાત્ર છે, પણ જે જે માણસો તેમના પરિચયમાં આવતા તે માણસોના દંડના ન્યાયના ધોરણે મારા ગુણો તરફ જ તેઓ આકર્ષાતા. “ સકળ લોકમાં સદેને વદે, નિંદા ન કરે કેની રે ” એ એમનો અજબગમ ગુણ હતો. અને તેમની યોજનાઓની સરળતાનો ધણો આધાર તેમના આ અત્યુત્તમ ગુણ ઉપર રહેતો હતો.

વડોદરામાં કંઠાટી બાગના નાકે, રામજી મંદિરમાં ચરોતર બોર્ડિંગના તે મુખ્ય સંચાલક હતા. વડોદરામાં નોકરી અર્થે રહ્યાં ત્યાં સુધી ત્યાં રહેતા. અને ત્યાર પછી પણ જીવતાં સુધી વડોદરાનું નિવાસસ્થાન પણ રામજી મંદિર જ હતું. કોઈ જરૂરના કામકાજના પ્રસંગે, મારો અને તેમનો વડોદરામાં મળવાનો પ્રસંગ રામજી મંદિરમાં જ થતો. સવારના છ વાગ્યા પહેલાં અને પાંચ અને છના અરસમાં જ્યારે જ્યારે હું ત્યાં જતો ત્યારે ત્યારે તેઓ કામ ઉપર જ એટલે કંઈક લખતા કે વાંચતાં જ હોય. સવારમાં વહેલા ઉઠવાનું તેમને દેવ હતી અને વહેલા ઉઠનાર તેમને બહુ પસંદ પડતો.

તેમની મહેમાનગીરી પણ જળજીવ જેવી હતી. તેમને ત્યાં તેમની સાથે રહેવાનો પણ થોડો પ્રસંગ મને મળેલો. કામને માટે આવો, કામ કરી સંતોષ પામે. કામ પૂરતી વાત, નકામી વાત નહિ જમવાનું. હમેશાં સાદું અને સાત્ત્વિક.

વડોદરામાં તેઓ ન હોય ત્યારે રામજી મંદિરના મેજાના તેમના નિવાસસ્થાન બહારના જોરાગનો ટોફો તે તેમનું તાજાની કુંચીનું સ્થાન હતું. તેમના જણીતા મહેમાન તે કુંચીનું સ્થાન જણે જ. મુંબઈથી, અમદાવાદથી, કાઠિયાવાડથી ગમે ત્યાંથી આવે; તેઓ હોય-તો વધી જ નહિ, પણ ન હોય, કાગળીરી ઉપર બહાર ગયા હોય, તો ટોફોથી કુંચી લઈ મકાન ઉઘાડે, રહે, નાલ-ધુએ, બોર્ડિંગના રસોડામાં જમે, કામકાજ પરવારી તાજું ખંધ કરી કુંચી ખૂંધી ચાહ્યા જાય. આવી તેમની મહેમાનગીરી હતી.

નરસિંહ મહેતાનું લાજન “ વૈષ્ણવજન તો તેને કહીએ જે પીડ પરાઈ જણે રે ” એ અક્ષરેઅક્ષર તેમના જીવનને લાગુ હતું. તેઓ ખરેખર નરસિંહ મહેતાના લાજન પ્રમાણેના વૈષ્ણવજન હતા.

આવા પુરુષના મૃત્યુથી કોને શોક ન થાય ?

મારીના માનવીની કાયા માટી ઝાંઘે મળી ગઈ છે, પણ તેમનો દિવ્ય આત્મા ન્યાં ન્યાં તેમના જીવંત રહેના આત્માનો સંચાર થતો, ન્યાં ન્યાં તેમની યોજનાઓ ધણતી, અને જેમના જેમના જીવનમાં તેમની યોજનાઓથી પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ યત્કિંચિત્ત વિકાસ થયો છે, પ્રકાશ પડ્યો છે, ત્યાં ત્યાં અમર છે, અમર રહેશે. પ્રજા તેમના આત્માને સંપૂર્ણ શાંતિ આપો, એજ પ્રાર્થના.

વકીલ હાથીલાઈ અમથાલાઈ પટેલ

જ્ઞાનવાડીનું ખરેલું પુષ્પ : સ્વ. મોતીભાઈ સાહેબ

ગુજરાતના અમ્મણ કાર્યકરોની પ્રથમની હાલમાં આગળ પડતા ડોભા રહે તેમ અંદરથી થએલા દિવ્ય આત્મા પાછળ ગુજરાતનાં આંસુ હજી સુકાયાં નથી ત્યાં તો આપણે એવો ખીન્નો હીરો એ પરમાત્માએ આપણી પાસેથી ખૂંચવી લીધો ખરેખર, મૃત્યુ એવી એક આનંદશક્તિ છે કે જેની સામે કોઈની-આત્માલજ્જની, અભણ કે પંડિતની, રાંક કે રાખની કંઈ જ શક્તિ સાક્ષતી નથી.

જ્ઞાનવાડીને એ મધુર આજ્ઞા લગી તૃહકા કરતો સૌનાં દિલ ડોલાવતો આકાશમાંથી તારો ખરે તેમ થોડા જ દિવસોની માંદગી ભોગવી તેના દિવ્ય ધામ ભણી બિડી ગયો.

ગુજરાતના જ્ઞાનશિરોમણિઓમાં ચમકતો આ તારો બહુ જ ચમકારા કરતો લોક-દંષ્ટિએ નહોતો જણાવો, પણ તેનાં આજ્ઞાસ અમોલાં હતાં. તેનું કાર્ય દંડ અને મક્કમ હતું. ખૂણે ખૂણે પોતામાંનું તેજ પ્રસરાવવા તેણે અવિરત શ્રમ લીધો ને કેટલાય સ્વ. જ્ઞાનભાષા જેવાને જન્મ્યા. પુસ્તકકાંડે ઉપર વેરાએલાં તેનાં આજ્ઞાં છાંટણું હજારો ગુજરાતીઓના દિલને ટાંકે કાશે. દિલોમાં શીતળતા રેશે.

વાડીમાં ભસે બારમ મીઓ અને હજારોગોટા ખીસેલા હોય, - ચંપા અને જીંધની વેરો પથરાએલી હોય. મોગરો મ્હેક મ્હેક થઈ રહ્યો હોય. પણ પુષ્પોના રાગ ગણાતા ચલ્યાવિનાની એ વાડી નથી. આપણી જ્ઞાનવાડીમાંથી ચલ્યાવેતો એ એક છોડ ઉભડી ગયો.

સરિતાઓમાં સાખરમતી અને નર્મદાનાં વ્હેનનાં નિર્મળનીર જેવાં, સિંધુ અને ધન-પુત્રાના ગૌરવનાં ધરાધ ધરાધને વખાણ સાંભળ્યાં, પણ ગંગાના પાવન જળનાં અમીજળ કીલ્લવા આત્મા અવૃષ્ટ રહ્યો. સ્વ. મોતીભાઈનાં પાવનકારી વચનો અને માર્ગસૂચનો મેળવવાની ઇચ્છાઓ મનમાં જ રહી ગઈ.

પર્વતોનો રાગ દિમાલપ, મોટામાં મોટી નેદી મિસિનિપિ મિસુરી, લાંબી દિવાલ ચીનની (Wall of China). મહાત્મા પુરુષ ગાંધીજી વગેરેની જોડી જડવી દુર્લભ છે, તેમ ગુજરાતીમાં એ જનાઓના ભંડારરૂપ સ્વ. મોતીભાઈ જેવા માનવી મળવા મુશ્કેલ છે.

જેમ સાપ સાથે ફરતી કરતો નાગિયો યકે, કંટાળે અને તેના દરમાંની જડીજુદી સંધી ને તાજગી મેળવી ફરી લડવા આવે છે, તેમ સમાજમાં કાર્ય કરતા કેટલાય શિક્ષકો જે કાર્યભારથી થાકતા, સમાજની તામસેવૃત્તિથી કંટાળતા તેમને સ્વ. મોતીભાઈ સાદેજ જડીજુદી સમાન હતા. ટ્રેરક પ્રેતસહન આપનાર હતા, કાર્યમાં તાજગી દેનાર હતા. આજે અમારી તે જડીજુદી ઓવાઈ ગઈ.

વિદ્યાર્થીઓમાં તે સીડીરૂપ હતા. જેઓનો કોઈ હાથ ન પકડે, શી અને ચોખ્ખીઓનાં અભાવે, કંઠિ આવેલાંનાં નાવ જેનાં ડુબે એના મેલી એ રામ હતા મહેનતુ, ઉઘોગી અને ખંતીલા વિદ્યાર્થીઓને તે હાથ આપતા અને સીડી પાસે લાવી મૂકતા. તે સીડીના ટેકે પગથીઆ ઉપર ચડીને અનેકો સમાજમાં અને દેશમાં ઝગદગી ઉઠાયા છે. નવા બિગતા વિદ્યાર્થીઓની તે સીડી ભાંગી ગઈ.

સ્ત્રોતા એ ભંડારમમા સ્વ. મોતીભાઈના આંતરિક ગુણોનાં વખાણ કરતાં ભુદિ પાછી પડે છે; ફક્ત હૃદય પ્રાર્થે છે: “હે પ્રભો ! અમારા એ સુવસિત પુષ્પને શાન્તિ અર્પણે.”

પાટીદાર આશ્રમ-કડી
સ્તિભાષા અમીન

“સ્વર્ગસ્થ” મોતીભાઈ ?

‘સ્વર્ગસ્થ’ મોતીભાઈ ? ના, ના, એમ માનવા મારું અંતઃકરણ ના પાડે છે. પ...ણ, ત્યારે વર્તમાનપત્રો શું ખોટાં ? એમના મૃત્યુના સમાચાર માનતાં પણ હૃદય અકળાય છે. ના, ના, હાલેને વર્તમાનપત્રોએ એમના અવસાનના સમાચારો છાપ્યા. હાલે લોકો એમને સ્વર્ગસ્થ ગણે, પણ મારે મન તો એ જીવતાં જ છે. મોતીભાઈ જેવાનું મૃત્યુ હોઈ શકે ખરું ? હાલે એમના આત્માએ પિંજર બદલ્યું. હાલ, પણ મોતીભાઈ તો હંમેશા જીવતા જ છે. જ્યાં સુધી વડોદરા રાજ્યમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ ચાલુ હશે, જ્યાં સુધી ગુજરાતમાં એમની પ્રેરણા પામેલો એકાદ પણ સેવક હયાત હશે, જ્યાં સુધી વડોદરા રાજ્યના એકાદ ગામડામાં એકાદ પુસ્તકાલય પણ જીવતું હશે, ત્યાં સુધી મોતીભાઈ જીવતા છે.

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ એ એમના જીવનનો પ્રાણ હતો. એમની રોજરોજમાં વહેતું લોહી પણ મનકારા વાટે એ જ અવાજ કરતું. એને અંગે ગમે તેવાં કષ્ટો સહન કરવામાં એ ભાગ્યે જ પાછા પડે. શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજને એમની પુસ્તકાલયના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક તરીકે નિમણૂક કરી ત્યારથી એમણે અવિરત શારીરિક અને માનસિક થમ વેડી એ પ્રવૃત્તિને વિકસાવવા આજીવન તનતોડ મહેનત કરી છે. વડોદરા રાજ્યમાં ‘એક પણ શાળાવાળું ગામડું’ પુસ્તકાલય વગરનું ન રહેવું નેહએ ‘એ સિદ્ધાંત માન્ય કરી, એને અમલમાં મૂકવામાં આવતી અડચણોને સુક્તિ-પ્રયુક્તિથી નિદારી, નિવૃત્ત થતાં પહેલાં એ યોજના પાર પાડી.

વડોદરા રાજ્યમાં પુસ્તકાલયો સ્થાપવાનો યશ શ્રીમંત સયાજીરાવને ફાળે ગયો છે, પણ એ સંસ્થાઓને અજોડ યોજનાઓથી વિકસિત બનાવી દિંદોરમાં પહેલે નંબરે મૂકવાનો યશ તો શ્રી. મોતીભાઈને ફાળે જ ગયો છે. એમના નિવૃત્ત થયા પછી વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ કેવા અને કેટલા વેગથી ચાલે છે એ તો મારા હૃદય ત્રણ વર્ષના પરેશના વસવાટને કારણે હું જાણી શક્યો નથી, પણ આટલે દૂર બેઠા બેઠા કંઈપી શકું છું કે એમની નિવૃત્તિથી કદાચ એ પ્રવૃત્તિમાં કંઈક મંદતા આવી હશે અગર વારંવાર એમની ગેરહાજરીની ઉણપ જણાઈ આવતી હશે. એમની ખોટ તો કદી પણ ન પૂરી શકાય એવી છે.

પુસ્તકાલય ખાતાના વડા એટલે અમલદારીનો તોર, શ્વાખ, નાના પર સરસાઈ ભોગવવાની વૃત્તિ વગેરે કીક ઠીક પ્રમાણમાં એમનામાં હશે એમ અનુભવેા માણસ ધારી લે, પરંતુ એમના સંપર્કમાં આવનાં ગહેલી જ પળે એ ખ્યાલને સદંતર ઠાઠી નાખવા પડે એવો એમનો કુદરતી સ્વભાવ હતો. એમણે કદીયે અમલદારી ભોગવી જાણી નથી. એમણે તો અમલદાર એટલે પ્રાંતનો સચો સેવક એ માન્યતાને પોતાના જીવન સાથે જડી દઈ આચરણમાં મૂકી બતાવી હતી. એમની સાદાઈ આજના ઘણા ખરા અમલદારોને આદર્શ રાખવા જેવી હતી.

જ્યાં જ્યાં એમની હાજરીની જરૂર જણાતી ત્યાં ત્યાં વિના સંકોચે પહોંચી જઈ મુંઝાતા કાર્યકરોને સાચી દોરવણી આપતા. શિક્ષકો મારેના ઐપવર્ગોમાં ભાગ્યે જ એમની

ગેરહાજરી જણાઈ હતી. પુસ્તકાલયપ્રેમીઓ, સેવકો અને વાંચનના શોખીનોના સંપર્કમાં આવી તેમને ઉત્તેજન આપી એ કાર્યમાં મદદરૂપ થઈ પડે એવી પ્રેરણા આપવાની માંડી કરજ છે એમ એઓ કહેતા હતા. અરે ! ટ્રેનિંગ કોલેજના રકોલરને પણ મળી એમની સેવાની ધગશ તેમના અંતરમાં ઉતારવા ચૂકતા નહિ. સ્વ. મોતીલાલ એટલે સેવાભારતો બિંતો પુવાયો.

અને શું એમની સેવા એકદેશીય હતી ? રજો કાષ્ટ એવી સંકોતે પોતાના મનમાં સ્થાન આપે. કેળવણીના ક્ષેત્રમાં પણ એમની સેવાનો ફાળો નાનો સતો નથી. ચરોતર એન્સુ-કેચન સોસાયટી તથા 'ચરોતર' માસિકના તેઓ એક આધારસ્તંભ હતા.

કેટલાય યુવકોને અભ્યાસ વધારવામાં એમણે મદદ કરી છે. કેટલાયને પોતાના ઘરમાં, ઘરના જ માણસ તરીકે રાખી, તેનામાં નમ્રતા અને સાદાઈ આણવા જરૂર પડ્યે ઘરનું કામ કરાવીને, અભ્યાસમાં સંપૂર્ણ મદદ કરી, નોકરી પણ મેળવી આપી ઉચ્ચ જીવનમાં લાવ્યા છે. એનું એક દૃષ્ટાંત ગણુદેવી તાલુકાના એક ભરવાડ લાહનું મોજૂદ છે. એ લાહને શરૂઆતથી જ મદદ કરી, પોતાને ઘેર રાખી કોલેજનું ઉચ્ચ શિક્ષણ અપાવી, નોકરીએ રખાવી ઉન્નતિ કરી હતી. છેલ્લે એ લાહ મામલતદારનો હોદ્દો મેળવી શકેલા.

આવું પરમાર્થ અને સેવાભાવી જીવન ગાળનાર નરહીરનું મૃત્યુ હોય શકે ખરું ? લોકો ભલે કહે કે એ અવસાન પામ્યા, પણ એમને પંથે ચાલનારને તો એઓ અદૃશ્ય રહી પ્રેરણા અર્પા જ કરશે. શ્રી. મોતીલાલ સ્વર્ગસ્થ થયા, મોતીલાલ મળું જશે.

એડન
તા. ૧૨-૨-૩૬ }

કમળાશંકર દલપતરામ પાઠક

સ્વ. મોતીલાલનાં સંસ્મરણો

આ શરે ત્રીસેક વર્ષ ઉપર-એક દિવસ પ્રાતઃકાળે મીર બાકરઅલીના વાડામાં છેક ઉપલે મજલે અભ્યાસ ઓરડીમાં અમે વાચનમાં મશગૂલ હતા, ત્યાં વિદ્યાર્થીશ્રુદ્ધના નિરીક્ષક સાથે એકવડિયા છતાં ભરાઉ શરીરે, ચરોતરિયા પાટીદાર પાઘડી, કચ્છ લગાવી પહેરેલ ધોતિયું, સહો ધોળો કોટ, પ્રતિભાશીલ મુખમુદ્રા અને ચરમા ચક્રાવેલ આંખે વેધક દૃષ્ટિ ફેંકતી એક વ્યક્તિ નજરે ચડી, “ શું વાંચો છો, કેવી રીતે વાંચો છો ” શિક્ષક થઈ શું કરશે. મામડાં સાથે તમારાં જીવનનો મેળ કેવી રીતે પાડો-સહયોગ કેવી રીતે સાધશે, તમારું વાચનાલય કેવું છે, તેની વ્યવસ્થા બતાવશે ? પુસ્તકાલયના સુધારાવધારા બાબત તમે કંઈ વિચારી રાખ્યું છે ? ” એવા પ્રશ્નોની પરંપરા છટી. હું એ વખતે વિદ્યાર્થીવાચનાલય અને સલાના મંત્રીનું કામ કરતો હતો એટલે પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં મારું પાણી મપાતું હતું તેની સાથે જ પૂછનાર વ્યક્તિનું માનસ પ્રદર્શન-વૃત્તિનું સચેત થતું હતું. તરત જ અમને સમગ્ર યુવકે આ કાષ્ટ અભ્યાસક, ચિંતનશીલ, પ્રખર કાર્યોત્તેજક, અજબ પુરુષ છે. આજે તો સમગ્ર યુજરાત જેને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પિતા તરીકે અંગ્રહિ અર્પા રહ્યું છે તેવા સ્વ. મોતીલાલ સાહેબની અમને ઝાળખ થઈ ત્યારે તેમનાં વ્યક્તિત્વે અમારા મન ઉપર બીડી બાપ પાડી

તેમના પરિચયમાં આવેલા સૌ કોઈ જાણે છે કે તેમને શિક્ષકજીવન પ્રત્યે સમવેદનાભરી સહાનુભૂતિ હતી. અનુભવથી તેમણે શોધી કાઢ્યું કે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને વેગવંત બનાવવી હોય તો ગામડાં માટે શિક્ષકો પાસેથી સાફ કામ લઈ શકાશે—એ અદ્વાલુત આશા અમલમાં મૂકી. તેમણે પોતાનું કર્તવ્ય પાર પાડ્યું છે—કહો કે જીવનની સફળતા પ્રાપ્ત કરી છે.

આશરે સને ૧૯૧૯ની સાલ હતી. તેઓ અમરેલીની મુલાકાતે આવેલા, શહેર અને લાંની સંસ્થાઓ પ્રત્યે તેમને અનુરાગવૃત્તિ હતી. તેમની તપાસમાં જણાયું હશે કે આ કસબામાં ઘણાં છાત્રાલયો છતાં બ્રાહ્મણ વિદ્યાર્થીગૃહ નવું જોયું થયું છે, એટલે સવારના નવેક વાગતાં તેમણે અણધારી મુલાકાત લીધી. આ સંસ્થા ચાલુ રાખવા સંચાલકો પાસે મૂકી તરફે પાછ પહોં નથી તો પછી આ સાદસ શા કારણે, કેવી રીતે થયું, તે માટેની લાવી કાર્યવાહી શી છે, એવા અનેક ખુલાસા મેળવ્યા, તેમાં પણ સમસ્ત બ્રાહ્મણવર્ગનાં બાળકો એક સાથે રહી ભેદભાવ દૂર મૂકે એવો આ એક નવીન અખતરો છે (કેમકે હિંદભરમાં આવી કોઈ સંસ્થા બ્રાહ્મણો માટેની અસ્તિત્વમાં નહોતી). એમ જ્યારે તેમના જેવા જાણવામાં આવ્યું ત્યારે હર્ષમાં આવી જઈ કેટલીક પ્રેરક સૂચનાઓ પણ આપી. સંસ્થાના પોપણ માટે જાહેર જનતા પાસે મકર સંક્રાંતિના દિવસે સેવાંભાવી વ્યક્તિઓ ઘેર ઘેર બીખ માગવા ભટકે છે અને પ્રત્ન સત્કારે છે એમ જણાતાં આ ઉપાય ગમ્યો હોય એવું લાગ્યું. આ વખતે હું સંસ્થામાં ગૃહપતિ અને મંત્રીનું માનદ કામ સંભાળતો હતો. લગભગ બે કલાક સુધી મારી સાથે વાર્તાલાપ કરી સંસ્થાને આશીર્વાદ આપતા વિદાય થયા.

૨૧. મોતીલાલ સાહેબે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને આગળ ધપાવવા અનેક યુક્તિઓ કામે લગાડી છે, કામ કરી શકે એવી વ્યક્તિઓને ઉપયોગમાં લીધી છે. અમુક જગાએથી અમુક માણસનો લાભ લઈ શકાય એવું તેમને જણાઈ આવે કે તરત તેમ કરવા ચૂકતા નહિ. વડોદરાની વચ્ચે આવેલા જ્યુબિલી બાગમાં ઘણા લોકો કરવા-બેસવા નિમિત્તે આવી ગર્ખાં સર્ખાં કે ગંજકો-પાનાં રમવામાં વખત ગુમાવતા હતા. ૨૧ અમીન સાહેબે જેમણે કે આ સ્થળે ઘણાં માણસો આવે જાય છે, હરેફરે છે, ત્યાં વર્તમાનપત્ર વાંચવાની ગેઠવણ રાખી; હોય તો સામાન્ય જનતાને આનંદની સાથે સંસ્કારવૃદ્ધિનું સાધન આપી શકાય, અને લોકો ગર્ખાં-સર્ખાં જેવી બીજી કુટેવોથી બચે, એટલે તેઓ રાવપુરા શિક્ષણાનુભવ શાળામાં આવ્યા. લાગતાવળગતા વચ્ચે વિચારચર્ચા કરી અમલની સકચતા નક્કી કરી. અયોધ્યાપ્રસાદ નામનો એક વિદ્યાર્થી છઠ્ઠા ધોરણમાં મારી પાસે શીખતો હતો તેને સમજાવી આ કામ માટે મેં આગળ ક્યો. પરિણામે એવું કહ્યું કે પુસ્તકાલય સ, સ મંડળની ઑફિસમાં આવતાં છાપાં લઈ તે વિદ્યાર્થી સાંજે બે કલાક બાગમાં બેસે અને છાપાંનો દરેકને ઉપયોગ કરવા દે. આજે તો આ યોજના લગભગ કાયમના જેવી થઈ જનતાનો સંતોષ મેળવે છે; છતાં આ એક નાના-સાધારણ બનાવ ઉપરથી ૨૧. મોતીલાલ સાહેબની કુનેહયુદ્ધિ અને વ્યવહાર-કુશળતા સહજ પારખી શકાશે.

કેટલાક શિક્ષક-મિત્રોની ધમ્મજાને અનુસરી તેઓ ઘણી વખત વાચન-વિવેચન કરતા. એક વખત તેમણે પોતે આવેલ એક વર્ગ લાંબા સમય સુધી સ્વેચ્છાથી ચલાવેલો, જેમાં શિક્ષણાનુભવ શાળાના ઘણા લાઠાઓ સાથે મેં પણ લાભ લીધેલો. પુસ્તક તેઓથી પત્રદ.

કરતાં, તેઓ પોતે જ ઘણે ભાગે જવાને વાંચી સંભળાવતા, ચર્ચા કરતા, મહત્વની બાબતો ઉપર અભિપ્રાય દર્શાવતા અને અમારો મત પણ જાણવા મત હરી છેવટ નિર્ણય સૂચવતા.

આ પરિચયમાં મને સમજાયું હતું કે સ્વ. અમીન સાહેબ સમયસૂચક-મધ્યમમાર્ગ સુધારક વિચારના હતા. ચરોતર પ્રદેશની તુડી-સુધારણા અને પાટીદાર સતિના કેટલાક ખોટા રીત-રિવાજ તરફ માર્મિક કટાક્ષ કરવામાં તેમનો વિનોદ જણાઇ આવતો હતો તેઓ પ્રત્યેની અધાગ મમતા પણ જોઇ શકાતી. ચરોતરના કોષ પણ ભાષને આગળ લાવવા તેમનું ચિંતન રહેતું, એટલું જ નહિ પણ સામાન્ય સહવાસીને પણ તેમની પરોપકારવૃત્તિનું દર્શન થતું એવા ઘણા દાખલા રજૂ થઇ શકે તેમ છે.

શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળામાં માચે ' સુરોચના સિદ્ધાંત સુધારકો ' પ્રસિદ્ધ થયા પછી ' કમિટી-કેવર ' નામનું પુસ્તક પ્રગટ કરવાની વિચારણામાં હું હતો. એ માળામાં પ્રસિદ્ધ થનાર પુસ્તકો અસાધારણ વખત લેતાં હતાં, એથી બની શકે તો પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ મારફત પ્રગટ થતાં પુસ્તકોમાં સ્થાન મળે તો સાચું એવી ઇચ્છાથી હું સ્વ. મોતીભાઈ સા. ને મળ્યો અને કેવરની હસ્તપ્રત બતાવી તેમણે તે વાંચી જઈ ઘટિત કરવા સ્વીકાર્યું. થોડા વખત પછી તેઓશ્રીએ મને જણાવ્યું કે પુસ્તક સાચું છે અને મંડળના મંત્રીને સોંપ્યું છે. એ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં મેં જણાવેલું કે આજ્ઞાસ આપણાં બાળકો સાધનાની મુશ્કેલીથી આગળ વધી શકતાં નથી. જોષ્ઠતા સાહિત્યનો અભાવ છે. કિશોર અને કુમાર વયનાં બાળકો માટે યોગ્ય સાહિત્યસાધન તૈયાર થવાની તાર્કિક જરૂર છે. આ વસ્તુ-રિયતિની તેઓશ્રીએ લગભગ બે કલાક સુધી ચર્ચા કરી મારી વિચારશ્રેણીનો મુક્તકંઠે સ્વીકાર કરતાં ઘટિત પગલાં ભરવા ભરાવવાની જરૂરીયાત જોષ્ઠ. પાછળથી તો મારા એ પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિ અને યોગ્યતા સંબંધમાં કેટલાક ઉત્તમ મત હતાં પણ એ પુસ્તક પરત મળેલું. એ પરથી સ્વ. અમીન સા. સાથે મારે વાતચીત થઇ ત્યારે સાચું પુસ્તક છપાવવાની તક જતી કરવા માટે તેઓ નારાજ થયેલા. આખરે એ પુસ્તક સયાજી સાહિત્યમાળામાં ૨૪૯ મણકારૂં પ્રસિદ્ધ તો થયું જ. આ પ્રસંગે મેં. સ્વ. અમીન સાહેબની લેખકો તરફની સમ-ભાવભરી દૃષ્ટિ જે અનુભવી તે અનુપમ હતી એ યાદ આવતાં હૃદય દ્રવે છે.

છેલ્લે છેલ્લે થોડા વખત પહેલાં વડોદરા રાજ્યની વાચનમાળા કમિટિમાં અકસ્માત બેઠા થઇ ગયો, ત્યારે તેમણે બાળવર્ગની વાચનપોથી તૈયાર કરાવવા બદલ સભામાં સરસ વિચારપૂર્વકનું માર્ગદર્શન કરાવ્યું હતું, એ હજી પણ મનમાં ગૂંજ રહ્યું છે; જ્યે કે મેં તો વડોદરાના ૧૦-૧૨ વર્ષના વસવાટમાં ઘણી વખત તેમના વિચારોનો ખાનગી-મહેર લાલ લીધો છે. અને તે મને ઉપયોગી નીવડ્યો છે, પરંતુ સ્વ. અમીન સાહેબ તો મહેર જનતાની મિલકત હતા, અને મિલકતરૂપે તેઓએ જીવી પણ જાવડું, એમ આજે સૌ કોઇને લાગશે. એવા સેવામાંવી સંજ્ઞાને બોધ ગુન્ગરાતે લાંબો વખત ન પુરાય એવી ખોટ સહન કરી છે. અને તેમાં પણ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને તો જખરો ફટકો પડ્યો છે. હજી ! તેમના આત્માને શાંતિ આપો, એવું ઇચ્છવા સિવાય બીજો આપણે માટે હવે ઉપાય જ શું રહ્યો છે ?

નિધારામ વસનજી ત્રિવેદી

તાજીમા મુખ્ય સિદ્ધક-અમરેલી

શ્રી. મોતીભાઈ અમીનનું આર્થ દર્શન

“ સેવાધર્મો પરમ ગહનો યોગીનામપ્યગમ્યઃ ”

આહુ વર્ષમાં જ ગુજરાતે એ-ત્રણ સંસ્કારસ્વામીઓ ગુમાવ્યા છે. એક તો પ્રાતઃ-સ્મરણીય રાજા શ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડ, શ્રી. બહુભાઈ ઠાકોર અને આપણા શ્રી. મોતી-ભાઈ. આ ત્રણે વ્યક્તિઓનું ગુજરાત સદા ઝાણી રહેશે.

શ્રી. મોતીભાઈ અમીન વસોના વતની હતા. શિક્ષક તરીકે પણ તેમણે મોકરી કરેલી છતાં સંસ્કારી આત્મા તો બહુ વિશાળ ક્ષેત્ર માગતો હતો. સામાન્ય જનતા-આમચર્ચને યોગ્ય રીતે દિવ્ય રહ્યુ આપવા તેમનું હૃદય અદ્વિતીય અંખતું હતું ત્યારે તેઓ વડોદરા રાજ્યમાં શિક્ષક હતા.

વર્તમાન વડોદરાના-મહાગુજરાતના નૂતન રાષ્ટ્રવિધાયક (Nation Builder) મહાંમ શ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડને પાશ્વિમાત્મ દેશોની મુસાફરી કર્યા પછી એમ લાગ્યું કે, વડોદરા રાજ્યમાં પ્રાથમિક કેળણી તો ફરજિયાત કરી, પણ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય જો ગામડે ગામડે ઉઘાડવામાં આવ તો લોકો ભણેલું બૂધી ન જતાં તાણું કરી થકે ને વધારે યાન મેગવી જીવનને ઉન્નત કરી શકે. ”

અને શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડશ્રી પારસમણિ જેને જેને સ્પર્શે છે તેને તેને શુદ્ધ કંથન જ બનાવે છે. તેમની મનુષ્યપરીક્ષક દષ્ટિએ શ્રી. મોતીભાઈ ચક્રવા, મહારાજ સાહેબે એ મોતીભાઈનાં પૂર્ણ મૂલ મૂલ્યોનાં ને રાજ્યમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોની ધુરા તેમના ચિરે સોંપી. ત્યારે વડોદરા રાજ્ય અને ગુર્જરાતમાં યાનચર્ચની-નૂતન સંસ્કારની ઉપા પ્રકરી.

ને શ્રી. સયાજીરાવ મહારાજે જે મોતી પારખ્યું તે ખરેખર ‘ મોતી ’ જ હતું. અગ્નિ મનુષ્ય-રત્નપરણુ મહારાજે રત્ન જ પારખ્યું અને શ્રી. મોતીભાઈને તો “ ભાવતુંતું અને વૈદે કહ્યું ” જેવું થયું.

શ્રી. અમીન સાહેબે પુસ્તકાલય ખાતામાં કામ ન ક્યું હોત તો પણ એક પ્રખર-કેળવણીકર, લેખક, સેવક ને શિક્ષક તરીકે તેઓ જરૂર દાખી નીકળત. પરંતુ તેમને તો વધારે લોકસેવા કરવી હતી, જેથી તેમણે આ ખાતુ પસંદ ક્યું.

દેશમાં આજે અનેક સેવકો છે, ભૂતકાળમાં હતા ને ભવિષ્યમાં થશે જ. પરંતુ શ્રી. મોતીભાઈની સેવા-આદર્શ હતી. સેવાધર્મો પરમ ગહનો યોગીનામપ્યગમ્યઃ એ સૂત્ર-શ્રી. અમીન સારેખના જીવનમાં ઓતપ્રોત હતું અને આ સૂત્ર જીવનભર-મૃત્યુની છેલ્લી પળ સુધી-પણ અમર હતું.

મોતીભાઈના જીવનનાં ચોડાંક પૂંક અવલોકીએ. શ્રી. મોતીભાઈનું વ્યક્તિત્વ શાંતિ-તેજસ્વી, અંદ સમાન શીતળ અને પ્રખર સૂર્ય સમાન જ્વલંભ્યમાન તથા તેજસ્વી અને યત્યશીલ હતું. પરમોદ્યમ મેવાજ્ઞાતિ, નિરભિમનપણ, આતમ, નિઃપ્રાંધસપણ, અપરિમદ્વંતિ, વિદ્યા-

જરા સારમાહી દૃષ્ટિ ફેંકી છે. શ્રી. મેતીભાઈની કિંમત ગુજરાતભરમાં-હિન્દુભરમાં હતી. તે દરેક કોમ, દરેક પ્રજાના માનીતા હતા ને દરેકને માટે તેમણે કંઈ ને કંઈ કર્યું છે. તેમના વિષે જોટું કરીએ એટલું ઓછું જ છે.

“ શ્રી. મેતીભાઈ અમીન એટલે ગુજરાત મહાગુજરાતનો છેલ્લા રપ વર્ષોનો સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસ. ”

પરમ દયાળુ પરમાત્મા શ્રી. મેતીભાઈને અખંડ શાંતિ બક્ષે એ જ તે મહાન પ્રભુ પાસે નમ્ર પ્રાર્થના. અને પ્રજાના લોકસેવકા, શિક્ષકોમાં શ્રી. મેતીભાઈનો સદ્મદેહ ચિરંતન પ્રકટી રહેા, એ જ શુભેચ્છા ! અરવુઃ ઐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ

કૃષ્ણલાલ રણછોડલાલ ત્રિવેદી

મારો પરિચય

અમારા ગામના પુસ્તકાલયના મંત્રી તરીકે હું સને ૧૯૧૧ની સાલથી એમના સંબંધમાં આવ્યો. અત્રેની પુસ્તકાલય પ્રગતિ તથા અન્ય પ્રવૃત્તિ જોઈ એમને સંતોષ થયો. તપાસણીમાં જ્યારે જ્યારે આવે ત્યારે લોકહિતની વાતોની ચર્ચા થતી. અત્રે બે ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ જેમનો અભ્યાસ અંગ્રેજી ચોથા ધોરણ સુધીનો હતો તેઓની દયાળુ નક શિક્ષિતની વાતો સાંભળી એમના મનને ઘણું લાગી આવ્યું, અને એ વિદ્યાર્થીઓને એક એક મદિતો અમુક અમુક ધસમને ત્યાં જમે એવી શરતે બાળવા ખુશી હોય તો વસો મુકામે મોકલી આપો એમ જણાવ્યું. તે મુજબ એ બંને વિદ્યાર્થીઓને ત્યાં મોકલવામાં આવ્યા તેમના એક વિદ્યાર્થી મેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી આજે અંગ્રેજી શાળામાં શિક્ષક તરીકે જીવન ગાળે છે, અને બીજો વિદ્યાર્થી બે વર્ષ અભ્યાસ કરી પછી અભ્યાસ છોડી ચાલી ગયો. થોડા વખત પછી એક ત્રીજો ગરીબ વિદ્યાર્થી પેટલાદ બોર્ડિંગમાં મોકલી આપ્યો, તેને પણ સ્કૉલરશિપ તથા યોગ્ય મદદો છેવટ સુધી અપાવી જે હાલમાં ડૉક્ટર તરીકે જીવન ગાળે છે.

અમારે ત્યાં જ્યારે જ્યારે તપાસણીમાં આવે ત્યારે કદી પણ ખાનગી જમણ કે આ પાણીનો બિલકુલ સ્વીકાર કરતા નહિ અને અમો જ્યારે જ્યારે એમને ત્યાં પુસ્તકાલયના કામે અગર એવા જ નિમિત્તે જઈએ ત્યારે અમોને જમવાની ખર્ચર પૂછે અને કોષક કોષક વખત અમો જમતા પણ હતા. એમની સાથેના સંબંધમાં એઓની સાથે અમલદાર તરીકેનો કોષ પણ બાવ દેખાતો ન હતો; સમાન કોટીના અને સમવયસ્ક તરીકે જ લાન હતું. ત્રણેક વર્ષ ઉપર મને પત્ની ખર્ચર જણાવી કે શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષામાં હું બેસું છું તો તમો કેમ બેસતા નથી ? આટલી ટકોરથી મને ઘણું જ લાગી આવ્યું અને તે વખતથી શિષ્ટ વાચનની દરેક પરીક્ષામાં બેસતો થયો છું. મારો મૂળથી એમના પ્રત્યે સાધુ રૂઝા જેવો બાવ હતો અને તે છેવટ સુધી કાયમ રહ્યો છે.

નરવરલાલ ગિરધરલાલ

મંત્રી, સમાજ સેવક પુસ્તકાલય-ચિત્રોર

સાચા સુકાની

વડોદરા માં પુસ્તકાલય પરિષદ ભરવામાં આવી ત્યારે સ્વર્ગસ્થની જેડે હું ગાદ સમાગમમાં આવેલો. એમની સાદાઈ, કામ કરવાની ધગશ, પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ માટે અંતઃકરણ પૂર્વક લાગણી અને પ્રયાસ, એ બધાનો તે વખતે અનેરો અનુભવ થયો. અમરેલી અને કરનાળી જેવી જગાઓમાં પણ લોકોને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં રસ લેતા કરનાર એ જ મોતીભાઈ. કામ કરવાની કુનેદ તથા સામા માણસને પોતાના પ્રત્યે આકર્ષવાની આવડત એ એમના મોટા ગુણ હતા. વડોદરામાં એ પરિષદ અગે સમજેકટક્ત કમિટિ નિમાએલી. પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થા સંબંધી રાજ્ય તરફથી કેટલીએક સગવડ મળવામાં અંતરાય આવતો હતો એવી કેટલાએક સભ્યોની ફરિયાદ હતી. અને આવી નાની બાબતમાં પણ ચર્ચાએ બહુ ગરમ રૂપ પકડ્યું. હું બેઠો બેઠો જોયા કરતો હતો કે મોતીભાઈ આ બાબતમાં શું વલણ લે છે, અને જાનામાના ચૂપ કેમ બેસી રહ્યા છે? કેમ કશું બોલતા નથી? પરંતુ આ ચર્ચા એમણે આગળ ચાલવા જ દીધી તે એટલે સુધી કે જેમને વરાળ કાઢવી હતી તેમને કાઢવા દીધી અને પછી પોતે શાંત રીતે તેનો ૩-૪ મિનિટમાં રદીઓ આપી ગરમ વાતાવરણને ઠંડું પાડી દીધું. દરેક સભ્યને એમના અભિપ્રાય તો શું પણ એમના સુખન પ્રત્યે એટલું બધું માન હતું કે એઓ જે કહેતા તેને ઇજ્જવાકય માની લેતા એમ દેખાયું. એઓ ખરેખર વડોદરાની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના આત્મા અને પ્રાણ હતા. એઓ ન હોત તો એ પ્રવૃત્તિ હરતીમાં આવત નહિ, હરતીમાં આવત તો પણ ત્યારબાદ વિકસત નહિ. આ પ્રવૃત્તિમાં એમને જોડવામાં દેવનો હાથ હતો એમ જ માનવું પડે છે.

ધ્રમ્બર એમના આત્માને શાંતિ આપો !

મુંબઈ
તા. ૩-૩-૧૯૦૯ }

કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી

—૫૨—

સૌજન્યમૂર્તિ શ્રી. અમીન સાહેબ

મારા એક વિદ્યાર્થી મિત્રને અગત્યની સહાય શ્રી. અમીન સાહેબ તરફથી મળેલી. તે અગાઉ પણ કેટલીક એઓશ્રીની પ્રવૃત્તિઓ જાણેલી તેને લીધે અકારણજ એઓશ્રીની સુખનતા પ્રતિ મારું મમત્વ અને માન વધ્યાં. શ્રી. અમીન સાહેબને પહેલી જ વાર ઠયારે જોયા જવયા એ વિષે મારો ખ્યાલ અરપટ છે. મારા કોલેજના અભ્યાસ દરમિયાન હું વારંવાર રામજી મંદિરમાં મારા મિત્રોને મળવા જતો, અને ત્યાંના શાન્ત અને જનગત વાતાવરણથી અમીન સાહેબના જીવનની મારા હૃદય પર છાંટી છાપ પડી. અને કેટલાક મહાન પુરોષો વિષે છે તેમ શ્રી. અમીન સાહેબ માટે પણ મારો પૂન્યભાવ વધતો ચાલ્યો.

સરકારી નોકરીમાં હાખલ થયા પછી મારે મારા અગત્યના કારણુમર સાચા અને વિશ્વાસુ સલાહકારની જરૂર પડી. કેટલાક સત્તમનોની સલાહ લીધી પણ ખરી. આ વખતે શ્રી. અમીન સાહેબ તરફના પૂન્યભાવે મારું સ્વરૂપ લીધું. હું અમીન સાહેબને મળવા રામજી

બોલવું કે નહિ ઝાઝી ધમાલ ! પાછળથી સાહેબે એ રકમ મને પુસ્તકાલયમાં લખાતા લેખો બદલ બક્ષીસ તરીકે ગણી લેવા લખ્યું હતું. આવા તો અસંખ્ય દાખલાઓ તેમના જીવનમાંથી મળી આવે. શિક્ષકોને મારે પણ તેઓ વખતોવખત જ્યાં ત્યાં વિચાર કર્યા કરતા કે શિક્ષકોને મારે કંઈક યોજનાઓ થવી જોઈએ.

પુસ્તકાલયના શિક્ષણવર્ગોમાં પણ સાહેબની હાજરી હોય, એમાં શિક્ષકોને ધણું ધણું જાણવાનું મળતું. પુસ્તકાલયની માહિતી ઉપરાંત, વ્યાવહારિક જ્ઞાન, ગામડાંમાં કેવી રીતે સેવા કરી શકાય ? જીવન કેટલું હોતું જોઈએ ? પુસ્તકાલય કેવું હોવું જોઈએ ? શિક્ષકનું કર્તવ્ય : આવી આવી બાબતોને એ એવી રીતે સુંદર લાખામાં સમજાવતા કે જ્યાં શ્રી. અમીન સાહેબ આવેલા હોય ત્યાં આવેલા શિક્ષક ખરેખર ઉત્તમોત્તમ સર્વદેશીય જ્ઞાન લખને જ જાય. જ્યાં સાહેબનો મુકામ હોય ત્યાં સાંજે અગર રાત્રે સૌ મંડળ નીચે બેસે અને સુંદર વાર્તાલાપ ચાલે. સૌ કેાઈ પોતપોતાની શંકાઓનું સમાધાન સાહેબ પાસે જ મેળવે. ચલાલા અને કોડીનાર શિક્ષણવર્ગમાં હાજરી આપેલ ત્યારે પૂઠ અમીન સાહેબ પણ આવેલા, તે વખતે અમે જે શંકા-સમાધાન અનુભવેલાં ત્યારે મને એમ કલ્પના આવતી કે ખરેખર, પૂજ્ય અમીન સાહેબ એટલે આપણું કલ્પવૃક્ષ છે. એમની શીળા છાંયમાં બેસીને તમે ચાહે તે પ્રશ્ન પૂછો, ચાહે તે માર્ગ પૂછો ! તમને તેનો વ્યવહાર, પવિત્ર અને સરળ માર્ગ દુર્લભ શાંતિથી મળી આવશે. એવા આપણા કલ્પવૃક્ષ સમા શ્રી, મોતીલાલ સાહેબ આપણી વચ્ચેથી ગયા છે, એથી ખરેખર કોને દુઃખ ન થાય ? પણ પૂજ્ય સાહેબ આપણને સંદેશો આપતા ગયા છે ! એ સંદેશો હૃદયમાં રાખીએ અને તન, મન ધનથી તેને પહોંચી વળવાને પ્રયત્ન કરીએ તો સાહેબ આપણી વચ્ચે જ છે, એમનો અમર આત્મા આપણને આશીર્વાદ આપશે.

ભલગામ, તા. પારી

મજલાસ દ. મહેતા

—❖—

પુસ્તકાલયનો અઠંગ પૂજારી

સદ્. મોતીલાલ અમીન સાહેબ એ ગુજરાતનું એક અણુમોલ મોતી જ હતા. તેઓશ્રી એક પ્રખર કેળવણીકાર અને પુસ્તકાલયના અઠંગ પૂજારી હતા. ગુજરાતભરના દરેક ગામડામાં જ્ઞાનવારિની પરબો બેસાડી જનતાની જ્ઞાનતૃષ્ણા સંતોષવા અને તેમને અજ્ઞાન અંધ-કારમાંથી સંદેશાનપ્રકાશમાં લાવવાનો તેઓશ્રીનો અડગ નિશ્ચય હતો. જેથી તેઓશ્રીએ મિત્ર મંડળ લાયબ્રેરીઓની સુયોજના કરી ગુજરાતની જનતાને પહેલવહેલો પુસ્તક-પત્રો-વાચનો લાભ આપવાની શરૂઆત કરી હતી, અને ત્યાર પછી સદ્. શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ સહેબે તે ઉપરથી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની યોજના ઘડી કાઢી અને પેતાની વહાણી પ્રજ્ઞને જ્ઞાન મેળવવાનું સંગીન સાધન કરી આપી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના આઘ પ્રવાહિક તરીકેનું બહુ માન મેળવ્યું છે. અને પોતાના રાજ્યમાં પુસ્તકાલય ખાતું ખોલી તેના મદદનીશ વ્યવસ્થાપકની જગાએ સદ્. મોતીલાલ અમીન સાહેબની નિમણૂક કરી હતી. એ જગો ઉપર રહી સદ્. મોતીલાલ સાહેબ વરોદરા રાજ્યમાં “ જ્યાં શાળા ત્યાં પુસ્તકાલય ” એ સૂત્ર લખાવ કરી રાજ્યમાં શાળાવાળાં તમામ ગામડે પુસ્તકાલયો સ્થાપવાની સુયોજના કરી ગયા છે. તેમ જ

તે પુસ્તકાલયો કાયમને માટે પગભર રહી શકે તેવી ચિરસ્થાયી કાયમ ફંડની યોજના પણ કરતા ગયા છે, તે ધણી જ યોગ્ય છે. એવી જ સુયોજના મુંબઈ ઇલાકામાં કરવા માટે સદ. શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબને મુંબઈ સરકારના વડા પ્રધાને, બોલાવેલા પરંતુ તે યોજના અમલમાં આવતાં પહેલાં ગુજરાત પ્રજાના કમલાગ્યે તેઓશ્રીને કૂર કાળે ખૂંટવી લીધા અને ઇલાકાની તેમ જ ગુજરાતભરની સમગ્ર પ્રજાને પ્રચંડ શોકસાગરમાં કુબાવી દીધી. આજે ગુજરાતે એક અમૂલ્ય નરરત્ન ગુમાવ્યું છે. તેની પહેલી ખોટ પુરાય તેમ નથી જ.

સદ. મોતીભાઈ અમીન સાહેબ જેટલા પુસ્તકાલયપ્રેમી અને તેના સાચા ઉપાસક હતા તેટલા જ લોકહિતચિંતક, લોકપ્રેમી અને જનસેવક હતા. તેમ જ વિદ્યાર્થીઓના સાચા મિત્ર અને સહાયક હતા. તેઓશ્રીની સમસ્ત જીંદગી નિ સ્વાર્થ સમાજસેવા અને પછાત તથા આગળ અભ્યાસ ન કરી શકે તેવા ઉચ્ચ કામના વિદ્યાર્થીઓને સહાય કરવામાં જ ગઈ છે. તેઓશ્રી પોતાના વહાલા વતન ગામ વસોમાં એક અંગ્રેજી સ્કૂલ અને બોર્ડિંગ ચલાવતા. અને તેમાં ગરીબ અને પછાત વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને લણાવતા હતા. અને એ જ સ્કૂલમાં તેમને શિક્ષકની નોકરી આપી ઉચ્ચ શિક્ષણની પણ વ્યવસ્થા કરી આપતા તેમ જ મદદ પણ આપતા કે જેથી તેઓ ઉચ્ચ કિટ્ટીઓ મેળવી સારી નોકરીઓ પ્રાપ્ત કરી શકતા. એવી રીતે ધણી આગળ ન બણી શકે તેવા અને પછાત વિદ્યાર્થીઓ સદ. મોતીભાઈ સાહેબની ઉદારતાપૂર્ણ સહાયથી ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવી પોતાનું જીવન સુધારી શક્યા છે, અને હાલ સારા સારા હોદ્દાની નોકરીઓ પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે. તેમ જ કેટલાક વકીલ અને ડૉક્ટરો પણ થયેલ છે. એવા એ વિદ્યાર્થીઓના પરમ મિત્ર હતા.

તેઓશ્રી એક મહાન ગ્રંથપાલ, પ્રોફેસર કેળવણીકાર અને પ્રખર સમાજસેવક હતા. તેઓ નિરભિમાની, સાદા અને શાંત સ્વભાવના લોકપ્રેમી અને વિદ્યાર્થીઓના પરમ મિત્ર હતા. તેમને માન મેળવવાની ઇચ્છા ન હતી. કાંઈ તેમને માનનીય પદવી આપવા કહે ત્યારે તેઓ એ.એ.આ. ના પડી કેના. એવા એ નિર્માની. નિરસ્વાર્થ, ઉદાર દિલના, નિખાલસ અને પરાંપકારી હતા. તેઓ “ જનસેવા એ પ્રજુસેવા ” છે, એ સૂત્ર પ્રમાણે સમાજના મૂળા સેવક હતા. તેઓશ્રી આજે નથી, પણ તેમનાં સત્કાર્યો જીવંત છે. તે દ્વારા તેઓશ્રી અમર છે. પ્રજુ તેમના રૂપાત્માને શાંતિ અર્પો એજ અન્નમર્થના. અરતુ ! ઝ શાંતિ ! શાંતિ ! શાંતિ ! !

તા. ૨૩ : ૨ : ૩૯ }
જેતકવાસણ

લગવાનદાસ સાંકળચંદ પટેલ
શિક્ષક

વાચકાને વિનંતિ

આ અંકમાં સ્વ. મોતીભાઈ સાહેબના જીવનપ્રસંગો ને માહિતીને લગતાં લેખો જેમ જાને તેમ વધુ આપવાનાં ઇરાદે અને પૃષ્ઠસંખ્યામાં નહિ ધારેલો તેટલો અસાધારણ વધારો થઈ જવાના કારણે દરેક અંકે અપાતા વિષયો પુસ્તક પરિચય, શું વાંચશો ? પુસ્તકાલય પરિચયસંગ્રહ, સામયિક દોહન અને અત્યંત જરૂરી છેવટની નોંધ પણ આપી શકાઈ નથી. તે માટે સૌ વાચકો પાસે ક્ષમા માગી લઈએ છીએ. —તંત્રીજી

પૂજ્ય મોતીલાલ અમીન સાહેબનાં સંસ્મરણા

પૂજ્ય મોતીલાલ અમીન સાહેબ એટલે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રાણ. તેમનું જીવન પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ સાથે ઓતપ્રોત ચર્ચા. તેમણે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના ફેલાવો એકલા વડોદરા રાજ્યમાં જ નહિ, પણ ગુજરાતભરમાં કેમ થાય તે જીવનપર્યંતનું ધ્યેય. રાખી તેવી યોજનાઓ અમલમાં મૂકી ગુજરાતની અનેકવિધ સેવા બાજબી છે.

મનુષ્યજીવનને માટે હવા પાણી અને અનાજની જોટલી જરૂર છે, તેટલી જ શિષ્ટ વાચનની છે, તે તેઓ સારી પેઠે જાણતા હતા અને ઊગતી પ્રજાને સુસંસ્કારી બનાવવા સારા વાચનનો પ્રચાર કરવા તેઓ તનતોડ મહેનત કરી રહ્યા હતા. તેમણે જ્ઞાનપરબો-પુસ્તકાલયોનો બહોળો ફેલાવો થાય; તે અર્થે સહાયબૂત યોજનાઓ કરી હતી. જેવી કે:—

કુમાર મંડળ, વાચક મંડળ, શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા, પત્રવ્યવહાર દ્વારા પુસ્તકાલય શિક્ષણ, પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગો, પરિપક્વ મંડળો, પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, શિક્ષકોના લાભની એક યોજના. (ગુ. વ. સો. ના લાઠક મેમ્બર).

મારો તેમની સાથેનો ઉપરની પ્રવૃત્તિઓના અંગે પ્રત્યક્ષ અને પત્રો દ્વારા પરિચય થયેલો. આ પરિચય ૧૯૨૧ ની સાલથી શરૂ થયો, છેવટ પર્યંત એકધારે ચાલેલો. પત્રો દ્વારા ગૂંચવણભરેલા પ્રશ્નો પણ તેઓ સરળપણે સમજાવતા, અને જુએ તેટલી વખત પુછાવો પણ દરેક પત્રે ન કંટાળતાં ઉત્સાહ પ્રેરતા. રૂઝરૂમાં તેમની સામાન્ય વાતો પણ ધણી જ બોધપ્રદ થતી. તેમની સાથે વાતો કરવામાં ઉમંગ થતો ને કંઈ ને કંઈ પ્રેરણા મળતી.

શિક્ષકોના લાભની યોજના બહાર પડી, મને પણ તેનો લાભ લઈ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના લાઠક મેમ્બર થવાની ઇચ્છા ઉદ્ભવી, પૂજ્ય મોતીલાલ સાહેબને પત્ર દ્વારા વ્યક્ત કરી. મારો ૩૦ ઉપરાંત પગાર હોવાથી, ૨૫ ના જાહેલે ૫૦ રૂપિયા ભરવાના થતા હોઈ, આટલી રકમ મારે માટે વધારે ગણાય, તેમ સમજી તેમણે મને છ પત્રો દ્વારા હકીકત સમજાવી, યોજનામાં રૂ. ૨૫ ની લેન આપવા ઠરાવેલું; પણ મારો ચોક્કસ નિર્ણય નોંધ મને એકલાને જ રૂ. ૫૦ની લેન અપવાદરૂપે આપી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીમાં લાઠક મેમ્બર થવાની સવડ કરી આપી.

આ તો મારો એક જ પ્રસંગ વર્ણવ્યો. મારે તેમની સાથે ધણી બાજતોમાં પત્રો દ્વારા પરિચય સાધવો પડેલો, અને દરેક પત્રે પ્રેરણા પામી હું હાલમાં કંઈક વાચનશ્રુત્યો બન્યો છું તે તેઓની પ્રેરણાનું પરિણામ છે.

તેમના અવસાનથી મને એક વડીલની ખોટ પડી છે. તેવી ખોટ આખા ગુજરાતના મારા જેવા ધણાને પડી છે. પ્રભુ તેમના આત્માને ચિરશાન્તિ આપો તેવી મારી અંતઃકરણ-પૂર્વક-પ્રાર્થના છે.

આગલોડ તા. વિગ્નપુર,
તા. ૨૭-૨-૩૯

જયશંકર ઉ. પાઠક

એક શિક્ષકની અંજલિ

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના આઘ પ્રવર્તક સ્વ. મોતીલાલ અમીન સાદાષ, નિરભિમાનપણું, નિખાલસતા, ગુણગ્રાહીપણું, સેવાભાવ, વ્યાવહારિક શુદ્ધિ, કાર્યક્રમશીલતા, સરળ વિવેચક, સંગીન યોજનાશક્તિ આદિ અનેક ગુણોના સમૂહરૂપ હતા. ધણી વિદ્વાનો ઉચ્ચ આદર્શ ધરાવતા હોય છે, પણ તેમનામાં કાર્યને સ્થાયી અને સંગીન રૂપ આપવાની આવડત કમ હોય છે; સ્વ. મોતીલાલ તેમનાથી પર હતા. તેમણે વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને જે સ્થાયી અને સંગીન રૂપ આપ્યું છે, અને ખૂબત ગુજરાત પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ ભણી સ્થિર અને મજબૂત પગલાં માંડી ક્ષેત્રવિસ્તાર કર્યો છે, તે તેમના ઉપરોક્ત ગુણોનું સમર્થન કરે છે. અહીં તેમની કેટલીક વ્યવહાર અને સંગીન યોજનાનું નિરૂપણ કરવાનું ઉચિત ધારું છું.

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને તેમણે પ્રમુખીય સંસ્થા બનાવી, લોકોને સ્વરાજ્યની તાલીમ આપી છે. લોકોની ઉણપ, ક્ષતિઓ પ્રત્યે ઉદાર બની તેમને રસ લેતા કર્યા છે, સંસ્થા પ્રત્યે લોકોનું સ્વાભિમાન કેળવ્યું છે અને દાનનો પ્રવાહ તેમણે આ દિશામાં વહેતો કર્યો છે. તેમાં તેમણે અદ્ભુત સફળતા મેળવી છે. વડોદરા રાજ્યની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં જે જીવંત અને અમર રહેવાને સરળભાવી હોય તો તે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ છે.

તેમણે વહીવટી તંત્રની આંટીઘૂંટી, લાંબા દુભારો અને દફતરી કામના બોજમાંથી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને સદંતર બચાવી લીધી છે. બજેટ, નિવેદન, વર્ગીકરણ, તપાસણી આદિ સરળ પદ્ધતિ દાખલ કરી સામાન્ય માણસ પણ પુસ્તકાલયનું કામ સહેલાઈથી કરી શકે એવી સુગમ વ્યવસ્થા કરી છે.

પોતાના સેવાભાવી અને કર્તવ્યનિષ્ઠ જીવનથી અનેક અંતર્યામી, શિક્ષકો અને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં રસ લેતા પ્રજાજનોને ધડો આપ્યો છે. પોતાના ગુણગ્રાહીપણાને લીધે તેમણે અનેક કાર્યકર્તાને ખુણેખાંચરેથી બહાર જીવનમાં ખેંચી આપ્યા છે. દરેકને પ્રોત્સાહન, માર્ગદર્શન આપી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં રસત પ્રજાસેવા માટે તત્પર કર્યા છે.

તેઓ એક આદર્શ શિક્ષક હતા. આદર્શ શિક્ષકમાં હોવા જોઈએ તે ગુણો તેમનામાં સંપૂર્ણ ખીસેલા હતા. તેમણે અનેક શિક્ષણપ્રવૃત્તિઓ ચલાવી છે અને પોતાના જેવા અનેક શિક્ષક અને જ્ઞાનપ્રચારક તૈયાર કર્યા છે.

તેમને શિક્ષકો પ્રત્યે ધણું માન હતું અને તેમના પ્રત્યે તેઓ ધણી આશા અને શ્રદ્ધા ધરાવતા હતા. શિક્ષકવર્ગના તેઓ ગુરુ હતા, એમ કહીએ તો તે સર્વાંશે સત્ય છે.

કર્તવ્યનિષ્ઠ અને સેવાભાવી શિક્ષકનો દરજ્જો સમાજમાં ઉંચો છે. શિક્ષકોને જે વિશ્વાસમાં લેવામાં આવે તો સમાજમાં ભારે પરિવર્તન કરાવી શકાય; એ જ્ઞાન તેમણે કરાવ્યું છે. તેમને હરેક રીતે ઉત્તેજન અને સગવડો આપીને, માયાળુપણે તેમના મનની અનેક ગૂંચો ઉકેલીને, કેવળ સેવાભાવે સમાજને ધણું ઉપયોગી કામ એમની પાસેથી લીધું છે.

અહીં કહેવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે, વડોદરા રાજ્ય ફરજિયાત કેળવણી પાંછળ લાંબો

રૂપીઆ ખરચે છે, તો પણ તેની સફળતા માટે કેટલેક સ્થળે શંકા બતાવવામાં આવે છે. કહે છે કે ભણેલાની સંખ્યામાં આપકારદાયક વધારો જોવામાં આવતો નથી. શિક્ષણમાં મંદતાનો પ્રશ્ન મૂકવે છે. આનાં ઘણાં કારણોમાં એક શિક્ષકોને વિશે દોષારોપણ કરવામાં આવે છે, પરંતુ સર્વાંશે તેમ નથી. જે કામ પગાર આપીને પણ ખાતુ તેમની પાસેથી લઇ શકતું નથી, તે જ કામ તે જ માણસો પાસેથી સ્વ. મોતીલાલ અમીને સહાયતા અને પ્રેરણાથી વગર પગારે, કશા પણ બદલાની ઇચ્છા વિના, કેવળ યશ અને સેવાભાવે કરાવ્યું છે; અને તેમાં તેમણે સફળતા મેળવી છે. એ તેમની કામ લેવાની યુક્તિ છે.

તેઓ ગગનવિહારી ન હતા, તેમ સત્તાવાદી ન હતા. તેમણે કદી પણ સરકારી રીતે કામ કર્યું નથી, પણ પોતાની રીતે કર્યું છે. તેઓ જમીન પર રિયર અને મક્કમ પગલે ચાલનારા પ્રગ્નસેવક હતા. તેમણે મંદ ગતિ ચલાવી નથી, ઉતાવળાઈ પગલું લાધું નથી, પણ નિશ્ચિત ધ્યેય તરફ જ વિચર્યા છે; પ્રગ્નમાં સ્થાયી વાસ કર્યો છે અને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ દ્વારા સ્વ. સંપાદક મહારાજ સા, ની ઉન્નવળ કીર્તિને કળશ ચલાવ્યો છે.

શિક્ષણ પગો, પરિપદો, પર્ષટનો, લેખન, વક્તૃત્વ, વર્ગીકરણ, પ્રચારક, શિષ્ટવાચન આદિ તાત્ત્વીય શોળાઓની યોજના કરી કાર્યકરો સાથે સીધા સંસર્ગમાં આવી, પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને ભારે વેગ આપ્યો છે. તેઓ જ્યારે કાર્યકરો સાથે નિખાલસ દિલથી વાત કરતા, ત્યારે તેઓ જાણે તેઓમાંના એક-કુટુંબના વડા-હોય તેમ ઉપદેશ આપતા, તેમનું કર્તવ્ય-ભાન અને સેવાભાન જાગ્રત કરતા, ઝીણી મોટી સગવડ-અગવડ-શંકા-નું નિવારણ કરતા; એવા એ કમયોગી હતા.

પુસ્તકાલય પરિષદ મંડળ સ્થાપી જુદા જુદા સ્થળે તાલુકા પરિષદ, પ્રાંત પરિષદ, રાજ્ય પરિષદ ભરવાની યોજના કરી, વિચારવિનિમય તથા સ્વતંત્ર અને સંગઠિત યોજના દ્વારા પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ આગળ ધપાવી છે. કાર્યકર મંડળને પર્ષટન દ્વારા ઐતિહાસિક, ભૌગોલિક, ઔદ્યોગિક અને કુદરતી સ્થળો જોવાની તક આપી, જ્ઞાનચાન અને પ્રાણીવાન બનાવવા ભારી પ્રયત્ન કર્યો છે. પ્રથમ તો કાર્યકરો જ્ઞાનસમૃદ્ધ હોવા જોઈએ, એ તેમનું મંતવ્ય હતું. કુવામાં હોય તો હવાડામાં આવે એ કહેવત પ્રમાણે કાર્યકર્તાઓમાં જ્ઞાનદીપ પ્રગટાવ્યો છે અને તે દ્વારા મારાપ રાજ્યમાં જ્ઞાનપ્રકાશ ફેલાવ્યો છે, જ્ઞાનપ્રચાર એ જીવનધ્યેય માન્યું છે. લોકોનું અંધકારરૂપી અજ્ઞાન દૂર કરવાને જીવન સમર્પણ કર્યું છે અને તેમાં તેમણે ભારે સફળતા મેળવી છે. એવા એ સફળતાની ચાવી સમાન્નિદ્ધ થયા છે.

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને મદદ કરવાને, તેને વેગ આપવાને તેમણે પુસ્તકાલય સહાયક મંડળ લિ. ની યોજના કરી છે અને પુસ્તકાલય દ્વારા ગામડે ગામડે સંદેશો પહોંચાડ્યો છે. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને સ્થાયી અને સંગીન બનાવવાને હિંદુસ્તાનભરમાં અંગેડ એવી સંસ્થાની લેટ ધરી છે.

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની જીવનભ્યોત અખંડ પ્રદીપ્ત રહે, તે માટે દરેક પુસ્તકાલયને માટે દરેક પ્રકારની સમવડવાળાં મકાનની યોજના કરી છે. લોકમદદ એકઠી કરીને કે બન્ટેમાં મકાનકંડ રાખીને, ટાઉનહોલ-સભાગૃહની અરજ સારે તેવાં મકાનો લોકો પાસે તૈયાર કરાવ્યાં છે.

કાયમ ફંડની યોજના એ તેમની દીર્ઘદષ્ટિનો ઉત્તમ નમુનો છે. ચાલુ પ્રવૃત્તિ સારી ચાલે એટલાથી સંતોષ ન માનતાં, લવિષ્યમાં કોઈ કાળે કદાચ ઝોટ આવે અથવા લોકમદદ એકઠી ન થાય તો પણ પુસ્તકાલયો સ્વાસ્થ્યથી બની પોતાના પગ ઉપર જીભાં રહે અને લોકોમાં જ્ઞાનમંદિર જીવંત રહે તે માટે તેમણે સતત ચિંતન અને કાળજી કરી આ યોજના કરી છે, જેથી દરેક પુસ્તકાલયને સેંકડો હજારો રૂપિયાનું કાયમ ફંડ જીતું થયું છે, ઉત્તરોત્તર તેમાં વધારો થયા કરે છે. એ રીતે તેમણે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને સ્થાયી સ્વરૂપ આપ્યું છે.

હેલ્થી યોજના તેમની બૃહદ્દ ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદની છે, તે સફળ નીવડી છે. મુંબઈ ઇલાકા મહાસભાવાદી પ્રધાન મંડળે તે અપનાવી છે. ક્રમે ક્રમે હિંદુસ્થાનભરમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો ક્ષેત્રવિસ્તાર કરવાના સદ્ગતના મનોરથ હતા.

આવી આવી અનેક યોજનાઓ તેમના મગજમાં ઉદ્ભવતી. તેને તેઓ પોતાની વ્યવહાર ભુદ્ધિ અને કાર્યકુશળતાથી મૂર્ત સ્વરૂપ આપી સફળ બનાવતા. સર્વશક્તિમાન પ્રભુ તેમના આત્માને શાંતિ આપે, તેમના સકળ મનોરથ સિદ્ધ કરે અને આપણા કાર્યમાં જૂજવા રૂપે બાસે એવી અભ્યર્થના છે, અરણ્ય.

તા. ૨૦-૨-૩૯

મણિલાલ હામોદરદાસ દોશી

મોટા આંકડીઆ (તા. અમરેલી)

મુખ્ય શિક્ષક ગુ. શાળા,

—૫૫—

સ્વ. પૂ. મોતીભાઈ ન. અમીનને અંજલિ

અર્ધી સદી પહેલાં ગુજરાતનાં ગામડાં આંધળાં-સાવ આંધળાં. ન મળે અક્ષરજ્ઞાન, ન આવડે લખતાં કે ન આવડે વાંચતાં. માત્ર ગણવાગણવા માણસો પડ્યાની નિશાળોમાં બેઠે. શું બેઠે ? પલાખાં, હિસાબોના ટૂંચકા, લેખાં અને સાધારણ કાનો માત્રા સિવાયના અક્ષરોનું લેખન અને વાચન. આવી સ્થિતિમાં દુનિયાની વક્રિગીરી તો હોય જ ક્યાંથી ? જૂગોળમાં ફક્ત મહોલ્લાના, ગામના કે આલુઆલુના દરગાહ ગાઉ સુધીના વિસ્તારના જ બોમિયા !

કેલાસવાસી શ્રી. મહારાજ સાહેબ ગુર્જરપતિ થયા. તેમણે દેશવર મુસાફરીઓ કરવી શરૂ કરી. વિદેશના મુધારા પોતાના દેશમાં કરવા વિચાર્યું. ગામડે ગામડે શાળાઓ ખોલી પ્રમત્તે સંનયસ્તુ આપવા વિચાર્યું. મદત અને ફરજઆત કેળવણી આપવી શરૂ કરી. ધણા માણસો તણ ચાર ચોપડીનું નજીવું જ્ઞાન મેળવી શાળાઓ છોડી ગય, બે-પાંચ વર્ષ પછી બેઠેલું જૂસી ગય. પાછાં હતા તેવા ને તેવા ! બધી મહેનત બરબાદ !

પેટલાદ તાલુકામાં એક શિક્ષક. તેઓ સેવાવૃત્તિવાળા હતા. તેમણે મિત્રમંડળ પુસ્તકાલયોની યોજના કરી. આ મૂંઝવણનો અંત લાવવા વિચાર્યું. ચારતરનાં ગામડાંઓમાં આની શરૂઆત થઇ. લોકોને લાભ સમજવા. આ શિક્ષકનો અવાજ ઝીંઘો, ગુર્જરપતિએ ય ઝીંઘો. એક ખાત્રુ બોલ્યું. આ શિક્ષકને તે સોંપ્યું, જાવડું હતું અને વેટે કઠું. ઇચ્છા હતી અને આવી મળ્યું. સેવાની વૃત્તિ હતી અને તે સરકારે સોંપ્યું ! પછી તો તેમણે પોતાની યોજના ગામડે ગામડે સંભળાવી, સમજાવી.

કેવ મહારાજ પાસે એક યોજના ધરી. જે ગામ જેટલી મદદ લેખી કરે તેટલી સરકાર આપે, તેટલી જ પ્રાન્ત પંચાયતો આપે, અને તેટલી જ ગ્રામ પંચાયતો આપે. આથી લોકો પ્રેરાયા, ખૂબ પ્રેરાયા. પુસ્તકાલયે જોવાવા લાગ્યાં. વળી પ્રશ્ન ઉઠ્યો: આ પુસ્તકાલયો તો વંધ્યાં, પણ તેની વ્યવસ્થા અને દેખરેખનું કામ કોણ કરે? પુસ્તકાલય આતામાં જે અમલદાર અને ગણયાગાંડયા કારકુનો! આખા રાજ્યમાં કઈ રીતે પહોંચવું? પ્રશ્નને પુસ્તકાલયોનાં લાભો કઈ રીતે સમજાવવા?

જેણે પુસ્તકાલયોની યોજના ધરી તેને આ પ્રશ્ન બહુ ન મૂઝવે? તેમણે પછી તો રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળની યોજના ધરી. પ્રાન્ત પુ. મંડળ, મહાલ પુ. મંડળ અને જૂથ પુ. મંડળ તેનાં અંગ બનાવ્યાં. આ મંડળો આજે તપાસણીનું ને વ્યવસ્થાનું તથા પ્રચારનું કામ સાંકળવળ કર્યાં કરે છે. વળી પુસ્તકાલયોને સામાન પુરો પાડવા પુ. સ. સ. મંડળ સ્થાપ્યું.

વખત થતાં એમણે નિવૃત્તિ લીધી. જેમનું જીવન પ્રવૃત્તિમય હોય તેને નિવૃત્તિ કોણ આપી શકે? તેમણે તોફરીની નિવૃત્તિ લીધી, પણ સેવાની પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખી. તેઓશ્રીએ ચરીરે વૃદ્ધ પણ કાર્યે જુવાન ચારુતરંગા ગામડે ગામડે ફરી કેળવણીવિષયક સેવાઓ ચાલુ રાખી.

મુખ્ય સરકારે જાહેટમાં પુસ્તકાલયો અને પ્રૌઢ શિક્ષણ માટે વ્યવસ્થા કરી. તેની યોજના નકશી કરવા પણ આ વૃદ્ધની સલાહ માગી. યોજના પૂરેપૂરી ઘડતા પહેલાં અને તેના અમલ થતા પહેલાં ફૂર કાળ એમને ઉપાડી ગયો. જાણે આ મનુષ્યની દેવી સેવાઓ તેનાથી સહન ન થઈ.

આ શિક્ષક તે સ્વ મોતીભાઈ ન. અમીન.

સ્વ. મોતીભાઈની યોજનાઓને અપનાવનાર રાજ્યી શ્રીમંત મહારાજ સયાજીરાવ ત્રીજા પણ સ્વર્ગે ગયા છે. પ્રભુ! બંને આત્માઓને શાન્તિ આપો એ જ પ્રાર્થના.

નમઃશિવાય શેરી,
પાદરા

વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા

પૂજ્ય મોતીભાઈ સાહેબ સાથે એક આસ

કોને અચ્ચર હતી કે પૂજ્ય મોતીભાઈ સાહેબ આટલા જલદી આપણી વચ્ચેથી અદરશ થઈ જશે? હજી તો પુસ્તકાલયનો કે કોઈ બીજો જાહેર પ્રવૃત્તિનો ખ્યાલ આવતાં મોતીભાઈ સાહેબ યાદ આવે છે અને તરત જ "સાહેબ" તો ગયા એમ થઈ આવે છે. ધરીભર એમ માની લેવાનું મન યાય છે કે તેઓશ્રીના અવસાનના સમાચાર સાચા નથી. પરંતુ કાળચક્રની મર્યાદાને ઝોળાંગવા કોણ શક્તિમાન છે? ખેર! તેઓ સાહેબ ગયા તે તો એક નિષ્કુર સત્ય જ છે. અને આપણે તો હવે તેઓશ્રીનાં ગીઠાં સંસ્મરણો અને કાર્યોની સુવાસ જ અનુભવવાની રહી.

મોતીભાઈ સાહેબ એટલે ચરોતરની અનેક પ્રવૃત્તિઓના સ્તંભ, અનેક સલાઓ, સં-

રચાઓ, તેમ જ પરિપક્વમાં તેઓશ્રીનાં વ્યાખ્યાનો સાંભળેલાં અને પરિચય થયેલો. પણ ગયાં મેં માસમાં તેઓશ્રીએ વસોમાં ચોળેલા “ શિક્ષણવર્ગ ” માં એક માસ સતત તેઓશ્રીનાં પરિચયમાં આવવાનું થયું અને પરિચય વધુ ગાઢ બન્યો. વસો શિક્ષણવર્ગનાં અનેક સુખદ અંતરણોમાંથી થોડાંક નીચે ટાંકી મારા હૃદયના ઉભારને દાલવવા પ્રયત્ન કરું છું.

એક વખત વર્ગના સમય પૂરો થયા પછી ‘ સાહેબ ’ સાથે અમે કેટલાક ભાઈઓ ચર્ચા કરતા હતા. મોન્ટીસોરી પદ્ધતિ ખર્ચાળ છે કે કેમ, તે બાબત ઉપર પૂજ્ય ગિજુભાઈએ તેઓશ્રીના વ્યાખ્યાનમાં કહેલું કે “ આ પદ્ધતિ ખર્ચાળ નથી. અને તે વિશે હું એકાદ વખત વર્ગમાં ખુલાસો કરીશ. ” આ બાબત ઉપર અમે ચર્ચા ચલાવતા હતા. ‘ સાહેબ ’ મોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો: “ મોન્ટીસોરી પદ્ધતિ ખર્ચાળ છે તે હું કબૂલ કરું છું. પરંતુ આપણે સાઈ જમણુ બનાવવું હોય તો ખર્ચ તો કરવો જ પડે, લાકડાના લાકુ ગમે તેટલા ફરતા હોય છતાં ખાદ્ય તો ન જ શકાય. તેથી મોન્ટીસોરી પદ્ધતિ ખર્ચાળ હોવા છતાં હું તે સ્વીકારું છું. ”

એક વખત ગોપાળદાસ બાગમાં ફરતાં ફરતાં ચર્ચા ચાલી. તેઓશ્રીને અમે ગમે ત્યાં અને ગમે ત્યારે મળતા ત્યારે ચર્ચાનું જ વાતાવરણ જામતું. પુસ્તકાલય વિશે ચર્ચા ચાલતી હતી. તેઓશ્રીએ કહેલું એક વાક્ય હજી બરાબર યાદ છે કે “ જેવી રીતે ગિજુભાઈનું ‘ મિશન ’ બાલમંદિર છે, તેવી રીતે મારું ‘ મિશન ’ પુસ્તકો વંચાવવાનું છે. ” અને અરેબર, તેઓશ્રીએ પોતાનું આખું જીવન પોતાના મિશન પાછળ જ ખર્ચ્યું છે એમ કહીએ તો જરૂરે મોટું નથી. છેલ્લે છેલ્લે નરમ તબિયતને અંગે અદ્યત્ત સૂત્રસંચાલન દ્વારા પણ આપણને બીજું પુસ્તકાલય પરિપક્વતા લાભ આપ્યો છે.

શિક્ષણવર્ગમાં જ્યારે તેઓશ્રી વ્યાખ્યાન આપવાનું શરૂ કરતા ત્યારે પહેલાં જ કહેતા કે “ મારું વ્યાખ્યાન આવે એટલે તમારે સમજી જ લેવું કે કંઈક યોજના વિશે હું બોલનાનો છું. ” અને અરેબર, તેઓશ્રી અનેક યોજનાઓના જીવતા જાગતા ભંડાર હતા.

એક વખત શિક્ષણવર્ગ પાસેના પીજ ગામના પ્રવાસે ગયેલો. પીજના વતની અને સાહેબ ’ની નવી શુજરાતી શાળામાં કામ કરતા એક શિક્ષક ભાઈએ વર્ગનાં ભાઈએનો માટે કેપાહારની તૈયારી અગાઉથી કરી રાખેલી. “ સાહેબ ”ને આમંત્રણ સ્વીકારવા જણાવતાં તેમણે તા માઠી અને કશું કે “ જો આવી રીતે આમંત્રણ સ્વીકારીએ તો ભવિષ્યમાં એવી પ્રથા પડી જાય અને બીજો ગામ જઈએ તો તે ગામને પણ તેવી વ્યવસ્થા કરવાની જરૂર પડે. ” આમંત્રણ આપનાર શિક્ષક ભાઈને નાખુશ કરવાની તેઓશ્રીની બિચકુલ ધ્રુવ ન હોવા છતાં પણ તેઓશ્રીએ આમંત્રણનો સ્વીકાર કર્યો નહિ. આથી બોટા ખર્ચનો કોષ પણ પ્રકાર સમાજમાં ન ઘૂસી જાય તે માટે તેઓશ્રી કેટલી બધી સાવચેતી રાખતા હતા તે જણાઈ આવે છે.

શિક્ષણવર્ગના વડતાલના પ્રવાસમાં એક દિવસ રમોલ ગામે રોકાયેલા. રમોલના એક પ્રતિષ્ઠિત સંજ્ઞન તરફથી વર્ગને બોળન આપવામાં આવ્યું. ત્યારપછી સાંજના ખેતરમાં જ તેઓશ્રીએ પેટલાદ મહાલના શિક્ષકોને બોલાવ્યા અને થોડા વખતમાં મળનારી પેટલાદ

મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદની ચર્ચા શરૂ કરી. તેમાં એવું નક્કી કર્યું કે આ વખતની પરિષદમાં યંત્રવત્ ઠરાવો મૂકવા, અનુમોદન આપવા વગેરે બાબતો બંધ કરી નક્કર ચર્ચાઓ જ કરવી, કે જેથી મહાલનાં તમામ પુસ્તકાલયો વધુ ઉપયોગી થઈ શકે.

ત્યાર પછી પરિષદ ભરાઈ, સારા સારા વિદ્વાનોનાં બ્યાખ્યાનો થયા અને પુસ્તકાલય પરિષદમાં એક નવો જ ચોક્કો પડ્યો. જેમાં પૂરતા ઠરાવો કર્યા સિવાય જ પરિષદની પૂર્ણાકૃતિ થઈ. પરંતુ તે વખતે કોને કલ્પના સરખી પણ હતી કે તેઓશ્રીની હાજરી દોરવણી નીચેની આ છેલ્લી પરિષદ છે ?

વસો શિક્ષણ વર્ગ આજુ હતો તેવામાં જ રાજકોટમાં બાલ અધ્યાપન મંદિર ચલાવવાની યોજના જાહેર થઈ. વડોદરા રાજ્યના શિક્ષકોએ પોતાને અધ્યાપન મંદિરમાં જવા સંવડ મળે તેવો પ્રયત્ન કરવા તેઓશ્રીને વિનવ્યા. ખીજે કે ત્રીજે જ દિવસે તેઓશ્રી વડોદરા દિવાન સાહેબને મળવા ગયા અને રાજ્યના શિક્ષકોને રાજકોટ અધ્યાપન મંદિરમાં જવાની સવડ મેળવી આપી.

એક વખત શિક્ષણવર્ગના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ વસો સહકારી જેન્કમાં દર્દીઓની સારવાર માટે રાખેલાં સાધનો જોવા ગયા. તેઓશ્રી પણ પાછળથી ત્યાં આવી પહોંચ્યા, બધાં સાધનોમાં બ્લડપ્રેશર તપાસવાનું એક સાધન હતું. તે બતાવતાં તેઓશ્રીએ કહ્યું કે “ આ સાધનના હું બહુ ઉપયોગ કરું છું. મને બ્લડપ્રેશર રહે છે, પણ દાક્તરનાં તમારા વર્ગનાં કામકાજમાં તે બહુ ઓછું યદ્યથું છે. ” અમારામાંથી એકે લાઇએ વિનોદ કર્યો કે “ હવે જ્યારે આપને ફરીથી બ્લડપ્રેશર જેવું લાગે ત્યારે આવો જ ખીજે વર્ગે બોલો અને અમે તમારું બ્લડપ્રેશર ઉતારી દઈશું. ” જવાબમાં તેઓશ્રી મીઠું હસ્યા.

આ બનાવ યાદ કરતાં આજે લાગી આવે છે કે ગુજરાતમાંથી ખાસ કરીને ચરોતર પ્રદેશમાંથી શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓનું એક અણમોહું આસ્વાસન જગતમાંથી હુરત થયું છે.

તેઓશ્રીનાં કાર્યોની ઓળખ આપવી એટલે તો સૂક્ષ્મ ઓળખવા પ્રયત્ન કરવા સરખું થાય. પરંતુ તેમનાં કાર્યોનું માપ કાઢતું જ હોય તો ચરોતરની જાહેર પ્રવૃત્તિઓમાંથી તેમજ વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાંથી તેઓશ્રીનાં કાર્યો બાદ કરી જોવાં. બાકી શું રહેશે ? આ ઉપરથી જ તેઓશ્રીનાં કાર્યોનું મહત્ત્વ અને વિશાળતા જણાઈ આવશે.

સાહિત્યસર્જનની બાબતમાં જેટલો મૂલ્ય પણ મહત્ત્વનો ફાળો રવ. દિરાલાલ પારેખનો છે, તેટલો જ બફે તેથી પણ વધારે મહત્ત્વનો ફાળો પુસ્તકપ્રચાર, કેળવણી અને સમાજ-સુધારામાં પૂજ્ય મોતીલાલ અમીન સાહેબનો છે, તેઓશ્રીનું ખાસી સ્થાન હવે તો ઇન્દિરવેચારી જ્યારે પુરાય ત્યારે ખરું. બાકી અત્યારે તો ગુજરાતની સરસ્વતીદેવી રૂઢન જ કરી રહેલી છે અને પૂજ્ય અમીન સાહેબનાં પગરખાંમાં પગ ઘાલે એવી કોઈ બંધિત નજરે પડતી નથી.

પ્રજુ તે મહાન અને લબ્ય આત્માને ચિરશાન્તિ અર્પો !

શેખડી તા. પેટલાદ }
તા. ૧૯-૨-૩૬ }

મણિલાલ ઉપાધ્યાય

આદર્શ નરવીર

‘બુદ્ધ ગુજરાતની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના આત્મા, ગુજરાતના એક સાચા મૂળ સમાજસુધારક સ્વ. મોતીભાઈ નરસિંહલાલ અમીનના નામથી ગુજરાતની પ્રજા લાગ્યે જ અણુઅણુ હશે. તા. ૧ લી ફેબ્રુઆરી સને ૧૯૩૯ ને દિને ગુજરાતનો એ જ્ઞાન-દીપક બુદ્ધાઈ ગયો; અને એમણે પ્રગટાવેલી જ્ઞાન-દીપકની જ્યોત અખંડ સાક્ષુ રહેશે કે કેમ તે લવિષ્યનો ઇતિહાસ કહેશે. આજે તો એમના માનીતા ક્ષેત્રમાં સાર્વત્રિક નીરસતા છવાઈ હશે. એમનું કાર્ય આડંબરરહિત અને નિર્લોભી હતું. એઓથી રિટાયર થવાના હતા તે પહેલાં વડોદરાને આંગણે રાજ્યના પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગને આર્ગંથો હતા. તેમાં હાજર રહેવાની તક મને પણ મળી હતી. તે સમયે એમણે મંત્રીઓને અને અધિકારીઓને જે અમૂલ્ય બોધ આપ્યો હતો તે બોધ પ્રમાણે જો અધિકારીઓ અને મંત્રીઓ પોતાની ફરજ સમજી કામ કરતા રહેશે તો આપણા એ માનીતા મહાપુરુષ આપણી વચ્ચે જ જીવતા જગતા બેઠા છે એમ લાગ્યા વિના નહિ રહે. એમને કોઈ પોતાનાં વખાણ કરે એ બિલકુલ રુચ્યું નહિ. છેલ્લે જ્યારે ઓરણા મુકામે નવસારી પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદનું તૃતીય અધિવેશન સને ૧૯૩૭ ના જાન્યુઆરીમાં મળ્યું ત્યારે એઓશ્રીનાં દર્શન કરવાની તક મળી હતી. પરિષદનો ફોટો લેવામાં આવે કે પોતે મંડપ છોડી બહાર ચાલ્યા જાય એટલા એઓશ્રી નિરલિમાની અને નમ્ર હતા; જોકે પ્રસંગવશાત્ લાપણુ કરતી વેળા અણચિંતવ્યા ફોટામાં ઝડપાઈ ગયા હતા. અમારે માટે કદાચ એ આનંદની અને ગૌરવની વાત હશે; પરંતુ જ્યારે પરિષદના રિપોર્ટમાં લીધેલા ફોટાઓના બ્લોકમાં એમણે પોતાનો ફોટો જોયો હશે ત્યારે ખરે જ એમના સ્વભાવ પ્રમાણે એમને દુઃખ જ થયું હશે. હમેશાં પરાપકારની અંદર એમનું જીવન વ્યતીત થતું અને પરાપકારને જ એમણે પોતાનું જીવનધ્યેય માનેલું. એટલે બીજાને મોંએ ઉપદેશ આપવાને બદલે જગદ્વંદ્ર મહાત્મા ગાંધીજીની માફક પોતે પોતાનું ચારિત્ર્ય અને વર્તન અમલમાં મૂકી બોધપાઠ આપતા એટલા એઓ સાચા મહાત્મા હતા. ચરોતર એ. સો. જેવી ગુજરાતભરમાં ફેળવણીની અજોડ મંડળાને, પગલર, કરવામાં, લીમીટી, બહેન, હુબરથી, માલમ, પટેલે કે એઓ સાચા ફેળવણીકાર પણ હતા. મારી જાણ પ્રમાણે આજે ચારુતરમાં એવા એમના કેટલાએ શિષ્યો હશે જેઓ એમના ઉપદેશ પ્રમાણે સમાજસુધારણામાં અગ્રભાગ લેતા મળી આવે. એટલે એઓ સાચા ગુરુ અને સમાજસુધારક હતા. દુઃખમાં, એમણે પોતાના જીવનને પરિપુરોની જગમાંથી મુક્ત બનાવી દીધેલું હોવાથી એઓ સાચા સુમુક્ત હતા.

પરમાત્મા એવા પ્રવચ્ચકોદ નરવીરના આત્માને શાંતિ અર્પો ! એટલી આ તકે પ્રજા પાસે વિનંતિ કરી હું વિરમું છું. એના આદર્શ નરવીરને હૃદયે વંદન હોજો !

વસનજી જીવણજી નાયક

મંથપાલ-સા. પુ. ઓરણા

મોતીભાઈ સાહેબના સહવાસમાં

[આ લેખ તા. ૧૬-૨-૩૬ ના રોજ “ પુસ્તકાલય ” માસિકમાં પ્રકટ કરવા મળેલો, પરંતુ સહ. સાહેબની મનાઈને લીધે તે આજ સુધી પ્રકટ થવા પામેલો નહિ; આજે તેઓશ્રીના અવસાન બાદ તે “ પુસ્તકાલય ” ના પૃષ્ઠ પર દેખા દઈ રાકે છે—ત્રી.]

વૃહાદરા રાજ્યનો પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો પ્રયોગ આજે સર્વાંશે સફળ થયો છે, બહુ જગતમાં નામચીન થયો છે.

જ્ઞાનપ્રચારાર્થે લાખો રૂપિયા ખર્ચનાર આપણા રાષ્ટ્રવિધાતા શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબ જેવા ઉદાર નૃપતિ ધીમ કોઈ થયા નથી.

પણ તે પૈસાનો સદુપયોગ કરી ગામડે ગામડે જ્ઞાનપરબો બેસાડી દઈ શ્રીમંતની ઇચ્છાનો પૂર્ણ અમલ કરનાર મોતીભાઈ જેવા સેવક પણ પુસ્તકાલય ખાતાના સહલાગ્યે મળી ગયા. મોતીભાઈ સાહેબ માત્ર અમલદાર નહોતા, પણ મૂંગા રાષ્ટ્રપ્રેમી સેવક હતા. તેઓ વાચનરસિક હોવાથી વાચનવિકાસમાં ઓતપ્રોત થઈ શક્યા છે. તેમની અલૌકિક અને ઉદાર ભાવનાને પરિણામે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં મસ્ત રહેનાર અનેક શિષ્યો તેમને મળી ગયા. દયા, સમાનતા અને સંરળતા જેવા સહગુણોથી તે ધીમને પોતાના તરફ ખેંચી શકતા અને તેમના કહેવા પ્રમાણે કરી આપવાની ઇચ્છા સૌને આપોઆપ થતી.

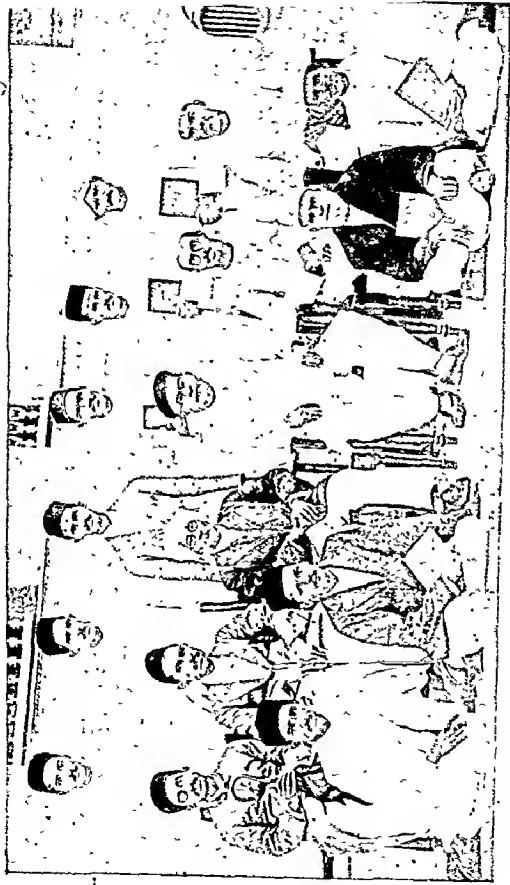
તેમનો દેહ અહંભાવ અને સત્તાનાં અમલદારી-તત્ત્વોથી અલગાયો નથી; પરિણામે આ પ્રવૃત્તિમાં મતભેદ નથી.

દેખાતી શાંત છતાં સતત વહેતી સરિતાશો નિર્માળ વિકસિત પ્રવાહ તેઓ જીવ્યા ત્યાં સુધી રહ્યો છે. તેની અંસર રાજ્યમાં તો અચૂક થઈ છે.

રાજ્યમાં તેમના કામની કદર થઈ છે, પણ પોતાની ભાવના જાળવી રાખી ફરજ પૂર્ણ અંશે અદા કરી શક્યાનો આત્મસંતોષ તેમના આત્માને વધુ પ્રદુલ્લિત રાખતો.

૧૯૨૨ ની સાલે ગાંધીજીની લડત પૂરજોશમાં હતી સારે હું ગુજરાતી છ ધોરણમાં ધારીમાં લાણુતો હતો, જેને ત્યાં રહેતો તે મારા શુભેચ્છક વજીરાંકર વૈદ વાચનના ખૂબ રસિયા હતા. રાત્રે મારી પાસે પેપરો વાંચતા ત્યારથી મને વાંચવાની ટેવ પડી. અમરેલી ટ્રેનિંગ કોલેજમાં મૂળશંકરભાઈ જેવા શુભેચ્છક અધ્યાપક સાહેબનો સહવાસ પણ અમને વાચન તરફ વધુ દોરનાર નીવડ્યો અને પછી તો કેન્દ્રચાંન વડોદરામાં આવવાનું થયું, જ્યાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના મૂંગા સેવક રા. રતિલાલભાઈના સંહાધ્યાયી બનવાની તક મળી. દરરોજ લાઈબ્રેરીમાં જવાનું મન થાય. નોટિસ બોર્ડ વાંચવાનો શોખ વધુ હતો ત્યાં એ. ન. અંમીન એવા મોટા અક્ષરની સહીની કંઈ કંઈ યોજનાઓ નજરે આતાં એ કેવા હશે એ જાણવાનો મોહ થયો, પણ નજરે જોતાં આજની ‘ એટિફ્ટ ’ થી સ્વતંત્ર સાદા અમીન સાહેબ પોતાના તેજમાં આજી નાખનારા નથી એમ લાગ્યું. અને આજે એમ પણ સમજાય છે કે આમ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનું એ મહાસહલાગ્ય હતું.

પ્રથમ તેઓ શિક્ષક હતા અને સારા શિક્ષક ગણવાની તેમની ઇચ્છા હતી. પૂજ્ય

ષડોદરા રાજ્ય યુસ્તકાલય મંડળ તરફથી રદરદ માં યોજાયેલા યુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગનું સમૂહચિત્ર
 ચિત્રની મધ્યમાં સ્વ. શ્રી. ષોતીલાલ અગીન સાહેબ બેઠેલા જણાય છે.

ગિજુભાઈનો સાદ ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં હજુ નહોતો સંભળાયો. તે પહેલાં ચાલુ થએલી વસોની નવી ગુજરાતી શાળાના આદર્શો લુપ્તો તો તેના બાળકેળવણી સંબંધે ઉત્તમ વિચારોનો અનુભવ થશે. પુસ્તકાલય સંસ્થામાં જોડાયા પછી પણ તેમનું શિક્ષકજીવન નીરસ થયું નથી. ન્યાં ન્યાં ત્યાં શિક્ષકોના સહવાસમાં આવવું, શિક્ષણવિષયક ચર્ચા કરવી, શિક્ષકજીવન મધુર બનાવવાના ઉપાયો બતાવવા-એ એમની પ્રવૃત્તિ. તેથી પ્રગતિપ્રિય શિક્ષકોમાં તેઓ અતિ પ્રિય યર્ધ પડ્યા હતા.

અને તેવા જ શિક્ષકોનો સહકાર મેળવી આ ધણી ઉપકારક અને પ્રભાજીવન ધડનારી પ્રવૃત્તિને તેમણે રસદાયક બનાવી છે.

શાળામાંથી શિક્ષા કરવાનું તત્ત્વ અને બીજું અનિષ્ટ નાબૂદ કરવા શિક્ષા એ સાચો ઉપાય નથી, ભયનું સામ્રાજ્ય સાચી પ્રગતિ કરી શકતું નથી, માટે શિક્ષક અને બાળક બંનેને વાળખી હોય તેટલી સ્વતંત્રતા મળવી જ જોઈએ, એમ તેઓથી માનતા. આથી જ તેઓને પ્રાંત શાળાધિકારી સાહેબના માનવંત હોદ્દા કરતાં પુસ્તકાલય મદદનીશ વ્યવસ્થાપક સાહેબનો દરજ્જો વધુ ગમ્યો લાગે છે.

૧૭ વર્ષ પહેલાં કોડીનાર મહાલ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં ખૂબ પહોંત હતા. 'ખરું કહું' તો વાચન ગમે પણ પુસ્તકાલય કે વાચનાલય કેમ શરૂ કરાવનાં એનું મને જ્ઞાન નહોતું; એટલે અટપટી માથાફોડમાં ન ઊતરતાં સૌરાષ્ટ્ર, સયાજી વિજય જેવાં પેપરો ખાનગી રીતે અમારું ગામ મંગાવતું થયું હતું. એટલામાં અમીન સાહેબ કોડીનાર આવ્યા. ગામડાનાં તમામ શિક્ષકોને બોલાવ્યા અને અમારા જેવા સરકારમંદદ અને પ્રાંત પંચાયત મદદ શુભાવનારને શરમમાં નાખી દીધા. ભરાએલી રકમો મળે આપીને પણ વાચનાલય ચાલુ કરાવવાની સવડ પણ કરી આપવાનું વચન આપ્યું. એટલામાં તો મારી બદલી કરજણ યર્ધ, ત્યાંનું કર્યા પુસ્તકાલય અને તેના મંત્રી શ્રી. સુનીલાલ પી. શાહ મારા જેવા અધીરીઆ વાચકને વધુ મદદગાર જ થયા. મેં સુનીલાલ શાહ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં ખૂબ રસ લે છે. એ કરજણ તાલુકામાં હતા ત્યાંથી તાલુકામાં તેમની બીજી પ્રવૃત્તિ સાથે કોઈ ગામ પુસ્તકાલય વગરનું ન રહે એમ પણ ધમ્મજતા હતા. પરિણામે કરજણ તાલુકો સોએ સો ટકા પુસ્તકાલયો ધરાવતો યદ્ય ગયો છે.

ઉપરના કારણે મે. અમીન સાહેબ કરજણ બહુ આવતા હતા. ત્યારે અમને બાળકોને ધંતર વાચનનો લાભ આપવાનું સમજાવતા. અનુભવથી જણાયું કે ધંતર વાચન શાળાના અભ્યાસમાં ખલેલ કરનાર છે એ ખૂમ ખોટી છે, પણ ઊલટી શિક્ષણમાં મદદકર્તા બને છે. ચિષ્ટ વાચનની યોજના પણ તેવી જ લાલદાઈ છે. કારણ કે તેમાં ધણાં જ મનનીય એવાં જીવનચરિત્રો યા પુસ્તકોની વરણી થાય છે.

કરજણથી કરનાળા પરિષદમાં અને કરનાળા શિક્ષણ વર્ગમાં જવાનું યતાં અમીન સાહેબના સ્વભાવનો જણવાળો અનુભવ થયો. પરિષદ પૂરી યતાં સરપાણેશ્વરનો પ્રવાસ હતો. નર્મદાનાં ઉડાં વારિમાં એ દિવસ સુધી સતત હોડી ચાલે ત્યારે સરપાણના ધોધનાં દર્શન થાય છે. એક હોડીમાં તો પચાસ જ પ્રવાસીનો ખોરાક હતો. શ્રી. કાશીવાળા આવા

પ્રવાસો કરવામાં ખૂબ પ્રવીણ છે. સુખડીના લાકડા અને ચેવડો પણ લીધેલો. મુસાફરીમાં બૂબ તો કકડીને લાગે, પણ સતારમાં તો સૌ લાખચોએ સરખે લાગે વહેંચી ખાતાનું હતું. કોઈ લાખચે તેના રતેહીને સહજ વધુ આપ્યું. જીભએ તે બદલ વાંધો ઉઠાવ્યો, તકરાર રંગ પેર ચડી હતી. અમીન સાહેબે આવા નાનકડા પ્રસંગમાં સૌને હસાવ્યા અને શરમાવ્યા. દેશનું લાવી ધકતાર શિક્ષકો આવી તકરારમાં પડે એ શાભારપદ નથી એ તેનો સાર હતો.

આગળ જતાં ગરુડેશ્વર આવ્યું. અહીં ખીચડી અને બટાટાનું ઉતાવળમાં સહેજ કાચું રહી ગયેલું થાક તૈયાર હતાં. ભગવતી કુપાદેવીની પૂર્ણ કૃપા ભિતરી હતી. એટલે ગમે ત્યાં આસેન મેળવી જમવામાં સૌનું ચિત્ત હતું. હું ખાતાં ખાતાં વિચાર કરતો હતો કે ૩૦૦ રૂ. નો પગાર મેળવતા અમીન સાહેબ કોણે જવલે ક્યાં અને કેવું એ ખાતા હશે ?

પરંતુ મારી ભ્રમણાનો થોડી વારમાં જ અંત આવ્યો.

“ જંગલમાં આ ખોરાક પણ કેવો સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. ” એવો ખોલ મારી પાસેથી જ આવ્યો. નજર કરી તો અમીન સાહેબ સૌની સાથે સૌનો જ ખોરાક જમીન પર ખેસીને ખાતા હતા અને ખર્ચાનો પોતાનો ભાગ માગણી પ્રમાણે આપતા જતા હતા. આવા ઉમદા દિલના ખે ત્રણ અમલદાર સાહેબનો અનુભવ થઈ ચૂક્યો હતો, પણ આ અનુભવે તેઓ સાહેબ-દારકેના મારા પૂજ્યભાવમાં ધણો વધારો કર્યો.

નાનાં નોકરોના શળામાંથી મિષ્ટાન્ન થાય છતાં તેની સાથે જમવા બેસવામાં હીલુપત લેખતા અમલદાર સાહેબો અને આ “ આત્મચત્ત સર્વભૂતાત્મા ”નું કથન પ્રત્યક્ષ બતાવનાર રાજસેવકનું અવલોકન કરો. ખેલવું અને ખોલાવવું સહેલું છે, પણ એ પ્રમાણે વર્તવું મુશ્કેલીભર્યું છે.

ગામ, તાલુકો, પ્રાંત કે રાજ્યનો ખાતાનો વડો “ સાબ્ય ” મટી રાજસેવક અને તેો રાજ્યપિતાની કોઈ પણ ઈચ્છા નિષ્કળ ન થાય, એ નિર્વિવાદ છે. અને અમલદાર સાહેબો પોતાની ફરજને ધ્યાનમાં રાખી નાનાથી દૂરના દૂર ન રહે તેમાં નુકસાન નથી પણ જીવંદું કામ વધુ સાફ થાય છે, એમ જતાવી આપે છે. રાજ્યના દરેક ગામડામાં પુસ્તકાલયો ચાલુ રાખવાનું મુખ્ય કારણ ઉપર કહ્યો તેવા સહકારનું જ પરિણામ છે.

પરિપદો કે વર્ગમાં દરેકની ઓળખાણ અને વાતચીત માટે ઈલાહીદા વખત રખાય છે. તેમાં કોઈ પોતાના અગર સાહેબનાં વખાણ કરવા મંડી પડે તો તેમ ફરી કરે નહિ, એવી અસરકારક સૂચના મળી જાય. તેની સાથે પુસ્તકાલયની વખાણવાપાત્ર સેવા કરનારાનાં પણ વખાણ કરવાં નહિ અને જીભની નિંદા કરવી નહિ એ તેમની હરહંમેશની ટેવ હતી. તેમનો આત્મા કામ કરનારની નોંધ લે છે, પણ તે શુભ રીતે. વાતચીતમાં સૌ પોતપોતાનો અનુભવ કહે તેમાંથી સાફ ગ્રહણ કરવું અને નાને મોઢે મોટી વાતો ન કરવાની શિખામણ આપે. શિક્ષકને હેલ્લી વાત એ જ કહેવાની હોય કે સાફ ન લાણવાનાર અને લોકપ્રિય નહિ તેવો શિક્ષક પુસ્તકાલયની ગમે તેવી સેવા કરે તે આત્માવગરના દેહ સરખું છે. કરનાળી તથા વકુની પ્રાંત પરિવદમાં અને આસનેરા ગામે ભરાએશી કરજણ મહાલ પુઠ પરિવદના અંબ્યાસથી એ પણ સમજાયું કે કોઈ પણ રથએ તેમને સરખાવવાર બનવાની હોંશ ચતી.

નહિ. ગમે તે ઠરાવો આવવા દષ્ટ સરકાર તરફે પરિષદમાં જ તે સંબંધે ખુલાસો આપવાનો રિવાજ ઉત્તમ છે એમ કહેતા.

આસનેરા જેવા પછાત ગામને બધાના કરતાં તેમની વાતો બહુજ ગમી ગએલી. તેઓ ગયા પછી લોકો પૂછવા લાગ્યા કે, અમીન સાહેબ આવ્યા હતા કે નહિ ? મને સમજાયું કે હૅટ-કોટ-પાટલૂનમાં સજ્જ થઈને આવવાની રીતે આ ઝોળખાણ કરાવવાનું કામ અધુરું રહેવા દે છે. તેઓ સાહેબ લલા તો છે જ, સાથે બોટ પણ નથી. સાંભળનાર હશે પણ કાન ધણી તીવ્ર રાખતા અને યોજક પણ તેવા જ. તેમણે રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદ મંડળ, યુ. સ. સ. મંડળ, પ્રાંતિક અને મહાલ મંડળો યોજીને આ પ્રવૃત્તિ સરળ કરી દીધી છે. આ યોજનાથી પુસ્તકાલય ખાતાના નોકરોનું મહેકમ નાનું છતાં તેની પ્રવૃત્તિ વિશાળ ચાલી રહી છે.

પેન્શન પર જતાં પહેલાં તેઓ સાહેબનો છેલ્લો સમાગમ મને તા. ૧૫ થો ૨૦-૧૧-૩૫ સુધી ખેરાળુ મુકામ હોવાથી થયો. મારા મુવાન ભાઈનું અવસાન થતાં તેમણે વડોદરાથી નીકળતાં જ પત્રથી મને વિસનગર તથા ખેરાળુ આવી મળી જવાની ખચર આપી ખૂબ હિંમત આપી. આગળ વધેલા મહાલોમાં ન્યાયી આદર્શ લાયકેરીઅન અને પરમ શુભેચ્છક તરીકે તેમને ધણાં માણસો મળવા આવે છે. ધણી સલાહ લે છે ! કેળવણી સહકાર અને પુસ્તકાલયના વિષયો પરત્વે તેઓ દેશના ધણા મોટા માણસો સાથેના સંબંધમાં ભેગાએલા છે. અહીં તેવી મહત્તાનો ખ્યાલ ઝાંઝો હોવાથી તેમને આરામ પણ મળ્યો. અહીં પણ યાનવધક સમાજમાં શિક્ષકોને “ વાંચતા યાવ, વાંચતા યાવ ” એવી તેમની છેલ્લી આજીજી હતી. વાંચનાર શિક્ષકના ગામને નિયમોમાં અપવાદ રાખી બજેટમાં તેની જરૂરીઆત સંતોષવાની તેઓ સાહેબની રીતે મને તો ધણી રાહત આપી છે. પેન્શન પછી તેમણે “ભિતરી ગએલા બળદ”ના જેવું જીવન ગાળ્યું નથી, છેવટ સુધી તેમના તાલુકાની સેવા કરવાની ધ્વજા યુવાનોને આકર્ષે તેવી હતી.

ખીમજી દીકાલાલ ઠાકર

—ક્ર—

સાધુચરિત અમીન સાહેબ

સ્વ. અમીન સાહેબને અનેક ઝોળખે છે. મારા કરતાં પણ અનેકગણા પરિચયમાં તેમની સાથે આવનારા ધણા જ છે. તેમના સંબંધી અનેકે લખ્યું છે અને લખશે. પણ તો મારે શા માટે લખવું ? તેમણે પોતાની ઉદાર વૃત્તિને લઈને અનેકને ઋણી બનાવ્યા છે તેઓમાંનો હું પણ એક છું. તેઓના ઋણથી મુક્ત તો થવાય તેમ છે જ નહિ. હું દેવની પ્રેરણાથી તેઓશ્રીના એક માસ જેટલા લાંબા સમાગમમાં આવ્યો ત્યારે જ તેમના દૈવી ગુણોના મને દર્શન થયાં. ન્યાયથી મારી શિક્ષક તરીકેની જાહેરી રીત યથા ત્યારથી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રાણ શ્રીમુત અમીન સાહેબ તરફ આંતરિક પ્રેમ હતો જ. પરિષદોમાં, પણ તેમનાં

ભાષણો રસપૂર્વક જ હું સાંભળતો. એ મહાપુરુષમાં અનેક ગુણો હતા. તે ગુણોમાંથી કેટલાક વર્ણવવાનો તેમ જ પુસ્તકાલયરૂપી જ્ઞાનદીપનો પ્રકાશ આપ્યા વડોદરા રાજ્યમાં ફેલાવવાની વૃત્તિ તેઓશ્રીને કેવી રીતે જાગી તે વર્ણવવાનો મારા મનને સંતોષવા જ આ લખાણ છે, જે બીજા સર્વને ઉપયોગી થઈ પડે.

સૌથી પ્રથમ ગુણ ઉપકાર કરવાની વૃત્તિ. આ ગુણમાંથી જ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો ફળગો ફૂટ્યો અને તેને મહાન વટવૃક્ષ સમ બનાવ્યો. મેટ્રીકનો અભ્યાસ કર્યો ત્યાં સુધી તો તેમને પુસ્તક વાંચવાનો પ્રેમ જ નહિ. અરે તેમણે ત્યાં સુધી તો વાંચેલું જ નહિ. તેમના બાલસ્નેહી ભક્ષાભાઈની ભક્ષામણીથી સરસ્વતીચંદ્ર વાંચ્યું. અને તે સાથે જ વડોદરા તેમ જ ગુજરાતના ભાગ્યથોગે, પુસ્તકપ્રેમ પ્રગટ્યો. તે માટે આઠ દશ વિદ્યાર્થી મિત્રોના સહકારથી ‘વિદ્યાર્થી સમાજ પુસ્તકાલય’ ની સ્થાપના કરી. વડોદરા કે અમદાવાદની ગુજરીમાંથી પુસ્તકો ખરીદી લાવતા. આ રીતે પોતાના વાચનના સ્વાર્થમાંથી જ પુસ્તકાલયની શરૂઆત થઈ. પણ તેમાં પંરોપકારથી દરેકને ગમે ત્યારે પુસ્તક મફત વાંચવા આપે તેવી એક વિદ્યાર્થીની યોજના કરી તેમની જ પ્રેરણાથી ભાદરણ અને કરમસદ પણ શરૂઆતમાં આવાં જ પુસ્તકાલય સ્થપાયાં. દરેકનાં પુસ્તકો તે જ લાવતા. વડોદરા કોલેજમાં રહ્યા ત્યાં પોતાની વાચનશૂખ સંતોષવા તેમ જ બીજાઓને તેની ભૂખ લગાડવા મિત્ર મંડળ વાચનપાલય સ્થાપ્યું. વડોદરા પછી પાટણ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક તરીકે ગયા. હવે તો જ્ઞાનની લહાણ કરવાની જ લગની લાગેલી એટલે મંત્રી તરીકેનું કામ પોતે જ લીધું. પોતે જ કંઈ વાંચતા તેમાં સાફ લાગે તેમાં લાલ લીટી દોરતા અને તે પોતાના વિદ્યાર્થીઓને વંચાવતા. કિંડરગાર્ટનના અભ્યાસ વખતે ગુજરાતી શાળાના શિક્ષકોના સમાગમમાં આવ્યા અને તેમને પણ વાચનનો નેહ લગાડ્યો. જીવનચરિત્ર મંડળ પણ સ્થાપ્યું. વાંચેલા જીવનચરિત્રની હકીકત મંડળમાં કહે અને તેની નોંધ રખાય.

પાટણથી પેટલાદ હાઈસ્કૂલમાં આવ્યા ત્યાં જાત્રાલયની ઉત્તમ વ્યવસ્થા કરી; ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓના હિતની યોજનાઓ જેવી કે પેટલાદ વિદ્યાર્થી સહાયક મંડળ, વિદ્યાર્થી લોન ફંડ વગેરે દ્વારા ગરીબ વિદ્યાર્થીને ઉચ્ચ કેળવણીનો લાલ આપવાનું શોધ્યું. પણ પોતાની જ્ઞાન લહાણ સાવર્ણિક કરવા માટે ટ્રેનિંગ કે લેજના પ્રોફેસર મિત્રોને લખી ત્યાં ભાષણ રાખ્યું અને જુદા જુદા શિક્ષકોની સાથે મળી ત્રીસ ગામોમાં પુસ્તકાલય સ્થાપવાની યોજના રચી. નાણાં આવ્યાં એટલે ૧૯૦૬ ના જુલાઈની પહેલી તારીખે મિત્રમંડળ પુસ્તકાલયો સ્થાપ્યાં. આ મહાપુરુષની પ્રગતિથી આકર્ષાઈ સદ્ગત શ્રી સયાજીરાવ મહારાજએ તેઓને વડોદરા નોતર્થા અને ન્યાં શાળા ત્યાં પુસ્તકાલય સ્થાપવા યોજના માગી. શ્રી. અમીન સાહેબે પોતાની યોજના શ્રીમંતને સહર્ષ અર્પી. અને ત્યારથી જ વડોદરા રાજ્યમાં ગામડે ગામડે જ્ઞાનની લહાણ કરી. તેમાં અનેક આકર્ષક અને ઉપયોગી તત્ત્વો જેવાં કે સિનેમેટોગ્રાફ, રેડીયોએસ્કોપ, રમતગમત, શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા, કુમાર મંડળ, વાચક મંડળ વગેરે લખલ કર્યાં. પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ સ્થાપ્યું. દરેક પુસ્તકાલયની લોકમદદની અર્ધી રકમ કાંચમ ફંડ તરીકે મૂકવાની ઠરાવી, પુસ્તકાલયોનું મુખપત્ર ‘પુસ્તકાલય’ શરૂ કર્યું. આપું આપું તો આ મહાન પંરોપકારી પુરુષે ઘણું જ કર્યું છે.

વસોને તો તેમણે વિદ્યાનું ધામ-ગુજરાતનું કારી જ બનાવી દીધું છે. સાર્વજનિક, ખાસ, મહિલા વગેરે પુસ્તકાલયો, આગ વાચનાલય, લતા વાચનાલય, સહકારી મંડળો, કેળવણી મંડળ વગેરે દ્વારા ધણી જ પ્રગતિ સાધી છે. આ બધું જોવા શ્રીમંત સયાશ્રાય દિવાન સાહેબ તેમ જ ગુજરાતના અનેક વિદ્વાનો ત્યાં આવતા અને સફળત અમીન સાહેબના પરિચયમાં આવતા. (ઉપરોક્ત હેતુક તેઓશ્રીના મુખે વસો ગિજુભાઈના વર્ગમાં સાંભળવા મળેલો.)

આ સિવાય ગુજરાત વની. સોસાયટીનાં પુસ્તકોનો લાભ અપાવવા આ પરાંપકારી સાધુ પુરુષે શિક્ષકોને વગર બ્યાજે નાણાં ધીરી લામ્પ મેગ્નર ચવાનો અમૂલ્ય લાભ આપ્યો છે.

વસો ગિજુભાઈના અધ્યક્ષપદે વર્ગ ખોલી શિક્ષકોને અનેરા જ્ઞાનનો લાભ મળે તે માટે ઠાકરજીના ગૌર ગણાતા સાચા ખડતલ સેવક રવિશંકર મહારાજ જેવાઓને આમંત્ર્યા અને શિક્ષકોને ધણી ધણી વાત કરી. વસો ગામનાં બાળકોને નવીન બાલકેળવણીનો લાભ મળે તે માટે તો આ દૈવી પુરુષે નવી ગુજરાતી શાળા કાઢી. મો-ટેસોરી પદ્ધતિથી ન્યારે આખું ગુજરાત અભણું હતું, ત્યારે તેઓશ્રીએ અહીં પ્રયોગ કર્યો, જેનાથી ગિજુભાઈએ પ્રેરણા મેળવી અને પછી આખા ગુજરાતને પાર્ષ. ગિજુભાઈના અધ્યાપન મંદિરનો લાભ અપાવવા દિવાન સાહેબને મળી ચાલુ પગારે શિક્ષકોને મોકલ્યા. આવા તો એ નિઃસીમ પરાંપકારી હતા. ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી, ચરોતર વિદ્યાર્થી સહાયક સહકારી મંડળ પણ તેમનાં જ પ્રતીક છે.

એમનામાં બીજો મહત્વનો ગુણ બહાર પડ્યા સિવાય છાના રહીને કામ કરવાની વૃત્તિ. કીર્તિની શૂંખ સહેજ પશુ નહિ, આ વૃત્તિ તેજ રસધર્મ અથવા ઈશ્વરધર્મ. આવી વૃત્તિ તો કોઈ મહાન સાધુ પુરુષોમાં જ જોવામાં આવે છે. પણ તેમાં તેમને જે આનંદ પડતો તે કોઈ કીર્તિશૂંખ્યાને નહિ જ મળ્યો હોય. કામ ધણુંય કરે પણ આગળ બીજાને કરે. વસો વર્ગનો તમામ યથા શ્રી. ગિજુભાઈને જ મળે તેવી બાબતની પત્રિકા કાઢી હતી. ગુજરાત પરિષદ ભરવામાં તેમ જ બીજાં અનેક કાર્યોમાં તેઓ પોતાનું નામ તો આપતા જ નહિ, આજ તેમની સાધુવૃત્તિ.

તેઓ આદર્શ કમંચોગી હતા. તનતોડ મહેનત લઈને કાર્ય કરવું, તેમાં જ રચ્યાપચ્યા રહી તેને સુધારવું, સંગીન બનાવવું અને દીધાવું તેમ જ જનતાને ફળદાયી થાય તેવું બનાવવું, એ તેમનું ખ્યેય હતું. તેમના મગજમાં અનેક યોજનાઓ હતી. તેમણે કર્તવ્ય આગળ જીવનની કે ધરની દરકાર ન રાખતાં મહાન તપેશ્વરની પેઠે જીવનના અંતકાળ સુધી પુસ્તકાલય અને બીજી યોજનાઓમાં જ ચિત્ત પરાવ્યું હતું.

તેમનો સ્વભાવ એવો પ્રેમાળ હતો કે જેનાથી તેમને અગતશયુ કહી શકાય. સામ-સામી દુસ્મનાવટ રાખતી એ વ્યક્તિઓ તેમની પાસે નિખાલસ હૃદયે વાત કરે, પણ એકની વાત બીજાને કાને જવા ન દે અને જીવડું તે બધાને સંપ કરાવે. ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિઓના મનુષ્યો સાથે સહકાર સાધી હિતકારી કાર્યો કરી શકતા, અને રાજ્ય તથા પ્રજા બંનેને ભાવતા. તેમને દંકર બાપ જેવા અસહકારી અને નેક નામદાર દિવાન સાહેબ જેવા મિત્રો હતાં.

સ્વર્ગસ્થ અમીન સાહેબ સૌજન્યમૂર્તિરૂપ, શાંત સરમાળ ગંભીર અને મિલનસાર સ્વભાવના હતા. પોતાના હાથ નીચેના નોકરો કે શિક્ષકો તરફ એક નોકર તરીકે નહિ, પણ બાંધુત્વભાવની દૃષ્ટિથી તે નિહાળતા. અને તેને લઇને જ આખા રટકના માણસો અને શિક્ષકો પૂર્ણ ઉત્સાહથી શ્રી. અમીન સાહેબની યોજના પ્રમાણે અરખસિત રીતે કામ કર્યે જતા.

સદ્ગત અમીન સાહેબના અનેક ગુણો ઉપરાંત એક મહાન ગુણ એ હતો કે તે વિરોધીઓના પણ વિશ્વામસ્થાન હતા. ખાતાનો નોકર કે પછી શિક્ષક કે સમાજસેવક ગમે તે પોતાની મુશ્કેલી તેમને જણાવે. દરેકને આશ્વાસન આપી સાંભળના અને તે મુશ્કેલીનું નિવારણ કરતા. સૌને સાચી જ સલાહ દેતા અને તેથી સહુનેય સંતોષ જ થતો.

નિષ્પક્ષપાતી-ન્યાયી અને નિરલિભાની શ્રી. અમીન સાહેબ સર્વ ધર્મ પ્રત્યે સમભાવી હતા. ગુજરાતના કે બ્રહ્મગુજરાતના હિંદુ યા મુસ્લીમ કોઇ પણ સારા લેખકોના ઉત્તમ પુસ્તકો તેમણે સતકાર્યા છે. એવા લેખકોને ઉત્તેજન આપ્યું છે. પુસ્તકાલયોમાં પણ સર્વ ધર્મને અનુકૂળ એવું જ સાહિત્ય મંજૂર કરતા.

x

x

x

‘જેનો અહીં ખપ તેનો ત્યાં પણ ખપ’ એ ન્યાયે ધર્મવરે તેમના અમર આત્માને પોતાને ત્યાં ઝડપી લીધો છે. પ્રભુ તેઓના અમર આત્માને શાંતિ આપે. ઓ શાન્તિ: શાન્તિ:

દાદાભાઈ રામદાસ પટેલ

મુખ્ય શિક્ષક અહુસ્ત, તા. કરજણ

—૨—

પુસ્તકાલય-સૂત્રોના પિતા

પ્રથમપૂજ્ય મોતીલાલ અમીન સાહેબ સાથે સને ૧૯૩૨ ના મે માસમાં કામરેજ તાલુકામાં પુસ્તકાલય મંજૂરી વર્ગ ઉધાડવામાં આવ્યો ત્યારે દ્વં પરિચયમાં આવ્યો.

કામરેજ મહાલ પુસ્તકાલય મંડળના ગંત્રી તરીકે મારે વર્ગમાં હાજર રહી પુસ્તકાલયોનું કામ આગળ વધારવું તથા હયાત પુસ્તકાલયોને વ્યવસ્થિત કેમ કરવા તેની ખાસ માહિતી લેવાની જરૂર હતી. સાથે કામરેજ સા. પુસ્તકાલયના ગંત્રીનું કામ પણ મારે કરવાનું હતું.

પુસ્તકાલયોના આ પિતાએ અમને મિત્ર જેવા ગણી સાદાપદ્યો જે બોધ અપો છે અને તેથી પુસ્તકાલયો માટે ગમે તેવા સંકટો વેલીને પણ તેને નિભાવવા અને તેને ઉપયોગ શોધી પાસે કરાવી તેની ઉપયોગિતા સિદ્ધ કરી બતાવવી, આ કામ મહાન જનસેવાનું છે, એ સાબિત કરી બતાવવાની ચિરંજીવી ધગચ અમારામાં આવી છે.

“શિક્ષક એટલે એક જીવંત પુસ્તકાલય,” “પુસ્તકાલય સિવાયનો શિક્ષક એક પત્ર વગરના ઝાડવા જેવો” જાળવાચન વધારવા પુસ્તકાલયોના બજેટમાં સવડ ગ્રામવાતી બાબતમાં તેમનું સંબોધન “પુસ્તકાલયોમાં જાળવાચકની સંખ્યા એ પુસ્તકાલયોની વીમે

છે " આવાં દૂકાં દૂકાં સૂત્રો કેટલાં અંધવાળાં અને ગૂઢ ભાવવાળાં છે, તેનો ખ્યાલ અમને અત્યારે આવે છે ત્યારે હૃદય ઉપકારના ભારથી તેમના ચરણોમાં નમી પડે છે.

" સાહે વાચન માણસને સદાચારી બનાવવાનું મુખ્ય સાધન છે. સદાચારી માણસો-એજ દુનિયાને નિભાવી છે અને અમર કરી છે, સાહે વાચન દરેકને ધર આગળ મળી રાકવું નથી, તેથી પુસ્તકાલય સિવાય વાચનની ભૂખ ભાગવાનું ખીણું સાધન જગતમાં નથી. એટલે પુસ્તકાલય એ એક એવી સંસ્થા છે કે જેમાંથી સદાચારનું શિક્ષણ લઈ માણસ સદાચારી બને છે અને દુનિયાને અમર કરે છે. પુસ્તકાલયોએ મહાપુરુષોને ધડ્યા છે. અને જે તે કાળની દુનિયાને તે તે વખતના મહાપુરુષોએ અમર કરી છે. કાળના અગાધ તળિયેથી પુસ્તકાલય સિવાય કોઈ સાધન ઉપર આવવાનું નથી. " આવી વાતો કરી અમને પુસ્તકાલયનું નવું જગત ખતાવવા જે પ્રયત્ન કર્યો છે, તેથી ઉપકારવશ થઈ અમારા જીવન ધડનારને અમે નમીએ એમાં કશી નવાઈ નથી.

x

x

x

અમારી સાથેના ત્રણ દિવસના સહવાસમાં અમને તેમની સાદાઈમાં મહત્તા લાગેલી, અમે જે સ્થિતિમાં અને સ્થાનમાં રહીએ તે સ્થિતિ અને સ્થાન તેઓ પણ પસંદ કરી અમારી વચ્ચે જ રહે, ખાવામાં-ફરવામાં અને સૂતામાં પણ તેમણે અમારા કરતાં જુદું સ્થાન કદી પસંદ કયું નથી.

વળી તેમની સાદાઈનો ખીજો નમુનો રજૂ કરતાં મને આનંદ થાય છે. કોસંબા મુકામે નવસારી પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિપદ હતી. ત્યાં પ્રાંતમાંથી અમે ધણા મંત્રીઓ ગયા હતા, સ્વાગત સમિતિએ પ્રમુખ અને અધિકારી વર્ગ માટે રહેવા જમવાની ઇલાયદી વ્યવસ્થા કરી હતી. આ વાત તેઓને ગિલકુલ રૂચી નહિ. તેથી તે વ્યવસ્થા સ્વાગત સમિતિને અંધ કરવી પડેલી અને સર્વના જેવી વ્યવસ્થા કરવી પડી હતી.

પુસ્તકાલયને વ્યવસ્થિત કરવાની શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ એ અમારા મનથી મોટી ગંભીર વાત હતી, પણ તેમણે એક કલાકમાં તે પદ્ધતિના અમને નિષ્ણાત બનાવી દીધા, તે પણ તેમની સરળ શિક્ષણશૈલી અને વિષયને રજૂ કરવાની અજબ શક્તિને અભારી છે.

તેમનું વિશાળ હૃદય અમારા માટે હમેશાં ખુલ્લું રહેતું. પુસ્તકાલયો માટે આર્થિક મદદની કેટલીક આવીઓ તેમની પાસે હતી. તેમાંની એકાદ આવી પ્રાપ્ત કરી અમે પુસ્તકાલયો માટે નાણાં એકત્ર કરીએ છોએ અને તે આવીથી પુસ્તકાલયો વડોદરા રાજ્યમાં અમર થયાં છે.

મોતીભાઈ સાહેબ અમર છે. ગુજરાતમાં તેમનું નામ કદી જૂલી સકાય તેવું નથી. " ન ચલુ સ્ત ઉપરતો ચક્ર્ય વહ્નમો જનઃ સ્મરતિ । " અર્થાત્ જેને વહાલાંઓ સંભારે તે મરણો નથી. " આ અમર સૂત્ર તેમની અમરતા માટે યોગ્ય છે.

વડોદરા રાજ્યનાં અમર પુસ્તકાલયો તેમની અમરતા પોકારીને સાબિત કરે છે. માટે મરણનો અફસોસ નહિ કરતાં અમરતાની ઝાંખીમાં પ્રજા તેમના આત્માને શાન્તિ આપે એવી પ્રાર્થના કરી આસ્વાસન મેળવવું એજ આપણું કર્તવ્ય રહ્યું છે.

મિત્ર મોતીભાઈ

(મનહર)

કાઈ તો કહે છે મોતીભાઈ સદ્ગુહરથ હતા,
કાઈ તો કહે છે હતા મહા મોટા માનવી;
કાઈ તો કહે છે રાજદરબારે માનીતા એ,
મોટા અમલદાર હતા વાત એ પ્રમાણુવી;
કાઈ તો કહે છે હતા કુલીન પટેલ એ તો,
કાઈ તો કહે છે હતા પવિત્ર શા જાતની;
પણ હું તો કહું છું કે એ બધાએ હશે તોયે,
સહુના એ મિત્ર હતા વાત નિશ્ચે જાણુવી. [૧]

મિત્ર તણા મંડળના સ્થાપક એ મોતીભાઈ,
બેગા કરો મિત્રો સારા ઉપદેશો આપતા;
પુંરતકાલયોને ખોલી મિત્રમંડળના નામે,
જાનનો પ્રવાહ હશે દિશામાં વહાવતા;
સારી વાત જ્યાંથી જડે ત્યાંથી શોધી લાવી અને,
અન્યને બતાવી રાજ થઇને સુહાવતા;
ધૂળમાં ચકીએ રત્ન ખોળી કાઢી લાવી બહાર,
આપ આપી જાહેરમાં કિંમત કરાવતા. [૨]

નાનું આ આ મોટું એમ એમની કને ન મળે,
સહુને સમાન ગણી રનેહથી બોલાવતા;
સારી શિખામણો આપી કેંકને સુધારી દીધા,
કેંકને કરી સહાય ઠેકાણે પડાવતા;
કદુ વેણુ બોલતાં કદાપિ નથી સાંભળ્યા એ,
સત્ય વાત કહી દેતાં શરમ ન રાખતા;
જૂઠ્યા પડ્યા ભાઈને એ સારે મારગે ચઢાવી,
ભાવે પાસ રાખી ખાસ જીવન સુધારતા. [૩]

પૈસાને ન પ્રિય ગણ્યો કીર્તિને ન લોભ રાખ્યો,
નિત્ય જનહિત તણા કામમાં ગુંથાયલા;
નવી નવી યોજનાઓ ધડી પાર-પાડવાના,
કામમાં એ અહોનિશ દેખીએ દબાયલા;
એવા એવા ગુણુવાળા મિત્ર મોતીભાઈ મહારા,
ગયા તજ આજ તેથી રહીએ મુંઝાયલા;
માગું પરમેશ પાસ ખાસ કરી પ્રાર્થના હું,
ચિરંતન શાન્તિ આપ એમને હવે બલા. [૪]

મારી અંતિમ ઇચ્છાઓ

આપરેશન કરતા પહેલાં તા. ૨૭-૨૮-૨૯ નવ્યુઆરીના ત્રણ દિવસો દરમિયાન પૂર્વ મોલીમાઇ સાહેબે શ્રી. રામભાઈને પોતાની અંતિમ ઇચ્છાઓ અને ખીછ બાબતો વિષે અનેક સૂચનાઓ કરી હતી. તેમાંથી નીચેની ઇચ્છાઓ અને સૂચનાઓ સદ્ગુની પ્રવૃત્તિઓને લગતી હોઈ સૌ કોઈને જ્ઞા મળે તે માટે અત્રે પ્રગટ કરી છે. —તન્ત્રી

૧. હું પરમ શાંતિ અનુભવું છું. મારા મનમાં કંઈજ ચિંતા વા ઉદ્વેગ નથી. મારે જેની ચિંતા હતી તે મારી યત્ની મારી આગળ ગઈ છે તેથી અને મારાં જે કામો છે તે જે માણસોના હાથમાં છે તેમનામાં મને પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે એટલે અત્યારે અંત ધરીએ મને ઈશ્વર અને આધ્યાત્મિક ત્રિયારો વિના બીજું કંઈ જ સાંભરવું નથી.

૨. હું અપુત્ર હોવા છતાં મારાં કુટુંબીઓએ અને મિત્રોએ મારી જે સેવા અને શુશ્રૂષા કરી છે તે વિચારું છું ત્યારે મને લાંબે છે કે મારે અનેક પુત્રો છે, તેમની મારા પ્રત્યેની ભક્તતા અને રત્નહની લાગણીનો બદલો હું વહેલો વાળી શકું તે જ એક માત્ર ઇચ્છા છે.

૩. મને અત્યારે પરમ શાંતિ હોવાનું એક કારણ એ છે કે મને મળ્યા છે તેવા પ્રામાણિક અને ભાવનાશાળી મિત્રો અને સાથીદારો બહુ જ થોડાને મળ્યા હશે. મારા મિત્રોએ અને સાથીદારોએ મારા પ્રત્યે જે વફાદારી બતાવી છે તે બદલ તેમનો બધાનો હું આભાર માનું છું, અને વસોના લોકોએ તેમને ન રહે તેવા મારા કેટલાક સામાજિક વિચારોને નિભાવી લઈ મારાં કાર્યોમાં જે સાચા આપ્યા ક્યોં છે અને બીજાં ગામોની માફક મારાં કાર્યોમાં ભારે વિદ્યો નથી નાખ્યાં તે બદલ વસોના લોકો પ્રત્યે મારા તરફની આભારની લાગણી વ્યક્ત કરું છું.

૪. વસોમાં કેાઈ દુઃખી હોય, કોઈના ત્રાસથી વા જીલમથી પીડાતો હોય વા નિરાધાર હોય તેને આશરો આપવાનું કાર્ય મને વધુ પ્રિય હતું. મારી પછીના લોકો જેમને મારા પ્રત્યે લાગણી હોય તેમણે મારું એ કામ ચાલુ રાખવું અને દુઃખીને રાહત આપવાની યોજનાઓ કરવી એ જ મારી અંતિમ ઇચ્છા અને સંદેશ છે.

૫. કેટલાક લોક એગ કહે છે કે વસોમાં અને ચરોતરમાં જે પ્રવૃત્તિઓ છે તે હું છું ત્યાં સુધી જ ચાલવાની છેઃ આ માન્યતા ખોટી પાડવાની અને મારાં કાર્યો નિર્વિધે ચાલ્યાં કરે તે જોવાની મારી લલામણુ મારા મિત્રોને પહોંચાડશે. મારા સાચા મિત્રો એટલું તો જરૂર કરે કે મારી પ્રવૃત્તિઓ મરી ન જાય તે જીએ.

૬. વસોને મેં મારું ગણ્યું છે. વસોની આખર ને પ્રતિષ્ઠા વધેધટે તે મારી જ આખર અને પ્રતિષ્ઠા વધીધટી એમ સમજતો હતો. હવે હું મારું વસો મારા મિત્રોને સોંપતો જઈ છું અને તેની ઉન્નતિ અને આબાદી માટે સદા જગત રહે તેવી મારી તેમને લલામણુ છે.

પરિશિષ્ટ અ

સ્વ. મોતીભાઈ ન. અમીનનું વસિયતનામું

[જીવનની શરૂઆતથી જ સેવાશાવને વરેલા પૂ. મોતીભાઈ સાહેબે ક્રમે ક્રમે સંસારનાં વ્યાવહારિક કાર્યોમાંથી જીવન સંકેલી લઈ પરોપકારનાં કાર્યોને જ પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કર્યું હતું, અને મૃત્યુની તૈયારી તરીકે પોતાની મિલકતનું વસિયતનામું પણ વર્ષો પહેલાં લખી મૂક્યું હતું. તા. ૨૬ : ૧૧ : '૩૫ને દિવસે વડોદરા રાજ્યની નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થતાં આ વસિયતનામું તેમણે પોતાના કુટુંબીઓની જાણ અને સંમતિ માટે તેમના હંપર મોકલ્યું. તે સાથે તેમાં રહેલા મુદ્દા સમજાવતો એક પત્ર પણ લખેલો. અને એ પત્રના ઉત્તરમાં તેમના કુટુંબીઓએ વસિયતનામાને સહપુરસ્ક્રીથી સંમતિ આપતા પત્રો પણ લખેલા.

આ વસિયતનામું અને તેને અંગે લખાયેલા પત્રમાંથી જનસમાજને ઘણું જાણવા-સાંખવાનું મળે તેમ છે, એમ માની તેને અંગેનાં નીચેનાં લખાણો અત્રે પ્રગટ કરવામાં આવે છે:—૧ વસિયતનામામાં રહેલા મુદ્દા (કુટુંબીઓને લખેલો પત્ર), ૨, વસિયતનામું, ૩ વીમાની રકમ વિશે વરોડે જણાવેલી મંડળને લખેલો પત્ર.]

૧—વસિયતનામામાં રહેલા મુદ્દા

(કુટુંબીઓને લખેલો પત્ર)

વડોદરા, તા. ૨૬-૧૧-૩૫

સાધથી,

આજે મારી ઉંમરનું ૬૨મું વર્ષ પૂરું થઈને ૬૩મું બેઠું છે, એટલે આજે જ હું વડોદરા રાજ્યની સરકારી નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થયો છું અને વર્ષો અગાઉની મારી કેરેલી યોજના પ્રમાણે સંસારનાં વ્યાવહારિક કાર્યોમાંથી પણ રાફ પોષ તેટલો હલ મુધી નિવૃત્ત થવાની અને પરોપકારનાં કાર્યોમાં જ મગ્ન રહેવાની મારી ઇચ્છા હતી અને છે, એટલે મેં 'માઈ વસિયતનામું' વર્ષો અગાઉ લખી મૂકેલું. તેમાં ઘટિત ફેરફાર કરી થોડા માસ અગાઉ જે લખી રાખ્યું છે તેની નકલ તમને વાંચવા વિચારવા અને સલાહ માટે આ સાથે મોકલી આપું છું. એ વસિયતનામું સામાન્ય વસિયતનામા કરતાં જુદા પ્રકારનું તમને લાગશે. પણ જે જીવન આજ મુધી હું જીવ્યો છું તેને જ તે અનુરૂપ છે એમ ધ્યાનપૂર્વક વાંચવાથી તમારી ખાતરી થશે. હું આશા રાખું છું કે તેમાં જગ્યાવેંટી આવતોના સંબંધમાં તમે સંપૂર્ણ રીતે સંમત થશો જ; છતાં તમને કંઈ સૂચના કરવા જેવું લાગે તો મને તમે સ્વતંત્ર રીતે ખાસખાસ મારા વડોદરાના શિરનામે ૭ દિવસની અંદર લખી મોકલશો એટલે જો કંઈ સહેજ સાજ ફેરફાર કરવાનું મને સ્વીકારવા જેવું લાગશે તો તેમ કરીને મારા મિત્રોને અને બીજાઓને માટે તે વસિયતનામું જાહેરમાં મૂકીશ. તે વસિયતનામું કરવામાં જે મુદ્દાઓ મેં લક્ષમાં રાખ્યા છે તે તમારી જાણ માટે હું અત્રે નીચે જણાવું છું:

૧. હિંદુ સંસારમાં-ખાસ કરીને પાટીદાર જાતિમાં-અને તેમાંય આપણાં કુટુંબોમાં પુત્ર ન હોય તે "પુ" નામના નરકમાંથી બચવાને માટે અથવા બારમું ઉઘાડું રાખવાને રહો]

માટે એક સ્ત્રી જીવતી હોવા છતાં બીજી વખત પરણે છે. પરંતુ હું આ હકીકત સ્વીકારતો નથી. એક પત્નીમતનો હું સુસ્ત હિમાયતી છું. એટલે મને બીજી વખત લગ્ન કરવાનો સ્વપ્ન પણ ખ્યાલ આવ્યો નથી, જેથી મારે માટે તે માર્ગ શરૂઆતથી જ બંધ હતો.

૨. ભાણેજ કે ભત્રીજાને દત્તક લઈ બારણું ઉઘાડું રાખનારની સંખ્યા આપણા સમાજમાં ઓછી નથી, પરંતુ મને એ સિદ્ધાંત પણ માન્ય નથી એટલે એ દિશામાં પણ મારે વિચાર કરવાનો રહેતો નહોતો.

૩. પોતાની બધી જ મિલકત પોતાની દિકરી વા ભાણેજને આપી દે તેવાં દંપતી મારી દષ્ટિ બહાર નથી; પરંતુ મારો ભાણેજ મારા દ્રવ્ય તરફ દષ્ટિ કરે તેવી વૃત્તિ ધરાવતો નથી અને એવી દષ્ટિ તે રાખે એમ હું ઇચ્છતો નથી. કેળવણી આપી પુત્ર વા ભાણેજને તૈયાર કરવો એ વડીલની ફરજ છે. એ ધર્મકાર્ય મેં કર્યું છે, એટલે મારી મિલકતમાંથી કંઈ પણ ભાગ ભાણેજને મળે તેવી મેં યોજના રાખી નથી.

૪. ભાઈ-ભત્રીજાને મિલકત આપવા સંબંધમાં પણ ભાણેજના સંબંધમાં જે સિદ્ધાંત છે તે સિદ્ધાંત હું સ્વીકારું છું. સર્વ કોઈ પોતપોતાના પગ ઉપર ઊભા રહેવાનું સ્વીકારે, સગાં-સંબંધીની મિલકત તરફ દષ્ટિ ન રાખે તો આપણા સમાજ બહુ જીવે ચઢે એમ હું માનું છું અને એ નીતિએ હું ચાલ્યો છું અને ચાલું છું, જેથી ઉપર જણાવેલો માર્ગ મેં લીધો નથી.

૫. કોઈની પણ પરવા કર્યા સિવાય દ્રવ્યનો મોજશોખમાં દુર્વ્યય કરનાર આપણા સમાજમાં હોય છે. મને જે કેળવણી અને સંસ્કારો મળ્યા છે અને જે ધર્મ મેં સ્વીકાર્યો છે તે કેળવણી, સંસ્કારો અને ધર્મ દ્રવ્ય વેકરી દેવાની દુર્ધૃદિ મને કરવા ન જ દે, એટલે મારી મિલકત વા દ્રવ્ય તો સન્માર્ગે જ વપરાય તે રનાભાવિક છે.

૬. ચાલતી પ્રણાલિકામાં મારી મિલકતનો ઉપયોગ થાય એ મને ઓળખનાર કોઈ સ્વીકારે નહિ. ફૂવા, હવાડા અને પરબો જેવાં ધણાં કામ એવાં છે કે જે કરવામાં હું પુણ્ય માનું છું; પણ તેવાં કામો કરનાર આપણા ગામમાં ધણા મળ્યા આવે છે અને મળ્યા આવશે. એટલે મારે તો જે સિદ્ધાંતને માટે અને જે વિષયને માટે મારા જીવનનાં કયે જયે સંસ્કારી નોકરીમાં ગાળ્યાં અને સાથે સાથે સેવામાં કામો પણ કર્યાં તે સિદ્ધાંતો અને તે વિષય માટે એ મિલકતનો સહૃદય થાય એમ હું ઇચ્છું, એટલે કેળવણી-મારા કુટુંબની કે મારા ગામની-જે ગામે મને વિદ્યાભ્યાસમાં મદદ કરી તેની-પોષાય તે પ્રત્ય વિચારવાનો મારે રહે અને તેની યોજના મારી મિલકતના સંબંધમાં તમો ભેંધ શકશો તમારો જવાબ વડોદરાના શિસ્તામે જ મોકલશો એટલે તે પત્ર મને મુંબઈ પહોંચશે જ. કદાચ તમને મુંબઈનું શિસ્તામું પણ મળે શકશે એટલે જવાબ મને ત્યાં બારોબાર પણ આપી શકશો. જે તમારો જવાબ મને વખતમર નહિ મળે તો તમારે સૂચના કે સલાહ આપવા જેવું ખાસ નથી એમ માની લઉંશ. પરંતુ તમને મારી આ યોજના પસંદ પડી છે એવો જવાબ આપશો તો મને હર્ષ, આનંદ અને સંતોષ થશે. વસિયતનામું વાંચીને મને પાછું મોકલશો જેથી મિત્રોને મોકલવામાં તે કામ આવે.

લિ. આપનો

મોતીભાઈ ન. અમીન

૨.—વસિયતનામું*

ભાષા ધ્રુવરભાષા પુરુષોત્તમ પટેલ સોજીયાના અને ભાષા કાલાભાષ વલ્લવભાષ પટેલ નડીઆદના મારા કરતાં વયમાં બહુ જ નાના હતા, અને મારા અંગત રનેહી હતા, તેમના અવસાન દ્વારા ધ્રુવર મારા જેવાને સૂચવે છે કે મરણની તૈયારી કરવી.

અગાઉ મેં આવા પ્રસંગોએ વસિયતનામાં લખેલાં છે, તે રદ કરી આ છેવટનું વસિયતનામું હું મરણની તૈયારીરૂપે કરું છું. તેના અમલ લાગતા વળગતાએ કરવાનો છે. મારું ચાલશે ત્યાં સુધી તો નવેમ્બર આખરે હું સરકારી નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થાઉં તે દરમ્યાન હું આ વસિયતનામું જાહેર કરીશ અને તેમાંથી મોટા ભાગની મિલકતની વ્યવસ્થા તા. ૧-૧૨-૩૫ થી અમલમાં મૂકીશ.

મારી મિલકતમાં ખાસ બહુ વિચારવા જેવું નથી, છતાં મને કે મારી પત્નીને મરણ-પ્રસંગે અને મારાં સગાં-વહાલોને અમારા મરણ પછી ચિંતાનો પ્રસંગ ન આવે તે માટે મિલકતની વિગતો અને વ્યવસ્થા યોગ્ય વિચાર કરીને અત્રે નોંધી લઉં છું.

૧. મુ. દાદાભાઈ કરસનદાસ, મુ. વાલાભાઈ દાદાભાઈ તેમ જ મુ. રેવાભાઈ વાલાભાઈના નામે વા ભાગમાં જે કંઈ સહિયારી વા આગવી સ્થાવર મિલકત હોય અને મારે ભાગે આવે તે હું મારા રેવાભાઈ વાલાભાઈના વારસોને તેમનાં બાળકોની કેળવણી માટે જ ખર્ચ કરવાની શરતે મારી અને મારી પત્નીની હયાતી બાદ માલિક તરીકે ભોગવવા આપું છું. અમારી છ'દશી દરમ્યાન એનો ઉપભોગ, વહીવટ અને ઉત્પન્ન અમારાં પોતાનાં છે એમ આથી ઠરાવું છું.

૨. મુ. રેવાભાઈ વાલાભાઈની મિલકત પૈકી, દુધીઆ ઉપરનો વાડો અને ડહેલું છે, એમાં મારી ત્રીજો ભાગ છે, તેનો માલકી હક, ઉપભોગ, વહીવટ અને ઉત્પન્ન અમારી હયાતીમાં કલમ ૧ પ્રમાણે અમારાં પોતાનાં રહે છે; પણ અમારી હયાતી બાદ તેનો માલકી હક મારા રેવાભાઈના વારસોનો રાખું છું, પણ રૂવો અને જગજગ લણીનો ભાગ મારે આવે એવી વહેંચણી કરીને રેવાભાઈના કુટુંબનો હમેશને માટે મજાઆરા રહે અને માલકી હક અને સ્વતંત્ર રીતે ઉપભોગ માટે કુટુંબનો અથ હક સાચવીને તે ભોગવશે અને વહીવટ કુટુંબીઓ કરે. પણ તેનો ફક્ત ઉપયોગ આજે મહેરગાની રહે જ થાય છે તેમ મહેલ્લાના ભાષાઓને માટે સામયિક રહે એમ વહીવટ અને વ્યવસ્થા રાખવા મારા કુટુંબીઓને લલામણ કરું છું, પણ તેથી મહેલ્લાના ભાષાઓને ઉપભોગ કરવાનો કાયદેસર હક દરે છે એમ ઠાપએ માનવાનું નથી.

૩. મારું હાલનું રહેવાનું ઘર, તેના આગળના અગારીવાળા ભાગ ને પાછળના અગારીઆ પાસેના ઓરડા સાથેનું, હું વસો કેળવણી મંડળને મારી પત્નીની હયાતી બાદ માલકીહકે બદલિસ આપું છું.

આ ઘરનું નામ મારા પિતાશ્રીએ ધર જ'ધાવેલું હોવાથી કાયમને માટે " નરસિંહ-લવન " રાખવાનું ઠરાવું છું.

આ ઘરનો ઉપયોગ નીચે જણાવેલાં કાગ માટે થાય તે મારી ઇચ્છા અને નિર્ણય જાહેર કરું છું.

(૧) પશ્ચિમ દિશાએ ધરના અગાસીઆની સાથેનો રસ્તા ઉપરના આરથાવાળો ઓરડો અને ખાસ જરૂર પડે તો ધરનું અગાસીકું એ પ્રમાણે ટૂંકીઓને યોગ્ય હાથે તે પ્રમાણે એક વા એ નીચેના ખંડ મારા મુ. રેવાભાંધના કુટુંબની કોષ વિધવા વહુ વા બેનને સ્વતંત્ર ધરની ખીજી યોજના કુટુંબીજનો ન કરી શકે તો સદરહુ વિધવા પોતે જ્યાં સુધી વગર ભાડે રહેવાને આપવો. ગં. રવ. કાશીયા મારા ધર્મિયર કાકાના પુત્ર ગણાભાંધનાં વિધવા પત્નીને આ ભાગની જરૂર હોય તો તે જરૂર આપવો, પરંતુ તેમને વા અન્ય કોષને મુખ્ય ધરની નીચેની પરસાળ, ઓરડો કે મેડાનો કે ધરનો ખીજો કોષ ભાગ તેમને વાપરવા કે આવવા-જવાને માટે આપવો નહિ જેથી ખંડે ભાગ સ્વતંત્ર ઉપયોગ માટે સરળતાથી રહી શકે.

(૨) ઉપર પ્રમાણે જણાવેલા ભાગ પૈકી કોષ ભાગ મારા કુટુંબની વિધવાને આપાયો ન હોય તો આખું ધર, અને કોષ ભાગ આપાયો હોય તો તે સિવાયનું બાકીનું આખું ધર. ત્રીજાના એટલે કન્યા વિદ્યાલય, કન્યા જાત્રાલય, સ્ત્રીદુનર ઉદ્યોગાલય, પ્રસૂતિગૃહ વા એવા જ બીજા સ્ત્રીહિતના સાંસ્કૃતિક ઉપયોગ માટે કામમાં લેવું.

(૩) વસો ગામ માટે વા પેટલાદ મદાલ માટે સેવાશ્રમ જેવી કોષ સંસ્થા સ્થપાય અને સ્વયંસેવકોને તાલીમ આપવાના ટૂંક સમય વા તાલીમ લીધા બાદ સેવા કરવાનાં વર્ષો દરમિયાન લાંબી મુદત માટેના સ્થળ તરીકે આ મકાનનો ઉપયોગ કરવો.

(૪) મારા કુટુંબના, ફળિયાના કે હિરે ગામના વિદ્યાર્થીઓ માટે શિક્ષકની ખાસ ફેવરેશન નીચે વિદ્યાર્થી અભ્યાસગૃહ સ્થાપવાની જવાબદારી કેળવણી મંડળ લેવા સંમતિ આપે તો તે માટે આ ધરનો ઉપયોગ કરવો.

(૫) ગામના આજરદાર વિધુર ભાષાઓને માટે અમુક માસિક ખર્ચ લઈને સ્વમાન, પ્રતિષ્ઠા સચવાઈ જમવાની અનુકૂળતા મળે તેવી યોજના કેળવણી મંડળ વા મંડળની અન્ય કોષ જવાબદાર વ્યક્તિ વા સંસ્થા કરે તો ફક્ત નીચેનો ભાગ એટલે કલમ નં. ૧ માં જણાવેલ ૨ ભાગ વા જે કાંઈ બાકી રહ્યા હોય તે સર્વ સાથે નીચેની પરસાળ અને આગળનું રસોડું સદર યોજના માટે આપવો.

(૬) ઉપર પ્રમાણે ધરનો ઉપયોગ ન થઈ શકે તો કુટુંબનાં કે શેરીનાં હાકરાંને સંસ્કાર આપી શકે અને સન્માર્ગે ચઢાવી શકે અને સ્ત્રીઓ માટે પણ સારા સંસ્કારનું વાતાવરણ બિંદુ કરી શકે તેવા કોષ લાયક શિક્ષક વા શિક્ષિકા મળી આવે તો વગર ભાડે વા નાંમના ભાડે વા પૂરાં જાડાથી તેમને ધર રહેવા આપવું. ફક્ત ભાડું ઉપજાવવા આ ધર ગમે તેને ભાડે આપવાનું નથી. કન્યાશાળાને સ્વતંત્ર નવું મકાન કે બીજું મકાન મળે નહિ અને સરકાર આ મકાનનું માસિક ભાડું રૂ. ૩૦)થી ઓછું નહિ એટલું આપવાનું સ્વીકારે તો થોડાક જરૂરી ફેરફાર કરી આપી લાંબી મુદતની આંધણીથી આ ધર કન્યાશાળાને ભાડે આપવા દરકત સમજવી નહિ.

(૭) ધર ખતતા સુધી વેચવું નહિ જ, પણ કોષ કારણે વેચવાનું હશે તો બાલે વેચવું, પણ વેચાણની કિંમત હશે તે કરતાં રૂ. ૧૦૦૦) એક હમ્મર ઓછા લઈ પ્રથમ આ ધર ભામ મણિભાઈને અને પછી ગાંધી ભાઈ ભાઈલાલભાઈ અને શિવાભાઈને વા તેમના વારસોને અમુક હોંટ આપવાનું હશેવું છું. મકાનની વેચાણની કિંમતમાંથી નવું મકાન યોગ્ય સ્થળે કંતું વા રકમનો ઉપયોગ ન્યાસ તરીકે સોંપીને ન્યાસની રકમ જરૂર જણાય તો વસો વા ચરોતર વિદ્યાર્થી સહાયક સહકારી મંડળમાં ધાપણ તરીકે આપીને વ્યાજનો ઉપયોગ સ્ત્રી કેળવણીના કામોમાં વા સ્વયંસેવકોના નિભાવણે કરવો.

ટીપ ૧. મારા ભાણેજ ચિ. મહેન્દ્રભાઈ વા તેમના પિતાથી ભાઈ ચિમનભાઈ વસોમાં આવવાના અને રહેવાના હોય અને ગેડાવાળા ભાગમાં તેમને જિતરવાની વ્યવસ્થા સહેલાઈથી થઈ શકતી હોય તો તેઓ રહે તેટલી મુદત આ ઘરમાં રહેવાનો અથ હક રાખું છું.

ટીપ ૨. મારા મુ. રેવાભાઈના કુટુંબમાં લગ્નનો પ્રસંગ હોય અને સહેલાઈથી ધર ખાલી થઈ શકતું હોય તો બહારગામનાં સ્ત્રીપુરુષોને જિતરવા માટે વધારેમાં વધારે પાંચ દિવસ માટે ધર કેળવણી મંડળ આપી શકશે; પણ આ ઘરનો ઉપયોગ આવા પ્રસંગોએ રસોડા કે કોઠાર તરીકે વાપરવા આપી શકાશે નહિ તેમ જ કુટુંબીજનો હક તરીકે આ મકાન માગી શકશે નહિ.

૪. લડકદની મારી રથાવર જંગમ મિલકત છે તેનો વહિવટ હાલ મારા ભાઈ મણિભાઈ કરે છે તે હાલના ધોરણે વહીવટ કરે અને તેનું જે કંઈ ઉત્પન્ન આવે તે પૈકી ૩ ભાગ તા. ૧-૧૨-૩૫ થી લડકદ ગામના ખેડૂતોને ખેતીના કામે; માટે યા પુસ્તકાલય શાળા જેવા સાર્વજનિક કામે માટે એટલે લોકકલ્યાણ માટે ખર્ચાય અને ૩ ભાગ મુ. શ્રી. હરિકાકાના ભાણેજ ભાઈ આપાભાઈના પુત્ર વા પુત્રો-પુત્રીઓની શાળા-પાઠશાળાની કેળવણીના ખર્ચ માટે અપાય અને તેની જરૂર ન રહે ત્યારે તે ઉત્પન્ન લડકદ ગામને ઉપરના ધોરણે મળે. ભાઈ મણિભાઈ લડકદની મિલકતનો વહીવટ કરે છે એમ કરે ત્યાં મુધી એ ઉત્પન્નનો ઉવટનો ૩ ભાગ વહીવટ કરવાની મહેનત બદલે તે પોતે લે એમ આથી કરાવું છું. ભાઈ મણિભાઈ વહીવટ ન કરે ત્યારે ટ્રસ્ટીઓએ વહીવટ કરવો વા કરાવી લેવો અને મિલકતનું ચોખ્ખું બધું જ ઉત્પન્ન ખેડૂતો માટે ખર્ચવું.

૫. આ સિવાય કાઝકાંમાં મારા નામે એક જેતર છે અને તે ગીરો હક છે. તે ચિ. ભાણુભાઈને બક્ષિસ તરીકે મેં આપેલું છે અને ગીરોની રકમ ચિ. ભાણુભાઈને આપવાની રકમમાં ગણેલી છે. એટલે ગીરોમાંથી છૂટે ભારે તેની આખી રકમ વા ગીરો છૂટે ત્યાં મુધીનું તેનું ઉત્પન્ન ચિ. ભાણુભાઈને મળે એમ આથી જાહેર કરું છું.

૬. મારી વીમાની રકમની વ્યવસ્થા વસો કેળવણી મંડળને પ્રજામદા લખાણથી ટ્રસ્ટ તરીકે સોંપી છે. એટલે તે લખાણ પ્રમાણે અમલ થાય તેમ અને જણાવું છું.

૭. આ સિવાય મારા નામે ખત્રીવાડમાં રસ્તા ઉપરનું એક ઘર આવે છે. તે નિરાધાર લોકોના ઉપયોગ માટે વસો કેળવણી મંડળને બક્ષિસ આપવા નક્કી થયું છે. અને મારી હયાતીમાં મેં લેખ ન કર્યો હોય તો મિલકતના વહીવટ કરનારાઓએ લેખ કરી આપવો.

૮. મારા નામે વા મારા ભાગની વા આગવી આ સિવાય જે કંઈ રથાવર વા જંગમ મિલકત હોય તો તે મિલકત મારા ટ્રસ્ટીઓએ મારાં પત્નીની સલાહ લઈ ઉપરના ધોરણે (તે મિલકત) જેમને તેમને બક્ષિસ કે વહીવટ માટે સોંપવી.

૯. મારા નામે દેવું તો નથી જ, પણ કંઈ જમીનગીરીના કારણે વા ખીજ સખજથી પાછળથી જાહેર થાય તો મારી મિલકતમાંથી પ્રથમ આપવું અને પછી વધે તેનો વહીવટ ટ્રસ્ટીઓએ કરવો.

૧૦. ઉપર પ્રમાણે વસિયતનામાનો અમલ કરવા હું નીચેના ભાઈઓને મારા ટ્રસ્ટીઓ તરીકે નીમું છું.

(૧) રા. રા. ગોપાળદાસ અંબાઈદાસ દેસાઈ, (૨) ભાઈ ચંદુભાઈ મણિભાઈ અમીન, (૩) ભાઈ જમનાદાસ ભાઈલાલભાઈ અમીન, (૪) ભાઈ મહેન્દ્રભાઈ ચિમનભાઈ પટેલ, (૫) રા. રા. રામભાઈ કાશીભાઈ પટેલ

બાઈ રામભાઈ મંત્રી અને ભાઈ જોષાજીદાસ અધ્યક્ષ તરીકે આ ટ્રસ્ટીઓની સમિતિમાં કામ કરે.

૧૧. ચિ. ભાણાભાઈને વખતોવખત અમોએ આપેલા અને મારી પુત્રીની જાણસેના વેચાણની કિંમતના ઉપજેલા રૂપિયા વ્યાજ સાથે મળી કુલ રૂ. ૫૦૦૦) પાંચ હજાર રૂપિયા તા. ૧-૮-૩૫થી મેં જુદા રાખ્યા છે અને જુદે જુદે રથોએ રોક્યા છે. આ રકમમાં જે કંઈ ઉણપ રહે અને તે રકમ પૂરી કરવાને બીજી વ્યવસ્થા ન કરી હોય તો તે રકમ રૂ. ૫૦૦૦) અને ઉપરની તારીખથી તે રકમનું વ્યાજ ૪ ટકા ગણીને એ આખી રકમ પૂરી કરવા મારી મિત્રકતમાંથી તજવીજ કરવી. અને મેં ધલાવદી યોજના કરી છે તે પ્રમાણે ચિ. ભાણાભાઈને માટે તે રકમ ધલાવદી રાખવી.

વડોદરા, રામજી મંદિર

મોતીભાઈ ન. અમીન

તા. ૧૬-૬-૩૫ સવારના ૪થી ૫ વાગે

તા. ૨૮-૪-૩૭

રામભાઈ કાશીભાઈ પટેલ સાખ દા. પોતે

તા. ક. :—મળ લખાણ તા. ૧૬-૬-૩૫ના રોજ કરેલું તેમાં જરૂરી ફેરફાર કરી સહી આજે તા. ૨૮-૪-૩૭ને રોજ વસો મુદ્દાએ કરી છે અને તેમાં સાક્ષી તરીકે બાઈ રામભાઈ કાશીભાઈ પટેલની સહી કરાવી છે.

મો. ન. અમીન

***

૩ —વીમાની રકમો વિષે કેળવણી મંડળને લખેલો પત્ર શ્રીચુત વસો કેળવણી મંડળના મંત્રીજી, મુ. વસો.

આજરોજ હું મારી જીંદગીના વીમાની રૂ. ૧૦૦૦) રૂ. ૧૬૦૦) રૂ. ૨૫૦૦) એ પ્રમાણે કુલ રૂ. ૫૧૦૦)ની ત્રણ પોલીસીઓ જે મેં વસો કેળવણી મંડળના મંત્રીને નામે ચઢાવી આપી છે, તે મંડળને ટ્રસ્ટ તરીકે સોંપું છું. મારી હયાતી બાદ બોનસની રકમ સાથે કુલ રૂ. ૬૦૦૦) તમને મળશે. આ રકમની વ્યવસ્થા નીચેની શરતો પ્રમાણે કરવાની છે. આ શરતો કેળવણી મંડળની પ્રોસીડીંગ જુકમાં કાર્યવાહક મંડળના ભાઈ રામભાઈ કાશીભાઈ પટેલ, તથા ભાઈ હોટાભાઈ વાઘજીઆઈ અમીન, તથા ભાઈ મણિભાઈ મોતીભાઈ અમીનની ખાસ ખાનગી સલાહ બરી નોંધી લેશો અને પ્રસંગ આવ્યે તેના અમલ શરતો પ્રમાણે કરશો.

શરતો

૧. આ ટ્રસ્ટની હકીકત મારી હયાતી બાદ જાહેર કરવી.

૨. આ રકમ મંડળને મળે, એટલે મંડળના પોતાના કોઈ નકાન ખાતે રોકવાની જરૂર હોય તો વાજખી વ્યાજ આપવાની બાંહેધરીથી વ્યવસ્થાપક મંડળના કરાવને આધારે મંડળના કામે રોકવી. મંડળને જરૂર ન હોય તો વસો ગામની કોઈ સહકારી પ્રવૃત્તિમાં સુરક્ષિત રહી શકે તેવી રીતે ચાપણ તરીકે રોકવી અથવા તો અન્ય કોઈ મંડળને ચોખ્ખા લાગે તેવા, સદર રમળે રોકવી.

૩. આ આખી રકમનું પૂરેપૂરું વ્યાજ મારાં પત્ની રૂપયા હયાત હોય ત્યાંસુધી તેમના બરજીપોષણ, પુણવદાન વગેરે ખાતોમાં સ્વતંત્ર રીતે ખર્ચવા તેમને આપવું.

૪. તેમની હયાતી બાદ આ આખી રકમનું વસો સાર્વજનિક હિતવર્ધક ફંડ એ નામે એક ટ્રસ્ટફંડ બનાવવું, અને ફક્ત તેનું વ્યાજ મારી કરેલી નીચેની યોજનામાં જથ્થાવેતી પ્રવૃત્તિમાં ખાતે કેળવણી મંડળે વાપરવું. સદરૂ યોજનામાં ફેરફાર કરવાનું લખીને ફંડ હવે પછી જથ્થાનું વા માગ વસિયતનામામાં ફંડ હવે પછી લખવું તો તે પ્રમાણે મંડળ ઘટિત ફેરફાર કરવે.

(૧) રૂ. ૫૦૦ વિધવાસહાયક ફંડ : વિધવાઓને અનાજ, કપડાં વગેરેની મદદ સુધ્ધ રીતે આપવી. નિર્વાહ વા સેવા કરવાના ઉદ્દેશથી વિદ્યાભ્યાસ કરવા ઇચ્છનાર વિધવાઓને થઈ આપવી.

(૨) રૂ. ૫૦૦ ધાર્મિક અને સામાજિક વિષયક કથા ફંડ : મહિલા પુસ્તકાલય વા એવા કોઈ અન્ય રથએ સ્ત્રીઓ માટે કથા. વાર્તા, ઉપદેશ, ભાષણ વગેરેની વ્યવસ્થા કરવી. મારાં પત્નીની હયાતી દરમિયાન તેમની સંમતિથી મારા ઘર આગળ આ બધી વ્યવસ્થા રાખવી.

(૩) રૂ. ૫૦૦ મહિલા પ્રવૃત્તિ પ્રગતિ ફંડ : ગરબા, પ્રદર્શન, પ્રવાસ, વકતવ, સંગીત, મિજલસ વગેરે સ્ત્રીઓની હરકાઈ પ્રવૃત્તિ માટે ખર્ચ કરવું.

(૪) રૂ. ૫૦૦ સમાજસેવક સ્વાગત ફંડ : પ્રતિષ્ઠિત સ્ત્રી વા પુરુષ સમાજ-સેવક વસોમાં આવે તેમની સરભરા વા ગાડીભાડું વગેરે કોઈ પણ બાજતમાં ખર્ચ કરવું.

(૫) રૂ. ૫૦૦ સામાન્ય જ્ઞાનપ્રચાર ફંડ : એક આનાની અંદરનાં દિવાલ-પત્રો, ચિત્રો, પત્રિકાઓ. વગેરે મફત વહેંચવા વા વધારે કિંમતની પત્રિકાઓ પુસ્તકો વગેરેની કિંમત ધરાડીને વેચવા—વસો યુવક મંડળ દ્વારા બનતા સુધી આ કામ લેવું.

(૬) રૂ. ૫૦૦ ખેડૂત સહાયક ફંડ : ખી, નવીન ખાતર, ઓગરપ્રયોગ માટે મદદ વા ઇનામ આપવું. કોઈ નિરાધાર ખેડૂતને ખેતીનાં સાધન આપવાં.

(૭) રૂ. ૫૦૦ શ્રમજીવી સહકારી બચત મંડળી : ગરીબ મહેનતુ વર્ગ માટે બચત ફંડ, ધીરધાર વગેરે માટે એક નાની મંડળી ચલાવવા વા પ્રયોગ કરી જોવામાં ખર્ચવું. આ ખાતે રૂ. ૫૦૦ની મૂડી ચારણ તરીકે આવી મંડળીને આપી શકાય.

(૮) રૂ. ૫૦૦ સ્વાસ્થ્ય વિદ્યાર્થી ફંડ : શારીરિક શ્રમ વેડી વા નિર્વાહ માટે મહેનત કરી ભાઈ કેશવલાલ માફક વિદ્યાભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવી.

(૯) રૂ. ૫૦૦ હરિજન સહાયક ફંડ : ભંગી સહકારી મંડળીને રૂ. ૨૪ અપાતા હતા તે ધોરણે ભંગી વા અન્ય હરિજનોના હિત માટે ખર્ચ કરવું.

(૧૦) રૂ. ૫૦૦ વિદ્યાદાન પ્રથા સહાયક ફંડ : મારા તરફથી વિદ્યાદાન ખાતે હાલ રૂ. ૨૫ દર વર્ષે અપાય છે તે જ ધોરણે અને તે જ નામોએ ઉપજેલા વ્યાજના પ્રમાણમાં રકમ આપવી.

(૧૧) રૂ. ૫૦૦ નિઃસ્વાર્થ સેવા કદર ફંડ : કોઈ બાઈ વા ભાઈએ આત્મભોગ આપીને ગામની વા વ્યક્તિની ખાસ નોંધ લેવા જેવી કંઈ નિઃસ્વાર્થ સેવા કરી હોય અને તેની જાહેર કદર કરવાની જરૂર હોય તો રૂ. ૨૫ સુધીની મદદ મેળાવકો ભરીને જાહેર રીતે તેમને આપવી.

(૧૨) રૂ. ૫૦૦ યુવક પ્રવૃત્તિ સહાયક ફંડ : નાટ્યપ્રયોગો, મેજિક લેંટર્નના પ્રયોગો, વિજ્ઞાનના પ્રયોગો જેવાં યુવકના સંઘબળનાં આમતેવાનાં કામો અને એક માસ સુધીના શિક્ષણવર્ગોની તાલીમ લેવાનાં કામોમાં મદદ આપવી.

(૧૩) રૂ. ૫.૦ ગરીબોનું હક્કરક્ષણ ફંડ : ગરીબ વા નિરાધાર બાળકોના હિત માટે કાયદેસર દાદ માગવા માટે વા પછાત કોમોના હક્ક મેળવવાની લડત માટે ખર્ચવા.

વીસનગર

તા. ૬ : ૪ : '૩૩

તમારો

(સહી) મોતીભાઈ ન. અમીન

ટીપ્સ:—આ પત્રમાં ઉપાએડી ચિત્રના પ્રમણે ટૂંકની કુલ રકમ રૂ. ૬૫૦૦ થવી જોઈએ; પણ અરે રૂ. ૬૦૦૦નો ઉલ્લેખ છે. એટલે વીમાની રકમ આઠવા પછી, તે રકમ રૂ. ૬૫૦૦ કરનાં એળી-વત્તી દરો તો તે પ્રમણે ફોટોની રકમોમાં વધપડ થયે વા બચાવમાંથી કે બીજી રીતે પૂરી કરવામાં આવશે.

૨૧. ૬. ૫૨૯

કચ્છી નિરુપૃહતા !

(સરકારી નોકરીના સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ)

સંદર્ભત શ્રી. મોતીલાલ ન. અમીન એન્ડસુએટ થયા પછી વડોદરા રાજ્યની નોકરીમાં દાખલ થયેલા. ક્યારે કેટલા પગારથી દાખલ થયેલા અને ક્રમિક બદલી પામતાં પામતાં કયાં સુધી આગળ વધેલા, તેનો ખ્યાલ આવે તે માટે નીચેની વિગત અગત્યની થઈ પડશે.

[સંપાદિત]

નોકરીની શરૂઆત તા. ૧૮-૧-૧૯૦૨.

હોદ્દો	તારીખ	પગાર
એક્સ્ટ્રા ટીચર પાટણ હાઈસ્કૂલ	૧૮-૧-૦૨	૪૫
	૧-૧૦-૦૩	૪૭
સંસ્કૃત ટીચર પાટણ હાઈસ્કૂલ	૧-૧૨-૦૩	૫૦, ૫૨
હેડમાસ્ટર પેટલાદ એ. વી. સ્કૂલ	૧૧-૧૨-૦૫	૬૫
	૧૬-૬-૦૮	૬૯
જ્વલપગાર મળ્યો	૧-૮-૦૮	૬૯+૧૬
	૧૧-૧૨-૦૯	૭૩+૧૨
અ. સિ. ડાયરેક્ટર ઓફ લાઇબ્રેરીઝ	૪-૧-૧૧	૧૦૦
એડિટંગ ક્યુરેટર ઓફ લાઇબ્રેરીઝ	૧૬-૬-૧૩	૧૦૦+૫૦
આસિં ક્યુરેટર	૧-૧૦-૧૫	૧૨૦
એડિટંગ સ્ટેટ લાઇબ્રેરિયન	૧૬-૪-૧૭	૧૨૦+૭૦
સેકન્ડ ગ્રેડ લાઇબ્રેરિયન અને આસિં ક્યુરેટર	૧૬-૭-૧૭	૧૨૦
	૧-૧૦-૧૭	૧૭૦
	૩-૧૦-૨૧	૨૦૦
	૧-૫-૩૧	૨૦૦+૨૫+૫૦

નિવૃત્તિકાળે પગાર રૂ. ૨૦૦+૫૫ જી. પ. મળી રૂ. ૨૭૫-૦-૦.

પેટલાદ ખાતેની સંદર્ભતની પ્રવૃત્તિઓ અને કામગીરીથી ખુશ થઈને સન ૧૯૦૮ માં કે. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે જ્વલપગાર શરૂ કરેલો અને ત્યાંની સંદર્ભતે શરૂ કરેલી મિત્ર-મંડળ પુસ્તકાલયોની યોજનાની ઉપકારકતા તેમ કામગીરીની છાપ શ્રીમંતના દિલ પર સારી પડેલી હોવાથી જ પુસ્તકાલય ખાતે ઉઘાડવાનું કરતાં શ્રીમંતે પોતે જ શ્રી. મોતીલાલને ખાતાના ડાયરેક્ટરના મદદનીશ તરીકે યોજવાનું ફરમાન મોકલેલું. સંદર્ભતની સેવા આ રીતે શાળા ખાતામાંથી બદલાઈ પુસ્તકાલય ખાતામાં શરૂ થઈ. તેમ થતાં સંદર્ભતને તાત્કાલિક લાભ થોડો થયો જરૂર મળ્યો, પણ શાળા ખાતામાં જ જો તે આશુ રહ્યા હોત તો મોટી હાઈ-સ્કૂલોના હેડમાસ્ટરપદે, વા વિભાગશાળાધિકારી કે નાયબ વિભાગધિકારીના પદે જરૂર પહોંચી ગયા હોત. પણ એ બાબતમાં સેવામરગુલ સંદર્ભત શ્રી. મોતીલાલએ કદી જ અસંતોષ દર્શાવ્યો નથી વા પોતાને થયેલા આર્થિક નુકસાનને આગળ કરી પોતાની જગા સુધરાવવા કિંવા જ્વલપગારથી ભરપાઈ કરવવાને કદી જ ખટપટ વા તજવીજ કરી નહોતી. લાઇબ્રેરીખાતાની નોકરીના છેલ્લા ભાગમાં મળેલો જ્વલ-પગારનો વધારો તેમજ રૂ. ૧૫૦૦)ની પર્સ એ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની ખુબી કૃપાના ફળરૂપે જ.

ના. નં: ચોકરી

પરિશિષ્ટ વ

[સદ્. શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબના અવસાનના સમાચાર જાણી સિત્ત સિત્ત સ્વયંથી જો પત્રો આવેલા તે આ નીચે આપ્યા છે. આ સિવાય બીજા પણ અનેક પત્રો સદ્. ના કુટુંબીઓ પર ખાસિયાર પણ ગઈલા છે.—ત'ત્રી.]

શસ્ત્રક્રિયા કરાવતા અગાઉ આવેલા પત્રો

ભાઈ શ્રી મોતીભાઈ,

આજે જ તમારી બિમારીના સમાચાર આણંદથી ચંદુભાઈએ મોકલ્યા. તમારે હાસ્પિટલમાં જવું પડ્યું છે એ ખબર જ નહોતી. આશા છે કે તબીબત સુધારા પર હશે. હૃદય તમને જલદી આરામ આપે.

ખારડોલી, તા. ૨૭-૧-૩૯

વલ્લભભાઈના વહેમાતરમ્

તમને ગંભીર બિમારી શી ? મારી ઉમેદ છે કે દાકતરોનો બધ મિથ્યા કરશે ને અંતે આપરેશન ચાહે નીવડશે.

ખારડોલી, તા. ૨૭-૧-૩૯

મો. ક. ગાંધીના વહેમાતરમ્

શસ્ત્રક્રિયા પછી પૂ. મહાત્માજી તરફથી આવેલો પત્ર

ભાઈ મોતીભાઈ,

તમારી ઉપર શસ્ત્રક્રિયા બહુ સારી રીતે થઇ એવા ખબર આજે હૃદયઆપાએ આપ્યા. દિવસે દિવસે સારા થતા રહો ને જેવા હરતાકરતા હતા તેવા જેવાની આશા સેવું છું.

ખારડોલી, તા. ૩૧-૧-૩૯

મો. ક. ગાંધીના વહેમાતરમ્

અવસાન પછી આવેલા તાર તથા પત્રો

Deeply grieved to hear of Motibhai Amin's death Kindly convey my sympathy to members of the family.

Baroda, 2-2-'39

Krishnamachari

(Dewan, Baroda State)

Extremely grived. Province has dealt another cruel blow. All Gujarat mourning Motibhai's death. Convey my condolences bereaved family.

2-2-'39

Vallabhbhai (Sardar)

Great and irreparable loss. Heaven bless his soul.

Rajkot, 2-2-'39

Gijubhai and Somabhai

Shockingly grieved. May Motibhai's soul rest in divine peace.
Rajkot, 2-2-'39 Teachers' Union, Baroda State

x x x I was very much shocked to hear of the death of Sjt. Motibhai Amin. I wanted to write to some member of his family conveying my sincere regrets on this demise, but unfortunately I did not know whom to write. It certainly took us all by surprise that a very useful life should be cut off all of a sudden, especially at a time when he was busy with his multifarious activities with social work in 'Charotar'. He was one of the few God's good men I have come across in life, and I carry some of the pleasantest memories of our friendship lasting nearly thirty years. On many occasions we had worked together on many important problems and his sincerity and geniality can be seen in every action of his. His death is certainly a very great loss to Vaso and to Gujarat and I trust his colleagues would be able to carry on his mission successfully. x x x

Reserve Bank of India
Bombay, 24-2-1939

Yours Sincerely
Manilal B. Nanavati
(Deputy Governor)

ભાઈ મોતીભાઈના અવસાનના ખાસ સમાચાર આજે બપોરે અહીં મળ્યા તેથી ધણી જ-દિલગીરી થઈ છે. હું આજે દેહની ગાડીમાં તેમને જોવાને માટે અમદાવાદ જવાને હતો. પણ ઘેરથી નીકળતા પહેલાં માડી ખચર મળી તેથી માડી વાળવું પડ્યું.

તેમણે તો પોતાની ભારે સેવાશ્રુતિ અને જનહિતને માટે અનેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓથી પોતાનું નામ અમર કર્યું. તેમનો દેહ ગયો છે પણ તેમનો આત્મા તો તેમની અનેક જન-હિતકારી પ્રવૃત્તિઓને પોષવા અમર રહેશે.

તમને તથા સર્વ મિત્રો તથા આદ્યનારાઓને ભારે દુઃખ થાય એ સ્વાભાવિક છે, પણ પ્રભુની મરજી આગળ આપણો કંઈ ઉપાય નથી.

વડોદરા, તા. ૨-૨-'૩૬

ગોવિંદભાઈ હા. દેસાઈ
(નિરૂપ નાયબ દિવાન, વડોદરા રાજ્ય)

મરહૂમે ચરોતરની અમૂલ્ય સેવા બજાવી હતી અને એક કેળવણીકાર તરીકે તેમની આગેવાની અમૂલ્ય હતી.

ભરૂચ, તા. ૩-૨-'૩૬

અંબાશંકર ઉત્તમરામ મલ્લ
(દિવાનજાદાર)

પૂ. મુ. મોતીલાલના અવસાનના સમાચારો દર્દી સાંભળ્યા. કેટલીયે પ્રવૃત્તિના જનક, નિરભિમાની, કર્તવ્યપરાયણ, સંતાત્મા આપણને છોડી ચાલ્યા ગયા. મોતીલાલ એ અમૂલ્ય ઉત્તમ પ્રકારનું પાણીદાર મોતી નીવડ્યું. પ્રભુ તેમના આત્માને શાંતિ આપે.

તેમણે છેલ્લે છેલ્લે બહુ ખેંચ્યું. મને તેઓ ઉપદેશ આપતા હતા કે બહુ કામ ન કરવું, થાક લાગવા ન દેવો, વધારે વખત સેવા કરવા યોગ્ય રહેતું, વગેરે; પણ પોતે જ એ ઉપદેશ ન માન્યો અને કામમાં તે કામમાં ખતમ થઈ ગયા.

તેમને શાંતિથી પુસ્તકો વાંચવાનું આવતે વર્ષે મન હતું. હવે તેઓ પ્રભુના ચરણે એની કૃપાનું પુસ્તક વાંચે.

રાજકોટે, તા. ૩-૨-'૩૯

ગિજુલાલ બધેકા

સ્વ. મોતીલાલના સ્વર્ગવાસથી આખાએ ગુજરાતને કેટલી ખોટ પડી છે તે મારા જ્ઞેવાને કહેવાની ક્યા જરૂર રહી છે ! મને પોતાને એમનો આ વિયોગ સાહે છે, પણ મારું દુઃખ કેને કહું ? એમના કુટુંબીઓને આશ્વાસન પણ કેમ આપું !

આંબલા, (સેનગઢ) તા. ૧૨-૨-'૩૯

નાનાલાલ

મોતીલાલ સાહેબના અવસાનથી વડોદરા રાજ્યે અને આખા ગુજરાતે એક મહાન મૂંઝો સેવક ગુમાવેલ છે. પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ, માધ્યમિક અને ઉચ્ચ કેળવણી તથા પાટીદાર-વર્ગમાં સમાજસુધારાનાં કાર્યોમાં તેમની સેવા અમૂલ્ય છે-અને તેઓનું સ્થાન કોઈ સંભાળી તેમ અત્યારે જણાતું નથી. પ્રયુષ્ઠ બળવાન છે.

અમરેલી ૪-૨-'૩૯

મોહનલાલ વીરજીભાઈ

Aggrieved to hear Motibhai's death-convey our deep condolence his breaved family.

Jinja, 7-2-39

Yuvak Mandal

Deeply regret Motibhai Sahab's demise.

Tanga, 7-2-'39

Vasewallas

Deeply grieved at sad demise Motibhai Sahab. Convey bearty condolence.

Mombasa, 8-2-'39

Vaso Union

પ્રસ્થાન કાર્યાલય

પારસી અગિયારી સામે, અમદાવાદ
તા. ૧૦-૨-૩૬

પ્રિય ભાઈશ્રી અમીન,

પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ. ના પિતા સમાન મુ. શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબના અવ-
સાનથી આપના જેવાને એક વડીલ ગુમાવવા જેવું થયું છે; તો અમારા જેવાને એક સમર્થ
સલાહકાર, માર્ગદર્શક અને મુરબ્બીની ખોટ પડી છે. એમના પરિચયનો લાભ મને ફીકરીક
પ્રમાણમાં મળ્યો છે. મારા જેવાની સામાન્ય પ્રવૃત્તિમાં પણ તેઓ કેટલો રસ લેતા હતા તેનો
વિચાર કરું છું ત્યારે તેમની મહત્તા નગર સમક્ષ તરવરે છે. છેલ્લી મહાસભા વખતે મારા
બુકરેટોલ ઉપર તેઓ ત્રણ ચાર વખત પધારેલા; અને અર્પો અર્પો કલાક માત્ર જોતા જ
ઊભા રહેલા. એવા એમને સદેહે ફરી જોવા નહિ મળે એ ખ્યાલથી પણ આઘાત થાય છે !
આત્મા અમર છે; શરીર નાશવત છે.

x

x

x

હા, તેમનાં છેલ્લાં દર્શન કરવાનું મહાભાગ્ય મને રમશાનમાં મળ્યું હતું અને તે પૂરતો
મારી જાતને હું ભાગ્યશાળી માનું છું.

આપના તેમ જ મંડળના દુઃખમાં હું સહભાગી છું. એજ લિ. અમીન
રણછોડજી મિસ્ત્રીના જયભારત.

રાજરત્ન પ્રતાપરાય ગિરધરલાલ મહેતા

અમરેલી-કાઠિયાવાડ, તા. ૪ : ૨ : ૩૬

શ્રીમાન શ. ભાઈશ્રી વાઘજીભાઈ,

મુરબ્બી મોતીભાઈ સાહેબ સ્વર્ગસ્થ થયા તે જાણી, ખરે, આઘાત થયો છે. કેવળ
પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ જ નહિ, પણ ગુજરાતની સેવાપ્રવૃત્તિના નાવક અને પ્રેરક તેઓ હતા.
મૂંગા, નિષ્કામ, નિરભિમાની અને પરમસેવક તેઓ હતા. ગુજરાતના એક મહાન જ્યોતિર્ધર
લેખાય. આયમતા જતા યુગના સજીવ પ્રતિનિધિ તેઓ હતા. ચાલતા યુગના તેજસ્વી બળને
ઝીલનારા અને યુગ સારે ચાલનારા પણ હતા. ગુજરાતે એક કિંમતી ' મોતી ' જોયું છે.
પણ, આપણે ઇચ્છીએ કે, તેઓએ અધૂર મોકલું કાર્ય ગુજરાત ચાલુ રાખે !

આપણી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ તો અત્યારે રાંડી પડી ગયું. જેની રોગગમાં, રાતપ્રચા-
રની શરૂઆત અને ચોંટાળતા પ્રજાગ ભાવના વહેતી હોય એવો બીજો કોઈ પુરુષ દેખાડશો ?
ધર્મર સદ્ગતના આત્માને શાંતિ આપો ! ! !

લી. આપનો

પ્રતાપરાય ગિ.

આર. આર. શેઠની કું.

સુભાષ નં. ૨ તા. ૫-૨-૩૬

શ્રી. વાઘજીભાઈ,

પૂજ્ય શ્રી મોતીભાઈ સાહેબના દુઃખ સમાચાર સાંભળીને પારાવાર દિલગીરી થઈ છે,
પ્રજ્ઞના પર આમગ કોઈનો ઉપાય નથી, પ્રભુ તેમના આત્માને શાંતિ આપે.

શુરાલાલ

શાંતિલાલ દામોદરદાસ મહાજન

તંત્રી : " પ્રતાપ બાળવિભાગ. "

હલધરવાસ. (વાપા : મહેમદાવાદ) તા. ૯-૨-૧૯૩૯

તંત્રી : ' પુસ્તકાલય ' માસિક, વડોદરા

વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિઓના સુત્રધાર, પ્રખર કાર્યકર્તા, અન્યેક કેળવણી-કાર, મૂંગા લોકસેવક, બાળસાહિત્યની ખીલવણી માટે યત્ન કરનાર શ્રીયુત મોતીલાલ અમીન સાહેબના યજ્ઞેલા અવસાન બદલ હું અને ' પ્રતાપ ' ના બાળવાચકો ધણા દિલગીર યજ્ઞે છીએ. એમની સૂચના અને સલાહ મને ' બાળવિભાગ ' ના સંપાદનકાર્યમાં ધણી જ ઉપ-યોગી નીવડતી હતી. એમની દોરવણીને લીધે અમે બાળસાહિત્યમાં પીરસાતાં અનિષ્ટ તત્ત્વોને દૂર રાખતા થયા છીએ.

" બાળસાહિત્ય સર્વ સંગ્રહ ભા. ૧-૨, " ' ગુજરાતી અને પરદેશી મહાજનોનાં જીવન ચરિત્રો ' વગેરે દ્વારા જ એમની બાળકો માટે કરેલી સેવાઓ જણાઈ આવે છે. પણ હવે એ કરનાર ક્યાં છે ? પ્રજા આગ માણસોને પોતાની પાસે શા માટે જલદી બોલાવી લેતા હશે ? દૂર ગયા છતાં એઓ એમના મૂંગા સંદેશા અહીં મોકલી આપણને સદે પ્રેરણા આપે એવી પ્રજાને અમે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

એમના અવસાનથી ગુજરાતને બારે ખોટ પડી છે, તેમાં યે ખાસ કરીને ' પુસ્તકાલય સંદાયક સહકારી મંડળ ' અને ' પુસ્તકાલય ' માસિકને તો વધુ જ ખોટ પડી છે. અમે આપના દુઃખમાં ભાગ લઈએ છીએ. પ્રજા એ ખોટ પૂરવા યોગ્ય સુકાની આપને મેળવી આપે તેવી, પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

એમના આત્માને પરમકૃપાળુ પરમાત્મા શાશ્વત શાંતિ આપે તેવી અમે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

લિ.

શાંતિલાલ મહાજન

તંત્રી ' પ્રતાપ બાળવિભાગ '

હલધરવાસ.

શ્રી ગ્રેમધર્મ મહિયુકાન્ત ક્રિ પુસ્તકાલય.

હલધરવાસ (વાપા : મહેમદાવાદ)

૯-૨-૩૯

મંત્રીઓ, પુસ્તકાલય સંદાયક સહકારી મંડળ વડોદરા,

વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિઓના યોગ્ય સુત્રધાર, પ્રખર કાર્યકર્તા, કેળવણીકાર, લોકસેવક અને પુસ્તકાલયોના પ્રાણ શ્રીયુત મોતીલાલ અમીન સાહેબના યજ્ઞેલા અવસાન બદલ અમે દિલગીર યજ્ઞે છીએ. તેમની સલાહ અને સૂચના દરેક પુસ્તકાલયોના સંચાલકોને ઉપયોગી અને માર્ગદર્શક નીવડતી. તે રીતે અમારી સંરચાએ એક સલાહકાર ગુમાવ્યા હોય અમને ધણું જ દુઃખ થાય છે.

મહાત્માને પરમકૃપાળુ પરમાત્મા શાશ્વત શાંતિ આપે અને તેમની જોડ પૂરવા યોગ્ય સુકાની તે તંત્ર સાંભાળી અમને દોરવણી કર ॥ રહે તેવી પ્રાર્થના કરી વિરમીએ બીએ.

સિ. અમે છીએ,

શ્રી પ્રેમધર્મી મહિષાસુર ક્રી પુસ્તકાલય

દળધરવાસ (વાયા : મહેમંદાવાદ)

ના વ્યવસ્થાપકો

આર્વજનિક પુસ્તકાલય

વાયા કાલીઆવાડી

તા. ૧૦-૨-૩૯

શ્રી. તંત્રીશ્રી " પુસ્તકાલય "

તા. ૨-૨-૩૯ ના રોજ પૂન્ય મોતીભાઈ સાહેબના મરણના શોકસમાચાર સાંભળતાં જ ગામમાં હડતાલ પાડવામાં આવી હતી તથા પુસ્તકાલય પણ તેમના માનમાં બંધ રાખવામાં આવ્યું હતું. સાંજે ગામજનોની સભા થઈ હતી, જ્યાં સહગતની સમાજસેવા તેમજ પુસ્તકાલય અને કેળવણીપ્રચાર અંગે વિવેચનો થયાં હતાં. જે પછી તેઓશ્રીના આત્માને શાન્તિ અહો તેમ જ તેમના કુટુંબીઓ પ્રત્યે દિલસોજ દર્શાવતો કરાવ પસાર થયો હતો.

સિ. આપનો

ખુશાલભાઈ કાલીદાસ પટેલ

મંત્રી. સા. પુસ્તકાલય, બાકેશલ તા. પેટલાદ.

કરજણ મહાલ પુસ્તકાલય મંડળ

ચો. મિયાગામ કરજણ.

તા. ૨-૨-૧૯૩૯

૧. રા. રા. મંત્રીજી વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ

વડોદરા રાજ્યના પુસ્તકાલયોને વેગ આપવા માટે-રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળની યોજના બનાવ અને રા. પુ. મંડળના આત્મા અને એક શિક્ષકમાંથી વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલયના વહનીય વ્યવસ્થાપક સાહેબના હોદ્દા સુધી પહોંચનાર શ્રી. મોતીભાઈ ન. અમ્બેન સાહેબના મેદજનક અવસાનથી ધણા દિલગીર બીએ. તેઓશ્રીના આત્માને પ્રજા શાન્તિ આપો, બેવી પ્રાર્થના છે.

મંબાળભાઈ જે. પટેલ

મંત્રી, કરજણ મહાલ પુસ્તકાલય મંડળ.

કહાનજી જીવાભાઈ શેઠ
માંગરોળ, (વાધરી) પ્રાં. નવસારી
તા. ૫-૧-૩૯

મે. પુસ્તકાલય સં. સ. મં. લિ. ના મંત્રી સા. મારફત સ્વ. અમીન સા. ના કુટુંબીઓને
તરફ, વડોદરા

મુ. મોતીલાલ નરસીલાલ અમીન સા. ના જીવવારે અમદાવાદમાં થયેલા અવસાનના
સમાચાર વર્તમાનપત્રોથી જાણી ધણે જ આઘાત થયો છે. તેઓશ્રી કેળવણી અને જ્ઞાન
પ્રચારના ઉત્તમ માર્ગદર્શક હતા. વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના આત્મા હતા. ગરી-
બોના સહાયક અને સેવાભાવીઓને બળ આપી આગળ ધપાવનાર હતા. તેથી વડોદરા
રાજ્ય-ચરોતર-અને સમસ્ત ગુજરાતને નહિ પુરી શકાય તેવી ભારે ખોટ પડી છે. તેમના
સહવાસમાં આવેલ દરેક માણસ સ્વ. મોતીલાલ અમીન સા. અમારા વડીલ તરીકે મદદગાર
હતા એમ માને છે, અમારા ચલાલા ગામની લાખેરી ઉચ્ચ રિથિતિએ લાવનાર અને મારી
વડીલ તરીકે સંભાળ રાખનારની સહન ન થઈ શકે તેવી ખોટ પડવાથી ધણે જ દિલગીર
થયો છું. પ્રભુ સ્વર્ગસ્થના આત્માને શાન્તિ અર્પે અને તેમના કુટુંબીઓને આવી પડેલ દુઃખ
સહન કરવાને બળ આપે.

હાલ. માંગરોળ }
શુ. શાળા }

લિ. કુ.બી સેવક
કહાનજી જીવાભાઈ શેઠ
ચલાલા (કાઠિયાવાડ)

—❦—

પરિશિષ્ટ ક

[સદ્ગુણ સંહિષ્ણતા અવસાન પરાંતે વિવિધ વર્તમાનપત્રોએ પોતપોતાનાં પત્રોમાં અવસાન નોંધ
લીધેથી તે અર્હા આ પરિશિષ્ટરૂપે જાતારી છે. —તંત્રી]

(" જન્મભૂમિ " તા. ૯-૨-૩૯)

ગુજરાતના પુ. પ્રવૃત્તિના પ્રાણુ શ્રી. મોતીલાલ અમીન

ગુજરાતમાં જ્ઞાનગંગાનો પ્રવાહ વહાવનારા મૂક સેવકની સેવાઓને નિવાપાંજલિ

વડોદરા રાજ્યમાં જ નહિ પણ સમસ્ત ગુજરાતમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના વ્યાપક
વિકાસ દ્વારા, જ્ઞાનગંગાનો પ્રવાહ વહાવનારા ગુજરાતના એક સમર્થ મૂક સેવક અને કેળવણી-
કાર શ્રી: મોતીલાલ નરસિંહલાલ અમીનનું વાડીલાલ સારાલાલ હોસ્પિટલમાં અવસાન થયાનો
સમાચાર આપતાં અમને ધણી જ દિલગીરી થાય છે.

વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના ટુંકાવાલકનું કાર્ય તેમને સોંપવામાં આવ્યું તે
પહેલાંથી જ, તેમણે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના ગુજરાતમાં સમારંભ કરી દીધો હતો અને વડોદરા

રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનું સંચાલન એમના હાથમાં આવ્યા પછી તે તેમણે વડોદરા રાજ્યને ગામડે ગામડે જ્ઞાનગંગાની પરબો મંડાવી દીધી હતી અને હિંદુસ્તાનભરમાં વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને મોખરાનું સ્થાન અપાવી દીધું હતું.

ગુજરાતને સેવાનો લાલ

હમણાં થોડાંક સમય ઉપર જ તેઓ વડોદરા રાજ્યની સેવામાંથી નિવૃત્ત થયા હતા. તે પ્રસંગે તેમને વડોદરાનાં પ્રમુખજનો તરફથી સારું સન્માન આપવામાં આવ્યું હતું. વડોદરા રાજ્યની સેવાઓમાંથી નિવૃત્ત થયા પછી, તેમની સેવાઓનો લાલ સમસ્ત ગુજરાતને મળવા પામ્યો હતો. હજી હમણાં જ આવ્યુંદ મુકામે મળી ગયેલી પુસ્તકાલય પરિપદની પાછળ એમની જ પ્રેરણા હતી. જો કે મદદગીને કારણે તેઓ પરિપદમાં સક્રિય ભાગ લઈ શક્યા ન હતા.

અમદાવાદની હૉસ્પિટલમાં

છેલ્લા કેટલાક સમયથી તેમની તબિયત લથડી ગઈ હતી અને તેમને આપરેશન કરાવવાની જરૂર જણાતાં છેલ્લા અઠવાડિયા દરમિયાન તેમને અમદાવાદની વાડીલાલ સારાભાઈ હૉસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યા હતા. તેઓ હોજરીના કેન્સરના દર્દથી પીડાતા હતા એટલે તેમના પર શસ્ત્રપ્રયોગ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેમના વિષે સારી આશાનાં ચિહ્નો જણાવા લાગ્યાં હતાં. પરંતુ તેમની તબિયતે અચાનક ઉચલો ખાધો અને બપોરે જ વાગતે તેમનું અવસાન થયું હતું. એમના અવસાન વેળા મુખ્ય ધારાસભાના સ્પીકર એન. શ્રી. ગણેશ વામુદેવ માવલંકર અને શ્રી. ઠક્કર બાપા પણ હાજર હતા.

સેવાઓને અંગલિ

સાંજે ચાર વાગે વાડીલાલ સારાભાઈ હૉસ્પિટલમાંથી તેમની સ્મશાનયાત્રા નીકળી હતી, પણ તે પહેલાં તેમના અવસાનના સમાચાર શહેરમાં ફેલાઈ ગયા હતા.

તેમની સ્મશાનયાત્રામાં એન. શ્રી. માવલંકર, મ્યુનિસિપાલીટીના પ્રમુખ શ્રી. મણિલાલ ચતુરભાઈ, શ્રી. જીવણલાલ દીવાન, આચાર્ય શ્રી. આનંદરાંકર દુવ, શ્રી. ઠક્કર બાપા, શ્રી. ભાઈલાલભાઈ સારાભાઈ તેમજ ખીજ જણીતા શહેરીઓ મોટી સંખ્યામાં હાજર રહ્યા હતા.

તેમને અગ્નિદાહ આપતાં પહેલાં શ્રી. ઠક્કર બાપા સ્વર્ગસ્થની સેવાઓને અંગલિ આપતાં ગદ્ગદિત થઈ ગયા હતા તેમની સેવાઓની પ્રશંસા કરતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે તેમણે ગુજરાતમાં પોતાનું નામ અમર કરી દીધું છે.

ઝ. હરિપ્રસાદે સ્વર્ગસ્થના જીવન અને કાર્યનો ઉલ્લેખ કરી તેમને અંગલિ આપી હતી.

એમની કિંમતી સેવાઓ

સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન, વડોદરા રાજ્યની જ નહિ પણ સમસ્ત ગુજરાતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રાણ હતા. અને તે સાથે તેઓ એક સમર્થ કેળવણીકાર પણ હતા. વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનું સંચાલન એમના હાથમાં આવ્યું તે પહેલાં ચરોતરમાં તેમણે કેળવણીનું કાર્ય હાથ ધર્યું હતું. પ્રમુખજનોના વિકાસની દૃષ્ટિએ ઘણું જ મદદરૂપું અને લોકપ્રકારી કાર્ય તેમણે પેટલાદ મોડિંગ હાઉસ દ્વારા કર્યું હતું. વડોદરા રાજ્યના કેળવણી

ખાતાની હકુમત હેઠળ એ પેટલાદ હાઇસ્કૂલ તેમજ બોર્ડિંગ હાઉસ હોવાથી, કેટલીક મર્ચન્ટ્સ અને સ્વાભાવિક રીતે જ નહીં છતાં, એક કાર્યદક્ષ અને કર્તવ્યપરાયણ, ભાવનાશાળી અને આદર્શસેવી શિક્ષક તરીકે શ્રી. મોતીલાલ અમીને આ સંસ્થા દ્વારા ઘણું જ ઉપયોગી કાર્ય કરેલું છે. આ બોર્ડિંગમાંથી જ ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટીની સ્થાપના થઇ અને ગુજરાતમાં આ સંસ્થાએ, ભાવનગરમાં દક્ષિણમૂર્તિની સંસ્થાઓએ કરેલાં કાર્ય જેવું કાર્ય કર્યું છે. એ સંસ્થાની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિની પાછળ સ્વ. મોતીલાલ અમીનનો હાથ હંમેશાં જણાઇ આવ્યા વિના રહેતો નથી.

એમનું પ્રિય જીવનકાલ

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનાં મંડળ પણ શ્રી. મોતીલાલ અમીને, પેટલાદ હાઇસ્કૂલના હેડ-માસ્ટર તરીકે ૧૯૦૬ માં તેઓ કામ કરતા હતા ત્યારનાં કર્યો હતાં અને એ પ્રવૃત્તિને અન્ય કેટલાકોએ ખાસ કરીને ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી જેવી સંસ્થાઓએ વધાવી લીધી હતી. તેમની એ પ્રવૃત્તિને કારણે જ વડોદરા રાજ્યે ન્યારે આ પ્રવૃત્તિ ઉપાડી ત્યારે એના વ્યવસ્થાપક અને નિયામક તરીકે શ્રી. મોતીલાલ અમીનની પસંદગી કરવામાં આવી હતી, અને એમને હાથે પ્રાન્ત, કરખા અને ગ્રામપુસ્તકાલયો સ્થાપવાનું તેમ જ સુવ્યવસ્થિત કરવાનું કાર્ય છેલ્લાં પચ્ચીસ વર્ષમાં ઘણી જ ઉત્તમ રીતે થવા પામ્યું છે. શ્રી. મોતીલાલએ એ વિષયને પોતાના જીવનનો પ્રિય વિષય બનાવ્યો હતો, અને ગુજરાતમાં એક પણ ગામડું નાનું કે મોટું વાચનાલય કે પુસ્તકાલય વિનાનું નહિ હોય એવો અભિપ્રાય સેવીને જીવનપર્યંત તેમણે એ કાર્ય કર્યું હતું.

સેવામાં જીવન અપાન્યું

સ્વ. મોતીલાલએ વસોમાં પણ કેળવણી મંડળની સ્થાપના કરીને ઘણું સુંદર કાર્ય કર્યું હતું. અવસાન સમયે તેમની વય સાઠ વર્ષ ઉપરની હતી. તેમને પોતાને સંતાનમાં પુત્ર નથી.

***

સ્વ૦ મોતીલાલને અંજલિ

ગુજરાતી સાહિત્યના સૌ પહેલા અને એકલા અટલા ગ્રંથપાલ મોતીલાલ અમીનનું એમના રોગની દષ્ટિએ જોતાં અતિ દુઃખદ છે. પરંતુ એ અવસાને અણુધાર્યો હોલો આણીને એક સમર્થ જીવનને અધુરી સિદ્ધિએ હણી નાખી એમ આપણાથી નહિ. કદી શકાય. મોતીલાલએ પોતાની દુકાન લગભગ વધાવી લીધી હતી. વડોદરા રાજ્યને ગામડે ગામડે વાચનની યોજનાને પેહોંચાડનાર મોતીલાલએ સર્જવતી કલમો કદી નથી કરી શકી તે ન કરી શકત એવી અનોખી સાહિત્યસેવા ગમતી લીધી હતી. મોતીલાલનું પોતાનું જ જીવન, ખીજ અનેક દિશાઓમાં એક જવતી માનવદેહી વડલારૂપે ઊભા ઢાળતું હતું આજે તો એ જીવન પોતે જ સાહિત્યમાં પ્રતિષ્ઠા પામવાને માટેની પુષ્કળ સમૃદ્ધિઓ સાથે આપણી સન્મુખ પથરાયેલું છે. સૌથી પહેલું કાર્ય એ જીવન શબ્દમાં ઉતારવાનું થયું જોઈએ. એવી કાષ્ઠક કલમ કામે લાગી જવી જોઈએ, કે જે આ 'મહાન ગુજરાતી'ના ચરિત્રને એના સાચા પ્રેરણાત્મક સ્વરૂપે ગુજરાત પાસે ખુકું કરી આપે.

એમનું સ્મારક કયું કહેવાય ?

૨૧૦ ના સ્મારકનું બીજું સાચું કાર્ય તેમણે ઘડેલી અંધાલયોની લોકવ્યાપક યોજનાને ગુજરાતના ગામડે ગામડે પાથરી દેવાનું છે. મોતીલાલની એ વ્યવસ્થાશક્તિનો વારસો ગુજરાતમાં કોઈ વ્યક્તિએ લીધો હતો નહોતો નથી, પણ એક વિભૂતિનો વિલય થાય ત્યારે તેની પછી તેના સરખી તેજસ્વી અન્ય વિભૂતિ ઊભેલી હોવી જ જોઈએ એવું માનવાનું કારણ નથી. ગુજરાતને જેટલી જરૂર વિભૂતિવંત પુરુષોની છે, તેના કરતાં વિશેષ જરૂર તો એવા અકેકે પુરુષસિંહે પોતાની પાછળ મૂકેલી સંયોજનદષ્ટિને તેમ જ રચનાશક્તિને વ્યાપક સ્વરૂપે અમલમાં મૂકનાર નિઃશ્યામ ઉઘમી જતોની છે.

(“ પ્રજામંધુ ” તા. ૫-૨-૩૯)

સ્વ. મોતીલાલ અમીન

સુપ્રસિદ્ધ દાંડીકૃત વખતે ચરોતરમાંથી પસાર થતાં ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે “ મોતીલાલના ચરોતરમાંથી હું પસાર થાઉં છું. ” એ ચરોતરમાં હવે મોતીલાલ નહિ, મોતીલાલનાં સ્મરણો જ રહ્યાં છે.

સ્વ. મોતીલાલ અમીન કોઈ મહાન લેખક નહોતા; સભાઓ ધુળવનાર પ્રખર વક્તા થે હોતા; આખો દેશ જેની તરફ ટાંપી રહે એવા રાજકીય નેતા પણ નહોતા. લોકોની આંખે જીએ ચઢતું હોય તેણે લેખક, વક્તા કે રાજકીય નેતા થવું જ પડે. સ્વ. મોતીલાલને એવું થમવું નહિ હોય તેથી તેઓ તો વડોદરા રાજ્યના એક અમલદાર જ રહ્યા હતા, છતાં તેઓ એક વ્યક્તિ નહિ; પણ એક મોટી સંસ્થા હતા. તેમનું કાર્યક્ષેત્ર નાનું હતું. વડોદરા રાજ્ય અને ચરોતર સુધી એ પહોંચતું, છતાં એમાં કરવાનું ઘણું હતું. એ જતે જ કહેતા કે “ મારું આરંભેલું કાર્ય હું આ જન્મમાં તો નહિ, પણ બે જન્મમાં બાંધે જ પૂરું કરી શકું. ” એ કામ એવું હતું જે કરવા માટે નેતાપદની મહત્વાકાંક્ષાઓ જતી કરવી પડે, એમાંથી મળી રહેતું વાહવાહનું આકર્ષણ છેડું રાખવું પડે, ને ખત ને પરિશ્રમની શુદ્ધતા હાથે કરીને ઓઢી લેવી પડે. સ્વ. મોતીલાલએ એ કામ પાંત્રીસ વર્ષ સુધી મૂંગે મોઝે કર્યાં કયું ને જ્યારે એ ઊભી નીકળ્યું છે ત્યારે ગુજગત એની કદર ખૂબે છે. એ કામ સ્વભાવે જ શિક્ષક હોય તે જ કરી શકે.

સ્વ. મોતીલાલ સ્વભાવે અને રાજ્યાતમાં, તો વ્યવસાયે પણ શિક્ષક હતા. કેળવણીના પ્રશ્નો એ અજબ રીતે ઉઠેલી આપતા. એ સ્વભાવનો લાલ એમણે એમની જીવનપ્રવૃત્તિને આપ્યો, ને જાત્રાલયો, પુસ્તકાલયો ને વિદ્યાલયો તેમને હાથે ઉઘર્ચ્યાં ને મોંઘ્યાં. તેમણે ગુજરાતનો એક નાનકડો ખૂણો પસંદ કરી લીધો, કેમકે તેમનું કાર્યક્ષેત્ર જ એવું હતું કે જેમાં વિસ્તાર કરતાં સઘનતા ને જાણણી વધારે જરૂર હતી. તેમનું વહાલું વસો ગામ. તેમની પ્રયોગશાળા બની ગયું ને. પછી તો પેટલાહનું જાત્રાલય, વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો, વડો-

દરાની ચરોતર બોર્ડિંગ, વસોની હાઈસ્કૂલ ને ચરોતર એન્જીનેરીંગ સોસાયટીની ખીલવણી તેમણે કરી. એમની પ્રવૃત્તિ વધતી ગઈ, તેમ તેમ પ્રાયગિક કેળવણી, બાલમંદિર, સહશિક્ષણ, લોનફંડ અને સહકારી પદ્ધતિ, પુસ્તકાલય અને હરિજનપ્રવૃત્તિને તેમણે પોતાનાં બનાવ્યાં.

તેમની પ્રિય પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ, વડોદરા રાજ્યના એ ખાતાના અધિકારી તરીકે એ નિમાયા ત્યારે, સારી પેઠે ખીલી ઉઠી અને વડોદરામાં એ મર્યાદિત ન થઈ. તેમના સ્વર્ગ-વાસથી એ પ્રવૃત્તિને પિતા ગુમાવ્યાનો ફટકો વાગ્યો.

૧૯૨૭ ની રેલ સંકટ વખતે પણ તેમની સેવા અમાપ હતી. વિદ્યાર્થીઓ, લેખકો, કાર્યકરો, ખેડૂતો, હરિજનો, બાળકો-એ સૌનાં જીવનમાં સ્વ. અમીન સાહેબ જીતયાં હતા, નાના મોટા પ્રશ્નોનો ઉકેલ લાવવા એ મથ્યા હતા ને સૌને ઉપકારક થઈ પડ્યા હતા. આમ વડોદરા રાજ્યની નોકરશાહીથી અલિપ્ત રહીને રાજસેવક હતા ત્યારે પણ એ લોકસેવક હતા ને લોકસેવાને રાજકારણ અવિનાશાવ સંબંધ ધરાવતાં નથી, એ તેમણે એમના જીવનની મૂળી સેવાઓથી સિદ્ધ કરી આપ્યું હતું. માત્ર વસો કે વડોદરા રાજ્યે, કે ચરોતરે જ નહિ પણ આખા ગુજરાતે એક લગીરથ, અખોલ સેવક બોલ્યો છે ને એ ખોટ પુરાતાં ઝાઝી વાર લાગશે. તેમના આત્માને શાન્તિ પ્રાપ્ત થાઓ !

(“ સયાજી વિજય ” તા. ૬-૨-૩૯)

શ્રી. મોતીલાલ અમીન

શ્રી. મોતીલાલ અમીનના અણુધાર્યા અવસાનથી એકલા ચરોતરનેજ નહિ, પણ વડોદરા રાજ્ય તથા સમસ્ત-બૃહદ્ગુજરાતને પણ ન પુરાય એવી ભારે ખોટ પડી છે. એઓ આદર્શ ગુરુ, અનુકરણીય અમલદાર તથા સેવાભાવી નાગરિક હતા. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના તો જનક અને પ્રાણ હતા. એમની સાદાઈ અને એમની સહૃદયતા, એમનાં ખર્ચ અને એમની એકનિષ્ઠા, એમની દેશભક્તિ અને એમની રાજ્યસેવાના ગુણો ખરેખર પ્રશંસાપાત્ર તથા ધણા પ્રેરણાદક છે. પેટલાદ હાઈસ્કૂલના હેડ માસ્તર અને બોર્ડિંગ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટના હોદ્દા ઉપરથી દેશભક્તિ અને જનસેવાનાં અનેક સ્વપ્ન સેવેલાં અને તે સ્વપ્ન સાકાર કરવા અનેક યોજનાઓ ઘડેલી. સૌ અનર્થોત્તું મૂળ અસાન છે અને સાનદાન જેવું ઉત્તમ દાન ખીલું એકે નથી, એવું એમના હૈયામાં ત્યારથી વસી ગયેલું, એટલે મુખ્ય શિક્ષક અને ગૃહપતિ તરીકે વિદ્યાર્થીઓને સારા શહેરીઓ બનાવવાનું ક્ષેત્ર લક્ષમાં રાખી ઉચ્ચ પ્રકારનું શિક્ષણ આપતા હતા તથા એ લાજુતર બૂલી ન જવાય-પણ એમાં વધારો થાય એટલા માટે મિત્રમંડળ નામની પુસ્તકાલયની ફૂલગૂંથણીનાં ખીજ તેઓથીએ પેટલાદમાં વાખ્યાં.

આપણા ગુણુર શ્રી મહારાજ સાહેબનું એ તરફ લક્ષ બેઠાયું અને વડોદરામાં પુસ્તકાલયના કમીરવડનું આરોપણ કરવા આજુએ અમેરિકન નિષ્ણાત માળી મિ. બોરગના મદદનીશ તરીકે તેઓથીને નીમ્યા અને રાજ્યનાં ગામડાંઓમાં પુસ્તકાલયો બોલવા, એઓથીને

જે અનુકૂળતાઓ તથા હિતજન આપ્યાં, તેનું જે સુંદર પરિણામ આવ્યું છે તે આપણે જોઈએ છીએ. શ્રી. મોતીભાઈએ પેટલાદથી વડોદરા આવ્યા બાદ કમાડીબાગ (સમજી મંદિર)માં પણ જાત્રાલય ખોલી નિરાધાર-ગરીબ-આશાર્પદ કે હતાશ વિદ્યાર્થીઓને હસ્તે-પરહસ્તે મદદ કરી કરાવી એક ઉચ્ચ પ્રકારનો આશ્રમ ચલાવ્યો હતો-જણે અર્વાચીન મુગતું આદર્શ ઋષિ-કુલ બનાવ્યું હતું. વડોદરાની ગ્રામપુસ્તકાલયોની જે યોજના શ્રી. મોતીભાઈએ ધડી અમલમાં મેલેલી, તેથી મુંબાઈ સરકાર પણ મુગ્ધ થઈ હતી અને એવી યોજના બ્રિટિશ રાજ્યમાં લાગુ કરવા હાલના મહાસભાવાદી ના. પ્રધાન મંડળે રૂબરૂ વાટાઘાટ કરવા પણ તેઓશ્રીને બોલાવ્યા હતા. કમનસીબે મુંબઈ સરકારની એ યોજના અમલમાં મેલાતી જોવા માટે તેઓશ્રી જીવી શક્યા નથી.

ચરોતર કેળવણી મંડળ, જાત્રાલય મંડળ અને પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ વગેરે લોકોપયોગી સંસ્થાઓ એઓશ્રીના સ્વદેશાભિમાની અને ફળદ્રૂપ ભેગતુંજ પરિણામ છે.

તેઓશ્રી પેટલાદ તાલુકાના વસો નામના નાના ગામના વતની હતા. એ વસો ગામને પણ એઓશ્રીએ શાળાઓ-પુસ્તકાલયો-બ્યાયામશાળા-ક્રિડાગારડન-કન્યાશાળા વગેરે શિક્ષણ-સંસ્થાઓનાં સાધનો પુરાં પાડી વસવા ચોખ્ખા આદર્શ નગરી બનાવી છે. ગઈ સાલ ના. દીવાન સાહેબે લગભગ આ અરસામાં વસોની જુદી જુદી સંસ્થાઓની મુલાકાત લઈ ખુશ થઈ, શ્રી. મોતીભાઈને ચોખ્ખા અભિનંદન આપ્યાં હતાં.

શ્રી. મોતીભાઈનું એકંદર જીવન સાદુ નિયમિત તથા ઉપકારી હતું. પોતે નિરભિ-માની અને બીનઆડંબરી હતા. પોતે અમલદાર કે નેતા નહિ, પણ માત્ર સેવાભાવી પ્રજાસેવક હતા અને નિઃસ્વાર્થપણે સેવાભાવથી જ કોઈ પણ પ્રકારની ધાંધલ કે હંભ વગર પોતે પોતાની પ્રવૃત્તિઓને આગળ ધપાવતા હતા.

તેઓશ્રી કેટલા બધા લોકપ્રિય હતા, તે ઠેરઠેર ભરાયતી શોકસભાઓ અને મળેલા સંખ્યા-બંધ દિલાસાઓથી જણાઈ આવે છે.

આપણા પ્રજાવતસહ શ્રી. મહારાજ સાહેબને રચાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓનો પાયો નાખવા સ્વ. રમેશચંદ્ર દત્ત, ગ્રન્થમાં ફરજિયાત કેળવણી માટે સ્વ. હરગોવિંદદાસ કાંટાવાળા અને અંત્યજેઠાર માટે સ્વ. પંડિત આત્મારામજી જેવા મહાનુભાવો મળી આવ્યા હતા, તેમ જ્ઞાનપ્રચારની બાબતમાં સ્વ. મોતીભાઈ અમીન મળી આવ્યા હતા. શ્રી મોતીભાઈ જેવી વ્યક્તિઓ બીજા દેશોમાં વધુ માન-કદર અને ખ્યાલિ પામી શક્યા હોત એમાં શક નથી, એટલી પ્રતિભા અને ધગરા, યોજનાશક્તિ અને તત્પરતા, સંતોષ-સ્વાર્થત્યાગ અને પરાપકારના સહયુક્તો તેઓશ્રી ધરાવતા હતા.

પ્રજુ ! સ્વર્ગસ્થના આત્માને શાંતિ આપો. તેઓશ્રી અપુત્ર છે-માત્ર એક દોહિત્ર છે, પણ શિષ્યસમુદાય તથા મિત્રમંડળ તેમ વિદ્યાળ અને સાધનસંપન્ન પણ છે. તેઓ સર્વને અમે આશ્વાસન આપીએ છીએ અને તેઓ સર્વ પોતાના વડીલ ગુરુ તથા આદર્શ મિત્રના આદર્શો અધુરા મનોરથો પૂર્ણ કરવા સારૂ સ્મારક કરો એમ અમે આ તકે ઇચ્છીએ છીએ.

(“ લોકવાણી ” તા. ૫-૨-૩૯)

સ્વ. અમીન

“ ગુજરાતના સમર્થ કાર્યકરો એક પછી એક ઊઠી જાય છે ને તેમની જગ્યા ઝટઝટ પુરાતી નથી ” એમ હમણાં જ સરદાર વલ્લભભાઈએ સ્વ. બહુભાઈ ઠાકોરને અંજલિ આપતાં કહ્યું હતું. એ કથનનો મર્મ શ્રી. મોતીભાઈ અમીનના અવસાનથી બહુ સ્પષ્ટ થાય છે; સ્વ. અમીનના અવસાનથી ગુજરાતે એક મૂક સેવક, સમર્થ કેળવણીકાર અને ગુજરાતની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનો જનક ગુમાવ્યો છે. આલીસ વર્ષ સુધી તેમણે ગુજરાતનું ધકતર કરવા માટે અખંડ મથન કર્યું છે. તેઓ વક્તા ન હતા, તેમણે ભાષણો કર્યાં નથી, તેઓ નેતા બન્યા નથી કે કયાંય આગળ પડવાનો તેમણે પ્રયત્ન કર્યો નથી, તેમણે તો જીવનભર પ્રજા-જીવનને પલ્લવિત કરનારી કેળવણી ને જ્ઞાનની પરખોળી રચનામાં જ જીવનને ઝમોળ્યું હતું અને જીવનના અંત સુધી તોઓએ મૂંગા પણ ભારે પરિણામકારી રચનાત્મક કાર્યમાં મંડ્યા રહ્યા હતા. ચરોતરની કેળવણીની ઝળક સ્વ. ને આભારી છે. ગુજરાતને લાઘેલા અનેક કાર્યકરો ને સમર્થ પુરુષો તેમની પેટલાદ બોર્ડિંગની ને તેમની કેળવણીની પ્રવૃત્તિની નીપજ છે. હિંદુભરમાં મથકર થયેલી પુસ્તકાલયોની વડોદરા રાજ્યની યોજનાના તેઓ ધડધેયા હતા. એની પાછળ તેમણે જીવન નીચોળ્યું હતું.

x

x

x

ગુજરાતે પણ હજી એમની કદર કરવાની રહી છે. એમના જીવનકાળમાં નહિ તો એમના મૃત્યુ પછી પણ ગુજરાત એ ઋણી અદા કરે એમ અમે માનીએ છીએ. સ્વ. ની સામાજિક ક્ષેત્રમાં પણ ઓછી સેવા નથી. આજે એમને હાથે દીક્ષિત થયેલા અનેક સેવાભાવી સંજ્ઞનો ગુજરાતના સામાજિક ક્ષેત્રમાં સારી સેના કરી રહ્યા છે. ધણાના પ્રેરક, શુરો અને ગુજરાતમાં જ્ઞાનની ગંગા વહાવવા માટે જીવનભર મથન કરનાર ગુજરાતના એ સપૂતનું મૃત્યુ ગુજરાત માટે ભારે ખોટરૂપ છે. અમે સ્વ. ના આત્માને શાંતિ ઈચ્છીએ છીએ અને તેમના સ્નેહીજનો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ પ્રકટ કરીએ છીએ.

(“ પ્રતાપ ” તા. ૫-૨-૩૯)

સ્વ. મોતીભાઈ અમીન

ગુજરાતના પ્રખર કેળવણીકાર શ્રી. બળવંતરાય પ્રમોદરાય ઠાકોરના અવસાનનો કરી ધા ગુજરાતને હજી તાજેજ છે એટલામાં ગુજરાતના અને ખાસ કરીને વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રાણુસમા શ્રી. મોતીભાઈ નરસિંહભાઈ અમીનના અવસાનથી કેળવણી-જગતને ખીજે અસહ્ય કટકો પડ્યો છે. દૂંક સમયની માંદગી પછી શ્રી. અમીન અમદાવાદની વાડીલાલ હૉસ્પિટલમાં સારવાર અર્થે રહ્યા હતા ને ત્યાં તેમનું શુધવારે બપોરે ૬૦ વર્ષની વયે અવસાન થયું છે. સ્વર્ગસ્થે વડોદરા રાજ્યની જ નહિ પણ સારા ગુજરાતની પુસ્તકાલય

પ્રવૃત્તિને પાળી પોષી વિકસાવી હતી. ‘ ગામડે ગામડે પુસ્તકાલય ’ એ એમનો મુદ્દાલેખ હતો. જ્ઞાનજગતની પરખો માંડવાના એમને અભિલાષ હતા ને તદ્દર્થે તેમણે જીવન સમર્પ્યું હતું. તેમણે આખાય ચરોતરમાં કેળવણીનાં ચિંતન કર્યોં છે. પેટલાદ ખોડિંગ હાઉસ દ્વારા તેમણે ગુજરાતને આરિયશીલ સુશિક્ષિતો આપ્યા છે, ચરોતર એન્જી. સોસાયટીના પશુ તેઓ સ્થાપક હતા. વડોદરાની સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીના આસિ. કમ્પ્યુટેર તરીકે તેમણે સંચાલન હાથ ધર્યું પછી સારાય રાજ્યને તેમણે કેળવણીના ક્ષેત્રમાં અનોખું સ્થાન પ્રાપ્ત કરાવ્યું છે. સારા હિંદમાં અજોડ એવી સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી એ એમના પરિશ્રમનું ફળ હતું. શ્રી, અમીન સાહેબે બાળકેળવણીની દિશામાં પશુ સુંદર કાર્ય કર્યું છે. એ ઉપરાંત સ્વર્ગસ્થે શાંતિસુધારા વગેરેમાં સારો ફાળો આપ્યો છે. તેમના અવસાનથી ગુજરાતને ન પુરાય એવી ખોટ પડી છે. સ્વર્ગસ્થતા આત્માને પ્રશ્ન શાંતિ અર્પો !

(“ ખેડા વર્તમાન ” તા. ૮-૨-૩૮)

સ્વ. મોતીલાલ ન. અમીનનું શોકજનક અવસાન

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય ખાતાના માજી મદદનીશ વ્યવસ્થાપક સ્વ. મોતીલાલ એન. અમીન કેટલાક દિવસોથી કેન્સરના લયંકર દર્દથી પીડાતા હતા, અને સલાહ મળ્યા મુજબ અમદાવાદ ખાડીનાલ હોસ્પિટલમાં તે દર્દ માટે ઓપરેશન કરવામાં આવ્યું હતું. ઓપરેશન સફળ થવાની ચિહ્નો જણાતાં હતાં પરંતુ કાળની વિલક્ષણતા પશુ અજબ હોય છે તે નિયમાનુસાર કાળે તેમનો ગયા છુધારે કાળિયો કર્યો. તેમના અવસાનથી સાહિત્યપ્રિય જનતામાં જે શોકની લાગણી પ્રસરી, ગઈ છે તે અવર્ણનીય જ છે.

મરદમ આજથી સાઠ વરસ ઉપર વડોદરા રાજ્યના પેટલાદ તાલુકાના વસો ગામમાં પાટીદાર શાંતિમાં અમીન જેવા ઉચ્ચ અને ખાનદાન કુટુંબમાં જન્મ્યા હતા. સ્વભાવે મળતા-વડા, શાંત અને ઉદાર હોય એક ઉચ્ચ કક્ષાના સાહિત્યવિશારદ હોવા ઉપરાંત ઉપલક્ષ્યા કે જાહેર ખર્ચની આ કીર્તિના લોકાથી અલગ રહેનાર એક આદર્શ પુરુષ હતા. અંગ્રેજી કેળવણી તેમણે મેન્ચ્યુસ્ટર સુધીની લીધી હતી અને રૂઝઆતમાં વડોદરા રાજ્યમાં હાઈસ્કૂલમાં એક શિક્ષક તરીકેની ઉત્તમવર્ગ કારકિર્દીમાં તેમણે પોતાના જીવનપ્રવાહને એવો સ્વચ્છ અને નિર્મળ બનાવી મૂક્યો કે તેમની ઉપર રાજ્ય અને પ્રજાના હૃદયોએ સારી જેવી અસર કરી. રાજઆતમાં વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં ન્યારે ૧૯૦૬ માં તેમણે કામ કર્યું ત્યારે તો અમદાવાદની ગુજ. વર્ગી સોસાયટીએ તેમની એ પ્રવૃત્તિને સહયોગ વધાવી લીધી અને અન્ય લોકોએ ઠીક ઠીક બધે સારો જેવો સહકાર આપ્યો. તે વખતના તેમના એ ઉત્સાહ અને વખાણે કરી તેમણે પોતાના જીવનને ફક્ત એક જ નિશ્ચિત ધ્યેયે પ્રેરાયેલું રાખ્યું. અને તે એ કે આમજનતાની નિરક્ષરતા નાશુદી કેવી અને કેમ કરીને કરી શકાય. હર-કેમસેના ચિંતન અને મનને તેમને અનેક દુસ્તાઓ મુશ્કયા અને આશુદ ચરોતર એન્જી.

મેં કહ્યું: “ કેમ ? ”

“ જોતા નથી ? વાંચો આ પાટિયું. ”

“ તે શું થઈ ગયું ? અહીં પુસ્તકાલય હશે. આપણને એની સાથે શી નિરપત છે ? ”

“ તમને નહિ હોય, બીજા કોઈને નહિ હોય; પણ તમે જાણો છો ને કે મોતીલાલ સાહેબ આપણી સાથે છે. ”

*

થોડી વારે મોતીલાલ સાહેબ આવી પહોંચ્યા. લાલ પકાણું જાણે ગળગળા થઈ ગયા હોય, માત્ર આંસુ જ આવવાનાં બાકી રહ્યાં હોય એમ બે હાથ જોડી, સાહેબની પાસે વિનય-પૂર્વક કહેવા લાગ્યા:

“ સા—હે—બ—અહીં પુસ્તકાલય છે. ”

પુસ્તકાલય કે પ્રાચીન વસ્તુસંગ્રહ જેવું કંઈ આવે તો મોતીલાલ સાહેબ ત્યાં જરૂર જાય-જાય એટલું જ નહિ પણ ઝીણામાં ઝીણી વિગત તપાસે અને કલાક-બે કલાક તો જરૂર ખર્ચાઈ જાય. લાલ પકાણું રોયા જેવા થઈ ગયા હતા તેવું એ જ કારણ હતું, પણ સાહેબ કંઈ વેઢિયા નહોતા. એમણે કહ્યું: “ કંઈ નહિ હવે. ”

જાણે મોટી આક્રમકતાથી ઉગર્યા હોઈએ તેમ અમે બધા દોડીને નીકા ભેગા થઈ ગયા.

*

શિક્ષણ અને સંસ્કારના રસિયા, મોતીલાલ સાહેબે, ૪૫ દિવસની અમારી મુસાફરીમાં અમને સૌને વાંચવા માટે પુસ્તકો મળે એવી ગોઠવણ રાખેલી. પાંચ-સાત સોબતીઓની વચ્ચે એમણે ૧૫-૨૦ જેટલાં પુસ્તકો સુપ્રત કરેલાં, ૩૫-૩૬ જે એક નાની ફરતી લાઈએલી!

શુભમર્ગમાં બરફના પહાડો જેવા જતાં અમારે પહેલવહેલી ઘોડેસ્વારી કરવી પડી. કોઈ દિવસ ઘોડા ઉપર બેઠેલા નહિ, ઘોડાનો માલેક ઘોડા દોરે અને આંધળો માણસ જેમ ડરતો ડરતો ડગલાં ભરે તેમ અમે પણ ચાલીએ. એને ઘોડા નહિ પણ ટટ્ટ જ કહેવા જોઈએ. પણ જેમણે કદી ઘોડેસ્વારી ન કરી હોય તેમને ખાસ કરીને નાનાં બાળ-બચ્ચાંવાળી ઓરતોને તો આ મુસાફરી ચરકેલ થઈ પડે. માર્ગે પણ એવા કે ન્ને ઘોડા ઉપરથી ગળડી પડીએ તો નીચે જાડી ખીણમાં જઈને પડીએ. અમારી મંડળી ધીમે ધીમે જાંચી ટેકરી ચડતી હતી એટલામાં મોતીલાલ સાહેબ એકલા, કોઈની સહાય વિના જાણે ગુજરાતનાં ગામડાંમાં ફરતા હોય તેમ ઝડપભેર અમારી આગળથી પસાર થયા.

*

મેં પૂછ્યું: “ આપને તો સારી કાવટ લાગે છે. પહેલાં અભ્યાસ કરેલો ? ”

“ ના, રે ના. ઘણાં વર્ષો પહેલાં કોઈ કોઈ વાર ઘોડેસ્વારી કરેલી, પણ જરા નિર્ભય બનીએ તો આ ટટ્ટો શું કરવાના હતા ? ”

મેં પણ નાનપણમાં મહેમાનોનાં ઘોડાં પાણી પાવા દોડાવેલાં. સાહેબની વાણી સાંભળી અમારા મનમાં પણ દિમ્મત આવી ગઈ: પછી તો પૂછવું જ શું ? સાહેબ કરતાં પણ અમે,

ટટ્ટીએને દોડાવતા આગળ નીકળી ગયા: લગભગ સૌમાં નિર્ભયતા આવી ગઇ. તે દિવસે અમને પહેલી ખાત્રી થઇ કે. ઘોડેસ્વારી એ કળા જ નથી ! એ તો મોડાની પીઠમાં જ એવું ગુરુત્વાકાંક્ષી હોય છે કે જે એના સવારને બરાબર જકડી રાખે છે—અલખત, થોડી નિર્ભયતા થોડી હિમ્મત જરૂર જોઇએ.

*

બરફના પહાડ પાસે જઇને, ઊગતા સૂર્યનાં કિરણો ઝીલતી એ હુંગરમાળ અવલોકી બહેનો, બાળકો અને જુવાનો બરફ ઉપરથી લપસવાની અને લથડિયાં ખાતાં ઉપર ચડવાની મોજ ભોગવી રહ્યાં હતાં ત્યાંથી અમે પાછા ફરતા હતા, ‘સાહેબ’ સામા મળ્યા.

‘ સાહેબ, ત્યાં કંઈ ખાસ જોવા જેવું નથી. ’

‘ કેમ નથી ? ’

“ ત્યાં તો બહેનો અને બાળકો બરફ ઉપરથી લપસે છે અને મજા કરે છે. ”

“ તો ચાલો, આપણે પણ લપસીએ ! ” અને ખરેખર આ વૃદ્ધ લાગતા પુરુષ અમારી સૌની સાથે બાળક જેવા બની બરફ ઉપરથી લપસ્યા અને પાછા આખડતા ઉપર આવ્યા.

*

૪૫ દિવસના આટલા ટુંકા પરિચયમાં પણ એમણે એમની સંસ્કારિતા, સાદાઇ અને સફળતાની જે છાપ પાડી છે તે કદી નહિ ભુલાય. જેમણે એમની સાથે રહીને લાંબા દિવસો ગાળ્યા હોય, એમની વ્યવહારકુશળતા અને વ્યવસ્થાશક્તિ પ્રત્યક્ષપણે અનુભવી હોય તેમને તો એમના અવસાનથી અપાર દુઃખ થાય, પણ અનાયાસે થોડા દિવસ માટે આજા સંખંધ-માં આવેલા મારા જોવાને પણ “સાહેબ” નથી એ વિચાર ઊડો આધાત કરે છે.

(“ શારદા ” ફેબ્રુઆરી '૩૯)

જ્ઞાનની પરખોનો પિતા

ગુજરાત કાર્મિયાવાડ અને કચ્છનું એવું એક પણ વાંચનાલય નહિ હોય કે જેમાં જ્ઞાનની પરખોના પિતા સરીખા સ્વ. શ્રી. મોતીલાલ અમીનનો પરિચય ન હોય. વડોદરા રાજ્યમાં ઠેર ઠેર જ્ઞાનની પરખો માંડનાર એ મહાન શિક્ષણસાધી. લોકસેવક અને જ્ઞાનપ્રચારક જનક સરીખા શ્રી. મોતીલાલ અમીનના અમદાવાદ ખાતે થયેલા અવસાનની આ ટૂંક નોંધ લખતાં અમને અતિશય દુઃખ થાય છે. અમારો અને શ્રી. મોતીલાલનો અંગત પરિચય દિનપ્રતિદિન ખૂબ ગાઢ થયો હતો, એમની દરેક જાહેર પ્રવૃત્તિથી અમે વાકેફગાર છીએ. એટલે એમના અવસાનની જોટ કેટલી બધી ભારે છે એ અમે બરાબર સમજી શકીએ છીએ. પોતાની જન્મભૂમિ વસોના ધડતરકાર્યમાં, ચરોતર પ્રદેશના કેળવણીક્ષેત્રને ઉજ્જવળ બનાવવામાં, વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોને પ્રકાશવંત કરવામાં સ્વર્ગસ્થનો કાળો બહુ મોટો છે.

ગુજરાતે—મહાગુજરાતે સ્વર્ગસ્થ મોતીભાઈ અમીનમાં એક મૂક, આડંબર રહિત, દંભ વિનાના સાચા સેવકને ગુમાવેલ છે. એમની જોડ પુરાવી બહુ સુરકેલ છે. પ્રભુ સ્વર્ગસ્થના આત્માને પરમ શાંતિ અર્પો. એમના કુટુંબને પડેલ આ દુઃખમાં અમારી જાડી દિલસોજી છે.

“ સ્ત્રીબાધ ” માર્ચ-૧૯૩૯

સરસ્વતીસેવક મોતીભાઈ અમીન

ગાયકવાડી રાજ્યના વતની અને ત્યાંના જ એક અમલદાર સરસ્વતીસેવક મોતીભાઈ અમીનના મરણથી અનેક સંસ્થાઓને જોડ પડશે. જે કંઈ કરવું તે ઉત્તમ અને ‘ સંપૂર્ણ કરવું ’ એ સ્વર્ગસ્થ મોતીભાઈને સિદ્ધાંત હતો. શાળા, છાત્રાલય અને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં એઓ રસ લેતા હતા, એટલું જ નહિ પણ આ ત્રણે પ્રવૃત્તિઓમાં તેઓ સક્રિય ભાગ લેતા હતા. ચરોતર શિક્ષણમંડળના તેઓ પ્રણેતા અને મદદગાર હતા. વસો આદર્શશાળાના સ્થાપક હતા. ચરોતરની સર્વદેશીય શિક્ષણપ્રવૃત્તિના તેઓ પ્રોત્સાહક હતા અને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના તેઓ પિતા અને પોષક હતા. વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ આટલી વિશાળ બની તેના મુખ્ય જથ્થા સ્વ. મોતીભાઈને જ ધટે છે. તેમની યોજનાશક્તિ અતિ સુંદર હતી. પુસ્તકાલય માટે મકાનોની સરજ પણ અસરકારક યોજના તેમણે ધડી હતી. વાચનાલયની, સાદી અને ચસ્તી યોજના પણ તેમને જ આભારી હતી. એમનામાં અમલદારીપણું તો જરાયે નહોતું. જાહેરના સેવક થઈને અમલદારો સુંદર કામ કરી શકે તે મોતીભાઈના દાખલાથી સારી રીતે સમજાય છે. એમણે પોતાની આસપાસ કાર્યકર્તાઓનો ઘણો સારો જમાવ કર્યો હતો એમના કાર્યનો ગુજરાનને જેટલો લાભ મળ્યો છે તે કરતાં એ મોટો વારસો તો આ કાર્ય કર્તાઓ છે. તેમણે આરંભેલાં તેમ જ નિરધારેલાં કામ ઉપાડી લઈને જ આપણે મોતીભાઈ સુંદર અંજલિ આપી શકીએ. એમનો આગ્રહ એ હતો કે જે ગામમાં શાળા હોય પુસ્તકાલય વિનાનું હોવું જોઈએ નહિ. ત્યાં જો પુસ્તકાલય નહિ હોય તો ત્યાંના લોક ભણે બૂલી જશે. એમના આગ્રહને આપણે મૂર્ત સ્વરૂપ આપીને દરેક શાળાવાળા ગામમાં પુસ્તકાલય સ્થાપવાની યોજના કરવી જોઈએ. આશા છે કે ગુજરાત તેના આ સેવકનું સ્મારક આ રીતે જાળવશે જ.

(“ ગ્રામજીવન, સહકાર્ય અને ખેતી ” માર્ચ-૧૯૩૯)

સદ્ગત મોતીભાઈ નરસીભાઈ અમીન

શ્રીયુત મોતીભાઈ અમીનના દુઃખદ અવસાનની અત્રે તોંધ લેતાં અમને બારે દુઃખ ઘાય છે. તેમનું કાર્યક્ષેત્ર વિશાળ હતું. તેઓ પેટલાદ તાલુકાના વસો ગામના હતા. છત

તેઓ ચરોતર અને ગુજરાતમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પ્રચારક અને ફેળવણીકાર તરીકે ગણીતા હતા. તેઓ બી. એ. થયા બાદ આ રાજ્યમાં ફેળવણી ખાતામાં શિક્ષક તરીકે જોડાયા. શિક્ષક તરીકેની તેમની કારકિર્દી જનકંત હતી. પેટલાદમાં બોર્ડિંગની સ્થાપના કરી પોતાની કાર્યશક્તિ અને સેવાભાવનાનો વિસ્તાર વધારી મૂક્યો. તેમના પ્રયાસને લઈ આ સંસ્થા આખા ગુજરાતમાં સારી પંકાઈ અને ત્યાંના બોધપાઠ લઈ તેમણે ચરોતર અને વસોમાં બીજી પ્રવૃત્તિઓ ઉપાડી લીધી. ચરોતર એન્જીનિયરિંગ સોસાયટી, કે જે સારી રીતિ પર આવેલી છે અને તેના તરફથી જે પ્રવૃત્તિઓ ચાલી રહી છે તેના ખર્ચા પ્રણેતા અને પોષક તેઓ હતા.

પેટલાદથી તેઓ આ રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં જોડાયા અને મહંમમ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની ઇચ્છા પ્રમાણે આ પ્રવૃત્તિના વિકાસ અને પ્રચાર વધારવા અખંડ મહેનત ચાલુ રાખી. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ વિષે રાજ્યમાં ગંધે ફરી લોકોમાં રસ પેદા કર્યો અને તેની ઉપયોગિતા સિદ્ધ કરી બતાવી. ગામડે ગામડે શ્રીમંત સરકારના ઉત્તેજનથી જ્ઞાનની પરખો મંડાવી. આ પ્રવૃત્તિ પાછળ જાણે સેવાનો ભેખ લીધો ન હોય તેમ નોકરી દરમ્યાન અને તે પછી પણ તે કાર્યમાં જ જીવન અપાવ્યું. એમ કહીએ તો તે યથાયોગ્ય જ છે. ગોદરામાં પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ સિંગ જેવી ઉપયોગી સંસ્થા પણ તેમના પ્રયાસને લઈ જોડી કરવામાં આવી છે અને આ મંડળના તેઓ પ્રમુખ હતા શ્રી સયાજી સહકાર સેવક સંઘના વ્યવસ્થાપક મંડળમાં એક સભાસદ હતા. સહકારી પ્રવૃત્તિમાં પણ તેઓ શ્રી રસ ધરાવતા અને તેથી વસોમાં ધણી સહકારી સંસ્થાઓ તેમની દોરવણી નીચે જોડી એલી છે. ચરોતર વિદ્યાર્થી સહાયક ફંડ એ તેમના જીવનની મહાન યોજના છે. આનો લાભ લઈ ધણી વિદ્યાર્થીઓ દેશ પરદેશ જઈ વિદ્યાભ્યાસનો લાભ આજે લઈ રહ્યા છે.

નોકરી દરમ્યાન કોઇને ભારરૂપ ન નીવડતાં ફરજ બરાબર બગલવી લોકચાહના શ્રી મેળવી હતી. નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થયા છતાં તેઓ સદા ઉઘમી અને કાર્ય-પરાયણ હો જોડી રહેલી જે તે સંસ્થાઓમાં કામ કરી તેમના વિકાસ માટે પોતાની સેવા આપવા કૃપા નથી. મુંબઈ છલાકામાં જ્ઞાનની પરખો શરૂ કરવાની યોજના વિચારતાં ત્યાંની સરકારે તેમની સેવાની માગણી કરતાં તેનો સ્વીકાર કરી તે અંગેની યોજનામાં સાથ અને દોરવણી આપેલાં છે. ખેડુતોની આબાદીમાં દેશની આબાદી છે એમ તેઓ સારી રીતે માનતા અને માટે ખેતીના પ્રશ્નોમાં ઉઠે રસ ધરાવતા. દુકામાં તેઓ કાર્ય કરવામાં કદો પાછા પડતા હિ. તેમને પોતાનાં કાર્યોની જાહેરાત થાય તે પસંદ ન હતું. મૂળા સેવક હતા અને તેમાં જ જીવનનું સાક્ષ્ય માનતા. તેઓ ચરોતરની સર્વદેશીય પ્રવૃત્તિઓનો પ્રાણ હતા. ખરેખર, ચરોતર તેમનું અનંદદ નક્કી છે. તેમની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ પાછળ અગાધ શ્રદ્ધા અને ઘેસછા નેહ રવ, શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે તેમને “પુસ્તકાલયના પિતા” એ નામથી સંબોધેલાં, અને ખરેખર તે પદને તેઓ લાયક નીવડ્યા. મહંમમ આ ફાની દુનિયા છોડી ચાલ્યા ગયા છે. પણ તેમની અમૂલ્ય સેવાઓની સુવાસ જે એકેર પ્રસરેલી છે તે સુવાસ વધુ વિસ્તારને પામે અને એવા અનેક મોતીબાઈ પાકે-તથા તેમના કર્તવ્યોના એ બોધપાઠ ફળે એમ ઈચ્છી, પ્રશ્ન એ આત્માને. સદા શાંતિ આપે એવી અમારી પ્રાર્થના છે.

(કુમાર ફેબ્રુઆરી '૩૯)

ગુજરાતમાં સાહિત્ય અને જ્ઞાનનાં અજનાળાં વિસ્તર્યાં તે પૂર્વે આ દ્રુવતારક સમી વ્યક્તિએ દેખા દીધી અને છેવટ સુધી અનેક અહમંડળોના તે દ્રુવતારા જ બની રહ્યા હતા...સેવાની યગશ, જ્ઞાનની પિપાસા અને આદર્શપરાયણતાને લઈ નવગુજરાતના એ અગ્રણી દેવતા બન્યા અને નવાં નવાં સ્વપ્નાં સિદ્ધ કરવા નવા નવા જીવનપ્રયોગો પોતે આદર્શ, અપનાવ્યા અને પ્રચાર્યા...તેઓ એમનાં સદ્ગુણો અને શક્તિનો પ્રકાશ પોતે ઢાંકી રાખવા મથતા. પણ એક વાર જેમને તેની સુગંધ મળી તે તેમના મન-વચનથી દાસ બનતા. શ્રીમંતો કે અમલદારો શ્રી. મોતીલાલની ચારિત્ર્યરીક્ષતા અને સેવાપરાયણતા આગળ શિર ઝુકાવતા...પોતાનું જીવનધ્યેય તેમણે સંપૂર્ણ વિચારણા અને 'યોજનાથી સંગીન બનાવ્યું હતું'. એ પોતાને National નહિ પણ Rational ગણાવતા, છતાં સ્વદેશીપાલનમાં આગ્રહશીલ હતા. હમરો વિદ્યાર્થીઓ, સેંકડો લેખકો, સેંકડો ગ્રામજનો, શિક્ષકો તેમના જન્મભરના ઋણી છે. આજના ગુજરાતમાં 'મોતીલાલ'નું સ્થાન પૂરનાર બીજું કોઈ નથી.

(" ગુણસુન્દરી " માર્ચ-૧૯૩૯)

શ્રીયુત મોતીલાલ નરસિંહભાઈ અમીન

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પ્રાણરૂપ એ મોટી વ્યક્તિઓ આમ એક જ અઠવાડિયામાં ચાલી જાય એ કેવી કમનસીબી કહેવાય ! વડોદરા રાજ્ય બંદે ગુજરાતમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની નદીનું મૂળ ઝરણું તે મહારાજ સયાજીરાવ માયકવાડ અને એ ઝરણાનું જ્ઞાનજલ ગામડે ગામડે વહાવનાર તે શ્રીયુત મોતીલાલ અમીન, વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના તો પિતા અને માતા એક સાથે જ અવસાન પામ્યા એવું બન્યું છે.

શ્રીયુત મોતીલાલ અમીનના દુઃખદ અવસાનથી વડોદરા રાજ્યને જ નહિ પણ ગુજરાતભરને મોટી ખોટ મળી છે, જે કદી પુરાશે નહિ. સાદા, સરળ, નિરપૂહી મોતીલાલ સાહેબ જ્યારે પુસ્તકાલય સંબંધી વાત કરે ત્યારે જાણે માતા પોતાના બાળક માટે વાત કરતી હોય એવો ભાવ તેમના મોં ઉપર જણાતો.

પેટલાદનું પાટીદાર જાત્રાલય, વસોની મોન્ટેસોરી શાળા, આણંદની ચરોતર એન્યુકેશન સોસાયટી, વડોદરા રાજ્યનાં ગ્રામ પુસ્તકાલયો, ફરતાં પુસ્તકાલયો, પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, પુસ્તકાલય પરિષદો, 'પુસ્તકાલય' માસિક એ સર્વે સ્વ. મોતીલાલના સ્થૂલ સમારકો છે જ; પણ તે ઉપરાંત પેટલાદના જાત્રાલયમાં તેમ જ વડોદરાના રામજી મંદિરના જાત્રાલયમાં સહી, સ્વ. મોતીલાલ સાહેબના સહચાર અને સહવાસનો લાભ પામી મોતીલાલ સાહેબે ઘડેલા આદર્શને જીવનમાં ઉતારી પોતપોતાની શક્તિ અને સુધ્ધિ અનુસાર દેશની સેવા કરતા અનેક સેનાવાદી યુવકો અને પ્રૌઢ પુરુષો-એ મોતીલાલ સાહેબના જીવંત સમારકો છે.

સ્વ. મોતીલાલ અમીન

વડોદરાના નગરજનોની ન્યાયમંદિરમાં શોકસભા

આ રાજ્યના પુસ્તકાલય ખાતાના નિવૃત્ત મદદનીશ વ્યવસ્થાપક, પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રખર પ્રણેતા શ્રી. મોતીલાલ અમીનનું તા. ૧ લીને શુક્રવારે અમદાવાદમાં દુઃખદ અવસાન થતાં તેઓએ લોકકલ્યાણનાં લોકકેળવણીનાં લોકસેવાનાં જે અનેક ક્ષેત્રોમાં તેમણે દોરવણી આપી સક્રિય ક્ષણો આપ્યો છે, તે બદલ સ્વર્ગસ્થના આત્માને નિવાર્પણલિ આપવા વડોદરા શહેરના પ્રજાજનોની સભા તા. ૪-૨-૩૬ ને શનિવારે સાંજે પાા વાગે ન્યાયમંદિર હોલમાં ને. ના. દિવાન સાહેબ સર કૃષ્ણભાઆરોના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી, જે વેળા શ્રી. નગરશેઠ રતનલાલ હરિભક્તિ, નિવૃત્ત નાયબ દિવાન રા. બ. ગોવિંદભાઈ દેસાઈ, હજુર કામદાર મે. માને પાટીલ, મે. જનરલ શિંદે, ખાનગી કારભારી, મે. સડેકર પવાર, પ્રો. ત્રિવેદી, મેનિજરેટ મે. મગનલાલ હક્કર, સ્પેરેપલ ઑફિસર મે. રમણલાલ દેસાઈ, લાયબ્રેરી કમ્પ્રેક્ટર મે. રા. રા. વાકનીસ સાહેબ, મે. ડો. પ્રાણલાલ, વહીવટદાર મે. મણિલાલ પટેલ, ડેપુટી એકા. જનરલ મે. મોતીલાલ મહેતા, પોરટલ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ મે. કાર્તાશ્રામ મહેતા, પ્રો. કામદાર, રાજરત્ન સેવકલાલ પરીખ, વકીલ શ્રી. ગંગાધર માધવ તામ્બે, વકીલ શ્રી. જનાબ રસૂલખાન પઠાણ વગેરે ઉપરાંત સ્વર્ગસ્થના પ્રશંસકો, વિદ્યાર્થીઓ તથા સહૃદયો અને સન્નારીઓની સારી હાજરી હોય, હોલ ચીકાર હતો.

પસાર કરેલો ઠરાવ

બાદ, ના. દિવાન સાહેબની વિનંતિથી રા. બ. ગોવિંદભાઈ દેસાઈએ નીચે મુજબ ઠરાવ રજુ કર્યો હતો:

“ પુસ્તકાલય ખાતાના નિવૃત્ત મદદનીશ વ્યવસ્થાપક, પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રખર પ્રણેતા અને લોકકલ્યાણ, લોકકેળવણી અને લોકસેવાનાં અનેક કામોમાં સક્રિય ક્ષણો આપનાર રા. રા. મોતીલાલ નરસિંહભાઈ અમીનના દુઃખદ અવસાન માટે વડોદરાના નાગરી-કોની આ સભા પોતાની શોકની ઊંડી લાગણી પ્રદર્શિત કરે છે, અને સહૃદયનાં કુટુંબીઓને દિલાસાતરીકે આ ઠરાવની નકલ મોકલવા નામદાર પ્રમુખ સાહેબને વિનંતિ કરે છે.

રા. બ. ગોવિંદભાઈનું વિવેચન

ઠરાવ ઉપર વિવેચન કરતાં રા. બ. ગોવિંદભાઈએ જણાવ્યું હતું કે શ્રી. મોતીલાલ અમીનના અનુસાનથી લોકોને ધણી દિલગીરી થાય છે. સ્વર્ગસ્થે લોકકેળવણીની બાબતમાં એટલું બધું કયું છે કે દિલગીરી થાય એ સ્વાભાવિક છે. તેઓશ્રીએ કયા પણ આડંબર સિવાય સ્વતંત્ર લોકસેવા બજાવી છે. તેઓશ્રીએ લોકકલ્યાણની બાબતમાં જે મોટા સક્રિય ક્ષણો આપ્યો છે અને એમના જવાબી આપણને જે ખોટ પડી છે, તે જોતાં આ ઠરાવ વાસ્તવિક છે.

તેઓ બી. એ. પાસ થયા એટલે મોકરી માટે સુદઘી ખાતાને બદલે કેળવણી ખાતું પસંદ કરી શિક્ષક તરીકે નેગાઇ પાટણ અને પેટલાદ હાઇસ્કૂલમાં બજાવેલી કામગીરીને ઉદ્દેશ્ય કરી, પેટલાદમાં મોકરી કરતી વખતે ગામડાના લોકોને કેળવણીનો લાભ મળે તે માટે બોર્ડિંગ સ્થાપી, પછી ફરજિયાત કેળવણીના કાયદાનો અમલ કરાવવા ગામડાંમાં તનતોફ

મહેનત કરી, મિત્ર મંડળ સ્થાપી પ્રચારકાર્ય કર્યું; લાયબ્રેરીઓ સ્થાપી વડોદરામાં ૧૯૧૧ની સાલમાં પુસ્તકાલય ખાતું સ્થપાતાં મિ. બેરકનના મદદનીશ તરીકે આપણા દે. શ્રી. મહારાજ સાહેબે તેઓશ્રીની નિમણૂંક કર્યા બાદ લાં પચ્ચકેવી સારી સંગીન સેવા બજાવી તેના ઉલ્લેખ કરી જણાવ્યું કે વડોદરા રાજ્યમાં હાલ મોટા ગામોમાં સોએ સો ટકા લાયબ્રેરીઓ છે, નાનાં ગામડાંમાં લગભગ ૯૦ ટકા છે, અને ૧૦ ટકા રહ્યા તે જુજ સમયમાં થઇ જશે. આની અસર બહાર પણ ધણી સારી છે. આ બધું મોતીલાલની મદદ અને સલાહથી બન્યું છે, કહી તેઓએ સ્થાપેલી કેટલી બધી સંસ્થા સાદાઈથી તથા બેદલાવ વિના ચાલતી તે જણાવ્યું હતું. શ્રી. મોતીલાલ પોતાના પગારમાંથી પણ ગરીબ વિદ્યાર્થીને કેવી મદદ કરતા, ગરીબ છતાં હુશિયાર વિદ્યાર્થી સ્વમાન ગુમાવ્યા સિવાય સ્વાશ્રયથી કેવી રીતે પોતાનો અભ્યાસ આગળ વધારી શકે તેની ચોજના શ્રી. મોતીલાલ અમીને ઘડી અમલમાં મેલેલી તે સંબંધે ગણદેવી તરફના એક સ્વામી તથા બીજા કોણી યુવાનને ઉત્તેજન-મદદ આપી એન્યુએટ બનાવી ઠેકાણે પાડેલા તેનાં દષ્ટાંત આપી, સહકારી હિલચાલમાં પણ સ્વર્ગસ્થ કેટલેા બધા રસ લેતા તેનું વિવેચન કરતાં, પુસ્તકાલય સં સં મંડળી, વિદ્યાર્થી સહાયક સં મંડળી વગેરેનો ઉલ્લેખ કરી, એમના ઉત્તેજનથી કેટલા બધા યુવાનો સારી કેળવણી લઇ આગળ આવ્યા છે તે જણાવી, અમદાવાદમાં એમને ઑપરેશન કરનાર ડૉક્ટર પણ એમની જ મદદ અને પ્રોત્સાહનથી એક. આર. સી. એસ. થયા હતા, તે કહી એમની સાદાઈ-કર્તવ્યપરાયણતા સેવાભાવના વગેરે સદ્ગુણોની પ્રશંસા કરી શ્રી. સરકારે પણ એમની સેવાની કદર કરી પર્સ આપી હતી તથા રૂ. ૫૦ પ્રમોશન આપ્યું હતું, તેના ઉલ્લેખ કરી છેવટ જણાવ્યું કે મોતીલાલ તો ગયા, પણ એમનાં કામ તો રહ્યાં છે, એમનો દેહ તો ગયો પણ આત્મા અમર રહ્યો છે. અંગ્રેજ કવિએ કહ્યું છે તેમ બીજાનાં હૃદયમાં સુવાસ મેલી જવાય તો પછી તે કંઈ ખુસ ન કહેવાય.

પ્રકીર્ણ વિવેચનો

બાંદ, સદર ઠરાવ ઉપર જુદા જુદા વક્તાઓએ જુદાં જુદાં દષ્ટિબિંદુઓથી તથા અંગત માહિતીપૂર્ણ વિવેચનો કરી સ્વર્ગસ્થને ઉચિત-અંજલિ આપી હતી. વકીલ શ્રી. શાલાલાલ મગનભાઈ પરીખે જણાવ્યું કે સ્વર્ગસ્થે રાજ્ય તથા પ્રગતી ઉત્તમ સેવા બજાવી છે. નાનાં કે મોટાં તમામને રીઝવીને કામ લેવાની એમને ટેવ હતી. એમનું વર્તન અમલદાર જેવું નહોતું. હૃદયની સરચાઈ એ એમનો મોટામાં મોટો ગુણ. ચરોતર એન્યુકેશન સોસાયટી દ્વારા એમણે ઘણી સારી સેવા બજાવી છે. અહીંની રામજી મંદિર બોર્ડિંગનું લડતો લડીને પણ અસ્તિત્વ ટકાવી રાખ્યું છે. તેઓશ્રી પોતાના પગારનો મોટો ભાગ ગરીબોને મદદ માટે આપી દેતા. તેઓશ્રીએ પોતાને મળેલી રૂ. ૧૫૦૦ની ચેલી પણ એવી રીતે દાનમાંજ આપી દીધી છે.

વકીલ શ્રી. ગંગાધર માધવ તાંબેએ જણાવ્યું કે તેઓશ્રીનું પુસ્તકાલયનું કામ ઘણું અનુપમ હતું. તે સિવાય બીજાં પણ અનેક અનુકરણીય કાર્યો કર્યાં છે. તેઓશ્રી ઘણા લાયક હતા. એમનામાં દંભ નહોતો. નાનામાં નાના માણસ સાથે પણ કામ કરવાની ધન્ય ધરાવતા. તેઓ સાદા અને શાંત કાર્યકર્તા હતા. તેઓશ્રી આપણા સર્વના હૃદયમાં ઘણા વર્ષ સુધી રહેશે, એમના પગલે આપણે પણ કામ કરીએ.

પુસ્તકાલય ખાતાના ક્યુરેટર એ. રા. રા. વાકનીસ સાહેબે અંગ્રેજીમાં વિવેચન કરી સ્વર્ગસ્થના અનેક સદ્ગુણોની ઉંચા શબ્દોમાં તારીફ કરી એમની સલાહ અને મદદ પોતાને કેટલાં બધાં ઉપયોગી અને માર્ગદર્શક થઇ પડ્યાં હતાં, તે અંગત માહિતીનું અંશ આપી વિવેચન કરી હાર્દિક અંજલિ આપી હતી.

બાદ વાઘોડીઆવાળા શ્રી. મણિલાલ કાશીવાળાએ વિવેચન કરતાં સ્વર્ગસ્થ તરફથી પુરતકાલય પ્રવૃત્તિને કેટલાં ચેતન અને વેગ મળ્યાં, તેની યાદ આપી પુરતકાલય સહાયક સહકારી મંડળ વગેરે સંસ્થાઓની માહિતી આપી, સ્વર્ગસ્થે ગામડામાં કેટલા બધા જીવાનોમાં સેવાની ધગશ ઉપજતી છે તે જણાવી, સ્વર્ગસ્થની પ્રેરણાથી પ્રાંત પંચાયત તરફથી પણ વ્યાપક પ્રવૃત્તિ વગેરેને પણ કેવી મદદ મળતી થઈ તે જણાવ્યું હતું.

ગ્રામ કેશવલાલ કામદારે પણ સ્વર્ગસ્થે આશુદ-વડોદરા-વસો વગેરે સ્થળે જે બધી શિક્ષણસંસ્થાઓ તથા સહકારી સંસ્થાઓ સ્થાપન કરી છે, તે સેવા અને શિસ્તની ભાવના સમજાવી તેનો ખ્યાલ આપ્યો હતો.

વકીલ જનાબ રસૂલખાન પક્ષે સ્વર્ગસ્થ સાથે માત્ર દોઢ મહિનો રહેવા અને કાર્ય-પ્રસંગ મળેલો અને અંગત પરિચય થયેલો તેથી એ ટૂંક મુદતમાં અને તે પછી પણ પોતાના ઉપર એમની સાદાઈ તથા સાધુવૃત્તિ અને સેવાભાવનાની કેવી ઉત્તમ છાપ પડી હતી તેનો ચિતાર આપ્યો હતો અને આ પુરુષને યોગ્ય અંજલિ આપી હતી તથા જણાવ્યું હતું કે સ્વર્ગસ્થ મને કહેતા 'પક્ષણ ! સેવા કરવી હોય તો ભાષણોર ન થતા.'

નો નાં દીવાન સાહેબનું ભાષણ

પક્ષી ના. દીવાન સાહેબે ભાષણ કરતાં જણાવ્યું કે સ્વ. મોતીભાઈ અમીનને અંજલિ આપવા માટેની આજની સભામાં તમારી સાથે જોડાતાં મને એક મોઢું માન અને હકક મળ્યો સમજું છું.

સ્વ. મોતીભાઈને ભાગ્યે જ કોઈ નહિ ઓળખતા હોય. એમનું એક આકર્ષણ એ હતું કે એઓ જે કંઈ કામ કરતા, તે ઊંડો રસ લઈને અને તન દઈને કરતા. એની ગામડાંમાં કેવી અસર થશે તેનો પુરો વિચાર કરીને કરતા. એમણે ગામડાંમાં અખૂટ ઉત્સાહથી કામ કરી સારી સેવા બજાવી છે. ગામડાંના પ્રશ્નોમાં એ ખૂબ અને ઊંડો રસ લેતા. અને પ્રામોદારની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ એમણે ઉપાડી લઈ એનો સર્વદેશીય વિચાર કરી એ યોજનાઓ એમણે અમલમાં મેલી છે. ગામડાંના દરેક સત્તાલોનો દરેક દિશાએથી એઓ વિચાર કરતા. એમણે માત્ર પુરતકાલય પ્રવૃત્તિ ઉપાડી નહોતી કે કેવળ જ્ઞાનપ્રચારની બાબતમાં જ એમણે કંઈ સેવા કરી નથી, પણ ગ્રામજીવનની બીજી બાબતો અને બીજી બાબતોને પણ એઓ જાણ્યા નથી. ગામડાંની વિવિધ જરૂરીયાતો ઉપર એ ખાસ લક્ષ આપતા અને તેને પોતાની બાબતમાં પોતા સેવા બજાવતા હતા.

એમની લોકપ્રિયતાનું રહસ્ય એ જ છે. એમની સહૃદયતા તથા તનમયતાથી હું પણ એમના તરફ અને નિમણે અને પરિચયમાં આવ્યો ત્યારથી આકર્ષાયો હતો. ખરેખર, એઓ એક આકર્ષક વ્યક્તિ હતી.

હાય ઉપર લીધેલું કામ પૂરું કરવા જે ભાવના, ખત અને શક્તિ જોઈએ, અને જે રસ લેવા જોઈએ તે સ્વ. મોતીભાઈમાં હતાં. જીવનની એ એક અમોઘ બક્ષિસ છે.

આપણને એટલું આશ્વાસન છે કે એઓ પાછળ સારો સેવા-વારસો મેલી ગયા છે. ગ્રામસુધારણા માટે એઓએ જે ઉત્સાહ બતાવ્યો છે તથા રસ લીધો છે તે જ એમની લોકપ્રિયતાની ચાવી છે.

મને ખાતરી છે કે એઓએ એટલે બધું સંગીન કાર્ય કર્યું છે કે તે લાંબો વખત સુધી આપણામાં ટકી રહેશે. સ્વર્ગસ્થ ગ્રામજીવન અને તેનાં કાર્યોમાં પ્રામોદાર અને ગ્રામ સુધારણામાં સંપૂર્ણ રસ લેતા અને તેના પરિણામે પાછળ ખ્યાતિ મેલી ગયા છે.

આના માણસના અવસાનથી આપણને દિલગીરી થાય એ સાહજિક છે, પણ એમણે જે સત્કાર્યો કર્યા છે તે આપણું આશ્વાસન છે. સ્વર્ગસ્થ માટે અત્રે દર્શાવેલી લાગણી અને ઉદ્દગારમાં હું પણ સંપૂર્ણ સંમત થાઉં છું. બાદ, સહુએ ઉભા થઈ ઠરાવ પસાર કર્યો હતો. પછી સભા વિસર્જન થઈ હતી.

સહાનુભૂતિના સંદેશા

આ સભામાં ચડિદથી વિદ્યાધિકારી મે. રા. રા. ભાટે સાહેબ, નવસારીથી મહિલા પુસ્તકાલય અને અલકાપુરીમાંથી મિ. વાડીઆ મારતર તરફથી આવેલા સહાનુભૂતિના સંદેશા શ્રી. કાશીવાળાએ વાંચી સંભળાવ્યા હતા.

સેંટ્રલ લાયબ્રેરીમાં શોકસભા

મધ્યવર્તી પુસ્તકાલય તથા શાખાઓમાં સ્વર્ગસ્થના ગ્રાનમાં તા. ૨૭એ રજા પાડી હતી. તા. ૩ જી શુક્રવારે સાંજે ચાર વાગે શોક પ્રદર્શક સભા નિવૃત્ત નાયબ દિવાન મે. રા. બ. ગોવિંદભાઈ દેસાઈના પ્રમુખપદે ભરાઈ હતી, જે વેળા લાયબ્રેરી સ્ટાફ ઉપરાંત પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ અંગેની બીજી સંસ્થાઓ તથા શાખાઓના કાર્યકર્તાઓ વગેરેની સારી હાજરી હતી.

ક્યુરેટર મે. રા. રા. વાકનીસ સાહેબ, પ્રાથમ વિદ્યા મંદિરવાળા ડૉ. ભટ્ટાચાર્ય, શ્રી. મણિલાલ કાશીવાળા, શ્રી. ચિમનભાઈ અમીન, આસિ. ક્યુરેટર મે. રા. રા. ઉમેદભાઈ પટેલ, હેડક્લાર્ક શ્રી. પનાલાલ વગેરેએ પ્રાસંગિક વિવેચનો કરી સ્વર્ગસ્થના અનેક સદ્ગુણોની સ્તુતિ કરી સ્વર્ગસ્થના આત્માને શાંતિ ધૃષ્ટી હતી.

પ્રમુખ શ્રી. ગોવિંદભાઈ સાહેબે પણ સ્વર્ગસ્થ સાથેના પોતાના અંગત ગાઢ પરિચયની માહિતી આપી તેઓશ્રીની અનેકવિધ સેવાઓનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. બાદ શોકદર્શક ઠરાવ પસાર કરી સભા વિસર્જન થઈ હતી.

શોકદર્શક ઠરાવો પસાર કરનાર પુસ્તકાલયો

સહ. શ્રી. અમીન સાહેબના અવસાનને અંગે રાજ્યનાં જુદાં જુદાં ગામોનાં પુસ્તકાલયોમાં શોકસભાઓ ભરવામાં આવી હતી, જેમાં શોકપ્રદર્શક ઠરાવો પસાર થયા હતા. એ બધા ઠરાવો અહીં આપવા જતાં અનેક પૃષ્ઠો ભરાઈ જાય તેમ હોવાથી સ્થળસંકેતને કારણે આખા જ ઠરાવો લઈ શક્યા નથી, જેથી જે તે એકલી આપનાર ગામોનો માત્ર નામનિર્દેશ જ અત્રે કરી શકાયો છે:—

ચાંગા, કરનાળી, સોજના કરળા, સોજના મહિલા, વરીઆવ, સંખેડ, રણોલી, વસો, વાલમ તા. વીસનગર, વામજ તા. કડી, બીલોદરા, ઉમતા તા. ખેરાળુ, સર્વ વિદ્યાલય કડી, દહેગામ, સિદ્ધપુર, જિંઝા, સાવલી, કડી મહાલ પુ. મંડળ, ચાણુરમા, ધામણ તા. નવસારી, ભલગામ તા. ધારી, બલોલ તા. મહેસાણા, બીલીગોરા, ચોરણા, કરજણ, નંડા તા. ડોમોઈ, વરણામા, સાધી તા. પાદરા, કાસિંદ્રા તા. સંખેડ, બેટ, વાકળ એ. વી. સ્કૂલ-મોલા રોડ, બેટ સંખેડાર, અમરેલી પ્રાંત પુ. મંડળ, ચાણુરમા મહાલ પુ. મંડળ, પલસાણા, પાંદરા મહાલ પુ. મંડળ, દામનગર, સિદ્ધપુર, સા. પુ. ગણુદેવી, ગણુદેવી સહકારી ખેડક લિ, બ્યારા, બસકપુર તા. કડી, મહાલ પુ. મંડળ-પાટણ, ભાદરણ, ખરસડા, મહેસાણા પ્રાંત પુ. મંડળ, વાઘોડીઆ, પેટલાદ, આણુદ, અલોદ્રા, અમદાવાદ.

નવીન કાલ :

ક્રમાંક	પુસ્તકનું નામ	લેખક	પ્રકાશક અને મળવાનું સ્થળ	કિંમત	વિશેષ હકીકત
૧	આમમાતા	કલાપિ	જીવનલાલ અમરશી મહેતા અમદાવાદ	૦-૧૩-૦	
૨	સુવાસચંદ્ર	કુપાદેવી દલાલ	" " "	૨-૮-૦	" સ્ત્રીબોધ "નું ૧૯૩૯ નું બેટ પુસ્તક
૩	પથિકના પત્રો ગુરુ ૧-૨	અંબાલાલ પુરાણી	અરવિંદ પ્ર. કા. આણંદ	બંને ભાગના ૧-૧-૦	
૪	આપણા દેશની પ્રાથમિક કેળવણી	તરંગિણી નીલકંઠ	ઓડિસરડે સુનિવર્સિટી પ્રેસ, મુંબઈ	૧-૦-૦	ઇન્સ્ટ્રક્શન ઇન ઇન્ડિઅન પ્રાથમરી સ્કૂલ્સનું બાષાંતર
૫	જીવન અને સાહિત્ય	રમણલાલ વ. દેસાઈ	આર. આર. શેઠની કંપની, મુંબઈ	૨-૦-૦	વિરાટ મંથાવલિ પુ. ૧૫.
૬	પરી અને રાજકુમાર	" "	" "	૧-૮-૦	વિરાટ મંથાવલિ પુ. ૧૬
૭	રેડિયમ (નોટક)	ગોવિંદભાઈ રા. અમીન	" "	૧-૦-૦	
૮	કમ	શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈ	" "	૨-૮-૦	
૯	વર્ધા શિક્ષણ યોજના	ગ્રાફીરફ્સેન કમિટી	નવજીવન પ્ર. મંદિર અમદાવાદ	૦-૧૦-૦	ગુજરાત વિદ્યાપીઠ મંથાવલિ
૧૦	કાયાકલ્પવિજ્ઞાન	વેલ રુચિશંકર જટાશંકર ત્રિવેદી	ગુજરાત આયુર્વેદિક શાસ્ત્રી અમદાવાદ	૧-૮-૦	વેદકલ્પવત્સુ બેટ પુસ્તક
૧૧	સુભાષિત પદ્યરત્નાકર ભા. ૫ મો	શ્રી વિશાલવિજયજી	વિજયધર્મસરિ જેન મંથમાળા છોટાસરકા-ઉજ્જૈન	૦-૧૦-૦	
૧૨	પત્રીનો પ્રવાસ	અબ્દુલ્લાખાન બી. પત્રી	પત્રી એન્ડ સન્સ મદુપથેમિ પેરથંદર		
૧૩	પુસ્તકવ્યવહાર	દિગ્ગમતલાલ મદાશંકર જાની	લેખક પોતે પરબડીની પોળ રાયપુર અમદાવાદ	૪-૦-૦	

૧૪	હાનપણની વાતો	પદ્માવતી દેસાઈ	આપણી બાલ- અંથગાળા ભર્ય	૦- ૩-૦
૧૫	શ્રી ભક્તિરસામૃત	સરસ્વતી બેન	નટવરલાલ લલ્લુ- રામ પંડ્યા શ્રી. નિરાંત મંદિર, ફત્તે- હપુરા વડોદરા	૦- ૬-૦
૧૬	શ્રી ગોપાળ કાવ્ય	અ. નિ. મહારાજશ્રી ગોપાલરામ	"	૧- ૪-૦
૧૭	માનવધર્મ	રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર	શુ. વ. સોસાયટી અમદાવાદ	૧- ૦-૦
૧૮	ઓખાહરણ	પ્રેમાનંદ, નાકર, વિષ્ણુદાસ	"	૧- ૦-૦
૧૯	હોટોનું આદર્શનગર પુ. ખીણ	પ્રાણજીવન વિ. પાઠક	"	૧- ૦-૦
૨૦	જંતુસાસ્ત્રપ્રવેશિકા	ડૉ. બાલકૃષ્ણઅમરજી પાઠક	"	૧- ૦-૦
૨૧	મનોમુકુર અંથ ૪થો	નરસિંહરાવ બોળા- નાથ દીવેદિયા	"	૧- ૦-૦
૨૨	પ્રતોપનિષદ	મણિલાલ જ. ભટ્ટ	"	૦- ૮-૦
૨૩	દાર્શનિક કોશ (દ્વિતીય ખંડ)	સ્વ. શ્રી. છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ	"	૧- ૦-૦
૨૪	દાંત અને તેની સુંબાળ	રણછોડભાઈ પટેલ અને કેમરાજ જીલા	"	૦- ૬-૦
૨૫	ભૌગોલિક કોશ	સ્વ. ડાહ્યાભાઈ પી. દેરાસરી	"	૧- ૦-૦
૨૬	તુલસીદાસ	કીર્તિદા દીવાનજી	ગૂજર અંથરત્ન કાર્યાં અમદાવાદ	૦- ૩-૦
૨૭	રમણપ્રતાપી અને ખીણ વાતો	ધૂમકેતુ	"	૦- ૨-૦
૨૮	મહાલક્ષ્મી	ગોવિન્દ હ. પટેલ	ગોરખનભાઈ કિ. પટેલ, વડોદરા	૦-૧૦-૦
૨૯	ભારતમાં અંગ્રેજી રાજ્ય	વિદ્યાંસ	દક્ષિણમૂર્તિ પ્ર. મંદિર ભાવનગર	૧૦-૦-૦

ગૂજરાત વર્તમાનકર સોસાયટીના આજીવન સભ્યોને સને ૧૯૩૭-૩૮ ની ભેટપુસ્તકો

સ્વીકાર—શુ. વ. સોસાયટીનો ૧૯૩૭ ની સાલનો 'રિપોર્ટ'.

માસિકો મહત્વા તારીખ

નામ	પુસ્તક	અંક	માસ	તારીખ
આયુર્વેદજ્ઞાન	૨૧	૧૨	આશ્વિન	૩-૧૨-૩૮
ભર્મિ	૮	૩	માર્ચ	૩-૩-૩૬
કિશોર	૪	૬	ફેબ્રુઆરી	૧૨-૧-૩૯
કુમાર	૧૬	૨	ફેબ્રુઆરી	૧૭-૨-૩૬
ખેડૂત, ખેતી ને સહકાર	૫	૮	માર્ચ	૧૧-૩-૩૯
ખેતીવાડી	૪	૧૧	માર્ચ	૮-૩-૩૬
ખેતીવાડી વિજ્ઞાન	૨૭	૭	માર્ચ	૩-૩-૩૯
ચુલ્લુસુંદરી	૬	૩	માર્ચ	૧-૩-૩૯
આમણવન	૯	૮	માર્ચ	૧-૩-૩૯
ચરોતર	૬	૩	માર્ચ	૧૬-૧-૩૯
ચિત્રમય જગત	૨૫	૧	માર્ચ	૨-૩-૩૯
દેશી રાજ્ય ત્રિમાસિક	૧૧	૩	ઓક્ટો-ડિસેં	૧-૩-૩૬
નવચેતન	૧૮	૬	માર્ચ	૬-૨-૩૬
નવચરના	૩	૧૧	ફેબ્રુઆરી	૧૭-૨-૩૬
પાટીદાર	૧૬	૫	ફાગણ	૨૬-૨-૩૬
પૂણી	૨	૭	ફેબ્રુઆરી	૧૭-૨-૩૬
પ્રસ્થાન	૧૪	૨	માગસર	૧૭-૨-૩૬
બાલમિત્ર	૧૮	૮	માર્ચ	૨-૩-૩૬
બાલમૃગ	૨	૧૦	માર્ચ	૨-૩-૩૬
બાળક	૧૭	૩	માર્ચ	૩-૩-૩૬
બાલજીવન	૧૭	૫	માર્ચ	૧૦-૩-૩૬
શુદ્ધિપ્રકાશ ત્રિમાસિક	૮૫	૪	ઓક્ટો-ડિસેં	૮-૧-૩૬
માનસી ત્રિમાસિક	૩	૩	ઓક્ટો-ડિસેંબર	૫-૧૧-૩૮
યુવક	૯	૩	માર્ચ	૧-૩-૩૬
વસંત-ત્રિમાસિક	૩૭	૪	શ્રાવણ-આશ્વિન	૩-૧૧-૩૮
વ્યાયામ	૨૪	૬	માર્ચ	૧૫-૩-૩૬
સારદા	૩૦	૫	માર્ચ	૧૫-૩-૩૬
સિદ્ધાન્તપત્રિકા ત્રિમાસિક	૧૩	૧૨	માધ	૨૧-૨-૩૬
સૌરાષ્ટ્ર શિક્ષક	૧૨	૩	ડિસેં-ફેબ્રુ.	૨૮-૨-૩૬

વડોદરા રાજ્ય અને ગુજરાતનાં સા. પુ.ના કાર્યકર્તાઓને

વડોદરા રાજ્યને ગામે, ગામ પુસ્તકાલયો સ્થાપી, તેમને સમૃદ્ધ બનાવવામાં, ગામ-મદદ જેટલી જ રાજ્ય તેમ જ પંચાયતો પાસેથી મદદ મેળવવામાં અને તે બધી મદદ યોગ્ય રીતે મહેતવવામાં વડોદરા રાજ્યના પુસ્તકાલય/ખાતાના નિવૃત્ત મદદનીશ વ્યવસ્થાપક સહગત મોતીલાલ નરસિંહલાલ અગ્રીને જે કાર્યશક્તિ, સ્વચ્છતા અને સેવાભાવ બતાવ્યો છે તે બદલ વડોદરા રાજ્યનું એકેએક ગામ સહગતનું ખરખર નાણું છે. પુસ્તકાલયોને સંદર્ભે તેમ જ પંચાયતો તરફથી જે ભાગની મદદ મળતી હોવા છતાં જે તે ગામનાં પુસ્તકાલયોનો વલીબટ જે તે ગામની સ્થાનિક સમિતિના હાથમાં સોંપવાની અખત્યાર કરેલી નીતિથી આખી પ્રવૃત્તિમાં સહગતે પ્રગતીય તત્ત્વ દાખલ કર્યું છે તેથી ગામેગામ અસ્મિતા જાગ્રત થઈ છે અને પુસ્તકાલયો સમૃદ્ધ બન્યાં છે.

જે કામ વડોદરા રાજ્યમાં થયું તે કામ બિદિષ ગુજરાતમાં કરવા સહગતને ઇચ્છા હતી અને નિવૃત્તિના સમય દરમિયાન તે કામ તેમણે ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ સ્થાપી હાથ ધર્યું. પણ હવે, અને હવેના દિવસોમાં તો તે માટે સરકારમદદ મેળવવા તેમણે પ્રયત્નો પણ કર્યા હતા, આ શુભ પ્રયત્નોનું ફળ આવે તે પહેલાં કૂર કાળે તેમને અડી લાધા.

સહગત મોતીલાલ સાહેબે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની તો અજોડ સેવા બંભવી છે, પણ તે ઉપરાંત ખીજી પણ અનેકવિધ સેવાઓ તેમણે કરી છે. અને ગામડાંની પ્રજાના તો રામ-પ્રજા વચ્ચે તેઓ સાંકળરૂપ બની ગયા હતા. આ બધી સેવાઓ બદલ સહગતનું સ્મારક કરવા સરદાર શ્રી. વલ્લભલાલ પટેલને પ્રમુખપદે એક વગદાર સમિતિ નીમવામાં આવી છે, ગામેગામ આ સમિતિ કાળો ઉધરાવવામાં પહોંચી શકે નહિ, એટલે આપને અમારી વિનંતિ છે કે આપ આપના ગામમાંથી ફૂલ નહિ તો ફૂલની પાંખડી એકઠી કરી અમને મોકલી આભારી કરશો. સ્વર્ગસ્થે કરેલી સેવાઓ જોતાં તેમના સ્મારકકાળામાં એક લાખ, રૂપિયા ઉપરાંતની રકમ એકઠી ચાપ એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, એ લક્ષમાં લઈ આપ પણ આપના ગામમાંથી લાગતાવળગતાઓ પાસેથી યોગ્ય કાળો મેળવી મોકલી આપશો.

આ કામ કરવા માટે સ્મારક સમિતિ તરફથી આ સાથે પ્રકટ કરેલી વિનંતિની તકલી તથા પાવતી ખૂડા નીચેના સરનામે લખવાથી મોકલી આપવામાં આવશે. સમિતિની આદિસે નાણાં પહોંચ્યા પછી નાણાં સરનામને સમિતિના મંત્રીની સહીવાળી પાવતી મોકલી આપવામાં આવશે, અને નામોની યાદી પ્રકટ કરવામાં આવશે.

આસ. નોંધ—

સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી ખાતા તરફથી આ અંકમાં નીકળેલી સૂચના પ્રમાણે વડોદરા રાજ્યનાં સાંવેન્ટનિક પુસ્તકાલયોએ પેતાના બજેટના ૧૦ ટકા પ્રમાણેની મોકલવાની મદદ અમારા તરફ મોકલવાની નથી, પરંતુ રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફ મોકલવાની છે. ગેરસમજૂતી ન થાય માટે આ હકીકત અત્રે પ્રકટ કરી છે.

ચરોતર એન્ડ્યુકેશન સોસાયટી,
આણંદ તા. ૧૨-૩-૪૯

આશાલાલ નરસિંહલાલ પટેલ
મંત્રી,
સ્વ. મો. ન. અગ્રીન સ્મારક સમિતિ

વિજ્ઞપ્તિ

પેટલાદની અંગ્રેજી શાળાના હેડમાસ્ટર તરીકે આજથી લગભગ તેત્રીસ વર્ષ ઉપર સેવાભાવથી પ્રેરાઈ, પોતાની જવાબદારી ઉપર પેટલાદ બોર્ડિંગ હાઉસ. પેટલાદ લોન ફંડ, મિત્રમંડળ પુસ્તકાલયો વગેરે વિદ્યાર્થીશક્તિની તેમ જ સમાજસેવાની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ શરૂ કરી સદ્ગત મોતીભાઈએ જીવનની શરૂઆતથી જ ચરોતર પ્રદેશની સેવા શરૂ કરી હતી.

આ પ્રવૃત્તિઓમાં દેખાઈ આવતી ભાવના, દીર્ઘદષ્ટિ અને કાર્યદક્ષતાને પારખી વડોદરા નરેશ શ્રીમંત સંયાછરાવ ગાયકવાડે તેમને રાજ્યમાં જોડેલા નવીન પુસ્તકાલય ખાતાની અવસરમાં મહત્ત્વનું સ્થાન આપ્યું અને પરિણામે દેશપરદેશમાં ખ્યાતિ પામેલી વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના સદ્ગત મોતીભાઈ પ્રાણી બની રહ્યા. વાળખી રીતે જ આ ખાતાની સંકળતાનો યશ સૌ કોઈ તેમને આપે છે.

સદ્ગત મોતીભાઈએ સરકારી નોકરીને સેવાધર્મનું રૂપ આપ્યું હતું અને એ ધર્મનું જ ચિંતન અને પાલન કરવામાં જીવન વિતાવ્યું હતું. એ ધર્મથી પ્રેરાઈને જ એમણે પુસ્તકાલય ખાતાનો લાભ લોકોને ઘેરઘેર પહોંચે તે માટે અહોનિદ્ય પ્રયત્નો કર્યા અને એ ધર્મથી પ્રેરાઈને જ પુસ્તકાલય ખાતાનું કામ સંકળતાપૂર્વક કરતાં કરતાં પણ જનહિતની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ કરવાનું એમણે જીવનભર ચાલુ રાખ્યું હતું. પરિણામે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ ચલાવતી ચરોતર એન્ક્યુકેશન સોસાયટી ઉપરાંત ચરોતર બોર્ડિંગ હાઉસ (વડોદરા), ચરોતર વિદ્યાર્થી સ. સ. મંડળ, પેટલાદ તાલુકા આરોગ્ય મંડળ, પેટલાદ તાલુકા ડેંગવણી મંડળ, પેટલાદ તાલુકા પુસ્તકાલય મંડળ વગેરે લોકહિતની પ્રવૃત્તિઓ ચરોતર પ્રદેશમાં આજે આજે છે તે તેમને આભારી છે. આ ઉપરાંત સેવાભાવ, સ્વાર્થત્યાગ, નિર્મળ જીવિ, વતનપ્રેમ અને વ્યવહારદક્ષતાથી એક ગામમાં લોકહિતાર્થે શું થઈ શકે તેનું સુંદર દર્શાવત વસોની સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિઓમાં મોતીભાઈએ ખડું કયું છે. વગી છેવટ છેવટમાં પોતાની મર્યાદાઓ ઓળખીને પણ પોતાની પ્રિય વિષય પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પ્રચાર માટે ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ સ્થાપી તે દ્વારા ગુજરાતમાં ગામેગામ પુસ્તકાલયો સ્થાપવા કરેલા તેમના પ્રયત્નો પણ નાણીતા છે.

આ સર્વ પ્રવૃત્તિઓ જન્માવવા અને ખીલવવા સદ્ગત મોતીભાઈએ તન, મન અને ધન ખર્ચી મૂગી રીતે જીવનભર ચિંતન અને પરિશ્રમ કર્યો છે. આ મૂગી વિશુદ્ધ ભાવનાને પ્રજા ઓળખે, અને એના સ્મરણથી જનસેવા કરવાની પ્રેરણા મેળવે તે હેતુથી ચરોતરના આ મૂગા લોકસેવકનું તેમની ભાવના અને સેવાઓને અનુરૂપ સ્મારક કરવું એ તેમના મિત્રો, વિદ્યાર્થીઓ, પ્રથાસંકેત અને ચરોતરની પ્રજાની ખાસ ફરજ છે.

આ હેતુથી તા. ૧૨-૨-૭૬ ને રવિવારે આજુબંદ ચરોતર એન્ક્યુકેશન સોસાયટીમાં ભરાયેલી શોકસભામાં સદ્ગત મોતીભાઈ અમીનનું સ્મારક કરવા માટે ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો અને તે માટે નાણાં એકઠાં કરવા એક સમિતિ નીમવામાં આવી હતી. તે ઠરાવ અનુસાર સમિતિએ નાણાં ઊધરાવવાનું કાર્ય શરૂ કર્યું છે.

ચરોતર અને વડોદરા રાજ્યનું કોઈ પણ ગામ એવું નહિ હોય જેને સ્વ. મોતીભાઈની સેવાઓનો સીધો કે આડકતરો લાભ મળ્યો ન હોય. તે ઉપરાંત તેમને ઓળખનાર અને ચાહનાર

અનેક બ્રીપુરુષો ગુજરાતમાં તેમ જ ગુજરાત બહાર પણ છે. આ સઘળાં ભાષ્યોનો અને ખાસ કરીને ચરોતર અને વડોદરા રાજ્યની પ્રજા તેમના આજીવન મૂળા સેવકના સ્મારકમાં પોતાનો કાળો આયુદ્ધ ચરોતર એન્ક્યુરેશન સોસાયટીમાં સ્વ. મો. ન. અમીન સ્મારક ફંડના મંત્રીને સરનામે મોકલી આપે વા કાળો ઉધરાવવા આવનારને ભાવપૂર્વક આપે અપાવે, એમ અમારી તેમને વિનંતિ છે. આશા છે કે ચરોતર અને ગુજરાતની પ્રજા આ વિનંતિનો ઉદાર દીક્ષથી જવાબ આપશે.

પ્રમુખ

સભ્યો

વલ્લભભાઈ પટેલ

ઉપપ્રમુખ

અમૃતલાલ વિ ઠક્કર

ગોપાળદાસ દેસાઈ

મંત્રીઓ

આપાણ આવાણ અમીન

આશાભાઈ નરસિંહભાઈ પટેલ

છોટાભાઈ ખુરાલભાઈ પટેલ

મૂળભાઈ મોતીભાઈ પટેલ

અગ્રુભાઈ ઠાકરીભાઈ પટેલ

શ. બ. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ

રામભિત્ર ભાઈલાલભાઈ દાહભાઈ અમીન

દાતાર રોક થી. ચંદ્રલાલ કેશવલાલ પરીખ

રોક થી રામજીભાઈ ઠંસરાજ

ત્રિન્સિપાલ ભાઈલાલભાઈ રાંકરભાઈ પટેલ

શ્રી. હીરાભાઈ આશાભાઈ પટેલ

થા. છોટાભાઈ રાંકરભાઈ પટેલ

શ્રી. ડૉ. મોતીભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ

રાજરત્ન મહામુખભાઈ ચુનીલાલ રોક

શ્રી. અંબાલાલ ભાઈલાલભાઈ પટેલ

ડૉ. રવિશંકર ગણેશજી અંબરીઆદૃત પુસ્તકો

અમૂલ્ય તક ખાસ ઘટાડેલી કિંમતનાં પુસ્તકો ખાસ લાભ

મૂળ કિંમત ઘટાડેલી કિંમત

૧ વગર દોકડાનો વંદ્ય (ધરમ્યુ ઉપચરોત્તું પુસ્તક) ૨-૦-૦ ૦-૧૧-૦

૨ પ્રભાત પ્રાર્થનામાળા (વિવિધ પ્રાર્થનાઓનો સંગ્રહ) ૨-૮-૦ ૦-૧૧-૦

૩ વૃદ્ધાવસ્થામાં તંદુરસ્તી (જેઠાએ યરીર સાચવવાના ઉપાયો) ૧-૮ ૦-૮-૦

૪ વહુને શિખામણ (બીઓ માટે આરોગ્ય સંગ્રહ) ૧-૦-૦ ૦-૫-૦

*૫ હિંદના હિતનો ઉકેલ ૧-૦-૦

૬ હઠયોગ (યોગી સમચરકના ગ્રંથના આધારે) ૧-૪-૦ ૦-૭-૦

*૭ શતશ્લોકી (કંઠે કરવા જેવા સો શ્લોકોનો સંગ્રહ) ૦-૧-૦

*૮ આરોગ્ય દોહાવલી (સરળ દોહાઓમાં આરોગ્યચાવીઓ) ૦-૧-૦

૮-૧૪-૦

*આ પુસ્તકો છૂટક મળી ચકશે નહિ, આખા સેટમાંજ અપાશે. પોસ્ટેજ ખર્ચ અલગ.

આઠ પુસ્તકોના આખા સેટની મૂળ કિંમત રૂ. ૮-૧૪-૦ થાય છે છતાં પ્રચારને

ખાતર તે માત્ર રૂ. ૩-૦-૦માં મળશે. આવી અમૂલ્ય તક રજે શુભાવતા!

લખો:-પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. રાવપુરા, વડોદરા.

પત્રો શરૂ થયાની માહિતી સન ૧૯૩૮-૩૯

યાદી નં. ૪ : સંખ્યા ૧૨૮

નીચે જણાવેલાં ગ્રામ પુસ્તકાલયો તથા વાચનાલયો તરફથી લોકમદદની રકમ તથા બજેટ તા. ૧૦-૩-૩૯ સુધીમાં આવી ગયાં છે, એટલે તેમને તા. ૧૬મી માર્ચ ૧૯૩૯થી પત્રો શરૂ કરાવી આપવાની વ્યવસ્થા થઈ છે.

વડોદરા	કીયા	રતનપુર	મોરવાડ	ખેરાળુ	બ્યારા
સાંકરદા	ધામજીગ	(કમારજ)	વિસનગર	હસનપુર	કલકવા
કાજલપુર(પાર)	હંલદરવા	લોટીઆ	સુંશી	પાનજા	અમરેલી
કોટાલી	હલોડ	દહેગામ	ખડોરજી	કંસીપા	મોટા માંડવડા
પાદરા	પુત્રીઆદ	આલમપુર	(પૂરવણી)	પાટણ	દામનગર
લોલા	માનલી	ગીપોડ	મહેસાણા	સંખારી	કરોલીઆ
હરજીભાગ	શિનોર	કડી	લાંધજી	ચાજુરમા	દહીંધરા
સાંગમા	અચીમરા	લક્ષમજીપુરા	સિન્દ્રપુર	રણેલા	દાંસા
સાંપલા	અત્રાખંલ	કલોલ	અમુડ	કારોડા	હીરાણા
કોટણા	મિટોર	ડીગુઆ(પુરવણી)	મેલોજ	મીડી ધારીવાડ	ધારી
દણોલી	સાવલી	રાંચરડા	લાંખર	નવસારી	કેરાળા
કરજીજી	સમલાખા સ્ટેશન	વડાવ રવામી	મેથાજી	પોપના	નાગધરા
માનપુર	વાઘોડીઆ	તારાપુર	આર્ચ સુવક વા.	માંગરોળ	કુખડા
વીરજી	ગમદરા	વિઝાપુર	તિલપુર	માંગરોલ	કોડીનાર
અલરા	સંખેડા	મહાદેવપુરા	કુંવારા	પીપોદરા	પાંચ પીપળવા
સાયર	પીપલસટ	રણાસજી			

નીચેના ગ્રામપુસ્તકાલયો તથા વાચનાલયોનાં ચાલુ સાલનાં અંદાજપત્રો મંજૂર થઈ ગયેલાં હોવાથી અને તેમના તરફથી અત્યાર સુધી લોકમદદની રકમ નહિ આવેલી જેથી ખાતાના મે. મદદનીશ વ્યવસ્થાપક સાહેબની સૂચનાથી જેલું કાયમ કુંડ મંડળમાં જમા છે તેમનાં વર્તમાનપત્રો કાયમકુંડમાંથી લોકમદદ ઉપાડવાની શરતે સરકાર પંચાયત મદદ મેળવી ચાલુ કરવાની વ્યવસ્થા કરી છે; માટે દરેક લોકમદદની રકમ એકરી થઈ હોય તેમણે વેળાસર મોકલી આપવી, વર્ષ દરમ્યાન લોકમદદની રકમ નહિ આવે તોજ ઉપરની સૂચનાનો અમલ કરી લોકમદદ પૂરતી રકમ જે તેના કાયમકુંડની રકમમાંથી ઉપાડવામાં આવશે.

ટીપ : સરકાર પંચાયત મદદની પાવતીઓ જે જે પુસ્તકાલયો યા વાચનાલયો તરફથી હજી સહીઓ થઈ ખાતામાં ન મોકલાઈ હોય તેમણે આ સૂચના પાંચી ખાસ મોકલી આપવા તજવીજ કરવી.

પેટલાદ	ટાલાર	હાલીસા	મહેસાણા	ચાણુરમા	મહુવા
ભાડીએલ	શિનોર	શીહોલી મોટી	આપાપુરા	જેતપુર	ઝોડચ
વડોદરા	દરોઆપુરા	ધનીઓલ	(દિવાનપુરા)	ટાકોદો	વ્યારા
વડલા	સાવલી	કડી	સિદ્ધપુર	રૂપપુર	અંધારવાડી દૂર
દામાપુરા	ધનતેજ	હુણસણ	કોકોરી	નવસારી	અમરેલી
પાદરા	મોટી લાડોલ	કલોલ	સમોડા	નીમળાઇ	વિઠ્ઠલપુર
મુવાલ	અલીદા	વેડા	વડવાડા	વડોલી	દામનગર
શાણુપુર	મુવાલ	કોઠા	ગાંગલાસણ	ગણુદેવી	હાભાડીઆ
કરજણ	સંજોદા	રાયરડા	કરજપુર	ધકવાડા	ધારી
ભુની જયરાડી	બોડેલી	પાંજરાપોળ	ખેરાણુ	ગંગોડ	ગોવિંદપુર
મીયાંગામ	મંકણી	વિજાપુર	હુણવા	પદ્મસાણા	ખાંભા
લીલોડ	ડોરમાર	લાકરોડા	ડમોડા	સાંકી	તાંતણીઆ
સગડોલ	પરવટા	વિસનગર	પાટણ	તબોદરા	
કલોઈ	દહેગામ	ધામણવા	જંગરાલ	કામરેજ	
અમરેજવર	કકવાડા	સવાલા	મીઠી વાવડી	આરતા	
કુકડ	વાસણા રોકોડ		ખારી વાવડી	ધલા	

સત્યગ્રહના દિવસોમાં પડેલી જાતી ક્યારની ઉઠી ગઈ છે.

ભારતમાં અંગ્રેજી રાજ્ય

ઇતિહાસના મુખ્યસ્થિતિ લેખક પંડિત મુંદરલાલજીના મૂળ દિન્દી પુસ્તકનું ગૂજરાતી ભાષામાં ભાષાંતર કરનાર શ્રી ભારતકરનાય વિદ્યાસ (દક્ષિણામૂર્તિ) વિનય મંદિરના પ્રતિદાસ અને અર્ચકજીના અધ્યાપકો પ્રકાશકઃ શ્રી. ચતુર્ભુજ વિ. જસાણી M. L. A. ગોંદિયા (C.P.) બે ભાગમાં કેમી આઈપેલ પાનાં ૧૦૨૪, ચિત્રો ૮૫ (રંગીન ૨૫ તથા સાદાં ૬૦) તથા સાત નકશાં, પાકી બંધાઈ અને દિરંગી જેકેટ. કિંમત રૂ. ૧૦-૦-૦ (બંને ભાગનાં) ટપાલખર્ચ રૂ. ૧-૪-૦ (પરદેશમાં કિંમત ચિલિંગ ૧૮ ટપાલ ખર્ચ સાથે)

* આપણા દેશમાં રચપાલણ અંગ્રેજી રાજ્યનો સાચો પ્રતિદાસ જાણવા માટે દરેક ગૂજરાતીએ આ પુસ્તક વાંચવું જોઈએ.

* દરેક પુસ્તકાલય, વિદ્યાલય, મહાવિદ્યાલયમાં આ પુસ્તક હોવું જોઈએ.

* ખર્ચ કરી શકે તેવા ગૂજરાતીનું ગૃહ-પુસ્તકાલય આ પુસ્તક વસાવ્યા વિના અધૂરું મણાય.

* દરેક માન્યમિત્ર તેમ જ ઉચ્ચ કક્ષાની નિયોજિત પ્રતિદાસશિક્ષણ આ પુસ્તકના વાચન વડે સાચું અને સમૃદ્ધ બનશે.

મળવાનાં સ્થળો:—

- (૧) શ્રી. ચતુર્ભુજ વિ. જસાણી M. L. A. ગોંદિયા (C. P.)
- (૨) શ્રી. સરસ્વતી સંઘ, સદનવાડી મંજલ (કચ્છ) (૩) મેસર્સ સી. જમનાદાસની કું. મુંબઈ.
- (૪) શ્રી બોધા જનરલ એજન્સી વડોદરા (૫) શ્રી ગૂજર પ્રંચાલન કાર્યાલય, અમદાવાદ.
- (૬) શ્રી. દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર-લાવનગર.

સૂચના નં. ૪૫૬ સન ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

પુસ્તકાલયોએ ખરીદવાનાં પુસ્તકોની માર્ગદર્શક યાદી

હજી ફેદલાંક પુસ્તકાલયો તરફથી તેમના નામે પુસ્તકો ખાતેની જમા પંડતી રકમનાં પુસ્તકો ખરીદવાની યાદીઓ મંજૂર થવા આવેલી નથી; તેમ જ આદ્ય સાલનાં બ્લેટોમાં પણ ફેદલાંક પુસ્તકાલયોએ પુસ્તકોની યાદી બેઠી નથી. તેમને પુસ્તકોની યાદી મોકલવાની સુગમતા પડે તે માટે આ નીચે પુસ્તકોની યાદી પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ. જેમની પુસ્તકોની યાદી માર્ચ ૧૯૩૯ ની આખર સુધીમાં અંગે નહિ આવે, તેમને આ યાદી પેઠીનાં સવક પ્રમાણે પુસ્તકો મોકલી આપવામાં આવશે. માર્ચ ૧૯૩૯ પછીનાં આવાં લખાણોના જવાબ નહિ આપતાં ફક્તરે કરવામાં આવશે.

પુસ્તકાલય સંબંધી

- ૧ વાર્તાના પુસ્તકોનો પરિચય લાગ ૧-૨. પ્રત્યેકના
- ૨ સરસ્વતીશાસ્ત્રી એકાદશી લાગ ૩ નો
- ૩ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનાં ભાષણો અને લેખો

તત્વસાન

લેખક

- ૧ આપણો ધર્મ
- ૨ ઉપનિષદવિચારણા
- ૩ જીવનશોધન
- ૪ ગીતામંથન
- ૫ ઈશ્વરનો ઇન્કાર

કિંમત

- ૧-૦-૦
- ૧-૦-૦
- ૧-૦-૦
- ૧-૦-૦
- ૧-૦-૦

૬ ઇન્કારનો ઇન્કાર

૭ અનાસક્તિયોગ

૮ પારસગીતા

૯ દિવ્ય ગિરામૃત

જી. ગં. પંડિત

નવજીવન કાર્યાલય

સર્વેશ્વર જહાંગીરજી.ખ.

મહારાજશ્રી મલિયા

શુદ્ધલતીયા

૧-૦-૦

નીતિ

૧ હિતોપદેશની વાતો

ભાગ ૧-૨ ભદ્ર ચ. મ.

૨ સ્ત્રીપુરુષમર્યાદા

૩ કુમારધર્મ

૪ સંયમ અને ભક્તિમાર્ગ

૦-૧૨-૦

૦-૫-૦

૦-૧૦-૦

૧-૮-૦

૧ મનુસ્મૃતિ	૧-૪-૦
૨ વ્યાપક ધર્મભાવના	૦-૧૪-૦
૩ સહજનંદ સ્વામી	૦-૧૧-૦
૪ શ્રીકૃષ્ણચરિત્ર	૨-૮-૦
૫ તુલસીદાસનાચલ્ય	૪-૪-૦
૬ પૂર્ણચોગ નવનીત	૨-૮-૦
૭ યોગસાધનાના પાયા	૦-૧૦-૦
૮ ગીતાધર્મ	૨-૦-૦

નિર્માન

૧ શોધખોળની વાર્તા	૦-૮-૦
૨ દુર્ભરિય	૦-૪-૦
૩ બાળવિદ્યાન ભાગ ૩	૧-૮-૦
૪ આલમની અભ્યર્થના	૦-૮-૦

જેઠક

૧ વગર શેકડાનો વેદ	૨-૦-૦
૨ ચરદી અને સંગ્રહ	૦-૬-૦
૩ અપવાના સહેલા ઉપાય	૦-૪-૦
૪ સરળ આરોગ્યવિજ્ઞાન	૦-૧૦-૦
૫ બાળકોની માવજત	૨-૦-૦

સામાજિક

૧ હરિજનભાગવત	૦-૧૨-૦
૨ દરજે અને તેના માણસો	૦-૧૦-૦

૧ કેળવણીના પાયા	૧-૦-૦
૨ કેળવણીનો કાયદો	૧-૦-૦
૩ મૂંઝવણ બાળક	૧-૦-૦
૪ વિદ્યાર્થી વાચનમાળા	૨-૦-૦
૫ કેળવણીની કળા	૧-૨-૦

ઉપયુક્ત કળા ખેતીવાડી વગેરે

૧ બાળકોની રમતો	૦-૩-૦
૨ ખાતરોની માહિતી	૦-૬-૦
૩ કપાસ ભા. ૧-૨	૧-૦-૦
૪ ફૂલવાડીની ખીલવણી	૦-૧૨-૦
૫ કામગીરી કીમીઆ	૦-૩-૦
૬ મનવચરીરવિકાસ	૧-૦-૦
૭ કૃત્રિમશિક્ષણ	૦-૧૨-૦
૮ ખેતીવાડી (આમસુધારણા માનુસંગે અને પરેલ સાહિત્યમાળા) મથકો ૧૬૦	૦-૪-૦

કાવ્ય

૧ બાળલોકગીત સંગ્રહ	૦-૧-૦
૨ કોમા ભગતની કડવી વાણી સુ દરમ	૦-૮-૦
૩ નવાં ગીતો-ભાગ ૧૬૦	૦-૧૪-૦
૪ ગુણપાંખાઈ	૦-૮-૦
૫ રાસપદ્ય	૧-૮-૦

૬ કાવ્યસંહિતા	અનગી	૧-૦-૦	૧૫ સત્તાવન	પારિધ નગીવદાસ	૧-૮-૦
૭ રણછોડની વાણી	પટેલ માધવભાઈ	૧-૦-૦	૧૬ હરિજનની ક્ષાય	ગાંડીવ કાર્યાલય	૦-૪-૦
૧ ચાલો ભજવીએ	નાટક	૧-૨-૦	૧૭ પ્રસાનની આહ	સોરાષ્ટ્ર કાર્યાલય	૦-૮-૦
૨ વહેમી	ગાંડીવ કાર્યાલય	૦-૮-૦	૧૮ અક્ષયના મળારદાર	બેકાર	૧-૮-૦
૩ અંતરની અજવાળા	ગૂર્જર અંચરત્ન કાર્યાલય	૦-૫-૦	૧૯ ઉપતિપદની વાતો	રંગ અવધૂત	૦-૪-૦
૪ યુગદર્શન	શાહ મૂળજીભાઈ	૧-૦-૦	૨૦ જેડીલ અને કાષક	નવજીવન પ્ર. મંદિર	૦-૬-૦
૫ બાપલે ભજવીએ	આપલું બાળ કાર્યાલય	૦-૩-૦	૨૧ ત્રિતાનો શિકાર	જીવરામ જોષી	૦-૩-૦
૬ આગગારી	મહેતા ચંદ્રવદન	૧-૪-૦	૨૨ સ્વાર્પણ	નવયુગ પુસ્તક ભંડાર	૧-૦-૦
૭ સાપતા બારા	જોષી ઉમાશંકર	૧-૮-૦	૨૩ દત્તા	શરદ્ બાણી	૨-૦-૦
૧ નગાધિરાજ	વાતાનવલકથા	૧-૮-૦	૨૪ વિપ્રદાસ	"	૩-૦-૦
૨ કુળદીપક	રાયસુરા ગો. કા.	૧-૮-૦	૨૫ સંજીવની	સોપાન	૨-૮-૦
૩ પ્રકાશ	"	૧-૮-૦	૨૬ ભગતા રહેજો	"	૨-૮-૦
૪ વિરાજવલ્લુ	મહાદેવ દેસાઈ	૦-૧૨-૦	૨૭ પદકારા	મેઘાણી	૧-૮-૦
૫ આમસેવક દિનેશ	શાહ સુ. વ.	૨-૦-૦	૨૮ છાયા	કુર્જેશ શુકન	૧-૮-૦
૬ દોહકાલા	ર. નં. ચાહ	૦-૮-૦	૨૯ મૂડી સ્ત્રી	ચંદ્રવદન મહેતા	૦-૧૨-૦
૭ દેવદાસી	ડૉ. કદમ રંગ.	૧-૦-૦	૩૦ ટારઝન ભા. ૧-૨-૩	દક્ષિણમૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર	૦-૬-૦
૮ નેકા નંગરીઓ	ઓલિયા જોષી	૧-૮-૦	૩૧ બાળવાત્સા ૧ થી ૫	પ્રત્યેક ભાગના	
૯ દર્પણના દુકડા	પુરાણી અં. બા.	૧-૦-૦	૩૨ બેકાર પટેલ ભાગ ૧ થી ૮	"	૦-૬-૦
૧૦ અજવાળી રાત	કુમાર કાર્યાલય	૨-૦-૦	૩૩ ચીનચારી	"	૧-૧૪-૦
૧૧ નિરંજન	મેઘાણી અં. રા.	૨-૦-૦	૩૪ દરિયાલાલ	શુભવંતરાય આચાર્ય	૨-૫-૦
૧૨ આધર	ગૂર્જર અંચરત્ન કાર્યાલય	૧-૦-૦	૩૫ બેટરી	સ્ત્રી સા. મંદિર	૨-૦-૦
૧૩ ધર ભણી	ભારતી સાહિત્ય મંચ	૧-૮-૦		કલિહાસ-ભૂગોળ	૦-૬-૦
૧૪ સુઓતો દીપક ભા. ૧-૨	આર. આર. શૈક્ષી કુંપની	૨-૮-૦	૧ ધૂપજાયા	મેઘાણી	૧-૮-૦
			૨ આપણા દેશનો પ્રતિદાસ	દસિંહપ્રસાદ	૦-૬-૦

३. आर प्रेवसो	पाकि रामभाष	०-१०-०	१२ अरु धाती	सयाळ्यावासानभाणा	०-१-०
४ जीन जपान यात्रा	क्षितिमोहन सेन	०-८-०	१३ भीराभाष	" "	०-१-०
५ जिरिशन आशु	प्रस्थान कार्यालय	०-८-०	१४ प्रदोदाद	" "	०-१-०
६ सिद्धपुर	सयाळ व्यास मानभाणा	०-१-०	१५ दुप	" "	०-१-०
७ मुद्रेश	" "	०-१-०	१६ क्षरिअंद	" "	०-१-०
८ विभावयनो प्रगस	काका कदोसकर	१-०-०	१७ क्षरु	" "	०-१-०
९ आतशती दिनासो	" "	०-१-०	१८ जालिराम	" "	०-१-०
१० वडनगर	सयाळ्यावासानभाणा	०-१-०	१९ अगीरय	" "	०-१-०
११ लडय	" "	०-१-०	२० विस्वाभिन्न	" "	०-१-०
अन्यनयारिन्न			२१ अयन	" "	०-१-०
१ दोलीनयन कुओ	गू. मं. रत्न कार्यालय	१-४-०	२२ अष्टावक्र	" "	०-१-०
२ भारभारनां मरिसो	अधेक, गिनुभाष	०-८-०	२३ अेकव्य	" "	०-१-०
३. गांधीजी व्यासकथा १-२	गांधीजी	१-०-०	२४ बीरुम	" "	०-१-०
४ क्रिशोर मरिनभाणा			२५ सुसतान नकाइरशाळ	" "	०-१-०
कुण १-२ यशोतर अेनमुडेयन सोसायटी			२६ रेकिभाणी	" "	०-१-०
५ साहित्यना ओवायेयी	रा. गं. यास्वी	३-५-०	२७ दयवंती	" "	०-४-०
५ नयद्विभूभाष	आपावालय ग. वेद्य	१-८-०	२८ सुभाषयंद	" "	०-८-०
६ रायलुयात्रा	कदोसकर	१-८-०	२९ नवाकरलाय नडिरे	" "	०-८-०
७ कुमारी हेलन	यशोतर अेनमुडेयन सो.	०-२-०	साहित्य (काव्य नाटक नवलकथा शिवायन)		३-०-०
८ अवनसंभाषा	शारदा भडोता	२-८-०	१ भवन अने भंतज्यो	भांडवाणा	०-८-०
९ गहन सुसाइरो	भारती साहित्य संघ	१-८-०	२ युगज्योती साहित्य तेनु	राभयंद शुकल	२-०-०
१० पार्वती	सयाळ्यावासानभाणा	०-१-०	३ भवन अने विवेचन	विस्वनाथ भट्ट	२-८-०
११ नर्भंध	" "	०-१-०	३ साहित्यसंप्रदा		

ड. सो. पटेल

भट्टनीय व्यवस्थापक

पुस्तकालय भाणु

સૂચના નં. ૪૫૭ / સન ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

પુસ્તકાલયો અને તેનાં અંદાજપત્રો

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ એ લોકકલ્યાણ અને લોકજનગૃહિતું મહત્વનું સાધન છે. એ દ્વારા લોકોમાં કાર્ય કરવાની પ્રેરણા ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. પુસ્તકાલયો એ પુખ્ત ઉંમરનાં સ્ત્રી-પુરુષો માટે એક વિદ્યાપીઠ સમાન છે. તે દ્વારા અનેક વિષયોનાં પુસ્તકો વાચક મેળવી શકે છે. પુસ્તકાલય સ્થાપવાનો મૂળ ઉદ્દેશ એ છે કે આમજનતામાં એવા પ્રકારના વાચનનો ફેલાવો કરવો કે જેથી તેનામાં સારાસાર પારખવાની શક્તિ ખીલે અને સંસ્કારો ઝીલવાની શક્તિ પેદા કરે. માટે ન્યારે નવીન વર્ષનું અંદાજપત્ર દરેક પુસ્તકાલય તૈયાર કરે. ત્યારે તે તરફ જુદા જુદા જીણવટથી નિરીક્ષણ કરવાની જરૂર રહે છે. અંદાજમાં એવો પ્રમંથ હોવો જોઈએ કે ઉપર જણાવેલા પુસ્તકાલયસ્થાપનાના શુભ આશયો વહેલી તકે ફળીજૂત થાય. આજે ગ્રામસુધારણા, ગ્રામોદ્ધાર, સહકાર્ય, કેળવણી વગેરેમાં મહત્વનું ઉત્થાન થઈ રહ્યું છે. એવે પ્રસંગે આમજનતાને પોતાના પ્રત્યક્ષ જીવનમાં લાભદાયી નીવડે તેનું સાહિત્ય ખરીદવા તરફ નાણાંનો વધુ ઉપયોગ થવો જોઈએ. આવા સાહિત્યમાં જીવનચરિત્રો, ખેતીવાડી, દુનિરાલોભ સંબંધી માહિતી આપનારાં લોકલક્ષ્યોમાં લખાયેલાં પુસ્તકો, ધાર્મિક પુસ્તકો, પ્રવાસવર્ણનનાં પુસ્તકો, કેળવણીના અંતરંગ સંબંધી પુસ્તકો તેમ જ લોકજનગૃહિતને ઉચ્ચ સંસ્કારો તરફ દોરે તેવી આધુનિક સામાજિક પ્રયત્નોની જીણવટ કરતી નવલિકાઓ કે નવલકથાઓને સ્થાન આપી શકાય. ગાર્ગડઝિયાનાં અંદાજો ખતાવવામાં ઉપરની બાબતોનો સમાવેશ કરવા ખાતર ન્યારે ન્યારે અંદાજપત્રો ખતાવવામાં માટે સામાન્ય સભા કે વ્યવસ્થાપક મંડળની સલા મળે, ત્યારે તેનો પૂરો વિચાર કરવો જોઈએ. કેટલાંક અંદાજપત્રો વ્યક્તિવાદની દૃષ્ટિએ ઘડાય છે અને તેથી તે અંદાજો સામાન્ય આમજનતાને કંઈ વિશેષ લાંબા ચતો નથી. આ માટે મૂળથી ખાતાએ અંદાજો મંજૂર કરવાનો કાશુ પોતાની પાસે રાખેલો છે. અને ઉપરની વ્યક્તિવાદ દૃષ્ટિએ ન્યારે અંદાજો મંજૂર થવા આવે છે ત્યારે હું ધારું છું કે ખાતાની દૃષ્ટિએ તેમાં ઘટિત ફેરફાર કરવો પડે છે. આવા પ્રસંગે જોખા ઊભા થાય અને સામાજિક દિલ્લી દૃષ્ટિએ અંદાજપત્રોની ચર્ચા થઈ નાણાં ખર્ચાય તો તે જરૂર પુસ્તકાલયોને દીપાવશે એ નિઃસંશય છે.

દરેક પુસ્તકાલયને માર્ગદર્શક થઈ પડે એ હેતુથી પુસ્તકાલય ખાતાના નિયમોમાં અંદાજપત્રો સંબંધે એ કલમો દાખલ કરી છે. તેમાં ગ્રામ અને કરબા પુસ્તકાલયોની નીચે પ્રમાણે ખર્ચ કરવાનું સામાન્ય ધોરણ દર્શાવ્યું છે.

ખાખત	આમ પુસ્તક- કાલયોમાં	કરના પુસ્તક- કાલયોમાં	ખાખત	આમ પુસ્તક- કાલયોમાં	કરના પુસ્તક- કાલયોમાં
	અર્થવાના ટકા.	અર્થવાના ટકા.		અર્થવાના ટકા.	અર્થવાના ટકા.
(૧) પુસ્તકો ખાતે	૨૫%	૨૫%	(૩) લાકડી સામાન ઇ.	૨૦%	૧૦%
(૨) વર્તમાનપત્રો, સામયિકો વગેરે	૩૦%	૧૫%	(૪) નોકરખર્ચ	—	૨૫%
			(૫) ઇતર ખર્ચ	૨૫%	૨૫%

ઉપરના ફકરામાં જણાવેલું ધોરણ ધાર્યા અર્થાં પુસ્તકાલયોમાં સચવાતું નથી. મોટે ભાગે ગ્રામ પુસ્તકાલયોની રકમો વર્તમાનપત્રો, સામયિકો અને હોલ મંજૂર થતાં ખીજ કિરકોળ ખર્ચમાં શેકાકષ જ્ય છે. પુસ્તકાલયોમાં જનતાની અંદાજે સંસ્કૃતિનો વિકાસ થાય અને સામાન્ય મનુષ્યમાં સારાસારનો વિચાર કરવાની શક્તિ પેદા કરે તેવું વાચન દર વર્ગે નિયમિત પૂરું પાડવામાં આવે તો એથી પુસ્તકાલય સ્થાપવાનો ઉદ્દેશ બર આવે નહિ. ચાલુ વર્ષમાં મંજૂરી માટે આવેલા કુલ રૂ. ૫૦) સુધીનાં અંદાજે જોતાં વર્તમાનપત્રો ખાતે ૮૦ ટકા જેટલી રકમ અને પુસ્તકો ખાતે માત્ર ૫ ટકા જેટલી રકમ ખર્ચાય છે. આવાં અંદાજવાળાં પુસ્તકાલયોની સંખ્યા લગભગ ૬૫૦ જેટલી છે; જ્યારે કુલ રૂપિયા ૭૫૦ ના અંદાજવાળાં લગભગ ૨૨૦ પુસ્તકાલયો છે, જેના ૬૦ ટકા વર્તમાનપત્રો ખાતે ખર્ચાય છે અને માત્ર ૧૫ ટકા રકમ પુસ્તકો ખાતે ખર્ચાય છે. આ પરિસ્થિતિમાં આપણે ધીરે ધીરે પણ ચોક્કસપણે ફેરફાર કરવાની આવશ્યકતા છે.

સંખ્યાના આશ્રયથી ચાલતાં પુસ્તકાલયોનાં અંદાજોમાં જણાવેલી રકમો જોતાં તેના પુસ્તકાલયોનાં જુદાં નીચે પ્રમાણે મુખ્ય વિભાગો પાડ્યા છે અને તે સાથે જણાવેલાં જુદાં અંદાજો અર્થ- પુસ્તકાલયો કે વાચનાલયોનો તેમાં સમાવેશ થાય છે.
વાંની રકમોની યત્તા
પ્રમાણે વિભાગો

(૧) રૂ. ૩૦	સુધીનાં અંદાજે	૪૨૩	(૮) રૂ. ૪૦૦-૫૦૦	સુધીનાં અંદાજે	૪
(૨) રૂ. ૩૦-૫૦	" "	૨૫૩	(૯) રૂ. ૫૦૦-૭૦૦	" "	૫
(૩) રૂ. ૫૦-૭૫	" "	૨૨૦	(૧૦) રૂ. ૭૦૦-૮૦૦	" "	૭
(૪) રૂ. ૭૫-૧૦૦	" "	૩૮	(૧૧) રૂ. ૮૦૦-૯૦૦	" "	૬
(૫) રૂ. ૧૦૦-૨૦૦	" "	૬૧	(૧૨) રૂ. ૯૦૦-૧૦૦૦	" "	૩
(૬) રૂ. ૨૦૦-૩૦૦	" "	૫૮	(૧૩) રૂ. ૧૦૦૦-૨૦૦૦	" "	૧૭
(૭) રૂ. ૩૦૦-૪૦૦	" "	૫	(૧૪) રૂ. ૨૦૦૦-૩૦૦૦	" "	૪

હવે એક પછી એક જુદા જુદા પ્રકારનાં અંદાજપત્રો કેવાં બની શકે તેનો ખ્યાલ રૂ. ૩૦)ના અંદાજની આપવામાં આવશે. ચાલુ સરકારમાં રૂ. ૩૦) સુધીનાં અંદાજોની રકમની માર્ગદર્શક રકમ કેમ ખર્ચવી તેની માર્ગદર્શક સૂચના કરવામાં આવે છે. વહેંચણી આ અંદાજમાં નીચે પ્રમાણે મુખ્ય વિભાગો ખર્ચના પાટી શકાય

આબજત	અર્થના ટકા	આબજત	અર્થના ટકા
(૧) પુસ્તકો ખાતે	૨૫ %	(૩) માસિકો વગેરે	૨૫ %
(૨) વર્તમાનપત્રો વગેરે	૨૦ %	(૪) છતર અર્થ	૨૦ %
			૧૦૦ %

ઉપર પ્રમાણે વિભાગો જેતાં પુસ્તકો ખાતે આશરે રૂ. ૧૦) દશ રૂપિયા આપણે અર્થવા નોંધ્યો. આ પુસ્તકો કેના પ્રકારનાં ખરીદવાં તેનો પણ કેવા પ્રકારનાં પુસ્તકો વિચાર કરવાની આવશ્યકતા રહે છે. આવાં પુસ્તકાલયો મોટે ભાગે કેને સ્થાન અપાય શાળાના મુખ્ય શિક્ષકોની સુપ્રતનાં હોય છે એટલે આમજનતાને કેવા પ્રકારનું વાચન આપવું તે સહજ સમજી શકે તેમ છે. મોટે ભાગે આ શિક્ષક-ઉત્તમપદ પાસે હોઈ થોડી ધણી માધ્યમિક કેળવણી પણ મેળવેલી હોવાથી તેમનામાં સારાસારનો વિચાર કરવાની વિશેષ શક્તિ હોય છે તેમ આપણે સહજ સમજી શકીએ તેમ જીએ. આવા અધ્યપાલ કે મંત્રીઓએ સતત “પુસ્તકાલય” માસિક વાંચતા રહેવાં ખાતા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતી યાદીઓ, “પુસ્તકાલય” માસિકના લેખોમાં પ્રસિદ્ધ થતા પુસ્તકપરિચય વિભાગમાંથી પોતાના ગામને યોગ્ય ભાગે તેવાં પુસ્તકોની એક કાપી નોંધ તૈયાર કરવી. આવી યાદીઓ નેટલી રકમનાં પુસ્તકો ખરીદવાનાં હોય તેથી બમણી રકમ નેટલી પુસ્તકો ખરીદી શકાય તેટલી વિસ્તૃત હોવી જોઈએ, જેથી માગણીનું કોઈ પુસ્તક મળવું ન હોય અગર એાછીવત્તી કિંમતના કારણે કંઈક ફેરફાર ખાતા તરફથી થાય તો પણ તેમાં પોતાની માગણીનાં જ પુસ્તકો મળી શકે. આ પુસ્તકોમાં જરૂર પ્રમાણે નીચેના વિષયોને સ્પર્શ કરતાં પુસ્તકો ખરીદવાં:

- (૧) ગ્રામસુધારણાને લગતી તળપંદી ભાષામાં રજૂ થતાં પુસ્તકો.
- (૨) ગામના કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારના દુષ્કરકેશોગ કે ખેતીને મદદરૂપ થઈ પડે તેવાં પુસ્તકો.
- (૩) બાલોપયોગી પુસ્તકો.
- (૪) જનતાને આનંદ આપે તેવાં નીતિ કે ધર્મનાં પુસ્તકો.
- (૫) સ્ત્રીઓપયોગી પુસ્તકો.
- (૬) શિક્ષણોપયોગી પુસ્તકો.

આવાં થોડાં પુસ્તકો જે હું પુસ્તકાલયનો અધ્યપાલ હોઉં તો વ્યવસ્થાપક મંડળ તરફ એક યાદી મંજૂરી માટે રજૂ કરું તે નીચે પ્રમાણે છે:

આ મારા પોતાના અનુભવ અને વાચન પરથી તૈયાર કરેલી છે તેમાં હરકોઈ પુસ્તકાલય પોતાના ગામની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે ઘટિત ફેરફાર કરી શકે.

(૧) ગ્રામવિચારણા	હરભાઈ ત્રિવેદી
(૨) ખેતીવાંડી	ગ્રામ સુધારણા મથકો ૧
(૩) બાળબચાવ	માર્કેટ સિવલદ પંડ્યા
(૪) ગ્રામસુધારણાની વ્યવહાર યોજના	મહારાજકર પી. જોશી
(૫) કુમારી હેલ્થ	રસલભાઈ ન. વોરા

(૬) ગુજરાતના મહાજનો	ચરોતર એ. સો. આણંદ
(૭) આલો નરી દુનિયામાં	ચિનગરી કાર્યાલય-મહેસાણા
(૮) આલો દિમાલયે ભા. ૧-૨	પદ્માવતી દેસાઈ
(૯) ખંડોર પટેલની વાતો ભા. ૯ મો	ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર
(૧૦) વિદ્યાર્થી વાચનમાળા એણી ૭	જ્યોતિ કાર્યાલય
(૧૧) વિરાજવદ્	નવજીવન પ્રકાશન મંદિર
(૧૨) ઉપનિષદની વાતો	રંગ અવધૂત
(૧૩) અજવાળી રાત	કુમાર કાર્યાલય
(૧૪) વર્ષા કેળવણીનો પ્રયોગ	નરહરિ પરીખ
(૧૫) પારસગીતા	સર્વેશ્વર

ઉપર પ્રમાણે દર વર્ષે નવીન છપાયેલાં પુસ્તકોની યાદીએ જોઈ તેમાં પોતાના પુસ્તક કાલેયમાં ન હોય તેવાં પુસ્તકો ખરીદવા તજવીજ કરવાથી આપણાં પુસ્તકાલયોમાં જે પુસ્તકો ખરીદાશે તે પ્રત્યેક પુસ્તકના વાચકો આપણને મળશે, અને પ્રત્યેક વાચક માટે આપણાં પુસ્તકાલયોમાં વાંચવા યોગ્ય પુસ્તકોનો સારો જથ્થો ભેગો કરી રાખીશું.

વર્તમાનપત્રો અને માસિકોની પસંદગી એ પણ એક મહત્વની બાબત છે. કારણ કે હુંકા અંદાજમાં સારામાં સારું અને આમજનતાને ઉપવર્તમાનપત્રો અને યોગી યથ પડે તેવું વાચન આપણું જોઈએ. તે સાથે સાથે દેશ માસિકો, સંબંધી વિદેશમાં બનતા બનલેલાં ટૂંકી માહિતી પણ મળવી જોઈએ. આ અંદાજ એવા પ્રકારનું છે કે જેમાં દૈનિક પત્રને આપણે યોગ્ય આપી શકીએ તેમ નથી જરૂર અને જ્યાં જ્યાં આવાં અંદાજોમાં દૈનિક પત્રો ખરીદવાનો આગ્રહ થાય છે ત્યાં ત્યાં આમજનતાને વિચાર કરવાને અને મનન કરવાને પૂરતાં પોતાના પુસ્તકો મળી શકતાં નથી એ સ્વાભાવિક છે. આથી આવાં અંદાજોમાં માત્ર સાપ્તાહિક કે અર્ધસાપ્તાહિકોને જ સ્થાન મળી શકે. આ અંદાજમાં એકાદ પત્ર ખરીદી શકાય તેવી કિંમતવાળાં કેટલાંક અર્ધસાપ્તાહિકો તથા સાપ્તાહિકોની નોંધ આ નીચે રજૂ કરી છે.

ગમે તે એક { પ્રજામિત્ર-કેસરી, મુંબઈ સમાચાર, પ્રતાપ, સવાજી રિજય, નવગુજરાત, ભારત, નવસૌરાષ્ટ્ર, પ્રજાવંધુ, ગુજરાતી, કુલછાયા.

હવે માસિકો વગેરેની પસંદગી પણ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. પ્રજામાં આજે ખેતીવાડી સુધારણા, કેળવણી અને સહકારના સિદ્ધાંતોનો વ્યવહાર અમલ કેમ થઈ શકે તેવી માહિતી આપણું વાચન ફેલાવવાની વિશેષ જરૂર છે. તે સાથે નિર્દોષ આનંદ આપે તેવું દળતું વાચન પણ જનતાને જરૂર છે. તેમ જ થોડું બણી ઉડી ગયેલા ભાઈઓને પણ વાચન મળે તેવો પ્રયાસ આમાં પણ થવાની જરૂર છે.

ફરજિયાત { (૧) "પુસ્તકાલય" ૩-૮-૦૦ (નાના અંદાજોને ર. ૧-૮-૦૦ મહદ આ માટે મળે છે.)

ગમે તે એક { (૧) શિક્ષણ પત્રિકા (૨) નૂતન શિક્ષણ (૩) આમજીવન અને મહાકાર્ય. *

ગમે તે એક { બાળક, બાલજીવન, બાલમિત્ર, ગાંડીવ (પંખવાદિક)

ગમે તે એક { નવરચના, યુવક, ખેતીવાડી, અીબોધ.

આશા છે કે આવાં ટૂંકાં અંદાજોવાળાં પુસ્તકાલયો પોતાને જરૂર પડે તેવું વાચન પસંદ કરવાની પોતાની નૈતિક જવાબદારીને ખ્યાલ કરી લવિષ્યનાં અંદાજપત્રો ઉપરની સાચાંઓને ધ્યાનમાં રાખી ધડે અને લોકસેવા બળવવામાં અમૂલ્ય ફાળો આપે.

વડોદરા
તા. ૧૬-૨-૩૬ } મ. દ. દીક્ષિત :

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક
સાર્વજનિક પુસ્તકાલય આણંદ

જાહેરાત નં. ૨ / સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ ન. અમીન સમારક ફંડ સંબંધી

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળની તા. ૧૯-૨-૩૬ ના રોજ મળેલી સભાએ પુસ્તકાલય ખાતાના માજી મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. મોતીભાઈ ન. અમીનના સ્વર્ગવાસ બદલ શોકદર્શક ઠરાવ કરી, તેઓના સમારક ફંડ માટે પણ એક ખીજો ઠરાવ કર્યો છે. સદર સમારક ફંડ સંબંધેનાં ઠરાવ નીચે પ્રમાણે છે :

“વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રાણસ્વરૂપ સદ્ગત શ્રી. મોતીભાઈ ન. અમીન સાહેબનું સમારક ફંડ ઊભું કરવાનું અને તેને માટે રાજ્યની પુસ્તકાલય સંસ્થાએ સને ૧૯૩૬-૪૦ ના ખાતેદમાં અર્ચના ૧૦.૬૬૩ રકમ આ ઠરાવ મંજૂર કરાવે એમ ઠરાવે છે. એમની પ્રવૃત્તિને ચાલનાર ખાનગી વ્યક્તિઓ પાસેથી પણ આ ફંડ માટે રકમ મેળવવી. ભેગા થયેલા સમારક ફંડનો ઉપયોગ આમ જનતાને ઉપયોગી પ્રેરક સાહિત્ય સદ્ગત શ્રી. મોતીભાઈ ન. અમીન સમારક વ્યયમાળા ને નામે પ્રસિદ્ધ કરવાનું અને સંબંધિત તે સંસ્થાનાં પંચાત ગામોને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને પોષવાનું ઠરાવે છે. આ સમારક ફંડ મેળવવા અંગેની તમામ

* ન્યાં સદકારી મંડળી ન હોય ત્યાં આ માસિક હેવા પુસ્તકાલયના વ્યવસ્થાપકને સલાહ છે. ન્યાં મંડળીએ હોય ત્યાં તે સંસ્થા તરફ માનહો કરી નાંચવા પૂરતી ‘આજ્ઞાપત્રિકા’ માફક આ માસિકનો એકા અંદાજવાળાં પુસ્તકાલયો ઉપયોગ કરી શકે.

તળવીજ રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના વ્યવસ્થાપક મંડળને કરવાનું ઠરાવવામાં આવે છે. ”

ઉપર પ્રમાણે થએલા ઠરાવને પુસ્તકાલય ખાતું સંમત છે. સદર ઠરાવ અન્વયે જે કોષ પુસ્તકાલય પોતાના બજેટની રકમના ૧૦ ટકા સુધી અર્થ પાડશે તો તે અર્થ મંજૂર રાખવામાં આવશે.

ઉપરની હદમાં રહીને કેટલી મદદ કરવી તે ઠરાવવા દરેક પુસ્તકાલયનું વ્યવસ્થાપક મંડળ સ્વતંત્ર છે. આ મદદ ઔચિત્ક રીતે જ આપવાની છે. પરંતુ સ્વ. શ્રી. અમીન સાહેબે પુસ્તકાલય ખાતાની સંસ્કૃતિ આજ સુધી જે સેવા બજારી છે તે લક્ષમાં લઈ દરેક પુસ્તકાલય મથાશક્તિ મદદ કરશે તેવી આશા છે.

આલુ વર્ષે કેટલાંક પુસ્તકાલયોએ રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદનો અર્થ મંજૂર કરાવ્યો છે પણ તેનો ઉપયોગ રાજ્ય પરિષદ આલુ વર્ષે મુલતવી રહેવાથી થશે નહિ. સંજય આ મંજૂર થયેલી રકમમાંથી જે કોષ પુસ્તકાલયને આલુ સાથે ફંડમાં ભરવી હશે તો વગર કરવા પડવાનગી આપવામાં આવશે.

વડોદરા, તા. ૨૮-૨-૨૬ } મ. દ. દીક્ષિત ઉ. મો. પટેલ ઇચં. દિ. ઘાઘનીશ વ્યવસ્થાપક મદદનીશ વ્યવસ્થાપક પુસ્તકાલય ખાતું

જાહેરાત નં. ૩ / ૧૯૨૮-૩૯

વિષય

કિશોર ચરિત્રમાળાના ગુચ્છ બીજાનાં “ગુજરાતી મહાજનો” પુસ્તકે ૧ થી ૧૨ તથા હેલનકેલરનાં પુસ્તકો દરેક પુસ્તકાલયમાં મોકલવા બાબત.

ચરિત્ર એન્ડ્રુ. સોસાયટી તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ કિશોર ચરિત્રમાળાનાં પુસ્તકો ગુજરાતી જનતાના ખરોખો પ્રચાર માટે મૂકવાની આવશ્યકતા અમને જણાઈ છે. આ ચરિત્રમાળાનાં પુસ્તકો એવી દબાવી લખાયાં છે કે ગુજરાતનાં સુવાનવર્મા હાથમાં જે તે મૂકવામાં આવે તો તેમાંથી તેમને ઘણી પ્રેરણા મળી શકે તેમ છે. સંજય રાજ્યનાં તમામે આમ પુસ્તકાલયો જેમના બજેટમાં પુસ્તકોની રકમ મુકાઈ હોય તેમને આ પુસ્તકો ફરજિયાત આપવા તળવીજ કરવી.

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

૩૦-૧૨-૩૯

અનુક્રમશિકા

વિષય	... લેખક	પૃષ્ઠાંક
બા. રમારક અંક ...	શ્રી. મણિલાલ 'પ્રભાચંદ્ર' વ્યાસ	૧૪૫
ચરોતરનું મોતી (કાવ્ય) ...	શ્રી. કેચર હં. શેક ...	૧૪૭
૨૪ મોતીલાલ અને સ્તેશાંજલિ (કાવ્ય) ...	શ્રી. શાંતિભાઈ રાવળ ...	૧૪૮
૨૫. મોતીલાલ માતા અમર આત્માને (કાવ્ય) ...	શ્રી. મનનલાલ જગન્નાથ પુરાણી	૧૫૦
સહ. ૨૫વાના અમર આત્માને (કાવ્ય) ...	" " "	૧૫૧
મોતીની જ્યોતે (કાવ્ય) ...	શ્રી. લલિત ...	૧૫૨
પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રેરક ...	શ્રી. ના. ચં. દીવાનજી ...	૧૫૩
અમર પુરુષ ...	શ્રી. રાવજીભાઈ મણિભાઈ પટેલ	૧૫૪
મોરા જીવનનો ચોકીદાર ...	(દરબાર) શ્રી. ગોપાળદાસ દેસાઈ	૧૫૫
સૌનામૃતિ મોતીભાઈ ...	(પં.) સુમન્ત મહેતા ...	૧૫૭
સહ. મોતીભાઈ અમીન ...	શ્રી. ઝિજ્ઞુભાઈ ...	૧૫૮
અનેક પ્રવૃત્તિઓના ભાષાદર્શક અને સંચાલક ...	શ્રી. નંદનાથ કે. દીક્ષિત ...	૧૬૨
૨૬. પ્ર. મોતીભાઈ શું દત્તા ! ...	શ્રી. ઝિજ્ઞુભાઈ ...	૧૬૭
૨૭. મોતીભાઈ અમીન ...	સૌ જયવતી નં. દેસાઈ ...	૧૬૮
પાણીદાર મોતી ...	શ્રી. બાઈભાઈ કે. ફાલુ ...	૧૬૮-૧
સહયુક્તમંપન ૨૭. મોતીભાઈ ...	શ્રી. ગોકલનંસ મ. સાહ ...	૧૬૮-૨
સાદ્ જીવન અને ઉચ્ચ આદર્શ ...	શ્રી. રામભદ્રનરાય જયવંતરાય દેસાઈ	૧૬૮-૪
ચાનતીઈની યુથરાના ...	શ્રી. લલિત ...	૧૬૮-૫
૨૮. શ્રી. મોતીભાઈ અમીનનો વસમો વિચોમ ...	શ્રી. ચિમ્બનભાઈ હ. અમીન ...	૧૬૮-૬
અવસાનને આરે ...	શ્રી. રામભાઈ કાસીભાઈ પટેલ	૧૬૯
૨૯. મોતીભાઈ અમીનને અંજલિ (કાવ્ય) ...	શ્રી. મધારંરામ પુલારામ પંડ્યા	૧૮૦
ભણતર વખતના બેશરૂંધ ...	શ્રી. નરસિંહભાઈ હિંચરભાઈ પટેલ	૧૮૧
૨૯. પ્રજ્ઞ શ્રી. અમીન સાહેબને અંજલિ ...	શ્રી. મનનલાલ જેઠાલાલ રામી	૧૮૭
સહ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન : તેમના કાવ્યની એક રેખા ...	શ્રી. આશાંભાઈ નં. પટેલ ...	૧૮૮
પિતા ...	શ્રી. નર્મદાંબેન દર્વે ...	૧૯૩
યુજરાતનો લાયબેરીઅન ...	શ્રી. હિંચરલાલ વીમાવાળા ...	૨૦૦
શ્રી. મોતીભાઈ અમીન ...	પ્રો. જયચંદ્ર પીતાંબર ત્રિવેદી	૨૦૧
સૌજન્યમૃતિ સહ. અમીન સાહેબ ...	શ્રી. વિવિત્સુ ...	૨૦૨
ભવસાહિજ્યતા ...	શ્રી. રમણલાલ નાનાલાલ સાહ	૨૦૪
પુણ્ય સ્મૃતિ ...	શ્રી. ચારણપ્રસાદ વર્મા	૨૦૬
એક અંજલિ ...	શ્રી. ચંકરભાઈ સો. પટેલ ...	૨૦૯
સ્મરણજ્ઞાનિ ...	શ્રી. ચંદ્રકાંત ગૌરીચંદ્ર લાહ...	૨૧૨
પુસ્તકના પરીક્ષક ...	શ્રી. વલ્લભજી સુંદરજી કવિ ...	૨૧૫
કેટલાક સુખદ દુઃખદ સ્મરણો ...	શ્રી. રસલભાઈ નં. વહેરા ...	૨૧૬
પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના " પિતામહ "	શ્રી. હિંચરભાઈ કલાનંદાસ પટેલ	૨૨૧
એ પુણ્ય પ્રસંગો ...	શ્રી. નાજીકલાલ નંદલાલ ચોકસી	૨૩૩

સેવામૂર્તિ શ્રી. મોતીલાલ અમીન ...	રા. રા. પ્રતાપરાય ગિરધરલાલ મહેતા	૨૪૨
નિરાધાર થે ચારણ (કાવ્ય) ...	શ્રી. મનુ હ. દવે કાવ્યનીય ...	૨૪૨
૨૧. શ્રી. મોતીલાલ અમીન-એક રેખા ...	શ્રી. વાપુજીભાઈ ના. અમીન ...	૨૪૩
પૂજ્ય મોતીલાલ સાહેબ ...	શ્રી. મોહનલાલ હરિલાલ આંધી	૨૪૮
૨૨. શ્રી. અમીન સાહેબને અંજલિ (કાવ્ય) ...	શ્રી. ઉમિયારાંકર ઠાકર	૨૪૮
યુગચાતનો સાચો સમાજસેવક ...	શ્રી. વજ્રલભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ	૨૪૯
સાચા વૈષ્ણવજન ...	શ્રી. વકીલદાસીભાઈ અમથાભાઈ પટેલ	૨૫૪
૨૩. મોતીલાલ સાહેબનાં રમરણો ...	શ્રી. હરિભાઈ નારણભાઈ અમીન	૨૫૭
જાનવાડીનું ખરેખરું પુષ્પ : ...		
૨૪. મોતીલાલ સાહેબ ...	શ્રી. રતિલાલ અમીન	૨૫૮
“ રંગરથ ” મોતીલાલ ? ...	શ્રી. કેમળાંકર દલપંતરાય પાઠક	૨૫૯
૨૫. મોતીલાલનાં રમરણો ...	શ્રી. વિહારામ વસનંત ત્રિવેદી	૨૬૨
શ્રી. મોતીલાલ અમીનનું આર્ષ દર્શન ...	શ્રી. કૃષ્ણલાલ રણડોડલાલ ત્રિવેદી	૨૬૩
સાચા સુકાની ...	શ્રી. ગાંધીભાઈ મોહનલાલ ઝવેરી	૨૬૭
સૌજન્યમૂર્તિ શ્રી. અમીન સાહેબ ...	શ્રી. ગાંધીલાલ નાથલાલ વકીલ	૨૬૭
કલ્પવૃક્ષ ...	શ્રી. વજ્રલાલ દ. મહેતા	૨૬૯
પુસ્તકાલયનો અઠંગ પૂજારી ...	શ્રી. લમરાનંદલાલ સોલંકીયદ પટેલ	૨૭૦
પૂજ્ય મોતીલાલ અમીન સાહેબનાં રમરણો ...	શ્રી. જયજીકર. ઉ. પાઠક	૨૭૨
એક શિક્ષકની અંજલિ ...	શ્રી. મણિલાલ દામોદરદાસ, દોશી	૨૭૩
૨૬. પૂજ્ય મોતીલાલ અમીનને અંજલિ ...	શ્રી. ત્રિભુવણદ પ્ર. પંડ્યા	૨૭૫
પૂજ્ય મોતીલાલ સાહેબ સાથે એક માસ ...	શ્રી. મણિભાઈ ઉગ્રાધ્યાય	૨૭૮
આદર્શ નરવીર ...	શ્રી. વસનંત જીવજી નાયક	૨૭૯
મોતીલાલ સાહેબના સહસ્રામમાં ...	શ્રી. ખીમજીભાઈ દીકાભાઈ ઠાકર	૨૮૦
સાધુચરિત્ર અમીન સાહેબ ...	શ્રી. ગાંધીભાઈ રામદાસ પટેલ	૨૮૩
પુસ્તકાલયસૂત્રોના પિતા ...	શ્રી. ભેળાભાઈ મોતીજીભાઈ બ. રા. ઠા.	૨૮૬
મિત્ર મોતીભાઈ (કાવ્ય) ...	શ્રી. જગજીવનદાસ દયાળજી મોદી	૨૮૮
મારી અંતિમ ઇચ્છાઓ ...	સહ. શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબ	૨૮૯
પરિચિષ્ટ અ—		
૨૭. મોતીભાઈ સાહેબનું વલિપતનામું ...		૨૯૦
કેવી નિરરુદ્ધતા ...	શ્રી. ના. નં. ચોકસી	૨૯૭
પરિચિષ્ટ વ—પત્રો ...		૨૯૮
પરિચિષ્ટ ક—વનમાનપત્રોની અવસાન નોંધ ...		૩૦૪
નવીન શાલ ...		૩૨૫
માસિકો ચલ્યા તરીખ ...		૩૨૭
વડોદરા રાજ્ય અને યુગજનના સા. પુ. ના કાર્યકર્તાઓને ...		૩૨૮
૨૮. મોતીભાઈ ન. અમીન રમારક કંડ-રિચિત્ર ...		૩૨૯
પત્રો ચરે ચયાની માદિતી ...		૩૩૧
ખાતાની સચના, સરકપુલેરાં ૪૦ ...		૩૭

પુસ્તકાલય

પુસ્તક-૧૪ મું

એપ્રિલ-૧૯૩૮

અંક ૪ થી

શ્રીમંત મહારાજ શ્રી પ્રતાપસિંહરાવ ગાયકવાડ
સેનાપાસખેલ સમરોર બદાઈર

લવાજમ :

દેશમાં વાર્ષિક રૂ. ૩-૮-૦

પરદેશમાં „ „ રૂ. ૫-૦-૦

છુટક નકલ : રૂ. ૦-૬-૦

તંત્રીઓ :

નાનાભાઈ ચંદ્રશેખર દીવાનજી

મણિલાલ પ્રભાસંકર વ્યાસ

બ્યવસ્થાપક :

વાઘજીભાઈ નારજીભાઈ અમીર

જી. કૌમ.

મંત્રી, પુ. સ. સ. મં. લિ.

રાવપુરા.....વડોદરા.

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પૃષ્ઠાંક
શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનો રાજ્યાભિષેક	તંત્રીરંધાનેથી	૩૩૩-૧
શ્રીમંત પ્રતાપસિંહરાવ ચિરાયુ હો ! (કાવ્ય)	શ્રી. મગનલાલ જેઠાલાલ રામી	૩૩૩-૨
શ્રીમંતના રાજ્યાભિષેક પ્રસંગે પ્રગ્નતી શુભાશા	" "	૩૩૩-૩
રત્નઓના સમ્પત્તિ સદુપયોગ ...	શ્રી. રતિભાઈ અમીન ...	૩૩૩-૪
થોડાંક દરજો	શ્રી. વિનુ બ. દેસાઈ ...	૩૩૩-૬
સ્વ. શ્રી. અમીન રમારકની અંકની પૂરવણી	તંત્રીરંધાનેથી	૩૩૩
મોતી ક્યાં ગયું ? (કાવ્ય) ...	શ્રી. ખીમજીભાઈ ટી. ઠાકર... ..	૩૩૪
શ્રીપુત મોતીભાઈ અમીનના જીવનપ્રમગો	શ્રી. કલ્યાણરાય ન. જોશી ...	૩૪૦
અમર આત્માને (કાવ્ય)... ..	શ્રી. ત્રંબકલાલ મા. શુક્લ... ..	૩૪૧
મેઘા માનવીને (કાવ્ય)... ..	શ્રી. સોમાભાઈ શંકરભાઈ બલભટ્ટ	૩૪૨
પૂ. મોતીભાઈ સાહેબના ઉમદા મુજોનું રમરણ	શ્રી. ત્રંબકલાલ મા. શુક્લ... ..	૩૪૩
સ્વ. પૂ. મોતીભાઈ ન. અમીન એટલે—	શ્રી. મણિલાલ મં. કાશીવાળા	૩૪૪
ફલિતોના ઉદ્ધારક... ..	શ્રી. કાવસજી એક્કજી મણિરેવીઆ	૩૪૬
મેવાધર્મીલા શ્રી, મોતીભાઈ... ..	શ્રી. ન્હાનાલાલ દ કવિ ...	૩૪૮
મારા દીકરાશુરુ	શ્રી. નાનજીભાઈ જે. પટેલ... ..	૩૪૯
સ્વ. પૂ. અમીન સાહેબના સંસ્મરણ...	શ્રી. ભમિયાઈકર લ. દવે ...	૩૫૪
અખબારી અખિ... ..	શ્રી. કાકા કામેલકર ...	૩૫૫
શ્રી. મોતીભાઈ અમીન : કેટલાંક સંસ્મરણો	શ્રી. જીવરામ જોશી ...	૩૫૬
પૂજ્ય સાહેબ : થોડાંક મંસ્મરણો ...	શ્રી. મણિભાઈ યિ. પટેલ, એમ. એ.	૩૬૦
The Late Mr. M. N. Amin	Chunibhai B. Patel	૩૬૪
અમર ' સાહેબ ' ને (કાવ્ય) ...	શ્રી ત્રંબકલાલ મા. શુક્લ ...	૩૬૫
તેજસ્વી તારો	શ્રી. જેશંભાઈ ગરબડભાઈ પટેલ	૩૬૬
અજ્ઞાનમાંથી ઓજસર્મા	શ્રી. મણિભાઈ એલ. દેસાઈ...	૩૬૬
સ્વ. સાહેબની ત્રિશિષ્ટતા	શ્રી. મસ્તુલાલ દ. દીક્ષિત ...	૩૬૭
સ્વ. પૂ. અમીન સા. નો મને મળેલો લાભ	શ્રી. સોમાલાલ ગરબડભાઈ...	૩૬૮
પાટણ મહાલ પુ. પરિવહનું 'ખીજી' અધિવેશન	... ..	૩૬૯
જર્મનીનાં જૂદીઓની વાચનવૃત્તિ	... ..	૩૭૭
પુસ્તકપરિચય	શ્રી. ના. અ. દીવાનજી, શં સો પટેલ શ્રી. 'દ્રષ્ટા' શ્રી. મ. પ્ર. વ્યાસ	૩૭૮
નવીન કાલ	... ..	૩૮૬
પુસ્તકોનો પરિચયમંત્ર ૬	... ..	૩૮૦
આસિફો મળ્યા તારીખ	... ..	૩૮૩
શું વાંચશો ?	... ..	૩૮૪
પુસ્તકાલયોનો તપાસણી	... ..	૩૮૭
પુસ્તકાલય નેધિ	... ..	૩૮૯
શિષ્ટવાચનની ૧૫ મી પરીક્ષાનું પરિણામ સહિત નિવેદન	... ..	૪૦૨
વ. રા. પ્ર. મંડળની જાહેરાતો	... ..	૪૦૮
ખાતાની સૂચના, સરકારીકરો ૪૦	... ..	૪૧૩

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનો રાજ્યાભિષેક — તન્ત્રીસ્થાનેથી

ચાલુ માસની તા. ૨૬-૨૭-૨૮ એ દિવસે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ પ્રતાપસિંહરાવના રાજ્યાભિષેક માટે મુકરર થયા છે, અને એ માટેની સર્વ તૈયારીઓ ઝડપભેર ચાલી રહી છે.

આપણે ત્યાં અને દુનિયાનાં સર્વ દેશોમાં રાજ્યાભિષેકનો ઉત્સવ એ અત્યંત આનંદજનક ઉત્સવ લેખાય છે, એ ઉત્સવનો અનેરો આનંદ અવધૂર્ય હોય છે. આ ઉત્સવ પ્રસંગે રાજા-મંત્રી ધર્મનેનાં અંતરગુણભૂષે જોડાયેલા થાય છે. રાજાની પ્રજા પ્રત્યેની વતસલતા અને પ્રજાની રાજા પ્રત્યેની અનન્ય એકનિષ્ઠ રાજભક્તિમાં એ પ્રસંગે જ્યાર વૃદ્ધિ પામી છે, અને એટલે જ આ અણુમોલ અવસર એ અનેરો આનંદોત્સવનો મહોત્સવ લેખાય છે.

આપણા મહારાજ શ્રીમંત પ્રતાપસિંહરાવ કે: મહારાજ સાહેબ જેવા કુશળ રાજવીની દેખરેખ અને દોરવણી નીચે ઉછર્યા છે અને રાજ્યશાસક માટેની સર્વ તાલીમ કે. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે તેઓને આપેલી છે. રાજકારોબારની સર્વ વિગતોથી તેઓ વાકેફ છે અને અનેક વાર તેમણે પ્રજાસંપર્ક પણ સાધેલાં છે. આવા રાજકાર્ય-કુશળ મહારાજનો અભિષેક એ ખરેખર, પ્રજાનાં હૃદયોને ઉત્કુહ કરનાર પ્રસંગ છે. હજી હમણાં જ-રાજ્યારોહણ પ્રસંગે જ-ગોતાની ગ્રામ પ્રજાને રાહતો આપવાની જે જાહેરાત તેઓ શ્રીમંતે કરી છે તે કોઈથી અંભણી નથી. આમ આ રાજ્યાભિષેકના પ્રસંગ પહેલાં પણ શ્રીમંતની પ્રજાહિતકારી વતસલતાનો આપણને પરિચય મળી ચૂક્યો છે.

આ માંગલિક ઉત્સવ પ્રસંગે એને અનુરૂપ વિવિધ યોજનાઓ યોજાઈ છે, પ્રત્યક્ષ અને અન્ય કાર્યક્રમો ગોઠવાયા છે, દરબાર-મુલાકાતોનો પ્રબંધ થયો છે અને રાજ્યનાં ગામડાંના પટેલો સુદ્ધાં પણ આ મહાન ઉત્સવમાં ભાગ લઈ શકે તેવી વ્યવસ્થા થયાનું પણ જાણવામાં આવ્યું છે. આ યોજનાથી શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના પ્રજા-સંપર્કમાં વિશેષ વૃદ્ધિ થશે.

આ માંગલિક પ્રસંગે અમે, શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને અમારા વિનીતભાવે હાર્દિક અભિનંદન અર્પણ કરીએ છીએ અને પરમનિયંતા પરમેશ્વર પ્રત્યે તેઓ શ્રીમંતનું દોષાયુષ ઇચ્છી એઓશ્રીનો રાજ્યઅમલ દીર્ઘ કાળ પર્યંત ચાલુ રહેો એમ તે સર્વેશ્વર પ્રત્યે પ્રાર્થીએ છીએ.

વળી વધુમાં અમારી વાંચના છે કે, શ્રીમંત મહારાજ શ્રી પ્રતાપસિંહરાવના એ રાજત્વકાળમાં પ્રજાકલ્યાણકારી અનેક શુભ કાર્યોનો ઉત્કર્ષ થાઓ, રાજા-પ્રજાનાં અંતર એક થાઓ અને શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની કીર્તિપતાકા જગદ્વ્યાપી બનો.

શ્રીમંત શ્રી પ્રતાપસિંહરાવ ચિરાયુ હો !

શ્રીમંત પ્રતાપસિંહરાવ અવિચળ રાજ રહો વિશુ વિશ્વ વિધે,
પ્રતિદિન હજો ચઢતી કુળની જયમ ચંદ્રકળા હરનૈશ દીસે....શ્રીમંત૦ ૧
તાજ દિવ્ય શ્રી ગાયકવાડનો અમર રહો જગ માંહી સદા;
પરમેશની મહેર હજો નૃપ પર સુરલોકનો વૈભવ હો મુખદા....શ્રીમંત૦ ૨
સિંધુની સુતા વસન્તે કરમાં જીલ્લા પર અજતનયા વળજો;
હરિહર પ્રદક્ષા ગણનાથ ઉમા બજંગની સાથ સદાય હજો...શ્રીમંત૦ ૩
રાઘવ રક્ષા કરજો નિશ્ચિત શ્રી પ્રતાપસિંહ પાસ રહી;
વરમાળ વિજય-યશ-કીરતની વરજો શ્રીમંતને કંઠ સહી....શ્રીમંત૦ ૪
ચિરશાન્તિ હજો ચિરાયુ હજો ચિરારોગ્ય મંગળ કાર્ય હજો;
રાધાપતિ કૃષ્ણની મહેર થકી શ્રીમંત સદા મુખથી વસજો....શ્રીમંત૦ ૫
યુગલ કર જોડી યાચુ વિશુ મમ યાચના માન્ય ઠરો ઉરની;
હોજો આયુષ માર્કંડેય તણું, વદે “રામી” આશિષ અંતરથી....શ્રીમંત૦ ૬

પ્રજાની શુભાશિષ

અમારા પ્રતાપસિંહ મહારાજ, ખિરાજે રાજ્યાસન પર આજ
 રેયત દે' છે આશિર્વાદ, સદા એ સુખી રહેા શિરતાજ—ટેક૦
 બાલિકાઓ હસ્ત ધરીને, યુધ્ધ તણા શુભ થાળ;
 અક્ષત કુંભકુમ ભરી વધાવે, આરોપે ફૂલમાળ—અમારાં ૧
 વેદ મંત્રોચ્ચાર કરી, દિજવર દે શુભ આશિષ;
 “શત શરદ્ધુ લવો” નૃપતિ અમારા કૃપા કરો જગદીશ—અમારાં ૨
 સેના ખાસ ખેલ શમશેર બહાદુર વિઘ્નમાન મહારાજ,
 અમર કીર્તિ હો અવનિ મધ્યે અચળ કરો શુભ રાજ—અમારાં ૩
 નંદનવનની અમર વેલી સમ વધો વંશ પરિવાર;
 અમર રાજ્યનાં મુખો લોગવો એ ઉરના ઉદ્ધગાર—અમારાં ૪
 પ્રૌઢ પ્રતાપી પ્રતાપસિંહજી પૂર્ણ પરાક્રમવાન;
 સદ્ગુણસંપન્ન શાન્ત સુશીલ છે પ્રજા ગણે છે પ્રાણ—અમારાં ૫
 પ્રજાપ્રિય છે ભૂપ અમારા કરશે પ્રજાહિત કામ;
 સયાજીરાવ સમાન બનોને એ સૌને મન હામ—અમારાં ૬
 રાજ્યારોહણ ઉત્સવ ઉજવે, પ્રજા થઇને રાજ;
 જય હો જય હો સદા રાજનો ઉચ્ચારે જય ગાજી—અમારાં ૭
 શ્રીમંત હંપતિ ઘણું લવો ને દીર્ઘ લોગવો રાજ;
 કહે “મગન” પ્રભુ અમર રાખજો ગાયકવાડનો તાજ—અમારાં ૮

રાહરા

૧ પાંડવ ૨ ખંડ ૩ નિધિ ૪ શશી, એ સંવત સુખકાર;
 વર્ષશાખ સુદી સપ્તમી, બળદાયી બુધવાર. ૧
 શુભ ચૈાંગ ને શુભ ઘડી, ચોઘડિયાં શુભ સાર;
 ખિરાજ્યા રાજ્યાસને, ભાગ્યવંત ભૂપાળ. ૨
 ઘર ઘર તોરણ બાંધીઆં, મંગલ ગીત ગવાય;
 એ રીતે શ્રીમંતનો, રાજ્યાભિષેક ઉજવાય. ૩
 આશિષ આપે પુર પ્રજા, ધારી ઉર શુભ ભાવ;
 યાવચંદ્ર દિવાકરોં જીવો પ્રતાપસિંહરાવ. ૪

મગનલાલ જેમલાલ રામી

રમ્યોના સમયનો સદુપયોગ

ચાલતી શાળા કોલેજો વખતે બહારનું વાંચી જ્ઞાન વિસ્તૃત કરવાનો સમય બહુ ઓછો મળે છે; તેથી રમ્યોના સદુપયોગ કરવા નીચેનો પુસ્તકયાજી ધરવામાં આવ્યો છે.

અંગ્રેજી માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ અને તેથી આગળ કોલેજનો વિદ્યાર્થીઓની કક્ષા ખ્યાનમાં રાખી એ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે.

દરેક સ્થળે આમાંના બધાંય પુસ્તક ન પણ મળી શકે. પાસેના પુસ્તકાલયમાંથી કે વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલયની ફરતી પેટીમાંથી મંગાવી ઉપયોગ કરી શકાય.

પ્રગતિવાંચુ યુવાનોએ એ ચાર વર્ષમાં આટલું સાહિત્ય જરૂર વાંચી લેવું જોઈએ જરૂરિયાતમાં સમગ્રજી ન પડે તો પણ પહેલેથી છેલ્લા પૃષ્ઠ સુધી વાંચે રાખવું. થોડા જ વખતમાં બહુ જ્ઞાન આવશે અને પછી તો પુસ્તકો વિના એન જ નહિ પડે.

કાવ્ય વિભાગ.

૧ શેષનાં કાવ્યો	રામનારાયણ પાઠક	૯ ઇન્દુકુમાર ભા. ૧-૨ ના. દ. કવિ
૨ ગંગોત્રી	હિમાચંદ્ર જોષી	૧૦ ગોપિકા
૩ વિશ્વશાંતિ	"	૧૧ કુસુમમાળા નરસિંહરાવ
૪ કોડીઆં	શ્રીધરાણી	૧૨ હૃદયવીણા "
૫ ઇલાકાંવ્યો	ચંદ્રવદન મહેતા	૧૩ પારિજાત પૂજાલાલ
૬ કાવ્યમંગલા	સુદરમ	૧૪ કાવ્યરસિકા ખખરદાર
૭ કોઈનો લાડકવાયો	મેઘાણી	૧૫ કલ્પોલિની બોટાદકર
૮ જ્યા જ્યન્ત	ના. દ. કવિ	૧૬ કલિકા ખખરદાર

છવનચરિત્ર વિભાગ

૧૭ કિશોર ચરિત્રમાળા	૨૭ શુભરાતનું વૃત્ત કલ્યાણજીભાઈ
૧૮ પુસ્તકો, રસલભાઈ બોરાં	૨૮ સ્મરણમાત્રા કોલેલકર
૧૯ કૌરવ ૯ પુસ્તકો ચારદાપ્રસાદ વર્મા	૨૯ બાળ નેપોલીઅન ચં. મ. ભટ્ટ
૧૯ શુભરાતના મહાજનો રસલભાઈ વડોદરા	૩૦ શિવાજી જીતપતિ મ. સા. વ. કો.
૨૦ અમર મહાજનો કલ્પભાઈ કોઠારી	૩૧ સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી
૨૧ રામ અને કૃષ્ણ મણિલાલ	૩૨ ઝંડાધારી
૨૨ છુલ્લ અને મહાવીર "	૩૩ શિશુ અને સખી ક. મા. મુનશી
૨૩ મહાભારતનાં પાત્રો નાનાભાઈ	૩૪ અપંગની પ્રતિભા
૨૪ રામાયણનાં પાત્રો "	૩૫ કેશવ ઘોડિા કવેની આત્મકથા
૨૫ આત્મકથા ભા. ૧-૨ ગાંધીજી	૩૬ વીર ગાર્હિદ્ધ
૨૬ તીલક શ્રદ્ધાંજલિ	૩૭ છુલ્લ ટી. વોશિંગ્ટન

ઇતિહાસ-સાહિત્ય

૩૮ જુઝાતો દીપક	૪૦ કલ્પન કોગે
૪૯ દરિયે દવ લાગ્યો	૪૧ કોરિયાની લડત
૩૪૩-૪]	

૪૨ ગુજરાતનો નાય ક. મા. મુનશી
 ૪૩ પાટણની પ્રજાતા
 ૪૪ વિચાર જગે છે ત્યારે

૪૫ મેગેરથેનીસના સમયનું હિંદ
 ૪૬ જર્મનીની ઉન્નતિ શાથી થઈ ?
 ૪૭ ગુજરાતના ન્યોતિધરે ક મા મુન્શી

પ્રવાસવર્ણનો

૪૮ હિમાલયનો પ્રવાસ કાબેલકર
 ૪૯ આણુ (પ્રયાન)
 ૫૦ બપાન (નાણાવટી)
 ૫૧ કુદરત ને કળાનાં ધામમાં વીસ દિવસ
 ૫૨ હિંદપર્યટન
 ૫૩ અમેરિકાનો પ્રવાસ સ. સા. વ. કા.

૫૪ કાળા પાણીને પેસે પાર રા. ના. પાઠક
 ૫૫ મોઢેરા મ. મુ. મિસ્ત્રી
 ૫૬ ચીન જાપાનની યાત્રા: કિતિમોહન સેન
 ૫૭ ભવ્ય જગત ર. ના. શાહ
 ૫૮ ૮૦ દિવસમાં દુનિયાની મુસાફરી
 ૫૯ પેશાવરથી મોસ્કો

વાર્તાસાહિત્ય

૬૦ તણુખા ભા. ૧-૨-૩ ધૂમકેતુ
 ૬૧ સૌરાષ્ટ્રની રસધાર ભા. ૪-૫
 ૬૨ સ્વર્ગ અને પૃથ્વી સ્નેહરક્ષિત
 ૬૩ ૪૪ પ્રાણુવાન વાર્તાસંગ્રહ ધી. ટો. શાહ
 ૬૪ હીરાકણી સુદરમ
 ૬૫ પલકારા મેઘાણી
 ૬૬ દપણના ટુકડા અંબુભાઈ પુરાણી

૬૭ સાહસિકોની સજિ મળશંકર ભટ્ટ
 ૬૮ હિરેકની વાતો રા. વિ. પાઠક
 ૬૯ સાગરસત્રાટ મૂળશંકર ભટ્ટ
 ૭૦ પાતાળપ્રવેશ
 ૭૧ ઝાકળ ર. વ. દેસાઈ
 ૭૨ ચંદ્રવીરની વાતો મગનલાલ અબ્રાહમ
 ૭૩ વીરની વાતો અમલગન

પ્રકીર્ણ સાહિત્ય

૭૪ લારેલો અગ્નિ રમણલાલ દેસાઈ
 ૭૫ દિવ્યસંકુ
 ૭૬ સરસ્વતીચંદ્ર ભા. ૧ ગોવર્ધનરામ
 ૭૬ આજકાલ અન્નલિ અયમાળા
 ૭૭ આમલકેરી ભા. ૧ રમણલાલ દેસાઈ
 ૭૮ સત્યની શોધમાં મેઘાણી
 ૭૯ આનંદમઠ પ્રસન્નવદન દીક્ષિત
 ૮૦ ભટનું બોપાણુ નવલરામ
 ૮૧ જગતકાદંબરીમાં
 ૮૨ સરસ્વતીચંદ્રનું પ્રયાન ભા. ૧ કવિ:
 ૮૩ પચાસ વર્ષ પછી રા. ના. પાઠક
 ૮૪ આગગાડી ચંદ્રવદન મહેતા
 ૮૪ લગન કે પ્રપંચ નરસિંહલાલ
 ૮૫ પચિકના પત્રો અંબુભાઈ પુરાણી
 ૮૬ આગળ ધસો સરસ્વ સાહિત્ય

૮૭ રવેરવિહાર રા. વિ. પાઠક
 ૮૮ હિંધિયુ ભા. ૧-૨
 ૮૯ જાગવિજ્ઞાન ભા. ૧-૨-૩
 ૯૦ ત્યાગમૂર્તિ અને બીજા લેખો ગાંધીજી
 ૯૧ આરોગ્યવિશે આમાર્થ ચાર્લ્સ ગાંધીજી
 ૯૨ ૧૫૨૫૫ પહેલાં ભા. ૧-૨-૩
 ૯૩ આરોગ્ય અંધાવશી રમણલાલ એન્ડ-પુસ્તક ૯ નિયર
 ૯૪ દોન ધ્રુવ ખાડેકર
 ૯૫ રેખાચિત્રો લીલાવતી મુનશી
 ૯૬ ધરતી નિરુ. દેસાઈ
 ૯૭ દરિયાલાલ શુભવંતરાય આચાર્ય
 ૯૮ હિંદની શિક્ષણસંસ્થાઓ વિ. સ. સ. મં.
 ૯૯ સુરત
 ૧૦૦ દ્યારામનો અક્ષરદેહ ગો. મા. ત્રિપાઠી

થોડાંક દરથો.

નીચેનાં દરથો અંથપાલને કંઈક ઉપયોગી થાય, એ હેતુથી લખ્યાં છે. એમાં અંથપાલની ટીકાનો આશય નથી જ.

*

*

*

અંથપાલ નીચી મૂડીએ અંથાલયનો વાર્ષિક રિપોર્ટ ધડી રહ્યો હતો. દરમ્યાનમાં એક પરિચિત બ્યક્તિએ પ્રવેશ કર્યો. અંથપાલે સામું જોયું: “કેમ સુરેશભાઈ થું છે ?”

“વાત જરૂરી છે. મને ઇતિહાસનો નાદ લાગેલો છે. પણ સાથે સાથે મેં હોબી (Hobby) પણ કેળવી છે.”

“સેની હોબી ?”

“જૂનાં ખતપત્રો ભેગાં કરવાની: નવાજૂના સિક્કા સંગ્રહવાની,”

“પણ તેથી થું ?”

“ભેગાં કરેલાં પુરાણાં ખતપત્રોને સાચવવાં અને ગોઠવવાં કેમ, તે વિષે અમલુ છું. તમે અંથપાલ એ વિષયનાં કોઈ પુસ્તકો જતાવશો ?”

અંથપાલ એના સામું જોઈ રહ્યો. એને એ પ્રશ્ન નવીન જેવો લાગ્યો.

“સુરેશભાઈ ! એ આપણું કામ નહિ. મને એની માહિતી નથી. એ વિષય મારી મર્યાદા બહારનો છે. મારે આ અહેવાલ સાંજ સુધીમાં પૂરો કરવો જ જોઈએ.”

“પણ એને અંગેના કોઈ પુસ્તક વિષે કંઈ માહિતી હોય તો જરા કહો ને !”

“લાઈ ! એ વિષય મને સ્પર્શે નહિ, શા કારણે એવી વાત મગજે ચોટાડી મૂકે ? આ વર્ષના કળાટમાં લાયબ્રેરી વિષયક પુસ્તકો છે, એમાં કશીક હકીકત હોય, તો આપ જાતે જોઈ લો !”

અંથપાલે સુરેશ તરફ ફેંચીએનો ખૂબખૂબ ફેંક્યો. એણે એમાંથી The Science of Library (અંથાલયનું વિજ્ઞાન) નામનું પુસ્તક લીધું. ખતપત્રો પદ્ધતિસર ને કલાત્મક રીતે કેમ રાખવાં, તે સુરેશને એમાંથી જડ્યું કે કેમ એ એણે જતી વખતે અંથપાલને કંઈ જ ન કહ્યું.

***

કર્યાની એક ખૂણાની શાળાનો ગરીબ વૃદ્ધ મહેતાજી વિદ્વાન હતો. એ રતનપ્રભુ પાસે પુસ્તક પ્રકાશિત કરવા જેટલો પૈસો નહોતો. એણે વેદ પછીના સંસ્કૃત ગ્રંથોનું પરિચીલન કરીને જગવેદ હિન્દનું જ પુસ્તક છે, એવું પ્રતિપાદિત કરતો અંથ લખ્યો હતો. હાઈસ્કૂલના એક સાહિત્યરસિક વિદ્યાર્થીને એ હસ્તલિખિત અંથ વાંચ્યો હતો. એને એ ખૂબ ગમી ગયો.

બગલમાં મારી એ અંથાલયે પહોંચ્યો.

“અંથપાલ, આવા અભ્યાસ કરવા જેવા પુસ્તકનું પ્રકાશન તમારા અંથાલય મારફત કરાવો તો ?”

“ એ અશક્ય વસ્તુ છે. પુસ્તકાલયો તો પુસ્તકો વંચાવવાનું કાર્ય કરે છે, પુસ્તક પ્રકાશનનું નહિ. ” અંથપાલે અર્થસૂચક ઉત્તર આપ્યો.

“ પણ કમિટિ પાસે એવો નિયમ ધડાવે. તમારા અંથાલય પાસે પુષ્કળ પૈસો છે. પૈસો વળા રહેશે અને આવા સરસ પુસ્તકો છપાવવા બદલ અંથાલયને ધન્યવાદ મળશે, તે જીલ્લું. ” વિમોચને ગરજ જણાવતાં કહ્યું.

“ પણ કમિટિ એવી ખટપટમાં પડે નહિ, અને છપાવવાના પૈસા મંજૂર થાય નહિ. ” અંથપાલે કંટાળ્યો.

“ હશે ત્યારે, બીજું કંઈ નહિ તો આ હસ્તલિખિત પ્રત અંથાલયમાં સંત્રસ્ટી મૂકો. કાંઈ પણ રસિક જોશે, તો એને છપાવવા પ્રયત્ન કરી જોશે. એનો લેખક તૃપ્ત અને બિમાર છે, એટલે આ તેને ત્યાં રવડી જવા સંભવ છે. ” વિમોચને આશાભર્યાં અવાજે કહ્યું.

“ એવું કબાટ અમારે ત્યાં ફાળેલ નથી. ” અંથપાલનું કહેવું સાંભળી વિમોચન આશ્ચર્ય થયો.

તે વર્ષે વિમોચન મેટ્રિક પાસ થયો. કૉલેજમાં એણે નવા બનાવેલાં ધનિક સાહિત્ય-રસિક મિત્રને એણે પેલા પુસ્તક વિષે વાત કરી. રતનપ્રભુનો નિબંધ છપાવવાને તેણે મન લલચાવ્યું. મિત્ર જોડે ગામ આવ્યા, અને ખબર ઝાઝી તો એક કાળના ગર્ભમાં વિક્ષીત થયેલાં માલૂમ પડ્યાં. મહેતાજીને મૃત્યુએ ઝડપ્યા હતા અને હસ્તલિખિત નિબંધઅંધને ઉધધના રાક્ષાએ.

વિમોચનને એક જ વિચાર હતો: અંથપાલ માની ગયો હોત તો ?

*

**

*

‘ સુદ્ધિપ્રકાશ’માં દક્ષિણ લાટ પ્રદેશ ઉપર પ્રમાણભૂત એતિહાસિક નિબંધિકા લખવા માટે ઇનામી જાહેરાત હતી. રામનું એ વિષય ઉપર સારું જ્ઞાન હતું. Reference (સંચય) માટે એને થોડાંક ઇતિહાસનાં પુસ્તકોની જરૂરીઆત હતી. કાયદા મુજબ અંથાલયમાંથી એને પંદર દિવસો માટે એક જ પુસ્તક મળે એમ હતું. એક ગૃહસ્થને એ લાઇ અંથાલયે ગયો.

“ અંથપાલ, આ ‘રામ’ને મજા એટલાં પુસ્તકો આપતાં વાંધા શું ? ” ચેલા ગૃહસ્થે કહ્યું.

“ અંથાલયના નિયમ મુજબ, એમને સંબંધતરીકે એક જ પુસ્તક મળે ” અંથપાલે કહ્યું.

“ અરે ! હાઈ, આપો આપો ! આ બિચારા ગરીબ લેખક તમારા પુસ્તકાલયમાં તે કેટલા રૂપિયા લેશે ? ” બાંધબેઠા જેવી વાત એ ગૃહસ્થે કરી.

“ પણ અમે તે શું કરીએ ? મંત્રીઓ તથા કમિટિનો ઠપકો ખમવો પડે ને ? ” અંથપાલે એની મુશ્કેલી જણાવી.

“ પેલે રોજ તમારા મંત્રીને ત્યાં દંચ પુસ્તકો વેરાએલાં જોએલાં. કમિટિના સભ્યોના દોસ્તો બીનસંમત છતાં ફાવે તેટલાં પુસ્તકો વાંચે છે. અરે ! પેણે પૈસાદાર પ્રમોદ તમારા મિત્ર કે ? તેના નોકર અંથાલયમાંથી પાંચ પુસ્તકો લઈ જતો અમને રસ્તે મળ્યો,

તેનું કેમ ? ત્યારે આ બિચારા વિદ્વાન માણસને ખાસ અપમાદે પુસ્તકો નથી મળતાં, એ કેટલું વિચિત્ર ? ” પેલા ગૃહસ્થે ઉઘે સાંદે ઉઘાડ્યું.

હવે એ બધું રહ્યું, મંત્રીજની ચિઠ્ઠી લખાવે, તો ‘રામ’ને જોઈએ તેટલાં પુસ્તકો આપું.”

મંત્રીજએ ચિઠ્ઠી આજ આપું, કાલ આપું કરતાં દરેક દિવસે કાઢી નાખ્યાં. એટલામાં ‘રામ’ મરિ પડી ગયો. એનાથી વેળાસર નિબંધ લખાયા નહિ, અને ઇનામની મુદત પૂરી થતાં ઇનામ ગયું. પેલા ગૃહસ્થના મનમાં એટલો જ વસવસો હતો, કે આવા વિદ્વાન લેખકને માંડે તેટલાં પુસ્તકો મફત અને વેળાસર પૂરા પાડવાનું. પ્રત્યેક અંચાલપ પ્રબંધ કરી આપે તો ?

***

રણુવીરને માહિતી હોત ત્યાં લગી તો, જરૂર એ તંપાસ કરત, કારણ એનો આત્મા રસિકતા તરફ ઢગતો, પરંતુ એ કેળવવાને એને ધંધામાંથી ફરસદ નહોતી, અંચાલપમાં એણે ‘કુમાર’માંથી અંચપાલ તરફ નજર નાખી.

“આપણા ગામમાં કોઈ લેખક વા કવિ છે ખરો કે ? ” એણે અંચપાલને પૂછ્યું.

“હા, માત્ર એક જણ છે, ખરો ! એનાં કાવ્યો કોઈ વખતે કોઈ કોઈ પંત્રમાં પ્રસિદ્ધિ પામે છે. ” અંચપાલે કહ્યું.

“એણે કોઈ પુસ્તક લખ્યું છે ? ” રણુવીરની જિજ્ઞાસા ધધી.

“એવું તો કંઈ નથી, પણ આ બે પાનાની કાવ્યકૃતિ રચેલી છે. ” અંચપાલે ટેબલમાંથી કાઢી આપી.

“અધ્યા, આ તો આપણા કર્યાનો ઇતિહાસ વર્ણવતો રાસ છે. માહિતીપૂર્ણ ઠીક છે. રાસમાં ગેયત્વ અને લાક્ષિત્ય પણ રસબર્યાં છે.” રણુવીરે વાંચીને કાવ્યાનુરૂપ અભિપ્રાય આપ્યો.

“હા, હશે, એવું કંઈક. પણ પેલો રમેશ તો આગ્રહપૂર્વક કહેતો હતો, કે એને મારે કાવ્યવિલાગમાં ગોકવવી જોઈએ. આથી આપણા ગામનું ઇતિહાસ-રસારક જળવાશે. ” અંચપાલે કહ્યું.

“પછી ? ” રણુવીરે આતુરતાથી પ્રશ્ન કર્યો.

“પછી શું ? એવાં ચાર પાનીઆનાં ફરફરીઆં તો લાયબ્રેરીમાં કેટલાયે આવે ! જો એ બધાને સાચવ્યાં કરીએ, તો નવાં પુસ્તકોને કબાટમાં સ્થાનજ ન મળે. ” અંચપાલે તો આ ઉદ્દેશો ઉત્તર હતો.

રણુવીરના મનમાં થયું, કે ભલે એ પુસ્તિકા નાની રહી, પણ પોતાના કર્યાના ઇતિહાસ ઉપર રચાઈ હોઈ, અને લેખક શુદ્ધ કર્યાનો વતની હોવાથી રજીસ્ટરમાં નોંધી સાચવવા જેવી ખરી. આથી કર્યાનું ગૌરવ જળવાશે, એટલું જ નહિ બહોળવિધતા લેખકને પ્રેરણા અને ઉત્સાહ મળશે. એણે વિચાર્યું, કે એ વસ્તુરિચિતિ ખરી, પણ અંચપાલ માને તોને ?

વિનું બ. દસાઈ

સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સ્મારક અંકનો.

આ પૂરવાણી અંક

—તંત્રીસ્થાનથી

“ પુસ્તકાલય ” માસિકનો માર્ચ માસનો અંક “ સદ્ગૃહ શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સ્મારક અંક ” તરીકે પ્રકટ કરવાનો નિર્ણય થયો ત્યારે ખ્યાલ સરખો પહોં નહોતો કે તેમના જીવન વિષે માહિતી આપતા લેખો આટલી સારી સંખ્યામાં આવી મળશે. એટલે જ, અમે જાહેર વિનંતિ ઉપરાંત સદ્ગતના પરિચયમાં આવેલી એવી જે જે વ્યક્તિઓ અમને જાણવા મળી તેમને લેખોના માગણી કરતો એક પરિપત્ર પાઠવેલો અને પરિણામે નંદિ ધારેલો તેટલો સહકાર અમને જે તે સજ્જનો તરફથી પ્રાપ્ત થયો.

માર્ચ માસના અંકનું કદ હદ ઉપરાંત વધવા દઈને પણ, રાખેતાના અંકોમાં અપાતા વિભાગો એ અંક પૂરતા મુલતવી રાખીને પણ, અમે એ અંકમાં સ્વ. સાહેબના જીવનને લગતા લેખો અપાયા તેટલા આપ્યા અને એટલું કદ વધવા દેવા છતાં અમારી પાસે સદ્ગૃહ સાહેબના જીવનને સ્પર્શતા કેટલાક લેખો રહી જવા પામ્યા. એ રહી ગયેલા લેખો આ અંકે લીધા છે. આ અંકમાં લેવાયેલા લેખોના લેખક બંધુઓએ, ગયો અંક જોઈને પોતાનો લેખ રહી ગયો જાણી કદાચ નિરાશા અનુભવી હશે. પરંતુ અમારે માટે એ અનિવાર્ય હતું. અહીં આજે આ અંકમાં એ સૌ લેખો લેવાયા છે.

આ બંને અંકોના લેખસમુચ્ચય વાચકને સદ્ગતના જીવનચરિત્રની પૂરતી સામગ્રી પૂરી પાડે છે—એ બંને અંકો સદ્ગતના જીવનચરિત્ર જ છે.

આશા છે, સૌ વાચકો એ જીવનપ્રસંગોમાંથી પ્રેરણા પામી પોતાના જીવનને ઉન્નતગામી બનાવવા પ્રયત્ન કરશે તો સદ્ગતના જીવનપ્રસંગોનું આ એકીકરણ સાર્થક થયું લેખાશે.

માર્ચ માસના એ સ્મારક અંકની છૂટક માગણી અમારા તરફ આવતી જાય છે, પરંતુ હવે એ અંકની એક પણ પ્રત અમારી પાસે સિલકમાં રહી નથી; બધી જ પ્રતો ખલાસ થઈ ગઈ છે. એક ગૃહસ્થ તરફથી એ અંકની સો નકલની માગણી આવેલી તેને પણ અમે પહોંચી વળી શક્યા નથી.

આથી સૌ વાચકબંધુઓને વિનંતિ છે કે એ અંક મંગાવવા હવેથી પત્ર-વ્યવહાર ન કરે.

મોતી ક્યાં ગયું ?

ક્યાં રે ગયું મોતી ?

માનું મોઢેરું મોતી !

વસોમાં વસેલું મોતી ક્યાં રે ગયું ?

ચારુતરથી ચમકયું મોતી દહૂંદિશ એનાં તેજ (૨)

અંધ-રસ-પાન મોતી

રચનાભંડાર મોતી

સેવાનો સાર મોતી, અરે ! શું ગયું ?—ક્યાં રે

પરિમલથી પ્રેરાયા ભ્રમરો યોગમ આલી શોધ, (૨)

અંતરમાં અજવાળાં કીધાં (૨) સંતજીવનનો ઓષ

ઈશ્વરનો અંશ મોતી

શોભ્યું અનંત મોતી

ઉડી જઈ વિશ્વપંખી, અમર થયું—ક્યાં રે

શુજરાતે નિજ જ્ઞાનદીપકથી પ્રકટીને દીપમાળ (૨)

વાચનનો સંદેશો દહને (૨) આવે પ્રભુ સંભાળ

કપરી છે હોડ તારી

અજળ આહ્વેકધારી

આપી હૈયે ચીનગારી વસી રે ગયું—ક્યાં રે

માનું મોઢેરું મોતી ક્યાં રે ગયું ?

ક્યાં રે ગયું મોતી ક્યાં રે ગયું ?

ખીમજીભાઈ ટી. ઠાકર

શ્રીયુત મોતીભાઈ અમીનના જીવનપ્રસંગો

મારે શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાથે ઇ. સ. ૧૯૧૧ થી પરિચય બંધાયો, અને એ પરિચયની પરિપક્વતા પછી કેટલીક બાબતમાં અમે સહચારી બન્યા હતા. ઇ. સ. ૧૯૧૧ થી ૧૯૨૦ સુધી (આંક માસના ૧૯૧૩ ના અંતર સિવાય) હું વડોદરામાં રહ્યો તે દરમ્યાન વડોદરા પુસ્તકાલય ખાતાએ ચોક્કસ રૂપ પકડ્યું; કિન્નર ગાર્ડન શાળા વિષે વડોદરા રાજ્યમાં ચોક્કસ ભાવનાઓ ખીટી; સાહિત્યચર્ચા માટે ધરેધર પ્રત્યેક રવિવારે મિત્રો મળવા લાગ્યા; ગુજરાતી સાહિત્યચર્ચાના વર્ગો સરકારવાડામાં રવિવારે ચાલવા લાગ્યા; ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટીનો જન્મ થયો; “ કેળવણી ” માસિકને મનુષ્ય-જીવનનાં સર્વ અંગોની કેળવણીના વિષયને ચર્ચાનું બનાવવામાં આવ્યું; બાળપુસ્તકાલયનાં અને મંદિરા પુસ્તકાલયનાં અંગોનો વિચાર થયો; અને સિનેમા, મૅજિક લેન્ટર્ન-વગેરે સાધનોથી જ્ઞાનપ્રચાર કરવાના માર્ગો સ્વીકારાયા. આ બધી પ્રવૃત્તિને અંગે મારે શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાથે ફરવાનું, બેસવાનું, બોલવાનું, વાતચીત કરવાનું, નકશા દોરવાનું, યોજના ઘડવાનું અને કેટલીક યોજના પડતી મૂકવાનું-કામ કરવાના પ્રસંગો આવ્યા હતા. તેથી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પ્રચાર બાબતમાં, અને પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની માનસિક અને આર્થિક ઉન્નતિ કરવાની યોજનાઓ બાબતમાં શ્રી મોતીભાઈ અમીનનો હું એક સાધક બન્યો હતો. એમની સાથેનો મારો સંબંધ આ બે બાબતના ક્ષેત્રમાં ૧૯૨૦ પછી આધે આધે રહીને પણ ઘણો ખીટ્યો હતો, પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પ્રચારથી દેશની સ્થિતિ ધણે અંશે સુધારી શકાય છે, એ વાતની સાચી સમજ વડોદરા રાજ્યમાં જે જે માણસોમાં ઊભી થઈ હતી અને એ એ સમજ પ્રમાણે પ્રત્યક્ષ જીવનમાં કાર્ય કરવાની શક્તિ શ્રી. મોતીભાઈ અમીન જેમનામાં જોઈ શક્યા હતા-(અને એવા ધણા છે) તે ધૈર્યોનો એક હું ખરો; એટલે એમની નાડીના ધબકારા સંભળવાનું મને એટલી નિકટતા એમની સાથે મેં ધણી વાર પ્રાપ્ત કરી હતી.

શ્રી. મોતીભાઈ અમીન એટલે અખૂટ ધૈર્યવાળા અને સાચી ધગશવાળા લોકશિક્ષક. એઓ જ્યારે શાળામાં શિક્ષક હતા ત્યારે પણ વર્ગના શિક્ષક કરતાં તે લોકશિક્ષક તરીકે વધારે કાર્ય કરતા હતા. પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનું કાર્ય એમના સ્વભાવને અનુકૂળ પડ્યું તેનું કારણ પણ એમની લોકશિક્ષણની ખરી ધગશ.

લોકશિક્ષક શિક્ષકનો પણ શિક્ષક હોય છે; સમાજસુધારકનો પણ સુધારક હોય છે; નીતિના ઉપદેશકોનો ઉપદેશક હોય છે; કવિઓનો મિત્ર હોય છે; સાક્ષરોની સંખ્યાનો પ્રચારક હોય છે; દયાયેલાંનો દોસ્ત હોય છે; અને સમાજસેવકોનો સહચર હોય છે. શ્રી. મોતીભાઈ અમીનનાં જીવનકાર્યો ઉકેલીએ તો તરત જ જણાય કે તેઓ આ બધાના જ લોકશિક્ષક હતા. આ બાબતની વિશેષ ખાતરી માટે સાચા શિક્ષક બિ. કરુણાશંકરને પૂછી શકાય, સમાજસુધારક સૌ શારદાબેનને અને ડૉ. સુમનંતને પૂછી શકાય; નીતિના ઉપદેશક રવ. અમૃતલાલ સુન્દરજી પટીઆરને પૂછી શકાત, કવિશ્રી ન્હાનાલાલને અને ગદ્ય મેઘાનંદને પૂછી શકાય; સાક્ષર શ્રી. આનંદશંકર બાપુભાઈ દુવ-આચાર્યશ્રીને પૂછી શકાય; (ભાઈ ઝીણાભાઈ મોહ)

કરશે) એમના ગામના વાળંદ એ પડાવાળાની પદવીએથી વિશ્વાસપાત્ર કારકુનની ખુશી પ્રાપ્ત કરી છે એ જીલ્લાભાષને પૂછી શકાય, અને હિન્દુસ્તાનમાં સમાજસેવક તરીકે સદસ હાથેથી હિન્દની સેવા બજાવી રહ્યા છે એવા થી. હજાર બાપાને પૂછી શકાય.

આટલું લખવાનું કારણ એ જ છે કે હવે ગુજરાતમાં કેટલાક એવા માણસો વચ્ચે દોરે જે શ્રી. મોતીભાઈ અમીનને માત્ર પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પુરોગામી તરીકે જ ઓળખતા હશે.

લોકકલ્યાણની જેટલી પ્રવૃત્તિ હોય તે બધી પ્રવૃત્તિમાં શ્રી. મોતીભાઈને રસ હતો; અને રાજકીય પ્રવૃત્તિ સિવાયની બધી લોકકલ્યાણની પ્રવૃત્તિમાં એમણે નોંધવા જેવા ફાલ આપ્યો છે.

એમણે વડોદરા રાજ્યની નોકરી સ્વીકારી કે તરત જ પાટણ શહેરમાં એઓ મેન્સ્યુએટ શિક્ષક તરીકે હાઇસ્કૂલમાં ગયા હતા. ત્યાં એ દિવસોમાં હોળીના તહેવારમાં અસ્લીલ ચેષ્ટાઓ-વાળી કેટલીક પ્રવૃત્તિ પામર જનસમાજમાં ચાલતી હતી. એકાદ બનાવડી પૂતણું બનાવડું અને જૂડી ચેષ્ટાઓ સાથે તે પૂતળાને ઘેરની સાથે ફેરવડું-ઘેરના માણસોએ અપરાધોના ઉચ્ચાર કરવા-વગેરે કાર્યક્રમ એ દિવસોમાં રાખવામાં આવતા હતા. શ્રી. મોતીભાઈ અમીનને એ જિહ્વલ ચેષ્ટાની ખૂબ જ ઘુણા ઊભી થઈ અને રાજ્યના અને પ્રજાના માણસોને મળીને એ ત્યાં સરખા મારતર પાટણમાંથી આવી ઘૂણિત ચેષ્ટાઓ કાયમને માટે કદાચી નાખવાનું જગત કામ લોકોની અપ્રિયતા વહેરાવે પછી ક્યું હવું. આજે પણ પાટણના વનમાં પેઢેલા માણસો શ્રી. મોતીભાઈ અમીનને એ કાર્યના કરનાર તરીકે યાદ કરે છે.

ગોર્થોના ઉત્સવો હોકરીઓ-કુમારિકાઓ ગુજરાતમાં ઉજવે છે. તે વખતે પામર બેનો-બાઈઓ અનિષ્ટ ચેષ્ટાઓ અને પ્રવૃત્તિમાં પડી જઈ એ ઉત્સવ ઉજવવા દોરાય છે. શ્રી. મોતીભાઈએ ચરોતરમાં ગોર્થોના ઉત્સવને પદતસર ઉજવવા માટે નવો જોક આપી જૂની પ્રથાને તદ્દન વિચારે પાડી છે-એ વાત ગુજરાત, કાઠિયાવાડના ઘણા માણસોને કાને પહોંચી નહિ હોય.

હોલિકા સંમેલનો બરીને મર્દનગી રમતો તરફ યુવાનો પ્રેરાય અને જૂની ગન્દી રૂઢિઓનો ત્યાગ કરતા ચાલે તે વારતે પણ એમણે પોતાના યુવાન શિષ્યો અને મિત્રો દ્વારા ખૂબ જ કાર્ય ક્યું છે.

હવે વખતે જિહ્વલ ફટાણાં-ગીતો-ગાવાની ગુજરાતમાં ફેલાઈ છે. તે રૂઢિ કેમ નાબૂદ કરવી તે માટે પણ એમણે ગુજરાતના સાચા સુધારક રા. બા. ગોવિંદભાઈ સાહેબની મદદે ઊભા રહીને ખૂબ જ કામ ક્યું છે. રા. બા. ગોવિંદભાઈએ તો પોતાની અમલદારીને ઉપયોગ. આવા જિહ્વલ ગીતો ગવાતાં રાજ્યની સત્તાથી કેમ અટકાવી શકાય તેમ વટહુકમો કાઢવામાં પણ ક્યો હતો. જેમને હીક લાગ્યું તેમણે એ વટહુકમનો પણ આશ્રય વડોદરા રાજ્યમાં લીધો હતો.

મરણ પાછળનાં જન્મણ-આરમાનાં જન્મણ-ચરોતરમાં સારી પેઠે પ્રચલિત હતાં. એવાં જન્મણ પાછળે લાખો રૂપીઆ ખર્ચાઈ જતા હતા. શ્રી. મોતીભાઈ અમીનના સૂક્ષ્મ પ્રચારથી અત્યારે ચરોતરમાં આરમું કરનાર માણસ ઓછા અને અદારમી સદીનો ગણાય એટલી સમજ જતી સમજ ઉચ્ચ જતી ગઈ છે. આટલી ઉચ્ચ સમજ પર સમાજને લાવવાનું કામ ચપરી વગાડતાં થઈ જઈ નથી જ.

ચરોતરનાં બેરોંતો પડશે એટલે કાઠીઆવાડના ગરાસીઆના પડદાની હરોળમાં બોલો રહે તેવો હતો. શ્રી. મોતીલાલ જેવા લોકશિક્ષક એ પ્રદેશમાં કાર્યકર બન્યા અને આજે ત્રીસ વરસમાં ચરોતરનાં પાટીદાર બહેનોએ પડદાને કોરે મૂકી, શિક્ષણની કામગીરી મેળવી, નહેર પ્રવૃત્તિને મોખરે લાભા રહેવાની સમજ કેળવી છે. ભાદરણની હાઇસ્કૂલમાં નોકરી કરનાર મારા મિત્રોએ મને કહ્યું છે કે એક યુગ એવો હતો કે પાટીદારના વાસમાંથી પસાર થતાં ઐતિહાસિક શિક્ષક પોતાની પિછોડીથી પોતાનું માથું ઢાંકતું પાતું હતું. જો એમ તે ન કરે તો પાટીદાર ભાઈઓનાં સ્ત્રીજનોની પ્રતિષ્ઠાનો ભંગ થતો ગણાતો હતો. ક્યાં એ પડશે ! અને ક્યાં આજે પ્રજામંડળની ખુલ્લી બેઠકમાં ઉઠાડે મોઢે બેસનાર અને નહેર સેવકો સાથે ખભેખભા મેળવી કામ કરનાર પાટીદાર રણચંડીઓ !

એ બેનોની જાગૃતિ માટે શ્રી. મોતીલાલ ધણું કરવા માત્રના હતા તે હું એમના મિત્ર તરીકે જાણું છું. એ મારી પાસે વાતો કરતા હતા કે બેનોની સમજ ખીલ્યા યશી ચરોતરમાંથી છોદરાઓના કાન વિધવાનો-કાનમાં સોનાની કડીઓ પહેરાવવાનો-રિવાજ આપોઆપ જતો રહ્યો. છોદરા-છોદરીઓનાં નામો પાડવામાં સુશિક્ષિત બેનોએ ચરોતરમાં પોતાના ઉર્મિલ પુરુષજનને ઘણેજ અનુકૂળ સાથ આપ્યો હતો. શ્રી. મોતીલાલએ એકથી વધારે વાર મને કહ્યું છે કે કેળવણીના અનેક ક્ષેત્રમાં તેમણે મદદ આપતરા ચરોતરમાં કર્યા છે, પણ લાયક શીશિક્ષિકાઓ ન મળવાને કારણે પોતાના મનમાં ધડી રાખેલા નકશા પ્રમાણે તેમણે સ્ત્રીકેળવણીનું કામ ઉપાધ્યુ નથી. એ વસ્તુ એમને બહુ સાલતી હતી. લવિષ્યમાં એમના અનુયાયીઓ અને પ્રશંસકો સ્ત્રીકેળવણીની જગ્યા સંસ્થા-પેટલાદ વસો કે આણંદમાં કાઢશે તો જરૂર સ્વર્ગસ્થના આત્માને ખૂબજ શાન્તિ મળશે, એમ હું માનું છું. નડીઆદમાં વિઠ્ઠલ કન્યાવિદ્યાલય સ્થપાયા પછી પણ મારી સાથે એમનો આ બાબતનો પતવ્યવહાર થયો હતો અને તે ઉપરથી આ વિધાન કરવામાં આવે છે. આ બાબતમાં શ્રી. મોતીલાલ સાથે મારા કરતાં વધારે નિકટ પરિચયમાં આવેલા મારા મિત્ર રા. હરિવલ્લભ સુનીલાલ શાહ (પેટલાદ) વધારે જાણે છે, એવી મને માહિતી છે.

શ્રીયુત મોતીલાલ એટલે સ્વપ્નદષ્ટા અને સ્વપ્નસપ્ન. એમના જીવનમાં એમણે નવી નવી યોજના વિચાર્યા જ કરી છે અને યોજનાઓનો વિચાર કરી તેનો વ્યવહાર અમલ વધારેમાં વધારે સારી રીતે કેમ ચાલે તેનો તોડ કાઢવાનું પણ કામ તેમણે આખા જીવનભર કર્યું છે. લોકકલ્યાણના આગે અંતઃયજ્ઞથી જોઈ કાઢવામાં તેમણે સ્વપ્નદષ્ટાનું કામ બજાવ્યું છે અને એ સ્વપ્નાંઓને બીજા આગળ રજૂ કરવામાં તેમણે સ્વપ્નસપ્નનું કામ કર્યું છે; અને એવી રીતે રજૂ કરેલી ભાવનાને કાર્યમાં ઉતારવાનું કાર્યકર્તા તરીકે તેમણે કામ કર્યું છે. ગુજરાતમાં ઇ. સ. ૧૯૨૪-૨૫ માં જાત્રાલયનો પ્રશ્ન વિચાર માગતો થયો; પરંતુ શ્રી. અમીન સાહેબે પેટલાદમાં હાઇસ્કૂલને અંગે જાત્રાલય સ્થાપ્યું ત્યારથી જ-ત્રીસ વરસ અગાઉથી-જાત્રાલયના પ્રશ્નને અત્યંત્યે પ્રશ્ન ગણ્યો હતો. કે. શ્રીમંત મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ સરકારે ઇ. સ. ૧૯૧૧ માં પુસ્તકાલયનો પ્રશ્ન હાથ પર લીધો હતો.

શ્રી. મોતીલાલએ ઇ. સ. ૧૯૦૬-૭ માં મિત્રમંડળ લાયબ્રેરી અને ગદ્યપદ્ય સંગ્રહની યોજના હાથ પર ધરી હતી. ગુજરાતની એક પ્રકારની વિશિષ્ટ સેવા કરનાર સંસ્થા-સંસ્થું

સાહિત્ય કાર્યાલય રચાવવામાં આવી, વિકસાવવામાં આવી અને ગુજરાતને ઉપયોગી બનાવવામાં આવી-તેમાં સ્વામી ભિક્ષુ-અખંડાનંદને શ્રી. મોતીલાલના આ નિયારની થોડી મદદ નહોતી.

પાટીદાર-વાણીયા-જેવી કોમ ભણવાને બહાને કોષ પાસે દાન માગે તે રિયતિ શ્રી. મોતીલાલને ઇષ્ટ લાગતી નહોતી. તેમણે તેટલા માટે-Loan system-ઉછીનાં નાણાં આપવાની યોજના ધડી હતી અને એ યોજનાનો લાભ લઈ ચરોતરમાં અનેક યુવાનોએ સુન્દર શિક્ષણનો ઓપ મેળવ્યો છે અને દાન લેવાથી માણસનું માનસ જરા ઓશીઆણું બને-છે-તેવી અધોગતિમાંથી ધણા યુવકોને તેમણે બચાવી લીધા છે. આ યોજનાનું મૂલ્ય આંકતું લગભગ અશક્ય છે; વિચારવનું જ તેનું મૂલ્ય આંકી શકે. પુસ્તકાલયના પ્રચારક કરતાં આ કાર્યના કરનાર તરીકે હું શ્રી. મોતીલાલને ઉચ્ચી કક્ષાએ મૂકું છું.

સહકારી પદ્ધતિથી કામ કરવાની ટેવ ગુજરાતમાં બે કોષ ઠેકાણે સરસ રીતે સમજવામાં આવી હોય તો ભરૂચમાં દિ. બા. મલજ સાહેબના પ્રયાસથી અને ચરોતરમાં શ્રી. મોતીલાલ અમીનના પ્રયાસથી.

x

x

x

વસો ગામમાં જે જે સંસ્થાઓ કામ કરે છે તેનાં નામ અને કામની માહિતી બે આપણે લેવા બેસીએ તો આપણને ખબર પડે કે જે જે યોજનાઓ લોકકલ્યાણ માટે શક્ય માનવામાં આવી છે તેમાંની ધણીખરીના અંશો વસોની સંસ્થાઓમાં શ્રી. અમીન સાહેબે દાખલ કર્યા છે. ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી એમનું જ બાળક છે, એ તો ધણા જણ જાણે છે.

શ્રી. મોતીલાલ અમીન મધુકર હતા. ગુજરાતની વાડીના એ ભમરા હતા. ગુજરાતમાં ન્યાં ન્યાં સંસ્કાર અને વિકાસ સાધનાર સંસ્થાઓ રચપાતી, સંમેલનો અને પરિષદો ભરાતી અને ઉત્સવો ઉજવતા, તે બધા પ્રસંગોમાં શ્રી. મોતીલાલ અમીન બહુ રસપૂર્વક હાજરી આપતા હતા અને મધુકરવૃત્તિથી તટસ્થ રહી ગુજરાતની સંસ્કૃતિનો વિકાસ જોઈ રાચતા હતા અને ગુજરાતની પ્રગતિનું માપ ચિત્તમાં ઉતારતા હતા. સાહિત્ય પરિષદ, જાત્રાલય પરિષદ, કેળવણી પરિષદ, સંસાર સુધારા પરિષદ, શિક્ષક સંમેલનો, વ્યાયામ સંમેલનો, કળા પ્રદર્શનો, સાહિત્ય પ્રદર્શનો, ખેડૂત સંમેલનો, સહકારી પરિષદો, સમાજસેવાનાં સંમેલનો, વગેરે સભ્યોમાં એઓ જતા. અને એટલે જાણે વેરજાળે બેસી બધું લેખ કરતા હતા. એ બધાં કામમાં મધુકરવૃત્તિથી એઓ સાર ખેંચતા હતા. કોષ ઠેકાણે સક્રિય લાગ લેતા હોય એવો દેખાવ પણ ન કરતા; એમને કોષ સમિતિમાં નીમવાનો કોષ પરિષદ ઠરાવ કરે ત્યાં પોતાને રચાને તે પોતાના ગોઠીઆનાં નામ મુકાવતા હતા. આવા પ્રકારની એમની કામ કરવાની રીત બારે સંયમનું પરિણામ ગણાવી શકાય.

શ્રી. મોતીલાલના જીવનની છાપ કોના કોના ઉપર પડી છે એ ગણાવવા બેસીએ તો ખરેખર અનેક સુખથી પણ ગણાવી ન શકાય, અનેક કલમથી પણ તે નોંધી ન શકાય. પણ એટલી વાત તો ખરી કે શ્રી. મોતીલાલએ વડોદરા રાજ્યના ધણા પ્રજાજનોને અને એટા શિક્ષકસમૂહને Literary-Minded-પુસ્તકાલયની ધૂનવાળા બનાવ્યા છે. સ્વ. સર પ્રભાશંકર પટ્ટણીએ અમરેલીમાં ઉચ્ચાચું હાથે કે "વડોદરા રાજ્યને પુસ્તકાલયની ઘેલજાવાળા એક અમલદાર (શ્રી. મોતીલાલ અમીન) મળ્યો છે; તેણે અમરેલીના શ્રી. પ્રતાપરાયને ઘેલજા લગાડી છે અને હવે એ બંને જણા પુસ્તકાલયની ઘેલજા મને લગાડવાની વેતરણમાં પડ્યા છે. "

ચરોતરમાં-ખાસ કરીને પેટલાદ મહાલમાં માણસોને ભણતરધેલા બનાવવામાં શ્રી. મોતીલાલનો હિસ્સો નાનો સૂતો નથી. ઇ. સ. ૧૯૧૦ સુધીમાં પેટલાદ તાલુકામાં એક જ હાઈસ્કૂલ હતી; અને પછીનાં પાંચ વરસમાં-વસો, ધર્મજ, ભાદરણ, નાર, -જેટલાં સ્થળે હાઈ-સ્કૂલો જાેળી થઈ ગઈ. એ કામનો યશ વડોદરાના તે વખતના વિદ્યાધિકારી મે. રા. રા મસાણી સાંહેબને જોડેલો થઈ છે, તેટલો જ થઈ ચરોતરના લોકોમાં ભણતરની ધેલજા લગાડનાર શ્રી. મોતીલાલને થઈ છે.

વસોની નવી ગુજરાતી શાળા અને તેના બેપરની અંગ્રેજી શાળાનો વિકાસક્રમ જે તપાસશે તેમને જણાશે કે વડોદરા રાજ્યના સમર્થ ઇન્સ્પેક્ટરો અને નાયબ વિદ્યાધિકારીઓ કેળવણીના પ્રશ્નમાં જેટલી આવડત ધરાવતા હશે તેના કરતાં શ્રી. મોતીલાલની કેળવણીના પ્રશ્નોની ઉકેલ કરવાની આવડત જરા પણ બીતરતી નહોતી, એમની આ આવડત એમણે જાહેરમાં જવલ્લે જ દર્શાવી છે. ઘણી વાર યુવાન મહાલ શાળાધિકારીઓ અને ઉત્સાહના પૂરમાં તણાતા ગુજરાતી શાળાના હેડમાસ્ટરો શ્રી. મોતીલાલ પાસે કેળવણીના કાર્યોની ચર્ચા જાે શિખરે જાેલીને કરતા હતા. ત્યારે શ્રી. મોતીલાલને ઠંડે પેટે એ બધું સાંભળતા મેં જોયા છે. અને બીજી ક્ષણે મારી પાસે એ લાઈઓના. ઉત્સાહનાં વખાણ કરી-તેવા પ્રશ્નોનો ઉકેલ પોતે વસોમાં કેવી રીતે કર્યો છે તેની ઘણી સૂક્ષ્મ ચર્ચા મારી પાસે કરતા ત્યારે હું એમની કેળવણીકાર તરીકેની લાયકાતનું સાચું દર્શન કરી શકતો હતો. એમની કેળવણીકાર તરીકેની દૃષ્ટિમાં હેલ્થે હેલ્થે બહુ યોગ્ય વિચાળતા આવી હતી. પહેલાં તો જેટલું બહારથી નીતિવાળું, સાચું ચારિત્ર્ય ધડનાઈ ને બોધદાયક તેટલું જ એમને ગમતું હતું. કેલ્પનાને સ્પર્શનારી વિભૂતિઓની શક્તિ ખીજાણવામાં તેઓ પહેલાં તૈયાર નહોતા, પણ પાછળથી એમની દૃષ્ટિ ખૂબ જ વિકસી હતી. કાશ્મીરનો પ્રવાસ એડી વિદ્યાર્થીઓ વિકાસ સાધી શકશે, અને એવા વિકાસ વગર તેમને રાખવા એ શિક્ષકની કે વડીલની બૂલ ગણાય, એવું તેઓ સમજતા હતા. મારી કાંઈક બેપરના એમના હેલ્થ પત્રોમાં-જાહેર કાર્યમાંથી આવતે વર્ષે નિવૃત્ત થવાની ઇચ્છા જણાવેલી હતી. પ્રભુએ એમને જીવનમાં નિષ્ક્રિય રાખવાનું ઉચિત ન ધાચું અને એમને પોતાના અન્ય કામમાં રોડી લીધા, એમાં જગતના કંઈક અકલિત હેતુ હશે.

એમના પત્રોમાંનાં ચોડાં વાંચ્યો અહીં ટાંકી એમના ગુણનિર્દેશનો આ ટૂંકો પરિચય હું સમેટી લઉં છું.

તા. ૮-૬-૩૬ના પત્રમાંથી—“...શિષ્ટ લેખકોનાં પુસ્તકોનો પ્રચાર મોટા પ્રમાણમાં થાય એ માટે તમે કરેલી સૂચના વિચારવા જેવી છે...રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ સંબંધી તમે રજૂ કરેલી હકીકત બહુ જ વિચારવા જેવી છે. પુસ્તકોની પસંદગી એ પુસ્તકાલયોના સંબંધમાં બહુ જ મહત્વનો પ્રશ્ન છે, છતાં તે તરફ ધણું જ દુર્લક્ષ અપાઈ છે...કોઈ પણ રીતે શિષ્ટ લેખકોનાં પુસ્તકોનો પ્રચાર થાય એ માટે પ્રયત્ન કરવા હું ખાસ ઇચ્છા રાખું છું. તમારા જેવાની સહાય તેમાં ઘણી જ મદદરૂપ નીવડશે...આ બધા પ્રશ્નો માટે વિચાર કરતા રહેશો ને વખતોવખત જણાવતા રહેશો. શેઠ મહાસુખલાલની સાથે પણ ચર્ચા કરશો.”

તા. ૮-૧૧-૩૬ ના પત્રમાંથી...“ જેટલા મહિલા પુસ્તકાલયનો એક પ્રશ્ન હવે તમારે ઉકેલવાનો રહે છે, હું તો તમને મદદ નહિ કરી શકું, પણ તમે આગ્રહ રાખશો તો

અંગાંઠની માફક તમને તો પૂરેપૂરી અનુકૂળતા મળશે જ. આપણે દોરેલા નકશામાંનું એ એક કામ અધૂરું રહેલું ગણાય. ”

તા. ૮-૨-૩૭ ના પત્રમાંથી. “...તમારો પત્ર વસેો જઈ કાલે-વાંચ્યો અને આનંદ થયો. અમેરિકાનો પત્ર ખૂબ વંચાયો અને ગમ્યો જણી વધારે આનંદ થયો. .... દિવાળી ઉપર કાઢીઆવાડની સ્પેશીઅલ (ટ્રેન) વિદ્યાર્થીઓ માટે ઉપાડવી છે. ઉનાળામાં કારમીર જવું છે. શું થઈ શકે તે જોવાનું છે. કંઈ કંઈ મૂલ્યનાઓ કરતા રહેશે. વસન્તપંચમીને દિવસે વસોમાં “ બાળદિન ” ઉજવીએ છીએ. ધારીએ છીએ તેટલું થોડું જ થઈ શકે છે ? ”

તા. ૨૩-૨-૩૭ ના પત્રમાંથી... “ તમારા પત્રો બે ત્રણ આવ્યા છે. મને લાગે છે કે હું તેના જવાબ આપી શકતો નથી. તમારા પત્રોમાંથી ઘણું જાણવાનું અને વિચારવાનું મળે છે. એમાંનું ઘણું મારા લક્ષમાં રહે છે, છતાં કાંઈ વિસરી જવાતું હોય તો ફરી યાદ દેવરાવવા તમને વિનંતિ કરું છું, જેથી તમારી લલામણ કરેલી કોઈ બાબત રહી ન જાય... આપણી બૂલને લીધે પુસ્તકાલયને સહન ન કરવું પડે એ જોવાની આપણી ફરજ છે. ”

તા. ૧૨-૮-૩૮ ના પત્રમાંથી..... એખામડળ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના કોયડા ઉઠેલી ગયેલા જણીને આનંદ થયો. ખેટના મહિલા પુસ્તકાલયની મને ચિન્તા રહ્યા કરતી હતી, પણ હવે તો એ કામ કદાચ પૂરું પણ થયું હશે..... હામરફૂલના પ્રોમોશનનો ઉઠેલ યુનિવર્સિટીએ મોડો મોડો આયોજારો. “ચરોતર”માં એ જોઈ લેશે, ખાનગી શાળાઓના વિષે તમારા ઉજારા સાચા છે. સોસાઈટીના સંબંધમાં લખ્યું છે એમાંનું ઘણું સાચું છે. હું પ્રયત્ન કરી રહ્યો છું, પણ સફળતા મળવી શક્ય નથી, એક જ સંતોષ આપણે પકડીએ કે આપણાથી જેટલું થઈ શકે તેટલું કરી છૂટવું, અને બીજી ચિન્તાઓ ધ્રુવરને સોંપવી. હું પોતે હવે એકાદ વર્ષ પછી જવાબદારીવાળી જાહેર પ્રવૃત્તિમય જીવનમાંથી નિવૃત્ત થવાનો છું. એટલે આ વર્ષમાં ખૂબ કામ પહોંચે છે અને પહોંચશે. અધુરું રવખો પૂરાં પડે તે માટે પણ પ્રયત્ન કરી રહ્યો છું. પરંતુ આપણે ઈચ્છા રાખીએ તેટલી સફળતા મહાત્માજી જેવી અસાધારણ વ્યક્તિ મેળવી નથી શકતી તો પછી આપણા જેવા અદ્ય મનુષ્યનું તો પૂછવું જ શું ?... ...માફ કાર્યક્ષેત્ર તો વધે જ જાય છે. ક્ષેત્ર વધવા દેતો નથી, પણ વિષયો વધે છે; અને ચરોતર એ પ્રદેશ મારે માટે વિસ્તારમાં બહુ મોટો છે એટલે સંતોષ થાય એવું કોઈ પણ કામ થઈ શકતું નથી; છતાં સ્વપ્નાં સેવવાનું અને યથાશક્તિ કંઈક કરી શકવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરું છું...”

તા. ૧૫-૮-૩૮ ના પત્રમાંથી— “ તમારો તા. ૭ મીનો પત્ર મળેલો; અને વિગતવાર હકીકત મળેલી તે વાંચીને આનંદ થયો..... પ્રૌઢ કેળવણી અને સાર્વજનિક આરોગ્ય એ બે જરૂરી છે, પણ સતત કામ કરવું કરાવવું એ મુશ્કેલ છે. વસોમાં રાત્રિયાળા ૨૦ ઉપરાંત વર્ષથી ચલાવું છું. પણ બહુ સફળતા નથી મળી; પેટલાદ મહાલમાં ગ્રામઔષધાલયો ગામેગામ સ્થાપ્યાં છે પણ સાર્વજનિક આરોગ્યમાં વધુ ફેરફાર નથી થયો; પણ આશા તો સેવી રહ્યો છું કે જ્યારે ત્યારે એમાં પણ સફળતા મળશે. ”

કેટલી નિખાલસ વૃત્તિ ! અને શી નમ્રતા ! અને છતાં અનહદ આશાવાદી ! ધન્ય છે ગુજરાતને કે જેને આંગણે શ્રી. મોતીલાલ જન્મ્યા.

અમર આત્માને

- (હુકા-સોરઠા)
- ગાંધી ગુણ ગોવિંદનાં, એજ પ્રતિજ્ઞા માદ્યરી;
પણ 'સાહેબ'ના સદ્ગુણ, ટેક મુકાવે માદ્યરી. ૧
  - વસોના ઓં વીર, વટપુરમાં હા, તું વસ્યો;
રામજીને મંદિર, જીવન કંઈક ઉઝળતો. ૨
  - પાટેણનાં સદ્ભાગ્ય, પામ્યું શિક્ષક 'મોતી'ને;
સેવા કંઈ કંઈ કીધ, સ્મરતાં દિલડાં કંઈ દ્રવે. ૩
  - બોર્ડિંગ સ્થાપી પેટલાદ, દીધાં અમૂલ્યાં દાન;
સેવા સદ્ગુણને જળે, પાવન કીધાં છાત્ર. ૪
  - સોસાઈટીના પ્રાણ, મોતીભાઈ તમે હતા;
કેળવણીના ગાય, છાયા ફેડી આપતા. ૫
  - અંધાલય-પરમ પિતા, વંચાળ્યા શુભ અંધ;
મૂલવે મૂલડાં તાદ્યરાં, સચાજ ગુણ-શ્રીમંત. ૬
  - નિરભિમાની ને મૂળાં, કામો કંઈ કંઈ કીધ;
ગરીબનાં આંસુ લૂછ્યાં, આશિષ પ્રભુના લીધ. ૭
  - આબરું સંકટ-રેલ, જૂનસતને જામડે;
પહોંચ્યા મોતીભાઈ, હરિજનોને જૂંપડે. ૮
  - ચાકરતરની વાડીના, ટહુકંતા ઓ મોર !
કેકા તારી કયાં સૂણે, આ હતભાગી જીવ ! ૯
  - બૂદ્યો બૂદ્યો ભીંત, મોતીભાઈ જીવે જગે;
સદ્ગુણ, સેવ-સુગંધ, અમર છે અવનિવિધે. ૧૦
  - શા.શા.ગુણ હું ગાઉં, 'મોતી' ભરમ થઈ ગયું !
કૃતાર્થ થઈ હું બનઉં, ભરમ લગાવું ને શિરે. ૧૧

મોંઘા માનવીને

હરિગીત

લાખો લખાણાં થઈ ગયાં, એક માનવીના નામને;
જીવતર તણી તોએ પ્રશંસા, લૂલવી ઘટે ના નામને.

શિરોમણિ સદ્ગત થયાં, કંઈ ભાવના અંતર લરી;
એ ભાવનાને પૂરજે, એ ઈશ. તું કૃપા કરી.

જીવતર અનેરું લોગંચું, લા'ણી અનેરી દઈ દીધી;
કંઈ કંઈ ક્રિયાઓ હાથ, કે પરહાથથી નકકી કીધી.

કહેવત કરી પૂરવાર ને, કુલ નામના અક્ષર કરી;
પાડોશના કંઈ કર્મના, ને સોજનાં બિંદુ યીકી.

મોસાળના આ ગામમાં, મોંઘા મણિ ધિરાજીઆ;
જીવતર તણા કંઈ એધે રૂઠા, રાજવીએ સાંધીઆ.

લોકોપયોગી કામમાં, કંઈ કાર્ય રૂડું આદ્યું;
આવી અલિંદ્રા ગામ મધ્યે, દવાખાતું સ્થાપિયું.

સાહિત્યના શિરોમણિ, સાહિત્યને ભૂલ્યા નથી;
પુસ્તક તણા પ્રભાવની, વાહવા કરી છે ફરી ફરી.

પુસ્તકાલય સ્થાપનામાં, શીલ-શુભ બહુ દાખવ્યું;
કંઈ કંઈ વિટમણાઓ મહી, પણ કુલોનપણું ખતલાવિયું.

પુસ્તકાલય ને દવાખાનામાં, નામનાના ઉમંગથી;
આવી સ્વહસ્તે બક્ષીસ કરી, કંઈ હેતના સહકારથી.

કુલીનતાથી કુળ દીપાવ્યું, 'નિરભિમાની' મંત્રથી;
જેથી પ્રશંસા થઈ અનેરી, આવેળ રૂપી ચંત્રથી.

આભાંઈ શંકરભાઈ અક્ષયક
ઉપશિક્ષક અલિંદ્રા તા. માતર

પૂજ્ય મોતીલાલ સાહેબના ઉમદા મુલાનું સ્મરણ

૧. પૂજ્ય સાહેબ ચરોતર એન્જયુકેશન સોસાયટીના આઘ સંસ્થાપક અને જીવતા જંગતા પ્રાણ હતા. એ પ્રાણ આજે તો ઊડી ગયા છે. 'ચરોતર' 'પુસ્તકાલય' અને ગદ્યપદ્ય સંગ્રહ તથા જ્ઞાનપ્રેરણા દ્વારા તેમણે પોતાના જીવનકાર્યનો સ્વંદર વિસ્તાર કર્યો છે અને કેટલાયે માનવીઓને અને યુવકોને પ્રેરણાઓ પાઠ છે.

૨. નિર્ધન છતાં પ્રાણવાન અને સ્વાશ્રયને પાંચે આગળ વધનાર વિદ્યાર્થીઓના એ ધર્મપિતા હતા.

૩. હરિજનો અને ગરીબોનાં ઝૂંપડાંમાં તેઓ જતા અને તેમનાં સુખદુઃખ જાણી યથાશક્તિ મદદ આપતા-અપાવતા.

૪. તેઓ સાદા, સ્વદેશી, સરેક વસ્ત્રો પહેરતા અને કેટલીયે બાબતોમાં 'ગુરોસ્તુ મૌનં વ્યાખ્યાનં' ની પેઠે બોલ્યાં-ચાલ્યાં વિના પણ ચારિત્ર્યબળથી ઉમદા આપતા.

૫. તેઓ સમાજસુધારક, કેળવણી અને પુસ્તકાલયના અઠંગ પ્રચારક હતા અને સાહિત્ય-સેવા હોષ-લેખકોને ઉત્તેજન આપી આગળ વધારનાર તથા તેમનાં પુસ્તકોનો પ્રચાર કરનાર સાહિત્યસેવક હતા. કરાચીની સાહિત્ય પરિષદ એમને પુસ્તકાલય વિભાગને પ્રમુખપદે સ્થાપે છે, પણ એ નિરબિમાની અને સ્તુતિ-માન-પ્રશંસાથી દૂર ભાગનાર જીવ તેના ઇન્કાર કરે છે.

૬. એક સંસ્થાને સેવાક્ષેત્ર બનાવી તે સ્થાને જ પોતાનાં બળ, શક્તિ અને શ્રમનો ઉપયોગ કરનાર એ હતા. વસો પહેલું, પછી પેટલાદ તાલુકો, સોસાયટી પહેલી પછી મુજરાતની બીજી પ્રવૃત્તિઓ એમ તેઓ એક જગ્યાએ ૨૫-૫૦ ફૂટ જોડીને પાણી કાઢવામાં માનનાર હતાં અને તેની અસરો ચોતરફ ફેલાતી.

૭. 'સસ્તુ સાહિત્ય' ના તેઓ અનન્ય પ્રેમી હતા. એ સંસ્થાના કામ કરનારાઓ તેમને મન સગા પુત્રો જેવા હતા. પ્રસંગોપાત તેમનાં ચુલુપૂજન અને યથાશક્તિ સેવા એમણે કર્યાં હતાં.

૮. સાહેબ પોતાનાં કાર્યો મુસાફરીમાં, મંદિર હોષ ત્યારે પણ ચાલુ જ રાખતા. સાંધે સાંધે ડોક્ટરોની સલાહ પ્રમાણે આરામ પણ લેતા, પણ એ કામ કામ ને કામમાં માનનાર જીવ નિષ્કામ કર્મોમાં જ જીવન અપાવી ચાલ્યા ગયા.

૯. તેઓ બાળકોના બેલી હતા, બાલપુસ્તકાલયો અને બાળશાળાઓમાં ખૂબ રસ લેતા અને બાળકો સાથે નિર્દોષ આનંદ પણ કરતા.

૧૦. તેઓએ ક્રાંતિકારી ભાવણો આપ્યાં નથી કે નથી તો રાજ્યદારી ચળવળોમાં ભાગ લીધો, પણ તેમણે 'મુદના કેદીઓ' ની મુઠ્ઠી સેવાઓ કરી હતી, તેમને શુભ મદદો પહેંચાડી-પહોંચાવી હતી.

૧૧. તેઓ એવું જીવન જીવ્યા કે હસતા હસતા અને સંતોષ અનુભવતા શાંતિમાં ચાલ્યા

ગયા. કમચિંગ દ્વારા પશુ શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, એ તેમણે તેમના જીવનમાં અને મરતાં મરતાં પશુ બતાવી આપ્યું. એ તો સાચું જીવન જીવી ગયા. એમના મૃત્યુથી અનેક રૂઢિયા છે, ત્યારે તેઓ તો જીવનનો ખેલ ખેલી હસતે વદને આથી જે વધુ ઉચ્ચતર જીવન માટે આપણને સૌને રક્તા અને કંઈપાંત કરતા મૂકી આલ્યા ગયા છે. અંતર સાક્ષી પૂરે છે કે તેઓ પોતાની પ્રવૃત્તિઓને આગળ વધતી જોવાને હજી સદ્ગતિસ્વરૂપે તો હાજરાઈ જુર છે. જાણે અમર મોતીભાઈ સાહેબ હજી આંખો સામે રમી રહ્યા છે, અને કેટલાયે માનવજીવનની મોઝી કરી રહ્યા છે.

વંદન હો, વંદન હો, અનેકાનેક વંદન હો, એ સાહેબને અને પરમ પિતાના એ બંદાને ।

કલકત્તા

તા. ૪-૪-૩૬ }

ત્રંબકલાલ મા. શુક્લ

સ્વ. પૂજ્ય મોતીભાઈ ન. અમીન એટલે—

ચોરાસી જીવે વડોદરા પ્રાંતના કેટલાક જુદા જુદા મહાલનાં જુદાં જુદાં ગામડાંનાં અનેલો છે. કાનમ, વાકળ, મેવાસ તેમ ચોરાસી: આ વિભાગમાં પાટીદાર શાંતિનો એક બાવીસ ગામનો ગોળ છે. આ ગોળના પાટીદારો કેળવણીમાં બહુ જ પછાત; ભાષ્યે જ કોઈ શ. છઠ્ઠા ધોરણ સુધી અભ્યાસ કરેલ મળે. સંવત ૧૯૭૩ ની સાલમાં વાંધોડીઆની મુલાકાત પ્રસંગે પૂજ્ય મોતીભાઈ સાહેબે કેટલાક યુવકો સાથે આ ગોળનાં ગામોએ પહોંચી જઈ શાંતિ-પટેલોને શાંતિજાગમાંથી બાળકોને કેળવણી આપવાનો પ્રયત્ન કરવા સમજાવ્યા. થોડા જ માંસમાં સુરત પાટીદાર આગ્રમવાળા ભાઈ કંઈપણ જ મહેતાના વરદ હસ્તે વાંધોડીઆમાં ચોરાસી જીલ્લા બાવીસ ગામના એકઝાના પંચ સમસ્ત પાટીદાર જાત્રાલય શરૂ થયું. આજે એ જાત્રાલયનો પ્રતાપે કેટલાક યુવકો અંગ્રેજ કેળવણી પામી ખેતીવાડી ખાતાની તાલીમ મેળવી સંદર ખેતીકાર બની શક્યા છે. કેટલાય યુવકો મેટ્રીક સુધી પહોંચી ગયા છે. એટલું જ નહિ પણ ચોરાસી જેવા પછાત જિલ્લામાં વસતા પાટીદારો સંસ્કારી બનતા ગયા છે. તે પ્રતાપ પૂજ્ય મોતીભાઈ ન. અમીનનો.

×

×

×

ગુજરાતના કોઈ પણ ભાગમાંથી સંસ્કારી યુવક, જેને નાણાંનું સાધન ન હોય છતાં આગળ અભ્યાસ કરવો હોય ને મદદ માટે કશીં માર્ગ પછી વડોદરા પુસ્તકાલય ખાતામાં આવેલો મળે, વાતચીત દરમિયાન યુવકમાં આગળ અભ્યાસ કરવા ગિરાસા સાથે કોઈ જુલો છે એમ લાગે તો કોઈ ને કોઈ રીતે તેને આર્થિક સહાય મળી જ રહે. અને એવા યુવકને જેવટ સુધી મદદ કરી રહેનાર અને તેને જીવંત પુરુષ બનવામાં મદદ કરનાર તે પુરુષ મોતીભાઈ ન. અમીન.

કોઈ ગામમાં અગ્નિથી દહિતવર્ગ પૈકી કોઈનાં ઘર બળી જઈ નિરાધાર સ્થિતિમાં આવી ગયાં છે એવી હકીકત મળે કે તરત જ એને કોઈ ને કોઈ રીતે, એટલે યુજ્જરાત પ્રાંતિક સમિતિ, હરિજન સેવક સંઘ, પેટલાદના દાતાર શેઠ કે મુ'બાઈના સર પુરુષોત્તમદાસ કે વડોદરાના શેઠ અવેર લક્ષ્મીચંદ્રવાળા ઉપર પત્રો લખાવી કાંઈ ને કાંઈ મદદ કરાવી તેને નિરાધારીમાંથી ઉગારી લેવડાવે તો જ જાપનાર તે પૂજ્ય મોતીભાઈ અમીન.

પ્રાંત પંચાયતો એ વડોદરા રાજ્યની સ્થાનિક સ્વરાજ્યની મુખ્ય સંસ્થા છે. એના બંધારણ પ્રમાણે વ્યવસ્થિત રીતે પ્રગટીય સુ'ટાઈ આવેલા આગેવાનો કામકાજ કરતા મધ્યમ અને કોમપણ મહાસભે અન્યાય ન થઈ જાય એ માટે ઉત્પન્નના ધોરણ પ્રમાણે જ દરેક મહાસભાનાં ગામોનાં કામો થતાં રહે એ માટે, તેમ જ ગ્રામ ઔપચાલયો, વ્યાયામશાળાઓ, જોત્સાલયો, સ્ત્રી અને બાળસંરક્ષક સંસ્થાઓ વગેરે માટે પણ કોઈ મહાસભે અન્યાય ન થાય એ માટે વ્યવસ્થિત બંધારણો ધરી તે પ્રમાણે કામકાજ સહેલાઈથી થઈ શકે તેવી યોજનાઓ ધડોવી અમલમાં મુકાવનાર તે પૂજ્ય મોતીભાઈ ન. અમીન.

ગ્રામસભામાં નીતરતા વરસાદમાં કોઈ કુટુંબ રખડું આવી રામજી મંદિરમાં આશ્રય શોધે, એ કુટુંબ નિરાધાર બની રખડું બંધ થાય એ માટે તેને કામ આપી પેટ પૂરડું ખાવાનો પ્રયત્ન કરાવે એટલું જ નહિ પણ કપડાં-લત્તાં મેળવી સુખી થાય તેવી હરહંમેશ કાળજી રાખે તેવા કોઈ હોય તો તે પૂજ્ય મોતીભાઈ અમીન.

ગામડાંમાં વાચનનાં સાધન ન હોય, બચુવાની નેગવાઈ ન હોય એ નેગવાઈને પહેંચી વળવા રાજ્યનું કેળવણી ખાતુ પણ તૈયાર ન હોય તો કોઈપણ યુવકને લોકસેવા માટે તે ગામે જઈ ગામનાં બાળકો અને અન્ય જનસમાજને બચુવાની, વાંચવાની અને સંસ્કારી બનવાની ચોખ્ખી તજવીજ કરી આપનાર તે પૂજ્ય મોતીભાઈ ન. અમીન.

જનસમાજમાં દહિતવર્ગનો દહિતવર્ગ તે હરિજન: પણ તે હેડ હોય વા ખાલખા, બેંગી હો વા શેણવા; આ વર્ગને દહિતપણામાંથી ઉગરી સંસ્કારી બનવું હોય તો એ કામનાં યુવકોએ તૈયારી કરવી નેહએ. એ કામના યુવકોને બચુવાની, જ્ઞાનવાન બનવાની, સંસ્કારી થવાની અને સારી એવી નોકરી મળવાની જે જાતની નેગવાઈ કરવી હોય તે જાતની નેગવાઈ કરાવી આપવામાં મનમાની મદદ કરનાર અને દહિતવર્ગો ખોટા દેવાના બોળમાંથી છૂટી પ્રમાણિક રીતે કમાઈ જાણી બચત કરતાં શીખે તે માટે તેમને સહકારી ધોરણે સહકારી મંડળો દ્વારા કામકાજ ચલાવવા મદદ કરવા માટે યુજ્જરાતમાં સુ'દર સાથ આપનાર તે પૂજ્ય મોતીભાઈ ન. અમીન.

કોઈ સમાજસેવક યાત્રિની શ્રદ્ધાથી સમાજમાં કચડતો હોય, લોકશ્રદ્ધિ પ્રમાણે યોતાનાં કુટુંબીઓમાં મરણ પાછળ યાત્રિવસામાંથી બચવા ઇચ્છતો હોય તો યુજ્જરાતમાંથી તે યુવકને દલિતશ્રી રાખવામાં નેહતી મદદ કરનાર કોઈ પણ હોય તો તે પૂજ્ય મોતીભાઈ ન. અમીન.

મણિલાલ મં. દોશીવાળા

દલિતોના ઉદ્ધારક

૨૯૫ શ્રીમંત મહારાજ સયાજીરાવ સાહેબની “ પુસ્તકાલય ખાતા ”ની યોજના ઇ. સ. ૧૯૧૧ માં અસ્તિત્વમાં આવી અને એ કાળે ૨૯. શ્રી. મોતીલાલની નિમજૂક થયેલી હોવાથી અમારે ગામ ફેરણીમાં ફરતા ફરતા ઇ. સ. ૧૯૧૩ ની સાલમાં એઓ પ્રથમ આવ્યા અને ૨૯. શ્રી. વૈદ્યરાજ કીકાલાલ રામચંદરને, ત્યાં મુકામ કર્યો. તે વખતની લાય. શ્રેરીની કમિટિને એમ લાગેલું કે સરકારી દબલગીરી, વધી જશે અને કામ સરળ નહિ ચાલે, તેથી એ જ કામે ૨૯. શ્રી. મોતીલાલએ ત્રીજો ફેરો ખાધો ત્યારે જ, તે વખતના વહીવટદાર સાહેબ (હાલ પ્રિન્સિપાલ) મિ. જી. ખી. જઠારની સમજવટથી અખતરા દાખલ એક મા એ વર્ષ માટે પણ અજમાયશ તરીકે સરકારમદદ લેવાનું ઠરાવ્યું અને એ પ્રમાણે ઠરાવવાથી સરકાર અને પંચાયત મદદથી લાયશ્રેરીની સ્થિતિ, ઉત્તરોત્તર વધતી જતાં, એ મદદ ચાલુ જ રહી અને તેનાં મીઠાં ફળ આળે, ગણદેવીની જનતા આખી રહી છે. . .

લાયશ્રેરીની પ્રગતિ સાધવા માટે ૨૯. શ્રી. મોતીલાલની સલાહ બહુ કિંમતી અને માર્ગદર્શક હતી, અને પાછળથી લોકો એની ઉપયોગિતા એટલા બધા સમજતા થઇ ગયા કે લાયશ્રેરીના સ્વતંત્ર મંદાનની પણ તળવીજ સરકાર અને પંચાયત મદદ લેઇને થઇ, એ કામે લોકમદદની મોટી રકમની જરૂર હોવાથી મંદાન ઇ. સ. ૧૯૧૬ ની સાલમાં મુકામ. અમારી લાયશ્રેરી રાજ્યની જૂનામાં જૂની સંસ્થાઓમાંની એક હોવાથી, ઇ. સ. ૧૯૨૪ ની સાલમાં ૬૦ વર્ષની એની ડાયમંડ જ્યુબિલિની ઉજવણી ૨૯. શ્રી. મનમોહન રાય હ. દેસાઈ અને ૨૯. શ્રી કીકાલાલ રા. વૈદ્યરાજના અવસાનથી ઇ. સ. ૧૯૨૫ની સાલમાં ઉજવવામાં આવી, એ પ્રસંગને ચિરસ્થાયી કરવાને માટે ૨૯. શ્રી. મોતીલાલની સંચાયાથી “ વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદ ”નું પ્રથમ અધિવેશન પણ અત્રે યોજાવવામાં આવ્યું અને એ બંને કામે માટે ૨૯. શ્રી. મોતીલાલ અને ખાતાનાં માણસોની સલાહ, દોરવણી અને મદદ મુખ્ય હતાં. પરિષદ જેવા ભેગા ભેગા કરવાથી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને બહુ વેગ મળી શકે, એ હેતુથી ૨૯. શ્રી. મોતીલાલ લગભગ ઇ. સ. ૧૯૨૬ ની સાલથી પરિષદ જેવું કાંઈક મેળવવા ધણીએને કહી રહ્યા હતા, પણ પુસ્તકાલયની પરિષદ તે વળી કેવી ? એમ વિચારીને તથા નાણાંની જવાબદારીના લીધે કોઈ એ કાંમ માથે લેવા તૈયાર ન હતું, તે ડાયમંડ જ્યુબિલીના પ્રસંગે અમારે એ જવાબદારી સ્વીકારી લીધી અને પ્રથમના અધિવેશનમાં જ ઠરાવોની હારમાળા બેઠને સૌ કોઈ સ્તબ્ધ થઇ ગયા હતા અને પરિષદના ભેગા બળ અને એક મતી અસરથી આજે પુસ્તકાલયનું આગળનાં કરનાં ત્રણથી ચાર ગણી રકમનું બજેટ બને છે.

પુસ્તકાલય ખાતા સાથે અમારે એ વખત મદદ લેવા સંબંધી અને મંદાન ખાંધવા સંબંધી-વાંધા ઉઠેલા તેના પણ નિકાલ મે. રા. બા. ગોવિંદલાલ હા. દેસાઈ અને ૨૯. શ્રી. મોતીલાલની સલાહથી કરવામાં આવેલો. જે તે સંસ્થાની બ્યાવહારિક મુશ્કેલીઓ થું થું છે તે જાણવા માટે ૨૯. શ્રી. મોતીલાલ જેવા જ અમલદારો આખા રાજ્યમાં હોય તો દરેક ખાતું શ્રેષ્ઠ નીવડી શકે -લોકોને નડતી અડચણોનો અવકાશ નિકાલ કરી આપવામાં એને લોકોની સહાનુભૂતિ આકર્ષવાની એમની યોગ્યતાથી જ, એઓ એક બાહોશ અને યશસ્વી

અમલદાર નીવડી શક્યા છે. તે એટલે સુધી કે જ્યારે જ્યારે પ્રસંગોપાત પુસ્તકાલય ખાતાની અને એમની બાહોશીનાં વખાણ રાજ્યની તેમ જ બહારની કોઈ મોટી વ્યક્તિ કરતી, ત્યારે કેટલેક ટેકાણે તો એમની ધર્માપણું કરવામાં આવતી હતી કે રાજ્યમાં એઓ જ કામ કરે છે અને બીજા શું નથી કરતા ?

એઓશ્રીના ગાદ સમાગમમાં આવતા જવાથી એઓની બહોળા પ્રશ્નિઓનો પણ પરિચય થતો; એઓશ્રી ઇ. સ. ૧૯૨૫ ની સાલમાં એ. ડા. સુમંત મહેતાની સચનાથી મળેલેવી કરબાનાં ગામોમાં સવાર સાંજ ફરવા જતા. તે વખતે મારે પણ સાથે જવાનું સહવાચ્ય પ્રાપ્ત થયેલું હોવાથી, એમની વસેલી કેળવણીની યોજનાની વાત નીકળતાં, અમારી હાઇસ્કૂલમાંથી એક ભરવાડ મેટ્રિકમાં ગયો છે એમ કહેતાં, તેને જોવાની અને મળવાની પોતે ઉત્કંઠા બતાવી; અને પાછળથી તેને સ્વાશ્રયના ધોરણે પોતાને ત્યાં જ રાખીને, કોલેજની ઉચ્ચ કેળવણી અપાવી બી. એ., એલ. એલ. બી., બનાવ્યો અને એ ભરવાડ તે તારીખ ૧૨-૬-૧૯૩૭ માં દિને મરણ પામેલા સ્વ. શ્રી કાનજીભાઈ રધનાયજી પટેલ.

સ્વ. કાનજીભાઈના આદર્શ જીવનનું અનુકરણ થઈને, નીચ વર્ણના બીજા પણ ભાઈઓ હોય કેળવણી લઈને પોતાની કેમનું અને દેશનું બહુ કરે એ ઉચ્ચ આશયથી, સ્વ. મોતીભાઈએ એમનું દુઃખ જીવન એક પત્રિકાશ્રેષ્ઠ બહાર પાડ્યું હતું અને એ પત્રિકાની પાંચસો નકસી પોતાનાં ખર્ચે છપાવીને ચરોતર પ્રદેશના દરેક ગામે વહેંચી હતી.

સ્વ. કાનજીભાઈ પ્રત્યે એમને કેટલો બધો પ્રેમ અને કાળજી હતી તે મારી ઉપર લખેલા તેમના પત્રો ઉપરથી જ સહજ સમજી શકાશે.

તા. ૧૭-૬-૨૭—“તમારા પત્રથી જે સમાચાર મળ્યા છે તેનાથી વધારે દુઃખદ બીજા સમાચાર મારે માટે હોઈ શકે નહિ. તા. ૫ મીએ નવસારીથી સુરત બે ત્રણ મિત્રો મળવા આવે તેવા પત્રો લખ્યા અને તે મળી શક્યા, વડોદરા એક બાઈ સ્ટેશને મળે એમ જણાવ્યું તે પણ મળ્યા, પણ પાછળથી યાદ આવ્યું કે બાઈ નાનુભાઈ સુરત સ્ટેશને અને બાઈ કદાનજીભાઈ ભરૂચ સ્ટેશને મળી શકત. યાદ નહિ રહેવાથી પાછળથી પ્રજ્ઞાતાપમાં ભારે દુઃખનો વધારો થયો તા. ૬ ટીએ મંદવાડ દરો એમ હવે સમજાય છે એટલે જાણવું તો ન જ બનતું એટલે હવે તેમના ગુણો યાદ લાવીને શોધ કરવાનું આપણા નસીબમાં રહે છે. મારો સાથે જ ૪ વર્ષ રહેવાથી મારા તો એ એક કુટુંબીજન હતા. મારા બધા સંબંધીઓ તેમના પરિચયમાં આવ્યા હતા. મારાં પત્નીએ તો ઇશ્વર તરીકે તેની સંભાળ લીધી હતી. ચિ. ભાણુભાઈ લંડનમાં આ સમાચાર જાણીને ત્યારે તેમને પાંચવાર દુઃખ થયો. અંગ્રેની હાઇસ્કૂલના હેડ મારતર બાઈ રામભાઈ તથા બીજા ભાઈઓ તેમને જાળબનાર, આ સમાચાર જાણી થયા દુઃખી થયા છે, આવી દુઃખી સ્થિતિ અમારી અને. તમારી છે તો પછી તેમના કુટુંબનું તો પૂછવું જ શું ? તેમને દિલાસો વા આશ્વાસન આપણે શી રીતે આપી શકીએ ? ..... ઇશ્વર એ બધું સદ્ગત કરવાનું બજ તેમને આપો. સદગત ભાઈના આત્માનું કલ્યાણ જ થયેલું છે એમ હું માનું છું, કારણ કે નોકરીમાં તેમણે પાપ ક્યું હોય તેમ સાંભળ્યું નથી. લોકોને તેમના કામમાં સરળતા કરી આપવાનું સાંભળ્યું હતું. એમના કુટુંબના સંબંધમાં કંઈ જાણવા કરવા જેવું હોય તો સુખેથી જણાવશો, તેમને રૂબરૂમાં મળીને બનતું આશ્વાસન આપશો.”

તા. ૧૨-૧૦-૩૭—“..... તા. ૨૫ મીએ ચરોતર પ્રગટ થયો તેમાં એ છાત્રી અને મારો લેખ બંને આવી જશે. તમારા પત્રોમાંથી જરૂરી માહિતી મેં લીધી છે. તમે લખી મોકલેલ નોંધવાળા વિષય પણી લેખમાં આવી જતી હોવાથી તમારો સ્વર્ગન લેખ લીધો નહીં..... કોમની પક્ષાત સ્થિતિ

“વિચારતાં થું કરવું તે નહીં કરી મને જણાવશે. કોઈ પણ સ્થિતિમાં માસિક રૂ. ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨ માસિક મદદ તેને ઘેરે પણ મોકલી ચકાશે એવી મદદ ત્રણ વાર ૫૫ મને તેવી વ્યવસ્થા કરીય. છોડી છોડાને હરકત તો પડશેજ, પણ હુ.એ.સુએ નહતાં નહાવતાં સીખવું એકરો અને થોડાં જરૂર પડશે તો મદદ મેળવવા પ્રયત્ન થશે.....”

સ્વ. કાનજીભાઈ પછીથી પણ અમારા તરફના એ કોળી કોમના છોકરાઓને સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈએ પોતાને ત્યાં જ રાખી, કોનેજમીં લાણુઓ હતા. એમની અનેક પ્રવૃત્તિઓ જોવા માટે. એઓ વારંવાર કહી રહ્યા હતા કે એક વાર ચરોતરમાં આવો; પરંતુ કર્મસંજોએ તેમ ન થઈ શક્યું.

એઓની ખીજઓ પ્રત્યેની કાળજી એટલી બધી હતી કે પરિપક્વતા મુકામે ન્યાં પણ મારે જવાનું થવું, તો મારો મુકામ એઓ સાથે જ થતો અને પોતે જો કે આ પીતા ન હતા, તો પણ પોતાની સાથેના માણસોને ચાની ટેવ હોય તો તે પ્રમાણે દરેક સગવડ કરાવી આપતા.

એમના હવંત સમારક તરીકે તો ‘રામ્ય પુસ્તકાલય મંડળ’, ‘પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ’ વગેરે સંસ્થાઓ કાર્યમ રહેશે.

એઓની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓ માટે એઓના એટલા બધા શિષ્યો છે કે તેઓ પ્રવીણતાથી એઓએ આરંભેલી દરેક પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખી, એઓશ્રીનું નામ અમર રાખશે.

છેલ્લા ઓગસ્ટ માસમાં નવસારી પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળની સભામાં એઓશ્રીને હું મળેલો ત્યારે સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો કે આવી લોકોપકારક વ્યક્તિ આટલી જલદીથી અંત પામશે. પ્રભુ સ્વર્ગરંધના અમર અને પવિત્ર આત્માને હમેશની શાંતિ અર્પો !

કાવસજી એલસજી ગણુદેવીઆ,

માજ સેક્રેટરી, ગઝલ લાયબ્રેરી, ગણુદેવી.

—❖—

સેવાધર્મીલા શ્રી. મોતીભાઈ

“તમારા ચરોતરમાં જે નારિતકો છે, પરમ નારિતકો છે, ઉધાગ નારિતકો છે, પણ બન્નેય સદ્ધર્મજિજ્ઞાસુઓ છે, પુણ્યપાપના પરખન્દ છે, મહારા તો સ્વધર્મીઓ છે. તમને સહ એમને જાળવો છો, અહોરાત્ર તમ વચ્ચે એ રમેઘૂમે છે. મહારા પુરાણપરિચિત પ્રાણે સદીના પ્રીછન્દ છે. બન્ને પરમ સેવાધર્મીઓ છે, લોકસેવાના પ્રતિષ્ઠા છે. એ મહાનારિતકો અનેક પ્રભુપ્રાણીઓથી અધિક છે. નામ પૂછો છો ? પાટીદારિયા ગામમાં નામ લેવાય ? નથી જાણતા ? તમને સહ જાળવો છો. એક તો..... અને ખીજને ન, પ્રીછ્યા પ્રિછાન્યા ? ચરોતરને ગામેગામ શાળાઓ સ્થાપે છે, પુસ્તકશાળાઓ સંસ્થાપે છે, વીરવ્યાયામ મંડળના ઉત્સવો ઉજવે છે. ચરોતરીયાંઓનાં તન ને મન કેળવે છે. મહારા કરતાં તમને નિત્યપરિચિત છે. ચરોતર આપું જાળવે છે એ સેવાધર્મીલા શ્રી. મોતીભાઈ નરસિંહભાઈને. કોક એમને નારિતકો કહેશે; હું બન્નેયને સેવાધર્મીઓ કહું છું. બન્નેય મારા સ્વધર્મીઓ છે. હું માનું છું કે સેવાધર્મ તે પરમે પુણ્ય છે, ને પુણ્ય પ્રભુ મળે છે..... ને મોતીભાઈ ભલે ન માનતા હેય; મહારી તો અચલ ને અખંડ શ્રદ્ધા છે કે મહારો શ્રીહરિ મહારો કરતાં એમને વહેલેરા મળશે.”

કવિ ન્હાનાલાલ

મારા દીક્ષાગુરુ

કોણ જાણે કેમ, કુદરતે ગુજરાત ઉપર જાણે કોપ જ ન કર્યો હોય ? ગુજરાતમાંથી ફુલ કાળે એક પછી એક, એમ ત્રણ અમૂલ્ય રત્નો ટૂંક સમયમાં જ અપડી લીધાં. આ ત્રણ રત્નો પૈકી એક તો ગુજરાતના મૂળા સેવક શ્રીમાન મોતીલાલ અમીન. છેલ્લા થોડાક વર્ષોથી તેમની તબિયત વારંવાર નાદુરસ્ત યથ જતી. આમાં છેલ્લી માંદગી ધણી જ બમ્બર નીવડી, અને ઘણાએ પ્રશંસકોને રડતા મૂકી અક્ષય ધામમાં પ્રયાણ કરી ગયાં. દુનિયામાં અનેક જીવો જન્મે છે અને મરણ પામે છે, જન્મે છે તેમાં ઘણાએ જીવે છે, પરંતુ જીવી જાણે તે તો થોડા જ. જીવી જુવડુ એ પૂજ્ય મોતીલાલ સાહેબે. સરકારી નોકરી કરતાં પણ પ્રજાની ઉત્તમ સેવા અળવી શકાય છે એનું સરસ ઉદાહરણ તેમણે જ પૂરું પાડ્યું છે.

ગુજરાતમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના સ્થાપક અને ઉત્પાદક એ હતાં. પુસ્તકાલયો સ્થાપવાની પ્રથમની યોજના એમની જ. આ યોજના કેવી રીતે જન્મી તેના જવાબમાં તેઓએ જણાવેલું કે, “શ્રી. પદિયારના સ્વર્ગના એક પુસ્તકનો કોષ બાગ તેમને ખૂબ જ ગમ્યો, અને સોફા તેને ખૂબ વાંચે તે માટે એ લાગ તેમણે છપાવીને લોકોમાં વહેંચ્યો. પણ આમ કંઈ દરેક પુસ્તક માટે કે જાણ લોકો માટે કંઈ અને અર્થ ? તેને માટે તો પુસ્તકાલયો જ જોઈએ. તે માટે પેટલાદમાં તેમણે કેટલાક મિત્રો સાથે એક એવી યોજના ઘડી કે “જે શિક્ષક પોતાના ગામેથી દસ કે પંદર રૂપિયા મોકલે તેને તેટલા જ ખીજ રૂપિયા ઉમેરીને પુસ્તકો તથા વર્તમાનપત્રો મોકલી આપવાં.” આ પ્રમાણે સને ૧૯૦૧ માં મિત્ર મંડળ પુસ્તકાલયો સ્થાપવા લાગ્યાં. આજે વડોદરા રાજ્યમાં એવા ઘણાં મિત્રમંડળ પુસ્તકાલયો છે, અને આ રીતે પૂજ્ય અમીન સાહેબે ગુજરાતમાં પુસ્તકાલયોની સ્થાપના કરી, અને પછી તો શ્રીમંતુ સ્વ. મહારાજ સાહેબે જ્યારે સ્વતંત્ર પુસ્તકાલય ખાતું સ્થાપ્યું તે વખતે એ ખાતાના વડોની મદદમાં એમની વરણી યંધ.

સાવજનિક પુસ્તકાલય ખાતાના એ અનોક સેવકને પોતાના જીવનખ્યેમનું એ ક્ષેત્ર મેળ્યું. એ ક્ષેત્રને એમણે ખૂબ ખેડ્યું, ખીજરોપણ કરી એમાં ઉત્તમ પ્રકારના ખાતર પાણી સિંચ્યાં. ૧૫ વર્ષે એ વૃક્ષ ઠીક ઠીક ઉછર્યું, અને છેલ્લાં ૧૦-૧૨ વર્ષમાં તો એ અસાધારણ કાદ્યું અને ફૂલ્યું. આજે વડોદરા રાજ્યની પ્રજા તેની રીતજાણામાં ખેતી ખૂબ આનંદ પામે છે. એનાં મિષ્ટ ફળોનો સ્વાદ લઈ રહી છે.

પૂજ્ય અમીન સાહેબ એક સાદા અને નિરભિમાની ઉદાર ગૃહસ્થ હતા. સાદા તો એટલી બધી કે એમના સંબંધમાં આવનાર કોઈને પણ એ અધિકારી છે એવું લાગ્યું જ નથી. શિક્ષકોના તો એ સાચા મિત્ર હતા. શિક્ષકો માટે એમને ખૂબ જ પ્રેમ હતો. ઘણાએ શિક્ષકોને એમણે આર્થિક મદદ પણ આપી છે. વિદ્યાર્થીઓ તો એમને પોતાના પુત્રવત્ વહાણ હતા. કેટલાંક વિદ્યાર્થીઓને ખાનગી આર્થિક મદદ આપીને એમણે પોતાના પૈસા જતા કર્યા છે. કોઈ વખત જ્યારે કોઈ વિદ્યાર્થી પાસેથી પૈસા પરત ન આવે, અને

તેમની સ્થિતિ ખરાબ હોય તો ઉલટી દયા ખાતા અને કહેતા કે બિચારાનું દુઃખ પગારમાં પૂરું થતું ન હોય ત્યાં પૈસા ક્યાંથી આપે ? ખરેખર, કેટલી બધી ઉદારતા ! કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને તો એમણે ઘેર રાખીને અભ્યાસ કરાવ્યો છે. અને વિદ્યાર્થીનીની ઉપાધિઓ મેળવવામાં મદદ કરી છે. સામાન્ય માણસ નેડે પણ એઓ સમાનતાથી જ વર્તતા. નિખાલસતા પણ એવીજ અજબ પ્રકારની કે જે વાત કરે તે ખરા દિલથી કરે. તેઓ સાહેબને માલમ પડે કે અમુક જગાએ ૧૦ કે ૧૫ શિક્ષકો ભેગા થવાના છે, તો એ માણસનો ફેરા ખાઈને પણ દોડી જતા. શિક્ષકો પ્રત્યેના કેવો અનહદ પ્રેમ ! શિક્ષકો પણ એમને પૂજ્યભાવથી જ જોતા. જે કોઈ સભામાં પૂજ્ય મોતીબાઈ સાહેબ પધારનાર છે એવું જણાય તો ત્યાં શિક્ષકોને દરોડો જ પડતો.

કોઈ પણ માણસને તેઓ દરેક રીતે સંપૂર્ણ સંતોષ આપતા. એમના સીધા સંબંધમાં હું પહેલવહેલો ૧૯૩૧ માં આવ્યો. એક પ્રસંગે એક બાબતમાં વાંધો પડતાં એમણે શરૂ કરેલી પ્રશ્નોત્તરીમાં મેં એક પ્રશ્ન મૂક્યો. મારો પ્રશ્ન પ્રશ્નોત્તરીમાં તો ન લીધો, પણ ત્રણ ત્રણ વખત પત્રો લખીને મારા મનનું સમાધાન કર્યું. આથી મને તેમના પ્રત્યે ખૂબ પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થયો અને દિવસે દિવસે વધતો ગયો. મને લાગ્યું કે મારા જેવા નાના માણસના સમાધાન માટે આટલી બધી મહેનત લે એ અધિકારી હોય ? અને સાચે જ, એ અધિકારી નહોતા અને ત્યારથી મને જરા પણ મુશ્કેલી પડતી તો હું સીધાજ તેમને લખતો અને નજીવી બાબતમાં પણ તેઓ સાહેબ મને જવાબ આપવાનું ચૂક્યા નથી.

ઉંઝા પુસ્તકાલય પરિષદ વખતથી તેમણે મને પુસ્તકાલયોના જાહેર કાર્યમાં બાંહેવા પ્રેર્યો, અને હું પ્રેરાયો. હું જેમ જેમ તેમની વધુ ને વધુ નજીક જતો ગયો, તેમ તેમને તેમની ઉદાર બાવનાની વધુ ને વધુ પ્રતીતિ થતી ગઈ. પછી તો એ મારા પૂજ્ય અવદનીય ગુરુ બન્યા. મારા દરેક કાર્યમાં સલાહ આપતા. ક્યાં પુસ્તકો વાંચવાં તેની પાલકાઈ રાખી કરતા. અને સૌથી પહેલાં મને તેમણે “આગળ ધસો” વાંચવા કહ્યું. એ પુસ્તક મારા મન ઉપર ખૂબજ અસર થઈ છે. અને મારા જીવનમાં પ્રેરણા આપનારું નીવડ્યું છે. આજે આ એ શબ્દ લખવાની શક્તિ આવી હોય તો તે પ્રતાપ પૂજ્ય મોતીબાઈ સાહેબને છે. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના દિમાયતીઓને એમણે કદી નિરાશ કર્યા નથી. બહુચરાજમાં એક મુશ્કેલી ૨૦૦)ની મદદ કરી તેથી રૂ. ૧૫૦) કાચમફંડમાં મૂકી રૂ. ૫૦૦)નું પૂરવણી અંદાજ પત્ર તૈયાર કરી મોકલ્યું. અને મંજૂર થાય તે પૂર્વે મંડળમાંથી પૈસા પાછા આવ્યા. ઉંઝા પુસ્તકાલય પરિષદ વખતે હું મંડળના તે વખતના મંત્રીને મળ્યો અને ખુશાસી પૂછ્યો. આ વખતે મણિભાઈ કાશીવાળા ત્યાં બેઠેલા તેથી મણિભાઈએ મને કહ્યું કે સાહેબ પાસે પૈસા નથી ત્યાં તમારું અંદાજપત્ર ક્યાંથી મંજૂર થવાનું છે ? મંડળના મંત્રીએ પણ ઉપેક્ષા વૃત્તિજ લાખવી. આથી હું નિરાશ થયો. અને સાહેબને મળીને કહ્યું કે મણિભાઈ આ પ્રમાણે કહે છે. તમારે તેમણે કહ્યું કે મણિભાઈને કહો કે “ તમારા વાઘોડીઆ કરબા પુસ્તકાલય મદદમાંથી કોપીને પણ હું બહુચરાજને આપીશ. ” મને જરા મરકરી તો લાગી, પણ મારા પાસે એ જ શબ્દો કહેવરાવ્યા. અને મણિભાઈને મેં એ સંભળાવ્યા. તાત્પર્ય એ જ કોઈ મંત્રી માગી બીજીને પૈસા લાવે તો સાહેબ અને તેટલી સંદાય આપતા.

પરિષદો અને શિક્ષણવર્ગોમાં તેમણે લાવણો તો થોડા જ કર્યા છે, પણ વાતો ખૂબ કરી છે. એ વાતોમાં તેમણે અનેક વાર શિક્ષકો પ્રત્યેના પ્રેમ વ્યક્ત કર્યો છે. વિના મહેનતાણે પુસ્તકાલયનું કામ કરતા શિક્ષકોને તેમણે કદાપિ પુસ્તકોના પૈસા લગાવ્યા નથી; સિવાય કે પુસ્તકોની જાણી જોઇને જ ધરાણપૂર્વકની ધાલમેલ થઇ છે એમ તેમને જણાયું હોય. નામય વિદ્યાર્થીઓની તો તેમને મળેલા અધિકારોના તેમણે કદી ઉપયોગ કર્યો હોય એવું જણવામાં નથી. તેઓ સત્તાથી કામ લેવાનું પસંદ કરતા નહિ. અને જ્યારે તેમની સમક્ષ તલાટીઓને મદદ કરવાની કેમ કરજ ન પાડવી એવી ફરિયાદ કરવામાં આવતી ત્યારે તેઓ કહેતા કે “સત્તાથી કામ લેનાર માણસો પાસેથી મારે કામ નથી લેવું. જો હું ‘ધાર’ તો વહીવટદારો મારફત ધણા પૈસા મેળવી શકું, પણ મારે એ નથી જોઇતું. પોતાની ઇચ્છાથી સેવાભાવે જે તલાટીઓ મદદ આપે તે જ લેવી ઠીક ગણાય. સત્તાથી જે કાર્ય થશે તે થોડા દલાલ નહશે, અને આપણે તો જે કાર્ય કરવું છે તે કાયમનું ટીકે તેવું કરવું છે. માટે સેવાથી જે કાર્ય થશે તેટલું નકકર થશે.” અને તેથી જ તેઓ પ્રેમભાવથી કામ લેતા. તેમના આ ઉત્તમ ગુણને લીધે જ તેઓ તમામ શિક્ષકોને આકર્ષી શક્યા છે.

પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગને અંગે તેઓ બહુચરાણ પધાર્યા ત્યારે મેં શાળાની મુદ્દાઓ લેવા વિનંતિ કરી. તેમણે સદૃષ્ટિ તે સ્વીકારી, પણ સચના કરી કે હું બેટ છુકમાં કશું લખીશ નહિ. મેં તે કબૂલ કર્યું. શાળામાં તેઓ મુખ્યત્વે ત્રણ પ્રશ્નો પૂછતા: (૧) બાળકો પુસ્તકો વાંચે છે કે કેમ ? (૨) દંડમાં બાળકો કેટલાં જામ છે ? અને (૩) શનિવાર અને રવિવારની જોડણીનો. શાળામાં જઈ બાળકોને પૂછતા કે તમને પુસ્તકો વાંચવા મળે છે ? જે જવાબ હકારમાં આવે તો પુસ્તકોનાં નામ માગતા. જે નામ મળે તો પુસ્તકની અંદરની કડીકત પૂછતા અને આમ નકકર કેટલું છે તે તપાસતા.

દંડ બદલ તો એમને ખૂબ જ અણગમો હતો. તેઓ કહેતા કે તમે એક બાળકને દંડમાં મૂકીને તેના કુટુંબનો એક દિવસનો શેટલો ખૂંટવો છો. જે શિક્ષકો બિલકુલ દંડને યવા દે તેમને જ હું સારા શિક્ષકો કહું અને જ્યારે હું નિવૃત્ત થઇશ, ત્યારે પ્રથમ પ્રશ્ન હું ફરજિયાતનો હાથ ધરીશ. ગરીબો પ્રત્યે તેમની કેટલી ઉદારતા ! ત્રીજો પ્રશ્ન પણ દરેક કેસણે પૂછતા. ઘણાએ વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો શનિ-રવિની જોડણી ખોટી કરે છે, એમ તે જણાવતા અને બૂલ જણાવતા તેઓ સુધરાવતા. જોડણીની અચૂક પ્રત્યે તેમને ખૂબ જ અણગમો હતો. કોઈ જાહેર વર્તમાનપત્રમાં પણ જોડણીની દરશાર તેમને ન જણાય તો તેઓ તેનાં તંત્રીનું ખ્યાન એવંતા. બેટ છુકમાં નહિ લખવાનો તેમનો ઉદ્દેશ એ હતો કે શરમને લીધે કે ઉપકારને લીધે. માહિતી હોય તેનાથી વધારે સારું લખાય તો ? આમાં પણ કેટલો બધો ચોક્કસ સાચવવાનો ગુણ !

વર્ગના છેલ્લા દિવસનો મહેરાનો કાર્યક્રમ પડતો મુકાબાથી મેં મારી શાળાનો રમત-ગમતનો કાર્યક્રમ જોવા વિનંતિ કરી. સાંજના બીજું કામ નહોતું. અને તેથી થી. ચોક્કસીબાઈ સાથે તેઓ રમતો જોવા બેઠા. રમતો જોવા પછી મને કહ્યું કે તમે કોઈ વાર રમો છો ? મેં હા કહી એટલે તેમણે રમવા કહ્યું. અને હું વિદ્યાર્થીઓ સાથે રમ્યો ત્યારે તેમને સતોષ થયો. આમ શિક્ષકો વિદ્યાર્થીઓ જોડે બળી શકે છે કે નહિ તે તેઓ જોતા. અમારે વ્યાખ્યાન

સંબંધનમાં જવાબુ હતું. આથી તેમણે અમારી ફતેહ ઇચ્છી અને રૂ. ૫૦ ચોકસીલાખ મારફત આપતા ગયા. તેમના જ આશીર્વાદથી રમતોમાં ઠીક ફતેહ મળી. અને પાછા વળતા મહેસાણા મુકામે તેમની મુલાકાત થઈ. અને વિદ્યાર્થીઓને ફતેહ મળવાથી ખુશી થયા અને વિદ્યાર્થીઓને યાજડયા. વિદ્યાર્થીઓ માટેની ઉચ્ચ ભાવનાના એ પ્રતીક હતા.

કોષપણ સભામાં એમણે પ્રમુખસ્થાન લીધું નથી અને જીવતા લગી પ્રમુખ નહિ થવાની તેમની પ્રતિજ્ઞા હતી. તેમને માટે કોષ સાઈ બોલે તે તો તે સાંભળતા જ નહિ. એ સાંભળતું એમને ગમતું જ નહિ. જાહેર માન લેવાની તેમની ઇચ્છા જ નહોતી. શ્રીમંત સરકારે ન્યારે તેમની કદર કરીને થેલી અર્પણ કરી, તે વખતના સમારંભમાં તેઓ ગેરહાજર હતા. આ ગેરહાજરી તથિયતના કારણે જણાવાએલી; પણ હું 'ધાર' છું કે તેમના ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતોએ જ તેમને ગેરહાજર રાખ્યા હશે, એમ માનવાને કારણ મળે છે. અને એ થેલીની રકમ તેમણે જાહેર કાર્યો માટે અર્પણ કરેલી તે તો સૌ કોઈની જાણીતી વાત છે. ન્યારે તેઓ સાહેબ નિવૃત્ત થયા ત્યારે ચા-પાણી જેવા નાના સરખા મેળવકાને પણ તેમણે સ્વીકાર કર્યો નહોતો, કેવો આત્મભોગ ! કેવી અચળ દૃઢતા ! આવી-આવેલું માન જઈ કરનાર વ્યક્તિઓ આપણને ઘણી જ ઓછી સાંપડશે.

પૂજ્ય અમીન સાહેબના આવા તો ગુણો ગણ્યા ગણાય નહિ એટલા છે. એમને વિશે શું લખીએ અને શું ન લખીએ એમ થાય છે. એમને તેમના ખરા સ્વરૂપમાં રજૂ કરવા માટેના શબ્દો પણ મળવા મુશ્કેલ છે. છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષથી તેઓ અવારનવાર મોંઢીમાં સપાટા મોંઢીમાં પણ તેઓ કામને ઊડતા નહિ. કેટલીક વાર ડોક્ટરોની સલાહની ઉપરવટ જઈ પણ તેઓ કામ કરવા મંડી જતા અને એ રીતે તેમની સારવારમાં રહેતારાએને રૂબ રૂબ થતા. નિવૃત્તિ બાદ એમનું ક્ષેત્ર વિસ્તાર પામ્યું. શિક્ષકો માટે કંઈક કરી શકાય તે ઠીક, એમ તેઓ ઇચ્છતા અને શિક્ષક સહાયક સહકારી મંડળ કાઢવાનો પણ એમનો વિચાર હતો. ધીરક મહોત્સવ પ્રસંગે શિક્ષકોના ફાળાની રકમ અલગ કાઢીને એક જુદું ફાળું કરવા માટે તેઓ ના. દિવાન સાહેબને મળેલા. તેમણે તો પોતાનું કાર્ય શરૂ કર્યું અને પ્રયોગ દાખલ પેટલાદ તાલુકા માટે એવું શિક્ષક સહાયક સહકારી મંડળ શરૂ કર્યું છે. આમ બીજારોપણ તો થયું, પણ હોળીને ઊડવારે બહાર આવે તે અગાઉ દૂર કાળે એમને ઝડપી લીધા.

તેઓ અધિકારી છતાં બૂલ કબૂલ કરવામાં માનદાનિ ન સમજતા. મારે વિશે એરે એક પ્રસંગ બનેલો અને ન્યારે મેં તેઓ સાહેબને લખ્યું ત્યારે તેમણે ખુલ્લો એકરાર કર્યો કે " એમાં અમારી બૂલ થઈ છે. " કેટલી નિખાલસતા ! પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં રસ લેતાઓને એ કદી બૂલ્યા નથી, અને જરૂર પડ્યે સહાય આપવા પણ ચૂકતા નહિ. સર ૧૯૩૨-૩૩ માં મારો ઉત્તમપદનો વારો નહિ આવવાથી સાહેબે પૂછ્યું કે " કોલેજ ઉપર છે છતાં તમે જણાયા નથી તો લાગે છે કે વારો નહિ આવ્યો હોય ! તમે ત્યાં જ ચાલુ છે કે કેમ તે ઉલટ પાલે જણાવો. " મેં જણાવ્યું કે હું અહીં જ છું. મહેતાશની નકે સિનિયરની થઈ છે. શાળાનો દવાલો આપ્યો છે અને પુસ્તકાલયનો આજકાલ આપીશ. તેમને ત્યાં જ હુકમ મોકલ્યો કે :

“ * * * મું. શિ. ના હોદ્દા પર સિનિયર આવેલા છે, છતાં પુસ્તકાલયના કામને તમને લાંબા વખતનો જે અનુભવ છે તે જોઈ પુસ્તકાલયના હિતની દૃષ્ટિએ પુસ્તકાલયનો ચાજ તમારી પાસે જ ચાલુ રાખવાનું અમે દિલાવડ ગ્રંથીએ છીએ. અને તેથી તમારી નોકરી ખુબચાલુ રાખામાં ચાલુ હોય ત્યાં સુધી તમારી પાસે જ પુસ્તકાલયનો ચાજ ચાલુ રાખશો. + * *

ત્રીજા વર્ષના અભ્યાસ વખતે હું વડોદરા ગયો, ત્યારે પૂ. સાહેબ વડોદરા પધારેલા એટલે હું મળવા ગયો તે વખતે તુર્ત જ પૂછ્યું કે “ અર્ચનું શું કયું ? ” મેં કહ્યું કે ચંદ્ર રહેશે, તેમણે મને જાત પર જ આધાર રાખવા જણાવીને ટ્યુશન આપત એક બલામણુ કરી આપી. આ બલામણુથી મને ટ્યુશન મળ્યું અને મારી મુરકેલી ટળી ગઈ. નિવૃત્ત થયા મંછી પછું. કામ પ્રસંગે જ્યારે જ્યારે પત્રો લખીને સલાહ માગી હશે, ત્યારે ત્યારે તેમણે આપી છે. ગિજુભાઈનાં વસોના વર્ગમાં બોલાવવા મને લખ્યું કે “ વસો વર્ગમાં આવવું હોય તો આવો. રમ્મનો સવડ તમારે કરવાનો x x x x x અર્ધો અર્ચ તો હું આપીશ, કંઈક અર્ધો પછું આપું. ” છતાં લગ્નકાર્યમાં રોકાએલો હોવાથી હું તે વર્ગનો લાભ લઈ શક્યો નહિ, મારાં પ્રત્યેનાં પ્રેમનાં આ ચોડાંક ઉદાહરણો.

પૂજ્ય મોતીલાલ સાહેબ ગયા, તેનું દુઃખ તો ઘણું જ સાહે છે. પરંતુ એથીએ વધુ દુઃખ તો એ છે કે આજુબ મુકામે ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિપદ વખતે જવા છતાં તેમના દર્શનનો લાભ ન લઈ શકાયો. તે જ્યેમને મળ્યે ધણી મુદત થએલી હોવાથી અને આજુબ સુધી જવાથી વસો જવાની ઇચ્છા થઈ, પરંતુ વસો જવાનો વિચાર માંડી વાલ્યો, અને એ છેલ્લી વખતની પ્રવિત્ર યાત્રાનો લાભ ગયો. કોને ખબર કે તેમની આ માંદગી છેલ્લી અને ભયંકર નીવડશે ? મરણ એ તો નિશ્ચિત વસ્તુ છે. પણ આવા મહાત્માઓનાં મરણ તો નથી સહેલાઈનાં જે વખતે મહામુલાવાદી સરકાર સત્તામાં હોય, અને ગુજરાતની નિરક્ષરતા ટાળવાની તથા પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને આગળ ધપાવવાની યોજનાઓમાં તેમની જરૂર હોય. ગુજરાતનાં ધર્મિકોએ પણ એ કાર્ય માંડ નાહ્યાં સોંપવાની પસંદગી કરી હોય. તે વખતે આ મરણ કેવું કારી ધા જેવું લાગે ? ગુજરાત માટે એ દસ વર્ષ વધુ જીવ્યા હોત તો ? શ્રીમંત સરકારની આજુ રાખવાની ઇચ્છા છતાં રાજ્યની સેવામાંથી નિવૃત્તિ લીધી, અને ગુજરાતની સેવા કરવાની તેમની પ્રયત્ન ઇચ્છા છતાં દૂર કાળે ફરજિયાત નિવૃત્તિ અપાવી.

“ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો નાદ મને એમણે લગાડ્યો. એ નાદ એવો છે કે એ કાર્ય કોઈ ઊંડી દેવા જણાવે તોય ન ઊડે. એમની નિવૃત્તિ વખતે પુસ્તકાલયો અને મહાલ મંડળો ૨૫ વર્ષમાં શું કરી શકે તેની જે રૂપરેખા તેઓ સાહેબ દોરી ગયા છે, તેને પ્રહોંચી શકાય નહિ ત્યાં સુધી એ કાર્ય કયું જ છૂટકો, અને એમની એ ભાવનાઓને આગળ ધપાવવાનો યત્નિચિત કાળો આપવાની ઇચ્છા તો છે જ.

આમ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની દીક્ષા આપનાર મારા એ દીક્ષાગુરુ હતા. એમના આત્માને અનંત શાન્તિ મળે એવી એ દયાળુ પ્રભુ પ્રત્યે મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

નાનજીભાઈ ને. પરેલ

સ્વર્ગસ્થ પૂજ્ય અમીન સાહેબના સંસર્ગમાં

કંઈક થોડું બોલવાના અને એકાંતિક સ્વભાવને લઈ મારા અત્યાર સુધીના જીવનમાં જેમનો જેમનો સંસર્ગ થયો છે તેમાં પૂજ્ય અમીન સાહેબનો પણ સમાવેશ થાય છે.

હું સને ૧૯૨૩ ની સાલે જેતલવાસણા ગામે આવ્યો. ત્યારે મને પુસ્તકો, પત્રો, માસિકો વગેરે વાંચવાનો શોખ ખૂબ સ્ફુર્યો અને ત્યારથી પુસ્તકાલયમાં વિશેષ ધ્યાન આપવાયો. છેલ્લે છેલ્લે તે ગામના પુસ્તકાલયનો વહીવટ જ મારા હાથમાં આવ્યો એટલે તે મારું સર્વ ચિત્ત તેમાં પરાવાયું. પુસ્તકાલય માસિક વાંચવા મારું મન તલપાપડ થઈ રહેતું તેમાં પૂજ્ય અમીન સાહેબના લેખો વાંચવામાં ઘણો આનંદ આવતો; કારણ કે દરેક લેખ કંઈ નહિ ને કંઈ અવનવું જ બાજીવાનું હોય.

સને ૧૯૩૦ માં ખાતા તરફથી એક સરકપુલર પ્રકટ કરી આ. ઇ. ના મંત્ર એને આઠ દિવસ વડોદરા પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગમાં બોલાવ્યાં. આ વર્ગમાં મારે પણ જવાનો વારો આવ્યો અને તેથી હું વડોદરા ગયો. ત્યાં ઉપરની મુદતમાં, પુસ્તકાલય, લોઃ મદદ, બજેટોની બનાવટ, સારાં પુસ્તકોનું વાચન, નોંધપોથી, સેવાકાર્ય, મંત્રીનું કર્તવ્ય અંધપાત્રોની ફરજ, વ્યવસ્થાપક મંડળની દેખરેખ, શ્રીમંત સરકારનો હિંદોશ, બાલવિભાગ, અગ્નિ માટેના વાચનની આવશ્યકતા, ખરીદવાનાં પુસ્તકો વગેરે વગેરે વિષયો પર બુદ્ધિ બુદ્ધિ વક્તાએ વ્યાખ્યાનો દરરોજ ક્રમસહ આપતા તેમાં પૂજ્ય અમીન સાહેબ પણ એક હતા.

તેઓશ્રીના વિચારો, માયાળુ સ્વભાવ, દરેક સાથેની સમાનતા, અમલદાર છતાં પ્રજા સેવક વૃત્તિ અને શિક્ષણશ્રેષ્ઠી આદિ ગુણોથી અમને તેમની પાસેથી ખૂબ ખૂબ બાજીવાનું મળ્યું. ત્યારે ખૂબ આનંદ આવતો. વર્ગ પૂરો થયો, અમો સૌ વીખરાયા અને જે તે સ્થળે આવે પુસ્તકાલયો સુવ્યવસ્થિત બનાવવા આકર્ષાયા.

ત્યારે ત્યારે અમને કામમાં હરકતો આવતી ત્યારે તેઓ સાહેબ તે દરેક બાબતને તોડ સારી રીતે લાવી અનુકૂળતા કરી આપતા. શિક્ષકો ઉપર તેઓથી અત્યંત પ્રેમ રાખત અને તેમના બલને માટે ઘણી યોજનાઓ વિચારતા.

કોઈપણ મંત્રી વા શિક્ષક અથવા હરકોઈ વ્યક્તિ પુસ્તકાલય બાબત યા ગમે તે વિષય પર પોતાને પકડતી અડચણ બદલ કંઈ લેખી યા રૂઝૂમ ખુલાસો પૂછે તો શાંતિ, ધીરજ અને ખુલાસાવાર ન્યારે અને ત્યારે એવી સરસ સ્પષ્ટતા કરતા કે કામ કરનારને લગારે ગભરામણ કે અણુઆવડત ન રહે.

મારા ગામે સને ૧૯૩૫ ની સાલમાં પુસ્તકાલયનું મકાન બંધાવવા લોકોમાં વિચાર સ્ફુર્યો. લોકમદદની સવડ હતી, બાકી કા. રૂ. મૂકવા ખાતાના નિયમ મુજબ વ્યવસ્થા કરવાની હતી. આ બદલ અમારા ગામના શેઠ લાલુભાઈના ચિ. મૂલચંદલાઈ સાથે વાટાઘાટ કરતાં તેમણે દેણગી આપવા હા પાડી. આથી મકાન માટે મોંગણી કરવા પત્રવહેવાર કરતાં ખાતામાંથી છેલ્લો જવાબ મળ્યો કે ચાલુ સાલે સવડ નથી.

એક બાજુએ આવો જવાબ મળે છે, બીજી બાજુએ પૂજ્ય અમીન સા.ની નિવૃત્ત થવાની મુદત આવે છે. તેની છેલ્લી પડીએ હું, શેઠ મૂલચંદલાઈને લઈ વડોદરા ગયો. ત્યાં ૩૫૪]

અમીન સા. સાથે પાંચ મિનિટ વાત કરતાં તેઓ સાહેબે સહાનુભૂતિથી વિચાર કરી અમારી દેણગી સ્વીકારી કામની શરૂઆત કેમ કરવી તથા ધનિકાની શું કરજી છે તે શીઠ સાહેબને રૂબરૂ સમજાવ્યાં. સાંજના ચારે વાગે આ વ્યવસ્થા થઈ અને પાંચ વાગે તેઓ સાહેબે ચાજી છોડ્યો.

આ સમજ ખત અને આવડતથી આપેલી હોવાથી અમારા ગામે તેજ વર્ષે પુસ્તકો-લખનું મકાન બાંધવું શરૂ થઈ અને ૧૯૩૬ ની સાલે ખુલ્લું મુકાયું.

કામ કરવાની જેવી ભાવના, ગામલોકોના જેવા વિચારો, તેનો સંપૂર્ણ ખમાલ કરી જે તે ગામે પુસ્તકો, પત્રો, માસિકો વગેરે મંજૂર કરી આપવામાં જરાએ અચકાતા નહિ.

આવી વ્યવસ્થા કરી આપનાર પુસ્તકાલય પ્રગતિને દિનપ્રતિદિન આગળ ધપાવનાર એક સમાજસેવકના અવસાનથી માત્ર વડોદરા રાજ્યને જ નહિ પણ સમસ્ત ગુજરાતને એક ભારે ખોટ ગઈ છે. તેમના અવસાનથી આપણે એક પ્રગતિશીલ અને કાર્યદક્ષ વીરનર ગુમાવેલ છે.

મુ. વાલમ

ઉમિયાશંકર લક્ષ્મીરામ દવે

માનદ પ્રચારક-વિસનગર મહાલ

અખબારી આંખો

મનુષ્યને બે આંખો હોય છે: ડાબી અને જમણી. અહીં એ ડાબી-જમણી આંખો વિષે હું નથી લખતો. અહીં લખવાનો ભાવાર્થ એ છે કે મનુષ્યને બે પ્રકારની આંખો હોય છે. એક કુદરતી આંખ અને બીજી પુસ્તકિયા આંખ. શરૂઆતમાં તો મનુષ્ય કુદરતી આંખોએ જુએ છે. મૂળાદારો શીખ્યા પછી અને પુસ્તકો વાંચતાં આવડ્યા પછી તે પુસ્તકિયા આંખોએ જુએ છે. આ પ્રમાણે બેને બદલે ચાર આંખો પ્રાપ્ત થવાથી મનુષ્યની શક્તિમાં વધારો થાય છે.

પરંતુ પુસ્તકિયા આંખો વડે જોવાની ટેવ પડવાથી આપણા દેશના અનેક જણ કુદરતી આંખો જોવાનું વિસરી ગયા છે: આ ખૂરી ટેવને કારણે કેવા કેવા પરિણામે નીપજે છે એ જાણવું અત્યંત જરૂરી છે.

x

x

x

x

આપણા જંહેર જીવનમાં પણ એવી જ પરિસ્થિતિ પ્રવર્તે છે. લોકો પોતાની આંખોએ જોવાને બદલે અને પોતાની દુલ્લભશક્તિથી હરકોઈ વિપયનો તોલ કરવાને બદલે આજે અનેક જણ અખબારી આંખોએ જોતા થઈ ગયા છે. વિચારવું કે સમજવું, દલીલ કરવી અને તે પછી જ ગમે તે નિષ્કર્ષ પર આવવું—આ બધો વિધિ આવી આંખોવાળાઓ અખબારનવેશને જ સોંપે છે. દાખલા તરીકે—ગાંધીજીનો લેખ વાંચ્યો કે તરત જાણે બની ગયાં ગાંધીવાદી; તેમજ ગાંધીવિરોધી સાહિત્ય વાંચ્યું કે જાણે ગાંધીવિરોધી દલમાં દાખલ થયા.

x x x x અખબારી આંખો વડે જોઈને જેઓ ગાંધીવાદી બની જાય છે તેઓ તો માત્ર વાચક ગાંધીવાદી—ઉપહટ્ટાઆ ગાંધીવાદી બને છે અને એવા ગાંધીવાદીઓનો ઉપયોગ મતગણતરીમાં થઈ શકે, પરંતુ કોઈ સક્રિય કામમાં તેઓ કામ લાગે નહિ. આજે જરૂર છે પોતાની આંખોથી જોનારાઓની ! x x x આજે જ્યારે પુસ્તકિયા અને અખબારી આંખોનો વ્યવહાર ચાલે છે અને પોતાની કુદરતી અનુભવી આંખોની શક્તિ ફીણ થતી જાય છે, ત્યારે ગમે તે વાંદ વિજય પામે છતાં તેના વડે મનુષ્યજાતિનો વિકાસ સાધી શકાશે નહિ.

—ફાકા કાલેલકર.

શ્રી. મોતીલાલ અમીન : કટલાંક સંસ્મરણ

ગાડી ઉપડવાને હજી વાર હતી. ઉનાળાનો બહારો અને ગાડીનો ડબ્બો. ઉકળાટનો પાર નહિ. પંખો ન મળે તો ધોતિપાનો છેડો હલાવીને પણ લોકો હવાથી શાંતિ મેળવવા અંધતા હતા. બહારથી અવાજ આવ્યો: "આ ગરમાગરમ ચાંચ."

પૂ. મોતીલાલ અમીન સાહેબ કંઈક ખિન્ન થઈને બોલ્યા: "આપણા લોકોને કંઈ ચીજ ક્યારે વાપરવી એનું જ્ઞાન ક્યારે આવશે? કોઈને એમ નથી સૂઝતું કે ઉનાળાના આ તાપમાં ઉકળતું પાણી કંઈક આપશે કે પેટને બાળશે?"

ધડીભર, કંઈક વિચારતા રહ્યા.

"હા, આપણે એક માણસને જ્યાર આપીને સ્ટેશન પર મૂકીએ, તે સરતી કિમ્મતે લોકોને ચોખ્ખા દહીંની છાશ આપે. આ રિવાજ પાડવા જેવો છે." અમીન સાહેબ થોડી વાર રહીને બોલ્યા.

*

આ સામાન્ય વાત છે. પણ આ પરથી જાણવાનું મળે છે, કે પૂ. અમીન સાહેબ કાંઈ પણ ખામી માટે તરત જ કંઈક વિચારી લેતાં અને યોજનાના રૂપમાં મૂકી દેતા, કોઈ પણ વાત ધ્યાનમાં લે અને તેને માટે યોજના ન વિચારે એ એમને માટે અસંભવ હતું.

તેઓ જે યોજના વિચારે તે વ્યવહાર જ હોય. અવ્યવહાર કંઈ જ ન કરવું એ એમની વિચારસરણી હતી. તેમાં સોળે સોળ આના શુદ્ધતા રાખવી એ એમની નિષ્ઠા હતી. તેઓ કહેતા કે અવ્યવહાર હોય એ યોજના જ નહિ. હવામાં કિલ્કા રચવા હોય તો હિંદુ-રથાને સ્વતંત્ર કરવાની જ યોજના શા માટે વિચારવી? આખી દુનિયા પર આપણું રાજ્ય સ્થપાય તેવી યોજના શા માટે ધડીએ? પણ તે બધું નિરર્થક જ ગણાય. જે વિદ્યાર્થી 'ક ખ ગ' જોળખી ન શકે તો હોય તેને કાંબ્યા અલંકારોનું જ્ઞાન આપવું એ સર્વમા અથોગ્ય ગણાય.

આ દષ્ટિ પૂ. અમીન સાહેબની બધી યોજનાઓમાં રહેતી. લોકોની પરિસ્થિતિને વિચાર કરીને તેઓ અનુસરી શકે એવી કાર્યપદ્ધતિ સ્વીકારતા તેથી જ તેમણે તૈયાર કરેલી કોઈ પણ યોજના અફળ નથી ગઈ.

*

સારું એટલું બધું જ તેઓ સ્વીકારતા અને બને તો તરતજ તેના પ્રચારનો પ્રયાત્ન કરતા. પણ તે યોજનાબદ્ધ રીતે. યોજના વિનાનું એમનું કાંઈ કામ જ નહિ.

તેમણે નિવૃત્ત થયા પછી તિર્થુપ થયો હતો કે ત્રણ વર્ષ સુધી જાહેર પ્રવૃત્તિઓમાં યુવાંધ જવું અને પોતે આદરેલી બધી પ્રવૃત્તિઓ સ્થિર બને તેવી વ્યવસ્થા કરી નાખવી. બે વર્ષ તો પૂરાં થઈ ગયાં હતાં અને આ છેલ્લું વર્ષ હતું. મૃત્યુને છેલ્લે દિવસે પણ તેમના મોંમાંથી એ શબ્દો નીકળી ગયા કે એક વર્ષ બાકી રહી ગયું.

એમણે આજીવેલી યોજનાઓ અને કાયો ચાલુ જ છે અને હે તેવા પ્રયત્નો થશે, પણ

જે નવું કરવા ઇચ્છતા હતા તેનો ખ્યાલ તેમના અંગત મિત્રોને પણ પૂરો નહિ હોય. તેમની એ આદત હતી કે અર્થ વગરનું કંઈ પણ ન વિચારવું. નકામી ચર્ચાઓ તો કદીયે ન કરવી. જે કરવું તેના જ વિચાર કરવો, એટલે પોતે આગળ ઉપર શું કરવા ધારે છે તેની ચર્ચા કરતા જ નહિ, પણ એવો પ્રસંગ આવે તો નવું કરવા જેવું હોય તેનો ઉલ્લેખ કરી દેતા.

એવાં કેટલાંક કામો કરવાનો તેમણે વિચાર કર્યો હતો તેની થોડી માહિતી અહીં આપું.

*

તેમના ખ્યાનમાં ગામડાના લોકો અને વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નો મુખત્વે રહ્યા છે. ગામડાના લોકોનું અજ્ઞાન જોઈ તે ટાળવા જેટલું બની શકે તેટલું કરવું એ તેમનો નિશ્ચય હતો. વિદ્યાર્થીઓ પ્રતિ તેમને અથાગ પ્રેમ હતો. તેઓ ઉચ્ચ કોલેજના નાગરિકો અને અને ઉત્તમ રીતે જીવવા શક્તિમાન અને એ તમન્ના એમનામાં ઉત્તર સુધી કાયમ હતી.

સ્વાશ્રયથી પોતાના જીવનને મજબૂત અને સુખી બનાવે એવા આદર્શ વિદ્યાર્થીઓને કંઈ રીતે ધડી શકાય એ પ્રશ્ન છેલ્લે તેઓ ખૂબ વિચારતા હતા, તે માટે તેમણે ધણા પ્રયત્નો પણ કર્યા હતા. તેમાંથી તેમને બે વાતો સચી. વિદ્યાર્થીઓને બાળપણમાં માબાપ અને શાળાઓ તરફથી જે ઉત્તમ સંસ્કારો મળવા જોઈએ તે મળતા નથી અને તેને પરિણામે યુવાવસ્થામાં સંકેશો અને વિદ્યા તરફ અનુરાગને બદલે વિમુખતા જન્મે છે. તેથી બાળકોને તેમના ધર્મ-તરનો વિચાર કરીને શિક્ષણની દૃષ્ટિએ ઉત્તમ માહિત્ય આપવું.

*

એક વખત રટેશને તેમને મૂકવા ગયો. ચારી પાસે લાંડનમાંથી પ્રસિદ્ધ યતું બાળકોનું અર્થવાદિક “ ચિલ્ડ્રન-ન્યુસપેપર ” હતું. તેઓએ તે જોયું.

“ જોવી, તમે બાળકોનાં બીજાં અંગ્રેજી સામયિકો જોયાં છે કે ? એવું વાચન, એવા સ્વરૂપમાં આપણે આપણાં બાળકોને ન આપી શકીએ ? કેટલું સુંદર અને તંદુરસ્ત વાચન છે ! ત્યારે જ એ પ્રજા આટલી બળવાન છે. ”

અંગ્રેજીમાં પ્રગટ યતું બાળસાહિત્ય ખૂબ તંદુરસ્ત હોય છે.

“ સાહેબ, આપણે તે રીતે તો ન જ આપી શકીએ. આપણું વાચનક્ષેત્ર દેશી, માબાપો તરફથી સાચ મળે નહિ. અંગ્રેજીમાં તો તેનો ઉદ્ધાવ ધણો એટલે તેને આર્થિક સંકેત નથી હોતો. આપણે જોઈ આપણને આપવા બેસીએ તો જ આપી શકીએ. ”

“ પણ આપી તો શકીએ ને ? ” તેમણે નિશ્ચયથી પૂછ્યું.

“ હા જી, ખુશીથી આપી શકાય. ” એ કહ્યું.

“ તો તેની એક યોજના વિચારો. આપણે શરૂ કરીએ. ”

આ યોજના વિચારેલી જ રહી ગઈ અને આ દશકામાં એ કરે એવું અત્યારે કોઈ દેખાતું નથી. આપણા સમાજમાં એવો મનોવૃત્તિ કાયમ થઈ ગઈ છે કે ખૂરને દિવસમાં બે વખત પોલિશ કરીએ, પણ અંદરનું પહેરણ બે દિવસે ધોવાય તો પણ ઢરકત નહિ. એ કોણ જોવાનું છે ? આવી અકર્મવ્યવહાર આપણામાં આપી ગઈ છે, નહિ તો બાળકો જેના ઘડતરનો પ્રશ્ન ધણો જ જરૂરિયાતવાળો છે તેનો વિચાર પણ ન કરવો એમ કેમ હોય ?

*

ગામડાના લોકોને દૃષ્ટિ મળે અને સમજતાં થાય એવું 'વાચન આપવાનો તેઓ વિચાર કરતા ત્યારે તેમને દુઃખ થતું કે ગુજરાતમાં હલકટ સાહિત્ય, વાર્તાઓ અને નવલકથાઓ જેટલા પ્રમાણમાં છે તેટલા પ્રમાણમાં સારું વાચન આપે તેવું સાહિત્ય બહુ થોડું છે. એવાં અભ્યાસી અને વિદ્વાન લેખકો જ ગુજરાતમાં ઓછા છે, એ પણ એમને લાગી આવતું, મેં તેમને એક બંગાળી બાલભાસિક બતાવ્યું અને તેની અનુક્રમણિકા વાંચી તો એક લેખક ઉચ્ચ ડીગ્રી સિવાયનાનો નહોતો. બધા જ એમ. એ. કે બી. એ. હતા. તેઓ તરત જ બોલી ઉઠ્યા: કે “ ગુજરાતમાં આવું કયારે બને ? ”

“ ગુજરાતના એમ. એ. કે બી. એ. તે લખતાં જ નથી આવડતું. ” મેં કહ્યું.

તેઓ બોલ્યા: “ આપણે એક મેળાવડો યોજીએ, તેમાં ગુજરાતનાં વિદ્વાનો અને શિક્ષિત સન્નજનોને બોલાવીએ. ગ્રામપ્રવ્રને અને સામાન્ય વર્ગના માણસોને હોયુ જીવન જીવવાની દૃષ્ટિ આપે એવું સાહિત્ય તૈયાર કરવાની યોજના વિચારીએ. ”

“ એક સમિતિ નીમીએ, તે ગુજરાતીમાં કોઈ પણ પ્રકારનું હલકટ લખાણ પ્રગટ થાય તો તેનો સખ્ત વિરોધ કરે અને તેની ઝાટકણી કાઢે. ”

∴ તેમની પ્રબળ ધ્વજા હતી કે ગ્રામજનતાને ઉપયોગી એવું સાહિત્ય સસ્તામાં આપવાની વ્યવસ્થા કરવી. તે માટે એક સંસ્થા કાયમ કરવી કે તેવું સાહિત્ય પ્રચાર પામે તેવી વ્યવસ્થા કરવી. આ યોજના પણ રહી ગઈ.

*

ગુજરાતનાં ગામડાંમાં અક્ષરજ્ઞતાની યોજના સરકાર કરવાની છે એવું તેમણે સાંભળ્યું એટલે તરત જ પૂ. અમીન સાહેબે પ્રયત્ન આદર્યો કે ગુજરાતને ગામડે ગામડે પુસ્તકાલયો સ્થપાય તેવી વ્યવસ્થા કરવી. તે માટે ગુજરાત પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ કમિટી આગળ ધપે તેવા પ્રયત્ન કરી બીજી ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ આણંદ મુકામે બોલાવી હતી, પણ એ વખતે તેઓ ખિમાર હતા એટલે ભાગ ન લઈ શક્યા.

મુખર્ષ સરકારે પ્રૌદ શિક્ષણ સમિતિ દ્વારા અક્ષરજ્ઞતા પ્રચાર અને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ ઉપાડર્પા છે એમ નવવ્યુ એટલે પોતે સામે ચાલીને માગણી કરી કે “ મને તે સમિતિમાં હાજર રહેવાની પરવાનગી આપો. ”

x

x

x

ગુજરાતનાં ગામડાંને નિરક્ષરતામાંથી કાઢીને પુસ્તકાલયોનો લાભ આપવો એવી યોજના તેઓએ વિચારી હતી. એ પણ રહી ગઈ.

*

ચરોતર વિદ્યાર્થી સહાયક મંડળ લિમિટેડની પણ એમણે જડ નાખી હતી અને તે દ્વારા સેકંડો વિદ્યાર્થીઓ પરદેશમાં જઈને ઉચ્ચ ત્રિદાનો લાંબ લઈ આવ્યા છે. તેમના જ પ્રતાપથી અમદાવાદના પ્રતિષ્ઠિત ડૉક્ટર મોતીલાલ પટેલ આજે એ સ્થિતિમાં છે.

અમેરિકાના વિદ્યાર્થી જીવન પર તેમને વિશેષ પ્રેમ હતો. ત્યાં સ્વાત્રવચી અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓ ઘણા હોય છે. અહીંથી ત્યાં જતા વિદ્યાર્થીઓની પાસેથી તે જાતની માહિતી તેઓ મંગાવતા. એવા પત્રો ચરોતર માસિકમાં તેમણે વારંવાર પ્રગટ કર્યા છે.

છેલ્લે છેલ્લે તેમને લાગ્યું હતું કે હવે પરદેશ જતા વિદ્યાર્થીઓને રોકવા નોંંધણી અને દેશમાં જ ઉચ્ચ અભ્યાસ લઈ શકે તેવી વ્યવસ્થા કરવી નોંંધણી. એક એવું જાત્રાલય સ્થાપવું કે જેમાં સ્વાશ્રયી અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓ રહે. તેમના જીવન આદર્શમય અને તેવી કાળજી લેવી. આવા જાત્રાલયની યોજના તેમણે વિચારી હતી.

*

ગાંધીજીની વર્ધા યોજના માટે તેઓ કહેતા કે “ મને થઈ ગેસતી નથી, જતાં ગાંધીજી વિચારે છે એટલે એમાં કંઈક તથ્ય હશે. ”

ગાંધીજી વ્યવહાર ઓછા છે અને આદર્શના જ ઉપાસક છે, એમ તેઓ માનતા હતાં. કોઈ પણ આદર્શ વ્યવહાર ન અને તો તે નકામે છે એવી તેમની દૃઢ માન્યતા હતી. તેથી તેમણે પણ ખેતીનો કાર્યક્રમ કષ્ટ રીતે વિદ્યાર્થીના અભ્યાસમાં આવી શકે અને ખેડૂતોને ઉપયોગી થઈ પડે એવા અખતરા કરવાનું વિચાર્યું હતું. તે માટે ગામડામાં એવી શાળાઓ સ્થાપવા માથુસોની શોધમાં તેઓ હતા. તેઓ માનતા કે પહેલાં માથુસ મેળવવા અને પછી સાધના.

ત્રીઓના શિક્ષણ માટે તો તેમણે ધણું કહ્યું છે. “ ભાઈ ભૂગોળમાં અને બધા ચૂલા માંહી ” આવું કવિ નર્મદનું એક વાક્ય તો તેમણે સ્વરૂપે યાદ કરી લીધું હતું.

વસોની દાંધરૂદ્ધમાં બાળાઓને એપરીઓ બગલમાં ભારીને ચાલી જતી જોતા ત્યારે તેઓ હર્ષથી મલકાતા.

પાછળથી તેમને લાગ્યું હતું, કે આ કેળવણી વિદ્યાર્થીઓને જ કામની નથી તો પછી બહેનો માટે તો ઉપયોગી હોય જ કેમ ? પણ તેનો ખીજો પ્રકાર આપણી પાસે ન હોય ત્યાં સુધી જે હોય તેનો જ ઉપયોગ કરવો એ ઉચિત સમજતા હતા. તે માટે તેમણે જુદી પદ્ધતિથી મહિલાં વિદ્યાલય સ્થાપવાની યોજના ધરી હતી. તેવું એક વિદ્યાલય વસોમાં શરૂ પણ થયું હતું અને તે સર્વવ્યાપી અને તે માટે વિચાર કરી રહ્યા હતા.

*

વિદ્યા એ શુણેનું કારણ છે. તેને બદલે જો વિદ્યા દુર્ગુણેનું કારણ અને તો તે કુવિદ્યા છે એમ તેઓ કહેતા. આજની ભણેલી શિક્ષિત બહેનોમાં આજકલાક નોંંધ તેમને લાગતું કે એ સ્વતંત્રતા વિરોધનું કારણ બની જશે. પુરુષ જેટલી જ સ્ત્રી સ્વતંત્ર રહે એ એમની ભાવના હતી, પણ સ્વતંત્રતા દુરાચાર ફેલાવે એને બદલે શુભામી જ સારી એમ તેઓને થતું.

તેનું કારણ હાલનું સાહિત્ય છે એમ તેમને લાગ્યું હતું અને તેથી ત્રીઓમાં આદર્શ જગાવે એવા સાહિત્યની રચના કરવાનું તેમને સ્પષ્ટ હતું, કે જેથી સ્ત્રી-સ્વતંત્રતાની નિર્મળતા ગહેર થાય.

એવી એવી તો કેટલીય યોજનાઓ એમનામાં ભરી પડી હતી.

સદ્વિદ્યા પ્રચારક યોજનાઓનો ઘડનાર એ સદ્ગુણોપાસક જીવ કરીને જન્મશે ત્યારે અધુરું કાર્ય પૂરું કરશે.

(“ નવસોરાપટ્ટ ” ગાંધી)

—જીવરામ ભોધી—

પૂજ્ય સાહેબ : થોડાંક સંસ્મરણો.

જ્યારે આપણને તેમની સૌથી વધારે જરૂર હતી ત્યારે પૂ. મોતીભાઈ સાહેબના દુઃખદ અવસાનથી હિન્દુસ્તાને એક મૂક રાષ્ટ્રવિધાતા ખોયો છે, ગુજરાતે એક પ્રખર કેળવણીકાર અને અજોડ સમાજસેવક ખોયો છે, વડોદરા રાજ્યે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો પ્રણેતા ખોયો છે અને ચરોતરે તો તેનો આત્મા ખોયો છે. તેમનું જીવન અનેક રંગોથી રંગાયેલું હતું અને આપણી પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ્યે એકાદ એવી હશે કે જેની પાછળ તેમની પ્રેરણા કે પીઠબળ ન હોય. તેમની સાથેના હેલ્થ આઠ દશ વર્ષના નિકટ પરિચયમાં એવા પ્રસંગો અમે અનુભવેલા કે જેમાં તેમનું વ્યક્તિત્વ પ્રતિબિંબિત થતું હોય અને જેમાંથી બીજાને ધંધું, જાણવાનું અને શીખવાનું મળે. આ દષ્ટિબિંદુ લક્ષમાં રાખીને તેમના જીવનના કેટલાક સંસ્મરણીય પ્રસંગો અને અનુભવોની સામાન્ય સમીક્ષા કરવાનો અને એ રીતે તેમનું શુભકર્મ અંદા કરવાનો એક અલ્પ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

સાધુ તરીકે—તેમની સાદાઈ, સદ્ગુણો, તપશ્ચર્માં અને પરોપકારવૃત્તિનો જે ખ્યાલ હોય તે તરત જ સ્વીકારશે કે તેઓ તે એક સાધુ પુરુષ અને કષિ હતા. તેમનામાં સાદાઈ તો એટલી બધી કે મોજશોખની વસ્તુઓનો પણ હંમેશાં ત્યાગ કરતા. અમે જ્યારે ચરોતર જાત્રાલયમાં તેમના જન્મ નીચે કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા, ત્યારે જાત્રોનો ફોટો પકાવવાનો હતો. કમાટીબાગના સંપ્રદાયના આગળ બધી બેવસ્થા કરવામાં આવતી હતી. પૂ. સાહેબ પણ ત્યાં આવ્યા અને મધ્યસ્થાને બેઠા. ફોટોગ્રાફરે તેમને નમ્રતાપૂર્વક જણાવ્યું કે તેમનું ધોતિયું ફાટલું હતું અને તે ઠીક કરવાની જરૂર હતી. તેમણે તરત જ શાંતિથી ઉત્તર આપ્યો કે “મને તેની શરમ નથી.” માથે ટોપી મૂકેલી તેનું પણ ઠેકાણું નહિ અને વાળ બહાર રહી ગયેલા. માથામાં જિંદગીમાં તેજ નહિ નાખેલું. જે કે ગયે વર્ષ હરિપુરાની મહાસભા વખતે કોઈ હજમની કરામતના તે ભોગ થઈ પડેલા એમ સાંભળ્યું છે. કોઈ દિવસ કોટ-પાટલૂત કે દોરીવાળા ખૂટ ન પહેરે અને એટલા માટે રાજદરબારમાં પણ ન જાય. સાત આઠ વર્ષ પહેલાં વડોદરામાં વાઈસરોય આવેલા અને મધ્યવર્તી પુસ્તકાલયની મુલાકાત લેવાના હતા. આવા પ્રસંગોનો તે રાત્રિ ઉપાયોથી ત્યાગ કરતા, પણ આ વખતે તેમને હાજર રહી પુસ્તકાલય બતાવવાની ફરજ પડી. હિંદના હાકેમ આગળ કોટ-પાટલૂત પહેરવાં જ જોઈએ એવો લાલપટ્ટી (Red-tape)નો રિવાજ. તેનો ભંગ કરવામાં લયકર જોખમ સમાયેલું. તેમણે તે પહેર્યો પણ બિલકુલ અતડું લાગે, ચાલતાં પણ ન શકે. થોડો વખત ચાલવાનો મહાવરો પણ મેળવ્યો અને મહામહેનતે આ આ કારસ પ્રેરે કપું.

હમેશાં સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરતા, પણ તે પ્રમાણે કરવાનો બીજા માણસોને વધારે પડતો આમ્રહ કોઈ દિવસ કરતા નહિ. તેમના લાણીભાઈને સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાની સલાહ આપતા, પણ તે પ્રમાણે કરવાની ફરજ પાડી તેમના બાલમાનસ ઉપર ખરાબ સંસ્કાર ન પડે તે માટે ખાસ સાવચેતી રાખતા. સાદું જીવન અને ઉચ્ચ ચિંતન એ એમના જીવનનો મુદ્દાલેખ હતો.

આ બધા ગુણો તેમનામાં બાલ્યાવસ્થાથી જ હતા એમ એમની વાતચીત ઉપરથી

લાગતું. રામજી મંદિરમાં સરદાર વસ્ત્રલભાઈ, શ્રી. નરસિંહભાઈ વગેરે તેમના સહવિદ્યાર્થીઓ સાથે રહી અભ્યાસ કરતા ત્યારેના એક પ્રસંગ તે વર્ણવતા. એક દિવસ ફોટો પાડવાનો હતો અને તેની સુંદરતામાં વધારો કરવાના હેતુથી બધા વિદ્યાર્થીઓ કમાટી બાગમાંથી ફૂલનાં માટીનાં ફૂંડાં છાનાંમાંનાં ઉપાડી લાવ્યા. પૂ. મોતીભાઈ સાહેબને આથી આધાત લાગ્યો અને તે ફૂંડાં તેમને મૂળસ્થાને મૂકી આવવામાં ન આવે તો પોતે ફોટામાં બાગનદિ લે એમ સ્પષ્ટ જણાવી દીધું. તેમના ગોડીઆઓએ ફૂંડાં ઉપાડ્યાં અને પૂલ નીચેના વહેણકામાં છાનાંમાંનાં નાખી દઈ તેમને જણાવ્યું કે અમે તે પાછાં મૂકી આવ્યા છીએ. કામ પાર પાડ્યું, પણ પાછળથી તેમને આવાતની ખબર પડી ત્યારે તેમને ઘણો આધાત થયો.

શૃદ્ધપતિ તરીકે—ચરોતર છાત્રાલયના શૃદ્ધ-પતિ તરીકે અમારે તેમની સાથે ઘણો અંગત પરિચય થયેલો. તે નિયમન, નિયમિતતા અને બંધુ-ત્વની ખાસ હિમાયત કરતા, પણ નિયમનના શુદ્ધ નિયમોનું ફરજિયાત હચિયારની અણીએ પાલન કરાવવા કદી પ્રયત્ન કરતા નહિ. આધુનિક શિક્ષણના પ્રવાહોનો તેમને અદ્વિત્ય ખ્યાલ હતો અને વિદ્યાર્થીઓ અને છાત્રોને પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય અને સ્વરાજ આપવામાં તે માનતા. તેઓ વારંવાર કહેતા કે છંતામ અને શિક્ષા (Prize and Punishment) થી હું વિરુદ્ધ છું અને તેનાં શુભાશુભ પરિણામો દાખલા આપી સમજાવતા. તે કહેતા કે વસોની શાળામાં કોઈ શિક્ષકે વિદ્યાર્થીને માર્યો હતો. તે વડોદરાથી ત્યાં ગયા ત્યારે નવી ગુજરાતી શાળાના નાના વિદ્યાર્થીઓનું એક પ્રતિનિધિ મંડળ તેમની પાસે આવ્યું અને તેમને ફરિયાદ કરી કે આપણી શાળામાં ઊકરાઓને મારવાની રીત કાઢી નાખી છે તો પણ અમુક શિક્ષકે અમને માર્યા હતા. ઊકરાઓને નિર્ભયતાની આથી સારી તાલીમ ક્યાં હોઈ શકે ? છાત્રાલયના વિદ્યાર્થીઓ આદર્શ નાગરિકો થાય અને રાજ્યવહીવટની જવાબદારીનો તેમને અનુભવ મળે માટે તેમણે ચરોતર બોર્ડિંગની વ્યવસ્થા માટે

એક પત્ર

પ્રિય ભાઈ મણિભાઈ,
તારી, 'પુસ્તકાલય'
ઘણે સમયે પત્ર લખું છું. તમે 'પુસ્તકાલય'માં જોડાયાના ખબર તો મળ્યા હતા. કુરાળ હશે. સાહેબ તો ચાલ્યા ગયા. આપણે સૌ જે માર્ગે જઈ રહ્યા છીએ તેનાથી વિરોધ સુંદર રીતે જીવીને એ તો ચાલ્યા ગયા-અનંતમાં મળી ગયા. એ એક માનવીએ-માનવદેવે કેટકેટલાનાં જીવન અજવાળ્યાં છે તેની ઘણી ઘણી વાતો સાંભળી હતી. 'ચરોતર' ને 'પુસ્તકાલય' જોડેના ખાસ અંકો તેમને વિરોધરૂપે રજૂ કરે છે. જીવતાં નહોતું 'લજ્જુ' તે તેમના મૃત્યુ પછી મળે છે. મને પણ એમની કૃપાનો ઘણો લાભ મળ્યો હતો. આપણા ઉપર-સંસ્તુ સાહિત્યના કામદારવર્ગ ઉપર-એમને ખાસ આહ-ગ્રેમ હતાં, એ મેં ઘણો ઘણો વાર અનુભવ્યું છે. "સાહિત્યશિક્ષુ અખંડાનંદ"ની મારી પુસ્તિકા પાછળ એમનાં પ્રેરણાજનનાં સિંચન હતાં. સાહેબ સાધેના મિલનપ્રસંગો મારે તો યોદા હતા. તે વાંચી વાંચીને અંતર કંપાંત ક્યાં કરે છે અમર 'મોતી', ચરોતરના નંદનવનનું એ 'પાણીદાર' 'મોતી' પોતાની મુખમા દેતાવીને ચાલ્યું ગયું. પણ એની બરેમ પણ અનેકોને પ્રાપ્ત આપશે ને આપશે જ. સાહેબ અમર છે. સાહેબનો આત્મા અમર જ છે. આપણે સૌ એ પુણ્યાત્માનાં જીવનમુલ્ય લાવ્યું અને જીવનને અજવાળીએ.

(લ. રતેકાધીન

ત્રંબકલાક્ષ્મી વંદન.

ધારાધારણ તૈયાર કરી તેનો અમલ કર્યો હતો. તે અન્વયે જાત્રાલયની વ્યવસ્થા માટે આઠ ખાતાં (Portfolios) રાખવામાં આવ્યાં હતાં. જાત્રાની ચૂટી કાઢેલી વ્યવસ્થા પક સમિતિ (Cabinet) ના સભ્યો એક એક ખાતું સંભાળી લેતા અને આ પ સમિતિ સામાન્ય સભાને જવાબદાર હતી. સામાન્ય વિભાગ, રસોડા વિભાગ, વિવાદ સ્વ વિભાગ, પુસ્તકાલય વિભાગ, વાચનાલય વિભાગ વગેરે ખાતાં હતાં. આમ હોવાથી સારા સારી વ્યવસ્થા રહેતી અને કંઈ ગેરવ્યવસ્થા જણાય તો અવિશ્વાસની દરખાસ્ત સામાન્ય સભામાં મુકાતી અને જો તે પસાર થાય તો આખી સમિતિ રાજીનામું આપી દેતી. ઉપરાંત પુસ્તકાલય, વાંચનાલય, વિવાદસભા, પ્રવાસ, રમતગમત કે સવારે પાંચ વાગે પ્રાર્થના અને પછી પ્રવચન વગેરે તેમની પ્રેરણાથી ચાલતી પ્રવૃત્તિઓથી અમને બધાને અવલુંની લાભ થયો હતો. રવિવારનો દિવસ બાગની સાફસૂધી, વિવાદસભા તથા જોડણીની રપર્ધા મા મુકરર કર્યો હતો. તે ઉપરાંત તે દિવસે વિદ્યાર્થીઓ સ્વાશ્રયનો અને સાદાઇનો પાઠ શીખે એટલા માટે પોતપોતાની યાળીઓ, વાડકા વગેરે પોતપોતાને હાથે સાફ કરવાનું કરાવવામાં આવ્યું હતું. પૂ. સાહેબ પ્રોતે જ આ બધી પ્રવૃત્તિઓમાં જતે ભાગ લેતા અને વિદ્યાર્થીઓ આગળ ઉત્તમવર્ણ દર્શાવે ૨૧ કરતા. આત્મસુધારણા માટે તેમણે એક ગુણ આપવાનું યોજના કરી હતી. આ રીતે એક સારી માતા પોતાના બાળકમાં જે સંસ્કારસિંચન કરે તે પૂ. સાહેબ અમારામાં કરતા. તેમની સાથે અમારે ઘણી બાબતોમાં મતભેદ પડતો, પણ તે ગુસ્સે થવાને બદલે અમને યોગ્ય દિશાસૂચન કરી જે કરવું હોય તે કરવાની અમને છ આપતા અને બૂલ કરશો તો વધારે શીખવાનું મગશે એમ કહેતા. અંકવાડીઓમાં એક દિવસ બધા જાત્રોએ રોટલા ખાવાની ટેવ રાખવી એવો એમનો આગ્રહ હતો. ઘણા જાત્રોને આ વાત પસંદ પડતી નહિ, પણ આ સિદ્ધાંત માટે તે એટલા બધા દૃઢ હતા કે ઢેઠ સુધી તેનું તેમણે પાલન કરાવ્યું હતું. આ બધા સંસ્કારસિંચનનું પરિણામ પણ ઘણું સુંદર આવ્યું છે. તેમના અંગત સમાગમમાં આવેલા તે વખતના જાત્રોમાંથી ઘણાખરા આજે સારી જગ્યાએ છે અને યથાશક્તિ, યથામતિ તેમના આદર્શોનો અમલ કરી જીવનનાં વિવિધ ક્ષેત્રોમાં લોક સેવાનાં કાર્યો કરી રહ્યા છે, એ બોધા સંતોષની વાત નથી.

કેળવણીકાર તરીકે—કેળવણીવિષયક સંસ્થાઓનો તેમને પરિચય, કેળવણીના આધુનિક પ્રવાહોનો જાણ અભ્યાસ અને નૂતન શિક્ષણના વિચારોને તેમણે આપેલું મૂર્ત રસ તેમને પ્રથમ પકિતના કેળવણીકાર તરીકે અમર સ્થાન અપાવે છે. ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી ચરોતર વિદ્યાર્થી સહાયક સહકારી મંડળ, ચરોતર વિદ્યાર્થી આશ્રમ અને બીજા અને સંસ્થાઓના પિતા તરીકે તેમણે સામાન્યતઃ યુજરાતની અને વિશેષતઃ ચરોતરની અમૂલ્ય સેવા બીજાની છે. ચરોતરની આજની કીર્તિ અને જાહોજલાલી, શિક્ષણ અને સંસ્કારિતા તેમને આભારી છે. હજારો ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરી તેમણે તેમના જીવનનો બૌદ્ધિક, સામાજિક અને આર્થિક ઉદ્ધાર કર્યો છે. સાહિત્ય, સંગીત અને કલા સિવાય ચરોતરનું જીવન શુદ્ધ યશ, એમ માની તેમણે એ પ્રવૃત્તિઓને ઘણા ભારે ખર્ચે પણ આગળ વધારી છે. ગામડે ગામડે વ્યાયામ મંદિરો ઉઘડાવી બૌદ્ધિક વિકાસ સાથે શારીરિક વિકાસને પણ તેમણે યોગ્ય મહત્ત્વ આપ્યું છે. દા. ન. વાચનાલયની સુંદર યોજના બીજી કરી તેમણે તેને જે વેગ આપ્યો છે તે અરેખ્ય પ્રશંસનીય છે. શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા દ્વારા તેમણે યાનપ્રયા-

રતો એક નવો રસતો શોધી કાઢ્યો હતો. આ રીતે તેમણે લોકોની જિજ્ઞાસા અને જ્ઞાનતૃપ્તિ જાગ્રત કરી તેમના જીવનમાં અજાણ્ય પરિવર્તન કયું છે.

સમાજસેવક તરીકે—સમાજના અનિષ્ટ, રિવાજોને તેમણે સરખાતથી જ તિલાંજલિ આપેલી. કેટલાક તેમને સમાજસુધારાની ખામતમાં મવાલ ગણે છે, છતાં પણ એટલું કબૂલ કરવું જોઈએ કે કહેવાતા ઉદામવાદીઓની માફક ખોટાં બહુમાં કૂંકવાની તેમને ટેવ ન હતી. પોતે સિદ્ધાંતો નક્કી કરતી વખતે ધણો વિચાર કરતા, પણ એક વાર નક્કી થયા પછી, જમે તેવા સંજોગમાં પણ તેમનો ભંગ કરતા નહિ. પોતાનાં માતૃશીની અંતિમ ઇચ્છાને માન આપી તેમણે મંદિરોમાં કંઈ દાન કરેલું અને તેથી શ્રી, નરસિંહભાઈએ તે સંબંધમાં ઠીક વંદોળીઓ ચલાવેલો. કદાચ જવલંત માતૃપ્રેમ આગળ સિદ્ધાંતોએ મહેજ નમતું આપ્યું હશે, પણ તેથી તેમની પ્રતિષ્ઠા ઓછી થતી નથી. તે બેઠો બળવો કરવામાં માનતા, આજ-કાલ તરફ તેમને એટલો અધો અભાવ હતો કે તે પ્રધાન બોગ યજ્ઞ પહેલાં વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી વધારે ફી લેવાનું તે રાખતા અને કોઈ શાળાની મુલાકાત લેતા તો દરેક વર્ગમાં જમને પરણેલા વિદ્યાર્થીઓને ભલા કરતા અને તેમને પૂછતા: “તમે પરણેલા કે કામને પરણ્યાવી મારેલા ?” વિદ્યાર્થીઓ શરમના માથાં શું જવાબ આપે ?

કુટુંબીજન તરીકે—તે એક પ્રેમાળ પતિ અને પૌત્રવત્સલ દાદા હતા. તેમનું શુદ્ધજીવન તેમના સારા સ્વભાવથી હમેશાં સુખી હતું. તેમનાં ધર્મપત્ની રૂપના કદાચ અલગથી હશે, પણ તેમણે તેમને પોતાના અભ્યાસના સમય દરમિયાન ધરનાં માણસોની ઇચ્છા વિરુદ્ધ ખાનગીમાં શિક્ષણ આપી તેમને પોતાને લાયક બનાવેલાં. તેમના દૈનિક ભાષ મહેન્દ્રકુમાર (ભાણુભાઈ) ઉપર બંનેને અપાર હેત હતું. બાલ્યાવસ્થાથી જ તેમને પોતાની પાસે રાખેલા અને તેમને દરેક પ્રકારની છૂટ આપતા, એક પ્રસંગ યાદ આવે છે એક દિવસે ભાણુભાઈ રીસાયા હતા અને ખાસ નહિ. બપોરના ચાર વાગી ગયા. પૂ. સાહેબ બાળક જેવાં બનીને, તેમને સમજાવે અને કરગરે, પણ ભાણુભાઈ એકના બે ન થાય. તેમના તે વખતના શબ્દો સાંભળીને અમને પણ લાગણી થઈ આવેલી. છેવટે બ્યારે ભાણુભાઈ મનાયા ત્યારે જ તેમણે બધાંએ ખાંધું. ભાણુભાઈ ગમે તે બૂલ કરે, તોફાન કરે પણ તે તેમને એક કડવો શબ્દ ન કહે. સાથે સાથે તેમના માનસિક અને શારીરિક વિકાસમાં પણ ધણો રસ લેતા. એક દિવસે ભાણુભાઈએ કોઈને ખરાબ ગાળ દીધી. પૂ. સાહેબ વિચારમાં પડી ગયા કે આ શબ્દ તે શીખ્યા ક્યાંથી ? ઘણી તપાસ કરી શોધી પ્રદ્યું કે પેંગના છોકરાઓ સાથે રમતાં તેમણે આ ગાળો ઉઘડી લીધેલી. કેટલાં માળાપ આટલા રસથી પોતાનાં બાળકોની ચિકિત્સા કરે છે ?

અંતમાં એટલું જ જણાવવાનું કે, પૂ. સાહેબના અવસાનથી આપણને ન પુગય એવી જોડ પડી છે. તેમનું સાચું સ્મારક તો એ જ કહેવાય કે આપણે તેમના આદર્શો પ્રમાણે વર્તવા પ્રયત્ન કરીએ અને તેમણે રાફ કરેલી અને કાર્યદક્ષતાથી ચંદાવેલી પ્રવૃત્તિઓને આપણે આગળ ચલાવીએ અને તેમણે સેવેલાં સ્વપ્ના સિદ્ધ કરીએ પ્રભુ આપણને તેમ કરવાનું બળ આપે અને તેમના આત્માને શાંતિ આપે ।

વડોદરા.

મણિલાલ શિવાભાઈ પટેલ,

The Late Mr. M. N. Amin

With the passing away of Mr. M. N. Amin, Gujarat has lost a soul whose services as a silent worker have been as varied and precious as those of any social worker. Born of a community which has been traditionally dauntless and self-sacrificing, he rose to eminence and distinguished himself as an indefatigable worker in manifold spheres of activity. Under the guidance and inspiration of His Highness the Late Maharaja Sahib, he undertook the momentous task of liquidating ignorance and illiteracy through the spread of library movement which, till the end of his life, was a part and parcel of his life. He cherished the noble dream of providing even the smallest village of Raj and Charotar with a Library and a Reading room and it must be said to his credit that he almost realized the dream in his lifetime.

His services to Gujarat in general and Charotar in particular have been of the greatest magnitude. Patient in his daily duty, he strove to conquer the evil powers which are the enemies of youth. He awakened the sleeping spirits, quickened the indolent, encouraged the eager and steadied the unstable. He always kept the watch along the borders of darkness and made the attack on the trenches of ignorance, folly and superstition. He lighted innumerable candles which in later years shone back to cheer him. This was his reward. It would be no exaggeration to say that hardly any one has deserved better of society than the late lamented Mr. Amin. Hardly any one is more worthy to be enrolled in a democratic aristocracy 'King of himself and servant of mankind.' He was the soul of Charotar and it was he and none else who has made her what she is to-day morally, socially and intellectually. His decease has widowed her and cast a gloom of sorrow on her whole population. The debt of gratitude she owes to him cannot be repaid by the erection of any earthly memorial but by her picking up the thread where he left it

242]

and by advancing the multifarious social, educational and co-operative activities which he started during his lifetime.

His private life was as fascinating as his public one. Plain living and high thinking was the motto of his life and he was the living example of Edison's famous definition of genius which "consists in five percent inspiration and ninety-five percent perspiration." He had infinite capacity for pain and he inculcated it on his army of friends, followers and admirers by means of precept and practice. He did not care a broken button for honour and praise and scrupulously avoided them whenever they came to him. All his earning was spent for the public and I believe, he has left nothing behind himself except his goods. The Charotar Education Society, the Charotar Vidyarthi Sahayak Sahakari Mandal, The Pustakalya Sahayak Sahakari Mandal and number of smaller institutions are the living monuments of his work and the best tribute we can offer to him would be to run all these institutions on the lines chalked out by him. May God give us strength to live up to his ideals and peace to his soul.

Chunibhai B. Patel (M. Sc.)

—*—

અમર 'સાહેબ'ને

(અનુક્રમ ૭૬)

જન્મવું, જીવવું, મરવું, એ તો છે વિશ્વનો કમ;	
મરીને જીવતા રહેવું, ભાગ્ય હા, કોઈ પીરવું.	૧
વસોમાં જન્મીને એને, લાગ્યવું ક્યું તમે;	
ખીલેલું, પાંગરેલું હા, મૂકી એને ગયા તમે.	૨
કેળવણીના પિતા સાચા, ચારતર વાટિકા તણા;	
પુસ્તકો લય—પ્રચારક ને જ્ઞાનના વારિધિ સમા.	૩
અર્પું શી અંજલિ આજે, મુરબી મોતીભાઈને;	
અમર જીવન જીવું રહેને, પત્ર પુષ્પ હશે જ એ.	૪

કલકત્તા
રામનવમી '૬૫ }

નંદલાલ મા શુક્લ

તેજસ્વી તારો

પરમ પૂજનીય સ્વા. અમીન સાહેબને હું મારા એક ચુરુ તરીકે માનું તે તે વધારે પડતું નથી. તેમના મહવાસમાં પ્રથમ હું અને ૧૯૨૪-૨૫ માં આવ્યો હતો, મારી પ્રથમ મુલાકાત રામજી મંદિર પબ્લિક પાર્કમાં થઈ. તેઓશ્રીની સીધી દોરવણીથી હું ભાટ-પુર ગામંતી સા. પુ.ની સેવા કરી શક્યો. તે પછી ભાટપુર શાળામાંથી મારી બદલી થવાથી અને ૧૯૨૮-૨૯ ની સાલમાં તેઓ સા. ની મહેદથી મોજે સોનગીર તા. સંખેડા ગામે નવીન પુસ્તકાલય સ્થાપી શક્યો, જે બંને પુસ્તકાલયો આજે સારા પાયા પર ચાલે છે. તે બાદ વડોદરા રાજ્યની માલસર મુકામે ભરાયેલી પુ. પરિષદમાં હાજરી આપી, પરિષદનો લાભ મેળવી શક્યો. તે પછી રાજ્યના તાલીમ વર્ગમાં હાજરી આપી. આ બધાથી અમીન સા. મારા પર ભારો ઓપ લાવી શક્યા. તે બાદ અને ૧૯૩૫-૩૬ થી મારી મહાલની સેવા કરવાની જિલ્લાસંસ્થા સ્થાપવાથી તેઓ સા. ના ફરમાનથી માનદ પ્રચારક તરીકે કામ કરે હું. આ મારી જે કંઈ જામિંઓ ખીલી હોય તે પૂર્વે શ્રી. અમીન સાહેબને જ. આભારી છે. તેઓ સા. નો ઉપકાર માનું તેટલો ઓછો છે. ખેરેખર, આપણા વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલયોના પ્રાણરૂપી તેજસ્વી તારો ખરી જવાથી રાજ્યને બહોં આખા ગુનગતભરતે ભારે ખાટ પડી ગઈ છે. તે પરમાત્મા ! એ અગર આત્માને સદાની શાન્તિ અર્પે એવી જગન્નિયતા પ્રત્યે મારી ગદગદ કંઠે નમ્રલાલે પ્રાર્થના છે.

શ્રી. સોનગીર
તા. સંખેડા

જેસંગભાઈ ગરબડભાઈ પટેલ
સંખેડા મહાલ માનદ પ્રચારક

અજ્ઞાનમાંથી ઓજસમાં

“ પૂર્વે મોતીલાલ અમીન સાહેબ હતા તે એક અમલદાર પરંતુ અમલદારશાહીનું ચિહ્ન એમનામાં નજરે નહોતું પડતું. એઓશ્રીનું જીવન જે એઓશ્રી જીવ્યા એ પોતાને મારે નહિ પરંતુ વડોદરા રાજ્યની બહોં સમસ્ત ગુનગતની પ્રજાને અજ્ઞાનરૂપી અધકારમાંથી ઓજસમાં લાવવા જીવ્યા છે, ‘એમ કહીએ તો તે લવલેશ ખોડું’ નથી. એમના “ લાખ મળવાના નથી અને લખેથી થવાના નથી ” એ શબ્દો જાણે આજે પાસુ કાને અથગાય છે. એઓશ્રી ઉપરનું વાક્ય ઉચ્ચારતા અને કહેતા કે જે છે તેમાં જ. સંતોષ માનવો.

માન ખાટું તે એઓશ્રીના શબ્દોપમાં ન્તેયું જડે એમ નહોતું. એમના જીવનમાં એઓએ માનવરૂપી ગેરસ હુંડાવ્યું છે, જેનાથી ન લૂટાય એનું અભાગ્ય.

પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા, એવા એક પરાપકારી પુરુષ સદગત શ્રી. મોતીલાલ અમીન સાહેબના અગર આત્માને શાન્તિ આપો !

મણિલાલ એલ. દેસાઈ
મંદપાલ, ગણદેવી, જાલજેરી

સ્વ. સાહેબની વિશિષ્ટતા

સ્વ. મોતીલાલ સાહેબ સ્વભાવે ઘણા જ શાંત હતા. તેઓથી કોઈના ઉપર કોઈ પણ વખતે કોઈપણ કારણે ગુસ્સો થયાનું જણ્યું નથી. એક વખત ફેરણીમાં બ્યારા ગયા હતા ત્યાં મુસાફરખાનામાં મુકામ કરેલો. ત્યાં સિપાઈથી કાનસનો ગોળો ફૂટી ગયો તેની કિંમત આશરે રૂ. ૧) હતી. સાહેબ બહારથી આવ્યા અને 'મેં' વાત કરી એટલે કહ્યું કે " કોઈ નહિ " " ગોળો મંગાવી લ્યો અને ન મળે તો રૂ. એક રોકડો આપી દેવો. " છતાં સાહેબે એક પણ રાબદ સિપાઈને ન કહ્યો. આ એક જ દાખલો એમના શાંત સ્વભાવના સાક્ષીરૂપ છે.

એમની મુખત મદદો તો અસંખ્ય છે કે જેનો ગણતાર પણ પાર આવે તેમ નથી.

એક વખત કલકત્તામાં અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદ ભરાઈ હતી તેમાં તેઓશ્રીને આમંત્રણ હતું અને તેઓશ્રી ત્યાં ગયા હતા. તે દરમિયાન કોઈ એક મદ્રાસી ભાઈ કે જેમને તેઓ ઓળખતા પણ નહોતા, તેમને નાણાંની જરૂર પડવાથી સ્વ અમીન સાહેબ પાસે માગણી કરી. તે ઉપરથી તેમણે તેને રૂ. ૧૦) આપ્યા. મદ્રાસી ભાઈએ કહ્યું કે હું " મારે ગામ જઈ પાછા મોકલીશ. " અમીન સાહેબ સાંભળી રહ્યા. પછી ધણો વખત થયો પણ કોઈ જાતનો જવાબ કે નાણાં પાછાં આવ્યાં નહિ ત્યારબાદ લખનૌમાં પણ આવી પરિષદ ભરાઈ તે પ્રસંગે પણ સ્વ. સાહેબને આમંત્રણ આવવાથી ત્યાં ગયા હતા ત્યાં અનાયાસે તે જ માણસ મળ્યો, પણ સાહેબે તેને આપેલાં નાણાં બદલ કોઈ પણ વાત કરી નહિ.

ખીજે એક પ્રસંગ એવો છે કે મુંબઈથી એક નિવાર્યો ગોધરા જવા નીકળ્યો. રસ્તામાં તેને સામાન ગાડીમાં ચોરાઈ ગયો તેમાં ટિકિટ પણ જતી રહી તેથી તે વડોદરા આવી સ્વ. અમીન સાહેબને મળ્યો અને રૂ. ૩) ત્રણની માગણી ટિકિટ સાફ કરી. તે પરથી તે માણસને તેમણે ત્રણ રૂપિયા આપ્યા ! કહેવાનું તાત્પર્ય એ કે, અગત્યના માણસને પણ સહ. અમીન સાહેબ આવી મદદ કરતા. આવી રીતે અનેક જાતની મુખત મદદો તેમણે કરી છે.

સ્વ. અમીન સાહેબ જેવા સ્વભાવે સરળ, શાંત અને ક્રોધ રહિત હતા, તેવા કપડાં પહેરવામાં પણ સાદા હતા. તેઓશ્રીએ કોઈ વખત આધુનિક યુગને અનુસરતાં કપડાં પહેર્યાં નથી. એક વખત એવું જાણ્યું કે વડોદરાની મુલાકાતે નામદાર વાહસરોય ધરવીન સાહેબ આવ્યા. તે વખતે પુસ્તકાલય બેચાનો કાર્યક્રમ નક્કી હતો. એ પ્રસંગે નક્કી કરેલા માણસોને હાજર રહેવાનું હતું. તેમાં મે. અમીન સાહેબને હાજર રહેવાનું હતું, તેથી તેમને પાટલૂન પહેરવાનો પ્રસંગ આવ્યો, પણ પાટલૂન પહેરવાનો આ પહેલો જ પ્રસંગ છે, એમ મને કહ્યું અને પૂછ્યું કે તે કેવી રીતે પહેરવું, તે પણ તેમને માટે સુરકેલ થઈ પડેલું. આખી જીંદગીમાં જો તેમણે પાટલૂન અને દોરીવાળા ખૂટ પહેર્યાં હોય તો આ એક જ વખત. 'સરકારી કામને અંગે જો કોઈ અમલદાર સા. ને મળવાની જરૂર જણાય તો પણ સાદા ચોરાકંથી જ જતા અને કોઈ કહે કે " સાહેબ ! સારાં કપડા પહેરીને જાઓ " તો તેના જવાબમાં તેઓશ્રી જણાવતા કે " કપડાને ઓળખશે કે મને જાતને ઓળખશે કે મારા કામને ? " આતે એ પરમોક્ષવાસી આત્માને પ્રજ્ઞ શાન્તિ અર્પે એ જ પ્રાર્થના !

સ્વર્ગ, પૂ. અમીન સા. નો મને મળેલો લાભ

સુન ૧૯૧૯ માં મને પુસ્તકાલય ખોલવા સંબંધી સ્વર્ગ. પૂ. અમીન સાહેબે સૂચના કરેલી. પણ મારા ગામે લોકસ્થિતિ સારી ન હતી, જેથી પ્રથમ તેઓ સા. ની મુલાકાત લેતાં મને મનમાં ડર હતો કે હું નાનો સરખો મારતર કયુરેટર સા. પાસે જઈશ તો તેઓ મારી સાથે વાત કરશે કે કેમ ? તેમ મારે તેમને ઓળખાણ નથી. હું કેવી રીતે મળીશ વગેરે વિચારો ચતાં હું પહેલવહેલો વડોદરા જઈ તેઓ સા.ની ઑફિસ આગળ છાનો-માનો બેઠો. બરોબર ૧૧ વાગે સદ્. સાહેબ આવ્યા. મેં આવતાં જ ઉભા થઈ સલામ કરી એટલે તેઓ સાહેબે મને તુર્ત પૂછ્યું: “ ક્યાં રહ્યો છો ? મારતર છો ? ”

મેં કહ્યું: “ હું વેળપુરમાં મારતર છું, આપને મળવા આવ્યો છું. પુસ્તકાલય ખોલવા આપની સૂચના હતી, પણ પૈસા મળતા નથી. માત્ર પાંચ રૂપીયા મળ્યા છે.” એટલે તેઓ સા. મને ઑફિસમાં લઈ જઈ તેમની પાસે બેસાડી કેટલીક વિગતો સમજાવી અને મને શિક્ષકનું કર્તવ્ય સમજાવ્યું. મારા અંતરમાં તે સચોટ જિતરી ગઈ અને પગિણામે મને કેટલાંક સેવાનાં સૂત્રો સમજાયાં, એ બધાનું અહીં વર્ણન કરું તો કેટલાય કાગળ ભરાય.

વળી તેઓ સાહેબે મને પૂછ્યું: “ જમવાના છો ? ” મેં ના પાડી, છેલ્લે મેં મારી જાતિની તેમને ઓળખાણ પાતાં તેમણે મને કહ્યું: “ તમો વાળંદ છો તેથી શું ? તમો વગર સંક્રાંચે મારે ત્યાં ચાલો. ” મેં કહ્યું: “ સાહેબ ! મારે જમવું નથી. ” છતાં મને તેઓએ યોગ્ય તજવીજ કરી આપી. પુસ્તકાલય ખોલવા કેટલીક માર્ગદર્શક સૂચના કરી, છેવટે તેમનાં વચનો મારા અંતઃકરણમાં ઘર કરી ગયાં ને ૧૯૨૨ માં પુસ્તકાલયનું બજેટ કરી મોકલ્યું એટલે લાયબ્રેરી ખોલી આપી.

આ લાયબ્રેરી માટે તેમણે પોતે પણ કેટલોક શ્રમ લીધો હતો. તેમની એવી સૂચનાઓ મને મળતી કે તેથી હું સેવાનો બોધપાઠ શીખ્યો.

૧૯૨૪ માં તેઓ સાવલી આવ્યા ત્યારે મને સાવલી ખોલાવી મને કેટલીક સૂચનાઓ આપી. તે વખતે ગ્રામ ઔષધાલયનું કામ હું કરતો હતો. મારી સાથે સાવલી આવેલા ડોક્ટરને મારા ગ્રામ ઔષધાલયના કામની હકીકત પૂછી, ડોક્ટરે જવાબ આપ્યો કે “ શિક્ષક સોમાભાઈ દવા લઈ જાય છે, લોકોને આપે છે. ” તેમણે મારા કામની ખાત્રી કરી અને લોકોને દવા આપવાની તજવીજ કેવી રીતે કરવી તે સમજાવી. તેની નોંધ રાખી દર વર્ષે કેટલા માણસોને દવા આપો છો તે જણાવતાં મને કહ્યું: “ તમો દર વર્ષે કરેલા કામનું પત્રક રાખી લોકો વધુ લાભ લે અને તેના તમો ખૂબ ઉપયોગ કરશો તો તમારા ગામને વહેલો મોડો કોઈ દિવસ લાભ મળશે. ખરેખર, સ્વ. પૂ. અમીન સા. ની સૂચના પ્રમાણે મેં કામ કરવાની સરચાત કરી.

વળી રાજ્યની તમામ પુસ્તકાલય પરિષદમાં જવાનું મને તેઓ સૂચન કરતા. ન્યાં ન્યાં રાજ્યની પરિષદો ભરાય, ત્યાં ત્યાં મને બોલાવતા અને મને કોઈ વાતે ન સંક્રાંચાવા તેમ જ છૂટથી લાભ લેવા બોલાવતા. માલસરથી કપીરવડ જતાં તેઓ સાહેબ પનાઈમાં ભોક્સેવાનાં ઘણાં સૂત્રો સમજાવતા તેમ જ દારૂકાં પરિષદમાંથી ગિરનારના પર્કટનમાં તેઓ મને સાથે લઈ ગએલા. અને મને યોગ્ય રીતે પિતાની પેઠે માર્ગસૂચન કરી બોધપાઠ આપતા.

ખરેખર, જાતિ કે કોમનો કોઈ પણ પ્રકારનો ભેદભાવ તેમનામાં જરા પણ હતો જ નહિ. શ્રીમાન સ્વ. પૂ. મોતીલાલ અમીન સાહેબના અવસાનથી મારા હૃદયને ઘણો જ આઘાત થયો હતો, પણ ઈશ્વરી દુકમની આગળ કોઈનું ચાલવું નથી તેમની પાછળ પુત્ર નથી, પણ તેમના ઘણા પુત્રો છે એમ કહીએ તો અરથાને નથી. સ્વ. પૂ. અમીન સા. ના આત્માને પ્રશ્ન નાન્તિ આપો.

—સોમાભાઈ ગરબડભાઈ

પાટણ મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદનું બીજું અધિવેશન

પાટણ મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદનું બીજું અધિવેશન રવાની મુકામે તારીખ ૪-૧૨-૭૮ને રવિવારે મળ્યું હતું. આ પ્રસંગે રવાની ગામને ને સભામંડપને ખ્વજપતાકા તથા તોરણોથી શણગારવામાં આવ્યું હતું. ઠેર ઠેર સ્વાગત સમિતિના સભ્યો આગવુંક મહેમાનોને સત્કારતા બિલા હતા રકાઉટ બેન્ડ સુંદર શરોદોથી આવકાર આપતું હતું. સિદ્ધપુર, ઊંઝા ને પાટણના અમલદારો, ઇનામદારો, વકીલો અને સંભાવિત સદ્ગૃહસ્થો તથા પટેલો અને પુસ્તકાલયના પ્રતિનિધિઓ મળી આશરે બસો મહેમાનોએ દાજરી આપી હતી. બરોબર બે વાગે પરિષદનો કાર્યારંભ થતાં સભામંડપમાં મુખ્ય મુખ્ય મહેમાનોમાં પરિષદના પ્રમુખ પાટણવિભાગ નાયબસભા સા. મે. વહીવટદાર સા. તથા ઇનામદાર ગુલાબશંકર પરિષદના માનદ મંત્રીઓ તેમજ અન્ય સંભાવિત ગૃહસ્થો મુખ્ય હતા. સભામંડપ લગભગ ૫૦૦ સ્ત્રી પુરુષોથી ભરાઈ ગયો હતો. રાષ્ટ્રઆતમાં પછાતવર્ગની તથા બાળાઓએ સુંદર રાગે ઈશ્વર-સ્તવન ગાયા બાદ સ્વાગતાખ્યક્ત શ્રી. મોહનલાલ હરિભાઈએ પધારેલા મહેમાનોનું સ્વાગત કરી માર્ગદર્શક એવું ભાષણ કર્યું હતું.

ભાષણની રાષ્ટ્રઆત કરતાં તેમણે જણાવ્યું કે

આજે આપણે સરસ્વતી દેવીની ઉપાસના કરવા એકઠા થયા છીએ. એ ઉપાસના જનકંથ્યાણુ માટે વધુ ફળપ્રદ શી રીતે થાય એનો વિચાર કરવા આજે આપણે એકત્ર થયા છીએ. સરસ્વતીની ઉપાસના કરવી ઊંડી દેવાથી અધુના ભારત પ્રજા વિવિધ તાપો વડે પીડાય છે, એ સ્વતઃસિદ્ધ વાત છે.

હાલના પ્રગતિમાન જમાનામાં અન્ય દેશો ન્યારે ઉન્નતિને માર્ગે વિચારી રહ્યા છે ત્યારે આપણો દેશ ધણોજ પછાત પડી ગયો છે. તેમાં વળી રાજ્યના અન્ય પ્રાંતોના મુકાબલે મહેસાણા પ્રાંત પ્રમાણમાં ધણો જ પાછળ છે. આજકાલ સૌની દષ્ટિ ગામડાંની ખેડૂત પ્રજા તરફ વળી છે. કારણ કે આપણો દેશ ખેતીપ્રધાન છે. અને ખેતી કરનાર ખેડૂતનો મોટો ભાગ ગામડામાં વસે છે. આજે ખેડૂતની સ્થિતિ ઘણી જ દયાજનક થઈ પડી છે. જમીન દિવસે દિવસે રસકસ વિહીન થતી જાય છે. આર્થિક નબળાઈને લીધે સારી ખેડ અને પૂરતા ખાતરનો અભાવ થયો છે. ઢોરો અને ખેડૂતો પૂરતા પોષણ અને દૈનિક દાજરોની અપૂર્ણતાને લીધે નિર્જળ થયાં છે, તેમાં વળી સામાજિક કુટુંબોએ પ્રજાની પાંચમાલી કરી છે. આવી સ્થિતિમાં પ્રજાનો ઉદ્ધાર કેમ કરવો તે પ્રજા હિતેચ્છુઓનો મહાન પ્રશ્ન છે.

ઉપયુક્ત નિર્દિષ્ટ સ્થિતિનાં કારણો તપાસતાં મને તો એજ જણાય છે કે અચાનક રૂપી અધિકાર આપણામાં ફેલાયેલો છે તેજ તેનું મૂળ છે. ગામડામાં આ અધિકાર વધુ-પ્રમાણમાં હોવાથી ઉપરની સ્થિતિ બળવત્તર જણાય છે.

આ મહત્વના પ્રશ્નનો તોડ અચાનક રૂપી અધિકાર દૂર કરવામાં રહેલો છે. હિન્દુ કરતાં બીજા દેશો આગળ પડતા છે. તેનું કારણ કેળવણી જ છે ન્યાંમુધી ગામડાંમાં જ્ઞાનનો પ્રચાર બહોળા પ્રમાણમાં નહિ થાય ત્યાંમુધી સામાજિક પ્રગતિની વાતો કરવાનો કશો જ અર્થ નથી.

અચાનકથી અધિકાર દૂર કરતા અને તેની જગ્યાએ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવવા શાળાઓ, પુસ્તકાલયો, વાંચતાલયો, 'ટેલિફોનિક લેન્ટર્ન', લાપ્સોનું વૈવિધ્ય, વગેરે પુષ્કળ સાધનો છે. તેમાં પુસ્તકાલય સૌથી સુંદર અને મંગીન કાળો આપી શકે છે.

પુસ્તકાલય એ કેળવણીનું પ્રમુખ સાધન છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં તેનું સ્થાન કેળવણીના ક્ષેત્રમાં મોખરે છે; કારણ કે પ્રાથમિક શાળાઓમાં શિક્ષણનો માત્ર પ્રારંભ જ થાય છે. તેનો આધુનિક દષ્ટિએ વિચાર કરતાં તે માત્ર વાંચતાં લખતાં શીખેલાં માણસોને કેમ વાંચવું, શા માટે વાંચવું વગેરેનું મહત્ત્વ સ્વયંપ્રેરિત પુસ્તકો જ સમજાવે છે.

એટલે શાળાઓમાં ફક્ત જ્ઞાનનો પ્રારંભ જ થાય છે; કેમકે શાળાઓના પચાસ વર્ષના અભ્યાસક્રમથી શિક્ષણ પૂરું થતું નથી. આ હુસ્તક મેગવેલા જ્ઞાનનો ઉપયોગ શાળા છોડ્યા પછી થાય નહિ તો લાણીનું ભૂતી જવાય છે તદુપરાંત ઉત્તમ નાગરિક, સારો કૃષિકાર, ઉચ્ચ કોટીનો વ્યાપારી, જ્ઞાનવાન શિક્ષક વગેરે નિષ્ણુત ધંધાદારી થવાને માટે પુસ્તકોના સતત સેવન-નમનની જરૂર છે. આ બધું જ પુસ્તકાલયો દ્વારા મળી શકે છે. સંક્ષેપમાં કહીએ તો ઉત્તમ પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાનું પ્રમુખ સાધન ઉત્તમ વાચન છે. શાળાઓનો તો માત્ર પ્રગતિ અટકે જ લાલ લે છે; કારણ કે વસ્તીનો તદ્દન થોડો ભાગ વિશ્વવિદ્યાલયની કેળવણી મેળવે છે, પણ જનસમુદાયનું શું થાય ? તે મોટા પ્રશ્ન છે તેમને માટે આશીર્વાદસ્પૂર પુસ્તકાલય જ છે.

લોકશાસનના આ જમાનામાં પ્રજાએ બરાબર રીતે કેળવાવું જોઈએ. તાલીમ વિનાની પ્રજા કોઈપણ જાતના અધિકાર માટે લાયક ન થઈ શકે. વ્યવસાયમાં પડેલા માણસે હંમેશાં જ્ઞાન વધારતા રહેવું જોઈએ; કેમકે જ્ઞાનની પર્ચાઈ નથી. દષ્ટિમર્યાદા વિરાગ હોય તો જ સત્ય વસ્તુસ્થિતિ સમજી શકાય છે અને કોઈ પણ પ્રશ્નની બંને બાજુ જોઈ શકાય છે. આધુનિક જમાના કૂદકે ને ભૂલે આગળ દોડ્યા કરે છે તેથી આપણે પણ જમાનાની સાથે ચાલવું જોઈએ; વગતમાં બનતા બનાવોને જાણીએ નહિ અને કેવળ 'ફૂપમ'ફૂક' સરખું જીવન જીવીએ તો આપણે ઘણા પાછળ પડી જઈ અધિકારમાં રગડોગાતા થઈશું.

ધંધાખરા લાણીલાઓના માનસમાં એવું ભૂલું લાગેલું છે કે "અમે તમામ જાણીએ છીએ અને બધું જ જ્ઞાન અમારામાં છે તેથી અમારે હવે અભ્યાસી થવાની જરૂર નથી." આ તેમની મોટામાં મોટી ભૂલ છે, અને મારી દષ્ટિએ અવગતિના ગતિમાં ગળ્યા કરે છે. કેમકે ગમે તેવું નિર્માણ પાણી પણ વહેવું અટકે તો તે બગડી જાય, અને તેના કોઈ ઉપયોગ કરતું નથી. સારામાં સારા યંત્રો પણ ચાલતાં ન રહે તો લાંબી મુદતે કટાઈ જઈ નિષ્પ્રયોગી થઈ પડે છે, તેમ જ્ઞાનવાન માણસ જ્ઞાન લેતો અટકી જાય તો તેનું મેળવેલું જ્ઞાન પણ કટાઈ જઈ શુદ્ધિની વૃત્તિઓ શુદ્ધી થઈ જાય છે. પરિણામે તે સ્વાર્થ કે પરગર્થ કંઈ જ કરી શકતો નથી. આવા વિચારના લાણીલાઓને મારી એતવણી છે કે તેમણે પુસ્તકાલયોના, પૂનરી બની જઈ મેળવેલા જ્ઞાનના વપરાશ સાથે નવા જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરતા રહેશે તો જ અચૂતરનો દાવો રચાને જણાશે અને તો જ સુખે જીવી શકાશે.

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની ખરી ચાવી અંધપાલોના હાથમાં છે. તેમના ઉપર તેની મહત્તાનો આધાર છે. પુસ્તકાલયની ખરી મહત્તા પુસ્તકોના સંખ્યાબળ ઉપર નથી, પણ તેના વપરાશમાં છે, કેટલાક અંધપાલોને મેં એવી ચર્ચા કરતા સાંભળ્યા છે કે "તમારા પુસ્તકાલય કડતો

અમારું પુસ્તકાલય ધણું પુસ્તકો અને ગ્રામને લીધે મોટું છે. ” આ મોટી જૂલ ગણાય. પુસ્તકાલયોની મોટાઈ પુસ્તકોની સંખ્યા ઉપર નથી, પણ પુસ્તકોના વપરાશ ઉપર છે, તે વાત સારી રીતે સમજવી જોઈએ. કદમાં નોંતું ગણાતું પુસ્તકાલય પ્રમાણમાં પુસ્તકોનો વપરાશ વધારે કરે તો તે મોટા કરતાં ચડી નય છે. આપું કયાં મનાય છે કે ન્યાં ઓછા ભણેલા, નિરંધરી અને પુસ્તકોનો જેને રસ નથી એવા ઓછા વપરાશવાળા મૂકેલા અંથપાલો હોય છે. ત્યાં જ કારણ કે તેને પુસ્તકોના વપરાશની કે તેના ઉદ્દેશની મહત્તા સમજાઈ નથી, આવી સ્થિતિ હોય ત્યાં પુસ્તકાલયના અંથપાળ તરીકે સારા શિક્ષકને જ ચૂટી કાઢવો જોઈએ. કદાચ શિક્ષક ઓછા જાણકાર કે જિજ્ઞાસુ નહિ, હશે તો પણ તે કેળવણીનો છે એટલે ગમે તેના અંથપાળ કરતાં ઉત્તમ ગણાશે.

આમ પુસ્તકાલયને માટે આ સવાલ જ નથી. કારણ કે તેના અંથપાલો ધણે ભાગે શિક્ષકો જ હોય છે, છતાં અંથપાલ તરીકેની ફરજોથી તેમણે વંચિત રહેવું જોઈએ. શિક્ષક કરતાં અંથપાલનો દરજ્જો મોટો છે. શિક્ષકને તો કેવળ બાળકોને કેળવવાનાં છે અને તેમને જ દોરવાનાં છે, પણ અંથપાલને બાળક ઉપરાંત સ્ત્રી, પુરુષ, યુવાન, વૃદ્ધ, અભણ-સભણ તમામની સાથે કામ લેવાનું છે, તમામને સંતોષવાના છે. તેથી અંથપાલ જાતે નિષ્ણાત અને વિદ્વાન હોવો જોઈએ. વળી અંથપાલ કેળવણીના ઉચ્ચ સંસ્કારવાળા, પુસ્તકોના વાચન ઉપર પ્રેમવાળા અને સેવાભાવી હોવા જોઈએ. જેમ અનાજના વેપારીને દરેક અનાજની જાતભાતની-ભાવતાલ જાણવાની જરૂર છે, જેમ કાપડીઆને કાપડોની જાત, તેનાં નામો અને ભાવતાલની આવશ્યકતા છે, જેમ એક સામાન્ય ભરવાડને પણ પોતાના પ્રત્યેક જાનવરની રૂપ ઓળખવાની જરૂર છે, તેટલી જ જરૂર અંથપાલને પોતાના પુસ્તકાલયના પ્રત્યેક પુસ્તકના ગુણભેદ જાણવાની છે.

અંથપાલનું ખર્ચ કૌશલ્ય તો પુસ્તકો આપવામાં રહેલું છે. કારણ કે કેટલીક વખત એવું બને છે કે ઓછું ભણેલાને કઠિન પુસ્તક આપવામાં આવે છે તો કોષ્ટને ન સમજાય તેવું પુસ્તક આપવામાં આવે છે. કોઈ પોતાના વિચારને બંધબેસતું ન હોય તેવું પુસ્તક લઈ જાય છે તો કોષ્ટને લાગણી વિપથે નય તેવું પુસ્તક મળે છે.

વાચનાલયોમાં પણ બાળકો અને નવા વાચકને પુસ્તકાલયમાં જઈ શું વાંચવું તેની સમજ નહિ હોવાથી આકર્ષક બહેરાતો અને એવું કેટલુંક બીજાજરૂરી વાંચે છે.

આવી સ્થિતિ હોવાને લીધે પ્રારંભિક વાચકને પુસ્તકો કંટાળાજનક થઈ પડે છે. આપું બનવા ન પામે તે માટે સર્વળ અંથપાલે સાવચેતી રાખવી અને સુવાચન તરફ નવા વાચકને દોરવા માટે સતત વિચારતા અને જોતા રહેવું જોઈએ. આવા સાચા અંથપાલો ન્યારે પુસ્તકાલયને મળે ત્યારે જ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને સુંદર વેગ મળે.

પુસ્તકાલય પ્રત્યે એકલા અંથપાલોની જ ફરજ નથી, પણ તમામ ભણેલાંએ અભણ માણસોને કેળવવાની અને પુસ્તકરસિક બનાવવાની ફરજ છે તે તેમણે જૂલવું જોઈએ નહિ. આજે ભારતવંશમાં ભણેલો વર્ગ પોતાના જેટલો જ અભણ વર્ગને ભણાવી વાંચતો કરે તો ગામડાંમાં કેવડો સુંદર દેશકાર થઈ જાય !

હું કોઈ શિક્ષક નથી, તેમ કોઈ ખાતાનો નોકર નથી; હું એક સામાન્ય વેપારી છું એટલે મારી દષ્ટિ વેપારને લગતી અને કાર્યની દિશા બીજી હોવાને લીધે આપ વિદ્વાનોની હાજરીમાં સુંદર વિચારો રજૂ કરી શકું નહિ તે સ્વાભાવિક છે, છતાં પણ મને પુસ્તકાલય અને તેનાં પુસ્તકો ઉપર આદર અને પ્રેમ હોવાથી હું પુસ્તકાલય સંબંધી જે કંઈ બાબતું હું તે આપની આગળ દર્શાવું છું.

આપણા શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના પ્રત્યક્ષદયાણુના ઉચ્ચ આશયથી રાજ્યની પુસ્તકાલય સંસ્થા ધણું સુંદર કાર્ય કરી રહી છે તેના દષ્ટાંતરૂપે આજની આપણી નાનકડા ગામડામાં મળતી પરિષદ છે. કારણ કે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિએ નાનાં ગામડાંમાં પણ લોકહૃદયમાં સુંદર અને સંગીન સુધારો કર્યો છે. તે આજના પ્રસંગ ઉપરથી હરકોઈ બાબતી શકશે.

: સ્વાગતાખ્યક્ષતું ભાષણ પૂર્ણ થતાં પ્રમુખસ્થાન માટે દરખાસ્ત-અનુમોદનને અંતે પાટણ વિભાગ નાયબ મુખ્યા મે. રા. રા. પાટકર સાહેબે પ્રમુખસ્થાન લીધું હતું.

પ્રમુખસ્થાનેથી તેઓ સાહેબે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના સ્થાપનકાળથી આજ દિન સુધીની પ્રમાણસહ વિગત આપી જણાવ્યું કે,

આ પુસ્તકાલયની જે વિલક્ષણ ઝડપથી પ્રગતિ થઈ છે તેનું શ્રેય મુખ્યત્વે કરીને પુસ્તકાલય મંડળને ધટે છે, તોપણ ગામ લોકો તેમ પંચાયતોના સહકાર સરકાર સાથે ન હોત તો આ પ્રગતિ એટલી વેળાસર થવા ન પામત. પુસ્તકાલયો સ્થાપન કરવામાં પ્રાંત પુસ્તકાલય માટે રૂ. ૭૦૦૦, કેરળ પુસ્તકાલયો માટે રૂ. ૩૦૦ અને ગ્રામ્યપુસ્તકાલય માટે રૂ. ૧૦૦૦ સુધી રકમની મદદ આપવાનું જે ઉદ્દેશતાભરેલું ધોરણ શ્રીમંત સરકારે સ્વીકાર્યું છે, અને તેટલી જ રકમની સાથ પંચાયતો, તેમ ગામનાં લોકો આપે છે, અને તેથી સારા અને સંગીન પાયા ઉપર આ પુસ્તકાલયો સ્થાપવાની તજવીજ થઈ છે. એક વખત સ્થાપન થયા પછી ચાલુ નિભાવ માટે યોગ્ય રકમની સગવડ આ સંસ્થાઓ તરફથી તેમ સરકારમદદથી કરવામાં આવે છે, એટલે આ સંસ્થાઓ હાલમાં સુરક્ષિત રીતે પોતાનું કામ બજાવી શકે છે.

હવે પુસ્તકાલયો સ્થાપન થાય એટલાથીજ આપણે સંતોષ માનવાનો નથી, પરંતુ તે સ્થાપન થયા પછી તેનો ધારેલો ઉદ્દેશ સારી રીતે પાર પડે છે કે નહિ, તે જોવાની ફરજ કાર્યવાહકોની છે. આપ સૌ સારી રીતે જાણો છો કે દરેક માણસનું નિશાળમાં સંપાદન કરેલું જ્ઞાન તાલવું રહે તેમ જ તેમણે સંપાદન કરેલા જ્ઞાનમાં વધારો થાય અને જેને ખરેખર કેળવણી કહેવામાં આવે છે, તેવી કેળવણી ધરાવતો તે બને, તેમનાં આચાર, તેમ વિચાર શુદ્ધ થાય, અને પોતાનું વર્તન આદર્શરૂપ બનાવી બીજા ગામનાં અશિક્ષિત લોકોને સુધારવાનો પ્રયત્ન કરતો તે સાચ તે ઉદ્દેશથી પુસ્તકાલયો સ્થાપવામાં આવે છે, અને તે ઉદ્દેશ ફળીભૂત કરવાની પવિત્ર ફરજ જે તે પુસ્તકાલયોના મંત્રી તથા ગામનાં કેળવણી પામેલાં લોકો ઉપરજ હોય છે. તોપણ આ પુસ્તકાલયો કેવાં હોવા જોઈએ, અને તેના લાભ ગામનાં લોકોએ કેવી રીતે લેવો જોઈએ તે સંબંધમાં આપની આગળ કેટલીક સૂચના મૂકવા હું રજા લઉં છું.

૧. દુનિયામાં જેમ જેમ લોકોના જ્ઞાનમાં વધારો થતો જાય છે, તેમ તેમ પુસ્તકોની સંખ્યામાં વધારો થતો જાય છે. હાલમાં જુદા જુદા અનેક વિષયો ઉપર દર સાલ હજારો

પુસ્તકો બહાર પડે છે, એટલે આપનું પુસ્તકાલય ગમે તેટલું વિશાળ હોય તોપણ તેમાં પુસ્તકોની સંખ્યા તો મર્યાદિતજ રહેવાની. આપની પાસે વિશેષે કરીને આમ પુસ્તકાલય માટે જૂજ ભંડોળ હોય છે, એટલે આપનાં પુસ્તકાલયોમાં પુસ્તકોની સંખ્યા જૂજ અને મર્યાદિત રહેવાની છે, એ વાત ધ્યાનમાં લેતાં આવા આમ પુસ્તકાલયમાં પુસ્તકોની પસંદગી કરવાનું કામ ઘણુંજ મહત્વનું છે. આમપુસ્તકાલયમાં કયા પ્રકારનાં પુસ્તકો રાખવાં તે નક્કી કરવા માટે જો કે કમિટી હોય છે તોપણ મારી સૂચના એવી છે કે ગામ લોકોને ઉપયોગી થઈ પડે એવા પ્રકારના વિષયોની થોડી પણ સારી ચોપડીઓ નક્કી કરી તે ચોપડીઓ દરેક આમ પુસ્તકાલયમાં રહે એવી ગોઠવણ કરવી જોઈએ. દાખલા તરીકે ધર્મનાં પુસ્તકોમાં રામાયણ, મહાભારત, ભાગવત વગેરે; પૌરાણિક ગ્રંથોની સુવલ ભાષામાં કથાનાં રૂપમાં લખેલી ચોપડીઓ, ઐતિહાસિક ગ્રંથોમાં આ દેશમાં તેમ બીજા દેશમાં જે મહાપુરુષો તથા સ્ત્રીઓ થઈ ગયાં તેમનાં જીવનચરિત્રો, તે સાથે ખેડૂતોને ઉપયોગી થઈ પડે એવા ખેતીવિષયક જ્ઞાનનાં પુસ્તકો—આવાં પુસ્તકોમાંથી સારાં લખેલાં પુસ્તકોની પસંદગી કરી તે દરેક આમ પુસ્તકાલયોમાં મૂકવાં જોઈએ. તે સાથે મનોરંજનના સાધન તરીકે કેટલીક નવલકથાઓ પણ રાખવી જોઈએ, પરંતુ તે બનતાં સુધી ઐતિહાસિક અથવા સમાજસુધારાની હોઈ તે સારા લેખકોની હોવાની દક્ષતા રાખવી જોઈએ. મતલબ કે, આવા મર્યાદિત પુસ્તકાલયમાં રાખ તેટલા સારા અને ઉપયુક્ત ગ્રંથોના ભંડાર હોવો જોઈએ. હાલમાં દરસાલ અનેક પુસ્તકો બહાર પડે છે, પરંતુ તે પૈકી સેંકડે દસ ટકા પણ કાયમી ઉપયોગનાં હોતાં નથી, માટે આમ પુસ્તકાલયનાં ભંડોળ તરફ ધ્યાન આપી આવાં પુસ્તકાલયો માટે જે ચોપડીઓ પસંદ કરવાની તે સારા લેખકે લખેલી અને ગામનાં લોકોને ઉપયોગી થઈ પડે તે તરફ પુસ્તક પસંદ કરનાર મંડળે ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. તે ખરીદ કરવામાં લાગવગ કે શીકારસને બનતાં સુધી સ્થાન આપવું ન જોઈએ.

ઉપર પ્રમાણે પુસ્તકોની પસંદગી થયા પછી પુસ્તકોનું વિષયવાર વર્ગીકરણ થવું જોઈએ. હાલ મારા નોવામાં કેટલાંક કર્યા પુસ્તકાલયો આવેલાં છે. તેમાં વર્ગીકરણ તરફ પૂરતું ધ્યાન આપેલું નોવામાં આવતું નથી, તેના પરિણામે વાચકોને ઘણી મુશીબત પડે છે.

બીજી એક સૂચના એવી છે કે, આમ પુસ્તકાલયોને પૂરતાં નાણાંના અભાવે તેઓ મારાં સારાં માસિક કે ત્રિમાસિક ચોપાનિયાં પૂરતા પ્રમાણમાં લઈ રાકતા નથી. માટે મહાસનાં પુસ્તકાલયોના જુદા જુદા અનુક્રમ જૂથ પાડવા અને દરેક જૂથે જુદાં જુદાં ચોપાનિયાં મંગાવવાં અને તે જૂથનાં જે તે પુસ્તકાલયમાં આવ્યા પછી એક માસ પુસ્તકાલયોમાં ફરતાં કરવાં. આ પ્રમાણે થવાથી તમામ ગામોના વાચકોને મળી શકશે, તે સાથે મહાસના જુદા જુદા વિષયો ઉપર ચર્ચા કરી વિચારની આપ-લે કરવાની પ્રથા રાખવી કે જેથી સૌને એક-બીજાના અનુભવને લાભ મળે, અને મધ્યવર્તી પુસ્તકાલયના પ્રવર્તક કે મંડળે જરૂર તે સૂચનાઓ કરવા સુવલ પડે.

હવે ચોપડીઓનું વાચન કેવી રીતે કરવું તેના માટે હું એ ચર્ચા કહેવા માગું છું. પુસ્તકાલયોમાં હળવે ગ્રંથો જુદા જુદા વિષયો પર હોય છે, પરંતુ માણસની જિંદગી દૈનિકી હોય છે. આપને એક પણ માણસ એવો નહિ મળે કે જે મનમાં ધારે : તો : પણ ચોપડીનાં તમામ ઉપલક્ષ્ય પુસ્તકો તે વાંચી શકે. માણસની રુચિ બિન્ન હોય છે. કોઈને ઇતિ-

હાસ ગમે તો કોઇને તત્ત્વજ્ઞાન ગમે, તો કોઇને અર્થશાસ્ત્ર ગમે; એટલે જે તે ઇસમ પોત-પોતાની પસંદગીના અંચ હમેશાં વાંચે છે.

આવા વિષયો પર અનેક પુસ્તકો વાંચવાથી જ, તે તેમાં નિષ્ણાત થાય છે, એવું નથી; પરંતુ જે કોઇ તે વાંચે તે વાંચ્યા પછી તેનું પૂરતું મનન કરવું નોંધ્યે, લેખકના વિચાર આપના વિચાર સાથે મળતા હોય કે ન હોય તોપણ અંચ વાંચ્યા પછી તેમાં લખેલી વિગત કેટલે દરજ્જે સંભવિત છે તેમ તે પૈકી કેટલી લેવા જેવી છે અને કેટલી નથી તેનો આપણે વિચાર કરવો નોંધ્યે. Read little, but read well. આપણે થોડું વાંચવું, પણ તે વિચારપૂર્વક વાંચવું. અંચ ગઢન હોય અને સારા લેખકે લખેલો અને વિદ્વાત-બરેલો હોય તો તે અનેક વખત વાંચવો પડે છે. એકલી સંખ્યાબંધ ચોપડીઓ વાંચવાથી આપણા જ્ઞાનમાં વધારો થતો નથી, પણ જે વાંચેલું હોય તેનો વિચાર કરી તે ગ્રંથ કરવામાં માણસ જ્ઞાન સંપાદન કરી શુદ્ધિનો વિકાસ પામે છે. દાખલા તરીકે પૈસા કમાવાથી માણસ શ્રીમંત થતો નથી, પણ તે પૈસા સંધરે તો જ તે પૈસાપાત્ર થાય છે, તેવું જ વાંચવાનું છે. વાંચ્યા પછી જે સંધરી રાખે તે તમારું છે, તેથી ઝડપથી ચોપડીઓ વાંચવાની ટેવ સારી નથી. આ સંખ્યામાં આપને એક વ્યાવહારિક દાખલો આપું છું. જેવી રીતે શરીરના પોષણ માટે જે ખોરાક લઇએ છીએ તે ઉતાવળથી લેવામાં આવે અથવા આપણી શક્તિ ઉપરાંત વધારે પ્રમાણમાં લેવામાં આવે તો જેમ આપણને અપયો થાય છે, તેવું જ વાચનનું છે. શરીરને જે પ્રમાણે અન્ન પોષક હોય છે, તે જ પ્રમાણે મનને વાચન હોય છે. તેનો વિચાર કરી આપણે જે વાંચું હોય તે મનનપૂર્વક વાંચવું નોંધ્યે. આ બાબતમાં વક્તાએ પોતાનો જ દાખલો રજૂ કરતાં જણાવ્યું કે, શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનો અમૂલ્ય અંચ આપે સૌએ જોયો છે, તે હું કૌલિનમાં બજતો હતો તે વખતે પ્રથમ પહેલવહેલો વાંચ્યો. પ્રથમના વાચનમાં મને તેમાં સમાયેલાં ગંભીર તત્ત્વોનું જ્ઞાન નહિ જેવું થયું. બીજી વખત મેં જ્યારે વાંચું તે વખતે પ્રથમ કરતાં વધારે પ્રકાશ પડ્યો, એમ કરતાં કરતાં મેં તે અંચ એટલા વખત વાંચ્યો છે અને હાલ પણ વાંચું છું કે તેનાં સંકેતો પારાયણ થઇ ગયાં હશે. મારી શુદ્ધિ અદ્ય ગણેા કે ગમે તેવી, પણ હજી સુધી દરેક વાચન વખતે મારા ઉપર નવું નવું અનવાણું પડતું જાય છે, અને હજીસુધી તે અંચોનાં તત્ત્વોનો ખ્યાલ પૂરતો આવ્યાનો હું હાલો ધરાવતો નથી. ભગવદ્ ગીતા-જેવો નાનો અંચ વાંચવામાં આટલાં વરસ થયાં તો પણ મને હજી પૂરતો ઉકેલ થયો નથી ત્યારે બીજા તેનાથી મોટા અને ગઢન અંચો વાંચી તેનાં પૂરો ઉકેલ થવામાં વાંચનારને કેટલી મુશીબત પડતી હશે તેના આપણને સહેજ ખ્યાલ આવશે. મારો કહેવાનો આશય એટલો જ છે કે આપણું ધ્યેય જ્ઞાન સંપાદન કરવાનું છે, તે માટે અંચ હાથમાં લેતા પહેલાં તેના સારાસારનો નીવેડ કરી તે વિચારપૂર્વક વાંચવાની ટેવ રાખશે.

હેલે તેઓશ્રીએ શિક્ષકને ઉદ્દેશી-સારો બોધ આપ્યો હતો અને તેમના પવિત્ર કાર્યનો ખ્યાલ આપી અંતે સલાજનોને ઉદ્દેશી જણાવ્યું કે, પુસ્તકાલય એક જ્ઞાન કમાવવાનું મુખ્ય સાધન છે. કૌટિક ભાષામાં તેને પુસ્તકાલય કહેવામાં આવે છે, પણ ખરી રીતે તેને સરસ્વતી મંદિર કહેવું નોંધ્યે. જેવી રીતે તમે ગામના રણછોડરાય કે મહાદેવ કે જૂના મંદિરમાં જઈ સેવા કરો છો, તેવી જ રીતે આ મંદિરમાં આવી સરસ્વતી માતાની તનમનથી સેવા કરશો તો જ માતાજી પ્રસન્ન થઇ તમને નીતિવાન બનાવશે, માટે આ મંદિરનું દર્શન

પ્રેમભાવથી દરરોજ કરતા જાઓ, નીતિવાન થાઓ અને ગામના કુસંપ કાઢી નાખી બંધુપ્રેમ વધારો.

“ અનૃતં ત્યજ, સત્યં ચર, ईशं भज. ” આ ધર્મવાક્ય છે તેનો અર્થ ખોટું કામ છોડી દઈ સાચા માર્ગે ચાલો અને ઈશ્વરની સેવા કરો. આ પ્રમાણે તમે વર્તન રાખશો તો સુખી થઈ આ મૃત્યુલોકમાં સ્વર્ગનો અનુભવ લેશો.

ત્યાર બાદ મંત્રીએ તેમનું નિવેદન વાંચી સંભળાવ્યું હતું.

મંત્રીનું નિવેદન

મંત્રી શ્રી. બાસે પાટણ મહાલ પુસ્તકાલયની પ્રવૃત્તિઓનું દિગ્દર્શન કરાવતાં કહ્યું કે સદ્બાણે અમારી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને પ્રજા તથા રાજ્ય તરફથી સહકાર મળતાં આ મહાલના પ્રત્યેક શાળાવાળા ગામે અમે પુસ્તકાલયો ઉઘાડી શક્યા છીએ. ફક્ત ચાર ગામ જ એવાં બાકી છે કે જ્યાં વાચનાલયો છે પરંતુ પુસ્તકાલયો હજી સુધી ઉઘડ્યાં નથી. અમારી આ પ્રવૃત્તિમાં અમને ખાસ કરીને બે વહીવટદાર સા. તથા પાટણ મહાલ શાળાધિકારી સા. નો સંપૂર્ણ સાથ મળ્યો છે. અને તેમના સહકારથી જ અમે આટલું કાર્ય કરવાને બામ્પશાળી થયા છીએ. આ મહાલમાં હાલ ૮ વાચનાલયો તથા ૪૩ પુસ્તકાલયો છે. સને ૧૯૨૬ માં મહાલ પુસ્તકાલયની સ્થાપના થઈ તે વખતે તાલુકાનાં જૂથ પાડી પ્રચાર કરવા મે. કલ્યાણરાય જોષીના પ્રમુખપણા નીચે સાત માણસોની એક કમિટી નીમી હતી. તે વખતે આખા તાલુકામાં પ્રચાર કરી દરેક પુસ્તકાલયોને ધટતી મદદ આપી હતી. આ પરિપદના પહેલા અધિવેશનમાં પંદર ઠરાવો થયા હતા. તે દરેકનો અમલ કરવા બનતી કોશીલ કરી છે. આજે પણ જે ઠરાવો રજુ થાય તેનો સહર્ષ સૌ પ્રચાર કરશે એટલું ઇચ્છી હું મારું નિવેદન પૂર્ણ કરું છું.

પછી શ્રીમંત ગુણાનુવાદનો સુંદર ગરબો બાળાઓએ ધડા તથા દીવા સાથે ગાઈ આખી પરિષદને આનંદ આપ્યો હતો. ત્યારબાદ અગિયાર વાગે વિષય વિચારણી સમિતિએ પસાર કરેલા નીચેના ચૌદ ઠરાવો પસાર થયા હતા.

પસાર થયેલા ઠરાવો

(૧) પ્રજાની નિરક્ષરતા ટાળી, તેને જ્ઞાનવાન બનાવવા, પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને વેગ આપી વડોદરા રાજ્ય ને એકધારે વ્યવસ્થિત પ્રપત્ન, કરોડો રૂપિયાના બોજો કરી રહ્યું છે; તે માટે તે જદાર રાજનીતિના પ્રણેતા શ્રીમંત કૃપાણુ મહારાજ સાહેબનો આ પરિપદ અંતઃકરણપૂર્વક આસાર માને છે.

—પ્રમુખસ્થાનેથી

(૨) રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી દર વર્ષે વસંત પંચમીએ પુસ્તકાલય પર્વણી દિન જન્યવવા ક્યું છે. એ દિન જન્યવવાથી પુસ્તકાલયને ઉદ્દેશ લોકો સારી રીતે સમજતા થાય છે અને એના પરિણામે લોકોનું સંસ્થા પ્રત્યે આકર્ષણ વધે છે, જેથી આવતી વસંત પંચમીએ એ પર્વણીદિન જન્યવવા તથા વિદ્યાદાન ઉપરાવવા આ પરિપદ મદદલનાં તમામ પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને લક્ષમણ કરે છે.

દરખાસ્ત:—હરિશંકર જીવરામ બ્યારા; (ક યરાવી) અનુ—ત્રીકમલાલ કેવળરામ; (સંડેર)

(૩) મદાલના ને મામ પુસ્તકાલયોએ પુસ્તકોનું વર્ગીકરણ કરી વિષયવારી અને નામવારી રજીસ્ટ્રો બનાવ્યાં ન હોય તે મામ પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને આ વર્ષે આખર સુધીમાં વર્ગીકરણ કરી વિષયવારી અને નામવારી રજીસ્ટ્રો તૈયાર કરી દેવા આ પરિપદ આમદલરી લક્ષમણ કરે છે.

દરખાસ્ત:—એમ.ભાઈ અમરદાસ (બાલીસણા) અનુ—જેઈતારામ સાંકળચંદ (મણ્ડ)

(૪) રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદમાં મંડળ તરફથી તેમ જ મહાલ પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી શિક્ષક વાચનની પરીક્ષા લેવામાં આવે તેનો અંગ્રેજી શાળાના વિદ્યાર્થીઓ, ગુજરાતી શાળાના ઉચ્ચ શ્રેણીના વિદ્યાર્થીઓ તેમ જ વિદ્યાર્થીનીઓ અને શિક્ષક અધ્યુઓ વધુ પ્રમાણમાં લાભ લે તેવી તજવીજ કરવા દરેક શાળાના મુખ્ય શિક્ષકોને આ પરિષદ ભલામણ કરે છે.

દરખાસ્ત:—કરસનભાઈ રેવાભાઈ (રણજ)

અનુ:—ભગવાનદાસ સાંકળચંદ (સંડે)

(૫) શાળાવાળા દરેક ગામે પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયો સ્થપાઈ ગયાં છે તેની આ પરિષદ સંતોષ સાથે નોંધ લે છે. અને ડેર, રૂની, એંદલા, બળાસણા એ ચાર વાંચનાલયોના ગામોએ પહેલી તકે પુસ્તકાલયો સ્થાપવા જે તે ગામના શિક્ષકો અને પટેલ-તલાટીઓને આ પરિષદ આગ્રહપૂર્વક ભલામણ કરે છે.

દરખાસ્ત:—આણંદજીવન ભવાનીશંકર ભોધી (પાટણ)

અનુ:—કેવળભાઈ ચતુરભાઈ (રણજ)

(૬) ગુજરાતી શાળાના શિક્ષક મનુ દ. દવે એમનાં રચેલાં ગુજરાતી ભાષાનાં પુસ્તકો ધણ ઉત્તમ કાદિનાં હોવાથી પુસ્તકાલય ખાતાએ મંજૂર કરેલાં છે. દરેક પુસ્તકાલયે આ પુસ્તકો ખરીદે કે ઉગતા કવિને ઉત્તેજન આપવા આ પરિષદ આગ્રહપૂર્વક ભલામણ કરે છે.

દરખાસ્ત:—દુર્ગાશંકર ગંગારામ (સંખારી)

અનુ:—સવજીભાઈ દ્વારકાદાસ (અધા)

(૭) જે ગ્રંથપાલે પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગનો લાભ ન લીધો હોય તેવા દરેક ગ્રંથપાલે પ્રાંતનાં અધિકારી પુસ્તકાલય શિક્ષણ વર્ગ સાર કરવામાં આવે ત્યારે આ વર્ગનો લાભ લેવા એવી જે તે ગ્રંથપાલે આ પરિષદ ભલામણ કરે છે.

દરખાસ્ત:—અંબિકાદાસ છગનલાલ (માનપુર)

અનુ:—સાધુશંકર નથુશંકર (રામપુરા)

(૮) ગામની બહેત્રી જનતા દેરા દેરાવરના બનાવેથી વાકેફ રહે તેથી ગામના અનુકૂળ સ્થળે પાંચિયા ઉપર ફેશનું તેમ જ અકવાડિક બનાવે લખવામાં આવે તો ગામના બહેત્રા તમામ માણસે જતાં આવતાં આ હકીકત વાંચી અનેક બનાવો બાંહે તેમ જ બહેત્રા ભૂતી નં ભય એટલા માટે આ પ્રમાણે રાકય હોય ત્યાં કરવા દરેક પુસ્તકાલયના મંત્રીને આ પરિષદ ભલામણ કરે છે.

દરખાસ્ત:—કાશીભાઈ રામભાઈ (સરીયદ)

અનુ:—ચતુરભાઈ ત્રિકમભાઈ (મણદ)

(૯) પુસ્તકાલયમાં નહિ આવી શકતાં બહેત્રાં સ્ત્રી-પુરુષોને ઘેર બેઠાં વાચનનો લાભ મળે એવ યોજના ગામે ગામ થવાની આ પરિષદ આવશ્યકતા ગણે છે; અને તેનો અમલ વિદ્યાર્થીઓ મારફત રા કરી દેવા શિક્ષક બાઈઓને આ પરિષદ ખાસ ભલામણ કરે છે.

દરખાસ્ત:—દયાશંકર મહીધરભાઈ (પાટણ)

અનુ:—જગન્નાથ સુનીલાલ રાવળ (રવાની)

(૧૦) મહાલનાં પુસ્તકાલયોને વ્યવસ્થિત બનાવવા માટે માનદ પ્રચારકની ખાસ આવશ્યકતા છે તો આ કામ સેવાભાવે દેરવાની તત્પરતા આ પરિષદમાં પધારેલા શિક્ષક પ્રતિનિધિ બાઈઓ પૈકી કોઈ ઉત્સાહી બાઈ પોતાનું નામ દર્શાવે એવી આ પરિષદ આશા રાખે છે.

દરખાસ્ત:—નારણભાઈ નાનજીભાઈ ગ્રંથપાલ (સંડેર)

અનુ:—ગંગારામ લક્ષ્મીચંદ (નવાંપુર)

(૧૧) શિક્ષણસાગ્રનાં પુસ્તકો કરવા પુસ્તકાલયમાં મોકલવામાં આવે તે બદલ મધ્યવર્તી પુસ્તકાલયને આ પરિષદ વિનંતિ કરે છે.

દરખાસ્ત:—નૈવિશંકર વઠ્ઠેરામ (ડેર)

અનુ:—બળજીભાઈ નાનાભાઈ (કામડી)

(૧૨) સ્ત્રીવર્ગમાં પુસ્તકોનો પ્રચાર બહોળા પ્રમાણમાં કરવા માટે સ્ત્રીશિક્ષકા બેનોને આ પરિષદ ભલામણ કરે છે.

દરખાસ્ત:—કાન્તાબેન મહાદેવજી (મણદ)

અનુ:—કપિલાબેન મધવજી (મણદ)

(૧૩) પોતાના અમૂલ્ય વખતનો લાભ આપી આ પરિષદનું કાર્ય ક્રમેક્રમે રીતે પાર પાડવા બદલ પ્રમુખ શ્રી. મે. રા. રા. પાટકર સાહેબનો આ પરિષદ અંતઃકરણપૂર્વક આભાર પ્રદર્શિત કરે છે.
દરખાસ્ત:—મધુસૂદનરાય ગિરધરરાય (પાટણ) અનુ:—દયાશંકર મહીધર જોષી, પાટણ

(૧૪) આ પરિષદને આમંત્રી, રૂવાવી ગામે બંતાવેલો હતો, હઠાવેલી ખંતભરી જહેમત અને કાર્ય પ્રત્યે દર્શાવેલી મમતા બદલ ગામના શ્રદ્ધેશ્વર તથા શિક્ષકોને આ પરિષદ ધન્યવાદ આપે છે તેમ જ તેમનો આભાર માને છે.

દરખાસ્ત:—જીભાઈ દાનજીભાઈ વઘીલ (પાટણ) અનુ:—જગજીવનદાસ મૂળચંદ ગોડી (પાટણ)

કરાવેલું કાર્ય પૂર્ણ થતાં શાળાધિકારી મે. વલ્લિયા સાહેબે પુસ્તકાલયની પ્રવૃત્તિને આંગળ ધપાવવા માટે મંત્રીઓને દર્દભરી ભાષામાં સુંદર અપીલ કરી હતી. અને આ જ્ઞાનની, પરબોધી જનસમાજનું કલ્યાણ થાય તેવી રીતે ફેલાવો કરવા સમજ આપી હતી. છેવટ શ્રી. જીભાઈ વઘીલે તેમની લાક્ષણિક ભાષામાં આ જ્ઞાનપરાની ઉલ્લી આહુતિ-રૂપે, થોડુંક વિવેચન કર્યું હતું.

ત્યારબાદ બાળાઓએ સુંદર દાંડિયા ગ્રાસ ગાયા હતા. તેમને દરેકને જર્મનના પ્યાલા અર્પણ કરવામાં આવ્યા હતા તે પરિષદ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના જયધોષ વચ્ચે બેઠા સાથે રાજગીત ગવાઈ વિસર્જન થયું હતી.

જર્મનીનાં કેદીઓની વાચનવૃત્તિ

હેલ્લા આંકડાઓ પરથી જણાય છે કે જર્મની ખાતેનાં કારાગૃહોમાં પચાસ ટકા જેટલી સ્ત્રી-કેદીઓ ઇતર વાંચનમાં પ્રેમલા-પ્રેમલાના વિષયો ચર્ચાતી નવલિકાઓ અને વાર્તાપુસ્તકો વાંચે છે.

પ્રેમનાં ટાપલાં આલેખતાં પુસ્તકો મોટા પ્રમાણમાં, સ્ત્રીઓના જંગમમાં આદર પામે છે એટલું જ નહિ પણ મોટી સંખ્યામાં ખપી જતાં હોય છે.

એક બીજો રસુજ કિરસો પણ નોંધવામાં આવ્યો છે તે એ કે જર્મન કારાગૃહમાંની એક સ્ત્રી લાલ પૂંઠાવાળાં પુસ્તકોજ પસંદ કરતી હતી કારણ કે એ લાલ રંગનો “લીપુ સ્ટીક” તરીકે ઉપયોગ કરી શકતો હતો એ વિચાર એકાએક તેને સૂઝી આવ્યો હતો.

અન્ય સામાન્ય સ્ત્રી-કેદીઓ પૈકીમાંથી ચૌદ ટકા ઐતિહાસિક વાચનને પસંદગી આપે છે. જ્યારે પ્રવાસ અને રાજકારણ આલેખતાં પુસ્તકો ધણી ઓછાં પ્રમાણમાં વાંચતાં હોય છે.

સોમાંથી એક સ્ત્રી કોઈ વાર મળી આવે કે જે ધાર્મિક લખાણ પસંદ કરતી હોય; એ દશા “સાહિત્ય” મય લખાણોની પસંદગીમાં પણ નેવામાં આવે છે.

પુરુષ કેદીઓ વિગ્રહનાં વર્ણનો કરતાં પુસ્તકો વાંચે છે, પણ કોઈ કેદી એવાં પુસ્તકોની કદી માગણી કરતાં નથી.

રાજક્રોધનાં ગુન્હાસર પકડાયેલી સ્ત્રીઓ અલગત, પુરુષનાં જેવો શોખ ધણી બાળતોમાં ધરાવતી હોય તેમ જણાય છે. તેઓને પ્રયુધરસની વાર્તાઓ કે નવલિકાઓ ઓછી વાંચવી ગમે છે.

રાજક્રોધનાં ગુન્હા માટે સજા પામેલી ૨૦ સ્ત્રીઓમાંથી માત્ર એક જ સ્ત્રી એવી મંજૂર આવે છે કે જે રાજકારણમાં રસ, લેતી હોય.

૧ પત્નીલાલિ અને બીજી વાતો—કર્તા તથા પ્રકાશક: હીરાલાલ આર. ડોક્ટર મોર બંગ્લો, વિલા પાલો, સુબાષ, ૧૯૩૯, કાઉન ૧૬ પેજ, પૃષ્ઠ ૧૩+૧૬૪; રંગીન આનંદ-દનવાળું પાકું સોનેરી પૂકું; મૂલ્ય રૂ. ૧-૧૨-૦

ભાષ હીરાલાલ દિલ્લિ પ્રોડ્યુસર અને ડાયરેક્ટર છે. એમણે વખતોવખત 'હિન્દુસ્તાન પ્રેમમિત્ર', 'સુબાષ સમાચાર', 'મોન્સનમલ્' વગેરે સામયિકોના દિવાળી અંકો માટે લખેલી અને તેમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી એવી ૬ રસમય વાર્તાઓ પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધ કરી છે. આ વાર્તાઓ આદર્શરૂપ અને વાસ્તવિક લાગે એવી છે, તેમની આ વાર્તાઓ એકથી બીજી ચડીઆતી છે. ડાહ્યો દિવાનો, પત્નીલાલિત, મૃત્યુયાત્રા ખાસ વાંચવા જેવી છે. એક વખત વાંચવા લીધા પછી છોડવી મમે એવી એક પણ વાત નથી. આમાં જીવનની સમીક્ષા, જીવનની ઉણપો તેમ જ જીવનની આધ્યાત્મિક આજીવની ચર્ચા છે ઘણી વાતોમાં વાસ્તવિકતા છે. એક બેમાં કલ્પનાસંકિત પણ છે. બેકારીનો નમૂનો પણ અરે છે. વાર્તાના રસિકોને પસંદ પડશે. છપાઈ, કાગળ વગેરે સુંદર છે. બાંધણી પણ સારી મજબૂત છે.

૨ ગૃહસ્થ યોગી—લેખક તથા પ્રકાશક: ભદ્ર, મોહનલાલ જગનલાલ (હોપડીવાળા) દરિયાપુર, વાડીગામ, કડીઆવાડ, અમદાવાદ. કાઉન ૧૬પેજ, ૧૯૩૯; પૃષ્ઠ ૧૧૧, કાચુ પૂકું. મૂલ્ય ૪ આના. 'ઉચ્ચલાવ' માસિકના ૪ થા વર્ષની બેટના પુસ્તકરૂપે આ પ્રસિદ્ધ થય છે. એમાં યોગી પુરુષો ગૃહસ્થજીવનમાં પડતાં કેવા જીવંત પ્રોત થઈ જાય છે અને શુરુપ્રતાપે તેમાંથી તરી જાય છે, એ વાત બહુ સુંદર રીતે વર્ણવી છે. જગતના કાવાકાવા, જન્મજો અને લીલી સડી વગેરેમાંથી શુરુદેવ પોતાના શિષ્યને સ્મરણમાત્રથી કેવા બચાવી લે છે અને આખરે સમય ચતાં પાછો પોતાને અસલ સ્થાને શિષ્યને કેવી રીતે લઈ જાય છે તે પણ બોધક રીતે વર્ણવ્યું છે. સાથે સાથે ઐહિક અને પારમાર્થિક હિત કેવી રીતે સંધાય છે તે આ પુસ્તક ઠીક ઠીક સમજાવે છે.

છપાઈ વગેરે સાફ છે. માત્ર બેટનું પુસ્તક હોવાથી કાગળ જોષ્ટએ તેવા નથી વાર્તાના રસિયાઓને તથા આધ્યાત્મિક જિજ્ઞાસાવાળાને પણ આ પુસ્તક માર્ગદર્શક થઈ પડશે.

૩-૬. (૩) મંદાસિ (૪) બ્રહ્મચર્ય (૫) માણસ માંદો કેમ પડે છે ? (૬) મંદવાડ કેમ મટાડવો ?	} લેખક તથા પ્રકાશક: } } ડૉ. જટાસંકર નાન્દી }	} ઘીકાંટા, જૂતની આંબલી પાસે } એચ. વાડીલાલની કંપનીના } મકાનમાં, અમદાવાદ. ૧૯૩૭; } કાઉન ૧૬ પેજ, પૃષ્ઠ ૩૨, } ૪૦, ૧૫ અને ૩૨ અનુક્રમે.
--	---	--

કાચુ પૂકું, મૂલ્ય (૩) ૧ આનો બીજા ત્રણ બે આના દરેક.

ભાષ જટાસંકર નાન્દી જાતે વણીસ હતા. તેમાંથી એમને વેદકનો શોખ લાગ્યો અને

આરોગ્યરક્ષક જ્ઞાનપ્રચારક સેનાસમાજ, રથાપી તે દ્વારા જીવનપ્રકાશ ગ્રંથમાળા શરૂ કરી છે. તેનાં આ પ્રથમ ચાર પુસ્તકો છે. આરોગ્ય એ જીવનની પ્રાથમિક આવશ્યકતા છે. માણસે જેમ બને તેમ નીરાગી રહેવું જોઈએ અને એ શી રીતે થઈ શકે તથા દીર્ઘ આયુષ્ય ભોગવી શકાય એ બતાવવું એ આ ગ્રંથમાળાનું ધ્યેય છે. સૌ કોઈને આ બાબત જાણવાની જરૂર છે. માળા અત્યંત ઉપયોગી અને ઘેર ઘેર વંચાવી જોઈએ. ઘણા ખરા રોગો મંદાગ્નિ, બ્રહ્મચર્યનો અભાવ વગેરેના કારણે ઉપરિચિત થાય છે. દરેક મનુષ્યે આ પુસ્તકો વાંચી તે પ્રમાણે વર્તવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. એથી આરોગ્ય વધશે, ખર્ચ કમી થશે અને જીવન આનંદી, ઉત્સાહી અને શ્રેયસ્કર બનશે. પુસ્તકાલયોમાં આ પુસ્તકો રાખવા જેવાં છે. કિંમત જૂન છે એટલે એનો લાભ બહોળા પ્રમાણમાં લઈ શકાશે. વિષય બહુ સરળતાથી અને શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ લેખકે ચર્ચ્યો છે. શરીરની રચના સમજાવી, કર્તાએ કુદરતી રીતે વિશેષ કાળજીપૂર્વક અને સચમી રીતે મનુષ્ય કેવી રીતે નીરાગી રહી શકે એ સ્પષ્ટ કર્યું છે, અમારી માન્યતા મુજબ; આવાં નાનાં નાનાં પુસ્તકો ઉપરાંત એ દરેક પ્રકરણરૂપે એક દળદાર પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થય તો વધુ ઉપયોગી નીવડે.

૭. ર્દેવવિહાર લા. ર. જો—કર્તા પાઠક રામનારાયણ વિશ્વનાથ; પ્રકાશક: પ્રસ્થાન કાર્યાલય, અમદાવાદ, સં. ૧૯૯૪, કાઉન ૧૬ પેજ, પૃષ્ઠ ૨૦૫, સચિત્ર આલિંગનવાળું પાકું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦.

પ્રસ્થાન કાર્યાલય તરફથી પ્રસિદ્ધ થતી ગ્રંથમાળા પૈકી બૃહદ્ ગ્રંથાવલિનું આ અગ્રી-આરમ્ભ પુસ્તક છે. એમાં શ્રી. રામનારાયણ પાઠકે વખતોવખત 'પ્રસ્થાન' માસિકમાં લખેલા પ્રાસંગિક મર્માંગા લેખોના સંગ્રહરૂપે પ્રસિદ્ધ થાય છે. વિષયોનું વૈવિધ્ય છે. આમાં લગભગ ૨૨ લેખો છે. આધ્યાત્મિક તેમ જ ઐહિક જાને વિષયોનો આમાં સમાવેશ થયો છે. સાહિત્ય, કલા, રચણપ્રવાસ, આરોગ્યશાસ્ત્ર, તત્ત્વજ્ઞાન વગેરે વિષયોને લગતા લેખો ખરેખર વાંચવા અને મનન કરવા લાયક છે. શ્રી રામનારાયણભાઈ જેવા પ્રખર વિદ્વાન અને વિચારકના મનન કરવા અને આચારમાં મૂકવા લાયક વિચારોનું આ પુસ્તક જે પુસ્તકાલયોમાં ન હોય તે પુસ્તકાલય અધુરું ગણાય. સારા સારા લેખકોનાં બધાં પુસ્તકો યથાશક્તિ યથાસમયે પુસ્તકાલયોએ ખરીદી તેના જેમ બને તેમ ખૂબ પ્રચાર કરવો જોઈએ. એ દ્વારા પણ શિક્ષણ ભોગવી શકાશે અને એમના વિચારોમાંથી ઘણાને માર્ગદર્શન અને કૃપાદો જ થશે.

છપાઈ, બાંધણી, કાગળ વગેરે સુંદર છે. 'પ્રસ્થાન' કાર્યાલયનાં પુસ્તકો એ બાબત માં આદર્શરૂપ છે જ. ભાઈ મિસ્ત્રી તથા શ્રી. રામનારાયણભાઈને એ માટે અભિનંદન ધટે છે અને અન્ય ગ્રંથમાળાવાળાઓએ એમનું અનુકરણ કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.

૮ અધ્યાત્મજીવન : મૂળ અંગ્રેજીમાં લેખક : શ્રી. સી. જીનરાજદાસ; અનુવાદક "રાજ" પ્રકાશક: અંબાલાલ જીવાણીદાસ શરદપુર, દરવાજાવાળો ખાંચો અમદાવાદ, સં. ૧૯૯૩ કાઉન ૧૬ પેજ ૬૬, પૃષ્ઠ ૨૪૫૩૪૪, મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

જિનરાજદાસ ગ્રંથમાળાનું આ પ્રથમ પુસ્તક છે. એમાં શ્રી. જીનરાજદાસનાં આધ્યાત્મિક અને ગ્રેરક જુદે જુદે સ્થળે અને જુદે જુદે સમયે કરેલાં ભાષણો એકત્ર કરી છાપેલાં છે. શ્રી. જીનરાજદાસ યિઓમેદિકલ સોસાયટીના પ્રખર વિદ્વાન પ્રચારક તથા અગ્રગણ્ય

નેતા છે. એઓ મૂળ લોકાનિવાસી છે. તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રચાર માટે તેઓ દુનિયાના તમામ દેશોમાં ફરી પ્રવચનો આપે છે. એમની શૈલી સહેલી અને સરળ હોઇને સાંભળનારના મન ઉપર આઘાદ અસર કરે છે. પોતે બહુ ઉત્તમ કોટીના વક્તા છે. કુલ ૪૩ પ્રવચનો, ઉપસંહાર, પ્રવેશક અને પરિશિષ્ટોના આમાં સમાવેશ કરેલો છે. આધ્યાત્મિક વિદ્યાર્થીને તો આમાંથી ધણું જાણવાનું મળશે. આવાં પુસ્તકો પુસ્તકાલયોમાં ખાસ હોવાં જોઇએ. દિવંદુધમ્નેના મૂળ પોતે તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર જ છે અને દિવંદુનું સ્થાન એને લીધે અનોખું છે. આવાં પ્રવચનો વાંચી, મનન કરી તેનું રહસ્ય સમજવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ અને તેને આચારમાં મૂકવાં જોઇએ. એથી જીવન રસમય, આનંદમય અને મોક્ષદાયી થઇ શકે.

ના. ચં. દીવાનજી

૯. વર્ધા શિક્ષણ યોજના—પ્રકાશક: નવજીવન કાર્યોલય, અમદાવાદ; પૃષ્ઠસંખ્યા ૨૨૩; પૃ.કુ. કાગળનું, કિંમત ૦-૧૦-૦.

મહાત્મા ગાંધીજીએ વર્ધા ખાતે કેળવણીને લગતી એક પરિષદ યોજાવી હતી. એ પરિષદ આગળ મહાત્માજીએ કેળવણી સંબંધી પોતાના વિચારો રજૂ કર્યા હતા. એ વિચારો મુખ્યત્વે આમોલોગ દ્વારા કેળવણી આપવી, એ કેળવણી એથી સ્વાવલંબી બનવી જોઇએ, આમોલોગ દ્વારા શીખવાતા વિષયોમાં અત્યારના મેટ્રિક સુધીમાં જે વિષયો શીખવવામાં આવે છે તેમાંથી અંગ્રેજી બાદ કરતાં જે બાકી રહે તે શીખવવા, વધારામાં દિન્દુસ્તાનની ભાષા શીખવવી, આ કેળવણી ઓછામાં ઓછી સાત વર્ષની દરેકને મળવી જોઇએ, વગેરે વગેરે. આ વિચારોને વિગતવાર રૂપ આપવા માટે વર્ધા પરિષદે ડૉ. ઝાકિરહુસેનના પ્રમુખપણાં નીચે શ્રી. કૃષ્ણદેવ, કાકા કાલેશ્વરકર, શ્રી. મણિલાલ વગેરેની એક સમિતિ નીમી હતી. એ સમિતિ તરફથી એનો અહેવાલ 'પાયાની રાષ્ટ્રીય કેળવણી' નામથી અંગ્રેજીમાં બહાર પડ્યો હતો. એ અહેવાલનો આ પુસ્તક એ શુભરાતી અનુવાદ છે.

આ પુસ્તકમાં વર્ધા કેળવણી યોજનાના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો તથા ખેવનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે; ઉપરાંત આ યોજનાને અંગે જોઇતા શિક્ષક તથા નિરીક્ષકોનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

આ પુસ્તકના બે ખંડ છે. એમાં પહેલા ખંડમાં ઉપર જણાવેલી બાબતો ચર્ચા છે; અને બીજા ખંડમાં અભ્યાસક્રમનો વિગતવાર વિચાર કરેલો છે.

આ વર્ધા યોજના કેળવણીમાં ક્રાંતિ કરશે. એ દ્વારા દિન્દુસ્તાનની સુરત બદલી નાખવાની એ યોજનાના વિધાયકની આકાંક્ષા છે. આશા છે કે આ યોજના સમજવા માટે આ પુસ્તક બધા વાંચે. પુસ્તક અનુવાદ હોવા છતાં જાણે શુભરાતીમાં જ લખેલું હોય તેવું લાગે છે.

૧૦. આપણા દેશની પ્રાથમિક કેળવણી:—અનુવાદક: તરંગિણી રમણભાઈ નીલકંઠ, બી. એ., એસ. ટી. સી. (લંડન); પ્રકાશક: આર્કસર્ક યુનિવર્સિટી પ્રેસ; પૃષ્ઠસંખ્યા-૧૬૮; પૃ.કુ. કાંઠોડનું; કિંમત ૧-૦-૦.

પ્રાથમિક શાળાને લગતા સિદ્ધાંતો સંબંધી તથા ખાસ કરીને પ્રાથમિક શાળામાં શીખવાતા વિષયો સંબંધી આ પુસ્તકમાં જુદા જુદા લેખો છે, એ લેખો જે તે વિષયના

અનુભવી વિદ્વાનોએ લખેલા છે. મૂળ આ બધા અંગ્રેજીમાં લખાયેલા હોયો 'ઇન્સ્ટ્રક્શન ઇન ઇન્ડિઅન પ્રાયમરી સ્કૂલ્સ' નામે પુસ્તકરૂપે બહાર પડ્યા હતા, તેનો આ અનુવાદ છે.

લેખો એકંદરે પ્રાથમિક શિક્ષણમાં રસ લેનારાઓને આગદર્શક ચક્ર પડે તેવા છે અને અનુવાદ પણ સારો થયેલો છે.

પ્રાથમિક શાળાઓના નિરીક્ષકો તથા મુખ્ય સિક્ષકો તેમ જ પ્રાથમિક શિક્ષણમાં રસ લેતા બીજાઓએ આ પુસ્તક વાંચવા જેવું છે.

પુસ્તકની છપાઇ વગેરે સરસ છે.

૧૧. આમમાતા અને બીજા કાવ્યો:—લેખક-કલાપી; સંપાદક-નવલરામ જગન્નાથ ત્રિવેદી, એમ. એ; પ્રકાશક-જીવનલાલ અમરશી મહેતા, અમદાવાદ અને મુંબઈ ૨; પૃષ્ઠસંખ્યા-૨૨ + ૧૭૬; પૂઠું-ભગ્વતી પટ્ટીવાળું કાડબોડનું; કિંમત ૦-૧૩-૦.

કલાપી એ ગુજરાતના પ્રિય કવિ છે. એમનાં કાવ્યોમાંથી ૪૩ કાવ્યો અત્રે લીધેલાં છે. એમાં 'આમમાતા,' 'અવરથ ગૃહિણી,' 'એક આગિયાને,' 'ભરત,' 'વીણાને મૃગ,' 'વૃદ્ધ ટેલીઓ' વગેરે જાણીતાં કાવ્યો આવે છે. આમ છતાં આ કાવ્યોની પસંદગી પાછળ સ્પષ્ટ ધોરણ સમજાતું નથી.

કાવ્યોની શરૂઆતમાં કલાપીના જીવન તથા લેખન સંબંધી માહિતી આપતો સારો લેખ છે. કાવ્યોને અંતે કાવ્યો સંબંધી નોંધ આપેલી છે. એ નોંધમાં કલાપીએ આ કાવ્યો પૈકી જે અંગ્રેજી ઉપરથી ઉતારેલાં તે મૂળ અંગ્રેજી કાવ્યો પણ આપેલાં છે.

એકંદરે આ પુસ્તક આવકારપાત્ર છે; આમ છતાં, 'કાન્તના પૂર્વાભાષ'ની જેવી આવૃત્તિ શ્રી. રામનારાયણ પાઠક તરફથી તૈયાર થયેલી છે તેવી આવૃત્તિ 'કલાપીના દેકારવ'ની યવાની જરૂર છે. અમને આશા છે કે દેકારવના પ્રકાશક આ બાબતમાં યોગ્ય વ્યક્તિની પસંદગી કરી અમારી સૂચનાને વેળાસર વધાવી લેશે.

૧૨. કાવ્યપરિચય-ભાગ ૨ જે: સંગ્રહક: રામનારાયણ વિ. પાઠક અને નગીન-દાસ ના, પારેખ; પ્રકાશક નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ; પૃષ્ઠસંખ્યા-૨૬૭; પૂઠું બોડ પટ્ટીનું કિંમત ૦-૧૨-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠે પ્રાથમિક, માધ્યમિક તથા ઉચ્ચ શાળાઓ માટે કવિતાના સંગ્રહો તૈયાર કરી પ્રસિદ્ધ કર્યા છે: પ્રાથમિક શાળાઓ માટે 'ચણીબોર' પ્રસિદ્ધ થયો છે; માધ્યમિક શાળાઓનાં નીચલાં ધોરણ માટે 'રાયણ' બહાર પડ્યો છે; એથી આગળનાં માધ્યમિક શાળાનાં ધોરણો માટે 'કાવ્ય પરિચય' ને ભાગ બહાર પડ્યા છે; અને માધ્યમિક શાળાનાં છેક ઉપલાં એક એ ધોરણ માટે તથા ઉચ્ચ શાળાઓ માટે 'કાવ્યસમુચય' ના બે ભાગ પ્રસિદ્ધ કરેલા છે.

કાવ્ય પરિચય ના બીજા ભાગની આ બીજી આવૃત્તિ છે. આ આવૃત્તિમાં પહેલી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થયા પછી ખાસ પ્રસિદ્ધમાં આવેલા કવિઓનાં કાવ્યો પણ ઊમેરી લેવામાં આવ્યાં છે. આ સંગ્રહમાં પ્રાચીન તેમ જ અર્વાચીન કવિઓનાં કાવ્યો, તથા લોકગીતો લેવામાં આવ્યાં છે, 'કાવ્ય સમુચય'માં અર્વાચીન કવિઓનાં કાવ્ય જ લીધેલાં છે, તથા તે જરૂર

જાતી કક્ષાના વિદ્યાર્થીઓ માટેનાં પણ છે; આથી, આ 'કાવ્ય પરિચય'નું પુસ્તક એક રીતે આપણા વિદ્યાર્થીઓને તેમ જ સામાન્ય વાચકોને આપણા કાવ્યસાહિત્યનો ખ્યાલ આવે તે માટે વિશેષ ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે.

આ સંગ્રહમાંનાં કાવ્યો માધ્યમિક શાળાનાં વચલાં ધોરણો માટે તેમ જ સામાન્ય વાચક માટે આપણા કાવ્યસાહિત્યના પ્રતિનિધિરૂપ ગણી શકાય તેવાં છે.

કાવ્યો મંબાંધી આવશ્યક દ્રૂષ્ટી નોંધે પણ કાવ્યોની છેવટે આપેલી છે.

આ પુસ્તક માધ્યમિક શાળાનાં ચોથા-પાંચમા ધોરણોમાં કવિતાના વિષયમાં પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે ચલાવવા જેવું છે; તેમ જ કવિતાના સામાન્ય અભ્યાસીઓ માટે પણ ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે. માધ્યમિક શાળાઓ, પુસ્તકાલયો તથા ગૃહપુસ્તકાલયોમાં આ પુસ્તક વસાવવા જેવું છે.

૧૩. ગાંધીજીની સાધના : લેખક : રાવજીભાઈ મણિભાઈ; પ્રકાશક નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ; પૃષ્ઠસંખ્યા ૪૮૦; પૂઠું બોર્ડપટ્ટીવાળું; કિંમત ૧-૪-૦.

મહાત્મા ગાંધીજીની મહત્તા હિંદુસ્તાનમાં જાહેર થઈ તે પહેલાં એ મહત્તા એમણે દક્ષિણ આફ્રિકામાં કેવી રીતે વિકસાવી એનો ખ્યાલ આપવા માટે આ પુસ્તક લખાયું છે. આ પુસ્તકના લેખક દક્ષિણ આફ્રિકામાં મહાત્માજી સાથે ઘણી ખરી પ્રવૃત્તિઓમાં સામેલ હોવાથી તેઓ પોતાના અનુભવથી આ પુસ્તક લખી શક્યા છે. મહાત્માજીની 'આત્મકથા' કે 'દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહના ઇતિહાસ'માં મહાત્માજીની વિકસતી જતી મહત્તાનો જે ઉલ્લેખ નથી આવતો, તેનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ થાય છે. વળી મહાત્માજી પોતે પોતા સંબંધી નમ્રતાને કારણે ન લખે તેવી ઘણી બાબતો આ લેખકે મહાત્માજીના એક અદના સેવક તરીકે પૂજ્યભાવે વર્ણવેલી છે. મહાત્માજીનો ટ્રિનિડાદ આશ્રમ, હિંદીઓને થતા અન્યાય સાથે હજારો ગજારોને લઈને મહાત્માજીએ કરેલી ઘણા માધ્યોની કૃત્ય એમના ત્યાંના સાથીઓ વગેરે ઘણી જાણવા જેવી બાબતોનો આમાં સમાવેશ થાય છે. આ પુસ્તક મહાત્માજીના જીવનને, સિદ્ધાંતોને તથા પ્રવૃત્તિઓને સમજવામાં ઘણું મદદગાર થાય તેમ છે. શૈલી સરળ છે. પુસ્તક પુસ્તકાલયોમાં તેમ જ ગૃહોમાં વસાવવા જેવું છે. આ પુસ્તકનું વાચન જેટલું વધે તેટલું તે પ્રજાજીવનને હિતકર્તા છે.

શ્રી. સો. પટેલ

૧૪. (૧) અર્જુનમણિ પ. ૧૪, (૨) ચક્રવર્તી સનત્કુમાર પ. ૧૮, (૩) શ્રી ગૌતમસ્વામી પ. ૧૬, (૪) આદ્યકુમાર પ. ૧૯, (૫) મહારાજ એણિક પ. ૨૪ (૬) વીર ભામાશાહ પ. ૧૪, (૭) મહામંત્રી ઉદાયન પ. ૨૦, (૮) ભરત બાહુબલિ પ. ૧૮. મૂળલેખક ધીરજલાલ ટોકરશી સાહ; પ્રકાશક ઉચ્ચ આયુર્વેદિક કામંસી; ગાંધીરાડ અમદાવાદ; મૂલ્ય દરેકનો ૦-૧-૦.

ભાઈ ધીરજલાલે ગુજરાતી ભાષામાં લખેલી વિદ્યાર્થી વાચનમાળાની શ્રેણીઓમાંથી આ પુસ્તકો પ્રકાશન સંસ્થાએ હિન્દી ભાષામાં ઉતાર્યાં છે. માળાનું નામ શ્રી નંગીનદાસ હિન્દી

પુસ્તકમાળા છે. પુસ્તકો નં. ૧ થી ૮ જેતાં પ્રયત્ન પ્રશસ્ય થયો હોય એમ જણાયું છે. હિન્દી બોલી રાષ્ટ્રભાષા થતી જાય છે, તે ટાણે આ પુસ્તકોનું વાચન વિશેષ રુચિકર થઇ પડશે. પ્રકાશનસંસ્થા આવાં જ ચારિત્ર્યોપક પુસ્તકો પ્રકાશિત કરી વધુ યશસ્વી બને.

૧૫. ન્હાનપણની વાતો: લેખિકા: પદ્માવતી દેસાઈ, પૃ. ૩૨, પૂઠું કાગળનું, ૦-૩-૦.

આપણી બાળ અંધમાળા ભણ્યું આ વર્ષે બીજાનું પુસ્તક યોગ્ય છે. કુલ ૧૧ વાતો લીધી છે. માસ્તર, પૌઆચોર, દયાબા, વીંછીનું બચ્ચું, આ વાતો બહુ સારી છે.

લેખિકા બહેને પોતાનું અનેક વિશિષ્ટત્વ સાચવ્યું લાગે છે.

બાળકો માટેની જોડણી તો એકધારી જોડણીકાંચ પ્રમાણે રહે. તે જ હિતાવહ છે. પુસ્તકમાં ત્હને, મ્હને, મ્હોટાં, હિંમત, મ્હારા, ન્હાની, સોની માઝન, ફૂતરો, ઉન્હું આવી કેટલીય ત્રુટિઓ રહી જવા પામી છે. દ્વિતીયાવૃત્તિ વખતે એ સુધારવા એ તરફ ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. વળી હિંમત પણ ઓછી રખાય એ તરફ દ્રષ્ટિ રાખવા બલામણુ છે.

૧૬. અટકચાળાં વાંદરાં : લેખક: રમણલાલ નાનાલાલ શાહ, પૃ. ૮૪, પૂઠું બોક્સ-કાર્ડનું કિં. ૦-૬-૦. પ્રકાશક: બાલજીવન કાર્યાલય, વડોદરા.

પ્રકાશકે, કમે કમે અભ્યાસમાં આગળ વધતાં બાળકોને તેનાં કમાનુસાર વાચન આપવાની યોજના “ બાલકમિક વાર્તામાળા ” દ્વારા યોજી છે. તે કમિક વાર્તામાળાનું આ પહેલું પુસ્તક છે. બાપકામ ચિત્રો વગેરે સુંદર આખ્યાં છે. વાંદરાં સંબંધી નવેક વાતો આપી છે. વાતો ખરેખર રમુજ છે; પણ જેટલી રમુજ છે તેટલી જ માનની દિશામાં નથી. માળાના આલોકો એ દિશામાં વધુ ધ્યાન આપશે.

૧૭. સહેલી વાતો : સંપાદક અને પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે, પૃ. ૫૬, પૂઠું બોક્સ-કાર્ડનું કિં. ૦-૪-૦.

ઉપરની જ વાર્તામાળાની આ બીજી પુસ્તક છે. એમાં ૧૦ વાર્તાઓ છે. આમાંની ઘણીખરી વાર્તાઓ ‘ બાલજીવન ’ માસિકમાં આવી ગયેલી છે. પાછલી કાષ્ઠસે કેચલાવી જેતાં ચિત્રો ને લખાણ તેનું તેજ જણાય છે. બાઇ રમણલાલે બાલજીવનના અખતરા ઉપરથી આ પુસ્તકનું પ્રકાશન કરવું યોગ્ય માન્યું હોય એમ લાગે છે. માસિકમાં અપાતાં લખાણો કાળે કરી નાશ પામે છે, તે આવા પુસ્તકાકારે સંપ્રદાય એ ઇચ્છવાનેગ છે. જેની પાસે ‘ બાલજીવન ’ ન પહેાંચ્યું હોય તેવાંઓ આ પુસ્તક સંપ્રદો લે વાર્તાઓ સહેલી છે, વાંચવા ખાતર વાંચશે તેને ગમ્મત પડશે, વખત જરો ને થોડી ઘણી માહિતી પણ મળશે.

બીજાં બાલમાસિકો થોડે ખર્ચે પાછલાં ચિત્રો-લખાણો વગેરે વાપરીને આ અખતરા અજમાવી જુએ.

૧૮. શેકસપીઅરનાં કથાનકો: લા. ૨ : લેખક અને પ્રકાશક, ઉપર પ્રમાણે, પૂઠું પાકું, પૃ. ૧૬૦ કિં. રા. ૧-૦-૦.

આ બાલજીવન પુસ્તકમાળા એણિ બીજાનું પુસ્તક ૭ મું છે. પુસ્તક કિશોરો માટે વધુ ઉપયોગી થઇ પડશે. કથાનકો શેકસપીઅર જેવા ધુરંવરે લખ્યાં છે તેનો આ અનુવાદ છે.

અંગ્રેજ હાઇકૂર્ટમાં લખતા વિદ્યાર્થીઓ માટે એ ઉપયોગી નીવડશે. એમાંની વાર્તાઓ ગદ્ય વાંચકોમાં વિશ્વાસ આણે એવી છે. સાહસ, હાસ્ય તે સસપ્રવાહનો મેળ ઠીક જામેલો છે.

મોટાંઓએ પણ નજર તથા કાઠવા જેવું ખરું.

૧૯. તુલસીદાસ : લેખિકા કીર્તિદા દીવનજી, પ્રકાશક: ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય, ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ, પૃ. ૪૧, પૃ. ૫૬ કાગળનું, કિં. ૦-૩-૦.

ગૂર્જર બાલ ગ્રંથાવલિનું વર્ષ ૩૮૫નું પુસ્તક ૭ મું છે. રામાયણનું રસામૃત પાનાર હિંદી ભાવાના સાહિત્યમણિ મહાત્મા તુલસીદાસજીનું આ પ્રભાવશાળી સુંદર સરળ ચરિત્ર સૌ કોઇને જાણી જાણ્યું છે.

માળામાં આ પુસ્તક અનેરી લાલ પાડે છે. પુસ્તકમાં એમના વિષે લખાયું છે કે: "તુલસીદાસના પિતા આત્મારામ દ્વિપે રાજપુર ગામમાં રહેતા હતા." (૫. ૩ જુઓ) પણ સરતુ સાહિત્ય કાર્યાલયના તુલસીકૃત રામાયણમાં શ્રી. ગોસ્વામી તુલસીદાસજીનું સંક્ષિપ્ત જ્ઞાતાંત આપ્યું છે તેમાં રાજપુર પાસે દ્વિપુરવા ગામે રુદ્રનાથ મિશ્ર રહેતા હતા. તેમના પુત્ર તુલસીદાસજી એમ જણાવ્યું છે. આ હકીકત ખરી ખાતરી માગી લે છે. કેટલેક સ્થળે જોડણીના દોષો રહી ગયા છે તે અક્ષર્ય ગણાય ત્રણે ૧૭૬ માટે ન્દપી એમ જોડણી રાખવી એ બાલમાનસને અશુદ્ધ જોડણી તરફ દોરવા જેવું છે. પુનર્મુદ્રણ વખતે આ બાબતની ચોકસી રાખવા ધ્યાન અપાય એ પ્રવચન યોગ્ય છે. બાળકોને આ સુચરિત્ર વાંચવું અવશ્ય ગમશે.

‘દ્રષ્ટા’.

૨૦. કેળવણીનો કોયડો : લેખક, મહાત્મા ગાંધીજી; પ્રકાશક, નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ; ૧ લી આવૃત્તિ, ૧૯૩૮; ૧૬ પેજ ૫. ૪૮૭; પૃ. ૬, કાડંબોડ પટ્ટીનું ક. રૂ. ૧-૦-૦.

આ પુસ્તક હરિપુરા મહાસભાના અરસામાં પ્રસિદ્ધ થયેલ ‘ખરી કેળવણી’ એ ગાંધીજી કૃત પુસ્તકનો પ્રથમ ભાગ છે. એમાં કેળવણીના વિવિધ પ્રશ્ન પર લેખરૂપે વા બ્યાખ્યાનરૂપે ગાંધીજીએ છેલ્લાં ૨૦-૨૨ વર્ષમાં જે વિચારો દર્શાવ્યા છે તેને ‘ખરી કેળવણી’ માં સ્થાન નથી પામી શક્યા તેનો સંગ્રહ (૧) અસહકાર અને આધુનિક કેળવણી, (૨) રાષ્ટ્રીય કેળવણીનો પ્રયોગ (૩) હરિજનોની કેળવણી, (૪) ઉકેલની દિશા અને (૫) વર્ધાની યોજના: એ ૫ ખંડોમાં વ્યવસ્થિત રીતે વહેંચી નાખવામાં આવ્યો છે. એના વાચનથી આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનારૂપે કાકા સાહેબ કાલેલકરે “કેળવણીશાસ્ત્રીઓએ અને દેશના હિતચિત્ કોએ ચા: લેખોનો જાહેર અભ્યાસ કરવો જોઈએ” એવું કથન ‘અચા: જનો નાચોડ’ એ નામના પોતાના લેખમાં જે કર્યું છે તે સાવ સાચું લાગે છે.

પુસ્તક સંદર્ભ ગ્રંથ તરીકે મોટાં પુસ્તકાલયોએ ખાસ વસાવવા જેવું છે. છેવટનાં પૃષ્ઠોમાં અપાયેલી ‘સૂચિ’ અભ્યાસ તેમજ સંદર્ભોની દૃષ્ટિએ બહુ ઉપકારક હોય પુસ્તકની ઉપ-યોગિતામાં આર જામેશે કરે છે.

૨૧. ત્યાગભૂતિ અને બીજા લેખો : લેખક: મહાત્મા ગાંધીજી; પ્રકાશક: નવ-

જીવન પ્ર. મંદિર, અમદાવાદ; ૪ થી આવૃત્તિ ૧૯૩૮; ૧૬ પેજ ૫. ૪૨૯; પૂઠું, કાર્ડબોર્ડ પટ્ટીનું; કિં. ૦-૧૨-૦.

આ પ્રકાશનમાં ગાંધીજીના સામાજિક વિષયો પરના લેખોનો સંગ્રહ હોય તેમને પણ (૧) વૈધવ્ય અને વિધવા-વિવાહ, (૨) બાળલગ્ન અને કન્યેકાના પ્રશ્નો, (૩) સ્ત્રીવિપયક પ્રશ્નો, (૪) લગ્નવિપયક પ્રશ્નો અને (૫) કૌટુંબિક જીવનના પ્રશ્નો: એ પાંચ ખંડોમાં વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવવામાં આવ્યા છે. ૪ થી આવૃત્તિએ જ એની ઉપયોગિતા અને લોકપ્રિયતાની સાક્ષી પૂરે છે. આ ચોથી આવૃત્તિમાં ૧૭ લેખો પહેલી જ વાર ઉમેરવામાં આવ્યા છે, એ બીના ખાસ નોંધપાત્ર હોય આગલી આવૃત્તિ જેના પુસ્તક ભંડોળમાં હોય તેવાં પ્રસ્તકાલયો માટે પણ આ નવી આવૃત્તિને વસાવવા યોગ્ય ઠરાવે છે.

‘ સૂચિ ’ આ પુસ્તકમાં પણ સામેલ છે.

આ નવજીવનનાં પ્રકાશન એટલે ઉપયોગી વિષયનાં સોંધામાં સોંધો લગભગ પડતર કિંમતનાં પ્રકાશન એ આ બંને પુસ્તકોની કિંમત જોતાં સહજ સમગ્રજાન્ય છે.

૨૨. માનવશરીરવિકાસ : લેખક: છોટાલાલ બાલકૃષ્ણ પુરાણી; પ્રકાશક: ગુજરાત વ્યાયામ પ્રચારક મંડળ, અમદાવાદ; ૧ લી આવૃત્તિ, સં. ૧૯૯૪; ૧૬ પેજ ૫. ૮+૩૬૬; પૂઠું, કાર્ડ બોર્ડ પટ્ટીનું; કિં. રૂ. ૧-૮-૦.

ગુજરાત વ્યાયામ પ્રચારક મંડળ એ ગુજરાતી આલમમાં વ્યાયામનો શોખ કેળવવાના ધ્યેય માટે મયતી ગુજરાતની એક આદરપાત્ર સંસ્થા છે. ગુજરાતના પ્રત્યેક જિલ્લામાં રચેલે રચેલે વ્યાયામ સંસ્થાઓ ચાલતી વા નીકળતી આજે જે જણાય છે તે આ મંડળના સૂત્રધારોએ ત્રીસેક વર્ષ પર આદરેલા અને તે પછી આગળ ધપાવેલા પ્રયત્ને પેદા કરેલા વાતાવરણને જ આભારી છે. આ મંડળના આશ્રય ને દોરવણી નીચે ગુજરાતભરમાં અનેક સંસ્થાઓ આજે કામ કરી રહી છે. એના તરફથી ત્રીજીમવર્ગો ચલાવાય છે, તેમ મદાની રમતોનાં સમ્મેલનો ભરાય છે. આ પ્રયત્નને પ્રાન્તિક મહાસભા સરકારની સ્થાપના પછી વધારે વેગ મળ્યો છે. અમદાવાદની સુધરાઈએ ‘ વ્યાયામ વિદ્યાલય ’ સ્થાપનાનું આવકારપાત્ર પગલું ભર્યું છે. એ વિદ્યાલયે વ્યાયામનું શિક્ષણ શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ આપવાનું શરૂ કરતાં તેને આવશ્યક પાઠ્ય પુસ્તકોની માનુષાવામાં ખાસ જોડ જણાઈ તે પૂરી પાડવા સાર મંડળે ‘ વ્યાયામ પાઠ્ય પુસ્તકમાળા ’ પ્રગટ કરવાનું ઠરાવ્યું ને તેના ૧ લા મહુકારપે આ ઉપયોગી પ્રકાશન અસ્તિત્વમાં આવ્યું છે. એમાં ગુજરાતની વ્યાયામપ્રવૃત્તિના આદ્ય પ્રવર્તક શ્રી. છોટુલાઈ પુરાણીએ વર્ષો પહેલાં ભર્ય સેવાશ્રમ અંગેના વિદ્યાલયના છાત્રો ને શિક્ષકગણ સમક્ષ આપેલાં વ્યાખ્યાનોનો આવશ્યક સુધારાવધારા સાથે સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. એ વ્યાખ્યાનોનો શ્રવણરસ ચાખવાનો લાભ મને મળેલો હોવાથી એની ઉપકારકતા સંબંધમાં તો મારી પૂરી ખાતરી છે. એના વાચનથી માનવશરીરનો વિકાસ કેવે કમે કેવી અદ્યુત રીતે થાય છે તેનો સુંદર ખ્યાલ મળે છે. ઠેર ઠેર અપાયલી આવૃત્તિઓથી વિષય સમજવામાં સહાયરૂપ બને છે ને વસ્તુની વિશદતા વધારે છે. છેવટનાં પૃષ્ઠોમાં અપાયેલો ‘ આપણા જોરાકની અનોખી ઘટના યાદાવનાર કોઠો ’ તથા ‘ પારિભાષિક શબ્દોની સૂચિ ’થી પુસ્તકની ઉપયોગિતામાં વધારો થયો છે.

ગુજરાતી ભાષામાં આ જાતના વૈજ્ઞાનિક સાહિત્યની ભારે ખોટ છે. તેને કિંચિદંશે પૂરી પાડનાર આ પ્રકાશન બેશક વધાવી લેવા જોઈ છે. ગુજરાતની વ્યાપક સંસ્થાઓ, પાઠશાળાઓ તેમ જ મોટાં સાંસ્કૃતિક પુસ્તકાલયો પોતાની નવીન પુસ્તક ખરીદી વખતે આને પસંદ કરે એ ખાસ ઇચ્છવા યોગ્ય.

૨૪ પથિકના પત્ર-ગુચ્છ પહેલો : લેખક, અબાલાલ પુરાણી; પ્રકાશક: અરવિંદ કાર્યાલય, આણંદ, પ્રથમવાર ૧૯૩૯; ૧૬ પેજ પૃ. ૮+૧૩૧; કાચું પૂઠું; કિં. ૧-૯-૦.

૨૫. સદર-ગુચ્છ ૨ જો : લેખક-પ્રકાશક તથા પૂઠું ઉપર પ્રમાણે ૧૯૩૯; પૃ ૮+૧૧૬ કિં. ૦-૮-૦.

આ બંને પ્રકાશનોથી આપણા પત્રસાહિત્યમાં અભિનંદનીય ઉમેરો થાય છે. ભાષ અંબુભાષતું નામ ગુજરાતને સુપરિચિત હોય તોત ગુજરાતના યુવાનોના ઘડતરમાં એમનો ફાળો બહુ કિંમતી છે. પોંડ્યેરી જતાં પહેલાં અને ગયા પછી એમણે પોતાના સહકાર્ય-કર્તાએને તેમ જ એમની પાસેથી સલાહ ને પ્રેરણા મેળવવા ઇચ્છનાર વિદ્યાર્થીમિત્રોને જે પત્રો લખેલા તેમાંના કેટલાક પત્રોને અતુલ્ય પહેલા અને બીજા ગુચ્છમાં સંકરવામાં આવ્યા છે. એનું વાચન બીજાંએને પણ આજે તેમ ભવિષ્યમાં લાભદાયી થઈ પડે એવું છે.

આ પત્રમાળાના વધુ ગુચ્છો બહાર પાડવાની પ્રકાશનસંસ્થાની યોજનાને અમે આવકાર-પાત્ર ગણીએ છીએ.

પ્રચારની દૃષ્ટિએ આ ગુચ્છોની કિંમત હાલ ઘટાડવામાં આવી છે ને ૦-૫-૦ માં મળી શકે તેમ છે.

ના. નં. ચોકસી

૨ : સુવાસચંદ્ર : મૂળલેખક : શરતચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય; અનુવાદક: શ્રીમતી ઉપાદેવી દાલાલ; પ્રકાશક: ચંદ્રકાન્ત છત્રવત્સાલ મહેતા, પીરમશા રોડ, અમદાવાદ; ૨૩ કાગળની પૃષ્ઠ ૧+૩૧૬, કાચું બોટપટ્ટીનું પૂઠું, મૂલ્ય અઢી રૂપિયા.

‘સુવાસચંદ્ર’ ‘સ્ત્રીભોધ’ માસિકના ૧૯૩૯ના બેટ પુસ્તક તરીકે પ્રકટ થયું છે.

આપણા પ્રકાશકો હંમણાં હંમણાં શરતચંદ્રનું સાહિત્ય ગુજરાતીમાં લાવવા માટે ખૂબ જ પ્રયત્નો કર્યે જાય છે અને હવે ચોક્કસ વખત પછી આપણે જ્ઞેષ્ઠનું કે શરતચંદ્રનું એક પણ પુસ્તક ગુજરાતીમાં ઊતર્યા વિનાનું કદાચ બાકી નહિ રહ્યું હોય.

પ્રકાશકોની આ ધગશ ખરેખર પ્રશંસાપાત્ર છે, પરંતુ તેનો અતિરેક થતા સુધીની એ ધગશ શું પરિણામ લાવે તે કંપયું મુશ્કેલ છે.

આવો જ એક પ્રયત્ન આ પુસ્તકનો પણ થયો છે. આ જ પુસ્તક અગાઉ ‘‘વિપ્ર-દાસ’’ નામથી આપણે ત્યાં પ્રકટ થઈ ચૂક્યું છે, અને તે પણ એક સાદા અનુવાદકને દાવે તૈયાર થયેલું. આજે એ જ પુસ્તક જુદા નામે ગુજરાતી જનતા સમક્ષ રજૂ થયું છે.

આવો જ પ્રસંગ શેષપ્રશ્ન અને નવીનાનો પણ અગાઉ બની ગયો છે. આ પ્રમાણે એક જ પુસ્તક જુદે જુદે નામે પ્રસિદ્ધ કરવાથી જનતાને છેતરવાનું પાપ વહોરવા સરખું કેમ ન લેખાય !

પ્રથમ પ્રકટ થયેલા “ વિપ્રદાસ ”ના અનુવાદ જેટલો સારો અને સુવાચ્ય તેમ જ સરળ થયો છે તેટલો સારો આ અનુવાદ નથી એમ અમારે દિલગીરી સાથે કહેવું પડે છે. નમુના દાખલ માત્ર નીચેનાં વાક્યો અહીં ટાંક્યાં છે:

૫૪ ૧૧ પર “ વાતનો રફાટ તો પાડી જીએ. ”

૫૪ ૧૮ પર “ આ કહેણુ તો એમણે બોલી બોલીને મુખોદ્ગત કરી નાખ્યું છે. ”

૫૪ ૧૯ પર “ વૈધવ્યપ્રાપ્તિ પછી અમણુ પુરુષો સમીપ તે ગદાર આવીને બિભી ન રહેતી. ”

“ , , , : તેણે આનંદ અને બિભળકા સહ ચિખૂક સ્પર્શી અંગુલી ચૂમીને સતિને આશિષ આપી. ”

આટલા અવતરણુ પરથી વાચકને ખાતરી થશે કે આ અનુવાદ કેવો છે !

એક સારા પુસ્તકના અસ્તિત્વ છતાં ઉપરથી બીજું તે જ પુસ્તક બિતરતા અનુવાદ-વાળું આપવું એ તદ્દન નિરુપયોગી અને નિષ્ફળ અર્થવ્યય કરવા જેવું અમારા નમ્ર મત મુજબ અમને લાગે છે. કાં તો પછી “ સામયિકના ગ્રાહકોને એટ તરીકે આપવાનું છે, જેવું હોય તેવું આલે ’ એવા અભિપ્રાયથી એ પુસ્તક પ્રકટ થયું હોય તો જુદી વાત છે. એટલે પોતાના પુસ્તકાલયમાં “ વિપ્રદાસ ”નું પુસ્તક વસાવવા ઇચ્છનારને તો અમારી બલામણુ છે કે તેમણે બોગીલાલ ગાંધી દ્વારા અનુવાદ થયેલું પુસ્તક વસાવવું ઇચ્છે છે.

૨૭. પૂર્ણા અને બીજી વાતો; લેખક: પ્રહલાદ જ્ઞાનભટ્ટ. પ્રકાશક: સારસી સાહિત્ય મંદિર, ચાર રસ્તા-ગાંધી રોડ, અમદાવાદ. ૫૪ ૮+૧૭૬, સાકું પૂકું, મૂલ્ય રૂ. ૧૫, પાકું પૂકું રૂ. ૧-૪-૦.

તાજેતરમાં શરૂ થયેલી સારસી ગ્રંથમાળાના પ્રથમ પુસ્તકરૂપે આ પુસ્તક પ્રકટ થયું છે. આને આપણે ત્યાં વર્તમાનપત્રોના વાચકો અનેક છે તેમાં પણ લિન્ન લિન્ન રુચિ ધરાવતા વર્ગો છે. એમાંથી દરેક પોતપોતાને પસંદ એવું વાંચના પ્રેરણ છે. અને એમાં વાર્તાવાચકોનો પણ એક વર્ગ છે. આના વર્ગને વાંચનાની પ્રેરણા ઉપમ્ભવે એવી વાર્તાઓ, આ પુસ્તકમાં એકત્ર કરવામાં આવી છે. વાર્તાઓ બધી જ સામાજિક હોઇને આપણા કૌટુંબિક જીવનને સ્પર્શતી છે, એમાં લેખકે કુટુંબજીવનને લગતા પ્રશ્નો ઠીક ઠીક ચર્ચ્યા છે. એમાંની વાર્તા “ ભાભી ” સારી બોધક છે.

૨૮. શ્રીગોપાળ કાવ્ય કર્તા: જ્ઞાનિષ્ઠ મહારાજ શ્રી ગોપાળરામ ગુરુ દેવશંકર શર્મા. પ્રકાશક: શ્રી. નટવરલલ લક્ષ્મણમ પંડ્યા, શ્રી નિરાંત મંદિર ક્ષેત્રપુરા, વડોદરા, ૫૪ ૪૦+૨૨૮, ૧૯૩૯; પાકું પૂકું રૂ. ૧-૪-૦ બોર્ડપટ્ટીનું રૂ. ૧).

વડોદરાના નિરાંત મંદિરના હાલના મહંત શ્રી. ગોપાળરામ મહારાજે રચેલાં ૨૭૫ પદો-ભજનોનો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. ઋષણાં પદો-ભજનો જ્ઞાનભક્તિ-વિષયક હોઇને તત્ત્વજ્ઞાનના ઇચ્છુકો માટે અતિઉપયોગી છે. તેમાં પણ જ્ઞાનકકો તથા ગુરુશિષ્યસંવાદ આત્મજ્ઞાનનાં દરેક જિજ્ઞાસુએ ખાસ વાંચી મનન કરવા જેવાં છે.

આપણા આજના મહં-મંદિરના મહંતો લોકસેવા કરવાને બદલે ઐહિક પ્રપંચોમાં રૂંચાયલા રહેતા હોય છે તેમને માટે પુસ્તકના શરૂઆતમાં આપેલું ‘ અતિબોધપ્રદ અને

ઉપદેશક એવું શ્રી ગોપાલરામ મહારાજનું ચરિત્ર સારું માર્ગદર્શક છે. મહારાજનું આવું સંયમી જીવન આપણા આજના કહેવાતા વિરાગીઓ જીવે તો આપણી પ્રજાને ઉત્તમ સંસ્કારવારસો જરૂર પ્રાપ્ત થાય.

આ સ્થળે એક સૂચન કરવાની અમને જરૂર જણાય છે અને તે એ કે, શ્રી નિરાંત મહારાજનું સાહિત્ય ઉપયુક્ત મંદિર તરફથી પ્રકટ કરવામાં આવે તો અનેક જિજ્ઞાસુઓને તેમાંથી ઉન્નતિપ્રેરક ઉપદેશો મળી શકે. આશા રાખીએ પ્રકાશક અમારા આ સૂચનને વધાવી લેશે.

૨૯. શ્રી ભક્તિરસામૃતઃ કર્તાઃ જહન સરસ્વતી; પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૧૦૫૧ સાદું પૂઠું મૂલ્ય ૦-૬-૦.

આ પુસ્તકમાં પણ ભક્તિજ્ઞાનપૂર્ણ ભજનો-પદોનો સંગ્રહ છે. આપણે ત્યાં અગાઉ જી ભક્તકવિઓ થઈ ગયાં છે અને તેમણે પોતાની વાણી દ્વારા જિજ્ઞાસુ જનતાને સારો બોધ આપેલો છે. આજે પણ અનેક અજ્ઞાત સ્વજિર્મિથી ભજનો-પદો રચતાં કંઈ કંઈ મુમુક્ષુ સ્ત્રીહૃદયો હશે. પરંતુ તેઓ સૌનું તેવું સાહિત્ય પ્રસિદ્ધિ પામવું નથી હોતું. આમ છતાં એવું સાહિત્ય અધિકારી વ્યક્તિના હાથમાં જઈ પડતાં તેની ઉપયોગિતા લક્ષમાં લઈ કેટલાક પ્રસિદ્ધ પણ કરે છે. આ પ્રસિદ્ધિ પાછળ પણ એવું જ કંઈક સમગ્રાય છે. પુસ્તકનું મૂલ્ય સહેજ વધારે પડતું છે.

જહન સરસ્વતી મુમુક્ષુ કોટીનાં હોય તેમ તેમનાં ભજનોથી સહેજે સમગ્રાય છે. તેમની આ અંતરવાણી સદર પુસ્તકના વાચકોનાં અંતરને ઉગળે એમ ધ્રુવીએ.

મ. પ્ર. વ્યાસ

સામયિકો

ગ્રામજીવન (ત્રૈમાસિક) : જન્યુઆરી ૧૯૩૯. તંત્રીઓ : રમણલાલ કેશવલાલ ત્રિવેદી, વેણીચંદર ગો. ભટ્ટ, હરજીવન કાળીદાસ મહેતા અને પ્રાગજી ઠાકરસી પટેલ મુ. ભાવનગર. પ્રકાશક : ગ્રામસુધારણા ફંડ કમિટિ-ભાવનગર.

ભાવનગર રાજ્યમાં ગ્રામસુધારણા કમિટિ નીમવામાં આવેલી છે અને તેનાં કાર્યોનો ખ્યાલ આપતું એક પુસ્તક ભાવનગરથી ભાવનગર રાજ્યના ખેડૂતોની ઋણમુક્તિને લગતું પ્રકટ થયેલું. એ કમિટિ દ્વારા આ ત્રૈમાસિકનું પ્રકાશન થાય છે. એમાંના ગ્રામજીવનને સ્પર્શતા લેખો-ગ્રામસુધારણાના પ્રશ્નો, ખેતી અને ગ્રામવર્ધન, તેમ જ કાંકા કાલેલકરનો ગ્રામસેવકની કાર્યપદ્ધતિ-ખાસ વાંચવા જેવા છે.

પદ્મિની : માર્ચ-એપ્રિલ-૩૯-આઝાદી અંક. તંત્રીઓ : વાડીલાલ શાહ ને હૃદય-કાન્ત ઝોઝા, 'પદ્મિની' કાર્યાલય ભદ્ર, અમદાવાદ.

'પદ્મિની' એ સ્ત્રીઉપયોગી માસિક છે. અને એના આ આઝાદી અંકમાં સમર્પણની શૌર્યકથાઓવાળા લેખો તેમજ મહાસલાની પ્રજ્વલિની તુવારીખ ઠીક ઠીક આપ્યાં છે. તંત્રીઓનો પ્રયાસ સફળ લેખી શકાય.

સ્વીકાર : યુરુકલ સુદર્શન : ચૈત્ર-૧૯૯૫. શ્રી વિઠ્ઠલદાસ ઠાકરદાસ યુરુકળ, સુરત.

[સ્થળસંકેતને લીધે વહુ પુસ્તકોનો પરિચય આવતા અંક પર મુલતવી રાખવો પડ્યો છે.]

નવીન ફાલ

ક્રમાંક	પુસ્તકનું નામ	લેખક	પ્રકાશક અને મળવાનું સ્થળ	કિંમત	વિશેષ હકીકત
૧	હૃદયત્રિપુટી અને ખીન્ન કાવ્યો	કલાધી	જીવનલાલ અમરશી મહેતા-અમદાવાદ	૧-૧૨-૦	નવલરામ જ. ત્રિવેદી દ્વારા સંપાદિત
૨	ગાઝી મુસ્તફા કમાલ પાશા	રમણીકલાલ જ. દલાલ	" "	૨-૦-૦	ગાનવર્ધા પુ. મા. પુ. ૬૧ મું
૩	ઐઓનો પહેરવેશ	છદિરા હીરાલાલ કાપડીઆ	હીરાલાલ રસિક-દાસ કાપડીઆ સાંકડીશેરી સુરત	૧-૦-૦	
૪	કંઠાવટી	અવેરચંદ મેઘાણી	ગૂજરાત અંધરતન કા. અમદાવાદ	૦-૮-૦	ચોથી આવૃત્તિ
૫	શિકાર	કિસનસિંહ ચાવડા	" "	૧-૮-૦	
૬	પરશુરામ	ધૂમકેટ	" "	૦-૨-૦	
૭	કપાલકુંડલા	રમણલાલ નાનાલાલ શાહ	એન. એમ. ઠક્કરની કંપની મુંબઈ	૧-૧૨-૦	બંકિમચંદ્ર કૃત
૮	પાથેર દખી	દયારાંકર જ. કવિ	" "	૨-૮-૦	ચરતચંદ્રકૃત
૯	અટકચાળાં વાંદરાં	રમણલાલ ના. શાહ	બાલજીવન કાર્યાલય-વડોદરા	૦-૬-૦	
૧૦	સહેલી વાતો	" "	" "	૦-૪-૦	
૧૧	શેકસપિયરનાં કથાનકો	" "	" "	૧-૦-૦	
૧૨	પૂણી અને ખીજ વાતો	અહ્મદ અહમદ	સારસી સાહિત્ય કા. અમદાવાદ	૧-૦-૦	
૧૩	જીવન સંસ્કૃતિ	કાલેલકર	નવજીવન પ્ર. મંદિર અમદાવાદ	૨-૮-૦	
૧૪	કાવ્ય પરિચય ભા. ૨ નો	રા. વિ. પાઠક અને નગીનદાસ પારેખ	ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ અમદાવાદ.	૦-૧૨-૦	
૧૫	ગાંધીજીની સાધના	રા. મ. પટેલ	નવજીવન પ્ર. મંદિર અમદાવાદ	૧-૪-૦	
૧૬	શોભા	ઈન્દિ વસાવડા	નવચેતન સા. મંદિર અમદાવાદ	૨-૧૨-૦	

પુસ્તકોના પરિચયસંગ્રહ*

ક્રમાંક	પુસ્તકનું નામ તથા વિષય	લેખક કે અનુવાદક	પ્રકાશક પ્રાપ્તિસ્થાન	પૃષ્ઠ, પૃંદુ મૂલ્ય	પરિચય આપનાર પત્રો
૧૮૮	પૂર્ણા અને બીજી વાતો	પ્રફુલ્લ બક્ષાજી	સારસી સાહિત્ય મંદિર અમદાવાદ	૧-૦-૦	"મુખ્ય સમાચાર" ૨૫-૩-૩૬ "નવચુજરાત" ૨૭-૩-૩૬ "સાંજવર્તમાન" ૬-૪-૩૬
૧૮૯	પત્નીભક્તિ અને બીજી વાતો	હીરાલાલ આર ડોક્ટર	લેખક પોતે મેર બંગ્લો, વીલાપાર્લા મુંબઈ	૧-૧૨-૦	"
૧૨		ગોવિંદભાઈ રા અમીન	લેખક પોતે ૮ સારદા સદન મુંબઈ	૧-૦-૦	"નવચુજરાત" ૨૭-૩-૩૬ "મુખ્ય સમાચાર" ૮-૪-૩૬ "સ્ત્રીબોધ" એપ્રિલ '૩૬
૧૯૧	રૂપજીવની	શ્રીકાંત દલાલ	આર. આર. શેઠની કું. મુંબઈ	૨-૮-૦	"સ્ત્રીબોધ" એપ્રિલ '૩૬ "સાંજ" તા. ૧૩-૪-૩૬
૧૫૫	કલિંગનું યુદ્ધ	સુશીલા	આનંદ પ્રેસ, ભાવનગર	૧-૦-૦	"પ્રજાબંધુ" ૧૬-૩-૩૬
૧૨૩	અંબા	ભોગીલાલ ગાંધી	નવીદુનિયા કા અમદાવાદ	૨-૦-૦	"
૧૭૧	ભારતમાં અંગ્રેજી રાજ્ય	વિદ્યાંસ	દ. મ. પ્ર. મંદિર ભાવનગર	૧૦-૦-૦	"કુમાર" માર્ચ '૩૬
૧૮	વિરાટનો જન્મો (નવલકથા)	ગુણવંતરાય આચાર્ય	નવચુજ પુસ્તક ભંડાર રાજકોટ	૧-૮-૦	"પ્રજાબંધુ" ૨૬-૩-૩૬
૧૯૨	કંગ (નવલકથા)	રમણલાલ વ. દેસાઈ	આર. આર. શેઠની કું. મુંબઈ	૨-૮-૦	"મુખ્ય સમાચાર" ૮-૪-૩૬ "સ્ત્રીબોધ" એપ્રિલ '૩૬
૧૯૩	પરી અને રાજ- કુમાર (નાટક)	"	"	૧-૮-૦	"સાંજ" તા. ૬-૪-૩૬
૧૯૪	યુગદર્શન (નાટક)	મૃણાલભાઈ પી. રાહ	લેખક પોતે વડોદરા	૧-૦-૦	"કુલજાળ" ૩૧-૩-૩૬ "મુખ્ય સ" ૨૫-૩-૩૬

* આ કોષ્ટકમાં જે પુસ્તકોના ક્રમાંક આપવામાં આવ્યા છે તેનો તેજ ક્રમાંક, જે તે પુસ્તકોના પરિચય ફરીવાર અન્ય સામયિકમાં પ્રકટ થતાં આપવામાં આવ્યા છે અને હવે પછી પણ અપારો. —ત્રી, ૩૬૦]

૧૫૯	કિશોર ચરિત્રમાળા (ચરિત્રો)	રસલભાઈ ન. વહોરા	ચરોતર એન્ડ્યુ- કેશન સોસાયટી આણંદ	૧-૫-૦	"પ્રતાપ" ૨૫-૩૩૬
૧૬૫	વર્ધાશિક્ષણ યોજના (શિક્ષણ)	ઝાકીર હુસેન	નવજીવન પ્ર. મં- દિર-અમદાવાદ	૦-૨૦-૦	"સાંજવર્તમાન" ૩૦-૩-૩૬ "પાટીદાર" ચૈત્ર '૬૫
૧૬૬	વર્ધા કેળવણીનો પ્રયોગ (શિક્ષણ)	નરહરિ દા. પરીખ	"	૦-૬-૦	સાંજવર્તમાન" ૩૦-૩-૩૬ "પાટીદાર" ચૈત્ર '૩૬ "ગુજરાતી" ૨-૪-૩૬ "મુંબઈસમાચાર" ૨૫-૩-૩૬
૯૮	દિમાલયનો પ્રવાસ (પ્રવાસ)	દત્તાત્રય બા. કાલેલકર	"	૧ ૦-૦	"સ્ત્રીબોધ" એપ્રિલ '૩૬ "પાટીદાર" ચૈત્ર '૩૬
૧૪૭	કેળવણીનો કાયડો (શિક્ષણ)	ગાંધીજી	નવજીવન પ્ર. મં.	૧-૦-૦	"પાટીદાર" ચૈત્ર '૬૫ "ગુજરાતી" ૨-૪-૩૬
૧૯૭	હિંદુસ્તાનની ગરી- બાઈ (સામાજિક)	ગોપાળદાસ જીવાભાઈ	"	૦-૧૪-૦	"પાટીદાર" ચૈત્ર '૬૫ "મુંબઈસમાચાર" ૨૫-૩-૩૬
૧૮૬	ત્યાગમૂર્તિ અને ખીમ લેખો	ગાંધીજી	"	૦-૧૨-૦	"ગુજરાતી" ૨-૪-૩૬
૧૯૦	જીવન અને સા- હિત્ય (લા. ૨ જો)	રમણલાલ વ. દેસાઈ	આર આર. રોહની કં. મુંબઈ	૨-૮-૦	"નવગુજરાત" ૨૭-૩-૩૬ "સાંજ" ૧૩-૪-૩૬
૧૯૮	સ્મૃતિ અને દર્શન (સાહિત્ય)	રતિલાલ મોહ- નલાલ ત્રિવેદી	ગૂર્જર અંચરતન કાર્યા. અમદાવાદ	૧-૮-૦	"પ્રજ્ઞાબદ્ધ" ૨૬-૩-૩૬
૧૨૮	સવાહો (સાહિત્ય)	વ્યોમેશચંદ્ર પાઠશાળી	પુગાનતર કાર્યાલય સુરત	૧-૦-૦	"પૂર્ણા" માર્ચ '૩૬
૭૭	સાહિત્યકળા (સાહિત્ય)	મોહનલાલ પા. દવે	"	૧-૦-૦	"
૧૭૨	વિશ્વશાંતિ (કાવ્ય)	ઉમાશંકર જોષી	નવજીવન પ્ર મં- દિર-અમદાવાદ	૦-૨-૦	"પાટીદાર" ચૈત્ર '૬૫
૧૯૯	મનોમુકર મં. ૪થો (સાહિત્ય)	નરસિંહરાવ દિવેડીયા	યુ. વ. સોસાયટી અમદાવાદ	૧-૦-૦	"ગુજરાતી" ૬-૪-૩૬ "સાંજવર્તમાન" ૩૦-૩

૧૫૩	સંગીતની પ્રાથમિક માહિતી (સંગીત)	સ્વ. નારાયણ મેરિશ્વર અરે	નવજીવન પ્ર. મંદિર અમદાવાદ	૦-૨-૦	" ગુજરાતી " ૨-૪-૩૬
૨૦૦	દાંત અને તેની સંભાળ (વેદિક)	રણછોડભાઈ પટેલ અને ડૉ. જીલા	શુ. વ. સોસાઈટી અમદાવાદ	૦-૬-૦	" સાંજવર્તમાન " ૩૦-૩-૩૬ "ગુજરાતી" ૯-૪-૩૬
૨૦૧	પ્રત્નોપનિષદ (ધાર્મિક)	મણિલાલ જી-મારામ ભટ્ટ		૦-૮-૦	" સાંજવર્તમાન " ૩૦-૩-૩૬ "ગુજરાતી" ૯-૪-૩૬
૨૦૨	ગુજરાતના મુસલમાનો	કરીમ મદમદ મારતર	લેખક પોતે, જૂનાગઢ	૨-૦-૦	" સાંજવર્તમાન " ૩૦-૩-૩૬
૨૦૩	માનવધર્મ (ધાર્મિક)	જયંતિલાલ આચાર્ય	શુ. વ. સો. અમદાવાદ	૦-૬-૦	"ગુજરાતી" ૯-૪-૩૬
૨૦૪	પ્લેટોનું આદર્શનગર	પ્રાણજીવન વિ. પાઠક	"	૧-૦-૦	" સાંજવર્તમાન " ૩૦-૩-૩૬

[શું વાંચશો ? : અનુસંધાન પૃ. ૩૬૧ નું]

તમારે જૂલવાનાં નથી. તેમને માટે તમે પંદર દિવસે એક દિવસ આપો. તેમને તમે કુદરતમાં ફેરવા લાઈ જાઓ, રમાડો, સૃષ્ટિનિરીક્ષણ કરાવો, ગવડાવો, વાતો સંભળાવો અને ભણતરથી થાકેલાં તેમનાં શરીર તથા મનને પાછાં તાજાં કરો. બાલમંદિરમાં ભણતાં બાળકોને થાક ઉતારવાપણું નથી. કામ તેમનો આનંદ છે. આનંદને લીધે થાક લાગતો નથી. પણ જ્યાં પરાણે ભણવાનું છે ત્યાં આનંદ મળતો નથી, પણ ખૂબ થાક લાગે છે. પ્રાથમિક શાળાની જૂની ધરેડમાંથી પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકો, શાળાઓ અને નિશાળીઓએ છૂટે નહિ ત્યાં સુધી આપણે તેને વારંવાર તાજાં કર્યાં કરીએ અને દુકાળમાં જેમ રાહત પહોંચાડવામાં આવે છે તેમ તેમને રાહત પહોંચાડીએ. બની શકે તો તમે ગામનાં બાળકો માટે કીડાંગણો કાઢો, જેમ ગ્રામશિક્ષકે આખા ગામનું પરિવર્તન કરવાનું છે, તેમ જ બાલશિક્ષકે પોતાની આભુઆભુની બાલ દુનિયામાં અગત્યના ફેરફારો કરવાના છે. જ્યાં જ્યાં બાળકો હોય, તેમનાં જીવન હોય, તેમનાં સુખદુઃખો હોય ત્યાં ત્યાં તમારે પહોંચી જઈ તેમને મદદ કરવાની છે. બાલશિક્ષણની યોગ્યતા અને પ્રતિષ્ઠા ત્યારે જ સાચી ઠરશે અને વધશે.

શ્રીઓષ્ઠ : એપ્રિલ : ૧૯૩૯

તુર્કીની અગતિનાં દસ વર્ષ : એનું નામ આપું તદ્દન જ અવાંચીત દબ પર મુકાયું છે. ઉદ્દેશમાં ઉદ્દેશ સુરોપિયન કાયદાઓ તુર્કીને લાગુ પાડવામાં આવ્યા છે. કેળવણી વિષે તો એના બોલતા આંકડા છે. ઇ. સ. ૧૯૨૬ માં ૫૯૦૫ વિદ્યાર્થીઓ માધ્યમિક શાળાઓમાં જતા તે ૧૯૩૨ માં ૩૦૩૧૬નાં આંકડે પહોંચ્યા હતા. જાહેર બાંધકામ ખાતામાં રાજમર્ગો ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. ૧૯૨૩માં ૧૮૩૫૦ કિલોમિટરની લંબાઈ હતી તે ૧૯૩૨માં ૨૮૭૫૦ પર પહોંચી છે. અસંખ્ય નહેરો ખોદવામાં આવી છે, રેલવે વધી છે, એટલું જ નહિ પણ વિદેશી અને ખાનગી રેલવેઓ પણ ખરીદાઈ છે. ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવો તુર્કીનો ઉદ્યોગ રેશમનો છે. એની આર્થિક રિયતિ સદૃશ છે. રાષ્ટ્રીય દેવું ઘટી ગયું છે.

માસિક મહ્યા તારીખ

નામ	પુસ્તક	અંક	માસ	તારીખ
આયુર્વેદવિજ્ઞાન	૨૧	૧૨	આશ્વિન	૩-૧૨-૩૮
ભૂમિ	૮	૧	એપ્રિલ	૨-૪-૩૯
કિશોર	૪	૭	માર્ચ	૯-૪-૩૯
કુમાર	૧૬	૩	માર્ચ	૧૭-૨-૩૯
ખેડૂત, ખેતી ને સહકાર	૫	૯	એપ્રિલ	૧૧-૪-૩૯
ખેતીવાડી	૪	૧૨	એપ્રિલ	૮-૪-૩૯
ખેતીવાડી વિજ્ઞાન	૨૭	૮	એપ્રિલ	૨-૪-૩૯
ગુણસુન્દરી	૩૨	૨	એપ્રિલ	૧-૪-૩૯
મામણવન	૯	૯	એપ્રિલ	૧-૪-૩૯
ચરોતર	૯	૪	એપ્રિલ	૧૬-૩-૩૯
ચિત્રમય જગત	૨૫	૨	એપ્રિલ	૨-૪-૩૯
દેશી રાત્રી ત્રિમાસિક	૧૧	૩	ઓક્ટો-ડિસે	૧-૩-૩૯
નવચેતન	૩૫	૧	એપ્રિલ	૬-૨-૩૯
નવચેતના	૩	૧૨	માર્ચ	૧૭-૩-૩૯
ખાદીદાર	૧૬	૬	ચૈત્ર	૨૬-૨-૩૯
પૂર્ણ	૨	૮	માર્ચ	૧૮-૩-૩૯
પ્રરથાન	૧૪	૩	પોષ	૯-૪-૩૯
ખાલમિત્ર	૧૮	૯	એપ્રિલ	૨-૪-૩૯
ખાલસખા	૨	૧૧	એપ્રિલ	૨-૪-૩૯
ખાળક	૧૭	૪	એપ્રિલ	૧-૪-૩૯
ખાલજીવન	૧૭	૬	એપ્રિલ	૧૦-૪-૩૯
શુદ્ધિપ્રકાશ ત્રિમાસિક	૮૫	૪	ઓક્ટો-ડિસે	૮-૧-૩૯
માનસી ત્રિમાસિક	૩	૩	ઓક્ટો-ડિસે	૫-૧૧-૩૮
યુવક	૯	૪	એપ્રિલ	૨-૫-૩૯
વસંત-ત્રિમાસિક	૩૭	૪	આવળ-આશ્વિન	૩-૧૧-૩૮
બ્યામામ	૨૪	૬	માર્ચ	૧૫-૨-૩૯
ચારદા	૩૦	૬	માર્ચ	૧૫-૨-૩૯
શિશુવૃત્તિકા	૧૪	૧	ફાલ્ગુન	૨૧-૨-૩૯
સૌરાષ્ટ્ર શિક્ષક ત્રિમાસિક	૧૨	૩	ડિસે-ફેબ્રુ.	૨૮-૨-૩૯

શું વાંચશો ?

ઉર્મિ : એપ્રિલ : ૧૯૩૯

સમૂહજીવન—નાના જન્મથી માંડીને સુધારાની સીમાએ પહોંચેલા માણસને સમૂહ-જીવનના એક અથવા બીજા સ્વરૂપમાં સંતોષ થાય છે. અનાજના કણો એકઠા કરતી સંખ્યા-બંધ કીડીઓ, મધપુડામાં એકીસાથે નિર્વાહ કરતી મધમાખીઓ, પાકથી ઊભરાતાં ખેતરોને સાફ કરતાં તીડોનાં ટોળાંઓ, વગડામાં ફરતાં હરણીયાં, વાંદરાંનાં જૂથ, બાવાઓની જમાત, ભજન મંડળીઓ અને ધારાસભાઓ ગમ્મવતા શુદ્ધિના મહારથીઓ એ બધાં સમૂહવૃત્તિનાં પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ છે.

સમૂહવૃત્તિ એ જીવનનું સ્વાભાવિક લક્ષણ છે, એ ખરું, પણ જો તેમાં સામુદાયિક હિતને બદલે વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિગત લાભને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે તો તે મંડળ, સંસ્થા કે સમાજનું હિત જોખમય એ નિઃસંશય વાત છે. કાર્થિક આવાં કારણોને લીધે જ આધુનિક અનેક સંસ્થાઓનાં તંત્ર આપણે શિથિલ થતાં જોઈએ છીએ. વ્યક્તિ એ સમુદાયનો એકમ છે, પણ સમુદાય એ વ્યક્તિ નથી. સમૂહવૃત્તિનો આનંદ સમગ્ર સૂરોના સંવાદમાં રહેલો છે એટલે વિસંવાદી તરવો, સમગ્રના શ્રેય અર્થે, નિષેધ કરવો એ જ ધર્મ છે.

સરદાર વલ્લભભાઈની ધાર્મિકતા—સરદાર વલ્લભભાઈ નાનપણમાં સ્વ મીનારામજી સંપ્રદાયના વાતાવરણમાં ઉછરેલા અને ત્યારે એ સંપ્રદાયના સંસ્કારોની એમના પર ઊંડી છાપ પડેલી. સ્વામીનારાયણ એમના કાળના લોકોને પ્રત્યક્ષ હતા. અને જેમણે એમને ઓળખ્યા અને માન્યા તેમનાં જીવન કૃતાર્થ થયાં એમ વગર હરકતે કહી શકાય. પણ આજને માટે આજના સ્વામીનારાયણ જોઈએ. જે તેને ઓળખીને તેના જીવન સાથે પેતાનું જીવન વણી દે તેજ ધન્ય થઈ શકે. વલ્લભભાઈએ ભલે ગીતા ન વાંચી હોય, પણ સ્વામીનારાયણીય ધાર્મિક સાહિત્ય વાચન કે શ્રવણથી પણ સારી પેઢે જાણ્યું છે. જેના જીવનને જોઈને શાસ્ત્ર ઉત્પન્ન થાય છે તે મહાપુરુષ જ સામે બેઠેલા હોય ત્યારે શાસ્ત્રોનો ઉપયોગ ક્યાં રહ્યો ?

કિશોર : માર્ચ : ૧૯૩૯

સ્વ દાદાભાઈ નવરોહજી—ભણતર વખતથીજ એઓ સાર્વજનિક કામોમાં રસ લેતા હતા. ત્યારે એમણે “ ધી સ્ટુડન્ટ્સ લિટરરી એન્ડ સાયન્ટિફિક સોસાયટી ” નામનું મંડળ સ્થાપ્યું હતું, અને તેમના તરફથી “ ધી સ્ટુડન્ટ્સ લિટરરી મિસેલેની ” નામનું સામયિક પણ ચલાવતા. બાદ ગુજરાતીમાં ચાલતા “ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળ ”માં પણ તેઓ અગ્રભાગ લેતા. એમણે શહેરના લતે લતે ફરી છાકરીઓનાં માથાપોને સમજાવવા કન્યાકેળવણીનું કામ આગળ વધારેલું. પાછળથી તેમણે “ રાસ્ત ગોસ્તાર ” પણ ચલાવેલું. એમની જીવાનીનો બધો વખત સામાજિક કલ્યાણનાં કામોમાં વીત્યો છે. અને ત્યાર પછી એ રાજકીય ક્ષેત્રમાં પડેલા.

ચીનની યુવક પ્રવૃત્તિ—ગર્લ્સ ગાઇડ્સ અને બોયસ્કાઉટ્સોએ લડાઈમાંથી ઇન્નભિન્ન થઈ ગયેલા સારાથે ચીનમાં સરસ સેવા બજાવી છે. યુવતીઓના ત્યાગ અને શરાતને દેશને તેમ જ અનેક પરદેશીઓની પ્રશંસા પ્રાપ્ત કરી છે. રાજકીય જાગૃતિએ અને રાષ્ટ્રીય અસ્મિતાએ ગર્લ્સ ગાઇડ્સ અને સ્કાઉટ હિલચાલમાં લાગ લેતી યુવતીઓને તેમને સેવિલા કાર્યમાંથી પાછી ખાતી કરતાં અટકાવ્યા છે, તેમણે જગતનાં જીવાનો સમક્ષ એક અનુકરણીય દાખલો રજૂ કર્યો છે.

કુમાર : માર્ચ : ૧૯૩૯

કહ્યું—કવિ સુન્દરમતી રમેલી આ કાવ્યમય કથા સરસ રીતે રજૂ કરવામાં આવેલી છે. એના સાર આપવા કરતાં વાચકને તે આખું કાવ્ય વાંચી જવા લાભમય છે.

સુન્દરમતી કેળવણીના લેખધારી—ઇ. સ. ૧૮૮૬ માં મુંબાઇ ઇલાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાએ સ્કૂલ રીના દર અનેકગણા વધારી મૂક્યા અને મધ્યમ તથા ગરીબ વર્ગ માટે શિક્ષણનો ખોજો અસલ્ય જેવો બની ગયો. એની પાછળ સરકારની દાનત એ હતી કે અમુક મર્યાદિત વર્ગને જ શિક્ષણ મળી શકે એવો પ્રયત્ન થોડો. સરકારની એ દાનતનો પહેલો સામનો કરનાર સુરતના મુંબઇ યુનિવર્સિટીના ચાર ટ્રેન્યુએટો-શ્રી. યુનીલાલ શાહ, જેકીચનદાસ અશ્વપૂજા, ડાહ્યાભાઈ બારોડાલીવાળા ને ભાઈદાસ રેશમવાળા. આ દરેક જણે રૂ. ૫૦)નો ફાળો કાઢી રૂ. ૨૦૦) જીલ્લા કર્યા. જેમણે ફર્નિચર પોતપોતાના ઘેરથી દરેક જણે આપ્યું. તે એક વર્ષ સુધી કશો ખગાર ન લેવાનું ઠરાવી અંગ્રેજ હાઇસ્કૂલનું મુદત ક્યું. આગળ જતાં એ બીજા માંથી જોગેલું વૃક્ષ કેવું ફૂલું ફાલ્યું તથા તે ઉછેરનારના જીવન-પરિચયનો આ લેખમાં આવ્યો. ખ્યાલ આપ્યો છે.

ત્રણ નવાં ગ્રંથો—શનિ સુગ્રીના ગ્રંથો તો માણસને પુરાણકાળથી જ જાણીતા હતા. એના શોધનારનાં નામ પણ આપણે તો જાણતા નથી. છેક અઠારમી સદીમાં એક ગ્રંથની શોધ થઈ તે એ પરથી પાછા બે ગ્રંથો શોધાયા. એ ત્રણ ગ્રંથો તે શનિ પછી અનુક્રમે આવેલા યુરેનસ, નેપ્ચ્યુન અને પ્લૂટો. એ ત્રણેને લગતી માહિતી આ લેખમાં આપવામાં આવી છે.

હરિ નારાયણ આપ્ટે—તેમનો બધો વખત સાહિત્યિક પુસ્તકોના વાચન પાછળ જ વીતતો. નાનપણથી જ સાહિત્યકાર બનવાની ઉમેદ એમણે સેવેલી અને લણતર થાઉં પોતાની એ મહત્વાકાંક્ષા પાછળ જ એ પડ્યા. એમની સાહિત્યદીક્ષાને પરિણામે એકાદ બે નહિ પણ એકથીસ નવલકથાઓ એમણે મરાઠી સાહિત્યને ચરણે ધરી છે. અને એ નવલકથાઓએ શૈલિ ને ચિત્રણની અભિનવતાએ તેમને “ મરાઠી વાલ્મીકી વોલ્ટર સ્કોટ ”નું બિરદાવ્યું છે. એ જેટલા ઉચ્ચ સમાજસુધારક હતા એટલા જ નમ્ર સેવક હતા. ૧૮૯૯ ના પ્લેગમાં એમણે ગાંધના પૈસા ખર્ચીને મુઠ્ઠાની વ્યવસ્થા માટે માણસો રોકેલા. ડેકન એન્ડ કેશન સોસાયટી ને પૂના યુનિવર્સિટીની પછી એમણે આજીવન સેવા આપી હતી.

નવચેતન : એપ્રિલ : ૧૯૩૯

આ અંક ખાસ વાર્તા અંક હોઇને સૌ વાર્તાસિકોએ વંચી જવા જેવો છે.

નવચેતના : માર્ચ : ૧૯૩૯

ઉદ્યોગ દ્વારા કેળવણી : જે જાતનું જીવન પોતાની આગળ પરિચિતિએ પીરસ્યું હોય એમાં પૂર્ણ નિરાસાથી અને પૂર્ણ પારમાર્થિક વૃત્તિથી જે માણસ કોતરે છે એને ધીમે ધીમે જીવનનું સંપૂર્ણ સંતક પૂરું કરવાની તક મળે જ છે. આ પદ્ધતિથી જે કાંઈ જ્ઞાન મેળવાય છે અને આવડત કેળવાય છે તે તે પ્રસંગની હાજત પરત્વે ખીલતું હોવાથી એમાં અપયોગ્યતાની બીક નથી. આજની આપણી પદ્ધતિ પ્રમાણે મેળવેલું જ્ઞાન એક બાલુથી પેટપૂરતું હોય નથી અને બીજી બાલુથી જૂખ વગર સેવેલું હોવાથી અપયોગ્ય કરે છે. જ્ઞાનમાં પણ અપરિગ્રહ વ્રત પાળવાનું હોય છે. આવશ્યકતા વગર ખોરાકની પેઠે જરૂર વગરનું જ્ઞાન વિકાર પેદા કરે જ, એ માનસિક વિકાર પણ પેદા કરે અને સામાજિક વિકાર પણ પેદા કરે. શુદ્ધ પદ્ધતિથી મેળવેલું જ્ઞાન સમાજને પોષક થઈ સુખોદયને નજીક આવે છે.

વ્યાસતેલના કૂવા : એના પરિધનો વ્યાસ માંડ અર્ધો, પોણા કે એક ફૂટ જ હોય છે. એટલા સાંકડા કૂવા ચારસો-પાંચસો હાથ ઊંડા હોય છે. એને આવા ખોદવા માટે ખાસ યંત્રો હોય છે, એ જમીનમાં ઊંડું ઊતરે છે તે માટી ખોદીને બહાર લાવે છે. એક કૂવા ખોદતાં ૧૫૦૦૦ રૂપિયા જેટલું ખર્ચ થાય છે. કેટલાક કૂવા તો ૮૦૦ હાથ જેટલા ઊંડા હોય છે. આ કૂવામાંથી પંપ વડે તેલ ઉપર લાવવામાં નથી આવતું, પણ પાણીની માફક તેને ઉપર ખેંચવામાં આવે છે. એ તેલ ખેંચવા માટેનાં ડાલ-દોરડાં પણ જાણવા જેવાં છે. એ ડાલ ત્રણેક ફૂટ લાંબી અને કૂવાની અંદર સમાઈ શકે તેટલી પહોળી હોય છે. આ કૂવામાંથી ખેંચનાર દોરડાનો ખપાલ તો, રાવણના સિંહાસન કરતાં ૫ ઊંચા એવા અંગદે એની સભામાં પસારેલા પૂછડાની કલ્પના પરથી આવી શકે.

પૂણી : માર્ચ : ૧૯૩૯

સુરતથી અમરનાથ : ગુરુકુળ કાંચડી—સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજીના વખતનું પુરાણ ગુરુકુળ તો હવે નથી રહ્યું. અને આજના ગુરુકુળને જોઈને તેની કલ્પના પણ કરવી દોહાલી છે. અસલ ગુરુકુળ—ભારતવર્ષની આદિ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણસંસ્થા આજે પલટાયેલી હાલતમાં છે. ત્યાંના એક વર્ગમાં, સંસ્કૃત શીખવાતું હતું. તેમાં 'બ્રહ્મચારીઓ'ના સંસ્કૃત ઉચ્ચાર ભયંકર હતા. વળી કોઈ વેદાલંકારો પણ વેદમંત્રોના ઉચ્ચાર પણ એવા જ કરે છે. આ સંસ્થા વેદીઆજ તૈયાર કરે છે. અહીંના સ્નાતકો કાં તો શિક્ષકો થઈ શકે અને તે પણ આવા ગુરુકુળોમાં જ. અથવા વેદનો પ્રચાર કરવા નીકળી પડે. આ સિવાય સમાજને ઉપયોગી નીવડે એવું કોઈ કામ કરવાની તેમને શિક્ષા જ મળતી નથી.

શારદા : માર્ચ : ૧૯૩૯

ખાસ વાર્તાઓ હોય વાર્તાના રસિયાઓને વાંચી જવા લલામણ છે.

શિક્ષણપત્રિકા : ફાલ્ગુન : '૯૫

માતાના સંકલ્પો—દરેક માતાએ આવા સંકલ્પો કરવા જોઈએ: (૧) હું માતા છું. હું બાળકની અને જગતની માતા છું. (૨) હું બાળકને નિર્મળ મનમાંથી નિર્મળ માનસ આપીને પોષીશ. (૩) પ્રાણવાન આત્મામાંથી બાળકને તેજસ્વી એવા પ્રાણ આપીશ. (૪) મારા ઘરમાં સૌ કરતાં ઊંચું સ્થાન બાળકનું સમજાશે. (૫) બાળકને હું અતર્બાલ સંપૂર્ણ રીતે સમજવા પ્રયત્નશીલ રહીશ. (૬) મારી નિર્બળતા કે મારાં અચાનકે લીધે બાળકને હું કદી પણ વઢીય કે ધમકાતીય નહિ. (૭) મારા પતિને હું બાળકે પ્રત્યે રાખ કરતા અગર તેને વઢતા કે ધમકાવતા વારીશ. ૮) મારા મહેમાનો અને સર્ગાસંબંધીઓને હું બાળક પ્રત્યે કેમ વર્તવું તે બતાવીશ. (૯) બાળકને હું ખોટાં કૌટુંબિક બંધનોમાંથી બચાવવા પ્રયત્ન કરીશ. (૧૦) બાળકને હું સામાજિક કુરુદિઓ તે વહેમોમાંથી બચાવવા પ્રયત્ન કરીશ. (૧૧) બાળકને સમજવા આતર હું નિરંતર વાંચીશ વિચારીશ અને જરૂર પડશે તો હું લખીશ. (૧૨) બાળક વહેલી તકે પરાવલંબી મટે, સ્વાવલંબી થાય તે માટે હું તમામ યોજનાઓનો અમલ કરીશ.

બાલમંદિરના શિક્ષકોને—તમે સૌ ભાઈબેનો બુદ્ધે બુદ્ધે સ્થળે બાળકોને મદદ આપવા ખેડેલાં છો. બાલમંદિરનાં સુંદર કામ ઉપર તમારી બધી ક્ષતેહનો આધાર છે. બાલમંદિરના કામ પાછળ તમે તમારી સમગ્ર શક્તિને રોકશો તો જ તમારે માટે ક્ષતેહ છે. પણ એટલું કરવાની સાથે જ તમારે આજીવનનાં બાળકો કે જેઓ બાલમંદિરમાં નથી આવતાં તેમને

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

નીચેના પ્રચારકોએ જણાવેલી મુદત દરમિયાન નીચેના સ્થળોની મુલાકાત લઈ પુસ્તકાલયની તપાસણી, વ્યવસ્થા, વર્ગીકરણ તથા પ્રચારની કામગીરી બનતી છે:—

૧ વડોદરા પ્રાંત પ્રચારક જગનભાઈ મથુરભાઈ પટેલ ફેલુઆરી-માર્ચ માસમાં (૧) ગોંડા, (૨) નમેસર, (૩) બહુયા, (૪) અંબેસર, (૫) રાણીઆ, (૬) પોષયા. (૭) કુંડાવ, (૮) કુનેપાડ, (૯) મંજુસર, (૧૦) ખુશાલપુરા, (૧૧) અલીન્દ્રા, (૧૨) સમલાયા સ્ટેશન, (૧૩) સમલાયા ગામ, (૧૪) લીમડાપુરા. (૧૫) પીપ્પોલ, (૧૬) ઘંઘાડ, (૧૭) નાની ભાડોલ, (૧૮) ગાંગડીઆ, (૧૯) મોટી ભાડોલ, (૨૦) ગરધીઆ, (૨૧) ઘંટીઆ, (૨૨) રાણીપુરા, (૨૩) મુઢેલા, (૨૪) વેમાર, (૨૫) સાંઘભાલ, (૨૬) ધનતેજ, (૨૭) આનંદીનું મુંવાકું, (૨૮) વાલાવાવ, (૨૯) ધર્મપુર, (૩૦) વરસડા, (૩૧) મેરાકુવા, (૩૨) કેમર, (૩૩) તુલસીપુરા. (૩૪) વેજપુર, (૩૫) કડાજડા (૩૬) રતનપુર, (૩૭) બાકરોલ, (૩૮) શારદાપુરા (૩૯) શક્તિપુરા, (૪૦) ખાખરીઆ.

મહેસાણા પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. શંકરલાલ એમ. ત્રિવેદી, જન્યુઆરી-ફેલુઆરી માસમાં— (૧) કલોલ, (૨) જત્રાલ, (૩) ધસંડ, (૪) વડાવ સ્વામી, (૫) પાનસર, (૬) ડીંગુયા, (૭) પલિયડ, (૮) ગોરજ ડાબી, (૯) વેડા, (૧૦) જામખા, (૧૧) વાગોસણ, (૧૨) સોળ, (૧૩) નારદીપુર, (૧૪) મોખાસણ. (૧૬) ભાદોલ, (૧૭) ધમાસણ, (૧૮) સરદવ, (૧૯) રૂપાલ, (૨૦) વાસણ, (૨૧) ઉનાઉ, (૨૨) બાળવા, (૨૩) લિંબોદરા, (૨૪) પીપલજ, (૨૫) મુખારકપુર, (૨૬) અલુવા, (૨૭) ટીંટોડા, (૨૮) આદરજ મોટી, (૨૯) કોલવડા, (૩૦) વાવોલ, (૩૧) કુડાસણ, (૩૨) રાંચરડા, (૩૩) સાંતેજ, (૩૪) રતનપુર, (૩૫) વડસર, (૩૬) જાસપુર, (૩૭) ધાનજ, (૩૮) શેરયા, (૩૯) સૈજ, (૪૦) બહુચરાજ, (૪૧) સંખલપુર. (૪૨) ડોડીવાડા, (૪૩) વીડજ, (૪૪) કારવા, (૪૫) મણિપુર, (૪૬) ડરણ, (૪૭) ખાવડ, (૪૮) વાધોદા, (૪૯) કલ્યાણપુરા, (૫૦) રંગપુર, (૫૧) અગોળ, (૫૨) કણજરી, (૫૩) ઘોળ, (૫૪) વડાલી, (૫૫) મેડા આદરજ, (૫૬) પુલેરા, (૫૭) વામજ, (૫૮) નારદીપુર, (૫૯) ખરણા.

નવસારી પ્રાંત પ્રચારક રમણભાઈ દાજભાઈ નાયક ફેલુઆરી-માર્ચ માસમાં (૧) ગંગોર, (૨) માણેકપુર, (૩) ધુકવાડા, (૪) કેશલી, (૫) પાટી, (૬) દેસરા, (૭) તલોધ, (૮) ધમગાજા, (૯) માસા, (૧૦) મહુવા, (૧૧) જોડંગ, (૧૨) આમચક, (૧૩) રાણત, (૧૪) ઘોળીકુધ, (૧૫) ધડોધ, (૧૬) ઝેરવાવરા, (૧૭) વેલણપુર, (૧૮) ખામણીઆ, (૧૯) સાંખા, (૨૦) ગુણસવેલ, (૨૧) છુટવાડા, (૨૨) બલવાડા, (૨૩) દલધવા, (૨૪) કરચેલીઆ, (૨૫) શેખપુર, (૨૬) કાન્હી, (૨૭) કવીઠા, (૨૮) અમરોલી, (૨૯) કુંગરી, (૩૦) કુરેલ.

ચાણુરમા મહાલ પુ. પ્રચારક, નાનજીભાઈ જે. પટેલ તા. ૧-૮-૩૮ થી ૨૮-૨-૩૯ સુધીમાં (૧) ધરમોડા, (૨) ધાણોધરડા, (૩) બરિયક, (૪) બહુચરાજ, (૫) કારોડા, (૬) ગાંધી, (૭) મહેરા, (૮) મીઠી ધારિયજ, (૯) જેતપુર, (૧૦) રણેલા, (૧૧) પલાસર, (૧૨) મેરવાડા, (૧૩) અવેલી, (૧૪) ધાણોધરડા. (બીજી વખત)

ખાંભા મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. જગજીવન વાલજીભાઈ પંડ્યા ડિસેમ્બર '૩૮ થી માર્ચ '૩૯ સુધીમાં (૧) ખાંભા, (૨) ઇગોરાળા, (૩) તાંતણીઆ, (૪) સમદિયાળા, (૫) જીધિયાળી, (૬) રૂઢનાથપુરા, (૭) પીપલવા.

ધારી મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. મજલાલ દ. મહેતા ફેબ્રુઆરી-માર્ચ માસમાં (૧) આંબરડી, (૨) ચલાલા, (૩) ખીઆ, (૪) સરસિયા, (૫) ભાડેર.

વડોદરા મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. છોટુભાઈ રાયજીભાઈ જન્યુઆરીથી માર્ચ '૩૯ સુધીમાં (૧) નિઝામપુરા, (૨) વડલા, (૩) સેવાસી, (૪) ગોત્રી, દશરથ, ચાપડ, ગોરવા.

વીસનગર મહાલ પ્રચારક શ્રી. ઉમિયાશંકર લ. દર્વે નવેમ્બર '૩૮ થી માર્ચ '૩૯ સુધીમાં (૧) પાલડી, (૨) રાત્રી, (૩) કલોલ, (૪) મણ્ડ, (૫) મહેસાણા, (૬) વીસનગર, (૭) દેણુપ, (૮) વડુ, (૯) ઉપલવા, (૧૦) જેતલવાસણા, (૧૧) ગણેશપુરા, (૧૨) તરળ, (૧૩) સાવુસણા, (૧૪) શુંળ.

કલોલ મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. કાન્તિપ્રસાદ લાલશંકર ત્રિવેદી માર્ચ માસમાં (૧) મુખારકપુરા, (૨) ખાલવા (૩) ઉનાવા.

સ્વ. અમીન સાહેબના અવસાન પરત્વે શોકદર્શક ઠરાવો પસાર કરનાર પુસ્તકાલયો

સદ્. શ્રી અમીન સાહેબના અવસાનને અંગે શબ્દનાં જુદાં જુદાં જાતોનાં પુસ્તકાલયોમાં શોકસભાઓ ભરવામાં આવી હતી, જેમાં શોકદર્શક ઠરાવો પસાર થયા હતા, એ બધા ઠરાવો અક્ષરશઃ અહીં આપવા જતાં અનેક પૃષ્ઠો ભરાઈ જાય તેમ હોવાથી સ્થળસંકેતને કારણે આખા જ ઠરાવો લઈ શક્યા નથી, જેથી જે તે શોકલી આપનાર જાતોનો માત્ર નામનિદેશ જ અત્રે દર્શી શકાયો છે:--

સિદ્ધપુર મહાલ પુ. મંડળ, સા. પુ. કલ્યાણપુરા, ચાણુરમા મહાલ પુ. મંડળ, દ્વારકા, વાંકળ, કલ્યાણપુરા જૂથ મંડળ, સિતોર, જાણુભોષ.

—❦—

વડોદરા રાજ્ય પુ. મંડળ

પૂ. મો. ન. અમીન રમારકફંડનો સ્વીકાર

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો તરફથી સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ ન. અમીન રમારકફંડમાં ભરાયેલી રકમ :

ખંડોરજી સા. પુસ્તકાલય તા. વિસનગર	રૂ. ૬-૦-૦
તરલ " "	રૂ. ૫-૦-૦
કોલવડા " તા. વિજ્ઞપુર	રૂ. ૫-૦-૦
કાસર તા. પેટલાદ	રૂ. ૧૦-૦-૦

૨૬-૦-૦

પડોદરા રાજ્ય

પુસ્તકાલયને મળેલી મદદ—સા. પુ. ખેરસલ તા. ચાણુરમાને પા. વીરમદાસ જેઠીદાસ વસાંધવાળા તરફથી શ. ૨), પા. જેઠાદાસ જેઠીદાસ વસાંધવાળા તરફથી શ. ૨) પા. મોહનદાસ કુબેરદાસ ચાણુરમાવાળા તરફથી શ. ૨) તથા પા. મૂળચંદ પુરુષોત્તમભાસ ગોરાદવાળ તરફથી શ. ૨) મળી કુલ શ. ૮).

—સા. પુ. સુંઢીઆ તા. ખેરાળુને ચાણુરમાના પટેલ ઈશ્વરદાસ નાગરદાસ તરફથી ૧૧૭

—સા. પુ. કલ્યાણ તા. સિદ્ધપુરને શ. ૨૦૭ શેઠ જીવાચંદ બ્રુમાચંદ ઉંબરીવાળા તરફથી, શ. ૧૫૭ શા. કૌભલાલ કરવુરચંદ ઉંબરીવાળા તરફથી, અને શ. ૫) શેઠ આલમચંદ હાથીચંદ તરફથી.

—સા. પુ. સરસાવ તા. કડીને શ્રી. જયદેવપ્રસાદ મોહનલાલ તરફથી શ. ૬-૭-૦ ની કિંમતનાં પુસ્તકો.

સા. પુ. સદુથલા તા. ચાણુરમાને ઇસનપુર (મોટા) તા. દહેગામના પા. શિવાભાઈ લલ્લુદાસ તરફથી શ. ૫૭

—સા. પુ. વીરપુર તા. ધારીને કુંડલાના દરજી જેઠાભાઈ રાગભાઈ તરફથી શ. ૩-૪-૦.

—સા. પુ. દેવડા તા. વિજાપુરને ૫) અક્ષભટ્ટ ઇશ્વરભાઈ હીરજીભાઈ, ૫) અક્ષભટ્ટ શિવાજી વળજી, ૫ શેઠશ્રી ન્હાલચંદ ત્રિભોવનદાસની પેઢીખાતે હા કચરાભાઈ અમુલખદાસ, ૨) શા. ચિમનલાલ ગણાભાઈ, ૨) અક્ષભટ્ટ નારાયણજી નાયાભાઈ, ૧) દરજી વરવાભાઈ પીતાંબર, ૧) પંચાલ અમયારામ માનચંદ, ૧) દરજી શંકરભાઈ કુંગરભાઈ, ૧) દાકરગા કુંવરજી હીરાજી, ૧) અક્ષભટ્ટ ગણાભાઈ ગંભીરજી, ૧) અક્ષભટ્ટ ગણાલાલ શંકરજી, ૨) અક્ષભટ્ટ જેયરભાઈ લલ્લુજી, ૧) અક્ષભટ્ટ પ્રજુદાસ મણિલાલ, ૧) પા. મણિલાલ માધવજી, ૧) જેશી ઈશ્વરલાલ મનસુખ, ૧) અક્ષભટ્ટ રૂઘનાથજી પાસુદેવ, ૨) અક્ષભટ્ટ કેશવલાલ વાઘજીભાઈ, ૧) પા. જેઠતાદાસ સખળદાસ, ૧) પા. શંકરભાઈ રણજી, ૧) પા. હીરદાસ જીવીદાસ, ૧) દરજી જાગરભાઈ પરસોતમ, = ૩૭)

—નાના માચીઆળા સાર્વજનિક પુસ્તકાલયને—૧-૮-૦ આદેરભગત નાલા માં
 રે દરેડ, ૦-૮-૦ આહેર અમરા દેવદાસ રે. મોટી અણિયાળી, ૧-૦ ૦ રા. મૂળજીભ
 જગજીવનદાસ, ૧-૦-૦ રા. બળદેવદાસ જગજીવનદાસ, ૧-૦-૦ રા. નારણભાઈ મૂળ
 રે. અમરેલી, ૦-૪-૦ રા. નરભેરામ કેશવજી. ૧-૦-૦ રા. નવનીતલાલ જગનલાલ નાણાવ
 ૧-૦-૦ રા. ગણપતરામ ભાઈશંકર ત્રિવેદી જકાત નાકાદાર, ૧-૦-૦ રા. હરગોવિંદ દેવાશ
 મહેતા, ૧-૦-૦ રા. હરજીવનદાસ ત્રિલુપ્ત મહેતા, ૧-૦-૦ રા. મણિશંકર મોતીરામ મહેત
 ૧-૦-૦ રા. જીવરાજ કવાભાઈ દરજી, ૦-૮-૦ રા. અમૃતલાલ જગજીવનદાસ જોશી, ૦-૮-
 રા. રતિલાલ જગજીવનદાસ જોશી રે. ભેરાઈ દરબારી કામદાર ૧-૦-૦ રા. છાટાલાલ ગિરધ
 ૧-૦-૦ રા. માવજીભાઈ લખમજી રે. અમરેલી, ૨-૦-૦ રા. મોહનભાઈ ભવાનભાઈ દર
 રે. અમરેલી, ૧-૦ ૦ રા. ડાહ્યાલાલ જીવાળાઈ દરજી રે. અમદાવાદ, ૧-૦-૦ રા. નાગજીભા
 વીરજીભાઈ દરજી, ૦-૮-૦ રા. વીરજી જીવા કોળી રે. દેવગામ, ૦-૮-૦ રા. વીરા કાના કોળ
 રે. પાલડી, ૧-૦-૦ રા. શેઠશ્રી. વનમાળીદાસ મકતભાઈ = ૨-૦-૪-૦.

—સા. પુ. રણસણ તા. વિજયપુરને રા. ૧) આગસોડના રાવજી કચરાલાલ મોહનલાલ
 તરફથી, તથા રા. ૧) પ્રેમદાસજી જીવરામ તરફથી.

—મંજીસર તા. સાવલીને જેઠાભાઈ મુગટરામને ત્યાંથી રા. ૫) તથા રા. ૨) અન્ય
 શુદ્ધરથ તરફથી.

દામનગર મહાલ પુ. પરિપદના દિવસે દામનગરમાં ખાલ પુસ્તકાલય તેમ જ મહિલા
 પુસ્તકાલય ખોલવા માટે નીચે પ્રમાણે મદદ મળી છે. ૪૦) ડૉ. ધનુનાથ ગંગારામ કદમ
 દામનગર ડૉ. સા., ૨૫) મૂળજીભાઈ રણછોડભાઈ વેદ અમરેલી, ૧૧) શ્રી. વલ્લભભાઈ
 મૂળજીભાઈ રાજ્ય પ્રચારક, ૧૧) સૌ. લીલાબેન દવે દા. મહાલ શાળાધિકારી સા., ૧૧) સૌ.
 શાન્તાબેન કદમ, ૧૧) શ્રી. કરસનદાસ ચીતલીઆ અમરેલી, ૧૦) વિદ્યારામ વસનજી અમરેલી
 હેડ માસ્તર, ૧૦) તારાબેન દોષી અમરેલી મહિલા પુ. મંત્રી, ૫) દામોદર માધવજી ગણેશ-
 ગઢ મહેતાજી, ૫) શંભુગર ભીમગર રૂપાવટી મહેતાજી, ૫) જાદવજી ભીમજી મોજીપુર મહેતાજી
 ૫) શ્રીમતી કંચનબેન ડાહ્યાલાલ આવડ મહેતાજી, ૫) ઉત્તમબેન શેલરાજ અમરેલી, ૫)
 મરિયમબેન કાશમાણી અમરેલી, ૫) મોહનજી કેશવજી દામનગર, ૫) દિવાળીબેન લક્ષ્મી-
 શંકર આંબરડી, ૫) મણિબેન રૂઢનાથ શાખપુર કન્યાશાળા મહેતાજી, ૨૫) શ્રી. પ્રતાપભાઈ
 ગિ. મહેતા, ૧) મહેતા પ્રભુદાસ ધામેલ. આ સિવાય ખાલ પુસ્તકાલયને શ્રી. વિદ્યારામ
 વસનજી તરફથી રા. ૫૦) મળ્યા. સ્તુત્ય.

—ખાલવા (ઉનાવા) તા. કલોલને દરજી મૂળચંદ મોહનલાલ તરફથી રા. ૩)

—સા. પુ. વડનગરને પટેલ માનચંદભાઈ કુબેરદાસે રા. ૫૩) ખર્ચા પુસ્તકાલયનું
 સમારકામ કરાવી આપ્યું.

સમલાયા સ્ટેશન માટે—૨૫) મેતીપુરાના પટેલ ફકીરભાઈ લક્ષુભાઈ, ૧૫) મોતી-
 પુરાના પટેલ રામભાઈ શીવાભાઈ, ૫) સમલાયાના છોટાલાલ નાયજીભાઈ, ૫) સમલાયાના
 શાહ ભીમરાજ છીત્રમલ, ૫) હરિપુરાના જેઠાભાઈ નાથાભાઈ ૫) દેનાઈભાઈ એન્ડ મથુરભાઈ,

લાંમડાપુરા ગામે—૫૧) અડાસના મોતીલાલ રણછોડલાલ તરફથી, ૨૫) ગામાત રકમ એકડી કરી.

અંધપાલની કદર—પારી વલ્લભરામ હેમચંદ સા. પુ. ના ૨૧. અંધપાલ મોતીલાલ નરોતમદાસ જાનીની સેવાઓની કદર કરી પુસ્તકાલયની સમગ્ર સભાએ ખાતાની મંજૂરી મેળવી તેમના વારસને રૂ. ૨૦૦) આપવા ઠરાવ્યું છે.

વ૦ રા૦ પુ૦ મંડળ

૧૫ મી શિષ્ટ વાચન પરીક્ષાનું પરિણામ:— અષ્ટમની પ્રતિભા 'એ પુસ્તકની પરીક્ષાનું' પરિણામ ચાલુ અંકમાં અન્યત્ર છપાયું છે તે જોષ લેવાની લાગતાવળગતાંઓને વિચારિત.

શિક્ષણ વર્ગો:—નવસારી પ્રાંત માટેના શિક્ષણ વર્ગ ચાલુ માસની ૨૭-૨૮-૨૯ ના દિવસોએ પલસાણા મુકામે ભરવાનું જાહેર થયું હતું. પણ તે દિવસો શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના રાજ્યાભિષેકના સમારંભ માટે નક્કી થયેલા હોવાથી એ વર્ગ મે માસની તા. ૪-૫-૬ ના દિવસોએ ભરાશે. લાગતાં વળગતાંઓને એની નોંધ લેવાની ભલામણ કરીએ છીએ.

અમરેલી પ્રાંતના ઓખામંડળ વિભાગ માટેના ખાસ વર્ગ માટે મે માસની તા. ૨૨-૨૩-૨૪ ના દિવસો નક્કી થયા છે, ને બેટ શંખોદ્ધારનું પવિત્ર સ્થાન પસંદ કરાયું છે. આરા રાખીશું કે એ વર્ગને પૂરતી સફળતા મળશે.

સદ્ગત મો. ન. અમીન સમારક ફંડ:—ગતાંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી ખાતાની જાહેરાત નં. ૨ તરફ તેમજ ચાલુ અંક સાથે વહેંચાયેલ પત્રિકા તરફ વાચકોનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.

જ્ઞાણવણીની રકમો:—સદરહુ બાબત ચાલુ અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ રાજ્ય પુ. મંડળની જાહેરાત નં. ૫ તરફ લાગતા વળગતાંઓનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.

ચાણુરમા મહાલ પુ. પરિષદનું ચોથું અધિવેશન તા. ૨૩-૪-૩૬ ના રોજ ભરાશે.

ખેરાળુ મહાલ પુ. પરિષદ વડનગર મુકામે તા. ૧૬-૪-૩૬ રાજ્યેલ શેઠ મહા-મુખભાઈ યુનીલાલના પ્રમુખપદે ભરાશે.

જાગતાં જૂથ મંડળો:—કડી મહાલના ડાંગરવા જૂથ મંડળની એક સભા તા. ૧૨-૩-૩૬ ના રોજ બહુચરાજી વિભાગ યાજ્ઞાધિકારી અને કડી મહાલ પુ. મં. ના ઉપ-પ્રમુખ શ્રી. મહીજીભાઈ દેસાઈના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી, જેમાં જુદા જુદા ૫ ઠરાવો પસાર થયા હતા.

શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા:—ચિતોર મહાલ પુ. મંડળ તરફથી શિષ્ટ વાચનની ત્રીજી પરીક્ષા તા. ૨૬-૧-૩૬ ના રોજ લેવાયેલી તેમાં એકંદર ૨૦ વિદ્યાર્થીઓ બેઠેલા, જેમાંના ૧૬ વિદ્યાર્થીઓ ઉત્તીર્ણ થયા છે, તેજ પ્રમાણે ઓખામંડળ મહાલ પુ. મંડળ તરફથી લેવાયેલી પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ ચિતોર ૨૧ જણ પૈકી ૪ બહેનો હતી.

‘અપંગની પ્રતિભા’નું પરિણામ સહિત નિવેદન

ઉપરોક્ત પરીક્ષા, જાહેર થયા પ્રમાણે, તા. ૨૨-૧-૩૬ ના રોજ જે તે સ્થળે લેવાઈ ગયેલી. એને માટે ગુજરાત-કાલિયાવાડનાં ૬૩ ગામોનાં ૩૬૨ ઉમેદવારોની અરજીઓ આવેલી, તેમાંથી ૬૦ ગામોના ૧૮૫ લાઇખેનોની ઉત્તરવહીઓ અમારા તરફ આવેલી હોવાથી કુલ ૧૮૫ જણે આ પરીક્ષાનો લાભ લીધેલો હોવાનું જણાય છે. આ પરીક્ષા માટે ૩૬૨ ઉમેદવારોની અરજીઓ આવેલી હતી. પરંતુ પૂજ્યશ્રી મેંતીલાઇ સાહેબની ગંભીર માંદગીને કારણે વસો હાઇસ્કૂલની, તેમ જ પરીક્ષાને દિવસે વડોદરામાં વર્તેલી બેલગામ ગુડાગીરીએ પ્રશ્નબ્ધ કરી મૂકેલા વાતાવરણને કારણે વડોદરા પુરુષ અધ્યાપન પાઠશાળાની મોટી સંખ્યા આ પરીક્ષાનો લાભ લઇ શકી નથી. નહિતર પરીક્ષા મજકુરનો લાભ લેનારની સંખ્યા ૨૫૦ ઉપરાંત જરૂર થઇ હોત.

અમરેલી મહાલના શિક્ષક તેમ જ વિદ્યાર્થી લાઇખેનોએ જ નહિ પણ બીજાઓએ પણ આ પરીક્ષાનો સારા પ્રમાણમાં લાભ લીધો છે તે સદર મહાલના ઉત્સાહી શાળાધિકારી રા. હરિલાઇ નારણલાઇ પટેલની પ્રેરણાને આભારી હોવાનું જણાઇ આવે છે. તેમના આ ઉત્સાહ બદલ અને શિષ્ટવાચનના પ્રચારની દષ્ટિએ પરીક્ષાપ્રવૃત્તિની ઉપકારકતા પિછાણવા બદલ શ્રીયુત લાઇ હરિલાઇને ધન્યવાદ આપી બીજા મહાલ શાળાધિકારી સાહેબોને તેમનું અનુકરણ કરવાની વિનંતિ કરીએ તો તે અસ્થાને નહિ ગણાય.

પંદરમી પરીક્ષામાં બેઠલાં ઉમેદવારોનું ધંધાવારી પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે છે:—

૬૪ શિક્ષક, ૫૧ વિદ્યાર્થી, ૬ ખેડૂત, ૪ વેપારી, ૪ કારીગર, ૨ ઇતર નોકરી અને ૨૪ ધરકામ.

છોકવા ઠરેલા ૮ પ્રશ્નો પૈકી ફરજિયાત છોકવા ઠરેલા ૧લા તથા ૮મા સવાલના દરેકના ૧૪ ગુણ અને બાકીના દરેકના ૧૨ ગુણ રાખી ઉત્તરપત્રો તપાસતાં બેઠલાં ઉમેદવારોમાંથી ૧૨૮ ઉમેદવારો ઉત્તીર્ણ થયાં છે. એટલે પરીક્ષાનું પરિણામ આ વખતે લગભગ ૬૬૨ ટકા આવેલું ગણાય. ઉત્તીર્ણ થનારાંમાં ૭૩ શિક્ષકો, ૩૬ વિદ્યાર્થીઓ, ૧ ખેડૂત, ૩ વેપારી, ૧ કારીગર, ૨ નોકર તથા ૧૧ ધરકામવાળી બેનો છે. ઉત્તીર્ણ થનાર બેનોની સંખ્યા ૧૮ છે.

ઓગસ્ટ ૧૯૩૮ ના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી સદર પરીક્ષા માટેની જાહેરાતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે પરિણામપત્રકના પ્રથમ ૨૦ નંબરો ઉપરાંત * ચિહ્નવાળા ટ્રેનિંગ કોલેજનો લાભ બિલકુલ નહિ પામેલા શિક્ષક, અંગ્રેજી પાંચ ધોરણ સુધીના વિદ્યાર્થી અને વેપારી, ખેડૂત, કારીગરજગના ઉમેદવારો પૈકી ઉત્તીર્ણ થનારા ૧૦ પુરુષો તથા ઉત્તીર્ણ થયેલી બેનો પૈકી ગુણાનુક્રમે ૧૦ બેનો ધનામને પાત્ર હશે. તે દરેકને મળવાની ધનામની રકમ જેના તેના નામની સામે શેરાના ખાનામાં દર્શાવવામાં આવી છે. કુલ રૂ. ૪૫૦નાં ૪૦ ધનામો આ ફરીક્ષા અંગે વહેંચાશે. અત્રેની તેમ જ ઉમેદવારોની સગવડની ખાતર ધનામની રકમ રોકડ-૬૦૨]

માં આપવાની નીતિ ગ્રહણ કરાઈ છે, છતાં જેમની ઇચ્છા ઇનામની રકમ પૂરતી કિંમતનાં પુસ્તક લેવાની હશે, તેઓ અલગ પુસ્તક મંગાવી શકશે. તેથી ઇનામ મેળવવા બાબતે આળી થયેલાં ભાષ્યજેનોને વિનંતિ કે પોતાને મળતું ઇનામ રોકડમાં જોઈએ છે કે પુસ્તકરૂપે, તથા તે કોઈની મારફત રૂબરૂથી મંગાવી લેવું છે કે દપાલ મારફતે, તે આજી માસ આખર સુધીમાં જ જેણે તેણે અવશ્ય જણાવી દેવું. મુદત વીત્યે જે તે રકમ અત્રેથી જેને તેને ખર્ચે મનીઝાઉરથી રવાના કરી દેવાની તજવીજ કરાશે. અલ્લીના કારણે વા ઉનાળાની રમઝોના કારણે શિરનામામાં થયેલા ફેરફારની ખબર પણ તરત જ આપી દેવાની ઇનામ મેળવવાને બાબતે આળી થયેલાંજેનોને વિનંતિ છે.

આ વખતની પરીક્ષામાં પ્રામાણિકપણું સર્વાંશે નથી સચવાયું, જેમ જાહેર કરતાં બેદ ઉપજે છે. પરસ્પરમાંથી કે ચોપડીમાંથી જોઈને ન લખવાની ખાસ ટકાર પ્રશ્નપત્રને મથાળે અપાતી મૂલનાઓમાં કરવામાં આવે છે જ, છતાં કેટલાંક ઉમેદવારો એ લાલચને નથી રોકી શકતાં એ આપણી નીતિમત્તા માટે નામોશીભયું છે. ચૌધરીશ્રી પર ચોખ્ખું અંકુશ મૂકી એને નિર્મૂળ બનાવવાને મથવું એ તો સિદ્ધાંતવર્ગનો પરમ ધર્મ ગણાય. આવા મોટા પુસ્તકની પરીક્ષા સામાન્ય શક્તિ અને સામાન્ય લાલુતરવાળાંઓ માટે અલગ પત્ર નથી જ હોતી; એટલે કોઈ પણ પ્રકારની પારકી સહાય વગર લખી શકવાને અસમર્થ વિદ્યાર્થીઓને તેમ જ આવી બેનોને પરીક્ષા માટે ન ઉત્તેજવાં એ જ બહેતર ગણાવું જોઈએ.

કોપીના ૨૪ કિસ્સાઓ આ વખતે પકડાયા છે. તેમનાં નામ, શિરરતા મુજબ, પરિણામપત્રકમાંથી કોપી બાકીનાં ૧૬૧ ઉત્તીર્ણ અનુત્તીર્ણ તમામ ઉમેદવારોનું પરિણામ નીચે પ્રમાણે છે:—

જેમણે ઉત્તરવહીઓ મોકલી હોય છતાં આ પરિણામ પત્રકમાં નામ ન હોય તેમણે પોતપોતાના મનમાં સમજી લેવું કે તેમના કિસ્સા કોપી કરનાર કે કરાવનાર તરીકે હોવાનું પરીક્ષકને જણાયું છે.

પરિણામ

અનુક્રમ નંબર	ઉમેદવારનું નામ	જામ	ધર્મે: અભ્યાસ શુદ્ધ સેરા	ઇનામ રૂ.
૧	દિલીપચંદ્ર માધવલાલ પંચોળી	નાનીકડી	ચિ. મેટ્રિક સિ.	૬૬ ૫)
૨	ભાઈલાલભાઈ બાવાજીભાઈ પટેલ	વિમ્નોલી	"	૬૫ ૪)
૩	નાનજીભાઈ જોડીદાસ પટેલ	ધરલામપુર	ચિ. સિનિયર	૬૩ ૩)
૪	ભગવાનદાસ સાંકળચંદ પટેલ	જેતલવાસણા	"	૬૨ ૨)
૫	ચંજીપ્રસાદ અંબાલાલ ત્રિવેદી	પીરોલ	"	૬૧ ૧)
૬	સાંકળેશ્વર જીભાઈ બ્યાસ	ગોરાદ	ચિ. મંત્રી	૬૧ ૧)
૭	કરસનભાઈ રેરાભાઈ પટેલ	રણજ	ચિ. મધ્યમ પદ	૬૦ ૧)
૮	દુર્ગસીભાઈ હાથીભાઈ પટેલ	નરસીપુરા	ચિ. સિનિયર	૬૦ ૧)
૯	દસપનરામ વિઠ્ઠલદાસમિત્રી	વડોદરા	મે. ટ્રે. કો.	૬૦ ૧)

૧૦ કરુણાશંકર મોહનલાલ વ્યાસ	મેરવાડા	શિ. મેટ્રિક સિ.	૫૯	૧)
૧૧ મોહનલાલ દામજી પંડ્યા	નાનાભાંડારીઆ	શિક્ષક	૫૭	૧)
૧૨ જર ડાસાભાઈ દાબુ	નવસારી	ધરકામ	૫૭	૧)
૧૩ મૂલચંદ હરિવલ્લભદાસ શાહ	સિહોલ	શિ. મેટ્રિક સિ.	૫૬	૧)
૧૪ ઈશ્વરભાઈ મોતીભાઈ પટેલ	વડુ	શિ. સિનિયર	૫૬	૧)
૧૫ નાગરભાઈ ગાંડાભાઈ પટેલ	ખીલીમોરા	વિ. અં. ૬	૫૬	૧)
૧૬ નરસિંહભાઈ મથુરભાઈ પટેલ	પાદરા	વિ. અં. ધો. ૬	૫૫	૧)
૧૭ જયશંકર પોલાભાઈ ઠાકુર	બળીઆ	શિ. સિનિયર	૫૫	૧)
૧૮ નાબુ ગુસ્તાફ કોટવાળ	નવસારી	ધરકામ	૫૫	૧)
૧૯ દાનભાઈ પુનભાઈ જેઠાલીઆ	બાબાપુર	શિ. સિનિયર	૫૪	૧)
૨૦ ભાઈશંકર નાગજી ત્રિવેદી	સણોસરા	"	૫૪	૧)
૨૧ મંજારામ ઘેલાભાઈ ભગત	ખીલીમોરા	વિ. અં. ધો. ૬	૫૩	
૨૨ જયમુખલાલ હરખજી ત્રિવેદી	દેવળીયા	શિ. સિનિયર	૫૩	
* ૨૩ તારાબેન હીરાલાલ રાવળ	અમરેલી	શિ. સિનિયર	૫૩	૧) ઉ.
૨૪ કુલાભાઈ શંકરભાઈ પટેલ	વસો	શિ. મેટ્રિક	૫૩	
૨૫ ઈશ્વરલાલ મૂળશંકર ઠાકુર	સિંધાજી	શિ. સિનિયર	૫૨	
* ૨૬ જયંતિલાલ પ્રભુદાસ દાવડા	પોરબંદર	વિ. અં. ધો. ૪	૫૨	ના ઉ.
૨૭ મીરજા જહાંગીરજી નવરોજી	ખીલીમોરા	વિ. અં. ધો. ૬	૫૨	
* ૨૮ સંતોક જગજીવન	બાબાપુર	શિ. મધ્યમ પદ	૫૨	૧) ઉ.
* ૨૯ બાલુ તેજમાલ દેથા	અમરેલી	શિ. સિનિયર	૫૨	૧) ઉ.
૩૦ શાહ કાન્તિલાલ જેઠાલાલ	અમદાવાદ	વિ. પ્રિ.	૫૧	
* ૩૧ તેજમીના ફરહુનજી કાંગા	નવસારી	ધરકામ	૫૧	૧) ઉ.
૩૨ કાવસ ખુરશેદજી પંચકી	ખીલીમોરા	વિ. અં. ધો. ૭	૫૧	
૩૩ ડાહ્યાલાલ અંબાલાલ બલભટ્ટ	સેરીસા	શિ. મેટ્રિક સિ.	૫૧	
૩૪ નટવરલાલ ગિરધરલાલ શાહ	શિનોર	વેપાર મેટ્રિક	૫૧	
૩૫ કેશવલાલ દેવશંકર ભટ્ટ	વડોદરા	વિ. પ્રિવિયસ	૪૯	
* ૩૬ રોહા ગુસ્તાફજી કર્મ	નવસારી	ધરકામ	૪૯	૧) ઉ.
૩૭ હરગોવિંદદાસ મોરારજી પંડ્યા	જીરા	શિ. મે. સિ.	૪૮	
૩૮ શિવલાલ ધનજીભાઈ પટેલ	અડીઆ	શિ. સિનિયર	૪૮	
૩૯ ગીંગાભાઈ મૂળજી પટેલ	બાબાપુર	શિ. મધ્યમ પદ	૪૭	
૪૦ ગિરમજાંકર ગોવર્ધનરામ ત્રિવેદી	મોડાસા	વિ. અં. ધો. ૬	૪૭	
૪૧ ચંદુલાલ હીરાચંદ શાહ	મોડાસા	વિ. અં. ધો. ૬	૪૭	
૪૨ પુરુષોત્તમ છોટાભાઈ પટેલ	વડદલા	શિ. સિનિયર	૪૭	
૪૩ અમરેશ્વર કરુણાશંકર પાઠક	ગાવડકા	શિ. મેટ્રિક	૪૬	
* ૪૪ પ્રભુદાસ આશાભાઈ	બલાબોરડી	શિ. ગ્ર. ધો. ૬	૪૬	ના ઉ.
૪૫ ખીરજીશા રતનજી સંજીવ	ખીલીમોરા	વિ. અં. ૭	૪૬	

૪૬ દલીયંદ દેવચંદ શાહ	બીલીમોરા	વિ. અં. ધો. ૭	૪૬	
૪૭ રમણલાલ મથુરદાસ શાહ	અમદાવાદ	વિ. ઇન્ટર	૪૬	
* ૪૮ શેરખાં સાણીયાં ચૌહાણુ	મેરવાડા	શિ. ગુ. ધો. ૬	૪૬	ના ઉ.
૪૯ એચ. ડી. મહેતા	બીલીમોરા	વિ. અં. ધો. ૬	૪૫	
૫૦ સુનીલાલ મણિશંકર પંડ્યા	ગંબીરા	શિ. મધ્યમપદ	૪૫	
૫૧ નાથલાલ નાનાલાલ ત્રિવેદી	પલસાણા	શિ. સિનિયર	૪૫	
* ૫૨ લીલાવતી ઉમિયાશંકર ભટ્ટ	દેવરાગિયા	ધરકામ	૪૪	૧) ઉ.
૫૩ ત્રિજીવન નાગજી મહેતા	બાબાપુર	શિ. પ્રથમપદ	૪૪	
૫૪ વાડીલાલ કુંગરભાઈ નાયક	નમળા	"	૪૪	
૫૫ હોમી મંચેર શાહ	બીલીમોરા	વિ. અં. ધો. ૭	૪૪	
૫૬ ચિમનલાલ હિંમતલાલ બારેટ	કરણકુવા	શિ. મે. સિ.	૪૪	
* ૫૭ મોકમશંકર બીગસિંહ રોડોડ	પીંગાપા	શિ. ગુ. ધો. ૬	૪૪	ના ઉ.
૫૮ ભાઈશંકર ભાણુજી પંડ્યા	સરંભડા	શિ. સિનિયર	૪૩	
૫૯ ભાણુજી રામજી માઠક	લાલાવદર	"	૪૨	
૬૦ જયશંકર હરિશંકર જોશી	દેવરાણ્યા	શિ. મે. સિ.	૪૨	
* ૬૧ નરસિંહભાઈ પ્રભુદાસ ઠાકરડા	સુસલામળ	શિ. ગુ. ધો. ૭	૪૨	ના ઉ.
૬૨ કાન્તિલાલ ભાઈચંદ શાહ	મોડાસી	વિ. અં. ધો. ૬	૪૨	
૬૩ નરભેરામ ત્રિકમદાસ દેવમુરારી	મોટાઆંકડીઆ	શિ. સિનિયર	૪૨	
૬૪ મણિલાલ દામોદરદાસ દોશી	"	"	૪૨	
૬૫ ભાઈશંકર મકનજી પંડ્યા	ચાવડકા	"	૪૨	
૬૬ ઈરમાઈલ ભાલાભાઈ મારતર	જળીઆ	શિ. પ્રથમપદ	૪૦	
૬૭ રમણલાલ પુનલાલ શાહ	મોડાસા	નોકરી મેટ્રિક	૪૦	
૬૮ શાન્તિલાલ હોટાલાલ મોની	પાદરા	વિ. અં. ધો. ૬	૩૯	
૬૯ રાંજીભાઈ શંકરભાઈ પટેલ	વડોદરા	શિ. મે. ટ્રે. કો.	૩૯	
* ૭૦ ગિરમશંકર ડાહ્યાલાલ પંડ્યા	સરંભડા	શિ. ગુ. ધો. ૬	૩૮	ના ઉ.
૭૧ અહેચરજી લીલાજી મકવાણા	બોરીસણા	"	૩૮	
૭૨ ગોકળભાઈ ડાહ્યાભાઈ પટેલ	જળીઆ	શિક્ષક	૩૮	
૭૩ નટવરલાલ મગનલાલ શાહ	અમદાવાદ	વિ. અં. ધો. ૬	૩૮	
૭૪ દુર્ગાચંકર અંબાશંકર પંડ્યા	સરંભડા	શિ. પ્રથમપદ	૩૮	
* ૭૫ નરસિંહભાઈ જગનભાઈ પટેલ	રંગેલી	વિ. અં. ધો. ૪	૩૭	ના ઉ.
૭૬ ગેરજીભાઈ મંચેરચાદ	બીલીમોરા	વિ. અં. ધો. ૭	૩૭	
* ૭૭ જવાલકમ્બી કાળીદાસ	જળીઆ	શિ. સિનિયર	૩૭	૧) ઉ.
૭૮ ભાભશંકર લાલુરામ દવે	મોઢાસણ	શિ. સિનિયર	૩૭	
* ૭૯ મોતીભાઈ ગુલાબભાઈ પટેલ	પાછીઆપુરા	બેતી ગુ. ધો. ૬	૩૬	ના ઉ.
૮૦ ભગવાન ચિગાભાઈ પટેલ	દોલરવા	શિ. પ્રથમ પદ	૩૬	
૮૧ જગનલાલ મકનજી વ્યાસ	સણેસરા	શિ. પ્રથમ પદ	૩૬	

૮૨ રતનશા ડો. બીલીમોરીઆ	બીલીમોરા	વિ. અં. ધો. ૭	૩૬	
૮૩ જયકૃષ્ણ દામજી પંડ્યા	સરંભડા	શિ. પ્રથમ પદ	૩૫	
૮૪ રતન રૂસ્તમજી દાંડીવાળા	બીલીમોરા	વિ. અં. ૬	૩૫	
૮૫ અંબાલાલ મગનલાલ વ્યાસ	મણિયારી	શિ. મધ્ય પદ	૩૫	
૮૬ રાવજીભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ	ગંબીરા	શિ. પૂર્વપદ	૩૫	
૮૭ જયંતિલાલ સંતોષરાત ભટ્ટ	દુપણી	શિ. પૂર્વપદ	૩૫	
૮૮ હરિશંકર ત્રિભુવન શુક્લ	મોટાભંડારીઆ	શિ. પ્રથમ પદ	૩૫	
૮૯ કાનજી ત્રિકમજી દવે	"	શિ. સિનિયર	૩૫	
૯૦ નાનજી પ્રેમજી દાકર	ચાંદગઢ	"	૩૫	
૯૧ પુરુષોત્તમ દેવશંકર પંડ્યા	વડોદરા	વિ. પ્રિ.	૩૪	
*૯૨ ગિરજાબહેન હેમરાજભાઈ	દોલરવા	ધરકામ ગુ. ધો. ૫	૩૪	૧) ઉ.
૯૩ મણિશંકર લવજી કડકર	નાના ભંડારીઆ	શિ. સિનિયર	૩૪	
૯૪ લાલજી જાદવજી પંડ્યા	દેવરાજીઆ	શિ. પ્રથમ પદ	૩૪	
૯૫ મોહનસિંહ અમરસિંહ પરમાર	વડોદરા	"	૩૪	
*૯૬ બાણુભાઈ મંગળભાઈ પટેલ	રણોલી	વિ. અં. ધો. ૪	૨૪	ના ઉ.
*૯૭ મધુમતી જયમુખલાલ ત્રિવેદી	દેરળીઆ	ધરકામ ગુ. ધો. ૫	૩૪	૧) ઉ.
૯૮ કાન્તિલાલ કેશવલાલ શાહ	મોડાસા	વિ. અં. ધો. ૬	૩૪	
૯૯ મણિલાલ મોતીલાલ શાહ	"	"	૩૪	
૧૦૦ જમનલાલ નાનાભાઈ	ઉંહરાટ	શિ. ગુ. ધો. ૬	૩૪	ના ઉ.
૧૦૧ મહારાજંકર કાળીદાસ	માજીયાવદર	શિ. સિનિયર	૩૪	
૧૦૨ શાન્તાબહેન ડાહ્યાભાઈ પંડ્યા	સરંભડા	ધરકામ ગુ. ધો. ૫	૩૪	૧) ઉ.
૧૦૩ સવિતાગૌરી પંડ્યા	ચાડિયા	"	૩૩	
૧૦૪ દાઉદભાઈ કેશવભાઈ મકવાણા	ગંબીરા	શિ. ગુ. ધો. ૬	૩૩	
૧૦૫ સરસ્વતીબહેન પંડ્યા	ગાવડકા	ધરકામ ગુ. ધો. ૫	૩૩	
૧૦૬ મણિલાલ વિઠ્ઠલરામ રાવજી	દગાવાડીઆ	શિ. સિ.	૩૩	
૧૦૭ ભગવાનજી પ્રેમચંદ સાંગાણી	દુપણી	શિ. પૂર્વપદ	૩૩	
૧૦૮ કંચનલાલ અંબાલાલ પટેલ	વડોદરા	વિ. અં. ધો. ૬	૩૩	
૧૦૯ હરિપ્રસાદ ડાહ્યાભાઈ શાહ	વડોદરા	વિ. કલાજીવન	૩૩	
૧૧૦ મણિબહેન વહાલજી	સરંભડા	શિ. સિનિયર	૩૩	
૧૧૧ સોમનાથ મગનલાલ ત્રિવેદી	વેગા	શિ. પૂર્વપદ	૩૩	
૧૧૨ વૃજલાલ વીરજી	મોટાભંડારીઆ	વેપાર ગુ. ધો. ૪	૩૩	
૧૧૩ આબીદમીયાં બાપુમીયાં, સૈયદ	આંતી	શિ. સિનિયર	૩૩	
૧૧૪ હીરાભાઈ નાયાભાઈ	નરસિંહપુરા	વેપાર ગુ. ધો. ૬	૩૩	
૧૧૫ કાન્તિલાલ બાળકૃષ્ણ પાઠક	વડોદરા	શિ. મે. ટ્રે. કો.	૩૩	
૧૧૬ રમણલાલ મગનલાલ શાહ	"	વિ. અં. ધો. ૬	૩૩	
૧૧૭ રતિલાલ જમનલાલ શાહ	"	વિ. અં. ૭	૩૩	

૧૧૮ નાગરભાઈ ત્રિભુવનદાસ પટેલ	રામનગર	શિ. ગુ. ધો. ૬	૩૩
૧૧૯ જીવતીબહેન બાપા	સરંભડા	ધરકામ ગુ. ધો. ૫	૩૩
૧૨૦ મગનલાલ ગાંધીલાલ પંડ્યા	„	વિ. ગુ. ધો. ૬	૩૩
૧૨૧ રમણભાઈ ગાંધીભાઈ ઠક્કર	વસો	વિ. અ. ૩	૩૩
૧૨૨ કુંવરબાઈ હરિલાલ પટેલ	અમરેલી	ધરકામ ગુ. ધો. ૬	૩૩
૧૨૩ અંબાલાલ કાળીદાસ પટેલ	વસો	નોકરી અ. ધો. ૬	૩૩
૧૨૪ કનૈયાલાલ અંબાલાલ શાહ	„	વિ. અ. ધો. ૬	૩૪
૧૨૫ જનાર્દન મોહનીરાજ વૈદ્ય	સિનેર	વૈદક, મરાઠી ધો. ૬	૩૩
૧૨૬ ચંપાબહેન જગન્નાથ જાંબેકર	„	વિ. મરાઠી ધો. ૪	૩૩
૧૨૭ ગાંધીલાલ દામજી પંડ્યા	સરંભડા	શિ. પ્રથમ પદ	૩૩
૧૨૮ જયંતિલાલ ભોગીલાલ	વડોદરા	વિ. અ. ધો. ૫	૩૩
૧૨૯ પ્રભાશંકર મકનજી ત્રિવેદી	આજીઆવદર	શિ. પ્રથમ પદ	૨૭
૧૩૦ મોહનલાલ ડોસાભાઈ વ્યાસ	અળીઆ	શિ. પ્રથમ પદ	૨૭
૧૩૧ સૂર્યબાળા જયંતિલાલ	?	ધરકામ ગુ. ધો. ૬	૨૬
૧૩૨ સિંધુબહેન માધવરાવ જાંબેકર	સિનેર	ધ.કા. મરાઠી ધો. ૪	૨૬
૧૩૩ શાન્તિલાલ ખોડાભાઈ પટેલ	મોકાસજી	શિ. ગુ. ધો. ૬	૨૬
૧૩૪ કાન્તાબહેન જયકૃષ્ણ પંડ્યા	સરંભડા	ધરકામ ગુ. ધો. ૬	૨૫
૧૩૫ મગનભાઈ જોશાભાઈ અમીન	પાદરા	વિ. અ. ધો. ૬	૨૫
૧૩૬ સુનીલાલ જોશાલાલ જોશી	ગવાડા	શિ. મધ્યમ પદ	૨૫
૧૩૭ હરિલાલ વીરજી ઠાકર	ચાંદગઢ	„ „	૨૫
૧૩૮ પોલાભાઈ લવજી પાઠક	અળીઆ	શિ. પ્રથમ પદ	૨૪
૧૩૯ મણિશંકર નરભેરામ રાજગુરુ	ચાડીઆ	વિ. અ. ધો. ૨	૨૨
૧૪૦ જેષ્ઠભાઈ નારાયણદાસ પટેલ	ધીણોજ	શિ. ગુ. ધો. ૬	૨૧
૧૪૧ ભીખા માધવજી	ચાંદગઢ	વેપાર ગુ. ધો. ૨	૨૦
૧૪૨ ઈશ્વરરામ નરભેરામ	ગંબીરા	શિ. ગુ. ધો. ૬	૨૦
૧૪૩ નાગાજીન પૂનભાઈ ધુમાજી	ચાંદગઢ	ખેતી, ગુ. ધો. ૬	૨૦
૧૪૪ અંબાશંકર ગાંધીલાલ વ્યાસ	લાલાવદર	વિ. ગુ. ધો. ૫	૧૯
૧૪૫ મૂળજી જાદવજી વ્યાસ	ચાંદગઢ	શિ. પ્રથમ પદ	૧૮
૧૪૬ પોપટલાલ રણછોડલાલ	„	ખેતી, ગુ. ધો. ૬	૧૭
૧૪૭ મોતીજી કુંગરજી ચૌહાણ	ગવાડા	શિ. પ્રથમ પદ	૧૭
૧૪૮ ઇચ્છાદીપ બાજીભાઈ મલેક	આંતી	ખેતી, ગુ. ધો. ૫	૧૭
૧૪૯ બજુભાઈ દલસુખરામ	ધીણોજ	શિ. ગુ. ધો. ૬	૧૬
૧૫૦ મુકતાબહેન નાનજી	ચાંદગઢ	ધરકામ ગુ. ધો. ૫	૧૬
૧૫૧ લિખાભાઈ રધુદાસ પટેલ	વેડા	શિ. ગુ. ધો. ૬	૧૪
૧૫૨ માધુભાઈ શિત્તાભાઈ વજીકા	„	„	૧૨
૧૫૩ બાનુશંકર આસારામ મની	ચાંદગઢ	દરજીકામ ગુ. ધો. ૬	૧૨

૧૫૪ લીલાવતી ભગવંતરાય	?	વિ. ગુ. ધો. ૬	૧૨
૧૫૫ રસુલભાઈ અમીરભાઈ મલેક	આંતી	ખેતી ગુ. ધો. ૫	૧૧
૧૫૬ વરવાળ જેડીજી ચૌહાણ	વડોદરા	શિ. મે. ટ્રે. કો.	૧૧
૧૫૭ લક્ષ્મણ જીવાળ	સરંભડા	શિ. પ્રથમ પદ	૧૦
૧૫૮ મંગળાખેડેન પ્રભાશંકર	સરંભડા	ધરકામ ગુ. ધો. ૫	૧૦
૧૫૯ ચિમનભાઈ ગો. પટેલ	વડોદરા	વિ. ઈન્ટર	૮
૧૬૦ બાબુભાઈ ગિરજાશંકર બેશી	ધીણોજ	શિ. ગુ. ધો. ૬	૬
૧૬૧ મળલાલ મૂળજી વ્યાસ	ચાંદગઢ	વિ. ગુ. ધો. ૬	૬

અગાઉની પરીક્ષાઓની માફક આ વખતે પણ જે તે સ્થાનના શિક્ષક, મંત્રી કે અન્ય ગૃહસ્થોએ નિરીક્ષક તરીકેની સેવા સમર્પી પરીક્ષાના કામમાં જે મદદ કરી છે, તે બદલ એ સર્વ કોષનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

‘ અપંગની પ્રતિભા ’નું વસ્તુ ખરેખાર પ્રેરણાત્મક હોય પરીક્ષા નિમિત્તે વાંચકને જેઓ ભાગ્યશાળી ન થયાં હોય તેવાં શિષ્ટ વાચનરસિક ભાઈબહેનોને તે, અગર તે, ‘ કુમારી હેલન ’ નામનું શ્રીયુત રસુલભાઈએ લખેલું ‘ નાનકડું ’ પુસ્તક તો એક વાર જરૂર વાંચી જવાની ભલામણ કરીએ છીએ. ‘ કુમારી હેલન ’નું ‘ નાનકડું ’ પુસ્તક તો મહાલ મંડળ તરફ યોગ્યતરીકે પરીક્ષાઓ માટે પણ પસંદ થવાને પાત્ર છે. અંતે, હવે પછી થનારી ૧૬ મી પરીક્ષાની જાહેરાત ચાલુ અંકમાં જ પ્રસિદ્ધ થયેલી છે, તે વાંચી લઈ તેને માટે ઉમેદવારી સીધા નોંધાવી દેવાની શિષ્ટ વાચનનાં રસિયાં ભાઈબહેનોને ખાસ ભલામણ કરીએ છીએ. એ પરીક્ષા માટે રખાયેલું ‘ બાલવિજ્ઞાન ભા. ૩ જે ’ એ પુસ્તક જાતજાતની અવનવી માહિતીઓથી ભરપૂર હોય શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓ તેમ જ સામાન્ય જનતાને માટે ખાસ ઉપકારક વાચન પૂરું પાડે છે, એની લાગતાવળગતાં સૌ કોઈએ નોંધ લેવી ઘટે છે.

ના. નં. ચાકસી

સહમંત્રી, વ. રા. પુ. મંડળ

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ

જાહેરાત નં. ૩ / ૧૯૩૮—૩૯

શિષ્ટ વાચનની ૧૬ મી પરીક્ષા

શિષ્ટ વાચનની ૧૬ મી પરીક્ષા:—આગામી જુલાઈ માસની ૨૨ મી તારીખને રવિવારે, સવારના ૭ થી ૧૦ના સમયમાં, જે તે સ્થળે લેવાશે. પરીક્ષા માટે સૌ. વિમળા-

ખેન સેતલવાડ કૃત ' બાલવિજ્ઞાન ભાગ ૩ જો ' કે જેમાં ' સોય ને ટંકણી, રખર, મોતી, લોખંડ, વાદળા, ચંદ્ર, કાલગ્યાસ, સખમરીન ' વગેરે શ્વનમાં સુપરિચિત ૧૭ વિષયોની જરૂરી-વૈજ્ઞાનિક માહિતી સરળ ભાષામાં અપાયેલી છે, તે પુસ્તક રાખવામાં આવ્યું છે. એની મૂળ કિંમત રૂ. ૧-૮-૦ હોય છે. ૧-૪-૦ માં પુ. સ. સ. મંડળમાંથી તે મળી શકશે. જે પુસ્તકાલયોમાં એ પુસ્તક ન હોય તેમાં ચાલુ વર્ષના બજેટની પુસ્તકપસંદગીમાં તેને રચના આપી તે એકલુંય વહેલામાં વહેલી તકે ટપાલ રસ્તે વા કોઈ આવતા જતા સાથે મેળવી લેવું ઘટે છે, કે જેથી પરીક્ષાનો લાભ લેવા ઇચ્છનારાં પોતાને ત્યાંનાં શિષ્ટ વાચન-રસિક ભાઈબહેનોને પુસ્તકને અલાભે પરીક્ષાનો લાભ લેવાનો વિચાર માંડી વાળવાપણુ ન ન રહે. મહાલ પુ. મંડળોના વ્યવસ્થાપકોને આ સંબંધી ઘટતો પ્રચાર કરવાની, તેમ જ પુસ્તકની જરૂરી નકલો ખરીદી લઈને મહાલનાં ઇચ્છુક ઉમેદવારોને વારાફરતી પૂરી પાડવાની ફરજ અદા કરવાની ભલામણ કરવામાં આવે છે.

ઇચ્છુક ઉમેદવારોએ પોતાનાં નામ, ઠામ, ઉંમર, અભ્યાસ, ધંધો ને પોસ્ટનું સ્થળ અવશ્ય જણાવી રાખ્ય પુ. મંડળના મંત્રીને શિરનામે મોકલ્યાં મોડી તા. ૧૦-૭-૩૯ સુધીમાં પોતાની ઉમેદવારી નોંધાવી દેવી જોઈશે. શિષ્ટ વાચનની આવી પરીક્ષાનો લાભ સમજનારાં અને તેનો મુસ્વાદ ચાખેલાં ભાઈબહેનો તો આ જાહેરાત વાંચતાં જ તેમ કરી દે, એમ ઇચ્છીએ છીએ. પરીક્ષા જે ગામે આપવાની હોય તે ગામે ટપાલ અઠવાડિયામાં કયે કયે દિવસે આવે છે તે અચૂક જણાવવું. પરીક્ષાની મુદત દરમ્યાન શિરનામો ફેરફાર થાય તો તેની ખબર જે તે વખતે તરત જ આપવાની ખાસ ભલામણ છે.

ધંનામ

પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થતા ઉમેદવારો પૈકી પહેલા ૪ નંબરોને અનુક્રમે રૂ. ૫); રૂ. ૪), રૂ. ૩), રૂ. ૨), તથા નં. ૫ થી ૨૦ સુધીનાને રૂ. ૧)નું ધંનામ અપાશે. ઉપરાંત ઉત્તીર્ણ થનાર જી ઉમેદવારો પૈકી પ્રથમનાં ૧૦ ને રૂ. ૧) તથા ટ્રેનિંગ કોલેજનો લાભ બિલકુલ નહિ પામેલા શિક્ષકો, અંગ્રેજી પાંચ ધોરણ સુધીના વિદ્યાર્થીઓ તથા સામાન્ય ભણતરવાળા ખેડૂત, કારીગર અને વેપારીવર્ગ પૈકી ઉપલા ૧૦ નંબરોને રૂ. ૧) નું ઉત્તેજનાર્થ ધંનામ આપવાની ગોઠવણ રહેશે. ધંનામ રોકડમાં અપાશે: છતાં જેમની ઇચ્છા હશે તેમની પોતાની પસંદગીનાં પુસ્તક તેમના ખર્ચે મોકલી આપવાની સગવડ રહેશે.

૦/૦ પુ. મં. સં. મંડળ લિ., }
રાવપુરા, વડોદરા. તા. ૫-૪-૧૯૩૯ }

મણિલાલ મં. કાશીવાળા
સૌ. જયવતી ન. દેસાઈ
માનદ મંત્રીઓ, વં ૨૦ પુ. મંડળ

નવસારી ને ઓખાના શિક્ષણવર્ગો

૧. ડિસેમ્બર ૧૯૩૮ ના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી જાહેરાત નં. ૨ માં નક્કી થયા પ્રમાણે વડોદરા પ્રાંતનો શિક્ષણવર્ગ માર્ચ માસની તા. ૨૩-૨૪-૨૫ ના દિવસોએ કરજળ મહાલના રણપુર ગામે ભરાઈ ગયો, અને મહેસાણા પ્રાંત માટેનો વર્ગ વડનગર મુકામે ચાલુ માસની તા. ૧૭ થી ૧૯ ના દિવસોએ ભરાશે. વડનગરના વર્ગ માટે આવેલી અરજીઓ મંજૂર કરી જે તે ઉમેદવારને પ્રલાયદી ખખર આપી દેવામાં આવી છે. છતાં કેાઇને તે ન મળી હોય તેઓ પણ વડનગર જરૂર આવી પહોંચે

૨. જાહેરાત નં. ૨ માં જણાવ્યા પ્રમાણે નવસારી પ્રાંતનો વર્ગ પલસાણા મુકામે તા. ૨૭-૨૮-૨૯ એપ્રિલના દિવસોએ ભરવાની યોજના હતી. પરંતુ એ દિવસો શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના રાજ્યાભિષેકના ઉત્સવ માટે નિયત થવાથી પલસાણાનો વર્ગ એક અઠવાડિયું આગળ ઠેકી મે માસની તા. ૪-૫-૬ શુક્ર, શુક્ર, શનિના દિવસોએ ભરવાનું ડરાવાયું છે. લાગતા વળગતાઓને આ ફેરફારની નોંધ લેવાની વિનંતિ છે. નવસારી પ્રાંતના વર્ગ માટે ઉમેદવારોની અરજીઓ છેલ્લાં એક વર્ષથી પૂરતી સંખ્યામાં આવતી જ નથી, ચાલુ સાલે પણ ગણી માંડી જ આવી છે, એ ખરેખર ખેદજનક ગણાય. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં નવસારી પ્રાંતના શિક્ષક બંધુઓનો ઉત્સાહ શું એટલો બધો મોળા છે કે તેઓ સ્વયં પ્રેરણાથી ઉમેદવારી નથી નોંધાવતા ? શાળા ખાતા તરફથી ફરજ પાડવાની શું તેઓ રાહ ભુજે છે ? પ્રાંતવાર પુસ્તકાલય તાલીમવર્ગો પ્રતિવર્ષ ભરવાનું ને તેનો લાભ જે તે પ્રાંતના શિક્ષકવર્ગે લેવાનું ફરમાન તો મે. સ. રા. વિદ્યાધિકારી સાહેબનું જ છે તેની લાગતા વળગતા સર્વ કામચંદ્રે નોંધ લેવી ધટે. આશા રાખીશું કે બાકી રહેલી મુદતમાં પૂરતી સંખ્યામાં અરજીઓ મળી રહેશે. પલસાણા મહાલના મંત્રી વા મંથપાલ બાપ્તઓ તો આ વર્ગનો લાભ લેવાનું ન જ ચૂકે.

૩ ઓખામંડળ માટેનો વર્ગ મે માસની તા. ૨૨-૨૩-૨૪ મીએ એટ શંખોદ્ધારમાં ભરવાનું ઠયુ છે. ઓખામંડળ પ્રાંતનો શિક્ષકવર્ગ એનો લાભ લેવાનું નહિ જ ચૂકે એવી આશા છે. આ વર્ગ માટે ઇચ્છુક ઉમેદવારો પોતાની અરજીઓ પૂરા નામ હામ તથા બોધ સાથે તા. ૧૦ મી મે સુધીમાં આ તરફ મોકલી આપે.

૦/૦ પુ. સ. સ. મંડળ
રાવપુરા, વડોદરા
તા. ૫-૪-૩૯

મણિલાલ મં. કાશીવાળા
સૌ. જયવતી દેસાઈ
માનદ મંત્રીઓ, વ. ૧૦ પુ. મંડળ

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ

જાહેરાત નં. ૫/૩૮-૩૯

રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી મહાલ અને પ્રાંત મંડળોને
સન ૧૯૩૭-૩૮ ની મળનારી ફાળવણી બાબત

‘ પુસ્તકાલય ’ માસિકના મે સન ૧૯૩૮ ના અંકમાં પૃષ્ઠ ૩૧૪ ઉપર પ્રસિદ્ધ થયેલી જાહેરાત નં. ૨ પ્રમાણે મહાલ અને પ્રાંત મંડળોને રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી મળનારી ફાળવણીની રકમ સન ૧૯૩૭-૩૮ થી જે તે પ્રાંતનાં પ્રાંતમંડળો તરફ મોકલવામાં આવે છે. આ વર્ષે પણ મહાલ અને પ્રાંતમંડળોને મળનારી ફાળવણીની રકમ જે તે પ્રાંત મંડળો તરફ એપ્રિલ સન ૧૯૩૯ આખર સુધીમાં મોકલાઈ જશે; જેથી દરેક મહાલ મંડળોએ પોતપોતાના પ્રાંતમંડળ તરફ, પોતાના મહાલ મંડળનો સન ૧૯૩૮-૩૯ નો જૂન આખર સુધીનો હિસાબ તથા નિવેદન જુલાઈ સન ૧૯૩૯ ના પહેલા અઠવાડિયામાં મોકલી, તેની સાથે ફાળવણીની માગણી કરવી. અને તે પછી પ્રાંત મંડળે ઉપરોક્ત જાહેરાત નં. ૨ માં જણાવ્યા પ્રમાણે જે તે મહાલ મંડળોને જુલાઈ આખર સુધીમાં ફાળવણીની રકમ મોકલાવી આપવા તજવીજ કરવી.

જે તે મહાલનાં પુસ્તકાલયો તરફથી લવાજમની આવેલી રકમ અને તે ઉપરથી રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના બંધારણ પ્રમાણે પ્રાંત અને મહાલ મંડળોને મળનારી ફાળવણીની રકમ નીચે પ્રમાણે છે:

વડોદરા પ્રાંત

કુલ આવેલી રકમ રૂ. ૫૬૪-૦-૦   પ્રાંત મંડળને ફાળે જતી રકમ રૂ. ૧૦૫-૧૨-૦
મહાલ મંડળોને ફાળે જતી રકમ રૂ. ૩૧૭-૪-૦ (નીચે પ્રમાણે)

મહાલવાર આવેલા		મળવાની	મહાલવાર આવેલા		મળવાની
લવાજમની રકમ		ફાળવણીની રકમ	લવાજમની રકમ		ફાળવણીની રકમ
૧ કરજણ	૬૭-૦-૦	૩૭-૧૨-૦	૭ વડોદરા	૪૭-૦-૦	૨૬-૭-૦
૨ ડભોઈ	૩૦-૦-૦	૧૬-૧૪-૦	૮ વાઘોડીઆ	૨૭-૦-૦	૧૫-૩-૦
૩ તિલકવાડા	૮-૦-૦	૪-૮-૦	૯ સિનોર	૪૨-૦-૦	૨૩-૧-૦
૪ પાદરા	૫૯-૦-૦	૩૩-૩-૦	૧૦ સંખેડા	૪૩-૦-૦	૨૪-૩-૦
૫ પેટલાદ	૧૬૧-૦-૦	૯૦-૯-૦	૧૧ સાવલી	૨૭-૦-૦	૧૫-૩-૦
૬ ભાદરણ	૫૪-૦-૦	૩૮-૬-૦			
			૫૬૪-૦-૦		૩૧૭-૪-૦

મહેસાણા પ્રાંત

કુલ આવેલી રકમ રૂ. ૪૭૦-૧૨-૦   પ્રાંત મંડળોને ફાળે જતી રકમ રૂ. ૮૯-૯-૩
મહાલ મંડળોને ફાળે જતી રકમ રૂ. ૨૬૮-૧૧-૯ (નીચે પ્રમાણે)

મહાલવાર આવેલા		મળવાની		મહાલવાર આવેલા		મળવાની	
લવાજમની રકમ		ફાળવણીની રકમ		લવાજમની રકમ		ફાળવણીની રકમ	
૧ આતરસુખા	૧૨-૦-૦	૬-૧૨-૦		૮ મહેસાણા	૪૬-૮-૦	૨૬-૨-૬	
૨ કડી	૩૪-૦-૦	૧૯-૨-૦		૯ વિઘપુર	૬૬-૦-૦	૩૭-૨-૦	
૩ કલોલ	૪૬-૪-૦	૨૬-૦-૩		૧૦ વિસનગર	૪૦-૦-૦	૨૨-૮-૦	
૪ ખેરાળુ	૪૮-૦-૦	૨૭-૦-૦		૧૧ સિદ્ધપુર	૫૭-૦-૦	૩૨-૧-૦	
૫ ચાણુરમા	૫૪-૦-૦	૩૦-૬-૦		૧૨ હારીજ	૩-૦-૦	૧-૧૧-૦	
૬ દહેગામ	૨૭-૦-૦	૧૫-૩-૦					
૭ પાટણ	૪૪-૦-૦	૨૪-૧૨-૦					
					૪૭૭-૧૨-૦	૨૬૮-૧૧-૬	

નવસારી પ્રાંત

કુલ આવેલી રકમ રૂ. ૨૨૧-૦-૦ પ્રાંત મંડળને ફાળે જતી રકમ રૂ. ૪૧-૭-૦
મહાલ મંડળને ફાળે જતી રકમ રૂ. ૧૨૪-૫-૦ (નીચે પ્રમાણે)

મહાલવાર આવેલી		મળવાની		મહાલવાર આવેલા		મળવાની	
લવાજમની રકમ		ફાળવણીની રકમ		લવાજમની રકમ		ફાળવણીની રકમ	
૧ કામરેજ	૪૭-૦-૦	૨૬-૭-૦		૬ મંજિરોળ	૨૩-૦-૦	૧૨-૧૫-૦	
૨ ગણુદેવી	૩૪-૦-૦	૧૯-૨-૦		૭ વ્યારા	૧૭-૦-૦	૯-૬-૦	
૩ નવસારી	૫૪-૦-૦	૩૦-૬-૦		૮ સોનગઢ	૫-૦-૦	૨-૧૨-૦	
૪ પલસાણા	૨૯-૦-૦	૧૬-૫-૦					
૫ મહુવા	૧૨-૦-૦	૬-૧૨-૦			૨૨૧-૦-૦	૧૨૪-૫-૦	

અમરેલી પ્રાંત

કુલ આવેલી રકમ રૂ. ૧૧૬-૮-૦ પ્રાંત મંડળને ફાળે જતી રકમ રૂ. ૨૨-૫-૦
મહાલ મંડળને ફાળે જતી રકમ રૂ. ૬૬-૧૫-૦ (નીચે પ્રમાણે)

મહાલવાર આવેલી		મળવાની		મહાલવાર આવેલા		મળવાની	
લવાજમની રકમ		ફાળવણીની રકમ		લવાજમની રકમ		ફાળવણીની રકમ	
૧ અમરેલી	૫૮-૦-૦	૩૨-૧૦-૦		૫ ધારી	૨૪-૦-૦	૧૩-૮-૦	
૨ કોડીનાર	૧૬-૦-૦	૯-૦-૦		૬ બીમકદા	૦-૦-૦	૦-૮-૦	
૩ ખાંભા	૪-૦-૦	૨-૪-૦		૭ રતવપુર	૫-૦-૦	૨-૧૩-૦	
૪ દામનગર	૧૨-૦-૦	૬-૧૨-૦			૧૧૯-૦-૦	૬૬-૧૫-૦	

ઓખામંડળ પ્રાંત

ઓખામંડળ મહાલમાંથી કુલ આવેલી રકમ રૂ. ૨૪-૦-૦ પ્રાંત મંડળને ફાળે જતી રકમ રૂ. ૪-૮-૦ ઓખામંડળ મહાલ મંડળને ફાળે જતી રકમ રૂ. ૧૦-૮-૦.

વડોદરા,

મણિલાલ મં. કાશીવાળા

સૌ. જયવતી દેસાઈ

માનદ મંત્રીઓ,

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ

તા. ૬-૪-૩૯

આવતા માસની કાર્યદિશા

પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓ અને અંચાલોને

- (૧) જે મકાનવાળા ગ્રામ પુસ્તકાલયોના અંદાજે કુલ રૂ. ૧૫૦ અને તે ઉપરાંતનાં મંજુર થયાં હોય તેમનો વાર્ષિક અહેવાલ પ્રસિદ્ધ થયો ન હોય તો જનતાની ગળુ માટે વહેલી તકે ઇપાવી પ્રસિદ્ધ કરવો. (જુઓ વટહુકમ નં. ૩૧ તા. ૨-૧૦-૩૫)
- (૨) વેકેશનમાં મોટી ઉમરના વિદ્યાર્થીઓની સહાયથી પુસ્તકાલયનાં પુસ્તકોની મેળવણી કરી વ્યવસ્થિત ગોઠવી કમી કરાવવાનાં પુસ્તકોની યાદી તૈયાર કરવી.
- (૩) અખાત્રીજનો તહેવાર 'પુસ્તકાલય'ના મકાનમાં ઉજવવો અને આવતા નવીન વર્ષ માટે લોકમહદ્દ એકઠી કરવા તજવીજ ન થઇ હોય તો રાફ કરવી.
- (૪) હાલપ્રસંગે કે બીજા કોઇ ખાસ પ્રસંગોએ પુસ્તકાલયના નિલાવ માટે મહદ્દની માગણી કરવાનું ચૂકશે ના.
- (૫) કર્યા પુસ્તકાલયોએ બીજા હપ્તાનાં બિલો એ તારીખ ૬ થી મોકલવાં શરૂ કરવાં.
- (૬) કર્યા પુસ્તકાલયોએ માસિક સભા બોલાવી પુસ્તકાલય મંબંધી ઉપસ્થિત થતા પ્રશ્નોની વારાપાટ કરવી.
- (૭) ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીમાં રજીસ્ટર થએલાં પુસ્તકાલયોને જે તે મહાલ મંડળોએ તેમનાં પુસ્તકો લઇ જવા તાત્કાલિક ખબર આપવી. વડોદરા તાલુકાનાં પુસ્તકાલયોએ મધ્યવર્તી પુસ્તકાલયમાંથી લઇ જવાં.
- (૮) તા. ૧૭-૧૮-૧૯ એપ્રિલ ૧૯૩૯ માં ભરાનારા મહેસાણા પ્રાંત પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગમાં અંચાલો બીનતાલીમ પામેલા હોય તો તુર્ત અરજ રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફ કરી ત્યાં હાજર થવું.
- (૯) ત્રિમાસિક નિવેદનો તા. ૫ માં એ સુધીમાં જૂથમંડળોએ એકત્રિત કરી મહાલ મંડળમાં મોકલવાં અને મહાલ મંડળોએ તે હકીકત ખાતા તરફ તા. ૧૫ માં પહેલાં મોકલવી.

ઉ. મે. પટેલ

મહદ્દનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૪૫૭ સન ૧૯૩૮-૩૯

વિષય.

સન ૧૯૩૮-૩૯ માં ઉઘાડેલાં ૫૦ નવીન પુસ્તકાલયો બાબત

આલુ વર્ષે ૫૦ ગામોએ નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવાનું મંજુર કરવામાં આવ્યું છે. એ માટે જે જે ગામો તરફથી માગણીઓ આવેલી તેમાંથી જેમના શ. ૫૦ થી ૭૫, પૂરે-પુરા એકઠા થયા હોય, વસ્તી પ્રમાણમાં વધારે સારી હોય અને જે ગામના લોકોનો વાંચિકોનો પુસ્તકાલય સ્થાપવાનો ઉત્સાહ વિશેષ હોય, તેવાં નીચેનાં ૫૦ ગામોએ પુસ્તકાલય ઉઘાડવાનું નક્કી કર્યું છે. નજીકના સ્ટેશને કબાટો ઉતરે તેવી તજવીજ કરી છે અને કબાટ મળી ગયા પછી પુસ્તકો પણ તુરત જ એકઠાવા મંડળને સૂચના અપાઈ છે, માટે જે તે ગામોના મંત્રીઓએ રેલ્વે સ્ટીફ મળે કે તુરત જ કબાટ અને પુસ્તકોનાં પારસલો મંગાવી લેવાની, અને જે તે સ્થળે પાવતીઓ મોકલવાની તજવીજ કરવી, આ સિવાય બીજાં જે જે ગામોની માગણીઓ આવી છે, તેમની માગણી આલુ વર્ષની સંખ્યા પૂરી થઈ જવાથી હાલ સ્વીકારવામાં આવી નથી, પણ સન ૧૯૩૯-૪૦ માં તે ગામોને પુસ્તકાલયોના લાભ આપવા તજવીજ થશે.

વડોદરા પ્રાંત

નવીન પુ.નું નામ	તાલુકો	વસ્તી	નવીન પુ.નું નામ	તાલુકો	વસ્તી
૧ કરોડીઆ	વડોદરા	૬૨૩	૯ હળદરવા	કરજળુ	૭૫૬
૨ વેમાલી	"	૪૫૨	૧૦ મમલાયા સ્ટેશન	સાવલી	૬૨૭
૩ નેદરા	પાદરા	૩૮૫	૧૧ લીલોરા	વાઘોડીઆ	૫૩૦
૪ હરજીમાળ	"	૨૯૦	૧૨ પીકા	સંજેડા	૩૨૫
૫ અલરા	કરજળુ	૩૫૮	૧૩ લાહરસ	"	૬૧૨
૬ ધામજીમ	"	૩૩૪	૧૪ પાટણા	"	૩૧૦
૭ સાપર	"	૭૭૦	૧૫ બાલુજ	ડમોઇ	૪૬૫
૮ કીયા	"	૫૨૦			

નવસારી પ્રાંત

૧ આસણા	નવસારી	૫૭૯
--------	--------	-----

મહેસાણા પ્રાંત

૧ આંબવેલ	આતરસુઆ	૩૪૭	૫ અડાસજી	કડી	૫૪૫
૨ આણુંદપુરા	કડી	૩૩૨	૬ આલાસજી	"	૬૦૪
૩ અગદેસજી	"	૭૮૧	૭ ઢોરીઆ	"	૩૬૦
૪ ધરાણા	"	૬૫૧	૮ નગરાસજી	"	૪૮૯

૯ નાની કડી	"	૪૫૨	૨૧ મીઠીધારીએલ	ચાલુરમા	૯૫૭
૧૦ માયાસુળ	"	૯૪૪	૨૨ દેલા	મહેસાણા	૬૯૬
૧૧ બાઢી (કુમારપુરા)	"	૨૫૨	૨૩ મીઠા	"	૬૧૯
૧૨ રંગપુર	"	૪૦૫	૨૪ રૂપાલ હરિપુરા	"	૨૨૫
૧૩ રંગપુરકા	"	૪૭૧	૨૫ જેપુર	વિજાપુર	૯૫૧
૧૪ દેહોર	"	૬૫૬	૨૬ તાતોસણ	"	૫૧૪
૧૫ શિયાપુરા	"	૩૨૫	૨૭ મદદેવપુરા	"	૨૩૮
૧૬ સેંદરડી	"	૪૫૫	૨૮ મોરવાડ	"	૪૮૬
૧૭ પલસાણા	કલોલ	૭૬૩	૨૯ રાલીસણા	વીસનગર	૯૧૦
૧૮ ખીલેશ્વરપુરા	"	૩૫૪	૩૦ સુશી	"	૪૪૦
૧૯ કારોડા	ચાલુરમા	૩૯૫	૩૧ કુંવારા	સિદ્ધપુર	૧૮૦૦
૨૦ બરીઆદ	"	૫૬૦			

અમરેલી પ્રાંત

૧ ઠાંસા	દામનગર	૩૭૬	૩ હીરાણા	દામનગર	૫૨૪
૨ દહીયરા	"	૩૪૦			

ઉપર પ્રમાણે ૫૦ નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવામાં આવ્યા છે. ખાડીની માગણીઓની આવતી સાહે તજવીજ થશે.

મુ. વડોદરા ૧
તા. ૨૨-૩-૩૯

ઉ. મા. પટેલ
મહાનિશ વ્યવસ્થાપક.

સૂચના નં. ૪૫૮ સન ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

પુસ્તકાલયોના ૩. ૭૫) સુધીનાં બજેટોના અંદાજો

ઉપરના વિષય સંબંધી વિસ્તૃત સૂચના માહે માર્ચ સન ૧૯૩૯ ના પુસ્તકાલય માસિકમાં પ્રસિદ્ધ કરી છે. તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે રૂ. ૩૦ થી ૫૦ રૂ. ૩૦-૫૦, ૫૦-૭૫ અને રૂ. ૫૦ થી ૭૫ સુધીના અંદાજો અનુક્રમે ૨૫૩ અને ના અંદાજો. ૨૨૦ ગણ સાહે હતાં. આ અંદાજો જોતાં ખર્ચની કાળવણી અવ્યવહાર જણાઈ છે. વ્યવસ્થાપક મંડળ ધ્યાવતા વર્ગે, અંદાજો તૈયાર કરતી વખતે સૂચના નં. ૪૫૭ વાંચે અને આ નીચે આપેલી વધુ વ્યવહાર સૂચનાનો અમલ કરે.

વર્તમાન પત્રો, માસિકો વગેરેની વિગતવાર માહિતી ગઇ સૂચનામાં આપી છે. અને તેમાં બતાવેલી ખર્ચની ફાળવણી પ્રમાણે *પુસ્તકો ખાતે ૩૫%, ખર્ચની ફાળવણી. વર્તમાનપત્રો ખાતે ૨૦%, માસિકો વગેરે માટે ૨૫% અને ઇતર ખર્ચ માટે ૨૦% ખર્ચ કરવો.

આ જનતા અંદાજવાળાં પુસ્તકાલયો માટે દૈનિક, અર્ધસાપ્તાહિક, માસિક વગેરે અગાઉ જણાવ્યા ઉપ- સામયિકોની યાદી ગઇ સૂચના ઉપરાંત આ નીચે રજુ કરવામાં રાંતનાં વર્તમાનપત્રો આવે છે.

અને સામયિકો

દૈનિક—(૧) હિંદુસ્તાન અને પ્રજામિત્ર, (૨) ગુજરાત સમાચાર, (૩) સંદેશ.

સાપ્તાહિક—(૧) દીન, (૨) ગુજરાતી ચંચ, (૩) લોકવાણી, (૪) ખેડા વર્તમાન. (૫) હરિજનબંધુ, (૬) કર્મભૂમિ. પાક્ષિક—(૧) ખેડૂત.

માસિક—(૧) કિશોર, (૨) કુમાર, (૩) બાલસખા, (૪) ગુજરાત ચાળાપત્ર, (૫) ગુ. સર્વોદય, (૬) ગુણસુદરી, (૭) વ્યાયામ, (૮) બાળવાડી, (૯) સમાજશિક્ષક, (૧૦) નવચેતન, (૧૧) શારદા, (૧૨) આમસેવા, (૧૩) લોકોદય, (૧૪) ચરોતર, (૧૫) કદ્યાણુ, (૧૬) ગીતાધર્મ, (૧૭) સર્વોદય (હિન્દી), ત્રિમાસિક—(૧) સૌરાષ્ટ્ર શિક્ષક.

ઉપરની યાદી પૈકી પોતાના અંદાજની રકમની ફાળવણીનો સારાસાર વિચાર કરીને જનતાના જુદા જુદા વિભાગોને વાચન મળે તેવી પસંદગી વર્તમાનપત્ર અને કરવી. આ અંદાજોમાં હજુ આપણે મોટી કિંમતના દૈનિકને સામયિકોની પસંદગી. સ્થાન આપી શકીએ નહિ. કારણ કે સામાન્ય જનતાની જિજ્ઞાસા પોતાની આજુબાજુ શું અને છે, તે જાણવા માટે સ્થાનિક પત્રની પણ અપેક્ષા રાખે છે. આવાં સ્થાનિક સાપ્તાહિક કે અર્ધસાપ્તાહિકની સાથે દૈનિક પત્રનો ખર્ચ ફાળવણીમાંથી થઈ શકે નહિ. શ. પ. ચી. ઉપરાંતના અંદાજો જ એ પ્રમાણે તજવીજ કરી શકે, માટે વ્યવસ્થાપક મંડળે પુસ્તકાલયની આર્થિક સ્થિતિનો ખ્યાલ કરી જનતાને સમાચાર જણવાની જિજ્ઞાસા પોષે, તેવી રીતે વર્તમાનપત્રો અને સામયિકો પસંદ કરવાં જોઈએ ખાસ જરૂર જણાય તો માસિકો પાછળ જે રકમ ખર્ચવાની છે તે પૈકી થોડી રકમ વર્તમાનપત્રો અને સામયિકોમાં વર્ગીકૃત કરવા હરકત નથી. પરંતુ કોઇપણ સંજોગોમાં માસિકો અને વર્તમાનપત્રો ખાતેની ફાળવેલી રકમ કરતાં વધારે ખર્ચ કરવાનો નથી.

ઇતર ખર્ચમાં સામાન્ય ખર્ચ ઉપરાંત પુસ્તકઅંધામણનો ખાસ સમાવેશ કરવો. અને કોઇ ખાસ પ્રસંગે પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થા કરવા વધુ ખર્ચ ઇતર ખર્ચ સંબંધી. કરવો પડે તેમ હોય તો પુસ્તકો ખાતે રાખેલી રકમમાંથી મંજૂરી મેળવી ખર્ચ કરવો.

નીચે જણાવેલાં પુસ્તકોની યાદી ગઇ સૂચનામાં પ્રસિદ્ધ થયા ઉપરાંતની છે.

● એ સૂચનામાં પુસ્તકો ખાતે ૨૫% છપાણું છે તે બાદ છે; ૩૫% નોંધ્યો.

વિદ્યાનવિદોદ્ધ	ગૂર્જર બાળઅંધારલિ	૦-૫-૦
ઋણા રંગ	દ. મૂ. પ્ર. મંદિર	૦-૫-૦
વનશ્લોક	"	૦-૫-૦
ફલવાદીની ખીલવણી	અંબાલાલ મો.	૦-૧૨-૦
વૈશાનિક જગત	દ. મૂ. પ્ર.	૧-૪-૦
ખાતરોની માહિતી	સો. કિ. પાઠક	૦-૬-૦
તાડગોળ	ગળનન નાપક	૦-૨-૦
	વૈદક	
આર્યોઅ વિરો સામાન્ય જ્ઞાન	ગાંધીજી	૦-૪-૬
અપચના સહેલા ઉપયોગ	ભારતી સાહિત્ય	૦-૪-૦
શરદી અને સજોખમ	ભારતી સાહિત્ય સંધ	૦-૬-૦
અખંડ યોવન	ડૉ. અંબરીઆ	૧-૮-૦
ધરધ્યુ વૈદક	બા. ગ. વૈદ	૨-૦-૦
સમાજશાસ્ત્ર-નોજપપદ્ધતિ-કાયદા		
પ્રગતિશીલ જ્ઞાપન	ગૂર્જર અંધરત કાર્યાલય	૧-૦-૦
બેકુતોની સમસ્યા	લાલજી પેન્ડે-વગેરે	૧-૪-૦
ટરકેજ અને તેનાં માણસો	અમૃતલાલ મો.	૦-૧૦-૦
પરધીન રસિયા બા. ૧-૨	રા. ઉછર'મરાય ઝોઝા-	૩-૦-૦
સોવિએટ સમાજ	નિર દેસાઇ	૨-૦-૦
આમ ભજન મંડળી	પ્રસ્થાન કાર્યાલય	૦-૨-૦
સ્વતંત્ર જર્મની	ઉછર'મરાય ઝોઝા	૧-૮-૦
હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભા	હર્ષદ પટેલ	૦-૪-૦
ચીનનો અવાજ	ન. પ્ર. મંદિર	૦-૧-૦
યુરોપમાં કુટુંબ જીવન	રા.બા. ગોવિંદભાઈ શા. દેસાઇ	૦-૪-૦

તરવજ્ઞાન	૦-૧૨-૦
ગાંધીજી	૫-૮-૦
સ. સા. વ. કાર્યાલય	૫-૪-૦
"	૦-૪-૬
"	૩-૦-૦
સર્વેયર જહાંગીરજી	૦-૫-૦
નિતિ	૦-૧૪-૦
કિ. ધ. મશરુવાળા	૧-૮-૦
સ. સો. વ. કા.	૦-૫-૬
"	૩-૮-૦
"	૦-૬-૦
ગોરધનદાસ ક. અમીન	૦-૧-૦
હર્ષદ પટેલ	૦-૪-૦
ધર્મ	૦-૪-૦
ગીતા માસિક	૧-૦-૦
મહાવીરસ્વામીનો અંતિમ ઉપદેશ નવજીવન પ્રકાશન મંદિર	૦-૬-૦
અનંત પદમાર્મ	૦-૨-૦
મજાપાસના	૦-૩-૦
વિજ્ઞાન-ગણિત	
વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રો બા. ૧-૨	૦-૧૦-૦
સૌંદર્યની દૃષ્ટિએ	૦-૫-૦
બાળાવિજ્ઞાન બાગ ૩ ને	૧-૮-૦
વિજ્ઞાનની રમતો	૮-૫-૦
અસ્તીકંપ	૦-૩-૦

(શિક્ષણ)

વર્ધા યોગના	ક્રાંતીરૂપેન કમિટિ	૧-૦-૦
દેવવર્ણીનો કોષો	ન. પ્ર. મંદિર	૧-૦-૦
ખેરી કેળવણી	ન. પ્ર. "	૦-૧૨-૦
આલશિકિય	ગિલુભાઇ	૦-૧૦-૦
અક્ષરચાન યોજનાનાં પુસ્તકો	નં. ૪ દ. પ્ર. મંદિર	૦-૪-૦

ઉપયુક્ત કળા

દશિણી શિક્ષણકળા	સ્ત્રી સાહિત્ય મંદિર	૦-૩-૦
સુધડના અને સુંદરતા	"	૦-૮-૦
નવા સાધીઆ	"	૦-૨-૦
સોની હુન્નર પ્રકાશ	મૂ. મં. કાર્યાલય	૨-૮-૦
શીવલુકામ	જાનકીબાઈ પ્રધાન	૦-૧૨-૦

કાવ્ય

ફૂવારો (ગીતસંગ્રહ)	મૂ. મં. કાર્યાલય	૦-૩-૦
આશ્રમ ભજનાવલી	નં. પ્ર. મંદિર	૦-૨-૦
કોથા ભજનની કડવી વાણી સુંદરમ	મૂળજીભાઈ શાહ	૦-૮-૦
રાસપદ્ય	અનામી	૧-૮-૦
શબ્દસંકિતા	અનામી	૧-૦-૦
કોટમની વાણી ભા. ૧	સ. સા. વ. કા.	૧-૦-૦
દોડોઆ	દ. મં. પ્ર. મંદિર	૧-૪-૦
ઝીરમાનાં ગીતો	સ્ત્રી. સા. મંદિર	૦-૧-૦
નર્મદકું પદ્યમંદિર	મૂ. મં. કાર્યાલય	૧-૮-૦

નાટક

મુંગી સ્ત્રી	ચંદ્રવદન અક્ષી	૦-૧૨-૦
અંતરનાં અજવાળાં	મૂ. મં. કાર્યા.	૦-૪-૦
સાગરતા તારા	ઉમાશંકર જોષી	૨-૮-૦
વહેમી	પાઠકજી	૧-૪-૦
આગગાડી	ચંદ્રવદન મહેતા	૧-૪-૦
યુગદર્શન	મૂળજીભાઈ શાહ	૧-૮-૦

નવલકથા

ભારેલો અગ્નિ	રમણલાલ દેશામી	૩-૦-૦
નોકા ફૂળી	પ્રધાન કાર્યાલય	૨-૮-૦
સુભદ્રા	શરદબાણુ	૨-૮-૦
ચરિત્રકીન	શરતચંદ્ર	૩-૦-૦
સરકુની	બાલુભાઈ શુક્લ	૦-૧૨-૦
સાહજર્હા	મેઘાણી	૧-૦-૦
લલ્લુ	ગાંડીવ કાર્યાલય	૦-૧૦-૦

ખંડોર પટેલની વાતો ભા. ૧-૭	"	૧-૭-૦
લગ્ન એક સમસ્યા	સોપાન	૧-૪-૦
અંતરની વ્યથા	"	૧-૪-૦
પ્રાચિત ભા. ૧-૨	"	૪-૦-૦
બેટરી	સ્ત્રી. સા. મંદિર	૦-૧-૦
ગિરીશભાઈની વાતો ભા. ૧	દ. મૂ. પ્ર. મંદિર	૦-૧૦-૦
ગ્રહરાજ	રાયસુરા	૧-૮-૦
પૂજારિણી	મૂ. મં. કાર્યાલય	૦-૧૨-૦
કીર્તિકથાઓ	"	૦-૨-૬

ટાસ્કોયની નીતિકથાઓ ૦-૩૦-
 નાનકડી વાંતો ૦-૬-૦
 શિક્ષકશાઓ ૦-૮-૦
 આંદાપર ચઢાઈ ૦-૮-૦
 આપણી લોકકથાઓ ૦-૫-૦
 તજુખા મંડળ ૧ છું ૧-૦-૦
 અમ્મ ૨-૦-૦
 સોરઠી વીરાંગનાની વાંતો ૨-૦-૦
 ગરીબની હાથ ૦-૩-૦
 સુંઝતો દીપક ભા. ૧-૨ ૧-૮-૦

સાહિત્ય

સાહિત્યને ઓવારેથી ૨-૪-૦
 મંગળ પ્રભાત ૦-૨-૦
 સ્વૈરવિહાર ભા. ૧-૨ પ્રો. રા. વિ. પાઠક દરેકના ૧-૮-૦
 તારુણ્યમાં પ્રવેશતી કન્યાને પત્રો પ્રરયાન કર્યાંલય ૦-૬-૦
 ગ્રામ આંદોલનો શા માટે ? કુમારારાખા ૦-૭-૦
 ગ્રામઉદ્યોગો અને ગ્રામપુનરંચના ૦-૩-૦
 તવારીખની તેજબાયા પુ જી ૫. જવાહરલાલ ૦-૮-૦
 કે. શ્રી. સમજાવ મહારાજ સા. ના ૦-૧૨-૦
 ભાષણો અને વ્યાખ્યાનો બ્નેયેતિ કર્યાંલય

ઉપરની સૂચના પ્રમાણે આંદાજપત્રો ખતાવવાની તબવીજ કરવો.
 મુ. વડોદરા. }
 તા. ૬-૪-૩૬

પ્રતિહાસ-ભુગોળ ૮-૬-૦
 આપણા દેશનો પ્રતિહાસ ૬. મુ. પ્ર. મંદિર ૦-૮-૦
 આર પ્રવાસો " ૦-૮-૦
 ગિરિરાજ આણુ પ્રરયાન કર્યાંલય ૦-૬-૦
 સિદ્ધપુર સ બા. માળા ૦-૬-૦
 ગોદેરા " ૦-૬-૦
 હિંદના પ્રતિહાસની વાંતો " ૦-૬-૦
 જીવનચરિત્રો
 અપંગની પ્રતિભા ન. પ્ર. મંદિર ૦-૧૨-૦
 ફોરમ લક્ષ્મિ ભા. ૧ થી ૧૨ યુગંતર કર્યાંલય ૨-૧૨-૦
 કિશોર ચરિત્રમાળા શુ. ૧-૨ ચ. ઓ. સોસાયટી ૧-૮-૦
 વિદ્યાર્થી વાચનમાળા

૭૭

ભા. ૧ થી ૭ બ્નેયેતિ કર્યાંલય ૨-૦-૦
 સતી જસમા સ્ત્રી સાહિત્ય મંદિર ૦-૬-૦
 રાખીનસન કૂંઝો ગુ. મં. કર્યાંલય ૧-૪-૦
 લેનીન નિરૂ દેસાઈ ૧-૪-૦
 માર્ટિન લ્યુથર વિદ્યારામ વસનજી ૦-૧૦-૦
 ચર હોરમસજી કાવસજી દીનશાહ બંબેલાલ નારણજી બેશી ૫-૦-૦
 જંઝીઝખાન જીવજીવાલ બમરશી મહેતા ૨-૦-૦
 ગામડીઆ નરદેશ સ. સા. વ. કર્યાંલય ૧-૬-૦
 સત્યથી કબીર દિગ્વિજય મહંત રતનદાસજી સેવાદાસજી ૧-૦-૦

ઉ. મા. પટેલ
 મદદનીશ બ્વરયાપક

સૂચના નં. ૪૫૯ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

પુસ્તકાલયને આકર્ષિત બનાવવા બાબત

રાજ્યનાં ધણીખરાં પુસ્તકાલયો પ્રાથમિક શાળાના મકાનમાં ગોઠવાયેલાં છે. અને તેની વ્યવસ્થા ઘણે મોટે ભાગે શાળાના મુખ્ય શિક્ષક અગર ઉપશિક્ષક કરે છે. કેટલાંક મકાનવાળાં ગ્રામ પુસ્તકાલયોનો વહીવટ પણ શાળાના શિક્ષક પાસે છે. પુસ્તકાલયમાં જે વાચકોને આકર્ષવા હોય તો તેનું સ્થળ એ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે અને જ્યારે શાળાઓમાં જ લગભગ ૧૦૦૦ પુસ્તકાલયો વસાવવામાં આવેલાં છે તો તે સ્થળની દૃષ્ટિએ ખરેખર આકર્ષક છે. પરંતુ જે ગ્રંથપાલે એ પુસ્તકાલયનાં કબાટોને વ્યવસ્થિત ગોઠવી ન રાખ્યાં હોય ને આડાં અવળાં ગમે તેમ મૂક્યાં હોય, કબાટો ઉપર વર્તમાનપત્રો ગમે તેવી કદંગી સ્થિતિમાં નાખવામાં આવ્યાં હોય, પુસ્તકાલયના કબાટમાં પુસ્તકોની ગોઠવણી અસ્તવ્યસ્ત હોય તથા પુસ્તકો હાથમાં લેતાં ધૂળ ચોંટતી હોય તો તે પુસ્તકાલયનું કબાટ કદીએ વાચકોને આકર્ષે નહિ, તેમજ એ શાળાને પણ વગોવે.

સૂચન આશા રાખવામાં આવે છે કે શિક્ષક પોતાની શાળાના વિદ્યાર્થીગણ પૈકી યોગ્ય અને લાયક વિદ્યાર્થીઓના સહકાર દ્વારા પોતાનાં પુસ્તકાલયોને સ્વચ્છ રાખશે અને પોતે તથા શિક્ષકોની મદદથી સારાં પુસ્તકાલય અને જનસમાજને ઉપયોગી સૂત્રો તૈયાર કરી પુસ્તકાલયના ઓરડામાં ટાંગશે. તેમ જ મકાનવાળાં પુસ્તકાલયોનાં પટાંગણમાં સારા ફૂલગાંના છોડ ઉછેરી મકાન આકર્ષક ભાગે તેવી યોજના કરશે. તથા વખતોવખત આ બાબતમાં વિનોદ અને રસ ઉપજે તેવી પ્રવૃત્તિ હાથ ધરી પુસ્તકાલયને આકર્ષિત બનાવવા ઘટિત તજવીજ કરશે.

પુસ્તકાલય ખાતું
સાર્વજનિક પુસ્તકાલય શાખા
વડોદરા તા. ૧-૪-૩૯

મ. દ. ક્ષિત

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૪૬૦

વિષય

ગ્રામ પુસ્તકાલયોને વિના મૂલ્યે સયાજી સાહિત્યમાળા તથા બાલજ્ઞાન-માળાનાં પુસ્તકો આપવા બાબત.

શ્રીમંત સરકાર તરફથી પચોતેર ગ્રામ પુસ્તકાલયોને સયાજી સાહિત્યમાળા તથા બાલજ્ઞાન માળાનાં પુસ્તકો ભેટ મોકલવામાં આવે છે. જે પુસ્તકાલયો વાચનનો સારો પ્રચાર કરે તેમને આ પુસ્તકો આપવા દિતાવહ છે તેથી ચાલુ સાલે નીચે જણાવેલાં ગ્રામ પુસ્તકા-

લયોને ઉપરનાં પુસ્તકો ભેટ આપવામાં આવનાર છે. વખતોવખત સાફ કામ કરનારાં ગ્રામ પુસ્તકાલયોને આ લાભ આપવામાં આવનાર હોવાથી આશા છે કે દરેક ગ્રામ પુસ્તકાલય સાફ કામ કરી આ યોજનાનો લાભ લેવા પ્રેરાશે.

સયાજી સાહિત્યમાળા તથા બાલજ્ઞાનમાળાનાં પુસ્તકો

મોકલવાનાં ગામની યાદી

અમરેલી પ્રાંત	નવસારી મહાલ	ખેરાળુ મહાલ	ડોલોઈ મહાલ
૧ મોટા આંકડીઆ	૧૭ કુચેદ	૩૭ ઉમર	૫૭ કારવણુ
૨ વરસડા	૧૮ ધામણ	૩૮ ચાણસોલ	૫૮ ફરતીકુઈ
ઝોખામંડળ મહાલ	૧૯ પડગણ	આણરમા મહાલ	૫૯ મંગળા
૩ વરવાળા	૨૦ ખોરસી	૩૯ બદુરાગળ	૬૦ પાદરા મહાલ
કોડીનાર મહાલ	પલસાણા મહાલ	૪૦ મેરવાડા	૬૦ ડાંગડા
૪ હરમડીઆ	૨૧ ઉમરાખ	૪૧ વસાઈ	૬૧ ચિત્રાળ
દામનગર મહાલ	૨૨ ઝોના	દહેગામ મહાલ	૬૨ વેલુ
ખીજીઆ	૨૩ ખરવાસા	૪૨ કોડી	૬૨ લાદ મહાલ
ધારી મહાલ	મહુવા મહાલ	૪૩ બહીઅલ	૬૩ કાપીઠા
૬ ચલાલા	૨૪ આમકચ	પાટણ મહાલ	૬૪ ચાંગા
૭ ભલગામ	૨૫ મહુવા	૪૪ કુચધેર	ભોજરણુ મહાલ
ખાંભા પેટામહાલ	આંખરોળ મહાલ	૪૫ ખારીવાવડી	૬૫ રહેલ
૮ ખાંભા	૨૬ કોસાંઆ	મહેસાણા મહાલ	૬૬ સિરવા
લીમકદા પેટા-મહાલ	૨૭ નાની નરોલી	૪૬ ખેરવા	વડોદરા મહાલ
૯ બીગકદા	૨૮ વાકળ	૪૭ બસોલ	૬૭ ખીલ
રતનપુર પેટામહાલ	વ્યારા મહાલ	વિજપુર મહાલ	૬૮ રણોલી
૧૦ રતનપુર	૨૯ ડોલવાણ	૪૮ કુકેરવાડા	વાઘોડીઆ મહાલ
નવસારી પ્રાંત	મહેસાણા પ્રાંત	૪૯ ચર. ૩	૬૯ રવાલ
કામરેજ મહાલ	આતરસુઆ પેટા-મહાલ	૫૦ ખીલેદરા	શિનોર મહાલ
૧૧ ચોરણા	૩૦ વ્યાસ વાસણા	વિસનગર મહાલ	૭૦ ઉતરાળ
૧૨ કામરેજ	કડી મહાલ	૫૧ ચુંગ	૭૧ સાલવી
૧૩ વરીઆવ	૩૧ કદ્યાણપુરા	૫૨ વાલમ	સંખેડા મહાલ
ગણદેવી મહાલ	૩૨ ડાંગરવા	સિદ્ધપુર મહાલ	૭૨ ભોટપુર
૧૪ અજરાઈ	૩૩ રાજપુર	૫૩ કરખટ	૭૩ માકણી
૧૫ ધમડાજી	કલોલ મહાલ	૫૪ કુંડાવ	સાવલી મહાલ
૧૬ સોનવાડી	૩૪ કોલવડા	વડોદરા પ્રાંત	૭૪ વેળપુર
	૩૫ સરદવ	કરજણ મહાલ	૫ ડેસર.
	૩૬ સેરયા	૫૫ બામણગામ	
		૫૬ વેમાર	

પુસ્તકાલય ખાતે
સાંસ્કૃતિક પુસ્તકાલય
શાખા વડોદરા
તા. ૬-૪-૩૯

ઉ. મા. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

વટહુકમ અંક ૪૩૭ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

પુસ્તકો તથા માસિકો કમી કરવા બાબત.

અમારી તપાસણીમાં આમ પુસ્તકાલયમાં બહુ જૂના વખતનાં ધણી જ ફાટલી તૂટેલી રિયલિટીમાં ધણાં પુસ્તકો એવામાં આવ્યાં છે, તેમ જ અહીં માસિકો જૂનાં પુસ્તકો અને પણ ચોકના ચોક પુસ્તકાલયોમાં કપાટમાં ભરેલાં હોય છે. આવાં માસિકો કમી કર- માસિકો અને પુસ્તકો વધુ પ્રચારને પાત્ર થતાં નથી અને ભાગ્યે જ વાતું કારણ એના કોષ વાચકો હોય છે અને સ્થાની અવ્યવસ્થિત રિયલિટીમાં પડી રહેવાથી જે જ'તુઓ પેદા થાય છે તે જ'તુઓ બીજાં સારાં નવીન પુસ્તકોને અસર કરે છે. વળી સામાન્ય માણસને એ કપાટ જેવું ગમતું નથી, એટલે તેમાંનાં પુસ્તકો તેને આકર્ષી શકતાં નથી, અને પુસ્તકાલયનો હેતુ ફળીભૂત થતો નથી.

સખંખ ઠરાવવામાં આવે છે કે જૂનો નિરુપયોગી માસિકો જેની ફાટલો પુસ્તકના રૂપમાં બંધાઈ સારી રિયલિટીમાં ન હોય અને પુસ્તકાલયમાં રાખ- કરવાનો તજવીજ વાચી બીજાં પુસ્તકોને નુકસાન થાય એવાં તમામ માસિકો વર્ષ- વાર યાદી કરી જે તે વર્ષે જુલાઈ માસ પહેલાં મંત્રીએ કમી કરાવવા પરવાનગી માગવા તજવીજ કરવી.

જૂનાં પુસ્તકો પૈકી જે પુસ્તકો પુસ્તકાલયને ખાસ ઉપયોગી તેમજ વાચકોને ખાસ ઉપયોગી છે એવાં જે બંધાવવાથી સારી રીતે રહી શકે તેમ હોય તો તેમને બંધાવવા બજેટમાં સવડ રાખવી, અને બીજાં પુસ્તકો જેની બીજી આરુત્તિઓ અગર નવીન પુસ્તકો મહે- લામંથો મળી શકે તેવાં હોય તો તે પુસ્તકો પુસ્તકાલયમાંથી કમી કરાવવા ઘટિત તજવીજ કરવી.

જે માસિકો કે પુસ્તકો કમી કરવાની પરવાનગી મળે તેને વેચી દેતાં જો કાંઈ ઉત્પ- ઉત્પન્નનો સમાવેશ ન આવે તો તે કંટીનન્સીમાં ખર્ચ કરવા તજવીજ કરવી. આ રકમ કોષ પછુ પ્રસંગે લોકમદદ તરીકે ગણવી નહિ.

આ વટહુકમ પ્રસિદ્ધ થયા તારીખથી સચના નં. ૩૬૧-૩૬૨ તા. ૪-૭-૩૬ ની રદ થઈ છે એમ સમજવું.

સદર વટહુકમની અમલ બજાવણી બહુ જ જલદી થવાની જરૂર છે તો તે બાબતમાં રા. મહાલ શાળાધિકારીઓ, રા. રાજ્ય પુસ્તકાલય પ્રચારક, પ્રાંત પુસ્તકાલય પ્રચારકોએ અને મહાલના માનદ પ્રચારકોએ જે તે મહાલની તપાસણી વખતે પ્રત્યક્ષ તજવીજ કરાવી લેવી અને પુસ્ત- કાલયો વ્યવસ્થિત થાય તે માટે જૂથ મંડળનાં મંત્રીઓએ પણ ખાસ તજવીજ કરવી.

પુસ્તકાલય ખાતે
સાર્વજનિક પુસ્તકાલય શાખા
વડોદરા, તા. ૧-૪-૩૯

મ. ઠ. દીક્ષિત

ઉ. મા. પટેલ.
મહેન્ટીય વ્યવસ્થાપક

વડોદરા રાજ્યના પુસ્તકાલયો માટે ભલામણ કરવામાં આવેલાં પુસ્તકોની યાદી નંબર ૬૧ સને ૧૯૩૮-૩૯

પુસ્તકનું નામ	અંશકર્તાનું નામ	કિંમત	કદ	વર્ષ	પૃષ્ઠ	બાંધણી	પ્રકાશકનું ઠેકાણું
ઉપાસના માર્ગ ક્રિવા આત્મ-સાક્ષરકાર પદ્ધતિ	અંબાલાલ ભોગીલાલ શાહ	—	૧૦	૧૯૨૫	૬૪	કાચી	અંબાલાલ ભોગીલાલ શાહ કમરવજીવ (ચિત્રરાત)
સંઘી	મૌજીક	૦-૮-૦	૧૬૦	૧૯૨૫	૬૭	"	મોતીલાલ બી. કનોજીઆ, ૧૫૮૦ મંડવીની ચોળ, વિંછીની ચોળ, અમદાવાદ
બાળપોદીની પૂરવણી	શંકરભાઈ સોગાલાલ પટેલ	૦-૩-૦	૧૨૦	૧૯૩૮	૫૬	"	કર્તા, નિત્રામપુરા, ભૂતડી- ના કાપે, વડોદરા
નિરંજન-ભારત અધિસત્તા- હિંક પત્રનું ૧૯૩૯નું ભેટપત્રક	મળલભાઈ પી. શાહ	૨-૦-૦	૧૬૦	૧૯૩૮	૨૨૨	"	રામચંદ્ર ગણપતરામ ભટ્ટ, અધિપતિ, ભારત રામપુરા, વડોદરા
પારસી વીરલાલો	નીનાભાઈ હોરમસજી બીલીગોરીઆ	૨-૮-૦	૧૨૦	૧૯૩૮	૩૫૦	પાટી	બીમે જમશેદ આદિસ બેલાડ, હાહિસ, બેલાડ એરટેટ, મુંબાઈ
ગૃહવિધાન	વીરેન્દ્રરાય ચંદ્રશંકર મહેતા	૬-૦-૦	૮૦	૧૯૩૭	૧૯૮	"	કર્તા, શહેર સુધારણા એન્જનીયર-ભાવનગર

પત્નીભક્તિ અને બીજા વાંતા	હીરાલાલ આર. ડાહર	૧-૧૨-૦૦	૧૬૦	૧૯૩૯	૧૬૪	પાકી	કર્તા, મોર બગેલો, વીલાપાલો
" ચિત્રમય વડોદરા અને શ્રી. રાજદ પતી "નો નકશો	ચિત્રમલાલ જીભામ પરીખ	૦-૬-૦૦	—	"	૧	કાગી	કર્તા, ચિત્રમય હિંદ કાર્યાલય, વડતાલ (વાયા આયુર્દ-ગુજરાત)
પ્રથિકર્તા પત્રો-ગુરુજી પહેલા	અંબાલાલ પુરાણી	૦-૯-૦૦	૧૧૦	"	૧૩૧	"	શ્રી અરવિંદ કાર્યાલય, આયુર્દ
ત્રિગોપાળ કાવ્ય.	બ્રહ્મનિષ્ઠ મહારાજશ્રી ગોપાળરામ ગુરુ દેવ-સંકર રામા	૧-૪-૦૦	"	"	૩૨૮	પાકી	નંદનરાલાલ લા પંડ્યા, શ્રી નિર્મલ મંદિર, વડોદરા
બાળચૈત્યાલેખો પ્રતિલાસ	કલાનસિંહ રથામસિંહ	૦-૪-૦૦	"	૧૯૩૮	૪૮	કાગી	કલાનસિંહ રથામસિંહ વાડીપોલેસુ. ચોરખંદર

સાંવર્ગનિક પુસ્તકાલય શાખા,
વડોદરા તારીખ ૨૭ માર્ચ સને ૧૯૩૯

પુ. વિ. શાહ

કે. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સુધારી લેજો

પુસ્તકાલય ખાતા તરફની, ગયા અંકમાં છેવટનાં પૃષ્ઠોમાં પૃષ્ઠ ૧૭ ઉપર છપાયેલી સૂચના નં. ૪૫૬ ને ૪૫૫ તરીકે સુધારીને વાંચવી; તેમજ તેજ અંકના પૃષ્ઠ ૨૧ ઉપર સૂચના ૪૫૭ છપાઇ છે તેને બદલે ૪૫૬ સુધારીને વાંચવી.

પુસ્તક ૧૪ મું

મે-૧૯૩૬

અંક ૫ મો

વત્રીઓ :

નાનાભાઈ ચંદ્રશેખર દીવાનજી
મણિલાલ ખંભારાઈકર ઇંધાસ

સવાજમ :

દેશમાં વાર્ષિક રૂ. ૩-૮-૦
પરદેશમાં ,, રૂ. ૫-૦-૦
કુટુંબ નકલ : રૂ. ૦-૬-૦

અવરથાપક :

વાઘજીભાઈ તારણભાઈ અમીન
બી. કૉમ.
મંત્રી, પુ. સ. સ. મં. વિ.
રાવપુરા.....વડોદરા.

અનુક્રમશિકા

વિષય	લેખક	પૃષ્ઠા
અક્ષોને પૂજવા (કાવ્ય) ...	શ્રી. પ્રાપામેન ર. પંડ્યા ...	૪૧૩
મારા જ્ઞાનમંદિરોએ ,, ...	શ્રી. મગનલાલ જોશલાલ રામી ...	૪૧૪
મંથમંદિર ,, ...	શ્રી. 'અલીન્દ્ર' ...	૪૧૪
કચરામાંથી કાઢો જ્યો ! ...	શ્રી. રતિભાઈ અમીન ...	૪૧૫
મને ચોપડી આપો (કાવ્ય) ...	શ્રી. 'અલીન્દ્ર' ...	૪૧૬
પુસ્તકાલયના માનદ પ્રચારકો ...	શ્રી. હોટાલાલ નરમોરામ પંડ્યા ...	૪૧૮
આજનું પુસ્તક ધાડોળા ...	શ્રી. મગનલાલ ગ. મહેતા ...	૪૨૦
જીવીવાનું આંતરરાષ્ટ્રીય પુસ્તકાલય ...	...	૪૨૧
ઓઓ અને પુસ્તકાલય ...	...	૪૨૩
સોવિયેટ રશિયાનો વાચનપ્રચાર ...	શ્રી. " પરાધર " ...	૪૨૪
નિર્જીવ કે જીવંત ? ...	શ્રી. ઉમિયાશંકર કાકર ...	૪૨૫
શ્રીમંત મદારાજ સાહેબને વ. રા. પુ. મંડળનું અભિનંદનપત્ર ...	...	૪૨૭
જામપુર મદાલ પ્ર. પરિપક્વો દેવાલ... ..	...	૪૨૯
દાપણી મંથમાલાઓ	...	૪૩૩
સ્તકાલયોની તપાસણી	...	૪૩૫
સ્તકપરિચય	શં. સો. પટેલ, મ. પ્ર. બાલ, -વિવિત્સુ	૪૩૬
નવીન કાલ	...	૪૪૫
શું વાંચશો ?	...	૪૪૬
માસિકો મળ્યા તારીખ	...	૪૪૮
પુસ્તકાલય નોંધ	...	૪૫૩
પત્રો છૂટ થયાની માહિતી	...	૪૫૫
પુસ્તકાલય ખાતાની સૂચનાઓ, વટહુકમો વગેરે	...	૪૬૧
"સામયિક દોહન" વિભાગ		
જીવનનિર્વાહની કેળવણી	શ્રી દિશેશલાલ પ. મહારવાળા	૩૩
વિદ્યાર્થિની યેલજી	...	૩૭
આખીની સંભાગ... ..	...	૪૦
નવમતવાર કે નવસવેશ ?	...	૪૨

ચાલોને પૂજવા—

(રાસ)

સૌ અંધની પૂજારણ બની હો બેન,

ચાલોને પૂજવા.

સખી સાહેલડી સાથે મળી શાણી,

જમણે સૌ અંધાલયે હો બેન—ચાલોને

પુસ્તક વાંચી પ્રેમથી હો શાણી,

મનસર ભરીએ જ્ઞાનથી હો બેન—ચાલોને ૫

જ્ઞાનપુષ્પે પ્રીતમને વધાવીએ હો શાણી,

અંધોપવનેથી લાવી હો બેન—ચાલોને

અંધમંદિરે ગામેગામ છે હો શાણી,

અજ્ઞાની બેનોને વંચાવો હો બેન—ચાલોને ૬

વટપુર રાજ્યનાં જ્ઞાન-સર શાણી,

સયાજીરાજે ભરેલ હો બેન—ચાલોને

ભરીને બેઠાં સરવરથી શાણી,

અજ્ઞાની હૈયાં ભીંજવીએ હો બેન—ચાલોને ૧૩

સોના-રૂપાને ત્યાગી હો શાણી,

અંધસ્તન ઘરેણું ઝોપીએ હો બેન—ચાલોને

અજ્ઞાનતિમિરે જ્ઞાનનો રવિ શાણી,

ઉદય માટ યત્ન કરીએ હો બેન—ચાલોને ૧૭

ધન વૈભવ સૌ જ્ઞાનાર્થે શાણી,

ખરચીને સેવા કરોએ સૌ બેન—ચાલોને

અણમોલ જ્ઞાનનો દીવડો ગ્રહી શાણી,

ભાવી બનાવીએ અનુપ હો બેન—ચાલોને ૨૧

મારા જ્ઞાનમંદિરીએ—

રૂડી ચોપડીઓ સોહાય, મારા જ્ઞાનમંદિરીએ;
હૈડાં હરખે છલકી જાય, જાતાં જ્ઞાનમંદિરીએ.

* કેવડીઆના જેવી મીઠી જ્ઞાનસુગંધો મહેકે;
જેથી દિલડાં ઠંડાં થાય, જાતાં જ્ઞાનમંદિરીએ. ૨

વાચનરસિયાં રૂડાં પ્રેમી પંખીડાં જ્યાં આવતાં,
નિત્યે જ્ઞાનચરચા થાય, જાતાં જ્ઞાનમંદિરીએ. ૩

જુગજુગ જૂની, તૃષા, જે વાચનની છે જીવને
તે તૃષા છીપી જાય, જાતાં જ્ઞાનમંદિરીએ. ૪

શશિકલા સમ ઠંડી રૂડી શીતળતા છે જ્ઞાનમાં,
અવિદ્યા-વ્યાધિ અળગી થાય જાતાં જ્ઞાનમંદિરીએ. ૫

તન મન કેરા તાવો ને ચિંતાઓ ટળી જાય છે;
જન મન 'મગન' અતિશે થાય, જાતાં જ્ઞાનમંદિરીએ. ૬

મુકામ કડા }
તા. વીસનગર }

મગનલાલ જેઠાલાલ રામી.

—ક્ર—

અંથમંદિર

મુજને ગમતું અંથમંદિર,
હૃદયના પ્રેમથી પ્યાડું. ૧.

નાની મોટી ચોપડીઓના, કુંજ ભરેલા સોહે,
મીઠી મંજરી લહેરાય હૃદયના પ્રેમથી પ્યાડું.

ઘોર અંધારી રતે ને ભરદરિયે ચોમાસે,
આઘા દીવડા દેખાય, હૃદયના પ્રેમથી પ્યાડું.

હિમાલયની ટોચમાં ને ધરતીના ઓસારમાં,
જ્ઞાન-ગંગા ત્યાં પીવાય, હૃદયના પ્રેમથી પ્યાડું.

‘અલીન્દ’

કચરામાંથી કાઢી લ્યો !

મારા મંથપાલ મિત્રોનું મિત્રભાવે એક વસ્તુ તરફ ધ્યાન ખેંચું છું. એ તરફ તેમનું ધ્યાન દોરાયો તો પુસ્તકાલયથી ગામના ધનભંડારમાં અમેાલાં રત્નોનો જમાવ થયો અને ફરી હાથ ન આવે એવી કેટલીએ કલાકૃતિઓ જળવાયો.

હિંદી વિચાર કરતાં જણારો કે પાંચ-પંદર વર્ષે મામ પુસ્તકાલયોમાં પણ કેવા તબક્કાનું ભંડાર થઈ ગયો હોય છે ! તો પછી કરૂણા અને મહાલ પુસ્તકાલયોનું તો પૂછવું જોઈએ !

માસિકો, અઠવાડિકો અને દૈનિકોના નિયમિત આવરાથી બાળકથી વૃદ્ધ પંથે ત સૌને રુચિર, જરૂરી વાનીઓ આવી ગએલી હોય છે, દર વર્ષના નિયમિત પુસ્તકભંડારમાં થોડે થોડે સારો વધારો થઈ રહ્યો હોય છે. વાર્તા, નવલકથા, કાવ્ય, નાટક, ધર્મ, ઇતિહાસ, તત્ત્વજ્ઞાન વગેરે વિષયોનાં મંથો બિલ બિલ રુચિ અનુસાર આવે જતા હોય છે.

આની રીતે એકધારા પંદર વીસ વર્ષના આવરા પછી મારા મંથપાલ મિત્રોને નવી વસ્તુઓનો સંભાવેશ કરવા, આવતા સાહિત્યને વ્યવસ્થિત ગોઠવણીમાં રાખવા મંથાલયનું મહાન સાંકડું પડતું જણાય છે, જેથી વર્ષે કે બે-ચાર વર્ષે એમાંનાં ધણીનો નાશ કરવાનું કામ હાથ લેવું પડે છે.

કમભાગ્યે, જે પુસ્તકાલયોને કૃપમંડુક સરખા મંથપાલો મળેલા હોય છે, જેમનું વાચન શાળામાં બણાવાતી વાચનમાળા સિવાય ભાગ્યે જ આગળ ગયું હોય છે, બહુ બહુ તો ગામમાં બે-ચાર તાડકા મારવા અઠવાડિક કે દૈનિકનાં કેવળ મથાળાં જ વાંચ્યાં હોય અને માસિકો કે અન્ય પુસ્તકોનું વાચન જાણે બહુનારા માટે જ હોય એમ માનતા હોય, તેમના હાથે અમેાલાં રત્નોનો વિનાશ થઈ રહ્યો હોય છે.

રાનભંડારોમાં કેટલીક બાબતો એવી હોય છે કે જેમ જૂની, યામ તેમ તેની કિંમત વધુ અંકાય છે. અમુક કવિ કે લેખકના વિચારો આજે જનસમુદાયમાં ઓછા ફલાયલા હોય તેના મંથો તરફ કાઈ જોતું પણ ન હોય ને તે મંથો પુસ્તકાલયમાં આપણને જગા રોકતા હોય તેમ લાગે, પણ જો વિચારો ધડાયલા-અનુભવાયેલા હોય, બળવાન ને તેજસ્વી હોય તો કાળે કરીને તેવો સમય ફરી પાડે આવે છે, જ્યારે એ લેખકનાં તે રાખે શોધ્યા જડતા નથી ને તે વખતે તેની કિંમત જેવી તેવી નથી હોતી. દાખલા તરીકે શ્રી. અરવિંદની આર્યની શાકલો આજે શોધી જડતી નથી-મેંમામ્યા દામ આપવા છતાં મળતી નથી. હેરિટ'ગસની સોટી કોષક જ પુસ્તકાલયોમાં હશે. એવી કેટલીએ બાબતો ગણાવી શકાય.

પુસ્તકાલયોનો કચરો સાફ કરતી વખતે ઘણી બાબતોની મંથપાલ બાબતોએ ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે ને ધરમાંથી બહાર જતી વસ્તુમાંથી શોધી શોધી અપની વાનીઓ વીણી લેવી જરૂરી છે. ચાર આઠ આનાનો ફાયદો મેળવવા દૈનિક પેપરોમાંનાં થોડાંક પડીકાં ને પરતીના બાવે વેચી દઈએ છીએ; તેમાંથી તો સારા રાજદારી પુરોના, સાહસિકોના, સાહિત્યસેવકોના ને દેશસેવકોના ફોટા ફાડી લઈ મુંદર આલ્પમ જનાવી શકાય. દરેક પત્રના દરેકજના અમ-

લેખોની કાપલીઓ ફાડી એક ફાઇલ રાખી હોય તો ગામના આવતી કાલના યુવાનવર્ગ આજળ જૂતકાળનો ઇતિહાસ ખડો કરાવી શકાય, તેમ જ ભાષાની દૃષ્ટિએ પણ ભુદી ભુદી જાતની કોઇની ઝમકવાળી, કોઇની સીધી સરળ તો કોઇની કટાક્ષવાળી ભાષાઓના નમૂનાઓ રમૂય થઇ શકે, માસિકો કે પુસ્તકોમાંથી સારા લાગેલા લેખો કે પાનાંઓ ફાડી રાખેલાં હોય તો સાહિત્યરસિયાઓને, સંશોધકોને એ બધાં અમુક કાળે ખૂબ જ ખપ લાગે છે. એ દિશામાં કામ કરતા ઘણા બાઈઓને થાય છે કે ૧૯૨૦ નું 'નહાનાલાલ કવિનું' આ ભાષણ ક્યાંથી મળે ? કે નવજીવનને અમુક અંક ક્યાં હશે ? કે ચિત્રમય જગતનો 'જર્મની અંક' ક્યાં લાયબ્રેરીમાં સંગ્રહેલો હશે ? વગેરે વગેરે. એ વખતે આપણા સારા માણસોના મહેત્તેથી તીક્ષ્ણી પડે છે: "આજ અમારા અંધાલયોમાં વાસીદે સાંધેલાં જાય."

મારા અંધપાંલ મિત્રોને છેલ્લી વિનંતિ કે, આ સંબંધે તેઓ વિચાર કરશે અને સ્વ. હિરોલાલ પારેખની જેમ ધૂંળધોયાનો ધંધો કરનારાઓ માફક બહારથી એકાદ જાનરજ જડતાં તેને અંધાલયમાં સ્થાન આપી દેશે, જેથી આપણા જ્ઞાનભંડાર સમૃદ્ધ ને આબાદ થાય.

રતિભાઈ અમીન

—ક્ર—

મને ચોપડી આપો

મારો વખત વીતી જાય, મને ચોપડી આપો.
મને કાલે નહોતી આપી, મને ચોપડી આપો.
મુંઢર છખીઓ ભરેલી, મને ચોપડી આપો.
મારા બાપુએ કહેલી, મને ચોપડી આપો.
પેલા રતુએ વાંચેલી, મને ચોપડી આપો.
મને કાલે નહોતી આપી, મને ચોપડી આપો.
મારો વખત વીતી જાય, મને ચોપડી આપો.
મારે ખોટી ના થવાય, મને ચોપડી આપો.
મારે રમવાને જવાય, મને ચોપડી આપો.
પેલા મોટા અક્ષરવાળી, મને ચોપડી આપો.
લીલા ભૂરા રંગવાળી, મને ચોપડી આપો.
એતું નામ લખ્યું સોનેરી, મને ચોપડી આપો.
મારે મોડું હવે થાય, મને ચોપડી આપો.
મારે ખોટી ના થવાય, મને ચોપડી આપો.
મારો વખત વીતી જાય, મને ચોપડી આપો.

‘અદીન્દ્ર’

પુસ્તકાલયના માનદ પ્રચારકો

દેવાંશી પ્રજાવત્સલ છે. શ્રીમંત સયાશ્રાય મહારાજએ હામેદામ પુસ્તકાલયો સ્થાપી પ્રજાને ઉચ્ચ જીવન જીવવા તરફ વાળી છે, અને કેં પૂજ્ય અમીન સાહેબે એ પુસ્તકાલયોને સંગીન બનાવવા પોતાનું જીવન સમર્પી અનેક યોજનાઓ અમલમાં મૂકી છે. પુસ્તકાલયો ઉત્તમ કોટિનાં બને તેવી અનેક યોજનાઓનું એક અંગ તે માનદ પ્રચારકોની નિમંજ્ઞકનું છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી.

માનદ પ્રચારકોએ સેવાભાવે કામ કરવાનું છે. માનદ પ્રચારક એ પુસ્તકાલયોની તપાસણી કરનાર અમલદાર નથી, પણ પુસ્તકાલયના મંત્રીઓને અનેકવિધ યોજનાઓનું માર્ગ-સૂચન કરનાર અને જરૂર હોય તો ગ્વતે ખામીઓની પૂર્તતા કરી આપી, નવીન યોજનાઓની શરૂઆત કરી આપી, વખતોવખત મંત્રીઓને જાગૃત રાખી યોજનાઓમાં સક્રિય મંદદ કરી પુસ્તકાલયને આદર્શ બનાવનાર સેવાનો ભેખવારી છે.

માનદ પ્રચારકો અંતરના ઉમળકાથી સેવાનો ઝડપ ધારણ કરી નીકળી પડે તો ખાતાના અમલદારો માટે ગ્રામ પુસ્તકાલયોનું કોષ પણ કામ ચુટિભર્યું લાગે તેવું ન રહેવા 'દે અને તેમને મૂંઝવણમાં મૂકી દે કે "ઑડિટ છુકે હું છું શેરો કર?" અને આ મૂંઝો સેવક તેની કાર્યપ્રદેશમાં તેથી આગળ વધે તો ખાતાના મુખ્ય અધિકારીને દરતરેથી ઑડિટ છુકનું પત્રક રફ કરાવવાની સ્થિતિમાં મૂકી દે !

માનદ પ્રચારકોએ પુસ્તકાલયમાં પુસ્તકોની ગણતરી-મેળવણી તેમ જ વર્ગીકરણ થયું છે કે કેમ ? એટલું જાણી સંતોષ માનવાનો નથી; પણ પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થા સુંદર કરી આપી, સદ્મથોનું બહોળા પ્રમાણમાં વાચન ધામ તેવી યોજનાઓ ધરી કાઢી અમલમાં મૂકી આપી, નિયમ પ્રમાણે કરેલું દરતર રખાવી મંત્રીઓને હિસાબ ચોખ્ખો અને સ્પષ્ટ રાખતા કરી દેવા જોઈએ.

એક તાલુકાનો માનદ પ્રચારક વર્ષમાં તાલુકામાં તમામ પુસ્તકાલયો એક વખત તપાસી પોતે ધણું કામ કર્યું છે એવું રખે માને ! એક ને એક પુસ્તકાલય વખતોવખત તપાસાય અને તેમાં એક વખત પોતે કરી આપેલી વ્યવસ્થા બીજી વખત ચાલુ છે કે કેમ ? તેમ જ પોતે શરૂ કરી આપેલી વાચનપ્રચારની યોજનાઓ ચાલુ રહી આગળ વધી છે કે કેમ ? તે વારંવાર જોતા રહેવાની ખાસ જરૂર છે એમ મારું માનવું છે.

આજસુ મંત્રીઓને વારંવાર ટકોર કરી જાગૃત રાખવા અને ઉત્સાહી મંત્રીઓને તેમના ઉત્સાહને પ્રેરણા આપી આગળ ને આગળ ધપાવવા માનદ પ્રચારકોએ વારંવાર પુસ્તકાલયોને આંગણે જઈ, બૂખ અને તરસને બૂલવી જોઈએ. અને ત્યારે જ તેનું માનદ પ્રચારકનું ખીરદ સાથેક ગણાય.

કયા પુસ્તકાલયના મંત્રીઓને વારંવાર જાગૃત રાખવાની જરૂર છે, કયા પુસ્તકાલયનું કામ કેટલી હદે આવ્યું છે, હવે પછી અમુક પુસ્તકાલયને આંગણે કેટલા વખત જવાની

જરૂર છે, એ જાણવા માનદ પ્રચારકો એક નોંધ લેવા રાખે. અને તેમાં તમામ પુસ્તકાલયની માહિતી લખી રાખે. તે નોંધ પ્રમાણે જે પુસ્તકાલયને આંગણે પહેલું જવા જેવું થાય ત્યાં જાય; આમ કરતાં કરતાં જ્યારે પોતાની નોંધ લોકમાં નોંધેલાં તમામ પુસ્તકાલયો આદર્શ જણાય ત્યારે જ પોતે સંતોષ માને. અને એ તમામ આદર્શ પુસ્તકાલયો એ ત્રણ વર્ષ મુદ્દા તેવી જ રીતિમાં પ્રગતિ કરી રહેલાં જણાય ત્યારે આનંદસહ પોતાના જીવનને ધન્ય માને તો ખોટું નથી.

મારા જાણવા પ્રમાણે કેટલાક પ્રચારક ભાઈઓ દફતરી વ્યવસ્થા તરફ જોષ્ઠ્યે તેટલું ધ્યાન આપતા નથી. દફતરી વ્યવસ્થા પુસ્તકાલયનું મહત્ત્વનું અંગ છે. પોતાનું પુસ્તકાલય કઈ દિશામાં ફેરવે કરી રહ્યું છે અને કઈ દિશામાં સત્યવત્ત દેખાય છે તે દફતરી વ્યવસ્થા ઉપરથી માલમ પડી શકે.

મારા વહાલ પ્રચારક ભાઈઓ ! વિઝિટ લોકમાં શેરા કરવાના કાંઠ જવા દઈ પોતાની ફરજ પોતાના આત્માને પૂછી પુસ્તકાલયોને આગળ ધપાવવામાં પોતાનો સક્રિય ફાળો આપો એવી હું વિનંતિ કરું છું. આ લેખમાં જણાવેલી માર્ગદર્શક સૂચનાઓ ધ્યાનમાં રાખી તમે તમારું પદ દીપાવો અને પાતાને બતાવી આપો કે પુસ્તકાલયોની મુખ્યવસ્થા કરવામાં અમારો પણ મહત્ત્વનો ફાળો છે. અસ્તુ.

જા. મુ. દેસાણી }
તા. ૨૨જાન્યુ.

છાટાલાલ નરસેરામ પંડ્યા
માનદ પ્રચારક ૨૨જાન્યુ મહાલ.

પુસ્તકાલયનું મકાન

ન્યાય સ્વતંત્ર પુસ્તકાલયની મકાન નથી અને તાત્કાલિક ચર્ચા શકે તેમ નથી ત્યાં સારી પૂર્ણ સ્વચ્છ મકાનો લોકોએ તૈયાર કરવાં જોઈએ. તેમ થવા જેવું ન હોય ત્યાં સાર્વજનિક દેવાલય કે ન્યાય લોકોનો મોટો ભાગ ભેગો થાય છે, ત્યાં પુસ્તકાલયો ખુલ્લાં મૂક્યાં જોઈએ, જેથી હાલના કરતાં વધારે પ્રમાણમાં લોકો લાભ લે.

નિશાળોમાં જ પુસ્તકાલયો રહેવાથી શાળાના વખતમાં પુસ્તકો મેળવવામાં ભોળાં અને શિક્ષકોને કદાચ હેરાનગતી બની યાય, શાળાના વખત બહાર શિક્ષકોને પુસ્તકોની આપ-સે માટે શંકા રહેવામાં પણ હરકત હોય છે. અને તેથી કેટલાકને પુસ્તકાલય શું છે, તે પણ સંમર્જવામાં આવતું નથી. શાળાના વખતમાં પુસ્તકો આપવાનું ના કહેવામાં પણ શિક્ષકોને ફરમનાવટ થવાં શેઠકો પ્રસંગ આવે છે.

વાંચવાથી પુસ્તકો શીટ અને કમી કરવાં પડે તેમાં જે નુકસાન છે તેના કરતાં પ્રત્યેક કોલેજના કબાટમાં ધૂળથી ઢંકાઈ ખરાબ થાય તેમાં વધારે નુકસાન છે.

આજનું પુસ્તક ભંડોળ

સાહિત્યને નામે અપી જતાં ગમે તેવાં પુસ્તકો ખરીદતી વખતે ચેતીને ચાલવાના અતિ આવશ્યકતા આજે ઊભી થઈ છે. કેવા કેવા પ્રકારે આજનું સાહિત્યસર્જન થાય છે અને તેનો પ્રચાર કેવી રીતે આમ પુસ્તકલેખોમાં પ્રવેશ પામે છે તે માટે જરૂરી કાળજી રાખવી અત્યંત જરૂરી છે.

આપણા વર્તમાન સાહિત્યજગતને સંખ્યાની દૃષ્ટિથી જોઈશું તો તેમાં પુસ્તકોનો ભંડોળ સારા પ્રમાણમાં છે, એમ કહી શકાય; પરંતુ એ દરેક પુસ્તકોમાં જીવ કેટલો છે, તે તપાસીએ તો પરિણામ નિરાશાજનક જણાય છે. અરે! એને માટે જો શિક્ષકો જ જવાબદાર હોય તો અમલદાર પોતાનો હેરફેર અધિકાર વાપરી દંડ કરી નાખે.

આજે કેટલાંએ પુસ્તકો ‘ભાજના ક્યારા’ની માફક ઊગી નીકળ્યાં છે. કારણ તપાસીશું તો : અંદર ‘ઝોળ’એ તે બધા જ સાક્ષર છે. કોઈથી એ બાબતમાં ના કહેવાય એમ મણુ નથી. વળી એ ઝપાટાબધ ફૂટી નીકળેલાં પુસ્તકો જેમ અડદમાં ગોળ ‘મગ’ના દાણા સેળસેળ થઈ જાય અને ઝોળખતાં મહેનત પડે, તેમ સાચા સાહિત્યમાં એ અપી ગયાં છે. ખરું જોઈ સાહિત્ય તારવી કાઢવું ગમે તેવા તીવ્ર દૃષ્ટિવાળાને પણ આજે તો મુશ્કેલ થઈ પડે એમ છે.

કેટલીએ નિર્માત્ર્ય પુસ્તકોમાં બાલસાહિત્યને નામે પ્રચાર પામી છે. તેને વિવેકદૃષ્ટિથી નિષ્પક્ષપણે તપાસીશું તો સમજશે કે તેમાં આનો, દોડ આનો કે પાંચ આનો ઊભા કરવા સિવાય છીંછો કરી સારા પ્રયત્ન નથી હોતો.

પાંચ-પચીસ જોડકણાં, એ-પાંચ જૂની ખરીબોટી દંતકથા અને ડાસીમાની વાર્તા કે ઉખાણાં શોધી કાઢ્યાં કે બાળસાહિત્યની ગણતરીમાં આવી જાય. એ-ચાર જોડકાં લખી કાઢ્યાં કે કવિતા થઈ જાય. કારણ, કવિતાને કાંઈ બંધન નથી! આજની કવિતાને લઘુ-ગુરુનો પ્રાસાનુપ્રાસ કે કાવ્યશાસ્ત્રમાં જણાવેલ વિધિ-નિષેધ ખાસ સાચવવાના રહ્યા નથી; એટલે આજ તો પ્રત્યેક કવિતાલેખક લગભગ કવિ બની પુસ્તક બહાર પાડે છે. અને તે પુસ્તકો લેખકમાં આવી પડે છે. કારણ, કોઈ સાચા વિવેચકની અભિપરીક્ષામાંથી તેણે પસાર થવાનું હોવું નથી.

કેટલીએ નવલકથા બારોબાર અનુવાદ અનુકરણ કે અનુસરણથી ભરપૂર હોય છે; કેટલાંએ કાવ્યો અંગ્રેજ કે બંગાળીના તરજુમાથી ભરપૂર હોય છે અને તે મૌલિક સાહિત્ય તરીકે લેખક ખુદના નામે દમભરે પ્રચારમાં મૂકે છે. તેને માટે વિદ્વાન વ્યક્તિઓ ને પ્રસિદ્ધ પત્રો ગમે તે કારણે સારા સારા અભિપ્રાયો આપે છે, અને તેની મોટી જાહેરાતો અપાય છે.

કોઈ અંગ્રેજ લેખકના કે કોઈ પ્રાચીન વિદ્વાનના મૂળ વિચારની વિશિષ્ટતા સહેજ બહાર લાવી આજુબાજુ હીંચકા ખવડાવે એવા શબ્દોથી ભરપૂર વાક્યો મૂકી દીધાં કે એક

સાહિત્ય આલમમાં નવીન પ્રકાશ ફેંકનાર પુસ્તક તરીકે પ્રચાર પામે અને ખીજ એવા થોડા પ્રયત્નથી દરેક આમ પુસ્તકાલયે પહોંચી જાય.

વળી હવે તો જાતીય નબળાઈનાં, તે મટાડવાનાં વગેરે જાતીય શાસ્ત્રની ચર્ચા કરનારાં કેટલાંએ પુસ્તકો અંગ્રેજીને આધારે બહાર પડ્યાં છે. તેના લેખક કે અનુવાદક હજારો રૂપિયા એવાં પુસ્તકોથી કમાય છે. કારણ, તેની જાહેરાત પણ માણસોની માનસિક વૃત્તિને આધાર આપીને પદ્ધતિસર કરેલી હોય કે સાધારણ તો શું પણ વિચક્ષણ બેજન પણ ગાંધી આપ જાય અને પૈસા બરબાદ કરે. આવાં પુસ્તકો બજારૂ સેવ-ગાંધીઆ કે જાહેરાતથી લલચાઈ મંગાવેલા દવા જેટલો જ સમાજને ફાયદો કરશે. એ એટલાં ભયંકર પરિણામકારક છે કે જંગતના આમવર્ગને તો કાયમને માટે ઊંડી આંધમાં નાખી દેશે એમાં શંક નથી. એથી સમાજની કે સાહિત્યની ઉન્નતિ નથી.

હવે જરા ખીજ વિષયોનાં પુસ્તકોની વાત લઈએ.

શિક્ષણવિષયક:—સ્વયં વિકાસ સ્વયંસૂચણ, સ્વયંભૂ વગેરે 'સ્વયં'થી શરૂ થતા શબ્દો જરા સાચીને વાપરી બાલસન્માન અને બાલપ્રેમની વાતો લખી નાખી કે મોન્ટીસોરી પદ્ધતિની કે એવી ખીજ માહિતી આપનાર પુસ્તક તૈયાર થઈ જાય અને તે શિક્ષકોમાં એક નવીન ભાવ પાડનાર ગણાય એથી બાળકોનું કલ્યાણ અકલ્યાણ કેટલું થવાનું છે? આપણા દેશને કેટલું અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ છે? વગેરે વિવેકદષ્ટિથી તપાસનાર કાંઈ ન મળે; લોકેષણ અને આર્થિક દષ્ટિ આગળ એ સઘળું ગૌણ છે.

'આપણો દેશ ખેતીપ્રધાન છે'થી શરૂ કરનાર લેખક કદાચ ખેતીવિષયક માહિતી આપનાર પુસ્તક તૈયાર કરી શકે તેમાં અમેરિકાના કપાસના અકિડા, ત્યાં થતા કપાસચરતા જીવાતની તથા ઓળરોની માહિતી, પોતે વાંચેલાં અંગ્રેજી પુસ્તકોને આધારે લખી નાખે અને છેવટે 'આપણે ત્યાં પણ એમ થવું જોઈએ' એવો આખો પુસ્તકનો સાર મૂકી દે; પરંતુ પુસ્તકનો અમ્યવર્તી વિચાર તો ફક્ત પૈસા કમાવા પૂરતો જ હોય છે.

ગામના મંદિરનો ગિરધારી બાવો, કણખી બેકુ મીઠા પટેલ, તેની ઘાસેનો ભારો લાવતી કે ઢોર ચરાવતી ઊકરી 'રામી', શહેરી યુવક અનિલ, મિલના રોકીઆ, મજૂરો, દેશસેવિકાઓ, ખાદીધારી યુવક અરવિંદ અને સ્વયંસેવિકા નિર્માણ, હરિજન ભગત, દાતણ વેચતી હીરકી, વિધવા વાસંતી વગેરે આપણાં નવલકથાનાં પાત્રો તો કથારનાય નક્કી થઈ ગયાં છે. એ બધાં નજીક ફેરફાર કે પરસ્પર જુદી જુદી રીતે સમન્વય કરી જુદી જુદી નવલકથાઓ બન્યા કરે છે!! તે પુસ્તકો બખે તણ તણ રૂપિયાની કિંમતે નવા નવા રૂપે બહાર પડ્યા કરે છે. આવાં પુસ્તકોમાં ગરીબ બેડૂતોનો પૈસો બરબાદ જાય અને એક એવો કાયમી બેઠાકુ વર્ગ ઉત્પન્ન થાય કે જે સમાજને બોળરૂપ હોય. કહેવાની મતલબ કે, સાચું સાહિત્ય જ આમ પુસ્તકાલયોમાં દાખલ થાય તે માટે આપણે ચોક્કી-પહેરા રાખવા જોઈએ. આપણી સઘળી શક્તિનો મોટો ભાગ તેમાં ખરચાવો જોઈએ.

જ્યાં જગતની જાણવાજ્ઞેગ માહિતીનું જરૂરી ભંડોળ છે—

જીનીવાનું આંતરરાષ્ટ્રીય પુસ્તકાલય

પુસ્તકાલયની પ્રવૃત્તિ

જ્યારથી જગતનાં જુદાં જુદાં રાજ્યોએ અને ખાસ કરીને યુરોપીય રાજ્યોએ સુલેહની નીતિનો ત્યાગ કર્યો છે ત્યારથી રાષ્ટ્રસંઘની કિંમત દુનિયાની નજરે ઘટતી ગઈ છે. આમ જતાં રાષ્ટ્રસંઘ તરફથી દુનિયાને ઉપયોગી થઈ પડે એવી જે કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ ચલાવવામાં આવે છે તે બદલ રાષ્ટ્રસંઘ માટે કોઈ પણ દેશને માન ઉપજે તેવું છે. આંતરરાષ્ટ્રીય જાળતોને લગતી રાષ્ટ્રસંઘ તરફથી ચલાવવામાં આવતી અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં તેની પુસ્તકાલયને લગતી એક પ્રવૃત્તિનો સમાવેશ થાય છે. તેનું પુસ્તકાલય ખાસ મકાનમાં આવેલું છે. પુસ્તકાલય તરફથી ચલાવવામાં આવતી પ્રવૃત્તિ જગતના જુદા જુદા દેશો વિષે જાણવાજ્ઞેગ વસ્તુઓ ભેગી કરી તેનો અભ્યાસ કરવો અને તે બીજાઓને પૂરી પાડવી, આમ બે ભાગમાં વહેંચાયેલી છે. રાષ્ટ્રસંઘની બીજી પ્રવૃત્તિઓ જેમ જેમ વધતી જશે, તેમ તેમ તેનું આ પુસ્તકાલયને લગતું કામ પણ સારા પ્રમાણમાં ઉપયોગી બનશે એમ માનવામાં આવે છે.

માહિતી આપનારું ખાતું

જીનીવામાં એક વિશાળ મકાનમાં આવેલા આ પુસ્તકાલયનો લાભ હાલમાં રાષ્ટ્રસંઘના છઠ્ઠો ઉપરાંત નોકરો, જુદી જુદી જાહેર સમિતિમાં કામ કરનાર સલાસદો, જગતનાં જુદાં જુદાં રાજ્યોના પ્રતિનિધિઓ, પ્રૌદ્યસરો, ડૉક્ટરો અને બહારથી આવતા વિદ્યાર્થીઓ મોટા પ્રમાણમાં મેળવી રહ્યા છે, પણ આ પુસ્તકાલયની એ ખાસ નવીનતા નથી. યુરોપીય એશિયાનાં બીજાં ઘણાં શહેરોમાં એમ તો મોટાં પુસ્તકાલયો હશે, પણ આ પુસ્તકાલયની જે મુખ્ય નવીનતા છે તે પુસ્તકાલય તરફથી પૂરી પાડવામાં આવતી માહિતીને લગતી છે. કોઈ પણ માણસને અમુક વિષયની માહિતી જોઈતી હોય તો બીજી કોઈ પણ લાઇબ્રેરીમાં તેણે તે વિષયનાં પુસ્તકો મેળવી તેમાંથી તપાસ કરવી પડે છે. પણ અહીં તેથી જુદો જ રિવાજ છે. આ પુસ્તકાલયમાં એવી દફતર માટે જુદી જુદી ભાષાઓ જાણનારા માણસો કામ કરે છે અને તેઓ તરત જ જોઈતા વિષયની માહિતી પૂરી પાડે છે. માહિતી પૂરી પાડવાનું આ ખાતું ઇ. સ. ૧૯૨૭ માં રોકફેલર ઇન્સ્ટીટ્યુટ તરફથી મળેલી ૨૦ લાખ ડૉલરની મદદને આભારી છે. આ મદદ પુસ્તકાલયને ખાસ માહિતી ખાતા માટે જ આપવામાં આવી હતી.

પુસ્તકોની ગોઠવણી

ઉપરના પુસ્તકાલયમાં લગભગ ૨,૮૦ હજાર પુસ્તકો એકઠાં થયાં છે અને દર વર્ષે દેશ-વિદેશથી આવતાં ૨૦ હજાર પુસ્તકોનો તેમાં વધારો થતો રહે છે. હવે આ મહાન પુસ્તકાલયમાં વાંચનારાઓ માટે જે અનેક જાતની સગવડ રાખવામાં આવી છે તેમાંની એક તો મુખ્ય એ છે કે પુસ્તકોને જુદા જુદા વિભાગમાં વહેંચી નાખવામાં આવે છે, એટલે વાંચકો માટે જુદા જુદા ઓરડા રાખવામાં આવ્યા છે. એક ઓરડામાં કાપદાને લગતી ૫ હજાર ચોપડીઓ અને ૨૦૦ જેટલાં છાપાંઓ હોય છે, કે જે કાપદાને લગતું વાંચન વાંચવા માગતા માણસોને ઉપયોગી નીવડે છે. તેવી જ રીતે બીજા ઓરડામાં અર્થશાસ્ત્રને લગતી ૩૫૦૦

ચોપડીઓ અને તે ખાસ વિષયનાં છાપાં હોય છે. ત્રીજા ચોરડામાં સામાજિક આયતોનાં ચોપડીઓ અને છાપાં હોય છે. આ રીતે આખી લાયબ્રેરીની ચોપડીઓની ગોઠવણ કરવામાં આવી હોવાથી ખાસ ખાખત વાંચવા માગનાર માટે તે બહુ સરળ થઈ પડે છે. આખી લાયબ્રેરીમાં પ્રતિહાસ, ભૂગોળ, જીવ જીવો લાખાના શબ્દકોષો તેમ જ છેલ્લામાં છેલ્લા ગ્રંથો સવાલો સાથે સંબંધ ધરાવતાં પુસ્તકો મળી શકે છે. એકલા ભૂગોળની ખાખતના ગિરનારો માટે દુનિયાના છેલ્લામાં છેલ્લી ગોઠવણો મુજબના ૨૫ હજાર જેટલા તો નક્કી છે. આ પરથી ખીજા વિષયનાં પુસ્તકોની સગવડ કેવી હશે તેનો ખ્યાલ આવી શકે તેમ છે.

પુસ્તકાલયનું મકાન

ઇ. સ. ૧૯૨૦ થી ૧૯૨૯ સુધી લંડન અને જીનીવાની નાનકડી જગામાં હવું, પણ ૧૯૨૯ થી જીનીવા નજીકની ૩ હજાર ચોરસમિટરના વિસ્તારની વિશાળ જગામાં પરચાં એલા ખાસ મકાનમાં આ લાયબ્રેરી લઈ જવામાં આવી છે. આ વિશાળ મકાનની ગોઠવણ બહુજ સગવડભરેલી અને ફેશનેબલ છે અને તેમાં પુસ્તકોને એક ઠેકાણેથી બીજા ઠેકાણે લઈ જવા માટે વીજળીની મદદથી ખાસ ગોઠવણો કરવામાં આવી છે.

લાખાવાર રચના

રાષ્ટ્રસંઘના આ પુસ્તકાલયમાં જુદા જુદા ૧૪ દેશોની લાખા ગણનારા ફ્રેન્ચ, અંગ્રેજ, જર્મન, ડેનીશ, પોર્ચુગીઝ, લેટીશ, હંગેરીઅન, રપેનીશ, પોલીશ સ્વીડીશ વગેરે લોકો કામ કરે છે; અને સવારે નવથી સાડાબાર અને સાંજે બેથી છ સુધી પુસ્તકાલય ખુલ્લું રહે છે. વાંચનારાઓ ગમે તે કબાટમાંથી સ્વેચ્છા મુજબ પુસ્તક ઉઠાવી શકે છે, પણ તે પાછું મૂકવાની પરવાનગી તેને હોતી નથી. કારણ કે તેની કમવાર ગોઠવણમાં ગોઠાવો થવાનો ભય રહેતો હોય તે કામ પુસ્તકાલય ખાતા તરફથી જ કરવામાં આવે છે. ખાસ લલામણથી નક્કી થયેલી મુદત સુધી કેટલાંક પુસ્તકો ઘેર વાંચવા લઈ જવા પણ મળી રહે છે.

ઉપયોગી દસ્તાવેજો

આ પુસ્તકાલયમાં જગતના જુદા જુદા દેશોનાં-લગભગ પચીસથી વધારે દેશોનાં-મુખ્ય મુખ્ય છાપાંઓને વાંચવા માટે મૂકવામાં આવે છે. જુદા જુદા દેશો વચ્ચે થતા રાજકીય તેમ જ આર્થિક કરારોની માહિતીઓ, દુનિયાની જુદી જુદી સરકારના વાર્ષિક રિપોર્ટો અને એવી બીજી આધારભૂત માહિતી પૂરી પાડતા દસ્તાવેજો રાખવામાં આવે છે. લાયબ્રેરીની બધી ચોપડીઓની યાદી રાખવામાં આવે છે અને તેમાં એક ખાસ એ ચોપડીનું નામ, બીજી ખાસ તેના લેખકનું નામ અને પુસ્તકોને લગતું વર્ણન આપવામાં આવેલું હોય છે. વળી પુસ્તકાલયમાં એકંદરે બહારથી આવતાં અઢી હજાર જેટલાં સામયિક પત્રોમાંથી ઉપયોગી લખાણો ભેગાં કરી પુસ્તકાલયના પ્રસિદ્ધિ ખાતા તરફથી તે પ્રગટ કરવામાં આવે છે. આ મહાન પુસ્તકાલય જગતમાં બહાર પડતી સારી ચોપડીઓ ખરીદ કરે છે અને પોતા તરફનાં પુસ્તકોના બંધામાં ભેળવે છે અને જુદા જુદા દેશની સરકાર, આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ, લેખકો કે બેંકો તરફથી દાન તરીકે પણ મેળવે છે. એકાંતે દર લાખ પુસ્તકોનો સંઘરો કરી શકે એવું દુનિયાનું આ બેનમૂન પુસ્તકાલય ઘણી રીતે ઉપયોગી છે.

શ્રીઓ અને પુસ્તકાલય

પુસ્તકો વિનાનું જીવન નીરસ છે. પુસ્તકો માણસનાં મિત્ર છે, છતાં બહેનો તેમના પરિચયમાં ઝાઝી આવતી નથી. યુરોપની શ્રીઓને બે-પાંચ મિનિટ મળી એટલે પુસ્તક ઉઘાડ્યું હોય જ. આવી ભાવના આપણી બેનોમાં ખીલી નથી તેનું કારણ કેળવણી પ્રત્યેનું દુર્લભ્ય કહી શકાય. આપણે ત્યાં કેળવણી ફરજિયાત હોય છે એટલે અક્ષરજ્ઞાન અને પુસ્તકાલયનો લાભ છતાં શ્રીઓ પુસ્તકાલયમાં જતાં અચકાય છે અને ધરકામમાંથી નિવૃત્તિ મળતાં કોઈ કોઈ તો નિંદામાં પડે છે; શ્રીઓની અવનતિનું એ એક કારણ ખરું.

*

*

*

સારાં પુસ્તકોના વાચનથી માણસના વિચાર સાથે આચાર પણ સુધરે છે. શરીરને પોષવા ખાનપાનની જરૂર છે, તેમ મનના પોષણ માટે સુવાચનની જરૂર છે. આ રીતે પુસ્તકાલય મનની દવા લેવાનું મહાન ઔષધાલય છે. મહાન નેપોલિયનના જન્મ પહેલાં તેની માતા સાહસકર્મીનાં પુસ્તકો વાંચતી હતી, જીગ્મખાઈ શિવાજી મહારાજના જન્મ પહેલાં રામાયણ વાંચતાં હતાં; એ ગ્રંથોના સંસ્કારો વડે એ વીર પુરુષો પાક્યા, એવા વીરાત્માઓની જનેતા થવાની ઈચ્છા ધરાવતી શ્રીઓએ પુસ્તકાલયમાં અવરજવનું અને સહજાન આપનારાં પુસ્તકોના સમાગમમાં આવવું જોઈએ.

અમેરિકા અને ઈંગ્લેન્ડના લોકો પોતાનાં કિંમતી પુસ્તકોને લીધે જ જગતના સર્વોચ્ચ સ્થળે આવી ઉભાં છે. ત્યાંની શ્રીઓ સાહિત્યપ્રેમી હોય સમજે છે કે જે કાર્ય મિત્રથી ન થઈ શકે તે કાર્ય કેટલીક વાર પુસ્તકો કરે છે. જે દેશનું સાહિત્ય ઉત્તમ નથી તે દેશ પણ ઉત્તમ નથી, આવી ભાવના આપણી બહેનોમાં ઉત્પન્ન થવા તેમણે બાળ્યની અને સાહિત્યરસ કેળવી પુસ્તકપ્રેમ વધારવાની ખાસ જરૂર છે.

*

*

*

કેટલેક સ્થળે પુસ્તકો વાંચવાથી કુમારો જવાની જે ભાન્તિ જડ થાણી બેસી છે તેને ઉબેડી નાખી શ્રીઓને પુસ્તકોનો વિરોધ લાલ લેતી કરવા પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓ, શિક્ષક બંધુઓ અને શિક્ષિકા બહેનોએ ખાતરી કરી આપવી જોઈએ કે પુસ્તકાલય એ જ્ઞાનામૃતની પરબ છે. તેમાંથી જ્ઞાનનું પાન કરવાથી શ્રીજાતિ પુનઃ દેવીપદને પ્રાપ્ત કરશે.

આજની બાળાઓ આવતી કાલે માતાઓ થનાર છે. તેમને પુરુષો કેળવણી આપી પુસ્તક વાંચવાની ઊર્મિ જાગ્રત નહિ કરે ત્યાં સુધી આર્થિક રમણીઓ પાસેથી ભીમ, અશુભ, હનુમાન, રામ, જેવાં નરરત્નો મેળવવાની આશા રાખવી તે ઝાંઝવાના જળ જેવું છે.*

—તમે જે વિદ્યા ભણ્યા તે તમારી બચપણ અને જુવાનીની નિશાળમાં. એથી મોટી સર્વ-વ્યાપક અને સર્વદેશીય શાળા જોઈએ છે? પુસ્તકાલય એ આખી જિન્દગીની શાળા છે. ત્યાં દરરોજ આવશો ને ?

*વિજયપુર મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદના પ્રથમ અધિવેશનમાં આમણાડ મુકામે વંચાએલો નિબંધ.

સોવિયેટ રશિયાના વાચનપ્રેચાર

થોડાજ વખત પર લાયન કુટવેન્ગર નામનો એક મુસાફર રશિયાની મુસાફરીએ ગયેલો. એ દરમિયાન એણે જનતાની વધુમાં વધુ માગણી પુસ્તકોની જોઈ. એણે લખેલા “ ૧૯૩૭ નું ” મોસ્કો ” માં તે કહે છે કે “ સોવિયેટ જનતાની વાચનતૃષ્ણા ન કલ્પી શકાય એટલી અસીમ છે. વર્તમાનપત્રો, સામયિકો અને પુસ્તકો, એ જનતાની વાચનતૃષ્ણા તૃપ્ત કરવાને પણ અસમર્થ જણાયાં છે. જનતાના પ્રિય લેખકોનાં પુસ્તકોની હળદો પ્રતો છપાય છે. પરદેશી પુસ્તકવિકેતાઓને એ પુસ્તકોનાં કદનું પછી ઠીક ઠીક આકર્ષણ લાગ્યું છે. જનતાના માનીતા લેખકનું એકાદ પુસ્તક, જે કે એની દશ દશ વીસ વીસ હજાર પ્રતો છપાય છે જતાં તે પ્રકટ થયા પછી થોડાજ વખતમાં મળતી બંધ થઈ જાય છે. જાણીતા લેખકોનાં પુસ્તકો માટે તો, “ પાછળથી પરતાવું ” ન પડે તે માટે અઢવાડીઆંચો અગાઉથી ઓર્ડર નોંધાવી દેવા પડે છે.

દુનિયાના દરેકાં દેશ કરતાં સોવિયેટ રશિયા પુસ્તકપ્રકાશનના કાર્યમાં આગળ પડતું રશ્યાન ધરાવે છે, અને એ પ્રકાશનો ગુણવત્તામાં પણ જરાય જિતરે તેવાં હોતાં નથી. ત્યાં પ્રકટ થતાં પુસ્તકો, જનતાના સંસ્કારને ઉત્તત બનાવે અને રાજકીય વિચારોને વેગ આપે એવાં હોય છે. સોવિયેટની પુસ્તકપ્રકાશન સંસ્થાઓ નફો કરવાના હેતુથી ચલાવવામાં આવતી નથી; તેનો હેતુ તો માત્ર જનતાને કેળવવાનો જ હોય છે. સોવિયેટ રશિયા, જ્યાં જનતાના એકે-એક માણસને શિક્ષણનો અધિકાર છે ત્યાં ૧૯૩૭ ની સાલમાં કુલ ૧૨૮,૫૬૭,૦૦૦ જેટલાં પ્રાયમિક અને માધ્યમિક શાળાનાં પાઠ્યપુસ્તકો પ્રકટ થયાં હતાં.

ગરના સમયનું રશિયા અત્યંત વિશાળ દેશ હતો અને તેની વસ્તીનો મુખ્ય ભાગ ખેડૂતવર્ગનો હતો. એ સમયે ખેતીવાડીવિષયક સાહિત્ય બહુ જ અલ્પ પ્રમાણમાં પ્રકટ થતું હતું અને પ્રકટ થતું તે પણ માત્ર જમીનદારોને જ ઉપયોગનાં લાગે તેવું હતું. આજે ત્યાં ખેતીવાડીવિષયક પુસ્તકોના પ્રકાશનમાં અનહદ વધારો થયો છે. ૧૯૩૭ માં એની સંખ્યા ૨૩૨ લાખની હતી.

આજે ત્યાં શેક્સપિયર, બાયરન, મૉપાસા અને એલાનાં પુસ્તકો પ્રજામાં અત્યંત પ્રિય થઈ પડ્યાં છે. હેન્ડ્રીય હેમનનાં પુસ્તકો જે જર્મન ફાસિસ્ટોએ બાળી મૂક્યાં તેની સંખ્યા ૧૯૧૭ થી ૩૭ સુધીમાં ૭૫૩,૦૦૦ ની સંખ્યાએ પહોંચી હતી.

સામાજિક, આર્થિક, રાજકીય, ખેતીવિષયક, વૈદ્યકીય તેમ જ બીજું વૈજ્ઞાનિક સાહિત્ય રશિયામાં ખેલાતી જુદી જુદી ભાષાઓમાં પ્રકટ થાય છે. કાન્તિ અગાઉ ત્યાં આથી તદ્દન જિલટી જ પરિસ્થિતિ હતી. દાખલા તરીકે, કોરેલીયા, ૧૯૦૬ માં ત્યાંથી માત્ર પાંચ જ પુસ્તકો પ્રકટ થયાં હતાં અને તેમાંનું એક તો આઘબલને લાગતું હતું; જ્યારે ૧૯૩૨માં કોરેલિયન પ્રજાને ૩૩૩ પુસ્તકો મળ્યાં હતાં.

સોવિયેટ રશિયાનો આજો પ્રદેશ આજે પુસ્તકલગ્નદારોથી ભરપૂર છે. સમેલન અને કામરકાટકા જેવા પ્રદેશો જ્યાં અગાઉ પુસ્તકનું નામનિશાન નહિવત્ હતું ત્યાં આજે જોઈએ તેટલા પુસ્તકવિકેતાઓ છે.

દરેક ઔદ્યોગિક, સાહસ, દરેક શાળા, મૈન્યનાં મથક, ખેતીવાડીનાં વિસ્તૃત ખેતરો, ૪૨૪]

ચિયેટરો અને સંગ્રહરચના, એ બધાને પોતપોતાના પુસ્તકબંગરો હોય છે. હજારો પુસ્તક-વિકેતાઓ ગામડાંઓમાં ફરે છે અને તેના પ્રચાર કરે છે.

સોવિયેટ યુનિયનમાં લગભગ ૬૦,૦૦૦ પુસ્તકાલયો છે. તે પૈકી મધ્યવર્તી પુસ્તકાલયના અનેક ગ્રંથો ખેડૂતોના વિશાળ પટવાળાં ખેતરોમાં અને ઘેર ઘેર, ફરતાં પુસ્તકાલયો મારફતે ફરતાં હોય છે.

પુસ્તકો માટેની હદ ઉપરાંતની માગણી અને પુસ્તકપ્રકાશનનો ઝડપી ગતિએ વધે જતો વ્યવસાય એ સોવિયેટ રશિયાની પ્રગતિનાં સંસ્કારચિહ્નો છે.*

" ૫૨૧૧૧ "

—❦—

નિર્લવ કે જીવંત ?

પુસ્તકાલયો નિર્લવ છે ? ના, ના, જીવંત છે !

કારણ ?

કૃત્રિમ દીપક જેવું કંપજ છે. હજારો અક્ષરદેહોનાં દર્શન પુસ્તકાલયમાંનાં પુસ્તકો દ્વારા થાય છે. કેટલાય સંત-મહંતોની આ વિશ્વમાં અત્યારે કહેવાતી હવાતી ન હોવા જતાંય તેમની સાથે આપણે વાતો કરી શકીએ જીએ. અરે ! આપણે તેમની સાથે વિચારોની આપ-લે કરી શકીએ જીએ. કેટલાય કવિ-કાવિદોનાં કાવ્યોના રસ-ધૂંટકા પુસ્તકાલયમાંનાં પુસ્તકો દ્વારા આપણે પી શકીએ જીએ અને તેના અનેરા રસદ્વાવા લૂંટી શકીએ જીએ. કેટલાય તત્ત્વજ્ઞાનીઓની તત્ત્વની અને આધ્યાત્મિક ભાવનાઓથી ભરેલી એક એકથી અદકી વાતો પુસ્તકાલયનાં પુસ્તકો આપણને કહે છે. ભૂતકાળનો બંડાર પુસ્તકાલયમાંનાં પુસ્તકોમાં સમાએલો છે. આમ જોઈશું તો જણાશે કે પુસ્તકાલય શું નથી, આપણું ? અહું જ આપે છે.

અને ઉપરાંત પુસ્તકાલયનાં પુસ્તકો માનવજીવનને ઉત્તમ પંથે દોરે છે, તેમને ભિન્ન-ગામી કરે છે. અરે ! તેમને માનવમાંથી દેવ બનાવે છે. પુસ્તકાલય તો કલ્પવૃક્ષ છે. કામ-ધેનુની પેઠે તેમાંથી સૌ કંઈ મળે છે.

પુસ્તકાલયનાં પુસ્તકો તો મિત્રવિદોષાળાં સાચાં સાથી-મિત્રો છે. બૂલેલાને પય દર્શાવનાર બોમિયા છે, અસહાયના સહાયક છે, બાઈબાઈ વિનાનાંનાં એ બાઈબાઈ છે. એકલા પ્રવાસીનાં એ સહચર છે.

પુસ્તકાલયનાં પુસ્તકો તો જે કહો તે બધુંય છે. એ શુરુ છે ને મિત્ર છે, પિતાય છે ને માતાય છે. એ તો ભગિનીનીય ગરજ સારે છે ને પત્ની તરીકેનું કર્તવ્ય પણ એ કરી-કરાવી જણે છે.

પુસ્તકો તો કલા-કોશલ્યનું ધામ છે; ઉદ્યોગ ને દુનિયાનું રહેઠાણ છે. શોક-રોગનાં એ નાશક છે; સુખ-શાન્તિનાં પોષક છે. ઉત્સાહ-જેતન બરનાર છે; જીવન-અમૃત રેડનાર છે; અજ્ઞાન-તિમિરનાં દાળક છે; દેશોન્નતિનાં સાધન છે, એ મૃત્યુલોકનું અમૃત છે.

ઉભયાંશંકર ઠાકર

જાણો છો ?

- જગતમાં જૂનામાં જૂનું વર્તમાન ‘ પેકિંગ ગેઝેટ ’ છે. એક હજાર વર્ષથી સતત તે પ્રસિદ્ધ થાય છે. તેના ૫૦૦ કરતાં વધારે અધિપતિઓનો શિરચ્છેદ કરવામાં આવ્યો છે.
- શરૂઆતમાં બ્રિટિશ પત્રો, પેમ્ફલેટ (પત્રિકા) રૂપે પ્રકટ થતાં હતાં.
- પહેલું સચિત્ર અંગ્રેજી દૈનિક ‘ ધી ડેઇલી ટેલિગ્રાફ ’ હતું.
- લિનાટાઇપનો પહેલવહેલો ઉપયોગ અમેરિકાના મુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં ૧૮૮૬ માં કરવામાં આવ્યો હતો.
- પહેલવહેલું અંગ્રેજી વર્તમાનપત્ર ૧૬૨૦ માં પ્રકટ કરવામાં આવ્યું હતું. તેનું નામ ‘ વિકલી ન્યુઝ ’ હતું.
- ૩૮૨ની એન્ટ્રોપીની સ્થાપના ૧૮૪૦ માં થઈ હતી.
- યુરોપ સંસ્કૃત હોવાનો દાવો કરી શકે તે પહેલાં ધણી વર્ષોથી ચિનના લોકો જાપાની કળા જાણતા હતા.
- હિંદમાં પહેલું વર્તમાનપત્ર ૧૭૮૦ ના જન્યુઆરીની ૨૦ મીને શનિવારે પ્રગટ થયું હતું. તેનું નામ ‘ બેંગાલ ગેઝેટ ’ હતું; પરંતુ લોકો તેને ‘ હિન્દિસ્તન જર્નલ ’ કહેતા.
- સ્વિટ્ઝર્લેન્ડમાં મ્યુનિસિપાલિટીઓ તરફથી વર્તમાનપત્રો જાપાની લોકોમાં મફત વહેંચવામાં આવે છે.
- પારિસમાં લિબારીઓનું પથ્રુ વર્તમાનપત્ર છે. તે પત્રનું નામ ‘ બેગર્સ જર્નલ ’ (લિબારીઓનું પત્ર) છે) તે પત્રમાં બેટિઝમ (ખ્રિસ્તી ધર્મમાં લાંબવા માટે કરવામાં આવતો જળસંસ્કાર) સંબંધી અદ્યતન ખબરો, તથા લગ્ન અને રમવાનાં ત્રાતાની સમાચારો હોય છે, જેથી લિબારીઓને સારો તકાલો પડે છે.
- પારિસમાં વખતોવખત વિચિત્ર પ્રકારનાં પત્રો નીકળે છે. ૧૮૩૨ થી ૧૮૩૩ સુધીમાં પારિસમાં રેશમના કકડા પર વર્તમાનપત્રો જપાતાં હતાં. તે પત્રનું નામ ‘ સ્પીનર્સ પોલિટિકલ હેન્ડિક ’ હતું. આ પત્રની નકલો ફ્રેન્ચ પ્રેસ મ્યુઝિયમમાં જોઈ શકાય છે.
- ખીજ એક પત્રનું નામ ‘ Naido ’ (જળદેવી) હતું. તે પત્ર તેલ તથા સૂકી દ્રાક્ષનાં મિશ્રણથી જાપવામાં આવતું, જેથી તેનો નાશ ન થાય. સીન નદીમાં સ્નાન કરતી વખતે લોકો તેનો લંગોટી તરીકે ઉપયોગ કરતા હતા.
- પંથુ સૌથી વિચિત્ર પત્ર તો સ્પેનમાં પ્રકટ થતું ‘ લેમ્પેરા ’ (દીપક) હતું. એક વિચિત્ર પ્રકારની શૌરશરસની શાહીથી તે જાપવામાં આવતું અને તે અંધારામાં લાંબી ચંકાવું.

છાતાલાલ માનસિંગ કામદાર—

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના રાજ્યાભિષેક પ્રસંગે વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય
મંડળ તરફથી શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને અભિનંદનપત્ર અર્પણ
કરવામાં આવ્યું હતું તે નીચે મુજબ છે:—
શ્રી

અભિનંદનપત્ર

મૌદપ્રતાપ ગુજરાતેશ્વર શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ

શ્રી પ્રતાપસિંહ ગાયકવાડે

સેનાપાસખેલ રામશેર બહાદુર, ફરજદ-ખાંસ-દોલતે-ઈંગ્લિશિયા,
વડોદરા

પ્રજાવત્સલ રાજેન્દ્ર !

જ્ઞાનમૂર્તિ રાજર્ષિ દેવ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ સર સયાજીરાવના સાઠ વર્ષ
ઉપરાંતના શુભ અમલથી ખાસ શોભી જોઢેલી અને પ્રગતિપરાયણ અનેક મુકર્યોથી
જગતભરમાં પ્રતિષ્ઠા પામેલી વડોદરાની પ્રતાપી ગાદીએ આપ શ્રીમંતના સાંગલિક
અભિષેક પ્રસંગે વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ આપ શ્રીમંતને ભાષણે અભિનંદ
છે. અને એ મુકરિતિમાન મહાન ગાયકવાડના ચોગ્ય ઉત્તરાધિકારી તરીકે આપ શ્રીમં-
તની કારકિર્દી પણ એવી ને એટલી જ નહિ પણ સવાઈ યશસ્વી થાઓ એવી શુભેચ્છા
સાથે ઉમંગથી અભિવંદે છે.

આપ શ્રીમંતના દીર્ઘદર્શી પિતામહે આકરેલી ને પોષેલી વડોદરા રાજ્યની
યશકલગીરૂપ ગણાતી લોકભદ્ર પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિએ આજ અઠાવીસ વસંતો વિતાવી
છે, ને એને પ્રતાપે વડોદરાનું એ મધ્યવર્તી મોટું પુસ્તકાલય, ઉપરાંત રાજ્યના ચારે
પ્રાંતોમાં પ્રાંત, કર્ણા, મહિલા, બાલ તથા ગ્રામ પુસ્તકાલય ને વાચનાલયો મળી ૧૪૩૨
જેટલી જ્ઞાની મોટી જ્ઞાનવાડીઓની ખીલવણી થયેલી છે, ને તે જ્ઞાનપ્રચાર દ્વારા
પ્રજોત્તતિ સાધવાની શ્રીમંત સરકારની શુભ ભાવનાને ફલિભૂત કરવામાં મુંઢર કાળો
અર્પી રહી છે.

બ્રિટિશ હિંદની પ્રાંતિક સરકારોએ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની ઉપકારતા સ્વીકારે
આપણા રાજ્યનું અનુકરણ કરવા માંડ્યું છે, એ આપણા વડોદરા રાજ્ય માટે
ગૌરવનો વિષય છે.

આપ શ્રીમંતની કારકિર્દીમાં એ લોકભદ્ર પ્રવૃત્તિ વધારે સંગીન ને મુસ્થિર અને
અને પ્રગતિને પંચે ચઢેલ વડોદરા રાજ્યને પ્રગતિગિરિના સર્વોચ્ચ શિખરે ચઢવાનું

સૌભાગ્ય સાંપડી આપ શ્રીમંતની કીર્તિની સુવાસ પણ જગદ્ગ્યાપી અને એવી શુભ ભાવના સાથે આજના આ મંગલમય અવસરે આપ શ્રીમંતને પુનરપિ અભિનંદોએ છીએ, વંદોએ છીએ ને શત્રુ જીવ શરદઃ એ શિષ્ટોકિત સહ આરોગ્યભર્યું દીર્ઘાયુ બક્ષવા જગન્નિયંતાને પ્રાર્થીએ છીએ.

વડોદરા,

લિ. અમો છીએ,

તા. ૨૯-૪-૧૯૩૯

આપ શ્રીમંતના નમ્ર સેવકો,

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના અધ્યક્ષ અને સભ્યો

ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ

અધ્યક્ષ

રંગીલદાસ મ. કાપડીઆ

કાવસજી એદલજી ગણુદેવીઆ

મણિલાલ મંગળજી કારીવાળા

ચુનીલાલ પુરુષોત્તમદાસ શાહ

જયવતીબહેન નરહરિલાલ દેસાઈ

જેઠાભાઈ લાલદાસ પટેલ

મંત્રીઓ

બાપુભાઈ વિઠ્ઠલદાસ ગામી

નરવરલાલ ગિરધરલાલ શાહ

છાદુભાઈ પંડિત

ચિમનભાઈ હરિભાઈ અમીન

મણિલાલ માધવલાલ દવે

જનકલાલ કુંદનશંકર યાજ્ઞિક

મહાસુખભાઈ ચુનીલાલ શેઠ

પ્રતાપરાય ગિરધરલાલ મહેતા

કલ્યાણરાય નથુભાઈ જોષી

રામજીભાઈ હંસરાજ શેઠ

બાબારાય બળવંતરાય મજમુદાર

કનૈયાલાલ ગિરધરલાલ મજમુદાર

કરસનજી દયાળજી દેસાઈ

સભ્યો

—❧—

પુસ્તકાલયો તો જ્ઞાનના પુવારા છે !

પુના સીટી જનરલ લાઇબ્રેરીની દર મી સંવત્સરી નિમિત્તે મળેલી સભામાં પ્રમુખ-સ્થાનેથી ભાષણ કરતાં પ્રમુખ ધારાસભાના પ્રમુખ નાં શ્રી. જી. વી. માવલંકરે રાષ્ટ્રીય વિકાસ માટે તમામ પ્રયાસો એકત્રિત કરવાની જરૂરીઆત પર ભાર મૂક્યો હતો અને

આ સંસ્થાના સંચાલકોને અભિનંદન આપતાં નાં શ્રી. માવલંકરે જણાવ્યું હતું કે, વાંચનાલયો અને પુસ્તકાલયો જનતામાં જ્ઞાન ફેલાવવાનાં આધુનિક સાધનો છે. પુસ્તકાલયો જ્ઞાનભંડાર છે, જ્ઞાનના પુવારા છે. કોઈ પણ માનવી તેમાંથી જ્ઞાનઅમૃતનું પાન કરી શકે છે.

—ધોમ ધખ્યા ઉનાળામાં કોઈક ગામને પાધરે નીકળતો તરસ્યો મુસાફર કંઈ પાણી પીવાની આશાએ ગામને ઝપિ આવે અને ત્યાં તેને ખજાર પડે છે કે અહીં પરબ-પાણી મળી શકે તેમ નથી ત્યારે તે જેવો નિરાશ થાય છે, તેવો જ નિરાશ ભણેલો યુવક જ્યારે ગામડામાં જાય છે તે તેને ખજાર પડે છે કે અહીં વાચનાલય કે પુસ્તકાલય નથી, ત્યારે યાય છે.

પ્રથમ અધિવેશનના હેવાલ

વિજ્ઞપુર મહાલ પુ. પરિષદનું પ્રથમ અધિવેશન આગસ્ટ મુકામે તા. ૧૮-૧૨-૭૮ ના રોજ ભરાયું હતું. પ્રાતઃકાળથી જનતાનો ઉત્સાહ અવર્ણનીય હતો. ગામને ધન-પતાકાથી શણગારવામાં આવ્યું હતું. સભાને માટે પુસ્તકાલયના મકાન આગળ ખાસ મંડપ બાંધવામાં આવ્યો હતો અને તેને આસોપાલવ અને આકર્ષક બોર્ડો-ફોટોઓથી શણગાર્યો હતો.

સભામાં ભાગ લેવા બહારગામથી પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓ અને પ્રતિનિધિઓ સારી સંખ્યામાં હાજર હતા, તેમ આમંત્રિત મહેમાનોમાં પુસ્તકાલય ખાતાના મે. મદદનીશ વ્યવસ્થાપક સા. વિજ્ઞપુર મહાલ ઉત્તર ને દક્ષિણ ભાગના મે. યાજ્ઞાધિકારી સાહેબો, રાજ્ય પરિષદ મંડળના પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ, તેમ જ પ્રતિષ્ઠિત વકીલો અને સંજ્ઞનો મુખ્ય હતા.

અધિવેશનની સફળતા ધ્વજતા સંદેશ પણ સારા પ્રમાણમાં આવ્યા હતા, જેમાં (૧) અમદાવાદ પશ્ચિમ ભાગના મે. પોસ્ટલ ઈન્સ્પેક્ટર શ્રી. એ. જી. મહંમદી સા. (૨) મે. દારકા મહાલ યાજ્ઞાધિકારી શ્રી. દુર્ગાશંકર કે. દવે સા., (૩) શ્રી. જેઠાલાલ ડી. જોષી “ હિન્દી સાહિત્ય વિશારદ ” મહિલા પાઠશાળા અમદાવાદ-એમના મુખ્ય હતા.

પ્રારંભમાં યાજ્ઞાના બાળકોએ ક્રુપદ સગમાં ‘ પ્રણમઃ તવ નાથ ચરણકમલમ્ ’ નામક ધ્રુવરસતવન ગાયું હતું. ત્યારબાદ બાળકોએ શ્રીમંતરસતવન અને સ્વાગત ગીત ગાયું હતું. પછી સ્વાગત મંડળના પ્રમુખ શ્રી. કુશરશી શેઠે તૈયાર કરેલું બાળકુ તેમની અરવરચ તપ્તીઅતના કારણે ઉપપ્રમુખ શ્રી. માધાભાઈએ વાંચ્યું હતું, જેમાં તેઓશ્રીએ સદર ગામને લગતી હકીકત ધ. નું વર્ણન કર્યું હતું.

ત્યાર બાદ શ્રીમાન માધાભાઈની દરખાસ્ત અને યાજ્ઞાના મુખ્ય શિક્ષક શ્રી. જયશંકર પાંકજી અનુમોદનથી મે. કડી વિભાગ યાજ્ઞાધિકારી શ્રી. સુનીલાઈ દેસાઈ સાહેબે સંભાનું પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારી પોતાનું બાળકુ ચર કર્યું હતું, જેનો સાર નીચે મુજબ છે.

બાળકુની ચરઆતમાં તેઓશ્રીએ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની ટૂંકી રૂપરેખા અને ક્ષિતાર સમજાવી જણાવ્યું કે

પુસ્તકાલયોના સદુપયોગઃ—પોતાના ગામે પુસ્તકાલય છે, દર વર્ષે પુસ્તકાલયનું બજેટ થાય છે અને જાપા વાંચવાનાં મળે છે. એટલાથી પુસ્તકાલયનો ખરો ઉપયોગ થાય છે, એમ માની શકાય નહિ. વાચકો પુસ્તકાલયનો કેટલો લાભ લે છે, ક્યાં પુસ્તકો વાંચે છે, વાચકોની અભિગુચિ જોયા પ્રકારના વાચન તરફ દોરાય છે કે કેમ; વગેરે મહત્વના પ્રશ્નો વિચારવાના રહે છે. પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓ, ગ્રંથપાલો તથા શિક્ષકો જે આ કામ કરે છે, તેમણે આ પ્રશ્નો ઝીણવટથી વિચાર કરવાનો છે. કારણ કે દરેક પુસ્તકાલયમાં વાંચનારો ક્યાં પુસ્તકો વાંચે છે તેની તારવણી કાઢીશું તો જણાશે, કે ઘણે ભાગે નવલકથાઓનાં જ પુસ્તકો વંચાય છે. ધાર્મિક, નૈતિક, વૈજ્ઞાનિક તથા હુનર-ઉદ્યોગને લગતાં પુસ્તકો હજી ઘણા થોડા પ્રમાણમાં વંચાય છે. અમુક પ્રમાણમાં સારી સામાજિક નવલકથાઓ વંચાય તેમાં કેંઈ વધી લેવા જેવું નથી; પરંતુ આ કક્ષાથી આગળ વધાય જ નહિ તો સંદવાચનનો ખરો લાભ વાચકને મળી શકતો નથી.

ઉત્તમ નાટકો, કળા, વાણિજ્ય, ધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ, ઉદ્યોગ, ઉત્તમ જીવન ચરિત્રો વગેરેનાં પુસ્તકો તરફ વાચકોની અભિરુચિ પ્રગટવી જોઈએ, અને શિક્ષકોએ તથા ગ્રંથપાલોએ આવાં પુસ્તકોના વાચન તરફ વાચકોને દોરવા જોઈએ.

ઉત્તમ પુરુષોનાં જીવન ચરિત્રો વાચકોને અનેક રીતે ઉપયોગી છે. કારણ કે તેમનાં જીવન ચરિત્રોમાંથી જ વાચકોને દુઃખના પ્રસંગે પૈર્ન સંખ્યાની, અનેક સુકોલીઓમાં પોતાનો માર્ગ શોધી કાઢવાની અને હાથમાં લીધેલું કામ અનેક વિપત્તિ આવે તો પણ છોડી દેવું ન જોઈએ, એ વગેરે પ્રેરણાઓ મળે છે. કેટલાક મહાપુરુષો જન્મથી જ મહાન હોય છે, અને તેમનાં જીવનચરિત્રો વાંચવાથી આપણામાં જોવા મળેલા પ્રગટે છે. કેટલાક મહાપુરુષોએ સ્વપ્રયત્નથી પોતાનો વિકાસ સાધ્યો હોય છે અને તેમનાં દષ્ટાન્તો ઉપરથી જ ધ્યેયની સિદ્ધિ કરવામાં તેમને જે મોટા ભોગો આપવા પડ્યા હોય છે તેનો આપણને ખ્યાલ આવે છે, અને તેથી આપણમાં નૈતિક હિંમત અને આત્મવિશ્વાસ પેદા થાય છે. આપણા યુવકોના હાથમાં આવાં ચરિત્રો ખાસ આપવાં જોઈએ. સદ્ગુણો મહાન પુરુષોનાં જીવન ચરિત્રોનાં પુસ્તકો સરળ ભાષામાં લખાઈ ગ્રંથાટાબંધ પ્રસિદ્ધ થવા માંડ્યાં છે, અને તેથી આ દિશામાં પ્રયત્ન કરવાનું હવે સરળ બન્યું છે.

શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા લેવાની જે યોજના કરવામાં આવી છે, તેમાં આ ઉદ્દેશ સંખ્યામાં આવ્યો છે. માટે શિક્ષક ભાષ્યોને તથા ઇતર સંજ્ઞાને વિનંતિ છે, કે તેમણે શિષ્ટ વાચનની યોજનામાં રસ લઈ એવાં પુસ્તકોનો બહોળો ઉપયોગ થાય તેવી તજવીજ કરવી.

સ્ત્રીવાચકોની સંખ્યા:—પુસ્તકાલયોના ઉપયોગ સંબંધમાં સ્ત્રીવાચકો તેનો કેટલો લાભ લે છે, તે સંબંધી પણ વિચાર થવાની ધણી જરૂર છે. પુરુષો જેટલી સરળતાથી પુસ્તકાલયોનો ઉપયોગ કરી શકે છે, તેટલી જ સરળતાથી સ્ત્રીઓ કરી શકતી નથી. માટે સ્ત્રીઓમાં પુસ્તકો વધારે વંચાય, તે માટે શિક્ષકોએ અને ગ્રંથપાલોએ બનતા સર્વ પ્રયત્ન કરવા જોઈએ. જ્યાં સુધી સ્ત્રીશક્તિમાં ચેતન આવશે નહિ, ત્યાં સુધી પ્રગતિ ઉન્નતિ પૂરતા વેગથી થઈ શકે નહિ, એ સૌ કોઈને વિદિત છે જ.

બાદ આગળ ચાલતાં તેઓશ્રીએ કન્યાકેળવણી પર ભાર મૂકી, જેટલી કાળજીઓકરાઓના શિક્ષણ માટે રખાય છે તેટલી જ છોકરીઓ માટે પણ રખાવી જોઈએ એ વિશે શિક્ષકોનું ધ્યાન હોયું હતું અને જણાવ્યું કે,

સ્ત્રીઓ વધારે પ્રમાણમાં કેળવાય તો જ તે પુસ્તકાલયોનો ઉપયોગ વધારે કરી શકે. માટે આ દિશામાં પ્રથમ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. જ્યાં કન્યાશાળાઓ હોય, ત્યાં સ્ત્રીશિક્ષકો દ્વારા સ્ત્રીઓમાં વાચનનો રસ જાગ્રત કરવાથી આ દિશામાં કંઈક કામ થઈ શકશે. આ દિશામાં ખૂબ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.

પુસ્તકાલયોનો વધારે સારો ઉપયોગ થાય, તે માટે કલેક્શન મહાલ પરિપદમાં મે. રા. શ. સુખાં સાહેબે એક ઉપયોગી સૂચના કરી હતી અને તે વિચારમાં લેવા જેવી છે. નજીકનાં પાંચ-સાત પુસ્તકાલયો મળીને સારાં સારાં પુસ્તકો પસંદ કરી સગવડના પ્રમાણમાં, દરેક પુસ્તકાલય થોડાં થોડાં પુસ્તકો મંગાવે; અને ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓ પ્રમાણે એકબીજા તરફ જોડાઈવાની સવડ કરે તો થોડા પૈસામાં દરેક પુસ્તકાલયને સારાં પુસ્તકો વાંચવાની મળી શકે.

દાનની દિશા બદલવાની જરૂર:—લોકોની કેળવણી તરફ અભિરુચિ વધતી જાય છે, એટલે વિદ્યાદાન એજ શ્રેષ્ઠ દાન છે અને તેમાં પૈસા ખર્ચવા એ ખરેખર પુણ્યનું કામ છે.

છે, એ સ્વતંત્ર લોકોનું ધ્યાન વધારે એવું જોઈએ અને પુસ્તકાલયદિન નિયમિત રીતે ઉજવવાની દર વર્ષે ગોઠવણ કરી પુસ્તકાલય માટે નાણાં મળે એવી યોજના કરવામાં આવે તો પુસ્તકાલયના બજેટ માટે જે કેટલેક રચણે મુરોલી પડે છે તે દૂર થઈ શકે. લગભગ પ્રસંગે સારા શિક્ષકો પુસ્તકાલય માટે રકમ મેળવી શકે છે, તેવીજ રીતે ખાસ ઉત્સવો ગોઠવી લોકોના સંસર્ગમાં વધારે આવવાનો પ્રયત્ન કરી તેમના જ બાળકોના હિત તરફ તેઓ વધારે પ્રમાણમાં પૈસા ખર્ચતા થાય, એવી ભાવના ઉત્પન્ન કરવાની ખાસ જરૂર છે.

પુસ્તકાલયો માટે મકાનો સારાં હોવાં જોઈએ, શાળાઓ ન્યાં લાડાના મકાનમાં બેસતી હોય, ત્યાં પૂરતી સવડ છોકરાઓ માટે પથ્થુ હોતી નથી. તેવે રચણે પુસ્તકાલયોનો ઉપયોગ લોકો છૂટથી ન કરી શકે એ દેખીતું છે. સરકારી મકાનવાળી શાળાઓ હોય તે પથ્થુ ગામથી બહાર હોય છે. એટલે ત્યાં વાચકો પૂરતા પ્રમાણમાં જઈ શકતા નથી. એટલે રકમ હોય ત્યાં પુસ્તકાલયનું મકાન ગામની મધ્યમાં, સારી સવડવાળું મેળવવા પ્રયત્ન થાય અને લોકોને અનુકૂળ પડતો સમય રાખી, સ્વતંત્ર ગ્રંથપાલ નીમવાની વ્યવસ્થા કરી શકાય; તો હાલના કરતાં પુસ્તકાલયોનો વધારે સારો ઉપયોગ થઈ શકશે. આ દિશામાં લોકોએ હવે રસ લેવા માંડ્યો છે અને પુસ્તકાલયો માટે મકાનો પણ બંધાતાં જાય છે. એટલે પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો આ દિશામાં પણ ધણું થઈ શકશે એમ લાગે છે.

ત્યારબાદ પ્રસંગાનુસાર એક બાલસંવાદ ભજવવામાં આવ્યો હતો.

વળી એક પ્રદર્શન પણ ગોઠવાયું હતું તેનું ઉદ્ઘાટન કરતાં શ્રી. માધાભાઈ જોષીએ જણાવ્યું કે:—

પુસ્તકાલય પરિષદના અંગે પ્રદર્શન એ મહત્વનું અંગ છે. એથી તેની ઉપયોગિતા અનેકગણી છે. પ્રદર્શનમાં વસ્તુઓ જોવાથી આપણને તે સંબંધી માહિતી જાણવાનું મન થઈ આવે છે. અને એ ઈચ્છા ફળીભૂત કરવા માટે, પુસ્તકો અવરથ વાંચવાં જ પડે છે. મારા માનવા પ્રમાણે દરેક પુસ્તકાલયમાં પથ્થુ નાનું સરખું સંપ્રદરશ્યાન હોવું જ જોઈએ.

આ પ્રદર્શનમાં પ્રાચીન સિક્કા, બાળસાહિત્ય, હિન્દી સાહિત્ય, ગુજરાતી સાહિત્ય અને હસ્તલિખિત સાહિત્ય, ઉપરાંત અમારા ગામમાં થતી હસ્તકારીગરીના નમુના જેવા કે મુઘારી કામ, રંગારી અને છાપકામ; તથા અહીંની ખનીજ સંપત્તિ, જે જૂગલમાં દટાએલી છે તેના નમુનાઓ ગોઠવવામાં આવ્યા છે. તે ઉપરાંત અહીં થતી કેટલીક વનસ્પતિ, જે ઓષધ તરીકે ઉપયોગમાં આવી શકે છે તેના પણ નમુનાઓ ગોઠવ્યા છે.

પ્રદર્શનમાં કીર્તીગણ (બાલરમતો અને બાલસાહિત્ય) એ મહત્વનું અંગ હોઈ તે પણ ગોઠવાયું છે.

પ્રદર્શન એટલે વસ્તુઓનો આબેહૂજ ચિતાર, શિષ્ટ અને સુંદર નમુનાઓનો સંગ્રહ, તકસીત ખીલવવાનું સાધન અને મનની કેળવણી માટેની નિશાળ બનવી જોઈએ.

બાદ નીચે પ્રમાણે ઠરાવો પસાર થયા હતા:—

પસાર થયેલા ઠરાવો

(૧) કે. શ્રીમંત મદારાબ સાહેબને લખેલો દોષ તે પછીના ઠરાવો નીચે મુજબ છે:

(૨) મદારાબમાં ગણેશપુરા, દરણાડોડા, પાટલી બાસ, મદારેવપુરા, ગુરુસાગર ને અમરામપુરા, જે શાળાખાળાં ગામોએ પુસ્તકાલયો નથી, તો તે ગામોએ ચાલુ સાલે પુસ્તકાલયો યથાભવ તેવી તબક્કા

વીજી કરવા જે તે શાળાના શિક્ષકને તથા મદદલ સાળાધિકારી સા. ને અને મદદલ મંડળના કાર્યવાહકોને આ પરિષદ વિનંતિ કરે છે.

૬. મૂ.—શિવનલાલ લક્ષ્મીરામ

અનુ.—સીતારામ અમલુઆ

(૩) શાળ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી શિષ્ય વાચનની જે પરીક્ષા લેવાય છે, તે પરીક્ષાનો મદદલના તમામ શિક્ષક બાઇઓએ લાભ લેવા તથા લેવરાવવા, અને મદદલ પુસ્તકાલય મંડળ પણ તેવા પ્રકારની પરીક્ષા યોજાના મદદલ પૂરતી ચક્ર કરે તેવી યોજના કરવા મદદલ મંડળને આ પરિષદ વિનંતિ કરે છે.

૬૦ મૂ.—મગનલાલ ગંગારામ

અનુ.—જયરાંદર ઉમાશંકર પાઠક

(૪) મદદલમાં જે ન્યૂ મંડળો રચવામાં છે, તે હજી સુધી પણ જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં યોજાનાં કરતાં યથા થયાં નથી, જેથી આ પરિષદ ન્યૂ મંડળોને અમલ થવા અને નીચે પ્રમાણે કામ કરવા સૂચવે છે.

૧. યોજાના ન્યૂનાં દરેક પુસ્તકાલયનાં બજેટ અને તેવી તજવીજ કરવી;
૨. ન્યૂનાં દરેક પુસ્તકાલયની વર્ષમાં એક વખત તપાસણી કરવી;
૩. દર ત્રણ માસે યોજાના ન્યૂની સલાહ કરવી;
૪. મદદલ મંડળ તરફથી ભારતી સલાહોમાં ન્યૂ મંડળના મંત્રીએ હાજરી આપવી.

૬૦ મૂ.—શિવાલાલ ઉમેદલાલ પટેલ

અનુ.—બાબુલાલ નારાયણલાલ

(૫) મદદલની જે ગ્રામ્ય પંચાયતો યોજાના બજેટમાં પુસ્તકાલયોને મદદ આપવાની જે રકમ મંજૂર કરે છે તે વેળાસર મળે, તેવી તજવીજ કરવા તથા જે ગ્રામ પંચાયતો યોજાના પુસ્તકાલયોને મદદ નથી આપતી તેવી પંચાયતોએ મદદ આપવાની તજવીજ કરવા ગ્રામ પંચાયતોના અધ્યક્ષોને અને મદદલના મેં વહીવટદાર સા. ને પરિષદ લલામણ કરે છે.

૬૦ મૂ.—અખાલાલ દુર્લભરામ

અનુ.—હરજીવન વસ્તારામ

(૬) મદદલના પુસ્તકાલયોમાં ફાટી ગયેલાં પુસ્તકો બંધાવવાની યોજના કરવા; તથા મદદલનાં જે પુસ્તકાલયોને કપાટ જોઈતાં હોય તે મદદલમાંથી જ મળે તેવી યોજના કરવા, મદદલ મંડળને આ પરિષદ વિનંતિ કરે છે.

૬૦ મૂ.—પૂરવીસિંહ સવજીલાલ

અનુ.—જશરાજ દુલભાઈ

(૭) દાલ કેટલાંક નાનાં ગામોને જોઈને બજેટને લઈને બહોળા વાચનની સગવડ મળતી નથી, જેથી જે ન્યૂમંડળના મંત્રીઓ ઉત્સાહી હોય તેવાં ન્યૂમંડળોએ યોજાના ન્યૂનાં જે પુસ્તકાલયોમાં પુસ્તકોની રકમ મુજી હોય તે પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓએ એકઠા થઈ બધી રકમ ભેગી કરી, તેમાંથી પુસ્તકોની પસંદગી કરી મંગાવવા; અને પછી તે ન્યૂમંડળોએ ફરતા પુસ્તકાલયની યોજના યોજાના ન્યૂનાં દાખલ કરી, બહોળા વાચનનો લોકોને લાભ મળે તેવી યોજના કરવી.

૬૦ મૂ.—ઉમાશંકર જયશંકર પાઠક

અનુ.—જેઠાલાલ દલપતરામ ખારાદ

(૮) ઉપરનાં કરાવેા સર્વાનુમતે પસાર થયા પછી, પ્રમુખે યોજાનાં ઉપસંહારવું લાંબુ થઈ કાર્યાલય પરસ્પર આભાર મનાઈ કાર્યક્રમ પૂરો થયો હતો.

રાત્રે આરોગ્ય રક્ષણ ખાતા તરફથી આવેલા મહેમાનો તથા ગામના લોકોને સિનેમાં બતાવવાની જોઈવણ કરવામાં આવી હતી. આજુબાજુના ગામોના ૨૦૦૦ માણસોએ આ યોજનાનો લાભ લીધો હતો. કામને રોજ કેવી રીતે ફેલાય છે, તે અટકાવવા શા ઇલાજ લેવા, બાળકોને રોગમુક્ત કેવી રીતે કરવા, પ્લેગ કાણ ફેલાવે છે, તન્દુસ્તી સાચવવા ઇ. કરવું, વગેરે બાબતોનાં ચિત્રપટો દેખાડી લોકોને યાન આપ્યું હતું.

આપણી ગ્રંથમાળાઓ

આજે આપણે ત્યાં સંખ્યાબંધ પુસ્તકો અને ગ્રંથમાળાઓ પ્રકટ થયે ન્ધ છે. તેમાંનાં કયાં ખરીદવા જેવાં છે તેની તુલના કરવાનું કામ અત્યંત મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે. આ નીચે આ વિષયને લગતી ચર્ચા છે એ આખીય ચર્ચા સાથે અમે સંપૂર્ણરિતે સંમત નહિ છતાં વાચકોને વિચારતુલનાની તક મળે તે માટે આ નીચે ઉતાર્યો છે.

—ત્રાંત્રી

હમણાં હમણાં આપણા કેટલાક લેખકો પુસ્તકો ને ગ્રંથમાળાઓની કિંમત અને યોજનાઓ વિશે ચર્ચા કરવા લાગ્યા છે. પ્રકાશનક્ષેત્રની શુદ્ધિ અને વિકાસ માટે આવી ચર્ચાઓ આવશ્યક છે. માત્ર મુશ્કેલી એ જ છે કે આવી ચર્ચાઓમાં ગુજરાતના કોઈ પ્રકાશકો પોતાનો હિસ્સો આપતા નથી એટલે આ ચર્ચાઓમાંથી સારતત્ત્વ મેળવી શકાતું નથી ધણી વાર તો આવી ચર્ચા કરનાર પ્રકાશનક્ષેત્રના તદ્દન બિનઅનુભવી છે એમ પણ દેખાઈ આવે છે. ગ્રંથમાળાઓ ગુજરાતમાં કેટલી છે તેની ગણતરી અમે કરી નથી, પણ 'ફૂટી નીકળી' હોય એટલી બધી તો નથી જ. ગ્રંથમાળા સિવાયનાં પ્રકાશનો એ કરતાં ઘણાં ઘણાં વધારે છે. હમણાં હમણાં બે સાહિત્યકારોએ ગ્રંથમાળા માટે એવી મતલબની ટીકા કરી કે 'એમાં માહકને પસંદગીનો અવકાશ રહેતો નથી, પહેલેથી જ તે બંધાઈ ન્ધ છે અને પછી પ્રકાશક જે ધોરાક આપે તે એને ખાઈ લેવા પડે છે.' આ ટીકા ઘણે અંશે સાચી છે, પણ ટીકાની યથાર્થતા સમજવા માટે ગ્રંથમાળા સિવાયની પ્રકાશનપ્રવૃત્તિને પણ આપણે જોવી જોઈએ. ગ્રંથમાળા માટે જે ટીકા કરવામાં આવે છે તે ટીકા કોઈ પણ સાપ્તાહિક કે માસિક માટે તો થઈ જ શકે એમ સૌ કબૂલ કરશે. રમે એવી દલીલ થાય કે એમાં તો સાપ્તાહિક કે માસિકનું ધોરણ બંધાયેલું હોય છે એટલે એમાં શું આવવાનું છે તે માણસ સમજી શકે છે. એને અનુભવે કહીએ છીએ કે એવું ધોરણ અને એવી પ્રતિબ્ધા ગ્રંથમાળાઓની પણ બંધાય છે.

ગુજરાતમાં એવી ગ્રંથમાળાઓ છે કે જેના બે વરસે પાંચસો સાતસો માહક પણ નથી થતા (આ માળાઓના એક વખત વધુ માહકો હતા), ન્યારે એવી પણ માળાઓ છે કે જેનાં પુસ્તકોની બે વરસમાં પાંચ હજાર જેટલી પ્રતો ખપી ન્ધ છે.

એ જ રીતે હમણાં હમણાં ચાલુ થયેલી 'રૂપન'—પદ્ધતિ વિશે પણ કંઈ શકાય. એમાં ને ગ્રંથમાળામાં એટલો જ ફેર છે કે એ રૂપિયો દોઢ રૂપિયો ખરચાવે છે, ન્યારે ગ્રંથમાળા ત્રણ કે ચાર રૂપિયા ખરચાવે છે. એમાં પણ પહેલેથી જ રૂપનો કાઢવામાં આવે છે. મોટા ભાગના લોકો પુસ્તક જોઈ પણ શકતા નથી.

આવી જ સ્થિતિ લેખકો માટે પણ કહી શકાય. જેમ ગ્રંથમાળાનાં બધાં પ્રકાશનો એકસરખાં નથી નીવડતાં, તેમ જ એક લેખકનાં બધાં પુસ્તકો પણ એકસરખાં નથી પ્રગટ થતાં. જેમ ગ્રંથમાળાને નામે સસ્તાપણના લોભે માહક માલ ખરીદી લે છે, તેમ લેખકના મોટા નામથી પણ ખરીદી લે છે. અહીં એ માદ રાખવું જોઈએ કે ગુજરાતમાં સારા

પુસ્તકભંડારો તો સાત-આઠ શહેરોમાં જ છે, જ્યાં નજરે જોઇને માણસ ખરીદી શકે. જો કે જીકસેલરની દુકાને ઊર્ધ્વા ઊર્ધ્વા જ પુસ્તકની પસંદગી અને જા. ખ. વાંચીને મંગાવવું એમાં બહુ ફેર નથી. પણ ગુજરાતના મોટા ભાગમાં તો પુસ્તકભંડારો છે જ નહિ. એટલે લેખકનું પણ મંથમાળા જેવું જ છે. એના સાહિત્યનું પણ અમુક ધોરણ માણસના મનમાં નક્કી થઇ જાય છે તે એ રીતે લોકો ખરીદે છે. આપણે જાણીએ છીએ કે એક વખતના ઘેર ઘેર વંચાતા લેખકને બે-ચાર વરસ પછી કોઇ બોલાવવું પણ નથી. મંથમાળાનું પણ એવું જ બને છે.

સાચી વાત એ છે કે મંથમાળા એ ચાર-છ પુસ્તકોનું ઝૂમખું જ છે. એ ઝૂમખાની એક સાથે જ કિંમત થાય છે તે અસર થાય છે.

એક સાહિત્યકરે એવી સલાહ આપી છે કે પુસ્તકાલયોએ અને આદકોએ પુસ્તકોનો વિવેચન વાંચીને પછી પુસ્તકો ખરીદવાનો નિર્ણય કરવો. પહેલી વાત તો એ કે આપણે ત્યાં ભાગ્યે જ વિવેચન થાય છે અને જે વિવેચનો થાય છે તે તો કેટલીક વાર લોકોને ભારે જુલાવામાં નાખનાર બને છે. અમને અનુભવ છે કે એકસરખી જ પ્રતિષ્ઠાવાળા અને શક્તિવાળા બે વિવેચકો એક જ પુસ્તક માટે તદ્દન ભિન્ન-ગુદા જુદા છેડાના જ અભિપ્રાયો પ્રગટ કરે છે, આમ બંનેનું સાવ રવાભાવિક છે, પણ ખરીદનાર એનાથી કઇ રીતે માર્ગદર્શન મેળવી શકે ? અને ધણી ખરા વિવેચકો તો 'સારું છે,' 'સુવાચ્ય છે,' 'આવકારદાયક છે,' 'જરાં વધુ મહેતતની જરૂર છે,' એટલું જ લખી નાખે છે.

એથીયે વધુ જાણવા જેવું તો એ છે કે કેટલાક પ્રકાશકો અને લેખકો પોતાનાં પુસ્તકો ક્યાં તો વિવેચન માટે મોકલતા જ નથી, અથવા તો ધણાં ધણાં મોડાં મોકલે છે-અને આવું જ વિવેચકો પણ કરે છે, અમને અનુભવ છે કે અમારાં પુસ્તકોનાં વિવેચનો દોઢ દોઢ વરસ પછી આવ્યાં છે.

આ સ્થિતિમાં પુસ્તકો ખરીદવાં શી રીતે ? લાંબી યોજના રજૂ કરવાનું આ સ્થાન નથી, પણ લોકો પાસે સારાં કે સસ્તાં પુસ્તકો પહોંચાડવા માટેની મંથમાળાની જે યોજનાઓ છે તેને પૂરો આવકાર આપીને અમે એમાં આટલા મહત્વના સુધારાઓ રજૂ કરીએ છીએ; આ સુધારાઓ અમે તો દાખલ કરવા માંડ્યા છે:

૧. મંથમાળાના સંચાલકે વર્ષભરમાં આપવાનાં પુસ્તકો પહેલેથી જ પૂરેપૂરાં તેવાર કરાવી લેવાં.
૨. આ પુસ્તકોનાં નામ, લેખકનાં નામ અને પુસ્તકમાં શું છે તેની માહિતી પ્રગટ કરવી.
૩. આ પુસ્તકો પ્રગટ થશે જ એવી કામદેસર ખાતરી આપવી એટલે કે એ જ પુસ્તકો આપવા માટે બંધાવું.

અમે માનીએ છીએ કે જે મંથમાળા આમ કરશે તે જ લખે સરવાળે સંજોગતા પ્રાપ્ત કરી શકશે અને જનતાને કંઈક શુભ આપી શકશે.

મો

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

નીચેના પ્રચારકોએ જણાવેલી મુદત દરમિયાન નીચેનાં રચણોની મુલાકાત લઈ પુસ્તકાલયની તપાસણી, વ્યવસ્થા, વર્ગીકરણ તથા પ્રચારની કામગીરી બાંધવી છે:—

વડોદરા પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. હનનભાઈ મથુરભાઈ પટેલે એપ્રિલ-૧૯૩૬, એ માસમાં (૧) ખંધા, (૨) રવાલ, (૩) રસલાખાદ, (૪) સાકરીઆ, (૫) કોટબી, (૬) ગળદરા, (૭) ભણિયારા, (૮) ગણેશપુરા, (૯) કામરોલ, (૧૦) રાઠકૂષ, (૧૧) જરોદ, (૧૨) આસોજ, (૧૩) ચંકરપુરા, (૧૪) લીલોરા, (૧૫) મોડાધર, (૧૬) સાંગાડાલ, (૧૭) કાશીપુરા, (૧૮) ગુતાલ, (૧૯) લીમડા, (૨૦) પીપળીઆ.

મહેસાણા પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. ચંકરલાલ એમ. ત્રિવેદીએ માર્ચ-એપ્રિલ માસમાં (૧) દાણપુર, (૨) રણછોડપુરા, (૩) કરણપુર, (૪) કરલી, (૫) ખેરાળ, (૬) બળાદ, (૭) વિકોડા, (૮) હુણવા, (૯) મંડાળી, (૧૦) મહાવા, (૧૧) ઉપેરા, (૧૨) દેણપ, (૧૩) ગાખીપુરા, (૧૪) જાડા, (૧૫) રંગપુર, (૧૬) ઉમતા, (૧૭) કસાલપુર, (૧૮) મલેકપુર, (૧૯) કેસંપા, (૨૦) સંદિયા, (૨૧) યાંગણા, (૨૨) મોદી હીરવાણી, (૨૩) ખેરાળ, (૨૪) દુધારામપુરા, (૨૫) શેખપુર, (૨૬) કલીપુર, (૨૭) સબલપુર, (૨૮) રાજપુર, (૨૯) કરળદીઆ, (૩૦) શોભાસણ, (૩૧) ઉદાધ, (૩૨) ઉજાદ, (૩૩) કરચનપુરા, (૩૪) સીપાર, (૩૫) વડનગર, (૩૬) મહુદ, (૩૭) ખોરમણ.

નવસારી પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. રમણભાઈ દાણભાઈ નાયક એપ્રિલ માસમાં (૧) અનાવલ, (૨) કોસ, (૩) નવસારી, (૪) પલસાણા, (૫) નિયોળ, (૬) કોડાદરા, (૭) ચલયાણા, (૮) તબોહરા, (૯) કરણ, (૧૦) દરિપુરા.

સહકાર આપો

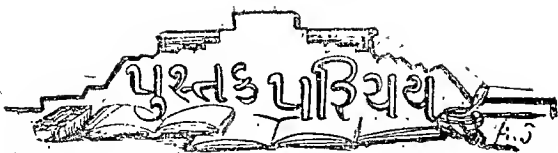
“ પુસ્તકાલય ” માસિકનાં છેવટનાં પૃષ્ઠોમાં “ સામયિક ટોહન ” એ વિભાગ નવો ચાલુ થયેલો છે. એ વિભાગ અનેક વાચકોને પસંદ પડ્યો છે.

એ વિભાગ તમને ગમે છે ? તમે રાજના નિયમિત વાચક હો અને તમારા વાચન દ્વારા સારા-એ વિભાગમાં સંબંધવા જેવા-લેખો વગેરે તમને જણાયા હોય તો તે તે લેખની કાપડી અમારા તરફ મોકલવા માટે અમારું તમને આમંત્રણ છે. એ એ કાપડીને આ વિભાગમાં યથાશક્ય ઉપયોગ કરવામાં આવશે.

આ વિષયમાં અમે સૌ વાચકોનો સહકાર માગીએ છીએ અને તે મળતાં “ સામયિક ટોહન ” વિભાગને વધુ સમૃદ્ધ કરવા મંચીએ છીએ.

આટલો સહકાર આપશો ?

—તંત્રીએ

૧. જીવનસંસ્કૃતિ—લેખક : દત્તાત્રય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર; પ્રકાશક : નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ; પૃષ્ઠ : ૮૧૬; પૃષ્ઠો જોડા પટ્ટીવાળું; કિંમત ૨-૮-૦.

કાકા કાલેલકર એક પ્રખર વિચારક તેમજ ઉત્તમ લેખક છે. એમણે વિવિધ વિષયોને લગતા લેખો દ્વારા ગુજરાતી સાહિત્યને સમૃદ્ધ કર્યું છે. એમના લેખો વિષયવાર જુદા જુદા જુદા પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવાનું કામ નવજીવન પ્રકાશન મંદિરે ઉપાડ્યું છે. એવા પુસ્તકોમાં કેળવણીના લેખો સંબંધી 'જીવનવિકાસ' કલા અને કુદરતને લગતા લેખો સંબંધી 'જીવનનો આનંદ', સાહિત્યના લેખો સંબંધી 'જીવન ભારતી', વગેરે પુસ્તકો બહાર પડેલાં છે. એવું આ પુસ્તક સામાજિક અને સંસ્કૃતિ સંબંધી લેખોનું છે.

સામાજિક અને સંસ્કૃતિવિષયક કાકા કાલેલકરના સંગ્રહેલા લેખોના વળી પેટા વિભાગો પાડેલા છે.

આ લેખોની શૈલી મનોહર છે. લેખોનું વસ્તુ વિવિધ અને ચિંતનપૂર્ણ છે. ભાષા સુદ્ધ ગુજરાતી છે.

આ પુસ્તક ગુજરાતી સાહિત્યમાં ખરેખર મોટા ફાળો છે. એની કિંમત પ્રમાણમાં ઘણી ઓછી લાગે છે. ગુજરાતની શાળાઓ, પુસ્તકાલયો તથા ગૃહોમાં આ પુસ્તક વસાવવું જોઈએ; અને સૌ કોઈએ તે વાંચવું જોઈએ.

શ. સો. પોલ.

૨. જંતુશાસ્ત્રપ્રવેશિકા—લેખક : ડૉ. બાળકૃષ્ણ અમરજી પાઠક; પ્રકાશક : ગુજરાત વૃનાકયુલર સોસાયટી અમદાવાદ. કાઉન સોળ પેજ પૃષ્ઠ ૨૦૦૨૯૪; સાદું પૃષ્ઠ મૂલ્ય રૂ. ૧)

એ તો જાણીતી વાત છે કે, દર્દો-ખાસ કરીને ચેપી દર્દો-જંતુઓને લીધે થવા પામે છે અને 'સિદ્ધિસ', ક્ષય, ટાઇફોઇડ અને મેલેરિયા તાવ વગેરે જેવાં દર્દો થવામાં તે જંતુઓનો જ ખાસ હિસ્સો હોય છે.

પ્રાચીન કાળમાં પણ જંતુઓથી દર્દો થતાં એવાં પ્રમાણો આપી, લેખકે પ્રાચીન-અર્વાચીન જંતુશાસ્ત્રનો સમન્વય કરી જનતાને એ બાબતમાં પ્રચૂર માહિતી મળી શકે તેવી રીતે આ પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે. આપણે જંતુઓને નહિવાં ગણી તેના પ્રત્યે કેટલીક વાર જે બેદરકારી બતાવીએ છીએ અને આખરે તેનાં જે ભયંકર પરિણામો ભોગવતાં જોઈએ છીએ તેમાંથી બચવા અને દર્દોના ચેપ ફેલાવતાં જંતુઓથી સાવચેત રહેવાના માન માટે આ પુસ્તક અતિ ઉપયોગી છે.

શરૂ ભાગમાં આવેલા વિષયો-જંતુઓનું સામાન્ય વર્ણન અને તેના અભ્યાસની જુદી જુદી રીતો તથા ચેપ અને ઝેરી જંતુઓની શરીર પર અસર એટલું પણ ને વાચક-એમાંથી વાંચી જાય તો એમાંથી ચેપી દર્દોથી દૂર થવાનાં સચ્ચો સહેજે પ્રાપ્ત થઈ શકશે.

લેખકે પુસ્તક તૈયાર કરવા પાછળ લીધેલો શ્રમ પ્રશંસાપાત્ર છે. ચિત્રો પણ આપ્યા છે.

૩. દાંત અને તેની સંભાળ—લેખકો: શ્રી. રણછોડદાસ મોહનલાલ પટેલ અને ડૉ. કેપ્પર દોરાબજી જીલા. પ્રકાશક ઉપર પ્રભાણે, કાઉન સોળ પેજ પૃષ્ઠ ૧૦+૧૦૦, ૬ આનાં.

આપણે જેને 'દાદમની કળીઓ'ની ઉપમા આપીએ છીએ તે દાંત આપણા શરીરસ્વાસ્થ્યમાં કેટલો મહત્વનો ભાગ લઈએ છે અને તેની જરૂરી સંભાળ લેવામાં ન આવે તો કેવાં કેવાં પાથેરિયા જેવાં દરદો થઈ તેમાંથી કેટલાક શારીરિક વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે એ ભાણે જ. કોષથી અનુવૃત્તિ હશે.

લેખકોએ, આ પુસ્તકમાં દાંતને લગતી જરૂરી એવી સઘળી માહિતી આપી છે. નાના-બાળકના દાંત ફૂટવાની શરૂઆતથી માંડીને છેવટ સુધી તેના રક્ષણ માટે શું શું પગલાં લેવાવાં જોઈએ તેમજ જરૂરને પ્રસંગે કેવા કેવા ઉપચારો કરવા જોઈએ, તે સઘળું દર્શાવ્યું છે. ઉપરાંત, દાંતને લગતાં દર્દો થાય જ નહિ, એને લગતી ઉપયોગી સૂચનાઓનો પણ પુસ્તકમાં સમાવેશ કરેલો છે.

આને બિઠાંતવિત, દાંતણપાણી કર્યા સિવાય જ ચાના પ્યાલા તરફ દોડી જનારાંઓ પોતાના શરીરમાં કેવા પ્રકારનાં એરી તત્ત્વોને પ્રવેશવા માટે માર્ગ કરી આપે છે તેનો ખ્યાલ આ પુસ્તકના વાચકને સહેજે મળી રહેશે.

૪. ઓખાહરણ : (પ્રેમાનંદ, નાકર અને વિષ્ણુદાસનાં) સંપાદક: શ્રી. ગજેન્દ્ર-શંકર લાલશંકર પંડ્યા. એમ. એ બી. ડી. પ્રકાશક ઉપર પ્રભાણે, કાઉન સોળપેજ પૃષ્ઠ ૨૧+૨૫૬. મૂલ્ય રૂ. ૧)

આપણે ત્યાં " ઓખાહરણ " એટલે કવિ પ્રેમાનંદનું જ, એવી માન્યતા સામાન્યપણે પ્રચલિત છે. પરંતુ કવિ પ્રેમાનંદ ઉપરાંત તેના પુરોગામી કવિ નાકર અને વિષ્ણુદાસે પણ ઓખાહરણો રચેલાં. એ વિષેની માહિતી બહુ જ થોડા જણને હશે; એટલે, કવિ નાકર અને ઓખાહરણોની કંઈક જાણ ઇલાચ પ્રેમાનંદના ઓખાહરણને પણ મળી હોય, તે સ્વાભાવિક છે.

આ વિષેની સરખામણી અને તુલના કરવા માટે આ પુસ્તકમાં એ ત્રણે કવિઓનાં ઓખાહરણોં પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતો પરથી તૈયાર કરી છપાવ્યાં છે. સદૃશ શ્રી. પારેખને આવી પ્રાચીન પ્રતો સંઘરવાનો ખૂબ શોખ હતો અને તેના પરિણામરૂપે આપણને આ તુલનાત્મક પુસ્તક પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રેમાનંદરચિત ઓખાહરણની ભુદી ભુદી પ્રતો હાય લાગેલી તેમાંથી જરૂરી એવી પ્રતોનો ઉપયોગ આ પુસ્તકના સંપાદનમાં કરવામાં આવેલો છે. એટલા પરથી સંપાદકે આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં લીધેલો શ્રમ સહેજે જણાઈ આવે છે.

વળી સંપાદકે, પોતાની પ્રસ્તાવનામાં એક નવીન સરખામણી રજૂ કરી છે તે જાણવાં જોઈ છે. ઉપાને ઉપકાળ સાથે, સહસ્રબાહુ બાણાસુરને સહસ્રરશ્મિ સૂર્ય સાથે, તથા અનિરુદ્ધને કાળ સાથે સરખાવ્યા છે.

પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યના અભ્યાસીઓને આ પુસ્તક જરૂર ઉપયોગી થઈ પડશે.

૫. મોનવધર્મ—મૂળલેખક : કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર. અનુવાદક: જયંતીલાલ આચાર્ય, પ્રકાશક: ઉપર પ્રભાણે. કાઉન સોળ પેજ, પૃષ્ઠ ૬+૬૪, મૂલ્ય ૬ આનાં.

કવિવર ઠાકોરને આને ઓળખાવવાના હોય નહિ, એઓશ્રીએ આપેલાં કેટલાંક

વ્યાખ્યાનોનો ગુર્જર અનુવાદ આ પુસ્તકમાં અપાયો છે. અનુવાદક કહે છે તેમ “ આ ગ્રંથ કાષ્ઠ દાર્શનિક કે કાષ્ઠ તાત્ત્વિક વાદનો અંથ નથી. એમાં તો કેવળ રવિબાણુની વ્યક્તિગત ચિંત્યપ્રકૃતિની એક પ્રકારની વિશેષતાના આંતરિક વિકાસનો ચિતાર છે. ”

આ ગદ્યન પુસ્તકમાંથી વાચક, જે તેનું એકાગ્રતાપૂર્વક વાચન કરશે તો ધર્મનાં કીક કીક તરવો તેને જણાવા મળી રહેશે. એટલે કે, પુસ્તકની ગદ્યતાનો યાગ મેળવવા માટે વાચકે પણ એટલા જ ગદ્યન-એકચિત્ત યથા તેનું વાચન મનન કરવું જોઈશે, અને ત્યારે આ માનવધર્મનું આખું હાર્દ સમજશે.

૬ પ્રશ્નોપનિષદ્—મૂળ લેખક: શ્રી. સદાશિવ શાસ્ત્રી ભિડે, અનુવાદક : શ્રી. મણિ-લાલ જ્યોતિષ ભટ્ટ, પ્રકાશક ઉપર પ્રભાણે, કાઠિન સોળ પેછ, પૃષ્ઠ ૮+૧૧૯, મૂલ્ય આઠ આના.

આપણો જિજ્ઞાસુવર્ગ ઉપનિષદો માટે ખાસ જિજ્ઞાસા વ્યક્ત કરે છે અને તેમાં જ, હિંદુતત્ત્વજ્ઞાનનાં મૂળમૂલ તરવો સમાયેલાં છે, એમ માને છે, અને છે પણ તેમજ,

પ્રશ્નોપનિષદના આ અનુવાદ સિવાવ આપણે ત્યાં ખીજ અનુવાદો અર્થ-ટિપ્પણો સહિત થયેલા છે, તેમાં જોઈએ તેવી અને સામાન્ય માણસને પણ સમજવી સુલભ યાંય તેવી યોજના નથી જણાઈ. એ વાંચતાં જ જાણે કંટાળો ઉપજાવે, પરંતુ આ અનુવાદમાં આવા શુષ્ક વિષયને પણ સરળતાપૂર્વક રજુ કરવામાં આવ્યો છે, એ આ પુસ્તકની વિશિષ્ટતા છે. એટલે આ તાત્ત્વિક જ્ઞાન મેળવવાની જિજ્ઞાસાવાળાને તે સમજવું સુગમ થવા માટે આ પુસ્તક કીક કીક ઉપયોગી નીવડશે.

૭ મનોમુકુર (અંથ ૪ થો) - કર્તા: સ્વ. નરસિંહરાવ ભોળાનાથ દોવેટિયા, ખી. એ. પ્રકાશક ઉપર પ્રભાણે, કાઠિન સોળ પેછ પૃષ્ઠ ૮+૨૪૪ મૂલ્ય રા. ૧૫.

સ્વ. સદાશ્રી. નરસિંહરાવભાઈના મનોમુકુરના અગાઉ ત્રણ ગ્રંથો પ્રકટ થઈ ચૂક્યા છે; આ ગ્રંથ એવો છે. તેમાં, સ્વર્ગરચે લખેલા કવિતા અને સંગીત, પ્રાચીનકાળમાં ભરતખંડમાં દેશોનાં નામ, વિરામચિદ્ધો, રાજકીય સંચલનમાં સાહિત્યને શા માટે ધસડવું, મહારી જીવનકથા, ગમનન પાંડતનો મંજરીને ઉપદેશ, શબ્દો નિત્ય: નિરાશા, બાળરવભાવ, અને રમણભાષ કવિ-એ લેખોનો સંગ્રહ છે.

આ સંગ્રહમાં અપાયેલાં લખાણો જે તે વિષયના અભ્યાસીઓને અતિ ઉપયોગી થઈ પડશે. તેમાં ખાસ કરીને અર્વાચીન સાહિત્યના એ પિતાનાં વિવેચનાત્મક લખાણો, સાહિત્યમાં રસ લેનાર સૌ કાંઈને આકર્ષે એવાં છે.

૮. ભૌગોલિક કોશ—(પ્રાચીન અને મધ્યકાલીન દ્વિતીયખંડ-ટ થી ઈ) લેખક: સ્વ. ડાહ્યાભાઈ પીતામ્બરદાસ દેરાસરી-પ્રકાશક ઉપર પ્રભાણે. રાંપલ આઠ પેછ પૃષ્ઠ ૯૭ થી ૨૨૯. સાદુ પૂંડુ, મૂલ્ય રા. એક.

આ અગાઉ ભૌગોલિક કોશનો પહેલો ભાગ પ્રકટ થઈ ચૂક્યો છે. તે પછીનો આ ખીજો ભાગ છે. એમાં ટ થી ઈ સુધીમાં આવતા શબ્દોનો સમાવેશ કરેલો છે. આવા પારિભાષિક કોશની આપણા સાહિત્યમાં અતિ અગત્ય છે. ઐતિહાસિક અને ભૌગોલિક વિજ્ઞાના સંશોધકોને આ કોશ ઉપયોગી થઈ પડશે.

૯. દાર્શનિક કોશ (દ્વિતીયખંડ)-સંપાદક: સ્વ. શ્રી. હોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ, પ્રકાશક, કદ અને પૂંડુ ઉપર પ્રભાણે. પૃષ્ઠ ૧૧૯ થી ૨૪૪. મૂલ્ય રા. એક

આપણાં દર્શનશાસ્ત્રોમાં આવતા પારિભાષિક શબ્દોનો, આ અગાઉના પહેલા ખંડમાં ન સુધી સમાવેશ કરવામાં આવેલો. આ ખંડમાં એ કોશ પુરો કરવામાં આવ્યો છે.

દર્શનશાસ્ત્ર જેવા તત્ત્વજ્ઞાનના વિષયને સમજવા સુકલ થઈ શકે તે માટે આ કોશનો ઉપયોગ અતિ અગત્યનો થઈ પડશે.

૧૦. ભજનસંગ્રહ—ધર્મમૃત—સંપાદક પંડિત બેચરદાસ, પ્રકાશક: ગોલેચ્છા પ્રકાશન મંદિર, ખીચન (બેઘપુર). કાઉન સોળ પેઠા ૫૭૬ ૪૭ + ૨૨૪, બોર્ડ પટ્ટીનું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય લખ્યું નથી.

આ પુસ્તકમાં કોષ પછી સંપ્રદાયનો ભેદભાવ રાખ્યા સિવાય હરકોઈ સંપ્રદાયના ભક્ત કવિઓનાં ઉપયોગી ભજનોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે.

સંપાદક, જે જે ભક્તકવિનાં ભજનો આમાં સંગ્રહ્યાં છે તે તે કવિઓનાં સંક્ષિપ્ત જીવનની રૂપરેખા પછી આપી છે. ઉપરાંત, પુસ્તકના છેડે ભજનોમાં આવતા શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ આપવાપૂર્વક તેના અર્થો પછી આપ્યા છે. એટલે ભજનોનો મર્મ સમજવામાં તે સૌ કોઈને સહાયરૂપ થઈ પડશે.

પુસ્તકની શરૂઆતમાં બાહ્ય પુરોક્તમદાસજી ટંકનું પુરોવચન આપ્યું છે.

૧૧. મુલાખિત પદ્ય રતનાકર (ભાગ ૫ મો) —સંગ્રાહક અને અનુવાદક: મુનિરાજ શ્રી. વિશાલવિજયજી. પ્રકાશક: દાંપત્યંદ બાંદિયા, હોટા સરાઈ, ઉત્તર જૈન. કાઉન સોળ પેઠા ૫૭૬ ૧૮ + ૧૭૮, બોર્ડ પટ્ટીનું પૃષ્ઠ મૂલ્ય ૦-૧૦-૦.

આ ગ્રંથમાં, જૈન ભગવાન તીર્થંકર સંબંધી ઠીક ઠીક વર્ણન આપવા ઉપરાંત, જિનસ્તુતિના શ્લોકો વગેરે આપેલાં છે. ખાસ કરીને, જૈન ગ્રંથોમાંથી પસંદ કરેલા શ્લોકો અને તેનો ગુજરાતી અનુવાદ આપવામાં આવ્યો છે. જૈન સંપ્રદાયના સંજ્ઞાનોને તેમજ જૈન સાહિત્યમાં રસ ધરાવનાર જૈનેતરોને પછી આ પુસ્તક ઉપયોગી થઈ પડવા સંભવ.

૧૨. સોરઠપતિ—(સચિત્ર) લેખક અને પ્રકાશક: ગોકુળદાસ હારકાદાસ રાયચુરા, ચારદા ઠાણીલય, ચોરવાડ. કાઉન સોળપેઠા ૫૭૬ ૮ + ૧૬૦, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

“સોરઠ” માસિકના ૧૯૩૮-૩૯ ના ગ્રાહકોને આ પુસ્તક ભેટ આપવામાં આવ્યું છે.

સોરઠી ઇતિહાસના પ્રસંગોને ગૂંથી લઈ વાચકને નવલરસમાં તરબોળ બનાવતી પાંચ નવલકથાઓ શ્રી. રાયચુરાએ આ અગાઉ આપી છે. એજ પાત્રો અને એજ ઇતિહાસને આમજ વધારતી આ નવલકથા આપણને સોમનાથ પાટણના ઇતિહાસ તરફ ખેંચી જાય છે. એમાં વીરતવની છાનો છે, દેવપ્રેમનું ગૌરવ છે.

સોરઠના અત્યારસુધીના અદ્યપ્રકટ ઇતિહાસને આ પ્રમાણે બહાર લાવી શ્રી. રાયચુરાએ ગુજરાતની ઇતિહાસજિજ્ઞાસુ પ્રગ્નને ઠીક ઠીક સાહિત્ય આપ્યું છે.

૧૩ આત્મનિવેદન અથવા આત્મસ્વરૂપના તત્ત્વજ્ઞાન વિષે—કર્તા અને પ્રકાશક: ચંદ્રશેખર મહીપતરાવ જોષકર, ટિયાપ્પામ, વડોદરા કાઉન સોળ પેઠા ૫૭૬ ૮ + ૮૬, સાંદ્ર પૃષ્ઠ મૂલ્ય ૦-૮-૦ (૧૯૩૭).

આ પુસ્તકમાં વિવિધ દષ્ટાંતો આપીને ભક્તિ અને જ્ઞાનનો બોધ આપવામાં આવ્યો છે. ધાર્મિક જિજ્ઞાસુજનોને એમાં ધાર્મિક વિષયને લગતું જ્ઞાન મળી આવશે.

પુસ્તકની કિંમત જરા વધુ પડતી છે.

૧૪ સંસારસાર સંગ્રહ—લેખક અને પ્રકાશક તેમજ કદ અને પૃષ્ઠ ઉપર પ્રમાણે.
પૃષ્ઠ ૧૦ + ૭૨, મૂલ્ય ૮-૮-૦.

આ પુસ્તકમાં નિત્યજીવનનું વખતપત્રક આપવામાં આવ્યું છે અને મનુષ્ય કેવી રીતે જીવન વીતાવે છે તે તથા આદર્શ જીવન કેવું હોવું જોઈએ તેનું ધાર્મિક દૃષ્ટિએ નિરૂપણ કર્યું છે. ઉપરાંત, જીવનમાં ઉપયોગી એવા કેટલાક નીતિ નિયમો વગેરે પણ આપાયા છે. આવા પુસ્તકની આટલી કિંમત જરૂર વધારા પડતી ગણાય.

૧૫. સુંદર શૃદ્ધસ્થાશ્રમ—લેખક, પ્રકાશક, કદ, પૃષ્ઠ ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૧૮, મૂલ્ય ૮-૩-૦.

શૃદ્ધસ્થાશ્રમમાં ઉપયોગી અને બોધપ્રદ યથા પડે એવાં દષ્ટાંતો આ પુસ્તકમાં આપાયાં છે. જિજ્ઞાસુઓને વાંચવાં ગમશે.

૧૬ પ્રાચીન અને અર્વાચીન સ્ત્રીઓનો પહેરવેશ—(સચિત્ર) લેખિકા આ. સી. કન્હિરા હીરાલાલ કાપડિયા, પ્રકાશક: હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા, સંકીર્ણ શેરી, ગોપી-પુરા, સુરત. દૈનિક આઠ પેજ પૃષ્ઠ ૧૦+૬૮, સાદુ પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧૫.

નાની બાલિકાઓથી માંડી યુવાન અને પ્રૌઢ વય સુધી પહોંચેલી સ્ત્રીઓના પહેરવેશમાં પ્રાચીન કાળથી આજ સુધીમાં વખતોવખત જે ફેરફાર થતા રહ્યા છે તેનું ચિત્રો સહિત વર્ણન આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યું છે. ઉપરાંત એ પહેરવેશની સૌરાસારતા પણ વ્યક્ત કરાઈ છે. વસ્ત્રશૃંગારની કળાનાં શોખીનોને આ પુસ્તક ગમશે.

૧૭. રમુજી દુયકા—સંપાદક: શ્રી. ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ, 'પ્રકાશક': જ્યોતિ કાર્યાલય લિં, જુમ્મા મસ્જિદ સામે, અમદાવાદ, કાઉન સોળ પેજ પૃષ્ઠ ૪+૧૨૦, પૂઠું બોર્ડ પાટીનું, મૂલ્ય આઠ આના.

આ પુસ્તકમાં ૩૫૫ રમુજી દુયકાઓનો સંગ્રહ આપવામાં આવ્યો છે. તેમાં નંવરાન અને વખતે દિલ ખહેલાવે તેવા અને ગમ્મત સાથે જ્ઞાન પણ આપે એવા રમુજી ઉપગમનારા નાના નાના દુયકાઓનો સારો સંગ્રહ કરાયો છે.

આપણે ત્યાં પુસ્તકાકારે અપાયેલું આવું સાહિત્ય અતિ અલ્પ છે. વર્તમાનપત્રોમાં આવા દુયકાઓ અવારનવાર આવે છે, પરંતુ તે ક્ષણજીવી હોવાથી જ્યારે વાંચવા માગીએ ત્યારે નથી મળી શકતા, જ્યારે આ સંગ્રહ યાકેલા મગજને પ્રપ્રદલ કરવા જ્યારે જોઈએ ત્યારે હાજર મળે તેમ પુસ્તકાકારે તૈયાર કરાયો છે. દરેક ઘેર આવું પુસ્તક તો નવરાજની વેળાએ જરૂર ઉપયોગી થઈ પડે.

૧૮. કંકાવટી—ભાગ ૧ લો—સંપાદક : ઝવેરચંદ મેઘાણી; પ્રકાશક: ગૂર્જર ગ્રંથ રત્ન કાર્યાલય, ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ. કાઉન ૧૬ પેજ પૃષ્ઠ ૪+૧૩૪, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય આઠ આના.

આપણી વચ્ચેથી અદૃશ્ય યતા જતા ગુજરાતી લોકસાહિત્યને, જનતા-અમલ નવીન રીતે રજૂ કરનાર તે શ્રી. મેઘાણી. દિવસે દિવસે નાશ પામતા જતા લોકસાહિત્યમાં જનતાને રસ લેતી કરી હોય તો તે શ્રી. મેઘાણીએ. એમણે સૌરાષ્ટ્રની રસધારો અને અન્ય પ્રવર્તો દ્વારા લુપ્ત યતા એ સાહિત્યના પુનરુદ્ધારનું પુણ્યકાર્ય કર્યું છે.

એ લોકસાહિત્યના ત્રિશાળ લંગારમાંનાં અમુક રત્નો તે આ કંઠાવડી.

એમાં હિંદુ જનતાએ પોતાનાં ફરી લીધેલાં વિવિધ વ્રતોની કથાઓ છે; લોકસાહિત્યના એના/જૂના વાઘાં ઉતારી નાખી નવીન સજવટ સાથે એમણે એ વ્રતકથાઓ આ કથામાં ઉતારી છે; અને એને આધુનિક દેશકાલને અનુરૂપ ઘટાવી એના પ્રત્યે વાચકને આકર્ષે છે.

પુસ્તકની આ ચોથી આવૃત્તિ હોખને એના પર આ અગાઉ જુદાં જુદાં મંતવ્યો રજૂ થઇ ગયેલાં છે. આજે એ વિષે વધુ લખવું અરથાને છે. પુસ્તકની આ ચોથી આવૃત્તિ પ્રકટ થાય છે એ જ એની લોકપ્રિયતાનો પુરવો છે.

૧૬. ચરિત્રહીન—(પૂર્વાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધ) લેખક : શરદચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય; અનુવાદક માધવરાવ ભારકરરાવ કર્ણિક; પ્રકાશક : એન. એમ. ઠક્કરની કંપની ૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ. કાલેન સોળપેજ પૃષ્ઠ ૮૫૦૪, પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. સાડાત્રણ.

શરદઆણુએ આ નવલકથા લખીને અનુબંધની ઉન્નતિ અને અવનતિનો અચ્છો ખ્યાલ રજૂ કર્યો છે. નવલકથા ત્રણ મુગલપાત્રોની આસપાસ એવી ગૂંથાય છે કે વાચતાં વાચતાં હેઠે મૂકવી પાલવે તેમ નથી; એ તો પૂરી કથે જ છૂટકો.

આ નવલકથામાં શરદઆણુએ જુદા જુદા ત્રણ આદર્શો રજૂ કર્યા છે, અને એ પણ પ્રણયત્રિપુટીને ઉત્તમ રીતે વાર્તામાં ગૂંથી લખે. સદૃશ્યશીલ માણસનું કેવું પતન થાય છે અને પતિત માણસ પણ પોતાને સુધરવાનો અવકાશ મળતાં કેવી રીતે સુધરી જાય છે તે આદર્શો આ પુસ્તકમાં શરદઆણુએ સરસ રીતે વર્ણવ્યા છે. વાર્તાનો રસપ્રવાહ એકધારો નહોતો જાય છે, અને વાચક તેમાં તણાતો જાય છે તેનું તેને ભાન પણ રહેતું નથી. એ તો જાન્યારે પુસ્તક પૂરું કરે છે ત્યારે જ તેને સમજાય છે. અનુવાદ સરળ અને સુવાચ્ય છે.

૧૭. નવી બાળપોથી—(આવૃત્તિ બીજી) લેખિકા : સૌ. ગંધુઆઇ પટવર્ધન; દાંડિયા બખ્તર, વડોદરા. શૈલ્ય આઠપેજ પૃષ્ઠ ૭૬, મૂલ્ય ૦-૨-૦.

નવી બાળપોથીની આ બીજી આવૃત્તિ છે. એમાં અપાયેલા ક્રમિક પાઠો બાળકોને શીખવામાં સરળતા કરી આપે તેવા છે. આપણી પ્રાથમિક શાળાઓમાં શીખવાતી બાળ પોથીઓમાં આ બાળપોથીનું વિદિષ્ટ રથાન છે જ, એ ટૂંક મુદતમાં પ્રકટ થયેલી એની આ નવી આવૃત્તિ જ પૂરવાર કરે છે.

મ. પ્ર. વ્યાસ

૨૦. ભારતનો ટંકાર—(આવૃત્તિ બીજી) લેખક : શ્રી. અ. ક. ખખરદાર; પ્રકાશક : મણેશ હ. શુક્લ ૪૩, કલ્યાણ બિલ્ડિંગ, કાંદાવાડી મુંબઈ ૪. કેમી આઠ પેજ પૃષ્ઠ ૧૬૫૭, સાદું પૂઠું, કિંમત એક રૂપિયો.

શ્રી. ખખરદારનો પરિચય કરાવવો તે ખરા બપોરના સૂર્ય સામે અંશુલિનિર્દેશ કરવા

અરાબર છે. વીરરસના ખાસ કવિઓમાં કવિ નર્મદ અને ડૉ. હરિલાલ દુવ પછી ત્રીજું નામ તેમનું જ આવે છે; અને આમ ક્રમમાં ત્રીજા હોવા છતાં તેમના પૂર્વગામીઓ કરતાં કવિ સહેજે ઊતરતા નથી. એક પારસી કવિ આ પ્રમાણે ગૂર્જર કવિતાના ક્ષેત્રમાં આવી જનલત નામના કાઢે તે હકીકત હરકેઈ સાંહિત્યપ્રેમીને સાનંદાશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરાવે તેવી છે. કવિની કવિતા-ઉપાસના વર્ષોજૂની છે; તેમણે કવિતાદેવીનું પ્રયત્ન આરાધન કર્યું છે અને સારી સંખ્યામાં કાવ્યસંગ્રહો પ્રકટ કરી ગૂર્જર જનતાને ચરણે ધર્ધા છે. ફલપત સંપ્રદાયના આ કવિની કલમમાં સરળતા એ એક વિશિષ્ટ લક્ષણરૂપે છે. 'દર્શનિકા' નામક તેમનું એક તત્ત્વચિંતનાત્મક કાવ્યપુસ્તક મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાં એમ. એ. ના વર્ગમાં પાઠ્ય પુસ્તક છે; એ તેમની પ્રતિભાભરી કાવ્યશક્તિના ઘોતક ચિહ્ન તરીકે ગણી શકાય.

પ્રસુત કાવ્યસંગ્રહ ભારત માટેની તેમની અનન્ય ભક્તિ પ્રકટ કરે છે અને તેની અંદરનાં 'નવજીવનનાં ધણાં ખરાં કાવ્યો પ્રત્યેક વાચકને પ્રેરણારૂપ' નીવડે તેવાં છે.

'અર્પણ', 'રત્નહરણ', 'પ્રયત્ન', 'ભારત મૈયાની હોરી', 'ભારતનો વિજય-ધ્વજ', 'ભારતનું નગાર', 'રણે વિદાય', 'નવજીવનનાં આવાહન', 'શૌર્યનાં રમરણ', અને 'હે ભારતના લડવૈયા' એ કાવ્યો તો આખામે સંગ્રહમાં ભાત પાડી રહે તેવાં છે.

શરૂઆતમાં સ્વપ્ન વિભાગમાં ભારતના ગત આત્માઓ પોતે એક વખતે ભારતને માટે જે હજારો જંગ ખેડેલા તેનું દુઃખ વર્ણન આપણી આગળ જોરદાર-વાણીમાં રજૂ કરે છે: તેમની વીર વાણી સાંભળીને કવિ ઉદ્બોધન પામે છે અને તેમને ઉદ્દેશીને કહે છે:—

નહિ, નહિ !—આ જીહ્વા આજે અમ કમર કસિયે તંગ
અમ નસમાં ભારત વહે છે અમ રુધિરે ભારત દુગ
ભારત, ભારત ને ભારત ઉછળે અમ સ્વાસોચ્છ્વાસ
વીરા ! ભારત-પ્રેમીને ખતલાવે મરણવિલાસ.

પોતે રચેલા આ 'રણુગીત' નામક છંદમાં કવિએ જે જ્વેષ, અને નસેતસમાં ઊછળતી ભારતભક્તિ પ્રકટ કર્યાં છે તે ચિરસ્મરણીય યદ્ય પડશે એ નિઃસંશય છે. એમનું 'રણે વિદાય' કાવ્ય પણ અત્યંત સુંદર છે અને તેમના યુરુપુત્ર કવિવર ન્હાનાલાલે રચેલા 'વીરને વિદાય' કાવ્યનું રમરણ કરાવે છે; તદુપરાંત મેટ્રિકના ગુજરાતીના અભ્યાસક્રમ માટે નિયત થયેલાં તેમનાં 'સદાકાળ ગૂજરાત' અને કવિ નર્મદનાં 'જય જય ગરવી ગૂજરાત' નું રમરણ પણ આપોઆપ ઉપડી આવે છે. કવિનો ગૂજરાત માટેનો જોવા અને જોડો ગાઢ અનુરાગ છે તેટલો જ ગાઢ પ્રેમ તેમને હૈયે ભારતને માટે ઊછળી રહે છે. લંબાણનો રોષ વહોરી લઇને પણ આ સંગ્રહની કેટલીક સુંદર પંક્તિઓ ટાંકવાની લાલચને અટકાવી શકાય તેમ નથી.

આકાશ બધાં ઘો નીધી આ ફોડી ઘો પાતાળ
ખોળો પૃથ્વીનાં પોયાં બાળો ખોલી હર કાળ
ભારત જેવી પ્રિય માતા તે જગમાં ખીલ કોઇ ?
તમ જન્મ થયો અહીં ધન્યજ સુંદર અમ તક ખોઇ ?

તું મારે, છવાડે તુંજ મુખકુન્ન કેરી તું શુભકુન્ન
 અગવે મરતાં અમ શબ્દકુન્ન તારી મ્હોલાત ।
 એ દમ પર તુજ ધ્વજ રહો ઊઝી ભારત મુજ માત
 લુગ જુગમાં જયદંકાર, માત । રહેં કીધા,
 તુજ આત્મપ્રકાશ અનેક પ્રભએ પીધા.

x

x

x

તોડો કવિ-વર મૂત લખ્યાં કે આ તરખૂર જ મૂટો
 ટુંદિ-ટુંદિ-ટુંદિ-ટુંદિ ભારતમાતા, એજ એક સૂર ઊડો
 ભડકા ભડભડ હો ।

અને છેવટે ભારત લડવૈયાઓને કવિ કહે છે:—

લેખા ! તમ તેજ ધન્ય તો હરો નભમાં સ્વસ્વીર
 ધિમિકદ્ ધિમિકદ્ ધિમિકદ્ કરતા વિજયી ફરો રણધીર
 ત્યારે તમ જયગીતો મારું કુલડાં વેરંતાં ત્યાંય.

આ પ્રમાણે સારાય સંપ્રદમાંથી મૈયાભક્તિ, નવઉત્સાહ, શૌર્ય અને સ્વાર્પણના
 અદ્ભુત સૂરો નીકળી વીરરસનું અવનું વાતાવરણ જમાવે છે:—

‘હવે આપણે કેટલીક નજીવી ઉણપો ઉપર સહેજ દાંડપાત કરીએ.

કવિનાં મળ્યાં તેટલાં બધાં પુરાકોની માફક અર્દો પણ (તેમણે જો કે અનેક નવા
 છંદો રચી ગાદી અને શુદ્ધિપૂર્વકની કવિતા-ભક્તિ પ્રકટ કરી છે છતાં) કોઈ અક્ષરમેળ વૃત્ત
 નજરે પડતો નથી; એ ઉદાસીનતા અરથાને લાગે છે.

વિષયનું અસાધારણ રીતે વેશિષ્ટ્ય દાખવતી આ કૃતિમાં કેટલાક શબ્દદોષ રહી
 જવા પામ્યા છે.

કાતિ જેવા તત્સમ શબ્દને બદલે કીર્તિ જેવો કોષ અધારા ખૂણામાં પડેલો શબ્દ
 કવિએ પસંદ કર્યો છે. આ સંસ્કૃત શબ્દકોશમાં તો તે નથી જ છતાંય કોષ શિષ્ટ
 લેખકોએ તેને વાપર્યો છે એમ ગણી તેને નજાવી લખ્યે તો પણ દલપતરામના જેવી
 પ્રાસાદિક શૈલીમાં તે અરથાને લાગે છે અને અર્ધમાત્રાલાઘવેન પુત્રોત્સવં મન્યન્તે
 વૈયાકરણા:—એ સૂત્રની સાથે એ ઉપયોગ વિસંવાદી યષ્ટ પડે છે.

વીરા ! તારી માતને ભૂલતો કદી માં ।

ખરો શબ્દ ‘ મા ’ છે. નિરંકુશાઃ સ્વલુ કલ્પયઃ ગણીએ તો પણ ક્યુંને ઝુચિકર લાગતો નથી.

અનન્ય ભારત (પૃ. ૩૭)

જે વસાઇ સુરજ નથી ?

ભટ્ટી જે વસાઇ સુરજ નથી ?

(‘ સભમેદનો આ પ્રયોગ અરથાને છે; વસાઇ એટલે રહેવાઘને બદલે વસાઇ એટલે
 બંધ કરાઇ એવો અર્થ કરવાનું પણ શક્ય બને છે.)

કાંચલીવાળા તો ઘેર ધલાય ને રૂઝ રહે રઘિયાળા:—આ પ્રયોગ ‘ ભોધને ’ તો સદા

સૌજન્યવાળા તેમના શુરુ દલપતરામ મુંબઈના તે વખતના શિક્ષાનુ વર્ણન કાળેસ વિલાસમાં કરે છે તે પંક્તિ:—“ કરંમ મોટાં ને વળી વૃષણ મોટાં ”

અને કાલિદાસ રેવાનદી વર્ણન કરે છે કે:— ‘ જ્ઞાતાં સ્વાદઃ વિવૃતજઘનાં કો વિદ્વાતું સમર્થઃ ’ એ બધી સુરુચિતો ભંગ કરતી પંક્તિઓ રમણપટ ઉપર તરી આવે છે: પરંતુ આવી અચોક્કસતા એટલી થોડી છે અને રમણીય પંક્તિઓ એટલી અસંખ્ય છે કે વાહુલ્યેન જીલ્લો વ્યપદેશા ભવન્તિ એ ન્યાયે આપ્ત્ય પુરતક ‘ સુંદર અને અનુપમ છે ’ એમ કહીએ તો તેમાં અતિશયોક્તિ નથી.

અતે વીરરસમાં તરબોળ કરતો આ સંગ્રહ હરકોઈ વાચકને તાજગી, નવચેતન અને ઉદ્વેગ અર્પે એવી હૃદયની જોડી અભિલાષા અને લેખક તથા પ્રકાશકને હાર્દિક અભિનંદન અર્પિએ છીએ.

—વિવિરમુ

સામયિકો

“સયાજી વિજય” રાજ્યાભિષેક અંક—તંત્રી: શ્રી. માણિકલાલ અંબારામ ડાક્ટર, સયાજી વિજય પ્રેસ વડોદરા, “ સયાજી વિજય ”ના ગ્રાહકોને ભેટ.

શ્રીમંત મહારાજ પ્રતાપસિંહના રાજ્યારોહણના શુભ પ્રસંગે “સયાજી વિજય” પત્રે આ ખાસ અંક પ્રકટ કર્યો છે.

અંકમાં શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના જીવનને લગતી જાણવાજ્ઞેગ માહિતીભર્યા લેખો આપવા ઉપરાંત રાજકુટુંબના જુદા જુદા વખતનાં ફોટોચિત્રો પણ આપ્યાં છે. આટલાં સંખ્યાબંધ ચિત્રો અને આટલી પ્રચુર લેખસામગ્રી આ મંગલ પ્રસંગે જન્મતા સમક્ષ રજૂ કરવા માટે “ સયાજી વિજય ”ના તંત્રીને અમારા હાર્દિક અભિનંદન છે.

“ નવજુજરાત ” રાજ્યારોહણ ખાસ અંક :—તંત્રી શ્રી. ચિમનલાલ મંગલલાલ ડાક્ટર, મામાનો પોળ, વડોદરા.

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના રાજ્યાભિષેક પ્રસંગે સ્થાનિક “નવજુજરાતે” પણ ખાસ અંક પ્રકટ કર્યો હતો. એમાં પણ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના જીવનને લગતા તેમજ અન્ય વાચનીય લેખો અને ફોટોચિત્રો અપાયાં છે. વાચકો એમાંના લેખો જરૂર વાંચે.

“ બાલજીવન ” (વાર્તા અંક) તંત્રી: શ્રી. રમણલાલ નાનાલાલ શાહ, બાલજીવન કાર્યાલય, બાજવાડા-વડોદરા.

શ્રી. રમણલાલે બાલજીવન માસિક દ્વારા બાળકોમાં વાચનરસને ઠીક ઠીક પોષ્યો છે. વખતોવખત તેઓ આવા ખાસ અંકો પ્રકટ કરતા રહે છે એથી કંઈક અંશે બાલવાંચકોને બાલજીવનનું આકર્ષણ રહે છે. આ વખતે આ વાર્તાઅંક પ્રકટ કરીને શ્રી. રમણલાલે બાળકોની વાર્તાબુખને સંતોષવા ઠીક ઠીક પ્રયાસ કર્યો છે.

સ્વીકાર—સા. પુ. મહેલાવનો સને ૧૯૩૭-૩૮નો હેવાલ.

મ. પ્ર. વ્યાસ

સુધારો—ગયા એપ્રિલ માસના “ પુસ્તકાલય ”ના પૃષ્ઠ ૪૮૭ ની ૧૬મી પંક્તિમાં ભોંગોલાલ ગાંધી જાણું છે તેને જદ્દે રમણલાલ સોની એ પ્રમાણે સુધારીને વાંચું.

નવીન કાલ

ક્રમાંક	પુસ્તકનું નામ	લેખક	પ્રકાશક અને મળવાનું સ્થળ	કિંમત	વિશેષ લક્ષીકૃત
૧	બંધન અને મુક્તિ	દર્શક	ભારતી સાહિત્ય સંઘ, અમદાવાદ	૨-૦-૮	
૨	ગહેલું સુખ	રમણલાલ એન્જીનિયર	"	૦-૪-૦	આરોગ્ય મંથાવલિ
૩	ખોરાકની પસંદગી	"	"	૦-૪-૦	"
૪	કસરત, મહેનત અને રમત	"	"	૦-૪-૦	"
૫	નિસર્ગોપચાર અને જીવોપચાર ભા. ૨જો	"	"	૦-૫-૦	"
૬	કલેમના રોગો	"	"	૦-૮-૦	"
૭	કલ્યાણયાત્રા	દર્શક	વોરા એન્ડ કંપની મુંબઈ	૧-૮-૦	
૮	બળવાખોર પિતાની તસવીર	કકલભાઈ કોઠારી	નવસૌરાષ્ટ્ર કાર્યાલય, અમદાવાદ	૨-૮-૦	"નવસૌરાષ્ટ્ર"નું ભેટ પુસ્તક
૯	અર્વાચીન કાવ્ય-સાહિત્યનાં વહેણો	પ્રો. રામનારાયણ વિ. પાઠક	મુંબઈ યુનિવર્સિટી મુંબઈ	૧-૪-૦	આખ્યાનોનો સંગ્રહ
૧૦	આખ્યાનમાળા અંક ૨ જો	રવ. અનંતપ્રસાદ ત્રિ. શ્રીવૈષ્ણવ	સરણ સાહિત્ય કાર્યાલય અમદાવાદ	૨-૦-૦	
૧૧	પથેરદાખી ભા. ૨જો	દયારા'કર ભ. કવિ	એન. એમ. ઠક્કરની કંપની મુંબઈ	૨-૮-૦	શરતચંદ્રકૃત
૧૨	ધરતી	નિર દેસાઈ	ભારતી સાહિત્ય સંઘ, અમદાવાદ	૧-૮-૦	
૧૩	અવન્તિનાથ	મુનીલાલ વર્ધમાન શાહ	"પ્રજાપંથુ" પ્રિ. પ્રેસ અમદાવાદ	૨-૦-૦	"પ્રજાપંથુ"નું ભેટપુસ્તક
૧૪	લોકપોથી ૧લી	જીગતરામ દવે નરહરિ પરીખ	નવજીવન પ્રેસ મદિર-અમદાવાદ	૦-૧-૦	

પુસ્તકોના પરિચયસંગ્રહ*

ક્રમાંક	પુસ્તકનું નામ તથા વિષય	લેખક કે અનુવાદક	પ્રકાશક પ્રાપ્તિસ્થાન	પૃષ્ઠ, પૃંહુ મૂલ્ય	પરિચય આપનાર પત્રો
૨૦૫	અવન્તીનાથ (નવલકથા)	સુનીલાલ વર્ધ- માન શાહ	“પ્રજાબંધુ” પ્રિ. પ્રેસ, અમદાવાદ	પાકું ૨-૦-૦	“પ્રજામિત્ર કેસરી” ૨૩- “દાંડીઓ” ૪-૫-૩૬
૧૨૩	અમ્મા (નવલકથા)	ભોગીલાલ ગાંધી	નવી દુનિયા કાર્યાલય ગાંધીરાંડ અમદાવાદ	પાકું ૨-૦-૦	“દાંડીઓ” ૪-૫-૩૬
૨૦૬	પથેર દાળી પૂર્વાર્ધ (નવલકથા)	દયારાંકર ભ. કવિ	એન. એમ. ઠક્કરની કંપની મુંબઈ	પાકું	“પ્રજામિત્ર કેસરી” ૨૩-
૧૯૩	પરી અને રાજ- કુમાર (નવલકથા)	રમણલાલ વ. દેસાઈ	આર. આર. શેઠની કંપની મુંબઈ	પાકું ૧-૮-૦	“શુજરાતી” ૨૨-૪-૩
૧૯૨	કંગ (નવલકથા)		”	પાકું ૨-૮-૦	“શુજરાતી” ૨૩-૪-૩
૧૨	રેડિયમ (નાટક)	ગોવિંદભાઈ રા. અમીન	”	પાકું ૧-૦-૦	“શુજરાતી” ૨૩-૪-૩
૨૦૭	અજવાળી રાત (ટૂંકી વાર્તાઓ)		“કુમાર” કાર્યાલય, અમદાવાદ	પાકું ૨-૦-૦	“પ્રજાબંધુ” ૭-૪-૩૬
૭	કલકિત (નવલકથા)	મણિભાઈ ભ. દેસાઈ	ગૂર્જરચંદ્રન કાર્યાલય, અમદાવાદ	પાકું ૨-૦-૦	“પ્રજાબંધુ” ૭-૫-૩૬
૨૦૮	ગોદાન (પૂર્વાર્ધ)	માણેકલાલ ગો. જોષી	ગૂર્જરચંદ્રન કાં અમદાવાદ	પાકું ૨-૮-૦	“મુંબઈ સમાચાર” ૬-
૨૦૯	સ્વૈરવિહાર ભા. ૨ જો	રામનારાયણ પાઠક	પ્રસ્થાન કાર્યાલય અમદાવાદ	૧-૮-૦	“નવચેતન” મે '૩૬
૧૩૩	સંતાવન (ઐતિહાસિક)	નગીનદાસ પારેખ	ભારતી સાહિત્ય સંઘ અમદાવાદ		“નવચેતન” મે '૩૬

* આ કોષ્ટકમાં જે પુસ્તકોના ક્રમાંક આપવામાં આવ્યા છે તેનો તેજ ક્રમાંક, જે તે પુસ્તકનો પરિચય ફરીવાર અન્ય સામયિકમાં પ્રકટ થતાં આપવામાં આવ્યો છે અને હવે પણ અપાશે. —ત્રી. જી.કે.]

૨૧૦	એકાકી (હુકી વાર્તાઓ)	નર્મદાશંકર દા. શુક્લ	નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, અમદાવાદ	૦-૧૨-૦	"યુવક" એપ્રિલ-મે '૩૬
૧૮૮	પૂર્ણા અને બીજી વાર્તા (વાર્તાઓ)	પ્રદલાદ બ્રહ્મ- ભટ્ટ	સારસી સાહિત્ય, મંદિર, અમદાવાદ	સાદુ ૧-૦-૦	"યુવક" એપ્રિલ-મે '૩૬
૨૧૧	સોરઠી ગાથા (વાર્તાઓ)	મગનલાલ રયા- મજી ત્રિવેદી	આર. આર. રોહની કંપની, મુંબઈ	પાકું પૂકું ૨-૦-૦	"યુવક" એપ્રિલ મે '૩૬
૧૨૭	નિરંજના (નવલકથા)	મૂળજીભાઈ પી. શાહ	ભારત એડિસ વડોદરા	૨-૦-૦	"યુવક" એપ્રિલ-મે '૩૬
૧૯૦	જીવન અને સા- હિત્ય બા. રત્ને (સાહિત્ય)	રમણલાલ વ. દેસાઈ	આર. આર. રોહની કં. મુંબઈ	પાકું ૨-૮-૦	"સ્ત્રીબોધ" મે '૩૬
૨૧૨	પચિકના પત્રો (ચ. રત્ને)	અંબાલાલ બા. પુરાણી	અરવિંદ કાર્યા- લય-આણંદ	૦-૮-૦	"ભિમિ" મે '૩૬
૨૧૩	ગાંધીજીની સાધના	રાવજીભાઈ મં. પટેલ	નવજીવન પ્ર. મંદિર અમદાવાદ	૧-૪-૦	"પાટીધાર" વેશાખ '૬૫
૨૧૪	જીવનસંસ્કૃતિ (પ્રકીર્ણ)	કાકા કાલેલકર	"	પાકું ૨-૮-૦	" " '૩૬
૨૧૫	કાવ્યપરિચય ભાર. (કાવ્ય)	રામનારાયણ વિ. પાંદક નગી- નદાસ પ્રારંભ	"	૦-૧૨-૦	" " "
૨૧૬	મદાલસા (કાવ્ય)	ગોવિંદ હ. પટેલ	ગોરધનભાઈ કે. પટેલ નંદા- નંદ અલકા- પુરી, વડોદરા	૦-૧૦-૦	" " "
૧૯૫	વર્ધા શિક્ષણ યો- જના (કેળવણી)	આકીર હુસેન કમિટી	નવજીવન પ્ર. મંદિર અમદાવાદ	સાદુ ૦-૧૬-૦	"ભિમિ" મે '૩૬ "સ્ત્રીબોધ" મે '૩૬
૨૦૨	ગુજરાતના મુસ- લમાનો	કરીમ મુહમદ માસ્તર	લેખક પોતે, જૂનાગઢ	પાકું ૨-૦-૦	શ. સ. ત્રેમાસિક એપ્રિલ-જૂન '૩૬
૧૯૭	હિંદુસ્તાનની ગ- રીબાઈ	ગોપાળદાસ જી. વાલોઈ	ગુજરાત વિદ્યા- પીઠ અમદાવાદ	૦-૧૪-૦	"ભિમિ" મે '૩૬
૧૮૧	ઉમા (વાર્તાઓ)	પ્રદલાદ બ્રહ્મભટ્ટ	નવચેતન સા- મં. અમદાવાદ	પાકું ૧-૮-૦	"સ્ત્રીબોધ" મે '૩૬
૨૦૭	સુવાસંચંદ્ર (નવ- લકથા)	ઉપાદેવી દલાલ	જીવનલાલ અ. મહેતા	૨-૮-૦	"ભિમિ" મે '૩૬
૨૧૮	ધરતી (નવલકથા)	નિર દેસાઈ	ભારતી સા. સંઘ અમદાવાદ	પાકું ૨-૦-૦	"ભિમિ" મે '૩૬

માસિકો મળ્યા તારીખ

નામ	પુસ્તક	અંક	માસ	તારીખ
આયુર્વેદવિજ્ઞાન	૨૧	૧૨	આશ્વિન	૩-૧૨-૩૮
ભર્મિ	૮	૫	મે	૨-૫-૩૯
કિશોર	૪	૮	એપ્રિલ	૧-૫-૩૯
કુમાર	૧૬	૪	એપ્રિલ	૧૬-૪-૩૯
ખેડૂત, ખેતી ને સહકાર	૫	૧૧	મે	૧૧-૫-૩૯
ખેતીવાડી	૫	૧	વૈશાખ	૮-૫-૩૯
ખેતીવાડી વિજ્ઞાન	૨૭	૯	એપ્રિલ	૨-૫-૩૯
ગુણસુંદરી	૩૨	૩	મે	૧-૫-૩૯
મામણવન	૯	૧૦	મે	૧-૫-૩૯
ચરોતર	૯	૪	એપ્રિલ	૧૬-૪-૩૯
ચિત્રમય જગત	૨૫	૩	મે	૧-૫-૩૯
દેશીરાજ્ય ત્રિમાસિક	૧૧	૩	ઓક્ટો-ડિસે	૧-૩-૩૯
નવચેતન	૪૫	૨	મે	૬-૫-૩૯
નવચના	૪	૧	એપ્રિલ	૧૬-૪-૩૯
પાટીધાર	૧૬	૭	વૈશાખ	૨૧-૪-૩૯
પૃથ્વી	૨	૯	એપ્રિલ	૨૬-૪-૩૯
પ્રસ્થાન	૧૪	૫	શ્રાવણ	૧૧-૫-૩૯
ખાલમિત્ર	૧૮	૧૦	મે	૨-૫-૩૯
ખાલસખા	૨	૧૨	મે	૧-૫-૩૯
ખાળક	૧૭	૫	મે	૧-૫-૩૯
ખાલજીવન	૧૭	૭	મે	૧૦-૫-૩૯
બુદ્ધિપ્રકાશ ત્રિમાસિક	૮૫	૪	ઓક્ટો-ડિસે	૮-૧-૩૯
માનસી ત્રિમાસિક	૩	૩	ઓક્ટો-ડિસે	૫-૧૧-૩૮
ધ્રુવક	૯	૪-૫	મે	૧-૫-૩૯
વસંત-ત્રિમાસિક	૩૭	૪	શ્રાવણ-આશ્વિન	૩-૧૧-૩૮
વ્યાયામ	૨૪	૭	એપ્રિલ	૧૫-૪-૩૯
ચારદા	૩૦	૭	એપ્રિલ	૧૫-૪-૩૯
ચિશ્લુપત્રિકા	૧૪	૨	ચિત્ર	૧૬-૪-૩૯
સૌરાષ્ટ્રચિશ્લુ ત્રિમાસિક	૧૨	૩	ડિસે-ફેબ્ર.	૨૮-૨-૩૯
જીવોદય	૮૩	૫	મે	૫-૫-૩૯

શું વાંચશો ?

ભૂમિ : મે : ૧૯૩૯

અતીતનું ક્ષણ અને ભવિષ્યનું બિબેકપણ : આજકાલની શિક્ષણપ્રણાલિ વિષે સૌ કોષ કહે છે કે એમાં કંઈ જ માલ નથી. એના પ્રત્યે સૌનો વિરોધ જતાં તે આલે છે શી રીતે ? એના જીવનનો આધાર શો ? જે કેળવણીના પરિણામે બેકારી જ સાંપડે છે તેની પાછળ આટલા બધા લોકો કેમ પડે છે ? એનું એક કારણ તો એ છે કે આ પદ્ધતિના જે નાના-મોટા લાભો છે તે હોડવા કોષ-તૈયાર નથી. વળી આ શિક્ષણપદ્ધતિની યાંત્રિકતા મનુષ્યસ્વભાવની જડતાને ગમે છે. અથવા એના દ્વારા જે જીવિકા અને પ્રતિષ્ઠા મળે છે તેની જાડાણમાં એવું કંઈક છે જેને હોડવાનો વિચાર સુદ્ધાં તે કરી શકતો નથી. અથવા પરિવર્તન માટેની બધી અનુકૂળતા હોવા છતાં માત્ર દ્વિંમતના અભાવે પરિવર્તનની શરૂઆત થતી નથી.

સંપૂર્ણનંદ : સંપૂર્ણનંદ એક બહુમુખ વ્યક્તિ છે. Blood, Brain ને Spirit એ ત્રણેનો સમન્વય એમનામાં જોષ શકાય છે. આ બહુમુખ વ્યક્તિની મધ્યમાં તેમની આધ્યાત્મિક વિચારધારા છે. તેમનું જીવન, તેમની રાજનીતિ અને સાહિત્યસેવા-બધું આનાથી શાસિત છે, અને તેથી જ તેમનામાં કષ્ટ સહન કરવાની શક્તિ છે. તેમના પુત્રનું અવસાન થયું ત્યારે લા તાન્ને જ છતાં તેઓ એકધારા પૂર્વવત્ પોતાનું કામ કર્યું જ જતા હતા. વળી તેઓ એક સારા કવિ પણ છે.

કિશોર : એપ્રિલ : ૧૯૩૯

મયાહી બળતણ : એરડિયું, તલનું તેલ, ડોળાઉ, મીણ વગેરે પદાર્થોના હીવા માટે બાળવાનો ઉપયોગ હજારો વર્ષથી માણસજાતની બાજુમાં છે. બાળવા ઉપરાંત ખાવાનો, અને પૈડાંવાળા ધરીઓ ઉપર આંજણુ તરીકે લગાડવાનો એનો ઉપયોગ માણસજાત જેટલો જૂનો હશે. પણ હેટલાં સો વરસમાં માણસજાતને મોટા પાયે ઉપર ખીજી જતના બાળવાના તેલનો ઉપયોગ હાય આવ્યો છે. આ તેલો ખનીજ તેલો કહેવાય છે. કેરોસીન અને પેટ્રોલિયમ એમાં મુખ્ય છે. પેટ્રોલનો ઉપયોગ આપણા યોનિક માનવવાહનના વ્યવહારમાં એની વધતી જતી વપરાશને લીધે હવે એ યંત્રચુગના જમાનામાં અનિવાર્ય થઈ ગયો છે. એની વપરાશના પ્રકારો દિવસેદિવસે વધતા જાય છે. મોટરની વપરાશ આજથી પચાસ વરસ ઉપર ચાલુ થઈ ત્યારથી પેટ્રોલના વપરાશમાં દૂદકે ને ભૂસકે વધારો થવા લાગ્યો. મોટર પછી હેટલાં પચીસ વરસમાં હવાઈ જહાજો શરૂ થયાં. એણે પેટ્રોલના અદ્ભુતમાં ને ઉપયોગિતામાં વળી કંઈ એર વધારો કર્યો. રોજ રોજ હવાઈ વ્યવહાર વધતો જાય છે. મોટરોનો વાહનવ્યવહાર દૂંડકા મારતો વધ્યે જાય છે. એની સાથે જ બળતણ ઉપર આ સાધનો નમે છે તે પેટ્રોલિયમનો વપરાશ પણ જંગી ઝડપે આગળ ધપી રહ્યો છે.

કુમાર : એપ્રિલ : ૧૯૩૯

સર મજેન્દ્રનાથ શીલ : બાળપણમાં એમણે ત્રણ મુશ્કેલો વડી રાખ્યા હતા : (૧) વિદ્યાસંપન્ન બન, (૨) એકી વખતે એક જ વિષયને હાય કર, (૩) એમાંથી તારા જીવનને અનુરૂપ તારતમ્ય જોળી કાઢ. એ માનતા કે, આ ત્રણ મુશ્કેલોમાં ૨૧૧ શિક્ષણનું સંપૂર્ણ

સત્ત્વ આવી જાય છે. સ્વામી વિવેકાનંદના એ સહાધ્યાયી હતા. એમનું જ્ઞાન એટલું વિશાળ હતું કે એક વિખ્યાત લેખકે એમને Walking Encyclopidia કહેલા. એમણે લખેલું " હિંદના વિધાનાત્મક વિજ્ઞાનો " આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ પામ્યું છે.

હિંદી સાગરના નિસાસા : ૧૯૮૯ની સાલ વખતે એશિયાનો દરિયાઇ વેપાર લગભગ હિંદમાં બનેલાં વહાણો વડે ચાલતો. એની માલિકી પણ હિંદીઓની જ હતી. " કેપ ઓફ ગુડ હોપ "ની શોધ થયા પહેલાં આ વહાણો ભારતથી ચીન અને મલબાર-કિનારાથી ઇરાનના અખાત તથા રાતા સમુદ્ર સુધી એ વહાણો ફરતાં, પણ પછી તો અંગ્રેજ સત્તા આ દેશમાં સાર્વભૌમ બની અને હિંદી માલ હિંદી વહાણોમાં જ ઇંગ્લંડના કિનારે ઊતરવા લાગ્યો ત્યારે ત્યાંના વેપારીઓએ એ માલ નીપજવતા ઉલોગો સાથે જ હિંદી વહાણવટા સામે ય પોકાર ઉઠાવ્યો ને શાસક સત્તાએ એ બંનેનો અંત આણ્યો. આજે જગતના વહાણવાટામાં હિંદનું સ્થાન જ ક્યાં છે ?

સર સેયદ અહમદખાન : હજરત મહમદ પેગંબરના વંશમાંથી ઊતરી આવેલા વંશમાં એ જન્મેલા. ૧૮ વર્ષની ઉંમરે ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીની નોકરીમાં કારકુન તરીકે એમણે કારકિર્દી શરૂ કરેલી. પછીથી આગળ વધતાં મુનસફ અને સર્જન સુધીની પાયરીએ પહેચિલા. હિંદના જૂના સ્થાપત્યનો એમને ખૂબ રસ હતો. ૧૮૫૭ ના બળવા વખતે એઓ સંસ્કારને પડખે રહેલા, અને અનેક અંગ્રેજોના જાન બચાવેલા. તેમની ઉત્તરાવરણમાં તેમણે તેમની કામની અને દેશની પણ ઉત્તમ સેવા બજાવેલી.

શુભ્રસુંદરી : એ : ૧૯૩૯

પુરુષદત્ત માનસ : પતિ બધી જ મુશીબતોને સહી શકે છે, આખી દુનિયાનો વિરોધ સહન કરી શકે છે, પરંતુ પોતાની પત્નીનો સ્વેચ્છાચાર જરી પણ સહન કરી શકતા નથી. સમાન અધિકારની ચર્ચા જોરશોરથી કરે છે, પરંતુ હિંદુસ્તાનમાં એવી ગણતર વ્યક્તિઓ મળશે કે જે વાસ્તવિક રીતે સ્ત્રીઓના સમાન અધિકારને હૃદયપૂર્વક માનતા હશે, કે જે રીતે તેઓ ચર્ચા કરી શકે છે અને મૌખિક દલીલો કરી શકે છે. સ્વેચ્છાથી તેઓ ગમે ત્યાં જાય આવે છે, પણ સ્ત્રીઓ માટેની એટલી જ સ્વતંત્રતા તેઓ નહિ સહન કરી શકે. તેના મિત્ર માથે છૂટથી વાત કરવા નેટલી છૂટ પણ તે નથી આપી શકતા. ત્યાં સુધી સાચી કેળવણીનો સંપ્રભુ પ્રચાર નહિ ચાલ, તથા પુરુષોનો પોતાની પત્નીઓ તરફનો સંદેહભાવ દૂર નહિ ચાલ, ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓનાં જીવન સુખમય કદાપિ નહિ બની શકે. કાષ્ઠપણ શંકાશીલ વ્યક્તિ સુખ મેળવી શકતી જ નથી.

બાળઉછેર : તંદુરસ્ત બાળક, વિના કારણ રડતું જ નથી. કાં તો ખૂબ લાગી હોય અથવા બિજાનું બરોબર નહિ હોવાથી ખુશતું હોય તો જ તે રડશે. તેને બદલે આપણાં ધણાં બાળકો તો આખો વખત રડ રડ કર્યાં જ કરતાં હોય છે.

બાળકને ખૂબ આરામ મળવો જોઈએ. તેને આખો વખત ઉંચકી રાખવું નહિ જોઈએ. ધ્રુવરે બાળકને એકલા રમવાની શક્તિ આપેલી છે. એ તેને બીજું કંઈ દુઃખ નહિ હોય તો તે એકલું પડ્યું જોલ કર્યા કરશે. પણ આપણને બાળકની સાથે રમવું અને જોલ કરવું અને તેને વહાલ કરવું એટલું ગમે છે કે તેને એકલું રમવા દેવાને બદલે આપણે સહવાસ તેને આપીએ છીએ અને તેથી તે ટેવાઈ ગયું હોય છે એટલે આપણે પાસે ન

હોમએ તો રહે છે. બાળક રોવા મ'ડે એટલે તેને હાંચકી નહિ લેવું જોઈએ, પણ તેના કાંચુ તપાસવાં જોઈએ. બાળકને સારી અને સ્વચ્છ ટેવો નાનપણથી જ શીખવવી જોઈએ. ગંદુ શુ' કહેવાય અને સારું શુ' કહેવાય એ તેને બતાવી અને જાતે કરીને શીખવવાથી બાળક શીખી જાય છે અને પછી માતાને પણ તે બૂલ કરતી હોય તો શીખવી શકે છે.

નવચેતન : મે : ૧૯૩૯

મારી નજરે ગાંધીવાદ : ગાંધીવાદ અનુસાર માનવસેવા એ જ પ્રજાને પામવાનો સજમાર્ગ, સત્ય અને અહિંસાનો સિદ્ધાંત મનુષ્ય પોતાના દૈનિક વ્યવહારમાં કામે લગાડે તો એનો અર્થ એ થાય કે ધર્મ્યા અને તિરસ્કારથી મુક્ત પ્રમાણિક વ્યવહાર. 'પ્રજા' એટલે 'સત્ય' હોય તો પ્રજાને શોધવાની ઉચ્ચતર વ્યક્તિગત તૈયારીઓ જોઈએ. ગાંધીજીના ઉપદેશનું 'મખ્યાન' પોતાની જાતને ઝાળખ' એ છે.

આલો તરવા જઈએ ! દરેક માણસે તરતાં શીખી લેવું જોઈએ. તરવાથી અનેક લાભ મળે છે. જેને તરતાં આવડે છે તે કેવાં પંરોપકારી કામે કરે છે તેના અનેક દાખલા ઇતિહાસમાં નોંધાયા છે. તરવાથી યરીરને જે કસરત મળે છે તે ખીજી કસરતો કરતાં બહુ જ ફાયદાકારક તેમજ અડિયાતી છે. ખીજી કસરતોથી અમુક અમુક લાગો કેળવાય છે ત્યારે તરવાથી સર્વ અંગોના વિકાસ થાય છે. ભોજન લઈને તરત જ તરવા જવું નુકસાનકારક છે.

નવચેતના : એપ્રિલ : ૧૯૩૯

દીનબંધુ સી. એફ એનુજ : એનુજ સાહેબથી વધુ સત્યશીલ, એમનાથી વધુ વિનયી અને એમનાથી વધારે ભારતભક્ત આ જૂમિમાં ખીજો કોઈ નથી. તેઓ દીન-દુઃખીઓ, નાનાં બાળકો, વિદ્યાર્થીઓ અને માતાઓ પર ખાસ કરીને વધુ પ્રેમ રાખે છે. તેમણે પોતાના સેવાવતને નિભાવવા માટે લગ્ન પણ નથી કર્યા. એ એમના જીવનની વિશેષતા છે. આત્મ-ત્યાગ, નંત્રતા, પંરોપકાર, દીનસેવા અને સાદાઈની મૂર્તિ જેવા તેઓ ખરેખર પ્રજાના મોકલાવેલ પ્રેમરસપ અવતાર છે.

પ્રાણહારક પત્નીઓ : ગૃહજીવનને નરકધામ બનાવનારી બાળતોમાં સૌથી ભયંકર બાળત-પત્નીની પતિને તંગ કરવાની, તેને ધમકી આપવાની, તેના દોષો જોવાની, તેની દીકાઓ કરવાની કુટેવ છે. આથી સાધારણ વ્યક્તિઓ જ નહિ પણ અનેક ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ મહાપુરુષોનાં જીવન નષ્ટ થઈ ગયાં છે. આજકાલ સેંકડો ઘરમાં પતિના અત્યાચારથી પત્નીઓ દુઃખી થાય છે અને સેંકડો ઘરમાં પત્નીઓએ પતિને તંગ કરીને નોકે દમ લાવી દીધા છે. એકને સારા ને ખીજને નહારા કહેતાં પહેલાં બંને પક્ષ પર વિચાર કરવો ઘટે છે.

પૂજારી : એપ્રિલ : ૧૯૩૯

સુરતથી અમરનાથ : દેશને લૂંટવામાં જે અનેક બળા કામ કરી રહ્યાં છે તેમાં બાવો એ એક અગત્યનું સ્થાન ધરાવે છે. એ બધામાં બાવો સૌથી વધુ ભયંકર છે. એના રોજગાર ધર્મની દિવાલ પાછળ સુરક્ષિત છે. આ સંસ્થાને સુધારવા પ્રયત્ન કરવો બ્યથ છે. તેને સુધારવા જતાં તો તે ઊલટો નુકસાનકારક થઈ પડવા સંભવ છે. આ કારણે અગાન માનવપ્રાણીઓ આ વ્યક્તિઓને પિછાની નહિ ચકતાં હોય ?

પ્રસ્થાન : મહા : ૧૯૪૫

સમય ફરે તેમ ધર્મ પણ ફરે : આજ કરતાં કાલની રિયતિ નોખી હોય તો આજનો ધર્મ કાલે કામ આવતો નથી. દેશ, કાળ ને નિમિત્ત ફરે તેમ ધર્મ પણ ફરે છે.

લોહા, સીસા, રૂપા, સોના તથા માણિકની ખાણ આવતાં વિદ્વાન માણસ આગળ મૂકીને પાછળનો સંગ્રહ કરે છે; પણ જે માણસ 'આ મને પહેલું મળ્યું હતું' એમ કહીને લોહાનો આદર કરે, ને ઉત્તરોત્તર સંગ્રહ ન કરે એની દયા શોચનીય છે.

ગોળ : (૧) ખાંડ કરતાં ગોળ વિશેષ સુપાચ્ય છે. (૨) પાચનયંત્રને ખાંડ પચાવતાં ખૂબ થમ ઉદાવવો પડે છે જ્યારે ગોળ સહેલાઈથી પચી જાય છે. (૩) ગોળમાં ખનિજ ક્ષારો છે. (૪) ગોળમાં કેલ્સિયમ, લોહ અને ફોસ્ફરસ છે. (૫) ગોળમાં વિટામિન 'એ' અને 'બી' છે. (૬) ગોળ એ કળોદિત [કાળોદાષ્ટ્ર] છે અને કળોદિત શરીરના ગઠનમાં, કાર્યશક્તિ અર્થવામાં અતિ મહત્ત્વનાં છે એમ વિદ્વાનોના અનેક અખતરાઓથી સિદ્ધ થયેલું છે. (૭) ગોળ શરીરનો યાક ઉતારવામાં લબ્ધપ્રતિષ્ઠ છે. (૮) ગોળમાં ઉષ્માશક્તિ અર્પવાનો શુભ છે. (૯) ગોળ રેચક છે, પેશાબ સાફ લાવનાર છે, રક્તશુદ્ધિ કરનાર છે, ટાનિક છે, આયુર્વેદના આયાર્થોનાં મંત્રોએને આધુનિક વિદ્યાન પરિશુદ્ધિત કરે છે એ જાણી આપણા આયાર્થોની દીર્ઘદષ્ટિ માટે આપણને અભિમાન થાય છે, આયુર્વેદના આયાર્થો તો નીચેના શ્લોક ગાઇ ગોળની અપૂર્વ પ્રતિષ્ઠા કરી છે:

શ્લેષ્માળમાશુ વિનિહન્તિ સદાદ્રકેળ પિત્તં નિદન્તિ ચ તદેવ હરીતકિમ્ભિઃ ।

શુદ્ધ્યા સમં હરતિ ઘાતમશોષમિત્થં દોષત્રયક્ષયકરાય નમો મુદાય ॥ (માત્રદિશ)

યુવક : એપ્રિલ-મે ૧૯૩૯

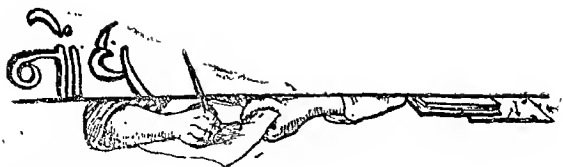
માઇસોરની પ્રગતિ : માઇસોર રાજ્યે કાપડની મિલો કાઢી છે. તે સિવાય માટીમાંથી ખીસોરી વસ્તુઓ અને ચિની કાચની ચીજોનાં કારખાનાં પણ ચાલે છે. ત્યાં સૌથી સરસ જોવા જેવી વસ્તુ તો તાતા રિસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યુટ છે. આ સિવાય સિમેન્ટનું કારખાનું પણ ત્યાં ચાલે છે. આ રાજ્યમાં સોનાની ખાણો પણ છે. એ બધી અંગ્રેજ માલિકીની છે. તેમાંથી દરરોજ પાંચ-છ કરોડનું સોનું-ચાંદી નીકળે છે. ત્યાંનો એક ખાસ ઉદ્યોગ તે જળમાંથી વીજળી પેદા કરવાનો. વળી એ રાજ્યમાં લદાવતી ખાતે લોહાનું મોડું કારખાનું ચાલે છે.

ગામડે જમીને : ગાંધીજી ગ્રામઉદ્યોગો પર ભાર મૂકીને ગામડાંને અર્થશાસ્ત્ર આપી રહ્યા છે. ગામડાંમાં લોકો ધણે કાજલ વખત મેજની શકે છે. જે તેઓ એ વખતનો ઉપયોગ મુદઉદ્યોગોમાં કરે તો ગામડાંની આવકમાં સારો એવો વધારો થાય. ગામડાંના લોકો ધારે તો પોતાના ઉપયોગની બધી વસ્તુઓ પોતાના ગામડાંમાં જ ઉત્પન્ન કરી શકે.

સીઓએ : મે : ૧૯૩૯

અમેરિકન સીઓની પ્રગતિ : અમેરિકન સીઓ ખૂબ જ મહત્ત્વાકાંક્ષી, ખૂબ જ પ્રગતિશીલ ને યુરોપ કરતાં ખૂબ જ નિષ્ણાત લેખાય છે. અતિ ધૈર્યશીલ, સ્વાત્રપી, સ્વતંત્ર ને અદા વિનમ્ર મનાય છે. જીવન આપી શકે એ બધાય હકો ને તકો અમેરિકન સીઓને હવે મળી ચૂક્યાં છે. આજે ત્યાં સીઓ વૈદ્યો, કલાકારો, કારિગરો, વકીલો, ન્યાયાધીશો, ધારાસભાના સભ્યો, વિદ્યાપીઠો ને વિદ્યાલયોના પ્રમુખો ને પ્રાંતોના મુખ્યો તરીકે નજરે પડે છે. કાક વિરલ વ્યક્તિત્વને જ એ સ્થાન મળે છે એમ નથી; પરંતુ એ બનાવો હવે સ્વાભાવિક બની ગયા છે. હેઝા થોડાક દશકાઓમાં સીઓનાં કાર્યક્ષેત્રો વિસ્તાર મળવા વધ્યો છે. એમનાં દિલો પુરો જોડાં જ વિસ્તીર્ણ થયાં છે; હવે માત્ર આવીવતી અગત્યનો જ સંવાદ છે.

વડોદરા રાજ્ય

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનો રાજ્યાભિષેક ઉત્સવ—

શિનાર શ્વેતોત્સવ સા. પુ. ને ખ્વન-પતાકા તથા તોરણથી અને રાત્રે રોશનીયા શણગારમાં આવ્યું હતું.

પકરમાં તા. વિજાપુર—સરઘસ તથા મેળાવડો કરવામાં આવ્યો હતો અને વાર્ષિક પરીક્ષામાં પસાર થનાર વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકો ધનામ આપ્યાં હતાં.

તરકતલાવ તા. અમરેલી—પુસ્તકાલય પ્રદર્શન યોજવામાં આવ્યું હતું, તથા પ્રાસંગિક પ્રવચનો થયાં હતાં.

“સયાજીવિજય”નો રાજ્યાભિષેક અંક—

જે પુસ્તકાલયો ‘સયાજીવિજય’ પત્રનાં આદક છે તેમનાં લવાજમ અર્ધસાપ્તાહિક તરીકેનાં પુ. સ. સ. મંડળે લેવાં, પરંતુ તે પત્ર એક માસ સાપ્તાહિક તરીકે ચાલુ રહેલું તે બદલના રૂ. ૦-૨-૦ મન્દરે લેવામાં આવ્યા હતા. હાલ એ પત્રનો, શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના રાજ્યાભિષેક પ્રસંગે રાજ્યાભિષેક અંક પ્રકટ થયો છે તે, સૌ આદકોને ભેટ આપવા નક્કી થયા મુજબ, તે પત્રના આદક પુસ્તકાલયોને મોકલી આપવામાં આવ્યો છે. એવું વધારાનું પોસ્ટેજ પુસ્તકાલય ખાતાએ આપવા જણાવ્યા મુજબ ઉપરની રૂ. ૦-૨-૦ રકમ એ પત્રને આપવામાં આવી છે.

પુસ્તકાલયોને મળેલી મદદ—

—સા. પુ. ભુણાવ તા. સિદ્ધપુરને ૨) ગામ તાંબાના પા. જોશંગદાસ દેવકરજીદાસ, ૫) ઉનાવાના પા. જોખરદાસ બેચરદાસ, ૩) રામપુરાના પા. જીવીદાસ માધવદાસ, ૩) ગોઠવાના પા. મણિલાલ જેઠીદાસ, ૨) ખળીના પા. જેઠીદાસ જીવજીદાસ. ૨) ગોઠવાના પા. નાગરદાસ જેમચંદદાસ, ૨) ઉનાવાના પા. ધનજીદાસ કામરાજદાસ, ૨) વાલમળા શા. ગિરધરલાલ ધ્રુવિરદાસ.

—ખેરસમ તા. ચાણસ્માને ૩. ૨) રણજીના પા. કેવળદાસ મગનદાસ, ૨) પાટણના હનમ જોશંગલાલ જગનલાલ, ૨) ગોરાદના પા. વિઠ્ઠલદાસ બાલધંદાસ.

સા. પુ. પકરમાં તા. વિજાપુરને ૧) મેદાસજીના કોકોર જુપતસિંહજી મોવતસિંહજી, ૨) મજીસાના પટેલ કુંગરદાસ ઝવેરદાસ, ૧) ચરાડાની શા. ચંદુલાલ ભોગીલાલ, ૧) શા. બળદાસ ઉમેદરામ તરફથી.

સા. પુ. કરબીટીઆ તા. ખેરાળુને ૨) લક્ષ્મીપુરાવાળા પટેલ લલ્લુ કેવળ, ૨ સખળપુરાવાળા પટેલ ચેલાભાઈ મોહનદાસ, ૧૧) કામલપુરાવાળા શા. લલ્લુભાઈ ગુલાબચં ૧૧ કાંસાવાળા વાઘેલા ગલાખજી મણિજી, ૧૧ કલાણા (૫૩૨ ૨૮૮)ના વાઘેલા ગંભીરજી દલપત સંગજી, ૫) લાડોલવખા શા. લીલાચંદ હીરાચંદ, ૪) વડાસણવાળા શા. કાળીદાસ વીરચં ૧) કરબીટીઆના જ્ઞેશી બાલાશંકર મોહનલાલ, ૭) વિસનગરવાળા કોકારી ચંદુલાલ હકમચં ૨) શીખોરના પા. મોહનદાસ રેવણીદાસ, ૧) પીપળદરના પા. અમીચંદ જોષીતા, ૩) કાંસાવાળ પરમાર કેશજી રેવાજી તરફથી.

—કુંડાવ તા. ઉંઝા ૫) પા. વેલદાસ દેવકરજીદાસ મુ. કંબોઈ, ૪) પા. હીરદાસ કુંગરદાસ ભાદેર, ૨) પા. ગંગારામ રામચંદ દેણુપ, ૨) પા. ભગવાનદાસ સવજીદાસ મુજી, ૨) મોહનલાલ યુનીલાલ કહોડા, ૪) પા. રામચંદ અમીચંદ પાટણ, ૨) પા. રામચંદ અમીચંદ કહોડા, ૨) પા. હીરદાસ પ્રજુવાભાઈ ઐઠોર, ૧૧ પા. કરસનદાસ હરિદાસ બોક્કરવાડા, ૧) પા. ગંગારામ માલાભાઈ કુંડાવ, ૨) પા. બેચરભાઈ માધાભાઈ કમાણા, ૧) પા. લીલદાસ માધવદાસ રાલીસણા તરફથી.

—સા. પુ. વાલમ તા. વીસનગર—૧) પા. લલ્લુભાઈ નારજીદાસ, ૧) પા. જ્યેશ્ઠભાઈ નારજીદાસ, ૧) શેઠ મોહનદાસ પ્રજુદાસ, ૧) પા. ભાણજી રૂઢનાથ, ૧) નાથજી ફોજદાર સાં, ૧) બાવા શંજીવર, ૧) પા. પ્રજુવા ભગવાન, ૧) મુ. શિ. મણિશંકર, ૨) દેવે મોહનલાલ મગન, ૧) લવાર મોહનલાલ, ૧) લવાર મોહનલાલ, મુ. દાસજ, ૧) પા. નાગરભાઈ નરસિંહ, ઉપરાંત ૧૨-૨-૦ પરચુરજી.

—સા. પુ. મોરદા તા. ચાણુરમાને ૨૧) જમીજાના પટેલ મણિલાલ સાંકળચંદ, ૫) પટેલ હરિલાલ સાંકળચંદ, ૨) ભલગામજાના પટેલ લાલદાસ, ૨) સોળગામના પટેલ મોતીદાસ કહાનદાસ, તથા દામોદર કાળીદાસ, હરિલાલ શિવરામ અને અમચાલાલ કાળીદાસ દરેકે રૂ. ૧)

—સા. પુ. ઉમતા તા. ખેરાળુને ૧૨) ચાણુરમાના પા. ગોહડદાસ કસખજી, ૧) ગણેશપુરા તા. વીસનગરના પટેલ માધા લખુ, ૪) ચાણુરમાના પા. જીવીદાસ મૂળચંદદાસ, ૧) દાસજ તા. સિદ્ધપુરના વાળંદ પ્રજુદાસ ચેલદાસ, ૧) કંચરાવી તા. પાટણના વાળંદ ખોડીદાસ માધવજી, ૨) હાજીપુર તા. સિદ્ધજીરના પા. બાબઈદાસ રામચંદ, ૧) ઉદલપુર તા. વીસનગરના જોષીતારામ નંદુદાસ તરફથી.

—સા. પુ. વાસણ તા. કલોલને ૭) રૂપાલના શા. મૂળચંદ શામળદાસ, ૨) વસાઈના ચા. લક્ષમજી સરદારજી, ૧) અંબોડાના ચા. રણુછોડજી ગલાજી તરફથી.

૧૦ ૨૧૦ પુ૦ મંડળ

શિનોર મહાલ ચોથી પુસ્તકાલય પરિષદ સાદલી તા. શિનોર ખાતે તા. ૪-૬-૩૯ રવિવારના દિવસે શેઠ બળદેવદાસ યુનીલાલ ગિર્નિંગ ફેક્ટરી (સાદલી) માં બપોરના ૩ થી ૫ સુધી રા. રા. અશ્વિનીકુમાર ધનુપ્રસાદ દીવાનજી સા. (મહાલ શાળાધિકારી શિનોર) એઓશીના અધ્યક્ષપણા નીચે રાખવામાં આવેલી છે. તો તાલુકાના સર્વ પુસ્તકાલયના મંત્રીઓ તથા પુસ્તકાલયપ્રેમીઓને તે તકનો લાભ લેવા વિનંતિ છે.

પ્રાંતપ્રચારક તરીકે નિમણૂક—રા. ગ. મોહનલાલ શંકરભાઈની અમરેલી પ્રાંત પુ. પ્રચારક તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવી છે. માટે તેઓ વાચનાલય કે પુસ્તકાલયની તપાસણીમાં જ્ય ત્યારે તેમને જરૂરી સગવડ આપવા વિનંતિ.

પુસ્તકોની બાંધણી:—વાલમ તા. સિદ્ધપુરના રા. રા. જોષિતારામ વસંતરામ પુસ્તકો બાંધવાનું કામ કરે છે, તો તે તાલુકાનાં પુસ્તકાલયના મંત્રીઓને પોતાનાં પુસ્તકો બાંધાવવા આપવા જાણામણુ.

શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા—પેટલાદ મહાલ પુ. મંડળ તરફથી તા ૪-૫-૩૯ ના રોજ શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા લેવાઈ હતી. તેમાં કુલ ૫૪ પરીક્ષ્યોએ ભાગ લીધો હતો, જે પૈકી બે પરીક્ષ્યો ઉત્તીર્ણ થયા છે.

શોકજનક ઠરાવો—સા. પુ. તરફતલાલ તા. અમરેલીએ સહ શ્રી અમીન સાહેબના અવસાન બદલ શોકપ્રદર્શક ઠરાવ કરી તેમના સ્મારક ફંડમાં, ૧૯૩૮-૩૯ ના બજેટમાં રૂ. ૬) પરિવહનમાં મંજૂર થયા છે તેમાંથી રૂ. ૪) ભરવા ઠરાવાયું છે.

પત્રો શરૂ થયાની માહિતી સને ૧૯૩૮-૩૯

યાદી નં. ૫ : સંખ્યા ૨૩

નીચે જણાવેલાં ગ્રામ પુસ્તકાલયો તથા વાચનાલયો તરફથી લોકમદદની રકમ તથા બજેટ તા. ૧૫-૪-૩૯ સુધી આવી ગયેલાં, એટલે તેમને તા. ૧૬ મી એપ્રિલથી પત્રો શરૂ કરાવી આપવાની વ્યવસ્થા થઇ છે. સદરહુ યાદીમાંનાં ગ્રામ પુસ્તકાલયો તથા વાચનાલયોને ચાલુ વર્ષે સરકારમદદ ખૂટી જવાથી મળી નથી એટલે જે તેના તરફથી આવેલી લોકમદદ તથા પ્રાંતપંચાયત મદદ બેની રકમના સવડ પ્રમાણે બજેટમાંથી ઓછાવતાં પત્રો કરી તેગજ કેટલાકમાં રકમના અભાવ ફેરફાર કરી ખાતાના મે. મદદનીરા વ્ય. સાહેબની સૂચના પ્રમાણે પત્રો ચાલુ કરેલાં છે એટલે કોઈને એકને બદલે બીજું અગર કોઈ માસિક યા પત્ર ન મળતું હોય તેમણે તે બદલ ઉધરાણી કરવાની રહેતી નથી તેની ખાસ નોંધ લે.

ગામડી તા. ડોહાઈ, તેરસા તા. ચિનોર, તાના હબીપુરા તા. ચિનોર, વરખડ તા. ચિનોર, ધામનગર તા. ચિનોર, વેમાર તા. સાવલી, સાહપુર તા. દહેગામ, ઉકેરડોના મુવાડ તા. આતરસુઆ, ઓળા તા. કલોલ, ગણેશપુરા તા. વિમ્બપુર, ચાણસોલ તા. ખેરાળુ, ઊંઝા આર્થ સમાજ વાચનાલય-સિદ્ધપુર, પળી તા. પાટણ, ઉપલવા તા. સિદ્ધપુર, ચંદુમણા તા. પાટણ, ચવેલી તા. ચાણુરમા, ફેશણી તા. ચાણુરમા, નાંદરખા તા. ગણદેવી, વંઝોળીઆ તા. પલસાણા, રાણત તા. મહુવા, ગુણસવેલ તા. મહુવા, હથુરણ તા. માંત્રોલ, કોસાડી તા. માંત્રોળ.

ટીપ્પ:—સરકાર પંચાયત મદદની પાવતીઓ જે જે પુસ્તકાલયો યા વાચનાલયો તરફથી હજી સહીઓ થઇને ખાતામાં નથી મોકલાઇ તેમની યાદી નીચે પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. તો આ સૂચના વાંચી બીનચૂકે ખાસ પાવતીઓ મોકલી આપવા તજવીજ કરવી.

ફાંદે તા. સંખેડ, વડુધ તા. વ્યારા, નિઝામપુરા તા. વડોદરા, મેધાકુધ તા. વડોદરા, ધામજ તા. પાદરા, સોખાડખુદ તા. પાદરા, માધવપુરા તા. સાવલી, ધમગાજા તા. ગણદેવી, પાતલવેણી તા. વડોદરા, કરણ તા. કરજણ, સેશણા તા. સિદ્ધપુર, અંબેટા તા. ગણદેવી, નંદાવ તા. માંત્રોળ.

કેળવણી અને શિક્ષણ જેવા પ્રશ્ન પરત્વે જેટલું વિચારો તેટલું ઓછું છે. નીચેનાં પુસ્તકો તમને એ વિષયમાં સાચું માર્ગદર્શન કરાવશે.

સયાજી સાહિત્યમાળા દ્વારા ખાસ તૈયાર કરાવાયેલું પુસ્તક

શિક્ષણનો સાચો અર્થ

શિક્ષણ જેવા વિચારણીય વિષયને દરેક બાળકથી તપાસવો જોઈએ. આવી સર્વદેશિક વિચારસરણી માટે તમારે આ પુસ્તક વાંચીને વિચારવા જેવું છે. એનું મૂલ્ય માત્ર ૦-૧૧-૦ છે. છતાં હાલ મંગાવનારને માત્ર ૦-૫-૦.

—ફ—

જીવનમાં ક્ષણેક્ષણે સલાહની જરૂર પડે છે અને તે મેળવવા માટે કોઈની પાસે જવા જરૂર નથી.

શ્રેષ્ઠ સલાહકાર

ભાગ ૨ નો

તમને ઘેર બેઠે તમારે જોઈતી સલાહ આપ્યા કરશે.

જીવનના અટપટા પ્રસંગોએ શું કરવું તેને લગતાં વિવિધ દૃષ્ટાંતો માટે આ પુસ્તક આજેના મંગાવો અને એક સાથે સલાહકારને તમારી પાસે ને પાસે જ રાખો. એનું મૂલ્ય માત્ર ૦-૩-૦ છે.

મળવાનું રચણ:—

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ.

પો. બો. નં. ૧૦ રાણપુરા, વડોદરા.

“શિક્ષણનો સાચો અર્થ” વાંચીને તમે કરો તે બરાબર નથી. એ પછી પ તમારે વિચાર કરવો જોઈએ અને

વિદ્યારાજાના

એ પુસ્તકમાં વિદ્યારાજાને લગતા અટપટા પ્રશ્નોનાં લેક્સ મળી આવશે. જેમકે:—માનવ બાલ, કેળવણીની સંસ્થાઓનો ઉદ્ભવ, વિદ્યારાજાનું કર્તવ્ય, વિકાસક્રમ, કેળવણીનું સંયોજના ઇ. ઇ. અનેક બાબતોની આ પુસ્તકમાં ચર્ચા કરી છે. આજેના મંગાવો.

મૂલ્ય માત્ર ૧-૧-૦

છતાં તુરત માટે કિંદાવત માત્ર ૦-૮-૦

—મૂ—

જંગલમાં જન્મેલા, ઝૂંપડીમાં ઉછરેલા અને માત્ર માતા તથા કુદરતની પાસેથી જીવન-શિક્ષણ પામેલા આ પુરુષનું જીવનચરિત્ર તમારે ત્યાં વસાવીને જરૂર વાંચો.

વીર ગાર્ફિલ્ડ

ગરીબાઈમાં ઉછરેલા અને ખૂંત તથા આત્મવ્યથા વડે આગળ વધી છેવટે અમેરિકા જેવા મુશ્કેલી મહાસભાનું પ્રમુખપદ પ્રાપ્ત કરનાર આ મહાપુરુષનું જીવનચરિત્ર દરેક યુવાને અવશ્ય વાંચવું જોઈશે. આજની જરા જરા અડચણ પડતાં ખૂંમ બરાહ પાડતા યુવાનોને, કેવળ અંધકાર સિવાય કશું ન દેખતા નિરાશાવાદીઓને આ પુસ્તક આખા માર્ગદર્શક થઈ પડશે. પાકું પૂકું મૂલ્ય માત્ર ૧-૦-૦.

સામયિક દોહન

સામયિક પત્રોમાંના સંઘરવા જેવા લેખો

૪૧]

મે ૧૯૩૯

[અંક ૩

જીવનનિર્વાહની કેળવણી

આપણે બધા જાણીએ છીએ કે આપણો દેશ કેળવણીમાં બહુ જ પછાત છે. આથી કેટલાયે વર્ષોથી આપણે કેળવણીના ફેલાવા માટે માગણી કરીએ છીએ. કૌમેસ સરકાર થયા પછી સ્વાભાવિક રીતે આપણે તે માટે અધીરા બન્યા છીએ.

આજના કેળવાયેલાની સ્થિતિ

પણ બીજી બાજુથી જે લોકો કેળવણી પામેલા છે તેમાંના પ્રણાહની સ્થિતિ તપાસીએ તો આપણને નિરાશા ઉત્પન્ન થાય છે. કેળવણી ભણાવે છે વધારે કે જુલાવે છે વધારે, એ એક સવાલ જ છે. આપણે જાણીએ છીએ કે જે ભણે છે તે બાપદાદાનો ધંધો ભૂલે જ છે, અને તેના બદલામાં ઘણા ચોક્કસ કાંઈ પણ નવો ધંધો શીખે છે. ખેડૂતનો ભણેલો છોકરો ખેતીમાં કશું સમજી ન શકે. કુંભારનો અભણ છોકરો માટલાં ઉતારી શકે, પણ એના ભણેલા છોકરાને માટી ખૂંદતણિ નહિ આવડે. દરજીનો કેળવાયેલો દીકરો ન સીવી શકે, ન વેતરી શકે. ભણ્યા પછી એ બધાની કોઈ મહેતાગીરી મેળવવા પર જ દષ્ટિ જાય. આપણી ભાષામાં કારકુન તથા શિક્ષક બન્ને મહેતા કહેવાય છે; કેમકે બન્નેનો કાગળ-કલમ સાથે સંબંધ છે. ઘણાં અભણ માબાપ આ પરિણામ સમજી છે, અને તેથી તેમને પોતાના બાળકોને ભણાવવાની હોંશ યતી નથી. આપણા દેશમાં કેળવણીનું પરિણામ બિલકુલ એવું આવ્યું છે કે અનેક જાતનું પરંપરાથી ચાલી આવેલું જ્ઞાન પણ ખોવાતું ચાલ્યું છે. ડોશીનું ધરમંથ્રું વેદક ડોશી સાથે મરી જાય; કારણ કે એની ભણેલી દીકરીએ એમાં રસ ન લીધો હોય. એવી જ રીતે કેટલીયે જાતનાં કળા-કારીગરીનાં કામો કેવી રીતે થતાં તે જાણનારા હવે રહ્યા નથી.

પણ કેળવાયેલાઓની દશા કાંઈ સંતોષકારક હોય તો આપણે કહીશું કે ભલે એ જાનું જ્ઞાન ગયું તો ગયું; પણ તેયે નથી. છોકરો ચાર ચોપડી ભણે છે ને પ્રશ્ન બીજો થાય છે કે હવે શું કરવું? ચાર વર્ષમાં બાપના ધંધા પર અણગમો આવે એટલું જ એ ભણ્યો હોય. માર્ગ સ્પષ્ટતો નથી, તેથી આગળ ભણવાનું નક્કી થાય છે. આમ એ મેટ્રિક સુધી

જાય છે, અને પાછો એનો એ સવાલ ઊભો થાય છે, વળી કશું સ્પષ્ટ નથી. અને આજ તો અમર છે, તેથી કોલેજમાં જાય છે. આમ જીવનનાં ૨૦-૨૨ વર્ષ કશા ધ્યેય વિના એ આગળ ચાલ્યો જાય છે. જીવનનાં વીસ અમૂલ્ય વર્ષો અનિશ્ચિતતાનો સંસ્કાર મજબૂત કરવામાં જ વીતે, તેવું આખા જીવન પર કેવું પરિણામ આવે ?

જ્ઞાન એપી હોવું જોઈએ.

આ ઉપરાંત આપણી કેળવણી એક બીજી રીતે પણ પાંગળી નીવડી છે. આપણે જે લખ્યા તે આપણાં અભણ માળાપને, એતને કે પત્નીને આપી શકતા નથી. બાળક શાળામાં જે શીખે છે તેની વાત એ ઘેર જમીને કરી શકતો નથી. ઊલટું, જો એની મા પૂછે કે, 'અલ્યા, તું શું લખે છે ? મને સમજવ જોઈએ' તો બાળક કહેશે કે 'એ અધર્ છે, તેને ન સમજાય.' શાળામાં આપણે ગરમીનું વિદ્યાન જાણીએ અને તેના પ્રયોગશાળામાં પ્રયોગો કરીએ પણ ઘેર તેનો કશો ઉપયોગ ન કરી શકીએ. જ્ઞાન એપી હોવું જોઈએ, તેને બદલે પોતામાં જ ગોંધાધ રહે છે. આનું પરિણામ એટલે સુધી આવે છે કે આજનો ટ્રેન્યુ-એટ વીસ વર્ષ પહેલાંના ટ્રેન્યુએટને પણ અભણ જેવો જ સમજે છે.

અભણની આર્થિક કિંમત

કેળવણીની આવી વાત છે. હવે વગર કેળવાયેલી પ્રજાને જોઈએ તો અભણ બાળક ૭-૮ વર્ષની ઉંમરથી જ એના માળાપને કંઈક ને કંઈક મદદગાર થવું લાગે છે. પાંચ છ વર્ષે જો મા કામે જાય ત્યારે એ નાનાં ભાંડુઓને સંભારે છે. જરા મોટું થાય એટલે દોરતે શુંભાળવા લાગે છે અને ધરનાં નાનાં નાનાં કામ કરી નાખે છે. બાર વર્ષનો થાય ત્યારે બાપની જોડે કામ કરવા જાય છે, અને સોળમે વર્ષે ધરનો બાર ઉપાડવા જેવો ગણાય છે. આમ પાંચ-છ વર્ષથી જ એ કુટુંબનો બોજો હળવો કરવામાં મદદગાર થાય છે. ભલે પ્રત્યક્ષ મજૂરીરૂપે એના હાથમાં કશું ન મુકાવું હોય, પણ એના કામને આર્થિક કિંમત છે. દેશ એટલો ગરીબ છે કે કુટુંબને એ લાભ જવા દેવો પાલવતો નથી. માળાપ કાંઈ પોતાના બાળકનાં શત્રુ નથી, તેમ અભણ હોય છતાં સાવ મૂઢ છે એમ સમજવાનેયે કારણ નથી; પણ આર્થિક પરિસ્થિતિને વશ થઈ એમને બાળકને નિશાળે મોકલવા સહેજે પાંકવે એમ નથી. છતાં, આપણે ફરજિયાત કેળવણીનો વિચાર કરીએ છીએ, કારણ કે દેશને કેળવ્યા વિનાયે ચાલે એમ નથી. ચાલુ કેળવણી વિશે અસંતોષ હોય તો તેને સુધારીએ, નવી કેળવણી વિચારીએ, પણ બીનકેળવણીની રિયલિટી નભાવી શકાય નહિ.

ફરજિયાત કેળવણી એટલે શું ?

ફરજિયાત કેળવણી એટલે શું તેનો વિચાર કરીએ. તેનો અર્થ એ કે લગભગ ચૌદ વર્ષનો થાય ત્યાં સુધી બાળક ઓછામાં ઓછા રોજના છ કલાક સરકારના કબજામાં રહે. માળાપે એને સરકારને સોંપે જ છૂટકો. આમ જે સરકાર પ્રજા પર બંધન નાખે તેના પર જવાબદારી સહેજે આવી પડેલી ગણાય. સરકાર પ્રત્યક્ષ હોવાથી એ જે જવાબદારીઓ ઉઠાવવાની તૈયારી હોય તો જ એ કેળવણીને ફરજિયાત કરી પોતાની દયાથી ભળવી શકે. એક જવાબદારી એ કે માળાપ પાસેથી બાળકને લાંબ લેવાને પરિણામે મા-બાપને જે આર્થિક અગવડ ઉત્પન્ન થાય તેનો બદલો તે બાળક દ્વારા જ કાઢક રીતે વાળી આપે.

અને બીજા એ કે એવી રીતે કેળવણી પામેલું બાળક કેળવણીને પરિણામે બેકાર નહિ બને એવી ખાતરી આપે. મતલબ કે, એ બાળક જો સરકારને પોતાની મજૂરી આપવા તૈયાર હોય તો એની પાસે કામ લઈ એનો જીવનનિર્વાહ થાય એટલી મજૂરી આપવાની સરકાર તૈયારી રાખે.

ઉદ્યોગ દ્વારા કેળવણી

દેશની પરિસ્થિતિ, ગરીબાઈ, બેકારી, અત્યાર સુધીની કેળવણીની ખામીઓ અને આ બે જવાબદારીઓ એ બધાનો ભેગો વિચાર કરતાં એનો ઉપાય 'ઉદ્યોગ દ્વારા કેળવણી' એ જ સૌથી શકે એવો છે.

ઉદ્યોગ દ્વારા કેળવણીનો અર્થ કાંઈ ધંધાની પૂરી તાલીમ એવો લેવાનો નથી. એનો અર્થ એવો પણ નથી કે બાળક જે ઉદ્યોગ કરતો હોય, તે જ ધંધો એણે જીવનમાં કરવાનો છે, બાળકને આપણે કહ્યો છું ટાપીએ છીએ અને આંકે ગોખાવીએ છીએ તેનો અર્થ એવો થોડો જ છે કે એ બાળપોથી અને આંકની ચોપડીઓ જ વાંચીને બેસી રહેશે? જે પહેલી કે બીજા કે અન્ય ચોપડીઓ એ વર્ગમાં ભણે છે કે દાખલા ગણે છે, એમાં જ એનું પુસ્તકિયા શિક્ષણ સમાપ્ત જતું નથી; પણ એ કહ્યો અને આંકે એને લેખન-વાચન-ગણિતની ચાવીઓ આપે છે. પણ એ કેળવણી એને કાંઈ રીતે ઉદ્યોગમાં પડવાની ચાવી આપતી નથી. કારણ કે આખી કેળવણી દરમિયાન એની પાસે કાંઈ ઉદ્યોગના મૂળાક્ષર કે આંકે ઘૂંટાવવામાં જ આવતા નથી. બહુ, એનું મન ઉદ્યોગ માટે અલગમો થાય એવી રીતે તૈયાર થાય છે.

ત્યારે ઉદ્યોગદ્વારા કેળવણી આ ખામીને સુધારવા માટે છે. જડ તેમ જ કુશળ મજૂરી કરવાની એને ટેવ પડે અને રહે, તે કરવાની આવડત આવે, તેમાં રસ લાગે, કાંઈ પણ ઉદ્યોગમાં પડવું અને તે શીખી લેવો એમાં એને પ્રતિષ્ઠા લાગે, એ ઉદ્યોગ દ્વારા કેળવણીનું એક અંગ છે. પણ એવું બંધી રીતે કરી શકાય. એવી એવી પ્રક્રિયા શોધી શકાય કે જેથી બાળક સવારથી સાંજ સુધી ભાંગફાંડ કરતું રહે, કંઈ પરિશ્રમ કરે, કાંઈક એ દ્વારા શરીર અને ઇન્દ્રિયો કસે પણ ખરું, અને છતાં એને ઉદ્યોગનું એટલે જીવનને આવશ્યક હોય એવી કોઈ વસ્તુના ઉત્પાદનનું—વાતાવરણ ન મળે. એ બધું એક જાતની રમતની જેમ થાય.

જીવનમાં ઉદ્યોગનું મહત્ત્વ

ત્યારે ઉદ્યોગ દ્વારા કેળવણીમાં ઉદ્યોગનો અર્થ જીવનમાં મહત્ત્વનો ભાગ ભજવનારો કાંઈ ઉદ્યોગ એમ સમજવાનું છે. અને તેવા ઉદ્યોગદ્વારા કેળવણીની યોજના કરવાની છે. બીજા બાંધામાં એ ઉત્પાદક ઉદ્યોગની અથવા જીવનનિર્વાહની કેળવણી કહી શકાય.

એટલે એ શાળામાં આવીને કાંઈક ઉદ્યોગમાં જોડાય. એ ઉદ્યોગ એના, અને જે સમાજ કે ગામમાં એ રહે છે, તે સમાજ અને ગામના જીવનમાં મહત્ત્વનો હોવો જોઈએ. એ શાળામાં આવી એવું કરતો એને શીખતો હોવો જોઈએ કે જેથી એનાં માબાપ પછું થોડા જ વખતમાં જાણે કે એનું નિશાણે જતું આવકારપાત્ર છે; એ ઘરમાં કાંઈક લાવવાની શક્તિ મેળવી રહ્યો છે; એ કાંઈક એવું ભણી રહ્યો છે કે જેનો એ પાંચ ઘરમાં લાગે તો ઘરને લાભ થાય.

આજના આમજીવન પર દષ્ટિ. નાખીએ તો ચારેકાર નિરાશા ફેલાયેલી દેખાય છે. પોતાની આર્થિક ચિંતાઓ કેમ ટળે તેનો કેાષને કાંઈ માર્ગ જ સૂઝતો નથી. એ નિરાશાની એવાનિ કાઢવા માટે લોહિા અવળે માર્ગે ચડી જાય છે. નિરાશાને જૂલવા માટે એ સદો, લુગાર, નશો વગેરેનાં વ્યસનમાં પડે છે. એ કાઢવાનો ઉપાય જીવનની આવશ્યકતાઓ પૂરી પાડનાર ઉઘોગ જ છે.

નવરાશનો સદુપયોગ

મામાય ભેશે કે બાળક નિશાળે જઈ આજમુ નહિ પણ કામઢું થાય છે. પોતાનાં કપડાં જેટલું તો થોડા જ વખતમાં પોતે કાંતવું થઈ જાય છે; નવર પડે છે. ત્યારે તકલી ચલાવે છે, રેંટિયો ચલાવે છે, પીંજણ ચલાવે છે કે કાંઈક સાફસરી, કાંઈક ફૂલવાડી કે એવું કરવામાં જ મશગુલ રહે છે. આ ઉપરાંત હું તો એમ પણ ઇચ્છું કે બાળકની મજૂરીનો કાંઈક અંશ બાળકને જોરાકરમાં મળે. મને ખાતરીપૂર્વક લાગે છે કે ઘણાંખરાં બાળકોની સુસ્તી, શારીરિક કે માનસિક અવપળતા અને મંદ સુહિનું કારણ પૂરતા પ્રૌણિક જોરાકરી ન્યૂતતાને લીધે છે. આમે સરકારે ગાંધીજીનો સ્વાવલંબી શિક્ષણનો આગ્રહ સ્વીકાર્યો નથી. એનો અર્થ એ કે એ શિક્ષણનો ખર્ચ બીજી રીતે પણ કાઢવા હિંમત કરશે તો પેદાશનો અંશ બાળકને આપવાની વાત ગંભીરપણે વિચારવા જેવી છે. આમ થાય તો બાળકનું નાહકતું ઘરમાંથી ગેરહાજર રહેવું કઠશે નહિ. એને ઢોર સંભાળવાની મુજવણ રહેશે તેને માટે એ બીજો માર્ગ જોતશે, પણ એ બાળકને નિશાળે આવવું અટકાવવા મુશ્કેલી નહિ તે ઉપરાંત જો એને એ ખાતરી થાય કે બાળક બીજું કશું ન કરી શકે તોયે એ કાંતવા-વણવાની મજૂરી કરીતે પેટ ભરી જ શકશે તો એને એના લાંબીની ચિંતા પણ નહિ લાગે. આમ ઉઘોગ દ્વારા કેવળથી એને આશાનું રચાન થઈ પડશે.

(“ હરિજનબધુ ” તા ૨-૪-૩૬)

કિશોરલાલ ઘનશ્યામલાલ મશરૂવાળા

—લણવાથી વિઘા મળે છે. વિઘાથી વાચનનો શોખ જાગ્રત થાય છે. વાચનની અભિરુચિ પુસ્તકાલય સર્જે છે—ને લાઘવેરી જીવનને ઉન્નત-ઉર્ધ્વગામી બનાવે છે.

—પુસ્તકાલય વિઘાર્થીને વિઘા આપે છે; માઆપોતે સંસાર-વ્યવહારનું જ્ઞાન દે છે; ખેડતોને ખેતી સંબંધી સમજ આપે છે; વેપારીએને વેપાર શીખવે છે; વાણિજ્ય બીલાવે છે; મજૂરોને રોજી અપાવે છે. નિરક્ષરને લખતાં-વાંચતા શીખવી જ્ઞાનમય આપે છે. ધુવાનોને દેશસેવાના મહાન મંત્રો શીખવાડે છે. સારી પ્રજાને યુગધર્મ શીખવે છે. એમ તે દરેકને કંઈ ને કંઈ આપે છે.

—રાત્રિના અંધકારનો નાશ સૂર્ય કરે છે. ત્યારે દિવસ થાય છે તે મનુષ્ય પોતાના સાંસારિક-વ્યાવહારિક કાર્યો કરી જીવન વીતાવે છે અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ સદ્ગુણ-સાર પુસ્તકાલય કરે છે. તેથી પુસ્તકાલય પણ સૂર્ય છે..

એ બન્ને સૂર્ય-પ્રકાશ અને જ્ઞાનસૂર્યને જીવનમાં ગમ્યવર્તી રાખી જીવન જીવાય તો ?

વિદામિન્સની ઘેલછા

1935

12) એક વખત હતો ન્યારે ડૉક્ટરોને ' ઇન્જેક્શનો 'ને નામે તકાલો પડતો હતો. સહેજ તાવ, આંધો, અથવા કંઈ બીજું દરદ થયું કે ડૉક્ટરે ઇન્જેક્શન લેવા માટે સલાહ આપતા. અને હજી પણ એ પવન ઝોઝો ચલે નથી.

13) એવો જ બીજો પવન 'વિદામિન્સ' ને લગતો છે. જુદાં જુદાં દરદોને દૂર કરવા માટે જુદાં જુદાં વિદામિનોવાળા ઝોરાકની ડૉક્ટરે લાલામણ છે. એવા ઝોરાકની લાલામણ તો કેટલેક અંશે વાજબી પણ ખરી; પરંતુ બિન બિન વિદામિન્સ ધરાવતી ગોળીઓનું વેચાણ પણ હવે તો ચાલુ થઈ ગયું છે. અને સહેજ કંઈક દરદ થયું કે તરત તેવી ગોળીઓ ખાવા લોકો આકર્ષાય છે.

14) આપણે ત્યાં શક્તિવર્ધક ગોળીઓએ જે સ્થાન લીધું હતું તે સ્થાન આ વિદામિન્સની ગોળીઓએ લેવા માંડ્યું છે. અમેરિકામાં એનો વધુ પ્રચાર ચાલુ થઈ ગયો છે. એનો વિસ્તાર આપણા દેશ સુધી આવે તે પહેલાં આપણે એતી જવું જોઈએ.

પૌઆત્ય દેશોમાં 'વિદામિન્સ'ની વધતી જતી ગહેરખગેરો પર ટીકાપ્રહાર થવા લાગ્યા છે. વિદામિન્સનું વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિએ આહારમાં ગમે એટલું મહત્ત્વ હોય તોપણ વિદામિન્સની ગોળીઓ ને કેમ્પુસો બનાવનારી ધંધાદારી કંપનીઓ જણાવે છે એટલું બધું એનું મહત્ત્વ નથી. વળી બજારમાં વિદામિન્સની મળતી ગોળીઓમાં એમાં જણાવ્યા નેટલા વિદામિનો હોય છે કે નહિ, એ પણ શંકાનો વિષય છે. આ વિષયમાં નામકિત અંગ્રેજી મામિક હોપ્પીઆ માં આવેલાં એક લેખનો સારાંશ વાચકોની નજર માટે આપીએ છીએ.

અમેરિકાના ડૉક્ટરોનો મત એવો છે કે અમેરિકન લોકોને વિદામિન્સની ઘેલછા લાગી છે. તંદુરસ્તી મેળવવાના એ તદ્દન અઘટન ધર્તિગતો ભોગ બનેલા લોકો શરદી થતી અતઃકાવવા માટે, જીવાની ને તંદુરસ્તી ટકાવવા માટે ને બીજાં અનેક જાતનાં લયકર દરદોમાંથી બચી જવા માટે વિદામિન્સની ગોળીઓ ખાયા કરે છે. શક્તિ મેળવવી છે ? તો વિદામિન્સની ગોળીઓ ખાવા મડિા. આમડી સુદર જનવવા માટે લોકો વિદામિન્સ-સાચી નાલ છે. આમડીના પરમાણુઓનું પોષણ કરવા માટે અને જીવાતીની ઝલક પાછી લાવવા માટે ' આમડી વિદામિન્સ-ફીમ વાપરે છે. નાનાં બાળકો 'વિદામિન્સ-ગમ' મોમાં રાખીને મમળાવે છે.

દવા વેચનારાઓની દુકાનમાં પહેલાં વિદામિન્સની બનાવટોનું સ્થાન બહુ જ નીચું, દશમે નંબરે હતું; તે હવે ત્રીજે નંબરે આવી ગયું છે. ઉધરસ ને જીલાબની ગોળીઓના કરતાં વિદામિન્સની ગોળીઓનું વેચાણ વધી ગયું છે. દવા બનાવનારાઓ પણ જાણી ગયા છે કે કોઈ પણ જાતની દવા, પૌષ્ટિક ઝોરાક ને સૌંદર્ય-પ્રસાધનની ચીજોનું વેચાણ અપાતાબંધ વધારવું હોય તો એમાં ' જીવનને અતિશય ઉપયોગી એવાં બધાં વિદામિનો- એ. બી. સી. ડી. જી. વગેરે-એ ' એવું જાહેર કરવું જ જોઈએ. ..

એક જાહેરખબરનો નમૂનો આ રહ્યો:

તમારું સમગ્ર જીવન પસંદગી જરો...તાલગી, જીવનનો તનમનાટ, જીવનનું સૌન્દર્ય મેળવવું છે ? જીવનનો ખરો આનંદ લોગવવો છે ? એ બધાનું રહસ્ય વિટામિન્સમાં છે. કયા વિટામિનો ? તમારા જીવનને બહુ જ જરૂરી હોય એવા બધા વિટામિનો... તમારો રોજનો થાક મટાડવા માટે...વિટામિનો, સૌન્દર્ય વધારવા માટે...વિટામિનો."

એટલે લાખો અમેરિકન લોકો સુંદર થવા માટે, થાક દૂર કરવા માટે, જીવનનો ખરો આનંદ લોગવવા માટે, જિંદગીનો તનમનાટ અનુભવવા માટે, રોજ વિટામિન્સની ગોળીઓ ગળી જાય છે. ન્યૂ યૉર્કમાં રાતની કલબોમાં સિગરેટ વેચનારી છોકરીઓ પણ હવે વિટામિનની ગોળીઓ વેચે છે-ખૂબ ખૂબ.

પણ આ બધી બેવકૂફી છે. કેમકે એ બધી ગોળીઓમાં, એમાં જણાવ્યા જેટલા પ્રમાણમાં વિટામિનો હોય છે કે નહિ, એ શંકાનો વિષય છે. એનાથી વધારે ખરાબ તો એ છે કે લોકોને આવી રીતે સહેલાઈથી તંદુરસ્તી મેળવવાનો લોભ લાગે છે ને તેઓ આરંભે રસ્તે ચડી જાય છે-યોગ્ય ખોરાક લેતા નથી ને સૂર્યપ્રકાશનો ફાયદો ઉઠાવતા નથી. તેમને એમ લાગે છે કે વિટામિન્સની એક ગોળી ખાવાથી બધું ઠીક થઈ જશે. નકામી વધારે તકલીફ થા માટે ઉઠાવવી ! આમ કરવાથી પોતે કેટલીક વાર માંદા ન હોવા છતાં માંદા છે એમ લાગે છે ને તેમને જાતે દવા લેવાની ટેવ પડે છે. કેટલીક વાર દવા લેવા માટે કે તબિયત બતાવવા માટે ડૉક્ટરની પાસે જવાની જરૂર હોવા છતાં તેઓ ડૉક્ટરની સલાહ લેતા નથી; એને બદલે વિટામિન્સની રામબાણુ ગોળીઓ ખાધા કરે છે. અને ઘણી વાર એ દરદને વિટામિન્સની સાથે કશા સંબંધ હોતો નથી. ઉપરાંત તેઓ આવી રીતે કેટલાય પૈસા નકામા ગુમાવે છે.

ડૉક્ટરોને વિટામિનો સાથે કશી તકરાર નથી. દરેક ઔષધ, પુરુષ ને આજકાને આખા દિવસમાં અમુક પ્રમાણમાં વિટામિનો મળવાં જ જોઈએ. વિટામિનો જો પૂરતા પ્રમાણમાં નથી મળતા તો અમુક જાતનાં દરદા થાય છે, પણ અમેરિકામાં એમાંનું એકે દરદ ક્યાંય પણ દેખાતું નથી. એનું કારણ એ છે કે ઘણાંખરાં લોકોને રોજ ત્રણ વખત પેટ ભરીને ખાવાથી જોઈએ એટલાં વિટામિનો મળી રહે છે. વિટામિનની શોધખોળ થયા પહેલાં આપણા આપદાદાઓ એ રીતે જ વિટામિનો મેળવતા હતા. નાનાં બાળકોને ચોખ્ખા ખોરાકની સાથે વિટામિન્સ આપવાની કેટલીક વાર જરૂર પડે છે.

વેદકોના ધંધો કરનારા લોકોની તકરાર વિટામિન્સની બનાવટોની જે જાહેરખબરો આપવામાં આવે છે, એને માટે છે. પ્રજાના મન ઉપર એની અસર એવી થાય છે કે વિટામિન એ એક દવા છે. ચોખ્ખા આહારનો એ એક મહત્વનો ભાગ છે, એ વાત તેઓ ખૂલી જાય છે. એને લીધે લોકો તંદુરસ્તીને માટે ખોરાકના પર આધાર રાખવાને બદલે વિટામિનની ટીકડીઓ પર આધાર રાખતા થઈ જાય છે.

ઘણાંખરા દવા બનાવનારાઓની પ્રવૃત્તિ એક જ ગોળીમાં બની શકે એટલાં વધારે વિટામિનો સમાવી દેવાની હોય છે. એનું તત્ત્વ એ છે કે તમે જેટલા વધારે વિટામિનો છે એમ કહેશો એટલા પ્રમાણમાં એ બનાવટ જલદી વેચાય છે. કેટલાક દવાવાળાઓ પોતાના ખીખા દરીદ્રોને હંકારવા માટે એમ પણ જાહેર કરે છે કે અમારી ગોળીઓમાં વિટામિનો ઉપરાંત ' મહત્વના ખનિજ દારો ' પણ છે. અમેરિકાના મેડિકલ એસોસિએશનની સમીક્ષા

અને કેમિસ્ટ્રીની કાઉન્સિલે આવી જાતનાં બધાં મિશ્રણોને નાપસંદ કર્યાં છે. તેણે એમ પણ દર્શાવ્યું કે ખીજ પદાર્થોની સાથે મિશ્ર કરવાથી કેટલાંક વિટામિનોની શક્તિ ઓછી થઈ જાય છે.

તો પછી વિટામિન એ શી ચીજ છે ? વિટામિનનું રહસ્ય શું છે ? અમુક જાતના કુદરતી ખોરાકમાં રહેલા અત્યંત સૂક્ષ્મ એવા રસાયણિક દ્રવ્યોને વિટામિનો કહે છે. જીવન અને તંદુરસ્તી ટકાવી રાખવા માટે એ બહુ જ ઉપયોગી માલમ પડ્યા છે. આપણા આખા દિવસના યોગ્ય ખોરાકમાં આવેલા બધા વિટામિનોને જુદા કાઢીને વર્ગન કરીએ તો એ એક દર્શાવ આમ જોઈશું થાય છે: લગભગ ૦૦૩ આઈસ જોઈશું ! તો પણ આમાંના કોઈ પણ વિટામિન આપણા ખોરાકમાં ન હોય તો આપણે માંદા પડીએ. અને કદાચ મરણ પામીએ. રિકેટ્સ, પાંડુરોગ, પેલાગ્રા, બેરીબેરી ને બીજાં કેટલાંક દરદી, લાંબા વખત સુધી ને અમુક વિટામિનો બિલકુલ ખાવામાં ન આવે તો થાય છે.

આ આખોયે વિષય બહુ જ જટિલ છે. વિજ્ઞાનની શોધખોળો વધતી જાય છે, તેમ તેમ એ વેંધારે જટિલ બનતો જાય છે. પણ સામાન્ય માણસોને તો એ. બી. સી. ડી ને જી. (ડી) એ પાંચ વિટામિનો સાથે જ સંબંધ આવે છે. બાકીનાં વિટામિનોની પંચાત કરવાની કશી જરૂર નથી; પછી ભલે એ સંખ્યા ઝેડ સુધી પહોંચી જાય !

એ પાંચે વિટામિનો નીચેના પદાર્થોમાંથી મળી રહે છે:

(એ) માખણ, દૂધ, ચીઝ, તર, ચક્ર, લેટપૂસ, મૂગા, વટાણા, બટાટા, કેળાં, ખનૂર.

(બી ને જી) ચક્ર, મૂંઝવિંડ, હૃદય, લીલી કેળી, લેટપૂસ, નારંગી, મૂગા.

(સી) નારંગીનો રસ, ટમેટાનો રસ, કાશી કેળી, લીલાં મરી, રૂટ્ટેબેરી ને ખાદાં ફળો, સિંહુ.

(ડી) ઇંડાં, ડૉડ લીવર ને હૅલીટ લીવર ઓઇલ; સૂર્યપ્રકાશથી પણ એ બને છે.

આ ઉપરાંત જથ્થાનો કે ઘણાંખરાં માણસો પોતાને જોડેએ એટલાં વિટામિનો દૂધ, માખણ, ઇંડાં, લીલી ચાકભાજીઓ ને માંસમાંથી મેળવી શકે છે અલબત્ત, આપણામાંથી કેટલાક જંથા જોડેએ એટલું દૂધ નહિ પીતા હોય. એમ પણ બને કે આપણે લીલી ચાકભાજીઓને ખૂબ બધાવા દઈએ છીએ; એટલે એવાથી એમાંનાં વિટામિનો ઓછાં થઈ જાય છે. ચાકભાજીમાં સોડા કે પાપડખાર નાખવાથી પણ વિટામિનો ઓછાં થાય છે. શિમાળામાં આપણે સૂર્યના તડકામાં વધારે ફરવું જોઈએ. તડકામાં ફરી ન શકાય તો એને બદલે ડૉડ લીવર ઓઇલ કે ‘ડી’ વિટામિનવાળા ખીજ પદાર્થો ખાવા જોઈએ. પણ ઘણાંખરાં લોકોને એ. બી. ડી. વિટામિનોવાળી ગોળીઓ ખાવાની બિલકુલ જરૂર હોતી નથી. જે લોકો એ ગોળીઓ ખરીદે છે, તેમને તો એની સૌથી ઓછી જરૂર હોય છે. જે લોકોને પૂરતો ખોરાક મળતો નથી, તે લોકોને જ વિટામિનના અભાવથી થતાં દરદી થાય છે ને તેમની પાસે વિટામિનની ગોળીઓ લેવાના પૈસા હોતા નથી.

અલબત્ત, કેટલીક વેવકીય કંપનીઓએ ડૉક્ટરોને વાપરવા માટે વિટામિનવાળી અમુક જાતની દવાઓ બનાવી છે, પણ સામાન્ય પ્રજા એનો ઉપયોગ ન કરી શકે. એ બનાવનારાઓ એટલી બધી આકર્ષક રીતે એના જાહેરખબર પણ આપતા નથી.

એટલે વિટામિન્સની ગોળીઓ ખાધને તંદુરસ્તી ને તાઝગી મેળવવાનો પ્રયત્ન કરનારા લોકોએ યોગ્ય ખોરાક ખાવાની યત્નચાત કરવી જોઈએ. વિટામિનની ગોળીઓ ક્યારે વાપરવી અને ક્યારે ન વાપરવી એ જણાવવાનું કામ ડૉક્ટરનું છે. ડૉક્ટરોને ઘણીવાર દરદીઓને વિટામિન્સ મેળવવાં માટે યોગ્ય ખોરાક લેવાની જ સલાહ આપવી પડે છે.

(“ ચિત્રમય જગત ”ના ફેલુઆરી-૩૬ અંકમાંથી)

આંખો ખરાબ થવાનાં કારણો તો ઘણાં હોય છે. અધારી જગ્યામાં રહેતા હોય, અતિ ગરમ વસ્તુઓ ખાતા હોય, બહુ તાપમાં રખડવું પડતું હોય, એકી નજરે લાંબો વખત કામ કરવું પડતું હોય, ધૂણી ખાતી પડતી હોય, આ અને આવાં ઘણાં કારણો હોય છે. પણ નાનપણથી જ આંખોની યોગ્ય સંભાળ રખાઈ હોય તો આ બધાં કારણો સામે પણ આંખ ટકર ઝીલી શકે.

વેદિયાવેડા ?

શરીરના કેટલાક અવયવો જે ખૂબ સંભાળ માગી લે છે તેના પર વિચાર કરીએ. તેમાં આંખ, કાન ને નાકની સંભાળ ને સંભાળ વિષે વિચારીએ. અહીં કોઈ શંકા ઉઠાવશે. આટલા બધા વેદિયાવેડા શા ? આપણાં આપઘાતો આતું વાંચતા હતા ? એમણે એ બધું નહિ વાંચ્યું તેથી શું તેઓ જીવી ન શક્યા ? એથી જીવંતું તેઓની તંદુરસ્તી તો વધારે સારી હતી. તો પછી આ આંખ, કાન ને નાક વગેરે વિષે આટલાં ટાપલાં શાં ?

અહીં એક બાબત પર ધ્યાન ખેંચવા માગીએ છીએ. આપણાં આપઘાતો આ વિષે બહે વાંચ્યું ન હોય. બહે તેઓએ બધી બાબતોનો સમજપૂર્વક વિચાર કર્યો ન હોય. પરંતુ પરાપૂર્વથી ચાલી આવેલી કેટલીક પ્રચલિત, રિવાજો વગેરેને લઇને કેટલુંક કાર્ય સાંકળીક બની ગયું હતું તે આજે રહ્યું નથી. આજે સમાજજીવનના એક એવા તબક્કામાંથી પસાર થઈએ છીએ કે જ્યારે જૂના અને નવા વિચારોનું બારે ધપાણુ ચાલી રહ્યું છે. અને નવા વિચારો પર તેના એવા પ્રત્યાઘાતો થાય છે કે તેમાંથી સારું એવું પણ ઊડતા જઈએ છીએ, તે બધું આપણને જંગલી લાગે છે. જૂનામાંનાં ખરાબ તરવો જલદી નીકળી શકતાં નથી, પણ સારાં જલદી નીકળી જાય છે. બીજી વાત એ છે કે આ વેદિયાવેડા નથી, ટાપલાં નથી. અમેરિકા, યુરોપના બધા આગળ પડતા દેશોમાં તેમ જ જર્મનીમાં આ માટે ખૂબ કાળજી રાખવામાં આવે છે. અમેરિકામાં માંજાપોને બાળકોના આંખ, કાન, નાક, દાંત વગેરે કેમ સાફ રાખવાં જોઈએ તેને લગતી નાની નાની પત્રિકાઓ, પુસ્તિકાઓ વગેરે પૂરાં પાઠ્યામાં આવે છે. શાળામાં એ બધું તપાસાય છે. દરેક માંજાપને તેનો રિપોર્ટ મોકલવામાં આવે છે, પણ તેઓ આટલેથી જ અટકી જતાં નથી. જો માંજાપ તેની તરત જ કાળજી લે, તો તેને બોલાવીને ઠપકા આપવામાં આવે છે અને તેમની ફરજ અદા કરવા માટે તેમનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે, પણ ખરી રીતે તો ત્યાં આટલે સુધી પગલાં લેવાની જરૂર જ પડતી નથી. કારણ, આ બાબતમાં પ્રશ્નનું માનસ એવું ધડાયેલું છે કે તેઓ તેમનાં બાળકો પ્રત્યેની ફરજ ખરાબર સમજે છે, આપણા દુર્ભાગી દેશમાં બાળકોની તંદુરસ્તી તરફ કેટલી બેદરકારી સેવવામાં આવે છે ? જે દેશોના અનેક રિવાજોનું પણ અનુકરણ કરે જ નહીં છીએ તેમની પાસેથી તેમાંનું બોક્કું પણ સારું જો મેળવી શક્યા હોત તો આજે આપણી આ સ્થિતિ ન હોત.

ચરમા વિના ચલાવી લે છે ।

આપણાં શહેરોમાં આંખના ડૉક્ટર આવ્યા (Specialist) દાકતરો હોય છે ? ડૉક્ટરો માણસોની આંખે ચરમા લેખે છે ? અને પૈસા અથવા સંભાળને અકાલે ડૉક્ટરને ચરમા લીધા વિના ચલાવી લેવું પડતું હશે એ બધાનો વિચાર કરીએ તો ખ્યાલ આવે કે આંખ જેવા સૌથી વધારે ઉપયોગી અંગની કેવી દશા થઈ રહી છે. આંખને તો શરીરનાં રત્ન કહેવામાં આવે છે. આંખે એ રત્નોની શી દશા છે ? અને તે દશા માત્ર અમુક શહેરમાં જ છે એમ જરાયે માનવાનું નથી. આપણાં ગામડાંની પ્રગતી અખિની કંઈ બહુ સારી દશા નથી રહી. ત્યાં વધારે ચરમા નથી તેથી એમ નથી બાણવાનું કે ત્યાં બધા લોકોની આંખો સારી છે. તેનું એક કારણ તો એ છે કે ત્યાં હજી રપેશીઆલીસ્ટો નથી પહોંચ્યા અને ખીલું કારણ એ છે કે તેને માટે પૈસા નથી.

આંખો બગડવાનાં કારણો

આંખો ખરાબ થવાનાં કારણો તો ઘણાં હોય છે. અંધારી જગ્યામાં રહેતા હોય, અતિ ગરમ વસ્તુઓ ખાતા હોય, બહુ તાપમાં રખડવું પડતું હોય, એકી નજરે લાંબો વખત કામ કરવું પડતું હોય, ધૂણી ખાવી પડતી હોય વગેરે-આ બધાં ઘણાં સામાન્ય કારણો છે. પણ નાનપણથી આંખોની ને યોગ્ય સંભાળ રાખવામાં આવી હોય તો આ બધાં કારણો સામે પણ આંખ ટકારી શકે. આંખે મેંશ આંજવાનો હવે શહેરમાં જંગલી બાણાતો રિવાજ ચાલુ રાખવા જેવો છે. એ વાતમાં જરાપણ શંકા નથી કે ખૂબ સંભાળપૂર્વક તૈયાર કરવામાં આવતી મેંશથી આંખને જરાપણ નુકસાન થતું નથી. પરંતુ તેથી તો આંખનું તેજ વધે છે. ઘણાં કુટુંબોમાં હજી પણ એ રિવાજ ચાલુ રહ્યો છે અને તે પ્રયત્નનીય છે; પણ આંખની ચાલુ સંભાળ પણ રાખવી જોઈએ. તેને હંમેશાં સવારે ઠંડા પાણીથી બરાબર ધોવી જોઈએ. આંખમાં પાણીની ઊલક મારવાથી આંખ બરાબર ધોવાય છે. ને કે હવે તો તેને માટે કાચની ખાસ પ્યાલી આવે છે. તેમાં પાણી ભરીને આંખે અડકાડી આંખને સાફ કરી શકાય છે. વળી આંખના નંબર ઉતારવા માટે હમણાં આંખની ડૉક્ટરી કસરત પણ યોજવામાં આવી છે અને તેને અંગે પુરતકો પણ બહાર પડ્યા છે. વળી એ તો ઘણી જૂની અને બાણીત્વ વાત છે કે સીપાસન કરવાથી આંખનું તેજ ખૂબ વધે છે અને તેનાથી નંબરો ઓછા કરી શકાય છે.

લીલો રંગ અને આંખો

લીલો રંગ આંખ માટે સારો મનાય છે. આંખનું ઓપરેશન કરાવેલા માણસોની આંખે લીલો કંકડો બાંધવામાં આવે છે તે ધણીએ જોયું હશે. ખેડૂતોની આંખો ઘણી વાર વધારે સારી હોય છે તેનું એ પણ કારણ હોય છે કે તેઓ વર્ષના યોગ્ય માસ તો આંખો વખત લીલોતરી નેપા કરે છે. શહેરમાં રહેનારાને એ લાભ ભાગ્યે જ મળે છે. વળી ને ખોરાકમાં ઊંચ, ઘી, દૂધ વગેરે પોણાં ઓછાં હોય તો તેની અસર જેમ શરીરની સામાન્ય તંદુરસ્તી પર થાય છે, તેમ આંખ ઉપર પણ થાય છે. એ તો સહેલાઈથી સમજી શકાય તેવી વાત છે કે સામાન્ય તંદુરસ્તી જેનામાં ન હોય તેનાં બધાં અંગો પ્રમાણમાં ચિયલ અને જાંબ્યા ખૂબ ગરમીમાં કામ કરવાનું હોય ત્યાં લોકોએ માથા ઉપર એવી ભાતનું વસ્ત્ર મૂકવું જોઈએ કે જેથી તડકો આંખો પર ન આવે. કોઈ કહેશે કે આજ સુધી ખેડૂતો ખેતરમાં કામ કરતાં ને પાણી કે વસ્ત્ર માથે મૂકવા છતાં તેમની આંખો સારી રહેતી અને હવે કેમ નથી રહેતી ? તેનો

નવમતવાદ કે નહલવેડા ?

“ લેનિનનો રશિયામાંનો અવતાર સમાપ્ત થયા પૂર્વે હજારો નામધારી લેનિનો હિંદમાં ઉત્પન્ન થયા. હિંદના કોઈ પણ શહેરમાં ઘડીભર એકાદ ફેરે મારી જાયો, તો રસ્તામાં હસ-વીસ લેનિન, પાંચ-પચાસ હિટલર અને હજાર-પાંચસો મુસોલિની જરૂર મળશે; વધુ શું ? હસ-વીસ કેંકેા પણ તમને રસ્તામાં જ દેખાશે ! ” એમ કહીને થી. એન. કે. બહેરે એવા નામધારી લેનિન અનેહાં યુવક-યુવતીઓના ઉદ્દગારો અને કાર્યો ઉપર કંઈક દીકા કરે છે. રેડિયો પર અપાયલા તેમના એ ભાષણનો મહત્વનો ભાગ આ નીચે ઉતાર્યો છે.

હિંદુસ્તાનનાં ગામડાંમાં તો નહિ પણ શહેરોમાં યુરોપના વાયરા બહુ ઝડપથી વાવા લાગ્યા છે; તેથી હિંદી જુવાનો એ વહેતા વાયરાથી લેનિન-હિટલર-મુસોલિની-ફો બની ગયા છે. આ આપણી રંગરેણ વિદ્યાના જેવી વિદ્યા છે. મહેંએ હજાર-સદેતો લાગવલ જ આપણે ગોરા બની જમ્એ જીએ, અને ચાર પુસ્તકો જેમ તેમ વાંચી કાઢીને કે અથ કચરાં સમજીને આપણે નવમતવાદી બનીએ જીએ.

(પૃષ્ઠ ૪૧ નું અનુસંધાન)

જવાબ એ છે કે આજ સુધી ખેડૂતોને આજે અજ મળતું, પૌષ્ટિક ખોરાક મળતો, દૂધ હાલો ને જાણ મળતાં. હવે એ તો નસીબદારનેજ મળે છે એટલે તેનો ચાર તો ફરી પાં પડેજ નય છે. ઉપરાંત આ સહન કરવાનું ! એટલે પહેલાં માથા પર એવું મૂકવાની જરૂર ન હતી. તેથી અત્યારે નથી તેમ તો નજ કહી શકાય, તડકામાં કરતાં આંખને તો સંપૂર્ણ છાંયો મળે તેવી જાતની ટોપીઓ કે પાઘડીઓ ચવી જોઈએ, એ વિષે શંકા નથી.

આજના મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓ અને છોકરીઓની આંખે ચરમા વધતા નય કે તેનું કારણ શું ? ખાસ કરીને નાની ઉમ્મરની શાળા ને કોલેજોમાં બહુતી છોકરીઓ ચરમા લેવાની વધારે જરૂર પડે છે. તેનું કારણ એ છે કે ગામડાં કરતાં શહેરોમાં રહેત મધ્યમ વર્ગમાંની સ્ત્રીઓની રિયલિટ સોથી વધારે કફોડી થઈ પડી છે. મધ્યમ વર્ગમાંની છોકરીઓને શાળામાં જઈને અધ્યાસ કરવાનો હોય, ઘેર આવીને રાંધવાનું હોય, લીલોતર જેવાનું તો તેના નસીબમાં હોય જ ક્યાંથી ? મેઘ આંજે તો તો બીજી છોકરીઓ મરદ કરે, ખોરાક પણ સામાન્ય; એટલે ચારે બાજુથી ચરીરનો ઘસારો જ થવાનો. ધૂણી એ તે આંખનો સોથી મોટો શત્રુ છે.

આ રીતે તેમની આંખો વધારે ખરાબ થતી નય છે. ઘણાં બાળકોને આંખની નજાબ વારસામાંથી જ મળે છે. તેવાં બાળકોની આંખની જે શરૂઆતથી સંભાળ રાખવામાં આવે તો એ અનિષ્ટ ધણું ઓછું કરી શકાય.

[“ ગુજરાત સમાચાર ” ની એક “ જ્યોતિષ્વિ ” માંથી]

રશિયાની નકલ

મૂળભૂત તત્ત્વો અને કલ્પનાની આપણને સાચી જોગબ જ થતી નથી. આપણા પોતાકની પેઠે આપણા મતો અને કલ્પના અનુકરણના વાતાવરણમાં જન્મ પામે છે. તેથી તે આપણને ચોટી છે, પણ આપણને બંધબેસતી થતી નથી. રશિયામાંથી ઈશ્વરને હાંકી કાઢવામાં સફળતા મળી છે એવું સાંભળીને આપણે તુરત નિરીશ્વરવાદી બનીએ છીએ. પરંતુ ચર્ચમાં ભયને કારણે પ્રાર્થના માટે ન જનારો રશિયન લેનિનની સમાધિ સામે કલાકો સુધી ઘૂંટણમંડીએ પડીને પ્રાર્થના કરવા જોડેલા સરળ દીક્રો છે, એ વાત આપણે સહેલાઈથી વિસરી જઈએ છીએ. ઇશુની જગ્યાએ લેનિન આવ્યો એટલો જ માત્ર ફેરફાર થયો. રામના મંદિરનો બહિષ્કાર કરીને કૃષ્ણની પૂજા કરવા માંડી છે, કે કાલી માતાની મૂર્તિનું ઉત્સાહન કરીને ત્યાં માતાની મૂર્તિ સ્થાપી, એ બધું સરખું જ છે. આરતો જીલમ નષ્ટ કર્યો, પણ તેને બદલે રોલિનનો જીલમ સ્વીકાર્યો. જૂના સરદારોને પગ હેઠળ કચ્છા અને નવા જીભાં કર્યાં. પણ વ્યવહાર દૃષ્ટિએ રોલિનશાહીમાં અને હિટલરશાહીમાં મૂળભૂત ફેરફાર કયો થયો તેનો વિચાર કાણ કરે છે ? હિંદી યુવકોનું પુરતકિયું જ્ઞાન એટલે અનુકરણની દૃષ્ટિ અને પોકળ સૃષ્ટિ !

પરાયા ગુરુના ચેલા

પરંતુ એટલી સંતોષની વાત છે કે આપણી નવમતવાદી સૃષ્ટિ રિયર પાયા પર ઊભી નથી અને હુમાણની પેઠે વિખરાઈ જવાનો સંભવ છે. લેનિનને ગુરુ કરવાની આપણે જોટલી તત્પરતા દાખવીએ છીએ તેટલી ત્વરાથી હિટલરને ચરણે માથું મૂકવાને પણ આપણે તૈયાર થઈ જઈએ છીએ. પારકો ગુરુ કોઈ પણ હોય તેને આપણે ચલાવીએ છીએ, માત્ર આપણું વેર છે આપણા દેશના ગુરુ તરફ ! ધરતી ડોસીને આપણે કાળ જેવી માનીએ છીએ, અને પારકા ધરના આપણે ગુલામી વૃત્તિના કૂતરા બનીએ છીએ ! નામ જ માત્ર ધારણ કરીએ છીએ નવમતવાદી અને પ્રગતિશીલનું. આપણો નિરીશ્વરવાદી હિંદી યુવક, પરીક્ષામાં પાસ થવા માટે કે લગ્ન કરવા માટે બાધા રાખશે, અને સત્યનારાયણની પૂજા કરીને શીરાનો પ્રસાદ વહેંચશે ! બાપ કે દાદાની સંપત્તિ ઉપર આંખ ઝાંડશે અને મૂંઝવાદ વિરુદ્ધ બાપણો ઝાડશે ! બાદશાહી વૃત્તિનો અને નવાબી મરતીનો એક વંશપરંપરાનો શ્રીમંત, આપણા દેશમાં સમાજવાદી પક્ષનો આદર્શ આજેવાન થઈને મહાલી શકે છે !

નવમતવાદીઓનું સ્ત્રીસન્માન

નવમતવાદી જીવાનેનો સળગાટ હાલમાં દેશમાં યથા રહ્યો છે. નવમતવાદી એ નામનો બગરબાવ હાલમાં જનતામાં ઉતરી ગયો છે તેથી તેમણે પ્રગતિશીલ એવું નામ ધારણ કર્યું છે. બીજાઓની સ્ત્રીઓ-છોકરીઓ પર આંખો નચાવનારો, તેમને મોહમાં મૂકતો, તેમને જાતીય વિદ્યાનના ડોઝ પાછને આંડે માર્જે દોરવા છત્તનારો એ નવમતવાદી યુવક પોતાની સ્ત્રી બીજાઓની બહેનના સુરખામાં હાંકી રાખતો હોય છે. તે જો પરપુરુષ સાથે બોલવાનો પ્રયત્ન ન કરે તો તેનો મિલન બરબેલાઈ બની જાય છે. તેનું સ્ત્રીસન્માન ધરને આગળે નહિ, પણ ધરના બારણાની બહાર પ્રકટ થાય છે ! તેનું કારણ એક જ છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્યા બણીને પણ તે વિદ્યાના સંસ્કાર તેના પર મડતા નથી, અને તે તેને બંધબેસતા થતા

નથી. વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યના જ્વલંત નામ હેઠળ જે સ્વૈરાચારી વિધાતક મતોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે, તેથી દેશને કાંઈ બહુ નુકસાન થતું નથી. કારણ કે તેઓ...મનમાં ખીર અને કામમાં ખેડાંગ હોય છે. સ્વાર્થ સાધવામાં જ તેમનો પરમાર્થ છુપાયેલો હોય છે. જગત તેમને સારી પેઠે ઝાળખી મળ્ય છે એટલે પછી તેઓ કેટલુંક નુકસાન કરી શકે ?

એ 'પ્રગતિશીલતા' જુઓ !

આ પાશ્ચાત્ય મોહિનીનું અનિષ્ટ પરિણામ મુરકોની પેઠે યુવતીઓ ઉપર પણ થયું છે. સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય અને અપજાએની ઉન્નતિનાં ગર્ધમાં મારનારી અને મહિલાવર્ગના હકોનું રક્ષણ કરવાનો દાવો મારનારી આ મુશ્કિલિત રમણી પોતાના જ ખુદ્દા સ્વાર્થ માટે ખીચી ઝીની સંસારનો રંગપટ બેધકક લાત મારીને ઉઝાડી દેવાને ખડે પગે તૈયાર રહે છે; માત્ર તેને તેવી તક મળે એટલી જ વાર હોય છે. પોતાના મોજશોખ પૂરા કરવાને શોકમની ઉપર લગન કરવા ધ્રુવછતી વિદુષીઓનો પાક આપણા દેશમાં વધુ ને વધુ ઉતરવા લાગ્યો છે. એવાં લગ્નોનું જાહેર અભિનંદન કરનાર નરપુરુષો અને નારીરત્નો આ દેશમાં જાહેર પ્રગતિશીલ વિચારોના અધ્ધર્મને નામે ખપે છે. આ નરરત્નો પૂર્વે 'વા' એ અક્ષર ઉમેર્યો હોય તો તેમનું યથાર્થ વર્ણન મધ્ય લેખાય. પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિનાં મોજાં આ દેશમાં પરદેશ માંથી એકસરખાં ઉછળી આવે છે. " પ્રેમસીવ રાષ્ટ્રસં એસોસીએશન " નીકળ્યા કે દુરત આપણા દેશમાં પ્રગતિશીલ લેખકસંઘ જાગ્યો જ સમજાવે. પરંતુ વિદ્વાનોની મરકરી ઉઝાવરી, સમાજસેવકોની પજવણી કરવી, દેશભક્તોનું અપમાન કરવું અને અણીને વખતે પોતાના કુદ્દલક સ્વાર્થ માટે પોતાના પૂર્વપુરસ્કૃત મતને છોડી દેવો, એ જ કદાચ પ્રગતિશીલતા શબ્દનો હિંદી શબ્દકોશમાં અર્થ હશે.

નવમતવાદીઓનાં રોદધણાં

જેમની કર્તવ્યનિષ્ઠા શૂન્ય જેટલી, દેશસેવા પણ તેટલીજ અને સમાજસેવા તેથીય ઓછી, તેમણે શિવાજી મહારાજનું નામ શા માટે લેવું જોઈએ ? પાશ્ચાત્ય વિદ્યા અને સંસ્કૃતિનાં મોજાં આ દેશમાં મૂળ સ્વરૂપમાં પહોંચતાં જ નથી. અહીં વિકૃત સ્વરૂપમાં આવે છે. તેથીજ પૌર્વાત્યવિદ્યા, પ્રાચીન તત્ત્વજ્ઞાન અને હિંદી સંસ્કૃતિની આ દેશ ઉપરની છાપ ભુંસાતી નથી. પ્રાચીન હિંદી સંસ્કૃતિ ત્યાગ ઉપર ઉભેલી છે અને પરમાર્થ એ તેનું સાખ્ય છે. ત્યાગ કરતાં ભોગનું ઊતરતાપણું આ દેશમાં સર્વમાન્ય થયેલું છે. સ્વાર્થસાધુ વિદ્વાનો કરતાં પરસેવારત મતિમંદ મનુષ્ય આ દેશમાં ઘેઠ લેખાય છે. લોકોને ફસાવીને બનેલા શ્રીમંત કરતાં સત્યાધિક્ષિત ગરીબને જનતા અધિક માન આપે છે. તેથી જ પાશ્ચાત્ય વિદ્યા-વિભૂષિત નવમતવાદી લેખાનારા યુવક-યુવતીઓની પ્રતિષ્ઠા આપણા દેશમાં ટકતી નથી અને એ પાણીમાં તેમના વાલ ત્યડતા નથી. પછો નવમતવાદી અથવા પ્રગતિશીલ કહેવાતા યુવક-યુવતીઓને લોકો માન આપતા નથી, એવાં રોદધણાં તેમને રડવાં પડે છે. ગમે તેની સામે ભસવાથી પોતાની પ્રતિષ્ઠા વધશે એવી કલ્પનાથી તેઓ ભસવા લાગે છે, પણ હિંદી સમાજનો બાદશાહી હાથી એ ભસતા કૂતરા તરફ દૂકીને પણ જતો નથી. તે ચાંત રીતે પ્રગતિપથ ઉપર પોતાના ખોય તરફ જ માર્ગક્રમણ કર્યા કરે છે.

[વા. ૭-૫-૩૬ ના " પ્રજાવજ્ઞ "માંથી]

આવતા માસની કાર્યદિશા

૧. તમારે વર્ગીકરણ ન કર્યું હોય તો રજા દરમિયાન તે કરી નાખવા તમવીજ કરશો. આ કામ માટે પુસ્તકાલય વર્ગમાં તાલીમ પામેલા શિક્ષક બાઈઓ પોતાની આમુખામુનાં ગામડાંના તાલીમ પામ્યા સિવાયના અંધપાલોને પણ મદદ કરશે એવી આશા છે.

૨. વર્ગીકરણ કરતી વખતે આ પ્રમાણે અવશ્ય કરજો:—

(૧) પુસ્તકની પીઠે નીચેથી જે આંગળ છેડી પટ્ટી ચોઢવી. (૨) પુસ્તકના પૂંઠાની અંદરની બાજુએ પુસ્તકાલયનાં નામ છાપેલાં પત્તાં ચોઢવાં. (૩) પુસ્તકના છેવટના પૃષ્ઠની પાછલી બાજુએ પુસ્તક આખ્યાની તારીખ જણાવતું પત્તું ચોઢવું. (૪) પુસ્તકના મુખપૃષ્ઠની પાછલી બાજુએ પુસ્તક ખરીદ્યાની તારીખ, માસ, સન, નાખવો તથા કિંમત લખવી, તેમજ પુસ્તકનો રજીસ્ટર નંબર તથા વર્ગીકરણનો અક્ષર અને સંજ્ઞા લખવી. (૫) પુસ્તકના ૧૧, ૧૧૧, ૨૧૧, ૩૧૧ એ પૃષ્ઠો પર સિક્કા મારી પુસ્તકનો રજીસ્ટર નંબર તથા વર્ગ લખવો વગેરે જે બાકી હોય તો તે પણ પૂર્ણ કરવું.

૩. જૂથ મંડળમાં ત્રિમાહી નિવેદનો મોકલવા ચૂકશે નહિ.

૪. જુઠાઈ આખર સુધીમાં માંગણી પ્રમાણેનાં મળી શકે તેટલાં બંધાં પુસ્તકો મોકલવાની તમવીજ પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ કરશે જ. માટે આ બાબતમાં પત્રવ્યવહાર કરી વિના કારણ અર્થ કરશે નહિ.

૫. જે પુસ્તકાલયોએ ચાલુ વર્ષના અંદાજમાં મંજૂર કરાવેલી પુસ્તકખરીદીની રકમમાંથી ખરીદવાનાં પુસ્તકોની યાદીઓ ન મોકલી હોય તેમણે અમારા તરફ તુરં મોકલવી. જુન સુધીમાં યાદીઓ નહિ આવશે તો અત્રેની પસંદગીનાં પુસ્તકો મોકલવામાં આવશે.

ઉ. મો. પટેલ

મદદનીશ વ્યવસ્થાપક.

વટહુકમ નં. ૫ સન ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

પુસ્તકાલયોએ વર્ષમાં જુદે જુદે વખતે ખાતામાં મોકલવાનાં પત્રકો
અને નિવેદનનો નોંધ

રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો તરફથી મંગાવવામાં આવતાં પત્રકો વખતસર આવતાં નથી, અને તેથી પત્રવ્યવહાર પુષ્કળ વધી પડે છે, તેમ જ પુસ્તકાલયના વહીવટમાં ખામી જણાઈ આવે છે. આતું મુખ્ય કારણ એ છે કે, કામ કરનાર અંધપાલો અને મંત્રીઓને પત્રો મોકલવાની ચોક્કસ તારીખોની જાણ હોતી નથી. સમગ્ર આ નીચે જણાવેલાં પત્રકો અને નિવેદનો ક્યારે મોકલવાનાં છે તેનું એક યોગ્ય બનાવી પુસ્તકાલયમાં રાખવું.

ઉપર પ્રમાણેના પત્રકરૂપે રાખેલી માહિતી પ્રમાણે હકીકત ખાતા તરફ મોકલાય છે કે નહિ તેની તપાસ જે તે રજાગસીમાના રા. મહાલ શાળાધિકારી સા.એ તપાસણીમાં જોવું અને અપૂર્ણતા જણાય તો તે તાત્કાલિક પૂરી કરાવી લેવા તજવીજ કરવી.

(૧) ત્રિમાસી પત્રકો:—ઑગસ્ટ, નવેમ્બર, ફેબ્રુઆરી અને એ માસની તારીખ પાંચ પહેલાં આ હકીકત મોકલવી જોઈએ.

(૨) પાવતીઓ:—મામ પુસ્તકાલયોએ દર વર્ષે પોતાના અર્થનાં હિસાબની પાવતીઓ દર વર્ષે ઑગસ્ટ માસની તા. ૧૦ થી પહેલાં ખાતામાં રજુ કરવા તજવીજ કરવી જોઈએ. આ હિસાબ સાથે મોકલાવેલી પાવતીઓ પર નાણાંઅર્થ શેજમેનના ક્યા પાન પર લખ્યો છે તે જણાવવું.

(૩) કરખા પુસ્તકાલયનાં બીલો:—દર ૭ માસે એટલે માહે જાનેવારી અને મેની તારીખ ૩૧ સુધીમાં ખાતામાં દાખલ થવાં જોઈએ.

(૪) અંદાજપત્રકો:—દર વર્ષે ઑગસ્ટની તા. ૩૧ સુધીમાં અંદાજપત્રક તૈયાર કરી ખાતા તરફ તેની બે પ્રતો મંજુરી માટે મોકલવી. મોકામાં મોકલ્યા પાસ સંજોગે હરો તો ઑક્ટોબર સુધીમાં મોકલવાની પરવાનગી મળશે.

(૫) વાર્ષિક નિવેદન:—નિવેદનની હકીકત ફરેલા નમૂનામાં ઑગસ્ટની તા. ૧૦ સુધીમાં મોકલી આપવા તજવીજ કરવી.

ઉપર પ્રમાણેની હકીકત જે તે પુસ્તકાલયે મોકલી આપવા તજવીજ કરવી.

સૂચના નં. ૪૪૧/૩ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

પુસ્તકાલય પ્રચારકો તરીકે નિમણૂક કર્યા બાબત

પુસ્તકાલયોની તપાસણીનું કામ કરનાર શિક્ષકોએ જે તે મદદાલ મંજૂરના મંત્રી મારફત માગણી મોકલવા અત્રેથી સૂચના નં. ૪૪૧ તા. ૨૪-૧૧-૩૮ ની પ્રકટ કરવામાં આવેલી છે. તે પ્રમાણે માનદ પ્રચારકો તરીકે નીચે જણાવેલા ઇસમોની નિમણૂક કરવામાં આવે છે.

મદદાલનું નામ

પ્રચારકનું નામ અને ઠેકાણું

વડોદરા પ્રાંત

વાઘોડીઆ:—(૧) પુરુષોત્તમ કુબેરભાઈ પંડ્યા, રવાલ તા. વાઘોડીઆ સા. પુ. ના મંત્રી

વડોદરા:—(૨) મહીજીભાઈ જેઠાભાઈ પટેલ, આજોડ તા. વડોદરા સા. પુ. ના મંત્રી અને મુખ્ય શિક્ષક આજોડ સા. મુ. શાળા.

કરજણ:—(૩) હોટાલાલ નરભોરામ પંડ્યા, દેરોલી તા. કરજણ સા. પુ. ના મંત્રી અને મુખ્ય શિક્ષક દેરોલી સ. યુ. શાળા.

મહેસાણા પ્રાંત

દહેગામ:—(૧) ભગવતપ્રસાદ મણિલાલ રાવળ કઠવાડા તા. દહેગામ, સ. યુ. શા. મુ. ચિ.

કચોલ:—(૨) હોટાલાલ ગોકળભાઈ ઉપ. ચિ. મોજે પલિપડ, તા. કચોલ સ. યુ. શાળા (ભગવતપ્રસાદ મણિલાલ રાવળની બદલી કઠવાડા તા. દહેગામ શાળામાં થવાથી આ ઇસમની નિમણૂક કરવામાં આવી છે.)

નવસારી પ્રાંત

માંગરોળ:—(૨) બીજાભાઈ મનાભાઈ મુ. ચિ. માંગરોળ સ. યુ. શાળા

ઉપર પ્રમાણે જે તે મદદાલના સામે જણાવેલા ઇસમોની માનદ પ્રચારક તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવે છે. મારે જેમણે તેમણે તે પ્રમાણે કામ કરવાની તજવીજ કરવી.

સાંસ્કૃતિક પુસ્તકાલય શાખા }
વડોદરા }
તા. ૮/૨૧ એપ્રિલ ૧૯૩૯ }

પુ. ત્રિ. શાદ

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ અધિકારી

સૂચના નં. ૪૪૧/૪ સને ૩૮-૩૯

વિષય

પુસ્તકાલય પ્રચારક તરીકે નિમણૂક કર્યા બાબત

પુસ્તકાલયોની તંપાસણીનું કામ કરવા માટેની માગણીઓ મોકલવા આ તરફ સૂચના નં. ૪૪૧, તા. ૨૪-૧૧-૩૮ ની કાદેલી છે તે આધારે ખેરાળુ મિડલ સ્કૂલના ઉપ શિક્ષક ત્રિવેદી હીરાલાલ ભાઈશંકરની માગણી ખેરાળુ તાલુકામાં પ્રચારક તરીકે કામ કરવાની આવેલી તે ઉપરથી તેમની માગણી પ્રમાણે તેમને ખેરાળુ તાલુકાના માનદ પ્રચારકનું કામ કરવા નીમવામાં આવે છે. સદર બાબતનો હુકમ તેમને રજીસ્ટ્રમાં આપવામાં આવ્યો છે, તા. ૯ માહે મે સને ૧૯૩૯.

સાંબંધિક પુસ્તકાલય શાખા,
વડોદરા
તા. ૯ એપ્રિલ ૧૯૩૯

} પુ. ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ
વ્યવસ્થાપક
પુસ્તકાલય ખાતે

સૂચના નં. ૪૬૧ સન ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓ માટે એક માસ સુધી માગણી ન કરવા બાબત

ફરતા પુસ્તકાલયના પુસ્તકોનું કાર્ડ કેટલોગ બનતું હોવાથી હાલ તુર્ત તા. ૧૫-૫-૩૯ થી એક માસ સુધી પુસ્તકોની પેટીઓ મોકલવાનું કામ બંધ રાખવામાં આવ્યું છે. માટે આ સંબંધમાં કોઈએ પેટીઓ માટે માગણી કરવી નહિ. માગણી આવશે તે રાખી મૂકવામાં આવશે અને જેને તેને તા. ૧૫-૬-૩૯ પછી પેટીઓ મોકલવામાં આવશે. માટે આ સંબંધમાં ઉધરાણી કરી નાહક ખર્ચ કરવો નહિ.

વડોદરા
તા. ૯-૫-૧૯૩૯

}

ઉ. મો. પટેલ
અવેજી વ્યવસ્થાપક
પુસ્તકાલય ખાતે

સૂચના નંબર ૪૬૨ સન ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

ફરતા પુસ્તકાલય શાખાનાં નવીન પુસ્તકો બાબત.

સૂચના નં. ૪૩૭ તા. ૭-૧૧-૩૮ અનુસંધાનમાં જણાવવાનું કે ફરતા પુસ્તકાલયના ઉપયોગ માટે માહે નવેમ્બર ૧૯૩૮ થી માહે એપ્રિલ સન ૧૯૩૯ સુધીમાં નીચેના પુસ્તકોનો વધારો કરવામાં આવ્યો છે.

લેખક	પુસ્તકનું નામ	સાલ	લેખક	પુસ્તકનું નામ	સાલ
ધામી મો. યુ.	ગુણરાતી	૧૯૩૮	મનોભાષા	સુસ્તકનું નામ	૧૯૩૮
પરેખ નગીનદાસ	પ્રિયતા	૧૯૩૮	"	હનુમાન-વિભીષણ	૧૯૩૫
સોની રમણલાલ	તોડફૂળી	૧૯૩૪	"	સીતા	૧૯૩૫
પટેલ મહીજીભાઈ ડા.	નવીના	૧૯૩૮	"	ભરત-લક્ષ્મણ	૧૯૩૮
રામચંદ્રા જો ડા.	આદેવતા	૧૯૩૬	"	કૃષ્ણ-મોદરી	૧૯૩૬
ધામી મો. યુ.	કુલદીપક	૧૯૩૮	"	ગાંધીજી	૧૯૩૮
રામલાલ અગાલાલ ડી.	પરજ્ઞા પહેલાં	૧૯૩૮	દલે ભુવંતરામ	કિતોપદેશની વાર્તાઓ ભા. ૧	૧૯૩૨
શ્રીકાકિત મંયમાળા	ચક્રવર્તી રક્ષય	"	ભદ્ર. ચંદ્રશંકર મ.	"	ભા. ૨
પાખા મળશંકર	આનંદમંદ બૃંમિમાંતા	"	મજેમુદાર મં. ર.	સુધન્વા	"
આચાર્ય ગુણવંતરાય	ઉપર બહાર	"	મજેમુદાર સો. મનોરમા	હરિશ્ચંદ્ર	૧૯૩૩
ભદ્રે ગોદનલાલ ડ.	હરિયાલાલ	"	દેસાઈ. કાળીપ્રસાદ ધ.	અલિશામ	૧૯૩૪
કવિ નાનાલાલ ડ.	દિગંત	"	મજેમુદાર ભગીરથ	ભગીરથ	"
ગાંધી ભોગીલાલ	પુણ્યકથા અમલ પાળપાળતીપાણી	૧૯૩૭	ખાનસાહેબ મ. પ્રા.	મંદ્રહાસ	૧૯૩૭
ગાંધી મોહનદાસ ક.	દતા	"	ચોકસી નાલુકલાલ નં.	મુન	૧૯૩૩
દલાલ રમણલાલ જ.	દેખવણીનો કમરો	૧૯૩૮	મજેમુદાર શ્રીમતી ખાલા	એકલાલ	૧૯૩૪
સોની રમણલાલ	જંગીજીખાન	"	મટાવાળા ડ. ડા.	ટચુકડી સો વાતો ભા. ૧	૧૯૨૭
દેસાઈ મગનલાલ પ્ર.	અનુરાધા	"	"	ટચુકડી બીજી સો વાતો	૧૯૨૬
દાહા ધીરજીલાલ ડો.	અપંગની પ્રતિભા	"	"	" ત્રીજી સો વાતો	૧૯૨૫
નાનાભાઈ	વિમળશાહ	૧૯૩૫	"	" છઠી સો વાતો	૧૯૩૨
"	પાંચળી	૧૯૩૭	ચાહ રમણલાલ ના.	બલ્લિલાલ	૧૯૩૬
"	ભીમસેન	"	વહોરા રમણલાલ ન.	કિશોર ચરિત્રમાળા	ગુચ ૨ ખંડ ૧ ૧૯૩૮
"	મુખિહર	૧૯૩૮	"	"	ગુચ ૨ ખંડ ૨ ૧૯૩૮
"	કોણ અશ્વત્થામા	"	મેઘાણી અવેરચંદ	કુમારી હેલન	"
"	ભીખ	૧૯૩૭	નાયક યશવંતરાય યુ.	અપરાધી	"
"	સંવણ	૧૯૩૮	પટેલ ચંકરલાલ સોનાભાઈ	સુહરિત્વિમાન	"
			નાયક યશવંતરાય યુ.	નૂતન આજપોથી	"
				આરોગ્યવિમાન	"

પ્રણાલી અંબાલાલ નગોરદાર હોટલાલ ડા.	યોગસાધના પા. હંધિયું	૧૯૨૮	દાણી લક્ષ્મીદાસ પંડ્યા ના. ચી.	૧૯૩૫
કોટાર વૈકુંઠ મો.	આપણે ભગ્નીઓ	"	કવિ વલ્લભજી સુદરજી	૧૯૩૬
રંગ અવધૂત	ઉપનિષદોની વાંતો	૧૯૨૪	નરોત્તમ બાલમંથવળી	૧૯૨૪
માસ્તર કરીમ મહમદ	યુગશતના મુસલમાનો	૧૯૨૮	મરહી	૧૯૨૮
પ્રણાલી હોટલાલ આળકુબ્જી	માનવશરીરવિકાસ	"	સ્નેહપ્રમા	૧૯૩૭
ધુમકેતુ	જીવનચક્ર	૧૯૩૬	કાંજે	૧૯૩૭
અનામી	કાબ્યસંહિતા	૧૯૩૮	સંગીત ડૉ.નાથ નાટક	૧૯૩૭
દસવાડી પૂજાલાલ	પારિબ્રજ	"	માવનાતરંગ	૧૯૨૮
પ્રણાલી અંબાલાલ બા.	પૃથ્વીયોગ નવનીત	"	ફુલે આર્ણિ દગદ	૧૯૩૮
પ્રકાશમ્	દશમી	"	અંગ્રેજી	
કથિક માધવરાવ બા.	ચરિત્રીત	"	Nothing is Safe.	1937
મધુકર	મુક્તિ	"	Rains Came	1938
રાઈ શાંતિલાલ	ચેલદા	"	North west Passage	1938
કા. જી. એફ. એસ.	સોમબીન્સ	"	Citadel	1938
વૈજયંત મળજીભાઈ શા.	શ્રી સ્વામીનારાયણચરિત્ર	"	Recent Trends in	
	ચિંતામણી	"	Rural Planning	1937
ચાલ્સી યંકરલાલ મં.	સાહિત્યને ઓવારેથી	"	Blood and Cavour	1937
પટેલ માધવલાલ બા.	સ્ત્રીમ દરબાઘન એન્જિનીયર	"	Prodigal Parents	1938
દલે વિ. ચ.	હેન્ડબુક બા. ૧-૨-૩	"	Very Heaven	1938
પંડિત સુદરલાલ	ગૃહવિધાન	"	Library and the	
પંડ્યા ના. અ.	ભારતમાં અંગ્રેજીશબ્દ બા. ૧	"	Community	1924
	સ્વપંચ	"	Kapasi Bhikhalal B. Mass. Uplift (Anglo	
		૧૯૩૯	Guj. Bulletin no. 4-5).	
		૧૯૩૭		

સભ્ય આ બાબતની માગણી કરવા પુસ્તકાલયપ્રકૃતિમાં રસ લેતી સંસ્થાઓ અને વ્યક્તિઓને બહોમથક કરવામાં આવે છે.

ઉ. એ. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

શુ. મા. પરીખ

વડોદરા
તા. ૮-૫-૩૯

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો માટે બલામણુ કરવામાં આવેલાં પુસ્તકોની યાદી નંબર ૬૨ સને ૧૯૩૮-૩૯.

પુસ્તકનું નામ	અંકકર્તાનું નામ	કિંમત	ક્રં	વર્ષ	પૃષ્ઠ	બાંધણી	પ્રકાશકનું ઠેકાણું
સાંધ્ય સંગીત	કેલક	૧-૪-૦	૧૬૦	૧૯૩૬	૧૧૪	કાગી	એનજી. માધુરી કાર્યાલય, વિશે પારલે.
રસામણુ શાસ્ત્રીય નવલકથા (મરાઠી)	રા. ના. ભાગવત	૧-૪-૦	૧૨૦	૧૯૩૮	૧૪૫	પાકી	કા. મ. તામ્બકનકર, નવભારત પ્રકાશન સંસ્થા મુંબઈ ૪
અખંડ યૌવન અથવા આરોગ્ય-અથ અવનકથા	ડા. રવિશંકર ગણેશજી અંબરિયા	૧-૮-૦	૧૬૦	૧૯૬૪	૧૮૪	"	કર્તા ભાગશેળ, કાઠિયાવાડ
ગુર્જર બાલક માનસિકા પુસ્તકો વર્ષ ૨ નું	સંપાદક રમણેલાલ નાનાલાલ શાહ						
૧ અંતરતા અજવાળા		૦-૫-૦	"	૧૯૬૪	૬૪	કાગી	
૨ ફેતરની કહાણી		૦-૮-૦	"	૧૯૬૧	"	"	
૩ ગરલી ગુજરાત		૦-૭-૦	"	"	૬૨	"	શંભુલાલ જગશી શાહ
૪ જગતના જંગલમાંથી		૦-૫-૦	"	"	૭૮	"	ગુર્જર મંથરત્ન કાર્યાલય
૫ કીર્તિમંદિર		૦-૬-૦	"	૧૯૬૨	૫૧	"	માધી રસો, અમદાવાદ
૬ વાઘની બોડમાં		૦-૬-૦	"	"	૭૪	"	
૭ વિજ્ઞાન વિનોદ		૦-૫-૦	"	"	૬૨	"	
૮-૯ નાનકડી વાતો		૦-૬-૦	"	"	૭૩	"	
૧૦-૧૧ કથાગીતા		૦-૬-૦	"	"	૬૮	"	
૧૨ વાનરપુરાણ		૦-૬-૦	"	૧૯૬૩	૬૪	"	

કનપદ	મનુભાષા બોધાણી	૦-૧૨-૦૦	૧૬૦	૧૯૩૬	૧૧૨	કાચી	સદર
ગુજર બાલક યાવલી વર્ષ ૨ બનું બેટ પ્રસ્તક	સ' પાદક રમણલાલ નાનીલાલ શાહ		"	૧૯૩૭	૯૫	"	સદર
ગુજર બાલક યાવલિના પ્રસ્તકો વર્ષ ૩ ભુ		૦-૮-૦	"	"	૬૨	"	
૨ શિકારકયાઓ		૦-૬-૦	"	૧૯૩૮	૧૦૩	"	
૩ રમકડાં		૦-૧૦-૦	"	"	૬૫	"	
૪ ભવ્ય જગત		૦-૫-૦	"	"	૪૧	"	
૫-૬ પક્ષીમિત્રો		૦-૩-૦	"	"		"	
૭ વૃક્ષસીદ્ધાંત		૨-૮-૦	"	૧૯૩૯	૨૮૬	પાકી	જોન. એમ. કકરતી કપૂરી, ભુકસેલસ' ઝોન્ડ પબ્લિકશસ' ૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.
સરદાર્યંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાયકૃત પથેર દાખી (પ્રવાર્ધ-ઉત્તરાધ)	દયાશંકર ભ. કવિ (અનુવાદક)		"			"	સદર
અંકિમચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાયકૃત કપાલ કુંડલા (પ્રવાર્ધ)	રમણલાલ નાનીલાલ શાહ (અનુવાદક)	૧-૧૨-૦	"	"	૧૮૩	"	
નવી બાળપેથી	સૌ. મંગુભાઈ પટેલવર્ધન	૦-૨-૦	૮૦	"	૩૬	કાચી	કર્તા, દાંડિયા બજાર વડોદરા
All India Posts & R. M. S. Recruitment Examination Guide Parts I-II & III together.	C. B. D. Shah (Postal Department) & M. M. Shah M. A.	૧-૮-૦	૧૦૦	૧૯૩૮	૧૮૦	"	Author, S. P. M. Goyangate, Baroda

અંકાર પટેલની વાતો	શ્રી હરિપ્રસાદ વ્યાસ	૦-૫-૦	૨૦	૧૯૩૮	૨૪	કાચી
" ૧૦	"	૦-૫-૦	"	"	૨૪	"
" ૧૧	"	૦-૪-૦	"	"	૨૪	"
શેરપીંચરનાં કથાનકો ભા. ૨	રમણલાલ નાનાલાલ શાહ	૧-૦-૦	૧૬૦	૧૯૩૯	૧૬૦	"
અટકચાળાં વીરશી (બાલજીવન ક્રમિક વાર્તાગાળા પૃ. ૧)	સદર	૦-૬-૦	"	"	૨૪	પાટી
સહેલી વાતો (બાલજીવન ક્રમિક વાર્તાગાળા પૃ ૨.)	સદર	૦-૪-૦	"	"	૫૬	કાચી
શેરનો વેપાર	અન્નભાઈ પારેખ	૦-૮-૦	"	૧૯૬૪	૭૭	"

૪૬

અસદેવદાસ પુસ્તકોત્સ-
દાસ પારેખ-વિશોવન
ભાણજી, અંગેશ ભાવનગર

સાવજનિક પુસ્તકાલય શાખા
વડોદરા તા. ૨૨ એપ્રિલ ૧૯૩૯

કું. ત્રિ. શાહ

ઉ. ભા. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નંબર ૪૬૩ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો માટે બહામણ કરવામાં આવેલાં સામયિકો

ક્રમાંક	નામ	પ્રકાર	વાર્ષિક લવાજમ	હેતુ
૧	કર્મભૂમિ	અઠવાડિક	૩-૦-૦	વિકુલદાસ નાગરદાસ પટેલ, તંત્રી અને પ્રકાશક, "કર્મભૂમિ" ખેડા.
૨	અંત્યજ પત્રિકા	માસિક	૧-૦-૦	મથુરદાસ મ. વિરોલા, તંત્રી "અંત્યજ પત્રિકા માસિક" મુ. ભાદરજી.
૩	પ્રગતિ	"	૧-૮-૦ જાહેર સંસ્થા માટે	ચંદુલાલ રણછોડલાલ પંડિત, તંત્રી, "પ્રગતિ" માસિક કે. રામપુર ચકલા મુ. અમદાવાદ.

પુસ્તકાલય ખાતે,
સાર્વજનિક પુસ્તકાલય રાખ્યા
વડોદરા, તારીખ ૬ માહે મે ૧૯૩૯

પુ. ત્રિ. શાહ

ઉ. ગો. પટેલ.
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

વટહુકમ નં. ૬ / ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

પુસ્તકાલયોએ કયાં રજીસ્ટર રાખવાં તે બાબત.

કરના તથા ગ્રામપુસ્તકાલયોમાં કયાં કયાં પત્રો રાખવાં જોઈએ, એ સંબંધી ખાતા તરફથી સરકયુલર નં. ૩ અને ૪ (એકીકરણ ભા. ૧) પ્રસિદ્ધ વટહુકમ કાઢવાનું કારણ. યથેલા છે. ત્યારબાદ કેટલાંક નવીન પત્રોનો ઉમેરો પણ થયો છે. વળી એકીકરણ ભા. ૧ લાનો પ્રતો ખાતાસંચય ગયેલી હોવાથી છેલ્લાં ચારેક વર્ષમાં નવીન ઉધેરેલાં પુસ્તકાલયોને મળી નથી, જેથી આ સંબંધી અદિતી તે રચણા અંતર્યાલ કે મંત્રીઓને પૂરતા પ્રમાણમાં હોતી નથી. પુસ્તકાલયના દરેક તરના વ્યવસ્થિતપણા ઉપર ખાસ લક્ષ આપવાની જરૂર હોવાથી સરકયુલર નં. ૩ અને ૪ રદ કરી આ વટહુકમ નવેસર કાઢવામાં આવ્યો છે. આ વટહુકમમાં જે તે પત્રો કેટલી મુદત રાખવાં તે નક્કી કરેલું હોવાથી એકીકરણ ભા. ૧ લાનો સરકયુલર નં. ૫૨ પણ રદ છે. એમ મમજનું; અને આ વટહુકમમાં જણાવ્યા પ્રમાણે દરેક તરના રેકૉર્ડ સંબંધી વ્યવસ્થા રાખવી.

[સાંપળ રાષ્ટ્રક પેજ નીલ ૫૨]

પુસ્તકાલય

સવાજમ :

દેશમાં વાર્ષિક રૂ. ૩-૮-૦
પરદેશમાં ૫ રૂ. ૫-૦-૦
છુટકે નકલ રૂ. ૦-૬-૦

વંત્રીઓ :

નં નાવાઈ ચ દ્રરોખર દીવાનજી
મજીજાસ પ્રભાસકર વ્યાસ

• : અવસ્થાપક •

વાઘજીભાઈ નારજીભાઈ અમીન
બી કૉમ
મત્રી, પુ. સ સ મં. હિ
રાવપુરા ...વડોદરા

સૂચના નંબર ૪૬૩ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો માટે બહામણ કરવામાં આવેલાં સામયિકો

ક્રમાંક	નામ	પ્રકાર	વાર્ષિક લવાજમ	ટેકાણું
૧	કર્મભૂમિ	અઠવાડિક	૩-૦-૦	વિઠ્ઠલદાસ નાગરદાસ પટેલ, તંત્રી અને પ્રકાશક, "કર્મભૂમિ" મેડા.
૨	અંત્યજ પત્રિકા	માસિક	૧-૦-૦	મંથુરદાસ મ., વિરોલા, તંત્રી "અંત્યજ પત્રિકા માસિક" મુ. ભાદરણ.
૩	પ્રગતિ	"	૧-૮-૦ બહેર સંસ્થા માટે	અંદુલાલ રણછોડલાલ પંડિત, તંત્રી, "પ્રગતિ" માસિક ડૉ. રામપુર ચકલા મુ. અંમદાવાદ.

પુસ્તકાલય ખાતું,
માર્વજનિક પુસ્તકાલય શાખા
ભાદરા, તારીખ ૬ માહે મે ૧૯૩૯

પુ. ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ.
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

વટહુકમ નં. ૬ / ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

પુસ્તકાલયોએ કયાં રજીસ્ટર રાખવાં તે બાબત.

કર્યા તથા ગ્રામપુસ્તકાલયોમાં કયાં કયાં પત્રો રાખવાં જોઈએ, એ સંબંધી ખાતા તરફથી સરક્યુલર નં. ૩ અને ૪ (એપ્રિલ ૧૯૩૯ બા. ૧) પ્રસિદ્ધ વટહુકમ કાઢવાનું કારણ. યથેલા છે. ત્યારબાદ કેટલાંક નવીન પત્રોનો ઉમેરો પણ થયો છે. વળી એપ્રિલ ૧૯૩૯ બા. ૧ લાનો પ્રતો ખાસ યથ ગયેલી તથા હેલાં ચારેક વર્ષમાં નવીન ઉપરેલાં પુસ્તકાલયોને મળી નથી, જેથી આ સંબંધી હિતી તે રચનાના અંતર્યાલ કે મંત્રીઓને પૂરતા પ્રમાણમાં હોતી નથી. પુસ્તકાલયના દર ના વ્યવસ્થિતપણા ઉપર ખાસ લક્ષ આપવાની જરૂર હોવાથી સરક્યુલર નં. ૩ અને ૪ કરી આ વટહુકમ નવેસર કાઢવામાં આવ્યો છે. આ વટહુકમમાં જે તે પત્રો કેટલી મુદત મર્વા તે નહીં કરેલું હોવાથી એપ્રિલ ૧૯૩૯ બા. ૧ લાનો સરક્યુલર નં. ૫૨ પણ રદ છે, મ મમજનું અને આ વટહુકમમાં જણાવ્યા પ્રમાણે દરતરના રેકૉર્ડ સંબંધી વ્યવસ્થા રાખવી.

[સાંધલ રાહદલ જેજ ત્રીબ ૫૨]

પુસ્તકાલય

સવાજમ

દેશભા વાર્તિક રૂ ૩-૮-૦
પગદેશભા , રૂ. ૫-૦-૦
છુટક નકલ રૂ ૦-૬-૦

તત્રીઓ

ન નાભાઇ ચદ્રશેખર દીવાન
અભિલાસ મહારાજ રૂ ૦-૫-૦

ઃ વ્યવસ્થાપક

વાઘણભાઈ નારણભાઈ અમીન
બી હોમ
મત્રી, પુ સ સ મ. લિ
રાવપુરા પડોદરા

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
મંથ ગૌરવ (કાવ્ય)	શ્રી. મજલાલ જી. જોષી ...	૪૫૭
સંસ્કાર (કાવ્ય)	શ્રી. ખીમજીભાઈ ટી. દાદર ...	૪૫૮
હિતચિંતક (કાવ્ય)	શ્રી. ધૈર્યચંદ્ર ર. શુક્લ ...	૪૫૯
આવરણના ઘર	શ્રી. અરવિંદ ...	૪૫૯
પુસ્તકાલયના મંત્રીઓને	શ્રી. મોતીલાલ હીરાલાલ દવે ...	૪૬૧
મંથ પ્રભાવ (કાવ્ય)	શ્રી. રમણકાન્તા પાઠક ...	૪૬૨
મહાન રાષ્ટ્રીય પુસ્તકાલય	શ્રી. હોદાસાગર માનસિંગ કામઘર ...	૪૬૩
મદાલ પુ. પરિષદોના હેતુઓ	...	...
(૧) કરજણ મદાલ દ્વિતીય પુ. પરિષદ	...	૪૬૪
(૨) દામનગર મદાલ પ્રથમ " "	...	૪૬૬
(૩) ખેરાળુ મદાલ બીજી " "	...	૪૭૪
(૪) ચિતોર મદાલ ચોથી " "	...	૪૭૫

આવતા અંકે વાંચો :

પુસ્તકાલય ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદલાલ સાહેબે લખેલો લેખ : “મફત સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોનું કર્તવ્ય ક્ષેત્ર.”

પુસ્તકપરિચય	૪૮૨
નર્વન શાલ	૪૮૬
પુસ્તકોને પરિચયપ્રગટ	૪૯૦
મ સિંહો મળ્યા તારીખ	૪૯૩
શું વાંચશો ?	૪૯૪
પુસ્તકાલય નોંધ	૪૯૮
પુસ્તકાલયોની તપાસચી	૫૦૪
ઉદ્ઘાટન અને અનાવરણના પ્રસંગે નો વૃત્તંત... ..	૫૦૫
સન ૧૯૩૮-૩૯ ના પુ. શિક્ષણવર્ગો	૫૦૬
આવતા માસની કાર્યદિશા	૫૦૬
પુસ્તકાલય ખાતાની સૂચનાઓ, વટકુકો વગેરે	૫૦

“ ભારતમે અંગ્રેજી રાજ્ય ” તા. ૯ જુન ૧૯૩૬ ના “ કુલજાન ” માં નીચે પ્રમાણે જાહેર ત પ્રસિદ્ધ થયે છે:—

“ રોક લાધીભાઈ ગજાવચંદ તરફથી આ પુસ્તક સાર્વજનિક વાચનાલયોને મફત આપવાની વ્યવસ્થા થયે છે. ‘વેપાર’ ૧૦૬, પાણસી બાજર સ્ટ્રીટ કોલેજ ખાંડ, એ સરનામે કોઈ લાયકોની અરજ કરશે તો તે પુસ્તક મોકલવામાં આવશે.

ગ્રંથગૌરવ

સાચી શોધે પરમ પુરુષે જ્ઞાનને મેળવ્યું છે,
ને સૃષ્ટિના અનુભવ થકી જિંદગીમાં ભર્યું છે.

જેના તેજે જીવન વિકસી સંકટો સૌ વિનાશે,
એવાં સૂત્રો અદ્ભુત ખરે । જ્ઞાનગ્રંથે પ્રકાશે.

જે સિદ્ધાંતે મનુજહિત ને દ્યેય સાચાં સમાચાં,
સંશોધી એ સરવ જનને આપવા ગ્રંથ ગૂંચ્યાં.

આહા ! કેવી અતુપમ ભરી જ્ઞાનસમૃદ્ધિ-ભારે,
પીતાં જેને હૃદય ભરતાં માનવી ના ધરાયે.

આ સંસારે અધિકજન તો જ્ઞાન-સંસ્કારહીણાં,
હુષો માંહી હંધુત થતાં ગ્રાથકે પંથભૂલ્યાં.

વિશ્વે તેને તિમિર મઘળું ભાસતું સર્વ સ્થાને,
ગ્રંથો એના દીપક થઈને પંથ સાચો બતાવે.

છે ગ્રંથો આ અવનિ ઉપરે દેવ સાક્ષાત મૂર્તિ,
જેના ધ્યાને પરમ મુખને પામતાં થાય તૃપ્તિ.

સત્કાર

આવો હો વટપુરના જ્ઞાનઅંધ ગાયકો
 ઉરના ઉલ્લાસથી વધાવીએ છરે, આવો હો
 ભારતની કુંજમાં જ્ઞાનભરી શુભંરી
 શાણા સયાણી સોહાવીએ છરે, આવો હો
 નિર્મળ સ્વાતંત્ર્યને સ્તવતાં સુપુસ્તકો
 વાંચીને વિસ્તવને વંચાવીએ છરે, આવો હો
 વારિ ને ક્ષીરસત્ત્વ બાણે જ્યમ હંસલા
 અંધનાય દુગ્ધપાન માણીએ છરે, આવો હો
 શારદનાં સૌખ્યભર્યાં સર્જાવી ગામડાં
 માડીનાં દુઃખને મીટાવીએ છરે, આવો હો
 સેવા સુરંગ સાથ શિક્ષકના સાજમાં
 હિંદના મુપુત્ર ધર્મ લાણીએ છરે,
 આવો હો વટપુરના જ્ઞાનઅંધ ગાયકો.

—ખીમજીભાઈ ટી. ઠાકર

—❦—

હિતચિંતક

હિતચિંતક મહારાં બહાલાં એ પુસ્તકો,
 કડું ન તમને હૃદય યકી કદી ફર ને;
 હિંમત ને આશાનાં દેનારાં સદા,
 આહું તમને મહારાં પ્રેરક પૂર ને. હિતચિંતક ૧
 વાચન પ્યાડું કદી ન ચૂકું કામમાં,
 મળે ભલે કદિ મોટાં એ મહારાજ્ય ને;
 સત્યોનાં સત્યોને હું કદિ ના તણું
 એવાં મહારાં પ્રેરક સૂત્રો પુસ્તકો. હિતચિંતક ૧
 આત્માનાં ચેતન એ મહારાં પુસ્તકો,
 મિત્રો મહારાં પરમ પુનિત એ ગ્રાણુ ને;
 જીવનનો આધાર સદાએ છે તમે,
 કદી કડું નહિ ફર હવે નિર્માણુ ને. હિતચિંતક ૨
 દેવચંદ્ર ૨. પૃષ્ઠ

આવરણના થર

કોણ જાણે કેમ, પણ મારી એક ટેવ છે કે, જ્યારે કોઈ પણ ગામે હું જાઉં છું ત્યારે પહેલવહેલી હું એક ખાસ પૂછપરછ જેને ત્યાં જાઉં તેની સાથે કરું છું, અને તે એ કે “આ ગામમાં કોઈ પુસ્તકાલય કે વાચનાલય છે કે નહિ ?” નકારાત્મક શબ્દ સાંભળતાં મને નિરાશા ઉપજે છે, જ્યારે હકાર સાંભળતાં મારું મન પ્રયુક્ત બને છે અને પછી બપોર પછીના સમયે હું એ પુસ્તકાલય વા વાચનાલયમાં અવરથ જાઉં છું અને ત્યાંની વ્યવસ્થા વગેરે વિષે ત્યાંના મંથપાલને પૂછપરછ કરું છું.

* * *

એક વખત મારી તબિયત ખૂબ લઘ્વી જતાં મારે .....ગામ હવાફેર માટે જવાનું થયું. આમેય તબિયત તો સારી નહોતી, છતાં મારી હંમેશની ટેવે, જેને ત્યાં હું હવાફેર માટે જનાર હતો તેને પૂછપરછ કરાવી કે “તમારા ગામમાં પુસ્તકાલય વા વાચનાલય છે કે નહિ ? ન હોય તો હું મારું લાથું સાથે લેતો આવું !” મને હકારાત્મક ઉત્તર મળ્યો, ત્યાં જવાનો મારો આશય આરામ લઈ તબિયત સુધારવાનો હતો, છતાં કોઈ વ્યસનીને પોતાના વ્યસન વિના એન પડે નહિ તેમ મને પણ વાચન વિના એન નહોતું રહેતું. પહેલો દિવસ તો મેં વાચન વિનાજ, ના ના-ટૂંનમાં મેં ખરીદેલાં વર્તમાનપત્રોથી ચલાવ્યું. બીજે દિવસે સવારે, પુસ્તકાલયમાં જવા નીકળ્યો.

* * *

ગામડાના રસ્તા ધૂળવાળા તો હોય છે, છતાં કેટલેક સ્થળે ગામલોકોની ચીવટથી સફાઈ સારી હોય છે, જ્યારે કેટલાક એવા પણ હોય છે કે તે રસ્તેથી પસાર થયું પણ ન પાકવે. આવો જ કંઈક અનુભવ મને આ પુસ્તકાલયમાં જતાં થયો.

ગામના પાદરે, પુસ્તકાલયના કૅમ્પાઉન્ડ આગળ આવી લાગ્યો અને ત્યાં જોયું તો એમને લૂગડાંનાં ચીંચરાં વેરાયેલાં પડ્યાં હતાં, આસપાસ નળિયાંનાં ટુકડાં અને છોટાના ઢેખાળા ખડકાયેલાં હતાં, વળી જાણે ગામના લોકોને કયરો નાખવાની આ નંધણિયાતી જગ્યા હોય તેમ કૅમ્પાઉન્ડની એક બાજુએ કંઈ કાચના ટુકડાં, લોઢાનાં બાંગલાં હથિયારોની રેખા તેમજ એવી જ ગંદકી પથરાયેલી હતી. વળી કૅમ્પાઉન્ડના દરવાજા પણ બંધ કર્યાં વિનાનાં જેમ તેમ નીકળી ગયેલા નકુઆવાળા પડ્યા હતા, જ્યારે અંદર પુસ્તકાલયના મકાનને તાણું વાસેલું હતું. તે જોતાં જ મને ખ્યાલ આવ્યો કે અત્યારે તો નિશાળના શિક્ષક-મંથપાલ-શાળામાં હશે. હું પાછો ફર્યો. વળી સાંજે તે તરફ ગયો. જોયું તો મકાન ખુલ્લું હતું; ઓટલા પર ચડતાં પગથિયાં પર એક એક ઇંચ ધૂળનો થર પથરાયેલો દઠો અને ભીંતોનો રંગ પણ આ ધૂળના થરને લીધે ઓળખાતો નહોતો.

આમ છતાં, આ બધું મનમાં રાખી, હું અંદર ગયો. મુઠો જોતાં જ (હું ધારું છું કે એ મંથપાલ હશે) ત્યાં બેઠેલ એક વ્યક્તિએ જિભા ચપ્પ મને આવકાર આપ્યો. પરંતુ મારું મન જાણે એ આવકારની અવગણના કરવાનું સંચવતું હતું. અને તેથી હું ત્યાં ઉભો જ થઈ રહ્યો. મેં આમ તેમ નજર ફેરવવા માંડી. અને જોયું તો મને એ પુસ્તકાલયનું

આપું દસ્ય ધૃણાજનકે લાગ્યું. જે દસ્ય મેં મકાનની લીંત પર જોયું હતું તે જ દસ્ય અંદરનાં કબાટોનું પણ હતું. અને એ કબાટો પર પડેલા વર્તમાનપત્રોના થોડકા, ધૂળના થરમાં એવા ઢંકાર્યા ગયેલા હતા કે ધૂળ નીચે એ વર્તમાનપત્રોનું અસ્તિત્વ સહજ નજરે જોનારને જણાય જ નહિ. વળી બે-ત્રણ કબાટો પર ઉધેવદેવી એનું જોર જમાવવા પ્રયત્ન કરી રહી હતી, તેમજ જુદા જુદા ખૂણા પર પુસ્તકોના થોડાક થર ખડકેલા પડ્યા હતા. એ જ પ્રમાણે મને આવકાર આપનાર ગૃહસ્થ જે જમીન પર બેઠા હતા તે જમીન પણ એટલી જ ધૂળવાળી હતી.

* * *

આ બધું જોતાં મારાથી રહેવાયું નહિ; એ ગૃહસ્થને મેં પૂછ્યું : “ મહાશય ! આપ કોણ છો ? ”

“ આ પુસ્તકાલયનો મંથપાલ. ”

“ અરે, મંથપાલ ! ”

“ હા ! કેમ આશ્ચર્ય પામો છો ? ”

“ અરે ભગ્ન માણસ ! મંથપાલ કહેવડાવવા છતાં તમે સાચા મંથપાલ નથી લાગતા; તમે તો મંથપાતક જણાઓ છો ! આ પુસ્તકાલયનો બહારનો દેખાવ જોતાં જ મને તો સ્વપ્ન આવેલી, છતાં અંદર આવ્યો અને જોઉં છું તો અહીં પણ એમ જ છે. ” મારાથી ઉધાડા શબ્દોમાં જ કહેવાઈ ગયું.

“ એ તો સાહેબ ! પરમ દિવસે વાવાઝોડું થયેલું તેની આ બધી ધૂળ પથરાયેલી છે. ” મંથપાલે બચાવ કર્યો.

“ તે તમે દરરોજ આ પુસ્તકાલય જોલો છો ? ”

“ નાહ, કોઈ પુસ્તક લેવા આવે ત્યારે. આજે આપ આવવાના છો એમ ખબર મળવાથી જોઈયું છે, કહો, આપને કયું પુસ્તક જોઈએ છે ? ” મને ખુશ કરવા પ્રયત્નતા મંથપાલે પૂછ્યું.

“ જીવનશોધન. ” મેં પુસ્તકનું માત્ર નામ જ કહ્યું.

મંથપાલે એ પુસ્તકનો ક્રમાંક શોધી કાઢ્યો, જે કબાટમાં એ હોતું જોઈએ તેમાં તપાસ કરી, પણ તે કબાટમાં એ પુસ્તક નહોતું. ઇચ્છુજ્ઞમાં જોયું તો કોઈને અપાયેલું હોય તેવી નોંધ પણ નહોતી. એટલે એણે બધાં કબાટ જોઈ કાઢ્યાં, ખૂણે જોઈયે પડેલા પુસ્તકોના ઢગલા ઉઘાડી જોયા, પણ એકેયમાંથી તે પુસ્તક હાથ લાગ્યું નહિ. છેલ્લે, એક ખૂણામાં થોડાંક પુસ્તકોનો ખડકેલો પડ્યો હતો તે ફેંદી જોયો તો તેમાંથી એ મળી આવ્યું. એમણે મને એ પુસ્તક આપ્યું. હું તેના પર વળજેલી ધૂળ ખંખેરતો હતો ત્યાં અચાનક મને ઊધરસ આવી અને એ કામ એ મંથપાલે પાર પાડ્યું. ઇચ્છુજ્ઞમાં પુસ્તક નોંધાવી મંથપાલની રંગ લાકડું મારા ઉતારે ગયો.

* * *

જે દેશમાં પુસ્તકો જીવતા જેમણે સચવાતાં હતાં, ત્યાં પુસ્તકને પગ પણ અડશે તો પાપ મનાવું ત્યાં પુસ્તકોની આ દશા નિહાળી મને ખૂબ જ અફસોસ થયો !

જેમ માંદા રહેતા આ મારા શરીરમાં-મારો આત્મા રહેવા ના પાડતો હતો તેમ, મને થયું, આ પુસ્તકો પણ આ મંથપાલમાં રહેવા ના જ પાડતાં હશે. આ ધૂળના થર-

રૂપી રોગમાં સપડાયેલાં બિચારાં પુસ્તકોને જો વાંચા હોત તો આ અંધપાલને શું કહેતાં હોત ? તેઓ તેને શા શા આશીર્વાદ (I) આપતાં હોત ! પરંતુ હું તો મારા આત્માને રહેવા લાયક માઈ શરીર બનાવવા મથતો હતો, જ્યારે આ અંધપાલ પુસ્તકોના શરીરરૂપી પુસ્તકાલયના આ રોગને દૂર કરવાનું ધ્યાનમાં ન લેતાં તેને વધવા જ દેતો હતો.

આ સ્થિતિમાં આ પુસ્તકાલયરૂપી શરીરમાં રહેનાર તેનાં આત્મારૂપ પુસ્તકો કેટલો વખત સુસ્થિતિમાં ટકી શકે વારે ! !

આપણે ત્યાં આવા અંધપાલ મિત્રો કેટલા હશે ! !

અરવિંદ

—ક્ર—

પુસ્તકાલયના મંત્રીજાને

વૃ. ૩૬૨૧ રાજ્યમાં કે. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની કૃપાથી પોતાની પ્રજા વિના મૂલ્યે જ્ઞાન મેળવી રહી છે. અને તે જ્ઞાનનો વધારો કરવા પુસ્તકાલયોની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ આજે ગામડે ગામડે ફૂલી-ફાલી જોઈએ છીએ. તેને માટે પ્રખર પ્રયત્નો કરનાર અન્ય કોઈ નહિ પરંતુ ૨૯૦ શ્રી. અમીન સા. જ છે. તેમણે પુસ્તકાલયોને મદદ તથા મંત્રીજાને સાચો સલાહ આપવામાં ઉલ્લી ધડી સુધીનું જીવન ગુમાવ્યું છે તેમના કાર્યથી રાજ્યને તેમજ પ્રજાને ખૂબ મળ્યું છે અને તેથી આજે તેઓ પ્રજાના હૃદયમાં સ્થાન મેળવી ગયા છે.

પુસ્તકાલયનો અર્થ પુસ્તકો કળાટમાં એકઠાં કરી રજીસ્ટરે નંબર વધારી ઉધાઈ કે કંસારીને ખાવા માટેની વસ્તુ એવો કરવાનો નથી, પરંતુ તેનું ખર્ચ મહત્ત્વ તો પ્રજામાં તેનો બહોળો ઉપયોગ કરવો એ છે. પુસ્તકાલય ધણે ઠેકાણે શાળામાં શિક્ષકના હાથ નીચે જ હોય છે અને શિક્ષકનું કાર્ય કેળવણીનો પ્રચાર કરવો એ જ છે. એટલે શિક્ષક પુસ્તકોનો ઉપયોગ બહોળા પ્રમાણમાં જોડેલા કરાવે તેટલી તેણે વધુ ફરજ બજાવી ગણાય. આવી સેવાનો બદલો ઈશ્વર આપે છે અને આપશે.

પુસ્તકોનો પ્રચાર જોડેલો ઉચ્ચ ગણાતા વર્ગમાં થાય છે, તેટલો કહેવાતી હલકી કોમમાં થતો જોવામાં આવતો નથી અને તે ખામી મંત્રીની ગણાય. એટલે મંત્રીએ સમાન દૃષ્ટિ રાખી જેમ બને તેમ એ કોમમાં પુસ્તકોનો પ્રચાર વિશેષ થાય તેવું લક્ષ રાખવું જોઈએ. એ કોમમાંથી કદાચ પુસ્તકાલયને મદદ નહિ મળતી હોય પરંતુ પુસ્તકાલય ખાતાનો એવો ઉદ્દેશ નથી કે જે મદદ ન આપે તેને પુસ્તક વાંચવા નહિ આપવું. ફક્ત પુસ્તક જોડેલી કિંમતની ડિપોઝીટ રકમ રાખી અથવા તો જામીન રાખી પુસ્તક વાંચવા આપી શકાય છે. અથવા જો મંત્રી ધારે તો પુસ્તક પરત આપી શકે એવા ધસમને વાંચવા આપી શકે છે.

ખીજી એક વાત એ છે કે, પુસ્તક આપવા-લેવામાં વખતની મારામારી જોવામાં આવે છે. જો કે પુસ્તકાલય ખાતા તરફથી મંત્રી ઉપર વિશેષ યોગ્ય ન પડે તેટલા માટે વખત નક્કી કરી આપેલો હોય છે, પરંતુ જો મંત્રી પુસ્તકાલયનો સાચો સેવક હોય તો તે વખતની મારામારી કરતો નથી. અને ગામડાંની બેહુતવર્ગની પ્રજા જે વખતે પુસ્તક માગે તે વખતે

આપે છે. ફક્ત શિક્ષકે પોતાની શાળાના ટાઇમમાં પુસ્તકોની લેવડદેવડનો વખત ન રાખવે; બાકી ગમે તે વખતે એ આપી શકે છે.

લોકોમાં પુસ્તકો વાંચવાનો પ્રેમ પણ મંત્રી ઉત્પન્ન કરી શકે છે. નવરાશના વખતે એકાદ સાડા પુસ્તક લઈ લોકોને સંભળાવ્યું હોય તો તેઓ ખીજી વખતે સંભળવા અથવા પુસ્તક વાંચવા લાઇ જવા માટે ઘણા ઉત્સુક થશે.

આપણી ઉન્નતિનો આધાર આપણી ભાવી પ્રજા ઉપર છે એટલે બાળકને ઉપયોગી એવાં પુસ્તકો અને માસિકો બજેટમાં મંજૂર કરાવવાં અને તેનો છૂટથી ઉપયોગ કરવો, કે જેથી શાળામાં વાચન તરફ થતું દુર્લક્ષ અટકશે. અને આડકતરી રીતે બાળક સાડાં વાચન વાંચતાં શીખશે, એટલા માટે તો કેળવણી ખાતાએ શીઘ્રવાચન ચલાવવા ગામના પુસ્તકાલય-માંથી બાળકને યોગ્ય પુસ્તક ચલાવવા ફરાવેલું છે.

આગળ જણાવ્યું તેમ ઘણાં પુસ્તકાલયોમાં મંત્રી તરીકે શિક્ષકો કામ કરે છે. એટલે બાળકો પોતાની શાળામાંથી અભ્યાસ કરી બાકી જાય ત્યારે તેની એક યાદી રાખવી અને તેનો અભ્યાસ ચાલુ રહે અને ભણેલું બૂલી ન જાય તેટલા માટે તેને પુસ્તકો છૂટથી વાંચવા આપવાં, મંત્રીએ એવો વિચાર હરગીજ ન લાવવો કે બાળકને પુસ્તક વાંચવા આપવાથી કાંટી જાય છે. મોટી ઉંમરના વાચક કરતાં ઘણાં બાળકો પુસ્તકની કાળજી સારી રાખે છે. શિક્ષક બંધુઓ જાણતા હશે જ કે બાળક પોતાનું પાઠ્યપુસ્તક ચોક્કસપ્રકારે સાચવે છે.

પુસ્તકાલયની ઉપયોગિતાનો ખરો આધાર મંત્રી ઉપર છે અને તે જો તેનો સાચો સેવક અને તો તે ધણું કરી શકે તેમ છે.

જો મંત્રી ભાઈઓ પોતાના પુસ્તકાલયની સાચી સેવા કરશે તો રાજ્યનો તથા પ્રજાનો પૂર્ણ પ્રેમ મેળવશે.

મોતીલાલ દોશલાલ દવે.

અંત્યપ્રભાવ

અતીતપે વિસ્મૃતિનો વળેલી, ઉડી જતી રાખ તવાત્મ દર્શને;
ઝાંખી થતી દિવ્ય સુસંસ્કૃતિની, એવા તને અન્ધ સદા નમ્રું હું.

તિમિરગર્તા મહી જે ગરેલા, તારા રૂડા દર્શનના પ્રકાશે;
સાધે મહાજીવન સિદ્ધિઓને પ્રયાણપન્થે પળતા વીરો કે.

મુરાજવીના શુભ હસ્તસ્પર્શે ખુદયા જીવો જ્ઞાનનિધિ અનેક;
પામી મહાજ્ઞાન સહુય જહેનો સાધો મુનેરા હિતને સદૈવ.
ચાલો સહુ નિર્મલ અન્ધમંદિરે સાધો વિકાસ ઉર, અન્ધતણા પ્રભાવે.

મહાન રાષ્ટ્રીય પુસ્તકાલય

ઉપયોગિતાના દૃષ્ટિબિંદુથી બ્રિટિશ મ્યુઝિયમનું પુસ્તકાલય, યુરોપની તે પ્રકારની ખીજ સંસ્થાઓ કરતાં મોખરે આવે છે; ક્રાન્સનું રાષ્ટ્રીય પુસ્તકાલય ફક્ત અપવાદરૂપ છે. આ પુસ્તકાલયની વિશાળતાનો ખ્યાલ નીચેના લખાણ પરથી આવી શકશે.

પુસ્તકો, હસ્તલિખિત પુસ્તકોનાં લખાણો તથા માસિકોની અભરાઈની લંબાઈ ૭૫ માઇલથી વધારે થાય; જાપેલાં પુસ્તકોની સંખ્યા ૪૦ લાખથી વધારે છે, આ પુસ્તકાલયમાં અદ્ભુત તથા સગવડવાળું ગોળાકારનું વાચનગૃહ છે, તેમાં ૪૫૦ વાચકો માટે સગવડ છે. આ વાચનગૃહની યોજના ૧૮૫૪ અને ૧૮૫૭ વચ્ચે એન્ટોનિયો પેનિઝિએ કરી હતી. પુસ્તકોનાં મુશ્પિતોનો કાયદો ધડવાનું માન પણ તેને ફાળે જાય છે. લાખો પુસ્તકો રહી શકે તેવા ધાતુના ઘોડા પણ તેણે બનાવરાવ્યા હતા, પેનિઝિના વાચનગૃહની મધ્યમાંથી પુસ્તકાલયના જુદા જુદા ભાગો વચ્ચે વૃત્તખંડ છે.

પુસ્તકાલયના મોટા ભાગમાં વાયુથી ચાલતી નળીઓ છે. તેથી જુદા જુદા વિભાગોમાં વગર ઢીલે ટિકિટો મોકલી શકાય છે. વાચનગૃહની જગ્યાનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં ૬૦,૦૦૦ થી વધારે આકરમંથો છે, જેનો ખર્ચ તે વાચક સત્વર ઉપયોગ કરી શકે છે. ખાસ વિશિષ્ટતા તો એ છે કે તેમાં છેલ્લામાં છેલ્લા પ્રગટ થયેલ મંથવસ્તુના તથા આકરમંથો હોય છે.

વાચનગૃહનો સરેરાશ એક હજાર માણસ લાલ લે છે અને ૨૧ વર્ષની નીચેની ઉંમરનાને તથા ખાસ વિદ્યાર્થીઓ સિવાય બીજાને આપવાનો પ્રતિબંધ છતાં વાર્ષિક ૨૦૦,૦૦૦ થી વધારે પુસ્તકો વાંચવા અપાય છે.

બ્રિટિશ મ્યુઝિયમ પુસ્તકાલયનો બહુ રસદાયક વિભાગ તો હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો વિભાગ છે. આ હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સંખ્યા ૫૪ હજારથી પણ વધારે છે. સન'દ, સીલ વંગેરની સંખ્યા ૮૦,૦૦૦ ની છે. ટીપ્પણની માફક વીંટાળી શકાય તેવાં લખાણો તથા તાડપત્રોની સંખ્યા ૨,૪૦૦ ની છે. પ્રાચીનતા સંબંધી હસ્તલિખિત પ્રતોનો સંગ્રહ ઇ. સ. પૂર્વે ત્રીજા સદા જેટલો જૂનો છે અને તેમાં સિકંદરના કાયદાઓ, બાઇબલ, ઓડીસીના ધારાઓ, હોમરની ઇલિયડની શરૂઆતની પ્રતો, એરિસ્ટોટલનું 'આથેન્સનું બંધારણ, મેગ્ના કાર્ટા તથા સિરિયઝ, અરેબિક ઇયિઓપિક, તુર્કી તથા પર્શિયન અને આર્મિનિયન લિપિમાં લખાયેલ અનેક હસ્તપ્રતો છે.

સંસ્કૃત પુસ્તકોનો સંગ્રહ ૧૬,૦૦૦ થી વધારે છે.

સન'દી મંડળીના મૂળ કાયદા પ્રમાણે બ્રિટિશ મ્યુઝિયમના મકાનની બહાર સંગ્રહ મોકલવાની મનાઈ છે; એટલે તે શોધખોળનું તથા આકરમંથો પૂરતું પુસ્તકાલય રહે છે. પુસ્તકો લખવા માટે સેંકડો લેખકો તેના ઉપયોગ કરે છે. બ્રિટિશ મ્યુઝિયમનો એક ખાસ વિભાગ ફોટોગ્રાફી વિભાગ છે. આ વિભાગમાંથી, જે પુસ્તકાલયો માગે તેને પુસ્તકોના ફોટા તથા નકશા મોકલવામાં આવે છે. બ્રિટિશ મ્યુઝિયમ તથા પુસ્તકાલયના સ્ટાફમાં ૫૦૦ થી વધારે નોકરો કામ કરે છે. તેમાંના ૨૫૦ પુસ્તકાલય વિભાગમાં છે.

હોટાલાસ માનસિંગ કામદાર.

મહાલ પુ. પરિષદોના હેવાલો

૧-કરજણ મહાલ દ્વિતીય પુ. પરિષદ

કરજણ મહાલ પુ. પરિષદનું બીજું અધિવેશન અગાઉથી જાહેર થયા મુજબ બચાર મુકામે તા. ૧૫-૧-૩૯ ના રોજ મળ્યું હતું. અધિવેશનના પ્રમુખ તરીકે સાક્ષર શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈની વરણી થઈ હતી, પરંતુ તેઓની તે દિવસે સરકારી કામે રોકાણ થવાથી તેઓ નહિ આવી શકવાના કારણે, વડોદરા રાજ્ય ધારાસભાના સભ્ય અને કરજણના જાણીતા વકીલ શ્રી. લક્ષ્મીભાઈ કિશોરભાઈના પ્રમુખપણે મળ્યું હતું. સભામાં સ્ત્રીઓ, પુરૂષો તેમજ બાળકોની સારી સંખ્યા હાજર હતી.

રાષ્ટ્રઆત્મા પ્રાર્થના થયા બાદ બાળાઓના સંવાદ અને ગરબાનો કાર્યક્રમ ચોખ્ખો હતો. બાદ પ્રમુખશ્રીએ પોતાનું વક્તવ્ય રાષ્ટ્ર કહ્યું હતું. પોતાને પ્રમુખપદે નીમવા માટે આભાર વ્યક્ત કરી તેમણે જણાવ્યું હતું કે, પ્રજાની જાગૃતિમાં સંસ્કારની જરૂર છે. પુસ્તકોનો સંગ્રહ એ સંસ્કૃતિના ભંડાર સરખો છે. પ્રાચીન કાળથી શિક્ષાલેખન તેમ જ તાલપત્રો પુસ્તકાલયરૂપે ગણાતા, વળી ત્યાર પછી પુસ્તકો હાથે લખીને તૈયાર કરવામાં આવતાં. આજે સાધનો વધતાં અને છાપવાની કળાનો વિકાસ થતાં ઘેર બેઠાં વાંચવાની સગવડો મળી શકે છે. આજે પ્રજાને જે જ્ઞાન મળે છે તેમાં વધારો થવા અને તેને તાજુ રાખવા માટે પુસ્તકો અને વર્તમાનપત્રો અતિ અગત્યનાં છે.

બાદ આગળ આલતાં તેમણે મહાલની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો ખમાલ આપ્યો હતો અને એને અંગે અંધપાલોના કતબને નિર્દેશ કર્યો હતો.

પ્રમુખશ્રીનું વક્તવ્ય પૂરું થતાં પુસ્તકાલયને લગતો નિઃશંક વાંચવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ મહાલ મંડળના મંત્રી શ્રી. મંગળભાઈએ પોતાનું મંત્રી તરીકેનું નિવેદન વાંચી સંભળાવ્યું હતું.

ત્યારબાદ બહારથી આવેલા પરિષદની ફતેહ મજાતા સંદેશાઓ વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યા હતા, જેમાં શ્રી. રમણલાલ દેસાઈ, પુસ્તકાલય ખાતાના વ્યવસ્થાપક એ. રા. રા. વાકનીસ સાહેબ, મદદનીશ વ્યવસ્થાપક એ. રા. ઉમેદભાઈ સાંબ, તેમજ શ્રી. સુનીભાઈ વકીલ વગેરેના મુખ્ય હતા.

સંદેશાઓ વંચાયા બાદ વડોદરા પ્રાંત પંચાયતના સભ્ય શ્રી. મૂળજીભાઈએ પુસ્તકાલયને લગતું પ્રવચન કહ્યું હતું. ત્યારબાદ નીચે પ્રમાણે ઠરાવો પસાર થયા હતા. તે પૈકી પહેલો ઠરાવ શ્રીમંત કૈ. મહારાજ સાહેબને લગતો હોષ બાકીના ઠરાવો આ પ્રમાણે હતા:

પસાર થયેલા ઠરાવો

(૨) આ તાલુકાનાં યાજ્ઞાવાર્તા તમામ ગ્રામોએ પુસ્તકાલયો સ્થાપવાની વ્યવસ્થા થઈ ગઈ છે. પણ તાલુકાનાં કેટલાંક ગ્રામોએ શાળાઓ નથી ત્યાં પુસ્તકાલયોની વજીપ રદી નબ છે. અને યાજ્ઞા વજરનાં ગ્રામોએ પુસ્તકાલય માટે સરકારમદદ અને પ્રાંત પંચાયતમદદનું પોતાનું કાર્ય નથી;

તો એવાં શાળા સિવાયનાં ગામોએ પુસ્તકાલયો ઉઘાડી રાકાય તે માટે સરકારમદદ અને પ્રાંત પંચાયત મદદનું ધોરણ કરાવવા આ પરિષદ પુસ્તકાલય ખાતાના અધિકારીઓને લલામણુ કરે છે.

૬૦ મૂ.—જીવાભાઈ મંથુરભાઈ પટેલ વેમાર અનુ૦—રણછોડભાઈ જોવેરભાઈ ધાવટ

(૩) બ્યાવહારિક પ્રસંગે થતા ખર્ચોમાં ઘટાડો કરી પુસ્તકાલયોને મદદ કરવા અને જે ગામોએ શાળાના અભાવે પુસ્તકાલયો ઉઘાડી રાક્યાં નથી તેવાં ગામોએ પણ પુસ્તકાલયો ઉઘાડવા આ પરિષદ તાલુકાની પ્રજાને વિનંતિ કરે છે.

૬૦ મૂ.—મણિભાઈ શામળભાઈ વેમાર અનુ૦—હાદ્યાભાઈ દેસાઈભાઈ અટાશી

(૪) પુસ્તકાલયોનાં મકાન બાંધવા માટે કાયમફંડનું દાલમાં રૂ. ૧૦૦૦)નું ધોરણ હોવાથી નાના ગામોએ પુસ્તકાલયોનાં સ્વતંત્ર મકાન બાંધી રાકતાં નથી; માટે નાનાં ગામોએ સ્વતંત્ર મકાન બનાવી રાકાય તેવી યોજના કરવા માટે કાયમફંડની રૂ. ૧૦૦૦)ની મતામાં ઘટાડો કરી રૂ. ૬૦૦)ની મતા કરાવવા આ પરિષદ ખાતાને લલામણુ કરે છે.

૬૦ મૂ.—ખાખરભાઈ ચોરધનભાઈ, ચોરંદા અનુ૦—છાટાલાલ નરસેરામ, દેરાલી

(૫) ચાલુ સાથે રાખ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગ રણપુર મુકામે રાજ ચવાનો છે, તે વખતે જે પુસ્તકાલયના મંત્રીઓએ એવા વર્ગનો લાભ ન લીધો હોય તે દરેકને લાભ લેવા ખાસ ભક્ષામણુ કરવામાં આવે છે. આવા વર્ગમાં ગ્રામ પુઠ ના મંત્રીઓએ તાલીમ લીધી હોય તો તેમના હાથ નીચેના અંધપાણોને મોકલી આપવા આ પરિષદ આમ્રદ કરે છે.

૬૦ મૂ.—મલંગરામ ઉમેદશા અનુ૦—દલસુખરામ મૂ. સણીઆદ

(૬) નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડતી વખતે મુસ્લીમ વસ્તી હોય ત્યાં આપવાનાં ધાર્મિક પુસ્તકો મુસ્લીમ કોમને ઉપયોગી એવાં આપવાં. નવાં પ્રથમ પુસ્તકાલયો ચાલુ છે ત્યાં પણ મુસ્લીમ કોમની વસ્તીને ઉપયોગી પુસ્તકો પુસ્તકાલય સં ૨૦ મંડળે પુરાં પાડવા વ્યવસ્થા રાખવી એમ આ પરિષદ કરાવે છે.

૬૦ મૂ.—ઉમરભાઈ મેથી, અનુ૦—જયશંકર મણિશંકર, સણીઆદ.

(૭) અકવાડીઆમાં જે વખત રાજ્યની હકીકત જાણવા મળે તે માટે 'સયાજી વિજય' અર્ધ-સાપ્તાહિક થયો તેવી સમજ કરાવ્યાથી પુસ્તકાલયો માટે બજેટમાં 'સયાજી વિજય' પત્રની માગણી કરેલી; પણ વચન આપ્યા પ્રમાણે હજી સુધી 'સયાજી વિજય' અર્ધ-સાપ્તાહિક થયું નથી; માટે પુસ્તકાલયોમાં તાલુકા વાચન પૂરું પાડી રાકાય તે માટે જે પુસ્તકાલયોની માગણી આવે તે પુસ્તકાલયો માટે 'સયાજી વિજય' ને બદલે બીજું રાજ્યમાંથી પ્રગટ થતું અર્ધ-સાપ્તાહિક પત્ર પુસ્તકાલયોને પૂરું પાડવા આ પરિષદ આમ્રદર્શનક લલામણુ કરે છે.

૬૦ મૂ.—જયશંકર મણિશંકર, સણીઆદ અનુ૦—નાથાભાઈ જેઠાભાઈ

હેલે બચારવાસીઓનો આભાર માનતો આક્રમો કરાવ પસાર થયો હતો.

ખાદ પ્રમુખશ્રીએ ઉપસંહાર કરતાં હરિજનોને આ પ્રવૃત્તિ અંગે થતા અન્યાય પ્રત્યે અંધપાણોનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. અને ખારમાંના વ્યવહાર કરનારાઓને ઉદ્દેશી જણાવ્યું હતું કે, ખારમાં કરવા પાછળ આપણે હજારો રૂપિયા ખર્ચાએ છીએ, પણ પુસ્તકાલયને મદદ કરવાનું કહેવાતાં લાચારી બતાવાય છે. પણ હું તો ખારમાં કરનારને કહું છું કે ખાદ રહ્યા પછી કોઈ સંભાળશે નહિ, પણ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં આ રકમ ખર્ચો તો વર્ષોનાં વર્ષ સુધી પાદગીરી રહેશે

આદ અધિવેશનની સમાપ્તિ થઈ હતી.

૨-દામનગર મહાલ પુઠ પરિષદનું પ્રથમ અધિવેશન

મે. દામનગર મહાલ શાળાધિકારી સાહેબની પ્રેરણાથી દામનગર પુસ્તકાલય પરિષદ મુંદર મંડપમાં તા. ૨૮, ૨૯-૧-૩૯ના રોજ રાજરત્ન પ્રતાપરાય મહેતાના પ્રમુખપદે મળી હતી. સ્થાનિક અમલદારો તથા આગેવાનો ઉપરાંત માનવંતા મહેમાનો તરીકે ગોખલે કેળવણી મંડળ-વાળા શ્રી. કરશનદાસ ચીતલીઆ, મુખાર્જી શ્રી. મૂળજીભાઈ વેદ, વાઘોડીઆથી શ્રી. કાશીચળા તથા રાજ્ય પુઠ પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ, ડૉ. હરિપ્રસાદ, શ્રી. રામચુરા, ગઢવી મેરલા, લાદીના કાકિર સાહેબ તથા ધારી મહાલ શાળાધિકારી શ્રી. મૂળદાંકરભાઈ વગેરે પધાર્યા હતા. બહેનોમાં તારાબેન દોશી, મિસિસ બીલગી, મિસિસ દવે, મિસિસ કદમ, મિસિસ મુખલાલ શેઠ, મિસિસ પાકક વગેરેની હાજરી ખ્યાન જેવતી હતી. પરિષદમાં પ્રમુખ પધારતાં અમરેલી રકાઉટ બેન્ડની સલામી થઇ હતી.

સ્વાગત અને ગરબા બાદ સ્વાગતપ્રમુખ શ્રી. રતિલાલ શેઠે પોતાનું ભાષણ વાંચી આવકાર આપ્યો હતો, જેમાં તેમણે દામનગરનો પ્રાચીન ઇતિહાસ રજૂ કરી દામનગર નામ કેવી રીતે પડ્યું તે તથા અન્ય ઇતિહાસ રજૂ કર્યો હતો, તેમજ પુસ્તકાલયનો ટૂંક હેવાલ દર્શાવ્યો હતો.

બાદ મંત્રી શ્રી. દવેએ મે. રમણલાલભાઈ દેસાઈ, મે. ગિજુભાઈ, મે. વાકતીસ સા., મે. સુનીભાઈ દેસાઈ, રકાઉટ કમિશનર મે. દવે, શ્રી. ચિમનભાઈ અમીન, શ્રી. નાનુકલાલ ચોકસી, શ્રી. ઉમેદભાઈ પટેલ, શ્રી. મોહનલાલ વીરજીભાઈ જજ, મે. ચતુરભાઈ, મે. મોણુપુર દરબાર વગેરે તરફથી આવેલા સફળતા-સહાનુભૂતિ-પ્રેરણાદનના સંદેશા વાંચી સંલગ્નાઓ હતા.

મહાલ પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રી શ્રી. નંદલાલ પુરપોતમે મહાલ મંડળની પ્રવૃત્તિઓનું નિવેદન રજૂ કર્યા પછી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પ્રાણ પ્રમુખશ્રી રાજરત્ન પ્રતાપરાય મહેતાએ તેમનું પ્રમુખ તરીકેનું ભાષણ વાંચી સંલગ્નાઓ હવું. ભાષણની શરૂઆત કરતાં પ્રમુખપદ આપવા માટે આભાર માની પોતે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં કેવી રીતે રસ લેતા થયા તે જણાવ્યું હતું તથા રાજ્યમાં ચાલતી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનું વિદગ્ધાવલોકન કરી જણાવ્યું કે:

આપણી આ પ્રવૃત્તિની વિશિષ્ટતા તેની સ્વાત્રય, સહકાર અને સ્વાલંબી પદ્ધતિમાં છે, એજ તેની ક્ષતેહની ચાવી છે. સરકારે આપેલી કેટલીક સગવડો પૈકા પ્રગ્નહૃદયમાં કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ સોંસરવી ક્ષતરી ગઈ હોય તો આ લોકકલ્યાણી પ્રવૃત્તિ છે. સરકાર કે પંચાયત મદદનો આધાર લોકમદદ ઉપર છે, અને પ્રગ્ન યથાશક્તિ આ કાર્યમાં કાળો આપે છે.

મદ્દત સાર્વજનિક પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની યોજના આપણે ત્યાં ચર થઈ, ત્યારે લોકોમાં જ્ઞાનની એવી પિપાસા જાગી ન હતી. અત્યારે જગતિ આવી ગઈ છે. એક તરફ જ્ઞાનની ભાવના ઝીલવા પ્રગ્ન પણ તૈયાર છે, ત્યારે બીજી તરફથી સારી લોકમદદ મળે એવા આ પ્રાંતના મંત્રેગો રહ્યા નથી. બે ત્રણ વર્ષે દુષ્કાળ આવીને ઉભો જ છે. ગામડાંઓ ખાવા ધાય છે. ત્રણસોથી ચારસોનું જાળેટ બનાવી શકે તેવાં ગ્રામ પુસ્તકાલયો વીસ કે પચીસ પચાસનું અંદાજપત્ર મંજુર કરાવે છે, તેથી મને નિરંતર બદ્ધ દુઃખ યાય છે. આ માટે શ્રીમંત્ર સરકાર અને કેળવણી તથા પુસ્તકાલય ખાતાના અધિકારીઓને વિનંતિ છે કે, લોકમદદ

ઉપર દોઢી સરકાર અને દોઢી પંચાયત મદદ ગ્રામ પુસ્તકાલયોને આપવાનું ધોરણ સ્વીકારવું. કેટલાંક પુસ્તકાલયો વરસ દિવસે પાંચ પંદરનાં જ પુસ્તકો મંગાવી શકે છે, અને કેટલાંક તો પુસ્તકો મંગાવી જ શકતાં નથી. અને છતાં તેને પુસ્તકાલય ગણવાનો સંતોષ લઈએ છીએ. આણું પુસ્તકાલય એ પ્રાણુ વિનાના દેહ જેવું છે. નવીન પુસ્તકો વરસો સુધી આવી શકતાં નથી, અને ગામને ટીંચે પુસ્તકાલય છે, એવા ઉપલક્ષિયા સંતોષ સિવાય ખાસ અર્થ સરતો નથી. ગ્રામ પુસ્તકાલયોની સંખ્યા યોગ્ય ઉપર સારી છે, પણ તેમાંના કેટલાક ગ્રામ પૂરતા અને તાજા ખોરાક વિના, મર્યા વાંકે જીવે છે. માટે લોકમદદ ઉપર વધુ મદદ આપવાની યોજના રચાવી જોઈએ. તોજ ગામમાં માત્ર એટલું આવશે, તોજ પ્રવૃત્તિમાં પ્રાણુ પુરાશે.

વખતની સાથે આપણે પ્રગતિ કરવી જ જોઈએ, નહિ તો વખત એવો આવશે કે એ ઉત્તમ પુસ્તકાલયો મૃત્યુને ચરણે યશે, એ નજીકના ભવિષ્યનો આ લયધર ધણા જ દુઃખી હશે આપની પાસે વગાડી રહ્યો છું.

* * *

શાળાની પૂરવણી : પુસ્તકાલય

પુસ્તકાલયનું સ્થાપન એ ગામના ઇતિહાસમાં ઘણી અગત્યની વસ્તુ છે. શાળા અને પુસ્તકાલયનું ધ્યેય એક છે. પુસ્તકાલય એ શાળાની સંઘાયક માત્ર નહિ પણ અનિવાર્ય પૂરવણી છે. શાળાના કામને ચિરંજીવ બનાવવાનું કામ પુસ્તકાલય કરે છે. શાળા એ અમુક વયના માટે જ બહુધા હોય છે, જ્યારે પુસ્તકાલય એ કોઈ પણ ઉંમરના, જાતિના કે ધર્મના માણસને હંમેશાં સત્કારે છે, અને હસીને જ્ઞાન આપે છે. તે નિરંતર ચાલતો જ્ઞાનવર્ગ છે. પુસ્તકાલય માણસને આગળ વધવા માટે સાધન અને તક આપે છે, શાળા છોડ્યા પછી પણ તેને જ્ઞાનના સંપર્કમાં રાખે છે. લાણી ઉઠતા અને લાણતા બનેનું તે શરદા મંદિર છે, કોલેજની જેમ તે અલ્પસંખ્ય લાણીલા માટે જ નથી, પણ તે એક મહાન, વિશાળ,

લેખા કેમ લખશે ?

લેખકે કયા વિષય ઉપર લખવું એ તેમની ઇચ્છાની વાત છે અને સંપાદકે તેનો સ્વીકાર કરવો કે ન કરવો એ એની પત્રનીતિ પર અવલંબે છે; પરંતુ એનો પહેલો ગુણ તો સ્પષ્ટ સ્વચ્છ લખાવટનો હોવો જોઈએ એ નિર્વિવાદ છે. ખરાબ અક્ષરોની છકછાકવાળી નકલો વાંચવાની માથાકૂટમાં કોઈ વિરલ જ સંપાદક ભિતરે.

બીજી બાબત એ કે એ લખાણ ખૂબ છૂટું છૂટું હોવું જોઈએ, જેથી સંપાદકને તેમાં અધટિત હોય ત્યાં કાપ-કેપ કરવાનું કે ચોગ્ગ જણાય ત્યાં પોતાની વતી કંઈ ઉમેરવાનું ફાવે. એકેએક લીટી ને એકેએક શબ્દ વચ્ચે થોડાંધણે અવકાશ રાખવો જોઈએ.

ત્રીજી બાબત એ કે લેખ માટેના કાગળ હંમેશાં એવો વાપરવો કે જેના પર સાદી ફેલાઈ ન જાય. એ માટે હલકી રાહી પણ ન વાપરવી જોઈએ. કમમાં કમ પેન્સિલથી ઘસડેલું લખાણ ધકકે-લખાની ધ્રુષ્ટતા તો કદી ન કરવી. પેન્સિલના અક્ષરો ક'શોડ કરવામાં ક'પો-ઝિટરને ખૂબ તકલિફ આપે છે અને થોડી મુદત એવો લેખ પડી રહેતાં એના અક્ષરો ઝંખા પડી જઈ સંપાદકને પણ ઠીક તકલીફમાં ઉતારે છે.

ચોથી વાત એ કે લખાણ હંમેશાં કાગળની એક બાજુ હોવું જોઈએ અને તે પણ કાગળની દસ ઇંચ લંબાઈ ને ચાર ઇંચ પહોળાઈમાં મર્યાદિત હોય તો પોતે ઇચ્છનીય છે. કારણ કે પોઝીટરને ક'પોઝ કરતાં એકધ્યાને એનું લખાણ નીરખવાનું હોય છે એટલે લાંબાંચોડાં પાનાં ભર્યાં હોય તો તેને આંખો વારંવાર આમથી તેમ ફેરવવી પડે છે ને એક પછી બીજી લીટી રોખવાની તેને વધુ મહેનત પડે છે. પ્રેસકોપી માટે ઉપર બતાવેલી મર્યાદા ક'પોઝિટરને ખૂબ સરળતા આપે છે.

પાંચમી વાત એ કે લેખમાંના અક્ષરો ન તો ખૂબ ઝીણા હોવા જોઈએ કે ન તો ખૂબ મોટા. મધ્યમ એક્સીનું લખાણ હોવું જોઈએ એ માટે ગ્રીકો-ગોથિક મોટીના દાણા જેવા અક્ષરો બનાવવાની જરૂર નથી; માત્ર કેપોઝિટરને એ સુવાચ્ય હોવા જોઈએ, એ વિચારણું ન જોઈએ.

(“કુમાર” એપ્રિલ '૩૬)

લોકભર પ્રવૃત્તિ છે, અનંત વિકાસની શક્યતાવાળી જીવંત સંસ્થા છે. ગુરુ વિના તે સ્વયં શિક્ષણ મેળવવાની તક આપે છે. ગામની જૈદિક ભૂમિકાને તે ઉચ્ચે આણે છે. શાળા અને વિદ્યાપીઠની પાછળ ધણી મોટી રકમ પ્રતિવર્ષે વપરાય છે. આવા મોટા ખર્ચે મહેલ જાનને જીવંત રાખવા અને વૃદ્ધિગત કરવા પુસ્તકાલયો નિભાવવાં જોઈએ, જેનું ખર્ચ પ્રમાણમાં ઘણું સ્વલ્પ થાય છે. શાળા-પાઠશાળાની લાખો રૂપિયાથી મળેલી કેળવણીનો વીમો આજ પ્રીમિયમે પુસ્તકાલયો લે છે.

પ્રૌઢ શાળા

સામાન્ય પ્રગતિને જાનનાં કિરણો ઝીલવાનું એક જ સ્થળ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય છે. હાલની જાગૃતિને દીપાવવા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જ જોઈએ. જવાબદાર રાજતંત્રની વાતો આજ-કાલ યથા રહી છે. પરંતુ જે લોકપક્ષના હાથમાં રાજ્ય સોંપવું છે એ અસંસ્કારી હશે તો અંધાધુંધી વધુ જન્મશે, લોકો પહેલાંના એકદમ શાસનકાળને યાદ કરશે અને પ્રગતિ જવાબદાર રાજતંત્રની ભાવના નિષ્ફળ થતી જતી દેખાશે. આ બધા સંસ્કાર આણવામાં પુસ્તકાલય મદદગાર થશે, કારણ તે એક સુંદર પ્રૌઢશાળા પણ છે.

x

x

x

x

પુસ્તકાલયમાં હજારો વર્ષનો અનુભવ કબાટોમાં સંગ્રહાયે હોય છે. જૂતકાળ, વર્તમાનકાળ અને દેશદેશના અનેક ડાહ્યા માણસોના સંસર્ગમાં તે આપણને મૂકે છે. જે ક્રાંતિ અત્યારે ચાલી રહી છે, તે ઝીલવાનું જ્ઞાનજળ અને સામર્થ્ય પુસ્તકાલય આપશે. લોકરુચિને કેળવી સંસ્કારી અને પ્રજાજાગૃતિની એ પુસ્તકાલયનો પરમ ઉદ્દેશ છે.

પરદેશમાં શિક્ષિતોનું પ્રમાણ

આપણા દેશમાં બહુ મોટા પ્રમાણમાં અજ્ઞાન પ્રસરી રહ્યું છે. કેન્ઝાકે દેશમાં સોએ સો ટકા શિક્ષિત લોકો વસે છે, જર્મનીમાં ૯૬ ટકા સ્ત્રીઓ અને ૯૮ ટકા પુરુષો શિક્ષણ પામેલાં છે. અમેરિકામાં ૯૩ ટકા સ્ત્રીઓ અને ૯૫ ટકા પુરુષો, ઈંગ્લાંડમાં ૯૧ ટકા સ્ત્રીઓ અને ૯૩ ટકા પુરુષો, જાપાનમાં ૬૧ ટકા સ્ત્રીઓ અને ૭૭ ટકા પુરુષો શિક્ષણ પામેલાં હોય છે. શરમની વાત છે કે આપણા આ પરાધીન ભારતમાં ૧૫ ટકા સ્ત્રીઓ અને ૮ ટકા પુરુષો માત્ર અક્ષરજ્ઞાન ધરાવે છે.

આપણા પુનિત ધર્મ-Mission

આ અજ્ઞાન સામે આપણે મહાન ઝુંબેશ Illiteracy Crusade ઉપાડવી છે. એ કાર્યમાં સદૃષ્ટિ ખૂબ પ્રચારકામ કરવાનું રહેશે. ધંધાના પ્રચારકો જેમ પોતાનો માથ ધૂસાડવા ગામડે ગામડે ફરી રહ્યા છે, તેમ આપણે આપણા અંધારા ઝોરકા અને ગામડાંમાં અજવાળવા આપણો પુનિત ધર્મ-Mission-માની ફરવાનું છે. આ સભામાં સેવાભાવે કામ કરતા અંધપાલો પણ છે. તમારા ગામનો દરેક બાળક, બાલિકા, સ્ત્રી પુરુષ મોટા નાના-સદુને, વાંચતા થરી મૂકો. અહીંથી જ એવી પ્રતિજ્ઞા કરીને જાઓ. તમારું સ્થાન જગતમાં ઘણું ઊંચું છે.

પ્રેરક વચનો

આપણા શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે તમારા જેવા અંધપાલોને ઉદ્દેશી એક વાર કહ્યું હતું તે વચનો બહુ પ્રેરક અને પ્રોત્સાહક છે. એમણે કહેલું: "તમારી ફરજ અને જવાબદારીઓ

મહાન છે. અરે ! સુખાઓ અને ન્યાયાધીશો કરતાં પણ વધારે છે. તમે સારાએ સમાજના સેવક છો. તમારે પ્રજાને અને ખાસ કરીને બાળકો કે જે બાવિ આશરૂં છે, તેને વધુ ને વધુ વાંચતા કરવા જોઈએ. ”

વાચનનો અતિરેક

વાચનના વધારાની જગ્યાએ વાત કરીએ છીએ ત્યારે તેથી થતી વિકૃતિનો વિચાર પણ કરી લેવો જોઈએ. અતિવાચનથી કોઈને મગજમાં અજાણ થાય છે. જ્ઞાનનો બાર કેટલાકને અસહ્ય થઈ પડે છે. જુદા જુદા મત ને પંથના લેખકોના વિચારોથી ‘ આ સાચું કે તે ? ’ એ ભ્રમ કાઢી કોઈને ઉભો થાય છે. પારકા વિચારોની પરંપરાથી સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ કુંકિત થાય છે. વળી કોઈને વાચનનું એવું વ્યસન થઈ જાય છે કે, કાંઈ પણ પરીક્ષા કે અપરીક્ષા લાભ કે કોઈ પણ ખર્ચ વગર વાંચ્યા જ કરે છે.

ખોરાક એ માણસને શક્તિ અને જીવન આપે છે. પરંતુ પચી શકે તે કરતાં વધુ કે વધુપડતો પૌષ્ટિક ખોરાક અજીર્ણ કરે છે અને શક્તિ હારે છે, તેવી જ રીતે ન પચે તેવું અને તેટલું વાચન માનસિક અજીર્ણ કરે છે. પચી શકે તેવું અને પચ્ય વાચન નવું તેજ આપે છે, જીવનમાં અગ્રોધ બળ આપે છે.

જે જ્ઞાન અભિમાન પોષે તે જ્ઞાન નથી, જ્ઞાનાભાસ છે. જ્ઞાન તો ‘ કૌટલમ્ ’ એ ઓળખતાં શીખવે અને કર્તવ્યપરાયણ બનાવે.

વાચકના મન પર લેખકનો પ્રભાવ

કેટલાક નબળા મનના વાચક ઉપર લેખકનો વધુ પડતો પ્રભાવ પડે છે અને અનિચ્છાએ પણ દૂર સુદૂર પ્રદેશમાં ખેંચાઈ જાય છે. જે જ્ઞાન માણસને સારાસાર પારખતાં ન શીખવે, સારૂં ગ્રંથ જરૂર કરતાં ન શીખવે અને ગ્રંથ કરેલું જીવનમાં ઉતારતાં ન શીખવે એ વાચન નથી મને લાગે છે કે કોઈ આનો વિરોધ કરશે. વાચન-અતિવાચન અને જીવનભર વાચન છતાં “ એ વાચન નથી ” એમ કહેવું એ નરુ જુઠાણું છે એમ કોઈ કહેશે તો એ શબ્દો હું પાછા ખેંચી લઈ વાચનના કેટલાક ભેદ પાડું-સાત્ત્વિક, રાજસ અને તામસ.

વાચનના ત્રિવિધ ભેદ

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે ત્રિવિધ ખોરાકને પસંદ કરનારાના સ્થાત્થિકમિય । રાજસ્યેષ્ટ અને તામસમિય, જેવા વિભાગો પાડ્યા છે, તેવાજ વિભાગો, સાહિત્યશી ભોજનના પ્રાથન કરનારાઓના રચી શકાય. જીવનને જીવે ચડાવનાર સાત્ત્વિક વાચન છોડી, કેટલાક દુઃખ, શોક કે ભય ઉત્પન્ન કરનાર, ખારાં, ખાટાં કે તીખાંમીઠાં રાજસ વાચનને પસંદ કરે છે. વળી કેટલાક, તો જીવનનો અધઃપાત કરનાર દુર્ગંધવાળા તામસ વાચનના મોહમાં સપ-ગ્રાપ પડે છે. વ્યસનોના સપાટામાં ફસી પડેલા માણસની જેમ, તે પરાધીન બની ભ્રષ્ટ-કલકી-નવલકથાઓ વાંચ્યા જ કરે છે. પુસ્તકાલયો આવું રાજસ કે તામસ ખોરાક પીરસવાનું સાધન ન બને તે માટે વ્યવસ્થાપકોએ ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ. આ માટે અવારનવાર માર્ગદર્શક યાદીઓ પ્રસિદ્ધ થવી જોઈએ.

વડોદરા રાજ્યનાં ગ્રામ પુસ્તકાલયોની સંખ્યા આટલી વિપુલ છતાં ગ્રામભોજ્ય ભાવામાં અને ગ્રામજીવનને ઊંચત કરે તેવાં પુસ્તકો ધણાં ઓછાં મળી શકે છે. પ્રજા સમજી શકે

તે ભાષામાં ગ્રામપ્રધાન પુસ્તકો ખાસ રચાવાં જોઈએ. જીવનમાં સક્રિયતા ફેલાવે તેવાં પુસ્તકોનું સર્જન પુસ્તકાલયોના કે તે સંસ્થાઓના સંગઠિત મંડળોના ખાસ ધર્મ છે. જ્ઞાનપ્રચારની સેવા કરતા લેખકો પ્રકાશકોને પણ આવા જ્ઞાનમેળાઓમાં આમંત્રણ જોઈએ, જેથી જ્ઞાનપ્રચારકો સમાજના હિતાર્થે શું માગે છે તેની તેમને કલ્પના આવી શકે.

જૂથમંડળો

હવે આપનું લક્ષ સંગઠન ઉપર ખેંચું છું. આપણે ત્યાં જૂથ મંડળો સ્થપાયાં છે; બહુધા તે મંદ છે. વાઘોડીઆ કે ગુજરાતનાં જીવતાં મહાલ મંડળો પ્રમાણે આપણે તેને સજીવ રાખવાં જોઈએ. તે વિના પ્રાંતની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં જીવ નથી આવવાનો. અહીંનું મહાલ મંડળ પણ બહુ જાગરું નથી. તેના આત્મા તમને સાંપડ્યા છે; તમારાં જૂથ અને તમારાં પુસ્તકાલયો સતેજ રાખજો. ત્યાં પુસ્તકાલય જીવતું છે ત્યાં ગ્રામ જીવતું જાગતું સચેત દેખાશે. આ પ્રવૃત્તિ મંદ હશે ત્યાં તેજ નહિ દેખાય.

દરેક ગામે સંગ્રહસ્થાન

દરેક ગામને પોતાનો ઇતિહાસ હોય છે, તે સંગ્રહવા પુસ્તકાલયોની ખાસ ફરજ છે. પુસ્તકાલયોની સાથે સ્થાનિક મહત્ત્વનું એક સંગ્રહસ્થાન, એ અમેરિકામાં એક જરૂરીઆત મનાય છે. દરેક પ્રાંતે પોતાના સંગ્રહસ્થાનો હોવાં જોઈએ. અમે અમરેલીમાં એવું જીવું કરવા એક નમૂના પ્રયાસ કર્યો છે. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની છેલ્લી આ પ્રાંતની મુલાકાત વખતે આ સંબંધે ઠીક ચર્ચા કરવાનો મને યોગ સાંપડ્યો હતો. પ્રાંતે પ્રાંતે સંગ્રહસ્થાન દેવાના તેમને પરમ અભિલાષ હતા.

ત્યારબાદ તેમણે મહિલા પુસ્તકાલય અને બાલ પુસ્તકાલય બોલવા જણાવી વક્તવ્ય પૂરું કરતાં જણાવ્યું હતું કે

આ યુગના પુસ્તકાલયની ભાવનામાં ધણો વિકાસ થયો છે. ગયા યુગનું પુસ્તકાલય, આવનારા યુકીબર વચ્ચેની સંતોષણ. આજનું આદર્શ પુસ્તકાલય ન વાંચનારાને પણ વાંચતા કરે. અનેક આકર્ષણો રચી તેને જ્ઞાનમંદિરમાં લાવી, રસ લેતા કરવા, એ ગ્રંથપાલ મિત્રો ! તમારું કર્તવ્ય છે. જ્ઞાનની મથાણ લાઇ ખૂણે ખૂણે ફેરી, અજવાળું ઝોકાર કરવા આપ સૌ તત્પર બનશો એમ મૌને પ્રાર્થું છું.

[બીજા દિવસનો કાર્યક્રમ]

શિક્ષણપ્રદર્શન

બીજા દિવસે સવારે મંત્રી લોકપ્રિય ડૉ. કદમતી ખતશી ગોઠવાએણું સુદર શિક્ષણ પ્રદર્શન મે. વહીવટદાર સા. ની વિનંતિથી પ્રાંત શાળાધિકારી મે. આતિવ સા. ખુલ્લુ મુઠ્ઠું હતું. પ્રદર્શનમાં ત્રણેક હજાર નમુના રજુ થયા હતા. વડોદરાની સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી, કિન્નર ગાર્ટન શાળા વગેરેએ આ કાર્યમાં મારો સાથ આપ્યો હતો.

પ્રદર્શનની ઉદ્ઘાટનક્રિયા કરતાં મે. રા. રા. આતિવ સાહેબે પ્રદર્શનોની પ્રાચીન અને અર્વાચીન પદ્ધતિનો ઉલ્લેખ કરી પ્રદર્શનો મનુષ્યજીવનમાં કેવા પ્રકારનો ફિરસો આપે છે તે સંજોગ રીતે સમજાવ્યું હતું. આગળ ચાલતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે:

આપણી શિક્ષણપદ્ધતિ

આ ટેકાએ આપણી આધુનિક શિક્ષણપદ્ધતિ, તેમાંની ત્રુટિઓ અને નિષ્ફળતા વિશે થોડુંક વિવેચન કરીશ તો અરથાને નહિ જ ગણાય. આપણે હાલનો શિક્ષણક્રમ સાહિત્ય-પ્રધાન છે. સાહિત્યપ્રધાન કેળવણીનાં માઠાં પરિણામ આપણે ભોગવીએ છીએ. સાહિત્ય-પ્રધાન કેળવણીથી આપણે સ્વતંત્ર વિચાર કરતા બૂલી ગયા છીએ-આપણે પરદેશીઓનું અંધ અનુકરણ કરતાં શીખ્યા છીએ. આજના એક મહાન કેળવણીકાર શ્રીમાન ડાકા સાહેબ કહેલકરે સાહિત્યપ્રધાન કેળવણીનાં માઠાં પરિણામનું બહુ જ સુંદર ચિત્ર રજુ કરેલ છે. તે તેમના જ શબ્દમાં આપની આગળ રજુ કરું છું. તેઓ કહે છે: “સાહિત્યપ્રધાન કેળવણી-થી છુદ્ધ ખીલે જ છે, એમ આપણે માનીએ છીએ” પણ તે માન્યતા પાછળ કંઈક ભ્રમ રહેલો છે. કેવળ સાહિત્યપ્રધાન કેળવણી ઉછીના વિચારોનો તૈયાર માલ પૂરો પાડે છે. તેથી ધણા લોકો ધણા વિચારો ધરાવે છે. સ્વતંત્ર વિચાર બહુજ થોડા લોકો કરે છે. એ વિચારની કેળવણી નથી, પણ વિચારનો વળગાડ છે. એ શક્તિ નથી, પણ ભોળો છે.”

રાષ્ટ્રવ્યાપી કેળવણીનું સ્વરૂપ

આ બધી રીતિ સુધારવાનું એકમેવ સાધન તો રાષ્ટ્રવ્યાપી કેળવણી જ છે. એ કેળવણી કેવા પ્રકારની હોવી જોઈએ તે બદલ શ્રીમાન ડાકા સાહેબ કહેલકર કહે છે: “રાષ્ટ્ર-વ્યાપી કેળવણી હાલની જેમ સાહિત્યપ્રધાન રાખ્યે નહિ ચાલે, સ્વાર્થપ્રધાન કે પ્રતિષ્ઠાપ્રસાથ રાખ્યે પણ નહિ પાલવે. હાલની કેળવણી કેટલીક વ્યક્તિઓનો દરજ્જો વધારે છે, પણ રાષ્ટ્રીય શક્તિનો તો યોગ્યેયોગ્યો ઘટાડો જ કરે છે. કેળવણી સેવાપ્રધાન જોઈએ, સ્વાસ્થ્ય-પ્રધાન જોઈએ, સ્વધર્મપ્રધાન જોઈએ, ગામડે ગામડે ફેલાઈ શકે એવી જોઈએ; એમાં ઉલોગ અને ‘સંસ્કારિતા’ બનેતો સમન્વય હોય.”

જીવનના વિભાગ નથી જ પડતા. જરૂર જેટલી આજીવિકા, બધી મુરકલીઓને પહોંચી શકે એવી સુખાકારી, સામાજિક સંબંધ, આજનો જમાનો માગે એટલો છુદ્ધિવિકાસ, સામાજિક સડો દૂર કરવા જેટલું હૃદયનું આર્થત્વ અને હંરક પ્રસંગે ટકાવી રાખે એવી ધર્મવરનિષ્ઠા, એ બધી વસ્તુઓ કેળવણીમાં આવવી જોઈએ, તોજ શીખેલી ચોપડીઓ અને કેળવેલા ઉલોગો પ્રજાજીવનમાં પ્રાણ રેડશે.”

આગળ ચાલતાં વકતાએ વર્ધાશિક્ષણ યોજના વિષે વિવેચન કર્યું હતું. તથા જણાવ્યું કે જર્મનીની શિક્ષણપદ્ધતિ સર્વોત્કૃષ્ટ ગણાય છે, કારણ એમાં સમાજનાં બુદ્ધાં બુદ્ધાં અંગોનો શિક્ષણ સંબંધી બહુજ ઝીણવટથી વિચાર કરેલો છે. અમેરિકા તથા જાપાનની શિક્ષણપદ્ધતિઓ પણ વિચારવા જેવી છે. પ્રદર્શનમાં આમાંની ઘણી ખરી ખાબતો રજુ કરેલી છે અને શિક્ષણને લગતા બુદ્ધા વિભાગોમાં રસ લેતાં લાઘુ બહેનોને પ્રદર્શન નિહાળવાનું કામ સુગમ બને તે હેતુથીજ પ્રદર્શન કયા દષ્ટિબિંદુથી ગાંધેલું છે તેનો કાંઈક ખ્યાલ આપવાનો પ્રયાસ ઉપરના વિવેચનમાં કરેલો છે.

છેલ્લે તેમણે પ્રદર્શનમાં જેવાલાયક વસ્તુઓનો નિર્દેશ કર્યો હતો,

પસાર થયેલા ઠરાવો

સાંજ પારવદની બેઠક મળતાં નીચે પ્રમાણે ઠરાવો પસાર થયા હતા:—

તેમાંનો પ્રથમ ઠરાવ કે. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને લગતો હતો.

(૨) અમરેલી પ્રાંત પંચાયત તેની મર્યાદિત આવકને કારણે પ્રાંતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને ધોરણ મુજબની પૂરતી મદદ આપી શકતી નથી. હવે પ્રાંત પંચાયત આપી શકે તેવા સંલેગોમાં છે તે આ પરિષદ પુસ્તકાલયના નિલાય અને નવા સ્થાપન માટે તથા મકાનો માટે રૂ. ૫૦૦૦) ની મદદ મંજૂર કરે તેવી વિનંતિ કરે છે.

૬૦ મૂ.—શ્રી. રતિલાલ જેઠાલાલ શેઠ

અનુ.—શ્રી. ધનજી રામજી કેઠારી

(૩) રાજ્ય પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ જેવી લોકોપકારક પ્રવૃત્તિ પાછળ શ્રીમંત સરકાર તરફથી રૂ. ૫૦,૦૦૦) મદદ મળે છે પરંતુ આ પ્રવૃત્તિના વિકાસ અને વિસ્તાર માટે તે પૂરતી નથી એમ આ પરિષદ માને છે. અને તેથી રાજ્યના બજેટમાં રૂ. ૭૫૦૦૦) આ પ્રવૃત્તિ માટે મંજૂર થવા યોગ્ય તજવીજ કરવા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ અને ધારાસભાના સભ્યો તથા પોતાને વિનંતિ કરે છે.

૬૦ મૂ.—શ્રી. ગોરીશંકર ખેડીદાસ, રવનપુર

અનુ.—મણિલાલ મંગળજી કાશીવાળા

(૪) મદિલા અને બાળકોમાં વાચનપ્રચાર ખૂબ ધાય તે માટે રાજ્યના અન્ય કરણોમાં તેઓનાં સ્વતંત્ર પુસ્તકાલયો સ્થાપી જે પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે તે પ્રમાણે હામનગર કસ્ટોમાં પણ મદિલા અને બાળકો માટે સ્વતંત્ર પુસ્તકાલયો સ્થાપાય એમ આ પરિષદ ઇચ્છે છે. અને તે માટે કરણ પુસ્તકાલયના હાલના કાર્યવાહકોને તેમજ અન્ય નામરિકોને યોગ્ય તજવીજ કરવા આ પરિષદ આમદ-પૂર્વક જણાવે છે.

૬૦ મૂ.—કંચનબેન હાદ્દાલાલ

અનુ.—ડો. ર. બં. કંઠમ

(૫) આ મદાલમાં કાંસા દહિરા હીરાલા અને કરકોલિયા એ ચાર પુસ્તકાલયો વિદોણા ગ્રામાવાળા ગામોએ ચાલુ વર્ષે જ પુસ્તકાલયો સ્થાપાઈ નય એમ આ પરિષદ ઇચ્છે છે અને તે યોગ્ય ખર્ચમાં થઈ નય તો તે પરિષદની ખરી સફળતા છે એમ આ પરિષદ માને છે.

૬૦ મૂ.—શ્રી. રતિલાલ જેઠાલાલ

અનુ.—શ્રી. દુર્ગાશંકર દેવવાળજી હવે

(૬) પુસ્તકાલયનો જનતાને સંગીન લાભ મળે અને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ યોગ્ય દિશામાં વિકસે તે માટે રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાઓ કુમાર મંડળ અને વાચક મંડળની જે યોજનાઓ ચરૂ થયેલ છે તેને આ પરિષદ આવકારે છે અને આ મદાલમાં જ્ઞાનપ્રચારની દિશામાં કાર્ય કરી રહેલા તથા જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા રાખનારા આ સર્વને તેનો લાભ લેવા જણાવે છે. તેમજ હામનગર મદાલ પુસ્તકાલય મંડળે પણ રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળની માફક સ્વતંત્ર શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાની જે યોજના ઉપાડેલી છે તેની આ પરિષદ નોંધ લે છે અને તે ચાલુ રાખવાનું ઠરાવે છે.

૬૦ મૂ.—મોહનલાલ જીવાલાઈ

અનુ.—હરખજી મૂળજી તારણમંડ

(૭) સરકાર અને પ્રાંત પંચાયતની માફક ગ્રામ પંચાયતો પણ પોતાની આવકના સેંકડે ૧૦ ટકા જે મરજીઆત કામોમાં ખર્ચવાના છે તેમાંથી પુસ્તકાલયોને પણ મદદ આપવાની છે પરંતુ એથી પુસ્તકાલયોને પૂરતી મદદ મળી શકતી નથી તો ગ્રામ પંચાયતના ફરજીઆત કામોની ગણતરીમાં પુસ્તકાલયોને મૂકવા આ સમા શ્રીમંત સરકારને વિનંતિ કરે છે.

૬૦ મૂ.—ગોરીશંકર ખેડીદાસ, રવનપુર

અનુ.—હાનજી કંકરસી, પાડરથોમાં

(૮) રાજ્યની સદકારી મંડળોએ પોતાના વાર્ષિક નફામાંથી સેંકડે ૨૦ ટકા સાર્વજનિક કામોમાં ખર્ચા શકે એવું નિયમથી ફરજી છે અને તે આધારે રાજ્યની કેટલીક મંડળોએ પોતાના કામનાં પુસ્તકાલયોને સારા પ્રમાણમાં મદદ આપે છે; તેવીજ રીતે આ મદાલની પણ સદકારી મંડળોએ પોતાના

ગામની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના વિકાસને માટે મદદ આપે એમ આ પરિષદ મહાલની સહકારી મંડળીઓના મંત્રીઓને તથા સભ્યોને આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરે છે.

૬૦ મૂ.—અગરસિંગ ભાદવસિંગ અઠાણ

અનુ.—મોહનલાલ કેશવજી
વિ. વિ. શ્રી. મણિલાલ કાશીવાળા

(૯) પુસ્તકાલયના વાર્ષિક બજેટ માટે બેઠતી લોકમદદ ભણી નહિ થવાના કારણે ધણાં ગામોએ બજેટ બની શકતાં નથી, પણ તેમ ન બને તે માટે મહાલનાં જે ગામડાંએ લગ્નાદિક માંગલિક પ્રસંગોએ મદદ આપવાનું ધોરણ દાખલ કરી ચાલુ રાખ્યું છે તેનું મહાલના અન્ય ગામડાંઓને અનુકરણ કરવા આ પરિષદ વિનંતિ કરે છે.

૬૦ મૂ.—લક્ષ્મીશંકર કરશનજી, આંબરડી

અનુ.—મૂળચંદ દામોદર ચોટલીઆ
વિ. વિ. શ્રી. વિદ્યારામ વસનજી

(૧૦) મહાલની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં પ્રગતિ અને સંગીનતા લાવવા માટે મહાલ પુસ્તકાલય મંડળને નીચે પ્રમાણેનાં કાર્યો અમલમાં મૂકવા આ પરિષદ ઠરાવે છે:

(૧) મહાલના દરેક પુસ્તકાલયનું વર્ગીકરણ પહેલી તકે ધકું ભેઠવે.

(૨) દરેક પુસ્તકાલયે પુસ્તકાલય પર્વણદિન વિધાન તરીકે ઉજવવો;

(૩) ફરતા પુસ્તકાલયની પેડીઓના વિશેષ ઉપયોગ થાય તે માટે યોગ્ય પ્રયત્નો કરવા;

(૪) ન્યૂનમંડળોને નસત કરવા અને તેઓને સાં. પુ. મં. ના બધારણમાં જે કામ કરવાનું હોય તે તે કરતાં કરી દેવાં;

(૫) આદર્શ પુસ્તકાલયની કદર કરવી;

(૬) નિરક્ષરતા નિવારણ માટે શક્ય તે પ્રયત્નો કરવા;

(૭) મહાલના જે પુસ્તકાલયોના મંત્રી વ અંચાલોએ પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગોની લાભ લીધો ન હોય તેમણે પહેલી તકે લાક્ષીમ લઈ લેવાર થકું.

૬૦ મૂ.—હુગીશંકર ક. દવે

અનુ.—નંદલાલ પુરષોત્તમ

(૧૧) નનસમાજને ઉપયોગી થઈ પડે તે અર્થે પુસ્તકાલય અને શિક્ષણને લગતાં પ્રદર્શન ભરવાની યોજના આ પરિષદ આવકારણક લેણે છે. માટે ન્યાં ન્યાં પુસ્તકાલય પરિષદે ભરાય ત્યાં ત્યાં પ્રદર્શન ભરવાની ગોઠવણ કરવા જે તે મહાલ કે રાજ્ય મંડળના કાર્યકર્તાઓને આ પરિષદ વિનંતિ કરે છે.

૬૦ મૂ.—ડૉ. કદમ, દામનગર

અનુ.—હુગીશંકર જીવાભાઈ, રાજકોટ

(૧૨) આ ઠરાવોનો અમલ કરવા નીચેના ગૃહસ્થોની સમિતિ વધારે સભ્યો ઉમેરવાની સત્તા સાથે નીમવામાં આવે છે.

(૧) મે. રા. રા. મહાલ વહીવટદાર સાહેબ

(૬) મે. ડા. કદમ સાહેબ

(૨) મે. રા. મહાલ શાળાધિકારી સાહેબ

(૭) શ્રી. રતિલાલ જેઠાલાલ રોડ

(૩) મે. રા. સહકારી અધિકારી સા.

(૮) શ્રી. મોહનલાલ કેશવજી

(૪) મે. રા. સુધરાઈ ઉપાધ્યક્ષ સા.

(૯) શ્રી. સુખલાલ જગજીવન રોડ

(૫) મે. મિડલ સ્કૂલ હેડ મુસ્તવર સા.

(૧૦) શ્રી. અરજણભાઈ નાનજી

૬૦ મૂ.—મકનજી કેશવજી ગાંધી

અનુ.—રતિલાલ દામોદર દોશી

ઠરાવો પસાર થયા બાદ શ્રી. કરચનદાસ ચીતલીઆ, શ્રી. કાશીવાળા, શ્રી. દવે સા. શ્રી. મકનજી ગાંધી, શ્રી. મનુભાઈ પરીખ, શ્રી. મૂળજીભાઈ વેદ તથા શ્રી. ડા. કદમ વગેરેએ પ્રાસંગિક વિવેચનો કર્યાં હતાં.

છેલ્લે બાળકોને તથા સારા કાર્યકર્તાઓને ધનામો અપાઈ સમારંભ પૂરા થયો હતો.

૩-ખેરાળુ મહાલ પુઠ પરિષદનું બીજું અધિવેશન

ખેરાળુ મહાલ પુઠ પરિષદનું બીજું અધિવેશન તા. ૧૯-૪-૩૯ ના રોજ વડનગર મુકામે શેઠ મહાસુખભાઈ સુનીલાલના પ્રમુખપણા હેઠળ મળ્યું હતું.

શરૂઆતમાં સ્વાગતગીત, પ્રાર્થના, ગરબા ઇત્યાદિ કાર્યક્રમ યોજાયો હતો. એ પૂરા ચત્રાં સ્વાગતપ્રમુખે આવકારનું ભાષણ આપ્યું હતું, જેમાં વડનગરની પ્રાચીન સંસ્કૃતિનો ઉલ્લેખ કરી આજના વડનગરનું બ્યાન આપ્યું હતું.

બાદ પ્રમુખસ્થાનમાટે દરખાસ્ત અનુમોદન ચત્રાં શેઠ મહાસુખભાઈએ પ્રમુખસ્થાન લીધું હતું.

કામકાજની શરૂઆત કરતી મહાલ મંડળના મંત્રીએ મંડળના કાર્ય પરત્વેનું નિવેદન વાંચ્યું હતું, જેમાં શાળાવાળાં પથુ પુસ્તકાલય વિનાનાં ગામોએ પુસ્તકાલયો ઉઘાડવા પર બાર મૂક્યો હતો. ઉપરાંત શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા, માનદ પ્રચારકોએ બળવેલી સેવાઓ વગેરેનો પથુ ઉલ્લેખ હતો. નિવેદન વંચાઈ રહ્યા પછી પરિષદની સફળતા ઇચ્છતા આવેલા સદિશાઓ વાંચવામાં આવ્યા હતા.

ત્યારબાદ નીચે પ્રમાણે ઠરાવો રજુ થઈ પસાર થયા હતા.

પસાર થયેલા ઠરાવો

તેમાં પ્રથમ કે. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના અવસાન તેમ જ બીજો સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબના અવસાન પરત્વેના શોકદર્શક હોઈ ત્રીજો ઠરાવ શ્રીમંત પ્રતાપસિંહ મહારાજના રાજ્યાભિષેકને લગતો હતો.

(૪) ખેરાળુ મહાલના શાળાવાળા ૪૩ ગામો પૈકી ૩૬ ગામોમાં પુસ્તકાલયો સ્થપાઈ ગયા છે. બાકી રહેલાં ૭ ગામોમાં એટલે મંદ્રોપુર, નાની હીરવાણી, ગોરીસણા, ચોટીઆ, નવા દેલવાડા, મહાસલા-પાન્થએ લાલ વહેલામાં વહેલી તકે મળી જવાની જરૂર સ્વીકારી તેના અમલ માટે બનતી બધી જ તજવીજ કરવા નીચેના ગૃહસ્થાની સમિતિ નીમવામાં આવે છે.

મે. રા. ખે. મ. વહી. સાહેબ,

૧૨. મયાભાઈ મણિલાલ મહેતા,

મે. રા. ખે. મ. શાળાધિકારી સાહેબ,

૧૩. મહાલ મંડળના મંત્રી.

૧૪. મેષભાઈ અલ્લાઈ દેસાઈ,

(આ સમિતિના મંત્રી ગણાશે)

આ સમિતિને મે. રા. રા. પ્રમુખ મહાસુખભાઈ બનતી સલાહ અને સહાય આપશે.

૬૦ મૂ.—શંકરલાલ જુહરામ બ્યાસ

અનુ.—ગોરધનદાસ

(૬) દરેક ન્યૂમંડળમાં ભથ્થતિ આવે તેવા હેતુથી જેમ બને તેમ કાર્યદક્ષતાથી ચોતાનું કાર્ય આગળ ધપાવવા દરેક ન્યૂમંડળના મંત્રીઓને આ પરિષદ વિનંતિ કરે છે.

૬૬ મૂ.—ત્રિજીવનભાઈ ગંગાશંકર પંડ્યા,

અનુ.—નટવરલાલ લલિતભાઈ, રંચપુર

(૭) ન્યૂમંડળમાં સમાવેશ થયેલાં પુસ્તકાલયોમાં ક્યાં ક્યાં માસિક તથા પુસ્તકો મંદુર થયેલાં છે તેની ચાલી તે ન્યૂમંડળના દરેક પુસ્તકાલયને પહોંચાડવા આ પરિષદ ન્યૂમંડળના મંત્રીઓને આશ્રયભરી વિનંતિ કરે છે અને પરસ્પર વાચન વધારવા વિનંતિ કરે છે.

૬૦ મૂ.—ગોરધનદાસ પૂરવીરાજ

અનુ.—અમદાવાદ મંડળ

(૮) મહાલનાં બધાં પુસ્તકાલયોનું કામ ખાતાના ઠરેલા ધોરણ પ્રમાણે ચાલે ને તેમનો વહીવટ સુવ્યવસ્થિત અને સંગીન રીતે ચાલે એટલા માટે તે સંસ્થાઓની વખતોવખત તપાસણી થતી રહેવાની જરૂર આ પરિષદ સ્વીકારે છે અને એ કામ માટે રાજ્ય પુસ્તકાલય પ્રચારક તેમ જ પ્રાંત પ્રચારકની સેવાનો ભાલ મળવાની ઉમેદ રાખે છે. એવી જ રીતે માનદ પ્રચારકની જરૂર આ પરિષદ સ્વીકારે છે ને તેને માટે મહાલના કોષ હત્તાહી એવા સેવાભાવી શિક્ષકને તે કામ હઠાવી લેવા વિનંતિ કરે છે.

—પ્રમુખસંસ્થાનેથી

(૯) આ પરિષદ પ્રૌઢ શિક્ષણની નિરક્ષરતાનિવારણની યોજનાની આવશ્યકતા સ્વીકારે છે અને એ દિશામાં શ્રીમંત સરકારના ચાલ પ્રમાણે વેગ આપવા આ મહાલના શિક્ષકોને તથા પુસ્તકાલયમાં રસ લેનારી વ્યક્તિઓને અનુકૂળ દિવસોમાં શક્તિ પ્રમાણે કામ કરવા ભલામણ કરે છે.

૬૦ મૂ.—ખાલેસુકુંદલ ગિરધરલાલજી મહારાજ અનુ.—માણેકલાલ શંકરલાલ

(૧૦) સ્વર્જસ્ય શ્રી. મોતીલાલ સાહેબની યાદગીરીમાં સ્મારક મંથમાલાની જે યોજના રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળે કરી છે તેને આ પરિષદ વધાવી લે છે ને ચાલવેલા સ્મારક ફંડમાં યથાશક્તિ ફાળો ભરી સ્વર્જસ્ય પ્રત્યેનું ખાલુ અદા કરવાની મહાલની પુસ્તકાલય સંસ્થાઓને આગ્રહભરી ભલામણ છે.

૬૦ મૂ.—પુરુષોત્તમદાસ નાથુરામ પટેલ અનુ.—રાખી ચિમનલાલ

ખાદ પ્રમુખે ઉપસંહાર કરતાં આભારવિધિને અંતે સૌ વિસર્જન થયા હતા.

૪-શિનોર મહાલ પુ૦ પરિષદ : ચોથું અધિવેશન

શિનોર મહાલ પુ૦ પરિષદનું ચોથું અધિવેશન તા. ૪-૬-૩૬ ના રોજ સાંધેલી મુકામે શિનોર મહાલ શાળાધિકારી શ્રી. અશ્વિનીકુમાર ધનુપ્રસાદ દીવાનજીના પ્રમુખપદે મળી હતી, જે પ્રસંગે તાલુકાના પ્રતિનિધિઓએ ઠીક હાજરી આપી હતી. એ સિવાય ગામનાં ભાઈ-બહેનોની પણ સારી હાજરી હતી. ઉપરાંત વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રી શ્રી. મણિલાલ કાશીવાળા, શિનોર મહાલ વહીવટદાર સાહેબ, પુસ્તકાલય ખાતાના અં મદદનીશ અવરથાપક શ્રી. નાનાભાઈ ચં. દીવાનજી, તેમજ ગંગનાથ આશ્રમના મહંતની હાજરી ખાસ ધ્યાન ખેંચતી હતી.

સભાનું કામકાજ શરૂ થતાં બાળાઓએ “ચાલોને જોવા જઈએ જ્ઞાનમંદિરીએ” એ રાસ તેમજ સ્વાગતગીત ગવાયાં હતાં.

સ્વાગતાભ્યસ શ્રી. ભાઈલાલભાઈ બવાનભાઈ પટેલે સ્વાગત કરતાં મહાલની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનો હેવાલ રજુ કર્યો હતો. ઉપરાંત પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના ફાયદા સમજાવ્યા હતા.

ખાદ પ્રમુખની વરણી થતાં પ્રમુખશ્રીએ પ્રમુખરથાન લીધું હતું, જે પછી મહાલ મંડળના મંત્રી શ્રી. નટરસાલ શેઠે મંડળના કાર્યનું નિવેદન વાંચ્યું હતું.

ત્યાર પછી પરિષદની સફળતા ઇચ્છતા આવેલા સંદેશાઓ વાંચવામાં આવ્યા હતા જેમાં પુસ્તકાલય ખાતાના મે. રા. રા. અં અવરથાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ, શ્રી. મેઘાણી, તેમજ શ્રી. સુનીભાઈ વગેરેના મુખ્ય હતા.

પ્રમુખશ્રીનું વ્યાખ્યાન

ખાદ પ્રમુખશ્રીએ પોતાનું વ્યાખ્યાન વાંચ્યું હતું, જેમાં તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે, ફેલાસવાસી શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબે સને ૧૯૦૬ માં આખા રાજ્યમાં પ્રાયમિક

તમારા ગામની જનતાને

બાણાવો કે—

અમારા પુસ્તકાલયનું તમને આમંત્રણ છે. આવો ! અને તમે એકલા જ શું કામ આવો ? તમારાં બહેન-વાંચી શકતાં સૌ કુટુંબીજનોને પણ સાથે લેતા આવો ! અહીં-અંદર આવો ! અને જુઓ ! શું શું છે ? તમારી પસંદગીનું તેમજ તમારાં કુટુંબીઓને મનગમતા વિષયોને લગતું વાચન આ પુસ્તકાલયનાં કબાટોમાં ભરપૂર છે. એ કબાટોમાંનાં પુસ્તકો માટે તમારે કંઈ જ ખર્ચ નહિ કરવું પડે, આવો અને જુઓ આ કબાટોમાંનાં પુસ્તકો ! એમાં નવલકથાઓ છે, ઇતિહાસનાં પુસ્તકો છે, મહાપુરુષોનાં જીવનચરિત્રો છે, આધ્યાત્મિક અને ધાર્મિક વિષયનાં પુસ્તકોનો પણ એમાં ટોટો નથી ! આવો, જુઓ અને તમને પસંદ પડે તે પુસ્તક માગો.

પુસ્તકાલયમાંનાં સર્વ પુસ્તકો તમારી સેવા માટે સદા હાજર છે.

તમારે ક્યું પુસ્તક જોઈએ છે તે માટે પૂછપરછ કરો અને જોઈતા પુસ્તક વિષે એ તમને સઘળા માહિતી આપશે.

શિક્ષણ ફરજિયાત ક્યું, ગામડે ગામડે શાળાઓ ઉદ્ઘાટવામાં આવી અને તેનો લાભ ગામડાની જનતાને મળવા લાગ્યો પરંતુ છેક નાની વયમાં-બાર વર્ષની ઉંમર સુધીમાં ત્રણ ચાર ધોરણો ભણીને પછી ધંધામાં પડતાં ગામનાં બાળકો નિશાળમાં મેળવેલું ભણતર ભૂલવા લાગ્યાં. આથી ફરજિયાત શિક્ષણનો ઉદ્દેશ પૂર્ણ રીતે સફળ થઈ શકે અને પ્રજાની કેળવણી પાછળ રાજ્યે કરેલો લાખો રૂપિયાનો ખર્ચ નિરર્થક ન જાય તેટલા માટે પુસ્તકાલયની વિશાળ વ્યવસ્થિત યોજના હંડવામાં આવી છે. નિશાળમાં અક્ષરજ્ઞાન મેળવેલી પ્રજા પુનઃ નિરક્ષર નહિ થઈ જતાં તેની જ્ઞાનવૃદ્ધિ ચાલુ રહે તે માટે પુસ્તકાલયો ઉદ્ઘાટવામાં આવેલાં છે. આવી સ્થિતિમાં પુસ્તકાલયનો ઉદ્દેશ થયો અને વડોદરા રાજ્યનાં શહેરો અને ગામડાંમાં પુસ્તકાલયો ઉદ્ઘાટવાનો રાજ્ય તરફથી પ્રયત્ન શરૂ થયો. જે ગામમાં નિશાળ હોય ત્યાં પુસ્તકાલય અગર વાંચનાલય હોવું જોઈએ એ સૂત્ર સ્વીકારી શ્રી. સરકારે આમ પુસ્તકાલયો માટે ઉદાર નિયમો કર્યાં છે અને આમ જનતા તે પ્રમાણે નાણાંનો ફાળો આપી તેનો ઉત્સાહપૂર્વક લાભ લેતી થઈ છે. આમ પુસ્તકાલયો એ સાંવર્ણનિક સંસ્થા છે. આવી પ્રગતકલ્યાણની પ્રવૃત્તિઓ માટે આખા

હિંદમાં કેલાસવાસી શ્રીમંત સરકાર સયાજીરાવ મહારાજની ખ્યાતિ ફેલાયેલી છે.

પુસ્તકાલયો શું છે ?

પુસ્તકાલયનાં કાયદાઓથી કેાણ અજાણ્યું છે ? પુસ્તકાલયો જ્ઞાનની પરચો છે. કેળવણી અને સંસ્કૃતિનું સ્વાભાવિક કેન્દ્ર છે. તેમાંથી આપણને પ્રાચીન તેમ જ અર્વાચીન અનુભવોની માહિતી મળે છે. પુસ્તકાલયોમાં આપણે વાંચીએ છીએ તે પુસ્તકો વડે આપણું ચારિત્ર ધરાય છે. સારું સાંવર્ણનિક પુસ્તકાલય એ રાષ્ટ્રીય મૂડી ગણાય. પુસ્તકાલય એટલે ગામની તમામ જાહેર પ્રવૃત્તિઓનું કેન્દ્ર, અંચાલ ધારે તો ગામમાં યુવક મંડળ, સ્વયંસેવક મંડળ બિંબું કરી શકે અને ગામનું સામાજિક વ્યવહારિક તથા રાજકીય દિત કરવામાં તેનો સારામાં સારો ઉપયોગ કરી શકે. પુસ્તકાલયો વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યા આપે છે, માળાપોને સંસાર-વ્યવહારનું જ્ઞાન આપે છે, બેઠૂતોને બેઠી સંબંધી માહિતી પૂરી પાડે છે, વેપારીઓને વેપાર શીખવે છે, વાણિજ્યની ખીલવણી કરે છે, મજૂરોને માર્ગો દર્શાવે છે, નિરક્ષરને લખતાં વાંચતાં શીખવી જ્ઞાનચક્ષુ આપે છે, યુવાનોને દેશસેવાના મહાન મંત્રો શીખવાડે છે-અર્થાત દરેકને કંઈ ને કંઈ આપે છે.

પુસ્તકાલયો કેટકેટલી સેવાઓ કરી શકે, રાષ્ટ્રના નવવિધાનમાં કેટલો અત્યત્નો ફાળો

આપી શકે, પ્રજાનું તમામ પ્રકારનું અજ્ઞાન દૂર કરવામાં ફેટલો ભાગ ભજવી શકે, એ જોઈએ તો જણાય કે, પુસ્તકાલય વગરનું ગામ કુઆમ રાજ્ય કુરાજ્ય અને દેશ જંગલ જેવો લાગે.

સફળતાની પારાશીશી

પરંતુ પુસ્તકાલયો કે કોઈ પણ સાંસ્કૃતિક હિતની સંસ્થાઓનું સફળતાનું માપ તેની સંખ્યા-માંત્રથી ન કાઢી શકાય, નવાં નવાં પુસ્તકાલયો કાઢવામાં તેના કાર્યની સમાપ્તિ થતી નથી, તેમ જ નાણાં એકઠાં કરી બજેટ બનાવી દેવામાં સંતોષ માનવાનો નથી, પુસ્તકાલયના દેહમાં પ્રાપ્ય પુરાવા જોઈએ, તેનો લાભ લોકો વધારેમાં વધારે કેવી રીતે લઈ શકે તેનો વિચાર કરવો જોઈએ. વાચકોથી પુસ્તકાલય અને છે એ તદ્દન સત્ય નથી, પુસ્તકાલયો પણ વાચકોને ઉત્પન્ન કરે છે. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની સફળતાની જવાબદારી અંધપાલ ઉપર રહે છે. પુસ્તકાલયો ચલાવવાનું સેવાવૃત્તિનું કાર્ય કર્યા સિવાયનાં ગામોએ મોટે ભાગે શિક્ષકો જ કરે છે. શિક્ષકોની સેવાવૃત્તિ જરૂર ધન્યવાદને પાત્ર છે. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ એ પ્રાથમિક શાળાનું જ અલિન અંગ છે. તેના આશયમાં ફોટોમૅન્ડ નીવડેલી જણાશે તો તેનો ખરો યશ શિક્ષકોને જ મળશે. તેથી જ પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની અંધપાલ તરીકે જવાબદારી બહુ ભારે છે.

અંધપાલ શું શું કરી શકે ?

આમજનો ભણેલું બૂલી ન જાય અને તેમના જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થતી રહે તે માટે તેમનામાં વાચનનો રસ જાગ્રત કરવો જોઈએ, પરંતુ આમાં એક મુરડેલી છે ખરી-ગામગના લોકો ખેતીવાડી કે મજૂરીના ધંધામાં પડ્યા પછી-સવારથી સાંજ સુધી શ્રમ કરી ચાક્યા પાક્યા ધીર આવે; તેમને પુસ્તકાલયમાં જઈ વાંચવાનો ઉત્સાહ બાજ્યેજ રહે, એ સમજી શકાય તેવું છે. પરંતુ શિક્ષક અંધપાલ જો ઉમંગી હોય, કર્તવ્યપરાયણ હોય તો એ દિશામાં સાફ કામ કરી શકે. આમજનને ઉપયોગી હોય તેવા વિષયોનું પોતે વાચન કરી સાદી ભાષામાં રસિક પદ્ધતિએ અગત્યની માહિતી આપી ત્રિશય જ્ઞાન માટે શ્રોતાવર્ગમાં રસવૃત્તિ જાગ્રત કરી શકે. જગતના આગળ વધેલા દેશોમાં શા શા બનાવે, કંઈ કંઈ પ્રવૃત્તિઓ ચાલી રહી છે-કેવા કેવા સુધારાઓ થાય છે તેની માહિતી આપવા આમ શાળાનો ઉત્સાહી શિક્ષક-અંધપાલ વર્તમાનપત્રો અને માસિકોનું વાચન કરે અને ચર્ચા કરે તો થોડી મહેનતે આમજનતાને વધારે લાભ મળી શકે અને પુસ્તકાલયોનો હેતુ સફળ થઈ શકે. અંધપાલ શિક્ષક સાંજે કે રાત્રે રચાનિક લોકોની અવુદ્ધતા મુજબ ચોરામાં અગર બીજા

સાહિત્યકાર

સાહિત્યકાર જીવનમાં અનુભવાતા અનુભવોમાંથી નેટલું પોપણ પ્રાપ્ત કરે છે તેથી પણ વધુ બીજાઓએ લખેલા ગ્રંથોમાંથી અને દેશ-વિદેશની સાહિત્ય-સમૃદ્ધિમાંથી મેળવે છે. આવા માણસોને દરેક સ્થળે પુસ્તકાલયનો લાભ અથવા સાધનરૂપ થઈ પડે એવા ગ્રંથો મળવા મુશ્કેલ હોય છે. અનેક આશાદાયી સાહિત્યસેવકોની પ્રતિભા આ સાધન-હીનતાને કારણે સીમાબદ્ધ રહી જાય છે. આવા લેખકોને સાહિત્યવિષયક સહાય આપવી જરૂરી છે. સમાજના હિતરૂપી લેખકો દેશના બિન્ન બિન્ન પ્રાંતોમાં પ્રવાસ કરીને લોકરિપતિનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે. સમાજના નેતાઓ અને બિન્ન બિન્ન ક્ષેત્રોમાં અખતરાઓ કરનારને મળવા રહે, અને ચેતાના સમાવડીઓ સાથે વિચારોની આપ-લે કરે.

એક સાચો સાહિત્યકાર આટલા-માંથી ફેટલી પ્રેરણા પામી શકે ! !

(કાકા કાલેલકર)

અનુકૂળ સ્થળે લોકોને ભેગા કરી વર્તમાનપત્રોનું વાચન કરે તો અભણ ગ્રામજનતાને પણ જગતના બનાવોની માહિતી મળવાથી સામાજિક વિકાસના કાર્યમાં યોગ્ય ફાળો આપવા લાયક થશે. અંથપાલ આઈબરી અને વેક ઉતારતો હોવો ન જોઈએ. પુસ્તકાલયને કાર્યકર્તા અને અંથપાલની જેટલી લગની, જેટલો કેસાહ અને સેવાભાવ તેટલી એની સફળતા. અંથપાલનું મુખ્ય કર્તવ્ય એ પ્રત્યેક પુસ્તક માટે વાચક અને પ્રત્યેક વાચક માટે પુસ્તક જોળવામાં રહેવું જોઈએ. પુસ્તકાલયમાં ગમે તેવી સ્થિતિનો માણસ વાચક તરીકે આવે તેના તરફ બહુજ માયા-મમતા બતાવી એને સહાનુભૂતિ આપવી એ દરેક અંથપાલની ફરજ છે, કારણ કે પુસ્તકાલયની સફળતાનો આધાર આવી રીતભાત ઉપર જ છે. પુસ્તકોની વૃદ્ધિ, વર્ગીકરણ ને જતનમાંજ અંથપાલની ફરજ પૂરી થતી નથી. તેની પાસેનાં પુસ્તકોનું સાચું મૂલ્યાંકન હોવું જોઈએ. જે પુસ્તકાલય મોટું હોય તો અંથપાલને આ મૂલ્યાંકન પામતાં મુશ્કેલી નડે છે. ઘણી વખતે ઘણાં મોટાં પુસ્તકાલયો તો બંડારસમાં હોય છે. અંથપાલ પુસ્તકોનો ભક્ત હોવો જોઈએ. તેને બીજે કશો સ્વાર્થ હોવો ન જોઈએ. તે માત્ર “રેડરફ્રીપર” જેવો નહિ પણ યજમાન જેવો હોવો જોઈએ. અંથપાલ પોતે પણ જખખર વાચક તેમજ વિચારક હોવો જોઈએ. જે અંથપાલમાં જ્ઞાન ન હોય તો તે આપે ક્યાંથી ? તેનામાં દઢ આત્મબળ હોવું જોઈએ. કવિઓના, મહાન પુરુષોના, સાહિત્યકારો અને દેશસેવકોના ફાટાઓ, નીતિસૂત્રો, નકશાઓથી તથા દરરોજ દેશ-પરદેશનાં જાણવાજોગ મહત્વનાં સમાચારો પાટિયા પર લખી અંથપાલે પુસ્તકાલય તરફ જનતાનું આકર્ષણ કરવું જોઈએ.

ચોક્કીદારી

પુસ્તકાલયનો આત્મા પુસ્તકો છે. અંથપાલે ઉચ્ચ અને હલકા સાહિત્ય વચ્ચેનો ભેદ સમજવો જોઈએ. ઉચ્ચ સાહિત્યને પસંદ કરી પુસ્તકાલયને સર્વશ્રેષ્ઠ અને જનઉપયોગી બનાવવું એ અંથપાલની ફરજ છે. સર્વસામાન્ય સાહિત્યની પસંદગી થવી ઘટે. સ્ત્રી અને બાળસાહિત્યને લક્ષ બહાર ન રાખવું જોઈએ.

પુસ્તકાલયમાં સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા અંથપાલે રાખવી જોઈએ. પુસ્તકો, ફરનીયરો વગેરે મને તેની સ્થિતિમાં પડ્યાં હોય તો તે તરફ વાચકોને અણગમો ઉત્પન્ન થઈ પુસ્તકાલયની વિખરીત દશા અમુક વખતમાં ચવાની જ. ઉત્સાહી અંથપાલે, પુસ્તકોનું વર્ગીકરણ પદ્ધતિ પ્રમાણે રજીસ્ટર તૈયાર કરી તે પ્રમાણે પુસ્તકો કબાટમાં ગોઠવવાં, ખાતાના દરેલા ધોરણો પ્રમાણે પુસ્તકો, માસિકોની વ્યવસ્થા રાખવી જોઈએ. જેટલો સહકાર પુસ્તકાલયના સંચાલક કે અંથપાલ અને શાળાના શિક્ષકો વચ્ચે જોઈએ, તેટલો જ સહકાર અંથપાલ અને નાગરિકો વચ્ચે હોવો જોઈએ; અંથપાલે બિન્ન રચના વાચકો સાથે કામ પાડતાં વિવેક મર્યાદા અને અખૂટ ધીરજ રાખવાની હોય છે.

સ્ત્રીઓ અને પુસ્તકાલય

પુસ્તકાલયનો લાભ જેટલો પુરુષો લે છે તેટલો લાભ સ્ત્રીઓ લેતી નથી; માટે સ્ત્રીઓમાં વધારે પુસ્તકો વંચાય તે માટે શિક્ષકોએ અને અંથપાલોએ બનતા સર્વ પ્રયાસો કરવા જોઈએ. ન્યાં કન્યાશાળા હોય ત્યાં સ્ત્રીશિક્ષકો દ્વારા સ્ત્રીઓમાં વાચનનો રસ જાગ્રત કરવાથી કંઈક કામ થઈ શકશે. આ દિશામાં સતત પ્રયત્નો કરવાની જરૂર છે.

પ્રૌઢ શિક્ષણ

આદર્શ અંધપાલે મોટી ઉંમરના નિરક્ષરો માટે રાત્રિશાળા કાઢવી જોઈએ. અને તેમને વાંચતાં લખતાં શીખવવું જોઈએ. અજાન ટાળવા માટે- નિરક્ષરતા મટાડવા માટે પ્રયાસ કરવો તેના જેવું મહાન કાર્ય બીજું કોઈ પણ નથી. હાલમાં નિરક્ષરતા ટાળવા માટે પ્રયાસો ચાલુ છે. તેમાં અંધપાલો અને શિક્ષકો એકબીજાને સહકાર સાધી સુંદર ફાળો આપી શકે છે.

પુસ્તકાલયનો વધુ ઉપયોગ ચાલુ અને લોકો વધારે સંખ્યામાં લાભ લે અને તેમની કેળવણી તરફ અભિરુચિ વધતી જાય તેટલા માટે અંધપાલે પુસ્તકાલય-સંપાદકો, પુસ્તકાલયપર્વણી, આસિકો, વર્તમાનપત્રો અને પુસ્તકોનાં પ્રદર્શનો વગેરે ખાસ ઉત્સવો ગોઠવી લોકોના સંસર્ગમાં વધારે આવીને નાણાં મેળવી બજેટની મુશ્કેલી દૂર કરી શકે છે, અને લોકોની કેળવણી તરફ વધારે પૈસા ખર્ચવાની ભાવના પણ ઉત્પન્ન કરી શકે છે. પુસ્તકાલયની પ્રગતિ સાધવામાં ગ્રામ પુસ્તકાલયો અને કર્યા પુસ્તકાલયો વચ્ચે વિશેષ સમ્પર્ક હોવો જોઈએ.

સ્પેનમાં પુસ્તકાલય એ પ્રામુખ્ય સંસ્થા છે. તે સેવાથી જ આગળ પ્રવૃત્તિ કરે છે. અંધપાલ અને શિક્ષક બંધુઓ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને આગળ ધપાવવા કટિબદ્ધ થશે અને જનતા તેમને સહકાર આપશે એમ આશા રાખું છું.

ત્યારબાદ વ. રા. પુ. મંડળના મંત્રી શ્રી. મણિલાલ કાશીવાળાએ વિવેચન કરતાં જણાવ્યું કે, શિતોર મહાલે, શાળા ત્યાં પુસ્તકાલય સ્થાપવાનું શ્રીમંત સરકારનું ખર્ચ પાર પાડ્યું છે; પરંતુ અહીં રજુ કરવામાં આવેલા રિપોર્ટ પરથી જણાય છે કે, એમને કરવાનું કામ એમનું એમજ પડી રહ્યું છે. વડોદરા રાજ્યનું પહેલું મહાલ પુઠ મંડળ વાઘોડીઆ અને શિતોર બીજું કે ત્રીજું છે. ઉપર જણાવ્યું તેમ શિતોર મહાલ મંડળે પોતાનાં જૂથ મંડળોને જાગૃત કરવાની જરૂર છે. તેમને સતેજ બનાવવા જોઈએ. પુસ્તકાલયના અંધપાલો અંદાજપત્ર તૈયાર ન કરે, તો તેમની જરૂર અદા કરી શકે નહિ.

સાહિત્ય

આજે તો સૌ સાહિત્યકારો પાસે એવી આશા રાખવામાં આવે છે કે, સાહિત્ય રાષ્ટ્રક હોવું જોઈએ, નિર્દોષ તેમજ પૌષ્ટિક પણ હોવું જોઈએ તથા જ્ઞાનપ્રદ અને પ્રેરક પણ હોય.

જે સાહિત્ય માત્ર રાષ્ટ્રક છતાં હાનિકારક હોય, તે તો એર સરખું છે. એવા સાહિત્યનો હિમેશાં ત્યાગજ કરવો જોઈએ. વળી જે સાહિત્ય માત્ર આકર્ષક હોય છતાં ઉપર જણાવ્યા જેમ કોઈ રીતે કામ લાગે તેવું ન હોય તે તદ્દન બ્યર્થ જ છે. એવા સાહિત્યથી તો દૂર ભાગવું જોઈએ. એવું સાહિત્ય તમારા જીવનસત્વનો નાશ નોતરશે, તમારો અભિરુચિને નષ્ટ કરશે.

જે સાહિત્ય સમાજના દિલમાં અંતરાય નાખનારું ન હોય, સુઝવિનો ભંજ કરે તેવું ન હોય, સદાચારને પ્રોત્તિ આપે અને ઉત્તરોત્તર ઉન્નતપ્રાપ્તિ બનાવે તથા કૃત્રિમતાને કપાતી પાડે તે જ હિતમ સાહિત્ય છે.

સાહિત્ય એ તો માત્ર એક યંત્રિ છે. તેનો જેવા ઉપયોગ કરવામાં આવશે તેવા જ તેના લાભ-હાનિ ભોગવારો. હાખલા તરીકે અગ્નિનો ઉપયોગ જંગલો અને ગામો બાળવામાં પણ થાય છે, તેમ જ વરસસુકત વાનીઓ બનાવવામાં પણ થાય છે. મનુષ્યસમાજના સિલ્પ સિલ્પ અંશોમાં, સિલ્પ સિલ્પ વર્ણોમાં તથા વર્ગોમાં સ્વાર્થ, કીર્તિ અને દ્વેષમૂલક વિદ્રોહ-આ સર્વ વડે પણ સાહિત્ય સમૃદ્ધિ થઈ શકે છે. તેમ જ એકબીજાથી વિરોધ તરવોને નજીક નજીક લાવીને તેમનામાંના સારાપણોનો સંયોગ સાધી માનવતાનો વિકાસ સાધી શકાય છે. આમાંથી સારાનો સ્વીકાર કરવો અને અનિષ્ટનો ત્યાગ કરવો. -કાચેલકર

પુસ્તકાલયોથી બહેનો વંચિત છે. આ સંબંધે મુખ્ય ઇલાકામાં જે પ્રમાણે કામ ચાલી રહ્યું છે તે મુજબ કામ કરી બતાવવું જોઈએ. આટલા વખતથી શ્રીમંત રાજપિતાએ આ યોજના આદરી છે છતાં બરાબર પહોંચી વળતા નથી, જ્યારે મુખ્ય ઇલાકામાં હજી હમણાં જ શરૂ થતાં તે કેટલી બધી આગળ વધી રહી છે, અને થોડાક વખતમાં આપણાથી પણ આગળ વધી જશે ત્યારે તો આપણે શરૂઆત જોઈએ. આ માટે તમારે ગામના કુસંધે ટાળવા જોઈએ. વિશાળ વાચનના પ્રચાર માટે જુદા જુદા અખતરા કરવા જોઈએ, એકલા પુરુષોને જ તમે વાંચવા પ્રેરો તે બરાબર નથી; સ્ત્રીઓને પણ પુસ્તકાલયોમાં રસ લેતી કરવી જોઈએ. હવે આપણે ત્યાં પ્રૌઢ શિક્ષણની યોજના શરૂ થઈ છે. આપણે જોવું જોઈએ કે એ યોજના માત્ર કાગળ પર ન રહેવી જોઈએ. એના બરાબર અમલ કરવા જોઈએ, નહિ તો પછી એ કાગળ પરની યોજના જ રહેશે. આ પ્રવૃત્તિને પ્રગતિએ ઉપાડવી જોઈએ. માત્ર શિક્ષકો જ નહિ પરંતુ જનતાએ પણ એમાં ગ્રાથ આપવો જોઈએ. પ્રૌઢ શિક્ષણના આ કાર્યની રાજપિતાની ઉપયુક્ત ઉમેદ બર આવશે.

અને બહેનોએ ધરકામ પાછળ જ રોકાઈ ન રહેતાં અને વાતોના તડાકામાં જ ગુંથાઈ ન જતાં પુસ્તકો મંગાવી તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. અહીં પણ ચરોતરની માફક થઈ જવું જોઈએ. ચરોતરના ભાદરણ માં પુસ્તકાલયનો એવો ઉપયોગ થવા માંડ્યો કે તેમાંથી ભરત-ગૂંથણનો વર્ગ શરૂ થયો અને ત્યાં આજે ઉલોગ મંદિર બંધ થયું છે.

આવતી પરિષદ મળે ત્યારે એક પણ ગામ બજેટ વિનાનું ન રહેવું જોઈએ. તેમ ન થાય તો આવી પરિષદ ભરવી પણ બ્યર્થ જ ગણાય. અને ઠરાવોનો બરાબર અમલ ન થાય તો તે નિરર્થક જ છે.

બાદ ઠરાવોનું કામ હાથ પર લેવામાં આવ્યું હતું.

પસાર થયેલા ઠરાવો

ઠરાવ પહેલો કે. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ તેમ જ સદ. શ્રી. અમીન સાહેબ તથા શ્રી. હીરાલાલ પરિખ અને બળવંતરાય પ. ઠાકોરના અવસાન પર તેના શોકદર્શક હોઈને બીજો ઠરાવ શ્રીમંત મહારાજ શ્રી. પ્રતાપસિંહ ગાયકવાડનું દીર્ઘાયુષ્ય ઇચ્છતો હતો.

(૩) મદાલમમાં જે ન્યૂ મંડળે રચાયેલું છે તે દબલુધી પણ જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં શાળાં કાર્ય કરતાં થઈ ગયાં નથી, જેથી આ પરિષદ ન્યૂ મંડળોને ભમવ થવા અને નીચે પ્રમાણે કામ કરવા સૂચવે છે:

૧. ચોતાના ન્યૂના દરેક પુસ્તકાલયનાં બજેટ બને તેવી તજવીજ કરવી;
૨. ન્યૂનાં દરેક પુસ્તકાલયની એક વખત તપાસણી કરવી;
૩. દર ત્રણ માસે ચોતાના ન્યૂની સભા ભરવી;
૪. મદાલમમાં તરફથી ભરાતી સમાજોમાં ન્યૂ મંડળના મંત્રીએ દાનની આપવી.

૬ મ. પુરુષોત્તમ નારાયણદાસ અનુ. અંબાલાલ મૂળજીભાઈ.

(૪) ભણેલું બૂકી ન જવાય તેટલા માટે રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી તેમ જ મદાલમ મંડળ તરફથી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા રાખવામાં આવે છે. તેમાં મદાલમના તમામ શિક્ષક બંધુઓ મે. મદાલમ સાળાધિકારી સા. ની સીધી દેખરેખ નીચે સક્રિય બાજુ છે તેમ આ પરિષદ આજી રાખે છે. અને શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાની યોજના દિનપ્રતિદિન પ્રગતિ પામે એટલા માટે નીચે મુજબ સમિતિ નીચે છે:

સમિતિના સભ્યોનાં નામ.

(૧) ન. જિ. શાહ, (૨) પુ. ના. પટેલ (૩) એ. રા. રા. મદાલમ સાળાધિકારી સા.

૬. મ. હવેરભાઈ નારણભાઈ

અનુ. જીનીલાલ નેશિંગભાઈ
વિ. વિ. જલવભાઈ મ. પટેલ.

(૫) પ્રાંત પ્રચારકે રૂબરૂમાં સમજ આપ્યા પ્રમાણે મહાલનાં તમામ ગામે વર્ગીકરણ થવું જોઈએ છતાં ન થયું હોય તો જરૂર પડે મહાલના માનનીય પ્રચારકની મદદ લઈ વર્ગીકરણનું કામ અવશ્ય રીતે પૂરું કરવા આ પરિષદ મહાલનાં તમામ પુસ્તકાલયોના મંત્રી બાદખાને વિનવે છે.
દ. મૂ. મોતીલાલ નાગેશ્વર અનુ. ત્રિલોચનદાસ જોશિગલાઈ

(૬) મહાલની જે ગ્રામ પંચાયતો ચોતાના જાહેરમાં પુસ્તકાલયોને મદદ આપવાની જે રકમ મંજૂર કરે છે તે વેળાસર મળે તેવી તજવીજ કરવા તથા જે ગ્રામ પંચાયતો ચોતાનાં પુસ્તકાલયોને મદદ નથી આપતી તેવી પંચાયતોએ મદદ આપવાની તજવીજ કરવા ગ્રામ પંચાયતોના અધ્યક્ષોને અને મહાલના મે. રા. રા. વહીવટદાર સાહેબને આ પરિષદ લલામણુ કરે છે.

દ. મૂ. મોતીલાલ નાગેશ્વર અનુ. પા. પરસોતમદાસ નરોત્તમદાસ
ત્યારબાદ ૭ મો ઠરાવ પુ. સ. સ. મંડળે પુસ્તકાલય માગે તેજ પુસ્તકો મોકલવા વિધેનો હોદ્દાને આઠમો ઠરાવ સ્વ. શ્રી. મોતીલાલ અમીન સ્મારકમાં બનતો ફાળો ભરવા વિધેનો હતો. છેવટના ૯, ૧૦, ૧૧ ઠરાવો આભારદર્શક હતા.

છેલ્લે પ્રમુખશ્રીએ ઉપસંહાર કરતાં જણાવ્યું કે, આજે થયેલા કાર્ય પર આપ બધાન આપશો અને, ધીરજ તથા ઉત્સાહ રાખી કામ કરતાં ફતેહ મેળવશો.
શ્રીમંત સરકારે શરૂ કરેલા પ્રૌદ શિક્ષણના કાર્યમાં સહકાર સાધી કામ કરશો તો ગ્રામના તલાટીઓ, આગેવાનો તમને સાથ આપશે. પછી એ કાર્યમાં સફળતા માટે સહેજ પથ ચકા રહેશે નહિ.

બાદ ગંગનાથ આશ્રમ તરફના મહારાજનું ધાર્મિક પ્રવચન થયા પછી સૌ વિસર્જન થયા હતા.

—૫—

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ મારફત

શ્રી. મો. ન. અમીન સ્મારક ફંડનો સ્વીકાર

૫	સા. પુસ્તકાલય બેટ શંખોદાર (તા. ઓખામંડળ)	રૂ. ૧૧-૪-૦
૬	સહજ તા. કલોલ	રૂ. ૫-૦-૦
૭	વણેશાપીસાદ તા. પલસાણા	રૂ. ૩-૦-૦
૮	ખાકેસલ તા. પેટલાદ	રૂ. ૨૫-૦-૦
૯	ઉમતા તા. ખેરાળુ	રૂ. ૧૫-૦-૦
૧૦	જેતલવાસણ તા. વિસનગર	રૂ. ૫-૦-૦
૧૧	મેથી તા. કરજળુ	રૂ. ૩-૦-૦
૧૨	પીપળોઈ તા. ભાદરણ	રૂ. ૫-૦-૦
૧૩	દેણુપ તા. વિસનગર	રૂ. ૫-૦-૦
૧૪	જીતોડ તા. ચાણુઆ	રૂ. ૬-૦-૦
૧૫	કંડારી તા. કરજળુ	રૂ. ૧૧-૦-૦
૧૬	મહેલાવ તા. પેટલાદ	રૂ. ૩૦-૦-૦

ખાહલો સરવાળો :

૨૬-૦-૦

કુલ ૧૫૦-૪-૦

૧. પઘેર દાખી: પૂર્વાર્ધ—મૂળલેખક : શરચ્ચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય; અનુવાદક : કવિ દયાશંકર ભ.; પ્રકાશક એન. એમ. કમ્પની કંપની, ૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ-૨. ૧૯૩૬; કાગિન ૮ પેજ પૃષ્ઠ ૧૦+૨૮૧; સચિત્ર આચ્છાદનવાળું પાકું સચિત્ર પૂઠું; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

બંગાળી સુપ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર શરચ્ચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાયની આ કૃતિ આધુનિક કિસાન ચળવળને લગતી છે. મિલમાલેકા પોતાના મિલમજૂરોની કેટલી સંભાળ રાખે છે તેમજ પોતાને કમાણી કરાવી આપનાર તરફ કેવી દષ્ટિથી જુએ છે તે આમાં બહુ ઝીણવટપૂર્વક આલેખ્યું છે. આ પુસ્તકમાં અલદેશ સંબંધી મિલમજૂરની કરુણાળનક અવદશાનો આબેહુલ ચિતાર ચિતર્યો છે. અપૂર્વ નામનો બંગાળી યુવક ઉંચી ડીગ્રી મેળવી રંજનમાં નોકરીએ જાય છે. ત્યાં હિન્દવાસીઓને પડતી હાડમારીઓનો સાક્ષાત્કાર કરી ગોરા લોકોને હાથે ત્યાં કેવું અપમાન સહન કરવું પડે છે વગેરે અનુભવે છે. જાતે ચુસ્ત સનાતની બંગાળી હોવા છતાં ભારતી નામની બંગાળી પ્રિયતી કન્યાના પ્રસંગમાં આવતાં પોતે કેવો આકર્ષાય છે અને બીનઅનુભવી હોવાથી ભારતીની સહાય કાળજીથી પોતાનું દુઃખ બૂલી જઈ મજૂર ચળવળમાં દોશાય છે અને ધરપકડ થતાં એની કેવી રિયતિ થાય છે વગેરે બહુ સચોટ રીતે અહીં જણાવ્યું છે. મિલમજૂરોની આર્થિક અવદશા, તેમનું નિરાધાર જીવન, તેમની કષ્ટતા, તેમની કઠોરતા વગેરે બધાનું મૂળ તેમના મિલમાલેકાની નિર્દયતાનું પરિણામ છે એ સ્પષ્ટ સમજે છે અને પોતે નોકરી છોડી સંન્યાસી ચવાની ઇચ્છા કરે છે ત્યાં ભારતી એને બચાવે છે અને ડોક્ટર બાણે જેવી નિષ્પૃહી અને ખતીલી, ટેકાલી, પગપકારી વ્યક્તિ સાથે પોતાનું કાર્ય કેટલી સરળતાથી કરી જાય છે એ જોઈ અપૂર્વ મુગ્ધ થાય છે. પુસ્તકમાં ધર્મ શું છે અને ખરો ધર્મ કોને કહેવો તે આધુનિક સુધરેલી પદ્ધતિએ જણાવ્યું છે. કાગળ, હપાઈ, બાંધણી, પૂકું વગેરે સુંદર છે. શરતચંદ્રનાં ઉત્તમ પુસ્તકોમાંનું આ એક છે.

૨. ઠગ—કર્તા : દેસાઈ, રમણલાલ વસંતલાલ; પ્રકાશક : આર. આર. શેઠની કંપની, કેશવબાગ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ ૨; ૧૯૩૮, કાગિન ૮ પેજ, પૃષ્ઠ ૮ + ૩૧૭; સચિત્ર રંગીન આચ્છાદનવાળું પાકું પૂઠું; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

સંસ્કાર મંચાવલિનું આ નવમું પુસ્તક છે. એમાં અદાર ઝોગણીસમી સદીના હિંદુસ્તાનમાં પ્રવર્તી રહેલી ઠગ લોકોની ઠગવિદ્યાનો ચિતાર રજુ કર્યો છે. એમણે જણાવ્યા પ્રમાણે એ એમની સૌથી પહેલી નવલકથા 'નવયુગ્યતા'માં કહડે કહડે પ્રસિદ્ધ થયેલી. એકલી ઠગની વાર્તા કરતાં એમાંનાં મુદ્દતા, પ્રેમ, સહિષ્ણુતા, આદસ અને વીરતાનાં દર્શાવ વધુ આકર્ષક છે. વાર્તાનું મૂળ નામ 'આયેશા' હતું તે બદલીને હવે 'ઠગ' રખાયું છે. આયેશા તેમજ સમરસિંહનું પાત્ર ખરેખર લમદા છે. સમરસિંહ ઠગ છે પરંતુ વીર અને વચની છે. કર્નાવ સ્ત્રીમેનને ૪૮૨]

પોતાની આખી સંરચાનો પરિચય આપી એને વચન પ્રમાણે પાછો સહીસલામત મોકલી આપે છે. હા લોકોને પણ નીતિ હોય છે. એ લેખો લોકોને ફેલાવીને કેવી રીતે લૂંટતા તેમજ ગરીબ અને ઊંઘોને કેવી રીતે મદદ પણ કરતા એ બધું આમાં આલેખ્યું છે. મટીલા એક અંગ્રેજી સુવતી છતાં સમરસિંહ ઉપર મુગ્ધ થઈ મઠ હતી અને આયેશા સાથે એ પણ ખાનગી હીલચાલ તપાસતી રહેતી હતી. વાર્તાને અંતે હા લેખોનું મંડળ છિન્નભિન્ન કરી નાખવામાં કર્નલ રહીમાન ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ફતેહમંદ થાય છે તેમાં પણ આયેશાને અને સમરસિંહનો હાથ હોય છે. આઝાદ દેખી, ટૂટીલ અને નિર્દય છે ત્યારે સમરસિંહ તેના સામે થતાં જરા પણ અચકાતો નથી.

વાર્તાને અંતે હા લેખોની માહિતી વિસ્તારપૂર્વક આપવામાં આવી છે. જપાઈ, કાગળ, બાંધણી, વગેરે સુંદર છે.

૩. પરી અને રાજકુમાર—કર્તા, પ્રકાશક, રચણ, ૪૬, ઉપર પ્રમાણે, ૫૫ ૧૬૫; ૧૯૩૮, સચિત્ર આગ્રહાનવાળું પાકું પૃકું, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

વિરાટ મંધાવલિનું આ સોળમું પુસ્તક છે. એમાં સુવક-સુવતીઓને બજાવવા માટે ૬ નાટકો જાણ રમણલાલે વખતોવખત તૈયાર કરેલાં. 'કુવરજી દેસાઈ'માં એક પણ ઊં-પાત્ર નથી એ એની વિશિષ્ટતા છે. ઊંનો વેશ કાણુ બજાવે એ મુશ્કેલી દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખી એ નાટક લખાયલું. જૂના વિચારના માણસો જ્યારે વિચાર પસંદાય છે ત્યારે કેવું કામ કરે છે તે 'લાલા પટેલની લાયખરી'વાળા નાટક ઉપરથી સમજાય છે. અને એ નાટકો તો ફેટલાંક પુસ્તકાલયોના પર્વણપ્રસંગોએ બજવાયાં પછી સંભળ્યું છે.

પુસ્તકાલયના સંચાલકોએ તેમ જ હિમાયતીઓએ આ નાટક ખાસ વાંચવા લાયક છે. એમાંથી એમને કાર્ય પરત્વે પ્રેરણા મળશે. 'કુવરજી દેસાઈ'માં એક ગૃહસ્થ અમીર માણસ પોતાના ખેડુતો ખાતર કેવી હાકમારી ખુશીથી સહન કરે છે, જેલમાં પણ જાય છે અને એજ રીતે આખરે સુખાને ખાતર જગા કરી આખી પોતાના ખેડુતોની મુશ્કેલી દૂર કરી પોતાની મહત્તા પૂરવાર કરી આપે છે.

'એક તક'માં મહામાયા પાસેથી વરદાન મેળવી એક પુરુષ કેવો ઉત્પાત મચાવે છે અને પ્રાણીમાંને તેમજ પૃથ્વીને હેરાન હેરાન કરી મૂકે છે, આખરે કંટાળી મહામાયા એને ઊંચકી ફેંકી દેવાની વાત કરે છે ત્યાં ઊં એને બચાવે છે. લોકો લક્ષણ જાય, તેનું આ દર્શાવે છે. 'સ્વર્ગ જીત્યું' એમાં ધાર્મિક ઝનૂન અને ધર્મદેષ તેમ જ અસહ્ય દૃષ્ટિગોચર થાય છે એમાં સરખાત્યાર વગેરે ઉપર કટાક્ષ છે. ઈશ્તિનું બલિદાન પણ આમાં ગૂંથ્યું છે. 'કામદહન'માં ચંકરે કામદેવને કેમ બાળ્યો અને રતિની કાકણદી ઉપરથી તેને કેવી રીતે સજીવન કર્યો તે કથા નાટકરૂપે આલેખી છે. નાટકોમાં વચ્ચે વચ્ચે જેય ગાયનો પણ મૂંઝ્યાં છે. ચાળાઓ અને સંરચાઓને આ પુસ્તક ઉપયોગી અને માર્ગદર્શક થઈ પડશે. જપાઈ, બાંધણી, કાગળ વગેરે સારા છે.

૪. ગાંધી સુસ્તક કમાલ પાશા (ગુર્જીનો તારણદાર)—કર્તા: રમણીકલાલ જયસિંહ બાઈ દલાલ; પ્રકાશક: જીવનલાલ અમરશી મહેતા, અમદાવાદ. તથા મુ'બાઈ નં. ૨, ૧૯૩૯; કાઉન સોળ પેજ ૫૪ ૨૪+૩૨૬; સચિત્ર આગ્રહાનવાળું પાકું પૃકું; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળાનું આ ૯૧મું પુસ્તક છે. આમાં આપેલી લાઇ સંકરપ્રસાદ દ. દેસાઈની વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના ખાસ વાંચવા જેવી છે. તુર્કીના આ મહાન પુત્રનું જીવનચરિત્ર દરેક જણે વાંચી બોધ લેવા જેવું છે. ત્રણ વર્ષના અરસામાં વૃદ્ધ તુર્કીના જર્જરિત દેહમાંથી એક નવજીવાન-લોખંડી, વિજયી, મહત્વાકાંક્ષી અને પ્રગતિમાન તુર્કી નીપજાવ્યું અને યુરોપને હેરત, પમાડી જગતની યાકેલી, હારેલી અને જીતાયલી પ્રજાઓને કમાલપાશાએ હસતી, જ્વલંત અને ગૌરવાન્વિત બનાવી. ગમે તેવા વિરોધી બળોનો સંપૂર્ણ રીતે મક્કમપણે સામનો કરી પોતાનું ધ્યેય સિદ્ધ કર્યું અને ગોરી પ્રજાની બાજુ ધૂળમાં મેળવી. એશિયાવાસીનો કમાલ પાશા ખરેખર દીવાદાંડી જેવો છે. પોતાના ધ્યેયની આડે આવનારા પોતાના મિત્રને પણ એણે માતૃભૂમિ ખાતર નિર્દયપણે રહેંશી નાખવામાં જરા પણ આંચકો ખાધો નથી. અને તેથીજ આજે તુર્કી યુરોપમાં ગોરી પ્રજા બેઠે સરખે હકે માથું મારી શકે છે. તુર્કીમાં જૂની પ્રથાનો સદંતર નાશ કરી સ્ત્રીકેળવણી, પઠાનો નાશ, પહેરવેશ, રહેણી કરણી વગેરે સામાજિક તેમજ રાજકીય બાબતોમાં પણ અડગપણે કામ કરી બધા અંતરાયો દૂર કરી એણે તુર્કીને હાલની સ્થિતિએ મૂક્યું.

પુસ્તક દરેક જણે ખરેખર વાંચી મનન કરવા લાયક છે. ચારિત્ર્યના ધડતરમાં આ જીવનવૃત્ત માર્ગદર્શક થઈ પડશે.

ના. ચં. દીવાનજી

૫. અર્વાચીન કાવ્યસાહિત્યનાં વહેણો—વ્યાખ્યાતા: અધ્યાપક શંભૂભાઈ વિશ્વનાથ પાઠક; પ્રકાશક-મુંબઈ યુનિવર્સિટી; પ્રાપ્તિસ્થાન-એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપની, કાલ્યાણદેવી રોડ, મુંબઈ; પૃષ્ઠ ૨૧૦; પૃષ્ઠ પાકું; કિંમત ૧-૪-૦.

મુંબઈ યુનિવર્સિટી તરફથી સને ૧૯૩૫-૩૬ નાં હકૂર વસનજી માધવજી વ્યાખ્યાન-માળા માટે વ્યાખ્યાન આપવાનું આમંત્રણ અધ્યાપક પાઠક સાહેબને આપવામાં આવેલું તે પ્રસંગે તેમણે આપેલાં પાંચ વ્યાખ્યાનો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહેલાં છે.

આ પાંચે વ્યાખ્યાનો આપણા ગુજરાતી અર્વાચીન કાવ્યસાહિત્યને લગતાં છે.

આપણું અર્વાચીન કાવ્યસાહિત્ય નર્મદ-દલપતથી શરૂ થયું ગણાય છે. ત્યારથી તે અત્યાર સુધીના કાવ્યસાહિત્યની આ વ્યાખ્યાનોમાં સમીક્ષા છે.

પહેલા વ્યાખ્યાનમાં આપણા કાવ્યના સ્વરૂપને ધડનાર ઐતિહાસિક બળોની ચર્ચા કરવામાં આવી છે. એમાં અંગ્રેજ કેળવણી તથા સંસ્કૃત અભ્યાસને પરિણામે આપણા કાવ્યનું સ્વરૂપ કેવી રીતે બદલાયું તેની વિગતવાર ચર્ચા કરી છે. બીજા વ્યાખ્યાનમાં આપણા અર્વાચીન કાવ્યસાહિત્યનાં લાપા, જન્મ, પ્રાપ્ત વગેરે કેવી રીતે વિકસ્યાં તેનું વિવેચન છે. ત્રીજા વ્યાખ્યાનમાં કાવ્યનાં અલંકાર તથા રીતિની ચર્ચા છે, ચોથા વ્યાખ્યાનમાં કાવ્યના સૂક્ષ્મ ઉપાદાનની ચર્ચા છે અને છેક છેલ્લા વ્યાખ્યાનમાં આપણા કાવ્યોના જુદા-જુદા પ્રકારો લઈ તે દરેક હાલ કેવી સ્થિતિમાં છે તથા તેને માટે વિશેષ શું કરવા જેવું છે તે વ્યાખ્યાતાએ બેતાંધેલું છે. આજ વ્યાખ્યાનમાં આખી વ્યાખ્યાનમાળાનો ઉપસંહાર પણ છે.

આ વ્યાખ્યાનો આપણા કાવ્યસાહિત્યના અભ્યાસીને બધાં મદદગાર થાશે તેવાં અને

માહિતીપૂર્ણ હોઇને તેનું વાચન જ્ઞાનપ્રદ છે. આવાં વિદ્યતાપૂર્ણ વ્યાખ્યાનોનાં પુસ્તકો આપણે ત્યાં ઘણાં ઓછાં છે, તે ખોટા આ પુસ્તક કંઈક અંશે પૂરી પાડશે.

સાહિત્યના અભ્યાસીઓએ તેમજ હાઇસ્કૂલો તથા કોલેજોના ગુજરાતીના શિક્ષકોએ આ પુસ્તક ખાસ વાંચવું જોઈએ.

શં. સો. પટેલ

૬. નવમાલિકા—રચયિતા: શ્રી. જયચુખરાય વિ. પુરુષોત્તમરાય જેઠીપુરા, પ્રકાશક, એમ. સી. કોઠારી; રાવપુરા વડોદરા. મૂલ્ય ૦-૮-૦.

શ્રી. જેઠીપુરાએ કાવ્યકલિકા અને સ્મરણાંજલિ નામનાં બે કાવ્યપુસ્તકો રચ્યા બાદ પોતાનો વનપ્રવેશ લગભગ વટાવી જવાની તૈયારીમાં આ ત્રીજો કાવ્યસંગ્રહ ગૂર્જર જનતા સમક્ષ રજૂ કર્યો છે. સચિત્ર સાક્ષરમાળા, લક્તકવિ નરસિંહ મહેતા, તેમનું કવન અને જીવન, મોત્તેનના નિબંધ વગેરે નાનાં મોટાં સાદગીસ પુસ્તકોથી ગૂર્જર સાહિત્યને સમૃદ્ધ કરી લેખક અને કવિ તરીકે તેમણે અત્યાર અગાઉ સારી નામના મેળવી છે.

આ કાવ્યસંગ્રહ બે ભાગમાં વહેંચી દેવામાં આવ્યો છે. ૧ થી ૫૪ કાવ્યોમાં કવિ પોતે જ જણાવે છે તેમ “અનુભવનો ઉદ્ગાર” છે અને એમ હોવાથી કવિ સ્વાભાવિક રીતે જ સ્વાનુભવસિક કવિઓના વર્ગમાં મુકાઇ જાય છે; પ્રસ્તુત સંગ્રહમાં રાગ-રાગણીઓના પશુ ગોટા પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે અદ્વાન વર્ષની ઉમ્મરમાં કવિને જીવનની લીલી મુઠ્ઠી જેવાનો અનેક પ્રસંગો આવ્યા છે અને તે બધા અનુભવનો નીચોડ સુસંબદ્ધ, સરકારી ગેય-ભાષામાં આપણા માટે તેમણે અહીં તારવી આવ્યો છે. ૫૫ થી ૬૭ કાવ્યોના ખીળ ભાગમાં પશુ કવિએ નોકરી છોડીને પ્રૌઢ વયે ખેતી આરંભી તે વખતની કુદરતશીલાનું વર્ણન; ધણીજી, આકર્ષક, ભાષામાં કરેલું છે.

ઉમાશંકર જેઠી, કવિ સુદરમ, સ્નેહરશ્મિ, પૂજાલાલ અને મેઘાણીના આ જમાનામાં શ્રી. જેઠીપુરા. કવિ તરીકે આપણને પ્રથમ દષ્ટિએ જરા જૂના વર્ગના લાગે. તો તે બનવા જોગ છે. પરંતુ દરેક સમર્થ કવિને પોતાની લાગણીઓ વ્યક્ત કરવાની જુદી જુદી પદ્ધતિ હોય છે તેમ નરસિંહ મહેતા, લક્તકવિ મોજલ અને અખાનાં કાવ્યોની અસર નીચે રચાયેલાં કવિ જેઠીપુરાનાં કાવ્યોમાં ગૂર્જર સાહિત્યના એક સાચા અને જુદા અભ્યાસકર્તા પ્રતિભા જોઈ શકાય છે.

તેમનાં કાવ્યોમાં ભાષાનું તર, અભિવ્યક્તિ, વિશ્વવંદ, સાદું સંતાપ, અસહાય નાવિક, ક્ષમતા, માટીનો ઘૂટ, પ્રેમનિષ્ઠા અને ભૂત્યતાઓ પરબર સુદર કાવ્યો છે.

—વિવિલ્લુ

૭. જાતકચન્દ્રિકા નામ જન્મપત્રિકાવિધાનપદ્ધતિ—સંપાદક અને પ્રકાશક: હિમ્મતરામ મહારાજકર જ્ઞાની પૃથ્વી ૩૭૨૫૨૮, પાકું પડું, ગણિત/અભિજિત:શાસ્ત્રી. મૂલ્ય રૂ. ૪)

જન્મસરનિવાસી શ્રી. યાજ્ઞિકનાથ વિરચિત મૂળગ્રંથ ઉપર અત્યાર સુધી ગુજરાતી ભાષામાં ટીકા ઉદાહરણ અને વિવરણ જોઈએ તેનું બહાર પડેલું નથી. તે ઉપર પૂરી પોકવા લેખકે કરેલો આ પ્રયાસ આદરપાત્ર છે.

રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ, વડોદરા. પ્રકટકર્તા: પુસ્તકાલય સંઘાયક સહકારી મંડળ લિ. રાવપુરા, વડોદરા. પૃષ્ઠ ૧૨+૪૪૮, બોર્ડ પટ્ટીનું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

આ પુસ્તકનો પ્રથમ ભાગ ૧૯૩૪ માં પ્રકટ થયેલો ત્યારે તેમાં ઇપાયેલાં બાપણો, પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ વિષે માહિતી મેળવવા ઇચ્છનાર અનેકોને ઉપયોગી નીવડેલો.

આજ પ્રવૃત્તિને વેગ આપે એવાં તેમ જ અન્ય રીતે ઉપયોગી યત્ન પડે તેવાં તે પછીના પાંચ વર્ષના ગાળામાં લુદે લુદે સ્થળે અને વિવિધ વક્તાઓએ જે માર્ગદર્શક વિવેચનો કરેલાં તેનો આ પુસ્તકમાં સમવેશ કરવામાં આવ્યો છે. પુસ્તક ૪ ખંડોમાં વહેંચાયેલું છે: (૧) સ્વાગત પ્રમુખોનાં બાપણો, (૨) પ્રમુખોનાં બાપણો, (૩) ઉદ્ઘાટન વા ઇતર સમારંભો પ્રસંગે અપાયેલાં બાપણો અને (૪) લેખસંચય.

આ સંચય, આજે ભારે બ્રિટિશ યુગરાત અને અન્ય સ્થળે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ પૂરવેચથી પ્રચાર પામવા લાગી છે ત્યારે તેમાં કાર્ય કરવા ઇચ્છા ધરાવનાર દરેકાકને ઉપયોગી માહિતી આપશે. ઉપરાંત તેમાંથી તેને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને લગતાં વિવિધ અનુભવો પણ મળી આવશે.

આ પુસ્તક તૈયાર કરવાને પ્રેરનાર સ્વ. શ્રી. અમીન સાહેબ એટું પ્રકાશન જોવાને આજે આપણી સમક્ષ હાજર નથી. પરંતુ તેમણે વાવેલાં બીજને પુખ્ત છાંયે પરિણમી દ્રૂંક વખતમાં મહાન વૃદ્ધિપે રૂળતું જોષ તેઓશ્રીનો અમર આત્મા જરૂર રાચતો દશે.

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં રસ ધરાવનાર દરેકાક વ્યક્તિ વા સંસ્થા આ પુસ્તક પોતાને ત્યાં જરૂર વસાવે.

સામયિકો

બાલજગત (પાક્ષિક)—તંત્રીઓ: શ્રી. સોમાભાઈ બાવસાર અને શ્રી. દિનેશ કાકોર: ૩૧, યુગરાત સોસાઈટી, એલિસબ્રિજ, અમદાવાદ. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪)

“બાલમિત્ર”ના તંત્રી શ્રી. સોમાભાઈ બાવસારના નામથી આજનો કાષ વાયક બાએજ અગ્નિ હશે. એમણે બાલમાનસનો ઠીક ઠીક અભ્યાસ કરેલો છે અને એ અભ્યાસના પરિપાકરૂપે એમણે બાલસાહિત્ય સહી બાલવાચકોને વાચન પ્રત્યે પ્રેરવામાં ઠીક ઠીક કાળો આપ્યો છે.

આજે બાઈ શ્રી. સોમાભાઈ તેમના અન્ય સહકાર્યકર સાથે જોડાઈ તેમના સંયુક્ત તંત્રીપણા હેઠળ એક નવીન પાક્ષિકને યુગરાતનાં બાળકો સમક્ષ રજુ કરે છે.

“બાલમિત્ર”ના તંત્રી તરીકે એના સંપાદનકાર્યમાં તેમણે દાખવેલી વિશેષતાઓ આમાં પણ દેખાઈ આવે છે. આ પાક્ષિકના પ્રથમ અંકમાં આપેલો લેખનો સંભાર એના બાલવાચકોને ગમશે સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબના પરિચયવાળો લેખ બાળકોને સહેલાઈથી સમજાય એ રીતે આપેલો છે. તંત્રીઓને તેમના આ કાર્યમાં સફળતા ઇચ્છીએ છીએ.

નવીન કાલ

ક્રમાંક	પુસ્તકનું નામ	લેખક	પ્રકાશક અને મળ- વાનું સ્થળ	કિંમત	વિશેષ લક્ષીકત
૧	જગતનો આવતી કાલનો પુરુષ	મગનભાઈ પ્ર. દેસાઈ	નવજીવન પ્ર. મંદિર અમદાવાદ	૦-૧૨-૦	સર સર્વપક્ષી રાધા- કૃષ્ણનના મૂળ પરથી
૨	રાષ્ટ્રભાષાનો યુજ રાત્રી કોષ	"	"	૧-૮-૦	
૩	ધર્મમંથન	ગાંધીજી	"	૦-૧૨-૦	ખીજી આવૃત્તિ
૪	જીવતા તહેવારો	કાકા કાલેલકર	"	૦-૧૨-૦	ત્રીજી આવૃત્તિ
૫	પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ ભાષણો અને લેખો	વ. રા. પુસ્તકાલય મંડળ, વડોદરા	પુ. સ. સ. મંડળ લિ. વડોદરા	૧-૮-૦	પુ. પ્રવૃત્તિવિષયક ભાષણો અને લેખોનો સંગ્રહ
૬	મહાત્મન આદ્યમ	જી. એ. શંખ જુનાગઢ	લેખક પોતે-જુનાગઢ	૨-૪-૦	જુનાગઢનો સચિત્ર ઇતિહાસ
૭	મગધરાજ	જયલિખ્ખુ	જ્યોતિ કાર્યા. લિ. અમદાવાદ	૧-૮-૦	કુમાર અંયમાળામાં
૮	જર્વામર્દ	"	"	૧-૮-૦	
૯	*વિદ્યાર્થી વાચન- માળા અંક ૧ થી ૨૦ સુધી		"	૦-૧-૩ દરેકના	
૧૦	વાત્રયાચન કામસૂત્ર	વાસિષ્ઠી શાસ્ત્રી	એન. એમ. ઠક્કરની કંપની મુંબઈ	૫-૦-૦	
૧૧	રાત્ર રસ ભા. ૩ ભો	ચંદ્રભાઈ કા. ભટ્ટ	નવી દુનિયા કાર્યાલય અમદાવાદ	૦-૧૨-૦	
૧૨	કુમારનાં કાવ્યો	કુમાર	જે. એમ. દેસાઈ અમદાવાદપીઠ	૧-૦-૦	
૧૩	અમે પિંજરનાં પંખી	નીર દેસાઈ	ચરહ કાર્યાલય અમદાવાદ	૧-૪-૦	
૧૪	ભીખો ચોટો	રમણલાલ સોની	"	૨-૦-૦	
૧૫	ગોરિયો	નાગરદાસ પટેલ	બાલવિનોદમાળા મુંબઈ	૦-૩-૦	

* ગુરુ દત્તાત્રય, ઉદયન વત્સરાજ, મહાત્મા આનંદચંદન, વસ્તુપાલ-તેજપાલ, કવિ સામગ્રસદૃ, કવિ નર્મદ, વીર સાવરકર, જમરોદછ દાદા, કલાપી, પ્રો. સી. વી. રામન, શાહ સોદાગર જમાલ, શ્રી. રાજ-ગોપાલાચાર્ય, શ્રીમતી કસ્તુરબા, દાહ્યાદિંગ, હઠાકામંડ, જગન્નાથપુરી, કાશી, જયપુર, હેદાબાદ અને કાચેરીના જલધોધ.

પુસ્તકોનો પરિચયસંગ્રહ*

ક્રમક્રિ	પુસ્તકનું નામ તથા વિષય	લેખક કે અનુવાદક -	પ્રકાશક પ્રાપ્તિસ્થાન	પૃષ્ઠ, પૃંઠું, મૂલ્ય	પરિચય આપનાર પત્રો
૨૧૬	શોભા (નવલકથા)	ધન્વ વસાવડા	નવચેતન સા. મંદિર ભદ્ર, અમદાવાદ	પાકુ ૨-૮-૦	"ભિમિ" જુન-૩૬ "કૃષ્ણભાષ" ૧૭-૫-૩૬ "મુખ્ય સમાચાર" ૨૦-૫ "જન-મૂર્તિ" ૨૫-૫ "સીમોદ" જુન-૩૬ "કૃષ્ણભાષ" ૨-૬-૩૬
૨૧૮	સુવાસચંદ્ર (નવલકથા)	ઉષા દલાલ	જીવનલાલ અ. મહેતા અમદાવાદ	૨-૮-૦	"પ્રતાપ" ૨૦-૫-૩૬ "પાટીદાર" જુન-૬૫
૧૩૧	ચોગી કોણ ? (નવલકથા)	દિગ્માનંદ	નવચેતન સા. મં. અમદાવાદ	૧-૪-૦	"મુખ્ય સમાચાર" ૨૦-૫
૧૮૧	ઉમા (દેવી વાર્તાઓ)	પ્રદ્યુમ્ન ભટ્ટ	"	૧-૮-૦	"મુખ્ય સમાચાર" ૨૦-૫
૨૩૨	કદવાળાયાત્રા (નવલકથા)	દર્શક	વોરા એન્ડ કંપની મુખ્ય		"નવસૌરાષ્ટ્ર" ૧-૧-૩૬
૧૯૪	યુગદર્શન (નાટક)	મૂળજીભાઈ પી. શાહ	લેખક પોતે રાવપુરા વડોદરા	૧-૦-૦	"યુગરાત્રી" ૨૧-૫-૩૬
૨૦૫	અવન્તીનાય (નવલકથા)	સુનીલાલ વ. શાહ	પ્રજ્ઞાપુ પ્રિં. પ્રેમ અમદાવાદ	૨-૦-૦	"મુ. મ." ૩-૬-૩૬ "જન-મૂર્તિ" ૨૫-૫-૩૬ "યુગરાત્રી" ૨૮-૫-૩૬ "ભિમિ" જુન-૩૬
૨૨૦	બંધન અને મુક્તિ (નવલકથા)	દર્શક	ભારતી સાહિત્ય સંઘ અમદાવાદ	૨-૦-૦	"જન-મૂર્તિ" ૨૫-૫-૩૬
૨૨૧	ઓઠનાં પાણી (દેવી વાર્તાઓ)	ગિરીશ રાવળ અનુવર્તક આચાર્ય	નવયુગ પુ. ભંડાર રાજકોટ	૦-૧૨-૦	"પ્રજ્ઞાપુ" ૨૧-૫-૩૬

* આ કોષ્ટકમાં જે પુસ્તકોનાં ક્રમાંક આપવામાં આવ્યા છે તેના તેજ ક્રમાંક, જે તે પુસ્તકોનાં પરિચય ફરીવાર અન્ન સામયિકમાં પ્રકટ થતાં આપવામાં આવ્યા છે અને દરે પછી પણ આપશે. —૮૩
૪૬૦]

૧૧૪	જંગીજ્ઞાન (નવલકથા)	રમણીકલાલ જ. દલાલ	જીવનલાલ અ. મહેતા અમદાવાદ	૨-૦-૦	"પ્રજ્ઞાપંથુ" ૨૮-૫-૩૬
૨૩૫	પાંખડીઓ (ટૂંકી વાર્તાઓ)	ગિરીશ મ. ભટ્ટ	નવયુગ પુ. ભંડાર રાજકોટ	કાચું ૧-૪-૦	"પ્રજ્ઞાપંથુ" ૨૮-૫-૩૬
૧૨૬	અપરાધી (નવલકથા)	ઝવેરચંદ મેઘાણી	ગૂર્જર અંચરલ કાર્યાલય અમદાવાદ	૨-૮-૦	"ગુજરાતીપંથ" ૨૮-૫
૨૩૩	પરશુરામ (ચરિત્ર)	ધ્રુમકેતુ	,	૦-૨-૦	"પ્રજ્ઞાપંથુ" ૬-૬-૩૬
૨૩૭	રૂપજીવિની (નવલકથા)	શ્રીકાન્ત દલાલ	આર. આર. શેઠની કંપની મુંબઈ	૨-૮-૦	"યુવક" જુન-'૩૬
૨૩૪	દત્તા (નવલકથા)	શરતચંદ્ર ચંદ્રેપાખ્યાય	,	૨-૦-૦	"પ્રસ્થાન" ફાગણ-૬૫
૨૨૨	ભારતનો ટંકાર (કાવ્યો)	શ્રી. અરદેશર કે. ખખરદાર	યશોદા હ. ટુકલ મુંબઈ	૧-૦-૦	"ફૂલછાપ" ૧૭-૫ "સાંજવતંભાન" ૧૮-૫ "શારદા" મે-'૩૬
૨૨૩	રાસગંગા (રાસ)	ચંદ્રકાન્ત મં- ગળજી ઓઝા	ભરત ચંદ્રકાન્ત ઓઝા જાગનાથ પ્લોટ, રાજકોટ	૦-૮-૦	"ફૂલછાપ" ૧૭-૫ "શારદા" મે-'૩૬
૨૨૪	અર્વાચીન કાવ્ય સાહિત્યનાં વહેણો (સાહિત્ય)	રામનારાયણ વિ. પાઠક	મુંબઈ યુનિવર્સિટી	૧-૪-૦	"જન્મભૂમિ" ૨૫-૫ "સાંજવતંભાન" ૧૮-૫ "ભૂમિ" જુન-'૩૬
૩૩૬	જીવન અને સા- હિત્ય ભા. ૨ જે	રમણલાલ વ. દેસાઈ	આર. આર. શેઠની કંપની મુંબઈ	૨-૮-૦	"ભૂમિ" જુન-'૩૬ "યુવક" જુન-'૩૬
૨૦૩	માનવધર્મ (ધાર્મિક)	જ્યોતિલાલ આચાર્ય	ગુ. વ. સો અમદાવાદ	૦-૬-૦	"પ્રજ્ઞાપંથુ" ૧૪-૫-૩૬ "મુ. સ." ૭-૫-૩૬ "જન્મભૂમિ" ૧-૬-૩૬
૧૯૯	મનોમુકુર ગ્રં. ૪ થો (સાહિત્ય)	સ્વ. નરસિંહ રાવ દિવેદીઆ	,	૧-૦-૦	"પ્રજ્ઞાપંથુ" ૧૪-૫-૩૬ "મુ. સ." ૭-૫-૩૬
૨૦૧	પ્રશ્નોપનિષદ (ધાર્મિક)	મણિલાલ જી. ભટ્ટ	,	૦-૮-૦	"પ્રજ્ઞાપંથુ" ૧૪-૫-૩૬ "મુ. સ." ૭-૫-૩૬

૧૯૬	વર્ધા કેળવણીનો પ્રયોગ (શિક્ષણ)	નરહરિ પરીખ	હા.	નવજીવન પ્ર. મંદિર અમદાવાદ	૦-૬-૦	"ગુજરાતી પંચ" ૨૮-૫
૧૯૫	વર્ધા શિક્ષણ યોજના (શિક્ષણ)	ઝાકીરહુસેન કમિટી		"	૦-૬-૦-૦	"પ્રજ્ઞાપંથુ" ૬-૬-૩૯ "ગુજરાતી પંચ" ૨૮-૫
૨૧૪	જીવનસંસ્કૃતિ (પ્રકીર્ણ)	દ. બા. કોલેલકર		"	૨-૮-૦	"ગુજરાતી પંચ" ૨૮-૫
૪૭	જેકીલ અને હાઇડ્રો	મગનભાઈ પ્ર. દેસાઈ		"	૦-૯-૦	"ગુજરાતી પંચ" ૪-૬
૨૨૫	લોકપોથી પહેલી (શિક્ષણ)	જીગતરામ દવે	નરહરિ પરીખ	નવજીવન પ્ર. મંદિર અમદાવાદ	૦-૧-૦	"ફૂલછાપ" ૧૭-૫-૩૯ "લોકવાણી" ૨૮-૫-૩૯
૨૨૬	પ્રૌઢ શિક્ષણપોથી (શિક્ષણ)	ધૂમકેતુ	ગુર્જર અંચલ કાર્યાલય અમદાવાદ	૦-૧-૦ ૦-૧-૬	"પ્રજ્ઞાપંથુ" ૨૧-૫-૩૯ "પ્રતાપ" ૨૦-૫-૩૯ "શારદા" મે '૩૯	
૪૮	મહાન મુસાફરો (ચરિત્રો)	મૂળશંકર મો. ભટ્ટ	ભારતી સાહિત્ય સંઘ અમદાવાદ	૧-૮-૦	"પ્રતાપ" ૨૦-૫-૩૯	
૨૨૭	મુસ્તફા કમાલ (ચરિત્ર)	કાંતિલાલ શાહ	"	૧-૪-૦	"પ્રતાપ" ૨૦-૫-૩૯	
૨૨૮	પહેલું સુખ (આરોગ્ય)	રમણલાલ એન્જિનીયર	"	૦-૨-૩	"પ્રતાપ" ૨૦-૫-૩૯	
૨૦૦	દાંત અને તેની સંભાળ	ર. મો. પટેલ કે. દો. જીલા	ગુ. વ. સોસાયટી અમદાવાદ	૦-૬-૦	"પ્રજ્ઞાપંથુ" ૧૪-૫-૩૯ "ગુજરાતી પંચ" ૪-૬-૩૯	
૨૩૦	નિસર્ગોપચાર તે જ લોપચાર (આરોગ્ય)	બાલકૃષ્ણ અ. પાઠક	"	૦-૩-૦	"પ્રતાપ" ૨૦-૫-૩૯	
૨૨૯	જંતુશાસ્ત્રપ્રવેશિકા	"	"	૧-૦-૦	"પ્રજ્ઞાપંથુ" ૧૪-૫-૩૯	
૨૦૪	પેટોનું આદર્શનગર	પ્રાણજીવન વિ. પાઠક	"	૧-૦-૦	"પ્રજ્ઞાપંથુ" ૧૪-૫-૩૯ "મુ. સ." ૭-૫-૩૯	
૨૩૧	ભૌગોલિક કોષ દ્વિતીય ખંડ	૨૨ ડાહ્યાભાઈ દેરાસરી	"	૧-૦-૦	"પ્રજ્ઞાપંથુ" ૧૪-૫-૩૯ "મુ. સ." ૭-૫-૩૯	
૨૩૨	દાર્શનિક કોષ	સ્વ. છોટાલાલ ન. ભટ્ટ	"	૧-૦-૦	"પ્રજ્ઞાપંથુ" ૧૪-૫-૩૯ "મુ. સ." ૭-૫-૩૯	

માસિકો મહ્યા તારીખ

નામ	પુસ્તક	અંક	માસ	તારીખ
આયુર્વેદવિજ્ઞાન	૨૨	૩	માર્ચ	૫-૧-૩૯
ભૂમિ	૬	૩	જુન	૪-૧-૩૯
કિશોર	૪	૬	મે	૮-૧-૩૯
કુમાર	૧૬	૫	મે	૧૧-૫-૩૯
ખેડૂત, ખેતી ને સહકાર	૫	૧૨	જુન	૧૧-૧-૩૯
ખેતીવાડી	૫	૨	જેઠ	૮-૧-૩૯
ખેતીવાડી વિજ્ઞાન	૨૭	૧૦	મે	૨-૧-૩૯
ગુણસુન્દરી	૩૨	૪	જુન	૧-૧-૩૯
આમજીવન	૯	૧૧	જુન	૧-૧-૩૯
થરોતર	૯	૫	મે	૧૧-૫-૩૯
ચિત્રમય જમત	૨૫	૪	જુન	૫-૧-૩૯
દેશીરાજ્ય ત્રિમાસિક	૧૧	૪	જાન્યુ-માર્ચ	૨૪-૫-૩૯
નવચેતન	૩૫	૩	જુન	૫-૧-૩૯
નવચંચા	૪	૨	મે	૧૭-૫-૩૯
પાટીદાર	૧૬	૮	જેઠ	૨૧-૫-૩૯
પૂર્ણા	૨	૧૦	મે	૨૧-૫-૩૯
પ્રચાન	૧૪	૧	ચૈત્ર	૮-૧-૩૯
બાલમિત્ર	૧૮	૧૧	જુન	૩-૧-૩૯
બાલવાચન			જુન	૧૦-૧-૩૯
બાલસખા	૩	૧	જુન	૧-૧-૩૯
બાળક	૧૭	૧	જુન	૧-૧-૩૯
માલજીવન	૧૭	૮	જુન	૮-૧-૩૯
જીવિપ્રકાશ ત્રિમાસિક	૮૫	૪	ઓક્ટો.-ડિસે.	૮-૧-૩૯
માનસી ત્રિમાસિક	૪	૧	માર્ચ	૮-૧-૩૯
યુવક	૯	૧	જુન	૨-૧-૩૯
વસંત-ત્રિમાસિક	૩૭	૪	કાર્તિક-પોષ	૧૪-૫-૩૯
વૈદ્યકપતક	૪૪	૬	જુન	૧૦-૧-૩૯
વ્યાયામ	૨૪	૮	મે	૧૧-૫-૩૯
ચારદા	૩૧	૨	મે	૧૫-૫-૩૯
ચિશ્વજીવનિકા	૧૪	૨	ચૈત્ર	૧૯-૪-૩૯
સૌરાષ્ટ્રચિંતક ત્રિમાસિક	૧૨	૪	માર્ચ-મે	૩૦-૫-૩૯
અભિધ	૮૩	૬	જુન	૪-૧-૧૯

શું વાંચશો ?

ઉર્મિ : જીન : ૧૯૩૯

ધર્મોનો ધર્મ : બધા ધર્મો તથા તેમણે બતાવેલા જગતના પ્રશ્નોના ઉકેલનો અભ્યાસ કેવળ સંસ્કૃતિના વિદ્વાન અભ્યાસકોનો વિલાસમાન નથી રહ્યો, તે તો હવે વધુ ને વધુ સુસંગઠિત સામાજિક જીવનની પ્રાથમિક આવરણકતારૂપ બનતો જાય છે. એ અભ્યાસ માત્ર માનસિક વિલાસરૂપ ન બનવો જોઈએ. તેણે જીવનરૂપથી બનવું જોઈએ તથા યોગ્ય ઉકેલો લાવવા માટે પ્રયોગો પણ કરવા જોઈએ. લોકો તો સેવાન! ભાવથી જ એકત્ર થઈ શકે તથા દિલનો મેળ સાધી શકે.

હિંદુધર્મ, બૌદ્ધધર્મ, જરથોસ્તીધર્મ, પહ્લીધર્મ, ખ્રિસ્તીધર્મ અને ઇસ્લામ આ બધાનો તેમજ બીજા બધા ધર્મોનો સામાજિક દૃષ્ટિગિંદુથી અભ્યાસ કરાય તો જે પ્રશ્નો આજના માનવસમાજને પળવી રહ્યા છે તેમનો ઉકેલ જરૂર મળી આવે.

હિંદુ જાતિનો સામાજિક વિજય : સામાજિક વિજય શરૂબળથી નથી મેળવી શકાતો, બિલકુલ શરૂબળના વિજયથી તેનું મહત્ત્વ ઘટે છે. સહેજ દબાણ કરવામાં આવે તો તે ચાલે, પણ સુખ્યત્વે કરીને તો દક્ષતા, ધીરજ, આત્મમંયમ અને ખતથી જ સફળતા મેળવવી જોઈએ. જે વિજેતાએ રણક્ષેત્ર પર વિજય મેળવ્યો છે તેણે સામાજિક જિત મેળવવા જરા નમવું જોઈએ, એ જિત મેળવવી બહુ મુશ્કેલ છે. એ જિત મેળવવા માટે (૧) શાસકોએ બધી સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ પર કાબૂ મેળવવો જોઈએ; (૨) એક સામાન્ય મિલન-સ્થાન બનાવવા શાસકો અને રૈયત અસમાનતાને ધોરણે બેમાં મળે; (૩) રૈયતવર્ગમાં એક એવા માણસોનો વર્ગ હોય જે શાસકોને મળવા આ મિલનસ્થાને આવે. આટલી ખાત જરૂરિયાત છે.

પ્રગતિ એટલે શું ? : આંગળી ઉપાડીને-ગણતરી કરીને અંશુક કાર્ય પ્રગતિશીલ છે અને અંશુક નથી એમ બતાવવું મુશ્કેલ છે. પ્રગતિશીલ વ્યક્તિને નીચેનાં લક્ષણોથી ઓળખી શકાય: પ્રગતિશીલ વ્યક્તિ (૧) અત્યુના ભાવને નહિ ગણકારે; એને કશાથેના ડર નથી હોતો; (૨) દંભ કે હુમ્મતા માટે એનામાં સ્થાન જ ન હોય; (૩) એ દલ નિશ્ચયી હોઈને તે બહાર વ્યક્ત થવા નહિ દે; (૪) એ પોતે પોતા પર એટલો કઠોર બને છે કે બીજા પર કઠોર થવા માટે એની પાસે કઠોરતા શેષ રહેતી નથી; એ પોતા પ્રત્યે નિર્મળ અને સૌ પ્રત્યે પ્રાર્થી હોય; (૫) વિવાદ એને પ્રિય નથી હોતો; કારણ કે બૌદ્ધિક તિવાદ કર્મના બોજમાંથી છૂટવાનું બહાનું છે. એ એવું બોલે છે ને એવું આચરે છે જે એ પોતે જાણે છે, એ સદા જિજ્ઞાસુ રહે છે. એ ગભરાતો નથી, ગુસ્સો કરતો નથી, જેમતેમ બોલતો નથી, એ સામાન્ય માણસની માફક જીવે છે અને પોતાને સામાન્ય જ ગણે છે.

કિશોર : મે : ૧૯૩૯

આદ્યપસના બોમ્બા : સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ અને ઇટલી વચ્ચે આદ્યપસ બેઠીને દોડતી આગ ગાડીઓ બ્યારે આદ્યપસના બોમ્બમાં થઈને પસાર થાય છે ત્યારે ગાડીના મુસાફરોને માથા પર જાણે અળજો દન વળનવાળો વિરાટકાય આદ્યપસ એક માઇલથી પણ વધારે ઊંચો ઊભો હોય છે ! પહેલાં આ પહાડી દીવાલ બોમ્બગવાનું કાર્ય બહુ મુશ્કેલ હતું. કારણ કે વરસનો ધણી ખરો વખત એના પર બરફ જામેલો રહે છે. આદ્યપસને કારવાનું કપરું કામ સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ ૪૯૪]

અને છટલી વચ્ચે રેલવે નાખવાનું હતું. એને માટે જે બેગદો કારી કાઢવામાં આવ્યો છે તેને “ સીમ્પલન ટનલ ” કહે છે. આ ટનલ કોરવામાં ચાક વરસ સુધી ૧૦ હજાર માણસો કામે લાગ્યાં હતાં, એમાં સાડચાર કરોડ રૂપિયાનો ખર્ચ થયો હતો. આ ટનલ ૧૨ માઇલ લાંબી છે. એના જેટલી લાંબી ટનલ દુનિયાભરમાં નથી.

હાર્નિલિંગ : હાર્નિલિંગની ખરી શોભા જોવી હોય તો માગશર-પોષ માસમાં જવું જોઈએ. તે સમયે કરાં પડે છે અને કુદરત પણ પૂરખ્ખારમાં ખીલે છે. કુદરતની અકલિત કલાનો સાચો ખ્યાલ ત્યારે જ આવે છે. અહીં ખાસ કરીને ત્રણ પ્રકારના લોકો જોવા મળશે : તિબેટિયન, નેપાલિયન અને ભૂતિયન : આ ત્રણે પહાડી ગતો છે. લગભગ બધા જ માંસાહારી છે. પહાડી આબોહવાને લીધે તેઓ તંદુરસ્ત, કઠાવર અને રૂપાળા હોય છે. તેઓ હિંદી બોલી શકે છે.

કુમાર : મે : ૧૯૩૯

લાલા હરદયાલ : જ્યારે ‘ સ્વાતંત્ર્ય ’ શબ્દ જામે ઉચ્ચારવો એ રાજપ્રોહ ગણાતો એવા કાળમાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાના એ મંત્રદ્રષ્ટાનો દિલ્હીમાં ૧૮૮૪ની સાલમાં જન્મ થયો. એમના લઘુતરમાં દરેક પરીક્ષામાં એ પહેલે નંબરે આવતા, અને છેક એમ. એ ની પરીક્ષામાં પણ તેઓ પહેલા આવેલા. ૧૯૦૬ માં ઈંગ્લંડ જઈ ઑક્સફર્ડની સેન્ટ જોન કોલેજમાં જોડાયેલા; પણ કિતાબોના બોગન દરતાં એક બીજા જખરા પરિબળ નીચે તેઓ આવી ગયા. એ પરિબળ તે વિશ્વવવાદના પહેલા ને પ્રખર ન્યોતિધરે રચામજી કૃષ્ણ વર્મા. એમના સંસર્ગમાં રહીને એમણે પારીસના છૂપા આંતરરાષ્ટ્રીય ક્રાંતિમંડળમાં સ્થાન મેળવેલું. તેમણે અનેકોની જોડે સહવાસ સાધી તેઓના પ્રેરણાસ્ત્રોત બનેલા. પછી તો એમનાં કાર્યોની પ્રખરતાથી અમેરિકાએ પણ એમને “ લયકર પુરુષ ” ગણી કાઢેલા

બહાલપના હકદાર : અમે જ બાઈ હતા: હું સૌથી નાનો હેલ્દો જન્મેલો એટલે ‘ અન્યજ. ’ તેથી નાનપણમાં સૌ મારા પર ખૂબ વહાલ રાખતા. હું ગમે તેટલો ગંદો હોઉં છતાં મામાપ અને મોટાભાઈ મને લેતાં અચકાય નહિ. નાનપણમાં મારી ગંદકી અને માઈ અસાન કાઢને હાનિકારક નીવડેલાં નહિ. જે નિયમ કુટુંબને લાગુ પડે છે તે જ નિયમ ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં સમાજને લાગુ પડે છે. ચારે વર્ણુદી ચિંતા રાખનાર આપણા પૂર્વજોએ ઢેક, લાંગી, ચમાર વગેરે ન્યાતોને ‘ અન્યજ ’ નામ આપ્યું તે તિરસ્કારથી નજ હોઈ શકે. ‘ અન્યજ ’ એ વહાલનો શબ્દ છે. કુટુંબમાં જેમ સારામાં સારી વસ્તુ નાના બાઈને આપીએ છીએ, તેમ આપણે અન્યજોને સામાજિક લાલ આપવા જોઈએ.

ગુણસુંદરી : જુન : ૧૯૩૯

દેશી રાજ્યોમાં અંગ્રેજ દિવાન : જ્યાં જ્યાં બ્રિટિશ સરકાર હસ્તક્ષેપ કરે છે ત્યાં ત્યાં શાસનસુધારા માટે પોતાના માણસો મોકલે છે. કયાંઈ કયાંઈ હિંદુસ્તાની લોક મોકલવામાં આવે છે: જેમકે બલુચા, આદિ. પણ મોટી મોટી રિયાસતોમાં તો અંગ્રેજોને સ્થાન દેવામાં આવે છે. રાજપૂતાનાની પ્રાયઃ સર્વ રિયાસતો તો અંગ્રેજ દિવાનો યા વાઇસ પ્રેસીડેન્ટોથી ભરી દીધી છે. જોધપુર, જયપુર, ભુંદી, શિરોહી, જેતડી અને સિકર જેવાં સ્થળોમાં અંગ્રેજ વિના કામ ચાલી શકતું નથી. વસ્તુતઃ એ જોવામાં આવે છે કે એવાં સ્થાનોમાં પણ જો આંદોલનો થાય છે, તેના સંબંધમાં ‘ લાંબી રસ્સી ’ દેવામાં આવે છે, અને એ લાંબી રસ્સીથી હિંદુસ્તાની દીવાનો અને કર્મચારીઓને ફાંસી મળ્યા બાદ અંગ્રેજ સુરક્ષિત સ્થાન પર બેસી જાય છે.

અંગ્રેજ દીવાનોને મોકલવામાં ત્રણ કારણો નજરે પડે છે અને તે (૧) અંગ્રેજોને આર્થિક લાભ અપાવવાનું, (૨) રિયાસતોની નીતિને સરકારી માણસો દ્વારા સંચાલિત કરવાનું અને (૩) સંઘશાસનમાં રિસાયલોના નામે સરકાર અને સરકારનું સમર્થન કરવાવાળા પક્ષને એકત્ર કરવાનું.

નવરચના : મે : ૧૯૩૬

ગીતાનું સમાજશાસ્ત્ર : છેલ્લાં સો-સવાસો વર્ષથી સમાજશાસ્ત્ર લોકોમાં વ્યપ્તિ અને સમષ્ટિના હિતવિરોધનો કોપડો મોટી ચર્ચાનો વિષય થઇ પડ્યો છે. પ્રાધાન્ય કેનું ? વ્યક્તિનું કે સમાજનું ? વ્યક્તિનું મહત્ત્વ વધારવાથી સમાજમાં સ્વતંત્રતા ઉત્પન્ન થાય છે. સમાજને સર્વોપરિ ગણવા જતાં વ્યક્તિની સ્વતંત્રતા કંઈ જ શેષ રહેતી નથી અને બધા જ આધ્યાત્મિક વિકાસ રૂંધાઇને અટકી પડે છે. આ પરસ્પરવિરોધી પરિણામોની ખેંચતાણમાંથી, એ સનાતન ગજગ્રાહમાંથી ઉત્પત્તિનો રસ્તો કેમ કાઢવો ?

આ એક સવાલની પાછળ, આગળ વધતા અથવા સુધરેલા જનસમુદાયોએ સામાજિક જીવનમાં બસો-ત્રણસો વર્ષ અર્ચ્યાં છે. બાહ્ય વ્યવસ્થાની યોજના ગમે તેટલી બદલવા છતાં આ સવાલનો ઉકેલ આવવાનો નથી. જીવનને જ સંશુદ્ધ, સુસંસ્કારી કરીને તેમ જ વ્યવસ્થિત અને સમષ્ટિ, વ્યક્તિ અને જાતિ એ દ્વંદ્વોનો વિરોધ હૃદયપરિવર્તન દ્વારા મિટાવીને જ સમન્વયનો રસ્તો જડે એમ છે.

શ્રી. ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચાર્ય : આ રાજજી કોઇ 'મુગટધારી' રાજ નથી. એમનું નામ શ્રી. ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચાર્ય છે. તેનું લોકોએ ટૂંકું સ્વરૂપ "રાજજી" કરી નાખ્યું છે. રાજજીએ કદી રાજનો ઠાંઠ કર્યો નથી. આજે મદ્રાસના વડા પ્રધાન હોવા છતાં, અને વૃદ્ધ ઉંમરે પહોંચેલા હોવા છતાં, તેઓ ધણી વાર હાથે જ પોતાનાં કપડાં ધૂએ છે.

પણ દેખાવે રાજજી જેવા સામાન્ય લાગે છે તે કરતાં અનેકગણી તેજસ્વી ભુદ્ધિ અને કાર્યશક્તિ એમની અંદર રહેલી છે. એમ કહેવાય છે કે, ગાંધીજીની શક્તિ અને કાર્યક્ષમતા વક્તવ્યભાષ, સેવા અને વિનય રાજેન્દ્રબાણુ અને ભુદ્ધિ તથા તત્ત્વજ્ઞાન રાજજી છે. રાજજીની તર્કશક્તિ-દલીલો કરવાની શક્તિ-એટલી તેજસ્વી છે કે એની સામે બલબલ્લાને પણ જીભા રહેવું બારે પડે છે.

પૂર્ણા : મે : ૧૯૩૯

સુસ્તથી અમરનાથ : (ઋષિકેશના મહાત્માઓ) : ઋષિકેશની પોસ્ટ ઓફિસમાં સંન્યાસીઓના નામ ઉપર લગભગ રૂ. ૮૦,૦૦૦ સેવિંગ્સબેંકની ધાપણ અને કેશ સર્ટિફિકેટોમાં જમા છે. ખાનગી દુકાનદારો પાસે જમા રહે છે તે જુદા. પાંચથી પચીસ હજાર રૂપિયાનાં લગભગ સો કે તેથી વધારે મકાનો સંન્યાસીઓએ બંધાવ્યાં છે. ઋષિકેશમાં ગાંજો, ભાંગ, અરીણુ, ચરસ વગેરે કેરી ચીજો રૂપિયા સાતસોથી આઠસો સુધીની આ મહાત્માઓમાં ખપે છે. ત્યાંની પોલિસના દફતરે નોંધાયેલા ગુન્હાઓમાં પણ સંન્યાસીઓનો હિસ્સો સારો હોય છે. ત્યાંના દવાખાનામાં નોંધાતા ગુપ્ત રોગોના કેસો મુખ્યત્વે આ સંન્યાસીઓના હોય છે. તેઓ સમાજનું નાણું એટલું વેચી મારે છે કે આજ અપરાધ માટે તેમને સખ્તમાં સખ્ત સજા થવી પડે.

પ્રસ્થાન : ચૈત્ર : ૧૯૪૫

વિજ્ઞાન અને ચૈતન્ય : વિજ્ઞાનયુગનો પ્રારંભ થતાં માણસ પોતાના એક એક વિચારને વિજ્ઞાનથી કસવા લાગ્યો છે. દેવ-દેવીઓની સત્તા અસ્ત થઈ તેમનું સ્થાન ખગોળ, પદાર્થ-

વિજ્ઞાન, રસાયણ અને બીજા ભૌતિક શાસ્ત્રના નિયમોએ લીધું છે. જગતની આશ્ચર્યકારક ઘટનાઓ માટે પહેલાં ઈશ્વરની જવાબદારી ગણાતી. તેની જગ્યાએ હવે વિજ્ઞાનના નિયમો આવ્યા. સાત તેમ જ અસાત સર્વને વિજ્ઞાન વડે જાણવાની પદ્ધતિ ચાલી છે. કતો ઈશ્વર છે જ નહિ, એટલે સુધીની સામ્યતા એનાથી પ્રચલિત થઈ છે. આમ વિજ્ઞાને જગતનું ક્રાંતિ આણી છે. વિજ્ઞાનનો મોટામાં મોટો દાવો એ છે કે, તેના બધા સિદ્ધાંતો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણે પર બંધાયેલા છે, જ્યારે અધ્યાત્મવાદનો મહાર ગૂઠ અને અગમ્ય જણાતા સિદ્ધાંતો પર છે. આમ વિજ્ઞાનની પદ્ધતિ પ્રત્યક્ષ હોવાને કારણે શાસ્ત્રીય છે, અધ્યાત્મવાદની અશાસ્ત્રીય છે. પરંતુ છેવટે તો—અનેક અખતરાઓને અંતે સનાતન ચૈતન્યનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થાય છે.

અમેરિકાની ગ્રામ્ય પરિસ્થિતિ : અમેરિકાનું આઘજીવન ખેતીપ્રધાન ખરું, પણ તે જીવન ગ્રામજીવન નહિ પણ કૌટુંબિક જીવન છે. કુટુંબ અને ખેતી : અમેરિકાની રાષ્ટ્રોત્થતિ આ બે બળો ઉપર ચલાયેલી છે. ખેતી હાલ વધારે વૈજ્ઞાનિક રીતે કરવામાં આવે છે. જમીનની માવજત, ખેડ, ખાતર, પાણી, ખેતીનાં ઓગ્ગરો, પાક, પાકનું પ્રમાણ, બગરભાવ વગેરે વિષે ખેડૂતને જ્યાં જ્યાં મુશ્કેલી નડે ત્યાં ત્યાં રાજ્ય તરફથી પ્રયોગો કરી તેનું નિરાકરણ કરવામાં આવે છે. અમેરિકાના ગ્રામ ખેડૂતને આથી ઘણો લાભ થાય છે.

કુદરતમાં વાયરલેસ : કીડીઓ અતિ-પાટલ (Ultra-Violet) કિરણો જોઈ શકે છે, આપણે આ કિરણો જોઈ શકતા નથી, અર્થાત આપણા દષ્ટિતંત્ર ઉપર આ કિરણોની ઉત્તેજના નથી. આપણે તો ફક્ત શ્વેત પ્રકાશનાં સાત કિરણો જ જોઈ શકીએ છીએ. કીડીઓ ઉપરાંત મધમાખ અને બીજાં જંતુઓ પણ અતિપાટલ કિરણો જોઈ શકે છે. કેટલાંક નાનાં જંતુઓ તો તારાતેજથી પણ ઉત્તેજિત બની શકે છે. કુદરતમાં પણ વાયરલેસ જંતુ હશે, એમ આ પરથી માની શકાય છે. આ બધાં અવલોકનો પરથી અનુમાન કરી શકાય કે જેમ પ્રકાશ અને ઉષ્ણતાની અસર પ્રાણીઓ ઉપર થાય છે, તેમ ઇલેક્ટ્રો-મેગ્નેટિક આંદોલનો પણ અમુક પ્રકારની અસરો ઉપજાવી શકે છે.

યુવક : જુન : ૧૯૩૯

હિન્દની યુવકપ્રવૃત્તિ : ડોષ પણ દેશમાં રાજકીય આંધો આવતાં તેમાંથી જગ્યર આંદોલનો ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે દેશના યુવકો એના મોખરે રહેવા મથે છે, અને પોતાની પ્રવૃત્તિઓને ચોપાસ ફેલાવા દે છે. રશિયાની ક્રાંતિમાં યુવકોએ આપેલો ફાળો આનું પ્રત્યક્ષ દર્શાવ છે. વિશ્વના અન્ય દેશોના યુવકોમાં અહીં અને વિશ્વાસ પેદા થયાં અને હિન્દના યુવકો પણ એ શક્તિનો મહાન અર્થ કરવા લાગ્યા. હિન્દમાં યુવક પ્રવૃત્તિ આજે મધ્યાહને છે, એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નહિ ગણાય. હિન્દની આજની સ્વરાજ્યની લડત યુવકોને આભારી છે; હાલે એના દોરક યુવકો ન હોય.

રામદીપક : દરેક દેશની ક્રાંતિ શિક્ષકો દ્વારા જ આવી છે. શિક્ષક એ તો વીજળીનો ડાયનેમો છે. તેમાંથી અનેક પ્રવાહો વિદ્યાર્થીઓમાં પ્રવેશે છે, સમાજમાં પ્રવેશે છે અને આખી વિદ્યાર્થીઆલમ તથા સમાજ નવા વીજળીબળથી ઘૂમી જાય છે. વસિષ્ઠ આપણો આદર્શ છે.

શિક્ષક એટલે ચર દીવાલ વચ્ચે બેસીને છોકરાં ચારી ખાતો ગોવાળ નહિ, શિક્ષક એટલે ખુશામતખોર પંતુજ નહિ, જીણા જીણા 'સ્વાર્થ' માટે દોડાદોડી અને મારામારી કરનાર કજીઆખોર નહિ, પણ શિક્ષક એટલે આખા સમાજનો માન અને આદરપાત્ર મિત્ર; વિદ્યાર્થીઓનો હયસ્વરૂપ કાળ નહિ, પણ જીવનનું દોરત; ગામના આગેવાનોનો હાથો નહિ, પણ તટસ્થ અને ન્યાયી સંચાલક; એ રોજ નવું નવું વિચારે અને નવા નવા ઉકેલ શોધે.

વડોદરા રાજ્ય

પુસ્તકાલયોને મળેલી મદદ

—સા. પુ. આસ્તા (તા. કામરેજ)ને તેજ ગામના આક્રિકા વસતા બાપ્તિસ્મ મકાન બંધાવવા માટે રૂ. ૨૦૦૦) આપ્યા છે. સ્તુત્ય ।

—સા. પુ. આરંભકા (તા. આખામંડળ)ને ત્યાંના મિત્રમંડળ તેમજ શેઠ મનજી નરસી ધર્મશાળાનાં પુસ્તકો બેટ મળ્યાં છે.

—સા. પુ. કહોડા (તા. સિદ્ધપુર)ને ૧) રા. જોષતારામ દાનાબાઈ પટેલ કમાણા, ૨) રા. બાજીદાસ ખુશાનદાસ પટેલ લુણવા, ૨) રા. યંજીદાસ નરસિંહદાસ પટેલ ટુંડાવ, ૧) જોષતાબાઈ રણછોડબાઈ પટેલ ઊંઝા, ૨) શિવરામ કાલીદાસ પટેલ ટુંડાવ, ૨) રા. મંજારામ માધવદાસ પટેલ કમાણા, ૨) રા. જોષતારામ પ્રભુદાસ પટેલ કમાણા, ૨) રા. જોષતાબાઈ જોષાબાઈ પટેલ ઐઠોર, ૨) રા. કરશનદાસ કિશોરદાસ પટેલ મડિાતરી, ૨) રા. લીલાદાસ કુબેરદાસ પટેલ લુણવા, ૧) રા. રામદાસ તેજદાસ પટેલ દેણુપ, ૨) રા. નારાયણ જોશિંગદાસ પટેલ અમૂદ, ૧) રા. જોષબાઈ પરસોતમ કુંભાર કહોડા, ૫) રા. મોતીરામ લક્ષ્મીરામ દવે કાંબળી, ૫) રા. કુબેરલાલ કુંભારામ પંડ્યા બાલજીરામ, ૨) રા. મોહનદાસ લખુદાસ પટેલ તરફથી મળ્યા છે.

—સા. પુ. મેથાણ (તા. સિદ્ધપુર)ને ૨) મહેસાણુના ધાંચી નાગરદાસ મોતીરામ, ૧) કુંવારાના મુમન રાજે જલાલ, ૧) મેથોજના મુમન અલીજી રાજે, ૧) પાલનપુરના લવાર મળયંદ, બા મજોજના મુમન લાડજી વલજી, ૧) કુંવારાના મુમન લાડજી નુરા તથા ૧) મેથાણના મુખી વલાબાઈ મામજી તરફથી.

—સા. પુ. ગિરોઠા (તા. દહેગામ) પા. નાનદાસ રામદાસ તથા પા. ગિરમરબાઈ રેવનદાસ દરેક તરફથી રૂપિયા ૨)

—સા. પુ. કલ્યાણ (તા. સિદ્ધપુર) ૫) શા અમુલખ સાંકળયંદ સંખારી, ૨) પા. શિવદાસ ધરમદાસ કળી, ૨) પા. મણિલાલ લક્ષ્મીરામ રૂપપુર, ૧) પા. કામરાજ પરસોતમ મકલપુર, ૧) પા. નાનજી જોષીરામ મકલપુર, ૧) પા. કરશનદાસ નરમજદાસ કળી, ૧) પા. પરસોતમ દરમદાસ કળી, ૧) દારકદાસ હસિજી કળી, ૧) મંજારામ મનોરદાસ સાવુસળી, ૧) સંધાબાઈ જલાબાઈ જેતપુર, બા કાજી રણછોડ નિરોઠા તથા બા ગોકળ રામચંદ્ર બાળવા તરફથી.

—સા. પુ. રણછોડપુરા (તા. સિદ્ધપુર)ને કણુખીઓના નાના બારના ગોળના પંચ તરફથી શ. ૨૫).

—સા. પુ. છાલા (તા. દહેગામ)ને લોદાવાળા લલ્લુરામ મગનલાલ તરફથી શ. ૩), કુંભાર હીરા મળા તરફથી ૧), જલુદ્રાના શાહ હેમચંદ રાયચંદ તરફથી ૫), ખાંટના મુવાડાવાળા શાહ જુગાભાઈ રાયચંદ તરફથી ૫), ધણુપના મોહનલાલ મોતીરામ તરફથી ૫), છાલાના શા. હેમચંદ રાયચંદ તરફથી ૫) તથા મિસ્ત્રી સોમનાથ મોતીરામ તરફથી ૫).

—સા. પુ. વાસણુ (તા. કલોલ)ને વસાઇના ચાવડા અમથાજી લગાજી તરફથી શ. ૨), ચાવડા કુંગરજી ગગજી તરફથી ૨) તથા ચાવડા કચરાજી ગોકળજી તરફથી શ. ૨).

—સા. પુ. મણુંદ (તા. પાટણુ)ને ૨) વિસનગરના શા. જમનાદાસ અમથાલાલ, ૧) ગાંધુના શા. ચુનીલાલ અમુલખ, ૧) સંડેરના ધાંચી ઈશ્વર ભાણુજી, ૧) વાલમના પા. જીવણુ ફૂલજી, ૧) સંડેરના ગાંધી વિઠ્ઠલ અમીચંદ, ૨) ખાલીસણુના પા. સાંમીદાસ વસંતદાસ, ૩) સંડેરના ધાંચી માધાભાઈ ખોડીદાસ, ૧) ભાન્ડુના મનોર ગંગારામ, ૨) પા. ખુશાલદાસ પુંજીરામ, ૧) પા. હરિચંદ શામળદાસ, ૧) વાલમજીના પા. પીતાંબર કમા, ૩) પાટણુના સંડેરના ડાહ્યાચંદ સાંકળચંદ ૧) ખાલીસણુના પા. ત્રિભોવન નરસિંહ, ૧) સંડેરના ગામી સંકર દલમ, ૧) વાલમના પા. હરિસિંહ વક્તા.

—સા. પુ. ગંગેઠ (તા. ચાણુરમા)ને લણુવાના પા. ઉમેદદાસ ડોસરાજ તરફથી ૨), ખારા ધરવાના પા. ચેલદાસ ગોદડદાસે ૨), ઉમતાના દરજી વીરચંદ વલ્લભદાસે ૨), ડુંગવન દરજી વિઠ્ઠલદાસે ૨), નાગલપુરના દરજી સોમાભાઈ વાલદાસે ૨), સામેતાના દરજી માધાભાઈ રામચંદ્રે ૨). તથા વસાઇના પા. પ્રાગજી ઝવેરંદાસે ૨).

—સા. પુ. બ્રાહ્મણવાડા (તા. સિદ્ધપુર)ને ૫) ધીણોજના શેઠ હીલાચંદ બક્ષાખી દાસ, ૧) ધીણોજના પા. માધવદાસ વનદાસ, ૨) બ્રાહ્મણવાડાના કોઠાર તલાજી રમાજી, ૨) મુણકના પા. શિનાભાઈ શંભુદાસ, ૧) મોટી ઘઉંના પા. રામદાસ ઉમેદદાસ, ૨) અમૂદના પા. બૃધરદાસ વીરદાસ, ૧) રણેલાના પા. નારાયણદાસ સવજીદાસ, ૧) ગંજેટના પા. તળજનદાસ ખુશાલદાસ, ૧) વડવલીના પા. વીરચંદદાસ જોરદાસ, ૨) નોરતાના પા. અંબારામ શંભુદાસ, ૧) ધીણોજના પા. અંબારામ વનદાસ, તથા કરેલીના પા. માધવદાસ કામરાજદાસ, પા. શંકરદાસ ભાઈચંદદાસ અને કાંદળીનાના પા. દાનસંગદાસ લખુદાસ, એ દરેકે ૦-૮-૦ તેમ જ વડનગરના પંડયા મોહનલાલ જીવતરામ અને પંડયા દેવશંકર પ્રેમશંકર દરેકે શ. ૧૧-૪-૦ તા. મુણક તા. સિદ્ધપુરના પા. બીમલાઈ ભાઈચંદદાસ તરફથી શ. ૨).

—સા. પુ. લેસાણા (તા. મહેસાણા)ને પા કેશવલાલ ગંગારામદાસ તરફથી શ.૫).

—સા. પુ. ધુમાસણુ (તા. કડી)ને પા. જમનલાલ ખુશાલદાસે શ. ૧૦)નાં પુસ્તકો બાઈન્ડીંગ કરાવીને આપ્યાં છે.

—સા. પુ. પીંપળ (તા. ચાણુરમા)ને લણુવાના પટેલ મૂળચંદદાસ મોતીદાસે શ. ૫), મહેરવાડના પટેલ અંબારામ ભાઈચંદે શ. ૨), પાટણુના પા. પીતાંબર નરોત્તમદાસે શ. ૨), ચલેલીના રાવળ કેશવલાલ જીવતરામે શ. ૨), પા. ખેચર નરસી તરફથી શ. ૧) અને રણાસણુના પંચાલ મોહનલાલ બીખાભાઈ તરફથી શ. ૧).

—સા. પુ. દિંચુઆ (તા. કલોલ)ને સાહ જ્યોતિલાલ પ્રેમચંદ, પા. પ્રદેશદાસ

રેવણીદાસ, પા. આત્મારામ નારણદાસ ડિંગુયા, પા. મગનદાસ ત્રિભોવનદાસ પલિયડ એ ચારે તરફથી શ. ૩), પા. કાનદાસ હરજીવન, પા. વિઠ્ઠલદાસ કચરાદાસ ડિંગુયા, -પા. શંભુદાસ ખરણા, પા. અમથીદાસ મોતીદાસ રાજપુર, પા. જગનદાસ ઉગરદાસ આણુંદપુરા, દરજી પરસોતમ કેવળદાસ પુંધરા, દરજી રામા જગન અંદરપુરા, દરજી જોષતારામ ચંકરદાસ હાડવા, દરજી સેંધા કેવળ કુકરવાડા, દરજી મગનલાલ મૂળચંદ લાંધણજ, પા. ચંકરદાસ મોહનદાસ ઇસંડ એમના દરેકના તરફથી રૂ. ૧).

—સા. પુ. ટીંટોડણ (તા. વિજાપુર)ને પા. માનદાસ વસ્તારામ વસાઈ ૨), પા. અમીચંદદાસ મગનદાસ વસાઈ ૨), શેઠ ગોરધનદાસ મયાચંદ માણસા ૫), પા. કરશનદાસ હાથીદાસ વસાઈ ૧), ધાંચી ત્રિભોવનદાસ ઉમેદરામ જામળા ૩), ધાંચી વિઠ્ઠલદાસ અંબારામ વિજાપુર ૩), જાની મોહનલાલ હરજીવનદાસ લાકરોડા ૭), મિસ્ત્રી કેવળરામ દલપતરામ ૫).

—સા. પુ. ગોરાદ (તા. આણુરમા)ને ૧૫) શેઠ અમથાલાલ હરખચંદ રણજ, ૭) પા. શિવરામ જીવીદાસ કેશણી, ૭) પા. દેવકરજી જેઠીદાસ વડાવઢી, ૫) પા. નારણભાઈ

અગત્યની વાત

“ પુસ્તકાલય ” માસિક માત્ર વાંચવાચોગ્ય લેખો આપવાના કારણથી મક્ક થવું નથી. એ એક ખાસ ઉદ્દેશ અને હ્યેયની સિદ્ધિ અર્થે મક્ક થાય છે. એ હ્યેયના સાધનરૂપ આ “ પુસ્તકાલય ” માસિક છે.

એમાં પુસ્તકાલયના પ્રચાર, પ્રગતિ અને વિકાસના વિષયનું શાસ્ત્રીય વાચન આપવું જોઈએ; કયાં પુસ્તકો ખરીદવા જેમાં છે અને કયાં પુસ્તકો પર ચોક્કી-પરેશ રાખવો જરૂરી છે એ વિષેનાં માર્ગદર્શનો આપવાં આવશ્યક છે. ઉપરાંત પુસ્તકાલયોના સંચાલનમાં મંત્રી કે ચંચપાલોને કંઈ કંઈ મુશ્કેલીઓ નડે છે, તેમાંથી તેઓ કેવી રીતે માર્ગ ઠરી શકે, ઉકેલ ન મળી શકતાં તેમણે શું કરવું વગેરે જાણતો ચર્ચાવાની હોય છે. આ જાણતમાં અમે સૌ મંત્રી-ચંચપાલોના સહકાર માગીએ છીએ.

જેઠીદાસ કનોડા, ૨) ગુલાબદાસ ખહેચર અલોઠા, ૧) કચરા રાવચંદ તથા ૧) શિવા પ્રજુદાસ તરફથી.

—સા. પુ. બોકરવાડા (તા. વિસનગર)ને ૫) શા. નાથાલાલ મૂળચંદ મુદેશ, ૩) પા. મોહનલાલ શામળદાસ જેતલવાસણા, ૨) શા. ચિમનલાલ મોહનલાલ રણજ, ૨) પા. શિવરામ ખુશાલદાસ દેદીઆસણ, ૨) પા. નારાયણ મોતીદાસ ઉપેરા, ૨) પા. ખોડાભાઈ કુંગરભાઈ બોકરવાડા, ૧) પા. જોરદાસ કેવલદાસ ડુંગવ, ૧) પા. જગનલાલ જેઠાલાલ ઉમતા, ૧) દામોર ભાથીજી વરસંગજી બોકરવાડા, ૧) પા. ઈશ્વરલાલ ઉગરદાસ રાજપુર, તથા ૧) જેઠાભાઈ ઝવેરભાઈ ડાહડી તરફથી.

—સા. પુ. વાલમ (તા. વિસનગર)ને ૧૧) પા. રેવાભાઈ ગંગારામ મણ્ડ, ૫) પા. કરશનભાઈ પુરુષોત્તમ મણ્ડ, ૫) સોની અંબારામ ગાંધુ, ૨) પા. મંછા મૂળા મહુડર, ૨) પા. અમથાલાલ જેઠારામ પાટણ, ૨) પા. તરભોવન કુબેર વાલમ, ૧) પા. તરભોવન સાંઈજયંદ રવાની, ૧) રાવલ ભોગીલાલ ગોરધન વાલમ, ૧) પા. ઉમેદ મંગળ બાલીમણ, ૧) પા. બલાખી વેલા ભાન્ડ, ૧) રાવલ જોષતારામ વસંતરામ વિસનગર, ૧) પંચ

શિવદત્ત શુભાંગરામજી મથુરા, ૧) ત્રિવેદી ક્રાંતિલાલ ગણેશરામ વાલમ, ૧) પા. મનજી જીવા વાલમ, ૧) અત્યંત રામા શર્મા લાખવડ ૩) પાટણના રાવળીઆ સમરત, ૧) પા. નારાયણ જાદવજી મણ્ડ, ૧) પા. સુનીલાલ લાલજી બાલીસણ, ૧) પા. દયાળજી મંજી મણ્ડ, ૧) અત્યંત—, ૧) દેવ લાલચંદ્રજી આગ્રા તથા ૧) વ્યાસ પ્રદેહાદ હીરાલાલ વાલમ તરફથી.

—સા. પુ. દેણુપ (તા. વિસનગર) જી શા. દલીચંદ દવજીભાઈ સિપોર, ૧) શા. બજલદાસ જગનલાલ લણુવા, ૫) પા. કાળીદાસ ત્રિકમદાસ કંબોઈ, ૫) ત્રવાડી મણિલાલ કૃપાશંકર દેણુપ, ૪) વ્યાસ અમૃતલાલ દલસુખરામ ઉપેરા, ૩) પા. ત્રિભોવન લીલાચંદ ઐઝોર, ૨) પા. બાહુદાસ બહેચરદાસ ઉનાવા, ૨) પા. શંભુદાસ જીકણુદાસ કંથરાવી, ૨) પા. બહેચરદાસ ભગવાનદાસ કંસારાકૃષ્ણ, ૨) પા. માધવદાસ જ્યેષ્ઠતારામ કમાણુ, ૨) પા. માધવદાસ હરિદાસ કંથરાવી, ૨) પા. શંભુદાસ લક્ષ્મીચંદ લણુવા, ૨) પા. ભાઈચંદદાસ લખુદાસ કોહોડા, ૨) પા. શિવરામ માધવદાસ ઐઝોર, ૨) પા. મોતીરામ જોહારામ જોતલવાસણુ, ૨) પા. શિવરામ રણુછોડદાસ દાજીપુર, ૨) પા. ઉમેદરામ મોતીરામ દવાડા, ૨) દરજી શંકર-

તમે આટલું તો કરોજ.

(૧) તમારા કાર્યમાં તમે સફળતા સાધી શક્યા હો તો તેમાં તમે અજમાવેલા ઉપાયો અમને લખી જણાવો;

(૨) તમારા માર્ગમાં મુશ્કેલીઓ નડી હોય તો એ મુશ્કેલીઓનું વિગતવાર વર્ણન મોકલો;

(૩) એ મુશ્કેલીઓના તમે શી રીતે ઉકેલો મેળવ્યા તેની સવિસ્તર ઉદીકૃત આપો;

(૪) ઉકેલ ન મેળવી શક્યા હો તો તે મેળવવા તમે શું પ્રયત્નો કર્યા, તે જણાવો.

તમે અમને ઉપર સુજબની માહિતી પૂરી પાડશો તો તે દ્વારા માત્ર તમારા પુસ્તકાલયનો જ નહિ પરંતુ સાથે સાથે તમારા જેવા મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવા પ્રયત્ન કરતા અન્ય અંધપાલ-મંત્રીઓને એમાંથી માર્ગદર્શન મળશે, તેઓ પણ પોતાના પુસ્તકાલયનો પ્રગતિ અને વિકાસ સાધવા શક્તિમાન થશે.

ભાઈ મોતીભાઈ સદુચળા, ૨) મનસુરી ડેસુભાઈ ચંદલાઈ ચુંજ, ૧૧ પા. ઉમેદરામ દેવચંદ સેવાળીઆ, ૧૧ પંચાલ હરજીવન મયાચંદ ઉઝા, ૧) પા. બહેચરદાસ માધવદાસ કાંસા તથા ૧) પા. જ્યેષ્ઠતારામ હેમરાજ કાંસા તરફથી.

—સા. પુ. ભાન્ડુ (તા. વિસનગર) ૧) ગારોટ ગોરધનદાસ દત્તરામ પાટણ, ૨) પા. સાંકળચંદ પુજારામ મણ્ડ, ૧) પા. માનાભાઈ મંગળદાજી બાલીસણ, ૧) રાત મોહનલાલ વીસાભાઈ મોટી દાઉ, ૧) પા. ખેંમાભાઈ પીતાંબરદાસ વાલમ, ૨) સાગવી સુનીલાલ જોહાભાઈ પાટણ, ૫) ગારોટ ઈન્વરલાલ પ્રહલાદજી પાટણ, ૧) રજારીના આવલીઆ સમરત ભાન્ડુ, ૧૦) રજારીઓની જનો ૧૦ સમરત, ૧) ધાંચી ભાઈચંદ દલજીરામ ભાન્ડુ, ૨) પા. ગંગારામ માધવદાસ, મકલુપુર, ૨) પા. શિવરામ મોરારભાઈ બાલીસણ, ૧) પા. નારાયણભાઈ જાદવજી મણ્ડ, ૧) પા. કાનજીભાઈ ગંગારામ મણ્ડ, ૧) પા. ગોવિંદભાઈ પ્રેમજીભાઈ બાલીસણ, ૧) પા. ચતુરભાઈ કુબેરદાસ બાલીસણ.

—સા. પુ. મહુડી (તા. વિગપુર) ૧) વડોરા વિકુલદાસ જ્યેષ્ઠભાઈ મહુડી, ૧) ચાંદ પુનમચંદ લક્ષુભાઈ મહુડી, ૧) મહેતા કંકુચંદ નરસિંહભાઈ મહુડી, ૧) વડોરા મણિલાલ

જેમંગલાઈ મહુડી, ૧) મહેતા લીલાચંદ શીરચંદ મહુડી, ૧) ભટ્ટ રણછોડલાલ રામચંદ કોટચક્ર મંદિર કારભારી, ૧) સુતાર અંબાલાલ મગનલાલ મહુડી, ૧) મહેતા હકમચંદ શીરચંદ મહુડી, ૦૧ ધાંચી મગનલાલ નેષ્ટતારા મહુડી, ૦૧ મહેતા જેમંગલાલ મોતીચંદ મહુડી, ૦૧ લાવસાર ગોપાળદાસ માધવજી મહુડી, ૦૧ મહેતા શિવલાલ રામચંદ મહુડી, ૦૧ મહેતા નગીનદાસ અમયારામ મહુડી, ૧) મહેતા પુરુષોત્તમ મોતીચંદ મહુડી, ૩) વહેણ કાન્તિલાલ વર્ધમાન મહુડી, ૧) મહુડી મહાજન સમસ્ત, ૩) શા. સોમચંદ મનસુખરામ વાઘપુર, ૦૧ શા. લક્ષ્મીભાઈ દાદીભાઈ મહુડી, ૨) શ્રી વિગ્નપુર વિશા શ્રીમાળી કમિટિ, ૨) ધાંચી નેષ્ટતારામ કચરદાસ પ્રાંતીજ, ૫) શા. કાળીદાસ ગોતમદાસ દિંમતનગર, ૨) શા. અમયાલાલ વિકલદાસ વિગ્નપુર, ૪) શા. પુનરામ સુરચંદ માણસા, ૫) ભાઈચંકર શિવરામ વિગ્નપુર, ૩) પંડ્યા નટવરલાલ અમૃતલાલ મહુડી, ૧) શા. સુનીલાલ અમયારામ મહુડી તથા ૦૧ દોકર સરતાનજી ગોવરજી તરફથી.

—સા. પુ. પકુરમા (તા. વિગ્નપુર)ને ૧) વાસણના સોલંકી બ્રૂપતસિંહજી દિંમત-સિંહજી, ૩) તળેટીના સુધાર શિવરામ દયારામ, ૨) રિદોલના પટેલ પરજીદાસ બાળચંદ, ૧) પટેલ મયુરદાસ કાળીદાસ, ૨) શેભાસણના પટેલ દેવાભાઈ જેમંગદાસ, ૧૦૧ માણસાના પટેલ ગોપાળદાસ ચંજીદાસ, ૧) પકુરમાના પટેલ કાળીદાસ માધવજી, ૧) પટેલ મણિલાલ રામદાસ તથા ૧) પટેલ ગંગારામ હરિદાસ તરફથી.

—સા. પુ. મોટપ (તા. ચાણુરમા) ૧) પા. મંછારામ શામળ અવેલી, ૧) પા. ઈશ્વર ભાઈચંદ કનોડા, ૨) પા. ભાઈચંદ વિકલદાસ મોટપ, ૧) પા. ઈશ્વરદાસ અમીચંદ ચડાજ તથા ૧) પા. અંબારામ કેવળદાસ હીઆરડા તા. મહેસાણા.

—સા. પુ. ખોરસમ (ચાણુરમા)ને ૨) લવાર લક્ષ્મીભાઈ મોતીરામ સાંકળા, ૨) પા. નેષ્ટતનદાસ નેરદાસ મીઠી ધારિયલ, ૨) પા. નરસિંહદાસ પરસોતમદાસ કંબોઈ, ૨) સિપાઈ આલમખાં વાઘજીભાઈ ધરાજીમપર તથા ૨) બાલજીદાસ સાંકળદાસ વડાવલી તરફથી.

—સા. પુ. જાસ્કદ (તા. ખેરાળુ)ને ૧) પા. જેઠા દાનસંગદાસ મુ. પરાસજી, ૧) પા. અંબારામ દાનસંગદાસ પરાસજી, ૧) પા. શિવીદાસ મોતીદાસ કાંબળી, ૧૧૧ પા. તુલસી-દાસ ધનજીદાસ મુંડિયા, ૫) વ્યાસ ગિરજાચંકર ભાઈચંકર ઉપેરા, ૫) વ્યાસ રેવાચંકર ગણપતરામ ઉપેરા, ૫) જેઠી હરિલાલ મોહનલાલ કાંસા, ૨) પા. નરોત્તમદાસ જીવીદાસ રાજગદ, ૫) પા. બાળચંદ ચતુરદાસ ગાંગલાસજી, ૨) પા. ખેમચંદદાસ મૂળચંદદાસ જગન્નાથ-પુરા, ૩) પા. જીવીદાસ અંબારામદાસ ગેલીઆવાસજી, ૧ પા. ભીખીદાસ કનકદાસ દાંકણીઆ.

—સા. પુ. પાલોદર (તા. મહેસાણા)ને ૨) મિત્રી જેચંદ ત્રિભોવન રતેપુરા, ૧) કુંભાર માધા રેવા પાલોદર, ૧) નેગરાજજી મંડિજી વાઘેલા પાલોદર, ૩) અંબારામ ખેડીદાસ પટેલ ખટાસજી, ૩) પા. અંબારામ વિકલદાસ રંગપોર, ૨) પા. માધવદાસ ચુલાદાસ જોતલ-વાસજી, ૩) હરિદાસ બાળચંદ જોતલવાસજી, ૪) ચેલદાસ જીવીદાસ રંગપોર, ૪) પા. જેઠીદાસ દેવીદાસ પાલોદર, ૧) પા. નારાયણદાસ વિહલદાસ પાલોદર ૨) ચંકરદાસ હરિદાસ પાલોદર.

—સા. પુ. ખલોલ (તા. મહેસાણા) પા. લક્ષ્મીદાસ દેવકરજીદાસ રે. પાંચોટ તરફથી કયાટ નંગ ૧ કાચનું કિંમત રૂ. ૩૨)નું, ૨) પા. ચંકરદાસ શિવીદાસ પાંચોટ, ૧) પા. દેવકરજીદાસ મગનદાસ મુ. કોલવડા, ૧) સુતાર મહતલાલ વીરચંદ. ૧) સુતાર પુનરામ

મોહનલાલ, ૧) પા. ત્રિભોવન મોહનદાસ વિસનગર, ૨) પા. કિશોરદાસ ત્રિભોવનદાસ, ૨) પા. અમીચંદ પ્રભુદાસ પાંચોટ, ૨) પા. ઈશ્વરદાસ મણેશદાસ લાડોલ, ૧) પા. પરસોતમ શંકરદાસ કોલવડા, ૨) પા. જોષીતારામ પ્રાગદાસ કોલવડા, ૨) પા. માધવદાસ કાળીદાસ વિસનગર, ૧) પા. ઈશ્વરદાસ દોરદાસ વિસનગર, તથા ૧) પા. રણછોડ કાશીશામ વિસનગર તરફથી.

—સા. પુ. દલખાણીઆ (તા. ધારી) ૨) નથુ નારણ તથા ૨) મિત્રી અરજણ માછા તરફથી.

સા. પુ. રણેલા (તા. મહેસાણા) ૨) પા. લીલદાસ પરસોતમદાસ તરફથી.
વાચનપ્રચારનો એક અખતરો

પકુરમા (તા. વિજપુર) સાર્વ. પુસ્તકાલયે જ્ઞાનપરબનો બડોળો પ્રચાર કરવા ગામની દુકાને અને મહોદલે વારાંકરતો પુસ્તકો પુરાં પાડી લખેલા દરેક હસમને ખાસ બોલાવી પુસ્તકોની આપ-લે કરવાનું કામ મંત્રીની દેખરેખ તળે વેપારીઓને તથા નાગરિકોને સૌરવામાં આવ્યું છે. અનુભવ ઉપરથી માલમ પડ્યું છે કે આ અખતરો ઉપરથી વાચનની સુંદર પ્રગતિ થતી જાય છે.

હરણાહેરા (તા. વિજપુર) ગામે પુસ્તકાલય નહિ હોવાથી ત્યાં પણ એક ફરતા પુસ્તકાલયની પેટી પુસ્તકાલયના ખર્ચે મોકલી આપી વિજપુર મહાલ પ્રથમ પુસ્તકાલય પરિષદના ઠરાવ નં. ૭ ની ચોજનાને કેટલોક અંશે અપનાવી છે.

વ૦ રા૦ પુ૦ મંડળ

ઉમેદવારી નોંધાવી ?—શિષ્ટ વાચનની ૧૬ મી પરીક્ષા આગામી જુલાઈ માસની ૨૨ મી તારીખે લેવાનું હતું છે, અને એને માટે બાલવિજ્ઞાન ભાગ ૩ નો એ પુસ્તક નક્કી થયું છે. આ સંબંધી જાહેરાત એપ્રિલના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થઈ છે. તે હજી વાંચવામાં ન આવી હોય તો તરત જ વાંચી જઈ પરીક્ષા માટે ઉમેદવારી વિના ચિલ્લે નોંધાવી દેવાની ગુજરાતની શિષ્ટ વાચનરસિક જનતાને અમારી વિનંતિ છે. મોય-ટાંકણી, મોતી, રેશમ, રત્ન, ખાંડ વગેરે ૧૭ બાજતોને લગતી માહિતીઓથી ભરપૂર સામગ્રીવાળું આ પુસ્તક શિક્ષકો તેમજ ઉપલાં ધોરણોના વિદ્યાર્થીઓએ તો ખાસ વાંચવા જેવું છે. એટલે શાળા-પાઠશાળાઓના સંચાલકોને તેમ જ મહાલ શાળાધિકારીઓને આ પરીક્ષાનો લાભ લેવા સારું શિક્ષક તેમજ વિદ્યાર્થીવર્ગને જરૂરી પ્રેરણા કરવાની ખાસ બલામથક કરીએ છીએ.

શિક્ષણ વર્ગોના લાભ કોણે કોણે લીધો ? આજુ સાલના ચારે પ્રાંતના પુસ્તકાલય શિક્ષણ વર્ગો ભરાઈ ગયા હોય તે દરેકનો લાભ લેનારાની યાદી આજુ અંકમાં અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ થઈ છે. તે જોઈ લેવાની લાગતા-વળગતાઓને બલામથક.

મોકુર રહેલી મહાલ પરિષદ—આજુરમા મહાલ પુ. પરિષદનું અધિવેશન જે મે માસમાં મળનાર હતું તે કેટલીક પ્રતિજ્ઞતાને લીધે મોકુર રહ્યું છે. ઝાંકડોબરના અરસામાં મળશે.

મહાલ પુ. મંડળના વ્ય. મં. ની સભા—આજુરમા મહાલ પુ. મંડળની બેઠકમાં ૨૩-૪-૩૯ ના રોજ મળેલી તેમાં શ્રીમંત મહારાજના સાહેબને અભિનંદનો, મહાલ પુ. પરિષદ ભરવાનો, વિદ્યાર્થીઓ માટે શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા માટે બાલભાગવતનું પુસ્તક નક્કી કરી પરીક્ષાનો દિવસ નિયત કરતો તથા બીજા બે પ્રકીર્ણ કરાવે પસાર થયા હતા.

જાગતાં જૂથમંડળો—અદ્યતન જૂથમંડળની આ વર્ષની બીજી સભા તા. ૧૬-૪-૩૯ ના રોજ યજ્ઞ હતી, જેમાં જૂથના લગભગ અઢી સભ્યો હાજર હતા. તેમાં (૧) જે પુસ્તકાલયોમાં વિચારવારી તથા વર્ગવારી રજીસ્ટરો ન હોય તેમણે આ વર્ષ આખરે તે બનાવી તૈયાર કરવાનો, (૨) બીજી ગયેલા વિદ્યાર્થીઓનાં પત્રો જ્યાં ન હોય ત્યાં કરવાની બહામણનો, (૩) શિક્ષવાચનની પરીક્ષાનો વધુમાં વધુ લાભ લેવાય તેની યોજના કરવાનો, (૪) જૂથના જે મંત્રીઓએ પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગોના લાભ ન લીધો હોય તેમને તે લાભ લેવાની બહામણનો એમ ચાર કરાવો પસાર થયા હતા.

રાજ્ય બહાર

કોલાબા જીલ્લામાં ફરતાં પુસ્તકાલયો—કોલાબા જીલ્લાના જે ગામડાના ચાર જવાબદાર માણસો શ. ૫૦) બેગા કરી પુસ્તકાલય માટે વ્યવસ્થા કરે તેને ૫૦) રૂપિયાની કિંમતનાં પુસ્તકોની પેટી બેટ આપવાનું મુખ્ય સરકારે જાહેર કર્યું છે.

—ક્રી—

પુસ્તકાલયની તપાસણી

નીચેના પ્રચારકોએ જણાવેલી મુદત દરમિયાન નીચેનાં સ્થળોની મુલાકાત લઈ પુસ્તકાલયની તપાસણી, વ્યવસ્થા, વર્ગીકરણ તથા પ્રચારની કામગીરી બજાવી છે:—

અમરેલી પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. મોહનલાલ ચંદરલાલ મહેતાએ મે ૧૯૩૯માં (૧) માલવણ, (૨) આંકડીઆ મોટા, (૩) નાના બંડારીઆ, (૪) દહીડા, (૫) દામનગર, (૬) ધામેલ, (૭) શાખપુર, (૮) ગણેશગઢ, (૯) રૂપાવડી, (૧૦) પાડરશિંગા, (૧૧) આવાડી, (૧૨) કાંચરડી, (૧૩) ચાવંડ, (૧૪) હીરાણા, (૧૫) કરોલિયા, (૧૬) વીરપુર, (૧૭) રાજકોટ, (૧૮) નવાગામ, (૧૯) મોણપુર, (૨૦) ચાહપુર, (૨૧) રતનપુર.

તપાસણી દરમિયાન મંત્રીઓ તથા અધ્યાપકોએ તેમણે કરેલી સૂચનાઓમાંની કેટલીક અન્ય પુસ્તકાલયોના મંત્રી-અધ્યાપકોએ પણ લક્ષમાં લેવા જેવી હોઈ તે આ નીચે આપી છે:

(૧) પુસ્તકાલય માસિકમાં વખતોવખત વાંચવામાં આવે છે કે અમુક માસ પુસ્તકાલયનું “વર્ગીકરણ યજ્ઞ ગયું છે” ઉપરના કોષ્ટ પણ ગામે સંપૂર્ણ વર્ગીકરણ થયું નથી, એટલું જ નહિ પણ ઘણા લોકોએ તેની માહિતી પણ નથી.

(૨) લોકમદદનેા બજેટ મંજૂર થયા પ્રમાણે મંડળ સાથે જમા ઉધાર થતી રકમોને તથા પસંદગીના, કન્ટ્રીગન્ટ વગેરેનો મેળ-ચોખવટ ચાલુ રાજમેળ પરથી સ્પષ્ટ જણાતી નથી.

(૩) વાચકોનું લીસ્ટ (રજીસ્ટર) રહેવું નથી. રહે છે તો કેવી રીતે રાખવું તેની સમજ નથી.

(૪) નિયમ, વટફૂકમ, સૂચના, સરકારીયી માહિતગાર રહેવું એ ખાસ જરૂર છે.

(૫) પોતાને પુસ્તક વાંચવાનો શોખ હોવો જોઈએ.

(૬) પુસ્તકાલયનો વિભાગ કોષ્ટ પણ ભોજે આકર્ષક રાખવાની જરૂર.

(૭) ખાસ કરી બાળકોમાં વાચનનો શોખ વધારવો એ જરૂર છે.

વડોદરા મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. હોદુભાઈ દાજીભાઈએ એપ્રિલ માસમાં (૧) સેવક-વાસણા, (૨) બાજવા, (૩) સમીઆલા.

વડોદરા પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. હનુભાઈ મથુરભાઈએ મે માસમાં (૧) ડેસર, (૨) નવી જીરડી, (૩) ગંધારા, (૪) બામણગામ, (૫) કંડારી, (૬) મંગલેજ,

ઉદ્ઘાટન અને અનાવરણ પ્રસંગોના વૃત્તાંત

ડેસર ગામે બધાયેલા સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના નવીન મકાનની ઉદ્ઘાટનક્રિયા તા ૯-૬-૩૯ ને શુક્રવારે શ્રી. ચિમનલાલ હોદાલાલ દેસાઈ એમ સી. એસ. ના-શુભ હસ્તે ખાસ તૈયાર કરવામાં આવેલા મંડપમાં સવારના ૯ વાગે યજ્ઞ હતી, જે પ્રસંગે પુસ્તકાલય ખાતાના મદદનીશ વપરથાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ સાહેબ સંખ્ય પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રી શ્રી. મણિલાલ કાશીયાળા પટેલરા સંખ્ય પુસ્તકાલય પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ તથા અમદાવાદથી શ્રી. ભાઈલાલભાઈ દેસાઈ તેમજ અન્ય આમંત્રિત સદ્ગૃહસ્થો. મહેમાનો, પદાર્થો હતા. ઉપરાંત સભામાં ગામનાં બહેનો તથા ભાઈઓએ કારો લાભ લીધો હતો.

શરૂઆતમાં ઈશ્વરપ્રાર્થના તેમજ સ્વાગતગીત ગાવા બાદ મુવક મંડળના મંત્રી શ્રી. રમણલાલ ગોરખનંદસે મકાનફેંટનું નિવેદન વાંચી સંભળાવ્યું હતું. ત્યારબાદ સ્વાગત પ્રમુખ શ્રી ગોરખનંદસ ભોગીલાલ શેઠના વતી શ્રી હરભૂલલ ઓચ્છાલાલભાઈએ સ્વાગત પ્રમુખનું ભાષણ વાંચી સર્વેનું સ્વાગત કરી મકાન ખુલ્લું મૂકવા માટે શ્રી. ચિમનલાલ દેસાઈને વિનંતિ કરી હતી શ્રી. મણિલાલ કાશીયાળાએ તથા શ્રી ઉમેદભાઈ સાહેબે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ ઉપર પ્રસંગોચિત વિવેચન કરી પુસ્તકાલય અને તે પ્રત્યે સુવચનો તેમજ આમંત્રિતના યતની કરજ સંબંધી યોગ્ય સૂચનાઓ સહિત સમજ આપી હતી. ત્યારબાદ શ્રી. ચિમનલાલ દેસાઈએ મકાનની ઉદ્ઘાટનક્રિયા કરતાં અગાઉ પોતાનું ભાષણ વાંચી સંભળાવ્યું હતું, જેમાં ચાલુ સમયને અનુસરીને પુસ્તકાલયની આવશ્યકતા ઉપર તેમજ પશ્ચિમના દેશોમાં પુસ્તકાલય માટે ખૂબ ધન આપ્યું છે અને તેના પરિણામે તે દેશો આજે આગળ વધ્યા છે, એ સંબંધી તેમજ બાળકો માટે બાલવિભાગ સ્ત્રીઓ માટે સ્ત્રીવિભાગ બેસંગ તથા શાંતિઓના અંધ દિવાળો-જેવા કે લગ્નપ્રસંગે તથા મરણપ્રસંગે ચતા ખોટા ખર્ચો બંધ કરી કેળવણી, પુસ્તકાલયો, દવાખાના વગેરે સુગંધમં સમગ્ર વાવરવા સમજ આપી હતી અને છેવટે પુસ્તકાલયનો ઉત્તરેશ્વર પિકારા મંચી પોતાનું વક્તવ્ય પૂર્ણ કરી મકાન ખુલ્લું મૂકવાની ક્રિયા કરી હતી.

ત્યારબાદ ડેસર કન્યાશાળાની બાળાઓ દ્વારા મધુર અને મોદક વાલો સાથે ગરબાનો કાર્યક્રમ યોજાયો હતો. તે બાદ સ્વ. શ્રી. અમીન સાહેબને અંજલિ અર્પણું ડેસરના શ્રી. હરિકીર્તીનંદર મૂળસંકર મહારાજે રચેલું એક સુંદર કવ્ય ગવડું હતું.

ત્યારબાદ અમદાવાદના શ્રી. ભાઈલાલભાઈ પાનાયદ દેસાઈએ શ્રી. ઉમેદભાઈ સાહેબને સ્વ શ્રી અમીન સાહેબનું તૈલચિત્ર ખુલ્લું મૂકવા વિનંતિ કરી હતી બાદ શ્રી. મણિલાલ મં. કાશીયાળા તથા શ્રી. વલ્લભભાઈ પટેલ અને શ્રી. રમણલાલ શાહે પૂજ્ય અમીન સાહેબના જીવનને લગતા કેટલાક પ્રસંગો વર્ણવ્યા હતા.

ત્યારબાદ શ્રી. ઉમેદભાઈ સાહેબે સ્વ શ્રી અમીન સાહેબનું તૈલચિત્ર ખુલ્લું મૂકતાં પહેલાં પોતાના જીવનમાં સ્વ શ્રી અમીન સાહેબ સાથેના પ્રસંગોનું વર્ણન કરી તેમને પોતાના ગુરુ તરીકે વર્ણવ્યા હતા, તથા ડેસરની જનતાને ફોટો ખુલ્લો મૂકીને સંતોષ ન માનતાં તેઓશ્રીએ શરૂ કરેલી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા, કુમારમંડળ, વાચકમંડળ વગેરે યોજનાઓ ઉપાડી લેવા યોગ્ય બોધપાઠ આપ્યો હતો.

તે પછી સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબનું તૈલચિત્ર ખુલ્લું મૂક્યું હતું. છેવટે આભારદર્શન થતાં કુલદાર બાદ મેળાવડો વિસર્જન થયો હતો.

સન ૧૯૩૮-૩૯ ના પુસ્તકાલય-શિક્ષણવર્ગો

અગાઉ જાહેર થયા પ્રમાણે આજી સન ૧૯૩૮-૩૯ ના ચારે પ્રાંતના શિક્ષણવર્ગો માર્ચથી મેના ગાળામાં ભરાઈ ગયા. તેમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો ઇતિહાસ, વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની યોજના, તેના ધારાધોરણ અને વહીવટ, તથા દરેતરી કામ, પુસ્તક-પસંદગી, પુસ્તકોનો વિધિ ને વર્ગીકરણ, પુ. પ્રવૃત્તિષોષક વિવિધ યોજનાઓ વગેરે આવશ્યક બાબતોની મૌખિક માહિતી ઉપરાંત અગ્રેટ, નિવેદન ને વર્ગીકરણ કામનું સક્રિય શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું.

વડોદરા પ્રાંત માટેનો વર્ગ કરજણ મહાલમાં રેવાતરથ રણાપુર ગામે માર્ચની ૨૩-૨૪-૨૫ તારીખોએ, મહેસાણા પ્રાંતનો વર્ગ વડનગર કસબામાં એપ્રિલ મહિનાની ૧૭-૧૮-૧૯ તારીખોએ, નવસારી પ્રાંતનો વર્ગ પલસાણા કસબામાં મે માસની ૪-૫-૬ તારીખોએ, અને અમરેલી પ્રાંતના ઓખામંડળ મહાલનો વર્ગ વરવાળા ગામે મે મહિનાની ૨૨-૨૩-૨૪ તારીખોએ ફોદમંદ રીતે પાંચ પડ્યા ને તેનો લાભ અનુક્રમે ૪૬, ૩૪, ૨૮, ૨૭ મંત્રી, અંચપાલ વ ઇતર શિક્ષકભાષાઓએ મળી કુલ ૧૩૫ જણે લીધો. વર્ગોના સંચાલનનો ભાર મંડળના સહમંત્રી તથા રાજ્ય પ્રચારકે મુખ્યત્વે ઉઠાવી લીધો હતો. વડોદરા પ્રાંતના વર્ગને મંડળના આનંદ મંત્રી શ્રીયુત કાશીવાળા તેમજ પુસ્તકાલય ખાતાના વડા વ્યવસ્થાપક મે. વાઘનીસ સાહેબની હાજરીનો પણ સારો લાભ મળ્યો હતો. ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક રા. રા. ઉમેદભાઈ સાહેબ તો ચારે પ્રાંતના વર્ગોમાં હાજર રહ્યા હતા અને અગ્રેટ, નિવેદન, પત્રવ્યવહાર વગેરે બાબતોની સમજૂતી ઉપરાંત શિક્ષકાધ્યાપન પૂરતા શિક્ષણકાર્યમાં પણ તેમણે સહયોગ ભાગ પડ્યો હતો. દરેક પુસ્તકાલય શાખાના નિરીક્ષક ભાઈ એકનાથ ભાણેકલાલ પટેલે વડોદરા પ્રાંતના રણાપુર વર્ગનો તથા પલસાણા મહાલ શાખાધિકારી રા. બાસ સાહેબે પલસાણા વર્ગનો સંપૂર્ણ લાભ લીધો હતો એ બીના બાસ નોંધવા યોગ્ય ગણાય.

શિક્ષણવર્ગો અંગે શક્ય હોય છે. ત્યાં પ્રાચીન સ્થાપત્ય કે જોવાલાયક સ્થળોના પ્રવાસ છેલ્લે દિવસે રાખવાની વ્યવસ્થા રહે છે. તે મુજબ રણાપુરના વર્ગ અંગે માલસર લગીનો પનાઈ પ્રવાસ તથા વરવાળાના વર્ગ અંગે વાઘેરોના કેન્દ્રસમા વસઈ ગામની આલુઆણુ વીખરાવલા પ્રાચીન સ્થાપત્યના અવશેષો જોવા સારા મોટરપ્રવાસ યોજાયો હતો. વડનગરની એ પુરાતન નગરીના વૈભવ ને જાહોજલાલીનો ખ્યાલ આપતા મંદિરો, વાવ, તળાવાદિના પ્રાચીન અવશેષો, વર્ગના સમય બહાર. સાંજના વખતમાં સૌએ સાથે ફરીને નીરખ્યાં હતાં. પલસાણાની આલુઆણુમાં ખાસ જોવા જેવું કોઈ સ્થળ નહિ હોવાથી કોઈ પ્રવાસ નહોતો ગોઠવાયો.

ચારે પ્રાંતના શિક્ષણવર્ગોનો લાભ લેનારા મંત્રી, અંચપાલ વ ઇતર ભાષાઓના નામકામ નીચે પ્રમાણે:—

વડોદરા પ્રાંત : ૪૬

કરજણ મહાલ : ૨૩

૪ શ્રી. રણજીભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ ધાવટ
૫ ,, પુરુષોત્તમભાઈ કાશીભાઈ પટેલ, ઉરદ
૬ ,, કુશલભાઈ જોશીભાઈ ભટ્ટ કોઠીઆ
૭ ,, હોટલાલ નરોત્તમભાઈ પંડ્યા દેરાલી

૧ શ્રી. મણિભાઈ શામળભાઈ પટેલ વેમાર
૨ ,, શામળભાઈ વણારમીભાઈ પટેલ સાંદરણા
૩ ,, કર્સાભાઈ જાવજભાઈ પટેલ બચાર
૫૦૬]

૮	શ્રી નાથલાલ યુનીલાલ શાહ	ભરયાલી
૯	„ મોતીભાઈ પરસોતમભાઈ પટેલ	કુરાલી
૧૦	„ અંબાલાલ જગન્નાથ બાસ	સીમળી
૧૧	„ હમોદર ગણુ તરામ	રણપુર
૧૨	„ છોટાભાઈ કુબેરભાઈ	„
૧૩	„ જીરાભાઈ છોટાભાઈ	કહોણા
૧૪	„ પ્રભુદાસ ખોડાભાઈ	સામરા
૧૫	„ જેકંદદાસ ગોરધનદાસ	સણપુરા
૧૬	„ નાથલાલ યુનીલાલ	ભરયાલી
૧૭	„ મોમગીર કલ્યાણગીર	ઓસલામ
૧૮	„ ગોવિંદલાલ ગોરધનદાસ	દેલવાડા
૧૯	„ અંબાલાલ તળખભાઈ	અટાલી
૨૦	„ આશાભાઈ શિવાલાઈ	સગડોલ
૨૧	„ પુલાભાઈ ચવુરભાઈ	સામર
૨૨	„ બાધરભાઈ અદેસંગ	પુડા
૨૩	„ મંગળભાઈ ભક્તિભાઈ	માનપુર

ડોહોઈ મહાલ : ૩

૧	શ્રી ચંદુભાઈ લક્ષ્મણભાઈ ખારોટ	યુવાલી
૨	„ માણેકલાલ ગરબડદાસ	„
૩	„ હરજીભાઈ નારણભાઈ પટેલ	પુનીઆદ
	શિનાર મહાલ : ૨	
૧	શ્રી હરગોવિંદદાસ નરસિંહભાઈ પટેલ	જાણખોઈ
૨	„ રામચંદ્ર જયશંકર	બાવળીઆ

મહેસાણા ખાંત : ૩૪

ખેરાળુ મહાલ : ૨૨

૧	શ્રી. કસીઓદીન સરજેખાં	ડભાડ
૨	„ શંકરલાલ મગનલાલ શુક્લ	ડભોડા
૩	„ નટવરલાલ લલ્લુભાઈ રાવળ	રંગપુર
૪	„ હીરાલાલ બાઇચંકર ત્રિવેદી	ખેરાળુ
૫	„ ત્રિજીવનભાઈ ગંગાચંકર પંડિત	બલાદ
૬	„ ધોડભાઈ પયુભાઈ	શેખપુર
૭	„ વજીરાય વિઠ્ઠલરાય દવે	મોળીપુર
૮	„ માણેકલાલ લલ્લુરામ	કમાલપુર
૯	„ મગનભાઈ મંજાભાઈ	મહેકપુર

ભાદરણ મહાલ : ૩

૧	શ્રી. મોતીભાઈ ધુળાભાઈ પટેલ	રૂદેલ
૨	„ ઝઘાભાઈ લાલભાઈ રાવળ	„
૩	„ અંબાલાલ વઢાલજીભાઈ	યુવા

પેટલાદ મહાલ : ૪

૧	શ્રી. આશાભાઈ જી. પટેલ	ડોમોલ
૨	„ અંબાલાલ સોમાભાઈ પટેલ	મહેળાવ
૩	„ અંબાલાલ કાળીદાસ પટેલ	વસો
૪	„ યુનીલાલ નાચારામ ભટ	ગાડા

પાદરે મહાલ : ૨

૧	શ્રી. મોતીભાઈ મીઠાભાઈ પટેલ	ગવાસદ
૨	„ હીરાભાઈ ઝવેરભાઈ	મુવાલ

સાવલી મહાલ : ૨

૧	શ્રી. છોટાભાઈ રણછોડભાઈ	ગાંગીઆ
૨	„ જયશંકર હરગોવિંદ અધ્યાપક મળુસર	

વડોદરા મહાલ : ૬

૧	શ્રી. ચંદ્રકાન્ત ઓરજીવલાલ જ્ઞાનીશમસાખાદ	
૨	„ હીરાલાલ મગનલાલ ત્રિવેદી	દુમાડ
૩	„ લલ્લુભાઈ રાષ્ટ્રજીભાઈ	સમીઆલા
૪	„ મંગળદાસ મુનદાસ પટેલ	
	વાસણા કોતરીઆ	
૫	„ છોટુભાઈ રાષ્ટ્રજીભાઈ પટેલ	માણેગ
૬	„ મહીજીભાઈ જેઠાભાઈ પટેલ	આળેડ
	સંખેડા મહાલ : ૧	
૧	શ્રી. જેઠાલાલ રણછોડભાઈ પુરોહિત	ડોરમાલ

૧૦	શ્રી. ઝઘાલાલ ભવાનીચંકર	ત્રાંસવાડ
૧૧	„ રાંછુલાલ જમનાલાલ જ્ઞાની	વડનગર
૧૨	„ હરિયંકર મોતીરામ	કરબડીઆ
૧૩	„ નરજી કડવાભાઈ	„
૧૪	„ ચવુરભાઈ બાજીદાસ પટેલ	જિંદાઈ
૧૫	„ ચિમનલાલ મોહનલાલ રામી	સોભાસણુ
૧૬	„ નાથલાલ મગનલાલ	સિપોર
૧૭	„ વિઠ્ઠલભાઈ રણછોડભાઈ	કરસનપુરા
૧૮	„ કાન્તિલાલ મોહનલાલ	ડભાડ
૧૯	„ શેલતખાં લીલેખાં	લુણવા

- ૨૦ શ્રી. ગજાલાલ મોહનલાલ મોટીહીરવાણી
 ૨૧ ,, લાલજીભાઈ લક્ષ્મીશંકર રાજપુર
 ૨૨ ,, છોટાલાલ લક્ષ્મીશંકર મલેકપુર
વિળપુર મહાલ : ૧
 ૧ શ્રી. માણેકચંદ વનમાળીદાસ જત્રાલ
કડી મહાલ : ૨
 ૧ શ્રી. પ્રજલાલ અંબાશંકર રાવળ શિયાપુરા
 ૨ ,, વિઠ્ઠલદાસ માધવલાલ પંચોળી નાની કડી
વિસનગર મહાલ : ૬
 ૧ શ્રી. હરગોવિંદ રણજોડભાઈ પટેલ ગણેશપુરા

- ૨ શ્રી. ચિમનરાય રાજરામ જાની વિમ્બનગર
 ૩ ,, લાલજીભાઈ ચ. પટેલ દવાડા
 ૪ ,, માણેકલાલ રણજોડભાઈ નાયક દલીયાળ
 ૫ ,, જોડાલાલ અંબાલાલ બોકરવાડા
 ૬ ,, ભગવાનભાઈ નાથાભાઈ ખડોરણ
ચાણુદમા મહાલ : ૧
 ૧ શ્રી. સાંકળેશ્વર જીભાઈ વ્યાસ ગેરાદ
મહેસાણા મહાલ : ૨
 ૧ શ્રી. ખોડીદાસ હડીસિંગ બારોટ મહેસાણા
 ૨ ,, શંકરલાલ મ. ત્રિવેદી મહેસાણા

નવસારી પ્રાંત : ૨૮

- પલસાણા મહાલ : ૨૪**
 ૧ શ્રી. કૃષ્ણજી બળવંત રાજવલકર એના
 ૨ ,, છોટુભાઈ જીલાભાઈ બલેશ્વર
 ૩ ,, જય તિલાલ દયાશંકર ભટ્ટ તુંડી
 ૪ ,, ઉત્તમરામ દયાશંકર કોદરા
 ૫ ,, શ્રીજીભાઈ શંકરભાઈ પટેલ તાંતીયેયા
 ૬ ,, મોરારજી લલજીભાઈ પટેલ ચલયાણ
 ૭ ,, દલપતભાઈ ગોપાળજી ગાંગપુર
 ૮ ,, જગનલાલ નાયુભાઈ લિંગડ
 ૯ ,, રણજોડજી મોરારજી દેસાઈ તળેદરા
 ૧૦ ,, ગુલાબભાઈ સવરામભાઈ સોયાંજી
 ૧૧ ,, ભારકરરાવ બળવતરાવ ખરવાસા
 ૧૨ ,, મગનલાલ કાગલાભાઈ ધામડોદ એના
 ૧૩ ,, ગોવિંદજી પરાગજી બારસળી
 ૧૪ ,, ધેન્નાભાઈ તુગનરામ અસ્તાન
 ૧૫ ,, સીતારામ મોરારજી વણેશાપીસાદ

- ૧૬ ,, દયાળજી ભિખાભાઈ પટેલ લીંગડ
 ૧૭ ,, કમનજી કાળીદાસ પટેલ બચુમરા
 ૧૮ ,, મોતીરામ રામશંકર એરયાણ
 ૧૯ ,, ગુલાબભાઈ જવણજી વડલા
 ૨૦ ,, દાજીભાઈ ભગાભાઈ વંજેગીઆ
 ૨૧ ,, મગનલાલ જીવણરામ સાંધી
 ૨૨ ,, કમળાશંકર તુગનરામ દરતાન
 ૨૩ ,, ભવાનભાઈ પુરોષોત્તમ છટાગવા
 ૨૪ ,, શ્રીજીભાઈ ભીમભાઈ પલસાણા
કામરેજ મહાલ : ૩
 ૧ શ્રી. મેતીલાઈ ખુશાલભાઈ પટેલ શામપુરા
 ૨ ,, ચિંતામણિ જયકૃષ્ણ ખોલવડ
 ૩ ,, વિજયરામ પ્રેમશંકર વાવ
ગણદેવો મહાલ : ૧
 ૧ ,, શ્રી. રમણલાલ દાજીભાઈ નાયક
 માણેકપુર

ઝોખામડળ મહાલ : ૨૭

- ૧ શ્રી. હરિકૃષ્ણ હીરજી જોશી વરવાળા
 ૨ ,, રણજોડભાઈ ગોરધનભાઈ ,,
 ૩ ,, મોહનલાલ નાગજીભાઈ ,,
 ૪ ,, નાથાભાઈ કચરાભાઈ ,,
 ૫ ,, જયસુખરામ હાથીરામ ,,
 ૬ ,, લક્ષ્મીદાસ મુ. કાકર ,,
 ૭ ,, હાથીરામ પ્રાગજી ,,

- ૮ ,, પ્રજલાલ રાઘવજી વ્યાસ વ વાળા
 ૯ ,, કેશવલાલ લીલાધર બેટ
 ૧૦ ,, કેવળરામ નારાયણ ,,
 ૧૧ ,, મગનલાલ પોપટભાઈ જોશી ,,
 ૧૨ ,, નરસિંહભાઈ શિવજી જોશી ઝોખા
 ૧૩ ,, દેવકૃષ્ણ ઉમરસી
 ૧૪ ,, ધરમસી ભીમજી પ્રાસણવેલ

[સાંધણ આ પૃથ્વી પાછળી બાબત]

આવૃત્તા માસની કાર્યદિશા

૧ તમારા પુસ્તકાલયનાં અંદાજેમાં મંજૂર થયેલી રકમનાં પુસ્તકોની યાદીઓ હજી પણ ન મોકલી હોય તો છેવટ તા. ૩૦મી જુન સુધીમાં અમારી કચેરી તરફ મોકલી આપો અને એ મુદત દરમિયાન તે અમને નહિ મળી જાય તો અમારી પસંદગીનાં પુસ્તકો મોકલવા તજવીજ કરવામાં આવશે. માટે ખાસ ધ્યાન આપો અને તમારી યાદીઓ તાત્કાલિક મોકલી આપો.

૨ તમામ પુસ્તકાલયોના અંદાજો, જુલાઈ માસમાં પોતાનાં પુસ્તકોની મેળવણી કરી—પુસ્તકાલયના સરકયુલર નં. ૩૬ પ્રમાણે મેળવણી કરી જનરલ રજીસ્ટરે રોરો કરવો.

૩ જે શિક્ષકોએ પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગોની તાલીમ લીધી છે તેમણે પુસ્તકાલયના દફતરની વ્યવસ્થા અચૂક વ્યવસ્થિત બનાવી દેવી.

૪ કંપની થવા પાત્ર પુસ્તકોની યાદીઓ વ્યવસ્થાપક મંડળને અભિપ્રાય સહ મોકલવા તજવીજ કરવી.

૫ સામાન્ય આજ્ઞાપત્રિકામાં પ્રસિદ્ધ થયા પ્રમાણે ઔદ શિક્ષણની યોજનાનો વિચાર કરી પોતાના પુસ્તકાલય અંગે વર્ગો શરૂ કરવા વ્યવસ્થાપકોએ ઘટિત તજવીજ કરવી.

૬ માનદ પ્રચારકોએ તેઓ જ્યારે જ્યારે પુસ્તકાલયની કામગીરી માટે, જુદે જુદે સ્થળે જાય ત્યારે ત્યારે, શ્રીમંત સરકાર તરફથી યોજાયેલી ઔદ શિક્ષણ યોજના જે તે ગામના કાર્યકરો ઉપાડી લે તેવી સમજૂતી આપતા રહે.

ઉ. મો. પટેલ

મદદનીશ વ્યવસ્થાપક.

[મુક ૫૦૮ નું સાંધણ]

૧૫ શ્રી. શામજી કલ્યાણજી	કલ્યાણપુર	૨૨ શ્રી. વિઠ્ઠલભાઈ વાઘજીભાઈ	આરંભડા
૧૬ „ દરિકૃષ્ણ પોપટલાલ	દારકાં	૨૩ „ રાહા મરાઠી	બરડીઆળા
૧૭ „ રતિલાલ દરિલાલ	„	૨૪ „ વિદ્યાભા ગગભા	ખતુખા
૧૮ „ લક્ષ્મીચંદર મોહનજી	„	૨૫ „ ભગવાનજી પ્રેમચંદ	કુંપણી
૧૯ „ લીલાધર મયુરાદાસ	„	૨૬ „ જયંતિલાલ સંતોષરામ	„
૨૦ „ શામજી નયુભાઈ	„	૨૭ „ મુળજીભાઈ મેઘજીભાઈ	રાજપુરા
૨૧ „ મેઘજી નયુભાઈ	„		

આશા રાખવામાં આવે છે કે આ ભાઈઓ પોતપોતાના ગામની તેમ જ આજુ-બાજુની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ સુવ્યવસ્થિત ને સંજોગ બનાવવામાં સક્રિય ભાગ ભજવી મેળવેલા શિક્ષણને સાર્થક કરી દેખાડશે.

વડોદરા,

તા. ૭-૬-૩૯

ના. નં. ચોકસી

સદમંત્રી,

વ. રા. પુસ્તકાલય મંડળ.

[૫૦૯]

સૂચના ૪૬૪ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

લખાણ ઉપર સિક્કા કરવા બાબત

આજ સુધીના ચાલતા કામના વહીવટ ઉપરથી એમ માલમ પડે છે કે પ્રજાખંડ પુસ્તકાલયો તરફથી આવતા લખાણો ઉપર સિક્કો હોતો નથી, તેમ જ ગ્રામ તથા તાલુકા પંચ લખવાનો વહીવટ રાખતા નથી, એ હમ્મવાબનેગ નથી; કારણ કે લખાણ કેના તરફથી આવ્યું તે સમજવું બહુ કઠણ થઈ પડે છે.

આ વિષય ઉપર પ્રથમ સરકપૂલર નં. ૩૨ તા. ૨૦-૯-૧૬ નો ચર્ચેનો છે, પરંતુ તેનો જોષએ તેવો અમલ થતો નથી એમ જણાયું છે.

માટે હવેથી લખાણો ઉપર પુસ્તકાલયના નામનો સિક્કો તથા ગ્રામ અને તાલુકા લખવા આ સૂચના પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. તે લાગતા વગગતાઓએ તે પ્રમાણે લખાણ ઉપર વ્યવસ્થા કરવા તજવીજ કરવી. અને રા. રા. મદદલ શાળાધિકારી સાહેબો આ પ્રમાણે કામ થાય છે કે નહિ તે પરત્વે ખાસ ધ્યાન આપશે એવી આશા છે.

વડોદરા
તા. ૨-૧-૩૯

ઉ. મા. પટેલ
અ. વ્યવસ્થાપક
પુસ્તકાલય-વડોદરા શાખા

સૂચના ૪૬૫ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

શાળામાંથી થોડું બહુ ઊડી ગયેલા વિદ્યાર્થીઓ અને મોટી

ઉંમરનાં સાધારણ જ્ઞાન ધરાવતાં સ્ત્રી-પુરુષોને વાંચવા

આપવા યોગ્ય પુસ્તકોની યાદી

આપણે આપણા પુસ્તકાલયમાં શાળામાંથી ઊડી ગયેલાં બાળકોની યાદીઓ મંગાવીએ છીએ; તેમજ મોટી ઉંમરનાં સ્ત્રી-પુરુષો જેમને મદાપરાણે વાંચતાં લખતાં આવડે છે તેવાં બાઈજહેનો માટે આપણા હાલના ગ્રન્થરાત્રી સાહિત્યમાંથી કયાં પુસ્તકો વાંચવા આપણે યોગ્ય છે તેની યાદી પુસ્તકાલયોના મંથપાલોને જરૂરી હોઈ તે આ નીચે આપવામાં આવે છે.

આ યાદીની રાજઆતનાં લગભગ ૨૫ સુધીનાં પુસ્તકો તે વિદ્યાર્થીઓને અગર મોટી ઉંમરનાં માણસોને જે કાંઈ લખતાં વાંચતાં આવડતું હોય તેને વધારે દૃઢ કરવા માટે છે. એ પછીનાં લગભગ ૫૦ પુસ્તકો તેમની કલ્પનાશક્તિને પોષે અને વાચનમાં રસ જાગે તેવાં હોઈ ઉપયોગી છે. આ વાચન થયા બાદ તેમને વ્યવહારજ્ઞાન મળે તેના જુદાજુદા વિષયનાં પુસ્તકો ઉતરના બાગમાં આપેલાં છે, જેમાં જીવનચરિત્રો, સૃષ્ટિનિરીક્ષણ, ઇતિહાસ-જ્યોત્સના પૌરાણિક વાર્તાઓ વગેરેનો સમાવેશ છે.

આ માદો ને કે સંપૂર્ણ નહિ છતાં આથી વધારે સારી મારી સાર ન થાય ત્યાં મુક્ષી પુસ્તકલયોને તે બહુ ઉપયોગી થય પડશે. ઉપરની માદાનાં પુસ્તકો જે તે પુસ્તકલયના અવસ્થાપકો ચોતાને ત્યાં ન હોય તો તે વસાવવા તજવીજ કરશે અથવા ફરતા પુસ્તકલય દ્વારા જરૂર પડે મંગાવવા તજવીજ કરશે, એવી આચા છે.

આ પ્રમાણે પુસ્તકપ્રચાર ને પ્રથમથી ચોતાના પુસ્તકલયની રચણ-સીમામાં કરશે તો નિરક્ષરતામાં ફૂળતાં બાળબહેનોની સંખ્યામાં પહોં પડાડો યશે.

પુસ્તકર્તુ નામ	પ્રકાશક અગર કર્તા	કિંમત
અક્ષરમાનની યોજના (ચિકિત્સા માટે)	દક્ષિણામૂર્તિ પ્ર. મંદિર, ભાવનગર	૦-૧-૦
લોકોગોથી	નવજીવન પ્ર. મંદિર, અમદાવાદ	૦-૧-૦
આલ્પઆડી નાની	ગુજરાત વિદ્યાપીઠ	૦-૨-૦
"	"	૦-૪-૦
ગુજરાતી પહેલી ચોપડી (ભગવતસિંહજીવા. મા.)	વિદ્યાધિકારી કચેરી, ગોંડલ	૦-૧-૩
બાલવાચનમાળા પુ. ૫, ૬	સોમાભાઈ કી. પટેલ, સુણાવ	૦-૫-૦
વિદ્યાપીઠ બાલવાચનમાળા		
ગુજરાતી પહેલી	ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ	૦-૨-૬
ચાલો વાંચોએ	દક્ષિણામૂર્તિ પ્ર. મંદિર, ભાવનગર	૦-૨-૦
આપણે સૌ બહોંએ		
નની ચોથી	ગૂજર પ્રચરણ કાર્યાલય	૦-૧-૦
પહેલી ચોપડી		
આગળ વાંચો પહેલી ચોપડી	દક્ષિણામૂર્તિ પ્ર. મંદિર, ભાવનગર	૦-૧-૦
"	"	૦-૧-૦
"	"	૦-૨-૦
દત્તન બાળચોથી	ચંકરભાઈ સો. પટેલ, વડોદરા	૦-૨-૬
બાળચોથીની પૂરવણી	"	૦-૨-૬

પુસ્તકર્તુ નામ	પ્રકાશક અગર કર્તા	કિંમત
રાણો પ્રતાપ	બાલવિનોદ કાર્યાલય, સુબાણે	૦-૩-૦
ગામગ્રામ	ભાઈલાલ ડી. પટેલ, ભરૂચ	૦-૪-૦
પરિવાર	મજુરબાલગૃહ, અમદાવાદ	૦-૪-૦
વિદ્યાર્થી વાચનમાળા		
એણી ટમી	ધી. ટો. શાહ	૨-૦-૦
લક્ષ્મી, વલ્લુ અને કલ્લુ	ને. મંજળદાસ એન્ડ સન્સ સુરત	૦-૩-૦
બાલપાઠો (બાલ પુ. માલા)	અશોક પ્ર. મંદિર, વડોદરા	૦-૩-૦
કાગમંત્રી	બાલવિનોદ કાર્યાલય, સુબાણે	૦-૩-૦
સોનામુમારી	ગાંડિવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત	૦-૪-૦
અલકા	બાલવિનોદ માળા, સુબાણે	૦-૩-૦
બેલવાળો	"	૦-૩-૦
વીર વનરાજ	તા. પો. અડાલજી, વડોદરા	૦-૩-૦
પવનપાવડી	દીનુભાઈ નેપી ગ્રામસેવા મંદિર	૦-૩-૦
	રાજપુરા	૦-૬-૦
ચોચાનાં પરાક્રમે	રમણુલાલ ના. શાહ, વડોદરા	૦-૬-૦
બંગાળી બીરબલ	ગાંડિવ કાર્યાલય, સુરત	૦-૬-૦
શબ્દચિત્રો	દક્ષિણામૂર્તિ પ્ર. મંદિર, ભાવનગર	૦-૫-૦
બાળવાર્તાઓ, બા. ૧થી ૫	"	દરેકના ૦-૫-૦
શું શીખ્યા ?	આપણી બાલમંગલાલી, ભરૂચ	૦-૩-૦

રાગ ભોજ	અશોક પ્ર. મંદિર, વડોદરા	૦-૩-૦	અગિનીસમાજ પ્રકાશન મંદિર,	૦-૨-૦
૭ પાંડવોની કથા	ચિત્રશાળા પ્રેસ, પુના	૦-૧-૦	સેન્ડહર્સ્ટરોડ, મુંબઈ	૦-૨-૦
મીરાસકથા	"	૦-૪-૦	ગાંડીવ સા. મંદિર, સુરત	૦-૩-૦
મીરખાંડકથા	"	૦-૧-૦	દ. મ. પ્ર. મંદિર, ભાવનગર	૦-૪-૦
હરિશ્ચંદ્ર રામની કથા	"	૦-૪-૦	એમ. સી. કોહરી, વડોદરા	૦-૪-૦
ચિવાલ્લીની કથા	"	૦-૪-૦	"	"
રાણા ભા. ૧	ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ	૦-૩-૦	રમણલાલ નાનાલાલ શાહ	૦-૪-૦
" ૨	"	૦-૩-૦	ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત	"
વિવિધ ગાદિતીસંગ્રહ	દ. મુર્તિ પ્ર. મંદિર, ભાવનગર	૦-૪-૦	દશિશ્વરમુર્તિ પ્ર. મંદિર	૦-૪-૦
દેસવાઘ	ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત	૦-૩-૦	આર. આર. શેઠની ફું. મુંબઈ	૦-૪-૦
દેશેદશની વીરકથાઓ	ગુ. મં. પ્ર. કાર્યાલય, અમદાવાદ	૦-૧-૦	ગુ. મં. કાર્યાલય, અમદાવાદ	૦-૪-૦
પાપા પત્રાલી	"	૦-૧-૦	ચિત્રશાળા પ્રેસ, પુના	૦-૪-૦
પ્રસાપનીતિ પૂર્વાર્ધ	ચિત્રશાળા પ્રેસ, પુના	૧-૦-૦	ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત	૦-૪-૦
" ઉત્તરાર્ધ	"	૧-૮-૦	અશોક પ્રકાશન મંદિર, વડોદરા	૦-૩-૦
મોટી બહેન	નવજીવન પ્ર. મંદિર, અમદાવાદ	૦-૮-૦	આર્યસુધારક પ્રેસ, વડોદરા	૦-૧-૦
બાલસંવાદો	શ્રી ન્યુ એન્ડ્રુ સોસાયટી, વડોદરા	૦-૧-૦	લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા	૦-૧-૦
નાની નાની વાતો	"	૦-૧-૦	સૌ. હસા મહેતા	૦-૧-૦
વિગમના પાઠો	"	૦-૧-૦	આર્યસુધારક પ્રેસ, વડોદરા	૧-૪-૦
વેદોના વારો	શ્રી. દ. મુર્તિ પ્ર. મં. ભાવનગર	૦-૧-૬	"	૦-૧-૦
ત્રેવીસમું પુણ્ય	"	૦-૧-૬	"	૦-૧-૦
અગર ક્ષેત્રિણી	"	૦-૩-૦	"	૦-૧-૦
૫ મૂર્ખાઓ	"	૦-૪-૦	અંબાલાલ વિ. ઠક્કર	૦-૧-૦
ખરેખરી વાતો	ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત	૦-૩-૦	આર્ય સુધારક પ્રેસ-વડોદરા	૦-૧-૦
મરણાવામ	નાનરસાસં પ્ર. પટેલ	૦-૩-૦	રમણલાલ નાનાલાલ શાહ	૦-૨-૦
જાતીનાદન	અગિની ભા. મંદિર, સુરત	૦-૪-૦		

ડોસીમાની વાતો	સૌરાષ્ટ્ર સાહિત્ય કાશીલય, રાણપુર	૦-૮-૦
આપણા દેશની મહાન સ્ત્રી-પુરોગામી ઐતિહાસિક વાતો	દવળે, ગીરગાંવ, સુખામ દરેકનો	૦-૪-૦
જાળકાનું રામાયણ	ભા. ૧-૨	૧-૦-૦
આપણા મહારાજા	બાલજીવન, કાશીલય, વડોદરા	૦-૬-૦
દયાપ્રસાદ	સમગ્ર સાહિત્ય માળા, વડોદરા	૦-૫-૦
પ્રવાસવાર્તા	દક્ષિણમૂર્તિ પ્ર. મં. બાવનગર	૦-૫-૦
ગિરોથભાષની વાતો	"	૦-૫-૦
શ્રી મહાભારતની ખાત્રા	"	૦-૫-૦
ઉદ્દેપુર મેવાડ	"	૦-૫-૦
ચીજીઆરી	"	૦-૫-૦
દયુકડી સો વાતો ભા. ૩-૪ કોથવાળા વડોદરા	મહિવ કુચર માળા, સુરત	૦-૧૨-૦
વિરમગઢાક	"	૧-૪-૦
મોરાખામ	"	૦-૬-૦
આંડામં જલો	"	૦-૬-૦
કેકળી અને મદોદરા	"	૦-૫-૦
કેકળવું નેત્રજી	"	૦-૪-૦
કેરમ લદારિ, ભા. ૧ થી ૮	"	૦-૫-૦
મહાસભાઓ	ચરદાપ્રસાદ વર્મા,	૦-૧-૬
કલેવરની મૂળ	"	૦-૧-૬
ગપગોળા	"	૦-૧-૬
આંદ્રિકા સભાઓ	"	૦-૧-૬
ગુજરાતના મહાજનો	સુસેતર એન્ડુકેશન સોસાયટી દરેકનો	૦-૧-૬
	આજુ ૬	૦-૧-૬

વડોદરા

તા. ૨-૬-૩૬

એકલવ્ય	શ્રી. સ. આ. માળા, વડોદરા.	૦-૬-૦
પયાસ ત્રેરક પ્રસંગો	"	"
બીજા	"	"
સતી	"	"
હિતોપદેશની વાર્તાઓ ભા. ૧	"	"
સલતાન બહાદુર શાહ	"	"
ભગીરથ	"	"
કર્ણ	"	"
આંલમની અન્યબીઓ	ધીરજલાલ ટોકરથી શાહ	૦-૮-૦
સીંદબાદ શેઠ	મં. એન્ડુ. સોસાયટી, આજુ ૬	૦-૧૦-૦
મુગમ ફળવાડી	શાહુ ભદ્ર, વડોદરા	૧-૦-૦
બાલવિરાલ	પુ. સ. મં. ૩જી, વડોદરા	૧-૦-૦
ચંદલાસ	સમાજ બાલમાન માળા, વડોદરા	૦-૬-૦
જરા મ્હા મુકેન્ને	અનિશ્ચિત મં. મહાલા, સુરત	૦-૧-૦
ધરેલુની શોખ	"	૦-૬-૦
કાવ્યધનું માન	"	૦-૧-૦
સંતી જસમા	"	૦-૬-૦
ગોદરમાની ગીતો	"	૦-૬-૦
ગૃહવ્યવસ્થાની વાતો	"	૦-૬-૦
સુધડતા અને સુધરતા	"	૦-૬-૦
ભરત ગૃયાણુ	"	૦-૬-૦
આરોગ્ય ને સુખ	"	૦-૬-૦
આનંદમંદ	"	૧-૦-૦

ઉ. મો. પટેલ
અવેજી વ્યવસ્થાપક
પુ. ખાતુ

સુચના ૪૬૬ સંને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

બાલવિજ્ઞાન ભા. ૩ ને ખરીદવા બાબત.

આવતા જુલાઈ માસમાં વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદ મંડળ તરફથી શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા લેવાવાની છે. તેમાં આવખતે બાલવિજ્ઞાન ભા. ૩ ને એ પુસ્તક, પસંદ કરવામાં આવ્યું છે. આ માટે કેટલાંક 'પુસ્તકાલયો તરફથી પોતાને ત્યાં ખરીદવાનાં પુસ્તકોની યાદીમાં સદર પુસ્તક મોકલું' જણાવું નથી. સમખ આથી સર્વે પુસ્તકાલયોને જણાવવામાં આવે છે કે જેને સદર પુસ્તકની જરૂર હોય તેમણે એ પુસ્તક પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળમાંથી ખરીદ કરી, સદરહુ ખર્ચ આવતી સાલના અંદાજમાં પુસ્તકની રકમમાં મંજૂર કરાવી લેવા પંરવાનગી આપવામાં આવે છે. માટે સદર સુચનાનો અમલ લાગતાવળગતાઓએ કરવાનો છે.

વડોદરા
તા. ૨-૬-૩૯

અ. દ. દીક્ષિત

ઉ. મો. પટેલ
અ. વ્યવસ્થાપક
પુસ્તકાલય વડોદરા રાજ્ય

સુચના નં. ૪૬૭ સંને ૧૯૩૮-૩૯

કેટલાંક પુસ્તકાલયો જેમણે પુસ્તકો માટે રાખેલી રકમ પેટે ખરીદવાનાં પુસ્તકોની યાદી ખાતા તરફ મોકલી નથી તેમના ગામેની યાદી આ નીચે આપી છે. આ સિવાયનાં બાકી ગામે હોય તો તેમણે પોતાનું બજેટ જેમ તરત મોકલવા તજવીજ કરવી.

• પેટલાદ—અગાસ, પલોલ, પેટલાદ બાલ પુસ્તકાલય, પેટલાદ મહિલા પુસ્તકાલય, રામોલ, વસો બાલ, વિશ્રામપુરા, સોજીત્રા મહિલા, ધર્મજ મહિલા.

ભાદરજી—કાલુસિા, બામજીગામ.

વડોદરા—આપડ, બીલ, મેલકુર્મ, રવાલ, વરજીઆ, રોરખી, મલાડ, સેવાસી, વડસર, અટલાદરા, સમા.

પાદરા—ચોકારી, કલાલપુરા, લતીપુરા, વજીજરા, વિશ્રામપુરા, સાધી, દુરોપર.

કરજીજી—આલમપુરા, પાછીઆપુરા, પુરા, ચરપુર ટીબી, સારીંગ, મેસરાડ, મંજીરોલ.

કલોઈ—પલાસવાડા, બોરબાર, મટેલી, કુંવરપુરા.

શિનોર—આણંદી, મોટા કરાળા, ચીરોલી.

સાવલી—પીલોલ, ચાંતિપુરા, ગરધીઆ, ડેસર.

વાધોદીઆ—કોદ, પાડોધર.

સંખેડા—કમ્બીઆ, ભાટપુર.

દહેગામ—મમીજ, નાંદોલ, પાલજ.

કલોલ—મસંડ, ટીટામ, રાધિલ.

વિજાપુર—કુકરવાડા, ખરજી, ખરોડા, વડાસજી, મુંદરપુર, સરદારપુર.

વિસનગર—જેસલવાસજી, ખદલપુર.

મુંહેસાજી—માકજીજ, હાડવી, બેરાજી, ઉપલા, ઉજાઈ, કરજનપુરા.

સિદ્ધપુર—દરાવા, કાંખરી.

ચાણુરમા—વસાઇ, ધરમોડા, સરસાવ, ગંગેટ, નવસારી, ધામજી.

પલસાણા—તાંતીચેયા, ખારસડી, કામરેજ, હલધર.

મહુવા—મહુવા, વેલજીપુર.

અમરેલી—અમરેલી બાલ, અમરેલી મહિલા, મોટા ખરવાળા, સાજીઆવદર, સજોસરા.

ખાંભા—મોટા સમઢીઆળા, ભાડ.

ધારી—આંખરડી, દલખાણીઆ.

કોડીનાર—પીપળી, હરમઢીઆ.

રતનપુર—ધંધરીઆ.

તા. ૧૩-૬-૩૯

ઉ. મી. પટેલ,

મદદનીય વ્યવસ્થાપક.

સૂચના નં. ૪૬૮ સન ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

૩૧. ૩૦૦ સુધીનાં અંદાજપત્રકો બાબત

ગૃહ સૂચનામાં આપણે ૩૧. ૭૫) સુધીનાં અંદાજોની વ્યવસ્થા કેમ થઈ શકે તે વિષે કેટલીક સામાન્ય બાબતો ચર્ચા કરી હતી. હવે આપણે ૩૧. ૧૦૦) અને તે ઉપરાંતનાં ૩૧ ૩૦૦) સુધીનાં અંદાજો કેમ બનાવવાં, તે સંબંધી કંઈક વિચાર કરવાની જરૂર છે.

આપણે ગ્રામ પુસ્તકાલયો માટે સામાન્ય ખર્ચ કરવાની જે ટકાવારી નકકી કરી હતી તે સંપૂર્ણ બંધબેસતી અહીં નહિ થાય. આ થતાવાળાં પુસ્તકાલયોની ૧૫૦ જેટલી સંખ્યા છે, તે પૈકી ઘણાં પુસ્તકાલયો મકાનવાળાં છે. અગર ભાડાના મકાનમાં સ્વતંત્ર મંથપાલ રોકી વહીવટ કરવામાં આવે છે. આ પરિસ્થિતિમાં આપણે જે મદત્વના પ્રદાનમાં રાખવાના છે. તે એ કે, નવીન પુસ્તક ખરીદી અને પુસ્તકાલયના વહીવટના અંગે થતા ખર્ચની જોગવાઈ. આ અંદાજોમાં પાછલા ખર્ચોના અંદાજો ઉપરાંત એક વિશેષ ખર્ચ એ કરવાનો છે, કે નોકરખર્ચ માટે ખાસ જોગવાઈ રાખવાની છે. આ વિષે નીચે પ્રમાણે ખર્ચ કરવાની વ્યવસ્થા કરવા બનતા સઘળા પ્રયાસો કરવા:

વર્તમાનપત્રો ૨૫%, નોકર ખર્ચ ૨૦%, પુસ્તકો માસિકો વગેરે ૪૦%, ટ્રિફલ સિલકરી સામાન સાથે ૧૦%.

આ ખર્ચ ખાતાના ફરેલા ધોરણને અનુસરી કરવાનો છે. નોકરખર્ચ જે પાડવાનો તે મંથપાલ માટે જેટલો સમય તે પુસ્તકાલયમાં બેસી કામ કરે તે પ્રમાણમાં કરવાનો હોય છે. આ માટે ખાતાનું સામાન્ય વલણ નીચે પ્રમાણે રજૂ કર્યું છે.

રોજના કામના કલાક	વાર્ષિક રૂપીઆ	રોજના કામના કલાક	વાર્ષિક રૂપીઆ
૩	૩૬) થી ૪૫	૧૧	૧૮) થી ૨૫
૨	૨૪) થી ૩૬	૧	૬) થી ૧૮

આ ધોરણમાં સમયોચિત ફેરફાર કરવો પડતો હોય તો જે તે પુસ્તકાલયે સાધારણ સભામાં ઠરાવ કરાવી ખાતાની મંજૂરી મેળવવી. પુસ્તકાલયની વાર્ષિક પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ કરી આવા ખર્ચોનો વિચાર કરવાનો છે. મંથપાલને જે મહેનતાણું આપવામાં આવે છે તે મજૂર જ થોડું છે. તેમના કામની મદદતા ધણી જ છે. પરંતુ પુસ્તકાલયોએ પોતાની રિથિતિના

પ્રમાણમાં ફૂલ નહિ તો ફૂલની પાંખડી એ ન્યાયે કંઈક વેતન આપી કામ કરનાર સેવાભાવી મંથપાલની કદર કરવી જોઈએ. જે મંથપાલ પુસ્તકાલયના સ્વતંત્ર મકાનમાં બેસી શાળાથી અલગ એવા શાળાના ટાઇમ બહાર કામ કરતો હોય, તેને માટે ખર્ચ કરવાનો છે. ન્યા સ્વતંત્ર મકાન ન હોય ત્યાં મકાનની સાફસૂદી વગેરે માટે પણ જોગવાઈ લોકોએ પોતે કરી લેવાની હોય છે. આ બાબતનો ખર્ચ વ્યવસ્થાપક મંડળ અને ત્યાં સુધી અંદાજમાંથી ન પાડે તે ઇચ્છવા જોગ છે; છતાં જરૂર પડે ત્યાં તે ખર્ચ કરવા હરકત નથી.

આ પુસ્તકાલયો પોતાના અંદાજમાં દૈનિક આગળની સૂચનામાં રજૂ કર્યાં તે અગર વર્તમાનપત્રો નીચે જણાવેલા દૈનિક પૈકી પોતાને યોગ્ય લાગે તે ગમે તે એક દૈનિક ખરીદી શકશે.

(૧) જન્મભૂમિ, (૨) મુંબઈ સમાચાર, (૩) સાંજવર્તમાન. બહુ જ મોટા પુસ્તકાલયમાં જ્યાં એવી રકમ હોય, અને અંગ્રેજી વાચકો પણ મળી આવતા હોય ત્યાં પોતાના અંદાજમાં સવડ હોય તો Times of India, Chronicle કે Free Pressની એકાદ પ્રત ખરીદી શકે.

અઠવાડિકો માટે જે યોજના આગળના ટૂંકા બજેટમાં બતાવી છે તે અહીં પણ બંધ બેસતી જ છે. માત્ર અહીં અમારી એવી સલાહ છે કે નાણાંની સવડના પ્રમાણમાં એકાદ હિન્દી માસિક કે સાપ્તાહિકની જોગવાઈ કરવી, તેમજ અંગ્રેજી સાપ્તાહિક પણ ખરીદવાની જોગવાઈ બની શકે તો કરવી. આ બધે વિચાર પોતાના અંદાજની સવડ ઉપર રહે છે.

માસિકો માટે પણ અમે વિરતૂત યાદી આગળ આપી ગયા છીએ. અને એ ઉપરાંત નીચેનાં વધુ અઠવાડિક અને માસિકોની નોંધ આપીએ છીએ, જેમાંથી જરૂર પ્રમાણે જે-તે વ્યવસ્થાપક મંડળ વિચાર કરી ખરીદ કરી શકશે. અઠવાડિકમાં પ્રતાપ, ફૂલછાબ, પ્રજાબંધુ, મુંબરાતી (મુંબઈ), મુંબઈ સમાચાર (અઠવાડિક), પ્રજામિત્ર કેસરી; અને માસિકોમાં બાલમિત્ર, બાલવાચન, વિશાલ ભારત (હિન્દી), સરસ્વતી(હિન્દી) તેમજ Modern Review (અંગ્રેજી).

કિરકોલ ખર્ચ પણ આ પુસ્તકાલયોને પ્રમાણમાં વધુ થાય એ સ્વાભાવિક છે; પણ અંદાજની રકમ જોતાં તેમને ફાળે આવતી ૧૦ ટકાની રકમ કિરકોલ ખર્ચ પૂરતી થઈ રહેશે, એમ અમારું માનવું છે. આ રકમ પૈકી જે રકમ વર્ષ આખરે જમા રહે તો તે કિરકોલ સદરે જમા લઈ બીજા વર્ષના અંદાજમાં જે રકમ રાખી હોય તે ઉપરાંત ખર્ચ કરવા હરકત નથી. દાખલા તરીકે અંશુક વર્ષ ૩. ૧૫) એક પુસ્તકાલયમાં કિરકોલ સદરે વર્ષા; આ રકમ પુસ્તકાલયમાં “ અંદાજ પૈકી વધેલી કિરકોલ સદરની અનામત ” એમ બતાવી જમા રાખવી; અને તે પછીની સાલે શ. ૪૦ કિરકોલ સદરે મંજૂર થઈ જમા થયા હોય તેમાં શ. ૧૫ ઉમેરી ૩. ૫૫) સુધીનો ખર્ચ તે પુસ્તકાલય કરી શકશે, પણ પાછલી સાલના વધેલા શ. ૧૫) કોઈ પણ સંજોગોમાં લોકમદદ તરીકે ઉમેરી શકશે નહિ. વિરોધમાં આવાં પુસ્તકાલયમાં વર્તમાનપત્રો વેચવાથી જે કંઈ ઉત્પન્ન આવે તે પણ જે તે સાલે કિરકોલ સદરે દાખલ કરી ખર્ચ કરી શકશે. આ બજેટમાં પસંદ કરવા જેવાં પુસ્તકોની યાદી આવતા અંકમાં આપવામાં આવશે.

ઉ. મે. પટેલ

મદદનીશ વ્યવસ્થાપક.

પુસ્તકાલય

સવાજી મં :

દેશમાં વાર્ષિક રૂ. ૪-૮-૦
પરદેશમાં ,, રૂ. ૫-૦-૦
છુટકે નકલ રૂ. ૦-૬-૦

વંચીએ :

નાનાભાઈ ચંદ્રશેખર દીવાનભાઈ
મણિલાલ મહારાજેર બંધાસ

: અવરથાપક :

વાઘાભાઈનારજીભાઈ અમીન
બી. કેમ.
મંત્રી, પુ. સ. સ. મં. વિ.
રાવપુરા .....વડોદરા.

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પૃષ્ઠાંક
સાવધાન ! !	—તંત્રીચાનેથી ...	૫૦૬
શુભરાતના સાચા શિક્ષણદાઓનું અવસાન	”	૫૧૧
સાર્વજનિક પુસ્તકાલયનું કર્તવ્યક્ષેત્ર ...	શ્રી. હિમેદભાઈ મો. પટેલ...	૫૧૨
એક યા બીજા નામે પ્રકટ થયેલ પુસ્તકો	... ..	૫૧૫
પુસ્તકાલયનાં પ્રકાશકિરણો	શ્રી. મજલાલ દ. મહેતા ...	૫૧૬
પુસ્તકાલયનું જાળેટ (ટૂંકી વાર્તા) ...	શ્રી. કૃષ્ણલાલ રણજોડલાલ ત્રિવેદી	૫૨૧
પુસ્તકો પ્રાણુખ્યારાં (કાવ્ય)	શ્રી. જયંતિલાલ ગિ. પંચોળી	૫૨૧
કડી મહાલ પુ. દ્વિતીય પરિષદ	... ..	૫૨૨
પ્રૌઢ શિક્ષણ અને પુસ્તકાલય	શ્રી. રતિભાઈ અમીન ...	૫૨૮
સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન રમારક કંડની રકમો	... ..	૫૩૦
પુસ્તકાલયોની તપાસણી	... ..	૫૩૧
પુસ્તકપરિચય	ના. ચં. દીવાનજી, ના. નં. ચોકસી, ચં. સો. પટેલ, મ. પ્ર. વ્યાસ	૫૩૨
બીજી કાલ	... ..	૫૪૩
પુસ્તકોનો પરિચયસંગ્રહ	... ..	૫૪૪
માસિકો મળ્યા તારીખ	... ..	૫૪૬
શું વાંચશો ?	... ..	૫૪૭
પુસ્તકાલય નોંધ	... ..	૫૫૧
વ. રા. પુ. મં.ની સૂચના ઈઠ	... ..	૫૫૫
સરકારી પુસ્તકાલય ખાતાની સૂચનાઓ, વટકુકમો વગેરે	... ..	૫૭

પૃષ્ઠક ૫૧૫નું અનુસંધાન : અનંત આખ્યાનમાળા જે હાલ અમદાવાદના ખુકસેલર જીવનલાલ અમરશી મહેતાને ત્યાં વેચાય છે તે પુસ્તક નવા સંસ્કરણરૂપે સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી “આખ્યાન સંગ્રહ” નામથી જે ભાગમાં પ્રકટ થયેલ છે, અને તેનું મૂલ્ય જે ભાગના કિં. રૂ. ૪-૪-૦ છે.

સાવધાન!!

—તંત્રીસ્થાનેથી

આ અંકની સાથે તમારા પુસ્તકાલયનું બજેટ બનાવવા માટેનાં ફોર્મ રવાના કરવામાં આવ્યાં છે.

એ ફોર્મમાં તમારા પુસ્તકાલય માટેનાં પુસ્તકોની યાદી તૈયાર કરે તે વખતે— પુસ્તકોની પસંદગી કરે તે સમયે—અમે તમને એક વખતસરની ચેતવણીનો સૂર સંભળાવીએ છીએ.

૧. ખ. પરથી થતી પસંદગી

તમે, પ્રકાશકોએ પ્રસિદ્ધ કરેલી જાહેરાતોમાંથી વીણી કાઢી તમારા પુસ્તકાલય માટેનાં પુસ્તકોની યાદી તૈયાર કરે તે બરાબર નથી, પુસ્તકના લેખકના નામે તમે એ પુસ્તકને અપનાવો તે પણ યોગ્ય નથી; પરંતુ આ મહત્વના કાર્યમાં તમારે ખાસ સાવચેતી રાખવાની છે, કારણ કે તમે પુસ્તકો માટે જે નાણાં ખર્ચો તેનો બરાબર—સોંએ સો ટકા—લાભ મેળવો એ તમારે જોવાનું છે. વળી જુદાં જુદાં નામો (Titles) પરથી પુસ્તકોની પસંદગી કરશે તો પણ તમે છેતરાવાના લયમાં છે; કારણકે

પ્રકાશકોની હરીફાઈ

આપણા ગુજરાતી પ્રકાશકો તેમના ધંધાભાઈઓની જાણે હરીફાઈ કરવા મયદાને પડ્યા છે: એક જ લેખકનું એક જ પુસ્તક જુદા જુદા પ્રકાશકો જુદે જુદે નામે આજે પ્રસિદ્ધ કરવા લાગી ગયા છે અને કેટલાક દાખલામાં તો એક જ પુસ્તક એક જ નામથી બીજા પ્રકાશકે બહાર પાડેલું તમને જણાશે. આમ કરીને તેઓ જનતાને છેતરાવાના કલંકિત કાર્યમાં લાગીદાર થાય છે, એટલું જ નહિ પરંતુ સાથે સાથે પોતાના અંગત હિતને પણ નુકસાન કરે છે; કારણકે એકનું એક પુસ્તક ફરીથી છંપાવવામાં તેમણે શેકેલાં નાણાંનો વ્યય તેઓ બીજું પુસ્તક છંપાવવામાં

કરે તો એક વધુ પુસ્તકને પ્રકટ થવાનો અવકાશ મળે અને આપણા સાહિત્યમાં એક વધુ પુસ્તકનો ઉમેરો થાય.

બજેટ બનાવનારાઓની મુશ્કેલીઓ

આથી કરીને, જેમ તેમ કરી-મહામુશ્કેલી વેઠીને-કેટલીક વખતે અપમાનો અને અવગણનાઓને પણ ન ગણકારીને-લોકમદદ ઊભી કરનારાઓ સમક્ષ જ્યારે તેમની આ છેતરપંડી ઉઘાડી પડે છે ત્યારે પોતાના પુસ્તકાલય માટે એ લોકમદદ ઊભી કરનારાઓ કેટલા નિઃશ્વાસપૂર્વક એ પ્રકાશકો પર શાપ વરસાવતા હશે તેનો પણ તેમણે ખ્યાલ કરવો ઘટે છે !

આવી હરીફાઈમાં જે જે પ્રકાશકો અને પુસ્તકો ઊતર્યા છે તેની યાદી અમે આ અંકમાં પૃષ્ઠ ૫૧૫ પર, પુસ્તકાલયોના સંચાલકો, મંત્રીઓ, ગ્રંથપાલોની બધી માટે રજૂ કરી છે તે પ્રત્યે તેઓ સૌનું ધ્યાન ખેંચી પોતાના પુસ્તકાલયમાં જુદા જુદા નામે એક જ પુસ્તક પ્રવેશ ન પામી જાય તેની ખાસ તજવીજ કરવા લક્ષ્યમણ કરીએ છીએ.

બીજું અનિષ્ટ

આ સિવાય અમે બીજા પણ એક અનિષ્ટ તત્ત્વ તરફ લાલ બત્તી ધરીએ છીએ અને તે જાતીય વિજ્ઞાનને લગતાં પુસ્તકોને લગતી.

પુસ્તકાલયોનું ક્યેય શિષ્ટ સાહિત્ય વંચાવવાનું હોય છે, એટલે, આવાં પુસ્તકો પર પુસ્તકાલયના સંચાલકો ખાસ ચોકી-પહેરો રાખે તે માટે અમે અમે તેમનું ખાસ ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. એવાં પુસ્તકો પુસ્તકાલય ખાતે ન મંગાવાય એ ખાસ ઇચ્છવાયોગ્ય છે અને છતાં કદાચ મંગાવવું જ પડે તેમ હોય તો એ પુસ્તકને એવા કબાટમાં વા સ્થળે પૂરી રાખવું કે જેના પરિણામે નાની ઉંમરના વાચકોના હાથ માં તે જઈ પડે નહિ. આવા સાહિત્યથી યતાં નુકસાનો વર્ણવવાનાં હોય નહિ અને તે માટેનું આ સ્થળ પણ નથી, એટલે પુસ્તકાલયના સંચાલકો આ બાબત પર-આવાં પુસ્તકો પર ખાસ ચોકી-પહેરો રાખશે એમ ઇચ્છવું અસ્થાને નથી.

“ પુસ્તકોનો પરિચય સંગ્રહ ”

અને આ બધી બાબતો લક્ષ્યમાં રાખીને જો તમે “ પુસ્તકાલય ” માસિકના પાછલા અંકો તપાસી જઈ તેમાં અપાતો “ પુસ્તકોનો પરિચયસંગ્રહ ” જોઈ જશો તો તે પરથી જો તે અભિપ્રાયો વાંચી જઈ પુસ્તકપસંદગીનું કાર્ય હાય ધરવાથી તમાર આ કાર્યમાં સારી સરજતા થઈ જશે.

આશા છે, આટલો સાવધાનીનો સૂર પુસ્તકાલયના સંચાલકો પોતાના કામે ધરી તેને હરહમેશ લક્ષ્યમાં રાખશે.

ગુજરાતના સાચા શિક્ષણ શાસ્ત્રીનું અવસાન

ગુજરાતના એક પ્રખર શિક્ષણ શાસ્ત્રી શ્રી. ગિજુભાઈનું ગયા માસની તા. ૨૬ મીના રોજ અવસાન થયું છે.

ગુજરાતના પ્રાથમિક શિક્ષણની ચાલતી આવેલી જૂની ઘરેડમાં બિલકુલ નવો ચીલો પાડનાર અને એ રીતે બાલમાનસના અભ્યાસપૂર્વક બાળકોનો બુદ્ધિવિકાસ સધાય એવી શિક્ષણપદ્ધતિનો પ્રચાર કરનાર તે સ્વ. ગિજુભાઈ ! અને આ કારણે, બાળશિક્ષણમાં એતપ્રેત થઈ જનાર તેમને આજે “ બાળકોની મુછાળી મા ”નું ઉપનામ અપાયું છે. સાચેજ, તેમનામાં માતાનું વાત્સલ્ય હતું, માતાની બાળક પ્રત્યેની લાગણી હતી; માતા પોતાના બાળક માટે જે કંઈ કરે તે કરનાર ગિજુભાઈ હતા.

એમણે બાળકોને હોંશે હોંશે વાંચવી ગમે એવી નાની નાની વિવિધ વિષયની પુસ્તિકાઓ આપી છે. અને તે પણ એવી સરળ અને રમતિયાળ શૈલીમાં કે બાળક એ પુસ્તિકા હાથમાં આવતાં તે વાંચીને પૂરી કરે ત્યારે જ ઝંપે. એ પુસ્તિકાઓમાં એમણે એવાં વર્ણનો મૂક્યાં છે કે બાળકો એ વાંચતાં તન્મય થઈ જાય. અને માટેરાંઓ માટે ?

માટેરાંઓ માટે એમણે કંઈ એમણું નથી કર્યું. માખાપોને ઉદ્દેશીને એમણે બાળકેળવણીનું જે સાહિત્ય જનતા સમક્ષ મૂક્યું છે તેનો જો આદ્યંત અમલ કરવામાં આવે તો બાળશિક્ષણમાં નડતી મુશ્કેલીઓનો સરળતાપૂર્વક અંત આવી જાય. વળી શિક્ષકો માટે તેમણે જે કર્યું છે તેટલું તો ભાગ્યે જ બીજા કોઈએ કંઈ કર્યું હશે. કારણ કે શિક્ષકમાં શિક્ષણની સાચી ભાવના ઉત્પન્ન કરનાર, શિક્ષણ જેવા વિષયને તેના યથાર્થ સ્વરૂપમાં રજૂ કરનાર અને તેમાં શિક્ષકોને રસ લેતા કરનાર તેઓ હતા. તેમનાં શિક્ષણવિષયક પુસ્તકો વાંચીને અને તેમના અધ્યાપન મંદિરનો લાભ લઈને એક દીવામાંથી બીજે દીવો પ્રગટે તેમ, એક ગિજુભાઈના શિક્ષણવિષયક વિચારો અને કાર્યપદ્ધતિઓ ગ્રહણ કરીને શિક્ષણક્ષેત્રમાં ધૂમતા અનેક શિક્ષકો યથાર્થ શિક્ષણના પ્રચાર માટે આજે શિક્ષણક્ષેત્રમાં ફરી વળ્યા છે, અને ગુજરાતમાં સ્થળે સ્થળે બાલમંદિરો સ્થાપીને એમના એ અમર દીપકનો પ્રકાશ પાથરે છે—અર્થાત્ ગિજુભાઈ શિક્ષકોના શિક્ષક—શિક્ષકોના જ્યોતિષ્ઠતા—અમર જ્યોતિ હતા. ખરેખર, શિક્ષણ-ક્ષેત્રમાં એમણે આપેલા ફાળો અવધૂર્ય છે.

ગુજરાતમાં ભાગ્યે જ એવું એકાદ પુસ્તકાલય હશે જ્યાં એમનું ચિરંજીવ સાહિત્ય નહિ પહોંચ્યું હોય—અર્થાત્ એમના ચિષ્ટ સાહિત્ય વડે સમૃદ્ધ બનેલું ન હોય એવું કોઈક જ પુસ્તકાલય આજે આપણે ત્યાં અસ્તિત્વમાં હશે.

આવી મહાન વિરલ વ્યક્તિના અવસાન માટે જરૂર શોક થાય, પરંતુ એમણે વિવિધ દિશાઓમાં વાવેલાં બીજને જો ચોગ્ય વૃદ્ધિપે કંછેરીએ તો તેમનું ચત્કિચિત્ત પણ ઋણુ અદા કર્યું ગણાય.

આજે ગિજુભાઈ આ અવનિ પર નથી પરંતુ તેમનાં પ્રેરણાદાયી કાર્યો અમર છે. ગિજુભાઈ ગુજરી ગયા, છતાં તેમનાં સત્કાર્યોની ફારમ ચિરકાળને માટે અમર મૂકી ગયા છે.

સાર્વજનિક પુસ્તકાલયનું કર્તવ્યક્ષેત્ર

જનતાને પ્રાથમિક શિક્ષણ ફરજિયાત અને મફત મળવું જોઈએ, એ સિદ્ધાંત આજે સર્વત્ર સ્વીકારાયો છે; પરંતુ આ સિદ્ધાંતનું સાર્થક માત્ર એટલેથી જ સમાપ્ત થતું નથી. કારણ કે આ દિશાના નિષ્ણુઓએ અનુભવને અંતે જોયું કે, પ્રાથમિક શિક્ષણ પામેલા પૈકી પચાસ ટકા જેટલી વ્યક્તિઓ, હાથેલું સૂત્રી ન જવાય તે માટેનાં સાધનોના અભાવે પોતાનું જ્ઞાન શુભાવતાં ધધ જાય છે અને અંતે નિરક્ષરતાને પ્રાપ્ત થાય છે. પરિણામે આ પ્રાથમિક શિક્ષણ પાછળ ખર્ચાગેલાં નાણાં અને શક્તિ નિર્થક નીવડે છે. એટલે પ્રાથમિક શિક્ષણનાં સુર કાળો પ્રાપ્ત કરવા, એના પૂરક સાધન તરીકે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની યોજના આવશ્યક ગણાય. આપણા કે. ધીમંત રાજપિતામહે પણ એજ ભાવનાને અનુલક્ષીને, આજથી અઠ્ઠાવીસ વર્ષ અગાઉ જ્યારે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનો દિંદલરમાં કોષ્ટનેય ખ્યાલ નહિ આવેલો ત્યારે, દીર્ઘ દષ્ટિ વાપરીને રાજ્યના ગામડે ગામડે-જ્યાં શાળા ત્યાં પુસ્તકાલયની યોજના અમલમાં મૂકી. આજે એના પરિણામસ્વરૂપ રાજ્યભરમાં આપણે આશરે ઔદસો પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયો હોવાનું અભિમાન લઈ રાહીએ છીએ.

આ પુસ્તકાલય સંસ્થાનું મહત્ત્વનું અને પ્રધાન ધ્યેય, આમજનતાની વાચનવૃત્તિને વેગ મળે, તેમની જ્ઞાનક્ષુધા સતેજ રહે અને એ રીતે તેમનો હૃદયિકાસ વધતો જાય એ છે. આ ધ્યેયને સંપૂર્ણપણે પાર પાડવા પ્રજાએ પૂરતા સહકારપૂર્વક કામ કરવું જોઈએ.

આપણાં પુસ્તકાલયોના વહીવટમાં સ્થાનિક સ્વરાજ્યનાં બીજ સમાયેલાં છે. જેટલે અંશે આપણાં પુસ્તકાલયો વ્યવસ્થિત અને શિસ્તબદ્ધ તેમજ વિસ્તૃત અને તેટલે અંશે આપણે સ્થાનિક સ્વરાજ્યના વહીવટની સફળતા વેળાસર મેળવી રાહીએ.

પુસ્તકાલયના અંચપાલે પોતાની સ્થળ-સીમામાં રહેતાં લખી-વાંચી જાણતાં ભાઈ-બહેનોની નામવાર યાદી રાખવી જોઈએ, તેમના વાચનને વેગ મળે તે માટે તેને અનુરૂપ એવું સાહિત્ય પૂરું પાડવા માટે ચીવટ રાખવી જોઈએ; નાનાં પુસ્તકાલયો વા વાચનાલયો જેમની આવક ઓછી હોય તેમણે પોતાની નજીકનાં મોટાં ગામોનાં પુસ્તકાલયો સાથે સહકાર કેળવી પરસ્પર પુસ્તકોની આપ-લે કરવાનો વહીવટ પાડવો જોઈએ; ઉપરાંત જરૂર જણાતાં પોતાના વાચકો માટે કર્યા, પ્રાંત કે મધ્યવર્તી પુસ્તકાલય અને ફરતા પુસ્તકાલય શાખા દ્વારા વિવિધ વાચનસામગ્રી મંગાવી વાચકોને પૂરી પાડવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. વળી તેમણે-પુસ્તકાલયના સંચાલકો અને સહાયકોએ-પુસ્તકાલયના નિયમો બરાબર જળવાય તે માટે શિસ્તબદ્ધ રહેવું જોઈએ. કોષ્ટ ઉપયોગી અને મહત્ત્વનું પુસ્તક એક જ વાચકને ત્યાં લાંબો વખત વિના કારણે રોકાય નહિ તે માટે ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ. વળી તેમણે ખાસ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ કે, શાળા અને પુસ્તકાલય એ બન્ને અભિન્ન છે-એકબીજાથી જુદાં નથી, પરંતુ પરસ્પરનાં પૂરક છે.

આ રીતે જોતાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના ક્ષેત્રની જવાબદારી ભારે છે. આવા મહાન કાર્યનો ભાર અંચપાલને સોંપતી વખતે એ અંચપાલ સંબંધે પણ આપણે સંપૂર્ણ ખ્યાલ રાખવો જોઈએ. તેમના કાર્યમાં સરજતા કરી આપવા માટે પ્રસંગવશાત જેટલીક જરૂરી

છૂટછાટો પણ ચૂકવી નેમ્મએ. વળી ગ્રંથપાલને, વાચનવિષયક જે જે નવીન યોજનાઓ રજૂ થાય તેનો સહાનુભૂતિભર્યો એવો પ્રોત્સાહક જવાબ સંચાલકોએ આપવો નેમ્મએ. આ પ્રમાણે સંચાલકો અને ગ્રંથપાલો પરસ્પરના સહકાર વડે વિશાળ ભાવના કેળવશે તો પુસ્તકાલય પ્રગતિમાન થશે.

હવે ગ્રંથપાલો અને સંચાલકો મળીને પોતાના પુસ્તકાલયના અંદાજની ચતામાં રહી શું શું કરી શકે તેને લગતો વિચાર કરીએ.

સ્રીવાચકોની સંખ્યા શી રીતે વધે ?

આને આપણે ત્યાં સ્રીવાચકોની સંખ્યા અતિઅલ્પ છે. ખરી રીતે તો તેમનું જીવન જ મર્યાદિત હોવાથી તેમનામાં વાચનની ભાવના જ ખોલી હોતી નથી. એટલે સ્રીવાચકોની સંખ્યામાં વધારો કરવા માટે—

(અ) ગામમાં અક્ષરજ્ઞાન પામેલી બહેનોની યાદી તૈયાર કરી ક્રતાવાર સેવાભાવી બહેનોનો સહકાર મેળવવા પ્રયત્ન કરવો;

(આ) એ ક્રતાઓમાં યોગ્ય વાચન મળે તેવી જોગવાઈ કરી શરૂઆતમાં એ પુસ્તકો બહેનોને ધર આગળ વાંચવા મળે તેવી ગોઠવણ કરવી;

(ઈ) પુસ્તકાલયને અંગે ભરત, શીવણ, ગૂંથણ, કાંતણ, પિંજણ કે એવા બીજા ગૃહ-ઉદ્યોગોની શરૂઆત કરી તે દ્વારા પુસ્તકપ્રચારની યોજનાઓ ધડબી. આવા ઔદ્યોગિક શિક્ષણ માટે પુસ્તકાલયના નાણાંનો વ્યય ન થઈ શકે, પરંતુ ગામનાં શિક્ષિત બહેનો પૈકી જે સેવાભાવી હોઈને ઔદ્યોગિક પ્રચારનો જેમને શોખ હોય તેમના દ્વારા એ ઉદ્યોગના પ્રચાર સાથે વાચનનો શોખ વધારવો.

(ફ) ગરબા, સંમેલન, વગેરેમાં બહેનો વધુ લાલ લે અને તેવે વખતે પુસ્તકાલયના લાભોની માહિતી તથા પ્રચારની યોજનાઓ રજૂ થાય તેવી તજવીજ કરવી.

પછાત કોમના વાચકો શી રીતે વધે ?

આ કોમોમાં વાચનભૂખ બિઘડેલી હોતી નથી; કારણ કે તેમનું જીવન મોટે ભાગે મહેનત મજૂરી પર જ નિર્ભર હોઈ તેમની નિષ્ક્રિયા સમયમાં તેમનો વાચનનો શોખ કેળવાય તેવા પ્રચારાત્મક પ્રયાસો હજી હાથ ધરાયા જન્યાતા નથી. પુસ્તકાલયોના સંચાલકોએ આ દિશામાં ભારે ઉત્સાહપૂર્વક કાર્ય કરવાનું છે. તેમના પ્રત્યે સહૃદયતા કેળવી તેમનાં અજ્ઞાનરૂપી અંધ-કારનાં પકળ દૂર કરવાં નેમ્મએ. ભાષાની દૃષ્ટિએ, એ કોમો માટે રજૂ કરવાનું વાચન સરળ અને સાદી ભાષામાં લખાયેલું હોવું નેમ્મએ. તેમ જ તેમના માનસને અનુકૂળ એવા વિષયોની ચર્ચાવાળું સાહિત્ય શિષ્ટ રીતે સરળ ભાષામાં લખાઈ તેમની સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે તો જરૂર જ તેઓ વાચન તરફ પ્રેરાય. જે કે આ આખતમાં શાળા-પાઠશાળાઓએ પણ મહત્વનો ફાળો આપવાનો છે. શાળામાંથી ઉઠી જનાર બાળકોને પુસ્તકવાચન માટે જરૂરી પ્રબંધ કરવા પુસ્તકાલયના સંચાલકોએ વખતોવખત યાદીઓ પૂરી પાડવી નેમ્મએ. આવી કોમોમાંથી સદ્ગતિવાળા મોટા વિદ્યાર્થીઓ કે વિદ્યાર્થિનીઓની સેવાભાવે મહા લાઈ તેમનામાં વાચનપ્રચાર કરવા માટે પુસ્તકોની ચેલીઓ તૈયાર કરી તે જુદા જુદા ક્રતાઓમાં ફેરવવી નેમ્મએ અને ધીરે ધીરે તેમને પુસ્તકાલયમાં આવતા કરવા નેમ્મએ.

અભણોને ભણાવવાના વર્ગો અને પુસ્તકાલય

રાજ્યના કેળવણી ખાતાએ આ દિશામાં ઘણી વખત પ્રયત્નો કરી જોયા છે અને ખાનગી પ્રયાસોને ઉત્તેજન આપવા પૂરતી તજવીજ પણ કરી છે, પરંતુ તે દ્વારા ધાર્મિક પરિણામ મેળવી શકાયું નથી. હિંદના ખીન્ન વિભાગોમાં પણ આ પ્રમાણે પરિણામો આવ્યાની માહિતી મળે છે. પરંતુ સમયના વહન સાથે આજે પ્રૌઢ ઉંમરનાં માણસોમાં ભણવાની જિજ્ઞાસા અત્યંત થતી જાય છે. આવાં આપમેળે ભણવાનો નિર્ણય કરવાવાળાં ભાઈબહેનો ન્યાં ન્યાં મળી આવે ત્યાં ત્યાંના નિરક્ષરતાનિવારણ માટેના વર્ગો શરૂ કરવા પુસ્તકાલયો જરૂર પ્રયાસો દરે. આ અભણ ભાઈબહેનો તરફ જે સહૃદયતા અને સમાનતાની ભાવના કેળવવામાં આવે તો પરિણામ પણ સારું લાવી શકાય. આ વર્ગોમાંથી જે ભાઈબહેનો અક્ષરજ્ઞાન સંપાદન કરે તેમને વાંચવા માટે જરૂરી સાહિત્ય પૂરું પાડવા પુસ્તકાલયોએ જરૂર તજવીજ કરવી જોઈએ.

પુસ્તકાલયદિનની ઉજવણી

ગામડાની પ્રજામાં પુસ્તકાલયનિભાવ પ્રત્યે ભાવના વધુ દૃઢ થાય, પુસ્તકવાચન તરફ પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય એ હેતુથી પુસ્તકાલયના સંચાલકોએ પુસ્તકાલયદિનની ઉજવણી ગોઠવવી જોઈએ. આ દિવસે વિદ્યાર્થીઓની મદદથી ગરબા, સંવાદો, સરખસ વગેરેનો કાર્યક્રમ ગોઠવી તેમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના વિકાસ સંબંધે વિધવિધ યોજનાઓ ધડવી જોઈએ અને વાચકો વધે તેવા પ્રયાસો કરવા જોઈએ.

વ્યાખ્યાનો

લોકસમૂહની કેળવણીમાં પ્રૌઢશિક્ષણ માટે પુસ્તકવાચન ઉપરાંત વ્યાખ્યાનમાળાની યોજના અતિશય મહત્વની અને અહુજ જરૂરી છે. એ દ્વારા પ્રજામાં નાગરિકત્વના સિદ્ધાન્તોનો ફેલાવો વધારે ઝડપી બની શકે છે. આ વ્યાખ્યાનો સામાજિક, નૈતિક, આર્થિક તથા ધાર્મિક ઉન્નતિને પોષે તેવાં હોવાં જોઈએ. શ્રીમંત સરકાર તરફથી પ્રત્યક્ષવાણુ માટે ઘાન-યેલી અનેક યોજનાઓનો ખ્યાલ વ્યાખ્યાનો દ્વારા આપી શકાય. પ્રજાના કલ્યાણ માટે જુદી જુદી દિશામાં થયેલા કાયદાઓનો ખ્યાલ પણ આપી શકાય, અને એ દ્વારા કાયદાના પાલન માટે યથાર્થ ભાવના પ્રજામાં કેળવી શકાય.

શિષ્ટ વાચનનો પ્રચાર

શિષ્ટ વાચનનો પ્રચાર વધે તે હેતુથી મહાલ, પ્રાંત કે રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળો તરફથી જે જે યોજનાઓ થાય તેનો ફેલાવો વધે તેવી જાહેરાત વખતોવખત વાચકો આગળ કરવી અને આ મંડળો તરફથી લેવાતી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષામાં વધુ પ્રમાણમાં વાચકો ભાગ લે તેવા પ્રયાસો કરવા.

પોતાના પુસ્તકાલયમાં સારાં વાંચવા જેવાં પુસ્તકોની એક યાદી તૈયાર કરી હમેશાં વાચકોના ઉપયોગ માટે રજૂ કરવી અને તેવા વાચન તરફ વાચકોનું ધ્યાન વખતોવખત ખેંચવું.

આમોદ્ધાર પ્રવૃત્તિઓનો ફેલાવો

ગામડાની ઉન્નતિ થાય તે હેતુથી શ્રીમંત સરકાર તરફથી વા સામાજિક મંડળો દ્વારા જે જે યોજનાઓ થાય તે વાચકોને સહેલાઈથી જાણવા મળે તેવા પ્રયાસો કરવા—આ માટે જુદાં જુદાં ખાતાઓ અગર મંડળો ન્યારે ન્યારે પુસ્તકાલયનો સહકાર માંગે ત્યારે આપવો અને તે દ્વારા આમજનતાની ઉચ્ચ પ્રકારની સેવા કરવાની જે તક મળે તે ઉપાધી મેરી.

પુસ્તકાલયને અંગે સંબંધસ્થાન

જે તે સ્થાનિક પુસ્તકાલયે પોતાના ગામને અનુકૂળ એવું એક નાનું સરખું સંગ્રહ-સ્થાન જરૂર બિંદુ કરવું. તેમાં ગામમાંથી ઉપલબ્ધ થતાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરવો, જૂતા લેખો ગામના કોઈ સ્થાનમાં હોય તો તે વંચાવી, જપાવી તેની નકલો સંધરવી. આબુબાલુની જુદી જુદી કોમોની વસ્તીની માહિતીનો સંગ્રહ કરવો તથા ગામની વસ્તીના જુદી જુદી માહિતીદર્શક તકતાઓ તૈયાર કરી રાખવા, જેથી જરૂર પડે તેનો ઉપયોગ ગામના સંબંધે કોઈ પણ વ્યક્તિ સહેલાઈથી કરી શકે.

ઉપર જણાવી તે ચોજનાઓ પૈકી પોતાને અનુકૂળ તેવી ચોજનાઓ પોતાના પુસ્તકાલયમાં દખલ કરવા દરેક પુસ્તકાલયપ્રેમી ભાઈ-બહેન પ્રયાસો કરશે એવી આશા છે. આ કર્તવ્યયુગમાં પોતાનો યતિક્ષિત કાળો દરેક શિક્ષિત ભાઈ-બહેન આવા કર્તવ્ય દ્વારા આપશે તો જરૂર આપણે આપણી ઉન્નતિ સાધવા સાથે જ સમાજમાં આપણે રહીએ બીજે તેની પણ ઉન્નતિ સાધી શકીશું. ઉપર જણાવેલી પ્રવૃત્તિઓ પુસ્તકાલયનાં અંગે તરીકે રવીકારી તેમનો યોગ્ય સમન્વય સાધી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને વધુ વેગવાન બનાવવા પ્રયાસો કરીશું તો જ આપણાં મર્યાદિત સાંસ્કૃતિક પુસ્તકાલયોના કર્તવ્યક્ષેત્રને મથાર્થ રીતે વિસ્તારી શકીશું.

ઉમેદભાષ માતીભાષ પડેલ

—ક્ર—

એક યા બીજા નામે પ્રકટ થયેલાં પુસ્તકો

પહેલાં બહાર પડેલું	પ્રકાશક	નવા નામે પ્રકટ થયેલાં	પ્રકાશક
(૧) મારી કમલા અને બીજા વાતો	એમ. સી. કોઠારી	(૧) નવલિકાઓ	જીવનલાલ અમરશી
(૨) વિપ્રદાસ	આર. આર. શેઠ	(૨) સુવાસચંદ્ર	જીવનલાલ અમરશી
(૩) પથેરદાંબી ભા. ૧-૨	એન. એમ. ઠક્કર	(૩) અપૂર્વ ભારતી	આર. આર. શેઠ
(૪) શેષપ્રત્ન	એન. એમ. ઠક્કર	(૪) નવના	"
(૫) અનુગ્રાહ	એન. એમ. ઠક્કર	(૫) અનુગ્રાહ	"
(૬) શુભદા	એન. એમ. ઠક્કર	(૬) શુભદા	"
(૭) દત્તા	એન. એમ. ઠક્કર	(૭) દત્તા	"

આ ઉપરાંત ઓસાહિત્ય મંદિર-સુરત તરફથી અગાઉ પ્રકટ થઈ ગયેલાં પુસ્તકો નવા નામે પ્રકટ થયાં છે તે નીચે પ્રમાણે છે:—

જૂનું નામ	નવું નામ	જૂનું નામ	નવું નામ
બેટરી	ગૃહવ્યવસ્થાની વાતો	આનંદમઠ	શ્રીમાતા
વંધ્યા	કમનસીબ સવિતા	દરેક સ્ત્રી વાંચે	કાવ્યમાં સ્ત્રીનું સ્થાન
કાશુ' શુભાળ	વીર રોજા	દાય આરામ	જરૂર ચા મૂકજો
નિહિલિસ્ટોના પંખમાં	એકમ રેમિંગ		

પુસ્તકાલયનાં પ્રકાશકિરણો

[૧૬]

- ૧૫૧ અત્યારે તો જ્ઞાનયુગ ચાલે છે, જ્ઞાનયુગમાં તો પુસ્તકાલયની મહત્તા દેવમંદિરના જેટલી જ અહીં તેથી પણ વધારે હોવી જોઈએ.
- ૧૫૨ “ જ્ઞાન સિવાય મુક્તિ નથી ” એ મુક્તિ આપનાર જ્ઞાન તેવી ટાટિનાં પુસ્તકો આપે છે; તેવાં પુસ્તકો તમને વિના મૂલ્યે પુસ્તકાલય પૂરાં પાડે છે; એટલે તો પુસ્તકાલય જરૂર આપણું મુક્તિદાર છે.
- ૧૫૩ પુસ્તકાલય તો સારાથે સંસારની અજળ ધૂપદાનીની જ્ઞાનરૂપી પવિત્ર સુવાસ સંસારનાં અનેક દુઃખદાયી ઝેરી તત્ત્વોનો નાશ કરી નાખે છે.
- ૧૫૪ ઘરની બગડેલી હવાને સવાર-સાંજ ધૂપદાનીની સુવાસ શુદ્ધ કરે છે; તમારા જીવનની હવાને શુદ્ધ કરવા તમે પુસ્તકાલયરૂપી ધૂપદાનીની સુવાસ જરૂર સવાર-સાંજ લેતા રહો.
- ૧૫૫ ચાલુ કામકાજમાંથી દબેશાં થોડો વખત બચાવો અને તેનો ઉપયોગ સદ્ગ્રંથોના વાચનમાં કરો.
- ૧૫૬ સદ્ગ્રંથોનું વાચન માનસિક શાંતિ આપે છે.
- ૧૫૭ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ વિશે તમને ચાહતા હોય તો તે પ્રવૃત્તિ કેમ ફાલેફૂલે અને જનતા પુસ્તકાલયોનો સારો લાભ લેતી યાચ એવા દરેક ઉપાયો તમારે લેવા ઘટે.
- ૧૫૮ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ એ તો વ્યાપક પ્રવૃત્તિ છે; દુકાં મનનાં માનવીનું કામ નથી. પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં અંપલાવનારે હૃદયને વિદ્યાળ બનાવવું જોઈએ.
- ૧૫૯ પુસ્તકાલય તો નદીનાં વહેતાં નીર જેવું છે; સમાજનો દરકોષ માનવી વિના મુશ્કેલીએ અને વિના અટકાયતે તેનો લાભ લઈ શકે છે. આવી સર્વસામાન્ય સેવાલાવના ધરાવતી સંસ્થાને પોષવી અને વિકસાવવી એ તમારી પ્રાયમિક ફરજ છે.
- ૧૬૦ તમે ધરખર્ચમાં જરૂર કાપકૂપ કરજો, પણ એ કાપકૂપની કાતર જો પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં તમે કંઈક યથારાકિત આર્થિક મદદ આપતા હો તો, તેના ઉપર ન ચલાવજો; તમને અને સમાજને એ પ્રવૃત્તિથી ધણોજ લાભ છે.

—મજલાલ દ. મહેતા

—❧—

—સંસ્કૃતિના સર્જકો સરસ્વતી અને લક્ષ્મી છે. એ બેના સુભગ સંયોગથી વાણિજ્ય, હુન્નર, ઉદ્યોગ, કલા, શિક્ષણ, સ્થાપત્ય, વિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, ધર્મ ને એ બધાના સારરૂપ સંસ્કૃતિનું સર્જન થાય છે. પરંતુ એ બેનો વિખવાદ કરવાયો—ભુદાપણાથી ભૂખમરો, લગાઈ, બેકાશી અને સંસ્કૃતિનો—માનવપણાનો નાશ છે. જગત આમાંથી શું ગ્રહણ કરશે? સરસ્વતી અને લક્ષ્મીનો યોગ કે વિખવાદ, જીવન કે મૃત્યુ? વિકાસ કે વિનાશ? દાનવપણું કે દેવતા? જગતનો ઇતિહાસ અવલોકીને યાદ દેવરાવવાની ભાગ્યેજ જરૂર હોય કે, આખા જગતમાં ૩૨ સદનાયવનુ, સદનોભુનક્તુ પેઠે અસ્મિન્ દ્રવ્ય શ્રીશ્ચ સરસ્વતી ચ નો સુંદર સંયોગ છે.

પુસ્તકાલયનું બજેટ

સીતાપુર નાનું પણ સુંદર ગામ હતું, શેરી નદીને કિનારે જરા ઉંચાણવાળા સ્થળ પર વસેલું હતું. ગામની વસ્તી ૧૫૦૦ થી ૨૦૦૦ હશે. ગામમાં પ્રાથમિક શાળા અને એક કન્યાશાળા પણ હતી. વળી એ ગામને પાદર એક સુંદર શાંતિરથાન સરખું દેવાલય હતું. જ્યારે હિન્દુસ્થાનમાંની પ્રાચીન સંસ્કૃતિ સંપૂર્ણ અસ્તિત્વમાં હતી, ત્યારે ગામના કનિયા ત્યાં પતાવાતા, સુખદુઃખની વાતો ત્યાં થતી; અને ગામની સંસ્કૃતિ જળવાઈ રહે તેવા ઉપાયો યોજાતા તે સર્વધર્મસમન્વય પણ અહીં સધાતો. ત્યારે પૂનરી પણ ફક્કડ હતા, શાઓનો અખ્યાતી હતા; જ્યારે આજે તો, આજકોની લંગરવાળા નિસ્તેજ બાવાજી વસતા હતા.

સીતાપુર રેલવેથી ૧૦ માઇલ જેટલે દૂર હોવાથી આ એપથી જરા અળથું હતું. ત્યાંના આદર્શ એવા વાસ્તવિક જીવનમાં વીસમી સદીનું જેર જામ્યું ન હતું.

ગામમાં ઉજળીઆત, આદલણ, વાણીઆ, પાટીદાર વગેરેની વસ્તી હતી. તેઓમાંના ઘણા લોકો મુંબઈ, અમદાવાદ ને આફ્રિકા સુધી ધંધાથે વસતા હતા. ૨-૪ વર્ષે તેઓ દેશમાં આવતા ને વધારે-બહાવ્રદ આરોગ્ય મેળવી પાછા જતા. તેઓ ગામને તન, મન, ધનથી પૂરી મદદ કરતા. એ મુજબ તેમની તથા ગામ લોકોની મદદથી ગામમાં હાલ બેએક વર્ષથી એક પુસ્તકાલય સ્થપાયું હતું. એક સેવાભાવી ભાઈએ મકાન પણ અર્પણ કર્યું હતું. શાળાના ઉત્સાહી શિક્ષક હરિલાલ તેના મંત્રી હતા. આમ આ ગામ આસપાસના બીજા ગામો કરતાં જરા ઠીક ઠીક હતું.

***

“ કેમ સાહેબ, શું ચાલે છે ? ” પુસ્તકાલયમાં દાખલ થતાં એક યુવાને પ્રશ્ન પૂછ્યો.
 “ બોહો ! કેણુ રમેશભાઈ, પધારો, પધારો. ” હરિલાલ આવકાર આપતા બોલ્યા.
 રમેશ પાસેની ખુરશી પર બેઠો, રમેશ ગામના પ્રતિષ્ઠિત આગેવાન પાનાચંદ શેઠનો એકનો એક પુત્ર હતો ને હાલ અમદાવાદમાં સિનિયર બી.એ.માં ભણતો હતો. હાલ કામ પ્રસંગે તે ઘેર આવ્યો હતો.

“ નીચું જોઈને શું લખ્યા કરો છો ? ” રમેશે પૂછ્યું.

“ આ જુઓને, જુલાર્ધ માસ ચાલે છે તે પુસ્તકાલયનું નવું બજેટ બનાવું છું. ” નીચેથી ઉઘે જોઈ હરિલાલે કહ્યું.

“ મને જોવા આપી શકશો ? ” રમેશે ઉત્કંઠા બતાવી.

“ હા, હા. ઘણી જ ખુશીથી. ” માસ્તર સાહેબે બજેટ રમેશના હાથમાં મૂકી, તપકીરની દાબડીમાંથી ચપટી લેતાં કહ્યું.

રમેશ આખું બજેટ જોઈ ગયો. પ્રમુખ તરીકે પોતાના પિતાનું નામ જોતાં તેને આનંદ થયો. બજેટ વાંચતાં તેમાંનાં જાણ, માસિકો અને પુસ્તકોની યાદી તેને સુધારવાની જરૂર જણાઈ.

“ માસ્તર સાહેબ, ગામમાં દરરોજ દપાલ આવે છે તો એકાદ દૈનિક પત્ર પણ રાખીએ તો કંઈ હરકત છે ? ” રમેશે મૂળ વાત પર આવતાં પૂછ્યું.

“ હા, મારી કંઈ ના નથી. ”

“ તો “ જન્મભૂમિ ” કે “ મુંબઈ સમાચાર ” મૂકો; કેમકે ગુજરાતનાં હાલનાં દૈનિકોમાં તે અમર્યાદા છે, વળી સામાજિક, રાજકીય, અને કેળવણી-પ્રૌઢ કેળવણી-વર્ધા યોજના વગેરે વિષયને લગતા લેખો તેમાં આવતા હોવાથી પ્રજાને તેમાંથી પ્રેરણા મળશે. ”

“ સારું, બીજો કંઈ ફેરફાર કરવો જરૂરી છે ? ” પ્રમુખના પુત્રનું માન જળવનું જોષ્ઠ્ય એ ભાવનાથી ભારતર બોલ્યા. હજી તેને રમેશ સાથે ગાઢ પરિચય થયો ન હતો.

“ તમે બજેટ તો ઠીક બનાવ્યું છે, પરંતુ કેટલોક જરૂરી ફેરફાર કરવો મને ઉચિત લાગે છે. ” રમેશ બોલ્યો.

“ તો તો ઘણું જ સારું, તમે મને બજેટ જ નવેસરથી બનાવી આપો ને ? ” ભારતર ઉત્સુકતાથી બોલ્યા.

“ જુઓ, આ સિનેમાફેન, ચિત્રપટ વગેરે સામયિકો વગર પુસ્તકાલયને ચાલશે, પરંતુ ગાંડીવ, બાલજીવન, બાલમિત્ર કે બાલજગત જેવા બાલ માસિકો વગર નહિ ચાલે; કેમકે બાલકો માટે એ સારાં છે. વળી, આજના યુવાનોને આર્ગદર્શન માટે, તથા હિન્દના ભવિષ્યના ધડતરમાં રાહબર તરીકે કિશોર સાહિત્ય માટે ‘કિશોર’ માસિક રાખો તો સારું, તેમજ હિન્દી, એ દેશની રાષ્ટ્રભાષા થવાને યોગ્ય હોય ‘કલ્યાણ’ માસિક રાખવાથી ધર્મ અને રાષ્ટ્રભાષાનું જ્ઞાન મળશે. ‘કલ્યાણ’ની ભાષા સહેલી હોવાથી સામાન્ય જનસમાજ પણ વાંચશે. ” રમેશ સુધારો સૂચવતાં બોલ્યો.

“ તમે, સારું કહ્યું, કેમકે જો લોકો વાંચતા હોય તો મારે મંગાવવામાં કશી હરકત નથી. ”

“ આ ‘જેતીવાડી વિજ્ઞાન’ ખેડુતોને ઉપયોગી છે, ‘આમજીવન, સહકાર’ ને ‘જેતી’ તો આપણી આમખંચાયત પર આવે છે, તેમજ ‘જેતીવાડી વિજ્ઞાન’માં આવતા લેખો તમે ખેડુતોને વાંચી સંભળાવો તો તેનાથી લોકોને નવી દિશા મળે. તમે તમારું કર્તવ્ય બજાવ્યું ગણુશો તથા તમારી પ્રતિષ્ઠા પણ વધશે. વળી, આ ‘ગુણસુંદરી’ તો સ્ત્રીઓ માટે જોષ્ઠ્ય જ. અને તમે ૫-૬ ભારતર સાહેબો, ગામના વધારે કેળવાયેલ સુજનનો વગેરે માટે પ્રસ્થાન, ભૂમિ ને શિક્ષણપત્રિકા તેમજ ચારદા જેવાં માસિકો મૂકો. દરેક પુસ્તકાલયમાં બાળક, સ્ત્રી, શિક્ષિત (સાહિત્યરસિક) ને સામાન્ય લણેલ મજૂર તથા ખેડૂત ને સાધારણ વેપારી વર્ગ આ પ્રકારના જુદા જુદા વાચકો પુસ્તકો લેવા-વાંચવા આવે છે. તે દરેકને સંતોષ આપી શકે, દરેકને નવું વાચન મળી શકે ને દરેકને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી વ્યવસ્થા પુસ્તકાલયમાં હોવી જ જોઈએ. તે વગરનું પુસ્તકાલય એ પુસ્તકાલય-જ્ઞાનમંદિર નહિ પરંતુ સંગ્રહસ્થાન છે. ” રમેશ હરિલાલને વિગત સમજાવી.

***

“ મોટા ભાઈ, તમે કહેતા હતા ને કે ચાલ, તને અજવાળી રાતનું પુસ્તક અપાતું. તો લાવો ક્યાં છે ? ” રમેશના કાકાના નાના પુત્ર પુઝરીકે પેસતાજ પ્રશ્ન કર્યો.

“ જો, હજી તો મંગાવવા પત્ર લખીએ છીએ; થોડા દિવસમાં આવી જશે. ” રમેશ બાળકનું મન મનાવ્યું.

“ તો મને બીજું પુસ્તક આપો, જુઓ પેલું દેખાય તે. ” આજક કાચના કપાટ સામે આંગળી ચીંધી બોલ્યો ને એકીદશ પુસ્તકો સામે જોઈ રહ્યો.

આજકની લાગણી આસ્તર સમન્થા ને કપાટમાંથી બાલસાહિત્યનું એક પુસ્તક એ આજકને આપ્યું. પુસ્તક લઈને પ્રણામ કરી આજક નાચતો ફૂંદતો જતો રહ્યો. આ પ્રસંગે માસ્તરના મન પર ઊંડી અસર થઈ. તે સમન્થા કે, અઘતન બાલસાહિત્ય વસાવવું જ જોઈએ; કેમકે તેની શાળાના જ આજકો માટે સારાં પુસ્તકો નથી; આ પુસ્તકમાં રમકડાં નથી; આમાં ગીતો-કવિતાઓ નથી વગેરે ખૂબ કાચમની હતી જ. વળી તેની પોતાની નાની પુત્રી પણ છાપાં માસિકામાંથી ચિત્રો જોયા કરતી ને મોટા અક્ષરો આવડે તેમ વાંચ્યા કરતી. પાઠશાળામાં મેળવેલું માનસશાસ્ત્ર આમ ઉપયોગમાં આવશે એમ માસ્તરે કદી ધ્યાનું જ ન હતું; વળી મોટી ઉંમરનાં સ્ત્રી-પુરુષો-તમામ જાતનાં વાચકોને સાહિત્ય પૂરું પાડવા આ જ્ઞાન લવિષ્યમાં ખૂબ જ ઉપયોગી થઈ પડશે, એમ તેમને લાગ્યું. પોતાનું લાવિ તેમને ઉજ્જવળ લાગ્યું, કર્તવ્યનો રાહ રપટ થયો ને સંસ્કારસર્જક તરીકે પોતે જ્ઞામની ઉન્નતિ કરી શકશે, એમ પણ તેમને લાગ્યું. તે ઉત્કંઠાથી બોલ્યા:

“ રમેશભાઈ, બાલસાહિત્ય લખો જોઈએ. ”

“ ગલગોટા, ગૌરીનાં ગીતો, ચિકારિકા, કિશોર વાચનમાળા, ફોરમ લહરિ ૧ થી ૧૨, અજવાળા રાત, ચંદ્રાપોળા, કિશોર ચરિત્રમાળા, હસણ મોં, પુંડરીકનાં પરાક્રમો, કુવારો, ખંધણાં, બાલકાઓ, બાલ ચિત્રમાળા, રમકડાં, સિંદ્યાદ શેઠ, વાલની બેડમાં, મકનો મસ્તાનો, મોરનાં પીછાં, સાગરસમ્રાટ, ખનનનાની શોધમાં, પાતાળપ્રવેશ, કિરીટ અને બીજી વાતો, રકાઉટીંગ અને બીજી વાતો, ગાંડીવ અને દક્ષિણમૂર્તિના બાલસાહિત્યમાંથી પુસ્તકો ચૂંટી ચૂંટીને રમેશે દાખલ કર્યાં ને યાદી માસ્તરને વાંચવા આપી. યાદી જોઈ માસ્તરે પૂછ્યું: “ આ પુસ્તકો બાલકો વાંચશે ખરાં ને ? ”

“ અરે, વાંચશે તો શું પણ ફૂંદશે. ” રમેશ ખુશી થતાં કહ્યું.

“ તમે જરા તમારું બાલપણ સંભારો ને ? ”

“ અમે-ભણતા ત્યારે આવું સાહિત્ય જ ક્યાં હતું ? ”

“ ઠીક રમેશભાઈ! હવે જરા મોટા લોકો વાંચે તેવું સાહિત્ય લખો ને ? ” માસ્તરને ભાર હળવો થતો લાગ્યો.

“ સારું, ” રમેશ બોલ્યો.

દાલચીવડાનો દાયરો, મહીપાળદેવ, સૌરાષ્ટ્રની રસધાર ભા. ૧-૫, સોરઠી સમશેર, અમર ચરિત્ર, ભા. ૧-૫, સોરઠી સંતો, હાસ્યધારા, શુદ્ધિનું બજાર, ચંદ્રકાંત ભા. ૧-૩, સ્વર્ગની કુંચી, તણખા મંડળ, દિરેક્ટની વાતો ભા. ૧-૨, ધૂમ્રશિખા, જીવનચક્ર, દિવાસ્વપ્ન, પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષક, વર્ધા શિક્ષણ યોજના, ગાંધીજીની આત્મકથા ખં. ૧-૨, મહાન નેપોલિયન બોનાપાર્ટ, કન્દુકુમાર અંક ૧, મારી જન્મદીપ ભા. ૧-૨, વસુધરાનાં વહાલાં દલ્લાં, બંસરી, પ્રલયમૂર્તિ, નરબંકો, ભારેલો અગ્નિ, એશિયાના પારતગ્યનો ઇતિહાસ, ભારતમાં અંગ્રેજી રાજ્ય, દુઃખી હિન્દ, રાસ રજની, દેવદાસી, આજકોની માવજત, નાના નાના રાસ, રાસતરંગિણી, રાનેશ્વરી ગીતા, દરિયાલાક, સંક્ષિપ્ત મહાભારત, કળગડ ઉછેર, કપાસ અને તેનું વાવેતર વગેરે પુસ્તકોની યાદી રમેશે માસ્તરને વંચાવી.

કડી મહાલ પુઠ્ઠ દ્વિતીય પરિષદ

કુડી મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદનું દ્વિતીય અધિવેશન કડી કરખાથી પાંચ માઇલ દૂર કારવા ગામે કડી વિભાગ શાળાધિકારી મે. રા. રા. ચુનીલાલ મગનલાલ દેસાઈના પ્રમુખસ્થાને તા. ૨૮-૫-૩૯ ના રોજ મળ્યું હતું.

આ અધિવેશનમાં ભાગ લેવા માટે વિગ્નપુર મહાલ ગોઝારીઆ વિભાગ શાળાધિકારી મે. રા. મોહનલાલ ત્રિવેદીશંકર શાહ, મે. રા. રા. કડી મહાલ શાળાધિકારી અને કડી મહાલ પુઠ્ઠ મંડળના પ્રમુખ રા. ચતુર્ભુજ મહેતા તેમજ મે. રા. ચાણુરમા મહાલ બહુચરાણ વિભાગ શાળાધિકારી અને કડી મહાલ પુઠ્ઠ મંડળના ઉપપ્રમુખ રા. મહીજીભાઈ બૂધાભાઈ દેસાઈ તથા કડીના વકીલ અને મહેસાણા પ્રાંત પંચાયતના સભ્યો વગેરે ખાસ પધાર્યા હતા. ઉપરાંત સંખ્યાબંધ પ્રતિનિધિઓ પણ હાજર હતા. આ સિવાય સ્ત્રીઓ તેમજ અત્યંતની હાજરી ખાસ ધ્યાન ખેંચતી હતી.

આ પ્રસંગને માટે જ ખાસ તૈયાર કરવામાં આવેલા મંડળને ખવળ-પતાકાઓથી શણગારવામાં આવ્યો હતો. આ અધિવેશન અંગે પુસ્તકાલય પ્રદર્શન પણ ગોઠવાયું હતું.

કામકાજની શરૂઆત ચર્ચા શાળાનાં બાળકોએ ઈશ્વરપ્રાર્થના, શ્રીમંત પ્રશંસા અને સ્વાગત ગીત ગાયાં હતાં. બાદ પ્રમુખની વરણીનો વિધિ ચર્ચા પ્રમુખશ્રીએ પ્રમુખસ્થાન લેતાં તેમને સૂતરનો હાર પહેરાવવામાં આવ્યો હતો.

બાદ સ્વાગત પ્રમુખ શ્રી. કાળીદાસ ખોડીદાસે ચોતાનું વ્યાખ્યાન વાંચ્યું હતું, જેમાં તેમણે ખેડૂતોની આબોધિત સ્થિતિ દર્શાવી કેળવણી સંબંધે જણાવ્યું કે જગતના મહાનુભાવો માંના એક અને હિન્દના સાચા આગેવાન તથા વડોદરા રાજ્યની પ્રજાના સાચા મુક્તી સમા કેલાસવાસી શ્રીમંત મહારાજ સયાજીરાવ ત્રીજીએ પ્રજાની સ્થિતિની તપાસ કરી તેને ચચેલા અસાનસ્થી રોગના ઉપાય માટે રાજ્યમાં પ્રાથમિક કેળવણી મંદિર અને, ફરજિયાત દાખલ કરી પ્રજાદરની સાચી દવા કરેલી, જે બદલ આજે મોડે મોડે પણ આપણે તેમનો મહદ ઉપકાર માનવો જોઈએ.

પ્રાથમિક કેળવણી મંદિર અને ફરજિયાત દાખલ કરવા છતાં પ્રજામાં પૂરતા પ્રમાણમાં જ્ઞાનને ફેલાવો ન્યારે કે, મહારાજ સાહેબને જણાયો નહિ ત્યારે તેમ ચર્ચાનાં કારણોની તપાસ કરાવતાં તેમણે જોયું કે શાળાઓમાં મેળવાતી કેળવણી તે મહાવરા વગર છુલાકા જાય છે.

તેમણે આ બાબતમાં તરત જ ઉપાય લીધા. તે ઉપાયોમાંની એક તે સાર્વજનિક પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ. આ પ્રવૃત્તિને અંગે ગામ મદદ, સરકાર મદદ અને પ્રાંત પંચાયત મદદથી ગામે ગામ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો ખોલવામાં આવ્યાં છે. હાલ તો આ પ્રવૃત્તિ વિવિધ રૂપે રાજ્યમાં ફેલી ફાલી છે. આગળ ચાલતાં તેમણે કારવા ગામના પુસ્તકાલયોની વિગતો સમજાવી હતી.

બાદ તેમણે જણાવ્યું કે, ગામડાંઓમાં ફક્ત પ્રાથમિક શાળાઓ જ હોય છે, અને તેમાં ખાસ કરીને લખતાં વાંચતાં તથા સામાન્ય હિસાબ કરતાં શીખવવામાં આવે છે. ને સતત મહાવરા ન રહે તો પાછળથી બૂલી જવાય છે, સારા નાગરિક થવા માટે ઉપર જણાવેલા

પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષણ સિવાય ખીછ બહુ બાબતો જાણવાની જરૂર પડે છે, જે ઘેર બેઠે જાણવા માટે પુસ્તકો સિવાય ખીજો કોઈ જ માર્ગદર્શક મળી શકે તેમ નથી.

વળી આવાં માર્ગદર્શન કરાવનારાં પુસ્તકો દરેક માણસ પોતાને ઘેર વસાવી શકે નહિ તે દેખીતું જ છે, માટે ગામેગામ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો બોલી તેમાં આવાં પુસ્તકો વસાવી ગામ લોકોએ તેનો લાભ લેવા મારી આગ્રહભરી વિનંતિ છે. પુસ્તકોદ્ધાર આપણે હજારો ગાઉનું હેતુ કાપી ચકીએ છીએ અને આપણા જૂના તથા ફરના આગળ વધેલા દેશોના રીતરિવાજો, દુસ્તરકળાઓ, ખેતી વગેરે બાબતો જાણી શકીએ છીએ.

મારા સાંભળવા તથા વાંચવામાં આવ્યું છે કે પશ્ચિમના દેશોમાં દરેક ગામમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલય હોય છે અને તેનો લાભ દરેક રહીય લે છે. હાલમાં આપણા દેશમાં પણ મોટાં શહેરોમાં પુસ્તકો, સ્ત્રીઓ અને બાળકો માટે ભુદાં ભુદાં પુસ્તકાલયો ઉઘાડ્યાં છે, જે પરથી પ્રજાના ઘડતરમાં પુસ્તકાલયની કેવી અગત્ય છે તે આપ સૌના સમજવામાં આવ્યું હશે.

સાચું પ્રગતિશીલ હિન્દમાં તો ગામડાંને આગ્રહ કરવાથી જ કરી શકાય તેમ છે. માટે વહેલામાં વહેલી તકે દરેક ગામડાંમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલય ઉઘાડવા આપ સૌ સક્રિય થાઓ આપણે એવી આશા છે.

આગળ ચાલતાં તેમણે સૌને વાચન વધારવાની જરૂરિયાત સમજાવી હતી.

તે પછી અધિવેશનના પ્રમુખે પોતાનું બાબ્યાન વાંચ્યું હતું, જેમાં તેમણે કડી મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદના આ બીજા અધિવેશન માટે પણ પોતાને પ્રમુખ તરીકે પસંદ કરવા માટે આભાર માન્યો હતો, તથા પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં અત્યંત રસ લેનાર બે વ્યક્તિઓના અવસાન માટે શોક પ્રદર્શિત કર્યો હતો. અને જણાવ્યું હતું કે, એમના પ્રત્યેનો ભક્તિભાવ અને પૂજ્યશુદ્ધિ સાર્થક કરવાં હોય તો તેમણે જે કાર્યો આરંભેલાં અને જેમાં તેમણે પોતાનું જીવન સમર્પણ કરેલું તે કાર્યોને પાર પાડવા એ પ્રવૃત્તિને આગળ ધપાવવી જોઈએ.

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ અને કેળવણીને ગાઢ સંબંધ હોવાથી કેળવણીની દિશામાં જે હાલ પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે તે સંબંધી સહજ દિગ્દર્શન કરી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને તે દિશામાં કેવી રીતે મદદરૂપ થઈ શકે તેનો વિચાર કરવો ચોખ્ખું થશે. કેળવણી પાછળ સામાન્ય રીતે જે હેતુ રહેલો હોય છે તેમાં સ્વાર્થની દૃષ્ટિ વધારે પડતી હોય છે. બહુવાચી મારામાં આવડત વધારે દેખાય, સમાજમાં હું પ્રતિષ્ઠિત ગણાઉં અને મારો મોભો વધવાથી હું આખરદાર જીવન ગાળી શકું, એ કેળવણીનું ખ્યેય બહુ માણસોનું હોય છે. મારા કુટુંબના માણસો બીજા કરતાં વધારે સારું જીવન ગાળી શકે, અને તેમને નિર્વાહનાં સાધન પ્રાપ્ત કરવામાં વધારે સરળતા થાય તથા એકાચારામનાં સાધનો પણ તેમને તથા કુટુંબીજનોને સારા પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થાય એ તરફ તેમનું ધ્યાન વધારે હોય છે. આ પ્રકારનું ખ્યેય સેવનારા મનુષ્યો ઉપરથી સંસ્કારી દેખાય છે ખરા, પરંતુ જે સદ્ગુણોનો વિકાસ થવો જોઈએ તે આ પ્રકારની કેળવણીથી થતો નથી.

જે કેળવણીથી સંસ્કારિતા વધે તે ખ્યેય રૂપ રાખવામાં આવે તો પ્રગતિજનને વધારે લાભ થાય. સંસ્કારિતા એ પવિત્ર શબ્દ છે. અને તેમાં સર્વ પ્રકારની ખાનદાની તથા શક્તિઓનો સુદર અને પરસ્પર અનુકૂળ વિકાસનો સમાવેશ થઈ જાય છે. આ દૃષ્ટિએ

જેઓ કેળવણી લે છે, તેઓ સમાજનું ભૂખણુ છે અને તેના મનુષ્યો વધારે પ્રમાણમાં જે સમાજમાં જોવામાં આવે છે, તે ઉપરથી તે સમાજની પ્રતિષ્ઠા બંધાય છે.

કેટલાક મનુષ્યો કેવળ સત્તા અને સામર્થ્ય માટે જ કેળવણી લેવા પ્રેરાય છે. તેમનો આદર્શ કાષ્ટપણુ ભોગે ઐશ્વર્ય સંપાદન કરવાનો હોવાથી તેમનામાં કેટલાક ગુણોનો સ્વાભાવિક વિકાસ થાય છે, તેમનામાં આગસ કે નબળાઈ હોતાં નથી અને હું આપ કરતાં કેમ આગળ વધું તે જ તેનું ધ્યેય હોવાથી તે કાષ્ટપણુ તક શુભાવતો નથી. પશ્ચિમના દેશોમાં જે આજે એકબીજા કરતાં આગળ વધવાની તાલાવેલી જોવામાં આવે છે તે આવી કેળવણીનું પરિણામ છે.

કેળવણીનો ખરો ઉદ્દેશ હાલ લગભગ ભુલાઈ ગયો છે અને કેળવણી સંબંધી અનેક દિશામાં જે હાલ અધિકારીઓ પ્રગટયાં છે અને તેમાં સુધારો કરવાનો પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે તે ખરેખર આશાજનક છે. આપણો પ્રાચીન આદર્શ વધારે ઉંચા પ્રકારનો હતો, અને તેમાં જનસેના ઉપર વધારે ભાર મૂકવામાં આવતો, બ્રાહ્મણો ખપ પૂરવું નિર્વાહનું સાધન મળે એટલે પોતાનું સમગ્ર જીવન વિદ્યા મેળવવામાં અને તેનું સુપાનને દાન કરવામાં ગાળતા અને તેને પરિણામે આપણા દેશે સર્વ દિશામાં નામના મેળવેલી, એ આપણે જાણીએ છીએ. આત્મોન્નતિ અને સમાજની ઉન્નતિ એ બંનેને નિકટ સંબંધ છે. અને તેથી આત્મની ઉન્નતિ ઉપર ખાસ ભાર મૂકવામાં આવતો, અને “ સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે ” એ સૂત્ર પર આપણી કેળવણીનું બંધારણ ધરાવતું. એ પ્રાચીન ઉદ્દેશને લક્ષમાં રાખીને કેળવણીની દિશામાં જ્યારે ફેરફાર થશે ત્યારે જ ખરી ઉન્નતિને માર્ગે આપણે વળી શકીશું. હાલમાં કેળવણીકારો એટલું તો માને છે કે હાલ જે કેળવણી આપણે આપીએ છીએ તેમાં ખરો સુદ્ધો સંચવાતો નથી. અને માત્ર કારકુનો તથા ભણેલા બેકારો જ આપણે હાલની કેળવણીની પ્રયાથી વધારે પ્રમાણમાં મેળવી શક્યા છીએ. અનેક યોજનાઓ હાલની કેળવણીની પદ્ધતિમાં ફેરફાર કરવા માટે આપણી આગળ રજૂ કરવામાં આવે છે અને તેમાંથી કષ્ટ ફલદાયી નીવડશે, તે હજી આપણે ચોક્કસ કહી શકીએ તેમ નથી.

વર્ધા યોજના સંબંધી અખતરા શરૂ થયા છે. અને તે દિશામાં સારો પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે. આ રીતે ઉદ્યોગની કેળવણી આપી પોતાના પગ ઉપર ઊભા રહેતાં મનુષ્યો શીખશે તો તે પણ પ્રજાના જીવનમાં મોટો પથરા લાવશે, એમ આશા રાખીએ તો ખોટું નથી. પ્રૌઢ શિક્ષણ આપવા માટે પ્રયત્નો થવા માંડ્યા છે. અને જ્યાં સુધી નિરક્ષરતા ટળશે નહિ ત્યાં સુધી પ્રમજીવનનો યથાર્થ વિકાસ થવાનો નથી, એ સૂત્ર હવે બધા સમજતા થયા છે. આપણા સદ્ગત શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે પોતાની દીર્ઘ દૃષ્ટિથી આ બાબત ધણા વર્ષ પહેલાં જાણી અને તેને અમલમાં મૂકી અને કેળવણી ફરજિયાત કરી તેનાં સુપરિણામો હવે આપણે આપવા ભાગ્યશાળી થયા છીએ. પ્રૌઢ શિક્ષણ માટે આપણા રાજ્ય તરફથી પણ પ્રયત્નો થાય છે અને આપણે સૌ તે દિશામાં મહેનત કરીશું તો શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનો ઉદ્દેશ જરૂર આપણે સફળ કરી શકીશું.

પ્રૌઢ શિક્ષણની બાબતમાં પુરુષોમાં કંઈક અંશે પ્રયત્ન કરવાનું સુગમ છે. પરંતુ સ્ત્રીઓની નિરક્ષરતા ટાળવાનું કામ ધણું મુશ્કેલ છે. અને ગામડામાં તે કામ કરવું તેનાથી

પણ સુરક્ષેલ છે. જતાં પ્રયત્ન કરનારને કોઈ પણ કામ અશક્ય નથી. માટે હિમ્મત ન હારતાં પ્રયત્ન કરવા આપ સૌને વિનંતિ છે.

કેળવણી સંબંધી આટલું દિગ્દર્શન કરી ખરી કેવળણી તો મનુષ્યનો સર્વાંગ વિકાસ થાય તે જ હોવાથી તે દિશામાં જેટલો પ્રયાસ થાય તે પ્રમુજ્જવન ધડવામાં ઉપયોગી થશે, એમ મારું માનવું છે. ' જનસેવા એ પ્રભુસેવા છે. ' અને જે કેળવણી ખરી જનસેવા શીખવે તે જ ખરી કેળવણી છે. શિક્ષકો એ સમાજના સેવકો છે અને પુસ્તકાલયોની વ્યવસ્થા ધણે ભાગે શિક્ષકોના હાથમાં હોવાથી પ્રજાની સેવા કરવાનું આ દ્વારા તેમને ધણું કામ કરવાનું છે. પ્રજાનાં બાળકો કેળવવાનું મહાન કાર્ય જે શિક્ષકો કરે છે તેમની હજી પ્રજામાં જોષ્ઠ્યે તેટલી મહત્તા નથી એ વાત ખરી છે. શિક્ષકો પવિત્ર ધર્મો જેણે સ્વીકાર્યો છે અને પોતાની ફરજ સમજી કર્તવ્યનિષ્ઠાથી જે પ્રજાની સેવા કરે છે તેને તેના બદલે ઈશ્વર તરફથી મળ્યા સિવાય રહેતો નથી. ખરું શ્રેષ્ઠ કર્તવ્ય કરવામાં છે, ફક્તની ઇચ્છામાં નથી. માટે શિક્ષક ભાષ્યોને તથા પુસ્તકાલયોનું કામ કરનાર ઇતર ગૃહસ્થોને વિનંતિ કે આ પવિત્ર કાર્યમાં તમે જેટલું કામ સેવાભાવથી કરશો તેટલો તમે પ્રજાનો વિકાસ સાધી શકશો.

વાચનનો રસ લોકોમાં વધતો જાય છે અને જેમને અવકાશ છે તેઓ કંઈ પણ વાંચવાનું માગે છે. સામાન્ય માણસો વર્તમાનપત્રો વાંચીને દુનિયાની નવાજૂની જાણી માન સંતોષ પામે છે તો પણ દરરોજના વાચનથી તેમના વિચારો પણ અમુક દિશામાં દબ થતા જાય છે. સારાં પુસ્તકોના વાચનથી વાચકને તેનું જીવન ધડવામાં અને તેના ચરિત્ર ઉપર જે છાપ પડે છે, તે કદી ભૂંસાતી નથી. માટે વર્તમાનપત્રોમાંથી નકામો ભાગ જોઈ વંચાય અને સારાં પુસ્તકો વધારે પ્રમાણમાં વંચાતાં થાય એ પ્રમાણે વ્યવસ્થા જો ધીમે ધીમે કરી શકાય તો પ્રમુજ્જવન સુધારવામાં ઘણી પ્રગતિ કરી શકાય.

પ્રૌઢ શિક્ષણની યોજના

હાલમાં પ્રૌઢ શિક્ષણની યોજના સંબંધી દરેક પત્રોમાં ચર્ચા ચાલે છે. પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓ અને વ્યવસ્થાપકો આ દિશામાં ઘણું કરી શકે, તે યોજના સંબંધી પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો જલદી મંગાવી લે અને જે પુસ્તકોથી વાંચવા-લખવાનું સહેલાઈથી આવડી શકે તેના પોતે અભ્યાસ કરી અલણુ માણસોને જેમ અને તેમ જલદીથી વાંચતા કરી શકે.

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનો પ્રાણ એ ગ્રંથપાલ છે અને તે જેટલા પ્રમાણમાં સેવાભાવી હશે તેટલા પ્રમાણમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને વેગ મળશે, એ દેખીતું છે. તેનામાં કયા ગુણો જોષ્ઠ્યે, તેનો સ્વભાવ કેવો હોવો જોઈએ; તેનું વિશાળ વાચન, પુસ્તકોની પસંદગી વગેરેમાં કાળજી વગેરે સંબંધી અનેક પ્રસંગોએ કહેવાએલું હોવાથી ખરે તેની પુનરુદ્ધિ કરવાનું યોગ્ય ધ્યાનું નથી.

શાળાનાં બાળકો, પુસ્તકાલયનો વધારે સારા પ્રમાણમાં શી રીતે ઉપયોગ કરી શકે તે સંબંધી કંઈક કહેવાની જરૂર જણાય છે. દરેક મોટી શાળામાં શાળાનું પુસ્તકાલય હોય છે. તેનો ઉપયોગ ધણો જ થોડો થાય છે. તેમાં જે પુસ્તકો છે તે ધણાંખરાં જૂનાં હોય છે. અને બાળકોને તે ભાગ્યે જ વાંચવા મળે છે. હાલ બાળકો પુસ્તકાલયનો જે ઉપયોગ કરે છે તે માત્ર વાર્તાનાં સરળ પુસ્તકો વાંચીને વાચનનો શોખ વધારવા પૂરતો અને વાચનમાં રસ થાય તે પૂરતો જ છે. હવે તેના કરતાં વધારે સારો ઉપયોગ આપણે કરાવી શકીએ. પ્રતિહાસ,

જીવનચરિત્રો જ શા માટે ?

જીવનચરિત્રો વાંચવા વરદ ધણા-ને આજુગમે હોય છે. ઘણાં શિક્ષકો અને માબાપોને બાળકો માટે પુસ્તકની પસંદગી કરવી હોય છે ત્યારે તેઓને વાર્તા સિવાયનું કોઈ પુસ્તક યાદ આવતું નથી. માસિકોમાં કે સામયિકોમાં જીવનચરિત્ર આવે છે ત્યારે ઘણા લોકો તેનાં પાનાં જ ફેરવી ન્ય છે. કેટલાક તો માને છે કે જીવનચરિત્ર વાંચવાની જરૂર નથી, આપણી ભુદ્ધિ જ આપણને સાચી રીતે દોરી શકશે. પણ ખરી રીતે તો જીવનચરિત્રો જ વધુમાં વધુ વાંચવાની જરૂર છે. વાર્તા વાંચવાની જરૂર શા માટે હોય છે ? એમાં અને જીવનચરિત્રોમાં ફરક એ હોય છે કે જીવનચરિત્ર સાચી વ્યક્તિના જીવનના બતાવતી પહેલેથી છેલ્લે સુધી વાત છે, જ્યારે વાર્તા એ કલ્પનાની વ્યક્તિના જીવનનો એક નાનો સરખો ભાગ છે. વાર્તામાં કલ્પનાનો રસ હોય છે પણ જીવનચરિત્રમાં તો કુદરતની બનાવટની એવી એવી ઘટનાઓ હોય છે કે જે મનુષ્યની કલ્પનામાં પણ ન જ આવતી શકે અને એક માનુષ્યની ભુદ્ધિ અપવા [સાંધણ સામેના પૃષ્ઠ પર]

બુદ્ધિગણ, વિજ્ઞાન વગેરે જુદા જુદા વિષયોનાં પુસ્તકો હોય છે. જે તે વિષય શીખવતી વખતે તેને લક્ષ્યતાં પુસ્તકોનાં નામો બાળકોને આપી તે પુસ્તકો તેઓ વાંચતાં યાય અને પોતાનો વિષય સારી રીતે સમજતાં યાય એમ કરવાની જરૂર છે. ડૉક્ટરન યોજનાનો જે ઉદ્દેશ છે તે ઉદ્દેશ લક્ષ્યમાં રાખી વિષયવાર પુસ્તકોનાં નામ મેળવી તેવાં પુસ્તકો વધારે પ્રમાણમાં મંગાવી બાળકો પાસે વંચાવાય તો પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ કંઈક વધારે સારો થશે એમ જણાશે.

જે શાળાઓમાં વર્ગ ૬-૭ ચાલે છે, તેમને વધારે સારા પ્રમાણમાં વાચનની જરૂર છે અને તેમનો અભ્યાસ હાલ જોડખે તેવો જણાતો નથી. તેનું કારણ તેમને વિચાર કરવાનો અવકાશ મળે એવું વાચન એમને મળતું નથી તે છે. આ દિશામાં કંઈક પ્રયત્ન થશે એમ આશા રાખવામાં આવે છે.

કડી મઢાલ પુસ્તકાલય પરિષદ ધણું કામ કરી રહી છે અને કડી તાલુકામાં-શાળાવાળું એકે ગામ પુસ્તકાલય વિનાનું નથી, એ જાણી આપણને સૌને સંતોષ થાય એ સ્વાભાવિક છે. તેના કાર્યકરોએ જે મહેનત લીધી છે તે બદલ તેમનો આ સ્થળે આભાર માનવામાં આવે છે. આગળ ચાલતાં વક્તાએ પુસ્તકાલયો માટે મકાનની આવશ્યકતા પર બાર ચૂકશે હતો. તે ઉપરાંત શ્રીમંતોએ દાનની દિશા બદલવાનો આદેશ આપ્યો હતો.

ત્યારબાદ બ્યાખ્યાનના અંતે તેમણે જણાવ્યું હતું કે પુરુષવાચકોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં હજી સ્ત્રીવાચકોની સંખ્યા વધતી નથી અને તેથી જ્યાં સુધી આપણે, તે દિશામાં આગળ વધીશું નહિ ત્યાં સુધી પ્રગતિ ધાર્યા પ્રમાણે થશે નહિ. માટે ભણેલી સ્ત્રીઓને ઘેર પુસ્તકો પહોંચતાં કરીને પણ તેમનામાં વાંચવાની વૃત્તિ જાગ્રત કરવાની જરૂર છે. અલગ સ્ત્રીઓને વાંચતાં કરવાનું કામ સ્ત્રીશિક્ષકો ધારે તો કરી શકે અને તે માટે તે બહેનોને તે દિશામાં પ્રયત્ન કરવા મારી આગ્રહભરી વિનંતિ છે. પોતાના મહોદલામાં અવકાશ ભણેલી અને અલગ સ્ત્રીઓને ભેગી કરી રામાયણ, મહાભારતમાંથી કંઈક વાતો સરળ ભાષામાં તેમને સમજાવવા તો પણ કંઈક કયું ગણાશે.

છેવટે એકે સૂચના કરવાની રજા લઉં છું. પુસ્તકાલય પરિષદ કેળવણીના ક્ષેત્રમાં જે કામ કરી રહી છે તે ક્ષેત્રને વિસ્તારી તે તાલુકાની પરિષદ અને અને શિક્ષણના અંગમાં કેટલાક વિચારોની આપ-લે કરી કેળવણીની દિશામાં માર્ગદર્શક થાય તો તેની ઉપયોગિતા જરૂર વધે એમ મારું માનવું છે.

આદ્ય મંત્રીએ વર્ષ દરમિયાનના કાર્યનું નિવે-
દન વાંચી સંભળાવ્યું હતું.

આટલો કાર્યક્રમ પૂર્ણ થતાં સભાનું કામમજા
અપોર પછી હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું. તેમાં પ્રથમ
વિષય વિચારણી સભામાં ઠરાવો ચર્ચાયા હતા.
આદ્ય પ્રુલ્લી સભામાં નીચે પ્રમાણે ઠરાવો પસાર
થયા હતા:—

પસાર થયેલા ઠરાવો

પહેલો ઠરાવ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને
અભિનંદન અર્પીતો પસાર થયો હતો.

ઠરાવ ૨—દરિજન વગેરે પછાત કોમના લોકો
સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોના લાભ લે એમ કરવા દરેક પુસ્ત-
કાલયના મંત્રીને સલામત કરવામાં આવે છે.

૬ મૂ. જયંતિલાલ નરહરિ ભટ્ટ, કાલવા

અનુ. હરગોવિંદ માધવલાલ પટેલ

ઠરાવ ૩—પુસ્તકાલયપર્વણી દિન મહા સુદ ૫
વસંતપંચમીના રોજ દરેક પુસ્તકાલય તેમ વાચનાલયમાં
વળવવા સલામત કરવામાં આવે છે.

૬ મૂ. મનસુખલાલ મોતીલાલ

અનુ. મગનલાલ ગંગારામ

ઠરાવ ૪—ધાંત્રી ભાઈદાસ વેદે કઠી મહાલની
શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા વખતે સેવાભાવે હતામનાં પુસ્તકો
ચિતામૂલ્ય આપ્યાં છે તેમના એ સત્કાર્ય માટે આ સભા
તેમને આભાર માને છે.

૬ મૂ. મગનલાલ શ. મહેતા

અનુ. મહીજીભાઈ ભૂટાભાઈ

વિ. અ. આ. દુર્ગાશંકર અંબાશંકર

ઠરાવ ૫—કઠી મહાલમાં સાળાવાળાં તમામ ગ્રામી પુસ્તકાલયો થયાં છે. દરે આ પુસ્તકાલયોનાં
સ્વતંત્ર મકાનો બાંધવા અને લોકમુદ્દ સારી એકઠી કરી પુસ્તકાલયને સારી રીતે ઉપર લાવવા દરેક
પુસ્તકાલયના ચાલકને વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

૬ મૂ. ઉચ્ચરાલાલ નારણજી ભાતી

અ. આ. નર્મદાશંકર જયશંકર દવે

ઠરાવ ૬—ગુજરાત વનકીચર સોસાયટીમાં રૂ. ૫૦૦ પચાસ ગ્રામમુદ્દના આપવાથી પુસ્તકાલય
રહસ્યર થાય છે, તેના બદલે બજેટમાંની રકમમાંથી રૂ. ૫૦૦ પચાસ આપેથી રહસ્યર થાય એવી રીતની
તજવીજ કરવા આ પરિષદ ખાતાને સલામત કરે છે.

૬ મૂ. અંબાશંકર નથુરામ શર્મા

અ. આ. અંબાલાલ અચરતલાલ

ઠરાવ ૭—દરેક પુસ્તકાલયના મંત્રીએ જનવામાં બેઠાના જ્ઞાનને ફેલાવે: થાય તે અર્થે રત્નના
દિવસોએ અથવા કુરસદના વખતે પુસ્તકોમાંથી તેમજ અખબારોમાંથી ઉપયોગી સમાચાર માણસોને
સમજાવવા અંતઃકરણપૂર્વક પ્રયત્ન કરવા સલામત કરવામાં આવે છે.

૬ મૂ. ચિત્તલભાઈ લાલભાઈ ખારોડ

અ. આ. અંબાલાલ મોતીરામ ત્રિવેદી

ઠરાવ ૮, ૯, ૧૦ આભારદર્શક હતા. અંતે પ્રાસંગિક વિવેચનો અને પ્રમુખશ્રીને
ઉપસંહાર થતાં અધિવેશનનું કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું.

[સામેના પૃષ્ઠનું સંધિ]

એક માણસના જીવનનો થોડો અનુભવ
બિચારી જિંદગીના માર્ગને કેવી રીતે
ખતાવી શકે? એટલે જુદા જુદા સંયોગો
અને વાતાવરણમાં જીવી ગયેલા અનેક
નાના મોટા પુરુષોનાં જીવનનો અનુભવ
વાંચવાની જરૂર હોય છે. એમાં પણ
હાસ્ય, કાકુલ્ય અને શૈભાંચ આવતાં
હોય છે, અને વાંચવામાં રસ આવે છે.
જીવનચરિત્રના વાચનના અભાવે મોટા-
પણમાં જીમી થતી ગ્રંથને માણસ ઉલેલતાં
નિરાશ બની જાય છે. સત્ય, ન્યાયશીલતા,
ટકીપણું હતાદિમાં દેહતા જોઈએ તેવી
નથી આવતી. સમાજ, ધર્મ, દેશ અને
માનવતાની સેવા કરવાની યોતાની કુશ
થવાયો સમજી શકાતી નથી અને
ધનધાની પાળી શકાતી નથી.

જીવનચરિત્રના વાચનથી મોટાંઓને
દોરવણી મળે છે કે તેમણે નાનાંઓને
ઉછેર કેવી રીતે કરે. પછાં બાળકોમાં
એવી એવી સુષુપ્ત શક્તિઓ પડી હોય છે
કે એમને થોડાં માત્ર મળતાં તે શક્તિઓ
જનમનું પૂર્ણ કદવાળું કરવાને સક્તિમાન
બને, મોટાંઓ જીવનની પછી લાગણીને
સમજી શકે.

[" નવરથના " જુન '૭૬]

પ્રૌઢ શિક્ષણ અને પુસ્તકાલય

“ To be literate is to possess the cow of Plenty. ”

સુધરેલા દેશોના સરેરાશ માણસની દૈનિક આવકના આંકડા આપણને નવાઈ પમાડે છે, પણ આપણે તેમની કેળવણી પામેલાની ટકાવારી જોઈએ તો આપણને એમજ થાય કે જે દેશો આટલા કેળવાયેલા, ભણેલા ગણેલા હોય ત્યાં ધનનો વરસાદ વરસે એમાં નવાઈ નથી.

આપણા જીવનકલહો, આપણું સંકુચિત માનસ, આપણી ગરીબડી રહેણી કરણી-એ બધુંય આપણા અજ્ઞાનને લઈને છે. આજે દેશના આગળ પડતા દરેક અપૂરુષને સમગ્રયુગ છે, કે દેશનાં દારિદ્ર્યો, દેશની અજ્ઞાનતા અને દેશનો અંધાપો દૂર કરે જ નાણૂંદ થવાનાં છે; આજે આપણા દેશી પ્રૌઢ શિક્ષણ-‘Adult Education’ના પ્રશ્નને હાથ ધર્યો છે. ગુજરાત પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિ અજ્ઞાન માણસોનો અંધાપો દૂર કરી જ્ઞાનચક્ષુનાં દાન દેવા જે પ્રયત્નો કરી રહી છે તેનેવર્તમાનપત્રો વાંચનાર સારી રીતે જાણે છે.

આપણા રાજ્યની શુભ શરૂઆત

આ શુભ કાર્યની શરૂઆત આપણા રાજ્યે પણ હોંશયી હાથ ધરી છે. રાજ્યની એકેએક શાળાઓ દ્વારા ગામેગામ પ્રૌઢ શિક્ષણનો પ્રશ્ન આગળ આવી રહ્યો છે, એકેએક ખાતાના અમલદારો જ્યાં જ્યાં પોતાનો મુકામ કરે છે, ત્યાં ત્યાં પ્રૌઢ શિક્ષણની વાતો ચર્ચે છે, સૌને થયું છે કે, નિરક્ષરતા એ કલંક છે.

ભણવાનાર જેમ આજ પ્રેમપૂર્વક ભણનાર શોધે છે, તેમ ભણનારે પણ આગળ આવું જોઈએ, આ કામે પુસ્તકાલયો કેટલાં મદદરૂપ થઈ શકે એ આપણે વિચારીએ.

પ્રૌઢ શિક્ષણમાં પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ

ભણનારને જ્યાં પોતાનાં બાળકો ભણવા જાય છે ત્યાં ભણવા જતાં સહેજે શરમ, કે નાનમ આવે છે, પગ ભારે પડે છે, હેયુ ધડકે છે. એટલે જે જે ગામોએ પુસ્તકાલયોનાં જુદાં મકાનો છે તે તે ગામોના શિક્ષક, બંધુઓએ, ગૃહ આગેવાનોએ, પ્રૌઢ શિક્ષણના વર્ગો પુસ્તકાલયોમાં ચાલે એવી યોજના ગોઠવણ કરવાની જરૂર છે.

શી રીતે શીખવશો ?

મોટાએને શિક્ષણ આપવાની પદ્ધતિ ‘ મા ચા પા ’ ‘ આ મામા બહુ લાવે છે ’ એવી બાળપોથીથી ન કરતાં ગુજરાત પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિની સૂચનાઓ, પત્રિકાઓ, પુસ્તિકાઓ બરાબર વાંચી તે પ્રમાણેની શિક્ષણપદ્ધતિયો કામ કરવામાં આવશે તો મોટાઓ હોંશયી શીખવા આવશે. ને અક્ષરો પછી શબ્દો એવા બતાવી મૂકવા કે જેઓ પહેલાં મગન, જમન, કરચન વગેરે પોતાનાં નામ વાંચતાં આવડે. પછી તેમના ધંધામાં વપરાતા શબ્દો-જોડાણો સિદ્ધાપના-શીખવવા ને પછી તેના શબ્દો ઉપરથી હંમેશનાં વપરાતાં વાક્યો બતાવી મૂકવાં. આ માટે ‘ લોકપોથી ’, અક્ષરજ્ઞાન યોજનાનાં ‘ ચાલો વાંચીએ ’ ચાલો વિચારીએ વગેરે શીખવનારે જોઈ જવી.

નવા નવા અખતરા

કેવળ ભણવવાનો મોહ ન રાખતાં સારાં પુસ્તકોમાંથી વાંચેલી સારી વાતો અકવાસીએ એક એ વાર કહેવાનો સમય રાખવો. વાતોમાં એકનાં દુઃખદર્દોની અને સામાજિક વાતો પસંદ કરવી. ૫૨૮]

આસપાસમાં કોઇ સારો વક્તા હોય તો સભા જેનું ગોઠવે ગામની સદાઇ, ગરીબાઇ દૂર કરવાના ઉપાયો, વગેરે વાતો કરાવવી.

ગામમાં કોઇ સારો આખ્યાનકાર હોય તો તેને ખોલાવી પંદરેક દિવસે એકાદ કુવનું, સુધનવાનું કે પ્રદક્ષાદનું આખ્યાન કરાવવું.

તાલુકામાંથી મળી શકે તો મેજિક લેન્ટર્નથી આરોગ્યની, ખેતીની સ્લાઇડઝ ખતાવવી કે ગામમાંથી ગ્રામોદ્ધાર મેળવી સારા સંસ્કારી સંગીતથી પૃથ્વીરાજ-જયચંદ, સેણી-વિગ્નશ્યંદ વગેરે રેકર્ડથી આનંદ કરાવવો.

કોઇ વાર શીખવા આવનારાઓ સાથે ગામસદાઇના પ્રોગ્રામ રાખવો કે પુસ્તકાલય દિન પણ ઉજવવો.

આમ કરવાથી શીખવા આવનાર ઉપરાંત અનેક માણસો આકર્ષાશે અને જેમ અને તેમ નિરક્ષરતા દૂર કરી દેવાની તાલાવેલી લાગશે.

પુસ્તકાલયમાંથી ખાસ કરી થોડું લઘુલા વાંચી શકે તેવાં પચીસ પચાસ પુસ્તકો જુદાં બહાર જ રાખવાં ને અવારનવાર તેમને જોવા આગવાં, એકાદ સારી વાર્તા વાંચી સંભળાવવી, જેથી તેવી વાતો કે તેવી માહિતીવાળું જ્ઞાન પુસ્તકોમાં લખું છે તેવો તેમને અનુભવ થાય.

‘ મોટાઓ લઘુને ક્યાં વેપાર ખેડવા કે નોકરી કરવા જવાના છે ’ એવું ન ધારશો.

કેટલાંક દષ્ટાંતો

પરદેશની વાત છે: નોર્વેમાં ચૌદ વર્ષના એક માછીમારનો છોકરો હતો. તેના સંબંધીઓને લાગ્યું કે છોકરો લણી શકે તેમ નથી તેથી તેને પોતાના મંધામાં ધકેલી દીધો.

ધંધાર્થે તેને પોતાનો કિનારો છોડી નોર્વેના સામા કિનારે જવું પડ્યું. ત્યાં નોર્વે સરકારે દેશપરદેશના સમાચારથી વાકેફ રહેવા સાઈ એવું એક પુસ્તકાલય સ્થાપ્યું હતું. તે નાનું હતું, પણ પુસ્તકો અવાર નવાર બદલાતાં. આ છોકરોને પોતાની નવરાશના વખતે એ પુસ્તકાલયમાં જવાનો રસ લાગ્યો અને જ્યારે તે ત્રેવીસ વર્ષે ફરી પોતાના વતનમાં ગયો ત્યારે ત્યાંની શાળામાં દાખલ થયો. અઢાવીસમા વર્ષે તેણે ડીગ્રી મેળવી અને પોતાનીજ શાળામાં પ્રોફેસર તરીકે નિમાયો. પ્રોફેસર તરીકે તેનું કાર્ય પ્રશંસનીય હતું.

ખીજે દાખલો લખ્યો. એક બાઇબલ પોતાની છોકરીને થોડું લણાવ્યા પછી પેટને કારણે પોતાની જોડે હોટલમાં વાસણ માંજવાના કામમાં રોકી દીધેલી. હોટલવાળાને ત્યાં પાંચ સાત પેપરો આવતાં ને તેમને એક ટેબલ ઉપર વ્યવસ્થિત રાખવાનું કાર્ય એ બાઇબલી છોકરીને સોંપાયું. છોકરીને પેપરો વાંચવામાં એટલી તાલાવેલી લાગેલી કે કેટલીએ વખત પોતાની માનું કામ અધૂરું રહેવા બદલ માલીકના ઠપકા સહન કરવા પડેલા.

ટેબલ પાસે આ પીવા આવનાર ધરાકો પેપર વાંચવા આવે ત્યારે છોકરી પેપરોની હકીકત સ્પષ્ટપણે વાચકોને કહી સંભળાવતી. તેના શેઠે તેને એક વખત આમ કરતી જોઇ ત્યારે તે ખુશ થયો ને છોકરીને હોટલમાં ધલાયદા વાચનાલયનો વિભાગ કાઢી સારા પગારથી રોકી. આથી હોટલની ધરાકીમાં પણ સારો વધારો થયો.

એક ત્રીજે દાખલો. મોટી ઉંમરે વાચનરોષ ખેળવવાથી ચએલો કામદો નોંધતાં જણુશો કે પુસ્તકાલય પ્રૌઢ શિક્ષણમાં કેટલું મદદગાર થઈ શકે છે.

પણ જ થોડી ચોપડી લાલેલો એક પોલીસ ખાતાનો સિપાઇ હતો. તેના બધા સાહેબ

બલભલા આંટીધુંટીવાળા, ચોરી, અજિત્યાર વગેરેના કેસો શોધી કાઢવામાં પાવરવા ગણાતા, તેને પણ એ સાહેબ જેવા થવા ઇચ્છા યત્ન.

એ પોતાના સાહેબના બંગલે ગયો. હૃદય ખોલી વાત કરી, સાહેબે પાંચ દસ ડિગ્રી વ નોવેલો, પાંચ દસ માનસશાસ્ત્રનાં પુસ્તકો અને પાંચ દસ સાહેલી સાદી સરળ રીતે વાંચી શકાય તેવી સામાજિક વાતોની ચોપડીઓનાં નામ આપ્યાં તથા તે પુસ્તકો તેને શહેરની લાઇબ્રેરીમાંથી મળે એવી ચીઠી લખી આપી.

એ વર્ષનાં આવાં પુસ્તકોના વાચન પછી બીજા સાહેબોને અચ્છા અચ્છા કેસો પકડી આપવામાં તેની માગણી થવા લાગી.

દરેક કેળવણી લીધેલાએ કોઈ પણ રીતે પોતાના આડોશી પાડોશીની, ગામની કે પ્રાંતની નિરક્ષરતા દૂર કરવા કમર કસવી જોઈએ. અને તો જ લેખને મથાળે લખેલું 'વાક્ય આપણને કેળવણી નીવડશે.

—રતિભાઈ અમીન

—ક્ર—

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી શરૂ થયેલ
સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ ન. અમીન સ્મારક ફંડ
(માહે જીન માસમાં બરાબરી રકમ)

		પાછલો સરવાળો રૂ. ૧૫૦-૪-૦	
૧૭	સા. પુસ્તકાલય, સંડેર તા. પાટણ	૭-૦-૦	
૧૮	" માતપુર "	૬-૦-૦	
૧૯	" રામોલ તા. પેટલાદ	૨૫-૦-૦	
૨૦	" બે'સાણા તા. મહેસાણા	૪-૨-૦	
૨૧	" લોચ તા. મહેસાણા	૪-૧૬-૦	
૨૨	" વિત્રામપુરા તા. પેટલાદ	૩-૦-૦	
૨૩	" ટીળરવા તા. શિનેર	૫-૦-૦	
૨૪	" આમલી તા. નવસારી	૪-૮-૦	
૨૫	" તરકતલાવ તા. અમરેલી	૪-૦-૦	

૨૧૩-૧૨-૦

આ ઉપરાંત—

અમરેલી કર્યા પુસ્તકાલયે રૂ. ૧૦૦) તથા વડનગરના કર્યા પુસ્તકાલયે રૂ. ૫૦) આપવાના મંજૂર કર્યા છે, સ્તુત્ય ! રાજ્યનાં બીજાં કર્યા પુસ્તકાલયો પણ આ ફંડમાં જલદી પોતાની રકમ ભરશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

સ્વં મો. ન. અમીન સ્મારક ફંડની રકમ નીચેના સ્થળે મોકલવી:—

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોએ સ્વં મોતીભાઈ ન. અમીન સ્મારક ફંડની રકમ પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ તરફ ન મોકલતાં વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફ નીચેના સરનામે મોકલવી:—

મંત્રી, વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ
૦/૦ પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિં
રાવપુરા, વડોદરા

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

નીચે જણાવેલા પ્રચારકોએ જણાવેલી મુદત દરમિયાન નીચેનાં સ્થળોની મુલાકાત લઈ પુસ્તકાલયની તપાસણી, વ્યવસ્થા, વર્ગીકરણ તથા પ્રચારની કામગીરી બજાવી છે.

નવસારી પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. રમણભાઈ દાહ્યાભાઈ નાયકે જીન માસમાં:—(૧) લીંબાડા, (૨) કોસાડી, (૩) મિમોદા, (૪) ગીજરમ, (૫) કંટવા, (૬) માંગરોળ, (૭) મોસાલી, (૮) વાંકળ, (૯) મહુવેજ, (૧૦) નંદાવ, (૧૧) દીણોદ, (૧૨) બોરીદરા, (૧૩) હથુરણ, (૧૪) કુંવારદા, (૧૫) તરસાડી, (૧૬) કોસંબા, (૧૭) હથોડા, (૧૮) નાની નરોલી, (૧૯) પીપોદરા, (૨૦) હુહારા, (૨૧) આંકોડોદ.

વડોદરા પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. જગનભાઈ મયુરભાઈ પટેલે જીન માસમાં:—(૧) સાહલી, (૨) ડેસર, (૩) કરમાલિયાપુરા, (૪) દાંડિયાપુરા, (૫) ખેરવાડી, (૬) જરોદ, (૭) લીસોરા.

અમરેલી પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. મોહનલાલ શંકરભાઈએ જીન માસમાં:—(૧) ચલાલા, (૨) ધારી, (૩) ખીયા, (૪) છરા, (૫) દેવળા, (૬) વીરપુર, (૭) નાગધરા વાચનાલય, (૮) ધારગણી, (૯) દોટલા, (૧૦) વાવડી, (૧૧) ગરમલી, (૧૨) કેરાળા-કમી, (૧૩) કમી વાચનાલય, (૧૪) પાણીયા વાચનાલય, (૧૫) સમંદિયાળા, (૧૬) રૂઘનાથપુરા વાચનાલય, (૧૭) ઝીકિયાળ વાચનાલય, (૧૮) લાડ, (૧૯) છગરાળા, (૨૦) તાંતણિયા, (૨૧) પીપળવા વાચનાલય, (૨૨) ખાંભા, (૨૩) માવીલા, (૨૪) કેરીઆચાડ, (૨૫) પીંકવાઝાળ, (૨૬) રાજરથળી વાચનાલય, (૨૭) તરકતલાવ, (૨૮) દેવરાજીઆ, (૨૯) વિઠ્ઠલપુર, (૩૦) ચોખા-રથળ વાચનાલય, (૩૧) ચકરગઢ, (૩૨) કેરીઆનાગસ, (૩૩) લાલાવદર, (૩૪) વરસડા, (૩૫) ધ્રમિરીઆ, (૩૬) લાસા, (૩૭) વાંકીઆ.

આણંદમાં મહાલ પુ. પ્રચારક શ્રી. નાનજીભાઈ જેઠીદાસે જીન માસમાં:—(૧) પલાસર, (૨) સેલાવી.

વિસનગર મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. ઉમિયાઈકર લક્ષ્મીરામ દવેએ એપ્રિલ-મે-જીન માસમાં:—(૧) ભાંડુ, (૨) કોંસા, (૩) મોટી દાહિ, (૪) શેવાલીઆ, (૫) રુશી, (૬) જાગીરનું ગામ, (૭) શેવાળા, (૮) મગરોડા, (૯) ઉદલપુર, (૧૦) ધામણવા, (૧૧) ખરવાડા, (૧૨) કમાણા.

ધારી અને અમરેલી મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. વ્રજલાલ દ. મહેતાએ જીન માસમાં:—(૧) ભલગામ, (૨) ખીજડીઆ, (૩) મોટા આંડવા.

વડોદરા મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. છોટાભાઈ રાયજીભાઈ પટેલે જીન માસમાં:—(૧) સમા, (૨) હરણી, (૩) તતારપુર, (૪) સરા.

—❦—

—આમવર્ગને અક્ષરજ્ઞાન અને રોટી એ પ્રત્યે હાલ મૂંઝવી રહ્યા છે. તેનો નિકાલ કરવા ધનવાન અને શિક્ષક એ બે સૂત્રધાર છે. ધનવાનો પોતાના દાનનો પ્રવાહ એનું કાર્તેગી પેઠે વહેતો મૂકે, શિક્ષકો અને લોકસેવકો પ્રજામાં અક્ષરજ્ઞાન ફેલાવે, કારખાના કાઢી ગરીબોને રોજી આપે, આથી પ્રજાસુધારણાની પ્રાયમિક સૂચિકા સધાય છે. સ્વરાજ્ય મેળવવાનો ધૂનમાં આ વાત ન જ ભુલાવી જોઈએ.

બેટના પુસ્તક તરીકે આ બીજું પુસ્તક આપવાને બદલે એકજ સાફ જાણણું અને બંધાયેલું પુસ્તક આપે તો ?

પ. ગદ્યક્રમુખ:—સંપાદકો: મોહનલાલ પાર્વતીશંકર દવે અને રવ. બોમ્બેશ્યામજી જનાર્દન પાઠકજી: પ્રકાશક એમ. સી. કોઠારી, રાવપુરા, વડોદરા, ૧૯૩૧; કાલિન ૧૬ પેજ, પૃષ્ઠ ૩૩૬, કાચું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

મુંબાઈ વિદ્યાપીઠમાં પ્રવેશ કરનારા વિદ્યાર્થીઓને મેટ્રિકની પરીક્ષાના અભ્યાસ માટે આ પુસ્તક યોગ્ય હશે. અને લેખકો વિદ્વાન હોવાથી પસંદગી તેમજ શૈલી વગેરે સરળ અને સુંદર છે. આ પુસ્તક ૪ (ચાર) ખંડમાં છે. પહેલામાં ચરિતાત્મક, બીજામાં નવલિકા, ત્રીજામાં નાટક સંવાદ અને ચોથામાં સામાન્ય નિબંધિકા, નિબંધ તથા પ્રકીર્ણ લેખો છે. વિદ્વાન લેખકોના ગ્રંથોમાંથી પસંદગી કરેલી હોવાથી સંગ્રહ વાંચવા લાયક બોધદાયક તેમજ રસપ્રદ છે. સાહિત્યના શોખીનોને તો આ બહુજ ઉપયોગી છે.

ના. અ. દીવાનજી

૬. બળવાખોર પિતાની તસ્વીર—સંપાદક: કલકાતા કોઠારી, પ્રકાશક: નવ-સૌરાષ્ટ્ર કાર્યાલય, અમદાવાદ, ૧૯૩૬; પૃ. ૩૩૩; પાકું પૃષ્ઠ; કિં. ૨-૮-૦.

'નવસૌરાષ્ટ્ર'ની ત્રીજી ભેટ તરીકે વહેંચાયેલું આ પુસ્તક ચરિત્રવિષયક છે. આચારીશ શહીદ જેમ્સ કોનોલીના જીવનપ્રસંગો એની પોતાની પુત્રી નોરા કોનોલીએ Portrait of a Rebel father નામે પાછળથી લખેલા તે પરથી આ યુજરાતી રૂપાંતર કરવામાં આવેલું છે.

આપલેન્ડ એ ઇંગ્લંડનો પડોશનો એક મોટો ટાપુ હોય છે. ઇંગ્લાંડની જોડકાની સત્તા નીચે ચંપાયેલો હતો. બોયેલી સ્વાધીનતા પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાને આચારીશ પ્રજાએ લાગ મળ્યે અનેક વાર પ્રયત્નો કર્યા હતા, પણ ભાગલા પાડીને સ્વસત્તા નભાવી રાખવાની કાબેલિયત ધરાવતા અંગ્રેજોએ એ નીતિના તેમજ લશ્કરી સત્તાના જોરે આચારીશ સ્વાતંત્ર્ય-ગ્રેમીઓના એ પ્રયત્નોને કાપવા દીધા નહોતા. છતાં આપર પ્રજાની સ્વાતંત્ર્યની તમન્ના તો તેવી ને તેવી જ જલતી રહી હતી. ૧૯૧૪માં પ્રગટેલા વિશ્વયુદ્ધ પ્રસંગે આચારીશ નેતાઓએ તક ઝડપી લીધી ને સત્સંજગત સ્વયંસેવક દળની રચના કરી-દેશના મોટા ભાગનો વિશ્વાસ મેળવીને “પોતાનો દેશ પરતગતતાની બેડીમાં સંબંધતો હોય તેવે વખતે પારકા દેશોની હુંડાટી સ્વાધીનતા રક્ષવા માટે લડાઈમાં જુકાવેલા ઇંગ્લાંડને લશ્કરલશ્કરી કે નાણાંકીય મદદરૂપે સહાય આપી જ ન શકાય” એવી ભાવના જાગ્રત કરીને પ્રજાકીય અસ્મિતા પ્રકટાવી. એ મહાન કાર્યના યોગદા અને સંચાલકોમાંનો એક અગ્રેસર નેતા આ જીવનચરિત્રનો નાયક જેમ્સ કોનોલી હતો. સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધના પહેલા પ્રયાસમાં દેખીતી રીતે સફળતા તેમને નથી મળતી. સ્વયંસેવક દળની હાર થાય છે ને તેના અનેક આગેવાનો પકડાઈને હાસિને માંચડે લટકે છે વા જાળીથી વિધાઈને શહીદ અને છે. આચારીશ સ્વયંસેવક દળનો સેનાપતિ જેમ્સ કોનોલી પણ શહીદ અને છે.

આખા પુસ્તકનું વાચન સ્વાતંત્ર્યપ્રાપ્તિ માટેની આચારીશ પ્રજાની લડતના ઇતિહાસની કાબી કરાવે છે ને કંઈ કંઈ લાગણીઓનાં પૂર દિલમાં વહેવડાવે છે.

શિક્ષિત ઔપુરુષો તેમ મોટા વિદ્યાર્થીઓને આ પુસ્તક એક વાર વાંચી જવાની લલા-
મણુ તો જરૂર કરીએ.

૭. ૨૧૬૦ દુસ ભાગ ૩ ભો:—લેખક: ચંદ્રભાષ ભટ્ટ; પ્રકાશક: ભોગીલાલ ગાંધી;
'નવી દુનિયા' કાર્યાલય-અમદાવાદ; ૧૯૩૮; ૧૬ પેજ ૫. ૧૩૭; કાચું સચિત્ર ૫૬૬;
કિં. ૦-૧૨-૦૦; ત્રણે ભાગ ભેગા કિં. રૂ. ૨-૮-૦૦ પાકું ૫૬૬.

રશિયામાં ઝારશાહીનો અંત આવી ઐત્સૃહિક ક્રાંતિનાં મંડાણ કેવી રીતે થવા પ્રાપ્ત્યાં
એનો ખ્યાલ મેળવવાને આ ચોપડીના ત્રણે ભાગો વાંચવા જેવા છે. આ ત્રીજા ભાગમાં
ઝારના નિકંદન પછી સત્તાફેદ બનેલી કામચલાઉ મૂંઝીદાર સરકાર પાસેથી સત્તાનાં સત્રો
ઝૂંટરી લઇને લેનીને સોવિયેટોના હાથમાં કેવી રીતે મૂક્યાં તેનું રસમય ચિત્રદર્શન જેવા
મળે છે. ભાષાશૈલી સરસ ને વાર્તાત્મક હોઇ દરકાષ કિસમનો વાચક એકી બેઠેકે જ પુસ્તકનું
વાચન પૂરું કરવાને લલચાયા વગર નહિ રહે એમ માનીએ છીએ.

૮. વિશ્વદર્શન:—સંપ્રદાયક: હોટાલાલ માનસિંગ કામદાર બી, એ. (વાંકાનેર);
પ્રકાશક: ભારતી સાહિત્ય સંઘ-અમદાવાદ; ૧૯૩૮; કેમી આઠ પેજ ૫: ૪૯૨; પાકું ૫૬૬;
કિં. ૩-૮-૦૦.

એનસાઇક્લોપીડિયા, ઇઅર બુક, ડિક્શનરીઓ, વગેરેરૂપે જેવું આકર સાહિત્ય
(Reference Books) અંગ્રેજીમાં બહાર પડે છે તેવું આકર સાહિત્ય પ્રકટ કરવાની
યોજના હિંદની કોઇ દેશી ભાષામાં હોય તો, તે અમે જાણતા નથી. ગુજરાતી ભાષામાં તો
એ જોટ હતી જ: ' જ્ઞાનકોષો ' કે ' જ્ઞાનચક્રો 'ના આરંભયલા પ્રયાસો અધૂરા નીવડ્યા છે.
એવે વખતે ' ઇઅર બુક 'ની શૈલીએ એકલા હિંદુસ્તાનની નહિ પણ જગતની વિવિધ
જાણુવા જેવી માહિતીઓનો આ સંચય ગુજરાતીમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે તે બેશક આવાકારપાત્ર
તેમજ ઉત્તેજનપાત્ર છે. આ જાતનું સાહિત્ય ધીરજપૂર્વક સંધરવું ને તેને પ્રકટ કરવું એ
બંને બાબત, આપણી જનતાની અત્યારની વાચનરુચિ બેતાં નથું સાહસરૂપ જ લેખાય.
જતાં એ સાહસ અમને ગમ્યું છે ને તે બદલ લેખક પ્રકાશક બંનેને અંતઃકરણપૂર્વક અભિ-
નંદીએ છીએ.

આધુનિકલેખક ટ્રો. ચંદુલાલ ન. વણીલ તેમના નિવેદનમાં જણાવે છે તેમ " વિશ્વ-
દર્શનની પ્રસિદ્ધિથી ગુજરાતી સાહિત્યમાં આ જાતના પુસ્તકની જોટ પુરાય છે " એ સાવ
સાચું છે. ઘણી સામાન્ય બાબતોનું જ્ઞાન જરૂર પડ્યે તરત જ મેળવવાનું ગુજરાતી જન-
સમાજને માટે સુલભ બન્યું છે. આ પુસ્તકમાં સન ૧૯૩૭ સુધીની ઢંકીકતો સામાન્ય રીતે
સંચિત થયેલી છે. એટલે એ સાલ પૂરતી તો જે તે વિષયની સાચી માહિતી મળી શકશે જ.
તદુપરાંત ' સૂર્યમંડળ, જૂઓળ, ખગોળ, આરોગ્ય કે વેદક વિષયક, ખતીબો ને શાકખોજો,
આયુષ્યમર્યાદા, વેજબુડ તપાસ સમિતિ, હિંદી સરકાર અને મુખ્ય દેશી રાજ્યો વગેરે અનેક
બાબતો એવી પણ છે કે જેનો સંગ્રહ ક્યારેય પણ ઉપકારક થઇ પડશે. ' ટુંકી ચરિત્રાવલિ '
તથા ' હજાર વર્ષનું ' પંચાંગ'વાળાં છેવટનાં ૬૦ પૃષ્ઠોથી તો પુસ્તકની ઉપયોગિતા ખાસ વધી છે.

આવા ઉપયોગી આકરમંથના પ્રકાશનને ઉત્તેજન આપવું એ સાહિત્યરસિક એકેએક
મીમંતાની તેમ જ સાધનસંપન્ન સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોની । દરજ જ ગણાવી જોઇએ.

સાંભળ્યા પ્રમાણે 'વિશ્વદર્શન' નો બીજો ભાગ આવતા વર્ષે પ્રકટ થવાની તૈયારીઓ ચાલે છે, એ ખરેખર ખુશ થવા જેવું છે.

હવેનાં પ્રકાશનોમાં જે તે બાબતને લગતી ગુજરાતપૂરતી ઉપલબ્ધ માહિતીઓ ગ્રીષ્માષ પૂર્વક સંઘરવાની મિત્રભાવે સૂચના કરીએ છીએ.

૯. અમે પિંજરનાં પંખી—લેખક: નીર દેસાઈ; પ્રકાશક: ભોગીલાલ ગાંધી, નવી દુનિયા કાર્યાલય-ભદ્ર, અમદાવાદ; આવૃત્તિ ૧ લી ૧૯૩૯; કાઉન ૧૬ પેજ ૫. ૮+૧૫૬; કડિયું પૂઠું; કિં. રૂ. ૧-૪-૦.

આ પુસ્તક 'નવી દુનિયા ગ્રંથમંડળ' ના ત્રીજા વર્ષનું ૪ યું પુસ્તક છે. એના વાચનથી જેલનાં પંખીઓ ઝોટલે કે કેદી દુનિયાના જીવનવ્યવહારના તેમ જ જેલમાં પણ કેવા કેવા ગુન્હાઓ અને છે, કેવી કેવી ચશમપોષીઓ થાય છે, તેની ઝાંખી થવા ઉપરાંત, જેલમાંથી છૂટા થયેલા શખ્સોને મોઝા કે વહેલા પાછા એ જ જેલની દુનિયાને આશરે મોટે ભાગે જે આવવું પડે છે તેમાં બહારના સમાજમાં પ્રતિષ્ઠિત ગણાતી વ્યક્તિઓનો અસહ્યવ્યવહાર જ મોટે ભાગે જવાબદાર હોય છે એવું ભાન થાય છે.

સંજોગવશાત્ જેલમાં આવી ચડેલો તાપીશંકર નામનો બ્રાહ્મણ યુવક સળ પૂરી થતાં બાકીનું જીવન પ્રામાણિકપણે ગુજરવાના નિશ્ચયપૂર્વક બહાર નીકળે છે, પણ સમાજ તેને સંઘરતો નથી અને સમાજના પ્રતિષ્ઠિતો તેને ધક્કા મારી મારીને વગરવાંકે ખોટા આજીવન નીચે પુનરપિ જેલમાં હાસેલી દે છે. આ જાતનો સામાજિક અન્યાય વહેણમાં વહેલી તકે દૂર થઈ જવો જોઈએ, એવી લાગણી વાચકના દિલમાં આ નવલકથાનું વાચન જન્માવશે, પુસ્તક વાંચવા જેવું છે.

૧૦. લીખો ચોટ્ટો—લેખક: રમણલાલ સોની; પ્રકાશક: શરદ કાર્યાલય-ભદ્ર, અમદાવાદ; ૧ લી આવૃત્તિ ૧૯૩૯; ૫: ૩૧૮; પાકું પૂઠું; કિં. રૂ. ૨-૦-૦.

શરદ કાર્યાલયના ૪ થા પ્રકાશન તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલી આ નવલકથા 'યુરોપના એક ઉચ્ચ પંક્તિના લેખક Soham Aschની કૃતિ Motke the Thief' ની કથાવસ્તુની આછી રૂપરેખાનો ઉપયોગ કરીને ગુજરાતીમાં ધરાવાઈ છે. સમાજમાં જણાતી ચોર, છુટ્ટી ને બદમાશ વ્યક્તિઓ એ સમાજમાં પ્રવર્તતા અન્યાયી ધોરણના જ પરિપાકરૂપ છે, એમ બતાવવાનો નવલકથાનો આશય હોય એમ લાગે છે. પણ ગુજરાતી વેશવાદમાં રજૂ થયેલી આ કૃતિને એ પ્રવાસમાં સર્વાંશે સફળતા વરી હોય એમ અમને નથી લાગતું. બીખાની માને 'ધાવ'ની નોકરી સ્વીકારતાં બીખાને માના ધાવણનો લાલ મળવો સપૂઓ બંધ પડે એવી, તેમ જ ન્યાત જાત કે કુટુંબ કબીલાની પૃચ્છા વગર લગ્નસંબંધ ગોઠવાઈ શકે એવી સ્થિતિ હિંદુ સાંસારિક જીવનમાં હજી લગી તો આવી નથી જ. વળી કોઈ તરુણી સાથે એનો દલિ એ તરુણીના પ્રેમિકને ઘેર મળવા જાય એ, તેમ જ પત્ની થવા નિર્માયક્ષી બાળા પંતિના વિશ્વાસનો ભંગ કરીને તેના જીવનનું રહસ્ય ખદેર કરી દઈ તેને છેલ્લે દે એટલું જ નહિ પણ તેને પોલીસને સ્વાધીન કરવા જેટલી નિષ્કુરતા દાખવે એ પણ હિંદુ સંસારની દૃષ્ટિએ અવાસ્તવિક છે. આ જાતનું વાચન આપણા સમાજ માટે ભાગ્યે ઉપકારક ગણાય.

૧૧. અવનતીનાથ—લેખક: સુનીલાલ વર્ધમાન શાહ; પ્રકાશક, ઇ. જી. હાકોર, પ્રમ-

અંધુ પ્રિં. ગ્રેસ, અમદાવાદ; પ્રથમ આવૃત્તિ ૧૯૩૯; ૧૨ પેજ પૃષ્ઠ ૧૨+૩૪૪, પૂઠું સચિત્ર કાલ્બોર્ડ પટ્ટીનું; કિં. ૨-૦-૦.

આ પુસ્તક ઐતિહાસિક નવલકથાનું હોઈ તે 'પ્રગ્નઅંધુ' સાપ્તાહિકની સન ૧૯૩૯ ની બેટરે બહાર પડ્યું છે. એમાં અવનતીનાથ ભોજ રામના જીવનપ્રસંગોને કલામય રીતે ગૂંથી લખને બારમા સૈકાના હિંદની સંસ્કૃતિ, રાજકીય તેમ સામ્પત્તિક પરિસ્થિતિને ખ્યાલ આપતું સરસ ચિત્ર રજૂ કરવામાં આવ્યું છે. ઐતિહાસિક નવલકથાઓના શોખીનોને એનું વાચન બેશક રૂચશે.

—ના. નં. ચોકસી

૧૨. બાળકોનો બાગ—લેખક તથા પ્રકાશક—સોમાભાઈ કીશાભાઈ પટેલ; સુણાવ, આણંદ થઇને; પૃષ્ઠ ૯૨; પૂઠું કાચું; કિંમત ૮-૬-૦.

આ ચોપડી બાગકામ સંબંધી છે. નિશાળને અંગે બાગ કેવા રાખી શકાય, તેમાં શું શું ઉછેરવું જોઈએ, કઈ કઈ ઋતુમાં કયા કયા રોપ ઉછેરી શકાય, ખાતર કઈ જાતનું નાંખવું, વેશે, શાકભાજી વગેરે કઈ કઈ જાતનાં કરવાં વગેરે સંબંધી ઉપયોગી માહિતી પત્રોના રૂપમાં આ ચોપડીમાં આપવામાં આવી છે. આ માહિતી વિવિધ તથા પૂરતા પ્રમાણમાં છે. આ ચોપડી શાળાઓમાં વસાવવા જેવી છે; તેમ જ બાગકામના શોખીન બીજા લોકોએ પણ વાંચવા જેવી છે. ચોપડીની પ્રસ્તાવના સ્વ. શ્રી. ગિરંજીભાઈ બધેકાએ લખેલી છે. આપણી ભાષામાં બાગકામ સંબંધી સારી ચોપડીઓ થોડી છે, તેમાં આ ચોપડીથી એક સારા ઉમેરો થશે છે.

૧૩. બાલવિહાર અર્થાત્ સુગમ બાળવાડી—લેખક—શંભુ શંભુ ભટ્ટ અને કાલાભાઈ અં. પટેલ; પ્રકાશક—શંભુ શંભુ ભટ્ટ, ફળઝાડ-ઉદેર અમલદાર, વડોદરા રાજ્ય, વડોદરા; પૃષ્ઠ સંખ્યા-૮૦; પૂઠું ચીકણા કાગળનું; કિંમત ૧-૦-૦.

પુસ્તક સંવાદન રૂપમાં લખાયેલું છે. એમાં ફળની વાડી કેમ કરવી તેને લગતી બાબતો ચર્ચેલી છે. ફળઝાડનાં બીની પસંદગી, જુદી જુદી જાતની કલમો, પાણી પાડું, ખેડ, ખાતર, પેટા પાક, પાકનું વેચાણ, ફળની લાંબી મુદત માટે સાચવણી વગેરે બાબતો વિસ્તારથી સમજાવેલી છે. પુસ્તકના અક્ષર મોટા છે, કાગળ સારા છે તથા ચિત્રો આપેલાં છે. આ પુસ્તક પ્રાથમિક શાળાનાં ઉપર્યા ધોરણના તથા માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ સમજી શકે તેમ છે. સાધારણ ભણેલા એવા ખેતીવાડીમાં રસ લેતા મોટી ઉંમરના માણસો પણ તે વાંચી શકે તેમ છે. આપણી ભાષામાં આવા ઉપયોગી વિષયોને લગતાં પુસ્તકો થોડાં છે; તેથી આવા સાહિત્યને ઉત્તેજન મળવું આવરણ છે.

—શં. સો. પટેલ

૧૪. ભારતમાં અંગ્રેજી રાજ—ભા. ૧-૨ (સચિત્ર) હિંદીમાં મૂળલેખક પંડિત સુંદર. લાલ; ભાષાંતરકર્તા: શ્રી. ભારકરરાવ વિદ્યાસ; પ્રકાશક: ચતુર્જન વિકલ્પદાસ જસાણી M. L. A. ગોદિયા (સી. પી.) કેમી આઈ પેજ પૃષ્ઠ ૧૦૨૪, ચિત્રો ૮૫ (૨૫ રંગીન તથા ૬૦ સાદા), પાક પૂઠું, બે ભાગમાં મૂલ્ય રૂ. ૧૭.

અત્યાર સુધી આપણે ત્યાં ભારતવર્ષના જે ઇતિહાસ ઉપલબ્ધ થયા છે તેમાં મુખ્યત્વે

ધણી ખરા પરદેશીઓના રચેલા ઇતિહાસો છે. એમણે ભારતવર્ષનો જેવો ઇતિહાસ જે રૂપમાં રજૂ કર્યો તે જ રૂપે આપણને મળ્યો. પરંતુ વખત જતાં આપણા દેશજનોએ ઇતિહાસનું સંશોધન કરવા માંડતાં અત્યાર સુધી લાણીવાતા ઇતિહાસમાંની કેટલીક વિગતો ખોટી નીકળી આવી. આવો જ શોધખોળનો પ્રયત્ન પંડિત સુદરલાલે કર્યો છે અને તેમની એ અથાગ મહેનતનું પરિણામ તે આ “ ભારતમાં અંગ્રેજી રાજ ” છે.

એમાં લેખકે રથને રથને પ્રમાણો આપીને ઇતિહાસના સાચા સ્વરૂપને એવી સરસ રીતે રજૂ કર્યું છે કે તે પાછલા ઇતિહાસોમાંના અમુકને તો જરૂર ખોટા પાડે છે.

આપણે ત્યાં ૧૮૫૭ માં જે સિપાઇવિદ્રોહ થયેલો તે કેટલેક દરજ્જે રાષ્ટ્રીય સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધના એક અંગરૂપ હતો તે આ ગ્રંથમાંનાં એમાંનાં પ્રકરણો વાંચતાં ૧૫૪૮ જુલાઈ આવે છે. અને આ બધી વિગતો પોતે કયાંથી કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી એ વગેરે હકીકતો લેખકે પુસ્તકના શરૂભાગમાં લખેલ પોતાના ‘ સ્વીકૃતિ ’ પરથી મળી આવે છે. એ જોતાં લેખકે આ ગ્રંથ તૈયાર કરવા પાછળ લીધેલો શ્રમ ૧૫૪૮ માય છે.

આવા ગ્રંથો કવચિત જ પ્રસિદ્ધ થાય છે. શ્રી. ચતુર્જીબાઈએ આ ગ્રંથનું ગુજરાતી ભાષાંતર તૈયાર કરાવી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવાનું જે સાહસ ખેડ્યું છે તે માટે ગુજરાત તેમનું સદાનું ઋણી રહેશે.

ગુજરાતનું કોઈ પણ પુસ્તકાલય આ ગ્રંથવિહોણું ન રહેવું જોઈએ. અન્ય પુસ્તકાલયો ખરીદી પર કાપ મૂકીને પણ દરેક પુસ્તકાલય આ ગ્રંથ જરૂર વસાવે.

— “ ઐતિહાસિક ”

૧૫. જીવતા તહેવારો—આવૃત્તિ ત્રીજી; લેખક : શ્રી. દત્તાત્રય બાળકૃષ્ણ કાલેલકર; પ્રકાશક: નવજીવન પ્ર. મંદિર. અમદાવાદ. કાઉન સોળ પેજ પૃષ્ઠ ૮+૩૨૦, બોર્ડ પટીનું પૃષ્ઠ મૂલ્ય ૦-૧૨-૦.

આ પુસ્તકમાં કાકા કાલેલકરે આપણા તહેવારોને લગતું વર્ણન અને વિવેચન આપ્યું છે. આપણા જીવનમાં તહેવારોનું શું રથાન છે અને તે કેવી રીતે ઉજવવા જોઈએ, તેમાં કેવી ભાવના હોવી જોઈએ, તેમ જ સમયના વહેવા સાથે નવા નવા તહેવારો પણ શરૂ કરવા જોઈએ વગેરે વિગતો આપીને તહેવારોનું ખરૂં સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. આપણે ગતાતુ-મતિક ઉજવ્યે જતા તહેવારોનું આમાં દર્શાવ્યા મુજબનું મહત્ત્વ સમજીને તે ઉજવીએ તો આપણી સંસ્કૃતિમાં સારો ઓપ લાવી શકાય.

પુસ્તકની ત્રીજી આવૃત્તિ એજ એની ઉપયોગિતા પૂરવાર કરે છે.

૧૬. ધર્મમથન—(આવૃત્તિ બીજી) લેખક: મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી; પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે; કાઉન સોળ પેજ પૃષ્ઠ ૧૬+૪૯૬, ૬૬, પૃષ્ઠ મૂલ્ય ઉપર પ્રમાણે.

મહાત્મા ગાંધીજીના ધર્મવિષયક લેખોનો આ સંગ્રહ છે. પુસ્તક પાંચ ખંડોમાં વહેંચાયેલું છે. પહેલા ખંડમાં હિંદુ ધર્મવિષયક લેખો હોઈને બીજામાં મંદિર અને માત્રાને લગતાં લેખો આપ્યા છે. તેમાં મૂર્તિપૂજને અને મંદિરને લગતા તેમજ આજના અગત્યના પ્રશ્નરૂપ યજ્ઞ પઠેલ હરિજનોના મંદિરપ્રવેશને લગતા લેખો પણ અપાયા છે. ત્રીજા ખંડમાં અપાયેલા લેખોમાં ઉપવાસ અને પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ અને તેનું ધાર્મિક રહસ્ય સમજાવ્યું છે. ચોથા ખંડના લેખોમાં તત્ત્વજ્ઞાનની ચર્ચા આવે છે, બ્યારે પાંચમામાં ધર્મશાસ્ત્રોને લગતા લેખો છે. સાચા ધર્મનું સ્વરૂપ સમજવાની જિજ્ઞાસા ધરાવનાર સૌને આ પુસ્તક ઉપયોગી જણાશે.

રાષ્ટ્રભાષાનો ગુજરાતી કોષ - સંપાદક: શ્રી. મગનલાલ પ્રભુદાસ દેસાઈ; પૃષ્ઠ ૨૦૫૩૬૭; પ્રકાશક, કદ; પૂઠું ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૧૫.

આજે જ્યારે દેશભરમાં રાષ્ટ્રભાષાનો પ્રચાર થવા માંડ્યો છે, એ વખતે આપણા ગુજરાતમાં પણ જ્યેના પ્રચારના પ્રયત્નો ચાલુ છે. એવે વખતે પ્રસિદ્ધ થયેલો આ કોષ, રાષ્ટ્રભાષાપ્રેમી સૌ કોઈને એ ભાષાનું જ્ઞાન સમૃદ્ધ કરવામાં ઉપયોગી ફાળો આપશે. સમય-સરના આ પ્રકાશનને અમે આવકારીએ છીએ.

૧૮. જીવન અને સાહિત્ય:—ભા. ૨ ભે; લેખક : શ્રી. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ; પ્રકાશક: આર. આર. શેઠની કંપની મુંબઈ, કાઉન સોળ પેજ પૃષ્ઠ ૩૫૪, પાકું પૂઠું મૂલ્ય રૂ. અઢી.

શ્રી. રમણલાલ દેસાઈ એક અઘ્ણ નવલકથાકાર હોવા ઉપરાંત સરસ નિબંધલેખક પણ છે. આ પુસ્તકમાં એમણે જુદા જુદા વિષયને લગતા નિબંધો લખ્યા છે. એમના સાહિત્ય અને પ્રગતિશીલપણું, નવલકથા, રંગભૂમિ, વ્યાયામની ભાવના, ધર્મભાવના તેમ જ પુસ્તકાલય ત્રેરે વિષયને લગતા વિચારો આ નિબંધોમાં અપાયા છે. આવાં શિષ્ટ પુસ્તકો દરેક પુસ્તકાલયમાં હોવાં ઘટે.

૧૯. શિકાર:—મૂળલેખક: શ્રીરામ શર્મા; અનુવાદક: શ્રી. કિસનસિંહ ચાવડા. પ્રાર્થિતસ્થાન: મૂળર અંચરત્ન કાર્યાલય, ગાંધીરાડ, અમદાવાદ. કાઉન આઠ પેજ પૃષ્ઠ ૮૫૧૮૦, પાકું પૂઠું; મૂલ્ય રૂ. દોઢ.

આ પુસ્તકના મૂળ લેખક શિકારના અઘ્ણ ખેલાડી છે. અને પોતાના એ શોખમાંથી એમણે આ શૌર્યકથાઓ ઉતારી છે. શ્રીરામ શર્મા જેવા વેગીલી કલમવાળા લેખકની એ વાર્તાઓને શ્રી. કિસનસિંહ ચાવડાએ એ જ ધાટીએ ગુજરાતીમાં ઉતારી છે. સાદસ અને શૌર્યના શોખીનોને આ પુસ્તક ગમી જશે.

૨૦. મદાલસા:—લેખક: શ્રી. ગોવિંદ હ. પટેલ, પ્રકાશક: ગોરધનલાલ કિશોરલાલ પટેલ-નંદાનંદ, અલકાપુરી, વડોદરા. કાઉન સોળપેજ પૃષ્ઠ ૧૬૫૬૨, સાકું પૂઠું; મૂલ્ય દશ આના.

હિંદુ પુરાણોમાં આવતા મદાલસાના આધ્યાનને ગૌણ રાખી તત્ત્વજ્ઞાનના ઉપદેશને પ્રધાન ધ્યેયરૂપ રાખી રચાયેલું આ ખંડકાવ્ય પ્રાસાદિક રીતે રજૂ કરાયું છે. એમાં આવતો ધાર્મિક બોધ-જિંદગી સંબંધિત વિચારણાને લગતો છે. ધર્મજિજ્ઞાસુઓએ વાંચવા જેવું છે.

૨૧. મુસ્તક કમાલ:—લેખક: શ્રી. કાન્તિલાલ શાહ; પ્રકાશક: ભારતી સાહિત્ય સંઘ, પાનકોર નાકા, અમદાવાદ. કાઉન સોળ પેજ પૃષ્ઠ ૨૪૦, પાકું પૂઠું; મૂલ્ય રૂ. દોઢ.

" નવરત્ના " માસિકના ગ્રાહકોને બેટ અપાયેલું આ પુસ્તક મુસ્તક કમાલ પાયાના જીવનને નમરૂપે રજૂ કરે છે. એની સારી તેમજ નરતી બંને બાજુ આ પુસ્તકમાંથી મળી આવશે. આજે લખાતાં જીવનચરિત્રોમાં ઘણે ભાગે તો જે વ્યક્તિનું જીવન લખાયું હોય તેનાં વખાણુ જ આવે છે; પરંતુ આવાં નિષ્પક્ષ જીવનચરિત્રો બહુજ થોડાં મળી આવે છે.

પુસ્તક રાષ્ટ્રીય દૃષ્ટિને નજર સમક્ષ રાખી લખાયું છે એટલે ઉર્ફેસ્તાન અને હિંદુસ્તાનની રાજકીય સ્વાતંત્ર્યની તુલનામાં સારી ફાળો આપે એવું છે.

૨૨. ધરતી—લેખક : શ્રી. નીર દેસાઈ. પ્રકાશક, કદ, પૂઠું; મૂલ્ય ઉપર પ્રમાણે, પૃષ્ઠ ૨૬૪.

વિખ્યાત અમેરિકન લેખિકા મિસિસ પર્લ બેક, જેને સાહિત્યનું નોબેલ પારિતોષિક માપવામાં આવ્યું હતું તેણે રચેલ “ The Good Earth ” નું નવીન રૂપે રૂપાંતર પામેલું આ પુસ્તક છે. એનું રૂપાંતર કરવામાં લેખકે આપણા દેશનું જ વાતાવરણ જમાવ્યું છે. આખીય વાર્તા કિસાનોની કંગાલિયત અને તેમની દળાણેલી દશાનો ચિતાર આપે છે. લેખકે મૂળ વાર્તાને આવા નવીન રચે આપણા દેશના વાતાવરણને બંધ બેસવું બનાવવામાં સારી સફળતા પ્રાપ્ત કરી છે.

૨૩. અંદનાથ—લેખક : શ્રી. શરદાંદ્ર અટ્ટોપાધ્યાય; અનુવાદક : શ્રી. નગીનદાસ પારેખ, પ્રકાશક : ગૂર્જર અંચરત્ન કાર્યાલય ગાંધી રોડ, અમદાવાદ. કાઉન સોળપેજ પૃષ્ઠ ૧૬+૧૪૪, પાકું પૂઠું, મૂલ્ય ૦-૧૪-૦.

આજે શરદ્યાજીનું સાહિત્ય આપણા ગુજરાતમાં સારા પ્રમાણમાં ઊતરતું જાય છે. એટલે એમનો પરિચય આપવાપણું રહેતું નથી. શરદ્યાજીની લખેલી આ નવલકથાની આ બીજી આવૃત્તિ તેની લોકપ્રિયતા સાબીત કરે છે. આ નવલકથાને ઉપોદ્ધાત સાક્ષર શ્રી. રામનારાયણ પાઠકે લખેલો હોષ તેમાં તેમણે આ નવલકથા “ પલ્લીસમાજ ” સાથે કેટલી બધી મળતી આવે છે તે તથા તેમાંના પાત્રનિરૂપણનું વિવેચન કરી તેનું સામ્ય દર્શાવ્યું છે. જે પુસ્તકાલયમાં આ પુસ્તક ન હોય તેઓ જરૂર વસાવે.

૨૪. કલ્યાણયાત્રા—લેખક : ‘ દર્શક ’ પ્રકાશક : વોરા એન્ડ કંપની, ૮, રાઉન્ડ બિલ્ડિંગ, કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨. કાઉન સોળપેજ પૃષ્ઠ ૧૦+૨૨૦, પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. દોઢ

આ નવલકથામાં એક તાના ગામડાના શિક્ષકનો છોકરો અને તેના સાથીદારો મળીને સ્વાતંત્ર્યપ્રાપ્તિના યત્નમાં કેવાં પર્યટનો અને સાહસો બેઠે-છે, તેનું સચોટ આબેહૂમ વર્ણન લેખકે પોતાની ઓજસ્વી કલમે આ કથામાં આલેખ્યું છે. નવજીવાનો દેશની સ્વતંત્રતાના યત્નમાં કેટલે સુધી બલિદાન આપી શકે છે તેનો દૃખદ ચિતાર આ પુસ્તકમાંથી મળશે.

૨૫. બુદ્ધના બોલ :—લેખક : શ્રી. પંકજ, પ્રકાશક : વર્ધમાન એન્ડ સન્સ, પાણધુની મુંબઈ. કાઉન સોળ પેજ કદ, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય ૧-૪-૦.

બુદ્ધકાલીન ઇતિહાસને અને વાતાવરણને સાધનરૂપ બનાવી લેખકે આમાં ૧૮ વાર્તાઓ આપી છે. એમાં આવતા બૌદ્ધ ધર્મને લગતા ઉપદેશો, એ વાર્તાઓના મહત્ત્વના અંગરૂપ છે; એમાંથી તરી આવતો બોધ ઉપયોગી છે.

૨૬. હૃદયજવાળા :—લેખક : શ્રી. અંબાલાલ નૃ. શાહ, પ્રાપ્તિસ્થાન : લેખકને ત્યાં, રાજ મહેતાની પોળ, કાલુપુર. અમદાવાદ. ૧૯૩૨ : પૃષ્ઠ ૮ + ૨૫૨. સાદું પૂઠું મૂલ્ય રૂ. દોઢ
કાલના હિંદુ સમાજમાં પ્રવર્તમાન રૂઢિરાજી, વિધવાઓની પરિસ્થિતિ વગેરે સામાન્યિક દૃષ્ટિઓની આસપાસ યુવાયલી આ નવલકથા સમાજસુધારામાં રસ લેનારાઓને રસપ્રદ યથ પડશે. વાર્તાસ એકધારે આલ્સો આવે છે નવલકથારસિક વાચકવર્ગને એ જરૂર ગમશે.

૨૭ મહાબલ આદ્યમ—કર્તા જી. એ. રોષ, જુનાગઢ. રાયલ ચાર પેજ કદ, પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. સવાળે.

આ આદ્યમની અંદર કર્તાએ જુનાગઢ રાજ્યનો આજ સુધીનો ઇતિહાસ આપી તેમાં રાજવંશી તેમજ રાજ્યનાં જોવા-જાણવાલાયક સ્થળોનાં સંખ્યાબંધ ચિત્રો આપેલાં છે. જુનાગઢના ઇતિહાસને જાણવાનો ખાહેશ રાખનારને આ આદ્યમ ઉપયોગી થઈ પડશે.

મ. પ્ર. વ્યાસ

[વધુ પુસ્તકોનો પરિચય આવતા અંકે]

સામયિકો.

૧. વેપાર ઉદ્યોગ—વ. ૧ અં. ૧ મે ૧૯૩૯ તંત્રી : ગદુલાલ હોટલાલ ચોકસી, ભૂતડી ઝાંખા, વડોદરા. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૮-૦.

સદર માસિક અત્રેથીજ પ્રસિદ્ધ થાય છે એ આવકારદાયક છે. આવા માસિકની ખોટ હતીજ. લેખો ભેતો માસિક લવિષ્યમાં વિશેષ ઉપયોગી બની શકશે એમ જણાય છે. વેપાર-ઉદ્યોગને લગતાં માર્ગદર્શનોની હાલ ખાસ આવશ્યકતા છે. ઉદ્યોગમાં સફળતા કેવી રીતે મેળવવી, કેવી વસ્તુઓ બનાવવી વગેરે બહુ સરળતાપૂર્વક વર્ણવ્યું છે. આકી એક અંક ઉપરથી લવિષ્ય નક્કી કરવું મુશ્કેલ છે. કાળજીભરી દેખરેખથી માસિક ઉપયોગી પૂરવાર થઈ રહેશે એ કહેવું અનુગતું નહિ ગણાય.

૨. સ્કાઉટવીર—તંત્રી : મુણ્વંતરાય મ. ભટ્ટ, સંચાલક જીવરામ ભોરી, દર માસે પ્રસિદ્ધ થાય છે, મૂલ્ય રૂ. ૨ વાર્ષિક, મુશ્કેલ રિયલિટીમાં રસો કેવી રીતે કાઢવો, સાહસિક કેવી રીતે થવું તેમ જ સ્કાઉટોની ખાસીઅતો શી વગેરે બાબતો ઠીક ચર્ચા છે. સ્કાઉટોની પ્રવૃત્તિ માટે આ માસિક ખાસ ઉપયોગી છે. સાળાઓ જરૂર ખરીદે, બાળ પુસ્તકાલયો પણ ખરીદે.

ના. ચં. દીવાનજી

૩. વિલાસ—(ત્રિમાસિક) તંત્રી : મિત્ર બાનુ બહમનજી હીરજી ખુરશેદ. “અદીવિલા” હૈદરાબાદ (દક્ષિણ).

લોકરક્ષી શાહબાદ નવરોજી યાદગીરી મંડળ તરફથી પ્રકટ થતા આ ત્રિમાસિકમાં સદર યાદગીરી મંડળનો હેવાલ આપવામાં આવ્યો છે. ઉપરાંત ભટ્ટ મેક્ષમુલ્કર નામક લેખ વાંચવા જેવો છે. એ સિવાય નિઝામ ઉલ્મુલ્કને લગતો ઐતિહાસિક લેખ પણ ઇતિહાસપ્રેમી-ઓએ જાણવા જેવો છે.

૪. આરામ—(નવલિકા અંક) તંત્રી : શ્રી. નંદલાલ સુનીલાલ ખોડીવાળા, સંપાદક : શ્રી. લક્ષ્મીપ્રસાદ જ. આચાર્ય, સારંગપુર, સરસ્વતી જીવન, અમદાવાદ. છૂટક કિંમત ૦-૪-૦.

અઠવાડીક ‘આરામ’ એના દરેક અંકે હજારો છતાં ઉપયોગી સાહિત્ય આપે છે. આ નવલિકા અંકમાં જુદા જુદા લેખકોની કલમે લખાયેલી ટૂંકી વાર્તાઓ આપવામાં આવી છે. જે નવલિકા શોખીનોને ગમી જશે. ઉપરાંત નવલિકા સાહિત્યને લગતા શ્રી. ‘મત્તમપૂર’ અને શ્રી. રમણીકલાલ દલાલના લેખો આપણા નવલિકા સાહિત્ય પર ઠીક ઠીક પ્રકાશ પાડે છે. એમાં પણ શ્રી. મત્તમપૂરનો લેખ મનનીય હોઈ ખાસ વાંચવા જેવો છે.

૫. કર્મયોગો—(હિન્દો માસિક) સંપાદક : શ્રી. રામરખસિંહ સહગલ, રંગ-બસેરા, અલ્હાબાદ. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬૥

શ્રી. સહગલ “ચાંદ” માસિકના રચાપક હતા, અને તેમણે ચાંદ પ્રેસ તેમ જ એના આખા પુસ્તક પ્રકાશન ખાતાનું સંચાલન કરેલું. પરંતુ પાછળથી તેમનું રાજકીય પ્રવૃત્તિને અંગે જેલ જવું થતાં તેમણે ઉપાડેલી સર્વ પ્રવૃત્તિ જમીનદોસ્ત થઈ ગયેલી.

આજે શ્રી. સહગલે આ માસિક ચૂક કરી “ચાંદ” માસિકને પણ જીલાવી દે તેનું આ માસિકનું સંપાદન થયું છે. માસિકનો પહેલો અંક, તેના લાવિની ઓળખ આપે છે,

અંકના શરૂ ભાગમાં તેમણે પોતાની “ ઐદ ” કાર્યાલયની પ્રવૃત્તિ અને તે પછીનો રોમાંચક ઇતિહાસ આપ્યો છે.

૬. જુદિપ્રકાશ—એપ્રિલ-જુન '૩૯. આ અંકમાં એક પછી એક એવા લેખો આપવામાં આવ્યા છે, કે જે આખા ને આખા આદ્યોત વાંચી જવા જેવા છે. તેમાં પણ શ્રી. કેશવરામ શાસ્ત્રીનો મીરાંગાઇને લગતો લેખ આપણા પ્રાચીન સાહિત્યના સંશોધકોને ઠીક ઠીક માર્ગદર્શન આપે છે. અને શ્રી. ઉમાશંકર જોષીનો “ ઇતિહાસસંશોધનમાં પુરાણોનું સ્થાન ” એ શીર્ષકનો લેખ, શ્રી. જોષી આ કાર્યમાં પણ કેટલા પાવરધા છે તેનો ખ્યાલ આપે છે. ઉપરાંત, ગુજરાતની મંદિરો ચિત્રકલાવાળો શ્રી. બચુભાઈ રાવતનો લેખ પુસ્તકોમાં ચિત્રકલા કેટલો અગત્યનો ભાગ ભજવે છે તે જણાવે છે.

૭. નવચેતન—રંગભૂમિઅંક-તંત્રી : શ્રી. ચાંપશી વિ. ઉદેશી, પોલોક સ્ટ્રીટ, કલકત્તા. ગુજરાતી સાહિત્યનાં ગદ્યમાં ગાંઠિયાં માસિકોમાં ‘ નવચેતન ’ માસિક ખાસ સ્થાન ધરાવે છે. એ માસિક અવારનવાર જુદા જુદા વિષયો પર ખાસઅંકો પ્રકટ કરે છે. એનો જુદાઈ માસનો અંક “ રંગભૂમિ અંક ” તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો છે. એમાં રંગભૂમિના કલાકારો તેમ જ નાટ્ય સાહિત્યના અભ્યાસીઓના નાટ્ય લેખકોના-મનનીય લેખો અપાયા છે.

આવા-એ વિષયને જ પોતાના બ્યવસાય તરીકે સ્વીકારી ચૂકેલા-લેખકોના હાથે લખાયેલા આ લેખો આપણી આજની રંગભૂમિને લગતી ઠીક ઠીક માહિતી આપે છે.

૮. ખાલજીવન—પ્રવાસઅંક-જુલાઈ ૧૯૩૯ તંત્રી : શ્રી. રમણલાલ નાનાલાલ શાહ, બાજવાડા, વડોદરા.

“ ખાલજીવન ” નો જુલાઈ માસનો અંક એના તંત્રીએ “ પ્રવાસ અંક ” રૂપે પ્રકટ કર્યો છે. એમાં જુદાં જુદાં જેવા-જાણવા જેવાં સ્થળોને લગતાં પ્રવાસવર્ણનવાળા લેખોનો સારો સંચય કર્યો છે. એમાં મુખ્યત્વે દારકા, સિલોન, આણુ અને અમળગઢ ઉપરાંત હવે તો આપણા મલાકાધી પર થયેલા એડનની પ્રવાસકથા પણ અપાઈ છે. પર્મટનના શોખીન બાળકો ઉપરાંત મોટાઓને પણ એમાંથી ઉપયોગી માહિતી મળી રહેશે.

૯. સ્થાનિક સ્વરાજ્ય—(ત્રૈમાસિક : એપ્રિલ-જુલાઈ) તંત્રી : શ્રી. સુનીલક ડી. બરણીવાળા અને શ્રી. દુર્લભજી દેસાઈ, સુરત. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૮-૦.

આ ત્રૈમાસિકમાં ગુજરાતનાં લોકલ બોર્ડ અને તેમાં પણ સુરત જિલ્લા લોકલ બોર્ડ જે “ આમ સુધારણા સંપાદ ” ઉજવ્યું હતું તેને લગતા વૃત્તાંતો તેમજ પ્રચાર પત્રિકાઓ આપેલી છે.

ગુજરાતનાં અન્ય લોકલ બોર્ડોને તેમ જ સુધારાખાઓ આમાંથી સુધારણાના માર્ગમાં સારી માહિતી ઉપલબ્ધ થશે.

સ્વીકાર

(૧) સમાજસેવા મંડળ મોખ્યાસાનો સને ૧૯૩૮ નો હેવાલ અને હિસાબ.

(૨) સીતાશરણ સા. પુસ્તકાલય ધોણોજનો ૧૯૩૭-૩૮ નો હેવાલ-હિસાબ.

નવીન કાલ

ક્રમિક	પુસ્તકનું નામ	લેખક	પ્રકાશક અને મળવાનું સ્થળ	કિંમત	વિશેષ હકીકત
૧	ફોર્ગેશન દિની	ખંડિભચંદ્ર	એન. એમ. કલ્કરની કંપની, ૧૪૦, પ્રિન્સેસસ્ટ્રીટ, મુંબઈ.	૩-૦-૦	
૨	વાત્રયાયન કામસૂત્ર	વાસિષ્ઠ	"	૩-૮-૦	
૩	રાસમાસિકા	વકીલ ધૈર્યચંદ્ર ર. શુક્લ	મુર્જર સાહિત્ય ભંડાર, લાડી	૧-૦-૦	ગૃહપુસ્તકાલય મંથમાળા
૪	અપૂર્વ ભારતી	અયુભાઈ શુક્લ	આર. આર. શેઠની કંપની	૩-૮-૦	પથેરદામીનું બીજું નામ-(એજ પુસ્તક)
૫	સાચી વાતો	હર્ષદ પટેલ	આપણી બાળ-મંથમાળા, ભરૂચ	૦-૩-૦	
૬	ન્દાનપણની વાતો	પદ્માવતી દેસાઈ	"	૦-૩-૦	
૭	ઉડો આકાશમાં	વૈકુંઠ હાકોર	"	૦-૩-૦	
૮	નાનાં છોકરાં	ચારુદત્ત	ભારતી સાહિત્ય-સંઘ, અમદાવાદ	૦-૩-૬	અરણ્ય પુસ્તકમાળા
૯	શંકરાચાર્ય	હરજીવન સોમૈયા	"	૦-૨-૬	"
૧૦	રંગરંગ વાદળધાં	સુન્દરમ	"	૦-૨-૦	"
૧૧	હરા સાખનો ફરતાવેળ	ડી. આર. મહેતા	વર્ધમાન એન્ડ સન્સ પાણધુની, મુંબઈ	૦-૬-૦	

પુસ્તકોનો પરિચયસંગ્રહ*

ક્રમાંક	પુસ્તકનું નામ તથા વિષય	લેખક કે અનુવાદક	પ્રકાશક પ્રાપ્તિસ્થાન	પૃષ્ઠ, પૃ.કુ., મૂલ્ય	પરિચય આપનાર પત્રો
૨૦૭	અજંવાળી રાત (ટૂંકી વાર્તાઓ)	...	“કુમાર” કાર્યા- લય રાયપુર, અમદાવાદ	૨-૦-૦	“ફૂલછાબ” ૯-૬-૩૬
૨૪૧	કંકાવટી (લોકસાહિત્ય)	ઝવેરચંદ મે- ઘાણી	ગૂર્જર ગ્રંથ ૨, કાર્યાલય અમ- દાવાદ	૦-૮-૦	“પ્રજાબંધુ” ૧૧-૬-૩૬
૨૪૨	પદ્મસિમાળ (નવલકથા)	શરદ્દાસ	,,	૧-૪-૦	“પ્રજાબંધુ” ૧૧-૬-૩૬
૨૧૮	ધરતી (નવલકથા)	નિરં દેસાઈ	ભારતી સા. સંઘ-અમદાવાદ	૨-૦-૦	“જનમૂર્તિ” ૧૫-૬-૩૬
૨૪૩	દરિદ્રનારાયણ ભા. ૧-૨ (નવલકથા)	ગુણવંતરાય આચાર્ય	આર. આર. શેઠની કું. મુંબઈ	૫-૮-૦	“જનમૂર્તિ” ૨૨-૬-૩૬
૨૪૪	અમે પિંજરનાં પંખી (નવલકથા)	નિરં દેસાઈ	નવીદુનિયા કાર્યા- લય અમદાવાદ	૧-૪-૦	“ફૂલછાબ” ૨૩-૬-૩૬ “યુવક” જુલાઈ '૩૬ “જનમૂર્તિ” ૬-૭-૩૬
૨૦૫	અવનતીનાથ (નવલકથા)	ચુ. વ. શાહ	“પ્રજાબંધુ” પ્રેસ અમદાવાદ	૨-૦-૦	“યુવક” જુલાઈ '૩૬ “ગુજરાતી” ૨-૭-૩૬
	તક્ષશિલાની રાજ- માતા (નવલકથા)	ઉચ્છરંગરાય ઓઝા	જીવનલાલ અ. મહેતા અમદાવાદ	૩-૮-૦	“પ્રજાબંધુ” ૧૮-૬-૩૬
૨૪૮	અપૂર્વ ભારતી ભા. ૧-૨ (નવલકથા)	શરતચંદ્ર	આર. આર. શેઠની કંપની મુંબઈ	૩-૮-૦	“ફૂલછાબ” ૩૦-૬-૩૬ “જનમૂર્તિ” ૨૯-૬-૩૬ ,, ૬-૭-૩૬
૨૫૦	બીબો ચોટો (નવલકથા)	રમણલાલ સોની	શરદ્દ કાર્યાલય અમદાવાદ	૨-૦-૦	“જનમૂર્તિ” ૬-૭-૩૬
૨૪૬	ચરિત્રહીન (નવલકથા)	શરતચંદ્ર	એન. એમ. દેસર મુંબઈ	૩-૦-૦	“યુવક” જુલાઈ '૩૬

* આ કોષ્ટકમાં જે પુસ્તકોના ક્રમાંક આપવામાં આવ્યા છે તેનો તેજ ક્રમાંક, જે તે પુસ્તકોના પરિચય ફરીવાર અન્ય આમંત્રિકમાં પ્રકટ થતાં આપવામાં આવ્યો છે અને હવે પણ અપાયો. —તાંત્રી ૧૪૪]

૧૫૯	કિશોરચરિત્રમાળા (ભા. ૨) જીવન- ચરિત્રો	સ્મૃતભાષા ન. વહેરા	ચ. એ. સો- સાધરિ આણંદ	૧-૧૦-૦	"નવરચના" જુન '૩૬
૨૩૮	મંગળ ગરબાવળી (ગરબા)	ચંદ્રકાન્ત મંગ- ળજી ઓઝા	ભરત ચંદ્રકાન્ત ઓઝા, ભગનાથ પ્લોટ, ભાવનગર	૦-૨-૦	"ગુજરાતી" ૧૮-૬-૩૬
૨૨૩	રાસગંગા (રાસ)	"	"	૦-૮-૦	"પ્રગળ્ધ" ૧૧-૬-૩૬ "ગુજરાતી" ૧૮-૬-૩૬
૨૩૯	મુક્તિના રાસ (રાસ)	જ્યોત્સ્ના શુક્લ	...	૦-૪-૦	"પ્રગળ્ધ" ૧૧-૬-૩૬
૨૧૪	જીવન સંસ્કૃતિ (પ્રકીર્ણ)	ઠાકા કાલેલકર	નવજીવન પ્ર. મંદિર અમદાવાદ	૨-૮-૦	"મુ. સ." ૧૭-૬-૩૬
૨૧૩	ગાંધીજીની સાધના	રાવજીભાઈ મ. પટેલ	" "	૧-૪-૦	"મુ. સ." ૧૭-૬-૩૬ "પ્રગળ્ધ" ૨-૭-૩૬
૨૧૫	કાવ્ય પરિચય ભા. ૨ જો (સાહિત્ય)	રા. વિ. પાઠક નગીનદાસ પરિચ	" "	૦-૧૨-૦	"મુ. સ." ૧૭-૬-૩૬
૨૪૦	ધર્મમંથન (ધાર્મિક)	મો. ક. ગાંધી	ગૂર્જરમંથન કાર્યા- લય-અમદાવાદ	૦-૧૨-૦	"પ્રગળ્ધ" ૬-૭-૩૬ "સાંજવતમાન" ૨૨-૬
૧૯૮	સ્મૃતિ અને દર્શન (સાહિત્ય)	રતિલાલ મો. ત્રિવેદી	"	૧-૮-૦	"મુ. સ." ૧૭-૬-૩૬
૨૪૫	જીવતા તહેવારો	ક. બા. કાલેલકર	નવજીવન પ્ર. મ. અમદાવાદ	૩-૧૨-૦	"સાંજવતમાન" ૨૨-૬ "ફૂલછાંય" ૩૦-૬-૩૬
૨૨૪	અર્વાચીન કાલ સાહિત્યના વહેણો	રા. વિ. પાઠક	મુગ્ધ યુનિવ- ર્સિટી	૧-૪-૦	"પ્રગળ્ધ" ૨-૭-૩૬
૨૪૬	રાષ્ટ્રભાષાનો ગુજ- રાતી કોષ પારિભાષિત(કાવ્યો)	મગનભાઈ પ્ર. દેસાઈ	" "	૧-૮-૦	"સાંજવતમાન" ૨૨-૬
૨૨૫	લોકપોથી(પહેલી) વિશ્વદર્શન	ભલાલ દલવાડી	અરવિંદ કાર્યા- લય-આણંદ	૨-૦-૦	"પ્રસ્થાન" વૈશાખ '૬૫
૨૪૭	લગ્ન: ધર્મ કે કરાર? (સામાજિક)	જીગીન્દ્રરાવ ર. દિવેદીયા	અરવિંદ કાર્યા- લય-આણંદ	૦-૧-૦	"ગુજરાતીપંચ" ૧૮-૬-૩૬
૧૯૦	જીવન અને સા- હિત્ય ભા. ૨જો (સામાજિક)	ભાટલાલ મા. કામદાર	ભારતી સાહિત્ય સંઘ અમદાવાદ	૩-૮-૦	"પ્રસ્થાન" વૈશાખ '૬૫
૭૭	સાહિત્ય કળા (સાહિત્ય)	મોહનલાલ પા. દવે	નવયુગ પ્ર. ભા. કાચુ પૂંકું ઝર રાજકોટ આર. આર. શેઠની કંપની	૧-૪-૦ ૨-૮-૦ ૧-૦-૦	"પ્રગળ્ધ" ૧૮-૬-૩૬ "ફૂલછાંય" ૨૩-૬-૩૬ "ફૂલછાંય" ૨૩-૬-૩૬

માસિકો મહત્વા તારીખ

નામ	પુસ્તક	અંક	માસ	તારીખ
આયુર્વેદવિજ્ઞાન	૨૨	૩	માર્ચ	૫-૧-૩૬
ભર્મિ	૯	૩	જુન	૪-૧-૩૬
કિશોર	૪	૧૦	જુન	૩-૭-૩૬
કુમાર	૧૬	૬	જુન	૧૭-૧-૩૬
ખેડૂત, ખેતી ને સદકાર	૫	૧૨	જુન	૧૧-૧-૩૬
ખેતીવાડી	૫	૩	અપ્રાહ	૮-૭-૩૬
ખેતીવાડી વિજ્ઞાન	૨૭	૧૧	જુન	૩-૭-૩૬
ગુણસુન્દરી	૩૨	૫	જુલાઈ	૧-૭-૩૬
શ્રામજીવન	૯	૧૨	જુલાઈ	૧-૭-૩૬
ચરોતર	૯	૬	જુન	૧૭-૧-૩૬
ચિત્રમય જગત	૨૫	૫	જુલાઈ	૩-૭-૩૬
દેશી રાજ્ય ત્રિમાસિક	૧૧	૪	ગાન્યુ-માર્ચ	૨૪-૫-૩૬
નવચેતન	૩૫	૪	જુલાઈ	૯-૭-૩૬
નવચરના	૪	૩	જુન	૧૭-૧-૩૬
પાટીદાર	૧૬	૯	અપ્રાહ	૨૧-૧-૩૬
પૂર્ણા	૨	૧૧	જુન	૨૫-૧-૩૬
પ્રસ્થાન	૧૪	૬	ચૈત્ર	૮-૧-૩૬
બાલમિત્ર	૧૮	૧૨	જુલાઈ	૩-૭-૩૬
બાલમુખા	૩	૨	જુલાઈ	૨-૭-૩૬
બાળક	૧૭	૭	જુલાઈ	૧-૭-૩૬
બાલજીવન	૧૭	૮	જુલાઈ	૯-૭-૩૬
બુદ્ધિપ્રકાશ ત્રિમાસિક	૮૧	૨	એપ્રિલ-જુન	૮-૭-૩૬
માનસી ત્રિમાસિક	૪	૧	માર્ચ	૮-૧-૩૬
યુવક	૯	૭	જુલાઈ	૨-૭-૩૬
વૈદકક્રમતર	૪૪	૬	જુન	૧૦-૧-૩૬
વ્યાયામ	૨૪	૧૧	જુન	૧૫-૧-૩૬
ચારદા	૩૧	૩	જુન	૧૫-૧-૩૬
ચિત્રજીવન	૧૪	૨	ચૈત્ર	૧૯-૪-૩૬
સૌરાષ્ટ્રચિત્રક ત્રિમાસિક	૧૨	૪	માર્ચ-મે	૨૦-૫-૩૬
શ્રીભાષ	૮૮	૭	જુલાઈ	૨-૭-૩૬

શું વાંચશો ?

કિશોર : જુન : ૧૯૩૯

ઝેરી ગેસ અને રક્ષણનાં સાધનો : ઝેરી ગેસોના સામાન્ય રીતે ૩ ભાગ ' પાર્ડી' શકાય: (૧) કલોરીન, પ્રસિક એસિડ વગેરે: આ ગેસો માણસને ગુંગળાવી નાખે તેવા હોય છે. (૨) મરટડી ગેસ, લેમિસાઇટ વગેરે: આ ગેસો પ્રવાહી હોય છે અને શરીરે કપડાં પહે-રેલાં હોય છતાં પણ તે શરીર પર પડવાથી ફેલાવા ઉઠાડે છે. એ પ્રવાહીને હવામાં છોડ્યા પછી વાયુરૂપ યર્ષ જાય છે અને એ વરાળ ધણા વખત સુધી હવામાં રહે છે. (૩) ઝેરી રજ (Dust) અને ધુમાડો (Smoke) : એથી છીંકા પર છીંકા આવે છે, માથું દુઃખવા લાગે છે અને બિલકી થાય છે. આની સામે રક્ષણ મેળવવા માટે (૧) વાયુચૂરત (Gas-Proof) ગેસમાસ્કનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

વ્યાયામ અને આરોગ્ય : તગડા યત્ન એ વ્યાયામનો આદર્શ નથી; અલબત્ત, તગડા યત્નમાં નાનમ છે જ નહિ. આપણો આદર્શ તો વ્યાયામથી ઘડાયેલાં સુષ્ટ માંસલ શરીરો-કમાન જેવાં હલકાં અને ચપળ શરીરો છે. આ શરીરો એવાં ખડતલ હોવાં જોઈએ કે આપણે વખત આવે વીસ કલાક પલાંઠી વાળીને લખ્યા કરીએ કે વાંચ્યા કરીએ કે આલ્યા કરીએ. ટૂંકમાં કહું તો, શાસ્ત્ર અને શસ્ત્ર-જનનેમાં આપણે પ્રવેશ, આજના તબક્કે આવરવક છે.

સાગરતળીએ : સમુદ્રના ગર્ભમાં અનેક બદ્દમૂલ્ય દ્રવ્યો પડ્યાં છે, એમ આપણે ઐતિહાસિકોનાં કથાનકો પરથી જાણીએ છીએ. એને પ્રાપ્ત કરવા માટે અનેક મરજીવાઓ મથ્યા છે અને એ મથામણુ માટે અનેક સાધનો શોધાયાં છે. સમુદ્રને તળિયે જવાની હીક-મતનાં અનેક સાધનોમાં “ રબર ફેસ ” એક અગત્યનું અંગ છે. ડૂબકી મારનારે કેટલે જાડે જવાનું છે અને ત્યાં કેટલો વખત રહેવાનું છે તેના પ્રમાણમાં જુદી જુદી જાતના રબરના પોશાકો હોય છે. પાણીમાં ઊતરનારાઓ આજ સુધીમાં વધારેમાં વધારે ૫૦૦-૬૦૦ ફૂટની જાંઘ સુધી જઈ શક્યા છે.

કુમાર : જુન : ૧૯૩૯

જનો લેડકિન્સ : નેપોલિયન જેટલો જ એ અજુનમ ને આગ્રહી હતો. વળી સજેકડા જેવો નાણુક તબિયતનો છતાં શેર દિલવાળો હતો. એ લેજ્યુતો ત્યારે એને તરવાનો ગળજનાક શોખ હતો, એને શાળાજીવનના નાયક યવાનો શોખ નહોતો; એ તો દૂર દૂરની સ્વપ્નસંધિના ખ્યાલો રાખતો. ઝીનલેન્ડ પર આક્રમણ લઈ જનાર એક ટુકડીમાં પ્રવેશપત્ર મેળવેલો છતાં તે આક્રમણ મુલતવી રહેતાં એ પોતે એકલો જ એ કાર્ય માટે ઉપડેલો. વળી એણે લાક્ષાડોરની તૈયારી કરવા મડિલી એન્ડ અરસામાં એની માતાનું અવસાન થયેલું. એનું મન પાછું પડ્યું. પણ પાછો એ તો ઉપડ્યો જ. એ પછી પાછળથી એણે ઉત્તરધ્રુવમાં વાયુશાસ્ત્રવિષયક શોધ-ખોળ કરવા ટુકડી બિલી કરી. તે ઉપડ્યો-અને પછી એ સફરમાં એનું ‘ યુ’ થયું તે કંઈ જ જાણવા મળ્યું નથી.

સકલચુરિક એસિડ : સકલચુરિક એસિડની બનાવટમાં ત્રણ બૃમિશઓ છે. જુદા જુદા પદોમાં તેને નીચે પ્રમાણે બતાવી શકાય:

૧ પહેલી ભૂમિકા : ગંધક + પ્રાણવાયુ=ગંધકનો વાયુ- (સંસ્કર ડાયોકસાઇડ)

૨ બીજી ભૂમિકા : ગંધકનો વાયુ + પ્રાણવાયુ=ગંધકનો ત્રીજ વાયુ (સંસ્કર ટ્રાયોકસાઇડ)

૩ ત્રીજી ભૂમિકા : ગંધકનો ત્રીજ વાયુ + પાણી=સંસ્કર્યુરિક એસિડ.

તે પાણી કરતાં ઘણું ભારે, તેથી ને પ્રવાહી છે. વળી આમડીને દઝાડે છે. કાગળ ઉપર પડવાથી કાગળ બળી જાય છે અને પાણીની અંદર નાખવાથી પાણી ફફળી ઉઠે છે, બીડે છે અને પુષ્કળ ગરમી ઉત્પન્ન થાય છે.

ન્યુયોર્કનો વિશ્વમેળો : ૧૨૧૬ એકરના વિશાળ પટ પર આ મેળો યોજાયો છે. અગાઉ એ ન્યુયોર્કના ઉકરડા જેવો હતો. ગંદકી ને રાખના ટગલા ત્યાં ફલવાતા. ૫૦ હજાર માણસોના ત્રણ વર્ષના પરિશ્રમ અને ૪૮ કરોડ રૂપિયાના ખર્ચે એ સ્થળ આજે પરસ્તાન બની ગયું છે. સેંકડો માઇલ દૂરથી (કેટલાંક તો ૨૫-૩૦ ટન વજનમાં) સમૂળ આણેલાં વૃક્ષો ત્યાં રોપવામાં આવ્યા છે. દુનિયાનાં સૌ રાષ્ટ્રોએ તેમાં ભાગ લીધો છે, નથી લીધો માત્ર જર્મની, ચીન અને હિંદ; કારણ કે જર્મનીએ એની ભાજનીતિ આડે આવે છે, ચિનમાં લગાઈ ચાલે છે, જ્યારે હિંદ પરાધીન છે. એમાં જેવા જેવા વિજ્ઞાનના અનેક નમુનાઓ છે.

ગુણમુદરી : જીલાઈ : ૧૯૩૮

સ્ત્રીઓની અસહાય સ્થિતિ : દેવળ આર્થિક સ્વાતંત્ર્યથી સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યના પ્રશ્નો નિકાલ નહિ આવે. તે માટે તો સ્ત્રીઓ અને પુરુષોને યોગ્ય શિક્ષણ મળવાની જરૂર છે, સ્ત્રીઓને પોતાના માતૃપદની યોગ્યતા સમજાવવાની જરૂર છે; અને સ્ત્રીઓ એ ઉપભોગ્ય વસ્તુ નથી, પણ ભાવિ પેઢીની માતા છે અને તેથી તે પૂજ્ય છે, એવી શ્રદ્ધા પુરુષોમાં ઉત્પન્ન થવાની જરૂર છે. દરમિયાન સ્ત્રી-પુરુષોના હાથે કાષ્ઠક નૈતિક દોષો થાય તો તે ક્ષમ્ય ગણવા ઘટે. સ્ત્રીપુત્રોનો અને દાસદાસીઓનો ત્યાગ કરીને સંન્યાસ લેવાથી આ બંને પરિઘમાંથી મનુષ્યજાતિ મુક્ત નહિ થાય, એ ઇતિહાસનો અનુભવ છે.

સંતતિનિયમન : એ તો હવેના આર્થિક મંદી અને શારીરિક અધોગતિના દિવસોમાં એક સૌથી પહેલો સળગતો પ્રશ્ન છે. વિચારવંત સ્ત્રીઓને મનથી તો એ જીવન-મરણનો પ્રશ્ન છે અને વિચારવંત પુરુષોને મનથી પણ-એ પોતાની પત્નીને માત્ર સોંપી મળી રહ્યું કે વિષયવાસનાના સાધનરૂપ જ ગણવી ન હોય, પણ પોતાની મદદનીશ અને સખી ગણવી હશે તેમજ પોતાના બાળકોને વિષયવસનાનાં પરિણામરૂપ નમાલાં, રડકણાં, મુડદાલ, અભણ જન્નાવર તરીકે નહિ પણ પોતાના આદર્શોની ભૂતિરૂપ ગણવાં હશે તો તેમને માટે પણ એ જીવનનો પરિપ્રજ છે.

નવરચના : જીન : ૧૯૩૯

માઆપનો સ્વાર્થ : માઆપ સંતતિને આરાધારી કરવા પ્રયત્ન કરે છે એવું કારણ સ્વાર્થ નથી, પણ વસ્તુસ્થિતિ છે. માઆપ પાસે અનુભવ હોય છે, જ્યારે બાળક પાસે સામાન્ય અકલ પણ હોતી નથી. અને બાળવય એ વસ્તુ જ એવી છે કે એક નાની સરખી મૂલ્યથી પણ આખો જન્મારો બગડી જાય અથવા જીવન જોખમમાં પડે.

કુમારિકાઓનું નિર્બળ શારીરિક બંધારણ : વસ્તારીના ઘરમાં દૂધ અને લીલાં શાક તો છોકરીઓને ભાગ્ય કપાંથી આવે. ખાટું ખાવાની ટેવ પણ વધારે. શાકને બદલે

અથાણું એનું રથાન લે પછી તો દૂધ કે લીલાં શાકો ન ભાવવાની વૃત્તિ પણ કેળવાય. આ કુટેવો ઘણી બહેનોમાં હોય છે; એ ટાળવી હિતાવહ છે. વળી તેનાથી નાનાં એવાં ભાઈ-બહેનોને રાખવાનું કામ પણ તેને જ માથે. ઉપરાંત બહુતરનો બોમ્બે. આવાં ઘણાં કારણોથી કન્યાનાં શારીરિક બંધારણના પાયાને લુણ્ણ લાગી જાય છે. એના શરીરને મજબૂત કરવા માટે દૂધ, લીલાં ફળો, લીલાં શાક, બાજી-પાલો, મોળી જાણ, મધક આંધે તો લિંબુ, પાકાં ટમેટાં વગેરે પોષણકારક ખોરાક આપવો જોઈએ.

ગ્રેરજાત્મક અનુભવો : ખેડ જિલ્લામાંથી કેટલાક સુવકો પ્રૌઢ શિક્ષણના કાર્ય માટે ગામઠે ગયેલા તેમના અનુભવો આ લેખમાં છે તે ઉપરાંત તેમણે તૈયાર કરેલી એક પ્રશ્નાવલી પણ છે. પ્રૌઢ શિક્ષણનું કામ કરનારાઓ માટે તે ઉપયોગી છે.

પૂર્ણા : જીવન : ૧૯૩૬

ગુજરાતની સૌથી પુરાતન નદી : તાપી : એમ કહેવાય છે કે તાપી નદીએ એક વીસ કરોડો જોયા છે. પુરાણમાં ત્રીસ કદપની ગણના કરવામાં આવી છે. તેમાંથી એકવીસ કદપ બાદ કરીએ તો તાપી નદીની ઉત્પત્તિ નવમા કદપમાં થઈ. નવમો કદપ હવ્યવાહન નામે જણાવવામાં આવ્યો છે, અને તેના પહેલાંનો કદપ વહ્નિ નામે થઈ ગયો. કહે છે કે આ આઠમો કદપ જ્વાળામુખીઓના સંપાતનો સૂચક છે અને લાખો વર્ષ સુધી એ ધ્રુવતા રસોને ઠંડા થવાની ક્રિયા ચાલ્યા બાદ એ રસોના જમાવથી પહાડોનાં કોતરમાંથી તાપીનો પ્રવાહ બીજા યુગમાં નીકળવાનું બંધબેસતું આવે છે. આમ છતાં પ્રાચીન અવશેષોની દૃષ્ટિએ સાબરમતી, નર્મદા કે તાપી એ એકસરખાં છે, જ્યારે પ્રાચીનતાની દૃષ્ટિએ તાપી સૌથી પ્રથમ નદી છે. એની આસપાસની ભૂરચના આ સમર્થનને ટેકાં આપે છે. એટલે ગુજરાતની ચાર મોટી નદીઓમાં સૌથી પુરાતન નદી તાપી મનાય છે.

સુરતથી અમરનાથ : મહાત્માઓ : દેશમાં જ્યારે લયંકર ખેકારી ફેલાઈ રહી છે, જ્યારે જોયામાં જોતી કેળવણી પામેલાઓ આર્થિક અગવડોને લીધે આત્મહત્યાઓ કરે છે, તન તોડીને મહેનત મજૂરી કરનારાઓ લૂખા રોટલા જ માત્ર પામે છે, ત્યારે આપણા દેશના ખેડાખાઉ બાવાઓ દરરોજ ઘી-કેળાં ઉડાવે છે. એમની આ પરિસ્થિતિ જોઈને અનેકો એ મંડળીમાં જોડવા આકર્ષાય છે, કારણ કે વગર મહેનતે સારું સારું ખાવાનું મળણ હોય. તો મહેનત કરવાનું કોણ પસંદ કરે? આવી મંડળીમાં કેવા કેવા માણસો કેવી રીતે ભરાય છે તેનાં વિવિધ દૃષ્ટાંતો અને તેથી સમાજને કેટલું અહિત થાય છે તેનો સચોટ ચિતાર આ લેખમાં છે.

સર રોનાલ્ડ રોસ : 'મેથેરિયા તાવ મજ્જરોથી ઉત્પન્ન થાય છે,' એની શોધ કરનાર તે સર રોનાલ્ડ રોસ. અનેક વર્ષોની ખંત અને મહેનતથી સર રોનાલ્ડ રોસ ફેલીસ મજ્જર (માદા) મેથેરિયાની વાહક છે, એમ શોધેલું. આ શોધમાં અનેક મુશ્કેલીઓ નડેલી. અને કેટલીક વાર તો એ આ શોધને પડતી મૂકવાની અણી પર આવી ગયેલા. પરંતુ પેટ્રીક મેન્શન નામના ઠાકતરની ઉત્તેજનાથી એ કામની પાછળ મંડયા રહેલા. આ શોધ માટે તેણે અનેક અખતરા કર્યા હતા.

પ્રસ્થાન : વૈશાખ : ૧૯૯૫

સાહિત્ય અને જીવન : સાહિત્ય જીવનને સમૃદ્ધ કરે છે, ઉન્નત કરે છે, એ સ્વીકાર્યા છતાં કાવ્ય કે કોઈ પણ કલા સાથે વાસ્તવિક જીવનનું સાકું ન કરી શકાય, કારણ કે કલાના

કલાપ્રશસ્તિના વાતાવરણમાં, મનુષ્ય પોતાની નિર્બળતાથી ધણી વાર એમ માની પોતાની જાતને છેતરે છે. જેવું ધર્મનું વેવલાપણું હતું તેવું કલાત્મક પણ હોઈ શકે, અને છેતરનાર માર્ણસ ભલે ખીળને છેતરી શકતો હશે, પણ કોઈ જીવનને છેતરી શકવાનું નથી.

નવવર્ધ : માણસો પોતા થકી સંપૂર્ણ નથી. બધાં માનવમન સાથે પ્રેમનો સુયોગ કરવામાં એની સાર્થકતા છે. આ માનવસત્યની ઉપલબ્ધિ થઈ શકી હોય તો જ આપણી ઉપાસના સાર્થક થાય. આ સત્યની ઝાંખી કરી શક્યો છે, તેટલા માટે જ માનવ અન્યને કાળે પ્રાણવિસર્જન કરી શક્યો છે. એમ કરતાં એણે ફળની દરકાર નથી કરી. એણે તો માત્ર એટલું જ જાણ્યું કે એના ત્યાગનો અર્થ મહામાનવના ભંડારમાં સમર્પિત થયો છે. જેમણે ત્યાગ સ્વીકારીને પ્રાણ હોમ્યા છે એણે જાણ્યું છે કે આ ભંડાર અસીમ છે, અક્ષય છે.

સ્વરચિન્તા : સ્વર એ શબ્દ કરતાં વધુ ભાવવાદક છે, પણ મનુષ્ય એટલે દરજ્જે શબ્દની અર્થપૂર્ણતા મુકરરતા ચોક્કસ કરી શક્યો નથી. ખૂબ જંગલી અને અસંસ્કૃત માનવીથી માંડી સુધરેલ અને ખૂબ જ સંસ્કૃત માણસોએ સ્વરોનો લાગણી દર્શાવવા ઉપયોગ કર્યો છે. પ્રરંતુ તે સમજાવવા હજી તેને શબ્દો મર્યા નથી. આધુનિક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રે જીવનની જીણામાં જીણી વસ્તુઓનો ઉલ્લેખ કરી તેનું પૃથક્કરણ કરી તેનો જીવન સાથેનો સંબંધ નક્કી કરવામાં ખૂબ જ સહાય અને સફળતા સાધી છે. તો હવે સ્વરની અર્થવાદકતા સ્પષ્ટ કરવાનું તેના માટે બહુ દુષ્કર નથી તેવી અપેક્ષા અરધાને ન જ ગણાય.

યુવક : જીલાઈ : ૧૯૩૬

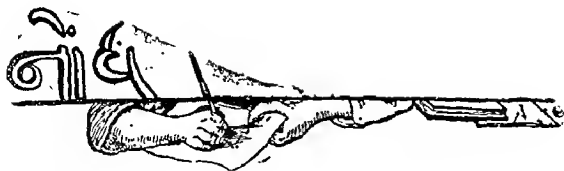
લેન્ડ મોટોર બેન્કો : લેન્ડ મોટોર બેન્કો એક્ટોની વ્યવસ્થિત મંડળીઓને નાણાં ધારી એક્ટો માટે સારાં બજાર બિલાં કરી એક્ટોને મદદ કરી શકે. લેન્ડ ને વેચાણ માટે મંડળીઓ સ્થાપવી, ગોઠવેના બિલાં કરવાં, દેશભરનાં મુખ્ય નાણાં બજારમાંથી એક્ટોનાં ખેતર પર નાણાં લાવી તેને સદુપયોગમાં યોજી લેન્ડ મોટોર બેન્કો ધણી જ ઉપયોગી સેવા બજાવી શકે. ગ્રામ ને શહેરી બજારોમાં બ્યાબંધ દરને એકધારે બનાવી આવી બેન્કો ધણી લાભ કરી શકે. આ માટે એક્ટોને સારી ખેતી કરતા કરી દેવા જોઈએ.

શારદા : જીન : ૧૯૩૬

સૌરાષ્ટ્રની કલા : શ્રી. કૃષ્ણચંદ્રની ભૂમિમાં કળાની સમૃદ્ધિ શોધવી અશક્ય નથી જ, પણ આજે યાદવોનું સમૃદ્ધશાસન પણ નથી અને નરનારીઓના જીવનરાસ પણ નથી, તેમજ કળાનાં વિકાસ અર્થે જોઈતાં સ્વાસ્થ્ય અને સન્માન પણ નથી; એટલે સૌરાષ્ટ્રની કળા શોધનારને ગત યુગના પાઞ્ચા ઓળખામ્યા ખંડિયેરો અને ગ્રામજનતામાં રહી સહી જળાવાયેલી કલાશક્તિના તાર સમેટીને સંતોષ માની લેવા પડશે.

લાલ બત્તી : શિષ્ટ અને અશિષ્ટ પુસ્તકો : આજની ખરી જરૂરીઆત તો ગ્રામ જનતાને શુભ સંસ્કારો આપે, ઉન્નતિના પંથે પ્રેરે નવીન હુન્નરો-ઉદ્યોગો તરફ આકર્ષે એવા સાહિત્યની છે. આપણા પ્રાચીન શુભ સંસ્કારો આપણાં ગ્રામગીતોમાં ઠેર ઠેર ભર્યા પડ્યા છે, આપણાં ધાર્મિક પુસ્તકોનાં પૃષ્ઠે પૃષ્ઠે પથરાયેલા છે, શિષ્ટ સાહિત્યકારોની નવલકથાઓ કે ટૂંકી વાર્તામાં સંકળાયેલા હોય છે. સંસ્કૃતનાં કંઠાથ કરવા જેવાં સુભાષિતોમાં આવાં નીતિ અને સંસ્કારો સભર ભરેલાં છે. એટલે આપણા શિષ્ટ સાહિત્યકારોનાં પુસ્તકોનું જ જનતાએ વાચન કરવું ઇષ્ટ છે.

વડોદરા રાજ્ય

મંજુર થયું

બાલ સાહિત્ય સર્વ સંગ્રહ-લા. ૨ જો—વડોદરા રાજ્યના સરકારી કેળવણી ખાતા તરફથી ૧૯૧૦/૩૮-૩૯ અંકથી ધનામ આપવા માટે તેમજ પુસ્તકાલયોમાં રાખવા મંજુર થયું છે.

શ્રીઓ માટે સ્વતંત્ર વાચનાલય—ઝોરણા તા. કામરૂખમાં તા. ૧૮-૬-૩૯ ના રોજ સભા ડારામ હતી. તેમાં શ્રીમંત મહારાજ સા. ને હાજર હતા. શ્રીઓ માટે સ્વતંત્ર વાચનાલય સ્થાપવા માટેનો ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

પુસ્તકાલયોને મળેલી મદદ*

—સા. પુ. દામનગર—૧) વિપ્ર મોહનલાલ હરિરાય પાડરસિંગા, ૨) ત્રિવેદી મોહનલાલ પૂજભાઈ હાલિયા, ૧) ત્રિવેદી દયાશંકર પ્રભાશંકર ભાવનગર, ૧) વ્યાસ પ્રેમશંકર મૂળજી, ૧) શા. ભગવાન ભાઈચંદ, ૧) મહેતા હરજીવન ત્રિજીવન દામનગર, ૧) જોગ નારણ મામદ, ૨) શા. મુલાખચંદ માધવજી ભુરખીઆ, ૨) મહેતા પોપટલાલ ઝાંઘવજી, ૧) શા. અમૃતલાલ લાલજી, ૧) ભગવાનજી કાશીરામ, ૧) મગીઆ હરિચંદ જાદવજી, ૧) દા. દામજી બેચર, ૨) શેઠ ગણેશ માવજી, ૧) જોગ નારણ પન્ના, ૧) મોગલ બાપુભાઈ અજમરભાઈ.

—સા. પુ. બીલીગારાને શેઠ કેસરીચંદ ભાણુભાઈ શ્રોફ તરફથી રૂ. ૧૧), શેઠ સોરામજી જમશેદજી તરફથી રૂ. ૫)

—સા. પુ. લેંસાણા તા. મહેસાણાને રૂ. ૬) પટેલના મહેમાન તરફથી.

—સા. પુ. દેવડા (તા. વિજયપુર)ને ૫) પા. જોષીતારામ કાળીદાસ કુકરવાડા, ૨) પા. બેચરદાસ કામરાજ દેવડા, ૨) બ્રહ્મભટ્ટ બૂધરજી દેવડા દેવડા, ૭) બ્રહ્મભટ્ટ જગન્નાથ કલાનજી કલોલ, ૨) પા. નરોત્તમ જગન્નાથ કુકરવાડા, ૩) જોશી ચંદુલાલ ચુનીલાલ કુકરવાડા, ૨) પા. જોષીતારામ વરવાદાસ કુકરવાડા. ૧) બ્રહ્મભટ્ટ જોશીચંદ બૂધરજી દેવડા, ૨) બ્રહ્મભટ્ટ સોમાજી અંબાલાલ તારાજ, ૫) પા. ત્રિકમદાસ લાલદાસ ગોઝારીઆ.

—સા. પુ. કરલી (તા. સિદ્ધપુર) ને ૪) પટેલ હેમરાજ બેચરદાસ દેણપ, ૧૦) પા. હરજીવનદાસ બાપચંદદાસ ગામ ચાણુરમા, ૫) રજપૂત કુંગરજી અનાજી કરચડીઆ, ૨) પા. હરગોવન દેવરાજ જુણાવ.

—સા. પુ. લોદરા (તા. વિગપુર) ને ૫) શામળદાસ કાશીરામ અણવા, ૫) કાશીરામ બહેચરદાસ બ્યાસ પુંધરા, ૬) સુનીલાલ વાલચંદ શેઠ માણસા, ૧૧) જગનલાલ વીરચંદ શેઠ માણસા, ૨) જોસંગદાસ મોતીદાસ પટેલ કુકરવાડા, ૨) માધવજીદાસ અમીચંદ પટેલ કડા, ૨) કહાનદાસ ખુશાલદાસ પટેલ ઇટાદરા, ૨) મગનલાલ મોતીદાસ પટેલ ઇટાદરા, ૧) જગનદાસ શંભુદાસ પટેલ કમાલપુર, ૧) અંબારામ જોષ્ઠતારામ પટેલ કુકરવાડા, ૨) શિવરામ ઉમેદરામ પટેલ રાજપુરા, ૧) પ્રભુરામ આમોસજીવાળા, ૨) નારણદાસ કદયાણદાસ પટેલ જયુદણ, ૧) મકતલાલ મોહનલાલ વેડા, ૨) કેવળદાસ વીરચંદ પટેલ કુકરવાડા, ૫) પુરષોત્તમદાસ લીલાચંદ શાહ ગવાડા, ૨) જીવણદાસ ચતુરદાસ પટેલ રિઠોલ, ૧૧) મણિલાલ મોતીરામ ત્રિવેદી વાસજી, ૧) શંકરદાસ પ્રભુદાસ પટેલ જયુદણ, ૧) મૂળદાસ ચેલદાસ પટેલ જયુદણ, ૧) બેચરભાઈ જોષ્ઠતારામ કુંભાર માણસા, ૨) અંબારામ પીર્તાચરદાસ પટેલ જયુદણ, ૨) મગનદાસ જીવીદાસ પટેલ સદુધળા, ૧) મોહનદાસ વીરચંદ પટેલ ઇટાદરા, ૧) જોષ્ઠતારામ જીવીદાસ પટેલ અજરાપુરા, ૧) પુંજીદાસ કેવળદાસ પટેલ માણસા, ૨) જોષ્ઠતા-ભાઈ બહેચરદાસ લાંધણજી, ૨) દામોદર ખુમાલાઈ અલભદ વિગપુર, ૧) મોહનજી ત્રિભો-વનજી અલભદ ઉનાઉ.

—સા. પુ. ચરાડ (તા. મહેસાણા) ૨) મુ. શિ. મહમદભાઈ ડોસાભાઈ, ૨) પા. મોતીદાસ નાગરદામ, ૨) પા. રણજીડા શંકરદાસ, ૨) પા. શિવાજી ગણુજી, ૧) મકવાણા માનશંજી કુબેરજી, ૧) નાથાજી બેચરજી, ૧) લતાર વાધા રણજીડા, ૧) મ. દેશજી હનુરજી, ૧) મ. જલાજી ધીરાજી, ૧) રા. પૂન શંકર, ૧) મ. પૂનજી જેઠાજી, ૧) જગનજી અણુજી, ૧) મ. મગાજી માધાજી, ૧) મ. રામાજી બનાજી, ૧૧ મ. નાથાજી હડીજી, ૧૧ જોષ્ઠ અંબારામ સવા આમઝાના, ૧૧ જોષ્ઠા પ્રભુદાસ જોષ્ઠતા આખજી, ૧૧ જોષ્ઠા નાગરભાઈ જીવા ગણેશપુરા ૧) એતોલા જેશંજી ઉમરાજી, ૧) ગણરાજી બેચરજી, ૨) મ. મોહનજી રાણુજી, ૧) અનોડાવાળા, ૧) નાથા અમીચંદ, ૧) પુંજીરામ બેચર, ૧૧ રાવજી સોમા નાપચંદ, ૧) કુંભાર નાથા માના.

—સા. પુ. કંઠારી (તા. કરજી) ૧૧) હીરાલાલ શામળદાસ શાહ વણજી, ૭) મોતીભાઈ નાથાભાઈ પટેલ નાવલી, ૫૧) દેશાઈ ચતુરભાઈ હરિભાઈ તથા દેશાઈ નારાયણભાઈ નાથાભાઈ નડીઆદ, ૫) તળવનભાઈ પુરુષોત્તમભાઈ પટેલ રણુ, ૫) પુંજીભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ મોટા આમજીગમ, ૫) હરિભાઈ લખાભાઈ પટેલ વાલરોડ, ૨) સોમોભાઈ ગુલાબભાઈ પટેલ, ૨) ચકરભાઈ ગિરધરભાઈ પટેલ, ૨) કણુભાઈ રણજીડાભાઈ અમીન, ૨) મગનભાઈ, ૧) છીતાભાઈ ગુલાબભાઈ પટેલ, ૧) પ્રાગદાસ રામદાસ પટેલ, ૧) ડાહ્યાભાઈ વરધાભાઈ અમીન, ૧) અંબાલાલ કાળીદાસ પટેલ, ૧) મોતીભાઈ ગુલાબભાઈ અમીન, ૧) લક્ષ્મણાઈ હરજીભાઈ પટેલ, ૧) નાગજીભાઈ રણજીડાભાઈ પટેલ, ૧) દેશાઈભાઈ ભગવાનભાઈ પટેલ, ૧) ભાઈલાલભાઈ હરિભાઈ પટેલ, ૧) જગનલાલ ત્રિકમરામ ભટ્ટ, ૧) ત્રિભોવન શંભુભાઈ પટેલ, ૧) જગન ઈશ્વર સુમેઠર, ૧) જયસિંહ બીમસિંહ પરમાર (મંગલેજી), ૧) દેશાઈભાઈ

ગુલાબભાઈ પટેલ, ૧) ગિરધરભાઈ કરસનભાઈ પટેલ, ૧) મોતીભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ, ૧) ભાઈલાલભાઈ મોંદલાલ શાહ, ૧) છોટાભાઈ છીતાભાઈ પટેલ, ૧) છોટાલાલ અલાભાઈ ભટ્ટ, ૧) છીતાભાઈ નારણભાઈ પટેલ, ૧) જ્ઞેસંગભાઈ ગોવિંદભાઈ પટેલ ૧) શંકરભાઈ ગુલાબભાઈ પટેલ, ૧) છીતાભાઈ કેશુરભાઈ પટેલ, ૧) વંદાવન ભક્તિદાસ ભક્ત, ૧) ભાઈલાલ છોટાલાલ પટેલ, ૧) નાગેશ્વર નરોત્તમ ભટ્ટ, ૧) નાનાલાલ વહેરીભાઈ પટેલ, ૧) ગોકળભાઈ શંકરભાઈ પટેલ, ૧) વરધાભાઈ સખીદાસ પટેલ, ૧) પુલાભાઈ ભગવાનભાઈ પટેલ, ૧) રણછોડભાઈ ભગવાનભાઈ અમીન, ૧) કાળીદાસ મકનુભાઈ પટેલ.

—સા. પુ. બીલીઆ (તા. સિદ્ધપુર) ૨૧ પા. જોષતાભાઈ રણછોડદાસ, ૧) પા. લખુભાઈ સકરાદાસ, ૧) પા. જીવાભાઈ રણછોડદાસ, ૧) પા. કિશોરભાઈ જેડીદાસ, ૧) પા. ગોવાભાઈ લાલદાસ, ૧) પા. ચેલદાસ મોતીદાસ, ૧) પા. વીરાભાઈ વશરામદાસ, ૧) પા. બાજુભાઈ જીવાભાઈ, ૧) પા. કચ્છભાઈ ધર્મિયરભાઈ, ૧) પા. વિઠ્ઠલભાઈ માધવદાસ, ૧) પા. નાથાભાઈ બેચરભાઈ, ૧) પા. કાળુભાઈ અમીચંદદાસ, ૧) પા. વેલાભાઈ હેમાભાઈ, ૧) પા. મગનલાલ રણછોડદાસ, ૧) પા. બાજુદાસ બાળચંદદાસ, ૧) પા. વિઠ્ઠલભાઈ જોષતારામ, ૧) પા. અંબારામ જેઠાભાઈ, ૧) પા. ગણેશભાઈ માધવદાસ, ૧) પા. માંધાભાઈ કાળીદાસ, ૧) પા. જોષતારામ સાવદરા, ૧) પા. અલાલાલ સાવદરા, ૧) પા. ઉજ્જમભાઈ ચેલદાસ, ૧) પા. હીરાભાઈ અમીચંદદાસ, ૧) પા. લાલાભાઈ દરખાભાઈ, ૧) પા. વિઠ્ઠલભાઈ ચેલારામ.

—સા. પુ. અંજેસર (તા. સાવલી) ને ૫) શુકલતીર્થના જ્ઞેશી નારાયણશંકર પ્રેમશંકર, ૨૦) અંકડીઆના પટેલ કાશીભાઈ દરખાભાઈ, ૨૧) મંજુસરના પટેલ જોરાભાઈ કલ્યાણદાસ, ૧૦) કાડીઆના પટેલ મહિજભાઈ ધોરીભાઈ, ૧૫) રણોલીના પટેલ ત્રિભોવનભાઈ પ્રભુદાસ, ૩) સરસવણીના પંડ્યા મથુરભાઈ દાજરામ, ૩) હળધરવાસના પંડ્યા ભોજાનાથ ચુનીલાલ.

—સા. પુ. લીંચ (તા. મહેસાણા) ને ૫) પટેલ ભગાભાઈ કરસનભાઈ બસોલ, ૨) શેઠ ત્રિજલાલ અમથાલાલ વિમનગર, ૧) પટેલ બેચરદાસ ઉમેદદાસ નંદાસણ, ૧) પટેલ જીવરામ ઉમેદરામ ગોઝારીઆ, ૧) પટેલ નચ્ચુદાસ શંભુદાસ ગોઝારીઆ, ૧) પટેલ અંબાલાલ જોષતારામ નંદાસણ, ૧૧ પટેલ ગણેશ વિઠ્ઠલ લીંચવાળા તરેથી.

—સા. પુ. રાંધેજ (તા. કલોલ) ને ૫) નાંદોલ તા દહેગામના રહીશ દવે આપાલાલ પુંજરામ તરફથી.

—સા. પુ. વાલમ (તા. વિસનગર) ૧) કુંભાર વિઠ્ઠલ ખુશાલ વડનગર, ૧) કુંભાર લખુ પથા કાંસ, ૧) પા. ભગવાન ચૂલચંદ આલીસણ, ૧) પા. નાગર કરમા વાલમ, ૧) પા. માંધા હીરા સંડેર, ૧) પા. ધરમા દેવચંદ સંડેર, ૧) મુળા હિમા સંડેર, ૧) પા. રામચંદ પુંજા મણ્ડ, ૧) પા. વહાલાજી રણછોડ સંડેર.

—સા. પુ. કેરાળા (તા. અમરેલી) ને ૧૦) નાં પુસ્તકો ગ્રામસેવા સંસ્થાના પ્રમુખ શ્રી. મધારામ પ્રાંજીવન જેથી, ૪) નાં પુસ્તકો પટેલ કેશવભાઈ જૂઠાભાઈ, ૨) નાં પુસ્તકો શ્રી. દેવશંકર મોતજી પંડના, ૩) ડૉ. સા. જટારાંકર જગનલાલ મહેતા કુંકાવાવ, ૧) પટેલ વીરજી કાળા ચોવડીઆ ફેરીઆઆડ, ૧) પા. રામ અણેચર કેરાળા, ૫) દવે ભોગીલાલ, ૧) શ. હરિલાલ કડવા જ્ઞેશી પીકડીઆ, ૧) અરસાદામ મોરીશંકર ઢોલરવા, ૧) રા. જેઠા લાખા.

વ. રા. પુ મંડળ

તારીખ ધ્યાનમાં લેવો : ૧૬ મી પરીક્ષા—શિષ્ટ વાચનની ૧૬ મી પરીક્ષા, (બાલવિરાન લા. ૩ ને) ચાલુ માસના ૪ થા રવિવારે લેવાનું કરેલું છે. તેને માટે અત્યાર લગી થયેલા પ્રચારકાર્યમાં પરીક્ષાની તા. ૨૨-૭-૩૬ એ પ્રમાણે જાહેર થતું રહ્યું છે તે બૂલ છે. પરીક્ષા મજબૂર ચાલુ માસની તા. ૨૨ મીએ નહિ પણ ૨૩ મીએ લેવાશે. ૬૭ પથ સમય છે. પુસ્તક વાંચી લેવો ને પરીક્ષામાં બેસો.

જૂથ વ મહાલ મંડળોની વાર્ષિક સભાઓ—ખાતાએ ઠરાવી આપેલા ધોરણ મુજબ જૂથ તેમ જ મહાલ પુ. મંડળોની વાર્ષિક સભાઓ અનુક્રમે પ્રત્યેક ઑગસ્ટના પહેલા તથા ત્રીજા રવિવારે ભરવાની હોય છે. તે મુજબ બધાં જ મંડળોની સભા કરેલે દિવસે અચૂક ભરાય તેવી તજવીજ રાખવા લાગતા વળગતાઓને ભલામણ કરીએ છીએ, ને સદરફ બાબતમાં ચાલુ અંકમાં અન્યત્ર જણાવેલ રાખ્ય પુ. મં. ની સૂચના નં. ૧ નો મજબૂર લક્ષમાં લેવાની વિનંતિ કરીએ છીએ.

મહાલ મંડળો ધ્યાન આપે—જે જે મહાલ મંડળોએ પુ. સ. સ. મંડળ પાસેથી ફાર્મ્સ વગેરે સાહિત્ય લીધેલું હોય અને જેમણે તેનાં નાણાં અદા કર્યાં ન હોય તેઓએ તેમનાં એ નાણાં તેમણે જુલાઈ આખર સુધીમાં તાકીદે મોકલી આપવા તજવીજ કરવી.

શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા—વિસનગર મહાલ પુ. મંડળ તરફથી બાળકો તેમજ પ્રૌઢો માટેની શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા તા. ૧૮-૬-૩૬ ના રોજ યોજાઈ હતી. તેમાં ૨૪ પરીક્ષેએ લાભ લીધો હતો, જેમાં વિસનગર શાળાના મુ. શિક્ષક તેમજ ૬ બહેને પણ ભાગ લીધો હતો.

—❧—

[૫૫૬ પૃષ્ઠનું સાંધણ]

- (૬) રાખ્ય પુસ્તકાલય પરિષદનું ૭ મું અધિવેશન નવીન વર્ષમાં ભરવાનું છે તેને નોતરવાનું મહાલ માટે ચક્ર છે કે કેમ તે વિચારાય.
- (૭) નવીન વર્ષમાં મહાલ માટે શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાની એકાદ બે યોજના કરાય એ બદ્ધ ઇચ્છવા યોગ્ય છે.
- (૮) રાખ્ય પુ. મંડળ તરફથી યોજાતી પરીક્ષાનો લાભ લેવા સંબંધી જરૂરજોગી સમજૂતી કરાય.
- (૯) નવીન વર્ષે યોજાતા પ્રાંતિક પુ. શિક્ષણવર્ગોનાં લાભ લેવાની પુસ્તકાલયનું કામ કરનારા ખીનતાલીમ મંથપાલ કે મંત્રીભાઈઓને ભલામણ કરાય. નવીન વર્ષનો વર્ગ પોતાના મહાલમાં નોતરવાની જે મહાલની ઇચ્છા હોય તેણે તેવો ઠરાવ કરી મોકલવો.

C/o પુ. સ. સ. મંડળ,
રાવપુરા, વડોદરા.
તા. ૧૦-૭-૩૬

મણિલાલ મં. કાશીવાળા
જયવતી દેસાઈ
માનદ મંત્રીઓ

સૂચના નં. ૧ // સન ૧૯૩૮-૩૯

મહાલ તથા જૂથ મંડળોની વાર્ષિક સભાઓ ભરવા બાબત

પુસ્તકાલય ખાતાના વટહુકમ નં. ૧૩-૧૪ / તા. ૮-૭-૩૦ અનુસાર રાજ્યના જૂથ પુ. મંડળોની વાર્ષિક સભા ઑગસ્ટ માસના પહેલા રવિવારે તથા મહાલ પુ. મંડળોની સભા ઑગસ્ટના ત્રીજા રવિવારે ભરવા ફરેલું છે. આગામી ઑગસ્ટનો પહેલો રવિવાર તા. ૬-૮-૩૯, અને ત્રીજો રવિવાર તા. ૨૦-૮-૩૯ એ આવે છે, તે યાદ રાખી દરેક મંડળ પોતપોતાની સભા ફરેલી તારીખે ભરવાની જરૂરી તૈયારી આજથી કરવા માટે, એ બહુજ ધ્યાનથી યોગ્ય છે, જે તે સભાના કામકાજના અહેવાલની તથા હિસાબ સાથેના વાર્ષિક નિવેદનની ૧ નકલ પ્રાંત મંડળ તરફ અને ૧ નકલ રાજ્ય પુ. મંડળ તરફ દરેક મંડળે મોકલી આપવી.

વાર્ષિક સભામાં જે તે મંડળ ઉપરોક્ત વટહુકમોમાં દર્શાવેલાં રાખેતાનાં કામ ઉપરાંત નીચેની બાબતો ચર્ચાને યોગ્ય તે નિર્ણય કરે એવી ખાસ ભલામણ છે:—

- (૧) સન ૧૯૩૭-૩૮માં સરકાર પંચાયત મદદ લીધેલાં તેમ નહિ લીધેલાં તમામ પુસ્તકાલયો જુલાઈ આખરે પુરા થતા વર્ષનું નિવેદન મોકલી આપે તેવી તજવીજ કરવી.
- (૨) નવીન વર્ષ માટે બજેટ જેમ બને તેમ જલદી બનાવી કાઢીને જરૂરી સાધનિક કાગળો સાથે ખાતા તરફ મોકલી આપવાની સર્વને તાકીદ કરવી.
- (૩) લેકોનો વાચનરસ જીવંતો રાખવા માટે દર વર્ષે થોડાં પણ નવીન પુસ્તકોનો ઉમેરો થતો રહે તે ખૂબજ ધ્યાન છે. એટલે પુસ્તકાલય ખાતા તરફથી આજુ વર્ષે પ્રકટ થયેલ સૂચનાઓ નં. ૪૫૭, ૪૫૮ અને ૪૬૮ માં (જુઓ : ' માર્ચ', એપ્રિલ તથા જુન 'ના 'પુસ્તકાલય' અંક) અપાયેલી સૂચનાઓ બજેટ બનાવતી વખતે ખાસ લક્ષમાં રાખવાની સર્વને ભલામણ કરવી.
- (૪) પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને માથે ચઢેલું સહગત શ્રી. મોતીલાલ અમીન સાહેબનું જાણુ કિંચિદંશ અદા કરવા માટે આપણા રાજ્ય પુ. મંડળે ઠરાવ જે કરેલો છે ને જેને પુસ્તકાલય ખાતાએ પોતાની જાહેરાત નં. ૨ (જુઓ માર્ચ અંક)થી બદલી આપેલી છે, તેનો મજકૂર બ્યાનમાં લઈ દરેક પુસ્તકાલય સંસ્થા પોતા તરફનો યથાશક્તિ કાળો નવીન બજેટમાં દર્શાવવાનું ન ભૂલી જાય તેવી ખાસ ભલામણ કરવી.
- (૫) મહાલમાં શાળાવાળાં ક્યાં ગામોએ હજી પુસ્તકાલયો નથી સ્થપાયાં તેનો હિસાબ કાઢી નવીન વર્ષે ઉધડવાનાં ૫૦ નવીન પુસ્તકાલયોમાં બાકી રહેલાં પૈકી જેટલાં બને તેટલાં વધારેને લાભ મેળવી આપવાનો માર્ગ વિચારાય ને તેના અમલ માટે જરૂરી પગલાં નક્કી કરાય.

[સાંધણ સામેના પૃષ્ઠ પર]

આવતા માસની કાર્યદિશા

- ૧ વાર્ષિક નિવેદન ઑગસ્ટની પહેલી તારીખે તૈયાર કરો, અને ખાતામાં રવાના કરો.
- ૨ સન ૧૯૩૮-૩૯ ના અંદાજ પ્રમાણે કરેલા ખર્ચની પાવતીઓનો હિસાબ ખાતાની મંજૂરી માટે સરકયુલર નં. ૩૯ પ્રમાણે ભરી મોકલી આપો.
- ૩ નવા વર્ષના અંદાજ માટે વાર્ષિક સલા બોલાવો અને અંદાજપત્ર તૈયાર કરી મોકલી આપો.
- ૪ નવા વર્ષનું વ્યવસ્થાપક મંડળ નીચો.
- ૫ નવા વર્ષ માટે ખરીદવાનાં વર્તમાનપત્રો, સામયિકો, પુસ્તકો, લાકડીસામાન વગેરેની યાદીઓ અંદાજપત્રકો સાથે અવફય ભેડો.
- ૬ જુલાઈ આખરે તમામ ફફ્ટરો, પત્રકો, જૂથોની ફેરીફો પર સાલ આખરી શેરા કરો.
- ૭ જુલાઈમાં કે તે પહેલાં મેળવણી કર્યા પ્રમાણે ખૂટતાં પુસ્તકો માટે ઘટિત કરાવો કરી ખાતાની મંજૂરી માટે મોકલો.
- ૮ જૂથમંડળો, મહાલમંડળો તથા પ્રાંતમંડળો ખાતાની વાર્ષિક સલાઓ બોલાવે અને નવા વર્ષની કાર્યવાહી નક્કી કરે.

મુ. વડોદરા
તા. ૪-૭-૩૯

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક:

સૂચના નંબર ૪૪૧ સને ૧૯૩૮-૩૯
૪

વિષય

પુસ્તકાલય પ્રચારકો તરીકે નિમણૂક કર્યા બાબત.

પુસ્તકાલયોની તપાસણીનું કામ કરવા ઇચ્છા રાખનાર શિક્ષકોએ પુસ્તકાલય પ્રચારક તરીકે કામ કરવા માટેની માગણીઓ મોકલવા અંગ્રેજી સૂચના નંબર ૪૪૧ તા. ૨૪-૫-૩૮ ની કાઢવામાં આવેલી છે તે આધારે નીચે જણાવેલી માગણીઓ આવવાથી નીચે જણાવેલા મહાલનાં પુસ્તકાલયો માટે નીચેના ઇસમોની માનદ પ્રચારકો તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવે છે:—

મહાલનું નામ

પ્રચારકનું નામ અને ઠેકાણું

વડોદરા પ્રાંત

સાવલી:—(૩) હગનલાલ સોમેશ્વર જોષી. બી. ઉપ. શિક્ષક, ઈંદ્રાડ સ. યુ. શાળા તથા ઈંદ્રાડ સા. પુ. ના મંત્રી તા. સાવલી. સાર્વ કામ કરવાની શરતે આ નિમણૂક કરી છે.

અમરેલી પ્રાંત

અમરેલી:—(૨) વૃજલાલ દયારામ મહેતા, ધારી મહાલ પુસ્તકાલય પ્રચારક અને કેશળા તા. અમરેલી સ. યુ. શા. ઉપશિક્ષક, ધારી અને અમરેલી બંને મહાલે પ્રચાર-કામ કરવાની શરતે નિમણૂક કરી છે.

મહેસાણા પ્રાંત

જેશળ:—(૧) જોટાલાલ નરવદાસ વૈષ્ણવ યુ. શિક્ષક અને મંત્રી, સા. પુસ્તકાલય ખરકા તા. જેશળ.

કડી:—(૧) વિક્રલદાસ માધવલાલ પંચોળી યુ. શિ. નાની કડી, સ. યુ. શાળા તા. કડી, મંત્રી સા. પુ. નાની કડી તથા કડી. (કડી મહાલના પ્રચારક ગોપાળદાસ મકનદાસ પટેલની દહેગામ તાલુકામાં બદલી થવાથી તેમની જગ્યાએ આ ઇસમની નિમણૂક કરી છે.

ઉપર પ્રમાણે જે તે મહાલ માટે જે તે મહાલ સામે જણાવેલા ઇસમોની માનદ પ્રચારક તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવી છે.

પુસ્તકાલય ખાતુ
સાર્વજનિક પુસ્તકાલય શાખા
વડોદરા તા. ૩-૭-૩૯

પુ. ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ
મદદ. વ્યવસ્થાપક,

વટહુકમ નં. ૫ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

હરિજન લાઘ્યોને પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ છૂટથી કરવા દેવા બાબત

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય સ્થાપવાના નિયમોની કલમ ૨૬ પ્રમાણે સ્થાપન થયેલાં અથવા સરકારની કોષ પછી રીતે મદદ મેળવતાં હોય તે અગર મદદ મેળવી હોય તેવાં સર્વે પુસ્તકાલયો, સ્થાપના અથવા ધર્મના ભેદ સિવાય મદદ ઉપયોગ માટે ખુલ્લાં રાખવા કરેલું છે તે પ્રમાણે હરિજન લાઘ્યોને પુસ્તકાલયમાં આવતા અટકાવવાની ફરિયાદ આવવાથી આ તરફથી વટહુકમ નં. ૮/૭-૭-૩૩નો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે અને હરિજન લાઘ્યોને બીજા ધર્મના લોકો જેટલો જ હક્ક પુસ્તકાલયમાં હોવાથી તેમને છૂટથી ઉપયોગ કરવા દેવા કરાવવામાં આવ્યું છે, છતાં જેટલાં તાલુકાના મહેળાવ ગામના અને સાવલી તાલુકાના પુસ્તકાલયોમાં અત્યંત લાઘ્યોને દાખલ થતા અટકાવવામાં આવ્યાની ફરિયાદ વડોદરા પ્રાંત અત્યંત કુખ નિવારણ સમિતિ તરફથી આવેલી છે, સખ્ય આ ભેદભાવ સર્વ તર ફર થવા આ વટહુકમ ફરીથી કરવાની જરૂર પડી છે.

સખ્ય ફરીથી આ વટહુકમથી રાજ્યનાં સર્વ પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને, મંત્રીપાલોને અને વ્યવસ્થાપક મંડળના કાર્યવાહકોને જણાવવામાં આવે છે કે આ વટહુકમને ચુસ્ત-પણે અમલ કરવા બાબતે સખ્યતાથી વર્તન ચલાવવું અને તેમને પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ કોષ પછી જાતનો ભેદભાવ રાખ્યા સિવાય છૂટથી કરવામાં બુદ્ધી અનુકૂળતા આપવી. આવી બાબતમાં જો ફરીથી કોષ પછી પુસ્તકાલય વિરુદ્ધ ફરિયાદ આવશે અને તે સાચી માલમ પડશે તો સરકાર અને પંચાયતની મદદ તેવાં પુસ્તકાલયની બંધ કરવામાં આવશે. માટે લાગતા વળગતાઓએ સ્વાર્થ અને પરમાર્થ બંને દષ્ટિ રાખી સાર્વજનિક સંસ્થાનો સાર્વજનિક રીતે જ કોષ પછી જાતના ન્યાત-જાતનો ભેદભાવ રાખ્યા સિવાય વહીવટ અને ઉપયોગ કરવો-કરાવવો.

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય
શાખા, વડોદરા
તા. ૧ જુલાઈ ૧૯૩૯

}

પુ. ત્રિ શાહ

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૪૬૯ સન ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

વાર્ષિક નિવેદન મોકલવા બાબત.

રાજ્યની મદદથી ચાલતાં અગર અગાઉ મદદ મેળવેલાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોનો ઉપયોગ કેવો થાય છે તે હકીકત રાજ્યના વાર્ષિક નિવેદનમાં અમુક મુદતની અંદર મોકલવો.

વાની હોય છે. કેટલાંક પુસ્તકાલયો આ બાબતમાં પૂરતી કાળજીથી નિવેદનો મોકલતાં નથી, એટલે નિવેદન મોકલવામાં હરકત આવે છે. સ્થળ સાંપર્ગનિક પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને જણાવવામાં આવે છે કે ચાલુ માસના પુસ્તકાલય માસિકના અંક સાથે મોકલી આપેલા તમુના પ્રમાણે ઓગસ્ટ તા. ૧૫ સુધીમાં ઊંનચૂકે અત્રે મોકલી આપવાની તજવીજ કરવી. આ બાબત સૂચના નં. ૧૮૦ તા. ૧૦-૬-૩૨ તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે.

જે પુસ્તકાલયોનાં નિવેદન મુદત અંદર નહિ આવે તો તેના મંત્રીઓ કસ્ટોદાર ગણાશે; જેથી રાજ્યના તમામ માનદ પ્રચારકો, રા. મહાલ શાળાધિકારી સાહેબો અને સેન્ટરના શિક્ષકો આ બાબતમાં પોતાની આબુબાબુનાં આમ પુસ્તકાલયોમાં અગર પોતાની રચના હકુમતનાં પુસ્તકાલયોની મુલાકાત લઈ અગર લેખી તાકીદ કરી વાર્ષિક નિવેદનો તુરત મોકલી આપે તે પ્રમાણે ઘટિત તજવીજ કરશે.

સરકારી કામકાજના હેવાલના આંકડા મોકલવાની પદ્ધતિ પ્રમાણે તમામ નિવેદનો અત્રે તા. ૧૦-૮-૩૯ સુધીમાં આવે તેવી વ્યવસ્થા તમામ મંત્રીઓ કરશે એવી ખાસ આશા રાખવામાં આવે છે.

મુ. વડોદરા
તા. ૪-૭-૩૯

}

કે. મો. પટેલ
મહાનિય વ્યવસ્થાપક
પુસ્તકાલય ખાતે

સૂચના નં. ૪૭૦

વિષય

“ કિશોર ” અને “ પ્રસ્થાન ” માસિકના ઘટાડેલા લવાજમનો લાભ લેના બાબત.

“ કિશોર ” અને “ પ્રસ્થાન ” માસિકના સંચાલક શ્રી. ર. કે. મિસ્ત્રી અમને નીચે પ્રમાણે લખી જણાવે છે:—

“ ગામડાંઓમાં વાચન પહોંચાડવાની ખૂબ જ જરૂર છે, એમ અમે માનીએ છીએ. બીજી બાબત એ બજેટમાં લાગુ સ્થાન નથી હોતું, એ હકીકત છે. તેથી અમે એવો વિચાર રાખ્યો છે કે ‘ કિશોર ’ ની નકલો ચામ પુસ્તકાલયો માટે ખરીદવામાં આવે તો રૂ. ૪) ને બદલે રૂ. ૩-૮-૦ માં અમે એક વર્ષ ‘ કિશોર ’ આપીશું. ”

આ સિવાય “ પ્રસ્થાન ” માસિક માટે પણ તેમણે અમને નીચે પ્રમાણે લખી જણાવ્યું છે.

“ વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોમાંનાં જે ચામ પુસ્તકાલયો ‘ પ્રસ્થાન ’ માસિક મંગાવશે તેમને તે રૂ. ૪) ના લવાજમે મોકલી આપીશ ”

સખળ આથી રાજ્યનાં સૌ ગ્રામ પુસ્તકાલયોને આ ઘટાડેલા લવાજમનો લાભ લઈ
આવા શિષ્ટ વાચન આપતા માસિકોને પોતાનાં બજેટોમાં યથાશક્ય રચાન આપવા ભલામણ
કરવામાં આવે છે.

મુ. વડોદરા
૬-૭-૩૯

ઉ. મો. પટેલ
મદદ. વ્યવસ્થાપક.

સૂચના નં. ૪૭૧ સન ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

(બજેટ) અંદાજપત્ર ઑગસ્ટ આખર સુધીમાં મોકલી આપવા બાબત.

પુસ્તકાલયોની સંખ્યા વર્ષોવર્ષ વધતી જતી હોવાથી પુસ્તકાલયોના પત્રવ્યવહારના
કામને પહોંચી વળવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે. માટે કામની સરળતા ખાતર પુસ્તકાલયોનાં
અંદાજો અમુક માસ સુધીમાં જ મંજૂર કરવાનું ધોરણ હાવવાની જરૂર લાગી થઈ છે.

સખળ હાવવામાં આવે છે કે આહુ માસમાં મોકલી આપેલાં અંદાજપત્રોની બંને
ચોપટીઓ ભરીને દરેક પુસ્તકાલયે મોડામાં મોટી ઑગસ્ટ આખર સુધીમાં સાધનિક
કાગળો (લાકડી સામાનની યાદી, પુસ્તકોની યાદી, વર્તમાનપત્રોની યાદી, અંદાજ સંબંધે
ખાસ વિશિષ્ટ પ્રકારના કોષ હાવ હશે તો તે વગેરે) સહિત પુસ્તકાલય ખાતામાં મોકલી
આપવાની તજવીજ કરવી. આ અંદાજો પર પુસ્તકાલયનો સિકકો અને બારનીથી નંબર
અવશ્ય દરેક પુસ્તકાલયે નાખવાની તજવીજ કરવી.

ખાતાએ પુસ્તકો, વર્તમાનપત્રો અંદાજમાં ફેટલા પ્રમાણમાં મૂકેલાં તે સંબંધે
વખતોવખત કરેલી અંદાજ સંબંધેની સૂચનાઓ પ્રમાણે અંદાજમાં મોડામાં કરવાની ખાસ
સલાહ આપવામાં આવે છે. તેમ નહિ થશે તો ખાતાને સાર્વજનિક હિત ખાતર ઘટિત
ફેરફારો કરવા પડશે.

લોકમદદ વહેલી મોટી મળવાના ખાસ કારણે અંદાજપત્રો મોકલવામાં દીલ ન થાય
તે માટે વટહુકમ નં. ૫/૪-૫-૪૨ પ્રમાણે કાયમ ફંડની રકમમાંથી પણ ઉપાડવાની પરવાનગી
આપવામાં આવશે. માટે પુસ્તકાલયના વ્યવસ્થાપકોએ ઑગસ્ટ આખર સુધીમાં પોતાનાં
અંદાજો મોકલી આપવાની તજવીજ કરવી.

મુ. વડોદરા
તા. ૪-૭-૩૯

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક
પુસ્તકાલય ખાતર

વડોદરા રાજ્યના પુસ્તકાલયો માટે ભલામણ કરવામાં આવેલાં પુસ્તકોની યાદી નં. ૬૩ સને ૧૯૩૮-૩૯

પુસ્તકનું નામ	અંકકર્તાનું નામ	કિંમત	ક્રમ	વર્ષ	પૃષ્ઠ	બાંધણી	પ્રકાશકનું ઠેકાણું
ચારહયંદ્ર ચંદ્રોપાખ્યાન કૃત પથેર માળી (ઉત્તરાધી)	દમારાંકર ભૃ. કેવિ (અનુવાદક)	૨-૨-૦	૧૬૦	૧૯૮૫	૨૫૦	પાકી	ઝોન, ઝોમ. હક્કરની કંપની. બુકસેલર્સ અને પબ્લિકેશન્સ ૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ
ચારહયંદ્ર ચંદ્રોપાખ્યાન કૃત મુબદા (પૂર્વધી-ઉત્તરાધી)	શંતિલાલ શાહ લીમશિં ચાકવર્તી (અનુવાદક)	૨-૮-૦	"	૧૯૩૮	૨૪૮	પાકી	સદર
બાળ સંગીતમાળા ભાગ ૧-૨-૩-૪ બૃહદ બૃહદ	મારતર ધીરજલાલ કે. જોશી	ભાગ ૧ ૦-૨-૩ ભા. ૨-૩-૪ ૦-૨-૦ દરેકના	"	"	૨૫	કાચી	કર્તા, સંગીત શિક્ષક, ઝોમ. ડો. હામરફૂલ અ. ઘોરી, મુંબઈ
ભોજોયા પહેલી	બૃજભટ્ટમ દસે નરહરિ પરીખ	૦-૧-૦	"	૧૯૩૯	૫૨	કાચી	કર્તા, નવજીવન પ્રદાશન મંદિર, અમદાવાદ
ભોજ બગીચા	કાન્ત ચંદ્રલાલ પંડ્યા અને માતૃંડ સિલભદ્ર પંડ્યા	૧-૪-૦	"	૧૯૩૮	૨૯૪	પાકી	માતૃંડ શિવલાલ પંડ્યા, સુપ- રિન્ટેન્ડન્ટ સરકારી કાર્મ, દાણેદ
સિતીય	પંદિકમાર શંકરલાલ શહેરાવાળા	૨-૦-૦	"	૧૯૮૪	૫૪૦	પાકી	સોમાલાલ મંગળદાસ શાહ, ગુજરાત પ્રિ. પ્રેસ ઓફિસ, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

प्राम्य शिक्षाका इतिहास (हिंदी)	श्री नारायण चतुर्थी	१-०-०	१६०	१६३८	२६६	पांडी	सरस्वती पब्लिशिंग हाउस, जॉर्ज टाउन इलाहाबाद,
लगनऊकी योग (हिंदी)	शालिग्राम श्रीवास्तव	१-०-०	"	१६३७	१८८	झांसी	सदर
हिन्दी-गण-गाथा	सद्गुरुशरण अयस्यी	१-४-०	"	१६३५	२६३	पांडी	सदर
भूयण विमर्श	श्री भर्गोरयप्रसाद विविध	२-४-०	"	१६६५	३०८	"	सदर
हमारी कहानियां	पंडित हरिधन्र मिश्र	१-०-०	"	१६३३	२२२	झांसी	सदर
नवतिका सिद्धांत	शालिग्राम वर्मा	०-८-०	"	१६३७	"	"	वैज्ञानिक साहित्य मंदिर प्रयाग.
वोहरा शल्य डिरेक्टरी	महाशंकर सोमेश्वर पांडे गुलाल छोटवाल चौकसी (प्रकाशक)	४-०-०	८०	१६६५	६६४	पांडी	कर्ता, वोहरा शल्य डिरेक्टरी पब्लिशिंग कंपनी, प्रताप- मंडवानी पोण, वोहरा
वृक्ष-विज्ञान (द्वितीय संस्करण)	श्री प्रयासीलाल वर्मा मालवीया कुमारी शान्ति वर्मा मालवीया	१-१०-०	१६०	१६३६	३६०	झांसी	श्री प्रयासीलाल वर्मा, हिन्दू साहित्य मंडल बनारस सीटो.
रयन-विज्ञान (प्रथम संस्करण)	श्री गोपीबल्लभ उपाध्याय	२-१२-० पो. सिवाय	१६०	१६३६	१३६	"	सदर
मुल्तमी और उसके लो उपयोग	काशीनाथ शर्मा	०-६-०	"	"	५४	"	सदर

આલંચિત્તર અર્થાત સુગમ ફળવારી	શંભુ શંભુ ભટ્ટ અને કાલાભાઈ અંબાલાલ પટેલ	૧-૦-૦	૮૦	૧૯૯૫	૮૦	"	શંભુ શંભુ ભટ્ટ, ફળ-ગ્રાંડ ઉછેર અમલદાર, વડોદરા
પાખાડી	જેઠાલાલ નારાયણ ત્રિવેદી	૦-૧૨-૦	૩૨૦	૧૯૩૮	૧૧૨	"	કુમાર કાર્યોલય-અમદાવાદ
સહકારી નિર્માણ ટીકા સહિત	નારાયણ શ્રીપતરાવ સિંધે મધુભાઈ કલ્યાણજી દેસાઈ વડીલ ભાઈલાલ-ભાઈ ને. પટેલ	૩-૮-૦	૮૦	૧૯૩૯	૧૯૦	પાણી	ભાઈલાલ ને. પટેલ મંત્રી સયાજી સહકાર સેવક સંઘ; હાથી પોળ, શુદ્ધ ફળિયા, વડોદરા
અશક્તતા ઇન્તરદાર	રા. બેકાર	૧-૮-૦	૧૬૦	૧૯૩૮	૨૦૬	"	શ્રી હરિદર પુસ્તકાલય, છુદ્ડ-સેલસં અને પબ્લીશર્સ, ટાવર રોડ સુરત
કુમારતા કાલ્યો	મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ	૧-૦-૦	"	૧૯૩૯	૧૪૨	કાચી	ને. એમ. દેસાઈ, અમદાવાદી પોળ, કાવાશેરી વડોદરા
દિકર્યા શિક્ષક (મરાઠી)	ગ્રો. માધવચુવા ગોખલે	૦-૧૦-૦	"	"	૯૨	"	કર્તા, લક્ષ્મીપ્રસાદ, ગોખલે રોડ નોર્થ દાદર મુંબાઈ
શ્રી. રામચંદ્ર દત્તજી જીવનવૃત્તાંત	કાલાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા	૦-૮-૦	"	"	૧૫૯	"	વિષ્ણુપ્રસાદ રતનરામ હડોર, મંત્રી શ્રી રામકૃષ્ણ સેવા સમિતિ, ડૉ. સાંકડીશિરી હજી-રાની પોળ અમદાવાદ
ચોપટની વાર્તા	ચાંતિલાલ મારાભાઈ જોગા	૦-૬-૦	"	"	૫૩	"	કર્તા, ધડીઆળી પોળ, વડોદરા

શાનપભની વાતો (આપણી બાળ મંથમાળા)	પદ્યવતી દેસાઈ	૦-૩-૦	૧૬૦	૧૯૩૯	૩૨	કાગી	ભાઈલાલ ડી. પટેલ આપણું બાલ કાર્યાલય ચિંમસપુરા, ભરૂચ આખા વાર્ડના ૭ પુસ્તકોનું વા- ર્ડનું લવાજમ રૂ. ૧)
હોડા આકાશમાં	વૈકુંઠ દોશર	૦-૩-૦	"	"	૩૨	"	"
સાગી વાતો	દર્શક પટેલ	૦-૩-૦	"	"	૩૨	"	"
સાદી ચિખાગળ પ્ર. રજું	મગનલાલ શંકરભાઈ પટેલ	૨-૦-૦	"	૧૯૨૮	૨૮૯	પાકી	મગનલાલ શંકરભાઈ પટેલ ડી. ૪૩૫ા રોડ, સુ. પા- ટણ ઉ. ગુજરાત પુસ્ત- કાલયો માટે કિંમત રૂ. ૧-૦-૦ દરેક પુસ્તકની રાખવામાં આવી છે.
સાર પ્ર. ૩જું		૩-૦-૦	"	૧૯૩૬	૩૧૨	"	"
કરામાતે પીર દસ્તગીર	સુનશી હોટેસાહબ બીન ખનામલુદ્દલાહ	૦-૫-૦	૧૨૦	૧૯૩૭	૭૨	કાગી	કર્તા, સુમલલાલ, સાકીન શહેર વડોદરા
જીવનનું એર અને તમાકુ ભાગની સંસ્કરણ	ડી. જટાચંકર નાન્દી	૦-૮-૦	૧૬૦	૧૯૩૯	૧૬૪	"	કર્તા, નવસુખ આરોગ્ય મંદિર વાડજ પાટો, બેચરદાસ લશ્ક- રીનો બંગલો સાબરમતી
બીબા ચોદો	રમણલાલ સોની	૨-૦-૦	૧૬૦	૧૯૩૯	૩૧૮	પાકી	બોગીલાલ ગાંધી, શરદ કાર્યા- લય-ભદ્ર, અમદાવાદ
અમે પિંજરનાં પંખા	નીર દેસાઈ	૧-૪-૦	"	"	૧૫૬	"	બોગીલાલ ગાંધી, નવી દુનિયા કાર્યાલય, ભદ્ર, અમદાવાદ
મરતી ગુજરાત બામ ૩ છે અથવા ગુજરાત ગુજરાતની બામગીરોમ રસમામત્રી	રમણલાલ ચોક્કનલાલ ચોક્કરીની કુપતી પાટો (ગુજરાત)	૫-૦-૦	૧૬૦	૧૯૩૯	૩૨૨	"	રમણલાલ ચોક્કનલાલ ચોક્કરીની કુપતી પાટો (ગુજરાત)

મહાબત આદ્યમ જીનાગઢનો સચિત્ર પ્રતિષ્ઠાસ	ગુલામ આહમદ શેખ ગુલામ મોહમદ	૨-૪-૦૦ પાકી ૨-૦-૦૦ કાચી	૪૩	૧૯૩૮	૩૬ ઉપરાંત કોટા	પાકી કાચી	કર્તા, હેડમાસ્ટર મહાબત મદ્રસા હાઇસ્કૂલ, ગુજરાતી વિભાગ મુ. જીનાગઢ
રાણુ રસ લા. ૧	ગુલામ આહમદ શેખ ગુલામ મોહમદ	૦-૧૨-૦૦	૧૬૦	૧૯૩૭	૧૬૭	કાચી	નોગીલાલ ગાંધી, નવી દુનિયા કાર્યાલય ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
ચાલો વિચારીએ અંધમાળા સદર લા. ૨ સદર લા. ૩		૧-૦-૦૦		૧૯૩૭ ૧૯૩૮	૧૮૭ ૧૩૬	પાકી	
ખેડૂતોની સમસ્યા	લાલજી પેન્ડસે; વી. ર	૧-૦-૦૦ ૧-૪-૦૦	"	૧૯૩૮	૨૨૪	કાચી પાકી	સદર
સોવિયેટ સમાજ	તીર દેસાઇ	૨-૦-૦૦	"	"	૨૧૨	કાચી	સદર
કિસાન ખંડો	શ્રી મન્દુલાલ યાજ્ઞિક	૦-૦-૦૬	"	"	૨૪	"	સદર
શબ્દીશ	મંદ્રલાલ કા. ભટ્ટ	૧-૦-૦૦ ૧-૪-૦૦	"	"	૧૮૭	કાચી પાકી	સદર
સાહિત્યકળા	ગ્રો. મોહનલાલ પાર્વતી-ચંદર દસે	૧-૦-૦૦	"	"	૨૫૬	પાકી	કર્તા, ખપાટિયા ચકલા, સુરત
દષ્ટિપરિવર્તન ભા. ૧ ટોલરેય અંધાવલિ અંધ ૭ મો	વિજયપરાય કલ્યાણરાય	૧-૪-૦૦	"	૧૯૬૦	૨૧૫	"	રણજીરાજ દેસુરભાઇ મિસ્ત્રી, પ્રચાન કાર્યાલય, અમદાવાદ
મગધરાજ (સંલોધ અંધાવલિ) વ-૧ પુ-૩	નરયણભાઈ	૧-૮-૦૦	"	૧૯૬૫	૨૪૦	"	ધીરજલાલ ટો. શાહ, બ્યોટિ કાર્યાલય, જુમ્મા મસ્જિદ માસે અમદાવાદ

રંગ રંગ વાદળિયા

નતન રચિયામાં ડોહિયું
(ગોરિસ હેન્ડસ ફ્રી)

કળજીય (સરસ્વતી મંથમાળા)

શ્રીમદ રાજગુપ્ત જીવનકથા

શુંજન

સિદ્ધિગ (નિવાર્થી વાચનમાળા
ત્રેણી આઠમી)

દાહસિંહ

હિટાકામંડ

રમુજી દુયમ કમાર મંથમાળા

જર્વામંદ

સુન્દરમ

ગોવિંદરાવ ભાગવત

રમજીલાસ કેવલકંઠ ભટ્ટ

બ્રહ્મચારી ગોરધનલાલ
કા. પટેલ

સોમાભાઈ ભાવસાર

માધવરાવ ભા. કર્ણિક

જન્મભાઈ પટેલ

માધવરાવ ભા. કર્ણિક

ધીરજલાલ ટો. સાહે

જયવિજય

કાન્તી

"

"

કાન્તી

કાન્તી

પાકી

કાન્તી

"

"

"

"

"

૦

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

૪૮

"

૧૩૦

૬૩

૨૪૦

૩૨

૨૨

૨૮

૧૬

૧૧૯

૧૧૯

૧૯૩૯

"

૧૯૯૦

૧૯૮૯

૧૯૯૪

૧૯૩૯

૧૯૯૫

સદર

સદર

૧૯૩૯

"

ભારતીય સાહિત્ય સંઘ,
પાનકોર નાકા, અમદાવાદ

સદર

પ્રચલિત કાર્યાલય, અમદાવાદ

"

પ્રચલિત કાર્યાલય અમદાવાદ

૫૫

બાલજીવત પ્રકાશનમંદિર, ૩૧,
ગુજરાત સોસાયટી, એલિસ
બ્રિજ, અમદાવાદ

ધીરજલાલ ટો. સાહે, પાન-
કોરનાકા ન્યુમામરિજ સોમે,
અમદાવાદ

ન્યોતિ કાર્યાલય, લિમિટેડ,
ન્યુમામરિજ સોમે, અમદાવાદ
સદર

પુસ્તકાલય ખાતે,
માવેજનિક પુસ્તકાલય સાખા,
વડોદરા, તા. ૭-૮ જુલાઈ ૧૯૩૯

યું. ત્રિ. રાહ

ઉ. સો. પટેલ
મદદનીશ અવસ્થાપક.

પુસ્તકાલયના વ્યવસ્થાપકોને ખાસ

વિચારવા જેવો પ્રશ્ન છે કે અંદાજમાં કેવાં પત્રો મૂકવા? એાછા લવાજમવાળા પુસ્તકાલયોને તો તે પ્રશ્ન મૂકવે છે.

પણ.....

સ્કાઉટ વીર

બધી મૂંઝવણ દૂર કરે છે. લવાજમ ફક્ત બે રૂપિયા. ગમે તેવા એાછા અંદાજમાં પણ તેને સમાવી શકાય.

જ્યારે.....સ્કાઉટવીરમાં

આપાત્ર વાચન અને મામમી બે રૂપિયામાં આપણું ન પાલવે તેવાં હોય છે.

હો, આ અભિપ્રાય:-

પ્રિન્સિપાલ ન્યુ ઇરા સ્કૂલ-મુંબઈલખે છે:-

“ સ્કાઉટ વીર ” ગુજરાતી ભાષામાં આવકારદાયક સાગ્યું છે. હું પોતે તેને શિક્ષક-શાસ્ત્રીનું મુખપત્ર મળ્યું છું. કોઈ પણ શાળા એવી ન હોવી જોઈએ કે જેના વાચકાલયમાં આ મામિક ન હોય.

—મગનલાલ ત્રિ. વ્યાસ.

ગુજરાતના સંસ્થાપિત નાગરિક લખે છે કે:-

“ ગુજરાતમાં માનીતું થયેલું “ સ્કાઉટ વીર ” દરે નવા લેખકમાં અને વધુ આકર્ષક રૂપમાં બહાર પડ્યું છે. લેખ અનુભવીઓ પાસે લખાવ્યા હોઈ જરૂર વાચકવર્ગ પર સારી છાપ પડે છે ”

—સર ચુનીલાલ મહેતા.

પુસ્તકાલય ખાતું વડોદરા, રાજ્ય, મહાત્માજી વ્યવસ્થાપક લખે છે:-

“ એાછા લવાજમવાળા પુસ્તકાલયો આવાં માસિકો પોતાના અંદાજમાં ધરે તો તેમને સરતામાં સારું વાચન મળે એ દૃષ્ટીતું છે.....માસિકમાં આવતું વાચન રમિક, શિષ્ટ અને દષ્ટિપૂર્ણ છે. એટલે તેને મારે, આવકાર જનતા આપશે, એમ ધમણું છું. ”

—ઉમેશભાઈ મો. પટેલ.

આવા તો કેટલાયે અભિપ્રાયો મળ્યા છે.

તમારા પુસ્તકાલયમાં “ સ્કાઉટવીર ” ન હોય એ એક ખામી ગણાય. અંદાજમાં મૂકવા ચૂકશો નહિ.

લવાજમ રૂા. ૨

પરદેશ શિ. ૫

સ્કાઉટ વીર કાર્યાલય—રાવપુરા, વડોદરા.

* પારિજાત *

(શ્રી. અરવિંદ-આશ્રમના નંદનવનમાંથી, ભક્ત કવિ શ્રી. પૂજાલાલે વીણે
પ્રો. બ. કે. ઠાકોરના પ્રવેશકે સહિત

અઢીસો પાન

દળદાર સંગ્રહ

મૂલ્ય રૂપિયા બે

માધ્યમિક શાળાનાં વિદ્યાર્થી-“પુસ્તકાલયો, ટ્રેનીંગ કોલેજો તથા હાયસ્ક્રીઓ માટે મંજુર”.

શ્રી. અરવિંદના પાવનકારી ગ્રન્થો:-

- ૧ યોગસાધનાના પાયા ભા. ૧ ૦-૧૦
- ૨ યોગ પર દીપ્તિઓ ૦-૧૦
- ૩ મો ૦-૮
- પૂર્ણયોગનું સાહિત્ય.**
- ૪ પૂર્ણયોગ નવનીત ભા. ૧ ભો ૧-૪
- ૫ પૂર્ણયોગ નવનીત ભા. ૨ ભો ૧-૦
- ૬ પૂર્ણયોગ-જ્ઞાનયોગ ભા. ૧ ભો ૧-૪
- ૭ પૂર્ણયોગ-જ્ઞાનયોગ ભા. ૨ ભો ૧-૪
- ૮ પૂર્ણયોગ-વિજ્ઞાનયોગ ૨-૮
- ૯ પૂર્ણયોગની ભૂમિકાઓ ૦-૮
- ૧૦ યોગિક સાધન ૦-૮

* અન્ય પુસ્તકો *

- ૧૧ શ્રી અરવિંદ અંક (કૌમુદીનો) ૦-૧૦
- ૧૨ શ્રી અરવિંદ સ્મૃતિ હિન્દી ૦-૮
- ૧૩ યોગ (હિન્દી) ૦-૮
- ૧૪ યોગ પર દીપ્તિઓ (હિન્દી) ૦-૮
- ૧૫ ઇસ જગતકી પહેલી ,, ૦-૧૦
- ૧૫ શ્રી અરવિંદ ગીતા ,, ૦-૮
- ૧૬ Towards Life
(શ્રી. નલિનીકાન્ત) ૦-૮
- ૧૭ The Yoga of Shri
Aurobindo (શ્રી. અનિલચરન) ૫-૦

શ્રી. અંબાલાલ પુરાણીનું

ચિંતનશીલ સાહિત્ય

- ૧ દર્પણના ટુકડા
(નવી ભાતની નવલ) ૧-૦
- ૨ પથિકનાં પુષ્પો-ગુરુ જીભે
(નિબંધો, પત્રો, વાર્તાઓ,
વેદરહસ્યનો સંગ્રહ) ૧-૮
- ૩ સંયમ અને ભક્તિમાર્ગ
(સંયમી થવાને મથતા હરકો-
ઇનો લોભીઓ ૧-૮
- ૪ ગીતાધર્મ (પ્રથમ બટક) ૦-૮
- ૫ તિલોત્તમા (અપસરા વાર્તા) ૦-૬
- ૬ જ્ઞાનપ્રાપ્તિનું તૃતીયકરણ
(રશિયનમીમાંસક યુરોપેન્સીનોવાદ) ૦-૮
- ૭ પથિકના પત્રો-ગુરુ ૧ ભો
(વિદ્યાર્થીઓના ચારિત્ર દડતરમાં
ઉપયોગી) ૦-૬
- ૮ પથિકના પત્રો ગુરુ ૨ ભો
(કાર્યકર્તાઓ-સમાજસેવકોને
ઉપયોગી) ૦-૮
- ૯ પથિકનાં પુષ્પો ગુરુ ૩ ભો છપાય છે
(આર્થ-સ્થાપનનો સાપેક્ષવાદ, શ્રી.
અરવિંદનો આ સૃષ્ટિનો કોયડો
તથા અન્ય નિબંધો, વાર્તાઓ
વગેરેનો સંગ્રહ) આગસ્ટમાં બહાર
પડશે.

શ્રી અરવિંદના મૂળ અંગ્રેજી ગ્રંથો, બંગાળી, હિન્દી અનુવાદો;
વિરૂદ્ધ સૂચિપત્ર ગ્રંથવાળાં

લખો: શ્રી અરવિંદ કાર્યાલય, આણંદ.

હાલ અર્ધા મૂલ્યે મળવાના પુસ્તકો

મં. ૧૯૯૫ના આપાદ શુદ્ધિ ૧૫ થી આસો શુદ્ધિ ૧૫ સુધી નીચેનાં પુસ્તકો અર્ધા મૂલ્યે મળશે. અમદાવાદ કાર્યાલય સિવાય મુખ્ય કાર્યાલયમાં તેમજ બદરના નીચેના ગ્રંથોમાં અર્ધા ભેગી વધુ કિંમત લેવાશે.

મુંબઈ-મનુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, ડૉ. કાવ્યાદેવી ગેડ, હાથી બિલ્ડિંગમાં ત્રીજો માને વડોદરા-પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિમિટેડ, ડૉ. ગવપુરા.

સુરત-શુક્લ દયાગંધર્વ ભાષ્યકર, ટેકાણું-આનાથ રોડ, ડોક્ટર રામચંદ્રભાઈ ખાંડે.

ભરૂચ-પંડ્યા ચંદુલાલ અશ્રુતવાલ, ટેકાણું શેઠ ફળિયાની મદાર, લખપતિની ગાવમાં.

ભાવનગર-હોદાલાલ ત્રિભોવનદાસ શાહ, ટેકાણું મહેના ગેરીના નાકે, મેગ મડળમાં.

રાજકોટ-ગોધવજી ગવજી મુળા, ટેકાણું ધર્મે દ્રસિંહજી ગેડ.

સૂચના-(૧) દપાલ રસ્તે મંગાવનારને પોસ્ટેજ ઉપરાંત રજિસ્ટર તથા પી. પી. અર્થ ૩. ૧૦૭ સુધીનું પાંચ આના છુદ્ડ લાગે છે. (૨) વડુ પુસ્તક વી. પી. થી મંગાવનારે ઓર્ડર માથે ‘એડવાન્સ’ રકમ મોકલવી. (૩) કોઈને દરેક પુસ્તકની એકથી વધુ પ્રત મોકલવાની નહિ હોવાથી ત્યાંના એકથી વધુ સભ્યોને રેલવેરસ્તે વધુ પ્રતો ભેગી મંગાવવી હોય તેમણે તે મતલબનો પત્ર, દરકના નામ હામ અને સહી સાથે, તથા ત્યાંના મૂલ્ય માત્ર, તવારી અથવા તે “વિવિધ ગ્રંથમાળા”ના પ્રાદેશી ભાષામથ સાથે લખી મોકલશે. (૪) પુસ્તકોની કિંમત ઉપરાંત પેટી મ વગેરેના પાંચ આના અને બંગાળી ૧૦ શેરથી મોટા પારસવ માટે આઠ આના વધુ મોકલવા તથા ફેવેરેટલનું નામ તેમજ પૂર્વ સરનામું પણ લખવું. (૫) મંગાવેલાગાના ને પુસ્તક ન આવે તે ખત્રાસ થયેલાં સમજવા.

હાલ અર્ધા મૂલ્યે }	કદ }	૪૬ }	૫૪ }	અર્ધા }	મુખ્યદેશ }
મળતાં પુસ્તકો }	ધ્રુમ }	મધ્યા }	કિંમત }	કિંમત }	અન્યદેશ }

હમણાં પ્રસિદ્ધ થયેલી પુનરાવૃત્તિઓ

આર્યસિંધ (આવૃત્તિ ૬ મી) ... ૬૫૫x૧૦ ... ૮૭૪ ... ૩)	} ત્રણ સાથે ખરીદનારને
વેદક સાંખ્યો વિચારો ભા. ૧ શ્રો ... ૫x૯ ... ૬૭૨ ... ૧૫	
” ” ભા. ૨ શ્રો ... ” ... ૪૩૩ ... ૧૫	} ૩) ... ૨૬
લક્ષ્ય ચરિત્ર (આવૃત્તિ ૨ જી) ... ૫x૭૫ ... ૫૨૮ ... ૧૫ ... ૧૫ ... ૧૫	
વીર હર્ગોદાસ (આવૃત્તિ ૩ જી) ... ૫x૬૫ ... ૩૦૪ ... ૧૫ ... ૧ ... ૧	} ૦) ... ૦
સોનેરી સૂચનો (આવૃત્તિ ૭ મી) ... ” ... ૨૦૮ ... ૧ ... ૦) ... ૦	

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા અર્થ સાથે મોટા અક્ષરમાં ૫x૬૫ ૨૫૬ ... ૦૫ ... ૦૫ ... ૦૫

ઉત્તમ ધાર્મિક ગ્રંથો

શ્રી માનસ રામાયણ-૩૦ ચિત્રો સાથે ૬૫૫x૧૦ ... ૧૮૦૦ ... ૪૫ ... ૨૫ ... ૨૫	} ૨૫ ... ૨૫
” ” બે ગ્રંથો ” ... ” ... ૧૪૦૮ ... ૫ ... ૨૫ ... ૨૫	
શ્રીભુલગીત રામાયણ-બે ગ્રંથો ... ” ... ૧૪૦૮ ... ૫ ... ૨૫ ... ૨૫	} ૩) ... ૩
શ્રીવાદમીકિ રામાયણ-શુદ્ધ ભાષ્યકર ... ” ... ૧૫૨૮ ... ૫૫ ... ૨૫ ... ૩	
” ” બે ગ્રંથો ... ” ... ” ... ૬ ... ૩ ... ૩	} ૩) ... ૩
શ્રીમદ્ ભાગવત-નવમી આવૃત્તિ બે ગ્રંથો ... ” ... ૧૩૯૬ ... ૫૫ ... ૨૫ ... ૩	
શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા-નવી આવૃત્તિ ૫x૯ ... ૮૪૦ ... ૨૫ ... ૧ ... ૧	} ૧) ... ૧
શ્રીદાસબોધ-નવી આવૃત્તિ ... ” ... ૬૪૮ ... ૨ ... ૧ ... ૧	

૧૬૬૬ વિનય ખંડ-૧-૨-૩, (સચિત્ર)...	...	૮૪૦	...	૨૧૧	...	૧૧૮	...	૧૧
મહાભારત મંજરી-મહાભારતવિષે ઉત્તમ ગ્રંથ	...	૭૪૪	...	૨)	...	૧)	...	૧)
શ્રીરામકૃષ્ણ કથામૃત-(બંને ભાગ બેગા) પાઠ	...	૬૫૦	...	૨૧	...	૧૧	...	૧૧
શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસનું જીવનચરિત્ર	...	૬૦૮	...	૧૧	...	૧૧	...	૧૧
સ્વામી રામતીર્થ-ગ્રંથ ૩ જો (બીજા ભાગથી સ્વતંત્ર) પર	...	૨)	...	૧)	...	૧)	...	૧)
સ્વામી વિવેકાનંદ-ગ્રંથ ૧ જો	...	૫૧૪૮૧	...	૫૭૬	...	૨૧	...	૧)
ગ્રંથ ૨ જો	...	૫૧૪૮૧	...	૬૦૦	...	૨૧	...	૧)
ગ્રંથ ૩ જો	...	૫૧૬	...	૫૧૬	...	૧૧	...	૧૧
પ્રભુમય જીવન	...	૫૪૬૧૧	...	૧૬૨	...	૦	...	૦)
આર્યધર્મનીતિ અને ચાણક્યનીતિસાર	...	૨૦૮	...	૦	...	૦)	...	૦)
વિજ્ઞાની વાટે તથા રામાયણની રતનપ્રભા	...	૬૬+૬૪	...	૦	...	૦)	...	૦)
શ્રી વિષ્ણુસહસ્રનામાવલિદર્શન	...	૨૨૦	...	૦	...	૦)	...	૦
મૂળ પંચરત્ન ભગવદ્ગીતા-સ્થલાક્ષર પાઠ	...	૩૭૬	...	૧૫	...	૦	...	૦
મધ્યમાક્ષર ઓળખા	...	૩૨૪	...	૦	...	૦	...	૦
નાના અક્ષર	...	૨૦૦	...	૦	...	૦)	...	૦
મૂળ ઓટી ભગવદ્ગીતા-સ્થલાક્ષર પાઠ	...	૨૨૦	...	૦	...	૦	...	૦
મધ્યમાક્ષર ઓળખા	...	૧૮૮	...	૦	...	૦)	...	૦

ઉત્સાહ અને ચેતનાગ્રિસ્તકો પુસ્તકો

કંતલખાતું	...	૫૪૬	...	૬૬૬	...	૨૧	...	૧)
ભારતધર્મ-અધારા રંગમહેલનો રાજ	...	૫૦૪	...	૧૧	...	૦	...	૦)
ભમડિયા નરદેવો (૨૦૦ પદિયારૂત)	...	૪૦૮	...	૧૧	...	૦	...	૦)
દંદ્યતરંગ અને દ્વાદશજુની જો	...	૩૨૪	...	૧)	...	૦	...	૦)
ગુણી જીવનનાં સાધન (માર્ગનકૃત)...	...	૩૧૨	...	૦	...	૦	...	૦)
મુખ્ય સામર્થ્ય સમૃદ્ધિ	...	૪૦૦	...	૧૫	...	૦	...	૦)
ભાગ્યના સ્વપ્નાઓ	...	૫૬૪	...	૧૧	...	૦	...	૦)
ગંડિમનિર્ગંધમાળા (ખંડિમ બાણકૃત) પાઠ	...	૫૬૦	...	૧૧	...	૦	...	૧)
સોનેરી સૂચનો (આવૃત્તિ ૭મી)	...	૫૪૬૧૧	...	૨૦૮	...	૦	...	૦)

ધર્મિકાસ અને વેદક સંબંધી પુસ્તકો

આરોગ્ય વિષે સામાન્ય જ્ઞાન (ગાંધીજીકૃત) પાઠ	...	૧૪૮	...	૦	...	૦)	...	૦)
રાજસ્થાનનો ધર્મિકાસ-ભા. ૨ જો	...	૬૧૪૫૦	...	૭૭૬	...	૧૫	...	૨૧

સંત-મહાત્માઓની વાણી

છાંદમની વાણી-ગ્રંથ ૧ જો	...	૫૪૬	...	૨૬૦	...	૧)	...	૦
ગ્રંથ ૩ જો	...	...	...	૨૭૦	...	૧)	...	૦

બૌદ્ધધર્મ ઉત્તમ જીવનચરિત્રો

સંત લુકારામ (ચરિત્ર)	...	૫૪૬	...	૬૩૬	...	૨)	...	૧)
જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ અને મહાત્મા એકનાથ	...	૫૦૪	...	૧૧	...	૦	...	૦)
ચૈતન્ય મહાપ્રભુ-ખંડ ૧ થી ૫-ત્રણ ગ્રંથમા	...	૧૫૬૬	...	૫)	...	૨૧	...	૨૧
આદર્શચરિત્ર સંગ્રહ (ઉત્તમ પર ચરિત્રો)	...	૬૩૬	...	૧૧	...	૦	...	૧)
સ્વામી ભાસ્કરજીનાં તથા વિંદ્યોત્તમજીનાં	...	૪૩૨	...	૧૧	...	૦	...	૦)
મહાન સત્ગુરુ અક્ષય (સાદુ)	...	૫૧૪૮૧	...	૩૫૨	...	૧)	...	૦
શ્રીભક્ત ચરિત્ર (૨ જ આવૃત્તિ)	...	૫૪૬૧૧	...	૫૨૮	...	૧૧	...	૦

સુરિતમ મહાત્માઓ ...	... પાઞ્જા ...	૫૯૨ ...	૧૧૧ ...	૦૧૧૭ ...	૧)
વીર હર્માદાસ (ત્રીજી આવૃત્તિ) ...	... " ...	૩૦૪ ...	૦૧ ...	૦૧ ...	૦૧

ખાસ બોધપદ દ્વંદ્વી વાર્તાઓ

દ્વંદ્વી વાર્તાઓ-અંચ ૨જો ભાગ પૃથીક	૫૫૯ ...	૫૭૬ ...	૧૧ ...	૦૧૧ ...	૦૧૧૭
" અંચ ૩જો ભાગ ૮મો	" ...	૪૯૨ ...	૧૧ ...	૦૧૧ ...	૦૧૧૭
" અંચ ૪થો ભાગ ૯મો	" ...	૫૦૪ ...	૧૧ ...	૦૧૧ ...	૦૧૧૭
" અંચ ૫મો ભાગ ૧૦મો	" ...	૪૦૮ ...	૧૧ ...	૦૧૧ ...	૦૧૧
સુબોધ પુષ્પવાટિકા-મહાત્મા શેખસાદી દ્વંદ્વી	૫૫૬૧૧૧ ...	૧૩૬ ...	૦૧ ...	૦૧૧ ...	૦૧૧
દયાળુ માતા અને સદ્ગુણી પુત્રી ...	" ...	૧૬૦ ...	૦૧ ...	૦૧૧ ...	૦૧૧

બાળોપયોગી પુસ્તકો

સદ્ગુણી બાળકો (આવૃત્તિ ૭ મી) ...	૫૫૬૧૧૧ ...	૧૩૬ ...	૦૧ ...	૦૧૧ ...	૦૧૧
બાળસંબોધ (આવૃત્તિ ૬ ટી) ...	" ...	૧૨૦ ...	૦૧ ...	૦૧૧ ...	૦૧૧
બાળકોની વાતો (આવૃત્તિ ૭ મી) ...	" ...	૮૮ ...	૦૧ ...	૦૧૧ ...	૦૧૧
સુબોધક નીતિકથા (આવૃત્તિ ૫ મી) ...	" ...	૨૩૨ ...	૦૧ ...	૦૧૧ ...	૦૧૧

ચિત્રો ધ્યાયાર્થે

જ્ઞાનપાથ તથા જ્ઞાનપદ-સોપાનપદ	૧૮૫૨૪ ...	...	૦૧ ...	૦૧૧ ...	૦૧૧
શ્રીરામકૃષ્ણ દેશવચ્ચંદ્ર સેતના ઘેર	૧૩૧૫૨૦ ...	...	૦૧ ...	૦૧૧ ...	૦૧૧
શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુનું સંકીર્તન (ત્રિરંગી)	૧૫૫૨૦ ..	...	૦૧ ...	૦૧૧ ...	૦૧૧

નીચેનાં પુસ્તકોનું મૂલ્ય ઓછું રચાયલું છે.

નીચેનાં પુસ્તકોનું મૂલ્ય શરૂથીજ ઓછું રચાયલું છે, એટલે અર્ધામૂલ્યની યોજનામાં લેવાતાં નથી.

શ્રીમદ્ભાગવદ્ગીતા-માત્ર સરસ્વાયંવાળી આવૃત્તિ ...	૬૬૪૫	૫૪	મૂલ્ય અન્યરચને
શ્રીમદ્ભાગવદ્ગીતા-શ્લોક તથા ગુજરાતી સરસાર્થ સાથે	૩૫૫	૨૭૨	૦૧૧ ... ૦૧૧
શ્રીમદ્ભાગવદ્ગીતા-શ્લોક તથા ગુજરાતી-મોટા અક્ષર	"	૪૪૮	૦૧૧ ... ૦૧૧
શ્રીમદ્ભાગવદ્ગીતા-શ્લોક તથા ગુજરાતી-મોટા અક્ષર	૫૫૬૧૧૧	૨૫૬	૦૧૧ ... ૦૧૧
શ્રીપંચરત્નગીતા-ગુજરાતી સરસાર્થ સાથે મોટા અક્ષરમા	૫૫૬	૬૮૦	૦૧૧૭ ... ૧)
શ્રીપંચરત્નગીતા-ગુજરાતી સરસાર્થ સાથે મધ્યમ અક્ષર	૩૧૫૫૬	૭૨૦	૦૧૧ ... ૦૧૧

અન્ય પુસ્તકો

નીચેનાં પુસ્તકો તેની છાપેલી પ્રિન્ટ મુજબ.

સંત હુકારામ-ગાથા અંચ ૧ લો ...	૬૬૪૫	૫૪	પ્રિન્ટ અન્ય રચને
આખ્યાનમાળા-અંચ ૧ લો ...	૫૫૭૧	૮૬૬	૨૧ ... ૨૧
" અંચ ૨ લો ...	૫૫૮	૭૦૮	૨૧ ... ૨૧
" અંચ ૩ લો ...	૫૫૭૧	૭૨૦	૨) ... ૨)
શુભસંબંધ-ભાગ ૩ લો (ગુજ પ્રતો છે) ...	૬૧૧૧૧૦	૪૩૨	૧૧ ... ૧૧
" ભાગ ૮ મો " " ...	૫૫૮	૬૨૪	૧૧ ... ૧૧

પુનરાવૃત્તિઓ વિષે

હવે સંસ્થાને ધીરે ધીરે આપોષી લેવાની દોષ તેમજ લાભ પુસ્તકો ખરીદનાર વ્યવસ્થાને મળે એ હેતુથી ખલાસ થયેલાં લગભગ બધાં પુસ્તકોની પુનરાવૃત્તિઓ પ્રસિદ્ધ કરવાની છે; એટલા માટે સંસ્થાના પ્રેસમાં એક પ્રિન્ટિંગ મશિન હતું તે 'ઉપસંત બીજું' નવું મોટી સાધનનું પ્રિન્ટિંગ મશિન હમણાં હોયું છે;

હાલ છપાતી પુનરાવૃત્તિઓ

મૂલ્ય શુભારે

ભારતની દેવીઓ-(ભારતનાં સ્ત્રીઓની) ત્રીજી આવૃત્તિ, ત્રણ અંચમાં છપાય છે. ... ૬)

ઉપદેશસારસંગ્રહ-ગીત, આવૃત્તિ ... છપાવે છે. ...
નીચેનાં પુસ્તકોની પુનરાવૃત્તિઓ સત્તર બહેર પડશે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-મધ્યમ અક્ષરમાં છપાશે
આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળા ભાગ ૧-૨ બે
અંગિણ ધરશે
મહાત્મા દોલકરોય
સ્વર્ગતું વિમાન
સ્વર્ગની કૃત્તી
સ્વર્ગના જાળનો
સ્વામી સમતીર્થના ભાગો

સ્વર્ગના પ્રકાશ
સુબોધ રત્નાકર
નેપોલિયન
શિવાજી છત્રપતિ
ટૂંકી વાર્તાઓ-અંથ ૧લો
દેવી ભાગવત
સ્વામી વિવેકાનંદના ભાગો

બગેરે બગેરે સત્તર છપાશે.

વિવિધ ગ્રંથમાળાનું હાલનું ધોરણ

૧-વાર્ષિક મૂલ્ય પાકાં પૃથ્ઠાં સાથે રૂ. ૫) હોષ પોસ્ટેજ ચાલુ વર્ષનું માફ હોય છે. આફ્રિકા દ્વિપાદિ દેશાવર માટે વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૮) અથવા શીક્ષીંગ ૧૨) છે. ૨-પ્રત્યેક વર્ષ કારતકથી આસો સુધીનું ગણાય છે. વચ્ચે ગમે ત્યારે ગ્રાહક થવા છતાં કારતકથી પુસ્તકો અપાય છે. ૩-૫" x ૮" ના કદનાં ૧૬૦૦ થી ૨૦૦૦ સુધીના ૫૪ અપાતાં કદનાં તેને બદલે ચાલુ સં. ૧૯૬૫ ના વર્ષથી ૫" x ૮" ના કદનાં ૫૪ ૨૦૦૦ થી ૨૪૦૦ સુધી ગણી ચાર પુસ્તકો કાપે અપાશે. તેમાંનાં નીચળ્યાં હોય તે તે પુસ્તક ગ્રાહક થતી વખતે અપાઇ બાકીનાં નીચળે તેમ મોકલાય છે. ૪-કોઈ વાર પુસ્તકોની સંખ્યા ચારથી વધે તો તે વધારાનું પુસ્તક સાફ પૂર્ણવાણું જ બપોરે; અથવા ખીજ પાકા પૂર્ણવાણા પુસ્તકના બેથાં બંધાવાશે. ૫-પ્રત્યેક વર્ષનું છેલ્લું પુસ્તક વી. પી. થી મોકલોને તે પછીના વર્ષનું લવાજમ મંજાવી લેવાશે; પણ ખૂબી તે વિશે અગાઉથી ચેતવણી અપાઈ નેજો નવા વર્ષમાં ગ્રાહક રહેવાની ના લખશે તેમને એ કોઈ પુસ્તક વી. પી. થી નહિ પણ સાદી રીતે મોકલાશે. ૬-નેજો પ્રથમથી ના નહિ લખતાં વી. પી. આવે તે પાછું વાળશે તો તે છેલ્લા પુસ્તક ઉપરનો સર્વ દલ્લ શમાવશે; પરંતુ એમનું વી. પી. જૂલથી કે એવા કોઈ કારણથી પાછું વળ્યું હશે તેઓ પોતાનું લવાજમ મોકલી આપીને પોતાનું નામ પાછું ચાલુ કરાવી શકે છે, તથા વી. પી. પાછું વળવાથી પોસ્ટેજનું ખર્ચ ૨૬ ગયું હોય તે મોકલોને પાછું વળેલું પુસ્તક પણ તેઓ મેળવી શકે છે. ૭-વિવિધ ગ્રંથમાળાનાં પુસ્તકો પૂરતી મોકલી કરીને ટપાલમાં નંખાય છે; છતાં તે ગ્રાહકને ન મળે તો તેને માટે આ સંસ્થા જવાબદાર નથી. પોસ્ટખાતા પર અરજ કરવા છતાં નેજો તે પુસ્તક ન મેળવી શકે, તેઓ તે બાબતનો પોસ્ટ સાથેનો પત્રવહેવાર નેજા મોકલી આપશે તો ખૂબી તે વિચાર થશે. ૮-ત્રેસરે ન જાય તેટલા માટે ત્રેસર પુસ્તક રજિસ્ટર પોસ્ટથી મેળવવું હોય તેમજ તે ખર્ચના બાર આના વધુ મોકલવા. ૯-વાર્ષિક લવાજમ રૂ.૧૫માં ભરનારને તેજ વખતે હાપેલી પાવતી અપાય છે તથા વી. પી. દ્વારા લવાજમ ભરનારે વી. પી. ઉપર જે સરનામું, પોસ્ટની છાપ વગેરે હોય છે તેનેજ પાવતી તરીકે જાળવી રાખવાનું છે. ૧૦-મુબંઈના કાર્યોલયમાં વિવિધ ગ્રંથમાળાનું મૂલ્ય ભરનારે તે બંધ પછીનો સર્વ સંબંધ અર્ધવાદનાજ કાર્યોલય સાથે સમજવાનો છે.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

સદ્ર પાસે-અમદાવાદ અને કાલગાદેવી રોડ, કાપી ગિરિદિગ, સુ.૧૫૪-૨

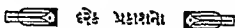
સંસ્થાનું પુસ્તક સંમતિ મેળવીનેજ કાપી રાખશે. સસ્તુ સાહિત્ય મુદ્રણાલય-અમદાવાદ; તા. ૨૬-૬-૬૬; પા. ૧૦, ૧૧

ગૃહલક્ષ્મી ગ્રંથમાળા

નાં

તમારા ઘરમાં - લાયબ્રેરીમાં હોવા જ જોઈએ.

પત્ર મિત્રો શું કહે છે ?

તરંગિણી

[ખાયાણને પીગળાવે તેવી હૃદય દ્રાવક નવલિકાઓ.]
સાદી અને સરળ ભાષામાં સર્વ કોષને સમગ્ર તરીકે વાર્તાઓ વાચક-વર્ગને સરસ માગી લે છે. [વિદ્યાને નિબંધ] સંકુલ કુટુંબોમાં થતા અન્યથો દુનઃક્રમોથી ઈચ્છા વિરૂદ્ધ લગ્નપ્રતિષ્ઠા તિરસ્કૃત થયેલી કુસાચેલી સ્ત્રી ઈત્યાદિના સામાજિક કાષ્ટો તરંગિણીમાં સુંદર રીતે વર્ણવ્યા છે. [ચારલ્સડેન મહેતા] શ્રી. રમણીક મહેતા જાણીતા વાર્તા લેખક છે તે સ્ત્રી પ્રશ્નો મુખ્યત્વે આ વાર્તાઓમાં હોવામાં આવ્યા છે. [પ્રતાપ]

લેખક :
શ્રી. રમણીક કી મહેતા.

કિંમત ૦-૧૦-૦

પોસ્ટેજ અલગ

જનિની

[આવૃત્તિ કાલનું એક જીવંત ચિત્ર]
જનિનીમાં લગ્ન સંબંધે નવા વિચાર પ્રગટ કરવાનો યત્ન છે. વસંતલાલની લગ્નની ક્લિષ્ઠા આ નાટકમાં એ એક સુંદર ચિત્ર છે, સાહિત્યની દૃષ્ટિએ આ ચિત્ર સુંદર ચિત્ર છે. [ડો. આનંદશંકર મૂવ.] જનિનીનું નાટક સાદું વાંચી ગયો. એમાં સારા ગુણો છે. કંપના, ભાષા, ભાવના, એ બધું એમાં છે. લેખકમાં મહેં યકિત જોઈ છે. [શ્રી. રમણલાલ દેસાઈની પ્રસ્તાવનામાંથી.] જનિની નાટક સમસ્ત ગુજરાતનું હૃદયપાત્ર થઈ રહેશે. જનિની ધીર ધીર શિષ્ટ કેળવણી વર્ગમાં રચાઈ શકે. યુનિવર્સિટી, યાજ્ઞાચાર્ય અને પુસ્તકાલયો તેને સખ-હુમાન અપનાવી લેશે. [મુ. સમાચાર.] એકવીસમી સદીની ગરવી ગૂંજ-રાતણુનો ભોટા કરવો હોય તો શ્રી. દિવ્યાનંદ કૃત નાટક જનિની વાંચી જવું. જનિની એ એક અપૂર્વ સર્જન છે-એમ કહ્યા સિવાય છટકો નથી. [મુ. સમાચાર અઢવાડીક.] ગૂંજરાતી સાહિત્યમાં જનિની એક નવીન અનેરી ભાત પાડે છે. આપણા સાહિત્યમાં નહિ પણ યુરોપ અને અમેરીકાના ઈબ્સન, મેટર્લીંગની ઉચ્ચ કૃતિઓની સાથે શ્રી. દિવ્યાનંદની ચરખામણી કરીએ તો અતિશયોક્તી કરી કહેવાશે નહિ. [દિલ્હી-પ્રજામિત્ર.]

લેખક :
શ્રી. 'દિવ્યાનંદ.'

કિંમત ૦-૮-૦

પોસ્ટેજ અલગ.

વ ચે ત ન સા હિ ત્ય મંદિર : ભદ્ર : અ મ દા વા દ

રાવિજીવિન

: લેખક :
શ્રી. કેશવ હ. શેઠ.

શ્રી. કેશવ શેઠનું નામ ગૂજરાતમાં એટલું જાણુ પ્રસિદ્ધ છે કે, એમના વિષે વધુ લખવાની બાબેજ જરૂર હોય. નવરાત્રી અને હાલ સમયમાં એટ આપવા સારુ ઉત્તમ પુસ્તક. [મુ. સમાચાર.] ગૂજર કવિ શ્રી શેઠની અતેરી કૃતિ છે. કાવ્યોમાં મીકારા અને હૃદયનો ધનયનાટ છે [પુસ્તકાલય.] જાણીતા ગ્રંથ કવિશ્રી કેશવ હ. શેઠના ગ્રંથગીતોનો આ સંગ્રહ છે. ગુણગરવી ગૂજરાતણાએ એમના ગીતોને અપનાવી લીધા છે. ગૂજરાતણા એને અપનાવશે એમાં જરાએ શંકા નથી. [પુસ્તક.]

કિંમત ૧-૦-૦

પોસ્ટેજ અલગ.

: લેખક :
શ્રી. જાગીરદાર.

હાસ્યરસના સિદ્ધ દસ્ત લેખક ૨૫૦ જાગીરદારે આ કૃતિ લખી છે. સારાથ ગૂજરાતમાં તેમણે હાસ્યની ફોરમવેરી મૂકી અમર થઈ ગયા છે. તેમનું જ આ સુધારા વધારા સહિતનું સર્જન છે. ગણ્યા ગાંધ્યા હાસ્યરસિક લેખકોમાં એમનું નામ આગળ પડતું હતું. એમની કૃતિઓ શરૂઆતથી રસપૂર્વક વંચાતી હતી, એવા હાસ્યરસના એક ધર્મગરદારની આ કૃતિપણુ રસ ભરપૂર છે. આપણી સમગ્ર નિરંતર દસ્તા દસ્તા સહવપાત્રોને વાર્તાની વસ્તુમાં ગૂંથી સમાજને બાવિ દિશા ચૂસન કરવાની વાર્તાકારની રીત પ્રશંસાનય છે. તેમની શૈલી પણ સરસ અને હૃદયગમ છે.

[અધવાકિક] " મુંબઈ સમાચાર. "

કિંમત ૧-૪-૦

પોસ્ટેજ અલગ.

: લેખક :
શ્રી. કાંતિલાલ ર. શાહ

ભારતિય કવિ સમ્રાટ રવિન્દ્રનાથ ટાગોરનું જીવન વિદ્યાથી આશ્રમને માટે જીવનમાં આગેફૂલ કરનારાઓ સારુ અતિ ઉત્તમ છે. મહાત્મા ગાંધી અને રવિન્દ્રનાથ ટાગોર ભારતિય વિદ્યાના સૂરજચંદ્ર છે, એમના તેજ જનતા કીલે એટલાં જોઈ છે. પુસ્તકની ભાષા સરળ અને બાવવાદી છે. [મુ. સમાચાર.] ગૂજરાતમાં તે આ જીવન પરિચયોતી પણ ઘણી ઉણપો છે. [પ્રો. રવિશંકર નેપી. એમ. એ.]

કિંમત ૦-૧૨-૦

પોસ્ટેજ અલગ.

જીવંત
જવાલા

શ્રી સમાજના ફૂટ પ્રશોમાં કામળતાના એર, દંભના જાતસા, લામનું ખખર, યુવામી યુવાલા વગેરે લેખો વર્તમાન નારી જાગૃતિના આદિયનો રંગુ કરવામાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે [મદા ગૂજરાત.] જુદા જુદા સોળ પ્રકરણમાં વર્તમાન નારી જીવનના કેટલાક બળના પ્રશ્નો એવી જ સળગતી શૈલીમાં ચર્ચાયા છે. ક્યારે ને પગલે પરાધીન સ્થિતિ ભોગવતી આજની સ્ત્રી જાતિના જીવનમાં વાસ્તવિક સ્થાપિતનાના વાસ્તે કેવો પ્રયત્ન અગિ ધૂંધવાઈ રહ્યો છે તે આ પુસ્તકમાં ઘણી જ સુંદર રીતે રંગુ કરેલ છે. [અગાધના મિત્ર.]

એક મનનિય નિબંધ

કિંમત ૦-૮-૦

પોસ્ટેજ અલગ.

ધર્મિક લવાજમ કાચું પૂડું રૂ. ૪) પાકું રૂ. ૫) પોસ્ટેજ સહિત

મંદારામાલાની વાર્તાઓ વાંચ્યા પછી એક સફળ નવલિકાકાર તરીકે આપણે શ્રી. કેશવ શેઠને પિઝનતાં યર્ધયું. બારે વાર્તાઓમાં મુખ્યપાત્ર તરીકે સ્ત્રીને રજૂ કરે છે. બંધનો સામે પ્રહાર કર્યા છે અને તેમાંય સ્નેહ અને સમાધિ એ વાર્તા તો તથુખા સમી છે. આમ ચોક્કસ દર્શિ બિંદુ રજૂ કરતી વાર્તાઓ આકર્ષક છે. [ચિદેશ.] આ પુસ્તક ધણું જ સુંદર છે. એમાં બાર નાની નાની વાર્તાઓ છે. “વસ્તુનિર્દેશ” વાંચી જવા વાચકોને લાગમણુ છે. [પુસ્તકાલય.]

પોસ્ટલ અલગ

કિંમત ૦-૧૨-૦

: લેખક :
શ્રી. કેશવ હ. શેઠ

[ઓળખી ફિલસૂફી અને સામાજિક ક્રાન્તિનો નાદ રજૂ કરતું અમર ગ્રંથ.]

શ્રી. દિવ્યાનંદ, પ્રેમ, સૌંદર્ય અને જીવન વિષે ઓળખી ફિલસૂફીના દર્શન કરાવ્યા છે. ગૂજરાતના સાહિત્ય જગતમાં કોષકવાર અજ્ઞાન નામના મેળવેલી એવી શક્તિ એ લેખકની કલમમાં ભરી છે એમ એ લેખકના જળિની અને પ્રીતમની ખાસના નાટકો વાંચનારને કબૂલ કરવું પડે તેમ છે. સૌંદર્ય વિષેની લેખકની સ્વચ્છાંદિ ભાવના સ્વીકૃતિપોર્ગ અને સ્વામી શમતિર્થ, જેવા ફિલસૂફીની ભાવના જેવી ઉચ્ચકોટીની છે એમ સ્વીકાર્યા સિવાય છૂટકો નથી. અનેક પ્રકારના પ્રાણુવાન આદર્શો પ્રીતમની ખાસમાં શ્રી દિવ્યાનંદ રજૂ કરીને નૂતન ગૂજરાત સમક્ષ એક નવોજ આદર્શ રજૂ કર્યો છે. પ્રાણુવાન સૈલી અને વિચારોની સ્વચ્છતા એ આ કૃતિનું આગળ પડતું લક્ષણ છે. [એ ઘડી મોજ.] જળિનીના લેખક પાસેથી ગૂજરાતને ધણું મળી શકે તેમ છે. પ્રીતમની ખાસ અને જળિનીના પ્રકાશન દ્વારા ગૂજરાતને દિવ્યાનંદની શક્તિઓનો પરિચય થઇ ગયો છે. [યુવક.] પ્રીતમની ખાસ એક વિરાટ સમસ્યામાંથી સર્ગાતી જીવન લક્ષમણું તેમજ વિરલ પૂજનિયતાનું ઉદય સ્પર્શી આવેખન છે. આજકાલના સામાન્ય નાટકોથી પર એવી અસાધારણ પંક્તિમાં મૂકવાની જરૂર છે. પ્રણય ત્રિકાલુની સમસ્યાને નાટ્યકલાના અંબાર ચઢાવનાર કલમનો સંયમ અસાધારણ હોવો જોઈએ. જિંદગીની લગ્ન આશાઓને પૂર્ણ જીવિત કરનાર દર્શની સૌંદર્ય દર્શિ ખરેખર દિવ્ય હોવી જોઈએ, એના ચબ્દે ચબ્દે સ્વાભાવીક લેખન સૈલીની અને સમસ્યાની ગંભીરતા પ્રક્ટે છે. વાર્તાકાવ્યોમાં, ક્યા પ્રસંગોમાં, કલામય સંયમ, મધુર જોમ અને રસકતાનાં દર્શન થાય છે. [સુ. સમાચાર.] લગ્નની અને લગ્ન સ્નેહની સીમાંસા કરતું આ નાટક બહુજ સુંદર લાગ્યું. દરેક કાર્યની પાછળ ઉન્નત ભાવના ન હોય તો એ જરૂ બંધન રૂપ બની જઈ જીવનને કડે છે. લગ્નની પછુ આજે એ રિયલિટ દાખલ થઈ ગઈ છે, તેમાં ભાવના દાખલ થાય તો કેવું ઉન્નત થાય; એ લેખકે વાક્યે વાક્યે ખતાવ્યું છે. એકંદરે આખુલ નાટક બહુ ઉન્નત ભાવનાએ લખાયલું છે. ભાષા સુમધુર અને ભાવનાશાળી છે. [પારીદાર.]

પોસ્ટલ અલગ

કિંમત ૧-૦-૦

: લેખક :
શ્રી. 'દિવ્યાનંદ'

દરેક પુસ્તકાલયો આવાં ઉત્તમ પ્રકાશનો વહેલા વસાવી લે.

આ પુસ્તક વધારી લેવા જેવું છે. ગૂજરાતને આજે નવી દશિ સાંપડી છે. રાજવંશી અમીરો અને કીમતોની પ્રણયલીલાના કિસ્સાઓથી કંટાળ્યું છે. આજ તો ગૂજરાતની વાચક જનતા સમાજનો નીચલો થર જેવું જીવન જીવે છે તેનાં વાર્તાવિક ચિત્રો મળે છે આ પુસ્તકમાં લાઘ મકનજી પરમારે તે રજૂ કર્યું છે. [જયભારત] આસપાસના બનાવો કયા જુવાનને નથી બળબળાવતા? એવો અજાણી કોણ હોય કે જેના હૃદયમાં આસપાસના ઝૂંપડાં અને મહેલો પડખોપડખ ઊભેલા જોઈને રોળની અને બળવાની વારતી ના ચડતી હોય? આજની સમાજ રચના સામે બળવાની ઊર્મિ અનુભવાતા જુવાનીમાં સર્જનોને ક્રાંતિકારી નૂતન બળતા ચિન્હ તરીકે વધાવવાં જોઈએ. લાઘ મકનજીની 'આરા' આસાદાયી છે [શ્રી. કલ્પલાલ કોકારી [ફૂલછાયા.]

: લેખક :
શ્રી. મકનજી પરમાર.

કિંમત ૧-૦-૦

પોસ્ટલ અવજ.

જીવનની અનેક આંટીપૂટીમાંથી પસાર થઈ કંટાળેલા મનને પ્રફુલ્લિત કરવા માટે આનંદ બનોસી હારથ સાથે જ્ઞાન આપી તમને બહુજ આનંદ આપશે. સમય પસાર ન થતો હોય, ફુનિયા પર કંટાળો આવ્યો હોય ત્યારે એર ખાવાને બદલે આ ચોપડી વાંચવાથી ફાપોડા યશે.

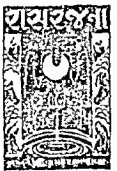
[એ ધડી મોજ.]

આમાં ૩૨ પ્રકરણો લીધાં છે, ને તેમાં પાને પાને મર્મજા હાસ રસ પૂર્યો છે, ખૂબ મનનાં વાંચવા લાયક પ્રકરણો છે. [પુસ્તકાલય]

: લેખક :
શ્રી. જગદીશ ખંડેરીયા.

કિંમત ૧-૪-૦

પોસ્ટલ અવજ.

રાસની શકિત અભિનય અને સંગિતને સર્જ છે. રાસ એટલેજ સાહિત્ય અને કલા-રાસ એટલેજ કલા સંસ્કાર અને સંગિતનું અદ્યતન મિલન-સમાજના દંભધારીઓને પકાર કરતા તેમજ પવિત્ર નિર્મળ વાવનાઓને સચેત કરતું આ આજુબ પુસ્તક તમારા ઘરમાં રહેવું જોઈએ જ. બહેનોએ વહેલી તકે વસાવી લેવું.

આ પુસ્તકમાં બે કવિ મિત્રોના ૧૦૮ રાસ છે. આમાંના ધણા રાસો રાસ ગાતી અને ગવડાવતી ગૂજરાતીઓને જરૂર ગમી જાય તેવા છે. આ રાસો વિવિધ હાળમાં રચાયા છે. [પ્રભામિત કેટરી]

: લેખક :
શ્રી. જગુભાઈ રાવળ.
શ્રી. વાહીલાલ શાહ.

કિંમત ૧-૦-૦

પોસ્ટલ અવજ.

ગુજરાતના સમર્થ લેખકોના સહકારથી ચાલતી.

ગરીબ ખેડૂતોને ચૂસવામાં શાહુકારો તેમના પર બૂંઝ કેવા ગુજરે છે અને સરકાર પણ તેમને કેનાં પજવે છે તેનાં આછાં ચિત્રો આ પુસ્તક દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યાં છે. આજકાલમાં વાસ્તવિકતાનું કારખું ચિત્ર છે. [મુ. સમાચાર] આજકાલના વર્ણવેલા પ્રસંગો બહુજન અસરકારક રીતે વર્ણવ્યા છે x આનાં પુસ્તકોનો બહોળો ફેલાવો થઈ લોકમત બદલ થાય અને દરેક દરેક ગામોમાં લોકમત બદલ થઈ યુવક યુવતીઓ તરફથી તજનીજ યામ. તો આનાં પુસ્તકોનું લેખન સફળ થાય [પુસ્તકાલય.] શ્રી રામ. નદીની પ્રતાપના સહિત.

પોસ્ટેજ અલગ

કિંમત ૧-૦-૦

: લેખક :

શ્રી. પુરુષોત્તમ પારેખ.

[નર્મી નિર્મળ ચિત્રો રજૂ કરતો વાર્તા સંગ્રહ]

આ પુસ્તકની વાર્તાઓમાં શિષ્ટતા અને સુરચિ બળવાય છે. લેખનની વર્ણન છટા શ્રી મુન્શીને યાદ કરાવે એવી છે ને ભાષા પર પણ તેમનો સારો કાબૂ છે, વળી વાર્તાનો લોકાદ પણ તેઓ આકર્ષક રીતે કરે છે.

આ વાર્તાઓ, શોકગ્રસ્ત પ્રસિદ્ધ થતી વાર્તાઓથી જૂદી તરી આવે, એટલી, પાણીદાર તો છે જ.

[અન્યથા]

પોસ્ટેજ અલગ.

કિંમત ૦-૧૨-૦

લે. શ્રી. એન. ડી. શુક્લ.

યુવાન લેખક શ્રી જસવંત કાકરની રાષ્ટ્રીય અને સામાજિક પ્રસંગોને ચર્ચતી એક લાવવાહી સળંગ નવલકથા જેનું પ્રથમ પત્રક 'સીતમની ચકકી' જન્મત થયેલું છે.

પોસ્ટેજ અલગ.

કિંમત ૦-૧૨-૦

લે. શ્રી. જસવંત કાકર.

સ્વ. શરદાચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાયની ૩૨૦ પાનાની

સામાજિક સમસ્યાની જીવંત નવલકથા

શરદ્યાચુતા સ્ત્રી પાનેા ખાસ પ્રભાવશાળી અને અત્યંત સફળતા પૂર્વક ઘડાયેલા હોય છે. આ નવલકથાની નાવિકા "વિન્યા" પણ એતુજ એક સ્ત્રી પાત્ર છે અને 'દત્તા' એટલે જેનું વાગ્દાન થઈ ચૂક્યું છે તેની એમ એ પ્રસંગની આસપાસ વસ્તુ ચૂંચણી થયેલી છે. આ ગ્રંથ નવલકથાનો અનુવાદ પણ એવોજ સુવાચ્ય અને સરળ સૈદ્ધીમાં થયો છે. અને વાંચકને તેમાં આદિથી અંતસુધી તરંગોળ કરી રાખે છે. [મુ. સમાચાર.]

દત્તા

પોસ્ટેજ અલગ.

કિંમત ૧-૨૨-૦

શ્રી. શરદ્યાચુ કંત

ગુ હ લ કમી ં થ મા ળા ના તં મો આ હ ક છો ?

[ભિર્મિ પ્રધાન નવલિકાઓ.]

દરેક વાર્તાની સરજાતમાં લેખકે નાન્દી મુદ્રી છે. અને તેમાં તે વાર્તાની પરતુને વિષયને-સિદ્ધાંતને પ્રતિપાદન કર્યો છે. વાર્તાને મથાળે અનુરૂપ પદ્ધતિ પણ મુદ્રી છે. બિલિપત્ર નામથી લઘુ વાર્તાનું સ્વરૂપ ધરાવે વિષેનો નાનો સરજો નિખંધ પણ જોડી દીધો છે. આમ કેટલીક નવીનતાઓ આ પુસ્તકમાં ઉમેરવામાં આવેલ છે. આ દ્રષ્ટી વાર્તાઓ એકંદર સુવાચ્ય બની છે અને લેખકમાં રહેલી ગૃહશક્તિનો પરિચય કરાવે છે. ગૂજરાતના વાંચકો દિગંતનો સારો સંકાર કરે એમ આને ધ્યેષ્ટીએ છીએ. [ગૂજરાતી]

વાર્તાઓ સમાજ ઉપર કટાક્ષ કરે છે. ને લેખકે સમાજમાં જે ફેરલાક દસ્યો જોયાં છે. તેને ઉતાર્યાં છે. ભાષા સંસ્કારી ને સરળ છે. [સ્ત્રીગાથ.]

લેખક : શ્રી. સાહિત્યીયંદ્ર

કિંમત ૧-૪-૦

પોસ્ટેજ અલગ.

અનુરાધા

[સામાજિક સમસ્યાઓ પર વેધક પ્રકાશ પાથરતી પ્રાચ્ય નવલકૃતિઓનો સંગ્રહ] શરદબાણુની પ્રાચ્ય નવલિકાઓ આ સંગ્રહમાં આપવામાં આવી છે. તેમાં પ્રાચ્ય નવલિકાઓ ખંગાળી સમાજનાં વિવિધ ચિત્રો રજૂ કરે છે. પ્રાચ્ય નવલિકાઓ જુદી જુદી માનવ કૃતિઓ. વચ્ચેની અધ્યાત્મિકતા જતાવતાં શરદબાણુએ કુશળ શિલ્પીની માફક સુંદર આકૃતિઓ ખડી કરી છે, તે વાંચતાં માનવીની કોમળ લાગણીઓ પર અસર થવા વિના રહેતી નથી. આ વાર્તાસંગ્રહ અતિશય સુંદર છે એમ કહ્યા વિના ન જાયે. [પ્રજામિત્ર-કેશરી.]

આ પુસ્તકમાં પ્રાચ્ય વાર્તાઓ આપી છે તે દરેકનું 'અનોખું' વસ્તુ શરદબાણુની કલમને ઝમકે આપે એવું અને વાંચકના હૃદયમાં અસર કરે એવું છે. [ગૂજરાતી પંથ]

શ્રી. શરદબાણુ દત્ત.

કિંમત ૧-૪-૦ પાકું પૂઠું ૨-૦-૦

પોસ્ટેજ અલગ.

કેટલીકવાર લેખક, સૂજનના ધર્મરી સંકેતને સમજી લઈને સ્ફુટ કરવા સાહિત્ય સરળ છે. સૂજનમાં સંકેત છે કે કેમ અને છે તો લેખકે નિરૂપ્યો છે તેજ એ છે કે કેમ એનો પ્રતિવાદ ત્યારે લેખક સાથે ન કરાય. એ સારી રીતે સ્ફુટ થયાં છે કે કેમ એજ પછી જોવાનું રહે છે. શ્રી. દિગ્ગાંધરે પણ એવા ધર્મરી સંકેતને ખામી જોઈને એનો પ્રતિરોધ આ નાટકમાં કર્યો છે. એ સંકેત નાટકમાંથી સમજાય છે, આ નાટકમાં હેતુનું પ્રતિપાદન લેખકને કરવું છે. તેથી નાટક બનાવવાના નાટકો જેવું ચર્ચાત્મક બન્યું છે. આ નાટક વાચકને ખેંચી રાખે તેવું છે. એનું કારણ એનો કથા ભાગ છે, એમાં સારી પેઠે આકર્ષણ લખ્યું છે, એની ચર્ચા કરતાં માલુસ યાકે એમ નથી ને સૌએ વિશે જિજ્ઞાસા ધરાવે છે. કથિતત્વના મર્મને લીધેજ સફળતા ખામી જનાર "મૃગ તૃષ્ણા" પછીનું "ગોળી કાણું" બીજું નાટક છે. આ નાટક સમાજ રચનાને જાળવીને, જીવનમાં ગીતાભાષ્યા, યોગસેમને વહાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. એ પ્રયત્ન સફળ છે. સુંદર છે, સ્વચ્છ પણ છે. [પ્રજામિત્ર]

આપણા સાહિત્યી ગણી ગોંડી શિષ્ટ નાટ્યકૃતિઓમાં આ પુસ્તકના પ્રકાશનથી એક સુંદર કૃતિનો ઉમેરો થાય છે. માનવતાની કોષ અજબ મોરલીનો નાદ આ નાટક સંભળાવે છે. લેખકની શૈલી હૃદય સ્પર્શી હેઠા વાંચકને ગમી જાય એવી છે. રંગભૂમિ પર રજૂ કરવામાં આવેતો જરૂર સફળતા મળે એમાં શંકા નથી. [યુવક]

લે. 'શ્રી દિગ્ગાંધર.'

કિંમત ૧-૦-૦

પોસ્ટેજ અલગ.

આ હક હોતો તમારા મિત્રોને આ હક થવા ની ભલામણ કરો.

[દૂધી નવલિકાઓ]

‘ઉમા’ રોજને રોજ બનતા ધરગથ્ય પ્રસંગોના સુંદર, સચોટ, રાષ્ટ્રચિત્રોનું સર્જન છે. આ સંગ્રહની વાર્તાઓ પૂર્ણતાવાળી તેમજ ઉચ્ચ કોટિની જણાય છે. આ વાર્તાઓ નિબંધરૂપ કે ઉપદેશરૂપ નથી પણ રસના સ્વયંભૂ વહેતા ઝરણા જેવી નિર્મળ અને સતત વહેતી છે. આ વાર્તાઓમાં વસ્તુ સંકલ્પના, પાત્રોનો વિકાસ, વિચાર, મંથન ભાવના, કલ્પના અને ‘ભિન્નિ’ઓનો મેળ ધણો સંયમસર જળવાયો છે. મૃદુભવનના સંરક્ષક ચોખ્ખા મારે રૂઝામેશા અનેક પુસ્તકો પૈકી સ્થાન મેળવે એવું આ પ્રાણવાન પ્રકાશન છે. એમ કહેવું જરાપણ વધારે પડતું નથી. [સદિશ]

પોસ્ટેજ અલગ.

કિંમત ૧-૪-૦

લે. શ્રી. પ્રહલાદ બ્રહ્મભટ્ટ

‘શોભા’માં શોભાનો નવલંત આત્મા છે. જાણે કે પિંગરામાં જકડેલ મોહપક્ષ તેમાં શોભાની જીવંતી જગતી તસવીર છે. ‘શોભા’ પતિના અત્યાચારને ઝીલીને પણ તે એવ તોળા કરતીજ નથી. તેજ ભારતિય નારીનું પ્રતીક છે. શોભા ખરેખર ભારતિય છે. પ્રગથયી અંત સુધી.

“દંસ”.

શોભા એ આધુનિક ભારતિય સમાજની એક આંતર પ્રાંતિય સમસ્યા છે. દરેક પ્રાંતમાં એને આપણે નિરંજીત અને પીડિત દેખી છે અને આપણી સાત્વિકતા ઉપર જાણે ભજ કરતી અને આપણી અંદર જે સત્ અને સુંદર પદ્ય છે એને જગત કરતી પડકાર કરતી હોય એમ એ લીધી છે.

રામનાથ ‘સુમન’

પોસ્ટેજ અલગ.

કિંમત ૨-૮-૦

લે. શ્રી. ઇન્દ્ર વસાવડા એમ. એ.

મહા કવિ ન્હાનાલાલ દ. કવિનું લખેલું નવું જ નાટક છટકે મળી શકશે. તુરંત જ મંગાવી લો, આનું સર્જન મહાકવીએ કેટલાયે નવે ઉત્તર ભાવનાએ કર્યું છે.

પુણ્ય કંથા

પોસ્ટેજ અલગ.

કિંમત ૧-૧૨-૦

કવિશ્રી ન્હાનાલાલ કૃત.

—: અમારાં તૈયાર થતાં પ્રકાશનો :—

નિર્મળા:—અ. પ્રેમચંદ્ર કૃત. [નવલકથા]

જીવન નિર્મળા:—[એક રાષ્ટ્રિય નવલકથા]

સ્વાધ્યાય:—

એક રાષ્ટ્રિય દેશભક્ત અને સમર્થ સાહિત્યકાર રમેલી દિલ્લશી; [વર્ણાત્મક કથામાં].

ક્રાંતિનાદ:—

ગૂજરાતના મહાન નાટ્યકાર શ્રી ‘દિઆનંદ’. દિવેના યુવાનોને આદેશ આપતી ખેલકડી નવલકથા હૃદયને પીગળાવનારી શૈલીમાં રચી દે છે.

નહો તો તુરંત આ હક થઈ સંસ્થા ના કાર્ય ને ધખાવો.

‘પદ્મિની’ વડોદરા રાજ્યની લાયબ્રેરીઓ માટે મંજૂર થયું છે.
ગૂજરાતના નારીવર્ગનું સચિત્ર સંસ્કારી માસિકપત્ર

પદ્મિની

‘પદ્મિની’ એ મહાગૂજરાતના નારીવર્ગનું એક સચિત્ર અને સંસ્કારી માસિક પત્ર છે. મહાગૂજરાતના સમસ્ત નારીવર્ગે તેનો હોંશયી સત્કાર કર્યો છે, કન્યાઓએ તેને પોતાનું માન્યું છે, માતાઓએ તેને વખાણ્યું છે, મહાગૂજરાતની તમામ સ્ત્રી સંસ્થાઓએ તથા વાંચનાલયોએ તેને અપનાવ્યું છે. એવાં મહાગૂજરાતના એક અને અનેક સચિત્ર માસિક પત્રના આપ આજે જ ગ્રાહક બનેા.

‘પદ્મિની’ દર અંકે પંકાયણ કવિઓના રાસ, ટૂંકી વાર્તાઓ, ભાવનાપૂર્ણ લેખો, મનનિય નિબંધો અને મહિલા પ્રવૃત્તિના સમાચારો એવું ધણું ધણું સચિત્ર રીતે છતાં નજીવા લવાજમે આપે છે.

‘પદ્મિની’ વર્ષ દરમિયાન નવલિકા એક, છવનચરિત્ર એક અને દીપોત્સવી એક, એમ ત્રણ ખાસ એકો બહાર પાડે છે. ‘પદ્મિની’ના ગમે તે એકથી ગ્રાહક ચંદ્ર શકાય છે. ‘પદ્મિની’નું વાર્ષિક લવાજમ હેટપુસ્તક સાથે માત્ર ચાર રૂપિયા છે. આપ આજે જ તેના ગ્રાહક બનેા.

દેશમાં રૂ. ૪-૦-૦ : વાર્ષિક લવાજમ : પરદેશ રૂ. ૬-૦-૦

પદ્મિની કાર્યાલય : ૨૪૫૬ : ભદ્ર : અમદાવાદ

યોજના અને ધ્યેય

ગૂજરાત ભરમાં બહોળો રેલાયો પાનેસી આ
અંશમાળાની હુન્નરો પ્રતો ખપી ગઈ છે.

જેણે નૂતન યુગના યુવક યુવતીઓમાં નવચેતન પ્રગટાવ્યું છે.

જેણે સામાજિક અને રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નોની નિર્વપણે જણાવટ કરી છે.

જેણે આવતી કાલની સમાજ રચના અને સંસ્કારનું નિરૂપણ કર્યું છે.

જેણે સંઘર્ષ અને ક્રોધ માનવતાની ઉચ્ચ શ્રુતિમાં દર્શન કરાવ્યું છે.

—તેની—

૫૨ અને ૨૦ બેરંગી પ્રકાશનો મનોહર ઉપાખવાળાં આજે જ મેળવી લઈ, વહેલી તકે વાંચી, છવનમાં ચેતના પ્રગટાવો. ૧૨૦૦ પાનાનું શિષ્ટ અને સંસ્કારી વાંચનના ૫ થી ૬ પુસ્તકો; ગોસ્ટેજ સહિત રૂ. ૪-૦-૦ ચારના નજીવા લવાજમે તમને ધેર ખેડા પહેંચાડવામાં આવે છે. વિના વિલંબે ગ્રાહક થઈ પ્રેરણાત્મક પ્રકાશનો મેળવી લો.

નિયમિતતા એ એના મુદાલેખ છે.

આ અંશમાળાના એકથી એક ચરે એના એના પ્રકાશનો ઉપર મુજબ છે. પ્રથમ વર્ષ : બીજું વર્ષ : અને ત્રીજું વર્ષ : અને ૪ થી વર્ષના પુસ્તકો થોડાક અભિપ્રાયો સહિત :

આવાં ઉત્તમ પ્રકાશનો તમને ધેર ખેડા પહેંચે એવી યોજનાનાં આજ ત્રણ ત્રણ વર્ષથી ગૂજરાતનાં લાખો ભાઈ બહેનો નજીવા લવાજમે લાલ લઈ રહ્યાં છે. તમે તેના ગ્રાહક ન હોતો તુરત જ લખો.

પુસ્તકાલય માસિક અમારા કેટલાંય પ્રકાશનોનું અવલોકન કરતાં કહે છે “પુસ્તકાલયો મહિલા પુસ્તકાલયો આ માળીના ગ્રાહક થઈ આવા શિષ્ટ પુસ્તકોનાં પ્રકાશનોને ઉત્તેજન આપો.”

અમારે લાંથી ગુર્જર સાહિત્યના દરેક પુસ્તકો મલે છે.

લાયબ્રેરીઓ તેમજ બહાર સંસ્થાઓને સારામાં સાર કમિશન આપવામાં આવે છે, આપનો એકરૂ હવે પછી અમેનેજ મોકલી અમારી સંસ્થાને વેગ આપી આજારી કરશોજ. લખો:—

નવચેતન સાહિત્ય મંદિર : શુભેચ્છા એન્ડ પબ્લીશર્સ. ૨૪૫૬ : ભદ્ર : અમદાવાદ.

ધી નવપ્રભાત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ : ધીકંટા નોવેલી ટાકીઝ—અમદાવાદ

પુસ્તકાલય

સવાજમ :

દેશમાં વાર્ષિક રૂ. ૩-૮-૦
પરદેશમાં „ રૂ. ૫-૦-૦
પ્રેસક નકલ રૂ. ૦-૬-૦

વંચીઓ :

નાનાભાઈ ચંદ્રશેખર દીવાનભાઈ
મજિસાલ પ્રભાસકંઠ બ્યાસ

ઃ વ્યવસ્થાપક :

વાલભાઈનારણભાઈ અગીન
જી. કૌભ
મંત્રી, પ. સ. સ. મં. વિ.
રાવપુરા .....વડોદરા

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પૃષ્ઠક
મંથમાળાઓની મૂંચવણ ...	... તંત્રીચાનેથી ...	૫૫૮
પ્રૌઢ શિક્ષણનો સંદર્ભ (કાવ્ય) ...	... શ્રી. ખીમજીભાઈ ટી. દાકર...	૫૫૯
પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ અને સ્વ. ગિજુભાઈ ...	... શ્રી. પ્રતાપરાય ગિ. મહેતા...	૫૬૦
વિદ્યામતના બાલવાયકોની વિકાસવૃત્તિ ...	... શ્રી. પનાલાલ અનંતરાય ...	૫૬૪
પરદેશી સાહિત્યસૃષ્ટિનું થોડું અવનવું ...	... શ્રી. હોટાલાલ માનસિંગ કામદાર	૫૬૫
પુસ્તકાલયના પ્રકાશકિરણો ...	... શ્રી મજલાલ દ. મહેતા ...	૫૬૬
પુસ્તકાલના કાર્યકર્તાઓ શું શું કરી શકે ?	... શ્રી. મોહનલાલ ચંકરલાલ મહેતા	૫૭૧
પુસ્તકાલય અને પઞ્ચાત કોમો ...	... શ્રી. હાગીલાલ દયાળજી પરમાર	૫૭૨
પુસ્તકપરિચય ...	... ..	૫૭૩
નવીન કાલ...	... ..	૫૮૪
પુસ્તકોનો પરિચયસંગ્રહ ...	... ..	૫૮૫
આવકારણાયક યોજના ...	... ..	૫૮૬
માસિકો મળ્યા તારીખ ...	... ..	૫૮૭
શું વાંચશો ? ...	... ..	૫૮૮
પુસ્તકાલય નોંધ ...	... ..	૫૮૯
પુસ્તકાલયોની તપાસણી ...	... ..	૫૯૫
વ. રા. ધુ. મં.ની જાહેરાત ...	... ..	૫૯૬
સરભરી પુસ્તકાલય ખાતાની સૂચનાઓ, વટકુકોમો વગેરે ...	... ..	૬૭

પુસ્તકાલય

પુસ્તક ૧૪ સુ

ઓગસ્ટ-૧૯૩૬

અંક ૮ એ

અંધમાળાઓની ગૂંચવણ

—ત્રીસ્થાનથી

“આપણે વાર્ષિક નિવેદનો પ્રસિદ્ધ કરવાના અને તેમાં દર્શાવેલ આપણે ખતાવવાના કે આ વરસે આટલા નવા પુસ્તકો ખરીદ્યા, અને તેથી અત્યાર સુધીના અમુક પુસ્તકાલયના પુસ્તકોની સખ્યા કલ આટલાની થઈ, અહીં મોટી સખ્યા ખતાવવો પ્રલોભન સુચનમાં રાખવું થયું હોઈને છે, આ પ્રલોભનને યોજાખીતે જ, તેમાંથી નેદો કરવા માટે ઘણા પુસ્તકપ્રકાશકો વરસમાં આટલી સખ્યાનાં પુસ્તકો માત્ર આટલા રૂપિયામાં પૂરાં પાડવાની જાહેરાતો આપે છે આવા એકાદ પ્રકાશનના સ્વચ્છ થઈ ગયા હોય તે તો ખરી પણ નહિ, પુસ્તકો એની મેળે સાક્ષ્ય આવે ને પુસ્તકોની સખ્યા વધ્યા કરે” આનું ધીરુ ખરાબ પરિણામ એ છે કે પુસ્તકોની ખમટગી ખરીદનારના હાથમાં રહેતી જ નથી નિયત કરેલા પ્રકાશનમાં જે ખહાર પડે તે લેવું પડે.” —ર. ચિ. ભટ્ટ

પુસ્તકપ્રકાશનનો વ્યવસાય એ એક પવિત્ર વ્યવસાય છે ખીજા ધંધાઓની માફક એમાં કપટનીતિ કે વંચતાને જરા પણ સ્થાન ન હોવું જોઈએ. એ એક નિર્મળ વ્યાપાર છે, પરંતુ એની નિર્મળતા આજે દૂર થતી ચાલી છે, એનું સ્થાન આજે છેતરપટ્ટી લેતા જાય છે; જેમ ખીજા વ્યવસાયોમાં તેમ આમાં પણ દિવસે દિવસે વેપલાવૃત્તિ વધતી જતી ભાસે છે.

આજ કારણે, ગયા અઠવાએ “સાવધાન” શીર્ષક હેઠળ, જુદા જુદા નામે પ્રકટ થતાં એક જ પુસ્તકોનો ઉલ્લેખ કરી મળી ગયાં તેવી ચાલી આપી હતી.

આજે એવા જ એક ભયસ્થાનનું સૂચન કરીએ છીએ: એ છે અંધમાળાઓને લગતું.

દિવસ જોશે છે અને જાણે નવી અંધમાળાઓની યોજના બહાર પડે છે. તેઓ ખધી જુદી જુદી આકર્ષક યોજનાઓ જાહેર કરે છે અને જનતાને તેના આકર્ષક થવા લલચાવે છે કેટલીક આખા વર્ષનું લવાજમ અગાઉથી જ લે છે તો કેટલીક અંશુક રકમ હિપોજીટ લે છે, કેટલીક પુસ્તકોના છાપેલા મૂલ્યથી અધુરું મૂલ્ય લેવા જણાવે છે, તો કેટલીક પોસ્ટેજ માફ રાખે છે.

આ ખધી અંધમાળાઓમાં કેટલીક કેવા પ્રકારનું સાહિત્ય આપશે, તે પણ જાહેર કરે છે, જ્યારે કોઈ કોઈ માત્ર પુસ્તકોનાં અને લેખકોનાં નામ આપી જાહેરાત કરે છે,

આવી અથમાળાઓમાં પ્રકટ થતા પુસ્તકો વિષે ધણુ વિચારવાનું હોય છે

આગાઉથી લવાજમ ભરી અથમાળાના ગ્રાહક થવાથી કેટલીક વાર નિરાશ થવા વખત આવે છે કારણ કે તેમાં આપાતુ સાહિત્ય કેટલીક વાર ઊતરતી કોટીનું હોય છે અથવા હલકા કાગળો વાપરેલા હોય છે. ઉપરાત કેટલીકમાં હદ ઉપરાત કિંમત રખાતી હોય છે અને સારા લેખકના ઉત્તમ પુસ્તકનો મહાર બાધી બેઠેલા એ અથમાળાવાળા એને, એજ ખ્યાતિ ધરાવનાર લેખક તેના હમેશના દુર્બાધુના ધોરણથી ઊતરતા પ્રકારનું સાહિત્ય આપતા પણ જણાય છે. આવી અને બીજી અનેક, પ્રકારની અનેક ગૂંચવણો અથમાળાના ગ્રાહક થવામાં હોય છે, આથી સરવાળે, કેટલીક વાર નિરાશ પણ થવું પડે છે.

આ બાધી ગૂંચવણો અને માવાજાળમાંથી બચવાનો એક ઉપાય એમને તમ્ર ભાવે રજૂ કરીએ છીએ અને તે એ કે, અમુક ધોરણ સાચવતી સંસ્થાની અથમાળાઓ સિવાય વિવિધ વ્યક્તિઓ દ્વારા સચાલિત અથમાળાના ગ્રાહક થવા કરતા તેમના તરફથી વખતોવખત જે તે અથમાળા દ્વારા પ્રકટ થતા પુસ્તકોથી પરિચિત રહેવું, તેમાંથી જનતાને ઉપયોગી જણાય, તેવા પુસ્તકોની નોંધ રાખતા જવું અને બજેટ બનાવતી વખતે એ નોંધમાંથી પસંદગી કરી બજેટ બનાવાય તો છેતરાવાની જગ્યા ધારતી નહિ રહે, એમ અમારું માનવું છે, આમ પશુ તવજીવન પ્રકાશન મંદિરે શુભસત્ વર્નાકયુવર સોસાયટી કે સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક, કૃષ્ણલયના પ્રકાશનોમા ઉપર જણાવ્યા જેવું છેતરાવાપણું નહિ રહે, એમ એમ માનીએ છીએ.

બીકી, માત્ર કેમાણીજ કરવાના ઉદ્દેશે ધંધો કરતા કોઈ કોઈ બુકસેલરો દ્વારા વા બિન્નબિન્ન વ્યક્તિઓ દ્વારા સચાલિત અથમાળાઓના ગ્રાહક થતા પહેલા તો સાવધ રહેવું ખાસ જરૂરી છે

તમારા બજેટમાં કોઈ પશુ અથમાળા મૂકતા પહેલા આ વાતનો જરૂર વિચાર કરજો.

“વધુ પુસ્તકો વાચો.”ની પ્રવૃત્તિ

યુક્ત પ્રાતની સરકારે પ્રૌઢ શિક્ષણ અંગે એક નવીન રીત અપનાવ્યાર કરી છે આ યોજનાને વધુ વેગ આપવા માટે દિવાલપત્રોના (Posters) ઉપયોગ કરવાનું નક્કી કરાયું છે. કાગલ વખતનો લાભ આપવા માટે તે સરકારે ચિત્રકારોને, શેકી અને અર્જોના દિવાલપત્રો તૈયાર કરાવવા માડ્યા છે ઉપરાંત, જેઓને વાચતા આવડ્યું હોય તેમને પુસ્તકો ભેટ આપે છે. એમ કહેવાય છે કે, તામકેનીના રાજ્યએ આ કામ માટે દર વર્ષે ૧૦૦૦ રામાયણ વહેંચવા આપવાનું વચન આપ્યું છે આ સિવાય આ યોજનાને છત્રીના નવામ અને શ્રી જી. ડી બીરલાએ પણ સહાય આપવાનું સ્વીકાર્યું છે

પ્રૌઢ શિક્ષણનો સંકલ્પ

(૧)

માત સુજ લારતી આંસુડા સારતી,
આજ નિજ બાળ, અજાન પેખી;
પ્રૌઢના પ્રાણમાં, જ્ઞાનચૈતન્ય ના,
ઘોર અજાનના બંધ દેખી

(૨)

રૂશિયા રાષ્ટ્રમાં નોંધ નિરક્ષરો,
સાક્ષરે સાક્ષરી દીપ પ્રકટયા;
જ્ઞાનચક્ષુ મળ્યાં પ્રૌઢ પણ સળવળ્યા,
આત્મઓજસુ વધ્યાં, દેહ અમકયા.

(૩)

પ્રેમથી પણ લઈ દિવ્ય ચક્ષુ લઈ,
જાગૃત્ય દેશના હિત કાળે;
હિંદના શિક્ષકો અન્ય સુધારકો,
ના પછી આપણી માત લાળે.

(૪)

આવળે બાંધવો, આવળે ખંડેન સૌ,
સેવકે જ્ઞાનના ચક્ષુ માંડયા,
દીન અસ્પૃશ્યના સેદ ભૂલી જઈ,
પાશવી પ્રેતનાં નહઃખ છાડયા.

(૫)

જીવન રેલાવશુ સત્યના સૂરથી,
પૂર્ણ પ્રખટાવશુ માનવોને,
રાષ્ટ્ર દીપાવશુ યુગ સર્જાવશુ,
એ ધન્ય હો શિક્ષકોને *

ખીમજીભાઈ દી, દાકર.

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ અને રવ. ગિજુભાઈ

સ્વ. ગિજુભાઈએ બાલશિક્ષણના કાર્ય સાથે બાળકોના સાહિત્ય માટે પણ બે પ્રયત્નો કર્યા છે તે તો નળીતાળ છે. એ સિવાય પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને વેગ આપવામાં તેમણે બે કાળો આપેલા તેનો આછો પરિચય આ હેખમાંથી મળી આવશે.

અમરેલીમાં બાલપુસ્તકાલયનું ઉદ્ઘાટન કરવા શ્રી. ગિજુભાઈને આમંત્રણ આપ્યું, અને તેમણે સ્વીકાર્યું. તે વખતે એ એક શરત કરી: "ગિજુભાઈ, અત્યાર સુધી ગુજરાતી ભાષામાં બહાર પડેલા 'બાલસાહિત્ય' ના પુસ્તકોની યાદી, કેન્સાવારી, કર્તાવારી, વિષયવારી અને કક્ષાવારી (ધૈરિયવારી) તૈયાર કરી, 'બાલસાહિત્ય સર્વસંગ્રહ' પ્રસિદ્ધ કરીએ તો જ આવા ઉદ્ઘાટનના ઉત્સવનું સ્વાર્થક થાય. આપ આ કામ ન કરાવી આપો?"

સમય ઓછો હતો, કામ મોટું હતું; પણ બાલપ્રેમી ગિજુભાઈએ ટુરત હા પાડી. અમે શ્રી. અંદાશ કર લઈને શ્રી. ગિજુભાઈ પાસે મોક્યા, અને કોઈ અકલ્પ્ય ત્વરાથી આ પુસ્તક તૈયાર થયું. રવ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીનને એ આ હકીકત લખી નૃણાવતાં તેમણે પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, સિં. વડોદરા મારફત તે છપાવી પણ નાખ્યું, અને આમ અમીરો પ્રથમ પરિચયનો બાલપુસ્તકાલયના ઉદ્ઘાટનનો પ્રસંગ ખરેખર સક્રિય રૂપે આપનાર નીવડ્યો.

આ પ્રસંગે અમરેલીને તેમનો બાલસ્વભાવ ખૂબ પ્રત્યક્ષ થયો. એક કવિએ 'Agood Child' કહી સુંદર કવિતા રચી. તે વખતના સમીરભાઈ બાલસ્વાંગત પ્રમુખ, સ્વા. મંત્રી, વગેરે રચાયા હતા. આ બાળકો સાથે પત્રવ્યવહાર દ્વારા શ્રી. ગિજુભાઈ નિકટમાં રહેલા, એ એમને મહાનુભાવ. આ બાલકાર્યકરો ત્યારબાદ બહુ આશરપેદ નીવડ્યા છે.

આ વખતે બાલસાહિત્યનું એક મોટું પ્રદર્શન યોજાયું હતું. તેમાં અમદાવાદ વડોદરા સુબાઈ અમે અંગ્રેજી બાલસાહિત્યના ખૂબ પુસ્તકો મૂકેલાં. Children Encyclopedicના ગ્રંથો તેમને દેખાડી અમે ગુજરાતી 'બાલસાહિત્ય' ની યોજના રજૂ કરી. એ તેમને ગમી. રાજરત્ન હરિલાલભાઈ સાથે રહી એ એક યોજના છપાવી નાખી. શ્રી. નાનાભાઈ ભટ્ટને ખાસ તારથી બોલાવવામાં આવ્યા. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન, શ્રી. રવિશંકર રાવળ, સૌરાષ્ટ્ર કાર્યાલયના કાર્યકરો, સોનગઢ ગુરુકુળવાળા આચાર્ય અને અધ્યાપકો, શ્રી. રામજીભાઈ હંસરાજ, શ્રી. કલ્યાણરાયભાઈ જોશી, શ્રી. તારાબેન મોડક તથા શ્રી. નાનાભાઈ ભટ્ટ વગેરે રૂબરૂ આ પ્રશ્ન ચર્ચિયો. સૌને ગમ્યો. દાનવીર શ્રી. રામજીભાઈએ રૂ. ૧૦૦૦) તત્કાળ આપ્યા. શ્રી. ગિજુભાઈ સંપાદક બન્યા અને મૂને મંત્રી નીમ્યો. ભાવનગરમાં કાર્યાલય રાખી કામની શરૂઆત થઈ-યોજના રચાઈ. શ્રી. ગિજુભાઈએ ૨૦૦ વિદ્યાર્થીના સહકાર માટે લેખો મેળવ્યાં. અમે સર પટ્ટણીજીને મળી સહાનુભૂતિ અને નેતૃત્વનું વચન મેળવ્યું. છત્વાડ-અમેરિકાથી સંદર્ભ ગ્રંથો મંગાવાયા પણ ખરા. નમુનાની પુસ્તિકા તૈયાર થઈ

લાગી. ગુજરાતને અનુકૂળ સ્વ-
તંત્ર મહાક્રંદ્ય એમને હાથે
રચાવાનો સર્ગથી નહિ હોય -
એમની તબિયત બગડી અને
દક્ષિણામૂર્તિમાં રહ્યા રહ્યા એ
કામ શ્રી. ગિજુભાઈ કરી શકે
કે કેમ તેવો પ્રશ્ન બોલો થયો.
રાજરત્ન હરિલાલભાઈ સ્વર્ગ-
વાસી થયા અને બીજા સંજોગો
પણ નડ્યા, અને કામ બંધ
રહ્યું. છતાં આ કામ માટે
તેમણે મરણપર્યંત મહત્વાકાંક્ષા
સેવ્યા જ કરી છે.

તેમને મળેલી સન્માન
થેલીની રકમનો આ કે આવા
કામમાં વિનિયોગ થાય તેવો
પત્રવ્યવહાર તો છેકે સુધી
ચાલ્યા જ કર્યો છે.

***

કચ્છ - કાઠિયાવાડમાં

બાલપુસ્તકાલયો બોલાં થાય

તેવી એક યોજના 'કાઠિયાવાડ સેવક સમિતિ' તરફથી, શ્રી. ગિજુભાઈના અધ્યક્ષપદે આ
રચી, અને કચ્છ-કાઠિયાવાડમાં ૪૮ જગાએ બાલસાહિત્ય પ્રોક્ષાયું. આવી એક પેઠીમાં
બગસરાએ બાલપુસ્તકાલયનું મકાન પણ બિંદુ કયું. આમ બાલજ્ઞાન પ્રચાર 'ની યોજનામ
તેમનું' નેતૃત્વ હણું.

***

અમરેલીમાં બાલપુસ્તકાલય સ્થપાયા પછી તુરંત ચક્રાવામાં બાલપુસ્તકાલય સ્થાપવાનું
અમે નક્કી કયું. બીજે જ દિવસે શ્રી. ગિજુભાઈને હાથે તે પ્રવૃત્તિ મુકાયું. અગાઉથી ઉદ્ઘાટ-
ના માટે આમંત્રણના શિષ્ટાચારની અપેક્ષા રાખ્યાં સિવાય એમણે અમને 'એમાં સાથ આપેલો
ને આજે એ પુસ્તકાલય સમૃદ્ધ બનવું' ગયું છે.

***

છેલ્લા તેઓ રાજકોટમાં ચાલતા અધ્યાપન મંદિરના શિક્ષક-શિક્ષિકાઓના સમૂ-
હ સાથે અમરેલી આવ્યા, ત્યારે બીજે દિવસે સખત દમ ચડ્યો હતો. અમારી વિનંતિ છતાં
'કાર્યક્રમ રદ ન થઈ શકે, 'એમ આમહું રાખી, બહુ જ નરમ તબિયતે, રૂઝેરમાં રેલવે
ટ્રેકનમાં પહોંચાડવા પડ્યા, તે સ્થિતિમાં પણ તેમણે તો, કતબજન કયો કયું. આ સમયે
મહાદા મહાદા બાલજ્ઞાનકોષનાં મુખ્યોદ્ધર સ્વપ્નાં રચેલાં, આજે તે વિખાઈ ગયાં છે. તેમન
જેવો કોઈ સમાનકર્મી ગુજરાતમાં જાગશે ત્યારે તે લાભ કામ અમલમાં આવશે.

પ્રતાપરાય ગિરધરલાલ મહેતા

વિલાયતનાં બાળવાચકોની વિકાસવૃત્તિ

જેઓ આપણાં બાળપુસ્તકાલયોની માહિતી મેળવવા માગે છે:
તમે એ મોકલી આપો અને એમનો સંપર્ક સાધવા પ્રયત્ન કરો.

[લંડનના સેન્ટ પેન્ક્રાસ લતામાં એક બાળપુસ્તકાલય છે. ત્યાંનાં બાળવાચકો પત્ર દ્વારા પોતાના બાળપુસ્તકાલય સંબંધી હકીકત પૂરી પાડી ખીજ દેશનાં બાળપુસ્તકાલયો સંબંધી માહિતી જાણવા માગે છે. આ માટે તેમણે વડોદરાના મધ્યવર્તી પુસ્તકાલયમાં એક પત્ર દ્વારા પૂછપરછ કરી છે. એવી બાબતોમાં આપણા બાળપુસ્તકાલયના મધ્યપાલો રસ લેતા યાચ તે હેતુથી એ પત્ર આ નીચે આપ્યો છે.]

તા. ૧ એપ્રિલ ૧૯૩૯

વડોદરા મધ્યવર્તી પુસ્તકાલયનાં વહાલાં બાળવાચકો,

અમને અન્ય દેશનાં બાળવાચકો સાથે પત્રવ્યવહારથી વાતો કરવામાં ખૂબ આનંદ આવે છે. આ પત્રવ્યવહારથી જાણે કંઈ શોધખોળ માટે ઉપકાર નીકળી પડ્યા હોઈએ અને કંઈક નવીન જાણવા જેમ શોધ મળી આવશે એવી ખાતરી થતાં જેવો આનંદ ઉપજે તેવો આનંદ અમે અનુભવીએ છીએ.

લંડનના વિભાગો

પ્રથમ તો અમે તમને અમારી તથા અમારા પુસ્તકાલય વિષે કંઈક માહિતી આપીએ. લંડનના યોગલુત્રીસ વિભાગ (પરાં) પાડવામાં આવ્યા છે. તેમનાં એક તો અસલ શહેર અને બાકીનાં અઢવાડીસ પરાં મળીને રાજધાનીનું શહેર બનેલું છે. સેન્ટ પેન્ક્રાસ એ લંડનનાં લાગોમાંનો સૌથી સારામાં સારો ભાગ છે. જે તમારામાંથી કોઈ કદી ઇંગ્લેન્ડમાં આવે તો સેન્ટ પેન્ક્રાસમાં અમને જરૂર મળશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

વિભાગોનું વર્ણન

આ સાથે અમે એક નકશો મોકલીએ છીએ તેમાં તમે અમારા લંડનનાં આજુબાજુનો પ્રદેશ તથા અમારાં પુસ્તકાલયનું સ્થળ જોઈ શકશો. લંડનના નકશા સાથે આ નકશાને સરખાવશે તો ઘણુંજ ઉપયોગી જણાશે. અહીં એ પુસ્તકાલયો છે તેની જગા અમે “x” નિશાનીથી નકશામાં બતાવેલી છે.

થોડા વખતમાં અમે પુસ્તક સ્ટેશન પાસે એક વિશાળ પુસ્તકાલય ખોલવા માગીએ છીએ. તે પણ તમે નકશામાં સહેલાઈથી જોઈ શકશો. અમારા દરેક પુસ્તકાલયમાં બાળવિભાગ રાખવામાં આવેલો છે. પરંતુ લંડનના હાઇગેટ પાસેના “ચિલ્ડ્રન કોર્નર” આગળ એકજમ નવીન પદ્ધતિનું બાળપુસ્તકાલય છે.

આ પુસ્તકાલયનું મકાન કાટબ્રુશિયું છે અને તેમાં છોકરાઓ અને છોકરીઓને દાખલ થવા માટે બે જુદાં જુદાં બારણાં છે. સહેલાઈથી મૂકી શકાય અને ખસેડી શકાય એવા આંતરો વડે આ મકાનના બે ભાગ પાડવામાં આવ્યા છે. આગળનો ભાગ પુસ્તકોની આપ-લે માટે

* આ નકશો અહીં આપી શકવા સમ્ભવ નહિ હોવાથી આપી શકાયો નથી.

—તંત્રી

વપરાય છે અને ત્યાંથી થેર વાંચવા માટે પુસ્તકો મળી શકે છે. પાછળનો ભાગ વાચન અને અધ્યયન માટે વપરાય છે. અહીં વાચન તથા લેખનનું ખાનગી કામ પણ કરી શકાય છે. પુસ્તક આપ-લે વિભાગનાં પુસ્તકોના ઘોડા દિવાલ તરફ ખસેડી બે એરડાઓ વચ્ચેના આંતરે દૂર કરવાથી તે વ્યાખ્યાન માટે એક વિશાળ જગા બની જાય છે.

અધ્યયન વિભાગમાં

અધ્યયન વિભાગની ભીંત પર જે ચિત્રો ચીતરેલાં છે તે અત્યંત આકર્ષક છે. દુનિયાના જુદા જુદા ભાગોની, જુદા જુદા જમાનાની મુસાફરીની વાતોનો આ ચિત્રો પરથી ખ્યાલ આવી શકે છે. વળી આ ચિત્રો લીલા, પીળા, લાલ, ભૂરા, ભૂખરા વગેરે વિવિધ રંગોનાં મનોહર મિશ્રણો વડે ચીતરેલાં છે. આપ-લે વિભાગમાં તમને દિવાલ પર ચીતરેલાં ચિત્રો જોવા નહિ મળે, પરંતુ મહેલાં ચિત્રો પુસ્તકોના ઘોડા ઉપર ટાંગવામાં આવેલાં છે. પુસ્તકોમાં અપાતાં ચિત્રોના ચીતરનાર તરીકે જાણીતાં થયેલાં મિસ મારગરેટ ટોરન્ટનાં ચિત્રોની આ નકલો છે.

અધ્યયન વિભાગમાં વાચન માટે બે બાજુ લાંબાળાં મેજવાળી બેઠકો રાખેલી છે. ત્યાં માસિકો અને સામયિકો વાંચી શકાય છે અધ્યયન વિભાગના મધ્યમાં જ મેજ ગોઠવાયેલાં છે. દરેક મેજ બે વાચકો પૂરતી સવડવાળાં છે. અહીં લેવાતા કરના દર એક પાઉન્ડે એક પેન્સ પુસ્તકાલય માટે ખર્ચાય છે. દરેક ઘર અથવા વખારના કિંમતના પ્રમાણમાં ઘેરો ઉધરાવાય છે. આથી ૬૦૦૦ પાઉન્ડ જેટલી રકમ એકઠી થઈ શકે છે. સેન્ટ પેન્કાસ લતાની નિશાળોમાં અભ્યાસ કરતાં છોકરાં-આ લતાની બહાર રહેતાં હોય તેવાને પણ પુસ્તકાલયનું બચ્ચાપક મંડળ વાચક તરીકે સ્વીકારે છે.

પ્રવેશપત્રો

વાચક તરીકે દાખલ થવા માટે અમારે ત્યાં વપરાતાં અરજના નમુના આ સાથે મોકલ્યાં છે. ભૂરા નમુના આ લતામાં રહેતાં છોકરાં-છોકરીઓ માટેના છે. તેની એક બાજુ વાચકે જાતે ભરવાની હોય છે અને બીજી બાજુ માળાપે ભરવાની હોય છે. તેમાં શાળાનાં સિક્કા વગેરે માટે પણ જગા રાખેલી છે. તેનું મુખ્ય શિક્ષકે ભરવાની હોય છે.

કેવાં પુસ્તકો વંચાવાય છે ?

દરેક વાચકને બે પુસ્તકો આપવામાં આવે છે: એક વાર્તાનું અને બીજું કોઈ પણ ઇતર વિષયનું. વાંચી શકે એવું કોઈ પણ બાળક કે માલિકા મુખ્ય શિક્ષકની હાલાકાતથી અમારાં પુસ્તકાલયોના સલાસદ (વાચક) થઈ શકે છે. આ લતાની શાળાઓમાં લખનારાં છોકરાં પૈકી જેઓ લતાની બહાર રહેતાં હોય તેમને માટે અરજનો મુલાખો નમુનો છે. તેના ઉપર માળાપની સહીની જરૂર રાખેલી નથી. વાચનાલય અને અધ્યયનવિભાગ માટે લીલા નમુના છે. ચૌદ વર્ષની ઉંમરે છોકરા કે છોકરીઓ પ્રૌઢ વિભાગમાં જઈ શકે છે, અગર બાળપુસ્તકાલયમાં પણ રહી શકે છે.

વડા નિશાળીઓ

અમારાં બેઉ બાળપુસ્તકાલયોમાં મૉનિટર અર્થાત વડા નિશાળીઓ હોય છે. તે અઠ-

વાડિયામાં એક વાર આવે છે અને બાળવિભાગના અંચપાલને મદદ પૂછે છે. તમારા પુસ્તકાલયમાં બાળવાચકો આવી રીતે મદદ કરે છે કે નહિ તે જ્યોર્જ વીટ અને લેલિયા થોમ્પસન નામના અમારા બે મૉનિટરો જાણવાની જિજ્ઞાસા ધરાવે છે. અમારા પુસ્તકાલયના નવા સલાસદો પૈકી બ્રીઆન અને ઑડ્રે વુડકોક હાલ મેરી પ્લેઇનનાં સાહસો વિશેનાં પુસ્તકો વાંચે છે. બ્રિટિશ ઓડકારિટંગ કૉર્પોરેશનનાં બાળકોને માહિતી અપાતી હતી તે સમયે આ બાળકોએ આ જગતી તોફાની છોકરી વિષે સાંભળ્યું અને એનાં 'સાહસોની વાતથી તેઓ એટલાં બધાં ખુશ થયાં કે તેમણે પુસ્તકાલયમાંથી તેની ત્રણેય ચોપડીઓ લઈ વાંચી નાખી. તમારા પુસ્તકાલયમાં મેરી પ્લેઇનનાં સાહસો વિશેની ચોપડીઓ છે કે નહિ તે તેઓ જાણવા માગે છે.

વાચકોનાં જૂથ

વાચકોની ટુકડીઓ પાડી શિયાળામાં અમે વારાફરતી રેડીઓ, વાર્તા અને બાળજી સાંભળીએ છીએ. આ રમુજી પ્રવૃત્તિઓની માહિતી અમે તમને હવે પછીના પત્રમાં આપીશું. તમારે ત્યાં વાચન માટે, મકાનોના નમુના બનાવવા માટે, રમકડાં રમવા માટે વગેરે સારા બાળકોની ટુકડીઓ છે, એવું તમારા અંચપાણે અમને જણાવ્યું છે. તમારી આ બધી પ્રવૃત્તિઓની વધુ માહિતીનો તમારો પત્ર આવશે ત્યારે તે જાણીને અમે ખુશી થઈશું.

બીજા પત્ર વખતે અમારા સલાસદો વિશેષ સૂચનાઓ કરી શકે એ હેતુથી આ પત્ર તમારા તરફ રવાના કરતા પહેલાં અમે અમારા જાહેરાતના પાટિયા ઉપર ચૂકવા તજવીજ કરી છે. જ્યારે તમારો જવાબ આવશે ત્યારે તમારો કાગળ અમારા મૉનિટર અમારા દરેક પુસ્તકાલયનાં બાળક-બાલિકાઓને મોટેથી વાંચી સંભળાવશે, અને તમારો બીજો પત્ર આવતાં સુધી તેને જાહેરાતના પાટિયા ઉપર રાખી ચૂકવામાં આવશે.

તમે જાણીને ખુશ થશો કે અમારા અંચપાલ બાળવિભાગની ફેટલીક પ્રવૃત્તિઓના ફોટા લેવાના છે તેની નકલો અમે તમને અમારા હવે પછીના પત્ર સાથે મોકલવાની ઉમેદ રાખીએ છીએ.

આપના સર્વ બાળવાચકોને અભિનંદન.

એલાઇસ વુડમન,

બોથી કોક.

જન હાવર્ડ,

તેમજ બીજા સેન્ટ પેન્કાસ

પુસ્તકાલયના છોકરા અને છોકરીઓ.

આ પત્ર બાળપુસ્તકાલયના દરેક બાળવાચકને વાંચી સંભળાવવા અને આપણાં બાળપુસ્તકાલયની હકીકત પત્ર દ્વારા જાણવા માટે વિનંતિ કરી છે. રાજ્યનાં તમામ બાળ-પુસ્તકાલયના બાળવાચકોને બીજા દેશનાં બાળપુસ્તકાલય સંબંધી માહિતી મળે એ હેતુથી આ પત્ર પ્રસિદ્ધ કરવા તજવીજ કરી છે, અને જે કોઇ બાળપુસ્તકાલય સંબંધી પત્રવ્યવહાર કરવા ખુશી હોય તેમણે હકીકત લખી અમારા તરફ મોકલી આપવી એટલે અમે તે મોકલી આપવા તજવીજ કરીશું.

પનાલાલ અનંતરાય

હેડક્લાર્ક, પુસ્તકાલય આવ.

પરદેશી સાહિત્યસૃષ્ટિનું થોડું અવનવું

એડોલ્ફ હિટલરનું વિચિત્ર મૃત્યુ (Strange Death of Adolf Hitler) ની પછી તરત જ તેના જ વિચિત્ર નામવાળું બીજું પુસ્તક પ્રગટ થયું છે. તેનું નામ 'જે માણસે હિટલરને મારી નાખ્યો' (The Man who killed Hitler) છે. આ તે નવલકથા છે. જે કે નામ, ખરી અનેલી વાતના જેવું છે. આ બન્ને પુસ્તકો કતાના નામ સિવાયજ પ્રગટ કરવામાં આવ્યાં છે. બંન્નાં સુધી રિશ સાથે અમુક ગોઠવણો ન થાય ત્યાં સુધી પુસ્તકોનું કર્તૃત્વ અનામી રહેશે.

x

x

x

'જે માણસે હિટલરને મારી નાખ્યો' એ પુસ્તક પ્રગટ થયા પછી અમેરિકન પ્રકાશક રવ. વાયુયાત્રી અમેલિયા ધ્યરહાર્ટના પતિને ગોળીથી વિંધાયેલ તે પુસ્તકની એક નકલ મળી હતી. તેની સાથે નીચે મુજબ સંદેશ હતો: "જો તમે આ પુસ્તકનું પ્રકાશન બંધ નહિ કરો તો તમે પણ ગોળીથી મૃત્યુ પામશો." જર્મની આખા જગતને હેરાંવે છે.

x

x

x

'એડોલ્ફ હિટલરનું વિચિત્ર મૃત્યુ' ની પહેલી બે આવૃત્તિઓની મોટા પ્રમાણમાં છપાતી નકલો, પ્રકાશનની તારીખ પહેલાં વેચાઈ ગઈ છે. ત્રીજી આવૃત્તિ અપાટાબંધ બહાર પાડવાની તૈયારી ચાલી રહી છે.

x

x

x

આખ. જે. સિંગરની પ્રખ્યાત નવલકથા 'ધી બ્રધર્સ એશ્કેનાઝી' (The Brothers Ashkenazi) પર પોલેંડમાં પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો છે. તેનું કારણ એ આવ્યું છે કે પોલેંડની પ્રજા અને લોકરત્ની તેમાં નિંદા કરવામાં આવી છે. સરકારે તેની બધી નકલો જપ્ત કરી છે. આ લેખકની છેલ્લી નવલકથા 'ઇડન ઓફ ઇડન' (Eden of Eden) માં સિંગર પોલેંડના ચાહુદી સંબંધી પોતે મેળવેલા ખરા જ્ઞાનથી વર્ણન કરે છે. પોતે પણ ચાહુદી છે. વર્ષો પહેલાં તે અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં ગયા છે અને ત્યાંજ રહે છે.

x

x

x

શેકરપીઅરનાં નાટકોનું જાપાનીઝ ભાષામાં ભાષાંતર થવામાં 'હેમ્લેટ' પહેલું છે. ઓસાકાના પોલીસ ખાતાએ તેના પર એવા કારણથી પ્રતિબંધ મૂક્યો છે કે તે જાહેર નીતિથી વિરુદ્ધ છે. બીજો કારણ પણ મુલાસો કરવામાં આવતો નથી, પરંતુ શાહી કુટુંબનું કોઈ માણસનું વિષમ સંબંધોમાં દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવે તેની સામે જાપાનમાં ચુરસાની લાગણી થાય છે.

x

x

x

સાહિત્યનું પ્રખ્યાત બ્રિટિશ ઇનામ, ધી જેમ્સ ટેબટ બ્લેક મેમોરિયલ પ્રાઇઝ, આ વર્ષે સી. જે. ફેરેસ્ટરને ગયે વર્ષે પ્રગટ થયેલ બે નવલકથા માટે આપવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તકોનાં નામ 'ધી શિપ ઓફ ધી લાઇન' (The Ship of the Line) અને

ગુજરાતમાં શરદસાહિત્યમાં અરાજકતા

શરદબાણુની સંખ્યાબંધ કૃતિઓ ગુજરાતમાં ચલણી થઈ ગઈ છે. એમની કૃતિઓમાંથી કોઈ કૃતિ ગુજરાતીમાં ઉતરવાની હવે બાકી રહી હોય એમ યશુ હું ધારતો નથી. સ્ત્રીજીવનનાં અનેખા પાત્રાલેખનથી ભરેલી અને આપણા સમાજજીવનને છણતી એમની નવલકથાઓથી ગુજરાતી સાહિત્ય સમૃદ્ધ થયું છે, પણ તે સાથે એક ગેરલાભ ત્રા પામ્યો છે. શરદબાણુઓથી ફાવે તેમ કમાઈ લેવાની રૂતિ બની ઊઠી છે. પરિણામે ગુજરાતીમાં પ્રકટ થતા શરદ સાહિત્યમાં ભારે અરાજકતા ફેલાઈ ગઈ છે. શરદબાણુની એક ને એક કૃતિનાં અનેકોએ ભાષાંતરો કર્યાં છે અને પ્રકાશકોએ માંદોમાંદો હરિશ્ચંદ્ર માંડીને શરદબાણુના નામે નેપથ્ય કરવા માંડ્યો છે. આથી એક જ કૃતિ જુદાં જુદા નામોએ પ્રસિદ્ધિ પામી છે.

આ અરાજકતાનો સીધો ભોગ તમે, વાચકો જ, થઈ પડ્યા છો; એટલે આ પરદુનો હું તમારી સમક્ષ ઉલ્લખ કરી રહ્યો છું. શરદબાણુને નામે પ્રકટ થયેલ કોઈ પણ પુસ્તક તમે લો તે પહેલાં, તમે અમાડ વાંચી ગયા હો એવી જ કોઈ નવલકથા, નવે નામે પ્રકટ તો થઈ નથી એની તમે કાળજી રાખજો. એની ખાતરી કરી લીધા પછી જ, તમે તરુ પુસ્તક ખરીદો એવી મારી મિત્રભાવે સલાહ છે.

[તા. ૧૩-૭-૩૬ના રોજ શ્રી. ચન્દ્રેશ દ. શુક્લે આલ ઇન્ડિયા રેડિયોના મુંબઈના મથકથી રનુ કરેલા વાર્તાલાપ પરથી]

‘ ફ્લાયિંગ કલર્સ ’ (Flying colours) છે. જીવનચરિત્ર મારેનું ઇનામ સર એડમન્ડ એમ્મસને ‘ સેમ્યુઅલ ટેલ્લર ડાલરિજ ’ મારે આપવામાં આવ્યું છે.

‘ ધી ઇમ્પોર્ટન્સ ઓફ લિવિંગ ’ (The Importance of living) નો પ્રખ્યાત લેખક લિન્ડ મુર્ડાગ હાલમાં યુરોપમાં છે. ઈંગ્લંડના રાજરાણી પેરિસ પહોંચ્યા તેને આગલે દિવસે તે ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા આ પ્રમાણે ચાલ્યા જવાનું કારણ પૂછવામાં આવતાં તેમણે જણાવ્યું કે ‘ મને સહેન-શાહમાં રસ પડતો નથી ’ ડૉ. લિન્ડે જે કહ્યું તે જ તેના મનમાં હતું કે કેમ તેનું તેના અમેરિકન પ્રકાશકોને આશ્ચર્ય થયાનું કહેવાય છે.

બનાડ શૌએ એક વખત પોતાના એક પુસ્તકને, વપરાયેલ જૂનાં પુસ્તકો વેચનારાની દુકાને બહુ ઓછી કિંમતમાં વેચાણ મારે બેધું. તે પુસ્તક ઉપાડીને બેતાં તેને જણાયું કે તે પુસ્તક તેણે પોતાના અંગન મિત્રને ભેટ દાખલ મોકલેલ પુસ્તક હતું. તેમાં ‘ બ્યોર્ન બર્નાર્ડ ’ શૌ તરફથી સપ્રેમ ભેટ ’ એ શબ્દો લખેલા હતા.

શૌએ તેના મિત્રને ઘડો આપવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેણે તે પુસ્તક ખરીદી લીધું. પહેલા લખાણની નીચે ‘ બ્યોર્ન બર્નાર્ડ ’ શૌ તરફથી ફરીથી સપ્રેમ ભેટ ’ એ શબ્દો લખી ફરીથી તે જ મિત્રને મોકલી આપ્યું.

જ્યારે મિત્રને તે પુસ્તક મળ્યું ત્યારે તેના ચહેરો જોવા જેવા થઈ ગયો હતો.

હિટલરના પુસ્તક Mein Kampf ના

મ્યુનિચના મૂળ પ્રકાશકોએ આ પુસ્તકના ધાંડા

આરમાની રંગના ચામડામાં બાંધેલી, સોનેરી કિનારવાળી, પૂંઠા પર તરવારના ચિત્રવાળી બુકબિન્ડી આવૃત્તિ કાઢી છે. આ આવૃત્તિ લેખકનો પચાસમો જન્મદિન ઉજવે છે. સાથે સાથે તે પુસ્તકની પચાસલાખ નકલો ખપા તેના પણ મહોત્સવ ઉજવે છે. પૂંઠા પરનું ખુલ્લી તરવારનું ચિત્ર, કેટલાકના મત પ્રમાણે, પુસ્તકમાં આવેલ વિદ્વાનો પાછળ રહેલું

સસત્ર ખળ સૂચવે છે.

x x x
હિલરના ઉપરના પુસ્તકનો અસાધારણ વિશ્વ જોષને, તરતમાં પ્રગટ થનાર પુસ્તક માટે સ્ટેલિન પણ ઉત્તમગત કરી રહ્યો છે. તે પુસ્તકનું નામ યોગ્ય રીતે 'એક પગલું આગળ, બે પગલાં પાછળ' (One pace Forward, Two steps Back) રાખેલું છે એક ફ્રેન્ચ વર્તમાનપત્રના જણાવ્યા મુજબ તેનું અઢાવીસ ભાષાઓમાં ભાષાંતર થવાનું છે.

x x x
ઑક્સફર્ડનું કવિતાનું, વિખ્યાત ન્યુઝીલેન્ડ પારિતોષક, આ વર્ષે મિ કે. એસ. કીચીને મેળવ્યું છે. તેના પુસ્તકનું નામ 'Cardinal Newman revisits Oxford' (કાર્ડિનલ ન્યુમેન ફરીથી ઑક્સફર્ડની મુલાકાત લે છે) છે.

યુવાન અમેરિકન ગ્રંથકર્તા અને ત્રિનેસોટાની ઑગસ્ટના કોલેજના અગ્રેજ વિભાગ ખાતાના વડા, રૉબર્ટ ફ્રાંકને 'અમેરિકન લેખકોના ચિત્રો'નું ૧૦૦૦ ડૉલરનું વાર્ષિક ઇનામ, તેની પ્રથમ નવલકથા 'Wind without Rain' (વરસાદ વિના પવન) માટે આપવામાં આવ્યું છે.

x x x
ડબ્લિનના સાહિત્યવિષયક પ્રતિભાશાળી લેખક સીન ઓકિસીના પુસ્તકો પર આયર્લેન્ડમાં પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો છે. તે વર્ષો થયાં પોતાનું આત્મચરિત્ર લખવાનો વિચાર કરી રહેલ છે. ગયે મહિને (I knock at the door) 'કું બારણું ખખડાવું છું' એ શીર્ષક હેઠળ તે પ્રગટ થતાં જ તેની માતૃભૂમિમાં તે પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો. આ પુસ્તક પર પ્રતિબંધ મૂકવાનું અધિકારીઓએ એવું કારણ દર્શાવ્યું છે કે તેનું વલણ બીભત્સ છે. સમલોચકો એવું કહે છે કે તેમાં ડબ્લિનના ગરીબોના ઘરનું આબેહુજ વર્ણન છે. તેમાં સ્વદેશીભાષાં લાંબાં વર્ણનો છે, પરંતુ તેમાં જરા પણ બીભત્સ હોવાનું આ સમાલોચકોને જણાયું નથી.

હરીફાઈ અને હેંસાતોંસી

સારદૂબાણુનાં લગભગ બધાં પુસ્તકોના અનુવાદો થવાની સાથે હવે આપણી ગુજરાતી પ્રકાશન સંસ્થાઓ એમાથી હરીફાઈ અને હેંસાતોંસીને માર્ગે ચડી છે.

* * *

એક પ્રકાશક સંસ્થા અમુક પુસ્તકોના અનુવાદ બહાર પાડવાની જ એ જ બહાર પડતાં તરત જ બીજી સંસ્થા દોડાદોડ કરી એ પુસ્તકોના અનુવાદ બહાર પાડે છે. એક અનુવાદ બહાર પડ્યા છતાં એટલી જ કિંમતે કે વધારે કિંમત રાખીને પણ બીજી પ્રકાશનસંસ્થા નુકસાનને પુસ્તક બહાર પાડે છે એટલાએ આમાં પુસ્તક કે લેખકનું નામ વટાવવા સિવાય કશો ફેવડ હોતો નથી. આપણે ગુજરાતીઓ, સારદૂબાણુને વટાવવા ને સ્વાર્થ સાધવા સિવાય કશો ઉપયોગ નહિ કરીએ? આમાં પણ આપણાં વેપારી સ્વભાવ નહિ મૂકીએ?

ધુરોપમાં એક ને એક પુસ્તકોના જુદી જુદી કંપનીઓ અનુવાદો બહાર પાડે છે, પણ કોઈ એની સાથે સુદર સમીક્ષા જોડીને. ઉત્તમ લેખકોને વાચક જનતા લાભ લઈ સારું એ માટે સરતી કિંમતે, મૂળ પુસ્તકોનો ભાવ તથા વસ્તુ બળવીને ટુંકા કરાવીને બહાર પાડે છે. આપણા ગુજરાતી પ્રકાશકો તો ખસ એક જ વાત સમજ્યા છે: એકદમ ગમે તેવો અનુવાદ બહાર પાડીને ગ્રાંધી કિંમતે વાચક જનતા પર લાદી દેવો. વાચક જનતાનો આ રીતે (પ્રકાશકો) કયાં કુંધો લાભ ઉઠાવશે?

"કૂલછાખ" તા.૪ ૭-૩૯

આયલેન્ડની સેન્સરશિપ પદ્ધતિ દક્ષિણ આફ્રિકાની પદ્ધતિને, પુસ્તકો પરના અવિચારી પ્રતિબંધમાં આંટી દે છે. એડોલ્ફ હક્સલિ, બર્નાર્ડ શૉ, લિયમ ઓફ લેહાર્ટિ, જેમ્સ જેમ્સ અને સિંકલેર લૂઇનાં પુસ્તકો પર ત્યાં પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવેલ છે.

x

x

x

ઝેકાર્સલેવેકિયાના આગલા પ્રમુખ ડૉ. એડુઆર્ડ એનેસ, પ્રગત્યંત્રવાદ પર એક પુસ્તક લખવામાં રોકાયેલા છે.

x

x

x

હોલીવુડના પ્રખ્યાત ફિલ્મ બનાવનાર ધી દ્વેન્ટીએથ સેન્ચુરી ફોક્સે ન્હોન સ્ટોન્એકના 'The Grapes of Wrath' ના ચિત્ર કરવાના હક્કો ૭૫,૦૦૦ ડૉલરમાં ખરીદી લીધા છે. જે દિવસે આ વેચાણ થયું તે જ દિવસે પ્રખ્યાત અમેરિકન ટીકાકાર વિહટન બોસ્ટને -યુયોર્કના 'મેનિંગ ટેલિગ્રાફ' પત્રમાં લખ્યું હતું કે, 'ન્હોન સ્ટોન્એકની નવલકથા છેલ્લા દશ વર્ષમાં પ્રગટ થયેલ અમેરિકન પુસ્તકોમાં શ્રેષ્ઠ ગણી શકાય તેમ છે; પરંતુ હોલીવુડ તે ખરીદવાને એક પણ ડૉલર આપે તે સંભવિત નથી.

છાટાલાલ માનસિંગ દામદાર

—卐—

—પોષણનો અભાવ એ પરાશ રીતે અતીતનો ઉત્પાદક હશે-છે, સદ્ગાનનો અભાવ એ કષ્ટ ચારિત્રનું કારણ છે. આ બંનેમાંથી જનસમાજને બચાવી લેવા-જગતનું અધિભૂત, આધ્યાત્મિક અને આધિદેવિક જીવન-પ્રજ્ઞાસિકા-બરાબર ચાલે એટલા માટે સમાજની વ્યક્તિ સમઘટિને પૂરતું પોષણ અને સાશ્વત જ્ઞાન મળે ત્યારે જ હિન્દની જગત ઉદ્ધારક-આર્ય સંસ્કૃતિનો વિજયકે વાગશે, અર્વાચીન જગતની સામાજિક અને રાજકીય પરિસ્થિતિ તેને નાશના પંથે ધસડી રહી છે. જગતને બચાવવા માટે પણ આર્ય સંસ્કૃતિની જરૂર છે. આર્ય સંસ્કૃતિનું પ્રથમ સૂત્ર-સત્ય-અદિત્ય-સાનું દાહ વિશ્વવ્યાપી બનતું જાય છે. તે જોતાં કદાચ વિજયથી આર્ય સંસ્કૃતિને મળશે જ. જગત પરથી કેટલીએ સંસ્કૃતિઓ નાશ પામી, કેટલીએ માટીમાં મળી ગઇ પરંતુ આર્ય સંસ્કૃતિ હજી અમર ઊગેલી છે. એ તેની પવિત્રતા માટે જ ભગવાન કૃષ્ણચંદ્રની " ગીતા " એ આર્ય સંસ્કૃતિનો અવશ્યકાદિત્યને અમૂલ્ય વારસો છે. એ ગીતાને અનુરૂપ આપણું જીવન હોય તો ?

—લંડન ખાતેની મન્ડિયા ઓરિસના પુસ્તકાલયમાં સંસ્કૃત અને હિન્દની અન્ય ભાષાઓનાં મળીને ૨૦૦,૦૦૦ પુસ્તકોનો સંગ્રહ છે, આ ઉપરાંત યુરોપની બિન્ન બિન્ન ભાષાઓનાં ૬૦,૦૦૦ પુસ્તકો છે.

મન્ડિયા ઓરિસનું આ પુસ્તકાલય પૌર્વાત્ય શ્રાદ્ધત્યમ્-યોતો મદાન દિગ્ગતી મંદાર ધરાવવા માટે અભિમાન લે છે.

પુસ્તકાલયનાં પ્રકાશકિરણા

(૧૭)

૧૬૧. પુસ્તકાલય માનવજાતનું સાચું સરસ્વતી મંદિર છે. એ મંદિરનો નિયમિત લાભ લેનાર માનવ વિદ્યાદેવીની કૃપા મેળવે છે.
૧૬૨. શિક્ષકો પુસ્તકાલય સમા સરસ્વતી મંદિરના સાચા પૂજારીઓ છે; સુખેદુઃખે પણ એ પુસ્તકાલયની બની શકે તેટલી સેવા બજાવે જાય છે.
૧૬૩. કોઈ પણ ગામડાને ઉદ્ધારને પંથે પળવું હોય તો તેણે શાળા અને પુસ્તકાલય સમી સંસ્થાઓ સામે આંખમિંચામણાં કર્યે નહિ પાલવે.
૧૬૪. શાળા અને પુસ્તકાલય જેવી સંસ્થા સામે જે સમાજ ઉદાર દષ્ટિથી નથી જોઈ શકતો તે તેનું (પોતાનું જ) ભાવિ બગાડે છે.
૧૬૫. પુસ્તકાલયની સંસ્થાના અધારણમાં સ્વરાજનાં તત્ત્વો રહેલાં છે; જોઈ અને જાણી શકે તો સમાજને તેમાંથી ઘણું યે શીખવાનું મળે તેમ છે.
૧૬૬. સુંદર અને વ્યવસ્થિત પુસ્તકાલય અને તેવો જ તેનો મંથપાલ હોય તો તે અરેખરો ત્યાંના સમાજના આરિત્ય ઉપરના ચોક્કી-પહેરા જેવું કામ બજાવે છે.
૧૬૭. આપણાં દેવમંદિરોમાં તો એકેક દેવની પ્રતિમા હોય છે, પણ આપણા સરસ્વતી મંદિરમાં સદ્ગુણોદ્દીપ્ત અનેક દેવો બિરાજે છે, એમનાં દર્શન અને મનન આપણને ઉત્તમ કૌટિએ પહોંચાડે.
૧૬૮. પુસ્તકાલયરૂપી ધૂપદાનીમાંથી એવી સુવાસ ફેલાવો કે તમારા ગામના ખૂણેખૂણામાંથી અજ્ઞાનતારૂપી ઝેરી તત્ત્વો હોય તેનો નાશ કરી ગામડાંની પ્રજાને જ્ઞાનામૃતમાં મંત્ર-મુગ્ધ બનાવી મૂકે.
૧૬૯. પુસ્તકાલયમાં આવતાં પુસ્તકો, વર્તમાનપત્રો, માસિકો કે અન્ય સાહિત્ય ઉપર તમારી ચોકી તો અવશ્ય હોવી જોઈએ કે તે બહાને સમાજને ઉંધે રસ્તે દોરનારું તત્ત્વ પેસી ન જાય.
૧૭૦. પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનું કાર્ય જોટલા વિશુદ્ધ પ્રેમથી ચાલે છે તેથી પ્રવૃત્તિમાં અનેકગણું બળ વધે છે.

મજલાલ દ. મહેતા

—એક ઉત્તમ પુસ્તકનું મૂલ્ય, એક સાધારણ પુસ્તકના કરતાં અનેકગણું છે. ત્રણ કે ચાર સાધારણ-કંઠો કે ત્રીજી કે ચોથી પંક્તિનાં-પુસ્તકો વાંચવા કરતાં એક ઉત્તમ પુસ્તક વાંચવાનું ફળ અનેકગણું વધારે છે. અને પુસ્તકાલયોએ પેલું ઉત્તમ પુસ્તક જ લેવું જોઈએ, નહિ કે પેલાં ત્રણ કે ચાર.

—રા. વિ. પાઠક

[૫૬૬]

પુસ્તકાલયના કાર્યકર્તાઓ શું શું કરી શકે ?

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને વિકસાવનાર (૧) વ્યવસ્થાપક મંડળ, (૨) મંથપાલ, (૩) મંત્રી, એ ત્રણ મુખ્ય અંગો ગણાય. આ દરેક અંગ પોતાની ફરજ બરાબર સમજતા થાય તો પુસ્તકાલયનો ઉદ્દેશ, પુસ્તકાલય પાછળ થતો ખર્ચ અને તેને અંગેની પ્રવૃત્તિ એ સધળું સાર્થક થતાં વાર લાગે નહિ.

ત્યારે હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે કોણે શું કરવું ? કેમ કરવું કે જેથી ઉદ્દેશ પાર પડે ?
વ્યવસ્થાપક મંડળે શું કરવું ?

મંત્રી તથા મંથપાલ એ વ્યવસ્થાપક મંડળના શરીરના હાયપગરૂપ છે. વ્યવસ્થાપક મંડળની ઇચ્છાનુસાર તેને ચાલવાનું છે. મંત્રીએ તેમની સલાહ લઈ લોકહિતની પુસ્તકાલયને લગતી યોજના ઊભી કરી હોય, રજુ કરી હોય, તેને માટે વિવેકબુદ્ધિથી બહુમતે થએલા નિર્ણયને અમલમાં મૂકવા, લોકોને સમજૂત કરવા બનતો પ્રયત્ન કરવો અને મંત્રીને સહકાર આપવો. થએલા નિર્ણયનો પૂરો અમલ કરી પોતે બીજાને ધારણ થવું.

જનસમાજની પુસ્તકાલય તરફ વૃત્તિ જોતા રહેવી કે, તેમને પાત્ર્ય માટે કેવી અનુકૂળતા છે ? પુસ્તકાલય તરફ લોકોની કેવી સહાનુભૂતિ છે ? એ સંબંધે મમાજમાં કંઈ ચર્ચા થતી હોય તો સત્યાસત્યને નિર્ણય કરી તે બાજતોને નિવેડો લાવવા બનવું કરવું. આણ વ્યવસાયમાં કયા પ્રકારની ત્રુટિઓ છે તે જોતા રહેવું.

પુસ્તકાલય સંબંધે જરૂરના કામ પ્રસંગે મંત્રી સલાહ લેવાનું જણાવે તે પ્રમાણે તારીખ-ટાકમનો, નિર્ણય થાય, તે વખતે દરેક સલાહદે પોતાના વખતનો ભાગ આપી ઢાંજર રહેવું અને બીજાઓને તેજ સલાહ આપવી.

ન્યાય સ્વતંત્ર મકાન નથી, ત્યાં પુસ્તકાલય શાળામાં હોય છે અને મંત્રી તરીકે શાળાના મુ. શિક્ષકને જ કામ કરવાનું હોય છે. ત્યાં મંત્રી તરફની કોઈ પણ ત્રુટિ જણાઈ આવે તો તેને સારા ભાવમાં સમજૂત કરી શકે અને સ્વતંત્ર મકાન હોય અને મંત્રીની ચૂંટણી થતી હોય તેને માટે બહુમતે યોગ્ય તે કરી શકે છે. બનતા સુધી ચૂંટાએલો મંત્રી સેવાભાવી અને પુસ્તકાલય પ્રત્યે માનભરી દષ્ટિ રાખનાર જોઈએ.

મંથપાલ પોતાની ફરજ બરાબર અદા કરી શકતો નથી એવું જણાય તો મંત્રીની સલાહથી સૂચના, દંડ કે નિર્ણયે જરૂર લાગે તો ખસેડી શકાય.

પુસ્તકાલયના સંબંધમાં વ્યવસ્થાપક મંડળ સત્તાધીશ છે. આ પ્રમાણે મંડળ મક્કમ પણે કામ કરે તો પુસ્તકાલય ચેતનવંતુ થવાને વાર ન લાગે: માત્ર મંડળ નિષ્પક્ષપાત હોવું જોઈએ.

ઘણી વખત મંડળ કે મંડળનો સલાહદ એવું જાહેર કરતા હોય છે કે " અમારે શું ? અમારે જરૂર હશે તો સ્વતંત્ર પેપરો મંગાવી લઈશું, બીજાને શા માટે જોડું લગાડવું, થવાનું હશે તે થશે, પુસ્તકાલયનું ગમે તે થાય." એવી ભાવનાએ પુસ્તકાલયના-પ્રગતિ-ના પાયામાં ધા કરતા સમાન છે.

કોઈ પણ સત્કાર્યમાં જરૂરની આશા ઓછી અને અપવશ મળવાનો છે, એમ માની તે કરવા તત્પરતા બતાવવી જોઈએ. અને તેમ કરીને જ આપણે પુસ્તકાલયની પ્રગતિ સાધી શકીશું. કેવળ સ્વાર્થવૃત્તિ ન સેવતાં યત્કિંચિત પણ પરાર્થે આપણું જીવન ગાળતા થવું જોઈએ.
પાછો]

મંત્રીનું કામ

વ્યવસ્થાપક મંડળ એ મંત્રીનું માનસ છે. તેને અનુસરી તેના સલાહકાર બની પુસ્તકાલયનાં કામોનો અમલ કરવો જોઈએ. નિદાન વરસમાં ત્રણ ત્રણ માસે કે છ છ માસે અગર જરૂર પડે ત્યારે પુસ્તકાલયના હિતનાં કોઈ પણ કામ વ્યવસ્થાપક મંડળ સમક્ષ મૂકતા રહેવું. નિષ્કૃષ્ટ થયે અમલમાં મૂકવા-મુકાવવા બનવું કરવું.

અંધપાલ પોતાની ફરજ બરાબર અદા કરે છે કે નહિ ? વાચકોની વાચનવૃત્તિને વેગ મળે છે કે નહિ ? તે જોતા રહેવું જોઈએ.

અંધપાલમાં જાણાતી ખામીઓને માટે તેને યોગ્ય સમજૂત કરવી, નાણાની વ્યવસ્થા રાખવી. ખર્ચને લગતા કાગળો બરાબર રાખવા. અંધપાલ પાસેથી ફરતરી કામ બરાબર લેવું.

નાણાં સંબંધી બાબતમાં શંકાને સ્થાન ન હોવું જોઈએ, એ વગેરે બાબતો ચોક્કસાપથી જોતા રહેા. પુસ્તકાલય પ્રાણવાન પ્રગતિવાન થવું રહે એ મંત્રીએ જોતા રહેવું જોઈએ.

અંધપાલની ફરજો

પુસ્તકાલય ખુલ્લું રહે તેટલો વખત સતત હાજરી આપવી. જરૂર લાગે તો પોતાના ખાનગી વખતનો પણ ભોગ આપવો. પુસ્તકાલયની સ્થાવર યા જંગમ મિલકત ઉપર દેખ-રેખ રાખવી. મંત્રી કે વ્યવસ્થાપક મંડળની યોગ્ય સૂચનાઓનો અમલ કરવો. નોકર હોય તો તેની પાસેથી બરાબર કામ લેવું. જરૂર પડે તો સાધારણ કામ જાતે પણ કરી લેવું.

પોતે વાચનનો શોખ રાખવો. પોતાનું જ્ઞાન બીજાને માર્ગદર્શક બને તેમ કરવું. વાચકોની વાચનવૃત્તિને પોષણ આપવું. મીઠાશયી તેમની સાથે વાતચિત કરવી. ચીડિયો સ્વભાવ રાખી વાચકને નિરાશ ન કરવો. વાચકના મનનું સમાધાન કરવું. સર્વ સાથે સખ્યતા અને વિવેકપુરસ્કર વર્તન રાખવું.

જૂજ મહેનતાણું મળવું હોય તો પણ તે ઘણું મળે છે, તેમ માની પુસ્તકાલયનું કામ કાળજીથી કરવું.

‘ પુસ્તકાલય ’ માસિકમાં અંધપાલની ફરજો સમગ્રવવામાં આવે છે તેને અનુસરવું. મૂંગા સેવક બની રહી કામ કર્યા જવું.

આવું કામ જ્યારે પોતાના શોખથી, સેવાભાવથી કે જૂજ મહેનતાણું લઈ સ્વીકાર્યું છે તો પછી બીજાને તે જાતનો અસંતોષ આપવો યોગ્ય નથી.

આ પ્રમાણે વ્યવસ્થાપક, અંધપાલ અને મંત્રીના અન્યોન્ય સહકારથી, સેવાભાવથી પુસ્તકાલય પ્રાણવાન, પ્રગતિવાન થાય એ સ્વાભાવિક છે.

હિટલરનું જ્ઞાન

મારા શિષ્ય-સ્થાપત્યના અભ્યાસ ઉપરાંત કદી કદી હું ચિયેટરની મુલાકાત લેતો-જેને માટે મારે જોરાકને ના પાઠવી પડતી-તે સિવાય મારા જીવનમાં આનંદ આપનાર માત્ર પુસ્તકો જ હતાં. ત્યારે હું ખૂબજ વાંચતો અને વિચારતો પણ પુષ્કળ; કામ કરી રહ્યા પછીનો બધો વખત હું અભ્યાસમાં જ ગાળતો.

આ પ્રમાણે ચોડાંક વર્ષોમાં હું પુષ્કળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શક્યો, જે આજે પણ મને આત ઉપયોગી થઈ પડે છે.

—હીટલર

પુસ્તકાલય અને પછાત કોમો

છેલ્લા દશ વર્ષથી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના વિકાસ માટે જાત જાતની સુઠર યોજનાઓ ઘડી પ્રજામાં વધુ વાચનવૃત્તિને વેગ આપવા પુસ્તકાલય ખાતાના કાર્યકરો જોશબેર કાર્ય કરી રહેલા છે. અને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ કેટલેક અંશે વૃદ્ધિગત પણ જાની છે એમ આજનાં નાનામાં નાનાં ગામડાનાં પુસ્તકાલયો જોતાં સહેજે માલૂમ પડે છે.

જ્યાં જ્યાં પુસ્તકાલયો હોય એવાં દરેક ગામે વાચકમંડળની સ્થાપના કરવામાં આવે અને એ વાચકમંડળમાં દરેક કોમના સભ્યોને સામેલ કરી પછાતમાં પછાત વર્ગોને પણ વાચનરસનો સ્વાદ ચખાડવામાં આવે તો પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની સર્વાંગ વ્યાપકતા નિહાળી શકાય.

x x x

મહાલે મહાલે માનદ પ્રચારકો રોકી ગામડાઓનાં પુસ્તકાલયોની તપાસણી કરાવવામાં આવે છે, એ પ્રયત્ન પ્રશંસનીય છે. પ્રચારકાર્ય અર્થે પોતાના સ્વાર્થનો ભોગ આપી સેવાભાવી શિક્ષકો જ આ કાર્ય હાથ ધરે છે. તેઓ જો સાથે સાથે એ પણ તપાસે કે, ગામડાના પુસ્તકાલયમાં અત્યંત જોગ લે છે કે નહિ. અને જો લેતા હોય તો તે અત્યંત વાચકોની કેટલી સંખ્યા છે વગેરે તપાસી તે સંબંધી તેમણે લખે પછાત પ્રજામાં પણ વાચનરસ ઉત્પન્ન કરવાના પ્રયાસ થવા જોઈએ. કારણ કે અસ્વચ્છતા, નિર્બળતા, અવ્યવસ્થા વગેરે અજ્ઞાનતાએ, તેમનામાં ધર કરી દીધું છે. તેઓ જો પુસ્તકોને છૂટથી ઉપયોગ કરતા થાય તો તેમના જીવનમાં કેંદ્રક જાગૃતિ આવી શકે.

ગામડાઓમાં બાળજન, વરા-બારમા, અસ્પૃશ્યતા, કન્યાકેળવણીનો અભાવ વગેરે ધણી જાતના કુધારા છે. એ કુધારાઓ નષ્ટ કરવા માટે ગામેગામ પુસ્તકાલયોની ખાસ આવશ્યકતા હતી. એ આવશ્યકતા પ્રજાપ્રિય કે. શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબ, એઓશ્રીના શુભ પ્રયાસથી પરિપૂર્ણ જાની છે. ઉપરોક્ત કુધારાઓમાંથી જો કોઈ ગ્રામ પુસ્તકાલયને લગતો હોય તો તે એક અસ્પૃશ્યતા જ છે. આ કુધારો એવો તો બળવાન અને વ્યાપક છે કે ડગલે અને પગલે તેનું દિગ્દર્શન થાય છે. કે. શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબ એઓશ્રીએ પેતાના પિતૃ પ્રવૃત્તિ પ્રસંગેના સંદેશમાં જણાવ્યું હતું કે. — “અસ્પૃશ્યતાના સંબંધમાં બોલતાં સંયમ રાખવો કઠણ છે. જેઓને આપણે આપણા બાઈબિહેનો જેવાં મણવાં જોઈએ તેમને અસ્પૃશ્યતાનું કૃત્રિમ કલંક લગાડવું એ વસ્તુ ખરેખર સામાન્ય માણસજાતને કમકમાટ ઉપજાવે એવી છે. મારી દૃષ્ટિમાં તે સરકારની દૃષ્ટિમાં માણસ માણસ વચ્ચે કરી ભેદ નથી. જાંચી વર્ણો જે પોતાના કરોડો માનવબંધુઓને સ્વમાનની લાગણીથી અને ઉન્નતિની આશાથી વંચિત રાખે છે તેમની છેવટે નૈતિક અધોગતિ અનિવાર્ય જ છે.”

કે. મહારાજ શ્રીમંતના સંદેશનાં આ સોનેરી વાક્યો હૃદયમાં કોતરી રાખવાં જોઈએ. ગામડાઓનાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોમાં અત્યંત પ્રત્યે જે અસમાનતાભર્યું વર્તન રાખવામાં આવે છે તેનું કારણ અસ્પૃશ્યતા જ છે. કેટલાંક ગામડાંઓનાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોમાં તો અત્યંતજોથી અંદર દાખલ થઈ શકાતું નથી. કારણ કે સર્વજનોની ત્યાં વધુ સંખ્યામાં હાજરી હોય, જેથી અત્યંતજોને પુસ્તકાલયના દ્વારે ઊભા રહેવું ફરજિયાત થઈ પડે. પરિણામે અનુકૂળ વાચન મેળવી શકવું બહુ મુશ્કેલ બને એ દેખીતું છે.

કાળિદાસ દયાળજી પરમાર
મંત્રી, પાટણ તાલુકા અત્યંત સુધારક મંડળ

૧. કપાલકુંડલા—અનુવાદક: રમણલાલ નાનાલાલ શાહ, પ્રકાશક: એન. એમ. ઠક્કરની કંપની, મુંબઈ ૨; ૧૯૩૯, ૧; પેજ ૬૬, પૃષ્ઠ ૧૮૩, સચિત્ર સૂચક આચ્છાદનવાળું પાકું પૂઠું; મૂલ્ય રૂ. ૧-૧૨-૦.

મુંબઈની એન. એમ. ઠક્કરની કંપની તરફથી મળેલું આ પુસ્તક બંકિમચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાયની બંગાળી કૃતિનો અનુવાદ છે. એમાં બંગાળી ગૃહસંસારનું સુંદર ચિત્ર આપ્યું છે. નવકુમાર મહાવામાંથી લાકડાં કાપવા જતાં નદીમાં તોફાન થવાને શ્રીષ્ઠ અન્ય સાધીદારો એને જંગલમાં જ રહેવા દઈ આત્મા જાય છે. ત્યાંથી એ ચાલતો ચાલતો જંગલમાં જઈ રહે છે અને ત્યાં કમનસીબે એક કાપાલિકના હાથમાં જઈ ચડે છે. કાપાલિક તેને વધ કરવા લાઈ જાય છે. ત્યાં તેની પાશક પુત્રી કપાલકુંડલા બચાવે છે. અને છેવટે તદ્દભીરૂની તેની જોડે નાસી જાય છે. પૂજારીની મદદથી બંને પરણે છે અને નવકુમાર પોતાને ગામ સંપત્તિમાં જવા નીકળે છે. રસ્તામાં એની પ્રથમની પત્ની સાથે મેળાપ થાય છે, એ પત્નીનો પિતા મુસલમાન થઈ આગ્રામાં મોટો અમલદાર હતો અને તેથી તે મોતીબીબી નામ ધારણ કરી સક્ષીમ (બાદશાહ જહાંગીર)ની પ્રેમપાત્રી બની હતી. એ ઉપરાંત વિલાસમાં એણે જીવન વિતાવ્યું હતું પરંતુ ધરાઈ ન હતી. નવકુમારે એને જંગલમાં બચાવી ત્યારે એને કાંઈ ચોર જ અનુભવ થયો. કપાલકુંડલાને પોતાનાં ધરણાં વગેરે આપી મોતીબીબી ચાલી ગઈ. રસ્તે જતાં કપાલકુંડલાએ લિખારીને દાગીનાનો દાખો આપી દીધો. ગામમાં જઈ સુંદર ગૃહમાં દિવસ વીતાવતાં કાપાલિક દષ્ટિએ પડે છે, એ અરસામાં મોતીબીબી કપાલકુંડલાને ગમે તે બદાને કાઢવા સંપત્તિમાં જાય છે. તે કાપાલિકને મળે છે અને બંને મળી કપાલકુંડલાને બેઠાવવા તાગડો રમે છે. પુરુષવેરે કપાલકુંડલાને મળે છે અને તેને બેઠે છે. એ અરસામાં કાપાલિક નવકુમારને ઉરકેરી ત્યાં લાવી કપાલકુંડલાને દોષિત કરાવે છે અને નવકુમારને એનો વધ કરવા ઉરકેરે છે. નવકુમાર કબૂલ થાય છે. પરંતુ છેલ્લી ધડીએ બંને વચ્ચે પ્રેમ જાગે છે. પરંતુ બંને ભેખડ ધસવાથી નદીમાં પડી ડુબી જાય છે.

આમાં બંગાળાનું તે સમયનું જીવન, રહેણીકરણી, વિલાસપ્રિયતા વગેરેનો અચ્છો ખ્યાલ બંકિમચાલુએ આપ્યો છે. કપાલકુંડલાનું નિર્દોષ, નીડર જીવન, મોતીબીબીનો દ્રેષ, કાપાલિકની ભયંકરતા વગેરેનો સારો ખ્યાલ આપણને આમાંથી મળે છે. બંગાળની તે સમયની રિચતિનો પણ ઠીક ઠીક ચિતાર કર્યો આપ્યો છે.

કાગળ છપાઈ વગેરે સારું છે. માત્ર બાંધણી સારી નથી.

૨. રેડિયમ—કર્તા તથા પ્રકાશક: ગોવિંદલાલ રા. અમીન, ૮, શારદા સદન, મુંબઈ નં. ૮; ૧૯૩૭; કાઉન ૧૬ પેજ, પૃષ્ઠ ૧૨૪, સચિત્ર રંગીન આચ્છાદનવાળું પાકું પૂઠું; મૂલ્ય રૂ. ૧)

કર્તાએ કૌલેજમાં અભ્યાસ કરતાં આમાંનાં નાટકો લખ્યાં હતાં અને તે કૌમુદી, 'પ્રસ્થાન' અને માનસીમાં વખતોવખત પ્રસિદ્ધ થયેલાં. એક-એ નાટકોમાં થોડો સુધારો વધારો કરી આ પાંચ નાટકો પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. નાટકનાં વસ્તુ નિયંત્રણનમાં નજર પડતાં અને સ્વાભાવિક લાગે છે. પ્રથમ નાટક ઉપરથી પુસ્તકનું નામ અપાયું છે. પશ્ચિમનાટ્ય ભુદી ભુદી દિશાઓ રજુ કરે છે. રૈડિયમ બાંધેલા ગામડીઆ પાછળ ડોક્ટરનું દોડવું અને તેની મુસીબતો, આગગાડીમાં જતા જૂના જમાનાના જુદા પુરુષોની જીતિ તથા કંભુસાધમાં અન્યની સલાહ માનતાં થએલું કશું મૃત્યુ; બાળકોની માંદા પડવાની અને દવા કરવાની રમત અને આખરે ઘરની ડોશીનું મૃત્યુ. પ્રેમમાં નિરાશ મળતાં જયકૃષ્ણનું માંદા પડવું, ચૂંટણીમાં રસ લેવો અને પિતાની હાર થતાં તેના આઘાતથી મૃત્યુ અને બાળાનું ડૉ. વ્રજકિશોરને પરણવું અને છેલ્લામાં લેખક લેખિકા વચ્ચે લેખના સંબંધમાં ઉદ્ભવતો ગુસ્સો, સહાનુભૂતિ અને મુક્તિપૂર્વક તદ્દખીર લાગવાથી બન્નેનું પ્રેમમાં પડવું અને લગ્ન કરવું વગેરે ખાસ બજવવા લાયક છે. જ્ઞાન સાથે ગરમત આપે એવાં નાટકો છે.

છપાઈ, કાગળ, બાંધણી વગેરે ઠીક છે.

૩. અંધન અને મુક્તિ—લેખક: શ્રી. દર્શક, પ્રકાશક લક્ષ્મીદાસ પુ. ગાંધી, ભારતી સાહિત્ય સંઘ, પાનકોર નાકા, અમદાવાદ, ૧૯૩૬; પૃષ્ઠ ૩૧૭, રંગીન આચ્છાદનવાળું સચિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

ભારતી સાહિત્ય સંઘ, અમદાવાદ તરફથી પ્રસિદ્ધ થતી અંજલિ ગ્રંથમાળાના પાંચમા વર્ષનું આ પહેલું અને ભારતી સંઘ તરફથી પ્રસિદ્ધ થતું ૫૦ મું પુસ્તક છે. એનો વિષય ૧૮૫૭ ના બળવાનો છે. શરૂઆતમાં ૧૮૫૭ ના બળવાનાં મુખ્ય કારણોમાંનું એક કારણ આપણી દૃષ્ટિ સમક્ષ રજુ થાય છે. રજવાડાઓમાં સર્વોપરિ સત્તાના પ્રતિનિધિઓનો દોર-દમામ અને રજવાડાની સ્વાતંત્ર્યની આકાંક્ષા નાણુદ કરવાની નીતિ એમાંથી આ વાર્તાનું મંડાણ થાય છે. સર્વોપરિ સત્તા સામે પ્રજાને જગ્યાડનાર રાજવંશીને તથા તેના ગુરુને કેદ કરી, ન્યાયનો દેખાવ કરી તેમને દેહાંત શિક્ષા થાય છે. રાજ પણ પોતાના લઘુબંધુનું મૃત્યુ થતાં વિદરે છે અને માથું ઊંચકે છે. તેના મૃત્યુબાદ આંગ્લ શાસનકર્તાઓ નવીન બાળરાજાને પ્રથમથી જ પોતાની પદ્ધતિએ કેળવવા માગે છે તેથી રાજમાતા તથા આંગ્લ અધિકારી વચ્ચે ખટરાગ પેદા થાય છે. રાજમાતા પુત્રને દેશપર્યટન કરવા મોકલવા વિચાર કરે છે રંતુ સર્વોપરિ સત્તા તેની આડે આવે છે અને રાજ્યના જ એક કિદલામાં એને રાજાના લાલિમ આપવા મોકલી દે છે. રાણી તથા ગુરુપુત્રો સુભગા બન્ને શંકાશીલ બને છે અને બન્ને ત્યાંથી નીકળી તાત્પા ટોપી, નાનાસાહેબ વગેરે વીરોને મળે છે અને તેમની જોડે કુદે ચડે છે. રાજવીઓને કેળવણીને બહાને કેટલી હાડમારીઓ ભોગવવી પડે છે તથા તેઓ આંગ્લ યુવતીઓ અને આંગ્લ રીતરિવાજોમાં કેવા ફસાઈ જાય છે તે કોઠાના અનુભવ ઉપરથી જણાય છે. અંગ્રેજ અમલદારોને હાથે અપમાનિત થઈ પોતાના જ રાજના એક બાગમાં ગોરા અમલદારને હાથે કેદ થઈ પોતાના જ માનેલા ગુરુદેવનો શિષ્ય છે જાણી તેના તરફ આકર્ષાઈ વધારે સારી ખાતરદારી કરે છે. રાતે તેની તરફ પક્ષપાત બતાવે છે એટલે ગોરા સેનિકોને ગુસ્સો વહોરી લે છે. દરમ્યાન એજ કોઠામાં બળવાખોર સૈન્યથી આંગ્લ સેનિકો ઘેરાઈ જાય છે, રાજશેખર બળવાખોરોને નમી જાય છે પરંતુ રાણી તથા સુભગા જોનસન સાહેબનાં

મહેમાન અને છે ત્યાં સૈનિકો આવી જોનસનનો બાવિ જમાઇ થવા ઇચ્છતા અપમાનિત અગ્નિ સૈનિક કોઠો ખંધ કરી આગ લગાડે છે. જોનસન છેલ્લી ધડીએ એમને બચાવે છે એટલામાં બળવાખોર સૈન્ય આવી બીઓનો છૂટકારો કરે છે. અને આખરે રાણીને હાથે જ અગ્નિ પરીપકારી અમલદારને નસાડી મૂકવા બદલ રાજશેખરને ફાંસીની સજા મળે છે અને શેખર બહાદુરીથી પોતે જ ફાંસી ખાઈ કાઢીને પગલે ચાલી સ્વર્ગે સંચરે છે અને રાણી જાતે ગોળીથી આપહાત કરે છે.

વાર્તાનું વસ્તુ ઉત્તેજક, વીરોચિત અને સંસ્કારી હોઈ રાજવાડાની ખરી સ્થિતિનો કાંઈક ખ્યાલ સાથે સાથે આપે છે. પુસ્તક વાંચવા માંડ્યા પછી પૂરું કરવાનું મન થાય એવું છે. ભાષા પણ સરળ અને સહેલી છે. લોકો હોશિ હોશિ વાંચશે.

કાગળ, છપાઈ, અધિષ્ઠી વગેરે સારી છે. આવા પુસ્તકો જેમ વિશેષ વંચાય તેમ વધારે સારું, એથી ખરી વસ્તુસ્થિતિનો સાચો ખ્યાલ પ્રજ્ઞને જરૂર આવશે. હાલના સંજોગોમાં એ યાન બહુ જરૂરી છે.

૪. અપૂર્વ - ભારતી - (પથેર દાબી ભા. ૧-૨) ભાષાંતરકાર : શ્રી. બસુભાઈ શુક્લ; પ્રકાશક : આર. આર. શેઠની કંપની, કેશવબાગ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ નં. ૨, ૧૯૩૯, પૃષ્ઠ ૮૫ ૭૯; કાઉન ૧૬ પેજ, સચિત્ર સચક આનંદાદનવાળું 'પાકું' ખાદીનું પૂકું, મૂલ્ય. રૂ. ૩૦.

વિરાટ અંધાવલિના ૨૩મા પુસ્તકરૂપે શરદચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાયની આ કૃતિનું ભાષાંતર પ્રાસદ્ધ થાય છે. આ પહેલાં પથેર દાબી ભા. ૧-૨ (પૂર્વાર્ધ - ઉત્તરાર્ધ), મેસર્સ એન. એમ. ઈકરની કંપની તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલો તેનો પરિચય "પુસ્તકાલય" માસિકમાં અનુક્રમે જુન ૧૯૩૯ પાન ૪૮૨ અંક ૧ તથા જુલાઈ ૧૯૩૯ પાન ૫૩૨ અંક ૨ ઉપર આપેલા છે એટલે એનું પુનઃપરિવર્તન કરવું ઉચિત નથી; કારણ કે મૂળ વસ્તુ એકની એક જ છે. જાને ભાગ એક સાથે છાપવાથી કદ વધી ગયું છે અને વાંચતાં પણ અડચણ આવે પરંતુ કાગળ છપાઈ

અંધપાલ શું શું કરે ?

પીસ વર્ષની વયનો એક અંધપાલ છે. એને કામ કરવાની ખૂબ ધગશ છે. નિયમિત નોકરી કરે છે, છતાં પુસ્તકાલયની પ્રગતિ માટે અનેરો ઉત્સાહ ધરાવે છે.

પુસ્તકાલયના નિયત વખત સિવાયના વખતે પણ તે વાચકોને પુસ્તકો આપવા ના પાડતો નથી, જલ્દતા એ તો વાચકોને પુસ્તકાલયને લાભ લેવા ટ્રેડે છે. જેઓ પુસ્તકાલયમાં પુસ્તકો લેવા ન આવે તેમને કુમાર મંડળ મારફતે ધરજોડાં પણ પુસ્તકો પૂરાં પાડે છે, અને કેટલીક વાર તો રાત્રે પણ એ 'પુસ્તકાલયનું' કામ કરતો હોય છે.

પુસ્તકાલયનાં પુસ્તકો માટે એ એવી કાળજી રાખે છે કે પુસ્તક સહેજ પણ ફરિફું હાય આવતાં તેને તે બરાબર સાધી લે છે-ફર્ટાં પડી ગયેલાં પાનાંને સાંધી લે છે, અથવા ચોંકાડી દે છે. એના પુસ્તકાલયનું કખાંઠ ખોલતાં સફાઈ તો સહેજે જણાઈ આવે.

આ સિવાય એ પ્રૌઢ શિક્ષણ માટે પણ ઠીક ઠીક પ્રયાસ કરે છે. મોટી ઉંમરના અજાણિને લખાવવામાં પણ તે આગળ પડતો ભાગ લે છે.

એની ખાસ વિરોધતા તો એ છે કે, એ વર્તમાનપત્રોમાં વિરોધ આકર્ષક અને ઉપશોગી હોય તેવી વિગતો આગળ નિશાની કરીને વાચકોને તેનું સાહિત્ય વાંચવા આકર્ષે છે.

અંધપાલ ભાઈ ! તમે આવી પ્રવૃત્તિ ન કરતા હો તો આજથી ઉપાડી લ્યો અને પુસ્તકાલયપ્રગતિમાં તમારો અમૂલ્ય ફાળો નોંધાવો.

તેમ જ સંકલ્પમાં શેઠ કંપનીની આવૃત્તિ ઠીક ઠીક હોય છે. જો કે આવા એકનાં એક પુસ્તકો એ જણા પ્રસિદ્ધ કરે એમાં ખરીદનારને મૂલ્યવણી ઉભી થાય અને બંને પ્રકારોકોને વિશેષ પ્રમાણમાં નફો ન થાય. ગુજરાતી સાહિત્યની સમૃદ્ધિ પણ આથી વિશેષ વધતી-હોય એમ અમારું માનવું નથી. એ સંબંધી અમારા વિચારો ભુલાર્થ માસના 'પુસ્તકાલય'ના પૃષ્ઠ ૫૦૯ ઉપર એમ જણાવ્યા છે તેમજ એવાં એવડાયલાં પુસ્તકોની શાદી પણ પૃષ્ઠ ૫૧૫ ઉપર આપી છે. એટલે એ સંબંધી વિશેષ કાંઈ કહેવાનું રહેતું નથી. આ બાબતમાં આર. આર. શેઠ કંપનીનું 'પુસ્તક સ્વીચાત્ર' છે. તેની બાંધણી મજબૂત અને ટકાઉ છે. કાગળ પણ ઉચ્ચા અને સુંદર છે.

૫. ગોદાન (પૂર્વાર્ધ)—અનુવાદક : માણેકલાલ ગોવિંદલાલ જોશી, પ્રકાશક : શંકુ-લાલ જગશી શાહ, ગૂજર મંથરત્વ કાર્યાલય, માધી રસ્તો અમદાવાદ, ૧૯૩૯, કાઉન ૧૬ ચેજ, આચ્છાદનવાળું પાકું પૃષ્ઠ ૩૬૦, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

હિંદી વાર્તાનિવેશ શ્રી. પ્રેમચંદ્રજી આ પુસ્તક અનુવાદરૂપે તરુણ પ્રથમાળાના ૧૦ મા પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ થયું છે. આમાં શ્રી. પ્રેમચંદ્રજીએ ગામડામાં ખેડૂતોની સ્થિતિ કેવી વિચિત્ર હોય છે તેમજ જમીનદારો ખેડૂતોને કેવી રીતે ચૂમે છે અને છતાં તેમની જરા પણ તજવીજ રાખતા નથી એ દ્રશ્ય બહુ સચોટ રીતે રજૂ કર્યું છે. હોરી ખેડૂત છે. ગામનો નેતા નેવો છે. પૈસેટકે સુખી છે, મહેનતુ છે, છતાં એનો છોકરો અન્ય જ્ઞાતિની વિધવા પરણી લાવ્યો તેથી ગામ હોરી પટેલનો બહિષ્કાર કરે છે, પરંતુ હોરીના ગુણધો છતાંયે એની લાખી ઉપકારવશ થઈ વખતોવખત મદદ કરે છે. છોકરો તો કમાવા માસ્યો જાય છે અને નવવધૂને મા તથા પિતાને આશરે ચૂકી દે છે. માતાપિતા પુત્રવધૂને આશરો આપે છે અને જ્ઞાતિની પરવા કરતાં નથી; પરંતુ રૂપાને પિતા એની પછવાડે ખાઈપીને મડંડો છે અને ગાયના ગાગતા રૂપીઆ માટે તગાદો કરે છે. કાં તો રૂપીઆ આપે અથવા તો ઝુનિયાને ઘરમાંથી હાકી કાઢે. ઝુનિયા કબૂલ થાય છે પરંતુ હોરી તથા ધનિયા સામા થાય છે અને પોતાનું વચન પાળે છે.

જમીનદારો અમલદારોની ખુશામતમાં કેવા અયોગ્ય ખરચો કરે છે અને ખેડૂતોને તીવ્રોત્તી તેમને ખાવા પૂરતું પણ રહેવા દેતા નથી, અને જોટા બચાવો કરે છે; પોતાની કદર કરનાર તરફ શ્રમજીવીઓ કેવા આકર્ષાય છે અને તેમનો પડ્યો બોલ ઝીણે છે તે મિર્ના ખુરશીદ અને મજૂરોના પ્રસંગથી સ્પષ્ટ થાય છે. શાહુકારો અને ધનિકો બાજુને બહાને ગરીબ લોકોને કેવા હેરાન કરે છે તે ઝીંઘુરીસિંહ, માતાદિન વગેરેનાં પાત્રો દ્વારા બતાવ્યું છે, શ્રી. પ્રેમચંદ્રજીએ ગામડાના ગરીબવર્ગની દુઃખ સ્થિતિનો આબેહૂબ ચિતાર આ કૃતિ દ્વારા આપ્યો છે.

છપાઈ, કાગળ, બાંધણી વગેરે સુંદર છે ઉત્તરાર્ધ જલદી પ્રસિદ્ધ થાય એજ અભિલાષ.

૬ સર્વ રોગની સૌથી સરસ સારવાર } લેખક તથા પ્રકાશક ડૉ. જટાસંકર
૭. આરોગ્યરક્ષક અદ્ભુત ક્રિયા } નાન્દી, નવયુગ આરોગ્ય મંદિર વાઘજ પામે,
૮. તમાકુદોષવર્તિકા } એચરદાસ લશ્કરોનો બગેરો, સાબરમતી
૯. અદ્યતન બોધસંગ્રહ } અમદાવાદ, ૧૯૨૮, કાઉન ૧૬ ચેજ, ૩૬,
પૃષ્ઠ અનુક્રમે ૬૮, ૨૩, ૩૨ અને ૬૮, કાચું પૃષ્ઠ મૂલ્ય અનુક્રમે આના ૪. ૧. ૨ અને ૪.

કર્તા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા આરોગ્યરક્ષક જ્ઞાનગ્રંથમાળાના ૬, ૭, ૮ અને ૯મા ગ્રંથોંક તરીકે આ પુસ્તકોએ પ્રસિદ્ધ થઈ છે. આરોગ્યની ખાસ જરૂર હોવાથી એ સંબંધી સાહિત્યનો પ્રચાર જેમ વિશેષ થાય તેમ હિતાવહ છે. ગ્રંથમાળાને ઉત્તેજન આપી તેની ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ થાય અને સારાં બોધક અને સ્વાસ્થ્યકર પુસ્તકો વિશેષ પ્રગટ થઈ શકે એવી સક્રિય સહાનુભૂતિની ખાસ જરૂર છે. આધુનિક આભોન્નતિના પુનરોદ્ધારના સમયમાં આ બહુ ઉપયોગી થઈ પડશે. પુસ્તકાલયો જરૂર ખરીદે અને છૂટથી ઉપયોગ કરે. પુસ્તકાલયો આ ગ્રંથમાળાના ગ્રાહકો થઈ ઉત્તેજન આપે. માળામાં કયાં પુસ્તકો પ્રગટ થશે તેની માર્ગદર્શક માહી પ્રસિદ્ધ થઈ છે.

આવી નાની પુસ્તકોએ પ્રથમ કાઠી દરેકનું એક પ્રકરણ કરી એક દળદાર પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરે એવી સંગ્રાહક મહાશયને નમ્ર વિનંતિ.

ના. ચં. દીવાનજી

૧૦. ન્હાનપણની વાતો—લેખિકા: પદ્માવતી દેસાઈ, પ્રકાશક: ભાષલાલ ડી. પટેલ, 'આપણું' બાળ કાર્ય મંદિર 'ચિંગસપુરા ભરૂચ; પ્ર. ૩૨; કિં. ૦-૩-૦.

આ આપણી ગ્રંથમાળાનું વર્ષ બીજાનું ચોથું પુસ્તક છે. આમાં 'ચૈ, માળા, શાહીનો ખડિયો, માસ્તર, વીંછીનું બચ્ચું, વગેરે ૧૧ વાર્તાપ્રસંગો લીધા છે. પ્રસંગો કાલીથેલી બોલીમાં બાળકોને વાંચવા ગમે તેવી રીતે ઉતાર્યા છે. નેહણીની જૂલો ખૂબ રહી ગઈ છે. કિંમત ૦-૩-૦ વધારે પડતી છે.

૧૧. ઉડા આકાશમાં—લેખક: વૈકુંઠ કાંકર; પ્રકાશક, કિંમત, પૃષ્ઠ ઉપર પ્રમાણે.

વિજ્ઞાનને લગતું આ સુંદર પુસ્તક છે. આમાં હળવું છતાં અજબબજબ જેવું વિજ્ઞાન પીરસાયું છે. બહુનની શોધ, એપલિનનો જંગમ, વિમાનમાં ઉડ્યાં ત્રણેય સંબંધી નાણુવા માટેની સૌ કાંઈની જિજ્ઞાસા ઉત્તેજિત થાય તેવી આ પુસ્તિકા છે. પુસ્તકનો વિશેષ પ્રચાર થાય એમ ઇચ્છીએ છીએ.

૧૨. ગોરિયો—સંપાદક: નાગરદાસ ઇ. પટેલ બાલવિનોદ કાર્યાલય મલાડ. (મુંબાઈ) પ્ર. ૩૨ પૃષ્ઠ એક કાગળનું એક બજુ રૂ. ૬. લખી નથી. આજ્ઞા ૧ લી.

બાલવિનોદ માળાગ્રંથ આ ત્રીસમું પુસ્તક છે, આનું નામ 'ગોરિયો' રાખ્યું છે. બળદની વાર્તા ગૂંથતા હોય તેમ ગૂંથન કયું છે. વાર્તામાં એક શેઠ હતા. શેઠ ૨૫ ન્હેડીને વેપાર કરવા નીકળ્યા. યમુના નદીને કાંઠે પોતાને ઘેર ઉછેરેલો ગોરિયો કાઢવમાં ખૂંચ્યો. ૩ દિવસ શેઠે મુકામ કર્યો. બળદને મૂકીને આગળ ચાલ્યા.

એએક દિવસે બળદ બહાર નીકળ્યો, ઘાસ ચર્ચો, તાજેમાજે થયો.

જંગલનો સિંહ ચિંગલક પાણી પીવા આવ્યો, એ કરી ગયો. સિંહરાજના એ પ્રધાન શિયાળભાઈ કરટક ને દમનક. બંનેએ ચાલ્યાજી વાપરીને એકમેકને ભેગા કર્યા.

બળદ ને સિંહ મિત્ર બન્યા. શિકાર પડતો મૂક્યો. પ્રધાન શિયાળવાં જુએ મરવા લાગ્યાં, કાન ભાંભેરણી કરી લગાવ્યા. બળદનું મોત નીપળ્યું.

આખીએ વાર્તાનું વસ્તુદર્શન આટલું છે. આ વાર્તાથી કંઈ જાતના સંસ્કાર પોસાશે તે નથી સમજાવું.

અમને તો આ વિનોદમાળાનાં કેટલાંક પુસ્તકો વાંચીને ખરેખર ખેદ થયો છે. ગ્રાંથોએમાં ઉમેરણ કરે છે. 'પંચતંત્ર'ના જમાનાનો અને આ ગાંધીયુગનો આમાં મેળ ક્યાં મળે એમ છે ?

વિનોદ કાર્યાલયે આ યુગનો વિચાર કરવો ઘટે. રૂપરંગ બહુ જ સારું છે. ફક્ત એમ જોઈતો પ્રાણ નથી.

૧૩. ચાલો ગરમડામાં—લેખક : શ્રી સોમાભાઈ ભાવસાર, પ્રકાશક : ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય—અમદાવાદ. પૃષ્ઠ ૫૨ પૃષ્ઠ કાગળનું કિં. ૦-૪-૦.

ગૂર્જર બાલગ્રંથાવલિનું વર્ષ ૩ જનું આ આઠમું પુસ્તક છે. સોમાભાઈ ભાવસારે ગામડાના અનેક પ્રસંગોની ગૂંથણી કરીને બાલસાહિત્યમાં ગામડાં સંબંધી એક વિશેષ પુસ્તકનો ઉમેરો કર્યો છે.

પુસ્તકમાં જોતાં 'ગામડામાં ગયો હતો' એ લેખનું પુનર્મુદ્રણ થતું જોવામાં આવ્યું હોય એમ યાદ છે. વસ્તુ ને ચિત્રોથી પુસ્તક વિશેષ સુંદર બન્યું છે. સૌ કોઈ એને સવેળા સત્કારે.

૧૪. શંકરાચાર્ય—લેખક દરજીવન સોમૈયા, પ્રકાશક : ભારતી સાહિત્ય સંઘ, પાનકોર નાકા, અમદાવાદ પૃ. ૪૮, પૃષ્ઠ સાદા કાગળનું કિં. ૦-૨-૬ આવૃત્તિ ૧લી, ઇ. સ. ૧૯૩૯.

'અરુણ પુસ્તક માળા'નું વર્ષ પહેલાનું આ પહેલું પુસ્તક છે. મહાન મતપ્રચારક શંકરાચાર્યનું આ નાનકડું પણ સચોટ વસ્તુદર્શન કરાવતું જીવન જરૂર ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે. અરુણ પુસ્તકમાળાનું આ જાતનું સાહસ વધાવી લેવા જેવું છે. પુસ્તકાલયો વહેલી તકે વસાવે.

૧૫. નાનાં છોકરાં—લેખક : ચારુદત્ત; પ્રકાશક : ભારતી સાહિત્ય સંઘ, પાનકોર નાકા, પો. યો. નં. ૭૩ અમદાવાદ. પૃ. ૩૬; કિં. ૦-૧-૬.

અરુણ પુસ્તકમાળાની આ ત્રીજી પુસ્તિકા છે. કલા અને અમીના, રામ અને લાવણી, બોતડભાઈ બોખડા, ત્રણેય વાર્તાઓ હાસ્ય સાથે સુંદર ચિત્ર રજૂ કરે છે. છોકરાંને તો આ ખૂબ જ ગમશે.

૧૬. લોકપોથી પહેલી—'લોકપોથી' ખરેખર 'લોકપોથી' નામને યથાર્થ કરે કરે છે. પ્રોફ શિક્ષણ વર્ગમાં આ પોથીનો કમ યોગ્ય બંધબેસતો આવે છે, એમ અનુભવથી ખાતરી કરી જોયું છે. વાચનક્રમ જળવાય છે, પણ લેખનક્રમ જોઈએ તેવા સચવાયો નથી. બીજા જ પાઠનો 'ણ' સહેજ અધરો લાગ્યો. લોકહૃદયને ઉત્તેજન આપે તેવી આ લોકપોથી ખરેખર પ્રોફ શિક્ષણમાં કામ કરનાર માટે આશીર્વાદરૂપ જ નીવડી છે.

પ્રોફ શિક્ષણ માટે યોગ્યએલા 'બોધક પદ્ધતિ'ના નકશાઓ આ લોકપોથી આગળ નબી શક્યા નથી એમ અમે અનુભવથી જોયું છે.

અમે આ લોકપોથીને આવકારીએ છીએ ને પ્રોફ શિક્ષણમાં કામ કરનાર સૌ કોઈને તેનો આગ્રહપૂર્વક ઉપયોગ કરવા વિનંતિ કરીએ છીએ.

‘દ્રષ્ટા’

૧૭. કવિર સાહેબકા ઘીજક (સંસ્કૃત-હિંદી ટીકા સહિત) કાઉન સોળ પેજ, પૃ. ૫૨+૧૧૧, પાક પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. ૨.૦૦; પ્રકાશક : કબીર ધર્મનંદક કાર્યાલય, શિયાળાગ, વડોદરા.

શ્રી સદ્ગુરુ કબીર સાહેબે જાનના અધિકારીઓ માટે હિન્દી ભાષામાં “બીજક” ગ્રંથ રચ્યો છે. અન્ય ભાષાભાષીઓને એ ગ્રંથ સુલભ થાય તે માટે તેના લિન્ન લિન્ન ભાષાઓમાં પણ અનુવાદો થયા છે. શ્રી. સદ્ગુરુ, કબીર સાહેબે ઉપનિષદો તથા ઘણાં ગ્રંથો, શાંકર ભાષ્ય વગેરે જ્ઞાનવિદ્યાના આકર ગ્રંથોનું રહસ્ય બીજકગ્રંથમાં સ્વાતંત્ર્યપૂર્વક પ્રતિપાદન કર્યું છે.

આ ગ્રંથની સરળ અને વેદ-દર્શનાદિ, પ્રમાણોથી ભરપૂર એવી પ્રસાદગુણયુક્ત, “સ્વાનુભૂતિ” નામની “સંસ્કૃત” વ્યાખ્યા સર્વશાસ્ત્ર અને સર્વદર્શનાચાર્ય શ્રીમત સ્વામીજી હનુમાનદાસજીએ કરેલી છે. બીજક ગ્રંથ ઉપર આવી સરલ સંસ્કૃત ટીકા હજી સુધી થયેલી નથી. બીજક ગ્રંથનું રહસ્ય આ સંસ્કૃત પદ્યમાં એવું સરલ રીતે સમજાવ્યું છે કે હાલના સંસ્કૃત વિદ્યાની પડતીના સમયમાં પણ સાધારણ બોધવાળા જનો સારી રીતે સમજી શકે તેમ છે. આવાં સરળ અને ભાવપૂર્ણ સંસ્કૃત પદ્યો સારી વિદ્વતા અને દાર્શનિક પારિત્ય સિવાય બનવાં અશક્ય છે. વળી સાથે સાથે સરલ ‘દિગ્દો-ટીકા’ પણ આપેલી છે કે જેથી સહેલાઈથી ભાવ સમજી શકાય.

. ૧૮. “સંસ્કૃત પ્રાચીન સ્તંભ સંદોહ: ” (સંસ્કૃત) સંપાદક: મુનિરાજશ્રી જયંતવિજયજીના શિષ્ય મુનિશ્રી વિશાલવિજયજી. જેન સંપ્રદાયનું સંસ્કૃત રતવનોત્રું આ એક લઘુપુસ્તક છે.

“આચ્ય” નામનું સુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથના રચનાર મુનિરાજશ્રી જયંતવિજયજીએ આજીવન સંખ્યાથી જુદી જુદી ભાષાઓમાં રતવનોત્રું સંશોધન કરતાં ઘણી દુસ્તસિખિત પ્રતો એકઠી કરી તેમાં એક પાંચ પત્રરૂપ સારા અક્ષરવાળી પ્રાચીન પ્રત આપ્તામાં આવેલા શ્રી. વિજયધર્મ-સક્ષી જ્ઞાનમંદિર સંખ્યાથી મળી આવેલી.

આ રતવનોમાં કોઈ પણ રચને કર્તાના નામનો કે લેખનસમયનો ઉલ્લેખ નથી; છતાં તે વિ. સં. ૧૫૧૫ પહેલાંનાં પ્રાચીન છે એમ અનુમાન થાય છે. આ રતવન સંદોહની એક પ્રત સિવાય બીજી પ્રત મળી આવી નથી.

આ ગ્રંથમાં શ્રી ઋષભદેવજી વગેરે તીર્થંકરો, સુવ્રત સ્વામી વગેરે મુનિઓ અને ગિરનાર વગેરે પર્વતોનાં અલંકારો, યમક, અનુપ્રાસ અને ગંભીર ભાવોથી અલંકૃત ૩૭ રતવનો છે. આ રતવનોનો ભાવ કદિન હોવાથી તેની નીચે “ સંસ્કૃત ટિપ્પણી ” પણ છે.

સંસ્કૃત ભાષામાં રસ ધરાવનાર તેમજ જેન સંપ્રદાયના અનુયાયીઓએ આ પુસ્તક વસાવવા જેવું છે.

રાસ્ટ્રી નર્મદાશંકર મન:સુખરામ પંડ્યા

સંસ્કૃત વિદ્યારત્ન, સાહિત્ય વ્યાકરણાલકર,

કાવ્યતીર્થ અને વ્યાકરણતીર્થ.

૧૯. કુમારનાં કાવ્યો—લેખક : મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ. પ્રકાશક : જે. એમ. દેસાઈ, અમદાવાદ પોળ, વડોદરા. પૃષ્ઠ ૧૪૨, સાદું પૃષ્ઠ કિંમત રૂ. ૧-૦-૦

લેખકનાં જુદાં જુદાં સામયિકોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં કાવ્યોનો આ સંગ્રહ છે. લેખક વાસ્તવિકતાના પ્રવાહમાં ધસડતા નથી, નવા યુગના જીવનઅંદોલનો આ કવિને સ્પર્શતાં નથી. એમના ધૌવનને હજી માર્દવજ અડકે છે ને એ મૃદુતાની લાગણીમાંથી એમની કવિતા જન્મી છે: થોડીક કવિતાઓ આદ કરતાં જેમકે રવાતંત્ર્યગીત, યુવાન, સંકરપ વગેરે.

૨૫. રાસમાલિકા:—સંપાદક: વપ્રીલ ધૈર્યચંદ્ર ૨. ભુદ્ધ, પ્રકાશન એજન્ટ; ગુજરાત સાહિત્ય ભંડાર-લાઠી, કાઉન સોળ પેજ પૃષ્ઠ ૧૮+૧૨૮, સાદુ પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧.

સંપાદકે જુદા જુદા લેખકોના સહકાર વડે, પુસ્તકના વેચાણનો નફો લેખકોને ફાળે પડતો મળે એ માટે એક ખાસ યોજના પ્રકટ કરી છે. એ યોજનાના પહેલા પરિણામરૂપ આ પુસ્તક છે. એમાં જુદા જુદા લેખકોના રાસોનો સંગ્રહ અપાયો છે. એ રાસલેખકોમાં નવાયે છે અને જૂના પણ છે. રાસના વિષયોમાં પણ વિવિધતા છે રાસપ્રેમીઓને એ ગમશે.

૨૬. રાસકૌમુદી—લેખક અને પ્રકાશક: શ્રી. મૂળજીભાઈ પી. શાહ, રાવપુરા-વડોદરા; કાઉન સોળ પેજ પૃષ્ઠ ૧૦૦, સાદુ સચિત્ર પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧) ૧૯૩૮.

શ્રી. મૂળજીભાઈનું રાસલેખક તરીકેનું સ્થાન તેમણે તેમના આ અગાઉ પ્રકટ કરેલા અને ગુજરાતે અપનાવેલા રાસો પરથી નિયત થઈ ગયું છે. આ તેમણે રચેલા રાસોનો પાંચમો સંગ્રહ છે.

લેખકે રાસ સંબંધે જે એક મનનીય નિબંધ “ગુજરાતજોના રાસ ગરબા” લખેલો તે આ પુસ્તક સાથે જોડવામાં આવ્યો છે. રાસકલાપ્રેમીઓ એ વાંચી જશે તો તેમાંથી રાસ સાહિત્યને લગતું ઘણું જાણવાનું મળશે.

૨૭. પત્રોનો પ્રવાસ—લેખક: શ્રી. અબ્દુલ્લાખાન પત્રી, પોરબંદર, કાઉન ૧૬પેજ પૃષ્ઠ ૧૨૦, સાદુ પૂઠું, પોસ્ટેજઅર્થ મોકલનારને મોકલ.

લેખકે ધરાક વગેરે દેશોની કરેલી મુસાફરીને લગતાં વર્ણનો આમાં છે. એમાં કયે સ્થળે શું છે તેને લગતી માહિતી આપી છે. હજ કરવા જનાર મુસ્લીમ ભાઈઓને તેમજ ધતર પ્રવાસીઓને આ પુસ્તક ઉપયોગી થઈ પડશે.

૨૮. જિલ્લો અવધૂત:—લેખક: રંગ અવધૂત, પ્રકાશક: અમૃતલાલ નાથાભાઈ મોદી, મોદીસાંચ-નડીઆદ. ૫. ૨૪, સાદુ પૂઠું, મૂલ્ય ૦-૧-૦.

દત્ત ઉપાસકોમાં આજે સારી રીતે જાણીતા થયેલા અને ગુરુલીલામૃત જેવા ગ્રંથના સંપાદક શ્રી. રંગ અવધૂતે રચેલાં લખનાં આ નાનકડો સંગ્રહ છે. એમાં જિલ્લો જિલ્લો લખના ગાવાની પદ્ધતિથી ગવાતાં લખના સંગ્રહાયેલાં છે. અધ્યાત્મ જિજ્ઞાસુઓને એ ગમી જશે.

૨૯. સોનેરી શિખામણ:—પ્રયોજક અને પ્રકાશક: શ્રી. પુરુષોત્તમ શિવરામ ભટ્ટ, ગવાગકર, કુંભાર ઢુકડા, ભુલેશ્વર રોડ, ધર નં. ૧૭, મુંબઈ. કાઉન સોળ પૈજ ૫. ૮+૮૦, સાદુ સચિત્ર પૂઠું, મૂલ્ય ૦-૬-૦.

આપણે ત્યાં પ્રચલિત એવી તેમજ ધતર કહેવતો અને શિખામણોનો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. આપણા લોકો વાત વાતમાં ફેટલીક વાર કહેવતોના દોહરા કહી સંભળાવે છે તેવા દોહાઓનો આમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આમાં આપેલા એ બધા દોહરા વગેરે સંસારવ્યવહારને લગતું ઠીક ઠીક જ્ઞાન આપે એવા છે.

મ. પ્ર. વ્યાસ

સામયિકો

૧. ગ્રામસેવા—(વર્ષ ૩ અંક ૧૦) તંત્રી: સોમાલાલ જગનલાલ મહેતા અને બીજાઓ, સ્થળ ઉનાવા (કલોલ) ઉત્તર ગુજરાત. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨-૦-૦ ટપાલ સાથે, દિ. ૬ અક્ટોર ૩. ૩-૦-૦

પત્રરૂપે પ્રસિદ્ધ થતા આ માસિકમાં ગ્રામ યુનરુદ્ધારના વિષયો બહુ અવ્યાસપૂર્ણ અને ઝીણવટથી રજુ કરવામાં આવે છે. લેખકો ખરા અવ્યાસકો અને વિદ્વાનો હોય છે. ગામે ગામે આ માસિક વંચાતું જોઈએ. એમાંથી ગ્રામજાના કાર્યકરોને દિશાસૂચન મળશે. આર્થિક ઉપરાંત આરોગ્ય, ગોસેવા વગેરે પ્રશ્નો પણ ઠીક ચર્ચાય છે.

૨. નવપ્રભાત—પુ. ૧ અં. ૧ તા. ૭-૭-૩૬ તંત્રી: જમિયત પંડ્યા, વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪-૦-૦. ધાસ ગવારા રોડ, ખંભાત.

પ્રથમનું માસિક હવે સાપ્તાહિક તરીકે પ્રસિદ્ધ થાય છે. મહાસભા પક્ષનું આ સાપ્તાહિક ઠીક વિષયોની ચર્ચા કરે છે ખંભાત તળના પ્રજો ખાસ રસપૂર્વક અને મક્કમતાથી અને નીડરતાથી ચર્ચે છે. ભાષત્રી પંડ્યાને અમે સફળતા ધૃવ્છીએ છીએ.

૩. કક્તાન—જુન ૧૯૩૬ (વર્ષ ૮ મું અં. ૨ જો) સંપાદક અને પ્રકાશક: વસંત બળવંત કપ્તાન વડોદરા, વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨-૮-૦

મરાઠી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ થતા આ માસિકના પ્રસ્તુત અંકમાં શ્રીમંત પ્રતાપસિંહ મહારાજના રાજ્યારોહણ તથા અભિષેકને લગતા લેખો ચિત્રોથી ભરપૂર છે. ચિત્રો પુષ્કળ છે અને સદાષદાર તેમજ સ્વચ્છ છે. લેખકો પણ અનુભવીઓ અને ગૃહીતા છે. ભાષત્રી કપ્તાનને આવો સુંદર અંક પ્રકટ કરવા માટે અભિનંદન: મરાઠી ભાષા સમજનાર માટે આ માસિક અનુકૂળ થઈ પડશે.

ના. અં. દીવાનજી

૪. બાલસખા:—(ઑગસ્ટ ૧૯૩૬) તંત્રી શ્રી. દિંમતલાલ સુ. શાહ, માંડવીની પોળ, અમદાવાદ.

બાલસખાનો ઑગસ્ટ માસનો અંક વાર્તાઅંક તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો છે. એમાં બાલ-સુલલ શૈલીએ લખાયેલી બાળકોને ઝમી જાય તેવી વાર્તાઓ આપવામાં આવી છે. આવો વાર્તાઅંક બાળકો સમક્ષ રજુ કરવા માટે તંત્રીને અભિનંદન.

૫. બાલમિત્ર:—(ઑગસ્ટ '૩૬) તંત્રીઓ શ્રી. ઉમિયાશંકર ઠાકર અને આશાભાઈ પટેલ; ચરોતર એન્ડુકેશન સોસાયટિ-આણંદ.

“ બાલમિત્ર ”ના તંત્રીપદેથી આજલા તંત્રીઓ છૂટા થતાં નવા તંત્રીઓના તંત્રીપણા હેઠળ આ માસિકે પોતાના લેખોનું ધોરણ પૂર્વવત જાળવ્યું છે. લેખોની વિવિધતા પણ ઠીક ઠીક જળવાઈ છે. નવા તંત્રીઓને તેમના કાર્યમાં સફળતા વરો.

૬. શિક્ષણ પત્રિકા:—(સ્વ. ગિજુભાઈ રમારકઅંક) તંત્રી: તારાબેન મોડકસુ. ભાવનગર. “ શિક્ષણપત્રિકા ” સ્વ. ગિજુભાઈની અનેકવિધ પ્રજ્ઞિતિઓમાંનું એક અંગ હતી. એના એક તંત્રીના અવસાન બાદ એનો આ રમારકઅંક પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે.

સ્વર્ગસ્થના પરિચયમાં આવેલ અનેક વ્યક્તિઓને આમંત્રી તંત્રીએ એમના જીવનને સ્પર્શતા લેખો મંગાવી, જનતાને અતિઉપયોગી થઈ પડે એવા વિવિધ જીવનપ્રસંગોથી ભરપૂર રમારક અંક પ્રકટ કર્યો હોત તો ઠીક થાત.

આશા રાખીએ હવે પછીનો કોઈ અંક સ્વ. ગિજુભાઈના જીવનપ્રસંગો આપતો ખાસ અંક પ્રકટ કરશે તોપણ જનતાને એમના એ જીવનપ્રસંગોમાંથી ઘણું જાણવાનું મળશે.

મ. પ્ર. વ્યાસ

નવીન કાલ

ક્રમાંક	પુસ્તકનું નામ	લેખક	પ્રકાશક અને મળવાનું રચણ	કિંમત	વિશેષ હકીકત
૧	માનવદેહમંદિર	દેશાધિભાઈ નાથા-ભાઈ પટેલ	ગુજર્ રાંધરભાઈ કાર્યાં અમદાવાદ	૧- ૪-૦	
૨	અજિતા	ધૂમકેતુ	"	૨- ૮-૦	
૩	પરાજય	"	"	૧૫ની નથી	
૪	ખોલકી અને નાગરિકા	સુન્દરમ	ગતિ અને રેખા કાર્યાં અમદાવાદ	૦- ૮-૦	
૫	સહચરીની શોધમાં	મામા સાહેબ મુસ્લીમર	જીવનલાલ એન્ડ સન્સ, અમદાવાદ	૧- ૮-૦	જ્ઞાનવર્ધક અંથમાળા
૬	ખાયાદેવી	અવિનાશ	પ્રગતિ સાહિત્ય મંદિર, રાજકોટ	૧- ૮-૦	પ્રગતિ અંથમાળાનું પ્રથમ પુસ્તક
૭	સહકારી નિર્મળ	ના.ત્રી.સિંધે, ના. ક. દેસાઈ, ભાઈ-લાલ પટેલ	સમાજ સહકાર સેવકસંઘ-વડોદરા	૩- ૮-૦	
૮	થેપડા અથવા એક પર બીજી	નટવરલાલ તળાજીઆ	સાહિત્ય મંદિર, મુરત	૦- ૩-૦	સૌશિકિત અંથમાળા
૯	દશભાષીના દસ્તાવેજ	ડી. આર. મહેતા	વર્ધમાન એન્ડ સન્સ, મુંબઈ	૦- ૬-૦	
૧૦	મંજરીમાલા	ભાઈજાલ ન. બક્ષી	લેખક પોતે- રાજપીપળા	૦-૧૨-૦	
૧૧	રાસકામુદી	મૂળજીભાઈ પી. રાઠ	" વડોદરા	૧- ૦-૦	
૧૨	વૈરાગ્યચિંતામણિ	મહાત્મા શ્રી સત્વાનંદ	યોગાશ્રમ-ભાદરવા	૫૦ પૈકું	
૧૩	નિર્મળા	પ્રેમચંદ્રજી	નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, અમદાવાદ	૧- ૦-૦	" શૃંગલક્ષ્મી અંથમાળા "
૧૪	શ્રીશંકરાચાર્ય અને દ્વાદશ ન્યોતિલિંગ	મુસ્લીમર ગણપત-રામ પંડ્યા	લેખક પોતે મલાડ જી. યાજ્ઞી	૧- ૦-૦	
૧૫	પચિકર્ના પુષ્પો ગુચ્છ ત્રાન્ને	અંબાલાલ આજ-કૃષ્ણ પુરાણી	શ્રી અરવિંદ કાર્યાલય-આગંદ	૧- ૮-૦	
૧૬	સોનેરી શિખામણ	પુરુષોત્તમરાય શિવરામ ભટ્ટ	લેખક પોતે-કુંભાર ટુકડા(ભુલેશ્વર રોડ) ધર નં. ૧૭ મુંબઈ	૦- ૬-૦	
૧૭	હિમો અવધૂત	રંગ અવધૂત	અમૃતલાલ નાથા-ભાઈ મોદી, મોદી સાંચ, નડીઆદ	૦- ૧-૦	બીજી આર્થિક
૧૮	રાસમાલિકા	વકીલ હૈયચંદ્ર ર. જુહ	ગુજર્ સાહિત્ય ભંડાર-ભાડી	૧- ૦-૦	

૨૫૫	કલ્યાણયાત્રા	દર્શક	વૌરા ઝેન્ડ કંપની, મુંબઈ	૧-૮-૦	" જિમિ " ૧-૮-૩૬
૨૫૬	ગુજન (આલોપયોગી)	સોમાભાઈ ભાવસાર	બાલજગત પ્ર. મંદિર ગુજ. સો. અમદાવાદ	૦-૫-૦	" જનમૂર્તિ " ૨૦-૭-૩૬
૨૫૭	રંગરંગ વાદળિયા (આલોપયોગી)	સુન્દરમ	ભારતી સા.સંઘ અમદાવાદ	૦-૨-૦	" જનમૂર્તિ " ૨૦-૭-૩૬ " નવસૌરાષ્ટ્ર " ૨૦-૭-૩૬
૨૫૮	શંકરાચાર્ય (આલોપયોગી)	હરજીવન સોમૈયા	" "	૦-૩-૦	" નવસૌરાષ્ટ્ર " ૨૦-૭-૩૬
૨૫૯	ગુજરાતની અસ્મિ- તા (બા. સંપ્રદ.)	શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશી	ગુજરાતી સા. પરિષદ મુંબઈ	૦-૪-૦	" શારદા " જુલાઈ '૩૬ " જિમિ " જુલાઈ '૩૬
૨૬૦	હિંદુ કેડરલ રાજબંધારણ	હરકાન્ત શુક્લ	ગૂર્જરત્રય કા. અમદાવાદ	૪-૦-૦	" જિમિ " ૧-૮-૩૬
૨૬૧	બંધન અને મુક્તિ	દર્શક	ભારતી સા.સંઘ અમદાવાદ	૨-૦-૦	" શારદા " જુલાઈ '૩૬

આવકારદાયક યોજના

અમદાવાદ ખાતેથી અગાઉ ન્યારે “ નવજીવન ” પ્રકટ થતું હારે તેની સાથે દર માસે શેક્ષણ અને સાહિત્યની પૂર્તિ પ્રકટ થતી. ત્યારે એ પૂર્તિ એની ગુણવત્તાને કારણે ખણી ઉપ-યોગી નીવડેલી. પરંતુ સંજોગવશાત નવજીવનનું પ્રકાશન બંધ થતાં એ પૂર્તિ પણ બંધ થયેલી.

આજે ન્યારે શિક્ષણમાં જરૂરી પરિવર્તન થઈ રહ્યું છે તં વખતે એ નવીન શિક્ષણ-પદ્ધતિને વધુ વેગ મળે તે માટે જાણીતા કાર્યકરોના સંયુક્ત સંપાદકપણા હેઠળ એ “ શિક્ષણ અને સાહિત્ય ” માસિકરૂપે પ્રકટ કરવાની યોજના નવજીવન પ્રકાશન મંદિરે હાથ ધરી છે.

એના સંપાદક મંડળમાં અગ્રચાને ગુજરાત પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિના મંત્રી શ્રી. જગત્-રામ દવે હોઈને તંત્રીતરીકે ગુજરાત વિદ્યાપીઠના મહામાત્ર શ્રી. મગનભાઈ દેસાઈ કામ કરશે.

માસિકમાં શિક્ષણવિષયક પ્રશ્નો ચર્ચવામાં આવશે; ઉપરાંત પ્રૌઢ શિક્ષણ દ્વારા ભણીને તૈયાર થનારાંઓ ભણેલું જૂલો ન જાય તે માટેનું સાહિત્ય પણ આ માસિકમાં આપવાની યોજના રખાઈ છે.

એનું વાર્ષિક લવાજમ માત્ર રૂ. ૨) રખાયું છે, અને એનો પ્રથમ અંક રેટિયા બારો તા. ૧૦ ઑક્ટોબરના અરસામાં બહાર પડશે.

અમે ગુજરાતની નવીન શિક્ષણપ્રચારપ્રવૃત્તિને વેગ આપવા નવા રૂપે યશ થનાર આ ભાષ્યબંધને તેની યોજનામાં સફળતા ઇચ્છીએ છીએ. —તંત્રીઓ!

માસિકો મહ્યા તારીખ

નામ	પુસ્તક	અંક	માસ	તારીખ
આયુર્વેદવિજ્ઞાન	૨૨	૩	માર્ચ	૫-૬-૩૯
ભૂમિ	૯	૫	ઓગસ્ટ	૧-૮-૩૯
કિશોર	૪	૧૧	જુલાઈ	૫-૮-૩૯
કુમાર	૧૭	૭	જુલાઈ	૧૮-૭-૩૯
ખેડૂત, ખેતી ને સહકાર	૬	૧	જુલાઈ	૧૧-૭-૩૯
ખેતીવાડી	૫	૪	આવશ્ય	૯-૮-૩૯
ખેતીવાડી વિજ્ઞાન	૨૭	૧૨	જુલાઈ	૨-૮-૩૯
શુભસુંદરી	૩૨	૬	ઓગસ્ટ	૧-૮-૩૯
આમજીવન	૧૦	૧	ઓગસ્ટ	૧-૮-૩૯
ચરોતર	૯	૭	જુલાઈ	૧૭-૮-૩૯
ચિત્રમય જગત	૨૫	૬	ઓગસ્ટ	૩-૮-૩૯
દેશીરાજ્ય ત્રિમાસિક	૧૧	૪	જાન્યુ-માર્ચ	૨૪-૫-૩૯
નવચેતન	૩૫	૫	ઓગસ્ટ	૪-૮-૩૯
નવચંચના	૪	૪	જુલાઈ	૧૬-૭-૩૯
પાટીદાર	૧૬	૯	અષાઢ	૨૬-૬-૩૯
પૂર્ણા	૨	૧૨	જુલાઈ	૨૫-૭-૩૯
પ્રસ્થાન	૧૪	૭	વૈશાખ	૩૦-૭-૩૯
બાલમિત્ર	૧૯	૧	ઓગસ્ટ	૩-૮-૩૯
બાલસખા	૩	૩	ઓગસ્ટ	૨-૮-૩૯
બાળક	૧૭	૮	ઓગસ્ટ	૧-૮-૩૯
બાલજીવન	૧૭	૯	ઓગસ્ટ	૯-૮-૩૯
બુદ્ધિપ્રકાશ ત્રિમાસિક	૮૬	૨	એપ્રિલ-જુન	૮-૭-૩૯
માનસી ત્રિમાસિક	૪	૧	માર્ચ	૮-૬-૩૯
યુવક	૯	૮	ઓગસ્ટ	૨-૮-૩૯
વૈદ્યકલ્પતરુ	૪૪	૮	ઓગસ્ટ	૧૦-૮-૩૯
વ્યાયામ	૨૪	૧૨	જુલાઈ	૧૫-૭-૩૯
સારદા	૩૧	૪	જુલાઈ	૧૫-૭-૩૯
શિક્ષણપત્રિકા	૧૪	૫	આષાઢ	૧-૮-૩૯
સૌરાષ્ટ્રશિક્ષક ત્રિમાસિક	૧૨	૪	માર્ચ-મે	૩૦-૫-૩૯
શ્રીબોધ	૮૩	૮	ઓગસ્ટ	૫-૮-૩૯

શું વાંચશો ?

ભિર્મિ : તા. ૧ ઓગસ્ટ '૩૯

બુદ્ધિ વિરુદ્ધ ભાવના : બુદ્ધિ વિરુદ્ધ ભાવના-એ શબ્દવ્યાપાર અનર્થકારી છે. ભાવના એ બુદ્ધિને હણનારી કાષ્ટ ક્રિયા નથી, તેમ જ એ બુદ્ધિથી તદ્દન વિરુદ્ધ એવો કાષ્ટ અનુભવ નથી. એ કાષ્ટ એવો આકાશી પદાર્થ નથી કે જે જીવનમાં લાવવાથી જીવન બ્યર્થ અને તરંગી બની રહે. એ એક એવા સામર્થ્યની જન્મભૂમિ છે કે જે સામર્થ્યની ગણના બુદ્ધિથી કરવી અશક્ય છે. એટલા પ્રતો જ એને બુદ્ધિ સાથે, જો હોય તો, વિરોધ હોય.

સારો લોખો આઈન્સ્ટાઈન : જર્મનીથી દેશપાર થયેલો આ વૈજ્ઞાનિક અને વિચારક પુરુષ આજે અમેરિકામાં એક એકાંત ખૂણામાં આવેલા નાનકડા ઘરમાં રહે છે. એના ચહેરા સામે જુઓ તો, કાષ્ટ આંતરશાંતિ પ્રાપ્ત કરેલ વિભૂતિનું જાણે દર્શન કરતા હો તેવો લાગે છે, તમને એમજ લાગે કે આ માણસને પરમસુખ પ્રાપ્ત થયેલું છે, એની પરમશાંતિનું સુખ એની કામ કરવાની ખાસિયતમાં સમાયેલું છે, એણે વસુધૈવ કુટુંબકમની ભાવના કેળવી છે અને તેથી એ “ રાષ્ટ્રીયતા એ માનવજાતનો આલેશ છે ” એમ કહે છે. ૭૧મી વર્ષની ઉંમરે એણે “ રિલેટિવિટી ” નામનું પુસ્તક બહાર પાડેલું. ત્યાર પછી ૧૦ વર્ષ સુધી મન્યાસ કરી એણે ટીપે ટીપે સરોવર લખ્યાં.

અહીં સુધી કેમ આવ્યા ? : મન અને બુદ્ધિના વિકાસ માટે આપણે આજ સુધી જીલ અને કાનનો ઉપયોગ વિશેષ કર્યો. આંખોનો ઉપયોગ પણ નિરીક્ષણ કરતાં વાંચવા-વંચાવવામાં અધિક કર્યો. હવે ખ્યાલ આવ્યો છે કે આંખો વડે મુખ્યતઃ નિરીક્ષણ અને પરીક્ષણ થવું જોઈએ, અને શિક્ષણનું પ્રધાન સાધન કામ હોવું જોઈએ. ન્યારે હાથ-પગથી મહેનત થશે, અને પ્રયોગો વડે સમાજહિતકારી ઉદ્યોગોનું રહસ્ય પ્રાપ્ત થશે ત્યારે જ બુદ્ધિ અને લાગણીનો સાચો વિકાસ થઈ શકશે.

કિશોર : જીલ્લા : ૧૯૩૯

મરાઠાઓનું ઉત્થાન : વ્યક્તિનો આત્મા જેમ જીર્ણગામી હોય છે, તેમ સમાજનો આત્મા પણ જીર્ણગામી હોય છે. પરિસ્થિતિ પોતાનો માર્ગ કરી લે છે. દેશમાંથી ન્યારે સ્વમાનની વ્યાપક અને જ્વલંત ભાવના નષ્ટ થઈ સંગઠન જેવું કાંઈ રહ્યું નહિ, હિંદુ ધર્મ અને સંસ્કૃતિ જિન્નવિચ્છિન્ન થઈ ગયાં ત્યારે આ બધાનો ઉદ્ધાર કરવા ઠેર ઠેર સંતો પાકવા લાગ્યા-હિંદુ સંસ્કૃતિનું ધાવણ પચાવીને એ ઉજ્યાં હતા, હિંદુઓનાં વીર કાવ્યો રામાયણ અને મહાભારતને એમણે લોકભાષામાં ઉતાર્યાં. સોળમી સદીમાં મહાલિંગદાસે બ્રાહ્મણોને મ્લેચ્છોની નોકરી કરવા માટે ધિક્કાર્યા, મુદ્દમલ કવિના રામાયણમાંના યુદ્ધકંડે મરાઠાઓની વીરશ્રી જાગ્રત કરી. વળી જુદા જુદા સંતોની આસપાસ તેમનાં મંડળો નમવા માંડ્યાં, તેઓ પરસ્પર આત્મીય ભાવ રાખતા, એમનાં કીર્તનોમાં અનેક લોકો જોડાતા, યાત્રાઓ નીકળતી, લોકોમાં એક જ ધૂન નીકળતી. આથી સંગઠન થવા માંડ્યું અને જીવનમાં એક નવો જ જુસ્સો આવ્યો. પરિણામે તેઓ આખા સંધને ખાતર ત્યાગના આદર્શને અપનાવતા.

ગંધીજીયો : ગંધીજીયો દુનિયાનો સર્વપ્રથમ ખગોળશાસ્ત્રી હતો. એણે દૂરદર્શક

યંત્ર-ટેલિસ્કોપની શોધ કરેલી, આથી લોકોને નક્ષત્રદર્શન માટે સારી સરળતા થઇ. ૧૫૬૪ માં એ જન્મેલો. એનાં માઆપ ધણાં ગરીબ હતાં. છતાં દીકરો કમાય એ આશાએ એમણે એને દાકતરનું લાણુવા મોકલ્યો. પણ એણે તો ગણિતશાસ્ત્ર તરફ એતું ચિત્ત દોડાવ્યું. યંત્રવિદ્યા, નમૂનાની ગોઠવણી અને સંગીતમાં એ એક તેજસ્વી વિદ્યાર્થી તરીકે ઝળકેલો. કહે છે કે ભૂમિતિ શીખતાં શીખતાં એનું જીવનવહેણ બદલાઇ ગયેલું. એણે ચંદ્ર અને નક્ષત્રો જોઇ શકાય એવું યંત્ર શોધ્યું, પરંતુ પાછળથી એના દુસ્મનોએ એને બાઇબલ વિરુદ્ધની શોધ કરવા માટે સજ્જ અપાવેલી. ૭૮ વર્ષની ઉંમરે એ અવસાન પામેલો.

મસુરીનાં દર્શન : મસુરી શહેર દ્વલ ચાર-પાંચ ટેકરીઓ પર વસેલું છે. મસુરી બાંધનાર લોકોએ ઘર બાંધવામાં ખાસ આડે આત્મ હોય તે સિવાયનું એક પણ ઝાડ કાપ્યું નથી. મસુરીનાં બગીચામાં કે રસ્તાઓ પર ફરતા હોઇએ ત્યારે એમ જ લાગે કે જાણે કોઇ યુરોપીય શહેરમાં ફરતા હોઇએ. ત્યાંની અડધા ઉપરની વસ્તી અંગ્રેજોની જ છે. મસુરીની વ્યવસ્થા એમને અનુકૂળતા ધાય તે પ્રમાણે કરવામાં આવી છે.

“ કુમાર ” : લુલાઈ : ૧૯૩૯

પંજબકેસરી રજીન્દરસિંઘ : બાર વર્ષની વય થતાંમાં તેમના પિતાનું અવસાન થયેલું. એ દરમિયાનમાં એમણે ઘોડેસ્વારી અને શસ્ત્રાસ્ત્ર અભ્યાસવાની આવડત મેળવી લીધેલી. સત્તર વર્ષની ઉંમરે અકબર અને શિવાજીની જેમ રાજ્યશાસનનો કારભાર પોતાને હસ્તક લીધેલો, અને તે પછી પંજબ, હિંદના ઉત્તર પ્રાંતો અને ઠેક સરહદ પરના અરધાનિસ્તાન સુધી એની હાક વાગતી. એણે લાહોરની યુનર્વચના કરેલી. પાછળથી અંગ્રેજો સાથે એને કરાર થયેલા અને તે પછી કહે છે કે એ કરારને કારણે એની પડતી થઇ. આવો મોટો મહારાજા છતાં એ સાવ નિરક્ષર હતો, નિરક્ષર છતાં વિદ્વાનોનો આદર-સત્કાર કરવાનો શુભ એનામાં હતો; આમ છતાં એનામાં દુર્ગુણો નહોતા એમ નહિ; એ નશાખાજ હતો, અને એની ૧૮ રાણીઓમાં નવ પરણેતર હતી, જેમના કારણે કહે છે કે એની પાછળના વારસ માટે વાંધા જોડેલા.

સદ્ગુણ સદેશ : દરિયો. માણસુન્દરનો પરમ ચિત્ર છે. એનાથી રસ્તાર માટે એ એની ઘોર સરખો છે, જ્યારે નીકરતો તો એ દોસ્તદાર છે. અને એના પર ફરતાં વહાણનાં સદમાં કેટલી અદ્ભુત શક્તિ છે ! પવનને બાથમાં લઇને એની સાથે એ ગેલ કરે છે, એની પાસેથી ધાણું કામ મેળવાય છે. જે માણસ વહાણ જેડે છે એ આગળ ને આગળ ધપવાનો જ, એને કોઇ કાળે આપણે પછાત ન ગણીએ. દરિયાનું આમંત્રણ મેં અનુભવ્યું છે, સદનું કાવ્ય સાંભળ્યું છે, વહાણના ડાહ્યા સાથે મારું હૈયું ડેલ્યું છે. સદ વહાણ અને મોન્સ એ મારે મન કેરી પદાર્થ છે, એનો નશો અનેરો છે, એનો જે અનુભવ કરી શકે છે તેઓ ભાઇ ભાઇ બને છે.

હેલોનું કાવ્ય : આકાશમાંના તારકો એ આપણા ધડિયાળની ગરજ સારે છે. રાત્રે આપણે જલ પર હોઇએ વા રચણ પર હોઇએ, ત્યારે દિશા, કાળ જણાવનાર એક અચ્છા ભોમિયાની ગરજ સારે છે. મોડો રાત સુધી વાંચનાર અને સવારે બ્રહ્મ મુહર્તે વહેલા ઉઠનાર વિદ્યાર્થી તારાઓ પરથી વખત જાળખવાની જરૂર સમજે છે. સવારે જોડી એતરે જવા

પ્રચ્છતો ખેડૂત તારાઓને જ સમય પૂછે છે. બરતી-ઑગ્ટ જોઇ દરિયામાં વહાણ લઇ જનાર ખલાસીને તો નક્ષત્રવિદ્યા વિના ચાલે જ નહિ. રાત્રે મુસાફરી કરનારાઓને પોતાના માર્ગની ઓળખાણ તારાઓ આપે છે. રાત્રે કૃત્ય કરનાર લશ્કરના સેનાપતિના ભોમીઆનું કામ આ તારાઓ જ કરે છે. આપણી બધી ધાર્મિક ક્રિયાઓ સૂર્ય ચંદ્ર ગ્રહ નક્ષત્ર તારાઓના હિસાબે જ કરવામાં આવે છે.

એડીસ્ટન : એ લાંડનની નજીકની ઇંગ્લિશ ચેનલમાંના ખડક પર રોપેલી દીવાદાંડી છે. એ માત્ર દીવાદાંડી જ નથી, પણ ત્યાં રહેનાર માટે એક કારાગૃહ જ છે, એટલું જ નહિ પણ આગળ વધીને કહીએ તો એ લથાવહ કચ્છરતાન છે. એનાં ચરણો નજીક હળસે વહાણો ને એથી વધુ જિંદગીઓએ જળસમાધિ લીધી છે. ઓ એનો ઓફે નિવારવા સત્તરમી સદીથી દયાલાવી મનુષ્યોએ પદ્ધતિસર પ્રયાસો કર્યા-એ દુરાગમ ખડક પર એક દીવાદાંડી ચણી વહાણોને ચેતાવવા માટે.

ગુણસુંદરી : ઑગસ્ટ : ૧૯૩૯

દેવલાલી બાલગૃહ : આ બાલગૃહની વિશિષ્ટતા એ છે કે એનો વહીવટ બને તેટલો બાળકો ચલાવે છે. તેમની એક શિશુસલા છે, જે અધિકારીઓ દ્વારા વહીવટ ચલાવે છે. બાળકોનો ન્યાય પણ બાળકો જોખતા હોય છે. વળી ત્યાં પાટિયાં પર વર્તમાનપત્રોમાંથી સંભાષણ પણ લખાય છે.

બ્યાયામ અને કેળવણી : શરીરને મહિમા ધણો મોટો છે. ધર્મ, અર્થ અને મોક્ષના પાયારૂપે પણ શરીરને કેળવવાની જરૂર છે. મનરૂપી સવાર તો ગમે તેટલા કૂદા મારે, પણ મજબૂત શરીર હશે તો મન પોતાના ઘોડાઓ દોડાવી શકશે. બ્યાયામથી વિચારો સારા થાય છે; બહુતરથી-ચાર દિવાલો વચ્ચે બેસીને આપેલા શિક્ષણથી-ચારિત્ર ધડાઉં નથી.

નવરચના : જુલાઇ : ૧૯૩૯

શ્રી. સુંદરજી શેઠ : કચ્છ માંડવીથી ત્રણ માઇલ દૂર આવેલા શુદ્ધિયાળી ગામના શિવજી બ્રહ્મક્ષત્રીનો એ વચેટ પુત્ર હતો. નાનપણમાં, કિશોર અવસ્થાએ પહોંચતાં સુધીમાં તેણે અનેક પ્રકારનાં ચોરી, જુગારી અને રંડીયાજી જેવાં દૂષણોએ એનામાં વાસો કર્યો. પરંતુ એક વાર જુગારમાં હાર પામી ઘેર આવી પિતા પાસે જુગારનાં દેવા માટે માગણી કરતાં કંઈ જ મળ્યું નહિ. એટલે એ ઘર ત્યાગી ભટકતો થયો. લાગ્યથોગે એને જુજના નગરશેઠે સધિયારો આપી ઘોડાનો વેપાર કરવા નાણાં ધીર્યાં. એ નાણાંથી એણે અંગ્રેજોને મોડા વેચવાનો વેપાર ખેડ્યો સાફ કમાયો, ધનપતિ થયો અને પછી તો રાજદારી બાબતોમાં ઠેર ઠેર એની સલાહો લેવાવા લાગી. રાજ-રજવાડાઓનો એ માનીતો મુસદ્દો બન્યો અને આગળ જતાં અંગ્રેજ સરકારને દેશી રાજ્યો સાથે કરારો કરવામાં એ અતિ ઉપયોગી નીવડ્યો.

ચરમા વિના : આંખનું કાંઈ પણ દર્દ થયું તો એકદમ ચરમાં પહેરવાને બદલે તથા આંખમાં ટીપાં નાખવાને બદલે આંખની અમુક કસરતો કરવાથી તે દૂર થઇ શકે છે. માણસે યોગ્યતા ઉપાયો કરતાં કુદરતી ઉપાયો ઉત્તમ છે. એ ઉપાયોમાં આંખના અકુદરતી બનેલા રૂનાયુઓને કુદરતી રીતિતરિયા લાવવા માટેની કસરતો, આંખને શીતળતા આપવી, નિર્મળ

પ્રકાશ આપવો અને દરિયાળા રંગનું દર્શન કરાવ્યા કરવું એ ખાસ છે. (એને માટેની જુદી જુદી જાતની કસરતો માટે આખો લેખ વાંચી જવો છટ છે.)

ગીતાનું સમાજશાસ્ત્ર : મનુષ્યજીવનનો સર્વોચ્ચ ઉત્કર્ષ સામાજિક જીવનમાં જ રહેલો છે. એકાંતવાસ, નિર્જીવ જીવન વગેરે સ્થિતિનું કેટલાક સાધકોએ ગમે તેટલું ઉત્તમ વર્ણન કર્યું હશે, અને એકાંતવાસ મેવવાનું ખુદ લગવાન શુદ્ધ પદ્ય લખે કહ્યું; એ વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિ અમુકોને માટે જ શક્ય ખરી; પરંતુ માણસનો સર્વાંગી વિકાસ સામાજિક જીવનમાં જ છે. આવું સામાજિક જીવન માણસને પૂર્ણપણે સદૃશ સિદ્ધ હોવું નથી, પરંતુ એને તો કેળવવું પડે છે. એ કેળવવા માટે અમુક વખત એકતા સાધવી જરૂરી હોય છે.

નવચેતન : ઑગસ્ટ : '૩૯

આફ્રિકાનાં બિહટ જંગલોમાં : એ લેખ સાહસિકોને અતિ ઉપયોગી છે.

શક્તિ ઉપશાંત કરાવત કરશે નહિ : શરૂઆતનો કસરત કરનાર માણસ જ્યારે કસરત કરવાની શરૂઆત કરે છે ત્યારે બે-ચાર દિવસમાં પહેલવાન બનવા મથે છે. પહેલવાન બનવાની ધૂનમાં ને ધૂનમાં પોતાના શરીરની પરવા ન કરી તેથી એક યુવાને શરીરની તંદુરસ્ત શુભાવી હતી. સાથે સાથે જ્ઞાનતંત્રીઓ નખાળી પડી ગયાં અને નસો કમજોર બની જતાં લોહીનું ફરવું મંદ પડી ગયું.

સ્થુનાથ બ્રહ્મગઢ : એમની બાલ્યાવસ્થામાં એમના પિતા અવસાન પામેલા અને એમના ઉછેરનું કામ માતાને માથે પડેલું. જરૂરી લાજીતર લાજી રહ્યા પછી સોળ વર્ષની વયે એ એક ડૉક્ટરને ત્યાં કૉમ્પાઉન્ડરની નોકરીએ રહેલા. ત્યારે પોતે ઘેરથી લખી લાવેલા સંસ્કૃત પદ્યો, દવાઓના “ બોટલ ટેસ ” સામે ટીંગાવી તેનો અભ્યાસ કરતા. અને મૂળે કવિત્વના સંસ્કારો એટલે તેને પોષાતાં વાર ન લાગી. સત્તર વર્ષની વયે એમણે લખેલો “ભુદ્ધદેવ”નો ખેલ ખૂબ વખણાયો અને ત્યારથી એમની જીવનદિશા દવાખાનામાંથી બદલાઈને નાટ્યશાળા પ્રતિ વળી, આજે એ સારામાં સારા ગુર્જર રંગભૂમિના કવિ તરીકેની ખ્યાતિ ધરાવે છે. આમોફોન રેકર્ડ કંપનીએ એમની કૃતિઓની સેંકડો રેકર્ડો ઉતારી છે, જે આજે ગુજરાતનાં ઘરો ગળાવે છે.

પૂર્ણા : જુલાઈ : ૧૯૩૯

હિંદીની ગરીબાઈ : એક અમેરિકન ખેડૂતની સરેરાશ વાર્ષિક પેદાશ નવસો રૂપિયાની આવી છે, એક અંગ્રેજ ખેડૂતનું વાર્ષિક ઉત્પન્ન ચારસો રૂપિયાનું છે, એક યુરોપિયન ખેડૂતની વાર્ષિક પેદાશ ૧૦૦ થી ૪૦૦ સુધીની છે, ન્યારે એક હિંદી ખેડૂતની વાર્ષિક પેદાશ માત્ર રૂ. ૪૫) છે. બીજી બાજુ અમેરિકન ઔદ્યોગિક ધંધાદારીની સરેરાશ વાર્ષિક પેદાશ રૂ. ૩૦૦ ગણાય છે, એક અંગ્રેજ ઔદ્યોગિક ધંધાદારીની ૧૨૦૦ લગભગ હોય છે, ન્યારે એક હિંદી ઔદ્યોગિક ધંધાદારીની એકસોથી નહિ વધે. આ રીતે આપણો દેશ ગરીબ છે. આ બધાના મૂળમાં ટૂંકું આયુષ્યપ્રમાણ. કસ વગરની ચત્તી જતી જમીનો, તેને અંગે ખેડૂતની કંજાળ સ્થિતિ. પ્રજાના મોટા ભાગની એકારી, વખતોવખતના દુકાળ, નિરક્ષરતા એ બધું જથ્થા આવી છે.

“ પ્રસ્થાન ” નેઠ : ૧૯૮૫

અમેરિકાની ગ્રામ પુનર્વર્ધનના મૂળમાં : કેનેલ વિદ્યાલયના ડીનએમરી અને મીશીગનના પ્રો. બટરફિલ્ડ-આ એ વ્યક્તિઓએ ગ્રામ પુનર્વર્ધનની પ્રવૃત્તિ હાથમાં ધરી. ડીન એમરીના પ્રમુખપણા નીચે પ્રેસિડેન્ટ રૂઝવેલ્ટે એક કમિશન નીમ્યું. ૧૯૦૭માં નિમાયેલા આ કમિશનનો સવિસ્તર રેવાલ ૧૯૧૧ માં બહાર પડ્યો. ગ્રામ જીવનના નીચેના આ મુખ્ય મુદ્દાઓ ઉપર આ કમિશન બાર મૂકે છે: (૧) અનિયંત્રિત એકાગ્રજીથી એકાગ્ર થતી જમીનનો ઊતરી જતો કસ, (૨) ખેતીના કામમાં માત્ર શારીરિક કામ કરનાર મજૂરની નહિ પણ સમજ અને બુદ્ધિપૂર્વક ખેતી કરે એવા માણસોની જરૂર, (૩) જમીનની ખરીદી અને વેચાણના ખોટા ભાવતાલ, (૪) ધોરી રસ્તાઓ અને સડકોની ખરાબ સ્થિતિ-આને લઇને ખેતીનું ઉત્પન્ન વેચવામાં નડતી મુશ્કેલીઓ, (૫) બજારના ભાવતાલની સ્થિતિ, રેલ્વે અને દલાલોથી ખેડુતને થતું નુકસાન. (૬) ગ્રામ કુટુંબોની તંદુરસ્તી અને શરીરસ્વાસ્થ્ય, (૭) ખેતરમાં સ્ત્રીઓને સખત કામ કરવું પડતું અને તેથી સ્ત્રીઓ અને છોકરીઓ કાર્મ છોડી શહેર તરફ ભાગી જતી તે તથા (૮) પૂરતી ગ્રામશાળાઓ સ્થાપવા વિષે.

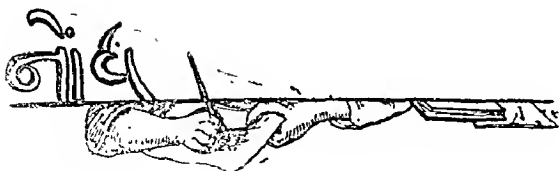
આપણી સ્વરાજ્ય સંસ્થાઓ : હિંદના લોકો હિંદ ઉપર રાજ્ય કરે એવા વખતની આપણે એક નજીક પહોંચવા આવ્યા છીએ ત્યારે, આપણી સ્વરાજ્ય સંસ્થાઓના કામકાજ તથા લવિષ્ય માટે આપણે ખૂબ ધ્યાન આપવું પડશે. લોકશાસનનો જે મૂળ અર્થ કહેવાયો છે કે તે પ્રજાનું રાજ્ય, પ્રજાથી રાજ્ય અને પ્રજા માટેનું રાજ્ય છે તેની કેટલી દૃઢ આપણે પહોંચ્યા છીએ તે જોવાનું છે.

શેષે શેષાં : એ એક મહાન સાહિત્યકાર છે. એમણે સ્વામી વિવેકાનંદ તેમ જ ગાંધીજીનાં ચરિત્રો લખ્યાં છે. ઉપરાંત “ જ્ઞાન કીરટોદ્ધર ” નામનો મહાત્મ્ય ગ્રંથ લખ્યો છે. એ ગ્રંથ ૧૯ મી તેમ જ વીસમી સદીને જોડનાર પૂલ સરખો છે, તે યુગચિત્ર છે, યુગગાથા છે. શારદા : જીલ્લાઈ ૧૩૮

લોકસંગીત : શિષ્ટ સંગીત અને લોકસંગીત બન્ને વિરુદ્ધ નથી જ. શિષ્ટ સંગીતનું આરંભસ્થાન લોકસંગીતમાં છે. જો લોકસંગીત ન હોત તો આજે જે કક્ષાએ સંગીતનો વિકાસ થઈ રહ્યો છે તે ન યાત. શિષ્ટ સંગીતના આચાર્યોએ તો લોકસંગીતનાં ધાવણ ધાવ્યાં જોઈએ અને લોકસંગીતની કદર કરીએ તો જ એને યથાર્થ માન આપ્યું ગણાય.

જગતદર્શન-કાર્તિકાવાડના ઉદ્યોગ : નાના દુકાડામાં વહેંચાયેલા કાર્તિકાવાડમાં સાધનોની વિપુલતા છતાં એ સાધનો વહેંચાઈ જવાથી એનો વિકાસ અટક્યો છે. એથી ટકા લોકો ખેતી પર નમવા છતાં નદીઓમાંથી નહેરો કાઢવાનું પ્રયત્ન કરી રાખે છે. અથવા એને ઉપયોગી એવાં કોષ સંગ્રહ-સાધનો રાખે સાહેબો પુરાં પાડતા નથી. ત્યાં જુદા જુદા ઉદ્યોગોને અવકાશ છતાં રાજ્યોના જકાતના લોભે જોઈએ તેવા તે ખીલતા નથી. તેમાં મુખ્યત્વે રેશમી તેમજ બનાવટી રેશમનો, દીવાસળીનો કાચનો, વીજળીનો, કાગળનો, સાથ, છત્રી તેમજ ફર્નિચરનો-આ બધા ધંધા ખીલે તેમ છે, એ બધું જ જો રાજ્યોની પૂરતી સવલતો હોય તો થઈ શકે.

આ સિવાય આ અંક લોકસાહિત્ય અંક હોવાથી એમાંની વાર્તાઓ વગેરે લોક-સાહિત્યના રસિયાઓએ ખાસ વાંચવા જેવાં છે.

વડોદરા રાજ્ય

સારું કામ કરનાર મંત્રીઓને પારિતોષિક—અમરેલી પ્રાંત પુ. મંડળ તરફથી પુસ્તકાલયોમાં સારું કામ કરનાર મંત્રીઓને પારિતોષિક આપવાનાં હોવાથી તે પ્રાંતના પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓએ પોતાના કામને હેવાલ સદર પ્રાંત મંડળના મંત્રીને ઓગરટ આખરસુધી મોકલી આપવો હામનગર-રતનપુર મહાલનાં ગામોમાં મહાલ પરિપદ વખતે અપાઇ ગયાં છે.

અમરેલી પ્રાંતમાં પુસ્તકો જાંઘાવવા માટે—અમરેલી પ્રાંતનાં જે પુસ્તકાલયોને પુસ્તકો જાંઘાવવાં હશે તેમણે, અમરેલી સા. પુસ્તકાલયમાં તે કામ થતું હોવાથી ત્યાં મોકલવા ભલામણ.

બાળકો માટે શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા—ચાણુરમા મહાલ તરફથી બાળકો માટે તા. ૨૭-૮-૩૯ના રોજ શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા લેવા ઠરાવાયું છે. એના પ્રશ્નપત્રો પરીક્ષોની જે તે શાળામાં મોકલાશે. પરીક્ષામાં બેસવા ઇચ્છનારે મંત્રીને લખી જણાવવું.

લોહા તા. પાદરામાં પ્રૌઢશિક્ષણ—આ ગામની વસ્તી પછાત વર્ગના લોકોની છે. વસ્તીના ૮૦ ટકા પ્રૌઢ વયના માણસો નિરક્ષર છે. પ્રૌઢ શિક્ષણનું કામ કરવા ઇચ્છનારને સરસ તક છે. ત્યાંના મુખ્ય શિક્ષક તરફથી સહકાર મળશે.

પુસ્તકાલયોને મળેલી મદદ *

—સા. પુ. કડા (તા. વીસનગર) ૩) જ્ઞાની હરિવંશજી ખુશાલરામ, ૨૦) કડા ગ્રામ્ય પંચાયત મદદ ૧૯૩૬-૩૭, ૨) પંચાલ પુંજરામ પુરુષોત્તમ સરદારપુર, ૩) પા. મોરાર ભોજાનાથ ખરોડ, ૨) સુધાર મોહનલાલ ડાહ્યાભાઈ કડી, ૨) સુધાર પરશોત્તમ જગન છતોડા, ૨) વણકર દલસુખ રામદાસ પીલવામ, ૨) જ્ઞાની અમથારામ ખેમરામ, ૩) જ્ઞાની હરિવંશજી ખુશાલરામ, ૨) રાવળ માધવલાલ દુર્લભરામ, ૨૦) કડા ગ્રામ પંચાયત મદદ સને ૧૯૩૭-૩૮, ૨) પટેલ જોષ્ઠાભાઈ મંગળદાસ રણાસણા, ૨) પટેલ માધવદાસ પુંજદાસ કુકરવાડા, ૧) પટેલ ઈશ્વરદાસ ઉગરદાસ કાંસા, ૫) રાવળ શિવરામ હિંમતલાલ, ૫) કડીઆ ઈશ્વરલાલ રણકોડલાલ, ૨) રાવળ મુગટભાઈ ધનેશ્વર, ૩) પટેલ હરજીવન નાગરદાસ, ૨) રાવળ માધવલાલ દુર્લભરામ.

—સા. પુ. આનંદી તા. શિનોરને ૫) ડૉક્ટર જયંતિલાલ કાશીરામ કારવણ,

* આ યાદીમાં શ. ૨) અને તેથી વધુ રકમ આપનારનાં નામ જાહેર કરવામાં આવ્યાં છે.

૫) પા. મગનભાઈ વરધભાઈ રે. સાધી, ૫) પા. જીવણભાઈ દેસાઈ રે. કરમાલ, ૫) પા. મથુરભાઈ માધવભાઈ રે. મોટાફેફળીઆ, ૫) પા. મહીજભાઈ હીરાભાઈ રે. કારવણ.

—સા. પુ. મકતુપુર (તા. સિદ્ધપુર)ને ૩) જયરામ આત્મારામ દરજી, ૧) શિવાભાઈ પટેલ, ૬) કાળુભાઈ હાંસજી પટેલ, ૪) વીરચંદ્રભાઈ પુરુષોત્તમ પટેલ, ૨) અંબા-રામભાઈ મહેરવાડા, ૪) હેમચંદ્રભાઈ રાયચંદ પટેલ સંખારીવાળા, ૨) જ્યેષ્ઠાદાસ ગંગારામ પટેલ શ્વાવીવાળા, ૨) કિશોરીદાસ રૂઢનાગ બીલીયા, ૨) શિવાભાઈ વરવાડીઆ, ૩) હરિશંકર પુરુષોત્તમ વડનગર, ૫) માધાભાઈ જીવરામ પટેલ.

—સા. પુ. મેથી (તા. કરજણ) ૩) શા. વીરચંદ્રશેઠ હરજીવનદાસ, ૩) શા. મગનલાલ હરજીવનદાસ, ૨) શા. તેમચંદ મોહોલાલ, ૭) સુરા સાંમળના પા. રેવાદાસ જ્ઞેસંગભાઈ, ૫) રાણપોરના પા. દેશાઈભાઈ હીરાભાઈ, ૫) કોઠીયાદના પા. ભગવાન પ્રભુદાસ.

—સા. પુ. વસંધ (તા. ચાણુરમા)ને ૫) ગંગેટના પા. શિવીદાસ જોરદાસ તરફથી.

વ. રા. પુ. મંડળ

૧૬ મી પરીક્ષાનું પરિણામ—જુલાઈની ૨૩ મી તારીખે લેવાયેલી શિષ્ટ વાચનની ૧૬ મી પરીક્ષાનું પરિણામ સપ્ટેમ્બર અંકમાં પ્રસિદ્ધ થશે.

નવી પરીક્ષાઓ માટે પુસ્તકો—સન ૧૯૩૯-૪૦ માં લેવાની ૧૭મી તથા ૧૮મી પરીક્ષા માટેનાં પુસ્તકો સંબંધમાં ચાલુ અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ જાહેરાત નં. ૧ જોઈ લેવા લાગતા વળગતાને વિનંતિ.

પ્રાંતિક સભાઓ—ગઈ બે સાલની માફક આ વર્ષની પ્રાંત પુ. મંડળોની વાર્ષિક સભાઓમાં પણ રાજ્ય પુ. મંડળ તરફનો એક પ્રતિનિધિ તેમ જ પુસ્તકાલય ખાતાના ચ. રા. મદદનીશ વ્યવસ્થાપક સાહેબ હાજર રહેવાના હોવાથી જુદા જુદા પ્રાંતની વાર્ષિક સભાઓ ખાતે નીચે પ્રમાણેની તારીખો જે તે પ્રાંત મંડળની સંમતિપૂર્વક નક્કી કરવામાં આવી છે:—

(૧) નવસારી પ્રાંત માટે તા. ૩-૬-૩૯ (૨) મહેસાણા પ્રાંત માટે તા. ૧૦-૬-૩૬
(૩) અમરેલી પ્રાંત માટે તા. ૧૭-૩-૩૯ અને (૪) વડોદરા પ્રાંત માટે તા. ૨૪-૬-૩૯.

આ સંબંધમાં જરૂરી પરિપત્ર જે તે પ્રાંત મંડળ તરફથી લાગતા વળગતા સર્વ કોષ્ટો મળી ગયો હશેજ, તે હરેલી તારીખ પ્ધાનમાં રાખી ચોતપોતાના પ્રાંતની સભામાં ઉક્તમેર હાજર રહેવા મંડળના સર્વ સલાસદારને વિનંતિ

પત્રવ્યવહાર દ્વારા પુ. શિક્ષણ—આ યોજના અંગેના તમામ પાકો તૈયાર થઈ ગયા હોઈ પહેલા જૂથના અભ્યાસીઓને મોકલી અપાયા છે. પ્રમાણપત્ર માટેની પરીક્ષા દીવાળી વેકેશન દરમ્યાન અગર તે ઉઘડતાં તરતજ લેવાશે. આ સંબંધી વિગતવાર માહિતી નક્કી થતાં જેના તેના તરફ મોકલી અપાશે. જેમનો અભ્યાસ અધૂરેથી અચડી પડ્યો હોય તેમને તે વેળાસર પૂરા કરી દેવાની જાલામણ.

૫૦ અભ્યાસીઓનું બીજું જૂથ તરતમાં જ શરૂ થવાનું છે. ઇચ્છા હોય તેમણે સપ્ટેમ્બરની ૫ મી સુધીમાં નામકામ ઉમ્મર, અભ્યાસ તથા હાલનો ધંધો જણાવી રા. પુ. મંડળના મંત્રી તરફ અરજી કરવી. બીજા જૂથ માટે આ પહેલાં જેમણે અરજી કરેલી હોય તેમને પણ નવેમ્બર અરજી મોકલવાની જાલામણ છે.

જગતાં જૂથ મંડળો—જે જૂથ મંડળો તરફથી વાર્ષિક સભા ભરાવાના સમાચાર રાજ્ય પુ. મંડળ તરફ અત્યાર સુધીમાં આવ્યા છે, તે નીચે પ્રમાણે:—

(૧) સોજીના (૨) નવસારી (૩) વાલમ (૪) ખચાર (૫) બૃહ્યરાજ (૬) જાણી.

ખીન્ન જૂથ મંડળોના મંત્રી હાઇઓને પોતપોતાના અહેવાલ તરત જ મોકલી આપવાની તથા ઠરેલી તારીખે જેમની સભા કેષ્ટ કારણસર ન ભરાઈ શકી હોય તેમને હવે પથુ વહેલામાં વહેલી તકે ભરી દઇને તેમ કરવાની ભલામણ કરવામાં આવે છે.

મહાલ મંડળોની સભાઓ—તા. ૨૦-૮-૩૯ નો દિવસ મહાલ પુ. મંડળોના સભાસદ હાઇઓ યાદ રાખી પોતપોતાના મહાલ મંડળની વાર્ષિક સભાને ફતેહમંદ બનાવે એમ ઇચ્છીએ છીએ. સભાના કામકાજના તેમ જ વાર્ષિક અહેવાલ અને હિસાબ જણુ તેમજ પ્રસિદ્ધિ અર્થે ૨૦ પુ. મંડળ તરફ અચૂક મોકલી અપાય.

જૂથ મંડળની સભાઓ—જાણી જૂથ મંડળની એક સભા તા. ૬-૮-૩૯ ને રાજ મળી હતી. તેમાં દુમાડ, સીરવા, દશરથ તથા ગોરવા પુ. ના મંત્રીઓ હાજર હતા. નિવેદન ભરવા વિષે, સાં પુ. ગોરવાને કપાટ માટે કાયમ ફંડમાંથી ખર્ચ કરવાનું, તેમ જ નિવેદન અને બજેટો તાકીદે ખાતામાં મોકલવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું.

બૃહ્યરાજ—જૂથ મંડળની સભા તા. ૧૮-૬-૩૯ ના રોજ મળી હતી તેમાં પુરતો તેમ જ શીલકી સામાનની મેળવણીનો, સારી લોકમદદ મેળવી મુક્તસર બજેટો બનાવી મોકલવાનો તથા સ્ત્રીવાચકોની સંખ્યા વધારવાના ઠરાવો થયા.

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

નીચે જણાવેલા પ્રચારકોએ જણાવેલી મુક્ત દરમિયાન નીચેનાં રથોની મુલાકાત લઈ પુસ્તકાલયની તપાસણી, વ્યવસ્થા, વર્ગીકરણ તથા પ્રચારની કામગીરી બગ્ગવી છે.

અમરેલી પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. મોહનલાલ ચંકરભાઈએ જુલાઈ માસમાં (૧) પીપળલગ, (૨) રંગપુર, (૩) ઢોલરવા, (૪) મોટા લંડારીઆ, (૫) સજોસરા, (૬) તરવડા, (૭) બાગાપુર, (૮) જળીઆ, (૯) સાજાવદર, (૧૦) ટિંબલા, (૧૧) ચાડીઆ, (૧૨) ગાવડકા, (૧૩) વાંકીઆ.

કામરેજ મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. કાન્તિલાલ ચુલાબદાસ દલાલે જુલાઈ માસમાં (૧) પાલી, (૨) લેખા, (૩) કુગર, (૪) કરજળુ.

વડોદરા પ્રાંત પુ. પ્રચારક શ્રી. જગનભાઈ અચુરભાઈ પટેલે જુલાઈ માસમાં (૧) ધમેલી, (૨) બોરીઆદ, (૩) કુકડ, (૪) ચમશેરપુરા, (૫) વઢવાણા, (૬) ભીમપુરા, (૭) કરણેટ, (૮) જૂની માંગેરાલ, (૯) સીતપુર, (૧૦) અકોટી, (૧૧) વડજ, (૧૨) કરવણુ, (૧૩) કુવરપુરા, (૧૪) પારીઆ, (૧૫) જત્રાલ, (૧૬) મંડાળા, (૧૭) કરમાલ, (૧૮) પીસાઈ, (૧૯) મોટા હખીપુરા, (૨૦) ગામડી, (૨૧) સાગેદ, (૨૨) બોરઆર, (૨૩) ફરતી કુંઈ, (૨૪) નડા.

વડોદરા મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. મહીજભાઈ જેઠાભાઈ પટેલે જુલાઈ માસમાં (૧) વાસણા-કોતરીઆ, (૨) દશરથ, (૩) કરચીઆ.

વર્ગીકરણ થઈ ગયું છે:—(૧) ધમેલી, (૨) બોરીઆદ, (૩) ચમશેરપુરા, (૪) વઢવાણા, (૫) ભીમપુરા, (૬) કરણેટ, (૭) અકોટી, (૮) વડજ, (૯) કુવરપુરા, (૧૦) કરમાલ, (૧૧) પીસાઈ, (૧૨) ગામડી, (૧૩) બોરઆર, (૧૪) ફરતીકુંઈ, (૧૫) તરકતલાવ (તા. અમરેલી).

જાહેરાત નં. ૧ સને ૧૯૩૯-૪૦

(શિષ્ટ વાચનની ૧૭ તથા ૧૮ મી પરીક્ષાઓ માટેનાં પુસ્તકો)

સન ૧૯૩૯-૪૦ ના નવા વર્ષ દરમ્યાન લેવાની ૧૭ મી તથા ૧૮ મી શિષ્ટ-વાચનની પરીક્ષાઓ માટે અનુક્રમે ' કિશોર ચરિત્ર માળા ગુચ્છ ૨ જો: ગુજરાતી મહાજનો 'ની ૧૨ પુસ્તકો, તથા નવચૂવન પ્ર૦ મંદિર તરફથી પ્રકટ થયેલું અને કાકા કાલેલકરે લખેલ ' હિમાલયનો પ્રવાસ ' એ પુસ્તકો નકકી કરવામાં આવ્યાં છે. ' કિશોર ચરિત્રમાળાના ૨ જ ગુચ્છ 'નો સટ તો ઘણાંખરાં પુસ્તકાલયોમાં હશે તેમ જ ' હિમાલયનો પ્રવાસ ' પણ ઘણામાં હોવાનો સંભવ છે.

તો શિષ્ટ વાચનરસિક જનતાને પૂર્ણ ખાતરી જે તે અવસરે જાહેર થતી પરીક્ષાઓનો લાભ બહોળા પ્રમાણમાં લેવાય તે માટે પૂરતી અનુકૂળતા કરી આપવાની રાજ્યનાં તમામ પુસ્તકાલયોને અમારી ભલામણ છે. જે પુસ્તકાલયોમાં ઉપરોક્ત બન્ને પરીક્ષાનાં પુસ્તકો ન હોય અગર જેમને એક કરતાં વધુ નકલની જરૂર હોય તેમણે પોતાના નવા વર્ષ માટેની પુસ્તકપસંદગીમાં એ પુસ્તકોને રચાવે આપી તે વેળાસર મળી જાય તે માટે ખાસ માગણી પ્રધાન કરવાની સલાહ છે. ' કિશોર ચરિત્રમાળાનો ૨ જો ગુચ્છ ' રૂ. ૧-૫-૦ની કિંમતે અને ' હિમાલયનો પ્રવાસ ' ૧-૦-૦ની કિંમતે પુ. સ સ મંડળમાંથી મળી શકશે.

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ.

સૂચના નં. ૧ / ૩૯-૪૦

આમ પુસ્તકાલયો તરફથી મંડળમાં જમા મૂકેલી ચાપણોની પાસ છુટો મંડળ તરફ આવતી થઇ છે.

વળી બાકી પુસ્તકો મોકલવાવાની ઉધરાણીઓ કોષકોષ મંત્રી ભાષ્યો તરફથી આવે છે.

આથી સર્વ આમ પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને વિદિત કરવાનું કે મંડળનું હિસાબી વર્ષ તા. ૩૧ મી જુલાઈ ૧૯૩૯ના રોજ પૂરું થયેલું હોવાથી હાલ વાર્ષિક હિસાબો કરવાનું કામ ચાલુ છે, જેથી આપણો ભરી મોકલવાનું તેમ જ બાકી પુસ્તકો મોકલવાનું કામ સંપૂર્ણ સન ૧૯૩૯નાં પહેલા અર્ધવાડીઆ પછી શરૂ થશે. માટે ઉધરાણીના પત્રો લખી નાંદકરું પોસ્ટેજ ખર્ચ નહિ કરવા વિનંતિ છે.

વા. ના. અમીન
મંત્રી, પુસ્તકાલય મંડળ લિ.

આવતા માસની કાર્યદિશા

- ૧ મહાલ મંડળો અને પ્રાંત મંડળોની સભાઓ લરો.
- ૨ વાર્ષિક નિવેદનો ખાતા તરફ ન મોકલ્યાં હોય તો સત્તર મોકલી આપો.
- ૩ પ્રૌઢ શિક્ષણવર્ગમાં અક્ષરજ્ઞાન મેળવેલાં ભાઈબહેનોને તમારા પુસ્તકાલયના વાચકો બનાવો.
- ૪ પુસ્તકાલયના અંગે સાહિત્ય સભાઓ સ્થાપી પુસ્તકાલય ખાતાને જરૂરી સૂચનાઓ કરવા જેવી હોય તે લખી મોકલો.
- ૫ નવા વર્ષનાં અંદાજો બાકી હોય તો તૈયાર કરો અને ખાતાની થયેલી સૂચનાઓનો અમલ કરો. ચાલુ માસમાં આપેલી જૂથ બજેટોની યોજનાનો અમલ કરવા બનતી તજવીજ કરો.
- ૬ પુસ્તકાલયમાં સ્વચ્છતા જાળવો અને નવીન સુભાષિતો તૈયાર કરી-કરાવી પુસ્તકાલયમાં યોગ્ય સ્થળે મૂકો.
- ૭ જે પુસ્તકાલયોને તેમનાં વાર્ષિક નિવેદનો છપાવવા જણાવ્યું છે, તેઓ વેળાસર નિવેદનો ચાલુ માસમાં છપાવી અમારા તરફ નોંધ માટે મોકલો.
- ૮ પુસ્તકાલયથી તમારા ગામને શું શું લાભો થયા તેની નોંધ કરશો ?

ઉ. મો. પટેલ

મહદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચક શબ્દ—સાહિત્ય સભા.

વિષય

સર્વ ગામોએ સાહિત્ય સભાઓ સ્થાપવા બાબતની
યોજના રજૂ કરવા બાબત.

૧. શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબ તરફથી પોતાની પ્રજાની નિરક્ષરતા ટળા
માટે અનેક પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે. પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત
સાહિત્ય સભાઓ કરીને મદત આપવામાં આવે છે. ફરજિયાત કેળવણીને અંત
સ્થાપવાનું કારણ. ભણેલું બુદ્ધી ન જવાય એ હેતુથી પુસ્તકાલયથી જ્ઞાનપરબો સ્થાપ
વામાં આવી છે, છતાં હજી રાજ્યમાં અબજો ઇસમોની સંખ્યા
કમી નથી. દરેક ગામમાં સેવાભાવી અને કેળવણી વિષયમાં રસ લેતા ઇસમો સાહિત્ય સભાઓ
સ્થાપે અને લોકોને તેમાં રસ લેતા કરે તો લોકોની ઉન્નતિ તેથી વહેલી થવા સંભવ છે
પરંતુ આના કાર્યકર્તાઓ સર્વ સ્થળે મળી ન શકવાને લીધે આ કાર્ય યતું જણાતું નથી
શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબનો ઉદ્દેશ જરૂર લાવવા માટે અમલમાં મૂકી શકાય એવી
યોજનાઓ મંગાવવા મે. રા. રા. કર્મસચિવ સાહેબનો હુકમ થયો છે.

૨. સખળ કેળવણી વિષયમાં રસ લેતા સર્વ લાઈ-અહેનેને વિનંતિ કરવામાં આવે
છે કે તેઓ આ સંબંધમાં પોતાને યોગ્ય લાગે અને અમલમાં
સૂચના મોકલવા મૂકી શકાય એવી સૂચનાઓ અમારા તરફ ત્રણ માસ સુધીમાં
બાબત. મોકલશે એવી આશા છે.

વડોદરા,
તા. ૧૭ જુલાઈ '૩૯

૫. અ. ત્રિવેદી

જ્યં. વિ. વાકનીશ

બ્યવસ્થાપક,

પુસ્તકાલય ખાતુ, વડોદરા રાજ્ય

સૂચના નં. ૪૭૨ સન ૧૯૩૮-૩૯

સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો અને વાંચનાલયોનાં અંદાજે મંજૂર કરવામાં
લક્ષમાં લેવામાં યોગ્ય બાબતો

પુસ્તકાલયોની સંખ્યામાં ઉત્તરોત્તર વધારો થતો જતો હોવાથી તેમ જ નવીન પુસ્ત-
કાલયો તથા વાચનાલયો ઉઘાડવાની યોજનાઓનો અમલ કરવાનો
સૂચના કાઢવાનું કારણ હોવાથી ચાલુ સાલનાં અંદાજે મંજૂર કરવામાં લક્ષમાં લેવામાં
આવનારી કેટલીક બાબતો તરફ પુસ્તકાલયોના સંચાલકોનું અને
પ્રથમથી જ ધ્યાન ખેંચીએ છીએ, જેથી પાછળથી લખાપડી થવાના પ્રસંગો ઉપરિચિત
થાય નહિ. સરકાર અને પંચાયતમંદે મર્યાદિત ચયેલી છે; પરંતુ પ્રત્યેક પુસ્તકાલય પોતાનાં

અંદાજે બનાવવામાં કેટલી લોકમદદ ઊભી કરશે તે ખાતાને અગાઉથી જણાવવું' સૂચ્ય નહિ હોવાથી, તેમજ મંજૂર થયેલાં અંદાજોનો ખર્ચ પડવામાં પાછળથી ઔપચારિક કાયેની લઈને મંજૂર થયેલી રકમ નકામી જાય નહિ તે હેતુથી કેટલીક વ્યવહાર ખાખતો સંચાલકોને જણાવવાની જરૂર ઊભી થવાથી તે ખાખતો આ નીચે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

(૧) સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના નિયમની કલમ ૧૬ માં અંદાજ ખર્ચ કરવાના ટકા બતાવ્યા છે તે પ્રમાણે અગર તેના સંબંધ ખાતે ચાલુ સાલે લક્ષમાં લેવાની અગ- સૂચના નં. ૪૫૭(માર્ચ) ૪૫૮, ૪૬૮થી જે સૂચનાઓ પ્રસિદ્ધ કરી ત્યની ખાખતો છે તે ધ્યાનમાં લઈ જુદા જુદા વિભાગોમાં પુસ્તકાલયો પોતાની જરૂરીઆત પ્રમાણે ખર્ચ કરવાની રકમ નમુદ કરશે એવી આશા છે. સૂચનાઓ પ્રમાણે વ્યવહાર રીતે અંદાજો ધડમાં નહિ હશે તો જરૂર તે રથલે યોગ્ય ફેરફારો સાથે અંદાજ મંજૂર કરવામાં આવશે.

(૨) પુસ્તકાલય ખાતાના અધિકારી સાહેબોની ફેરવણીમાં થયેલી પુસ્તકાલય સંબંધેની અસર, તથા પુસ્તકાલયોના તપાસનીય સાહેબો રા. મહાલ શાળાધિકારી સા, રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના પ્રચારક, માનદ પ્રચારકો તથા પ્રાંત પ્રચારકો તરફથી જે નિવેદનો આવ્યા હશે અને તેમના જે અભિપ્રાયો થયા હશે તેને અનુલક્ષીને જ અંદાજો મંજૂર કરવામાં આવશે.

(૩) પુસ્તકાલયના રચણની સ્થિતિ, વાચકોનું પ્રમાણ, પુસ્તકાલયની નિયમિતતા, પુસ્તકાલયોનાં છેલ્લાં ત્રણ વર્ષનાં મંજૂર થયેલાં અંદાજોની સરેરાશ, નાણાની સવડ વગેરેનો વિચાર કરી અત્રેથી અંદાજોની મંજૂરી આપવામાં આવશે.

(૪) કાયમ નિધિની રકમ ખાનગી ઇસમોને ત્યાં હશે અને તેનો જે તે નિકાલ કરાવી ખાતાની પરવાનગીના લખાણની નકલ સામેલ રાખ્યા સિવાય નવા વર્ષનું અંદાજ મંજૂર થશે નહિ.

(૫) કસ્યા પુસ્તકાલયોનાં અંદાજ મંજૂર કરવામાં જે તે પુસ્તકાલયનું નિયમિત કામ, મહાલ મંડળ અંગેની વ્યવસ્થિત કામગીરી, આંજીઆજીનાં ગામડાંઓમાં પુસ્તકવાચન પ્રચાર, જૂથ અંગે નક્કી કરેલાં પુસ્તકાલયોની તપાસણી, અંચાલની કામ કરવાની લાપકાત તથા તેના પર રખાતી જરૂરી કેબરેખ, પુસ્તકાલયમાં કામ કરવાનો સમય, ઊડી ગયેલાં કરખાનાં ખાળકો માટે વાચન પહોંચાડવાની યોજનાનો અમલ, તેમજ થોડું ભણેલાં ગરીબ વર્ગનાં ભાઈબહેનોને વાચન પૂરું પાડવાની યોજનાનો અમલ થવાના પ્રમાણમાં પુસ્તકાલયનું નવા વર્ષનું અંદાજ મંજૂર કરવામાં આવશે.

(૬) પાછલી સાલે કાયમનિધિની કેટલી રકમ ક્યાં જમા કરાવી તે જણાવતું નોંધશે તથા નવા વર્ષે કાયમનિધિમાં લોકમદદના જેટલી જ રકમ મૂકવી પડશે. સદર બદલ માફી મેળવવાની હશે તો યોગ્ય કારણોની સમિતિ આપતો દરખ જે તે પુસ્તકાલયના વ્યવસ્થાપક મંડળનો હશે તો માત્ર જરૂર પ્રસંગે અપવાદરૂપે જ માફી આપવામાં આવશે.

(૭) પુસ્તકાલયોએ પોતાના કાયમનિધિની રકમમાંથી, અમર ઇલાયદી રકમથી ખાતા કે પંચાયતની મદદ સિવાય સંપાદન કરેલી રકાવર મિલકત અંગે જે કંઈ ખર્ચ કરવાનો

હશે તેના અંદાજની માગણીમાં સમાવેશ થશે નહિ. સદર ખર્ચ લોકમદદની રકમમાંથી જ કરવો જોઈશે. જે ભાગ સરકાર પંચાયત મદદથી જ લેખો થયો હશે તેની દુરસ્તી વગેરેનો ખર્ચ અંદાજમાં મંજૂર કરવામાં આવશે.

(૮) લોકમદદની રકમ : તમામ ગ્રામ પુસ્તકાલયો, મહિલા પુસ્તકાલયો, બાળ પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયોએ અંદાજ મંજૂર થયે બે માસની અંદર પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળીમાં રકમ જમા કરાવવી પડશે. જે આ મુદત દરમ્યાન રકમ ત્યાં જમા નહિ થઈ હશે તો અંદાજ મંજૂર થયું હશે તો પણ રદ સમજવાનું છે.

(૯) પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયોએ હાથ પર રાખેલી રકમનો હિસાબ અંદાજ મંજૂર કરવા મોકલતા પહેલાં ખાતા તરફ મોકલવો જોઈશે.

(૧૦) રા. ૧૫૦ અને તે ઉપરાંતનાં અંદાજોએ પોતાનો વાર્ષિક હેવાલ પ્રસિદ્ધ કરવો જોઈશે. જેલ્લા ત્રણ વર્ષમાં એકે નિવેદન જનતાની ગ્લુ માટે નહિ પ્રસિદ્ધ થયું હશે તેવાં અંદાજો નામંજૂર કરવામાં આવશે.

(૧૧) પુસ્તકખરીદીની રકમના નિદાન એક તૃતીયાંશ ભાગ જેટલી કિંમતનાં બાલ સાહિત્ય, ઓછું બહેલાં ને ગ્રામજીવનમાં રસ પડે તેવાં લોકભોગ્ય દ્રષ્ટિ પુસ્તકોને પુસ્તકાલયનાં પુસ્તકોની યાદીમાં અવશ્ય સ્થાન આપેલું હોવું જોઈશે.

વડોદરા
તા. ૨૬-૭-૩૯ }

ઉ. મા. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

જાહેરાત નં. ૧ સન ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

કૈલાસવાસી શ્રીમંત સયાજીરાવ ડા. જા. ગાયકવાડ એએઆઈની કારકિર્દીની
ગ્રામોદ્દેશન રેકર્ડ ખરીદવા બાબત

મુંબઈની ધી ગ્રામોદ્દેશન કંપની લિમિટેડ (ડીઝ માર્કેટ પોર્સ) ગુજરાતરેશ કૈલાસ-
વાસી શ્રીમંત સયાજીરાવ ડા. જા. ગાયકવાડ એએઆઈ સમસ્ત હિંદમાં તેમ જ યુરોપ-અમેરિકા વગેરે ધણે
સ્થળે જાણીતા હતા તેઓનાં જીવનકાર્યોની રૂપરેખા આલેખતી એક ગ્રામોદ્દેશન રેકર્ડ તૈયાર
કરીલી છે. શ્રીમંતે પોતાની પ્રજાને માટે તેમજ સમસ્ત હિંદના માટે જે કંઈ ચતુર પ્રયાસો
કર્યા છે તે તથા તેમના જીવનનું દૃઢકૃતિ આ રેકર્ડમાં ઉતારવામાં આવ્યું છે. વડોદરા
રાજ્યના જે જે કર્યા તેમ જ બાલ અને મહિલા પુસ્તકાલયોમાં તેમ જ ગ્રામ પુસ્તકાલયોમાં
ગ્રામોદ્દેશન યંત્ર હોય તેમને ઉપર જણાવેલી રેકર્ડ ખરીદ કરવા અમારી ભલામણ છે.

વડોદરા
તા. ૧-૮-૩૯ }

ઉ. મા. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક.

સૂચના નંબર ૪૭૩ સને ૧૯૩૮-૩૯

વિષય

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો માટે ભલામણ કરવામાં આવેલાં સામયિકો

ક્રમાંક	નામ	પ્રકાર	વાર્ષિક લવાજમ	ટીકાણું
૧	પડછાયા	સાપ્તાહિક	૩-૦-૦ કરૂબાઓ માટેજ મંજુર છે.	પડછાયા કાર્યાલય. ગાંધીરોડ નટવર નિવાસ, અમદાવાદ.
૨	" સ્પર્ક " (ચિનગારી)	માસિક	૨- ૦-૦	તંત્રી, સ્પર્ક, ચિનગારી માસિક, વડોદરા.
૩	લોકસેવા	અર્ધસાપ્તાહિક	૪-૮-૦ રથાનિક ૫-૮-૦ બહાર ગામ	મેનેજર, લોકસેવા પ્રેસ, કંપની દાંડીઆ બગીચા, વડોદરા.
૪	મરાઠા	માસિક	૧-૧૨-૦	વામનરાવ હરિશ્ચંદ્ર શિંદે મરાઠા કચેરી, કેળવાડી, ગિરગામ મુબંબ નં. ૪
૫	બાલજગત	પાક્ષિક	૪- ૦-૦	બાલજગત કાર્યાલય, ૩૧, ગુજરાત સોસાયટી એલિસ- થિયન, અમદાવાદ.
૬	સાધના Sadhana	અંગ્રેજી માસિક	૧- ૦-૦	તંત્રી અને પ્રકાશક, શાંતિ કુટિર કોકનાડા કલેક્ટરેટ પો. ઓફિસ.
૭	પુરુષાર્થ	મરાઠી માસિક	૩- ૦-૦	} બ્યવસ્થાપક: પુરુષાર્થ કાર્યાલય, ઓ'ધ (નિલ્લા સાતારા)
૮	વૈદિક ધર્મ	હિન્દી માસિક	૫- ૦-૦	
૯	તણુખા	માસિક	૧- ૮-૦	શાન્તિલાલ ઠાકર, ૨૭૭૯ રાયપુર, અમદાવાદ
૧૦	વડોદરા વિજય	પાક્ષિક	૨- ૮-૦	સોમનાથ મ. દવે, પાનસર

પુસ્તકાલય ખાતે,
સાંસ્કૃતિક પુસ્તકાલય શાખા,
વડોદરા તા. ૩૧ જુલાઈ ૧૯૩૯ } પુ. ત્રિ. શાંદે

ઉ. મો. ખેલ
મદદનીશ બ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૧ સન ૧૯૩૯-૪૦

પ્રૌઢ શિક્ષણના કાર્યકરોને મદદ.

પ્રૌઢ શિક્ષણ જેનો અહીં આપણે સામાન્ય અર્થ મોટી ઉંમરનાં અલગ મહાલુસે (સ્ત્રી અને પુરુષો) માંથી નિરક્ષરતાનો નાશ કરવાની યોજના એ પ્રમાણે કરીએ છીએ. આ યોજના આપણે શિક્ષક ભાષ્યબોર્ડ મદદથી બહુ જોડાથી ઉપાડી લીધી છે અને જે સંસ્થાઓ જેવાન પ્રસંગે સંપડ્યા છે તે સંસ્થાઓનું કાર્ય જેતાં તેના કાર્યકરે માટે ધણું માન અને પ્રેમ સહજ હિપજે છે.

ઉપરની સંસ્થાઓમાં મોટી ઉંમરના અલગ મહાલુસે નિદાન એ-ત્રણ માસમાં લખત વાંચતાં થાય તો તેમને તે જ્ઞાન જારી રાખવા માટે સારા વાચનનું શિક્ષિત થયા બાદ અવરજ નરૂર છે. આ વાચન તેમના મનને આનંદ આપે તેવી કેવા વાચનની શૈલીમાં લખાયેલું હોવું જોઈએ; તેના, અક્ષર સામાન્ય પુસ્તકના અક્ષરો કરતાં મોટા હોવા જોઈએ તથા આ વાચનની વસ્તુ શુદ્ધ હોવી જોઈએ. એમાં કાલ્પનિક વાર્તાઓનો પણ સમાવેશ થઈ શકે, પણ તે સાવ બાળકોની કલ્પનાને પોષે તેવાં બહુ વખત નહિ ચાલે. પૌરાણિક અને ધાર્મિક વાર્તા તેમને રસ ઉત્પન્ન કરશે; તેમ જ સામાજિક જીવનને ઉન્નત બનાવે તેવી વાર્તા, મહાન પુરુષોનાં જીવનચરિત્રો અને દેશપરદેશના સ્થળોનાં વર્ણનો તેમને આકર્ષશે. વળી આ ભાષ્યબોર્ડ માટે દરેકચરિત્રો બતાવવાનો વખત આનંદજનક થઈ પડશે. તેમ જ છાપામાં મોટા અક્ષરે છપાતા સમાચારો વંચાવવામાં પણ આનંદ પડશે. આવાં પુસ્તકોની એક સામાન્ય યાદી પુસ્તકાલય માસિકના જીન માસના અંકમાં સૂચના નં. ૪૬૫થી પ્રસિદ્ધ કરી છે.

ઉપર જણાવેલાં સાધનો સામાન્યતઃ તમામ પુસ્તકાલયોમાં હોય છે અને તેવાં સાધનો ન હોય તો તે વસાવવા અમારી તમામ પુસ્તકાલયોના સંચાલકોને પુસ્તકાલયોએ પ્રૌઢ શિક્ષણના કાર્યકરોને મદદ કરવા બાબત આગ્રહભરી વિનંતિ છે. આ સાધનોનો બહોળો ઉપયોગ આ ભાષ્યબોર્ડોને કરાવવો કારણ રચાનિક પુસ્તકાલયનાં ભાવી હિતેષુ આ ભાષ્યબોર્ડો છે. આવા સ્થળોએ પ્રૌઢ શિક્ષણના કામ કરનાર ભાષ્યબોર્ડોને નધારે પ્રમાણમાં પુસ્તકો આપવાં પડે તો પણ જે તે પુસ્તકાલયે નિયમનો બાધ લીધા સિવાય રાજ્યની ફરતા પુસ્તકાલયની યોજના પ્રમાણે આપવા તજવીજ કરશે એવી આશા છે.

જ્યાં પુસ્તકાલયની સ્થિતિ સારી ન હોય, અંદાજમાં આવાં પુસ્તકો પૂરતા પ્રમાણમાં ખરીદી શકાય તેમ ન હોય તેવાં સ્થળોએ પ્રૌઢ શિક્ષણની સંસ્થાના ફરતા પુસ્તકાલય દ્વારા કાર્યકરો પોતાના રચાનિક અધિકારી સાહેબ મારફત અમારા જરૂર તે સ્થળે માગણી તરફ ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીની માગણી કરશે તો તેમને ચોખ્ખા કરવા બાબત ઘટતાં પુસ્તકો પહોંચાડવામાં આવશે. માટે સૌ ભાષ્યબોર્ડો આ જ્ઞાનપદમાં પોતાનો યોગ્ય ફાળો આપી પ્રૌઢ શિક્ષણની યોજના સંપૂર્ણપણે ફળીભૂત થાય તેવા પ્રયાસો કરશે એવી આશા છે.

વડોદરા }
તા. ૧-૮-૩૯ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ બવરયાપક

સૂચના નં. ૨ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

કરખા પુસ્તકાલયોના અંદાજપત્રકોની બબ્બે પ્રતો મોકલવા બાબત

(૧) કરખા પુસ્તકાલયોના અંદાજોની બબ્બે પ્રતો આ તરફ મોકલવાનું કરેલું હતું ગઈ સાલે ધણી ખર્ચ કરખા પુસ્તકાલયો તરફથી એકેક પ્રત આવવાથી બીજી પ્રત મંગાવવા લખાણ કરવાં પડ્યાં હતાં. આવો પ્રસંગ ચાલુ સાલે ન આવે એટલા માટે આથી તમામ કરખા પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને સૂચવવામાં આવે છે કે જેમણે તેમણે અંદાજોની બબ્બે પ્રતો તૈયાર કરી આ માસ આખર સુધીમાં મોકલી આપવી એટલે અંદાજ મંજૂર કરી એક પ્રત પુસ્તકાલય તરફ મોકલવામાં આવશે.

(૨) વાર્ષિક નિવેદનોના આંકડા પથુ તા. ૨૦-૮-૩૯ પહેલાં બીનચૂક મોકલવા તજવીજ કરવી.

(૩) ઉડી ગયેલાં બાળકો માટે પુસ્તકપ્રચાર કરવાનો હોવાથી તેઓ વાંચી શકે એવાં પુસ્તકો માટે જુદી રકમ રાખવી જોઈશે. અને તે જ પ્રમાણે સ્ત્રીઓનાં પુસ્તકો માટે પણ રકમ જુદી રાખવાં જોઈશે.

(૪) નિયમની દલમ ૧૯ પ્રમાણે ખર્ચના આંકડા બતાવવાની તજવીજ કરવી અને તેમ બનવા બેસું ન હોય તો કારણો જણાવવા તજવીજ કરવી.

(૫) ઉડી ગયેલા વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓની હકીકત કરખા, મહિલા અને બાળપુસ્તકાલયોના મંત્રીએ જે તે શાળામાંથી મંગાવીને તેના આંકડા વાર્ષિક નિવેદનમાં બિનચૂક બતાવવાના છે.

પુસ્તકાલય ખાતું
સાર્વજનિક પુસ્તકાલય શાખા
વડોદરા તા. ૩ ઓગસ્ટ ૧૯૩૯

પુ. ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ
મદદ-વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૩ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

લોકમદદની રકમ બારોબાર પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ તરફ મોકલવા બાબત

આથી રાજ્યનાં સર્વે પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને જણાવવામાં આવે છે કે, જે તે પુસ્તકાલયના બજેટની લોકમદદની તથા કાયમ ફંડની રકમ ખાતા તરફ નહિ મોકલતાં પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળના મંત્રી, નાવપુરા વડોદરા, એમના તરફ મની-ઓર્ડરથી બારોબાર મોકલી આપવી. મનીઓર્ડરનાં કુપનમાં લોકમદદ તથા કાયમ ફંડની સ્પષ્ટતા અવશ્ય કરવી.

વડોદરા
તા. ૩-૮-૩૯

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીદ વ્યવસ્થાપક

સૂચના અંક ૪ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

અંદાજે બનાવવા માટેની સહકારી યોજના

સને ૧૯૩૮-૩૯ની વિજાપુર મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદ નીચેના ઠરાવ કર્યો હતો:

“ હાલ કેટલાંક નાનાં ગામોને ઓછી રકમનાં અંદાજોને લઈને બહોળા વાચનની સવડ મળતી નથી જેથી જે જૂથ મંડળના મંત્રીઓ, ઉત્સાહી વિજાપુર મહાલ પરિષદના સહકારી પુસ્તક કોની રકમ મૂકી હોય તે પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓએ ભેગા થઈ ખરીદી વિષે ઠરાવ. બધી રકમ ભેગી કરી તે માટે બેઠવાં પુસ્તકોની પસંદગી કરી પુસ્તકો મંગાવવાં અને પછી તે જૂથ મંડળમાં ફરતા પુસ્તકાલયની યોજના દાખલ કરી વાચનનો લાભ લોકોને મળે તેવી યોજના કરવી. ”

આ ઠરાવનો લાભ જે જૂથ મંડળોએ સને ૧૯૩૮-૩૯માં વિજાપુર મહાલમાં લીધો છે. ઠરાવ મંજૂર થઈ બહાર પડતા પહેલાં મોટા લાગનાં પુસ્તકાલયોનાં અંદાજો મંજૂર થઈ ગયેલાં હોવાથી આ યોજનાનો લાભ ખીન્ન પુસ્તકાલયોએ લીધો નથી. પરંતુ અમારી માન્યતા થતા લાભ અને છે કે આવી સહકારી યોજના પ્રમાણે પુસ્તકો અને માસિકોની ખરીદી યાવ તો મોટા અંદાજવાળા પુસ્તકાલયના સાચમાં રહેલાં ખીન્ન નાનાં અંદાજવાળાં પુસ્તકાલયોને મોટા લાભ થશે, જે ગામડાનાં પુસ્તકાલયો બહુ ઓછી રકમનાં અંદાજો બનાવે છે ત્યાંના લોકોને બહોળું વાચન મળી શકતું નથી, જેથી તેવાં ગામોને બહોળા પ્રમાણમાં વાચન મળે એ હેતુથી સહકારી સિદ્ધાંતિ એક યોજના નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે જૂથમંડળો સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે છે. ઉત્સાહી જૂથમંડળો આ યોજનાનો પૂરેપૂરો વિચાર કરી તેનો લાભ લેશે અને જણાતી મુશ્કેલીઓ પુસ્તકાલય ખાતાને રજૂ કરશે તો તેને અને તેટલી વહેલી તકે દૂર કરવા પુસ્તકાલય ખાતું પોતાનું બનતું બધું કરશે.

યોજના

(૧) ઓછા ખર્ચે વધારે પુસ્તકો અને માસિકો વાંચવા મળે તે માટે જે તે જૂથ મંડળોએ પોતાના જૂથનાં પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓએ એકઠા થઈ અંદાજો નીચેની યોજના પ્રમાણે બનાવવાં અને પોતાના બ્યવસ્થાપકોને રજૂ કર્યા બાદ ખાતા તરફ મોકલવાં.

(૨) જે પુસ્તકાલયમાં જે માસિક મૂકવામાં આવ્યું હોય તે બીજા પુસ્તકાલયમાં ન મૂકતાં વારા ફરતી જુદાં જુદાં માસિકોની માગણી થશે એટલે વિશેષ વાચન થોડા ખર્ચમાં દરેક પુસ્તકાલયને મળશે. પુસ્તકાલય માસિક ફરજિયાત રહેશે.

(૩) જે અંદાજમાં જે માસિક મુકાલું હશે તે માસિક તે અંદાજવાળા પુસ્તકાલય

લયને મળશે અને તે માસિક મૂલ્યા બાદ પંદર દિવસ ગામમાં ફરતું ક્યાં પછી બીજા ગામે તે મોકલવા તજવીજ કરવી. અને જે તે જૂથ મંડળે એવી રીતે આ માસિક મોકલવાનો કમ ગોઠવેલો કે દરેક ગામને જુદાં જુદાં માસિકો વાંચવા સહેલાઈથી મળી શકે.

(૪) જૂથ મંડળે એકત્રિત થઈ ક્યાં પુસ્તકાલયમાં કલું પુસ્તક મંગાવવું તે નક્કી કરવું. ક્ષિપા એકથી વધારે કિંમતનાં પુસ્તકો ડાઘ પણ પુસ્તકાલયમાં બેવડાપ નહિ તે ખાસ જોવું.

(૫) પુસ્તકો એક રથળેથી બીજે રથળે પહોંચાડવા માટે પુસ્તક પેટીઓની જરૂર પ્રમાણે માગણી કરવી. તેમને તેવી પેટીઓ પુસ્તકાલય ખાતુ પૂરી પાડવા ઘટિત તજવીજ કરશે.

(૬) પેટીઓ તથા પુસ્તકો તૈયાર થાય એટલે પુસ્તકોને રજીસ્ટરે ચકાવી, વર્ગીકરણ કરી, ગામમાં વાચન માટે ફરતું કરવું. અને ત્યાર પછી જૂથમંડળનાં તમામ પુસ્તકાલયો તે પુસ્તકો ફરતા પુસ્તકાલયની પેટી દ્વારા કમચઃ દરેક પુસ્તકાલયમાં વાચન માટે મોકલી આપવા તજવીજ કરવી.

(૭) પુસ્તકો એક રથળેથી બીજે રથળે મોકલવા માટે ગ્રામ પંચાયતની સહકારપૂર્વક મદદ લઈ રાવણીઆ મારફતે પહોંચાડવાની અગર બીજી અનુકૂળ લાગે તે યોજના વિચારી લેવી.

(૮) આ યોજનામાં દાખલ થનારાં પુસ્તકાલયો જેટલી કિંમતનાં પુસ્તકો ખરીદશે તે પ્રમાણમાં તે જૂથ મંડળને જૂથમંડળની માગણી પ્રમાણેનાં બીજાં નવાં પુસ્તકો એક વર્ષ સુધી વાચન માટે પુસ્તકાલય ખાતુ એકસહ મોકલી આપશે.

ઉપરની યોજનાના ખાસ વિશિષ્ટ લાભો જેવા કે થોડા ખર્ચમાં વધુ વાચન, નવીન પુસ્તકો માગણી પ્રમાણે ખાતા તરફથી ખરીદાઈ વધારાનાં મળવાનાં તે, તથા મફત મળતી પુસ્તક પેટીઓ વગેરેનો વિચાર કરી સેવાભાવી પુસ્તકાલયના ઉપાસકો આ યોજનાને વધારી ધપાવશે એવી આશા છે.

આશા છે કે પુસ્તકાલયોના તપાસણી અધિકારી સાહેબો, રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના પગારદાર તેમજ માનદ પ્રચારકો જે જે ગામે પુસ્તકાલયની તપાસ તપાસણી અધિકારી સહી કરે ત્યારે આ યોજના માટે જૂથમંડળ અગર મોટા ગામનાં સાહેબો અને પુસ્તકાલયોના મંત્રીને યોગ્ય સમજ આપી આનો લાભ લેવા પ્રેરે. જેમણે અંદાજે ખાતામાં મોકલ્યાં હશે તેમને પણ આ યોજનાનો લાભ લેવાની ઇચ્છા હશે તો મંજૂર થતા અગાઉ આ અંદાજે તેમને પરત કરવામાં આવશે.

આશા છે કે આ યોજનાનો લાભ પુસ્તકાલયો વહેલી તકે ઉઠાવશે.

વડોદરા

૪-૮-૩૬

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક
પુસ્તકાલય ખાતુ

વડોદરા રાજ્યનાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો અને વાંચનાલયોનાં

ક્ર. સં.	મહાલનું નામ	ગ્રામેની સંખ્યા	મહાલવાર શાગાવાળાં ગામ	કર્યા પુસ્તકાલયોની વિગત	
				કર્યા પુસ્તકાલયોની સંખ્યા	અપાયેલી મદદ
૧	૨	૩	૪	૫	૬
વડોદરા પ્રાંત					
૧	પેટલાદ	૭૩	૭૨	૭	૧૫૨૫-૦-૦
૨	ભાદરણ	૩૧	૨૭	૧	૨૫૦-૦-૦
૩	વડોદરા	૧૧૯	૭૮	૧	૫૦૦-૦-૦
૪	પાદરા	૮૨	૭૨	૧	૨૫૦-૦-૦
૫	કરજણ	૯૮	૭૮	૧	૨૫૦-૦-૦
૬	ડભોધ	૯૭	૪૮	૧	૦-૦-૦
૭	ચિતોર	૪૫	૩૯	૧	૨૫૦-૦-૦
૮	સાવલી	૭૨	૩૪	૧	૨૦૦-૦-૦
૯	વાધોડીઆ	૭૧	૨૮	૧	૨૫૦-૦-૦
૧૦	તિલકવાગ	૩૪	૮	૧	૧૫૦-૦-૦
૧૧	સંખેડા	૧૩૦	૪૯	૨	૪૬૨-૮-૩
કલ		૮૫૨	૫૩૩	૧૮	૪૦૮૭-૮-૩
મહેસાણા પ્રાંત					
૧૨	દહેગામ	૯૬	૪૧	૧	૨૨૫-૦-૦
૧૩	આતરસુબા	૪૦	૧૮	૧	૧૦૮-૬-૧૦
૧૪	કડી	૧૨૧	૫૪	૧	૨૫૦-૦-૦
૧૫	કલોલ	૯૧	૫૧	૧	૨૫૦-૦-૦
૧૬	વિજયપુર	૮૭	૬૪	૨	૪૨૫-૦-૧
૧૭	વિસનગર	૫૬	૪૦	૧	૨૫૦-૦-૦
૧૮	મહેસાણા	૮૪	૫૭	૧	૫૦૦-૦-૦
૧૯	મિલપુર	૮૧	૪૪	૨	૪૫૦-૦-૦
૨૦	ખેરાળુ	૯૧	૪૪	૨	૪૫૬-૧૩-૬
૨૧	પાટણ	૧૪૦	૪૩	૧	૨૨૫-૦-૦
૨૨	ચાણરમા	૧૧૩	૫૪	૨	૪૫૦-૦-૦
૨૩	હારીજ	૩૮	૭	૦	૦-૦-૦
કલ		૧૦૩૮	૫૧૭	૧૫	૩૫૬૩-૪-૪
નવસારી પ્રાંત					
૨૪	નવસારી	૬૧	૪૩	૧	૪૦૦-૦-૦
૨૫	મણિવેલી	૩૦	૨૩	૨	૫૦૦-૦-૦
૨૬	પલસાણા	૫૨	૩૦	૧	૨૨૫-૦-૦

સને ૧૯૩૯-૪૦

મહાસવાર સંખ્યા અને તેમને અપાયેલી મદદ સને ૧૯૩૮-૩૯

આમ પુસ્તકાલયોની વિગત

આમ પુસ્તકાલયોની સંખ્યા	પૈકી મદદ લેનારાઓની સંખ્યા	પેટીવાળા આમ વાંચનાલયોની સંખ્યા	મદદ લેનાર વાંચનાલયની સંખ્યા	કર્યા વાં. અને મ. તથા બા. પુ.	અપાયેલી મદદ
૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
૬૪	૬૦	૦	૧	૨+૪+૨	૨૧૦૬- ૮-૦
૨૭	૨૭	૦	૦	૦+૧+૧	૧૦૬૭- ૦-૦
૫૭	૫૪	૨૨	૧૫	૨+૦+૦	૧૩૦૬- ૮-૦
૬૨	૫૯	૮	૫	૦	૧૦૪૬- ૦-૦
૭૬	૭૪	૪	૨	૦	૧૨૬૪- ૦-૦
૪૬	૪૩	૦	૨	૦+૧+૧	૬૬૨- ૮-૦
૪૨	૪૧	૦	૨	૦+૧+૦	૮૧૭- ૦-૦
૨૮	૨૬	૯	૮	૦+૦+૧	૫૫૧- ૦-૦
૨૨	૧૭	૮	૬	૦	૪૦૧- ૦-૦
૩	૨	૪	૧	૦	૮૧- ૦-૦
૪૦	૩૮	૮	૩	૦	૬૨૮- ૮-૦
૪૭૦	૪૪૧	૬૩	૪૫	૪+૭+૫	૯૯૪૦- ૦-૦
૨૫	૨૪	૧૫	૧૦	૦	૩૯૮- ૮-૦
૭	૭	૧૦	૯	૦	૧૪૩- ૦-૦
૫૪	૫૩	૦	૧	૧+૦+૦	૯૫૯- ૦-૦
૪૫	૪૩	૫	૫	૦+૧+૦	૮૯૦- ૦-૦
૫૭	૫૭	૬	૫	૦	૧૨૧૬- ૮-૦
૩૫	૩૫	૫	૫	૦	૭૩૧- ૦-૦
૩૬	૩૪	૨૦	૧૦	૧+૦+૦	૭૩૩- ૮-૦
૪૩	૩૭	૦	૧	૨+૨+૦	૬૫૩-૧૨-૦
૩૪	૩૨	૭	૩	૦+૧+૧	૬૫૫- ૮-૦
૩૫	૨૯	૪	૧	૮+૧+૧	૯૪૪- ૦-૦
૫૪	૫૪	૦	૦	૦	૭૬૦- ૮-૦
૫	૪	૧	૧	૦	૭૩- ૦-૦
૪૩૦	૪૦૯	૭૩	૫૩	૧૨+૫+૨	૮૧૫૮- ૪-૦
૪૪	૪૩	૦	૧	૧+૧+૧	૬૦૭- ૮-૦
૧૮	૧૮	૫	૪	૦	૩૧૨- ૮-૦
૨૯	૨૭	૨	૩	૦	૪૫૪- ૮-૦

૨૭	કામરેજ	૭૨	૪૨	૧	૨૫૦-૦-૦
૨૮	મહુવા	૬૯	૪૦	૦	૦-૦-૦
૨૯	માંગરોળ	૧૩૨	૨૦	૦	૦-૦-૦
૩૦	સોનગઢ	૨૨૧	૯	૧	૧૩૧-૦-૦
૩૧	વ્યારા	૧૫૨	૩૪	૧	૨૫૦-૦-૦
કુલ		૭૮૯	૨૪૧	૭	૧૭૬૦-૦-૦
અમરેલી પ્રાંત					
૩૨	અમરેલી	૫૯	૪૯	૧	૭૦૦-૦-૦
૩૩	દામનગર	૨૬	૨૦	૧	૨૦૦-૦-૦
૩૪	ધારી	૫૭	૨૨	૧	૩૦૦-૦-૦
૩૫	ખાંભા	૩૧	૮	૦	૦-૦-૦
૩૬	કોડીનાર	૬૪	૨૫	૧	૨૨૩-૧-૯
૩૭	સ્વતંત્રપુર	૮	૬	૦	૦-૦-૦
૩૮	ભીમકંઠા	૧	૧	૦	૦-૦-૦
૩૯	ઓખામંડળ	૪૪	૧૨	૨	૬૦૦-૦-૦
કુલ		૨૯૦	૧૪૩	૬	૨૦૨૩-૧-૯
કુલ એકંદર		૨૯૬૯	૧૪૩૪	૪૬	૧૧૪૬૩-૧૪-૪

નારીજ.—(૧) કુલ ગ્રામ ૨૯૬૯: ચાળાવાળાં ગ્રામ ૧૪૩૪ : પુસ્તકાલયવાળાં ગ્રામ ૧૨૪૬
પેટીચળાં ગ્રામ વાંચનાલય ૨૨૨; મદદ લેનાર ગ્રામ વાંચનાલય ૧૪૪

(૨) પ્રાંત પુસ્તકાલય ૪, કર્યા પુસ્તકાલય ૪૨, મહિલા પુસ્તકાલય ૧૭, બાલ
પુસ્તકાલય ૧૧, ગ્રામ પુસ્તકાલય ૧૨૦૦; મદદ લેનારા ગ્રામ વાંચનાલય ૧૪૪,
કર્યા વાંચનાલય ૨૧, સ્વતંત્ર મકાનવાળાં પુસ્તકાલયોની સંખ્યા ૧૮૪ તે
પૈકી ૧૫૮ ગામેએ મકાનો બંધાઈ ગયાં છે અને ૨૬ ગામેએ (૫ મહિલા
પુસ્તકાલયો + ૨૧ ગ્રામ પુસ્તકાલયો) મકાનો બંધાવાનાં છે. તથા સીસોદરા
તા. નવસારી પુસ્તકાલયના મકાનના અંગે વધારાનો ઓરડો બાંધવાનો
બાકીમાં છે.

૪૨	૪૧	૧	૧	૦	૮૬૦-૦-૦
૧૭	૧૩	૨૪	૧૧	૦	૩૫૨-૦-૦
૨૨	૧૯	૨	૦	૦	૫૪૦-૮-૦
૨	૦	૫	૦	૦	૦-૦-૦
૧૨	૮	૨૨	૭	૦+૧+૦	૧૫૧-૮-૦
૧૮૬	૧૬૯	૬૧	૨૭	૧+૨+૧	૩૫૭૮-૮-૦
૩૯	૩૯	૯	૬	૪+૧+૧	૯૧૩-૦-૦
૧૮	૧૮	૧	૧	૦	૨૪૦-૦-૦
૧૬	૧૫	૫	૪	૦+૦+૧	૩૬૨-૮-૦
૬	૬	૨	૨	૦	૯૫-૦-૦
૧૮	૧૭	૭	૫	૦	૨૩૪-૦-૦
૭	૭	૦	૦	૦	૧૧૬-૮-૦
૧	૧	૦	૦	૦	૫-૮-૦
૯	૬	૧	૧	૦+૨+૧	૩૩૫-૮-૦
૧૧૪	૧૦૯	૨૫	૧૯	૪+૩+૩	૨૩૦૨-૦-૦
૧૨૦૦	૧૧૨૮	૨૨૨	૧૪૪	૨૧+૧૭+૧૧	૨૩૯૭૮-૧૨-૦

ટીપ:—વડોદરા મધ્યવર્તી પુસ્તકાલય અને તેના અંગના મહિલા પુસ્તકાલય તેમજ બાલ પુસ્તકાલયની ગણતરી આ સંખ્યામાં ગણવામાં આવી નથી. જયસિંહરાવ પુસ્તકાલયને પ્રાંત પુસ્તકાલય ગણ્યું છે.

વડોદરા.
તા. ૨-૮-૩૯

ઉ. મા. પટેલ,
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક,
પુસ્તકાલયખાતું;
વડોદરા રાજ્ય.

સને ૧૯૩૮-૩૯ માં અપાયેલી સરકાર મદદની પ્રાંતવાર વિગત

નંબર	આખત	૨			૩			૪			૫			૬			કુલ
૧	કચ્છા પુસ્તકાલયોના નિભાવ માટે				૪૦૮૭-૮-૩			૩૫૯૩-૪-૪			૧૭૬૦-૦-૦			૨૦૨૩-૧-૬			૧૧૪૬૩-૧૪-૪
૨	ગ્રામ પુસ્તકાલયો, વાચનાલયો, મહિલા પુસ્તકાલયો તથા બાલ પુસ્તકાલયોના નિભાવ માટે				૬૫૬૫-૦-૦			૭૩૮૩-૪-૦			૩૫૫૩-૮-૦			૨૨૨૭-૦-૦			૨૨૭૨૮-૧૨-૦
૩	સને ૧૯૩૮-૩૯ માં હિંદોલી નવીન પુસ્તકાલયોના નિભાવ માટે				૩૭૫-૦-૦			૭૭૫-૦-૦			૨૫-૦-૦			૭૫-૦-૦			૧૨૫૦-૦-૦
૪	નવીન હિંદોલી પુસ્તકાલયોને પુસ્તકોના ખાતે મદદ				૧૧૨૪-૫-૦			૨૩૨૩-૮-૦			૭૪-૧૫-૦			૨૨૪-૧૫-૫			૩૭૪૭-૧૩-૫
૫	પુસ્તકાલયોને મંદાન મદદ				૫૪૭૬-૧૦-૮			૩૦૦૦-૦-૦			૧૫૨૩-૦-૦			૦-૦-૦			૬૯૬૯-૧૦-૮
૬	વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ				૪૦૦-૦-૦			૩૩૨-૦-૦			૧૫૫-૦-૦			૧૧૩-૦-૦			૧૦૦૦-૦-૦
	કુલ એકંદર				૨૧૦૨૮-૭-૧			૧૭૪૦૭-૦-૪			૭૦૬૧-૭-૦			૪૬૬૩-૧-૨			૫૦૧૬૦-૦-૫

અંકે પચાસ હજાર એકસો તેવું રૂપિયા સુન આનો પાંચ પાંખ.

વડોદરા. }
 ના. ૧-૮-૧૯૩૬

કે. એ. શાહ
 તૈયાર કરનાર

ઉ. એ. પટેલ

મદદનીશ અધ્યક્ષાપક :
 પુસ્તકાલય ખાતું; વડોદરા રાજ્ય.

જાહેરાત અંક ૪ સને ૧૯૩૯-૪૦

સને ૧૯૩૮-૩૯ માં આપાયલી પંચાયત મદદની પ્રાંતવાર વિગત

ક્ર. નં.	આવૃત્તિ	૨		૩		૪		૫		૬		૭		કુલ
૧	૩૨મા પુસ્તકાલયોના નિભાવ માટે			૩૫૮૭-૮-૩	૩૩૪૩-૬-૨૦	૨૦૬૧-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૮૯૯૫-૧૫-૧				
૨	મામ પુસ્તકાલયો, વાંચનાલયો, મહિલા તથા આસ પુસ્તકાલયોના નિભાવ માટે			૬૫૬૫-૦-૦	૭૩૮૩-૪-૦	૩૫૫૩-૮-૦	૧૮૬૨-૦-૦	૨૦૦-૦-૦	૨૨૫૬૩-૧૨-૦					
૩	સને ૧૯૩૮-૩૯ માં ઉપરોક્ત નવીન પુસ્તકાલયોના નિભાવ માટે			૨૭૫-૦-૦	૭૭૫-૦-૦	૨૫-૦-૦	૧૯-૮-૦	૦-૦-૦	૧૧૯૪-૮-૦					
૪	પુસ્તકાલયોને મકાન મદદ			૪૦૦૦-૦-૦	૩૦૦૦-૦-૦	૧૨૦૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૮૨૦૦-૦-૦					
૫	વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ			૪૦૦-૦-૦	૩૩૨-૦-૦	૧૫૫-૦-૦	૧૧૩-૦-૦	૦-૦-૦	૧૦૦૦-૦-૦					
	કુલ એકઠેર			૧૦૨૨૭-૮-૩	૧૪૮૩૭-૧૦-૧૦	૬૯૯૮-૮-૦	૧૯૯૪-૮-૦	૨૦૦-૦-૦	૧૯૯૫૪-૩-૧					

અર્થ એકતાગ્રામી દબાર નવસે યોગ્ય રૂપિયા નજી આપના એક પામ.

જાહેરાત નં. ૫ સને ૧૯૩૯-૪૦

સને ૧૯૩૯-૩૯ માં મકાનો ખાતે અપાયેલી સરકાર-પંચાયત
મદદની વિગત.

નં. ક્ર.	ગામનું નામ	સરકાર મદદ	પંચાયત મદદ	શેરો
૧	મોલા તા. પાદરા	૦-૦-૦	૧૦૦૦-૦-૦	સરકારમદદ સને ૧૯૩૬-૩૭ તથા ૧૯૩૭-૩૮માં આપેલી છે.
૨	સોખડા તા. વડોદરા	૦-૦-૦	૧૦૦૦-૦-૦	સરકાર મદદ સને ૧૯૩૭-૩૮માં આપવામાં આ- વેલી છે.
૩	નડા તા. ડભોઇ	૦-૦-૦	૭૪૭-૪-૩	સરકાર મદદ રૂ. ૧૦૦૦ સને ૧૯૩૬-૩૭માં તથા પંચાયત મદદ રૂ. ૧૧-૯ તેજ સાલમાં આપેલી છે
૪	વસો મહિલા પુસ્તકાલય	૦-૦-૦	૧૪૦-૭-૪	પુસ્તકાલયના કામે પંચા- યતે પોતે વધારાના આ- પેલા છે.
૫	કંડારી તા. કરજળ	૧૪૧-૧૦-૮	૧૪૧-૧૦-૮	મકાનના અંગે કમ્પાઉન્ડ માટે આપેલા છે.
૬	ભાવલી તા. વડોદરા	૧૦૦૦-૦-૦	૬૭૦-૯-૬	બાકીની પંચાયત મદદ સને ૧૯૩૯-૪૦માં આ- પવામાં આવશે.
૭	ગંભીરા તા. ભાદરજી	૧૦૦૦-૦-૦	૦-૦-૦	પંચાયત મદદ સને ૧૯૩૯-૪૦માં આપવામાં આવશે.
૮	જોશીકુવા તા. ભાદરજી	૬૬૬-૦-૦	૦-૦-૦	સદર-સદર
૯	તેનતલાવ તા. શિનોર	૧૦૦૦-૦-૦	૦-૦-૦	સદર-સદર
૧૦	મેથી તા. કરજળ	૬૨૫-૦-૦	૦-૦-૦	સદર-સદર

૧૧	રણપુર તા. કચ્છ	૬૦૦-૦-૦	- ૦-૦-૦	સદર-સદર
૧૨	વલણ તા. કચ્છ	૩૦૫-૦-૦	૦-૦-૦	સદર-સદર
૧૩	બચાર તા. કચ્છ	૧૩૬-૦-૦	૦-૦-૦	સદર-સદર
		૫૪૭-૧૦૮	૪૦૦૦-૦-૦	
૧૪	સિદ્ધપુર મહિલા પુસ્તકાલય	૦-૦-૦	૨૦૦૦-૦-૦	સરકાર મદદ સને ૧૯૩૭-૩૮ માં આપવામાં આવેલી છે.
૧૫	ગવાડા તા. વિળપુર	૧૦૦૦-૦-૦	૧૦૦૦-૦-૦	
૧૬	વિળપુર મહિલા પુસ્તકાલય	૨૦૦૦-૦-૦	૦-૦-૦	પંચાયત મદદ સને ૧૯૩૬-૪૦ માં આપવામાં આવશે.
		૩૦૦૦-૦-૦	૩૦૦૦-૦-૦	
૧૭	આરતા તા. કામરેજ	૫૨૩-૦-૦	૦-૦-૦	રૂ. ૧૦૦૦-૦-૦ સરકાર તેમજ પંચાયતના દરેકના મંજૂર કરવામાં આવ્યા છે. બાકીની રકમો હવે પછી અદા કરવામાં આવશે.
૧૮	સીસોદરા તા. નવસારી	૦-૦-૦	૨-૦-૦-૦	વધારાના આરકા માટે સરકાર મદદ સને ૧૯૩૭-૩૮ માં આપાયેલી છે.
૧૯	ધાતવા તા. કામરેજ	૧૦૦૦-૦-૦	૦-૦-૦	પંચાયત મદદ સને ૧૯૩૬-૪૦ માં આપવા તજવીજ થશે.
૨૦	દીગસ તા. કામરેજ	૦-૦-૦	૧૦૦૦-૦-૦	સરકાર મદદ સને ૧૯૩૭-૩૮ માં આપવામાં આવેલી છે.
		૧૫૨૩-૦-૦	૧૨૦૦ ૦-૦	
	કુલ એકંદર	૯૯૯૯-૧૦-૮	૮૨૦૦-૦-૦	

અને ૧૯૩૮-૩૯ આખર સુધીમાં નીચે પ્રમાણે ગ્રામ પુસ્તકાલયોનાં મકાનોની વિગત છે:

૧ સ્વતંત્ર મકાનોવાળાં પુસ્તકાલયો—૧૫૮

૨ મકાનો ખાતે સરકાર પંચાયત મદદ આપાઈ ગઈ છે તેવાં અને થોડી ઘણી મદદ આપવાની બાકીમાં છે તેવાં તેમજ મકાનો બંધાવવા માટે તજવીજ આપે છે તેવાં અધુરાં મકાનોના કામો—૨૬

૩ સીસોદરા તા. નવસારી પુસ્તકાલયના મકાનના અંગે વધારાનો ઓરડો બંધાવાનો છે.

૫ માહસા પુસ્તકાલયો તથા ૨૧ ગ્રામ પુસ્તકાલયોનાં મકાનો બંધાવાનાં છે.

વડોદરા
તા. ૩-૮-૩૯

ઉ. મા. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક.
પુસ્તકાલય ખાતું, વડોદરા.

ગાંધીરાત નં. ૬ સન ૧૯૩૯-૪૦

સને ૧૯૩૮-૩૯ માં વાચતાલયોને સરકાર મદદ આપ્યાની યાદી.

અમરેલી પ્રાંત

અમરેલી મહાલ	ઓખામંડળ મહાલ	૨ પીપળવા
૧ અમરેલી સામુદ્રિ- માતા x ૧૧-૦-૦	૧ ઓખાપોટું રહુડંટસ વાચનાલય ૫-૮-૦	કુલ રૂ. ૧૧-૦-૦
૨ અમરેલી ચોરાપા x ૧૩-૦-૦		દામનગર મહાલ
૩ અમરેલી ગાંધીપા x ૨૯-૮-૦	કુલ રૂ. ૫-૮-૦	૧ કરકોળીઆ ૫-૮-૦
૪ અમરપુર ૬-૦-૦	કોડીનાર મહાલ	કુલ રૂ. ૫-૮-૦
૫ ચાંપાયાળ ૫-૮-૦	૧ અડવી ૬-૦-૦	ધારી મહાલ
૬ પીપળલગ ૬-૦-૦	૨ ગોહેલની ખાખુ ૬-૮-૦	૧ કમી ૫-૮-૦
૭ રતેપુર ૫-૮-૦	૩ પીપળી ૬-૦-૦	૨ કુચડા ૬-૦-૦
૮ મેડી ૫-૮-૦	૪ માલગામ ૫-૮-૦	૩ નાગધરા ૫-૮-૦
૯ રાજરથળી ૫-૮-૦	૫ માલસરમ ૮-૮-૦	૪ હુંડલી ૫-૦-૦
૧૦ અમરેલી કદમી- નારાયણ દરિયાન x ૨૫-૦-૦	કુલ રૂ. ૩૨-૮-૦	કુલ રૂ. ૨૨-૦-૦
કુલ રૂ. ૧૧૨-૮-૦	ખાંસા મહાલ	અમરેલી તથા ઓખા- મંડળ પ્રાંત કુલ સરકાર મદદ રૂ. ૧૮૯-૦-૦
	૧ ઝીડીઆળી ૫-૮-૦	

મહેસાણા પ્રાંત

આતરસુખા મહાલ	૪ ઉકરડીના મુવાળા ૫-૮-૦	૬ વાધણપુર ૫-૮-૦
૧ કમાલચંધ વાસણા ૫-૮-૦	૫ સદિસર ૪-૮-૦	કુલ રૂ. ૫૦-૮-૦
૨ ઘડીઆ ૫-૮-૦	૬ ઝંડા ૭-૮-૦	કડી મહાલ
૩ વડાલી ૫-૮-૦	૭ સિહોરા ૫-૮-૦	૧ કડી ફાસ x ૪૦-૦-૦
	૮ ગરોડ ૫-૮-૦	

૨ લક્ષ્મણપુરા	૫-૮-૦
કુલ રૂ. ૪૫-૮-૦	
કલોલ મહાલ	
૧ નાદરી	૫-૮-૦
૨ ભોયણરાડોડ	૫-૮-૦
૩ અઢાણ	૫-૮-૦
૪ તારાપુર	૫-૮-૦
૫ રાંચરડા	
પાંચરાપોળ	૯-૮-૦
કુલ રૂ. ૩૧-૮-૦	
ઘેરાણી મહાલ	
૧ મદાસણ	૫-૮-૦
૨ પાંજા	૫-૮-૦
૩ નાની હીરવાણી	૫-૮-૦
કુલ રૂ. ૧૬-૮-૦	
હડેગામ મહાલ	
૧ નાના જલ્લદ	૪-૮-૦
૨ જાળોરા	૫-૮-૦
૩ પક્ષાનો મઠ	૫-૮-૦
૪ પાલજ	૭-૮-૦
૫ સલાટપુર	૫-૮-૦
૬ સીહોલી મોટી	૫-૮-૦
૭ આલમપુર	૫-૮-૦
૮ જાળીઆનો મઠ	૯-૮-૦
૯ ગીચોડ	૬-૮-૦
૧૦ શાહપુર	૫-૮-૦
કુલ રૂ. ૬૧-૦-૦	

પાટણ મહાલ	
૧ પાટણ કં'પાણી	૪૫-૦-૦
૨ પાટણ ટાંકવાડા	૫૦-૦-૦
૩ પાટણ ધીવટા	૨૩-૦-૦
૪ પાટણ સાલવી	
ડો. પંડ્યા	
અખાસગૃહ	૫૦-૦-૦
૫ પાટણ સોનીવડો	૩૦-૦-૦
૬ પાટણ ઠાકરગા	૧૦-૦-૦
૭ પાટણ અનાથ	
જાળકાશ્રમ	૧૨-૦-૦
૮ પાટણ નાગરવાડો	૩૬-૦-૦
૯ એ'હલા	૬-૮-૦
કુલ રૂ. ૨૬૨-૮-૦	
મહેસાણા મહાલ	
૧ મહેસાણા પરા	૬-૮-૦
૨ ભાસરીઆ	૬-૮-૦
૩ ચરાડુ	૭-૦-૦
૪ સીડોસણ	૫-૮-૦
૫ નામદપુર	૫-૮-૦
૬ ધાધુસણ	૬-૦-૦
૭ ચલોવા	૫-૮-૦
૮ ધનપુરા	૫-૮-૦
૯ ખદલપુર	૬-૮-૦
૧૦ દેદીઆસણ	૫-૮-૦
૧૧ પુનાસણ	૫-૮-૦
કુલ રૂ. ૬૫-૮-૦	
વિજાપુર મહાલ	
૧ ગણેશપુરા	૫-૮-૦

૨ પાલડી બ્યાસ	૬-૮-૦
૩ ગુંદરાસણ	૮-૮-૦
૪ હરણહોડા	૫-૮-૦
૫ ધનપુરા	૫-૮-૦
૬ મહારામપુર	૮-૮-૦
૭ વસાઈ વિઘાઈ	
વાચનાલય	૧૦-૦-૦
કુલ રૂ. ૫૦-૦-૦	
વિસનગર મહાલ	
૧ બાકરપુર	૭-૦-૦
૨ રંગાકુઈ	૫-૮-૦
૩ રામપુર	૧૬-૦-૦
૪ ધામણવા	૮-૦-૦
૫ શેવાળા	૫-૮-૦
કુલ રૂ. ૪૨-૮-૦	
સિદ્ધપુર મહાલ	
૧ હિપલવા	૮-૮-૦
૨ હંઝા આર્થ	
સમાજ	૧૧-૦-૦
૩ સિદ્ધપુર આર્થ	
યુવક	૧૦-૦-૦
કુલ રૂ. ૨૯-૮-૦	
હારીજ મહાલ	
૧ પીપલાણ	૧૦-૦-૦
કુલ રૂ. ૧૦-૦-૦	
મહેસાણા પ્રાંત કુલ	
સરકાર મદદ રૂ.	૬૬૫-૦-૦

વડોદરા પ્રાંત

તા. કરજણ	
૧ નિશાળીઆ	૮-૮-૦
૨ ધનોરા	૫-૮-૦
કુલ રૂ. ૧૪-૦-૦	

તા. કલોઈ	
૧ અલાયપુરા	૬-૮-૦
૨ શ્યા તલાવડી	૫-૮-૦
કુલ રૂ. ૧૨-૦-૦	

તા. તીલકવાડા	
૧ જેમલગઢ	૫-૮-૦
કુલ રૂ. ૫-૮-૦	

તા. પાદરા

૧ સોમજીપુરા	૫-૮-૦
૨ મોભારોડ	૧૯-૦-૦
૩ આમજીવધી	૫-૮-૦
૪ લોલા	૫-૮-૦
૫ સોદા	૫-૮-૦

કુલ રૂ. ૪૧-૦-૦

તા. પેટલાદ

૧ વસો આરોગ્ય	વર્ધકx ૫૦-૦-૦
૨ ધર્મજી અરવજીx	૧૨-૦-૦
૩ વિશ્વોલી	૫-૮-૦

કુલ રૂ. ૬૭-૮-૦

તા. વડોદરા

૧ સમસપુરા	૫-૮-૦
૨ મોસીદા	૬-૮-૦
૩ કરાલી	૫-૮-૦
૪ ધનોરા	૬-૦-૦
૫ વડોદરા મેલ ટ્રેનિંગ	યુનીયનx ૫૦-૦-૦
૬ અહોટા	૬-૮-૦
૭ અંપાડ	૫-૮-૦

૮ મહાપુરા	૫-૮-૦
૯ રાયપુરા	૫-૮-૦
૧૦ ઉડીયા મેદાદ	૫-૮-૦
૧૧ સોનારકુધ	૫-૮-૦
૧૨ કાજલપુર	(સાંકરદા) ૫-૮-૦

૧૩ અલ્હાદપુરા	૫-૮-૦
૧૪ તાદિળગ	૫-૮-૦
૧૫ કાજલપુર (પોર)	૫-૮-૦
૧૬ જ્યુખીલી બાગ	વાચનાલયx ૫૦-૦-૦

૧૭ કોટાલી	૫-૮-૦
-----------	-------

કુલ રૂ. ૧૮૫-૦-૦

તા. વાઘોડીઆ

૧ શુગલપુર	૫-૮-૦
૨ કુમેટા	૬-૮-૦
૩ સીપડ	૫-૮-૦
૪ દલોડ	૫-૮-૦
૫ અંપાલીપુરા	૫-૮-૦
૬ રાઠકુધ	૫-૮-૦

કુલ રૂ. ૩૪-૦-૦

નવસારી પ્રાંત

તા. કામરેજ

૧ મોવાળી	૫-૮-૦
----------	-------

કુલ રૂ. ૫-૮-૦

તા. ગણદેવી

૧ ભાદા	૫-૮-૦
૨ કેસલી	૬-૮-૦
૩ દેવસર	૫-૮-૦
૪ નાંદરખા	૫-૮-૦

કુલ રૂ. ૨૩-૦-૦

તા. નવસારી

૧ ચોખડ	૫-૮-૦
૨ નવસારી સ્ટેશન	રોડx ૨૦-૦-૦

કુલ રૂ. ૨૫-૮-૦

તા. પલસાણા

૧ તાંતી ઝધડા	૬-૮-૦
૨ પંજેળીઆ	૫-૮-૦
૩ કથાવ	૫-૮-૦

કુલ રૂ. ૧૭-૮-૦

તા. મહુવા

૧ અંધાત્રી	૫-૮-૦
૨ બારતાડ	૮-૮-૦
૩ ઉમરાવ	૮-૦-૦
૪ મહુવરીઆ	૫-૮-૦
૫ શેખપુર	૫-૮-૦
૬ કુંગરી	૫-૮-૦
૭ લમ્બુપોર	૫-૮-૦
૮ બામણીઆ	૬-૦-૦
૯ ખીલખડી	૭-૮-૦

તા. શિનોર

૧ મરાડી	૮-૮-૦
૨ દરિયાપુરા	૬-૮-૦

કુલ રૂ. ૧૫-૦-૦

તા. સંખેડા

૧ સુર્યા	૫-૮-૦
૨ આબ	૭-૮-૦
૩ લોટીઆ	૧૫-૦-૦

કુલ રૂ. ૨૮-૦-૦

તા. સાવલી

૧ અલીદા	૫-૮-૦
૨ શાન્તિપુરા	૧૧-૦-૦
૩ કડાચલા	૫-૮-૦
૪ કુનપાડ	૫-૮-૦
૫ ઉત્તમનગર	૭-૮-૦
૬ ધંટીઆળ	૫-૮-૦
૭ માધવપુરા	૫-૮-૦
૮ વેમાર	૫-૮-૦

કુલ રૂ. ૫૧-૮-૦

વડોદરા પ્રાંત કુલ
સરકાર મદદ રૂ. ૪૫૩-૮-૦

x નિયાનીવાળાં કર્યા વાચનાલય છે; બાકીનાં આમ વાચનાલય છે.

કુલ ૧૪૪ આમ વાચનાલયોએ અને ૨૧ કર્યા વાચનાલયોએ સરકારમદદ લીધી છે.

મુ. વડોદરા
તા. ૨-૮-૩૯ઉ. મો. પટેલ
મદદનીય અવરથાપક.

જાહેરાત નં. ૭ સન ૧૯૩૬ ૪૦

વડોદરા પ્રાંતનાં પુસ્તકાલયોનાં દેણગીથી અંધાતાં મકાનોની હકીકત.

ક્ર. નં.	પુસ્તકાલયનું નામ	મકાન માટે મદદ અથવા નારનું નામ અને દેકાણું	લોકમદદની ઓફિસ કચેરી રકમ રૂપીઆ	પ્રાંત પંચાયતમાં રકમો જમા કરાવ્યાની હકીકત								મકાનના કામની હકીકત
				દેણગીની		સરકાર મદદ			પંચાયત મદદ			
				રકમ	તારીખ	રકમ	તારીખ	રકમ	તારીખ	રકમ	તારીખ	
				૫	૬	૭	૮	૯	૧૦			
૧	આમળા તાલુકો પાદરા	આમલોધા	૧૦૦૦	૧૦૦૦	૩૫-૩૬	૧૦૦૦	૩૫-૩૬	૩૬-૩૭	૩૬-૩૭	મકાન બાંધવા માટે લોશિને મળેલો આવક પવામાં આવ્યો છે.		
૨	મટોલા તાલુકો વડોદરા	"	૧૦૦૦	૧૦૦૦	૩૬-૩૭	૧૦૦૦	૩૬-૩૭	૩૬-૩૭	૩૬-૩૭	મકાનનું કામ લગભગ પૂરું થવા આવ્યું છે.		
૩	મોલા તાલુકો પાદરા	"	૧૦૦૦	૧૦૦૦	૩૬-૩૭	૭૫૨-૮-૮ ૨૪૭-૭-૪	૩૬-૩૭ ૩૭-૩૮	૨૬-૧૨-૩૮	૨૬-૧૨-૩૮	મકાન માટે જમીન તો કચ્છોરા પાદરા તાલુકા નિરીક્ષકને તા ૨૧-૭-૩૬ ના રોજ સેપવામાં આવેલો હોવાથી હવે કામ ચરૂ થશે.		

મકાન બાંધવા માટે લોકોને પ્રત્યેક આપવામાં આવ્યો છે.

મકાનનું કામ લગભગ પૂર્ણ થવા આવ્યું છે.

મકાન માટે જમીનનો કચળો પાદરા તાલુકા નિરીક્ષકને તા ૨૧-૭-૩૬ ના રોજ સેપિવામાં આવેલો હોવાથી હવે કામ ચરૂ થશે.

૧૧	તેનતલાવ તાલુકે શિનોર	૧૦૦૦	૧૦૦૦	૪-૪-૩૯	૧૦૦૦	૨૧-૪-૩૯	૧૦૦૦	"	પંચાયત મહદ ચાહુ સાલે મળશે. જમીન પસંદ થવા મહાલે નં. ૫૯૬૯ તા. ૨૯-૫-૩૯ થી લ- ખ્યું છે.
૧૨	રણપુર તાલુકે કરજીયું	૬૦૧	૬૦૧	૧૩-૭-૩૯	૬૦૦	૬-૬-૩૯	૬૦	"	પંચાયત મહદ ચાહુ સાલે મળશે. જમીન પસંદ કરવા મહાલે નં. ૬૩૯૭ તા. ૨૪-૬-૩૯ થી લ- ખ્યું છે.
૧૩	મેથી તાલુકે કરજીયું મેથીના આપલાલાલ ગિરધરલાલ	૬૨૫	૬૨૫	૧૩-૭-૩૯	૬૨૫	૬-૬-૩૯	૬૨૫	"	પંચાયત મહદ ચાહુ સાલે મળશે. જમીન તા. ૨૧-૫-૩૯ ની સમિતિમાં પસંદ થઇ છે. જમીનના માગ- ણીપત્રમાં સહીઓ કરી નં. ૬૮૧૯/ ૨૦-૭-૩૯ થી પ્રાપ્ત પંચાયત તરફ મોકલ- લેલો છે.
૧૪	પેટલાદ મહિલા	૩૦૦૦	૩૦૦૦	૨૪-૭-૩૯	૨૦૦૦ ૧૦૦૦	૫-૭-૩૫ ૨૪-૬-૩૬	૫૧-૩-૧૧ ૩૫-૫-૦ ૨૦૦૦-૦-૦ ૩૦-૭-૩૬	૫-૭-૩૫ ૨૭-૭-૩૫ ૩૦-૭-૩૬	જમીન પસંદ કર- વાનું કામ વડોદરા પ્રાંત સુબા કચેરીમાં નં. ૫૩૮૭/૧૪-૪-૩૯ થી મોકલ્યું છે તે કામનો નિકાલ થયે જમીન પસંદ થયે આગળની તજવીજ થવાની છે.

૧૫ ધર્મજ મલિલા	લોકમદદ	૨૦૦૦	૨૦૦૦	૧૮-૧૦-૩૫	૨૦૦૦	૯-૧૦-૩૫	૨૯૧૩-૭-૧૩	૩૦-૭-૩૬	મકાન માટેની જમીન ખાતગી રીતે સંપાદન થઈ ગયું છે. જમીન પંચાયતને કબજે સોંપવામાં આવશે એટલે કામ શરૂ થશે.
----------------	--------	------	------	----------	------	---------	-----------	---------	--

ટીપ:—કંઝારી તા. કરજણ પુસ્તકાલયના મકાનનું વંદાનું કામ શ. ૪૨૫-૦૦-૦ નું પૂરું થયું છે. વલણ અને બચાર તા. કરજણ પુસ્તકાલયના વંદાના કામ માટે અનુક્રમે શ. ૯૧૪ અને શ. ૪૧૬ મંજૂર થયેલા છે, તે કામો આ સાલે ચોટા કરાળા તા. ધિતોર પુસ્તકાલય વંદાના કામે શ. ૪૯૦ મંજૂર થયેલા છે તે કામ આ સાલે પૂરું થશે.

નવસારી પ્રાંતનાં પુસ્તકાલયોનાં દેણગીથી બંધાતાં મકાનોની હકીકત.

૧ પીચેસરા તાલુકે માંગરોળ	ગામમદદ	૫૦૦	૫૦૦	૩૪-૩૫	૫૦૦	૩૬-૩૭	૫૦૦	૩૬-૩૭	જમીનનાં માગણી-પત્રો સહીઓ મહાલે પંચાયતને જમીન કબજે સોંપવા નં. ૫૩૦૨ તા. ૮-૪-૩૯ થી મોકલ્યા છે અને ઉ. નં. ૬૭૩૬/૧૭-૭-૩૯થી કરી છે.
૨ કપુરા તાલુકે વ્યારા	"	૧૦૦૦	૧૦૦૦	૩૬-૩૭	૧૦૦૦	"	૧૦૦૦	૩૭-૩૮	મકાનનું કામ ચાલુ છે. પૂરું થવા આવ્યું છે.
૩ માતા તાલુકે કામરેજ	"	૧૦૦૦	૧૦૦૦	૩૭-૩૮	૧૦૦૦	૨૧-૪-૩૯	૧૦૦૦	"	પંચાયત મદદ ચાલુ સાલે માંગરોળ અને જમીન કબજે મળે કામ શરૂ થશે.

આરતા તાલુકે	"	૧૦૦૦	૧૦૦૦	—	૫૨૩	૨૬-૭-૩૯	૧૦૦૦	લોકમદદ પુ. મ. મં. ડાંગમાં જમા છે તે પંચાયતમાં જમા થવાની બાકી છે. સરકારી મદદ બાકીની અને પંચાયત મદદ આ સાથે પંચાયતમાં જમા થશે એટલે જમીન પસંદ ગણ કબજે ગણે કામ શરૂ થશે.
-------------	---	------	------	---	-----	---------	------	--

ટીપ્પણી— નિસોદરા તાલુકે નવતારી પુસ્તકાલયના મકાનનો એક ઝોરડો વધારવા ગામમદદ રા. ૨૦૦) આવેલી તે ઉપર સરકાર પંચાયત મદદ રા. ૪૦૦) આપવામાં આવી છે. કામ આગેવાનોને સોંપ્યું છે.

મહેસાણા પ્રાંતનાં પુસ્તકાલયોનાં દેણગીથી બંધાતાં મકાનોની હકીકત.

૧. શાક્ષત્રવાડા તાલુકે સિદ્ધપુર	ગામમદદ	૧૦૦૦	૧૦૦૦	૩૦-૧૧-૩૫	૧૦૦૦	૩૦-૧૧-૩૫	૧૦૦૦	૩૦-૧૧-૩૫	તા. ૨૬-૮-૩૯ સુધીમાં કામ પૂરું થશે
૨. મસતપુર મોટા તા. દલેગામ	"	૧૦૦૦	૧૦૦૦	૨૬-૨-૩૬	૧૦૦૦	૨૬-૨-૩૬	૧૦૦૦	૨૬-૨-૩૬	કામ પૂરું થવા બાકીનું છે.
૩. કીર્તી ગોદિલા તા. સિદ્ધપુર	મુળાપાત્રના સેડા જગ-મોહનદાસ	૨૦૦૦	૨૦૦૦	૧૫-૧૨-૩૭	૨૦૦૦	૧૫-૧૨-૩૭	૨૦૦૦	૧૫-૧૨-૩૭	આ કામ જમીન કબજે સોંપાનો હુકમ પ્રાંતમાંથી થવાનો હોવાથી પ્રાંતમાં નં. ૬૭૯૩/૧૭-૭-૩૯ થી લખ્યું છે.

૪) કસ્માશ્રીપુરા તા. ૬ડી	ગામમદદ	૧૦૦૧	૧૦૦૧	૧૯૩૨	૧૦૦૦	૬-૪-૩૮	૮૨૩-૯-૧૦૨૫-૬-૩૮	૧૫૬ યએસી જમીન નર્મ સાવજનિક તકરો આવવાથી નિકાલ કરાવવાની તજવીજ ચાલે છે. તેનો નિવેડો આવે આગળની તજવીજ થશે.
૫) સિદ્ધપુર મહિલા	સિદ્ધપુરના રામભાઈ શેઠ મંગલભાઈ પ્રભુદાસ	૨૦૦૦	૨૦૦૦	૯-૮-૩૮	૨૦૦૦	૧-૮-૩૮	૨૦૦૦ ૨૯-૫-૩૯	જમીન બાળતો છેવટ નિકાલ સર્વે ખાતેથી ચવાનું કામ ચાલે છે. તે કામે નિકાલ કરાવી જમીન સોંપવા નં. ૬૨૬૪ તા. ૧૭-૬-૩૯ થી મહાલે લખ્યું છે.
૬) મનાડા તાલુકો વિગતપુર	મનાડાની બાઈ મોતી	૧૬૦૦	૧૦૦૦	૪-૪-૩૯	૧૦૦૦	૧૪-૨-૩૯	૨૩-૫-૩૯	જમીન તા. ૧૫-૪-૩૯ ના રોજ ૫૫૬ ચમ છે. જમીનના કાળા માટેનો નિકાલ મો જમીન પચાપતને કમળ મો આગળની તજવીજ થશે. જમીનનાં મગણી-પત્રો મોકલવા પ્રાંત પંચાયત તરફ નં. ૬૬૩૬ તા. ૧૧-૭-૩૯ થી લખ્યું છે.

વિજાપુર મહિલા	વિજાપુરના	૨૦૦૦	૨૦૦૦	૮-૪-૩૯	૨૦૦૦	૨૩-૩-૩૯	૨૦૦૦	તા. ૭-૪-૩૯ ની સમિતિમાં જમીન પસંદ થયેલી છે પણ તે સમિતિ નિયમ પ્રમાણે નહિ હોવાથી ફરીથી સમિતિ બોલાવવા મહાસે નંબર ૬૭૩૬ તા. ૧૭-૭-૩૯ થી લખ્યું છે.
	શેઠ વિદ્યાભાઈ રાજેકોઈલાલ ઝવેરી							

ટીપ્પણી:—૧ મહેસાણા પ્રાંતમાં બીજોદશ તા. વિજાપુર પુસ્તકાલયના મકાનના વંદા માટે ૧૯૩૭-૩૮ માં રૂ. ૧૬૮) એકસો અડસઠ મંજૂર થયેલા પરંતુ વંદા માટે જમીનમહેસુલ માપીથી આપવા ૧૯૩૮-૩૯ ની સાલે હુકમ થયેલો હોવાથી જમીન ચાલુ માલે કચળે મળે કામ ચરૂ થશે.

૨ શેરયા તા. કલોક પુસ્તકાલયના વંદા માટે રૂ. ૮૦૦) આઠસો ૧૯૩૮-૩૯ સાલે મંજૂર થયેલા તે પૈકી લોકમદદ મળા છે. સરકાર પંચાયત મદદ ચાલુ સાલે મળે કામ ચરૂ થશે.

ટીપ્પણી:—એકઢેર સને ૧૯૩૮-૩૯ સાલમાં ૯ પુસ્તકાલયોને મદદ આપી હતી. અને સાલ દરમ્યાન ૯ મકાનો અંધાર્યા છે, અને આગળ મકાનોની હકીકત ઉપર ફરિવેલી છે.

પુસ્તકાલય ખાતુ
માર્વજનિક પુસ્તકાલય શાખા
ત્રોદશ, તા. ૪ જુલાઈ ૧૯૩૯

પુ: ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ.

મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

વિષય

કેરતા પુસ્તકાલય શાખાનાં નવીન પુસ્તકો યાજ્યત.

સૂચના નં. ૪૬૨ તા. ૮-૫-૩૯ તા અનુસંધાનમાં જથ્થાવવાનું કે કેરતા પુસ્તકાલયના ઉપયોગ માટે માહે મે ૧૯૩૯ થી માહે જુલાઈ ૧૯૩૯ સુધીમાં નીચેનાં પુસ્તકોનો વધારો કરવામાં આવ્યો છે.

લેખક	પુસ્તકનું નામ	સાલ	લેખક	પુસ્તકનું નામ	સાલ
તલવાડ વિમળાગૌરી	બાળવિદ્યાન ભાગ ૩	૧૯૩૪	દેરાસરી ડા. પી.	ગુજરાતીઓએ હિંદી સાહિત્યમાં	
પટેલ માધવલાલ ભાઈલાલ રવીશ્રવ્રાહ્મન એન્જનીયર	હેન્ડબુક ભા. ૧-૨-૩	૧૯૩૮	મોદી અ. સુ.	૮૨૩૯ અને તેનાં માથુસો	૧૯૩૭
રવે વિ. ચ.	ગૃહવિધાન	૧૯૩૭	દેસાઈ હ. ઇ.	પ્રજાજનની દૃષ્ટિએ કૃષ્ણ અને ધી	૧૯૩૭
પંડિત સુંદરલાલ	ભારતમાં અંગ્રેજી રાજ્ય ભા. ૧	૧૯૩૮	દીવેદીઆ ન. ભો.	મનોહુરગ્રંથ ૩	૧૯૩૭
"	"	ભા. ૨	"	"	૧૯૩૭
પંડ્યા ના. અ.	રઘુવંશ	૧૯૩૭	પંડ્યા ગ. લા.	ઓખાહરણ	૧૯૩૮
રાણી લક્ષ્મીદાસ	ઓડોલ્ફ હીટલર	૧૯૩૫	પાઠક પ્રા. વિ.	પ્લેટોનું આદર્શ નગર ભાગ ૧	૧૯૩૭
પંડ્યા ના. અ.	કુમારસંભવ	૧૯૩૬	"	"	૧૯૩૮
પાઠક બાળકૃષ્ણ અ.	જંતુદાસપ્રવેશિકા	૧૯૩૯	દવે મનુ હ.	બોધબાવની	૧૯૩૭
આચાર્ય જયંતિલાલ	માનવધર્મ	૧૯૩૮	અક્ષલદ્દ વિ. ને.	વિઠ્ઠલવિલાસ	૧૯૩૮
કૃત્તવ પ્ર. આ.	નીતિશાસ્ત્ર	૧૯૩૭	મકાતી પીલાં. બો.	પ્રભુ સાથે પરિચય	૧૯૩૬
પટેલ ર. મો.	દાંત અને તેની સંભાળ	૧૯૩૮	ત્રિવેદી હરભાઈ	નવો આચાર નવો વિચાર	૧૯૩૭
ગજજર મગનલાલ	લિખુ અને તેની માતાની કથાનો ઉદ્ધોગ	૧૯૩૭	પંડ્યા ગાર્તનર સિવલદ્ર	કપાસ ભાગ ૧	૧૯૩૫
			"	"	૧૯૩૬

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો માટે ભલામણ કરવામાં આવેલાં પુસ્તકોની યાદી નં. ૧ સને ૧૯૩૯-૪૦

પુસ્તકનું નામ	અંગ્રેજીમાં નામ	કિંમત	કદ	વર્ષ	પૃષ્ઠ	બાંધણી	પ્રકાશકનું ઠેકાણું
૧ માળકનો ગાય	સોમાલાલ ક્રિશોરભાઈ પટેલ	૦-૬-૦	૧૬૦	૧૯૩૯	૬૨	કપડી	કર્તા, સુણાવ, આણંદ થકમે
૨ એનિસી શિખામણુ	પૂરુષોત્તમરાય શિવરામ ભટ્ટ	૦-૬-૦	"	૧૯૯૫	૮૦	"	કર્તા, કુભારકુકડા, ભુલેશ્વર રોડ, ધરન, ૧૭ દેગવાળા મળો, બીજે દાદરે, મુબમ ૪
૩ બન્ધન (ગુજરાતી પંચતી ૧૯૩૮ના બીજી ભેદ)	મન્દુકમાર ચક્રવર્તી ચક્રેશ્વરભાઈ	૧-૮-૦	"	૧૯૯૫	૩૦૫	પાકી	કર્તા સુલતાનપુરા ગોલવાડ, કુવા ક્ષણીઆ વડોદરા
૪ મકરન્દ	શં. જી. ગર્ગે	૦-૧૨-૦	"	૧૯૩૭	૫૦	"	શંદર લક્ષ્મણ ગર્ગે, જળગામ, જામર, ચાવીમગામ પૂ. ખા.
૫ મધાગિનું જાનપ્રકાશ અં. પુ. ૧	ડૉ. જટાશંકર ગાંધી	૦-૨-૦	"	"	૩૨	કાચી	વ્યવસ્થાપક જીવનપ્રકાશ ગ્રંથમાળા; સુધાભામતો બગલો, હરિજન આશ્રમ પાસે, સાગરમતી-અમદાવાદ
૬ અભયેશ્વર	"	૦-૨-૦	"	"	૪૦	"	"
૭ માણસ મણિ કેમ પડે છે ?	"	૦-૧-૦	"	"	૧૫	"	"
૮ મંદનાડ કેમ મરાણો ?	"	૦-૨-૦	"	"	૩૨	"	"

ક્રમ	સર્વ રોગની સોયી સરસ- મારવાર આરોગ્ય રક્ષણ મંથન- માળ અંક ૬	ડૉ. જટાશંકર નાન્દી	૦-૪-૦	૧૬-૦	૧૯૩૯	૬૮	કાચી	નવયુગ આરોગ્ય મંદિર, જેયરદાસ હરકીરીના બંગલો, સાબરમતી-અમદાવાદ.
૧૦	આરોગ્યરક્ષક અદ્યુત ક્રિયા	"	૦-૧-૦	"	"	૨૨	"	સદર
૧૧	તમાકુ દોષદર્શિના	"	૦-૨-૦	"	૧૯૩૯	૩૨	કાચી	સદર
૧૨	અભ્યાસ્ય ગોધાસંગ્રહ	"	૦-૪-૦	"	૧૯૩૯	૬૮	"	સદર
૧૩	જાગૃદેશી અને બીજી વાતો.	અવિનાશ	૧-૮-૦ ૧-૧૨-૦	"	૧૯૩૯	૨૪૦	કાચી પાકી	જટાશંકર મા. મહેતા, પ્રગતિ સાહિત્ય મંદિર, રાજકોટ.
૧૪	સંસ્થોપાસના	શ્રીવાદ દામોદર સાતપટેલ	૧-૮-૦	"	૧૯૨૭	૨૪૦	કાચી	કર્તા, સ્વધ્યાય મંડળ, ઔધ હસ્થા સતારા.
૧૫	બ્રહ્મચર્ય	"	૧-૦-૦	"	૧૯૩૪	૧૫૨	"	"
૧૬	સૂર્યમંદન વ્યાયામ	"	૦-૮-૦	"	૧૯૩૨	૯૩	"	"
૧૭	યજુર્વેદના સ્વાધ્યાય શાંતિ કરણ અધ્યાય ૩૬ "સચ્ચો શાંતિ કા સચ્ચા ઉપાય"	"	૦-૧૦-૦	"	૧૯૨૭	૧૧૬	"	"
૧૮	વૈદિક અભિવિષા	"	૧-૮-૦	"	૧૯૨૪	૨૧૬	"	"

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ અવરથાપક

તા. ૧૦-૮-૩૯ }
વડોદરા

પુસ્તકાલય

સંપાદન :

દેશમાં વાર્ષિક રૂ. ૩-૮-૦
પરદેશમાં „ રૂ. ૫-૦-૦
૬ નકલ રૂ. ૦-૬-૦

તંત્રીઓ :

નાતાલાલ ચંદ્રશેખર દીવાનજી
મણિલાલ પ્રભાશંકર બ્યાસ

ઃ વ્યવસ્થાપક :

વાપલભાઈ નારણભાઈ અમીન
બી. કેમ
મંત્રી, પુ. સ. સ. મં. વિ.
રાવપુત.....વડોદરા.

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પૃષ્ઠક્ર
પુસ્તકોની પસંદગી ...	તંત્રીચાનેથી ...	૫૯૭
ચાનકાંચો (કાવ્ય) ...	શ્રી. મગલાલ ૭. જોષી ...	૫૯૯
ચાન-ત્યોતિ ,, ...	શ્રી. કમરીન ...	૫૯૯
આમજનોનું સાહિત્ય... ..	શ્રી. મણિભાઈ ઉપાધ્યાય ...	૬૦૦
શારદામન્દિરે (કાવ્ય) ...	શ્રી. ચૈયંચંદ્ર ૨. છુદ્ધ ...	૬૦૨
સેવાદીક્ષિતને ,, ...	શ્રી. મગલાલ નાગરજી મહેતા ...	૬૦૨
લોકમદદના કીમિયાગરો (દુકાંની વાર્તા)... ..	શ્રી. મગલાલ ૬. મહેતા ...	૬૦૩
પરદેશી સાહિત્યસૃષ્ટિનું ચોક્કું અવનવું ...	શ્રી. છાટાલાલ મા. કામદાર ...	૬૦૮
પરદેશી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ ...	શ્રી. રતિભાઈ અમીન ...	૬૧૦
પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિ (સને ૧૯૩૮)નું નિવેદન	શ્રી. ના. ચં. દી નંજી ...	૬૧૩
મદાસ પુઝમંડળોની સલામો ...	... ..	૬૧૮
પુસ્તકાલયોની તપાસણી ...	... ..	૬૨૨
સ્વ. મોતીભાઈ અમીન રમા. ફંડમાં જરાપણી રકમો ...	... ..	૬૨૩
પુસ્તકપરિચય ...	... ..	૬૨૪
નવીન શાલ... ..	... ..	૬૩૧
પુસ્તકોનો પરિચયસંગ્રહ ...	... ..	૬૩૨
માસિકો મળ્યા તારીખ ...	... ..	૬૩૪
શું વાંચશો ? ...	... ..	૬૩૫
પુસ્તકાલય નોંધ ...	... ..	૬૩૭
શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાનું નિવેદન સહ પરિચામ ...	... ..	૬૪૦
પુ. સ. સ. મં. સિના ૧૫ મો વાર્ષિક નિવેદન ...	... ..	૬૪૫
પુસ્તકાલય ખાતાની સૂચનાઓ, વટકુકમો વગેરે ...	... ..	૯૯

સુધારો:—૧૯૬૯ ની ૪૪ મી પંક્તિમાં દમેદને માટે એ શબ્દો પછી નીચે પ્રમાણે ઉમેરો કરીને વાંચવું:—અત્યારે જે રીતે ચાલે છે તે રીતે

પુસ્તકોની પસંદગી

—તંત્રીસ્થાનથી

૧૯૩૯-૪૦ નો વર્ષ માટેનાં પુસ્તકાલયોનાં બજેટો, ઉત્સાહી અંધપાલો અને મંત્રીઓએ તો વખતસર, પોતાના વાચકોને પથ્ય અને પુષ્ટિદાયક જ્ઞાનરૂપી ખોરાક આપવા માટે શિષ્ટ અને સુરુચિકર પુસ્તકોની પસંદગી કરી, મોકલી આપ્યાં હશે.

પરંતુ હજી કેટલાંક પુસ્તકાલયોના અંધપાલો, મંત્રીઓ એવા પણ હશે કે જેમણે પોતાનાં બજેટો મોકલી આપ્યાં નહિ હોય. તેમણે તે સત્વર તૈયાર કરી ખાતા તરફ વિનાવિલંબે મોકલી આપવાં જોઈએ.

બજેટો બનાવતી વખતે, કેટલીક વાર, એકલક્ષી ધોરણ બાળવર્ગમાં આવે છે, કેટલાક અંધપાલો માત્ર પોતાની જ રુચિને અનુકૂળ આવતાં-પુસ્તકો જ બજેટમાં મૂકે છે, કેટલાકે આબુબાલુના લાગતાવળગતાઓની શેહ-શરમમાં તણાઈને તેમની જ પસંદગીનાં પુસ્તકો મંગાવે છે, જ્યારે કેટલાકે પોતાનાં જોગખીતા-પારખીતા લેખક-પ્રકાશકો પર ઉપકાર કરવાના ઉદ્દેશે તેમના તરફથી પ્રકટ થયેલાં સારાં વા નરસાં પુસ્તકોને અપનાવે છે.

પુસ્તકપસંદગીનું આ ધોરણ અનિચ્છનીય છે. આવાં સાર્વજનિક કાર્યમાં પોતાના સ્વાર્થને આગળ લાવવો ઇષ્ટ નથી, લાગતા-વળગતાઓની શેહ-શરમમાં તણાઈને તેઓની હા જી હા કરી ગમે તેવાં પુસ્તકોને સંભાર ભરી દેવો તે તો નુકસાનકર્તા જ છે, જ્યારે જોગખીતા-પારખીતાઓ પર ઉપકાર કરવાનું આ ક્ષેત્ર નથી જ, એ પુસ્તકોની પસંદગી કરનારે ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવાની આવશ્યકતા છે.

એટલેબજેટો બનાવતી વખતે તમે ડિટેક્ટિવ નવલકથાઓ પસંદ કરીને તમારા વાચકોને ઉત્તેજક વાચન આપવાનું સાહસ કર્યો નહિ, માત્ર પ્રેમલા-પ્રેમલીનાં વધુ-

નોથી ભરપૂર નવલકથાઓ તમારા વાચકો માટે ખરીદી તેમની હલકી રુચિને પોષવાના પાપના ભાગીરદાર ન થશો, તેમ જ તેમનામાં ક્ષુદ્ધલસતા લાવે તેવા સાહિત્યને અપનાવવાથી તો સદા દૂર જ રહેજો.

તમારા બજેટ માટે એવાં પુસ્તકો પસંદ કરજો કે જેથી વાચકોને કંઈક નવીન જાણવાનું મળે, તેમના જ્ઞાનમાં કંઈ વધારો થાય, તેમના સંસ્કારની અભિવૃદ્ધિ થાય, તેમનામાં સાત્વિક અસ્મિતા ઉત્પન્ન થાય, તેઓ ઉન્નતગામી બનવા પ્રેરાય અને તેમના ઉચ્ચ સંસ્કારો જાગ્રત થઈ તેઓ સંસ્કારસ્વામીઓ બને તેવાં જ પુસ્તકો પસંદ કરજો.

આ માટે આજે આપણે ત્યાં જોઈએ તેવી ને તેટલી સારી પ્રકાશન સંસ્થાઓ છે. એ પૈકીની નવજીવન પ્રકાશન મંદિરનાં પુસ્તકોનાં તો માત્ર નામ વાંચી જઈને પણ ખરીદ કરશો તોય છેતરાવાની ધાસ્તીથી મુક્ત છે, સસ્તુ સાહિત્ય વધેક કાર્યાલયનાં પ્રકાશનો પર તો અત્યારે સ્વામી અખંદનંદ સરખા સંસ્કારસ્વામીનો અખંદ ચોક્કસ પહેરો છે, એટલે એ સંસ્થાના પ્રકાશનમાંથી તમારી પુસ્તકપસંદગીમાં કોઈ અનિષ્ટ તરવ નહિ આવે, એ માટે તમે બેફિકર છો, જ્યારે ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના જે તમારું પુસ્તકાલય સંભાલે હશે તો તો સારાં જ પણ ઘણે ભાગે વિદ્વદ્ભોગ્ય પુસ્તકો તમારે ત્યાં આવી પડશે.

આ ઉપરાંત “પ્રસ્થાન” કાર્યાલયનાં પ્રકાશનોમાંથી પણ વીણી કાઢીને પુસ્તકો પસંદ કરશો તોય તમને ઉત્તમોત્તમ પુસ્તકોનો પરિપાક મળી આવશે, અને હમણાં હમણાંમાં ઠીક ઠીક પુસ્તકો આપે જતી સંસ્થા-ભારતી સાહિત્ય સંઘ-એ સંસ્થાનાં પ્રકાશનોમાંથી પણ તમને અનેક પ્રાણુવાન પુસ્તકો મળી આવશે. આ ઉપરાંત “કુમાર” કાર્યાલયનાં કેટલાંક પુસ્તકો, કિંમતમાં કંઈક અંશે મોંઘાં લાગતાં છતાં તમને જ્ઞાનદાયક પૂરવાર થશે.

મુલબત્ત, વ્યક્તિગત પ્રકાશકો અને બુકસેલરો તરફથી અવારનવાર કેટલાંક સારાં પુસ્તકો પણ પ્રકટ થાય છે. એવાં પુસ્તકોની પસંદગી વખતે વખતે સામયિકોમાં છપાતાં પુસ્તકપરિચયો અને અવલોકનો પરથી ખાતરી કરીને જ કરી હોય તો તેમાં પણ છેતરાવાની ધાસ્તીને સ્થાન હોતું નથી.

એટલે આ સ્થળે અમે અમારા આગલા અંકોમાં સાંવચેતીના જે સૂચો સંબંધાવી ગયા છીએ તેજ, પુસ્તકો પસંદ કરતી વખતે ઉપર લખેલી વિગતો લક્ષ્યમાં લેવાની તેમજ વ્યક્તિગત પ્રકાશકો અને ધનલોભી બુકસેલરોથી સદાય સાવધાન રહેવાની ચેતવણીની લાલ બત્તી સાથે આજે ફરી વાર પણ દર્શાવીએ છીએ. સાવધાન !

જ્ઞાનગ્રંથો

મુક્તિપંથે જીવન વહવા જ્ઞાનની શક્તિ સ્થાપે,
આત્મોત્કર્ષે પરમ પદને પામવા સાધ આપે;
હારાબ્ધિમાં અટન કરતાં કેંક વિદ્ને વિનાશે,
મોંઘાં રત્નો હૃદય ભરોને આત્મજ્યોતિ પ્રકાશે.

રાગદ્વેષદારે જીવન અરપી દેશસેવા બળવી,
ને એ પંથે જનહૃદયમાં ચેતના તો જગાવી;
જેનાં શૌર્યો સરવ હિતની લાવનાને વધારે,
તેવાં ઊંચાં જીવનચરિતો જ્ઞાનગ્રંથે પ્રકાશે.

લાંબો વીરો પ્રબુધજન સૌ ને મહાત્મા થયેલા,
દિવ્યાદર્શો જગહિત તણે જિંદગીમાં વહેલા;
જે દષ્ટાંતે અબુધ જનમાં પ્રેરણાને જગાડી,
તેવાં જ્ઞાને જીવનમર્મો સૌ ભર્યા અંધ માંહી.

આ સંસારે મધુર મુખમાં જિંદગી ગાળવાને,
લેવા જ્ઞાનો નિજહિત તણાં આવજો અંધધામે;
અંથો દ્વારા જીવનદુઃખમાં જ્ઞાનઔષધ પમાતાં,
પામી જાશે પરમ પદ ને નિત્ય મુખના અંરામાં.

મજલાલ છ. ભેરી

—૫—

જ્ઞાન-જ્યોતિ

અનંતી

અંધ-સરિતની કુંજ નિકુંજે,
ધવલ પ્રકાશન માર્ગવપુંજે;
ઉમિલ માનવ આત્મન શુંજે,
જ્ઞાનવિમલ રસજ્યોતે.

“ કમરીન ”

ગ્રામજનનાનું સાહિત્ય : આજનો અગત્યનો પ્રશ્ન

ગ્રામ પુસ્તકાલયનું અગ્રેષ્ઠ બનાવતી વખતે મંત્રીને પહેલો વિચાર એ આવે છે કે ગ્રામ જનતામાં વધારેમાં વધારે વચાનંતેવું નક્યું પત્ર, સામયિક-અગર પુસ્તક મૂકવું ? મંત્રી સામાન્ય રીતે પોતાનાં જાણીતાં પત્રો અને સામયિકો ઉપર નજર નાંખી જાય છે. અને તેને છેવટે નિરાશા ઉપજે છે.

ખરેખર, ગુજરાતી લોકોમાં એવાં પત્રો નથી કે જે સામાન્ય જ્ઞાનવાળો ગ્રામજન સહેલાઈથી વાંચી સમજી શકે ? જવાબ નકારમાં જ અપાયો.

આપણા દેશનેતાઓ, સાહિત્યકારો વગેરેનું ધ્યાન ધણું વખતથી ગ્રામ સુધારણા તરફ દોરાયું છે, પરંતુ ગામડાંના ઉત્કર્ષની વાતો અત્યારે એવા જગ્યાંતોડ-શબ્દોમાં થાય છે કે સામાન્ય ગ્રામજન તો લાગ્યે જ સમજી શકે. ખેડૂતોની ખેતી, રહેણીકરણી, તે સુધારવાના ઉપાયો વગેરે વિષયો ચર્ચાતાં પત્રોની ભાષા જોઈશું તો તે પણ એટલી ઉચ્ચ કોટીની હોય છે કે સાધારણ ખેડૂતવર્ગનો માણસ તો તે સમજી જ ન શકે.

આમ 'શવાનું' સુખ્ય કારણ એ છે કે અત્યારે આપણી ગુજરાતી ભાષા સારી રીતે ખેડૂતો જાય છે. તેથી કેળવણી અને ગ્રામલોકોની ભાષામાં ધણું જ તકાવત પડી ગયો છે. આથી કરીને અત્યારનાં પત્રો, સામયિકો, પુસ્તકો વગેરે ભાષાની સરજતાની દૃષ્ટિએ ગ્રામ પ્રજા માટે લગભગ નકારમાં થઈ પડે છે.

આપણાં ગામડાંઓમાં આજે પ્રાથમિક કેળવણીનો પ્રચાર પણ જોઈએ તેટલો થયો નથી. અત્યારે આલી રહેલા પ્રૌઢ શિક્ષણપ્રચારના પ્રયત્નો તેની સાબિતી આપે છે. અત્યારે તો ગામડાંમાં લાણેલા કહેવંતો-લોકોમાંના ધણાનું જ્ઞાન પ્રાથમિક ત્રણ કે ચાર ધોરણ સુધીનું જ હોય છે. તેમના રાષ્ટ્રજ્ઞાનમાં આ રાષ્ટ્રો નથી હોતા. ભારે ભારે શબ્દોને તેઓ ઓળખતા નથી. આવી ગ્રામજનતાનો ઉદ્ધાર કરવો જ હોય તો તેઓ સમજી શકે તેવી ભાષામાં તેમને માટેનું સાહિત્ય રચાવું જોઈએ. અત્યારે ગામડાંમાં પુસ્તકાલયો, વાચનાલયો વગેરે છે, પરંતુ તેમનો ઉપયોગ તો ગણ્યાગણ્યા સારી કેળવણી લીધેલા માણસો જ કરે છે.

કેટલુંક જાહેરસાહિત્ય સાદી ભાષામાં રચાય છે; પણ તે પ્રૌઢોને માટે નિરુપયોગી નીવડે છે; કારણ કે તેવા સાહિત્યમાં તેમને રસ ઉત્પન્ન થતો નથી-બાળસાહિત્ય વાંચવાની મનોદશા તેઓ વટાવી ગયા હોય છે.

સ્ત્રીઓ માટે પણ કેટલાંક સામયિકો આપણી ભાષામાં છે, પણ સામાન્ય રીતે તેઓ માધ્યમિક કેળવણી લીધેલી સ્ત્રીઓ જ વાંચી શકે તે કોટીનાં હોય છે. આપણો વિશાળ સ્ત્રી-સમુદાય એવો છે કે જેનું જ્ઞાન પ્રાથમિક ત્રણ કે ચાર ધોરણ સુધીનું જ હોય છે. આવી સ્ત્રીઓનાં હાથમાં મૂકવા જેવું કોઈ સામયિક કે પુસ્તક આપણી ભાષામાં છે ?

આનો એક જવાબ એવો હોઈ શકે કે જેઓ ઓછી કેળવણી પામેલાં હોય તેમણે સારી એવી કેળવણી લઈ પોતાનો અજ્ઞાસ વધારી અત્યારે પ્રકટ થતું સાહિત્ય વાંચવું જોઈએ. પરંતુ તેનો જવાબ પણ એ જ છે કે તેઓ જગતના અગત્યના બનાવો, પ્રગતિ વગેરે જાણી શકે.

શકે એના વાચન દ્વારાજ પોતાનો અભ્યાસ વધારી શકે. અને તેથી જ અત્યારે એવા સાહિત્યની જરૂર છે કે જે સાદામાં સાદા શબ્દોમાં અત્યારની પરિસ્થિતિનો ચિતાર આપી વાચકનું દષ્ટિમિન્દુ, વિચારશક્તિ તેમ જ વાચનશક્તિને વિકસાવે.

સમગ્ર પ્રગ્ન જે જાતની વિચારશ્રેણીમાંથી પસાર થતી જાય છે તે જાતનું સાહિત્ય પણ રચાતું જાય છે. રાષ્ટ્રીય આદર્શનના કાળમાં રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય રચાયું અને અત્યારે પણ તે આદર્શનના પ્રમાણમાં તેનું સાહિત્ય રચાતું જ જાય છે. સ્વ. ગિજુભાઈએ બાળકેળવણીની નવી દષ્ટિ આપણી સમક્ષ મૂકતાં બાલસાહિત્ય પ્રબળ રચાયું. બાળકેળવણીના પ્રયાસો અને સ્ત્રીઓના સમાનહક્કની ચર્ચા થતાં સ્ત્રીસાહિત્ય પણ પ્રગટ થવા લાગ્યું. અત્યારે લગભગ બધાં જ પત્રોને 'બાલવિભાગ' માટે જગા કરી આપવી પડી છે. કેટલાંકે સ્ત્રીઓને માટે પણ વિભાગો અલગ રાખ્યા છે.

તેની જ રીતે અત્યારે આમોદાર અને ગ્રામજનોધારણાની પ્રવૃત્તિઓ ચાલતાં ગ્રામ સાહિત્ય પણ તૈયાર કરવાની જરૂર છે. આ દિશામાં અત્યારે જે સાહિત્ય છે તે તે ક્ષેત્રમાં કામ કરતા શિક્ષિતવર્ગને દિશાસૂચન કરાવનારું છે; પરંતુ ગ્રામજનો વિશાળ જનસમુદાયને માટે પણ એના બરતું સાહિત્ય જરૂરનું છે.

ગામડાંમાં પોતાના પત્રના વાચનનો વધારે ફેલાવો ઇચ્છતાં તંત્રીઓ વહેલામાં વહેલી તકે પોતાના પત્રમાં અપાતા વિવિધ વિષયો ઉપરાંત ગ્રામ વિલેજીંગ એલવાની જરૂર છે. આ ગ્રામ વિભાગમાં એવાં વિષયો ચર્ચાવા જોઈએ કે જેમાં પ્રૌઢ ગ્રામજનો રસ લઈ શકે. અને તેની બાબા પ્રાથમિક ત્રીજા એથા ધોરણનો વિદ્યાર્થી સમજી શકે તેવી હોવા જોઈએ.

અત્યારે ગામડાંની પ્રગ્ન અમર ચરિત્ર, પ્રેમાનંદનાં આખ્યાનો, શામળની વાર્તાઓ, વલ્લભ વ્યાસનું મહાભારત વગેરે વાંચી શકે છે અથવા સાંભળીને સમજી પણ શકે છે. ગ્રામ સાહિત્યની શરૂઆત આ પુસ્તકોની બાબારશીધી થતી જોઈએ. તેમ જ આ પુસ્તકો પણ ફરીથી સારા પુસ્તકાકારે મોટા અક્ષરોથી છાપવી તેમની આગળ મૂકવાં જોઈએ ગામડાંઓમાં બાબા-હરણ, સુરેખાહરણ, અભિમન્યુનો ચકાવો, દ્રૌપદી સ્વયંવર, મહાભારત કથા વગેરે પુસ્તકો લોકો વાંચવા માગે છે. અને તે પણ પૂરાં પાડવાં જ જોઈએ. સ્વ. પદોઆરનાં પુસ્તકો પણ ગ્રામજનો લોકો સમજી શકે તેવી શૈલીનાં છે.

નવીન સાહિત્ય ઉપરની રીઝીએ લખાયા તો ગામડાંઓ તેનો વહેલો સ્વીકાર કરશે.

વળી સારાં સારાં માસિકા તેમજ પુસ્તકોમાંથી જરૂરી લેખોને બાબાનું રૂપાંતર કરી સાદી બાબામાં તેમની આગળ મૂકવાની જરૂર છે. ગ્રામ જનતા માટે એક જે સ્વતંત્ર માસિકા ચાલી શકે એટલું વિશાળ ક્ષેત્ર અત્યારે છે.

—મણિભાઈ ઉપાધ્યાય

અહીં ગ વાચક : હેવલોક એલિસ

૧૮૫૬ માં એ જન્મ્યો તે જલ્દી એપ્રિલ લઇને જન્મ્યો દોષ એટલો બધો એ વાચનરસિયો હતો એનાં સમયનો એ અકાંઠ વાંચનારો હતો. એના જેવા વાંચનારા ઘણા બોલો હશે. એ જે કંઈ વાંચતો તે બરાબર નોંધી લેતો અને એના મનને સારી રીતે ચાલોને પચાવી જતો અને એ જે કંઈ વાંચતો એમાંથી રસરસા ચિંતનનું મૂલ્ય પણ એ બરાબર જાણતો.

શારદામંદિરે

(ઉપનિષદ)

લોકો વધાવે જગ લક્ષ્મીદેવી, ને લાલચે એ જગ ભાન ખોતાં;
આશા નિરાશા જન ખાય ગોંધાં, વિશ્રામ સાચો મનમાં કરે ના.
જ્યાં જ્ઞાનગંગા નિશઠિન વહે છે, તે સ્થાન કરવા દિલ આ ચહે છે;
આશ્વાસને આનંદ થાય નિત્યે, એવું મધુરું જગ સ્થાન થોધું.
એ સ્થાન માંહે ચંદ્રું શક્તિ સાચી, એ સ્થાન માંહે રહું ભક્તિ યાચી;
જગ પ્રાન્તિ જાતી વિધિચક્ર કેરી, ઉર શાન્તિ ધાતી દિલમાં અનેરી.
શ્રી શારદાના જગમંદિરે હું, વિશ્રામ સાચો ઉર સાધવાનો.

—દૈર્ઘ્યચન્દ્ર ૨. છુદ્ધ

—ક્ર—

સેવાદીક્ષિતને—

(ગણક)

- ધમે તું શામ જનતામાં, લઇને જ્ઞાનનો દીપક;
તિમિર અસાનને હણતો, દિવાકર તું કરે જ્ઞાને ? ૧
- અપંગ અસાનીનાં દિલમાં, પસારે જ્ઞાનચિન્તારી;
પૂરે તું પ્રાણ પાવાણે, જીવનદાતા કરે જ્ઞાને ? ૨
- કટાક્ષ કંઈ જનો કરતા, ભરી દિલ હોંશથી હસતા;
અનેક ઉપનામ દઈ તારાં, સહનશીલ તું કરે જ્ઞાને ? ૩
- વિષયની વાસમાં વસતા, શું સમજે દેવ કુસુમોની;
ખરે ! બદ્ધ જીવ એ જગના, જીવનમુકતો કરે જ્ઞાને ? ૪
- જગત સૌંદર્યતા સાજો, વળી શૃંગાર સુષિન્તા;
નથી ધરતો શરીરે તું, દિગંબર તું કરે જ્ઞાને ? ૫
- ધરી તે ખંતથી ખાંધે, જીવન કર્તવ્યની ધુસ;
દીનોમાં દિનભર ફરતો, પ્રવાસી તું કરે જ્ઞાને ? ૬
- શ્રીમંતના સત્યધુમ્મટના, કનક-કળશો ઉગળે છે;
મીઠાં રશ્મિ મયંક તારાં, પ્રકાશક તું કરે જ્ઞાને ? ૭

મગનલાલ નાગરજી મહેતા

લોકમદદના કીમિયાગરો [દૂકી વાર્તા]

એક સુંદર ગામ હતું. ગામમાં નાનકડી એવી શાળા અને તેનું જ એક પુસ્તકાલય હતું. પુસ્તકાલયનું સંચાલન શાળાના શિક્ષકને સોંપાયતું હતું. શિક્ષકે એ એ કામ કરીને સેવાભાવ કેળવવાનો હતો. નાનકડા ગામની નાનકડી શાળામાં કેટલાક શિક્ષકો હોય ! વધારેમાં વધારે એ. આ ગામની શાળામાં પણ એ જ શિક્ષકો હતા. અને તે એક જ છાત્રા અહીંની તેમની છેલ્લા પાંચ-છ વર્ષની નોકરી દરમિયાન શાળા અને પુસ્તકાલયને સારા પાયા ઉપર લઈ જવાને એક માણસથી બની શકે તેટલા પ્રયત્નો અજમાવતા હતા; પરંતુ એ તેમની અચાગ મહેનતનું પરિણામ તેમનું હૃદય સંતોષાય તેવું આવતું નહિ.

ગામના કહેવાતા પ્રતિષ્ઠિત સમાજના સભ્યો તો મણા હતા; તેમના દિલમાં વારંવાર નિશાળની ભેટ લઈ શિક્ષકને પોતાનું ડહાપણ, હોંશિયારી બતાવવાનો શોખ હતો, દિવસમાં એક વખત નહિ પણ એ ત્રણ વખત પુસ્તકાલયનાં પુસ્તકો લેવા આવી શિક્ષકને ઉઠ-એસ કરાવી ધસ્યુલુકમાં માત્ર સહી કરવા પૂરતો જ શોખ હતો, (કારણ કે દિવસમાં એ-ત્રણ વાર પુસ્તકો લઈ જનાર કે એકીસાથે એ-ચાર પુસ્તકો ભાગનાર તુર્તજ પરત કરવા આવે અને પાછાં લઈ જાય તેવું માનસ ધરાવનારો માણસ ખરેખરો વાચક હશે કે એક જાતનો માનસિક રોગી હશે તે કલ્પનું મુશ્કેલ છે.) શિક્ષકો જો તેમને “ભાઈ”ના સંબોધનથી ન આવકારે તો શિક્ષકોમાં વિવેક જ નથી એવો કપકો આપવાનો પણ શોખ હતો.

કાંઈ પણ સમાજનાં કાર્યો કરવામાં, સમાજમાં મેળવવાની મોટી આબરૂમાં પ્રથમ કડિ ધા કરવો પડે છે. એ વસ્તુ આ ગામના ઉપર વર્ણુબ્યા સભાસદો જાણતા હોય કે ન જાણતા હોય પણ કડિ ધા નીખનારી સાતિમાં ભગવાને એ મુદ્દસ તૈયાર નહોતા. શુદ્ધ સુવર્ણ તરીકે રહેવા કરતાં રોશ્નગોલ્ડ જેવા નકલી જીવનમાં એ જન્મ્યા હતા ને તેવા જ વાતાવરણમાં એને માટે જીવવાનું નિર્માયું હતું.

શિક્ષકો સરળ હૃદયના હતા, ગરીબ સ્વભાવના હતા; તે આવા સમાજને પનારે પડ્યા હતા. મને તેટલો એ વિવેક બતાવે, માન આપે, સરળતા રાખે, સહકાર આપે, પણ આ બધાનો અર્થ, જ્યાં સામા સમાજમાં શુદ્ધ સરળતા ન હોય, જેના દિલમાં શુદ્ધ પ્રેમ ન હોય, સાચી ભાગ્યી ન હોય ત્યાં અવગણ જ થાય છે. ભલા સ્વભાવના શિક્ષકોના સારજ મગજમાં આ વાત ન ઊતરતી અને પ્રસંગે પ્રસંગે મુંઝાતા. એવો એક મૂંઝવનારો પ્રસંગ બિચો થયો: અને તે પુસ્તકાલયના બજેટ માટેની લોકમદદ એકઠી કરવાનો.

***

વાચક—“ માસ્તર સાહેબ ! મને તુલસીકૃત રામાયણ આપોની. ”

શિક્ષક—“ એ તો .....ભાઈ વાંચનાં લઈ ગયા છે. ”

વાચક—“ તો વાસ્તેકિ રામાયણ આપો. ”

શિક્ષક—“ તે તો .....ભાઈ જઈ ગયા છે. ”

વાચક—“ ત્યારે મારે શું વાંચવું ? આ બરાબર ન કહેવાય; તો પછી તમારે આવા પ્રંધોની બબ્બે ત્રણ ત્રણ પ્રતો રાખવી જોઈએ. ”

ત્ર્યંબાળાના ગ્રાહક.

થવામાં ગેરફાયદો

અપવાદ તરીકે એકાદ-બે માળા બાદ કરતાં આ માળાઓમાં વર્ષમાં કયાં પુસ્તકો પ્રકટ થવાનાં છે તેની ગ્રાહકને ખબર હોતી નથી. ગ્રાહકના હાથમાં પુસ્તક આવ્યા બાદ જ તેને તે માળામાં પુસ્તક પ્રકટ થયાની ખબર પડે છે. અને તે પોતે ચાર-પાંચ માળાઓનો ગ્રાહક હોય તો જોઈ લેા મમ ! અમુક પુસ્તક કંઈ માળા તરફથી આવ્યું તે યાદ રાખતાં તેને ખૂબ મહેનત પડે છે. વળી આ માળાને અને નિયમિતતાને કસોટી સંબંધ હોય તેમ લાગતું નથી. જે મહિને, ત્રણ મહિને કે ચાર મહિને પુસ્તક પ્રકટ થાય તેવો કંઈ નિયમ હોતો નથી. અલબત્ત, જે પુસ્તકની લવાજમ વસૂલ કરવાનું હોય તે પુસ્તક ઠીક વહેતું પ્રકટ થઈ જાય છે. પણ તો એક વર્ષને બદલે પુસ્તકો પુરાં કરતાં બે-ત્રણ વર્ષ થયું ચાલ્યાં જાય તો નવાઈ નહિ.

આમ અનિયમિતતા હોવાથી પ્રગટ થયેલ પુસ્તક શુભ થાય તો પણ ગ્રાહકને [સાંધણ સામેના પૃષ્ઠ પર]

શિક્ષક—“ભાઈ, એ તો હું પણ સમજું છું. પણ પૈસા ક્યાં છે ? આખું વર્ષ અમે તો આ પ્રમાણે જ વૈતરું કર્યા જ કરીએ છીએ, પણ નવા વર્ષના બજેટ વખતે જ્યારે વાચકોને બોલાવી બોલાવીને અનેક વિનવણીઓ કર્યા છતાંય એ આના પણ નીકળતા નથી; છેવટે અમે એ શિક્ષકો અને બીજા જેને કંઈક અમારી શરમ હોય—પછી બલે તે બીજા કરતાં પુસ્તકાલયનો લાભ ઓછા પ્રમાણમાં લેતા હોય—તેવાઓને મળીને પણ થોડું ઘણું બજેટ બનાવી પુસ્તકાલય ચાલું રાખીએ છીએ. તેમાં તમારી સ્વચાલુ પાલન શી રીતે કરવું ? અને છતાંય આપ કંઈક ઠીક ઠીક રકમ આપો તો તેનો ઉપયોગ તે ખાતે જ કરીશું.”

“તો પછી મહાભારતનાં પાત્રો આપો, જેટલાં હોય તેટલાં,” શિક્ષકની છેલ્લી માગણીને જેમ પાણીનો ઘૂંટકો ગળે ઉતરી જાય તેમ ઉતારી જઈ ફક્ત આટલું જ એ વાચક બોલ્યા.

શિક્ષકે બે-ચાર પાત્રો ફતાં તે આપ્યાં, વાચકભાઈ ધીરજૂકમાં રોકબેર સહી કરીને ચોપડીઓ લઈ ચાલતા થયા.

શિક્ષકે કાઠી આંખે તેની પાછળ જોઈ રહ્યા.

***

બીજો વાચક—“મને ‘ફલજાબ’ આપો, આપણે

અઠવાડિક ‘સુંબઈ સમાચાર’ મંગાવો ને ? અને રોજના સમાચારો માટે ‘જનમશૂમિ’ પણ મંગાવવું જોઈએ; માસિકોમાં આ વખતે ‘કલ્યાણ’ ખાસ રાખજો.”

શિક્ષક—“ભાઈ, તમે કહો છો એ બધુંય સાચું છે. ક્યું જાણું સારું છે તે હું સારી રીતે સમજું છું, પણ સવાલ માત્ર પૈસાનો જ છે.”

પણ કહેવાની જરૂર નથી કે, ભારતર સાહેબના જવાબમાં પૈસા શબ્દનો ખવનિ વાચક-ભાઈને કાને અથડાતાં જ તેમણે ચાલતી પકડી; એટલે શિક્ષક બોલતું બંધ કરીને વિવાદોંઓ સાથે કાર્ને વળગ્યા.

***

પુસ્તકાલયનું બજેટ બનાવવાનો વખત આવ્યો, શિક્ષકનું મન ઘણું જ મુંઝાય, પણ શું કરે ? થોડી ઘણી રકમ કર્યા વિના કોઈ છૂટકો છે ? તેણે તો ઉપર વર્ષવેલી સમાજમાંથી જે જે આગળ પડતા સંખ્યા ફતા તેમની લોકમદદ સંબંધે મુલાકાત લેવા માંડી.

પહેલા સમાસદ પાસે ગયા.

“...ભાઈ, હવે આપણે પુસ્તકલયનું જન્મેટ બનાવવું પડશે. મેં રૂ. ૧૫ ફાળામાં લખ્યો છે, અમારા બીજા શિક્ષક ભાઈએ પણ રૂ. ૧૫ લખ્યો છે. હવે આપ આમાં રકમ ભરો. અને અમારી સાથે ચાલો, ગામમાં ફરીએ. અમારા ફરતાં આપનું વજન ઠીક પડશે, એટલે સારી એવી રકમ ચતાં વાર નહિ લાગે.”

પહેલા સલાસદ—“એમાં અમારું કામ નહિ; એ તમારું કામ. અમારે ગામમાં કામ સાથે જ રહેવું ને કોને દુઃખ મનવીને કહેવું કે ‘હું આ ફાળામાં પૈસા આપ ?’ તમારી તો કાલ ઉઠીને બદલી થઈ જાય, વળી તમારે ને તેને લાંબી નિરખત પણ શું ? માટે ખરી રીતે પૂછો તો આતું કામ તમારું જ ગણાય. અને મારે પોતાને જે આપવાનું છે તે હું તો પછી આપી જ દેવાનો. આપણે થોડી જ કાંઈ બીજાની જેમ વાટ જોવડાવવાની છે ? જન્મેટ બનાવી નાખો ને ? ને પૈસા જ્યારે મોકલવાના હોય ત્યારે લઈ જાઓ. (કેટલા લઈ જવા એ તો ભગવાન જાણે ને હાર (?) હંડવવાળા આપણા આ સલાસદ ભાઈ જાણે.)

શિક્ષકે વિચાર્યું કે આમ કામ નહિ ચાપ બે-ચાર દિવસ જવા દઈ તેમણે રજાના દિવસે, પંદરથી ત્રીસ ભાઈઓ કે જેમને મુખ્યારક હસે. આપું વર્ષ પુસ્તકલયનાં દેવ સરખાં પુસ્તકોની ખાનાખરાબી થઈ હતી, તેમને આમંત્રણ આપી ચા-પાણીનો મેળાવડો ગોઠવ્યો.

ત્રીસેક ભાઈઓ આવી ગયા; રૂઢાપણી આનંદથી પીધાં, પાન-સોપારી પણ થયાં અને ચડયા વાતોને વંટોળે તે એનો પછી અંતજ રોનો આવે ? શિક્ષક ભાઈ સમજી ગયા કે હું ને શરમ છોડીને નહિ બોલું તો આટલું કયાં છતાંયે વાત મારી જશે. અને આ થોડી વાર વાતો કરીને સફળદસ્થો (?) ચાલતા થશે.

શિક્ષક ભાઈએ કહ્યું—“ ભાઈઓ, આજે આપણો સમૂહ એકઠો થયો છે; આનંદથી બેઠા છીએ તો હવે આપણે ગામમાં રખડવું મટવું. પુસ્તકલયના ફાળામાં કંઈક રકમ કરી આપો એટલે જન્મેટ બનાવીને મોકલાવી અપાય. એક રૂપિયો મેં, અને એક રૂપિયો બીજા શિક્ષક ભાઈએ લખાવ્યો છે.”

શિક્ષક ભાઈની વાતે એકત્ર થયેલી મંડળીમાં જાણે શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ.

સૌ એકબીજા સામું જુએ ને એટલું જ બોલે: “ માણું છ સાચું હો, હવે ભાઈ

[સામેના પૃષ્ઠનું સાંધણ]

ત્યારપછીનું પુસ્તક મળે ત્યારે જ ખબર પડવાને સંભવ છે. કેમકે અમુક માળાનું અમુક પુસ્તક પ્રગટ થઈ ગયું છે, તેવી ખબર કયાંયે છાપવા-છાપાવવાની જરૂર પ્રકાશકોને લાગતી નથી

પુસ્તક બહાર પડ્યા પછી આઠકને બને તેટલું મોડું મોકલવામાં આવે છે. અમુક પુસ્તક માળામાં પ્રગટ થયું છે ને તેની આઠકોને ખબર ન હોય ને તે છૂટક કિંમતે ખરીદી શે, ત્યારપછી તેને તે જ પુસ્તક મળતાં પુસ્તક બેવડાય છે. પ્રગટ થયા પછી પુસ્તકની ખૂબ જાહેરાત થાય! બાદ ત્રણ મહિના સુધી પણ આઠકને પુસ્તક ન મળવાનાં દાખલા મોબદ છે. માઠક પોસ્ટ કાર્ડ લખી ઉધરાણી કરે ત્યારે જ પુસ્તક મળે છે. વતમાનપત્રોમાં સમાલોચના જોયા બાદ પોતાને પુસ્તક આજકાલ મળશે તેમ આઠક રાહ જોયા કરે છે, પણ તેની રાહનો અંત ખૂબ મોડો આવે છે. પ્રકાશકોની આ બે-દરકારી આઠકોએ જરા પણ અલાવી લેવી ન જોઈએ.

[“જામિ” તા. ૧૫-૮-૩૯]

બોલતા આરો, બોલતા આવો ! ” જસ, એના એજ વાક્યની મૌ મોંપાટ બોલે, પણ જે બોલવાનું છે તેજ માત્ર બોલે નહિ, જતાંય એટલું તો સમજી ગયા હશે કે આજનો મહાનો બાલો પણ કંઈક મોંઘી તો પડવાનો જ. પણ તેમનો ઉપાય નહોતો.

છેવટે સૌથી વડિલ ગણતા ભાષાએ શાંતિનો ભંગ કરતાં કહ્યું : “ જાણે કાળાથી લોકો થાકી ગયા છે અને જ્યાં એવું કામકાજ હોય ત્યાં મોટાનો મરો હોય જ, પછી મોટા તે કેટલુંક પહોંચી વળે ? એ તો ભારતર સાહેબ સમાજતા હોય. માટે ભારતર સાહેબ, હવે તમે વધારે તાણ ન કરો. ને મારા તથા આ બધાવના બળને આના લખી લ્યો; તમે તમારે કરી નાખો તમારું બજેટ ને મોકલી દો કાગળીઆં, પૈસાની જરૂર પડે ત્યારે તમે તમારે અરધી રાતે કાવડીઆં સૌની પાસેથી લઈ જાઓ, ક્યાં પરાણે લેવું છે, ખુશીની વાત છે ને ? ને ક્યાં તમારે છ કાવડીઆં થોડાંક ખાઈ ખાવાં છે ? પણ જોજો હો. જાપાં પણ ધણીય મંગાવજો, સોપડિયું પણ મંગાવવી. ” તેજ પ્રમાણે બીજા ભાષાએ પણ સૂચના આપવામાં થયેલીરતા બતાવવા માંડી; ને આમ વાતોમાં ને વાતોમાં ભારતર સાહેબ કંઈપણ ફીલ કરે તે પહેલાં તો સૌ નિરાળ બહાર નીકળી ગયા. રહ્યા માત્ર જે શિક્ષકો અને નિરાળનું શાંત વાતાવરણ.

શિક્ષક ભાષાના એકાદ રૂપિયાના ખર્ચાનો આટલી આટલી મહેનત જતાંય પણ આવો કંઈક અંતમ !

* *

પરંતુ તે પછી તો, આવા સમાજ પાસેથી મદદ કેમ મેળવી શકાય એ જ ધૂન શિક્ષકને લાગી—

“ કાં ભારતર સાહેબ, કેમ છે ? ” પાસેના એક બીજા ગામડાના પુસ્તકાલયના મંથપાલ ભાષાએ સમાચાર પૂછ્યા.

“ પધારો ભાઈ, મજામાં. મને તો આ પુસ્તકાલયના બજેટ માટેની એકઠી કરવાની લોકમદદનો પ્રશ્ન મૂંઝવે છે. ” એમ કહી પોતે અનુભવેલા બનાવોની દુઃખદ કથા કહી સંભળાવી.

“ એ બંધાવો, હવે તમે જો, આમતઃ પશ્ચિમમાં આપણા પ્રાંતમાં જરાતર પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગમાં હાજરી આપો તો યશ જાય. વર્ગ બાબતની સૂચના પણ ‘ પુસ્તકાલય ’ માસિકમાં આવે છે. અરજી તો મોકલી આપી છે ને ? ” આવેલા મંથપાલ ભાષાએ કહ્યું.

“ અરજી તો નથી કરી, પણ એવી એવી વાતોનાં શંકા-સમાધાન ચતાં હોય તો તો જરૂર અરજી રવાના કરી દઉં. ” શિક્ષક ભાષાએ કહ્યું.

“ તાં જ તમારી ભૂલ છે. જે પુસ્તકાલય સંસ્થાનું કામ સફળતાપૂર્વક કરવું હોય તો પરિપક્વ, શિક્ષણવર્ગી, પ્રદર્શનો વગેરે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના અનેક પ્રસંગોમાં હાજરી આપવાની તક ન જ મુમાવવી જોઈએ; તેવા પ્રસંગોમાંથી આપણને ધણું જાણવાનું મળે છે. ત્યાં આ પ્રવૃત્તિના અનેક સંચાલકો આવે છે. આપણા શિક્ષકભાષાએ આવે છે, તેમને મળવાનો બાલ મળે અને પ્રવૃત્તિમાં મૂંઝવતા અનેક પ્રશ્નોના. ઉદેશ ત્યાં મળી આવે. ખાતાના વડા અને મદદનીશ અધિકારી સાહેબો પણ જરૂર આવા પ્રસંગે હાજરી આપે છે. તેમના સહવાસમાં રહેવાનો અમૂલ્ય લાભ મળે અને શંકાસમાધાન ચાલ, માટે જરૂર હાજરી આપો અને જોઈ લ્યો

કે તમને ગમે તેવા સમાજ પાસેથી પણ લોકમદદ મેળવવાનો કીમિયો હાથ લાગે છે કે નહિ ? થોડી વારે શિક્ષક અને એ અંધપાલ જુદા પડ્યા. અને પછી શિક્ષક શિક્ષણવર્ગનો લાભ લેવા માટેની અરજ મોકલી આપી.

* *

શિક્ષણવર્ગ ભરાઈ ગયો. શિક્ષણવર્ગમાં અનેક શંકા-સમાધાન થયેલાં. તેમાં લોકમદદ સંબંધી લાપણુ કરતાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના દરેક કાર્યકર્તાએ જણાવેલું કે “ તમે તમારી શાળામાં જે ભવિષ્યનો સમાજ તૈયાર થઈ રહ્યો છે તેને ન વિસારો, તેના તમે સાચા સલાહકાર બનો, માર્ગદર્શક બનો, તેના જીવનના રખેવાળ બનો. તેમનામાં પ્રાણુ પડે, તેને શિષ્ટ પુસ્તક પુસ્તિકાઓ આપી, મારાં મારાં જીવનચરિત્રો વંચાવી સુવાચનનો રસ લગાડો અને પછી છૂટા મૂકો; તો તેઓ ગમે તેમ કરીને લોકમદદ એકઠી કરી આપશે. તેમનાં મા-આપ પાસે લડીને પણ તે રકમ લાવશે. હું તો કહું છું કે તમારા આજના વિદ્યાર્થીઓ ભવિષ્યના સમાજસુધારકો જ છે; એ લોકમદદના સાચા કીમિયાગરો છે. તમે એમને એ રીતે તૈયાર કરો; જેટલી મહેનત આજના અગામ સમાજને માટે ઉઠાવો છો તેટલી તમે તમારાં આ બાલસૈન્ય માટે કાં ન ઉઠાવો ? ને તેનાં સુંદર મીઠાં ફળ કાં ન આપો ? ”

પછી તો શિક્ષક ભાઈનું હૃદય ભવિષ્યના આ સમાજસુધારકો-પોતાની જ શાળામાં તૈયાર થઈ રહેલા આ લોકમદદના કીમિયાગરો-તરફ આકર્ષાયું.

ને તેણે તે માટેનું સુંદર બાલસાહિત્ય, સુંદર બાલરમતો, સ્ત્રીરિઓસ્કોપ અને કાડંડ, વળી બાલસૈન્યને આકર્ષનાર સાહિત્ય પણ થોડું ઘણું ખરીદીને બાકીનું ફરતા પુસ્તકાલયની પેટી દ્વારા, કંઈક ભેટ મેળવીને, કંઈક મોટાં પુસ્તકાલયોમાંથી મંગાવીને વસાવવા માંડ્યું, ને થોડા જ વખતમાં વિદ્યાર્થીઓને વાંચતા કરી મૂક્યા.

હેલાં પાંચ વર્ષમાં બીડી ગયેલા વિદ્યાર્થીઓની યાદી તૈયાર કરી તેની સાથે વારંવાર વાર્તાલાપ કરી તેમને પણ પુસ્તકાલયના રસિયા બનાવી મૂક્યા.

કન્યાઓ મારફત, ભણેલી એટી બહેનોની પણ યાદી કરાવી ધાર્મિક સાહિત્યનો બહેનોમાં ફેલાવો કરી તેમનામાં પણ સુવાચનનો એપ લગાડ્યો.

પરિણામે, આજે પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થા પુસ્તકાલયને અંગે ચાલતા કુમાર મંડળે ઉપાડી લીધી છે, સારામાં સાફ બજેટ ચાલે છે. જે શિક્ષક ભાઈને થોડાં વર્ષો અગાઉ આજ ગામમાં પાંચ રૂપિયા જેટલી લોકમદદ મેળવવામાં આઠાસ-પાતાળ એક કરવાં પડતાં હતાં તે જ ગામમાં અત્યારે જરા પણ તકલીફ સિવાય સારામાં સારા વાર્ષિક નિવેદનો-અને તૈયાર થતાં બજેટો ઉપર આજી નજર ફેરવીને માત્ર સહી જ કરવાની હોય છે.

અને શિક્ષક ભાઈ ખરા અંતઃકરણથી આ લોકમદદના કીમિયાગરને શોધી આપનાર સાચા ઝવેરીસમા પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના એ કાર્યકર્તા ને તેક મેળવી આપનાર શિક્ષણવર્ગનો તેમ જ પેલા શિક્ષકવર્ગનો લાભ લેવાનું સૂચવનાર અંધપાલ ભાઈનો ઉપકાર માન્યા કરે છે.

કહો ! અમારા આજના આ બાલવાચકો આવી કાલની લોકમદદના કીમિયાગર ખંડો કે નહિ ?

પરદેશી સાહિત્યસૃષ્ટિનું થોડું અવનવું

પાંત્રીસ પાંત્રીસ વર્ષની જાહેમત પછી એક કાર્ય હમણાં જ પૂરું થયું છે. અનુભવી ખગોળશાસ્ત્રીઓએ ૩૩,૦૦૦ તારાઓની એક ડિરેક્ટરી તૈયાર કરી હમણાં જ બહાર પાડી છે. આ પુસ્તક ૧૨૦૦ પાનાનું છે અને તેમાં દરેક તારાના સ્થાન અને તેની વિગત આપવામાં આવી છે. આમાંના ૧૦,૦૦૦ તારાઓ તો નરી અધિક દેખી શકાય એવા છે, ખગોળના વિષયમાં રસ લેનારાઓને આ પુસ્તક અતિ કિંમતી યજ્ઞ પડશે.

×

×

×

કુમાર મુનીન્દ્રદેવ રાય મહાશય પ્રાચીન હિંદુ રાજ્યકર્તાઓના વંશજ છે. એક સગર વર્ષ સુધી એમના પૂર્વજો બંગાળા પર સત્તા ચલાવતા હતા. તે જાહેર સંસ્થાઓની કાર્યપ્રણાલિનો અભ્યાસ કરવા હાલમાં લડન ગયા છે, તેમણે શેરીફ સુદાં મોટાં શહેરોની મુલાકાત લીધી છે. કાર્યપ્રણાલિની દૃષ્ટિથી તેમના મત પ્રમાણે શેરીફનું પુસ્તકાલય અત્યંત સુંદર છે.

કુમાર બાંસજીઆ રાજ્યની મેયર છે. દરેક શહેરમાં પુસ્તકાલય સ્થાપવાને શહેરના આગેવાનોને તે સમજાવો રહેલ છે. કવિવર ટાગોર, લોર્ડ એબોર્ન તથા મર જૉન એન્ડરસન જેવાએ તેમના યત્નને સફળતા પ્રાપ્તી છે. ડબ્લીનમાં કુમારે ડી. વેન્નેરા સાથે વાતચીત કરી હતી. માડ્રિડમાં ૧૯૩૫માં ભરાયેલા વિશ્વ-પુસ્તકાલય પરિષદમાં હિંદ તરફથી તે એકલા જ પ્રતિનિધિ હતા.

કુમાર પે તે મિ. કહેવાનું વધારે પસંદ કરે છે. મિ. રાય મહાશય 'ધી લાઇબ્રેરી જર્નલ'ના તંત્રી છે. તેમણે એક સાથે બંગાળી પત્ર પણ ચલાવ્યું હતું અને કેટલાંક પુસ્તકો પણ લખ્યાં છે.

દેશમાં પાછા ફરતાં પહેલાં મિ. રાય મહાશય આખા યુરોપખંડની મુલાકાતો કરી વધારે પુસ્તકાલયોની મુલાકાત લેશે.

×

×

×

મર ડેનિઝ કોપની એકની એક હીકરી જોન પેનેટોપ કોપની ઉંમર ફક્ત બાર વર્ષની છે. હમણાં જ તેણે પોતાના પિતાની સાલકીના સુંદર ઘર 'જેકોબીન ગ્રુદ'નાં પોતાનાં સંસ્મરણો પ્રગટ કર્યાં છે. લંડનમાં મોરવેનોર હાઉસમાં તેને જમણ આપવામાં આવ્યું હતું.

×

×

×

જમતમાં કદાચ અદ્ભુત ગણાય તેવું એક પુસ્તક ઓલ્દિક ધર્મગ્રંથની શાળા આટ્લિ છે. આ પુસ્તક રંગૂનની એન્થુશન કોલેજ પુસ્તકાલયમાં છે. આ પુસ્તક હાથે બનાવેલ કાગળના એક તા પર લખેલું છે. આ કાગળની લંબાઈ ૯૨ ફિટ છે. આને ૯૭ ગડી કરીને વૉટાગવામાં આવે છે. આ પુસ્તકમાં ભગવાન બુદ્ધદેવના હસ્તલિખિત ઉપદેશો છે. બંધ કરીએ ત્યારે આ પુસ્તક ૧૬૫૦ ઇંચનું થાય છે. તેની ગંડાઈ અઢી ઇંચની છે.

×

×

×

સિયો ટોસ્ટોપના જન્મની ૧૧૦મી સંવત્સરી ઉજવવાને સોવિયેટની પ્રકાશક પેટ્રીઆ આ વર્ષે તેનાં પુસ્તકોની લગભગ દસલાખ નકલો પ્રકટ કરવાની છે. ટોસ્ટોપનાં પુસ્તકોની સોઠપ્રિયતા એકોનાં પુસ્તકો કરતાં બીજે નંબરે છે.

રશિયન બૂક એગ્ઝરના જણાવ્યા મુજબ ક્રાંતિ પહેલાંનાં વીસ વર્ષો દરમિયાન ન્યૂના રશિયામાં પ્રસિદ્ધ થયેલ પુસ્તકો કરતાં ૧૯૧૭ પછી ટોલ્સ્ટોયનાં પુસ્તકોની બેવડી સંખ્યા- ૧,૭૦,૦૦,૦૦૦-પ્રગટ થઇ છે.

આ પુસ્તકોમાં ૧,૫૦,૦૦,૦૦૦ હિપરાંત તો રશિયન ભાષામાં પ્રગટ થયાં છે. બાકીનાં વીસ લાખ, સોવિયેટમાં રહેતો જાતિઓની બાવન ભાષામાં પ્રગટ થયાં છે.

ટોલ્સ્ટોયનાં નાટકો રશિયન લોકોને બહુ ગમે છે. 'એના કરીના' તથા 'રિસરેક્શન' પરથી મોસ્કો આર્ટ થિયેટરમાં નાટકો ભજવાય છે.

આ બે તથા 'લિવિંગ ડોર્સ' (જીવતું ઝડકું) ન્યાં ત્યાં નાટકચાળાઓમાં હંમેશ માટે ભજવાય છે.

આખરે હિટલરની 'મેઇન કમ્ફ' (Mein Kampf) કંઈ પણ કાપકાપ વિના મૂળ સ્વરૂપમાં અંગ્રેજીમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. આ કોપીરાષ્ટ આવૃત્તિમાં હિટલરનું લખેલ એકેએક વાક્ય તથા સમજૂતીનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

આ પુસ્તકની અપત આખા જગતમાં સૌથી વધારે છે. તેના વેચાણમાંથી હિટલરને રૉયલ્ટી તરીકે વાર્ષિક ૧,૭૦,૦૦૦ પૌંડ મળે છે.

વાઈટ ડિસ્નીના પુસ્તક 'રનો વ્હાઈટ એન્ડ ધ સેવન ડ્વાર્ફસ' (Snow White and the Seven Dwarfs) ની અત્યાર સુધી બે કરોડ ને વીસ લાખ નકલો અપી ગઇ છે.

દક્ષિણ આફ્રિકાની સરકાર પુસ્તકો પર પ્રતિજ્ઞા મૂકવામાં નામચીન છે. હમણાં તેણે એવો હુકમ કાઢ્યો છે કે અપ્ટન સિક્સેરનું પુસ્તક 'નો પેસારન' (No Passan) તે દેશમાં કોઇએ વાંચવું નહિ. આ નવલકથામાં ફેસિસ્ટવિરોધી દૃષ્ટિથી રપેનના ઝલ્લાનું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે. હવે એમ ધારવામાં આવે છે કે, સરકાર આવા બધા પ્રચાર-સાહિત્યને ઘાંપી દેવાનું પગલું ભરશે.

મિ. કોમ્પ્ટન મેકેન્ઝીએ લખેલ ડ્યુક ઓફ વિંડસરના જીવનવૃત્તાંતની આખું જંગલ રાહ જોઇ રહ્યું છે. તે પુસ્તક બહાર પડતું અટક્યું છે. આ પુસ્તકના હકક 'સન્ડે પિક્ચર-રિવ્યુ' ખરીદ કરી લીધા હતા. પ્રૂક જોતાં પ્રગટ કરવાની યોજના પડતી મૂકવામાં આવી છે, એટલું જ નહિ પણ તે પત્રે લેખક પર સખત પ્રહારો કર્યા છે. મિ. મેકેન્ઝીને તે લખવાનું સોંપનાર, મેસર્સ રિય અને કોવન પણ પુસ્તકમાંના કેટલાક ફકરાઓથી ડહાંપ ગયા છે. એટલે હવે આ પુસ્તક પ્રગટ થશે કે કેમ તેની શંકા છે.

લંડન ટાઇમ્સના જણાવ્યા મુજબ ત્રણ મહિનામાં ૧૦૦ ડિટેક્ટીવ નવલકથાઓ સમાન લોચના માટે મોકલવામાં આવી હતી તેમાંથી ફક્ત ત્રીસ જ સમાલોચના યોગ્ય હતી. આ ત્રીસમાંથી ફક્ત ૬ ને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવી હતી

—છાટાલાલ માનસિંગ કામદાર

પરદેશની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ

“ વાહ રે પંડિતજી તમે તો ખૂબ ખૂબ પરદેશનાં પાણી પી આવ્યા ! ” મારી પોળમાં રહેતા જટાશંકર ત્રિપાઠીના ચિરંજીવી પરદેશની પુસ્તકાલયની ડિમી લઈ આવેલા તેમને મેં ત્યાંની પ્રવૃત્તિની વાતચીત કરવા મારે ત્યાં આમંત્ર્યા.

“ હા, ફર્યો મિ. શાહ ! મારી કૉલેજનાં ત્રણ વર્ષો દરમિયાન રમઝોતો ઉપયોગ કરતો હું ઠેર ઠેર ફર્યો. તેમ જ અમારા વિષયનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન આપવા સંસ્થા તરફથી ચોળાએલી સફરે પણ થઈ. ” પંડિતજીએ પોતાની પોળના પરિચિત જૂના ગ્રેજ્યુએટ મિ. શાહના ધરનાં પગથીઆં ચડતાં પ્રત્યુત્તર વાળ્યો.

શાહનાં પત્નીએ બંનેને સાચી સત્કાર્યા અને વાર્તાલાપ શરૂ થયો: “ મિ. શાહ, પરદેશની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિથી હું ખરેખર અંગ્રામ ગયો છું. ત્યાંનો સમાજ સુધરેલો, શિષ્ટ અને આગળ પડતો જણાય છે તેનું મૂળ કારણ તેમનું ભણતર કેવળ શાળાએથી જ અટકતું નથી પણ મોડાએ માટેની ખીજ ઍરિઝક પુસ્તકાલયની આપાથી શરૂ થાય છે. અહીં તો નિરક્ષરતાના કુંગર જણાય છે, જ્યારે ત્યાં અભણ માનવી શોષ્યો જડતો નથી. હું ન્યુયોર્ક, મેક્સીકો, જર્મની, ઇટલી, ફ્રાન્સ, હંગરી, ઍકોરડોવીઆ, નોર્વે, હોલેન્ડ, મંચુરીઆ, ચીન વગેરે ભાગોમાં ફર્યો અને ત્યાંની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનો મેં અભ્યાસ કર્યો.

“ શાહ પંડિતજી ! તમે ખૂબ અનુભવ લીધો ! ત્યારે એમ કહોને, બધાય ભાગોની આડી અવજી વાતો કરતાં એક એક ભાગની વાત સમજાવો તો ઠીક ” શાહે પંડિતજીને એક વાત તરફ દોર્યા.

“ ખરેખર, હું પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પિતા સમાન અમેરિકાની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિથી આપને વાકેફ કરું.

જુઓ, આજના પ્રગતિ ઈજ્જતાર દેશો નવીનતા માટે અમેરિકા તરફ દૃષ્ટિ રાખે છે. આપણે ગઈ કાલની કોઈ વાત આજ જૂની કહેવાય તો ત્યાં ૩૦ મિનિટ પહેલાં બનેલી વાત ત્રીસ મિનિટ પછી જૂની ગણાય છે ને એવા વાસી સમાચાર તરફ કોઈ દૃષ્ટિ કરતું નથી. ત્યાંનો અભણ માનવી પણ પુસ્તકાલયનો મહિમા ગાથા વિના રહેતો નથી. દુનિયા સાથે જેણે રહેવું હોય તે એકદ શાક ભને એણું ખાય, પણ વર્તમાનપત્ર વાંચ્યા વિના રહેતો નથી.

“ આજે ત્યાં ફૂલેલી ફાલેલી આ પ્રવૃત્તિ, ૧૮૭૫ એટલે સાઠ પાંચ વર્ષ પૂર્વે તેનું નામે ક્યાંય સંભળાતું ન હતું. પણ બેન્ગલાળી અને આદર્શ જીવન ગાળતી ત્રણ વ્યક્તિઓએ ૧૮૭૬ માં ન્યુયોર્કમાં પુસ્તકાલય સંઘ સ્થાપ્યો. અને તેની પહેલી બેઠક ૯૦ પુરુષો અને ૧૦ સ્ત્રીઓ કરી. તેના ઉત્સાહી મંત્રી મી. મેલવીલ ડેવિનો ‘ ઝોઝી કિંમતે ઉત્તમ વાચન નો મુદ્રાલેખ હતો. બે દસકા પછી સંઘે નિષ્પન્નિત વાર્ષિક પરિષદો ભરવા માંડી અને હજારો માણસો તેમાં ભાગ લેતા થયા.

“ સરખાતના ૧૦૦ સભાસદો વધીને આજે ૧૧૮૪૩ સભાસદો એ સંઘના છે, આજે

સંવે ૧૯૨૫ માં પુસ્તકાલયોની તારવણી કરી નીચે પ્રમાણેની હકીકત મેળવી:

(૧) ૬૪ લાખ અથવા વસ્તીના ૫૪ ટકા શ્રીપુરુષો પુસ્તકાલયના ક્ષેત્રફળમાં રહે છે.

(૨) ૫૦ લાખ અથવા વસ્તીના ૪૪ ટકાના વતનીઓ પુસ્તકાલય વિનાના છે, જેમાં ૩ લાખ માથુસો કર્યામાં અને ૪૭ લાખ ગામડામાં રહેવાર છે.

(૩) વાર્ષિક ૨૪૦ લાખ પુસ્તકો વંચાય છે ને તેની પાછળ વાર્ષિક ૯૦ લાખ રૂપિયા ખર્ચાય છે.

તેઓ નીચેની બાબતો અને યોજનાઓ વડે આટલું સંગીન કામ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં કરે છે:

૧. રાજ્યની અને પ્રગતી લાયકેરીઓ તથા સવા સુધારાવધારા સૂચવી તે પ્રમાણે અમલ કરાવનારા એજન્ટો નીમી લે છે.

૨. અહોળા પ્રમાણમાં પુસ્તકાલયોના ઉપયોગ લોકો કરતા થાય અને સામાન્ય જનતા આ પ્રગતિના નળકાર થાય એ હેતુએ અનેક પત્રિકાઓ લખી પ્રસિદ્ધ કરે છે ને છૂટથી જનતામાં તેનો ફેલાવો કરે છે.

૩. પુસ્તકાલય સંબંધિત શાસ્ત્રીય જ્ઞાન થાય અને તેનું વર્ગીકરણ, બંધારણ, નિયમો વગેરેના અનુભવ માટે કાર્યકર્તાઓના શિક્ષણવર્ગો ચલાવે છે.

૪. ખાનગી પુસ્તકાલયોના માલિકોને ઉત્તેજન દાખલ મદદ કરે છે, જેથી ખાનગી પુસ્તકાલયો રાજ્ય જેવાં જ સમૃદ્ધ બને છે.

૫. ઉનાળા અને શિયાળાની રમ્યોમાં 'ઓપ કક્લાસ' - Refreshers Course નક્કી કરી તેનું શિક્ષણ આપાય છે.

૬. આગળ પડતાં રચાનિક પત્રોમાં પુસ્તકાલય સંબંધીની આકર્ષક ગહેરતોથી લોકોને પુસ્તકાલયની મહત્તાનું જ્ઞાન કરાવે છે.

આમસભાઓ, પરિષદો, પત્રિકાઓ, સિનેમા, ભીંતપત્રો વગેરેથી આજ નેરશોરથી પુસ્તકાલયો અમેરિકાની સંસ્કૃતિ ધડવામાં અજબ ફાળો આપી રેલાં છે.

આમાંનું આપણે ત્યાં શું છે ? એ પ્રશ્નથી પડિતજ બોલતા અટક્યા અને પ્યાલો પાણી પી ફરી ચલાવ્યું.

અમેરિકા જેમ મેક્સિકોની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનો ટુંક પરિચય સાંભળો.

આજથી પચ્ચસ વર્ષ પૂર્વેના મેક્સિકો જેટલી જડતા જામ્યે જ કોષ્ટ પરમણામાં દશે. હિંદની અનેક જાતિઓથી અને લુદા લુદા ભાગોથી સુધારકો સુધારણા કરવામાં પહાડસમી મુરકેલીઓ નિહાળે છે તેવા જ મેક્સિકો લિન્ન લિન્ન ભાગો-પ્રતિ અને અનેક જાતિઓવાળો

નવલિકાઓની અવદશા

૫૫ આખરે ચાલીસ લગભગ નવલિકા સંગ્રહો પ્રકટ થાય છે, તેમાંના ચાર-છ સંગ્રહો કળાના વાર્તાવિક સ્વરૂપને અનુકૂળ થવાની કોશીસ કરતા દેખાશે; શેષભાગમાં પ્રેમના ખોટા ખ્યાલો, મનો-ભૂમિમાં ખીલતા હાનિકારક પૂર્વગ્રહો અને તે બધામાંથી નીપજતી ઝુંગળામણ, સામાજિક અસંચિતતા ઉપરના સીધા કળાદીન પ્રહારો, નિર્ધારક ચર્ચાઓ કે કંટાળાજનક આત્મસંભાષણો હોય છે. આ વસ્તુઓમાંથી આપણી નવલિકાઓનું ઘડતર થાય છે. કહ્યુંતા અથવા અસહિ-મણ્ણતાને સૂચક એવો ભાષાપ્રયોગ કરવાની તીવ્ર વૃત્તિનું પ્રસવજીવન એકદમ આજની નવલિકાઓની ધમ રહેલી આ અવદશા પર ગ્લાનિ થાય છે.

["મનખંધુ"]

પ્રદેશ હતો. નિર્દેશતાના ચરેચર જામ્યા હતા અને ૧૯૧૦ સુધી તે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનાં બી એ ઉજ્જવળ જામીનમાં પડ્યાં હતાં.

પણ ૧૯૧૭માં કેળવણીના પ્રશ્ન હાથ લેવાયો અને તેમની ધારાસભામાં કેળવણીના પ્રધાનની જગા થઈ. એ વખતના પ્રધાન મંડળે સાર્વજનિક કેળવણીના વિચાર કર્યો. તેમણે બણેલા અને અલણેનો મેળ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિથી જ બેસે એમ જોયું.

મેક્ષીકોની ચોખૂંટ ધરતી ઉપર નિર્દેશતા દર કરવાના પ્રયત્નો શરૂ થઈ ગયા. અમલદારોએ કમર કસી અને નિર્દેશતાને જન્મભૂમિથી ઉઠેડી નાખી દીધી. તેને પરિણામે આજે મેક્ષીકોમાં—

૧૫૦૦ સમૃદ્ધ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો છે.

૧૦૦૦ શાળાપુસ્તકાલયો છે.

૮૦૦ ઔદ્યોગિક પુસ્તકાલયો છે.

૫૦૦ ગ્રામ પુસ્તકાલયો છે.

સને ૧૯૨૭માં મોટાં પુસ્તકાલયોએ ગ્રામ પુસ્તકાલયોને વાચન સારૂ ૭૦૦૦૦૦ પુસ્તકો મોકલી આપ્યાં હતાં.

આ બધું કંઈ વગર મહેનતે થયું હશે ! એક ગામથી બીજે ગામનું અંતર મણું હતું અને જવા-આવવાનાં સગવડતાભર્યાં સાધનો, વાહનો ન હતાં; પણ કાર્યકરોએ શાળા અને પુસ્તકાલયનો સુમેળ સાધી સમાજને સાચા જ્ઞાનની ભૂખ લગાડી હતી, રાજ્યે જોઈતી સગવડો પૂરી પાડી હતી. દરેક પુસ્તકલંકારમાં લોકરુચિ અને લોકોપયોગની દૃષ્ટિ ખ્યાનમાં રાખી પુસ્તકો રાખવામાં આવ્યાં હતાં. સ્થાનિક જરૂરિયાત પ્રમાણે ઉલ્લેખ, ખેતી, વેપાર, વૈદક, મૃદબ્યવસ્થા વગેરે ધંધાને લગતાં પુસ્તકો રાખી વાચનરસની અભિવૃદ્ધિ કરવામાં આવતી બાળકોને સરખાતથી જ વાંચવાની ટેવ પડે એ માટે બાળકોની રુચિ અનુસાર બાલ-પુસ્તકાલયોની યોજના કરી હતી.

મુઠ્ઠીભર અમલદારો ઉત્સાહ અને ખંતથી શું કરી શકે છે તે મેક્ષીકોની પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિથી જાણાય છે. ”

*

આટલો વાર્તાલાપ પૂરો થતાં પુસ્તકાલયના જન્મે રસિયા જન્મવાનો સમય થતાં ફરી બીજી વાર મળવાનું નક્કી કરી ઉઠ્યા.

—રતિલાલ અમીન

“ જગતમાં બે પ્રકારનાં માણસો છે: એક પ્રકાર કામ કરે છે, અને બીજો પ્રકાર એ કામનો વશ ખાટે છે. તમારાથી જની શકે તો પહેલા વર્ગમાં આવવા પ્રયાસ કરજો; કેમકે તેમાં બહુ ઓછી હરીફાઈ છે. ”

પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિ (સને ૧૯૩૮)નું નિવેદન

પ્રકરણ ૮ મું : ગ્રામ પુસ્તકાલયો

[મુંબાઈ સરકારના કેળવણી ખાતાના તા. ૨૬-૧-૧૯૩૮ના કારવ અંક ૬૪૭૩ અનુસાર પ્રૌઢ શિક્ષણના પ્રથમ પત્રને મુંબાઈ સરકારને સલાહ આપવા મળે ૧૬ ગૃહસ્થોની એક સમિતિ મુંબાઈની સર દોરાબજી તાતાની પદ્ધતિપદો મળેની સામાજિક સેવા શિક્ષણ શાળાના મુખ્ય અધિક્ષકતાના પ્રમુખપણા નીચે નીમી હતી. તપાસના મુદ્દાઓમાંના અંક ૬ ના મુદ્દા મળે સદર સમિતિએ એક પેઠા સમિતિ અંક ૫, ૬, ૯ અને ૧૦ના મુદ્દાઓ સંબંધી તપાસ કરી નિવેદન કરવા નીમી હતી તેનું નિવેદન પુસ્તકાલયોના સંબંધી હોવા તો વડોદરા રાજ્યનાં તેમ જ અન્ય પુસ્તકાલયોને ઉપયોગી હોવાથી અત્રે ગુજરાતી ભાષામાં અનુવાદ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે. આથી છે કે પુસ્તકાલયના સંચાલકો, પ્રચારકો, અધિકારીઓ તેમ જ પુસ્તકાલય-માં રસ લેતા અન્ય સંસ્થા પોતાના કાર્યને ઉપયોગી થઈ પડે એવી આ હકીકત સ્મરણમાં રાખી, તો તેમના કાર્યમાં વેગ અને રસ આવશે. નિવેદન ખાસ વાંચવા મનન કરવા લાયક હોવાથી જ અત્રે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. —ના. ચં. દીવાનજી]

આ પ્રકરણમાં પ્રૌઢ શિક્ષણના મધ્યસ્થ મંડળની સામાન્ય દોરવણી નીચેનાં ગ્રામ પુસ્તકાલયોની રચનાની રૂપરેખા અમો જણાવીએ છીએ.

વિસ્તારપૂર્વક સમજાવેલી આ યોજનાથી વાંચનાલયો અને પુસ્તકાલયોની જાળગૂંથણી આખા પ્રાંતમાં પથરાઈ જશે. કારણ કે પ્રૌઢ શિક્ષણના વિસ્તૃત અંગ તરીકે એનો વિકાસ શક્ય છે. જ્યારે આખી યોજના પૂરેપૂરી અમલમાં મુકાઈ જશે ત્યારે—

(અ) ૨૦ જિલ્લાનાં ૨૦ જિલ્લા પુસ્તકાલયો

(ક) દરેક જિલ્લામાં પુસ્તકાલયની દેખરેખ નીચે સર્કર્પોઝિટિંગ (ફરતું) પુસ્તકાલયનાં ૧૫ થી ૨૦ જૂથો

(ક) સર્કર્પોઝિટિંગ પુસ્તકાલયના દરેક જથ્થાની દેખરેખ નીચે ૫ કે ૬ ગ્રામ પુસ્તકાલયો

(જ) આશરે ૮૦૦૦ વાંચનાલયો પૂર ઉત્સાહથી કાર્ય કરી રહ્યાં હશે.

વાંચી લખી શકે એવા પ્રૌઢોમાં વાંચવાનો શોખ ખીલતાં પ્રૌઢ શિક્ષણમાં ગ્રામ પુસ્તકાલયોની યોજનાનું રચન છે જ. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિ આવતા પહેલાં ઉચ્ચ કક્ષાની પ્રાથમિક શાળાવાળાં ગામોમાં જ પુસ્તકાલયો સ્થપાવાં જોઈએ. નીચી કક્ષાની પ્રાથમિક શાળાઓ-વાળાં ગામોમાં અથવા તો જ્યાં જણેલાંની અથવા તો નવીન યોજના પ્રમાણે જણેલાંનું પ્રમાણપત્ર મેળવેલાંની સંખ્યા ૨૦ ઉપરાંતની હોય અથવા તો પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિને જ્યાં જરૂર જણાય ત્યાં તે વિભાગના કેન્દ્રમાંથી ચાલુ પ્રયોગ સંબંધી માહિતીપત્રો તથા કેટલાંક સામયિકો પૂરાં પાડી શકાય એવાં વાંચનાલયો ખોલવાં જોઈએ. ગામ લોકોને એકઠા કરીને શિક્ષકોએ અથવા તો ઉપલા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓએ તાત્કાલિક સમાચાર-પત્રોમાંની હકીકત-તેમની આગળ વાંચી સંજાળાવવી જોઈએ, અને નવીન જણુતાં શીખેલાંઓને આ સમાચારપત્રો વાંચી જવા પ્રેરવા જોઈએ. તેમ જ તેમના કુરસદના વખતમાં સામયિકો વાંચવાનો પ્રયત્ન કરવા પ્રેરવા જોઈએ. જણુતું જૂલો જઈ જણેલાંઓ પાછા અજણ ન થઈ જાય તેમ જ પ્રૌઢોને વાચનમાં રસ લેતા કરવા એ આ વાંચનાલયોનો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ. તેની મરજી હોય ત્યારે નાણાંની સહાય થયે આ વાંચનાલયોને પુસ્તકાલયોમાં ફેરવી નાખવાનો અધિકાર

આમ પંચાયતને હોવા જોઈએ. આ વાચનાલયોમાં સમાચારપત્રો એવિવાનાં પૂંકાં અથવા તો જાહેરખબર ચોઢવાનાં પાટીઆનો ઉપયોગ કરવો (એટલે એક કરતાં વધારે લોકો એકી-સાથે એક પત્રનો ઉપયોગ કરી શકે) ન્યાં ન્યાં શાળાપુસ્તકાલયનો કાર્યક્રમ ચાલુ હોય ત્યાં ત્યાં સ્થાનિક પ્રૌઢશિક્ષણ સમિતિએ જની શ્રેષ્ઠ એટલે વિશેષ સહકાર એ કાર્યક્રમમાં આપવો જોઈએ.

આમ પુસ્તકાલયો, કરતાં પુસ્તકાલયોની પદ્ધતિ પ્રમાણેનાં હોવાં જોઈએ અને મધ્યમ ખચર તેમ જ ટપાલ કચેરી હોય એવાં ગામોમાં તેમનાં મુખ્ય રચણા રહેવાં જોઈએ.

જૂથનાં પુસ્તકાલયો સહકારના ધોરણ પર ચલાવાં જોઈએ. દરેક આમ પુસ્તકાલયે પોતાના જૂથના પુસ્તકાલયને વાર્ષિક રૂ. ૨૫ નો ફાળો આપવો જોઈએ અને તેથી જૂથનાં પુસ્તકાલયોએ રથાનિક જરૂરીઆત પ્રમાણે ૨૫ થી ૩૦ પુસ્તકોની પેટી પખવાડીઆમાં એક વખત અથવા તો અઠવાડીઆમાં એક અથવા એ વખત પણ પોતાનાં આમ પુસ્તકાલયોના ઉપયોગ માટે મોકલી આપવી જોઈએ. જૂથ પુસ્તકાલયો પોતે પણ વાર્ષિક રૂ. ૧૦૦ ભરી પોતાનાં જિલ્લા પુસ્તકાલયોમાં જોડાશે અને દર ત્રણ મહિને પુસ્તકો ભરેલી ૭ પેટીઓ પોતાનાં આમ પુસ્તકાલયોના ઉપયોગ માટે મેળવી શકશે. પ્રૌઢ શિક્ષણનું કાર્ય જેમ જેમ આગળ વધતું જશે, તેમ તેમ દરેક જૂથ પુસ્તકાલય સાથે આશરે ૫ કે ૬ આમ પુસ્તકાલયો સંકળા-યલાં રહેશે અને ૧૫ થી ૨૦ જૂથ પુસ્તકાલયો દરેક જિલ્લા પુસ્તકાલય સાથે સંકળાયલાં હશે.

આમસેવક અથવા તો આ કાર્ય માટે લાયક નીવડેલો શાળાશિક્ષક આમ વાચનાલયો ઉપર દેખરેખ રાખશે. આ દેખરેખના કાર્ય માટે તેને કાંઈ પણ મહેનતાણું મળશે નહિ. દીવો, તેલ અને અન્ય જરૂરી સાધનોના ખર્ચની જોગવાઈ રથાનિક પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિએ કરવી જોઈએ. સમાચારપત્રો તેમ જ સામયિકોનો વાર્ષિક ખર્ચ રૂ. ૧૦ થી વિશેષ થવો નહિ જોઈએ; પરંતુ જિલ્લાનાં શહેરોના લવાજમ ભરનારાઓ ખાસેથી તેમણે વાંચી નાખેલાં, મળી શકે તેટલાં વર્તમાનપત્રો અને સામયિકો, મેળવી લેવાની તજવીજ, જિલ્લા પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિ કરી શકશે.

નિભાવ અને નાણાની જોગવાઈ માટે, આમ પંચાયત અને સહકારી મંડળોના સહ-કારથી રથાનિક પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિએ, આમ વાચનાલયોનો નિભાવ કરવો અને નાણાની જોગવાઈ પણ તેણે જ કરવી જોઈએ. આ વાચનાલયનો વાર્ષિક ખર્ચ રૂ. ૨૫ થી વિશેષ હોવો જોઈએ નહિ અને આ આખી રકમ, આમ સુધારણા નિધિ અને સહકારી મંડળોના ફાળો દ્વારા મેળવી લેવી જોઈએ.

આમ પુસ્તકાલયના સંબંધમાં આ જાળવવામાં કાંઈક ફેર પડશે. નવીન પુસ્તકો ખરીદવાં પડશે અને જૂનાં પુસ્તકો સમરાવવાં પડશે; એટલે તેનો વાર્ષિક ખર્ચ નીચે જણાવેલી વિગતે આશરે રૂ. ૧૦૦ થશે:—

૧ જૂથ પુસ્તકાલયને પુસ્તકો માટે મદદ	૨૫)
૨ લોકોની સામાનની મરામત	૧૨)
૩ મકાનની મરામત	૨૪)
૪ પેટીઓ, પુસ્તકો મોકલવા મંગાવવાનો ખર્ચ	૨૪)
૫ પરચુરણ	૧૫)

રૂપીઆ ૧૦૦)

શરૂઆતમાં કપાટ, ટેબલ, ખુરશી વગેરે માટેનો પ્રાથમિક ખર્ચ રૂ. ૫૦ થશે. મધ્યમ પ્રાઢ શિક્ષણ સમિતિએ પ્રાથમિક ખર્ચના ૫૦ ફકા સુધી અને પહેલાં એ વર્ષ સુધી નિભાવ-

અર્થના ૨૫ ટકાની જોગવાઈ કરવી પડશે. વાર્ષિક નિભાવના બાકીના ૭૫ ટકાની જોગવાઈ સ્થાનિક પ્રૌઢ-શિક્ષણ સમિતિએ કરી લેવી પડશે.

જે ગામડાના લોકોને સાક્ષર કરી અને પેટીઓ લાવવા લાઇ જવાનું કાર્ય કરવા સમજવી લેવાય તો આ અર્થ ભારે પડશે નહિ. યોગ્ય સહકારથી, અંક ૨-૩ તથા ૪ વાળો અર્થ તો ઉપલબ્ધીમાં જ નીકળી જાય. પુસ્તકાલય માટેની ભૂખ એક વખત આપણે લગાડીએ તો ગામલોકો નિભાવઅર્થ ખાતે ચોતાની જાતમહેનત નિઃસંદેહ આપશે જ.

શીઓ તેમ જ પુરુષો બન્નેને ઉપયોગમાં આવી શકે એવી રીતે આમ પુસ્તકાલયની રચના હોવી જોઈએ. અને શીઓને ૨૫ પડે એવાં પુસ્તકો વખતોવખત લેવાવાં જોઈએ.

આ કાર્યક્રમ પ્રમાણે કાર્ય બરાબર ચાલતું થઈ જશે ત્યારે લગભગ ૨૦૦૦ આમ પુસ્તકાલયો અસ્તિત્વમાં આવી ગયાં હશે અને તેમને મદદ તરીકે આપવા માટે રૂ. ૫૦,૦૦૦ પ્રાથમિક અર્થના અને રૂ. ૫૦,૦૦૦ વાર્ષિક નિભાવઅર્થના થશે.

જૂથ પુસ્તકાલયનું વાર્ષિક અંદાજપત્ર કાંઈક નીચે પ્રમાણે થવા જશે—

આવક	રૂપીઆ	જાવક	રૂપીઆ
૬ આમ પુસ્તકાલયોનો ફાળો.	૧૫૦	જિલ્લા પુસ્તકાલયને મદદ	૧૦૦
મધ્યમ પ્રૌઢશિક્ષણ નિધિમાંથી મદદ	૫૦	કારકુન માટે	૬૦
	૨૦૦	પેટીઓની કુરસતી વગેરે	૨૫
		પરચુરણ	૧૫
			૨૦૦

પેટીઓ લાવવા લાઇ જવાનો અર્થ આમ પુસ્તકાલયોને માથે રહેશે. પ્રાથમિક અર્થ આશરે રૂ. ૧૫૦ તેમાંના (રૂ. ૧૦૦ જિલ્લા પુસ્તકાલયને પ્રાથમિક ફાળો અને રૂ. ૫૦ લોકડી સામાન વગેરે) આ અર્થની નીચે રકમ (૫૦ ટકા) મધ્યમ પ્રૌઢશિક્ષણ નિધિમાંથી મળશે.

સરવાળે, પ્રૌઢશિક્ષણ સારી રીતે આગળ વધતાં દરેક જિલ્લામાં ૧૫ થી ૨૦ જૂથ પુસ્તકાલયો અને દરેક જૂથમાં ૫ કે ૬ આમ પુસ્તકાલયો થશે એવી ધારણા રાખી શકાય. આ ઉપરથી તમામ ૨૦ જિલ્લાઓમાં મળી એકંદરે ૩૫૦ જૂથ પુસ્તકાલયો, ૨૦૦૦ આમ પુસ્તકાલયો અને ૮ થી ૧૦ હજાર વાંચનાલયો અસ્તિત્વમાં આવશે. ૩૫૦ જૂથ પુસ્તકાલયો માટે નાણાંની કુલ જોગવાઈ તરીકે રૂ. ૨૬૨૫૦ પ્રાથમિક અર્થ માટે અને રૂ. ૧૭,૫૦૦ વાર્ષિક નિભાવઅર્થ માટે જોઈશે.

જિલ્લા પુસ્તકાલયો તો—દરેક જિલ્લામાં એક-એ પ્રમાણે ૨૦ થશે. તેનો વાર્ષિક આવક તથા જાવક (અર્થ) નીચે પ્રમાણે થશે:—

આવક	રૂપીઆ	જાવક	રૂપીઆ
૧ જૂથ પુસ્તકાલયોનો ફાળો દર	૨,૦૦૦	૧ નવીન પુસ્તકો	૧,૦૦૦
રૂ. ૧૦૦ પ્રમાણે.		૨ અંધપાલ અને તેના મદદનીશો	૧,૦૦૦
૨ મધ્યમ પ્રૌઢશિક્ષણ નિધિમાંથી મદદ	૭૫૦	તેમજ કચેરી અર્થ	
કુલ	૨,૭૫૦	૩ પેટીઓ	૨૫૦
		૪ ૨૦ કેન્દ્રોમાં દરેકમાં ૪ વખત	૪૦૦
		મોકલવા લાવવાનો અર્થ	
		૫ પરચુરણ	૧૦૦

કુલ ૨,૭૫૦

પ્રાથમિક ખર્ચ માટે રૂ. ૫૦૦, પેટીઓ માટે રૂ. ૨૫૦૦, રૂ. ૧૨,૫૦૦ પુસ્તકો રૂ. ૧૦૦૦ પરચુરણ ખર્ચ માટે મળી દરેક જિલ્લામાં ૫૦૦ પેટીઓની જોગવાઈ કરવા માટે જિલ્લા દીઠ રૂ. ૧૬,૦૦૦ જોઈશે. આ રકમમાંથી રૂ. ૨,૦૦૦ જૂથ પુસ્તકાલયો પાસેથી પ્રાથમિક મદદના મેળવી શકાશે. બાકીના રૂ. ૧૪૦૦૦ માંના ૫૦ ટકા એટલે રૂ. ૭,૦૦૦ મધ્યસ્થ પ્રૌઢ શિક્ષણનિધિમાંથી ફાળો તરીકે મળશે અને બીજા ૫૦ ટકા એટલે રૂ. ૭,૦૦૦ જિલ્લા મદદમાંથી મળી રહેશે. આ રકમ સહકારી પેટીઓ અથવા મંડળીઓમાંથી જિલ્લા અધિકારીઓ હસ્તકના ગ્રામ સુધારણા નિધિમાંથી, જિલ્લા શાળાનિધિમાંથી વગેરે સંસ્થાઓમાંથી ફાળો તરીકે એકઠી કરી શકાશે. જેમ જૂથ અને ગ્રામપુસ્તકાલયો ઉપર સ્થાનિક પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિનો કાલુ રહેશે તેમ જિલ્લા પુસ્તકાલય, જિલ્લા પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિની સીધી દેખરેખ નીચે રહેશે.

મધ્યસ્થ પ્રૌઢ શિક્ષણનિધિ ઉપર ૨૦ જિલ્લા પુસ્તકાલય પૂરતા રૂ. ૧,૪૦,૦૦૦ (એક લાખ ચાલીસ હજાર) પ્રાથમિક ખર્ચ અને રૂ. ૧૫૦૦૦ (પંદર હજાર) વાર્ષિક ખર્ચની જવાબદારી રહેશે.

પ્રૌઢ શિક્ષણની પ્રવૃત્તિ ન્યારે પૂરજોસમાં આવશે ત્યારે પુસ્તકાલય અને વાચનાલયોની આખી રચના ટૂંકમાં નીચે પ્રમાણે રહેશે:—

	સંખ્યા	કારભાર અને દેખરેખ	રૂપીઆ કુલ ખર્ચ		રૂપીઆ “મલાકા” નિધિ એટલે મધ્યસ્થ પ્રૌઢ શિક્ષણનિધિમાંથી મદદ	
			પ્રાથમિક	વાર્ષિક	પ્રાથમિક	વાર્ષિક
(૧) વાચનાલયો	૮,૦૦૦	જિલ્લા પ્રૌ. શિ. સમિતિની દેખરેખ નીચે સ્થાનિક પ્રૌ. શિ. સમિતિ જિલ્લા પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિ	૦	૨૦૦,૦૦૦	૦	૦
(૨) ગ્રામ પુસ્તકાલયો	૨,૦૦૦		૧૦૦,૦૦૦	૨૦૦,૦૦૦	૫૦,૦૦૦	૫૦,૦૦૦ પ્રથમ એ વર્ષ સુધી
(૩) જૂથ પુસ્તકાલયો	૩૫૦		૫૨,૫૦૦	૭૦,૦૦૦	૨૬,૨૫૦	૧૭,૫૦૦
(૪) જિલ્લા પુસ્તકાલયો	૨૦		૩૨૦,૦૦૦	૫૫,૦૦૦	૧,૪૦,૦૦૦	૧૫,૦૦૦
કુલ	૧૦,૬૭૦	...	૪૭૨,૫૦૦	૫,૨૫,૦૦૦	૨,૧૬,૨૫૦	૮૨,૫૦૦

સમિતિની ભલામણો

૧. પ્રૌઢ શિક્ષણના મોરચાનો પ્રતા પ્રમાણમાં વિકાસ થાય ત્યાં સુધી, બધા વર્ગોવાળી પ્રાથમિક શાળાઓમાં જ પુસ્તકાલયો શરૂ કરાવવાં.

૨. નીચલા વર્ગોવાળી શાળાઓવાળાં ગામોમાં અથવા જ્યાં ઘણા કેળવાયલા માણસો હોય અથવા નવી યોજના પ્રમાણેનું 'ભણેલાંનું' પ્રમાણ મેળવેલાં ૨૦ માણસોની સંખ્યા હોય અથવા જ્યાં સ્થાનિક પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિ મળે ત્યાં ચાલુ પ્રશ્નોની ચર્ચા કરતાં તાત્કાલિક સમાચાર-પત્રો તથા અન્ય સામયિકો, તે સ્વજનના મધ્યવર્તી કેન્દ્રમાંથી મોકલી વાંચનાલયો સ્થાપવાં. શિક્ષકે અથવા તે શાળાના ઉચ્ચ વર્ગોના વિદ્યાર્થીઓએ આ પત્રો તથા માસિકો વાંચી સંભળાવવાં અને લોકોને વાચનમાં રસ લેતા કરવા એટલે તેઓ ભણેલું જુલો નહિ જાય અને પ્રૌઢોમાં વાચનનો રસ જાગશે.

૩. ગ્રામ પુસ્તકાલયોનાં પુસ્તકો ફરતાં પુસ્તકાલયો જેવાં રાખવાં એટલે કે લોકોમાં વાચન માટે છૂટકો તેનો ઉપયોગ કરાવવો.

૪. ગ્રામ પુસ્તકાલયો ઉપરાંત જૂથ અને પ્રાંત પુસ્તકાલયો સ્થાપવાં જોઈએ.

૫. ગ્રામ વાચનાલયો સંબંધી અર્થ તેમ જ તેનો નિભાવ, ગ્રામ પંચાયત અને સહકારી મંડળોના સહકારથી સ્થાનિક પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિએ કરવો.

૬. ગ્રામ પુસ્તકાલયો માટે નાણાંની સવડની વ્યવસ્થા સ્થાનિક પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિએ નિવેદનમાં સૂચવ્યા પ્રમાણે સૂચવેલે ધોરણે કરવી.

૭. ગ્રામ પુસ્તકાલયોની યોજના પુરુષો તેમજ સ્ત્રીવાચકો બંને માટે કરવી અને તેમાં સ્ત્રીઓએ વાંચવાલાયક અને તેમને ઉપયોગી વિષયોનાં પુસ્તકોનો ખાસ સમાવેશ કરવો.

૮. જૂથ પુસ્તકાલયોના અર્થ તથા નિભાવ સમિતિએ સૂચવેલા ધોરણે અને સૂચવ્યા પ્રમાણે કરવો.

૯. પ્રાંત (જિલ્લા) પુસ્તકાલયોના અર્થ તથા નિભાવ સમિતિએ સૂચવ્યા પ્રમાણે અને સૂચવેલે ધોરણે કરવો.

૧૦. પ્રાંત (જિલ્લા) પુસ્તકાલયો જિલ્લા પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિની સીધી દેખરેખ નીચે રહેશે અને તેનો વહીવટ પણ તેના જ હાથમાં રહેશે.

૧૧. જૂથ અને ગ્રામ પુસ્તકાલયો સ્થાનિક પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિની સીધી દેખરેખ નીચે રહેશે.

ના. ચં. દીવાનજી

—ક—

જાણી છો ?

પંજનગમાં પુસ્તકો વગ્નને દિસાએ વેચામ છે.

ચીનમાં પુસ્તકો વેચવા માટે જુદો જ રિવાજ છે. ત્યાં શાક મારકિટમાં પુસ્તકોના ઓપેલાં ફર્મા અને પ્રકરણો છૂટાં વેચાય છે. શાક લેવાં જતી વખતે લોકો એ ખરીદી લઈ, પછી એકઠાં બેઠાવી પુસ્તક બનાવી લે. આ રીતે ત્યાંની ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ પોતાને ત્યાં પુસ્તકો વસાવી શકે છે.

મહાલ પુસ્તકાલય મંડળની વાર્ષિક સભાઓ

વડોદરા પ્રાંત

૧ પેટલાદ—તા. ૨૭-૮-૩૬ ના રોજ સભા ભરાઈ, જેમાં સ્વ. અમીન સા. ના સ્વર્ગવાસ બદલનો, પાછલા વર્ષનું નિવેદન તથા હિસાબ મંજૂરીનો, નવા વર્ષમાં પુસ્તકાલયો તથા વાચનાલયોને મદદ ખાતે રૂ. ૭૫, શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા ખાતે રૂ. ૫૦, કંટીજન્ટ ખાતે રૂ. ૨૫, ૨૫. અમીન સમા. ખાતે રૂ. ૧૫ વગેરે મળી રૂ. ૧૬૫ નો ખર્ચ કરવા બદલનો, બ્યવસાયક મંડળ ચૂંટવા બદલનો, પ્રાંત મંડળમાં શ્રી. રામભાઈ કા. પટેલ અને શ્રી. હીરાલાલ ગં. શાહને પ્રતિનિધિ તરીકે મોકલવા બદલનો, મહાલ પુ. પરિષદ ગાંઠા મુકામે ભરવા બદલનો, વિસ્તોલી ગામે પુસ્તકાલય ખોલવા માટે મદદ તરીકે રૂ. ૫૦) આપવા બદલનો, અને શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા રાખવા બદલનો વગેરે મળી કુલ ૧૪ કરાવો થયા હતા.

૨ કરજણ—તા. ૨૦-૮-૩૬ ના રોજ મહાલ શાળાધિકારી શ્રી. દલવાડી સા. ના પ્રમુખપણા નીચે સભા ભરાઈ, જેમાં પાછલા વર્ષનું નિવેદન તથા હિસાબ મંજૂરીનો, ત્રિમાસિક જૂથ સભાઓ ભરવા તથા ત્રિમાસિક નિવેદનો મોકલવા સંબંધનો, પ્રાંતમંડળ માટે શ્રી. મહીજીભાઈ મૂ. પટેલ તથા અણસ્તુ પુસ્તકાલયના મંત્રીને ચૂંટવા બદલનો, મહાલમાં પ્રાંત તથા મહાલ તરફથી જે પેટીઓ અપાઈ છે તે પેટીઓ સહકારી પુસ્તકાલયની યોજના માટે પાછી મંગાવી લેવાનો, દરેક પુસ્તકાલયે સમા. ફંડની રકમ બજેટમાં મૂકવા બદલનો, સહકારી યોજનાની પદ્ધતિએ પુસ્તકો ખરીદવાનો તથા નવા વર્ષના હોદ્દાશોમાં પ્રમુખ મહાલ શાળાધિકારી શ્રી. દલવાડી, મંત્રી શ્રી. મંગળભાઈ જે. પટેલને નીમવાનો વગેરે મળી ૮ કરાવો થયા હતા.

૩ ડભોઈ—તા. ૨૦-૮-૩૬ ના રોજ સભા ભરાઈ, જેમાં પાછલા વર્ષનો હિસાબ તથા નિવેદન મંજૂરીનો, નવા વર્ષમાં શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા ખાતે રૂ. ૧૦૦, પરિષદ ખર્ચ ખાતે રૂ. ૨૫, કંટીજન્ટ ખાતે રૂ. ૨૦ વગેરે મળી રૂ. ૭૦ ના બજેટની મંજૂરીનો, નવા વર્ષ માટે પ્રમુખ તરીકે મહાલ શાળાધિકારી શ્રી. પનાલાલ, ઉપપ્રમુખ તરીકે ડભોઈ યુ. શાળા નં. ૧ ના પ્રમુખ શિક્ષક, મંત્રી તરીકે શ્રી. ઝવેરભાઈ ખુશાલભાઈ વગેરેની નિમણૂકનો, પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ માટે શ્રી. ઝવેરભાઈ પુ. પટેલ તથા શ્રી. રવિશંકર છો. ને ચૂંટવા બદલનો, માનદ પ્રચારકો તરીકે શ્રી. રવિશંકર નડા, શ્રી. મુ. ચિ. ધમેલી, શ્રી. રતિલાલ બીલાપુર, શ્રી. કૃષ્ણલાલ વદવાણીની નિમણૂકનો, મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદ ભરવા બદલનો વગેરે મળી ૧૦ કરાવો થયા હતા.

૪ ભાદરણ—તા. ૨૦-૮-૩૬ ના રોજ સભા ભરાઈ, જેમાં નવા વર્ષ માટે પ્રમુખ તરીકે શ્રી. મગનભાઈ વાઘણભાઈ પટેલ, મંત્રીઓ તરીકે શ્રી. બાળકૃષ્ણ મૂળજીરામ તથા શ્રી. શંકરભાઈ ગોવિંદભાઈ પટેલની નિમણૂકનો, પ્રાંત મંડળ માટે શ્રી. બાલકૃષ્ણ બ્યાસ તથા શ્રી. શંકરભાઈ પટેલને ચૂંટવાનો, શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા માટે 'દાદાભાઈ નવરોજજી'નું પુસ્તક રાખવાનો, શિક્ષણવર્ગ રૂઢેલ વા અરેણામાં ભરવાનો, માનદ પ્રચારકો તરીકે શ્રી. શંકરભાઈ ગો. પટેલ તથા શ્રી. મંગળભાઈ રૂ. પટેલને નીમવાનો વગેરે મળી ૭ કરાવો થયા હતા.

મહેસાણા પ્રાંત

૧ ખેરાળુ—તા. ૨૦-૮-૩૬ને રોજ ખેરાળુ મહાલ વહીવટદાર સા. ના પ્રમુખપણા નીચે સભા ભરાઈ, જેમાં પાછલા વર્ષના હિસાબ નિવેદનની મંજૂરીનો, નવા વર્ષના પ્રમુખ તરીકે ખેરાળુ મહાલ શાળાધિકારી, ઉપપ્રમુખ શ્રી. મસોતભાઈ અબેરાજ વઘીલ, મંત્રી શ્રી. વિકુલભાઈ ઝ. પટેલ અને ઉપમંત્રીઓ શ્રી. હીરાલાલ ભાઈશંકર તથા શ્રી. મોહનલાલ ભક્ષીરામ વગેરે હોદ્દાદારોની નિમણૂકનો, શિક્ષકા માટે “ગ્રામ્ય હિંદનો ઉત્કર્ષ” અને વિદ્યાર્થીઓ માટે ‘સાવિત્રી’ એ પુસ્તકોની શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા લેવાનો, વગેરે વગેરે મળી ૭ ઠરાવો થયા હતા.

૨ પાટણ—તા. ૨૭-૮-૩૬ના રોજ પાટણ વિભાગ શાળાધિકારી શ્રી. પંડ્યા સા. ના પ્રમુખપણા નીચે ભરાઈ, જેમાં પાછલા વર્ષના હિસાબ અને નિવેદન મંજૂર કર્યા બદલનો, બજેટ તથા નિવેદન વેળાસર ખાતા તરફ મોકલી આપવા બદલનો, પુસ્તકાલય વિનાના શાળાવાળાં ગામોએ પુસ્તકાલયો ઉઘાડવા બદલનો, પ્રાંત મંડળના પ્રતિનિધિઓ ચૂંટવા બદલનો તથા નવા વર્ષના હોદ્દાદારોને ચૂંટવાનો વગેરે વગેરે ઠરાવો થયા હતા.

૩ ચાણુરમા—તા. ૨૦-૮-૩૬ના રોજ ચાણુરમા મહાલ શાળાધિકારીના પ્રમુખપણા નીચે સભા ભરાઈ, જેમાં પાછલા વર્ષના હિસાબ અને નિવેદન મંજૂર કરવાનો, નવા વર્ષના હોદ્દાદારોમાં પ્રમુખ મે. ચાણુરમા મહાલ શાળાધિકારી શ્રી. ત્રિવેદી, ઉપપ્રમુખ ચાણુરમા સા. પુ. ના મંત્રી શ્રી. ચુને, મંત્રી શ્રી. નાનજીભાઈ અને સહમંત્રી શ્રી. કૃષ્ણલાલ દલાલ વગેરેની નિમણૂકનો, પ્રાંતમંડળના પ્રતિનિધિ તરીકે શ્રી. નાનજીભાઈ જે. પટેલ તથા શ્રી. કૃષ્ણલાલ ભીખાભાઈ દલાલને નીમવાનો, બાળકો માટે વિદ્યાર્થી વાચનમાળાની શ્રેણી ૧લીની પરીક્ષા એપ્રિલમાં લેવાનો વગેરે મળી કુલ ૮ ઠરાવો થયા હતા.

૪ સિદ્ધપુર—તા. ૨૦-૮-૩૬ના રોજ સભા ભરાઈ, જેમાં પાછલા વર્ષના હિસાબ તથા નિવેદન મંજૂરીનો, નવા વર્ષ માટે પ્રમુખ તરીકે મહાલ શાળાધિકારી શ્રી. વહીઆ સા., મંત્રી તરીકે શ્રી. ચિમનલાલ સાંકળચંદ શેઠની નિમણૂક બદલનો, પ્રાંતમંડળ માટે શ્રી. ખોડાભાઈ માનસંગજી તથા શ્રી. મોહનલાલ નક્ષત્રચણ્દાસને ચૂંટવા બદલનો, એન્ડુ કાર્નેગી પુસ્તકની શિષ્ટ વાચન તરીકે પરીક્ષા લેવાનો, મહેસાણા પ્રાંતનો શિક્ષણવર્ગ સિદ્ધપુરમાં ભરવા બદલનો, ત્રીજી પુ. પરિષદ બાળોત્સાહ કે કુંવારા ગામે ભરવા બદલનો વગેરે મળી ૮ ઠરાવો થયા હતા.

૫ હારીજ—તા. ૨૦-૮-૩૬ એ સભા ભરાઈ, જેમાં વાંસા અને જૂના માંદા ગામે નવીન પુસ્તકાલયો ઠાવવાનો, જમણપુર ગામે શાળા ઉઘાડવા બદલનો, મહાલ મંડળના મંત્રી તરીકે શ્રી. મણિયંકર મહીધરરામ જોશીને ચૂંટવાનો, પ્રચારક તરીકે ખેરતવાડાના શ્રી. હરગોવિંદ મહાદેવરામને ચૂંટવાનો, પ્રાંતમંડળ માટે શ્રી. મણિયંકર તથા શ્રી. હરગોવિંદભાઈને ચૂંટવાનો, શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા માટે ‘શ્રીમત પ્રતાપસિંહરાવ ગાયકવાડનો અશ્વ પરિચય’ એ પુસ્તક રાખવાનો; વગેરે મળી ૧૨ ઠરાવો થયા હતા.

૬ વિસનગર—તા. ૨૦-૮-૩૬ ના રોજ સભા મળી તેમાં મહાલના વિવિધ જૂથ મંડળના મંત્રીઓ તેમજ જીલ્લાના પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓ હાજર હતા. આ સભામાં ગત વર્ષનું નિવેદન મંજૂર કરાયું, નવા વર્ષની કા. વ. સમિતિની નિમણૂક થતાં મહાલ શાળાધિકારી શ્રી. જ. મ. જાની પ્રમુખ, શ્રી. જી. લ. દેવેગંત્રી અને સભ્યો તરીકે મે. મહાલ

વહીવટદાર સાં, વીસનગર કરવા પુ. ના પ્રમુખ શ્રી. નારણભાઈ, શ્રી. જોશિગભાઈ અને શ્રી. હિંમતલાલ વગેરેની નિમણૂક થઈ. મહાલ પરિષદ ભરવા તજવીજ કરવા હતું, સ્વ. મોતીભાઈ અમીન રમા. ફંડમાં ફાળો આપવાની બહામણીને અને પ્રૌઢ શિક્ષણ પ્રચારનો તેમજ પ્રાંત મંડળની સભામાં જવા માટે શ્રી. હ. લ. દવે અને જોશકરભાઈ વગેરેની નિમણૂક થઈ.

૭ કઠી—તા. ૨૦-૮-૩૯ ના રોજ સભા મળી. તેમાં ગત વર્ષના હેવાલ હિસાબ મંજૂર થઈ કાર્યવાહક મંડળ ચૂંટાયું જેમાં પ્રમુખ તરીકે શ્રી. મહિજભાઈ બૂલાભાઈ દેસાઈ અને ઉપપ્રમુખ તરીકે કઠી મહાલ શાળાધિકારી સાં નિમાતાં મંત્રી તરીકે મહતલાલ ર. દવે નિમાયા, મહાલનાં જૂથો નક્કી કરાયાં, પરિષદ ભરવાનું હવે પછીની સભામાં વિચારવા ઠરાવ્યું, પ્રાંત પુ. મંડળમાં શ્રી. મહતલાલ ર. દવેને મોકવા હતું, તેમજ શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા ગોઠવવાનું ઠરાવી મહાલની ફાળવણીની રકમ સિધિલ મહાલ મંડળમાંથી રૂ. ૫૧) મેળવવા ઠરાવાયું. ઉપરાંત સ્વ. મો. ન. અમીન રમારક ફંડમાં ૧૦ ટકા મૂકવા મંત્રીઓને વિનંતિ કરતો, શ્રી. મગનલાલ મહેતાને તેમજ શ્રી. કાલિદાસ ગઢવીને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં સહાય આપવા માટે અભિનંદનના ઠરાવો થયા.

નવસારી પ્રાંત

૧ મહુવા—તા. ૨૭-૮-૩૯ ના રોજ સભા ભરાઈ, જેમાં શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ તથા શ્રી. મોતીભાઈ ન. અમીનના સ્વર્ગવાસ બદલનો, શ્રીમંત પ્રતાપસિંહ મહારાજને અભિનંદનનો, પાછલા વર્ષના હિસાબ મંજૂરીનો વગેરે ઠરાવો થયા હતા. તેમજ અજેટ-નિવેદન વેળામર મોકલવાં, શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાનો લાભ લેવો, સ્વ. અમીન રમારક ફંડમાં રકમ મૂકવી વગેરે બદલની સમજૂતી અપાઈ હતી.

૨ માંગરોળ—તા. ૨૭-૮-૩૯ ના રોજ વેળાજા મુકામે સભા ભરાઈ, જેમાં પાછલા વર્ષના હિસાબ મંજૂર કરવાનો, નવા વર્ષમાં ધોરટ, પ્રચાર વગેરે ખાતે રૂ. ૧૬)નું અજેટ મંજૂર કરવાનો, ગ્રામ પંચાયતોએ પુસ્તકાલયોને મદદ આપવા બદલનો, નવા વર્ષના પ્રમુખ તરીકે શ્રી. મણિલાલ હ. મોદી વેળાજા તથા મંત્રી તરીકે શ્રી. નંદશંકર નાથુરામને ચૂંટવાનો, અને જૂથમંડળોએ જૂથની સભા ભરવા બદલનો વગેરે મળી સાત ઠરાવો થયા હતા.

૩ ગણદેવી—તા. ૨૭-૮-૩૯ના રોજ શ્રી. હાકોરભાઈ નારણજી દેસાઈના પ્રમુખપણા નીચે સભા ભરાઈ, જેમાં પાછલા વર્ષનું નિવેદન તથા હિસાબમંજૂરીનો, જૂથ મંડળોની સભાઓ નિયમિત ભરવા બદલની સમજૂતીનો, નવા વર્ષના હોદ્દદારોની ચૂંટણીનો પ્રાંત મંડળના પ્રતિનિધિઓ તરીકે શ્રી. ગુલાબભાઈ બી. મહેતા, શ્રી. નાનુભાઈ નિ. વૈવ, ગણદેવી અને શ્રી. પરસોતમ બૂલાભાઈ નાયકને ચૂંટવા બદલનો, માનદ પ્રચારક તરીકે શ્રી. મણિભાઈ એસ. દેસાઈ તથા શ્રી. ગુલાબભાઈ બી.ખાલશ મહેતાને ચાલુ રાખવા બદલનો, તથા સ્વ. બીગભાઈ ખંડુભાઈ નાયક તોરણગામવાળાના અવસાન બદલનો વગેરે વગેરે ઠરાવો થયા હતા.

૪ કામરેજ—તા. ૨૦-૮-૩૯ના રોજ મદાવશાળાધિકારી શ્રી. ભદ્રાંકર ડાલાભાઈના પ્રમુખપણા નીચે સભા ભરાઈ, જેમાં શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ તથા શ્રી. અમીન સા. તથા શ્રી. ગિજુભાઈના સ્વર્ગવાસ બદલનો, પોતાના જૂથનાં એકેએક પુસ્તકાલયો અજેટ બનાવે તથા દરેક પુસ્તકાલય અજેટમાં સ્વ. અમીન રમારકની રકમ મૂકે એ બદલ જૂથ-

મંડળને સૂચન કરતો, શિષ્ટ વાચનનની પરીક્ષા લેવા બદલનો, પ્રાંતમંડળ માટે કામરેજ પુસ્તકાલયના મંત્રી તથા ઓરણા પુસ્તકાલયના મંથપાલને ચૂંટવા બદલનો, ભાદ્રા મામે પુસ્તકાલય ખોલાય તેવી તજવીજ મહાલશાળાધિકારી તરફથી થવા બદલનો તથા પાછલા વર્ષના હિસાબ મંજૂરીનો વગેરે મળી ૮ ઠરાવો થયા હતા.

૫ નવસારી—તા. ૨૦-૮-૩૬ના રોજ મહુવા મહાલ શાળાધિકારી શ્રી. મોહનલાલ ઘેલાભાઈ દેસાઈના પ્રમુખપણા નીચે ભરાઈ, જેમાં પાછલા વર્ષનું નિવેદન તથા હિસાબ મંજૂરીનો, પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ તરફથી વેળાસર પુસ્તકો મળે તે બદલનો, દરેક જૂથ મંડળે પોતાના જૂથનાં નિવેદનો તથા બજેટો વેળાસર મોકલવાનો, ગ્રામ પંચાયતની મદદ તા. ૧૫ ઓગસ્ટ સુધીમાં મળી જાય તે બદલનો, મહાલ પરિષદ ભરવા બદલનો, નવા વર્ષ માટે શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા ખાતે રૂ. ૨૦ તથા કંડીજન્ટ ખાતે રૂ. ૨૫) મળી રૂ. ૪૫ બજેટ મંજૂરીનો, નવા વર્ષ માટે પ્રમુખ તરીકે નવસારી મહાલ વહીવટદાર સાહેબ, ઉપપ્રમુખ તરીકે નવસારી મહાલ મહાલ શાળાધિકારી સાહેબ અને મંત્રી તરીકે શ્રી. શંકરલાલ વાઘજી દવેની ચૂંટણી બાબતનો, વગેરે મળી ૧૧ ઠરાવો થયા હતા.

૬ પલસાણા—તા. ૨૦-૮-૩૬ ના રોજ સભા ભરાઈ, જેમાં નવા વર્ષના પ્રમુખ તરીકે શ્રી. રણુકેડીજી લક્ષ્મીભાઈને નીમવા બાબતનો, પ્રાંતમંડળ માટે શ્રી. રણુકેડીજી લક્ષ્મીભાઈ દેસાઈ તથા શ્રી. જોષાભાઈ જો. પટેલને ચૂંટવાનો, નવા વર્ષમાં ખર્ચવા માટે રૂ. ૩૫૭ ના બજેટની મંજૂરીનો, તથા મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદ ભરવા સંબંધનો વગેરે મળી ૫ ઠરાવો થયા હતા.

અમરેલી પ્રાંત

૧ હામનગર—તા. ૨૭-૮-૩૬ એ સભા ભરાઈ, જેમાં પાછલા વર્ષનો હિસાબ તથા નિવેદન બીજી સભામાં રજૂ કરવાનો, નવા વર્ષના પ્રમુખ તરીકે મે. મહાલ વહીવટદાર સાહેબ, ઉપપ્રમુખ મે. મહાલ શાળાધિકારી સા., મંત્રી શ્રી. નંદલાલ પુ ત્રિવેદી અને સહ-મંત્રી શ્રી. જોશંકર લાલજી વગેરે હોદ્દાદારોની ચૂંટણીનો, મહાલ મંડળનું બંધારણ તૈયાર કરી બીજી સભામાં રજૂ કરવા બાબતનો, શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા લેવા સાર સમિતિ નીમવાનો, ખાતા તરફથી પ્રસિદ્ધ ચયેત્રી સહકારી યોજના પ્રમાણે પુસ્તકાલયોનાં બજેટ બનાવવાનો, સ્વ. અમીન રમા. ફંડમાં ૧૦ ટકા રકમ મૂકવા બાબતનો વગેરે વગેરે મળી કુલ નવ ઠરાવો થયા હતા, તથા મહાલ શાળાધિકારી શ્રી. દવે સા. પણુ કેટલીક આર્થિક સૂચનાઓ પણ કરી હતી.

૨ કોડીનાર—તા. ૨૦-૮-૩૬ એ સભા ભરાઈ, જેમાં પાછલા વર્ષનો હિસાબ મંજૂરીનો, નવા વર્ષના પ્રમુખ તરીકે શ્રી. પ્રબુજી ભાણુજી તથા મંત્રી તરીકે શ્રી. ભગવાનજી રાધવજીની નિમણૂકનો વગેરે મળી ૫ ઠરાવ થયા હતા.

૩ અમરેલી—તા. ૨૦-૮-૩૬ના રોજ મહાલ શાળાધિકારી શ્રી. દરિભાઈના પ્રમુખ-પણા નીચે સભા ભરાઈ, જેમાં પાછલા વર્ષનું નિવેદન તથા હિસાબ મંજૂરીનો, નવા વર્ષ માટે પ્રમુખ શ્રી. પ્રતાપરાય ગિ. મહેતા. ઉપપ્રમુખ શ્રી. દરિભાઈ ના. પટેલ, મંત્રીઓ શ્રી. જોગીલાલ ના. વઘીલ તથા શ્રી. રતિલાલ સુ. ચાહ વગેરેની નિમણૂકનો, આઠ ગ્રામ પુસ્તકાલયોને રૂ. ૧૮ મદદ આપવા બદલનો, નવા વર્ષ માટે રૂ. ૫૦૦નું બજેટ મંજૂર કરવા બદલનો, પ્રાંતમંડળ માટે મોટા આંકડીઆના શ્રી. મણિલાલ દામોદરને ચૂંટવા બદલનો તથા સ્વ. અમીન રમા. ફંડમાં દરેક પુસ્તકાલયે રકમ મૂકવા બદલનો વગેરે મળી ૭ ઠરાવો થયા હતા.

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

નીચે જણાવેલા પ્રચારકોએ જણાવેલી મુદત દરમ્યાન નીચેનાં રચયોની મુલાકાત લઈ તપાસણી, વ્યવસ્થા, વર્ગીકરણ તથા પ્રચારની કામગીરી બજાવી છે.

કરજણ મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. છોટાલાલ ન. પંડ્યાએ ઓગસ્ટ માસમાં (૧) પીંગળવાડા, (૨) અણસુ, (૩) *ખાંધા.

વડોદરા પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. હમનભાઈ મથુરભાઈ પટેલે ઓગસ્ટ માસમાં ડબોઈ મહાલનાં (૧) સામરા (૨) *નાના ફોફળિયા-પુસ્તકોની ગોઠવણી કક્ષાવારી પ્રમાણે નહિ પણ જનરલ રજીસ્ટર પ્રમાણે કરવી જોઈએ. (૩) પુનિયાદ (૪) મેનપુરા (૫) *લિંગરથળી: પુસ્તકોની ગોઠવણી વિષયવારી નહિ પણ જનરલ રજીસ્ટર પ્રમાણે કરવી. (૬) *ખાણજ (૭) વસાઈ (૮) કડધરા (૯) દોલાર (૧૦) અંતોલી: પુસ્તકાલયનો વહીવટ ગામના એક પટેલ પાસે છે, પણ ત્યાં દોલાર થાળા અંગે વર્ષ ચાલતો હોય તેના શિક્ષકને સોંપવામાં આવે તો પુસ્તકાલયના હિતની દૃષ્ટિએ સારું ખરું! (૧૧) *કરાલી (૧૨) પુડા (૧૩) *થુવાની (૧૪) રાજલી (૧૫) બહેરામપુરા (૧૬) પલાસવાડા (૧૭) માવલી (૧૮) કુંવરવાડા (૧૯) વણાદરા (૨૦) મહેલી (૨૧) *બ્યારા (૨૨) અમરેશ્વર (૨૩) ભીલાપુર: કાયમ ફંડમાંથી રૂ. ૭૩-૬-૫ શ્રી. રામદાસ જુદાવન પાસે છે તે જલદીથી વસૂલ લઈ પુ. સં. સં. મં. માં મૂકવા જોઈએ. (૨૪) *અંગુલ (૨૫) નારીઆ (૨૬) *કુટેલા: પુસ્તક નંગ ૨૯ ખૂટે છે, જેનો જલદીથી નકાલ થવો જોઈએ.

નવસારી પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. રમણભાઈ દાજીભાઈ નાયકે ઓગસ્ટ માસમાં પલસાણા તાલુકાનાં (૧) અસ્તાન (૨) ધામડોદ હુલા (૩) ખરવાસા (૪) હિમરાખ (૫) ખાસકા (૬) વણેયા પીસાદ (૭) ધામડોદ (એના) (૮) એના (૯) તુડી (૧૦) સોયાણી (૧૧) ગંગિપુર (૧૨) *દસ્તાન (૧૩) તાંતીયેયા (૧૪) એરથાણ (૧૫) વડદલા (૧૬) લોંગડ (૧૭) છટાગત્રા (૧૮) જમેશ્વર: નવસારી તાલુકાનાં (૧૯) વિરાવળ (૨૦) *માણેકપુર (૨૧) *કરખાપાર (૨૨) *પડધા (૨૩) આમલી (૨૪) *આમણપુર (૨૫) હાપરા (૨૬) તવડી: ગામેની તપાસણી કરી છે.

સંખેડા મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. જેશિંગભાઈ ગરખડભાઈએ (૧) દીઆ (૨) ગરડા (૩) માલપુર (૪) ખુતવાડ (૫) પરવટા (૬) લાહરસ (૭) વાસણા (૮) ચિખોદ્રા.

અમરેલી મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. વજલાલ દ. મહેતાએ જુલાઈ-ઓગસ્ટ માસમાં (૧) વીરપુર (૨) દેવળા (૩) બલગામ (૪) કમોગડ (૫) મોટા માંડવાડા (૬) નાના બંડારીઆ, (૭) દેવલી (૮) કોડદરા (૯) વેલણા (૧૦) કાજ (૧૧) માલસરમ (૧૨) માલ-મામ (૧૩) પાંચ પીપળવા (૧૪) અડવી.

* આ નિધાનીવાળાં પુસ્તકાલયોનાં વિષયવારી અને નામવારી રજિસ્ટરો બંધાયા નથી. જે બનાવવા માટે જે તે પ્રચારકોએ સમજ આપી છે તે પ્રમાણે ફંડ વખતમાં બનાવી દેવાં જોઈએ. કેટલાંક પુસ્તકાલયોએ પુસ્તકો પાછળ પડીઓ પણ ચોરાવી નથી તે પણ જલદીથી ચોરાવી દેવાં જોઈએ.
૧૨૨]

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી શરૂ થયેલ
 સ્વ. શ્રી. મોતીલાલ ન. અમીન સ્મારક ફંડ
 (આદે જીલાઈ તથા ઑગસ્ટમાં લસાયલી રકમ)

પાછલો સરવાળો રૂ. ૨૧૩-૧૨-૦

૨૬	સા. પુસ્તકાલય	કમાણા તા. વિસનગર	૩- ૦-૦
૨૭	"	સોજીત્રા તા. પેટલાદ	૫૧- ૦-૦
૨૮	"	ભાયલી તા. વડોદરા	૭- ૮-૦
૨૯	"	ખીલ તા. વડોદરા	૩૦- ૮-૦
૩૦	"	દીખા તા. ભાદરણ	૫- ૮-૦
૩૧	"	વડનગર તા. ખેરાળ	૭૫- ૦-૦
૩૨	"	કસ્લામપુર તા. ચાણુરમા	૩- ૮-૦
૩૩	મહિલા પુસ્તકાલય	સોજીત્રા તા. પેટલાદ	૨૫- ૦-૦
૩૪	સા. પુસ્તકાલય	તેનતળાવ તા. શિનોર	૬- ૦-૦
૩૫	"	કરનાળી તા. તિલકવાડ	૧- ૦-૦
૩૬	"	મજુસર તા. સાવલી	૭- ૦-૦
૩૭	"	આરંભડા તા. ઝોખામંડળ	૧- ૦-૦
૩૮	"	કારવણ તા. ડોભોઈ	૧૫- ૦-૦
૩૯	"	શમા તા. વડોદરા	૩- ૦-૦
૪૦	"	નારદીપુર તા. કલોલ	૫- ૮-૦
૪૧	"	મુઢેરા તા. ચાણુરમા	૧- ૦-૦
૪૨	"	કુચેદ તા. નવસારી	૨- ૦-૦
૪૩	"	મોટા આંકડીયા તા. અમરેલી	૬- ૮-૦
૪૪	"	કુધવાડા તા. પાદરા	૨- ૦-૦
૪૫	"	ખાખરીયા તા. સાવલી	૫- ૦-૦
૪૬	"	ધાટવડ તા. ડોડીનાર	૫- ૦-૦
૪૭	"	મેરવાડા તા. ચાણુરમા	૨- ૮-૦
૪૮	"	ગાડા તા. પેટલાદ	૧૪-૧૨-૦
૪૯	"	બાધણી તા. પેટલાદ	૭- ૦-૦
૫૦	"	જેપુર તા. વિળપુર	૨- ૦-૦
૫૧	"	મોટા કરાળા તા. શિનોર	૧૯-૧૨-૦
૫૨	"	ખરસડા તા. વિસનગર	૪- ૬-૦
૫૩	"	દીખા તા. કામરેજ	૬- ૦-૦
૫૪	"	મોડોધર તા. વાધોડીયા	૨- ૦-૦

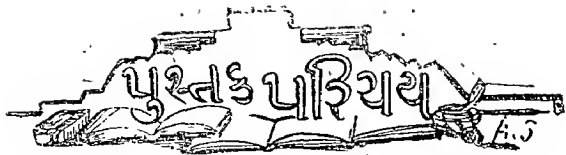
૫૩૧- ૨-૦

વડોદરા }
 તા. ૨-૬-૩૯ }

મણિલાલ મં. કાશીવાળા
 જયવતી ન. દેસાઈ

મંત્રીઓ, વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ
 [૬૨૩]

૧. અનિતા—લેખક: શ્રી. ધૂમકેતુ, પ્રકાશક: ગૂર્જર અંચરલ કાર્યાલય, ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ, ૧૯૩૯; કાઉન ૧૬ પેજ પૃ. ૪૧૧, સચિત્ર આચ્છાદનવાળું પાકું પૂઠું; મૂ. રૂ. ૨-૮-૦

“ યુગદર્શન ” અંચમાળાનું આ ૧૪ મું પુસ્તક છે. સંસારના કૂટ પ્રશ્નોની તેમ જ તેની આંદીધૂંટી સંબંધી ચર્ચા કરતી આ નવલકથા છે. અનિતાના દારૂડીઆ બુગારી પિતાના અવસાનથી તેને પોતાની મા ગમે તેમ કરી ઉછેરે છે. કાકા પિતરાઈવડુ કેળવે છે અને મમે તે બહાને એમની પાસે જે કાંઈ હોય તે મમે તે રીતે પકાવી લેવા પ્રયત્નો કરે છે. માતા આખરે કંટાળીને પોતાનું સર્વસ્વ આપી દે છે અને છેવટે ગામ ત્યાગ કરવા વિચાર કરી પુત્રને પોતાના પતિના એક મિત્રને ત્યાં લખવા મોકલી દે છે. ગોપાળ પોતાની છોકરી સાથે જયસુખલાલ શેઠને આશરે મિત્ર તરીકે રહે છે. કુસુમ શેઠાણીને તે છોકરી જેવી ગણે છે, અનિતા લખતો જાય છે અને કુસુમ શુદ્ધિતો હોવાથી આગળ આવતો જાય છે. ચંપા અનિતા જોડે બહુ જ હળી ગઈ છે અને બંનેને એક બીજા વગર ચાલતું નથી. કુસુમ ચંપા તરફ વિશેષ વાત્સલ્ય ધરાવે છે. ગોપાળ અનિતા તથા શુલાબને જેટલી મદદ થઈ શકે એટલી કરવા નિશ્ચય કરે છે અને શેઠ પાસેથી રૂ. ૧૫૦૦ લઈ શુલાબને નામે જમા મૂકે છે અને અનિતાને શેઠના પૈસે લખાવે છે. શેઠના છોકરા અનુપમ ચંપા તરફ આકર્ષાય છે પરંતુ અનિતા તરફ તેનો રોહ છે. કુસુમ બંને તરફ પ્રેમ બતાવે છે. માને અભાવે ચંપાનું માતૃત્વ પણ પોતે જ સ્વીકારે છે. રાધાકૃષ્ણ અહીં પણ મા-દિકરાનું સુખ જોઈ તેમાં વિક્ષેપ કરવા તૈયાર થાય છે અને પોતાના પુત્ર સાથે શેઠને ત્યાં આવી પુત્રને શેઠને ત્યાં ગોઠવે છે, રાધાકૃષ્ણ શેઠને ફરી પરણવા હસેફરી સંલોભિતો લાભ લઈ રતનબાઈને તેની પુત્રી લતા સાથે શેઠને ત્યાં બોલાવે છે અને શેઠને લતા જોડે પરણવા શણગારે છે. એ અરસામાં શેઠના વેપારમાં મંદી આવતાં એમને બહારગામ જવું પડે છે અને ત્યાં રોકાઈ જાય છે. રાધાકૃષ્ણ પોતાની બાજી ગોઠવે છે અને શુલાબને કાઢવા પ્રયત્ન કરે છે પરંતુ કુસુમને શુલાબ સાથે પ્રથમનો પરિચય હોવાથી શુલાબ પોતાના દિયરના કારસ્તાનમાંથી કુસુમને બચાવવા પ્રયત્ન કરે છે. માંદગીમાં અનુપમની ચાકરી કરે છે અને ધીમે ધીમે ચંપા એની તરફ આકર્ષાય છે. એટલામાં અનુપમ માંદગીમાં જ અવસાન પામે છે. કુસુમ અને ગોપાળ બંને દુઃખી થાય છે. રતનબાઈ પૂર્વની વાત સંભારી કુસુમની ઝાળખાણ તાણ કરે છે અને ભેદ પામવા પ્રયત્ન કરે છે. ગોપાળની મદદથી કુસુમ ટકકર ઝીલે છે અને કુસુમ પોતાની આંતરિક મનોબળથી શુલાબ આગળ ઠહે છે અને ચંપા પોતાની પુત્રી હોવાનું જણાવે છે. અનુપમ ગોપાળનો પુત્ર હતો પરંતુ વિધિવશાત્ અદલબદલ કરી છોકરી લઈ છોકરા શેઠને સોંપ્યો હતો, પૂર્વની વાતનું સ્મરણ થતાં કુસુમ પોતાની વીતી જણાવે છે અને પોતાનો પ્રેમી કાણુ તે જણતાં અચંબો પામે છે. પરંતુ પછી ચંપા પોતાની છોકરી છે એ સ્વીકારે છે. અનિતા ચંપક અને ચંપાનું વલણ [૨૪]

જોઈ ત્યાંથી આવ્યો જાય છે. ચંપક અને રતનબાઈ પ્રેમમાં પડી નાસી જાય છે, અગ્નિત આશ્રમ કાઢે છે અને જયસુખલાલ શેઠ તેની તરફ આકર્ષાય છે. કોલેજનું સહશિક્ષણ કેવું છે તેના ગુણદોષનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન આપણને અહીં આ સુવક સુવતી દ્વારા થાય છે. અનુપમના મરણ પછી તે અગ્નિત વિષે પૂછતી જણાય છે અને અગ્નિત જોડે પરણવાની ના પાડે છે. બન્ને અવિવાહિત રહી લોકસેવા કરવા તત્પર થાય છે. સંઘર્ષ બન્નેનો સરખો છે.

પુસ્તકની છપામણી, કાગળ, અધિણી વગેરે મુંઢર છે. ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલયનાં પુસ્તકો માટે તેમને અભિનંદન ઘટે છે. પુસ્તક બોધપ્રદ અને આનંદદાયી છે. વાંચવા લીધા પછી પૂરું વાંચ્યા સિવાય મૂકવું ગમે એવું નથી.

૨. નિર્મળા:—મૂળલેખક પ્રેમચંદણ; અનુવાદક : માણેકલાલ જોષા; પ્રકાશક : નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, ૨૪૫૬, ભદ્ર, અમદાવાદ, (૧૯૩૯), કાઉન સોળ પેઠ ૫૭૬ ૨૪૫૨૯૮, સચિત્ર આચ્છાદનવાળું પાકું પૃથ્વી, મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦.

ગૃહલક્ષ્મી ગ્રંથમાળાના ૪ થા વર્ષનું આ ૩૯૯ પુસ્તક છે. રવ. પ્રેમચંદણનાં પુસ્તકો ગુજરાતી આલ્સમમાં બહુ આદર પામ્યાં છે. આ નવલકથા વૃદ્ધવિવાહનાં અનિષ્ટો સ્વચરનારી છે. એમાં આવતાં પાત્રોની ખાસ વિશેષતા નથી, પરંતુ સામાન્ય જનતામાંથી સદજ મળી આવે છે. પ્રથમની નિર્દોષ નિર્મળા, પોતાના વકીલ પિતાના ઘરમાં બેન તથા બાઈ સાથે રમતી જણાય છે. પંદર વર્ષની યવાથી માતા એના વિવાહની વાત પતિ આગળ કરે છે અને તેમાંથી ખટરાગ થતાં ઘર બહાર જતાં રસ્તામાં ખૂન થાય છે. નિર્મળાના ભાવી સસરાની દૃષ્ટિ ઉંચી જાય છે, તથા તેનો પતિ, આપ વગરની નિર્ધન છોકરી સાથે પરણવા ના પાડે છે. આખરે નિર્મળાને બે ચાર છોકરાના આપ સાથે પરણવું પડે છે અને ત્યાંથીજ એની દુઃશાંતો આરંભ થાય છે. મુનશીજી એ ઉપર મરી શીટે છે. નિર્મળા વૃદ્ધ પતિ તરફ પૂજ્યભાવ રાખી છોકરાઓ માટે માની ગરજ સારે છે. પુત્ર મોટો હોવાથી મુનશીરામ નિર્મળાના માતૃપ્રેમને બૂલી પુત્રને ઘરમાંથી છાત્રાલયમાં મોકલે છે. આખરે પુત્ર ત્યાં મૂરી મૂરી મરી જાય છે. બીજા બે ભાઈઓ તોફાની હોવાથી માતૃજ આ કારસ્થાન માની તેને સતાવે છે અને એક પછી એક મરી જાય છે. ત્રીજો નાસી જાય છે તેને શોધવા મુનશીજી જાય છે. મુનશીજીની બેન નિર્મળાને ટાંઠા ટાંઠા કામ દે છે એટલે નિર્મળા મિત્તજ ખૂએ છે અને તેથી મુનશીના કહેવાથી એ જુદી થઈ જાય છે. અન્ય કોઈ રચના ન હોવાથી નિર્મળા ગામના દાકતરની પત્ની સાથે બહુ સંસર્ગમાં આવે છે. પોતાની છોકરીની સારવાર માટે એને દકતરનો સંસર્ગ થાય છે. ભાગ્યવશાત એજ દાકતર સાથે એનો પ્રથમ વિવાહ થયો હતો અને તૃત્યો હતો. દાકતરપત્ની સુધા બહુ તેજ છે. પતિ ઉપર સંપૂર્ણ કાશુ ધરાવે છે. નિર્મળા એક સમયે સુધાની ગેરહાજરીમાં એને ઘેર જઈ એના આવવાની રાહ જોઈ પક્ષગ પર પડી વાંચતી હોય છે ત્યાં દાકતર આવતાં નિર્મળા તરફ આકર્ષાય છે અને તેને સતાવે છે. ટેકાલી નિર્મળા ગુરસામાં ત્યાંથી જતી રહે છે અને આરણ્યમાં સુધા મળે છે પરંતુ તેની સાથે પગ નહિ એતાં ગુરસામાં ચાલી જાય છે. સુધા વિરમય પામે છે અને નિર્મળાને ઘેર જાય છે. ત્યાં તેને પટાવી સમજાવી ખરી વાત જણાતાં ઘેર જઈ પતિ જોડે આંધડે છે અને તેનો તિરસ્કાર કરે છે. ઝંકટર જીવ પર જાય છે અને

પોતાની જૂલનો ભોગ આપવા ઝેરથી છુંદગીનો અંત આણે છે. નિર્મળા અચાનક સુધાને ત્યાં આવતાં ખરી ખીનાથી વાકેફ થાય છે. અને સુધાને કપકો કે છે. ત્યાં દાક્તરના નાના બાપ સિંહ જોડે પરણેલી નિર્મળાની નાની બેન કૃષ્ણા આવી પહોંચે છે. સુધા પોતાના દિયર સાથે તેને ગામ ચાલી જવાથી નિર્મળા એકલી પડે છે. ગરીબ સ્થિતિ થઈ જવાથી પુરૂં ખાવાનું પણ મળતું નથી એટલે એ માંદી પડે છે અને આખરે મરી જાય છે. એનું શબ લઈ જતી વખતે મુન્દી તોતારામ અચાનક આવી મળે છે. ઉપર પ્રમાણે વૃદ્ધવિવાહથી શી ખરાબી થાય છે તે શ્રી. પ્રેમચંદ્રએ બહુ વિસ્તાર અને બુદ્ધિપૂર્વક આબેહૂબ વર્ણવ્યું છે. વાર્તા બોધક અને હૃદયના તાર ઝલુંઝલાવી મૂકે એવી કરી છે. નિર્મળાનું પાત્ર સ્ત્રીની દુર્દશાનો સારો ચિતાર આપે છે. આવાં લગ્નોની પ્રથા નાબુદ થવી જ જોઈએ. અત્યારે એ અનિષ્ટ આપણે ત્યાં પણ છે જ.

બાંધણી, છપાઈ વગેરે રૂપરંગ અને ઢળઝળ સારાં છે. ગામડાઓમાં તેમ જ શહેરોમાં આ નવલકથા ઉપરથી જો યોગ્ય ઘડો લેવાઈ એવા પ્રસંગો નાબુદ થશે તો લેખકનો ઉદ્દેશ બર આવશે. આવાં સામાજિક બદોષોનો આબેહૂબ ચિતાર આપતાં પુસ્તકો ખાસ જરૂરનાં છે.

૩. નીરની નાંધપોથી—લેખક : શાહ રમણલાલ નાનાલાલ, પ્રકાશક : બાલવિનોદ કાયાંલપ, મલાડ, મુંબાઈ, ૧૯૩૯, કાઉન ૧૬ પેજ, બોર્ડનું સચિત્ર પૂઠું, પૃષ્ઠ ૪૦, મૂ. ૩ આના.

અશોક બાલ પુસ્તકમાળાના પાંચમા વર્ષનું આ સાતમું પુસ્તક છે. એમાં નીર નામના છોકરાએ પોતાની રોજનિશિ લખી પોતાના અવલોકનનું દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે. પિતા તરફથી યોગ્ય દોરવણી મળતાં બાળકોની નિરીક્ષણશક્તિ, વ્યવસ્થાશક્તિ, બુદ્ધિ વગેરે કેવાં કેળવાય છે તે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે. આવાં પુસ્તકો મોટાં બાળકોને બહુ ઉપયોગી છે. બાળકોમાં ઉચ્ચગુણો એ જ રીતે કેળવી સકાય છે. આ પુસ્તક બાળસાહિત્યમાં ઠીક ઉમેરો કરે છે. રૂપરંગ, અને છપાઈ વગેરે હમેશ પ્રમાણે સુંદર છે. બાળકો ખૂબ રસભર વાંચશે. પ્રાથમિક શાળાઓ, બાલપુસ્તકાલયો, મહિલા પુસ્તકાલયો, બાલમંદિરો ખાસ ખરીદે.

૪. રસમય કહાણીઓ—કર્તા તથા પ્રકાશક : શ્રી. રમણલાલ નાનાલાલ શાહ, બાજવાડા વડોદરા, ૧૯૩૯; કાઉન ૧૬ પેજ, પૃષ્ઠ ૪૫૮૭, સચિત્ર બોર્ડનું પૂઠું, મૂલ્ય ૭ આના.

બાલજીવન ક્રમિક વાર્તામાળાનું આ ૩ યુ પુસ્તક છે. બાળકો માટેના નવીન સાહિત્ય-સર્જનમાં બાપ રમણલાલ શાહનો ફાળો બહુ આગળ પડતો છે. એમણે એ જ કાર્યને પોતાનું જીવનકાર્ય બનાવ્યું છે. આમાંની દર વાર્તાઓ એકથી બીજી ચઢે એવી રસમય અને બોધક છે.

આવાં પુસ્તકો વર્ગ પ્રમાણે થવાથી શાળાના શિક્ષકો તેમ જ માબાપોને પણ બહુ અનુકૂળ થઈ પડશે. પુસ્તકાલયો જરૂર ખરીદે. બાલમંદિરો, બાલ પુસ્તકાલયો, મહિલા પુસ્તકાલયો ખાસ ઉત્તેજન આપે.

અંક ૩-૪ નાં પુસ્તકો ઘેર ઘેર વંચાવાં જોઈએ. કિંમત બેજૂલ હોવાથી બારે નહિ પડે.

૫. છાયાદેવી અને બીજી વાર્તા—લેખક : શ્રી. અવિનાશ, પ્રકાશક : જંટાજીંકર મહેતા, પ્રગતિ સાહિત્ય મંદિર રાજકોટ, ૧૯૪૯, કાઉન ૧૬ પેજ, પૃષ્ઠ ૮૫૨૪૦, સચિત્ર બોર્ડનું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧-૧૨-૦ પાકું પૂઠું, કાચું પૂઠું રૂ. ૧-૮-૦.

રાજકોટથી ભાષ જટાસંકર મહેતાએ પ્રગતિ ગ્રંથમાળા નામની નવીન ગ્રંથમાળા શરૂ કરી તેના પ્રથમ વર્ષના પ્રથમ પુસ્તક તરીકે ઉપરોક્ત પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. આમાં જુદી જુદી દષ્ટિએ જુદા જુદા પ્રશ્નોની ચર્ચા કરી છે. વાતો કાદંબનિક હોઇને સામાજિક દશ્યો પરથી ધ્યાયથી છે. આવાં આગેદ્વય ચિત્રો સમાજમાં દષ્ટિગોચર થાય છે જ અને તેથી જ એ તરફ ધ્યાન ખેંચવાની ઉત્તિના આરજીએ રાખવા સમાજસેવકની પવિત્ર ફરજ છે.

મુખ્ય વાત જાણાવેલીની છે. સમાન દલકની ચર્ચા આમાં વર્ણવી છે. મન ઉપર સંયમ નહિ રાખવાથી, વહેમથી અને વધારે પડતા સ્વમાનના વિચારથી કેવી ખરાબી થાય છે, મિત્રો કેવા હોઇ શકે અને મિત્રની ફરજ કેવી, આજ આચાર પણ કેવો શુદ્ધ હોવો જોઇએ, સારું કદરદાન માણસ કોણ હોઇ શકે વગેરે બાબતો આમાં ઠીક ચર્ચા છે. લગ્નની તેમ જ દરેક વસ્તુ રીતસર શોભે. સુધારાને નામે અંગત નહિ જતાં ખરું ભૂખણ શેમાં છે એવો તમામ વિચાર કરવાની જરૂર છે, એ સુદાસના પાત્રથી જણવાનું મળે છે. મુકુલ તેમજ જાયા, અતલ, વીણા વગેરે પાત્રો ઠીક-ઠીક ચીતરાયાં છે. વહેમથી પતિ કેટલો નિર્દય થઇ શકે છે તે મુકુલના વર્તન પરથી સિદ્ધ થાય છે. જાયા જેવી પવિત્ર સ્ત્રી તથા અતલ જેવા ઉમદા મિત્રને બોળાળી નહિ શકનાર મુકુલ પોતાના કિનામાં એટલો બધો અધ બની ગય છે કે જીંદગી બરબાદ કરવા સુધી હઠ પકડી શકે છે. આખરે અચાનક આંખ ઉઘડતાં પરતાઇ માથી મારે છે અને કરુણાન્ત નાટક આનંદમાં ફેરવાઇ ગય છે.

આમાંની અન્ય વાર્તાઓ પણ એવી જ રસપ્રદ અને બોધપ્રદ છે. જપાઇ, કાગળ, બાંધણી વગેરે સુંદર છે. મૂલ્ય પણ બરાબર કહી શકાય.

૬. **Victory (વિક્ટરી)**—કર્તા તથા પ્રકાશક રાજેન્દ્ર સોમનારાયણ દલાલ, ઉપપ્રમુખ, શેરબજાર, મુંબાઇ, ૧૯૩૯; કાલિન ૧૬ પેજ પૃષ્ઠ ૧૬+૧૫૧ કાચું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦, ન્યાયમૂર્તિ માનનીય હરસિદ્ધભાઇ દીવેડીઆની પ્રારતાવિક બોલ સહિત.

ગુજરાતીમાં ' પુનરુદ્ધાર 'થી પ્રસિદ્ધ થએલા ભાષ રાજેન્દ્રના રાજપૂત શૌર્યનું પ્રોત્સાહક નાટક અંગ્રેજીમાં વડોદરા પાઠશાળાના રવ. પ્રે. સુવારિઝની સૂચનાનુસાર તૈયાર થઇ ન્યાયમૂર્તિ દિવેડીઆની વિક્રતાભર્યા પ્રારતાવિક બોલ સાથે પ્રસિદ્ધ થાય છે. ગણ્યા ગાંઠા પુસ્તકો ગુજરાતીમાંથી અંગ્રેજીમાં ભાવાંતર થયાં છે તેમનું આ એક છે. અણહિલનું ખીલજના સમયના રાજપૂત શૌર્યનો કાંઈક ખ્યાલ આપતું મહારાણા હમીરની ચિતોડની રક્ષા વર્ણવતું આ નાટકનું વસ્તુ છે. વાંચતાં શૌર્ય ઉછળે છે અને હિંસાદ પૂરો થઇ આવે છે. રાજપૂતોની દુરમનાવટ કેરી હોય છે, હારેલા દુરમન તરફ કેવી માનની લાગણીથી જોવાતું હતું તેમજ રાગભોમાં પણ તત્વચાનતો આવિર્ભાવ કેવી રીતે તેમના જીવનમાં અસર કરતો હતો તે મહારાણા હમીર અને દિલ્હીના પરાજિત બાદશાહ મદમદ તમલખનાં પાત્રો ઉપરથી જોઇ શકાય છે. મહારાણા તેમજ કુંવરો પણ રાજકાળમાં કેવા રસપૂર્વક અને સમજપૂર્વક રસ લેતા હતા તે પણ અત્રે બહુ સચોટ રીતે દર્શાવ્યું છે. આ નાટક બજવી શકાય એવું છે. આ સાદસ માટે કર્તાને અભિનંદન ધટે છે. નાટક બોધપ્રદ હોઇને શૌર્ય ભરપૂર છે, ભાષા પણ સરળ, જોસદાર અને ઉચિત છે, જપામણી, કાગળ, ખીજાં વગેરે સારાં છે.

આ પુસ્તક કતાં પાસેથી જગમોહન મેનશન્સ, નવી ભટવાડી, મુંબઈ નં. ૪ માંથી પણ મળશે.

૭ ચેગી કોણુ ?—લેખક દિવ્યાનંદ, પ્રકાશક નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, ૨૪૫૬, ભદ્ર, અમદાવાદ, પાકું સચિત્ર આચાર્યવાળું પૂઠું; પૃષ્ઠ ૧૭૧, મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦.

ગૃહલક્ષ્મી ગ્રંથમાળાના ૩ જ વર્ષનું આ પાંચમું પુસ્તક કુલ ૧૯ માં પુસ્તક તરીકે પ્રસિદ્ધ થાય છે. એમાં ત્યાગ અને સહનશીલતાની પરિસીમા દૃષ્ટિગોચર થાય છે. જે કે પ્રશ્નનો ઉત્તર તો અમારા મત પ્રમાણે પ્રેમ દેહપ્રસાદ તરફ જ દોળે છે છતાં પણ માલિની અને રમાકાન્ત તેમજ શરદ અને કુંજલા ત્યાગ પણ વખાણવા લાયક છે. આમાં પ્રેમ, દેવપ્રસાદનું પાત્ર તો ખરેખર ઉત્તમ છે. પાત્રો પર અજળ પ્રેમ, ઉદારતા, સહિષ્ણુતા અને ખરી ગૃહસ્થાઈ તેમ જ ઉચ્ચ ત્યાગ એ બધું એનામાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આવા પુરુષો હોય તો દુનિયામાંથી દેવ, વહેમ, નિર્દયતા વગેરે અંતરુણો અદરય થાય.

છપાઈ, બાંધણી, રૂપરંપ વગેરે સુંદર છે. બાર્ષિક દિવ્યાનંદનું આ પુસ્તક એમની લેખક તરીકેની પ્રતિષ્ઠાને જરૂર વધારે છે.

ના. ચં. દીવાનજી

૮. ગણિતપ્રવેશપોથી ભાગ ૧ (બાલવર્ગ)—પ્રયોજક: રતિલાલ અંબલુ. પૃષ્ઠ ૩૨ કિં. ૦-૧-૩

બાળકો આગળ મૂકવા માટે આ મેડમ ગોન્ડીસોરીની તરવા લાઇ તૈયાર કરેલી પોથી છે, એમ લાઇ અંબલુ નિવેદનમાં જણાવે છે.

ખરેખર, પોથી સારી થઇ છે. પ્રશ્ન એક થાય છે કે આ પોથી બાળકો આગળ મૂકવાની છે કે શિક્ષકો આગળ ? એ પોતે બાળકો આગળ આ પોથી મૂકવા માગે છે. અમે તો એ વાતનો સદંતર ઇન્કાર કરીએ છીએ.

જે બાળક દશ ભણ્યો છે. તેને પૃ. ૧૪ ઉપર પૂછે છે: કહેા જોઇએ.

“ પાંચ બાળકો ઊભાં થાય, બીજાં ત્રણ ઊઠે; કુલ કેટલાં થાય ? ”

બાળકો આ પ્રશ્નો જાતે વાંચીને જવાબ દેશે ? જે બાળક ‘ ૧૦ ’ ભણે છે તે ‘ ત્રણ ’ જોડાક્ષરે વાંચી જવાબ દેશે ?

પોથી શિક્ષકો માટે સારી છે. બાળકો માટે જુદી આવૃત્તિ જોઇએ.

૯. બચુકો ઊંદર—લેખક : વિમળાબેન સેતલવાડ; સોલં એજન્ટ, એન. એમ. ઠક્કરની કંપની, ૧૪૦; પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ: મુંબઈ. પૃ. ૩૨, પૂઠું કાગળનું; કિં. ૦-૩-૬.

‘ બચુકો ઊંદર ’ વાર્તાની ચૂંચણી સારી થઈ છે. પુસ્તકના કાગળ, પૂઠું, છાપકામ બધુંજ એકદમ આકર્ષક બન્યું છે. બાળકોને જરૂર ગમશે. પુસ્તકમાં ચિત્રો પણ યોગ્ય અને ઘટતાં આપ્યાં છે. પુસ્તક ખરીદવા સૌ કોષ્ટને ભલામણ.

૧૦. સાચી વાતો—લેખક : હર્ષદ પટેલ; પ્રકાશક : ‘ આપણું બાલ કાર્યમંદિર ’ ચિંગસપુરા-ભરૂચ. પૃ. ૩૨; પૂઠું કાગળનું. કિં. ૦-૩-૦.

‘ આપણી બાલ ગ્રંથમાળા ’ નું સૌથી સાફ પુસ્તક લાગ્યું હોય તો ‘ સાચી વાતો ’ નું છે. વાતોમાં સ્વ. મેતીભાઈ અમીન, મહાદેવ ગોવિંદ રાંડે, બાલગંગાધર તિલક. ગોપાલકૃષ્ણ

ગોખલે અને ગિજુભાઈના જીવનના પ્રસંગો આપ્યા છે.

ખાળકો આ સાચી વાતો વાંચીને ધડો લેશે તો પુસ્તકપ્રકાશનની મહેનત સફળ થશે. જોડણીની ભૂલો રહી ગઈ છે. ટાઇપ, કાગળ વગેરે આકર્ષક છે.

૧૨. પૈસામાં પ્રૌઢ શિક્ષણ:—પ્રયોજક: હરિકૃષ્ણ વ્યાસ, પ્રકાશક: બેંક્રિક ઇન્ડિયન ક્લસ, લાહી (કાઠિયાવાડ) પૃ. ૧૬ કિં. ૦-૦-૩.

પ્રૌઢ માટેના શિક્ષણસાધનોમાં આ પછી એક ઉમેરણ છે. આમાં ૧૦ સુંદર ભજનો અને ગીતો સંગ્રહાયેલા છે. એ ગીતોમાં આવતા શબ્દો ઉપરથી વાંચતાં શીખવવાની યોજના છે. પ્રૌઢ શિક્ષણનું કામ કરતાં ભાઈબેનો એને નજરતો કાઢી જુઓ એ ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

૧૨ શૈરમ લહરિ ૧-૩:—લેખક શારદાપ્રસાદ વર્મા, પ્રકાશક: યુગાન્તર કાર્યાલય સુરત. લહરિ ૧ પૃ. ૨૪ કિંમત ૦-૨-૬, લહરિ ૩ પૃ. ૩૬ કિંમત ૦-૨-૬.

લહરિ ૧ માં ૬ નરવીરો સંગ્રહાયેલા છે. લહરિ ૩ માં સાત દેશનેતાઓ સંગ્રહા છે. આ વખતે પ્રત્યેક મહાપુરુષનું ચિત્રાલેખન કર્યું છે. લહરિ ૧ ની પાંચમી આવૃત્તિ થઈ છે. લહરિ ૩ ની ચોથી આવૃત્તિ થઈ છે.

અમને આ આવૃત્તિઓ જોઈને આનંદ થાય છે. જૂનરાત સુંદર જીવનપ્રસંગો વાંચીને જીવનશૈરમ ફેરવું થઈ ગયું છે. હજીય વધુ વાંચે ને આનંદ.

‘શૈરમ’ અનેક આવૃત્તિઓમાં આપણી પ્રજા સમક્ષ પોતાની શૈરમ ફેરે એજ અભિલાષા.

‘દ્રષ્ટા’

સામયિકો

૧. “ સંદેશ ”ની મિલહોગ અને એન્જિનિયરિંગ પૂર્તિ—તંત્રી : શ્રી. નંદલાલ યુનીલાલ બોડીવાળા, સંપાદક : શ્રી. રતિલાલ ત્રિ. સરખેજ. સારંગપુર, અમદાવાદ.

અમદાવાદથી પ્રકટ થતા દૈનિક પત્ર “ સંદેશ ”ના એના રાખેતા મુજબના આખા આ ૬૦ પૃષ્ઠોની પૂર્તિમાં મિલહોગના નિષ્ણાતોના લેખો અને જાણવા જોગ માહિતીઓ ભરેલી છે. અમદાવાદ અને મુંબઈના આ મુખ્ય ઉદ્યોગને લગતી પૂરતી માહિતી આ પૂર્તિમાંથી મળી આવે છે. સાથે સાથે ઇજનેરી યાત્રા પછી ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં ભરવામાં આવ્યું છે.

આ પૂર્તિ જોતાં એ તૈયાર કરવા પાછળ ખૂબ જર અને જહેમત ખર્ચાયા હોય તેમ જણાય છે. રથો રથો ‘ સં. ’ની સંજ્ઞા એના સંપાદકે તૈયાર કરેલા લેખોનું સ્વત્વ કરવું જણાઈ આવે છે. આવો અંક તૈયાર કરવા માટે એના સંપાદક અને તંત્રી ખરેખર, ધન-વાદને પાત્ર છે.

૨. આરામ (જન્માષ્ટમી અંક)—તંત્રી : ઉપર પ્રમાણે. સંપાદક: શ્રી. લક્ષ્મીપ્રસાદ જ. આચાર્ય, સારંગપુર, અમદાવાદ.

અઠવાડીક “ આરામ ” દર વર્ષે જન્માષ્ટમી પર ખાસ અંક પ્રકટ કરે છે. તે મુજબ આ વર્ષે પછી ખાસ જન્માષ્ટમી અંક પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે.

એમાં અપાયેલા શ્રીકૃષ્ણના જીવનને લગતા લેખો અને કાવ્યો ખાસ વાંચવા જેવા છે. ઉપરાંત ભગવાન વેદ વ્યાસનું ટૂંક જીવન ચરિત્ર પછી વાચકોને ઉપયોગી થશે. આ અંકમાં

આપણા જાણીતા લેખકોએ સારા સહકાર આપ્યો છે. ઉપરાંત એમાં આપણેલાં ત્રિરંગી તેમ જ કેટલાંક સારાં ચિત્રો પણ એની વિશિષ્ટતામાં ઉમેરો કરે છે. કવરપેજનું ખાસ પ્રાસંગિક ચિત્ર ઠીક ઠીક આકર્ષક છે. ૦-૬-૦ જેટલા અલ્પ મૂલ્યે આટલી લેખસામગ્રી આપવા બદલ તંત્રી-સંપાદકને અભિનંદન.

૩ શારદા:—(પ્રૅફેસર અંક) તંત્રી શ્રી. ગોકુલદાસ દા. રાયચુરા, વડોદરા.

આપણાં શિષ્ટ માસિકોમાં “શારદા”નું ખાસ સ્થાન છે. એના તંત્રી વૃષભોવખત કંઈક નવીનતા આપતા રહે છે. “શારદા”નો વર્ષારંભનો તંત્રીઅંક અને અધવચ્ચે લોકસાહિત્ય અંક વગેરે વિવિધ વાચનયુક્ત સામગ્રીથી ભરપૂર અંકો શ્રી. રાયચુરા આપતા રહે છે. આ અંકે તેમણે પોતાના ખાસ અંકો આપવામાં એક નવીનતાનો ઉમેરો કર્યો છે. “શારદા”નો ઑગસ્ટ માસનો અંક “પ્રૅફેસર અંક” તરીકે પ્રકટ કર્યો છે. એમાં આપણાં લગભગ બધા ગુજરાતી પ્રૅફેસરોએ ઠીક ઠીક સહકાર આપ્યો છે અને આ એક જ અંકમાં બધા વિદ્વાનોના લેખો વાંચવાનો લાભ તંત્રીએ એમનો વાચકોને આપ્યો છે. પ્રો. અનંતરા રાવળનું “અમે બધા” અને પ્રો. લાનુચંકર વ્યાસનું “પ્રૅફેસર” શીર્ષક કાવ્યો એ ૬ કાવ્યો આપણા પ્રૅફેસરોને ઓળખાવતાં ઠીક ઠીક રમુજ આપે છે. ઉપરાંત પ્રો. રમણલા માસિકનો “ચાર અલંચિત્રા” વાણી લેખ આજે ફૂદકે ને ભૂરકે આગળ વધવા દિલ્લે વ્યવસાય સુનંદાં ચાર ચિત્રપટોનો સુંદર પરિચય કરાવે છે.

તંત્રીએ આ બધા પ્રૅફેસરોની આવી મિજલસ જમાવી જનતાને ઉપકૃત બનાવી છે

૪ સ્ત્રીશક્તિ-દેશખંધુ:—(ગોકુળાષ્ટમી ખાસ અંક) તંત્રી: શ્રી. ઈન્દિરલાલ વીમાવાળા સુરત. છૂટક મૂલ્ય ૦-૫-૦.

“સ્ત્રીશક્તિ” પાક્ષિકના આ ખાસ અંકમાં શ્રી. દેશજી પરમારે યશોદા-દેવકીન છવનગે ટૂંકાક્ષરી પણ ભાવનાભર્યો સરસ સંદેશ આજની બહેનોને આપ્યો છે. આ ઉપરાંત અન્ય કાવ્યો અને લેખો પણ સુવાચ્ય છે.

૫ રથેસ્તાર:—(નવરોઝ અંક) તંત્રી શ્રી. મંચેરશા ભમગરા, રથેસ્તાર ગ્રેસ, મુંબઈ મૂલ્ય ૦-૨-૦.

પારસી નવા વર્ષના મુખારક પ્રસંગે આ પારસી પત્રે પોતાનાં વાંચકોને મનન કરવા યોગ્ય અગ્રેજી-ગુજરાતી અનેક લેખોથી ભરપૂર એવા હૃષ્ટપ્રુષ્ટ અંક એના ચાલુ અંકોન કદનો આપ્યો છે. માત્ર ૦-૨-૦ ના મૂલ્યમાં આ અંક તદ્દન સરસ ગણાય. આ ખાસ અંકમાં જાણીતા પારસી ગૃહસ્થોની ઓળખાણ આપતી ફોટો પ્લેટ્સ પણ મૂકવામાં આવી છે

૬ વાનર:—(હિંદી બાલમાસિક) સચાલક શ્રી. રામનરેશ ત્રિપાઠી. હિંદી મંદિર ગ્રેસ, અલ્હાબાદ.

અગાઉ પ્રકટ થતું પણ વચ્ચે કેટલોક વખત બંધ રહેલું આ બાલમાસિક ફરી પ્રકટવા માંડ્યું છે. આપણાં બાલમાસિકોની જેમ એમાં પણ બાલોપયોગી ઠીક ઠીક લેખ આવે છે. એના સપ્ટેમ્બરના અંકમાં સરદાર વલ્લભલાલની બાલસુલલ શૈલીએ ટૂંકી છવનકયા આપી છે. આ સહયોગીને અમે સદ્વિભાવ મળીએ છીએ.

નવીન ફાલ

ક્રમાંક	પુસ્તકનું નામ	લેખક	પ્રકાશક અને મળવાનું સ્થળ	કિંમત	વિશેષ હકીકત
૧	જૂઝ અને કેતકી	વિજયરાય ક. વેદ	એન. એમ. ત્રિપાઠીની કં. મુંબઈ	૨-૮-૦	'માનસી'ના ૪થા અંક
૨	ભટ્ટી	ચન્દ્રભાઈ ભટ્ટ	નવીદુનિયા કાર્યા. અમદાવાદ	૨-૦-૦	
૩	અંચુકડો હિંદ	વિમળાબેન મેતલવડ	એન. એમ. ઠક્કરની કંપની, મુંબઈ	૦-૨-૬	ગતિ પ્રથમાજ્ઞાનું બીજું પુસ્તક
૪	પ્રતાપી પર્વત	મૂલવંતરાય વ. ત્રિપાઠી	પારેખ હરસુખલાલ ભુનાગદ	૧-૦-૦	
૫	અંચુકિયાં	અનિલ ભટ્ટ	ગતિ-રેખા કાર્યા. અમદાવાદ	૦-૮-૦	
૬	ઉત્ક્રાંતિકા યાને વર્ણુ ધર્મશીમાંસા નરવીરો	વિદ્યારામ વસનજી ત્રિવેદી	લેખક પોતે અમરેલી, કાઠિયાવાડ	૧-૮-૦	
૭	નરવીરો	શારદાપ્રસાદ વર્મા	સુચાન્તર કાર્યાલય ગોપીપુરા, સુરત	૦-૧-૬	લહરિ ૧લી
૮	દેશનેતા	"	"	૦-૨-૬	" ૩જી
૯	પૈસામાં પ્રૌઢ શિક્ષણ	હરિકૃષ્ણ વ્યાસ	પ્રયોજક, લાડી (કાઠિયાવાડ)	૦-૦-૩	ચિંતન પ્રચારણ પુ. ૧જી.
૧૦	ગુલામીની શૃંખલા	ધનવંત ઝોઝા	ભારતી સા. સંઘ અમદાવાદ	૨-૮-૦	
૧૧	કાવ્ય પરિચય	રા. વિ. પાટક નગીનદાસ પારેખ	નવજીવન પ્ર. મંદિર અમદાવાદ	૦-૧૦-૦	ત્રીજી આવૃત્તિ
૧૨	ગાંધીજી	ભુગતરામ દવે	"	૦-૪-૮	પાંચમી આવૃત્તિ
૧૩	કેળવણીના પાયા	કિશોરલાલ મસરવાળા	"	૧-૮-૦	ત્રીજી આવૃત્તિ
૧૪	ઓંધજાનું ગાકું	"	"	૦-૧-૦	ત્રીજી આવૃત્તિ
૧૫	ગામડાંની વહારે	ગાંધીજી	"	૦-૧-૦	બીજી આવૃત્તિ
૧૬	સીતાહરણ	ચન્દ્રશંકર શુક્લ	"	૦-૧૨-૦	પાંચમી આવૃત્તિ
૧૭	શુન્દરાતની અસ્મિતા	કનૈયાલાલ મુનશી	ગુ. સાહિત્ય પરિષદ મુંબઈ	૦-૪-૦	ક. મા. મુનશીનો વ્યાખ્યાનસંગ્રહ
૧૮	જગતા રેન્જે	સોપાન	ભારતી સાહિત્ય સંઘ અમદાવાદ	૨-૦-૦	
૧૯	નિર્મળા	પ્રેમચંદજી	નવચેતન સા. મંદિર અમદાવાદ	૧-૪-૮	

પુસ્તકોનો પરિચયસંગ્રહ*

ક્રમાંક	પુસ્તકનું નામ તથા વિષય	લેખક કે અનુવાદક	પ્રકાશક પ્રાપ્તિસ્થાન	પૃષ્ઠ, પૃંકું, મૂલ્ય	પરિચય આપનાર પત્રો
૨૫૩	સહચરીની શોધમાં	મામાસાહેબ મુરલીધર	જીવનલાલ એન્ડ સન્સ મુંબઈ	૧-૮-૦	"પ્રજાબંધુ" ૩-૯-૩૯ "ભિમિ" ૧૫-૮-૩૯ "સાજ" ૩૧-૮-૩૯ "મું. સ." ૪-૯-૩૯ "ઝીબોધ" સપ્ટે. '૩૯
૨૬૨	અનિતા (નવલકથા)	ધૂમકેતુ	ગુર્જરમંચ ૨, કા. અમદાવાદ		"જન્મભૂમિ" ૨૪-૮-૩૯
૨૬૩	ઝાયાદેવી (ટુંકી વાર્તાઓ)	જટાશંકર મહેતા	પ્રગતિ સાંઝ. રાજકોટ	૧-૧૨-૦	"સાજ" ૨૪-૮-૩૯
૨૬૪	બળવાખોર પિતાની તસ્વીર (નવલકથા)	કકલલાલ કોઠારી	નવસૌરાષ્ટ્ર અમદાવાદ	૨-૮-૦	"પ્રજાબંધુ" ૧૦-૯-૩૯ "ઝીબોધ" સપ્ટે. '૩૯
૨૫૨	જગતનો આવતી કાલનો પુરુષ	સર્વપત્ની રાધાકૃષ્ણન	નવજીવન પ્ર. મં. અમદાવાદ		"મું. સ." ૪-૯-૩૯
	હિમાલયનો પ્રવાસ	કાકા કાલેલકર	" "		"મું. સ." ૪-૯-૩૯
૨૪૫	જીવતા તહેવારો	" "	" "		"મું. સ." ૪-૯-૩૯
૨૧૩	ગાંધીજીની સાધના	રાવજીભાઈ મ. પટેલ	" "		"મું. સ." ૪-૯-૩૯
૨૧૫	કાવ્ય પરિચય ભા. ૨ જે	રા. વિ. પાઠક ને નગીનદાસ પારેખ	" "		"મું. સ." ૪-૯-૩૯ "ભિમિ" ૧૮-૮-૩૯
૨૪૬	રાષ્ટ્ર ભોંપાનો ગુ. કોષ	મંગલભાઈ પ્ર. દેસાઈ	" "		"મું. સ." ૪-૯-૩૯ "ભિમિ" ૧૫-૮-૩૯
૨૬૫	બચુકડો ઉંઠર (બાલોપયોગી)	વિમળાબહેન સેતલવડ	એન. એમ. કંઈરકું. મુંબઈ	૦-૨-૬	"સાજ" ૨૪-૮-૩૯

* આ કોષ્ટકમાં જે પુસ્તકોના ક્રમાંક આપવામાં આવ્યા છે તેનો તે જ ક્રમાંક, જે તે પુસ્તકનો પરિચય ફરીવાર અન્ય સામયિકમાં પ્રકટ થતાં આપવામાં આવ્યા છે અને હવે પછી પણ અપારો. — તા'ત્રી

૨૬૬	ભીષ્મ અને યુધિષ્ઠિર (આલોપયોગી)	નરવર વીમા- વાળા	માંડીર સા. મંદિર મુરત	૦-૪-૦	"સાંગ" ૨૪-૮-૩૯
૨૬૭	યુ.યુ.ની ચતુરાશ (આલોપયોગી)	"	"	૦-૩-૦	"સાંગ" ૨૪-૮-૩૯
૨૬૮	રમકાંતી દુકાન (આલોપયોગી)	"	"	૦-૧-૦	"સાંગ" ૨૪-૮-૩૯
૨૬૯	નરવીરો દેસનેતા	શારદાપ્રસાદ વર્મા	યુગાન્તર કાર્યા. મુરત	૦-૧-૬	"પ્રત્યક્ષ" ૧૦-૬-૩૯
૨૭૦	ચાચો આમડામાં (આલોપયોગી)	ભોમાભાઈ ભાવસાર	જૂનરમંથ કાર્યા. અમદાવાદ	૦-૨-૬	"સાંગ" ૩૧-૮-૩૯ "પ્રત્યક્ષ" ૧૦-૬-૩૯
૨૭૧	નનાં છોકરાં (આલોપયોગી)	ચક્રદત્ત	શારદી સા. મંથ અમદાવાદ	૦-૧-૬	"પ્રત્યક્ષ" ૧૦-૬-૩૯
૨૭૨	ચંકરાચાર્ય (આલોપયોગી)	દરજનન સોમૈયા	"	૦-૩-૦	"
૨૭૩	રાષ્ટ્રભાષા હિંદુ- સ્તાની કોષ	મનભાઈ દેસાઈ	"	૧-૮-૦	"જિમિ" ૧૫-૮-૩૯ "મુ. સ." ૪-૯-૩૯
૨૭૪	ભીષ્મ ચોટો	રમણલાલ સોની	ઠરદ કાર્યાલય અમદાવાદ	૨-૦-૦	"અણસુંદરી" મુખે. '૩૯ "જિમિ" ૧૫-૮-૩૯
૨૭૫	હિંદુ દેડરણ રાજ્યધારણ અને દેવી રાજ્યો	દરજનન ચક્રવર્તીયાધીય, લાડી	"	૪-૦-૦	"ઓમોષ" મુખે. '૩૯ "શારદા" અંગ્રેજી, '૩૯

માસિકો મળ્યા તારીખ

નામ	પુસ્તક	અંક	માસ	તારીખ
આયુર્વેદવિજ્ઞાન	૨૨	૪	એપ્રિલ	૧૦-૬-૩૯
ઊર્મિ	૯	૭	"	૫-૬-૩૯
કિશોર	૪	૧૧	જુલાઈ	૧૮-૬-૩૯
કુમાર	૧૭	૮	ઓગસ્ટ	૫-૮-૩૯
ખેડૂત, ખેતી ને સહકાર	૬	૨	ઓગસ્ટ	૧૧-૮-૩૯
ખેતીવાડી	૫	૫	ભાદરવે	૧૦-૯-૩૯
ખેતીવાડીવિજ્ઞાન	૨૭	૧	ઓગસ્ટ	૨-૯-૩૯
ગુણસુન્દરી	૩૨	૬	સપ્ટેમ્બર	૧-૯-૩૯
મામજીવન	૧૦	૨	સપ્ટેમ્બર	૧-૯-૩૯
ચરોતર	૯	૮	ઓગસ્ટ	૧૭-૯-૩૯
ચિત્રમય જગત	૨૫	૭	સપ્ટેમ્બર	૫-૯-૩૯
દેશીરાજ્ય ત્રિમાસિક	૧૨	૧	એપ્રિલ-જુન	૧-૯-૩૯
નવચેતન	૩૫	૬	સપ્ટેમ્બર	૩-૯-૩૯
નવચેતના	૪	૫	ઓગસ્ટ	૧૬-૮-૩૯
પાટીદાર	૧૬	૯	અપાઠ	૨૬-૭-૩૯
પૂર્ણા	૩	૧	ઓગસ્ટ	૨૦-૮-૩૯
પ્રરથાન	૧૪	૯	અપાઠ	૨૨-૮-૩૯
બાલમિત્ર	૧૯	૨	સપ્ટેમ્બર	૩-૯-૩૯
બાલમખા	૩	૩	સપ્ટેમ્બર	૨-૯-૩૯
બાળક	૧૭	૯	સપ્ટેમ્બર	૧-૯-૩૯
શુદ્ધિપ્રકાશ ત્રિમાસિક	૮૬	૨	એપ્રિલ-જુન	૮-૭-૩૯
માનસી ત્રિમાસિક	૪	૧	માર્ચ	૮-૬-૩૯
યુવક	૯	૯	સપ્ટેમ્બર	૨-૯-૩૯
વૈદ્યકેષપતર	૪૪	૯	સપ્ટેમ્બર	૯-૯-૩૯
વ્યાયામ	૨૫	૧	ઓગસ્ટ	૧૫-૮-૩૯
ચારદા	૩૧	૫	ઓગસ્ટ	૧૫-૮-૩૯
શિક્ષણપત્રિકા	૧૪	૬	શ્રાવણ	૧-૯-૩૯
સૌરાષ્ટ્રસિદ્ધાંત ત્રિમાસિક	૧૩	૧	જુન-ઓગસ્ટ	૩૦-૫-૩૯
શ્રીભોધ	૮૩	૯	સપ્ટેમ્બર	૧-૯-૩૯

શું વાંચશો ?

ભિમ્ : ૧ ઑગસ્ટ : ૨૩૮

કલાકારની નિષ્ક્રિયતા : ખરેખરા અર્થમાં મહાન કલાકાર, યુગપરિવર્તનકારક હોવા જોઈએ છે. દિગ્દુરતાન પૂરતી વાત કરીએ (લેખકના કહેવા પ્રમાણે) તો તુલસીદાસ પછી કોઈ મહાન કલાકાર જન્મ્યો નથી, અને એમ નાનકવામાં કાંઈક કાંઈક હોયું જોઈએ. મહાન કલાકાર એ છે કે જે પોતાની માનસી ક્રિયા પરત્વે એટલા વિશાળ, ચિરંમુખી અને મહાન અનુભવોના સાગરમાંથી પસાર થાય છે કે એનાં એ આંતરદર્શનને એણે આપેલું સ્વરૂપ અનેક ક્રિયાઓના મંડલવર્યાન જેવું બની રહે છે. એની એ માનસી ક્રિયા, માનવના હૃદયમાં રહેલી સુપ્ત ક્રિયાત્મક શક્તિને પ્રેરે છે, અને પછી પણ માનવ, વારંવાર પોતાની મુરેલી-ઓનો તોડ એમાં જુએ છે. એ કલાકારની નિષ્ક્રિયતા-એ હજારો અનુભવોનો નિયોગ કૃતિ-ઓમાં મૂક્યા પછી મેળવેલી જરૂરી શાંતિ છે. એ નિષ્ક્રિયતા વિના એ ફરીવાર ક્રિયાવાન થઈ શકતો નથી. કલાદષ્ટિ જ નિત્યજીવનમાં અને નિત્યના કાર્યક્રમની પ્રેરક હોવી જોઈએ.

આપણી અંધમાયાઓ : ગુજરાતી સાહિત્યમાં આજે જે જે અંધમાયાઓ અસ્તિત્વમાં છે તેને લગતી ઊંડતી માહિતી આ લેખમાં આપાઈ છે. ઉપરાંત અંધમાયાઓની કેટલીક ખાસિયતો વર્ણવી તેમાંની કેટલીક કેવાં ધોરણે રાખે છે તે જણાવ્યું છે. પુરતકાલ-યોગે આ લેખ અતિ ઉપયોગી છે.

આયુઃશક્તિ : ' આપણે વર્ષોને બદલે કલાકોમાં જીવીએ ' એમ એકનું કહે છે. અને એથી જ વિસ્તાર કરતાં ઊંડાણનું મહત્ત્વ ગણાવ્યું છે. સોળ, અઢાર કે વીસ બાવીસ કલાક કામ કરનાર કરતાં એક જ દિવસમાં વધુ, ચાર કે પાંચપણું જીવે છે. વખતને એને નહિ ગાળતાં માણસ ઊંઘ, હાલમશાલા કે બીજી અર્થશૂન્ય મેટાઓમાંથી વખત બચાવી અર્થપૂર્ણ સંજ્ઞાત્મક કામો પાછળ વખત ગાળે તેટલું તે જીવન વધારે જ છે. આમ સવાયા કે દોઢા કલાક કામ કરનાર સવાયું કે દોડું જીવન જીવી ગયો ગણાય. પોપણ, બ્યાપામ, આરામ અને આરોગ્યપ્રદ આદતોથી જીવન પૂરું ને પરિણામદાયી બનાવી શકાય છે. ચોખ્ખા આદાર, વિદ્યાર, એચ્છા, ઊંઘ, આરામ વગેરેનું નિયમિત ધોરણ દાખલ કરનાર જીવન જીવી જાય છે.

"કુમાર" ઑગસ્ટ ૨૩૮

ઇપોનો કહીર : સરહદનાં આક્રમણો પાછળ સદૈવ એક કહીરનું નામ ડોકાયા કરે છે. વઝીરીઓ કે પહારો, આફ્રીડીઓ કે મેહમંડીઓ બધા જ સરહદવાસીઓએ સ્વીકારેલો એ કહીર " ઇપોના કહીર " તરીકે મચદ્દર થયો છે. પણ એ તો અંગ્રેજોએ એનું બગાડેલું નામ છે. એનું ખરું નામ તો છે હાજી મિરજા અલીખાન. એ કહીર ઇપીમાંથી નહિ પણ પેશાવરમાંથી ઊતરેલો છે. એણે સરહદ પરની પેશકદમી, કૂર નીતિ ને કાતેઆમ જોડેને એનું દિલ સગમી ઊંડ્યું. એ એનો ઉમાર યોધવા લાગી ગયો. એ સાચેસાચું કહીરી જીવન જીવે છે. આજ સુધી એ અવિવાહિત જ રહ્યો છે. યુદ્ધપાન કે મલપાન પ્રત્યે તેને નફરન છે. એના અનુયાયીઓને પણ એના જેવું જ નિયમન પાળવું પડે છે.

પહેલી પનોતી : આ ગોરી પનોતીના પહેલા શ્રોત્રેશ પોર્ટુગીઝ પ્રાન્તએ માંડવા ત્યારે પોર્ટુગીઝ પ્રાન્તે, દિંદના આપતિયા બની માલેનુનર બનવાનો મોહ લાગ્યો. એ ઉદ્દેશ

પાર પાડવા માટે ત્રણ વહાણો મોકલેલાં. એ વહાણો ત્યારના સુનંદા વહાણવટી વારકાડી ગામને સુપ્રત થયેલાં. તેણે હિંદ આવી મરી, જનની, તજ વગેરે મસાલાથી વહાણો ભરી પોતાને દેશ લઈ જઈ સાકંગણાં હામ કમાયો. ત્યાર પછી તે ફરીવાર આ દેશમાં આવ્યો. આ વખતે તેણે ગોરા માણસનો રવાજા બતાવ્યો. અનેકોના હાથ કાન નાક કાપી નાખેલાં. ત્યાર પછી તો ખીજાં પોર્ટુગીઝો પણ આવ્યા. તેમની મુરાદ વિજય, વેપાર ને વટાવ દ્વારા પોતાનો પૂરો પગ જમાવવાની હતી. એમની એ મુરાદ બર આવી, તેઓ ફોસ અને તલવાર લઈને આવેલા; પણ પાછળથી તેમણે કોસને વેગળા જ મૂકી દીધેલો. અને તેમની પછી તો ખીજા યુરોપીય પ્રજાઓએ હિંદમાં પ્રવેશ કર્યો અને તેની પડતી આવી.

નવચરના : ઓગસ્ટ : ૩૭

આપણાં મંદિરો : મંદિરની સંસ્થા ઘણી જૂની છે. મંદિરોમાં જઈ પરમાત્માની ઉપાસના કરવાની પ્રથા હદાય બૌદ્ધ યુગથી આપણે ત્યાં ચાલી હશે, ગમે તેમ, પણ હિંદુ-ઓના સામાજિક જીવનમાં મંદિરોને મહત્ત્વનું સ્થાન પ્રાપ્ત થયું છે. અને ત્યાં પૂજા કરવાની પ્રથા પણ વિવિધ પ્રકારની હોય છે.

સામાન્ય રીતે, મંદિરમાં ત્રણ વિભાગ હોય છે: (૧) ગર્ભગૃહ, ત્યાં પૂજા માટે મૂર્તિ હોય છે. આના ઉપર જ મંદિરનું શિખર હોય છે; (૨) સલામંડપ, ત્યાં કથાવાર્તા અને ઉપદેશ ચાલે છે; (૩) ગર્ભગૃહ અને સલામંડપ વચ્ચે જ જગ્યા હોય છે તેને અંતરાળ કહે છે. આ વિભાગોમાં, કર્મકાંડીઓએ ગર્ભગૃહનું ખીજ વાળ્યું, ખ્યાનભાગીઓએ અંતરાળ પસંદ કર્યું અને ભક્તિપ્રિય લોકોએ પોતાના પ્રેમથી સલામંડપ ભરી દીધો, આ પ્રમાણે હિંદુ ધર્મનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ મંદિરમાં સમાયેલું છે.

રોક જોરામ શિવજી : તોફાને ચઢેલા એક નાવનો નાનો એવો મુસાફર વહાણે વેઠેલી અનેક મુસીમતોમાંથી બચી જંગબારના કિનારે ઉતરે છે, પેટવડિયે નોકરી રહે છે, અકકલ દુશિયારીથી આગળ વધી સ્વતંત્ર વેપાર કરે છે. વેપારમાં કરોડપતિ થાય છે—અને વેપાર તે દરેક જાતનો, જંગલીઓની સાથે તેમ જ સુધરેલાઓ સાથે એ વેપાર ખેડે છે, વહાણો બંધાવે છે, ત્યાંના સુસ્તાનને પણ નાણાં ધીરતો, અને છેલ્લે શુલાગોનો વેપાર પણ ખેડે છે. પરિણામે, એમ કહેવાય છે કે, એણે જીતી કરેલી એ મહાન દોહત એનો પુત્ર પણ પામી શકેલો નહિ, એવો એ પાછળથી બેરકાર અને ઉડાઉ બની ગયેલો.

ગૃહજીવન-એક સમાધાન : ગૃહજીવન એ સમાજની નાની આવૃત્તિ છે. સમાજનાં મૂળ મળતાવગપણું, એકમતૃતિ સ્વાર્થોના સમન્વય અને સામંજસ્યમાં રહેલાં છે. સમાજને ટકાવવા આ વસ્તુઓ જોઈતી જરૂરી છે તેથી પણ વિશેષ જરૂરી ગૃહસ્થ જીવનને ટકાવવાને છે. સેંકડો ગૃહસ્થ જીવનો આ વસ્તુ ન સમજવાને લીધે રેમશાન ગમ્યાં છે, સેંકડો ફિલ આ વસ્તુ પર ગંભીર ન બનવાને લીધે તૂટી ગયાં છે, એમાં કંઠવાશ વ્યાપી ગઈ છે.

નવચેતન : સપ્ટેમ્બર : ૩૭

ચાર્લ્સ ગુડઈયર : આજે વેપાર, ઉદ્યોગ અને વ્યવહારને વેગવાન બનાવવામાં અગત્યનું થઈ પડેલું રબર બધી ઋતુમાં ટકી શકે તેવું બનાવી દુનિયા સમક્ષ ધરનાર અને “વર્લ્ડ-નાઈઝિંગ પ્રોસેસ”ની શોધ કરનાર તે ચાર્લ્સ ગુડઈયર. એના જીવનમાં એણે ચડતી-પડતીના

અનેક તડકા છાંયા અનુભવ્યા છે. અનેક વાર એવો કદગને કારણે કારાવાસો સેવ્યા છે. આખરે આવી મહાન શોધ જગતને આપી જવા છતાં મરણસમયે એ અધિક રિચત પ્રાપ્ત કરવાને બદલે ૨, ૦,૦૦૦ ડૉલરનું દેવું મૂકી ગયો હતો. જ્યારે બીજી બાબુ ફેન્ચ મરકારે એની કદર-રૂપે એને “લીજિસન ઓફ યોનર” એનાયત કર્યો તે એને એના પુત્રે જેલમાં આપ્યા હતા.

રાજકારણમાં ભાગ લેતી મહિલાઓ : હરકોઇ દેશમાં આજે રાજકારણમાં ભાગ લેતી માત્ર ગણીગણી જ સ્ત્રીઓ મળી આવશે. છતાં એવી સ્ત્રીઓએ કેટલાક દેશોના રાજ-કારણમાં ઠીક ઠીક ભાગ લજ્યો છે. એ પૈકીની જે અગ્રગણ છે તેની સારરૂપ નોંધ આ લેખમાં અપાઇ છે.

: એકજ માણસ રાજસ અને દેવ : માણસના મનની દ્વિવધ પ્રકૃતિએ કોઇ કોઇ વાર અસાધારણ દશામાં એકબીજાથી તદ્દન જુદો થતી જાય છે. અને એક અવસ્થામાં બીજી અવસ્થાનું જ્ઞાન રહેતું નથી. અર્થાત્ આ રીતે એક જ માણસના શરીરમાં બે માનસિક વ્યક્તિ છુપાયેલી હોય છે. કેટલીક વાર એક સાથે જ કામ કરે છે, જ્યારે કેટલીક વાર એકનો તદ્દન લેપ થઇને બીજી પેતાની પ્રજાગતા દેખાડે છે.

પ્રસ્થાન : અધ્યાય : ૧૮૮૫

: જીવનમાં રૂઢિતું સ્થાન : રૂઢિ એ માનવ માનવ વચ્ચેના વ્યવહારનું સાધન બનતી જણાય છે. રૂઢિ ભાવનો માર્ગ કરી આપે છે. ભાવને પ્રગટ કરી આપે છે, ભાવનું રક્ષણ કરે છે અને વ્યક્તિ વ્યક્તિ વચ્ચેના વ્યવહારમાં મૂંઝવણ અને ઘર્ષણ ઓછાં કરી વ્યવહારને મરજી કરી આપે છે. વળી વિવિધ પ્રકારની કેટલીક રૂઢિઓથી આપણું સામાજિક જીવન ઉદ્દેશસમય થાય છે વ્યક્તિને સામાજિક જીવનનો અનુભવ થાય છે, સામાજિક એકતાની ભાવના તે અનુભવે છે, સંઘર્ષો કરવાનો અભ્યાસ કેળવાય છે, સંઘર્ષનું નિર્ણય થાય છે, એથી મન અને કદપના વિશાળ થાય છે. પણ જેમ સજ્જ કે સિક્કો જૂનો થઇ જતાં તેનું મૂલ્ય ઘટે છે અને તેને ચલ-માંથી ગટી નાખવો પડે છે. તેમ રૂઢિ પણ ને ઊતરી જાય તો તેને બદલાવરી લેખએ. આમ ન થાય ત્યારે તેનો વિરોધ જાય છે. આ વિરોધ મિટાવવાનો ખર્ચ ઉપાય તેનો નાશ નથી. પણ નથી રૂઢિઓ હોવી લેખએ એ છે.

: સામાજિક વિકાસનું મૂળ તત્ત્વ : સામાજનો વિકાસ બધા સાથે રાનયુક્ત એકજ સાધવામાં છે, એમ ગીતાનું કહેવું છે. આના કેરતાં વ્યાપક, ઉદાત્ત અને અરદાસ આદર્શ દુનિયાની કોઇ પણ ફિલસૂફીએ કે ધર્મે સમાજ આગળ ધર્યો નથી. બધા સાથેનું સંપૂર્ણ એકજ અનુભવનું એ જ સાચો વિશ્વજિત યત્ન કહેવાય. જ્યાં ભેદ રહ્યો ત્યાં વિજય ન સંભવે. ભેદ છે ત્યાં ભય છે જ. ભેદ કાઢી નાખવો હોય તો પ્રથમ અભય પ્રાપ્ત કરવું નેહએ.

પૂર્ણ : બુદ્ધિ : ૧૮૯

: સુરતથી અમરનાથ (અધિકૃતની જાહેર સંસ્થાઓ) : અધિકૃતનો આગની ધાર્મિક ગણાતી કેટલીક સંસ્થાઓ ધન પડવવાનાં ધામ જેવી થઇ ગઇ છે એમના મૂળ રચાયકના આદેશો ભુલાઇ જઇને માત્ર અર્થસમય એજ મુખ્ય વ્યવસાય થઇ પડ્યો છે. ત્યાંનાં અન્નદોનો ચલાવનારાઓ આગનાં મુખને ઓગળાવે દરે દવાખાનાં, વાચનાલયો ઔષધ પ્રયોગશાળાઓ વગેરે પણ ચલાવતા થયા છે. આમ કરવામાં તેમનો ઉદ્દેશ માત્ર નાણાં એકત્ર કરવાનો-ધારા-જીઓને ભૂંટવાનો જ હોય છે.

શારદા : ઓગસ્ટ : ૧૩૯

આ અંક થોડેસર અંક તરીકે પ્રકટ થયો હોઇને આખો અંક વાંચી જવા જેવો છે.

વડોદરા રાજ્ય

શ્રીવાયકોમાં વાચનપ્રચાર—નીસનગર ખાતેના સાં. પુ. તરફથી શ્રીઓમાં વાચનને વધુ પ્રચાર કરવાના હેતુથી એક લારીમાં પુસ્તકો ભરી દર સોમવારે તેમ જ સુધ-વારે ત્રણથી છ વાગ્યા સુધી ગ્રામમાં ફેરવાય છે. આ યોજનાનો ત્યાંની બહેનો ઠીક પ્રમાણમાં લાભ લઈ રહી છે. રત્ન.

તૈલચિત્રની અનાવરણ ક્રિયા—ખીલીમોરાની ધી જહાંગીર ખી. ખીટીટ શ્રી લાય-હેરીમાં એ સંસ્થાના લાંબા સમયના પ્રમુખ તથા એક ટ્રસ્ટી રવ. શેઠ બંરજેરજી ન. મેંડસીના તૈલચિત્રની અનાવરણ ક્રિયા રા. રા. ખુરોદજી શાપુરજી દાણુની હસ્તે તા. ૬-૮-૩૬ ના રોજ કરવામાં આવી હતી.

પુસ્તકાલયોને મદદ

—મહેરવાડા (તા. સિદ્ધપુર)ને ૨૦) પંચાલ શિવરામ સાંકળચંદ કબાટ માટે, ૧૦) ચા. કેચવલાલ મગનલાલ, ૧૦) ચા. સાંકળચંદ વલ્લભરામ, ૩૦-૪-૦ પરચુરણ જનોમાંથી.

—સા. પુ. ચરાડ (તા. મહેસાણા)ને ૪) શિવાજી ગણુજી, ૨) રાત કચરાભાઈ કાળાભાઈ.

—ઐઠોર (તા. સિદ્ધપુર)ને ૫) મીઝી ઈશ્વરદાસ ગજેચ, ૩૧ પા. કચરાભાઈ રણુજી, ૫) પા. ચંદુભાઈ માધેરા, ૫) પા. પીતાંબર મંગળદાસ, ૩) પા. ત્રિકમ ચેલદાસ, ૨) પા. વીરસંગ રણુજી, ૨) પા. ગોપાળ પીતાંબર, ૨) પા. પીતાંબર મગનલાલ, ૨) પા. દેવચંદ જોરા, ૨) પા. માધાભાઈ લવજી, ૨) પા. હરિ કેચર, ૨) પા. મૂળચંદ મોતી, ૨) પા. ત્રિભોવન સંકર, ૨) પા. કુંગર ઝવેરદાસ.

—સા. પુ. વસાઈ (તા. ચાણુરમા)ને ૨) સોલંકી ભાવાજી હરિસંગ, ૨) પા. પૂજા નારજી, ૫) પા. શિવીદાસ મનોરદાસ.

—સા. પુ. વાંકીઆ (તા. અમરેલી)ને ૨) પોસ્ટમેન કાનજી પ્રેમજી, ૩) મોની કાનજી નરયુ.

—સા. પુ. વેલાછા (તા. માંગરોલ)ને ૫-૪-૦ ચા. રણુજીદાસ કાલાભાઈ, ૫-૪-૦ મોદી હરિલાલ હરજીવનદાસ.

—સા. પુ. સરસાવ (તા. ઢાડી)ને ૧૬)નાં પુસ્તકો શ્રી દ્વિનકર ખી. જનની પૂનાવાળા તરફથી, ૫) ચિમનલાલ પ્રજ્ઞાદજી જનની, ૨) રેવાચંકર ઈશ્વરલાલ ત્રિવેદી, ૨) ભવાનીચંકર કામેશ્વર ઉપાધ્યાય.

—સા. પુ. બલોલ (તા. મહેસાણા)ને શ્રી. ચંકરભાઈ ગલાબદાસ તરફથી શ. ૨૦) ની કિંમતનું કાચનું કબાટ નં. ૧) શ. ૧૦) સાત ગ્રામના પંચ તરફથી.

• આ વાંકીમાં શ. ૨) અને તેથી વધુ રકમ આપનારાનો નામ બહેર કરવામાં આવ્યાં છે.

૧૦ રાં. પુ. મંડળ

શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા—શિનોર મહાલ પુ. મંડળ તરફથી જયી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા જીલાઈ માસમાં લેવામાં આવી હતી. જેમાં ૧૧૬ પરીક્ષેઓએ ભાગ લીધો હતો, તેમાંથી ૬૭ ઉત્તીર્ણ થયા છે. ઉત્તીર્ણ થનારાઓમાંથી ૧૫ પરીક્ષેઓને ધનામ આપવામાં આવ્યાં હતાં.

જાગતાં જૂથ મંડળો—જે જૂથ મંડળો તરફથી વાર્ષિક સભા ભરાયા બદલનાં રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફ નિવેદનો આવ્યાં છે તે નીચે પ્રમાણે:—

૭ ગાંધી (તા. ચાલુસ્મા), ૮ દેણુપ (તા. વિસનગર), ૯ બાદરણુ, ૧૦ વેરમા (તા. નવસારી), ૧૧ ગોઝારીઆ (તા. વિગપુર), ૧૨ શિનોર, ૧૩ વસો (તા. પેટલાદ), ૧૪ પેટલાદ, ૧૫ પલસાણુ, ૧૬ ગડત (તા. ગણદેવી), ૧૭ ધમડાણ (તા. ગણદેવી), ૧૮ અંબેડા (તા. ગણદેવી), ૧૯ ગણદેવી (તા. ગણદેવી), ૨૦ ખેરાળુ, ૨૧ વડનગર (તા. ખેરાળુ), ૨૨ ગવાસદ (તા. પાદરા), ૨૩ સાધી (તા. પાદરા), ૨૪ ભોજ (તા. પાદરા), ૨૫ કરખડી (તા. પાદરા), ૨૬ પાદરા (તા. પાદરા), ૨૭ જલાલપુર (તા. પાદરા), ૨૮ રણુ (તા. પાદરા), ૨૯ સેનકુવા (તા. પાદરા), ૩૦ દરાપુરા (તા. પાદરા), ૩૧ મંડીણી (તા. સંખેડા), ૩૨ બાટપુર (તા. સંખેડા), ૩૩ દામનગર, ૩૪ બડોલ (તા. મહેસાણા).

આ સિવાય બીજાં જે જૂથ મંડળોએ પોતાના જૂથની વાર્ષિક સભા ભરી હોય તેઓ પુસ્તક જ તેમજ જેઓએ હજી સુધી સભા ન ભરી હોય તેઓ હવે પછીના કોઈ પણ દિવસે સભા ભરીને તે પછી તેનું નિવેદન મોકલી આપે એવી આશા છે.

વર્ગીકરણ ધર્મ ગયું છે—મુબારકપુર તા. કલોલ.

પ્રાંતિક સભાઓ—તા. ૩૭ સપ્ટેમ્બરે મહેસાણા પ્રાંતની પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળની સભા ભરાઈ ગઈ છે, જેના અહેવાલો આવતા અંકે પ્રસિદ્ધ થશે.

તા. ૧૭ મી સપ્ટેમ્બરે અમરેલી પ્રાંતની અમરેલીમાં અને તા. ૨૪ મી સપ્ટેમ્બરે વડોદરા પ્રાંતની વડોદરામાં પ્રાંત મંડળની સભાઓ ભરાશે.

રાજ્ય બહાર

સંસ્કૃત સાહિત્ય આટોપાય છે : અમર રહેા સંસ્કૃત સાહિત્ય—સંસ્કૃત સાહિત્ય વર્ષિક કાર્યાલયને આગેપવાના ઉદ્દેશે એના સંચાલક સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજીએ એક વસિયતનામું પ્રકટ કર્યું છે. એમાં એ સંસ્થાને આટોપવાના ઉદ્દેશે એઓશ્રીએ વ્યક્ત કર્યો છે અને તે ઉદ્દેશ જલદી પાર પાડવા માટે સંસ્થામાં જાપવાનાં ત્રણ યંત્રો ચોકવા છે, કે જેથી અત્યારે નહિ મળી શકતાં તમામ પુસ્તકોની પુનરાવૃત્તિઓ ઓછી કિમતે પ્રકટ કરી એનું ભંડોળ સંપૂર્ણ ખુરાદી દેવાય.

કુદરતના કાનુન મુજબ “ નામ તેના નાશ ” સૌનો છે, છતાં આવી-ગતતાને અતિ ઉપયોગી થઈ પડેલી-સંસ્થા આમ અદસ્થ થવા માટે જરૂર શોક થાય; પરંતુ એના સંચાલક પૂ. સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજીની એજ પ્રયત્ન છે.

પૂજ્ય સ્વામીશ્રી આ પ્રમાણે બલે કરે. છતાં અમારા મત મુજબ સંસ્કૃત સાહિત્ય જ્યાં સુધી ગુજરાતી ભાષા બોલાતી રહેશે ત્યાં સુધી સદાને માટે અમર છે. એનાં પ્રસિદ્ધ કરેલાં પુસ્તકો ગુજરાતના મામડે મામડે અને ધરધર પહોંચી ગયાં છે અને એ આટોપાયું નહિ હોય ત્યાં સુધીમાં હજી પણ પહોંચશે. એ પુસ્તકોનું ગુજરાતનાં ગૃહોમાંનું આદરપાત્ર સ્થાન એ જ એની અમરતા છે. સંસ્કૃત સાહિત્ય સદા અમર રહેા.

‘આલવિજ્ઞાન ભાગ ૩ જા’નું પરિણામ સહિત નિવેદન

ઉપરોક્ત પરીક્ષા, જાહેર થયા પ્રમાણે, તા ૨૩-૭-૩૬ ના રોજ જે તે સ્થળે લેવાઈ ગઇ. એને માટે ગુજરાત-કાલિયાવાડનાં ૩૩ ગામોનાં ૨૨૩ ઉમેદવારોની અરજીઓ આવેલી. તેમાંથી ૨૭ ગામનાં ૧૩૩ ભાષાએનોની ઉત્તરવટીઓ અમારા તરફ આવેલી હોવાથી કુલ ૧૩૩ જણે આ પરીક્ષાનો લાભ લીધો હોવાનું જણાય છે. પરીક્ષામાં બેઠેલાં ઉમેદવારોનું ધધાવારી પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે છે:—

૩૫ શિક્ષક, ૮૯ વિદ્યાર્થી ૮ ખેડૂત ૧ વેપારી. શિક્ષકો પૈકી ૧ બેન હોઇ સ્ત્રી વર્ગમાં તેઓ એકલા જ છે મેક્સ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં ભણનારા સ્કૉલરશને આ વખતે વિદ્યાર્થી-વર્ગમાં ગણી લેવામાં આવ્યા છે.

છોડવા દેવા ૮ પ્રશ્નો પૈકી ૪થા સવાલના ૧૬ ગુણ અને બારીના દરેકના ૧૨ ગુણ રાખી ઉત્તરપત્રો તપાસતાં બેઠેલાં ઉમેદવારોમાંથી ૧૧૫ ઉમેદવારો ઉત્તીર્ણ થાય છે. એટલે પરીક્ષાનું પરિણામ આ વખતે લગભગ ૮૬.૪૬ ટકા આવેલું ગણાય. ઉત્તીર્ણ થનારોમાં ૭૫ શિક્ષકો, ૬૩ વિદ્યાર્થીઓ, ૮ ખેડૂત અને ૧ વેપારી છે નં. ૧૦૩ થી નં. ૧૧૫ ઉમેદવારો અનુમતગુણથી ઉત્તીર્ણ થાય છે. અનુમતગુણ વધતાના ચિદ્ધથી દર્શાવવામાં આવ્યા છે. અગાઉના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી સદર પરીક્ષા માટેની જાહેરાતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે પરિણામપત્રકના પ્રથમ ૨૦ નં.જરો ઉપરાંત અધિકારાગા દોલેજનો લાભ સમૂગગો નહિ પામેલા શિક્ષક, અંગ્રેજી પાંચ ધોરણ સુધીના વિદ્યાર્થી અને ખેડૂતવર્ગના ઉમેદવારો પૈકી ઉત્તીર્ણ થનારા ૧૦ જણ ધના-મને પાત્ર દરે છે. ઉત્તીર્ણ થયેલાં બેનને પણ ઉત્તેજનનું ધન મ મળે છે તે દરેકને મળ્યાની ધનામની રકમ જેના તેના નામની સામે શેરના ખાતામાં દર્શાવવામાં આવી છે. કુલ રૂ. ૩૬ નાં ૩૧ ધનામે આ પરીક્ષા અંગે વહેંચારો. અનેની તેમ જ ઉમેદવારોની સગવડની ખાતર ધનામની રકમ રોકડમાં આપવાની નીતિ મંડળે સ્વીકારી છે. તે મુજબ રોકડમાં અપાશે. છતાં જેમની ધરજા ધનામની રકમ પૂરતો કિંમતનાં પુસ્તક લેવાની દરે તેઓ પુસ્તક, અલગત, મંગાની ચકશે. તેથી ધનામ મેળવવા ભાગ્યસાજી નીવડેલાં ભાષાએનોને વિનંતિ કે પોતાને ધનામ રોકડમાં લેઇએ છે કે પુસ્તકરૂપે. તથા તે કોઇની મારફત રૂપરૂપી મંઝાવી લેવું છે કે ટપાલ રસ્તે, તે ચાલુ માસ આખર સુધીમાં જણે તેણે અવરજ જણાવી દેવું. મુદત વીતી જે તે રકમ અનેથી જેને તેને ખર્ચે મનીઓડરથી રવાના કરી દેવાની તજવીજ રહેશે.

અગાઉની પરીક્ષાઓની માફક આ વખતે પણ જે તે સ્થળના શિક્ષક, મંત્રી કે અન્ય શુદ્ધચોએ નિરીક્ષક તરીકેની સેવા અર્થે પરીક્ષાના કામમાં જે મદદ કરી છે, તે ખદલ એ સર્વ કોઇનો અંતઃકરજુપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે. પરિણામ નીચે પ્રમાણે છે:—

પરિણામ

અનુક્રમ નં.જર	ઉમેદવારનું નામ	જામ	ધંધો: અભ્યાસ	ગુણ રોકડ ધનામ રૂ.
૧ પા.	ભાષાભાષભાષ ગા.	વિસ્નેલી	સિ. મે. સિ.	૭૨ ૫)
૨ પા.	નાનજીભાષ જેડીનાસ	ધોણાજ.	સિ. ઉ.	૭૦ ૪)

૩ દિલીપચંદ્ર માધવલાલ પંચોળી	નાની કડી	શિ. મે. સિ.	૬૯ ૩)
૪ પા. નાથાભાઈ કેશુરભાઈ	વિશ્રામપુરા	સિ. ઉ.	૬૭ ૨)
૫ પા. તુલસીભાઈ દાથીભાઈ	નરસીપુરા	સિ. મે. સિ.	૬૫ ૧)
૬ ચંદુભાઈ લ. આરોટ	ચુવાવી	સિ. ઉ.	૬૫ ૧)
૭ પા. આશાભાઈ ગોરખનભાઈ	વડુ (પાદરા)	શિ. ઉ.	૬૫ ૧)
૮ ગંગનન શિવનાથ પુરોહિત	વડોદરા મે. ટ્રે. વિ. પ્રાયોગિક		૬૫ ૧)
૯ જયશંકર પોલાભાઈ દાંકુર	ગળીઆ	શિ. ઉ.	૬૫ ૧)
૧૦ હરમેલિંદદાસ મો. પંડેયા	કેરિયાયાડ	શિ. મે. સિ.	૬૪ ૧)
૧૧ શંભુપ્રસાદ અ. ત્રિવેદી	પોથોલ	શિ. ઉ.	૬૪ ૧)
૧૨ પા. ઇશ્વરભાઈ મોતીભાઈ	વડુ (પાદરા)	"	૬૪ ૧)
૧૩ સુનીલાલ દામોદર ભટ્ટ	વાવોલ	શિ. મે. સિ.	૬૩ ૧)
૧૪ જગનલલ કાળિદાસ ભટ્ટ	નરસિંહપુરા	શિ. પૂ.	૬૦ ૧)
૧૫ ચંદ્રકાન્ત ઓ. જ્ઞાની	સમસાજાદ	સિ. મે. સિ.	૬૦ ૧)
૧૬ અલેક્ષિમ માક્રુખ્યાં બહેંખ્યાં	વડોદરા મે. ટ્રે. વિ. પા.		૫૯ ૧)
૧૭ પા. નટવરલાલ કુંગરદાસ	કડી	ત્રિ. અ. ૫	૫૯ ૧)
૧૮ દાનભાઈ પુ. જેઠાસિયા	જાજાપુર	શિ. ઉ.	૫૮ ૧)
૧૯ પા. શનાભાઈ ત્રિકમભાઈ	વડોદરા	વિ. પ્રિ.	૫૮ ૧)
૨૦ કેશવલાલ દેવશંકર ભટ્ટ	વડોદરા	વિ. ઇન્ટર	૫૮ ૧)
૨૧ ત્રજલાલ શિવનાથ પુરોહિત	વડોદરા મે. ટ્રે. વિ. પ્રા.		૫૭
૨૨ સંતોક જગજીવન	જાજાપુર	સિ. ઉ.	૫૭ ૧)ઉ.
૨૩ પા. જેસંગભાઈ ગરખાભાઈ	ભાટપર	સિ. પૂ.	૫૭
* ૨૪ પ્રમોદચંદ્ર ના. ચોકસી	વડોદરા	ત્રિ. અ. ૪	૫૬ ગાઉ.
૨૫ પા. ધનાભાઈ હરમેલિંદ	કડી	ત્રિ. અ. ૭	૫૬
૨૬ પા. ઇશ્વરભાઈ નાગજીભાઈ	આસનેરા	સિ. મે. સિ.	૫૬
૨૭ પા. રામભાઈ પૂંજભાઈ	વડોદરા	ત્રિ. પ્રિ.	૫૬
૨૮ ઇશ્વરભાઈ ના. વાળંદ	"	વિ. પ્રા.	૫૬
૨૯ મુસુશઅલી સેવદઅલી	"	"	૫૬
૩૦ શિવુજી સાલુજી વાથેલા	"	વિ. ઉ.	૫૫
૩૧ છીતાલાલ મોહનલાલ દેસાઈ	"	વિ. પ્રા.	૫૫
૩૨ ચૌહાણ શેરખાં સાથુખીયાં	"	"	૫૫
૩૩ ગોર રમણલાલ સુનીલાલ	"	"	૫૫
૩૪ પા. કુલાભાઈ પ્રભુદાસ	"	"	૫૫
* ૩૫ પા. છોટાભાઈ ખુરાશભાઈ	રણોલી (ભા.)	વિ. અ. ૫	૫૪ ગાઉ.
* ૩૬ પા. નરસિંહભાઈ જગનભાઈ	"	મે. એ. ૬	૫૪ ગાઉ.
૩૭ પા. ગિગાભાઈ મૂંગજીભાઈ	જાજાપુર	શિ. મ.	૫૩
૩૮ પા. રમણભાઈ સુનીલાઈ	વડોદરા	વિ. ઇન્ટર	૫૩

* ૩૯ પા. બાણુભાઈ મંગળભાઈ	રણેલી (ભા.)	વિ. ધો. ૪	૫૩ વાઉ.
* ૪૦ પા. અંબાલાલ ભોગીલાલ	"	વિ. ધો. ૫	૫૩ વાઉ.
૪૧ અંત્યજ વસનજી દુલ્લભજી	વડોદરા	વિ. પ્રા.	૫૨
* ૪૨ માધુભાઈ શિ. વલ્લુકર	વેગ	શિ. ધો. ૬	૫૨ વાઉ.
૪૩ પા. મોહનલાલ વેળીરામ	દોરીઆ	શિ. પ્ર.	૫૨
૪૪ પા. કંચનલાલ અંબાલાલ	વડોદરા	વિ. અં. ૭	૫૨
* ૪૫ પા. પોપટલાલ રણછોડદાસ	કડી	વિ. અં. ૫	૫૨ વાઉ.
૪૬ પડાણુ મહમદખાન કેસરખાન	વડોદરા	વિ. પ્રા.	૫૧
* ૪૭ પા. મગનભાઈ દેસાઈભાઈ	રણેલી (ભા.)	વિ. ધો. ૫	૫૧ વાઉ.
૪૮ સોમાભાઈ ન. રાવળ	આસનેરા	શિ. પ્ર.	૫૧
* ૪૯ વિકુલભાઈ જો. મિસ્ત્રી	કડી	વિ. અં. ૫	૫૦ વાઉ.
૫૦ ચિમનલાલ ના. શાહ	કડી	વિ. અં. ૬	૫૦
૫૧ જયંતિલાલ પ્રભુદાસ દવડા	ચોરખંદર	વિદ્યાર્થી	૫૦
* ૫૨ જોશી ચિમનલાલ કરજીશંકર	આસનેરા	એ. ગુ. ૭	૪૯ વાઉ.
૫૩ બાણુરાવ યાદવરાવ ગાયકવાડ	વડોદરા	વિ. પ્રા.	૪૯
૫૪ પા. આચાભાઈ મીઠાભાઈ	બોજ	શિ. પ્ર.	૪૮
૫૫ શાન્તિલાલ ભણેકલાલ	વડોદરા	વિ. અં. ૭	૪૮
૫૬ પા. ઈશ્વરભાઈ નાગજીભાઈ	વડોદરા	વિ. પ્રા.	૪૮
૫૭ જોગી રમણુભાઈ ખાડેભાઈ	"	"	૪૮
૫૮ રામલાલ સુ. શાહ	કડી	વિ. અં. ૭	૪૭
૫૯ નટવરલાલ સકરચંદ	કડી	વિ. અં. ૬	૪૬
૬૦ ગણાભાઈ ફૂલશંકર ભટ્ટ	નિલમ(આમોદ)	શિ. વ. શે.	૪૬
૬૧ ખોડીદાસ જી. મહેતા	કેરીઆચા	શિ. મ.	૪૬
૬૨ જયશંકર ચુનીલાલ ગોર	વડોદરા	વિ. પ્રા.	૪૬
૬૩ પ્રધાન તંબજીવ ચોરેચંદર	"	વિ. હિ.	૪૬
૬૪ ગિરધરલાલ ગોકળદાસ	કડી	વિ. અં. ૫	૪૫
૬૫ દિરાભાઈ નાયાભાઈ	નરસિંહપુરા	એતી. ગુ. ૬	૪૫
૬૬ દેશજી ધીરાજી મકવાણા	દેવડા	શિ. ગુ. ૬	૪૫
૬૭ ગણાલાલ અં. પ્રહભટ્ટ	સેરીસા	શિ. મે. સિ.	૪૪
૬૮ દિરાલાલ મણિલાલ	કડી	વિ. અં. ૫	૪૪
૬૯ દેવડા બલદેવજી નયુજી	કડી	વિ. અં. ૫	૪૪
૭૦ પ્રા. કિશોરભાઈ કાળિદાસ	વડોદરા	વિ. પ્રા.	૪૪
૭૧ ઠા. હજુરજી માનાજી	ધીણોજ	વિ. ગુ. ૭	૪૩
૭૨ જગનલાલ કાળિદાસ	કડી	વિ. અં. ૭	૪૩
૭૩ રસિકલાલ ના. આસ	વડોદરા	વિ. પ્રા.	૪૩
૭૪ નટવરલાલ ત્રિ. બલભટ્ટ	તારાપુર	વેપાર અં. ૬	૪૩

७५ त्रिभुवन ना. भेदता	आभापुर	शि. प्रा.	४२
७६ लाघयंकर ना. त्रिवेदी	सष्टोत्तरा	शि. उ.	४२
७७ प्रभुदास आ. ठाकरा	अलाभोरदी	शि. गु. ६	४१
७८ नरसिंहलाभ प्र. ठाकरा	सुरासाभण (नडिमाह)	शि. व. क्ष.	४१
७९ औदाय साधुभीयां भो.	वडावली	शि. भ.	४१
८० शेष नरमहंभद स.	वडाहरा	वि. प्रा.	४१
८१ पा. भमनलाभ पुत्राललाभ	"	"	४१
८२ पा. पोपटलाल जेठालाल	कडी	वि. अ. ५	४०
८३ पा. भोडाभाभ लक्ष्मणस	धीशोण	वि. गु. ६	४०
८४ पा. केशवलाल अ'भालाभ	कडी	वि. अ. ५	४०
८५ आर्थ केशुर देसाभ'नील	आसनेरा	भेती. व. क्ष.	४०
८६ पा. रवीन्द्र वस्त्रलाभ	वडाहरा	वि. अ. ४	३९
८७ पा. कान्तिदास वेष्टीदास	कडी	वि. अ. ४	३८
८८ पा. जगनदास नानाभाभ	वडाहरा	वि. प्रा.	३८
८९ पुत्रोत्तम अ. वाण'द	"	"	३७
९० से'भाभाभ वाधलभाभ	धीशोण	वि. गु. ६	३६
९१ पा. पुत्रोत्तम से'भाभाभ	वसे	वि. अ. ३	३६
९२ द्वि'भतलाभ य पदियार	नरसिंहपुरा	वि. गु. ५	३६
९३ पा. से'भाभाभ छोटलाभ	भाटपुर (सं.)	भेती. गु. ५	३५
९४ अ'भालाभ भ. पंड्या	पलियड	शि. ५	३५
९५ मनसुरी अल्लारभा रसलभाभ		वि. गु. ६	३४
९६ ठाकर रमणभाभ अलाभाभ	वसे	वि. अ. ४	३४
९७ पा. लिभाभाभ रघुदास	वेडा	शि. गु. ६	३३
९८ कृष्णराव वासुदेव योणव	कडी	वि. अ. ४	३३
९९ द्विराज लाथीज वाघेदा	वडाहरा	वि. प्रा.	३३
१०० पा. कान्तिभाभ काशीभाभ	"	वि. अ. ६	३३
१०१ जेठताभाभ नारणदास	धीशोण	शि. गु. ६	३३
१०२ मनसुरी मिहाभाभ नानाभाभ	"	वि. गु. ६	३३
१०३ मेधलभाभ जोकणभाभ	"	वि. गु. ६	३३
१०४ पा. भमनदास त्रिभोवन	आसनेरा	भे. गु. ५	३२+१
१०५ राभी केशर'लाभ त्रिभरभाभ	धीशोण	वि. गु. ६	३१+२
१०६ शा. रमणदास मणिलाल	वडाहरा	वि. अ. ४	३१+२
१०७ इत्तेसि'द नागलभाभ	नरसिंहपुरा	भेती. गु. ६	३१+२
१०८ ठाकर विराज कनूरज	धीशोण	वि. गु. ६	३०+३
१०९ मोधरी रणछोडाभाभ जोकणभाभ	"	वि. गु. ६	३०+३
११० राभी पुत्रोत्तम भोगीदास	वसे	वि. अ. ३	३०+३

૧૧૧ મુખ્યરંતભાષ વાડીલાલ	કડી.	વિ. અં. ૫	૩૦+૩
૧૧૨ પા. મધુરભાષ ત્રિભોવન	આમનેરા	ખે. ગુ. ૪	૩૦+૩
૧૧૩ મોસાંધ ચંચળગિર શંકરમિત્ર	વડોદરા	વિ. પ્રા.	૨૮+૫
૧૧૪ નાયક રતિલાલ વીરચંદ	"	"	૨૮+૫
૧૧૫ પા. નારણલાલ છનીદાસ	ધોળોજ	વિ. અ. ૬	૨૮+૫
૧૧૬ મોધરી કુલાભાષ વા.	"	"	૨૭
૧૧૭ શા. અંપકલાલ અંબારામ	"	"	૨૬
૧૧૮ નરવરલાલ છનીદાસ	"	"	૨૬
૧૧૯ શા. સગદાંજી દયરાજી	"	"	૨૬
૧૨૦ સુતાર શંકરચંદ રણછોડદાસ	"	"	૨૬
૧૨૧ વાગંદ કુલાભાષ સોમાભાષ	વડોદરા	વિ. પ્રા.	૨૪
૧૨૨ મો. રામજીભાષ નારણદાસ	ધોળોજ	વિ. પ્ર. ૬	૨૩
૧૨૩ પા. મણિભાષ લેખતારામ	પલાસર	"	૨૧
૧૨૪ પા. અંબારામ પુણીતમદાસ	ધોળોજ	"	૨૧
૧૨૫ પા. મંગલભાષ રેવીદાસ	વડોદરા	વિ. પ્રા.	૧૯
૧૨૬ શા. જગુભાષ મોહનલાલ	કડી	વિ. અં. ૪	૧૮
૧૨૭ જાની જયંતિલાલ જ.	ધોળોજ	વિ. પ્ર. ૬	૧૭
૧૨૮ પા. રણછોડભાષ ચતુરદાસ	"	"	૧૬
૧૨૯ દરજીવન અમયારામ દરજી	"	"	૧૬
૧૩૦ અભેરાજ વીરાભાષ	"	"	૧૩
૧૩૧ મો. નરસંગ રામજી	"	"	૧૨
૧૩૨ કડિયા રમણલાલ ડાહ્યાલાલ	"	"	૧૦
૧૩૩ મોસારભાષ ચિત્તદામદાસ	"	"	૬

વ્યવહાર તેમજ વિજ્ઞાનગ્રન્થતની ધણી ધણી આજતો 'આત્મવિજ્ઞાન ભા. ૩મી માં' જનજ્ઞાની મળતી હોય પરીક્ષા નિમિત્ત જેમણે એ પુસ્તક ન વાંચ્યું હોય તેમને પણ એક વાર તે અવરખ નજર તમે કાઢી જવાની ભલામણ કરીએ છીએ.

૧૭ મી પરીક્ષા ૧૯૪૦ ના જાન્યુઆરી માસમાં 'દિશોર ચરિત્રમાળા ભાગ ૨' નો ગુજરાતી મહાજનો નાં ૧૨ પુસ્તકાની લેખકો.

વડોદરા,
તા. ૫-૯-૩૬ }

ના. નં. ચોદરી
સહમંત્રી, વ. રા. પ્ર. મંત્રી

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિમિટેડ, વડોદરા.

(વડોદરા રાજ્યની સહકારી મંડળોએ સંજોગી સંવત ૧૯૭૦ના નિર્ણય હકુની કલમ ૬ અનુયે તા. ૩૧-૩-૨૪ને રાજ્ય નોંધવામાં આવ્યું છે.)

ચુકરર કરેલું ભંડોળ	રૂા. ૫૦,૦૦૦-૦-૦
ભરાવવા કાઢેલું ભંડોળ	રૂા. ૫૦,૦૦૦-૦-૦
ભરાયલું ભંડોળ	રૂા. ૨૮,૮૨૫-૦-૦
વસૂલ આવેલું ભંડોળ	રૂા. ૨૮,૮૨૫-૦-૦
રિઝર્વ ફંડ	રૂા. ૭,૮૨૫-૦-૦

મંડળનું નેમિલું સરનામું
રાવપુરા, વડોદરા.

સાધારણ સભાના પ્રમુખ

રો. રા. સુનીલાલ પુરુષોત્તમદાસ શાહ બી. એ. એલએલ. બી.

ઉપપ્રમુખ

રો. રા. નાનાલાલ નાથાલાલ શાહ, એમ. એ.

પ્રિન્સિપાલ એચ. વી. શ્રોફ મેમોરીઅલ હાઈસ્કૂલ.

વ્યવસ્થાપક મંડળના સભાસદો

રો. રા. સુનીલાલ પુરુષોત્તમદાસ શાહ, બી. એ. એલએલ. બી. (અધ્યક્ષ)

રો. રા. નટવરલાલ ગિરધરલાલ શાહ, સા. પુ. શિનોર

રો. રા. ચિમનભાઈ મૂળજીભાઈ અમીન, પ્રતિનિધિ, સા. પુ. વસો

રો. રા. ચિમનભાઈ હરિભાઈ અમીન, સેક્રેટરી, સા. પુ. વરજામા

રો. રા. બાળાશંકર ગંગાશંકર ઉપાધ્યાય, પ્રતિનિધિ, સા. પુ. બીલ

રો. રા. મણિલાલ મંગળજી કાશીવાળા, પ્રતિનિધિ સા. પુ. વાસોદીઆ

રો. રા. નાનાભાઈ ચંદ્રશેખર દીવાનજી, સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી, વડોદરા

રો. રા. શંકરભાઈ સોમાભાઈ પટેલ, આતક, વડોદરા

રો. રા. મંગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ, વડોદરા

સેક્રેટરી

રો. રા. વાઘજીભાઈ નારજીભાઈ અમીન, બી. કોમ, વડોદરા

ઑડિટર

રો. રા. આપાજી બાવાજી અમીન, બી. કોમ. આર. એ.

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિં નો સને ૧૯૩૮-૩૯ નો

પંદરમો વાર્ષિક રિપોર્ટ

સદસ્યદસ્થો,

તા. ૩૧ મી જુલાઈ સને ૧૯૩૯ ને રોજ પૂરા થતા આ મંડળના પંદરમા વર્ષના કામકાજનો હેવાલ તથા દિસાખતું સરવાલું અને તા. ૧-૮-૩૮ થી તા. ૩૧-૭-૩૯ સુધીના બાર માસનો નફોતોટાનો દિસાખ ઓડિટરના દાખલા સાથે વ્યવસ્થાપકો આપની સમક્ષ રજૂ કરે છે.

(૧) સભાઓ:—

નિવેદનવાળા વર્ષમાં મંડળની આઠ સભાઓ મળી હતી, જેમાં જે તે વખતે મંડળના કામકાજને લગતા પ્રશ્નો રજૂ થઈ નિર્ણયો કરવામાં આવ્યા હતા.

(૨) શેર બાબત:—

નિવેદનવાળા વર્ષમાં નવ નવીન સભાસદો આપણા મંડળમાં જોડાયા છે અને ચાર સભાસદો શેર નામદાર થવાથી કમી થયા છે. એટલે વર્ષ આખરે સભાસદોની કુલ સંખ્યા ૫૦૫ ની છે; અને ૯ નવીન સભાસદોએ ખરીદેલા શેર ૨૦, અને જૂના સભાસદોએ નવીન ખરીદેલા શેર ૧૬ ઉમેરતાં ભરાયેલા શેરની કુલ સંખ્યા ૧૧૫૩ ની છે. અને તે પૈકે શેર દીઠ રૂ. ૨૫ ની કિંમતની તમામ રકમ વસૂલ આવેલી છે.

(૩) પુસ્તકલેખો:—

નિવેદનવાળા વર્ષમાં મંડળે ગયા વર્ષની આશરે રાજ્યનાં તેમ જ અન્ય સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોને અને જનતાને પુસ્તકો પૂરા પાડવાનું કામ કયું છે અને પોતે અંગ્રે. રૂ. ૩૭૮૦૫-૫-૧૦ નાં પુસ્તકોની તથા ઇતર સાહિત્યની ખરીદી કરી છે અને રૂ. ૪૨૨૫૦-૧૧-૩ નું વેચાણ કયું છે.

(૪) પત્રો-માસિકોનું લેવાજમ ભર્યા બાબત:—

નિવેદનવાળા વર્ષમાં મંડળે ગ્રામ પુસ્તકાલયો, વતી જે તે વર્તમાનપત્રો તથા માસિકોનું લેવાજમ ભરવાનું કામ કયું છે આ વર્ષે ૩૪ કર્યા પુસ્તકાલયોએ પાંચ તે કામ મંડળને સોંપ્યું હતું ઉપરાંત વડોદરા રાજ્ય બહારનાં ૨૩ પુસ્તકાલયો અને ૨૦ માનવર્ષિક વાચનાલયો તેમ જ હિંદુસ્તાન બહારનાં આફ્રિકાનાં પુસ્તકાલયો, બીજી સંસ્થાઓ અને વ્યક્તિઓ મળી આશરે ૫૦, આદેશ વતી પાંચ લેવાજમ ભરવાનું કામ કયું છે. વર્ષ દરમિયાન રૂ. ૫૨૦૩૫-૯-૪ નું કુલ લેવાજમ મંડળ મારફતે ભરાયેલું છે.

(૫) ગ્રામ પુસ્તકાલયોનાં કાયમ ફંડો બાબત:—

નિવેદનવાળા વર્ષ આખરે ગ્રામ પુસ્તકાલયોની કાયમફંડની રકમ મંડળમાં થાપણ તરીકે મુકાયેલી રૂ. ૧૧૬૨૫૪-૧૪-૫ ની છે. કેટલાંક પુસ્તકાલયોએ પોતાની થાપણ લેન્ડ ૬૪૬]

મોટોરોળ બેઠકના શેરમાં પણ રોકી છે; અને કેટલાકે ટ્રસ્ટફંડ તરીકે મંડળને આપી ૩૬ ટકાની લોનમાં રોકી છે. થાપણો ઉપર મંડળ તરફથી દોઢ ટકો વ્યાજ આપવામાં આવ્યું છે.

(૬) મંડળને સોંપાયેલાં ટ્રસ્ટ ફંડો બાબત:—

નિવેદનવાળા વર્ષમાં મંડળને ચાર નવીન ટ્રસ્ટફંડો રૂ. ૬૦૩-૦-૦ નાં મળેલાં છે. એટલે વર્ષ આખરે ટ્રસ્ટ ફંડોની સંખ્યા ૩૭ કુલ રૂ. ૧૮૪૭-૯-૭ની થાય છે. તેમાં નહિ ખર્ચાયેલું વ્યાજ રૂ. ૫૮૩-૬-૧૧ ઉમેરતાં ટ્રસ્ટ ફંડો ખાતે રૂ. ૧૯૪૩૧-૦-૬ બાકી જમા રહે છે.

(૭) ઇન્વેસ્ટમેન્ટ્સ બાબત:—

આગલા વર્ષમાં બ્રિટિશ રાજ્યની ખેડ ડિસ્ટ્રિક્ટ સેન્ટ્રલ કો-ઓપરેટિવ બેન્ક લિ. નડિયાદની કાચી પડી હતી, અને મુંબઈ સરકારના હુકમથી તેનું કામકાજ બંધ થયું છે. આ બેન્કમાં મંડળને નામે દરેક રૂ. ૫૦)નો એવા ૨૦ શેર ચાલુ છે, જેનું રોકાણ રૂ. ૧૦૦૦-૦-૦ છે. તે ઉપરાંત બાંધી મુદતની થાપણ ખાતે રૂ. ૧૩૦૦) બાકી રહેલા છે. એટલે આ બેન્કમાં મંડળની કુલ રકમ રૂ. ૨૩૦૦-૦-૦ કેટલેક અંશે બેખર્ચાઈ છે.

મંડળના ઇન્વેસ્ટમેન્ટ્સ પેટે ધલાત પડે છતાં મંડળની સદરતા બેખર્ચાઈ નહિ તે માટે ઇન્વેસ્ટમેન્ટ્સ રિઝર્વ ફંડ નામનું જુદું જાણું બોલી તે ખાતે બની શકે ત્યારે નફામાંથી રકમ જમા કરવામાં આવે છે. ગયા વર્ષ આખરે આ ફંડ ખાતે રૂ. ૪૪૧૩-૧૧-૦ જમા હતો, તેમાં નિવેદનવાળા વર્ષ આખરે નફામાંથી ઉમેરો કરવામાં આવ્યો છે.

(૮) પુસ્તકપ્રકાશન સંબંધી હુકીકત:—

મંડળે પ્રકાશિત કરેલાં ૬૫ પુસ્તકો પૈકી ૨૪ પુસ્તકોની બધી પ્રતો વેચાઈ ગઈ છે. ૪૨ પુસ્તકોની પ્રતો જે નિવેદનવાળા વર્ષ આખરે શિલકે છે તે, વેચવા માટે જાહેર કરેલી કિંમતે રૂ. ૬૭૪૨-૧-૦ની થાય છે, જ્યારે પુસ્તકપ્રકાશન ખાતે મંડળના રૂ. ૩૮૦૦-૯-૧૧ રોકાયેલા રહે છે. એટલે રોકાયેલી રકમ વહેલી મોડી વસૂલ તો થશે જ. આ રોકાયેલી રકમ ઉપર વ્યાજ ગણવું બંધ કરેલું છે. દોઢ ટકા લેખે વ્યાજની રકમ રૂ. ૭૨-૯-૭ થાય છે.

નિવેદનવાળા વર્ષમાં મંડળે “પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ: લાપણો અને લેખો ભાગ ૨ જે” એ પુસ્તક પ્રગટ કર્યું છે; અને તેનો સમાવેશ ઉપરના આંકડાઓમાં કરવામાં આવ્યો છે.

(૯) “પુસ્તકાલય” માસિક બાબત:—

પુસ્તકાલય માસિકનું ૧૩ મું વર્ષ ડિસેમ્બર ૧૯૩૮ આખરે પૂરું થયું હતું. તા. ૧-૧-૧૯૩૯ થી તા. ૩૧-૧૨-૧૯૩૮ સુધીના આર માસમાં માસિકના લવાજમ ખાતે રૂ. ૪૪૮૭-૧૫-૬ અને જાહેર ખર્ચ ખાતે રૂ. ૫૦૫-૬-૦ તથા “ઇન્ડિયન રેડ ક્રોસ સોસાયટી તરફથી આરોગ્ય ત્રિમાસિક ખાતે રૂ. ૨૪૦-૦-૦ મળી કુલ રૂ. ૫૨૩૩-૫-૬ જમા મળ્યા હતા. કાગળ, છાપામણ, પગાર, પોસ્ટેજ વગેરે સાથે ખર્ચની કુલ રકમ રૂ. ૪૪૨૩-૧૩-૦ છે. એટલે વર્ષ આખરે માસિક ખાતે રૂ. ૮૦૯-૮-૬ બચત થાય છે, જેમાં પાંચલાં વર્ષોની બચત રૂ. ૨૮૮૨-૨-૩ તથા વ્યાજના ઉત્પન્નના રૂ. ૪૩-૦-૮ અને પુસ્તક-વેચાણના રૂ. ૪-૧૪-૦ ઉમેરતાં માસિક ખાતે કુલ બચત રૂ. ૩૭૧૯-૬-૫ થાય છે. “પુસ્તકાલય” માસિકના ઉત્પન્ન-ખર્ચનો હિસાબ (૧-૧-૩૮ થી ૩૧-૧૨-૩૮ સુધીનો) પ્રમાણે આ સાથે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે.

પુસ્તકાલય માસિકમાં ૬૨ માસે પુસ્તકાલય ખાતા તરફનાં સૂચના, સરકયલગે, ખાતા તરફે કોષ ગણુ પ્રકારનું 'ખર્ચ' પાડ્યા સિવાય એક ફર્મો લેવાનું કરેલું છે. સને ૧૯૪૮ માં ૧૩૧ ફર્મોનું મેટર ખાતા તરફનું જાખવામાં આવ્યું છે.

(૧૦) સરકારી શુક ટેપોના ઇન્કાર બાબત:—

સરકારી શુક ટેપોના હિસાબો આ સાથે ઇલાયદા પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે. નિવેદન-વાળા વર્ષમાં સરકારી શુક ટેપો અગે વડોદરામાં એક મુખ્ય કોઠાર તથા રાજ્યનાં મોટાં ગામોની રાજાઓમાં ૫૪ તથા શાળા બહાર બગીચામાં ૨૮ પેટાકોઠાર ચાલુ રાખેલા છે. વર્ષમાં ખરીદી રૂ. ૭૦૨૩૭-૭-૪ ની કરેલી છે, અને વેચાણ રૂ. ૭૫૭૦૭-૪-૫ નું કરેલું છે. ચોખ્ખો નફો રૂ. ૧૩૧૨-૧૦-૧ નો થયો છે. તેમાં આગલા ત્રણ વર્ષનાં નફો રૂ. ૩૫૦૮-૫-૧૧ ઉમેરતાં રૂ. ૪૮૨૧-૦-૦ નફાતોટા ખાતે જમા રહે છે. ઇન્કારની મુદત પૂરી થવાને ૬૭ એક વર્ષ બાકી છે; દરમિયાન શુક ટેપો અગેનો નફો, નફાતોટા ખાતે અનામત જમા રાખવાનું મંડળના દિતની દૃષ્ટિએ બ્યવસ્થાપકોએ યોગ્ય ગણ્યું છે.

સરકારી શુક ટેપો વિભાગના નફામાંથી તે વિભાગના નોકરોને એક માસના પગારના ખોનસના રૂ. ૮૫) આપવા અમે ભલામણ કરીએ છીએ.

વર્ષ દરમિયાન સરકાર હક્કનાં પુસ્તકોમાંનાં ધણાં પુસ્તકો છપાતાં હોય વેળાસર મળે તેમ તજવીજ ચાલુ છે.

આ ઇન્કારની જામીનગીરી પેટે રૂ. ૪૮૮૪૭-૧૪-૫ ની રકમ રકમ બેન્ક ઓફ બરોડા લિમિટેડ માં ૧૬ ટકાના બ્યાજે મે. રા. રા. એક્સિટન્ટ જનરલ સાહેબને નામે મંડળે જમા થયેલી છે.

(૧૧) હિસાબ:—

આ સાથેનો નફાતોટાનાં પત્રકમાં જતાવ્યા મુજબ નિવેદનવાળા વર્ષમાં મંડળે રૂ. ૩૭૩૫-૧૫-૦ નો ચોખ્ખો નફો કર્યો છે, તે તથા મઠ સાલના નફાના વધેલા રૂ. ૩૨-૮-૯ મળી કુલ રૂ. ૩૮૦૮-૭-૯ નફો થાય છે. તેની બ્યવસ્થા નીચે મુજબ કરવા બ્યવસ્થાપકો આપને ભલામણ કરે છે.

રૂ. આ. પા.

(૧) રિઝર્વ ફંડ ખાતે લઈ જવા (જે હવે રૂ. ૮૭૭૦-૦-૦ થશે). ૬૪૫-૦-૦

(૨) સભાસભોને શેરનું 'સાડાયા' ટકા લેખે ડિવિડન્ડ વહેંચવા. ૧૨૭૭-૭-૦

(૩) નફાની વહેંચણી સરખી રાખવાના ફંડ ખાતે લઈ જવા
(જે હવે રૂ. ૧૪૦૦-૦-૦ થશે.) ૪૦૦-૦-૦

(૪) નોકરોને એક માસનો પગાર ખોનસ તરીકે આપવા. ૨૬૯-૦-૦

(૫) ઇન્વેસ્ટમેન્ટ રિઝર્વ ફંડ ખાતે લઈ જવા (જે હવે રૂ. ૫૨૦૦-૦-૦ થશે.) ૭૮૬-૫-૦

(૬) આવતા વર્ષના નફાતોટા ખાતે લઈ જવા ૧૦૦-૧૧-૯

૩૮૦૮-૭-૯

(૧૨) નિમણૂક:—

(૧) આ મંડળના બ્યવસ્થાપકો પૈકી અધ્યક્ષ શ્રી. મોતીલાલ નરસિંહભાઈ અમીન,

એમનું દુઃખદ અવસાન થવાથી તેમની જગા વ્યવસ્થાપક મંડળમાં ખાલી પડી હતી. તે જગાની ખાડીની સુદત માટે વ્યવસ્થાપક મંડળે શ્રી. સુનીલાલ પુરુષોત્તમદાસ શાહની નિમણૂક કરી છે.

(૨) મંડળના સુધરેલા પેટા-નિયમો પ્રમાણે મંડળના મંત્રીને વ્યવસ્થાપક મંડળમાં સ્થાન રહેતું નથી, તેથી તેમની જગા ખાલી પડી હતી. તે જગાની ખાડીની સુદત માટે વ્યવસ્થાપક મંડળે શ્રી મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલની નિમણૂક કરી છે.

(૩) મંડળના વ્યવસ્થાપકો પૈકી (૧) શ્રી. સુનીલાલ પુરુષોત્તમદાસ શાહ, (૨) શ્રી. મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ અને (૩) શ્રી. મણિલાલ મંગળજી કાશીવાળા, પ્રતિનિધિ સા. પુ. વાઘોડીઆ, એ ત્રણ સભ્યો પ્રથમ વર્ષે વ્યવસ્થાપક મંડળે ઠરાવ્યા મુજબ નિવૃત્ત થાય છે. તેમની જગાએ પૂરવા આપને વિનંતિ કરવામાં આવે છે. નિવૃત્ત થતા વ્યવસ્થાપકો ફરી સુધારવાને પાત્ર છે.

(૪) ત્રણ વર્ષના ઑડિટર નીમવા તથા તેમનું લવાજમ નક્કી કરવા વ્યવસ્થાપકો આપને વિનંતિ કરે છે.

અવસાન નોંધ:—

વર્ષ દરમ્યાન મંડળના સ્થાપક અને આયોજક શ્રી. મોતીભાઈ ન. અમીન તા. ૧-૨-૩૯ના રોજ અમદાવાદના વાડીલાલ સારાભાઈ હૉસ્પિટલમાં હોજરીના કેન્સરના દર્દથી અવસાન પામ્યા હતા. સ્વ. મોતીભાઈ અમીને વડોદરા રાજ્યની પુરતકાલય પ્રવૃત્તિને સંગઠિત કરીને સંગીન પાયા ઉપર મૂકવા આ મંડળની સ્થાપના કરી, જીવનભર તેની દોરવણી કરી અનન્ય નિષ્ઠાથી તેને ખીલવ્યું હતું. તેમના અકાળ અવસાનથી મંડળના સભ્યોને સખ્ત આઘાત થયો હતો. અને તા. ૭-૨-૩૯ ના રોજની વ્યવસ્થાપક મંડળની સભામાં નીચે પ્રમાણે ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો:—

“ આ મંડળના સ્થાપક અને તેના અધ્યક્ષ તેમ જ વડોદરા રાજ્યની પુરતકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રાણ શ્રી. મોતીભાઈ નરસિંહભાઈ અમીનનું તા. ૧-૨-૩૯ ના રોજ અમદાવાદ મુકામે અવસાન થયું છે, તેથી આ મંડળને ખાસ કરીને, તેમ જ ગુજરાતભરની અનેક સંસ્થાઓને, ભારે ખોટ પડી છે. આથી મંડળના વ્યવસ્થાપકોની આ સભા એમના અવસાન માટે ખેદ જાહેર કરે છે, તેમ જ મહાત્મા આત્માને શાન્તિ ઇચ્છે છે. સદ્ગતે શર કરેલી સર્વ પ્રવૃત્તિઓ સારી રીતે ચાલુ રહે તે માટે એ પ્રવૃત્તિઓને અંગે જોડાયેલા સૌ કાર્યકર્તાઓને જરૂરી ખંત અને સેવાભાવ પ્રભુ આપે એવી પ્રાર્થના છે. ”

(૧૩) જ્યુબિલી બાગ વાચનાલય:—

વ્યવસ્થાપક મંડળની તા. ૬-૯-૩૯ ના રોજ મળેલી સભામાં મંડળ તરફથી વડોદરામાં જે જ્યુબિલી બાગ વાચનાલય ચાલુ છે તેનું નામ “ સ્વ. મોતીભાઈ અમીન સ્મારક વાંચનાલય ” રાખવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું છે અને સ્વર્ગસ્થની વાદગીરીમાં તે વાંચનાલય હમેશને માટે ચાલુ રાખવાની જવાબદારી મંડળે સ્વીકારવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.

વડોદરા, તા. ૫-૯-૩૯	}	વાઘજીભાઈ ના. અમીન મંત્રી.	સુનીલાલ પુ. શાહ અધ્યક્ષ, વ્યવસ્થાપક મંડળ.
-----------------------	---	------------------------------	--

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી

તારીખ ૩૧ માહે જુલાઈ સને ૧૯૩૬ ના

લેણા અને દેવું:—

૧ લેણા:—

મતાધારી યાપણ:—૨૦૦૦ રોર દરેક રૂ. ૨૫)નો

૫૦૦૦૦- ૦- ૦

ભરાવવા કાઢેલી યાપણ:—

૫૦૦૦૦- ૦- ૦

ભરાયેલી યાપણ —૧૧૫૩ રોર દરેક રૂ. ૨૫)નો

૨૮૮૨૫- ૦- ૦

૫૫૫ માગેલી યાપણ:—૧૧૫૩ રોરની દરેકની રૂ. ૨૫) પ્રમાણે.

૨૮૮૨૫- ૦- ૦

૨ રિઝર્વ ફંડ:—

૭૮૨૫- ૦- ૦

૨A ઇન્વેસ્ટમેન્ટ્સ રિઝર્વ:—

૪૪૧૩-૧૧- ૦

૨B નફાની વહેંચણી સરખી રાખવાનું ફંડ:—

૪૨૫- ૦- ૦

ગયા વર્ષના સરવૈયામાં જણાવ્યા પ્રમાણે

ઉમેરેા ગયા વર્ષના નફાની વહેંચણી પૈકીના

સાધારણ સહાના દરાર પ્રમાણે.

૫૭૫- ૦- ૦

૧૦૦૦- ૦- ૦

૩ નોકર સહાયક ફંડ:—

૫૭૬- ૨- ૩

૪ દેવું:—(વગર તારણનું)

૧ યાપણો:—મુદતગ્રાંથી ખાતે (વ્યાજનુકા)

૧૬૬૨૫૪-૧૪- ૫

૨ પરચુરણ દેવું:—વગર વ્યાજનુકા

૧ મા. પુ. ની ખરીદ પેટે એડવાન્સ

૧ પુસ્તકો માટે ૩૩૬૨-૧૫- ૬

૨ બજેટની બચત ૧૦૨૩-૧૦-૧૧

૩ બજેટ માટે લોકમદદ ૧૬૬૨-૧૦- ૭

૧૩૨૦૩- ૨-૧૧

૨ છતર માહકો તરફથી જમા ૩૧૮૬- ૭- ૧

૩ જુકસેસરોના જમા ૩૬૨૭- ૧-૧૦

૪ રોર માટે અરજ સાથે જાહેલા ૭૬- ૦- ૦

૫ ચાલુ વર્ષના ખર્ચ પેટે

આપવાના બાકી ૧૧૫- ૬- ૬

૧૬૧- ૬- ૬

૧૩૩૬૪- ૬- ૫

૫ માગણી નહિ થયેલું ડિવિડન્ડ:—

૩૪૮- ૩- ૬

૬ પુસ્તકાલય માસિક ખાતે:—

૪૬૦૬-૧૦-૧૦

મંડળ લિ., વડોદરા.

મંડળના દેવા તથા લહેણાનું સરવૈયું.

મિલકત અને લહેણું:—

૧ શિલકી સામાન:—

૩૧-૭-૩૮ સુધીની પડતર કિંમત
બાદ ધસારો પાછલો

ઉમેરો ચાલુ સાલનો વધારો

બાદ ચાલુ સાલનો ધસારો.

૫૪૪૩-૧૫-૬

૩૩૪૧-૩-૬

૨૧૦૨-૧૨-૦

૬૦-૧૨-૦

૨૧૬૩-૮-૦

૨૦૦-૦-૦

૧૬૬૩-૮-૦

૨ માલ સ્ટોકમાં:—(મંત્રાએ સર્ટિફિકેટ કરેલી
ચાદી મુજબ) પુરતકો વગેરે પડતર કિંમતે
૨A પ્રકાશન ખાતાનાં પુરતકો (પડતર કિંમતે)

૬૫૪૫-૩-૬

૩૮૦૦-૬-૧૧

૩ લહેણું:—(સહર) પુરતકાલયો અને અન્ય
આદકો પાસે બાકી

૧૭૧૦-૧૫-૬

૪ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ્સ:—(પડતર લાવથી)

*બરોડા સે. કો. બેંક લિ. ના ૫૦૦ શેર દરેક
રૂ. ૫૦) નો ભરાયેલા રૂ. ૩૭-૮-૦

૧૮૭૫૦-૦-૦

*મહેસાણા પ્રાંત સહકારી બેંક લિ. ના ૪૦ શેર
દરેક રૂ. ૨૫) નો ભરાયેલા રૂ. ૧૫)

૬૦૦-૦-૦

બેંગાલિ સે. કો. બેંક લિ. ના ૨૦ શેર દરેક
રૂ. ૫૦) નો

૧૦૦૦-૦-૦

પેટલાદ સહકારી બેંક લિ. ના ૧૨૦ શેર
દરેક રૂ. ૧૦) નો

૧૨૦૦-૦-૦

અમરેલી ખેતીવાડી પેટી લિ. ના ૧૦૦ શેર
દરેક રૂ. ૧૦) નો

૧૦૦૦-૦-૦

*વડોદરા કો. લે. મો. બેંક લિ. ના ૪૦ શેર
દરેક રૂ. ૫૦) નો ભરાયેલા રૂ. ૨૫)

૧૦૦૦-૦-૦

અ બોમ્બે કો. ઇ. સો. લિ. ના ડિવિડેન્ડસ
૩૬ ટકાના

૫૦૦૦-૦-૦

વડોદરા કો. લે. મો. બેંક લિ. ના ડિવિડેન્ડસ
૩ ટકાના

૫૦૦૦-૦-૦

૨૩૫૫૦-૦-૦

૧૦૦૦૦-૦-૦

*કંટીજર્ટ લાયબિલિટી કો. ઓફ રિસર્વિંગ બેંકના શેર ઉપર વસુલ માગેલી નહિ, તેથી કોલની
રકમ રૂ. ૭૬૫૦-૦-૦.

૭ ટ્રસ્ટ ફંડો ખાતે:—

૩૧-૭-૩૮ ના બાકી	
રચાયેલ ટ્રસ્ટ ફંડોના	૧૭૬૭૩-૧૨-૦
ચાલુ ટ્રસ્ટ ફંડોના	૫૭૭-૦-૦
ઉમેરો ચાલુ વર્ષના વધારો (રચાયેલ ટ્રસ્ટ ફંડોના)	૬૨૬-૧૩-૭
ઉમેરો નહિ ખર્ચાયેલું બચાવ	૫૮૩-૬-૧૧

૧૮૨૫૦-૧૨-૦
૬૨૬-૧૩-૭
૫૮૩-૬-૧૧
૧૯૪૬૧-૦-૬
૩૦-૦-૦

૧૯૪૩૧-૦૦-૬

બાદ ચાલુ ટ્રસ્ટ ફંડમાંથી ખર્ચાયા

૮ નફાતોટા ખાતે:—

સને ૧૯૩૭-૩૮ ના નફાતોટાની બાકી	
બાદ વહેંચણીના-સાધારણ સભાના ઠરાવ મુજબ	
૧ રિઝર્વ ફંડ ખાતે	૬૯૯-૦-૦
૨ નોકરી સહાયક ફંડ ખાતે	૭૭-૨-૦
૩ નોકરીના બોનસના	૨૪૫-૧૨-૦
૪ ડિવિડન્ડના	૧૦૯૩-૧-૯
૫ નફાની વહેંચણી સરખી	
શખવાના ફંડ ખાતે	૫૭૫-૦-૦

૨૭૨૨-૮-૬

૨૬૮૯-૧૫-૯
૩૨-૮-૯ઉમેરો નફાતોટાના દિરાખમાં જણાવેલો
ચોખ્ખો નફો

૩૭૭૫-૧૫-૦

૩૮૦૮-૭-૯

૨૫૦૭૮૬-૧૧-૮

ઑડિટરનો રિપોર્ટ

મેં મંડળનું સરવૈયું તેને લગતા ચોખ્ખા અને વાઉચરો સાથે તપાસી જોયું છે, અને જોષ્ઠતા સધળા ખુલાસા અને માહિતી મને મળ્યા છે. હું આથી નિવેદન કરું છું કે આ સરનાયું મંડળના ચોખ્ખામાં બતાવ્યા પ્રમાણે અને મને મળેલા ખુલાસા અને માહિતી અનુસાર તા. ૩૧ જુલાઈ ૧૯૩૯ એ મંડળની સ્થિતિનો અગો અને વચાચ દેવાલ રજૂ કરે છે અને

બ નોન્ટ રૅક બેંકોમાં, સહકારી મંડળો-
ઓમાં, સહકારી બેંકોમાં તથા પોસ્ટલ
સેવિંગ્સ બેંકોમાં મૂકેલી ચાપણી

સેવિંગ્સ:—

બેંક ઓફ બ્રોડા લિ. ૧૧૧ ટકો
સે. બેંક ઓફ ઇડિયા લિ. ૧૧૧ ટકો
પો. ઓ. સેવિંગ્સ બેંક ૧૧૧ ટકો
નેશનલ સીટી બેંક ઓફ ન્યુયોર્ક ૧૧૧ ટકો
બ્રોડા સે. કો. બેંક લિ. ૧૧૧ ટકો
બેંક ઓફ બ્રોડા લિ. સેવિંગ્સ બેંક
ડીપોઝીટ ૧૧૧ ટકો

૫૨૬-૧૩-૯
૩૨૮-૩-૪
૧૦૫૦૩-૬-૧૦
૬૦-૪-૩
૪૪૩-૭-૫
૫૧૬-૬-૯

૧૨૩૭૮-૧૦-૪

મુદતબંધી:—

રસુલાબાદ સહકારી મંડળી ૫ ટકો
સાકરીઆ સહકારી મંડળી ૬ ટકો
બ્રોડા સે. કો. બેંક લિ. ૨૧ ટકો
વડોદરા કો. લે. મો. બેંક લિ. ૨૧ ટકો
બેંક ડિ. સે. કો. બેંક લિ.
ધી બેંક ઓફ બ્રોડા લિ. ૧૧૧ ટકો
સે. બેંક ઓફ ઇડિયા લિ. ના કેશ સર્ટિફિકેટ
૨૧ ટકો
પાંચ વર્ષના પો. ઓ. કેશ સર્ટિફિકેટ ૨૧ ટકો
સે. બેંક ઓફ ઇડિયા લિ. ૨૧ ટકો
ત્રણ ટકાની ૫૧-૫૪ ની ગવર્નમેન્ટ લોન

૯૭૮-૭-૧૦
૨૭૬-૯-૧૦
૫૦૦૦-૦-૦
૩૫૦૦૦-૦-૦
૧૩૦૦-૦-૦
૪૮૮૩૭-૧૪-૫
૨૪૧૧૫-૦-૦
૮૮૧૨-૮-૦
૧૫૦૦૦-૦-૦
૨૪૬૦૯-૩-૧૦

૧૬૪૨૨૯-૧૧-૧૧

ક લહેણું થયેલું વ્યાજ

૨૬૮૨-૬-૧૧

૫ ટ્રસ્ટ ફંડોનું ઇન્વેસ્ટમેન્ટ:—

૩૬ ટકાની ગવર્નમેન્ટ લોન દાર્શનિક કિંમત
પુ.સ.સ.મં.લિ.ના શેર ૧૫૧ દરેક રૂ. ૨૫) નો

૧૨૨૭૮-૧૪-૩
૭૭૭૫-૦-૦

૧૮૦૫૩-૧૪-૩
૨૩૧૮-૧૨-૦

૬ પુસ્તકાલય માસિકનું ઇન્વેસ્ટમેન્ટ:—

સે. બેંક ઓફ ઇડિયા લિ. ના કેશ સર્ટિફિકેટ

૧૨૨૭૮-૧૪-૩

૨૩૧૮-૧૨-૦

૭ શિલક:—

બેંક ઓફ બ્રોડા લિ. વડોદરા ચાલુ ખાતે ૬ ટકો
સે. બેંક ઓફ ઇડિયા લિ. મુંબઈ ચાલુ
ખાતે ૬ ટકો

૪૧૯-૧૧-૫
૨૮૨૮-૦-૧૦

૩૦૫-૨-૧૦

રોકડ હાથ ઉપર

૩૦૫-૨-૧૦

૩૫૫૨-૧૫-૧

૨૫૦૭૮૬-૧૧-૮

તે કાયદાનુસાર બતાવેલું છે. વિશેષ જણાવવાનું કે મંડળના સરવૈયામાં બતાવેલાં સધળાં
ઇન્વેસ્ટમેન્ટ્સ મેં જનતે તપાસી ખાત્રી કરી છે. આ સાથે; રજુ કરેલું સરકારી ભુક ઉપો-
વિભાગનું સરવૈયુ પણ મેં તપાસી જોયું છે અને તે બરાબર છે.

વડોદરા,
તા. ૨-૯-૩૯

આપાણ બા. અમીન,
રજીસ્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ, ઓડિટર.

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. વડોદરા:
૧-૮-૩૮ થી ૩૧-૭-૩૯ સુધીનો નફા-તોટાનો હિસાબ.

ઉત્પન્ન		ખર્ચ	
ડ્યુપ્લીકેટ શેર સર્ટિફિકેટ ફી	૨- ૦- ૦	પગાર	૩૭૧૪-૧૩- ૦
દાખલ ફી	૭- ૦- ૦	પોસ્ટેજ	૩૪૪- ૮- ૬
શેર નામફેર ફી.	૧૪- ૦- ૦	છપામણ	૨૮૫- ૮- ૦
પત્રો માસિકોના કમિશનના	૨૩૫૬- ૮- ૩	કંટીજન્ટ	૧૫૪- ૩- ૬
પુસ્તક વેચાણમાં મળેલો નફો	૪૨૦૨-૧૧- ૨	શિલ્પી સામાનનો બસારો	૨૦૦- ૦- ૦
બ્યાન્કનું ઉત્પન્ન:—		મકાનભાડુ	૩૯૬- ૦- ૦
રોકડું મળેલું	૨૪૨૭-૧૩-૧૦	ઇલેક્ટ્રિક ચાર્જીઝ	૧૨૦- ૦- ૦
લહેણું થયેલું	૨૬૮૨- ૬-૧૧	ઑડિટરની ફી	૫૦- ૦- ૦
		મુસાફરી ખર્ચ	૧૬- ૦- ૦
		આમના વીમાનું પ્રીમિયમ	૧૪૦-૧૦- ૦
		ગહેર ખર્ચ	૧૧- ૮- ૦
		થાપણો ઉપર રોકડ આપેલું	૫૪૩૨-૧૧- ૦
		બાળ	૨૪૮૨-૧૪- ૨
		નફો	૭૬૧૫- ૬- ૨
			૩૭૭૫-૧૫- ૦
	૧૧૬૬૧- ૮- ૨		૧૧૬૬૧- ૮- ૨

ટ્રેડિંગ એકાઉન્ટ તા ૧-૮-૩૮ થી ૩૧-૭-૩૯ સુધીનો.

૧-૮-૩૮ના રોજ માલ સ્ટોકમાં	૬૬૮૭-૧૪- ૦	
ઉમેરો ૩૧-૭-૩૯ સુધીની ખરીદી	૩૭૯૦૫- ૫-૧૦	૪૪૫૯૩- ૩-૧૦
બાદ ૩૧-૭-૩૯ સુધીનું વેચાણ		૪૨૨૫૦-૧૧- ૩
૩૧-૭-૩૯ ના રોજ માલ સ્ટોકમાં	૬૫૪૫- ૮- ૯	૨૩૪૨- ૮- ૭
પુસ્તક વેચાણમાં રહેલો ચોખ્ખો નફો		૪૨૦૨-૧૧- ૨
	૬૫૪૫- ૩- ૯	૬૫૪૫- ૩- ૯

વડોદરા, તા. ૨ જી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૯

ઉપરનો નફાતોટાનો હિસાબ મેં તપાસ્યો છે. તે બરાબર છે.

આપણું બા. અમીન

રજીસ્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ

ઑડિટર

વાઘજીભાઈ ના. અમીન

મંત્રી

૧ ચુનીલાલ પુ. શાહ (અધ્યક્ષ)

૨ મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ

૩ ચિમનભાઈ હ. અમીન

૪ બાલાશંકર ગાં. ઉપાધ્યાય

૫ ચિમનભાઈ મૂ. અમીન

૬ નરવરલાલ ગિ. શાહ

બ્યવસ્થાપક મંડળના સભાસદો.

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિમિટેડ-વૉટાદરા (સરકારી બુક ડેપો વિભાગ)
તા. ૩૧ માઈ બ્લોક્ ૧૯૩૮ ના રોજ દેવા તથા લઈલાઈ સરવાણું.

ક્રમ:-	મિલકત અને લઈલું:-	૧	૨	૩	૪	૫
૧ એજન્ટની રિપોર્ટિંગ દેવું થયેલું બાજ	શિલ્પી સામાન બાદ થયેલું	૧૪૧૩૩-૪-૦	૨૧૨-૦-૦	૩૬૦૨-૫-૧૧	૩૬૦૮-૫-૧૧	૩૦૨-૪-૦ ૧૫૧-૪-૦
૨ શ્રીમંત સરકારના દેવા વેચાણના આપવાના બાકી	પુસ્તકો સ્ટોર્કમાં પડતર કિંમતે	૨૧૨-૦-૦	૨૧૨-૦-૦	૬૪-૦-૦	૬૪-૦-૦	૧૫૧-૦-૦
૩ ચાલુ વર્ષના ખર્ચે જેટ આપવા બાકી	એજન્ટ તથા શાળા ડેપો પાસે પુસ્તકોના બિલોના બાકી	૭૦૬૧-૫-૨				૯૫૪૬-૧૩-૯
૪ નફોટોરા ખાતે	પરચુરણ લઈલું:- કાર્ટીંગ એજન્ટ જીગન ખર્ચે } રમચલાલ આર. માટે શિલ્પક:-	૨૫-૦-૦		૩૬૦૮-૫-૧૧	૩૬૦૮-૫-૧૧	૭૪૭૪-૪-૧૧
૫	મેજનલ સીટી એ.કે.માં બરોડા એ.કે. લિ			૩૬૦૮-૫-૧૧	૩૬૦૮-૫-૧૧	૧૦૦-૦-૦ ૧૦-૮-૦ ૧૦૦-૦-૦
				૧૩૧૨-૧૦-૧		૭૭૯૭-૧૩-૮ ૧૨૦૨-૮-૧૦ ૬૦૦૦-૬-૬
						૨૬૨૮૨-૬-૨

તા. ૧-૮-૩૮ થી ૩૧-૭-૩૯ સુધીના નફા-તોટાનો હિસાબ (સરકારી છુક રૂપો વિભાગ)

હિસાબ	પ્રારંભિક તારીખ	અર્થ	અંતિમ તારીખ	કુલ રકમ
પુસ્તકો વેચાણનું ફરિયાદી શ્રી વ્યાજ નમા બેન્કના	૧૭૩૭-૫-૭ ૩૮-૧૨-૩	પગાર પોસ્ટાજ ભાડું કપાસભૂ કંડીનન્દ રેલવેટર, જહાત, મજદૂરી રેક્રિગ વીમાનું પ્રિમિયમ	૧૦૫૧-૧૪-૩ ૧૧૮-૫-૯ ૧૮૦-૦-૦ ૬૪-૦-૦ ૨૯-૭-૯ ૧૧૫૨-૧૪-૦ ૭૦-૫-૦	૩૦૬૬-૧૩-૯
		શિક્ષકી સામાનનો વસારો		૧૫૧-૪-૦
		એન્ટોની હિપોક્રીટનું દેવું ચયચૈ વ્યાજ	૨૧૨-૦-૦	
		વટાવ	૮-૬-૦	૨૨૦-૬-૦
		આડિટ ફી		૨૫-૦-૦
				૩૪૬૩-૭-૯
		નફા		૧૩૧૨-૧-૧
	૪૭૭૬-૧-૧૦			૪૭૭૬-૧-૧૦

ટ્રેડિંગ એકાઉન્ટ (સરકારી છુકાડો વિભાગ) તા. ૧-૮-૩૮ થી તા. ૩૧-૭-૩૯ સુધીનો

	રૂ. આ. પા.	રૂ. આ. પા.
તા. ૧-૮-૩૮ ના રોજ પુસ્તકો રજાકર્તા ...	૧૦૨૭૯- ૫-૩	
ઉમેરો ૩૧-૭-૩૯ સુધીની ખરીદ ...	૭૦૨૩૭- ૭-૪	૮૦૫૧૬-૧૨-૭
બાદ ૩૧-૭-૩૯ સુધીનું વેચાણ ...		૭૫૭૮૭- ૪-૫
		૪૮૦૯- ૮-૨
તા. ૩૧-૭-૩૯ ના રોજ પુસ્તકો રજાકર્તા ...	૯૫૪૬-૧૩-૯	
પુસ્તક વેચાણમાં રહેલો ચોખ્ખો નફો ...		૪૭૩૭- ૫-૭
		૯૫૪૬-૧૩-૯

પુસ્તકાલય માસિકનો હિસાબ અને ૧૯૩૮ નો (વર્ષ ૧૩ માનો)

ઉત્પન્ન :-					
લવાજમ ૧૩૦૨ આખા આફકનું } ૫ અર્ધા આફકનું }				૪૪૮૭-૧૫-૬	
આરોગ્ય ત્રિમાસિકના રેડક્રોસ સોસાયટી તરફથી				૨૪૦- ૦-૦	
ગ્રાહરખખર					
અર્થ :-				૫૦૫- ૬-૦	
અંક	નકલ	અંક	નકલ		
૧-૩	૧૬૦૦	૨	૧૭૦૦		
૪-૫-૬	૧૫૦૦	૭ થી ૧૨	૧૫૨૫		
છપામણુ					૨૦૦૫-૧૫-૬
(ફોર્મ ૧૦૦ મેટર+૨૪ જા.ખ.નં.૧૩૧ સંકલ્પકર)					
કાગળનો વપરાશ					૧૧૩૫- ૪-૩
પોસ્ટલ ખર્ચ					૫૪૬-૧૮-૦
પ્રવાસખર્ચ, પરચુરણ ખર્ચ વગેરે					૩૫- ૭-૩
આમપુસ્તકાલયોને ૦-૮-૦ પ્રમાણે મદદ					૧૬૨- ૦-૦
તંત્રીના પગારખર્ચ					૫૪૮- ૮-૦
અચત					૮૦૯- ૮-૬
				૫૨૪૩- ૫-૬	૫૨૪૩- ૫-૬
તારીજ :-					
૧૨ મા વર્ષ આખર સુધીની અચત				૨૮૬૨- ૨-૩	
ઉમેરો ૧૩ મા વર્ષની અચત				૮૦૯- ૮-૬	
પુસ્તકવેચાણ (જાપાનની કેળવણીના)				૪-૧૪-૦	
બાજનું ઉત્પન્ન				૪૩- ૦-૮	
ગ્રાહરખખરના આવવાના બાકી					૩૧- ૦-૦
કાગળ સીલકે રીમ ૯ દર ૧૧-૮-૦					૧૦૩- ૮-૦
પૂંકાના કાગળ					૭૫- ૫-૦
શિલક (૩૫૫૮-૭-૫ બાદ ૧૯૩૯ ના લવાજમના					
રૂ. ૪૩-૧૧-૦ અને જા. ખ. એડવાન્સના					
રૂ. ૫-૮-૦ જતાં)					૩૫૦૯- ૨-૫
				૩૭૧૮- ૬-૫	૩૭૧૮- ૬-૫

પુસ્તકાલય સં સં મંડળ લિ. ને મળેલાં ટ્રસ્ટ ફંડો

(સન ૧૯૩૮-૩૯ માં)

ટ્રસ્ટ ફંડ ૩૪ મું*

રા. રા. પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. ના મંત્રીજી,

સુ. વડોદરા

મે. સાહેબ,

વિચિત્ર કે મારા જ્યેષ્ઠ બધુ સ્વ. રણછોડભાઈના પુણ્ય સ્મરણાર્થે મારા વતન કેમોલ (તા. પેટલાદ)ના સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના ઉપયોગ માટે રૂ. ૩૦૦) અંકે ત્રણસો રૂપીઆ નીચેની શરતોથી સોંપું છું, તે સ્વીકારવા વિચિત્ર છે.

શરતો

૧. આ ફંડનું નામ “ સ્વ. રણછોડભાઈ શિવાભાઈ પટેલ સ્મારક ફંડ ” રાખવું

૨. આ ફંડ ગવર્નમેન્ટ સિક્યુરીટીઝમાં રોકવું.

૩. આ ફંડનું વ્યાજ કેમોલ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયને દર વર્ષે દૈનિક, સાપ્તાહિક, માસિક વગેરે પત્રો મેળવવામાં લોકમદદ તરીકે કામ લાગે તે માટે પુસ્તકાલયના તરફની લોક-મદદમાં ઉમેરવા આપવું.

૪. આ રકમ દર વર્ષે જ આપવી પરંતુ કોઈ અનિવાર્ય કારણે કોઈ વર્ષે આ રકમ ન ખર્ચાય તો બીજો વર્ષે એ રકમ ખર્ચવી.

૫. ફંડનો ઉદ્દેશ અને શરતો લક્ષમાં રાખી ફંડની શરતોમાં કંઈ સહેજસાજ ફેરફાર કરવાની જરૂર લાગે તો તેમ કરવાની સત્તા હું મંડળને આપું છું.

૬. આ ફંડની હકીકત મંડળે પોતાના વાર્ષિક નિવેદનમાં પ્રગટ કરવી.

કેમોલ (વાયા નડિયાદ)

હાલ યુલુ (યુગાન્ડા)

૩-૧૧-૩૮

લિ. સેવક

(સહી) હરમાનભાઈ શિવાભાઈ વર્મા

ટ્રસ્ટ ફંડ ૩૫ મું રૂ. ૧૦૧)નું*

પુ. સ. સ. મંડળ લિ. ના ચાર શેર નં. ૧૧૧૫ થી ૧૧૧૮ નું

શરતો

૧. આ ટ્રસ્ટ ફંડ “સ્વ. ડાહીબહેન સ્મારક ટ્રસ્ટફંડ, ધામણ” એ નામથી ઓળખાશે.

૨. મૂળ રકમ કાયમ રાખી વ્યાજ ધામણ સા. પુ. ના સેક્રેટરીને મોકલી આપવું.

૩. મંડળના વાર્ષિક રિપોર્ટમાં આ ફંડનો હિસાબ બહાર પાડવો.

૪. ફંડનો મૂળ ઉદ્દેશ લક્ષમાં રાખી ટ્રસ્ટની શરતોમાં જરૂરના પ્રસંગે ફેરફાર કરવાની સત્તા મંડળને આપવામાં આવે છે.

૧-૧૧-૩૮

(સહી) મકનલાલ લખાણા

ટ્રસ્ટ ફંડ ૩૬ મું રા. ૧૦૧)નું

શરતો

૧. આ ટ્રસ્ટ ફંડ “ સ્વ. શા. ગિરધરલાલ અંબાલાલ સમારક ટ્રસ્ટ ફંડ ” એ નામથી ઓળખાશે.

શરતો નં. ૨, ૪ અને ૫ ટ્રસ્ટફંડ નં. ૩૫ની શરતો નં. ૨, ૩ અને ૪ પ્રમાણે.

૩. આ ફંડની રકમ રૂ૨૬ લાખની ગવર્નમેન્ટ લોનમાં રોકવી.

૧૩-૧૦-૩૮

(સહી) મગનલાલ નરૈતમદાસ
મંત્રીઓ, પુ. સ. રા. સોનગઢ

ટ્રસ્ટ ફંડ ૩૭ મું રા. ૧૦૧)નું*

શરતો

૧. આ ટ્રસ્ટ ફંડ “ મહુમ શેઠ ધનજીલાલ મંચેરજી મેઘીરા સમારક ટ્રસ્ટ ” એ નામથી ઓળખાશે.

શરતો નં. ૨, ૪, ૫ ટ્રસ્ટ ફંડ નં. ૩૫ની શરતો નં. ૨, ૩ અને ૪ પ્રમાણે અને શરત નં. ૩ ટ્રસ્ટ ફંડ નં. ૩૬ ની શરત નં. ૩ પ્રમાણે.

૧૩-૧૦-૩૮

(સહી) મગનલાલ નરૈતમદાસ
મંત્રી, સા. પુ. રા. સોનગઢ

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી

ટ્રસ્ટ ફંડોનો હિસાબ

ક્રમ ક્રં. નં.	ટ્રસ્ટ ફંડનું નામ.	ટ્રસ્ટ ફંડ આપનારનું નામ.	ટ્રસ્ટ ફંડ સ્વી- કાર્પાની તારીખ	રકમ રૂ.
૧	૨	૩	૪	૫
૧	દીવાળીયા સ્મારક સાનપચારક ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. માણિકલાલ કિશોરભાઈ પટેલ, પીલીંગ	૪-૩-૨૮	૧૫૧
૨	રૂઢેલ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. લુક્મણભાઈ બકોરભાઈ અમીન, ભાદરણ	૧૪-૯-૩૦	૧૦૧
૩	વટાદરા સાર્વજનિક પુસ્તકાલય ટ્રસ્ટ ફંડ	"	૩૦-૮-૩૧	૧૦૧
૪	શ્રી સંયાજીરાવ ગાયકવાડ ટ્રસ્ટ- ફંડ	પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના એક હિમાયતી	૩૦-૮-૩૧	૫૦૧
૫	ખત્રી વલ્લભાસ જમનાદાસ મૂળજી ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. નટવરલાલ ગિરધરલાલ શાહ, શિનોર	૩૦-૮-૩૧	૧૨૬
૬	ઝારોળા સાર્વજનિક પુસ્તકાલય ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ, ભાદરણ	૨૭-૧૨-૩૧	૧૦૧
૭	સ્વ. ધનીબહેન ભગત સ્મારક ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. લુક્મણભાઈ પરસોતમભાઈ ભગત, વામણ	૨૭-૩-૩૨	૧૦૧
૮	સ્વ. લખ્માભાઈ ગોવિંદભાઈ ભગત સ્મારક ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. ભગાભાઈ ગોવન, ધામણ	૩૧-૭-૩૨	૧૦૧
૯	શ્રી બોર્ડન સ્મારક ટ્રસ્ટ ફંડ	મંત્રીગો, બોર્ડન સ્મારક ફંડ	૩-૭-૩૩	૧૦૦૧ +૧૫૦
૧૦	કરજણ તાલુકાના ૧૦ ગામમાં પુસ્તકાલયો ગોલવા સાથે મદદ આપવાનું ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. ચુનીલાલ પુરુષોત્તમદાસ શાહ, કરજણ	૨૮-૧-૩૪	૧૦૦
૧૧	નાની નરોલી તા. માંગરોળ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય નિ- ભાવ ફંડ	મંત્રી, સા. પુ. નાની નરોલી	૨૯-૭-૩૪	૩૨ ૨૩-૧૩-

મંડળ લિ. વડોદરા

તા. ૩૧-૭-૩૯ સુધીનો

ક્યાં રોકેલી છે.	આજ સુધીનું ઉપજેલું વ્યાજ રૂ.	ખર્ચાયા રૂ.	બાકી ખર્ચવાના રૂ.	વ્યાજની રકમનો શુ* ઉપયોગ કરવો ?
૬	૭	૮	૯	૧૦
પુ. સ. સ. મંડળના ૬ શેરોમાં	૭૬-૧૧-૦	૭૬-૧૧-૦	૦-૦-૦	પીછીજ સા. પુ. ને મોકલી આપવી
પુ. સ. સ. મંડળના ૪ શેરોમાં	૩૮-૨-૦	૩૮-૨-૦	૦-૦-૦	પુસ્તકો ખરીદી રૂઢેલ સા. પુ. ને બેટ આપવાં.
"	૩૨-૧૦-૦	૩૨-૧૦-૦	૦-૦-૦	પુસ્તકો ખરીદી વડોદરા સા. પુ. ને બેટ આપવાં.
મં.ના ૨૦ શેરોમાં	૧૬૩-૨-૦	૧૬૩-૨-૦	૦-૦-૦	વડોદરા શાળ્ય પુ. પરિપદ મંડળને આપવી.
પુ. સ. સ. મંડળના ૨૫ શેરોમાં	૨૦૩-૧૪-૬	૧૭૮-૧૦-૬	૨૫-૪-૦	શિનાર, સંખેડા અને તિલકવાડા તાલુકાનાં સા. પુ. ને મદદ કરવા
પુ. સ. સ. મંડળના ૪ શેરોમાં	૩૧-૨-૦	૩૧-૨-૦	૦-૦-૦	પુસ્તકો ખરીદીને ઝારણા સા. પુ. ને બેટ આપવાં.
"	૩૦-૨-૦	૩૦-૨-૦	૦-૦-૦	પુસ્તકો ખરીદીને ધામણ સા. પુ. ને બેટ આપવાં.
"	૨૭-૧૦-૦	૨૭-૧૦-૦	૦-૦-૦	પુસ્તકો ખરીદીને ઝારણા સા. પુ. ને બેટ આપવાં.
પુ. સ. સ. મંડળના ૪૦ શેરોમાં	૨૨૦-૦-૦	૨૦૫-૦-૦	૧૫-૦-૦	વડોદરા શાળ્યનાં પછાત ગામોમાં નવોન બોર્ડન રમારક સાવજનિક પુસ્તકાલયો ઉઘાડવાની મદદ કરવા
રૂ. ૭૦ ખર્ચાયા તે જતાં રૂ. ૩૦ મુદ્દલ જમા	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	કરજીય તાલુકાનાં પુસ્તકાલયોને મદદ કરવા (મુદ્દલ રકમનો ઉપયોગ કરવો)
૩૩% ટકાની અવનિમિત્ત લોન	૬૨૦-૧૩-૮	૪૯૪-૧૩-૮	૧૨૬-૦-૦	નાની નરોલી સા. પુ. ના મંત્રીને મોકલવી.

અનુક્રમ નંબર.	ટ્રસ્ટ ફંડનું નામ.	ટ્રસ્ટફંડ આપનારનું નામ.	ટ્રસ્ટફંડ સ્વી- કાર્યોની તારીખ.	રકમ રૂ.
૧	૨	૩	૪	
૧૨	ડો. બોલિ-નરસિંહભાઈ શંકરભાઈ સાંવર્ગનિક પુસ્તકાલય નિ- ભાવ ફંડ	રા. આદિતભાઈ મયુરભાઈ રા. અંબાલાલ શંકરભાઈ	૯-૬-૩૪	૨૦૦૦
૧૩	સ્વ. દેવોદાસ હરજોવિંદાસ શાહ સ્મારક ફંડ	રા. મણિલાલ મં. કાશીવાળા રા. હરિવંદભાઈ સુ. શાહ	૨૯-૬-૩૫	૨૧૫૭
૧૪	સ્વ. રણુછોડભાઈ બૂલાભાઈ સ્મારક ફંડ	ભકિતભાઈ રણુછોડભાઈ ઝોરણા	૨૪-૧૧-૩૫	૫૦૦
૧૫	શ્રી. પીલાઈરાવ ધનામ ફંડ	રા. પ્રતાપરાય ગિ. મહેતા અમરેલી	૨૯-૧૨-૩૫	૫૦૦
૧૬	પદ્માણી સા. પુ. નિભાવ ફંડ	મંત્રી, સા. પુ. પદ્માણી	૨૯-૧૨-૩૫	૫૦૦
૧૭	સ્વ. ન્યુટન મોહન દત્ત સ્મારક ફંડ	વ્યવસ્થાપક ન્યુટન મોહન દત્ત સ્મારક ફંડ	૨૯-૧૨-૩૫	૫૦૧
૧૮	કંડારી તા. કરજણ સ્વ. અ. રણુછોડભાઈ સ્મા. પુ. નિ. ફંડ	રા. મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ, જાદરાણુ	૮-૧૧-૩૬	૧૦૧
૧૯	બાંધણી તા. પેટલાદ સાર્વ- જનિક પુસ્તકાલય નિભાવફંડ	મંત્રી સા. પુ. બાંધણી	૨૨-૧-૩૭	૬૦૦
૨૦	આન્નેડ તા. વડોદરા સાર્વ- જનિક પુસ્તકાલય નિભાવફંડ	મંત્રી સા. પુ. આન્નેડ	૨૨-૧-૩૭	૪૦૦
૨૧	નાની નરોલી તા. માંગરોળ સા. પુસ્તકાલય નિભાવફંડ	મંત્રી મા. પુ. નાની નરોલી	૨૮-૨-૩૭	૨૦૦
૨૨	બહુચરાળ તા. ચાણરમા રા. પુસ્તકાલય નિભાવફંડ	મંત્રી સા. પુ. બહુચરાળ	૨૮-૨-૩૭	૩૦૦
૨૩	સ્વ. પ્રતાપભાઈ બૂલાભાઈ દેસાઈ સ્મારક ટ્રસ્ટ ફંડ (નનસાડ તા. કામરેજ સા. પુ. માટે)	રા. લક્ષ્મીભાઈ ગોવિંદભાઈ દેસાઈ, નનસાડ	૨૮-૨-૩૭	૧૦૧

કયા શેઢી છે ?	આજ સુધીનું ઉપજેલું વ્યાજ રૂ.	ખર્ચા રૂ.	આજી ખર્ચવાના રૂ.	વ્યાજની રકમનો શુ ઉપયોગ કરવો ?
૬	૭	૮	૯	૧૦
૩૩% ટકાની મવનમેન્ટ લોન	૩૭૦-૦-૦	૩૦૦-૦-૦	૭૦-૦-૦	ન. શં. સા. પુ. ના વાર્ષિક નિભાવ માટે ડમોઢ મોકલવી.
"	૨૫૯-૭-૮	૧૭૭-૩-૩	૮૨-૪-૫	કરનાળી સા. પુ. ને નિભાવ માટે રૂ. ૫૦૭ સુધી અને કરનાળી આમ ઓપધાલયને નિભાવ માટે રૂ. ૨૫૭ સુધી આપવા.
"	૭૦-૦-૦	૪૪-૧૨-૪	૨૫-૩-૮	ઝોરણા તા. કામરેજ સા. પુ. ને પુરતકો ખરીદી આપવા.
"	૧૨-૪-૦	૮-૧૧-૦	૩-૯-૦	વરસાડ તા. અમરેલીના 'શ્રી. ગં. લ. સા. પુ. ના વાયકોને ધનામ આપવામાં ખર્ચવી.
"	૬૧-૪-૦	૪૩-૬-૬	૧૭-૧૩-૩	પલાણા સા. પુ. ના નિભાવ માટે મોકલવી.
પુ. સ. સ. મં. લિ. ના ૨૦ શેરોમાં	૫૬-૬-૦	૫૬-૬-૦	૦-૦-૦	શિષ્ટ વાયનની પરીક્ષાઓ માટેનાં પુ-રતકો ઝોરણા કિંમતે ખરીદવામાં મદદ કરવા રાન્ય પુ. મંડળને આપવી.
પુ. સ. સ. મં-ડળના ૪ શેરોમાં	૭-૦-૦	૭-૦-૦	૦-૦-૦	પુરતકો ખરીદીને રવ. અમીન રણછોડ-ભાઈ સ્મારક પુરતકાલય કંડારીને 'શ્રી મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ તરફથી બેટ' એવો સિકકો મારી મોકલી આપવા.
૩૩% ટકાની મવનમેન્ટ લોન	૭૮-૧૨-૦	૩૯-૫-૩	૩૯-૬-૯	બાધણી સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
"	૩૫-૦-૦	૧૭-૧૪-૧૦	૧૭-૧-૨	આજોડ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
"	૧૭-૮-૦	૮-૧-૪	૯-૬-૮	નાની નરોલી સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
"	૨૬-૪-૦	૨-૨-૩	૧૪-૧-૯	બહુચરાંથ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
પુ. સ. સ. મં-ડળના ૪ શેરોમાં	૫-૧૪-૦	૫-૧૪-૦	૦-૦-૦	નમસાડ તા. કામરેજ સા. પુ. ને મોકલમદ તરીકે ગણી વ્યાજની રક-મનાં પુરતકો ખરીદીને મોકલી આપવા.

ક્રમ સંખ્યા	પુસ્તકના નામ.	પુસ્તકના આપનારનું નામ.	પુસ્તકનું સ્વી- કાર્યની તારીખ	રકમ રૂ.
૧	૨	૩	૪	૫
૨૪	સ્વ. લક્ષ્મીબેન તે દેસાઈ સંતોક- ભાઈ બ્રહ્મભાઈનાં ધર્મપત્ની સ્મારક પુસ્તક ફંડ (સીસોદા તા. નવસારી સા. પુ. માટે)	રા. મોરારજી કાલીદાસ દેસાઈ, નનસાક	૨૮-૨-૩૭	૧૦૧
૨૫	મોટા આકડીઆ તા. અમરેલી સા. પુ. નિભાવ ફંડ	મંત્રી, સા. પુ. મોટા આ- કડીઆ	૮-૮-૩૭	૪૦૦
૨૬	કુરાલ તા. પાંદરા સાર્વજનિક પુસ્તકાલય નિભાવ ફંડ	મંત્રી, સા. પુસ્તકાલય કુરાલ તા. પાંદરા	૧૦-૧૦-૩૭	૪૦૦
૨૭	ડેરોલી સા. પુસ્તકાલય નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુસ્તકાલય ડેરોલી તા. કરજી	૧૦-૧૦-૩૭	૧૦૧
૨૮	મોલા સાર્વજનિક પુસ્તકાલય નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુસ્તકાલય મોલા તા. પાંદરા	૧૦-૧૦-૩૭	૬૦૦
૨૯	મો. દિવાળીઆઈ મગનલાલ જોશી પુસ્તક ફંડ (બાકરોલ તા. પેટલાદસા, પુ. માટે)	મગનલાલ ઇન્દરલાલ જોશી બાકરોલ	૨૯-૧૧-૩૭	૧૦૧
૩૦	બાકરોલ તા. પેટલાદ સા. પુ. નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુસ્તકાલય બાક- રોલ તા. પાંદરા	૩૧-૧૨-૩૭	૮૦૦
૩૧	શ્રી હરજીવિંદ શ્યામજી પાઠક સ્મારક પુસ્તક ફંડ (બાલ પુસ્તકાલય ચલાવા માટે)	મૂળશંકર ગોરીશંકર ભટ્ટ, પ્રતાપરાય ગિરધરલાલ મહેતા, મંત્રીઓ હરજો વિંદ શ્યામજી પાઠક સ્મારક સમિતિ	૩૧-૧૨-૩૭	૧૧૦૦
૩૨	આમચક સા. પુ. નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુસ્તકાલય આ- મચક તા. મહુવા	૨૬-૧-૩૮	૩૦૦
૩૩	ભાઈલાલ વ્યાસ સ્મારક ફંડ	દયાશંકર ભા. શુક્લ મંત્રી ભાઈલાલ વ્યાસ સ્મારક સમિતિ, સુરત	૮-૮-૩૭	૫૧૭
૩૪	સ્વ. રણુભાઈ શિવાભાઈ પટેલ સ્મારક ફંડ	હરમાનભાઈ શિવાભાઈ પટેલ ડેમોલ	૧૯-૧૧-૩૮	૩૦૦
૩૫	સ્વ. ડાહીબહેન સ્મારક પુસ્તક ફંડ ધામણ.	મકનભાઈ લખાભાઈ	૧૯-૧૧-૩૮	૧૦૧
૩૬	સ્વ. ગિરધરલાલ ત્રંબકલાલ સ્મારક પુસ્તક ફંડ	મંત્રી સા. પુ. ફોર્ટ સોનગઢ	૧૯-૧૧-૩૮	૧૦૧
૩૭	ધનજીભાઈ મંચેરજી સ્મારક પુસ્તક ફંડ ફોર્ટ સોનગઢ	મંત્રી સા. પુ. ફોર્ટ સોનગઢ	૧૯-૧૧-૩૮	૧૦૧

કયાં રોકેલી છે ?	આજ સુધીનું ઉપજેલું વ્યાજ રૂ.	ખર્ચોવા રૂ.	બાકી ખર્ચવાના રૂ.	વ્યાજની રકમનો શું ઉપયોગ કરવો ?
૬	૭	૮	૯	૧૦
"	૫-૧૪-૦	૫-૧૪-૦	૦-૦-૦	સીસોદ્રા તા. નવસારી સા. પુ. ની લોકમદદ તરીકે ગણી વ્યાજની રકમનાં મુસ્તકો ખરીદીને મોકલી આપવા.
૩૩% ટકાની ગવર્નમેન્ટ લોન	૨૮-૦-૦	૧૪-૦-૦	૧૪-૦-૦	મોટા બાંકીઆ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૩૩% ટકાની ગવર્નમેન્ટ લોન	૨૮-૦-૦	૧૪-૦-૦	૧૪-૦-૦	કુરાલ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
"	૫-૪-	૧-૧૨-૦	૩-૮-૦	ડેરોલી સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
"	૩૧-૮-૦	૧૦-૮-૦	૨૧-૦-૦	મોભા સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
પુ. સ. સ. મં. લિ. ના ૪ શેરોમાં	૪-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	બાકેરાલ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૩૩% ટકાની ગવર્નમેન્ટ લોન	૪૨-૦-૦	૧૪-૦-૦	૨૮-૦-૦	બાકેરાલ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
"	૫૭-૧૨-૦	૧૬-૪-૦	૪૧-૮-૦	ચલાલા સા. પુ. ને બજેટ ખર્ચાવાના મોકલી આપવી.
"	૧૫-૧૨-૦	૫-૪-૦	૧૦-૮-૦	આમચક સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
મુદલ કાયમ	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	ભાષલાલ વિશ્વનાથ વ્યાસ રમીરકે અચમાળા શરૂ કરવી.
૩૩% ટકાની લોન	૫-૪-૦	૦-૦-૦	૫-૪-૦	ડેમોલ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
પુ. સ. સ. મં. લિ. ના ૪ શેરોમાં	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	ધામણ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૩૩% ટકાની લોન	૧-૧૨-૦	૦-૦-૦	૧-૧૨-૦	ફોર્ટ સોનગઢ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
"	૧-૧૨-૦	૦-૦-૦	૧-૧૨-૦	" " "
			૫૮૩-૧-૧૧	

પુસ્તકાલયોએ મંડળમાં જમા મૂકેલી કાયમ ફંડની રકમોની યાદી.

વડોદરા રાજ્યનાં ગ્રામ તથા કરબા પુસ્તકાલયોએ મંડળમાં જમા મૂકેલી કાયમ ફંડની રકમો તા. ૩૧-૭-૩૯ સુધીનું વ્યાજ ચકાવી જે તે પુસ્તકાલયની જાણ માટે અત્રે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. કોષ્ટ પુસ્તકાલયને પોતાના નામ સામે જણાવેલી રકમ ખોટી હોવાનું જણાતાં અત્રે તુર્ત જ ખચર આપવી. આ રકમમાં શેરની રકમનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો નથી.

તા. ક.—૧ * આ નિયામવાળા પુસ્તકાલયો દરેકનો એક શેર રૂ. ૨૫) નો છે. એક કરતાં વધુ શેર જેમના છે તે દરેક સામે શેરસંખ્યા જણાવી છે. ૨ પુસ્તકાલયે મકાન દુરસ્તી ખાતે વાર્ષિક બજેટમાં બચત કરી અનામત રાખેલી રકમ મોટા અક્ષરે છાપી છે.

અમરેલી મહાલ

અમરેલી અનાયાઅમ	*જોશિંગપુરા	૨૮૮-૫-૦	માલવણ	૩-૧૪-૭	
વાચનાલય	૪૭-૯-૨	હેલરવા	૭૧-૪-૪	*મોડવાડા(મોટા)	૯૬-૧૦-૫
આંકડીઆ(નાના)૭૯-૫-૬	તરકતલાવ	૭૨-૧૦-૧૧	પીપળામ	૧૦-૨-૭	
આંકડીઆ(મોટા)૨૯-૧૦-૭	દહીડા	૨૪-૭-૮	*લાલાવદાર	૪૯-૫-૩	
કમીંગ	૨૬-૧૧-૩	*દેવરાજઆ	૩૫-૧૧-૦	રાજસ્થળી	૨૧-૧૫-૧
કેરાળા	૨૫-૧૨-૬	દેવળીઆ	૩૭-૫-૧૧	વરસડા	૧૨૧૩-૧૦-૧
કેરીઆઆક	૧૯૧-૧-૬	પીકવાળજ	૬૩-૦-૫	વિક્રમપુર	૧૮-૧૪-૫
ખીજડીઆ ખારી ૫-૯-૪	બાબાપુર	૧૦૭-૧૨-૭	સણોસરા	૪૬-૨-૧૧	
ગાવડકા	૨૮-૧૨-૪	ભંડારીઆ(નાના)૧૩-૧૩-૯	સાજઆવદર	૬૬-૮-૩	
ગોખરવાળા(મોટા)૨૯-૫-૧	*ભંડારીઆ(મોટા)૪૮-૯-૨	અમરેલી સામુદ્રી-			
ચકરમઠ	૯૩-૫-૧૧	*માચીઆળા	માતા વાચનાલયરૂ૩૮-૭-૩		
*ચાડીઆ	૧૦૦-૧૪-૦	(નાના)	૨૮-૧૩-૦	સોનારીઆ	૧૧-૬-૮
ચાંદમઠ	૧૩૨-૬-૦	,, (મોટા)	૬૨-૪-૧૦	મેડી	૨-૦-૮
*જળળીઆ	૬૮-૧૧-૬	માળીલા	૫૩-૩-૮	ખીજડીઆ	
રંગપુર	૧૧૧-૧-૭	મંગિવાપાળ	૩૯-૮-૨	સંઘડીઆ	૫-૧-૦

ગોખામંડળ મહાલ

*આરંભડા	૪૮-૪-૦	ધાણુડી	૨૭-૧૩-૬	*વરવાળા	૨૦૫-૧૫-૧
ગ્રાસણવેલ	૨૮-૧૨-૧૦	ગોપીરાજપુરા	૦-૩-૭		

કોડીનાર મહાલ

અરણેજ	૨૮-૦-૩	જાજર	૫૭-૫-૩	વેલણ	૯૮-૧-૪
આલીદર	૩૩-૧૫-૧	ડોળાસા	૩૬-૧૨-૧૦	સિંધાજ	૧૯-૪-૨
કોજ	-૫૪-૯-૧	વડનગર	૩૪-૧૧-૨	પાંચ પીપળવા	૨૮-૪-૯
માલસરમ	૨-૦-૮	ગોહેલની ખાણ	૨-૦-૮		

ખાલા પેટાનહાલ

ઉગરાળા	૮૪-૦-૦	તાંતણીઆ	૭૬-૧૦-૧૧	પીપળવા	૩૪-૪-૧૦
*ખાંભા	૧૧૧૮-૧૫-૦	વાંકીઆ (૧)	૩૭-૮-૯	ભાડ	૧૦-૨-૪
સમઢીઆળા(મોટા)	૭૧-૬-૦				

દામનગર મહાલ

કાંચરડી	૩૮-૧૦-૫	ઢૂંકણીઆ	૨૧-૧-૮	વીરપુર	૫૯-૨-૮
ખીજડીઆ	૪૦-૧-૭	*નાના રાજકોટ	૧૭૯-૬-૧૧	હાઉતડ	૭-૫-૭
*ગણેશગઢ	૧૧૩-૬-૩	નારણગઢ	૨૯-૧૫-૨	હીરાણા	૮-૧-૭
છલાડીઆ	૭૬-૧૪-૨	રાભડા	૧૦-૬-૧	સાખપુર	૨૪-૪-૩
ખામેશ	૧૦૯-૧૧-૫	રૂપાવડી	૧૧૬-૧૪-૧૦	આંબરડી	૧૨-૨-૬

ધારી મહાલ

આંબરડી	૩૫-૧૪-૦	*ચલાલા મ		*ધારગણી	૨૦૧-૧૫-૬
કમી	૧૩-૧૧-૧૦	ડું. ફેંક	૧૩૩-૧-૫	*ભલગામ	૮૦-૧૩-૭
કેરાળા	૨૫-૧૧-૬	છરા	૯૮-૨-૧૦	ભાડેર	૧૦૬-૫-૯
ખીઆ	૬૦-૧૪-૩	જર	૬૫-૧૧-૨	વીરપુર	૩૮-૧૩-૨
ગરમલી	૦-૮-૫	દલખાણીઆ	૭૨-૪-૦	સરસીઆ	૧૫૩-૧-૧૧
*ગોખિંદપુર	૯૩-૨-૫	દીતલા	૭-૧૩-૯	હુડલી	૧૮-૧૦-૧
૬ અક્ષાલા	૧૨૨-૩-૮	*દેવળા	૩૨-૧૩-૦		

લીમકટા પેટામહાલ

ભીમકટા	૫૨-૫-૩
--------	--------

રતનપુર મહાલ

ધમિરીઆ	૪૪-૧૨-૮	મોણપુર	૯૬-૬-૮	શિયાનગર	૮૪-૧૩-૯
--------	---------	--------	--------	---------	---------

કામરેજ મહાલ

અધામા	૩૫૯-૨-૩	જોખા	૭૪-૧૪-૪	ભેરવ	૯૦-૮-૧
આસ્તા	૧૧૮૭-૩-૬	ટીંબા	૧૫૧-૧૪-૧૦	લરાકાણા	૧૬-૧-૫
ઓરણા	૧૬૩૩-૧-૩	કુંગરા	૧૦૮-૧૨-૧૧	લાડવી	૭૩-૧૩-૬
કરજણુ	૬૨-૮-૯	દિગસ	૯૬૫-૩-૩	વાવ	૧૭૧-૧૪-૪
*કામરેજ	૬૫૫-૮-૯	દેલાડ	૨૦૯-૧-૮	વિઠાણુ	૧૬૯-૭-૬
કોસમડા	૮૫-૭-૯	દેલોદ	૨૯૩-૬-૩	વેલંગ	૧૨૨-૧૧-૨
કોળીભરયાણા	૧૦૨-૧-૯	ધાતવા	૪૧૧-૧૫-૫	ચ મપુરા	૬૯૮-૨-૦
ખાનપુર	૫૬-૫-૦	નગોડ	૧૫૬-૭-૨	*શેવણી	૧૭૬-૮-૧
ખોલેશ્વર	૧૧૯-૧૪-૫	નનસાડ	૨૨૦-૨-૨	સેગવા	૧૩૩-૧૪-૧
ધળા	૪૧૦-૧૨-૬	નેત્રંગ	૬૩-૫-૯	શંખપુર	૧૯-૬-૧૦
ચીખલી	૩૫૩-૧૫-૯	પાલી	૧૦૭-૧૧-૮	મોવાળી	૮-૨-૯
કોઠારા	૧૦૮-૮-૧				

ગણદેવી મહાલ

અંબેડા	૪૨-૮-૧૧	તોરણગ્રામ	૧૮૯-૨-૧૦	*માણેકપુર	૨૬૬-૬-૧
*અજરાઈ	૧૦૨-૫-૨	દેવધા	૧૬૫-૧૪-૫	માસા	૨૦૮-૮-૧૧
કેસલી	૭-૦-૯	દેસરા	૧૩૦-૧૪-૦	*વલોટી	૩૫૭-૧૪-૮
ખખવાડા	૩૬૯-૧૦-૭	દેસાડ	૧૭-૧૦-૧૧	વડસાંગળ	૫૪-૨-૦
*ગડત	૬૩૫-૪-૧૦	ધકવાડા	૩૯-૪-૧૧	પાટી	૫-૧-૧૧
ગંજોર	૮૭-૨-૩	*ધમડાજા	૧૭૦૩-૬-૦	સોનવાડી	૨૬-૪-૫
તળોદ ફળીઆ	૯૪-૪-૫	પાયરી	૧૮-૧-૪	ભાઠા	૫-૦-૮

નવસારી મહાલ

અલુરા	૪૭-૧૦-૪	દેલવાડા	૧૨૧-૭-૨	મીરજાપુર	૩૮-૧-૮
*આમલી	૧૭૪-૬-૪	નડોદ (૧)	૩૬-૧૫-૯	વડોલી	૬૮-૭-૪
આમડપુર	૭૨-૭-૮	નીમળાઈ	૨૩-૯-૬	*વીરાવળ	૨૭૩-૧૪-૧૦
*ઉભરાઈ	૮-૧૩-૫	પરજી	૩૯૨-૦-૭	વેજલપુર	૧૧૪-૬-૭
૨ કરાંખટ	૪૮-૯-૧	પોપડા	૯૨-૩-૫	સાગરા	૧૩-૧૪-૭
કરખાપાર	૧૮૧-૭-૨	ખોરસી	૪૭-૧૦-૨	સીસોદરા	૭૯-૧-૪
કડોલી	૨૫૪-૬-૬	લાઠી	૩૯-૧૧-૮	*સંદલપુર	૪૫૭-૦-૩
કાળાકાજા	૧૨૮-૭-૧	બીનાર	૮૨-૫-૧	*લાંભણ મ.	
કોલાસણા	૩૮૦-૮-૧૦	*મહુવર	૫૭-૯-૯	દુ. ફંદ	૧૬૫-૪-૫
જાપરા	૬૦-૪-૦	માંગરોળ	૭૪-૩-૩	નવસારીરોડેશન વા.પર	૨૩-૩-૮
ડાબેલ	૪૭-૧૧-૧	માણેકપુર	૪૩-૧-૮	આમણા	૨૫-૦-૦
દાંતી	૬૬-૨-૯				

પલસાણા મહાલ

અરતાન	૧૮૬-૬-૩	ખરવાસા	૭૫-૦-૧	*નિયોળ	૧૯૨-૫-૯
અંત્રોલી	૧૦૨-૧૪-૪	ગાંગપુર	૫૪૧-૦-૮	બલેશ્વર	૬૪-૧-૭
છેટાળવા	૧૦૫-૧૦-૮	ધલુડા	૧૨-૧૩-૭	ખાખેન	૨૩૭-૪-૨
*ઉમરાખ	૧૪૧૯-૧૧-૧૦	ચલથાણ	૧૨૩-૪-૬	ખારસડી	૯૬-૫-૧૧
*એના	૨૭૬-૩-૭	તળોદરા	૪૨-૧૪-૦	વડદલા	૧૦૧-૧૪-૧૧
એરથાણ	૨૦૯-૧૪-૪	હુડી	૯૭-૫-૭	સોવાણી	૧૦૯-૨-૩
કડોદરા	૪૪-૧૩-૬	ધામડોદ એના	૧૧૭-૯-૭	વણેસાપિસાદ	૧૩૯-૧૦-૧૦
કરણ	૩૦-૧૧-૦	,, હુંલા	૯૪-૫-૧૧	સાંધી	૪-૧-૬
ગંગાધરા	૫૫-૧૨-૧૦				

મહુવા મહાલ

ઓડચ	૦-૧૨-૭	કરચેલિયા	૩૩૯-૯-૮	કુરેલ	૧૭૬-૧૧-૧૧
*આમકચ	૬૪-૧૩-૫	કવીલા	૪૭-૬-૮	ગાંગડીઆ	૧૭-૧૧-૬
*આમરોલી	૪૬-૫-૬	*કાન્હી	૩૧૧-૧૦-૮	ગુણસવેલ	૮૭-૧-૬
ધોળીકુમ્	૩૪-૬-૮	કોસ	૮૭-૧૪-૨	ખીતખડી	૧૪-૧૩-૩
વહેવેલ	૫-૨-૨	સાંખા	૧૦-૨-૪		

ધડોધ	૯૨-૦-૫	મહુવા	૩૪-૧૨-૯	હળદવા	૧૧-૦-૧૧
નિહાલી	૨૦-૯-૦	વલવાડા	૫-૧૧-૧૦	આમણીઆ	૫-૩-૭
ખુટવાડા	૨૯-૧૦-૧૧	વેલણપુર	૭૫-૯-૪		

માંગરોળ મહાલ

આંકડોદ	૧૩-૧૩-૧	નાની નરાલી	૬૮-૨-૬	સિમોદ્રા	૭૪-૧૫-૪
કંટવા	૮૬-૮-૬	મોસાલી	૨૦૨-૧૧-૭	શિયાળજ	૫-૮-૮
કુંવારદા	૧૩-૧-૫	લીંડીઆદ	૫-૧૩-૧	મોરીદરા	૧૭-૬-૯
કોસાડી	૪૬-૦-૪	લીમોદરા	૩૩-૧૨-૯	લુહારા	૩-૧૫-૮
ગીજરમ	૯૯-૮-૧૦	લીંબાડા	૪૭-૧૨-૧	દીણોદ	૮-૦-૫
તરસાડી	૪૩-૧-૮	સરદા	૧૨૩-૪-૯		

વ્યારા મહાલ

કટાસવાણુ	૮-૮-૮	ડોલવણુ	૧૧૭-૫-૯	રૂપવાડા	૯૧-૧૪-૧
*કપુરા	૫૨૭-૧૫-૧૦	પદમ કુંગરી	૬-૬-૫	જેસીંગપોર	૧-૮-૩
આબીઆ	૬-૧૨-૮	બેડચીત	૩૪-૨-૪	વાંસકુષ્ઠ	૭૮-૨-૪
ખુટાડીઆ	૨૨-૮-૬	બોરખડી	૧૦-૫-૮	ખાનપુર	૧-૮-૩
ગડત	૫૬-૦-૬	અંધારવાડી દૂર	૨-૪-૪	કાંજણુ	૩૮-૦-૧૧
કલકવા	૨૬-૧૪-૩	સરા	૭-૫-૧	ધાટ	૮-૯-૬
કેળકુષ્ઠ	૨૫-૬-૦	સાંકિળી	૫-૨-૨	ચીખલવાવ	૫-૨-૩

સોનગઢ મહાલ

ટોકરવા	૭-૨-૧૦	સોનગઢ	૩૨૭૬-૭-૧૧	ખરસી	૫-૮-૪
સિંગપુર	૨૫-૧૦-૩	ધમોડી	૬-૭-૯	ડોસવાડા	૨૬-૧૩-૮

આંતરસુંબા પેઠાં મહાલ

આંતરસુંબા	૧૪૨-૭-૦	દેવકરણીઆ મુવાડા	૫૫-૨-૧૧	હીલોલ	૧૨૭-૧૪-૦
કનીપુર	૧૯૬-૭-૧૪	બારીઆ	૭૬-૭-૪	ધડીઆ	૫-૫-૧
કાણીએલ	૨૨૦-૩-૩	બ્યાસ વાસણુ	૩૦૪-૫-૫	સ દેસર	૪-૦-૬
ગરોડ	૧૦-૧-૫	સીહોદરા	૮-૯-૨		

કડી મહાલ

અગોળ	૧૧૮-૧૨-૯	કાસવા	૪૬-૧૫-૯	નાની કડી	૧૦-૫-૧
આદુંદરા	૪૪-૨-૫	કુંડાલ	૮૮-૧૮-૭	ગલોદરા	૩૮-૨-૧૧
આદરજ મેડા	૧૦૦-૬-૨	*ખાવડ	૧૨૬-૧૩-૯	ચારોળ	૭૧-૭-૫
*કદ્યાણુપુરા	૧૨૬૬-૫-૮	ખોરજનાદોડા	૫૬-૮-૭	*જુલાસણુ	૮૧-૧૨-૬
કણ્ઠરી	૬૬-૨-૦	કડી(મ.દ.ક.ક.)	૧૦૨-૯-૧૦	*ડરણ	૧૨૧-૩-૨
કરજીસણુ	૮૩-૦-૦	કેપલ	૨૪-૬-૬	*ચોળ	૩૫૮-૦-૩

આલસણ	૧૦-૦-૦	રંગપુરડા	૨૫-૦-૦	માયાસર	૧૬-૨-૦
*દેઉસણ	૯૬-૨-૦	રંગપુર (નગાસર)	૬-૩-૫	નગરાસણ	૫-૧૧-૧૦
નંદાસણ	૮૭-૫-૮	વિડા	૫૯-૩-૭	વડાવી	૩૩-૭-૬
ભટાસણ	૩૯-૦-૬	સરસાવ	૯૩-૭-૬	ઈંદ્રાડ	૩૩-૭-૫
મણિપુર	૯૩-૧૦-૩	સુરજ	૭૬-૬-૩	જાંટવા	૨૯-૧૦-૫
શિયાપુરા	૫-૨-૨	સાદરા	૩૬-૦-૪	ઢોરીઆ	૧૦-૧-૧૦
અંબાપુરા	૫-૧-૯	હુણાસણ	૬૪-૮-૩	આણુંદપુર	૫-૧-૦
ચડાસણ	૧૦-૨-૮	ગસલપુર	૧૨૪-૧-૧૦	વાઘરોડા	૪-૦-૬
મોકાસણ	૨૩૪-૧૧-૫	ખેરીસણ	૪૫-૧૪-૯	સેદરડી	૨૫-૦-૦

કલોલ મહાલ

અઢાણા વાયણા	૨૦-૧૨-૯	પીપળજ	૬૦૦-૮-૦	*લિંખોદરા	૨૫૦-૧૫-૪
અલુવા	૩૪-૭-૪	ડીંગુઆ	૧૦૦-૮-૯	વડસર	૬૩-૧૦-૭
ઓળા	૪૪-૯-૮	૨ ધમાસણ	૫૬-૨-૭	વાવોલ	૫૫૦-૨-૨
આદરજ મોટી	૫૭-૧૪-૬	ધાનજ	૧૦૯-૫-૨	વેડા(૧૦)	૧૮-૯-૫
ધસંડ	૨૭૭-૧૧-૧	*પલિયડ	૩૫૯-૯-૯	વાગોસણ	૬૨-૨-૮
ઉનાઉ	૧૧-૧૩-૭	ખેરીસણ	૨૨-૪-૪	*સરદવ	૧૩૧૦-૧-૫
કુડાસણ	૨૯૧-૧-૧૦	*ખાલવા	૯૩-૧૫-૨	મોતેજ	૭૭-૮-૬
કોલવાડા	૧૫૮-૩-૩	ભાદોલ	૫૪-૨-૬	*સેરથા મ.કુ.કંડ	૩૦-૧૨-૯
કોઠા	૧૩૧-૧૪-૭	મુખારકપુર	૯૦-૩-૧૧	સોળ(૧૮)	૩-૧-૫
ખોરજ ડાબી	૧૨૪-૧૨-૬	ખીલેશ્વરપુરા	૫-૧૦-૧૧	સોભાસણ	૭૫-૮-૯
કરોલી	૫-૧૦-૬	રકનપુર	૧૩-૩-૧	સેરીસા	૩૮-૮-૩
ગમલા ૨	૨૧-૯-૫	રાંચરડા	૨૨૮-૫-૧૦	પલસાણ	૨૫-૫-૦
ગસપુર	૧૫૫-૮-૯	પાંજરાપોળ	૧૭-૧૦-૩	બહીએલ	૧૫-૧૪-૯
*દીટોડા	૨૫-૨-૮	*રધિગ	૧૫૯-૦-૯	વાસણ	૪૦-૪-૧૧
*પાનસર	૧૦૫-૭-૦	વડાવરવામી	૬૯-૪-૫		

ખેરાણુ મહાલ

*લિણાદ	૮૨-૩-૧	ચાડા	૨૧-૩-૫	બલાદ	૪૫-૮-૧
*જાંઢા	૧૯૮-૧-૬	ડભોડા	૪૨-૧૧-૬	સબલપુર	૫૫-૪-૯
કમાલપુર	૪૧-૪-૧	ખઠાદરપુર	૬૪-૧૫-૦	રંગપુર	૩૭-૨-૯
*કરબટીઆ	૧૪૮-૫-૧	બાળીપુર	૩૬-૫-૩	સિપોર	૧૪૮-૧૧-૯
કહીપુર	૭૨-૧૪-૭	મજાવા	૨૦-૧૨-૭	હસનપુર	૩૧-૧૧-૪
કેસીયા	૩૧-૧૫-૭	મલેકપુર	૬૬-૯-૧૧	વિઠોડા	૪૪-૧-૧૦
ચાણસોલ	૫૯-૦-૩	મોળાપુર	૭-૧૩-૭	શેખપુર	૩૫-૪-૧
બરકો	૨૭૫-૧૪-૦	પાનજા	૨૧-૧૪-૮	સુંદીઆ	૩૭-૧૫-૧૧
ચાંગણ	૫-૫-૪	રાજપુર	૪૭-૯-૨	હીરવાણી મોટી	૫૯-૦-૮
ડભાડ	૯૯-૧૫-૧૧	મંડાળી	૪૬-૫-૧૧	શોભાસણ	૫૮-૬-૭
કરજનપુરા	૪૯-૯-૫	હુણવા	૧૦૫-૧૪-૪	ત્રાંસવાડ	૮-૬-૪

આણસમા મહાલ

અંબાલા	૪૨-૭-૩	ચા. મ. કુ. ફં. ૪૦-૯-૧૧	મણીઆરી	૭૮-૨-૨	
*કનોડા	૧૭૪-૧૦-૧	ચવેલી	૬૬-૯-૯	મુઢેરા	૧૬૪-૦-૧૦
આદિવાસ	૫૩-૧૫-૮	જમીજા	૧૧૭-૬-૧૦	રૂપપુર	૪૦-૮-૨
*કંબોઈ	૧૬૮-૩-૭	સુણસર	૩૨-૧૦-૮	ડોડીવાડ	૫૦-૧૪-૬
બરિયક	૫-૨-૦	ગંગેટ	૨૯-૧૨-૦	રણેલા	૨૮-૯-૮
મીઠાધરવા	૨૦-૫-૦	ટાકોદી	૩૫-૫-૦	ફીચાલ	૩૫-૬-૭
ગેલીઆવાસણા	૨૮-૮-૦	સદુચળા	૧૦-૨-૪	જસલપુર	૩૧-૭-૫
ધરલામપુર	૬૨-૧૫-૬	બદુચરાજી	૭૦-૧૧-૧૧	મેરવાડા	૯૮-૧૨-૫
કાલરી	૧૧૭-૦-૫	જેતપુર	૬૫-૧૧-૪	મોટપ	૧૪૮-૧૩-૫
કેસણી	૪૮-૮-૬	જીતોડા	૧૩૭-૨-૦	લજવા	૨૪૩-૧૩-૨
ખામેલ	૧૬-૬-૦	ચડાસણા	૬૮-૧૫-૪	*વડાવલી	૧૯૯-૧૦-૭
ખોરસમ	૬૩-૧૪-૭	ભાટસર	૨૮-૧-૬	વીરતા	૧૩૩-૧૧-૪
ધરમોડા	૪૪-૧૩-૨	*ધીણોજ	૫૦૧-૧-૧	વેણુપુર	૬૦-૧૪-૪
દાણોદરડા	૧૨-૧૨-૮	મ. કુ. ફં. ૫૨-૧૨-૫	સંખલપુર	૧૩૨-૫-૨	
દાંતકોદી	૩૪-૧૪-૯	પલાસર	૩૧૮-૧-૧૦	સેલાવી	૧૧૪-૧૫-૦
ગાંધી	૭૦-૧૧-૩	પોંપળ	૧૪૩-૧-૫	ધાણોધરડા	૩૨-૪-૮
ગોખરવા	૬૯-૧૨-૧૦	પીંઠારપુરા	૫૬-૪-૫	મીઠી ધારિયલ	૨૫-૩-૦
કારોડા	૫-૦-૬	બાલિજીવાડા	૧૨૪-૧૪-૧૦	સરસાવ	૫-૦-૧

હડેગામ મહાલ

*ધસનપુર મોટા	૩૫૨-૬-૮	જલુદરા મોટા	૪૬-૪-૯	હડેજ	૨૩-૧૫-૧૧
કંકવાડા	૮૬-૯-૦	*જીંડવા	૫૯-૪-૦	*મહુદરા	૪૧-૧૧-૨
કેસલી	૨૬૫-૧૩-૨	ધારીસણા	૮૪-૭-૧	*હાથીજલુ	૬૫-૪-૭
ચિલોડા	૭૮-૧૨-૧	*નાંદોલ	૩૪-૭-૦	હાલીસા	૧૪૬-૮-૧
ચંદ્રાળા	૪૮-૧-૫	*પરાંતીઆ	૬૪-૪-૪	વાસણારાઠોડ	૨૮-૧૩-૩
જમીજ	૧૬૫-૧૦-૭	પાટનાકુવા	૬૬-૧૨-૩	સોનારડા	૪૦-૮-૫
ગલુદણ	૪૩-૯-૨	*બહીએલ	૫૫૭-૧૨-૨	સોંપા	૩૦-૧૩-૬
ધણીએલ	૬-૧૦-૮	ભાવડા	૧૦૨-૮-૯	જાલા	૨૩૦-૧-૮
આલમપુર	૧૦-૨-૪	સીહોલી મોટી	૫-૧-૮	પાલજ	૭-૦-૧૧
વાસણાચોધરી	૮-૩-૦	ધણુપ	૨૩-૧૩-૧૧	શાહપુર	૧૩-૦-૧

પાટણ મહાલ

અંબાપુરા	૫૭-૧૫-૮	જંગરાલ	૨૯૦-૩-૨	મેસર	૩૦-૦-૧૦
કાસા	૪૪-૮-૩	ધારણોજ	૨૦-૧૧-૧	*રણુજ	૧૧૨-૪-૧
કીજુવા	૧૬-૧૩-૪	નવાપુરા	૬૬-૬-૦	સરીઅદ	૩૦-૧૫-૭

કુણ્ઘેર	૧૨૦૫-૧૪-૨	પાટણ બાલ પુ.	૧૬૩-૧-૧૦	મમોડા	૩૬-૫-૨
ખીમીઆણા	૪૮-૭-૪	મીઠી વાવડી	૬૪-૧૧-૫	સરવા	૨૩-૧૨-૩
ચાંરપ	૨૫-૧૪-૦	કણી	૪૦-૨-૭	બોરસણ	૨૫-૫-૫
ખારી વાવડી	૨૨-૩-૬	ગભડી	૨૦-૧૧-૧	કુધારામપુરા	૪૬-૭-૧૦
મોડોત્રી	૨૫-૧૪-૦	ભીલવણ	૧૫-૮-૧૪	વિસલવાસણા	૩૫-૧૫-૨
ચંદુમણા	૩૦-૧૫-૮	અધાર	૨૫-૧૪-૦	વાગડોદ	૧૦-૫-૫

મહેસાણા મહાલ

આખજ (૧)	૧૦૪-૩-૪	ધાંધિસણ	૧૦-૪-૦	ચરાકુ	૭૦-૨-૨
આપાપુરા	૪૫-૨-૧	પાલોદર	૮૭-૧૦-૧૦	૨ લાંબણજ	૧૪-૭-૦
મગ	૫૭-૬-૫	*અલોલ	૮-૮-૩	લોચ	૧૫૬-૧૨-૧૦
જેરણગ	૧૬૮-૭-૦	આમોસણા	૧૩૦-૨-૬	વડમા	૧૨૬-૧૩-૬
દેવરાસણ	૮-૧-૧૧	ભાલકીઆ	૧૫૩-૦-૩	સાલડી	૧૫૧-૧૨-૧
દેલા	૪-૮-૨	માકણજ	૫૬-૩-૧	સીડોસણ	૩૪-૧-૬
પદારીઆ	૮૮-૬-૭	મુદરડા	૧૭-૧-૮	હાડવી	૫૭-૭-૦
પુનાસણા	૬-૩-૮	મેઉ	૧૦૬-૧૪-૧૦	આંબલીઆસણ	૨૩-૧૧-૫
ધનપુરા	૧૨-૫-૧૦	લાખવડ	૬૬-૨-૧૦		

વિજાપુર મહાલ

ખણસા	૩૬-૧૩-૫	ભાવસોર (૨)	૧૨-૬-૦	રથાસણ	૧૨૬-૧૦-૬
*અબોડ	૫૨-૧૧-૫	બોર	૧૬૬-૬-૪	લાકરોડા	૧૮-૪-૨
*આગલોડ	૧૩૬૪-૬-૪	મહાદેવપુરા	૨૭-૩-૧૦	૪ લોદા	૫-૧૧-૫
આગેલ	૫૧૫-૧૫-૦	ગવાડા	૧૦૬૧-૧૫-૭	*વડાસણ	૬૪-૧૩-૪
ઉપખલ	૮૬-૫-૧૦	મુદરાસણ	૩૧-૭-૧૧	રણસીપુર	૪૨-૮-૪
દેલીસણા	૩૮-૧૩-૬	ગેરીતા	૮૭-૬-૭	રિદોલ	૧૪૮-૮-૨
*કોલવડા	૫૬૪-૧૨-૬	*ગોઝારીઆ	૧૩૬-૧૦-૨	હરણાહોડા	૧૦-૩-૭
ખરણા	૧૦૩-૧૧-૧૧	ચડાસણ	૬૬-૫-૮	ડાભલા	૨૦૧-૧૦-૬
પેદામલી	૬૬-૧૨-૮	જેપુર	૩૦-૪-૧૦	દગાવાડોઆ	૩૮૧-૧૨-૧૦
પુધરા	૧૫૪-૧-૨	*જાંતલ	૨૦૬-૪-૬	દેલરાડા	૬૮-૮-૬
ફલુ	૭૪-૬-૧	ટીટોદણ	૦-૨-૦	દેવડા	૧૦૪-૫-૩
નવાપુરદેડા	૭૦-૪-૧૦	મહુડી	૩૧-૧૧-૧	ધનપુરા	૧૬-૪-૦
આમણવા	૬૩-૧૧-૨	માઠી	૩૩-૩-૪	પામોલ	૧૬૮-૭-૫
ખીલીઆ	૧૦૩-૧-૭	*માણેકપુર	૩૩૪-૬-૧	પારસા	૪૮-૧-૬
*ખીમોદરા	૫૩-૧૨-૭	માલોસણ	૧૫૨-૧૨-૧૧		

*પીલવાઇ	૬૩-૭-૪	વેડા	૧૬૨-૭-૮	સોખડા	૯૬-૧-૧૧
*વસઇ	૬-૫-૬	સરો	૮૨-૯-૮	હીરપુરા	૯૦-૮-૨
,,એ.વી.સ્કૂલવા.	૯૬-૧૧-૧૧	સરદારપુર	૩૮-૬-૫	પકુસમા	૩૭-૭-૮
*વિહાર	૪૧-૬-૦	સંઘપુર નવા	૫૧-૩-૧	મોરવડ	૨૫-૦-૦
તાતોસણ	૨૫-૫-૦	સુદરપુર	૪૨-૧૦-૧૧		

વિસનગર મહાલ

ઉદ્ધવપુર	૧૫૮-૧૧-૪	ધાધરેટ	૩૬-૧-૬	રાજગઢ	૩૫-૧૪-૧૦
*કમાણા	૨૧૬-૭-૨	*જેતલવાસણા	૩૩૮-૧૦-૧૦	મણેશપુરા	૩૦-૪-૮
કંસારાકુઇ	૭૭-૧-૫	*તરભ	૧૦૫-૧૧-૩	લાજી	૧૫૨-૮-૫
*કાંસા	૫૮૭-૧-૬	દવાડા	૬૭-૧-૭	મગરોડા	૫૨-૧૩-૯
કુવાસણા	૧૦૫-૧૫-૧	દડીયાળ	૬૯-૪-૫	વાલમ	
ખાંડોરણ	૬૫-૧૧-૯	*દેણુપ	૪૧૭-૧૩-૬	(મકાન દુરસ્તી)	૧૦-૫-૨
ખરવડા	૯૨-૪-૧	બોકરવાડા	૪૪-૧૫-૯	સદુથળા	૬-૨-૧૧
ખરસંઘ	૪૧-૧૫-૬	પાલડી	૫૮-૧૦-૬	વડુ	૫૮-૧૩-૯
ગુન્જ	૧૬૨-૧૪-૮	ખાસણા	૧૦૫-૮-૯	સવાલા	૭-૦-૧૦
ચિત્રોડા મોટા	૧૧-૪-૬	સેવાલીયા	૪૬-૦-૦	ખદલપુર	૩૫-૭-૧૦
શુસી	૨૬-૭-૦	ધમાણુવા	૪-૮-૭	ખાકરપુરા	૪-૦-૬
સાવુસણ	૨૫-૧૨-૮	થલોટા	૪૫-૧૩-૩	વિસનગરખા.પુ.	૫૮-૪-૭
રંગાકુઇ	૨-૦-૩	*ભાલક	૨૨૭-૨-૪		

સિદ્ધપુર મહાલ

અમુઢ	૨૩-૧૫-૨	મહેરવાડા	૮૦-૧૫-૭	ભાંખર	૧૮-૨-૪
*ઉનાવા	૧૫૫૩-૭-૨	મુંડાણા	૧૭-૧-૧	રામપુર (ઉંચા)	૨-૬-૧૦
ઉપેરા	૧૨૯-૮-૧૦	વડવાડા	૫૮-૪-૩	શુભાંવ	૮૬-૬-૧
ઝાંઝાર	૨૬૩-૧-૪	સુન્નણપુર	૧૭-૧૨-૪	મકલપુર	૧૦૦-૫-૩
કાંકોસી	૧૨-૧૪-૭	વણાગલા	૧૬-૪-૧	મેલોજ	૨૫-૭-૪
મામવાડી	૧૦-૩-૧૧	નાગવાસણા	૨૨-૩-૫	વિશોળ	૮૪-૭-૧
*દુંડાવ	૪૭૪-૩-૧૧	કલ્યાણા	૭૯-૮-૪	સીહી	૨૦૬-૩-૧૦
ડાભી	૪૩-૧૦-૧૦	કહોડા	૨૧૦-૧૦-૩	સેદ્રાણા	૩૧-૧૩-૪
ડોડોરાલ	૧૬-૧૧-૩	કાંજળી	૧૫૫-૧૨-૩	સુથુક	૮૦-૦-૫
*દારાજ	૨૪૯-૧૨-૯	ગાંગલાંસણ	૨૮-૧૩-૬	હાથપુર	૯૮-૪-૫
ખટાસણા	૪૮-૦-૧૦	ચંડાળજી	૨૩-૯-૨	સમોડા	૪-૨-૬
કરણપુર	૫-૩-૧૧	જગન્નાથપુરા	૬૧-૫-૯	રસુલપુર	૫-૦-૯
દેથળી	૧૯-૪-૯	વનાસણ	૮-૦-૫	રણછોડપુર	૯-૧-૩
કુંવારા	૧૦૧-૮-૦	બિલિયા	૪૫-૧૧-૧	આ.યુ.વા.સિદ્ધપુર	૧૦-૧-૪
મેથાણા	૨૭-૨-૧૧	*આલાણવાડા	૪૭૨-૫-૭		

હારીજ પેટામહાલ

જગણપુર	૪૪-૯-૧	દુનાવાડા	૬૧-૧૦-૫	નાંસા	૨૧-૧૦-૩
જશીપુરા	૬-૮-૮	બોરતવાડા	૯-૧૨-૨	*હારીજ	૩૧૬-૧૪-૧
પીપલાણા	૪-૦-૮				

કરજણ મહાલ

અટાલી	૧૪૨-૧૦-૧૧	ગંધારા	૧૮૧-૪-૭	રોપા	૨૫-૧૨-૮
અભરા	૩૩-૫-૧૦	ચોરંદા	૪૨૫-૧૨-૧	વિરજણ	૧૨૭-૦-૨
ઊરદ	૧૬૫-૧૦-૧૦	છંછવા	૨૬૯-૩-૭	૨૦ વેમારડી	૯૪-૧-૮
ઉમજ	૭૩-૪-૧૦	જલુની જીથરડી	૨૫-૨-૩	લીલોડ	૬૩-૪-૧૧
ડીમા	૧૭-૧૨-૫	નવી જીથરડી	૧૨૮-૪-૨	સણીઆદ	૧૧૨-૧૧-૩
કલા	૧૨૭-૧૨-૯	તેગવા	૩૮-૪-૫	સંભોષ	૮૬-૧૪-૪
*કંડારી	૨૮૨-૧૪-૧૦	દેલવાડા	૭૭-૧૫-૫	મામરા	૩૬-૬-૮
કંધારીઆ	૧૯૯-૧૩-૧૧	પિંગલવાડા	૮૫-૦-૨	સારીંગ	૮૦-૫-૧૦
કહોણા	૬૪-૪-૯	ફતેપુર	૫૦-૦-૧૦	સાંસરોદ	૩૧-૧૫-૭
૪૦ કરજણ	૯૬-૧૫-૭	*અચાર મ. ફંડ	૫૫૮-૩-૬	સાદરણા	૯૩-૧-૦
કાસમપુર	૬૮-૧૧-૦	ભરયાણા (૬)	૯૬-૮-૦	સાંપા	૪૭-૯-૪
*કુરાઈ	૩૧-૪-૩	લક્ષરથાલી	૧-૩-૪	જસુરવાડા	૬૦-૧૧-૮
૨ કોડીઆ	૧૪૫-૭-૩	મર્ગરોજ	૭૭-૧૩-૬	૨ કોડિદ	૧૬૬-૧૫-૯
કોરક	૧૫૩-૧૨-૨	માનોજ	૬૩-૧૧-૯	સણાપુરા	૩૧-૦-૨
અણુરુ	૪૪-૧૦-૨	મિમાગામ	૧૫૨-૧૧-૪	સગડોળ	૨-૪-૧૧
કોલીઆદ	૨૬૮-૪-૯	લાકોદરા	૧૦-૪-૮	નિયાળાંઆ	૧૪-૩-૬
ધામણા	૧૨-૦-૦	મેચી	૬૮૭-૬-૯	સાપર	૨૫-૦-૦
ખાંધા	૩૭૫-૦-૦	મેસરાડ	૭૬-૪-૭	હળદરવા	૧૮-૮-૦
*ગણપતપુરા	૨૦૮-૯-૪				

કલોઈ મહાલ

અકોટી	૨૪-૦-૪	*કુકડ	૧૪૪-૯-૬	નડા	૧૧૮૯-૬-૨
અમરેશ્વર	૯૬-૧૧-૪	*કુદેલા	૩૬૩-૬-૮	નારીઆ	૧૪૬-૧૧-૧૦
અઈહાદપુરા	૧૨-૬-૯	કુંવરવાડા	૬૦-૬-૬	પલાસવાડા	૧૨૨-૧૮-૭
અંતોલી	૬૨-૨-૫	ગામડી	૫૪-૨-૩	પુનીઆદ	૧૨૭-૧૩-૧
કરણેટ	૮૯-૧૪-૨	જાત્રાલ	૧૨૯-૪-૯	ફરતીકુઈ	૧૭૦-૬-૫
પુડા	૨૬-૧૦-૧	*જુની મર્ગરોજ	૨૯૩-૩-૯	બહેરામપુરા	૨૩-૦-૫
કરાળી	૬૭-૨-૮	જ્યાતલાવડી	૫૨-૧૦-૧૧	બાણજ	૨૪-૪-૧૦
કડધરા	૮૬-૪-૨	ટોભાર	૨૬-૧૧-૮	બોરીઆદ	૧૨૬-૨-૧૧
કારવણ	૩૨૧-૧-૩	*થુવાવી	૨૬૦-૩-૮	બીમપુરા	૨૬-૨-૨
કારવણીઆપુરા	૧૩-૦-૩	*ધમેલી	૧૪૩-૧૪-૦	*બીલાપુર	૧૩૧-૬-૧૦

મહમદપુરા	૨૯૩- ૬- ૬	*વડવાણા	૧૦૪-૧૦- ૪	સીમળીઆ	૩૫-૧૨- ૮
મંડાળા	૧૧૫૩- ૮-૧૦	*વણાદરા	૧૮૯-૧૪-૧૦	*સિતપુર	૩૨૫- ૦- ૮
માવલી	૬૪- ૮- ૪	વસાઈ	૪૦- ૨- ૪	સુલતાનપુરા	૧૫- ૬- ૨
રાજલી	૨૦૯-૧૦- ૯	૨ વ્યારા	૨૩૭- ૩- ૯	૮ નાના ફેફળીઆ	૪૯- ૨- ૦
વડજ	૩૧૮- ૯- ૮	સાંઘોદ	૧૫૪-૧૪- ૨		

તિલકવાઢા પેટામહાલ

આમરાલી	૪૬૪- ૭- ૫	૧૦ કરનાળી	૧૪૯- ૫- ૮	ભુજેઢા	૨૧- ૧- ૭
--------	-----------	-----------	-----------	--------	----------

પાદરા મહાલ

અમોળ	૧૩૯- ૯- ૪	તાજપુરા	૧૨૦-૧૩- ૨	ભાણપુર	૨૬-૧૪- ૪
*અંબાડા	૧૩૫- ૫- ૦	તિથોર	૧૮૫- ૬-૧૦	લતીપુરા	૩૧૬- ૦- ૯
*આમળા	૯૨૦- ૦- ૯	નરસીપુરા	૨૨- ૮- ૦	વડદલા	૯૯- ૬- ૮
ઉમરાયા	૯૯- ૯- ૦	*દરાપુરા	૧૮૯૭-૧૨- ૭	*વકુ	૩૨૬- ૪-૧૧
કણુઝટ	૩૧૭-૧૩- ૩	દણોલી	૩૩- ૯-૧૧	વણુજરા	૧૮૮-૧૦- ૬
કરણીકુવા	૫૭-૧૨-૧૦	દુધવાડા	૫૧૭- ૫- ૨	*વીરપુર	૫૯- ૪- ૪
કરખડી	૧૩૪૦-૧૩- ૫	*પાદરા બોડિંગ		વિશ્રામપુર	૫૭- ૮-૧૧
કલ્યાણકુષ	૧૪- ૧- ૦	હાઉસ વા.	૩૭- ૯-૧૧	શાણપુર	૨૨૭-૧૦- ૪
કાઢા	૪૦- ૯- ૧	પાંટોદ	૮૭-૧૦- ૨	*સરસવણી	૩૯૮- ૨- ૦
કુરાલ	૧૦૫- ૮- ૮	*પાદરા	૩૦૯- ૭-૧૧	*સાદરા	૮૯-૧૫-૧૧
દોટણા	૫૦- ૮-૧૦	„ મ. દુ. ફેફ ૫૦૬-૧૨- ૩		*સાધી	૭૩૫- ૦- ૯
*ગવાસદ	૬૮૨- ૪- ૬	*પોપળી	૬૨- ૪- ૨	સાંપલા	૮૩-૧૩-૧૦
* „ મ. દુ. ફેફ ૩૪- ૯- ૩		બોજ	૧૪૯- ૯- ૬	*સેળકુવા	૩૪૨- ૫- ૪
મામેઢા	૪૯- ૧- ૨	મહુવડ	૧- ૪- ૭	*સોખડા ખુદ	૨૪૮- ૪- ૭
*ગોરીઆદ	૨૭૪-૧૪- ૬	*માસર	૬૮૬- ૦- ૨	સોખડારાધુ	૬૧- ૪- ૨
*ધાયજ	૩૩૦- ૩- ૩	*મુજપુર	૧૨૦૭- ૧- ૮	હુસેપુર	૮૬- ૬- ૮
*ચાણુસદ	૪૧૯- ૩- ૮	૨ મુવાલ	૨૦૫- ૪-૧૦	*રણુ	૬૦૦- ૫-૧૦
ચિત્રાલ	૩૦૯- ૭- ૦	મોભા	૩૭૫-૧૫- ૦	સાંગમા	૬૦-૧૧- ૨
બલાલપુર	૨૮૬-૧૪- ૦	પોંડાપા	૪૭-૧૩- ૯	૪ લુણા	૪૭-૧૩- ૧
૪ ડબકા	૧૨૦-૧૪-૧૦	ભદારી	૩૨- ૯- ૦	દરાપુરા મ. દુ.	
*ડલાસા	૯૨-૧૪- ૨	આઢાણુવસી	૧૪-૧૨-૧૧	ફેફ	૨૧-૧૧-૧૧
સાદડ	૨૫- ૬- ૦	રાણુપુરા	૧૭૦-૧૦- ૪	સાંઘા	૫- ૦- ૭

પેટલાદ મહાલ

અગાસ	૨૩- ૭- ૦	*કાવીઢા	૧૧૬૭- ૭- ૭	*પીહીજ મ. દુ.	
અરડી	૫૭- ૯- ૫	ફેઢાવી	૧૦-૧૦- ૧	ફેફ	૪૨-૧૫-૧૧
કણીઆ	૨૦-૧૪- ૦	*પલાણા	૧૯૦- ૩-૧૧	પેટલી	૧૪૩- ૨- ૦
*કલોલી	૮૧-૧૧- ૮	પલોલ	૨૩૭- ૪- ૯	વિશ્વોલી	૫- ૦- ૭
ગંગાપુરા	૧૮- ૦- ૮	પાડંગોલ	૧૧૭- ૯- ૧	*બાધણી	૧૬૮-૧૦- ૬

ખાલીન્ટા	૨૮-૯-૩	*મહેળાવ	૧૨૦૨-૧૪-૩	ચલેંડી	૯૭-૨-૧૧
ખાંટેવા	૧૬-૮-૦	*મલોવામાં	૨૧૨-૧૩-૬	*ધર્મજી મં. પુ.	૫૭૨-૧-૧
ભાડકદ	૩૦૭-૫-૮	મોગરી	૬૯૨-૯-૯	*નવાગામ	૧૨૪૯-૬-૧
ભાટીએલ	૫-૧૦-૦	મોરડ	૭૭-૧૪-૨	*વિશ્રામપુરા	૬-૨-૧
ભાલેલ	૩-૨-૩	*મોરોલ	૪૩-૫-૬	વિરોલ	૧૦૪-૫-૧
મધગળ	૧૬૬-૫-૫	,, મં. દુ. ફેંક	૨૬૧-૧૫-૦	માથુજ	૧૦૦-૧૫-૧
ખાકોલ	૭૯-૫-૧	મોરોડી	૬-૭-૧૦	ખાંચોલી	૬૫-૯-૧
*કામર	૩૨૭-૯-૮	રણુ	૦-૧૦-૮	*મં. જાયા	૨૬૧-૧૧-૧
ખણસોલ	૧૬-૧૨-૩	રણુજ	૧૨૮-૮-૯	સાસિદ	૨૦૦-૧૧-૧
*ગાડા	૯૯-૭-૮	વટાવ	૬૦-૪-૬	સિહોલ	૭૪૮-૬-૧
ધુટેલી	૩૫-૧૫-૧૦	પચંરાણીઆ	૧૭-૧૪-૬	*સીમરડા	૨૦૨-૬-૧
વેળ	૨૮-૧-૧૧	શેખડી (૧)	૨૯-૧૫-૬	સુંદરણા	૧૪-૬-૧
ડોલો	૨૩૫-૨-૫	*ડોલોલ	૧૮૨-૧૨-૩	લીંચોલી	૨૨-૧૫-૧
મલાતજ	૧૯૪-૬-૮	વં. મોવાડ	૧૮-૬-૯	ભાંડેજ	૩૬-૩-૧

બાદરણ મહાલ

ઠણુજ	૯૭-૧૨-૩	*જોશીકુવા	૩૨૮-૩-૪	*રેલ	૧૦૬-૧૧-૧
કિંખલોડ	૧૦૧-૧-૧	*જારોળી	૧૦૨૫-૧૦-૬	,, મં. દુ. ફેંક	૫૧-૦-૧
કોસિંદા	૨૭૧-૮-૮	,, મં. દુ. ફેંક	૧૨૪-૩-૬	લાલપુરા	૯૧-૪-૧
*ગંબીરા	૧૦૨૩-૯-૦	*પીપળી	૨૨૩-૯-૮	*વટાદરા	૧૫૭-૭-૨
ચમારા	૧૭૦-૧-૪	*ખામણુઆમ	૧૫૩૧-૯-૧	વાસણા	૭૧-૧૨-૩
ચુવા	૧૬૨-૧૧-૧	*બાદરણ ખા. પ. ફેંક	૦૨-૧૧-૮	ખાંચુગામ	
*જાલુધ	૫૬-૦-૬	*સુંદરણ	૨૨૧-૧-૪	મં. દુ. ફેંક	૨૪-૪-૯
કોસિંદા મ.		ગેરડી મોટી	૨૫-૦-૦	વાલવોડ	૭૧૫-૩-૩
દુ. ફેંક	૧૫-૧-૨	*રણોલી મ. દુ. ફેંક	૩૪૭-૧૩-૧૦		

વડોદરા મહાલ

અમોટા	૬-૫-૨	ધનિયારી	૧૦-૬-૪	*કોપલી	૧૦૪૩-૧૧-૧
અટલાદરા	૧૮-૨-૮	ધનોરા	૧૧-૨-૦	ખાંચુંજ	૩૮-૧૧-૭
આગેડ	૧૬૩-૬-૭	*પદમજા	૪૪૪-૧૨-૮	*મેધાંકુષ	૧૧૮-૩-૫
અં. મોડીઆ	૩૦૭-૦-૯	અલ્લાદપુરા	૧-૧૪-૩	ગાયપુરા	૧૪-૧૩-૮
બીલ	૧૫૩૩-૪-૦	*ઉડેરા	૧૯૦-૦-૦	*રણોલી	૧૬૩૫-૨-૯
ખાનપુરા	૪૮-૧૫-૯	ઉડીઆમેદાંદ	૬-૧૩-૯	રમંચુગામડી	૯૮-૧૫-૪
ગોંધુળપુરા	૩૬-૬-૩	કરંચીઆ	૭૬-૬-૨	રવાદ	૨૧૯-૦-૬
ગોંરવા	૧૮૮-૫-૪	દલાત્રી	૩૧૮-૭-૪	વડંદા	૪૦-૭-૨
ગોંસીદા	૮-૫-૮	કાંધીપુરા	૯૮-૨-૬	વેમાલી	૦-૧૧-૬
દુમાડ	૫૮-૭-૫	કેલંપુર	૨૧-૧૦-૧૦	વડમર	૯૭-૧૪-૯

કરોળીઆ	૧-૧૦-૦	સમા	૯૫-૧૫-૬	માંજલપુર	૮૯-૧૦-૧૧
માપડ	૫૪-૮-૦	સમસપુરા	૨૧-૧૧-૦	સેરખી	૨૧૫-૧૪-૮
*છાણી	૧૭૫૯-૫-૬	સમીઆલા	૯૦-૩-૧	*સેવાસી	૧૦૫૧-૧૪-૦
ભાણુવા	૨૬૬-૧૨-૩	સલાડ	૧૬૬-૬-૧	*સોખડા	૭૪૪-૩-૧
તતારપુરા	૯૬-૧૫-૫	સુંદરપુરા	૨૦-૧૨-૧૧	સોનારકુખ	૪૧-૫-૮
તરસાળી	૧૬૪-૧૦-૧૧	પાતળવેણી	૧૧૯-૭-૧	સૈયદવાસણા	૪૮-૭-૦
તાંદળળ	૧૩-૧-૪	માંજલપુર	૨૮-૬-૯	*સાંકરદા	૧૧૮-૧-૬
દશરથ	૨૪૯-૧૪-૭	બાળવા	૧૦૬-૧૪-૯	શહાપુરા	૬-૯-૧૦
દામાપુરા	૩૨-૮-૬	*ખીલ		હરણી	૭૯-૧૩-૬
વડસાલા	૧૧૯-૧૧-૭	મ. કુ. કુંડ	૨૮૪-૮-૭	*અણખી	૮-૯-૪
*વરણામા	૬૪૨-૭-૫	મહાપુરા	૨૭-૧૫-૩	સમસાબાદ	૩૧-૭-૫
,, મ. કુ. કુંડ	૪૫૭-૪-૯	*મકરપુરા	૩૧૨-૧૨-૮	માંજલપુર (સાંકરદા)	૭-૧-૩
વાસણકોતરીઆ	૨૦૧-૧૨-૬	મારેદા	૫-૭-૧૦		

વાઘોડીઆ મહાલ

કુમેટા	૧૨-૪-૧૦	રવાલ	૩૧૭-૨-૭	૨૮ વાઘોડીઆ	
ગળદરા	૨૭-૯-૧૦	શંકરપુરા	૫૦-૧૦-૪	મ. કુ. કુંડ	૧૨૯-૧-૭
જરોદ	૧૦૫-૧-૮	શહકુખ	૬-૬-૦	કરમાલીઆપુરા	૩૩-૧૪-૭

શિતોર મહાલ

અંચીસરા	૧૫૨-૧૨-૭	તેરસા	૩૮-૧૧-૪	માંડવા	૪૦-૯-૯
*અંબાલી	૧૩૮-૧૦-૦	દામનગર	૪૦-૨-૧	માલેયા	૬૦-૯-૬
કેણજેદા	૮૯-૧-૩	દામાપુરા	૧૧૧-૧૩-૦	૨ વણીઆદ	૭૭-૧૦-૭
નાના કરાળા	૮૦-૬-૭	દરીઆપુરા	૬૯-૬-૮	*વરખડ	૭૬-૮-૩
મોટા કરાળા	૧૬૫૧-૬-૫	પુનીઆદ	૧૭-૧-૧૧	સિરોળા	૭૬-૩-૫
*કુકસ	૭૯-૧-૦	ફાંફળીઆમોટા	૩૪૭-૯-૧૦	*સીમળી	૧૩-૧૩-૯
*છાણુબોધ	૨૮-૫-૫	બરકાલ	૭૦૯-૧૫-૯	*સાંકરી	૬૩૨-૭-૯
*ઝાંઝ	૪૯૭-૦-૮	બાવળીઆ	૭૬-૦-૧	સેમવા	૧૨૧-૫-૮
ટીંગલોદ	૪૯-૪-૦	*માલપુર	૨૦-૧-૧	મોડોળ	૮-૩-૫
*દીંગરવા	૩૭૯-૦-૧૦	માલસર	૯૩૯-૩-૪	તેનતળાવ	૨-૭-૯
તરવા	૪-૧૧-૧૦	*માંજરોળ	૫૬-૭-૧૦		

સંખેડા મહાલ

અમ્હાંદપુરા	૨૯-૧૨-૧૧	કાંટા	૬૨-૧-૧૦	માંજરોળ	૨૦૦-૧૧-૮
અરીકા	૭૯-૨-૩	બોડેલી	૮૫-૧૧-૧૦	માલપુર	૭૦-૬-૧૦
આનંદપુરા	૯-૧૩-૧૦	કાંકટ	૫-૯-૮	ગુડેર	૪-૬-૭
કસુખીઆ	૩૫૧-૧૪-૮	ભાટપુર	૨૪૫-૧૨-૮	*ગુંડીયા	૮૫-૯-૭
*કાવીકા	૮૧-૨-૭	મગનપુરા	૮-૫-૯	પીંદા	૨૮-૧-૧૦
૫ કોસિંદા	૮૨-૮-૦	માકણી	૧૦૬-૨-૦	લોટીઆ	૨૫-૮-૩
ખુનવાડ	૧૭૨-૫-૬	માકુ	૪૯-૧૪-૪	ગરડા	૪૯-૧૦-૬

*ચીખે.દરા	૪૨૯-૧-૯	વાગેશા	૧-૯-૭	સરગી	૧૫૩-૧૪-૭
ઝાખ	૨૪-૧-૧૧	વાસણા	૪૪૫-૫-૧૭	સરડીઆ	૨૦૧-૧-૦
ચંદાનગર	૨૧-૧-૮	ડોળમાર	૨૪-૧-૧૧	સોનગીર	૧૫૬-૧૨-૮
દીઆ	૭૫-૯-૮	તાંદલગ	૧૮૩-૧૦-૭	હાડિદ	૨૫૨-૧૫-૧૧
રાજનગર	૧૦-૨-૮	નંદપુર	૬૦-૭-૬	પતરા	૨૫-૮-૪
રતનપુર	} ૧૯-૭-૮	પરવટા	૨૬-૯-૦	સૂર્યાધોડા	૩૦-૧૦-૧૦
કમારજ		પાણેજ	૨૮-૧૦-૬	સૂર્યા	૯-૧-૦
*લટોદ	૧૩૧-૧૪-૬	૨ પીપળસક	૭-૧૫-૧	સંખેડા મ.કુ.કંડાઈ	૦-૧
લાહરસ	૧૩-૯-૧	*સંખેડા	૬૫૪-૮-૪		

સાવલી મહાલ

અંજેસર	૧૬૯-૨-૧૧	*ડેસર	૧૧૨૦-૮-૨	મુમલાયા રેશન ડફ-૦-૮
અર્ધીદા	૧૪-૧-૧૧	ધનતેજ	૧૬૯-૫-૮	શારદાપુર-વેળપુર ૧૬૯-૧૪-૧૧
હિતમનગર	૬૨-૭-૩	*ધમપુર	૧૬૯-૭-૮	શાંતિપુર-વેળપુર ૯૮-૧-૭
ખાખરીઆ	૨૩૫-૪-૦	નગીસરા	૬૦-૧૩-૩	રાણીઆ ૮૦-૮-૬
ગવલા	૮-૧૪-૦	નાનીભાડોલ	૩૪-૦-૩	રાણીપુરા ૪૨-૧૪-૧૦
કગચલા	૮-૧૦-૦	પીલોલ	૩૦-૭-૪	વરસડા ૧૬૫-૯-૧૧
દુલસીપુરા	૧૦૪-૦-૨	*ખાડેરાલ	૩૪૫-૨-૪	વાલાવાવ ૧૩૬-૧૪-૧
ધંદીઆળ	૧૬-૯-૫	મંજુસર	૪૭૪-૨-૩	*વેળપુર ૧૧૮૭-૧૧-૪
ગરધીઆ	૪૮-૩-૬	રતનપુરા	૯૪-૧૦-૩	સાંઘસાલ ૩૪૪-૯-૪
ગાંધીઆ	૧૦૩-૩-૧	મેરાકુવા	૬-૮-૬	વેમાર ૨૦-૮-૨
ગોહડા	૫૦-૧૩-૮	મુટેલા	૬૯-૨-૧	મેટી ભાડોલ ૬૭-૯-૨
કુંડાવ	૨૩૧-૬-૧૧	મુવાલ	૯૩-૧૧-૯	ધન્ડાડ ૧૧-૨-૩

દા. નં. વાંચનાલયો

અનરપુરા	૨૨-૯-૫	કુંજરાવ	૫૨-૧૫-૮	મહીસા	૫૫-૧૩-૬
આમોદ	૧૮૭-૧૧-૧૦	ખાનપુર	૪૬-૧૦-૧	રતનપુરા	૧૬-૧૩-૯
અત્રિલી	૬૭-૧-૧૧	ધોડાસર	૧૧૯-૧૪-૭	રૂદ્ધ	૨૪-૧૩-૦
નાવલી	૩૬-૯-૯	ચીખેદા	૨૩-૯-૨	લસુન્દ્રા	૧૨૩-૬-૨
પથુસોરા	૧૭-૭-૭	છીપડી	૨૪-૮-૦	વડલા	૬૮-૪-૦
પડોળી	૨૫-૪-૧૧	નાપાડ	૧૪૮-૧૩-૧૦	સામરખા	૫-૧૩-૨
વાસદ	૬૭-૧૪-૧૦	પીપળાવ	૧૦૬-૯-૬	સારસા	૨૧-૧૨-૪
વાસણા	૧૨૫-૯-૨	ભોરીઆવી	૩૬-૧૦-૪	સીજવાડા	૩૯-૮-૮
વીણા	૨૬૦-૧૪-૧૦	ભોયાસણ	૨૩-૬-૫	સિદ્ધંજ	૨૨-૧૧-૫
પ્રસણાવ	૧૮૮-૩-૨	ભરોડા	૨૮-૬-૮	સંદેસર	૨૮-૬-૮
કાસોર	૫૧-૧૫-૨				

તા. ૩૧ મી જુલાઈ સન ૧૯૩૯ સુધીનો પુસ્તકપ્રકાશનનો સ્ટોક

ક્રમ નંબર	પુસ્તકનું નામ.	નકલો.	અપેલી કિંમત	ફલ.	ઉપજવાની કિંમત
૧	૮૦૦૦ પુસ્તકોની વર્ગીકૃત નામાવલી	૧૨૩	૮- ૦-૦	૯૮૪- ૦ ૦	૪૬૧- ૪-૦
૩	બાલભિન્નની વાતો બા. ૨ જો	૪૨	૦- ૬-૦	૨૩-૧૦-૦	૧૫-૧૨-૦
૫	મહારાષ્ટ્ર જીવનપ્રભાત	૨	૧- ૮-૦	૩- ૦-૦	૨- ૦-૦
૬	વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ	૨૧૫	૩- ૦-૦	૬૪૫- ૦-૦	૩૦૨- ૫-૬
૯	નળ દમયંતી	૧૫૭	૦- ૩-૦	૨૯- ૭-૦	૧૮- ૬-૬
૧૧	શ્રેષ્ઠ સલાહકાર બા. ૨ જો	૩૩૯	૦- ૬-૦	૧૨૭- ૨-૦	૫૯- ૯-૬
૧૭	મધુમક્ષિકા અને બમર	૪૨	૦-૧૧-૦	૨૮-૧૪-૦	૧૨- ૫-૦
૧૮	જિત્તર હિંદુસ્તાની સંગીતનો ઇતિહાસ	૬૯	૦-૧૪-૦	૬૦- ૬-૦	૨૮- ૫-૦
૧૯	કર્વેનું આત્મચરિત્ર	૯૯	૩- ૦-૦	૨૯૭- ૦-૦	૯૨-૧૩-૦
૨૨	કસરત અને આરોગ્ય	૯૫	૦-૧૪-૦	૮૩- ૨-૦	૩૮-૧૫-૬
૨૩	કેટલાક રોગો બા. ૨ જો	૧૪૨	૦-૧૩-૦	૧૧૫- ૬-૦	૪૯-૧૪-૯
૨૪	પ્રગતિને પંથે	૨૪૨	૧- ૧-૦	૨૫૭- ૨ ૦	૧૧૩- ૭-૦
૨૬	જૂરચના	૨૫૯	૦-૧૧-૦	૧૭૮- ૧-૦	૭૫-૧૪-૦
૨૭	માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ શિક્ષણબોધ	૧૫૪	૦-૧૪-૦	૧૩૪-૧૨-૦	૬૩- ૨-૯
૨૮	રોગ અને આરોગ્ય	૧૨૨	૧- ૫-૦	૧૬૦- ૨-૦	૭૧- ૭-૯
૨૯	માટીનો પ્રાકૃતિક ઇતિહાસ	૨૯૩	૦-૧૩-૦	૨૩૮- ૧-૦	૧૦૩- ૦-૩
૩૧	વિદ્યાયાત્રા	૨૯૫	૧- ૧-૦	૩૧૩- ૭-૦	૧૩૮- ૪-૬
૩૨	શિક્ષણનો આસ્વાદ	૨૮૨	૦-૧૧-૦	૧૯૩-૧૪-૦	૮૨-૧૦-૦
૩૩	સિંહ	૨૩૧	૦- ૬-૦	૮૬-૧૦-૦	૪૦- ૯-૯
૩૪	હિંદના ઇતિહાસની વાતો	૧૨૪	૦-૧૨-૦	૯૩- ૦-૦	૪૩- ૯-૬

૩૬	વાર્તાનાં પુસ્તકોનો પરિચય ભા. ૧લો	૩	૮-૮-૦	૧-૮-૦	૧-૬-૬
૩૭	આદારશાસ્ત્ર	૧૮૧	૦-૧૪-૦	૧૫૮-૬-૦	૭૪-૪-
૩૮	બાળકોળવણી	૧૭૯	૮-૧૪-૦	૧૫૬-૧૦-૦	૭૩-૬-૯
૩૯	વૈચારિક ન્યાયમાળા	૩૦૪	૧-૮-૦	૪૫૬-૦-૦	૨૧૩-૧૨-૦
૪૦	મોન્ટીસેરી પદ્ધતિને આત્મા	૨૨૦	૧-૨-૦	૨૪૭-૮-૦	૧૧૬-૦-૩
૪૧	તારાશાસ્ત્ર	૨૨૬	૦-૧૨-૦	૧૬૯-૮-૦	૭૬-૭-૩
૪૨	રામાયણ રહસ્ય	૧૫૭	૦-૬-૦	૫૮-૧૪-૦	૨૭-૯-૬
૪૩	બાલરામાયણ	૧૭	૮-૬-૦	૬-૬-૦	૩-૦-૦
૪૪	હાડપિંજર	૧૯૮	૦-૮-૦	૯૯-૦-૦	૪૬-૬-૬
૪૬	વીર માર્શલ્સ: ૨ જી આવૃત્તિ	૮૩૨	૧-૮-૦	૧૨૪૮-૦-૦	૮૩૨-૬-૦
૪૭	આર્યોની ઓળખાણ	૨૨૫	૮-૫-૦	૭૦-૫-૦	૨૬-૪-૦
૪૯	વાર્તાનાં પુસ્તકોનો પરિચય ભા. ૨જો	૯૨	૦-૮-૦	૪૬-૦-૦	૪૩-૨-૦
૫૧	પરિમલ	૫૮૮	૦-૫-૦	૧૮૩-૧૨-૦	૧૦૩-૫-૬
૫૨	બાલવિદ્યાન ભા. ૩જો	૩૫૫	૧-૮-૦	૫૩૨-૮-૦	૪૧૬-૦-૩
૫૬	વીરકથાઓ	૧૨૬	૦-૧૨-૦	૯૪-૮-૦	૫૬-૧-૦
૫૭	અર્વાચીન સાવજનિક પુસ્તકાલયો	૨૪૫	૨-૦-૦	૪૯૦-૦-૦	૨૨૬-૧૧-૦
૫૮	વીર અભિમન્યુ	૧૨૦	૦-૬-૦	૪૫-૦-૦	૨૮-૨-૦
૫૯	જીવરામ ભટ્ટ	૧૩	૦-૬-૦	૪-૧૪-૦	૩-૦-૬
૬૦	૪૦૦૦ પુસ્તકોની વર્ગીકૃત તામાવણી	૪૫૪	૫-૦-૦	૨૨૭૦-૦-૦	૧૦૬૪-૧-૦
૬૧	પ્ર. પ્રવૃત્તિ ભાષણો ને લેખો ભા. ૧લો	૧૮૫	૧-૮-૦	૨૭૭-૮-૦	૧૮૫-૧-૦
૬૪	ભુક્ત ટી. વૉશિંગ્ટન	૩૮૨	૧-૧૨-૦	૬૬૮-૮-૦	૩૩૪-૪-૦
૬૫	પ્ર. પ્રવૃત્તિ ભાષણો ને લેખો ભા. ૨જો	૯૬૯	૧-૮-૦	૧૪૫૩-૮-૦	૯૬૯-૧-૦

તા. ૩૧-૭-૩૮ સુધીના ૧૪મા વર્ષના મંડળના વાર્ષિક રિપોર્ટમાં જાહેર કરેલા સભાસદોની યાદીના અનુસંધાનમાં

નવીન થયેલા સભાસદોની યાદી

સભાસદ નંબર	નામ	શેરસંખ્યા
*૫૧૨	મકેનભાઈ લખાલાખ, ધામણ	૪
૫૧૩	સા. પુ. ઢોલરવા તા. અમરેલી	૨
૫૧૪	બાઈ પરસન ભટ્ટ ઉમિયાશંકર ઉત્તમરામની વિધવા, સુ બીલ, તા વડોદરા	૧
૫૧૫	સ્વ. કાદીજીવેન ભક્ત રમારક દૂરદ ફંડના દૂરદી પુ. સ. સ. મંડળ લિ.	૪
૫૧૬	લક્ષ્મીલાલ માણેકલાલ ઝેંકટર, વડોદરા	૧
૫૧૭	સા. પુ. ડેમોલ તા. પેટલાદ	૧
૫૧૮	સા. પુ. લુણા તા. પાદરા	૪
૫૧૯	દાસ વામનાલય કડી	૧
૫૨૦	સા. પુ. નાના ફોફળીયા તા. ડભોઈ	૮

પુ. સ. સ. મંડળ લિ. વડોદરાના પેટાનિયમોમાં કરવાના સુધારા વધારા

ક. નં.	મૂળ કલમ	ક. નં.	સુધારો કરવા રહ્યું કરેલી કલમ
૪	આ મંડળ માટે જોઈતું ભંડોળ નીચે પ્રમાણે એકઠું કરી શકશે:— ક શેર કાઢીને; જ થાપણો સ્વીકારીને; ગ કરજ કાઢીને; ઘ બક્ષિસો સ્વીકારીને.	૪	આ મંડળ માટે જોઈતું ભંડોળ નીચે પ્રમાણે એકઠું કરી શકશે:— ક શેર કાઢીને; જ થાપણો સ્વીકારીને; ગ કરજ કાઢીને; ઘ બક્ષિસો સ્વીકારીને;
૫	(૧) શેરથી ઊભી કરેલી કુલ મૂડી રૂ. ૫૦,૦૦૦ થી વધારે થઈ શકશે નહિ. (૨) કલમ ૪ જ અંતે ગ માં જણાવેલાં સાધનથી મેળવેલી મૂડી શેરનાં ભરાઈ ગયેલાં નાણાં તથા રિઝર્વ ફંડ બેઠિનાથી દસ ગણી કરતાં વધુ થઈ શકશે નહિ.	૫	(૧) શેરથી ઊભી કરેલી કુલ મૂડી રૂ. ૫૦,૦૦૦ થી વધારે થઈ શકશે નહિ. (૨) કલમ ૪ જ અંતે ગ માં જણાવેલાં સાધનથી મેળવેલી મૂડી શેરનાં ભરાઈ ગયેલાં નાણાં તથા રિઝર્વ ફંડ બેઠિનાથી આઠગણી કરતાં વધુ થઈ શકશે નહિ.

ના ટિ સ

આથી ખૂબર આપવામાં આવે છે કે પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિમિટેડના સભાસદોની પંદરમી વાર્ષિક સાધારણ સભા, રાવપુરા, વડોદરામાં આવેલી મંડળની રજીસ્ટર્ડ ઓફિસમાં રવિવાર તા. ૮મી ઓક્ટોબર સને ૧૯૩૬ના રોજ બેરના બે વાગે નીચેનાં કામે કરવા મળશે:—

૧. તા. ૧-૮-૩૬થી તા. ૩૧-૭-૩૬ સુધીના ૧૨ માસનો બ્યવસ્થાપક મંડળનો રિપોર્ટ તથા ઓડિટરે તપાસેલો હિસાબ મંજૂર કરવા.

૨ નફાની વહેંચણી જાહેર કરવા.

૩ નવા વર્ષ માટે પ્રમુખ, ઉપપ્રમુખ, ઓડિટર તથા બ્યવસ્થાપક મંડળના હોદ્દો છેડતા ત્રણ ડિરેક્ટરોને બદલે જીન્યોને નીમવા અગર તેમને ફરીથી ચૂંટી કાઢવા.

૪ નવા વર્ષની આવક તથા ખર્ચનું અંદાજ-પત્ર મંજૂર કરવા.

૫ ચેટાનિયમો સુધારવા બાબત (મૂળ નિયમો તથા કરવાના સુધારાવધારા આ સાથે સામેલ છે.)

૬ પ્રમુખ તરફથી સભામાં જીલુ જો કંઈ કામ રજૂ થાય તે કરવા.

સર્વ સભાસદોને વખતસર સભામાં પધારવા વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

તા. ૫-૮-૩૬ } બ્યવસ્થાપક મંડળની આગાથી
વડોદરા } વા. ના. અમીન
મંત્રી.

આવતા માસની કાર્યદિશા

૧ ઑક્ટોબર માસમાં જૂથમંડળની સલાહ ભરો અને સહકારી યોજનાનો વિચાર કરી અમલ કરવા બનતું કરો. જેમણે અંદાજે મોકલ્યા હોય તે પણ જૂથમંડળમાં ઠરાવ કરી માસિકો અને પુસ્તકોની યાદી પુનઃ મોકલી શકશે અગર અંદાજે પરત મંગાવી સુધારો કરાવવા ભલામણ.

૨ કરૂણા પુસ્તકાલયોની કાર્યવાહક સલાહ બોલાવો અને નજીકનાં ગામડાંને મદદ કરવા સંબંધી વિચારણા કરો.

૩ ઑક્ટોબરમાં ત્રિમાસી પત્રકો પુસ્તકાલયના અંશપાલો મોકલવા ચૂકે નહિ.

૪ થોડું ભણેલા ઔઠો માટે વાચન ખરીદવા અંદાજમાં ખાસ સવડ કરો.

ઉ. મો. પટેલ

મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૧૩

વિષય

દૈનિક વર્તમાનપત્રોના લવાજમ બાબત

આજના લઠાઈના વાતાવરણને અંગે કાગળના ભાવોમાં વધારો થયો છે, તેથી કેટલાંક દૈનિક વર્તમાનપત્રોએ તેમના વાર્ષિક લવાજમના દરોમાં વધારો કર્યો છે.

સમજા કરાવનામાં આવે છે કે પુસ્તકાલયોના મંત્રી અંશપાલોએ દૈનિક પત્રોના લવાજમમાં થયેલો વધારો લક્ષ્યમાં લઈને જે તે પત્રની રકમ બજેટમાં સાધવી.

આ વિષયમાં અમદાવાદથી પ્રકટ થતા “સંદેશ” પત્ર તરફથી અમને નીચે મુજબનો પત્ર મળ્યો છે જે સૌ પુસ્તકાલયોની જાણ માટે આ નીચે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે:—

“અત્યાદે લઠાઈના સંજોગોમાં કાગળના ભાવો વધવાથી બીજા દૈનિક વર્તમાનપત્રોએ એમના લવાજમના દરોમાં વધારો કર્યો છે. પરંતુ “સંદેશ” જ લવાજમમાં તેવો ખાસ મોટો વધારો કર્યો નથી.

— “આમ પુસ્તકાલયો માટે લવાજમ રૂ. ૧૩-૮-૦ રાખવામાં આવ્યું છે તેની આપ નોંધ લેશો અને આપના તામાનાં પુસ્તકાલયોના સંચાલકોને એ વિષેની જાણ કરશો.”

આ પત્રમાં દર્શાવેલા લવાજમના ઘટાડાને લાભ લેવા સૌ ગ્રામપુસ્તકાલયોને ભલામણ કરવામાં આવે છે.

પુસ્તકાલય ખાતુ

વડોદરા

તા. ૧૪-૮-૭૯

ઉ. મો. પટેલ

મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

* આ પત્રનું લવાજમ અગાઉ રૂ. ૧૪) ૬૩) તે વધારી તેને ૧૫) કર્યું છે; પરંતુ આમ પુસ્તકાલયો માટે ઘટાડાને રૂ. ૧૩-૮-૦ રાખ્યું છે.

વટહુકમ અંક ૧ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

પુસ્તકાલયનાં વાર્ષિક નિવેદનો કાયમનાં રાખવાનું કરાવ્યા બાબત

પુસ્તકાલયનાં વાર્ષિક નિવેદનો હાલ ત્રણ વર્ષના જૂથમાં જે તે પુસ્તકાલયમાં ચઢાવવામાં આવે છે, અને ત્રણ વર્ષ બાદ તેનો નાશ કરવામાં આવે છે. વાર્ષિક નિવેદન એ પુસ્તકાલયનો મહત્વનો કાગળ વાનો, જૂથે ચઢાવવા છે. સત્તમ જે પુસ્તકાલયનાં વાર્ષિક નિવેદનો છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે તેવાં છાપેલાં નિવેદનોની એક પ્રત જે તે પુસ્તકાલયના રાખવાના જૂથમાં ચઢાવવાં તેમ જ જે પુસ્તકાલયોનાં વાર્ષિક નિવેદનો છપાતાં નથી તેનાં પુસ્તકાલયોનાં હસ્તલિખિત નિવેદનોની એક પ્રત રાખવાના જૂથમાં ચઢાવવાનું હવે કરાવવામાં આવે છે.

તારીખ ૧૭ ઓગસ્ટ ૧૯૩૯
સાર્વજનિક પુસ્તકાલય શાખા
વડોદરા

} પુ. ત્રિ. શાહ

ઉ. મા. પટેલ " "
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

વટહુકમ અંક ૨ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

પુસ્તકાલયમાંથી વિદ્યાર્થીઓને અપાતાં પુસ્તકો પરત મંગાવવાનું ધોરણ કરાવ્યા બાબત.

૧. માધ્યમિક શાળાના જે વિદ્યાર્થીઓ પુસ્તકાલયનો લાભ લે છે તેવા વિદ્યાર્થીઓ પાસે જાણી નીકળતાં પુસ્તકો જે તે શાળાના મુખ્ય શિક્ષકે પરત વટહુકમ કરવાનું કારણ. મંગાવી આપવાની તજવીજ કરવા માટે મુશ્કેલી પુસ્તકાલયમાંથી પ્રશ્ન ઉપરિચિત થવાથી તે કામે કેટલાક વાંધા આવવાથી રાજ્યની તમામ માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓ જે તે રથળના પુસ્તકાલયનો લાભ લઈ શકે એટલા માટે એકમત ધોરણ કરાવવા આ વટહુકમ કરવામાં આવે છે.

૨. રાજ્યની માધ્યમિક શાળાઓના જે વિદ્યાર્થીઓને જે તે રથળના પુસ્તકાલયનો લાભ જે તે શાળાના મુખ્ય લેવા કમ્પા હોય તેઓ જે જે તે શાળાના મુખ્ય શિક્ષકની શિક્ષકની લલામણ ઉપ- લેખી લલામણ લાવે તો તેવા વિદ્યાર્થીને જે તે રથળના પુસ્તકાલયમાંથી પુસ્તકો આપવા મંચપાલોએ તજવીજ કરવી. હો આપવા બાબત.

૩. ઉપર પ્રમાણે પુસ્તકો આપવામાં આવે તે મુદત વીત્યે પરત ન આવે તો પુસ્તકો મુદત વીત્યે પુસ્તકો લઈ જનાર વિદ્યાર્થીઓની યાદી જે તે શાળાના મુખ્ય શિક્ષક પરત ન આવે તો મુખ્ય તરફ જે તે પુસ્તકાલયના અધિકારીને મોકલવી અને મુખ્ય શિક્ષકને શિક્ષકે પરત મંગાવી આવી યાદી મળે એટલે જે તે વિદ્યાર્થી પાસેથી બાકી રહેલાં આપવાની તજવીજ પુસ્તકો પરત મંગાવી આપવા ઘટિત તજવીજ કરવા આથી કરવા બાબત.

૪. ઉપર પ્રમાણે વટહુકમમાં જણાવ્યા પ્રમાણે માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકો વાંચવા આપવા તમામ કર્યા પુસ્તકાલયોએ આ વટહુકમ અમલ થવા બાબતે પ્રસિદ્ધ થયા તારીખથી તજવીજ કરવી.

વડોદરા,
તા. ૮ સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૯ }

પુ. ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૬ સન ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

પુસ્તકોનાં નવીન જનરલ રજિસ્ટર બનાવતી વખતે 'લક્ષમાં રાખવાની સૂચના

પુસ્તકોનું જનરલ રજિસ્ટર પૂર્વે ચાલ્યું અને નવીન બનાવવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે જૂના રજિસ્ટરની આખેદ્વય નકલ કરવાની જ હોય છે. કમી થયેલાં પુસ્તકો ખદલ જે શેરા મૂળ રજિસ્ટરે, શેરાના આસનમાં ક્યાં હોય તે જ શેરા નવીન રજિસ્ટરમાં કરવાના છે. કોઈ કોઈ પુસ્તકાલયોમાં આ પ્રમાણે ન કરતાં કમી થયેલાં પુસ્તકોનાં આસનો ખાલી રાખી તે ઉપર નવીન ખરીદેલાં પુસ્તકો ચડાવવામાં આવે છે. આ વહીવટ બિનકુલ ખોટો છે. કોઈ કેસો કમી થયેલાં પુસ્તકો અનુક્રમમાં ન લેતાં ખાદ કરવામાં આવે છે આથી કમી થયેલાં પુસ્તક પછીના તમામ નંબરો પુસ્તકમાં નાખેલા નંબરો પ્રમાણે મળતા નથી. આથી કમી પુસ્તક જનરલ રજિસ્ટરના કયા નંબર ઉપર છે તે જાણી શકાઈ નથી. આથી વડોદરા રાજ્યનાં તમામ પુસ્તકાલયોના મંત્રી અગર પુસ્તકાલયનું કામ કરનાર દરેકને જણાવવામાં આવે છે. કે પુસ્તકાલય ખાતાની "વટહુકમો (મરકુલરો) સૂચનાઓ જાહેરાતો વગેરેનું એકીકરણ ભાગ ૩ ના "નો વટહુકમ નં. ૧૦ તા. ૨-૧૨-૩૩ અથવા પુસ્તકાલય માસિક માહે ડિસેમ્બર ૧૯૩૩ પાન અંક ૧૦૪ ખાસ વાંચી જમ તે પ્રમાણે વહીવટ રાખવા ચૂકશે નહિ.

વડોદરા,
તા. ૮ ઓગસ્ટ ૧૯૩૯ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૭ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

સ્વાધ્યાય મંડળ ઔધ (જિ. સાતારા) નાં હિંદી મરાઠી પુસ્તકો ખરીદવાં
ખાખતની યોજના પ્રસિદ્ધ કર્યાં ખાખત.

સ્વાધ્યાય મંડળ ઔધ તરફથી હિંદી, મરાઠી પુસ્તકો બહાર પડે છે તેનો લાભ વડોદરા રાજ્યની રૂઝત અને વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો લે તે અર્થે મંડળના વડોદરા શાખાના વ્યવસ્થાપક તરફથી પોષક વર્ગ તૃતીયની યોજના નીચે પ્રમાણે આ તરફ પ્રગટ કરવા લખાઈ આવેલી છે:—

૧ પોષક વર્ગ 'ત્રીજનું' લવાજમ રૂ. ૧૦૦) સો છે.

૨ પોષક વર્ગ 'ત્રીજનું' લવાજમ એક હપ્તે અગર ત્રણ હપ્તે રૂ. ૪૦, ૩૦, ૩૦; દર વર્ષે આપી પોષક વર્ગના મેમ્બર થવાય છે.

૩ પોષક વર્ગના મેમ્બર થનારને સ્વાધ્યાય મંડળમાં હવે પછી છપાતાં દરેક પુસ્તક એક ભાષાનાં વિના મૂલ્યે મળે છે અને વૈદિક ધર્મ નામનું હિંદી માસિક મળશે.

૪ સાધારણ રીતે વરસ દિવસે આ મંડળ રૂ. ૧૦ થી ૧૨ રૂપીઆનાં પુસ્તકો બહાર પાડે છે.

૫ જે પુસ્તકો હાલ છપાઈ ગયાં છે, તેનો એક સેટ એટલે હિંદી અને મરાઠી પુસ્તકો અડધી કિંમતે મળશે.

ઉપરની યોજનાથી પુસ્તકાલયોને ઘણો ફાયદો થશે; કારણ કે રૂ. ૧૦૦) શેકનાર પુસ્તકાલયને વરસ દિવસે રૂ. ૧૦) નાં પુસ્તકો તથા માસિક રૂ. ૫)નું મળશે.

ઉપરની યોજનાનો લાભ જે પુસ્તકાલયને લેવાની ઇચ્છા હોય તેમણે વ્યવસ્થાપક મંડળના અભિપ્રાય સાથે માગણી કરવી એટલે મંજૂરી આપવામાં આવશે.

પુસ્તકાલય ખાતું
સાર્વજનિક પુસ્તકાલય
શાખા, વડોદરા
તા. ૨ સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૯

પુ. ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૮ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

ગામ પર રાખેલી રકમનો હિસાબ રાખવા ખાખત

વડોદરા રાજ્યનાં કેટલાંક ગ્રામ પુસ્તકાલયોમાં બજેટમાં મંજૂર થયેલી ગામ પર ખર્ચ કરવાની રકમ જેવી કે પુસ્તક બંધામણી, પરિષદ ખર્ચ, કન્ડીગન્સી વગેરેનો હિસાબ રખાતો નથી, તેમ જ પાવતીઓ સાથે આખર તપાસના સાફ અન્ને મોકલાતી નથી એટલું અમારા ફરતા પુસ્તકાલયના અધ્યક્ષકનો તપાસણીમાં જણાઈ આવ્યું છે. આથી આ રાજ્યનાં તમામ ગ્રામ પુસ્તકાલયોના મંત્રી તેમ જ કાર્યકર્તાઓને જણાવવામાં આવે છે કે ગામ

પર પરભાઈ ખર્ચ કરવા રાખેલી રકમનો હિસાબ રાખી વ્યવસ્થાપક મંડળ પાસે મંજૂર
રાવી તેની નકલો તથા ચાર આના અને તે ઉપરાંતની રકમની પાવતીઓ અન્ને સાલ
આખરે તપાસવા મોકલવાનો વહીવટ રાખવો. આ પ્રમાણે જેઓના તરફથી હિસાબ તેમ જ
રાવતીઓ નહિ આવે તેમણે ગામ પર રાખેલી રકમનો ખર્ચ કર્યો નથી અને રકમ શિલક
રાખી છે એમ સમગ્ર રકમ વસૂલ લેવા તજવીજ કરવામાં આવશે.

વડોદરા,
૧૮ સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૯ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૯ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

મરાઠી પુસ્તકોની યાદી મોકલવા બાબત

આ રાજ્યનાં જે ગ્રામ પુસ્તકાલયોમાં મરાઠી પુસ્તકો હોય અને તેનો ઉપયોગ બિલ-
લ થતો ન હોય તેવાં પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓએ એ પુસ્તકોનું નામ, કર્તાનું નામ, કિંમત,
બાંધણી સાલ અને પુસ્તકની રિયલિ વગેરેની એક યાદી કરી વ્યવસ્થાપક મંડળ પાસે
થી કરાવવા બાબતનો ઠરાવ કરી બે નકલો સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૯ આખર સુધીમાં "મદદનીશ
વ્યવસ્થાપક દરતા પુસ્તકાલય શાખા વડોદરા"ના સરનામે જનતી ઉતાવળે મોકલવા તજવીજ
રવી, જેથી તે પુસ્તકો ઇતર સંસ્થાઓને ભેટ મોકલવા તજવીજ કરવામાં આવે. આ
સ્તકો અન્ને મોકલવાનાં નથી, પરંતુ જેમના તરફથી માગણી આવે તેમને તેમના ખર્ચે
રખાઈ "મોકલવાનાં છે. માટે જેની તેની યાદી આવશે તે અન્ને રાખી લઈ જરૂર પ્રસંગે તે
સ્તકો કર્યા મોકલવાં તે તેમને જણાવવામાં આવશે.

વડોદરા
૧૮ માહે સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૯ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૧૦ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

સહકારી દષ્ટિએ અંદાજે કેવી રીતે બનાવાય

સૂચના નં. ૪ સન '૩૯-૪૦ માં અંદાજે બનાવવા માટે સહકારી યોજનાનો ખ્યાલ
પાપવામાં આવ્યો છે. અને તેવી યોજનાનો અમલ પુસ્તકાલયો કરે તેવો ઠરાવ નવમ્બરી
માં પુસ્તકાલય મંડળે તેમ જ મહેસાણા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળે પણ કર્યો છે. આ સમયે
કાદ બુધનું અંદાજ કેમ તૈયાર થઈ શકે તેની પ્રત્યક્ષ માહિતી જે પુસ્તકાલયોના સંચાલકો
મળી શકવામાં આવે તો તેમને આ યોજનામાં લાભ લેવાનું સ્વભાવ થઈ પડે. એ હેતુથી આ
સૂચના મૂકવામાં આવે છે. જે તે પુસ્તકાલયે પોતાના પુસ્તકાલયના અંદાજમાં સાધેલી તમામ
હિત્તની માલિકી જેની તેની રહેશે; માત્ર તે દરતા પુસ્તકાલયની યોજના પ્રમાણે પોતાના

જૂથના એક ગામથી બીજા ગામ માગણી થયે પોતાને ત્યાંથી નવીન સાહિત્ય આવ્યા પછી બીજા માસે સવડ પ્રમાણે ફરતું કરવું પડશે.

પાટણમાં મળેલી રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદે જૂથ મંડળ, મહાલ મંડળ વગેરેની યોજના ન્યારે તૈયાર કરી તે પ્રસંગે સ્વ. શ્રી. અમીન સાહેબે 'જૂથ મંડળો સહકારની દૃષ્ટિએ શું શું કરી શકે' તે સંબંધી માહિતી પ્રસિદ્ધ કરેલી. આજે આપણે આર્થિક સંકડામણમાં હોઈ આપણા બહોળા વાચનને પોષવાની અગત્ય ઉભી થઈ છે અને આમ પુસ્તકાલયો તરફ વાચન ઓછું ખરીદી શકે છે તો તે વાચન સારા પ્રમાણમાં ખરીદામ અને તેના ફેલાવો એક જૂથના જુદી જુદી કક્ષાના તમામ ગામોમાં સરખી રીતે પહોંચે એ હેતુથી આ સહકારી યોજના દાખલ કરવા આપ સૌને આગ્રહભરી વિનંતિ કરવામાં આવે છે. આ યોજનાથી કોઈ પણ પુસ્તકાલયને નુકસાન નથી. માત્ર પોતાને ત્યાં જે પુસ્તકો છે તેના વાચકો શોધી પોતાના એકમમાં દરેક સ્થળે માગણી પ્રમાણે અનુકૂળતાએ પહોંચાડવાની છે. આમ કરવાથી આપણે સામાન્ય લોકોને વાચન માટે બહુ બહોળા પાયા પર સવલત કરી આપીશું તે સહજે સમજાઈ શકે તેમ છે.

આ યોજના પ્રમાણે જે અદાજપત્રો બનાવવાનાં છે તેમાં જે તે વ્યક્તિગત પુસ્તકાલય નીચેની બાબતમાં પોતાના સ્થળની જરૂરીઆત પ્રમાણે નિયમને પાત્ર રહી સ્વતંત્ર રીતે ખર્ચ કરી શકશે.

(૧) વર્તમાનપત્રો, (૨) નોકરખર્ચ, (૩) અને લાકડી સામાન વગેરેનો ભેગ.

આ ત્રણ બાબતોમાં પુસ્તકાલયો માટે બતાવેલી સહકારી યોજના સ્પર્શ કરશે નહિ, પરંતુ માસિક અને પુસ્તકોની બાબતમાં આ પુસ્તકાલયો ભેગાં થઈ પોતાના અંદાજને ધરી શકશે.

જૂથમંડળનાં પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓ પોતાના અંદાજે બનાવતા પહેલાં જૂથમંડળના મુખ્ય સ્થળે ભેગા થાય. નિયમ પ્રમાણે જૂથમંડળમાં આવતાં પુસ્તકાલયોના કુલ અંદાજનાં કેટલી રકમનાં પુસ્તકો, માસિકો તે ખરીદવા તૈયાર છે તે જે તે પુસ્તકાલયના મંત્રી આંકડા નજીક કરે. કોઈ પણ સંજોગોમાં આ રકમ નિયમથી ઊંચી કરતાં ઓછી થવી જોઈએ નહિ. આ આંકડો નક્કી થયા પછી જે તે સદરના રકમમાં કેટલાં માસિકો તથા પુસ્તકોની જરૂરીઆત એ જણને છે તેનો વિચાર કરી અનુકૂળતા પ્રમાણે જુદા જુદા ગામમાં ગોઠવે, અને એ જ પ્રમાણે પુસ્તકો ગોઠવે. આમ થવાથી બધાં જ ગામ એક જ પ્રકારનાં માસિકો કે પુસ્તકો મંગાવતાં અટકશે અને તેને બદલે વધારે માસિકો અને પુસ્તકોને આ અંદાજમાં સવડ મળશે.

આ નીચે આવા એક જૂથની હકીકત આપને રજૂ કરું છું તે નોંધશો.

નીચે જણાવેલી હકીકત માત્ર માર્ગદર્શક છે, અને તેથી કેટલું સાહિત્ય એ જૂથ ખરીદી શકે તેનો સહજ ખ્યાલ આવશે. વિશેષમાં આ યોજનાનો સ્વીકાર કરનાર પુસ્તકાલયોને અંદાજની ફાળવણીની ટકાવારીમાં ઠંછ ખાસ અડચણના કારણે ઘટિત ફેરફાર કરવો ઇષ્ટ જણાશે તો તે માટે ખાતું પરવાનગી આપશે.

એક જૂથમાં ક, જ, ગ અને ઘ આમ પુસ્તકાલયો આવેલાં છે. તેઓ નીચે જણાવ્યાં પ્રમાણે પોતાના અંદાજે બનાવી શકે તેમ છે:—

	અંદાજની રકમ.	પત્રો આવે	માસિકો આવે	પુસ્તકો આવે	કિરકોળ
ક	$૨૫ \times ૩ = ૭૫$	૧૯	૧૫	૨૫	૧૬
ચ	$૧૦ \times ૩ = ૩૦$	૭૥	૬	૧૦૥	૬
ગ	$૫ \times ૩ = ૧૫$	૩૥	૩	૫૥	૩
ઘ	$૧૬ \times ૩ = ૪૮$	૧૨	૧૦	૧૬	૧૦
	૧૬૮	૪૨	૩૪	૫૭	૩૫

કિરકોળ અર્થમાં લાકડી સામાન, પુસ્તક અધામણી, મંડળતું લવાજમ, કંટીજન્સી, પરિષદ અર્થ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આ રકમમાંથી જરૂર પ્રસંગે માગણી હોય તો કિરકોળ સદરેથી જરૂરજોગી રકમ વગર કરવા મંજૂરી આપી શકે છે.

હવે ઉપરની રકમોમાં લાલના જમાના પ્રમાણે જોઈતું શિષ્ટ સાહિત્ય માત્ર એક પુસ્તકાલય સિવાય બીજા ખરીદી શકે તેમ નથી છતાં તે સાહિત્ય વાંચવાની કોષની જિજ્ઞાસા અટકાવી શકાય તેમ નથી; તે આ અર્ધા ગ્રામ પુસ્તકાલયો સહકારથી પોતાને થોડાં લાભે તેવાં માસિકો કે પુસ્તકો નક્કી કરી શકે. આ નીચે તેઓ કેવી રીતે નક્કી કરી શકે તેનું માત્ર ઉદાહરણ આપું છું.

(૧) શારદા, નવચેતન, પ્રસ્થાન, ભૂમિ, પૈકી એક.

(૨) કલ્યાણ, ગીતાધર્મ પૈકી એક.

(૩) નવચેતન, સુવક પૈકી એક.

(૪) ઝલ્લસુંદરી, સ્ત્રીજોષ પૈકી એક.

(૫) કુમાર, કિશોર પૈકી એક.

(૬) શિક્ષણપત્રિકા, સમાજશિક્ષક, ગુજરાત શાળાપત્ર સોસાઈટી સાહિત્ય પૈકી એક.

(૭) જોતીવાડી, આમજીવન પૈકી ૧

(૮) વ્યાસમ, રમકાઉત્તર પૈકી ૧

(૯) બાલમિત્ર, બાળક, બાલજીવન, બાલજગત, ગાંધીય પાલિક, બાલસખા.

(૧૦) લોકોદય, પાટીદાર, અનાવિવિમિત્ર, ચીનગરી, તણખા પૈકી ૧

(૧૧) પુસ્તકાલય માસિક તમામ માટે ફરજિયાત—કરણ તેની ઉપયોગિતા ગ્રંથપાળ અને દામ કરનાર માટે એટલી અધી છે કે તેની જરૂર તમામ પુસ્તકાલયોમાં હોવાજોગ જોઈએ. આ માસિક પુસ્તકાલયની સ્થિતિ, પ્રવૃત્તિ, ખાતાના હુકમો, વગેરે અર્ધા માહિતી, દેશવિદેશી પુ. પ્રવૃત્તિના અપભ્રંશ આપતું હોવાથી તે ફરજિયાત સમ્યક્ છે.

ઉપરના હુપમાંથી એક કે ત્રણ માસિકો પોતાના જૂથ માટે લઈ શકાય અને તેના મૂલ્ય સાથે જોગ પાડી પોતાના જૂથના અઠ માટે એક આખા માસિકોનો ભેટ નક્કી થાય તે પૈકી જે તે પુસ્તકાલય માટે નોંધવામાં આવે તે માસિક તે પુસ્તકાલયને પ્રથમ મળે. પછી આ માસિકો પોતાને ત્યાં જરૂર પ્રમાણે રાખી આજીવનના ગામડામાં ફરતું ફરી શકાય.

પુસ્તકો ખરીદવા માટે પથ આ સાથે આપને એક માર્ગદર્શક થાદી રજૂ કરું છું. તેમાંથી જરૂર પ્રમાણે જે તે જૂથ પોતાના પુસ્તકાલયોમાં મૂકી શકે. નાના પુસ્તકો બાળોપયોગી જુદા જુદા પ્રકારના ખરીદાય એ ઇચ્છવાભ્યે છે, છતાં કોષ પ્રસંગે થોડાંક બેવડાજ જાય તેા ખાસ વધિા લેવાશે નહિ. કારણુ મોટે ભાગે આર્વા પુસ્તકો બહેણા વાચનના કારણે એક બે વર્ષથી વધુ ટકી શકેજ નહિ.

પુસ્તકનું નામ	કર્તા	પ્રકાશક	કિંમત	પુસ્તકનું નામ..	કર્તા	પ્રકાશક	કિંમત
જીવનનું ઝેર	ડૉ. નાન્દી જ. ઇ.	કર્તા, અમદાવાદ	૦-૮-૦	શિશુ સાહિત્ય-		જેમંદ તલકશી	
સજગતો સમાજ	જેથી બા. યુ.	વૉલ્ટર વિ. મ.	૧-૮-૦	માળા		શાહ મુંબઈ	૦-૨-૦
પોપટની વાતો	ઝોઆ શા. સા.	કર્તા વડોદરા	૦-૬-૦	નિસરણી બા.	દવે વજુભાઈ	"	દરેકના
પતંગ પુરાણ	કાપડીઆ શી. રં.	કર્તા સાંકડીશેરી	૦ ૧૦-૦	૧-થી ૪			૧-૧૨-૦
કથાધુયાત્રા	દર્શક	ગોપીપુરા, સુરત	૦-૮-૦	કપાલકુંડલા	શાહ ર. ના.	એન. એમ. હક્કરની કું.	૩-૦-૦
રાજકંસ	બલભટ્ટ મગન-લાલ બા.	કોકોર, યં. સા.	૦-૧૦-૦	દુર્જેશ્વનાદિની અનિતા	મુ. લે. બંકિમચંદ્ર ધુમેરુ	"	૨-૮-૦
સાનમાં સમજવું	જનની ડા. હ.	કર્તા, નેપથ્ય ગ્રંથ માળા વલ્લભ	૦-૫-૦	જનકચંદ્રિકા	જનની હિંમત	ગુ. મં. ર. કા.	૦-૦-૦
બીબો ચોદો	સોની ર. પી.	શરદ કાર્યાલય અમદાવાદ	૨-૫-૦	જ્યોતિષશાસ્ત્ર શિક્ષક	પંડિત ચંદુલાલ	ચંદુલાલ સાકર-લાલ મુંકસેલર	૪-૦-૦
રૂપાની ગાય	"	"	૦-૮-૦	વ્યાપારકથન	શાહ વાડીલાલ સા.	" પંચકુતી મુંબઈ	૨-૮-૦
ચાંલો ગામગમાં	સોમાભાઈ ભાવ. ગુ. મં. ર. કા.	સાર અમદાવાદ	૦-૪-૦	સારવાર	ડૉ. નાન્દી	" અમદાવાદ	૦-૪-૦
જગતનો આવતી કાલનો પુરુષ	દેસાઈ મ. પ્ર.	નવજીવન પ્ર.	૦-૧૨-૦	આર્યોચ્ચરણક	"	"	૦-૧-૦
આનંદ દેહ મંદિર	પટેલ દેસાઈભાઈ ના.	મંદિર	૧-૪-૦	અદ્વૈત ક્રિયા	જીવતા તહેવારો	મલેસકર	૦-૧૨-૦
				જીવતા તહેવારો	(નવી આગતિ)	અમદાવાદ	

બહી	બદ, ચ. કા.	નવી દુનિયા કાર્યા-લય, અમદાવાદ	૨-૦-૦
આવતી કાલે	સોની, ર. પી.	"	૧-૬-૦
અયુકેડે ઉદર	વિમલા સેતલવાડ	એન. એમ. હકકરની કુપતી	૦-૨-૬
પ્રભાતકિરણ	સોની ર. પી.	આર. આર. શેઠ મુળક	૨-૮-૦
માવિત્રી	મેન્ડુમંદાર શા. ર.	આર્ચ સુધારક પ્રેમ	૦-૮-૦
વાયેલાનું ગુજરાત	સરિસરા	"	૦-૬-૦
ક્રમાસ્તી કાવ્યો	દેસાઈ મહેન્દ્ર	અમદાવાદી ચોળ વડોદરા.	૧-૦-૦
સદચરીની	શોધમાં	મામાસાહેબ મુન્ડલીપર સંપાદક	૧-૮-૦
ચંકરાચાર્ય અને દાદય ન્યોતિલિંગ	પંડ્યા મુ. ગ.	કર્તી, મલાડ	૧-૦-૦
ભારતીય કવાયત	પ્રો. માણિકરાવ	" વડોદરા	૦-૨-૦
સતી સીમંતિની નાટક	મહેતા હરિસુખ-ગૌરી વા.	મહેતા ક. વા.	૧-૦-૦
મર્મગુપ્ત (વાતી)	"	"	૧-૦-૦
અભ્યુજ (નાટક)	"	"	૧-૦-૦
માનવાટિકા (કાવ્ય)	"	"	૧-૦-૦

લક્ષ્મવજીરે શુભ પ્રસંગે ગાવાની ગીતા	મહેતા ક. વા.	મહેતા ક. વા.	૦-૪-૦
સંજીવની	સોપાન	ભા. સા. સંઘ	૨-૦-૦
છાયાદેવી અને બીજી વાતો	અવિનાશ	પ્રગતિ સાહિત્ય	૧-૨-૦
આંગકતો આગ	પટેલ સો. કિ.	મંદિર, રાજકોટ	૦-૬-૦
સોનેરી સિખામણ	બદ પુરોચિતમ	કર્તી, કુંભાર કુટુંબ	૦-૬-૦
પરાજય	શિવરામ ધૂમકેલુ	મુ. મં. ર. કા.	૧-૭
ચેપડા અથવા એક પરબીજી	તળાજીઆ	અમદાવાદ	૦-૩-૦
નિર્મળા	ગ્રેમચંદ્ર	નવચેતન સા. મં.	૧-૪-૦
રાસકોમુદી	શાહ, મ. પી.	અમદાવાદ	
યુગદર્શન	"	કર્તી, વડોદરા	
ઉત્તો અવધૂત	રગ અવધૂત	મોદી, અ. ના.	
રાસ માલિકા	વંકીલ મેર્યાંદ	નડિયાદ	
રાષ્ટ્રભાષાનો ચુન્દરાતી કાવ્ય	દેસાઈ, મ. પ્ર.	ચુન્દર સા. ભંડાર	૧-૦-૦
વૃંકરાસની ગાથાઓ		લાઠી	
		નવચેતન પ્ર. મંદિર	૧-૮-૦
		સ. સા. વ. કાર્યાલય	૨-૦-૦

જીવણી અને નાગરિકો	મુન્દરમ્	રેખા અને અતિ કા. અમદાવાદ	૦-૮-૦૦	જન્મદુશાઅમરે-શિકા	પાઠક બા. અ. યુ. વ. સો. અમદાવાદ	૧-૦-૦૦
યુજન	ભાવસાર	આલમગત પ્ર મં. અમદાવાદ	૦-૫-૦૦	મનોમુકુર મં પુથો	દિવેટીઆ.	૧-૦-૦૦
રંગરંગ વાદળિયાં	સોમાલાલ	ભારતી સા. સંપ	૦-૨-૦૦	ઓખાદરથુ	પંડયા ગ. લા.	૧-૦-૦૦
ગુજરાતની અસ્મિતા	ક. મા. મુનશી	યુ. સા. પરિવહ મુંબઈ	૦-૪-૦૦	દર્શત અને તેની સંભાળ	પટેલ અને શુલ	૦-૬-૦૦
ત્રિદિવુ ફેડરલ	શુકલ હરગન્ત	ગુ. મં. ર. કા. અમદાવાદ	૨-૦-૦૦	માનવધર્મ	મુ. લો. દાગેર	"
રાન્યનધારથ	અન્યલિખ્ય	ભોતિ કા. અમદા.	૧-૮-૦૦	દાર્શનિક કોશ	ભટ. છો. ન.	૧-૦-૦૦
મગધરાજ	પટેલ ના. છ.	બાલવિનોદભાણા મુંબઈ	૦-૭-૦૦	ખંડ ૨ જો		
ગોરિયો	શાંદ યુ. વ.	પ્રભાબંધુઓશિસ અમદાવાદ	૨-૦-૦૦	ભૌગોલિક કોશ	દેરાસરી ડા. પી.	૧-૦-૦૦
અવનિનાય	પાનરદાર આ. ક.	શુકલ યુ. ઇ. મુંબઈ	૧-૦-૦૦	પ્રોટ શિક્ષણપોથી	ધુમેઠ	૦-૩-૦૦
આરતનો દંકાર	ઓઆ મં. મં.	ઓઆ મં. મં.	૦-૮-૦૦	નવચલિકા	એમ. સી. કોહરી	૦-૮-૦૦
રાસમંગા	પાઠક રા. વિ.	રોજકોટ મુંબઈ યુનિ.	૧-૪-૦૦	વડોદરા રાન્ય	કતો, વડોદરા	૪-૦-૦૦
અર્વાચીન કાવ્ય-આલિપના વહેણો	વસાવડા ઇ. ક.	નં. ચે. સા. મં. અમદાવાદ	૧-૮-૦૦	અજવાબર પિતાની તસવીર	કાકરી કકલલાઈ નવસોરોદ્ર કા. ર. અમદાવાદ	૨-૦-૦૦
શોભા	પસાવડા ઇ. ક.	નં. ચે. સા. મં. અમદાવાદ	૧-૮-૦૦	રાણુ રસ લા. ૨ અમે પિંજરના પંખી	ભટ્ટ ચં. કા. ન. કુ. કા. અમદાવાદ	૦-૧૨-૦૦
પ્રસ્તોપનિપદ	ભટ્ટ મ. છ.	યુ. વ. સો. અમદાવાદ	૦-૮-૦૦	ધરતી ચંદ્રનાથ	ભા. સા. સંધ "	૧-૮-૦૦
				અનુપણની વાતો - હડા આકાશ	મુ. લો. શરદચંદ ગુ. મં. કા.	૦-૧૪-૦૦
					આ. બા. કા. ભક્ષ્ય	૦-૩-૦૦

શ્રીકૃષ્ણ	હરજીવન સોભેયા	ભા. સા. સંધ	૦-૨-૬
નાનાનાં છાંદસ	ચારદંત	"	૦-૧-૬
મંદકારી નિખંધ	શ્રી. સિંધે.	સા. સ. સે. સંધ	૩-૮-૦
	અને બીજાઓ	વિદ્યાદશ	
મંથાકર વિકાન	ત્રિવેદી ર. જ.	કર્તા અમદાવાદ	૧-૮-૦
સર્વવ્યવસ્થાની	આબિડકર	પંચમાર અમદાવાદ	૦-૬-૦
	દુ.બો.		
માનસચાલ	ત્રિવેદી, જી. જે.	કર્તા, અમદાવાદ	૨-૮-૦
શ્યામદી	ગોમાવાગા નટવર	કર્તા, સુરત	૨-૮-૦
સાહસિકની ચુરમા	મ. મો. ભદ્ર	પ્રસ્થાન કાર્યાલય	૧-૪-૦
સામરસપ્રદ	"	"	૦-૧૨-૦
ચાતાળપ્રવેશ	"	"	૦-૧૦-૦
અજાનની શોધમા	"	"	૦-૧૨-૦
આચાર્ય કૃપલાનીના લેખ	કૃપલાની	"	૨-૦-૦
પ્રામાણ્ય અને	મોલી બહેન	"	"
" બીજા વાલો			

રામચંદ્ર દત્તનું	ચામચંદ્ર દત્તનું
જીવનવૃત્તાંત	જીવનવૃત્તાંત
બાળપોથી અને	બાળપોથી અને
તેની પૂરવણી	તેની પૂરવણી
આપણે સૌ	આપણે સૌ
ભણીએ	ભણીએ
પાંખડી	પાંખડી
સમયગાળ	સમયગાળ
સુગમ કળવાડી	સુગમ કળવાડી
દોરનો વેદ	દોરનો વેદ
ડૉ. કવીઝોટ	ડૉ. કવીઝોટ
ચોમી કેમુ	ચોમી કેમુ
પુણ્યકથા	પુણ્યકથા
કપાલકુંડલા	કપાલકુંડલા
રજકેમુ	રજકેમુ
જાપાનની કેળવણી	જાપાનની કેળવણી

મહેતા, ડા. ચા.	અમદાવાદ રામ.	૦-૮-૦
પટેલ, યા. સો.	કૃષ્ણ સેવા સમિતિ,	
ધુમકેતુ	લેખક પોતે	
ત્રિવેદી, જે. ના.	કુમાર ડા. અમદા.	૦-૧૪-૦
" દા. લ. :	કર્તા, ભોવનગર,	૦-૧૨-૦
જયલિખ્યુ	જ્યોતિષા. અમદાવાદ	૧-૮-૦
એસ. એસ. ભટ્ટ	એસ. એસ. ભટ્ટ,	૧-૦-૦
ડૉ. પદાચુ		
મોલીબહેન	પ્રસ્થાન કાર્યાલય	
દિવ્યાનંદ	ન. એ. સા. મં.	૧-૦-૦
કવિ. ના. દ.	"	
અકિમચંદ્ર	જી. એ. એસ. દક્ષર	૧-૧૨-૦
ધુમકેતુ	ચૂ. મં. કા.	૧-૪-૦
	ચૂ. સ. સ. મં.	૦-૮-૦

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

सूचना नं. ११ सने १९३९-४०

विषय

इरता पुस्तकालय शा.भा.नां नवीनः पुस्तकालयः

सूचना नं. ५ ता. ८-८-३९ ना अनुसंधानार्थी अनुसंधानार्थी इरता पुस्तकालयना उपयोग भाटे भाडे ने सन १९३९ या भाडे अनुसंधान १९३९ सुधीमा नवीना मराठी तेमज विद्वां पुस्तकालय नवीना इरता भा.भा. आगोरे छे.

कर्ता. पुस्तकालय नांय

साळ

कर्ता

पुस्तकालय नांय

सन

मराठी

मराठी, अनंत वानुदेव

ब्रिटिश साम्राज्य दर्शन

१९३५

तीर, ग. श्री.

जगांतोळ समाजकर्ता, व

१९३५

दांडेकर, चि. पां.

विदुष्यात

१९३५

देवगिरीकर, नंय, ग.

फेरफटका

१९३५

फिलिपासच्या म्यात-

१९३५

इयाचा इतिहास

१९३५

भारद्वाज

सापेक्ष दर्शन

१९३५

दांडेकर, चि. पां.

देऊढी यरुन

१९३५

पाण्ट, श्री. सु.

आर्यांचे संस्कार पूर्वार्ध

१९३५

पटवर्धन माधवराव

छन्दोरचना

१९३५

महसंयुद्धे, पु. ग.

विज्ञान-गणीत

१९३५

पटवर्धन, ना. भ.

आमच्या ईदुचे शिक्षण

१९३५

पट, गो. म.

प्रियविज्ञान व. आरोग्य

१९३५

परीक्षे, क. पु.

शास्त्र

१९३५

फलसाहचारा यात

१९३५

नाने, गुरुजी	यडपणारी मुले खंड १ ला	१९३७
मांढल, रा. रा.	शिवप्रताप	१९३४
आजगांवकर, ज. र.	संतश्रेष्ठ तुकाराम	१९३५
साने, पां. स.	श्यामची आई	१९३२
भाटवडेकर, गार्गी	डॉ. सर भालचंद्र कृष्ण भाटवडेकर	१९३७
सोकरे, रघुनाथ शास्त्री	नवा आचारधर्म	१९३६
कुंभडे, कृ. वि.	आमच्याची शुश्रूषा	"
साने, पां. स.	श्याम खंड १ ला	१९३७
भट, वि. म.	प्रसूति तंत्र	१९१७
कालीन्ये, ग. पां.	भिगवर भाग ३ रा	१९३४
शिंदे, नानासाहेब	जनरल शिंदे यांचा लेख संग्रह भाग १ ला.	१९३५
क्रोसम्वी-धर्मनन्दजी	हिन्दी संस्कृति आणि अहिंसा	"

वडाहस

ता. ६-६-३६

हिंदी.

कवि, गो. भ.	श्री सयाजी चरितामृत	
शास्त्री, कैशवदेव	अमर जीवन	
चतुर्वेदी, चतुर्भुजदास	चतुर्भुज सतसई	१९३४
जेत, खरजमळ	सुधारणा-और प्रगति	१९२२
पाण्डेय, रामलाल	आईनेअकयरी खंड १	१९३५
महात्मा गांधी	हिंदू समाज-और स्त्रीयां	
मिश्र, रामनारायण	भारतवर्षका भूगोल	१९३१
संन्यासी मंगलानन्दपुरी	आफ्रिका यात्रा	१९२८
यर्म, रामचंद्र	हिंदी-ज्ञानेश्वरी	सं. १९२४
मीर, कासमभाई कालुभाई वीर	विभूति	
कवि	रायबहादुर पं. लज्जाशंकर झा. भाषा शिक्षण-पद्धति.	
	कृष्णगोपाल माथुर व्यावहारिक-विज्ञान	

डि. भा. पेटेल

भट-व्यवस्थापक

સૂચના નંબર ૧૨ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો માટે લક્ષ્યામણ-કરવામાં આવેલાં સામયિકો

ક્રમાંક.	નામ.	પ્રકાર.	વાર્ષિક લગતજમ.	ટીકાણું.
૧	નવપ્રભાત	સાપ્તાહિક	૪-૦-૦	પંડ્યા જમિયતરામ કૃપારાંકર, તંત્રી નવપ્રભાત, ઘાસ ગવારા રોડ, ખંભાત. આ પત્ર પ્રથમ માસિક હતું તે સ. નં. ૪૩૨ તા. ૨-૬-૩૮ થી મંજુર કરેલું હતું તેના બદલે આ સાપ્તાહિક મંજુર કરવામાં આવ્યું છે.
૨	શ્રી પ્રતાપવિજય	દિ. નિ-મરાઠી સાપ્તાહિક	૪-૦-૦	પંડિત અનંતરામ શર્મા, સંપાદક, શ્રી પ્રતાપ વિજય, સુપ્રીમ ટોકીઝ સામે, વડોદરા.
૩	વ્યાપારી મંડળ પત્રિકા	માસિક	૧-૦-૦	શા. ચંદુલાલ નગીનદાસ, મંત્રી, મહેસાણા પ્રાંત વેપારી મંડળ, ડે. સ્ટેશન રોડ, તોરણવાળી માતાના મેડે, મુ. મહેસાણા.
૪	વેપાર ઉદ્યોગ		૧-૦-૦	ચંદુલાલ સી. ચોક્કી, તંત્રી વેપાર ઉદ્યોગ એકિસ, જૂનડીઝીપા, વડોદરા.
૫	પૂર્ણિમા		૩-૦-૦	પૂર્ણિમા કાર્યાલય, જ્ઞાનામ્મ લેન, ઘાટપર. (G. I. P. Ry.)

વડોદરા,
તા. ૨ સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૯ }

પુ. ત્રિ. શાહ.

ઉ. મો. પટેલ.
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક.

વડોદરા રાજ્યના પુસ્તકાલયો ખાટે ભલામણ કરવામાં આવેલા પુસ્તકોની યાદી નં. ૧(આલ) સને ૧૯૩૯-૪૦

ક્ર. નં.	પુસ્તકનું નામ	અધિકારીનું નામ	કિંમત	કદ	વર્ષ	પૃષ્ઠ	બાંધણી	પ્રકાશકનું દેશાલય
૧૯	વેચતા વિચાર	શ્રીપાદ સામોદર સાતયલ્લેકર	૦-૩-૦	"	૧૯૨૬	૩૨	કામી	સ્વોધાય મંડળ, ઓધિ જિલ્લા મતારા
૨૦	મગ્યંદ મેં મંદદેવતા	"	૦-૧૦-૦	"	૧૯૨૦	૮૭	"	"
૨૧	મદદેવતાકા પરિચય	"	૦-૮-૦	"	૧૯૧૯	૧૦૨	"	"
૨૨	પાલકોંક્રી ધર્મશિશ્યા પ્રથમ ભાગ	"	૦-૧-૦	"	૧૯૩૦	૧૬	"	"
૨૩	" પ્રતીય ભાગ	"	૦-૨-૦	"	૧૯૩૬	૩૨	"	"
૨૪	ત્રેત ઉપનિષદ્	"	૧-૪-૦	"	૧૯૨૨	૧૫૫	"	"
૨૫	શિવસદ્ગુણકા વિજય	"	૦-૮-૦	"	૧૯૩૪	૧૧૮	"	"
૨૬	મૃદુલકો દુર કરનેકા ડંપાય	"	૦-૮-૦	"	૧૯૨૨	૭૪	"	"
૨૭	વૈદિક મંપેવિષા	સદર તથા સામંચંત્ર કાશીનાથ ફિરલોસ્કર	૦-૮-૦	"	૧૯૨૨	૭૨	"	"

स्वाध्याय भं. ३७, ओ. ५
विद्वत्, मताः।

क्र.सं.	वैदिक संहारज्यकी प्रतिमा	श्रीपाद सामोदर सातयलेकर	०-८-०	१६२२	११२	आयी
२८	वैदिक चिकित्साशास्त्र	"	०-६-०	१६२७	८०	"
३०	वैदिक सम्प्रदाय	"	०-१२-०	१६२३	८६	"
३१	वैदिक राज्यपद्धति	"	०-५-०	१६२३	५०-	"
३२	मानवी आसुर्य	"	०-४-०	१६२४	६४	"
३३	भक्त के भगवान प्रथम भाग	श्री रुलियारामजी कश्यप	०-८-०	१६३८	१३३	"
३४	वेदका स्वयंशिक्षक प्रथम भाग	श्रीपाद सामोदर सातयलेकर	१-८-०	१६२१	१७६	"
३५	" द्वितीय भाग	"	१-८-०	१६२२	२२४	"
३६	छूत और अछूत प्रथम भाग	"	१-०-०	१६२७	२७६	"
३७	" द्वितीय भाग	"	०-१२-०	"	१३३	"
३८	उत्कर्षांचा राजमार्ग	तर्कतीर्थ रघुनाथ शास्त्री कोकजे	०-६-०	१६३४	६३	"

[यासु आवता अं. ६]

उ. भो. पटेल
महदनीय व्यवस्थापक

तल. १०-८-३६ }
व३

પુસ્તકાલય

લવાજમ :
દેશમાં વાર્ષિક રૂ. ૪-૮-૦
પરદેશમાં ;, રૂ. ૫-૦-૦
છૂટકે નકલ રૂ. ૦-૬-૦

વંચીઓ :
નાનાભાઈ ચંદ્રશેખર દીવાલજી
મહિલાલ, મહારાષ્ટ્ર વ્યાસ

: બંધરવાપક :
વાપલભાઈ નારણભાઈ અમીન
બી. કૌ. ૧
મંત્રી, પ. સ. સ. મં. વિ.
રાવપુરા ..... વડોદરા.

ક્ષમાપ્રાર્થના

પુસ્તકાલય ખાતા તરફનાં વાર્ષિક નિવેદનો આ અંકે અપાવાને લીધે પૃષ્ઠસંખ્યા વધી જવાને કારણે આ અંકે દર અંકના ચાલુ વિષયો-પુસ્તકપરિચય, પુસ્તકોનો પરિચયસંગ્રહ, તેમ જ શું વાંચ્યો ? અને નવીન કાલ આખી શકાય નથી તે માટે વાચકવર્ગ દરગુજર કરશે.

—તંત્રીઓ

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પૃષ્ઠાંક
ઓળખાર્થે વધુ વાચન ...	—તંત્રીરચાયેલી ...	૬૮૫
ફક્તવાડી (કાવ્ય)... ..	શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ	૬૮૬
પરદેશની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ...	શ્રી. રતિભાઈ અમીન ...	૬૮૭
પુસ્તકાલયનાં પ્રકાશકરણો ...	શ્રી. મજલાલ દ. મહેતા ...	૬૯૦
પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળની વાર્ષિક સભાઓ ...	...	૬૯૧
વડોદરા રાજ્ય પ્ર. મંડળનો વાર્ષિક હેરાલ ...	...	૭૦૧
આગામી પુસ્તકાલય પરિષદ માટે વિચારના જેવું ...	...	૭૧૭
વડોદરા રાજ્ય ૭મી પુસ્તકાલય પરિષદ-ઝરોગા-પત્રિકા ૧ લી...	...	૭૧૬
પુસ્તકાલય નોંધ	...	૭૨૨
વ. રા. પ્ર. મંડળની જાહેરાત નં. ૨...	...	૭૨૪
પુસ્તકાલય ખાતાની સૂચનાઓ, વટકુઓ વગેરે ...	...	૧૧૫

ઝોછા ખર્ચે વધુ વાચન :

—તંત્રીસ્થાનેથી

“ પુસ્તકાલય ” માસિકના ઑગસ્ટ '૩૯ ના અંકમાં પુસ્તકાલય ખાતાના મહદનીશ વ્યવસ્થાપક સાહેબે, સૂચના નં. ૪ થી, 'નજીકનજીકનાં ગામોતું' એક જૂથ બનાવી તે દરેક ગામોના વાચકોને વધુ વાચન વાંચવા મળી શકે તે હેતુ ખર લાવવા માટે, બજેટ બનાવવાની એક સહકારી યોજના બહાર પાડી છે. (એ યોજનાને લગતી સંપૂર્ણ વિગતવાર માહિતી ગયા અંકમાં સૂચના નં. ૧૦ થી આપી છે.)

આ યોજના આજના આર્થિક સંકટામણ્યભર્યા સંલેગોમાં દરેક પુસ્તકાલયને અતિ ઉપયોગી નીવડશે. કારણ કે ઝોછા ખર્ચે વધુ વાચન મેળવવાની એમાં ખાસ તક છે.

નજીક નજીકનાં ત્રણ-ચાર ગામો એકબીજાને સહકાર સાધી પોતાનાં પુસ્તકો-સામયિકો જે તે ગામે વાંચવા આપવાનું તેમ જ મંગાવવાનું પોરણ સ્વીકારે તો દરેક ગામને લગભગ દરેક જાતનું વાચન મેળવવાનો લાભ આ યોજનાદ્વારા મળી શકે તેમ છે.

અને આ યોજનામાં કેઈ ગામના એકેય પુસ્તકાલયને ગુમાવવાનું તો કંઈ જ નથી; કારણ કે જે ગામે જે પુસ્તકો વાં સામયિકો પોતાના બજેટમાં સાધ્યાં હશે તે પુસ્તકો વા સામયિકોની માલિકી જે તે બજેટ સંધનાર પુસ્તકાલયની જ રહે છે. આમ છતાં પોતાની નજીક નજીકનાં ગામોના તેમ જ પોતાના ગામના વાચકવર્ગને એકબીજાનાં પુસ્તકો-સામયિકો વાંચવાનો લાભ મળી શકે છે.

એટલે જે ગ્રામ પુસ્તકાલયોનાં બજેટો ઝોછી રકમનાં હોવાથી માત્ર મર્યાદિત પુસ્તકો વા સામયિકો માંડ માંડ મંગાવી શકે છે તેઓ પણ પોતાની નજીકનાં ગામોના જૂથમાં જોડાતાં વિશેષ વાચનનો લાભ મેળવી શકશે.

એટલે સૌ ગ્રામ પુસ્તકાલયોના સંચાલકો ઉપર જણાવ્યા મુજબ જૂથ બાંધી પરસ્પર સહકાર સાધી પોતાનાં બજેટો બનાવશે તો ઝોછા ખર્ચે વધુ વાચનનો લાભ પોતાનાં વાચકોને આપવા શક્તિવાન નીવડશે.

આ સિવાય આ યોજનાનો એક બીજો લાભ પણ છે. અને તે એ કે, ખાતા તરફથી જે તે જૂથને અમુક પ્રમાણમાં એક વર્ષ માટે અન્ય પુસ્તકો પૂરાં પાડવામાં

આવશે; ઉપરાંત, બજેટનાં પુસ્તકો-સામયિકો પ્રોતાના જૂથનાં ગામોમાં ફરતાં કરવા માટે પેટીઓ પણ મળશે; અલબત્ત, આ કામને સરજતાપૂર્વક પાર પાડવા માટે જે લે જૂથે ગ્રામ પંચાયતનો સહકાર સાધી વા અન્ય રીતે એક ગામથી બીજે ગામ પુરતકપેટીઓ લાવવા-લઈ જવાની ભોગવાઈ કરવાની રહેશે.

વૃણી આ યોજનાને દરેક પ્રાંત મંડળોની વાર્ષિક સભાઓમાં ખાસ વધાવી લેવામાં આવી છે, એટલે તમારા પ્રાંત મંડળના ઠરાવને અનુસરી તમે પણ સક્રિયપણે એ યોજનામાં જરૂર ભેડાઓ.

એટલે આ યોજનાથી તમારા ગામની વા તમારાં પડોશી ગામોની ઓછી લોક-મદદ હશે તો પણ વધુ વાચનનો લાભ તમારા વાચકોને તમે આપી શકશો.

આવી ઓછા ખર્ચે વધુ વાચન આપનારી આ યોજનાનો, તમારાં ગ્રામજૂથો બાંધી અમલ કરે અને વિશેષ વાચનનો પ્રચાર કરવાનું સુલાભ્ય પ્રાપ્ત કરે.

—૫—

ફૂલવાડી

સોહન્ટી ખીલી ફૂલવાડી,
લચી લચી ફૂલડે છલકાતી,
સમારતી સંઘ્યા નિજ સાડી,

કુસુમે કરમાતાં.

મધુકર મદમાં નિત્ય ભમન્તા

સનંદ શુંબરવ મધુ કરતા

દલદલપે રસપૂર્ણ રમંતા

રસહીનાં ફૂલડાં.

પુસ્તકરૂપી પુષ્પ રસાળાં

વિધવિધ ચૂંટ્યાં અનેક સારાં

શૂંથી સુંદર સુમનમાળા

સદાય મહેકંતી.

એ ફૂલડે અમર રસધારા

અંતર પ્યાસી જાણુણહારા

પીએ પીએ સહુ જીવન તોયે

સદાય ઉલરાતી.

મહેન્દ્રકુમાર માતીલાલ દેસાઈ

પરદેશની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ*

જર્મની

પ્રશિયા જાઓ. અને ત્યાંનાં પુસ્તકાલયો જુઓ. તમને તેના એક સામાન્ય નોકર પાસેથી પણ જર્મનીનું માનસ કેવા પ્રકારનું છે તે જાણવા મળશે. ત્યાંનાં દરેક અધ્યાસકોને અને સંશોધકોને રાજ્ય તરફથી પુસ્તકો ભેટ મળે જાય છે અને તેથી સંખ્યાબંધ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થયે જાય છે.

બર્લિનની મુખ્ય લાયબ્રેરીમાં બે લાખ પુસ્તકો છે અને દર વર્ષે તે બાંડારમાં પચાસ હજારનો ઉમેરો થવા કરે છે. ત્યાં ૨૦ હજાર પત્રો નીકળે છે. ત્યાંની એ લાયબ્રેરીનું મકાન ૧૩ માળનું છે, જેનું એકંદર ક્ષેત્રફળ ૨ લાખ ચો. ફુટ થાય છે. પુસ્તકોના નામનાં રજિસ્ટરને લગતા ૧૦૦૦ ગ્રંથો છે. પુસ્તકાલયમાં ૩૨૦ માણસો રોજ કામ કરે છે, જેમાંના ૭૬ જણ પુસ્તકાલયનું શાસ્ત્રીય જ્ઞાન ધરાવનારા છે ને તેમનો પુસ્તકોનાં વર્ગીકરણો કરવા તેમ જ વાચકોને મદદ કરવાના કામે ઉપયોગ થાય છે. આ મુખ્ય પુસ્તકાલય અંગે પ્રશીઆની ૧૦ યુનિવર્સિટીઓ અને ૪ ઉલોગની હાઈસ્કૂલોનાં પુસ્તકાલયોનો સળખ છે.

આપણે અહીં જેમ ‘પુસ્તકોનું’ વર્ગીકરણ’ નામે પુસ્તક છે ને તેના નંબરો પ્રમાણે જેમ બધાં પુસ્તકાલયોમાં એક જ નંબરો અપાય છે, તેમ ત્યાં સર્વસામાન્ય પુસ્તકોનાં નામનું એક જ ડેટલોગ વપરાય છે અને તે પ્રમાણેના નંબરો બધી જ લાયબ્રેરીમાં સરખા હોય છે; તેથી વાચક ગમે ત્યાંથી ઘેર બેઠાં પુસ્તક મેળવી શકે છે. તેનું આ સ્વરૂપ ૩૦ વર્ષે ધરાયું છે અને એ સુધરેલા પુસ્તકાલયના વિજ્ઞાનની તારીફ કર્યા વિના રહી શકાયું નથી.

હબ્સ્બર્ગ હોફબર્ગના આ દિશામાં વધુ પ્રયત્નોથી એમ મનાવા લાગ્યું કે કેવળ પુસ્તકોના બાંડાર એ પુસ્તકાલયો નથી; અથવા તો મોટું ટાણું પુસ્તકાલયમાં આવે ને જ્યાં કે ઈસ્યુ બુકમાં વાચકોની મોટી સંખ્યા દેખાય તેથી જ પુસ્તકાલયની સાર્થકતા સધાતી નથી, પણ યોગ્ય પુસ્તક યોગ્ય માણસના હાથમાં યોગ્ય વખતે આવે તે રીતના શાસ્ત્રની અર્વાચીન પુસ્તકાલયોને જરૂર છે. તેથી આપણે ત્યાં હમણાં હમણાં કેવળ બી. એ., એમ. એ. થયે શિક્ષક થવાનું નથી, પણ તે ધંધાના જુદા અભ્યાસક્રમ ને જ્ઞાનની જરૂર જણાઈ એસ. ટી. સી. ને બી ટી. કૉલેજો નીકળતી જાય છે, તેમ ત્યાં લીપશીકમાં વાચકોનું માનસશાસ્ત્ર જાણી શકે તેવા ગ્રંથપાલો તૈયાર કરવાની એક કૉલેજ છે. ગ્રંથપાલો તરીકે એના પદવીધરોને રોકવામાં આવે છે.

આપણે ત્યાં આવી એકે સંસ્થા છે ?

આજના જર્મનીની ઉન્નતિ કેને આભારી છે તેનો આથી સહેજ ખ્યાલ આવશે. હવે આપણે સોવિએટ રશિયા જે છેલ્લા દસકાથી ખૂબજ પ્રગતિ કરો રહ્યું છે ને જેની શક્તિની આજે ઠેર ઠેર પ્રદર્શન થઈ રહી છે તેણે આ દિશામાં શું કામ કર્યું છે તે વિષે જોઈએ.

સોવિએટ રશિયા

લાંબા પહોળા વિસ્તારમાં પથરાયેલા રશિયામાં પુસ્તકાલયનું કાર્ય ખૂબ જ અનુકર.

હાથ છે. કોલેખીઆ યુનિવર્સિટીની શિક્ષણાનુભવ શાળાના ડિરેક્ટર પ્રો. પોલ મનરો પોતાના રશિયા સંબંધેના અનુભવોનું વર્ણન કરતાં જણાવે છે—

“ ગામડાની ગ્રામ જનતા જેને સિદ્ધિ સમજવાની બહુ પડી નથી અને જે દુનિયાના સમાચારો અને ખબરોથી ખૂબ જ પછાત હતી તેનામાં સુધારણા કરવી કંઠણ તો હતી, પણ અશક્ય ન હતું. એવા પછાતવર્ગીની-એકૂતની કેળવણીનો એક કોષડો શોધી કાઢ્યો છે તે શુદ્ધપુસ્તકાલયનો છે તેને સુધારણાનું કેન્દ્ર અથવા લોક-ધર એવું નામ અપાયું છે.

ભણતરનું કાર્ય મોટાં મકાનોમાં કરવામાં આવતું નથી, પણ યાદી રહેણી-કરણીવાળા મહેનતુ અને મજૂરી કરી ગુજારો કરતા હોય તેવાઓના લક્ષ્યાંક એક લોકધરમાં થોડાં પુસ્તકો, પુષ્કળ પત્રિકાઓ, વર્તમાનપત્રો અને લીતલખાણો રાખવામાં આવે છે. સરકારી પદ્ધતિ પત્રિકાઓ દ્વારા જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવાની પદ્ધતિ છે. આ લોકધરમાં સૌસૌન પુસ્તકોના સમયે સામાન્ય જનતા એકઠી થાય છે ને પત્રિકાઓ-પુસ્તકોના, વાચન દ્વારા જ્ઞાનમાં વધારો કરે છે આ પત્રિકાઓ જુદા જુદા વિષયો-બાળકોની દેખરેખ ને માવજત રોગોની જ્ઞાતા, તેનાં મૂળ અને તેને નિવારવાના ઈલાજ, હાનિકારક જંતુઓ અને તેમાંથી બચવાના ઉપાયો, યંત્રો સંબંધી સાદી સમજૂતીઓ, ખી, એક અને જમીનની માલિકી, છાં જુદાં ધર્મોની માલિકી, પરદેશ સાથેના સંબંધો, પોસ્ટ, પોલીસ ને રેલ્વેના સમજવા જેવા કાનુનો-વગેરેની હોય છે. એ દ્વારા લોકમાનસનો વિકાસ સાધવાના પ્રયત્નો કરાય છે.

વળા કોઈ રથોએ નાટ્યશૂભિ-રંગશૂભિ તૈયાર કરેલી હોય છે ત્યાં અવારનવાર જુદા જુદા વિષયોને લગતા સંવાદો-ચર્ચાઓ-ભાષણો-એલો ગોઠવવામાં આવે છે ને ગમત સાથે જ્ઞાન આપવાના માર્ગ કર્મ છે. આ નાટ્યપ્રયોગો રામથી રંક સુધીનાં સૌ હોશિ હોશિ જુએ છે. દિવસનો યાઠ ઉતારે છે ને રાત્રી સંબંધે નવી નવી આખતોથી અને દિવસે દિવસે બહાર આવતા નવીન જ્ઞાનથી પરિચિત રહે છે.

શુદ્ધ-પુસ્તકાલયો કે લોકધરો સમિતિઓ દ્વારા ચલાવાય છે. એ ઉપર કેળવણીના એકાદ વડાની નજર હોય છે. એ વડો શિક્ષણ અને સંસ્કારના વિચાર કરે છે ને લોકધર દ્વારા તેને જનતામાં ઉતારે છે.

અમુક લોકધરો વચ્ચે એક મધ્યસ્થ મંડળ હોય છે. એ મંડળ આખા ગામની, સરકાર સંબંધીની, તંદુરસ્તીની, ખેતી અને ઉદ્યોગની, શાળાની, રસ્તાઓની અને એકંદર સુખાકારીની વિચારણા કરે છે. અને મંડળની વિચારણા લોકધરો દ્વારા જનતામાં ઉતારાય છે. લેખો કેળવાય છે એટલે પોતાની હિતની આખતોના નિયમો વગેરેનું પાલન સાદૃશ્ય રીતે કરતા યથ જન્ય છે.

મોરાર્જી ૨૦૦૦ માસક છેડે લેનિનકાન તાલુકાનાં ૨૦૧ ગામડાં છે. તાલુકાની સરકાર નિવેદન રજૂ કરે છે કે તેનાં ૬૫ ગામોમાં લોકધરો છે, બીજાં ૬૫ માં લોકો તરફથી ચાલતાં લોકધરો છે. મેં પોતે ૭ ગામોની સુઘાકાત લીધી હતી, જેમાં શાળાઓ અને લોકધરો બંને હતાં.

આ ઉપરથી જણાશે કે સોવિયેટ રશિયાના ફરતા છેડેના ગામમાં પણ સંસ્કૃતિનું કેન્દ્ર હોય છે. આવા દેશમાં ગરીબાઈ અને દરિદ્રતા ક્યાંથી પ્રવેશી શકે, જ્યાં સતત જ્ઞાનસર્વ પ્રકારે છે.

૧૯૨૧ માં લેનીને રશિયાની પ્રગતિના પ્રખ્યાત કામદારોની મહાસભામાં કહેલું-
 " You mass remember that an illiterate uncultured people cannot conquer " (અસભ્ય લોકો કદી જીત મેળવી શકે નહિ) એ શબ્દો આજે એકે રશિયનને સભળાવવા જેવા નથી રહ્યા. તેણે તે વખતે કહેલું કે લોકસમુદાયના સંસ્કાર ધાર્મિક તેજ, આર્થિક સ્વતંત્રતા, સહકાર, રાજદારી જીવનની વાતો, લઘુતર-શાન વિના ફાકટ છે. અને તેથી નવી સરકારનું બધું લક્ષ અજ્ઞાનતા-નિરક્ષરતા દૂર કરવા તરફ વાળવામાં આવ્યું. ૧૯૨૦ ના નિવેદન વખતે ૬૮ ટકા લોકો અસભ્ય હતા અને ૧૯૩૩-૩૪ માં વાંચી લખી ન શકે તેવો એકે શહેરી-નાગરિક કહેવાતો નથી.

આ કાર્યપદ્ધતિ અને તેથી થયેલી પ્રગતિને આપણી કાર્યપદ્ધતિ અને ગોકળગણે થતી પ્રગતિ સાથે સરખાવો.

પંદર વર્ષના એ ગાળામાં નિરક્ષરતાનાં વાદળ ફેડવા કેળવણીના વડાઓએ વિચારણા કરી અને પ્રૌદીના શિક્ષણના પ્રશ્નને હાથ લીધો. ઠેર-ઠેર નિરક્ષરતાનું દેવાળું કાઢવાનાં મથકો, રાજદારી સંસ્કૃતિ કેળવતી કક્ષો, વાચનાલયો, કામદાર અને બેંક-ગૃહો, પુસ્તકાલયો, સ્વકેળવણીનાં સ્થળો, રચનામક કાર્યો કરવાનાં સ્થળો, રમતોનાં મેદાનો, તેમ જ લઘુનાર બીજાને મદદ કરનાર

સાહિત્યવિવેક

અપવિત્ર માણસ મને તેડો વિવેકી હોય તો પણ આપણાં છોકરાં જોડે આપણે તેને છૂટથી ભળવા નથી દેતા, તેમ જ પાપાયરણને ઉત્તેજન આપનાર સાહિત્યને પણ આપણે આપણા ધરમાં પેસવા દેવું ન જોઈએ. અને ધર બહારના બ્યવહારમાં ન્યાં બધી નતના લોકો જોડે સંબંધ પડે છે, ત્યાં બતા-જુરાને પારખવાની કળા જેમ આપણે આપણાં બાળકોને અર્પણુ કરીએ છીએ અને અતિપ્રસંગી માણસને દૂર રાખવાનું શીખવો છીએ, તેમ સાહિત્યમાં પણ દુષ્ટ સાહિત્યના હાવસાવમાં ન ફસાતાં તેને દૂર રાખવાનું બાળકોને શીખવવું જોઈએ.

—કાકા કાલેશ્વર

ફરતાં પુસ્તકાલયોની સંખ્યા ૩૦૫૪ હતી તેની વધીને ૨૫૫૭૯ થઈ છે. લોકધરો ૩૧૬૭ હતાં તેને બદલે આજે ૪૩૪૩ થયાં છે. સને ૧૯૨૬માં લઘુતરનાં ૭૨૫૦ મથકો હતાં અને તેમાં ૧૨૦૦૦૦ લોકો લાજુતા હતા. હેલ્થ રિપોર્ટ જણાવે છે કે અબણો માટેની ૪૬૭૯૭ શાળાઓ છે અને ૫૦૦૦૦ કરતાં વધુ પુસ્તકાલયો છે.

‘ લોકોદય ’ લખે છે કે, સને ૧૯૩૭માં રશિયાની ક્રાંતિ થઈ ત્યારથી આજ સુધીમાં પુસ્તકોની ૭ અબજ કોપીઓ ખપી છે. અને દર વર્ષે ૮ અબજ અખબારોની નકલો ખપે છે. આમાંની ધણી અરી ચોપડીઓ સામ્યવાદી સાહિત્યને લગતી છે. હેલ્થ વીસ વર્ષમાં માર્ક્સ, લેનીનકથા, સ્ટેલીનનાં પુસ્તકોની સામીપનીસ કરોડ નકલો પ્રગટ થઈ છે. ૧૯૩૭ની સાલમાં સ્ટેલીનનાં પુસ્તકોની ચાર કરોડ નકલો ખપી હતી.

કમિટિઓ વગેરે શરૂ થઈ ગયાં, જેને થોડું વાંચતાં આવડ્યું તેને લોકધરો અને પુસ્તકાલયોનો લાભ લેવાની બ્યવસ્થા કરી આપી. અને ૭ માસની તૈયારી પછી એવાઓને પાછા શિક્ષકો-મોટા વિદ્યાર્થીઓ-વડા નિયાળીઆ બનાવવામાં આવ્યા. એ પ્રયાગે એ અરસામાં દસ લાખ માણસોએ લઘુતર મેળવ્યું.

એ લઘુતરને પરિણામે કાયમી પુસ્તકાલયોની સંખ્યા જે ૪૬૪૦ હતી તે વધીને ૧૪૧૪ની થઈ અને

કેળવણી સાથે પુસ્તકવાચનનો રસ પણ એટલો વધ્યો કે પુસ્તકાલયોની પડળીઓ પણ માણસોથી ભરતક જણાતી. વાચનની આ ભૂખને તૃપ્તિ આપવા ‘નિરક્ષરતાનો નાશ’ નામનું માસિક શરૂ થયું, જેમાં રાજદ્વારી અને આર્થિક વિષયો ચિત્રો સાથે ચર્ચાય છે, જેનો બહુ બહોળો ઉકાવ થાય છે. ”

આપણું વર્તમાનપત્રોના તંત્રીઓને અને પુસ્તકપ્રકાશકોને પૂછો કે તમારા હૃદય શું કહે છે ? તમે કલમની કમાણીમાં નિર્ભય છો ? કારણ, આપણી કેળવણીની ટકાવારીનો કાંટો હલુ ચઢ્યો નથી તેમ જ જૂજજાજ લખ્યા છે તેમનો સંસ્કારને સાહિત્યનો શોખ વાણીઆ-શાહી સ્થૂલ દિસાઓમાં ભરાઈ ગયો છે.

પુસ્તકાલયપ્રશ્નિતને આપણે ત્યાં સાચો વેગ ત્યારે જ મળ્યો હશે કે ત્યારે કેળવણીના પ્રશ્નને એકીચવાળે ઉપાડી લીધો હશે.

—રતિભાઈ અમીન .

—૫—

પુસ્તકાલયનાં પ્રકાશકિરણા

(૧૮)

૧૭૧. આ યુગમાં જેટલી પુસ્તકાલયની આવરયક્તા છે, તેટલી જ પુસ્તકાલયને વ્યવસ્થિત રાખવાની પણ છે.
૧૭૨. અવ્યવસ્થિત પુસ્તકાલય સમાજને પોતાના તરફ કોઈ દિવસ આકર્ષી નહિ શકે.
૧૭૩. વ્યવસ્થા વિનાનું પુસ્તકાલય, પુસ્તકાલય નથી પણ માત્ર ચોપડીઓની વખાર જ છે.
૧૭૪. તમારા પુસ્તકાલયને સમાજમાં વધુને વધુ ઉપયોગી બનાવવું હોય તો એટલું વ્યવસ્થિત અને સુંદર બનાવો કે જે માણસ એક વખત પુસ્તકાલયમાં આવે તે તેની સુંદર છાપ અને આકર્ષણ હૃદયમાં લઈને જ જાય.
૧૭૫. વ્યવસ્થાની જેટલી જરૂર તેટલી જ પુસ્તકાલયમાંનાં પુસ્તકો-વર્તમાનપત્રો-માસિકોની પસંદગીની પણ છે.
૧૭૬. પુસ્તકાલયમાં આવતાં પુસ્તકો, વર્તમાનપત્રો, માસિકોની પસંદગી એવી કરો કે સમાજને તેમાંથી વધારે પડતાં ઉન્નતિનાં જ તરવો મળતાં રહે.
૧૭૭. પુસ્તકાલય એવી રીતે ચલાવો કે તે તમારા સમાજની વિવિધ શુભ પ્રશ્નિઓનું કેન્દ્ર બની રહે.
૧૭૮. દરેક પુસ્તકાલયમાં નાનકડો એવો પણ બાલવિભાગ જરૂર હોવો જોઈએ.
૧૭૯. પુસ્તકાલય પ્રશ્નના પ્રચારનો લાભ જુદા જુદા કાર્યક્રમો ઝોઢવીને, પત્રિકાઓ વહેંચીને, સમાજને વારંવાર આપતા રહો.
૧૮૦. જનસમુદાયની નૈતિક, ધાર્મિક ઉન્નતિને પોષવામાં અગ્રભાગ ભજવવું સુવ્યવસ્થિતયણે અને સુંદર રીતે ચાલવું પુસ્તકાલય ખરેખર આજનું સાચું યાત્રાધામ છે.

—મજલાલ દ. મહેતા

પ્રાંત પુઠ મંડળની વાર્ષિક સભાઓ

(૧) વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળની વાર્ષિક સભા

ઉપરોક્ત મંડળની વાર્ષિક સભા તા. ૨૪-૯-૩૯ના રોજ પુઠ સઠ સઠ મં. સિઠની ઑરિસમાં બપોરના બે વાગે શ્રી. જયવતીબહેન દેસાઈના પ્રમુખપણા નીચે ભરવામાં આવી હતી. આ સભામાં દરેક મહાલ મંડળ તરફથી યુટાઇ આવેલા બે પ્રતિનિધિઓ ઉપરાંત ૨૦ પુઠ મંઠ ના વ્યઠ મંઠ ના સભ્યો શ્રી. યુનીલાલ પુ. શાહ, શ્રી. મણિલાલ મં. કારી-વાળા, શ્રી. ચિમનલાલ હ. અમીન, શ્રી. રામલાલ કા. પટેલ, સહમંત્રી શ્રી. નાજુકલાલ ચોકસી તથા પુસ્તકાલય ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદલાલ સા. વગેરે હાજર હતા.

આ સભામાં નીચે પ્રમાણેના ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા:

૧. મંત્રી શ્રી. ચિમનલાલ હ. અમીન તરફથી રત્ન યથેલ નિવેદન તથા દિસાબ મંત્રર કરવામાં આવ્યાં.

૨. નવા વર્ષના પ્રમુખ તરીકે શ્રી. જયવતીબહેન દેસાઈ તથા મંત્રી તરીકે શ્રી. ચિમનલાલ હ. અમીનને ચાલુ રાખવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું તથા નવીન વ્ય. મં. રચવામાં આવ્યું.

૩. શ. ૧૫ છપામણી, શ. ૧૫ કંઠીજીસી તથા પોરટેજ, શ. ૨૦ મંત્રીને પ્રવાસખર્ચે, અને શ. ૬૩ પ્રચારકના ખર્ચે પેટે મદદ મળી કુલ શ. ૧૧૩ તું બજેટ મંત્રર કરવામાં આવ્યું.

૪. વડોદરા અને નવસારી પ્રાંત ખાતે એક પ્રચારક શેકવાની ૨૦ પુઠ મંઠ ને ભલામણ કરવામાં આવી.

૫. મહાલ મંડળોની પાછલી તથા નવા વર્ષની ફાળવણી દરેક મહાલ મંડળોને અદા કરવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું અને ૨૦ પુઠ મંઠ ની ભંડેશત નં. ૨/૩૮-૩૯ માં જણાવ્યા પ્રમાણે ખર્ચ કરવાનું સૂચન કરવામાં આવ્યું.

૬. કારોળા ઝામેથી રાત્ર્ય પરિષદ ભરવાના આવેલા આમંત્રણ ઉપરથી કારોળા તેમ જ પ્રાંત મંડળ તરફથી કરનાળી પરિષદ ભરવાના કરેલા ઠરાવ ઉપરથી કરનાળી, એ બેમાંથી ઝમે તે એક સ્થળે પરિષદ ભરવાનું આમંત્રણ ૨૦ પુઠ મંઠ ને કરવાનું ઠરાવ્યું. *

૭. મહાલ અને ભૂધમંડળોએ સન '૩૮-૩૯ ના નિવેદનમાં જણાવેલાં કામે કરવાનું મહાલ અને ભૂધમંડળોને સૂચન કરવામાં આવ્યું.

૮. ખાતા તરફથી પ્રસિદ્ધ યથેલ અંદાજે બનાવવાની સહકારી યોજના તથા બજેટમાં જે તે ખાતે ખાતાએ ઠરાવેલા ટકા પ્રમાણે ખર્ચ કરવાની યોજના પ્રમાણે દરેક પુસ્તકાલયોને બજેટ બનાવવાની ભલામણ કરવામાં આવી.

ઉપર પ્રમાણે ઠરાવો થયા બાદ મંત્રી શ્રી. ચિમનલાલ હ. અમીન તરફથી પ્રમુખ-શ્રીનો તેમ જ સભામાં આવેલા પ્રતિનિધિઓનો આભાર મનાયા બાદ સભા વિસર્જન થઇ હતી.

૨. નવસારી પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળની વાર્ષિક સભા

ઉપરોક્ત મંડળની વાર્ષિક સભા તા. ૩-૯-૩૯ને રવિવારના રોજ બપોરે બે વાગે નવસારી કરખાના શ્રી સયાજી વેલવ પુસ્તકાલયના મકાનમાં રાજરત્ન શ્રી. કનયાલાલભાઈ જ., મજમુદાર વકીલના પ્રમુખપણા નીચે ભરાઈ હતી, જેમાં લુદા લુદા સ્થળોના સભ્યો હાજર હતા.

• વડોદરા પ્રાંત પુઠ મંડળની તા. ૧-૧૦-૩૯ ના રોજ મળેલી કા. વા. સભાએ કારોળાના આમંત્રણને માન આપી પરિષદ કારોળા મુકામે તા. ૧૭, ૧૮-૧૧-૩૯ ના રોજ ભરવાનું ઠરાવ્યું છે.

સોજ ચડાવેલાં પુસ્તકો

ઉલ્લા ચોડાજ માસમાં કવિતાઓમાં બેએક નવાં પુસ્તકો જોવામાં આવ્યાં છે કે જેમાં પ્રકાશકોએ ઠંડાઉપણું વાપર્યું છે અને વાચકોના ગજવા ઉપર ગરવા-જળી કાપ મૂકવાની રૂતિ દાખવી છે. ચાર પંક્તિના એક મુદ્રાકને લાંબા-પડોળા એક આખા પૃષ્ઠ ઉપર છાપવું અને પછી વીસ પંક્તિઓની જગ્યાને કોરી છોડી દેવી, એવાં સંખ્યાબંધ પુઠોડાં ભડું પુસ્તક બનાવવું અને તેવું મોંઘું મૂલ્ય રાખવું એ ઠંડાઉપણું છે અને બચારો પણ છે. સોજ ચડાવીને ભડું બનાવેલું એવું પુસ્તક લેખક કે પ્રકાશકની આંખોને પુણતાના દર્શન વડે મોઢ પમાડવું હોય છે, તે સિવાય એ કોણ રાખેલાં પાનાંની કે ભડા-ભડા ઠાગળની બીજી કોઈ જ ઉપ-યોગિતા હોતી નથી. ધનવાનોની લાચરોરીઓને શોભાવવાને કે મોટા રેખાધને વધુ મૂક્ય જોળવવાને પણ એ પુણતા ઉપયોગી થતી હશે. કવિતાઓ પ્રયેના રસને તો આજે એટ ચાક્ષી રહી છે, તે વખતે આવાં પ્રકાશનો ખરીદનારને તુચ્છકાર પામે તો આશ્ચર્ય નહિ થાય.

—સાહિત્યપ્રિય

વડોદરાથી ખાસ પુસ્તકાલય ખાતાના અધિકારી એ. રા. રા. આસિ. ક્યુરેક્ટર ઉમેદભાઈ પટેલ, વડોદરા રાજ્ય પુ. મંડળના મંત્રી શ્રી. મણિલાલ મં. કાશીવાળા, વ. રા. પુ. પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ નિમંત્રણને માન આપી પધાર્યા હતા.

શરૂઆતમાં પ્રાંત મંડળના મંત્રી શ્રી. કસનજી ભાઈ દેસાઈએ ગત વર્ષનું નિવેદન તથા હિસાબ વાંચી સંભળાવ્યા બાદ અને સર્વાનુમતે મંજુર થતાં નીચે પ્રમાણે ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા.

૨. નવા વરસનું વ્યવસ્થાપક મંડળ—સન ૧૯૩૯-૪૦ માટે નીચે પ્રમાણે વ્યવસ્થાપક મંડળ ચૂંટવામાં આવ્યું હતું:—પ્રમુખ: રાજરત્ન શ્રી. કનૈયાલાલભાઈ જ. મજમુદાર વકીલ; મંત્રીઓ: શ્રી. મનલાલભાઈ છ. દેસાઈ તથા શ્રી. કસનજીભાઈ દ. દેસાઈ; સભ્યો:—શ્રી. કાકોરભાઈ ના. દેસાઈ; શ્રી કાવસજી એલલજી ગજુદેવીઆ, શ્રી મણિલાલ દ. મોદી; શ્રી. શુભાળભાઈ લ. મહેતા, શ્રી. ગોપાળજી ગોવિંદજી, રાજરત્ન બ્લેનજી બાબમાયદાજી, મંત્રી. મહિલા પુ. નવસારી.

૩. નવા વરસનું બજેટ—સન ૧૯૩૯-૪૦ માટે નીચે પ્રમાણે અંદાજ બજેટ મંજુર કરવામાં આવ્યું હતું:—

જેમાં ૧૫૦) પ્રચારકના પમારના, ૨૦) પોસ્ટજી-કંટિજન્ટના, ૧૫ મુસાફરી ખર્ચ અને ૧૫) અનુ-ધાર્યા ખર્ચ માટેનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

૪-૫. અવસાનનોંધ—આપણા રાજ્યપિતા કે. સર સયાજીરાવ ગાયકવાડના ધર્મેશ દુઃખદ અવસાનની તેમ જ પુસ્તકાલયના રિટાયર આસિ. ક્યુરેક્ટર સદ્ગત પૂ. મોતીભાઈ અમીનના અવસાનની નોંધ સમાજે હમા યદ દિલગીરી સાથે મંજુર કરી હતી ને બન્ને મહાનુભાવ પુરુષા-ભાઓના આત્માને શાન્તિ માટે પ્રાર્થના કરી હતી.

૬. મહાલ મંડળોની ફાળવણી—ગત વાર્ષિક સભામાં સાલ ૩૫-૩૬ ની ૩૬-૩૭ ની સાલની આવેલી ફાળવણી પ્રચારક ખાતે વાપરવાને ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો. તે આધારે તે ફાળવણી તે ખાતે લેવાઈ છે. પણ ત્યાર પછી ૩૭-૩૮ અને ૩૮-૩૯ માં ને ફાળવણીઓ આપી છે તે ફાળવણી ઇજી સુધી ને તે મહાલને આપવામાં આવી નથી, જેથી ને તે મહાલ મંડળોને '૩૭-૩૮ ની ફાળવણી આપવાની અજની સમા કરાવે છે. ફાળવણી આપતા પહેલાં ને તે મહાલનાં નિવેદનો તથા હિસાબ મંજાવી લીધા બાદ જેને તેને ફાળવણી અદા કરવી.

૭. નવા વરસ માટે અચારક નીમવા—નવસારી પ્રાંત ખાતે સ્વતંત્ર પ્રચારક રાકવા જેવી પ્રાંત મંડળની આર્થિક સ્થિતિ નહિ દોવાથી તેમ જ સ્વતંત્ર પ્રચારક જેટલું કામ પણ નહિ દોવાથી તોડાસા રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી વડોદરા અને નવસારી પ્રાંત ખાતે ને તે પ્રાંતની રેખ-

રેખ નીચે એક પ્રચારક ચાર માસ માટે રૂ. ૩૫)ના પગારથી રાખવા આ સભા બકામબ્લુ કરે છે.

૮. હાલ ચાલુ છે તે પ્રચારકને બર્થ કયાં સુધી રાખવો—એ પ્રાંત ખાતે એક પ્રચારક રોકવાનું વ. રા. પુ. મંડળ તરફથી નક્કી થાય ત્યાર પછી આ પ્રાંતના હાલના ચાલુ પ્રચારકને છૂટા કરવા ને ત્યાં સુધીના તેમનો પગારખર્ચ પ્રાંત મંડળની શિક્ષકમાંથી પાડવો ને બે બર્થની રકમ ખૂટે તો વ. રા. પુ. મંડળ પાસેથી માગણી કરી મંગાવી લેવાનો આ સભા મંત્રીને અધિકાર આપે છે, ને હાલના પ્રચારકને ચાલુ રાખવા ભલામણ કરે છે.

૯. ભૂય મંડળોનાં બ્લેટ સહકારથી બનાવવા—રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તથા પુસ્તકાલય ખાતાના સહકારથી પુસ્તકાલયોનાં ભૂયમંડળો પાડવામાં આવ્યાં છે. તે ભૂય મંડળોમાં આવેલાં પુસ્તકાલયો એકબીજા સાથે સહકાર સારી ઓછા બ્લેટમાં પણ સારાં સારાં સામયિકો, પુસ્તકો વાંચવાનાં મળી શકે તે હેતુથી પુસ્તકાલય ખાતા તરફથી આગર ૧૯૩૯ના પુસ્તકાલય માસિકના અંકમાં “અંદાજ બનાવવાની સહકારની યોજના” એ નામની સૂચના નં. ૪થી પ્રસિદ્ધ થઈ છે, તેને આ સભા આપકારે છે અને તે પ્રમાણે કાર્ય કરવા ને તે ભૂય મંડળોના મંત્રીઓને આ સભા આમદર્શક ભલામણ કરે છે.

૧૦. પુસ્તકાલયનું બ્લેટ ટકાવારીની સૂચના અમાણે બનાવવા—રાજ્યમાં ધણાં ખર્ચાં આમપુસ્તકાલયોનાં બ્લેટ બહુજ ઓછી રકમનાં બને છે અને તેમાં વળી એટલી ઓછી રકમમાં પણ એકલાં વર્તમાનપત્રો અને માસિકો જ પસંદ કરે છે, જેથી પુસ્તકો દર વર્ષે ને પ્રમાણમાં ખરીદવાં ભેધએ તે પ્રમાણમાં ખરીદતાં નહિ હોવાથી પુસ્તકાલય ખાતા તરફથી અંદાજપત્રો બનાવતી વખતે વર્તમાનપત્રો, માસિકો અને પુસ્તકો એ દરેક ખાતે કેટલા ટકા રકમ બ્લેટમાં મૂકવી તે સંબંધી ‘પુસ્તકાલય’ માસિકમાં ને સૂચનાઓ પ્રસિદ્ધ થઈ છે તે સૂચનાઓ પ્રમાણે બ્લેટ બનાવવાની તજવીજ કરવા પ્રાંતના દરેક આમપુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને સભા ભલામણ કરે છે.

૧૧. પ્રાંતપંચાયત તરફથી કરના પુસ્તકાલયોની આન્ડ બંધ થઈ છે તે ચાલુ થવા માખત—પુસ્તકાલય ખાતાની રચાણનાથી આજ સુધી કરના પુસ્તકાલયોને સરકાર તરફથી મળતી તેટલીજ રકમ પ્રાંતપંચાયત તરફથી મળતી આવી છે. ચાલુ સાલથી તે બંધ કરવામાં આવી છે, તેથી કરના પુસ્તકાલયોની નાણાં સંબંધી રિયલિટી કોઈ થઈ છે ને પ્રગતિ સંકુચિત કરવાને પ્રસંગ ભેગો થયો છે. તેથી આજની સભા શીર્ષક સરકારને વિનવિત કરે છે કે નવસારી પ્રાંતપંચાયત ને રકમ કરના પુસ્તકાલયોને આપતી હોતી તે ચાલુ કરવા હુકમ કરવો. ને પ્રાંત-પંચાયત પાસે પ્રાંતમંડળે એક પ્રતિનિધિ મંડળ મોકલી ચાલુ સાલની પંચાયતની બચત રકમમાંથી આન્ડ ચાલુ કરવા વિનવિત કરવું. ને પ્રભવમંડળ પસૂના પ્રમુખને યજ્ઞ વિનવિત કરવો. સદર પ્રતિનિધિ મંડળમાં ચાલુ સાલના પ્રાંતમંડળના પ્રમુખ, મંત્રીઓ નવા શ્રી. કાવસજ એલલ જમુદેવીઆ, શ્રી. હાકેરમાઈ નારણજી દેસાઈ, તથા વ. રા. પુ. મંડળના મંત્રી શ્રી. મમ્લિલાલ મં. કાશી-વાળાની નિમણૂક કરવામાં આવે છે.

મોંઘાં મૂલ્ય

ટકાક કાગળ-પૃઠાં બીનઅન્યત્રનાં તથા, પરંતુ સામાન્ય નવલકથાઓ કે ને સુધય સ્વરૂપમાં પણ સાદાઈથી છાપી હોય તો આઠ આનામાં કે રૂપિયામાં વેચી શકાય, તેને બહા કાગળમાં છાપી, નકામા ઢાંસિયા રાખી, પ્રકરણ-પ્રકરણે અર્ધ પાનાં કોરાં ગળી ન્યારે દુર્ગમ રીતે દળદાર બનાવી તેનું દોઢ ને ત્રણ રૂપિયા નેટલું મૂલ્ય રાખવામાં આવે છે, ત્યારે તે સામે વાચકો વાંચો ઉકાળ્યા વિના ન રહે, રાખકોરો, ઇતિહાસમયો, કાવ્યો, વ્યાકરણો, એવાં પુસ્તકો માટે નેવાં કાગળ-છપાઈ હોવાં ભેધએ, તેવાં ન્યારે સામાન્ય નવલકથાઓ માટે કે દળવા વાચનનાં અક્ષયથી પુસ્તકો માટે વાપરવામાં આવે છે, ત્યારે તે મોંઘાં મૂલ્યો ઉપલબ્ધવાની ચૂસણીરિતનું જ રમરણ કરાવે છે.

“ પ્રતબંધ ”

સૌને બદલે એક માસિક હોય તો ?

માસિકોને તો આપણે ત્યાં રાફડો ફાટવા માંડ્યો છે. ગુજરાત પ્રાંતનાં આપણાં માસિકોના તમામ તંત્રી મદદરથો પોતાની પોતાઓ દ્વારા ગુજરાતનું સહુ કરવા ઈચ્છતા હોય તો તો એમ કેમ ન બને કે આ બધા તંત્રીઓ એક જ મંડળના રૂપમાં એકઠા થાય અને દર મહિને વિવિધ અને શ્રેષ્ઠ સારમગીઓથી ભરપૂર એક ચારસોથી પાંચસો પાનાંથી ભરપૂર એક માસિક ગુજરાતને ચરણે ધર્યા કરે.

આમ કરવાથી ગુજરાતનો ધનપ્રવાહ શાંત રીતે વહાઈ કરશે અને ધનપ્રવાહ પણ મર્યાદાવાળો અને સંગીન બનશે. આમ કરવા માટે આપણે સૌએ એકઠા મળીને એક મોટો વંદાળિયો પેદા કરવો જોઈએ. માસિકો સિવાયનાં સાપ્તાહિકો કે પાદિકો 'દરિજનબંધુ' ની પાછી કપર ચાલે તેવો પ્રયત્ન પણ પેદા કરવો જોઈએ.

૧૨. સદાઆશ્રમના પુ. મંત્રીની માગણી— સદાઆશ્રમ પુ ના મંત્રીની માગણી પ્રમાણે રકમનો પ્રયત્ન થઈ શકે તેમ નથી એમ સભા ઠરાવે છે.

૧૩. હિન્દી પુસ્તકો કામ પુસ્તકોની ખરીદી માટે વડોદરાથી મુનશી. છા. ઇ. ના કામગીરી બાબત—હિન્દી પુસ્તકો કામપુસ્તકાલયોમાં ખરીદવા માટેનો વડોદરાથી મુનશી છા. ઇ. ના આવેલા કામગીરી માટે સભા ઠરાવે છે કે, તેમણે આ બાબત ખાતા તરફ લખવી.

૧૪. વડોદરા શા. પુ. પરિષદ નવસારી પ્રાંતમાં ભરવા—વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદ ભરવા માટે આવતા ફેબ્રુઆરીમાં પ્રાંત મંડળની મિટિંગે વિચાર કરો અનુકૂળ દિવસો નક્કી કરવા આ સભા ઠરાવે છે.

૧૫. પ્રમાણે ઠરાવોનું કામ ચર્ચ રહ્યા પછી હવેતમાં શ્રી. મુગનલાલભાઈ દેસાઈએ પ્રમુખને તેમ જ આજની સભામાં પધારનાર સભ્યોનો આભાર માન્યા બાદ ચાંદપાણીને ઈન્સાફ આપી સભા વિસર્જન ચર્ચ હતી.

(૩) મહેસાણા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળની વાર્ષિક સભા

ઉપર્યુક્ત પ્રાંત પુ. મંડળની વાર્ષિક સભા તા. ૧-૯-૩૯ના રોજ મહેસાણા મુકામે પ્રાંત પુ. મંડળના પ્રમુખ શ્રી. હમીદલાલભાઈના પ્રમુખપદે મળી હતી.

પ્રાંતના જુદા જુદા રથેયો લગભગ પંદર સંખ્યો હાજર હતા. ઉપરાંત પુસ્તકાલય ખાતાના મે. મહંમીદાલ વ્યવસ્થાપક શ્રી. હમેદલાલ પટેલ, તથા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રી શ્રી કાશીનાથએ પણ હાજરી આપી હતી.

સભાના કામકાજની રાજીઆતમાં સભા સમક્ષ રત્ન ચયેલ ગત વર્ષના હેતુલ-હિસાબ મંજૂર કરવામાં આવ્યા હતા.

બાદ બીજો ઠરાવ નવા વર્ષ માટે નીચે પ્રમાણે કા. વા. મંડળ સુદાયું હવે:— પ્રમુખ: શ્રી. હમીદલાલ કાળિદાસ યજ્ઞભટ્ટ વડીલ; રા. ચંકરલાલ હીરાલાલ ઓઝા, રા. જોહાલાલ લાલદાસ પટેલ, રા. ભાસ્કરદાસ રા. નાનજીભાઈ જોડીદાસ પટેલ-ગાથુરમા, ઉમિયાચંકર લ. દેવ-વિસનગર, વિઠ્ઠલભાઈ જ પટેલ-એરાળ, રા. મહેતલાલ ર. દેવ-કડી, રા. મનિસલાલ ઉમિયાચંકર-સિદ્ધપુર, સા. પુ. કલોલના મંત્રી. ઉપરાંત રાજ્ય પુ. મંડળના વ્ય. મંડળમાંથી મહેસાણા પ્રાંતના સુદાયેલા સંખ્યો.

ઠરાવ ૩. નીચે પ્રમાણેના નવા વર્ષના બજેટનો હેતુ:

ઉત્પન્ન

૧૫૪-૬-૬ ટિલક

૬૫-૦-૦ આવનાર ઉત્પન્ન

૬૦-૦-૦ રા. પુ. મંડળના પ્રાંતિક કાળાના

૫-૦-૦ વ્યાજના

૧૫૦-૦-૦ રાજ્ય પુ. મંડળ તરફના પ્રચારકના કાળાના

૩૬૬-૬-૬

અર્થ

૨૮૦-૦-૦ પ્રચારકના કાળાના ૭ માસના

૩૦+૧૦=૪૦

૧૨-૦-૦ પોસ્ટેજના

૧૦૭-૬-૬ જરૂરી કામે હાથ પડે

૩૬૬-૬-૬

૪. મહેસાણા અને અમરેલી પ્રાંત માટે એક પ્રચારક કામમ માટે રાજ્ય પુઠમંડળ તરફથી મંજૂર થયેલ બજેટની મર્યાદામાં રહી નીમવા પ્રાંત મંડળ વિનંતિ કરે છે.

૫. સને ૧૯૩૭-૩૮ સાલની મહાલ પુસ્તકાલય મંડળોને આપવાની કાળવણીની રકમ જે જે મંડળો તરફથી નિવેદનો દિસાવ સાથે આવી ત્યાં હોય તેમને દરેકને મંત્રીએ ગોઠવી આપવી.

૬. ખાતામાંથી સહકારની યોજના અનુસાર અંદાજપત્ર તથા સામયિકો અને પુસ્તકો ખરીદાય તે માટે આ પ્રાંતનાં તમામ મહાલ પુસ્તકાલય મંડળોને પોતાના મહાલનાં ન્યૂનમંડળો દ્વારા ના પ્રમાણે ગોઠવણ કરવા સલામણુ કરવામાં આવે છે. તે તે પ્રમાણે દરેક મહાલ મંડળો આ કામ ઉપાધી લે તેવું કરાવવામાં આવે છે. તથા અંદાજપત્રો ધોરણુ પ્રમાણે ખાસ રકાવારો સાચવીને દરેક પુસ્તકાલય બનાવે તેવી સલામણુ કરવામાં આવે છે.

૭. પ્રાંતિક પુસ્તકાલય મંડળમાં વિગ્રામ યાગાધિકારીએને સલાહકારક સભ્ય તરીકે મુકાય તથા મહાલ યાગાધિકારીએને મહાલ પુસ્તકાલય મંડળમાં સલાહકાર સભ્ય તરીકે મુકાય તેવી યોજના કરવા રા. પુ. મંડળને સલામણુ કરે છે.

૮. સ. જી. યાગાના ધોરણુ પ્રમાણે સેન્ટરો છે તે સેન્ટરો પ્રમાણે ન્યૂનમંડળોની વ્યવસ્થા કરવા રા. પુ. મંડળને સલામણુ કરવામાં આવે છે.

(૪) અમરેલી પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળની વાર્ષિક સલા

તા. ૧૭-૬-૩૯ રવિવારના રોજ ૨ વાગતા શ્રી. તાપીઆષ મહિલા પુસ્તકાલયના ઉપરના ખંડમાં અમરેલી પ્રાંત યાગાધિકારી મે. ત્રિવંકરાવ વાસુદેવ એતીવ સાહેબના અધ્યક્ષપણા નીચે ભરવામાં બાવી હતી, જેમાં અમરેલી, દામનગર, ખાંભા, કોડીનાર, ધારી, રતનપુર વગેરે મહાલોના પ્રતિનિધિઓ, અમરેલી મહાલના ગ્રામ પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓ, અમરેલીના રથાનિક યાગાઓના મુખ્ય શિક્ષકો વગેરે હાજર હતા. ઉપરાંત અમરેલીના શ્રી. મોહનલાલ એધવજી પરીખ, પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રીઓ શ્રી. પ્રતાપરાય ગિ. મહેતા, શ્રી. ડૉ. હરિપ્રસાદ વિ. ભટ્ટ અને શ્રી. શેલરાજભાઈ મા. મકવાણા, શ્રી. વિદ્યારામ વસનંજી, બાલ પુસ્તકાલયના મંત્રીઓ શ્રી. દંડરાજભાઈ વીરજી તથા શ્રી. પુરુષોત્તમ જી. નોથી, અમરેલી અને ધારી વિભાગના યાગાધિકારી મે. હરિલાલ પટેલ અને મે. નાનુસાહેબ વગેરેની હાજરી હતી.

ઉપરાંત રાજ્યના પુસ્તકાલય ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક મે. ઉમેદલાલ સાહેબ, તેમજ વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રી શ્રી. મણિલાલ કાદીવાળા ખાસ પધાર્યા હતા.

સાહિત્ય પર અંકુશ

મને પોતાને તો એમ લાગે છે કે જેમ જુદા જુદા ધંધાઓ માટે તે તે ધંધાના નિષ્ણાતો જ એ હાય ધરે છે, તે ન્યાયે સાહિત્યમાં પણ જુદા જુદા પ્રકારના સાહિત્યસર્જન માટે નિષ્ણાતોને જ હાયે સર્જન થવાં જોઈએ. તેવા નિષ્ણાતો માટે જ્ઞાન અને અભ્યાસની ચોક્કસ મર્યાદાઓ બંધાઈ જવી જોઈએ, તેવા નિષ્ણાતોએ ચોક્કસ પ્રકારની કસોટીમાંથી પસાર થવું જોઈએ અને ત્યારે જ તેમનાં સર્જનોને પ્રસિદ્ધિ મળે. સાહિત્યસર્જન ઉપર આટલો અંકુશ મૂકીએ તો સરવાળે આપણા દેશને લાભ થવાનો છે તેવું મારું માનવું છે.

—શ્રી હરલાલ

સભાના કામકાજની શરૂઆતમાં શ્રી. પ્રતાપરાય જિ. મહેતાએ હાજર રહેલા સૌનો સત્કાર કર્યો બાદ સને ૧૯૩૮-૩૯ સાલનો હેવાલ અને હિસાબ અને પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળના જીલ્લો જીલ્લો ઠરાવો આ સભા સમક્ષ રજૂ કરતાં મંજૂર કરવામાં આવ્યા હતા. સભામાં શ્રી. હરિલાલ નારણે પ્રસંગોપાત વિવેચન કર્યું હતું.

બાદ શ્રી. મણિલાલ કાશીવાળાએ આટલી સારી હાજરી જોઈ ખુશાલી દર્શાવી કોઈ ભાષ્યોને પુસ્તકાલયોના કામકાજને અંગે પડતી મુશ્કેલીઓ વગેરે જાહેર કરવા સૂચન કર્યું હતું.

બાદ સાર્વ કામ કરનાર મંત્રીઓ-અધ્યક્ષોને આપવાના જે ધનામે શ્રી. રામજીભાઈ હંસરાજે જાહેર કરેલાં હતાં (તેમાં રૂ. ૮૦)નાં ધનામે આપવાનાં બાકી હતાં) તે ધનામે જે મંત્રીઓના કામના હેવાલો, મે. હરિલાલ સાહેબ, શ્રી. વિદ્યારામભાઈ અને પ્રાંત અને મહાલતા પ્રચારકો વગેરેએ તપાસી નક્કી થયા પ્રમાણે મે. પુસ્તકાલય ખાતાના મહંદીશ સાહેબના વરદ હસ્તે રોકડ રકમનાં રૂ. ૮૦)નાં આપવામાં આવ્યાં હતાં.

છેવટે મે. ઉમેદલાલ સાહેબે ભાષણ કરતાં જણાવ્યું હતું કે, મેં પ્રાંત પુસ્તક મંડળની મણી સભાઓમાં હાજરી આપેલ છે, પણ આવી સારી સંખ્યામાં મંત્રીઓ, અધ્યક્ષો વગેરે ક્યાંક જ નોંધમાં આવ્યા છે. ઉપરાંત, પુસ્તકાલયો સંબંધી લંબાણ પ્રવચન કરી પુસ્તકાલયના કાર્યકરોએ ૧. તપાસણી અધિકારીનો રિપોર્ટ, ૨ અંદાજ કેવું અને છે તે, ૩ વાર્ષિક નિવેદન વગેરે બાબતો ઉપર ખાસ લક્ષ આપવું જોઈએ, તેમજ પુસ્તકોની પસંદગી બહુ જ કાળજીથી ચોખ્ખી પ્રકાશનોમાં જ થવી જોઈએ, દર્શાવી, પુસ્તકાલયમાં સ્વચ્છતા ઉપર ખાસ ભાર મૂક્યો હતો. અને પ્રસંગોપાત પુસ્તકાલયોને લગતા ખાસ વિષયો સમજાવ્યા હતા. છેવટે મે. ઓતિવ સાહેબે ઉપસંહારમાં પ્રૌઢ શિક્ષણ બાબત સમજાવી હતી. અને આ પ્રવૃત્તિમાં ખૂબ રસ લેવા સૂચન કર્યું હતું. તેમજ પુસ્તકાલયોએ પ્રૌઢ શિક્ષણ બાબતનાં પુસ્તકોની સંગવડ કરી આપવા ખાસ ભાર મૂક્યો હતો.

છેવટે રાજરત્ન શ્રી. પ્રતાપરાય જિ. મહેતા તરફથી શ્રી. પ્રમુખ સાહેબ, મે. ઉમેદલાલ સાહેબ, શ્રી. મણિલાલ કાશીવાળા અને સૌ પ્રધાનેશ્વર સંત્રીઓ સહુસાને વગેરેનો આભાર સ્વીકારી સભા વિસર્જન થઈ હતી.

પસાર થયેલા ઠરાવો

૧. સભાના પ્રમુખની વરણીનો હોદ્દાને બીજા ઠરાવ ત્રણ વર્ષના હેવાલ હિસાબ મંદૂર કરવાનો પસાર થયો હતો.

૨. નવીન વર્ષ મંદિતું ઇ. વા. મંડળ નીમવાનો પસાર થતાં તેમાં નીચે પ્રમાણે હોદ્દાનો ચૂંટાયો હતો:—

પ્રમુખ : રાજરત્ન શ્રી. મોહનલાલ વીરજીભાઈ પટેલ; ઉપપ્રમુખ શ્રી. ત્રિવંકરાય વાસુદેવ ઓતિવ સાં (પ્રાંત શાખાધિકારી), મંત્રીઓ : (૧) રાજરત્ન શ્રી. પ્રતાપરાય જિ. મહેતા, (૨) શ્રી. ભોજીલાલ તારાચંદ મહેતા, (૩) શ્રી. રતિલાલ મુદરજી શાહ; સભાસભો : ડૉ. હરિ-પ્રસાદ વિ. મહં, શ્રી. પુત્રોત્તમ જીવરામ જોષી, શ્રી. ચોક્કસજીભાઈ મા. મકવાણા, શ્રી. હંસ-રાજભાઈ વીરજી, શ્રી. વિદ્યારામ વસનજી ત્રિવેદી, શ્રી. જોરીશંકર ખેડીલાલ, શ્રી. મણિલાલ લામો-દર ખાંડગીયા, ઉપરાંત, પ્રાંત અને મહાલ શાખાધિકારી સાહેબો હોદ્દાની રજા સભાસભો.

૪. આ પ્રાંતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ પ્રાંતની વાર્ષિક મુશ્કેલીએને અંગે અવારનવાર દુઃખભર્યાં વર્ષો આવ્યાને અંગે ઘણી મંદ પડતી ભય છે. ને બલેટા દિનપ્રતિદિન બીબ પ્રતિભાને મુકાબલે અને સામાન્યતઃ એકી રકમનાં બનતાં ભય છે. આવી સ્થિતિમાં પછાત ગામડાઓને હીરક મહોત્સવ નિધિ-માંથી રાત્ર્ય મદદ ભેટી રકમ નિદાન પાંચ વરસ માટે પુસ્તકાલયોની પડતી દશા અટકાવવા માટે મળે તો આ પ્રવૃત્તિ ખૂબ આગળ ધપશે, એમ આ પ્રાંત પુ. મંડળ માને છે. રાત્ર્ય હીરક મહોત્સવ ગામ-નિધિના સંચાલકોને આ માટે દિલસોહીથી ઘટવું કરી વિચાર કરવા વિનંતિ કરે છે.

૫. આ પ્રાંત દૂર દોઢ રાત્ર્ય વરફના પ્રચારક વારંવાર આવી ચડતા નથી. આ પ્રાંત માટે નિદાન છ માત ફરી ચક્રે તેવી યોજના કરવા રાત્ર્ય પુસ્તકાલય મંડળને આ મંડળ વિનંતિ કરે છે.

૬. ગામપુસ્તકાલયો માટે જનરફ રજિસ્ટર, નામવારી અને વિષયવાર રજિસ્ટરનાં ફોર્મ પ્રાંતમાંથી છૂટાં મળે છે, તેને બદલે મદાલમથી તે બધા બંધાઈને મળે તો સરળતા થશે, અને વર્ગીકરણ બધે સ્થળે થકું સુગમ થશે તેમ આ સભા માને છે. આ માટે મદાલ મંડળોએ બે ભવની ગોઠવણ કરવા આ સભા ઠરાવે છે:

૬. પત્રવ્યવહાર દ્વારા પુસ્તકાલયસિદ્ધિ આપવાને રાત્ર્ય વરફથી ને પ્રબંધ થશે છે, તેમાં જોડાવા અંબપાણીને આ સભા સૂચવે છે.

૭. રાત્ર્યના પુસ્તકાલય ખાતા વરફથી સદકારી અંદાજપત્રની યોજના પ્રસિદ્ધ થઈ છે, તેને આ મંડળ આવકારદાયક લેખે છે. અને દરેક મદાલ મંડળોને આમદપૂર્વક સલામણુ કરે છે.

૮. સક્રમ હોય તે ન્યૂની અંદાજપત્રોમાં માસિકો, પુસ્તકો, સદકારથી ખરીદાય તેવી વજ-વીજ કરે, એથી નજીક નજીકનાં ગામોમાં એકજ માસિક કે પુસ્તક, બેવડાઈ કે ત્રેવડાઈ ન ભય અને અરસપરસ તેનો લાભ લઈ ચક્રાય એવી વજવીજ કરવાને આ સભા ઠરાવે છે. પ્રારંભમાં એ પણ થવું જોઈએ કે આ યોજનાને સફળ કરવા રાત્ર્ય પ્રચારક થોડો વખત આવી યોજનાને સફળ કરી ભય.

૯. નવી સાલ ૧૯૩૬-૪૦ માટે નીચે પ્રમાણે અંદાજપત્ર મંજૂર કરવામાં આવે છે. +

૨૦૦-૦-૦૦	પ્રચારકના મદદના
૫૦-૦-૦૦	બેટના અને સિલકમાંથી.
૮૦-૦-૦૦	રોક રામજીભાઈની ઇનામી યોજના
૩૩૦-૦-૦૦	

૩૦-૦-૦૦	કંટીજન્ટી, પુસ્તકો વડોદરાથી મેંત્રાવી ચોકલવાના ખર્ચના, ટપાલ, સ્વાગત કાપાદિના.
૨૦૦-૦-૦૦	પ્રચારકમદદના અને પ્રવાસમદદના
૨૦-૦-૦૦	પ્રૌક સિસલ માટે
૮૦-૦-૦૦	ઇનામો બાકી દેવાના છે તે
૩૩૦-૦-૦૦	

+ પ્રાંત-પુ. મંડળોના હેવાલ-હિસાબ અમને મળ્યા છે, જે સ્થળ સંકેતને લઈને આવતા અંગે પ્રસિદ્ધ થશે. —૧૧૧ી.

એકજ શબ્દવાળું નાનામાં નાનું પુસ્તક

ફક્ત એકજ શબ્દવાળું અને દુનિ-યાનું નાનામાં નાનું પુસ્તક યુગોસ્લેવી-આમાં પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે. એ પુસ્તકનું નામ છે “ દુનિયા પર કોનું રાત્ર્ય ચાલે છે ? ” તેનો જવાબ ગ્રામ-ડીમાં એવો આપવામાં આવ્યો છે કે “ પેસા ”. ગ્રામડી પર ઉપર-નીચે ક્વર અને અંદર ચાર પાનાં છે અને અત્યાર સુધીમાં તેની ચાર આવૃત્તિ બહાર પડી ચૂકી છે. તેના લેખકને પેરીસના એક આખબાર વરફથી દ્યહબર ક્રાંતિનું ઇનામ આપવામાં આવ્યું છે.

જ્ઞાન ગ્રહી લ્યો

પેલું દિવાલે પ્રિય શું ફીસે છે ?
 ને સૂર એનો સળળો વહે છે;
 ટકોર એનો શું સૂચવે છે ?
 ન બાણતી તો સુણ હું કહું તે.
 કે'છે ઘટી એ સહુ વાચકોને
 “ શેડી ક્ષણે! જીવનનો રહી જે
 વહી જશે, જ્ઞાન હૃદયે ગ્રહી લ્યો ”
 ‘ આલો કરો બંધ ’ કે' અંધપાળો.

જીવનનાં અન્ય-મંદિરો, બંધ થાશે અજાણમાં;
 ગ્રહી લ્યો જ્ઞાનનાં પુષ્પો, ભલી એ અન્ધવાટિકા.

લક્ષ્મીરામ પાઠક

—૫—

પ્રભુતુલ્ય પ્યારાં

અંજની

જ્ઞાન તણા ઉઠધિ રેલાવે,
 યુદ્ધિની સરિતાઓ મિલાવે,
 જીવન આનંદ પ્રેમ વહાવે,
 આશ્વાસનની આગે હૂંફ. ૧
 સંપ સુખના ઉછળે કુવારા,
 સુસ્તકો તો પ્રભુતુલ્ય પ્યારાં,
 હૃદય ધડી કડું નવ ન્યારાં,
 જાતાં ભવોભવ ફેરાં દુઃખ. ૨
 દોષ, કલેશ ને કુસંપ બાળે,
 આત્માનાં અંધારાં ટાળે,
 જ્ઞાન તણી જ્યોતિ પ્રગટાવે,
 જીવનનાં ઉપજાવે મુખ. ૩
 ધૈર્યચન્દ્ર ૨. બુદ્ધ

વડોદરા રાજ્ય પુઠ મંડળની વાર્ષિક સભાના હેવાલ

ઉપરોક્ત મંડળની વાર્ષિક સભા તા. ૨૪-૯-૩૬ ને રવિવારના રોજ બપોરના ત્રણ વાગે રા. બ. શ્રી. ગોવિંદભાઈ દાશીભાઈ દેશાઈને પ્રમુખપદે પુ. સ. સ. મંડળની ઔદિસમાં ભરવામાં આવી હતી, જેમાં પ્રમુખશ્રી ઉપરાંત વ્ય. મં. ના સભ્યો શ્રી. સુનીલાલ પુ. શાહ, શ્રી. ચિમનલાલ હ. અમીન, શ્રી. જયવતીબહેન દેશાઈ, શ્રી. મણિલાલ મં. કાશીવાળા ઉપરાંત પુરતકાલ્ય ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ પટેલ હાજર હતા.

સભાના કામકાજની શરૂઆતમાં મંડળના મંત્રી શ્રી. મણિલાલ કાશીવાળાએ સભાના કામકાજ અંગેના બહારગામથી આવેલા પત્રો વાંચી મંડળાવ્યા હતા, જેમાંના મુખ્ય ચિનોદયો શ્રી. નટવરલાલ ગિ. શાહ, ગણુદેવીશ્રી શ્રી. કાવસજી ગણુદેવીઆ અને દારકાથી શ્રી. કલ્યાણરાય ન. જોશી તથા મહેસાણાથી શ્રી. જેઠાલાલ લાલદાસના હતા. બાદ સભાસદોમાં વહેંચાયેલ ગયા વર્ષના હાપેલ હેવાલ-હિસાબની રજુઆત યથા હતી.

ત્યારબાદ પ્રમુખસ્થાનેથી રા. બ. શ્રી. ગોવિંદભાઈ સાહેબે જણાવ્યું કે, આજની સભા વાર્ષિક નિવેદન-હિસાબ તથા નવા વર્ષનું અંદાજપત્ર મંજૂર કરવા તેમજ અન્ય પ્રશ્નો વિચારવા મળી છે.

મંડળને ગઈ સાલ બે ફટકા પડ્યા છે. પુરતકાલ્ય પ્રવૃત્તિના પિતા કે. શ્રીમંત સમજીરાવ મહારાજ સાં નું હેવાલવાળા વર્ષમાં અવસાન થયું છે. એ પહેલાં થોડા દિવસ અગાઉ શ્રી મોતીભાઈનું પણ અવસાન થયું હતું. સ્વામીનું કામ કરવા સેવક જેમ અગાઉથી જન્ય તેણું આ બન્યું હતું. કેમ જાણે કોઈ મોટા કામ માટેનો કંઈ સંકેત ન હોય. પણ તેઓ તો જ્યાં હશે ત્યાં સુખી જ દરો. તેઓ તો આપણી પ્રવૃત્તિને જન્ય જેવા હતા. એમના જવાથી સર્વત્ર શોકની લાગણી છવાઈ હતી. આમ છતાં આપણા કામકાજ માટેના પ્રયત્નો જારી રહ્યા છે.

સહગતની ખાલી પડેલી જગ્યાએ તાત્કાલિક સૌ. જયવતીબહેનની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી. અને આજે હવે રા. કાશીવાળા કામકાજથી નિવૃત્ત થવા જણાવે છે. હવે એમને વૈરાગ્ય આવ્યો છે, પણ હું તેમને કહું છું કે તમારે બદલે તો હું નીકળવાનો છું.

આપણા કાર્યમાં ખાતાનો સારો સહકાર છે. ખાતું મંડળની સેવાઓ સમજે છે. ખાતાના અધિકારીઓ પ્રાંત-મહાલ મંડળોમાં અવારનવાર હાજરી આપે છે અને તેથી મંડળ પોષવા લાયક છે એમ તેઓ સમજે છે.

આ સાલથી શ્રીમંત સરકાર પાસે રા. ૧૫૦૦ ની ગ્રાન્ટ મળવા અરજી કરવામાં આવી હતી પણ રા. ૧૨૦૦ ની ગ્રાન્ટ પાંચ વર્ષ માટે મંજૂર થઈ છે તે બદલ શ્રીમંત સરકારનો આપણે આભાર જ માનવો ઘટે.

વળી ગઈ સાલે કે. શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબના અવસાનનો શોક હોવાને લીધે રાજ્ય પુઠ પરિષદ મેળવી ચકાઈ નહોતી. આ વર્ષે તો ભરાવી જેમણે. એ માટે પણ તમારે વિચાર કરવાનો છે.

પ્રમુખશ્રીનું ઉપર મુજબનું વક્તવ્ય પૂરું થયા બાદ ફરોવાનું કામકાજ હાથ પર લેવામાં આવ્યું હતું. જે ફરોવા નીચે મુજબ છે:—

૧. ગત વર્ષમાં બજેટમંત્રી ઉપરાંત વિશેષ થયેલા ખર્ચ મંત્રી કરવામાં આવ્યા.
૨. ગત વર્ષનો દિસાબ તથા નિવેદન મંત્રી કરવામાં આવ્યા.
૩. નવા વર્ષનું રૂ. ૪૧૬૯૯ અંદાજ મંત્રી કરવામાં આવ્યું.
૪. સ્વ. અમીન સા. ની ખાસી પટેલી જગોએ વસોના શ્રી. રામભાઈ કા. પટેલને નીમવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું.

૫. રાજ્ય પુ. પરિષદ માટે વડોદરા પ્રાંત મંડળ તરફથી આવેલું આમંત્રણ સ્વીકારવામાં આવ્યું તથા કરનાળી * ગામે પરિષદ ભરતી એ પણ નક્કી થયું.

૬. આગામી પરિષદ માટે પ્રમુખ તરીકે કેને લાવવા તે માટે કેટલાંક નામો નક્કી થઈ તે સંબંધેના ઉત્તરો નિર્ણય કરવાની પ્રમુખ અને મંત્રીઓને સત્તા આપાઈ.

૭. યાજ્ઞા ખાતાએ ગોઠવેલાં સેન્ટર પ્રમાણે પુસ્તકાલયોનાં મંત્રીમંડળો ગણવાની ખાતાને સલામત કરવામાં આવી.

૮. વડોદરા અને નવસારી પ્રાંત ખાતે એક તથા મહેસાણા અને અમરેલી પ્રાંત ખાતે એક એ પ્રમાણે બે પ્રચારકો રોકવાનું અને તે નીમવા માટે મંત્રીઓને સત્તા આપવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું.

૯. વિભાગ તથા મદાલ યાજ્ઞાધિકારીઓને પ્રાંત તથા મદાલ મંડળમાં સલાહકાર સભ્ય તરીકે થવા બદલને મહેસાણા પ્રાંત પુ. મંડળ તરફથી આવેલા ઠરાવ પરિષદમાં રજૂ કરવાનું ઠરાવ્યું.

૧૦. પુસ્તકાલય ખાતાએ પ્રસિદ્ધ કરેલ અંદાજે બનાવવાની સદકારી યોજના તથા બજેટમાં ક્યા ખાતે કેટલો ખર્ચ કરવો તેની યોજના પ્રમાણે વર્તવા પુસ્તકાલયોને સલામત કરવામાં આવી.

૧૧. પુસ્તકાલયના વિકાસ માટે પોસ્ટરો તથા પત્રિકાઓ પ્રકટ કરવા નીચે પ્રમાણેની સમિતિ નિમાઈ:—શ્રી. મણિલાલ મં. કારણવાળા, શ્રી. જયવતીબહેન દેસાઈ, શ્રી. પ્રતાપરાય જી. મહેતા, શ્રી. રામભાઈ કા. પટેલ.

૧૨. સ્ટાફના કામકાજની વહેંચણી માટે તથા રત્નબે, કામગીરીઓ વગેરે નક્કી કરવા માટે નીચે પ્રમાણેની સમિતિ નિમાઈ:—શ્રી. મણિલાલ મં. કારણવાળા, શ્રી. પુસ્તકાલય ખાતાના મદદનીશ જયવતીબહેન.

૧૩. શ્રી. ચિમનભાઈ ડ. અમીન પ્રાંત પંચાયતમાં ઉપાધ્યક્ષ તરીકે ચુંટાવાયો અભિનંદન આપવામાં આવ્યું.

૧૪. બાલસાહિત્ય સર્વસંગ્રહનો આગળનો ભાગ છાપવાનું ઠરાવાયું.

ઉપર પ્રમાણે ઠરાવો થયા બાદ પ્રમુખશ્રી તરફથી ઉત્તરો ઉપસંહાર થઈ મંત્રી શ્રી. યાજ્ઞાવાળા તરફથી પ્રમુખશ્રીના આભાર સભા વિસર્જન થઈ હતી.

—ક્ર—

શિષ્ટ, અશિષ્ટ અને ખીલતસ સાહિત્ય

શિષ્ટ અને અશિષ્ટ સાહિત્યની આજે જગતી ભેળસેળ થઈ ગઈ છે. અશિષ્ટને પણ શિષ્ટમાં ખપાવવામાં આવે છે. એટલે સાહિત્ય એટલો ચર્ચા આજે બસ થતો નથી. શિષ્ટ સાહિત્ય, અશિષ્ટ સાહિત્ય અને ખીલતસ સાહિત્ય. એવા ભેદો પાડવા અનિવાર્ય થઈ પડ્યા છે. લોકોની દીનવૃત્તિ ઉપર જીવતાં માસિકો ને અઠવાડિકોની સંખ્યા આપણે ત્યાં નાની નથી; જ્યારે શિષ્ટ અને સન્માન્ય ગણાતાં માસિકો અને અઠવાડિકોની આર્થિક દશા દયાજનક છે. આ સંલેગોમાં શિષ્ટ અને સન્માન્ય સાહિત્યનો પ્રચાર કરવાની અનિવાર્ય જરૂર છે. પુટપાથો ઉપરથી હલકાં માસિકો-અઠવાડિકો મોટા જથ્થામાં ખપે છે, જ્યારે શિષ્ટ માસિકો કે અઠવાડિકોની ખપત ખાસ થતી નથી. આ ઉપરથી સામાન્ય વાચકસમૂહની સંસ્કારરુચિ ખીલવવાની કેટલી બધી જરૂર છે તે સ્પષ્ટ થાય છે. આ રુચિ ખીલવવા તમારાથી બનતું કરો.

* આ પરિષદ ૧૦ પ્રાંત પુ. મંડળની તા. ૧-૧૦-૩૬ ની સલામમાં ઝારોજા મુકામે ભરવાનું ઠરાવાયું છે.

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળનો

સન ૧૯૩૮-૩૯ની સાલનો

અહેવાલ

“ પુસ્તકાલયનો લાભ થોડા અગ્રેજ સભ્યોમાં જ હો એવી હદ (આંદ) ન રાખવી જોઈએ, પરંતુ તે લાભ વધારેમાં વધારે માણસો કેવી રીતે લઈ શકે એજ હેતુ સતત લક્ષમાં રાખવો જોઈએ. માતૃભાષાવાળા વિભાગ તરફ વધારે લક્ષ આપવું જોઈએ. એજ હેતુથી મેં આખા રાજ્ય માટે ગ્રામ પુસ્તકાલયોની યોજના ઘડાવી છે, એ યોજના ખાર પાડવા માટે પ્રજાએ પોતાની સક્તિ અતુલ્ય પોતાનો હિસ્સો આપવાની જરૂર છે. મહેનત કર્યા વગર કંઈ પણ કામ બનવું નથી. સ્વાર્થત્યાગ કર્યા વગર જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવું નથી; પરંતુ હાલની પરિસ્થિતિને મને તેમ કરી પડેલી વજનું જોઈએ. બીજા દેશોએ ભૂત-કાળમાં એવી જ રીતે પરિસ્થિતિ સામે ધૈર્ય ધરવું અને હજી ભવિષ્યમાં ધણાને ધૈર્ય ધરવું પડશે. લોકોએ પોતે જ પોતાના સંજોગોમાંથી લેવા આવવું જોઈએ. એમણે નહવું જોઈએ કે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની ખૂબ અગત્ય છે, અને એ મોટામાં મોટી જરૂરિયાત છે. લોકોને પુસ્તકના વસ્તુ માટે પ્રેમ થવો જોઈએ, નહીં કે પુસ્તકની બાંધણી અને ચિત્રો માટે. ચોપડીઓ જીવનનો એક ભાગ છે, એવું લોકો સમજતા થઈ જવા જોઈએ ત્યારે જ પુસ્તકાલય એ ફક્ત શોભા માટે રાખેલી સંસ્થા નહીં પણ જીવનના આધારરૂપ સંસ્થા છે એવો ખ્યાલ મંધારો. ”

ડૈ. ધીમંત સયાજીરાવ મહારાજ.

સુર મહાશયો,

પૂરા-યથેલાં સન ૧૯૩૮-૩૯ના વર્ષનો રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળનો વિગતવાર અહેવાલ આપ સમક્ષ રજૂ કરતાં આનંદ થાય છે.

૧. ઇ. સન ૧૯૧૨માં પ્રજાવત્સલ મહર્ષિ શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબે ગહેર કરેલા ઉપરના વિચારોને મૂર્તિમંત કરી દેખાડવાની શુભ ઇચ્છા

ઉદ્ભવ. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના રસે રંગાયેલા કેટલાક કાર્યકર્તાઓને સન ૧૯૨૪-૨૫માં જન્યૂત થઈ. એને પરિણામે રાજ્ય સમસ્તતની પહેલી પુસ્તકાલય

પરિષદ મણુદેવી મુકામે સન ૧૯૨૫ના એપ્રિલ માસમાં મળી. તેની સાથે જ આ મંડળ અસ્તિત્વમાં આવ્યું ગણી શકાય. એનું વ્યવસ્થિત બંધારણ સન ૧૯૩૦માં પાટણ મુકામે મળેલી પાંચમી પરિષદે પસાર કર્યું છે. અને તે મુજબ હાલ તેનું કામ ચાલે છે.

૨. મંડળના ઉદ્દેશ નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) રાજ્યના ચારે પ્રતિમાં વિખરાયેલાં પુસ્તકાલયો અને લાંચનાલયોની પ્રગતિ સાધવી અને તેમને સુવ્યવસ્થિત બનાવવાં; (૨) પુસ્તકાલય વિદ્યોધ્યાં

ઉદ્દેશ. ગામોએ નવીન પુસ્તકાલયો ઉદ્ધાગવવામાં ખાતાને સહકાર આપવો;

(૩) પુસ્તકાલયોના કાર્યકર્તાઓ વચ્ચે તથા સરકાર અને રયાનિક

સંસ્થાઓ સાથે સહકાર સાધવો; (૪) પ્રજામાં વાચનનો શોખ ફેલાવવો; (૫) પુસ્તકાલય વિષયક સાહિત્ય પ્રસિદ્ધ કરવું; (૬) શિષ્ટ સાહિત્યના વાચનનો પ્રચાર વધારવો; (૭) પુસ્તકાલયનું વહીવટી કામ શીખવવા તાલીમ વર્ગો ભરવા યા ભરાય તેમાં મદદ કરવી; (૮) ખાતાના સહકાર અને સલાહ મુજબ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો પ્રચાર કરવો અને તપાસ-ણીનું કામ કરવું.

૩. ઉપરના ઉદ્દેશો વ્યવસ્થિત રીતે પાંચ પાંડવાં માટે પ્રાંત, મહાલ અને જૂથ મંડળો રચવામાં આવ્યાં છે. આ મંડળો રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળની સલાહ પ્રાંત, મહાલ અને ને દોરવણી મુજબ પોતપોતાના ક્ષેત્રમાં યથાશક્તિ કાર્ય કરે છે. પૂરા જૂથમંડળો યથેલા વર્ષ દરમ્યાન નવસારી, વડોદરા, મહેસાણા અને અમરેલી એ ચારે પ્રાંત મંડળોની વાર્ષિક સલાહો મળી હતી; જેના અહેવાલ 'પુસ્તકાલય' માસિકના ૧૯૩૮ ના ઑક્ટોબર અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા છે.

મહાલ મંડળો તથા જૂથ મંડળો પણ બધા જ મહાલોમાં યોજાયાં છે; પણ તે બધાં હજી પૂરાં જાગતાં નથી બન્યાં. જેઓ જાગતાં છે યાને જેમની વાર્ષિક સલાહો ભરાઈ છે તેવાં જૂથ તથા મહાલ મંડળોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) જાગતાં જૂથમંડળો

વડોદરા પ્રાંત (૧) વરણામા, (૨) સેવાસી, (૩) જાણી, (૪) તરસાળી, (૫) બાયલી, (૬) પેટલાદ, (૭) વસો, (૮) સોજગા, (૯) સાલસી, (૧૦) તેનતળાવ, (૧૧) અવાખલ, (૧૨) ચિતોર, (૧૩) વેજપુર, (૧૪) સાંઘસાલ, (૧૫) કતેદપુર, (૧૬) કોઠીયા, (૧૭) કંઠારી, (૧૮) કંબોધ, (૧૯) માસર; નવસારી પ્રાંત (૨૦) ગણદેવી, (૨૧) અંબેડો, (૨૨) બીલી-મોરા, (૨૩) કોસંબા, (૨૪) નવસારી, (૨૫) વેરમા, (૨૬) મોરયાણુ; મહેસાણા પ્રાંત (૨૭) ખેરાળુ, (૨૮) દેણપ, (૨૯) વાલમ, (૩૦) અડીયા તા. હારીજ, (૩૧) વસાં તા. ચાણુરમા, (૩૨) બદુચરાળ, (૩૩) ડાંગરવા; અમરેલી પ્રાંત (૩૪) સમડીયાળા, (૩૫) કેડીયાયાડ, (૩૬) આંકડીયા. (ગષ સાલ ૨૮).

(૨) જાગતાં મહાલ મંડળો

વડોદરા પ્રાંત (૧) કરજળ, (૨) પાદરા, (૩) પેટલાદ, (૪) ભાદરણ, (૫) ડોઝા, (૬) ચિતોર, (૭) સંખેડા, (૮) સાવલી, (૯) વાઘોડીયા, (૧૦) તિલકવાડા, (૧૧) વડોદરા; નવસારી પ્રાંત (૧૨) નવસારી, (૧૩) ગણદેવી, (૧૪) મદુવા, (૧૫) માંગરોળ, (૧૬) પવસાણા; મહેસાણા પ્રાંત (૧૭) કડી, (૧૮) કોલાલ, (૧૯) ખેરાળુ, (૨૦) ચાણુરમા, (૨૧) આતરસુબા, (૨૨) પાટણ, (૨૩) વિઘ્નપુર, (૨૪) વિસનગર, (૨૫) સિદ્ધપુર, (૨૬) હારીજ; અમરેલી પ્રાંત (૨૭) અમરેલી, (૨૮) દામનગર, (૨૯) ધારી, (૩૦) રતનપુર, (૩૧) મોડીનાર, (૩૨) ઓખામંડળ. (ગષ સાલ ૩૪).

જે મહાલ મંડળોની સલાહ ભરવાનાં નિવેદનો અમારા તરફ આવ્યાં છે તેમની જ મહત્તરી કરેલી છે, જેમના તરફથી માત્ર દિસાઓ જ આવ્યા છે તેવાં આ મહત્તરીમાં લેવામાં

આવ્યા નથી, ગઈ સાલ તેમ યુનું હતું અને તેથી જ ગઈ સાલની સખ્યા પ્રમાણમાં વધારે જણાય છે.

જૂથ મંડળો તથા મહાલ મંડળોમાં પુરોગામી વર્ષે આવેલી જનગતિ અહેવાલવાળા વર્ષમાં ટકી રહી છે, એની સસંતોષ નોંધ લઈએ છીએ અને ઇચ્છીએ છીએ કે એકવાર કામ કરતાં છતાં હાલમાં શિથિલ બનેલાં તેમજ મૂળથી જ ઉદ્યતાં રહેલાં બીજાં મંડળો નવીન વર્ષ દરમ્યાન ઉધ ઉઠાડી દબને પોતપોતાની ફરજો જાળવવા મંડી પડશે. પોતપોતાના વાર્ષિક અહેવાલ તો વર્ષ પૂરું થતાં જ મોકલી આપવાનો વહીવટ રાખવાની મહાલ મંડળોના મંત્રી મહાશયોને અમારી હોશની આફક આમદભરી બલામણુ છે, કે જેથી વસ્તુતઃ જગતમાં તે કામ કરતાં મંડળોની ગણના પણ ઉદ્યતાની કોટિમાં થવાનો સંભવ નરહે. વળી એકલેાં દિસાજ માત્ર ન આવે પણ વર્ષ દરમ્યાન કરેલી કામગીરીનો અહેવાલ પણ આવે એ ખાસ ઇચ્છવા યોગ્ય ગણીએ છીએ.

૪. રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને સંગઠિત બનાવી એનું તંત્ર એકધારે અને સુચ-વચિત ચલાવવાની યોજનાઓ વિચારવા તથા પોતાની મહત્ત્વાકાંક્ષાઓ પરિપક્વ પ્રવૃત્તિ. અને જોઈતી સવલતો તથા રાહતોની માગણી પુસ્તકાલય ખાતા આગળ તેમજ શ્રીમંત સરકાર સમક્ષ સમૂહગત રીતે રજુ કરવાના આશયથી ગણદેવીથી શરૂ થયેલી પરિપક્વ પ્રવૃત્તિને મંડળ જારી રાખી છે; એટલું જ નહિ પણ સમસ્ત રાજ્યની પરિપક્વ ઉપરાંત પ્રાંત પરિપક્વ અને મહાલ પરિપક્વ ભરવાનું ધોરણુ સન ૧૯૩૦ થી રવીકાર્યું છે. દર પાંચ વર્ષે રાજ્ય પરિપક્વ, ત્રણ વર્ષે પ્રાંત પરિપક્વ અને બાકીના દર વર્ષે મહાલ પરિપક્વ ભરવાની નીતિ અખત્યાર કરી છે. એ નીતિ પ્રવૃત્તિના પ્રચાર અને સંગઠનની દૃષ્ટિએ ઉપકારક નીવડેલી જણાય છે. અહેવાલનું વર્ષ રાજ્ય પરિપક્વ માટેનું હોય એટલારકોનું આમંત્રણ રવીકારાઈ મે '૩૬ માં ભરવાની જાહેરાત પણ કરવામાં આવી હતી; પરંતુ પરિપક્વ ભરાતાં પહેલાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પિતા પૂણ્યજ્ઞેક શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબના ગમગીન અવસાન નિમિત્તે જ માસનો શોક પાળવાની રાજ્ય પ્રસિદ્ધ થવાથી પરિપક્વનો વિચાર બીજા વર્ષે પર સુલતવી રાખવાનું યોગ્ય ગણનામાં આવ્યું હતું. અહેવાલવાળું વર્ષ મહાલ પરિપક્વ માટે નહોતું; છતાં રાજ્ય પરિપક્વ બંધ રહેવાના સંજોગે ચારે પ્રાંતોમાં ૧૦ જેટલાં ઉત્સાહી મહાલ મંડળોએ મહાલ પરિપક્વ ભરી હતી, જેમના અહેવાલ તથા હસોલા 'પુસ્તકાલય' માસિકના ડીસેમ્બર '૩૮થી જુલાઈ ૧૯૩૬ ના અંકોમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે.

વર્ષ દરમ્યાન ભરાયેલી મહાલ પરિપક્વની દકીકત પરિશિષ્ટ ૪ માં સામેલ રાખી છે.

૫. ઉપરોક્ત પ્રાંત, મહાલ અને જૂથ મંડળોની પ્રવૃત્તિ ઉપરાંત રાજ્ય મંડળે સમગ્ર રાજ્ય માટે જે કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ ઉપાડી લીધી છે, તેમાંની એક શિક્ષણ વર્ગો. શિક્ષણ વર્ગોની પ્રવૃત્તિ છે. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં આવેલી સંગીનતા સાધવા માટે તાલીમ લીધેલા અધ્યાપકોની સંખ્યા વધારવાના આશયથી પ્રાંત-વાર શિક્ષણ વર્ગો યોજાવાની પ્રથા મંડળે, પુસ્તકાલય ખાતાની ફરમાવથી, સન ૧૯૩૧ થી આમદપૂર્વક ચાલુ કરી છે. તે મુજબ અહેવાલના વર્ષ દરમ્યાન વડોદરા પ્રાંત માટે કરજી

મહાલના રજાપુરે મુકામે સન ૧૯૭૯ ના માર્ચ માસની ૨૩-૨૪-૨૫ તારીખોએ; મહેસાણા પ્રાંત માટે વડનગર મુકામે એપ્રિલ માસની ૧૭-૧૮-૧૯ તારીખોએ; નવસારી પ્રાંત માટે પુલસાણા મુકામે મે માસની ૪-૫-૬ તારીખોએ; અને ઝોખામંડળ મહાલ માટે ખાસ વર્ગ ૧ ૧૨૨-૨૩-૨૪ તારીખોએ વરવાળા મુકામે ભરવામાં આવ્યા હતા. અને તેનો લાભ અનુક્રમે ૪૬, ૩૪, ૨૮ અને ૨૭ લાખોએ લીધો હતો. એ રીતે અહેવાલના વર્ષે ચારે પ્રાંતમાં શિક્ષણવર્ગો ભરાઈ ગયા અને કુલ ૧૩૫ જણે શિક્ષણનો લાભ લીધો. રહે થયેલા નવીન વર્ષે પણ શિક્ષણવર્ગો ભરવાની યોજના રહેશે.

શિક્ષણ વર્ગોને અંગે મંડળને નિવેદનના વર્ષે ૩. ૪૧૭-૫-૬ નો ખર્ચ થયો છે. વર્ગમાં અપાતી તાલીમના પ્રતાપે પુસ્તકાલયોનું વર્ગીકરણ વગેરે કરી નાખી પુસ્તકાલયને વ્યવસ્થિત કરી નાખવાનો ઉત્સાહ તો લગભગ બધાને પ્રેરે છે પણ તેને આચારમાં મૂકી બતાવવાનું બધા તરફથી નથી બનતું એ ખેદનો વિષય છે. આશા રાખીશું કે, નવીન વર્ષે દરમ્યાન એ ઉત્સાહ સર્વત્ર મૂર્ત સ્વરૂપ પકડશે. ને હવે તો પ્રાંત પ્રચારકો હરતે પણ તેઓ જે રથે જાય, ત્યાંના પુસ્તકાલયની ખાલી તપાસણી ને વ્યવસ્થા સુધારવાની સૂચના માત્ર આપીને સંતોષ નહીં પામતાં, જણાતી આમીઆ સ્થળ પર રહીને જ પૂરી કરાવી લેવા-વવાની ને તે કામમાં જાતે મદદ કરવાની નીતિ મંડળે સ્વીકારી છે. વડોદરા પ્રાંતમાં તેનો અમલ બે વર્ષથી ચાલુ છે, મહેસાણા તથા નવસારી પ્રાંતોએ પણ એ નીતિ સ્વીકારી છે, ને અમરેલી પ્રાંતને તેમ કરવાની બલામથક કરાઈ છે. એટલે હવે વર્ગીકરણ થઈ ગયેલાંની સંખ્યામાં સારો વૃદ્ધિ થશે એવી આશા રહે છે.

૬. પુસ્તકાલય સંસ્થાઓનું તંત્ર સુવ્યવસ્થિત રીતે ધોરણસર ચાલે તેટલા માટે તેમની તપાસણી થતી રહેવાની અને રચાનિક કાર્યકર્તાઓને પડતી ને નડતી તપાસણી. મુરફેલીઓનું નિવારણ કરી યોગ્ય તે દોરવણી ને સમજૂત વખતોવખત આપતા રહેવાની જરૂર છે. આ કાર્યની જવાબદારી શ્રીમંત સરકારે

હાલ ય.જા.ધિકારીઓને સિર રાખી છે. તેમના એ કાર્યની પૂર્તિમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના રસીયા, બોમીઆ ને સેવાબાવી શિક્ષકો જે જે મદાલે મળ્યા આવે તે તે મદાલે તેઓને માનદ પ્રચારક તરીકે નીમ્યાં છે. ઉપરાંત પૂરા થયેલા વર્ષે દરમ્યાન ચારે પ્રાંતોએ પોતપોતાના ક્ષેત્ર પૂરતા પગારદાર પ્રચારકો પણ રોક્યા હતા, પણ વડોદરા પ્રાંત સિવાયના બીજા પ્રાંતોમાં વર્ષ દરમ્યાન પ્રચારકો બદલાયા ક્યાં છે. પેટલાદ મહાલ ખાતે પગારદાર પ્રચારકની યોજના અહેવાલવાળા વર્ષે પણ ચાલુ રહી હતી. એવા ૬ પગારદાર તથા ૧૪ માનદ પ્રચારકોએ તહેવારોની રળનો સુખદ આરામ જતો કરીને કુલ ૬૪૦ ગાઓની સુલકાત નિવેદનના વર્ષ દરમ્યાન લીધી છે. અને ત્યાંના પુસ્તકાલયોની તપાસણી, વ્યવસ્થા ને વર્ગીકરણને લગતી કામગીરી બજાવી છે. માનદ પ્રચારક લાખોની આ નિરવાહ સેવા બદલ તેમનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે. પ્રચારકોનાં નામ તથા તેમની કામગીરીનો ખ્યાલ મેળવવા પરિશિષ્ટ ૫ મું જેવા વિનંતિ છે.

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની સંઘીનતા ને સુવ્યવસ્થાની દૃષ્ટિએ રાખ્યના એકે. એક મહાલમાં માનદ પ્રચારકનું કામ કરનાર સેવાબાવી ઉત્સાહી શિક્ષકોનો સાથ મેળવવાની પરમ આવશ્યકતા

છે. પુસ્તકાલય ખાતાના ચાલુ મદદનીશ વ્યવસ્થાપક સાહેબે અમારી એ દલીલ સ્વીકારીને માનદ પ્રચારકોની નીમણીક જાહેર કરવાની નીતિ પુનઃ ચાલુ કરી છે, એ ખરેખર ખુશી થવા જેવું છે. આશા રાખીશું કે જે મહાલોમાં માનદ પ્રચારકોની નીમણીક જ ન થઈ હોય તેવા મહાલોમાં એ કાર્ય કરવાને હિસાહી શિક્ષક આગળ આવશે ને જે મહાલમાં માનદ પ્રચારકો નીમાયા હોય, છતાં શાંત હોય તેઓ સ્વીકારેલી એ સ્વયંસેવા યથાશક્તિ બળવવાને કમર કસશે.

૭. તપાસણી ઉપરાંત, નિવેદનના વર્ષમાં ૫૦ નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવાની ખાતાની યોજનાને ખર લાવવાને પણ પ્રચારકોએ પોતે જાતે ગામમાં જ નવીન પુસ્તકાલયો ખાસ પ્રયત્નો કરો, નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવામાં ખાતાને સંપૂર્ણ સહાય આપી હતી. પરિણામે પૂરેપૂરાં ૫૦ નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડી ચકાયાં હતાં. કડી મહાલના શાળાવાળા એકેએક ગામમાં પુસ્તકાલયો આ સાલમાં ઉઘડી ગયાં છે. હવે શાળાવાળું એકે ગામ બાકી રહેતું નથી, એવું માન મહાલ મંડળના મંત્રી રા. મહેતાલાલ દવે તથા મહાલ શાળાધિકારી રા. મગનલાલ ત્રુ. મહેતાને ધટે છે.

૮. પ્રત્યેકપ્રકારક પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનું મહત્ત્વ જનસમૂહને સમજાવવા કાળે દર વર્ષે વસંતપંચમીનો દિવસ ખાસ પુસ્તકાલય પર્વણી તરીકે ઉજવવાનું પુસ્તકાલય પર્વણી. ધોરણ છેલ્લાં સાત વર્ષથી મંડળે સ્વીકાર્યું છે. તે મુજબ એ મંગળ પર્વ દર વર્ષે અનેક સ્થળે ઉજવાય છે; અને સરઘસ, પુસ્તકવાચન, પુસ્તકપ્રદર્શન, વાર્તાકથન, રમત ગમત, સલા-સંમેલનો, સંભાષણો, સ્થાનિક પુસ્તકાલય સંસ્થાના કાર્ય ને હિસાબની રજુઆત, બજન મંડળીઓ વગેરે વિવિધ કાર્યક્રમો રખાય છે. નિવેદનના વર્ષે આ પર્વણીદિન ચારે પ્રતિમાં ઘણે સ્થળે ઉજવાયો હતો. એમાંથી પચાસેક સ્થળોના અહેવાલ મંડળ તરફ આવેલા, તેનો સાર પુસ્તકાલય માસિકના સન ૧૯૩૮ ના ફેબ્રુઆરીના અંકમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. ઇચ્છીએ છીએ કે આ નવીન વર્ષે પર્વણી ઉત્સવ વધુ સ્થળે ઉત્સાહભરે ઉજવાશે.

૯. જનતા શિષ્ટ વાચન તરફ આકર્ષાય અને એકલા વાર્તાસાહિત્યને ખસે જીવન ચરિત્ર કે જીવનવિકાસમાં ઉપયોગી થઈ પડે એવા અન્ય વિષયોના શિષ્ટ વાચન પ્રચાર. વાચન તરફ વળે એ સફલેશ્વરી મંડળે શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાની યોજના છેલ્લાં નવેક વર્ષથી હાથ ધરી છે. નિવેદનના વર્ષે પણ એ યોજના ચાલુ રખાઈ હતી.

નિવેદનના વર્ષે દરમ્યાન બે પરીક્ષાઓ લેવાઈ છે. ૧૫ મી પરીક્ષા ‘અધ્યગની પ્રતિભા’ નામના ‘અધ કુમારી હેલન’ના પ્રેરણાત્મક જીવન ચરિત્રની રખાઈ હતી, જેમાં ૧૬૧ બાઇબ્હેનો બેઠાં હતાં ને ૧૨૮ ઉત્તીર્ણ થયાં હતાં; ત્યારે ૧૬ મી પરીક્ષા સૌ. વિમળા સેતલવાડ કૃત ‘બાલવિજ્ઞાન ભાગ ૩ નો’ એ નામના પુસ્તકની જુલાઈ માસની ૨૨ મી તારીખે લેવાઈ હોઈ. તેનો લાભ ૧૩૩ જણે લીધો છે. તેનું પરિણામ નવીન વર્ષમાં સપ્ટેમ્બર અંકમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે.

આ યોજના અંગેની ઈનામ વહેંચણી ખાતે રૂ. ૮૪-૭-૦નો ખર્ચ નિવેદનના વર્ષમાં

થયો છે. રાજ્ય મંડળની આ યોજનાનું અનુકરણ કેટલાક ઉત્સાહી મહાલ મંડળોએ પણ હવે કરવા માંડ્યું છે, એ જ આ યોજનાની ધ્વજતા અને ઉપકારકતાની સાબિતી લેખાશે. અહેવાલના વર્ષ દરમ્યાન શિનોર, પેટલાદ, કડી, કામરેજ, અને દામનગર મહાલોએ એવી પરીક્ષા યોજી હતી, તે બદલ એ મહાલ મંડળોના ઉત્સાહી કાર્યકર્તાઓને ધન્યવાદ આપી એ ધોરણ દર વર્ષે ચાલુ રાખવાની તેમને, તેમજ તેનું અનુકરણ કરવાની ખીજ મહાલોના કાર્યકર્તાઓને લલામણુ કરીએ છીએ. શિષ્ટ સાહિત્યનો પ્રચાર વધે એમાં જ ગંભીરી જોઈએ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની ખરી સાર્થકતા !

૧૦. હિતકર અને બોધક સાહિત્યનાં વાચનની નિયમિત ટેવથી જીવન વિકાસ સાધ-

વામાં માર્ગદર્શક અને મદદગાર થવાના શુભાશયથી મંડળે ' વડોદરા વાચક મંડળ 'ની યોજના ઉલ્લા પાંચેક વર્ષથી હાથ ધરી છે. તેમાં નોંધાયેલા સભ્યોને મંડળ તરફથી નિયમો અને વાંચવા યોગ્ય પુસ્તકોની

યાદીઓ મોકલી આપવામાં આવે છે. સભ્યે રોજ વા કલાક એ યાદીમાંનાં હરકોઈ વા તે સિવાયનાં પણ પોતાને સુલભ સારાં પુસ્તકોનું વાચન અને મનન નિયમિત રીતે કરતાં રહી, તેની માસિક નોંધ મંડળના મંત્રી તરફ વડોદરા નિયમિત મોકલી આપવાની હોય છે. નિવેદનના વર્ષ દરમ્યાન નોંધાયેલા નવીન ૨ સભ્યો આગલા વર્ષની ૬૧ની સંખ્યામાં ઉમેશર્તા કુલ ૧૩ સભ્યો અત્યાર સુધીમાં નોંધાયા છે, પણ તેમાં કેટલાકનો ઉત્સાહ કાલક્રમે ' મોળો પડી ગયેલો જણાય છે વા નોંધ મોકલવામાં કેટલાક પ્રમાદ સેવતા થયા છે. વર્ષ દરમ્યાન દરેક સભ્યો નિયમિત વાચનની નોંધ મોકલતા જણુયા છે, જે પૈકી ૨ પછાત કામના છે. નોંધાયેલા તમામ સભ્યોને કરેલા ધોરણ પ્રમાણે નિયમિત વાચન ચાલુ રાખી, તેની માસિક નોંધ બિનચૂક મંડળના મંત્રી તરફ મોકલતા રહેવાનો આગ્રહ કરીએ છીએ; એટલું જ નહિ પણ પોતાના ભાર્ષ્નિક-દોસ્તદારોને તેમજ ગામના ઉત્સાહી વાચકોને આ લાભદાયી યોજનામાં હાખલ થવા પ્રેરવાને પણ ખાસ લલામણુ કરીએ છીએ.

૧૧. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ વિષયક શિક્ષણ ઘેર એહો સુલભ કરી આપવા ખાતર " યત્ર-

વ્યવહાર દ્વારા પુ શિક્ષણ "ની યોજના પણ મંડળે હાથ ધરી છે.

યત્રવ્યવહાર દ્વારા (યોજનાના ઉદ્દેશ તથા નિયમો માટે જુઓ ' પુસ્તકાલય ' નો ૧૯૭૪

પુસ્તકાલય શિક્ષણ. નો જાન્યુઆરી અંક પૃષ્ઠ ૨૩ થી ૨૫). એની પહેલી ટુકડીનો

અભ્યાસ પૂરો થઈ ગયો છે, ને યોજનામાં જાહેર થયા પ્રમાણે તેમને

પ્રમાણપત્ર આપવા માટેની પરીક્ષા નવા વર્ષમાં દિવાળી બાદ લેવાની ગોઠવણુ રખાઈ ઉત્તીર્ણ

થનારાઓને પ્રમાણપત્ર અપાશે. બીજી ટુકડીનો અભ્યાસ પણ શરૂ થઈ ગયો છે.

૧૨. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને ઉપકારક યત્ર પડે એવું સાહિત્ય તૈયાર કરાવી પ્રકાશમાં

મુકવું એ પણ મંડળનો એક ઉદ્દેશ હોઈ, તેની સિદ્ધિ અર્થે મંડળ

પ્રકાશન પ્રવૃત્તિ ચોતાથી બનવું અવારનવાર કરવું રહે છે. ગત વર્ષે પ્રસિદ્ધ કરા-

વેલા બાલસાહિત્ય સર્વસંગ્રહ ભાગ ૨૦માં રજુ થયેલા પુસ્તકોનો

કુક પરિચય જે ધોરણે અપાયો છે તે ધોરણે બાગ ૧ લાનાં પુસ્તકોનો પરિચયવિભાગ અહે-

વાલવાળા વર્ષ દરમ્યાન ભાષ જીવરામ જોશી પાસે તૈયાર કરાવ્યો છે. બજેટમાં સવડના અભાવે તે પ્રકાશ કરી શકાયો નથી, તે નવીન વર્ષમાં કરાશે. એ સિવાય 'પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ: ભાષણો ને લેખો' નો રજો ભાગ પણ નિવેદનવાળા વર્ષે તૈયાર કરાવી પુ. સ. મંડળ દ્વારા પ્રસિદ્ધ કરાવ્યો છે.

૧૩. આણંદ મુકામે મેળવવા ઠરેલું સમગ્ર ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદનું બીજું અધિવેશન, આચાર્ય શ્રી. આનંદશંકર દ્રુવના પ્રમુખપદે જનવારી બીજી ગુજરાત માસમાં મળ્યું. તેની કાર્યવાહીને તથા તદંગે ગૌઠવાયલા પ્રદર્શનની પુ. પરિષદ તથા યોજનાને પાર પાડવામાં મંડળના સહમંત્રી તથા રાજ્ય પ્રચારકની સેવાની માગણી મંડળે સહર્ષ માન્ય રાખી પૂરતો સહકાર આપ્યો. શ્રીમંતને અભિ- હતો. આ તેમજ એપ્રિલ માસમાં પ્રૌઢ પ્રતાપ મહારાજ સાહેબ શ્રીમંત નંદનપત્ર - પ્રતાપસિંહ ગાયકવાડનો રાજ્યાભિષેક મહોત્સવ ઉજવાયો તે પ્રસંગે શ્રીમંતના કર કમળમાં અભિનંદન પત્ર અર્પવાની ધન્ય તક મંડળે સાધી: એ આ અહેવાલ વાળા વર્ષની મંડળની વિશિષ્ટ કામગીરીઓ ગણાય.

૧૪. બ્રિટિશ લાઇબ્રેરી એસોશિએશન સાથે પત્રવ્યવહારનો સંબંધ હેઠ્ઠાં ચારેક વર્ષથી સ્થપાયો છે, ને તેમના તરફથી પ્રસિદ્ધ થતી 'બીઅર બુક'માં આપણા અંતર રાષ્ટ્રીય આ મંડળની હકીકતને પણ યોગ્ય સ્થાન મળતું રહે છે. ફ્રાન્સની સંબંધ. 'ફ્રાન્સિસ હિસ્ટોરિક એટ હેરાલ્ડીક ડી ફ્રાન્સ' નામની સંસ્થા સાથે પણ ગઈ સાલ આપણે સંબંધ સ્થપાયો છે ને આપણા પ્રમુખ રા. બા. ગોવિંદભાઈ સાહેબ સદરહુ ફ્રેન્ચ સંસ્થાના 'ઝોનરરી કોરસ્પોન્ડીંગ મેમ્બર' તરીકે ચાલુ રહ્યા છે.

૧૫. કાઢી નાખવા ઠરેલા સીનેમા મશીનનો નિકાલ, યોગ્ય માગણીના અભાવે હજી સીનેમા. યઈ શક્યો નથી.

૧૬. ઉપરોક્ત પ્રાંતિક તથા માનદ પ્રચારકો ઉપરાંત મંડળ તરફથી નીમાયતા પગાર- નર રાજ્ય પુસ્તકાલય પ્રચારક ભાષ વલ્લભભાઈની સેવા પણ અહેવાલના રાજ્ય પ્રચારક. વર્ષ દરમ્યાન ચાલુ રહી છે. તેમને નવીન પુસ્તકાલયો ઉપાડવાના, કેળવણી ખાતા તરફથી યોગ્યતા ઓપરેશોના, ગુજરાત તથા મહાલ પરિષદોના, પ્રાંત મંડળોની વાર્ષિક સભાઓના, રાજ્ય પુ. મંડળ તરફના પુસ્તકાલય શિક્ષણ વર્ગોના તેમજ કેટલાક ગ્રામ પુસ્તકાલયોની તપાસણીના વગેરે વગેરે કામે કુલ ૪૪ ગામોની ૮૫ દિવસમાં ફેરવણી કરી છે. રાજ્ય પ્રચારકની ફેરવણી પહેલાંના કરતાં દરેક ઓછી થાય છે, તેનું મુખ્ય કારણ, ગત વર્ષના નિવેદનમાં જણાવ્યા પ્રમાણે, મંડળના દિસાજ-કીતાજના કામની જવાબદારી તેમને માથે મૂકાઈ છે તે છે; છતાં ઔદીસમાં રહીને આ જવાબદારી સંભાળવા ઉપરાંત, ગ્રામ પુસ્તકાલયોના બજેટ મંજૂરીના કામે ખાતાને પૂરતો સહકાર આપવાની, નવીન પુસ્તકાલયોની સંખ્યા પૂરી કરી આપણ નાટ પ્રાંતો અને મહાલોના કાર્યકર્તાઓ સાથે

પત્રવ્યવહાર કરી બજેટો તથા રકમો મંગાવી આપવાની, તેમજ જૂથ અને મહાલ મંડળોને જાગતાં કરવાની ફરજો બજાવી છે.

રાજ્ય પ્રચારકના પગાર અને લગ્ન-લાઠા ખાતે રૂ. ૬૩૦-૧૪-૯ નો ખર્ચ અહેવાલના વર્ષે ઉધર્યો છે.

૧૭. સહમંત્રી તરીકે રૂ. ૬૦) ના પગારથી શ્રીયુત નાણુકલાલ નં. ચોકસીની સેવા પણ ચાલુ રખાઈ છે. નિવેદનના વર્ષમાં એમણે શિક્ષવાચનની પરીક્ષાઓ

સહમંત્રી.

અંગેનું-પરીક્ષાની જાહેરાતથી તે અરજીઓ મંગાવવી, પ્રશ્નપત્રો કાઢી છપાવી પહોંચતા કરવા તથા ઉત્તરપત્રો તપાસી પરિણામ પ્રસિદ્ધ કરવા

લગીનું તમામ કામ; વાચક મંડળ અંગે સભ્યો નોંધવાનું, તેમને નિયમો અને યાદીઓ મોકલી આપવાનું, માસિક નોંધ આવે તે તપાસી ઘટિત સૂચના કરવા ઉપરાંત એને લગતો જરૂરી પત્રવ્યવહાર કરવાનું, તથા પત્રવ્યવહાર દ્વારા પુ. શિક્ષણની યોજનાને અંગે અભ્યાસ પાઠ અને પ્રશ્નાવલીઓ તૈયાર કરી સભ્યોને મોકલી આપવાનું તથા એમના તરફથી આવતા ઉત્તરો તપાસી તેમાં સુધારા વધારા સૂચવવા અને આવશ્યક સમજૂતી સાથે ખુલાસા લખી મોકલવા વગેરેનું તમામ કામકાજ અને તદ્દર્ગેના પત્રવ્યવહાર ચલાવવા ઉપરાંત ઉપરોક્ત બધાજ શિક્ષણવર્ગોમાં હાજર રહી વર્ગીકરણ પદ્ધતિનું સક્રિય શિક્ષણ આપવાની કામગીરી બજાવી છે. તદ્દુપરાંત “પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ: લાવણો ને લેણો ભાગ રળે” એ પુસ્તકની સામગ્રી એકઠી કરી ગોઠવી આપવાની તથા તેના છાપકામ પર દેખરેખ રાખવાની કામગીરી પણ એમણે બજાવી છે. સિવાય, આણંદમાં ભરાયેલી બીજી ગુજરાત પુસ્તકાલય પરિષદ અંગેના પ્રદર્શનની યોજના, ગોઠવણ તેમજ વિવિધ વાચક વર્ગો માટે પુસ્તકોની યાદીઓ તૈયાર કરી આપવાની ખાસ કામગીરી પણ બજાવી હતી. સહમંત્રીની બહારગામની કામગીરી કુલ રૂ. દિવસની યથા છે. સહમંત્રીના પગાર ખાતે રૂ. ૭૨૦-૦-૦ નો ખર્ચ થયો છે.

૧૮. ગત ત્રણ વર્ષથી મુખ્ય માનદ મંત્રીના પદે નીમાયલા શ્રીયુત મોતીભાઈ નં.

અમીનની સેવા નિવેદનના વર્ષે પણ ચાલુ રહી હતી. તેમણે મંડળને

માનદ મંત્રીઓ સક્રિય દોરવણી ઉપરાંત નવસારી અને વડોદરાની પ્રાંતિક સભાઓમાં

હાજર રહી, પોતાના અનુભવનો લાભ પ્રવૃત્તિના કાર્યકરો ને સૂચના

ધારેને આપવાની, તથા પ્રસંગ પડ્યે ખાતાને તેમજ પુસ્તકાલય સંસ્થાઓને સલાહ આપવાની કિંમતી કામગીરી બજાવી હતી અને બજાવતા હતા. દરમિયાન ટુંક માંદગી અંતે ફેબ્રુઆરી માસની ૧લી તારીખે નીપળેલા તેમના શોકજનક અવસાનથી એ પદ ખાલી પડતાં મુખ્ય મંત્રીનો ભાર પુનઃ શ્રીયુત કાશીવાળાને ઉઠાવવો પડ્યો છે, અને જોડીયા મંત્રી તરીકે શ્રીમતી જયવતી દેસાઈને તુરત પૂરતાં નીમવામાં આવ્યાં છે.

માનદ મંત્રી શ્રીયુત મણિલાલ મં. કાશીવાળાએ મહેસાણા અને અમરેલીની પ્રાંતિક સભાઓમાં હાજર રહી, પોતાના અનુભવનો લાભ આપવા ઉપરાંત, વડોદરા પ્રાંતના શિક્ષણ વર્ગમાં, આણંદમાં ભરાયેલી ગુજરાત પુ. પરિષદમાં તથા રેસરના ઉદ્ઘાટન સમારંભમાં હાજર રહી યથાશક્તિ સેવા બજાવી હતી. નિવેદનના વર્ષે એમણે કુલ ૧૭ દિવસની કામગીરી બજાવી છે. શ્રી. કાશીવાળાના પ્રવાસખર્ચ ખાતે રૂ. ૫૮-૧૫-૦ ખર્ચ થયો છે.

૧૯. મંડળની કારોબારી સમિતિના પ્રમુખ તરીકે, સમાજહિતનાં કાર્યોમાં ધણે ઉત્સાહ ધરાવનાર વડોદરા રાજ્યના નિવૃત્ત નાયબ દિવાન રા. અ. પ્રમુખપદ. ગોવિંદભાઈ દાથીભાઈ દેસાઈ સાહેબની સેવા નિવેદનના વર્ષ દરમ્યાન ચાલુ રહી છે. તે બદલ તેઓશ્રીનો આભાર માનીએ છીએ ને નવીન વર્ષે પણ એ લાભ ચાલુ રાખવાની વિચિત્ર કરીએ છીએ.

૨૦. મંડળના ઉદ્દેશને માન્ય રાખી તેની સિદ્ધિ અર્થે વાર્ષિક રૂ. ૧૦૦૦)ની મદદ આપવાના શ્રીમંત સરકારે સન ૧૯૨૬-૩૦ ની સાલમાં ચૂક કરેલા રાજ્યાશ્રય અને ધોરણને, તે પછી વખતોવખત નવેસર બહાલી મળતી રહી છે. પ્રાંતપંચાયતોની સન ૧૯૩૪-૩૫ થી એ ધોરણને પાંચ વર્ષ માટે એકસદા બહાલી મળેલી તે આધારે નિવેદનના વર્ષે રૂ. ૧૦૦૦)ની મદદ શ્રીમંત સરકાર તરફથી મળી છે. ચારે પ્રાંતપંચાયતોએ પણ પોતાને લાગે પડતો ફાળો આપી પંચાયત પક્ષની એટલીજ રકમ પૂરી પાડી છે. આ બદલ શ્રીમંત સરકાર તથા પ્રાંતપંચાયતોનો સહયોગ અહેવાલ માનીએ છીએ.

૨૧. આ નિવેદનનું વર્ષ એ સન ૧૯૩૪-૩૫ માં મળેલી બહાલીનું છેલ્લું વર્ષ હોવાથી, રાજ્યાશ્રય પૂર્વવત્ ચાલુ રહેવાજ નહિ પણ તેમાં વધારો નવીન મંજૂરી. કરી રૂ. ૧૫૦૦)ની મદદ મળવા બદલ શ્રીમંત સરકારને અરજ કરેલી. તે પરથી શ્રીમંત સરકારે દર વર્ષે રૂ. ૧૨૦૦ બીજા પાંચ વર્ષ માટે આપવાનું ફરમાવવા કૃપા કરી છે. મંડળ તે બદલ શ્રીમંત સરકારનો ખાસ આભાર માને છે, અને રાજ્યની ચારે પ્રાંતપંચાયતોને ૧૨૦૦ના વરાડે પડતો ફાળો આપવાની વિનંતિ કરે છે.

૨૨. રાજ્યાશ્રિત પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયોની કુલ સંખ્યા જે ગઈ સાલે ૧૩૮૨ હતી તે વધીને અહેવાલના વર્ષે ૧૪૩૯ થઈ છે. તેમાંથી મોટા ભાગની મંડળના સહયો, સંસ્થાઓ બંધારણમાં ઠરેલી શી (લગભગ) હારીને મંડળના કાર્ય પદ્ધતિ અને સભ્ય તરીકે ચાલુ રહી છે. પ્રાંતવાર સંસ્થાઓ તથા તેમાંથી લગભગ હિસાબ. આપનારાની સંખ્યા માટે પરિશિષ્ટ ૨ નું જોષ લેવા વિનંતિ છે.

રાજ્ય પરિષદની છેલ્લી બેઠકમાં મંડળના બંધારણ પ્રમાણે ૧૬૫૫ મળી ૨૧ સભ્યોનું એક બ્યવસ્થાપક મંડળ ચૂંટવામાં આવ્યું હતું, જેમાંનાં નામ પરિશિષ્ટ ૩ માં આપેલાં છે.

રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળનું કાર્ય દર વર્ષે બંધારણને અનુસરીને ચલાવી ચકાસે એ માટે બ્યવસ્થાપક મંડળની સલાહો. વખતોવખત ભરતી જોષએ, પણ એના સભ્યો આખા રાજ્યમાંથી ચૂંટાયેલા અને પોતપોતાના બ્યવસ્થાપકોમાં શિક્ષણ હોવાથી વખતોવખત લઘુ-ભાગનો ખર્ચ કરી, અને કિંમતી વખતનો ભોગ આપી બધા સભ્યોની સલાહ મોલાવવાનું ઉચિત નહોતું હોવાથી વડોદરા પ્રાંતમાંથી ચૂંટાઈ આવેલા સભ્યો સાથે માનદ મંત્રીઓ વખતોવખત મળતા રહી રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ માટેના કાર્યની ચર્ચા કરી તે પર દરેક સલાહદાતા અભિપ્રાય ટપાલ દ્વારા મેળવી બજેટ મંજૂર કરાવી લખતે બજેટની હદમાં રહી કામ કરવામાં આવે છે.

ઑડીટ થયેલો મંડળનો ઉપજ ખર્ચનો વિગતવાર હિસાબ પરિશિષ્ટ ૧ અને ૨ માં સામેલ છે.

૨૩. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ રૂપી ગ્રાનવાડીના નિર્માતા રાજપિં શ્રીમંત સયાજીરાવ મહા-
રાજ અને તેને ખીલવનાર કુશળ માળી શ્રીયુત મોતીલાલ અમીન
જેદજનક અવસાનો. સાહેબ: એ બંને એકી સાથે (જાણે સંપ કરીને) પોતાની ઇહલોકની
જીવનયાત્રા સમેટી એક જ અઠવાડિયાને આંતરે પરલોક પ્રયાણ કરી
ગયા તેથી, નિવેદનના વર્ષે, મંડળને ભારે આઘાત પહોંચ્યો છે. હિસાબ પુણ્યાત્માઓને યથા-
યોગ્ય નિવાર્પણલિ સમર્પી મંડળે પોતા તરફના શોકના હરાવો ભારે દીલે હિસાબના કુટુંબી-
જનો તરફ મોકલી આપ્યા હતા.

૨૪. ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ ની તા. ૧૯ મીથી આ મંડળની ઑફીસ પુનઃ સં સં
મંડળની ઑફીસમાં બંને મંડળોની સગવડની દૃષ્ટિએ ખસેડવામાં
ઑફીસ આવી છે. તે હજી ત્યાંજ ચાલુ રહી છે.

૨૫. આ મંડળને વખતોવખત જોઈતી સગવડ અને સહાય આપવા બદલ પુસ્તકા-
લય ખાતાના અધિકારી વર્ગનો અને તેમાંય અહેવાલના વર્ષમાં
આભાર. રણાપુર મુકામે ભરાયલા વડોદરા પ્રાંતના શિક્ષણવર્ગમાં હાજર રહી
મંડળના કાર્યકર્તાઓના ઉત્સાહમાં જે અભિવૃદ્ધિ કરી છે તે બદલ
પુસ્તકાલય ખાતાના વડા રા. રા. વાકીસ સાહેબનો ખાસ આભાર માનવામાં આવે છે.
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક રા. રા. ઉમેદલાલ સાહેબની સહાનુભૂતિની પણ કદર કરીએ છીએ.
મંડળના રચનાત્મક કાર્યને પહોંચી વળાય તે માટે રાજ્ય તરફની મદદ ચાલુ રાખવા બદલ
નામદાર મંત્રીમંડળનો અને પંચાયત પક્ષની મદદ આપવા બદલ ચારેય પ્રાંત પંચાયતોનો,
શિક્ષણવર્ગમાં તેમ પરિષદોમાં હાજરી આપવા પૂરતી શિક્ષકોની કામગીરી ગણુવા માટે મંજુરી
આપવા બદલ એ. રા. રા. રાજ્ય વિદ્યાધિકારી સાહેબનો અને સલાસદ સંસ્થાઓનાં સલાજનમ
વસુલ કરી આપવા બદલ પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળનો પણ અંતઃકરણપૂર્વક
આભાર માનીએ છીએ.

વડોદરા,
તા. ૨૫-૮-૩૮

મણિલાલ મં. કાશીવાળા
સે. જયવતી દેસાઈ
માનદ મંત્રીઓ

પારશિષ્ટ ૧ લું

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળનો

સન ૧૯૩૮-૩૯ ના ઉત્પન્ન ખર્ચનો

હિસાબ

(તા. ૧-૮-૩૮ થી તા. ૩૧-૭-૩૯ સુધીનો)

જ	ઉ
૧૪૪૧-૧૨-૦ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો ત-	૭૨૦-૦-૦ સહમંત્રીનો પગાર
૨૬થી લવાજમ અને મદદ	૬૩૦-૧૪-૯ પ્રચારકનો પગાર તથા ભથ્થુ-ભાડું
૧૦૦૦-૦-૦ સરકાર મદદ	૫૪૦-૦-૦ પગાર
૧૦૦૦-૦-૦ પ્રાંત પંચાયતોની મદદ	૯૦-૧૪-૯ ભથ્થુ-ભાડું
૫૮-૧૦-૦ વ્યાજ	૬૩૦-૧૪-૯
૪૭૧-૧૨-૧૦ સીનેમા ખરીદ ખાતેની વધેલી રકમ (વાર્ષિક સભામાં બજેટ મંજૂરી વખતે જમા લીધેલી તે)	૬૫-૧૫-૦ મંત્રી, સહમંત્રી અને કાર્ય-વાહકોનો મુસાફરી ખર્ચ
૪૯-૧૧-૯ દત્ત રમા. ફંડ ખાતેથી (શિષ્ટ વાચનનાં પુસ્તકોના ખર્ચ બદલ)	૭૩-૧૦-૬ કંટીન્ટ તથા પોસ્ટેજ ખર્ચ
૪૦૨૧-૧૪-૭	૭૨-૦-૦ મકાન ભાડું
	૫૦-૯-૬ છપામણી ખર્ચ
	૧૦૫૪-૫-૦ પ્રાંત તથા મહાસ મંડળોને ફાળવણી
	૪૨૩-૦-૦ વડોદરા પ્રાંત પુ.મં.
	૩૫૮-૫-૦ મહેસાણા ,
	૧૬૫-૧૨-૦ નવસારી ,
	૮૯-૪-૦ અમરેલી ,
	૧૮-૦-૦ ઓપામંડળ ,
	૧૦૫૪-૫-૦
	૪૧૭-૫-૬ શિક્ષણ વર્ગોનો ખર્ચ
	૮૪-૭-૦ શિષ્ટવાચનની પરીક્ષાઓનો છનામ ખર્ચ
	૪૯-૧૧-૯ શિષ્ટવાચનનાં પુસ્તકો ખાતે
	ખોટ તથા પોસ્ટેજ ખર્ચ
	૪૦-૦-૩ જી. વૉ. નાં પુ-સ્તકો ખાતે
	૪-૬-૬ ફારમ કોશિરનાં સેરો ખાતે

૩-૧૨-૦ 'અપંગની પ્રતિ-
ભા' ના પોસ્ટેજ
ખાતે

૧-૯-૦ 'ભારત મેં છોજી
રાજ્ય'ના પોસ્ટેજ
ખાતે

૪૯-૧૧-૯

૩૨૯-૬-૦ બાલસાહિત્ય સર્વસંગ્રહ ભાગ
૩ નવો ખર્ચ

૩૨૪-૪-૦ માહે સપ્ટેમ્બર
'૩૮ થી માર્ચ

'૪૯ ની તા. ૧૫
સુધીના પગારના

૫-૩-૦ પોસ્ટેજ, કંટી-
જ'સી

૩૨૯-૬-૦

૧૦૦-૦-૦ પ્રાંત મંડળાને મદદ

૫૦-૦-૦ મહેસાણા પ્રાંત પુ. મં.

૫૦-૦-૦ અમરેલી „

૧૦૦-૦-૦

૬૬-૧૧-૩ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને
રાજ્યાભિષેક પ્રસંગે આપેલ
માનપત્ર અંગે થયેલો ખર્ચ

૩૭૧૫-૦-૪

૩૦૬-૧૪-૪ સાલ આખર વધારો

૪૦,૧-૧૪-૭

વડોદરા, તા. ૨, સપ્ટેમ્બર, ૧૯૩૯

ઉપરનો ઉપજ ખર્ચનો હિસાબ તપાસ્યો છે તે બરાબર છે.

આપાણ બા. અમીન

૨૭૨૩ એકાઉન્ટન્ટ

ઝાડીદર

તા. ૩૧-૭-૩૯ આખરનું સરવાળું

જ

ઉ

૪૮૬૧-૬-૯ ચાલુ ફંડ:- (રાજ્ય પુસ્તકા-
મંડળનું)૪૫૫૪-૧૧-૫ સન ૩૭-૩૮
આ ખ ર ની
શિલક.૩૦૬-૬૪-૪ સન ૩૮-૩૯
નો વધારો

૪૮૬૧-૬-૯

૮૧૪-૧૪-૬ અનામત દેવા:-

૨૭૫-૮-૩ વડોદરા પ્રાંત
પુ. મંડળ૧૫-૦-૦ શ્રી. સ. ગા. દ્ર.
ફંડના વ્યાજના
૪૫-૦-૦ સન

૩૭-૩૮

આખરના

૨૦-૦-૦ સન

૩૮-૩૯માં

આવ્યા તે

૧૫-૦-૦

૬-૧૦-૩ શ્રી દત્ત રમા.
ફંડના વ્યાજના
૩૬-૬-૦ સન

૩૭-૩૮

આખરના

૨૦-૦-૦ સન

૩૮-૩૯

માં આવ્યા તે

૫૬-૬-૦

૫-૧૦-૩

૪૮-૧૧-૯ સન

૩૭-૩૮માં

શિ. વા. નાં

પુસ્તકો ખાતે

આપ્યા

૬-૧૦-૩

૪૬૭-૧૨-૦ સ્વ. અમીન રમા. ફંડ

૮૧૪-૧૪-૬

૫૬૭૬-૮-૩

૩૨૩-૩-૩ પુસ્તકોનો સ્ટોક:- (વેચાણ ખાદ
જતનો ખર્ચ)૧૬૮-૨-૩ બાલસાહિત્ય સર્વ-
સંગ્રહ ભા. ૧લા ખાતે
(સ્ટોક નં. ૩૪૬)૧૫૫-૧-૦ બાલસાહિત્ય સર્વ-
સંગ્રહ ભા. ૨ જા ખાતે
(સ્ટોક નં. ૪૦૦)

૨૪-૧૦-૦ લહેણું: શ્રી કડી મહાલ પુ. મંડળ

૫૩૨૮-૧૧-૦ રોકક શિલક

૩૨૯૮-૧૦-૪ બરોડા બેંક-
ના સેવિંગ્સ
ખાતામાં૧૮૬૧-૧૨-૧૧ બરોડા બેંકના
ચાલુ ખાતામાં૧૬૮-૩-૯ હાથ ઉપર
શિલક

૫૩૨૮-૧૧-૦

૫૬૭૬-૮-૩

વડોદરા તા. ૨ જી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૯

મેં ઉપરનું સરવાળું તપાસ્યું છે અને તે
જરાબર છે.આપાજી બા. અમીન
રજીસ્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ
ઓડીટર

પરિશિષ્ટ રજુ

આજીવન સભ્યો

૧ રા. બ. શ્રી. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ

૨ શ્રી. મોતીભાઈ ન. અમીન (ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૯થી સ્વર્ગવાસ થવાના કારણે કમી)

પ્રાંતવાર લવાજમ આપનાર પુસ્તકાલયોની સંખ્યા

વડોદરા પ્રાંત મહેસાણા પ્રાંત નવસારી પ્રાંત અમરેલી પ્રાંત
 પુ. ની લવાજમ પુ. ની લવાજમ પુ. ની લવાજમ પુ. ની લવાજમ
 સંખ્યા આપનાર સંખ્યા આપનાર સંખ્યા આપનાર સંખ્યા આપનાર

પ્રાંત પુ.	૧	૦	૧	૧	૧	૧	૧	૧
કસ્યા પુ.	૧૭	૧૬	૧૪	૧૪	૬	૬	૫	૫
આ. પુ. મ. પુ.	૪૮૬	૩૨૩	૪૨૯	૨૬૯	૧૯૦	૧૧૮	૧૨૪	૭૨
બા. પુ. ક. વા.								
આ. વા.	૪૫	૦	૫૩	૦	૨૭	૦	૧૯	૦
કુલ	૫૪૯	૩૨૩	૫૧૭	૨૮૪	૨૨૪	૧૨૫	૧૪૯	૭૮

કુલ : ચારે પ્રાંતનાં પ્રાંત પુસ્તકાલય ૪; કસ્યા પુસ્તકાલય ૪૨; આમ પુસ્તકાલય, ૧૨૦૦;
 મહિલા પુસ્તકાલય ૧૭; બાલ પુસ્તકાલય ૧૧; કસ્યા વાચનાલય ૨૧; તથા આમ
 વાચનાલય ૧૪૪ મળી કુલ ૧૪૩૯ મંથિ લવાજમ આપનાર પુસ્તકાલયોની કુલ
 સંખ્યા ૮૨૬.

પરિશિષ્ટ રજુ

વ્યવસ્થાપક મંડળની યાદી

પ્રમુખ

રાવબકાદુર શ્રી. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ, વડોદરા.

માનદ મંત્રીઓ

શ્રી. મોતીભાઈ ન. અમીન વડોદરા (સ્વર્ગવાસ થવાથી ફેબ્રુઆરીથી કમી)

શ્રી. મણિલાલ મંગળજી કાશીવાળા, વાઘોડીઆ

શ્રી. જયવતીબેન ન. દેસાઈ, વડોદરા (ફેબ્રુઆરીથી ગાલુ)

સભાસદો

૧ શ્રી. હોદુભાઈ પંડિત, સિદ્ધપુર	૧૦ શ્રી. કસનજી દયાળજી દેસાઈ, નવસારી
૨ શ્રી. મહાસુખભાઈ સુનીલાલ શેઠ, વિસનગર	૧૧ શ્રી. રંગીલાલ મ. કાપડીઆ, ગણદેવી
૩ શ્રી. મણિલાલ માધવલાલ દવે, પાટણ	૧૨ શ્રી. નટવરલાલ ગીરધરલાલ શાહ, શિનોર
૪ શ્રી. બાપુલાલ વિક્રમરાય ગામી, કડી	૧૩ શ્રી. સુનીલાલ પુરષોત્તમદાસ શાહ, વડોદરા
૫ શ્રી. જોદાલાલ લાલદાસ પટેલ, મહેસાણા	૧૪ શ્રી. ચીમનભાઈ હરીભાઈ અમીન, વરણામા
૬ શ્રી. કલ્યાણરાય નચ્ચુભાઈ જોશી, હારકા	૧૫ શ્રી. જનકલાલ કુંદનલાલ યાસિક, પેટલાદ
૭ શ્રી. બાબારામ બ. મજમુદાર, મહેસાણા	૧૬ શ્રી. પ્રતાપરાય ગી. મહેતા, અમરેલી
૮ શ્રી. કાવસજી એદલજી ગણદેવીઆ, ગણદેવી	૧૭ શ્રી. રામજીભાઈ હંસરાજ શેઠ, અમરેલી
૯ શ્રી. કનૈયાલાલ જ. મજમુદાર નવસારી	

પરિશિષ્ટ ૪થું

મહાલ પરિપદોની હકીકત

(વડોદરા પ્રાંત)

કયા મહાલની કઈ પારિષદ	તારીખ	સ્થળ	પ્રમુખ
કરજણ મહાલ ખીજી પરિષદ	૧૫-૧-૩૬	બચાર	શ્રી. લક્ષુભાઈ કીશોરભાઈ પટેલ વકીલ
શિતોર મહાલ ચોચી પરિષદ	૪-૬-૩૬	સાદલી	શ્રી. અશ્વિનીકુમાર ધનુપ્રસાદ દિવાનજી મહાલ શાળાધિકારી શિતોર

(મહેસાણા પ્રાંત)

કલોલ મહાલ ખીજી પરિષદ	૪-૧૨-૩૮	રાયરડા	સુખા, મહેસાણા પ્રાંત
પાટણ મહાલ ખીજી પરિષદ	૪-૧૨-૩૮	રવાવી	શ્રી. પાટકર સાહેબ નાયબસુખા-પાટણ વિભાગ
વિજાપુર મહાલ પહેલી પરિષદ	૧૮-૧૨-૩૮	આગલોડ	શ્રી. સુનીલાઈ મ. દેસાઈ કડી વિભાગ શાળાધિકારી
ખેરાળુ મહાલ ખીજી પરિષદ	૧૯-૪-૩૬	વડનગર	શ્રી. મહાસુખભાઈ સુ. શેઠ (વિસતનગર)
કડી મહાલ ખીજી પરિષદ	૨૮-૫-૩૬	કારવા	શ્રી. સુનીલાઈ મ. દેસાઈ કડી વિભાગ શાળાધિકારી

(નવસારી પ્રાંત)

ગણદેવી મહાલ પહેલી પરિષદ	૯-૧૦-૩૮	ગણદેવી	શ્રી. સુમંતરાય હ. દેસાઈ
નવસારી મહાલ ખીજી પરિષદ	૨૫-૧૧-૩૮	નવસારી	શ્રી. ઉમેદભાઈ લ. પટેલ નવસારી પ્રાંત શાળાધિકારી

(અમરેલી પ્રાંત)

દામનગર મહાલ પહેલી પરિષદ	૨૮-૧-૩૯	દામનગર	શ્રી. પ્રતાપરાય ગી. મહેતા (અમરેલી)
-------------------------	---------	--------	---

આગામી પુસ્તકાલય પરિષદ માટે વિચારવા જેવું

વૃંદાવન રાજ્યમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ દિનપરદિન આગળ વધતી જાય છે, એવું તો સર્વ જાત કહી રહ્યું છે. પણ તે વાત ખરી કરી બતાવવી અને એ પ્રવૃત્તિના ઉદ્દેશ પ્રમાણે એને હલુય આગળ વધારવી એ તો એકેએક પુસ્તકાલયના વ્યવસ્થાપકો ઉપર આધાર રાખે છે. કોઈ વર્તમાનપત્ર કે માસિકના અધિપતિ પોતાનું પત્ર પગલે બતાવવા સાર પોતાનાં માલિકો પાસે એકેક બખ્ખે ગ્રાહક વધારવાની માગણી કરે છે; અને આ વાચનપ્રચારના જમાનામાં એવી ઘણીએ માગણીઓ સ્વીકારાઈ પણ જાય છે. તો આ જમાનામાં પુસ્તકાલયોના કાર્ય-વાહકો આવતી “આગામી પુસ્તકાલય પરિષદ” માટે ક્ષ ક્ષ માગણીઓ સ્વકારારો તે વિચારીએ.

- ૧ આબાલકૃદ્ધ સર્વ ઉંમરનાં સ્ત્રી-પુરુષોને વાચનનાં સાધનો પૂરાં પાડવા.
- ૨ લોકોમાં વાંચવાનો રસ ઉત્પન્ન કરવો અને સર્વ કોઈની રુચિ પ્રમાણે વિધવિધ વિષયનાં પુસ્તકો સહેલાઈથી મળે એવી વ્યવસ્થા કરવી.
- ૩ જે લોકો વાંચી નભે, છતાં વાંચવાનાં સાધનો મેળવી લેવામાં પ્રમાદ કરે, તેવાઓને પણ સરળતા અને સહેલાઈથી, ઘેર બેઠાં વા તેમનાં નજીકનાં સ્થળેથી સાધનો મળે તેવી યોજના કરવી.
- ૪ પુસ્તકાલયો બધા વર્ગોને ઉપયોગી થઈ શકે એ વાત, અજ્ઞાનતા કારણે અને અનુભવના અભાવે કારીગરો, ધંધાર્થીઓ, ખેડૂતો વગેરે લોકો સમજતા નથી તેમને તેમના ઉપયોગનાં પુસ્તકો પૂરાં પાડીને એ વર્ગોને મદદરૂપ થવું.
- ૫ બાળકો, સ્ત્રીઓ અને થોડું બુદ્ધિશીલ પુરુષોએ શું વાંચવું, એ તેઓ પોતાની મેળે નક્કી કરી શકતાં નથી, તેમને ઉપયોગી થાય એવી માર્ગદર્શક યાદીઓ તૈયાર કરાવવી.
- ૬ નિરક્ષર લોકો જેઓ સ્વતંત્ર રીતે પુસ્તકો વાંચી ન શકે તેમને કથા-વાર્તા દ્વારા વા વાંચી સંભળાવી જ્ઞાન લેતા કરવા. તેમ જ સ્ત્રીરચિત્રોરૂપ, મેન્જિકલ લેન્ટર્ન, સિનેમા વગેરે સાધનો દ્વારા આ વર્ગમાં જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા પ્રયત્ન કરવો.
- ૭ શિષ્ટ વાચનને પ્રચાર વિશેષ પ્રમાણમાં થાય તે માટે વાચક મંડળો અને અમુક વિષયના અધ્યાસક્રમોની યોજના કરવી.
- ૮ શાળા-પાઠશાળામાં અધ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ અને તેમના શિક્ષકોને મદદરૂપ થાય તેવા પુસ્તકસંગ્રહો વસાવવા કે પૂરા પાડવા.

આ અને આવા પ્રકારનાં કામો કરવાને માટે પુસ્તકાલય મંડળના સંચાલકોએ સતત ચાલુ રહે તેવા રચનાત્મક કાર્યક્રમ યોજવો જોઈએ અને તે માટે આજસુધી વિચારગતી અને હવે પછી વિચારવાની નીચે પ્રમાણે યોજનાનો અમલ કરવો જોઈએ:—

(૧) રાજ્યનાં એકેએક ગામમાં વાચનાલય હોવું જોઈએ અને તે ઉપરાંત નજીકનાં પુસ્તકાલય વા કરતાં પુસ્તકાલય દ્વારા પુસ્તકો મળી શકે તેવી યોજના યર કરવી જોઈએ, જેથી જ્ઞાન મેળવવાનો માર્ગ વાચન દ્વારા તો સર્વ કોઈ માટે ખુલ્લો રહી શકે.

(૨) જે ગામે શાળા હોય તે દરેક ગામે ૫૦-૧૦૦ પુસ્તકોનો એક નાનકડો સંગ્રહ હોવો જોઈએ, જે વડે શાળામાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓ, ભણીને ઉડી ગયેલા વિદ્યાર્થીઓ અને

ગામના પુખ્ત ઉંમરના માણસોની વાંચવાની ઇચ્છા જાગત રાખી શકાય અને પોષી શકાય.

(૩) ઉપર પ્રમાણે વાચનાલયો દર વર્ષે ચાલુ રહે અને તેનો ઉપયોગ થતો રહે તે માટે મહાલ શાળાધિકારીઓ અને પુસ્તકાલય ખાતાના અધિકારીઓની સાથે સહકાર કરીને જૂથના મધ્યસ્થ પુસ્તકાલય તરફથી વા મહાલ પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી દેખરેખ રખાવી જોઈએ-એટલે કે મહાલ પુસ્તકાલય મંડળે સતત જાગત રહેતું જોઈએ.

(૪) ગ્રામ વાચનાલયો અને પુસ્તકાલયોમાં બાલોપયોગી માસિકો અને પુસ્તકો હોય છે. પરંતુ શિક્ષકો પ્રમાદના કારણે અથવા તો બહારનું વાચન અભ્યાસમાં વિદ્યેષરૂપે નીવડશે એવી ભૂલકરેલી સમજણને કારણે અથવા માસિકો કે પુસ્તકો ફાડી નાખશે એવા ડરથી, બાળકોમાં એ સાધનોનો છૂટથી ઉપયોગ કરાવતા નથી. વખતોવખત સુચનાથી અને સમજૂતીથી શિક્ષકોની મનોદશ ફેરવાતાં વિદ્યાર્થીઓને વાચનનો રસ નાનપણથી જ લગાડી શકાશે અને આ રીતે ભવિષ્યના શહેરી પુખ્ત ઉંમરે પહોંચતાં આ રસ છોડશે નહિ, પરંતુ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પોષક બનશે.

(૫) ઉત્સાહી શિક્ષકો અલગ લોકોને વર્તમાનપત્રો, માસિકો અને પુસ્તકો મહિનાના

પત્રકારો, લેખકો અને પ્રકાશકો

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલયનું સાતમું અધિવેશન લાઠરણ તાલુકાના બારોળા ગામે આગામી નવેમ્બર માસની તા. ૧૮-૧૯ રાત્રિ-રવિવારના રોજ બરાબર છે.

આ પરિવહની સાથેસાથ એક પુસ્તકાલય પ્રદર્શન પણ યોજવાનું છે. આ પ્રદર્શનમાં રજૂ કરવા માટે શુજરાત-જૂહરુશુજરાતના સૌ લેખકો, પ્રકાશકો તેમ જ પત્રકારોને પોતપોતાની કૃતિઓ પ્રદર્શિત કરવા માટે નીચેના શિરનામે મોકલી આપવા વિનંતિ છે.

દિવસોએ અથવા દિવસના અમુક વખતે વાંચી સંભળાવે તેવો પ્રયત્ન થવો જોઈએ; તેમ જ રેડિયોસ્ટોપ વગેરે સાધનો વારાફરતી દરેક ગામને મળે તે માટે મહાલ પુસ્તકાલય મંડળે પોતાનો આખો વર્ષનો અથવા અમુક મારાતો કાર્યક્રમ રચવો જોઈએ. આ માટે જરૂર પડે ત્યાં દરેક ગ્રામ પુસ્તકાલય પાસેથી પ્રમાણમાં થોડુંક ખર્ચ પણ લઈ શકાય.

(૮) જુદા જુદા વર્ગ માટે પુસ્તકોની યાદીઓ, અભ્યાસક્રમો અને પરીક્ષાઓ પુસ્તકાલય મંડળ સહેલાઈથી યોગ્ય થકે અને જરૂર પડે તો મહાલ પુસ્તકાલય મંડળ પાસેથી કાઢી શકેલા લઈ શકે.

(૯) કુમાર મંડળો અને વાચક મંડળોને વખતોવખત માર્ગદર્શક યથ પડાય તે માટે પુસ્તકાલય મંડળ ખાસ કોઈ જાણકારને પુસ્તકાલયપ્રચારક તરીકે રોકીને પ્રયત્ન કરી શકે.

પુસ્તકાલય મંડળ ઉપરનો કાર્યક્રમ અમુક વર્ષમાં પૂરા કરવાનું લક્ષ્યમાં રાખીને મહાલ અને પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળોને પોતપોતાના વિભાગનું કામ કરવાનું સોંપે. દર ત્રણ માસે થયેલાં કામની વિગતો મંગાવે અને ઓછું વા જિલકલ કામ ન થયું હોય ત્યાં ખાસ પુસ્તકાલય પ્રચારક મોકલીને જે તે કામ પૂરું કરાવી લે, તો આખો કાર્યક્રમ મુદતની અંદર પૂરા કરવામાં હરકત આવે નહિ.

પુસ્તકાલય પરિવહ લાલ રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોના જ પ્રત્નો વિચારે છે એ વાત

સાગી છે, પણ પરિષદની દૃષ્ટિ હંમેશને માટે વડોદરા રાજ્ય પૂરતી સંકુચિત ન જ રહી શકે. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના અમુક પ્રશ્નો જોટલા વડોદરા રાજ્યના તેટલા જ ગુજરાતનાં દેશી રાજ્યો અને સમગ્ર ગુજરાતના છે, એટલે ગુજરાતના એક ભાગ તરીકે અને ગુજરાતી સાહિત્યના ઉપભોગ કરનાર તરીકે વડોદરા રાજ્યની પ્રાગજ્ઞે પણ ગુજરાતની પુસ્તકાલય અને સાહિત્ય પ્રવૃત્તિમાં પેતાનો સક્રિય ફાળો આપવાનો હોય જ, એટલે રાજ્ય અને પ્રાંત પંચાયતો પાસેથી મદદ મેળવવી અને એ મદદો વડે રાજ્યમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને પ્રચાર કરવો. એ સિવાયના પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના બીજા પ્રશ્નોમાં સમગ્ર પુસ્તકાલય મંડળ વા પ્રાંત કે મહાલ પુસ્તકાલય મંડળ વા વ્યક્તિગત કોષ પુસ્તકાલય ભાગ લઈ શકે જ. જેમકે હરકોષ ગામના પુસ્તકાલયના વ્યવસ્થાપકો પોતપોતાની નજીકનાં બ્રિટિશ વા દેશી રાજ્યનાં આમોમાં પુસ્તકાલયો અને વાચન.લયો સ્થપાય તે માટે પ્રચારકાર્ય કરી શકે, મહાલ અને પોતાનાં યાન તથા અનુભવનો લાભ આપી શકે. ફક્ત સરકારની મદદવાળા બજેટમાંથી કોષ પથ જતનું ખર્ચ તે માટે ન કરે, પરંતુ ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળમાં પુસ્તકાલયના અથવા પુસ્તકાલય મંડળના પ્રતિનિધિ તરીકે ભાગ લેવામાં અથવા પ્રતિનિધિ તરીકેનું લ્હાજામ આપવામાં કંઈ હરકત આવે નહિ. વિશેષમાં રાજ્યનું પુસ્તકાલય મંડળ તો ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળ સાથે સહકાર કરીને વડોદરા રાજ્ય માટે ઘણું ઘણું કરી શકે. દુકંમાં-

આટલું તો કરો જ

તમે લેખક હો, પત્રકાર હો કે પ્રકાશક હો-પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં ઉપયોગી નીવડે એવી તમારી હરકોઈ કૃતિ વહેલી તકે અવશ્ય મોકલી આપો:—

સ્વાગત પ્રમુખ,

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદ

પો. સુ. ઝારોળા (તા. ભાદરણ)

રે. સુવારોડ-વાસદ યધને

વડોદરા રાજ્યની મદદ વડોદરા રાજ્યમાં જ ખરચાય એટલી સમીક્ષા માયતીને, રાજ્ય બહારની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ સાથે વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ પૂરેપૂરી સહકાર સાધી શકે.

ઉપરના પ્રશ્નો પરિષદમાં જે કાર્ય હાલ ચાલુ છે તેવા અથવા તે ઉપરાંતના છે. પરિષદના ચાલતા કામે જે લાગણો, ઠરાવો અને ચેન્જનાઓ થયે જાય છે તે ભલે ચાલ, પરંતુ પુસ્તકાલય ખાતુ રથપાયાને લગભગ ૨૫ ઉપગત વર્ષો થઈ ગયાં છે. એટલે પ્રથમના પચીસ વર્ષમાં જે કાંઈ કાર્ય થઈ શક્યું છે તે ધેરજો આવતાં બીજાં પચીસ વર્ષોનો કાર્યક્રમ આજથી જ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના હિમાયતીઓ પોતાની દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખે અને સરકારની, પંચાયતોની અને સુધરાઈઓની શક્ય એટલી મદદ લઈને પુસ્તકાલય ખાતા સાથે સાચો સહકાર કરી, આવતાં પચીસ વર્ષમાં એટલું સરસ કાર્ય કરી બતાવે કે જેથી પુસ્તકાલયોની વ્યવસ્થા લોકોને સોંપવાથી સરકારનો યાનપ્રચારનો ઉદ્દેશ પૂરેપૂરી રીતે પાર પડે છે, એટલું જ નહિ પણ રાજ્યનો અને પ્રજાનો સાચો મહકાર હોય તો તેનું કેનું સુદર પરિણામ આવે છે તેનું ઉત્તમ દૃષ્ટાન્ત વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ છે; એમ કરી શકાય. આ આદર્શ છે તેનું ઉત્તમ દૃષ્ટાન્ત વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના દિવસિંતકોએ પૂરેપૂરાં ૨૫ વર્ષ કામ કરવાને કમર સિદ્ધ ચાલ તે માટે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના દિવસિંતકોએ પૂરેપૂરાં ૨૫ વર્ષ કામ કરવાને કમર કસી નોંધશે અને અમનો અને સમયનો મોટો ભાગ આપવા તત્પર રહેવું નોંધશે.

અભિજ્ઞાત મં. કાશીવાળા

વડોદરા રાજ્ય ૭મી પુસ્તકાલય પરિષદ-ઝારોળા

૧. વડોદરા રાજ્ય સાતમી પુસ્તકાલય પરિષદ દિવાળીની રજાએ દરમ્યાન-કારતક સુદી ૭-૮ ને તા. ૧૮-૧૯ નવેમ્બર ને વાર શનિ, રવિ-એ દિવસોમાં ભાદરણ મહાસના ઝારોળા ગામમાં ભરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.

૨. આ પરિષદમાં રાજ્ય મંડળના અધિકારણ પ્રમાણે પ્રાંત પુસ્તકાલય ૫, કરઆ પુસ્તકાલય ૩, ગ્રામ મહિલા અને બાલ પુસ્તકાલય ૨ અને વાચનાલય ૧ તેમ જ પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ ૩ અને મહાલ પુસ્તકાલય મંડળ ૧ એ પ્રમાણે પ્રતિનિધિ મોકલી શકશે.

ટીપ્સ:-વડોદરા પ્રાંતમાં પરિષદ ભરાવાની હોવાથી તે પ્રાંતનાં પુસ્તકાલયો-વાચનાલયો જમણા પ્રતિનિધિઓ મોકલી શકશે.

૩. દરેક પ્રતિનિધિ પાસેથી ૦-૨-૦ પ્રતિનિધિ ફી લેવામાં આવશે.

૪. વડોદરા રાજ્ય ૭ મી પુસ્તકાલય પરિષદ પાંચ વર્ષના ગાળા પછી આજે મળે છે. એટલે આશા રાખવામાં આવે છે કે, વડોદરા રાજ્યનાં સર્વ પુસ્તકાલયોના પ્રતિનિધિઓ મોટા પ્રમાણમાં હાજરી આપશે, અને તે વિષેની ખબર તા. ૧૦ નવેમ્બર સુધીમાં સ્વાગત પ્રમુખને મરનામે ઝારોળા મોકલી આપશે.

૫. પરિષદ સમક્ષ રજુ કરવા જેવા કરાવો અને નિમંત્રણ પણ તમામ પુસ્તકાલયોર તા. ૧૦ નવેમ્બર સુધીમાં મળી જાય તે પ્રમાણે વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળને મરનાં વડોદરા મોકલાવી આપવા.

૧૦. ઝારોળા આવવા માટે નવસારી અને વડોદરા પ્રાંત તરફથી આવનાર પ્રતિનિધિ ભાષ્યોએ બી. બી. એન્ડ સી. આર્ષ. રેલ્વેના વાસદ રેશને હિતરી ત્યાંથી કંઠાણા રેલ્વેમાં ખોચાસણ જઈ, ખોચાસણથી ભાદરણ તરફ જતી જી. બી. એસ. રેલ્વેમાં ખેસી ચુવારોડ રેશને હિતરવું (ચુવારોડ રેશન એજ ઝારોળા છે) તેમજ અમરેલી તથા મહેસાણા પ્રાંત તરફથી આવનાર પ્રતિનિધિ ભાષ્યોએ બી. બી. એન્ડ સી. આર્ષ. રેલ્વેના આણંદ રેશને હિતરી ત્યાંથી પેટલાદ લાઈનમાં પેટલાદ હિતરી ત્યાંથી ભાદરણ તરફ જતી જી. બી. એસ. રેલ્વેમાં ખેસી ચુવારોડ રેશને હિતરવું.

વાસદના રેશને મોટર બસોની સવડ રાખવાનું પર્ણ વિચારાય છે. નક્કી થયે વડોદરાનાં તેમ બીજાં છાપાંઓમાં જાહેર કરવામાં આવશે.

૧૧. પરિષદ અંગે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને લગતું એક પ્રદર્શન પણ ગોઠવવામાં આવનાર છે. અને તેમાં વર્તમાનપત્રે, માસિકો, હસ્તલિખિત માસિકો વા અથવા તેમજ જુદાં જુદાં પ્રકાશનમંદિરો તરફથી પ્રકટ થતાં પુસ્તકો વગેરે ગોઠવાશે. તો તે માટે પાણુ જેના તેના સંચાલકો પોતાનું સાહિત્ય તા. ૧૦ નવેમ્બર સુધીમાં નીચેના સરનામે મોકલી આપે તેવી વિનંતિ છે.

૧૨. જે પુસ્તકાલયોએ આજુ સાલના પોતાના બજેટમાં પરિપદખર્ચ ગોઠવ્યો છે તે ખાતા તરફથી મંજૂર રાખવામાં આવ્યો છે જ, જેમણે બજેટમાં તેવી માગણી ન કરી હોય છતાં પરિપદમાં આવવા ધ્વનિ હોય તેમણે પુસ્તકાલય ખાતા તરફ લખાણ કરી પરિપદ માટેના ખર્ચ બીજા કોઈ ખાતેથી પાડવાની મંજૂરી મંગાવી લેવા તજવીજ કરવી. (આ સંબંધી ખાતા તરફથી આજ અંકમાં અન્યત્ર સચના પ્રસિદ્ધ થઈ છે તે વાંચવા લલામણુ છે.)

ઝારોળા (તા. ભાદરણ) }
વાયા : વાસદ યધને }

મગનભાઈ શંકરભાઈ
સ્વાગત પ્રમુખ
વડોદરા રાજ્ય ૭ મી પુસ્તકાલય પરિષદ

—૫—

સ્વીકાર :

નીચે દર્શાવેલા હેવાલો મળ્યા છે. શેઠ ભાઈલલ મકનદાસ સા. પુ. નો ૧૯૩૮-૩૯ નો; (૨) પટેલ લક્ષ્મીભાઈ નારણદાસ સા. પુસ્તકાલય-વાલમનો ત્રિવાર્ષિક હેવાલ, (૩) રસુલાબાદ સા. પુસ્તકાલયનો ૧૯૩૮-૩૯ નો, (૪) શેઠ હકમચંદ કેવળદાસ સા. પુ. નો ૧૯૩૭-૩૮ નો; (૫) ધી બરોડા કો. એ. ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટીનો પહેલા વર્ષનો, (૬) સા. પુ. રણોલી, તા. ભાદરણ, ૭) શેઠ લ. સુ. સા. પુ. સિદ્ધપુરનો ૧૯૩૮-૩૯ નો. શ્રી કે ખુશર બામણ સા. પુ. નો ૧૯૩૮-૩૯ નો વાર્ષિક હિસાબ-હેવાલ.

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

આજુરમા મહાલ પુ. માનદ પ્રચારક શ્રી. નાનજીભાઈ જેડીદાસે આગસ્ટ-૧૯૩૯ માં (૧) ગોરાદ, (૨) દણેશ્વરજી, (નામવારી સંખ્યાક્રી, (૩) વિરતા, (૪) ગાંધી (નામવારી ૨ સંખ્યાક્રી).

વડોદરા રાજ્ય

બજેટની સહકારી યોજના—નીચે જણાવેલાં પુસ્તકાલયોએ સહકારની યોજના સ્વીકારી તે પ્રમાણે બજેટ બનાવવા સ્વીકાર્યું છે:—

૧ કરનાળી—કરનાળી અને ભુજેઠા.

૮ દેરોલી—દેરોલી, સામરા, રોપા, કતેપુર, કહોણા.

૨ તેનતલાવ—તેનતલાવ, વણીઆદ, શિરોલા, નાના કરાળા.

૯ જૂની જીયરડી—જૂની જીયરડી—નવી જીયરડી.

૩ દીવેર—દીવેર, સુગસામળ, મિઠોળ.

૧૦ ભરધાલી—સાંદરણા, ભરધાલી.

૪ વેમાર—વેમાર, મેથો અને કુરાલી.

૧૧ ઓસલામ—ઓસલામ અને ભરધાણા.

૫ ચોરંદા—ચોરંદા અને છંછવા.

૧૨ વડનગર—વડનગર ખાલ, વડનગર મહિલા.

૬ રણપુર—રણપુર અને કોડીઆ.

૧૩ બહાદરપુર—મોળીપુર, સખલપુર, કમાલપુર.

૭ સીમળી—સીમળી અને કંધારીઆ.

અન્ય સ્થળે પણ આવાં જૂથ નક્કી કરી સહકારી બજેટની યોજનાનો લાભ લેવા લાભમણ છે.

પુસ્તકાલયોને મદદ

—સા. પુ. વસાઇ (તા. ચાણસ્મા)ને ૫) પ્રમુખ મણિલાલ જયશંકર રાવળ, ૨) પા. અંબારામ હારકા, ૨) શા. જીવાચંદ મોહનલાલ, ૨) વાઘેલા બગાજ નયુજી, ૨) વાઘેલા કશાજી ખેંગારજી, ૨) પા. અંબારામ લાકશંકર, ૨) વાઘેલા નરસિંંગજી ગમુજી, ૨) ભાવસાર જીશિંગલાઇ દલજારામ, પટણી મુ. શિ., ૨) માસ્તર મોહનલાલ માધવદાસ, ૨) માસ્તર જગન્નાથ શિવરામ, ૨) પા. જીશિંગલાઇ તળજારામ, ૨) શા. સુરચંદ હાવજી, ૨) માસ્તર અંબારામ માના, ૨) પા. લીલાલાઇ લખુદાસ, ૨) વાઘેલા રણજીરાજી લાલજી.

—સા. પુ. ઉરદ (તા. કરજણ)ને ૨) ડેડ મથુર દેરા, ૨) પા. ગોવિંદલાઇ ગરખડ-લાઇ, ૩) પા. નારણલાઇ પુરુષોત્તમદાસ, ૨) પા. પુરુષોત્તમ કાશીલાઇ, ૭) પા. ઈશ્વરલાઇ ગિરધરલાઇ, ૧૦) પા. જીશિંગલાઇ કેસરલાઇ, ૭) પા. વિકુલલાઇ રૂપનાથ.

—સા. પુ. મહુડી (તા. વિજાપુર)ને ૫) વહોરા કાન્તિલાલ વર્ધમાન ૫) વહોરા મોતીલાલ વિકલદાસ.

—સા. પુ. મુખારકપુર (તા. કલોલ)ને ૨) પટેલ ઈશ્વરદાસ જીશંગદાસ, ૫) મીઝી દલપતરામ જમનાદાસ; ચાચી અંબાલાલ ગમનેશ્વર તથા શિક્ષક શિવલાલ જગનલાલ તરફથી ૩. ૫) નાં પુસ્તકો.

રુપિય મંગલું—સા. પુ. વાલમના અંબાલાલ પટેલ મૂળચંદ હીરાલાઇએ પોતે અંબ-

આ યોજનામાં ૩. ૨) અને તેથી વધુ રકમ વ્યાપારનાં નામ બહાર કરવામાં આવ્યાં છે.
[૩૨૧]

પાલ તરીકે રાજનામું આપી છૂટા થતાં પોતાના પગારમાંથી રા. ૨૪) સદરહુ પુસ્તકાલયને મેટ આપ્યા છે. સ્તુત્ય ।

પ્રૌઢ શિક્ષણવર્ગ—ઘાટવડ તા. કોડીનારમાં એક પ્રૌઢ શિક્ષણવર્ગ ત્યાંની ગુજરાતી શાળામાં ૩૧-૭-૩૬ થી શરૂ થયે છે.

કરળા પુસ્તકાલયોએ અનુકરણ કરવા જેવી યોજના—કરળા પુસ્તકાલયે તાલુકામાં ગ્રામ જનતાને ઉપયોગી પુસ્તકોના વાચનનો પ્રચાર કરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓ દ્વારા કરવાનું સ્વીકાર્યું છે. વાંચી કરળા તાલુકાનાં સૌ ગ્રામ પુસ્તકાલયોને તે પેટીઓનો સારા પ્રમાણમાં લાભ લેવા લલામણુ.

એ તાલુકાનાં ગ્રામ પુસ્તકાલયોની આવી મામણીને પહોંચી વળવા કરળા પુસ્તકાલય, ખાતા તરફથી જરૂર પડે વધુ પેટીઓ મંગાવી તેનો પ્રચાર કરશે. અન્ય કરળા પુસ્તકાલયોને આ યોજનાનું અનુકરણ કરવા લલામણુ કરીએ છીએ.

૧૦ રાં ૫૦ મંડળ

મહાલમંડળ તરફ શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા—ચાણુમા મહાલ ૫૦ મંડળ તરફથી બાળકો માટેની શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા તા. ૨૭-૮-૩૬ ના રોજ લેવાયેલી. તેમાં ૧૭ શાળાઓના ૧૬૧ પરીક્ષેએ ભાગ લીધો હતો. તેમાંના ૧૪૨ ઉત્તીર્ણ થયા છે, એજ મહાલ મંડળ તરફથી બાળકો માટે સિ. વા. ની પરીક્ષા આવતા એપ્રિલ માસમાં લેવાશે, જે માટે વિદ્યાર્થી વાચન માળાની શ્રેણી ૧૨૨ નું પ્રથમ પુસ્તક નમુદે થયું છે.

શિષ્ટ વાચનની ૧૭ મી પરીક્ષા—શિષ્ટ વાચનની ૧૭ મી પરીક્ષા જન્યુઆરીની ૨૧ મી તારીખે લેવાનું હતું હોય તેને માટે “કિશોર ચરિત્રમાળા” શુરુ ૩ એ-ગુજરાતી મહાજનો”ની ૧૨ પુસ્તકોએ નક્કી થઈ છે. આ સંબંધીની જાહેરાત ચાણુ અંકમાં અન્યત્ર છપાઈ છે તે વાંચી જઈ શિષ્ટવાચનસંકેએ ૪૮૫૮ પોતાની ઉમેદવારી નોંધાવી લેવી થશે.

પ્રમાણપત્ર માટેની પરીક્ષા-તારીખમાં ફેરફાર—પત્રવ્યવહાર દ્વારા ૫૦ શિક્ષણ અંગે પ્રમાણપત્ર માટેની પરીક્ષા દીવાળીના તહેવારની રજાઓ દરમ્યાન નવેંબર માસની ૧૫-૧૬ મી તારીખોએ લેવાનું કરાવ્યું હતું તે તેની બજાર જે તે ઉમેદવારને પરખારા મોકલી આપવામાં આવી હતી. પરંતુ તે પછી રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદનું ૭ મું અધિવેશન ડાહ્યાના સુકામે તા. ૧૮-૧૯ ના દિવસોએ ભરવાનું નક્કી થવાથી પરીક્ષા માટેની તારીખો ફેરવવાનું ઉચિત ગણવામાં આવ્યું છે. મદર પરીક્ષા હવે જન્યુઆરી માસની ૧૪ મી ૧૫ મી તારીખોએ (મદર સંક્રાંતિની રજાઓમાં) લેવાશે. પરીક્ષક ઉમેદવારોને આ ફેરફારની ઘટિત નોંધ લેવાની લલામણુ ।

જરૂર પધારએ ડાહ્યાના—રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદના ૭ મા અધિવેશન માટે ભાદરવ મહાસના ડાહ્યાના ગામનું આમંત્રણ સ્વીકાર્યું હોય પરિષદ દીવાળીની રજાઓ દરમ્યાન નવેંબર માસની ૧૮-૧૯ મી તારીખોએ ભરવા હતું છે. સામાન્ય વર્ષના માળે મળતી આ બેઠકમાં ઉલટમેર પધારવાની રાજ્યની તેમ જ રાજ્ય બહારની પુસ્તકાલયસંકે જનતાને ખાસ લલામણુ કરીએ છીએ. આ બાબતમાં ચાણુ અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી સ્વાગત-પ્રમુખની સહીની જાહેરાત તેમ જ ખાતાની સચના જોઈ લેવાની વિનંતિ.

હજી અવકાશ છે—પત્રવ્યવહાર દ્વારા ૫૦ શિક્ષણના ખીજ જૂથનો અભ્યાસ શરૂ કરી દેવામાં આવ્યો છે. ખીજ જૂથમાં ૫૦ ઉમેદવારો લેવાની યોજના છે. હજી સુધીમાં ૨૫ નોંધાયા છે. ખીજ ૨૫ માટે અવકાશ છે. તે ઇચ્છુક ઉમેદવારોને આ મહિનાનો આખર સુધીમાં નામ નોંધાવી દેવાની. લલામણુ કરીએ છીએ.

શિષ્ટ વાચનની ૧૭મી પરીક્ષા સન ૧૯૪૦ ના જન્યુઆરીની ૨૧મી તારીખ ને

રવિવારે સવારના ૭ા થી ૧૦ ના સમયમાં જે તે સ્થળે લેવાશે. પરીક્ષા માટે આજીવંતી ચરો-
તર એજ્યુકેશન સોસાયટી તરફથી બહાર પડેલ શ્રીયુત રસૂલઆઈ વહોરા કૃત 'કિશોર
ચરિત્રમાળા ગુચ્છ ૨ જો-ગુજરાતી મહાજનો'ની ૧૨ પ્રસ્તિકાનો સેટ મુકરર કરવામાં
આવ્યો છે. એ આખો સેટની કિંમત રૂ. ૧-૫-૦ હોઈ પુ. સ. સ. મંડળમાંથી તે મળી
શકશે. એ આખો સેટ રાજ્યનાં ધર્ણાખરાં પ્રુસ્તકાલયોમાં ગમે વર્ષે પહોંચી ગયો છે; છતાં
જે પ્રુસ્તકાલયોમાં એ ન હોય વા જેમને વધારે નકલોની જરૂર હોય તેમણે આજુ વર્ષના
બજેટમાંથી વહેંચમાં વહેલી તકે ટપાલરસ્તે વા કોઈ આવતા જતા સાથે મેળવી લેવાની
લક્ષમણ કરીએ છીએ, કે જેથી પરીક્ષાનો લાભ લેવા ઇચ્છનારાં પોતાને ત્યાંનાં શિષ્ટવાચન-
રસિક આદ્યજ્ઞેનોને પ્રુસ્તકને અભાવે પરીક્ષાનો લાભ લેવાનો વિચાર મોડી વાળવાપણું ન
રહે. મહાલ પ્રુસ્તકાલય મંડળોના વ્યવસ્થાપકોને આ સબંધી ઘટતો પ્રચાર કરવાની, તેમ જ
પ્રુસ્તકની જરૂરી નકલો ખરીદી લખને મહાલનાં ઇચ્છુક ઉમેદવારોને વારાફરતી પૂરી પાડવાની
ફરજ અદા કરવાની પણ લક્ષમણ કરવામાં આવે છે.

ઇચ્છુક ઉમેદવારોએ પોતાનાં નામ, ઠામ, ઉંમર, અભ્યાસ, ધંધા ને પોસ્ટનું સ્થળ
અવરખ જણાવી રાજ્ય પુ. મંડળના મંત્રીને શિરનામે મોકામાં મોડી તા. ૧૦-૧-૪૦ સુધીમાં
પોતાની ઉમેદવારી નોંધાવી દેવી જોઈશે. શિષ્ટવાચનની આવી પરીક્ષાનો લાભ સમજનારાં અને
તેનો સુરવાદ અખેલાં લાઈબ્રેરોનો તે આ ગાંધીરાત વાંચતાં જ તેમ કરી દે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

આમાં આર ગુર્જર મહાપુરુષોના પ્રેરણાત્મક જીવનપ્રસંગોની રસમય ગૂંથણી સરળ
શૈલીમાં કરવામાં આવી છે. લગભગ ૪૫૦ પાનની આ ચરિત્રમાળાના વાચનથી 'ગુજરાતની
ભોમમાં પણ મહાપુરુષો પાડે છે' એવી ખાત્રી થયા વગર નહિ રહે એવી અદ્દા છે.
અને તેથી જ આ પરીક્ષાનો લાભ ગુજરાતના શિક્ષકવર્ગને, તેમ જ યુવક-યુવતીઓને લેવાની
આમલસરી વિનંતિ કરીએ છીએ.

પરીક્ષા જે ગામે આપવાની હોય તે ગામે ટપાલ અઠવાક્રિયામાં કયે કયે
દિવસે આવે છે તે અચૂક જણાવવું, પરીક્ષાની મુદત દરમ્યાન શિરનામાનો ફરફાર થાય
તો તેની ખબર જે તે વખતે તરત જ આપવાની ખાસ લક્ષમણ છે.

ઇનામ—પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થતા ઉમેદવારો પૈકી પહેલા ૪ નંબરોને અનુક્રમે રૂ. ૫),
રૂ. ૪), રૂ. ૩), રૂ. ૨), તથા નં. ૫ થી ૮૦ સુધીનાને રૂ. ૧) નું ઇનામ અપાશે. ઉપરાંત
ઉત્તીર્ણ થનાર સ્ત્રી ઉમેદવારો પૈકી પ્રથમનાં ૧૦ને રૂ. ૧) તથા ટ્રેનિંગ કોલેજોનો લાભ બિલકુલ
નહિ પામેલા શિક્ષકો, અગ્રેજી પાંચ પોરણ સુધીના વિદ્યાર્થીઓ તથા સામાન્ય લગુતરવાળા
ખેડૂત, કારીગર અને વેપારીવર્ગ પૈકી ઉપલા ૧૦ નંબરોને રૂ. ૦.૫ નું ઉત્તેજનાર્ય ઇનામ
આપવાની ગોઠવણ રહેશે. ઇનામ રોકડમાં અપાશે; છતાં જેમની ઇચ્છા હશે તેમની પોતાની
પસંદગીનાં પ્રુસ્તક તેમના ખર્ચે મોકલી આપવાની સગવડ રહેશે.

૦/૦ પુ. સ. સ. મંડળ લિ. }
રાવપુરા, વડોદરા }
તા. ૧-૧૦-૩૯ }

મણિલાલ મંગળજી કાશીવાળા

સૌ. જયવતી દેસાઈ

માનદ મંત્રીઓ, વ. રા. પુ. મંડળ

આવતા માસની કાર્યદિશા

- ૧ ઑક્ટોબર આખર પૂરા થતા ત્રણ માસનું નિવેદન તૈયાર કરી જૂથ મંડળમાં મોકલી આપો.
- ૨ જૂથ મંડળો પોતે પોતાના તાબાનાં પુરતકાલચોનાં નિવેદનોનું એકીકરણ કરી તેનું એક નિવેદન મહાલ મંડળમાં મોકલવા તજવીજ કરે અને સહકારી યોજના વિષે પોતાના જૂથમાં પ્રચાર કરી દાખલ થવા પ્રયાસ કરે.
- ૩ ૧૦ રાત્રી ૫૦ ની સાતમી પરિષદ સંબંધી આહુ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી સૂચના વાંચો અને પરિષદમાં જવાની તૈયારી કરો.
- ૪ પરિષદ અંગે પ્રદર્શન લરાવાનું છે તેમાં મૂકવા જેવા નમૂના, સાહિત્યો વગેરે વહેલી તકે પરિષદના સ્વાગત પ્રમુખ તરફ ઝારોળા સુકામે મોકલો.
- ૫ પુસ્તકાલયના વર્ગીકરણનું કામ અધુરું હોય તો આવતી વેકેશનનો લાભ લઈ સેવાલાવી યુવકોના સહકારથી તમારું કામ પૂરું કરવા પ્રયાસ કરો.
- ૬ હીપાવલિના તહેવારોમાં વાચનપ્રચાર વધે તે માટે તમારા પુસ્તકાલયમાંથી મહોદલે મહોદલે વાચન પૂરું પાડવા આપનું જનનું કરો.

ઉ. મો. પટેલ

મદદનીશ અવરજાપક.

વટહુકમ નં. ૩ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

પુસ્તકાલયનાં નાણાં મંત્રી અને પ્રમુખ એ બન્નેના નામથી

જૂમે મૂકવા બાબત

પુસ્તકાલયના કાયમ ફંડનાં નાણાં, મકાનદુરસ્તી ફંડનાં નાણાં અગર હાથ ઉપરની બીજી વધારાની શિલક મંત્રી અગર પ્રમુખના નામથી પુસ્તકાલય મંડળમાં અગર સહકારી મંડળી તેમ જ અન્ય સ્થળે મૂકવામાં આવે છે. આ પ્રથા અચર્ય નથી. હવે પછી પુસ્તકાલયના કોષ પણ પ્રકારનો નહીં. લેવડદેવડ મંત્રી અને પ્રમુખ એ બન્નેના નામથી કરવો. કેશ સર્ટિફિકેટ ખરીદવાં હોય અગર કોષ પણ ઠેકાણે જમા મૂકવા હોય તો બન્નેના નામથી વહેવાર કરવો. નાણાં ઉપાડવાના પ્રસંગે બ્યવસ્થાપક મંડળમાં ઠરાવ કરાવવો અને બન્નેની સહીથી નાણાં ઉપાડવાં. ફાલ જ્યાં જ્યાં પ્રમુખ અગર મંત્રી એકલાના નામથી નાણાં જમા મૂકેલાં છે, ત્યાં ત્યાં ઉપર પ્રમાણે વહીવટ રાખવાનું ઠરાવવામાં આવે છે. માટે જેણે તેણે આ બાબતમાં આ વટહુકમ પ્રસિદ્ધ થયા તારીખથી અમલ કરવા તજવીજ કરવી.

રા. તપાસણી અધિકારી સા., માનદ પ્રચારકો તથા પગારદાર પ્રચારકોએ આ બાબતમાં ખાસ કાળજીપૂર્વક નોંધ લેવી અને ખામીઓ તાત્કાલિક દૂર કરવા તજવીજ કરવી.

વડોદરા,
તા. ૩-૧૦-૩૯

કે. મો. શાહ

ઉ. મો. પટેલ
મહંતીશ બ્યવસ્થાપક
પુસ્તકાલય ખાતું,

સૂચના નંબર ૧૩ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

પુસ્તકાલયોની તપાસણી માટે માનદ પ્રચારકો રાખ્યા બાબત

રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોની તપાસણી કરવા માટે માનદ પ્રચારકો ખાતા તરફથી રાખવામાં આવે છે તેથી નીચે જણાવેલા ઇસમોની માગણીઓ આવવાથી તેમને નીચે જણાવ્યા પ્રમાણેના તાલુકા માટે માનદ પ્રચારક તરીકે નીમવામાં આવે છે

તાલુકાનું નામ

પ્રચારકનું નામ અને ઠેકાણું

અમરેલી પ્રાંત

ધારી.—

- (૧) ભીમજી હગનલાલ પંડ્યા, જર તા. ધારી સાર્વ, પુ.ના મંત્રી ધારી મહાલ અને અમરેલી મહાલ માટે; રા. મજલાલ દયારામ મહેતાની પ્રચારક તરીકે નિમણૂક સૂચના નં. ૪૫૩ તા. ૩-૭-૩૯ થી કરેલી છે પરંતુ હવે ધારી મહાલ માટે સ્વતંત્ર પ્રચારક તરીકે રા. ભીમજી હગનલાલ પંડ્યાની નિમણૂક કરવામાં આવ્યાથી રા. મજલાલે ફક્ત અમરેલી મહાલનાં પુસ્તકાલયોની તપાસણી કરવાની છે.

મહેસાણા પ્રાંત

કડી:— (૨) હીરાલાલ શિવલાલ ઉપાધ્યાય સરસાવ સા. પુ. મંત્રી તા. કડીની મહાલ પુ. મંડળના મંત્રીની લલામણથી આ નિમણૂક કરી છે.

ચાલુરમા:— (૩) સાંકળેશ્વર જીભાઈ વ્યાસ મંત્રી સાર. પુસ્તકાલય ગોરાદ તા. ચાલુરમા. રા. ચાલુરમા મહાલ પુ. મંડળના મંત્રીની લલામણથી નિમણૂક કરી છે.

ઉપર પ્રમાણે જે તે મહાલ માટે જે તે ઇસમની માનદ પ્રચરક તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવી છે.

વડોદરા,
તા. ૩૦ સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૯ }

પુ. ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ
મહાનિશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નંબર ૧૪ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો માટે લલામણ કરવામાં આવેલાં સામયિકો.

ક્રમાંક.	નામ.	પ્રકાર.	વાર્ષિક લવાજમ.	ટેકાણું.
૧	બાલસખા	માસિક	૪૨-૧૩-૦	મોડીવીની પોળ, અમદાવાદ
૨	અલંકાર	મરાઠી માસિક	૨-૦-૦	તત્રી, અલંકાર ઓફિસ; ૧૪ સદા-શિવ પેઠ, સતારા સીટી
૩	સમાજ શિક્ષક	માસિક	૪૧-૨-૦	K R Zarpkar, Editor, Popular Printing Press 103, Tardeo Road, Bombay, 7.
૪	ઝીરાપકર	મરાઠી માસિક	૩-૦-૦	
૫	પ્રગતિ	માસિક	૪:-૦-૦	રાયપુર, અમદાવાદ
૬	રેખા	માસિક	૨-૦-૦	જયન્ત દલાલ, ઝવેરીવાડ, અમદાવાદ.

ઉપર પ્રમાણેનાં માસિકો વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો માટે મંજૂર કરવામાં આવ્યાં છે.

વડોદરા
તા. ૩૦ સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૯ }

પુ. ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ
મહાનિશ વ્યવસ્થાપક.

* સદર માસિકનું લવાજમ રૂ. ૩-૦-૦ હતું તેના બદલે હવે પુસ્તકાલયો માટે રૂ. ૨-૧૩-૦ રાખવામાં આવ્યાનું તંત્રીના તા. ૧૧-૯-૩૯ ના કાઢથી લખાઈ આવ્યું છે.

x સદર માસિકનું લવાજમ રૂ. ૨-૦-૦ છે. ૧૧૫ ગ્રામપુસ્તકાલયોનો રૂ. ૧-૨-૦ રાખવા સંમતિ દર્શાવી છે.

+ આ માસિકનું લવાજમ રૂ. ૧-૮-૦ હતું તે ધરાવી રૂ. ૧-૦-૦ એક વર્ષ માટે નહીં કરેલું છે.

વિષય

પુસ્તકાલય પરિષદના અર્ચની મંજૂરી બાબત

વડોદરા રાજ્યની સાતમી પુસ્તકાલય પરિષદ ચાલુ વર્ષે દિવાળીના તહેવારોમાં વડોદરા પ્રાંતના ભાદરણ મહાલના ઝારોળા ગામે ભરવાનું નક્કી થયું છે. એટલે આ પરિષદમાં હાજરી આપવા માટે પુસ્તકાલયના ધણા સભાસદો ઇચ્છા કરાવે એ સ્વાભાવિક છે. અમે પણ ઇચ્છીએ છીએ કે જેઓ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં સક્રિય સારા ભાગ લે છે, અને પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થા અને ઉપયોગ સંબંધી નવું નવું જાણુવા અને જાણીને તેમાંનું શક્ય હોય તેટલું 'બધું' પોતાના પુસ્તકાલયમાં દાખલ કરવા નિરાસા રાખે છે, તેઓ બધા જ આ પરિષદમાં હાજર થાય; પરંતુ ઝારોળા જેવા દૂરના રથળે જવા-આવવાના અર્ચનો સવડ ધણાં નાનાં અંદાજ-પત્રવાળાં પુસ્તકાલયોમાં યર્ષ શકે તેમ નથી અને પુસ્તક, પત્રો જેવી આવશ્યક જરૂરી સાહિત્યોના ભોગે પરિષદ માટે અર્ચ કરવું હિતાવહ નથી એટલે મંજૂરી માગવામાં અને મંજૂર કરવા ના કરવાનો નિર્ણય પત્રવ્યવહાર વધી ન પડે તે માટે નીચે પ્રમાણે સર્વસામાન્ય ધોરણ દર્શાવવામાં આવે છે:—

- ૧ ચાલુ વર્ષના અંદાજમાં રૂ. ૧૦૪૩=૩૦) સુધીના અંદાજપત્રવાળાં ગ્રામ પુસ્તકાલયોએ પરિષદઅર્ચની મંજૂરી નહિ માગી હશે તેમને પુસ્તકાલય પરિષદ માટે વર્ગફર કરી આપવામાં આવશે નહિ. પણ રૂ. ૧૦૪૩=૩૦ ઉપરાંતનાં અંદાજવાળાં બજેટમાં પરિષદ-અર્ચ માટે શક્ય હશે તો વર્ગફર કરી આપવામાં આવશે.
- ૨ જે પુસ્તકાલયોના અંદાજપત્રમાં પરિષદઅર્ચની મંજૂરી આપવામાં આવી હોય તે પુસ્તકાલયોમાં પુસ્તકાલયનું વર્ગફરણ પૂરેપૂરું થઇ ગયેલું હોયું જોઇએ; કાયમકંડ ખાતગી માલુસોને ત્યાંથી ઉપાડી લઇ વડોદરા ખેન્ડ વા પુસ્તકાલય સ. સ. મં. સિ. માં મોકલેલું હોયું જોઇએ, બાળકોને લગતાં પુસ્તકો શાળાના વિદ્યાર્થીઓના પ્રમાણમાં ખરીદાયેલાં હોવાં જોઇએ અને તેનો વિદ્યાર્થીઓમાં ઉપયોગ કરાવાતો હોવો જોઇએ.
- ૩ મહાલ પુસ્તકાલય મંડળ વા જૂથ પુસ્તકાલય મંડળના જે મંત્રીઓએ અને માનદ પ્રચારકોએ ગત વા ચાલુ સાલમાં ઉત્સાહથી કામ દરુનું હોય, તે પૈકી જેઓ પરિષદમાં આવવા ઇચ્છતા હોય તેમને માટે રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રી મહાલ પુસ્તકાલય મંડળની રકમમાંથી અર્ચ પાડવાની બારોબાર મંજૂરી આપી શકશે.
- ૪ પોતાના અર્ચે પરિષદમાં હાજર રહેવાનો લાભ લેવા કોઇ શિક્ષક ઇચ્છા રાખતા હોય તો તેઓ જરૂર તેમ કરી શકે છે. તેમના હાજરીના દિવસો પગિપદની કામગીરી ખાતે ગણી તેમને હાજરીનો દાખલો આપવા તજવીજ થશે.
- ૫ પરિષદમાં પુસ્તકાલયો કેટલી સંખ્યામાં પ્રતિનિધિઓ મોકલી રહે તે સંબંધમાં પરિષદ

મંડળના બંધારણની ક. ૭ માં હરાવેલું ધોરણ કાયમ સમજવાનું છે. (જુઓ એકીકરણ
ભા. ૨ પૃષ્ઠ ૧૭૮).

- ૬ આમના અમુક સદ્ગૃહસ્થ આગેવાન છે અને પુસ્તકાલય માટે ગામમાં રકમમાંથી સારી રકમ
આપે-અપાવે છે તેમને પરિષદમાં આવવા ખાસ ઈચ્છા છે એવી દલીલો કરી અંદાજ-
પત્રમાં ખર્ચ પાડવા-પડાવવાની કોષ્ટએ માગણી કરવી નહિ, પરંતુ આ સદ્ગૃહસ્થોના સમાવેશ
કલમ ૫ માં જણાવેલા પ્રતિનિધિ તરીકે ખર્ચની સેવક હોય તો મોકલવા હરકત નથી.
- ૭ પાછલી સાલની બચત રહેલી અંદાજપત્રની રકમમાંથી કોઈ પુસ્તકાલયને પ્રતિનિધિ
મોકલવો હોય તો તેની મંજૂરી માગવાથી આપવામાં આવશે.
- ૮ શ. ૧૫૦) અને તે ઉપરાંતનાં અંદાજોવાળાં પુસ્તકાલયોના મંત્રી વા અન્ય સભાસદો માટે
ખર્ચની સેવક નહિ કરી હોય તેઓ પરિષદખર્ચ માટેની મંજૂરી માગશે તો તેમને વર્ગ-
ફેર કરી મંજૂરી આપવામાં આવશે.
- ૯ વાયક મંડળના જે સભ્યો ઓક્ટોબર આખર સુધીમાં થક જશે, તેમને પરિષદમાં હાજર
રહેવા ખર્ચની ખાસ મંજૂરી આપવામાં આવશે.

વડોદરા
તા. ૨-૧૦-૧૯૩૬ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ બચતવાપક

સૂચના નં. ૧૬

વિષય

પુસ્તકોની કિંમત ઘટાડવા બાબત

નીચે જણાવેલાં પુસ્તકોની કિંમતમાં ફેરફાર પુસ્તકાલય ખાતા સાથે લેખકે સખાપડી કરી
કર્ષો છે તો તેની કિંમતમાં ફેરફાર થયાની જાણ આપી તમામ પુસ્તકાલયોને કરવામાં આવે છે.

૧ ચંદ્રિકા ૧-૪-૦, ૨ વલ્લરી ૨-૦-૦, ૩ ક્ષિતિશ ૨-૦-૦, ૪ બંધન ૧-૮-૦ =
૬-૧૨-૦ પરંતુ આખા સેટની કિંમત રૂ. ૫-૪-૦

૧ વલ્લરી ૨-૦-૦, ૨ ક્ષિતિશ ૨-૦-૦, ૩ બંધન ૧-૮-૦ = ૫-૮-૦ પરંતુ
આખા સેટની કિંમત રૂ. ૪-૪-૦

૧ વલ્લરી ૨-૦-૦, ૨ ક્ષિતિશ ૨-૦-૦, ૩ ચંદ્રિકા ૧-૪-૦ = ૫-૪-૦ પરંતુ
આખા સેટની કિંમત રૂ. ૪-૦-૦

વડોદરા,
તા. ૬-૧૦-૩૬ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ બચતવાપક

वडोदरा राज्यानां पुस्तकालया माटे लंलाभणु करवामां आवेलां
पुस्तकांनी यादी नं. १ (यातु) सने १९३८-४०

अ. नं.	पुस्तकानुं नांव	ग्रंथ कर्तानुं नांव	किंमत	कड	वर्ष	पृष्ठ	प्रकाशकानुं ठेकाणु
३८	ख्रिस्तीधर्म प्रसाराचे सेतानी उपाय	श्रीपाद दामो- दर सातवळे- कर	०-२-०	११०	१९३४	४१	कर्ता, स्व. ध्याय मं. औध छ. सेतारा
४०	अनासक्तियोग (श्री मद्भ- , गवद्रोते चा अनुवाद)	मोहनदास क- रमचंद गांधी	०-३-०	३२०	१९३२	२६४	"
४१	गीतार्-भगवद्गीता भरार्ठीत विनोवा	"	०-१-०	"	१९३५	१०८	जमनालाल बजाज स- त्ययाग्रह आ. वर्धा
४२	श्रेष्ठतम कर्माचा उपदेश (यजुषद संहिता प्रथम अध्याय)	श्रीपाद दामो- दर सातवळे- कर	०-१०-०	१६०	१९२८	१५६	कर्ता औध, छ. सेतारा
४३	ईश उपनिसद आत्मज्ञान	"	०-८-०	"	१९२८	८०	"
४४	सदर	"	१-०-०	"	"	१६०	"
४५	एकादशीचा उपवाश	"	०-३-०	"	१९३४	४८	"
४६	पौराणिक गोष्टिचा उलगडा	"	०-८-०	"	१९३२	८६	"
४७	मनुष्याचें आयुष	"	०-३-०	"	१९३२	४८	"
४८	स्वधर्माची ओळख	"	०-४-०	"	१९३१	४८	"
४९	वैदिक संस्कृतिचें स्वरूप	"	०-४-०	"	१९२८	६४	"
५०	सूर्यभेदन व्यायाम	"	०-६-०	"	१९३२	६४	"
५१	आरोग्या साठी योगसाधन भाग १ जो	"	०-८-०	"	१९३१	८५	"
५२	" भाग २ हा	"	०-८-०	"	"	८६	"
५३	" भाग ३ हा	"	०-८-०	"	१९३३	८६	"

५४	आरोग्य सार्ठी योग साधन श्रीपाद दामो- भाग ४ था दर सातथले- कर	०-८-०	११०	१८३०	१०६	कता, श्री. व, अ. सतारा
५५	संध्या (उपासना)	०-१-०	११	१८३०	१६	"
५६	सनातन धर्मांचे स्वरूप (नियंथ पहिला) धर्माची व्याख्या	०-२-८	११	१८३६	२३	"
५७	सदर नियंथ दूसरा धर्मांचे साध्य व साधन	०-२-०	११	"	३१	"
५८	सदर नियंथ तीसरा धर्मातील कर्माचा समाज स्वरूप	०-२-०	११	"	३२	"
५९	आमन	५१५१ २-०-०	११	१८३०	३६८	"
६०	योगसाधनकी तैयारी	३१२१ ०-१२-०	११	१८३३	१४५	"
६१	वैदिक प्राणविद्या	०-८-०	११	१८३४	६३	"
६२	श्रीमद्भगवद्गीता श्लोकार्थ सूचि	०-६-०	११	१८३०	१२८	"
६३	शतपथ-बौधामृत	०-४-०	११	१८२८	४६	"
६४	इन्द्रशक्ति का विकास	०-८-०	११	१८३४	६३	"
६५	वेदमें कृषिविद्या	०-३-०	११	१८२३	३०	"
६६	वेदमें लोहके कारखाने	०-५-०	११	"	५०	"
६७	ग्रामधर्म का विघ्न	०-२-०	११	१८३४	२३	"
६८	वेदमें रोगजंतुशास्त्र	०-३-०	११	१८२३	३२	"
६९	तर्क से वेदका अर्थ	०-८-०	११	१८२३	८१	"
७०	वैदिक धर्मकी विशेषता	०-८-०	११	"	७८	"
७१	वेदमें चर्चा	०-८-०	११	१८२२	८४	"
७२	प्राचीन आर्यांचे राजकीय विचार	०-१०-०	११	१८३३	१२७	"

૭૩	પ્રભાતફેરીચી પદે	શ્રીપાદ દામોદર સાતવલ્લે-કર	૦-૧-૦	૩૨	૧૯૩૧	૩૧	„
૭૪	સૂર્યાસ નમસ્કાર	શ્રીમંત ઘાઠા-સાહેબ પંત	૦-૪-૦	૧૬	૧૯૩૩	૯૩	„
૭૫	સૂર્યનમસ્કાર	„	૦-૮-૦	„	૧૯૩૮	૧૧૪	„
૭૬	હમ્બેલ્સલા વ્યાયામ ભાગ પદિલા	શેઠ વ ગુરવ	૦-૪-૦	„	૧૯૩૬	૩૮	„
૭૭	વેદોક્ત પ્રજનનશાસ્ત્ર	રુલિયાગમજી કાડ્યપ.	૦-૩-૦	„	૧૯૩૬	૩૨	„
૭૮	ભારતીય ઠવાપત ગુજરાતી રપટીકરણ	રાજરત્ન પ્રો. માણિકરાવ	૦-૧૨-૦	„	૧૯૩૯	૧૦૬	સુંદર કુમાર, મંત્રી જુમ્મા દાદા વ્યાયામ મંદિર વિકૃત-ક્રીડા લવન, વડોદરા
૭૯	સામાન્ય જ્ઞાનકવિતાવલિ ભાગ ૧ લા.	ગોવિંદજી નારજી પટેલ પુરુષ અધ્યાપન પાઠ-શાળા વડોદરા.	૦-૪-૦	„	૧૯૩૫	૫૬	કર્તા, ગોવિંદજી નારજી પટેલ વડોદરા

સુચના નંબર ૧૭ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

ગ્રામ્ય પુસ્તકાલયોને મળતી ગ્રામ પંચાયત મદદ જે તે સ્થળેથી વખતસર લેવાની તજવીજ કરવા બાબત

- ધર્ણાખરા ગામોમાં ગ્રામ પંચાયતો તરફથી જે તે ગામનાં પુસ્તકાલયોને નિભાવ માટે મદદ મળે છે. આવી રકમો ગ્રામ પંચાયતો તરફથી વરસ પૂરું ચર્તા સુધી પથ્ય મળતી ન હોવાથી તે ગામના પુસ્તકાલયો તે સાથે મંજૂર થએલી રકમનો ખર્ચ અંદાજની સાલમાં પાડી શકતાં નથી. તેથી ગ્રામ પંચાયતના અંદાજમાં પુસ્તકાલયોના નિભાવ માટે આપવાની મદદની રકમ મંજૂર થાય તથા ખીજા અગર ત્રીજા માસ આખર સુધીમાં જે તે પુસ્તકાલયોને મદદ આપવામાં આવે તો પુસ્તકાલયો તે રકમનો જે તે સાલમાં ખર્ચ કરી કામ સુવ્યવસ્થિત કરી શકે એમ હોવાથી આ બાબત યોગ્ય તે હુકમ દરેક મહાલના રા. રા. વહીવટદાર સાહેબોને આપવા અત્રેથી મે. રા. રા. મહાલાનિકાય સરસુઆ સાહેબ પંચાયત યાખા તરફ યાદી નંબર વ. ૩૫૨ તા. ૧૪-૯-૩૯થી લખતાં તે લગત તેઓ સાહેબ તરફથી નીચે પ્રમાણે હુકમ થઇ તેનો અમલ થવા હુકમની નકલો જેમના તેમના તરફ મોકલવામાં આવી છે.

શેરો

ગ્રામ પંચાયતો તરફથી મળતી ગ્રામ પુસ્તકાલયોની મદદ વેળાસર પુસ્તકાલય ખાતા તરફ જતી નહિ હોવાથી તે રકમો જે તે સાથે વેળાસર મંજૂર થતા પુસ્તકાલય ખાતા તરફ મોકલી આપવા બદલ લખાઇ આવેલ છે તો તે રકમો વેળાસર મંજૂર થઇ મોકલી આપવા મહાલેથી તજવીજ થાય એ બદલ રા. મહાલ અમલદારે કાળજી રાખવી.

૨. શેરાનો ઉતારો પુસ્તકાલય ખાતાની યાદીસહ ચારે પ્રાંત તથા આખા મહાલ જિલ્લામાં મોકલવી. પ્રતિસંધી સદાહે તકલો મોકલવા બાબત તજવીજ કરવી. એક નકલ પુસ્તકાલય ખાતા તરફ તેમના અંક ૩૫૨ તા. ૧૪-૯-૩૯ ના અનુસંધાનમાં બળવા સાથે મોકલી બાદ દફતરે ફરવું.

(સહી) ગ. ત્રિ. ૨.

(સહી) અ. મા. દીધે

ઉપર પ્રમાણે હુકમ પં. ને. અં. ૩૦૨/૨/૩૯-૪૦ થી ના પં. અધિકારીથી આવેલી છે. સભ્ય આથી રાજ્યના તમામ ગ્રામ પુસ્તકાલયના મંત્રીઓ અને કાર્યવાહીને જણાવવામાં આવે છે કે પોતપોતાની હદની ગ્રામ પંચાયતો તરફથી મદદની મળતી રકમ વેળાસર મેળવી લેવા તજવીજ કરવી. અને મળવામાં વિલંબ થાય તો આ તરફ જણાવવું.

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય શાખા,
વડોદરા.
તા. ૨૫ સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૯

} પુ. ત્રિ. શાહ

ઉ. મા. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સ્વતંત્રતા આતુ

વડોદરા સત્યનાં કરુણા પુસ્તકાલયોનું સન ૧૯૩૮-૩૯ નું

ક્ર. નં.	કરુણા પુસ્તકાલયોનાં નામ સં. નં. ૬૭ તા. ૨૨-૪-૨૨ પ્રમાણે પાડેલા વર્ગોના નંબર સહ	આવક								ખર્ચ			
		લવાજમ (સભાસદોની)	સખાવત (લેખ, મરણ વગેરે આસ પ્રસંગિક અગર પ્રતર રીતે મળેલી મદદ)	સરકાર મદદ	પ્રાંત પંચાયતની મદદ	મામ પંચાયત કે સિવિલ પ્રશાસની મદદ	ચરભાડે	કાયમ ફંડનું વ્યાજ	કેલ	પત્રો	પુસ્તકો	પુસ્તક બંધાવણી	લાકડી સામાન
૨		૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪

વડોદરા

૧	કરગણ ૨	૧૫૦	૫૮	૨૫૦	૨૫૦	૩૦૦	૫૩૨	૬૫	૧૬૦૫	૨૫૩	૨૦૪	૦	૧૨૫
૨	હોમો ૧	૨૦	-	-	-	-	૧૭૨૬	૧૧૮૦	૨૬૨૬	૨૬૩	૩૨૮	૩૮	૨૦
૩	તિલકવાણ ૧	૧૫૦	૦	૧૫૦	૧૫૦	૦	૦	૦	૪૫૦	૬૦	૧૦૦	૨૫	૨૫
૪	ધર્મજ ૧	૩૪૦	૧૬૨	૨૧૭	૨૧૭	૧૦૦	૦	૧૬૨	૧૨૫૮	૨૬૪	૨૬૬	૧૬	૦
૫	નાર ૩	૪૧	૨૦૮	૨૦૦	૨૦૦	૦	૧૪૩	૩૬	૮૩૧	૧૫૦	૮૦	૦	૦
૬	પાદરા ૨	૪૩૩	૨૪૨	૨૫૦	૨૭૪	૨૫૦	૦	૪૬	૧૪૬૮	૨૬૭	૨૪૫	૩૪	૧૧
૭	પીઠ ૩	૧૦૪	૨૩૩	૨૦૦	૨૦૦	૦	૧૦૫	૧૬	૮૬૧	૧૪૬	૫૨	૦	૬૧
૮	પેટલાદ ૧	૪૦૮	૦	૨૫૦	૨૭૫	૩૦૦	૧૭૦	૨૩૮	૧૬૪૧	૩૭૩	૨૭૮	૫૬	૮૪
૯	બહાદરપુર ૩	-	૨૦૦	૨૦૦	૨૦૦	૧૫૦	-	-	૭૫૦	૧૭૧	૨૮૧	-	-
૧૦	ભાદર ૧	૮૩	૨૦૩	૨૫૦	૨૫૦	૧૧	૧૭૦	૨૬૮	૧૨૩૫	૧૮૬	૧૫૪	૧૫	૦
૧૧	મહેલાવ ૪	૨૨	૧૪૦	૧૭૫	૧૭૫	૨૫	૩૭	૬૦	૬૩૪	૧૩૧	૧૨૨	૧૬	૫
૧૨	વસો ૧	૭૮	૧૨૬	૨૫૦	૨૫૦	૦	૪૮૨	૧૬૨	૧૩૮૧	૧૭૭	૧૪૭	૨૫	૪૭
૧૩	વાઘોડીઆ ૧	૧૨૦	૪	૨૫૦	૨૫૦	૫૦	૧૧૧	૩૬	૮૨૧	૨૦૮	૧૪૫	૪૧	૫
૧૪	શિનોર ૧	૨૫૭	૭૪	૨૫૦	૨૫૦	૨૦૦	૦	૫૬૨	૧૫૬૩	૨૩૬	૨૪૮	૦	૦

વાર્ષિક નિવેદન (તારીખ ૩૧-૭-૩૬ સુધીનું)

(પાછળ ચાલુ)

૧૫	મકાન દુરસ્તી
૧૬	ભાડે
૧૭	પગાર અને મજૂરી ખર્ચ
૧૮	ફિરકાળ
૧૯	ફેલ
૨૦	વસ્તી
૨૧	ભણેલા
૨૨	સલામતીની સંખ્યા
૨૩	પુરુષો
૨૪	સ્ત્રીઓ
૨૫	ઉચ્ચ ગણેલા
૨૬	સાલ ભણતના
૨૭	ફેલ

હાંત

૧૦૦	૦	૪૧૧	૭૦	૧૧૬૩	૪૭૬૦	૧૨૦૨	૯૬	૩૦૨	૬૬	૧૨	૫૫	૪૩૫
૫૦	૦	૫૮૮	૪૦૧	૧૬૮૮	૧૮૧૫૬	૫૧૧૪	૯૫	૪૪૬	—	—	૨૭૭	૭૨૩
૨૫	૦	૧૪૪	૪૧	૪૫૦	૨૦૮૯	૬૪૯	૫૩	૧૭૪	૧૧૧	૧૦	૧૨૧	૪૧૬
૦	૦	૫૩૦	૫૪	૧૧૬૩	૫૯૬૪	૨૩૬૬	૧૧૬	૨૧૭	૧૧	૪	૨૯૮	૫૩૦
૨૫	૦	૩૬૦	૩૫	૬૫૦	૬૪૮૨	૨૨૪૬	૨૩	૨૨૭	૧૦૫	૨૮	૭૦	૩૩૦
૧૧૬	૦	૨૯૩	૫૬	૧૦૫૫	૧૦૩૭૯	૩૩૦૯	૨૨૦	૨૫૭	૯૭	૨૧	૨૨૭	૬૦૨
૫૧	૦	૩૭૨	૨૨	૭૧૧	૪૪૫૩	૧૫૫૪	૬૩	૧૯૯	૨૦૧	૧૯૧	૧૮	૬૦૯
૬	૦	૬૪૧	૭૫	૧૫૧૬	૧૯૨૩૬	૫૫૧૩	૮૯	૨૧૮	૭૨	૩	૧૦૩	૩૯૬
—	—	૨૨૮	૩૩	૭૧૩	૪૨૧૫	૧૦૨૯	—	૨૭૦	૯૪	—	૧૩૦	૪૪૪
૫	૦	૪૪૩	૮૫	૮૯૧	૬૦૨૭	૨૩૦૧	૧૪૪	૨૩૬	૦	૭૦	૮૯	૩૯૫
૧૧	૦	૧૬૮	૭૨	૫૨૫	૫૩૩૯	૧૫૫૩	૧૪	૧૪૩	૧૬૯	૫	૨૦૫	૫૨૨
૩૮	૦	૨૮૬	૮૦	૮૦૦	૮૭૧૨	૨૮૬૨	૧૯૩	૨૪૯	૦	૫૫	૧૩૮	૪૪૨
૨૫	૦	૩૧૨	૬૪	૮૦૦	૩૧૦૫	૮૫૧	૭૫	૪૬૭	૧૯૫	૨૨૦	૨૪૫	૧૧૨૭
૧૦	૦	૩૫૦	૮૬	૧૦૦૦	૫૫૮૫	૧૭૧૮	૫૬	૩૮૭	૮૩	૯૬	૧૨૫	૬૯૧

પુસ્તકાલયખાતું
(આગળથી ચાલુ)

વડોદરા રાજ્યનાં કરબા પુસ્તકાલયોનું

અ. નં.		વંચાયેલા પુસ્તકો					પુસ્તકાલય		
કરબા પુસ્તકાલય ગામોના નામ સ. નં. ૬૭ તા. ૨૨-૪-૨૨ પ્રમાણ પાડેલા વર્ગના નંબર સહ		પુરોમા	શ્રીઓમા	વિદ્યાર્થીઓમા		કુલ	ખરીદાયેલા પુસ્તકોની સંખ્યા	ખાનગી પ્રસંગે પાસેથી મેટ તરીકે આવેલાં પુસ્ત- કોની સંખ્યા.	સરકાર તરફથી મેટ મળેલાં પુસ્તકોની સંખ્યા
૧	૨			૨૮	૨૯				
૧	કરબા ૨	૩૯૬૧	૬૧૨	૩૧૫	૯૪૬	૫૮૬૪	૯૯	૩	૧૬
૨	ડોમો ૧	૯૭૬૨	—	—	૨૨૧૮	૧૧૯૮૦	૨૩૬	૨૨	૫૫
૩	તિલકવાડા ૧	૧૯૦૪	૯૨૩	૧૭૦	૧૨૦૭	૪૨૦૪	૧૩૧	૧૭	૯
૪	ધર્મજી ૧	૨૧૨૪	૩૫	૨૨	૩૧૧૬	૫૭૯૭	૨૬૭	૫	૩૮
૫	નાર ૩	૧૬૧૫	૧૬૮૭	૨૩૦	૧૦૪૨	૪૫૭૪	૫૦	૧૮	૨૩
૬	ખાદરા ૨	૩૪૮૮	૬૨૪	૧૯૩	૨૪૫૧	૬૭૫૬	૨૩૪	૩૩	૧૩
૭	પીઝ ૩	૧૯૫૬	૧૦૫૫	૧૮૩	૧૬૮૧	૪૮૭૫	૮૫	૪	૬
૮	પેટલાદ ૧	૪૮૦૦	૪૪૩	૧૧૬	૨૧૧૮	૭૪૭૭	૨૪૧	૬૫	૬૨
૯	બહાદરપુર ૩	૪૩૧૩	૮૮૩	—	૨૭૦૨	૭૮૯૮	—	—	—
૧૦	બાદરા ૧	૩૭૩૬	—	૪૦૨	૧૯૩૧	૬૦૬૯	૧૨૩	૨૫	૪૦
૧૧	મહેલાવ ૪	૧૫૩૨	૧૧૨૦	૧૫૩	૨૮૦૫	૫૬૩૦	૨૩૪	૨૭	૧૧
૧૨	વમો ૧	૪૧૫૩	૦	૧૪૧૦	૩૧૪૫	૮૭૫૮	૯૭	૨૪૬	૧૪
૧૩	વાધોડીઆ ૧	૪૯૭૭	૮૮૪	૫૩૪	૧૦૦૦	૭૩૯૫	૯૭	૪૦	૪૪
૧૪	ચિનોર ૧	૩૪૬૨	૫૪૧	૧૦૧૯	૧૫૪૮	૬૫૭૦	૨૬૧	૦૦	૧૭

સન ૧૯૩૮-૩૯ નું વાર્ષિક નિવેદન (તારીખ ૩૧-૭-૩૯ સુધીનું)

સંબંધી આંકડા

કમી થયેલા પુસ્તકોની સંખ્યા	પુસ્તકોનું ડોળ સાલ આખરે	પુસ્તકાલયનો સમય	વાંચનાલયનો સમય	સંક્રાંતની કિંમત	કાયમ નિધિની રકમ ચાલુ સાલે ફરવી મેડી તથા સાલ આખરે ફલ ફરવી રહી	પુસ્તકાલયની ચારઆવનું વર્ષ	શેષ
૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦	૪૧	૪૨	૪૩

૦	૪૬૪૭	૧૦૧ થી ૬	૮ થી ૬	૬૪૧૮	૩૦૦	૧૯૦૭	
૧૨૫	૬૨૪૩	સ. ૮ થી ૧૧	સ. ૮ થી ૭-૩૦	૧૬૦૦૦	૫૦૫૮	૧૮૮૯	
૧૫૪	૧૬૫૫	૪ થી ૭	૮ થી ૧૦	૩૦૦૦	૧૦૫૩	૧૮૮૯	
૩૬	૭૩૦૪	૧૧ થી ૬	૪ થી ૭	૧૭૩૮૭	૩૨૫૮૪	૧૬૧૭	
૦	૬૩૧૦	૧૨૧ થી ૬	૧૧ થી ૬	૧૭૩૮૭	૬૧૭	૧૮૮૯	શ. ૧૦૦ મ.
૧૦	૭૨૭૬	૬ થી ૧૨	૧૧ થી ૭	૧૧૭૨૪	૩૦૦	૧૮૮૯	પુ.ને મળે
૩૪	૫૨૨૦	૪ થી ૭	૮ થી ૭	૭૨૦૦	૨૫૦	૧૮૯૩	
૮૧	૧૩૩૬	૮ થી ૧૧	૮ થી ૭	૬૮૮૨	૨૬૫૦	૧૮૯૩	
—	૩૬૧૮	૪ થી ૬	—	૧૮૮૨	૨૬૦૭	૧૮૦૬	
૫૦	૮૪૨૧	૮ થી ૧૦	૮ થી ૭	૧૮૪૦૦	૪૬૬૩	૧૮૭૩	
૩	૪૨૪૨	૮ થી ૧૧	૮ થી ૧૧	૩૪૬૩	૩૦૦	—	
૧૬	૭૬૪૫	સા. ૪ થી ૭	૧૧ થી ૭	૧૨૬૮૭	૧૭૫	૧૮૬૫	
૧૩૩	૬૩૩૦	૮ થી ૧૧	૮ થી ૧૧	૮૧૬૩	૪૮૦૦	૧૮૦૮	
૧૧	૬૪૦૦	૮ થી ૧૧	૮ થી ૧૧	૭૦૭૫	૧૬૬૧	૧૮૧૦	
		૮ થી ૭	૮ થી ૭	૧૫૭૩૮	૪૬૦૦	૧૮૬૭	
		૮ થી ૧૧	૮ થી ૧૧	૮૪૬૧	૧૭૫	૧૮૦૭	
		૮ થી ૧૧	૮ થી ૧૧	૮૪૬૧	૫૨૩૪		
		૮ થી ૧૧	૮ થી ૧૧	૮૪૬૧	૩૦૦		
		૮ થી ૧૧	૮ થી ૧૧	૮૪૬૧	૮૭૨૦		

૧૨૮

સંખ્યા ૨	૨૨૦	૧૨૩	૨૭૫	૩૦૦	૧૭૫	૨૭૬	૨૫૩	૧૬૨૫	૨૨૧	૨૩૬	૩૦
સાવલી ૩	૧૩૭	૬૦	૨૦૦	૨૧૧	૧૦૦	૧૪૬	૨૬	૮૮૩	૨૦૭	૭૭	૫૦
સોહજા	૭૮	૧૨૭	૨૨૬	૨૫૪	૭૫	૨૬૧	૬૦૭	૧૬૩૧	૨૬૮	૬૬	૫૮
ત્રોહરા જ્ય- સિદ્ધરાવસા.પુ	૪૨૫	૧૦૦	૫૦૦	૦	૭૦૦	૦	૦	૧૭૨૫.	૨૬૦	૨૨૦	૬૭ ૧
કુલ	૩૦૬૬	૨૦૮૩	૪૦૬૬	૩૭૦૬	૨૪૩૬	૪૧૬૫	૩૭૮૬	૨૩૩૫૧	૩૬૭૦	૩૨૫૨	૪૭૭ ૬

મહેસાણ

૧ આતરસુઆ	૪	૭૬	૫૮	૧૦૯	૧૮૮	૧૦૦	૦	૧૧	૪૬૨	૧૦૨	૬૩	-
૨ ઊંઝા	૨	૧૪૪	૨૨૬	૨૨૫	૨૨૫	૩૦૦	૦	૧૭૬	૧૨૬૬	૨૪૮	૧૬૬	૨૬
૩ કડી	૩	૧૪૪	૧૬૨	૨૫૦	૩૦૦	૩૦૦	૧૧૨	૬૧	૧૩૫૬	૨૭૫	૨૧૧	૦
૪ કસોલ	૨	૧૪૬	૫	૨૫૦	૨૭૦	૦	૮૦૪	૫	૧૪૮૦	૩૨૩	૧૪૬	૪૨
૫ ખિરાળ	૪	૧૨૦	૭૬	૨૧૦	૧૭૫	૧૫૦	૧૪૭	૮૬	૬૬૭	૨૫૭	૨૧	૦
૬ ચાણુરમા	૩	૮૪	૧૬૬	૨૫૦	૨૭૦	૧૦૦	૦	૭૫	૬૭૫	૨૪૧	૨૦૦	૬૪
૭ હિરેગામ	૪	૧૭૮	૨૦૦	૨૨૫	૧૬૫	૧૫૦	૦	૪૬	૬૬૭	૨૬૭	૭૦	૨૧
૮ પાટણ		૧૦૩	૧૦૫	૨૨૫	૨૨૫	૧૦૦	૧૫૦	૨૫૫	૧૧૬૩	૧૪૮	૧૫	૨૦
૯ મહેસાણા	૩	૪૬૧	૦	૫૦૦	૩૬૫	૫૦૦	૧૫૬	૧૧૧	૨૧૫૩	૫૫૬	૪૮૨	-
૦ ઘાડોલ	૪	૨૦	૬૦	૨૦૦	૧૫૦	૧૦૦	૧૮૭	૨૪૩	૬૬૦	૧૫૦	૧૧૬	૦
૧ વડનગર	૧	૪૩	૪૬	૨૫૦	૨૬૦	૩૦૦	૦	૨૫૫	૧૧૮૪	૧૮૪	૧૨૮	૦
૨ વિઝાપુર	૨	૧૬૮	૧૪	૨૨૫	૨૪૫	૩૦૦	૨૪	૧૩૧	૧૧૦૭	૩૦૭	૧૮૩	૦
૩ વિસનગર	૨	૨૮૭	૨૬	૨૫૦	૨૨૦	૩૦૦	૦	૨૦૭	૧૨૬૦	૩૬૧	૧૭૬	૦
૪ સિદ્ધપુર	૧	૪૪૩	૦	૨૨૫	૧૨૫	૩૦૦	૬૧૮	૨૬૩	૨૦૦૪	૩૬૩	૧૩૩	૩૬ ૨
૫ ધીણોજ	૪	૧૪૦	૬૩	૨૦૦	૨૦૦	૦	૧૬૩	૩૫	૮૩૧	૧૩૧	૧૧૪	૪
કુલ		૨૫૮૭	૧૨૭૦	૩૫૬૪	૩૩૬૩	૩૦૦૦	૨૩૬૧	૧૮૬૩	૧૮૨૨૮	૩૬૧૬	૨૨૩૩	૨૫૫ ૬

०	०	३३१	१५१	१०१८	४६८३	२४५१	१२३	३४३	१४१	७१	१४०	१६५
२०	०	२९४	७२	७०३	५०८६	१२३९	४८	१५८	४६	१५	५४	२७९
-	-	४५८	१४३	१०४०	१०९४६	४१७८	१२२	१२३	१८४	१२	१०५	४२४
०	०	७६९	२६४	१८२८	०	०	३२१	३१४	७	०	०	३७१
५१२	०	६६७५	१८३७	१७७१४	१२५२९३४००६८	१८५१	४९३०	१५८५	८१३	२४००	६४२८	

मि

७२	—	१३२	५९	४२५	२१७५	६८९	४८	८८	५०	३२	८०	२५०
२५०४	०	२६६	१४७	३४७१	११३४४	२५७९	४९	४४३	१२	५५	६०	९००
६०	०	३७२	१३३	१११२	१३४५५	३५४५	४५	५३६	१५५	—	३००	६६४
२२	३२	४२४	०	६६२	६३९४	२४३४	८२	२४०	११	४०	७१	३९२
२००	११	२०४	३८	७३१	७२६०	१२७७	४७	६३२	१२९	१५	२९८	१३४१
५६	०	२७८	५२	६४४	८६१८	२३०५	४२	१४४	१७१	५०	८	३७३
९६	४५	३११	३७	८२०	५८९१	१५९४	७१	१९७	१२०	४४	१३४	४९५
३३	०	६१२	२३१	१०५६	२६८३०	६०१५	२१	६७	—	—	१०८	२०५
३०	०	६८२	१४३	१६४५	१४७९२	४१४७	१८०	६२७	२३५	३५	१२२	१०१६
२५	०	३००	१२९	७७३	५८२७	११७१	२२	१६३	१६	५२	२८	२६२
१८२	०	४५३	१७३	११८४	१२९६२	२९७१	२२२	३७३	५५	४४	७२	५४४
२५	०	४८२	४९	१०७५	६४८१	१६५१	५२	११८	६६	२२	४५	२५४
२६	०	३९२	१७१	११०२	१५०५०	४०८०	९४	३२२	५०	४९	१००	५१८
९३	०	५८२	०	१४००	२०४९८	५४६१	७८	३५९	०	३१	१९४	५५१
१०	०	२००	९८	५६७	४७८७	२८८८	४४	१४९	२२	९६	०००	४३७
४१३	८८	५९६३	१४२१	१७९३०	१७१३०४४५८०१	१०९८	४७८५	१०६५	५३५	१७६०	८२०५	

૧૫	સંખેડા ૨	૪૯૦૧	૧૬૯૬	૧૦૦૫	૨૧૪૧	૯૭૧૩	૧૪૦	૨૫	૯૫
૧૬	સાવલી ૩	૧૫૦૪	૨૨૫	૮૧	૪૦૪	૨૨૧૪	૪૬	૨૯	૧૦
૧૭	સોજીત્રા	૨૫૭૭	૧૫૬૮	૨૩૭	૨૫૩૬	૬૯૧૮	૪૮	૩૭	૩૫
૧૮	વડોદરા જન- સિદ્ધરાવ સા.પુ	૩૬૬૫	૨૮૦	૦	૦	૩૯૪૫	૧૫૫	૫	૩૩
કુલ		૬૪૪૬૦	૧૨૫૯૬	૬૧૨૦	૩૩૪૯૧	૧૧૬૬૬૭	૨૪૪૪	૬૩૬	૫૨૧

૧	આતરસુંખાજ	૪૬૩	૩૬૦	૭૫	૪૨૫	૧૩૨૩	૯૫	૨૪	—
૨	ઊંઝા ૨	૨૭૯૫	૩૩	૪૭૦	૩૮૦	૩૬૭૮	૧૬૦	૨૨	૬
૩	કડી ૩	૬૦૦૦	૮૫૪	—	૯૧૪	૭૭૬૮	૨૩૮	૫	૫
૪	કસોલ ૨	૫૦૧૪	૭૩	૯૩૩	૧૫૦૦	૭૫૨૦	૧૪૭	—	—
૫	ખેરાળુ ૪	૧૯૫૨	૧૨૮	૫	૩૧૮	૨૪૦૩	૫૭	૦	૦
૬	ચાણુરમા ૨	૧૦૧૧	૮૩૩	૫૮૮	૨૦૮	૨૬૪૦	૧૪૭	૨૫	૨
૭	દેહગામ ૪	૧૯૭૮	૧૨૫૮	૭૮૧	૧૫૯૬	૫૬૧૩	૫૧	૭૩	૧૦
૮	પાટણ ૩	૯૧૩	—	—	૧૧૯૮	૨૧૧૧	૧૧	૧૪	૭
૯	મહેસાણા ૩	૬૧૧૬	૨૧૨૭	૧૩૮	૨૧૬૨	૧૦૫૪૩	૩૦૪	૭૮	૬૪
૧૦	લાડોલ ૪	૧૪૧૭	૫૨	૨૦૧	૩૬૦	૨૦૩૦	૭૭	૨૨	—
૧૧	વડનગર ૧	૪૪૮૪	૨૩૮	૪૦૧	૫૩૮	૫૬૬૧	૫૪	૩૭	૪૩
૧૨	વિભાપુર ૨	૧૧૦૩	૫૬૭	૪૫૮	૪૪૪	૨૫૭૨	૭૪	૬૨	૧૭
૧૩	વિસનગર ૨	૫૨૫૯	૨૨૪	૧૦૦	૧૦૯૬	૬૭૭૯	૧૬૭	૨	૧૬
૧૪	સિદ્ધપુર ૧	૫૧૦૫	૦	૬૦૧	૧૭૭૧	૭૪૭૭	૮૪	૨૬	૧૧
૧૫	ધોળોજ	૧૧૩૧	૫૯	૫૯	૧૦૭૧	૩૦૫૯	૮૭	૩૩	૧૦
કુલ		૪૪૭૪૧	૬૯૦૬	૫૩૪૯	૧૪૧૮૧	૭૧૧૭૭	૧૭૫૩	૪૨૩	૧૯૧

૧૫૮	૪૧૩૪	૮ થી ૧૧	૮ થી ૧૧	૧૩૩૧૧	૪૭૨	૧૯૦૬
૪૧	૧૧૧૬૨	૪ થી ૭	૪ થી ૭	૬૦૦૦	૨૨૦૬	૨૬૬૨
૬	૧૦૫૭૬	૨ થી ૬	૮ થી ૧૦	૧૩૮૫૭	૨૦૪	૧૮૭૮
૨	૧૪૬૬૦	૧૨ થી ૬	૧૦ થી ૬	—	૫૭૭	૧૮૭૭
૮૬૦	૧૩૬૧૪૪	સ. ૮ થી ૧૧ સા. ૪થી૬-૩૦	સ. જાથી૧૨ સા. ૧ થી ૮	૧૭૭૧૨૬	૭૬૦૦	—
					૫૨૫૬	૧૧૪૪૮૮

૭૬	૩૦૭૪	૮	—	૨૧૦૦	૧૧	સંવત
૦	૪૦૭૮	૮થી૧૦	૮ થી ૧૧	૮૧૧૬	૧૧૨૨	૧૬૫૦
૦	૬૩૨૨	૫થી૭	૩ થી ૭	૬૨૭૫	૨૦૮	૧૬૦૬
૨૬૩	૬૬૩૭	દાથી૧૦	૮ થી ૧૧	૭૦૦૦	૨૬૪૬	૧૮૮૦
૦	૪૪૬૧	૩ થી ૫	૨ થી ૬	૪૮૦૦	૩૩૨૫	૧૬૬૬
૧૬	૫૨૧૫	સા. ૪ થી ૭	૮ થી ૧૦	૪૮૦૦	૩૦૦	૧૬૦૭
૩૭	૩૧૭૨	પા થી ૭	૩ થી ૭	૪૮૦૦	૬૦૦	૧૬૦૮
—	૮૮૧૧	૧૨ થી ૬	૧૨ થી ૬	૪૦૬૧	૪૨૧૩	૧૬૦૮
—	૬૧૬૮	૩ થી ૬	૧૧ થી ૬	૩૭૨૩	૨૫૫૦	૧૬૧૪
—	૬૩૬૬	૧૧ થી ૬	૮ થી ૭	૨૫૨૦૦	૨૬૦	૧૮૧૪
૩	૬૪૧૪	૮ થી ૧૧	૮ થી ૭	૬૨૫૦	૨૦૦	૧૮૭૦
૫૦૭	૬૪૮૮	૫થી૭	૮ થી ૧૧	૬૪૭૦	૪૦૦	૧૬૧૪
૪૮	૬૧૭૮	૮થી૧૧	૩ થી ૮	૬૬૦૨	૩૦૦	૧૬૧૩
૭	૨૦૬૬	૫થી૭	૮ થી ૧૧	૬૬૦૨	૫૪૧૫	૧૬૧૪
		૩થી૬	૩ થી ૬	૭૦૦૦	૦	૧૬૦૫
		સા. જાથી૬	૮ થી ૧૦	૭૦૦૦	૭૧૬૮	૧૬૦૬
			૧ થી ૬	૬૬૧૩	૧૩૨	૧૬૦૮
			૮ થી ૧૧	૧૧૧૬૭	૭૬૧૫	૧૮૭૮
			૩ થી ૭	૨૦૪૫૮	૩૦૦	૧૬૦૭
			૦	૧૦૫૪૩	૬૨૮૧	૧૬૧૩
					૨૦૦	૧૬૧૪
					૨૦૬૫	—
					૨૪૨૫	—
૬૮૪	૮૭૩૨૩	—	—	૧૩૫૪૮૮	૮૬૬૮૦૨	—

૧ કોર ૨	૧૫૬	—	૨૫૦	૩૦૦	૦	૨૦૧	૧૮	૬૨૫	૨૦૫	૧૩૨	૦	૧
૨ મથુદેવી ૧	૨૬૨	૧૨૪	૨૫૦	૩૦૦	૧૦૦	—	૪૮૬	૧૫૫૧	૩૬૩	૧૦૬	૧૮	૧
૩ નવસારી ૨	૪૬૬	૩૩૭	૪૦૦	૪૮૦	૩૦૦	૨૪	૬૧	૨૦૬૮	૫૬૮	૨૪૫	૬	૧૦
૪ પલસાણા ૨	૧૩૧	૬૬	૨૨૫	૨૭૫	૧૫	૦	૧૬૫	૬૦૭	૨૫૩	૧૫૫	૦	૧
૫ ખીલીમોરા ૨	૨૬૬	૫૮	૨૫૦	૨૭૫	૫૦	૦	૪૧૭	૧૩૪૬	૩૧૨	૭૬	—	—
૬ બ્યારા ૨	૨૨૩	૧૬૦	૨૫૦	૩૦૦	૩૦૦	૦	૪૩	૧૨૭૬	૨૧૪	૩૫૦	—	—
૭ સોનગઢ ૩	૧૨૮	૭૦	૧૩૫	૧૩૫	૭૪	—	—	૫૪૨	૧૫૩	૭૬	૩૬	૨
કુલ	૧૬૬૫	૮૪૪	૧૭૬૦	૨૦૬૫	૮૩૬	૨૨૫	૧૧૬૦	૮૬૧૮	૨૧૨૮	૧૧૪૦	૬૩	૧૬

અમરેલી

૧ અમરેલી ૧	૫૪૦	૨૪૩	૭૦૦	૦	૨૦૦	૦	૧૮૩	૧૮૬૬	૫૩૭	૪૨૦	૧૦૧	૦
૨ ઠોડીનાર ૨	૧૨૪	૧૭૫	૨૨૩	૩૨	૧૫૦	—	૬૬	૮૦૩	૧૭૮	૩૫	૬૦	—
૩ દામનગર ૨	૧૭૩	૨૦	૨૧૦	૫૦	૧૦૦	૧૨૭	૮૨	૭૬૨	૨૩૩	૨૬	૨૩	૭
૪ ધારી ૩	૧૬૮	૪૫	૩૦૦	૩૨	૧૨૫	૦	૧૦૦	૮૦૦	૨૨૬	૧૮૬	—	૧
૫ હારી ૨	૨૦૬	૭૮	૩૦૦	—	૧૦૦	—	૧૧૩	૮૦૦	૧૭૫	૬૨	—	—
૬ મેટરા-બોહાર	૧૦૬	૫૨૦	૩૦૦	૦	૫૦	૦	૦	૬૭૬	૧૮૬	૧૨૨	૦	૦
કુલ	૧૩૫૩	૧૦૮૧	૨૦૩૩	૧૧૪	૭૨૫	૧૨૭	૫૭૭	૬૦૧૦	૧૫૩૮	૮૮૪	૧૮૪	૮

કુલ

તોડાદરાપ્રાંત	૩૦૬૬	૨૦૬૩	૪૦૬૬	૩૭૦૬	૨૪૩૬	૪૧૬૫	૩૭૮૬	૨૩૩૫૧	૩૬૭૦	૩૨૫૨	૪૭૭	૧૬
મહેસાણાપ્રાંત	૨૫૮૭	૧૨૭૦	૩૫૬૪	૩૩૬૩	૩૦૦૦	૨૩૬૧	૧૬૬૩	૧૮૨૨૮	૩૬૧૬	૨૨૩૩	૨૫૫	૬૧
નવસારી પ્રાંત	૧૬૬૫	૮૪૪	૧૭૬૦	૨૦૬૫	૮૩૬	૨૨૫	૧૧૬૦	૮૬૧૮	૨૧૨૮	૧૧૪૦	૬૩	૧૬
અમરેલીપ્રાંત	૧૩૫૩	૧૦૮૧	૨૦૩૩	૧૧૪	૭૨૫	૧૨૭	૫૭૭	૬૦૧૦	૧૫૩૮	૮૮૪	૧૮૪	૮
ઓ'પામ'ડળ પ્રાંત												
કુલ એકંદર	૮૭૦૧	૫૨૮૮	૧૧૪૮૩	૬૨૭૮	૬૬૦૦	૭૦૦૮	૭૫૪૬	૫૬૨૦૭	૧૧૫૫૨	૭૫૦૬	૬૭૬	૧૫૫

मिन

७८	०	२६४	७२	७६८	४०३८	१४३८	६५	१४४	१७	४८	१०१	३१२
—	—	४६६	४८	११३२	६३४२	२०८३	१३०	१४८	२२७	३	१०८	४८६
—	०	६०१	१००	९६४६	२४३८७	८७४८	८६	२६८	७३	८३	३००	७२४
०	०	२४४	१०४	७७३	२७००	८०८	६४	१०६	४१	०	८३	२४०
३३	११	३६४	८४	६१३	६३१८	२८७४	१००	१८४	१६४	—	१२२	४७१
८८	—	४३४	६३	११४०	६१८८	१८१०	१४१	३६०	२४३	१७	२८६	६०६
१०	०	१४८	२२	४८०	२२४१	६१२	६७	११४	२४	३२	४१	२२३
२१०	११	२६६४	४६४	७१७१	४६२२६	१८४८४	६६४	१३२६	८०१	१८४	१०४१	३३६२

मिन

२०	०	६२१	२६०	१६८८	२०१८६	६४१२	४१४	२०२	८	०	१६६	३७६
४	०	२८८	६२	६२८	७३८४	१७७०	६४	१७७	८८	४	४४	३२४
१२	०	२६७	४२	६८६	३६७८	११६७	४३	१८७	११०	४३	८४	४४४
२१	०	२८७	—	७३०	४३३६	१६३८	४७	२४३	१८१	४२	१०८	४८४
१०	—	३४८	८४	७१०	७६३२	२४२८	८४	१२१	७	२४	१००	२४३
२४	०	३६०	१४३	८४८	३८६०	६२२	१११	१४०	३४	४०	७७	३०२
६३	०	२१७१	६४२	४४८२	४८३७७	१४४३८	७८४	१०८०	४२८	१७४	४६१	२२८४

मिन

४२२	०	६८७४	१८३७	१७७७४	१२४२६३	४००८८	१८४१	४६३०	१४८४	८१३	२४००	६४२८
१४१३	८८	४६६३	१४२१	१७६३०	१७१३०४	४४८०१	१०६८	४७८४	१०६४	४३४	१७८०	८२०४
२१०	११	२६६४	४६४	७१७१	४६२२६	१८४८४	६६४	१३२६	८०१	१८४	१०४१	३३६२
६३	०	२१७१	६४२	४४८२	४८३७७	१४४३८	७८४	१०८०	४२८	१७४	४६१	२८४
२२८	६६	१७८०३	४३६४	४८१०७	४०११७०	११८६३३	४३६८	११८३१	३६१०	१७०७	४८३२	२२८०

૧	કઠોર ૨	૪૩૫૯	૧૧૯૪	૦	૧૪૯૯	૫૦૫૨	૧૨૬	૧૮	૧૫
૨	મણદેવી ૧	૩૫૧૬	૩૫૮૪	૧૭	૧૮૦૭	૮૯૨૪	૩૩	૮૩	૫૧
૩	નવસારી ૨	૨૫૫૧	૪૦૫	૩૮૩	૩૦૦૦	૬૩૩૯	૨૦૪	૨૮	૯૧
૪	પલસાણા ૨	૧૯૪૭	૮૮૫	૦	૧૧૪૩	૩૯૭૫	૧૬૯	૮૪	૩૯
૫	બીલીમોરા ૨	૪૧૪૦	૩૦૦૩	—	૨૦૫૯	૬૨૦૨	૬૬	૩૨૭	૪૮
૬	બ્યારા ૨	૨૮૭૪	૧૪૧૩	૧૩૫	૮૪૮	૫૨૭૦	૩૪૮	૩૫	૧૩
૭	સોનગઢ ૩	૧૫૦૪	૧૪૫	૯૩	૩૨૪	૨૦૬૬	૮૨	૨૫	૨૨
કુલ		૧૮૮૯૧	૧૦૬૨૯	૬૨૮	૧૦૬૮૦	૪૦૮૨૮	૧૦૧૮	૬૦૦	૨૬૫

૧	અમરેલી ૧	૬૭૬૪	૯૪	૦	૨૧૮૭	૯૦૪૫	૩૬૬	૧૦૨	૧૧૪
૨	કોટીનાર ૨	૩૨૬૮	૧૧૪૮	—	૬૯૩	૫૧૦૯	૧૭	૧૫	૧૮
૩	દામનગર ૨	૨૦૭૭	૭૨૮	૧૯૫	૨૬૫	૩૨૬૫	૪૨	૧૪૪	૩૬
૪	ધારી ૩	૧૬૩૭	૭૩૫	૧૪૨	૨૩૫	૨૭૪૯	૧૪૦	૫	૧૫
૫	હારકો ૨	૧૩૦૯	૦	૫૦	૧૨૬૩	૨૬૨૨	૯૭	૫૦	૪૧
૬	મેટશંખોદાર	૨૪૨૭	૧૮૯	૫૦૪	૧૫૯૪	૪૭૧૪	૧૫૮	૨૭	૩૦
કુલ		૧૭૪૮૨	૨૮૯૪	૮૯૧	૬૨૩૭	૨૭૫૦૪	૮૨૦	૩૪૩	૨૫૪

૧	વડોદરાપ્રાંત	૬૪૪૬૦	૧૨૫૯૬	૬૧૨૦	૩૩૪૯૧	૧૧૬૬૬૭	૨૪૪૪	૬૩૬	૫૨૧
૨	મહેસાણાપ્રાંત	૪૪૭૪૧	૬૯૦૬	૫૩૪૯	૧૪૧૮૧	૭૧૧૭૭	૧૭૫૩	૪૨૩	૧૯૧
૩	નવસારીપ્રાંત	૧૮૮૯૧	૧૦૬૨૯	૬૨૮	૧૦૬૮૦	૪૦૮૨૮	૧૦૧૮	૬૦૦	૨૬૫
૪	અમરેલીપ્રાંત	૧૭૪૮૨	૨૮૯૪	૮૯૧	૬૨૩૭	૨૭૫૦૪	૮૨૦	૩૪૩	૨૫૪
૫	ગોઆમ-૩૭ સાથે								
કુલ એકંદર		૧૪૫૫૭૪	૩૩૦૨૫	૧૨૯૮૮	૬૪૫૮૯	૨૫૬૧૭૬	૬૦૩૫	૨૦૦૨	૧૨૩૧

૦	૫૪૧૪	સ. ૮ થી ૧૧	સ. ૮ થી ૧૧	૧૨૭૦૦	૨૬૦	—
—	૧૩૬૮૪	સાં. ૩ થી ૭	સાં. ૩ થી ૬	૧૬૬૮૦	૮૪૪૭	૧૮૧૪
૦	૮૫૩૮	સ. ૮ થી ૧૨	સ. ૮ થી ૧૨	૧૦૩૨૭	૨૫૦	૧૮૧૪
૭	૪૬૮૮	સાં. ૩ થી ૭	સાં. ૩ થી ૭	૩૫૬૩૦	૧૫૫	૧૮૬૮
		૭ થી ૧૧	૭ થી ૧૧		૧૧૭૬૬	
		૪ થી ૭	૪ થી ૭	૬૦૦૫	૧૨૫	૧૮૧૧
		સાં. ૪-૭	સ. ૭ થી ૧૧		૪૪૭૨	
૧૭૨	૮૦૧૭	સાં. ૪ થી ૭	સાં. ૪ થી ૭	૧૧૦૦૦	૦	૧૮૮૨
૦	૮૦૮૮	સ. ૭ થી ૧૧	કો. ૩૮ પ્રમાણે		૧૧૨૦૦	
૦	૩૫૦૫	સ. ૮ થી ૧૧	"	૮૦૮૭	૩૫૦	૧૮૬૬
		સાં. ૮ થી ૭			૭૩૮૦	
		સાં. ૫ થી ૭	સાં. ૫ થી ૭	૩૭૧૬	૧૩૫	૧૮૧૪
					૩૬૦૮	
૧૭૬	૫૧૬૩૪	—	—	૬૪૧૧૮	૧૩૦૫	—
					૫૭૫૫૦	

૦	૧૬૬૪૬	૬ થી ૧૦	૭ થી ૧૧	૧૬૩૬૭	—	૧૮૭૩
૬૦	૨૨૬૩	૪ થી ૬	૩ થી ૮		૭૫૬૦	
		સ. ૭ થી ૧૧	કો. ૩૮ પ્રમાણે	૪૧૦૦	૨૦૦	૧૮૧૧
૩૨	૨૫૬૦	સાં. ૪ થી ૭			૪૧૭૧	
		સ. ૮ થી ૧૦	૦	૭૩૮૦	૧૮૫	૧૮૬૦
૦	૨૪૫૦	સ. ૮ થી ૧૧	સ. ૮ થી ૧૧	૭૨૨૧	૨૨૧૦	૧૮૦૪
		સાં. ૪ થી ૭	સાં. ૪ થી ૭		૧૪૭૫	
૦	૭૦૬૩	સ. ૮ થી ૧૧	સ. ૮ થી ૧૧	૮૦૦૦	૧૧૨	૧૮૭૧
		સાં. ૪ થી ૭	સાં. ૪ થી ૭		૧૩૦૭૫	
૧૫	૫૧૪૭	સાં. ૪ થી ૭	સાં. ૪ થી ૭	૮૦.૦	૨૭૪	૧૮૮૮
		૬ થી ૧૧	૬ થી ૧૧		૧૩૨૪	
		૩ થી ૭	૩ થી ૭		૭૩૧	
૧૩૭	૩૬૫૨૨	—	—	૫૨૦૬૮	૨૬૭૭૫	—

૮૬૦	૧૩૬૧૪૮	—	—	૧૭૭૧૨૬	૫૨૫૬	—
૬૮૪	૮૭૩૨૩	—	—	૨૩૫૪૮૮	૧૧૪૪૮૮	—
૧૭૬	૫૧૬૩૪	—	—	૬૪૧૧૮	૨૪૨૫	—
૧૩૭	૩૬૫૨૨	—	—		૮૬૬૬૨	—
					૧૩૦૫	—
					૫૭૫૫૦	—
					૭૩૧	—
					૨૬૭૭૫	
૨૧૬૦	૩૧૧૬૨૭	—	—		૬૭૧૭	
					૪૫૭૮૦૦	૨૬૧૫૦૫

વડોદરા રાજ્યનાં મહિલા તથા બાલ પુસ્તકાલયો તથા

નામ	આવક								ખર્ચ				
	લવાજમ (સલાસદોષ)	સખાવત (લગ્ન, મરણ વગેરે ફંડીંગના ખાસ પ્રસંગોએ વ્યવસ્થિત રીતે મળેલી મદદ)	સરકાર મદદ	પ્રાંત પંચાયતની મદદ	ગ્રામ પંચાયત કે સંસ્થાઓની મદદ	ધરનાફ	કાયમ ફંડનું બાજન	ફલ	પત્રો	પુસ્તકો	પુસ્તક બંધામણો	લાકડી સામાન	
૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	

મહિલા

અમરેલી મ.	૦	૭૦૯	૧૦૦	૧૦૦	૫૦	-	૨૩	૯૮૨	૧૧૨	૬૬	૬૬	૦	
બેટ મ.	૦	૫૦	૫૦	૫૦	૫૦	-	-	૨૦૦	૬૩	૫૫	૫	૪	
હારદા મ.	૧૫	૫૭	૨૫	૨૫	૨૫	-	-	૧૪૭	૬૫	૨૬	૧૦	૨૬	
ડબોઈ મ.	-	-	-	-	-	-	-	-	૩૯	૪૯	-	-	
ધર્મજી મ.	૬૪	૨૧૧	૧૦૦	૧૦૦	-	-	૬૪	૫૩૯	૯૩	૧૦૦	૧૦	૪૩	
પેટલાદ મ.	૧૮૦	૧૩૬	૧૦૦	૧૦૦	૧૫૦	૦	૦	૬૬૬	૭૭	૧૫૧	૦	૦	
ભાદરજી મ.	૦	૧૧૧	૧૦૦	૧૦૦	૨૫	૬૫	૧૦૦	૫૦૧	૯૭	૧૩૪	૧૫	૦	
વસો મ.	૨૨	૮૧	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૦	૯૦	૪૯૩	૬૮	૧૨૮	૧૮	૪૩	
સોજીત્રા મ.	૧૪૩	૭૨	૧૦૦	૧૦૦	૫૦	૦	૬૯	૫૩૪	૧૦૬	૨૯	૦	૦	
શિનોર મ.	૭૦	૦	૭૦	૯૦	૦	-	-	૨૧૦	૪૭	૧૮	-	-	
નવસારી મ.	૨૭૭	૨૭૨	૧૦૦	૧૦૦	૦	૦	૯	૭૫૮	૧૩૩	૩૨	૧૪	૨૭	
બ્યારા મ.	૨૪	૧૬	૨૫	૨૫	-	-	-	૯૦	૩૮	૩૫	-	-	
હોંઝા મ.	-	૫૦	૫૦	૫૦	-	-	-	૧૫૦	૪૧	૩૮	-	૨૧	
કલોલ મ.	-	૫૦	૫૦	૫૦	-	-	-	૧૫૦	૪૧	૭	-	-	

મકાન કુસ્તી	ભાડું	પગાર અને મજૂરીખર્ચ	ફિરકાળ	ફૂલ	વસ્તી	સમાસદાની સંખ્યા	વાચકો				
							પુરુષો	સ્ત્રીઓ	વિદ્યાર્થીઓ		ફૂલ
									ઉઠી ગયેલા	હાલ ભણતા	
૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬

પુસ્તકાલયો

૩૬૯	૦	૩૦૯	૫૭	૬૮૨	૧૦૦૫૭	૪૨૫	૦	૧૦૧	૧૧૨	૨૧૨	૪૨૫
૦	૮	૪૮	૧૭	૨૦૦	૧૫૨૦	૧૪	૦	૬૨	૩૪	૧૦૮	૨૩૪
૭	૦	૪૮	૧૭	૨૦૨	૩૫૬૧	૧૫	૦	૫૧	૦	૦	૫૧
-	૩૬	૬૬	૩	૨૨૬	૮૪૫૮	૦	૮	૨૮૩	-	-	૨૮૩
-	૬૦	૭૨	૧૬	૩૬૪	૨૭૨૬	૩૬	૦	૧૧૨	૨૦૧	૦	૩૧૩
-	૬૦	૨૦૪	૬	૪૬૮	૮૬૪૬	૧૨૩	૦	૧૮૦	૦	૦	૧૮૦
૭	૦	૧૪૪	૧૩	૪૧૦	૨૮૧૩	૬૨	૦	૧૨૩	૪૫	૩૦	૧૬૮
-	-	૧૦૮	૧૨૮	૪૬૩	૪૧૩૬	૨૦	૦	૫૧૦	૧૬	૧૩	૫૪૨
૦	૪૮	૧૫૬	૬૮	૪૦૭	૫૧૧૭	૬૩	૦	૧૬૫	૦	૦	૧૬૫
-	૩૬	૬૬	૧૩	૨૧૦	૨૭૪૭	-	-	૨૧૫	-	૦	૨૧૫
૦	૦	૧૩૦	૧૧૬	૪૫૨	૧૨૩૮૪	૧૦૩	૦	૩૦૮	૨૨૫	૨૪૩	૭૭૬
-	-	-	૨	૭૫	૨૬૦૮	૪	-	૦	૧૩	૪૧૪	૪૨૭
-	૨૪	૧૨	૧૦	૧૫૦	૫૬૬૧	-	-	-	-	-	-
-	-	૬૦	૧૨	૧૫૦	૪૨૨૬	-	-	-	-	-	-

[illegible]

તથા વાચનાલયોનું સન ૧૯૩૮-૩૯ નું વાર્ષિક નિવેદન

ક્રમી થયેલા પુસ્તકોની સંખ્યા	પુસ્તક ભંડોળ સાલ આખરે	પુસ્તકલયનો સમય	વાચનાલયનો સમય	મંજૂરની કિંમત	પ્રથમ નિયમિત રકમ વાલિ સાલે દરલી મંડી તથા સાલ આખરે મેલ દરલી રકમ	પુસ્તકલયની શરૂઆતનું વર્ષ	શેરા
૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦	૪૧	૪૨

—	૪૬૨૪	સ. ૮ થી ૧૦	૮ થી ૧૦	૨૧૩૦૦	૧૦૦	૧૯૩૪	
—	૬૮૮	સાં. ૩ થી ૭	૩ થી ૭	૩૦૦૦	૧૩૨૭	૧૯૩૨	
૦	૪૯૦	સાં. ૫ થી ૭	સાં. ૫ થી ૭	૩૦૦૦	૪૦	૧૯૩૫	
૩	૧૦૩૩	બ. ૧ થી ૫	૧ થી ૫	—	૩૩૩	૧૯૨૬	
—	૧૨૪૦	બ. ૨ થી ૬	બ. ૨ થી ૬	—	૧૫૦૦	૧૯૨૬	
૦	૧૬૦૬	૨ થી ૫	૨ થી ૫	—	—	૧૯૩૧	
—	૧૮૫૨	૨ થી ૫	૨ થી ૫	—	૧૦૦	૧૯૩૧	
—	૧૫૫૭	બ. ૨ થી ૫	બ. ૨ થી ૫	—	૨૫૮૮	—	
૦	૧૦૭૭	૧૨ થી ૬	૧૨ થી ૬	—	૧૦૦	—	
૦	૩૫૨	૩ થી ૬	૩ થી ૬	—	૨૮૦૦	—	
૨૦	૨૪૬૦	સાં. ૩ થી ૬	૩ થી ૬	૧૩૦૦૦	૧૦૦	૧૯૩૦	
૦	૨૭૪	સ. ૮ થી ૧૧	સ. ૮ થી ૧૧	—	૩૦૬૮	૧૯૩૦	
—	૫૫૦	૪ થી ૭	સાં. ૪ થી ૭	૬૦૦૦	૧૦૦	૧૯૩૦	
—	૧૦૧૬	—	—	૦	૨૮૦૦	૧૯૮૬	
—	—	—	—	૦	૨૭૦૦	૧૯૩૩	
—	—	—	—	૦	૭૦	૧૯૩૩	
—	—	—	—	૦	૬૮૪	૧૯૩૧	
—	—	—	—	૦	૧૦૦	૧૯૩૧	
—	—	—	—	૦	૮૦૦	૧૯૩૭	
—	—	—	—	૦	૧૧૬૦	૧૯૩૮	
—	—	—	—	—	૧૦૫૨	—	
—	—	—	—	—	૨૫૦	—	

પાટણુ મ.	૩૧	૬૯	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૪૩	૨૦	૪૬૩	૮૩	૧૯૩	૩૩
વડનગર મ.	૦	૦	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૦	૧૦૦	૪૦૦	૫૭	૭૬	૩૫
સિદ્ધપુર મ.	૧૦૦	૦	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૦	૦	૪૦૦	૬૯	૧૩૭	૦
કુલ	૯૨૬	૧૮૮૪	૧૨૭૦	૧૨૭૦	૭૫૦	૧૦૮	૪૭૫	૬૬૮૩	૧૨૨૯	૧૨૭૭	૨૦૬

* આ ચિન્હવાળા ૧૫ પુસ્તકાલયો સ્વતંત્ર મકાનવાળા છે.

* ૧ અમરેલી બા.	૦	૨૧૮	૧૦૦	૧૦૦	૨૫	૦	૧૦	૪૫૩	૪૮	૭૨	૩૫
* ૨ અલાસા બા.	૩	૬૦	૬૦	૬૦	૦	૦	૨૨	૨૦૫	૫૯	૧૨	૨
* ૩ હારકા બા.	૧૦	૧૫	૨૫	૨૫	૨૫	—	૦	૧૦૦	૧૮	૩૨	—
૪ પેટલાદ બા.	—	—	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૦	૧૦૦	૪૦૦	૬૩	૧૩૩	૧૦
૫ બાદરણુ બા.	૫	૫૪	૧૦૦	૧૦૦	૧૧	૨૧૧	૧૬૩	૬૪૪	૪૦	૪૬	૨૫
૬ વસો. બા.	૦	૧૬૦	૧૦૦	૧૦૦	૦	૦	૮૮	૪૭૮	૪૬	૮૮	૨૮
૭ ડભોઇ બા.	—	—	—	—	—	—	—	—	૩૬	૨૬	—
૮ સાવલી બા.	૧	૦	૪૦	૪૦	૦	૦	૧૪	૯૫	૩૫	૫૦	૦
૯ નવમસારી બા.	૪૭	૦	૨૫	૨૫	૫૦	૦	૩	૧૫૦	૨૨	૧૯	૦
૧૦ પાટણુ બા.	—	૪૮	૨૪	૨૪	—	૦	—	૯૬	૫૯	—	—
* ૧૧ વડનગર બા.	૦	૫૩	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૦	૧૦૦	૪૫૩	૧૦૧	૪૯	૨૫
કુલ	૬૬	૬૩૮	૬૭૪	૬૭૪	૩૧૧	૨૧૧	૫૦૦	૩૦૭૪	૫૨૭	૫૨૭	૧૨૫

ટીપ્પ:—* આવાં ચિન્હવાળાં ૬ પુસ્તકાલયો મકાનવાળાં છે.

-	-	१२२	१३	४४४	१४४४	४२	०	१७५	०	१६०	३६
७४	०	१३७	१६	४००	६६६२	२३	०	२५०	८०	१७१	५०१
०	६०	८६	१६	४००	१०२५०	७०	०	२४७	०	१६३	४१०
४५७	३३२	१८६४	५२६	६०६३		१००३	०	२८१२	७२६	१५४७	५०८८

पुस्तकालये।

-	-	१४०	६०	३५५	-	६७०	०	६	५१	६१०	६७०
८	०	८४	१४	१८०	-	०	८४	६७	२४	११६	३२४
-	-	-	१५	१००	-	४०	-	-	-	१२१	१२१
०	६०	८४	१३	४००	०	-	-	-	३२	७४८	७८०
२५	४	१७८	२५	४०६	०	३२	०	०	११	३१४	३२५
२०	०	७२	१४६	४००	०	०	३०८	११५	३८	३८५	८४६
-	-	७२	३	१३७	-	-	-	-	-	२५०	२५०
०	०	-	७	१२५	०	०	२८	७६	०	१५०	२५४
०	०	६	२२	६५	०	६५	०	०	२२५	२४३	४६८
-	-	-	२	६१	-	१४	४२	२	४५	२७६	३६८
७६	०	१६३	२६	४५३	-	०	७	१	३२	३०५	३४५
१३२	६४	७६८	३३३	२७१२		८५१	४६८	३००	४५८	३५२४	४७५१

*૧૫	પાટણ મ.	૦	૧૩૩૨	૦	૨૦૪૮	૩૩૮૦	૨૩૯	૫૭	૦
*૧૬	વડનગર મ.	૦	૧૭૭૮	૫૬૫	૧૭૦૨	૪૦૪૫	૧૭૯	૨૦	૮
૧૭	સિદ્ધપુર મ.	૦	૩૫૭૦	૦	૦	૩૫૭૦	૮૨	૧૦૨	૦
	કુલ	૦	૩૦૫૩૩	૯૦૧૮	૧૬૮૮૨	૫૬૪૧૩	૧૪૭૭	૩૬૯	૪૩

* ૧	અમરેલી બા.	—	૧૦૧	૫૦૦	૧૯૫૦૧	૨૦૧૦૨	૨૫૨	૯	૧
* ૨	ચલાલા બા.	૨૩૨	૭૬૪	૧૫૫	૧૩૮૩	૨૫૩૪	૨૫	૨	૦
* ૩	હારકા બા.	—	—	—	૨૪૯૯	૨૪૯૯	૦	૫	—
૪	પેટલાદ બા.	—	—	૧૦૦	૩૮૦૧	૩૯૦૧	૩૫૦	—	—
* ૫	ભાદરણ બા.	૦	૦	૧૦૭	૫૯૮૫	૬૦૯૨	૯૦	૨	૧
* ૬	વસો બા.	૨૯૨૦	૧૦૫૫	૩૨૧	૩૬૫૪	૭૯૫૦	૧૩૦	૦	૦
૭	ડોભી બા.	—	—	—	૩૪૮૦	૩૪૮૦	૭૯	૧	—
૮	સાવલી બા.	૧૦૫	૯૫૫	૦	૨૧૯૦	૩૨૫૦	૨૧૧	૯૭	૦
૯	નવસારી બા.	૦	૦	૨૮૭૫	૩૧૮૩	૬૦૫૮	૬૮	૦	૦
૧૦	પાટણ બા.	૩૯	૨	૬૪	૩૦૯	૪૧૪	૦	૧૭	૦
*૧૧	વડનગર બા.	૩૧	૧૨	૨૨૬	૨૮૧૦	૩૦૭૯	૧૬૩	૩	૧
	કુલ	૩૩૨૭	૨૮૮૯	૪૩૪૮	૪૮૭૯૫	૫૯૩૫૯	૧૩૬૮	૧૩૬	૩

વડોદરા
તા. ૪-૧૦-૩૯ }

પુ. ત્રિ. શાહ

૩૧	૧૪૫૪	સાં. ૪ થી ૬	સ. ૧૧ થી ૬	૨૧૦૦૦	૧૦૦ ૧૦૮૩	૧૯૩૦
૨	૨૩૩૨	સાં. ૩૫ થી ૬૫	સાં. ૨ થી ૬	૧૦૦૦૦	કરખા ભેગુ	૧૯૨૬- ૧૯૩૦
૦	૧૮૪	બ. ૩ થી ૬	૩ થી ૬	૦	૨૦૦૦	૧૯૩૮- ૧૯૩૯
૫૬	૨૨૭૬૯	—	—	૮૦૩૦૦	૬૨૦ ૨૪૧૭૫	—

—	૩૨૦૫	સાં. ૬ થી ૧૦ ૫ થી ૭	૮ થી ૧૦ ૫ થી ૭	૬૬૫૦	૧૦૦ ૮૫૭	—
૩૧	—	સ. ૮ થી ૧૦ સાં. ૩ થી ૬	—	—	૧૨૧૮	૧૯૩૨
—	૪૫૨	—	—	૧૫૦૦	—	—
૨૭૨	૨૨૮૭	બ. ૩ થી ૬	બ. ૩ થી ૬	૦	૧૦૦ ૨૬૦૦	૧૯૨૬- ૧૯૩૦
૧૩૯	૧૯૩૦	સ. ૬ થી ૧૦ સાં. ૪૫ થી ૭	સ. ૬ થી ૧૦ સાં. ૪૫-૭	૭૦૦૦	૧૦૦ ૩૬૦૦	૧૯૨૬
૧૨૪	૭૪૯૮	૫ થી ૭	૧ થી ૩	૮૭૦૦	૧૦૦ ૧૮૦૦	૧૯૧૬
—	૧૧૫૦	સાં. ૫ થી ૬	સાં. ૫ થી ૬	—	—	૧૯૨૭
૧૨	૭૦૬	બ. ૩ થી ૬	સ. ૮ થી ૧૦	૮	૧૮ ૭૫૮	૧૯૩૭- ૧૯૩૮
૨૫	૫૮૪	સાં. ૩ થી ૬	સાં. ૩ થી ૬	૦	૨૫	૧૯૩૫- ૧૯૩૬
૧૦	૪૭૦	૩ થી ૪	સ. ૬ થી ૬	—	૨૪ ૧૬૧	૧૯૨૯
૧	૧૬૮૪	ગુરુ, રવિ, સાં. ૪૫ થી ૬૫	સ. ૭૫ થી ૧૦ સાં. ૧૫ થી ૬૫	૧૦૦૦૦	કરખા ભેગુ	૧૯૩૦- ૧૯૩૧
૬૧૪	૧૫૯૬૬	—	—	૩૩૮૫૦	૪૩૮ ૧૧૬૧૯	—

મધ્યવર્તી પુસ્તકાલય ખાતું.

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય શાખા.

વડોદરા રાજ્યનાં ગ્રામ પુસ્તકાલયોનું વાર્ષિક નિવેદન

સને ૧૯૩૮-૩૯

પુસ્તકાલયનું નામ	સરકાર મદદ	કાયમ ફંડ	પુસ્તકોની રજીસ્ટર સંખ્યા	પુસ્તકોની વંચાણેલાં સંખ્યા	વાચકોની સંખ્યા	પુસ્તકાલયનું નામ	સરકાર મદદ	કાયમ ફંડ	પુસ્તકોની રજીસ્ટર સંખ્યા	પુસ્તકોની વંચાણેલાં સંખ્યા	વાચકોની સંખ્યા
---------------------	--------------	-------------	--------------------------------	----------------------------------	-------------------	---------------------	--------------	-------------	--------------------------------	----------------------------------	-------------------

અમરેલી પ્રાંત (કુલ પુસ્તકાલય ૧૧૪)

અમરેલી મહાલ (કુલ પુસ્તકાલય ૩૯)

આંકડીઆ (નાના)	૨૦	૧૪૮	૪૧૬	૫૪૦	૧૫૮	ચાંદગઢ	૧૫	૧૨૮	૭૨૪	૩૩૭	૧૧૦
આંકડીઆ મોટા x	૨૫	૪૨૬	૮૧૦	૧૨૪૭	૨૪૨	ગળીઆ	૨૫	૨૬૮	૭૧૮	૪૦૦	૧૬૫
ધંધરીઆ	૧૫	૧૧૪	૨૪૩	૩૯૫	૬૬	જેશિંગપુરા	૮૧	૨૮૪	૨૬૧	૭૪૦	૧૩૪
કમીગઢ	૫૧	૨૬	૩૨૮	૧૦૦૦	૧૧૫	ટોલરવા	૧૦	૭૬	૩૩૪	૩૮૫	૭૬
કેરાળા	૬	૨૫	૨૬૨	૧૭૨૮	૧૧૭	તરકતલાવ	૨૫	૭૧	૩૧૮	૬૩૧	૧૮૯
કેરીઆઆ	૧૦	૧૮૮	૪૪૬	૫૯૮	૪૫૫	દહીડા	૬૧	૨૪	૩૩૪	૩૨૨	૮૮
કેરીઆ- નાગસ	૨૫	૨૬૫	૬૬૩	૬૮૨	૨૧૬	દેવરાજીયા	૬૧	૪૪	૩૦૧	૨૪૭	૨૦૦
ખીજડીઆ	૧૨	૫	૧૭૮	૨૩૫	૭૫	દેવળીઆ	૧૦	૫૨	૩૭૪	૩૨૮	૯૫
રાંદડીઆ	૧૨	૨૯	૩૦૬	૨૯૪	૧૦૭	પીડવાખળ	૧૫	૬૨	૪૪૨	૬૧૯	૧૪૮
ગાવડકા	૧૨	૨૯	૩૦૬	૨૯૪	૧૦૭	પીડવાખળ	૧૫	૬૨	૪૪૨	૬૧૯	૧૪૮
ખીજડીઆ ખારી	૬	૧૧	૨૩૪	૨૧૩	૬૯	ગાઆપુર	૧૦	૧૦૬	૭૧૦	૩૯૫	૧૦૨
ગોખરવાળા (મોટા)	૮	૦	૨૭૫	૪૯	૪૯	ભંડારીઆ (નાના)	૬૧	૨૦	૩૦૪	૬૩૨	૯૧
ચકરગઢ	૧૦	૯૨	૩૭૭	૧૬૬	૭૩	ભંડારીઆ (મોટા)	૧૨	૭૨	૬૨૬	૫૪૪	૭૬
ચાડીઆ	૨૦	૯૯	૪૬૩	૪૯૩	૧૨૯						

માગીઆળા (નાના)	૪૫	૧૬૭	૫૭૬	૧૫૬૦	૨૨૬	કુપણી	૮૧૧	૨૫	૨૧૭	૨૭૪	૬૯
માગીઆળા (મોટા)	૧૮	૫૮	૨૬૯	૬૪૦	૧૩૦	ગંગુર (ગોપી)	—	—	—	—	—
માળીલા	૧૫	૫૨	૩૧૫	૧૭૦	૧૧૦	કુલ	—	—	—	—	—
માંગવાપાળ	૯	૩૮	૩૫૯	૩૧૪	૧૦૩	કોડીનાર મહાલ (કુલ પુસ્તકાલય ૧૮)	—	—	—	—	—
માંડવડા (મોટા)	૧૫	૯૨	૫૬૨	૬૬૦	૧૮૦	અરજેજ	૦	૨૬	૩૭૯	૧૬૯	૭૯
રંગપુર *	૧૦	૧૧૦	૯૨૮	૩૩૮	૧૦૧	આલીદર	—	—	—	—	—
લાલાવદર	૨૦	૪૫	૫૯૭	૬૯૩	૪૦૨	કોદરા	૧૩	૨૦૧	૩૨૮	૧૧૦	૯૮
વરસડા *	૪૦	૧૩૨૮	૧૦૮૫	૪૧૫	૩૦૦	કાજ	૧૦	૫૩	૨૫૯	૧૬૦	૧૨૫
વાંકીઆ X*	૨૦	૩૪૪	૧૧૩૬	૨૬૯	૧૪૩	ધાંટવડ	૨૫	૭૬૬	૮૨૧	૫૪૨	૩૧૦
વિઠ્ઠલપુર	૯૧	૪૭	૫૨૨	૩૬૮	૨૧૩	જાહર	૧૦	૫૬	૪૦૦	૬૦૦	૧૦૬
સણોસરા	૭૧	૪૫	૨૭૬	૪૫૯	૬૫	જારા	૧૦	૦	૪૩૬	૭૭૬	૧૫૭
સરંભડા*	૨૮	૧૬૪	૫૮૦	૫૭૦	૪૦૦	ડોળાસા	૧૧	૩૫	૩૪૨	૧૪૦	૧૨૦
સાજીયાવદર	૧૨	૬૪	૩૪૨	૪૭૯	૧૧૯	દેવળી	૧૩	૧૧૫	૪૪૩	૭૨૩	૧૮૭
સોનારીઆ	૨૬	૧૧૧	૪૩૬	૯૧૦	૧૫૧	મીતીઆજ	૮૧	૩૧	૪૨૫	૧૮૮	૯૪
કુલ	—	—	—	—	—	પાણાદર	૧૦	૧૬	૨૭૪	૪૦૧	૩૪૯

ગ્રામીણ (કુલ પુસ્તકાલય ૯)

આરંભડા	૨૦	૭૨	૭૪૦	૭૨૮	૧૦૨	વડનગર	૮	૩૨	૩૩૨	૪૦૦	૯૭
કલ્યાણપુર	—	૧૫૫	૧૨૨	૧૧૬	૬૬	વેલણ	૧૫	૯૬	૩૬૬	૪૦૬	૨૨૧
ખડુંબા	૧૦	૨૫	૨૦૩	૬૦૩	૧૮૩	સરખડી	—	—	—	—	—
ધીણકી	૮	૨૭	૨૮૮	૧૫૧	૪૯	સિધાજ	૫	૨૫	૩૮૭	૩૫૪	૮૦
ધાસણવેલ	૮૧	૨૪	૨૭૯	૯૬૭	૧૦૯	હરમડીઆ*	૨૫	૩૦૭	૩૮૪	૭૧૫	૧૯૦
બંરડીઆ	—	—	—	—	—	પાંચપીપળવા	૧૦	૮૧	૩૬૬	૩૩૫	૯૨
વરવાળા X*	૧૦૦	—	૨૨૨૫	૧૬૫૬	૨૯૧	કુલ	—	—	—	—	—

૬૦૬૭ ૬૦૭૪ ૨૩૪૨

ધામડોદએના	૧૩	૧૫	૨૧૬	૧૬૪	૬૦	શુભસવેલ	૫૧૧	૮૨	૧૫૬	૧૬૮	૬૯
,, લુંલા	૧૩	૯૩	૩૧૩	૧૯૬	૪૫	ધડોધ	૨૦	૯૦	૧૫૦	૬૪	૨૫
નિયોળ	૬૧૧	૧૮૭	૭૦૫	૩૮૬	૯૯	ઝેરલાવરાખ	૨૫	૭૪૩	૧૨૦૨	૩૪૩	૪૮
બગુમરા	૨૦	૧૭૮	૩૯૦	૮૪	૧૦૩	ધોળીકુષ	૦	૩૩	૩૪૬	૪૭૭	૯૨
બલેશ્વર	૨૫	૬૨	૧૪૧	૪૫	૩૩	સુટવાડા					
બાબેન						મહુવાખ	૧૦૦	૨૧૦૧	૧૮૮૩	૧૧૦૦	૨૩૫
બારસડી	૬૧૧	૮૭	૧૪૪	૯૭	૬૨	રાણુત	૧૫	૬૬	૫૮૨	૬૧	૪૧
વડલા	૧૫	૧૦૦	૨૦૬	૨૪૫	૧૦૫	વેલણપુર	૬૧	૭૪	૩૨૨	૧૦૭	૪૦
લીંગ	૧૨	૩૮૩	૬૭૩	૨૫૦	૧૦૦	સાંખા	૦૬	૧૦	૧૬૬	૧૯૪	૭૧
સોયાણી	૧૬	૧૦૭	૩૬૮	૧૪૦	૮૦	કુલ			૮૬૫૩	૪૮૯૮	૧૪૬૧
વલેસાપિસાં	૧૬	૧૩૭	૩૯૫	૫૯૫	૨૧૭	માંગરોળો મહાલ (કુલ પુસ્તકાલય ૨૨)					
સાંધી	૬૧૧		૧૭૮	૫૫	૪૫	કંટેવા	૯	૮૪	૩૬૭	૪૪૫	૨૬૭
હરિપુરા	—	૪૬	૪૦૦	૧૬૪	૬૧	કુવારદા	૧૨	૧૨૯	૪૭૩	૩૦૫	૯૬
કુલ			૯૭૮૫	૫૬૯૧	૨૨૫૨	કોસાડી	—	૫૩	૨૬૮	૨૦૨	૧૩૬
મહુવા મહાલ (કુલ પુસ્તકાલય ૧૭)						કોસખાખ	૫૧૫૪૦	૧૩૧૭	૩૫૧૨	૫૦૩	
અનાવલ	૧૦	૬૪	૬૨૮	૨૧૦	૧૦૨	ગીજરમ	૨૫	૯૭	૩૦૧	૨૧૮	૧૩૧
આમચક	૧૪	૪૧૫	૮૭૭	૩૧૫	૧૪૯	તરસાડી	—	૪૦	૨૧૫	૨૩	૧૦
આમરોલી	૮૧૧	૧૬૩	૩૮૦	૩૭	૧૯	દીણોદ	૮	૩૫	૧૯૫	૪૦	૧૪
ઓડચ	૧૦	૩૪	૨૭૬	૫૭૭	૪૮	નંદાજ	૧૯૧૧	૭૬	૩૨૫	૨૦૦	૭૦
કરચેલીઆ	૩૪	૩૦૧	૩૬૫	૨૪૦	૧૫૦	ગાનીનરોળી	૧૦૦	૩૫૭૯	૩૫૧૨	૬૦૪	૧૬૨
કાન્હી	૧૮	૫૧૮	૫૨૨	૨૩૨	૬૯	ખીપોદરાખ	૩૪	૭૫૦	૭૭૦	૫૪૦	૩૭૪
કોસ	૧૫	૮૬	૨૭૫	૨૩૮	૧૫૨	ખોરીદરા					
કુરેલ	૧૭	૧૮૨	૫૨૩	૬૩૫	૧૩૧	મહુવેજ	—	૩૬	૨૫૩	૯૦	૭૧

મોંગરોળજી*	૧૦૦	૧૦૦	૧૪૬૩	૩૦૧૧	૪૧૪	સોનમઠ મહાલ (કુલ પુસ્તકાલય ૨)					
મોંસાલી	૨૩	૨૦૦	૨૮૨	૨૩૪	૧૮૬	સિંગપુર	—	—	૨૧૦	૭૭	૨૫
વાકળજી	—	૪૧૧	૧૧૭૧	૨૬૯૪	૨૮૧	ડાસવાડા	—	—	૧૧૦	૩૨૭	૨૬૭
વેળાજી*	૧૦૦	૧૪૭૧	૧૭૮૧	૨૦૧૭	૩૧૮	કુલ નવસારી પ્રાંત કુલ એકંદર			૩૨૦	૪૦૪	૩૨૨
લીંબાડા	૫૫	૮૬	૩૩૦	૭૬	૫૦						
લીમોદરા	૫૫	૨૫	૧૭૮	૯૪	૫૪				૮૨૨૫૦	૬૭૧૩૨	૨૦૭૫૩
સરદા	૨૨	૨૦૧	૫૬૫	૨૦૨	૪૮						
સિમોદરા	—	૭૨	૨૯૨	૪૧૩	૭૧						
હથુરણુ	૫૫	૧૨૧	૩૬૨	૩૫૬	૭૮						
હથોડા	૧૦	૨૨૮	૪૮૫	૧૬૫	૬૮						
કુલ			૧૪૯૦૧	૧૬૦૯૧	૩૩૭૮						

વ્યારા મહાલ (કુલ પુસ્તકાલય ૧૨)

અંધારવાડી	૧૧	૧૧	૩૦૩	૩૨૪	૮૩
કેળકુલ	૧૧	૨૫	૨૫૯	૧૦૦	૮૦
કપુરા*	૩૦	૫૨૦	૭૬૫	૩૨૪	૧૧૧
કલકવા	૫૫	૨૫	૧૬૭	૧૦૦	૧૦૦
કાંબળુ	—	૩૭	૧૦૬	૨૮	૧૧
ગડત	૫૫	૫૮	૨૬૬	૭૪	૭૪
ડોલવણુ	૧૦	૧૧૨	૪૨૨	૬૫૨	૩૫૨
ફપવાડા	૧૧	૮૧	૨૯૦	૬૦૦	૧૦૬
ખુટાડીઅ	—	૦	૩૩૬	૬૦	૪૧
ખેડાચીત વાંસકુલ	—	૩૫	૩૬૫	૧૩૬	૫૪
	૬૫	૭૭	૧૧૩	૫૬૬	૯૦
કુલ			૩૩૫૨	૩૨૬૪	૧૧૦૨

કેવકરણુ	૧૦	૫૫	૨૮૬	૨૦૬	૧૫૩
ના મુવાડા	૧૨	૭૬	૨૭૬	૧૫૦	૬૩
બાસઆ	૧૩	૩૦૦	૪૩૦	૫૭૫	૧૨૧
બાસ	૭૫	૧૨૨	૫૮૮	૧૪૫	૧૪૦
હીલોલ *					
કુલ			૩૪૬૧	૧૭૬૯	૭૫૮

કઠી મહાલ (કુલ પુસ્તકાલય ૫૪)

અગોળ	૬૫	૧૧૭	૨૨૨	૬૫	૪૦
અળદેસણુ	૨૫	૨૦	૧૫૦	૩૨	૨૦
આદરજી-મેડાજી	૨૦	૩૪૮	૭૮૨	૩૪૯	૧૮૧
આદુદરા	૬	૪૩	૨૨૯	૨૫૬	૮૭
આણુદપુરા	૨૫	૫	૧૮૩	૧૫૦	૮૩
ઉદાડ	૭૫	૩૨	૨૮૯	૧૭૬	૮૭
ધરાણા	૨૫	૨૭	૧૪૫	૧૦૪	૩૬

છત્રાલ	૧૫	૨૦૦	૩૩૧	૬૬	૭૧	વાવોલ	૨૩	૫૩૪	૪૬૪	૪૩૧	૬૨
ગામળા	૧૦	૭૧	૨૨૪	૨૬૪	૭૦	વેડાજ	૧૦	૭૨૨	૭૨૨	૨૩૨	૫૨
ગાસપુર	૧૦	૩૦	૩૨૭	૩૪૩	૧૪૦	વાધોસણ					
દીશિડા	૧૨	૧૬૮	૫૪૮	૧૨૫	૭૦	વાસણા	૧૨	૧૮	૨૬૪	૪૫૦	૬૮
ડીંગ્યાજ	૨૮	૬૬	૪૭૩	૫૮૬	૧૪૦	સેજાજ	૧૫	૧૩૩	૮૫૬	૬૧૧	૧૧૦
ધમાસણ*	૧૫	૨૮૩	૧૦૭૨	૨૫૦	૭૬	સરદવજ	૭૫	૧૨૬૦	૨૨૬૦	૨૫૬૨	૫૪૪
ધાનજ	૧૦	૧૦૮	૧૬૬	૩૮૫	૫૭	સાંતેજ	૮૧	૭૬	૨૨૩	૨૩૩	૬૫
નારદીપુરજ*	૭૫	૨૬૧૩	૨૫૩૬	૨૩૨૫	૨૨૫	સેરથાજ*	૫૦	૬૫૧	૧૫૫૩	૮૬૬	૨૮૦
પલસાણા	૨૫	૨૫	૨૬૦	૨૬૦	૧૪૦	સેરીસા	૧૩	૧૩	૩૨૧	૫૭૧	૧૫૧
પલીઅડજ	૨૫	૨૫	૧૩૬૧	૭૩૮	૧૬૦	સોળાજ	૧૭	૩૦૩	૮૬૩	૨૩૧	૧૦૮
પાનસરજ*	૨૧	૧૦૩	૮૪૭	૩૭૨	૧૬૮	સોભાસણ	૬૧	૭૪	૨૧૬	૨૮૨	૬૨
પીપળજ*	૨૧	૭૮૭	૬૬૨	૩૫૦	૧૬૪	કુલ	૧૭૭૨૧૦૧૮૦૪૨૭૬				
બાળવાજ	૧૧	૮૪	૪૮૮	૪૫	૪૫	ખેરાળ મહાસ (કુલ પુસ્તકાલય ૩૪)					
મીલેશ્વરપુરા	૨૫	૫	૧૨૦	૮૮	૮૮	અંબાવાડા	૪	—	૧૮૨	૨૪	૧૭
ખોરીસણા	૭૧	૨૧	૨૭૮	૪૭૬	૮૦	ઉણાદ	૨૦	૮૧	૪૨૪	૩૧૭	૨૬૦
ભાદોલ	૮૧	૫૩	૨૭૬	૬૬	૬૬	મચ્છાવા	૫	૨૦	૩૨૦	૫૫૦	૮૫
મુઆરકપુર	—	૮૬	૧૬૫	૧૧૫	૩૦	હિમતાજ*	૧૦૦	૧૪૦૦	૨૨૧૦	૧૫૦૬	૫૮૬
મોખાસણ*	૧૨૧	૨૬૨	૫૭૪	૩૨૧	૬૨	ઉદામ	૧૨	૧૬૪	૬૮૭	૭૧૮	૩૭૦
રકનપુર	૮૧	૧૩	૩૬૭	૧૦૨	૪૬	કમાલપુર	૫૧	૩૮	૨૨૭	૭૫	૫૦
રાચરડાજ	૧૫	૧.૧	૪૮૬	૩૫૭	૫૦	ચાડા	૧૩	૨૦	૨૬૪	૨૫૪	૨૦૦
રંધેજાજ	૪૦	૬૧૬	૧૪૭૪	૧૬૮૮	૧૮૨	કરબટીઆ	૩૦	૧૭૪	૬૭૦	૧૬૩	૧૦૨
રૂપાલજ	૩૮	૬૬૮	૧૪૨૮	૧૧૪૧	૧૫૫						
હોબીદરાજ	૧૨	૩૦૧	૪૬૨	૬૧	૩૬	કરસનપુરા	૧૦	૪૭	૨૬૦	૩૬૫	૧૪૫
વડાવરવામી	૧૧	૬૮	૨૪૬	૧૮૨	૬૧						
વડસર	૫૧	૬૩	૫૧૬	૨૧૭	૨૧૬	કહીપુર	૧૦	૭૧	૩૨૫	૩૫૩૦	૧૬૧

કેસીઆ	ફા	૩૨	૨૩૨	૫૧	૪૧	હીરવાણી	લા	૫૮	૩૩	૩૦૨	૭૪
ચાણુસોલ	પા	૫૭	૩૩૬	૭૧૪	૧૦૮	ગોદી કુલ				૧૩૭૬૬	૧૧૩૦૧
ત્રાંસવાડ	—	—	—	૨૧૫	૧૧૫	ચાણુરમા	મહાલ (કુલ પુસ્તકાલય ૫૪)				
બરકાં	૨૫	૨૭૫	૮૫૩	૩૫૧	૧૦૨	અંબાલા	૧૦	૪૨	૨૬૦	૧૪૧	૯૦
ડભાડ	૩૦	૯૬	૨૩૯	૨૨૩	૮૯	આદીવાડા	૫	૫૮	૨૪૮	૧૩૨	૪૧
ડભોડા	૧૦	૪૧	૨૭૮	૨૩૮	૮૪	ધરલામપુરા	લા	—	૨૫૪	૩૫૮	૧૧૯
ચાંગણા	—	૫	૨૨૦	૪૫	૪૨	કતોડા	૧૫	૧૪૬	૪૨૪	૩૦૫	૮૬
બલાદ	૭	૪૪	૪૧૬	૧૬૦	૧૦૨	કંબોધર	૧૫	૧૬૬	૫૦૭	૩૭૪	૯૧
બહાદરપુર	૧૦	૬૩	૨૧૭	૦૬૧	૮૦	કારોડા	૨૫	૫	૨૩૨	૧૧૧	૪૦
આખીપુર	૫	૫	૨૭૪	૩૩૩	૯૭	કાલરી	૨૫	૧૪૦	૪૮૫	૭૬૬	૧૪૦
મલેકપુર	૧૪	૬૪	૨૦૦	૧૦૮	૭૫	ખામેલ	પા	૨૫	૦	૫૧	૨૪
મંગાલી	પા	૪૯	૩૦૦	૮૧૩	૨૨૫	કેશાણી	પા	૪૭	૯૬	૧૦૫	૪૨
મોળીપુર	ફા	૭૩	૨૪૩	૨૫૫	૮૧	ખોરસમ	પા	૬૫	૩૨૬	૨૭૪	૯૯
રાજપુર	જા	૪૬	૨૯૫	૧૨૮	૨૭	અંજેટ	૧૨	૨૯	૨૬૨	૪૬૭	૮૦
રંજપુર	૧૫	૩૬	૨૬૭	૧૮૫	૮૬	ગણિય	૨૦	૬૯	૩૬૩	૧૯૫	૫૬
લુણવા	૧૦	૧૦૩	૪૩૨	૧૬૧	૧૫૫	કેસીઆ- વાસણ	પા	૨૮	૧૮૫	૧૩૦	૩૬
નોડા	પા	૪૩	૧૧૭	૧૮૦	૮૨	ગોખરવા	૮	૬૮	૩૨૨	૧૦૧	૩૯
સત્રજાપુર	જા	૫૪	૨૬૯	૫૦૦	૨૮૨	ગોરાદર	૨૧	૧૩૯	૫૦૫	૩૯૦	૧૫૦
હસાપુર	પા	૩૦	૨૩૪	૧૫૯	૮૭	ચવેલી	ફા	૬૨	૨૩૨	૧૯૦	૭૦
સિપોર	૧૯	૧૪૨	૫૯૨	૩૧૧	૧૬૨	ચણસણા	૧૦	૬૭	૨૯૪	૨૯૨	૮૩
સુરિયા	૨૦	૩૭૨	૧૧૬૧	૧૭૪	૨૩૦	જમીજા	૮	૧૧૮	૨૯૨	૬૬	૪૬
શેખપુર	પા	૩૨	૨૭૧	૧૫૫	૪૯	બસલપુર	૬	૩૧	૨૪૨	૧૩૧	૫૫
શાલાસણ	૧૦	૫૭	૨૮૦	૨૯૨	૮૫	અખાના	૧૦	૨૨૩	૪૯૬	૧૪૭	૫૩

જીતોડા	૧૦	૧૨૦	૩૨૫	૨૪૦	૧૪૦	વડાવડીX	૩૩	૧૬૭	૭૫૯	૨૪૦	૧૪૦
જેતપુર	૧૦	૫૩	૨૮૮	૨૧૪	૯૦	વસાઈ	૨૫	૩૪૮	૯૩૪	૮૯૧	૨૦૩
ઢાકોડી	૧૦	૩૫	૯૬	૧૧૭	૫૦	વીરતા	૧૨	૧૩૪	૩૧૮	૧૭૩	૭૫
દાંતકોડી	૫૧૧	૩૪	૩૦૨	૨૨૨	૬૩	વેણુપુર	૭૧૧	૬૦	૪૧૧	૩૮૫	૯૪
ડોડીવાડા	૨૫	૫૦	૨૩૦	૪૬૫	૧૨૧	મહુથળા	૮૧૧	૮	૨૯૯	૧૧૫	૫૨
દાણોદરડા	૧૩	૫૧	૩૦૮	૩૬૨	૯૨	મંખલપુરX	૨X	૧૩૦	૫૭૪	૩૬૯	૮૪
ધરમોડા	૭૧૧	૫૦	૩૧૪	૧૨૦	૪૯	સરસાવ	૫૧૧	૧૫	૨૮૪	૧૯૭	૧૨૪
પલાસર	૧૬	૩૧૩	૬૦૫	૬૨	૩૯	સેલાવીX	૨	૯૩	૪૧૯	૩૬૬	૧૩૫
ધાણોધરડા	૭૧૧	૨૫	૨૭૬	૧૭૧	૬૭	સંજયમર	૧૪	૩૨	૧૭૩	૧૧૧	૫૮
પોંપળ	૨૦	૧૪૧	૪૫૬	૩૨૬	૭૮	કુલ			૧૬૭૬૬	૧૭૦૦૪	૪૪૩૮
પોંદરપુરા	૧૦	૫૪	૨૫૪	૯૫	૫૦	દહિંગામ તાલુકો (કુલ પુસ્તકાલય ૨૫)					
પીચાલ	૧૦	૩૫	૨૫૯	૪૪૫	૫૬	મસનપુર	૪૦	૧૧૩૩	૧૧૨૦	૪૨૭	૧૪૪
બરિધ	૨૫	૫	૧૫૨	૨૨૯	૬૮	મોટાX	૮	૨૪	૧૨૪	૩૫	૩૦
મ.ઠાણુવાડાX	૧૨	૧૨૫	૫૪૯	૧૯૩	૪૮	કઠવાડા	૧૦	૮૨	૩૧૪	૧૩૭	૪૫
બહુચરાજીX	૩૭	૩૭૦	૧૨૨૧	૩૧૨૫	૨૪૭	કરોળી	૧૦	૨૫૯	૭૦૦	૧૭૦	૧૪૫
ભાટસર	૫	૪૦	૨૮૩	૧૧૬	૭૦	મહુથળુ	૫૧૧	૧૦	૧૨૧	૧૨૦	૫૮
મણીઆરી	૧૦	૭૭	૨૭૮	૧૯૨	૮૩	ચલોડા	૫૧૧	૭૮	૩૨૪	૩૬૭	૬૧
મીઠાધરવા	૧૦	૨૦	૩૨૧	૧૦૬	૭૭	ચંદ્રાળા	—	૪૫	૧૨૯	૬૩	૧૬
મીઠી ધારીયલ	૨૫	૨૫	૧૪૮	૧૦૦	૬૦	ધમીજX	૧૫	૧૫૯	૫૪૦	૮૩	૮૩
મુદેરાંX	૨૫	૧૬૨	૫૨૬	૫૪૪	૧૧૭	જાલાંX	૨૫	૧૨૭૪	૭૪૪	૧૯૧	૭૦
મેરવાડા	૨૫	૧૦૨	૩૮૬	૭૫૦	૧૪૬	મોટા	૫૧૧	૪૬	૨૯૯	૧૦૪	૩૨
મોટપ	૨૦	૧૪૭	૪૦૪	૨૬૧	૮૪	જણુદરા					
રણેલા	૫૧૧	૨૮	૨૦૮	૩૦૭	૭૫	ઝીંડવાંX	૧૫	૭૨	૪૧૧	૧૪૫	૧૦૬
રૂપપુર	૬૧૧	૫૪	૩૬૦	૯૦	૪૪						
લણુવાંX	૩૮	૨૩૭	૮૨૧	૫૬૦	૨૦૬	ધનીઓલ	૮૧૧	૧૪	૨૬૫	૧૯૮	૭૫

ધારીસણા*	૧૦	૮૮	૩૫૦	૪૦	૩૦	ખારી વાવડી	૮	૨૮	૩૫૧	૨૮૬	૧૮૬
નાંદોલ*	૪૪	૨૪૪૩	૧૧૮૭	૧૪૭૬	૨૫૦	ખીખીઆણા	૫૧૧	૫૩	૨૬૭	૨૬૮	૬૭
પાટનાકુવા	૧૦	૭૧	૨૧૫	૧૪૭	૭૬	ચંદુમાળા	૫૧૧	૩૦	૩૨૫	૧૪૭	૬૦
પરતીઆ*	૧૨	૧૦૪	૬૦૬	૧૪૨	૫૨	ચાફપ	૮	૪૩	૩૩૮	૨૬૮	૧૦૦
મહીઅલ*	૩૦	૫૪૧	૧૦૧૩	૧૦૬૦	૮૦	જંગરાળ*	૫૧૧	૨૮૬	૩૬૩	૮૬	૪૦
ભાવડ*	૧૨	૧૦૦	૨૫૩	૨૮૦	૭૧	ગલડી	—	૫	—	૮૮	૩૭
મગોડી*	૧૬	૫૩૪	૧૦૭૮	૨૬૪	૮૫	નવાપુરા	૭૧૧	૭૪	૨૮૬	૨૦૨	૧૦૩
સોનારડા	૬	૪૦	૧૧૫	૧૦૮	૬૫	કુંધારામપુરા	—	—	૩૨૦	૧૫૮	૬૪
મહુદરા	૧૫	૮૪	૨૬૯	૧૨૨	૪૩	ધારણોજ	—	૨૦	૩૨૮	૧૫૨	૧૦૩
સાંપા	૧૦	૩૦	૨૬૩	૨૪૨	૬૦	બાલીસણા*	૫૦	૧૩૦૬	૧૬૪૮	૨૨૮૦	૬૧૪
વાસણા } શરોડ }	૮૧	૩૧	૩૧૬	૪૯	૧૪	પળી	૫	૧૦૭	૨૭૬	૧૩૬	૮૬
હાથીજળ	૮	૯૨	૩૩૬	૧૦૦	૭૦	મણુદ*	૬૦	૫૮૮	૧૭૫૧	૧૧૫૧	૨૭૬
હાલીસા	૮૫	૧૫૫	૨૫૭	૧૯૮	૯૦	બોરસણ	૫૧૧	૨૦	૪૦૬	૨૬૩	૪૯
કુલ			૧૧૪૪૬	૬૩૨૮	૧૬૫૩	માતપુર	૨૬	૨૬૦	૫૯૯	૧૨૫	૭૩

પાટણ મહાલ (કુલ પુરતકાલ ૩૫) બીલવણ

કંચરાવી	૧૯		૬૯૮	૧૫૦	૮૫	મીઠીવાવડી	૧૦	૧૯	—	૧૧૮	૧૧૬
અધાર	૫૧	૨૫	૩૧૬	૧૬૫	૧૩૨	મોડોત્રી	૭	૩૬	૩૦૫	૧૮૪	૮૫
આંબાપુરા	૭૧	૫૭	૩૪૮	૬૭	૩૪	રણુજ*	૭૫	૧૨૩૮	૧૧૬૨	૩૨૨	૨૫૭
કમલીવાડા	૭૧	૫૭	૩૨૪	૨૦૫	૧૪૦	મેસર	૬૧	૩૦	—	૧૧૫	૫૦
કાંસા	—	—	૩૦૬	૨૫૦	૬૦	રવાવી	૧૦	૧૦૩	૫૮૨	૨૧૪	૧૦૨
કણી	૬૧	૩૬	૩૬૪	૨૭૮	૫૫	વીસલાસણા	૧૦	૩૫	૪૪૧	૧૦૦	૧૦૦
કોણવા	—	૧૯	૧૬૩	૧૧૭	૬૨	વાગડોદ	૬૧	૨૮	૧૮૬	૧૫૦	૫૦
કુણેર*	૮૦	૬૧૮૮	૨૬૪૭	૨૪૪૩	૩૬૮	મોડા	૫	૩૯	૩૬૪	૨૬૯	૧૬૮

સંખારી	૨૦	૪૫૧	૩૭૨	૨૮૩	૧૦૧	અલોલ*	૭૦	૧૩૬૦	૧૩૮૭	૨૬૦૬	૨૩૧
સરીયદ	૧૦	—	૧૭૮	૨૦૪	૭૨	બામોસણ*	૧૨	૧૧૮	૩૪૪	૧૭૯	૧૭૯
સંડેર*	૮૦	૧૬૫૦	૧૧૧૫	૩૫૦	૧૯૨	સુદાપાલડી*	૯	૧૬૦	૩૪૦	૪૫૮	૧૦૨
શરવા	૫૧૧	૨૩	૩૦૧	૧૭૮	૭૧	બોરીઆવી	૧૫	૧૫	૪૩૧	૩૧૨	૧૨૬
કુલ			૧૭૮૧	૧૧૮૦૭	૪૨૨૪	મેંસાણા	૬૧૧	૩૦	૩૪૨	૨૦૭	૮૬

મહેસાણા મહાલ (કુલ પુસ્તકાલય ૩૬) માઠજીજી*

અલોલ	૪૧૧	૭૮	૧૮૧	૬૧	૨૦	મીઠા					
અંબાસણ*	૧૭	૧૫	૭૧૪	૫૭૦	૪૨૨	મુલસણ	૫૧૧	૬૦	૧૬૮	૧૧૬	૨૮
અંબાલીઆ- સણ (રેડેયન લાલડીઆ)	૧૨	૧૫૧	૩૩૪	૩૦૨	૨૩૦	મેઢિ*	૧૪	૧૦૫	૪૫૭	૨૨૨	૭૦
આમજી*	૮૧૧	૧૦૩	૫૮૭	૨૦૫	૭૪	મેવડ	—	—	૨૬૧	૬૦	૫૦
આપાપુરા	૫૧૧	૪૮	૩૩૦	૧૧૫	૬૫	મોટી દાઢિ	૧૫	૧૬૬	૩૫૮	૨૬૪	૧૪૦
ખારા *	૪	૬૩	૫૧૪	૩૪૪	૧૩૬	રૂપાલદરિપુરા	૨૫	૨૫	૧૬૪	૬૪	૩૮
ખેરવા *	૫૬	૪૦	૮૭૧	૬૬૪	૪૪૦	લાંધણજી*	૧૦૦	૧૮૬૩	૧૬૪૮	૧૭૪૮	૨૦૦
ધડા	૧૬	૫૬	૨૦૧	૨૪૩	૧૬૨	લીંચ	૨૬	૫૫	૫૬૩	૬૦૬	૪૪૩
જડીઆરજી*	૨૦	૫૭૨	૬૮૪	૨૨૪	૧૪૫	વડરમા *	૧૫	૧૨૮	૪૭૮	૧૮૩	૬૩
જગુદણ	૧૦	૧૬૫	૪૬૨	૪૫૬	૨૪૮	સાસરી *	૬૧૧	૧૪૬	૭૭૧	૫૫૦	૪૭૬
જેરજીગ*	૬૧૧	૧૬૬	૪૫૬	૫૪	૩૨	સાંગણપુર	૧૦	—	૨૮૦	૨૭૮	૧૭૩
કેલા	૨૫	૨૦	૨૩૦	૬૬	૩૮	હામી	૬૧૧	૫૬	૧૫૮	૭૨	૭૨
કેવરાસણ	૧૫	૭	૨૭૩	૭૪	૫૫	કુલ			૧૭૧૩૧	૧૪૦૦૩	૪૮૬૩
પદારીઆ	૧૩	૧૦૦	૨૪૮	૬૦	૬૦	વિળપુર મહાલ (કુલ પુસ્તકાલય ૫૭)					
પાંચોટ *	૨૦	૨૩૭	૭૭૭	૪૪૬	૬૦	આગલોલ*	૩૫	૧૩૭૪	૮૬૪	૪૫૫	૨૦૫
પાલોદર	૨૦	૬૦	૪૧૩	૧૬૮	૬૦	આળેલ*	૧૬	૫૦૮	૧૦૮૩	૧૧૧	૫૭
પીલુદરા*	૩૧	૧૦૦૫	૬૪૬	૧૪૪૫	૨૦૭	ઉગળલ	૧૧	૮૭	૨૦૫	૨૪૫	૪૫
						કુરવાડા*	૭૦	૧૪૨૫	૨૧૦૬	૨૭૬૫	૪૭૨

આબોડ	૫	૭૭	૧૭૭	૨૨૫	૭૮	કુદેડા નવા	૫૧	૪૧	૨૫૯	૧૪૪	૫૩
કોલવડાX	૯૧	૬૬૮	૧૦૨૫	૪૧૦	૯૨	કેલુ	૧૧	૭૩	૩૨૧	૧૨	૧૪
કેલીસણા	૧૦	૩૮	૨૦૨	૧૨૮	૬૭	આમણવા	૨૦	૯૨	૩૫૦	૩૩૫	૧૮૯
અરણાX	૭	૧૦૨	૨૫૫	૧૭૫	૧૫૦	બીલીઆ	૧૫	૧૧૬	૧૯૪	૫૧	૩૦
ખણસા						બીલોદરાX*	૫૫	૧૩૯૭	૯૭૬	૨૨૯૪	૩૦૫
ખરોડX	૨૫	૪૭૦	૧૧૩૦	૨૬૦	૧૫૧	ભાવસોર	૧૦	૬૨	૨૩૪	૮૧	૩૭
ગવાડાX	૨૫	૧૦૮૨	૬૮૦	૪૫૨	૧૩૬	બોરX	૧૦	૧૬૨	૪૧૦	૧૦૮	૧૦૮
ગેરીતાX*	૧૧૧		૧૨૫૦	૫૧૭	૧૪૬	મહાદેવપુરા					
ગોઝારીઆ X*	૬૫	૧૬૦૮	૨૧૯૫	૨૦૧૯	૨૪૫	મહુડી	૧૬	૩૧	૩૩૫	૩૮૭	૧૩૧
ચગસણા	૧૦	૫૭	૩૨૩	૨૫૯	૫૯	માણેકપુરX	૨૦	૩૨૫	૧૨૯૫	૧૦૩૨	૧૯૦
ચરોડાX*	૪૫	૨૭	૯૩૮	૧૨૫૭	૩૫૫	માઢી	૫૧	૩૩	૧૯૩	૮૦	૮૦
જેપુર	૨૫	૩૦	૧૮૨	૨૨૪	૬૮	મલોસણ	૧૬	૧૫૦	૪૮૯	૬૫૬	૧૦૨
જનકાલX	૨૦	૨૩૪	૬૦	૩૧૩	૬૭	મોરવાડ	૨૫	૨૫	૨૦૯	૨૫	૧૪
દીડાદણ	૩૦	૪૭૫	૯૩૦	૬૬૯	૧૬૬	રણાસણ	૨૦	૧૦	૩૭૩	૮૪	૮૩
ડાગાલા	૧૪	૧૯૯	૨૫૯	૭૦	૧૨૦	રણસીપુર	૫૧	૪૨	૨૬૨	૧૩૧	૭૪
તાતોસણ	૨૫	૨૫	૨૨૪	૧૨૫	૯૦	રિમોન	૧૫	૧૫૯	૩૪૭	૧૦૫	૪૪
દગાવાડીઆX	૧૪	૩૭૬	૫૫૫	૨૦૩	૧૦૪	લાકરોડા	૮૧	૧૮	૧૨૭	૫૯૫	૭૮
દેવડા	૨૫	૧૦૩	૨૮૭	૬૩૨	૧૩૦	લોદા	૬૦	૯૫૯	૭૮૩	૬૪૩	૨૧૦
દેલવાડા	૧૦	૬૭	૩૧૨	૨૪૪	૭૫	વગસણX	૨૦	૯૩	૪૧૩	૬૫	૩૬
પકુરમા	૧૩	૩૭	૨૩૮	૧૨૨૧	૩૧૩	વસખX*	૭૫	૧૮૦૦	૧૭૭૮	૧૮૬૨	૨૨૭
પામોલ	૧૫	૧૬૬	૪૪૫	૩૫૯	૧૦૩	વિહારX	૨૦	૪૧	૬૧૬	૨૯૧	૯૯
પારસા	૧૫	૫૪	૩૮૪	૧૧૨૧	૧૨૪	વેડાX	૧૫	૧૫૭	૬૬૮	૪૭	૩૨
પીલવાધX*	૫૦	૧૫૮૭	૧૫૭૫	૧૬૨	૨૪૬	સમી	૧૭	૮૦	૩૯૮	૫૦૭	૨૩૩
પુધરા	૪૦	૪૦	૪૧	૨૧૯	૧૨૩	સરદારપુર					
પેદામલી	૯૧	૬૨	૩૦૯	૭૪	૨૦	સંઘપુર નવા	૧૧	૬૧	૪૧૭	૧૧૪	૪૭

સંદરપુર	૮	—	—	૬૦	૬૦	ધાવરેટ	૫	૪૫	૩૬૫	૧૫૨	૪૮
મોરખા	૮૧	૮૫	૨૮૨	૨૧૮	૫૨	દેણપા	૨૫	૨૫	૬૦૨	૪૪૬	૩૩૧
લીરપુરા	૧૩	૮૬	૩૬૨	૩૩૭	૧૧૭	પાલડી	૬૧	૫૮	૨૬૬	૫૨૪	૧૦૨
કુલ			૩૧૦૮૮	૨૬૭૩૩	૬૭૮૪	બાસણ	૧૫	૧૫	૨૮૧	૧૨૭	૧૧૫
વિસનગર મહાલ (કુલ પુસ્તકાલય ૩૫)						બોઝરવાડા	૧૦	૪૪	૩૭૬	૧૫૫	૬૮
ઉલપુર	૨૨	૧૫૬	૨૦૩	૧૭૮	૧૩૫	ગોઠવાપ	૧૪	૩૦૫	૬૬૬	૬૩૩	૨૨૫
કડાપ*	૩૦	૧૫૨૨	૧૨૬૬	૬૩૦	૧૩૪	ભાલકપ	૧૦	૨૨૪	૫૦૫	૧૩૫	૬૨
કમાણપ	૩૫	૧૮૬	૬૨૬	૨૨૬	૧૨૨	ભા-ડુ*	૫૧	૬૨૪	૧૬૩૫	૧૫૮૧	૩૨૨
કંસારાકુષ	૫૧	૭૬	૧૮૭	૨૧૪	૪૩	રાજગઢ	૧૬	૪૫	૨૫૫	૧૫૫	૮૫
કાંસા	૪૮	૫૭૬	૧૨૩૬	૬૧૧	૩૪૭	રાલીસણ	૨૫	—	૧૪૦	૨૬૫	૬૧
કુવાસણ	૬	૧૦૧	૨૭૦	૬૨	૬૨	લાજડી	૧૨	૧૫૦	૨૧૨	૩૫૦	૧૬૨
ખરદવા	૨૫	૮૬	૧૪૬	૧૫૩	૭૫	મજરોડા	૧૩	૬૪	૨૩૮	૨૬૨	૧૬૭
ખરસા	૭	૪૧	૩૫૪	૪૧૩	૮૨	વડુ	૫૧	૫૮	૨૫૫	૨૬	૨૨
ખદલપુર						વાલમપ*	૧૦૦	૧૨૭૨	૧૩૨૬	૨૧૫૨	૭૬૭
ગુળ	૨૦	૧૮૫	૩૨૧	૫૭૦	૫૭૦	શેવાલીઆ	૨૦	૪૫	૨૬૩	૧૬૮	૫૭
ખંડોરણ	૨૧	૧૦૬	૩૧૬	૨૨૮	૬૦	સાવસણ	૨૫	૨૬	૨૨૩	૬૫	૪૭
મિત્રોડા મોટા	૫૧	૧૧	૧૮૮	૮૪	૭૨	કુલ			૧૬૬૦૬	૧૪૦૦૭	૫૨૫૬
જેતલ- વાસણ*	૧૫	૧૩૮	૮૬૧	૨૬૩	૬૬	સિદ્ધપુર મહાલ (કુલ પુસ્તકાલય ૪૩)					
તરલ	૨૦	૧૦૬	૬૬૫	૫૮૧	૧૬૮	અમુલ	૧૨	૨૪	૨૩૬	૩૩૨	૬૧
મણેશપુરા	૧૨	૩૦	૩૦૦	૩૨૮	૧૨૫	ઉનાવાપ*	૪૦	૧૭૫૦	૧૦૬૧	૬૬૮	૨૨૧
ચલોટા	૨૩	૪૫	૩૦૭	૬૨૮	૧૭૫	ઉપેશપ	૫૧	૧૨૨	૭૪૬	૨૦૪	૧૫૨
દવાડા	૧૦	૬૬	૪૪૨	૪૫૫	૫૦	ઝોરપ	૧૬	૨૭૫	૬૪૮	૩૩૬	૬૬
દહિયાળ	૧૨	૬૮	૩૦૮	૫૨૧	૧૬૫	કરણપુર					
						કરલીપ	૩૧	૨૨૩	૮૩૧	૫૭૩	૨૭૮

કલ્યાણી	૧૩	૧૨૮	૪૫૮	૪૪૧	૨૩૪	મેળાજ	૬૧૧	૨૫	૨૩૦	૬૬	૫૦
કહોડા	૭	૨૦૭	૫૮૭	૫૫૫	૧૫૨	વતાસણ	૮	૮	૧૭૫	૧૩૧	૭૩
કાકોસીX	૭૧	૧૮	૧૫૨	૪૩	૪૩	વડવાડા	૧૦	૫૧	૨૬૦	૧૨૦	૫૨
કુંવારા						વણાગલા	૦	૧૬	૧૬૫	૧૩૬	૧૦૫
ખટાસણ	૧૨	૪૭	૩૧૫	૧૭૪	૮૪	વિશાળ	૧૦	૮૩	૧૬૩	૪૬	૪૪
કાંબળી	૨૦	૨૦	૩૭૨	૨૩૭	૧૫૦	રસુલપુર	૬૧	૫	૨૫૦	૪૮૦	૯૦
માગલાસણ	૮૧	૨૮	૧૧૦	૧૭૦	૬૬	સમેડા	૧૧	૮૧	૪૩૫	૧૧૬	૭૭
ચંડાળજ	૮૧	૨૨	૨૫૨	૧૬૭	૫૨	સુમળપુર	૭૧	૧૭	૧૯૯	૨૫૩	૭૯
જગન્નાથ-પુરાX	૭૧	૬૦	૩૪૯	૧૬૦	૬૨	સેફાણ					
કુંભવ	૨૫	૫૬૫	૯૨૫	૬૧૦	૩૧૯	રણછોડપુરા	૯૧	૯	૨૦૧	૧૮૩	૫૩
ડાબી	—					સીહી	૧૦	—	૦	૧૦૩	૭૨
ડીડરાલ	—	૨૧	૨૫૫	૨૪૫	૧૩૩	સુલુક	૧૦	૭૯	૩૫૬	૧૯૭	૫૫
દાસજ	૧૫	૨૪૬	૬૨૬	૨૬૮	૧૩	હાથપુર	૭૧	૯૬	૨૪૮	૪૬૨	૭૩
દેવળી						કુલ			૧૪૨૩૬	૯૮૮૨	૩૬૭૬
ખિલિયા	૧૪	૪૫	૨૮૯	૨૬૧	૧૧૫	હારીજ પેટામહાલ (કુલ પુરતકાલય ૫)					
નાગવાસણ	—	૧૦	૧૧૩	૧૩૪	૬૪	અડિયા	૭૧	૨૮૮	૫૨૮	૧૧૦	૪૪
બ્રાહ્મણવાડ X*	૩૦	૧૧૦૧	૮૩૮	૨૩૫	૧૦૬	જમણપુર					
ભાખર	૧૦	૧૭	૨૫૨	૪૦	૩૦	વાંસા					
સુણાવX	૨૦	૮૬	૪૧૪	૩૩૬	૧૧૨	ભારતવાડા	૧૬	૧૦૯	૨૮૯	૩૧૩	૧૬૮
ભામવાડા	—	૧૦	૧૯૧	૨૮૨	૭૭	હારીજX*	૨૭	૩૧૨	૬૬૬	૨૦૦	૧૮૪
મકતુપુર	૫	૧૦૦	૩૨૧	૧૨૫	૧૧	કુલ			૧૪૮૩	૬૨૩	૩૯૬
મુડાણ	૬૧	૧૭	૨૬૧	૨૭૨	૬૦	મહેસાણા					
મહેરવાડા X	૧૫	૯૧	૬૦૩	૪૬૩	૧૧૩	પ્રાંત					
મેયાણ	૫૧	૨૭	૨૨૯	૧૯૨	૮૫	કુલ એકંદર			૧૬૬૦૩૧	૧૫૦૩૮	૪૯૮૬૨

વડોદરા પ્રાંત

(કુલ પુસ્તકાલય ૪૫૫)

કરજીયુ મહાલ (કુલ પુસ્તકાલય ૭૬)

અટાલી	૨૦	૧૪૧	૪૪૯	૬૦૫	૧૦૩	ગંધારા	૧૨	૧૭૬	૪૨૯	૪૫૧	૧૨૭
અભરા	૨૫	૨૪	૨૯૧	૩૦૬	૧૧૬	ચોરંદા	૨૦	૪૨૦	૧૦૦૪	૭૭૬	૩૨૧
અણુરુદ્ધ	૨૦	૩૦૪	૩૫૧	૮૭૫	૩૦૦	જાંજવા	૧૦	૨૬૫	૨૭૩	૮૩	૪૪
આલમપુર	૨૫	૪૬૨	૬૩૬	૩૮૦	૫૮	જુની જયરડી	૧૫	૧૪૨	૬૭૦	૩૫૬	૬૩
આસનેરા	૧૪	૫૫	૨૭	૩૪૮	૬૫	તેગવા	૧૦	૧૧	૨૩૯	૨૬૫	૮૫
ઓઝ	૧૬	૨૨૬	૪૫૮	૨૪૪	૧૧૬	દેવાણુ	૧૮	૩૨૮	૪૮૯	૧૫૮	૧૦૩
ઓસલામ	૧૫	૩૩૦	૭૧૧	૫૪૪	૧૧૨	દેરાલી	૧૦	૧૬૮	૪૮૮	૧૪૦	૭૫
ઉમજ	૧૦	૭૦	૨૪૯	૨૦૫	૮૬	દેલવાડા	૫૧	૭૭	૨૮૪	૧૯૨	૬૫
ઉરદ	૧૨	૧૯૫	૩૭૮	૭૨	૨૫	ધાવટ	૨૦	૩૭૩	૧૦૦૦	૨૧૬	૧૫૮
કરજી	૯	૩૪	૨૫૦	૨૧૦	૫૯	ધામજીગ	૨૫	૧૧	૧૪૮	૨૭૨	૫૭
કરમડી	૨૦	૨૧૨	૬૫૧	૩૮૮	૩૨	નવી જયરડી	૧૧	૧૨૬	૩૧૦	૭૬	૩૫
કલા*	૭૧	૧૨૬	૪૦૩	૬૭	૨૯	પાળીઆપુરા	૧૪	૬૧૭	૯૬૬	૪૪૩	૧૧૩
કંડેરી*	૮૦	૧૪૭૯	૧૯૧૪	૧૯૧૩	૩૧૨	પિમલવાડા	૫૧	૮૮	૨૭૯	૧૩૬	૮૦
કંધારીઆ	૧૦	૪૦૭	૫૭૯	૧૯૨	૪૮	પુરા	૨૫	૨૬૭	૪૭૭	૨૨૧	૧૧૫
કહેણા	૧૦	૬૧	૩૨૫	૧૫૧	૪૫	ફતેહપુરા	૧૫	૪૯	૩૦૫	૭૦	૩૧
કંબોલા	૨૦	૫૨૧	૭૮૯	૪૪૩	૧૧૭	નવાર*	૬૦	૧૧૯૯	૧૨૬૬	૧૨૦૧	૬૧૫
કાસમપુર	૧૨	૯૫	૨૭૦	૯૦	૩૯	બામજીગમ	૧૦	૧૯૨	૬૩૮	૩૧૫	૧૨૦
કીયા	૨૫	૧૬	૧૧૨	૩૫૫	૭૮	બેડાડા	૧૫	૧૪૪	૫૮૦	૧૭૫	૧૨૪
કુરાહ	૨૨	૩૨૦	૮૫૭	૧૮૧	૮૦	ભરગાણા	૨૧	૯૮	૩૭૮	૬૪૫	૧૧૩
કુરાલી	૧૪	૩૦૧	૫૦૯	૨૬૫	૧૦૧	ભરગાલી	૧૫	૧૭૬	૩૧૨	૩૦૫	૭૬
કોલીઆ	૧૧	૧૩૯	૬૦૯	૨૫૬	૭૭	મગિનેજ	૯૧	૨૩૭	૭૧૮	૧૫૮	૫૮
કોરવ	૧૨	૧૫૧	૫૯૧	૨૧૮	૬૫						

માત્રાજ	૭	૬૩	૨૭૧	૨૦૧	૫૭	સાંદરણા	૧૦	૯૨	૩૦૬	૩૨૬	૬૫
માનપુર	૧૦	૨૬૪	૮૮૯	૧૪૪	૬૦	સાંપા	૧૦	૬૬	૨૬૬	૪૭૧	૮૬
મિયાગામX	૧૦	૨૬૪	૮૮૯	૧૪૪	૬૨	સીમળીX	૧૦	૪૨૫	૬૭૬	૮૬	૪૧
મેથી	૨૦	૬૮૨	૪૪૫	૪૦૩	૧૦૦	સુરવાડાX	૮૧	૧૫૧	૪૦૨	૨૬૫	૮૦
મેસરાડ	૧૦	૭૫	૨૧૦	૨૦૮	૮૦	હળદરવા	૨૫	૧૧	૧૨૧	૩૧૭	૬૮
માંગેલX	૨૦	૭૬	૨૪૬	૩૪૫	૯૬	હાડિદX	૧૫	૧૯૪	૪૫૭	૨૯૪	૧૩૪
રણાપુરX	૩૦	૪૨૯	૮૮૩	૪૭૫	૧૩૫	કુલ			૩૧૮૩૮૨૫૧૬૬	૬૮૭૪	
રોરોદX	૧૬	૩૬૩	૧૦૮૭	૭૦૧	૧૨૧	કોર્પોરેશન મહાલ (કુલ પુસ્તકલય ૪૯)					
રોપા	૫૧	૮૩	૨૫૫	૨૫૨	૬૨	અમરેશ્વર	૧૦	૯૫	૩૪૪	૬૯૬	૧૨૮
વલણX*	૫૦	૧૨૩૭	૮૦૦	૨૩૦	૧૩૫	અમોટી	૫૧	૪૮	૩૩૩	૮૭	૫૨
વિરોઈ	૧૫	૨૩૯	૪૦૩	૪૫૮	૯૮	અંતુકણX	૧૨	૨૮૪	૭૪૪	૩૫૪	૯૧
વેમારX	૪૦	૪૦૨	૧૪૯૧	૨૯૭૨	૨૮૬	અંતોલી	૦	૬૧	૧૨૫	૧૧૭	૯૦
વેમારડીX	૨૫	૭૨૩	૭૦૬	૪૧૩	૧૯૬	કરણેટ	૧૦	૮૯	૨૫૧	૨૪૦	૧૨૮
લીલોડ	૫૧	૬૧	૨૯૯	૨૯૩	૬૪	કડધરા	૧૦	૯૮	૨૬૦	૨૩૧	૧૧૧
લાખાદરા	૧૫	૨૦	૩૨૪	૪૦૮	૮૦	કરમાલ	૨૪	૧૦૦	૩૭૮	૧૭૫	૮૬
સણાપુરા	૦	૧૮૬	૨૩૪	૭૫	૧૧	કરાલી	૦	૬૬	૧૬૧	૨૦૬	૫૯
સગડોલ	૧૫	૨૮	૩૨૭	૫૧	૩૭	કારવણX*	૧૦૦	૩૮૧૧	૩૯૯૪	૨૬૫૨	૪૬૩
સણીઆદ	૮	૧૧૧	૩૦૭	૨૦૮	૭૪	કુકડX	૧૦	૨૧૯	૭૦૩	૩૧૮	૬૯
સરપુરડીબી	૧૫	૨૫૭	૫૦૩	૪૧૯	૯૫	કુંદલાX	૧૫	૩૮૧	૧૦૩૫	૨૯૦	૧૬૦
સંબોઈ	૫૧	૮૫	૨૨૪	૨૨૪	૯૦	કુંવરપુરા	૧૦	૨૭૧	૨૪૭	૧૩૯	૭૫
સામરા	૧૦	૩૬	૩૩૪	૩૬૭	૯૨	કુંવરવાડા	૦	૫૯	૧૭૨	૧૪૨	૧૦૧
સાયર	૨૫	૨૫	૧૪૨	૫૪૮	૧૪૬	આમડી	૧૦	૫૧	૩૧૫	૩૫૮	૬૬
સારીમX	૫૧	૭૯	૫૫૨	૧૧૨	૬૦	જાલX	૭૧	૧૨૭	૪૪૧	૩૮૫	૯૭
સાસરોદ	૦	૩૬	૨૧૮	૩૩૬	૧૫૩	જૂનીમાંગેરાળ	૦	૨૮૮	૨૭૮	૭૯	૬૦

દેસાર	૧૦	૩૯	૩૩૬	૨૨૭	૯૨	વડગમ	૫૧૧	૨૦૪	૭૬૧	૨૨૨	૬૪
યુનાવી x	૧૦	૨૫૮	૧૧૭૫	૪૪૨	૨૧૩	વઢનાણા	૧૫	૧૨૭	૩૩૨	૧૫૬	૫૭
ધમેલી x	૧૨	૧૪૦	૬૩૧	૫૧૨	૧૧૦	વણાદરામ	૨૦	૧૮૮	૭૬૫	૯૬૦	૨૪૯
નડા x *	૨૦	૧૧૭૫	૮૫૫	૬૬૫૫	૧૫૧	વસાઈ	૧૦	૪૯	૨૩૫	૨૨૭	૧૧૫
નારીઆ	૨૦	૧૪૭	૩૪૭	૨૧૫	૮૦	વ્યારા	૧૦	૨૨૫	૫૧૪	૬૬૮	૧૮૫
પલાસવાડા	૧૫	૧૨૧	૪૬૯	૧૫૭	૬૪	સમશેરપુરા	૫૧૧	૦	૩૧૮	૧૬૯	૫૪
પારીઆ x	૧૩	૧૩૫	૪૯૦	૨૯૩	૧૦૬	સાઠોદમ	૧૫	૨૪૦	૫૮૨	૨૬૧	૧૭૨
પીસાઈ	૯	૨૫૪	૩૮૨	૧૦૧	૪૦	સિતપુર	૧૫	૩૨૦	૩૧૪	૩૩૦	૧૪૬
પુનીઆદ	૬૧૧	૧૩૫	૩૧૪	૧૩૫	૭૮	હથીપુર	૨૦	૩૫૩	૬૪૨	૩૩૨	૧૧૫
પુડા	૦	૨૬	૨૮૫	૪૯૦	૮૪	મોટામ					
ફરતીકુહ	૧૫	૧૬૮	૪૪૩	૭૨૩	૧૪૨	કુલ			૧૫૧૨	૧૭૪૬	૫૭૨૨
મગાના						તિલકવાડા પેટામાહુલ (કુલ પ્રસ્તકાલમ ૩)					
દોશળીઆ	૧૦	૩૦૦	૭૨૦	૨૨૫	૧૧૨	આમરોલીમ	૦	૪૫૧	૬૯૦	૧૩૬	૬૨
બોરબાર	૨૨	૩૬૩	૪૬૧	૪૬૮	૧૪૫	કરનાળીમ*	૬૯	૩૯૭	૨૫૩૦	૯૯૬	૨૦૯
બાણુજ	૨૫	૨૪	૧૪૭	૧૭૬	૧૧૭	જુજોડા	૬૧૧	૨૧	૨૮૭	૨૨૦	૭૭
બોરીઆદ	૬૧૧	૧૨૭	૨૬૪	૧૬૪	૬૦	કુલ			૩૫૦૭	૧૩૫૨	૩૪૮
બહેરામપુરા	૦	૨૨	૩૦૬	૧૨૬	૬૩	પાદરા મહાલ (કુલ પ્રસ્તકાલમ ૬૨)					
બીલાપુરમ	૧૩	૨૦૨	૫૩૩	૪૭૨	૮૦	અમોલ	૧૦	૧૩૮	૩૮૫	૧૦૧	૫૭
બીમપુરા	૫૧૧	૨૬	૨૯૬	૪૩૭	૭૫	અંબાડા	૬	૧૩૩	૩૪૨	૪૭૬	૮૩
મહેલીમ	૧૦	૧૯૨	૭૬૦	૪૪૫	૧૭૦	આંતી	૬૧૧	૫	૩૬૭	૨૭૫	૨૧૦
મેનપુરા	૯	૨૯૯	૪૧૪	૧૪૨	૭૧	આમળીમ*	૦	૧૧૯૭	૧૧૬૨	૨૦૦	૬૦
મંડાલા x*	૬૦	૨૧૦૪	૧૪૧૯	૪૮૦	૫૦૯	ઉમરાપા	૨૦	૯૮	૨૬૧	૨૯૧	૬૩
માનલી	૫૧૧	૧૪	૩૧૫	૨૩૩	૬૧	કણ્ઠટમ	૧૦	૩૧૩	૬૧૮	૬૦૫	૧૯૦
રાજલી	૫૧૧	૨૦૧	૨૬૯	૯૪	૬૩						
શ્રીમયળીમ	૧૫	૨૫૪	૭૮૨	૫૩૨	૯૨						

कन्याकुवा	पा।	५७	२२१	३२३	८२	पाटीह	६॥	८६	२५६	५१०	१००
कन्याडीख*	१६	१३४१	१६६६	११४२	२१५	पीडापा	५	४७	२६१	३५०	१६१
कन्याकुर्छ	पा।	१४	२७०	३३२	६४	पीपणी	५	६५	३११	२१७	६१
कांदा	७	४४	४६३	२६१	१०६	लहारी	११	३१	३६०	२६०	६
कुगल	२०	४६०	८६१	५२५	१६८	मोन्ख	१०	१५७	७६०	३३०	१२
काटल्या	२४	५१	२०७	१५८	७४	लाणपुर	८	२६	२३२	१६८	६
गणपतपुरा	पा।	—	३११	१६५	५४	भासरख	१५	६७६	१३५८	५४५	१११
गवासदख*	२७	६६५	१७३६	१८७४	२७८	मुन्पुरख	३८	११८६	१७६७	७६४	१०२
गामेडा	१०	४७	१७५	१८३	६४	मुन्नाख	१५	२०२	८२७	४५८	६८
गोरीपादख	१३॥	२७१	७६६	४३०	६६	मे दाह	पा।	१७७	२२१	८३	३०
घायल ख	२०	३२५	६८९	४१६	१७८	मोभाख*	२५	६५५	८४८	५७०	१८०
याणसदख	११	४५४	६४७	३५६	१८	रखुख	२१	६१३	१४७८	४३२	१७६
यित्राख	७॥	३०५	६७५	४६१	६०	राणपुरा	१०	१६८	२१४	१६७	६६
मोक्षारीख	१२	३२८	६६६	४८८	३५६	सतीपुरा	१६	३२१	७५५	३२०	८३
नसासपुरख	१४	२८३	६३१	१२५	६१	लुणा	१२	३७६	५५१	३२०	७६
उमकाख	१८	१३७	४६५	४४५	१२४	पडहला	पा।	१०४	२४७	१३७	५०
उभासाख	१५	३५०	७७८	४६५	११८	पडुख*	८५	१६७२	१८२६	२११४	७१६
तानपुरा	१२	११६	४२६	३०२	१०४	पणुछराख	२२	१८६	५८२	३२७	१५३
तिथार	८॥	९८३	३७	२७५	८८	विन्पुर	०	४१		४७	१०
द्वो.डी	पा।	३२	१७०	८१	३३	विश्रामपुरा	११	५६	४७७	७८२	१७६
से	८०	२०६४	२१६६	१०२८	१६१	शाणपुरख	१५	२४६	७०४	२७८	१४६
सा	१५	५६७	८६०	३२६	२३६	सरसवण्णीख	१२	३६२	१३६४	२५६	१२६
सावित्रीपुरा	१५	२२	३१६	६००	१५५						
इरा	२५	—	१४६	२५०	५५	साद	०	२५	१५५		

કુલ

સાદરા	૧૨	૮૪	૪૧૬	૩૦૫	૬૫	જોળ	૬૧	૨૪	૪૫૧	૧૫૨	૧૨૩
સાધી	૬૦	૭૨૪	૨૦૮૬	૧૪૭૬	૩૨૭	ડોલ	૧૦૦	૨૮૦૦	૧૭૦૬	૮૦૦	૧૪૬
સાંગમા	૮	૬૦	૩૫૧	૧૦૫	૬૫	ડોલ	૨૫	૨૧૧	૬૮૬	૩૪૩	૧૫૩
સાંપલા	૬૧	૮૧	૨૭૩	૨૦૦	૬૦	ડોલ	—	—	૨૭૩	૧૫૨	૪૨
સેનકુવા	૨૫	૩૬૨	૧૧૩૮	૩૩૫	૧૧૭	ત્રાંબોવાડ	૫૧	૧૬	૩૬૪	૬૮	૫૭
સોમગામુદ	૭૧	૨૪૫	૬૫૨	૫૭૮	૩૧૮	ચલેલી	૭	૬૬	૩૪૦	૧૮૫	૧૭૬
સોમગામુદ	૧૦	૪૬	૧૫૭	૨૬૬	૧૧૩	દંતાલી	૨૩	૩૬૪	૪૭૬	૩૪૫	૧૨૫
હરજમાળ	૨૫	૦	૧૬૭	૫૬૨	૭૨	દેવા	૨૦	૧૩૧	૧૪૧૮	૬૭૫	૫૨૫
હુસેન	૫૧	૮૫	૨૮૪	૨૭	૧૬	ધર્મપુરા	૫૧	૧૮	૨૬૨	૧૦૬	૬૫
કુલ						નવાગામ	૪૨	૧૦૪૧	૬૧૫	૮૧૫	૬૪
પેટલાદ મહાલ						પલાણ	૭૫	૨૭૧૩	૨૨૮	૧૨૦૦	૧૭૧
અગાસ	૫૧	૨૩	૧૦૫	૧૭૪	૧૧૫	પલોલ	૧૫	૨૩૦	૮૭૦	૪૮૫	૧૭૫
અરહી	૧૦	૫૧	૨૭૭	૨૦૨	૧૨૩	પાડગોલ	૧૦	૧૧૬	૫૬૨	૧૭૫	૪૮
કણીઆ	૧૦	૫	૨૭૫	૩૦૧	૭૨	પેટલી	૨૦	૧૩૬	૪૪	૫૦૭	૧૦૪
કલોલી	૧૦	૧૦૧	૩૪૦	૧૩૫	૧૧૨	ખાડોલ	૧૦૦	૧૧૦૦	૨૪૩	૮૦૫૫	૮૧૫
કાવીઠા	૮૦	૧૧૪૬	૧૨૨૫	૫૫૭	૪૦૦	ખામણોલી	૫૧	૭૦	૨૩૮	૪૫	૨૩
કોઠાવી	૫૧	૧૦	૨૬૨	૭૮	૨૬	ખાંટવા	૭	૧૫	૨૭૬	૨૫૩	૧૦૨
કાસર	૩૫	૩૨૩	૧૩૬૧	૧૧૫૨	૪૩૦	ખાંધણી	૫૦	૧૦૮૩	૨૩૦૮	૧૭૦૬	૧૭૨
ખણસોલ	૧૦	૧૭	૨૬૬	૭૨	૨૮	ખાલીન્ટા	૧૦	૧૬	૨૪૬	૧૪૬	૬૫
ગંગાપુર	૭૧	૧૮	૧૫૮	૭૫	૫૨	ખોરીઆ	૮	૨૨૨	૪૫૦	૧૮૪	૧૪૦
ગાડા	૭૫	૧૩૫૭	૧૮૭૭	૧૫૬૭	૨૪૪	ભાડક	૫૦	૨૫૧	૧૨૧૧	૬૬૧	૧૦૫
હુટેલી	૨૦	૩૫	૧૬૫	૩૧૨	૬૫	ભાડેજ	૧૦	૩૫	૨૨૮	૧૬૭	૬૮
ચાંગા	૭૫	૧૭૦૦	૨૭૪૩	૩૦૨૫	૮૭૭	ભાટીએલ	૧૬	૫	૨૪૦	૧૭૪	૧૫
જાલખોર	૫૧	૦	૧૩૪	૫૨	૩૭						

लायेस	-	-	२६१	१३१	३६	सिद्धोदय*	५०	१३८८	१२२५	१०६२	१४२
भूराकोष्ठ*	२०	४६२	८६८	३००	६६	सीमरग*	१५	२००	५५७	११२	६७
भक्षराण	१३	१६४	३५८	१२६	४२	सीधवध	७॥	२५	२८६	६४	३३
भक्षातग*	२६	१६२	१२३८	३७६	१०१	सुंदरगु*	२०	३७५	४१२	१७२	१२३
भाणज *	१७	३०६	८२२	१४३	२०	सुंदरा*	१०	१४१	६४७	१६८	७२
भानपुरा	३०	१४०	३१४	२८१	४२	कुस			४१६६	३२६३	७८६४
भासावाग*	८	१२	५५६	१०३	४१	भांडरगु पेटाभहाल (कुस पुरतकाव २७)					
भेषलपुर	-	-	२७६	५१५	६८	कलुग*	१६	६५	४४३	१८०	४६
भोगरी*	४०	६८२	२०६२	११६०	२६२	काष्ठीसा*	४५	१२५०	१६००	१८३	५६
भोर	१०	७६	३४८	१५७	१४८	किंभलोड	१७	१००	६६५	१४२	१०१
शमपुर*	६॥	८३	४०८	६५	५७	कासिंद्रा*	३३	३१२	४७६	६८२	१८३
शमोद*	१००	१८६०	२०६६	१०४२	१८४	अंकीरा	५०	१००८	२६५०	११७०	१७७
शमोदडी	५॥	८	२३६	१२६	३६	अभारा	१२	१६२	४८१	६३	४५
शवडी	०	०	२५३	११४	७०	सुवा	२०	१६१	३०१	१६२	१०३
शुथ	२०	५४	३५०	४१२	७३	नलसलु*	१५	४३८	८०८	३१५	२०३
शुथग	१०	१३६	३७५	२५०	२२०	नकुंधरे*	२०	३६६	१२७०	४६०	१५०
सीआली	७॥	२२	२२१	२२१	६१	नहाण	८	१३६	६७८	१२०	७२
वटाव*	१२	५६	४८६	२०६	११८	नेरीकुवा*	२५	३२५	४८६	१६६	११४
त्रिआमपुरा	१०	४०	६३४	८२३	८४	आरोणा*	१००	१३१३	२४४६	१३११	३७७
त्रिराव	६	१०१	३६५	१५६	५६	टीणा	२५	५४	२६४	१११	८३
संगमा*	१५	२५८	८६२	५६७	२२५	पीपगी*	१५	२२०	४५६	२४१	१८८
संसिज	५॥	२१	१६०	१००	६६	पीपकोष्ठ	१५	११३	४२८	८६७	२०४
श्रेष्ठी	६६	७०	४२२	१४०८	६६	शीशुव	१०	१२८	४७५	२२१	७॥

આમલુગામ	૭૫	૧૫૩૨	૨૮૭૬	૮૩૩	૨૯૫	કોમલી*	૩૫	૧૦૨૯	૫૭૪	૨૯૨	૨૦૨
જુલેલ*	૧૨	૨૩૮	૫૩૬	૧૭૬	૫૬	ખાનપુર	૮૧	૪૮	૨૪૯	૧૩૫	૫૨
રણોલી*	૧૦૦	૨૮૫૬	૨૪૩૪	૬૮૬	૧૧૮	ગોકળપુરા	૦	૧૦	૨૦૧	૧૧૭	૫૫
રૂદેલ*	૧૦૦	૧૭૪૮	૩૦૭૨	૩૧૨૮	૨૯૮	ગોત્રી	૧૯	૩૨૨	૭૬૯	૫૧૩	૧૪૯
લાલપુરા	૫૧	૮૪	૧૯૮	૧૨૪	૬૦	ગોરવા*	૧૫	૧૮૫	૮૦૦	૪૧૭	૧૬૩
વટોદરા*	૨૦	૭૯૪	૬૫૪	૩૬૩	૧૫૯	ચાપડ*	૧૯	૧૧૦	૪૨૧	૩૯૪	૧૨૦
વાલવોડ*	૪૦	૧૩૯૨	૨૫૯૬	૧૭૬૨	૨૨૩	જાણ*	૧૦૦	૧૭૧૦	૪૩૫૧	૫૦૧૨	૪૭૩
વાલજા*	૧૦	૭૦	૫૫૬	૧૦૬	૧૦૬	જાંજીરા*	—	૨૫૯	૧૪૨	૯૧	૧૭૬
સિરવા*	૭૫	૬૫૧	૨૧૫૪	૨૬૩૯	૪૧૧	તતારપુર	૧૦	૯૬	૧૬૧	૨૪૭	૧૨૭
સુંદજા*	૬૧	૨૧૮	૭૩૭	૧૧૫	૧૦૫	તરસાળી	૧૫	૧૬૦	૧૧૧૬	૫૦૪	૧૬૨
શેરડી(ગોડી)	૬૧	૦	૧૭૦	૧૭૩	૮૧	દયરથ*	૨૨	૫૧૮	૮૩૪	૩૧૪	૬૫
કુલ			૨૮૩૪૬	૧૦૬૪૪	૧૨૭	દામાપુરા	૫૧	૩૧	૧૪૭	૨૧૭	૭૫

વટોદરા મહાલ (કુલ પુસ્તકાલય ૫૭)

અલુખી	૯	૨૯૬	૩૨૯	૨૦૭	૬૯	ધનિયાવી					
અટલાદરા	૬	૨૩	૨૬૦	૧૧૬	૭૦	નિખમપુરા	૧૦	૬૫	૩૦૪	૧૯૩	૩૮
આસોજ*	૨૦	૫૯૧	૧૨૧૩	૨૭૨	૧૧૯	પદમલા*	૧૫	૪૨૮	૧૪૮	૨૪૦	૧૬૦
આન્નોડ*	૨૧	૬૧૧	૮૪૭	૬૦૬	૯૫	પાતળવેણી	૨૩	૧૧૮	૧૯૫	૨૧૩	૧૪૨
અંકોડીઆ*	૧૫	૪૧૬	૫૬૮	૧૫૪	૯૩	પોર	૨૫	૫૫૦	૭૬૮	૪૬૮	૧૩૩
ખટોલા*	૫૦	૮૨૨	૨૫૬૪	૭૮૭	૧૭૦	બાજવા	૧૫	૧૧૦	૨૭૯	૩૪૫	૧૭૫
ઉડેરા	૨૦	૧૮૭	૩૭૦	૩૬૦	૭૧	શીશ*	૧૦૦	૨૮૩૫	૨૨૬૦	૧૭૫૬	૨૭૬
કરચીઆ	૧૨	૭૪	૫૨૬	૩૦૪	૧૩૩	ભાવલી*	૨૫	૯૩૭	૧૧૧૦	૬૧૦	૮૩
કરોડીઆ	૨૫	૩૩	૧૩૬	૧૦૦	૮૦	મકરપુરા*	૦	૩૦૪	૭૪૫	૨૭૮	૮૦
કલાલી	૧૦	૩૧૪	૪૯૨	૧૨૮	૧૨૧	મણેમ	૧૦	૩૮	૪૦૪	૬૧૯	૯૩
કાથીપુરા*	૧૫	૧૭૮	૪૫૮	૨૫૫	૪૫						

वाघोडीच्या मंडलास (कुत्र प्रसक्तकालय २२)											
गान्धपुरा	६॥	८॥	१०७	१३७	४४	वाघोडीच्या	०	३४	२००	११२	५५
मेधाकुछ	५॥	११६	३७७	१२१	३४	आसोअ	०	३४	२००	११२	५५
रेशोली	५०	१६३६	११६०	११६८	३८१	करमाडीच्या	६३॥	२४६	१५८	२०३	६६
३वाड	१५	२१६	६८०	२२०	२११	कामोली	२०	४७३	५८८	१०३	३५
वडला	५॥	३६	२७१	२०७	६२	डाशीपुरा	०	१४२	२०५	१२५	५५
वडसर	१०	८७	२६२	१८६	८८	डोहजी	१०	१२५	३१०	५४६	१२७
वडाला	१०	१२३	६४८	२१६	१४०	भेरवाडी	१०	११७	६११	११६	५८
वरणुभा	१००	१३८६	२५०६	६७२	२१३	भंधा	६॥	७२	३१०	१७०	८७
वेमाडी						गजदरा	१०	२७	३११	१०६	५०
वासणा	१६	२००	४४२	६५३	१६५	गणेशपुरा	१०	५७	२८३	१७५	७५
डोहरीच्या	१५	६५	३७३	१६२	७३	गुनाल	६॥	६४	३१८	३६१	१००
सभा						जरोड	१००	८८१	१२६२	४३६०	२५७
समसाभा	६॥	३७	२५८	४२६	६४	हाडीच्यापुरा	०	१५०	४२५	२१०	१३०
समीच्याला	१८॥	८६	३७१	४४२	१४८	पीपणीच्या	१०	२४६	२६८	१४०	८५
भारत	२०	७५२	११६६	५६५	१७१	लणीच्या	१०	१०१	२४३	२१७	३७
सलाड	१२	१६४	४७०	३२१	६१	मडिधर	२५	३८६	६५८	५३७	६६
समिवा	५॥	१०४	२४१	६४	३८	रवाल	२५	३१३	८५७	७६१	२३७
मुंदरपुरा	५॥	२०	३११	२२६	७३	लोमडा	०	३७	२३०	२१५	१२०
सेरभा	२०	२०६	१६४	११५	४८	लोडोरा	२५	०	३२३	१६३	१००
मेवासी	२५	१०४५	१०४२	३००	१२६	संकरपुरा	०	४८	२४६	१००	४२
सोभाड	३०	११६३	१७६३	३८८	२४१	रमुलाभा	५०	६००	१३४१	३७६	८०
सोमवासणा	१५	४६	२५८	१५०	६५	माहरीच्या	५॥	६५	३४५	११५	४३
सांडरदा	१०	१४१	१६८	११७	६०	सांभाडाल	१०	७२	२२७	३८०	१४०
दरणी	५॥	७२	३२३	१४१	५३						
कुल			३५४०५	२२६१	६१६२	कुल			१०१४५	६२६४	१८५६

શિનોર મહાલ (કુલ પુસ્તકાલય ૪૨)						બરકાલ* X	૫૦	૧૧૯૯	૧૧૯૪	૧૦૬૫	૨૪૦
અમીસરા	૫	૧૪૮	૨૪૮	૧૫૪	૫૪	બાવળીઆ	૧૦	૮૪	૧૮૨	૧૬૭	૪૫
અવાખલX*	૧૫	૪૯૮	૧૧૨૨	૩૦૧	૨૦૫	બીથલીX	૧૦	૨૫૮	૩૨૦	૧૪૫	૩૫
અંબાલી	૬૧	૧૬૧	૨૪૪	૯૦	૩૯	ભેખડાX	૧૦	૧૦૮	૫૩૬	૧૦૮	૬૫
આણુદી	૨૫	૨૯૩	૧૧૭૬	૭૧૦	૨૦૨	માલપુરX	૧૦	૯૦	૧૬૭	૪૦	૧૯
અનસોયા	૨૫	૩૪૬	૭૪૬	૨૬૫	૫૩	માલસરX*	૬૦	૬૮૫	૧૩૧૨	૧૭૮૦	૨૧૫
ઉતરાજX	૧૯	૨૬૯	૮૦૨	૭૦૯	૧૭૪	મંજરોળ	૫૧	૮૧	૨૪૫	૧૫૦	૧૨૪
કણજોદાX	૧૧૧	૯૨	૩૧૩	૨૦૯	૮૭	માંડવા	૫૧	૪૦	૧૫૨	૧૧૧	૫૦
નાના કરાળા	૨૦	૯૦	૩૩૯	૫૨૫	૧૨૮	મિંદોળX	૬૧	૧૮૧	૪૫૧	૫૬૫	૬૧
મોટા કરાળા } *	૮૦	૧૭૦	૧૩૮૩	૫૬૩	૬૮	મોલેયાંX	૨૦	૬૦	૪૩૭	૩૫૮	૧૮૫
કુકસX	૮	૧૦૩	૪૬૦	૩૫૬	૧૩૯	વણીઆદ	૧૦	૭૫	૨૪૪	૨૦૨	૬૬
જાણુમેાષ	૧૫	૩૪૯	૮૬૫	૪૪૯	૬૪	વરખડ	૫૧	૭૩	૪૩૪	૨૨૭	૨૫૪
ઝાંઝડX	૧૧	૪૭૯	૯૪૨	૫૨૨	૨૧૦	ચિરોળા	૧૦	૮૨	૨૮૪	૨૫૦	૭૮
ટીબરવાX	૨૦	૨૮૦	૯૯૦	૫૫૧	૧૩૩	સતિસણા	૧૫	૩૨૧	૪૮૫	૧૪૬	૭૩
ટીંગલોદ	૧૬	૪૯	૩૬૯	૨૦૯	૯૦	સાંદલીX	૩૯	૬૪૮	૯૭૮	૧૩૪૯	૨૩૦
તરવા	૧૦	૧૬૮	૩૨૩	૫૬૪	૫૨	સાંધાX	૧૦	૨૩૦	૩૦૫	૭૬	૩૬
તેનતલાવ	૨૫	૧૦૩૫	૧૧૮૫	૧૨૫૧	૧૭૭	સીમળીX	૩૦	૬૬૦	૮૬૪	૫૬૫	૧૭૫
તેરસા	૮૧	૩૯	૫૫	૪૯	૪૬	સુરાસામંલX	૧૬	૧૫૪	૫૭૭	૪૨૩	૧૨૧
દામનગર	૮૧	૧૦	૨૫૭	૧૭૯	૩૯	સેમવા	૯	૨૨૦	૩૭૬	૧૪૧	૬૦
દામાપુરા	૬૧	૧૧૦	૨૪૭	૨૧૨	૮૬	દમીપુરાનાના	૮૧	૫૫	૩૧૯	૧૮૦	૫૭
દિવેરX	૩૩	૫૬૦	૯૧૬	૫૨૧	૧૨૭	કુલ		૨૩૧૫૨	૧૦૧૧૧	૪૫૫૩	
પુતીઆદX	૮	૧૧૬	૬૮૫	૩૯૫	૧૬૦	સખોડ મહાલ (કુલ પુસ્તકાલય ૪૦)					
ફાંબીઆ } * મોટાX	૨૪	૩૪૩	૮૨૫	૫૬૭	૧૦૪	ચરીદા	૧૦	૭૭	૧૫૦	૯૦	૩૬

અદલાદપુર	૬૧૧	૨૬	૨૫૪	૧૪૨	૪૦	માંડરોળ	૧૫	૧૬૭	૪૮૮	૪૬૬	૧૨૦
કસુખીઆ	૧૫	૩૪૭	૬૪૩	૨૬૬	૧૫૦	માલુ	૧૩	૪૬	૩૪૭	૭૬૨	૧૩૬
કાવીકા	૧૦	૯૦	૪૮૨	૨૦૮	૧૬૬	રાજનગર	૬૧૧	૧૦	૩૧૬	૧૮૩	૧૨૬
કોસિંદ્રામ	૫૬	૧૪૩૩	૧૧૪૩	૨૭૩૧	૩૩૫	રતનપુર કમારોળ	૫૧૧	૨૩	૧૬૩	૭૮	૩૧
ખુનવાડ	૧૨	૧૭૦	૨૫૩	૧૪૫	૧૦૦	લાદોદ	૧૫	૧૨૭	૪૧૩	૫૦૫	૧૪૩
ગરડા	૪૬	૫૦	૧૧૬	૧૪૮	૫૭	રાયપુર	૦	૦	૨૬૮	૨૨૬	૧૨૮
ગુડીઆ	૧૫	૮૬	૪૬૦	૨૪૫	૧૦૦	લાખરસ	૨૫	૧૩	૧૪૮	૧૫૭	૩૬
ચંદાનગર	૧૦	૨૦	૩૪૩	૧૫૪	૬૨	વડેલી	૧૦	૧૧૧	૪૪૮	૨૬૮	૧૮૦
ચાખોદરા	૨૫	૩૫૪	૬૩૦	૭૬૫	૨૦૦	વાસણીઆ	૩૦	૧૪૩૦	૬૫૦	૭૭૫	૧૬૬
ડીબા	૧૨	૭૧	૪૬૭	૨૬૫	૧૫૬	સરગી	૧૦	૧૫૨	૧૬૦	૧૬૮	૮૮
ડોરમાર	૫૧૧	૨૪	૩૩૦	૪૦૧	૧૨૫	સરડીઆ	૧૦	૧૬૬	૨૨૩	૬૦	૪૩
તાંદલમ	૫૧૧	૧૮૧	૨૪૬	૧૩૪	૩૫	સુપીયોડા	૧૩	૩૦	૨૨૬	૧૩૮	૪૨
નંદપુર	૧૦	૫૬	૩૧૫	૧૫૦	૮૩	સોનગીર	૨૦	૧૫૪	૫૪૮	૩૮૭	૧૬૩
પરવટા	૫૧૧	૩૬	૨૭૫	૨૨૪	૬૩	હડિડા	૧૫	૧૧૬	૪૧૭	૨૨૬	૧૨૩
પાટણ	૨૫	૧૨	૨૧૮	૧૩૬	૫૬	કલ			૧૨૮૨૦	૧૧૫૧૬	૪૨૧૬
પાણેજ	૬૧૧	૨૮	૩૪૭	૨૧૩	૧૧૦	સાવલી મહાલ (કલ પુસ્તકાલય ૨૮)					
પતરા	૧૦	૨૫	૩૪૩	૧૬૧	૪૪	અંજેસર	૧૨	૧૬૭	૫૮૫	૩૪૩	૧૬૫
પીપળસક	૫૧૧	૫૦	૨૭૪	૧૫૭	૭૦	છેલડ	૧૧	૬૨૨	૨૫૫	૨૧૫	૧૦૫
પીકા	૨૫	૫૦	૨૪૩	૧૪૪	૮૦	ખાખરીઆ	૦૦	૨૩૨	૬૭૬	૪૧૦	૧૨૬
કાંટા	૧૦	૬૧	૨૨૬	૨૬૨	૬૬	ગરધીઆ	૮	૪૮	૩૦૧	૨૬૦	૧૦૫
કાફટ	૧૦	૮	૨૦૨	૭૦૦	૧૨૫	ગાંગડીઆ	૨૦	૧૦૨	૧૭૫	૨૫૭	૭૦
ભોડેલી	૧૮	૮૫	૧૬૬	૫૫	૨૫	ગોહમ	૦	૩૪	૩૨૫	૪૧	૩૪
ભાટપુર	૩૦	૨૪૨	૬૧૬	૭૭૮	૫૨૨	કુડાવ	૧૬	૨૨૮	૬૭૩	૧૬૫	૧૨૮
માકણીઆ	૨૫	૧૩૪	૪૦૧	૧૧૦૧	૫૦૫	કેસર	૬૦	૧૦૬૪	૧૨૪૩	૫૨૪	૧૩૫
માલપુર	૬	૬૬	૩૧૫	૨૫૫	૬૬						

১৬৭

पु.सीपुरा	२५	१०२	३३०	२७५	१७६	मोटीभाडाख	१३	५३	२७३	७८	४८
धनतेज	१०	१६६	५८२	२१८	१४६	राष्ट्रीय	७॥	७६	२८२	२७६	११०
धर्मपुर	१५	१५१	३४८	१५५	१३०	राष्ट्रीयपुरा	६॥	४२	३६३	१६४	५४
नगीसरा	११	०५६	६५५	१००	५५	वरसडा	१२	१६३	३४७	२६१	८५
नानीभाडाख	०	७१	१६२	२३	१३	वालावांव	०	१३५	१५२	६६	४६
पक्षोव	६॥	६०	२१२	१४५	६०	वेजपुर	३५	११७८	८३३	७८३	२३८
आकरोल	१५	३३५	१०७५	२१३	८२	शारफपुर	२८	१६३	३१७	१६६	४२
मंजुसगर	३२	४६१	१०४७	४८१	१३५	समझाया	२५	३६	१५५	१७६	७१
रतनपुरा	२५	६३	४६१	३६५	११८	रेखन	२५	६३५	१०८६	१४४४	१८५
मुढेडा	५॥	६८	२५५	१५०	१०५	कुल					
मुवाव	१०	६२	३२६	३२८	१०१	वडाहरा					
						प्रांत कुल अंकहर					
						राज्यनां कुल अंकहर					

તારીખ

व्यवसाय	प्रति	आम
व्यवसायी	११४	
नवसारी	१८६	
महोसाय	४३०	
वडाहरा	४७०	

आम पुरतकाक्षयो कुल	१२२०		
प्रांत	कुल पुस्तक	वचपक्ष पुरतका	वाचको
अमरेली	१६७४३	५४४१०	१५६७१
नवसारी	८२२५०	६७२३२	२०७५३
महुमाणा	१६६०३१	१५०३२८	४६८६२
पडोवरा	२६८५८०	१८२१४४	५५२४१
कुल अंक	५८६६०४	४५३११६	१३८५५७

૨૧ પુસ્તકાલયે એ, હજી 'નિવેદનો' મોકલ્યા નથી

૪ ગુજરાત વર્તમાનપત્ર સોસાયટીમાં રજીસ્ટર થયું છે.

* સ્વતંત્ર મહાન છે,

વડોદરા, -
તા. ૮-૧૦-૨૬

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક
સાર્વજનિક પ્રતિષ્ઠાલય

ગ્રામ પુસ્તકાલયોનાં ત્રિમાસિક હેતુ

આ સગન સદર દલીલત મોક્ષલાભને નમૂનો ફરીથી જાણવામાં આવે છેઃ કારણ સગ-
જન જોમે પ્રસ્તુતકાથો નવીન હોષ તેમને આં નમૂનાની માદિતી છેજ નદિ.

नाम तादुक् प्रोन ना ग्रामे पुस्तकालयने
ता. थी ता मुथीने त्रिभासिक देवालय.

[illegible]

भा. श्री सांख्यनिक पुस्तकालय

क्र. सं.	विवरण	मा.ग.	ता.
१	आभरतथो आभरतभरना नवेभरतनी	ता. ५ सुधीमा ओकभरना	
२	नवेभरतथो नवेभरतनी इष्टभरतनी	ता. " " "	
३	इष्टभरतनी ओकभरतनी मे	ता. " " "	
४	मे थो लुभाभरतनी आभरत	ता. " " "	

७. मा. पील
 महान्तीय अमरपः १३.

પુસ્તકાલય

સવાળમ :

દેશમાં વાર્ષિક રૂ. ૩-૮-૦
પરદેશમાં „ રૂ. ૫-૦-૦
છૂટક નકલ રૂ. ૦-૬-૦

વંચીઓ :

નાનાભાઈ ચંદ્રશેખર દીવાનજી
મહિલાત મહાશયકર વ્યાસ

અવસ્થાપક :

વાઘજીભાઈ નારણભાઈ અમીન
બી. ડી. વ.
મંત્રી, પુ. સ. સ. મં. વિ.
રાવપુરા.....વડોદરા.

અનુક્રમણિકા

વિષય	લેખક	પૃષ્ઠાંક
આલો આરોળા	—તંત્રીરથાનેધી	૭૨૫
પરિષદ માટેનો સંદેશ...	શ્રી. મગલાલ દ. મહેતા ...	૭૨૬
જ્ઞાનદીપક (કાવ્ય)...	શ્રી. હીરાલાલ ઉપાધ્યાય ...	૭૨૯
હસ્તલિખિત પ્રતોની મૂલ્યવાન મહત્તા	શ્રી. છોટાલાલ માનસિંગ કામદાર	૭૩૦
કડી મહાલ પુ. પરિષદનો હેવાલ	... ..	૭૩૨
દાનની દિશા	શ્રી. કાન્તિપ્રસાદ લા. ત્રિવેદી	૭૩૬
વાંચીને જ્ઞાનમાં રાખો. ...	શ્રી. નાનજીભાઈ જે. પટેલ...	૭૪૦
“ અંથ જ્ઞાનનું ધામ છે ” (કાવ્ય)	શ્રી. મગનલાલ જોશલાલ રાખી	૭૪૦
પ્રાંત પુ. મંડળોના હેવાલ-હિસાબો		
૧ વડોદરા પ્રાંત પુ. મંડળનો	... ..	૭૪૧
૨ નવસારી ” ”	... ..	૭૪૭
૩ મહેસાણા ” ”	... ..	૭૫૦
૪ અમરેશી ” ”	... ..	૭૫૩
શ્રેષ્ઠ વાચનમાં ઉપયોગી પુસ્તકોની યાદી	... ..	૭૫૬
મયા વર્ષમાં પ્રકટ થયેલા ગુજરાતી પુસ્તકો	... ..	૭૬૧
પુસ્તકપરિચય	શ્રી. વિનાયક પંડ્યા, ‘દ્રષ્ટા’ મ. પ્ર. વ્યાસ	૭૬૫
	ના. નં. ચોકસી	
પુસ્તકાલય નેધિ	... ..	૭૭૫
વડોદરા રાજ્ય પુ. મંડળ શું શું કરે છે ?	... ..	૭૭૯
મામ પુ. અને પુ. મ. સ. મંડળનો પરસ્પર જાંજાંધ	... ..	૭૮૦
૭ મી વ. રાજ્ય પુ. પરિષદની પત્રિકાઓ	... ..	૭૮૨
પુસ્તકાલય ખાતાની સૂચનાઓ, વટહુકમો વગેરે	... ..	૧૭૩

ચાલો ઝારોળા

—તંત્રીસ્થાનેથી

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદનું સાતમું અધિવેશન ચાલુ માસની તા. ૧૮-૧૯ ના રોજ ઝારોળા મુકામે પાંચ વર્ષના ગાળે મળે છે. એ પ્રસંગે પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિમાં રસ લેતાં અને સક્રિય કાર્ય કરતાં સૌ હાજર રહે એ ખાસ જરૂરનું છે.

છેલ્લાં છ વર્ષના અંતે મળતી આ પરિષદમાં એ સમય દરમિયાન થયેલાં કાર્યોના અવલોકનમાંથી મળેલા જુદાજુદા મંત્રી-અંધપાલોના અનુભવો ત્યાં જાણવા મળશે; એ અનુભવોમાંથી તમે કરેલાં કાર્યમાં નડેલી મુશ્કેલીઓનો નિકાલ જડી આવશે અને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને વેગ આપે તેવી વિવિધ વિચારસરણીઓ જાણવા મળશે. ઉપરાંત, આગામી કાર્યક્રમ અને તેની રૂપરેખા પણ જાણવા મળશે.

આ પ્રસંગે પુસ્તકાલયોને ઉપયોગી અને માર્ગદર્શક નીવડે એવું એક પ્રદર્શન પણ બરાશે, જેમાંથી તમને જાણવાબેગ અને તમારી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં માર્ગદર્શક થાય તેવા વિવિધ નમુનાઓ પણ જોવા મળશે.

વૃજી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં પોતાનો સારો એવો ફાળો નોંધાવનાર કાર્યકરોનો પણ જાણે એક મેળો જામશે, જેમની સાથેના વાર્તાલાપ અને સંભાષણોમાંથી આપણી આ પુનિત પ્રવૃત્તિને વધુ વેગ આપે તેવા વિચારવિનિમયનો પણ લાભ પ્રાપ્ત થશે.

ઉપરાંત પુસ્તકાલય ખાતાના અધિકારી દ્વારા તમારા કાર્યમાં જિલ્લી થતી આંટીના ઉકેલો પણ મળી આવશે.

એટલે લાંબા ગાળે મળતી આવી તકનો લાભ સૌ મંત્રી-અંધપાલો અવશ્ય લે, ચાલુ માસની તા. ૧૮-૧૯ ના રોજ ઝારોળા મુકામે આવી જાય અને આ પુનિત જ્ઞાનગંગામાં નિમજ્જન કરવાનો લાભ અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે. એ મારે—

ચાલો ઝારોળા.

પરિષદ માટેના સંદેશ

ચાલુ માસની તા. ૧૮-૧૯ મીના રોજ શ્રી અરિયા ગામે વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદનું સાતમું અધિવેશન મળે છે. રાજ્ય પરિષદ હવે પાંચ પાંચ વર્ષે મળે છે. એક પરિષદ ભરાય જય તેમાં જે ઠરાવો થાય, બીજી પરિષદ મળે ત્યાં સુધીને માટેની જે કાર્યવાહી રજૂ થાય તેનો પૂરેપૂરો અમલ કરવાને આપણને-પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં રસ લેનારા સૌ ભાઈઓને-ખાસાં પાંચ વર્ષ મળે છે.

આપણે આપણા રાજ્ય પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની જ વાત લઈએ. રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો વેગ, સદાનુભૂતિ અને મદદ રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ, પુસ્તકાલય સં સં મંડળ અને પુસ્તકાલય ખાતુ જરૂર કરે છે, છતાં આપણી શિશિલતાને લખને હજુ ઘણું કાર્ય બાકી છે. આખા રાજ્યનું પ્રમાણુ જેતાં આપણાં જગતાં જુદાં મંડળો કેટલાં ? સરળ પણ સાચું વર્ગીકરણ ધરાવતાં પુસ્તકાલયો કેટલાં ? પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ વિષેના ખાતાના પરિષદનાં સંદેશાઓ, સૂચનાઓ, વટહુકમોનું ચૂસ્ત રીતે પાલન કરનારાં પુસ્તકાલયો કેટલાં ? બપોએ મહિના અગાઉથી ખાતાના અધિકારી સાહેબ વાર્ષિક નિવેદનોની સૂચનાઓ-તાકીદો આપ્યા કરે છતાં કેટલાંક પુસ્તકાલયોનાં વાર્ષિક નિવેદનો બાકી રહી જાય તે શું. સૂચવે છે ? આપણા શિક્ષણવર્ગોમાં લાભ લેનારની ઉણપ. આ બધી વસ્તુરિયતોના ખ્યાલ કરીશું તો માલુમ પડશે કે તેમાં દોષ ખાતાનો નથી, રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળનો નથી, પણ આપણો જ છે, પુસ્તકાલયોના ચાલોનો છે. આપણે અવ્યવસ્થિત છીએ, આપણામાં પ્રમાણુ પ્રમાણુ વધારે છે, અને ઠી તો પછી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે આપણને અણગમો છે.

આપણા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ અને ખાસ કરીને ગ્રામ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ તો શિક્ષકો પર જ નિર્ભર છે, એમ કહેવું એ જરાયે અતિશયોક્તિભર્યું નથી. શિક્ષકોએ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનું જે કાર્ય કયું છે તે જરૂર પ્રસન્નનીય છે; છતાંયે નમ્રભાવે, શિક્ષકોના ઋણી રહીને પણ એટલું તો કહેવાનું મન યદ જાય છે કે ‘શિક્ષક ભાઈઓ ! ગામડાંની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ આપના સંપૂર્ણ સહકાર વગર નહિ કાલે-ફૂલે આપ જે જે ચુસ્કીઓ વેળીને એ પ્રવૃત્તિને સાચ આપતા આવ્યા છો, અને હજુ આપો છો તેમાં દાર્દિક ઉમેરો કરો, તમારો અમૂલ્યમાં અમૂલ્ય વખત બચાવીને થોડો આ પ્રવૃત્તિને આપણે તોય ઘણું કામ થશે જે શિક્ષક રોજનો માત્ર અર્ધો કલાક પુસ્તકાલયને આપે તો તેના પુસ્તકાલયનું કામ કયું જ બાકી ન રહે. કોઈ કામમાં ઉતાવળ થશે નહિ અને પુસ્તકાલયમાં એક પ્રકારની નિયમિતતા આવી જતાં વસ્તુરિયત અને વાતાવરણ સુધરી જશે.

જૂથમંડળ, મહાલમંડળ, પ્રાંતમંડળ અને રાજ્ય મંડળની બધી પ્રવૃત્તિઓના ઉદ્દેશના મુજબ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને નિયમિત અને નક્કર બતાવવાના જ વિચારો દોષ છે. વર્ષે વર્ષે મહાલ પરિષદો ભરીને આપણે આપણા મહાલ પૂરતી કાર્યવાહી તપાસીએ છીએ, જથ્થેજથ્થે વર્ષે પ્રાંત પરિષદ ભરીને પ્રાંતની કાર્યવાહી તપાસીએ છીએ અને પાંચ પાંચ વર્ષે આખા રાજ્યની પરિષદ ભરીને આપણે આખા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો ક્યાસ કાઢીએ છીએ.

દર વર્ષે જે મહાલો ચોતલા મહાલ પૂરતી પણ પરિષદ નથી મેળવી શકતા તે મહાલોની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ જોરમાં નથી ચાલતી એમ કહેવું પડે તો એ ખોટું ન ગણાય.

સાતમી પરિષદની યાત્રાએ આવેલો યાત્રી શું શું નિશ્ચયો કરીને જશે ? કેવાં કેવાં કાર્યોનો નિશ્ચય કરીને પોતાપોતાના વતન તરફ પાછો ફરશે ? તેની સમક્ષ આવતી પરિષદ સુધીનાં કેટલાં કામો અગવવાનાં પડ્યાં છે ? તેમાંથી કેટલાં એ ખરા અંતઃકરણથી અગવવી શકશે ? તેનો દૂક ખ્યાલ હાલના તબક્કે પરિષદના સંદેશ તરીકે આપણે વિચારી લઈએ તો અસ્યાને નહિ જ ગણાય.

(૧) આમ પુસ્તકાલયના મંત્રી તરીકે:—

- ૧ આમ પુસ્તકાલયનું વર્ગીકરણ ન થયું હોય તો તે વહેલામાં વહેલી તકે કરવું;
- ૨ આમ પુસ્તકાલયનું સંપૂર્ણ અને વ્યવસ્થિત દફતર રાખવું;
- ૩ આમ પુસ્તકાલયને સહકારી યોજનામાં દાખલ કરીને સમાજને વધુ વાગ્દા આપવું;
- ૪ આમ પુસ્તકાલયનો લાભ સ્ત્રી, પુરુષ, બાળકો વધારે પ્રમાણમાં લે તેવા પ્રયત્નો કરવા;
- ૫ આમ પુસ્તકાલયને સારામાં સારું કામ કરવું થાય તે બાબત ધ્યાનમાં રાખીને બજેટો માટે પ્રયત્ન કરવા;
- ૬ આમ પુસ્તકાલયમાં સારા પ્રમાણમાં સુદર બાલસાહિત્ય વસાવવાનું અને વર્તમાનપત્રો, માસિકો તથા પુસ્તકો દ્વારા પુસ્તકાલયમાં ખરાબ તત્વ પેસી ન જાય તે માટે ચોક્કસ-પહેરો રાખવો;
- ૭ કુમાર મંડળો, સાહિત્ય સભાઓ અને પ્રૌઢ શિક્ષણવર્ગો બોલીને નિર્દોષ સામાજિક સેવાનાં કાર્યોમાં બનતો ફાળો આપવો;

(૨) જૂથ મંડળના મંત્રી તરીકે:—

- ૧ જૂથમંડળ પોતાના વર્તુલમાં આવતાં પુસ્તકાલયોની અગવડ-સગવડો જાણવા અને બનતો ઉકેલ લાવવા પ્રયત્ન કરે;
- ૨ પુસ્તકાલયોની અનિયમિતતા દૂર કરવાને બનવું કરે;
- ૩ પુસ્તકાલયોનાં ત્રિમાસિક નિવેદનો મંગાવી તેમની રિયલિટી વાકેફ રહે તથા મહાલમંડળને વાકેફ કરે;
- ૪ ઓછા-વધતાં બજેટો ચર્ચા હોય પણ નજીક નજીક હોય તો તેમને સહકારી યોજનામાં દાખલ થવા સમજણ આપે અને એ યોજનાનો વધુ પ્રમાણમાં લાભ લે;
- ૫ આમ પુસ્તકાલયોની વ્યવસ્થા અંગેનું બાકી રહેલું કામ પૂરું કરાવી લેવા સલાહ-સૂચનાઓ અને મદદ આપે;
- ૬ વર્ષ આખરે નિશ્ચય થયેલા વખતે જૂથમંડળની સભા બોલાવી તેની કાર્યવાહી મહાલમંડળને જણાવે;

(૩) મહાલ પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રી તરીકે:—

- ૧ મહાલ પુસ્તકાલય મંડળને જાગૃત રાખવા રાજ્ય તે પ્રયત્ન કરવા;
- ૨ દર ત્રણ માસનાં નિવેદનો જૂથ મંડળો પાસેથી મંગાવી મામડાંનાં પુસ્તકાલયોના વાચન-પ્રચારથી વાકેફ રહે અને જોઈતી સલાહ-સહાય આપે;
- ૩ આમ પુસ્તકાલયોની માનદ પ્રચારક દ્વારા તપાસ કરાવી શી શી ખામીઓ છે, તે જાણવી અને દૂર કરવા કરાવવા પ્રયત્ન કરવા;
- ૪ દર વર્ષે મહાલ પરિષદ ભરી આખા મહાલની કાર્યવાહીમાં શું શું કામ થયું, કેટલું બાકી રહ્યું વગેરે બાબતોનો ઉકેલ લાવવા પ્રયત્ન કરવો;
- ૫ જૂથ મંડળોએ જે કામ કરવાનું હોય છે તેમાં રહેલી દિગ્ધિલતા બાબત તેમને જાગૃત કરી બનતી મદદ કરવી;

૬ મહાલ મંડળની તમામ વખતોવખતની કાર્યવાહી પ્રાંત મંડળને જણાવવી અને તેમના તરફથી સલાહ-મુશવત ને મદદ મેળવવી;

૭ શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા, વાચક મંડળ, શિક્ષણવર્ગો, પત્રવ્યવહાર દ્વારા પુસ્તકાલય શિક્ષણ વર્ગે રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળની ઉપકારક યોજનાઓને હાર્દિક સાથે આપવો અને તેના વધુ ને વધુ પ્રચાર થાય, લાભ લેવાય તેવા પ્રયત્નો કરવા;

(૪) માનદ પુસ્તકાલય પ્રચારક તરીકે:—

૧ રજા અને વેકેશન દરમિયાન ફરીને કે કોઈ પણ પ્રકારની રજા લઇને વર્ષમાં નિશ્ચિત એક વખત તો મહાલનાં તમામ પુસ્તકાલયોની તપાસણી કરવી;

૨ તપાસણી દરમિયાન શિક્ષણ ભાષ્ટના એક નમ્ર સાથી તરીકે—મદદગાર તરીકે રહીને તેમને જે જે મુશ્કેલી હોય તે સમજાવીને દૂર કરવા અનુવં કરવું;

૩ જે તે ગામના સમાજના સંપર્કમાં આવીને તેમને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં રસ લેતા કરવાની પ્રવૃત્તિ હાથ ધરવી;

૪ પુસ્તકાલયોના ચાલકોની મુશ્કેલીઓને અભ્યાસ કરી તેમની મુશ્કેલીઓ દૂર કરવાના શક્ય હોય તેટલા ઉપાયો યોજવા;

૫ પ્રાંતમાં ભરાતા શિક્ષણવર્ગોમાં જે જે મંત્રી ભાષ્ટઓએ શિક્ષણ નહિ લીધું હોય તેવાઓ પાસે અરજી કરાવી તેમને શિક્ષણવર્ગમાં હાજર રહેવા સમજણ આપવી;

૬ શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા, વાચકમંડળની યોજના, પત્રવ્યવહાર દ્વારા પુસ્તકાલય શિક્ષણ તરફ સૌ કોષ્ટનું ધ્યાન ખેંચી એ બાબતો પર વિશેષ ધ્યાન આપે અને લાભ લેતા થાય એવા દરેક પ્રયત્ન કરવા;

૭ જે તે ગ્રામ પુસ્તકાલયના મંત્રીથી માંડીને જૂથ, મહાલ, પ્રાંત કે રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ કે પુસ્તકાલય ખાતા તરફથી જે સેવા સોંપાશે તે સંપૂર્ણ વધારાથી બજાવવા હરદમેય તૈયાર રહેવું.

(૫) પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ:—

ગ્રામ પુસ્તકાલયના મંત્રીથી માંડીને જે મહાલ મંડળ સુધી નિયમિતતા દાખલ થઈ જાય તો પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળનું કામ ધમ્મજ દળવું અને નિયમિત બની જાય, ગ્રામ પુસ્તકાલયો જૂથ મંડળને, જૂથ મંડળો મહાલ મંડળને અને મહાલ મંડળો પ્રાંત મંડળને જવાબદાર હોય છે; સૌ કોઈ પોતપોતાની જવાબદારી યોગ્યસંપણે ઓળખતા થઈ જાય અને તે પ્રમાણે પોતપોતાનું કામ નિયમિતતા પર લાવી મૂકે તો પ્રાંત મંડળની વાર્ષિક સભા વખતે જે જે કામ પ્રાંત મંડળે કરવાનાં હોય તેની સજ પડી રહે; અને તે પ્રમાણે જે તે કામ થઈ જાય કારણકે ત્યાં આખા વર્ષ દરમિયાન ચરેલા પ્રત્યેક ગ્રામ પુસ્તકાલયોના અકિડા, વિગતો, બધું આવી ગયું હોય, મનાદ પ્રચારક, ગ્રામપુસ્તકાલયોના ઉત્સાહી મંત્રીઓ, જૂથમંડળના મંત્રીઓ અને મહાલ મંડળના મંત્રી વગેરે એ કાર્યકર્તાઓ હાજર હોય છે, તેમની પાસેથી આખા પ્રાંતની વિગતવાર નક્કર માહિતી પ્રાંત મંડળ મેળવી શકે છે અને લેણી મદદ સલાહ અપી શકે છે; પણ જે નિયમિત કામ થયું હોય તોજ આ રીતે થાય, નહિ તો પછી જે કામ થાય તે કામ કરવાની ખાતર કરવું એટલુંજ; એનો કશોજ અર્થ થતો નથી. એટલે પ્રાંત મંડળને જાગૃત રાખવું હોય તો આપણે જાગૃત રહેવું પડશે. પ્રાંત મંડળ બંને જાગવાને બદલે આપણે બારણે વાગવ ને તોજતો વગડાવે, પણ આપણે કુંભકર્ણની નિદ્રામાંથી નહિજ જાગૃત થઈએ તો પ્રાંત મંડળ શું કરી શકે ? પ્રાંત મંડળ ગામડે ગામડે ક્યાંથી

આપણું કામ કરી આપે ? જ્યાં સુધી જાળકો પુસ્તકો વાંચવા માગે ને આપણને કંટાળો આવે, જૂથ મંડળના મંત્રીને પોતાનું કામ વેળા ભાર જેવું લાગે; મહાલ મંડળના કાર્ય-કર્તાઓને તેના કામમાં વધતો-ઓછો રસ હોય ત્યાંસુધી આપણાં પ્રાંતમંડળો-ને આપણી પ્રવૃત્તિ કીડીના વેગે જ ચાલવાની. અને જો એ એમ જ ચાલવાની હોય, પ્રાંત પરિષદો અને રાજ્ય પરિષદો આપણા દિલમાં કાંઈ પણ અસર ઉપજાવવાને શક્તિમાન ન થઈ શકતી હોય તો પછી એ પરિષદો પાછળ થયેલો અર્થ, એ પરિષદ પાછળ જે જે મહાનુભાવોએ અનેક રાતના ઉગ્મગરા વેઠ્યા હોય, અનેક પ્રકારની સલાહ-સલાય આપી હોય તેનું પરિણામ શું ? અને પરિષદના યાત્રીએ કરેલો અર્થ, શુભાવેલો વખત એ બધું પાણી જ ને ?

અને માટે જ:-

આપણી રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદ પાંચ પાંચ વર્ષે આપણને પોતાના સંદેશ દ્વારા પ્રેરણા આપ્યા કરે છે કે “ સમસ્ત પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં રક્ષ ધરાવતા સહદે જાણ્યો ! પાંચ પાંચ વર્ષના ગાળા પછી હું મારો સંદેશો સુજાવવા આવું છું. તમે એ શુભ અવસરે પરિષદને આંગણે પધારો, હળો-મળો, પ્રવૃત્તિ વિષેના અનેક નાતેરા-મોટેરા સૌના વિચારો સાંભળો-સંભળાવો, પ્રવૃત્તિને વેગ મળે તેવી યોજનાઓ ધડો-વિચારો, પ્રવૃત્તિમાં તમે પડ્યા હો તો નિયમિતતા લાવો; આજસને-પ્રમાદને દૂર કરો અને આ લોકભોગ્ય મહાપ્રવૃત્તિને પૂરો વેગ આપવા કટિબદ્ધ થાઓ. ”

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના એક નમ્ર સેવક તરીકે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં રસ લેનારા પુસ્તકાલય-પ્રેમીઓને મારી પણ નમ્ર અરજ છે કે પરિષદ માતાનો સંદેશો પામવા અવરય પરિષદમાં પધારજો; પરિષદને આપના જ્ઞાનનો લાભ આપજો ને ઉપર જણાવેલાં કાર્યોને અને પરિષદમાં જે નવીન કાર્યવહી રજૂ થાય તેને આવતા પાંચ વર્ષના ગાળામાં સંપૂર્ણ રીતે ક્ષેત્રમંદ પનાવવાનો પરિષદનેજ ટાંકણે નિશ્ચય કરી નાખજો.

પ્રભુ ! અમારી લોકભોગ્ય પ્રવૃત્તિ ઉપર આપના અમર આશીર્વાદ ઉતારજો.

મજલાલ ૬૦ મહેતા.

—ક્ર—

જ્ઞાનદીપક

[આશાવરી]

જ્ઞા ન - દી પ ક સુ ખ ખા ણુ

જગતમાં જ્ઞાન-દીપક સુખ ખાણુ.

અંધારાનાં અંતર હરતાં, કરતો પ્રકાશવાન

બનાવતો જીવન ઉન્નત એ, દેરી પંથ મહાન

જગતમાં જ્ઞાન-દીપક સુખ ખાણુ.....જ્ઞાન.

જગતના ઝંઝાવાત મહી જો કંઈ સુખની લ્હાણુ

અન્ય પ્રકાશથી અળગા જઈને આશ્રય લ્યો દીપ-જ્ઞાન

જગતમાં જ્ઞાન-દીપક સુખખાણુ.....જ્ઞાન.

હીરાલાલ ઉપાધ્યાય

હસ્તલિખિત પ્રતોની મૂલ્યવાન મહત્તા

વેસ્ટ મિન્સ્ટર દેવળના દક્ષિણ તરફના ભાગમાં રોન્સરની કબરમાં શેકરપીઅરનું હાથનું લખાણ મળી શક્યું નહિ એટલે ૫૦,૦૦૦ પૌંડની કિંમતનો આ ખુનનો કોષ કલિપત પ્રદેશમાં અખંડ પડ્યો હોય તેમ લાગે છે.

૫૦,૦૦૦ પૌંડ ? જરૂર, શેકરપીઅરના હાથના લખાણની તેટલી કિંમત થશે તેમ વેચનારાઓ માને છે. પણ તેટલા પૈસા એનાં નાટક માટે નથી, તે પૈસા તો કવિતા માટે છે. આ કવિતા આ અમર કવિએ રોન્સરની અંતિમ ક્રિયા વખતે તેની પેટીમાં ખૂટી દીધી હતી. બીજાઓએ-એન જોન્સન, ક્રાન્સસ બોમંટ, જોન ફેલેચર તથા તે વખતના કવિઓએ પોતાની કવિતા સાથે તેનું અનુકરણ કર્યું. એક નાટકના અઢી લાખ ઉપજ શકે, પરંતુ તેમાં પણ જુદી જુદી કિંમત હોય છે. કેમકે 'રોમિયો અને જુલિયેટ'ની કિંમત વધારેમાં વધારે આવે, ત્યાર પછી 'હેન્સેટ'ની આવે. પાછળથી લખાયેલ નાટકોની કિંમત ખાસ ન ઉપજે. આ હસ્તલખાણ જગતનું અતિ પ્રખ્યાત તથા અતિ કિંમતી લખાણ થશે.

ખરી રીતે તો કાવ્ય અથવા વેસ્ટ મિન્સ્ટરના દેવળમાં મળી આવતું સોળમી સદીનું કોષ પણ હાથનું લખાણ બ્રિટિશ મ્યુઝીઅમના કબજાનું ગણાય, નહિ કે તે હરાજ થાય.

મહાન અમેરિકન વેપારી રોસન બેકે 'એલિસ ઇન વન્ડરલેન્ડ'ના મૂળ લખાણ માટે આપેલ ૧૨,૪૦૦ પૌંડ જેટલી તેની કિંમત ઉપજે. કમનસીબે એરી પાર્સંથી પોતાની પ્રખ્યાત વાર્તાનું મૂળ લખાણ ખોવાઈ ગયું છે. કદાચ તેને બાળી નાખવામાં આવ્યું હોય અથવા તો શોધકની શઢ જોખને તે ક્યાંક પડ્યું હશે. જો તેને કચરાની ટોપડીમાં નાખ્યું હશે અને તે પરતી ચીંથરા વ્યતીવનારને ત્યાં વેચાઈ હશે તો તે માણસ કાયદેસર તેનો માલિક ગણાશે. કોનરેડના 'વિક્ટરી'ની હાથપ્રતના ૧૯૨૪ માં ન્યુયોર્કમાં થયેલ કિવન વેચાણ વખતે ૧,૬૨૪ પૌંડ ઉપજ્યા હતા.

આવી વસ્તુમાં અલભ્યતાથી કિંમત આંકવામાં આવે છે. ક્રીટસની સહીવાળી ૨૨ લીટીની એક કવિતાની હાથપ્રત ન્યુયોર્કમાં વેચાતાં તેના ૩,૮૦૦ પૌંડ ઉપજ્યા. આ ખખર ને જ કવિતાની ૧૭ લીટીના માલિકને પડી. તેણે પોતાનો સંગ્રહ લંડનમાં હરરાજમાં ખૂંચ્યો. તેના ફક્ત ૬૫ પૌંડ ઉપજ્યા. પહેલું વેચાણ ધારી લીધેલ અદ્વિતીય સંગ્રહનું હતું. તે અદ્વિતીય નથી તેમ ખાતરી ચતા ક્રીટસના હાથલખાણોનું બજાર બેસી ગયું. એવી માન્યતા પ્રસરી કે હજુ વધારે લખાણો મળી શકશે અને તેથી ક્રીટસની ૧૭ લીટીના ૩,૪૦૦ પૌંડ અથવા ક્રીટસના અર્ધા લખાણની તેટલી કિંમત આપી શકાય નહિ. બેલફ્રું, તેણે લખેલ 'બુક્કલેન્ડ'ની કિંમત તેનાં બીજા અર્ધા લખાણો જેટલી હરરાજમાં ગણી શકાય.

વળી સામાન્ય રીતે ધારી લેવામાં આવે છે તેટલી રામયની પણ કિંમત નથી. બોપ દ વેજાનું ૧૬૦૪ માં હાથનું લખેલ નાટક કેટલાંક વર્ષો પહેલાં ૨૫ પૌંડમાં વેચવામાં આવ્યું હતું. તે માટે એકજ ત્રાહક હતો. તેણે તો વેચનારના એજન્ટને ૧૫૦૦ પૌંડ સુધી ખરીદવાની સગા આપી હતી પરંતુ શરૂઆતમાં એકજ માગણી ૨૫ પૌંડની જ થઈ.

અમેરિકાના સંપ્રદાય કેટલીક ઐતિહાસિક હાથપ્રતો તથા સદીઓ માટે અકલિપત

કડી મહાલ પુ. પરિષદ ત્રીજું અધિવેશન

કડી મહાલ પુ. પરિષદનું ત્રીજું અધિવેશન કડી તાલુકાના રાજપુર ગામે તા. ૨૨-૧૦-૩૬ના રોજ કડી વિભાગ શાળાધિકારી મે. શ. રા. સુનીલાલ મગનલાલ દેસાઈ સાહેબના પ્રમુખપદે મળી હતી, જે પ્રસંગે વિભાગના મહાલ શાળાધિકારીઓ, પુસ્તકાલય ખાતાના મહદ્દનીશ વ્યવસ્થાપક મે. ઉમેદભાઈ સા. તેમ જ અન્ય ગામોના અંચાલો અને આમંજનો સારી સંખ્યામાં હાજર હતા.

કામકાજની શરૂઆત મે અત્યંત જાળાઓ અને ગુજરાતી શાળાના વિદ્યાર્થીઓની પ્રાર્થનાથી કરવામાં આવી હતી.

બાદ સ્વાગતપ્રમુખશ્રી વેણીદાસ ઉજ્જમદાસે સ્વાગત કરતાં સૌને આવકાર આપી એકતોની હાલની હીન દશાને ઉલ્લેખ કરી તેના કારણરૂપ અચાન હોવાનું જણાવી શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે તેને દૂર કરવાના કારણ પ્રયાસોનું વર્ણન કર્યું હતું.

આગળ ચાલતાં તેમણે અચાનતાના નાશના ઉપાય સૂચવતાં આ અચાનનો નાશ કરવા સાર પુસ્તકાલયોની ઉપયોગિતા સંબોધરૂપે સમજાવી હતી. તેમણે જણાવ્યું કે, ફરજિયાત કેળવણીથી લોકસમુદાય કેળવણી તો માંડ્યો, પણ મોટી ઉંમરના યતાં બાર ચૌદ વર્ષમાં થોડું થણું બળેલું બૂલી જવાવા માંડ્યું. આજે ફરજિયાત કેળવણીને તેત્રીસ વર્ષ થયાં છે એટલે લગભગ આજીસ વર્ષથી નીચેની ઉંમરના કોઈ નિરક્ષર ન હોવા ભેદ્ય છે. પણ તેમ નથી. કષ્ટમાં પડ્યા પછી જેણે જેણે વાંચવા લખવાનો સંબંધ છોડ્યો તે બધાએ આજે ન ભણ્યા જેવાજ-પુસ્તકોને થોડાં કહેનારા અને અક્ષરોને કાળા કાળા મોકાડા કહેનારા-માલૂમ પડે છે, અને તેથી મોટી ઉંમરના માણસો બળેલું બૂલે નહિ, મેળ-વેલા જ્ઞાનમાં ત્રિદિ થાય, અને પોતાના જીવનને વહેતી નદી માફક સ્વચ્છ રાખી શકે એ હેતુએ આજનાં પુસ્તકાલયોની સ્થાપના જરૂરી જણાઈ.

આપણે જેમ આપણા વ્યવહારનાં કામો એકબીજા સાથે વાતચીત કરી સરળ બનાવી શકીએ છીએ, ન જાણતા હોય તેવી બાબતો એકમેકને પૂછી જણાવી વાકેફ રહી શકીએ છીએ, તેમ દુનિયામાં શું ચાલી રહ્યું છે; કઈ પ્રજા કોની સાથે કેવો સંબંધ રાખે છે અને ત્યાંની પ્રજાઓ શાથી સુખી થઈ છે અને આપણે આ સિચિતિમાં શાથી છીએ-એ બધું આપણે આજે વાંચીને સમજી શકીએ છીએ અને આ વાચનની જરૂરીઆતે પુસ્તકાલયો શરૂ કર્યો.

જે જે પ્રજા, રાષ્ટ્ર કે દેશોએ થોડા વખતમાં પોતાની પ્રજાની પ્રગતિ કરી છે તે તે રાષ્ટ્ર અને દેશોએ સર્વસામાન્ય કેળવણીના પ્રશ્નને એકસાદ હાથમાં લઈ તેને સફળ બનાવ્યો છે. ને સફળતામાં પુસ્તકાલયોએ મોટો ફાજો આપ્યો છે.

નિરક્ષરતા ટાળવામાં પુસ્તકાલયોનો જખરો ફાજો છે. એ પુસ્તકાલયો અહીંની માફક ઈ-ચુનાનાં મકાનોમાં બરી રાખેલાં ચોપડીઓનાં કપાટોમાં જ સમાતાં ન હતાં; એ પુસ્તકાલયો ચેતનવંતા હતાં, તેમાં પ્રાણ હતા. પુસ્તકાલયની પાસે માણસને આવવાનું ન હતું, માણસ પાસે પુસ્તકાલયને જવાનું હતું. સને ૧૯૨૭ માં રશીઆનો એકેએક મહોલ્લો અને પાંચ દશ મળેતો દરેક ભાગ પુસ્તકાલય બની ગયા હતા અને તેને પરિણામે તેણે દશ ટકા બળેલાંની સંખ્યાથી વધીને આજે ૮૬ ટકા જેટલી સંખ્યામાં બંદુષ દેરફાર કરી દીધો છે. ૭૩૨]

કેળવણીના ટકા વધ્યા એટલે તેની સાથે માણસો પોતાનું જીવન સારી રીતે જીવવાનો વિચાર કરે છે. સારી રીતે જીવવા શું શું પ્રયત્નો કરવા ઘટે તે વિચારે છે અને તેમ થતાં ધંધા-રોજગાર, હુન્નર-ઉદ્યોગ, કારીગરી અને કલા તરફ જીવન વહે છે અને તેથી લોકોની સમૃદ્ધિ વધે છે. લોકસમૃદ્ધિ વધતાં દેશસમૃદ્ધિ આપાદ થાય છે.

લઘુતર એ દીવો છે

લઘુતર એ દીવો છે, એ લણેલો માણસ સમજી શકે છે. અલણ માણસો આટ-આટલા લણેલાના હાથે દંડાય છે તો પણ તેમની આંખો નથી ઉઘડતી એટલે આજે તેવા-એવાને જ્ઞાનચક્ષુ આપવા ઠેરઠેર પ્રૌઢ શિક્ષણના પ્રયાસો થઈ રહ્યા છે. એ પ્રૌઢ શિક્ષણ પણ વેગવંતુ અને પ્રાણુવાન બનાવવા પુસ્તકાલયોની મદદની ખાસ જરૂર છે. અમુક હદ સુધી વાંચતાં લખતાં આવડ્યા પછી, મહેશી રીતે વંચાઈ શકે તેવી ચોપડીઓ પ્રૌઢો આગળ ધરવી જોઈએ, અને વાંચવાની ટેવ બરોબર પડ્યા પછી, સ્વતંત્ર વાચન ઉપર છોડી દેવા જોઈએ. આ માટે પણ સમૂહગત વિચારો-ચોજનાઓ થવાની જરૂર છે.

મને જણાવતાં દિલ્હીની થાય છે કે કડી તાલુકા તેનાં ગામોની સરાસરીના હિસાબે જ્ઞાનની પરખો-પુસ્તકાલયો જોવામાં મહેસાણા પ્રાંતના ખીજ તાલુકાઓ કરતાં ઘણો પછાત છે. આ તાલુકા રાજદ્વારી ક્ષેત્રમાં સેવાનાં કાર્યોમાં આજે બપોરે મોખરે કામ કરી રહ્યો છે, ત્યારે જનસમુદાયની કેળવણી અને પ્રગતિની “પુસ્તકાલય” પ્રવૃત્તિ ચલાવવામાં પછાત રહેશે ! એનાં ૧૨૨ ગામ-માંથી ફક્ત ૩૯ ગામોમાં પુસ્તકાલયો જોવાયાં છે. એટલે મહેસાણા પ્રાંતના તાલુકાઓનાં ગામોની સરાસરીમાં તેનો આઠમો નંબર આવે છે.

પુસ્તકાલયો તો ગામના ધનલંડારો છે. તેને વિસારવાથી આપણે આપણી જાતને પણ વિસરી જઈશું અને એટલા જ માટે આદર્શ ગામોમાં ખપવા સાર તેની ગણના આવશ્યક મનાઈ છે. તાલુકાનું નાનું કે મોટું એકે ગામ પુસ્તકાલય વિનાનું ન હોવું જોઈએ. કદાચ ડોક્ટરો કે વકીલો વિના ગામડાંએ આલશે, પણ આવતી કાલ એવી આવશે કે ગામને પુસ્તકાલય વિના નહિ જ ચાલે. ગામ હંમેશાં તેના એકે એક વિદ્વાનને લઈને વખ-ણાય છે, નહિ કે ગામના ધનિકને લઈને વખણાય છે. માટે ગામની સંસ્કૃતિ પુસ્તકાલયને જ આભારી છે.

કડી તાલુકામાં પૂરતા પ્રમાણમાં પુસ્તકાલયો નથી ઉઘડ્યાં તેનું મુખ્ય કારણ લણેલા વર્ગનું તે તરફ હજી જોઈએ તેવું લક્ષ્ય ગયું નથી. અને આવેલા પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓ અને ગ્રંથપાલોને મારી નાખી વિનંતિ છે કે તેઓ લોકોનો રસ પુસ્તકાલયો તરફ વળે એવી યોજનાઓ હાથ ધરે અને વ્યવસ્થાપકોને પણ મારી વિનંતિ છે કે જેઓ લોકમાનસ જાણતા હોય, મળતાવડા, હસમુખા અને હિસાહી હોય તેવાઓને પુસ્તકાલયોના મંત્રી અને ગ્રંથપાલ તરીકે પસંદ કરે. અને ગામડાંઓમાં પુસ્તકાલયોનો રસ જમાવવા સાર એક મેજિક લેન્ટર્ન કે મામેશોન વસાવે. અને તેની મદદથી સારા પ્રચારક મારફત ગામડાંને કેળવણીના સંસ્કાર અને પ્રગતિના કાર્યમાં રસ લેતી કરે. પુસ્તકાલયોમાં જાણપુસ્તકાલયને અવરજ રથાન હોવું જોઈએ.

સ્વાગત પ્રમુખનું બાપણ પૂરું થયા બાદ કન્યાશાળાનાં શિક્ષિકા મંજાબેન ગોવર્ધનદાસે પણ સ્વાગત બોલ્યાન વાંચ્યું હતું.

ત્યાર બાદ અધિવેશનના પ્રમુખ મે. સ. રા. સુનીલાલભાઈ દેમાઈએ પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કરતાં પોતાને પ્રમુખ ચૂંટવા માટે આભાર માની જણાવ્યું કે,

પોતાની પ્રાન્ત મુખી શી રીતે થાય અને પોતાનું કર્તવ્ય સમગ્ર રાજ્યકારભારમાં પણ ભાગ લેતી થાય એ શુભ ઉદ્દેશથી સદ્ગત શ્રી સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબે પોતાની પ્રગતિ અજ્ઞાન ટાળવા માટે ફરજિયાત કેળવણી દાખલ કરી, અને તે કેળવણી લીધા પછી તેમનું વાચન સતત ચાલુ રહે અને ભણેલું જુદી ન જવાય તે માટે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની યોજના કરવામાં આવી તથા તે યોજના ફળોજ્જ્વલ થાય તે માટે તે કામમાં નિષ્ણાત અને પ્રગતિ હિતમાં રસ લઈ સેવાભાવે કામ કરનાર ઉચ્ચ કોટીના અધિકારીઓની પસંદગી પણ કરી. આજે વડોદરા રાજ્યની ફરજિયાત કેળવણી અને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ બીજા રાજ્યોને અનુકરણ કરવા યોગ્ય થઈ પડી છે. આવા વિચારો આપણે પાછલાં અધિવેશનો વખતે કરેલા હોવાથી, આ વખતે તેની પુનરાકિત કરી, આપનો સમય લેવા માગતો નથી. હાલ જે રિયર્તિમાં આપણે છીએ તેમાં આગળ વધવા આપણે શું કરવાની જરૂર છે તે વિષે જ આપણે હવે વિચાર કરીશું.

મહેસાણા પ્રાંતમાં શાળાવાળાં ગામો ૫૧૭ છે અને તેમાં ૧૫ કરળા પુસ્તકાલયો અને ૪૩૦ ગ્રામ્ય પુસ્તકાલયો છે; એટલે હજી આખા પ્રાંતનો વિચાર કરીએ તો શાળાવાળાં ગામો પૈકી ૮૬ ટકા ગામોમાં આપણે વાંચનાલય કે પુસ્તકાલય માટે વ્યવસ્થા કરી શક્યા છીએ. બાકી રહેલાં શાળાવાળાં ગામોમાં હજી વધારે પ્રયત્ન કરી, તે ગામોમાં પુસ્તકાલયો થઈ જાય એ કરવાની જરૂર છે.

આગળ ચાલતાં તેમણે શાળા વિનાનાં ગામોએ શિક્ષણપ્રચાર માટે શું કરવું જોઈએ તે સમગ્રવ્યું હતું. તથા જણાવ્યું કે, આખી પ્રગતિમાંથી જ્યાં સુધી નિરક્ષરતા ટળે નહિ ત્યાંસુધી પ્રગતિ એકંદરે ઉન્નતિ ચલાવું મુશ્કેલ છે. માટે જ્યાં જ્યાં શક્ય હોય ત્યાં આ દિશામાં પ્રયત્ન કરી માનવો પ્રકાશ પહોંચાડવાની તત્પરીજ કરવાની જરૂર છે.

સહજાએ મુર્ખઈ ઇલાકામાં તથા અન્ય ઇલાકાઓમાં પ્રગતિ નિરક્ષરતા ટાળવા ભારે પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે અને આપણા રાજ્યમાં પણ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે પ્રૌઢ શિક્ષણ માટે જે દુકોમો કર્યા છે તે ઉપરથી પોતાની પ્રગતિ સતત કલ્યાણનું ખ્યેય, તેઓના મનમાં નિરંતર રમી રહ્યું છે એ આપણને સ્પષ્ટ સમજાય એમ છે. શાળાવાળાં ઘણાં ગામોએ પ્રૌઢ શિક્ષણ માટે વર્ગો શરૂ થયા છે અને આ વર્ષમાં શાળાવાળાં ગામોમાં અલગ માણસો પૈકી ઘણા વાંચના સળતા થઈ જશે એવી આશા રહે છે. પરંતુ જ્યાં શાળાઓ નથી અને જ્યાંનો પ્રાન્ત કેળવણીથી વંચિત રહી છે તે-લોકોની નિરક્ષરતા ટાળવા ખાસ પ્રયત્નો થવા જોઈએ. શાળાવાળાં ગામના ઉત્સાહી મુખ્ય શિક્ષકો પોતાના સેવાભાવી ઉપશિક્ષકોની મદદથી નહીં જ્યાં ગામોમાં જ્યાં શાળા ન હોય ત્યાં આવા વર્ગો કાઢે તો જની શકે એવું છે. જદા ધોરણમાં પાસ થએલા કિમંગી વિદ્યાર્થીઓને પસંદ કરી, જ્યાં શાળાઓ ન હોય ત્યાં ખાનગી શાળાઓ ઉઘાડવા મોકલે અને તે શાળાઓ રજીસ્ટર કરાવી, તેમને થોડી ઘણી મદદ અપાવે તો તે રીતે પણ આપણે કેટલાંક ગામોમાંથી નિરક્ષરતા ટાળવામાં મદદ થઈ શકશે અને આ રીતે ભણેલાઓની સંખ્યા વધતાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને પણ સારી રીતે વેગ મળી શકશે.

પુસ્તકાલયોનો ઉપયોગ જેટલા પ્રમાણમાં પુરુષો કરે છે તેથી ઘણા જ ઓછા પ્રમાણમાં સ્ત્રીઓ કરે છે. આનું કારણ ભણેલી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ઘણી ઓછી છે તે છે, તેમ જ તેમને વાંચવાની તેમ જ પુસ્તકો લઈ જવા-લાવવામાં પૂરતી સવલત નથી એ પણ કારણ વિચારમાં લેવા જેવું છે. શાળાવાળાં ગામોમાંથી પુરુષ વસ્તીના ૫૦ ટકા ઉપરાંત ભણેલા માણસો નીકળી આવે છે, પરંતુ તે જ ગામોમાં સ્ત્રી વસ્તીના ભણેલાની ટકાવારી ઘણી ઓછી આવે છે અને તે માટે આપણે સર્વ વધતે જોઈએ અંશે જવાબદાર છીએ. કોણ કેટલા પ્રમાણમાં દોષવાન છે તેનો અત્યારે વિચાર કરવા કરતાં, જે રીતિ છે તેમાં સુધારો કરવા શું કરી શકાય એમ છે તેનો જ વિચાર કરીશું. દરેક શાળાવાળાં ગામે સ્ત્રીવસ્તીના પ્રમાણમાં કન્યાઓ ભણે છે કે કેમ ? તેનો વિચાર કરતાં આપણને જણાશે કે કન્યાઓની ટકાવારી ઘણે સ્થળે મળતી નથી અને જ્યાં મળે છે ત્યાં પણ ૧૨ ટકા મળે એટલે સંતોષ માનવામાં આવે છે. ટકાવારી મળી રહે અને કન્યાઓ ઘણલ થાય એટલાથી સંતોષ માનવાનો નથી. એ કન્યાઓ પૈકી વર્ગ ૪-૫માં કેટલી આવે છે તે જો આપણે શાળાવાર તપાસ કરીએ તો આપણી ખાતરી થશે કે ઘણા ભાગની સંખ્યા વર્ગ ૪મથી જ ઊંચર પૂરી થવાથી ઊડી જાય છે. પ્રથમના કરતાં આ દિશામાં સારો સુધારો થયો છે અને કન્યાઓની સંખ્યા દર વર્ષે વધતી જાય છે, તથા તે દિશામાં શિક્ષકોએ જે પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો છે એ ઉવેખવા જેવો નથી; તો પણ આ દિશામાં હજી ઘણું કરવાનું બાકી છે અને સ્ત્રીઓમાં પુસ્તકોના વાચનનો સારો પ્રચાર કરવો હોય તો કન્યાઓ વર્ગ ૫ પુરો કર્યા સિવાય ઊંડી ન જાય તે માટે આપણે બનતા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. પ્રથમ કરતાં હાજરીસંખ્યામાં સારો સુધારો થતો જાય છે અને આપણા વિભાગમાં ૮૬ ટકા ઉપરાંત સરાસરી હાજરી આપણે બતાવી શક્યા છીએ તે શિક્ષકોના તથા મહાલ શાળાધિકારીઓના સતત પ્રયાસને આભારી છે તથા મુશ્કેલી ખાતાના અમલદારો પણ આ કામે ઘણું સ્થળે સારો સહકાર આપે છે તે માટે તેમનો પણ આભાર માનવો જોઈએ.

હાજરીનો આ પ્રકારનો સુધારો ચાલુ રહે, દંડપત્રકો કરવાં ન પડે અને કન્યાઓની ટકાવારી પૂરેપૂરી મેળવી, કન્યાઓ વર્ગ ૫ સુધી અભ્યાસ કર્યો સિવાય ઊંડી ન જાય તો આપણને ભણેલાં સ્ત્રી-પુરુષોની સારી સંખ્યા મળી રહે અને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનો જે ઉદ્દેશ છે તે સફળ થઈ શકે, અને તેને સારો વેગ મળે.

નિરક્ષરતા ટાળવા સંબંધી આટલો વિચાર કર્યા પછી હાલ જે પુસ્તકાલયો છે અને તેનો જે ઉપયોગ થાય છે તેના કરતાં વધારે સારો રીતે થાય તે સંબંધી વિચાર કરવાનું પ્રાપ્ત થાય છે.

પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ કેટલા વાચકોએ કર્યો અને વાંચનારા કેટલા વર્ષના તથા કેટલાં પુસ્તકો વધારે વંચાયાં એ ઉપરથી આપણે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનું માપ કાઢીએ છીએ અને એ રીતે દરવર્ષે વાચકોની સંખ્યામાં વધારો થતો જાય છે એ સંતોષકારક છે; તોપણ તેટલાથી ખરી પ્રગતિ થઈ છે એમ માની બેસવાનું નથી. જે જે ગામે પુસ્તકાલયો છે, તે ગામોની રીતિમાં પુસ્તકાલયનાં પુસ્તકો વાંચકથી કોઈપણ જાનનો ફેરફાર થયો છે કે કેમ, લોકોનું જીવન સુખી અને ઉન્નત થાય એ જે પુસ્તકાલયનું ખ્યેષ છે તે કંઈક અંશે પણ સચવાયું

આજના શુભ પ્રસંગે તેઓશ્રીનું દીર્ઘાયુષ ઇચ્છી, આપે મને જે શાંતિથી સાંભળ્યો છે તે બદલ આપનો ઉપકાર માની વિરમું છું.

ત્યારબાદ અન્ય સંવાદોનો કાર્યક્રમ ગોઠવાયો હતો, જે પૂરો થતાં સભા બપોર પછી મળવા માટે મુલતવી રહી હતી.

બપોર પછી ફરીથી કામકાજ શરૂ થતાં નિબંધવાચન થયું હતું. બાદ દરાવોનું કામ હાથ પર લેવાતાં નીચે પ્રમાણે ઠરાવ પસાર થયાં હતા.

ઠરાવ

ઠરાવ ૧—આ પરિષદ શ્રીમંત મદારાજ સાહેબ એએશીને દીર્ઘાયુ ઇચ્છે છે,

[અમુખસ્થાનેથી]

ઠરાવ ૨—પુસ્તકાલય ખાતા તરફથી ન્યૂમંડળોએ સહકારથી બનેટ બનાવવા માહિતી ને યોજના પ્રસિદ્ધ થઇ છે તેને તથા બનેટમાં જે તે ખર્ચમાં ઠરાવેલા ટકા પ્રમાણે ખર્ચ કરવાની પણ જે યોજના પ્રસિદ્ધ થઇ છે, તેને આ પરિષદ આવકારે છે. અને તે પ્રમાણે વર્તવાની દરેક ન્યૂમંડળ તથા પુસ્તકાલયના મંત્રીઓને આ પરિષદ વિનંતિ કરે છે.

[દ. મૂ. વિઠ્ઠલદાસ માધવલાલ પંચોળી   અ. આ. નર્મદાશંકર જયરાંકર હવે]

ઠરાવ ૩—સ્રીકેળવણીના વિકાસ માટે ગામમાંથી બહુશ્રી સ્ત્રીઓની યાદી કરી, તેઓને ઘેર બેઠાં પુસ્તકો મળે તેવી વ્યવસ્થા કરવા, દરેક પુસ્તકાલયના મંત્રી મદારાજને વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

[દ. મૂ. અંબાલાલ લાલજી ખારેડ   અ. આ. મણિલાલ ધરમશી પટેલ]

ઠરાવ ૪—પુસ્તકાલય બનેટમાં મંદૂર થયેલ લાકડીસામાન ફરીથી આવતો હોવાથી ભાગીને આવે છે. તેથી કડી મદાલ પુનઃ મંડળ તરફથી બનાવી મોકલવાની યોજના યાચ તેવી તજવીજ થવા આ પરિષદ મદાલ મંડળને વિનંતિ કરે છે.

[દ. મૂ. હિરાલાલ શિવરામ ઉપાધ્યાય   અ. આ. શંકરલાલ કેશવલાલ]

ઠરાવ ૫—આજે શિલ્પ વાચનની જે પદ્ધતિ પ્રચલિત છે, તેની અંદર બધા જ માણસોને માટે એક જ પ્રકારનો અભ્યાસક્રમ રાખેલ છે. આથી વિદ્યાર્થીઓ, વધારે બહુલા સાથે રહી શકતા નથી. અને વધારે બહુલા માટે મુકર કરેલાં પુસ્તકો પણ ઘણી વખત ભાષામાં પૂરતાં હોતાં નથી. તેથી આ પરિષદ પરીક્ષાની અંદર વિદ્યાર્થીઓ ને મોટા એવા જે વર્ગ પાડી બન્ને માટે જુદો જુદો અભ્યાસક્રમ ઠરાવવા ભલામણ કરે છે.

[દ. મૂ. વિઠ્ઠલદાસ લાલજી ખારેડ   અ. આ. સોમાભાઈ જીવાભાઈ પટેલ]

ઠરાવ ૬—રાજપુર ગામગોઠોએ આ પરિષદ બોલાવી, પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને જે વેર આપ્યો છે તથા તેને માટે મહેનત લીધી છે, તે બદલ આ પરિષદ તેમને અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માને છે.

[દ. મૂ. ભારતરામ જાનુઆરામ મહેતા   અ. આ. મહીજીભાઈ ભૂતારાઈ રેસાઈ]

ઠરાવ ૭—આજની પરિષદમાં પ્રમુખ મે. રા. રા. ચુનીલાલ મગનલાલ દેસાઈ સાહેબે ચોવાના અમૂલ્ય વખતનો ભોગ આપી પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારી પરિષદના કાર્યને ક્ષેત્રમંદ રીતે પાર પાડ્યું છે તે બદલ આ પરિષદ આભાર માને છે.

[દ. મૂ. વેણીદાસ ઉજ્જવલદાસ પટેલ   અ. આ. મફતલાલ રજુંછાડલાલ હવે]

દરાવોનું કામ પૂરું થતાં સભા વિસર્જન થયું હતું.

દાનની દિશા

જો તમારે કોઈ વ્યક્તિને દાન આપવાની ઇચ્છા હોય તો પુસ્તકાલય એ એક વ્યક્તિ જ છે. કેમકે તેનાં પુસ્તકો હંમેશાં સાચા વ્યક્તિના ધર્મરૂપ અજ્ઞાનતાનો અંધારો દાગી દરેક જાતનું ઔપદેશિક શિક્ષણ આપી રહ્યાં છે.

* * *

જો તમારે કોઈ વિદ્યાર્થીમાં દાન આપવાની ઇચ્છા હોય તો પુસ્તકાલય એ પણ એક વિદ્યાર્થી જ છે; કેમકે વિદ્યા એટલે સરસ્વતીનો અદનિશ ત્યાં જ વાસ રહેલો છે.

* * *

જો તમારે કોઈ અપંગને તેની દયા ખાઈ દાન આપવાનું હોય તો સાથે સાથે પુસ્તકાલયને પણ સંભારશો જ; કેમકે માનવીમાનવ અજ્ઞાનતાથી અપંગપણને તે મટાડે છે, તે માણસોના માનનું અપંગપણું પણ ક્યાં ઓછું દયાપાત્ર છે ?

* * *

જો તમારે કોઈ આંખના દવાખાનામાં દાન આપવાનું હોય તો સાથે સાથે પુસ્તકાલયને પણ રખે ભૂલતા; કેમકે માનવીઓની નજરશુદ્ધિ કરી જાન્યક્ષુ દેવામાં તેનો ફાળો કંઈ ઓછો નથી.

* * *

જો તમારે તમારી નામના કરવા કોઈ દાન કરવું હોય તો પુસ્તકાલયો ખંધાવશો કે પોષશો કે જેથી તે તમારી કીર્તિનું સદા સ્મારક બને.

* * *

જો તમારે ત્યાં કોઈ શુભ પ્રસંગે લઢાણી કરવી હોય તો તે પ્રસંગને અનુરૂપ પુસ્તકોની જ લઢાણી કરશો, કે જેથી તેમાં રહેલી ક્ષતિ બીજા પ્રસંગે દૂર થાય. અને પુસ્તકોની લઢાણી એ જ્ઞાનની લઢાણી જ છે ને !

* * *

જો તમારે બીજાઓની શારીરિક નજગાઈ ટાળવા વ્યાયામશાળાઓમાં દાન કરવું હોય તો સાથે સાથે તેમની માનસિક નજગાઈ ટાળવા તે વિષયનાં પુસ્તકોનું દાન કરવાનું પણ રખે ચૂકતા કે તેથી તમારા દાનની અપૂર્ણતા પણ ટળશે.

* * *

જો તમારે કરવાના દાનનું ધોય લોકમંચમાં રહેલું હોય તો તો પુસ્તકાલય જ તમારી તે પ્રવૃત્તિનો વેગ વધારી દેશે; કેમકે પુસ્તકો દ્વારા તેમની અજ્ઞાનતાનો અંધારો દાગી જઈ તેમને સાચો માર્ગ શોધતા કરી મૂકશે.

* * *

દાનનાં ક્ષેત્રમાં ઘેર બેઠાં ગંગા જેવું જો કોઈ સર્વોત્તમ સાધન હોય તો તે માત્ર પુસ્તકાલય જ છે.

—શાન્તિપ્રસાદ લાલશંકર ત્રિવેદી

વાંચીને ધ્યાનમાં રાખો

- ૧ કિરકોળ ઉત્પન્નમાં વર્તમાનપત્રોના વેચાણની કિંમત તથા ખોવાએલા પુસ્તકની કિંમત જમા કરી શકાય.
- ૨ કપાટ જે આપણે ત્યાં કરાવ્યું હોય તો જ તેનો હિસાબ લખાય. પરંતુ જે પુ. સ. સ. મંડળે મોકલાવ્યું હોય તો વર્તમાનપત્રોની સાથેજ તેની પાવતી આવે છે, એટલે પછી લખવાનું રહે નહિ.
- ૩ પુસ્તકગ્રંથામણી, પરિપદખર્ચ અને શિક્ષણવર્ગ જદલ પણ જે ખર્ચ કરેલો હોય તો તે પ્રમાણે લખવાનો છે.
- ૪ પુસ્તકાનું જે બિલ પુ. સ. સ. મંડળમાંથી આવે છે, તેમાં જે તે પુસ્તકના નામ સામે કુખ્ય નોંધવહીનો નંબર નાખીને પછી સામેલ રાખી મોકલવી.
- ૫ જે જે પાવતીઓ સામેલ રાખવાની હોય તે બધી એકઠી કરીને ચડતા કમે નિશાની નંબર નાખવા, કે જેથી દરેક પાવતી મેળવતાં સુગમતા પડે.

ઉપર પ્રમાણે હિસાબ તૈયાર કરી મોકલવામાં આવશે તો ખરેખરા હિસાબો થશે, ખાતાને તપાસવાની સુગમતા પડશે અને પુસ્તકાલયોને પણ સરળતા થઈ પડશે. આશા છે કે ઉપર પ્રમાણેનાં સૂચનો ધ્યાનમાં રાખવાથી કંઈક માર્ગદર્શન મળશે.

ધિવોજ
તા. ૨૦-૬-૪૬ }

—નાનજીભાઈ જે. પટેલ

—૫—

“અંધ જ્ઞાનનું ધામ છે”.

(૭૫૦)

અંધ જ્ઞાનનું ધામ, દામ વિનં જ્ઞાનજ આપે,
અંધ જ્ઞાનનું ધામ, અધિદા સઘળી કાપે,
અંધ જ્ઞાનનું ધામ, પ્રભુનો પંથ બતાવે,
અંધ જ્ઞાનનું ધામ, જગતમાં અમર બનાવે;
વળી “અંધ જ્ઞાનનું ધામ છે” નામ ભરી પીયો જ્ઞાનને;
કહે “મગન” સદ્જ્ઞાન લઈ, સદ્ગુણ કરે અવતારને.

મગનલાલ જેઠાલાલ રામી

પ્રાંત પુ. મંડળના હેવાલ-હિસાબો

૧. વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળને

સન ૧૯૩૮-૩૯ નો હેવાલ તથા હિસાબ

સ્થાપના અને ઉદ્દેશ

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના છેવટના બંધારણને અનુસરીને સન ૧૯૩૦-૩૧ થી આ મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. અને તેનો ઉદ્દેશ રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના જે ઉદ્દેશો છે તે ઉદ્દેશોને પોતાના પ્રાંત પૂરતા અંમલમાં મૂકવા તે છે.

મંડળનું કાર્ય

૧ મહાલ અને જૂથમંડળો :

રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના ઉદ્દેશ પ્રમાણે વડોદરા પ્રાંતના એકેએક મહાલમાં મહાલ પુસ્તકાલય મંડળો રચવાઈ ચૂક્યાં છે. અને તે દરેક કંઈ ને કંઈ કાર્ય કરતાં પણ યથા ગયાં છે, પણ નિયમિત અને સંગીન રીતે જે કાર્યો થવાં જોઈએ તે થતાં નથી એ બદલ ખરેખર દિલગીર થવા જોઈએ છે. આશા છે કે પ્રાંતનાં દરેક મહાલમંડળ નીચેનાં કાર્યો દર વર્ષે જરૂર કરેજ.

૧ જે વર્ષે રાજ્ય વા પ્રાંત પરિષદ ભરાય તે સિવાયના દરેક વર્ષે મહાલ પરિષદ ભરે;
૨ દર વર્ષે વિદ્યાર્થીઓ માટેની શિષ્ટ વાચનની એક પરીક્ષા લે;
૩ રાજ્ય તરફથી મોકાવ્યા માટે લેવાતી શિ. વા. ની પરીક્ષાનો દરેક જૂથમંડળ ઉપર સૂચના કાઢી પ્રચાર કરે અને ઉમેદવારો ભેળા કરે તથા પરીક્ષાના પુસ્તકની માગણી આવે તો તે પૂરી પાડવાની તજવીજ કરે;

૪ સાળાવાળા પુસ્તકાલય વિનાના ગામે પુસ્તકાલય ઉઠાડવા પ્રયત્ન કરે;

૫ જૂથમંડળ દ્વારા જૂથના એકેએક પુસ્તકાલયની તપાસણી કરાવે;

૬ જૂથમંડળોને જાગૃત કરે, તેમની વાર્ષિક સભાઓ ભરાવે તથા કરવાનાં કામોનું વખતો-વખત સૂચન કરે.

૭ દર વર્ષે મહાલની વાર્ષિક સભા ભરે અને હેવાલ તથા હિસાબ રજૂ કરે તથા નવા વર્ષનો કાર્યક્રમ વિચારે અને તે સર્વ કડકીકત પ્રાંત તથા રાજ્ય તરફ મોકલી આપે.

રાજ્ય પુસ્તકાલય ખાતાના ઉદ્દેશ પ્રમાણે જૂથમંડળો પણ એકેએક મહાલમાં રચવાઈ ચૂક્યાં છે, પણ એક પણ જૂથમંડળ હજી સુધી નિયમિત તો શું પણ સામાન્ય રીતેય કામ કરતાં યથા ગયાં નથી, એ બદલ ખૂબ જ દિલગીર થવા જોઈએ છે. જૂથ મંડળો ન્યાં સુધી કામ કરતાં ન યથા જામ ત્યાં સુધી આપણે ગામડાંનાં પુસ્તકાલયોને આપણે અવાજ સંભળાવી ચકવાના નથી; સહકારથી અસ્પૃશ્ય મળતા લાભો આપી ચકવાના નથી; જેથી પ્રાંતનાં દરેક મહાલ મંડળોને આ વર્ષે પહેલી તકે જૂથમંડળો ખીલવવાનું કામ ઉપાડી લેવા માટે નીચે પ્રમાણેનું કાર્ય તેમની પાસે કરાવવાને ખાસ આગ્રહભરી વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

૧ જે તે જૂથની વાર્ષિક મહા ભરાવે અને તેનું નિવેદન મહાલ, પ્રાંત તથા રાજ્ય તરફ મોકલી આપે;

૨ ન્યૂના એકેએક પુસ્તકાલયનું વાર્ષિક નિવેદન તથા બજેટ બનાવકાવે અને ખાતા તરફ મોકલી આપે;

૩ ન્યૂનમાં આવેલાં શાળાવાળાં પુસ્તકાલય વિનાનાં માને પુસ્તકાલયો ખોલવા પ્રયત્ન કરે;

૪ ન્યૂનમાં આવેલાં એકેએક પુસ્તકાલયની વાર્ષિક તપાસણી કરે;

૫ મહાલ તથા રાજ્ય તરફથી લેવાતી શિ. વા. ની પરીક્ષાઓનો પ્રચાર કરે તથા ઉમેદવારો ઊભા કરે.

૨ મહાલ પરિપદા :

આ વર્ષે રાજ્ય પરિપદા ભરવાની જાહેરાત થવાના કારણે, પ્રાંતમાં ફક્ત કરજી અને શિનોર એ બે રથજોએજ મહાલ પુર્ણ પરિપદો ભરાઈ છે, જ્યારે બીજા મહાલોમાં મહાલ પરિપદ ભરાઈ નથી.

આ વર્ષે નહિ ભરાયલી રાજ્ય પરિપદ નવા વર્ષમાં ભરવાનું વિચારાય છે.* એટલે નવા વર્ષમાં મહાલ પરિપદ ભરવી યા ન ભરવી એ જે તે મહાલ મંડળ ઉપર છોડીએ છીએ; પણ જે વર્ષ પ્રાંત વા રાજ્ય પરિપદ ન ભરાવાની હોય તે દરેક વર્ષે મહાલ પરિપદ અવરય ભરવાની દરેક મહાલ મંડળને ખાસ ભલામણ કરવામાં આવે છે,

૩ પગારદાર અને માનદ પ્રચારકો :

પ્રાંત તરફથી પગારદાર પ્રચારક રોકવાની યોજના છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી શરૂ કરવામાં આવી છે. આ વર્ષે પણ ગત વર્ષે આખર સુધી પ્રચારક તરીકે કાર્ય કરતા લાઇ જનલાઇ મયુરભાઈ પટેલ, ચાલુ રહ્યા છે. અને તેઓએ આખા વર્ષ દરમ્યાન પાદરા મહાલનાં ૭૯, શિનોર મહાલનાં ૪૫, કરજી મહાલનાં ૨૫, સાવલી મહાલનાં ૪૦, વાઘોડીયા મહાલનાં ૨૫ અને ડભોઈ મહાલનાં ૨૪ મળી કુલ ૧૯૮ ગ્રામ પુસ્તકાલયોની તપાસણી કરી છે.

આ સિવાય સાવલી મહાલના માનદ પ્રચારક શ્રી. સોમાલાઇ ગરબડાઇએ ૧૦, વડોદરા મહાલના શ્રી. છોડુભાઇ રા. પટેલે ૨૭ તથા શ્રી. મહીજીભાઇ જે. પટેલે ૩, ડભોઈ મહાલના શ્રી. રવિશંકર છો. જોશીએ ૬ અને સંજેડા મહાલના શ્રી. જેસંગભાઇ ગ. એ ૬ મળી કુલ ૫૨ પુસ્તકાલયોની તપાસણી કરી છે. બીજા મહાલોમાં પણ નિમાયલા માનદ પ્રચારકોએ કામગીરી તો કરી હશે, પણ તેઓની ડાયરીઓ અત્રે આવતી નહિ હોવાથી, તેઓનો અત્રે ઉલ્લેખ કરી શકાતો નથી; જેથી દરેક મહાલના માનદ પ્રચારકોને દર માસે પોતાની ડાયરીઓ અત્રે મોકલી આપવાને ખાસ સૂચન કરવામાં આવે છે.

૪ પુસ્તકાલય પર્વણી :

ગામઝાના લોકોને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં રસ લેતા કરવાને, આ પર્વણીદિન ઉજવવાની ખાસ જરૂર રહે છે. આ વર્ષમાં ૧ આકરોલ, ૨ મટેલી, ૩ પારીખા, ૪ કોસિંદ્રા, ૫ કાવીઠા, ૬ બરકાલ, ૭ શિનોર, ૮ માલેયા, ૯ ખાખરીયા, ૧૦ વેજપુર, ૧૧ ચોકારી, ૧૨ સમીઆલા, ૧૩ સુંદરપુરા, ૧૪ ભરથાણા, ૧૫ વેતાર, એ પુસ્તકાલયોની પર્વણીદિન ઉજવવામાં આવ્યો હતો. વડોદરા પ્રાંતનાં ૪૮૮ પુસ્તકાલયોની સંખ્યામાં આ સંખ્યા બહુ સારી ન કહેવાય.

જેથી નવા વર્ષમાં એકેએક મહાલમંડળ અને જૂથમંડળ આ ' દિન ' અગાઉથી ઉજવવા માટેનો સારા પ્રમાણમાં પ્રચાર કરી પ્રાંતના એકેએક પુસ્તકાલયનો દિન ઉજવવા એવી તજવીજ કરશે એમ આશા છે. જે પુસ્તકાલયનો દિન ઉજવવા તે પુસ્તકાલયના મંત્રી બાધઓ પહેલી તકે રાજ્ય મંડળ તરફ નિવેદનો મોકલી આપે કે જેથી આવતા નિવેદનમાં તેઓનાં નામો પ્રસિદ્ધ કરાય.

૫ શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા અને વાચકમંડળ :

ગામડે ગામડે પુસ્તકાલયો ખોલાઈ જાય, એને માટે સ્વતંત્ર મકાનો પણ બનાવે યજ્ઞ, જાય, સારામાં સારું ફર્નિચર, કપાટ, પુસ્તકો વગેરે પણ વસાવાય; છતાં એની ઉપયોગિતા તરફ જોઈએ તેટલું લક્ષ્ય જો ન અપાય તો આ સર્વ નિર્થક છે, એમ કહીએ તો અતિશયોક્તિ ન કહેવાય. જનતામાં શિષ્ટ પુસ્તકો ખૂબ વંચાય અને તે પણ નિયમિતપણે વંચાય, તે માટે ઉપરની બે યોજનાઓ રાજ્ય પુ. મંડળે કેટલાય વખતથી ચાલુ કરેલી છે.

નિવેદનના વર્ષમાં રાજ્ય પુ. મંડળે ' અધ્યગની પ્રતિભા ' અને ' બાલવિજ્ઞાન ભાગ ૩ જે ' એ બે પુસ્તકોની પરીક્ષા લીધી હતી. આ બંને પરીક્ષાઓનો વડોદરા પ્રાંતે બહુ સારો તો નહિ પણ સામાન્ય રીતે ઠીક લાભ લીધો છે. આ સિવાય ચિતોર, પેટલાદ, કરજણ અને વડોદરા, એ મહાલનાં મહાલ મંડળોએ પણ ચોતાના મહાલ પૂરતી પણ શિષ્ટવાચનની પરીક્ષાઓ મોટેરંબો અને વિદ્યાર્થીઓ માટેની રાખી હતી. અને તેનો પણ તે મહાલોએ સારા પ્રમાણમાં લાભ લીધો હતો. આ મહાલમંડળોની પેઠે બીજાં મંડળો પણ ચોતાની મહાલ પૂરતી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા લેવાની સ્વતંત્ર યોજના આ નવા વર્ષમાં વિચારે અને તે અમલમાં મૂકે એવી આશા છે.

૬ પુસ્તકાલય વિનાનાં ગામો :

પેટલાદ, બાદરણ અને ચિતોર: આ ત્રણે મહાલોમાં યાજ્ઞવાળા એકેએક ગામે પુસ્તકાલયો ઉધડી ચૂક્યા છે. એટલે હવે બાકીના ૮ મહાલોમાં એ દિશામાં પ્રયત્નો કરવાના રહે છે.

આ વર્ષમાં વડોદરા મહાલમાં ૨, પાદરા મહાલમાં ૨, કરજણ મહાલમાં ૫, સાવલી મહાલમાં ૧, વાલોડીઆ મહાલમાં ૧, સંજેઝ મહાલમાં ૩ અને ડમોઈ મહાલમાં ૧ મળી કુલ ૧૫ પુસ્તકાલયો ઉધડતાં વર્ષ આખર બાકી સંખ્યા ૬૬ રહે છે અને તે મહાલવાર નીચે પ્રમાણે છે. મહાલવાર વસ્તી સાથે ગામોની યાદી પરિશિષ્ટ ૨ માં આપી છે.

વડોદરા મહાલ ૨૨, પાદરા મહાલ ૮, કરજણ મહાલ ૪, સાવલી મહાલ ૧૧, વાલોડીઆ મહાલ ૮, તીલકવાડ મહાલ ૪, સંજેઝ મહાલ ૮, ડમોઈ મહાલ ૧, = કુલ ૬૬.

ઉપર જણાવેલાં ૧૫ પુસ્તકાલયો ઉધડવામાં જો તે મહાલ મંડળના કાર્યકરોએ ઠીક ઠીક પ્રયત્નો કર્યા છે. એ બદલ તેઓને અભિનંદન ઘટે છે. અને આશા રાખવામાં આવે છે કે, આ નવા વર્ષમાં પણ ઉપરના આઠેય મહાલના કાર્યકરો જેટલાં અને તેટલાં પુસ્તકાલયો ઉધડવા પ્રયત્ન કરશે.

૭ ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓ :

શ્રેષ્ઠ શ્રી. ચિમનલાલ તરફથી મળેલી રૂ. ૫૦૦)ની રકમ પર સરકાર-પંચાયતની મદદ

મેળવી પુસ્તકોની જનાવેલી ૬ પુ. ની પેટીઓ, સરતા સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી આવેલાં પુસ્તકોની પેટીઓ અને કરજણ મહાલ માટે થી. આનંદકુંવરબા તરફથી અપાયેલાં પુસ્તકોની પેટીઓનો ઉપયોગ જે તે સ્થળે સારા પ્રમાણમાં થઈ રહ્યો છે.

૮ પ્રાંત અને મહાલ મંડળની ફાળવણી :

પ્રાંત અને મહાલોને પોતાની પ્રવૃત્તિઓ અંગે થતા ખર્ચને પહોંચી વળવા સારૂ રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી જે ફાળવણી મળે છે, તે ફાળવણી નિવેદનના વર્ષમાં રૂ. ૪૨૩-૦-૦ ની મળી હતી. આમાં રૂ. ૧૦૫-૧૨-૦ પ્રાંત મંડળને પોતાને માટે અને રૂ. ૩૧૭-૪-૦ મહાલમંડળો માટેના આવેલા હતા. મહાલમંડળોની આરકમમાં, પાછલી સાલના જે તે મહાલ-મંડળોના અન્ને જમા રહેલા રૂ. ૧૪૧-૨-૦ ઉમેરતાં કુલ રૂ. ૪૫૮-૬-૦ થાય. તેમાંથી રૂ. ૧૮૨-૯-૬ જે તે મહાલ મંડળોને અલ્લ કરવામાં આવ્યા છે, એટલે હવે રૂ. ૨૭૫-૧૨-૬ આ ખાતે જમા રહે છે. મહાલવાર ફાળવણીના આંકડા પરિશિષ્ટ ૩માં આપેલા છે.

૯ મંડળના સભ્યો અને વ્યવસ્થાપક મંડળ

દરેક મહાલમાંથી ચૂંટાઈ આવેલા બે પ્રતિનિધિઓ (એક કરખાનો અને એક ગ્રા. પુ. નો) એ આ પ્રાંતમંડળવા સભ્યો ગણાય છે, અને તેઓએ દર વર્ષે શ્રોતામાંથી એક પ્રમુખ, એક મંત્રી અને ૫ સભાસદો મળી ૭નું વ્યવસ્થાપક મંડળ ચૂંટવાનું હોય છે. (આ વ્ય. મં. માં રા. પુ. મં. ના વ્ય. મં. માં ચૂંટાઈ આવેલા વડોદરા પ્રાંતના જે સભ્યો, ન ચૂંટાઈ આવ્યા હોય તો તે સભ્યો વધારાના સભાસદો ગણાય છે. આ વ્ય. મં. વર્ષમાં બે વાર મળે અને એ રીતે એનું કામકાજ ચાલે એવું રા. પુ. મં. ના બંધારણથી ઠરેલું છે. તે પ્રમાણે આ મંડળનું તંત્ર ચલાવવામાં આવે છે.)

આભાર

વખતોવખત સલાહ અને સૂચના આપવા બદલ પુસ્તકાલય ખાતાના અધિકારી સાહેબ, રાજ્ય પુ. મંડળના મંત્રીઓ અને આખું વર્ષ પ્રમુખ તરીકે રહીને જગવેલી પોતાની કરજ બદલ શ્રીમતી જયવતીબહેન દેસાઈનો, પોતાના મહાલમાં સેવાવૃત્તિથી પુસ્તકાલયોની તપાસણી કર્યા બદલ માનદ પ્રચારકોનો અને આ સિવાય એક થા બીજી રીતે જે જે ભાષ-ઓએ મદદ આપી છે તે તે સર્વનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

ચિમનભાઈ હ. અમીન

મંત્રી, વડોદરા પ્રાંત પુ. મંડળ

પરિશિષ્ટ ૧ હું

મહાલ પરિપત્રોની હકીકત

કયા મહાલની કય પરિપત્ર

તારીખ સ્થળ

પ્રમુખ

૧ કરજણ મહાલ બીજી પરિપત્ર

૧૫-૧-૩૯ ગચ્છા શ્રી. લલ્લુભાઈ કિશોરભાઈ પટેલ વડોલ

૨ ચિતોર મહાલ ચોથી પરિપત્ર

૪-૬-૩૯ સાદલી શ્રી. અમિતીકુમાર ધનુપ્રસાદ દીવાળજી

મહાલ શાળાધિકારી-ફિનોડ

પરિશિષ્ટ ૨ જી

શાળાવાળાં પુસ્તકાલય વિનાનાં ગામો દ્વં

વડોદરા મહાલ ૨૨	૨ જામજીવસી ૧૮૪૮	વાઘોડીઆ મહાલ ૮
૧ અકોટા ૬૪૯	૩ મમતજી ૮૩૩	૧ અકોટજી ૪૯૧
૨ અલ્હાદપુરા ૩૮૭	૪ મહમદપુરા ૫૮૨	૨ અલવા ૫૦૧
૩ આમલીઆરા ૫૪૩	૫ મહુવડ ૪૩૭	૩ આમોદર ૬૬૫
૪ અંપાડ ૩૪૩	૬ સાર્દા ૬૫૧	૪ કુમેશ ૫૪૫
૫ ઉંડીઆ ૧૬૪	૭ સોમજીપુરા ૪૩૪	૫ મુમલપુર ૨૬૮
૬ કપુરાઈ ૪૮૦	૮ મહુપુર ૨૬૫	૬ નવરા ૬૪૧
૭ કરાલી ૩૧૦	કરજીજી મહાલ ૪	૭ ફલોડ ૫૦૪
૮ ફેલનપુર ૬૪૩	૧ ચોરજીજી ૫૧૮	૮ મજીવીપુરા ૩૫૦
૯ ફોટજી ૫૦૦	૨ નિસાળીઆ ૨૩૩	તીલકવાડા મહાલ ૪
૧૦ ખલીપુર ૩૪૦	૩ લતીપુર ટીબી ૩૦૦	૧ ખાપરીઆ ૩૧૯
૧૧ ગોસીદ્રા ૩૯૦	૪ કણુલા ૪૩૯	૨ જમલગઢ ૨૯૮
૧૨ તાલિજળ ૬૦૪	સાવલી મહાલ ૧૧	૩ પોચાઆ ૩૨૮
૧૩ ધનોરા ૪૦૯	૧ આજુંદીજી મુવાક ૩૩૪	૪ બરોલી ૬૬૩
૧૪ કાજલપુર ચોર ૨૪૭	૨ કડાજલી ૩૩૪	સંખેડા મહાલ ૮
૧૫ કાજલપુર સંકરદા ૩૪૦	૩ કુનપાડ ૫૦૭	૧ કાળી તલાવડી ૩૨૧૭
૧૬ મહાપુરા ૪૫૨	૪ ધંડીઆળા ૫૮૧	૨ ગોલા ગામડી ૩૨૯
૧૭ રાધવપુરા ૩૬૭	૫ જાંબુગોરલ ૩૨૬	૩ ઝરવજી ૩૫૦
૧૮ રાયપુરા ૧૨૧૭	૬ પોષયા ૮૧૩	૪ લોટીઆ ૨૯૯
૧૯ વિરોદ ૬૫૭	૭ બહુયા ૪૩૭	૫ વાધેયા ૩૮૯
૨૦ સમસપુરા ૩૫૯	૮ રામાવાડી ૨૫૪	૬ સુરીઆ ૨૩૧
૨૧ મીરસાપુરા ૫૧૪	૯ વેમાર ૪૬૦	૭ હરેશ્વર ૨૦૪
૨૨ મોચીઆપુરા ૪૩૫	૧૦ હીમગપુરા ૩૬૩	૮ ગામ ૩૭૮
પાદરા મહાલ ૮	૧૧ મેરકુવા ૫૦૨	ફલોઈ મહાલ ૮
૧ લોલા ૫૫૩		૧ દનગીવાડ ૩૧૩

પરિશિષ્ટ ૩ જી

મહાલ મંડળોની ફાળવણીના આંકડા

મહાલનું નામ	પ્રાંતમંડળ પાસે વર્ષ આ-ખરની બાકી	સન ૩૮-૩૯ ની ફાળવણી	કેલ	અદા થયા	બાકી રહ્યા
૧ પેટલાદ	૦-૦-૦	૯૦-૯-૦	૯૦-૯-૦	૯૦-૯-૦	૦-૦-૦
૨ ભાદરજી	૧૪-૨-૦	૩૦-૬-૬	૪૪-૮-૦	૦-૦-૦	૪૪-૮-૦
૩ વડોદરા	૦-૦-૦	૨૬-૭-૦	૨૬-૭-૦	૨૬-૭-૦	૦-૦-૦

૪ પાદરા	૦-૦-૦	૩૩-૩-૦	૩૩-૩-૦	૦-૦-૦	૬૩-૩-૦
૫ કરજણ	૦-૦-૦	૩૭-૧૧-૦	૩૭-૧૧-૦	૩૭-૧૧-૦	૦-૦-૦
૬ ડબોઈ	૩૩-૭-૦	૧૬-૧૪-૦	૫૦-૫-૦	૦-૦-૦	૫૦-૫-૦
૭ શિનોર	૪૪-૩-૬	૨૩-૧-૦	૬૭-૪-૬	૪૪-૩-૬	૨૩-૧-૦
૮ સાવલી	૦-૦-૦	૧૫-૩-૦	૧૫-૩-૦	૦-૦-૦	૧૫-૩-૦
૯ વાઘોડીઆ	૦-૦-૦	૧૫-૩-૦	૧૫-૩-૦	૦-૦-૦	૧૫-૩-૦
૧૦ સંખેડા	૩૬-૩-૬	૨૪-૩-૦	૬૩-૬-૬	૦-૦-૦	૬૩-૬-૬
૧૧ તિલકવાડા	૧૦-૨-૦	૪-૮-૦	૧૪-૧૦-૦	૧૦-૨-૦	૪-૮-૦
	૧૪૧-૨-૦	૩૧૭-૪-૦	૪૫૮-૬-૦	૧૮૨-૭-૬	૨૭૫-૧૨-૬

પરિશિષ્ટ ૪ થું

સન ૧૯૩૮-૩૯ ની આવક જાવકનો હિસાબ

જ	ઉ
૧૦૫-૧૨-૦ સન ૩૮-૩૯ની કાળવણી રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી આવી	૬-૦-૦ હપામણી ખર્ચ પેક, કાર્ડ, કવર વગેરે
૩૦૧-૮-૬ ખૂટતા પાછલી શિલકમાંથી લીધા	૪-૧૩-૦ કંટીજન્સી ખર્ચ
૪૦૭-૪-૬	૩૬૨-૧૪-૬ પ્રચારકનો પગાર તથા મુસાફરી ખર્ચ
	૩૦૦-૦-૦ પગારના
	૬૨ ૧૪-૬ મુસાફરી ખર્ચ
	૩-૬-૦ મંત્રીને હસ્તક થયેલો ખર્ચ
	૨-૧૦-૦ મુસાફરી ખર્ચ
	૦-૧૫-૦ કંટીજન્સી-પોસ્ટેજ
	૪૦૭-૪-૬

સન ૧૯૩૮-૩૯ થું સરવાલું

૧૩-૧-૬ માલ આખર શિલક	૨૭૫-૮-૩ તોદરા રા. પુ. મંડળ પાં
૩૧૪-૧૦-૬ પાછલી સાલની શિલક	લહેણા
૩૦૧-૮-૮ ચાલુ સાલે ખૂટતા આખ્યા	૮૧-૧૩-૩ શિલક
૧૩-૧-૬	૩૫૭-૫-૬
૩૪૪-૩-૬ અનામત રકમો	
૪૮-૭-૩ પ્રાંતમંડળની ફ. પુ. ની પેટીઓના	
૨૭૫-૧૨-૬ મદાલ મંડળોની કાળવણીના	
૩૫૭-૫-૬	

૨. નવસારી પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળનો

સન ૧૯૩૮-૩૯નો વાર્ષિક હેવાલ તથા હિસાબ

સ્થાપના ને ઉદ્દેશ

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના છેવટના અધ્યક્ષને અનુસરી સને ૧૯૩૦-૩૧થી આ પ્રાંત મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી છે, અને તેના ઉદ્દેશો રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના ઉદ્દેશો છે તે ઉદ્દેશોને પોતાના પ્રાંત પૂરતા અમલમાં મૂકવાનો છે.

નવસારી પ્રાંતની વસ્તી

નવસારી પ્રાંતના આઠ મહાલોમાં એકંદર વસ્તી છેલ્લી ગણતરી પ્રમાણે પુરુષો ૨૦૩૧૬૮ તથા સ્ત્રીઓ ૨૦૧૨૦૫ મળી કુલ વસ્તી ૪૦૪૩૭૩ માણસોની છે, ને પ્રાંતમાં કુલ ગામો ૭૮૬ છે, તેમાં શાળાવાળાં ગામ ૨૪૩ છે.

વસ્તીની વિગત

પ્રાંતમાં મંઘરોળ, બ્યારા, સોનગઢ, મહુવા એ ચાર મહાલોમાં રાની ભાષ્યોની વસ્તી વધુ પ્રમાણમાં છે; બ્યારે પલસાણા, મણુદેવી, કામરેજ, નવસારીમાં રાસ્તી ભાષ્યોની છે.

પ્રાંતમાં મહાલવાર ગામ શાળા પુસ્તકાલયો

સન ૧૯૩૮-૩૯માં મહાલવાર પુસ્તકાલયો, વાચનાલયો નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે છે:-

મહાલનું નામ	ગામોની શાળાવાળાં સંખ્યા	ગામ	કર્યા પુસ્તકાલયો	આમ પુસ્તકાલયો	વાચનાલયો મ. પુ. બા. પુ.	કુલ
નવસારી	૬૧	૪૫	૧	૪૫	૩-૧-૧	૫૧
મણુદેવી	૩૦	૨૩	૨	૧૮	૪	૨૪
પલસાણા	૫૨	૩૦	૧	૨૬	૩	૩૩
કામરેજ	૬૨	૪૨	૧	૪૨	૧	૪૪
મહુવા	૬૯	૪૦	૦	૧૭	૧૧	૨૮
મંઘરોળ	૧૩૨	૨૦	૦	૨૨	૧	૨૩
સોનગઢ	૨૨૧	૯	૧	૨	૦	૩
બ્યારા	૧૫૨	૩૪	૧	૧૨	૭+૧	૨૧
	<u>૭૮૬</u>	<u>૨૪૩</u>	<u>૭</u>	<u>૧૮૭</u>	<u>૨-૧-૩૦</u>	<u>૨૨૭</u>

મહિલા પુસ્તકાલય ૨, બાલ પુસ્તકાલય ૧, વાચનાલયો ૩૦, કુલ ૩૩

કુલ ગામો ૭૮૬, શાળાવાળાં ગામ ૨૪૩, કર્યા પુ. ૭, આમ પુ. ૧૮૭, વાચનાલયો ૩૦, મ. પુ. ૨, બા. પુ. ૧ મળી કુલ ૨૨૭ છે.

મકાનવાળાં તેમજ શુ. વ. સો. માં નોંધાયેલાં પુસ્તકાલયો

મહાલમાં મકાનવાળાં પુસ્તકાલયો ૩૦ અને શુ. વ. સોસાઇટીમાં નોંધાયેલાં ૬૭ છે. આજી શાલમાં આસ્તા તથા ધાત્વા તાલુકા કામરેજ પુસ્તકાલયોનાં મકાન બાંધવા માટે સરકાર

પંચાયત મદદ મળી છે, તેમજ નવસારી કસ્ટોના મહિલા તથા બાલ પુસ્તકાલય માટે લોક-મદદની રકમ તૈયાર છે. સરકાર પંચાયત મદદ મળેથી મકાન બંધાશે. તવડી તાલુકે નવસારી પુસ્તકાલયે પણ લોકમદદ તૈયાર કરી સરકાર પંચાયત મદદની માગણી કરી છે. માગણીવાળાં પુસ્તકાલયોને સરકાર પંચાયત મદદ મળે મકાન બંધાશે.

નવસારી મહિલા તથા બાલ પુસ્તકાલયના મકાન માટે લોકમદદ તૈયાર કરી છે ને બે વરસથી ખાતામાં સરકાર તથા પંચાયત મદદની માગણી કરી છે, પણ હજુ તે મંજૂર થઈ નથી. તે બા સાલ મંજૂર થવા મે. રા. રા. ક્યુરેટર સાહેબને વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

પગારદાર તથા માનક પ્રચારકોની કામગીરી

આજી સાહે પ્રાંતના દરેક પુસ્તકાલયની તપાસણી તથા વર્ગીકરણ કરવા માટે ગઈ સાલના થયેલા ઠરાવ પ્રમાણે એક પગારદાર પ્રચારક રોખવામાં આવે છે. ને તેમણે - અત્યાર સુધીમાં ગણદેવી, મહુવા, પલસાણા, માંગરોળ મહાલોની તપાસણી તથા વર્ગીકરણનું કામ કર્યું છે ને દાલમાં નવસારી મહાલનું કામ કરે છે. આ સિવાય દરેક મહાલમાં ઐચ્છિક પ્રચારકો કેટલાક ભાષાઓએ કરેલ છે. તેમણે પણ દરેક પુસ્તકાલયની તપાસણી કરી ધટતી સૂચનાઓ આપી છે ને સારું કામ કર્યું છે. તે માટે તે ભાષાઓના આભાર માનવામાં આવે છે. ને આજી સાહે પણ તેઓ ઉત્સાહ ને કાળજી બતાવી પોતપોતાના મહાલોનાં બાકી રહેલ પુસ્તકાલયનાં દરેક તપાસણી, વર્ગીકરણ તથા વાર્ષિક નિવેદન અને બજેટ વેળાસર ખાતામાં મોકલવામાં આવે તથા જૂથ મંડળની નિયમિત સભાઓ ભરાઈ, શાળાવાળાં બાકીનાં ગ્રામો-અં પુસ્તકાલય અગર વાચનાલયો ઉઘાડવાની તથા મહાલના દરેક ગામે વાચનનો પ્રચાર કરવા ફરતા પુસ્તકાલયોની પેટીઓ મંજાવી વાચનનો શોખ ઉત્પન્ન કરશે. તથા જ્યાં જ્યાં પ્રોત્સાહન શિક્ષણવર્ગો આલતા હોય તેવા વર્ગો માટેનાં સાહિત્ય પોતા પાસે હોય તે તે આપી પ્રોત્સાહન શિક્ષણવર્ગને મંત્રણી મદદ કરશે એવી આશા છે.

શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા

દરેક મહાલના મંત્રીઓ પોતાના મહાલમાં શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા રાખે એમ દરેક છે. આ સાલ તે ફક્ત કામરેજ મહાલ મંડળે શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા રાખી હતી ને તેમાં બહેનો તથા ભાષાઓએ સારો ભાગ લીધો હતો. આ સિવાય બીજા મહાલે શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા રખાઈ નથી. આવતા વરસમાં દરેક મહાલ પોતાના તરફથી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા રાખશે તેમ જ વડોદરા રા. પુ. મંડળ તરફથી લેવાતી પરીક્ષાઓમાં પણ વધુ પ્રમાણમાં સાલ લેવાય તેમ કરશે.

ફરતા પુસ્તકાલયોની પેટીઓનો પ્રચાર

ફરતા પુસ્તકાલયોની પેટીઓનો પ્રચાર આ સાલ પ્રાંતનાં ૬૨ ગામોમાં થયો છે ને ઝાકાએ તેનો સારો સાબ લીધો છે. દરેક મહાલના મંત્રીઓ પોતાના મહાલ માટે ફરતા પુસ્તકાલયોની પેટીઓ મંજાવી પુસ્તકાલય તથા વાચનાલય વગરનાં ગામોમાં તેનો પ્રચાર કરશે એવી આશા છે.

વાર્ષિક નિવેદન તથા બજેટ નિયમિત થવા

કેટલાક મહાલમાં જૂથમંડળો નિયમિત કામ કરતાં નથી, તેમ જ વાર્ષિક નિવેદન પણ મોકલતાં નથી તથા મહાલ મંડળની સભાઓ નિયમિત ભરાતી નથી. તો જૂથમંડળો તથા મહાલ મંડળના મંત્રીઓ ઉત્સાહ રાખી નિયમિત કાર્ય થાય તેમ થવા તજવીજ કરશે.

મહાલ પરિષદો ભરવા

આ સાલમાં મહાલ પરિષદો ગણદેવી તથા નવસારી મહાલની મળેલી છે. બાકીના મહાલો પોતાના મહાલની પરિષદો મેળવવા તજવીજ કરશે ને વાર્ષિક નિવેદન તથા બજેટ નિયમિત બનાવી મોકલશે.

અવસાનનોંધ

પોતાની પ્રજાના કિતનાં કાંચેમાં હમેશ તત્પર રહેતા ને પોતાની વહાલી પ્રજા માટે ગામડે ગામડે જ્ઞાનદીપ પ્રગટાવનાર આપણા રાજ્યપિતા કે. મહારાજ સર સયાજીરાવ ગાયકવાડના દુઃખદ અવસાનની શોકસભાઓ દરેક પુસ્તકાલયોએ ભરી શોક પ્રદર્શિત કર્યો હતો, તેમ જ કે. મહારાજ સાહેબના ગામડેગામડે જ્ઞાનદીપની જ્યોતને અખંડ રાખવા ખંત ઉત્સાહ ને પરિશ્રમથી રાતદિવસ જહેમત ઉઠાવનાર ગુજરાતના મૂળ સેવક અને પુસ્તકાલય આતાના રિયાઝ આસિ. કંથુરેટર સહગત પૂ. મોતીલાલ અમીનના સ્વર્ગવાસ થવાથી દરેક પુસ્તકાલયોએ શોકસભા ભરી અંજલિ આપી હતી. તેમના સ્મારક ફંડમાં યથાશક્તિ ફાળો દરેક પુસ્તકાલયો આપશે એવી વિનંતિ છે.

વાર્ષિક નિવેદન : સૂચનાઓ

આ છ વરસમાં પદસાધુ, નવસારી, ગણદેવી, મહુવા, માંગરોલ, કામરેજ મહાલનાં વાર્ષિક નિવેદન મળ્યાં છે. વાર્ષિક હેવાલમાં કેટલીક અધુરી આજત આવે છે. વરસમાં મહાલ પુસ્તકાલયની કામગીરી, નવીન પુસ્તકાલય કે વાચનાલય ખોલવામાં આવ્યું હોય તો તે તથા મહાલ પરિષદો, શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાઓ, કરતા પુસ્તકાલયોની પેડીઓનો પ્રચાર ક્યાં ક્યાં થયો વગેરે હકીકત મોકલવા સૂચના છે.

પ્રાંતમાં જ્ઞાન માટે માગણી

બીજા પ્રાંતમાં જેમ ઉદાર ગૃહસ્થો જ્ઞાનદાન માટે મદદ કરે છે, તેમ આ પ્રાંતમાં પણ કોઈ સખી ગૃહસ્થ જ્ઞાનદાન માટે સારી રકમ આપી પોતાના અનુજીનો અજાન ટાળવાનું પુણ્ય હાંસલ કરશે એવી વિનંતિ છે.

ગયા વરસનો હિસાબ

જ	ઉ
૪૨૮-૧૨-૬ શ્રી પુરાંત બાકી	૧૮૦-૦-૦ શ્રી પગાર ખાતે
૪૦૦-૧-૬ બરોડા બેંકમાં	૧૮૦-૦-૦ પ્રચારક રમણુ-
૧૨-૦-૦ ત. ક. પુસ્તકાલય	લાલને માસ જના
૧૬-૧૧-૦ હાથ ઉપર સીલક	જુલાઈ સુધીના
૪૨૮-૧૨-૬	પગારના

જ

ક

- ૫-૫-૦ શ્રી વ્યાજ ખાતે જમા
૫-૫-૦ બરોડા બેંકના સેવિંગ
ખાતાનું
૧૬૫-૧૨-૦ શ્રી વ. રા. પુ. મંડળ તરફથી
૧૯૩૭-૩૮ ના ફાળાના
આવ્યા તે
૨-૫-૬ શ્રી ફારમ ખાતે
૨-૫-૬ પરચુરણ ફારમ વે-
ચેલો તેના
૧૦૨-૩-૦

- ૧૪-૧૦-૬ શ્રી કન્ટીનન્ટ ખરચ ખાતે
૧૪-૧૦-૬ પોસ્ટની ટિકિટ
પારસલ ચાર્જ
નોટપેપર કાર્ડ
છપામણી વગેરે
૫-૨-૦ શ્રી પુસ્તકોની ખરીદી
૫-૨-૦ પારસગીતાનાં પુસ્તકો
લીધાં તેના
૧૯૯-૧૨-૬
૪૦૨-૬-૬ શ્રી જીજ્ઞાસે બાકી
૩૯૦-૧૪-૬ બરોડા બેંકના
સેવિંગ ખાતે
૧૧-૮-૦ ન. ક. પુ. ખાતે
૪૦૨-૬-૬
૧૦૨-૩-૦

(સહી) મગનલાલભાઈ લજ્જાભાઈ દેસાઈ
કસનલભાઈ દયાળજી દેસાઈ
મંત્રીઓ, ન. પ્રાં. પુ. મંડળ

૩. મહેસાણા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળનું

સન ૧૯૩૮-૩૯ ની સાલનું નિવેદન

૧. મને જણાવતાં આનંદ થાય છે કે, આપ સર્વે બાકીઓ અમારા આમંત્રણને માન આપી સભામાં પધાર્યા છો તે બદલ આપ સર્વેનો આભાર માનું છું.

૨. આ સાથે સાધારણ સભા એક વખત અને વ્યવસ્થાપક મંડળની સભા એક વખત મળી છે. સભાના પ્રમુખ શ્રી. મુનીભાઈ સાહેબ છે. ચાલુ સાથે વચ્ચે તેમની અક્ષી તેમ જ રૂન ઉપર જવાથી મંડળની સભાઓમાં ફાજરી આપી શક્યા નથી, તો પણ તેમની અંત સંકાનુભૂતિ આ કાર્ય પ્રત્યે હોઈ તેમના વિભાગની તાલુકા પરિષદો તેમ જ પુસ્તકાલયોને તેમની સીધી મદદ અને દેખરેખ બદલ હું તેમનો આ તકે આભાર માનું છું.

૩. નિવેદનની સાથે ઠડી, ચાણુરમા, વિસનગર, સિદ્ધપુર વગેરે મદાલ મંડળો તરફથી પોતાપોતાના તાલુકાની મદાલ પરિષદો ભરવામાં આવી છે. જે તાલુકા મંડળો પરિષદો ભરી ચક્રમાં નથી, તેમની તરફથી તેમને શું અડચણથી પરિષદ ભરી શકાઈ નથી તે જાણવા મળ્યું નથી. પણ કેટલેક ઠેકાણેથી એમ જાણવા મળ્યું છે કે આમંત્રણ આપવા છતાં મદાલ પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થાપક મંડળની સભા પણ યજ્ઞ શકતી નથી. આની રિયતી જાહેર કરવી તે પણ યરમાવા જેવું જણાય.

૪. મંડળના પ્રચારક તરીકે ચાલુ સાલે મા. ૭ દિ. ૧૫ કામગીરી થઈ છે. પૂરતી રકમના અભાવે આ જગોએ કાયમનો માણસ સખી શકીએ તેવી હજુ મંડળની રિયતિ નથી, તેથી હાલની પદ્ધતિથી જે કામ પ્રચારકો પાસેથી હેવામાં આવે છે, તે હજુ સંતોષકારક તો ન જ ગણાય. તો પણ થયેલ કામગીરીથી જે હકીકત મામ પુસ્તકાલયોને લગતી બહાર આવે છે, તેમાં પુસ્તકો, લાકડી સામાન, શિલક વગેરેમાં કમીજસ્તી બદલની તેમજ ખીજ કેટલીક ગેરવ્યવસ્થા થતી જોવામાં આવે છે.

ન્યાં ન્યાં કાર્યકર્તાઓ ઉત્સાહી નથી હોતા, ત્યાં જ આવી રિયતિ જોવામાં આવે છે. અને એટલી વાત તો ચોક્કસ છે કે જે આવી ગેરવ્યવસ્થા લાંબો વખત રહે તો તેનું પરિણામ સારું તો ન જ આવે.

પુસ્તકાલય નવીન કાઠવું સહેલ છે, પણ ખરેખરી મુશ્કેલી તો તેને વ્યવસ્થિત રીતે નિભાવવું એ જ છે. આ બદલ પુસ્તકાલય ખાતાને નેમ જ રાખ્ય પુસ્તકાલય મંડળને મારી વિનંતિ છે કે દરેક પ્રતિ માટે પ્રચારકની જગો તો કાયમની જ કરી તેમના પગાર વગેરેની પણ કાયમની વ્યવસ્થા થાય તેવી જોગવાઈ વહેલામાં વહેલી તકે દરેક પ્રાંતને કરી આપવી.

૫. સન ૧૯૩૮-૩૯ ની સાલે પ્રચારકના પગાર ફંડ ખાતે મદદ તરીકે રાખ્ય પુસ્તકાલય મંડળ પાસેથી આપણે રૂ. ૧૦૦ ની માગણી કરાવ નં. ૬ તા. ૧૧-૯-૩૮ થી ફરેલ તે ઉપરથી રૂ. ૫૦ મળેલ છે. જે કે માગણી પ્રમાણે રકમ મળી નથી, તો પણ આપણા મંડળ તરફ સહાનુભૂતિ બતાવી જે રકમ રાખ્ય પુસ્તકાલય મંડળે મોકલી આપી છે, તે બદલ તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે.

૫. દરેક મહાલ પુસ્તકાલય મંડળે જે તે સાલ આખરે રોતપોતાના મહાલ મંડળનું નિવેદન હિસાબ મારે પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળને મોકલી આપવા ફરેલ છે. અને તે બદલ પ્રથમ દરેકને ખબર પણ આપવામાં આવેલ છે, છતાં નવ મહાલ મંડળો તરફથી જ હિસાબ તથા નિવેદન આવેલ છે.

૬. રિપોર્ટની સાલે મંજૂર થયેલ બજેટમાંથી નીચે પ્રમાણે ખર્ચ થયો છે તે મંજૂર કરવા અને સન ૧૯૩૯-૪૦ ની સાલ માટે નવીન બજેટ મંજૂર કરવા વિનંતિ છે.

ખાખત	મંજૂર થયેલી રકમ	ખર્ચ થયો તે	સન ૧૯૩૯-૪૦ માટે મંજૂર કરવાના
પ્રચારકનો પગાર	૩૬૦-૦-૦	૨૨૫-૧૫-૩	૩૬૦-૦-૦
પોસ્ટેજ ખર્ચ	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૧૦-૦-૦
પ્રિન્ટિંગ ખર્ચ	૧૦-૦-૦	—	૧૦-૦-૦
પરચુરણ ખર્ચ	૨૦-૦-૦	૧૧-૭-૦	૨૦-૦-૦
કુલ	૪૦૦-૦-૦	૨૪૧-૧-૩	૪૦૦-૦-૦

૧૦. તા. ૧-૮-૩૮ થી તા. ૩૧-૭-૩૯ સુધીના હિસાબ.

ઉત્પન્ન

ખર્ચ

૧૨૯-૩-૧૦ પાછલી શિલક

૨૨૫-૧૫-૩ પ્રચારકનો પગાર

૬-૧૫-૮ બ્યાન

૪-૦-૦ પોસ્ટેજ ખર્ચ

૮૯- ૯-૩	રા. પુ. મંડળ તરફથી ફાળવણીના આગ્રાહ તો.	૧૧- ૭-૩	પરચુરણ ખર્ચ
૯૦- ૦-૦	વિગપુર	૧૦-૦-૦	શિષ્ટ વાચનના
૩૦- ૦-૦	કલોલ	૧-૭-૦	પરચુરણ
૫૦- ૦-૦	રા. પુ. મંડળ તરફથી ફાળવણીના આગ્રાહ તો.	૨૪૧-૬-૩	
		૧૫૪-૬-૬	બાકી શિલક
		૧૫૪-૦-૯	બેન્કમાં
		૦-૫-૯	હાથ ઉપર
		૩૯૫-૧૨-૯	

જેઠાલાલ એલ. પટેલ
મંત્રી, મહેસાણા પ્રાંત પુ. મંડળ

અનુ. નંબર	મહાલ પુસ્તકાલય મંડળનું નામ	તા. ૧-૮-૩૮ ના રોજ બાકી જમા	સન ૧૯૩૭-૩૮ ની ફાળવણીમાં આવેલી રકમ	કુલ	પરત આપ્યા	તા. ૩૧-૭-૩૯ આખરે બાકી
૧	દહેગામ	૩૦-૧૫-૦	૧૫-૩-૦	૪૬-૨-૦	...	૪૬-૨-૩
૨	આતરસુખા	૧૩-૮-૦	૬-૧૨-૦	૨૦-૪-૦	...	૨૦-૪-૦
૩	કડી	૩૬-૯-૦	૧૯-૨-૦	૫૫-૧૧-૦	૩૬-૮-૦	૧૯-૩-૦
૪	કલોલ	૨૫-૪-૦	૨૬-૦-૩	૫૧-૩-૩	૩૦-૦-૦	૨૧-૩-૩
૫	વિગપુર	૭૯-૧૪-૦	૩૭-૨-૦	૧૧૭-૦-૦	૯૦-૦-૦	૨૭-૦-૦
૬	વિસનગર	૧૭-૫-૦	૨૨-૮-૦	૩૯-૧૩-૦	૧૭-૫-૦	૨૨-૮-૦
૭	મહેસાણા	૪૬-૦-૦	૨૬-૨-૬	૭૨-૨-૦	...	૭૨-૨-૦
૮	સિદ્ધપુર	૨૨-૮-૦	૩૨-૧-૦	૫૪-૯-૦	૨૨-૮-૦	૩૨-૧-૦
૯	ખેરાળુ	૩૧-૮-૦	૨૭-૦-૦	૫૮-૮-૦	૩૧-૮-૦	૨૭-૦-૦
૧૦	પાટણ	૨૫-૧૪-૦	૨૪-૧૨-૦	૫૦-૧૦-૦	૨૫-૦-૦	૨૫-૧૦-૦
૧૧	ચાણુરમા	૨૨-૮-૦	૩૦-૬-૦	૫૨-૧૪-૦	૨૨-૮-૦	૩૦-૬-૦
૧૨	હારીજ	૨-૪-૦	૧-૧૧-૦	૩-૧૫-૦	...	૩-૧૫-૦
	કુલ	૩૫૪-૦-૦	૨૬૮-૧૧-૯	૬૨૨-૧૧-૯	૨૭૫-૫-૦	૪૪૭-૬-૯

૮. પ્રચારક શ્રી. વેલજીભાઈ બી. પટેલે ઓગસ્ટ માસમાં ૧૬ દિવસની કામગીરી દરમિયાન ચાણુરમા તાલુકાનાં ૨ અને કડી તાલુકાનાં ૧૬ ગામેએ મળી કુલ ૧૮ ગામેની તપાસણી કરી છે; તેમજ શ્રી. ચંકરલાલ એમ. ત્રિવેદીએ ડિસેમ્બરથી એપ્રિલ માસ સુધીમાં ૧૧૦ દિવસની કામગીરી દરમિયાન ૧૨૨ ગામેએ તપાસણી કરી છે.

નય.

કાલમની

જેઠાલાલ એલ પટેલ

મંત્રી

પણુ ઇરમાવાપર ૩૪, કલોલ ૨૨, કડી ૯, સિદ્ધપુર ૪, ખેરાળુ ૨૦, ચાણુરમા ૩, કડી ૧૩, ખેરાળુ ૧૩.

૪. અમરેલી પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળનો

ઈ. સ. ૧૯૩૮-૩૯ નો હેવાલ તથા હિસાબ

આ પ્રાંતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ હેલ્થ યોડાં વરસથી સ્થિર ગતિમાં છે. પ્રાંત પંચાયતની વાર્ષિક મદદ પ્રાંતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને રૂ. ૪૦૦૦) અગાઉ મળતી. તે રૂ. ૩૦૦૦) અને પછી રૂ. ૨૦૦૦) કરી નાખવામાં આવી હતી. તેથી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો નવવિકાસ રૂંધાઈ ગયો છે. નવાં પુસ્તકાલયો સ્થાપી શકાતાં નથી-જૂનાને વિકસાવી શકાતાં નથી. અને આ રીતે પરિસ્થિતિ વિષમ થઈ પડી છે. વળી પ્રસ્તુત વર્ષે દુષ્કાળ જેવી સ્થિતિ પ્રવર્તતી હતી. લોકમદદ મેળવવાની અતિશય મુશ્કેલી આ પ્રાંતને હોય છે. અન્ય પ્રાંતોને મુકાબલે આ પ્રાંતનાં પુસ્તકાલયો કે વાચનાલયોનાં બજેટ તપાસતાં એક વાત રપષ્ટ તરી આવે છે કે, જેટલી વસ્તીનાં ગુજરાતનાં ગામો ૧૦૦૪૩નાં બજેટો કરે છે, તેવાં આપણાં ગામો ૫૪૩ અથવા ૧૦ કે ૧૫૪૩નાં ગરીબ અંદાજે તૈયાર કરે છે. આ સ્થિતિ તરફ ખાતાએ ધ્યાન આપવું જરૂરી છે. મકાનો ખાતે પણ સરકારની મદદ આપણે લઈ શકતા નથી. આવા સંજોગોમાં આ પ્રાંત માટે સરકાર મદદનું ધોરણ ખાસ વિશેષ કરવું જોઈએ. અક્ષયત, આ પ્રાંતના દરેક મહાલોમાં મહાલ પુઠ મંડળો સ્થપાઈ ગયાં છે. અને દરેક મહાલે કંઈ કંઈ કાર્યો થયે ગય છે. જૂથ મંડળોની સ્થિતિ પણ સુધરતી ગય છે.

મહાલ મંડળો

નિવેદનની સાલે જે તે મહાલોએ પોતપોતાની સભાઓ ભરી લીધી છે. નિવેદનો, હિસાબો મોકલાઈ ગયા છે. ધારી મહાલોના નિવેદન અને હિસાબ આવવાના બાકી છે.

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી મહાલોને મળતી ફાળવણી

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ મારફતે દરેક મહાલોને ફાળવણીની રકમ અમારા મારફત અપાય છે, જે અમોએ સને ૧૯૩૭-૩૮ ના ફાળાની રકમ નીચે પ્રમાણે જે તે મહાલોને અદા કરેલ છે:

અમરેલી મહાલને રૂ. ૩૨-૧૦-૦, દામનગર મહાલને રૂ. ૬-૧૨-૦, કોડીનાર મહાલને રૂ. ૯-૦-૦, રતનપુર મહાલને રૂ. ૨-૧૩-૦, ખાંભા મહાલને રૂ. ૨-૪-૦, મળી કુલ રૂ. ૫૩-૭-૦, જ્યારે ધારી મહાલના રૂ. ૧૩-૮-૦ આપવાના બાકી છે.

ઉપરાંત અમરેલી પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળને પણ ૧૯૩૭-૩૮ ના ફાળાના રૂ. ૨૨-૫-૦ મળેલા છે.

દામનગર મહાલ પરિષદ

આલુ સાલે આ પ્રાંતના દામનગર મહાલે દામનગર પુસ્તકાલયનું પ્રથમ અધિવેશન તા. ૨૮-૨૯/૧-૩૯ ના રોજ રાજેન્દ્ર શ્રી. પ્રતાપરાય ગિરધરલાલ મહેતાના પ્રમુખપદે મળ્યું હતું, જે પરિષદમાં દામનગરવાળા શ્રી. રતિલાલજી અગ્રવેરા સ્વાગતામ્બક હતા. ઉપરાંત સ્થાનિક અમલદારો અને વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રી તથા પુસ્તકાલય પ્રચારક અને બીજા સદસ્યોએ ખામ હાજરી આપી હતી.

ચિત્રો અને આ વિષય માટે ખાસ તૈયાર કરવામાં આવ્યાં છે. તેની અસર નિરક્ષરોને જ્ઞાન આપવામાં સુંદર થઈ શકે છે. આ પ્રવૃત્તિને ઉપાડી લેવા પ્રાંતભરના સેવાભાવી ગ્રંથપાલોને વિનંતિ છે.

પુસ્તકાલય વગરનાં ગામો

ખાતા તરફથી દર વર્ષે નવાં પુસ્તકાલયો ઉઘાડવામાં આવે છે. નિવેદનની સાથે દામનગર પરિષદના ટાંકણે ત્યાંના શ્રી. દુર્ગાશંકર દવેની અને કાર્યકરોની મહેનતથી કાંસા, દહીયરા અને હીરાણા એ ત્રણ ગામોએ નવાં પુસ્તકાલયો ઉઘાડ્યાં છે. જે જે ગામોએ પુસ્તકાલયો ન હોય અને થવા જેવી શક્યતા હોય તેઓએ ખાતાની યોજના પ્રમાણે લોક-મદદ એકઠી કરી પુસ્તકાલયો શરૂ કરી દેવાની તજવીજ કરી લેવી જોઈએ.

પુસ્તકબંધામણી ખાતુ

અમરેલી પુસ્તકાલયમાં ખાસ પગારદાર માણસ રોકીને પુસ્તક બંધામણી ખાતુ ખોલેલ છે, જેમાં અમો અમારા અંગેનાં પુસ્તકાલયોનાં પુસ્તકો બંધાવીએ છીએ. બહારના મહાલોમાંથી માંગણી પણ આવે છે. તો સૌ લાઇઓને ખાસ સૂચન કરીએ છીએ કે આપને ત્યાંનાં બંધાવા જેવાં પુસ્તકો યોગ્ય મહેનતાણે બંધાવી આપવામાં આવે છે. તો જેમને પુસ્તકો બંધાવવાની જરૂર હોય તેઓને અમારા પુસ્તક બંધામણી ખાતાને પૂછપરછ કરવા વિનંતિ છે.

સારું કામ કરનાર મંત્રીઓને પારિતોષક

શ્રી. રામજીભાઈ હંસરાજ તરફથી આ પ્રાંતના પુસ્તકાલય મંડળ મારફતે પુસ્તકાલય મંબંધી સારું કામ કરનાર મંત્રીઓને ઇનામો આપવા સંબંધી જાહેર. થવા. પ્રમાણે અમોએ નિવેદનની સાથે દામનગર, રતનપુર, મહાલોના ગામોએ રૂ. ૨૦) ઇનામના આપેલા છે. અને હજુ રૂ. ૮૦) બીજા મહાલોમાં આપવાના બાકી છે. રાજ્ય મંડળના પ્રચારક મહાશય આ કામે ફરવાના હતા. પરંતુ તેમના લખવા પ્રમાણે કામોના ભારણને અંગે તેઓ ફાજલ સમય પાડી શક્યા નથી, એટલે અગાઉ કામ કર્યા બદલ એ કાર્યકરોને ઇનામો આપી શક્યાં નથી.

કાયમ ફંડની બાબત

કાયમ ફંડની મુકાબલી રકમો બાબત વખતોતખત ઉદ્ભવેલ કરવામાં આવે છે, પણ કેટલેક કેકાણે પૂરતો અમલ થયો જણાતો નથી. તો સૂચના કરવાની કે તે રકમ શ્રીમંત સરકાર અથવા શ્રીમંત સરકારે માન્ય રાખેલી કોઈ શરારી પેઢીમાં અગર પુસ્તકાલય સહાયક સ મંડળમાં રોકવી જોઈએ, તો તે મુજબ તજવીજ કરવા અમારી ખાસ લલામણુ છે. કોઈ ખાનગી ગૃહસ્થોને ત્યાં તે રકમ નજર મુકાબી જોઈએ.

પુસ્તકાલયો દ્વારા થતી સેવા

ગ્રંથપાત્ર બંધુઓ ! આપણા સ્થિતિ-સંજોગો વિપરીત છે, મોટાં બજેટો આપણે હાલ કે નજીકના ભવિષ્યમાં કરી શકીએ તેવી સ્થિતિમાં નથી. પરંતુ જેટલું કામ ચાલે છે, તેમાં જો બરાબર ચેતન લાવી શકીએ તો ઘણી પ્રગતિ થવાને અવકાશ છે. નાણાં

એકલા જ પ્રગતિમાં પ્રાણ પૂરી ચકતાં નથી. અંતઃકરણની સાચી સેવા આ જ્ઞાનયજ્ઞને અર્પણો તો આ પ્રવૃત્તિ આગળ વધશે. કરવાનું થઈ છે.

પુસ્તકાલયો અને પ્રૌઢ શિક્ષણ

ન વાંચતાને વાંચતા કરવા એ આ પ્રવૃત્તિનું એક ધ્યેય છે. અજ્ઞાનના નિવારણ માટે સારાએ હિંદમાં અધિકૃત આવી રહ્યા છે. ગામડાંઓમાં સારાં પુસ્તકાલયો ચલાવવાં એ 'પ્રૌઢ શિક્ષણ'નું મહત્ત્વનું કાર્ય છે. પુસ્તકાલયોને અભાવે અર્ધદૃઢ ભણેલા ભણેલું મૂલી જાય છે. અમેરિકામાં પ્રૌઢ શિક્ષણનું કાર્ય પુસ્તકાલયો સારામાં સારું કરે છે, આપણે કચ્છીએ કે પ્રૌઢ શિક્ષણના આ યુગમાં પુસ્તકાલય દ્વારા આ કામ કરાવવા માટે શ્રીમંત સરકાર અને પંચાયત સવિશેષ રકમ ખર્ચે અને અમને લાગે છે કે તેનું સુંદર પરિણામ આપી શકે.

અવસાન નોંધ

પોતાની વહાલી પ્રજાને ગામડે ગામડે જ્ઞાન ફેલાવનાર આપણા રાજપિતા કે. મહારાજ શ્રી. સયાજીરાવ ગાયકવાડના દુઃખદ અવસાનની દિલગીરી સાથે નોંધ લખ્યે છીએ. પરમાત્મા તેઓના આત્માને શાંતિ આપે તેવી પ્રાર્થના કરીએ છીએ. વળી વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રાણસ્વરૂપ અને કેળવણીના કાર્ય માટે અથાગ પરિશ્રમ કરનાર સદ્ગત શ્રી. મોતીલાલ ન. અમીન સાહેબના દુઃખદ અવસાનની ધણી દુઃખી હૃદયે નોંધ લખ્યે છીએ. પરમાત્મા તેમના આત્માને શાંતિ અર્પે.

ગુજરાત અને કાઠિયાવાડે ગુમાવેલ એક કેળવણીકાર સદ્ગત ગિજુભાઈના અવસાનની પણ નોંધ લખ તેઓના આત્માને શાંતિ પઞ્ચીએ છીએ.

૧૫. શ્રી. મોતીલાલ ન. અમીન સ્મારક સંખ્યા

સદ્ગત મોતીલાલ ન. અમીન સાહેબનું સ્મારક ફંડ બિંદુ કરવાનું અને તેના માટે આખા રાજ્યની પુસ્તકાલય સંસ્થાઓએ દરેક પોતપોતાના બજેટના ૧૦ ટકા સુધી ફાળો ફંજીર કરાવવા એમ ફરમાવેલું છે, તે પ્રમાણે સૌ સૌએ પોતપોતાના બજેટ બનાવતાં તે રકમ રૂપી હશે. કદાચ કાંઈએ ન મૂકી હોય તો હજી પણ સુધારો કરાવીને ૧૦ ટકા સ્મારક માટે આપવાને અમે આમ્રદ કરીએ છીએ.

આભાર

અમોને વખતોવખત સલાહ અને સૂચના આપવા બદલ પુસ્તકાલય ખાતાના અધિ-કારી સાહેબ, વડોદરા રાજ્યના પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રીઓ, પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળના મુખ્ય, ઉપમુખ્ય (પ્રાંત શાળાધિકારી સાહેબ), પ્રાંત મંડળના મંત્રીઓ અને મહાલના શાળાધિકારી સાહેબો અને ગૃહસ્થો જોએ જોએ મંડળમાં સક્રિય રસ લઈ રહ્યા છે, તેઓને અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

આપણા દાલના મહારાજ શ્રીમંત પ્રતાપસિંહ મહારાજને શત્રું જીય શરદઃ કહી અભિનંદન આપીએ છીએ અને આ પ્રવૃત્તિના વિકાસમાં તેઓથી ઊંડો રસ લે તેમ તેમને વિનંતિ કરીએ છીએ.

ચિત્રો અત્રે આ વિષય માટે ખાસ તૈયાર કરવામાં આવ્યાં છે. તેની અસર નિરક્ષરોને યાન આપનામાં સુંદર થઈ શકે છે. આ પ્રવૃત્તિને ઉપાડી લેવા પ્રાંતભરના સેવાભાવી ગ્રંથપાલોને વિનંતિ છે.

પુસ્તકાલય વગરનાં ગામો

ખાતા તરફથી દર વર્ષે નવાં પુસ્તકાલયો ઉઘાડવામાં આવે છે. નિવેદનની સાથે દામનગર પરિષદના ટાંકણે ત્યાંના શ્રી. દુર્ગાશંકર દેવેની અને કાર્યકરોની મહેનતથી ઠાંસા, દહીયરા અને હીરાણા એ ત્રણ ગામોએ નવાં પુસ્તકાલયો ઉઘાડ્યાં છે. જે જે ગામોએ પુસ્તકાલયો ન હોય અને થવા જેવી શક્યતા હોય તેઓએ ખાતાની યોજના પ્રમાણે લોક-મદદ એકઠી કરી પુસ્તકાલયો શરૂ કરી દેવાની તજવીજ કરી લેવી જોઈએ.

પુસ્તકબંધામણી ખાતુ

અમરેલી પુસ્તકાલયમાં ખાસ પગારદાર માણસ રોકીને પુસ્તક બંધામણી ખાતુ જોલેલ છે, જેમાં અમે અમારા અંગેનાં પુસ્તકાલયોનાં પુસ્તકો બંધાવીએ છીએ. બહારના મહાલોમાંથી માંગણી પણ આવે છે. તો સૌ લાઇઓને ખાસ સૂચન કરીએ છીએ કે આપને ત્યાંનાં બંધાવા જેવાં પુસ્તકો યોગ્ય મહેનતાણે બંધાવી આપવામાં આવે છે. તો જેમને પુસ્તકો બંધાવવાની જરૂર હોય તેઓને અમારા પુસ્તક બંધામણી ખાતાને પૂછપરછ કરવા વિનંતિ છે.

સાડું કામ કરનાર મંત્રીઓને પારિતોષક

શ્રી. રામજીભાઈ દંસરાજ તરફથી આ પ્રાંતના પુસ્તકાલય મંડળ મારફતે પુસ્તકાલય મંબંધી સાડું કામ કરનાર મંત્રીઓને ઇનામો આપવા સંબંધી બહુર થયા. પ્રમાણે અમેએ નિવેદનની સાથે દામનગર, રતનપુર, મહાલોના ગામોએ રૂ. ૨૦) ઇનામના આપેલા છે. અને હજુ રૂ. ૮૦) બીજા મહાલોમાં આપવાના બાકી છે. રાજ્ય મંડળના પ્રચારક મહાશય આ કામે ફરવાના હતા. પરંતુ તેમના લખવા પ્રમાણે કામોના ભારણને અંગે તેઓ ફાજલ સમય પાડી શક્યા નથી, એટલે અગાઉ કામ કર્યા બદલ એ કાર્યકરોને ઇનામો આપી શક્યાં નથી.

કાયમ ફંડની બાબત

કાયમ ફંડની મુકાવલી રકમો બાબત વખતોવખત ઉદ્ભવ કરવામાં આવે છે, પણ કેટલેક કેકાણે પૂરતો અમલ થયો જણાવતો નથી. તો સૂચના કરવાની કે તે રકમ શ્રીમંત સરદાર અગર શ્રીમંત સરકારે માન્ય રાખેલી દાખ શરારી પેઢીમાં અગર પુસ્તકાલય સહાયક મંડળમાં રોકવી જોઈએ, તો તે મુજબ તજવીજ કરવા અમારી ખાસ લલામણુ છે. ઇંછ ખાનગી ગૃહરથોને ત્યાં તે રકમ ન જ મુકાવી જોઈએ.

પુસ્તકાલયો દ્વારા થતી સેવા

ગ્રંથપાલ બંધુઓ ! આપણા સ્થિતિ-સંજોગો વિપરીત છે. મોટાં બજેટો આપણે માલ કે તજવીજના લવિધ્યમાં કરી ચક્રીએ તેવી સ્થિતિમાં નથી. પરંતુ જેટલું કામ ચાલે કે, તેમાં જો અસાધ્ય ચેતન લાવી શકીએ તો ઘણી પ્રગતિ થવાને અવકાશ છે. નાણાં

એકલા જ પ્રગતિમાં પ્રાણ પૂરી થકતાં નથી. અંતઃકરણની સાચી સેવા આ જ્ઞાનયજ્ઞને અર્પણો તો આ પ્રવૃત્તિ આગળ વધશે, કરવાનું થઈ છે.

પુસ્તકાલયો અને પ્રૌઢ શિક્ષણ

ન વાંચતાને વાંચતા કરવા એ આ પ્રવૃત્તિનું એક ધ્યેય છે. અજ્ઞાનના નિવારણ માટે સારાએ હિંદમાં અંદોલન ચાલી રહ્યાં છે. ગામડાંઓમાં સારાં પુસ્તકાલયો ચલાવવાં એ “ પ્રૌઢ શિક્ષણ ”નું મહત્વનું કાર્ય છે. પુસ્તકાલયોને અભાવે અર્ધજ્ઞ ભણેલા ભણેલું મૂલી જાય છે. અમેરિકામાં પ્રૌઢ શિક્ષણનું કાર્ય પુસ્તકાલયો સારામાં સારું કરે છે. આપણે ઇચ્છીએ કે પ્રૌઢ શિક્ષણના આ યુગમાં પુસ્તકાલય દ્વારા આ કામ કરાવવા માટે શ્રીમંત સરકાર અને પંચાયત સંવિશેષ રક્ષા ખર્ચે અને અમને લાગે છે કે તેનું સુંદર પરિણામ આપી શકે.

અવસાન નોંધ

પોતાની વહાલી પ્રજાને ગામડે ગામડે જ્ઞાન ફેલાવનાર આપણા રાજપિતા કે. મહારાજ શ્રી. સયાજીરાવ ગાયકવાડના દુઃખદ અવસાનની દિલગીરી સાથે નોંધ લખીએ છીએ. પરમાત્મા તેઓના આત્માને શાંતિ આપે તેવી પ્રાર્થના કરીએ છીએ. વળી વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રાણસ્વરૂપ અને કેળવણીના કાર્ય માટે અચાગ પરિશ્રમ કરનાર સદ્ગત શ્રી. મોતીલાલ ન. અમીન સાહેબના દુઃખદ અવસાનની ધણી દુઃખી હૃદયે નોંધ લખીએ છીએ. પરમાત્મા તેમના આત્માને શાંતિ અર્પે.

શુભરાત અને કાર્તિકાવાડે શુભાવેલ એક કેળવણીકાર સદ્ગત ગિજુભાઈના અવસાનની પણ નોંધ લખ તેઓના આત્માને શાંતિ ઇચ્છીએ છીએ.

સ્વ. શ્રી. મોતીલાલ ન. અમીન સ્મારક સંબંધી

સદ્ગત મોતીલાલ ન. અમીન સાહેબનું સ્મારક ફંડ ઊભું કરવાનું અને તેના માટે આખા રાજ્યની પુસ્તકાલય સંસ્થાઓએ દરેક પોતપોતાના બજેટના ૧૦ ટકા સુધી ફાળો મંજૂર કરાવવા એમ કહ્યું છે, તે પ્રમાણે સૌ સૌએ પોતપોતાનાં બજેટો બતાવતાં તે રકમ પૂરી હશે. કદાચ કોઈએ ન મૂકી હોય તો હજુ પણ સુધારો કરાવીને ૧૦ ટકા સ્મારક માટે આપવાને અમે આગ્રહ કરીએ છીએ.

આભાર

અમેને વખતોવખત સલાહ અને સૂચના આપવા બદલ પુસ્તકાલય ખાતાના અધિકારી સાહેબ, વડોદરા રાજ્યના પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રીઓ, પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળના પ્રમુખ, ઉપપ્રમુખ (પ્રાંત શાળાધિકારી સાહેબ), પ્રાંત મંડળના મંત્રીઓ અને મહાલના શાળાધિકારી સાહેબો અને ગૃહસ્થો જેઓ જેઓ મંડળમાં સક્રિય રસ લઈ રહ્યા છે, તેઓનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

આપણા હાલના મહારાજ શ્રીમંત પ્રતાપસિંહ મહારાજને શત જીવ શરદઃ કહી અભિનંદન આપીએ છીએ, અને આ પ્રવૃત્તિના વિકાસમાં તેઓશ્રી ઊંડો રસ લે તેમ તેમને વિનંતિ કરીએ છીએ.

આ વર્ષમાં આપણે જે કાંઈ યત્નકિંમિત કયું છે તે આપ જોઈ શક્યા છો. ગણું કરવાનું આપી છે તે માટે ધન, ઉત્સાહ અને પ્રેરણા જોઈએ; આપણે ઇચ્છીએ કે આવતા વર્ષે ક'ઈ સવિશેષ સક્રિય કામ કરી શકીએ.

(સહી) ત્રિંબકરાવ વામુદેવ ઝોતીવ

પ્રમુખ,

શ્રી અમરેલી પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળનું સને ૧૯૩૮-૩૯ ની સાલનું સરવૈયું

જ

ઉ

- ૫-૧-૯ મધ સાલની સિલક
૩-૫-૭ શ્રી બ્યાજ ખાતે જમા
૧૫-૪-૬ શ્રી ફારમોના વેચાણના જમા
૭૨-૫-૦ શ્રી વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય
મંડળના જમા નીચેની વિગતે
૨૨-૫-૦ પ્રાંતના ફાળાના
૫૦-૦-૦ પ્રચારકને મદદના
૭૨-૫-૦
૧૦૦-૦-૦ શેઠ રામજીભાઈ હંસરાજના રોકડા
૧૦૦-૦-૦ શેઠ વ્રજલાલ નારાયણસના રોકડા
૧૩-૮-૦ ધારી મહાલ પુસ્તકાલયના દેવાના
આપી
૩૦૯-૮-૧૦

દેવું

જ

- ૧૩-૮-૦ ધારી મહાલના દેવા આપી

લેણાની રકમ રૂ. ૧૩૯-૧૫-૭ માંથી દેવાની રકમ રૂ. ૧૩-૮-૦ બાદ જતાં રૂ. ૧૨૬-૭-૭ પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ પાસે સિલક રહે છે.

(સહી) ત્રિંબકરાવ વામુદેવ ઝોતીવ

પ્રમુખ.

ઉ

- ૩૪-૩-૦ શ્રી. કંટીજન્સી સ્વાગત અને
પોસ્ટેજ ખર્ચના મળીને
૫૦-૦-૦ પ્રાંત પ્રચારકને મદદના
૩-૪-૦ શ્રી. મુસાફરી ખર્ચ ખાતે
૨૦-૦-૦ દામનગર રતનપુર મહાલે ઇનામોના
૧૦૩-૫-૭ શ્રી. અમરેલી ખેતીવાડી પેઢી પાસે
૧૪-૨-૦ શ્રી. પ્રચાર ખાતે પરિપક્વ થયેલ
ખર્ચ અને રેલભાડું વગેરે
૫૦-૦-૦ શ્રી સંમદરથાનને દેવાના આપી
હતા તે
૬-૧૨-૩ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના લેણા
૩-૦-૦ કેરાળા સાર્વજનિક પુસ્તકાલય
પાસે ફારમોના આપી છે તે
૨૧-૧૪-૦ રોકડ સિલક તા. ૧૫-૯-૩૯
૩૦૯-૮-૧૦

લેણું

ઉ

- ૧૧૫-૧-૭ અમરેલી ખેતીવાડી પેઢી પાસે
૩-૦-૦ કેરાળા સાર્વજનિક પુસ્તકાલય
ખાતે
૨૧-૧૪-૦ રોકડ સિલક

૧૩૯-૧૫-૭

શિષ્ટ વાચનમાં ઉપયોગી નીવડે તેવાં પુસ્તકો

[આ નીચેની યાદીમાં આપેલાં પુસ્તકો દરેક પુસ્તકાલયના અંધખાલે પોતાના ગ્રામનાં ભાઈ-બહેનોમાં ખાસ વંચાય તેવી ગોઠવણ કરવી જોઈએ. ગ્રામનાં વાચકોમાંની એક પણ લખી-વાંચી જાણતી વ્યક્તિ એવી હોવી ન જોઈએ, જે આ યાદીમાં આપેલાં પુસ્તકો વાંચ્યા વિના રહી ગયાં હોય.

તમારા વાચકોમાંનાં જેમણે એ પુસ્તકો લઈ પણ ન વાંચ્યાં હોય તેમને વાંચવા પ્રેરણા કરો, તેમને વાંચવા મળે તેવો પ્રયત્ન કરો અને એ પુસ્તકો જેમ વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં વંચાય તેવી તજવીજ આજથીજ શરૂ કરો.]

પુસ્તકનું નામ	લેખક વા પ્રકાશક	મૂલ્ય	પુસ્તકનું નામ	લેખક વા પ્રકાશક	મૂલ્ય
૨ હાર્ડિન ભાગવત	ગાંધીજી	૧-૦-૦	મહાસભાનો ઇતિહાસ	નવજીવન પ્ર. મં.	૨-૦-૦
દિવાલવન	દ. યુ. પ્ર. મંદિર	૦-૧-૦-૦	કેલાસ માનસરોવર દર્શન	ગિજુભાઈ	૦-૧-૦-૦
વિરાજવદ્	નવજીવન પ્ર. મં.	૦-૧-૨-૦	દિમાલયનો પ્રવાસ	કલેલકર	૧-૦-૦-૦
સરસ્વતીચંદ્ર ભા. ૧-૪	ત્રિપાઠી ગો. મા.		ગાંધીજીની આત્મકથા ભા. ૧-૨	ગાંધીજી	૧-૦-૦-૦
ચંદ્રકાંત ભા. ૧-૪	દેસાઈ હરજીરામ સુપ્રસાદ	૧-૦-૦-૦	બાલવિદ્યાન ભા. ૧-૨-૩	સેતલવાડ વિમળાણેન	૪-૮-૦-૦
પચાસ વર્ષ પછી	પાંડે, રા. ના.	૨-૦-૦-૦	કિશોર ચરિત્રમાળા ગુરુજી ૧-૨	રસલભાઈ	૧-૫-૦-૦
આમસેવક દિનેશ	ચાહ, યુ. વ.	૧-૮-૦-૦	અપંગની પ્રતિભા	મગનભાઈ દેસાઈ	૦-૧-૨-૦-૦
ધરે ભણી	ભારતી સાહિત્ય સંઘ	૨-૮-૦-૦	મારી આત્મકથા (જવાહર નહેરુ)	કલેલકર	૧-૦-૦-૦
સોલંકી યુગની ઇતિહાસિકા	મિસ્ત્રી અં. ના.	૦-૮-૦-૦	રમણચંદ્ર	દીવાનજી પ્ર. ચં.	૨-૮-૦-૦
સાગરસપ્તાહ	દ. યુ. પ્ર. મંદિર	૧-૦-૦-૦	વેશાલિની વનિતા	રમણલાલ દેસાઈ	૩-૦-૦-૦
નગાધિરાજ	રામચુરા ગો. હા.	૧-૮-૦-૦	જોભના	"	૩-૦-૦-૦
સોરઠરાણી	"	૦-૮-૦-૦	ભારેલો અગ્નિ	"	૨-૦-૦-૦
ઈન્સાનની આહ	સૌરાષ્ટ્ર ગર્વાલય	૦-૮-૦-૦	આમલક્ષ્મી ભા. ૧-૪	"	૧-૮-૦-૦
જીવનનો આનંદ	કલેલકર	૧-૮-૦-૦	કમ	"	૨-૦-૦-૦
સં. નવલ ગ્રંથાવલિ	નવજીવન પ્ર. મંદિર	૨-૦-૦-૦	સત્યાવન	નગીનદાસ પારેખ	૧-૮-૦-૦
ભારતમાં અંગ્રેજી રાજ્ય	પં. સુદરલાલ	૧૦-૦-૦-૦	બળવાબોર પિતાની તસ્વીર	કલકભાઈ શાહરી	૨-૦-૦-૦
	ભા. ૧-૨		સાહિત્યને જોવારેથી	શાસ્ત્રી, શં. ગં.	૨-૪-૦-૦

કચ્છમાનિ	૧-૪-૦૦	દુનિવસ્તો છન્કર	૧-૦-૦૦	પટેલ નરસિંહભાઈ ઇ.	૧-૦-૦૦
કમાલ પાટા	૨-૦-૦૦	સત્યમય છવન	૨-૦-૦૦	મશરૂવાલા	૧-૧૦-૦૦
એરોઈલ હિટલર	૨-૮-૦૦	માનવશરીરવિકાસ	૨-૮-૦૦	પુરાણી છો. બા.	૧-૮-૦૦
નોતીકાઈ અમીન	૦-૨-૦૦	દર્પણના ડુકકા	૦-૨-૦૦	પુરાણી અં. બા.	૧-૦-૦૦
બાળકોની માવજત	૨-૦-૦૦	કેળવણીના પાયા	૨-૦-૦૦	મશરૂવાળા	૧-૦-૦૦
આપણો ધર્મ	૧-૦-૦૦	શેષના કાળો	૧-૦-૦૦	રામનારાયણ વિ. પાઠક	૨-૦-૦૦
ઉધમનું છવન	૦-૧-૦૦	તિમિરમાં પ્રભા	૦-૧-૦૦	મશરૂવાળા કિ. ધ.	૦-૧-૦૦
વિશ્વદર્શન	૩-૮-૦૦	શ્રીપુરુષમર્ચાદ	૩-૮-૦૦	"	૦-૫-૦૦
રમરણસંદિતા	૧-૦-૦૦	વિશ્વગીતા	૧-૦-૦૦	કવિ શ્રી ન્હાનાલાલ	૧-૮-૦૦
અમે બધા	૨-૮-૦૦	જહાંગીર-દરજહાન	૨-૮-૦૦	"	૨-૦-૦૦
દિરેક્ટની વાતો	૧-૮-૦૦	તથુખામંડળ ૧ થી ૪	૧-૮-૦૦	ધૂમકેતુ	૮-૦-૦૦
સારથિ	૪-૦-૦૦	અપરાધી	૪-૦-૦૦	મેઘાણી	૨-૮-૦૦
સંભારમયન	૧-૮-૦૦	સોરઠ તારાં વહેતાં પાણી	૧-૮-૦૦	"	૨-૮-૦૦
દરિયાઈ મામલો	૨-૦-૦૦	જન્ય સોમનાથ	૨-૦-૦૦	મુનશી ક. મા.	૨-૦-૦૦
ભાગવો નેત્રે	૧-૮-૦૦	ગુજરાતનો નાથ	૧-૮-૦૦	"	૧-૦-૦૦
જીવનભારતી	૨-૮-૦૦	સ્વપનદ્રષ્ટા	૨-૮-૦૦	"	૫-૦-૦૦
રશિયાનું યજ્ઞતર	૨-૦-૦૦	શિશુ અને સખી	૨-૦-૦૦	ગૂ. ધં. ૨. કા.	૩-૬-૦૦
નીર ગાર્મ્સ	૧-૮-૦૦	નવલિકાઓ	૧-૮-૦૦	ચંદ્રભાઈ કા. ભટ્ટ	૦-૮-૦૦
પરિચનાં પુણ્યો	૧-૦-૦૦	ગુજરાતના જ્યોતિર્ધરો	૧-૦-૦૦	કાંતિ કાકા	૧-૮-૦૦
દિનચર્ચા	૧-૮-૦૦	રંગદેવનો દુર્ગ લા. ૧-૨	૧-૮-૦૦	ઉછરંગરાય જ્યોત્સના	૧-૮-૦૦
આપણા દેશકોટની સ્થિતિ	૦-૮-૦૦	દરિયે દવ લાઓ	૦-૮-૦૦	વૈદ બા. ગ.	૧-૮-૦૦
નોંધો નમરિયો	૨-૮-૦૦	નૂતન રશિયામાં ડાકિયું	૨-૮-૦૦		
તત્વારીખતી તેજબાલા. ૧ થી ૬	૩-૦-૦૦	પરાધીન રશિયા	૩-૦-૦૦		
નેવેવ	૧-૦-૦૦	વનસ્પતિશાસ્ત્રી જન્યપણુ છંદ્રજી વૈદ બા. ગ.	૧-૦-૦૦		

ગયા વર્ષમાં પ્રકટ થયેલાં ગુજરાતી પુસ્તકો

[આ નીચે આપેલી પુસ્તકોની યાદી ૧૯૪૮-૪૯ ના વર્ષમાં પ્રકટ થયેલાં પુસ્તકોની છે. અને પસંદગી કરનારને સ્પષ્ટતા થાય તે માટે તેની વિષયવાદી કરવામાં આવી છે. આ યાદીમાં અનિષ્ટ તત્ત્વવાળાં પુસ્તકો ન આવી જાય તે માટે જાનતી કાળજી રાખવામાં આવી છે. આશા છે, પુસ્તકોની નવી પસંદગીમાં આ યાદી ઉપયોગી નીવડશે.]

છવનચરિત્રો

૧ મુગા લોકસેવક સોતીભાઈ અગીન રમ્મલાલ વહોરા	૦-૨-૦
૨ મગધરાજ	૧-૦-૦
૩ રામચંદ્ર દત્તનું છવનચરિત્ર	૦-૮-૦
૪ મહાસભાના પ્રમુખો	૧-૦-૦
૫ ગાંધીજી	૦-૪-૦
૬ દેશનેતા	૨-૬-૦
૭ નરસીરા	૦-૧-૬
૮ જંગતતા આવતી કાલેનો પુરુષ	
૯ વ્યાયામનો કળીરવ	૨-૪-૦
૧૦ સાહિત્યના ઓવારેથી	૨-૪-૦
૧૧ માટિન ક્ષયર	૦ ૧૦-૦
૧૨ કુમારી હેલન	૦-૨-૦
૧૩ કિશોર ચરિત્રમાળા-ગુરુજી બી.જી.	૧-૫-૦
૧૪ અપંગની પ્રતિભા	૦-૧-૦
૧૫ જોકિલ અને લાકડ	૦-૮-૦

શિક્ષણ-સાહિત્ય

૧ રાષ્ટ્રભાષાનો ગ. કે.પ	૧-૮-૦
-------------------------	-------

૨ જીવ અને કેતકી	૨-૮-૦
૩ કેળવણીના પાયા	૧-૦-૦
૪ આંધળાનું ગાકું	૦-૧-૦
૫ ગુજરાતની અસ્મિતા	૦-૪-૦
૬ ગાંધીજીની સાધના	૧-૪-૦
૭ છવનસંસ્કૃતિ	૨-૮-૦
૮ છવનનો આનંદ	૧-૮-૦
૯ કેળવણીના પાયા	૧-૦-૦
૧૦ આંધળાનું ગાકું	૦-૧-૦
૧૧ વર્ધા કેળવણી પ્રયોગ	૦-૬-૦
૧૨ વર્ધા શિક્ષણ યોજના	૦-૧૦-૦
૧૩ કેતકીનાં પુષ્પો	૧-૦-૦

૧ સ્ત્રીસમાર્ગશિક્ષા	આયાલાલ જગજીવન શાહ ૧-૦-૦
૨ એક હતું માનવી	સોનુજીવન શાહ ૦-૨-૦
૩ માનવીનું ધર	૦-૧-૦
૪ લગ્ન ધર્મ કે કરાર	નવલુગ પ્ર. ભંડાર રાજકોટ ૧-૮-૦
૫ સોનેરી શિખામણ	પુરુષોત્તમ શિ. ભટ્ટ ૦-૬-૦

વિજયપરામ ક. વેધ	૨-૮-૦
કિશોરલાલ મથશ્વરજી	૧-૦-૦
"	૦-૧-૦
કનૈયાલાલ મુનશી	૦-૪-૦
રાવજીભાઈ પટેલ	૧-૪-૦
ક. બા. કલેલકર	૨-૮-૦
"	૧-૮-૦
"	૧-૦-૦
જીગતરામ દવે	૦-૧-૦
"	૦-૬-૦
નવલરામ ત્રિવેદી	૦-૧૦-૦
સામાજિક	૧-૦-૦

આયાલાલ જગજીવન શાહ	૧-૦-૦
સોનુજીવન શાહ	૦-૨-૦
"	૦-૧-૦
નવલુગ પ્ર. ભંડાર રાજકોટ	૧-૮-૦
પુરુષોત્તમ શિ. ભટ્ટ	૦-૬-૦

૬ ગામડાની વહારે	ગાંધીજી	૦-૧-૦	૯ બંધાર પટેલની વાતો	ભા. દે, ૧૦, ૧૧.	નટવર વીમાવાળા	૦-૧૪-૦
૭ વેપડા	તળાજિયા	૦-૩-૦	૧૦ નવી જાળપોથી	૧૦ નવી જાળપોથી	શં. સો. પટેલ	૦-૨-૦
૧ યોગસાધનના પાયા ભા. ૧ અં. આ. પુરાણી	ધાર્મિક-તત્ત્વજ્ઞાન	૦-૧-૦	૧૧ આળપોથીની પૂરવણી	૧૧ આળપોથીની પૂરવણી	"	૦-૨-૬
૨ પૂર્ણયોગ તરનીત ભા. ૧-૨	"	૧-૪-૦	૧૨ ચાલો દિમાલયે ભા. ૧-૨	૧૨ ચાલો દિમાલયે ભા. ૧-૨	પદ્માવતી દેસાઈ	૦-૩-૦
૩ પચિકના પત્રો	"	૦-૬-૦	૧૩ બાલચિત્રો	૧૩ બાલચિત્રો	"	૦-૩-૦
(ગુચ્છ ૧ અને ૩)	"	૧-૮-૦	૧૪ ગામડાંમાં અચોટો	૧૪ ગામડાંમાં અચોટો	સોમાભાઈ ભાવસાર	૦-૪-૦
૪ ઉદ્ધાનિતા-વર્ણુધર્મ સમીક્ષા વિદ્યારામ વ. ત્રિવેદી		૧-૮-૦	૧૫ નરોત્તમ આલમંથાવલિ	૧૫ નરોત્તમ આલમંથાવલિ	વ. સું. કવિ	૨-૦-૦
૫ જૈન સંવાદ રત્નમાળા	જીવનલાલ જ. સંઘવી	૦-૬-૦	૧૬ બુદ્ધકોડો હિંદુ	૧૬ બુદ્ધકોડો હિંદુ	વિમળાબહેન સેતલવડ	૦-૨-૬
૬ પૂર્ણયોગનો સાનયોગ	અં. આ. પુરાણી	૧-૪-૦	૧૭ આળકોતો આગ	૧૭ આળકોતો આગ	સોમાભાઈ કે. પટેલ	૦-૬-૦
૭ પચિકના પુણ્યો ભા. ૧થી૩	"	૧-૦-૦	૧૮ જ્ઞાનમંદ	૧૮ જ્ઞાનમંદ	જ્યોતિ કાર્યોલ્લેખ લિ. અમદાવાદ	૦-૮-૦
૮ નિરાંત કાવ્ય	નિરાંત મહારાજ	૧-૪-૦	૧૯ વિદ્યાર્થી વાચનમાળા	૧૯ વિદ્યાર્થી વાચનમાળા	ધી. ટો. શાહ	૦-૧-૩
૯ તુકારામ ગાથા	સ. સા. વ કા.	૨-૮-૦	૨૦ ગુંજન	૨૦ ગુંજન	સોમાભાઈ ભાવસાર	૦-૫-૦
૧૦ સીતાહરણ	ચંદ્રશંકર શુક્લ	૦-૧૨-૦	૨૧ આપણે ભજવીએ	૨૧ આપણે ભજવીએ	ભાઈલાલ ડી. પટેલ	૦-૩-૦
૧૧ મત્સ્ય અને પરલોક	નારાયણ સ્વામી	૩-૦-૦	૨૨ ભવ્ય જગત	૨૨ ભવ્ય જગત	ગૂર્જરપ્રચરણ કા. અમદાવાદ	૦-૧૦-૦
	બાલોપયોગી		૨૩ પદ્મીમિત્રો	૨૩ પદ્મીમિત્રો	"	૦-૫-૦
૧ રંગ રંગ વાદળિયાં	સુદરમ	૦-૨-૬	નવલકથા-નાટકો			
૨ શંકરાચાર્ય	લ. યુ. ગાંધી	૦-૩-૦	૧ કપાલકુંડલા (પૂર્વર્ધ)	૧ કપાલકુંડલા (પૂર્વર્ધ)	એન. એમ. કક્કરની કા. મુંબઈ	૧-૧૨-૦
૩ નાનપણની વાતો	પદ્માવતી દેસાઈ	૦-૩-૦	૨ પથેન્દ્રાણી	૨ પથેન્દ્રાણી	દયાશંકર ભ. કવિ	૩-૮-૦
૪ જોડો આકાશમાં		૦-૩-૦	૩-રેણુની મા	૩-રેણુની મા	શરતચંદ્ર	૨-૮-૦
૫ ગોપટની વાતો	શાંતિલાલ સા. ઝોઝા	૦-૬-૦	૪ ભાઈ-બહેન	૪ ભાઈ-બહેન	શરતચંદ્ર	૨-૮-૦
૬ શેક્સપીઅરનાં કથાનકો	ખાલજીવન કાર્યોલેખ, વડોદરા	૧-૦-૦	૫ શુભદા	૫ શુભદા	સોપાન	૨-૦-૦
૭ અટકચાળાં વાર્તા	"	૦-૬-૦	૬ જગતા રેન્ને	૬ જગતા રેન્ને	પ્રેમચંદ્ર	૧-૪-૦
૮ સહેલી વાતો	"	૦-૪-૦	૭ નિર્મળા	૭ નિર્મળા		

૧૦ પરાજય	નવયુગ પુ. ભંડાર, રાજકોટ	૦-૧૨-૦૦
૧૧ અજિતા	શુભવંતરાય આચાર્ય	૧-૦-૦૦
૧૨ યુગદર્શન (નાટક)	ધૂમકેતુ	૨-૮-૦૦
૧૩ હાથદેહી	"	૨-૮-૦૦
૧૪ આમે પિંજરનાં પંખી	મુળજીભાઈ પી. શાહ	૧-૦-૦૦
૧૫ બીજો ચોદો	અવિનાશ	૧-૧૨-૦૦
૧૬ ગોદાન	નિશ્વ દેસાઈ	૧-૪-૦૦
૧૭ મેલેન્ડ્રિયન	ભોગીલાલ ગાંધી	૨-૦-૦૦
૧૮ બરિલાં કાર	પ્રેમચંદજી	૨-૮-૦૦
૧૯ ફર્ગેશનકિની	ભા. ર દીવેદિયા	૨-૦-૦૦
૨૦ મોરાં માસીબા	મેધાણી	૨-૦-૦૦
૨૧ ભાષાબહેન	અદિત્ય બાણુ	૩-૦-૦૦
	વિનોદ	૨-૮-૦૦
	કવિવર દાગોર	૨-૮-૦૦

હાસ્ય-પ્રહસન

૧ હાસ્ય હાંટણી	મરત કપૂર	૧-૮-૦૦
૨ અકકલના મનરહાર	એકાર	૧-૮-૦૦
૩ સદચરીની શોધમાં	મામા સા. મુરલીધર	૨-૦-૦૦
૪ હું રાગ હોઉં તો ?		૨-૦-૦૦

રાજકીય

૧ હિંદુનું ફેરસ રાજબંધારણ હરખત બી. શુક્લ		૪-૦-૦૦
૨ આપણું સમાવાયતંત્ર	ત્રિશુવનદાસ મ. ત્રિવેદી	૦-૮-૦૦

બેતીવાડી

૧ બાળવિહાર-સુચમ કળવાડી. શંભુ શંભુ ભટ્ટ	ભારતી સા. સંઘ	૨-૮-૦૦
૨ બાગબગીચા	મા. શિ. પેંડ્યા	૧-૮-૦૦
૩ સોયાબીન્સ	મ. પી. સીડસમેન	૧-૪-૦૦
૪ બેતીવાડી		૩-૦-૦૦
		૦-૪-૦૦

આરોગ્ય-વૈદક

૧ માનવશરીરવિદ્યાસ	છોટાલાલ પુરાણી	૧-૮-૦૦
૨ માનવદૈહ મંદિર	દેસાઇભાઈ પટેલ	૧-૮-૦૦
૩ ભારતીય ક્વાચત	ગ્રો. માણિકરાવ	૦-૧૨-૦૦
૪ રખે વહેઆતા	વૈષ્ણવજી નરભોરામ શાસ્ત્રી	૧-૦-૦૦
૫ નવકપોતિને	"	૧-૦-૦૦
૬ સનમાં સમગ્રજીવ	ગાલાલાલ જની	૦-૫-૦૦
૭ આરોગ્યશિક્ષક માનકંથમાળા	જડાશંકર નાન્દી	૦-૨૧-૦૦
૮ જીવનનું ઝેર યાને		૦-૮-૦૦

તમાકુની તદબીશ

૧ રાસપૂર્ણિમા	કાંચો	૦-૮-૦૦
૨ કાબ્યસંક્રિતા	વજીલ જમિયતરામ નરભોરામ	૧-૦-૦૦
૩ કુમારનાં કાબ્યો	રણજિત એમ. પટેલ	૧-૦-૦૦
૪ પાંખડી	કમાર	૧-૦-૦૦
૫ બાળ સંગીતમાળા	"કુમાર" કાર્યોલય	૦-૧૨-૦૦
લા. ૧, ૨, ૩, ૪.	સંગીત શિક્ષક એમ. ઇ.	૦-૬-૬૯
	હાઇસ્કૂલ	

૬ કાવ્ય પરિચય ભા. ૧, ૨ નગીતલાસ પરિષદ	૦-૧૦-૦	૩ સ્ત્રીમ દરબાદન ઝોનનિયર	૧૨-૦-૦
૭ શ્રી ગોપાળકાવ્ય	૧-૪-૦	૪ હેન્ડબુક ભાગ ૧ થી ૩	૦-૧૦-૦
૮ લલિત કાવ્ય સંગ્રહ	૧-૪-૦	૫ સાહિત્યદર્શન	૦-૧૦-૦
૧૦ રાસકોમુદી	૧-૦-૦	૬ વીમાની હુમલા સામે	૦-૮-૦
૧૧ સાંખ્યગીત	૧-૪-૦	૭ રક્ષણના ઉપાયો	૦-૮-૦
		૮ રમુજ દેવકા	૧-૦-૦
		૯ ગદ્યની ગુજરાત	૧-૦-૦
૧ શ્રીમંત મહારાજ સા. નાં	૦-૧૨-૦	૧૦ સહકારી નિર્મલ	૩-૮-૦
ગુજરાતી ભાષણો ભા. ૩ અને ધીજીવાલ ટોબરશી શાહ	૨-૦-૦	૧૧ વડોદરા રાજ્ય હિરેકદરી	૪-૦-૦
૨ ગુજરાતના મુસલમાનો ભા. ૧ કરીમ મહમદ મોસ્તર		૧૨ આચાર્ય કૃપલાનીના લેખો	૨-૦-૦

[૫૭૬ ૭૬૦ નું સાંધણ]

શ્રીમદ્ રાજન્યાંક જીવનકથા	૧-૮-૦	આગમી	૧-૪-૦
સત્યવીર શ્રદ્ધાનંદ	૦-૮-૦	સમાજવાદ શા માટે ?	૦-૧૨-૦
ગીતા ક્રમચોગ	૩-૦-૦	સામવાદ ને સર્વોદય	૧-૦-૦
વ્યાપક ધર્મભાવના	૦-૧-૦	નવો આચાર નવો વિચાર	૦-૧૨-૦
લગ્ન કે પ્રપંચ	૩-૦-૦	પારિજાત	૨-૦-૦
હિંદ કેમ પાયમાલ થયું ?	૧-૦-૦	અસહકાર	૨-૮-૦
કુમ્ભી હિંદ	૩-૦-૦	સાંખ્યગીતા	૧-૮-૦
અણછોડની વાણી	૧-૦-૦	ભારતનો ટંકાર	૧-૮-૦
કાવ્યસંગલ	૨-૦-૦	કાવ્ય મંગલ	૧-૮-૦
પરિણીતા	૦-૦-૦	અપૂર્વ ભારતી	૨-૦-૦
અંતરની વાતો	૧-૦-૦	સુરોપના લીતરમાં	૨-૦-૦
જંગલખાન	૧-૦-૦	સંજીવની	૨-૦-૦
મારી જન્મકીર્તિ	૨-૮-૦	જાગતા રેન્જો	૨-૮-૦

૧. ખાદીવિદ્યા પ્રવેશિકા—પ્રકાશક: નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ. કાઉન સાળપેજ ૫૭૪ ૨૪૮, મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

સને ૧૯૩૦-૩૧ ની સત્યાગ્રહની લડત વખતે પૂજ્ય ગાંધીજીના આદેશ મુજબ લાખો રેડીઆ ફરતા થયા. પરંતુ થોડાજ વખત પછી ગાંધી-મરવીન સંધિ પછી પાછા ખોરબે પડવા માંડ્યા. રેડીઆ બંધ થવાનું કારણ એ જ હતું કે આ વિષય અંગે, કાંતનારાઓ માટે સૂચનારૂપ એક પણ સરળ પુસ્તક ન હતું. એ લડત વખતમાં કંતાયણ સતર હજુ હમણું બેશું કરી વણાવાય છે. નવજીવન પ્રકાશન મંદિરે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરીને કાંતનાર માટે જરૂરી ખોટ પૂરી પાડી છે. કાંતનારાઓમાં ઘણા એવા પણ હોય છે કે જેમને માળની દોરી બાધતા આવડતી નથી, સતર કેવું હોવું જોઈએ તેનો ખ્યાલ પણ નથી.

આ પુસ્તક, ખાદીવિદ્યામાં નિષ્ણાત ભાઈઓનો અનુભવસંગ્રહ છે. પહેલા ચાર પ્રકરણમાં કપાસની જાત ઓળખવા વિષેની માહિતી છે. પછીના ચાર પ્રકરણમાં ચરબો, પિંજણ, તક્લી અને રેડીઆ વિષે સચિત્ર માહિતી આપી છે. અને ત્યાર પછીના પ્રકરણમાં સતરની જાત, કસ, લાહી વિષે માહિતી છે. પછીનું એક પ્રકરણ કાંતનારની મુશ્કેલીઓ વિષેનું છે. વળી વધારામાં વધાં યોજના અનુસારના શિક્ષણક્રમ માટે એક પ્રકરણ 'ખાદીગણિત વિષેનું' પણ છે. ગ્રામચાળાઓના શિક્ષકોએ તેમજ ખાદીપ્રેમીઓએ આ પુસ્તક ખાસ વસાવવા જેવું છે.

—વિનાયક પંડ્યા

૨. સ્મૃતિનિકુંજ—લેખક અને પ્રકાશક: શ્રી. મૂળજીભાઈ પી. શાહ, રાવપુરા, વડોદરા. કાઉન સાળપેજ ૫૭૪ ૩૨, સચિત્ર પૃષ્ઠ, મૂલ્ય ૦-૫-૦ આવૃત્તિ ૧લી.

'સ્મૃતિનિકુંજ' અને 'સમરાંગણનો સાદ' આ બંને શબ્દશૈલીનાં કાવ્યોના સુંદર નમૂના આમાં સંગ્રહાયા છે. આ કાવ્યો બે ઘડી મોજના દીપોત્સવી અંક અને કવિતા અંકમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયાં હતાં.

કાવ્યો નૂતન શૈલીનાં હોષ લોકભોજ્ય ચાય તેવાં છે. કવિએ ચોતાની સુંદર કલમકસોટી કરી છે, એમ કહેવું અસ્થાને નથી.

અર્પણ પણ કવિશ્રી "ત્રેમાનંદને પાદપન્ને" યથું છે એ પણ આવકારદાયક જ છે.

૩. અમારાં ગીત—લેખક ગણપતલાલ દયાશંકર વ્યાસ—સંગીત શિક્ષક, પ્રકાશક: એન. એમ. કંકરની કંપની મુંબઈ ૨, પૃ. ૩૨, પૃષ્ઠ કાગળનું, કિં. ૦-૫-૦.

શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ સંગીતનું શિક્ષણ આપનાર ભાઈ ગણપતરામે ખાસમાનસને અનુસરીને કેટલાંક સુંદર કાવ્યો લખ્યાં છે. તેમાંનાં કેટલાંક અહીં ઉતાર્યાં છે. 'મીયાંઉ બિલાડી,

જગતપિતાને, નાનકડી તલવાર, રણુશ્ચરા સિપાઈ ' એ ગીતો બાળકોને ગમે એવાં બીજાંમાં બાળ્યાં છે. કિંમત જરા વધારે પડતી કહેવાય.

૪. રાસકોકિલા—લેખક પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૪૦, પૂઠું કાગળનું. કિં. ૦-૬-૦

ગરબાનાં નાનકડાં છતાં ઉપયોગી પુસ્તકોની કંઈક ખોટ હતી. તે આવાં પુસ્તકોથી બાળી થશે. આમાં ૩૬ રાસ છે; જેમાં પાંચેક નૃત્યગીતો છે. રાસ-ગરબાઓ પ્રચલિત રાગોમાં હોઈ અહેનોમાં વિશેષ આદરપાત્ર બનશે. કિંમત છ આના છે. આથી પણ સૌંદર્ય આવૃત્તિઓ છપાવ તો ઠીક.

૫. ચાલો ગાઇએ—કર્તા : શ્રી. મૂળસુખલાલ અ. દીવાન; પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે. પૂઠું કાગળનું. કિં. ૦-૬-૦

આમાં કુલ ૩૬ ગીતો સંગ્રહાયાં છે. “ કેવી મળા ! કાગડો, દ્રામ, દાદાનો કંગોશી, રેડીઓ, ચાલણગાડો ” વગેરે સુંદર ગીતો લખાયાં છે. બાળકો હોસે હોસે વાંચશે. છાપકામ બાળકોને ગમી જાય તેવું છે.

૬. માયાબાણ અને બીજી વાર્તાઓ—લેખિકા: મેઘીબેન. સોલ એજન્ટસ: ગુજરાત અંધરાન કાર્યાલય, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ. પૂ. ૮૦, પૂઠું કાગળનું. કિં. ૦-૬-૦.

આમાં કુલ ૬ વાર્તા છે, તેમાંની ‘ માયાબાણ ’ એક છે. કેટલીક વાર્તા વહેમપોષક રાક્ષસોની હોઈ અમે એનો વિશેષ પ્રચાર થાય તેમ ઇચ્છતા નથી.

બીજી આવૃત્તિ વખતે આવી વાર્તાને દૂર કરી કંઈક શક્તિપોષક વાર્તા ઉમેરાશે તો વધુ ઉપકારક થઈ પડશે.

મેઘીબેન જેવાં પાસે તો ગુજરાતનાં બાળકો પ્રેરક અને ઉપકારક સાહિત્ય માંગે છે.

‘ દ્રષ્ટા ’

૭. ગાંધીજી—લેખક: શ્રી. જુગતરામ દવે, પ્રકાશક: નવજીવન પ્ર. મંદિર, અમદાવાદ પૃષ્ઠ ૮+૧૧૬, મૂલ્ય ૦-૪-૦.

આ પુસ્તકની આ પાંચમી આવૃત્તિ એજ એની લોકપ્રિયતાના પુરાવા માટે પૂરવું છે. બાળકોને સરળ રીતે ગાંધીજીની પૂરી પિછાન થાય તેવી શૈલીએ લેખકે આ પુસ્તક લખ્યું છે. આ પુસ્તક આપણાં બાળકોમાં વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં વંચાય તેવા પ્રયત્નો દરેક પુસ્તકાલયના મંત્રી-મંત્રપાલે કરવા જોઈએ.

૮. આંધળાનું ગાઠું—લેખક: પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૪૦, પૂઠું સાદું.

આ નાના નાટક દ્વારા આપણા આમજનોની સ્થિતિનો અચ્છો ચિતાર લેખકે આપ્યો છે. આ નાટક આપણાં ગામડાંમાં ઉજવાતા ઉત્સવ-સમારંભોને પ્રસંગે લખવા જેવાં છે. એમાં લખાયેલાં ગીતો સરળ હોઈને મોઢે ચડી જાય તેવાં છે. જનશ્રુતિ આમસેવકની આ પુસ્તિકા, આજના છતી આંખે આંધળાઓને દેખતા કરવા માટે, દરેક પુસ્તકાલય પોતાને લાંબચૂક વસાવે.

૯. ગામડાંની વહારે—લેખક: ગાંધીજી. પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૬૮, મૂલ્ય ૦-૧-૦.

આજે જ્યારે ગ્રામજીવનના પ્રશ્નો ચર્ચાઈ રહ્યા છે, ગ્રામોદ્ધારની યોજનાઓ વિવિધરૂપે વિચારાઈ રહી છે તેવે વખતે ગ્રામજીવનના સાચા હોડા અભ્યાસી અને જનકલ્યાણકારી પુરુષે ગામડાંને લગતા લખેલા લેખોનો આ સંગ્રહ અતિ ઉપયોગી થઈ પડે તેવો છે. એમાં ગ્રામજીવનને લગતા અનેક પ્રશ્નો ચર્ચાયેલા છે. દરેક ગ્રામ પુસ્તકાલયમાં આ પુસ્તક હોવું જ જોઈએ.

૧૦. મૃત્યુ અને પરલોક—મૂળલેખક: નારાયણુરવામી. અનુવાદક: શ્રી. આર. કે. ગણાત્રા; સોલ ઝેન્ન્ટસ: એન. એમ. ઠક્કરની કંપની, મુંબઈ ૨. કાઉન કદનાં ૫૪ ૩૫૨૨૮૬, પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ત્રણ.

આ પુસ્તક મૂળ હિંદીમાં શ્રી નારાયણુ સ્વામીએ લખેલું તેનો આ અનુવાદ છે. એમાં લેખકે મૃત્યુ બાદ મનુષ્યની શી શી અવસ્થાઓ હોય છે તેમ જ તેનો પુનર્જન્મ અને પ્રેતાવાહન વિદ્યા, મૃતદેહોમાં સાથે વતચીત કરવાની પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિ વગેરે માહિતી આપી છે. પાછળના ભાગમાં આ વિષયને લગતી અનુવાદકને જે માહિતી પ્રાપ્ત થયેલી તે તેમણે ઉમેરી છે. વળી પુનર્જન્મ પામ્યા પછી મનુષ્યે પોતાના પૂર્વજન્મની વાત યાદ આવવાના અને તે પૂર્વનાં કૃદ્ધાંશોને મળવાના જે કેટલાક દાખલા હમણાં હમણાં બહાર આવ્યા છે તેને લગતી વિગતો પણ આપી છે. પુસ્તકમાં આટઆટલી વિગતો પછી પણ મૃત્યુ પછીનું જીવન કેવું હોય છે તેનો સ્પષ્ટ નિર્ણય આમાંથી નથી મળતો, છતાં આવા વિષયમાં રસ લેનારાઓને તો આમાંથી કેટલીક જાણવાજોગ માહિતી જરૂર મળી આવશે. રૂપાઈ-સદાઈ સારી છે.

૧૧. આવતી કાલે—લેખકો: શ્રી. રમણલાલ સોની, રતિલાલ મહેતા અને સુભદ્રા ગાંધી. પ્રકાશક: નવી દુનિયા કાર્યાલય, ભદ્ર અમદાવાદ. કાઉન કદનાં ૫૪ ૮૦, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. આના.

નવી દુનિયા કાર્યાલય તરફથી સમાજવાદને જ્યેષ્ઠ રાખી તેને અનુરૂપ પ્રચારલક્ષી સાહિત્ય પ્રકટ કરવામાં આવે છે. એ કાર્યાલય તરફથી ચાલતી અને હવે બંધ થયેલી 'આલો વિચારીએ' અંશમાળાના ત્રીજા વર્ણનું આ ત્રીજું પુસ્તક છે. પુસ્તકમાં સમાજવાદના સિદ્ધાંતોને સચોટ રૂપે સમજાવતી બાલવાર્તાઓ આપી છે. લેખકો કહે છે તેમ બધી વાર્તાઓ મૂળ અંગ્રેજી ઉપરથી લેવાઈ છે. વાર્તાને આપણા દેશના વાતાવરણને અનુરૂપ બનાવવામાં કોઈ કોઈમાં આપણી દેશી દબ્બનાં જોડકણાં આપ્યાં છે. દરેક વાર્તામાંથી સમાજના નીચલા ધરેને સ્પર્શતું વાતાવરણ જાણવા મળે છે.

૧૨. જોલકી અને નાગરિકા—લેખક : શ્રી. સુંદરમ; પ્રકાશક : રેખા અને ગતિ કાર્યાલય, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ. કાઉન કદનાં ૫૪ ૧૨૮, આકર્ષક સચિત્ર. કાચું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૦-૮-૦.

જાણીતા ગુજરાતી કવિ લેખક શ્રી. સુંદરમની પાંચ વાર્તાઓનો આમાં સંગ્રહ છે. પુસ્તકનું નામ પાડવામાં આમાં નવો જ રાહ લેવાયો છે. એમાંની જોલકી વાર્તા છેક છેલ્લે હોઈને નાગરિકા સૌથી પહેલી છે.

શ્રી. સુંદરમનો આગતો વાર્તાસંગ્રહ "હીરાકણી અને ખીજ વાતો" બહાર પડ્યા પછી તેને જેવો જ આ નવો સંગ્રહ છે. એમાં એમની તારતમ્યર્થી વાર્તાઓ અપાયેલી છે,

ગાંધીયુગની ડાયરીઓ ઉપરોક્ત પ્રકાશક તરફથી અગાઉ પ્રકટ થયેલી ત્યારે તે સારો આદર પામેલી. આ વર્ષે પણ આ ડાયરી પ્રકાશકોએ પ્રસિદ્ધ કરી છે. એમાં રથળે રથળે સુવાક્યો તેમજ અવતરણો આપેલાં છે જે મનન કરવા યોગ્ય છે.

૨૧. મૂળા લોકસેવક મોતીભાઈ અમીન—લેખક : રસલભાઈ નખીજી વહોરા; પ્રકાશક : ચરોતર એન્ડયુકેશન સોસાયટી—આણંદ; ૧૬ પેજ પૃ. ૬૦; ૧૯૩૯ પહેલીવાર; કાચું પૃ. ૬; કિં. ૦-૨-૦.

નૂતન ચરોતરના સર્જનમાં જેનો ફાળો બહુ મહત્વનો છે, મ. ગાંધીજીએ જેને ‘ચરોતરનું મોતી’ એવું બિરદ આપ્યું છે, કેળવણી અને જ્ઞાનપ્રચાર સાથે લોકસેવા ને જનકલ્યાણનાં કામો દ્વારા જેનું નામ ગુજરાત-બૃહદ્ ગુજરાતમાં સારી પેઠે જાણીતું થયેલું છે એવા ગુજરાતના મૂળા પણ સાચા લોકસેવક સ્વ. મોતીભાઈ અમીન સાહેબના બોધક જીવનચરિત્રની આ નાનકડી પુસ્તિકા બેશક આદરપાત્ર છે. એના વાચનથી જીવનકાળમાં જેના વિષે જાણવામાં નથી આવ્યું તેવું ઘણું ઘણું આ પુસ્તકમાંથી જાણી શકાશે. પુસ્તકાલયો તેમજ ખાનગી કુટુંબો હેશિ હેશિ ઉપાડ કરે અને છૂટથી પ્રચાર કરે. મહાલ પુ. મંડળો તરફે યોગ્યતી પરીક્ષાઓ માટે આ ચરિત્રની પસંદગી થાય એ ખૂબ ઇચ્છવા યોગ્ય.

૨૨. લાલીની બંગડીઓ અને ઊંજી વાતો—અનુવાદક, ગોપાળરાવ કલકર્ણી; પ્રકાશક: ધી જ્યોતિ કાર્યાલય લિ. અમદાવાદ અને મુંબાઈ; પહેલીવાર સન ૧૯૩૯; ૧૬ પેજ પૃ. ૧૯૧; પાકું પૃ. ૬; કિં. ૧-૧૨-૦.

આ ચોપડીમાં (૧) લાલીની બંગડીઓ (૨) સરગવાની શીંગો (૩) દેવું શીટયું ને શાહુકાર ગુમાવ્યો, (૪) દેવાના અવતાર, (૫) તમાચો, (૬) રેકડોનું રમખાણ, (૭) એક રૂપિયો બે આના, (૮) ધર્મવરની લઘુ કથા, (૯) બે શ્રીમંત, (૧૦) બીડી અને કાંડી, (૧૧) કોયમીરનાં તરણાં અને (૧૨) ગોવિંદ નામની બાર લઘુકથાઓ હોય તે મરાઠી સાહિત્યના ‘ધૂમકેરું’ ગણાતા શ્રી યશવંત ગોપાળ જોશીની કલમે ચૂંપ મરાઠીમાં લખાય છે વાર્તાઓનું વસ્તુ આપણા સમાજજીવનમાં બનતા સામાન્ય બનાવોમાંથી એકાદને. ઉઠાવી લઇને યોગ્ય પાત્રાલેખનદ્વારા ખીલવવામાં આવ્યું છે. મૂળ લેખક રા. જોશી મરાઠી સાહિત્યના વખણાયલા લેખક છે એમ પ્રકાશકના નિવેદન પરથી સંમગ્ન્ય છે. તેમની આ વાર્તાઓ પણ મરાઠી આલમમાં રસથી વંચાઈ હશે એમાં શક નહિ. છતાં આ ગુજરાતી અનુવાદ એવો રસિક નથી બન્યો. લાગતો, મરાઠીની જાંચ ચખ્ખદપ્રયોગ અને વાક્યરચનામાં સહેજે જણાય આવે છે. મોટાભાઈના અર્થમાં વપરાતો મરાઠી શબ્દ ‘દાદ’ ગુજરાતીમાં બાપના બાપ કે માના બાપ તરીકે જ સમજાવવો સંભવ છે. મરાઠી સાહિત્યમાંથી ગુજરાતીમાં અનુવાદો ૧૫ એ બહુ ઇચ્છનીય છે, પણ તે સિદ્ધહસ્ત અનુવાદકોની કલમે થાય એ પણ એટલું જ ઇચ્છનીય છે.

સામયિકો.

૧ શિક્ષણ અને સાહિત્ય—તંત્રી: શ્રી. મગનભાઈ દેસાઈ, પ્રકાશક નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. બે.

અગાઉ “ નવજીવન ” પ્રકટ થયું ત્યારે, તેની સાથે શિક્ષણ અને સાહિત્યની પૂર્તિ અપાતી અને તેનું સંપાદન કાકા કાલેલકર કરતા. ત્યારે એ પૂર્તિ શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં કામ કરનારાઓ માટે અતિ ઉપયોગી નીવડેલી.

આજે એ પૂર્તિ નહિ પણ માસિકરૂપે પ્રકટ થાય છે અને આજે જ્યારે શિક્ષણનો પ્રશ્ન અનેક રીતે જીજ્ઞાસુ રહ્યો છે ત્યારે આ માસિકનો અવતાર શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં અગત્યના સાધનરૂપ થઈ પડશે. તંત્રીની સાથે એમની જોડમાં અનુભવી સંપાદક મંડળ પણ છે; એટલે આપણા સાહિત્ય અને શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં એ સારો એવો ફાળો નોંધાવશે, એવું અનુમાન અત્યાર સુધીમાં પ્રકટ થયેલા એના બે અંકો કહી આપે છે. દરેક ગ્રામ પુસ્તકાલયો એના આદક થઈ જાય એવી ગમતારી બલામણુ છે.

૨ સ્થાનિક સ્વરાજ—તંત્રી મંડળ: શ્રી. દુર્લભજી પરાગજી દેસાઈ, કલ્યાણજી વિ. મહેતા, જ્યોત્સ્ના બેન મહેતા વગેરે. જીલ્લા લોકલ બોર્ડ, સુરત. વાર્ષિક લવાજમ ૧ રૂપિયો. સુરત જિલ્લા લોકલ બોર્ડની પ્રવૃત્તિઓના વાર્ષિકરૂપ આ માસિકના બે અંકો જોતાં ટૂંકા કાળક્ષેત્રના વર્તુલમાં પણ ખોતાનો ઠીક ઠીક ફાળો નોંધાવતું લાગે છે. મહાસભાવાદી કાર્યકર્તાના હસ્તક ચાલતા આ માસિકમાં સુરત જિલ્લા બોર્ડની પ્રવૃત્તિઓ અને તેમાં પણ કેળવણી અને પ્રૌઢ શિક્ષણને લગતા ઠીક ઠીક પ્રશ્નો ચર્ચાય છે. આટલા અલ્પ લવાજમમાં આવું વાચન આપવા બદલ ધન્યવાદ.

૩. વિદ્યમંગલ—તંત્રી: મંગલજી ઉદ્ધવજી શાસ્ત્રી, મુ. જીનાગઢ, વાર્ષિક લવાજમ રૂ. અઢી.

ધાર્મિક સિદ્ધાંતો ચર્ચાતા અને ઉપદેશાત્મક સાહિત્ય આપતા આ માસિકનો આપાદ-આવણુ માસનો અંક લગ્નકાંડ તરીકે પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. લગ્નવિષયક વિવિધ લેખો ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં અપાયા છે. તેમાં પણ “પુનિત ગાયા” શીર્ષક કાવ્ય લગ્નપ્રસંગના રૂઢાચારોમાં પણ કેવી જાણવા જેવી જાણતો હોય છે તે સરસ રીતે રજૂ કર્યું છે. કટાક્ષિત્રો અપાયાથી અંક આકર્ષક થયો છે.

૪. નીકા (દક્ષિણ હિંદ અંક) તંત્રી: શ્રી. વી. કે. પારેખ, કોચીન (મલબાર).

આ અંકમાં, બૃહત્પ્રજ્ઞાપત્રમાં છેક મલબારમાં વસતા પ્રજ્ઞાપત્રીઓએ દક્ષિણ હિંદની માહિતીને લગતા લેખોનો દોઢ ઠીક સંજાર આપ્યો છે, તેમાં પણ તે પ્રદેશની વ્યાપારવિષયક માહિતી જેમકે મલબારનો ગૃહઉદ્યોગ-કાથો, મરીનો પાક અને તેનો વ્યાપાર, વગેરે લેખો ચાહી રહે રહે ત્યાંની માહિતી મેળવવા ઇચ્છનારને ઠીક ઠીક માર્ગદર્શન આપે છે. ઉપરાંત ત્યાંની રીતરિવાજો વગેરેને લગતા લેખો પણ છે. તંત્રીને આ માટે ધન્યવાદ.

૫. સ્વીકાર—સા. પુ. કરજણના ૧૯૩૮-૩૯નું નિવેદન, અલોની સા. પુ. સાવલીનું વાર્ષિક નિવેદન, ચોટીલા સુવક સંઘની પ્રવૃત્તિઓનો હેવાલ, જગનલાલ ગલીઆરા સા. પુ. કોરનો ૧૯૩૮-૩૯ નો રિપોર્ટ.

નવીન કાલ

ક્રમાંક	પુસ્તકનું નામ	લેખક	પ્રકાશક અને મળવાનું સ્થળ	કિંમત	વિશેષ ઢંકીકત
૧	શાલાના	શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈ	સયાજીવિજય, વડોદરા	૨-૦-૦	"સયાજીવિજય"ની બેટ
૨	યુરોપની બીતરમા	ચંદ્રભાઈ ભટ્ટ	પ્રસ્થાન કાર્યા, અમદાવાદ	૨-૦-૦	"ધન્સાઈ યુરોપ"નું યુજસાતી રૂપાંતર
૩	કેતકીનાં પુષ્પો	શ્રી. નવલરામ ત્રિવેદી	ગૂર્જર સં. ૨ કાર્યા, અમદાવાદ	૧-૮-૦	તરુણ અંધમાળામાં
૪	યામા	માણેકલાલ જોષી	" "	૪-૦-૦	ખીજી આવૃત્તિ
૫	ડોન કવીઝોટ	મેઘીખેન	ગૂર્જર સં. ૨ કાર્યા, અમદાવાદ	૨-૮-૦	
૬	ભાષ-ખહેન	સ્વીન્દ્રનાથ ટાગોર	એન. એમ. ઈ. કું.	૨-૮-૦	
૭	મારાં માસીઆ	વિનોદ	" "	૩-૦-૦	
૮	મૃત્યુ અને પરલોક	મુ.લે. નારાયણસ્વામી	" "	૩-૦-૦	
૯	રેણની મા	" શરતચંદ્ર	" "	૨-૦-૦	
૯	દુર્ગેશનંદિની	" બંકિમચંદ્ર	આર. આર. શેઠની કું.	૧-૮-૦	
૧૦	કપાલકુંડલા	"	" "	૨-૦-૦	
૧૧	કૉલેજિયન	મોગીન્દ્રરાવ દિવેટિયા	" "	૦-૮-૦	
૧૨	વિમાની હુમલો અને તેમાંથી બચવાના ઉપાયો	અબ્દાસી	જ્યોતિ કાર્યા. લિ. અમદાવાદ	૦-૮-૦	
૧૪	અમૃતરસ	અમૃતલાલ નામજી વખારીઆ	લેખક પોતે દિવાન-ચોક, જુનાગઢ	૧-૦-૦	
૧૫	પત્રગીતા	રંગ અવધૂત	અમૃતલાલ નાયા-ભાઈ મોદીમાં, નડીઆદ	૦-૪-૦	

૧૬	મેઝિક ઇન્ડિયની પુરિતકાઓનો સેટ	હરિકૃષ્ણ બ્યાસ	લેખક પોતે, લાડી	૨-૦-૦	
૧૭	માયાબાળ અને ખીજ વાતો	મેઘીબેન	મૂર્તિ અંચર. કાં. અમદાવાદ	૦-૬-૦	
૧૮	અમારાં ગીત	ગણપતલાલ દ. બ્યાસ	એન. એમ. ઠક્કરની કં. મુંબઈ	૦-૫-૦	
૧૯	રાસ કાકિલા	મૂળસુખલાલ અ. દીવાન	" "	૦-૬-૦	
૨૦	ચાલો ગામઓ	"	" "	૦-૬-૦	
૨૧	મુંબા સેવક મોતી- ભાષ અમીન	રમણલાલ ન. વહોરા	ચરોતર એજ્યુકેશન સોસા. આણંદ	૦-૩-૦	
૨૨	ગુલાબગુરુ યાને ગેવિંદગીતા	ગુલાબભાઈ વ. દેસાઈ	રણુભોડા જગાભાઈ	અમૂલ્ય	મિત્રોમાં વહેંચના
૨૩	શ્રી નિરાંત કાવ્ય	શ્રી નિરાંત મહારાજ	નટવરલાલ મ. પંડ્યા, વડોદરા	૧-૪-૦	
૨૪	ડોન કિવક્રોટ	મેઘીબેન	મૂર્તિ અંચર કાર્યાલય અમદાવાદ	૦-૮-૦	
૨૫	ગાંધીયુગની કાયરી	"	" "	૧-૦-૦	
૨૬	નવરંગી બાગકો	મો. ર. દિવેટીઆ	" "	૦-૪-૦	
૨૭	બાલવાડી	"	" "	૦-૬-૦	
૨૮	શરદ બાણુની બાલવાર્તાઓ	રમણલાલ સોની	" "	૧-૮-૦	
૨૯	હિંદુ સંસ્કૃતિ	દાશીનાથ વિનાયક વેલણકર	લેખક પોતે, કરનાળા વાયા ચાંડીદ	૦-૬-૦	
૩૦	ખીડેલાં હાર	અવેરચંદ મેઘાણી	આર. આર. શેઠની કં. મુંબઈ	૨-૦-૦	
૩૧	આવતી હાલે	રમણલાલ સોની વગેરે	નવીદુનિયા કાર્યાલય અમદાવાદ	૦-૬-૦	
૩૨	ગીત લહરિ	જયરામ નથુભાઈ પટેલ	લેખક પોતે, ગરણી પો. કોટડાપીઠ	કિંમત ૧૫૦ નંદી	
૩૩	ખાદીવિદ્યાપ્રવેશિકા	મગનભાઈ દેસાઈ	નવજીવન પ્ર. મંદિર અમદાવાદ	૦-૧૨-૦	
૩૪	સંતતિનિયમન	ડૉ. કદમ	લેખક પોતે અમરેલી	૦-૩-૦	
૩૫	અદ્યકર	હરજીવન સોમૈયા	ભારતી સા. સંઘ	૧-૮-૦	

માસિકો મહ્યા તારીખ

નામ	પુસ્તક	અંક	માસ	તારીખ
આયુર્વેદવિજ્ઞાન	૨૨	૪	એપ્રિલ	૧૦-૭-૩૬
ભૂમિ	૯	૮	ઓક્ટોબર	૧-૧૦-૩૬
કિશોર	૫	૧	સપ્ટેમ્બર	૪-૧૦-૩૬
કુમાર	૧૭	૧૦	ઓક્ટોબર	૧૭-૧૦-૩૬
ખેડૂત, ખેતી ને સહકાર	૬	૩	ઓક્ટોબર	૧૧-૧૦-૩૬
ખેતીવાડી	૫	૭	આસો	૨૬-૧૦-૩૬
ખેતીવાડી વિજ્ઞાન	૨૭	૩	ઓક્ટોબર	૨-૧૧-૩૬
શુણ્ઘુન્દરી	૩૩	૩	નવેમ્બર	૧-૧૧-૩૬
આમજીવન	૧૦	૩	નવેમ્બર	૧-૧૧-૩૬
અરોતર	૯	૧૦	ઓક્ટોબર	૧૬-૧૦-૩૬
ચિત્રમય જગત	૨૫	૮	ઓક્ટોબર	૪-૧૦-૩૬
દેશી રાજ્ય ત્રિમાસિક	૧૩	૧	એપ્રિલ-જુન	૧-૬-૩૬
નવચેતન	૩૬	૧	ઓક્ટોબર	૩૦-૬-૩૬
નવરચના	૪	૭	ઓક્ટોબર	૧૩-૧૦-૩૬
પાટીદાર	૧૬	૧	કારતક	૨૬-૧૦-૩૬
પ્રસ્થાન	૧૪	૧૨	આસો	૨૭-૧૦-૩૬
બાલમિત્ર	૧૯	૪	નવેમ્બર	૨-૧૧-૩૬
બાલસખા	૩	૫	નવેમ્બર	૨-૧૧-૩૬
બાળક	૧૭	૧૧, ૧૨	નવે. ડિસે.	૧-૧૧-૩૬
બુદ્ધિપ્રકાશ ત્રિમાસિક	૮૬	૨	એપ્રિલ-જુન	૮-૭-૩૬
માનસી ત્રિમાસિક	૪	૧	માર્ચ	૮-૬-૩૬
યુવક	૯	૧૧	નવેમ્બર	૨-૧૧-૩૬
વૈદ્યકલ્પતરુ	૪૪	૧૦	ઓક્ટોબર	૭-૧૦-૩૬
વ્યાયામ	૨૫	૨	ઓક્ટોબર	૧૬-૧૦-૩૬
શારદા	૩૧	૬	ઓક્ટોબર	૧૫-૧૦-૩૬
શિક્ષણ પત્રિકા	૧૪	૭	આગ્રિવન	૨૧-૧૦-૩૬
સૌરાષ્ટ્ર શિક્ષક	૧૩	૧	જુન-ઓગસ્ટ	૧૪-૬-૩૬
શ્રીભોધ	૮૩	૧૧	નવેમ્બર	૧-૧૧-૩૬

વડોદરા રાજ્ય

આગામી ૨૧. પુ. પરિષદ—વડોદરા રાજ્ય પુ. પરિષદનું સાતમું અધિવેશન ચાલુ માસની તા. ૧૮-૧૯ ના રોજ ઝારોળા મુકામે મળશે તે પ્રસંગે સૌ મંત્રી-અંચાલ પ્રતિનિધિઓ હાજર થઈ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના વિકાસની યોજનાઓ સાથે અચૂક આવી પહોંચે.

ગણદેવીનું કરખા પુસ્તકાલય—ગણદેવીનું કરખા પુસ્તકાલય આમ પુસ્તકાલયોની દેખરેખ રાખી વ્યવસ્થા જળવવાનું કામ કરે છે. ભાંડા તેમ જ નાંદરખામાં વાંચનાલયને પુસ્તકાલયમાં ફેરવવાની યોજના વિચારે છે, ખાતાના સૂચના-સકલ્પલેખોનો અમલ કરાવવા તજવીજ કરે છે, સહકારી બજારો બનાવવાની યોજનાનો પ્રચાર કરે છે. રતુલ્ય.

શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા—રામનગર મહાલ પુ. મંડળ તરફથી શિક્ષકો માટેની શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા માટે “આમ હિંદ ઉત્કર્ષ” એ પુસ્તક મુકરર થયું છે. સદર પરીક્ષા દિવાળી વેકેશન ખુલતાં પહેલા રવિવારે લેવાશે. એને લગતી માહિતી સદર મહાલ મંડળના મંત્રી પાસેથી મંગાવી લેવી.

—પાદરા મહાલ પુ. મંડળ તરફની શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા તા. ૨૭-૧-૪૦ ના રોજ લેવા નિયત થયું છે. પરીક્ષા માટે ફોરમ સહરિ ૧૬૧ તથા “શ્રી અખીન સાહેબનું જીવન ચરિત્ર” એ બે પુસ્તકો મુકરર થયાં છે. સદર પરીક્ષામાં બેસવા ઇચ્છનારે વિગતવાર માહિતી મંડળના મંત્રી પાસેથી મેળવવી.

પુસ્તકાલયોને મદદ*

—સા. પુ. તુંડી તા. પદ્મસાણને ૫) નયુભાઈ હરિભાઈ, ૨) પરશુભાઈ મોરારજી તરફથી.

—સા. પુ. મદ્દી તા. વિજયપુરને ૫) વહોરા કાન્તિલાલ વર્ધમાન, ૫) વહોરા મોતીલાલ વિદ્યુદાસ તરફથી.

—સા. પુ. કદયાણપુરા તા. કડીને ૧૫) પા. ઠાકરશીભાઈ મોતીભાઈ, ૫) પા. શેઠાણદાસ જશિંગભાઈ, ૫) પા. નરસિંહભાઈ દેકાભાઈ, ૪) પા. કમાભાઈ મનજીભાઈ, ૨) પા. મગનભાઈ લાલજીભાઈ, ૨) પા. કાનજીભાઈ અમરશી, ૨) પા. જનાભાઈ ઠાકરશી, ૨) પા. સુખલાલ મોતીભાઈ, ૨) પા. ચિવલાલ નાગજીભાઈ, ૨) સોની ગોવિંદભાઈ જગજીવન, ૨) સોની ગુલામભાઈ પોપટલાલ, ૨) પા. નાનજીભાઈ વિનાભાઈ.

—સા. પુ. ધરમપુર (ભાંડી) તા. કડીને ૩) પટેલ અરજણ લખમજી, ૨) પટેલ પ્રભુદાસ ગણેશ, ૨) પટેલ દુદાભાઈ ડામ્લાભાઈ.

* આ માહિતી ૩૧. ૨) અને તેથી વધુ રકમ આપનારનાં નામ જાહેર કરવામાં આવ્યાં છે.

— સા. પુ. સુખારકપુર (તા. કલોલ) ને શ. પુ મિત્તી દલપતરામ જમનાદાસ, ૨૫ પટેલ ઇશ્વરદાસ જેસંગલાલ તરફથી, તેમજ પંડિત શિવાલાલ જગનલાલ તથા શાસ્ત્રી અંબાલાલ ગમનેશ્વર તરફથી શ. પાંચનાં પુસ્તકો.

મહાલ શાળાધિકારીનો સ્તુત્ય પ્રયાસ—કઠી મહાલ શાળાધિકારી શ્રી. ભરતરામ-લાલજી કલ્યાણપુર ગામની તપાસણી વખતે ગામલોકોને ભેગા કરી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ વિષે સમજૂત આપી પુસ્તકાલયનું બજેટ બનાવી મોકલવા પ્રેરણા કરતાં તેમની સમજવટથી શ. ૬૫) જેટલી રકમ એકઠી કરાઈ હતી. અને બજેટ બનાવી મોકલવા તજવીજ થઈ હતી. સ્તુત્ય, દરેક મહાલ શાળાધિકારી સાહેબો આવો પ્રયત્ન કરતા રહે તેની અમને માહિતી આપે એવી વિનંતિ.

તૈલચિત્રની અનાવરણ ક્રિયા—વાલમ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના મકાનમાં શા. લલ્લુભાઈ નારણદાસ પટેલનું તૈલચિત્ર (ફોટો) ની અનાવરણક્રિયા તા. ૨૨-૧૦-૩૬ ના રોજ દશેરાના શુભ પ્રસંગે જુલુ મૂકવાની વિધિ કરવામાં આવી હતી.

મહાલ મંડળની સભાઓ

સંખેડા—તા. ૨૦-૮-૩૬ના રોજ સભા ભરાઈ, જેમાં ગત વર્ષના હેવાલ-હિસાબ મંજૂર થયા, નવા વર્ષ માટે બ. મંડળ ચુંટાયું, તેમાં પ્રમુખ તરીકે સંખેડા મહાલ શાળા-ધિકારી સા., મંત્રી તરીકે શ્રી. કચુલાલ શાહ તથા બવરથાપક મંડળમાં દરેક જૂથના બે એમ સભાસદો નિમાયા, પ્રાંત મંડળની સભામાં હાજરી આપવા શ્રી. કચુલાલ તથા મૂળજી-ભાઈ લલ્લુભાઈને મોકલવા ક્યું; શાળાવાળાં એવાં પુસ્તકાલય વિનાનાં ગામેએ નવીન પુસ્તકાલયો ખોલવા ટ્રા. સુધારણા મંડળને વિનંતિ કરતો ઠરાવ થયો. '૩૬-૪૦ના વર્ષમાં મહાલ મંડળનું અધિવેશન લાટપુર મુકામે ભરવા નિયત થયું. ગોલા ગામડી ગામ પછાત વસ્તીનું હોવાથી લોકમદદ એકઠી નહિ થઈ શકવાથી " એડન રમા. ફંડ " માંથી ત્યાં પુસ્તકાલય ખોલવા વ. રા. પુ. મંડળને વિનંતિનો તથા શિષ્ટ વાચન પરીક્ષા માટે " જપાનની કેળવણી " નું પુસ્તક નકકી કરતો એમ કુલ સાત ઠરાવો થયા.

કરળા પુસ્તકાલયોને ભેટ—રાજ્યના જે કરળા પુસ્તકાલયોનો અંગ્રેજી વાચકો લાભ લેતા હોય તે પુસ્તકાલયોને સ્વ. સર લલ્લુભાઈ ચામળદાસે લખેલું " My Impressions of Japan " નામનું પુસ્તક ભેટ આપવા માટે શ્રી. જ્યોતિન્દ્ર લલ્લુભાઈ મહેતા (મેનેજિંગ ડિરેક્ટર, ધા બાંધે લાકષ્ઠ એસ્યુરન્સ કંપની) તરફથી પુ. સ. સ. મંડળને મોકલવામાં આવેલ છે. તે મેળવવા માટે જે તે કરળા પુસ્તકાલયોએ પુ. સ. સ. મંડળ તરફ જણાવ્યું. વ૦ રા૦ પુ૦ મંડળ

શિષ્ટ વાચનની ૧૭ મી પરીક્ષા—તા. ૨૨-૧-૧૯૪૦ ના રોજ લેવા ફરેલી શિષ્ટ વાચનની ૧૭ મી પરીક્ષા માટે તમારી ઉમેદવારી હજી ન નોંધાવી હોય તો તે તરત જ નોંધાવી દેવાની ખાસ બલામણુ કરીએ છીએ. કારણ ? કારણ કે પરીક્ષા માટે ફરેલાં ગુજરાતી મહાજનોનાં ચરિત્ર એકેએક ગુજરાતીએ અવરૂચ જણાવા જેવાં છે.

ઝટપટ ઝારોળા પધારો—અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ થયેલ ૭ મી રાજ્ય પુ. પરિષદની સ્થાપત સમિતિની ત્રીજી બંધરની તથા ' ખ્યાનમાં લેજો ' નામની પત્રિકાઓ ખાસ વાંચો અને જરૂરી કન્સેશન ફોર્મ મંગાવી લઈને ઝટપટ ' ઝારોળા પધારો. '

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ.ની પંદરમી વાર્ષિક સામાન્ય સભામાં

પસાર થયેલા ઠરાવોની ટૂંક નોંધ

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ.ની પંદરમી વાર્ષિક સામાન્ય સભા
તા. ૮-૧૦-૩૯ ના રોજ અપોરના બે વાગે મંડળની ઓફિસમાં મળી હતી, જે વખતે ૬૭ સભ્યો હાજર હતા.

સદરહુ સભામાં નીચે મુજબના ઠરાવો પસાર થયા હતા:—

ઠરાવ ૧—મંડળના સ્થાપક અને તેના અધ્યક્ષ તેમ જ વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રાથુ શ્રી. મોતીલાલ નરસિંહલાલ અમીનનું તા. ૧-૨-૩૯ ના રોજ અમદાવાદ મુકામે અવસાન થયું છે, તેથી આ મંડળને ખાસ કરીને, તેમ જ ગુજરાતભરની અનેક સંસ્થાઓને ભારે ખેદ પડી છે. આથી મંડળના સલાસદો એમના અવસાન માટે ખેદ જાહેર કરે છે, તેમ જ મહુમના આદમાને શાન્તિ કચ્છે છે. સદ્ગતે શરૂ કરેલી સર્વ પ્રવૃત્તિઓ સારી રીતે ચાલુ રહે તે માટે એ પ્રવૃત્તિઓને અંગે બેઠાએલા સૌ કાર્યકર્તાઓને જરૂરી ખર્ચ અને સેવાઓ પ્રભુ આપે એવી પ્રાર્થના કરે છે.

ઠરાવ ૨—તા. ૧-૮-૩૮ થી ૩૧-૭-૩૯ સુધીના બાર માસનો ઓડિટરોએ તપાસેલો હિસાબ તથા હેવાલ મંજૂર કરવામાં આવ્યો.

ઠરાવ ૩—નફાની વહેંચણી કરવાનું નીચે પ્રમાણે ઠરાવાયું:—

૩૧. ૩૮૦૮-૭-૬ ની વહેંચણી

૧ રિઝર્વ ફંડ ખાતે લઈ જવા	૯૪૫-૯-૦
૨ સલાસદોને શેરનું સાડાચાર દરેક લેખે ડિવિડન્ડ વહેંચવા	૧૨૭૭-૭ ૦
૩ નફાની વહેંચણી સરખી રાખવાના ફંડ ખાતે લઈ જવા	૪૦૦-૦-૦
૪ નોકરોને એક માસનો પગાર બોનસ તરીકે આપવા	૨૮૫-૦-૦
૫ પ્રિન્સિપલ રિઝર્વ ફંડ ખાતે લઈ જવા	૭૮૬-૫-૦
૬ આવતા વર્ષના નફાનોડા ખાતે લઈ જવા	૧૧૪-૧૧-૯

૩૮૦૮-૭-૬

સરકારી છુક ડેપો વિભાગના નોકરોને એક માસનો પગાર બોનસ તરીકે આપવાનું મંજૂર કરવામાં આવ્યું હતું.

ઠરાવ ૪—સને ૧૯૩૯-૪૦ ના વર્ષ માટે નીચે પ્રમાણે હોદ્દાદારો તથા વ્ય. મંડળ નક્કી કરાયું:—

સાધારણ સભાના પ્રમુખ:—શ્રી. મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ

સાધારણ સભાના ઉપપ્રમુખ:—શ્રી. નાનાલાલ નાયાલાલ શાહ

વ્યવસ્થાપક મંડળના સભાસદો પૈકી ત્રણ વ્યવસ્થાપકો (૧) શ્રી. સુનીલાલ પુરુષોત્તમ-
દાસ શાહ, (૨) શ્રી. મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ, (૩) શ્રી. મણિલાલ મંગળજી કાશીવાળા
પ્રતિનિધિ સા. પુ. વાઘોડીઆ પ્રથમ વર્ષે વ્ય. મંડળે કરાવ્યા મુજબ નિવૃત્ત થયા હતા.
તેમની જગાએ એ સભ્યો ફરીથી ચૂંટાવાને પાત્ર છે એ ધોરણે (૧) સુનીલાલ પુ. શાહ
કાયમ રહ્યા છે, (૨) શ્રી. મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલની જગાએ શ્રી. રાવજીભાઈ જોરાભાઈ
પટેલ વ્યક્તિગત સહાસદ તરીકે ચૂંટાઈ આવ્યા છે અને (૩) શ્રી. મણિલાલ મંગળજી
કાશીવાળાની જગાએ શ્રી. વલ્લભભાઈ મૂળજીભાઈ પટેલ સા. પુ. સાધીના પ્રતિનિધિ તરીકે
ચૂંટાઈ આવ્યા છે. બાકીના ૬ સભાસદો નિયમ પ્રમાણે કાયમ રહ્યા છે.

ઑડિટર તરીકે શ્રી આપાજી બાવાજી અમીન બી. કોમ નિમાયા છે.

કરોબ પ—આગામી વર્ષ માટેનું અંદાજ બજેટ મંજૂર થયું છે.

કરોબ ૬—પેટાનિયમ કલમ ૫ (૨) માં સચવેલો સુધારો મંજૂર રાખવામાં આવ્યો
હતો, જેથી હવે તે કલમ નીચે મુજબ થાય છે:—

કલમ ૫ (૧) શેરથી ભીલી કરેલી કુલ મૂડી રૂ. ૫૦૦૦૦ થી વધારે થઈ શકશે નહિ.

(૨) કલમ ૪ જ અને ૪ માં જણાવેલાં સાધનથી મેળવેલી મૂડી શેરનાં ભરાઈ
ગયેલાં નાણાં તથા રિઝર્વ ફંડ બેંકનાથી આડગણી કરતાં વધુ થઈ શકશે નહિ.

વ્યવસ્થાપક સભાની આગામી
વાઘજીભાઈ ના. અમીન
મંત્રી

પુ. સ. સ. મંડળ લિ. વડોદરા

જાહેરાત નં. ૧/૧૯૩૯-૪૦

જે પુસ્તકાલયોની લોકમદદ એકત્રી કરી પોતાના ગામે ખર્ચવાની હોય તે પુસ્તકા-
લયોના મંત્રી ભાષ્યોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે બજેટ મંજૂર થયા છતાં ગામે લોકમદદ
એકત્રી કરી શકાઈ ન હોય તો તે સંબંધેની ખચર પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી
મંડળ લિ. ને નવેમ્બર આખર સુધીમાં આપવી.

વડોદરા,
તા. ૧-૧૧-૩૯

વા. ના. અમીન
મંત્રી,
પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ.

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ શું શું કરે છે ?

- ૧ પુસ્તકાલયના કામની સક્રિય તાલીમ આપવા દર વર્ષે પ્રાંતવાર શિક્ષણવર્ગો ભરે છે.
- ૨ સર્વાંગી તાલિમ અંતે પ્રમાણપત્ર મેળવવા ધ્વજનારા માટે પત્રવ્યવહાર દ્વારા પુસ્તકાલય શિક્ષણની યોજના ચલાવે છે.
- ૩ શિક્ષકો માટેના ઓપવર્ગોમાં શાળા ખાતાને બની શકે તેટલો સાથ આપે છે.
- ૪ પુસ્તકાલયોને ઉપયોગી વર્ગીકૃત ગુજરાતી પુસ્તકોની નામાવલિઓ, વાર્તાનાં પુસ્તકોનો પરિચય, બાલસાહિત્ય-સર્વસંબંધ, અર્વાચીન સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો, પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ ભાષણો ને લેખો, સુભાષિત સમુચ્ચય વગેરે જેવું પુસ્તકાલય-વિષયક સાહિત્ય તૈયાર કરી પ્રકટ કરે છે, વા તેવા પ્રયત્નમાં યથાયોગ્ય સહકાર ને સાથ આપે છે.
- ૫ પ્રાસંગિક જરૂરી પત્રિકાઓ દ્વારા લોકમત કેળવે છે અને ઉપયોગી માહિતી પૂરી પાડે છે.
- ૬ પગારદાર તેમ જ માનદ પ્રચારકો દ્વારા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોની તપાસણી કરી તેમની સુવ્યવસ્થા ને કાર્યક્ષમતામાં વધારો કરે છે.
- ૭ નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવા માટે આવશ્યક પ્રચારકામ અને પેરવી કરે છે.
- ૮ જૂથ પુસ્તકાલય મંડળો, મહાલ પુસ્તકાલય મંડળો અને પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળોની પ્રવૃત્તિઓને દોરવે છે અને તેમની કાર્યક્ષમતાને પોષે છે.
- ૯ પુસ્તકાલય પરિષદો ભરી તેમ ભરાવી મહાલ, પ્રાંત અને રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને ખીલવે છે અને વેગવંતી બનાવે છે.
- ૧૦ ‘ પુસ્તકાલય પર્વણી દિન ’ રાજ્યમાં ઠેરઠેર ઉજવાય તેવો પ્રબંધ કરે છે ને તેના અહેવાલ મેળવી પ્રગટ કરાવે છે.
- ૧૧ શિષ્ટ સાહિત્યના પ્રચાર માટે શિષ્ટ વાચનની છમાસિક પરીક્ષાની યોજના કરે છે, તેમ જ પ્રાંત ને મહાલમંડળો પાસે તેવો પ્રબંધ કરાવે છે.
- ૧૨ શિષ્ટ વાચનનો શોખ કેળવવા માટે વાચકમંડળની યોજના ચલાવે છે.

મણિલાલ મંગળજી કાશીવાળા

સૌ. જયવતી ન. દેસાઈ

મંત્રી

વડોદરા રાજ્ય પુ. મંડળ

મંડળનો પરસ્પર સંબંધ

(૧) ગ્રામ પુસ્તકાલયો તરફ અંદાજેમાં મંજૂર થયા પ્રમાણે સરકાર પંચાયત મદદ મેળવવી અને વિનિયોગ કરવો.

અંદાજે મંજૂર થયા બાદ લોકમદદ પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળમાં મોકલ્યા પ્રમાણે સહકાર પંચાયત મદદ ખાતા પાસેથી મેળવી લેવામાં આવે છે. સ્થળ ઉપર અર્થ કરવાની રકમ કાપી લઈ બાકીની રકમ લોકમદદ તરીકે પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળમાં મોકલવાની હોય છે. ન્યાં લોકમદદ પૂરેપૂરી ગામ પર જ અર્થવાની હોય તો તે બાબત પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળને જણાવતું નોંધવું કે અમે તે અર્થવાની રકમ એકઠી કરી છ; તે સિવાય પત્રો માસિકો માટે અર્થ કરવા માટે નોંધતાં નાણાં પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ સરકાર પંચાયત મદદમાંથી અર્થ શકે નહિ, લોકમદદની રકમ પુસ્તકાલય ખાતામાં ન મોકલતાં પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળમાં જ ગ્રામ પુસ્તકાલયોએ મોકલવાની હોય છે. આ લોકમદદ ઉપર સરકાર પંચાયત મદદ મેળવી તેમાંથી પત્રો, માસિકો, પુસ્તકો લાકડી સામાન, ફર્મ વગેરે માગણી પ્રમાણે પૂરાં પાડી તેની પાવતીઓ એકત્ર કરી ખાતા મારફત જે તે પુસ્તકાલયને મોકલવામાં આવે છે.

(૨) પુસ્તકો પૂરાં પાડવા માટે થતી તજવીજ.

પુસ્તકાલયોની માગણી પ્રમાણે ખાતાની મંજૂરી થઈ આવી હોય તે યાદીઓ પ્રમાણે જ પુસ્તકો મોકલવાનો વહીવટ પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળનો છે. ઉપર પ્રમાણેની માગણી પૂરી પાડવા માટે કિંદાયત દરે જગ્યાબંધ પુસ્તકો ખરીદી તેમાંથી ફરૂટકા મહેનતાણના કાપી લઈ બાકીના તમામ કાયદો પુસ્તકાલયોને મળે તેવી રીતે વ્યવસ્થા રાખવામાં આવી છે. પુસ્તકાલય મંડળ મંજૂર કરાવેલી યાદી સિવાયનાં પુસ્તકો મોકલવું નથી. ખાતા તરફથી જે ફેરફાર થઈ આવે તે પ્રમાણે અમલ થાય છે. એટલે પુસ્તકો મોકલવામાં પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ પોતે કશો ફેરફાર કરવું નથી. પુસ્તકો મોકલવામાં સરળતા થાય તે માટે અંદાજે સાથે જ યાદીઓ નોંડવી નોંધવું. પુસ્તકો મોકલવામાં ઢીલ થાય છે એવી કેટલીક વખત ખૂસ આવે છે; પણ તે સંબંધમાં જો યાદી ન મંજૂર થઈ હોય તો મંડળ મોકલી શકતું નથી. વિશેષમાં સરકાર પંચાયત મદદ મેળવ્યા પછી જ પુસ્તકો મોકલવાનું કામ શરૂ થાય છે. અંદાજ મંજૂર થઈ અવીને મળ્યા પછી જો માસ સુધીમાં આ રકમ મેળવવા તજવીજ થાય છે અને પ્રથમ પ્રસંગે લગભગ ૮૦૦ જેટલાં પુસ્તકાલયોનું બિલ અને છે, જેથી બધાને એકસામટાં તો પુસ્તકો ન જ મોકલી શકાય. પરંતુ દરમાસે દોઢસોથી બસો પુસ્તકાલયોને પુસ્તકો પૂરાં પાડવાની યોજના રખાઈ છે. જેથી કમે કમે દરેકને તે મળતાં જ રહેશે.

(૩) પ્રકાશન

પુસ્તકાલયોને ઉપયોગી થઈ પડે તેવા ગુજરાતી સાહિત્યના અભાવે મંડળે આ કાર્ય
૭૮૦]

હાથ પર લાઇ ૧૨૦૦૦ ગુજરાતી પુસ્તકોની વર્ગીકૃત નામાવલિના એ લાગ જેવા પુસ્તકાલયોને અતિ ઉપયોગી પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કર્યા છે અને એજ પ્રમાણે બીજાં કેટલાંક પુસ્તકો શાસ્ત્રીય રીતે તૈયાર કરાવી પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે.

આ ઉપરાંત જીવન-વિકાસ માટે ઉપયોગી નીવડે તેવાં જીવનચરિત્રો, વિજ્ઞાન ઇત્યાદિ વિષયોને લગતાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવા તજવીજ કરે છે. પુસ્તકાલયોએ આવાં શિષ્ટ પુસ્તકોનું વાચન વધારવા પુરતા પ્રયાસો કરવાની જરૂર છે.

(૪) પ્રચારકાર્ય

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને લોકપ્રિય અને વ્યવસ્થિત બનાવવાના શુભ હેતુથી કેવળ પુસ્તકાલય-વિષયક પ્રશ્નોની ચર્ચા કરતું “પુસ્તકાલય” નામનું ગુજરાતી માસિક ચલાવે છે. વિશેષમાં પુસ્તકાલય ખાતા તરફથી થતી સૂચનાઓ, વટહુકમો વગેરે દર માસે આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે, તેમજ દિવાલપત્રો વગેરે ઉપયોગી માહિતી છપાવી વેચવામાં આવે છે.

(૬) પુસ્તકાલયો માટે દફતરના નમૂના

પુસ્તકાલયોની સુવ્યવસ્થા રહે તે માટે ઠરેલા નમૂનાઓ છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે અને તે કિંમત લાવે તમામ પુસ્તકાલયોને પૂરા પાડવાની વ્યવસ્થા રાખી છે.

(૬) થાપણો

પુસ્તકાલયોની કાયમ ફંડની અગર ઇતર થાપણો અનુકૂળ દરે સ્વીકારે છે અને બેંકોમાં શેકે છે. આ થાપણો ગ્રામ પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓ વ્યવસ્થાપક મંડળના ઠરાવ પ્રમાણે ખાતાની પરવાનગી મેળવી ઉપાડી શકે છે.

(૭) ન્યાસસ્વીકાર

પુસ્તકાલયોના દ્વિતનાં ન્યાસો સ્વીકારે છે અને ઉપજના વ્યાજની રકમો ન્યાસપત્રમાં ઠરેલી શરતો પ્રમાણે પુસ્તકાલયોના લાભાર્થે વાપરે છે.

વા. ના. અમીન

મંત્રી

પુ. સ. સ. મંડળ લિં.

[પૃષ્ઠ ૭૮૨ નું સાંધણ]

રહેશે. આ વિભાગમાં વેચાણ કરવાની અનુકૂળતા નહિ અપાય. પ્રકાશનોની એકેક પ્રત જ માત્ર રજૂ કરવા દેવામાં આવશે. વેચાણ માટે પરિવહના મંડળની તથા પ્રદર્શનના મકાનના બહાર બનતી અનુકૂળતા આપવાનો પ્રયત્ન રહેશે.

પ્રદર્શનની સફળતાનો આધાર પત્રો-માસિકોના સંચાલકો, પુસ્તક-પ્રકાશકો, પુસ્તકાલયોના વ્યવસ્થાપકો તથા પુસ્તકાલય ખાતાના અધિકારી સાહેબો તરફથી મળના સહકાર પર મુખ્યત્વે રહે છે. જરૂરી સહકાર આપવાની ખાતરી લખી જણાવવાની તથા પ્રદર્શન યોગ્ય માધનસામગ્રી સમયસર મોકલી આપવાની પરિવહની સ્વાગત સમિતિ આપને આગ્રહભરી વિનંતિ કરે છે.

મુ. જારિયા

વાયા-આણંદ

તા. ૨૬-૧૦-૩૬

શંકરભાઈ ગો. પટેલ
મંત્રી, સ્વાગત સમિતિ,
વડોદરા રાજ્ય ૭ મી પુ. પરિષદ

વડોદરા રાજ્ય ૭ મી પુસ્તકાલય પરિષદ અંગેનું

પુસ્તકાલય-પ્રદર્શન

સુજા મહાશય !

નવેમ્બર માસની ૧૮-૧૯ મી તારીખોએ બાદરણ તાલુકાના ઝારોળા ગામે વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદનું સાતમું અધિવેશન ભરાવાનું છે. તે વખતે પરિષદને અંગે પુસ્તકાલય પ્રદર્શન ગોઠવવાનું પણ ઠરાવ્યું છે. પ્રદર્શન માટે નીચે પ્રમાણે વિભાગવારી ગોઠવાઈ છે:—

૧. સામયિક વિભાગ:—જેમાં ગુજરાતી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ થતાં દૈનિકો, સાપ્તાહિકો, પખવાડિકો, માસિકો, ત્રિમાસિકો ને વાર્ષિકોના તાજા તેમજ ખાસ અંકોને સ્થાન અપાશે. જે સામયિક પુસ્તકાલયોને ઘટાડેલા લવાજમનો લાભ આપતાં હશે તે દર્શાવવામાં આવશે. આ વિભાગમાં ગુજરાતી ઉપરાંત અષ્ટીતાં અંગ્રેજી, હિંદી, મરાઠી ને ઊર્દૂ સામયિકોને પણ રજૂ કરવાની પ્રદર્શનના યોગ્યકોની ધારણા છે.

૨. પુસ્તકવિભાગ :—જેમાં નીચે પ્રમાણે પેટાવિભાગો રહેશે:—

(૧) વડોદરા રાજ્યમાં નવીન ઉદ્ધતતાં પુસ્તકાલયો ને સરકારનિયુક્ત પુસ્તક-સમિતિએ પસંદ કરેલાં ૧૦૦ રૂપિયાની કિંમતનાં પુસ્તકો, (૨) શિષ્ટ લેખકોનાં વાંચવા જેવાં કેટલાંક પુસ્તકો, (૩) બાલસાહિત્ય, (૪) સ્ત્રીસાહિત્ય, (૫) ગ્રામ-પુનર્ઘટના અને ખેતીવાડી વિષયનાં પુસ્તકો, (૬) શિક્ષણવિષયક સાહિત્ય, (૭) સરળ સાહિત્ય વર્ગક કાર્યાલયનાં વેચાતાં પુસ્તકો, (૮) હસ્તલિખિત અને તાડપત્ર વગેરે પરનું પ્રાચીન સાહિત્ય, (૯) ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓ, (૧૦) સન ૧૯૦૬માં પ્રગટ થયેલાં નવીન પુસ્તકો.

૩. રમત-ગમતોનાં સાધન:—જેમાં (૧) સ્ત્રીસ્ત્રીઓરૂપ અને જોવાનાં દરમિયે તથા (૨) જુદી જુદી રમતોનું સાહિત્ય સંમજૂત સાથે રજૂ કરવામાં આવશે.

૪. પુસ્તકાલયને ઉપયોગી સામગ્રી:—જેમાં પુસ્તકાલયોમાં વપરાતો લાકડી સામાન, દરતરી કામમાં વપરાતાં કોર્મો, ચિટ્ટીઓ, સિલ્કા, કાંઈ કેટલોગની ખાનાંવાળી પેટી વગેરે રજૂ કરાશે.

૫. આદર્શ વ્યવસ્થાવાળાં કરુણા ને ગ્રામ પુસ્તકાલયના નમૂના:—આમાં પુસ્તકાલય ખાતાએ ઠરાવી આપેલા ધારાધોરણ પ્રમાણે દરતરી તથા વર્ગીકરણ કામની વ્યવસ્થા રાખનારાં પ્રાંત, કરુણા અને ગ્રામ પુસ્તકાલયો કેવાં હોય તે દર્શાવનારાં રજિસ્ટરો તથા પુસ્તકો રજૂ કરવામાં આવશે.

૬. દીવાલપત્રો, નકશા વગેરે:—આ વિભાગમાં વડોદરા રાજ્યની પુરું પ્રવૃત્તિની પ્રગતિ દર્શાવનારા નકશાઓ, ચાર્ટ્સો, દીવાલપત્રો વગેરે રજૂ કરાશે.

૭. પ્રકાશન વિભાગ:—આ વિભાગમાં ગુજરાતની પ્રકાશક સંસ્થાઓને પોતાનું પ્રકાશન રજૂ કરવાની સગવડ અપાશે. એનો લાભ લેવાની ઇચ્છા રાખનાર પ્રકાશક સંસ્થાઓએ નવેમ્બરની પાંચમી તારીખ સુધીમાં પ્રદર્શન સમિતિના મંત્રી તરફ પોતાની માગણી મોકલવી. માગણીનાં કામમાં જગાની સગવડ હશે ત્યાં લગી આ લાભ આપવાની ગોઠવણ

[સાંધણ પૃષ્ઠ ૭૮૧ નીચે]

વડોદરા રાજ્ય ૭ મી પુસ્તકાલય પરિષદ

ઝારોળા તા. ભાદરણ તા. ૧૮-૧૯/૧૧-૩૯: શનિ-રવિ:

[આ પત્રિકા વાંચતા પહેલાં, ' પુસ્તકાલય 'ના ઑક્ટોબર '૩૯ ના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી પહેલી પત્રિકા જેમણે વાંચી ન હોય તેમણે તે ખાસ વાંચી લેવી.]

૧. વડોદરા રાજ્યની ૭ બી. એસ. રેલવેએ કન્સેશન દરની સગવડ આપી છે. ૭. બી. એસ. રેલવે અગર તો બી. બી. સી. આઇ. રેલવેના દરકોષ્ટ રેશનેથી ચુવા રોડની ટિકિટ મળી શકશે. ચુવા રોડની ટિકિટ કઢાવવા માટે ૭. બી. એસ. રેલવેની મુસાફરી પૂરતું એક વખતનું અને બી. બી. સી. આઇ. ની મુસાફરી પૂરતું જતા-આવતા બે વખતનું ભાડું આપતું પડશે. વળતી મુસાફરીએ ચુવા રોડના રેશને કન્સેશન ફોર્મ રજૂ કરી દેવાથી વગરપૈસે પ્રથમ જ રેશનથી નીકળ્યા હશે તે રેશન લગીની ટિકિટ કઢાવી શકાશે. ચુવા રોડની ટિકિટ કઢાવતી વખતે રજૂ કરેલું કન્સેશન ફોર્મ ટિકિટની સાથે લઇ લેવાનું ચૂકવું નહિ. આ કન્સેશન ટિકિટનો લાભ તા. ૧૦-૧૧-૩૯ થી તા. ૨૫-૧૧-૩૯ સુધી લઇ શકાશે.

૨. કન્સેશનનો લાભ લેવા માગનારે પ્રતિનિધિઓનાં નામ તથા કયા ગામના કઇ સંસ્થાના પ્રતિનિધિ છે તે જણાવી રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રી પાસેથી વડોદરાથી તા. ૧૪-૧૧-૩૯ સુધીમાં કન્સેશન ફોર્મ મંગાવી લેવાં.

૩. પેટલાદથી ભાદરણ તરફ જતી ૭. બી. એસ. રેલવેનું ચુવા રોડ રેશન એ જ ઝારોળા છે. રેશનથી ઝારોળા ગામ પ દર્લાંગ દર હોઇ, પ્રતિનિધિ ભાઇઓના ખિસ્તરા વગેરે સાથે ટ્રેનના દરેક ટાઇમ રેશન ઉપર મજૂર વા વાહનનો અંદાજરત રહેશે.

૪. ચુવા રોડ (ઝારોળા) આવવા સાથે મહેસાણા અને અમરેલી પ્રાંતના પ્રતિનિધિ ભાઇઓ બી. બી. એન્ડ સી. આઇ. ના આણંદ રેશને ઊતરી ત્યાંથી પેટલાદ થઇ ચુવા રોડ આવી શકશે: વડોદરા પ્રાંતના (પેટલાદ અને ભાદરણ મહાલ સિવાયના) તથા નવસારી પ્રાંતના પ્રતિનિધિ ભાઇઓ બી. બી. એન્ડ સી. આઇ. ના વાસદ રેશને ઊતરી ત્યાંથી બોયા-સણ થઈ ચુવા રોડ આવી શકશે.

૫. આણંદથી પેટલાદ અને ત્યાંથી ભાદરણ તરફ જતી ટ્રેનના ટાઇમ નીચે પ્રમાણે છે:

આણંદથી	પેટલાદ	પેટલાદથી	ચુવારોડ
ઉપડશે	પહોંચશે	ઉપડશે	પહોંચશે
સવારે ૯-૧૫	૯-૫૩	સવારે ૧૦-૩૫	૧૧-૨૫
બપોરે ૧૫-૫૨	૧૬-૪૧	રાતના ૨૦-૨૦	૨૧-૧૬
સાંજે ૧૯-૧૦	૧૯-૫૨		

—વાસદથી બોયાસણ અને ત્યાંથી ભાદરણ તરફ જતી ટ્રેનના ટાઇમ નીચે પ્રમાણે છે:

વાસદથી	બોયાસણ	બોયાસણથી	ચુવારોડ
ઉપડશે	પહોંચશે	ઉપડશે	પહોંચશે
સવારે ૯-૧૦	૧૦-૫૭	સવારે ૧૧-૧૫	૧૧-૨૫
સાંજના ૧૬-૨૫	૧૭-૩૦	રાતના ૨૧-૬	૨૧-૧૬

વ. હ. અં. ૩ તા. ૩-૧-૩૯ માહે જન-સુઆરી ૧૯૩૯ ના પુસ્તકાલય માસિકમાં બહાર પડ્યો છે તે પ્રમાણે તજવીજ કરવી.

(૮) કાયમ ટ્રંકની રકમ ઉપાડવી હોય ત્યારે ખાતાની પરવાનગી મેળવવી.

(૯) ચાર આના ઉપરાંત કરેલા ખર્ચની પાવતી રાખવી. ટપાલખર્ચનો અવેજ બાર-નીશીમાં ખતાવવો.

ઉપર પ્રમાણેનો અમલ જોમણે તેમણે કરવો અને તાખાનાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોમાં સૂચનાઓ વગેરેનો અમલ કરાવવો. રા. મહાલ શાળાધિકારી સાહેબો, રા. રાજ્ય પ્રચારક, પ્રાંત પ્રચારક અને માનદ મહાલ પ્રચારકોએ આ બાબત તપાસણી વખતે આ વટહુકમનો અમલ થાય છે કે નહિ તેની ખાસ નોંધ લેવી અને અમલ કરાવવા બદલ તે રચણે છટિત તજવીજ કરવી.

વડોદરા
તા. ૨ નવેમ્બર ૧૯૩૯ } પુ. ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ
મદદ-વ્યવસ્થાપક.

સૂચના નંબર ૨૦ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો માટે ભલામણ કરવામાં આવેલાં સામયિકો

ક્રમાંક	નામ	પ્રકાર	વાર્ષિક લવાજમ	ટકાણું
૧	વિશ્વમંગલ	માસિક	૧-૮-૦	પં. મંગલજી હિલ્લજી શાસ્ત્રી-જૂનાગઢ
૨	મહિલા	હિંદી માસિક	૪-૦-૦	તંત્રી, હિંદી મહિલા ૧૩૨-૧ હેરી-સન રોડ, કલકત્તા
૩	વિશ્વભારતી	હિંદી માસિક	૧૩-૦-૦	હિંદી વિશ્વભારતી કાર્યાલય ચારબાગ, લખનઉ
૪	દલિત ગુજરાત	સાપ્તાહિક	૩-૦-૦	તંત્રી, નાગજીભાઈ ગોવિંદભાઈ આર્થ, દલિત ગુજરાત કાર્યાલય, કારેલી બાગ, વડોદરા.

વડોદરા,
તા. ૨૬-૧૦-૩૯ }

પુ. ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

વડાદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો માટે ભલામણ કરવામાં આવેલાં પુસ્તકોની યાદી નં. ૨ સને ૧૯૩૯-૪૦

નં.	પુસ્તકનું નામ	અંશકર્તાનું નામ	કિંમત	કદ	વર્ષ	પૃષ્ઠ	પ્રકાશકનું ઠેકાણું
૧	પંચમ વેદ ઉપનિષદ આશ્રયે શા સોગરગ્રંથ	રામભાર્ગી પાનાભાઇ પટેલ	૦-૧૨-૦૦	૧૬૦	૧૯૩૯	૯૨	કર્તા, પ્ર. શ્રેષ્ઠવા, પોસ્ટ મંડી, જીલ્લા સુરત
૨	સાનર્મા સમગ્રનું (આ આરોગ્ય) ભાગ ૧ હો	શલાલાલ હરોજીવિંદ જાની	૦-૫-૦૦	"	સં. ૧૯૯૫	૧૩૨	કર્તા, નેપથ્ય ગ્રંથમાળા, વડવાણ સુરેર
૩	પદિકર્તા પુણ્યો-ગુચ્છ ત્રીજો	અંબાલાલ બાલકૃષ્ણ પુરાણી	૧-૮-૦૦	"	૧૯૩૯	૨૯૯	શ્રી. અરવિંદ કાર્યાલય, આણંદ.
૪	આપણું સમવાયતંત્ર	ત્રિશુવનદાસ મધિશંકર ત્રિવેદી વડોદરા	૦-૮-૦૦	"	"	૧૪૦	કર્તા, પાલીતાણા
૫	કિંદનું દેશ રાજ્યભંધારણ અને દેશી રાજ્યો	હરકાન્ત શ્રી. મુકલ	૪-૦-૦૦	૧૨૦	"	૨૫૧	કર્તા, ન્યાયાધીશ. લાઠી રોડ, લાઠી (કાઠિયાવાડ)
૬	શ્રી જૈન સંવદ રત્નમાળા	શ્રીનાનયંદ્રજી સ્વામીનાથ શિલ્પ મુનિ વલ્લભદ્રજી (કચ્છી)	૦-૬-૦૦	૧૬૦	૧૯૯૫	૧૬૦	જીવશુલાલ જગનલાલ સંઘવી, પંચલાસની પોળ, અમદાવાદ
૭	ભિક્ષાર્થિકા યાને વર્ણધર્મ સમીક્ષા	વિદ્યારામ વસનજી ત્રિવેદી	૧-૮-૦૦	"	૧૯૩૯	૩૨૫	કર્તા, મુ. અમરેલી.
૮	અચુકડો હંદર	વિમળાબેન સેતલવડ	૦-૨-૬	"	"	૩૧	એન. એમ. હક્કરની કંપની. મુંબઇ
૯	વિચારી હમલો અને તેમાંથી	અબાપત્રી	૦-૮-૦૦	"	"	૮૧	જ્યોતિ કાર્યાલય લિંગરુમ્મા મરિનદ સામે, અમદાવાદ

૧૦	ફલાહારના ફાખદ	ડા. જટાયાંકર નાન્દી	૦-૨-૦	૧૬૭૯	૩૨	કર્તો, નવયુગ આરોગ્ય મંદિર, સાબરમતી-અમદાવાદ.
૧૧	સર્વપ્રકાશ અને સ્વાસ્થ્ય	"	૦-૨-૦	"	૨૮	"
૧૨	કમળઆત કેમ મટે	"	૦-૩-૦	"	૩૫	"
૧૩	"ગુલાબ ગુન્ગ" થાને "ગોવિંદ ગીતા"	૨૪. સુલાખભાઈ વસનંત દેસાઈ કાલીયાવાડીકર	૦-૦-૦	"	૧૮૭	રણછોડભાઈ જગાલાલ
૧૪	સાહિત્યદર્શન (પહેલું)	અંબાલાલ નં. શાહ	૦-૧૦-૦	"	૨૦૮	કર્તો, રામ મહેતાની ગોળ, અમદાવાદ
૧૫	ઈતિપ્રકાશ	ડા. કેપુરશર દેરાખંતભાઈ	૦-૦-૦	"	૫૭	હજી પ્રધર્મ, અરેશર દેરા- ખંતભાઈ, વાડી સ્ટ્રીટ, નવસારી
૧૬	નવકંપતીતે	વેલ્ડ મદવંત નરેશરામ શાસ્ત્રી	૧-૧-૦	"	૨૦૫	કેપક, સંચાલક, વિશાળ ઓપન ભંડાર, પાટડી, છ. અમદાવાદ.
૧૭	રણે વહેમુતા	"	૧-૪-૦	"	૪૪૫	"
૧૮	Basio English Step by Step Pt. I (બેસીક ઇંગ્લીશ ગ્રંથમળ પૂર્તિ ૧)	હરિપ્રસાદ બાસ	.....	૧૬૩૮	૮	Basio English Class, Lathi (Kathiawar)
૧૯	Basio step by step (મદર " પુન ૨)	"	૦-૦-૦	"	૧૪	"
૨૦	બેસીક ઇંગ્લીશનો ૧ હો પાઠ પુ. ૩ ગ્રંથ	"	૦-૦-૦	"	૮	"

પુ. ત્રિ. શાહ

ઉ. સો. પટેલ
મહાદેવીશ બપરયાપક

પુ. ૨૬ ઓક્ટોબર ૧૯૪૯
વડોદરા

પુસ્તકાલય

સવાળમ :

દેસમી પ્રાથિક શ. ૩-૮-૦
પરદેશગી ,, શ. ૫-૦-૦
છૂટક નકલ શ. ૦-૧-૦

તંત્રીઓ :

નાનાભાઈ ચંદ્રશેખર દીવાનજી
મણિલાલ પ્રવાશકર વ્યાસ

: અવરયાપક :

માધણભાઈ નારણભાઈ અમીન
બી. કૌમ
મંત્રી, પુ. સ. ય. મં. તિ,
રાવપુત્ર.....વડોદરા.

અનુક્રમણિકા

— સંપાદન —

વિષય	લેખક	પૃષ્ઠાંક
૧. રા. સાતમી પુ. પરિપક્વતા બાષણો અને		
કશોનો ... .. — તંત્રીસ્થાનેથી ...		૭૮૫
પુસ્તકાલયને પ્રચારનો અખાડો બનાવશે મા. શ્રી. કદમાચુરાય ન. બેળી...		૭૮૮
સ્વાગતપ્રમુખ શ્રી. મગનભાઈ શંકરભાઈ		
પટેલનું બાષણ ... .. શ્રી. મગનભાઈ શં. પટેલ...		૭૮૯
પ્રમુખ શ્રી. નરહરિ પરીખનું બાષણ ... શ્રી. નરહરિ હા. પરીખ ...		૭૯૫
વડોદરા રાજ્ય પુ. મંડળનું પંચતાર્થિક નિવેદન		૮૦૨
પુ. પ્રદર્શન ખુલ્લું મૂકતી વેળાનું બાષણ... શ્રી. મોતીલાલ દેસાઈ ...		૮૧૭
પુ. પ્રદર્શનમાં શું શું હતું?		૮૨૧
પુસ્તકાલય માટે પુસ્તકપસંદગીનો કસોટી રા. બ. ગોવિંદભાઈ હા. દેસાઈ		૮૨૨
પક્ષાર થયેલા કશોનો		૮૨૫
પ્રતિનિધિઓની યાદી... ..		૮૩૦
સ્વાગતસભ્યોની યાદી		૮૩૬
પરિપક્વતા કાર્યવાહીનો હેવાલ		૮૩૯
સ્વ. શ્રી. મોતીલાલ ન. અમીન સમારક ફંડમાં બરાબેલી રકમો...		૮૪૯
સહજતા ધન્યતા સંદેશો		૮૫૦
પરિપક્વતા આવક-ખર્ચ		૮૫૫
વડોદરા રાજ્યના પુસ્તકાલયોને... ..		૮૫૬
સા. પુ. ગંભીરના મકાનની ખાતકિયાં		૮૫૭
સા. પુ. પાનસરના મકાનની ઉદ્ધાટનક્રિયા		૮૫૮
પુસ્તકપરિચય		૮૫૯
નવીન શાલ		૮૬૫
માસિકો મળ્યા તારીખ		૮૬૬
પુસ્તકાલય નોંધ		૮૬૭
૫જો શરૂ થવાની માહિતી		૮૭૦
૧. રા. પુ. મંડળની સૂચના નં. ૧		૮૭૨
પુસ્તકાલય ખાતાની સૂચનાઓ, વટકુકમો વગેરે		૧૭૭

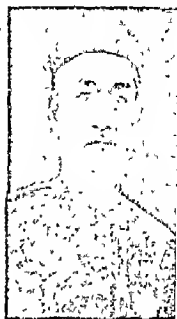

શ્રી. મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ

શ્રી ભાતીલાલ ઝેડાલાલ દેસાઈ

પરિપક્ષના સ્વાગત પ્રમુખ,

જેમણે પરિપક્ષને ભરાયેલા
પ્રદર્શનની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા કરી.

પરિપક્ષના પ્રમુખ : શ્રી. નરહરિભાઈ પરીખ

પુસ્તક ૧૪ મું

કિંગ્સબર-૧૯૩૯

અંક ૧૨ મો

વ. રા. સાતમી પુ. પરિષદનાં ભાષણા અને ઠરાવો

એમાંથી મળતું માર્ગદર્શન અને દિશાસૂચન

—તંત્રીસ્થાનેથી

વૃહોદરા રાજ્ય સાતમી પુસ્તકાલય પરિષદ આગલી સર્વ પરિષદો કરતાં તદ્દન અનોખી-ખાસ વિશિષ્ટતાવાળી હતી. એની એક વિશિષ્ટતા તો, તે રાજ્યના કોઈ કસ્ટોમર કે શહેરમાં એતું અધિવેશન ન કરાતાં, લોકજાગૃતિના આ જમાનામાં રાષ્ટ્રની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓ જેમ ગામડાં તરફ વળી છે તેમ આ અધિવેશન પશુ નાના ગામડામાં કરાયું તે છે. અને એની બીજી વિશિષ્ટતા એના વિવિધ પ્રમુખોએ તેમનાં ભાષણો દ્વારા જે વ્યવહાર માર્ગસૂચનો કર્યાં છે તે છે. તે ઉપરાંત ત્યાં પસાર થયેલા ઠરાવોમાં આગામી કાર્યક્રમ માટેનું અમલી બની શકે તેવું દિશાસૂચન છે.

પરિષદના સ્વાગતપ્રમુખ આપણા રાજ્યના જાણીતા કાર્યકર્તા અને વૃહોદરા શહેર મુખરાઈ તથા પ્રાંત પંચાયતના પ્રમુખ શ્રી. મગનભાઈએ તેમના વ્યાખ્યાનમાં નાના સરખા ગામડામાં આ પરિષદ ભરાવા માટે હાર્દિક આનંદ વ્યક્ત કરવા ઉપરાંત, આટઆટલાં વર્ષો થયાં શ્રીમંત સરકારે પ્રાથમિક શિક્ષણ ફરજિયાત કરી, ભણતર દરમિયાન ભણેલું જીજ્ઞાસુ ન જાય તે માટે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની આટલી વિશાળ ખીલવણી છતાં આજે સરકારને પ્રૌઢ શિક્ષણના વર્ગો કાઢવા પડે તે પરિસ્થિતિ તરફ ધ્યાન દોરી આ કાર્ય પરત્વે આપણી શિથિલતા વા અન્ય ગમે તે કારણો હોવાનું જણાયું છે.

તેઓશ્રીનું આ કથન અક્ષરશઃ સત્ય છે. આટલો વખત થયાં આવી લોકભદ્ર સંસ્થાના પૂરતા વિકાસની ખીલવણી છતાં અભણોની સંખ્યા આપણે ત્યાં અસ્થિત્વમાં હોય એ ખરેખર, ખેદજનક તો ખરું જ. સ્વાગતપ્રમુખે આ દિશા તરફ આપણું ધ્યાન,

હોરી.આપણને વધુ વેગવંત અને યોગ્ય માર્ગે કાર્ય કરવાનું દિશાસૂચન કર્યું છે. આગામી વર્ષોમાં આપણી આ પ્રવૃત્તિને વિશેષ વ્યવહારૂ બનાવી લોકશિક્ષણના માર્ગ તરફ આપણે આગળ વધવા પ્રયત્ન કરીએ.

અને પરિષદના ઉદ્દઘાટક આપણા રાજ્યના નિવૃત્ત ન્યાયાધીશ શ્રી. મોતીલાલ-ભાઈએ, આખું જીવન શુદ્ધ ને વ્યાપારધંધાની પ્રવૃત્તિમાં ગાળનારાઓને પણ પુસ્તકો કેવું આનંદમય અને રસિક જીવન આપે છે તેનો અરજો જમાલ આપ્યો છે. એમના વ્યાખ્યાને આખો દિવસ ધંધામાં રચ્યાપચ્યા રહેનાર સૌ કોઈને વાચન તરફ દોરવાનું મુંઢર દિશાસૂચન આપ્યું છે. એટલે, આપણા ધંધાદારીઓ, વ્યાખ્યાતાના કથન મુજબ ને પોતાના ધંધામાંથી થોડો વખત પણ ફાજલ પાડીને શિષ્ટ પુસ્તકો વાંચવા તરફ પ્રેરાય તો તેથી કેટલા બધા લાભો થાય તે સરસ રીતે દર્શાવ્યું છે. પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના સંચાલકો, પોતાના ગામના, વ્યાપાર-ધંધામાં રાતદિવસ રચ્યા-પચ્યા રહેનારાઓને આ દિશામાં વાળવા પ્રયત્ન કરે તો તેમણે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની જે રીતે સેવા બમળી ગણાયો; એક તો માત્ર એક જ પ્રકારનું જીવન જીવનારને વિવિધ વાચન તરફ દોરવાની અને ખીજી એવા વાચકોને પ્રેરણા કર્યા બદલ તેમના તરફથી સ્વેચ્છાપૂર્વક લોકમદદ મેળવવાની તક પ્રાપ્ત કરવાની. આવા વાચન તરફ પ્રેરાયેલા વ્યાપાર-ધંધાદારીઓ પોતાની કમાણીમાંથી તેમના વાચનરસને વધુ ઉત્તેજન મળવાથી લોકમદદ એકઠી કરવામાં સારા ફાળો મેળવી આપી શકે, અને એજ વ્યાખ્યાતાએ, આપણી સામે એક અતિ ઉપયોગી લાલ બત્તી પણ ધરી છે અને તે અતિવાચનની-આજે ધોધધંધ વધ્યે જતા ગમે તેવા વાચનને લગતી. એ લાલ બત્તી ધરતાં તેમણે કવિ ન્હાનાલાલના શબ્દોમાં જણાવ્યું છે કે “વિદ્યા તો વંઠે ચે ખરી.” આપણા પુસ્તકાલયોને લાભ લેનારાઓમાં આવી ધૂન ન પેસી જાય તેને માટે ચોડી-પહેરા રાખવાનું તેમનું સૂચન ખરેખર યોગ્ય જ છે. આપણે એ દિશામાં પણ સતત પ્રયત્નશીલ રહીએ.

અને અધિવેશનના પ્રમુખ ગુજરાત વિદ્યાપીઠના મહામાત્ર અને વર્ધા શિક્ષણ યોજના સમિતિના ગુજરાત વિભાગના પ્રમુખ શ્રી. નરહરિભાઈએ તો પોતે અનુભવેલા આમજીવનના નિતારરૂપ, આમજીવનમાં પુસ્તકાલયો શું ફાળો આપી શકે તે સરસ રીતે અને વ્યવહારૂ માર્ગદર્શન મળે તેવા સ્વરૂપે આપણને સમજાવ્યું છે.

આ પ્રવૃત્તિના વિશેષ વિકાસ માટે તેમણે આપણને પ્રથમ પગધિયાનું સરસ નિદર્શન કરાવ્યું છે. અને એ પગધિયું તે પ્રાથમિક શિક્ષણના સાચા પ્રચાર અને પ્રૌઢ શિક્ષણના પૂરતા વિકાસનું છે. આ પ્રૌઢ શિક્ષણની સફળતાનો આધાર તો લોક-શિક્ષણના વિવિધ માર્ગો દ્વારા પ્રગટને આ પ્રવૃત્તિ તરફ આકર્ષવા પર છે.

વળી તેમના વ્યાખ્યાનમાં આપણને એક વધુ ઉપયોગી મહત્વનું સૂચન મળ્યું છે અને તે પુસ્તકોની પસંદગીને લગતું.

પુસ્તકોની પસંદગી આજે ઘણેખરે સ્થળે અસુક માણસોના હાથમાં હોય છે. પરંતુ એ બાબત પર કાળજી રાખવા વ્યાખ્યાતાએ ખાસ બાર મૂક્યો છે તે ઇંગ્લેન્ડ છે. આવાં પુસ્તકપસંદગીનાં કામોમાં આપણે એક સમિતિ મુકવવી જનતામાં કેવા પ્રકારનાં પુસ્તકો વંચાવાં જોઈએ તે નક્કી કરી યોગ્ય પુસ્તકો ખરીદાય તેવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. દરેક પુસ્તકાલયના સંચાલકે પોતાના પુસ્તકાલયનાં પુસ્તકો ખરીદવા માટે આવી સમિતિઓ નીમી તેની પસંદગીનાંજ પુસ્તકો ખરીદે તેવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અને આ સમિતિને પણ તેમણે સરસ દિશાસૂચન કર્યું છે. આ સમિતિ-એ પ્રજાને ડગલે ડગલે આગળ વધારે તેવાં પુસ્તકો ખરીદાય તેની ખાસ કાળજી રાખવી ઘટે. આ વિષયની ઉપયોગિતા દર્શાવી, આજે ડગલામોઢે પ્રકટ થયે જતાં પુસ્તકોના ધોધબંધ પ્રવાહમાંથી માત્ર ઉપયોગીજ પ્રકાશનો કેમ ખરીદાય તે તરફ તેમનો અંશુલિનિર્દેશ અતિ ઉપયોગી અને મહત્વનો છે.

છેલ્લે છેલ્લે એમણે પુસ્તકાલયના એક અતિ અગત્યના જીવંત તત્ત્વ તરફ સૌનું લક્ષ્ય ખેંચ્યું છે. એ જીવંત તત્ત્વ તે આપણા અંધપાલ.

અંધપાલને અનેકવિધ મુશ્કેલીઓમાંથી જે રીતે કામ કરવાનું છે તે તેને માથે વધારો પડતું જણાવા છતાં તે જે પણ કલાક પુસ્તકાલય પાછળ ખર્ચે છે તે પૂરેપૂરા ખર્ચે એ બિના જરૂર ઉપયોગી છે. અને એ સમય દરમિયાન એ કેવાં કેવાં લોકોપકારી, લોકજનગૃહિણીનાં કાર્યો કરી શકે તે બતાવ્યું છે. એક સેવાભાવી અંધપાલ થું થું કરી શકે તે માટે તેમણે આપણી આગળ સરસ અને વ્યવહારુ એવી ઉપયોગી સૂચના રજૂ કરી છે. તેઓ કહે છે કે:—

“પુસ્તકાલયને આકર્ષક અને ઉપયોગી બનાવવા માટે તેણે નિરંતર વિચારો અને યોજનાઓ કરવાં જોઈએ. જે દૈનિક, આઠવાડિકો, માસિકો વગેરે પુસ્તકાલયમાં આવતાં હોય તેમાંથી ખાસ વાંચવા જેવું શું છે તે તારવી કાઢી લોકોનું ધ્યાન ખેંચાય એવી રીતે તેણે મૂકવું જોઈએ. ચોપડી-ઓમાંથી પણ પ્રસંગ પરત્વે કંઈ ચોપડીઓ વાંચવા જેવી છે તેની ચાટી કરી લોકો આગળ તે મૂકે. દાખલા તરીકે મદાસભાની એક કરાવાની હોય તે વખતે મદાસભાને લગતી ચોપડીઓની ચાટી રજૂ કરે; આંધી જ્યન્તીનો પ્રસંગ હોય તે વખતે આંધીજીનાં પોતાનાં તથા તેમને લગતાં પુસ્તકો તરફ લોકોનું ધ્યાન ખેંચે; હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી, પારસી, શીખ વગેરેના તહેવારો આવે ત્યારે તે તે તહેવારને અનુરૂપ વાચનસામગ્રી લોકો આગળ ધરે આમ અંધપાલે સતત લગત રહી વાચકો આગળ વિવિધ વાનીઓ પીરસતા રહેવું જ જોઈએ. વળી આપણા દેશમાં જ્યાં પાર વિદ્યાની નિરક્ષરતા પડેલી છે ત્યાં તે આટલું પણ બસ નથી. મન્યાપણે વર્તમાનપત્રોમાંથી તારવી કાઢી રાજના સમાચારો નક્કી કરેલ સમયે લોકોને કહી સંભળાવવા જોઈએ. સામયિકમાં સારા લેખો આવ્યા હોય તે પ્રસંગોપાત વાંચી સંભળાવવા જોઈએ. આપણે ત્યાં એકલું વાર્તાસાહિત્ય અને તે પણ હીન રસ અને હીન અભિરુચિવાળું વાર્તાસાહિત્ય મોટા પ્રમાણમાં વંચાય છે તેના

વચ્ચેથી ઉપાડી લીધી છે. તેમાં એક તો કેલાસવાસી પુણ્યપ્રલોક શ્રીમંત સર સયાજીરાવ મહારાજ માહેજ અને બીજા સદ્ગત શ્રી. મોતીભાઈ નરસિંહભાઈ અમીન સાહેબ. પહેલા સર્વદેશીય લોકોપકારક કલ્યાણકારી કાર્ગેના અને તેમણે ખાસ કરીને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પાલક, પોષક અને પિતા હતા, બ્યારે બીજા એ પ્રવૃત્તિના આદ્યપ્રવર્તક, પ્રાણ અને પ્રજોતા હતા. પ્રજાવત્સલ શ્રીમંત સર સયાજીરાવ મહારાજને હિંદની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પિતાનું બિરૂદ આપવામાં આવેલું એ કોનાથી અજાણ છે ? તેઓશ્રીને ૨૬૦ અમીન સાહેબ જેવા સેવાભાવી કાર્યદક્ષ કુશળ અમલદાર પુસ્તકાલય ખાતાને ન મળ્યા હોત તો કદાચ એ સાચું પડત કે શ્રીમંતના સદ્વિચારો અને સુચારુ યોજનાઓને પૂરી સમજ, કીસી તેને વ્યવહારમાં મૂકનાર કર્તાવ્યનિષ્ઠ અમલદારોના અભાવે જેવી ભગી તેરી આથમી ગઈ તેવું જ આ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં પણ બનવા પામ્યું હોત. પણ સદ્ગત અમીન સાહેબે તો જુદી જ ભાત પાડી. તેઓશ્રી તો પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ પાછળ સાચે જ ગાંઠ બંધાવવા હતા, તેમણે તેમાં તેમનું હાર્દ રેડ્યું હતું. તેઓ મૂંગા અને સાચા લોકસેવક હતા. આજે આપણને સૌને એ ઉત્કૃષ્ટ પુરુષોની ગેરહાજરી સાલે એ સ્વાભાવિક છે. આજે જો એઓ આપણી વચ્ચે હોત તો તેમની દોરવણી આપણને અત્યંત ઉપયોગી, લાભદાયી અને પ્રોત્સાહક વધ પડી હોત અને વિધિની લીલા પણ જુઓને ! દેટલી અંકળ છે કે આ બે મહાન આત્માઓને એક જ માસમાં અને એક જ અઠવાડિયામાં વિધિએ આપણી વચ્ચેથી અદૃશ્ય કરી આપણને તેમની શીળી છાંય, પ્રેરક વાણી અને વ્યવહાર માર્ગદર્શનથી કાપમને માટે વંચિત કરી મૂક્યા છે. સ્વર્ગે સંચરેલા એ ઉલ્કય પુણ્યાત્માઓને મારી ભાવભરી શ્રદ્ધાજલિ સમર્પી હું આગળ ચાલીશ.

રાજ્યમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની પ્રગતિ

આપણે સૌ આજે સાડાપાંચ વર્ષ જેટલા લાંબા ગાળા પછી અહીં પરિષદમાં ભેગા મળ્યાં છે છીએ, જે દરમિયાનમાં આપણે આ દિશામાં ઠીક ઠીક આગળ વધ્યા છીએ. પુસ્તકાલય ખાતાનું છેલ્લું નિવેદન આપણને પ્રતીતિ કરાવે છે કે આપણા રાજ્યમાં ૧૨૦૦ માસ પુસ્તકાલયો, ૪૬ કરબા પુસ્તકાલયો, ૧૭ મહિલા પુસ્તકાલયો, ૧૧ બાલપુસ્તકાલયો ઉપરાંત, વડોદરા શહેરનું સુદર અને અગ્રેક મધ્યવર્તી પુસ્તકાલય, મહિલા, બાલ અને જ્યોતિર્ધાર પુસ્તકાલય વગેરે નાનીમોટી મળી કુલ ૧૨૭૮ જેટલી સંસ્થાઓ અસ્તિત્વમાં છે, જે પૈકી ૧૫૮ પુસ્તકાલયો પોતાનાં સ્વતંત્ર આસિયાન મકાનો ધરાવે છે. આદલાથી આપણે રાજવાડું ન હોય, આ રીતિ આપણે મારે સંતોષકારક ન ઠહી શકાય, અને તેથી એ સ્પષ્ટ છે કે હજી શિક્ષિતો, કેળવણીકારો, સેવાભાવીઓ અને પુસ્તકાલય ખાતાના સંચાલકોએ આ દિશામાં કાર્ય કરવાની શક્તિને વધુ બળવત્તર અને વેગવતી બનાવવી જોઈએ છે.

શરીરને સુડોળ અને સુદૃઢ બનાવવા માટે જેમ વ્યાયામપ્રવૃત્તિને અનેક સ્થાન અપાય છે, અંતઃશુદ્ધિ-આત્મશુદ્ધિને માટે જેમ દેવમંદિરોની આવરણકતા સ્વીકારાય છે, તેજ પ્રમાણે આપણા માનસિક વિકાસને માટે તેટલાજ ઉપયોગી અને મહત્વનાં ગણાતાં પુસ્તકાલયો-આ યુગનાં સરસ્વતીમંદિરો સ્થાપવામાં દુર્લભ કરે પાડવે તેમ નથી. જે સમાજ કે જે પ્રજા આ મંદિરથી જેટલાં દૂર અને દૂર રહેશે તેટલાં અજ્ઞાનતાભરમાં અટવાયા કરશે અને ત્યાંસુધી નિશ્ચિત માનજે કે સમાજનું કે તે પ્રજાનું જીવન શિથિલ, પ્રમાદી અને સરકારવિહીન રહેવાનું એટલું જ નહિ પણ દેશોન્નતિ સાધવાના તે પ્રજાના પ્રયત્નો વંધાપુત્રની જેમ વિકળ જવાનાં.

લોકશિક્ષણની જીવંતી જગતી સંસ્થા

પ્રાયમિક કે માધ્યમિક શાળામાં શિક્ષણ પૂરું કર્યા પછી જીવન ધડનામાં, જીવી જીવજુતાં શીખવાડવામાં જીવનના અંત સુધી જરૂરી વ્યવહાર શિક્ષણ આપનારી અને ખપ લાગતી જો કોઈ પણ જીવંતી જગતી સંસ્થા હોય તો તે આપણાં પુસ્તકાલયો છે. શાળામાં તો એકદેશીય શિક્ષણ મળે, જ્યારે પુસ્તકાલયમાં સર્વદેશીય શીખવાનું મળી રહે છે. સાચું કહું તો પુસ્તકાલય એક રીતે જ્ઞાનામૃતકૂપ છે. એમાંથી જોને જોઈએ તેવું સચિત્ત ઇચ્છિત વસ્તુનું પાન કરવાનું મળી શકે છે, જેમને પ્રત્યક્ષ જોવાનો કે સાંભળવાનો લાભ આપણને ન મળ્યો હોય તેવાઓના મૂર્તિમંત જીવનની સુંદર પિછાન એમાં ભરેલો ભંડાર-એ કિંમતી પુસ્તકો સહજમાં કરાવી શકે છે.

સાધુસંતો, લોકો, કવિઓ, સાક્ષરો, તત્ત્વવેત્તાઓ, ઇતિહાસ મૂર્તિઓ, ધર્મધુરંધરો, વિદ્યાનિવેતાઓ, સમાજસેવકો, રાજદારી પુરુષો અને સતી-શિરોમણિઓનાં ઉત્તમ અને નિર્મળ ચરિત્રો જાણવાની ભાવના જગતમાં તેમાં ડોકિયું કરતાં જિજ્ઞાસા તૃપ્ત થઈ શકે છે. પણ તેનું સેવન કે પાન કયાંથી જ ? કેવળ જોયા કરવાથી કે પુસ્તકો ઉઘસાવ્યા કરવાથી કે પાનાં ફેરવી મૂકી દેવાથી કંઈ શ્રેય સર નહિ. દળદો રૂપિયા ખર્ચો પુસ્તકાલય માટે મોટી આહી-શાન હવેલી બંધાવી હોય, અદળક ધનના ભોગે દેશવિદેશના લેખકલેખિકાઓનાં કિંમતી પુસ્તકો મંગાવ્યાં હોય પણ તેને ઉપયોગ ન થાય અને કેવળ જોયા કરાય તો તેથી કયું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાનું હતું ? કે કયું કલ્યાણ સધાવાનું હતું ?

કોની શિથિલતા ?

મિકાઈ કેવળ નિહાળ્યા કરવાથી કંઈ પેટ ભરાતું નથી, તેવી જ રીતે પુસ્તકોનાં કેવળ દર્શન કરવાથી કંઈ અજ્ઞાનતિમિર ઉઠેલાવાનાં નથી, જ્ઞાની થવાવાનું નથી. ખાકી જે રાજ્ય હિંદ્લાં ત્રીસ ત્રીસ વર્ષથી દર વર્ષે ફરજિયાત કેળવણી પાછળ લાખો રૂપિયા ખર્ચો રહ્યું છે, તે રાજ્યમાં હજુએ આજે કેળવણીથી વંચિત એવા લાખો જનજીવ અને નિરક્ષર લોકો દૃષ્ટિએ પડે છે એ વાંક કેળવણી ખાતાનો કે પ્રજાનો છે એ નિર્ણય કરવાનો વિષય બહુ વાદમય છે, છતાંયે કહેવું જોઈએ છે કે આજ સુધી એ દિશામાં ખર્ચાએલા પૈસા જોઈએ તેવા જગી નથી નીકળ્યા એટલી કેળવણી ખાતાની શિથિલતા અને નિષ્ક્રિયતા તો ખરી જ ! અસ્તુ. જ્ઞાનની જગત જગાવવી જોઈએ.

હવે જુઓ કે આપણો ખેડૂતવર્ગ, મજૂરવર્ગ અને ઉપજા-નીચલા યરનો સર્વ શ્રેયી-ઓનો સ્ત્રીવર્ગ અજ્ઞાનમાં-અજાણ દશામાં સળંગે છે. તેમને મન પુસ્તકાલય હેય તોયે શું અને ન હોય તોયે શું ? તેમને તો એ બધું સરખું જ છે આજના આ ગાંધીયુગમાં-દિવસ ઊગે અને નિત્ય નૂતન સાહિત્ય બહાર પડે છે તેવા યુગમાં-નિરક્ષરતા અને અજ્ઞાનતા રહેવા ન જોઈએ-એ અસહ્ય બનવાં જોઈએ છે. આજે ગામો ગામડે અને ખૂંપડીએ ખૂંપડીએ પ્રૌઢ શિક્ષણનો જે નાદ માણ રહ્યો છે તેમાં ભણેલાઓએ પોતાનો સર પુરાતો એ પ્રવૃત્તિ ઉપાડી લઈ જ્ઞાનની જ્યોત જ્યાં ને ત્યાં ઝગાવવી જોઈએ છે જ્ઞાનના પ્રચારને આજના યુગનો મહા-મુલો મંત્ર સમજવો ધટે છે. આપણા ઘેર અજ્ઞાનને, આપણા સામાજિક સંક્રાંતિ, આપણી માનસિક તથા નૈતિક અધોગતિને પળે પળે યદ્ય રહેલી આપણી અવનાતિને એ જ્ઞાનરૂપી દીવડો જ ટાળવા સમર્થ અને શક્તિશાળી છે. એના તેજનો અંખાર ફૂટતાંની સાથે જ

બુદ્ધિનો વિકાસ સર્જાય, આત્મજ્ઞાન ઝખૂંદે, સ્વાશ્રય અને સ્વાભિમાન જાગે, અને ત્યારે જ માણસની સાચી શક્તિની કિંમત અંકાય.

કલ્પવૃક્ષ

આ બધું સિદ્ધ કરવામાં કેળવણીનું મુખ્ય અંગ ગણાતું પુસ્તકાલય અને તેની પ્રવૃત્તિનું સ્થાન ઉચ્ચ કક્ષાએ-પ્રથમ શ્રેણીએ છે અને રહેલું નોંધએ. માટે તો એને કલ્પવૃક્ષ સમ માન્યું છે. એને છાંયડે બેસનાર સ્ત્રી કે પુરુષ, બાલેલાં કે અબાલ, ગરીબ કે તવંગર, યાત્રી કે અયાત્રી ત્યાગી કે વૈરાગી, આબાલવૃદ્ધ સૌ કોઈ વધારે ઉદાર, વિશેષ જ્ઞાનવાન, વધુ સંતાપી અને સુખી થાય. એમાંથી રાત્રીને આખાયે વિશ્વની વીર વિભૂતિઓ-દૈવી પુરુષોત્તમો પરાક્ષ પરિચય લાધે, સતોનો સમાગમ થાય, નોંધતું જ્ઞાન મળી રહે તો પછી તેનું ચારિત્ર ઘડાવામાં શી કચાચ-કચી ઉગ્મ પડે ભલા ?

ગામડાના ખેડૂતને જ્ઞાનચક્ષુ આપો.

સૌની દૃષ્ટિ આજે શહેરો તરફ વળે છે. પણ ગામડાંઓમાં જ્યાં નિરક્ષરતા ખૂબ ભરી પડી છે તે ગણવા તરફ-ત્યાંથી તેને દેશવરો દેવા તરફ કાંધેને દૃષ્ટિ દોડાવવાની દુરસદ પણ નથી. રાજ્યનું લક્ષ ગામડાંઓના બોગે શહેરને અને કરખાઓને સુશોભિત અને સમૃદ્ધ કરવા તરફ, શહેરીઓની સુખ-સગલતો સાચવવા તરફ જોટલું દોરાયેલું રહે છે તેટલું જ ગામડાંઓની પ્રજાની સંભાળ લેવા તરફ, તેમને શિક્ષણ આપવા તરફ-શિક્ષણવિષયક સંસ્થાઓ સ્થાપવા-તેને સમૃદ્ધ કરવા તરફ ખેદરકારી બહુ રહે છે, એ દુઃખનો વિષય છે. બાકી ખૂંદે નોંધએ તો સાચું રાષ્ટ્ર અને રાજ્ય એ ગામડાંમાં વસતા ખેડૂતોના પરસેવાનાં બિંદુઓ પર નિર્ભર છે. તેમનાં નાણાં વડે તેમને જ્ઞાનચક્ષુઓ આપી દેખતા કરવા એ રાજન, પ્રજા અને વ્યક્તિ-માત્રનું પવિત્ર અને પ્રવાન કર્તવ્ય લેખાવું નોંધએ. રાષ્ટ્ર કે રાજ્યની વસતિનો મોટો ભાગ જ્યાં અબાલ ખીનકેળવાયેલો અને નિરક્ષર રહે તે રાષ્ટ્ર કે રાજ્યનો ઉત્કર્ષ કયી રીતે સંભવે ?

ખેડૂતોના ખરા પરસેવામાંથી પેદા થતા પૈસાનો વ્યય તે પ્રજાના કલ્યાણમાં જ થવો નોંધએ-તેઓ બિચારા અહોરાત તડકા-છાંયડે વેડી અથાગ પરિશ્રમ ઉઠાવી ખેતીની કમાણી રાજ્યના નિભાવમાં ભરી ખાલીખમ થઇ જાય છતાંયે તેમની તે મહેનતનો બદલો મોટાં શહેરો કે કરખાઓ ભરખી જાય અને તેમની આમસંસ્થાઓને નાણાં વિના ટળવળવું પડે એ સ્થિતિ બિહુલ ઇચ્છવાનું નથી. રાજ્યનું દૃષ્ટિબિંદુ પણ ફેરલીક રીતે બદલવાની આજે આવશ્યકતા જોખી થઇ છે. શહેરના ખાતાપીતા વર્ગને વિશેષ લાભ આપવાને બદલે ગામડાં તરફ નિહાળવાની-આમસંસ્થાઓને ટકાવવા-નિભાવવાની નીતિ રાજ્યે અખત્યાર કરવી ઘટે છે.

જ્ઞાનના અખૂટ ઝરા

સાર્વજનિક સંસ્થાઓમાં પુસ્તકાલય એ શ્રેષ્ઠ આર્થાત્માત્મક સંસ્થા મનાય છે. એનાથી ગળતા લાભ અર્ગણિત અને અસંખ્ય છે. તેમાં ગોઠવેલાં પુસ્તકોનાં નાં ફેરવવાથી તેનું વાચન કરવાથી નવજીવન પ્રાપ્ત થઇ, માણસને ધારેલા ખ્યેયે જીવ પહોંચવામાં કંઈ પણ વિલંબ લાગતો નથી. જે જ્ઞાન વિશ્વવિદ્યાલયો કે વિદ્યાપીઠો નથી આપી શકતાં તે આ પુસ્તકાલય દ્વારા વિનામૂલ્યે અદ્ય સમયમાં યોડીક શક્તિના બોગે મળી શકે છે. અને પુસ્તકો એ તો યાત્રી શુરુ જેવાં છે, એકાંતમાં મિત્રની ગરજ સારનારો છે. દુઃખમાં દિલાસો-સાંત્વન આપનાર અંગત સંબંધી સમ છે. તેનો બુદ્ધિપૂર્વક ઉપયોગ થાય તો તે જીવનમાં ઉદલાસ અને અથાગ શાંતિ આપનારું છે. આચાર્ય, શુરુ, વ્યાખ્યાનકારો અને મહાપુરુષો તો જીવતા સુધી જ ફક્ત જ્ઞાનદાન દઇ શકે છે, જ્યારે પુસ્તક લેખોમાં જ્ઞાનના અખૂટ ઝરા ચિરજીવ ભરેલા રહે છે.

પ્રવૃત્તિઓનું કેન્દ્રસ્થાન

પુસ્તકાલયમાં ધર્મ, કામ કે વિચારોના બેદલાવ મિલાય ગરીબ, તવંગર, ઉચ્ચનીચ, હરિજન, સવર્ણ, નાનામોટા સૌને આવવાની છૂટ હોવી જોઈએ છે. તેના આશ્રય હેઠળ લોકો-પકારક પ્રત્યક્ષલાક્ષ્યકારી અનેકાનેક પ્રવૃત્તિઓ થઈ શકે તેવી છૂટ હોવી જોઈએ છે. તેને કેવળ નિર્જીવ નહિ રાખતાં જે તે ગામ કે કર્યાની બધીએ પ્રવૃત્તિઓનું મુખ્ય કેન્દ્રસ્થાન બનાવવું જોઈએ છે.

મહિલા પુસ્તકાલયોની પ્રવૃત્તિ

સ્ત્રીકેળવણીની દિશામાં આ પુસ્તકાલયો ઠીક અને કેટલી ગરજ સારે છે એ પણ આગળના પ્રસંગે વિચારવાનું આપણે ન વિસરીએ. સ્ત્રીઓ સમાજનું અધુરું અંગ ગણાય છે, પણ એ અધુરું અંગ આજે પક્ષાધાતથી પીડાઈ રહ્યું છે અને એ ને એજ દશામાં તે લાંબો સમય સડયા કરશે-સમાજમાં અશિક્ષિત દશામાં જીવશે ત્યાં સુધી આપણી આ પ્રવૃત્તિઓ સુદૃઢતાથી નીવડવી આકાશકુસુમવત સમજવી રહી. આજે દેશમાં લખીવાંચી ગયે નહિ એવો સ્ત્રીસમુદાય નાનોસૂતો છે, એમ કોઈ ન માને. આ દશા ટાળવા રામચાણ ઉપાયો યોગ્યે જ આપણે છૂટકો છે, અને પુસ્તકાલય એ આ દિશામાં સચોટ કાળો આપી શકે તેમ છે. જ્યાં જ્યાં મહિલા પુસ્તકાલય ન હોય ત્યાંના મુખ્ય પુસ્તકાલયમાં અઠવાડિયામાં એકાદ બે દિવસ સ્ત્રીઉપયોગી પ્રવૃત્તિઓ માટે ખાસ અનુકૂળતા કરી આપવી ઇષ્ટ છે. તે દિવસે ગામની કે કર્યાની લલેલી બહેનો ત્યાં આવી તેમની બલણ બહેનોને અક્ષરચાન આપી શકે, સારી સારી વાતોથી સમાજના સડાઓ સુધારવાનું સમજવી શકે, શુદ્ધવ્યવસ્થાની તાલીમ આપી શકે; પુત્રી, પત્ની અને માતા તરીકેની ઉત્તરોત્તર ફરજોનું ભાન કરાવી શકે; જાળઉછેર, શુદ્ધકેળવણી, શુદ્ધઉદ્યોગ વગેરેમાં પાકી પાવરધી બનાવી શકે. બાકીના દિવસોમાં સ્ત્રીઓને ઘેર બોલાવી પણ પુસ્તકો, સામયિકો, વર્તમાનપત્રો વગેરે મળી શકે તેવી જોગવાઈ જે તે સ્થાનિક પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી થવી જરૂરી છે. અને સૌ કોઈ ફરજ સમજીને તેનું પાલન કરે, જે પુસ્તકાલય સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ-વિષયક પ્રશ્નો ઉપાડવામાં પછાત રહે તેને સાર્વજનિક પુસ્તકાલય તરીકે હસી ધરાવવાનો હક્ક ક્યા રીતે હોઈ શકે ?

આદર્શ બાલ પુસ્તકાલય

જે તે ગામ કે કર્યાના બાળકોના અવયુદય માટે પણ સ્થાનિક પુસ્તકાલય મંડળે બેદરકાર રહેવું ના ધટે. પોતાના ગામ કે કર્યાના બાળકો માટે જે પુસ્તકાલયોએ કંઈ પણ સગવડ નથી કરી ત્યાંનું પુસ્તકાલય મંડળ બાલમાનસ-આલજીવનને પિછાનવું નથી-તેનો મર્મ સમજવું નથી. બાળકોને ખપમાં આવે તેવું સાહિત્ય-તેવાં માસિકો, પુસ્તકો, ચોપાનિયાં, બાળકો જેમાંથી આનંદ લઈ શકે તેવી રમતો, બાળકોને બહુ પ્રિય એવી વસ્તુઓ, બાળકો આકર્ષાય એવાં ચિત્રો વગેરે બાલમાનસને વિકસાવનારા સાધનો પુસ્તકાલયોએ પહેલામાં પહેલી તકે વસાવવાં એ દરેક પુસ્તકાલયની નીતિ હોવી જોઈએ. બાળકો એ આવતી કાલના નાગરીકો-શહેરીઓ છે અને પુસ્તકાલય એ આવતી કાલના શહેરીઓ ધડનારી જાગરજાગત સંસ્થા છે, એટલે એ દ્વારા બાળકોને-એ પ્રભુના પેગમ્બરોને ગળથુથીમાંથી જ સંસ્કારારાશિનું સિંચન યાય તો તેનાં મિષ્ટ ફળ તેઓ મોટાં યતાં, સમાજને આપવા જરૂર મળે તો તે તરફ પુસ્તકાલય મંડળો ધ્યાન આપે એ જરૂરનું છે.

જીવાનોનું વાચન કેણું હોયું જોઈએ ?

જીવાનો જોએ આ પ્રગતિ તરફ ઉદાસીન જેવા દેખાય છે તમણે પણ પોતાની વૃત્તિ કંઈક અંશે બદલવી જરૂરી છે. ‘અસો’ અને ‘અલી’ની વાર્તાઓમાં યાનની પ્રતિકર્તવ્યતા સમજનારા એ વર્ગે શિષ્ટ સાહિત્ય વાંચના તરફ વલણ રાખવું જોઈએ-તેમનો શૌખ તે તરફ દળવે જોઈએ. આદર્શ પુરુષોમાં જીવનસિદ્ધિતોના ઊંડા અભ્યાસ પાછળ સમયનો સફળ પયોગ કરવા તરફ અને પુસ્તકાલયનો લેવાય તેટલો લાભ લેવા-તેવડાવવા તરફ તે વર્ગે દષ્ટિ રાખવી જોઈએ.

અને વૃદ્ધોને ?

વૃદ્ધોને પણ આ અવસરે વિનવી લઈ કે ગામને ચોરે યા ગમે તેના ઓટલે બેસી ગામગણાટા હાંકવા કરતાં ગામનાં પુસ્તકાલયને જ તેમનો સદાકર્ચારો બનાવે, ત્યાં જ બધા ભેગા મળે, વર્તમાનપત્રોમંથી બપોરે વાંચે, વંચાવી સાંભળે. રાજ્યમાં, દેશમાં અને અવનિ ઉપર શું ચાલી રહ્યું છે તેનાથી રોજ ને રોજ વાંચે રહે તેના ઉપર ચર્ચાઓ કરે, અને એ રીતે નિઃદાકુલથી અને ટાળદપ્પાતે તિલાંજલિ આપી દર્ષ યાનમાર્ગે પણ, સેવાની ભાવના કેળવે, ગામના યુવાનોને યોગ્ય માર્ગે દોરે, કુસંપ અને કલેશકજીઆ કાઢી નાખે-નખાવે, ગામની સેવા કરવાના કોડ સેવે, ગામમાં લોકપયોગી કાર્યો કરે-સંસ્થાઓ સ્થાપે અને તેમ કરી તેમની શેષ જીંદગી સુવિચારો અને સત્કાર્યોમાં વીતાવી જીવન ઉન્નતવળ કરે.

સન્નારીઓ અને સદૃશરૂથો ! ધારવા કરતાં મારું વક્તવ્ય ધણું લાંબુ થયું છે એ હું જોઈ શકું છું, છતાં એ પૂરું કરતા અગાઉ અત્રે ત્રણ સંસ્થાઓનો ઉલ્લેખ કર્યા સિવાય હું નથી રહી શકતો. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને બહોળા નિકાસાવામાં પુસ્તકાલય પરિષદ મંડળ, પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ અને ‘પુસ્તકાલય’ માસિક એ જે જહેમત ઉઠાવી રહ્યાં છે તે ખૂબ જ પ્રશંસાને પાત્ર છે. એના સંચાલકોની અમૂલ્ય સેવાઓ બદલ તેમને મારા હાર્દિક ધન્યવાદ છે.

હજીયે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને આપણે કેવી રીતે વધુ ને વધુ વ્યાપક કરી શકીએ, એના ઉમદા લાભ કયી રીતે વિશેષ ને વિશેષ આપણા લોકો લઈ શકે, નિરક્ષર કે, સાક્ષર સર્વ સમુદાય એ પ્રવૃત્તિનાં ફળ કયી રીતે આપી-ગળાડી શકે, તે બધાનો વિચાર કરી કંઈક વ્યવહારુ ઉપાયો યોજવા આજ આપણે એકઠા મળ્યા છીએ તો તે વિષે ખૂબ શાંતિથી ઊંડા વિચાર કરી સમાજને હિતકર એવી યોજનાઓ ધડીએ-એવા સંગીન કરાવે કરીએ કે આપણા અહીંના છત્રીસ કલાકના સતત સમાગમ, વિચારવિનિમય અને કાર્યથી આપણી પ્રવૃત્તિને પૂરતો વેગ મળે અને આપણું આ યાનસત્ર પૂર્ણ સફળતા સહિત યશસ્વી નીવડે એવી શુભેચ્છા સાથે આ ઝરોળા ગામ તરફથી-ભાદરણ તાલુકા તરફથી તેમ જ સ્વાગત મંડળ તરફથી આપ સૌને અંતરના ઉમળકાથી એક વાર ફરીથી આવકાર આપું છું.

છેવટે અહીંઆં પધારેલા સૌ માનવંતા મહેમાનો ! સ્વાગતની અમારી ઉજ્જવળ બદલ અમેને દરગુજર કરી, પ્રબળ પ્રાણવંતી, ચેતનવંતી બનાવવામાં દેશને ઉન્નત કરવામાં મહામૂલો ફાળો આપનારી આ યાનની પરબો બેસાડવા, ચાલો, આપણે સૌ ઠામે લાગીએ.

મગનલાલ શંકરલાલ પટેલ

પ્રમુખ શ્રી. નરહરિ દ્વારકાદાસ પરીખનું ભાષણ

ભાઈઓ અને બહેનો,

આ પરિષદના કાર્યનો આરંભ કરતાં પહેલાં એક ફરજ બળવી લઉં. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રાથમિક એવી એ વિભૂતિઓ મયા વરસમાં જ આ લોક છોડી ચાલી ગઇ છે; તેમને આ પરિષદ તરફથી આપણે શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરવી જોઈએ. શ્રીમંત સર સયાજીરાવ પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિના જનક હતા. પુસ્તકાલયોનો લાભ થોડાં અંગ્રેજી ભણેલાં જ લે એટલેથી તેમને સંતોષ ન હતો; પણ એ લાભ વધારેમાં વધારે માણસો કેવી રીતે લઇ શકે એ હેતુ સતત તેમના લક્ષમાં હતો અને તે માટે તેમણે ગ્રામપુસ્તકાલયોની યોજના કરી હતી, તથા આખા રાજ્યમાં 'શાળા ત્યાં પુસ્તકાલય' કરવાનો આદર્શ રાખ્યો હતો. પરંતુ રાજ્યની આઠા અને રાજ્યનું દ્રવ્ય એટલું ફલદાયી ન થઈ શક્યું હોત જો તેને વ્યવહારુ રૂપ આપી અમલમાં મૂકવા માટે સ્વ. મોતીલાલ સાહેબ જેવા અનન્ય નિષ્ઠાવાન સેવકે રાજ્યને ન મળ્યા હોત. શ્રીમંત સરકારે રોપેલા બીજાની માવજત તેમણે અપાર પ્રેમ, અડગ ઉત્સાહ અને ભારે કુશળતાથી કરી તેમાંથી આ મહાવૃક્ષ ઉત્પન્ન કર્યું, એ વિદ્યાપ્રેમી રાજવિભૂતિને અને અવિદ્યાના નિવારણને અર્થે જીવન જીવનાર એ સેવામૂર્તિને આપ સૌના તરફથી અને મારા તરફથી આદર અને પ્રેમની આ અંજલિ અર્પણ કરવા રંગ લઉં છું.

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો વિચાર કરતાં જ પ્રથમ આવશ્યકતા સમાજમાં અદ્યક્ષાનના પ્રચારની જણાય છે. લોકોને બરાબર સમજીને વાંચતાં ન આવડે ત્યાં સુધી તેમની આગળ પુસ્તકો મૂકવાથી કશો અર્થ સર નહિ અને આજે આપણા રેશની દશા તો એવી છે કે અદ્યક્ષ ઉકેલતાં અને પોતાની સહી કરતાં આવડે એટલું ભણેલાંની સંખ્યા કુલ વસ્તોના આઠ સાડાઆઠ ટકા જેટલી છે. વડોદરા રાજ્યમાં પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત હોઇ એટું ભણેલાંના ટકા કદાચ વધારે હશે, એટલે પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ કરતાં આવડનારની સંખ્યા તો વડોદરા રાજ્યમાં પણ નાની જ હશે. એટલે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના અચૂતર માટે યોગ્યમાં યોગ્ય પ્રાથમિક કેળવણીના પાયાની જરૂર તો છે જ.

પ્રાથમિક કેળવણી મફત અને ફરજિયાત કરવી જ જોઈએ એ આજે સૌ કોઇ સ્વીકારે છે. પરંતુ એનો અમલ સાર્વજનિક તો ત્યારે જ થઇ શકે, જ્યારે પ્રજાસમસ્ત કેળવણીની કિંમત સમજતી થાય. માખાપના સહકાર વિના કેવળ રાજાથી આ વસ્તુ સંકેપ નથી થઇ શકતી, એ આપણે આ રાજ્યમાં જ જોઈ શક્યા છીએ. તેથી જ બાળકોના શિક્ષણની સાથે પ્રોત્સાહના શિક્ષણની આવશ્યકતા આપણને વર્તાવા લાગી છે. વળી આપણે તો પ્રજાસમસ્ત જેમાં સુખ અને સ્વાતંત્ર્ય ભેગવી શકે એવા પ્રજાતંત્રનો નમૂનો દુનિયાને દેખાડવો છે. પશ્ચિમના કહેવાતા પ્રજાતંત્રનો ફેજ તો આપણી નજર સામે થઈ રહ્યો છે. ત્યાં સાર્વજનિક મતાધિકાર છે, પણ એકલા સાર્વજનિક મતાધિકારથી કાંઈ પ્રજાતંત્ર સિદ્ધ થતું નથી. મતદારને પોતાના મતનું મહત્ત્વ સમજાવું જોઈએ અને ધર્મશુદ્ધિથી તેનો ઉપયોગ કરતાં આવડે જોઈએ, એ ત્યારે જ થઇ શકે, જ્યારે પ્રજાને ખરી કેળવણી મળે અને તે પોતાની ફરજો, જવાબદારીઓ અને હકો બરાબર સમજતી થાય. આજે આપણે પ્રૌદ્યશિક્ષણમાં લખતાં—

વાચતા શીખવીએ છીએ, પરંતુ એ તો પ્રત્યક્ષવર્ણની માત્ર સરૂઆત જ છે. અક્ષરમાનથી સરૂ કરેલા એ શિક્ષણને રિચર કરવા માટે તથા તેને વધારવા માટે તેમ જ જીવ ને ઉપકારક બનાવવા માટે પુસ્તકાલયો-જાહ મહત્વનો ભાગ ભજવી શકે એમ છે. એ રીતે જોઈએ તો પ્રૌદશિક્ષણ તથા પુસ્તકાલયની પ્રવૃત્તિઓ અન્યોન્યાયથી છે. લોકશિક્ષણ વિના પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિ નહિ ચાલી શકે અને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ વિના લોકશિક્ષણને ફલાવો નહિ થઈ શકે.

હવે વિચાર એ કરવો કે કેવાં પુસ્તકાલયો આ લોકશિક્ષણનું યોગ્ય વાહન થઈ શકશે. પુસ્તકોનો સંગ્રહ એ કાંઈ પુસ્તકાલય નથી. સારા મકાનમાં, સારાં સારાં કપાટોમાં, સારી રીતે ગોઠવેને પુસ્તકો મૂક્યાં હોય તેથી તે કંઈ સાચું પુસ્તકાલય બનતું નથી. આપણા કવિસમ્રાટ રવિન્દ્રનાથ ઠાકુરે કહ્યું છે કે શબ્દકોશમાં સંઘરેલા શબ્દો ઉપરથી કાંઈ ભાષાની સમૃદ્ધિ નાપ કેદાતું નથી. પ્રસ્તુત ભાષા બોલનારા લોકો સાંહિત્યમાં તેમ જ વ્યવહારમાં કેટલા શબ્દો વાપરે છે તે ઉપરથી એ ભાષાની સમૃદ્ધિ તો મપાય. તે જ પ્રમાણે રચાનિક લોકો પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ જેટલો વધારે પ્રમાણમાં કરે તેટલું એ પુસ્તકાલય સાચું. જોકે મધ્યવર્તી પુસ્તકાલયોમાં એવાં પુસ્તકો જરૂર હોય, જેનો ઉપયોગ પાંચપચીસ વર્ષમાં એકાદ વખત જ કરનાર કેઈ પંડિત નીકળે. ઘણા પૈસા ખર્ચીને પણ આવાં પુસ્તકોનો સંગ્રહ થોડાંક મધ્યવર્તી પુસ્તકાલયોમાં થવો જોઈએ. પણ આ નિયમ આપણે સામાન્ય પુસ્તકાલયોને નહિ લાગુ પાડી શકીએ. આજે આર્થિક બાબતમાં જે અસમાનતા જોવામાં આવે છે તે જ્ઞાનના વિષયમાં પણ દાખલ થઈ છે. બીજાં તંત્રોની માફક આપણું કેળવણીનું તંત્ર પણ અસમાનતાને જ પોષી રહ્યું છે. કોરોડો માણસોને અક્ષર ઉકેલતાં પણ ગાવડતા નથી. જેમને આવડે છે તેમને વાંચવા યોગ્ય પુસ્તકો હોતાં નથી અને હોય તો તે મળતાં નથી. લોકોની શું કામ લાન કરીએ, પ્રાથમિક શાળાના આપણા શિક્ષકોને વાચનનાં અને પોતાના જ્ઞાનની વૃદ્ધિનાં સાધનો કેટલાં જોઈએ મળે છે અથવા ઘણાને તો નથી જ મળતાં એમ કહીએ તોપણ કાંઈ ખોટું નથી. બીજી તરફથી કેટલાક થોડા માણસો ચોપડી-ઓમાં દટાયેલા જ રહે છે, અને આખો દિવસ બીજી કશું જ ન કરતાં બસ વાંચ્યા જ કરે, વચ્ચેનું વિચારવાનો અને તેને આચારમાં મૂકવાનો તેઓ વખત જ રાખતા નથી; એટલે છેવટે તેમને વાચનનું અજીર્ણ થાય છે અને તેમનાં મગજ સડી જાય છે.

જેમ નિરક્ષરતા અને અજ્ઞાન ભયંકર છે, તેમ જ અતિવાચન અને અનિજ્ઞાન પણ ભયંકર જ છે. પણ અતિવાચન અને અનિજ્ઞાનનો આટલો ઉદગ્રેષ્ઠ બસ છે. તેની વિશેષ ચર્ચામાં આપણે નહિ જોતરીએ. આપણે આચારો તો અજ્ઞાનના નિવારણને અર્થે અથવા કહો કે જ્ઞાનના પ્રસારને અર્થે પુસ્તકાલયોનો વિચાર કરવો છે; અને તે માટે ગામડે ગામડે પુસ્તકાલયો જોઈ કરવાં છે. એવાં ગ્રામપુસ્તકાલયોની રચના તો રચાનિક લોકોને તેમની વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં કયાં પુસ્તકોની જરૂર છે તેના વિચાર કરીને જ કરવી જોઈશે.

આપણે સમાજ જે ભૂમિકા ઉપર જોએ છે ત્યાંથી તેને ડગલે ડગલે આગળ વધારવા ઉત્તરોત્તર ચઢતા કમવાળાં પુસ્તકો આપણે તેમની આગળ રજૂ કરવાં જોઈશે. વળી ગામની બધી જાતની વસ્તીને અને નાનેથી મોટી ઉંમરનાં બધી વયનાં સ્ત્રીપુરુષોને ઉપયોગી થાય એવાં પુસ્તકો રાખવાં પડશે. સાધારણ રીતે પુસ્તકાલયમાં કથાવાર્તા, કાવ્યનાટક, જીવનચરિત્ર, નિબંધ તથા નીતિધર્મને લગતાં પુસ્તકો આપણે રાખીએ છીએ. પુસ્તકાલય માટે પુસ્તકોની યાદી કરવા બેસીએ એટલે આવાં પુસ્તકોનાં નામ જ આપણને સૂઝે છે; પણ જીવન જીવ

દુનરૂપ દ્વાને લગતાં તથા વિજ્ઞાનને લગતાં પુસ્તકોનો આપણને વિચાર આતો નથી. એ વાત સાચી છે કે આવાં પુસ્તકો લોકો વચ્ચે નથી લાઇ જતા. વળી આપણી ભાષામાં તો આ જાતનાં સારાં અને લોકો સમજી શકે એવાં પુસ્તકો છે પણ નહિ. નવાં ભણેલા-ઓને માટે ઉત્તરોત્તર ચઢિયાતા ક્રમવાળાં પુસ્તકોની વાત મેં કરી તેવાં પુસ્તકો પણ આપણી ભાષામાં જોઇએ તેટલાં નથી મળતાં, એ દુઃખજનું છે. એટલે આ પ્રશ્ન તો આ જાતનું લોકોને ઉપયોગી થઇ પડે એવું સાહિત્ય રચવાનો થયો. પુસ્તકાલયનું કામ તો ઉપલબ્ધ પુસ્તકોમાંથી પસંદગી કરવાનું છે. નવું સાહિત્ય રચાવવાની બાબતમાં તો પુસ્તકાલય એક જ રીતે કાળો આપી શકે એમ છે, અને તે પુસ્તકો ખરીદીને. આજે પુસ્તક છપાવવાનું કામ પણ મુશ્કેલીભર્યું તો છે જ. પૂરતી સંખ્યામાં પુસ્તક ન ખપે તો પ્રકાશક કે લેખકને ખેડ જાય; એટલે સારાં પુસ્તકો રાજ્યનાં બધાં પુસ્તકાલયો માટે ખરીદાશે જ એ ખાતરી પુસ્તકના લેખક કે પ્રકાશકને મળે તો નવું ઉપયોગી સાહિત્ય તૈયાર કરવામાં તેને ઉત્તેજન મળે, પણ આ પુસ્તકાલયનો પરોક્ષ ફાળો થયો. આપણે ઉપર કહ્યું તેમ પુસ્તકાલયનું કામ તો ઉપલબ્ધ પુસ્તકોમાંથી પસંદગી કરવાનું છે.

આ પસંદગીનું કામ બહુ અટપટું છે. દરેક પુસ્તકાલયના સંચાલક અથવા મંથ-પાલ એટલા બહુશ્રુત ન હોય કે દરેક વિષયમાં ક્યાં ક્યાં પુસ્તકો સારાં છે અને નવાં ક્યાં બહાર પડ્યાં છે તે તેઓ જાણતા હોય, એટલે અમુક અમુક ગામનાં પુસ્તકાલયો માટે પુસ્તકોની પસંદગી કરનારાં લાપક મંડળો હોવાં જોઇએ, દરેક પુસ્તકાલયમાં ક્યાં વિષયનાં અને કઈ જાતનાં પુસ્તકો વિશેષે કરીને વંચાય છે તે હકીકત આ મંડળે પુસ્તકોની પસંદગી કરતી વખતે મેળવી લેવી જોઇએ. જો કે આવી રીતની લોકોની માંગ જોઇને જ તેણે પસંદગી કરવાની નથી. જો કેવળ માંગનો જ વિચાર કરવામાં આવે તો તો દરેક પુસ્તકાલયના અનુલવની તારવણી એવી આવશે કે લોકો વાર્તાની ચોપડીઓ વધારે માગે છે, અથવા વાર્તાની જ ચોપડીઓ માગે છે અને બીજી માગતા જ નથી. માણસને અમુક વય સુધી તો વાર્તા જ ગમે છે, એ તદ્દન સાચી વાત છે; અને એ વયનાંની વાર્તાની શૂંપ તૃપ્ત પણ કરવી જોઇએ. પણ વાર્તા વાર્તામાં વિવેક તો કરવો જ જોઇએ. આજે આપણે ત્યાં જે હીન પ્રકારના વાર્તાસાહિત્યનો ધોધ વાંદી રહ્યો છે તે ધોધની સામે તેને અટકાવી શકે એવા જખરા અને પ્રચંડ બંધ બાંધવાની જરૂર છે. એવા બંધ તો મહાશક્તિવાળા એવા કોઇ સાહિત્યના ઈજનેર બંધી શકે. એ કામ થાય ત્યારે ખરું, પણ પુસ્તક લયના સંચાલકોએ એક વસ્તુ તો નક્કી કરી જ લેવી જોઇએ કે આવું હીન પ્રકારનું સાહિત્ય પુસ્તકાલયને ઊંમરે ચડવા પામે નહિ. આપણું પુસ્તકાલય બલે નાનું હશે, પણ તે ખરાખર કસોટીએ ચઢેલા સો ટચના સોના જેવાં પુસ્તકોનું હશે તો તે વધુ ઉપયોગી થઈ પડશે અને વધુ કીમતી પણ નીવડશે. નવા જમાનાનો જરૂરિયાતને પહોંચી વળે તેવાં તથા નાશ પછી જેમ શારીરિક સ્વચ્છતાની પ્રશન્નતા અનુભવાય છે તેમ વાંચના પછી આંતરિક સ્વચ્છતાની પ્રશન્નતાનો અનુભવ કરાવે એવાં પુસ્તકો પસંદ કરવાં જોઇએ.

મોટા જયામાં ઉત્પત્તિના આ જમાનામાં માલ દિનપ્રતિદિન વધુ ને વધુ તકલાદી બનતો જાય છે. તેવું જ પુસ્તકોનું પણ બન્યું છે. દર વર્ષે દમલામોઢે પુસ્તકો છપાવેને બહાર પડે છે, પણ તેમાં ગુણવાળાં પુસ્તકો તો વિરલ જ હોય છે.

આપણા આવડા વિશાળ દેશને જે સંસ્કારસિંચન રામાયણ, મહાભારત અને ભાગવત એ ત્રણ જ ગ્રંથો વર્ષો થયાં કરતા આવ્યા છે તે સંસ્કારસિંચન ત્યાર પછીનાં હજારો વર્ષે લાખો પુસ્તકો નથી કરી શક્યાં, એ આપણે સૌ જાણીએ છીએ; એટલે સંખ્યા નહિ પણ ગુણ ઉપરજ નજર રાખવામાં કુશળતા છે.

ધણી વાર એવું અને છે કે પુસ્તક વેચાણું લેવાનું હોય ત્યારે આ બધી ઝીણવટ કરવામાં આવે છે, પણ પુસ્તકો ભેટ મળે ત્યારે ધરમની ગાયના કયા દાંત જેવા બેસવું એવા વિચાર કરી જે પુસ્તક આવે તે સ્વીકારી લેવામાં આવે છે. આ રીત બહુ જોખમકારક છે. ભેટનાં પુસ્તકોની પરીક્ષા પણ ખરીફ કરવાનાં પુસ્તકોના જેટલી જ કઠ-કામથી કરવી જોઈએ. પુસ્તકાલયમાં એકાદ ગાંડુ પુસ્તક છૂસી જાય તો તે આખા પુસ્તકાલયને એમ લગાડે છે. ભેટનાં પુસ્તકો સ્વીકારી લેવાની આખતમાં આપણે કેટલા બેદરકાર રહીએ છીએ તે વિશે મારો થોડોક જનઅનુભવ કહીશ. આશ્રમના શરૂઆતના દિવસોમાં કોઈક શુભેચ્છકે દોહસો કે બસો પુસ્તકોની પોતાની આખી લાયસેરી આશ્રમને ભેટ આપી અને 'ધરમની ગાયના દાંત ન જેવા' એ ન્યાયે એ બધાં જ પુસ્તકો અમારા પુસ્તકાલયમાં દાખલ થઈ ગયાં. સદ્ભાગ્યે તે જ અરસામાં પુસ્તકનું વર્ગીકરણ ચાલતું હતું અને એ સંગ્રહમાંની એક ગાંડી વાર્તાની ચોપડી તરફ મારું ધ્યાન ગયું. વધુ તપાસ કરતાં એવી દશ ખરાબ ચોપડીઓ તેમાંથી નીકળી. આ વસ્તુ હું ખાસ એટલા માટે કહું છું કે ભેટ મળેલાં પુસ્તકોની આખતમાં કાળજી રાખવાનું મહત્ત્વ આપણામાંથી બહુ થોડા સમજે છે અથવા સ્વીકારે છે.

પુસ્તકોની પસંદગીના જેટલું અથવા તેથીયે વધારે મહત્ત્વનું કામ ગ્રંથપાલની પસંદગીનું છે. પુસ્તકાલયમાં જીવંત તત્ત્વ ગ્રંથપાલ છે. પુસ્તકો ગોઠવવાં, જેને વાંચવા જોઈતાં હોય તેને આપવાં અને વખતસર પાછાં લેવાં એટલા કારકુની કામથી ગ્રંથપાલની ફરજો સમાપ્ત થતી નથી. પુસ્તકાલયને આકર્ષક અને ઉપયોગી બનાવવા માટે તેણે નિરંતર વિચારો અને યોજનાઓ કરવાં જોઈએ. જે દૈનિકા, અઠવાડિકા, માસિકા વગેરે પુસ્તકાલયમાં આવતાં હોય તેમાંથી ખાસ વાંચવા જેવું શું છે. તે તારવી કાઢી લોકોનું ધ્યાન ખેંચાય એવી રીતે તેણે મૂકવું જોઈએ. ચોપડીઓમાંથી પણ પ્રસંગ પરત્વે કષ્ટ ચોપડીઓ વાંચવા જેવી છે તેની યાદી કરી લોકો આગળ તે મૂકે. દાખલા તરીકે મદાસલાની બેઠક બરાવાની હોય તે વખતે મદાસલાને લગતી ચોપડીઓની યાદી રજૂ કરે; ગાંધીજીયંતીનો પ્રસંગ હોય તે વખતે ગાંધીજીનાં પોતાનાં તથા તેમને લગતાં પુસ્તકો તરફ લોકોનું ધ્યાન ખેંચે; હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી, પારસી, શીખ વગેરેના. આમ ગ્રંથપાલે સતત જાગ્રત રહી વાચકો આગળ વિધિવિધ વાનીઓ પીરસતા રહેવું જ જોઈએ. વળી આપણા દેશમાં જ્યાં પાર વિનાની નિરક્ષરતા પકેલી છે ત્યાં તો આટલું પણ બસ નથી ગ્રંથપાલે વર્તમાનપત્રોમાંથી તારવી કાઢી રોજના સમાચારો નક્કી કરેલે સમયે લોકોને કહી સંભળાવવા જોઈએ. સામયિકમાં સારા લેખો આવ્યા હોય તે પ્રસંગોપાત વાંચી સંભળાવવા જોઈએ. આપણે ત્યાં એકલુ વાર્તાસહિત્ય અને તે પણ હીન રસ અને હીન અભિરુચિવાળું વાર્તાસહિત્ય મોટા પ્રમાણમાં વંચાય છે તેના ઉપાય તરફ હું તો ગ્રંથપાલને એમ સૂચવું કે ચિષ્ટ લેખકોની ઉચ્ચ કલામય કૃતિઓનું વાચન પણ તે પ્રસંગોપાત વાચનાલયમાં અથવા ખીજાં મધ્યવર્તી સ્થળે જ્યાં લોકો ભેગા થતા હોય ત્યાં જમીને કરે,

લોકોમાં સંભિરુચિ કેળવવાનો આ જ એક ઉત્તમ માર્ગ છે. ચોપડીઓ માટેની લોખંડી જે માંગ છે તેને આપણે કેળવવી પડશે; તેઓ સારી ચોપડીઓ માંગતા થાય એમ કરવું પડશે. આવી ઉચ્ચ કૃતિઓ આપણી પાસે થોડી હોય તો એક એક કૃતિનું વખતોવખત પુનરાવર્તન થાય તેની કાંઈ હરકત નથી.

ઉચ્ચ કલાકૃતિનું લક્ષણ જ એ છે કે તમે અને તેટલી વાર તે વાંચો છતાં તેમાંથી તમારો રસ ન ઊડી જાય. આળકથી મોડીને જુદા સુધી રામાયણ કે મહાભારત વાંચતાં કોઈ કંટાળ્યું છે ? પણ એ મહાન શિષ્ટભોજ્ય તેમ જ લોકભોજ્ય એવા સાર્વભૌમ ગ્રંથોની વાત જતી કરીએ અને આપણા વર્તમાન સાહિત્યમાં આવીએ તો મારો પોતાનો અનુભવ હું આપને કહું કે સરસ્વતીચંદ્રના પહેલા બે ભાગ, ભદ્રંભદ્ર, રાધનો પર્વત, દ્વિરેદની વાતો, ગાંધીજીની આત્મકથા, એ પુસ્તકો કેટલીયે વાર વાંચ્યા છતાં ફરી વાંચતાં મને કદી કંટાળા આવ્યો નથી. શાકુન્તલ નાટક તો હું સાત આઠ વાર વાંચી ગયો હોય. રવિત્રાણુની કૃતિઓથી કોઈ કંટાળ્યું જવું નથી. એટલે ખરાબ વસ્તુને હાંસી કાઢવાનો ઉત્તમ માર્ગ સારી વસ્તુઓ આગળ ધરવી એ જ છે. આવાં પુસ્તકોનું વાચન કરતી વખતે અંધપાલ જે પુસ્તકોની ખૂબીઓ સમજવી શકશે તો તો પેલાં ખરાબ પુસ્તકો પ્રત્યેના રસને મારી નાખવાને તેને આખાદ સંદેશતા મળશે.

આવા અવજુવર્ગો બાળકો માટે, તરુણો માટે, પ્રૌઢો માટે, સ્ત્રીઓ માટે એમ જુદા જુદા પથ ચલાવી શકાય. કોઈ દિવસ કાવ્યો અને આખ્યાનો ગાંધી સંભળાવવાનો કાર્યક્રમ પણ રાખી શકાય. પણ આપને લાગશે કે આ બધી તો અંધપાલ પાસે મેં ઘણી વધારે માંગણીઓ કરી નાખી. પૂરો પગાર લઈ આખા વખતનું કામ કરનારા અંધપાલો પણ આહું બધું નથી કરતા ત્યાં ગામડાના નાના પુસ્તકાલયનો પુરસદના વખતમાં સેવાભાવથી કામ કરનારા અંધપાલ આ બધું ક્યાંથી કરવાનો ? આના જવાબમાં મારે જણાવવું જોઈએ કે કામ કરવાની જૂની ચાલતી આવેલી ઢબ અને ચાલતી આવેલી જિતિ તો આપણે બદલવી જ પડશે. અંધપાલ વૈતનિક હોય કે સેવાભાવી, પૂરો વખત કામ કરનાર હોય કે પુરસદના વખતમાં કામ કરનાર હોય, જેટલો વખત તે પુસ્તકાલયનું કામ કરે તેટલો વખત તો તેણે પૂરી ઉત્કૃષ્ટતાથી જ કામ કરવું જોઈશે. જલ્દી અંધપાલ રોજ બે કલાક આપતો હોય; પણ તે બે કલાક, મિનિટે મિનિટનો સારામાં સારો અને વધારેમાં વધારે ઉપયોગ તે કરે એવી રીતે તેણે આપવા જોઈએ. વળા મેં ઉપર જણાવ્યાં તેવાં કામ એક જ માણસે કરવાં જોઈએ, એમ પણ નથી. અવજુવર્ગો ચલાવવાનું કામ તે માટે લાયક માણસો જેટલા ગામમાં મળી શકે તેટલામાં વહેંચી નાખી શકાય. બહારથી કોઈ આવે તેમની પણ આ કામમાં મદદ લઈ શકાય કાવ્યો અને આખ્યાનોની મેં વાત કરી તેમાં રાસ અને ગરબીઓનો ઉમેરો કરી ગામમાંની કન્યાઓ અને સ્ત્રીઓની મદદ પણ તેમાં મેળવી શકાય. અને એ રીતે બહેનોને પુસ્તકાલયમાં આવતી અને રસ લેતી પણ કરી શકાય. બહેનોની વાત નીકળી છે એટલે જણાવી દઉં કે હજી બહેનો ગામડાંમાં તો થું પણ શહેરોમાં પણ પુસ્તકાલયોમાં આવતી થઈ નથી. એટલે દરેક પુસ્તકાલયમાં એક દિવસ ખાસ બહેનોના રખાય અથવા પુસ્તકાલયમાંથી અમુક પુસ્તકો બહેનો માટે તેમને અનુકૂળ આવે એવાં સ્થળે મેજકલપમાં આવે એવું કરવાની જરૂર છે. બહેનોની મારફત પહોંચ ગણતા વર્ગના લોકોને

પણ પુસ્તકાલયો તરફ ખેંચવા નેષ્ટએ. મેં ઉપર જે શ્રવણવર્ગોની વાત કરી છે તેની યોજના આ બધા વર્ગોને ધ્યાનમાં રાખીને કરવાની જરૂર છે.

આ ઉપરાંત પુસ્તકાલયની સમ્બંધિત માટે અંચપાલ ઘણું ઘણું કરી શકે એમ છે. પુસ્તકાલયમાં આવતાં સામયિકોમાંથી સહેજે કાપી લઈ શકાય એવાં સારાં સારાં ચિત્રોની પોથીઓ બનાવી રાખે, જે સામયિકોની ફાઇલો ન રાખવામાં આવતી હોય તેમાં કોઈ સંધરવા જેવા લેખો આવ્યા હોય તો તે મંધરી રાખે, વગેરે અનેક પ્રવૃત્તિઓ જાતે તથા શાળાના વિદ્યાર્થીઓની મદદથી તે કરી શકે. એમાં વિદ્યાર્થીઓને કેળવણી પણ મળશે અને પુસ્તકાલયમાં કાયમ માટેનો ઉપયોગી સંગ્રહ થશે. ટૂંકમાં, પુસ્તકાલયને ચોપડીઓ વાંચવા આપવા-લેવાની એક સંસ્થા રાખવી કે ગ્રામનું એક સંસ્કારમંદિર બનાવવું એ અંચપાલના હાથમાં છે.

હવે થોંધાટ અને અસ્વચ્છતા એ બે બાબતો જેને હું આપણી રાષ્ટ્રીય કુટેવો ગણું છું તેનો ઉલ્લેખ કરી આ બાબતોના સમાપ્ત કરીશ. પુસ્તકાલયનું મકાન શાન્ત સ્થળે છતાં ગામના લોકોને ઓતારું ન પડે એવી જગ્યાએ રાખવું નેષ્ટએ, મકાન કિંમતી રાખવાની જરૂર નથી, પણ તે સાદું, સુધક અને પૂરતા હવા-ઉર્જાસવાણું હોવું નેષ્ટએ. પુસ્તકાલયમાંના સરસામાન અને ચોપડીઓ બરાબર સાફ રહેવાં નેષ્ટએ. ધૂળથી ચોપડીઓ બગડી જાય છે માટે વખતોવખત તેના ઉપરથી ધૂળ ઝાપટી નાખવી નેષ્ટએ. આટલી પુસ્તકાલયની રચૂળ વાત થઈ, પણ પુસ્તકાલયમાં આવનાર સમાજનો વિચાર કરીએ તો કહેવું પડશે કે આપણને શાન્તિ અને સ્વચ્છતા જાળવતાં જ આવડતી નથી.

પુસ્તકાલય જેવું સ્થળ ન્યાં લોકો વાંચવા માટે એકઠા થાય ત્યાં માણસો એકબીજા સાથે ઘાંટા પાડીપાડીને વાતો કરતાં શરૂઆત નથી. ખાનગી જગ્યાએ કે સાર્વજનિક જગ્યાએ બીજાને અગવડ ન થાય, બીજાના કામમાં કોઈ જાતનો વિક્ષેપ ન પડે એવી રીતે વર્તતાં શીખવાની આપણે બહુ જરૂર છે. જેવું શાન્તિનું છે તેવું જ સ્વચ્છતાનું છે. કોઈ પણ સ્થળે આપણે વધારે માણસો ભેગા થઈએ છીએ એટલે એ સ્થળને અસ્વચ્છ કરી મૂકીએ છીએ. પુસ્તકાલયના ઓટલા ઉપર ઊભા રહીને ચૂંકીએ, નાક નસીકીએ અથવા તો પુસ્તકાલયની પછીતે કે કંઈ પેશાબ કરવા બેસીએ એમાં આપણે અનુગતું કરીએ છીએ, એ હજી આપણે સમજતા જ થયા નથી. એટલે પુસ્તકાલયના મકાનમાં તથા તેની આસપાસ સ્વચ્છતા અને શાન્તિ જાળવવા માટે અંચપાલે તથા ગામના સમજદાર લોકોએ સતત જાગૃત રહેવાની જરૂર છે.

-મેં આ બધી વાતો નાના ગ્રામ પુસ્તકાલયને નજર આગળ રાખીને આપની આગળ કરી છે, અને હું માનું છું કે આપણા દેશમાં અત્યારે આપણે તેના વિચાર ખાસ કરવાની જરૂર છે, મને પુસ્તકાલય વિષયનો ખાસ અનુભવ નથી, છતાં આપણાં ગામડાંના અને ત્યાંના લોકોનો કાર્ષિક અનુભવ છે તે ઉપરથી યથાશક્તિ સૂચનો મેં આપની આગળ કર્યાં છે. એ સૂચનો કેટલાં વ્યવહાર કે ઉપયોગી છે એ તો આપ સૌએ વિચારવાનું છે. મને લાગે છે કે ગામડાંના અનુભવની સાથે પુસ્તકાલયોના અનુભવવાળી કોઈ વ્યક્તિની આપે વરણી કરી હોત તો તે આપને વિશેષ મદદરૂપ થઈ પડત; પણ આપે મહારા પ્રત્યે સહુભાવ બતાવીને આ સ્થાન મને આપ્યું છે તો આપ મને નિભાવી લેશો એવી મારી વિનંતિ છે. હું જો આ બે દિવસની કાચવાહીમાં આપને સહેજ પણ મદદરૂપ થઈ શકીશ તો મને કૃતાર્થ થયેલો લેખીશ. આ સ્થાન મને આપવા માટે આપ સૌનો અતઃકરુણી આભાર માનું છું.

નરહરિ દ્વારકાદાસ પરીખ

નિવેદન

[સને ૧૯૩૪ના માર્ચથી ૧૯૩૯ના ઑક્ટોબર સુધી]

શ્રીમાન પ્રમુખ સાહેબ, પ્રતિનિધિ બંધુઓ, અને વધારેલા અન્ય સન્નમો !

૧. આનંદ થાય છે

વડોદરા રાજ્યની જ નહિ પણ હિંદભરની સાર્વજનિક પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના આઘ પ્રવર્તક ડૉ. શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબે સન ૧૯૧૨માં સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરી કલ્પના સમ્યો સમક્ષ ભાષણ આપતાં જાહેર કરેલું કે—

“ પુસ્તકાલયનો લાભ ઘોડાં અંગ્રેજી ભણેલાં જ હો એવી મર્યાદા (આંદ) ન રાખવી જોઈએ. પરંતુ તે લાભ વધારેમાં વધારે માણસો કેવી રીતે લઈ શકે એ જ હેતુ સતત લક્ષમાં રાખવો જોઈએ. એ જ હેતુથી મેં આખા રાજ્ય માટે ગ્રામ પુસ્તકાલયોની યોજના ઘડાવી છે. એ યોજના પાર પાડવા માટે પ્રત્યેક પોતાની શક્તિ અનુસાર પોતાનો હિસ્સો આપવાની જરૂર છે. મહેનત કર્યા વગર કંઈ પણ કામ ખતલું નથી. સ્વાર્થત્યાગ કર્યા વગર જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. ”

શ્રીમંત સરકારની એ મહત્ત્વ ભાવનાની સિદ્ધિ અર્થે અને તેઓશ્રીના આદેશનું પયાશક્ય પાલન કરી દેખાડવાની પ્રજાને તક મળે એટલા ખાતર સન ૧૯૨૫માં રાજ્યનાં નાનાં મોટાં પુસ્તકાલયોની પ્રથમ પરિષદ ગણદેવી મુકામે ભરાઈ તે વખતથી જ આ મંડળનો ઉદ્ભવ વારતવિક રીતે થયો ગણી શકાય. સન ૧૯૨૫ થી ૧૯૨૯-૩૦ લગી મંડળની પ્રવૃત્તિ વર્ષે બે વર્ષે પરિષદ ભરવા પૂરતી જ હતી. પણ તે પછી સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોને મદદ આપવાના સહકારી ધોરણે મંડળને શ. ૧૦૦૦ની વાર્ષિક ગ્રાન્ટ આપવાની યોજના મંજૂર કરવાની શ્રીમંત સરકારે કૃપા કરી અને પાટણમાં મળેલી પાંચમી પરિષદે મંડળનું બંધારણ ધડકું ત્યારથી મંડળની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ ક્રમે ક્રમે અસ્તિત્વમાં આવી છે. સન ૧૯૩૪ના માર્ચ માસમાં વડોદરા સહેરમાં ભરાયેલી ૬ઠ્ઠી પરિષદ પછીના લગભગ સાડા પાંચ વર્ષના ગાળામાં મંડળ હરતક ચાલતી એ વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું વિગતવાર નિવેદન આજે આપ સૌની સમક્ષ રજૂ કરતાં મને આનંદ થાય છે.

૨. મંડળના ઉદ્દેશ

મંડળના ઉદ્દેશ નીચે પ્રમાણે છે—

(૧) રાજ્યના ચારે પ્રાંતોમાં વિખરાયેલાં પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયોની પ્રગતિ સાધવી અને તેમને સુવ્યવસ્થિત બનાવવાં; (૨) પુસ્તકાલય વિદ્યાર્થી ગામોએ નવીન પુસ્તકાલયો ઉદ્ધાગવામાં ખાતાને સહકાર આપવો; (૩) પુસ્તકાલયોના કાર્યકર્તાઓ વચ્ચે તથા સરકાર અને રથાનિક સંસ્થાઓ સાથે સહકાર સાધવો; (૪) પ્રજામાં વાચનનો શોખ ફેલાવવો;

(૫) પુસ્તકાલય વિષયક સાહિત્ય પ્રસિદ્ધ કૃત્ત્વું: (૬) શિષ્ટ સાહિત્યના વાચનનો પ્રચાર વધારવો; (૭) પુસ્તકાલયનું વહીવટી કામ શી મવવા તાલીમ વર્ગો ભરવા યા ભરાય તેમાં મદદ કરવી; (૮) ખાતાના સહકાર અને સલાહ મુજબ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો પ્રચાર કરવો અને તખસ-ણીનું કામ કરવું.

૩. પૈદા મંડળો અને તેમની પ્રવૃત્તિઓ

ઉપરોક્ત ઉદ્દેશોને વ્યવસ્થિત રીતે પાર પાડવા સારૂ પ્રાંત, મહાલ અને જૂથ મંડળોની રચના કરવામાં આવી છે. ચારે પ્રાંતનાં પ્રાંત મંડળો છે, તેવી જ રીતે બધા જ મહાલોમાં મહાલ મંડળો તથા જૂથ મંડળો પણ ચોખ્ખાં છે; ને તે પૈકી જનગૃત મંડળોની સંખ્યા પ્રતિ વર્ષ સંતોષકારક રીતે વધતી જાય છે. નાન ૧૯૩૮-૩૯ ના પૂરા થયેલા વર્ષમાં જનગૃત જૂથ મંડળોની સંખ્યા ૩૬ નોંધાઈ છે અને મદાસ મંડળોની સંખ્યા ૩૨ નોંધાઈ છે. જે મહાલ મંડળો નિયત પરિપદો ને સલાહો ભરતાં અને હેવાલ હિસાબ મોકલતાં થયાં છે તેમને જનગૃત લેખવામાં આવ્યાં છે. પછાત ગણાયલાં મહાલ મંડળોમાં પણ આ નિવેદનના ગાળા દરમ્યાન અદ્યુત જનગૃતિ આવેલી જણાય છે. ચાણુરમા, કડી, સિદ્ધપુર, સંખેડા, દામનગર, ઓખામંડળ જે મહાલો ૧૯૩૪-૩૫ સુધી પછાત ગણાતાં હતાં પણ એઓ હવે જનગૃત બન્યાં છે, એટલું જ નહિ પણ 'શાળા ત્યાં પુસ્તકાલય'ના શ્રીમંત સરકારે સ્વીકારેલા સિદ્ધાંતનો સર્વાંશી અમલ કરી દેખાડવાની રૂપરેખા કરવા લાગ્યાં છે. એક વાર પછાત ગણાયલાં ચાણુરમા, સિદ્ધપુર, કડી, દામનગર મહાલોએ નિવેદનના ગાળા દરમ્યાન આ પ્રશસ્ય સિદ્ધાંતનો સંપૂર્ણ અમલ કરી દેખાડ્યો છે. આ ૪ મહાલો ઉપરાંત વડોદરા પ્રાંતમાં પેટલાદ, ભાદરજ, શિનોર ને ડોહાઈ, મહેસાણા પ્રાંતમાં પાટણ મહાલ અને નવસારી પ્રાંતમાં નવસારી મહાલ એ મહાલોમાં પણ શાળાવાળું એક ગામ પુસ્તકાલય વિનાનું રહ્યું નથી. આજસુધીમાં રાજ્યના ૩૯ મહાલોમાંથી ૧૦ મહાલોએ 'શાળા ત્યાં પુસ્તકાલય'ના સિદ્ધાંતનું પૂરેપૂરું પાલન કરી દેખાડ્યું છે. નિવેદનના ગાળામાં ૨૩૦ શાળાવાળાં ગામોમાં નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડી શક્યાં છે તેમાં જૂથ વા મહાલ મંડળોના ઉત્સાહી મંત્રીઓનો ફાળો ઓછો નથી. મહાલ અને જૂથ મંડળોની જનગૃતિ જે તે મંડળનું સુકન સંભાળતા સેવાભાવી શિક્ષકમંત્રીઓના જહેમતભર્યા ઉત્સાહને જ આભારી છે એ નિઃસંદેહ !

નિવેદનના ગાળા દરમ્યાન ૫ પ્રાંત પરિપદો, ને ૪૫ મહાલ પરિપદો ચારે પ્રાંતોમાં થક ભરાઈ છે. એની વિગતવાર હકીકત પરિચિત નં. ૧ ઇ-ફ માં આપનામાં આવી છે. નિયત સલાહો અને પરિપદો ભરવા ઉપરાંત શિષ્ટ વાચનના પ્રચાર અર્થે રાજ્ય મંડળે સ્વીકારેલી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાઓ ચોખ્ખાની નીતિ પાળી કેટલાંક મહાલ મંડળોએ સ્વીકારેલી છે નિવેદનના ગાળામાં વડોદરા, પેટલાદ, શિનોર, કડી, ચાણુરમા, સિદ્ધપુર, દામરેજ, નવસારી અમરેલી, દામનગર અને ઓખામંડળ-એ મહાલોએ કુલ ૧૬ આવી પરીક્ષાઓ યોજી હતી

૪. રાજ્ય મંડળ હસ્તકની આગવી પ્રવૃત્તિઓ

પ્રાંત, મહાલ ને જૂથ મંડળોની ઉપરનિર્દિષ્ટ પ્રવૃત્તિઓમાં જરૂરી દોરવણી, સલાહ ને સહાય આપવાની ફરજ રાજ્ય મંડળ નિયમિત બજાવતું રહ્યું છે. તદુપરાંત રાજ્ય પુ મંડળ નીચેની પ્રવૃત્તિઓ આગવી હાથ ધરેલી છે:—

(૧) ગ્રંથપાલો માટે તાલીમ વર્ગો ભરવા, (૨) શિષ્ટ વાચનના પ્રચાર માટે શિષ્ટ વાચનની જાસિક પરીક્ષાઓની યોજના, (૩) સનાતન માટે વાચનના શોખ કેળવવા સાર વાચક મંડળની યોજના, (૪) પુસ્તકાલયના વહીવટી અને વર્ગીકરણ કામનું સક્રિય શિક્ષણ ધેરખેઠાં પત્રવ્યવહાર દ્વારા આપી પ્રમાણપત્ર આપવાની યોજના, (૫) પગારદાર તેમ જ માનદ પ્રચારકો દ્વારા પુસ્તકાલયોની તપાસણી ને સુવ્યવસ્થાની કામગીરી, (૬) પુસ્તકાલય વિષયક સાહિત્ય તૈયાર કરી પ્રસિદ્ધ કરવું વા કરાવવું.

એ બધી જ પ્રવૃત્તિઓમાં નિવેદનના ગાળામાં મંડળે યથાશક્ય સંતોષકારક કાર્ય કર્યું છે.

૫. તાલીમ વર્ગો

નિવેદનના ગાળામાં મંડળે વડોદરા પ્રાંતમાં ૫, મહેસાણા પ્રાંતમાં ૫, નવસારી પ્રાંતમાં ૩, અને અમરેલી પ્રાંતમાં ૩, મળી કુલ ૧૬ પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગો ચલાવ્યા છે ને ગ્રામ પુસ્તકાલયોના વહીવટ ને વ્યવસ્થાનું સક્રિય શિક્ષણ આપ્યું છે. વર્ગોના સ્થળ ને શિક્ષણ સેનારાઓની સંખ્યા દર્શાવનારું પરિશિષ્ટ નં. ૨ આ સાથે જોડ્યું છે. તે સિવાય કેળવણી ખાતા તરફથી યોજાયેલા ઓપવર્ગોમાં પણ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ વિષયક આવરયક બ્યાખ્યાનો આપવા પ્રતો યથાશક્ય સહકાર આપ્યો છે.

૬. શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાઓ

નિવેદનના ગાળામાં ચાલુ યોજનાની ૯ પરીક્ષાઓ લેવામાં આવી હોઈ તેનો લાભ ૨૫૬૦ જણે લીધો છે. પરીક્ષામાં દરારેલાં પુસ્તકો તથા લાભ સેનારાની સંખ્યાનો ખ્યાલ આપવાને પરિશિષ્ટ નં. ૩ સામેલ રાખ્યું છે. આ નિયમિત પરીક્ષાઓ ઉપરાંત સન ૧૯૩૬ ના હીરક વર્ષમાં 'પુસ્તકાલય' માસિક કાઢેલા 'ખાસ હીરક અંક'ની તથા ખાસ વિદ્યાર્થીઓ માટે 'ફેરમ લદારો ૩: દેશ નેતાઓ' અને 'હેત્રી ફેસેટ' એ પુસ્તકોની વિશિષ્ટ પરીક્ષાઓ યોજવામાં આવી હતી ને તેનો લાભ અનુક્રમે ૪૫ અને ૬૫૨ જણે લીધો હતો. પરીક્ષા માટે મુકરર ચર્ચેલાં પુસ્તકો છૂટથી પૂરાં પડાય તો વધારે સંખ્યા પરીક્ષાનો લાભ લે છે કે કેમ તે જોવા ખાતર 'ચુકર ટી. વોશિંગ્ટન' તથા 'ફેરમ-ફિશોર'ની પરીક્ષાઓ પ્રસંગે ભાડેથી પુસ્તકો પૂરાં પાડવાનો પ્રયોગ બે વર્ષ મંડળે કર્યો હતો. એને લખને ૮૦૦ થી ૧૦૦૦ જેટલાં ઉમેદવારો દર પરીક્ષામાં બેઠેલાં જણાયાં હતાં. પરંતુ ભાડેથી પુસ્તકો પૂરાં પાડવાનો એ અખતરે અનુભવને અતે ખૂબ ખર્ચાળ, અતિશય કઠાકૂટલયો અને પાછાં ફરેલાં પુસ્તકોના આખરી નિકાલ માટે મુઝવણ પેદા કરનારો જણાયાથી છેલ્લી ત્રણેક પરીક્ષાથી પડતો ચૂકવામાં આવ્યો છે. અત્યારલગીમાં ૧૬ પરીક્ષાઓ લેવાઈ ગઈ છે ને ૧૭ મી પરીક્ષા 'ફિશોર ચરિત્રમાળા ગુચ્છ ૨ જો: ગુજરાતી મહાજનો'ની ૧૨ પુસ્તકોઓની આગામી જાનેવારી માસમાં લેવાની જાહેરાત કરાઈ છે.

૭. વાચક મંડળ

સન ૧૯૩૪ માં મંડળે યોજેલા 'વડોદરા વાચક મંડળ'માં આજ સુધીમાં ૬૩ સભ્યો નોંધાયા છે. 'દર વર્ગે' ૫-૭ નવા સભ્યો નોંધાયા છે. આ પ્રવૃત્તિને વધુ ખીલવવાના પ્રયાસ આદરવાની મંડળની નેમ છે.

૮. પત્ર વ્યવહાર દ્વારા શિક્ષણ

પુસ્તકાલયના વહીવટી ને દફતરી કામની તથા સરળ ને શાસ્ત્રીય પદ્ધતિનાં વર્ગીકરણ કામની સર્વાંગી તાલીમ આપી પ્રમાણપત્રો ધરાવતા અંધપાલોનો વર્ગ ઉઠો કરવાની નેમથી મંડળે 'પત્રવ્યવહાર દ્વારા પુ. શિક્ષણ'ની યોજના સન ૧૯૩૪ થી હાથ ધરી છે. એ યોજના અંગેના પાઠો વિચારી કાઢી નવેસર તૈયાર કરવાના કાર્યને પહેાંચી ન વળાયાથી એ યોજનાની પહેલી ટુકડીના અભ્યાસક્રોનો અભ્યાસ ગઇ સાલ આખરે જ પૂરો થઇ શક્યો છે. એ પ્રથમ ટુકડીના ચાલુ રહેલા ઉમેદવારોની પ્રમાણપત્ર માટેની પરીક્ષા આ માસની ૧૪ મી ૧૫ મી તારીખોએ જ લેવાની જાહેરાત અપાઇ હતી. પરંતુ તે પછી આ પરિપક્વ બેઠક એજ અરસામાં ભરવાનું ઠરાયેલું એ પરીક્ષા જાનેવારી માસમાં આવતા મંકર સંક્રાંતિ સપ્તાહ દરમ્યાન લેવાનું રાખ્યું છે. દરમ્યાન બીજી ટુકડીનો અભ્યાસ શરૂ થઇ ગયો છે. બીજી ટુકડીમાં ૩૫ ઉમેદવારો નોંધાયા છે ને તેમાંના ઉત્સાહી એ ચાર જણે તો પહેલી ટુકડીની હારે જ પરીક્ષામાં બેસવાની કમર કસી દીધી છે. તેમને તેવી અનુકૂળતા અપાશે પણ ખરી.

૯. તપાસણી

નિવેદનના ગાળામાં પગારદાર તેમજ સેવાભાવી માનદ પ્રચારકો દ્વારા કુલ ૧૯૪૩ પુસ્તકાલયોની તપાસણી કરી શકાઇ છે અને તેમના વહીવટી તથા દફતરી કામની ખામીઓ સુધારવાની કૌશલ્ય કરવામાં આવી છે. ચાલુ સાલથી રાજ્યાશ્રયમાં વધારે થઇ આવવાથી મંડળની આ આદરપાત્ર પ્રવૃત્તિને વધારે જોરદાર ને કાર્યકર બનાવવાની પેશ્વી આરંભાઇ છે.

૧૦. પ્રકાશન પ્રવૃત્તિ

મંડળની પ્રકાશન પ્રવૃત્તિ પણ નિવેદનના ગાળા દરમ્યાન ઠીક ઠીક ચાલુ રહી શકી છે. સન ૧૯૩૫-૩૬ માં 'સે.' લા. ખાતાના સચવા સરકારોનું એકીકરણ લા. ૩ જો ૧૯૩૬-૩૭ માં 'બાલ સાહિત્ય સર્વસંમ્રદ લા. ૨ જો' તૈયાર કરાવ્યો, ૧૯૩૭-૩૮ માં 'બાલ સાહિત્ય સર્વ સંમ્રદ લા. ૨ જો' પ્રસિદ્ધ કર્યો અને ૧૯૩૮-૩૯ માં 'પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ: ભાષણો ને લેખો લા. ૨ જો' એમ કુલ ૩ પુસ્તકો પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને લગતાં મંડળે તૈયાર કરી પોતે પ્રગટ કર્યાં છે વા પુ. સ. સ. મંડળ દ્વારા પ્રગટ કરાવ્યાં છે. મંડળની આ પ્રવૃત્તિ હવેનાં વર્ષોમાં પણ ચાલુ રાખવાનું મંડળની કારોગારીએ ઠરાવ્યું છે.

૧૧. પરિપદ પ્રવૃત્તિ

રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને સંગઠિત બનાવી એનું તંત્ર એકઠાં અને સુવ્યવસ્થિત ચલાવવાની યોજનાઓ વિચારવા તથા પોતાની મહત્ત્વાકાંક્ષાઓ અને જોઈતી સવલતો તથા રાહતોની આગળી પુસ્તકાલય ખાતા આગળ તેમજ શ્રીમંત સરકાર સમક્ષ સમૂહગત રીતે રજૂ કરવાના આશયથી સન ૧૯૨૫ થી શરૂ થયેલી પરિપદ પ્રવૃત્તિને મંડળે જારી રાખી છે; એટલું જ નહિ પણ સમસ્ત રાજ્યની પરિપદો ઉપરાંત પ્રાંત પરિપદો અને મહાલ પરિપદો ભરવાનું ધોરણ સન ૧૯૩૦ થી રવીકાયું છે. દર પાંચ વર્ષે રાજ્ય પરિપદ, ત્રણ વર્ષે પ્રાંત પરિપદ અને આકીના દર વર્ષે મહાલ પરિપદ ભરવાની નીતિ અખત્યાર કરી છે; એ નીતિ

પ્રવૃત્તિના પ્રચાર અને સંગઠનની દૃષ્ટિએ ઉપકારક નીવડેલી જણાય છે. આજની પરિષદ એ સમગ્ર રાજ્યની જાણી પરિષદ છે. ફરી પરિષદ સન ૧૯૩૪માં પાટનગર વડોદરામાં ભરાઈ હતી. તેણે એકંદરે ૨૦ ઠરાવો પસાર કર્યા હતા. તે પૈકી ૧૨ ઠરાવો ઔપચારિક હતા અને ૮ અમલ થવા માટેના હતા. કર્યા પુસ્તકાલયોને સ્થાનિક સુધરાઈઓ મદદ આપે તેવી વિનંતિના બીજા ઠરાવની નકલ જે તે સુધરાઈઓ તરફ મોકલી આપવામાં આવી હતી અને ધણીખરી સુધરાઈઓએ તેનો અમલ પ્રભુ કર્યો છે. ચોથા ઠરાવ પૈકી ત્રંચપાલોની તાલીમ માટે શિષ્યવેતન માયેના વર્ગ ખોલવા સારૂ શ્રીમંતને વિનંતિવાળા ભાગનો અમલ થયેલો નથી; પરંતુ પુસ્તકાલય વિષયક સાહિત્ય પ્રગટ કરવા બાબત શ્રીમંત સરકાર, પુ. સ. સ. મંડળ તથા રાજ્ય પુ. મંડળને કરેલી સંયુક્ત વિનંતિવાળા ભાગનો અમલ કરવાનો યથા-શક્ય પ્રયત્ન મંડળે કર્યો છે. પાંચમો ઠરાવ મહિલા પુ. માટે મકાન બંધાવવામાં મદદ આપી શકાય તેવા ફેરફાર નિયમોમાં કરવા માટે શ્રીમંત સરકારને વિનંતિ કરવા બાબતનો હતો. તેનો પણ નિયમોના સુધારાની દૃષ્ટિએ ખાસ અમલ નથી થયો પણ નિવેદનના ગાળામાં ભાદરજી, પેટલાદ, ધર્મજી, વસો, સોજીયા, બેટ, હારકા, બ્યારા, નવસારી, ઊંઝા અને કલોલ કર્યાઓમાં મહિલા પુસ્તકાલયોના સ્વતંત્ર મકાનો સરકાર પંચાયત મદદોથી બંધાઈ ગયાં છે વા બંધાવવાની મંજૂરીઓ અપાઈ ગઈ છે.

આઠમો ઠરાવ શાળાઓમાં છતર વાચનના પ્રચાર માટેના હોષ તેના અમલ માટે નીમાયેલી સમિતિએ ધડેલી યોજનાને કેળવણી ખાતાએ બહાલ રાખી પ્રાયમિક શાળાઓનાં ઉપલાં ધોરણો માટે છતર વાચનનાં પુસ્તકોની પસંદગી સાથે જરૂરી દુકમો ઊડ્યા છે.

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને વધુ વેગ આપવા માટે શ. ૧૦૦૦૦)ને વધારો કરી આપવા સંબંધી શ્રીમંત સરકારને વિનંતિ કરતા ૯ મા ઠરાવનો અમલ નથી થયો.

ઐતિહાસિક સાધનો અને પુરાતત્ત્વ સામગ્રી સાચવી રાખવા સંબંધી ૧૨ મા ઠરાવનો યથાશક્ય અમલ અમરેલી, પાટણ, હારકાં, બેટ વગેરે તરફથી યથા માંડ્યો છે.

બાલોપયોગી સાહિત્યના પ્રચાર માટેના ૧૪ મા ઠરાવના અમલ તરીકે મહાલ મંડળે વિદ્યાર્થીઓની શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાઓ યોજવાની શરૂઆત કરેલી છે.

૧૫ મા ઠરાવમાં રાજ્ય પુ. મંડળને મળતી સરકાર મદદ શ. ૧૦૦૦)ને બદલે ૨૦૦૦) કરી આપવાનું ધોરણ મંજૂર રાખવાને શ્રીમંત સરકારને વિનંતિ કરવામાં આવી હતી. તેના અમલ તરીકે મંડળની ટ્રાંઝાર ૨૦૦)ને વાર્ષિક વધારો ચાલુ સાલથી મંજૂર થયો છે.

ગત પરિષદના ઠરાવોના અમલી કાર્યોનો ઉપર મુજબ હિસાબ છે. ભરાઈ, ગયેલી ૬ પરિષદોની આવરણક વિશેષ માહિતી પરિશિષ્ટ નં. ૭ રૂપે પૃષ્ઠ ૫૨ ણપવામાં આવી છે.

૧૨. પુસ્તકાલય પર્વણી

આમજનતાને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનું મહત્ત્વ સમજાવી તેમાં સક્રિય રસ લેતી કરવાની શુભ નેમથી સન ૧૯૨૮ માં પેટલાદ સુક્રમે ભગવતી ગઝ રાજ્ય પરિષદે પુસ્તકાલય પર્વણી ઉજવવાની યોજના વિચારી કાઢી હતી. એ યોજનાનુસાર દર વર્ષે વસંત પંચમીને દહાડે પુસ્તકાલય પર્વણી દિન રાજ્યના ચારે પ્રતિમાં ફેર ફેર આ નિવેદનના વર્ષોમાં પણ ઉજવાયા હોય તેમના અહેવાલ જે તે સાથે 'પુસ્તકાલય' માસિકનાં પૃષ્ઠોમાં પ્રસિદ્ધ કરાવવામાં આવ્યા છે.

૧૩. વિશિષ્ટ કામગીરીઓ

ઉપરોક્ત વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ ઉપરાંત, નિવેદનના ગાળામાં મંડળે કેટલીક વિશિષ્ટ કામગીરીઓ પણ બાળવી છે; જેવી કે—હીરક મહોત્સવના વર્ષે દે. શ્રીમંત સયાશ્રવ મહારાજ સાહેબના, તથા ચાલુ સાહે બિજવાયલા રાજ્યારોહણ ઉત્સવ પ્રસંગે શ્રીમંત પ્રતાપસિંહ મહારાજ સાહેબના કરકમળમાં અભિનંદન પત્રો અર્થાં ઉપરાંત રાજ્યની પુસ્તકાલય સંસ્થાઓને એ બંને ધન્ય સમારંભો ઉત્સાહથી બિજવાની પ્રેરણા કરી હતી. હીરક ઉત્સવ નિમિત્ત 'પુસ્તકાલય' માસિકે કાઢેલા ખાસ અંક માટે 'પચ્ચીસીની પ્રગતિના ગુલનાત્મક કોઠા, અગત્યની સાલવારી, પુસ્તક ભંડાળ, વંચાયલાં પુસ્તકો, વાચકો, સરકાર પંચાયત મદદના ગુલનાત્મક કોઠાઓ, નકશા વગેરે સામગ્રી મંડળે તૈયાર કરી આપી હતી. તેવી જ રીતે સન ૧૯૩૮માં સુરત જીલ્લાના હરિપુરા ક્ષેત્રમાં ભરાયલી ૫૧ મી મહાસભા અંગે યોજવા દેરેલા પ્રદર્શનમાંના ગ્રામ પુસ્તકાલય વિભાગની રૂપરેખા ધડી કાઢી તેને માટે જરૂરી સર્વ પ્રકારની સામગ્રી તૈયાર કરી કરાવી એ વિભાગને પૂરી સફળતા અપાવી હતી. આ પ્રસંગે કઢાયલા 'પુસ્તકાલય' માસિકના મહાસભા અંક માટે લેખો મંગાવી આપવા તથા પુસ્તકયાદીઓ ને પેટીઓ તૈયાર કરવાના કામમાં પણ પૂરતી મદદ મંડળે કરી હતી. સન ૧૯૩૮-૩૯ ના વર્ષે પણ આજુ'ઠ મુકામે ભરાયલી બીજી પુસ્તકાલય પરિષદની કાર્યવાહી નક્કા કરવામાં, તેને યથાવી રીતે પાર પાડવામાં તેમ જ પરિષદ અંગે ગોઠવાયલા પ્રદર્શન વિભાગની રૂપરેખાથી માંડીને તે અંતિમ સફળતામાં ઉત્સાહભર્યા સાથ ને સદાય મંડળે આપ્યાં હતાં.

૧૪. રાજ્યાશ્રય

શ્રીમંત સરકારે કૃપાવંત યજ્ઞને સન ૧૯૨૯-૩૦ ની સાલથી મંડળને રૂ. ૧૦૦૦)ની વાર્ષિક ગ્રાન્ટ, સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોને મદદ આપવાના ધોરણે, આપવાની શુભ શરૂઆત કરેલી તે અદ્યપિ પર્યંત ચાલુ રહી છે. શ્રીમંત સરકાર તરફથી રૂ. ૧૦૦૦) તેમજ રાજ્યની ચારે પ્રાંત પંચાયતો તરફથી વરાડે પડતા ફાળાથી રૂ. ૧૦૦૦) નિવેદનના ગાળામાં પ્રતિ વર્ષ મળતા રહ્યા છે. ચાલુ સાલથી પાંચ વર્ષ માટે એ ગ્રાન્ટની રકમમાં વધારો કરી આપવા માટેની મંડળના માગણી શ્રીમંત સરકારે બહાલ રાખી દર વર્ષે રૂ. ૧૨૦૦) ની મદદ પાંચ વર્ષ માટે આપવાનું ધોરણુ ઠરાવ્યું છે. તે ધોરણે ચાલુ સાલના સરકાર મદદની રકમ મળી પણ ગઈ છે, ને પ્રાંત પંચાયતો તરફથી પણ એ જ ધોરણે બહાલી મળવા માંડી છે. પ્રગ્નના જ્ઞાનવિકાસની પ્રવૃત્તિઓમાં સક્રિય રસ ધરાવનાર શ્રીમંત સરકાર તેમજ પ્રાંત પંચાયતોનો આ ઉદાર આશ્રય માટે અત્રે જાહેર ઉપકાર માનવાની તક લખએ છીએ.

૧૫. મંત્રીઓ

પરિષદ પ્રવૃત્તિની શરૂઆતથી મંત્રીપદ સંભાળતા રહેલા શ્રીમુત મણિલાલ મંગળજી કાશીવાળા આજ પણ એ પદ કુનેહથી સંભાળે છે. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ અંગની વિવિધ રંગી સ્થિતિના ઉત્પાદક ને પ્રેરક મહુમ શ્રીમાન મોતીભાઈ અમીન સાહેબે ૧૯૩૫ના ઓક્ટોબરમાં સરકારી નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થયા બાદ મંડળના મંત્રીપદને ભાર પોતે ઉઠાવી લીધો હતો, અને મંડળની પ્રવૃત્તિઓને વધારે વેગવંતી ને કાર્યસાધક બનાવવાનો અતોનાત પ્રયત્ન આદર્યો હતો. પણ તદ્દંગેની તેમણે વિચારેલી યોજનાઓ સર્વાંશે પાર પડે તે પહેલાં કરાજ કાળે તેમને ગત

ફેબ્રુઆરી માસમાં જ અણ્ણિતવ્યા ઝડપી લીધાથી મંડળના મંત્રીપદનો મુખ્ય ભાર પાછો થીયુત કાશીવાળાને સમાવી લેવો પડ્યો છે. મંડળના જોડીયા માનદ મંત્રી તરીકે સો. જય-વતીએ દેસાઈની નીમણીક કરવામાં આવી છે. મંડળના મહેકમની કામગીરી પર દેખરેખ રાખવી, પ્રવૃત્તિઓને દોરવવી ને ખીલવવી પરિપક્વ તથા વાર્ષિક સભાઓમાં હાજરી આપવી, શિક્ષણવર્ગો તથા ઓપવર્ગોમાં મદદ કરવી, સરકારી ખાતાઓના સપડમાં રહેલું એ વર્ગે મંત્રીઓની ખાસ કામગીરીઓ છે.

૧૬. મહેકમ

પગારદાર સહમંત્રી અને રાજ્ય પ્રચારક એ મંડળનું મહેકમ છે. ઉપર જણાવેલી મંડળની બધી પ્રવૃત્તિઓના અમલી કાર્યોને ઓળખે આ એ જણને શિર છે. શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા માટે પુસ્તકની પસંદગી અને પરીક્ષાની મહેરતથી માંડીને તે પ્રમતપત્ર કાઢી પરિણામ બહાર પાડવા લગીની તમામ કામગીરી, વાયકમંડળ તથા પત્રવ્યવહાર દ્વારા પુ. શિક્ષણની યોજનાને લગતી બધી જ કામગીરી, પ્રચારકોની દોરવણી, પ્રકાશન પ્રવૃત્તિ, તાલીમ વર્ગોમાં વર્ગીકરણ કાર્યનું સક્રિય શિક્ષણ આપવું, ઓપ વર્ગોમાં વ્યાખ્યાનો આપવા તથા પરિવહોમાં હાજર રહેવું, તેમ જ મંડળના આવતા જતા પત્રવ્યવહારનું કામ એ સહમંત્રીની કામગીરીઓ છે. અને નવીન પુસ્તકાલયો ઉપકાવવા માટે આવરક પ્રચાર-કાર્ય કરવું ને પત્રવ્યવહાર ચલાવવો, ઉપસ્થિત થતા તકશરે પ્રમોના નિકાલ માટે પુસ્તકાલયોના રચણે જવું, મહાલ પરિપદોમાં હાજર રહી તેમની કાર્યવાહીને દોરવવી, શિક્ષણવર્ગોના સંચાલનમાં ભાગ લેવો, અને તે ઉપરાંત મંડળનું હિસાબી ને દફતરી કામ સંભાળવું એ રાજ્યપ્રચારકની કામગીરીઓ છે. સહમંત્રી રા. નાબુકલાલ નંદલાલ ચૌકસી તથા રાજ્ય પ્રચારક રા. વલ્લભભાઈ મૂળજીભાઈ પટેલ એ બન્ને સેવાભાવે મુગાયલા ભાવનાશાલી ને ઉત્સાહી સેવકો હોઈ મંડળની તમામ ફરજો વફાદારીપૂર્વક પરસ્પર હળી મળીને અદા કરે છે. આ એ ઉપરાંત મંડળના મહેકમમાં એ પગારદાર પ્રાંત પ્રચારકોનો હંગામી ઉમેરો ચાલુ સાલથી થયો છે. પ્રાંત પ્રચારકો નીમવાની નાતિ સન ૧૯૩૫-૩૬ થી મંડળે સ્વીકારી હોઈ તેની અમલ બખવણીનો ભાર ગત સાલ સુધી પ્રાંત મંડળોને શિર હતો. પરંતુ આર્થિક તેમજ વ્યવહાર કારણોસર એ પ્રાંત વચ્ચે એક પ્રચારક રોકવાનું ધોરણ ચાલુ સાલથી સ્વીકારવામાં આવ્યું છે ને પ્રચારકોની નીમણીક તથા દોરવણીની જવાબદારી, પ્રાંત મંડળોની સમમતિપૂર્વક, રાજ્ય મંડળે સંભાળી લીધી છે. વડોદરા અને નવસારી પ્રાંતોના પ્રચારક તરીકે રા. જગનભાઈ મથુરભાઈ પટેલની, અને મહેસાણા તથા અમરેલી પ્રાંતોના પ્રચારક તરીકે રા. રમેશરાય ઉદયરાય મજમુદારની નીમણીક કરવામાં આવી છે, ને બન્ને જણે પોતાના વિભાગની કામગીરી સંભાળી લીધી છે. આશા રાખવામાં આવે છે કે પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓ અને વ્યવસ્થાપકો પ્રચારકોના આગમનને વધારી લઈ તેમની મદદથી પોતાપોતાના પુસ્તકાલયને સુવ્યવસ્થિત બનાવવાની તથા જણાયથી ત્રુટિઓ તત્કાળ દૂર કરવાની પોતાની ફરજ અદા કરશે.

૧૭. મંડળના સભ્યો અને હિસાબ

રાજ્યમાં એકંદર ૧૪૮૯ પુસ્તકાલયો-વાચનાલયો છે તે પૈકી દર વર્ષે ૯૦૦ જેટલી સંસ્થાઓ શી જાતને મંડળના સભ્યો તરીકે જોડાય છે. મંડળના બંધારણ પ્રમાણે ૧૬+૮ મળી ૨૦ સભ્યોનું એક વ્યવસ્થાપક વા કારોબારી મંડળ રચવામાં આવે છે ને તે બીજી

પરિષદ મળતાં લગી ચાલુ રહે છે. તે મુજબ પરિશિષ્ટ ૪ માં જણાવેલી મંડળની હાલની કારોબારી હવે નિવૃત્ત થશે ને તેને ઠેકાણે નવી કારોબારી આ પરિષદ સુદરે ને તે આઠમી પરિષદ મળતાં લગી ચાલુ રહેશે.

સાલવાર લવાજમ આપનાર સભ્યોની સંખ્યા, તથા એકંદર ઉપજ ખર્ચનું પાંચ સાલો વિગતવાર સરવૈયું પરિશિષ્ટ નં. ૫-૬ માં દર્શાવવામાં આવેલ છે.

૧૮. બેદનનક અવસાનો

નિવેદનના ગાળામાં હીરક મહોત્સવ, મહાસભા પર્વ, અને રાજ્યારોહણ મહોત્સવ માણવાનું સુખદ સદ્ભાવ્ય મંડળને જેમ સાંપડ્યું છે, તેમ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પ્રવર્તક શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ, તથા પ્રવૃત્તિના પરમ સેવક શ્રીમાન મોતીલાલ અમીનનાં અવસાનોના દુઃખદ ધા ઝીલવાનું દુર્ભાગ્ય પણ સાંપડ્યું છે. આ મંડળના પ્રમુખ રાજરત્ન દેવીદાસ શાહ તથા પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં એક યા બીજી રીતે સામેલ થયેલ ગુ. વ. સો. ના સહમંત્રી શ્રી હીરાલાલ પારેખ અને બાલ શિક્ષણાચાર્ય શ્રીયુત ગિજુભાઈનાં અવસાનો પણ મંડળને આઘાતજનક નીવડ્યાં છે. એ સર્વને માટે જે તે સમયે શોકકરાવો બારે દીવે પસાર કરીને જેના તેના કુટુંબીજનો તરફ મોકલી આપવાની ફરજ મંડળની કારોબારીએ અદા કરી છે.

૧૯. ઉપકાર

મંડળના કાર્યસંચાલનમાં વખતોવખત સલાહ ને સહકાર આપવા તથા જોઈતી સગવડ કરી આપવા બદલ રાજ્યના પુસ્તકાલય ખાતાના વડા અને મદદનીશ વ્યવસ્થાપક સાહેબો અને તેમના મહેકમનો, શ્રીમંત સરકાર તથા પ્રાંત પંચાયતો તરફે આર્થિક આશ્રય આપવા બદલ નામદાર મંત્રી મંડળનો અને પંચાયતોના સભ્યોનો, તાલીમવર્ગો તથા પરિષદોમાં હાજરી આપનારા શિક્ષકવર્ગની કામગીરી ગણવાની મંજૂરી આપવા બદલ મે. રા. રા. રાજ્ય વિદ્યા-ધિકારી સાહેબનો, જુદા જુદા પ્રાંતોમાં કામ કરનાર સેવાભાવી સજ્જનોનો, અને મંડળની પ્રકાશન તેમ બીજી પ્રવૃત્તિઓને યશસ્વી બનાવવામાં જરૂરી સાથ આપનાર પુ. સ. સ. મંડળ લિ. નો અત્રે જાહેર ઉપકાર માનીએ છીએ.

૨૦. ઉપસંહાર

હવે, વિશેષ લંબાણ નહિ કરતાં કે. રાજપિતા શ્રીમંત સયાજીમહારાજનાં પ્રેરક વચનોનો હવાલો આપી આ નિવેદન હું પૂરું કરીશ.

સન ૧૯૧૨માં સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી કલબના સભ્યો સમક્ષ તેઓ શ્રીમંત ઉચ્ચારણ કે:—

“મારે પુસ્તકાલયની આ સલાહના સર્વ સભ્યોને જણાવવાનું છે કે હું કદાચ મારા સ્થૂળ રહે તમારી સભાઓમાં હાજર નહિ રહી શકું. પરંતુ મારો આત્મા તો તમારી સાથેજ છે, એમ ખાત્રીથી માનજો. કારણ કે મને શ્રદ્ધા છે કે મારી રીતથી હું જે કામ કરું તેજ રીતથી તમે સૌ કામ કરતા આવ્યા છો ને કરો છો.”

કૈલાસવાસી એ રાજપિતાના વધારા સેવક મહર્ષિ શ્રી. મોતીલાલ સાહેબની ભાવના પણ એવીજ હોય. એ ઉભય પ્રાતરમરણીય પુણ્યાત્માઓની અદરશ હાજરી ને ગેખી ઝેરણા નીચે આપણે સહુ પ્રત્યેષકારક પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રશ્નો વિચારીએ, તેની પ્રગતિના માર્ગ જોણી કાઢીએ અને પરિષદની કાર્યવાહીને સફળતાપૂર્વક પાર પાડીએ, એજ અંતિમ અભિલાષા!

ઝારાળા,
તા. ૧૮-૧૧-૨૯ }

મ. મં. કાશીવાળા
સા. જયવતી દેસાઈ
મંત્રીઓ

ગો. હા. દેસાઈ
અધ્યક્ષ

પરિશિષ્ટ નં. ૧

અ ભરાયલી રાજ્ય પરિષદ

કઈ પરિષદ

તારીખ

સ્થળ

પ્રમુખ

વડોદરા રાજ્ય જૂઠી પરિષદ ૩, ૪/૩-૩૪ વડોદરા દિ. બ. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી

ચ ભરાયલી પ્રાંત પરિષદો

(સન ૧૯૩૬-૩૭)

વડોદરા પ્રાંત (ચોથી)	૨૦, ૨૧-૧૨-૩૬	વાઘોડીઆ	રા.બ. શ્રી. ગોવિંદભાઈ હા. દેસાઈ (વડોદરા)
મહેસાણા પ્રાંત (ત્રીજી)	૨, ૩-૧-૩૭	બહુચરાજી	શ્રી. નામં પદ્મી સાહેબ સુખા, મહેસાણા પ્રાંત
નવસારી પ્રાંત (ત્રીજી)	૨૩, ૨૪-૧-૩૭	ઝોરણા	શ્રી નંદનાથ કે. દીક્ષિત (માજી રાજ્ય વિદ્યાધિકારી, બ્રિટિશ સ્ટેટ)
અમરેલી પ્રાંત (બીજી)	૮, ૯-૫-૩૭	અમરેલી	શ્રી. ડૉ. હરિપ્રસાદ વૃજરાય દેસાઈ (અમદાવાદ)
ઝાખામંડળ પ્રાંત (પહેલી)	૧૦-૧૧-૩૬	હારકા	શ્રી. ગીરધરલાલ ડી. મહેતા ગમનગર હારકા રેલ્વે મેનેજર

ક સાલવાર ભરાયલી મહાલ પરિષદો

સન ૩૪-૩૫

કયા મહાલની કઈ પરિષદ

તારીખ

સ્થળ

પ્રમુખ

(વડોદરા પ્રાંત)

૧ પાદરા (બીજી)	૨૫-૧૧-૩૪	ડબકા	શ્રી. મણિલાલ મં. કારીવાળા
૨ કરજણ (પહેલી)	૧૬-૧૨-૩૪	આશનેરા	શ્રી. જયવંતીબહેન દેસાઈ
૩ શિનોર (પહેલી)	૨૩-૧૨-૩૪	અનસુયા	શ્રી. જયવંતરાવ (શિનોર મહાલ ન્યાયાધીશ)
૪ ભાદરણ (પહેલી)	૩૦-૧૨-૩૪	ભાદરણ	શ્રી. મગનભાઈ શં. પટેલ
૫ વાઘોડીઆ (બીજી)	૨૦-૧-૩૫	વાઘોડીઆ	શ્રી. રામચંદ્ર કાળીચંદ્ર પાઠક (વકીલ)
૬ પેટલાદ (બીજી)	૧૭-૧-૩૫	વસો	શ્રી. ગિણુભાઈ બધેકા (ભાવનગર)
૭ સાવલી (પહેલી)	૨૭-૧-૩૫	ખાખરીઆ	શ્રી. હરિકાન્ત નાનાલાલ દિક્ષીત હેડમાસ્ટર એ. પી. રેલ્વે-સાવલી

(મહેસાણા પ્રાંત)

૮ ચાણુરમા (પહેલી)	૯-૧૨-૩૪	બહુચરાજી	શ્રી. કાનજીભાઈ શિવાભાઈ વઘીલ
૯ વિસનગર (")	૬-૧-૩૫	કોંસા	શ્રી. વિઠ્ઠલભાઈ હરીલાલ વઘીલ
૧૦ કલોલ (")	૨૭-૧-૩૫	નારદીપુર	શ્રી. જગનભાઈ જેસીંગભાઈ શેઠ (વખારીઆ)
૧૧ ખેરાળ (")	"	ખેરાળ	શ્રી. મહેન્દ્રરાય કલ્યાણરાય વઘીઆ ખેરાળ મહાલ યાગાધિકારી.
૧૨ સિદ્ધપુર (")	૨૪-૨-૩૫	સિદ્ધપુર	શ્રી. રામનારાયણ વિ. પાઠક

પરિશિષ્ટ નં. ૨

જુદા જુદા પ્રાંતોમાં સાલવાર લરાયજા શિક્ષણ વર્ગો

(સન ૩૪-૩૫)

કયા પ્રાંતનો	કયા રથબે	કઈ તારીખે	લાભ લેનારની સંખ્યા
મહેસાણા પ્રાંત	પાનસર	૩૦-૧૧-૩૪	૨૪
વડોદરા પ્રાંત	ડાંગકા	૨૩-૧૧-૩૪	૩૭
નવસારી પ્રાંત	ગંગાધરા	૧૯-૩-૩૫	૧૪
અમરેલી પ્રાંત	ચલાલા	૨૬-૩-૩૫	૩૦

(સન ૩૫-૩૬)

વડોદરા પ્રાંત	માલસર	૧૮-૨-૩૬	૨૦
મહેસાણા પ્રાંત	વિસનગર	૨૭-૨-૩૬	૨૬
નવસારી પ્રાંત	ધમડાળા	૧૯-૪-૩૬	૨૩
અમરેલી પ્રાંત	દામનગર	૧૮-૬-૩૬	૧૫

(સન ૩૬-૩૭)

વડોદરા પ્રાંત	વાઘોડીઆ	૧૭-૧૨-૩૬	૪૯
મહેસાણા પ્રાંત	પાટણ	૨૫-૨-૩૭	૩૪

(સન ૩૭-૩૮)

વડોદરા પ્રાંત	માંદણી	૨૪-૩-૩૮	૨૬
મહેસાણા પ્રાંત	દહેગામ	૧૮-૪-૩૮	૪૪

(સન ૩૮-૩૯)

વડોદરા પ્રાંત	રથાપુર	૨૩-૩-૩૯	૪૬
મહેસાણા પ્રાંત	વડનગર	૧૭-૪-૩૯	૩૪
નવસારી પ્રાંત	પલસાણા	૪-૫-૩૯	૨૮
અમરેલી પ્રાંત	વરવાળા	૨૨-૫-૩૯	૨૭

પરિશિષ્ટ નં. ૩

સાલવાર લેવાયેલી શિક્ષણાચનની પરીક્ષાઓ

સાલ	કઈ પરીક્ષા	તારીખ	પુસ્તકકુલ નામ	કેટલા જણે લાભ લીધો
૩૪-૩૫	૮ મી	૧૭-૩-૩૫	ટોમસ એલ્વા એડિસન	૮૧
"	૯ મી	૨૮-૭-૩૫	"	૧૫૦
* ૩૫-૩૬	૧૦ મી	૧૬-૨-૩૬	મહાત્મા ગાંધીજીની આત્મકથા	૭૭
૩૬-૩૭	૧૧ મી	૨૭-૯-૩૬	શુકર ટી. વૉશિંગ્ટન	૬૧૩
"	૧૨ મી	૨૧-૨-૩૭	ફોરમ ક્રિશ્ચિયનિટીમાળા	૯૧૦
૩૭-૩૮	૧૩ મી	૨૬-૯-૩૭	"	૩૯૦
"	૧૪ મી	૨૫-૭-૩૮	આપવીતી	૪૩
૩૮-૩૯	૧૫ મી	૨૨-૧-૩૯	અખંડની પ્રતિકા	૧૬૧
"	૧૬ મી	૨૩-૭-૩૯	બાલવિજ્ઞાન લાભ ૩ નો	૧૩૩

* સન ૩૫-૩૬ માં લેવાયેલી ૧૦ મી પરીક્ષા ઉપરાંત ' પુસ્તકાલય ' માસિકના હીરકમ્પેન્ડોર અંકની પણ " એક નવીન પરીક્ષા " એ નામે પરીક્ષા લેવાઈ હતી અને તેના ૪૫ ઉમેદવારો લાભ લીધો હતો. તેમજ એ વર્ષમાં વિદ્યાર્થીઓ મળે પણ એક અખતરા તરીકેની પરીક્ષા યોજના રચાઈ હતી. તેના પણ ૬૫૨ વિદ્યાર્થીઓએ લાભ લીધો હતો.

પરિશિષ્ટ ૪

વ્યવસ્થાપક મંડળ

અગ્રુપ :

રાવ બહાદુર શ્રી. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ વડોદરા

માનદ મંત્રીઓ

શ્રી. મોતીભાઈ ન. અમીન, વસો (સ્વર્ગવાસ થવાથી ફેબ્રુઆરી '૩૯થી કમી)

શ્રી. મણિલાલ મં. કાશીવાળા, વાલોડીઆ

શ્રી. જયવતીબહેન ન. દેસાઈ વડોદરા (ફેબ્રુઆરીથી ચાલુ)

સભાસભા

- ૧ શ્રી. છોટુભાઈ પંડિત, સિદ્ધપુર ૧૦ શ્રી. કસનજી દયાળજી દેસાઈ, નવસારી
 ૨ શ્રી. મહાસુખભાઈ સુનીલાલ શેઠ, વિસનગર ૧૧ શ્રી. રંગીનદાસ મ. કાપડીયા, ગણદેવી
 ૩ શ્રી. મણિલાલ માધવલાલ દવે, પાટણ ૧૨ શ્રી. નરવરલાલ ગી. શાહ, ચિતોર
 ૪ શ્રી. બાપુલાલ વિઠ્ઠલરાય ગામી, કડી ૧૩ શ્રી. સુનીલાલ પુ. શાહ વડોદરા
 ૫ શ્રી. જેઠાભાઈ લાલદાસ પટેલ, મહેસાણા ૧૪ શ્રી. સ્ત્રીમનભાઈ હ. અમીન, વરણામા
 ૬ શ્રી. કલ્યાણરાય નમ્પુભાઈ જ્ઞેશી, દારકા ૧૫ શ્રી. જનકલાલ કું. યાસિક, પેટલાદ
 ૭ શ્રી. બાબારાવ બ. મજમુદાર, મહેસાણા ૧૬ શ્રી. પ્રતાપરાય ગી. મહેતા અમરેલી
 ૮ શ્રી. કાવસજી એલજી ગણદેવીઆ, ગણદેવી ૧૭ શ્રી. રામજીભાઈ દંસરાજ શેઠ, અમરેલી
 ૯ શ્રી. કનૈયાલાલ જ. મજમુદાર નવસારી ૧૮ શ્રી. રામભાઈ કા. પટેલ, વસો

પરિશિષ્ટ નં. ૫

મંડળના સભ્યો

(અ) આજીવન સભ્યો

૧ રા. બા. શ્રી. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ, વડોદરા.

૨ શ્રી. મોતીભાઈ ન. અમીન (ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૯ થી સ્વર્ગવાસ થવાના કારણે કમી).

(ક) સાલવાર લવાજમ આપનાર પુસ્તકાલયોની સંખ્યા

પ્રાંત	પુ.	કરબા પુ.	ગ્રામ, બાળ, મ- હીલા પુ. તથા વાચનાલય		કુલ	લવાજમની મળેલી રકમ		
			લવાજમ સંખ્યા: જમ આપનાર	લવાજમ સંખ્યા: જમ આપનાર		લવાજમ સંખ્યા: જમ આપનાર	લવાજમ સંખ્યા: જમ આપનાર	
૩	૩	૪૫	૪૦	૯૬૮	૮૩૭	૧૦૧૭	૮૮૦	૧૫૬૦-૦-૦
૪	૩	૪૩	૪૧	૧૦૧૭	૮૬૦	૧૦૬૩	૯૦૪	૧૫૬૬-૧૨-૦
૩	૩	૪૩	૪૦	૧૦૯૬	૯૦૭	૧૧૪૨	૯૫૦	૧૬૪૫-૦૦-૦
૩	૩	૪૨	૪૦	૧૧૪૨	૭૦૩	૧૧૮૭	૭૪૬	૧૩૭૧-૦-૦
૩	૩	૪૨	૪૧	૧૩૩૭	૭૦૬	૧૩૮૨	૭૫૦	૧૪૦૫-૧૨-૦
૪	૩	૪૨	૪૧	૧૩૬૩	૭૮૨	૧૪૩૯	૮૨૬	૧૪૪૧-૧૨-૦

તા. ૧લી ઓગસ્ટ ૧૯૩૩ થી તા. ૩૧ જુલાઈ ૧૯૩૮ સુધીના હિસાબ

આવક	૧૯૩૩-૩૪	૩૪-૩૫	૩૫-૩૬	૩૬-૩૭	૩૭-૩૮	૩૮-૩૯	ફેલ
૧ પ્રિસ્ટગ્રાહ્યોના લવાજમ તથા મદદના	૧૫૬૦-૦૦-૦	૧૫૬૬-૧૨-૦	૧૬૪૦-૦૦-૦	૧૬૭૧-૦૦-૦	૧૪૦૫-૧૨-૦	૧૪૪૧-૧૨-૦	૮૯૯-૦-૪-૦
૨ વ્યક્તિગત લવાજમ	૨૫-૦૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૨૫-૦૦-૦
૩ પ્રાંતપંચાયતની મદદ	૧૦૦૦-૦૦-૦	૧૦૦૦-૦૦-૦	૧૦૦૦-૦૦-૦	૧૦૦૦-૦૦-૦	૧૦૦૦-૦૦-૦	૧૦૦૦-૦૦-૦	૬૦૦૦-૦૦-૦
૪ સરકાર મદદના	૧૦૦૦-૦૦-૦	૧૦૦૦-૦૦-૦	૧૦૦૦-૦૦-૦	૧૦૦૦-૦૦-૦	૧૦૦૦-૦૦-૦	૧૦૦૦-૦૦-૦	૬૦૦૦-૦૦-૦
૫ રાજ્ય પરિવહન પ્રતિનિધિ યોજના	૪૮-૬-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૪૮-૬-૦
૬ વ્યાજના	૪૨-૬-૨	૫૩-૭-૮	૮૩-૯-૬	૩૪-૨-૬	૩૫-૪-૧૦	૫૮-૧-૦	૩૦૭-૮-૮
૭ સીનીમા ખરીદ ખાતેની વધેલી રકમ	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૪૭૧-૧૨-૧૦	૪૭૧-૧૨-૧૦
૮ દસ રમા, ફંડનું વ્યાજ	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૪૯-૧૧-૯	૪૯-૧૧-૯
ફેલ	૩૬૭૫-૧૨-૨	૩૬૨૦-૩-૮	૩૭૨૮-૯-૬	૩૪૦૫-૨-૬	૩૪૪૧-૦-૧૦	૪૦૨૧-૧૪-૭	૨૧૮૯૨-૧૧-૩

પાછલી શિલ્પક સંન ૩૨-૩૩ આખરની

૨૪૫૫૩-૧૩-૦

કુલવકાલય

[ડિસેમ્બર]

২০১৫

[illegible]

क्र.सं.	प्रतिभंडोलेने महत्वा	३१५६-२-६	३००५-१-६	३१८३-११-३	३५६६-७-६	३०२६-१२-०	३७१५-०-३	१६६६२-३-३
१६	वाङ्मयी सामान	—	—	—	—	८०-१०-६	—	८०-१०-६
१७	आवसाहित्य सर्वसंग्रह	—	—	—	—	१८१-६-६	३२६-६-०	५१०-१५-६
१८	भा. २-३ नी अर्थना	—	—	—	—	—	४६-११-६	४६-११-६
१९	शिल्पवाचनना पुस्तके	—	—	—	—	—	६६-११-३	६६-११-३
२०	आते ओट तथा पोस्टेजना	—	—	—	—	—	—	—
२१	श्रीमंतना रान्यासिपिके	—	—	—	—	—	—	—
२२	प्रसंगेना मानपत्रपर्यना	—	—	—	—	—	—	—
२३	कुल अर्थ	३१५६-२-६	३००५-१-६	३१८३-११-३	३५६६-७-६	३०२६-१२-०	३७१५-०-३	१६६६२-३-३
आमी शिक्क ४८६१-६-६								
२४५५३-१३-०								

परिशिष्ट ७

राज्य परिषदा

नं.अं	साध	स्थण	प्रमुप
१	१६२५	गणेश्वरी	श्री मधुभाषं ड. कांटावाणा
२	१६२६	द्वारका	सौ. आरदा सुमंत महेता
३	१६२८	पेटवाह	प्रो. कुंवरजी गो. नायक
४	१६२९	आमरेली	सर प्रभाशंकर पटवर्णी
५	१६३०	पाटण	देवी विद्यागिरी नीलकंठ
६	१६३४	वडोदरा	दि. प. कृष्णदास गो. अवेरी

વડોદરા રાજ્ય ઉમી પુસ્તકાલય પરિષદ-ઝારોળા અંગેનું

પુસ્તકાલય પ્રદર્શન ખુલ્લું મૂકતી વેળા

શ્રી. મોતીલાલ દેસાઈનું ભાષણ

સન્નારીઓ અને સદસ્યહસ્થો !

રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદ પ્રસંગે ભરાયેલા પ્રદર્શનની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા કરવા મહારી પક્ષદગી થઈ એ માટે હું કાર્યવાહકોતો આભાર માનું છું. કેળવણીના લાભ મહે અનુભવ્યા છે. કેળવણીના વિષયમાં મને બહુ રસ છે. પરંતુ કેળવણીના નિષ્ણાત હોવાનો દાવો મહારાથી થઈ શકે એમ નથી. માનવજાતનું ઘડતર ઘડનાર શિક્ષણનો વિષય એટલે વિજ્ઞાન, જટિલ અને વ્યાપક છે કે તેના એકાદ ભાગનો અવમાસ પણ લાંબો પ્રત્યક્ષ અનુભવ માગે છે. એ નિષ્ણાતપણું કે અનુભવ મને નથીજ, એટલે પુસ્તકાલય જેવી કેળવણીની એક મહાશાળાના આઘપૂજન સરખા પ્રદર્શનને ખુલ્લું મુકવાનું કાર્ય કામ જણીતા અને અનુભવી કેળવણી-કારને સોંપવામાં આવ્યું હોત તો વધારે યોગ્ય થાત.

માનવતાનો સંસર્ગ

ન્યાય આપવાના કઠણ, કપરા અને અણગમતા કાર્યમાં આખી જીંદગી ગાળનારને એકમાર્ગી બનતાં અટકાવનાર પુસ્તકો છે એના દર્ષાત તરીકે હું મને મણુખી શકું એમ હું. ચોર-હુંદારાઓની મુક્તિ પ્રયુક્તિઓ, મિલકતોની એવાજેથી કરનાર સર્ગાસંબંધીઓ, માણસામના અધડા અને દેણદારોના લુકા જવાબો એ બધા જીવનના કલંકિત વિભાગો ન્યાયાસને મેસી જોતાં તપાસતાં ગુજરેલા સમયમાં પુસ્તકોએજ મને માનવતાનો સંસર્ગ આપ્યો કે, અને દહન-નિવૃત્તિમાં પણ-પુસ્તકો મને આરામ, આનંદ અને શિક્ષણ આપ્યા જ રે છે. પ્રદર્શન ખુલ્લું મૂકવાની સંકોચ સહ આપેલી સંમતિ માટે મહારી પુસ્તક પ્રત્યેનો કેમ કદાચ જવાબદાર હોઈ શકે. કાર્યકર્તાઓનો તેમજ સભાનો મહારા પ્રત્યેનો સદ્ભાવ તે મુખ્ય કારણ છે જ. એટલે આપના સદ્ભાવ અને સદ્કાર્યથી પ્રેરાયેલો હું આપની તમક્ષ એક સત્કાર્યમાં સાથ આપવા બોલે રહી શક્યો છું.

પ્રદર્શનની આવશ્યકતા અને ઉપયોગિતા

પ્રદર્શન એ વર્તમાન યુગની પ્રવૃત્તિઓનું મુખ્ય લક્ષણ છે. જાહેરાત એ જીવનની કળા પતી ગઈ છે. સારી વસ્તુઓને પણ આગળ કર્યા વગર તેમનું સારાપણું બ્યનમાં આવતું નથી. ઉપયોગી ચીજો ઉપયોગી છે એમ કહીને તેમનો ઉપયોગ જાહેરમાં કરી બતાવવાની રીત આપણા ઝડપી જગતમાં ઉભી થઈ છે. તે સિવાય સારી અને ઉપયોગી વસ્તુઓ પણ અંધારામાં રહી જઈ નિષેધ નીવડે એમ છે. વ્યાપાર ઉદ્યોગની બનાવટો, કળાકૌશલ્યની તરીકરી, ખેતીવાડીની વસ્તુઓ, ચિત્ર અને ફોટોગ્રાફી, આરોગ્યરક્ષણ એ સહ પ્રદર્શન માગી રે છે. પશ્ચિમમાં તો સૌન્દર્યની પણ શતોં, હરીફાઈઓ અને પ્રદર્શનો થાય છે. આપણે હૈંદમાં શારીરિક સૌન્દર્યના પ્રદર્શનો જતાં કરી માનસિક સૌન્દર્યના પ્રદર્શનો કરીએ તો હિન્દવાયોગ્ય છે.

સંસ્કાર માધવાની પારાશીશી

પ્રજનનું માનસિક સૌન્દર્ય પુસ્તકોમાં પ્રગટ થાય છે. પ્રજનની આશા, અભિલાષા, કલ્પના, આદર્શ અને વાસ્તવિક રિયલિટીનું ચિત્રણ કરનાર પુસ્તકો એ પ્રજનના સંસ્કાર માધવાની પારાશીશી છે. પુસ્તકો મ્હોટે અંશે લવિષ્યને ધરે છે. આવી સમર્થ શક્તિ ધરાવનાર પુસ્તકો પ્રજા સમક્ષ, વાચકવર્ગ સમક્ષ કેવી રીતે મૂકવાં એ કળા એક શાસ્ત્ર બની ગઈ છે. પ્રાચીન કાળમાં પુસ્તકોને ભંડારમાં પૂરી રાખવામાં આવતાં હતાં અને અધિકારી હોય તેનેજ એ ભંડારમાં પ્રવેશ મળી શકતો હતો. હવે ભાવના બદલાઈ છે. પુસ્તકવાચનનો અધિકાર જેમ બને તેમ વધારે વિસ્તૃત કરવો એ આજના યુગનું ખ્યેય છે. દસ અગીઆર દેકા જેટલોજ વગ્તીનો ભાગ શિક્ષિત હોય એવા હિંદ દેશમાં પ્રગતિનો વેગ બહુજ ધીમે હોય એમાં નવાઈ નથી. નિરક્ષર, અભણ અને અસાન પ્રજા સહુને ભારરૂપ છે-પોતાને તેમજ રાજકર્તાને.

શુભ પ્રવૃત્તિઓમાં રાજા-પ્રજાનો સાથ

આ અસાનને ટાળવા સદ્ગત શ્રીમંત મહારાજ સયાશ્રાવે પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત અને મફત બનાવી વડોદરાની પ્રજા ઉપર મહદ ઉપકાર કર્યો છે, એટલું જ નહિ પણ એક મહત્વનું રાજદારી પગલું ભરી આખા હિંદને માર્ગદર્શન કરાવ્યું છે. ફરજિયાત કેળવણી શક્ય છે એવો સંજ્ઞ અખતરો કરનાર એ મહાન દેશનેતાએ કેળવણીને સાચવી રાખવાના અને તેને પુષ્ટ કરવાના એક જરૂરી ઇલાજ તરીકે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની યોજના અમલમાં મૂકી છે એ હવે હિંદ અને હિંદ બહાર પણ જાણીતી બનેલી ખીના છે. આપણા સદ્ભાગ્યની વાત છે કે આપણા શ્રીમંત મહારાજ પ્રતાપસિંહ પણ પિતામહને પગલે ચાલી વડોદરા રાજ્યની કીર્તિ અને આત્માદત્તી જાળવી રાખી તેને વધારવાની ઝંખના સેવતા એક રાજવી છે. અત્યંત ટુંક સુદતમાં તેઓશ્રીએ તેમના સંદેશા, તેમના બજેટની ગોઠવણી, અને તેમના મીલનસારપણાથી આપણા સદ્ભાગ્યની સાખીતી કરી આપી છે. એટલે રાજ્યની સર્વ શુભ પ્રવૃત્તિઓ જીવંત રહેશે એટલું જ નહીં પણ વેગવાન બનશે એવી ખાતરી-પૂર્વક આપણે પ્રજા તરીકે એ પ્રવૃત્તિઓમાં સાથ આપવાનો છે.

પ્રદર્શનમાં શું શું છે ?

ભણેલું બૂલાય નહિ, ભણુતરમાં વૃદ્ધિ થાય, ભણુતર માટે રૂચિ ઉત્પન્ન થાય, અને નિરક્ષરતા સામે સતત ચોક્કી પહેરા રહે એ અર્થે સ્થાપન કરેલી વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ હિંદભરમાં અજોડ છે એમ કહેવું એ હવે પિષ્ટપેષણ તરીકે ગણાશે. પ્રજા સમક્ષ સાધન તો લાવી મૂકવામાં આવ્યું છે. આપણું કર્તવ્ય હવે એ સાધનોનો પૂરો અને સર્વાંગ સંજ્ઞ ઉપયોગ કરવામાં સમાયણું છે. ઉપયોગના માર્ગે આપણને આર્વા પ્રદર્શનોમાંથી મળી રહેશે એમ આશા રાખી શકાય; કારણ પ્રદર્શનમાં પુસ્તકો છે, પુસ્તકોની ગોઠવણી છે, પુસ્તકો અને લેખકો તથા પ્રકાશકોની યાદીઓ છે. પુસ્તકોનો ફેલાવો કરવા માટે ક્યાં ક્યાં સાધનો વાપરવાં, પુસ્તકો સુરક્ષિત રાખવા માટે ક્યાં ક્યાં ઇલાજ લેવા, પુસ્તકો આકર્ષક બને એ માટે જનતાને કેમ દોરવી, પરદેશ અને હિંદની કેળવણીવિષયક સરખામણીના આંકડા ઉપરથી આપણી રિયલિટી પરત્વે કેમ ધ્યાન દોરવું એ બધાનો વિચાર આપણા પ્રદર્શનની ગોઠવણીમાં થવો જોઈએ. પુસ્તકોને સહાયરૂપ થઈ પડે એવાં નકશા, ચિત્રો, કોષ્ટકો તથા પ્રકાશનો પણ તેમાં હોવાં જોઈએ. પુસ્તકાલય એ જોડે સુવોપયોગી જ્ઞાનભંડાર છે, અને તેને

અધ્યાપકને ન રાખતાં બુદ્ધિ મૂકવો એ જ વર્તમાન યુગમાં આવશ્યક છે, છતાં વાચકોના અધિકારોના પ્રશ્ન ઓછો મુશ્કેલ બનતો નથી.

વાચનના અધિકારભેદ

બાળકોના હાથમાં સાહસકથા જ મુકાય, પ્રેમકથા નહિ. પ્રેમકથામાં બાળકને સમજ પડે નહિ અને તેને સમજ ન જ પડે એવું આપણે ધૃઢીએ. પુરુષ અને સ્ત્રીના હક્ક ભલે સરખા હોય, પરંતુ વર્તમાન સંજોગોમાં બન્નેના શિક્ષણભેદ અને કાર્યભેદને અંગે તેમના વાચનમાં પણ અમુક પ્રકારનો ભેદ તો રહેવાનો જ. એ સમજીને પુરુષો તેમ જ સ્ત્રીઓ માટે કેવાં પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરવો એ પ્રશ્ન પણ વિચારવા સરખો બની ગયો છે. વળી એકલી નવલકથાઓ વાંચ્યા કરતા જુવાનીઓએ કોષ જીવન ચરિત્ર, તત્ત્વજ્ઞાન કે મુસાફરીનાં પુસ્તકો તરફ પણ વળે એ જરૂર ઇચ્છવાયોગ્ય છે, અને જુદાં જુદાં બાળકોને તે બાળકોએ વાળવા માટે તે બંધનાં પુસ્તકો પણ રાખવાં જોઈએ. આમ અમુક અંશે અધિકારભેદનો પ્રશ્ન પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થા કરનારની બુદ્ધિ અને આવડતને કસે છે, અને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના કાર્યને એક શાસ્ત્ર સરખું બનાવે છે. એ આખી શાસ્ત્રીય યોજના આપણા પ્રદર્શનમાં વ્યક્ત થયેલી આપણે જોઈ શકીશું. સામાન્ય વાચકને, કેળવણીકારને, પુસ્તકાલયનિષ્ઠાતને અને અધ્યાપકને જોવા, સમજવા તથા વિચારવાનું આ પ્રદર્શનમાંથી ધણું ધણું મળી શકશે.

કેળવણી અને ચારિત્ર્ય

કેળવણીને અને ચારિત્ર્યને ગાઢ સંબંધ છે. જેમ અજ્ઞાન એ તિમિરશરણની અંધ-કારમય સ્થિતિ ઇચ્છવાયોગ્ય નથી જ, તેમ અધર્મજ્ઞાન અગર ઉપરજીવું જ્ઞાન અજ્ઞાનથી ઉચ્ચ કોટિમાં હોવા છતાં એમાં રહેલી ખામીઓ તરફ દષ્ટિ કરવી એ બહુ જરૂરનું છે. કવિ ન્દાનાલાલે ચારિત્ર્ય ઉપર ભાર મૂકતાં એક રચણે કહ્યું છે કે:

વિદ્યા તો વંટે ચે ખરી

વિદ્યા વંટે નહિ, વિદ્યા આસુરી અને નહિ, વિદ્યામાં સ્વાર્થ અને લાભ આવી નહિ એમ કરવાની શિક્ષકોની, પુસ્તકાલયના ચાલકોની, કેળવણીકારોની અને નેતાઓની મુખ્ય ફરજ છે. આપણા દેશને વધારેમાં વધારે જરૂર હોય તો તે ચારિત્ર્યની છે. આપણા ચારિત્ર્યની ખામીઓ આપણા નિત્ય વ્યવહારમાં, આપણી ન્યાતમતના કામમાં, સમગ્ર ગામના કામમાં ડગલે પગલે જણાઈ આવે છે. એટલે વિદ્યા દ્વારા આપણે એવી પ્રગતિ ધકતર ધકવાનું છે કે જે પ્રગતિમાં સંયમ હોય, શિસ્તપાલનની ભાવના હોય, સ્વાર્થત્યાગની તૈયારી હોય, અંગત મહત્ત્વને બાળુએ મૂકી સાર્વજનિક હિતાર્થે, સેનાપતિ જ નહિ પણ કૌટુંબિક બંધનવાની ઉદારતા હોય. આપણા આજના પ્રદર્શનમાં એ દષ્ટિ જરૂર રખાઈ હશે જ; કારણ પુસ્તકાલય દ્વારા જ્ઞાનવૃદ્ધિ સાથે ચારિત્ર્યવિશુદ્ધિ યાવ એ તરફ આખી પ્રવૃત્તિનું વલણ છે એમ હું જોઈ શકું છું.

ગ્રામજીવનનું મહત્ત્વ

એક વિશિષ્ટ કારણે આ પ્રદર્શનનું હું ગૌરવ કરું છું. ઝારીળા સરખા ગામમાં થયેલું તેનું ઉદ્ઘાટન બહુ મુશ્કેલ છે. ગ્રામજીવનનું મહત્ત્વ હવે સહુ કોઈ સ્વીકારે છે. ગામમાં ઉપર આપણી સંસ્કૃતિ-સ્થાપકી છે એ બૂલવાથી આપણે ઘણું ઘણું બૂધ્યા છીએ. ગ્રામજીવન પ્રત્યે તિરસ્કાર અને તિરસ્કાર નહિ તો ઉદાસીનતા સેવના આપણે ભણેલાંઓ ઝારીળામાં પુસ્તકાલય

પ્રદર્શન અને પરિષદ ભરી આપણી બૂલનું એક રીતે પ્રાયશ્ચિત્ત કરીએ છીએ. જ્ઞાનદીપકને આમ બાબુએ પ્રકાશવા ન દેનાર શહેરી લાલુદાઓ આજે આમ જનતાની, આમવાતાવરણની વચ્ચે બેસી જ્ઞાનપૂજન કરીએ છીએ એ કાર્ય ખરેખર મને તો હર્ષ ઉપજાવે છે.

રાજનીતિ તો એવી છે કે ગામડે ગામડે શાળા હોય, અને જ્યાં જ્યાં શાળા હોય ત્યાં ત્યાં પુસ્તકાલય હોય, આમ જનતાનું મહત્ત્વ આમ વડોદરાએ તો લાંબા સમયથી રવીકાયું છે, અને આપણી કેટલીયે પરિષદો ગામડાંમાં અગર ગામડાંની નજીક ભરાયા કરે છે. પરંતુ રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદની બેઠક અને તેના અંગનું પ્રદર્શન ઝારીયા સરખા ગામમાં ભરાય છે એમાં આપણે આપણી આખી પ્રવૃત્તિ આમજનતાને ચરણે ધરવાનો અભિનય કરતા હોઈએ એમ મને લાગે છે. ખરે, આપણાં ગામડાંની નિરક્ષરતા ટળે, વાચનની ભૂખ આમજનતામાં ઊધડે અને એ ભૂખને સંતુષ્ટ કરીએ એવી સહુમાં અભિલાષા જાગે એમાં જ મને હિન્મતિનું ન બૂલાય એવું ચિહ્ન દેખાય છે. ગામડાંને અજ્ઞાન રાખી આપણે આગળ વધી શકીશું નહિ, જ્ઞાનજાડ ગામડે ગામડે ઊભરાવા જોઈએ.

રાજ્યનાં ત્રણ હજાર ગામડાંમાંથી લગભગ અડધાં ગામડાં તો શાળા અને પુસ્તકાલય હોવાનું માન ધરાવે છે. એ શાળાઓ અને પુસ્તકાલયોનો સહુપયોગ થાય, આમજનતાના માનસને અનુકૂળ જ્ઞાનસામગ્રી પુસ્તકાલયોમાં ભેગી થાય અને શિક્ષકો તથા અધ્યાપકો આમનેતાઓઠારીકે એ જ્ઞાનસમૃદ્ધિમાં સહુને ભાગ લેતા કરે એવું સહુ કોઈ ઇચ્છે. પ્રદર્શનમાંથી એ શિક્ષણ આપણને જરૂર મળશે. જ્ઞાન એ એવું ખન છે કે જે વાપરતાં વધ્યાજ કરે, જ્ઞાનમાં જેટલી ઉદારતા હોય તેટલી એાજી. જ્ઞાનયાં વપરાતી ઉદારતા કદી ઉડાઉપણું બનતી નથી.

એક સાધુચરિત પુરુષ

આમજીવન અને પુસ્તકાલયનો વિચાર કરતાં મને એક સાધુચરિત પુરુષની સ્મૃતિ યાદ આવે છે. એ પુરુષે આખું જીવન આમસેવામાં જ અર્પણું હતું. એ પુરુષને પુસ્તકાલયો સ્થાપવાની જ ધૂન હતી; અને એની ધૂનને લાંબે શ્રીમંત સરકારની પુસ્તકાલય યોજના આમ વિભાગનું એક આવરક અંગ બની સફળ થઈ શકી છે. એ પુરુષને યોગબાવવાની જરૂર છે ? આ જીવનનાં યોગબાણ છોડી ગયે વર્ષે જ એ લોકસેવક આપણી વચ્ચેથી દેવલોક પામ્યા. મોતીલાલ અમીનને જીવતાં નામના જોષ્ટી ન હતી; હવે તેમની નામનામાં આપણે સ્વાર્થ રહેલો છે. એ સાધુ પુરુષના કાર્યને વેગ આપી પુસ્તકાલયોમાં વૃદ્ધિ કરી, પુસ્તકાલયોને જીવંત બનાવી આપણે તેની સેવાનો યત્નકિંચિત બદલો આપી શકીએ એમ છે. ગુજરાતી પુસ્તકાલયના ઇતિહાસમાં તો સ્વર્ગસ્થ મોતીલાલનું નામ અમર અક્ષરે લખાઈ જ ગયું છે. એ નામને લાયક આપણે સહુ કામ કરીએ તો જ આપણે તેમને યથાર્થ અંજલિ આપી ગણાય.

પુસ્તકપૂજનો વિધિ

આપણામાં પુસ્તકપૂજનો વિધિ છે એ તો સહુ કોઈ જાણે છે. કોઈ પણ કથાની યજ્ઞમાતમાં પુસ્તકનું પૂજન એ પ્રથમ કર્તવ્ય બની જાય છે. પુસ્તકપૂજન એ જ્ઞાનપૂજન છે. જ્ઞાન સરખું યવિત્ર બીજું કંઈ જ નથી, એમ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાકાર પણ કહે છે; જ્ઞાનપૂજનનું સત્ર આપે પરિષદ દ્વારા યોજાયું છે. એ પરિષદનું યોધીપૂજન આ પ્રદર્શન દ્વારા આપણે સહુ કરીએ છીએ. એ અમોલ ભંડારમાંથી આપણને ઘણું મોલવાનું જરૂરી, ઘણું સંભળવાનું મળશે અને ઘણું નિચારવાનું પ્રાપ્ત થશે.

પ્રદર્શનને ખુલ્લું મુકાયેલું હતું અને કહે છે.

એ પ્રદર્શન આપણી યાત્રાવૃદ્ધિ કરે, આપણા સંજકનમાં બળ પ્રેરે, આપણા યાત્રાને પવિત્ર અને સાર્વિક બનાવે; તથા આમનતામાં ચેતન અને સંસ્કારનું સિંચન કરી આપણા રાષ્ટ્રજીવનમાં ઐક્ય અને તેજ લાવે એવી હતું ઈશ્વર પ્રત્યે પ્રાર્થના કહે છે. વેદવાક્ય છે કે

તમસો માં જ્યોતિર્ગમય

આપણે સહુ સાથે મળી અંધકારમાંથી પ્રકાશમાં પગલાં માંડીએ.

તા. ૧૮ નવેમ્બર ૧૯૩૬

મોતીલાલ ઇલાલ દેસાઈ.

પરિષદ પ્રસંગે બરાયેલા

પુસ્તકાલય-પ્રદર્શનમાં શું શું હતું ?

પહેલો વિભાગ

સામાયિક વિભાગ—હોષ તેમાં ગુજરાતી, મરાઠી, હિંદી, અંગ્રેજી ભાષામાં દેશ-પરદેશમાં પ્રસિદ્ધ યર્ગ ફેનિકો, અર્ધસાપ્તાહિકો, સાપ્તાહિકો, પખવાડિકો, માસિકો, ત્રિમાસિકો, બાલમાસિકો, દીપોત્સવી અને બીજા આસ આંકે ઉપરાંત હરતલિખિત સાપ્તાહિક તેમ જ માસિકોના કલામય આંકે ને ચિત્રપોથોઓની સામગ્રી ગોઠવાયેલી હતી. તે પૈકી દીપોત્સવી આંકે ને હરતલિખિતો દરેક જોનારને આકર્ષક યથા પડ્યાં હતાં.

બીજો વિભાગ

પુસ્તક વિભાગનો હોષ તેમાંની સામગ્રીનીએ પ્રમાણે પેટાવિભાગોમાં વહેંચાયેલી હતી — (૧) નવીન ઉદયતાં ગ્રામપુસ્તકાલયોને અપાના ૧૦૦ રૂપિયાની કિંમતનાં પુસ્તકો કપાટ સાથે; (૨) ફરતાં પુસ્તકાલયોની પેટીઓ; (૩) દરવચિત્રો ને ફરખીતો; (૪) શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા ને બાલમાળાનાં પુસ્તકો; (૫) ઓડિયોગી સાહિત્ય; (૬) બેફુતોપયોગી સાહિત્ય; (૭) થોડું બહુલાં વાંચી શકે એવાં પુસ્તકો; (૮) સન ૧૯૩૮-૩૯નાં નવાં પ્રકાશનો; (૧૦) શિષ્ટલેખકોનાં વાંચવા જેવાં કેટલાંક પુસ્તકો; (૧૧) પ્રકાશક વિભાગ; (૧૨) નવજીવનનાં પ્રકાશનો; (૧૩) સરતા સાહિત્ય વર્ષિક કાર્યાલયનાં અગ્રી કિંમતે વેચાતાં પુસ્તકો; (૧૪) પુસ્તકાલયવિષયક ગુજરાતી અંગ્રેજી પુસ્તકો.

ત્રીજો વિભાગ

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની પ્રગતિ દર્શાવનાર નકશા, દીવાલપત્રો, આફિતિઓ, ઉપરાંત રમતગમતનાં સમજૂત સાથેનાં વિવિધ સાધનો, ચિત્રપોથોઓ, આફખમો, ઉપરાંત સુવ્યવસ્થિત કર્યા ને ગ્રામ પુસ્તકાલયનાં દફતરો રજૂ કરવામાં આવ્યાં હતાં. આ વિભાગમાં અમરેલીથી આવેલાં કૉલબેલની વીજળીક પેટી તથા સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરી તરફથી મુકાવની ફરખીનથી જ વાંચી શકાય તેવી દાખડી જેવી નાની ગુટિકાઓ જોનારા મોતું ધ્યાન એવી અનુવચ બનાવતાં હતાં. આ સિવાય આ વિભાગમાં પુસ્તકાલયોનાં તકીવટી કામમાં વપરાતા નમૂના તથા સંસ્થાન પશુ પ્રદર્શિત કરાયેલાં હતાં.

પુસ્તકાલયો માટે પુસ્તકપસંદગીની કસોટી*

૧. પુસ્તકાલયોનો મુખ્ય ઉદ્દેશ જનસમાજમાં વાચનનો શોખ વધારી તેમના જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ કરવાનો છે. એટલા માટે પુસ્તકાલયમાં જે દૈનિક, અઠવાડિક પત્રો ને માસિક ચોપાન્યાં, તેમજ જુદા જુદા વિષયો પર લખાયેલાં પુસ્તકો આવે છે તે વાચનનો ખરો ઉદ્દેશ પાર પાડે એવાં છે અને તેમાં વાંચનારનું અદિત કરે એવું કંઈ નથી એ વિશે ખાસ ચોક્કસી થવી જોઈએ. એવી ચોક્કસી કરવામાં માત્ર બીજાઓએ આપેલા અભિપ્રાયોથી દોરવાઈ જવું ન જોઈએ. ઘણી વખત અભિપ્રાય પૂરેપૂરી પરીક્ષા કર્યા વગર માત્ર ઉપર ઉપરથી જોઈને અંધ-ધારે તથા અંધનો પરિચય કરાવનારે તેનાં જે વખાણુ કર્યાં હોય તે જ ઉપરથી અપાયો હોય છે. ઘણી વાર પુસ્તક ભેટ તરીકે મોકલવામાં આવ્યું હોય છે ત્યારે તે સારા અભિપ્રાય માટે જ મોકલાયું છે એમ સમજી પુસ્તક અભિપ્રાય માટે મોકલનારને સારું લગાડવા ખાતર અભિપ્રાય આપવામાં આવે છે, અને કેટલીક વખત તો માત્ર આજીજી કરીને અનુકૂળ અભિપ્રાય મેળવેલો હોય છે.

૨. પુસ્તકની પરીક્ષા કરવામાં ઘણી વાતો જોવાની હોય છે. પ્રથમ તો તે કયા વિષય પર છે, તેમાં જણાવેલી વાતો દેશરિચતિને અનુકૂળ છે કે કેમ, તેના વાચનથી કુમળાં મન-જનાં આળકો ઉપર અને થોડું લણેલાં બીનઅનુભવી સ્ત્રી-પુરુષોનાં મન પર માઠી અસર થાય એમ છે કે નહિ તે તરફ ખાસ લક્ષ અપાવું જોઈએ. વળી, તેની છપાઈ, બાંધણી, કાગળ, કિંમત વગેરે યોગ્ય છે કે નહિ, તથા જેના વાચનથી વાંચનારના દીલમાં વહેમ, અનાયાર અને અનીતિ પોષક અસર ઉપજે એવી કોઈ ગદ્યરસો તેમાં મુકાઈ છે કે કેમ, તે ખાસ જોવાનું જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે કેટલાંક વર્તમાનપત્રો ફર વર્ષે ભેટપુસ્તક આપે છે તેમાં, અગર તો પછી પુસ્તકની યોગ્યતાને કારણે નહિ પણ તેમાં અપાયેલી મન લલચાવનારી ગદ્યરસો દ્વારા પૈસા કમાવાના હેતુથી પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકોમાં આવા પ્રકારની વાંધાભરેલી ગદ્યરસો ઘણી જોવામાં આવે છે. આવા પ્રકારનાં કેટલાંક પુસ્તકોમાં જોવામાં આવેલી અનિષ્ટ ગદ્યરસોના થોડાક નમૂના નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) યોગીરાજ સિદ્ધ કવચ

“ આ અદ્ભુત રાક્ષસવાળું વરણકરણ્યંત્ર રાખવાથી ગમે તેવું કઠિન કામ સિદ્ધ થાય છે. તમે જેને ચાહતા હો તે સ્ત્રી કે પુરુષ આ યંત્રના પ્રભાવથી વ્યાકુળ બનીને મળવાને આવશે અને તમારી સાથે લગ્ન (પેમ) કરવાની ઇચ્છા કરશે. ”

(૨) એકાન્તમાં બેસી જોવાલાયક ખાનગી ફોટાઓ

તસ્વીર કાઢે

“જો આપ સ્ત્રી પુરુષોનાં અદ્ભુત આસનોની.....જોડીઆ ફોટાઓના ચિત્રો, યુવાનીની સુદૃશ તાના ખુલ્લમખુલ્લા દ્રશ્યો જોવા માંગતા હોય તો આ પોર્નકાઈડ ચિત્રોવાળો એક સેટ મંગાવો. ”

(૩) આ વરસ મારે કેવું નીવડશે ?

“ જન્મકુંડલી અને તે ન હોય તો પત્ર લખી વેળાનો ટાઇમ, એકાદ ફુલનું નામ, તમારી ઉંમર આસારે કેટલા વરસની તથા ધંધો શું છે એ બધું લખવાથી તમારે આ વરસમાં લાભદાન

જાપ વાગી છે એ જ્ઞાનનીય છે. આમ ન બનવું જોઈએ. આ તો ખોટા નાણાને ચલણી નાણા તરીકે મંજૂર કરવા જેવું અનર્થકારી છે.

૫. વસોમાં સન ૧૯૩૮ માં ભરાયેલી ચેટલાદ મહાલ ૪ થી પરિપદના પ્રમુખ શ્રી. પ્રાણલાલ કીરપારામ દેસાઈએ પોતાના લાપણમાં કહ્યું હતું તેમ જાહેર પુસ્તકાલયો માટે પુસ્તકોની પસંદગી કરતી વખતે ધણીવાર એક અગત્યની વાત વિસરી જવામાં આવે છે ને તેથી જાહેર પુસ્તકાલયોમાં ગમે તેવાં પુસ્તકોનો સંગ્રહ થાય છે. આવાં પુસ્તકો યુવક-યુવતીઓને વાંચવાને આપી આપણે તેમનું હિત કરતાં અહિત ધણું કરીએ છીએ. ગુજરાત પુસ્તક પરિષદ અમદાવાદના પહેલા અધિવેશન પ્રસંગે સર મનુભાઈ નંદશંકર મહેતા એમણે પ્રમુખસ્થાનેથી જણાવ્યું હતું તેમ ખરાં ઉપયોગી પુસ્તકોની પસંદગી કરવી એ કંઈ સહેલું કામ નથી. પુસ્તકાલયમાં રાખવા લાયક પુસ્તક એવું હોવું જોઈએ કે જે સારા મિત્રની, રમુજ દોસ્તની, હમદર્દી અને દીલસોજીની ગરજ સારે, કોષપણ સ્થિતિમાં, કોષપણ હવામાં અને કોષપણ રથને જે પુસ્તક પોતાની નિર્દોષ ચેષ્ટાથી આપણા મનમાં શાંતિ ઉપજાવે અને આપણા માનમાં વૃદ્ધિ કરે તે પુસ્તકાલયો માટે લાયક ગણાવાં જોઈએ.

એટલા માટે પુસ્તકાલયમાં રાખવાલાયક પુસ્તકોની પસંદગી કરતી વખતે માત્ર બીજાં જોના અભિપ્રાયો પરથી દોરવાઈ જવું ન જોઈએ-પછી ભલેને તે અભિપ્રાય આપનાર વ્યક્તિ ગમે તેવી મહાન કાં ન હોય ? પુસ્તક પસંદગી તો પુસ્તક જાતે જોઈને જ કરાય એ સૌથી સરસ છે. પુસ્તકના વાચનથી વાચકના મનોભાવ પર માઠી અસર થાય તેમ નથી એની ખાતરી પસંદ કરનાર સમિતિના બધા નહિ તો એક એ સભ્યની તો નિદાન થઈ હોવી જ જોઈએ. શાળાઓમાં ચાલતાં તથા બીજાં શિષ્ટ વાચનનાં પુસ્તકોમાં જાહેરાતો આપવામાં આવતી નથી ને આપવામાં આવે છે તો તે માત્ર પુસ્તકો પૂરતી જ હોય છે. માત્ર ટૂંક ભડોળીઓએ પૈસા કમાવાની દાનતથી લખેલાં નિર્માલ્ય પુસ્તકોમાં તેજમંદી, જ્યોતિષ, વશીકરણ, તાવીજ, યાત્રુતી, ધાતુપુષ્ટિ, મહનમંજરી વગેરે સંબંધી અનિષ્ટ અને ફેલાવો નહિ કરવા જેવી જાહેરાતો આપવામાં આવે છે ને તે વળી માત્ર પૂઠા પરજ નહિ પણ વાચનવિભાગને ગાળે ગાળે આપવામાં આવે છે, તે રીત બીલકુલ વખોડી નાખવા જેવી છે. પુસ્તકોમાં જાહેરાતો લેવાવી જ ન જોઈએ, અને લેવાય તો પુસ્તકો સિવાય અન્ય કશા જ વિષયની ન લેવાવી જોઈએ. આ તો બને છે એવું કે ધરનાં આબાલવૃદ્ધ કુટુંબીઓ ભેગાં મળીને વાંચી શકે એવા પ્રતિષ્ઠિત લેખકે લખેલા નિર્દોષ ને ઉપકારક વિષયના પુસ્તકની અંદર ' મર્દાઈ પીલસ ' ' મકરધ્વજ સુટિકા ' ' વીથ રથ'ભન ગોળી ' મર્દાઈ લેપ ને ' કોકશાસ્ત્ર ' જેવી બીલતસ જાહેરાતો મુકાય છે એ કેવું બેદુરુદ્ધ છે ! કેવું શરમજનક છે ! મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે તો ગમે તેવા પ્રતિષ્ઠિત લેખકનું પુસ્તક પણ એવી જાહેરાતોના કારણે પ્રચાર માટે વાંધાભયું બની જાય છે.

૬. પુસ્તકપ્રચારના માર્ગ ચોજવાનું જેનું કામ છે, અને ધરધરાઉ વા જાહેર પુસ્તકાલયો માટે પુસ્તકપસંદગી કરવાની જેની ફરજ છે તેમને આ કસોટી સદામર્વાદ લક્ષમાં રાખવાની મારી ખાસ લલામણુ છે

પસાર થયેલા ઠરાવો

૧—ભણેલું ભૂલી ન જવાય તે માટે સમગ્ર હિંદમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની પહેલ કરનાર અને તેને ઉદારતાથી પોષનાર આપણા કૃપાળુ રાજ્ય શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડના સ્વર્ગપાસ બદલ આ પરિષદ ખરા હૃદયથી પોતાની દિલગીરી બાહેર કરે છે અને તેઓના આત્માની શાંતિ ઇચ્છે છે.

[પ્રમુખસ્થાનેથી]

૨—ગુજરાતના સાચા અને મૂંગા લોકસેવક વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પાલક પિતા પુસ્તકાલય ખાતાના માણ મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. ગોતીભાઈ નરસિંહ-ભાઈ અમીન એમના અકાળ અવસાનથી આ પરિષદ પોતાનો શોક પ્રદર્શિત કરે છે, અને તેમના આત્માને શાંતિ ઇચ્છે છે.

[પ્રમુખસ્થાનેથી]

૩—આપણા મહારાજ સાહેબ શ્રીમંત પ્રતાપસિંહ મહારાજ ગાદીનશીન થયા બદલ આ પરિષદ પોતાનો હર્ષ પ્રદર્શિત કરે છે અને તેઓનું દીર્ઘાયુ ઇચ્છે છે. તથા પોતાના દાદા સ્વ. શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજે જન્માવેલી અને ઉછેરેલી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને પોતે સારી રીતે ખીલવશે એવી આશા રાખે છે.

[પ્રમુખસ્થાનેથી]

૪—ઠરવર્ષે રાજ્યમાં પુસ્તકાલયોનો સંખ્યા વધતી જાય છે અને રાજ્યના બજેટમાં રકમ તેટલી ને તેટલીજ કાયમ રહે છે, એટલે કેટલાંક પુસ્તકાલયો કે જેમની વ્યવસ્થા સારી હોય છે છતાં તેમને નિયમ પ્રમાણે પૂરી મદદ મળી શકતી નથી, તેવાં પુસ્તકાલયોના કાર્યવાહકો નાસીપાસ ચાલે છે અને તેમાં કામમાં શિથિલતા આવે છે. આ માટે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને વધુ વેગ આપવા સરકારમદદ હાલ જે મળે છે તે ઉપરાંત રૂ. ૧૦૦૦૦૦૦ દશ લાખરનો વધારો કરી ખાતાના કાયમના બજેટમાં તેનો સમાવેશ કરવા આ પરિષદ શ્રીમંત સરકારને વિનંતિ કરે છે.

[દ. મ. શ્રી. મહાસુખંભાઈ ચુનીલાલ વિસનગર, અ. આ. શ્રી કાવસજી એ. ગણુદેવીઆ]

૫—રાજ્યમાં હવે પુસ્તકાલયવિનાનાં શાળાવાળાં ગામો ૨૨૭ બાકી રહે છે તે, પછાત પ્રદેશ અને વર્ગનાં હોઈ નવીન પુસ્તકાલય ઉઘાડવા માટે જોઈતી લોકમદદ જાણી થઈ શકતી નથી. એવાં ગામો, આ જ્ઞાનપ્રચારના યુગમાં પુસ્તકાલય વિના રહે એ ઇચ્છવાયોગ્ય નથી, જેથી શ્રી હીરક મહોત્સવ નિધિ ફંડમાંથી આવાં ગામોને નવીન પુસ્તકાલય ઉઘાડવા માટે જોઈતી લોકમદદ આપવા શ્રીમંત સરકારને આ પરિષદ વિનંતિ કરે છે.

[દ. મ. મણિલાલ મંગળજી કાશીવાળા વાઘાડીઆ, અ. આ. બાલુભાઈ ખેતાણી ચલાલા, વિ. અ. આ. બાલકૃષ્ણ નરસીરામ પાઠક]

૬—અત્યારસુધી પંચાયતો તથા સુધરાઈઓ તરફથી પુસ્તકાલયોને મદદ આપતી આવી છે. તેને લઈને એ પ્રવૃત્તિનો સારો વિકાસ સાધી શકાયો છે. માટે ભવિષ્યમાં પણ મદદ આપવાની એ નીતિ કાયમ રહે તે સારૂ પ્રાંત પંચાયત, સુધરાઈઓ અને ગ્રામ પંચાયતનાં ધંધારણોમાં સુધારા કરી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને મદદ આપવાનું કામ મરજી. આત કામમાં નહિ રાખતાં ફરજીઆત કામોમાં ગણુવા શ્રીમંત સરકારને આ પરિષદ વિજ્ઞપ્તિ કરે છે.

[દ. મૂ. શ્રી. કસનજી દયાળજી દેસાઈ નવસારી, અ. આ. શ્રી. લીમજીલાઈ છગનલાલ ઝર, વિ અ. આ. શ્રી મગનલાલ પોપટલાલ જોષી]

૭—નાનાં પુસ્તકાલયોમાં અંદાજપત્રો બહુ ટૂંકાં હોય છે અને તેથી તેઓ વિવિધ પ્રકારનાં પુસ્તકો અને માસિકો ખરીદી શકતાં નથી તેથી નજીકનાં ગામોનાં જૂથનાં પુસ્તકાલયો સહકારના ધોરણે પુસ્તકો અને માસિકો ખરીદવાનું કરે અને વાંચવા માટે પોતાની અંદરઅંદર ગદલાખદલી કરવાની યોજના કરે એ આવકારપાત્ર છે. તેથી એવાં નાનાં પુસ્તકાલયોને પોતાનાં અંદાજપત્રો આવાં સહકારનાં ધોરણે તૈયાર કરવા આ પરિષદ ભલામણ કરે છે.

[દ. મૂ. રાંકરલાલ જહુરામ ઉમતા, અ. આ. સોમચંદ ત્રિલોચન ઠક્કર છાણી.]

૮—જ શુજરાતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના પ્રવર્તક સ્વ. મોતીલાઈ અમીનના સ્મારક વિષે રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળની વ્યવસ્થાપક સમિતિએ સ્વર્ગસ્થના નામની થંથમાળા શરૂ કરવા જે ઠરાવ કર્યો છે તેને આ પરિષદ આવકારે છે અને એ ઠરાવના અમલી કાર્યની જવાબદારી રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના વ્યવસ્થાપક મંડળને સોંપવાનું ઠરાવે છે અને સ્વ. ની આવતી પુણ્યતિથિએજ થંથમાળા શરૂ થાય એમ ધરે છે.

૯ સ્વ. શ્રી. મોતીલાઈ અમીન સ્મારક ફંડમાં સને ૧૯૩૯-૪૦ના બજેટના દસ ટકા સુધી ફાળો ભરવાના રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના વ્ય. મંડળે કરેલા ઠરાવને અને પુસ્તકાલય ખાતાએ તેમ કરવા આપેલી છૂટને આ પરિષદ આવકારપાત્ર ગણે છે. અને જે પુસ્તકાલયોએ પોતાનો ફાળો હજી સુધી ન મોકલ્યો હોય તેમને વહેલામાં વહેલી તકે મોકલી આપવાની સૂચના કરે છે. [પ્રમુખસ્થાનથી]

૯—પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનું નવનીત જે શિષ્ટ વાચન છે તેના પ્રચાર માટે બનતું બધુંજ કરવા પુસ્તકાલયના હિતચિંતકોને આ પરિષદ આગ્રહભરી વિનંતિ કરે છે.

૧. રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી લેવાતી શિષ્ટવાચનની પરીક્ષાના ઉમેદવારોનું પ્રમાણ વધારવું.

૨. મહાલ મંડળોએ રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી લેવાતી પરીક્ષાના ઉમેદવારો ઊભા

કરી તેમને છૂટથી પુસ્તકો પૂરાં પાડવાં. અને પોતાના મહાલ પૂરતી ઓછું ભણેલાં અને બાળકો માટે જીદી શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા યોજવી.

૩. કસ્ટા પુસ્તકાલયોએ શિષ્ટવાચનની પરીક્ષાવાળા પુસ્તકની ૫ નકલ અવશ્ય ખરીદ કરી તેનો છૂટથી ઉપયોગ કરવો.

૪. પુસ્તકાલયમાં ગ્રંથપાલ તરીકે કામ કરતા દરેકે વાચકની ઉંમર, જ્ઞાનનો વિચાર કરી સારાં પુસ્તકોનો પ્રચાર કરવો.

૫. રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી યોજાતા વાચકમંડળમાં ઉમેદવારોનું પ્રમાણ વધારવું અને મહાલ મંડળોએ પણ સ્વતંત્ર વાચકમંડળો ઊભાં કરવાં.

[દ. મ. શંકરલાલ જદુરામ વ્યાસ,

અ. આ. મહત્તલાલ ર. દવે, કડી

વિ. અ. આ. નાણુકલાલ નં. ચાંકરી]

૧૦—રેલગાડીઓમાં તથા બીજે ફેરીઓ તરફથી જે ગંદા અને હીન અભિરુચિને પોષતા સાહિત્યનો ફેલાવો થઈ રહ્યો છે તેને રોકવાના હેતુથી લોકો સમજી શકે એવાં અને સ્વચ્છ ભાવનાઓવાળાં લોકગીતો, લોકકથાઓ તથા ભજનો તેમ જ બીજાં આવશ્યક સાહિત્ય શુદ્ધ અને સુધક રૂપમાં છપાવી સસ્તી કિંમતે લોકોને મળે એવી યોજના થવાની જરૂરીઆત આ પરિષદ સ્વીકારે છે અને તેવી યોજના કરી તેનો અમલ કરવા પુસ્તકાલય ખાતુ, પુ. સ. સ. મંડળ અને વ. રા. પુસ્તકાલય મંડળને વિનંતિ કરે છે.

[પ્રમુખસ્થાનેથી]

૧૧—ગ્રામ પંચાયતમાં કેટલાંક પુસ્તકો ઉપરી અમલદારોની ફરજિઆત લલામણથી ખરીદવામાં આવે છે તે પ્રથા બંધ કરવા અને અત્યાર સુધી ખરીદાયેલાં પુસ્તકો ગ્રામ પુસ્તકાલયને આપવા આ પરિષદ શ્રીમંત સરકારને વિનંતિ કરે છે.

[દ. મ. પુરુષોત્તમ કુબેરજી પંડ્યા રવાલ, અ. આ. મણિલાલ લરગોવિંદ પંડ્યા રાસવાડી]

૧૨—રાજ્ય તરફથી દર વર્ષે ૧૦૦ પુસ્તકાલયો ઉઘાડવામાં આવતાં હતાં. પણ દિન-પ્રતિદિન આ ધોરણમાં ઘટાટો થતો જાય છે. ચાલુ વર્ષમાં તો ફક્ત ૨૦ (વીસજ) નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવા માટે પુસ્તકાલય ખાતામાં વ્યવસ્થા રખાઈ છે. આ વસ્તુ ખરેખર પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને વેગવાન બનાવવાને બદલે પાછી પાડનારી છે. રાજ્યના ચાલતા આવેલા ધોરણ પ્રમાણે દર વર્ષે ૧૦૦ નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડાય એવી સરકારી બજેટમાં વ્યવસ્થા રાખવા આ પરિષદ શ્રીમંત સરકારને આગ્રહભરી વિનંતિ કરે છે.

[દ. મ. કચ્છભાઈ સુનીલાલ શાહ સંખેડા, અ. આ. વિજયપ્રસાદ મ. પંડ્યા પાદરા, વિ. અ. આ. ખીમજીભાઈ ટીકાભાઈ]

૧૩—રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળનું કામકાજ ચલાવવા માટે નીચે પ્રમાણેના સભ્યોનું વ્યવસ્થાપક મંડળ નીમવામાં આવે છે:—

વડોદરા પ્રાંત— રા. બા. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ વડોદરા, શ્રી મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ ભાદરણ, શ્રી. નટવરલાલ ગિરધરલાલ શાહ—શિનોર, શ્રી. રામભાઈ કાશીભાઈ પટેલ—વસો, શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીન—વરણામા.

મહેસાણા પ્રાંત—શ્રી. મહાસુખભાઈ યુનીલાલ શેઠ વીસનગર, શ્રી. મણિલાલ માધવલાલ દવે પાટણ, શ્રી. બાપુલાલ વિકલદાસ ગામી કંડી, શ્રી. શંકરલાલ હિરાલાલ ઓઝા મહેસાણા, શ્રી. નાનજીભાઈ જેઠીદાસ પટેલ ધીણોજ.

નવસારી પ્રાંત—શ્રી કવસજી એદલજી ગણુદેવીઆ ગણુદેવી, શ્રી કનૈયાલાલ જમનાદાસ મજુદાર નવસારી, શ્રી. કસનજી દયાળજી દેસાઈ નવસારી.

અમરેલી પ્રાંત—શ્રી. પ્રતાપરાય ગિરધરલાલ મહેતા અમરેલી, શ્રી. મોહનલાલ વીરજીભાઈ પટેલ અમરેલી.

ઝોખા પ્રાંત—શ્રી. કલ્યાણરાય નથુભાઈ જોશી દારકાં.

[પ્રમુખસ્થાનેથી]

૧૪—મહિલા પુસ્તકાલયો દ્વારા કન્યાઓ અને પુખ્ત ઉંમરની સ્ત્રીઓની કેળવણીનું ઉત્તમ કામ થઈ શકે તેમ છે. અમરેલી, પાટણ, વડનગર, ઉંઝા, વસો, ભાદરણ, દારકાં, ધર્મજ, સોણત્રા, વગેરેનાં મહિલા પુસ્તકાલયો આ બાબતનાં અનુકરણીય દૃષ્ટાંતો પૂર્વ પાઠે છે જે લાલ મહિલા પુસ્તકાલય દ્વારા ઉપરોક્ત કસબાઓને મળે છે એવો જ લાલ અ.ય કસબાઓને મળે તે માટે આ પરિષદ શ્રીમંત સરકારને આગ્રહ-પૂર્વક વિનંતિ કરે છે કે મહિલા પુસ્તકાલયોનાં મકાન બાંધવા માટે ખીજી ચાલુ મફદો ઉપરાંત ખાસ વધારાના રૂા. ૫૦૦૦ આપવા પૂરતો ફેરફાર કરવો અને રાજ્યની ધારાસભાએ જે ઠરાવ સ્વીકારેલો છે તેનો સત્વર અમલ કરાવવો.

[૬ મ. કસનજી દયાળજી દેસાઈ નવસારી, અ. આ. મંગળદાસ ગોરધનદાસ પોસા વિ. અ. આ. જયવતીબેન દેસાઈ]

૧૫—બંધારણમાં ફેરફાર કરવા સંબંધી કેટલીક સૂચનાઓ આવી છે, બધી સૂચનાઓનો વિચાર કરી તે અનુસાર ઘટતા ફેરફાર સાથેના બંધારણનો મુસદ્દો તૈયાર કરી બહાર પાઠવા કારોબારી મંડળને સત્તા આપવામાં આવે છે. અને તે ઉપર સુધારા-વધારાની જે સૂચનાઓ આવે તે સાથે નવો મુસદ્દો આવતી પરિષદમાં સદરહુ સમિતિએ રજૂ કરવો.

[પ્રમુખસ્થાનેથી]

૧૬—પુસ્તકાલયોનાં મકાન હાલ બાંધવામાં આવે છે તેના કરતાં સસ્તા ઘરનાં થવાં જોઈએ એવો અભિપ્રાય આ પરિષદ ધરાવે છે અને તેથી એવાં સસ્તાં મકાનોની યોજના તૈયાર કરી ખાતા તરફ મંજૂરી માટે મોકલી આપવા નીચેના ગૃહસ્થાની સમિતિ નીમવામાં આવે છે:

(૧) રાજ્ય પુ. મંડળના મંત્રીજી, (૨) શ્રી. મગનલાલ શં. પટેલ,
(૩) શ્રી. નરહરિ દા. પરીખ.

[પ્રમુખસ્થાનેથી]

૧૭. પુસ્તકાલયના મકાન માટે જગો પસંદ કરનારી સમિતિ તરફથી જગો પસંદ થઈ ગયા પછી વળતર અપાઈ નિકાલ થતાં સુધી મકાન બાંધવામાં અતિશય વિલંબ થાય છે તેથી તેમ થતું અટકાવવા જગો પસંદ થયા પછી વળતર આપતાં પહેલાં મુલકી ખાતેથી જગો મકાન બાંધવા સુપરત થઈ જાય તેવી વ્યવસ્થા કરવા આ પરિષદ શ્રીમંત સરકારને આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરે છે.

[દ. મ. મફતલાલ રણછોડલાલ દવે, અ. આ. નાનજીભાઈ જેઠીદાસ પટેલ]

૧૮—જ આ પરિષદમાં ભાગ લેનાર પ્રતિનિધિઓને જી. બી. એસ. રેલવે તરફથી ખાસ છૂટવાળા ઠરથી મુસાફરી કરવાની અને કેળવણી ખાતાએ ઝારોજાની શાળાઓનાં મકાનોનો ઉપયોગ કરવા દેવા, તથા પરિષદમાં ભાગ લેનાર શિક્ષકોની કામગીરી ગણવા બદલ જે મફત સવડ આપવા આપી છે તે માટે જી. બી. એસ. રેલવે ખાતાનો તથા કેળવણી ખાતાનો આ પરિષદ આભાર માને છે.

ઘ વઠાહરા પ્રાંત પંચાયતની સંસ્થાએ આ પરિષદના અર્થને પહોંચી વળવા માટે જે રૂ. ૨૦૦૭ ની મદદ કરી છે, તે માટે આ પરિષદ તેનો આભાર માને છે.

[દ. મ. આશાલાલ ઇ. પટેલ, અ. આ. શનાભાઈ જ. પટેલ]

૧૯—ભાદરણ તાલુકા પુસ્તકાલય મંડળે પરિષદ નોતરી તથા ઝ.રોજા ગામના પ્રમુખોએ પ્રતિનિધિઓનાં ઉમદા બેઠક તથા સરભરા માટે જે જહેમત ઉઠાવી છે તે બદલ તેમનો આભાર પ્રદર્શિત કરે છે.

[દ. મ. નટવરલાલ ગિરધરલાલ શાહશિનેર, અ. આ. ભરતરામ ભાનુસુખરામ મહેતા]

૨૦—આ પરિષદનું સુકાન હાથમાં લઈ પરિષદના કાર્યક્રમને સાંજોપાંજ પાર ઉતારવા બદલ ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ કેળવણીકાર અને અધ્યશાસ્ત્રી શ્રી. નરહરિભાઈ દા. પરીખનો આ પરિષદ અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માને છે.

[દ. મ. ચિમનભાઈ હ. અમીન-વરજામા, અ. આ. હરિભાઈ પટેલ-અમરેત્રી]

પ્રતિનિધિઓની યાદી

વડોદરા પ્રાંત ૨૨૬

નામ	ગામ	નામ	ગામ
તિલકવાડા મહાલ ૩		૨૬ સોમાભાઇ ચતુરભાઇ	"
૧ લક્ષ્મણજી નરવજી દવે	કરનાળી	૨૭ પૂનભાઇ ભલાભાઇ	"
૨ શાન્તિલાલ મોહનલાલ	તિલકવાડા	૨૮ પુરુષોત્તમ ભાઇલાલ	"
૩ દિરાલાલ છોટાલાલ શાહ	"	૨૯ ભાઇદાસ નારણભાઇ	"
ભાદરણ મહાલ ૩૪		૩૦ શાન્તાબેન રાવજીભાઇ	"
૧ ભાઇલાલભાઇ કિશોરભાઇ	રણોલી	૩૧ ગંગાબેન દાદાભાઇ	"
૨ રણછોડભાઇ બાબરભાઇ	શીજાવ	૩૨ તુળસીભાઇ કાળીદાસ	જલસણ
૩ ચંકરભાઇ ગોકળભાઇ	કણ્ઝડ	૩૩ મંગળભાઇ રઘુનાથજી પટેલ	કીન્ખલોડ
૪ મણિભાઇ ગણાભાઇ	કાળીસા	૩૪ કરુણાશંકર કલ્યાણજી પાટક	"
૫ મોતીભાઇ ધુળાભાઇ	રેલ	પેટલાદ મહાલ ૬૧	
૬ લક્ષ્મણભાઇ રામભાઇ	"	૧ પટેલ ગણાભાઇ મયુરભાઇ	ભડકદ
૭ અંબાશામ વાલજીભાઇ	સુવા	૨ મોતીભાઇ નાયાભાઇ	મોરડ
૮ અંબાલાલ દારકાદાસ	પીંપજોઇ	૩ કાશીભાઇ ત્રિકમભાઇ	"
૯ છોટાભાઇ ભેગોદાસ	ટોઆ	૪ ધુળાભાઇ રણછોડજી પરમાર	"
૧૦ ઉમેદશાઇ પરજીભાઇ	શીજાવ	૫ અંબાલાલ શનાભાઇ	રણજ
૧૧ મોતીભાઇ જશંગભાઇ	જલસણ	૬ અંબાલાલ સોમાભાઇ	મહેલાવ
૧૨ ગંગાબેન કુલાભાઇ	ભાદરણ	૭ રતિલાલ ભાઇલાલ	"
૧૩ શાન્તાબેન મગનભાઇ	"	૮ રાવજીભાઇ કુલાભાઇ	"
૧૪ ભાઇલાલ વલ્લભભાઇ	"	૯ નાયાભાઇ ખુશાલભાઇ	"
૧૫ બાબરભાઇ ધર્મવરભાઇ	નેવીસુવા	૧૦ દિરાલાલ ગંગાદાસ	સિહોલ
૧૬ હરિલાલ કુલાભાઇ શાહ	કેસિંદા	૧૧ ગપુર સુમેશન દાજી	બાકરોલ
૧૭ લક્ષ્મીશંકર ધર્મવરભાઇ	"	૧૨ છોટાભાઇ ભાઇલાલ	ધર્મજ
૧૮ રતિલાલ પુરુષોત્તમ	લાલપુરા	૧૩ ચતુરભાઇ ઝવેરભાઇ	"
૧૯ મણિલાલ ગણાશામ	વટાવરા	૧૪ નાગરદાસ કાશીભાઇ	"
૨૦ રાવજીભાઇ છોટાભાઇ	ભાદરણ	૧૫ દરમાનભાઇ ધર્મવરભાઇ	"
૨૧ કાલીભાઇ રધાભાઇ	"	૧૬ મગનભાઇ ધોળીભાઇ	"
૨૨ સુનીભાઇ ભિખાભાઇ	"	૧૭ છોટાભાઇ ખુશાલભાઇ	નાર
૨૩ દિવાભાઇ ભાઇલાલભાઇ	"	૧૮ નરસિંહભાઇ પુરુષોત્તમ	"
૨૪ બાલકૃષ્ણ મળજીભાઇ	"	૧૯ જયશંકર મણિલાલ	માણજ
૨૫ મણિભાઇ કુલાભાઇ	"	૨૦ સોમાભાઇ કુબેરભાઇ	કાસર

૨૧ ઈશ્વરભાઈ મથુરભાઈ	કોઠાવી	૫૮ ચતુરભાઈ ઉમેદભાઈ	ગાડા
૨૨ ડાહ્યાભાઈ જગનભાઈ	સોજીયા	૫૯ ગોકળભાઈ ખુશાલભાઈ	પકોલ
૨૩ શનાભાઈ પ્રભુદાસ	લીંબાલી	૬૦ મનોગભાઈ શિવાભાઈ	ગાડા
૨૪ પુલાભાઈ હાથીભાઈ	ખાંધણી	૬૧ ડાહ્યાભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	ગાડા
૨૫ હરમાનભાઈ શંકરભાઈ	"	શિનોર મહાલ ૨૦	
૨૬ ઈશ્વરભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	મુરોડોઈ	૧ સુનીભાઈ જ્ઞેશંગભાઈ	વણીઆદ
૨૭ લક્ષ્મીશંકર મૂળજીભાઈ	પીઝ	૨ મંગળભાઈ ગોપાળભાઈ	માંસેયા
૨૮ રાવજીભાઈ ભાઈલાલભાઈ	પીઝ	૩ હરજીભાઈ મીઠાભાઈ	સીરાળા
૨૯ અંબાલાલ કાલિદાસ	વસો	૪ શનાભાઈ બેચરભાઈ	"
૩૦ રામભાઈ કાલિદાસ	"	૫ હીરાભાઈ ઝવેરભાઈ	સોંધા
૩૧ જમનાદાસ ભાઈલાલ	"	૬ હીરાલાલ નાથાલાલ	તેનતલાવ
૩૨ પુલાભાઈ મગનભાઈ	"	૭ દાદાભાઈ દિરાભાઈ	"
૩૩ પુલાભાઈ ઈશ્વરભાઈ	"	૮ પરાગજી પ્રભુદાસ	આણંદી
૩૪ જશભાઈ ઈશ્વરભાઈ	પેટલાદ	૯ હરગોવન કેશુરભાઈ	"
૩૫ ગોકળભાઈ તગરીભાઈ	માણુજ	૧૦ દિરાલાલ ફોગટલાલ	સાદલી
૩૬ કૃપાશંકર પ્રભુજી	આંગા	૧૧ નટવરલાલ ગિરધરલાલ	શિનોર
૩૭ હરિવલ્લભદાસ સુનીલાલ શાહ	પેટલાદ	૧૨ હરિવલ્લભ બાળાશંકર	"
૩૮ જશભાઈ ઉમેદભાઈ	પેટલી	૧૩ ગોરીશંકર ધનેશ્વર	સાદલી
૩૯ સોમાભાઈ પુલાભાઈ પટેલ	નવાગામ	૧૪ મગનભાઈ દિરાભાઈ	"
૪૦ મૂળજીભાઈ આશાભાઈ	નવાગામ	૧૫ ત્રિભોવન જ્ઞેશંગભાઈ	ઉતરાજ
૪૧ રતિલાલ ભાઈલાલ	દેવા	૧૬ હરિભાઈ ગોવિંદભાઈ	દીબરવા
૪૨ ડાહ્યાભાઈ વિહારીદાસ	દંતાલી	૧૭ સુનીભાઈ શંભુભાઈ	તરવા
૪૩ આશાભાઈ કાળીદાસ	"	૧૮ ભાઈલાલ છોટાલાલ	નાના અખીપુરા
૪૪ પુલાભાઈ પ્રભાતસિંહ	સીમરડા	૧૯ લક્ષ્મીભાઈ નથુભાઈ	પુનિયાદ
૪૫ બળદેવગિર ગણુપતગિર	બાકરાલ	૨૦ નાથાભાઈ ત્રિકમભાઈ	પુનીઆદ
૪૬ મગનભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	સુંદ્ય	સંખેડા મહાલ ૧૧	
૪૭ રામભાઈ ભાઈજીભાઈ	રણ	૧ દિરાલાલ સુનીલાલ શાહ	સંખેડા
૪૮ રણછોડરામ મોતીરામ	મોમરી	૨ નવનીતલાલ મોતીલાલ	"
૪૯ બાબરભાઈ મનોરભાઈ	કાવીદા	૩ બાળકૃષ્ણ નાથાલાલ	કોસોદ્રા
૫૦ ચતુરભાઈ જગનભાઈ	"	૪ ભાનુશંકર મોહનલાલ	ખાણેજ
૫૧ બ્યાસ જીવજીલાલ સુનીલાલ	"	૫ બાબરભાઈ જીજીભાઈ	દીંબા
૫૨ શાલીગ્રામ સાહેબદીન	"	૬ પ્રધુમનપ્રસાદ ત્રિભોવનદાસ	દીંબા
૫૩ આશાભાઈ મનોરભાઈ	ડેગોલ	૭ મયુરભાઈ શંકરભાઈ પટેલ	દીંબા
૫૪ ભાઈલાલ બાવાજીભાઈ	વિખોલી	૮ ચિમનલાલ છોટાલાલ	ચીખોદ્રા
૫૫ પુરુષોત્તમ વેલ્લભભાઈ	ગાડા	૯ કચુલાલ સુનીલાલ શાહ	સંખેડા
૫૬ સુનીલાલ નાથાલાલ	"	૧૦ ભાઈલાલભાઈ પૂજાભાઈ	કે સિંદ્રા
૫૭ લિખાભાઈ નરસીભાઈ	"	૧૧ જ્ઞેશંગભાઈ ગરબડાભાઈ	સંખેડા

સાવલી મહાલ ૧૦

૧ ભદ્ર મોહનલાલ હરજીવનદાસ	ખાખરીઆ
૨ નટવરલાલ ત્રિભોવનદાસ	સાંઘાસાલ
૩ રમણલાલ ગોરધનદાસ	ડેસર
૪ પ્રજુદાસ રાયજીભાઈ	મંજુસર
૫ જગનલાલ સોમચંદ	સાવલી
૬ અંબાલાલ લક્ષ્મીભાઈ દવે	છદાડ
૭ રમણલાલ ચુનીલાલ પંડ્યા	નમીસરા
૮ કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ભદ્ર	વેળપુર
૯ મણિલાલ હરજીવિંદદાસ પાઠક	રાસાવાડી
૧૦ સોમાભાઈ રણછોડભાઈ	અંજેસર

પાદરા મહાલ ૨૧

૧ વિષ્ણુપ્રસાદ પ્રદ્યાદજી પંડ્યા	પાદરા
૨ રણછોડભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	રણુ
૩ ઈશ્વરભાઈ મોતીભાઈ	તેદ્રા
૪ નાથાભાઈ કેશુરભાઈ પટેલ	વિશ્રામપુરા
૫ માધવભાઈ પ્રજુદાસ પટેલ	રણુ
૬ ચતુરભાઈ મયુરભાઈ પટેલ	સાધી
૭ બાણુભાઈ શંકરલાલ ત્રિવેદી	"
૮ છોટાલાલ ગિરધરલાલ શાહ	"
૯ બોડાભાઈ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ	"
૧૦ ખુશાલભાઈ કાગિદાસ પટેલ	મોલારોડ
૧૧ રામભાઈ જીવાભાઈ પટેલ	હિમરાયા
૧૨ જગનભાઈ મયુરભાઈ	ચાણસદ
૧૩ મોહનલાલ રણછોડદાસ	પાદરા
૧૪ રણછોડદાસ રથનાથ	પાદરા
૧૫ ભગીરથભાઈ ઈશ્વરભાઈ	વિશ્રામપુર
૧૬ મોતીભાઈ કુબેરભાઈ	કોટણા
૧૭ ચતુરભાઈ નારણભાઈ	વણજરા
૧૮ ભાઈચંદ્ર દલપતગમ	ચોકરી
૧૯ ગદા... રણછોડભાઈ	ચાણપુર
૨૦ ગદાભાઈ તાળભાઈ	વડુ
૨૧ નમીનદાસ દામોદરદાસ	તાળપુર

વડોદરા મહાલ ૨૬

૧ ગદાભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ	કલાલી
૨ વલ્લભભાઈ આચાર્યભાઈ પટેલ	વરણામા

૩ શાન્તિશંકર માનશંકર દેમાઈ	વરણામા
૪ રમણલાલ શાહ	"
૫ ચિમનભાઈ હ. અમીન	"
૬ રાવજીભાઈ મોતીભાઈ પટેલ	સમસપુરા
૭ લક્ષ્મીભાઈ રાયજીભાઈ પટેલ	સમીઆળા
૮ શાહ જ્યેષ્ઠ હરિલાલ	"
૯ સોમચંદ ત્રિભોવનદાસ ઠક્કર	જાણી
૧૦ દિરાલાલ મગનલાલ	દુમાડ
૧૧ ગોપાળભાઈ બાજીભાઈ	સેવાસી
૧૨ જોરાભાઈ નાથાભાઈ	સાંકરદા
૧૩ મંગળદાસ મુનદાસ	વાસણા
૧૪ નરસિંહભાઈ પુરુષોત્તમદાસ	ગોત્રી
૧૫ ચન્દ્રકાન્ત ઓચ્છવલાલ	સમસાળા
૧૬ મંગળભાઈ બેચરભાઈ	આસોજ
૧૭ છોટુભાઈ રાજજીભાઈ	માણેજી
૧૮ મહીજીભાઈ જોડાભાઈ	આત્મેડ
૧૯ હરિસિંહ સરદારસિંહ ગદવ	દશરથ
૨૦ મણિભાઈ મોતીભાઈ	કરચીઆ
૨૧ છોટાભાઈ મૂળજીભાઈ	ભાયલી
૨૨ શનાભાઈ ત્રિભોવનદાસ	ભાયલી
૨૩ મંગાશંકર લક્ષ્મીરામ	હોડેરા
૨૪ મોહનલાલ સેવકલાલ શાહ	ચાપડ
૨૫ મોતીભાઈ હરિભાઈ	ચાપડ
૨૬ જગનભાઈ મયુરભાઈ	ગોરવા

વાઘોડીઆ મહાલ ૮

૧ કાલિશંકર ભવાનીશંકર જોશી	કાશીપુરા
૨ જગનભાઈ હાથીભાઈ	કોટબી
૩ અર્જુનલાલ ચુનીલાલ	પીપળીઆ
૪ પુરુષોત્તમ કુબેરજી પંડ્યા	રવાલ
૫ મોહનલાલ અંબાલાલ પટેલ	"
૬ મંગળદાસ ગોરધનદાસ પોલા	વાઘોડીઆ
૭ ઓચ્છવલાલ અમૃતલાલ	"
૮ શનિલાલ રણછોડદાસ	"

કરજણ મહાલ ૨૪

૧ કાશીભાઈ બાવાજીભાઈ	ફતેપુર
૨ ચુનીભાઈ શંકરભાઈ	જંજવા

૩ લાઇલાલ બાબુભાઈ	વેમાર	૧૯ રણુડોડભાઈ ઝવેરભાઈ	ધાવટ
૪ મણિભાઈ શામળભાઈ	"	૨૦ ડાહ્યાભાઈ દેસાઈભાઈ	અટાલી
૫ ઉમરભાઈ મહમદભાઈ વેરા	મેથી	૨૧ નાથાલાલ યુનીલાલ	ભરયાલી
૬ રવિશંકર નાથાભાઈ	રણુપુર	૨૨ છીતાભાઈ વરધભાઈ	"
૭ મંગળભાઈ જોશંગભાઈ	કરજળુ	૨૩ ડાહ્યાભાઈ કાશીભાઈ	"
૮ સોમાભાઈ શુભાબલાઈ	કંડારી	૨૪ રતિલાલ મૂળજીભાઈ શાહ	મેથી
૯ શંકરભાઈ ગિરધરભાઈ	કંડારી	ડભોઈ મહાલ ૮	
૧૦ છોટાલાલ નરોરામ પંડ્યા	દેગેલી		
૧૧ ડાહ્યાભાઈ આશાભાઈ	રોપા	૧ મણિલાલ દત્તપતભાઈ	વડગ
૧૨ રતિલાલ આશાભાઈ	કંબોલા	૨ રતિલાલ કરુણાશંકર	બીલાપુર
૧૩ પ્રભુદાસ ખોડાભાઈ	સામરા	૩ શંકરભાઈ કાળીદાસ	પલાસવાડા
૧૪ ગોરધનભાઈ વાઘજીભાઈ	કંધારીઆ	૪ તુળસીદાસ નરસિંહદાસ	લિંગરચલી
૧૫ બાબુભાઈ મોહનભાઈ	સરપુર ટીબી	૫ શંકરભાઈ ડાહ્યાભાઈ	ડભોઈ
૧૬ પા. બાગરભાઈ ગોરધનભાઈ	કોલીઆદ	૬ ઝવેરભાઈ ખુશાલભાઈ	"
૧૭ પા. ઈશ્વરભાઈ પુરુષોત્તમ	કલા	૭ મયુરભાઈ દરભાઈ	"
૧૮ પા. ગોરધનભાઈ ચનાભાઈ	વિરજઈ	૮ રવિશંકર છોટાલાલ	નડા

મહેસાણા પ્રાંત ૯૮

પાટણ મહાલ ૭

૧ ચંપકલાલ જગનલાલ	માતપુર
૨ ખોડીદાસ ગંગારામ પટેલ	બાલીસણા
૩ લાલજીભાઈ લક્ષ્મીચંદ	"
૪ કરસનભાઈ રૈવાભાઈ	માડોત્રી
૫ નારણભાઈ નાનજીભાઈ	સંડેર
૬ ભાવનદાસ ત્રિભોવનદાસ	"
૭ હરગોવિંદદાસ કાળીનસ	રણુજ

કલોલ મહાલ ૭

૧ પ્રભુદાસ પૂજાભાઈ	મોખાસણ
૨ જોરાભાઈ લાલદાસ	કોઠા
૩ ડાહ્યાભાઈ નાથાભાઈ	નમગા
૪ મહાદેવપ્રસાદ કાનજી	ઉનાઉ
૫ અંબારામ નાથાભાઈ	હાજપુર
૬ ડાહ્યાલાલ અંબાલાલ	સેરીસા
૭ અંબાલાલ અચરતલાલ	કલોલ

વિનાપુર મહાલ ૧૭

૧ બાબુભાઈ નારણભાઈ	ગોમરીઆ
-------------------	--------

૨ અંબાલાલ દુર્લભરામ	જ્યપુર
૩ દેવશંકર હિંમનરામ	માણેકપુરા
૪ ઇચ્છાદીપ ચાંદભાઈ	"
૫ ચિત્તાભાઈ ઉમેદભાઈ	લોદ્રા
૬ હરજીવન જગનલાલ	પુંધરા
૭ ગંગારામ ગોકળદાસ	ગોમરીઆ
૮ પા. પૂજનભાઈ ખેમાલાઈ	ખરોડ
૯ કચરાભાઈ કાનજીભાઈ	લાડોલ
૧૦ પુરુષોત્તમ પ્રભુદાસ પટેલ	"
૧૧ દેસાઈભાઈ જીવીજદાસ	"
૧૨ મૂળચંકર નથુરામ જોશી	વિનાપુર
૧૩ દેવશંકર ગિરધરલાલ	ધનપુરા
૧૪ અંબાલાલ કાભાઈ	નરા સંગપુર
૧૫ રામરામ રાધચંદ	વિહાર
૧૬ પૃથ્વીસિંહ રાવજીભાઈ ચૌહાણ	ખામજવા
૧૭ શ્રી કૃષ્ણ જટાઈશંકર ત્રિવેદી	વિનાપુર

સિદ્ધપુર મહાલ ૮

૧ ભગાભાઈ મંગળભાઈ	સેદ્રાણા
------------------	----------

૨ ગંગારામ લક્ષ્મીચંદ	મકતુપુર
૩ શિવાભાઈ દરિદાસ	બાલજીવાડા
૪ જીવાભાઈ કુબેરદાસ	"
૫ માણેકલાલ રામી	સિદ્ધપુર
૬ મણિલાલ ઉમીઆશંકર	"
૭ ખીમજીભાઈ ટીકાભાઈ દાકર	"
૮ સૌ. લાલુભૌરી ખીમજીભાઈ	"

કડી મહાલ ૨૭

૧ મનોરભાઈ સોમનાથ	કુલેત્રા
૨ દિરાલાલ શિવલાલ	સરસવ
૩ શાન્તિલાલ ગોરભાઈ	લાટાસજી
૪ પુરુષોત્તમ ભાઈચંદ	નંદાસજી
૫ કરસનલાલ નારજીજી જાની	રાજપુર
૬ ત્રિભોવનદાસ ગોપાળલાલ	"
૭ મંગલાલ ગંગારામ	ધુમાસજી
૮ મનસુખ મોતીલાલ	ડરજી
૯ જીવજીલાલ ભોળાનાથ	માયાસુર
૧૦ વિજયશંકર જયશંકર	કડી
૧૧ શંકરલાલ કેશવરામ	લાલ્લી
૧૨ અંબાલાલ મગનલાલ	ચારોળ
૧૩ મણિલાલ ધરમદાસ	મોરીસજી
૧૪ પ્રદીપજી હોટાનાઈ	વામજી
૧૫ ભોલાશંકર દામોદર	"
૧૬ ભરતરામ ભાનુસુખરામ મહેતા	કડી
૧૭ મહતલાલ રણછોડલાલ દવે	"

મહેસાણા મહાલ ૩

૧ ખોડીસંગ હડીસ ગ બારોટ	મહેસાણા
૨ વિક્રમભાઈ રણછોડભાઈ	"
૩ રઘુપતિ મોદનલાલ જોશી	"

ચાણુરમા મહાલ ૧૨

૧ નાનજીભાઈ જોડીદાસ	ચાણુરમા
૨ સંકેશંકર જીભાઈ બાસ	ગોરાદ
૩ કરજીશંકર મોદનલાલ	મેરવાડ
૪ જીભાઈ પરસોત્તમદાસ	જોતેડા
૫ બાણુભાઈ પરસોત્તમ નાયક	અદ્યારાજી
૬ જગન્નાથ શિવરામ રાવળ	વસાઈ

૭ અંબાલાલ મગનલાલ	મણીઆરી
૮ મુશ્યાગમ માધવરામ	વડવળી
૯ પુરુષોત્તમ રામદાસ	દાણોદરડા
૧૦ નાગરભાઈ લક્ષ્મીદાસ	પીંપળ
૧૧ પ્રદીપજી તારાચંદ	ધોણોજી
૧૨ વીરાભાઈ અદ્યારભાઈ	"

વિસનગર મહાલ ૧૮

૧ નાનાલાલ નથુભાઈ જોશી	વિસનગર
૨ ચિમનલાલ રામરાય જાની	"
૩ જોડીલાલ નારજીભાઈ ત્રિવેદી	"
૪ નામજીભાઈ વસ્તારામ પટેલ	ગાગરેટ
૫ જોશંગભાઈ જૂષતભાઈ પટેલ	દેણુપ
૬ શિવાભાઈ અંબારામ પટેલ	"
૭ ભગવાનભાઈ નાથાભાઈ	ખંડારજી
૮ વીરચંદ પીતાંબર પટેલ	જુકરાવાડા
૯ ખુશાલીરામ નિર્ભયરામ	વાલમ
૧૦ હિમિયાશંકર લક્ષ્મીશંકર	"
૧૧ મૂળચંદ દિરાભાઈ	"
૧૨ દરિશંકર ગૌરીશંકર	બાકરપુર
૧૩ ઈશ્વરભાઈ રામચંદ	મકાણા
૧૪ ગંગારામ લીલાચંદ	દવાડા
૧૫ ત્રિભોવન જોષિતાશમ	ખરસદા
૧૬ ખંભાભાઈ નાનજીભાઈ	લાંકુ
૧૭ ભગવાનદાસ સંકેશચંદ જેતલવાસજી	
૧૮ બળદાસ ગોવિંદદાસ પંડ્યા	લાજડી

ખેરાળુ મહાલ ૭

૧ કચરાલાલ જીવતરામ	મંડાલી
૨ નર્મદાશંકર મગનલાલ	મજાવા
૩ દરિશંકર મોતીશંકર	કરમડીઆ
૪ અમીરખાં દાઉદખાં	ઉમતા
૫ અમયાલાલ કકુરામ	"
૬ શંકરલાલ જડુરામ બાસ	જુણુવા
૭ રાવળ નંયાભાઈ મૂળચંદ	વડનગર

દહેગામ મહાલ ૨

૧ નરવરલાલ અમયાલાલ	દહેગામ
૨ પુરુષોત્તમ ઈશ્વરભાઈ	ભાવડા

નવસારી પ્રાંત ૨૧

કામરેજ મહાલ ૫

૧ વલ્લભભાઈ મોરારજી	ઓરણા
૨ વસનજી જીવણજી નાયક	"
૩ અમૃતલાલ રવિશંકર	અમ્રામા
૪ મોતીભાઈ ખુશાલભાઈ	રાયપુરા
૫ ભગવાનજી ધેસાભાઈ	સેવણી

પલસાણા મહાલ ૩

૧ હમમુખરાયનાથુભાઈ એડવોકેટ પલસાણા	
૨ ગોપાલજી ગોવિંદજી પટેલ વણેસાપીસદ	
૩ દુર્લાલજી ખેચર	ઉમરાખ

નવસારી મહાલ ૪

૧ કસનજી દયાળજી દેસાઈ	નવસારી
૨ શંકરલાલ નાથજી દવે	"

૩ દયાળજી રણછોડજી	દેસવાડા
૪ કુલાભાઈ દાજીભાઈ	સીસોદરા

માંગરોળ મહાલ ૨

૧ અહમદ કાસમજી બદાત	નાની નરોળી
૨ અમૃતરામ રવિદત્તરામ	નાની નરોળી

ગણદેવી મહાલ ૫

૧ કાવસજી એદલજી ગણદેવીઆ	ગણદેવી
૨ મણિલાલ લાલભાઈ	"
૩ અમૃતલાલ જગનલાલ	"
૪ મુલાખભાઈ અયુભાઈ	ખીલીમોરા
૫ રામજીભાઈ ફકીરભાઈ	"

મહુવા મહાલ ૨

૧ ખાળકૃષ્ણ નરભેરામ પાંકક	કાંસ
૨ રામસિંહ મુખાનસિંહ	કુરેલ

અમરેલી પ્રાંત ૧૭

અમરેલી મહાલ ૭

૧ હરિભાઈ નારણભાઈ પટેલ	અમરેલી
૨ શુક્લ કરણશંકર ખાલાશંકર	"
૩ હરગોવત મોરારજી	ચાડીઆ
૪ જયશંકર ભાણુજી	સોનારીઆ
૫ ભાઈશંકર મકનજી	મોટા બંડારીઆ
૬ ધનજીભાઈ હુરાભાઈ	મોટા માંડવડા
૭ વજલાલ દ. મહેતા	કેરાળા

ઓખામંડળ મહાલ ૬

૧ કેવળરામ નારણજી જોશી	ખેટ
-----------------------	-----

૨ ઇન્દ્રજી મૂળજી ઠાકર	વરવાળા
૩ લક્ષ્મીદાસ મૂળજી ઠાકર	"
૪ લીલાધર મધુદાસ ઠાકર	હારકા
૫ મગનલાલ પોપટલાલ	ખેટ
૬ કલ્યાણરાય નથુભાઈ જોશી	હારકા

ધારી મહાલ ૪

૧ હરગોવિંદાસ કાનજી યાચિક	ધારી
૨ ભીમજીભાઈ જગનલાલ	ઝર
૩ ખાલચંદ ખેતાણી	ચલાલા
૪ ચતુરુજ ગાલાલાલ	ધારી

વડોદરા પ્રાંત ૨૨૬

મહેસાણા પ્રાંત ૯૮

નવસારી પ્રાંત ૨૧

અમરેલી પ્રાંત ૧૭

સ્વાગત સભ્યોની યાદી

અ. નં.	નામ	ગામ	અ. નં.	નામ	ગામ
૩૧. ૫૨) આપનાર			૩૦	પટેલ કરસનદાસ વાઘજીભાઈ કાણીસા	
૧	શ્રી. પટેલ મગનભાઈ શંકરભાઈ		૩૧	" નાથાભાઈ દેસાઈભાઈ	"
૩૧. ૨) આપનાર			૩૨	" દેસાઈભાઈ વાઘજીભાઈ	"
૧	પટેલ મગનભાઈ રણછોડભાઈ રણોલી		૩૩	" મજભાઈ જુલાભાઈ	ઝાઝ
૨	" ટુગશીભાઈ ખુશાલભાઈ	"	૩૪	" દૂલાભાઈ મૂળજીભાઈ	"
૩	" મયુરભાઈ અમથાભાઈ	"	૩૫	" કાલિદાસ હરજીવનદાસ	"
૪	" મંગળભાઈ પ્રભુદાસ	"	૩૬	" મણિલાલ ધનજીભાઈ	"
૫	" ડાલાભાઈ ધાજીભાઈ	"	૩૭	" વલ્લભભાઈ દાદાભાઈ	ઝંઝુંધ
૬	" ભાઈલાલભાઈ કિશોરભાઈ	"	૩૮	" રામભાઈ કાશીભાઈ	"
૭	" અબ્બાલાલ પ્રગભાઈ	"	૩૯	" નાથાભાઈ કાશીભાઈ	"
૮	" જગનભાઈ ઉમેદભાઈ	"	૪૦	" ખોડાભાઈ વાલભાઈ	"
૯	" મગનભાઈ મયુરભાઈ	"	૪૧	" ઉમેદભાઈ દેસાઈભાઈ	"
૧૦	" મંગળભાઈ મયુરભાઈ	"	૪૨	" ધર્મવરભાઈ મોતીભાઈ	વાસણા
૧૧	" વિઠ્ઠલભાઈ મજભાઈ	"	૪૩	" હીરાભાઈ અબુભાઈ	"
૧૨	" મોતીભાઈ વસનભાઈ	"	૪૪	" કિશોરભાઈ પ્રભુદાસ	જુલેલ
૧૩	" જેઠાભાઈ ભાઈજાભાઈ	"	૪૫	" મગનભાઈ મોતીભાઈ	"
૧૪	" બાબરભાઈ લિખાભાઈ	"	૪૬	" આલજી છોટાલાલ હરગોવિંદદાસ	"
૧૫	" ત્રિભોવન લક્ષ્મીભાઈ	"	૪૭	" પટેલ ઉમેદભાઈ ભાઈલાલભાઈ	"
૧૬	" નરસિંહભાઈ બકોરભાઈ	"	૪૮	" લક્ષ્મીભાઈ મયુરભાઈ	"
૧૭	" શિવાભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	"	૪૯	" ઉમેદભાઈ દિરાભાઈ	"
૧૮	" મગનલાલ મોતીલાલ	"	૫૦	" મોતીભાઈ બાબરભાઈ	"
૧૯	" ટુગશીભાઈ મૂળજીભાઈ	"	૫૧	" ટુગશીભાઈ વર્ધાભાઈ	"
૨૦	" દુલાભાઈ બકોરભાઈ	"	૫૨	" મરઘાભાઈ શંકરભાઈ	ઠણ્ઠ
૨૧	" પરસોતમ હરજીભાઈ	"	૫૩	" વાઘજીભાઈ પ્રભુદાસ	"
૨૨	" રણછોડભાઈ પ્રાગભાઈ	કાણીસા	૫૪	" મગનભાઈ ખુશાલભાઈ	"
૨૩	" ડાલાભાઈ આચાભાઈ	"	૫૫	" ત્રિભોવન માધવદાસ	"
૨૪	" મગનભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	"	૫૬	" જુનાભાઈ શંકરભાઈ	"
૨૫	શાહ ઉત્તમચંદ ત્રિમુવનદાસ	"	૫૭	હાકર ગંગાશંકર જગનલાલ	જલસણ
૨૬	" લક્ષ્મીભાઈ હરગોવિંદદાસ	"	૫૮	" પટેલ શંકરભાઈ જીવાભાઈ	"
૨૭	" પટેલ પ્રભુદાસ રણછોડભાઈ	"	૫૯	" મોતીભાઈ કાશીભાઈ	"
૨૮	" વાઘજીભાઈ મોતીભાઈ	"	૬૦	" ઝવેરભાઈ જેસંગભાઈ	"
૨૯	" વહેરીભાઈ નારણભાઈ	"	૬૧	" ચનાભાઈ જેઠાભાઈ	"
			૬૨	" સોખાભાઈ કુવેરભાઈ	"

૬૩ પટેલ કિશોરભાઈ ખાખરભાઈ જલસણુ	૯૯ પટેલ જોરાભાઈ ભૂલાભાઈ રહેલ
૬૪ „ સોમાભાઈ કાશીભાઈ „	૧૦૦ „ કાશીભાઈ ખાખરભાઈ „
૬૫ „ ધોરીભાઈ બહેચરભાઈ „	૧૦૧ „ જીવાભાઈ ખાખરભાઈ „
૬૬ „ મહીજીભાઈ વઢાલાભાઈ „	૧૦૨ „ મહીજીભાઈ કાશીભાઈ „
૬૭ „ હાથીભાઈ જેસંગભાઈ શીખાવ	૧૦૩ „ તાપીદાસ બદવજી „
૬૮ શાહ મણિલાલ ફૂલચંદ „	૧૦૪ „ જીવાભાઈ જગતભાઈ „
૬૯ પટેલ છોટાભાઈ મથુરભાઈ „	૧૦૫ „ ધિવરભાઈ લાલદાસ „
૭૦ „ સોમાભાઈ ધનવરભાઈ „	૧૦૬ „ નરોત્તમ કાળીદાસ સરિવા
૭૧ „ મણિલાલ ભિખાભાઈ „	૧૦૭ „ બાણુભાઈ નાગજીભાઈ „
૭૨ શાહ મણિલાલ ખીમચંદ „	૧૦૮ „ બહેચરભાઈ કુલ ભાઈ „
૭૩ પટેલ ગરબડભાઈ હારકાંદાસ „	૧૦૯ „ અંબાલાલ રજુછોડભાઈ „
૭૪ „ ડાહ્યાભાઈ મહીજીભાઈ „	૧૧૦ „ મીકાભાઈ દાજીભાઈ „
૭૫ શાહ શાંતિલાલ સાહચંદ વઢાદરા	૧૧૧ „ મહીજીભાઈ સોમભાઈ „
૭૬ „ વાડીલાલ સુનીલાલ „	૧૧૨ „ આશાભાઈ ગરબડભાઈ „
૭૭ પટેલ ભિખાભાઈ મજભાઈ „	૧૧૩ „ મોતીભાઈ નરોત્તમદાસ „
૭૮ „ ગાંઝાભાઈ ઝવેરભાઈ „	૧૧૪ „ લક્ષ્મીભાઈ અમથાભાઈ „
૭૯ શાહ મોહનલાલ હરગોવિંદદાસ „	૧૧૫ „ પુરુષોત્તમ ખુશાલભાઈ „
૮૦ રજપૂત સામતસિંહ જેસંગસિંહ „	૧૧૬ „ રામભાઈ ભાઈજીભાઈ „
૮૧ પટેલ હાચંભાઈ મોરારભાઈ „	૧૧૭ „ શંકરભાઈ નાગજીભાઈ „
૮૨ „ નાથાભાઈ રાયજીભાઈ „	૧૧૮ „ જુલાભાઈ નાથાભાઈ „
૮૩ „ ડાહ્યાભાઈ મોતીભાઈ „	૧૧૯ „ વુલસીભાઈ મૂળજીભાઈ „
૮૪ શાહ હરજીવન ફૂલચંદ „	૧૨૦ પટેલ છોટાભાઈ નારણુભાઈ કેસિંદ્ર
૮૫ પટેલ સોમાભાઈ દાજીભાઈ ગંબીરા	૧૨૧ „ વિકુલભાઈ ભાઈલાલભાઈ „
૮૬ „ જગનલાલ મૂળજીભાઈ „	૧૨૨ „ ધિવરભાઈ મોતીભાઈ „
૮૭ શાહ જમનાદાસ રવચંદ „	૧૨૩ „ અંબાલાલ ખુશાલભાઈ „
૮૮ પટેલ આશાભાઈ શામળભાઈ „	૧૨૪ „ મણિભાઈ ગોરધનભાઈ „
૮૯ „ બહેચરભાઈ ગણુપતરામ „	૧૨૫ શાહ હરિલાલ ફૂલચંદ „
૯૦ „ ચતુરભાઈ ધોરીભાઈ „	૧૨૬ પટેલ રાવજીભાઈ જેઠાભાઈ „
૯૧ શાહ મોહનલાલ કાળીદાસ „	૧૨૭ શાહ ખુશાલચંદ મગનલાલ „
૯૨ „ શાંતિરામ અંબારામ „	૧૨૮ પટેલ ઝવેરભાઈ વહેરીભાઈ વાલવોડ
૯૩ „ હરગોવિંદ જગનલાલ „	૧૨૯ „ મનુભાઈ હાથીભાઈ „
૯૪ પટેલ નગીનભાઈ મોતીભાઈ „	૧૩૦ હકીર મીઠાલાલ જીવરામ સુંદણુ
૯૫ „ જશભાઈ રજુછોડભાઈ „	૧૩૧ પટેલ ચતુરભાઈ એન્ડ ઝવેરભાઈ „
૯૬ „ ક.લિદાસ મોતીભાઈ રહેલ	૧૩૨ „ રજુછોડભાઈ રેવનદાસ જેશીકુવા
૯૭ „ મોતીભાઈ ધુળાભાઈ „	૧૩૩ „ વાલજીભાઈ ખાખરભાઈ „
૯૮ „ લક્ષ્મીભાઈ રામદાસ „	૧૩૪ „ અંબાલાલ ખાખરભાઈ „

૧૩૫	„ મંગળભાઈ પુલાભાઈ	„	૧૬૩	પટેલ ભાઈલાલભાઈ મથુરભાઈ ભાદરણ
૧૩૬	બ્રાહ્મણ ડોકરનાથ સોમનાથ	„	૧૬૪	„ કાશીભાઈ રધાભાઈ
૧૩૭	પટેલ કશીભાઈ બાવાજીભાઈ	„	૧૬૫	„ છોટાભાઈ રામદાસ પીપળાઈ
૧૩૮	„ ડાલાભાઈ ચતુરભાઈ લાલપુરા	„	૧૬૬	„ કાશીભાઈ દેસાઈભાઈ
૧૩૯	„ છોટાભાઈ શિવાભાઈ	„	૧૬૭	„ બાબરભાઈ મીઠાભાઈ
૧૪૦	„ રામભાઈ ભાઈજીભાઈ	„	૧૬૮	„ રણછોડભાઈ જોસંગભાઈ
૧૪૧	„ સારાભાઈ ચતુરભાઈ	„	૧૬૯	„ પુલાભાઈ રેવનદાસ
૧૪૨	„ મહીજીભાઈ શંકરભાઈ કીન્નોડ	„	૧૭૦	„ ભાઈલાલભાઈ બાબરભાઈ પીપળી
૧૪૩	„ ચતુરભાઈ વાધજીભાઈ	„	૧૭૧	„ રાવજીભાઈ મગનભાઈ
૧૪૪	„ તુળશીભાઈ બહેચરભાઈ	„	૧૭૨	„ ચતુરભાઈ કાશીભાઈ
૧૪૫	„ કુંગરભાઈ કાશીભાઈ	„	૧૭૩	„ ફકીરભાઈ ચનાભાઈ
૧૪૬	„ છોટાભાઈ આશાભાઈ	„	૧૭૪	„ અંબાલાલ દેસાઈભાઈ
૧૪૭	„ ચતુરભાઈ કુબેરભાઈ	„	૧૭૫	„ ધનજીભાઈ દાદાભાઈ
૧૪૮	„ શિવાભાઈ ભાઈલાલભાઈ	„	૧૭૬	„ પૂંજભાઈ લાલદાસ
૧૪૯	વહોરા ગફૂરભાઈ રસલ	„	૧૭૭	„ મહીજીભાઈ ઇશ્વરભાઈ
૧૫૦	પાઠક કરુણાશંકર કરુણાજી	„	૧૭૮	„ જીવાભાઈ ફકીરભાઈ
૧૫૧	પટેલ ગોરધનભાઈ અંબાલાલ ભાદરણ	„	૧૭૯	„ છોટાભાઈ ચતુરભાઈ બ્રાહ્મણગામ
૧૫૨	„ બાણભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ	„	૧૮૦	„ કાશીભાઈ હરખજીભાઈ
૧૫૩	„ દાજીભાઈ છોટાભાઈ	„	૧૮૧	„ કૃષ્ણલાલ મોતીભાઈ
૧૫૪	„ શાંતાબેન રાવજીભાઈ	„	૧૮૨	„ મોતીભાઈ ખુશાલભાઈ
૧૫૫	„ પ્રભુદાસ ગોરધનભાઈ	„	૧૮૩	„ ભુલાભાઈ ભગવાનદાસ
૧૫૬	„ ભાઈલાલભાઈ ગોરધનભાઈ	„	૧૮૪	„ મોતીભાઈ શનાભાઈ
૧૫૭	„ ચિમનભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ	„	૧૮૫	„ તુળશીભાઈ કાળીદાસ ઝારોળા
૧૫૮	„ સોમાભાઈ ચતુરભાઈ	„	૧૮૬	„ ડાલાભાઈ દેસાઈભાઈ
૧૫૯	„ મગનભાઈ વાધજીભાઈ	„	૧૮૭	„ રણછોડભાઈ ભુલાભાઈ
૧૬૦	„ ઇશ્વરભાઈ બાવાજીભાઈ	„	૧૮૮	„ ધોરીભાઈ શંકરભાઈ
૧૬૧	„ શિવાભાઈ આશાભાઈ	„	૧૮૯	„ મંગળભાઈ રૂઢનાથજી
૧૬૨	„ પુલાભાઈ ગોવિંદભાઈ	„	૧૯૦	„ શંકરભાઈ ગો.

આપણે ત્યાં જ્ઞાનને પહેલેથી જ પવિત્રતા સાથે જોડેલ છે. અત્યારની આપણી વિદ્યાવૃદ્ધિ ને સાહિત્યની વૃદ્ધિ પણ આ મધ્યવર્તી વિચાર નહિ તો આપણે અભ્યુદય થશે. ઠેર ઠેર પુસ્તકાલયો સ્થપાય એ આજનો યુગધર્મ છે. એ પુસ્તકાલયો દ્વારા જ આપણે વ્યક્તિઓમાં રહેલી શક્તિઓને પ્રગટ કરવા માગીએ છીએ.

—ધૂમકેતુ

વડોદરા રાજ્ય સાતમી પુ. પરિષદની કાર્યવાહીનો હેવાલ

અપૂર્વ પરિષદ

વડોદરા રાજ્ય પુ. પરિષદનું સાતમું અધિવેશન તા. ૧૮, ૧૯ નવેમ્બર '૮૯ શનિ, રવિવારના રોજ ઝારોળા મુકામે ગૃજરાત વિદ્યાપીઠના જાણીતા કેળવણીકાર અને અમદાવાદ જીલ્લા પ્રૌદ્યશિક્ષણ સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. નરહરિભાઈ પરીખના પ્રમુખપદે મળ્યું હતું.

પરિષદમાં ભાગ લેવા માટે રાજ્યના દરેક પ્રાંતમાંથી સંખ્યાબંધ પ્રતિનિધિઓ ઝારોળા મુકામે આવી ગયા હતા. પરિષદને અંગે ગોઠવાયેલા પ્રદર્શનના ઉદ્દેશાટન માટે વડોદરાથી વરિષ્ઠ કોર્ટના નિવૃત્ત જજ અને વડોદરા શહેર મુખરાષ્ટ્રના માજી પ્રમુખ શ્રી. મોતીલાલ છોટાલાલ દેસાઈ શનિવારે સવારની ટ્રેનમાં વાસદ આવી ત્યાંથી મોટરમાં ૧૦ વાગે ઝારોળા આવ્યા હતા તેમની સાથે મે. રા. બ. ગોવિંદભાઈ દેસાઈ, પુસ્તકાલય ખાતાના વ્યવસ્થાપક સાહેબ મે. રા. રા. વાકનીસ સાહેબ, પ્રકાશન અધિકારી મે. રમણલાલ દેસાઈ હતા. ઉપરાંત સૌ. જયવતીબેન દેસાઈ તથા તેમના પુત્ર-પુત્રી અને જાણીતા લોકસાહિત્યકાર થી. રાયચુરા, પુ. સ. સ. મં. લિ ના અધ્યક્ષ થી. સુનીલાલ શાહ, તેમજ પુ. સ. સ. મં. લિ. નો રટાફ વગેરે મંડળી વાસદ થઈ રેલવે માર્ગે સુવારોડ રેલ્વેને જીત્યા હતા, જ્યારે પુસ્તકાલય ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ સાહેબ અગાઉથી જઈ પહોંચ્યા હતા.

મહેમાનોનો મુકામ સરદાર શ્રી. વલ્લભભાઈના હાથે લાદરણુ પ્રભમંડળ પરિષદ વેળા ખુદશી મૂકવામાં આવેલા શ્રી. વિઠ્ઠલબાપામંદિરના સુદર મકાનમાં રાખવામાં આવ્યો હતો. આ ઉપરાંત પરિષદમાં ખાસ ભાગ લેવા માટે રાજ્યના દરેક પ્રાંતમાંથી આશરે સાઠાશ્રણસો ઉપરાંત પ્રતિનિધિઓ આવી પહોંચ્યા હતા. જ્યારે આજુબાજુનાં ગામોનો હજારોનો જનસમુદાય આ સમારોહમાં ભાગ લેવા માટે હાજર થયો હતો.

આ પ્રસંગે એકત્ર થયેલો માનવસમુદાય જાણે કેાઈ મહામેળામાં એકત્ર થયેલા માનવ-મહાસાગર જેવો દીસતો હતો. આખું ગામ જનમેદનીથી ચિંકાર ભરાઈ મડું હતું. જાણે રાષ્ટ્રીય મહામહાનું એક નાનું અધિવેશન ન હોય.

પ્રદર્શનના પ્રમુખનું સ્વાગત

પ્રમુખશ્રી મોટરમાંથી ઊતરતાં સ્વાગતપ્રમુખ શ્રી. મગનભાઈ શંકરભાઈએ તેઓનો પુષ્પહારથી સત્કાર કર્યો હતો અને બાપામંદિરના યુવાન શિસ્તબદ્ધ સ્વયંસેવકોની રસ્તાની બંને બાજુએ ગોઠવાયેલી ટુકડીઓએ વંદન રાધે સલામી આપી હતી. સ્વાગત સમિતિના હોદ્દેદારો, સભ્યો, પરિષદના અન્ય કાર્યકર્તાઓ તથા ગારભોડાએ મોટી સંખ્યામાં હાજર રહી, 'વંદેમાતરમ'ના અવાજોથી પ્રમુખશ્રીનો ભાવભરી સત્કાર કર્યો હતો. બાદ મહેમાનો ઉતારે જતાં, પછી શ્રી. મોતીભાઈ સા. તથા મે. રા. બ. ગોવિંદભાઈ સાહેબ વગેરે મહેમાન મંડળીએ બાપામંદિરના અખાડા, મકાન તથા તેનાં ઉપકરણો વગેરે જોઈ, શિસ્ત અને ઉત્તમ જયક્રયા માટે સંતોષ દર્શાવ્યો હતો.

પ્રમુખને આવકાર

પ્રમુખ શ્રી. નરહરિભાઈ પધારતાં સ્વાગતાધ્યક્ષ શ્રી. મગનભાઈ શંકરભાઈ, ઉપપ્રમુખો રા. આશાભાઈ, રા. રાનાભાઈ, રા. લક્ષ્મીભાઈ તથા રા. ગોકળભાઈ અને મંત્રીઓ રા. શંકરભાઈ, રા. ડાહ્યાભાઈ ભગત, તથા રા. રામજીભાઈ અને અન્ય સભ્યોએ આવકાર આપ્યો હતો. વક્તાઓનાં વિવેચનો મંડપમાં તેમ જ બહાર બેઠેલી લોકમેદનીથી સાંભળી શકાય તે માટે બેટરી સાથેના માઇક્રોફોન લાઉડસ્પીકરની ખાસ ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી.

કાર્યક્રમનો આરંભ એક યુવાન સ્વયંસેવક જણે ‘અય માતૃભૂમિ તેરે ચરણોમે’ શિર નમાઉં ના રાષ્ટ્રગીતથી કર્યો હતો.

તે પછી સ્વાગતપ્રમુખ શ્રી. મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલે પ્રતિનિધિઓ અને મહેમાનોને આવકાર આપનારું ભાષણ આપ્યું હતું. (જે આ અંકમાં અન્યથા છપાયું છે.)

પ્રમુખની દરખાસ્ત

સ્વાગતવ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયા પછી શ્રી. મગનભાઈએ શ્રી. નરહરિભાઈ પરીખને અધિવેશનના પ્રમુખ નીમવાની દરખાસ્ત રજૂ કરતાં પ્રમુખ માટેની એ દરખાસ્તને નવસારી પ્રાંત તરફથી ટેકા આપતાં શ્રી. કસનજીભાઈએ મદદભાઈએ પ્રજાની પ્રગતિ માટે દેશમાં છૂપા પડેલાં કેટલાંક તેજસ્વી રત્નોને ખુલ્લાં કરી તેમના તેજનો લાભ દેશને આપ્યો છે, તે પૈકીના એક તરીકે શ્રી. નરહરિભાઈને ઓળખાવી તેમની કેળવણી અને સાહિત્યવિષયક સેવાઓની તારીફ કરી હતી.

તે પછી મહેસાણા પ્રાંત તરફથી શેઠ શ્રી. મહાસુખભાઈએ શ્રી. નરહરિભાઈને પૂજ્ય મદદભાઈના પરમ શિષ્ય તરીકે ઓળખાવી, મદદભાઈએ સાબરમતી આશ્રમનું સુકાન તેઓના હાથમાં સોંપ્યું છે અને તેઓ એ જખરજખરત કામ ભારે કુશળતાથી ચલાવી રહ્યા છે, એમ કહી તેઓએ ઉપાડેલી પ્રૌઢ શિક્ષણની પ્રવૃત્તિ આપણને આપણા જ્ઞાનપ્રચારના કાર્યમાં ઉપયોગી થશે એમ જણાવ્યું હતું.

અમરેલી પ્રાંત તરફથી શ્રી. કલ્યાણરાય જોશીએ, શ્રી. નરહરિભાઈએ જોડણી શબ્દોપયોગ તૈયાર કરવામાં કેટલો સંગીન કાજો આપ્યો છે તે કહી જણાવ્યું હતું કે, એ જોડણીમાં તૈયાર કરવામાં તેમનો સારો હાથ હતો. એ જોડણી-કોષ લેખન-ચાચનના ઉમેદવારોને સારો માર્ગદર્શન કરાવનાર નીવડ્યો છે. એમની સાહિત્ય સંબંધી સેવાઓની આપણામાંના લોકોને કદાચ જાણ નહિ હોય. તેઓ સાક્ષર શ્રી. કેશવ હર્ષદ દુવવા ભક્ત છે, નવલ મંથાવલિ જેવા મંથનો છોડીદાર એમની પ્રેરણાથી થયો છે. એઓ સાહિત્યકાર છતાં આમચર્ચ સાથે ઓતપ્રોત છે. તેઓ પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિના પ્રમુખ છે. આ પ્રૌઢ શિક્ષણનો પ્રચાર એમની મદદથી દૂરગ્રંથણીએ થશે.

તે પછી શ્રી. નરહરિભાઈએ પ્રમુખસ્થાન લેતાં સ્વાગતાધ્યક્ષ શ્રી. મગનભાઈએ તેઓને સનરનો કીમતી હાર પડેરાવી અધ્યક્ષસ્થાને પદાભિષેક કર્યો હતો.

પ્રમુખશ્રીનું પ્રવચન

અધિવેશનના અધ્યક્ષપદે બિરાજતાં પ્રમુખશ્રીએ જણાવ્યું કે, મારું ઓળખાણ આપવામાં જૂલ થઇ છે. હું સાહિત્યકાર નથી, જેને મને પુસ્તકોનો ખૂબ શોખ છે. હું

એક અદના આમસેવક ઉપરાંત કંઈએ નથી. હું ગુજરાતની પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિનો પ્રમુખ નહિ પરંતુ તેની અમલવાદ જીલ્લા શાળાનો પ્રમુખ હોઈ ગુજરાતની વર્ધા શિક્ષણ યોજના સમિતિનો પ્રમુખ છું. મારાથી મને સંતોષ થાય તેટલું વંચતું કે લખાતું નથી, છતાં મારા બાળ્યમાં ગામડાંના પુસ્તકાલયને લગતા વિચારો હશે. એમ જણાવી તેમણે પોતાનું હાથેલું વ્યાખ્યાન વાંચ્યું હતું, જે આ અંકમાં અન્યત્ર છપાયું છે.

સંદેશાવાચન

ત્યારબાદ વડોદરા રાજ્ય પુ. મંડળના મંત્રી શ્રી. મણિલાલ કાશીવાળાએ પરિષદ મંડળનો પંચવાર્ષિક હેવાલ સભા સમક્ષ વાંચી સંભળાવી, બહારગામથી આવેલા પરિષદની સફળતા ધ્વજતા સંદેશાઓ વાંચી સંભળાવ્યા હતા, જેમાં સરદાર શ્રી. વલ્લભભાઈ પટેલ, શ્રી. લીલાવતી મુનશી, શ્રી. ગંગાબેન પટેલ, ગુજરાત પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. જીગતરામ દવે, પ્રો. કામદાર, શ્રી. કિશોરલાલ મરાઠવાળા, સાક્ષર શ્રી. રામનારાયણ પાઠક, કવિ શ્રી. કેરાવ શેક, પરિષદના માજી પ્રમુખ સાક્ષર શ્રી. કૃષ્ણલાલ ઝવેરી, વડોદરા રાજ્યના નિવૃત્ત વિદ્યા-ધિકારી શ્રી. જગનલાલ કોકરદાસ મોદી, એલેક્ઝાન્ડ્રિયાવાળા રાજમિત્ર શ્રી. બી. ડી. અમીન તેમ જ રાજરત્ન શ્રી. વલ્લભભાઈ પટેલ, પ્રો. મંજુલાલ મજમુદાર, એમના મુખ્ય હતા.

સંદેશાવાચનનું કાર્ય સમાપ્ત થયા પછી નિયમ મુજબની વિષય વિચારણી સમિતિ મળી હતી, જેમાં ખુલ્લા અધિવેશન પ્રસંગે રજૂ કરવાના દરાગે વિગતવાર ચર્ચાઈ તેમને ઉવટનું સ્વરૂપ આપાયું હતું. બાદ પહેલા દિવસનું અધિવેશન અંગેનું કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું.

રાત્રે રંજન કાર્યક્રમ

રાત્રે આઠ વાગ્યા પાછી રંજન કાર્યક્રમ યોજાયો હતો, જે વખતે પ્રકાશન અધિકારી શ્રી રમણલાલ દેસાઈએ પ્રાસંગિક પ્રવચન કર્યું હતું. ત્યારબાદ જાણીતા લોકસાહિત્યકાર શ્રી. ગોકુળદાસ રાયચુરાએ પોતાના જોડીદાર ગદ્યની મેરજાની ગેરહાજરી છતાં કાઠિયાવાડના એક શિક્ષક અને એક મહાલયાળાધિકારીના સહકારપૂર્વક દુહાની રસપૂર્ણ જમાવટ કરી હતી. ઉપરાંત એક રસભરી લોકવાર્તા એમની હમેશની રમુજ શૈલીએ પ્રાસંગિક વિવેચનપૂર્વક સુંદર રીતે કહી બતાવી હતી. સમગ્ર સભાજનોએ એમની આ શૈલીની સુંદર તારીફ કરી વાહવાહ પોકારી હતી.

પ્રવાસકાર્યક્રમ

પરિષદમાં આવેલા પ્રતિનિધિ ભાઈઓને આસપાસના નજીકના વિસ્તારોમાં આવેલાં જોવાલાયક સ્થળો અને ગ્રામ્ય સંસ્થાઓના નિરીક્ષણનો આનંદ અને અભ્યાસનો લાભ મળે, તે હિદયથી પરિષદના કાર્યકર્તાઓએ રવિવાર સવારનો કાર્યક્રમ યોજ્યો હતો. તે પ્રમાણે મોટરોમાં કેટલાક લોકો બાહરણની પ્રમતિશીલ સાર્વજનિક સંસ્થાઓ જોવા તથા કેટલાક આસપાસનાં ઐતિહાસિક સ્થળો અને પ્રાચીન મંદિરો વગેરે જોવા પર્વટણે ગયા હતા; જ્યારે મે. મોતીલાલ દેસાઈ, મે. રા. બ. ગોવિંદભાઈ સા., મે. વાઙ્ણીસ સા., મે. રમણલાલ દેસાઈ વગેરે કેટલીક મહેમાનમંડળી રવિવારે વડોદરા જવા ઉપડી ગઈ હતી.

ખીન્ન દિવસનો કાર્યક્રમ

ખીન્ન દિવસનું અધિવેશનનું કામકાજ રવિવારે બપોરે બે વાગે “ મોતી મંડપ ” માં શરૂ થયું હતું.

આજે પણ મંડપ આગલા દિવસની માફક ખીચોખીચ ભરાઈ મથે હતો.

નિર્બંધવાચન

શરૂઆતમાં નિર્બંધવાચનનું કાર્ય હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું, જે પૈકીનો પ્રથમ રા. બા. ગોવિંદભાઈ દેસાઈનો અતિ અગત્યનો નિર્બંધ અગાઉથી સભાજનોમાં અપાઈ ગયો હતો. બીજો નિર્બંધ ધીરોજીવાળા શ્રી. નાનજીભાઈ જેઠીદાસે “ પુસ્તકાલયો અને આપણે ” શીર્ષક વાંચી સંભળાવાયો હતો. એ સિવાય નવસારીવાળા શ્રી. મણિભાઈ દિવેદીનો, તથા શ્રી. પીર્લા મકાતી (નોશાંકરી પીર્લા) નો “ મનુષ્યજીવન સાથે પુસ્તકાલયોને સંબંધ ” શીર્ષક તેમ જ સીસ્વા (તા. ભાદરજી) સા. પુ. ના મંત્રી શ્રી. નરોત્તમ કાળીદાસનો હતો, જે સમયના અભાવે વંચાવી શકાયા નહોતા.

ઠરાવોનું કામકાજ

નિર્બંધવાચન બાદ ઠરાવોનું કામ હાથ પર લેવાયું હતું, જેમાંના પહેલા બે ઠરાવો પ્રમુખશ્રીનેથી રજૂ થતાં સમસ્ત સભાજનોએ ઊભા થઈ સર્વાનુમતે પસાર થયેલા જાહેર કર્યાં હતાં.

ત્યારબાદ ત્રીજો ઠરાવ પણ પ્રમુખશ્રીનેથી રજૂ થતાં તે સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

ચોથો ઠરાવ રજૂ કરતાં વીસનગરવાળા શેઠ શ્રી મદાસુખભાઈએ જણાવ્યું કે, આપણા રાજ્યમાં પુસ્તકાલય ખાતુ ૧૯૧૧ ની માલથી શરૂ થયું છે. કે. શાંત સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબે પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત કરી તે સાથે ભણેલું શુભાષ ન જાય અને પ્રજાના ભણેલા જ્ઞાનમાં હમેશાં વૃદ્ધિ થતી રહે તે માટે તેમણે ગામડે ગામડે શાળા ત્યાં પુસ્તકાલય સ્થાપવાની યોજના કરી. અને તેના પરિણામે રાજ્યમાં ઘણે સ્થળે પુસ્તકાલયો સ્થપાઈ ગયાં છે. તેના નિભાવ માટે લોકમદદ, સરકારમદદ તથા પંચાયત મદદની યોજના છે. પરંતુ આજે પુસ્તકાલયોની આવકમાં વ્યાજના દરમાં ઘટાડો ચલાવી તેના નિભાવ મદાસુખશ્રીએ ધર્મ શેઠ છે. આ સંજોગમાં પ્રજાનો પુસ્તકાલયો સ્થાપવા અને વિકસાવવાનો ઉત્સાહ દબાતો ન જાય તે માટે સરકારમદદમાં ઠરાવમાં જણાવેલો ઉમેશ આવશ્યક છે. અને એ માટેની આ માગણી છે. અને ખરી રીતે સરકાર કેળવણી પાછળ જે પૈસા ખર્ચે છે તે કેળવણીને પુષ્ટિ આપનાર આ ખાતું છે.

શેઠ શ્રી. મદાસુખભાઈના ઉપલા ઠરાવને અનુમોદન આપતાં શ્રી. કાવસજી ગણુદેવીઆએ જણાવ્યું કે, હાલ અપાતી મદદથી આપણું કામ પૂરું પડતું નથી. હવે તો સરકારમદદ વધુ મળવાની જરૂર છે. બાદ ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો.

પાંચમો ઠરાવ— રાજ્યમાં શાળાવાળાં પણ પુસ્તકાલય વિનાનાં ગામો, જેમાંના ધણીખરાં પછાત કેમતી વસ્તીવાળાં છે ત્યાં લોકમદદ ઊભી કરવાને લગતો હતો તે રજૂ કરતાં શ્રી. મણિભાઈ કાશીવાળાએ જણાવ્યું કે, કે. શાંત સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબની દીરકા મદાસુખ પ્રજાએ પૂર્ણ ઉત્સાહપૂર્વક ઉજવેલો અને ત્યારે લોકોએ સારું ભંડોળ એકઠું કરેલું.

એ ઉત્સવમાં ખર્ચાતાં વધેલી રકમનો વિનિયોગ કરવા હીરક નિધિ મહોત્સવ પ્રગ્નકીય મંડળ સ્થપાયું છે તે તે એના વહીવટ કરે છે. વળી થીમંત સરકારના કરોડ નિધિના વ્યાજમાંથી કામોદ્ધાર અને કેળવણી પાછળ ખર્ચવાની યોજના છે. એમાંની ૫૦,૦૦૦ જેટલી રકમ પછાત કેમો માટે હલાયદી રખાય છે. એ રકમમાંથી પછાત કેમોને લગતાં જીદાં જીદાં ખાતાં રકમો માગે છે તેમ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ માટે ચલું જોઈએ. એ નિધિમાંથી પછાત વસ્તીવાળાં ગામોનાં પુસ્તકાલયો માટે લોકમદદ મળે તો નાણાંના અભાવે એના વિસ્તારમાં પુસ્તકાલયનો લાભ આપી શકતો નથી તે સુલભ થાય.

શ્રી. કાશીવાળાની ઉપરની દરખાસ્તને ચલાલાવાળા શ્રી. બાલુભાઈ ખેનાણીએ અનુ-મોદન આપતાં તે સર્વાનુમતે પસાર થયેલા જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો.

છઠ્ઠી ઠરાવ—પુસ્તકાલયોને સુધરાઈઓ, પ્રાંત પંચાયતો તથા ગ્રામ પંચાયતોએ મદદ આપવાનું ધોરણ મરજિયાતને બદલે કરજિયાત કામોમાં ગણવા બંધારણમાં જરૂરી સુધારો કરવાને લગતો નવસારીવાળા શ્રી. કસનજી દેસાઈએ રજૂ કરતાં જણાવ્યું કે, પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ ચાલુ થઈ ત્યારથી ઉપલી સંસ્થાઓએ મરજિયાત મદદ આપવાનું ધોરણ ચાલુ છે, પરંતુ આ વર્ષે નવસારી પ્રાંત પંચાયતે રૂ. ૧૦૦૦ આવી મદદમાં કમી કરી છે, અને આનું ધોરણ બીજી પંચાયતો દાખલ કરવા ઈશ્વરો રાખતી હોવાનું જણવામાં આવ્યું છે. પરંતુ આ વલણ તો સાવકી મા જેવું છે. ઠર્યા પુસ્તકાલય કે ગ્રામ પુસ્તકાલયમાં બેદ શા માટે હોવો જોઈએ ? ઠર્યામાં રહેનારા પશુ પોતાનાં ગામડાંની જમીનનો લોકલ સેસ તો ભરે જ છે, અને આવા ગાનઘનના કામમાં બેદલાવને સ્થાન જ ન હોવું જોઈએ, અને ઠર્યા પુસ્તકાલયો કંઈ વધુ ખાટી જતાં પશુ નથી. ઠર્યા પુસ્તકાલયોને માથે ગ્રામ પુસ્તકાલયોની દેખરેખની જવાબદારી ખાતાએ નાખેલી છે. તે યોગ્ય રીતે અદા થવા સાફ પશુ પંચાયત મદદ કર્યાઓ માટે ચાલુ રહેવાની અગત્ય છે.

ઉપલી દરખાસ્તને ઝરવાળા શ્રી. બીમજીભાઈએ અનુમોદન આપતાં અને શ્રી. મગન-ભાઈ પોપટભાઈ જોષીએ વિશેષ અનુમોદન આપતાં તે સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો.

સાતમો ઠરાવ—પાસે પાસેનાં ગામોનાં જૂથ બનાવી સહકારી બજારો બનાવવાને લગતો ઉમતાના શ્રી. શંકરલાલ જુદરામે રજૂ કર્યો હતો, જે પર “ પુસ્તકાલય ” માસિકમાં પૂરેપૂરી માહિતી આવી ગઈ હોવા ઉપરાંત પુસ્તકાલય ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેશભાઈ સાહેબે પશુ યોગ્ય તે સમજૂત આપેલી હોવાથી તેને છાણીના શ્રી. સોમચંદ ત્રિજો-વનદાસ ઠંકરે અનુમોદન આપતાં વગર ચર્ચાએ સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો.

આઠમો ઠરાવ—પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ થતાં વગર ચર્ચાએ સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો.

નવમો ઠરાવ—શિષ્ટ વાચનના પ્રચારને લગતો શ્રી. શંકરલાલ જુદરામ વ્યાસે રજૂ કરતાં જણાવ્યું કે, પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની સાર્થકતા આ ઠરાવમાં છે—એના અમલમાં છે, એટલે શિષ્ટ સાહિત્યના પ્રચાર માટે હું અહીં રજૂ કરું છું. શિષ્ટ વાચનના પ્રચાર માટે વિવિધ પરીક્ષાઓ યોગ્ય છે અને તેમાં જનતા વધુ ને વધુ રસ લેતી થાય તેવું તેને વ્યાપક રૂપ આપવાનો આ ઠરાવ છે. તેને શ્રી. મહંતલાલ દવેએ અનુમોદન આપતાં અને વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના સહમંત્રી શ્રી. નાણુકલાલ ચોડસીએ વિશેષ અનુમોદન આપતાં જણાવ્યું કે, આ ઠરાવમાં શિષ્ટ વાચનના વધુ પ્રચાર માટેની યોજના છે. વડોદરા રાજ્ય પુ મંડળ તરફથી આ

દિશામાં કેટલોક વખત થયાં પ્રયત્ન થઈ રહ્યા છે, આવા શિષ્ટ વાચન માટેનાં પુસ્તકોની અગત્ય જણાવી તેને લગતી વર્ષમાં બે વાર પરીક્ષાઓ પણ યોજાય છે. અત્યાર સુધીમાં ૧૬ પરીક્ષાઓ લેવાઈ ગઈ છે. ૧૭ મી પરીક્ષા જન્યુઆરીની ૨૩ મી તારીખે લેવાશે. એ માટે 'કિશોર ચરિત્ર માળા'નો બીજો ગુચ્છ નિયત થયો છે. આગળ ચાલતાં શ્રી. ચોકસીએ એ ગુચ્છમાં અપા-થેલાં ચરિત્રોનો ટૂંક પરિચય આપી આવા મહાજનો ગુજરાતમાં પણ પાકે છે, એમ જણાવી આપણા લોકોમાં પેસી ગયેલી 'પરદેશમાં જ મહાપુરુષો પાકે' એવી માન્યતા દૂર કરી હતી.

દશમો ઠરાવ—જે હીન અભિરુચિ કેળવતું સાહિત્ય બહાર પડે છે તેને અટકાવવાને લગતો પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ થયો હતો, જે વગર ચર્ચાએ પસાર થયો હતો.

અગ્નીઆરમ્ભો ઠરાવ—ગ્રામ પંચાયતમાં જે તે પંચાયતના અધિકારીઓ તરફથી જે ફરજિયાત પુસ્તકો ખરીદાય છે તે પુસ્તકો પુસ્તકાલયોને મળવા સંબંધીનો સ્વાલવળા શ્રી. પુરુષોત્તમ કુબેરજી પંડ્યાએ રજૂ કર્યો હતો, જે પર તેમણે આવી પ્રધાનો ઉદ્દેશ્ય કર્યો હતો. આ હાવને રાસવાડીના શ્રી. મણિલાલ દરગોવિંદ પંડ્યાએ અનુમોદન આપતાં 'સર્વા-નુમતે પસાર થયો હતો.

બારમો ઠરાવ—રાજ્ય તરફથી દર વર્ષે નવીન પુસ્તકાલયો ખોલવામાં દિનપ્રતિદિન થતો જતો છતાંકે અટકાવી દર વર્ષે ૧૦૦ નવીન પુસ્તકાલયો ઉઠકે તેની વિનંતિને લગતો સંમેલવાળા શ્રી. કચ્છલાલ શાહે રજૂ કરતાં તેમણે જણાવ્યું કે, શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના રાજ્યારોહણના પહેલા જ વર્ષમાં આ કેળવણીવિષયક પ્રવૃત્તિમાં કાપ મુકાયો છે તે અનિષ્ટ છે, પુસ્તકાલય ખાતું એ તો આપણી સ્વરાજ્ય સંસ્થા છે. એ ખાતાને વેગ આપવાને અહીં કાપ મુકાનાથી એનો વેગ પાછો પડશે. પહેલાં, વર્ષે દશ મકાનો બધાતાં, એને માટે ૧૦,૦૦૦ ની રકમ રખાતી. પણ હવે ૨૦૦૦ રખાશે. આ નીતિ અમલદારને શોભા આપનારી નથી. પણ પુસ્તકાલય ખાતાના અમલદારે તો પ્રત્નજનો સાથે હવે મળે છે. એઓ પણ ચોંતારને પ્રત્નના સેવક માને છે.

ઉપરથી દરખાસ્તને પાછરાવાળા શ્રી. પ્રહ્લાદજી પંડ્યાએ અનુમોદન આપતાં તે સર્વાનુ-મતે પસાર થયો હતો.

તેરમો ઠરાવ—પ્રમુખસ્થાનેથી બ્યરચાપક મંડળ નીમવાને લગતો રજૂ થયો હતો જે બીનચર્ચાએ પસાર થયો હતો.

ચૌદમો ઠરાવ—મહિલા પુસ્તકાલયોનાં મકાનોને લગતો નવસારીવાળા શ્રી. કમનજી દેસાઈએ રજૂ કરતાં જણાવ્યું કે, આજે કેળવણીની પ્રગતિ થતાં મહિલા પુસ્તકાલયોની અતિ આવશ્યકતા છે. સાર્વં પુસ્તકાલયોમાં ઓછા પુસ્તકો લેવા આવતાં સંકેતાય છે. વળી મહિલા પુસ્તકાલયોનાં મકાનો બાંધવા માટે લોકમદદ એકઠી થઈ હોવા છતાં મકાન બાંધવામાં અનેક અગવડો પડે છે. એના ઉકેલ માટે ઉપલો ઠરાવ રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. આ ઠરાવને વાધોડીઆ-વાળા શ્રી. મંગળદાસ પોલાએ અનુમોદન આપ્યા પછી તેને સા. જયવતીબેન દેસાઈએ વિશેષ અનુમોદન આપતાં જણાવ્યું હતું કે, મારી પહેલાં જે બે ભાષાઓએ જણાવ્યું છે તેમને મારો ટેકો છે ગામે ગામ મહિલા પુસ્તકાલયો માટે મકાન બાંધવાનું. આ પ્રવૃત્તિમાં બહેનો પાછળ રહી ગઈ છે. પરંતુ અત્યારસુધી જમાનો એવો હતો. એમાં દોષ કાઢતો નથી. દેશની ઉન્નતિ તેની પ્રજા પર આધાર રાખે છે. અને પ્રજાની ઉન્નતિ તેને અપાતી કેળવણી

પર અવલંબે છે. આ કેળવણીનો મુખ્ય આધાર માતાઓ પર છે, અને આ કેળવણી જેટલી માતાના હાથમાં છે તેટલી પિતાના હાથમાં નથી. આ રીતે જહેન લાવિ પ્રગતી ધડનાર હોવાથી તેમણે તેમનું જ્ઞાન વધારવું જોઈએ, અને તેમના જ્ઞાન દ્વારા તેમની પ્રગતિ સુધરતાં દેશ સુધરશે.

જહેનોએ ઉચ્ચ શિક્ષણ ન લીધું હોય તોય ચાલે. થોડું લખેલાં જહેનો પણ પુસ્તકોમાંથી એકેએક વિષયનું જ્ઞાન મેળવી શકે છે. ઇતિહાસ, ભૂગોળ, રાષ્ટ્રશાસ્ત્ર, શીવજી વગેરેને લગતું સાહિત્ય પુસ્તકોમાં જહેનો પ્રમાણમાં છે. ઘેર ખેડાં એ પુસ્તકો દ્વારા પણ ઉપલા વિષયોનું જ્ઞાન મેળવી શકાશે, ખીજાં કામો માટે જેમ વખત કાઢો છો, તેમ વાંચવા માટે પણ તમારે વખત કાઢવો જોઈએ. કેટલીક જહેનો વખત ન હોવાનું કહે છે. અલગત, તેમને ધરકામ કરવાનું હોય છે, પણ વાતો અને ગપાટામાં કેટલીક જહેનો જે વખત વીતાવે છે તે આવાં પુસ્તકોના વાચનમાં ગાળે તો ઘણું જ્ઞાન મેળવી શકે.

મહિલા પુસ્તકાલયનાં મકાનો તૈયાર કરાવવા માટે જહેનોએ પણ કામ કરવું પડશે. બાદ તેમણે અમદાવાદની જહેનોએ તેમને પડતી પાણીની અગવડો ટાળવા તેમણે સુધરાઈના પ્રમુખ સુધી તેઓ પહોંચી ગયાનો દાખલો દર્શાવતાં કહ્યું કે, તે જહેનો પ્રમુખને તેમનાં દુઃખો કહેવા એકત્ર થઈને ગઈ ત્યારે પ્રમુખે કહ્યું કે તમારી આ બધી વાતોથી તો મારું માથું દુઃખું; ત્યારે જહેનોએ કહ્યું કે, તમારું આટલાંથી જ ને માથું દુઃખું તો અમારા આ પાણીના દુઃખથી અમને કેટલું દુઃખ થતું હશે ?

એટલે હવે તો જહેનોએ દેશમાં શું ચાલી રહ્યું છે તે જાણવું જોઈએ. તેમણે તેમાં શોખો આપવો જોઈએ.

બાદ દરાવ સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો.

૫મો ઠરાવ—પારષદ મંડળના બંધારણમાં ઘટિત ફેરફારો કરવા સંબંધી ચોખ્ખો વિચારણા તે તજવીજ કરવાની જવાબદારી મંડળની કારોબારીને સોંપવા આજતોના હતો, જે પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ થતાં સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો.

સોળમો ઠરાવ—પુસ્તકાલયનાં મકાનો સરતા દરનાં કેમ થાય તેને લગતો હોષ્ટને તે માટે ચોખ્ખો તે કરવા સમિતિ નીમવાનો ઠરાવ પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ થયો હતો. આના સમયગાળામાં પ્રમુખશ્રીએ જણાવ્યું કે, પુસ્તકાલયનાં મકાન સરતા દરનાં થતાં જોઈએ. આ દરાવ મારા આગ્રહથી રજૂ થયો છે. સાર્વજનિક મકાનો આપણે રહીએ છીએ તેના જેવાં હોવાં જોઈએ. એ આપણા રહેઠાણના જેવાં નથી હોતાં. પુસ્તકાલયનાં મકાનો બાંધવામાં મહેલાતનું અનુકરણ ન થવું જોઈએ. મને બ્રિટિશ રાજ્યમાં બંધાતી શાળાઓનો અનુભવ છે. અત્યારે જે કિંમતમાં મકાનો થાય છે એથી અર્ધાં કિંમતમાં આપણને જરૂરી મગવડવાળાં મકાનો થઈ શકે. શ્રીમંત દેશાનું અનુકરણ આવાં કામોમાં ન થવું જોઈએ. એઓ ત્યાં વધુ પૈસા ખર્ચે છે તેમાં એવું કારણ હોય છે કે, તેઓ માત્ર એકજ વખત પૈસા ખર્ચે છે, પણ મજબૂત બાંધે છે. પરંતુ આપણી પાસે તો મૂડી નથી, પણ મજૂરી છે. અર્થશાસ્ત્રની રીતે પણ સરતાં મકાનો જરૂરનાં છે, આપણાં મકાનોમાં વપરાતા માલ દેશી હોવો જોઈએ. એટલે એ દેશી સાધનો અને મજૂરી વડે સરતાં મકાનો બાંધી શકાય. બ્રિટિશ સરકારમાં સરકારી બંધકામમાં દર ચોરસવારે ૪ થી ૫ રૂપિયા ખર્ચ ગણાય છે. પરંતુ મહાસલામતી સરકારે

સમિતિ નીમી તપાસ કરાવી તો દર ચોરસવારે ૦-૧૨-૦ થી ૧-૮-૦ સુધીનો અંદાજ નીકળ્યો. માંધીજીને આ વાતની જાણ કરવામાં આવી, પરંતુ તેમણે તો કહ્યું કે, ૦-૬-૦ થી વધારે ખર્ચ આવવોજ ન જોઈએ. એટલે પુસ્તકાલયના રક્ષણ માટે મકાનને ભલે છાપર હોય તોપણ ચાલે, એને ધાત્વાની જરૂર જેવું નથી હોતું. એના કોમ્પાઉન્ડમાં ઝાંઝના ચોતરે બેસી વાંચી શકાય એવી વ્યવસ્થા મકાનની આસપાસ થવી જોઈએ. બાકી આલીશાન મકાન બાંધવા એ તો બાપના બારમા જેવું છે. એક પહોંચી વળી શકે એવું ગામ અમુક જાતનું મકાન બાંધે માટે બધાંજ ગામે તેવાં બધાંજ એ નીતિથી તો ક્યારેય જનાં પુસ્તકાલયો પહોંચી વળી શકે નહિ. બાદ હરાવ સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો.

સત્તરમો ઠરાવ—મકાન બાંધવા ખાતા તરફથી મંજૂરી મળ્યા છતાં તે બાંધવામાં થતી અન્ય મુશ્કેલીઓ નિવારવા માટે યોગ્ય તે કરવાને લગતો કડીવાળા શ્રી. મહેતલાલ ર. દવેએ રજૂ કર્યો હતો. જેને શ્રી. નાનજીભાઈ જેડીદાસ પટેલે અનુમોદન આપતાં તે સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

છેલ્લા ૧૮, ૧૯, ૨૦ ઠરાવો અભારદર્શનને લગતા હોઈને તે પણ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યા હતા.

પ્રમુખશ્રીનો ઉપસંહાર

ઠરાવોનું કામકાજ પૂરું થઈ રહ્યું બાદ ઉપસંહાર કરતાં પ્રમુખશ્રીએ જણાવ્યું કે, ઠરાવો રજૂ કરનાર તેમ જ અનુમોદન આપનારાઓએ ટૂંકું મુદ્દાસર વિવેચન કરવાથી આપણું કામ ધણું સરળતાથી પાર પડ્યું છે. મને ખૂબ લખાણનો કંઈક અનુભવ છે તે પરથી કહું છું કે, આપણી ભાષા જ ટૂંકી અને મુદ્દાસરની છે આ માટે હું એ સૌને ધન્યવાદ આપું છું.

આપણે પસાર કરેલા ઠરાવોમાંના ધણા શ્રીમંત સરકાર સમક્ષ માગણીના રૂપમાં છે. આપણને જરૂરી નાણાં મેળવવાં જોઈએ. સરકાર પાસે પણ માગણી કરવી જોઈએ. આવાં કામોમાં પૈસા વગર નહિ ચાલે. નાણાંની માગણીથી પુસ્તકાલયનું બોમ્બુ જીલ્લું કરી શકેશો, પરંતુ એનો પ્રધાન ઉદ્દેશ તો જ્ઞાનપ્રસારનો હોવો જોઈએ. પુસ્તકાલયોની સાર્થકતા ત્યારે જ થશે, જ્યારે ઠેર ઠેર જ્ઞાનપરબોમાંથી જ્ઞાનમૂખ્યાંઓને જ્ઞાન મળશે.

વળી પુસ્તકોની પસંદગી પણ અતિ અગત્યનો પ્રશ્ન છે. આ પુસ્તકાલયોમાં જ્ઞાનરૂપી અમૂલ્યને બદલે કંઠાય એર પણ અપાર્થ જાય. આવાં કામો સ્વાવલંબનથી કરવાં જોઈએ. ગામના ભણેલાઓ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં રસ લઈ અલગ ભાષાઓમાં વાચનરસ કેળવે તો જ આ પ્રવૃત્તિ સફળ થાય. અલગરૂપી જગમાં ચેનન લાવવાની ખાસ જરૂર છે.

છેલ્લા વરસમાં મને સરકારી અમલદારોનો પરિચય થયો છે. સારામાં સારા અમલદારોનાં માનસ પણ એવાં ધર્માઈ ગયેલાં છે કે તેઓ પ્રજાનાં માનસ-સંજવડ સમજી શકતા નથી. તેઓ તો પ્રજાજન દલીલ કરવા બાંધ તો પણ ચીકણ છે, જાણે ઉપકાર ન કરતા હોય ! તેઓ તો જાણે પગાર મળવા છતાં કમ્પાણી કરવા નીકળ્યા છે ! પરંતુ સેવાભાવથી જે યશો તે પગારદારથી ઘર્ષ શકવાનું નથી.

એટલે આપણે જ્યાં સુધી સ્વાવલંબી નહિ બનીએ, બીજા માગતા રહીશું, અરજીઓ કર્યાં કરીશું, ત્યાં સુધી સ્વગમ્ય સિદ્ધ નહિ કરી શકીએ. પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં પણ સ્વચાલ્ય માટેની તાલીમ છે જ.

આદ વંદે માતરમ્ નું ગીત ગરાર્થ અધિવેશનનું કાર્ય આ રીતે સફળતાપૂર્વક પાર પડ્યું હતું.

ત્યારબાદ કારોબારી વ્યાયામશાળાના વિદ્યાર્થીઓએ અંગકસરતના પ્રયોગો કરી બતાવ્યા હતા. રવિવારનો રાતનો કાર્યક્રમ

બીજો દિવસે પણ રાત્રે રંજન કાર્યક્રમ યોજાયો હતો. તેમાં આજે તો ખાસ વિશિષ્ટતા હતી. ગઈ કાલે એકલા પડેલા લોકસાહિત્યકાર શ્રી. રામચુરાને તેમના જોડીદાર શ્રી. ગઢવી મેરૂભા મળી ગયા હતા. એટલે ચિકાર ભરાઈ ગયેલ “મોતી મંડપ”નાં સભાજનોએ ખૂબ આશા રાખેલી. અને તે ફળી પણ ખરી.

શરૂઆતમાં તો જુદા જુદા શિક્ષક બંધુઓએ વિવિધ ગાન દ્વારા સભારંજનની શરૂઆત કરી હતી. તે થઈ રહેતાં ગઢવી શ્રી. મેરૂભા મંડપ પર આવી હાજર થતાં સૌએ તેમને વધાવી લીધા હતા. અને પછી તો તેમણે એમની હલકદાર વાણીમાં અને ઉત્તમ છટાભરી કવિત્વયુક્ત લોકગન્યૂનિને સ્પર્શતી સુંદર કથા શરૂ કરી હતી. વચ્ચેવચ્ચે તેઓ એવા ઉપદ્રાઓ રજૂ કરતા હતા કે જેથી સૌ સભાજનો એમનાં એ કથાનકો સાંભળી ખુશ ખુશ થઈ જતા હતા. એઓશ્રીએ રજૂ કરેલા “વર તરીકે માંધીજી”એ તો સૌના મોંએથી વાહવાહના પોક રો કરાવ્યા હતા અને એમની વાર્તા કહેવાની શૈલી અને છટા તેમજ તેને આધુનિક સંમતના વહેણ સાથે ધટાવવાની કળાથી સૌ મુગ્ધ બની ગયા હતા.

ગઢવી શ્રી. મેરૂભાનો આ કાર્યક્રમ પૂરો થતાં તેમણે શ્રી. રામચુરા સાથે સરસ લોકદ્રુહા પણ માર્ષ સંભળાવ્યા હતા. છેલ્લે મોડી રાત્રે સાં વંદેમાતરમ્ નું ગીત ગાઈ વીખરાયા હતા.

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી શરૂ થયેલ સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ ન. અમીન સ્મારક ફંડ

(મોઢે મુષ્ટેખર, આંકડોખર તથા નવેખરમાં ભરાયેલી રકમ)

પાછલો સરવાળો : રૂ. ૫૩૧-૨-૦

૫૫	સા. પુસ્તકાલય,	ઉત્તરાંજ	તા. શિનોર	૪-૦-૦
૫૬	”	આમલોડ	તા. વિગપુર	૬-૮-૦
૫૭	”	ફલ્લ	તા. વિગપુર	૧-૮-૦
૫૮	”	કડા	તા. વિસતંગર	૧૦-૦-૦
૫૯	”	લુણવા	તા. ખેરાળુ	૩-૦-૦
૬૦	”	ડોસબા	તા. મંજિરોળ	૧૫-૦-૦
૬૧	”	આણસદ	તા. પાદરા	૧-૪-૦
૬૨	”	દેવળા	તા. વિગપુર	૫-૦-૦
૬૩	”	ભાડ	તા. આંભા	૨-૦-૦
૬૪	”	કરજળુ	તા. કરજળુ	૨૫-૦-૦
૬૫	”	પંડુરમા	તા. વિગપુર	૨-૦-૦
૬૬	”	આનંદી	તા. શિનોર	૫-૦-૦

૬૧૦-૧૪-૦

વર્ગદા
તા. ૩૦-૧૧-૩૯ }

મણિલાલ મં. કાશીવાળા
રામભાઈ કા. પટેલ

મંત્રીઓ, વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ.

સફળતા ઇચ્છતા સંદેશાઓ

[પરિષદની સફળતા ઇચ્છતા અનેક સંદેશાઓ પરિષદને મળ્યા હતા, તેમાંના મુખ્ય અને અગ્રગણ્ય સંદેશાઓ આ નીચે આપ્યા છે.—તંત્રી]

મુંબઈ, તા. ૧૫-૧૦-૩૯

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદના સાતમા અધિવેશન પ્રસંગે હાજર રહેવાનું આમંત્રણ તો મળ્યું પણ મારે તે દિવસોએ અબઘાબઘ જવાનું હોવાથી તમારા આમંત્રણનો સ્વીકાર કરી શકતો નથી તે માટે દિલગીર છું.

પરિષદ અને તેને અંગે ભરાતા પ્રદર્શનને સફળતા ઇચ્છું છું. સિ.

વલ્લભભાઈના વંદેમાતરમ
(સરદાર પટેલ)

મુંબઈ, તા. ૧૭-૧૧-૧૯૩૯

આપના આમંત્રણ માટે આભાર—આપની પરિષદ સફળતાપૂર્વક પાર પડે અને પ્રજામાં ઘાનનો પ્રકાર ફાલે એમ ઇચ્છું છું. આપની સમિતિનો આભાર માનું છું, અને પરિષદની સફળતા આદું છું.

સિ. આપની

ગંગાબહેન પટેલના વંદેમાતરમ

મુંબઈ, તા. ૪-૧૦-૩૯

" વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદનું સાતમું અધિવેશન ઝારોળા મુકામે મળવાનું તે જાણ્યું અધિવેશનને સંપૂર્ણ સફળતા ઇચ્છું છું. "

સિ.

લિલાવતી મુનશીના બહે.

વર્ધા, તા. ૧૫-૧૧-૩૯

" મારી ખાતરી છે કે નરહરિભાઈના અધ્યક્ષપદ નીચે આ પરિષદ જરૂર સફળ થશે અને પ્રગતિ માટે આગળના પગલાનું માર્ગદર્શન કરશે. "

સિ. સેવક

કિશોરલાલ ઘ. મશરૂવાળાના વંદે.

સ્વરાજ આશ્રમ, વેડછી, તા. ૧૨-૧૧-૧૯૩૯

(૧)

ઝારોળા પુસ્તકાલય પરિષદનું આમંત્રણ મળ્યું. ઉપકાર માનું છું. તેજ દિવસોમાં મારે પ્રાંતીય પ્રો. શિ. બોડની સભા માટે જવાનું હોવાથી હાજર રહી શકીશ નહિ તે માટે દિલગીર છું.

સ્વ. મોતીભાઈ સાહેબે ગયે વર્ષે અમારી ખોડને વડોદરા રાજ્યનાં કેટલાંક ગ્રામ-પુસ્તકાલયો ખતાવ્યા હતાં. તેમાં ઝારોળા પણ આવ્યું હતું. આ પરિપદમાં તેઓશ્રીનું સ્મરણ સૌને દોરશે. હું એવું સમજું છું કે આ કાંઈ ચર્ચા કરનારી પરિપદ નથી, પણ એક તપસ્વીના અમૂલ્ય વારસો કેવી રીતે શોભાવવો તેની વિચારણા કરવા તેના વારસો ભેગા મળ્યા છે.

પરિપદને હૃદયપૂર્વક સકળતા ઇચ્છું છું.

(૨)

આ પરિપદ પ્રસંગે સ્વ. મોતીભાઈ સાહેબનું સ્મરણ થયા વિના રહેતું નથી. આવી પરિપદ અને આવું પ્રદર્શન એ તેમના આત્માને કળૂણ થાય તેવું ગ્રાહ છે.

તેમણે પોતાના હૃદય દિવસોમાં પુસ્તકાલયપ્રચારનો પોતાનો કિંમતી અનુભવ મને અને મારા સાથીઓને લખાવવા કેવા ઉત્સાહથી પ્રયત્ન કર્યો હતો તે આજે વાદ આવે છે, અને તેમનો આત્મા તૃપ્ત થાય તેવું હજી કંઈ થઈ શક્યું નથી એ ભાનથી અત્યંત દુઃખ થાય છે. પણ મોતીભાઈની મૂર્તિ આખા આગળથી કદી ખસે તેમ નથી અને ન્યાં સુધી ગામડે ગામડે સારાં પુસ્તકોનાં મંદિરો સ્થપાય નહિ અને તે પુસ્તકો વાંચનાં સમજે તેટલી સાક્ષરતા લોકોમાં આવે નહિ ત્યાંસુધી તે મૂર્તિ સમક્ષ ગુન્હેગારને રૂપે જ ઊભા રહેવું પડશે.

ઝારોળા પરિપદને અંતઃકરણથી સકળતા ઇચ્છું છું.

જીગતરામ દવેના વંદેમાતરમ,
(પ્રમુખ, ગુજરાત પ્રૌઢ શિક્ષણ ખોડ)

એલેક્ઝિઝ કેમિકલ વર્ક્સ લિ. વડોદરા, તા. ૧૩-૧૧-૩૯

વિ. આપનું આમંત્રણ પરિપદમાં હાજર રહેવા બદલ મળ્યું. હાજર રહેવા માટે ધણી ઇચ્છા છતાં શારીરિક અસ્વસ્થતાને લીધે આવવા દિંમત ઠરી ચકતો નથી. આવા જન-હિતકારી કામ માટે આપના કાર્યકરોને મારાં હાર્દિક અભિનંદન છે પરિપદને ફતેહ ઇચ્છું છું.

લિ. આપનો ભાઈલાલ અમીનના વંદન

એલેક્ઝિઝ કેમિકલ વર્ક્સ લિ. વડોદરા, તા. ૧૩-૧૧-૩૯

આપનું આમંત્રણ ઉક્ત પરિપદમાં હાજર રહેવા માટેનું મળ્યું. અન્ય રોકાણને લીધે હાજર રહેવાશે નહિ તે માટે આપની ક્ષમા ચાહું છું. આપને તથા વ્યવસ્થાપક મંડળને આવા નોકસિતના કામ માટે અભિનંદન આપું છું. પરિપદના કામને ફતેહ ઇચ્છતો આપનો

વલ્લભભાઈના વંદન

મુંબઈ, તા. ૭-૧૧-૩૯

ભાસ્કરજી તાલુકાના ઝારોળા ગામે ચંદ્રુ માસની તા. ૧૮-૧૯ મીના રોજ વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિપદનું સાતમું અધિવેશન ભરાવાનું છે તે સમાચાર જાણી મને ધણી સંતોષ અને આનંદ થયો છે. પ્રમાણમાં આવા નાના અને દૂરમાં આવેલા ભાગમાં પરિપદ ભરવાની જોખમદારીવાળી પ્રવૃત્તિ ત્યાંના ઉત્સાહી શ્રદ્ધાળુ વગેરેએ ઉપાડી લીધી છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ થયે છે. આવું સ્થળ પસંદ કરવાની સગવડ મળી શકી છે તે

કારણે 'રિપનો લાભ નહિ લઈ શકું' તે બદલ દિલ્લગીર છું. આપણા સંપૂર્ણ અને મારા માનિભૂષણ વડીલ શ્રી. નરહરિભાઈના નેતૃત્વ નીચે અધિવેશન સર્વાંશે સફળ નીવડે એવી અંતઃકરણથી ઇષ્ટપ્રાર્થના કરું છું.

આપનો

કેશવ હ. શેઠ

અમદાવાદ, તા. ૮ નવેમ્બર ૧૯૩૯

“ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો જ્ઞાનામૃતની પરબો છે. તે સ્થાપનાનો હેતુ પાર પડે અને તે દરહંમેશ આલુ રહે તે માટે સામગ્રી પૂરી પાડનારા લેખકો, તે એકત્ર કરી આપનાર ધનિકો અને રાજ્યમંત્રીઓ, તેમાં વ્યવસ્થા રાખનારા અધિકારીઓ તથા જ્ઞાનપિપાસુ વાંચક-વર્ગના પ્રતિનિધિઓ એકત્ર મળી વિચારવિનિમય કરી પરસ્પરના સહકારથી પ્રત્યેક વર્ગને નડતી અડચણોનો ઉકેલ કાઢે એ અતિ આવશ્યક છે. તેથી વડોદરાના યુ. સ. સ. મંડળની એ સર્વ વર્ગોના પ્રતિનિધિઓની થોડા થોડા વખતને અંતરે પરિષદો ભરવાની યોજના અભિનંદનીય છે અને હું અંતઃકરણપૂર્વક ઇચ્છું છું કે સર્વાન્તર્યામી પ્રભુની કૃપાથી વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદનું આ સાતમું અધિવેશન ઉપરોક્ત સર્વ વર્ગોના સહકારસાધનમાં પ્રગતિકારક નિવડે इति शिवम् ॥

લિ. આપનો શુભેચ્છક

પ્રહલાદ અં. દીવાનજી

(અમદાવાદ રમેલ કોઝ કોર્ટના જજ)

અમદાવાદ, તા. ૧૬-૧૧-૩૯

જો કે પ્રત્યક્ષ ત્યાં આવી શકતો નથી છતાં અધિવેશનનાં ફતેહ માટે હું પરમાત્માને પ્રાર્થના કરું છું. અધિવેશનો દ્વારા પુસ્તકાલયોની સંખ્યા તેમજ કેટલેક અંશે સંગઠન પણ થઈ શકું છે. છતાં કહી શકું કેરવડું રહેશે, એમાં સંશયિતા તેમજ પરસ્પર સંઘર્ષ પામવાનો છે. પ્રાંતના પુસ્તકાલયોમાંથી ગામેને પુસ્તક તેમ જ આર્થિક સહાય ખરે વખતે જી શકે એમ થવાની ખાસ જરૂર છે. સહકાર ઉપર્યોદીઓ નહિ પરંતુ સંજીન હોવો જોઈએ.

માત્ર એ દિવસ મળી લાપણો તથા આનંદ કરી છૂટા પડ્યા કરતાં એક કામ હાથ ને ધરી ધીરે ધીરે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના વકાસ તેમ જ કેળવણીની પૂર્તિ કરવાનો ઉદ્દેશ નાર પાડવા તરફ તેમજ અસ્થિતિમાં આવેલાં પુસ્તકાલયો ગામલોકોને વધારે ને વધારે માકરો અને તેમનું આમજીવન વધારે લાભદાયી, ફળદાયી અને સુખી બનાવે એ માટે પ્રયત્ન-શીલ થવું જોઈએ. આમ પુસ્તકાલય તરફ આમના લોકોને આકર્ષવા સંજીન પ્રયત્નો થવાની જરૂર છે.

આશા છે આપ તથા પ્રમુખશ્રી સચાલકોની સહાયથી એ દિશામાં યોગ્ય પગલાં લેશે એવી શુભેચ્છાપૂર્વક વિરમું છું.

લિ. આપનો

નાનાસાઈ અંદશીખર દીવાનજી

(લાયબ્રેરીઅન સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી)

વડોદરા, તા. ૧૪-૧૧-૩૬

“ પુસ્તકાલય એ અમૂર્ત પણ પ્રતિભાશાળી મહાનુભાવ સાક્ષરોનું સર્વોત્તમ સ્થાયી સંમેલન છે. એમાં અનેક સાક્ષરો, પંડિતો, કવિઓ, રાજનીતિજ્ઞો, વિવેચકો અને પ્રખર વક્તાઓનું અદ્ભુત દર્શન થાય છે. એમનો સંપર્ક સાધીને ઘણા મનુષ્યો કૃતકૃત્ય થયા છે. એમની સાથે મૂક વાર્તાલાપ કરવાનો પ્રસંગ એ જીવનની ધન્ય ક્ષણો છે, એ ક્ષણોનો સંકુપ-યોગ કરનાર જગતમાં કદી દુઃખી થતો નથી, એટલું જ નહિ પણ એ અમૂર્ત સાક્ષર મંડળમાં પ્રવેશ પામી અમર થઈ જાય છે. એને માટે સુયોગ સાધી આપનાર પુસ્તકાલય પરિષદ સર્વદા સર્વથા સફળ નીવડે એજ આભરણિકા છે.

જગજીવનદાસ કયાળજી મોદી.

મહેસાણા, તા. ૧૮ નવેમ્બર ૧૯૩૬

પાંચ વર્ષના અંતરે ભરાનારા સાતમા પુસ્તકાલય અધિવેશનની તમામ રીતે કૃતેહ ઇચ્છું છું. આવા પ્રસંગે માત્ર પુસ્તકાલયોના પ્રાણ સમા શ્રી, સદ્ગત મોતીભાઈ સાહેબની ગેર-હાજરી યાદ આવે છે, પ્રભુષ્ઠા જળવાન છે.

અમે મહેસાણા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી મોકલેલ ઠરાવો સહાનુભૂતિથી વિચારવા આમહવેપૂર્વક આપ સર્વેને નમ્ર વિનંતિ છે, એજ વિનંતિ,

લિ. આપનો

જેઠાલાલ એલ. પટેલ

વડોદરા રાજ્ય ૭ મી પુસ્તકાલય પરિષદનો આવક ખર્ચ (ઝારોળા)

જ

ઉ

૮૪-૧૩-૯ સામાન હરાજીના	૯-૩-૬ પોસ્ટેજ ખર્ચ
૧૮૧-૦-૦ પ્રતિનિધિ શીના	૧૩-૧૩-૦ ઇંટીજન્ટ ખર્ચ
૪૩૧-૦-૦ સ્વાગત સભ્યોની શીના	૨૧૮-૧૪-૦ મંડપ ખાતે
૩૨૪-૦-૦ ભોજન શીના	૪૬-૨-૩ સફાઈ ખાતે
૨૬-૦-૦ પ્રેક્ષક ભોજન શીના	૩૬-૧૦-૦ બત્તી ખાતે
૧૦૧-૦-૦ ગામ સમસ્ત મદદના	૨૩૦-૧૦-૯ સ્વાગત ખાતે
૨૦૦-૦-૦ વડોદરા પ્રાંત પંચાયત મદદના	૧૮-૩-૦ મુસાફરી ખાતે
૧૩૫૦-૧૬-૯	૧૩-૮-૦ દૂરના
૨૭૨-૮-૬ બાકી આપવાના	૪૫-૦-૩ પ્રદર્શન ખાતે
૧૬૨૩-૬-૩	૧૫-૧૧-૯ પરચુરણ ખર્ચ ખાતે
	૧૫૮-૧૪-૦ ગ્રેસ ખાતે
	૭૭૦-૮-૯ રસોડાના
	૪૫-૪-૦ રાજ્ય પુ. મંડળને પ્રતિનિધિ શી
	ખાતે શી બંધારણ અન્વયે આપ્યા
	૧-૦-૦ પ્રતિનિધિ શી ખાતે જોડો આપ્યો
	૧૬૨૩-૬-૩

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોને—

હમી પરિષદે કરેલા ઠરાવોની અમલ બજાવણી કેવી રીતે કરશે ?

રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની ખીલવણીનો મોટો આધાર પુસ્તકાલયોના ચાલકોના હાથમાં છે. પુસ્તકાલયોની પ્રગતિ ધીમે ધીમે પણ સગસ રીતે આગળ વધતી જાય છે, તે તો આપણે ઝારોળા મુઠામે જરાયથી હમી પુસ્તકાલય પરિષદમાં થયેલા કામકાજ ઉપરથી જોઈ શક્યા હોઈએ. પુસ્તકાલયની પ્રગતિ સાધવા પરિષદો એ એક અણમૂલું સાધન છે. આવી પરિષદોથીજ એકબીજાઓની મુશ્કેલીઓ સમજવા ઉપરાંત તે ફર કરવાનાં ઉપાયો શોધી શકીએ છીએ. ઝારોળાની પરિષદે કરેલા ઠરાવો તે પણ મુશ્કેલીઓનો ઉકેલ છે. એ ઠરાવો પૈકી જે ઠરાવો પુસ્તકાલયોના ચાલકોએ અમલ કરવાનાં છે, તેનાં અમલ આપણે કેવી રીતે કરીશું, અને એ અમલ પૂરેપૂરો કરી, આવતાં આઠમી પરિષદમાં તેનો કેવો હિસાબ આપીશું તે વિષે આજથી પુસ્તકાલયના ચાલકો વિચારતા થઈ જાય. ઠરાવોમાંના મુખ્ય એક પછી એક આપણે વિચારીએ:—

હમો ઠરાવ ગ્રામ જનતાને સારામાં સારું વાચન કષ્ટ રીતે આપી શકીએ એ વિષેનો છે. આપણા સૌ પુસ્તકાલયના કાર્યકર્તાઓ આ વિષે આજથીજ વિચાર કરતાં થઈ તેનો અમલ કરતા અને તો બે ત્રણ વર્ષમાં તો એક પણ ગામકું થોડા સાધન છતાં પણ સારામાં સારું વાચન પૂરું પાડી શકવા શક્તિમાન બની શકે તે માટે સહકારથી જૂથ પાડી જૂથનાં ગામો, એક ગામ શ્રી. રમણજીલ દેસાઈનાં પુસ્તકો તો એક ગામ શ્રી. મુનશીનાં પુસ્તકો, એક ગામ ઇતિહાસનાં તો એક ચરિત્રો, એક ગામ ધાર્મિક તો એક ગામ પ્રકીર્ણ વિષયનાં પુસ્તકો મંગાવતા થઈ જાય અને આખા વર્ષમાં એ બધાં પુસ્તકો અરસપરસ ગામડાંમાં આપી ઉપયોગ કરાવે તો એ જૂથનાં તમામ ગામોને તમામ પુસ્તકોનો લાભ મળતો થઈ જાય.

હમો ઠરાવ સ્વ. શ્રી. મોતીલાલ અમીન રમારક અંધમાળા અને તેમનું રમારક સંપૂર્ણ કરવા વિષેનો છે. આ માટે આજ અંકમાં રમારક અંધમાળા વિષે અપીલ પ્રસિદ્ધ કરી છે. તે વાંચી એકેએક પુસ્તકાલયના ચાલકો તેના ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવી દે. અને રમારક ફંડમાં રકમ ન મોકલાવી હોય તો હવે તુરત મોકલી એ મહાપુરુષનું એ રીતે ઋણ અદા કરે.

હમો ઠરાવ શિષ્ટ વાચનના પ્રચાર માટે કેવી યોજનાઓ કરવી તે છે. આ ઠરાવનું મહત્ત્વ હવે સમજાવવાનું ન હોય. આ ઠરાવ પ્રાંતિક મંડળો, મદાલ મંડળો અને જૂથમંડળો ઉપાડી લે અને આવતા પરિષદ ટાંકણે આપણે સૌ કોઈને બતાવી આપીએ કે શિષ્ટ વાચનનું પ્રચાર માટે હવે ઠરાવ કરવાની જરૂર નથી. અને એ તો ત્યારેજ બને કે સૌ કોઈ આ પ્રમાણે યોજના કરી શિષ્ટ વાચનના પ્રચાર માટે કામ કરવા લાગી જાય.

પરિષદે કુલ ૨૦ ઠરાવો કર્યા છે. તેમાં ૮ ઠરાવ શ્રીમંત સરકારને સાર કરી તેનો અમલ કરાવવાના છે અને ૩ ઠરાવો પુસ્તકાલયના ચાલકોમાં સાર કરી તેનો અમલ કરાવવાના છે. આપીના ૬ ઠરાવો પૈકી ૬ ઠરાવો ઔપચારિક છે ને ૩ ઠરાવો દોરવણી કરતાં મંડળોએ વિચારી યોજનાઓ કરવાના છે. આ બધા ઠરાવોમાં પુસ્તકાલયોના ચાલકોએ ઉપરના ત્રણ ઠરાવોનો અમલ કરવાનો છે. તેનાં અમલ બજાવણી માટે આ દિશામૂલ્ય છે. આરા રાખવામાં આવે છે કે સૌ પુસ્તકાલયના ચાલકો એની અમલ બજાવણી કરતા થઈ જશે.

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ
૦/૦ પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ
સવધુરા વડોદરા.

મણિલાલ મંગળજી કાશીવાળા
રામભાઈ કાશીલાલ પટેલ
મંત્રીઓ

સા. પુ. ગંભીરાના મકાનની ખાતક્રિયા

ગંભીરા તા. ભાદરણના સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના મકાનની ખાતક્રિયા ગયા માસની તા. ૨૨ ના રોજ વડોદરા રાજ્ય વિધાધિકારી મે. રા. રા. જ્યોતીન્દ્ર મહેતા સા. ના શુભ હસ્તે કરવામાં આવી હતી.

આ સમારંભ પ્રસંગે વડોદરાથી શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર મહેતા તેમજ સૌ. સંસ્થાપક મહેતા ખાસ પધાર્યા હતા. ઉપરાંત વડોદરાની મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ શ્રી. હોરા, પુસ્તકાલય ખાતાના આસિ. ક્યુરેટર શ્રી. ઉમેદભાઈ સા., તેમજ વડોદરા પ્રાંત પુ. મંડળના મંત્રી શ્રી. ચિમનભાઈ દ. અખીન અને વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ પણ ખાસ હાજર હતા. ભાદરણ મહાલ શાળાધિકારી શ્રી. ત્રિલુવનદાસ દલપતરામ જોષી તથા શ્રી. રણુભોજભાઈ પટેલ પણ હાજર હતા.

સમારંભની સાર્વજનિક ગંભીરાના નૂતન ગ્રામ વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓએ સંગીતના સુંદર સંરોદોથી કરી હતી, આ ગીતની અસરથી સંપૂર્ણ શાન્તિ છવાઈ ગઈ હતી.

બાદ ગંભીરાના જીણીતા કાર્યકર્તા અને ત્યાંના નૂતન વિદ્યાલયના સંચાલક શ્રી. છગન-ભાઈએ પધારેલા મહેમાનોનો પરિચય કરાવી શ્રી. મહેતા સાહેબની સાહિત્યપ્રિયતા તેમજ તેમની વિદ્વત્તા અને શિક્ષણશાસ્ત્રના કાર્યોનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો.

આગળ ચાલતાં તેમણે પુસ્તકાલયનું મકાન બાંધવાને લગતી વિગતો રજૂ કરી હતી. અને ત્યાંના વિદ્યાલયનો આછો પરિચય આપ્યો હતો.

બાદ મે. રા. રા. મહેતા સાહેબે બોલતાં જણાવ્યું કે, આ કાર્ય માટે મને માન આપવા માટે હું આપનો આભારી છું. આપણા વડોદરા રાજ્યનાં ગામો, પાસેનાં બ્રિટિશ હિંદનાં ગામો કરતાં વધુ પ્રગતિશીલ છે તેનાં બે કારણો છે: (૧) ફરજિયાત મફત પ્રાથમિક શિક્ષણ અને (૨) પુસ્તકાલયો.

આ બંને બાબતોમાં આપણે આગળ છીએ. આ પુસ્તકાલયના નવીન મકાનનું ખાત કરવા માટે મને હર્ષ થાય છે. મકાન બાંધતાં પુસ્તકાલયની ઉપયોગિતા વધશે અને કેળવણીના કાર્યમાં એ સારું કામ આપશે.

આગળ ચાલતાં તેમણે કાર્લાઈલનું વચન ટાંકી જણાવ્યું કે, વિશ્વવિદ્યાલય કરતાં પણ પુસ્તકાલયોના વધુ ફાયદા છે. વિશ્વવિદ્યાલયમાં તો પૈસા-સાધન હોય તોજ જવાય. પરંતુ ગામમાં પુસ્તકાલય હોય તો તેથી વિશ્વવિદ્યાલયનો અર્થ સરે છે. એ પુસ્તકાલયમાંનાં પુસ્તકો દારા જ્ઞાન મળી શકે છે.

ગામમાં પુસ્તકાલય ન હોય તો કેળવણીને ઉત્તેજન મળે છે અને તેથી ઉન્નતિ સંધાય છે, એ માટે પુસ્તકાલય જરૂરનું છે.

આગળ ચાલતાં ગામની સ્વાસ્થ્ય અને પ્રવૃત્તિઓનો ઉલ્લેખ કરતાં તેમણે જણાવ્યું કે, ગામલોકો સ્વાસ્થ્યથી કામ કરશે તોજ કામ આગળ વધશે. આવાં કામોમાં સરકાર પર બહુ આશા નહિ રાખવી જોઈએ, અને તમારા જાતે કરેલા કામની સરકારને ખાતરી થતાં તે તમને મદદ કરશે. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં પણ એમજ છે.

તમારા ગામની સ્વચ્છતા જોઈ મને અતિ આનંદ થયો છે.

બાદ શ્રી. હોરાએ કેટલુંક વિવેચન કર્યું હતું.

ત્યારબાદ ખાતવિધિ કરવા માટે વિદાંતિ કરવામાં આવતાં શ્રી. મહેતા સાહેબે તે ક્રિયા કરાવી હતી, અને બપોરે બે વાગ્યા બાદ તેઓ પોતાને અગત્યનું કામ હોવાથી વડોદરા વિદાય થયા હતા.

અયોર પછીના કાર્યક્રમમાં, સમૂહકાંતણ અને અંતકડીઓનો હતો. નાનાં નાનાં બાળકો ગદેસાધથી ગળે રમત કરતાં રેંટિયો કાંતતાં ત્યારે રેંટિયા પ્રત્યે ગમે તેવી અશ્રદ્ધા રાખનારને પણ તેમાં શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય તેમ લાગતું હતું. અને રાષ્ટ્રીય તેમજ લોકગીતોની અંતકડીઓ ગવાતી ત્યારે કોઇ ઓર ભાવના જન્યૂત થઇ આવતી.

રાત્રે રંજનકાર્યક્રમ જેવું હતું. તેમાં વિદ્યાર્થિના ગરબા અને સંવાદો મુખ્ય હતા. રાજ્યના એક ખૂબો વસતા આવા નાના ગામડામાં કલાત્મક રીતે ગવાતા ગરબાનું સુંદર દર્શન થતું હતું તેમાં પણ ખાસ કરીતે બાળાઓએ પૂજારણનો જે ગરબો દીપકો હાથમાં લઇને ગાયો તે તો ખરેખર, આદરણીય હતો.

સંવાદોમાં ગ્રામજીવનના પ્રશ્નોને રૂપરંજિત સંવાદો યોજવા હતા, જે વિદ્યાર્થીનાં બાળકોએ અનુકરક રીતે બજવી બતાવ્યા હતા.

બાદ રાત્રે અગીઆર વાગે સમારંભ પૂર્ણ થતાં વહેતાતરંગનું ગીત ગવાઇ સા વિસર્જન થયા હતા.

સા. પુ. પાનસરના મકાનનું ઉદ્ઘાટન

પાનસર તા. કલોલમાં બધાયેલા શેઠ છોટાલાલ મૂળઅંદાસ પુરતકાલયના નવીન મકાનની ઉદ્ઘાટનક્રિયા તા. ૧-૧૨-૩૬ને આશ્રે વડ ૧૦ને સોમવારે હાલ મુંબાઈનિવાસી પાત્ર મૂળ વતની લાંબજીવ તા. મહેસાણાના શ્રી. ચંદુલાલ મણિલાલ શાદના શુભ દરતે ખાસ તૈયાર કરવામાં આવેલા સુશોભિત મંડપમાં સવારના ૧૦ દશ વાગે યર્ષ હતી. ગામના તથા આસપાસના ગ્રામજનો તથા બહુને સારો સંખ્યામાં હાજર હતાં.

સમારંભની શરૂઆત કન્યાશાળાની બાળાઓએ ગીત દ્વારા કરી હતી. પછી શાળાના બાળકો તથા કન્યાઓ તરફથી પ્રાર્થના, રાજગીત અને આવકારગીત ગવાયા બાદ, કેટલાક મુજબ બોધક અને દારમજનક સંવાદો થયા હતા. બાદ પુરતકાલયના મંત્રી શ્રી સોમેશ્વર મોતીલાલ ગવડે પુરતકાલયનું નિવેદન વાંચી મંજૂરબધું હતું. ત્યારપછી પ્રમુખ શ્રી. સોમનાથ દવેએ મકાન ખુલ્લું મૂકનાર શ્રી. ચંદુલાલભાઈ જર્મની ત્રણ વર્ષના અભ્યાસ દરમ્યાન પ્રિન્ટિંગના નિખ્યાત તરીકે તથા હાલ મુંબાઈમાં ખટાઉ મકનજી મિલના પ્રિન્ટિંગ ખાતાના ઉપરી તરીકેની ઓળખ આપી તેમને પુરતકાલયનું મકાન ખુલ્લું મૂકવા વિનંતિ કરી હતી. તથા મકાન માટે ઉદાર દેખી શ. ૧૫૧)ની કરનાર શેઠ છોટાલાલભાઈને ફેદો પુરતકાલયમાં મૂકવા જખ્યાવું હતું.

શ્રી. ચંદુલાલે મકાન ખુલ્લું મૂકવા પહેલાં પોતાનું ભાષણ વાંચી મંજૂરબધું હતું. તેમાં પ.મિ.ભા.ત્ય દેશમાંથી પુરતકાલયપ્રવૃત્તિ તે માટેની ધમશ અને તેથી તે તે દેશોની ધર્મેશી ઉન્નતિને ખ્યાલ આપ્યો હતો. ને પોતાના તરફથી શ. ૫૧) એકાવન પુરતકાલયને તથા શ. ૧૧) કન્યાઓના શીવજીવર્ગને આપવા ન્હરે હતું હતું.

પછી દેવજી આપનાર શેઠ છોટાલાલભાઈના ચિ ભાઈ કાન્તિલાલ એડવોકેટે પ્રશ્ન-ઓચિત રિવેચન કરી, તેમના તરફથી ગરબા ગાનાર તમામ કન્યાઓને જર્મન સિદ્ધરના પાસાની તથા સંવાદ કરનાર કાકરડા કોમના બાળકોને પહેરણી બેટ પ્રમુખશ્રીના દરતે અપાવી હતી.

છેતરે આભારદર્શન થતાં, ફલદાર અને રાજગીત ગવાયા બાદ, પતાસાં વહેંચાઈ મેળાવડો વિસર્જન થયો હતો.

૧. મારી સિંધયાત્રા—લેખક: મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી; પ્રકાશક: દીપચંદ બાડીઆ, મંત્રી શ્રી વિજયધર્મસુરિ જૈન ગ્રંથમાળા, છોટા સરાધા, ઉજ્જૈન, માળવા. ૧૯૩૯, ૬૬ ૮ પેજ, પૃષ્ઠ ૨૪૫૩૬૮, પાકું સચિત્ર અઘ્ઘાદનવાળું પ્રકૃત મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦ સચિત્ર.

શ્રી વિજયધર્મસુરિ જૈન ગ્રંથમાળાના મંત્રી ભાષ દીપચંદ બાડીઆ તરફથી ધણી સુંદર પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થતાં આવ્યાં છે. તેમાં આ પુસ્તક ઉમેરો કરે છે. સિંધમાંની આવી સંપૂર્ણ વિસ્તારપૂર્વકની માહિતીવાળું અન્ય પુસ્તક ગુજરાતી ભાષામાં ભાગ્યેજ દશે. ગુજરાતમાંથી સિંધ કયે રસ્તે જવું સહેલું પડે, જતાં સાથે કયાં કયાં સાધનો રાખવાં જોઈએ, કયાં કયાં મુકામ કરી શકાય, વચમાં આવતાં સ્થળોની વિશિષ્ટતા, ત્યાંના લોકોની રહેણી કરણી, આગતા-સ્વાગતા તેમ જ તેમની અભિરુચિ વગેરે બાબતો બહુ ઝીણવટપૂર્વક વર્ણવી છે. મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ પગપાળા કરાંચી પહેંચી પોતાના પ્રવાસનો સંપૂર્ણ ઇતિહાસ તેમજ કરાંચી જવાના બે રસ્તામાંથી કયો વધારે અનુકૂળ પડે વગેરે દર્શાવ્યું છે. સિંધવિહારના નકશાથી પુસ્તકની ઉપયોગિતામાં વધારો થયો છે. ગામોનાં નામો, નદીઓ તેમજ પાલણપુરથી કહ્ના યધ તેમજ હાલા યધ હૈદાબાદ બંને રસ્તાના ગામો પણ નામવાર આપેલાં છે. સિંધથી કઞ્છજીવ યધ અલીબંદર હારા પાલનપુર પાછા આવી શકાય છે. ચિત્રો પણ પુષ્કળ તેમજ બોધક છે. સિંધમાં જૈન ધર્મનો પ્રચાર કેવો છે, તેમજ અન્ય ધર્મો પણ કેવું કાર્ય કરી રહ્યા છે તે એમણે વિસ્તારપૂર્વક સુંદર રીતે આમાં રજૂ કર્યું છે. જે દરેક મુનિરાજે આ પ્રમાણે પોતાના પ્રવાસનો વૃત્તાન્ત લખવાનો આગ્રહ રાખે તો હિંદુસ્તાનના ખૂણે ખૂણાના રીત-રિવાજો, લોકો, તેમની ખામીઓ, ત્યાંની આર્થિક ધાર્મિક તેમજ નૈતિક દશા વગેરેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ દરેક વાચકને મળી શકે અને તેથી મુસાફરોને મુસાફરીમાં થું સાથે લઈ જવું તેમજ ક્યાં ક્યાં મુકામ કરવો વગેરે જાણવું ઇચ્છે સહેલું થઈ પડે જૈન મુનિરાજ હોરા છતાં તેઓ સર્વ ધર્મોના પક્ષા દિમાપતી છે એ એમના પ્રવાસના વૃત્તાન્તમાંથી સહેલથી દેખાઈ આવશે. તેમજ અન્ય ધર્મોના પરિચયો સંખ્યા હજીકતે નિષ્પક્ષપણે રજૂ કરી છે. આ પુસ્તકમાંથી સિંધના મોટા ભાગની અનુભવપૂર્ણ માહિતી વાચકને આનંદજનક રીતે મળી શકશે. મુનિમહારાજ ભાષણોદ્ધાર બોધ પણ આપતા જાય છે વ્યાખ્યાનોમાં પણ તમામ વર્ણો જોવામાં આવે છે. ગુજરાતી તેમજ હતર સાહિત્યના પણ તેઓથી અઠંગ અભ્યાસી છે. ભાષાનો કાણુ પણ અજળ છે. શૈલી પણ સરળ અને સુલભ છે. નામોની અનુક્રમણિકા તેમજ ગામ, સ્થળ અને દેશનાં નામોની અનુક્રમણિકાથી પુસ્તક ઉપયોગી થયું છે. આટલા પરિશ્રમપૂર્વક લખાયેલા તેમજ રંગબેરંગી ચિત્રોવાળા સચિત્ર પુસ્તકની કિંમત માત્ર રૂ. ૨-૮-૦ રાખી છે તે માટે પ્રકાશકને અભિનંદન ધટે છે. આવા પુસ્તકો જનતાએ ખરીદી પોતાની પ્રવાસ-રુચિ કેળવવી જોઈએ. દરેક કરબા પુસ્તકાલયો તો એના વિના નજ ચલાવી લે છપાઈ, ફાગળ, ચિત્રો, રૂપરંગ વગેરે આકર્ષક તથા ઉમદા છે.

બિંદુથી જોતાં સાદું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. એવીજ અનોખી શૈલી અને ગૂંથણીથી આ પુસ્તક પણ લખાયું છે.

લેખકે એમાં સમાજવાદ, ગાંધીવાદ, હિંદુ-મુસ્લીમ એકતા, શ્રીમંતોની આગળ આવવાની વિવિધ ખાસિયતો તેના સ્પષ્ટ સ્વરૂપમાં રજૂ કરવા સાથે એ બધા વિષયોની ખુબીઓ અને ખામીઓ દૂબદૂ રજૂ કરી છે. શ્રીમંતો સમાજવાદીઓ અને ગાંધીવાદીઓને આર્થિક મદદ આપી પોતે આગળ આવવામાં કેવી તરકીબો અજમાવે છે, તેમ જ એક સાચો સમાજવાદી પોતાના સિદ્ધાંતોની સફળતા માટે રહેણીકરણીમાં પણ કેવો ચૂસ્ત સમાજવાદી હોવો જોઈએ તે લેખકે પરાશરના પાત્ર દ્વારા અચ્છું નિરૂપણ કર્યું છે, જ્યારે બારકર જેવા ગર્જશ્રીમંત જીવાનો સમાજવાદમાં માનનાર છતાં તેમાં એટલોત યવા પ્રવલ્ન કરવ છતાં કેવા ખાછળ રહી જાય છે તેનું સરસ નિરૂપણ કર્યું છે. અને શોભનાનું જીવંત પાત્ર, સ્ત્રીસમાજના બંધનો તેડવા પ્રવલ્ન કરતી છતાં તે કેવી અબજા જ રહી જાય છે, એ દર્શાવીને લેખકે એ પાત્રને એના સિદ્ધાંતોની સફળતા વરવામાં જ્યાં ને ત્યાં જ માત્ર વિચાર કરતી જ રહેવા દીધી છે, આજના ક્રાંતિકાળમાં લેખકે જે શોભનાના પાત્ર દ્વારા સ્ત્રીસમાજનાં બંધનો છેદવા હોત તો નવલકથામાં વળી એર રસવૃદ્ધિ આવત, છતાં લેખકની વસ્તુ અને પાત્રની ગૂંથણી તેમજ નિરૂપણ જરૂર પ્રશંસા માગી લે છે.

“ સયાજી વિજય ”ના અધિપતિને તેમના આઠકોને આનું પુસ્તક ભેટ આપવા માટે ધન્યવાદ.

૮. યુરોપની લીતરમાં—મૂળલેખક : જૈન ગંધર; અનુવાદક : શ્રી. ચંદ્રભાઈ કા. ભટ્ટ; પ્રકાશક : પ્રસ્થાન કાર્યાલય ચાર રસ્તા, ખાડીઆ, અમદાવાદ. કાઢિન કદનાં પૃષ્ઠ ૮+૨૩૬, કવર જોડે સાથે પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૨૫

આ પુસ્તકના મૂળ લેખક જૈન ગંધરની આ કૃતિએ એને વિશ્વવિખ્યાત બનાવ્યો છે. આ ગ્રંથમાં એણે યુરોપના રાજપુરુષો અને સરમુખત્યારોનાં રેખાચિત્રો અત્યંત મર્માળી શૈલિએ કોહનીય જરા પણ શોહેમાં તણાયા વિના એણે રજૂ કર્યાં છે, અને આ ગ્રંથનું દુનિયાની વીસ ભાષાઓમાં તો ભાષાંતર થયું છે, એની લાખો નકલો જોતજોતામાં ખપી ગઈ છે. એકલા હિંદે જ તથા આશુતિ ખરીદી છે.

આખું ૫ પુસ્તક જાણે નવલકથા વાંચતા હોઈએ એ દબે લખાયું છે. લેખકે એમાં દાહના યુરોપીયન રાજકારણનો અને એની સરમુખત્યારીનો તાદશ ચિતાર આ પુસ્તકમાં રજૂ કર્યો છે. આજે જ્યારે યુરોપમાં માનવસંહાર મચી રહ્યો છે તેવે પ્રસંગે યુરોપની એ રંગ-ભૂમિના તખ્તા પર નમ્મ નૃત્ય કરી રહેલા ત્યાંના આપણા સરમુખત્યારોની અટપટી જીવન-લદનાઓ જાણવા દરેક જણે આ પુસ્તક અવશ્ય વાંચવું જોઈએ.

૯. હિંદુ સંસ્કૃતિ—લેખક, પ્રકાશક : શ્રી. કાશીનાથ વિનાયક વેલણકર, શ્રીક્ષેત્ર કરનાળી, વાયા ચંદ્રાદ, દોરલ કદનાં પૃષ્ઠ ૧૨+૮૬, સાદું કાગળનું પૂઠું, મૂલ્ય ૦-૬-૦

આ પુસ્તકમાં લેખકે હિંદુ ધર્મના પ્રાચીન સંસ્કારો અને તેને અંગે ચાલી આવેલા આચાર-વિચાર તેમજ ૨૬ લાવનાઓનું નિરૂપણ કર્યું છે. રચણે રચણે ઉપયુક્ત શ્લોકપ્રમાણો પણ આપ્યાં છે. ઉચિત દ્રશ્યનાત્મક વિચાર કરવા ઇચ્છનારને ધરલામો, સ્મિતી વગેરે ધર્મોનાં

વર્તન ઇં આપા હિંદુ સંસ્કૃતિ વાયક સમક્ષ રજૂ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. હિંદુ સંસ્કૃતિ વિષે આજ સુધીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં પુસ્તકોમાં દર્શનાયેલ વિચારો ઉપરાંત નવું આમાં કંઈ નથી.

૧૦. શ્રી નિરાંત કાવ્ય — સંપાદક : અક્ષનિષ્ઠ મહારાજશ્રી ગોપાળરામ ચુરુ દેવશંકર, સર્મા, પ્રકાશક : નટવરલાલ લલિતરામ પંડ્યા, શ્રીનિરાંત મંદિર, રતેહપુરા, વડોદરા કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૪૦+૨૧૬, સાદુ બોડે પટ્ટીનું પૂઠું મૂલ્ય રૂ. ૧૫.

નિરાંત સંપ્રદાયના આવપ્રવર્તક શ્રી નિરાંત મહારાજનાં જ્ઞાનભરપૂર ભજનોનો આ અમૂલ્ય સંગ્રહ છે.

આપણા પ્રાચીન ભક્ત કવિઓની વાણી-એમાં સમાયેલાં જ્ઞાનોન્નતિપ્રદ ઉત્તમ સાહિત્ય-એ આપણો અણુમૂલ વારસો છે. આવા ભક્તો-કવિઓ પોતાની પાછળ ઇચ્છા-અનિચ્છાએ પણ પોતાના જ્ઞાનોપદેશનો ભવિષ્યની પ્રગ્નને પણ લાભ મળતો રહે તે હેતુએ પોતપોતાનો સંપ્રદાય મૂકતા ગયા છે. એવા સંપ્રદાયોમાંના ઘણાએ પોતાના એ પૂર્વપુરુષોએ ઉપદેશોલી વાણી જનાહિતાયે પ્રકટ કરી છે, જ્યારે કેટલાક જાણે પોતાની જ માલિકીનું એ ધન હોય તેમ તેને છૂપું રાખતા રહે છે.

આવાજ સર્વ જનહિતાયે પ્રકટ થયેલ પ્રાચીન ધર્મચુરુઓની ઉપદેશાત્મક વાણીના ગ્રંથોમાંનું એક તે આ “ નિરાંત કાવ્ય ” છે.

આવી પ્રાચીન સંશોધિત વાણીઓ પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાનું કાર્ય આજથી એક દાયકા પહેલાં સરતુ સાહિત્ય કાર્યાલયવાળા સ્વામી શ્રી અખંડાનંદજીએ આરંભેલું. તેમની એ પોજના દ્વારા પ્રીતમ અને છોટમની વાણીના ગ્રંથો પ્રકટ થયેલા, પરંતુ પાછળથી એ કામ અટકી ગયું અને એવી સંશોધનપૂર્વકની પ્રસિદ્ધિ ત્યારથી અટકી પડી, પરંતુ જનતાના સદ્ભાવ્ય યોગે કદી કદી આવા લોકકલ્યાણકારી પુરુષો પ્રાચીન સંત-મહંતોની વાણી પ્રસિદ્ધ કરતા રહે છે, એટલું પણ જનતાનું સદ્ભાવ્ય છે.

આ પુસ્તકમાં સંપાદકે, જૂનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકો પરથી પોતાના સ્વાનુભવ વડે શ્રી નિરાંત મહારાજનાં, આજે મત્ર જનતાના કંઠાએજ રહી ગયેલાં અને તેથી કદાચ કાળાન્તરે નષ્ટ થઈ જવાને પાત્ર એવાં ભજનોને ચિરંજીવ રૂપ આપી તેનો પ્રચાર કરવા સંશોધન કરી શ્રમપૂર્વક તૈયાર કર્યું છે. એમાં જ્ઞાનોપદેશથી ભરપૂર અનેક ભજનો છે. જનતા આવાં પુસ્તકોમાંથી સાચું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તેનો સદુપયોગ કરે. અને આપણા પ્રાચીન સંત-મહંતોની આવી અગમવાણીનો અનુભવ મેળવે.

પુસ્તકના શરૂઆતમાં શ્રી નિરાંત મહારાજનું ઉપકારી જીવનચરિત્ર પણ આપેલું છે.

૧૧. નંદાકારક હુન્નરો — ભાગ બીજો: સંપાદક અને પ્રકાશક: મૂળજી કાનજી ચાવડા; સિનુમરા અંગર, કચ્છ કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૬+૨૫૦ સાદુ પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૨)

સંગ્રહકે આ પુસ્તકમાં ઘેરબેઠાં નાના નાના હુન્નરો કરી કેવી કમાણી કરી શકાય તેવા પ્રયોગો આપ્યા છે

આજે જ્યારે દેશમાં એકારીનો બાહુ સર્વાત્ર પોતાનો પંજો લંબાવી રહ્યો છે તેવે વખતે પોતાનાથી અન્યની શકતો અને તેમાંથી એકાદ કેાઈ હુન્નર હાથ કરી કમાવા ઇચ્છનાર માટે આ પુસ્તક ઉપયોગી નીવડવા સંભવ છે.

૧૨. સંસ્કૃતિનાં વહેણુ:—લેખક: શ્રી. ચંદ્રભાઈ કા. ભટ્ટ, પ્રકાશક: ભારતી પ્રકાશન મંદિર, ખાડીઆ, ગોલવાડ, અમદાવાદ. કાઉન કદનાં ૫૪ ૮+૩૫૫, પાકું આમ્બાદનવાળું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ચોણાબે.

આ પુસ્તક મૂળે તો Will Durant નામના લેખકે “ The Story of civilization ” નામે લખેલું. તેનો સ્વતંત્ર અનુવાદ લેખકે કર્યો છે. સ્થળે સ્થળે લેખકે પુસ્તકમાંના સિદ્ધાંતોને પોતાની સમાજવાદી વિચારસરણીનો રંગ આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

દુનિયાના દેશની આદિકાળથી આજ સુધીની સંસ્કૃતિનું આમાં વિગતવાર વિવરણ આપવામાં આવ્યું છે. તેમાં ચીન, જાપાન, ઇન્ડિય, બેબિલોનિયા દેશો અને હિંદની સંસ્કૃતિ પણ દર્શાવવામાં આવી છે.

ભિન્ન ભિન્ન સંસ્કૃતિઓનો ટુલનાત્મક અભ્યાસ કરવા ઇચ્છનારને આ પુસ્તક ઉપયોગી નીવડશે તેવું છે. તેમાં પણ લેખકે હાલની સમાજરચનાને લગતાં પોતાનાં જે મતઓ રજૂ કર્યાં છે તે સાથે થોડા જ સદમત થશે.

એકંદરે વિચારપૂર્વક અભ્યાસ કરવા ઇચ્છનારને પુસ્તક જરૂર ઉપયોગી નીવડશે.

૧૩. કાળિયાર અને બીજી પ્રાણીકથાઓ:—લેખક શ્રી. મનુભાઈ જોષાણી, પ્રકાશક: ગુર્જર ઇન્ડિયન કાર્યાલય, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ કાઉન કદનાં ૫૪ ૩૨+૧૬૦, સચિત્ર આમ્બાદનવાળું પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. દોઢ.

આપણે ત્યાં સાહસકથાઓ, શૌર્યકથાઓ અને શિકરકથાઓ પ્રત્યે વાચકોનો શોખ દિવસે દિવસે કેળવાતો જાય છે. તેમાં પણ પ્રાણીકથાઓ તરફ હમણાં હમણાં વાચનવૃત્તિ વિશેષ વધતી જાય છે, એ વાત આ પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિ પૂરી પાડે છે.

લેખકે અવારનવાર વાર્તાઓરૂપે લખેલી પ્રાણીકથાઓ આમાં સંગ્રહાઈ છે. પ્રાણી-જીવન જાણવાની ઇચ્છા ધરાવનાર વાંચકોને એ જરૂર રુચિકર નીવડશે. કેટલીકમાં પ્રસંગને અનુરૂપ ચિત્રો પણ આપેલાં છે.

ઉપરાંત ડૉ. કદમે લખેલો “ ચિકારીની દષ્ટિએ ” શીર્ષકે પરિચય આ વાર્તાઓ વાંચનારને માર્ગદર્શક નીવડવા સંભવ છે.

આ પુસ્તકનું દોઢ રૂપિયા જેટલું મૂલ્ય જરૂર વધારે પડતું ગણાય.

મ. પ્ર. વ્યાસ

૧૪. શાકભાજીની વાડી—લેખક અને પ્રકાશક: સોમાભાઈ કીશાભાઈ પટેલ, સુણાવ (આણંદ ચક્રને) કિંમત રૂ. ૧-૦-૦ પાકું પૂઠું.

આ પુસ્તકમાં લુહી લુહી શાકભાજીની ખેતી, તેને અનુકૂળ જમીન, ખાતર, બી, પાણી, ધર કેવી રીતે તૈયાર કરવું, રોપણી, પાકની ફેરબદલી, શાકભાજીમાં પડતાં (કીટક) નુકસાન કરનાર જીવજંતુઓ, રોગો અને તેના ઉપાય, શાકભાજીનો સંગ્રહ, સૂકવણી અને વેચાણ વગેરે બાબતોની માહિતી સારી રીતે આપેલી છે. ભાષા સાદી અને સરળ છે. શાકભાજીની ખેતી ઉપર લખાયેલું ગુજરાતી ભાષામાં આ પ્રથમ પુસ્તક છે. ધંધાદારી અને ઘરમથુ (Kitchen garden) ઉપયોગ માટે શાકભાજી ઉગાડનારને ખરીદ કરવા જેવું તેમ જ શાગાઓમાં બાગકોને નવાં ખેતીસિદ્ધાંત અપાય છે ત્યાં અભ્યાસક્રમમાં દાખલ કરવા જેવું ઉપયોગી આ પુસ્તક છે.

જયંતિસાલ પાઠક

કૃપિજ્ઞ કામગાર, વડોદરા.

નવીન કાલ

ક્રમાંક	પુસ્તકનું નામ	લેખક	પ્રકાશક અને મળવાનું સ્થળ	કિંમત	વિશેષ હકીકત
૧	રાજમોહન	અંકિમચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય	એન. એમ. ઠક્કરની કું., મુંબઈ	૧-૮-૦	
૨	અલકા	શરદચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય	„ „	૨-૦-૦	
૩	મારાં માસીયા	શ્રી. વિનોદ	„ „	૨-૮-૦	
૪	સુશીલાનો દેવ	વામન મદદાર જોષી	ગૂર્જર ટ્રાં., ર. કાર્યા. અમદાવાદ	૨-૪-૦	
૫	યામા	માણિકલાલ ગો. જોષી	„ „	૪-૮-૦	
૬	વાતોમાં બોધ	—	જયંતિલાલ મે રાજી મહેતા, ભાવનગર	કિંમત સખી નથી	
૭	જીવનનિર્માણ	‘ ચિરંતન ’	નવચેતન સા. મંદિર, અમદાવાદ	૨-૨-૦	
૮	ગુજરાતમાં સંગીતનું પ્રવર્તન	પુરુષોત્તમ ના. ગાંધી	નવજીવન પ્ર. મંદિર, અમદાવાદ	૧-૪-૦	
૯	સંસ્કૃતિનાં વહેણ	ચંદ્રભાઈ કા. ભટ્ટ	ભારતી સાહિત્ય મંદિર, અમદાવાદ	૧-૧૨-૦	
૧૦	કાળિયાર અને બીજી પ્રાણીકથાઓ	મનુભાઈ જોષાણી	ગૂર્જર ટ્રાં., ર. કાર્યા. અમદાવાદ	૧-૮-૦	
૧૧	શાકભાજીની વાઢી	સોમાભાઈ કિશાભાઈ પટેલ	„ „	૧-૦-૦	
૧૨	નકશકરક હુન્નરો	મૂળજી કાનજી ચાવડા	સિનુગરા (અંબાર-કચ્છ)	૨-૦-૦	

સ્થળસંકીર્ણને લીધે ઇર અંકે અપાતા વિષયો પુસ્તકોનો પરિચયસંગ્રહ તેમજ શું વાંચશો, વંગેરે આ અંકે આપી શકાયા નથી.—તંત્રી

માસિકો મહત્વા તારીખ

નામ	પુસ્તક	અંક	માસ	તારીખ
આયુર્વેદવિજ્ઞાન	૨૨	૮	ઑગસ્ટ	૯-૧૨-૩૯
ભૂમિ	૯	૧૦	નવેમ્બર	૪-૧૨-૩૯
કિશોર	૫	૧	સપ્ટેમ્બર	૪-૧૦-૩૯
કુમાર	૧૭	૧૧	નવેમ્બર	૧૭-૧૧-૩૯
ખેડૂત, ખેતી ને સહકાર	૬	૩	ઑક્ટોબર	૧૧-૧૦-૩૯
ખેતીવાડી	૫	૮	માગશ્વર	૮-૧૨-૩૯
શુભસુંદરી	૩૩	૪	ડિસેમ્બર	૧-૧૨-૩૯
ગ્રામજીવન	૧૦	૪	ડિસેમ્બર	૧-૧૨-૩૯
ચરોતર	૯	૧૧	નવેમ્બર	૧૬-૧૦-૩૯
ચિત્રમય જગત	૨૫	૧૦	ડિસેમ્બર	૪-૧૨-૩૯
દેશી રાજ્ય ત્રિમાસિક	૧૩	૨	જુલાઈ-સપ્ટેમ્બર	૧-૧૨-૩૯
નવચેતન	૩૬	૩	ડિસેમ્બર	૭-૧૨-૩૯
નવરચના	૪	૮	નવેમ્બર	૧૪-૧૧-૩૯
પાટીદાર	૧૭	૨	માગશ્વર	૨૬-૧૧-૩૯
પ્રથાન	૧૫	૧	કારતક	૯-૧૨-૩૯
બાલમિત્ર	૧૯	૫	ડિસેમ્બર	૪-૧૨-૩૯
બાલસખા	૩	૬	ડિસેમ્બર	૧-૧૨-૩૯
બાલજીવન	૨૦	૨	ડિસેમ્બર	૯-૧૨-૩૯
બાળક	૧૭	૧૧, ૧૨	નવે. ડિસે.	૧-૧૧-૩૯
બુદ્ધિપ્રકાશ ત્રિમાસિક	૮૬	૨	એપ્રિલ-જુન	૮- ૭-૩૯
માનસી ત્રિમાસિક	૪	૧	માર્ચ	૮- ૬-૩૯
ધ્રુવક	૯	૧૨	ડિસેમ્બર	૧-૧૨-૩૯
વૈદ્યકેશ્વર	૪૪	૧૨	ડિસેમ્બર	૧૦-૧૨-૩૯
વ્યાયામ	૨૫	૩	નવેમ્બર	૧૫-૧૧-૩૯
શારદા	૩૧	૭	નવેમ્બર	૧૫-૧૧-૩૯
શિક્ષણ પત્રિકા	૧૪	૮	કારતક	૨૧-૧૧-૩૯
સૌરાષ્ટ્ર શિક્ષક	૧૩	૧	જુન-ઑગસ્ટ	૧૪- ૯-૩૯
સીમાધાર	૮૩	૧૨	ડિસેમ્બર	૩-૧૨-૩૯

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

નીચેના પ્રચારકોએ જણાવેલી મુદત દરમિયાન નીચેનાં સ્થળોની મુલાકાત લઈ પુસ્તકાલયોની તપાસણી, વ્યવસ્થા, વર્ગીકરણ તથા પ્રચારની કામગીરી બાંધવી છે:—

નવસારી પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. રમણલાલ દાજીભાઈ નાયકે સરોચન માસમાં નવસારી મહાલનાં (૧) સામરા, (૨) સંદેવપુર, (૩) કુએદ, (૪) સરઈ, (૫) ધામણ, (૬) વેજલપુર, (૭) પીતસાડ, (૮) પરથાણ,* (૯) વેરમા, (૧૦) ડાબેલ,* (૧૧) આસણા,* (૧૨) કાળાકાળા, (૧૩) સીસોદરા, (૧૪) પોસરા,* (૧૫) મરેલી,* (૧૬) નડોદ, (૧૭) મહુવર, (૧૮) કોલામણ,* (૧૯) ચીરખપુર,* (૨૦) છીણમ, (૨૧) સીમળગામ, (૨૨) પડજણ, (૨૩) કડોલી, (૨૪) અણુરા, (૨૫) વડોલી, (૨૬) દેલવાડ,* (૨૭) ભીનાર,* (૨૮) માંગરોળ, (૨૯) કરાંપટ, (૩૦) દાંતી,* (૩૧) ઉલરાટ* એ ગામેની તપાસણી કરી છે.

વડોદરા પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. હમનભાઈ મશુરભાઈ પટેલે સરોચન માસમાં વડોદરા મહાલનાં (૧) હરણી, (૨) રણેલી, (૩) વરણામા, (૪) આમણગામ, (૫) વેમાર તા. કરજણ; તથા ઑક્ટોબર માસમાં કરજણ તાલુકાનાં (૧) રણપુર,* (૨) દીવેર, તા. શિનેર, (૩) સુરાચામળ તા. શિનેર, (૪) સીમળી, (૫) કંથારીઆ, (૬) ઇંછવા, (૭) ચોરંદા (૮) સાંદરણ, (૯) ઓસરામ, (૧૦) ભરયાણા, (૧૧) ભરયાલી. (૧૨) નવી જયરડી, (૧૩) જૂની જયરડી, (૧૪) રણેલી તા. ભાદરજ, (૧૫) દારોળા તા. ભાદરજ; નવેમ્બર માસમાં ભાદરજ મહાલનાં (૧) સીરવા: પુસ્તકોનું જનરલ રજિસ્ટર પહેલી તકે બનાવી તે પછી વિષયવારી રજિસ્ટર પણ તુરંત બનાવવું. (૨) વાલવોડ: જનરલ તથા વિષયવારી અને નામવારી રજિસ્ટરો પ્રચારકની સૂચના પ્રમાણે ગ્રંથપાળ પાસે બનાવી લેવાં જોઈએ, (૩) મોટી શેરડી*, (૪) પીપળી*, (૫) લાલપુરા, (૬) કોમિંદા (૭) જોશીકુવા*, (૮) કોમ્પલોડ, (૯) ચમારા, (૧૦) ગંબીરા.

મહેસાણા પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. રમેશરાય ઉ. મજમુદારે ઑક્ટોબર માસમાં ચાણરમા મહાલનાં (૧) ગોરાદ, (૨) વિરતા*, (૩) પત્રાસર: જનરલ રજિસ્ટર નવું બનાવવું; (૪) સેલાલી, (૫) પિંદારપુરા, (૬) દાંતકોડી. (૭) લણવા, (૮) મોડા ધરવા. નવેમ્બર માસમાં ચાણરમા મહાલનાં (૧) દાણોદરા, (૨) મુણસર, (૩) મેરવામ, (૪) ટાકોડી, (૫) ગાંભ, (૬) જોતપુર, (૭) રણેલા, (૮) સદુયળા.

—વિસનગર મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. ઉમિયાશંકર લ. દવેએ ઑગસ્ટથી ઑક્ટોબર સુધીમાં (૧) કંસા, (૨) પુદગામ, (૩) ખડોરજ, (૪) સુશી, (૫) સાતુસણા એ ગામેની તપાસણી કરી છે.

—ચાણરમા મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. કરુણાશંકર મો. વ્યાસે સરોચન તથા ઑક્ટોબર માસમાં (૧) ગાંભ,* (૨) ધરિવામપુર, (૩) ટાકોડી, (૪) સદુયળા એ ગામેની તપાસણી કરી છે.

—ચાણરમા મહાલ માનદ પ્રચારક શ્રી. નાનજીભાઈ જે. પટેલે સરોચન તથા ઑક્ટોબર માસમાં (૧) ગોર.દ, (૨) દાણોદરા,* (૩) ગાંભ: માનદ પ્રચારકે કરેલી સૂચના પ્રમાણે બાલસાહિત્ય પહેલી તકે મંગાવવું તથા બીજી જે સૂચનાઓ કરી હોય તે સૂચનાનો પણ વેળાસર અમલ કરવો જોઈએ. (૪) કાલરી, (૫) ચડાસણ, (૬) અરિયક,* (૭) બહુચરાજ, (૮) કેશણી: એ ગામેની તપાસણી કરી છે.

* આ નિશાનીવાળાં પુસ્તકાલયોએ વર્ગીકરણમાં જે કોઈ રજિસ્ટરો બાકી રહ્યાં હોય તે તથા પુસ્તકો ઉપર નંબર અને સિદ્ધા પહેલી તકે કરી દેવા જોઈએ.

વડોદરા રાજ્ય

વ. રા. સાતમી પુ. પરિષદ—જયા માસની તા. ૧૮, ૧૯ ના રોજ ઝારોળા મુકામે મળી ગઈ. ત્યાં પસાર થયેલા ઠરાવોની અમલજાનવણી હવે કરવાની રહે છે. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ સાથે સંકળાયેલ સૌ કોઈ એ માટે આજથી જ પોતાથી અનતા પ્રયત્નો ચાલુ કરે. એ વિશે આ અંકમાં અન્યત્ર જણાવેલા ઠરાવોની અમલ જાનવણી વિશેનો લેખ અવશ્ય વાંચો અને આજથી જ તેનો અમલ કરવા લાગી જાઓ.

ફોટો ચિત્રો—આ અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ સૂચના-સકર્પુલરોમાં શ્રીમંત પ્રતાપસિંહ મહારાજ સા. ના તેમ જ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ પાછળ પોતાનું સમસ્ત જીવન સમર્પણ કરી જનાર ૨૧. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબના ફોટોઓ વિશેનો સકર્પુલર વાંચો અને અમલ કરો. ૨૧. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સા. ના ત્રિરંગી ફોટો ચિત્રો માઉન્ટ કર્યા સિવાયના ૧૫૪૨૦ ની સાધના ૦-૧-૦, તેજ ફોટા માઉન્ટ કરેલાના ૦-૮-૦ અને મદાવી તૈયાર કરેલા ૧-૦-૦ ની કિંમતે પુસ્તકાલય સ. સ. મં. લિ. માં વેચાવા ચાલુ છે. શ્રીમંત પ્રતાપસિંહ મહારાજ સા. ના ફોટો ચિત્રો પણ માંગણી મુજબ મળશે.

પુસ્તકાલયોને મળેલી મદદ*

—સા. પુ. હીંગલ તા. કામરેજને ત્યાંના ડૉ. કેશવભાઈએ ધડીઆળ ભેટ આપ્યું છે. તથા ત્યાંના શ્રી નાગરભાઈ રામભાઈ પટેલ તરફથી રૂ. ૨૫ નાં દિવાલે ટાંગવાનાં ચિત્રો મળ્યાં છે.

—સા. પુ. ઠાંસા તા. વિસનગરને પ) પા. બેચરભાઈ તગસિંહની વિધવા બાઈ સંતોક, ૨) પા. મોહનદાસ બેઠતારમ, ૨) રાવળ ગૌરીશંકર મગનલાલ, ૨) પા. દારકાદાસ પ્રભુદાસ, ૨) રાવળ બેચરાય મહાદેવરાય, ૨) પા. કચરાલાલ રણુછોડલાલ, ૨) પા. પ્રભુદાસ ભગવાનદાસ, ૨) પા. કરસનદાસ દારકાદાસ, ૨) સોલંકી બેચરભાઈ ડાસાભાઈ. આ ઉપરાંત બીજી રૂ. ૧) અને તેથી ઓછી રકમ મળી કુલ ૧૦૦-૮-૦.

૧૦ રાં પું મંડળ

શિષ્ટચાચનની આગામી પરીક્ષા:—જન્યુઆરી ૧૯૪૦ ની ૨૧ મી તારીખને રવિવારે લેવા કરેલી ૧૭ મી પરીક્ષા માટે હિમેદવારી હજી ન નોંધાવો હોય તો હવે તો તેમ કરી દેવાની ઉતાવળ કરવી ઘટે. આગામી પરીક્ષા એ ઠરાવોની અમલજાનવણીની એક કસોટી-રૂપ જ ગણાશે.

પરીક્ષા ગતિકમાં જણાયા ગયાણે ૨૨ મી તારીખે નહિ પણ ૨૧ મીએ છે.

જરૂર ધ્યાનમાં લેશો:—ચાલુ અંકમાં અન્યત્ર જણાવેલી રાજ્ય પુ. મંડળની સૂચના નં. ૧/૧૯૩૯-૪૦ નરફ ધ્યાન આપવા રાજ્યનાં તેમ જ રાજ્ય બહારનાં નાનાં મોટાં તમામ પુસ્તકાલયોને તેમ જ શિષ્ટ સાહિત્યરસિક આમજનતાને ખાસ ખલામણ કરીએ છીએ.

* આ માદોમાં રૂ. ૨) અને તેથી વધુ રકમ આપનારાનાં નામ જાહેર કરવામાં આવ્યાં છે.
[૮૬૮]

સદ્ગત શ્રી. મોતીલાલ અમીન સ્મારક ગ્રંથમાળા, અને ' સર્વોન્ન ' હોલન ' જેવો ગ્રંથ: પછી વિચાર જ શો કરવાનો ?

રાજ્ય પાઠાર

મુખ્ય કલાકારોનાં મધ્યવર્તી અને પ્રાંતિક પુસ્તકાલયોની નવી યોજના— મુખ્ય સરકારના કાયદા પ્રમાણે પ્રકાશકોને જે નવાં પુસ્તકો છપાય છે તે દરેક પુસ્તકની અંકે નકલ સરકાર ઉપર મોકલવી પડે છે અને એ પ્રમાણે વર્ષો થયાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં પુસ્તકોનો ધણો મોટો જથ્થો સરકાર પાસે ભેગો થયો છે. આવાં પડી રહેલાં પુસ્તકોનો સદ્ઉપયોગ પ્રજાના વાચન અને જ્ઞાનપ્રચાર માટે થાય તે ઉદ્દેશથી નિવૃત્ત થયેલા મહાસભાવાદી પ્રધાન મંડળે મુખ્યમંત્રી એક મધ્યવર્તી પુસ્તકાલય-સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી સ્થાપવાનો અને અમદાવાદ, પુના તથા ધારવાડમાં પણ પ્રાંતિક પુસ્તકાલયો સ્થાપવાની યોજના કરી છે અને તે યોજનાને ચાલુ પોષણ મળે તે માટે પ્રકાશકોએ હવેથી એકને બદલે બધાં પુસ્તકો મોકલવાનો હાલના કાયદામાં હુધારો કરવામાં આવનાર છે.

[અંધણ ૫. ૮૭૧૮]

મહુવા—આમચક, કાન્હી, ઝેરવાવરા, છુટવાડા, મહુવા, ગુણસવેલ, ખીલખડી, વાછાવાડ, લસણપોર, જામણીઆ, કુંભરી, વહેતલ.

માંગરોળ—કુંવારદા, કોસંબા, નાની નરૌલી, માંગરોલ, વેલાછા, કંટવા, લોંબાડા, હથોડા, મહુવેજ.

વ્યારા—કપુરા, રૂપવાડા, ઉમરવાવ નજીક, મહિલા વ્યારા, ઉમરવાવ દૂર, કાકડવા, વડકુઈ.

અમરેલી—અમરેલી ગાંધીપા, અમરેલી ચોરાપા, અમરેલી બાલ, અમરેલી મહિલા, ચાકીઆ, પીઠવાળળ, ફતેહપુર, મોટા ચાંડવાડા, વરસડા, વાંકીઆ, અગરપુર (વરડી), દેરાણુ, સોનારીઆ, જેસીંગપુરા, ચાંપાયળ, ખીજડીઆ ચંદડોઆ, મોટા આંકડીઆ, મોટાભંડારીઆ, ગાવડકા, સાજીઆવદર, ચક્કરગઢ, તરકતલાવ, નાના ભંડારીઆ, દેવળીઆ, ઇશ્વરીઆ.

દામનગર—આંબરડી, કાંચરડી, ચાવડ, ઠાંસા, દહીંચરા, રાભડા, ખીજડોઆ, મુક્કણીઆ, નાના રાજકોટ, નારણગઢ, વીરપુર, કરકોલીઆ, દામનગર મહિલા.

ધારી—ચલાલા, ચલાલા બાલ., ઝર, બલગામ, સરસાઆ, ભાડેર, દેવળા.

ખાંભા—ખાંભા, ઝીંડીઆળ, ભાડ, ઇંગોરાળા.

કોડીનાર—વડનગર, હરમડીઆ.

રતનપુર—મોણપુર, રતનપુર.

ભીમકટા—ભીમકટા, ઇશ્વરીઆ.

ઓખા—આરંભડા, ધીણકી, કલ્યાણપુરા, મહિલા બેટ, વરવાળી વરવાળા પ્રાં. પં., દારકા મહિલા, દારકા પ્રાં. પં.ચાયત. દારકા બાલ, પ્રાંત પચાયત.

નવીન પુસ્તકાલયો

૧. ૧૬૨૧—રાયપુરા. સમસપુરા. લાલજીપુર (મીસરપુરા). પાઠરા—બાદામવસી. કુરજી—નિશાળીઆ. હતીપુર. ટીબી. દહેગામ—લવારપુર. આતરસુંબા—વડાલી, ઉકરડીના મુવાડા. વિજયપુર—પાલડી બાસ. કામરેજ—જોલવડ.

* નિશાનીવાળાંની કૃત સરકાર મદદ એકલી જ મળવાની છે.

નીચે જણાવેલાં ગ્રામ પુસ્તકાલયો તથા વાચનાલયો તરફથી લોકમદની રકમ તથા બજેટ તા. ૧૧-૧૨-૩૬ સુધીમાં આવી ગયાં છે, એટલે તેમને તા. ૧ જાન્યુઆરી ૧૯૪૦ થી પત્રો શરૂ કરાવી આપવાની વ્યવસ્થા થઈ છે. હજી તા. ૩૧-૧૨-૩૬ સુધીમાં જેમની લોકમદની રકમ તથા બજેટો આવી જશે તેમને વહેલામાં વહેલી તકે પત્રો શરૂ કરાવી અપાશે તેમની યાદી અલગત જન્યુ. ના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થશે. યાદી પૈકી તેમજ બીજાં ગ્રામ પુસ્તકાલયો તરફથી સરકાર પંચાયત મદદ મેળવવાની પાવતીઓ ખાતા તરફ મોકલવામાં ન આવી હોય તેઓ સત્વરે મોકલી આપે.

પેટલાદ મહાલ—અગાસ, કલોલી, કાવીઠા, ગાઘ, ગંગાપુર, ચાંગા, જલાખોરડી, ડોહો, ડોહલ, નવાગામ, જોળ, પલાણા, પેટલાદ બાલ પુ., પેટલાદ મહિલા પુ., બારોલ, બાટવા, બાંધણી, ભડકદ, મધરોલ, મલાતજ, માનપુરા, રાવલી, રણ, લીંબાલી, વસો બાલ પુ., વિશ્રામપુરા, સિહોલ, સંજયા, સુદરણા. વસો મહિલા, સોજાત્રા મહિલા, ધર્મજ મહિલા, ધર્મજ અ. વહ, દેવા, માણજ, મોગરી, મોચક, વીરોલ, સીલવાષ, સાંસેદ.

ભાદરજી—કણ્ઠક, દાણીસા, કોંબલોડ, અમારા, જહાજ, જોશીકુવા, ઝારોળા, ટીંબા, રણોલી, રેલ, વડાદરા, સીસ્વા, ભાદરજી બાલ, ભાદરજી મહિલા, ચુવા, કોર્સીદા, આમળગામ, સુદજી, શેરડી મોટી, લાલપુરા.

વડોદરા—કલાલી, જાણી, દયારથ, ખીલ, રણોલી, મેઈલ ટ્રે. કો. વા. વરણામા, સેવાસી, સોનારકુષ, ખાનપુર, પાતલવેણી, તતારપુરા, ગોકળપુરા, સમસાબાદ, કરોડીઆ, કોટાલી, કાજલપુર (સંકરદા), હોડેરા, ગોરવા, પદમલા, વડોદરા મો. ન. સા. વા., વડસર, વેમાલી, માણેજ, સમા.

પાદરા—આંતી, કુરાલ, દરાપુરા, નરસીપુરા, મુવાલ, વડલા, વડુ, સાધી, સોખડાખૂર્દ, પાટોદ, આમળા, ધાવજ, હુરોપુર, પીપળી.

કરજી—અશુરતુ, આલમપુર, ઝોઝ, કરમડી, કંડારી, કોરલ, ગંધારા, દેથાણ, પાછીઆપુરા, બચાર, મંગલેજ, મેથી, વેમારડી, સરપુર ટીંબી, સણીઆદ, સારંગ, કલા, કાસમપુર.

કામરેજ—કંબોલા કુરામ, ખાંધા, બોડકા સંબોધ, સાદરણા, ધામજીન, અટાલી, મેસરાડ, માત્રોજ, કરણ, લીલોડ.

કલોઠ—કરમાલ, કારવણ, ખેરખાર, મંડાળા, લીંગરથલી, સાકોદ, કુંવરપુરા, ઢોલાર, પલાસવાડા, બીલપુર, કરાળી, ફરતીકુચ, ડોહો ગુજરાતી શાળા ૧.

શિનોર—અવાખલ, અનુસોયા, કુકસ, તેનતલાવ, ખરકાલ, માલસર, સીમળી, શિનોર મહિલા, મોટા કરાળા.

સાવલી—ડેસર, નાની ભાડોલ, પીલોલ, શાંતિપુરા, શારદાપુરા, મુંઢેલા, મોટી ભાડોલ, માધવપુરા, રતનપુરા.

વાઘોડીઆ—કામરોલ, કોટખી, જરોદ, રમુઝાબાદ, લીલોરા, સાકરીઆ, ખેરવાડી, મુગલપુર, ચંપારીપુરા, તવરા, માડોધર, નવા આજવા.

સંખેડા—કોર્સીદા, ચીખોદરા, ટીંબા, લઢોદ, સરગી, પાણેજ, કરનાળી, ભાટપુર, માંજરોલ, સોનગીર (હંડાડ), કાટા, ખુનવાડ.

તિલકવાડા—અરોલી.

દહેગામ—ઉદણ, નાદોલ, સોનારગ, મોટા ઈસનપુર.

આતરસુખા—કનીપુર, કાણીએલ, હીસોલ, કમાલખંધ વાસણા.

કડી—કડી દાસ પુ., કુંડાલ, ધુમાસણ, ઝુંલાસણ, ડાંગરવા, થોલ, દેઉસણ, ભટાસણ, મેડા આદરજ, રાજપુર, સરસાવ, વડુ, ચારોલ, કુલેત્રા, સાદરા, બોરીસણા, ચડાસણા, વડાળી, ભાલ્લી, સેદરડી, આણુંદપુરા, અળદેસણ.

કલોલ—ખોરજડાબી, દીટાડા, ધમાસણ, પલીઅડ, પાનસર, બાલવા, રૂપાલ, લીંબોદ્રા, વેડા, સરદવ, સેરયા, વાંવેલ, કુંડાસણ, પીપળજ, રાંધેજ, રૂંજ, વાસણા, નાદરી, ધાનજ, રકનપુર, બોરીસણા, મેડા આદરજ, દાજપુર, કલોલ મહિલા.

વિળાપુર—કુકરવાડા, કોલવડા, ખરણા, ગવાડા, ગોઝારીઆ, ચરાડા, જંત્રાલ, દીટાદણ, નવા સંઘપુર, પામોલ, પીલવાડ, ખીતોદરા, માણેકપુર, બોર, લાકરોડા, લોદ્રા, વિહાર, સમૌ, બીલીઆ, પારસા, મહુડી, રણસીપુર, હીરપુરા, ગુંદરાસણ, પેદામલી, કેલીસણા, ભાવસોર, પકુરમા, ઇભરામપુરા, મોરવાડ.

વિસનગર—ભાન્ડુ, વાલમ, મગરોડા, કડા.

મહેસાણા—અડોડા, અંબાસણ, આખજ, ખારા, ખેરવા, છડીઆરડા, જગુદણ, જોરજાંગ, ધડા, દેવરાસણ, યાંચોટ, પીલુદરા, ભુટાપાલડી, મેઉ, લાંધણજ, લીંચ, સાલડી, આપાપુરા, ભાલકીઆ રટેરાન બનર, ભેંસાણા, ભેવડ, મહેસાણા પરા, ધાંધુસણ, દેદીઆસણ, બસોલ, પાસોદર, માકણજ.

ખેરાળુ—ઉમટા, મહિલા વડનગર, બાલ, ત્રાંસવાડ, કમાલપુર, શેખપુર, મોળીપુર, યાંગણા, ડલાડ.

સિદ્ધપુર—ઉનાવા, ઉપેરા, કરલી, કહોડા, કાંબળી, મહેરવાડા, રમપુરા, મકતુપુર, રણજોડપુરા, સિદ્ધપુર મહિલા, કુંવારા.

પાટણ—રણજ, ઠાકરા વ વા., કુણધેર, પાટણ કંપાણી, પાટણ ટાંકવાડા, બાલીસણા, મણ્દ, તાગડોદ, પાટણ ધીવટા, સંડેર, પાટણ મહિલા, ધારણેજ, અંબાપુરા, સરવા.

ચાણુરમા—ચવેલી, અદ્યરાજ, આલણવાડા, રાંખલપુર, સેલાવી, ખોરસમ, ગંગેટ.

હારીજ—હારીજ.

નવસારી—આમલી, કુચેદ, કોલસણા, ધામણ, પરજણ, વેરમા, સરખ, સીસોદરા, કરાખટ, બિનાર, *મહિલા નવસારી, *નવસારી બાલ, પોંસરા, ડાપરા *નવસારી રટે. વા.

ગણુદેવી—અજરાઇ, ખખવાડા, ધનોરી, ધમગાજ, સોનવાડી, દેવધા, પાથરી, પાટી, માણેકપુર.

પલસાણા—કરણ, ધામડોદ હુંલા, નિયોળ, અસેશ્વર, વણેસાપીસાદ, હરિપુરા, ધણુડા, ઉમજાખ, વુંડી, ખરવાસા, ઇટાળવા.

કામરેજ—ઉંબેલ, કામરેજ, દીગસ, દેલાડ, દેલોદ, નગોડ વરીઆન, શામપુરા, માકણા, દીંગા, શેખપુર, ચીખતી, કોળી લરયાણા, સેગવા, ખાનપુર મોવાળી, ચોરણા કોસમાડી સીમાડા, ખોલેશ્વર, પરજ, વલણ.

વિલંબ થાય છે. વળી સેન્ટરના મહેતાશ્રીઓની આમ પુસ્તકાલયના દફતરની તપાસણીનું કામ મે. રા. રા. વિદ્યાધિકારી સાહેબની જાહેરાત નં. ૫ સન ૩૭-૩૪ અન્વયે અત્રના નંબર ૧૨ તા. ૩-૪-૩૪ થી સોંપવામાં આવેલું છે. આ ઉપરાંત રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોની તપાસણીનું કામ રાજ્યના રા. મહાલ શાળાધિકારી સો. નિદાન વર્ષમાં એક વખત કરે છે. આ વસ્તુસ્થિતિ જોતાં નાનાં પુસ્તકાલયોની સ્થળ. ઉપર. યએલા અર્થની પાવતીઓ અત્રે મંભાવવાથી કામનું ભારણ બેવડાય છે.

૨. સખળ ઠરાવવામાં આવે છે કે:—

૧. રા. ૭૫-૦-૦ એકે પંચોતેર મુધીનાં અંદાજવાળાં પુસ્તકાલય અર્થની પાવતી યોએ પોતે યદ કરેલા અર્થની પાવતીઓ વ્યવસ્થાપક મંડળમાં મોકલવા આજ્ઞાત. મંજૂ કરાવવી અને સેન્ટરના મુખ્ય શિક્ષક પાસે તેની છેવટની તપાસ કરાવી દફતરે કરવી અને રા. મહાલ શાળાધિકારી સાહેબોએ તપાસણી વખતે આ આજ્ઞાત ખાસ નોંધ લેવી.

૨. રા. ૭૫) એકે પંચોતેર રૂપિયા ઉપરાંતનાં અંદાજવાળાં પુસ્તકાલયોએ પોતે સ્થળ ઉપર કરેલા અર્થની પાવતીઓ ખાતાં તરફ ઓગસ્ટ માસની તા. ૧૦ મી મુધીમાં મોકલી આપવા તજવીજ કરવી.

પુસ્તકાલય ખાતું. } પુ. ત્રિ. શાહ ઉ. મો. પટેલ ગ્રં. દિ. વાકનીસ
વડોદરા, તા. ૬-૧૨-૩૯ } મદદનીશ-વ્યવસ્થાક વ્યવસ્થાપક.

વટહુકમ નંબર ૮ / ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

રૂ. ૧૦ અ કે રૂપીઆ દશ મુધીનાં પુસ્તકો કમી કરવાનો અધિકાર

રા. મહાલ શાળાધિકારી સાહેબોને આપવા આજ્ઞાત.

વટહુકમ નંબર ૯ તા. ૨-૧૨-૩૩ પ્રમાણે પુસ્તકાલયોમાં કમી કરવા જેવાં પુસ્તકો

રા. મહાલ શાળાધિકારીની લાભમય ઉપરથી ખાતા તરફથી કમી કરવા પરવાનગી આપવામાં આવે છે. આ આજ્ઞાતમાં મોટે ભાગે વટહુકમ કરવાનું સ્થળ ઉપર રા. મહાલ શાળાધિકારી એકસાઇથી તપાસ કરી કારણ નિવેદન કરે છે અને તે ઉપરથી પુસ્તકો કમી કરવામાં આવે છે.

પુસ્તકાલયોની સંખ્યા વધતી જતી હોવાથી અને આ કામનું ભારણ ખાતામાં વધતું જતું હોવાથી આ આજ્ઞાતમાં કેટલોક અધિકાર રા. મહાલ શાળાધિકારીને આપવા ઈર્ષ્ટ જણાય છે. અને આ કામે પેટલાદ મુકામે રા. મહાલ શાળાધિકારીઓની સમિતિમાં ચર્ચા થઈ હતી અને પરિણામે રૂ. ૧૦-૦-૦ એકે દશ મુધીનાં પુસ્તકો કમી કરવાનો અધિકાર રા. મહાલ શાળાધિકારીને આપવા સૂચવવામાં આવ્યું હતું. વળી આવો અધિકાર સૂચના નંબર ૩૬૨ તા. ૪-૭-૩૬ થી એક વર્ષ માટે આપવામાં આવ્યો હતો.

૨. સખળ એકંદર પરિસ્થિતિનો વિચાર કરતાં ઠરાવવામાં આવે છે કે પુસ્તકો કમી પુસ્તકો કમી કરવા કરવા માટે ગ્રાન પુસ્તકાલયના મંત્રીઓએ નીચેના નમુનામાં હકીકત માટે મોકલવાનું પત્રક રા. મહાલ શાળાધિકારી તરફ મોકલવી.

મો.જે.....પુસ્તકાલયનાં પુસ્તકો કચી કરવા મોકલવાનું પત્રક.

અ.નં.	પુસ્તકનું નામ.	ખરીદ તારીખ.	કિંમત.	પુસ્તક કચી કરવાનું કારણ	વ્યવસ્થાપક મંડળનો અભિપ્રાય.

તા.

મંત્રી, સાર્વજનિક પુસ્તકાલય.

૩. ઉપરના નમુના પ્રમાણેની હકીકત આવે એટલે રા. મહાલ શાળાધિકારીએ યોગ્ય પુસ્તકો કચી કરવાના તે ચોક્કસ કરી ર. ૧૦-૦-૦ દશ સુધીનાં પુસ્તકો હોય તો પોતે આધિકાર આપ્યા કચી કરવા મંજૂરી આપવી, અને તે ઉપરાંતની કિંમતનાં પુસ્તકો હોય તો બલામણ સાથે ખાતા તરફ કામ મોકલવું.

વ્યવસ્થાપક,
પુસ્તકાલય ખાતું,
વડોદરા રાજ્ય.

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક.

સૂચના નં. ૨૦ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

ફરતા પુસ્તકની પેટીઓ ત્રણ માસ કરતાં વધુ મુદત નહિ રાખવા બાબત ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓનો દિનપ્રતિદિન બહોળો ઉપયોગ થતો હોવાથી માગણી પ્રમાણેના પુસ્તકો મોકલી શકાતાં નથી અને સારાં પુસ્તકો એક જ જગ્યાએ મોકલ્યાં રહે છે, તેથી કરીને ફરતા પુસ્તકાલયની પેટી મંજારનાર મંત્રી અગર અન્ય ગૃહસ્થે મંગાવેલી પેટી ત્રણ માસથી વધુ મુદત ન રાખતાં ત્રીજા માસની આખરે બીનચૂક પેટી પરત મોકલી આપવી. જેઓ આ સૂચનાનો અમલ કરશે નહિ તેમને બીજી પેટી મોકલવામાં આવશે નહિ.

જેઓની પાસે ત્રણ માસ ઉપરાંતની પેટીઓ હોય તેમણે આ સૂચના પ્રસિદ્ધ થયા તારીખથી દિન ૧૫ માં બીનચૂક મોકલી આપવી.

વડોદરા,
તા. ૨-૧૨-૩૯

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૨૧ સન ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

બજેટની સહકારી યોજના સ્વીકારનાર પુસ્તકાલયોએ બેઠતાં પુસ્તકોની માગણી કરવા બાબત

ચાલુ સાલે જે પુસ્તકાલયોએ સહકારના ધોરણે બજેટ બનાવવાનું સ્વીકાર્યું છે તેમણે પોતાની માથે સહકારના ધોરણે બેઠાયેલાં પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓ સાથે મળી બેઠતા પુસ્તકોની પેટી બાબત માગણી વેળામર મોકલવી, જેથી તેમને એક પેટી ભરી પુસ્તકો મોકલી આપવામાં આવશે. આ પેટી તેઓ વધુમાં વધુ એક વર્ષ સુધી રાખી શકશે.

પેટી માટે માંગણી કરતી વખતે “ સહકારના ધોરણે પેટી મોકલવા બાબતની માંગણી ” એવું મથળે લખવાથી આ માંગણી પ્રથમ સ્વીકારવામાં આવશે. અને સવડ હશે તે પુસ્તકો વેળાસર મોકલવામાં આવશે. આ સવડ ફક્ત સહકારના ધોરણે બજેટ બનાવવાની કબૂલત આપનારને જ મળશે. માટે નજીકનાં પુસ્તકાલયો સાથે સંદર્ભ કરી સહકારની યોજનામાં દાખલ થવા કચ્છતા મંત્રીઓએ એકત્ર થઈ પોતાનાં પુસ્તકાલયોમાં ઠરાવ કરાવી લેખી માંગણી કરવી.

વડોદરા,
તા. ૨ ડિસેમ્બર ૧૯૩૯ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૨૨ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો માટે ભલામણ કરવામાં આવેલું સામયિક સુરતથી પ્રસિદ્ધ થતું “ પ્રકાશ ” નામનું દૈનિક પત્ર જેનું વાર્ષિક લવાજમ રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો માટે રૂ. ૧૧-૦-૦ અંકે અગીઆર રાખવામાં આવ્યું છે, તે રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોમાં ખરીદવા ભલામણ કરવામાં આવે છે. આ પત્રનું સરનામું પ્રોપ્રાયટર, “ પ્રકાશ ” કાર્યાલય ટાવર રોડ, સુરત છે.

વડોદરા,
તા. ૬-૧૨-૩૯ }

પુ. ત્રિ. શાહ

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૨૩ સને ૧૯૩૯-૪૦

વિષય

રાજ્યનાં દરેક પુસ્તકાલયોએ શ્રીમંત સરકાર પ્રતાપસિંહ મહારાજ તથા સ્વ. મોતીલાલ અમીન સાહેબનો ફોટો ખરીદવા બાબત

રાજ્યનાં દરેક પુસ્તકાલયમાં હાલના અપણા શ્રીમંત સરકાર પ્રતાપસિંહ મહારાજ સાહેબ તથા પુસ્તકાલય ખાતાના માણ મદદનીશ વ્યવસ્થાપક ર. મોતીલાલ ન. અમીન સાહેબનો ફોટો હોય એ આવશ્યક છે. જેથી દરેક પુસ્તકાલય સદર ફોટાઓ પહેલી તબીયે ખરીદી લે એમ અમે હુકમીએ છીએ. આ ફોટાઓ પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળમાંથી મળી શકશે આ ફોટાઓને ખરીદતાં તથા મદાવતાં જે ખર્ચ થશે તે ખર્ચ કંટીનન્ટની રકમમાંથી પાડવો. જે પુસ્તકાલયને સવડ નહિ હોય તે પુસ્તકાલયને હાથ પર રાખેલા ખર્ચની રકમમાંથી બીજા કોષ ખાતેથી વા આવતા વર્ષના બજેટમાંથી ખર્ચ પાડવાની મંજૂરી આપવામાં આવે છે.

શ્રીમંતના રાજ્યાભિષેક પ્રસંગે ગામડાના પટેલોને શ્રીમંતનો જે ફોટો અપાયો હતો તે કદના ફોટાની કિંમત ૦-૪-૦ આના તથા સ્વ. અમીન સા.ના ફોટાની કિંમત ૦-૬-૦ આના રાખેલી છે.

વડોદરા
તા. ૧ ૧૨-૩૯ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક